T.IV_H.25

BIBLIOTECA NAZ
Vittorio Emanuele III
LIV
H
25

P. 134. 26. a 27.

Google

VETERVM SCRIPTORVM,

QVI

CAESARVM

ET

IMPERATORVM GERMANICORVM

RES PER ALIQVOT SAECVLA GESTAS LITTERIS MANDARVNT,

TOMVS VNVS,

A

IVSTO REVBERO

OLIM EDITVS,

NOVA HAC EDITIONE

DILIGENTER RECOGNITVS,

ET LVCVLENTIS ACCESSIONIBVS AVCTVS,

CVRANTE

GEORGIO CHRISTIANO IOANNIS.

FRANCOFVRTI AD MOENVM,

IMPENSIS

VIDVAE B. IOAN. MAXIMIL. A SANDE.

ANNO MDCCXXVI.

189

Digitized by Google

GEORGII CHRISTIANI IOANNIS

AD

BONAE MENTIS LECTOREM

PRAEFATIO.

ILlos inter, qui auſpicatiſſime renatis bonarum artium ac liberalioris doctrinae ſtudiis, Scriptores ueteres, ad hiſtoriam Germaniae facientes, hinc inde ſegregatos, in unum atque alterum coegere corpus, locum haud ultimum ſibi uindicat IVSTVS REVBERVS, praeſtanti uir ingenio, multaeque eruditionis; quippe qui cum ſolida iuris utriusque prudentia plurimam antiquitatis, rerumque ueterum ſcientiam cumulate coniunxit. SCHARDIVM enim, REINECCIVM, ac PISTORIVM, uiros multis litteris praeditos, plurimaeque in eruendis id genus auctoribus induſtriae, certo ſecutus iudicio, Scriptores quoſdam antiquos, *qui Caeſarum & Imperatorum Germanicorum res per aliquot ſaecula geſtas litteris mandarunt*, lectu utique dignos, nec tamen id temporis paſſim in tabernis librariis obuios, nominatim EGINHARTI *de uita rebusque geſtis* CAROLI M. *commentarium;* ANONYMI *Annales, qui de rebus* PIPINI, CAROLI M. & LVDOVICII PII *agunt;* PSEVDO-TVRPINI *de uita* CAROLI M. & ROLANDI *Hiſtoriam* fabularem; LIVTPRANDI, Ticinenſis eccleſiae Leuitae, *rerum ab Europae Imperatoribus & Regibus geſtarum libros VIII;* HROSWITHAE, ſanctimonialis Gandersheimenſis, *Panegyrin in laudem & res geſtas Imperatoris* OTHONIS *I*; ANONYMI *de*

* HEN-

HENRICI IV *Imperatoris bello contra Saxones Hiſtoriam*, carmine heroico ſcriptam; eiusdem Imperatoris HENRICI *uitam*, abs quodam συγχρόνῳ confectam; Epiſtolas itidem *illius* nonnullas *ad Pontificem Romanum*, *Principesque alios*; ROBERTI Monachi *de Chriſtianorum Principum in Syriam profectione anno MXCVI inſtituta*; GVNTHERI Poetae *Ligurinum* cum ſcholiis *Iacobi Spiegelii*; *C.* Epiſcopi *Chronicon rerum Moguntiacarum*; CONRADI VECERII *de rebus geſtis* HENRICI VII *Commentariolum*, & RICHARDI BARTHOLINI *XII Auſtriados* ſiue *de bello Norico libros*, cum dicti modo *Spiegelii* ſcholiis, partim cum codicibus manu exaratis collatos, partim perquiſitius ac diligentius recognitos, in unum uolumen retulit, ac anno MDLXXXIV Francofurti ad Moenum, heredum Wechelianorum ſumtu, typis exſcribi curauit.

Quo conſilio id operis aggreſſus ſit, quo item ſtudio perfecerit iſtud, cum ipſe in dedicatoria *ad Sereniſſimos Saxoniae Duces* ab initio exponat, actum agerem, ſi quidem id hic repeterem, enarraremque. Suffecerit itaque, uel uerbo referre, tanto applauſu exceptam fuiſſe, quam hoc ipſo opere rei hiſtoriaeque Germanicae amantibus praeſtitit operam, ut breui tempore nullis amplius exemplis in officinis librariis uenalibus, nouam editionem poſcerent eruditi: quam etiam anno ſuperioris ſaeculi XIX Hanouiae e typographeo Wecheliano ſuis dedere impenſis, qui tum ſocietatem inter ſe inierant, AVBRII *Daniel* & *Dauid*, nec non *Clemens* SCHLEICHIVS.

Sedenim & ſecundae huius editionis exemplaribus temporis interuallo haud adeo longo diuenditis, factum, ut a multis iam annis certatim nouam requirerent, ſibique dari peterent, quorum animos ſcriptores

res hoſce utiles ac egregios tractandi atque poſſidendi cupido inceſſerat ac deſiderium *.

* Hos inter *Conradus Samuel Schurtzfleiſchius*, acri uir ingenio, doctrinaeque ſingularis, ac multis in bonas litteras meritis; quippe qui iam anno MDCLXXV epiſtola ad *Ioannem Henricum Horbium*, quae CCXIII eſt ſelectiorum primum editarum, p. m. 221; *A te autem iure quodam meo poſtulo, ut, qua polles Francofurti auctoritate, ea utaris ad Scriptores a REVBERO, FREHEROque editos, denuo excudendos.*

Quod intelligens ſpectatae, dum uiuebat, uir induſtriae, & inſignis bibliopola, IOANNES MAXIMILIANVS a SANDE, uotis illorum deeſſe noluit, ſed pro ſingulari illo, quo poſt fata etiam commendandus uenit, rei librariae promouendae ſtudio, quibus poſſet rationibus ſatisfacere conſtituit.

Id cum ſibi propoſuiſſet, ad recognoſcendos illos, & acceſſionibus quibusdam augendos meam requiſiuit operam; quod ampliſſimum uirum, & propter eruditionis haud uulgaris opinionem celebris admodum nominis ICtum, IMMANVELEM WEBERVM, qui aliquot abhinc annis operi ſe iam accinxerat, ne progrederetur, grauiores diſtinerent curae atque occupationes. Quam quidem ei hoc minus denegare uolui, quo certior eram, in rei litterariae commodum, quicquid in eos impenderem ſtudii, ceſſurum.

Quid autem mihi, hanc ingreſſus prouinciam, usque quaque dederim negotii, cognoſces, cum praefationes, quas unicuique Scriptorum, uolumine hoc comprehenſorum, praefixi, inſpexeris. Satis igitur erit, hic tanquam in ſumma recolere, me eos primum profligatis operarum erroribus ac mendis elimaſſe: dein pleroſque diuiſiſſe in ſectiones tam minores, quam maiores, ut hoc commodius euolui atque enotari queant: tum uero nouis eos, iisque luculentis auxiſſe acceſſionibus. Praeter enim quod *I)* ad TVRPINVM *duo Supplementa* e Lambecii *Commentario*

de Bibliotheca Caeſarea Vindobonenſi attuli, *II)* ROBERTO Monacho tum *notas Barthianas* adieci, tum etiam BOAMVNDI, Principis Antiochiae, *ceterorumque ſacri belli Ducum ad* Vrbanum *Papam II epiſtolam* ſubiunxi. *III)* Incerti auctoris *de electione* LOTHARII *Saxonis* dedi narrationem. *IV)* Scholiis *Spiegelii* in GVNTHERI *Ligurinum* tum *Conradi Ritterſhuſii*, tum *Caſparis Barthii* adnotationes inſerui. Nec *V)* negligendas putaui FRIDERICI II Imperatoris, MANFREDI Siculi, CONRADI IV Caeſaris, & HENRICI Regis aliquot epiſtolas, quod ad res illorum cognoſcendas facere uiderem. *VI)* HENRICI VII & LVDOVICI IV hiſtoriae hoc magis illuſtrandae nonnulla huc retuli; *illius* quidem *a)* NICOLAI Epiſcopi Botrontinenſis *Relationem de itinere ipſius Italico ad* Clementem *Papam IV*; *b)* ALBERTINI item MVSSATI Hiſtoriam eiusdem Caeſaris, nec non *c)* ANONYMI *Geſta* Balduini, *Comitis* de *Lucenburg*, Archiepiſcopi Treuirenſis, quippe quibus plura res HENRICI ſpectantia immixta ſunt. *Huius*, LVDOVICI puta, dicti MVSSATI LVDOVICVM BAVARVM. De notulis, quas hic illic * aſperſi, nil dicam, cum exiles ſint ac paucae; tum uero ita comparatae, ut in ea nunc iam ipſe ſim ſententia, conſultius fuiſſe, ſi repudiato amicorum, qui mihi earum adiiciendarum auctores fuere, conſilio, meum de praetermittendis iſtis ſecutus fuiſſem iudicium.

* Sigillatim, *Turpini* de *Carolo M.* & *Rolando* hiſtoriae fabulari; *Liutprandi* de rerum ab Europae Imperatoribus & Regibus geſtarum libris; *Hroſvvithae* Panegyri in laudem *Othonis I*; *Anonymi* de bello *Henrici IV* contra Saxones hiſtoriae; *Vecerii* de rebus geſtis *Henrici VII* commentariolo; & tandem *Anonymo* de uita, rebusque geſtis *Balduini* Archiepiſcopi ex gente Lucenburgica Treuerenſis.

Ceterum lectiones, quas in praefatione ad EGINHARTVM p. 3 e textu *editionis Schminckianae*, anno MDCCXI euulgatae (cum nouam, ab aliquot

iam

ILLVSTRISSIMIS PRINCIPIBVS,

CHRISTIANO, IOANNI CASIMIRO, IOANNI ERNESTO, FRIDERICO WILHELMO,

ET

IOANNI,

SAXONIAE DVCIBVS, LANDGRAVIIS THVRINGIAE, ET MARCHIONIBVS MISNIAE,

DOMINIS SVIS CLEMENTISSIMIS.

QVanquam, Illuſtriſſimi Principes, *noſtri ſæculi ea maledicentia & proteruia eſt, vt etiam qui bene quid faciunt, naſutulorum aculeos & quaſi venenatas voces vix effugiant; tamen peruerſi huius noſtræ ætatis mores apud me non ſunt tanti, vt iccirco a meo inſtituto, & laudabili aliorum ſtudiis commodandi voluntate, recedam. Nam cum duo codices manuſcripti*, Eginhardi *illius, qui* Caroli Magni *vitam deſcripſit; eorumque annalium, qui de rebus* Pipini, Caroli Magni, *itemque* Ludouici, *Francorum Regum & Imperatorum Romanorum, ab incerto auctore ſcripti, & a generoſiſsimo & doctiſsimo Comite* Hermanno Neuuenario *ſuperioribus annis in lucem editi ſunt, in mea bibliotheca extarent, & non ita pridem etiam ſupplementum quoddam eius hiſtoriæ nactus eſſem: operæ pretium me facturum exiſtimaui, ſi manuſcriptos cum impreſsis codicibus conferrem: errata, ſi quæ irrepſiſſent, tollerem: & quæ de nouo a me reperta & conquiſita erant, adiungerem. Itaque diligenter manuſcriptos cum impreſsis conferendo, nihil temere mutaui aut ſuſtuli, ſed tantum lectionum varietatem, vt penes ipſum lectorem eſſet iudicium, notaui, & quatuordecim annorum, qui deſiderabantur, acceſsione hoſce annales ex vetuſtiſsimo quodam libro manuſcripto adauxi. quem meum qualemcunque laborem etiam hac de cauſſa hiſtoriæ ſtudioſis gratum futurum exiſtimo, quod horum annalium auctorem* Ludouici *Imp.* Caroli Magni *F. ætate vixiſſe, atque adeo ex ipſius familiaribus & domeſticis fuiſſe, ex noua mea additione animaduertere, & inde de fide narrationis iudicium facere, quodque centum & duorum annorum hiſtoriam, continua ſerie a* Pipini *ætate vſque ad* Ludouici I *mortem contextam, atque vno quaſi faſciculo connexam, legere poſsint. Quando autem* Ioannes Turpinus, *Remenſis Archiepiſcopus, in aliqua rerum a* Carolo Magno *geſtarum*

***

parte

parte, ſolius nempe belli Saraceniçi, cui ipſe interfuit, deſcriptione verſetur, etſi more Græcorum fabuloſe multa narret, tamen apponendum iudicaui. Et cum Luitprandus, *eccleſiæ Ticinenſis Leuita, non tam vniuerſalem hiſtoriam eius temporis, quod ſibi ſumſit, quam aliquot inſequentium Impp.* Arnulfi *&* Ludouici, Arnulfi *F.* Conradi *I,* Henrici *I, cognomento* Aucupis *&* Ottonis *I, res geſtas deſcribat; idemque inſtitutum teneant* Witikindus *Saxo*,* Roſovvita, *nobilis, &, prout ea tulit ætas, docta mulier,* Diethmarus *Mersburgicus*, viri doctiſſimi,* Reineri Reineccii, *mei popularis, cura primum ante triennium in lucem editus,* Robertus *Monachus,* Guntherus *Ligur poeta; eos omnes, inſerta ſuo loco* Henrici *Imp. eius nominis* IIII *vita, eiuſdemque epiſtolis, & deſcriptione belli Saxonici, in hunc librum coniungendos, & vnumquemque ſuo ordine, prout hiſtoria ab vnoquoque ſcripta ratio exigebat, collocandum cenſui; cum, quod plerique horum ſcriptorum in paucorum eſſent manibus, & a multis deſiderarentur; tum etiam, vt ſi non omnibus numeris abſoluta & perfecta, tamen non contemnenda veterum Impp. & Regum vſque ad* Henrici VI *ætatem hiſtoria, vno libro comprehenſa, extaret. In quo hoc etiam præcipue operam dedimus, vt omnia melius diſtincta, correctiora & emendatiora prodirent, quod præcipue in* Roberto *Monacho videre licet, qui ex vetuſtiſſimis codicibus ita emendatus, correctus, atque auctus eſt, vt multis in locis propemodum nouus eſſe videatur. Hoc autem loco liberalitatem* Ioannis Piſtorii *Medici, viri doctiſſimi, & in hiſtoriis egregie verſati, tacitus præterire non debeo, qui præter alios bene multos, nuper primum in publicum productos, rerum Germanicarum ſcriptores, ad hanc quoque editionem* Robertum *Monachum contulit, & propediem reliquos, qui* Henrici VI *Imp. ætatem ſecuti, ſubſequentium Impp. res geſtas ſeparatim literis mandarunt, in lucem proferet.*

* *VVitichindum* Saxonem & *Ditmarum* Merſeburgenſem volumini huic inſerere quidem conſtituerat *Reuberus*; verum cum paullo ante ſeorſum a *VVechelianis* editi fuiſſent, iis haud e re viſum, eos hic in id referre. Quod monendum duxi, cum ab iiſdem in priori editione id monitum etiam fuerit.

Cur autem, Illuſtriſſimi Principes, *meum hunc laborem ſub veſtro nomine emittere voluerim, cauſſæ complures ſunt. Primum, quod monumenta rerum a magnis Principibus geſtarum, magnos præcipue Principes deceant, in quibus tanquam in ſpeculo, quæ in gubernando ſequenda, quæque econtra fugienda ſint, contemplentur. Recte enim*

Poly-

Polybius *de hiſtoria cognitione ſcriptum reliquit*, ἀληθινωτάτην μὲν εἶναι παιδείαν καὶ γυμνασίαν πρὸς τὰς πολιτικὰς πράξεις τὴν ἐκ τῆς ἱστορίας μάθησιν, veriſſimam eſſe inſtitutionem & præparationem ad publicas ſiue ciuiles actiones hiſtoriæ ſcientiam. *Nam cum rerum humanarum perpetua ſit viciſsitudo, & nihil nunc accidat, quod non ante ſæpius euenerit; propoſito præteritarum exitu, cautior præſentium ſit & deliberatio & actio. Senibus ſapientia tribuitur; & non immerito. Valent enim rerum vſu, ex quo prudentia oritur; quæ, vt inquit* auctor *ad* Herennium, *nihil aliud eſt, quam multarum rerum memoria, & complurium negotiorum vſus. Quanta igitur, quæſo, adminicula ad prudenter & caute agendum & adminiſtrandum ſingula adferet cognitio hiſtoriæ, quæ non vnius hominis ætate circumſcribitur, ſed multorum ſæculorum memoriam complectitur? Huc accedit, quod non dubitem, horum annalium lectionem vobis ſingulariter gratam atque iucundam eſſe. Narrantur enim in iis initia, & quaſi incunabula Imperii Germanici, cuius tu, Princeps* Chriſtiane, *poſt parentem* Auguſtum *Elector, atque adeo auguſtum aliquando columen futurus es: quæ narratio non poteſt non homini Germano, nedum Principi eſſe iucundiſſima & ſuauiſſima. Oſtenditur præterea, quomodo hoc Imperium* Caroli Magni *virtute partum fundatumque, & deinde* Heinricorum, Ottonum, & Fridericorum *inuicta & præpotenti dextera amplificatum ac defenſum ſit: quarum rerum memoria & diligens conſideratio, ſi vnquam, certe miſerrimo hoc noſtro ſæculo perneceſſaria eſt, quo videmus antiquos Imperii Germanici hoſtes in hoc denuo totos eſſe, vt maieſtatem Imperii per aliquot iam ſæcula langueſcentem nunc penitus extinguant, & vt tandem aliquando, quod ſemper conati ſunt, & caput & membra Imperii ſub dominatum poteſtatemque ſuam ſubiiciant. Sed excitabit Deus aliquando ex* Heinricorum & Ottonum *gente (quæ veſtra eſt) Imp. & libertatis Germanicæ vindicem, qui externo hoſte remoto, priſtina per* Heinricos & Ottones *parta & conſeruata libertati reſtituat, quique internum morbum, quo periculoſe admodum iamdudum ægrotat, idoneo adhibito cauterio, quemadmodum in morbis inueteratis fieri ſolet, penitus tollat. Quod vt fiat, omnes boni & patriæ amantes viri aſsiduis votis a Deo exoptant, atque ita euenturum certo ſibi pollicentur; præſertim quando in mentem illis venit, antiquam illam illuſtriſsimæ veſtræ familiæ virtutem, ab heroicis illis* Heinricorum & Ottonum *deductam temporibus, nondum refrixiſſe, ſed non ita pridem in Electore* Mauritio, *fortiſsimo Principe, totum fere orbem compleuiſſe.*

 Hiſce

Hiſce tot & tantis cauſsis, quæ ad hanc dedicationem me impulerunt, acceſsit omnium fere ordinum de ſingulari veſtra erga literatos humanitate & beneuolentia conſentiens iudicium. Etſi enim literatorum numero nequaquam me aggregare ſoleam; tamen cum ab ineunte ætate ſtudiis doctriniſque deditus fuerim, earumque cauſſa Galliam & Italiam non omnino temere & ſine fructu peragrarim; hoc mihi perſuadeo, cum in egregie doctos egregie humani eſſe conſueueritis, ſaltem aliquid vſitatæ veſtræ beneuolentiæ vos mihi quoque, qui fortaſsis inter vulgariter eruditos referri potero, impertituros, & qualecunque hoc literarium munuſculum auguſta & ſerena fronte accepturos eſſe. Quodſi forte non mea in vos voluntas, ſtudium, obſequium, non vſitatus veſter erga literarum ſtudioſos amor & beneuolentia a vobis obtinebunt; ſaltem Pipinus, Carolus, Ludouici, Friderici, & inprimis veſtri gentiles Heinrici & Ottones impetrabunt, qui eam ob cauſſam multo ſuo labore & ſanguine Sclauorum gentem ex iis regionibus, quas poſsidetis ampliſsimas, ſubmouiſſe videntur, vt vobis ex tanto interuallo nunc tranquillæ & pacatæ parerent: quod veſtrum imperium, vt & vobis & ſubditis diuturnum, felix & tranquillum ſit, Deum precor, vobis vt Ioſiæ pietatem, prudentiam Salomonis, & Neſtoris annos; ſubditis vero obſequentem animum & debitam magiſtratui obedientiam largiatur. Datum Heidelbergæ Kalendis Nouembr. Anno Chriſti CIↃ IↃ XXCIII.

Veſtrarum Illuſtriſs. Celſitudinum

Dedititiſſimus

Iuſtus Reuberus
Iureconſultus.

PAVLI

PAVLI MELISSI, Franci,

Comitis Palatini & Equitis, Ciuis Romani,

O D E

AD IVSTVM REVBERVM IC.

Electoris Palatini Conſiliarium.

TAM docta, & artis ſcita, celebrium
Scriptorum in oris Teutoniæ manus,
Qualem videmus cum Pelaſgos
Tum Latios apud exſtitiſſe,
Queis cura texendæ hiſtoriæ fuit,
Rerumque geſtarum egregie & domi
Foriſque; ſi florens adæque
Præterita viguiſſet olim
Aetate: quantum res ea commodi
Noſtræ tuliſſet, quot bona, patriæ!
Quantis abundaremus actis!
Quot monumenta Ducum potentum
Belloque & armis cernere, nec ſine
Plauſu, liceret! quot modo prælia
Commiſſa, pugnatæue pugnæ
Diſpoſita in ſtatione Martis
Aures ferirent magnanimis viris!
Fragmenta ſolum, ac pleraque barbare
Conſuta nunc, REVBERE, *reſtant;*
Vix quoque digna legi, niſi auctor
Vnuſque & alter vel tacite inſita
Quodammodo vi pectora pertrahat,
Fore adſeuerans, inter iſtas
Vt paleas tenueſque glumas
Inuenta dent ſe grana aliqua optimæ
Frugis. Dolendum eſt, vſque adeo ſua
Vixiſſe famæ negligentes
Teutoniæ proceres vetuſtos.
Atqui ſat illis tunc erat, inclitas
Geſſiſſe res, ac ſtrenua fortibus
Auſis rudimenta, vt decebat,
Militiæ poſuiſſe quondam,
Laudis futuræ ſollicitis parum,
Nec curioſis, poſt nigra funera

Quid ſcriptitaretur nepoti.
Quemque animo ſuus excitabat
Honos, & ingens mentibus indita
Virtutis ardor, non niſi in ardua
Scandentis, & præclara (quoad quis
Viueret) adſidue minantis.
Vt quiſque magnam fuderat hoſtium
Victor cateruam, ſic patriam ad dapem
Contentus in præſens vel vno
Saltem erat ille melo canentis.
An non ſupinos arguerim, & minus
Cautos Latinos, ſicut & Atticos
Ciues, nitorem ac puritatem
Linguæ vtriuſque perire paſſos?
Flos ille poſtquam concidit elegans
Sermonis, & lolium immedicabile
Inſedit aruis; derepente heu
Finitimas Aquilonis vrbes
Late occupauit barbaries ferox,
Hirſuta frontem, & dentibus aſpera,
Induta villoſam lacernam,
Oraque vincta gerens ſolæcis.
Agreſtis inſtar hæc ſuis omnia
Vaſtare tendens, ac ruere impetu,
Quo non penetrauit locorum?
Quidnam, age, liquit atrox inauſum?
Ecquem fugit, quam turpiter ipſamet
Iure atque leges collutulauerit?
Qua labe Celſi diſciplinam
Polluerit? Sophiæque in artes
Graſſata cultas, mox etiam Iouis
Sacrum profanans contemerauerit
Impune? Quantum exſtat malorum,
IVSTE, *notam opprobrii merentum;*
Hæc ſola eorum eſt cauſa. Quid attinet
Culpare noſtros? hanc ſatius feram
Illuc relegandam; malum vnde
Ipſa pedem tulit, arbitreris.
Quod corrigendum ſe patitur nefas,
Non corrigamus, quæſo, bene ac probe?
Mutare ſi quid non valemus,
Ferre animo decet illud æquo.

MYRTILLETI,

ANNO CIↃ IↃ LXXXIII,
pridie Kal. Sept.

VITA

iam annis promiſſam, etiamnum orbis exſpectet litteratus) excerptas ſub finem illius me daturum recepi, ad calcem huius inuenies Syntagmatis. Poſt eas uero ſimiliter, quas margini *Annalium* PIPINI, CAROLI M. & LVDOVICI Pii, ex editione *Du Cheſnii* & *codice mſcr. Caſſellano* me adſcripſiſſe, in praefatione iis praemiſſa p. 33 dixi. Mutaui enim conſilium, cum uiderem, eas, quas REVBERVS illi adleuerat, ſpatium nouis adiiciendis haud ita facile, commodeque relinquere. Nec neglexiſſem, id l. d. mutatis mutandis indicare, ſi bibliopola SANDIVS de ſuo, quod ceperat, conſilio me tempeſtiuius paullo certiorem reddidiſſet; id uero cum tunc demum fecerit, cum ultra eos operae iam progreſſae erant, non poſſum, quin ſaltim hic id moneam.

Dehinc, mihi ne tribuas, peto, quod numerus paginarum editionis prioris in hac margini interiori haud adiectus ſit. Adiiciendum enim eſſe, non explicate ſolum praemonui, uerum etiam, ſimul ac plagulas prelo liberatas inſpexi, non adiectum eſſe, periniquo tuli animo; quin etiamnum moleſte ferrem, niſi malo, ut ita dicam, remedium inueniſſet Vir iuuenis ingenio, doctrina, probitate, multisque aliis animi dotibus bonis omnibus commendatiſſimus, HENRICVS CHRISTIANVS SENCKENBERG, Moeno-Francofurtenſis, I. V. πρωλύτης digniſſimus. Vt enim loca prioris editionis, quae tibi ſe forte offerent, in noua hac commode & ſine moleſtia inuenire poſſis, ut numeri paginarum utrinque ſibi reſpondent, peculiari complexus tabella eſt. Id quod praeterire nolui, ut ſcires, cui id beneficii debeas.

Quod ad indices, mihi, aliis impedito laboribus, integrum haud fuit, eos, uti quidem conſtitueram, adornare. Adornauit igitur praeſtantiſſimus, quem modo laudaui, SENCKENBERGIVS, eosque tanto

confecit ſtudio, tanta ſollertia, contentioneque, ut uniuscuiusque, qui ſcriptoribus his ſcite uti uoluerit, rationibus quam maxime putem conducturos.

Ad ultimum, licet omnem adhibuerit diligentiam, ut ſine σφάλμασι, ſaltim extantioribus, prodiret noua haec editio, qui eorum expurgandorum in ſe ſuſceperat curam, Vir doctiſſimus, isque iuris apprime ſciens, & bonis litteris haud ſane leuiter tinctus, IOANNES HENRICVS HERMANNVS FRIESE; operarum tamen uel feſtinatione uel negligentia factum, ut hic illic nonnulla irrepſerint. Id quod haud mirandum; cum conſtet, quam aegre mores id genus hominum uincamus, ut ut eos uincere omni nitamur opera. Vt igitur ea beneuole emendes, me uero excuſatum habeas, etiam atque etiam abs te contendo.

His uale, meisque conatibus, qua es humanitate, ſi non indignus uidebor, faue. Scribebam Biponti pridie Kalend. Martias, anno aerae uulgaris MDCCXXVI.

IVSTI

IVSTI REVBERI
BREVE ELOGIVM.

Quamuis & ingenio excelluerit IVSTVS 1
REVBERVS, ac eruditionis copia;
tum uero ampliſſimis abundarit hono-
ribus, & rei litterariae non minus pro-
fuerit, quam publicae; poſteritati ta-
men ab iis, quorum curam res iſta tan-
gebat, uix tribus commendatum in-
uenias uerbis: ut adeo, cum illius tam tenuis, uel apud
ipſos Palatinos (exſtet memoria, quorum tamen orna-
mentum fuit ac decus haud uulgare) breuiorem hic,
quam quidem uelim, me eſſe oporteat.

Fuit autem gente Weſtphalus, in agro Epiſcopatus 2
Paderbornenſis *, parentibus multa generis claritudine
ſpectatis prognatus **; patre quidem IVSTO REVBERO,
eximiae nobilitatis ac uirtutis Equite; matre uero AN-
NA de BANNENBERG, femina dignitate naſcendi
perinde ac rectiſſimi exempli laudibus plane nobili. Lu-
cem autem primum adſpexit anno aerae uulgaris MDXLII,
die XVI Auguſti.

* Vel ex epitaphio ei poſito, quod infra adducturus ſum, id colligas. Vt taceam, quod ipſe in dedicatotia ſequenti *Reinerum Reineccium*, Steinhemio, Epiſcopatus dicti oppidulo, oriundum †, diſerte *popularem* ſuum uocet.

† Vid. *Reimmannus* parte V *Iſagoges in Hiſtoriam litterariam Germanorum* quaeſtione LXXVII p. 386.

** E ueteri, honoratiſſimarumque imaginum proſapia genus illum duxiſſe, uel ex epitaphio modo dicto patet. Iuuabit tamen, id propriis etiam illius uerbis firmare. Sic autem ad *Franciſcum Hottomannum*, epiſtola, quae *Hottomannianas* inter a *Meelio* editas CLXXXI eſt, p. 230; *Nobilitatem generis mihi nunc fere omnes priuatim, nonnulli etiam publicis ſuis ſcriptis mihi tribuunt. Qua in re etſi non errant (id quod adoleſcens impenſis neceſſariis ad liberaliorem & ſplendidiorem uitam deſtitutus diſſimulaui) tamen ego propria uirtute, quam aliorum clarere malo.*

A prima ſtatim pueritia cum ad pietatem, legem- 3
que emendatae religionis colendae inſtitutus eſſet, aetate
procedente optimarum artium diſciplinis, ad quas natu-
ra ferebatur, ſe dedit, ac, qua par erat induſtria, in
ſcholis iuxta atque academiis minime uulgarem doctrinae
ſolidioris ſupellectilem ſibi comparauit. Per omnia enim
illius genera liberiore ferebatur curſu, ita tamen, ut in
iuris & legum ſcientiam praecipue incumberet.

Bonis ſtudiis ſic ſatis excultus, ad altiora enitens, 4
Galliam & Italiam, illas omnis elegantiae prudentiaeque
magiſtras, hominum eruditiſſimorum copia tum tem-

poris florentiſſimas, non omnino temere nec ſine fructu peragrauit*; ſed a praeſtantiſſimis terrarum iſtarum uiris ac doctoribus exactam iuris legumque peritiam adeptus, pleni litteris illuſtribus iurisconſulti nomen uere meritoque tulit.

* Sic enim ipſe in dedicatoria modo citata: *Etſi litteratorum numero nequaquam me aggregare ſoleam, tamen cum ab ineunte aetate ſtudiis, doctrinisque deditus fuerim, earumque cauſſa Galliam & Italiam non omnino temere & ſine fructu peragrarim; hoc mihi perſuadeo* ect.

Sigillatim in Galliis cum alibi, tum maxime uero Valentiae, non incelebri in Delphinatu academia, *Franciſco Hottomanno*, inter elegantiores iurisconſultos tum temporis fere principi, ſtrenuam dedit operam, ac tum ei, tum aliis in publica quadam pro cathedra diſceptatione eruditionis ſuae copiam ac iudicii uim tam praeclaro experimento teſtatam fecit, ut ſummis illum in iuris ſtudio honoribus ac priuilegiis affeciſſent, ni renuiſſet. ultro enim offerebantur. Vtrumque prodit, ac ſignificanter admodum ipſe praedicat *Hottomannus. Illud* quidem, epiſtola ad Principem Electorem Palatinum, quae dictas inter CLXXXIV eſt, dum ſcribit: *Celſitudinem ueſtram — ab amico meo, magnifico Palatinatus ueſtri Cancellario, D.* Reubero, *admoneri; qui mihi ab adoleſcentia cognitus, permagnam eius uirtutis, atque adeo dignitatis adipiſcendae ſpem fecerat, quam illum uideo & laetor iam ſumma cum integritate & innocentia & fidei gloria ſuſtinere. Hoc* uero in dedicatoria librorum *de re nummaria*; *Eo acceſſit altera, non praetereunda ſilentio, ſumma erga te Dei benignitas*, (alloquitur autem *Fridericum*, Palatinatus Septemuiralis Principem heredem) *quod eiusmodi conſiliarios & cuſtodes ac monitores in iſta tenera aetate conſecutus es, quales omnes tibi exoptabant. — Cancellarium autem* Iuſtum Reuberum, *uirum cum iurisprudentiae atque omnium optimarum artium cognitione inſignem, tum etiam uſu & maximarum quarumque rerum tractatione praeſtantem; qui cum adoleſcens in academiis noſtris Gallicis ita iuris ciuilis ſtudio floreret, ut omnibus ſuis aequalibus longe multumque antecelleret; hunc a nobis Profeſſoribus honorem uno omnium conſenſu tulit, ut ei, uix biennium in ea diſciplina uerſato, Doctoratus inſignia cupidiſſime deferremus.*

5 Gallia, Italiaque perluſtratis in Germaniam reuertit, ac integrum fere annum in Sileſia tranſegit, cum *Caſpare* a *Seidliz*, Equite Sileſio, generis ſplendore, uirtuteque praeter ceteros illuſtri, quem in itinere Italico comitem nactus erat, in praedio gentis Seidliziae Struſano, quotidiana optimarum artium tractatione tempus omne transmittens.

Memorat id nobis ipſe, in dedicatoria libri *de Teſtibus*, ad laudatum *Seidlizium*, Spirae Nemetum Non. Februar. an. MDLXXIV ſcripta, his)(5 b) uerbis: *Tibi uero*, nobiliſſime & praeſtantiſſime Seidlizi, *cur meam hanc* de Teſtibus methodum *inſcribam, cauſae complures ſunt. Primum ſumma familiaritas, & domeſtica conſuetudo, quam ante ſex annos in peregrinatione Italica tuo beneficio mihi tecum eſſe uoluiſti; ex qua tantus amor mutuus inter nos extitit, ut luſtrata Italia facile in Sileſiam me abduci paſſus fuerim, ubi in Struſano ueſtro in ſumma animorum coniunctione &*

quoti-

quotidiana ſtudiorum communicatione totum fere annum transegimus.

Dein uero conſilium cepit, quaeſitam in umbra & otio iurisprudentiam Spirae Nemetum, in auguſta illa iuſtitiae iurisque officina, uſu atque exercitatione forenſi confirmandi. Gnarus autem, neminem ad cauſſas in ſupremo iſto Caeſaris ac Imperii dicaſterio agendas admitti, niſi qui nomen promeruiſſet titulumque Doctoris, ſupremam in iure utroque lauream petiit, ac poſt ſollemnia experimenta ſumma cum laude obtinuit atque exiſtimatione. 6

Quod ſummos Ictorum in ordine honores conſecutus ſit, uel ipſe nobis indicat, dum in epiſtola, quae ſemel iterumque iam dictarum CLXIV eſt, p. 211 ad *Hottomannum* ſuum ſcribit: *Probe, ut opinor, meminiſti, me Doctoratus dignitatem, cum illa tuo, aliorumque Vniuerſitatis Valentinae iudicio, poſt publicam a me habitam diſſertationem, mihi ultro deferretur, recuſaſſe: cuius rei tamen poſtea me poenituit, cum magni in Germania ſumtus Doctoratus cauſſa faciendi eſſent.* Vt tamen usque huc indagare nequiuerim, qua in academia, quoue anno Doctoris ἀξίωμα ſibi acquiſiuerit.

Hac ornatus dignitate, illuc ſe contulit, & quum ſollertia non minus ac perſpicacis ingenii acumine, quam doctrina praeſtaret, facile locum in celebribus Aduocatorum ſubſelliis inuenit *; quin breui primos inter togatos habitus eſt, magnam cauſſis ſtudioſe defenſis nominis nactus celebritatem. 7

* Receptus autem in eorum numerum fuit an. MDLXXII, die XXXI Octobris; quo quidem uerba, in quae Aduocati de more adigi ſolent, dixit. Teſtis eſt index illorum, qui *Petri Denaiſii*, tribunalis huius quondam Adſeſſoris, tractatui de *Iure Camerali* p. 736 edition. Argentorati an. MDCLII uulgatae, ſubiunctus eſt, his uerbis: *Iuſtus Röber D.* (iusiurandum ſcilicet iurauit) *MDLXXII, XXXI Octobris.*

Qua eruditionis, induſtriae, dexteritatis & continentiae fama cum eſſet, rebusque maioribus non temere par haberetur, anno MDLXXIV a Principe Electore Palatino, *Friderico III*, uero illo uerae uirtutis amatore, uindiceque eximio, honorifice Heidelbergam accitus, ac in ſplendidiſſimum Conſiliariorum ordinem cooptatus eſt; collega datus *Chriſtophoro Probo*, *Chriſtophoro Ehemio*, *Hartmanno Hartmanni* ab *Eppingen*, *VVenceslao Zulegero*, *Laurentio Zincgrefio*, uiris doctrina, uirtutumque ornamentis plusquam uulgaribus, tum uero auctoritate publicis in negotiis ſpectata in primis commemorandis. 8

Hoc in munere ita ſe geſſit, ut accedente ad ceteras, quibus eminebat, animi dotes ſingulari fide, cum prudentia haud uulgari coniuncta, grauiſſimis adhiberetur 9

X 2 nego-

negotiis, ac opinioni de ſe conceptae prolixe ſemper feliciterque ſatisfaceret.

Sane uix annum Heidelbergae exegerat, cum *Fridcrici III* expertus clementiam eſt. Non enim ſalarii modo, quod petierat, augmentum obtinebat, uerum etiam exantlatae in cauſſa Cambenſi curate defendenda operae auferebat praemium. Conſignatum id in uolumine manu ſcripto laudati modo Principis res ſtrictim complectente: *Werden von Chur-Pfaltz Dero Rath* Iuſto Reubern, *der Rechten Doctorn, uf ſein anſuchen zur vorigen beſoldung — und dann — vvegen der Cambiſchen rechts-ſach, daran viel gelegen vvar, gnediglich bevvilliget. Heidelberg den* 19 *Septembr.* 1575.

Praecipue uero tanta apud *Ioannem Caſimirum*, Palatinatus Rhenani Septemuiralis, ab *Ludouici VI* obitu, tutorio nomine Adminiſtratorem, ualuit gratia, ut non ſolum ab eo ad conſilia ſanctiora, rerumque conſcientiam adhiberetur *, uerum etiam in altiorem adhuc dignitatis eueheretur gradum, inter tot excellentes, ac meritis non minus, quam genere, litteris, prudentia atque auctoritate ſpectabiles in curia Palatina uiros, unus omnium maxime delectus, qui uniuerſam illam aequi boniue officinam, quam *Cancellariam* uocamus, ut legum reſcriptorumque moderator, regeret ac in poteſtate haberet †.

* Primae apud eundem admiſſionis fuiſſe Conſiliarium, iam anno MDLXXXV *Toſſanus Hottomanno* perſcripſit; quamuis ſe dignitatem iſtam ſibi haud ſumere, huic, de honore hoc ſibi per litteras gratulanti, his noſter teſtatus uerbis eſt: *Gratularis mihi, quod me primarium Electoris Conſiliarium appellari* Toſſanus *ad uos, neſcio qua occaſione, ſcripſerit. Etſi autem hanc mihi dignitatem haud ſumo, ſed* Toſſanum *ſuo in me amori aliquid indulſiſſe puto, tamen hac tua gratulatione iccirco ualde ſum delectatus, quod ex ea intellexi, tuam illam ueterem & ſingularem, atque adeo paternam beneuolentiam erga me nondum refrixiſſe.* uid. epiſtolarum dictarum CLXI p. 186.

† Factum id puto anno MDLXXXVII exeunte, uel anni ſequentis MDLXXXVIII principio, deceſſore *Ehemio* adhuc in uiuis agente. Vt autem ita colligam, ipſe facit, dum epiſtola an. MDLXXXVIII die XXV Martii ſcripta, quae *Hottomannianas* inter CLXIV eſt, *Hottomanno* in haec reſpondet uerba: *Interim tamen quod in tuis prioribus de Cancellariatu mihi gratularis, gratiam habeo, idque eo magis, quod ſciam, gratulationem illam ex animo profectam.*

Ceterum non eſt, quod eos, qui uolunt, *Viceecancellarii* tantummodo partes illum obiiſſe, multis redarguam, cum uerbis modo allatis eos refellat ipſe: quamuis e dictis epiſtolis, cum maxime uero ex ipſis documentis publicis, ſigillatim prioribus duobus ſcriptis, quorum titulos ſectione I praefationis *Pareo* praemiſſae n. V § 2 lit. a) p. 56 dedi, plura ad manus mihi eſſent, quibus id facerem, loca, eaque clara perinde ac fidei nequaquam dubiae. Conf. modo epiſtolarum ſaepius iam memoratarum CLXI, CLXIII, CLXXXIV, & CC: nec non e libellis modo dictis primum, qui inſcribitur, *Kurtze Verzeichniſs deſsjenigen, vvas* — Reichard *Pfaltzgrav bey Rhein* cet.

p. 7

p. 7 & 14; alterum itidem, qui hunc praefert titulum, *Gründlicher und beſtaendiger Gegenbericht* cet. p. 15.

Qua uero re factum ſit, ut in tanta apud eum laude fuerit atque exiſtimatione, facili negotio diuinare licet. Adminiſtratoris enim munia aditurо operam, ſi quis alius, nauarat ac ſtudium. Speciatim, cum res poſtularet, ut noſceretur, quid *Ludouicus* in ſupremis ſuis ordinaſſet, tabulas illius teſtamentarias, penes Senatum academiae Heidelbergenſis depoſitas, callida quadam ratione, cum ſibi ab Rectore oſtenderentur, auertit, atque illi, ualde eas deſideranti, attulit, ut illuſtris *Thulemarius* mihi familiari in colloquio anno MDCCIX Francofurti narrauit: cuius adeo fide hic ſcribo.

In hoc togatae militiae gradu perſtitit incolumis usque ad annum MDXCII, quo, *Ioanne Caſimiro* pridie Non. Ianuar. fatis functo, *Fridericus IV* terrarum auitarum habenas ſumſit. Tum enim inſtabilis fortunae uicem expertus eſt, ex iſto dignitatis gradu, neſcio quibus de cauſſis, deiectus, domumque, ſi ita dicere licet, relegatus *; ut tamen non omni Heri Principis gratia exciderit, ſed ab eo poſtea ſemel iterumque in conſilium fuerit adhibitus; uelut alibi documentis, omni luce clarioribus in medium allatis †, manifeſtum facturus ſum. 11

* Prodit id nobis *Georgius Michael Lingelsheimius* in epiſtola, de rebus in aula Palatina conuerſis, h. a. die IV Maii ad *Hippolytum de Collibus* data, & in κειμηλίοις litterariis ampliſſimi *Vffenbachii* recondita, quamuis amarulentius paullo, quam uirum tam impenſe doctum, & diuini perinde ac humani iuris ſcientem decebat; *D. Reuber*, inquit, *für alle teufel gejagt, und ihm der ſack geben, doch, daſs er von haus aus, was ihm anbefohlen werde, verrichte: an ſeine ſtatt* D. Culmann *zum Vice-canzler geordnet.*

† Praecipue conſilio, anno MDXCIV eidem, *auf das ausſchreiben des Reichs-tags nach Regenſpurg*, Argentorati die VII Februar. conſignato.

Ex eo aliis utilem nauauit operam. Et primum quidem Canonicis, ſiue maximi, quod Argentorati ad aedium maximam tum fuit, Collegii Sodalibus, ab Auguſtanae Confeſſionis ſtantibus formula (*den Bruderhofiſchen* uulgo) & inclito ciuitatis Magiſtratui, ſub ipſum anni huius finem * ad ſuſcipiendas Conſiliarii partes honorifice expetitus. Quibus, quum anno ſequenti XCIII domicilium Heidelberga illuc tranſtuliſſet, non tum modo, ſed poſt etiam, cum res ad turbas & motus exceſſiſſet, utriſque Canonicorum cauſſam illius, quem ab obitu Epiſcopi *Ioannis*, e Comitibus Manderſcheidiis prognati, diuiſis ſuffragiis ediderant, propugnantibus, tam circumſpecte curateque ſuum probauit ſtudium, ut uiri prudentis, fide praeſtantis, uſuque rerum praeter ceteros exercitati laudem ab omnibus referret, atque apud Magiſtratum aeque ac ſacrum Collegium ſingulari eſſet dignatione. 12

 * Vene-

* Venerabilis namque Capituli, quibus expetebatur, litteras, cum eas dedero (dabo autem propediem) datas leges die XVII Decembr. an. MDXCII.

Ab Magiſtratu autem, cum eo ueniſſet, exceptus fuit omni officiorum ac humanitatis genere; ab reuerendiſſimo uero Collegio feuda quaedam ſiue beneficia nexu fiduciario obtinuit, una cum prouentu unius ad aedium ſummam Vicariae, filii in gratiam, percipiendo.

Ceterum quinque propemodum annos cum eorum, tum *Ioannis Georgii*, Marchionis e domo Septemuirali Brandenburgenſis, Adminiſtratoris, rationibus pro uirili proſpexit, &c, praeter alia negotia quam dexterrime curata, anno MDXCV illius nomine conuentui Heidelbergae inſtituto interfuit. Sic enim laudatus *Lingelsheimius* in epiſtola h. a. die XXI Martii ad *Volradum* de *Pleſſen* data, quae *Vffenbachio* noſtro ſimiliter αὐτόγραφος eſt: *Hic conuentus habetur de foedere pro propulſandis irruptionibus, & arcendo itinere armatorum. Legati ſunt ab Adminiſtratore Argentinenſi* Reuberus cet. Sequenti XCVI ad ipſum quoque Daniae Regem reuerendiſſimi Collegii cauſſa legationem exegit. Refert id *Dauid Chytraeus* in epiſtola h. a. die VI Auguſti ad *Philippum Marbachium*, Theologum Argentoratenſem, ſcripta, quae n. LV partis VI epiſtolarum a *Fechtio* editarum eſt, p. 763: *Poloniae Regis legati circa Paſcha in Sueciam hac tranſierunt, coniugium Epiſcopi ueſtri cum Poloniae & Sueciae Regis ſorore* (Anna) *confecturi. Sed ad nos nondum redierunt. Interea* Reuberus *ueſter in Dania fuit; ubi ad coronationem hoc menſe exeunte peragendam magni apparatus fiunt.* Quin ipſe teſtis in litteris ad *Lobbetium* anno ſequenti ſcriptis; quas cum experientiſſimi uiri, *Danielis Nebelii*, academiae Heidelbergenſis h. t. Rectoris magnifici, beneficio acceperim, hic legi forte non iniucundum erit. *Clariſſime Vir, Domine honorande. Nudius tertius libellum, quem ad te mitto, ex Gallia accepi, in quo mille iniuriae narrantur, quibus ſub hoc Rege tota Gallia affecti ſunt ii, qui reformatam religionem amplectuntur. Si uera ſunt, egregie me ante annum in itinere Danico mentitum eſſe fateor, dum noſtrorum conditionem longe meliorem eſſe, quam unquam in Gallia fuerit, aſſerui, & huius Regis beneuolentiam & ſtudium erga Euangelicos mirifice praedicaui: Ego, ſe ita rem habere, Dominum* Bongarſium *ſaepiſſime narrare memini, cui ſine dubitatione credidi, certe non iccirco, quod, quae cupimus, facilius credamus, ſed quod ipſius integritas & fides nunquam mihi ſuſpecta fuerint. Quid de illis inauditis & maximis iniuriis iudices, & an continuentur, rogo mihi ſignifices, & libellum remittas. Vale. Datae in luco Eſchauienſi X Auguſti.* Tui ſtudioſiſſimus *I. Reuberus.*

13 Poſtea loci *Erneſto Friderico*, Marcgrauio Bada-Durlacenſi ſuam addixit operam, ad ampliſſimum Conſiliarii ac Praefecti Erlingenſis munus an. MDXCVIII adſcitus. Quod quidem non minori, quam ea, quae Heidelbergae antea & Argentorati geſſerat, cura atque in rebus tum temporis haud parum impeditis ſagaciter explicandis ſollertia ſuſtinuit iuxta, obiitque. Haec inter autem id habuit honoris, ut anno MDCII Argentoratum legati mitteretur titulo, cohoneſtandis *Franciſci*, e Ducibus Brunſuico-Lüneburgenſibus, Colonienſis & Argen-

Argentoratenſis eccleſiarum Canonici, qui anno ſuperiori funeſto caſu in amne Renchingen (ſigillatim im *Rencherloch)* perierat, ſollemnibus exſequiis.

Annis tandem ingraueſcentibus, in praedio, quod *Odernhemii** habebat, ab exantlatis tot laboribus ac negotiis reſpiraturus, agens, anno MDCVII in morbum incidit, quo ſuperatus die XVII Iunii † naturae conceſſit, magno ſui deſiderio bonis omnibus relicto. 14

* In *Gauia*, ſiue late patentibus illis Alzeiam inter ac Wormatiam campis, uulgo *Gau-Odernheim*, ut diſtinguatur ab oppidulo cognomine alio, quod iuxta *Glanum* amnem, uno ab Meiſenheimio milliari, ſitum eſt, & uulgo *Glan-Odernheim* dicitur, *Cotirodurum* ueteribus, ſi *Trithemio* a) fides habenda, nuncupatum. Vti uero hoc ditionis Bipontinae, ita illud Palatinae Electoralis eſt, *D. Ruſi* reliquiis non prorſus incelebre b). Paene praeteriiſſem, quod in oppidis olim fuerit imperialibus c).

a) *Chronici Hirſaugienſis* parte II ad annum MDIV p. 612.

b) Vide, quae dixi lib. V *rerum Moguntiacarum Serarii* in uita *Alberti* ſiue *Adelberti III* n. 6 ad § II p. 796.

c) Vide tabulas *Caroli IV* Imperatoris an. MCCCLVI ſignatas, apud *Tolnerum* in *Codice Diplomatico Palatino* n. CLVI p. 110, & conf. quae dixi lib. V *rerum Moguntiacarum* in uita *Gerlaci* n. 26 ad § I p. 669, & in uita *Ioannis II* n. 3 ad § VIII p. 721.

† Vnde corrigendus *Reimmannus*, dum l. d. quaeſtione LXXXI p. 428 die XVII *Iulii* uita defunctum ſcribit.

Mortuo iuſta funeris exſoluit filius IVSTVS CONRADVS, eique λόγον ἐπιτάφιον ſcripſit, ſaxo, in aede ſacra Odernheimenſi parieti ad laeuam arcus, qui chorum a naui ſeparat, inſerto, litteris maiuſculis inſculptum. quem, cum huc usque dictis in quampluribus fidem faciat, in lucem publicam protrahere & huc afferre iuuabit. 15

IEHOVAE S.

N. V. *IVSTO REVBERO*, IC. *IVSTO REVBERO*
ET *ANNA* DE *BANNENBERG* FAMIL. EQVEST. IN.
EPISCOP. PADELBORN. NATO XVI AVG. MDXLII, QVI
AB ANNO MDLXXIV LAVDATISS. PRINCIPP. *FRID. III*,
LVD. VI, *IOHANN. CASIM.* ET *FRID. IV.* PALATIN.
IN CONSILIARII ET CANCELLARII MVNERE FIDEL. ET
VTIL. OPERAM NAVAVIT, ANNO MDXCIII EVANGELICO
COLLEGIO IN CATHEDRA. ECCLES. ARGENTIN. DIFFI-
CILL. TEMPORIB. CONSILIO ADFVIT, ANNO MDC SVB
ILLVSTRISS. PRINCIPE *ERN. FRID.* MARCHIONE BA-
DENS. PRAEFECTVRAM ETLINGENSEM GESSIT. TANDEM
POST TOT LABORES ET IN REM PVBLICAM MERITA
EMERITAM HONORATISSIMAMQVE SENECTAM IN PRAE-
DIO ODERNHEIM AGENS, PRAEMISSA II FEBR. MDCV
VXORE SVAVISS. *ELIZABETHA SPRENGERA*,
MATRONA LECTISS. ANNO MDCVII DIE IVN. XVII OP-
TATAM SECVLI MISSIONEM ACCEPIT, SVPREMAE CV-
RIAE ADSCRIPTVS.
PARENTI OPT. ET DESIDERATISS.

PIETATIS ERGO ET POSTERITATIS STVDIO,
FILIVS OBSEQVENTISS.
IVSTVS CONRADVS REVBERVS AB *ENGER*
H. M. P. C.
BONA CONSCIENTIA OPTIMVM VITAE PRAESIDIVM.

16 Quod uxorem praemiſerit, ex epitaphio modo allato patet. Fuit autem ea *ELISABETHA SPRENGERA*, *WENDELINI SPRENGERI*, Conſiliarii Septemuiralis Palatini, & *CATHARINAE HECHTIAE* filia; probi femina moris; quacum iugi concordia, amiciſſimeque uixit ad annum usque MDCV; quo die II Februarii uiuis ereptam non ſine graui maerore extulit.

17 E liberis, quos ex ea genuit, mihi occurrere *ELISABETHA*, *IOANNES BERNHARDVS*, &, quem modo dixi, *IVSTVS CONRADVS*. Quorum quidem hunc ſuperſtitem reliquit, opum, uirtutisque, ſi diutius peruixiſſet, heredem *; illis uero Heidelbergae fato praeceptis exſequias iuit, ac ſollemne monumentum ſtatuit †.

* Bonarum enim artium dicatus ſtudiis, cum in patria Germania, Heidelbergæ & Argentorati, tum in Galliis laudabilem litteris dedit operam. Quod, cum alioquin neſciremus, nonnullae parentis ad *Lobbetium* nobis teſtatum faciunt epiſtolae; quas aequis cum lectoribus alibi, cum hic ſpatii, quo circumſcriptus ſum, anguſtia id non patiatur, communicare haud intermittam. Patri uero haud diu ſuperuixit. Anno certe ſi non eodem, proximo tamen eundem morte ſequutus fuit. Claro nobis indicio eſt, quod dimidia domus, quae ex hereditate materna Heidelbergae ad eum feudi ſiue beneficii titulo peruenerat, anno iam MDCVIII *Philippo Stephano Sprengero*, aui materni e fratre *Philippo* nepoti, tanquam proximo heredi, liberis Reuberianis omnibus exſtinctis, ab *Friderico IV*, ut ex celeberrimo *Nebelio* cognoui, beneficiaria lege conceſſa fuerit.

† Quod cum legi mereatur, ex *Apographo monumentorum Heidelbergenſium*, quod nobis *Melchior Adami* dedit, huc afferam. Sic autem ibi p. 25 & ſeqq.

Optima mors parca quae uenit apta die.
Mors ſpernit altam gloriam, inuoluit humile
Pariter & celſum caput, aequatque ſummis infima.

WENDELINO SPRENGERO, ELECTORIS PALATINI CONSILIARIO, VIRO HONORATISSIMO, *ELISABETHAE* ET *IOANNI BERNHARDO REVBERIS*, MARITO, SOCERO, PATRI, NEPOTIBVS, FILIISQVE, ANIMVLIS IVCVNDISSIMIS, *CATHARINA HECHTIA*, *IVSTVS REVBERVS*, *ELISABETHA SPRENGERIA*, VXOR, GENER, FILIA, AVIA, MOESTIQVE PARENTES POSVERVNT.

Ille V. A. LXVI, D. XV. Ob. III Kalend. April. An. MDLXXXI.
Eliſabetha V. A. II, M. II, D. VI. Ob. IIII Non. Octobr. A. MDLXXX.
Hic, V. M. X. D. X. Ob. VI Idus Decembr. A. MDLXXXII.

Tollenti anathema.
Linquenti benedictio.

Ceterum

Ceterum ſui uir fuit nominis, magnaque rerum di- 18
uinarum ac humanarum ſcientia clarus; tum uero tantae integritatis, ut bonus magis eſſe, quam uideri uoluerit. Vid. epiſtola ad *Hottomannum*, quae dictas inter CLXXXI eſt, p. 231.

Vtrum autem Heidelbergae in iſta dignitatis acceſſione 19
retinuerit, quod difficillimum ceteroquin eſt, ex auctoritate modum, forte erunt, qui dubitent, ac coniiciant, animi quadam altitudine illum aliorum erga ſe prouocaſſe odium, &, qua poſtea oppreſſus fuit, indignationem. Vti ſane re ipſa ſunt, qui putant, non ab omni δοξομανία fuiſſe immunem; *Lilienthalius* quidem, qui de *Machiauelliſmo litterario* § XI p. 57; *Vnde nullo modo probari poteſt* Iuſti Reuberi *ſimplicitas & inane gloriae ſtudium, dum ipſe a* Franciſco Hottomanno *petiit, ut ſui mentionem publice iniiceret, ſeque, quod ridiculum eſt, encomio aliquo dignaretur; Auctor* itidem *adnotationum* ad primam ampliſſimi *Menckenii de Charlataneria eruditorum* declamationem, Halae Magdeburgicae editarum, p. m. 50; *Dann es hatte* Iuſtus Reuber *den* Hottomann *vorher gebeten, er mögte ihn doch „brav loben.* Vt tamen neſciam, an illi coniectura aberrent; hi uero modum excedant. Saltim id ex uerbis, quibus nixi huius eum uitii inſimulant, non tam plane, uti quidem putant, ſequi puto. Vt hoc uerius aequiusue hac de re iudices, non poſſum, quin ea hic exhibeam. Sic autem epiſt. CLXIV p. 211; *Alteram conditionem, quod* libros obſeruationum *mihi dedicare uis, remitto. Etſi enim tuum encomium magni facio, tamen magno ut comparem, res meae, quibus tamen ego bene contentus ſum, non patiuntur. Itaque alii cuidam, a quo munus aliquod egregium haberes, dedicare, & mei incidenter, ut feciſti aliquando in dedicatione tuarum diſputationum feudalium, mentionem facere potes.* Et epiſt. CLXXXI ſupra excitata p. 231; *Porro, quod etiam mei in praefatione tua honorificam mentionem facis, gratias ago. Vellem etiam de integritate mea, animique candore, & continentia aliquid additum fuiſſet. In hoc enim praecipue iam multos annos incumbo, ut cum muneris mei ratio eruditioni maiori comparandae non dare operam patiatur, bonus, integer, candidus, & in munere meo obeundo continens omnibus potius eſſe uidear, quam ſingulariter doctus.*

Aequi ceteroquin ſeruantiſſimum, iuſtique ſemper 20
tenacem fuiſſe, atque adeo in ſuſtinendis muniorum ſuorum partibus nominibus ſuis re ipſa nobiliter ac egregie prorſus reſpondiſſe, *Paſchaſius Briſmannus*, Iureconſultus & Poeta non incelebris, eleganti hoc praedicauit epigrammate:

Nomen te dignum hoc , & eras tu hoc nomine dignus ,
Iuſtitiae *inuictum pectore* robur *habes.*

Legas id inter carmina *Ciſneri* in obitum ſcripta , quippe quibus *Quirinus Reuterus* id inſeruit p. 1031 opuſculor. Ciſnerianor.

21 Vti uero in religionis negotio , cuius temporibus illis cum alibi , tum in Palatinatu Rhenano maxime uaria erat ac commutabilis ratio , ſe geſſerit , mihi , quod haud infitior , non plane liquet. Si coniecturae locus , dixerim , cum ab iuuentute eorum in partes , qui Melanchtonem ſequebantur , tanquam mitiores , propenſus fuerit , ſi non ante , in Gallus tamen ac Heidelbergae animum quotidie magis in eorum inclinaſſe ſententiam , qui Heluetiorum addicti erant placitis ; quin , ad ultimum iisdem planiſſime feciſſe. Quo minus autem me aberrare putem , *Peucerus* facit , quippe qui an. MDXCIV die XXV Maii his Comiti *Ludouico* de *Witgenſtein* reſpondit uerbis : *Scripſit ad me & D.* Reuberus *de ſuis annotatis* (ad ſcriptum , intellige , *Peuceri* apologeticum , quod Princeps Elector Palatinus quibusdam ſuorum diligenter euoluendum atque expendendum dederat) *quae me legere cuperet : ſed puto , ſatis eſſe , ſi uobis ſatisfaciat. Ne tamen quidquam derogem cuiquam , non exiſtimo , quenquam idiomate germanico cauſſam tractaturum ipſo melius poſſe , ſi uelit.* uide epiſtolam , quae XXVI eſt illarum , quas operi *epiſtolarum theologicarum maiori* conſultiſſimus praemiſit *Weberus* p. 41. Accedit , quod ſemel iterumque a *Ioanne Caſimiro* eos inter Conſiliarios , qui aperte Heluetiorum dogmatibus addicti erant , adhibitus fuerit , quando cum Miniſtris eccleſiae Heidelbergenſis , quae ſacris e praeſcripto Auguſtanae Confeſſionis emendatio utebatur , uel etiam ciuibus , de rebus religionem eorum ſpectantibus , agendum erat. uide *Struuium* cap. VII *Hiſtoriae eccleſiaſticae Palatinae* § II p. 401 , § VIII p. 438 & 441 , § XV p. 462 , § XVII p. 474 , § XVIII p. 476. Vt eorum , quae hanc in rem in epiſtola ad *Lobbetium*, ſupra n. 12 p. VI allata , habet , nil hic repetam. Vt ut autem eſt , ipſe , quod notari meretur , in alia ad *Hottomannum* ſuum (quae CLXI illarum , quas tam ſæpe numero usque huc citaui , an. MDLXXXVIII , die XXVI Febr. data) aperte profeſſus eſt , toto ſe auerſari animo triſtis ac infelicis illa notae uocabula , quibus eccleſiae , quae Proteſtantium nomine ab Romana diſtingui ſoleant , uulgo appellentur. Non alienum , uti reor , faciam , ſi ipſa , quibus id perſcripſit , hic adſcribam uerba. Sic autem l. d. p. 207 ; *Et nullum Romanus iſte Cerberus & ſui carnifices inter ueſtras & noſtras eccleſias , ſiue illae Lutheranae ſiue Caluinianae ſint (a quibus tamen ego nominibus abhorreo) diſcrimen facit , quam quod ueſtras commodius primo loco , dein vero , iis oppreſſis , noſtras facile euerti poſſe exiſtimet.*

22 Vt ſcriptis multiiugis clareſceret , per munerum , quae geſſit , arduorum quippe & labotioſorum , rationes haud licuit. Edidit tamen , cum Spirae priuatorum adhuc cauſſas ageret , *de Teſtibus* commentarium , Heidelbergae an. MDLXXIV , forma octaui ordinis , ſtanno *Ioannis Maier* ac ſumtu *Matthaei Harniſch* , hoc titulo exſcriptum : ***IVSTI REVBERI I. V. D. & Camerae Imperialis Aduocati de Teſtibus methodica traditio*** * ; decennio poſt uero , ut hiſtoriae Germaniae cultoribus & ipſe nauaret operam , Σύνταγμα hoc *ſcriptorum , Imperatorum & Caeſarum res per aliquot ſaecula exponentium* , Francofurti Wechelianorum impenſis, ut in praefatione dixi , excuſum.

* Is dein anno ſequenti MDLXXV uariorum auctorum *de teſtibus probandis uel reprobandis* tractatibus , in unum uolumen coactis , & Colôniae Agrippinae , *Ioannis Gymnici* cura atque aere , forma maioris ordinis , in publicum datis , hac inſertus inſcriptione eſt : *IVSTI REVBERI , Iureconſulti & Camerae Imperialis Aduocati , de teſtibus methodica traditio , in hac editione ob commodiorem uſum in tres partes diſtributa , cum ſuis ſummariis.* Separatim uero altera uice Heidelbergae prodiit an. MDLXXXIV , 8 ; quam editionem *Struuius* memorat *Bibliothecae iuris ſelectae* cap. VI § LXIV p. m. 22 ; praeter eam uero priorem etiam an. MDLXXIV dicto Heidelbergae euulgatam *Bibliothecae iuridicae* p. m. 559 *Lipenius.*

TANTVM.

ILLVS-

VITA ET GESTA
CAROLI
COGNOMENTO MAGNI,
FRANCORVM REGIS FORTISSIMI,
ET
GERMANIAE SVAE ILLVSTRATORIS,
OPTIME MERITI.

PER
EGINHARDVM,
ILLIVS QVANDOQVE ALVMNVM,
ATQVE SCRIBAM ADIVRATVM,
GERMANVM,
CONSCRIPTA.

Digitized by Google

✝ ✝ ✝

DE EGINHARTO, Commentarii huius *de vita, rebusque geſtis CAROLI M.* auctore, libri itidem praeſtantia, variisque editionibus cum plures alii iam egerint, cum maxime vero elegantis doctrinae, celebrisque admodum nominis vir, *Ioannes Hermannus Schminckius* *; non eſt, quod de iis & hic ego praefationis loco agam.

* In diſſertatione editioni ſuae praemiſſa: quam deinde magna ex parte ſuas in areolas deriuauit *Eginharti illuſtrati & vindicati* auctor *Ioannes Weinckens*, coenobii Seligenſtadenſis Prior.

Iuuabit igitur, conſilii mei in recenſendo illo rationes paucis ſolummodo indicare. Retinui autem (ut id ſine ullis ambagibus exſequar) textum, vt *Reuberus* illum in hoc opere olim edidit. Quanquam enim conſtitueram, ſequi hic editionem, quam laudatus modo *Schminckius* an. MDCCXI dedit, quippe omnium optimam*, vel ſaltim lectiones, quas ille tanquam veriores in textum recepit, margini adſcribere; attamen, cum viderem, neutrùm apte iuxta atque congruenter fieri poſſe, animum mutaui. Ne tamen quid, lectorum diſpendio praetermiſiſſe viderer, Schminckianum, in quantum ab illo abit, ſub finem peculiarem in recenſum redegi.

* Vt bene iudicarunt *Leuckfeldius* annotat. ad cap. III *Antiquitat.* ſuarum *Northeimenſium* p. 263, *Burcardus* parte II Commentarii *de fatis linguae latinae in Germania* cap. III p. 43, *Hechtius* loco mox citando.

Dein textum itidem in ſectiones, ut *Beſſelius* ac *Schminckius* fecere, diuiſi; idque hac ratione, vt ſingulis earum praemiſerim argumenta, ſiue, vt vulgo appellari ſolent, ſummas.

Et licet in aperto ſit, narrationem de furtiuis *Eginharti* auctoris ac *Immae* amoribus putidum eſſe commentum; nihilominus tamen, quod viderim, *Reuberum*, quem alii deinde citarunt*, ex chronico Laurishamenſi, tum nondum edito, eam praemiſiſſe, praefatiunculae huic itidem ſubiunxi, vna cum diplomate *Ludouici Pii*, quod *Reuberus* ſimiliter ſua in editione olim ex eodem dedit chronico.

*Hos inter *Beſſelius* in adnotat. ad cap. XIX p. 75, *Hechtius* Germaniae ſacrae & litteratae parte II lib. IV cap. VII § II p. 163.

De cetero non poſſum, quin moneam, *Claudio Arrhenio* tanti hunc *de vita Caroli M.* commentarium ſaeculo ſu-

lo ſuperiori viſum fuiſſe, vt dignum iudicarit, quem in Gothicum conuerteret ſermonem, & cum annotationibus *Beſſelii* modo dicti, *Emanuelis Theſauri*, Comitis Itali, *de rebus Gothorum, Longobardorumque in Italia* libris, ex Italico latine, ſuecice, & germanice ab ſe redditis, adiiceret*.

*Vid. *Ioan. Schefferus* de Scriptis & Scriptoribus Suecorum p. m. 256. Quae tamen verſio, quod ſciam, lucem nondum vidit. Fuit autem *Arrhenius* gente Oſtrogothus, ac in academia Vpſalienſi primum Philoſophiae primae ac rationalis, dein vero Hiſtoriarum egit Profeſſorem (vid. *Schefferus* l. d. p. 255) & quum eruditione varia, eaque excellenti, praecipue vero ſingulari rerum patriarum ſcientia apud ſuos haud parum inclaruiſſet, altiorem honoris conſcendit gradum, Nobilium in ordinem, *Örnhiälmi* ſub cognomento, euectus, dignusque habitus, qui Regis non tantum a ſecretis eſſet, ac ſcribenda hiſtoria, ſed Collegii Antiquitatum etiam, quod Holmiae floret, Adſeſſor. vid. *Mollerus* in Hypomnemat. *Scheffero* ſubiectis p. 433.

Quod cum iudiciis de *Eginharto*, quae *Schminckius* diſſertationi ſupra excitatae larga ſatis manu ſubiecit, addere conueniat, ſimul noto, Illuſtrem virum, *Nicolaum Hieronymum Gundlingium* parti II *Otiorum* doctiſſimam de hoc ipſo *Eginharti* commentario commentationem, quae caput V conſtituit, ac vernacula hoc inſcripta titulo eſt, *Reflexion über* Eginharts *leben* CARL *des* Groſſen, p. 202 & ſeqq. inſeruiſſe Quam, cum totam legi e re ſit, velim euoluas, exhauriaſque.

Si per me ſteriſſet, eam veſte latina donatam laciniae huic, tanquam purpuram, adſuiſſem; non ignarus, aliquot abhinc annis virum quendam & eruditionis & muneris dignitate perquam conſpicuum, tanquam ſingulari cura conſcriptam, lectuque maxime dignam, editioni huic praemittendam cenſuiſſe.

Teſtimoniorum alioquin, praeter ea, quae amiciſſimus *Schminckius* attulit, haud pauca ſubiungi poſſent, ſi quidem opus eſſet. Sufficiant itaque ſequentia.

Ioannes Henricus Boeclerus
praefat. in hiſtoriam *Caroli Magni*,
tomo II opp. p. 139.

Ceterum inter ſcriptores, quibus velut inſtrumentis in hoc labore uſus ſum, primi, Eginhartus, Ganguinus, Acciaiolus, Cuſpinianus *ſeſe offerunt, breuiter vniuerſam* Caroli *vitam complexi, fidemque conſenſu merentes, tanto maiorem* ille, *quanto tum vetuſtate nobilior, tum dignitate apud ipſum Imperatorem eminentior olim fuerat.*

Ioannes Bollandus
in Actis Sanctor. tomo II Ianuar. p. 875.

 Is ergo

Is ergo tum alios libros ſcripſit, tum ——— inſignem libellum de Caroli *vita & conuerſatione.*

Conradus Samuel Schurzfleiſchius
epiſt. ad *Chriſtfriedum Waechtlerum* Ictum, quae CCLXXVIII eſt earum, quas *H. L. Schurzfleiſchius*, frater, tomo I complexus eſt, p. 426;

Eginhartus *teſtamenti* (Carolini) *perantiqui teſtis & ſuffragator locupletiſſimus.*

Natalis Alexander
Hiſtor. eccleſ. ſaec. IX & X cap. III artic. VIII p. m. 46;

Scripſit vitam Caroli M. (Eginhartus) *tanto meliori fide, quanto ipſi adhaeſit familiarius, vt* Sigebertus *obſeruat.*

Ioannes Nicolaus Hertius
Notit. Regni Francorum veteris, prolegom. § IV p. 216. volum. II,

Scriptores hiſtoriarum ſub Carolingicis prolixum foret memorare, niſi quod vnius Eginharti, *quem virum in aula educatum, & negotiorum publicorum gnarum, maieſtatis iurium callentiſſimum, ac temperantiſſimum ſcriptorem non temere laudat* Baluzius, *obliuiſci non poſſumus. Huic enim vitam* Caroli M. *prudenter & quod in illo aeuo mireris, latine ſatis ſcriptam debemus.*

Langlet du *Freſnoy*
in methodo legendi Hiſtorias cap. IX,

Legi poſſunt, quae Eginhartus *de eo ſcripſit; qui tamen nimius eſt in elogiis illi tribuendis, parcus vero in vitiis eiusdem recenſendis.*

Ioannes Burcardus Mencke,
in annot. ad *Langleti* du *Freſnoy* catalog. n. LV p. m. 221;

Auctor hic accuratus eſt, peritus, ſcriptorumque illius ſaeculi optimus.

Godefridus Hechtius
Germaniae ſacrae & litteratae parte II lib. IV cap. V p. 154,

Laude omnes, quos haec aetas vidit, coluitque, praeſtabat Eginhardus, *cuius eloquentiae vis, quam tenuit, commentario illo; breui quidem, attamen ornate, de* Caroli M. rebus geſtis *compoſito, elucet, vt qui primus inter hiſtoricos, vt paullo poſt docebimus, clarus extitit, inter eos merito clariſſimus etiam habeatur, qui ſermonis elegantia & humanitate, quae quidem eis temporibus eſſe poterat, excellere putabatur.*

& cap. VII § II p. 164,

Vitam Caroli M. *breuiter, attamen elegantius, quam aetas ferebat, perſcripſit, eo conſilio, vt memoria tanti Imperatoris ad poſteros incolumis maneret.*

NARRA-

NARRATIO
de
EGINHARTO
ex Chronico Lauriſhamenſi.

EINARDVS *Archicapellanus Notariuſque Imperatoris Caroli, cum in aula regia laudabiliter ſeruiens, diligeretur ab omnibus: a filia quoque ipſius Imp. Imma nomine, Regi Gracorum deſponſata, amabatur ardentius. Aliquantum temporis fluxerat: amor alternus quotidie inter ambos per augmenta creſcebat. Vtroſque enim timor retardauit & offenſio regia, ne tam grauia conueniendi inirent conamina. Sed amor improbus omnia vincit. Denique cum vir egregius irremediabiliter amando aſtuaret, aureſque virginis per internuncium appellare non præſumeret, nouiſsime ſumpta de ſemetipſo fiducia, nocturno tempore latenter ad puella tendebat habitaculum. Ibidem ergo pulſans clanculo, & intrare permiſſus, tanquam allocuturus iuuenculam de regali mandato: ſtatim verſa vice ſolus cum ſola ſecretis vſus alloquiis, & datis amplexibus cupito ſatisfecit amori. Interea, cum iam appropinquante luce diei, per ſilentia noctis, vnde venerat, regredi vellet; de improuiſo niuem haud modicam decidiſſe cognouit, & ne per veſtigia pedum virilium agnitus proderetur, foras exire timuit: amboſque pro conſcientia facti anxietas, ſimul & formido, intus remanere compulit. Cumque nimia ſollicitudine fluctuantes, quid facto opus eſſet, deliberarent: tandem elegantiſsima iuuencula, quam audacem faciebat amor, conſilium dedit, vt ipſa quidem ſuper ſe inſidentem inclinata exciperet, eumque vſque ad locum illius hoſpitio contiguum antelucanum deportaret, ibique eo depoſito, rurſum per eadem veſtigia cautius obſeruata, rediret. Eam noctem Imperator diuino (vt creditur) nutu inſomnem duxit, diluculoque conſurgens, eminuſque de aula proſpiciens, intuitus eſt filiam ſuam ſub præfato onere nutanti greſſu vix incedere, & ad condictum locum, depoſita quam geſtabat ſarcina, celeri repedare recurſu. Quibus multo intuitu perſpectis, Imperator partim admiratione, partim dolore permotus, non tamen abſque diuina diſpoſitione id fieri reputans, ſeſe continuit, & viſa interim ſilentio ſuppreſsit. Interea Einhardus ſibi conſcius certuſque rem nullo modo dominum ſuum Regem diu latere poſſe; tandem inter anguſtias reperto conſilio, Imperatorem aggreditur, flexis genibus miſsionem poſtulans: aſſerens tot & tantis ſeruitiis ſuis condigna non rependi præmia. Illis auditis, Rex diſsimulato rei & euentu & exitu,*

diu conticuit. Dehinc eum certificans, ſe poſtulationi eius quantocius reſponſurum: diem conſtituit, ſtatimque conſiliarios primoſque regni ſui, & cæteros quoſque ſibi familiares, paſſim euocatos, conuenire iuſſit. Congregata itaque magnifica diuerſarum dignitatum frequentia, ita exorſus eſt: Imperatoriam, inquiens, maieſtatem nimis iniuriatam eſſe, & deſpectam, in indigna ſua filiæ, Notariique ſui copulatione, & exinde non mediocri ſeſe agitari perturbatione. Quibus nimio ſtupore perculſis, de rei nouitate ac magnitudine quibuſdam adhuc ambigentibus, Rex explicauit eis euidentius, referens eis a primordio, quid per ſemetipſum oculata fide cognouerit, conſiliumque eorum ac ſententiam ſuper hoc poſtulans. At illi inter ſe diuerſi diuerſa ſentientes, in præſumptorem huius rei duras & varias dedere ſententias, aliis ſine exemplo puniendum, aliis exilio damnandum, aliis alio modo diſperdendum, vt cuique impetus erat adiudicantibus. Porro quidam ex eis tanto mitiores, quanto ſapientiores, habita ſecum deliberatione, quam intime Regem exorauere, vt ipſe rem per ſemetipſum examinare, & ſecundum diuinitus ei collatam ſapientiam diffinire dignaretur. Verum vbi Rex ſingulorum circa ſe affectum ponderauit, & inter diuerſas ſententias, quid potiſſimum conſilii ſequeretur, expendit, ſic eos allocutus eſt: Non ignoratis, inquit, humanum genus variis ſubiectum eſſe caſibus, & frequenter euenire, vt res nonnullæ quæ contrariis initiis inchoantur, meliorem aliquando ſortiantur exitum. Proinde non eſt deſperandum, ſed potius ſuper hac re, quæ & grauitate & nouitate ſui noſtrum exſuperat ingenium, diuinæ prouidentiæ, quæ nunquam in ſui diſpoſitione fallitur, quæque etiam malis bene vti nouit, clementia eſt expectanda & expetenda. Quapropter tam triſtis facti a Notario meo non exigam pœnas, per quas infamia filiæ meæ magis videretur augeri, quam minui. Vnde dignius & laudabilius Imperii noſtri gloriæ arbitramur congruere, vt data adoleſcentiæ venia, legitimo eos matrimonio coniungam, & rei probroſæ, honeſtatis colorem ſuperinducam. Regis ergo audita ſententia, fit incomparabile gaudium, magnitudoque animi eius ac manſuetudo ſummis effertur laudibus. Interim Einhardus iuſſus adeſſe, ingreditur. Quem ex inopinato Rex ſalutans, ita eum placido vultu alloquitur: Iam dudum auribus noſtris a vobis delata eſt querimonia, quod ſeruitiis veſtris regali munificentia hactenus digne non reſponderimus. Sed (vt verum fatear) maxime ſuper hoc culpanda eſt veſtra negligentia. Etſi enim ſuſtineam tot & tanta negotia ſolus: tamen ſi quid voluntatis veſtræ compertum habuiſſem, ſeruitia veſtra digno fuiſſem perſecutus honore. Verum ne vos diutino ſermone protraham,

queri-

querimoniis veſtris ampliſsima donatione ſatisfaciam, & vt vos etiam fidelem mihi vt prius & beneuolum poſthac ſentiam, iuri veſtro nuptum tradam meam filiam, veſtram ſcilicet portatricem, quæ quandoque alte ſuccincta veſtræ ſubuectioni ſatis ſe morigeram exhibuit. Protinus ad Regis edictum, cum multo comitatu adducta eſt eius filia, quæ roſeo vultu perfuſa rubore, tradita eſt per manus patris in manus prædicti Einhardi, cum dote plurima, prædiorum quoque nonnullorum, cum innumeris aureis argenteisque donariis, aliisque precioſis ſupellectilibus. Quibus etiam piiſsimus Imperator Ludouicus, poſt obitum patris prædia ſua, videlicet Michlinſtat, *&* Mülinheim *quæ nunc appellatur* Seliginſtat, *tradidit, cum huiuſmodi donationis priuilegio:*

In nomine Domini Dei & Saluatoris noſtri Ieſu Chriſti, Ludouicus diuina ordinante prouidentia Imperator Auguſtus. Imperatoriæ celſitudini moris eſt, fideliter ſibi famulantes donis multiplicibus atque honoribus ingentibus honorare atque ſublimare. Proinde nos morem parentum noſtrorum, regnum videlicet prædeceſſorum noſtrorum ſequentes, libuit celſitudini noſtræ, fidelem quendam noſtrum nomine Einhardum, de quibuſdam rebus proprietatis noſtræ honorare, atque in ſui iuris poteſtatem liberalitatis noſtræ gratiam conferre. Nec immerito: quippe cum & fidelitatis obſequio, & obedientiæ deuotione, hoc apud ſerenitatem noſtram digne mereatur adipiſci, qui totis niſibus vſque quaque noſtro ſeruitio, noſtris iuſsionibus fideliter parere ſtudet. Inde nouerit experientia atque vtilitas omnium fidelium noſtrorum, tam præſentium quam & futurorum, quia conceſsimus eidem fideli noſtro Einhardo, nec non & coniugi ſuæ Immæ in partibus Germaniæ, locum qui vocatur Michlinſtat, *in ſylua quæ vocatur* Odonavvaldt, *in cuius medio eſt baſilica lignea modica constructa, de qua in omnem partem quaqua verſus pertinent ad eundem locum inter campum & ſyluam leugæ duæ, id eſt raſta vna. Intra cuius menſuræ circumplexum, manent præſenti tempore ſerui noſtri proprii* XIIII *cum uxoribus ſuis & filiis. Præter hos ſunt in eodem loco inter maſculos & fœminas mancipia* XL. *Hunc locum cum terminis ſuis, ſub integritate & mancipiis ſuis, nec non & villam quæ dicitur* Mülinheim, *quæ eſt in pago* Moynecgouue, *ſita ſuper ripam fluminis* Moyni, *quæ quondam Drogonis comitis poſſeſsio fuit, & habet baſilicam paruam muro factam, in qua villa ſunt manſi* XIX, *& ſerui præſenti tempore manentes cum vxoribus & liberis numero* XIII: *ſicut & in altera villa, eodem vocabulo ſupra eundem fluuium, quæ vocatur inferior* Mülinheim, *in qua ſunt manſi* IIII, *& ſerui manentes totidem cum vxoribus & paruulis, qui perti-*

pertinent ad ſuperius dictam villam. Hanc villam, id eſt ſuperiorem Mülinheim, *cum appenditiis ſuis & mancipiis propriis ad eam pertinentibus, & hæc omnia ſupraſcripta cum eccleſiis, villaribus, domibus, mancipiis, ſyluis, terris, pratis, paſcuis, aquis, aquarumve decurſibus, cultum & incultum cum omnibus adiacentis & appenditiis, totum & ad integrum, prædicto fideli noſtro Einhardo & coniugi eius Immæ in proprium per hanc noſtræ donationis auctoritatem conceſſimus, ita videlicet, vt quicquid ab hodierna die in futurum de prædictis rebus & locis, vt de his quæ ad eas pertinent, iure hæreditario facere voluerint, in omnibus potiantur arbitrio faciendi, & nullus ex fidelibus ſanctæ Dei Eccleſiæ & noſtris, de præſcriptis rebus memorato fideli noſtro & coniugi ſuæ a nobis conceſſis, aliquid abſtrahere aut minuere tentet, ſed liceat eis ipſas res quiete habere & poſſidere, & cui voluerint, iure hæreditario relinquere. Et vt hæc auctoritas largitionis noſtræ per curricula annorum, inuiolabilem atque inconuulſam perpetuo obtineat firmitatem, & a fidelibus noſtris, tam præſentibus quam & futuris, ſeu etiam a ſucceſſoribus noſtris, a nobis facta, verius certiuſque credatur, eam manu propria ſubter firmauimus, & annuli noſtri impreſſione ſignari iuſſimus*

Signum Ludouici
Sereniſſ. Imperatoris

Heliſachar recognoui. Data III *Idus Ianuarii, anno, Chriſto propitio, primo Imperii Domini Ludouici piiſſimi Imperatoris Auguſti, Indictione* VII. *Actum Aquiſgrani palatio regio, in Dei nomine feliciter, Amen.*

VITA ET GESTA
CAROLI MAGNI
PER
EGINHARTVM.

PRAEFATIO.

VITAM & conuerſationem, & ex parte non modica res geſtas, domini & nutritoris mei *Caroli*, excellentiſſimi & merito celeberrimi Regis, poſtquam animus ſcribere tulit, quanta potui breuitate complexus ſum; operam impendens, vt de iis, quæ ad meam notitiam peruenire potuerunt, nihil omitterem, neque prolixitate narrandi noua quæque faſtidientium animos offenderem: ſi tamen vllo modo vitari poteſt, vt noua ſcriptione non offendantur, qui vetera, & a viris doctiſſimis atque diſertiſſimis confecta monumenta faſtidiunt. Et quamuis plures eſſe non ambigam, qui otio ac literis deditis, ſtatum æui præſentis non arbitrentur ita negligendum, vt omnia quæ nunc fiunt, velut nulla memoria digna, ſilentio atque obliuioni tradantur: potiusque velint, amore diuturnitatis allecti, aliorum præclara facta qualibuſcunque ſcriptis inſerere, quam ſui nominis famam poſteritatis memoriæ nihil ſcribendo ſubtrahere: tamen ab huiuſmodi deſcriptione non exiſtimaui temperandum, quando mihi conſcius eram, nullum ea veracius quam me ſcribere poſſe, quibus ipſe interfui, quæque præſens oculata, vt dicitur, fide cognoui, & vtrum ab alio ſcriberentur necne, liquido ſcire non potui. Satius ergo iudicaui, eadem cum aliis velut communiter literis mandata memoriæ poſterorum tradere, quam Regis excellentiſſimi, & omnium ſua ætate maximi, clariſſimam vitam, & egregios, atque noſtri temporis hominibus vix imitabiles actus, pati obliuionis tenebris aboleri. Suberat & alia non irrationabilis cauſa, quæ vel ſola ſufficere poſſet, vt me ad hæc ſcribenda compelleret: nutrimentum videlicet in me impenſum, & perpetua, poſtquam in aula eius conuerſari cœpi, cum ipſo & liberis eius amicitia, qua me ita ſibi deuinxit, debitoremque tam viuo quam mortuo conſtituit, vt merito ingratus videri & iudicari poſſem, ſi tot bene-

ficiorum in me collatorum immemor, clariſſima & illuſtriſſima hominis optime de me meriti geſta ſilentio præterirem: patererque vitam eius, quaſi qui nunquam vixerit, ſine literis ac debita laude manere. Cui ſcribendæ atque explicandæ non meum ingeniolum, quod exile & paruum, imo nullum pæne eſt, ſed Tullianam par erat deſudare facundiam. En tibi librum præclariſſimi & maximi viri memoriam continentem, in quo præter illius facta, non eſt quod admireris, niſi forte, quod homo barbarus in Romana locutione perparum exercitatus, aliquid decenter aut commode latine ſcribere poſſe putauerim, atque in tantam impudentiam proruperim, vt illud *Ciceronis* putarem contemnendum, quod in primo Tuſculanarum libro, cum de Latinis ſcriptoribus loqueretur, ita dixiſſe legitur: *Mandare quemquam*, inquit, *literis cogitationes ſuas, quas nec diſponere, nec illuſtrare poſſit, nec delectatione aliqua allicere lectorem, hominis eſt intemperanter abutentis & otio & literis.* Poterat quidem hæc oratoris egregii ſententia me a ſcribendo deterrere, niſi animo præmeditatum eſſet, hominum iudicia potius experiri, & ſcribendo ingenioli mei periculum facere, quam tanti viri memoriam, mihi parcendo, præterire.

cap. 3

VITA CAROLI MAGNI IMP.

CAPVT I

Miſera deficientis in Hilderico Merouingorum gentis conditio. Maiorum Domus ſumma auctoritas.

GENS *Merouingorum*, de qua Franci Reges ſibi creare ſoliti erant, vſque in *Hildericum* Regem, qui iuſſu *Stephani* Rom. Pontificis depoſitus ac detonſus, atque in monaſterium truſus eſt, duraſſe putatur: quæ licet in illo finita poſſit videri, tamen iamdudum nullius vigoris erat, nec quicquam in ſe clarum, præter inane Regis vocabulum præferebat. Nam & opes & potentia regni penes palatii præfectos, qui *Maiores domus* dicebantur, & ad quos ſumma imperii pertinebat, tenebantur: neque Regi aliud relinquebatur, quam vt regio tantum nomine contentus, crine profuſo, barba ſubmiſſa, ſolio reſideret, ac ſpeciem dominantis effingeret, legatos vndecunque venientes audiret, iisque abeuntibus reſponſa quæ erat † doctus, vel etiam iuſſus, ex ſua velut poteſtate redderet: cum præter inutile Regis nomen, & precarium vitæ ſtipendium, quod ei præfectus aulæ, prout videbatur, exhibebat, nihil aliud proprii poſſideret, quam vnam & eam præparui reditus villam, in qua domum, ex qua famulos ſibi neceſſaria miniſtrantes, atque obſequium exhibentes, paucæ numeroſitatis habebat. Quocunque eundum erat, carpento ibat, quod bubus iunctis, & bubulco ruſtico more agente trahebatur: ſic ad palatium, ſic ad publicum populi ſui conuentum, qui annuatim ob regni vtilitatem celebrabatur, ire, ſic domum redire ſolebat. At regni adminiſtrationem, & omnia, quæ vel domi vel foris agenda ac diſponenda erant, præfectus aulæ procurabat.

† al. edictus

CAPVT II

Maiorum Domus ſub vltimis e ſtirpe Merouingica Regibus ſeries, & geſta.

QVo officio tum, cum *Hildericus* deponebatur, *Pipinus* pater *Caroli* Regis iam velut hereditario iure fungebatur. Nam pater eius *Carolus*, qui tyrannos, per totam Franciam dominatum ſibi vendicantes, oppreſſit, & Saracenos, Galliam occupare tentantes, duobus magnis prœliis, vno in Aquitania apud Pictauium ciuitatem, altero iuxta Narbonam, apud Byrram fluuium, ita deuicit, vt in Hiſpaniam eos redire compelleret, eundem magiſtratum a patre *Pipino* ſibi dimiſſum egregie adminiſtrauit. Qui honor non aliis a populo dari conſueuerat, quam iis, qui & claritate generis, & opum amplitudine ceteris eminebant. Hunc cum *Pipinus*, pater *Caroli* Regis, ab auo & patre ſibi & fratri *Carolomanno* relictum, ſumma cum eo concordia diuiſum, aliquot annis, velut ſub Rege memorato tenuiſſet, frater eius *Carolomannus*, incertum, quibus de cauſis, tamen videtur, quod amore conuerſationis contemplatiuæ ſuccenſus, operoſa temporalis regni adminiſtratione relicta, Romam ſe contulit in otium: ibique, habitu permutato, monachus factus, in monte *Soracte* apud eccleſiam *B. Sylueſtri* conſtructo monaſterio, cum fratribus, ſecum ad hoc venientibus, per aliquot annos optata quiete perfruitur. Sed cum ex Francia multi nobilium ob vota ſoluenda Romam ſolenniter commearent, & eum, velut dominum quondam ſuum, præterire nollent, otium, quo maxime delectabatur, crebra ſalutatione interrumpentes, locum mutare compellunt. Nam cum huiuſcemodi frequentiam ſuo propoſito officere vidiſſet, relicto monte, in Samnium prouinciam, ad monaſterium *S. Benedicti*, ſitum in arce *Caſina* ſeceſſit, & ibi, quod reliquum erat temporalis vitæ, religioſe conuerſando compleuit.

CAPVT III

Poſt Pipini *Regis obitum ſolio regni Francici imponuntur* Carolus *&* Carolomannus. Carolomanno *fatis functo*, Carolus *ſolus regnat.*

PIpinus autem per auctoritatem Rom. Pontificis ex præfecto palatii Rex conſtitutus, cum per XV annos aut eo amplius Francis imperaret, finito Aquitanico bello, quod contra *Waifarium* Ducem Aquitaniæ ab eo ſuſceptum per continuos IX annos gerebatur, apud Pariſios morbo aquæ intercutis diem obiit, ſuperſtitibus liberis *Carolo* & *Carolomanno*, ad quos ſucceſſio regni diuino nutu peruenerat. Franci ſiquidem facto ſolenniter generali conuentu, ambos ſibi Reges conſtituunt, ea conditione præmiſſa, vt totum regni corpus ex æquo partirentur: & *Carolus* eam partem, quam pater eorum *Pipinus* tenuerat, *Carolomannus* vero eam, cui patruus eorum *Carolomannus* præerat, regendam ſuſciperet. Suſceptæ ſunt vtrinque conditiones, & pars regni diuiſi, iuxta modum ſibi propoſitum, ab vtroque recepta eſt, manſitque iſta, quamuis cum ſumma difficultate, concordia, multis ex parte *Carolomanni* ſocietatem ſeparare molientibus, adeo vt quidam etiam eos bello committere ſint meditati. Sed in eo plus ſuſpicionis quam periculi fuiſſe, ipſe rerum exitus approbauit, cum defuncto *Carolomanno*, vxor eius cum filiis, & quibusdam, qui ex optimatum eius numero primores erant, Italiam fuga peteret, & nullis exiſtentibus cauſis, ſpreto mariti fratre, ſub *Deſiderii* Regis Langobardorum patrocinium ſe cum liberis ſuis offerret. *Carolomannus* quidem poſt adminiſtratum communiter biennio regnum morbo deceſſit.

CAPVT IV

De Caroli M. *natiuitate & pueritia cum certi nil habeatur, a bellis ipſius, rebusque geſtis dicendi ſit initium.*

CArolus autem, fratre defuncto, conſenſu omnium Francorum rex conſtituitur. De cuius natiuitate atque infantia, vel etiam pueritia, quia neque ſcriptis vſquam † aliquando declaratum eſt, nec quicquam modo ſupereſſe inuenitur, qui horum ſe dicat habere notitiam, ſcribere ineptum iudicans, ad actus & mores, ceterasque vitæ illius partes explicandas ac demonſtrandas, omiſſis incognitis, tranſire diſpoſui. Ita tamen, vt primo res geſtas & domi & foris, deinde mores & ſtudia eius, tum de regni adminiſtratione & fine narrando, nihil de iis, quæ cognitu vel digna vel neceſſaria ſunt, prætermittam.

† *al. aliquid*

CAPVT V

Bellorum primum fuit Aquitanicum, *quod deſcribitur.*

OMnium bellorum, quæ geſſit, primo Aquitanicum a patre inchoatum, ſed nondum finitum, quia cito peragi poſſe putabatur, fratre adhuc viuo & auxilium ferre rogato, ſuſcepit; & licet eum frater promiſſo fruſtraſſet auxilio, ſuſceptam expeditionem ſtrenuiſſime executus, non prius incepto deſiſtere, aut ſemel ſuſcepto labori cedere voluit, quam hoc, quod efficere moliebatur, perſeuerantia quadam perfecto fine concluderet. Nam & *Hunoldum*, qui poſt *Waifarii* mortem Aquitaniam occupare, bellumque iam pæne peractum reparare tentauerat, Aquitaniam relinquere, & Vaſconiam petere coegit. Quem tamen ibi conſiſtere non ſuſtinens, tranſmiſſo amne Garomna, *Lupo* Vaſconum Duci per legatos mandat, vt perfugam reddat: quod ni † feſtine faciat, bello eum ſe expoſtulaturum. Sed *Lupus* ſaniori vſus conſilio, non ſolum *Hunoldum* reddidit, ſed etiam ſeipſum cum prouincia, cui præerat, eius poteſtati ſubmiſit.

† *al. feſtinato*

CAPVT VI

Bellum Langobardicum.

COmpoſitis in Aquitania rebus, eoque bello finito, regni quoque ſocio iam rebus humanis exempto, rogatu & precibus *Adriani* Rom. vrbis Epiſcopi exoratus, bellum contra Langobardos ſuſcepit: quod prius quidem & a patre eius, *Stephano* Papa ſupplicante, cum magna difficultate ſuſceptum eſt: quia quidam ex primoribus Francorum, cum quibus conſultare ſolebat, adeo voluntati eius reniſi ſunt, vt ſe Regem deſerturos, domumque redituros, libera voce proclamarent. Suſceptum tamen bellum eſt contra *Haiſtolfum* Regem, & celerrime completum. Sed licet ſibi & patri belli ſuſcipiendi ſimilis, ac potius eadem cauſa ſubeſſe videretur, haud ſimili tamen & labore certatum, & fine conſtat eſſe completum. *Pipinus* ſiquidem *Haiſtolfum* paucorum dierum obſidione apud Ticinum compulit & obſides dare, & erepta Romanis oppida atque caſtella reſtituere, atque vt reddita non repeterentur, ſacramento fidem dare. *Carolus* vero poſt inchoatum a ſe bellum non prius deſtitit, quam & *Deſiderium* Regem, quem longa obſidione fatigauerat, in deditionem ſuſciperet, & filium eius *Adalgiſum*, in quem ſpes omnium inclinata videbatur, non ſolum regno, ſed etiam Italia decedere compelleret, omnia Romanis erepta reſtitueret, *Ruodgaudum* Foroiuliani Ducatus præfectum, res nouas molientem, opprimeret, totamque Italiam ſuæ ditioni ſubiugaret, ſubactæque filium *Pipinum* Regem imponeret. Italiam intranti quam difficilis Alpium tranſitus fuerit, quantoque Francorum labore inuia montium iuga, & eminentes in cælum ſcopuli, atque aſperæ cautes ſuperata ſint, hoc loco deſcriberem, niſi vitæ illius modum potius, quam bellorum, quæ geſſit, euentus memoriæ mandare, præſenti opere animo eſſet propoſitum. Finis tamen huius belli fuit ſubacta Italia, & Rex *Deſiderius* perpetuo exilio deportatus, & filius eius *Adalgiſus* Italia pulſus, & res a Langobardorum Regibus ereptæ, *Adriano* Romanæ eccleſiæ rectori reſtitutæ.

CAPVT VII

Bellum Saxonicum, *quod omnium laborioſiſſimum fuit.*

POſt eius finem Saxonicum, quod quaſi intermiſſum videbatur, repetitum eſt, quo nullum neque prolixius, neque atrocius, Francorumque populo laborioſius ſuſceptum eſt: quia Saxones, ſicut omnes fere Germaniam incolentes nationes, & natura feroces, & cultui dæmonum dediti, noſtræque religioni contrarii, neque diuina neque humana iura vel polluere, vel transgredi inhoneſtum arbitrabantur. Suberant & cauſæ, quæ quotidie pacem conturbare poterant, termini videlicet noſtri & illorum, pæne vbique in plano contigui, præter pauca loca, in quibus vel ſiluæ maiores, vel montium iuga interiecta, vtrorumque agros certo limite diſterminant, in quibus cædes & rapinæ & incendia viciſſim fieri non ceſſabant. Quibus adeo Franci ſunt irritati, vt iam non vices reddere, ſed apertum contra eos bellum ſuſcipere, dignum iudicarent. Suſceptum eſt igitur contra eos bellum, quod magna vtrinque animoſitate, tamen maiore Saxonum quam Francorum damno, per continuos triginta tres annos gerebatur. Poterat ſiquidem citius finiri, ſi Saxonum hoc perfidia pateretur. Difficile dictu eſt, quoties ſuperati, ac ſupplices Regi ſe dediderint, imperata facturos polliciti ſint, obſides, qui imperabantur, abſque dilatione dederint, legatos, qui mittebantur, ſuſceperint. Aliquoties ita domiti & emolliti, vt & cultum dæmonum dimittere, & Chriſtianæ religioni ſe ſubdere velle promitterent. Sed ſicut ad hæc facienda aliquoties proni, ſic ad eadem peruertenda ſemper fuere præcipites; vt non facile æſtimare poſſis, ad vtrum horum faciliores verius dici poſſent: quippe cum poſt inchoatum cum eis bellum, vix annus vnus exactus ſit, quo non ab eis huiuſcemodi facta ſit permutatio. Sed magnanimitas

mitas Regis, ac perpetua tam in aduerſis quam proſperis mentis conſtantia, nulla eorum mutabilitate vel vinci poterat, vel ab iis, quæ agere cœperat, defatigari. Nam nunquam eos, huiuſcemodi aliquid perpetrantes, impune ferre paſſus eſt, quin aut ipſe per ſe ducto, aut per Comites ſuos miſſo exer-
al. vſque dum citu, perfidiam vlciſceretur, & dignam ab eis pœnam exigeret, † donec omnibus, qui reſiſtere ſolebant, profligatis, & in ſuam poteſtatem redactis, decem hominum millia ex iis, qui vtraſque ripas Albis fluminis incolebant, cum vxoribus & liberis ſublatos tranſtulit, & huc atque illuc per Galliam & Germaniam multimoda diuiſione diſtribuit. Eaque conditione a Rege propoſita, & ab illis ſuſcepta, tractum per tot annos bellum conſtat eſſe finitum, vt abiecto dæmonum cultu, & relictis patriis cærimoniis, Chriſtianæ fidei atque religionis ſacramenta ſuſciperent, & Francis adunati, vnus cum eis populus efficerentur.

CAPVT VIII

In bello Saxonico duo commiſſa prælia. Alibi interim a Rege geſta.

HOc bellum licet per multum temporis ſpatium traheretur, ipſe non amplius cum hoſte quam bis acie conflixit, ſemel iuxta montem, qui
al. Theotmelli *Osneggi* dicitur, in loco † *Thietmelle* nominato: & iterum apud *Aſam* fluuium, & hoc vno menſe, paucis quoque interpoſitis diebus. His duobus prœliis hoſtes adeo profligati ac deuicti ſunt, vt vlterius Regem neque prouocare, neque venienti reſiſtere, niſi aliqua loci munitione defenſi, auderent. Plures tamen eo bello tam ex nobilitate Francorum quam Saxonum, & functi ſummis honoribus viri, conſumpti ſunt: tandemque anno triceſimo tertio finitum eſt. Cum interim tot ac tanta in diuerſis terrarum partibus bella contra Francos & exorta ſint, & ſolertia Regis adminiſtrata, vt merito intuentibus in dubium venire poſſit, vtrum in eo aut laborum patientiam, aut felicitatem potius mirari conueniat. Nam biennio ante Italicum hoc bellum ſumpſit exordium: & cum ſine intermiſſione gereretur, nihil tamen ex iis, quæ alicubi erant gerenda, dimiſſum, aut vlla in parte ab æque operoſo certamine ceſſatum eſt. Nam Rex omnium, qui ſua ætate gentibus dominabantur, & prudentia maximus, & animi magnitudine præſtantiſſimus, nihil in his, quæ vel ſuſcipienda erant vel exequenda, aut propter laborem detrectauit, aut propter periculum exhorruit; verum unumquodque ſecundum ſuam qualitatem & ſubire & ferre doctus, nec in aduerſis cedere, nec in proſperis falſo blandienti fortunæ aſſentire ſolebat.

CAPVT IX

Bellum Hiſpanicum.

CVm enim aſſiduo ac pæne continuo cum Saxonibus bello certaretur, diſpoſitis per congrua confiniorum loca præſidiis, Hiſpaniam, quam maximo poterat belli apparatu, aggreditur, ſaltuque Pyrenæi ſuperato, omnibus, quæ adierat, oppidis atque caſtellis in deditionem acceptis, ſaluo atque incolumi exercitu reuertitur; præter quod in ipſo Pyrenæi iugo Vaſconicam perfidiam parumper in redeundo contigit experiri; nam cum agmine longo, vt loci & anguſtiarum ſitus permittebat, porrectus iret exercitus, Vaſcones in ſummi montis vertice poſitis inſidiis (eſt enim locus ex opacitate ſiluarum, quarum maxima eſt ibi copia, inſidiis ponendis opportunus) extremam impedimentorum partem, & eos, qui nouiſſimo agmine incedentes, ſubſidio præcedentes tuebantur, deſuper incurſantes, in ſubiectam vallem deiiciunt: conſertoque cum eis prœlio, vſque ad vnum omnes interficiunt: ac direptis impedimentis, noctis beneficio, quæ iam inſtabat, protecti, ſumma cum celeritate in diuerſa diſperguntur. Adiuuabat in hoc facto Vaſcones & leuitas armorum, & loci, in quo res gerebatur, ſitus. Econtra Francos & armorum grauitas,

grauitas, & loci iniquitas per omnia Vaſconibus reddidit impares. In quo prœlio † ***Eghartus***, regiæ menſæ præpoſitus, ***Anshelmus*** Comes palatij, & ***Rutlandus***, Britannici littoris præfectus, cum aliis compluribus interficiuntur. Neque hoc factum ad præſens vindicari poterat: quia hoſtis re perpetrata ita diſperſus eſt, vt ne fama quidem remaneret, vbinam gentium quæri potuiſſet. † al. Eggihardus

CAPVT X

Bellum cum Brittonibus *&* Italicum.

DOmuit & Brittones, qui ad occidentem in extrema quadam parte Galliæ ſuper littus Oceani reſidentes, dicto audientes non erant, miſſa in eos expeditione, qua & obſides dare, & quæ imperarentur ſe facturos polliceri coacti ſunt. Ipſe poſtea cum exercitu Italiam ingreſſus, ac per Romam iter agens, Capuam Campaniæ vrbem acceſſit, atque ibi poſitis caſtris, bellum Beneuentanis, ni ſeſe dederent, comminatus eſt. Præuenit hoc Dux gentis ***Aragiſus***, filios ſuos ***Rumoldum*** & ***Grimoaldum*** cum magna pecunia obuiam Regi mittens, rogat, vt filios obſides ſuſcipiat, ſeque cum gente imperata facturum pollicetur: præter hoc ſolum, ſi ipſe ad conſpectum venire non cogeretur. Rex vtilitate gentis magis, quam animi eius obſtinatione conſiderata, & obſides ſibi oblatos ſuſcepit, eique, vt ad conſpectum venire non cogeretur, pro magno munere conceſſit, vnoque ex filiis, qui minor natu erat, pro obſide retento, maiorem patri remiſit, legatiſque, ob ſacramenta fidelitatis a Beneuentanis exigenda atque ſuſcipienda, cum ***Aragiſo*** dimiſſis, Romam redir, conſumptiſque ibi in ſanctorum veneratione locorum aliquot diebus, in Galliam reuertitur.

CAPVT XI

Bellum Baioaricum.

BAioaricum deinde bellum & repente ortum, & celeri fine completum eſt, quod ſuperbia ſimul ac ſocordia ***Taſſilonis*** Ducis excitauit. Qui hortatu vxoris, quæ filia ***Deſiderii*** Regis erat, ac patris exilium per maritum vlciſci poſſe putabat, iuncto fœdere cum Hunis, qui Baioariis ſunt ab oriente conterminì, non ſolum imperata non facere, ſed bello Regem prouocare tentabat. Cuius contumaciam, quia nimia videbatur, animoſitas Regis ferre nequiuerat, ac proinde copiis vndique contractis, Baioariam petiturus, ipſe ad ***Lechum*** amnem cum maximo venit exercitu. Is fluuius Baioarios ab Alemannis diuidit. Cuius in ripa caſtris collocatis, prius quam prouinciam intraret, animum Ducis per legatos ſtatuit experiri. Sed ille pertinaciter agere, nec ſibi nec genti vtile ratus, ſupplex ſe Regi ſubiecit, obſides, qui imperabantur, dedit (inter quos & filium ſuum ***Theodonem***) data inſuper fide cum iuramento, quod ab illius poteſtate nemini defectionem ſuadenti aſſentire deberet. Sicque bello, quod quaſi maximum futurum videbatur, celerrimus eſt finis impoſitus. ***Taſſilo*** tamen poſtmodum ad Regem euocatus, neque redire permiſſus, neque prouinciæ, quam tenebat, vlterius præeſſe, ſed Comitibus ad regendum commiſſa eſt.

CAPVT XII

Bellum cum Slauis *&* Wilſis.

HIs motibus ita compoſitis, Sclauis, qui noſtra conſuetudine ***Wilſi***, proprie vero, hoc eſt ſua lingua, ***Welatabi*** dicuntur, illatum eſt bellum: in quo & Saxones velut auxiliares inter ceteras nationes, quæ Regis ſigna iuſſæ ſequebantur, quanquam ficta & minus deuota obedientia militabant. Cauſa belli erat, quod ***Abotritos***, qui cum Francis olim fœderati erant, aſſidua incurſione laceſſebant, nec iuſſionibus coerceri poterant. Sinus quidam ab occidentali

cidentali oceano orientem verſus porrigitur, longitudinis quidem incompertæ, latitudinis vero, quæ nuſquam centum millia paſſuum excedat, cum in
al. circumſident multis locis contractior inueniatur. Hunc multæ † circumſedent nationes. Dani ſiquidem & Sueones, quos *Nordmannos* vocamus, & ſeptentrionale littus, & omnes in eo inſulas tenent. At littus auſtrale *Sclaui* & *Aiſti*, & aliæ diuerſæ incolunt nationes: inter quas vel præcipui ſunt, quibus tunc a Rege bellum inferebatur, *Welatabi*, quos ille vna tantum, & quam per ſe geſſerat, expeditione ita contudit ac domuit, vt vlterius imperata facere minime renuendum iudicarent.

CAPVT XIII

Bellum contra Hunos *ſuſceptum.*

MAximum omnium, quæ ab illo geſta ſunt bellorum, præter Saxonicum, huic bello ſucceſſit, illud videlicet, quod contra Auares ſiue Hunos ſuſceptum eſt, quod ille & animoſius quam cetera, & longe maiori apparatu adminiſtrauit. Vnam tamen per ſe in Pannoniam (nam hanc prouinciam ea gens tum incolebat) expeditionem fecit: ceteras filio ſuo *Pipino* ac præfectis prouinciarum, Comitibus etiam atque legatis perficiendas commiſit. Quod cum ab iis ſtrenuiſſime fuiſſet adminiſtratum, octauo tandem anno completum eſt. Quot prœlia in eo geſta, quantum ſanguinis effuſum ſit, teſtatur vacua omni habitatore Pannonia, & locus, in quo regia *Cagani* erat, ita deſertus, vt ne veſtigium quidem in eo humanæ habitationis appareat. Tota in hoc bello Hunorum nobilitas periit, tota gloria decidit, omnis pecunia & congeſti ex longo tempore theſauri direpti ſunt. Neque vllum bellum contra Francos exortum humana poteſt memoria recordari, quo illi magis ditati & opibus aucti ſint: quippe cum vſque in id temporis pæne pauperes
al. repertum viderentur, tantum auri & argenti in regia † compertum, tot ſpolia pretioſa in prœliis ſublata, vt merito credi poſſet, hoc Francos Hunis iuſte eripuiſſe, quod Huni prius aliis gentibus iniuſte eripuerant. Duo tantum ex proceribus Francorum eo bello perierunt, *Ericus* Dux Foroiulianus, in Liburnia iuxta *Tarſaticam* maritimam ciuitatem, inſidiis oppidanorum interceptus, & *Geroldus* Baioariæ præfectus in Pannonia, cum contra Hunos prœliaturus aciem inſtrueret, incertum a quo, cum duobus tantum, qui eum obequitantem ac ſingulos hortantem comitabantur, interfectus eſt. Ceterum incruentum pæne Francis hoc bellum fuit, & proſperrimum exitum habuit, tametſi diutius ſua magnitudine traheretur: poſt quod & Saxonicum ſuæ prolixitati conuenientem finem accepit.

CAPVT XIV

Reliqua bella, Bohemicum, Hilinonicum & Danicum.

al. Linonicum BOhemanicum quoque & † Hilinonicum, quæ poſtea exorta ſunt, diu durare non potuerunt: quorum vtrunque ductu *Caroli* iunioris celeri fine completum eſt. Vltimum contra Nordmannos, qui Dani vocantur, primo piraticam exercentes, deinde maiori claſſe littora Galliæ atque Germaniæ vaſtantes, bellum ſuſceptum eſt. Quorum Rex *Godefridus* adeo vana ſpe inflatus erat, vt totius ſibi Germaniæ promitteret poteſtatem. Friſiam quoque & Saxoniam haud aliter atque ſuas prouincias æſtimabat. Iam Abotritos, vicinos ſuos, in ſuam deditionem redegerat, iam eos ſibi vectigales fecerat. Iactabat etiam ſe breui Aquaſgrani, vbi Regis comitatus erat, cum maximis copiis aduenturum. Nec dictis eius, quamuis vaniſſimis, omnino fides abnuebatur, quin putaretur tale aliquid inchoaturus, niſi feſtinata fuiſſet morte præuentus. Nam a proprio ſatellite interfectus, & ſuæ vitæ & belli a ſe inchoati finem accelerauit.

CAPVT

CAPVT XV

Regni Francici ſub Carolo M. *amplitudo.*

Hæc ſunt bella, quæ Rex potentiſſimus per annos XLVII (tot enim annis regnauerat) in diuerſis terrarum partibus ſumma prudentia atque felicitate geſſit, quibus regnum Francorum, quod poſt patrem *Pipinum* magnum quidem & forte ſuſceperat, ita nobiliter ampliauit, vt pæne duplum illi adiecerit. Nam cum prius non amplius, quam ea pars Galliæ, quæ intra Rhenum & Ligerim, oceanumque & mare Balearicum iacet, & pars Germaniæ, quæ intra Saxoniam & Danubium, Rhenumque ac Salam fluuium, qui Thuringos & Sorabos diuidit, poſita, ac a Francis, qui Orientales dicuntur, incolitur, & præter hæc Alemanni atque Baioarii ad regni Francorum poteſtatem pertinerent, ipſe per bella memorata, primo Aquitaniam & Vaſconiam, totumque Pyrenæi montis iugum, & vſque ad Iberum amnem, qui apud Nauarros ortus, & fertiliſſimos Hiſpaniæ agros ſecans, ſub † *Dertoſæ* ciuitatis mœnia Balearico mari miſcetur: deinde Italiam totam, quæ ab Auguſta Prætoria vſque in Calabriam inferiorem, in qua Græcorum ac Beneuentanorum conſtat eſſe confinia, decies centum & eo amplius paſſuum millibus longitudine porrigitur. Tum Saxoniam, quæ quidem Germaniæ pars non modica eſt, † & ad eam quæ a Francis incolitur, latitudine dupla putatur, cum longitudine poſſit eſſe conſimilis. Poſt quam vtramque Pannoniam, & appoſitam in altero Danubii ripa Daciam, Hiſtriam quoque, & Liburniam atque Dalmatiam, exceptis maritimis ciuitatibus, quas ob amicitiam & iunctum cum eo fœdus, Conſtantinopolitanum Imperatorem habere permiſit. Deinde omnes barbaras ac feras nationes, quæ inter Rhenum ac Viſtulam fluuios, oceanumque & Danubium poſitæ, lingua quidem pæne ſimiles, moribus vero atque habitu valde diſſimiles, Germaniam incolunt, ita perdomuit, vt eas tributarias effecerit: inter quas fere præcipui ſunt, Welatabi, Sorabi, Abotriti, † Bohœmi. Cum eis namque conflixit; ceteras, quarum multo maior eſt numerus, in deditionem ſuſcepit.

† al. *Derthuſa*

† In manuſcr. *& eius quæ a Francis incolitur, duplum in lato habere putatur, cum ei*

† al. *Bœmani*

CAPVT XVI

Caroli M. *apud Reges Galliciæ, Scotiæ, & Perſarum, nec non Orientis Imperatores exiſtimatio & dignitas.*

Auxit etiam gloriam regni ſui, quibuſdam Regibus ac gentibus per amicitiam ſibi conciliatis. Adeo namque *Adelfonſum* Galetiæ atque Aſturicæ Regem ſibi ſocietate deuinxit, vt is, cum ad eum vel literas vel legatos mitteret, non aliter ſe apud illum, quam *proprium ſuum* *, appellari iuberet. Scotorum quoque Reges ſic habuit ad ſuam voluntatem per ſuam munificentiam inclinatos, vt eum nunquam aliter quam dominum, ſeque ſubditos ac ſeruos eius pronunciarent. Extant epiſtolæ ab iis ad eum miſſæ, quibus huiuſmodi affectus eorum erga illum indicatur. Cum *Aaron* Rege Perſarum, qui, excepta India, totum pæne tenebat Orientem, talem habuit in amicitia concordiam, vt is gratiam eius omnium, qui in toto orbe terrarum erant, Regum ac Principum amicitiæ præponeret, ſolumque illum honore ac munificentia ſibi colendum iudicaret: ac proinde, cum legati eius, quos cum donariis ad ſacratiſſimum Domini ac Saluatoris noſtri ſepulchrum locumque reſurrectionis miſerat, ad eum veniſſent, & ei domini ſui voluntatem indicaſſent, non ſolum quæ petebantur fieri permiſit, ſed etiam ſacrum illum & ſalutarem locum, vt illius poteſtati aſcriberetur, conceſſit, & reuertentibus legatis ſuos adiungens, inter veſtes & aromata & ceteras orientalium terrarum opes, ingentia illi dona tranſmiſit, cum ei paucos ante annos eum, quem tunc ſolum habebat, roganti mitteret elephantem. Imperatores etiam Conſtantinopolitani, *Nicephorus*, *Michael*, & *Leo*, vltro amicitiam & ſocietatem eius expetentes, complures ad eum miſere

* *proprium ſilium.* Albericus chron. ad an. 804. p. 142

ſete legatos, cum quibus tamen propter ſuſceptum a ſe Imperatoris nomen, & ob hoc quaſi qui imperium eis eripere vellet, valde ſuſpectum, fœdus firmiſſimum ſtatuit, vt nulla inter partes cuiuslibet ſcandali remaneret occaſio. Erat enim ſemper Romanis & Græcis Francorum ſuſpecta potentia. Vnde & illud Græcum extat prouerbium: τὸν φραγκὸν φίλον ἔχῃς, γέιτονα οὐκ ἔχῃς.

Id eſt, Francum amicum habeas, vicinum ne habeas.

CAPVT XVII

Caroli M. *cura in ædificiis ſacris & aliis exſtruendis, compeſcendisque* Normannorum *irruptionibus.*

QVi cum tantus in ampliando regno & ſubigendis exteris nationibus exiſteret, & in huiuſmodi occupationibus quotidie verſaretur, opera tamen plurima ad regni decorem & vtilitatem pertinentia, diuerſis in locis inchoauit, quædam etiam conſummauit. Inter quæ præcipua fere non immerito videri poſſunt, baſilica ſanctæ Dei genitricis Aquiſgrani opere mirabili conſtructa, & pons apud Moguntiacum in Rheno quingentorum paſſuum longitudinis (nam tanta eſt ibi fluminis latitudo) qui tamen vno, ante quam decederet, anno, incendio conflagrauit: nec refici potuit propter feſtinatum eius deceſſum: quanquam in ea meditatione eſſet, vt pro ligneo lapideum reſtitueret. Inchoauit & palatia operis egregii, vnum haud longe a Moguntiaco, iuxta villam, cui nomen eſt *Ingelheim*: alterum *Nouiomagi* ſuper *Wahalem* fluuium, qui Batauorum inſulam a parte meridiana præterfluit. Præcipue tamen ædes ſacras, vbicunque in toto regno ſuo vetuſtate collapſas comperit, Pontificibus & Patribus, ad quorum curam pertinebant, vt reſtaurarentur, imperauit, adhibens per legatos curam, vt imperata perficerent. Molitus eſt claſſem contra Nordmannos, ædificatis ad hoc nauibus iuxta flumina, quæ & de Gallia & Germania ſeptentrionalem influunt oceanum: & quia Nordmanni Gallicum littus atque Germanicum aſſidua infeſtatione vaſtabant, per omnes portus & oſtia fluminum, qua naues recipi poſſe videbantur, ſtationibus & excubiis diſpoſitis, ne qua hoſtis exire poſſet, tali munitione prohibuit. Fecit idem a parte meridiana in littore prouinciæ Narbonenſis ac Septimaniæ, toto etiam Italiæ littore vſque Romam, contra Mauros nuper piraticam exercere aggreſſos: ac per hoc nullo graui damno vel a Mauris Italia, vel Gallia atque Germania a Nordmannis diebus ſuis affecta eſt: præter quod *Centumcellæ*, ciuitas Hetruriæ, per proditionem a Mauris capta atque vaſtata eſt, & in Friſia quædam inſulæ, Germanico littori contiguæ a Nordmannis deprædatæ ſunt.

CAPVT XVIII

Caroli M. *virtutes, matrimonia, liberi, concubinæ.*

TAlem eum in tuendo & ampliando, ſimulque ornando regno fuiſſe conſtat. Cuius animi dotes, & ſummam in qualicunque, & proſpero & aduerſo euentu conſtantiam, ceteraque ad interiorem atque domeſticam vitam pertinentia, hinc dicere exordiar. Poſt mortem patris cum fratre regnum partitus, tanta patientia ſimultates & inuidiam eius tulit, vt omnibus mirum videretur, quod ne ad iracundiam quidem ab eo prouocari potuiſſet. Deinde cum matris hortatu filiam Deſiderii Regis Langobardorum duxiſſet vxorem, incertum qua de cauſa poſt annum repudiauit, & *Hildegardim* de gente Sueuorum præcipuæ nobilitatis feminam in matrimonium accepit: de qua tres filios, *Carolum* videlicet, *Pipinum* & *Ludouicum*, totidemque filias, *Rotdrudim*, *Bertham*, & *Giſlam* genuit. Habuit & filias tres, *Thedradam*, *Hildrudim*, & *Rothaidem*: duas de *Faſtrada* vxore, quæ de Orientalium Francorum, Germanorum videlicet, gente erat: tertiam de concubina quadam, cuius nomen modo memoriæ non occurrit. Defuncta *Faſtrada*, *Luitgardim* Alemannam duxit, e qua nihil liberorum tulit. Poſt cuius mortem quatuor habuit concubinas, *Mathalgardim* ſcilicet, quæ peperit ei filiam, nomine *Rothildim*; *Gerſuindam* Saxonici generis, de qua ei filia nomine

Adal-

Adalrudis nata eſt: & *Reginam*, quæ ei *Drogonem* & *Hugum* genuit: & *Adelluidam*, ex qua *Thederichum* procreauit. Mater quoque eius *Berthrada* in magno apud eum honore conſenuit. Colebat enim eam cum ſumma reuerentia, ita vt nulla vnquam inter eos ſit exorta diſcordia, præter in diuortio filiæ Deſiderii Regis, quam illa ſuadente acceperat. Deceſſit tandem poſt mortem *Hildegardis*, cum iam tres nepotes ſuos, totidemque neptes in filii domo vidiſſet: quam ille in eadem baſilica, qua pater ſitus eſt, apud ſanctum *Dionyſium*, magno fecit honore humari. Erat ei vnica ſoror, nomine *Giſla*, a puellaribus annis religioſæ conuerſationi mancipata, quam ſimiliter vt matrem magna coluit pietate: quæ etiam paucis ante obitum illius annis, in eo, quo conuerſata eſt, monaſterio deceſſit.

CAPVT XIX

Ratio, quam in educandis tenuit liberis. Nimius in filias amor.

Liberos ſuos ita cenſuit inſtituendos, † vt tam filii, quam nepotes primo liberalibus ſtudiis, quibus & ipſe operam dabat, erudirentur. Tum filios, quam primum ætas patiebatur, more Francorum equitare, armis ac venationibus exerceri fecit: filias vero lanificio aſſueſcere, coloque ac fuſo, ne per otium torperent, operam impendere, atque ad omnem honeſtatem erudiri iuſſit. Ex his omnibus duos tantum filios & vnam filiam, prius quam moreretur, amiſit: *Carolum*, qui maior natu erat, & *Pipinum*, quem Regem Italiæ præfecerat, *Rotrudim*, quæ filiarum eius primogenita, & *Conſtantino* Græcorum Imperatori deſponſata erat. Quorum *Pipinus* vnum filium ſuum *Bernhartum*, filias autem quinque *Adelhaidem*, † *Atalam*, *Gundradam*, *Berthaidem*, ac † *Thedradam* ſuperſtites reliquit. In quibus Rex pietatis ſuæ præcipuum documentum oſtendit, cum filio defuncto nepotem patri ſuccedere, & neptes inter filias ſuas educari feciſſet. Mortes filiorum ac filiæ pro magnanimitate, qua excellebat, minus patienter tulit, pietate videlicet, qua non minus inſignis erat, compulſus ad lachrymas. Nunciato etiam ſibi *Adriani* Romani Pontificis obitu, quem amicum præcipuum habebat, ſic fleuit, ac ſi fratrem aut chariſſimum filium amiſiſſet. Erat enim in amicitiis optime temperatus, vt eas & facile admitteret, & conſtantiſſime retineret: colebatque ſanctiſſime quoſcunque hac affinitate ſibi coniunxerat. Filiorum & filiarum tantam in educando curam habuit, vt nunquam domi poſitus ſine ipſis cœnaret, nunquam iter ſine illis faceret. Adequitabant ei filii, filiæ vero pone ſequebantur, quarum agmen extremum ex ſatellitum numero ad hoc ordinati tuebantur. Quæ cum pulcherrimæ eſſent, & ab eo plurimum diligerentur, mirum quod nullam earum cuiquam aut ſuorum, aut exterorum nuptum dare voluit; ſed omnes ſecum vſque ad obitum ſuum in domo ſua retinuit, dicens, ſe earum contubernio carere non poſſe: ac propter hoc, licet alias felix, aduerſæ fortunæ malignitatem expertus eſt, quod tamen ita diſſimulauit, ac ſi de iis nunquam alicuius probri ſuſpicio † orta vel diſperſa fuiſſet.

In manuſcr. *vt tam filii, quam filiæ.*

al. *Atulam*

al. *Theodoratam*

In manuſcr. *exorta vel fama diſperſa fuiſſet*

CAPVT XX

Pipini *aduerſus patrem, & alia Germanorum in Regem coniuratio.*

Erat ei filius, nomine *Pipinus*, ex concubina editus, cuius inter ceteros mentionem nullam fecimus, facie quidem pulcher, ſed gibbo deformis. Is, cum pater bello contra Hunos ſuſcepto in Baioaria hiemaret, ægritudine ſimulata, cum quibuſdam e primoribus Francorum, † qui ſibi vana promiſſione regni illuſerant, aduerſus patrem coniurauit: quem poſt fraudem deprehenſam, & damnationem coniuratorum, detonſum in cœnobio *Prumia* religioſæ

al. *qui eum vana promiſſione regni illexerant*

gioſæ vitæ, iamque volentem vacare permiſit. Facta eſt & alia prius contra eum in Germania valida coniuratio, cuius autores partim luminibus orbati, partim membris incolumes, omnes tamen in exilium acti ſunt: neque vllus ex eis interfectus eſt, niſi tres tantum, qui cum ſe, ne comprehenderentur, ſtrictis gladiis defenderent, aliquos etiam occidiſſent, quia aliter coërceri non poterant, interempti ſunt. Harum tamen coniurationum *Faſtradæ* Reginæ crudelitas cauſa & origo extitiſſe creditur. Et idcirco in ambabus contra Regem conſpiratum eſt, quia vxoris crudelitati conſentiens, a ſuæ naturæ benignitate ac ſolita manſuetudine immaniter exorbitaſſe videbatur.

CAPVT XXI

Caroli M. *liberalitas & humanitas erga peregrinos.*

CEterum per omne vitæ ſuæ tempus ita cum ſummo omnium amore atque fauore & domi & foris conuerſatus eſt, vt nunquam ei vel minima iniuſtæ crudelitatis nota a quoquam fuiſſet obiecta. Amabat peregrinos, & eorum ſuſcipiendorum magnam habebat curam, adeo, vt eorum multitudo non ſolum palatio, verum etiam regno non immerito videretur oneroſa. Ipſe tamen pro magnitudine animi huiuſcemodi pondere minime grauabatur, cum etiam ingentia incommoda laude liberalitatis ac bonæ famæ mercede compenſaret.

CAPVT XXII

Caroli M. *ſtatura, inceſſus, vox, valetudo, exercitationes* &c.

COrpore fuit amplo atque robuſto, ſtatura eminenti, quæ tamen iuſtam non excederet: nam ſeptem ſuorum pedum proceritatem eius conſtat habuiſſe † figuram. Apice capitis rotundo, oculis prægrandibus ac vegetis, naſo paululum mediocritatem excedente, canicie pulchra, facie læta & hilari: vnde formæ autoritas ac dignitas tam ſtanti quam ſedenti plurima inerat. Quanquam ceruix obeſa & breuior, venterque proiectior videretur, tamen hæc ceterorum membrorum celabat æqualitas. Inceſſu firmo, totaque corporis habitudine virili. Voce clara quidem, ſed quæ minus corporis formæ conueniret. Valetudine proſpera, præter quod, antequam decederet, per quatuor annos crebro febribus corripiebatur: ad extremum vno etiam pede claudicaret. Et tunc quidem plura arbitratu ſuo, quam Medicorum conſilio faciebat, quos pæne exoſos habebat, quod ei in cibis aſſa, quibus aſſuetus erat, dimittere, & elixis aſſueſcere ſuadebant. Exercebatur aſſidue equitando, ac venando, quod illi gentilitium erat, quia vix vlla in terris natio inuenitur, quæ in hac re Francis poſſit æquari. Delectabatur etiam vaporibus aquarum naturaliter calentium, frequenti natatu corpus exercens, cuius adeo peritus fuit, vt nullus ei iuſte potuerit præferri: ob hoc etiam Aquiſgrani regiam extruxit, ibique extremis vitæ annis vſque ad obitum continuo habitauit: & non ſolum filios ad balneum, verum optimates & amicos, aliquando etiam ſatellitum & cuſtodum corporis turbam inuitauit, ita vt nonnunquam centum vel eo amplius homines vna lauarentur.

† *al. menſuram*

CAPVT XXIII

Caroli M. *veſtitus.*

VEſtitu patrio, hoc eſt *Francico*, vtebatur: ad corpus camiſiam lineam, & feminalibus lineis induebatur: deinde tunicam, quæ limbo ſerico ambiebatur, & tibialia: tum faſciolis crura, & pedes calciamentis conſtringebat: & ex pellibus † lutrinis thorace confecto, humeros ac pectus hieme muniebat. Sago Veneto amictus, & gladio ſemper accinctus, cuius capulus ac baltheus

† *lutrinis vel murinis* in manuſcr.

baltheus aut aureus, aut argenteus erat: aliquoties & gemmato enſe vtebatur: quod tamen non niſi in præcipuis ſolennitatibus, vel ſi quando exterarum gentium legati veniſſent, faciebat. Peregrina vero indumenta, quamuis pulcherrima, reſpuebat, nec vnquam eis indui patiebatur: excepto quod Romæ ſemel *Adriano* Pontifice petente (& iterum *Leone* ſucceſſore eius ſupplicante) longa tunica & chlamyde amictus, & calceis Romano more formatis, induebatur. In †ſolennitatibus veſte auro texta, & calciamentis gemmatis, & fibula aurea ſagum aſtringente: diademate quoque ex auro & gemmis ornatus incedebat: aliis autem diebus habitus eius parum á communi ac plebeio abhorrebat.

Quæ duob. ſemilunulis incluſa ſunt, in manuſcr. deſunt.

† al. *feſtiuitatibus*

CAPVT XXIV

Caroli M. *continentia in cibo & potu. Conſuetudo item, inter amiciendum audiendi amicos & litigantes.*

IN potu & cibo temperans, ſed in potu temperantior: quippe qui ebrietatem in qualicunque homine, nedum in ſe ac ſuis, plurimum abominabatur. Cibo enim non adeo abſtinere poterat, vt ſæpe quereretur, noxia eſſe ſuo corpori ieiunia. Conuiuabatur rariſſime, & hoc præcipuis tantum †ſolennitatibus, tunc tamen cum magno hominum numero. Cœna quotidiana quaternis tantum ferculis præbebatur, præter aſſam, quam venatores verubus †adferre ſolebant, qua ille libentius, quam vllo alio cibo veſcebatur. Inter cœnandum aut aliquod acroama, aut lectorem audiebat. Legebantur ei hiſtoriæ, & antiquorum Regum geſta. Delectabatur & libris *S. Auguſtini*, præcipue iis, quos de ciuitate Dei inſcripſit. Vini & omnis potus adeo parcus in bibendo erat, vt ſub cœnam raro plus quam ter biberet. Æſtate poſt cibum meridianum pomorum aliquid ſumens, ac ſemel bibens, depoſitis veſtibus ac calciamentis, velut noctu ſolitus erat, duabus aut tribus horis quieſcebat. Noctibus ſic dormiebat, vt ſomnum quater aut quinquies, non ſolum expergiſcendo, ſed etiam deſurgendo interrumperet. Cum calciaretur & amiciretur, non tantum amicos admittebat, verum etiam, ſi Comes palatii litem aliquam eſſe diceret, quæ ſine eius iuſſu definiri non poſſet, ſtatim litigantes introduci iuſſit, & velut pro tribunali ſederet, lite cognita, ſententiam dixit. Nec hoc tantum eo tempore, ſed etiam quicquid ea die cuiuslibet officii agendum, aut cuiquam miniſtrorum iniungendum erat, expediebat.

† al. *feſtiuitatibus*

† al. *inferre*

CAPVT XXV

Caroli M. *facundia, peritia linguarum, fauor erga eruditos.*

ERat eloquentia copioſus & exuberans, poteratque quicquid vellet apertiſſime exprimere. Nec patrio tantum ſermone contentus, ſed & peregrinis linguis ediſcendis operam impendit: in quibus Latinam ita didicit, vt æque illa ac patria lingua orare ſit ſolitus: Græcam vero melius intelligere quam pronunciare poterat. Adeo quidem facundus erat, vt etiam didaſcali munus ſubiiſſe appareret. Artes liberales ſtudioſiſſime coluit, earumque doctores plurimum veneratus, magnis afficiebat honoribus. In diſcenda Grammatica *Petrum Piſanum* Diaconum ſenem audiuit, in ceteris diſciplinis *Albinum* cognomento *Alcuinum*, item Diaconum, de Britannia, Saxonici generis hominem, virum vndecunque doctiſſimum, præceptorem habuit: apud quem & Rhetoricæ & Dialecticæ, præcipue tamen Aſtronomiæ ediſcendæ plurimum & temporis & laboris impendit. Diſcebat & artem computandi, & intentione ſagaci ſiderum curſum curioſiſſime rimabatur. Tentabat & ſcribere, tabulasque & codicillos ad hoc in lectulo ſub ceruicalibus circum-

al. *effingendis* ferre ſolebat, vt cum vacuum tempus eſſet, manum †effigiendis literis aſſue-faceret. Sed parum proſpere ſucceſſit labor præpoſterus, ac ſeto inchoatus.

CAPVT XXVI.

Caroli M. *pietas & feruor in religione.*

REligionem Chriſtianam, qua ab infantia fuerat imbutus, ſanctiſſime, & cum ſumma pietate ac veneratione coluit, ac propter hoc miræ pulchritudinis baſilicam Aquiſgrani extruxit, auroque & argento & luminaribus, atque ex ære ſolido cancellis & ianuis ornauit. Ad cuius ſtructuram cum columnas & marmora aliunde habere non poſſet, Roma atque Rauenna deuehenda curauit. Eccleſiam mane & veſperi, nocturnis item horis & ſacrificii tempore, quando eum valetudo permiſerat, impigre frequentabat: curabatque, vt omnia, quæ in ea gerebantur, cum quam maxima fierent honeſtate, æditsuos creberrime commonens, ne quid indecens aut ſordidum aut inferri aut in ea remanere permitterent. Sacrorum vaſorum ex argento & auro, veſtimentorumque ſacerdotalium tantam in ea copiam procurauit, vt in ſacrificiis celebrandis ne ianitoribus quidem, qui vltimi eccleſiaſtici ordinis ſunt, priuato habitu miniſtrare neceſſe fuiſſet. Legendi atque pſallendi diſciplinam diligentiſſime emendauit: erat enim vtriuſque admodum eruditus: quanquam ipſe nec publice legeret, nec niſi ſubmiſſe & in commune cantaret.

CAPVT XXVII

Caroli M. *liberalitas in pauperes & Pontifices Romanos; profectiones item eiusdem Romana.*

CIrca pauperes ſuſtentandos & gratuitam liberalitatem, quam Græci eleemoſynam vocant, deuotiſſimus, †quam non in patria ſua ſolum & in ſuo regno facere curauerit, verum trans maria in Syriam & Ægyptum atque Africam, Hieroſolymas, Alexandriam, atque Carthaginem, vbi Chriſtianos in paupertate viuere compererat, penuriæ eorum compatiens, pecuniam mittere ſolebat: ob hoc maxime tranſmarinorum Regum amicitiam expetens, vt Chriſtianis ſub eorum dominatu degentibus refrigerium aliquod ac releuatio proueniret. Colebat præ ceteris ſacris & venerabilibus locis apud Romam eccleſiam beati *Petri* Apoſtoli, in cuius donaria magna vis pecuniæ tam auri quam argenti, nec non & gemmarum, ab illo congeſta eſt: multa & innumera Pontificibus munera miſſa. Nec ille toto regni ſui tempore quicquam duxit antiquius, quam vt vrbs Roma ſua opera ſuoque labore veteri polleret autoritate, & eccleſia *S. Petri* non ſolum per illum tuta ac defenſa, ſed etiam ſuis opibus præ omnibus eccleſiis eſſet ornata ac ditata. Quam cum tanti penderet, tamen intra XLVII annorum, quibus regnauerat, ſpatium, quater tantum illo votorum ſoluendorum ac ſupplicandi cauſa profectus eſt.

In manuſcr. vt qui non in patria ſolum & ſuo regno id faceret

CAPVT XXVIII

Caroli M. *expeditio pro vindicando Pontifice Romano; a quo* Imperator *ſalutatur.*

VLtimi aduentus ſui non ſolum hæ fuere cauſæ, verum etiam quod Romani *Leonem* multis affectum iniuriis, erutis videlicet oculis, linguaque amputata, fidem Regis implorare compulerunt. Ideirco Romam veniens propter reparandum, qui nimis conturbatus erat, eccleſiæ ſtatum, ibi totum hiemis tempus protraxit. Quo tempore Imperatoris & Auguſti nomen accepit; quod primo tantum auerſatus eſt, vt affirmaret, ſe eo die, quamuis præcipua ſolennitas eſſet, eccleſiam non intraturum fuiſſe, ſi Pontificis conſilium præſcire potuiſſet. Inuidiam tamen ſuſcepti nominis, Conſtantinopolitanis Imperatoribus ſuper hoc indignantibus, magna tulit patientia, vicitque

al. *dominatu*

eorum

eorum contumaciam magnanimitate, qua eis procul dubio longe præſtantior erat, mittendo ad eos crebras legationes, & in epiſtolis fratres eos appellando.

CAPVT XXIX

Caroli M. *ſtudium circa iura & leges emendandas; carmina de veteribus Regibus colligenda; grammaticam ſermonis patrii ſcribendam; nomina menſibus & ventis germanica indenda.*

POſt ſuſceptum imperiale nomen cum aduerteret, multa legibus populi ſui deeſſe (nam Franci duas habent leges, plurimis in locis valde diuerſas) cogitauit quæ deerant addere, & diſcrepantia vnire, praua quoque ac perperam prolata corrigere. Sed in iis nihil aliud ab eo factum eſt, quam quod pauca capitula & ea imperfecta legibus addidit. Omnium tamen nationum, quæ ſub eius †ditione erant, iura, quæ ſcripta non erant, deſcribere, ac literis mandari fecit. Item barbara & antiquiſſima carmina, quibus veterum Regum actus & bella canebantur, ſcripſit, memoriæque mandauit. Inchoauit & Grammaticam patrii ſermonis. Menſibus etiam iuxta patriam linguam nomina impoſuit, cum ante id tempus apud Francos partim latinis, partim barbaris nominibus appellarentur. Item ventos duodecim nominibus propriis inſigniuit, cum prius non amplius quam vix quatuor ventorum vocabula inueniri poſſent. † Menſium quidem Ianuarium appellauit, (1) ***Winthermonet***; Februarium, ***Hornung***; Martium, (2) ***Lentzmonet***; Aprilem, (3) ***Oſtermonet***; Maium, ***Wunnemonet***; Iunium, ***Brachmonet***; Iulium, (4) ***Heumonet***; Auguſtum, (5) ***Arnmonet***; Septembrem, (6) ***Herbſtmonet***; Octobrem, (7) ***Weinmonet***; Nouembrem, ***Windmonet***; Decembrem, ***Heiligmonet***; appellauit. Ventis vero hoc modo nomina impoſuit, vt Subſolanum vocaret, (a) ***Oſterwindt***; Eurum, (b) ***Oſtſundren***; Euroauſtrum, (c) ***Sundoſtren***; Auſtrum, (d) ***Sundren***; Auſtroafricum, (e) ***Sundweſtren***; Africum, (f) ***Weſtſundren***; Zephyrum, (g) ***Weſtren***; Corum, (h) ***Weſtnordren***; Circium, (i) ***Nordweſtren***; Septentrionem, (k) ***Nordren***; Aquilonem, (l) ***Nordoſtren***; Vulturnum, (m) ***Oſtnordren.***

† al. dominatu

† al. Et de menſibus quidem

(1) *VVindermanoth.*
(2) *Lentzinmanoth.*
(3) *Oſtarmanoth.*
(4) *Hevvinmanoth.*
(5) *Aranmanoth.*
(6) *VVitumanoth.*
(7) *VVindrumanoth.*

In manuſcr. nomina ventorum ita habentur.

(a) *Oſtroniwunt.*
(b) *Oſtſundroni.*
(c) *Sundoſtroni.*
(d) *Sundroni,*
(e) *Sundvveſtroni.*
(f) *VVeſtſundroni.*
(g) *VVeſtroni.*
(h) *VVeſtnordroni.*
(i) *Nordvveſtdroni.*
(k) *Nordroni.*
(l) Nordoſtdroni.
(m) *Oſtnordroni.*

CAPVT XXX

Caroli M. *in ſucceſſore conſtituendo cura. Eiusdem obitus.*

EXtremo vitæ tempore, cum iam & morbo & ſenectute premeretur, euocatum ad ſe ***Ludouicum*** Aquitaniæ Regem, qui ſolus filiorum ***Hildegardis*** ſupererat, congregatis ſolenniter de toto regno Francorum primoribus, cunctorum conſilio conſortem ſibi totius regni, & imperialis nominis heredem conſtituit: impoſitoque capiti eius diademate, Imperatorem & Auguſtum iuſſit appellari. Suſceptum eſt hoc eius conſilium ab omnibus, qui aderant, magno cum fauore; nam diuinitus ei propter regni vtilitatem videbatur

tùt inſpiratum. Auxitque maieſtatem eius hoc factum, & exteris nationibus non minimum terroris incuſſit. Dimiſſo deinde in Aquitaniam filio, ipſe more ſolito, quanquam ſenectute confectus, non longe a regia Aquenſi venatum proficiſcitur: exactoque in huiuſcemodi negotio quod reliquum erat autumni, circa Kal. Nouembr. Aquaſgrani reuertitur. Cumque ibi hiemaret, menſe Ianuario febre valida correptus, decubuit. Qui ſtatim, vt in febribus ſolebat, cibi ſibi abſtinentiam indixit, arbitratus hac continentia morbum poſſe depelli, vel certe mitigari. Sed accedente ad febrem lateris dolore, quem Græci pleureſim vocant, illoque adhuc inediam retinente, neque corpus aliter quam rariſſimo potu ſuſtentante, ſeptimo poſtquam decubuit die, ſacra communione percepta, deceſſit, anno ætatis ſuæ LXXII, & ex quo regnare cœperat XLVII, V Kal. Febr. hora diei tertia.

CAPVT XXXI

Caroli M. *ſepultura.*

al. luctu Corpus more ſolenni lotum & curatum, & maximo totius populi † planctu eccleſiæ illatum atque humatum eſt. Dubitatum eſt primo, vbi reponi deberet, eo quod ipſe viuus de hoc nihil præcepiſſet. Tandem omnium animis ſedit, nuſquam eum honeſtius tumulari poſſe, quam in ea baſilica, quam ipſe propter amorem Dei & Domini noſtri Ieſu Chriſti, & ob honorem ſanctæ & æternæ Virginis genitricis eius, proprio ſumptu in eodem vico conſtruxit. In hac ſepultus eſt eadem qua defunctus die, arcusque ſuper tumulum

In manuſcr. Titulus hoc modo inſcriptus eſt deauratus cum imagine & titulo extructus; † cuius hæc fere ſunt verba: SVB HOC CONDITORIO SITVM EST CORPVS CAROLI MAGNI ATQVE ORTHODOXI IMPERATORIS, QVI REGNVM FRANCORVM NOBILITER AMPLIAVIT, ET PER AN-

al. rexit NOS XLVII FELICITER † TENVIT. DECESSIT SEPTVAGENARIVS, ANNO DOMINI

In man. ſic: Indictione V Kal. Feb. DCCCXIIII, † INDICTIONE VII, V KALEND. FEBRVARII.

CAPVT XXXII

Præſagia mortem eius antecedentia.

APpropinquantis finis complura fuere præſagia, vt non ſolum alii, ſed & ipſe hoc minitari ſentiret. Per tres continuos vitæque termino proximos annos & ſolis & lunæ creberrima defectio, ac in ſole macula quædam atri coloris ſeptem dierum ſpatio viſa. Porticus, quam inter baſilicam & regiam operoſa mole conſtruxerat, die Aſcenſionis Domini ſubita ruina vſque ad fundamenta collapſa. Item pons Rheni apud Moguntiacum, quem ipſe per decem annos ingenti labore & opere mirabili e ligno ita conſtruxit, vt perenniter durare poſſe videretur, ita tribus horis fortuito incendio conflagrauit,

al. aſtula vt præter quod aqua tegebatur, ne vna quidem † haſtula ex eo remaneret. Ipſe quoque, cum vltimam in Saxoniam expeditionem contra *Godefridum* Regem Danorum ageret, quadam die, cum ante exortum ſolis caſtris egreſſus, iter agere cœpiſſet, vidit repente delapſam cælitus cum ingenti lumine facem a dextra in ſiniſtram per ſerenum aera tranſcurrere; cunctiſque hoc ſignum, quid portenderet, mirantibus, ſubito equus, cui inſidebat, deorſum capite merſo decidit, eumque tam grauiter ad terram eliſit, vt fibula ſagi rupta, baltheoque gladii diſſipato, a feſtinantibus qui aderant miniſtris exarmatus ſine adminiculo leuaretur. Iaculum quoque, quod tunc forte manu tenebat, ita elapſum eſt, vt viginti vel eo amplius pedum ſpatio procul iaceret. Acceſſit ad hoc creber Aquenſis palatii tremor, & in domibus, vbi conuerſabatur, aſſiduus laquearium crepitus: tacta etiam de cælo, in qua poſtea ſepultus eſt, baſilica, malumque aureum, quo tecti culmen erat ornatum, ictu fulminis diſſipatum, & ſupra domum Pontificis, quæ baſilicæ contigua erat, proiectum eſt. Erat in eadem baſilica in margine coronæ, quæ inter ſuperiores & inferiores arcus interiorem ædis partem ambiebat, epigramma ſynopide ſcriptum, continens quis auctor eſſet eiuſdem templi, cuius in ex-

in extremo verſu legebatur, PRINCEPS CAROLVS. Notatum eſt a quibuſdam eodem, quo deceſſit anno, paucis ante mortem menſibus, eas, quæ PRINCEPS exprimebant literas, ita eſſe deletas, vt penitus non apparerent. Sed ſuperiora omina ſic aut diſſimulauit aut ſpreuit, ac ſi nihil horum ad res ſuas quolibet modo pertineret.

CAPVT XXXIII

Caroli M. *Teſtamentum.*

TEſtamenta inſtituit, quibus filias & ex concubinis liberos ex aliqua parte ſibi heredes faceret: ſed tarde inchoata perfici non poterant. Diuiſionem tamen theſaurorum, pecuniæ ac veſtium, aliæque ſupellectilis, coram amicis & miniſtris ſuis, annis tribus antequam decederet, fecit, conteſtatus eos, vt poſt obitum ſuum a ſe facta diſtributio per illorum ſuffragium rata permaneret: quidque ex iis, quæ diuiſerat, fieri vellet, breuiario comprehendit, cuius ratio ac textus talis eſt.

IN nomine Domini Dei omnipotentis, Patris, Filii, & Spiritus ſancti. Incipit deſcriptio atque diuiſio, quæ facta eſt a glorioſiſſimo atque piiſſimo Domino, CAROLO Imperatore Auguſto, anno ab incarnatione Domini noſtri IESV CHRISTI, DCCCXI, anno vero regni eius in Francia XLIII, & in Italia XXXVI, Imperii autem XI, Indictione IIII: quam pia conſideratione facere decreuit, & Domino annuente perfecit, de theſauris ſuis atque pecunia, quæ in illa die in camera eius inuenta eſt. In qua illud præcipue præcauere voluit, vt non ſolum eleemoſynarum largitio, quæ ſolenniter apud Chriſtianos de poſſeſſionibus eorum agitur, pro ſe quoque de ſua pecunia ordine atque ratione perficeretur, ſed etiam vt heredes ſui omni ambiguitate remota, quid ad ſe pertinere deberet, liquido cognoſcerent, & ſine lite atque contentione ſua inter ſe competenti partitione diuidere poſſent. Hac igitur intentione atque propoſito omnem ſupellectilem atque † ſubſtantiam ſuam tam in auro quam in argento, gemmisque & ornatu regio, quæ (vt dictum eſt) illa die in camera eius inueniri poterat, primo quidem trina diuiſione partitus eſt. Deinde eaſdem partes ſubdiuidendo, de duabus partibus XXI partes fecit, & tertiam integram reſeruauit. Et duarum quidem partium in XXI partes facta diuiſio tali ratione conſiſtit, vt quia in regno illius Metropolitanæ ciuitates XXI eſſe noſcuntur, vnaquæque illarum partium ad vnamquamque Metropolim per manus heredum & amicorum ſuorum eleemoſynæ nomine perueniat, & Archiepiſcopus, qui tunc illius eccleſiæ rector extiterit, partem, quæ ad ſuam eccleſiam data eſt, ſuſcipiens, cum ſuis Suffraganeis partiatur, eo ſcilicet modo, vt pars tertia ſuæ eccleſiæ ſit, duæ vero partes inter Suffraganeos diuidantur. Harum diuiſionum, quæ ex duabus primis partibus factæ ſunt, & iuxta Metropoliticarum ciuitatum numerum XXI eſſe noſcuntur, vnaquæque ab altera ſequeſtrata, ſemotim in ſuo repoſitorio cum ſuperſcriptione ciuitatis, ad quam perferenda erat, condita iacet. Nomina vero Metropoliticarum ciuitatum, ad quas eadem eleemoſyna vel largitio data eſt, hæc ſunt: Roma, Reuenna, Mediolanum, Forum Iulii, Gradus, Colonia, Moguntiacum, † Viuanum, quæ & Saltzburgum, Rotomagus, Treueri, Senones, Veſuntium, Lugdunum, Remi, Arelatum, Vienna, † Tarantaſia, Ebrodunum, Burdigala, Turones, Bituriges. *Vnius autem partis, quam integram reſeruari voluit, talis eſt ratio, vt illis duabus in ſupradictas diuiſiones diſtributis, & ſub ſigillo reconditis, hæc tertia in vſu quotidiano verſaretur, velut res, quam nulla voti obligatione a domino poſſidentis alienatam eſſe conſtaret, & hoc tam diu, quo ad vſque vel ipſe ſuperſtes eſſet, vel vſum eius ſibi neceſſarium iudicaret; poſt obitum vero ſuum aut voluntariam ſæcularium rerum abdicationem eadem pars quatuor ſubdiuiſionibus ſecaretur: & una quidem earum ſupra dictis XXI partibus adderetur: altera a filiis ac filiabus,* nepoti-

[Margin: In man. *ſubſtantiam ſuam quæ in auro & argento, gemmisque & ornatu regio, ut dictum eſt, die*]

[Margin: In man. *Iuuauum* al. *Darantaſia*]

nepotibusque ac neptibus ſuis aſſumpta, & iuſta ac rationabili inter eos partitione diuideretur: tertia vero conſueto Chriſtianitatis more, in vſum pauperum erogaretur: quarta ſimili modo, nomine eleemoſynæ in ſeruorum & ancillarum vſibus palatii famulantium ſuſtentationem diſtributa veniret. Ad hanc tertiam totius ſummæ portionem, quæ ſimiliter vt ceteræ ex auro & argento conſtat, adiungi voluit omnia ex ære & ferro, aliisque metallis, vaſa atque vtenſilia, cum armis & veſtibus, aliaque pretioſa aut vili ad varios vſus facta ſupellectile, vt ſunt cortinæ & ſtragula, † tapetes, fulcra, coria, ſagmata, & quicquid in camera atque veſtiario eius eo die fuiſſet inuentum, vt ex hoc maiores illius partis diuiſiones fierent, & erogatio eleemoſynæ ad plures peruenire poſſet. Capellam, id eſt eccleſiaſticum miniſterium, tam id quod ipſe fecit atque congregauit, † quam quod ei ex paterna hereditate prouenit, ut integrum eſſet, neque vlla diuiſione ſcinderetur, ordinauit. Si qua autem inuenirentur aut vaſa, aut libri, aut alia ornamenta, quæ liquido conſtaret eidem Capellæ ab eo collata non fuiſſe, hæc qui habere vellet, dato iuſtæ æſtimationis pretio, emeret & haberet. Similiter & de libris, quorum magnam in bibliotheca ſua copiam congregauit, ſtatuit: vt ab iis, qui eos habere vellent, iuſto pretio redimerentur, pretium in pauperes erogaretur. Inter ceteros theſauros atque pecuniam tres menſas argenteas, & auream vnam præcipuæ magnitudinis & ponderis eſſe conſtat: de quibus ſtatuit atque decreuit, vt vna ex iis, quæ forma quadrangula, deſcriptionem vrbis Conſtantinopolitanæ continet, inter cetera donaria, quæ ad hoc deputata ſunt, Romam ad baſilicam beati Petri *Apoſtoli deferatur: & altera, quæ forma rotunda, Romanæ vrbis effigie † inſignita eſt, Epiſcopo Rauennatis eccleſiæ conferatur: tertiam, quæ ceteris & operis pulchritudine & ponderis grauitate multum excellit, quæ ex tribus orbibus connexa, totius mundi deſcriptionem ſubtili ac minuta figuratione complectitur: & auream illam, quæ quarta eſſe dicta eſt, in tertiæ illius, & inter heredes ſuos, atque in eleemoſynam diuidendæ partis augmentum eſſe conſtituit.*

al. *tapetia*

In meo manuſc. *quam quod ad eum ex paterna hereditate peruenit*

al. *figurata eſt*

CAPVT XXXIV

Teſtamenti facti teſtes, eiusdemque executio.

HAnc conſtitutionem atque ordinationem coram Epiſcopis, Abbatibus, Comitibusque, qui tunc præſentes eſſe potuerunt, quorumque hic nomina ſcripta ſunt, fecit atque conſtituit. Epiſcopi: *Hildeboldus, Richolfus, Arn, Wolfarius, Bernoinus, Laidradus, Ioannes, Theodulfus, Ieſſe,* † *Hetto, Waltgaudus.* Abbates: *Fridogiſus, Adalungus, Engilbertus, Irmino.* Comites: *Walach, Meginher, Othulfus, Stephanus,* † *Vnruchus, Burchartus, Meginhartus, Hatto, Richwinus, Eddo, Erchangarius, Gerholtus, Bero, Hildegern, Rhoculfus.* Hæc omnia filius eius *Ludovicus*, qui diuina ei iuſſione ſucceſſit, inſpecto eodem breuiario, quam celerrime poterat, poſt eius obitum ſumma deuotione adimplere curauit.

In meo manuſc. *Hetto,*

In meo *Vnruocus*,

ANNA-

ANNALES
REGVM FRANCORVM,
PIPINI,
KAROLI M.
ET
LVDOVICI,
A QVODAM EIVS AETATIS
ASTRONOMO,
LVDOVICI REGIS DOMESTICO,
Conſcripti.

Digitized by Google

† † †

DE *Annalium* horum *auctore* doctos inter haud conuenit. Qui primus eos in lucem protulit *Hermannus Nuenarius*, per monachum quendam *D. Benedicti* ſacris initiatum confectos fuiſſe ſuſpicatus, hoc eos inſigniuit titulo: *Annales Regum Francorum*, Pipini, Karoli, Ludouici, *ab anno poſt Chriſtum natum DCCXLI uſque ad annum DCCCXXVIII* collecti per quendam Benedictinae religionis Monachum, qui ipſas res geſtas diligenter accurateque ſcriptis commendauit* cet.

*pro *DCCCXXVIII* perperam ibi impreſſum legitur *LXXXVIII.*

Reuberus noſter, dum ſyſtemati huic eos inſeruit, in titulo, quem ego hic retinui, auctorem *illius aetatis Aſtronomum ac* Ludouici *Regis domeſticum* vocat; in breui vero auctorum, hoc volumine comprehenſorum, catalogo, in prioribus editionibus poſt dedicatoriam legendo, rem ſic perſequitur: *Annales* Pipini, Caroli M. & Ludouici, *Regum Francorum & Imperatorum, vna cum appendice, ſiue noua quatuordecim annorum acceſſione, quae hactenus defuit. Scripti ſunt a quodam eius aetatis Aſtronomo, qui (vt ex ſupplemento apparet)* Caroli M. & Ludouici *familiaris & domeſticus fuit, ita, vt veriſimile ſit, Diaconum illum de Britannia, quo ſecundum* Albinum *Imperator* Carolus *praeceptore vſus eſt, quemque* Eginhartus *in rhetorica, dialectica, & aſtronomia excelluiſſe ſcribit, horum annalium auctorem fuiſſe.*

Freherus, dum eos poſtea in corpore *hiſtoriae Francicae veteris & ſincerae* repetiit, *Adelmum*, neſcio quem inſtituti Benedictini monachum, auctorem facit.

Idem in *Directorio Hiſtorico* p. m. 43; Adelmi *Benedictini annales* Carolorum, *hactenus ſine nomine editi.*

Du Cheſnius contra *Eginhartum* illos ſcripſiſſe vult, ac rationibus aliquot adductis fortiter contendit. Quem ideo hoc magis audire iuuabit. Sic autem ille: *Qui hos annales primus in lucem dedit* Hermannus *Comes* Nuenarius, *de auctoris illorum nomine certi nil habuit; ſed per quendam Benedictinae religionis Monachum collectos fuiſſe,*

tantum

tantum ſuſpicatus eſt. Cuius opinioni inſiſtens Marquardus Freherus, *eoſdem poſtea* Adelmo *neſcio cui Benedictino, vel ſecundum alios,* Ademaro *monacho tribuit. Verum incertus alter illius aeui monachus, qui librum* de translatione & miraculis *S. Sebaſtiani compoſuit, euidenter indicat, ipſorum verum ac genuinum ſcriptorem fuiſſe* Eginhardum, *ſiue, vt vocat,* Agenardum, *de quo iam ad* Caroli M. *vitam dictum eſt. In ſua enim ad* Ingrannum, *S. Medardi* Sueſſionenſis Abbatem *praefatione ſic ait: Agenardus* cognomine *ſapiens,* ea qui tempeſtate habebatur inſignis, huius reuerentiſſimae caelicolae mentionem, in geſtis Caeſarum, *Caroli M.* & filii ipſius *Hludouici,* faciens, inter alia, quae annotino curſu dictabat, non inoperoſum duxit, mortalia acta immortali aſtipulatione roborare, ita dicens: *Dum haec aguntur,* Hilduinus *Abba monaſterii* S. Dionyſii *Romam mittens, annuente precibus eius* Eugenio, *S. Sedis Apoſtolicae Praeſule, oſſa beatiſſimi martyris Chriſti* Sebaſtiani *accepit, & ea apud Sueſſionem ciuitatem in baſilica* S. Medardi *collocauit. Vbi dum inhumata in loculo, in quo allata fuerant, iuxta tumulum* S. Medardi *iacerent, tanta ſignorum ac prodigiorum multitudo claruit, tanta virtutum vis in omni genere ſanitatum per diuinam gratiam in nomine eiuſdem beatiſſimi martyris enituit, vt a nullo mortalium eorundem miraculorum aut numerus comprehendi, aut varietas verbis valeat explicari. Quorum quaedam tanti ſtuporis eſſe narrantur, vt humanae imbecillitatis fidem excederent, niſi certum eſſet, Dominum noſtrum* Ieſum Chriſtum, *pro quo idem beatiſſimus martyr paſſus eſſe dinoſcitur, omnia, quae vult, per diuinam omnipotentiam facere poſſe, in qua illi omnis creatura in caelo & in terra ſubiecta eſt.* De his *Agenardus* ita. *Quae narratio cum iisdem omnino verbis in annalibus iſtis reperiatur ſub finem anni DCCCXXVI, quo* S. Sebaſtiani *corpus Sueſſionas delatum eſt: inde facile reuincitur, eosdem ab* Eginharto *ipſo fuiſſe compoſitos, qui &* Caroli M. *vitam deſcripſit. Huic ſententiae fauet codex antiquus, in quo* Hermannus Nuenare *vtrumque opus, velut unius ac eiusdem auctoris, coniunctim deſcriptum reperit, ſicque emiſit in lucem. Praeterea* Ioannes Trithemius *inter* Eginhardi *opera recenſet* Hiſtoriam temporum de geſtis Germanorum & Francorum: *quae alia ab his annalibus haberi non debet, in quibus res per Francos potiſſimum & Germanos geſtae non minus eleganter, quam accurate conſignantur. Ex libris quoque* de translatione & miraculis *SS. Marcellini* & *Petri* martyrum, *qui ab ipſo* Eginharto *ſcripti ſunt,*

 conſtat,

conſtat, eum otium meditantem circa an. DCCCXXIX aut paullo poſt e palatio receſſiſſe, in quo poſitus negotiis, *vt ait* ſaecularibus *occupabatur. Ad quem uſque annum ſolummodo praefati annales perducti fuiſſe reperiuntur. Nam* appendix, *quam his attexuit* Iuſtus Reuberus, *non ſine aliqua annorum perturbatione e vita* Ludouici Pii *tota deſumta eſt. Addo & translationem ſupradictorum Sanctorum in iisdem annalibus tam breuiter ac ſuccincte perſtringi ſub an. DCCCXXVII, vt neminem alium haec ſcripſiſſe ſuſpicari liceat, quam* Eginhartum *ipſum, qui humilitate ductus nomen ſuum reticere voluerit. Sanctae enim deuotionis ardore incitatus, vt alter ſibi coaeuus adnotauit in vita* Ludouici Pii, *Romam miſit, & corpora* SS. Marcellini *&* Petri, *annuente Papa, in Franciam fecit transuehi, & valde decenter in proprio territorio, propriisque ſumtibus recondidit. Denique ſtilus ipſe annalium cum ſtilo* vitae Caroli M. *tam genuine conuenit, vt vtrumque librum ab vno & eodem auctore, ſcilicet* Eginharto, *fuiſſe conſcriptum, quiuis poſſit agnoſcere. Nec contrarium arguit, quod annalium ſcriptor in fine anni DCCLXXIV monaſterium* Laureſheym ſuum *appellet, tanquam in eo monachus vixerit; immo planiſſime confirmat, ipſum alterum non fuiſſe ab* Eginhardo, *qui, vel teſte* chronico Lauriſheimenſi, *tot beneficia in monaſterium hoc contulit, ibique tam familiariter verſatus eſt, vt optimo iure illud* ſuum *vocare potuerit.* Sic *Quercetanus* pater; quem deinde *Miraeus**, *Lambecius***, pluresque alii † ſecuti ſunt.

* Mantiſſa auctarii p. 104 edit. Fabric. Eginhartus *praeter ea, quae ſupra p.* 144. *commemorauimus, ſcripſit* annales Francorum *ab an. DCCXLI usque ad an. DCCCXXIX, qui hactenus* Adelmi *ſeu* Adelmari *nomine perperam editi fuerant.*

** Lib. II Commentar. *de Bibliotheca Caeſarea Vindobonenſi* cap. V § XXXII p. 400 & ſeq. *Ego pro certo habeo, verum eorum annalium auctorem eundem illum eſſe* Eginhartum, *qui Imperatoris* Caroli M. *vitam in eodem codice manuſcr.* (XXI, qui inter mſcr. Hiſtoricos latinos eſt CCCXXVII) *ſine interpoſitione noui tituli proxime praecedentem compoſuit. Inclaruit enim is poſtremis Imperatoris* Caroli M. *temporibus, &, licet ſub filio ipſius Imperatore* Ludouico Pio *multo etiam magis floruerit, ſua tamen ſponte aulicam vitam deſeruit, euaſitque monachus Benedictinus, atque primus Abbas coenobii Seligenſtadenſis.*

† *Gryphi-*

† *Gryphiander* de Weichbildis Saxonicis.
Sagittarius diſſertatione de praecipuis ſcriptoribus Hiſtoriae Germanicae p. m. 138.

Sedenim a *Ducheſnio* rurſus abit *Carolus* le *Cointe*, ac poſtquam in *annalibus eccleſiaſt. Francorum* tomo VI ad an. Chriſti DCCLXXIV a n. 127 usque ad n. 142 illius ſententiam reiecit, n. ſequenti 143 p. 80 *Exploſa*, inquit, Ducheſnii, *ceterorumque opinione annales, de quorum auctore adeo copioſe diſputauimus, a* Laureshamenſi *monacho conditos & Laureshamenſes merito vocandos arbitramur. Sententiam noſtram confirmat ipſemet auctor, cum ad hunc annum, vbi de Laureshamenſis monaſterii dedicatione loquitur, idem coenobium* ſuum *textu iam citato ſic appellat: Carolus* ab Italia regrediens, dedicationem eccleſiae *S. Nazarii* martyris & tranſlationem corporis ipſius in monaſterio *noſtro* Laureshеym celebrauit, anno incarnationis Domini DCCLXXIV. Ita le *Cointe*, quem ſequi non dubitauit *Hertius*, prolegom. *ad notitiam regni Francorum veter.* § IV pag. 216 ſcribens: *Sed libet potius aſſentiri* Carolo Cointio, *contrarium pluribus, iisque validis argumentis demonſtranti.*

Natalis denique *Alexander* ſaec. IX & X Hiſtor. eccleſiaſticae cap. III articulo VIII p. m. 46 rem in medio relinquit, ac cum *Cointei* ſententiam in compendio retuliſſet, ait: *Qua de re penes eruditos ſit iudicium.* Similiter fere nil certi definit doctiſſimus vir, *Ioan. Hermannus Schminckius* in diſſertatione de *Eginharto* hiſtorica, *Caroli M.* vitae praemiſſa, *****3; vt tamen vnam alteramque *Ducheſnii* & *Cointei* rationem ad libram vocet. Ducheſnius, inquit, Sirmondus, Marca, Lambecius, *aliique* Eginhartum *horum annalium parentem faciunt (quo ſub nomine eos & a me citatos deprehendes, licet de eorum auctore certi quicquam proferre nequeam) nixi auctoritate anonymi cuiusdam, qui miracula* S. Sebaſtiani *deſcripſit, & in praefatione ad* Ingrammum, S. Medardi *Sueſſion. Abbatem, verba ex* Eginharto, *ſeu, vt illum vocat,* Agenardo, *profert, quae hodie in annalibus ad an. DCCCXXVI in fine reperiuntur. Hoc argumentum ſine dubio eſſet validiſſimum, modo certo conſtaret, ſcriptorem hunc non fuiſſe deceptum coniunctione vtriusque*

opuſculi,

opuſculi, quod plerumque vitae Caroli M. *adiunctum eſt, vt Illuſtriſſimus* Comes *a* Nuenare *in ſuo codice*, Lambecius *in Vindobonenſi, & ego in Caſſellano obſeruauimus. Doctiſſimus* Henſchenius *ad noſtri commentarium* de translatione SS. Marcellini & Petri *ex dicta hiſtoria argumentatur contra hos annales, qui, vt diximus*, Eginharto *vulgo adſcribuntur, & oſtendit, maxime errare horum annalium auctorem, in deſcribenda SS. martyrum translatione; quod narret ad an. DCCCXXVII, corpora beatiſſimorum martyrum* Marcellini *&* Petri *de Roma ſublata, & Octobri menſe in Franciam translata eſſe, cum ex* Eginharti *hiſtoria certo conſtet, corpora illa iam XVII Ianuarii an. DCCCXXVII Mulenhemium allata fuiſſe. Aſt talem errorem* Eginhartum *commiſiſſe, ſi vtriusque libelli auctor eſſet, non eſt veroſimile, ita, vt hi annales vel ſub eius nomine tantum editi, vel in fine ab aliis aucti videantur. Idem &* Cointeus *in annalibus ſuis ex eo probare aggreditur, quod pluribus in locis diuerſa narrent, & inter ſe maxime disſideant; hoc autem de vno eodemque ſcriptore dici non poſſe. Sed vt verum fatear, inter argumenta eius ſunt nonnulla, quae ſtringunt, alia, quae gratis finguntur; e. g. auctorem horum annalium vocare* Eginhartum *ad an. DCCCXXVII* virum ſui temporis prudentiſſimum; *quod ipſum ſcripſiſſe prorſus non ſit veroſimile: ſed nullibi id in annalibus reperitur, verum in vita* Ludouici Pii *ab* Anonymo *ſcripta, & quamuis legatur in dictis annalibus, id tamen hunc foetum* Eginharto *non adiudicaret; facili enim negotio in textum irrepere potuit.*

Diligenter autem, quisquis ille etiam fuit, *accurateque* fatis *Pipini, Caroli M.* nec non *Ludouici* Pii res geſtas ſcriptis commendaſſe, in titulo editionis ſuae iam dixit

Illuſtriſſimus *Comes* de *Nuenare Hermannus*

additque: *At illius nomen quia hactenus nobis exploratum non fuit, lectorem ad hiſtoriae veritatem remittendum duximus, quae auctori vel incognito fidem facile impetrabit.*

Poſt quem *Ioannes Henricus Boeclerus*

praefat. ad hiſtoriam *Caroli M.* tomo II opp. p. 139,

Succesſit

Succeſſit his Adelmus *Benedictinus* (hunc enim annalium horum auctorem eſſe, cum *Frehero* cenſet) *cuius annales a* Pipino *ad* Carolum M. *continuati in* Ludouico Pio *(ſub hoc enim floruiſſe dicitur) exeunt, non omittendi praecipue hoc nomine, quod ſuperſtes ex aequalibus illius ſaeculi fuſius narrat, quamuis interea rude ſermonis genus facile temporis infelicitati condones: adeo barbaries omnia corruperat.*

Quod ad editiones attinet, primum quidem Coloniae prodierunt an. MDXXI, forma quarti ordinis, ex officina typographica *Ioannis Soteri*, ſtudio *Hermanni Comitis* de *Nuenare*, ſemel atque iterum iam laudati, qui eos vna cum commentario *Eginharti* de vita *Caroli M.* curauit, ac Imperatori *Carolo V* eleganti lectuque digniſſima praefatione inſcripſit. Tum an. MDLXXXIV Francofurti hos inter ſcriptores, quos *Reuberus* noſter collegit; repetiti poſtea ibidem an. MDCXIX. Deinde inter *Scriptores annalium & hiſtoriae Francorum XII coaetaneos*, quos primum Pariſiis an. MDLXXXVIII, & rurſus Francofurti an. MDXCIV euulgauit *Petrus Pithoeus.* Poſt in corpore *veteris*, vt dictum, *& ſincerae Hiſtoriae Francorum*, quod *Marquardus Freherus* adornauit, ac typis exſcribi fecit an. MDCXIII Hanouiae. Tum praeterea an. MDCXXXVI in tomo II corporis *Hiſtoriae Francicae*, quod luci publicae dedit *Andreas* du *Cheſne*, & quidem multis in locis emendati ope exemplaris manu exarati, quod ex bibliotheca *Georgii* Cardinalis de *Armaniaco* & Epiſcopi Rhutenſis acceperat. Ad extremum in *Scriptoribus rerum Germanicarum*, qui Francofurti ad Moenum an. MDCCVII recuſi ſunt, ſecundum editionem Nuenarianam, opera doctiſſimi viri & amici noſtri, *Ioannis Georgii Leuckfeldii*, vt ipſe prodit annotat. ad cap. III *Antiquitatum* ſuarum *Northeimenſium* p. 264.

Quod ad hanc, *Reuberianam*, quam mihi retinendam eſſe videbam, duplici modo auxi. Primum enim margini adſcripſi lectiones variantes, quae in editione *du Cheſnii*, vtpote omnium praeſtantiſſima, occurrunt. Quibus ſecundo illas etiam, quae e *manuſcr. Caſſellano*

ex-

excerptae in bibliotheca celeberrimi VFFENBACHII (cui eas debeo) habentur*, adieci. Quod breuiter indicaſſe ſufficiat.

*Vid. *Catalog. bibliothecae Vffenbachianae* tomo II parte X ſect. I volum. LXXXV n. XXXIII col. 1234.

De cetero, cum doceat *Lambecius* l. d. p. 401 tres annalium horum in bibliotheca Caeſarea Vindobonenſi eſſe codices, quorum CCC XXVII inter Hiſtoricos multo antiquior ac melioris notae ſit, quam ille, qui eos inter CXLVII eſt, dignusque adeo, qui cum editione *Nuenarii* & hac *Reuberi*, nec non alio chartaceo bibliothecae dictae mſcr. (CCCC XXXVIII inter Hiſtoricos latinos) accurate conferatur, optandum, vt id praeſtent, quibus theſauris iſtis frui licet.

ANNALES
REGVM FRANCORVM
PIPINI, CAROLI M.
ET
LVDOVICI PII.

DCCXLI

HOc anno *Karolus* Maiordomus diem obiit, tres filios heredes relinquens, *Karolomannum* ſcilicet, *Pipinum*, atque *Grifonem*: quorum *Grifo*, qui ceteris maior natu erat, matrem habuit nomine *Suanihildæ*,* neptim *Odilonis* Ducis Baioariorum: hæc illum ad ſpem totius regni concitauit in tantum, vt ſine dilatione *Laudunum* ciuitatem occuparet, ac bellum fratribus indiceret: qui celeriter exercitu collecto *Laudunum* obſidentes, fratrem in deditionem accipiunt, atque ad ea, quæ poſt mortem patris a Francorum ſocietate deſciuerant, recipienda animos intendunt: & vt in externa profecturi omnia domi tuta dimitterent, *Karolomannus Grifonem* ſumens, in nouo caſtello, quod iuxta *Arduennam* ſitum eſt, cuſtodiri fecit: in qua cuſtodia uſque ad tempus, quo idem *Karolomannus* profectus eſt, dicitur permanſiſſe.

* Suanahildem

DCCXLII

KArolomannus & *Pipinus* regno Francorum potiti, primo Aquitaniam recipere volentes, contra *Hunoldum* ipſius prouinciæ Ducem, cum exercitu eandem Aquitaniam ingrediuntur, & capto quodam caſtello, cui *Lucas* nomen eſt, priusquam ex prouincia ſecederent, regnum, quod communiter adminiſtrabant, in loco, qui *Vetus Pictauium* dicitur, inter ſe diuiſerunt: eodemque anno poſtquam domum regreſſi ſunt, *Karolomannus* Alemanniam, quæ ipſa a Francorum ſocietate defecerat, cum exercitu ingreſſus, ferro & igne vaſtauit.

DCCXLIII

KArolomannus & *Pipinus* iunctis copiis contra *Odilonem* Ducem Baioariorum profecti ſunt: prœlioque commiſſo exercitum eius fuderunt. Et poſtquam inde reuerſi ſunt, *Karolomannus* ſolus in Saxoniam profectus eſt, & caſtrum, quod dicitur *Hochſigburg*, & in eo *Thederichum* Saxonem illius loci primarium in deditionem accepit.

DCCXLIV

IIdem fratres *Karolomannus* & *Pipinus* iuncta manu Saxoniam ingreſſi ſunt: prædictumque *Thederichum* in deditionem acceperunt.

DCCXLV

HOc anno *Karolomannus* id, quod dudum * ſecum præmeditatus eſt, patefecit fratri ſuo *Pipino*, ſæcularem conuerſationem ſe velle dimittere, & habitu monachico Deo ſeruire. Propter hoc dimiſit expeditionem anni præſentis, ad vota *Karolomanni* perficienda, & iter illius diſponendum: nam Romam proficiſci ſtatuerat: & *Pipinus* vacabat, dans operam, vt frater ſuus honorifice ac decenter illo, quo deſiderabat, perueniret.

* al. quod diu ante

DCCXLVI

KArolomannus Romam profectus, dimiſſa ſæculari gloria habitum mutauit, & in monte *Soracte* monaſterium in honorem ſancti *Sylueſtri* ædificauit: vbi quondam tempore perſecutionis, quæ ſub Conſtantino facta eſt, ſanctus *Sylueſter* latuiſſe fertur: ibique aliquandiu commoratus, meliori conſilio hoc loco dimiſſo, ad monaſterium *S. Benedicti* in Samnio prouincia iuxta *Caſſinam* arcem *conſtitutum Deo ſeruiturus venit, ibique monachicum habitum ſuſcepit.

* al. *Caſinum caſtrum*

DCCXLVII

FRater *Karolomanni* & *Pipini*, nomine *Griſo*, *Pipino* fratri ſuo ſubiectus eſſe nolens, quauquam ſub illo honorifice viueret, collecta manu in Saxoniam profugit, collectoque Saxonum exercitu ſuper fluuio *Obacro**, in loco, qui dicitur *Horheim*, conſedit. *Pipinus* autem cum exercitu Francorum per Thuringiam profectus, contra fratris dolos Saxoniam ingreſſus eſt, conſeditque ſuper fluuium *Miſſaham*, in loco, qui vocatur *Schaninge**: prœlium tamen inter eos non eſt commiſſum, ſed ex placito diſceſſerunt.

* al. *Ouacra*

*al. *Schaninge*

DCCXLVIII

GRiſo Saxonum fidei diffidens, Baioariam petiit, & copiis, quæ ad eum de Francia confluebant, ipſum Ducatum in ſuam redegit poteſtatem, *Taſſilonem* & *Hilthtrudim* in deditionem accepit, *Switgerum* ſibi in auxilium venientem ſuſcepit. Hæc cum ad *Pipinum* perlata fuiſſent, cum maximo exercitu in Baioariam profectus eſt, fratremque ſuum *Griſonem* cum omnibus, qui cum eo vel ad ipſum eo venerant, cepit, *Taſſilonem* in Ducatum reſtituit: domumque reuerſus *Griſonem* more Ducum XII Comitatibus donauit. Sed ille tali beneficio contentus non erat: nam eodem anno ad *Waifarium* Ducem Aquitaniæ profugit.

DCCXLVIII

BVrchartus Wirtziburgenſis Epiſcopus, & *Folradus* Preſbyter Capellanus miſſi ſunt Romam ad *Zachariam* Papam, vt conſulerent Pontificem de cauſa Regum, qui illo tempore fuerunt in Francia, qui nomen tantum Regis, ſed nullam poteſtatem regiam habuerunt. Per quos prædictus Pontifex mandauit, melius eſſe illum Regem, apud quem ſumma poteſtatis conſiſteret: dataque auctoritate ſua iuſſit *Pipinum* Regem conſtitui.

DCCL

HOc anno ſecundum Romani Pontificis ſanctionem *Pipinus* Rex Francorum appellatus eſt: & ad huius dignitatem honoris unctus ſacra vnctione manu ſanctæ memoriæ *Bonifacii* Archiepiſcopi & martyris, & more Francorum eleuatus in ſolium regni in ciuitate *Sueſſiona. *Hildericbus* vero, qui falſo Regis nomine fungebatur, tonſo capite in monaſterium miſſus eſt.

*al. *Sueſſina*

DCCLIII

HOc anno *Pipinus* Rex cum exercitu magno Saxoniam ingreſſus eſt; & quamuis Saxones ei obſtinatiſſime reſiſterent, pulſi tamen ceſſerunt: & ipſe vſque ad locum, qui dicitur *Rimi*, qui eſt ſuper fluuium *Wiſeram* acceſſit. In qua expeditione *Hildigarius* Archiepiſcopus interfectus eſt in monte, qui dicitur *Viburg*. Reuertenti vero Regi de Saxonia nuntium accepit de morte fratris ſui *Griſonis*, & a quo vel qualiter fuiſſet interfectus. Eodem anno *Stephanus* Papa venit ad *Pipinum* Regem in villa, quæ vocatur *Cariſiacus*, ſuggerens ei, vt ſe & Romanam eccleſiam ab infeſtationibus Langobardorum defenderet. Venit & *Karolomannus* frater Regis, iam monachus factus, iuſſu Abbatis ſui, vt apud fratrem precibus Romani Pontificis obſiſteret.

ſteret. Inuitus tamen hoc feciſſe putatur; quia nec ille Abbatis ſui iuſſa contemnere, nec Abbas illius præceptis Regis Langobardorum, qui ei hoc imperauerat, audebat reſiſtere.

DCCLIV

STephanus Papa poſtquam a Rege *Pipino* eccleſiæ Romanæ defenſionis firmitatem accepit, ipſum ſacra vnctione ad regiæ dignitatis honorem conſecrauit, & cum eo duos filios eius, *Karolum* & *Karolomannum*; manſitque hiberno tempore in Francia. Eodem anno *Bonifacius* Archiepiſcopus Moguntiacenſis in Friſia verbum Dei prædicans, a paganis interfectus, martyrio coronatus eſt.

DCCLV

PIpinus Rex inuitante atque ſuggerente prædicto Romano Pontifice propter crepta Romanæ eccleſiæ per Regem Langobardorum dominia Italiam manu valida ingreditur, reſiſtentibus Langobardis & clauſtra Italiæ tuentibus, ad ipſas montium anguſtias, quas *Cluſas* vocant, acerrime pugnatum eſt: cedentibusque Langobardis, omnes copiæ Francorum viam quamuis difficilem non magno labore ſuperarunt. *Haiſtolfus* vero Rex Langobardorum manum conſerere non auſus, in ciuitate Papia a Rege *Pipino* obſeſſus eſt: qui ante obſidionem non ſoluit, quam firmitatis cauſa pro reſtituendis, quæ Romanæ eccleſiæ ablata fuerant, obſides XL recepiſſet. Datis vero XL obſidibus, promiſſiſque iure iurando firmatis, ipſe quidem in regnum ſuum regreſſus eſt: & *Stephanum* Papam cum *Folrado* Preſbytero Capellano, & non minima Francorum manu Romam remiſit. *Karolomannus* monachus, frater Regis, qui cum *Bertrada* Regina in *Vienna* ciuitate remanſit, priusquam Rex de Italia reuerteretur, febre correptus diem obiit. Cuius corpus iuſſu Regis ad monaſterium *S. Benedicti*, in quo monachicum habitum ſuſceperat, relatum eſt.

DCCLVI

HAiſtolfus Rex Langobardorum quanquam anno ſuperiore obſides dediſſet, & ad reddendum ea, quæ Romanæ eccleſiæ abſtulerat, tam ſe quam optimates ſuos iure iurando obſtrinxiſſet, nihil promiſſorum opere compleuit. Propter hoc *Pipinus* Rex iterum cum exercitu Italiam intrauit, & *Haiſtolfum* in Papia ciuitate ſe includentem obſedit, & obſidione ad impletionem promiſſorum ſuorum compulit: redditamque ſibi *Rauennam* & *Pentapolim*, & omnem hexarchatum ad *Rauennam* pertinentem, ad *S. Petrum* tradidit: atque iis peractis, in Galliam reuerſus eſt. *Haiſtolfus* autem poſt abſceſſum eius cum meditaretur, quomodo ſua promiſſa non tam impleret, quam doloſe ea, quæ impleta fuerant, commutaret, in venatione de equo ſuo caſu prolapſus eſt: atque ex hoc ægritudine contracta, intra paucos dies viuendi finem fecit. Cui *Deſiderius*, qui Comes ſtabuli eius erat, ſucceſſit in regnum.

DCCLVII

COnſtantinus Imperator *Pipino* Regi multa miſit munera, inter quæ & * organa, quæ ad eum in *Compendio* villa peruenerunt, vbi tunc populi ſui generalem conuentum habuit. ** al. organum* Illuc & *Taſſilo* Dux Baioariorum cum primoribus gentis ſuæ venit, & more Francico in manus Regis * inuaſſati cum manibus ſuis, ſemetipſum commendauit: ** al. inuaſſaticum* fidelitatemque tam ipſi Regi *Pipino*, quam filiis eius *Karolo* & *Karolomanno* iure iurando ſuper corpus *S. Dionyſii* promiſit. Sed non ſolum ibi, verum etiam ſuper corpus *S. Martini* & *S. Germani*, ſimili ſacramento ſe prædictis Dominis ſuis diebus vitæ ſuæ ſeruaturum eſt pollicitus. Similiter omnes primores ac maiores natu Baioariorum, qui cum eo in præſentiam Regis peruenerant, fidem ſe Regi & filiis eius ſeruaturos in prædictis venerabilibus locis promiſerunt.

DCCLVIII

PIpinus Rex cum exercitu Saxoniam aggreſſus eſt; & quamuis Saxonibus validiſſime reſiſtentibus & munitiones ſuas tuentibus, pulſis prœlio propugnatoribus, per ipſum, quo patriam defendere conabantur, vallum intrauit: commiſſiſque paſſim prœliis, plurimam ex ipſis multitudinem cecidit; coegitque vt promitterent, ſe omnem voluntatem eius facturos: & ſingulis annis honoris cauſa ad generalem conuentum equos CCC pro munere daturos. His ita compoſitis, & more Saxonico, vt rata eſſe deberent, confirmatis, in Galliam ſeſe cum exercitu ſuo recepit.

DCCLIX

NAtus eſt *Pipino* Regi filius, quem ſuo nomine *Pipinum* vocari voluit. Sed puer immatura morte præuentus, tertio poſt natiuitatem ſuam anno deceſſit. Hoc anno celebrauit Rex natalem Domini in * *Longlare*, & Paſcha in * *Iopia*: neque extra regni ſui terminos aliquod iter fecit.

* al. *Lonclare*

* *Iopila*

DCCLX

WAifarius Dux Aquitaniæ cum res quæ in ſua poteſtate erant, & ad eccleſias ſub manu *Pipini* Regis conſtitutas pertinebant, Rectoribus ipſorum venerabilium locorum reddere noluiſſet, ipſumque Regem de hiſce per legatos ſuos commemorantem contemneret, contumacia ſua ad ſuſcipiendum contra ſe bellum concitauit. Nam Rex contractis vndique copiis Aquitaniam ingreſſus, ſe res eccleſiarum bello exacturum pronuntiauit. Cumque in loco, qui * *Thedoad* vocatur, poſitis caſtris conſediſſet, *Waifarius* bello certare non auſus, miſſa ad Regem legatione ſpondet, ſe imperata facturum, eccleſiis ſua iura redditurum, obſides, qui imperarentur, daturum. Dedit etiam duos de primoribus gentis, *Adalgarium* & *Itherium*. Et hoc facto ita contra ſe commotum Regis animum mitigauit, vt ſtatim bello deſiſteret. Nam acceptis obſidibus, qui ad fidem promiſſionibus faciendam dati ſunt, Rex bello abſtinuit: domumque reuerſus, dimiſſo exercitu, in villa *Cariſiaco* hiemauit, in qua & natalem Domini & Paſcha celebrauit.

* al. *Thedon*

DCCLXI

WAifarius Dux quanquam obſides dediſſet, ſacramentaque iuraſſet, fatius tamen ratus, de illato ſibi anno ſuperiore bello vltionem exigere, exercitum ſuum, qui Francorum poſſeſſiones popularetur, vſque ad *Cabillonem* ciuitatem fecit accedere. Quod cum *Pipino* Regi generalem conuentum agenti in villa *Duria* fuiſſet nuntiatum, coactis vndique auxiliis cum magno belli apparatu Aquitaniam ingreſſus, quædam oppida atque caſtella manu cepit: in quibus præcipua fuere *Burbonis*, *Cantilla*, *Clarmontis*: quædam ſe victori vltro dederunt: maximeque Auernorum caſtella, quæ tunc bello premebantur. Rex tamen cuncta, quæ extra munitiones inuenit, ferro & igne deuaſtans, poſtquam ad *Limouicam* oppidum venit, reuerſus eſt, & in villa *Cariſiaco* hibernis habitis natalem Domini & Paſcha celebrauit. In hac expeditione fuit cum Rege filius eius primogenitus *Karolus*, ad quem poſt patris obitum totius imperii ſumma peruenit.

DCCLXII

PIpinus Rex ſuſcepto a ſe bello finem imponere cupiens, iterum Aquitanicam prouinciam cum magnis copiis intrat: captiſque *Biturica* ciuitate & caſtello *Toarcis* reuertitur, hiemauitque in villa *Gentiliaco*; atque in ea natalem Domini ac paſchalis feſti ſolennitatem celebrauit.

DCCLXIII

REdeunte anni congruo tempore, conuentu in *Niuernis* habito & contractis vndique copiis Rex *Pipinus* Aquitaniam repetit, & omnia, quæ extra

extra munitiones erant, ferro & igne depopulatus, uſque ad ***Cadurciam*** oppidum acceſſit. Inde cum exercitu integro in Franciam ſe recepturus per * ***Limouicum*** regreditur. De qua expeditione ***Taſſilo*** Baioariæ Dux ægritudine per dolum ſimulata, in patriam reuerſus eſt, firmatoque ad defectionem animo ad Regis aſpectum ſe vlterius venturum abiurauit. Rex dimiſſo exercitu in hiberna ad hiemandum in villa * ***Longlare*** conſedit, atque ibi natalem Domini ac Paſcha celebrauit. Facta eſt autem hoc tempore tam valida atque aſpera hiems, vt immanitate frigoris nulli preteritorum annorum hiemi videretur poſſe conferri.

* *Limouicam*
* *al. Lonclare*

DCCLXIV

REx ***Pipinus*** diſtracto in diuerſa animo propter duo bella, Aquitanicum ſcilicet iam olim ſuſceptum, & Baioaricum propter ***Taſſilonis*** Ducis defectionem ſuſcipiendum, populi ſui generalem conuentum habuit in ***Wormatia*** ciuitate: dilataque in futurum expeditione, illo anno domi ſe continuit; hiemauitque in villa ***Cariſiaco***, atque in ea natalem Domini & ſanctum Paſcha celebrauit. Eodem anno eclipſis ſolis facta eſt primo die Non. Iunii, hora VI.

DCCLXV

HOc anno Rex ***Pipinus*** domi ſe continuit, neque propter Aquitanicum bellum, quamuis nondum finitum, regni ſui terminos egreſſus eſt, ſed generalem populi ſui conuentum in ***Attiniaco*** villa, hiberna ***Aquiſgrani*** habuit; vbi & natalem Domini & Paſcha celebrauit.

DCCLXVI

PIpinus Rex propter conficiendum Aquitanicum bellum conuentu in Aurelianis habito, in Aquitaniam profectus, deſtructum a ***Waifario*** Argentomagum caſtrum reparat: diſpoſitoque & ibi & in ***Biturica*** ciuitate Francorum præſidio regreditur; natalemque Domini * ***Salmoniaci***, Paſcha vero ***Gentiliaci*** celebrauit.

* *al. Salmontiaci*

DCCLXVII

ORta quæſtione de ſancta Trinitate & de Sanctorum imaginibus, inter orientalem & occidentalem eccleſiam, id eſt, Romanos & Græcos, Rex ***Pipinus*** conuentu in ***Gentiliaco*** villa congregato, Synodum de ipſa quæſtione habuit; eoque peracto, ad bellum prædictum conficiendum poſt natalem Domini in Aquitaniam proficiſcitur; & per ***Narbonam*** iter agens, ***Toloſam*** aggreſſus cepit: ***Albienſem*** & ***Gauuldenſem*** pagos in deditionem accepit; & ***Viennam*** reuerſus, poſtquam ibi & paſchalis feſti ſacra peregit, & exercitum a labore refecit, iam prope æſtate confecta, menſe Auguſto ad reliquias belli profectus eſt; & in ***Bituricam*** veniens, conuentum more Francico in campo * egit: indeque ad ***Garonnam*** fluuium accedens, caſtella multa & petras atque ſpeluncas, in quibus ſe hoſtium manus plurima defendebat, cepit: inter quæ præcipua fuere * ***Scoralia***, * ***Torinna***, ***Petrocia***. Reuerſuſque ***Bituricam***, exercitum in hiberna dimiſit: ipſe ibi moratus, natalem Domini celebrauit. Eo anno ***Paulus*** Papa Romanus defunctus eſt; cuius rei nuntius ibi ad Regem peruenit.

* *al. habuit*
* *al. Scoloria*
* *al. Torronna*

DCCLXVIII

REx ***Pipinus*** cum primum ad bellum gerendum tempus congruum eſſe videret, euocato vndique exercitu ad ***Santonicam*** ciuitatem contendit; captoque in itinere ***Rimiſtaino***, cum ad vrbem prædictam veniſſet, mater & ſoror, neptesque ***Waifarii*** Ducis ad conſpectum eius adductæ ſunt: quas cum pie ſuſceptas ſeruari iuſſiſſet, ad ***Garonnam*** fluuium proficiſcitur: vbi ei * ***Eberwicus*** cum alia prædicti Ducis ſorore occurrit in loco, qui ***Montes*** vocatur, ſeque & illam Regi tradidit. Rebus igitur aliquot proſpere geſtis,

* *al. Erouicus*

Rex

Rex reuertitur, & in caſtello, quod dicitur *Sels*, Paſcha celebrauit. Aſſumptaque ſecum vxore atque familia ſua iterum ad vrbem *Santonicam* venit; dimiſſaque ibi vxore ac familia, cum omnibus copiis ad perſequendum *Waifarium* Ducem animum intendit, neque prius deſtitit, quam & caperet, & rebellantem quoque interficeret. Interfecto igitur *Waifario* Duce in territorio *Petragorico*, confectoque, vt ſibi videbatur, Aquitanico bello, *Santonas* reuerſus eſt. Cumque ibi aliquantum temporis moraretur, ægritudine decubuit: in ipſa tamen valetudine *Turonas* delatus, apud *S. Martini* memoriam orauit. Inde cum ad Pariſios veniſſet, VIII Kalend. Octobr. diem obiit: cuius corpus in baſilica *B. Dionyſii* martyris humatum eſt. Filii vero eius *Karolus* & *Karolomannus* conſenſu omnium Francorum Reges *al. *Sueſſina* creati; & *Karolus* in *Nouiomago* ciuitate, *Karolomannus* in * *Sueſſiona* inſignia regni ſuſceperunt. *Karolus* Aquas Grani profectus, ibi natalem Domini, & in *Rotomago* ciuitate Paſcha celebrauit.

DCCLXIX

POſtquam hi duo fratres patri ſuccedentes regnum inter ſe partiti ſunt, Aquitania prouincia, quæ in ſortem maioris natu *Karoli* Regis ceſſerat, remanentibus in ea tranſacti belli reliquiis, conquieſcere non potuit. Nam *al. *Hunoldus* * *Hunholtus* quidam, regnum affectans, prouincialium animos ad noua molienda concitauit. Contra quem ipſe, cui eadem prouincia ſorte obuenerat, Rex *Karolus* cum exercitu profectus eſt. Sed cum fratris auxilium habere non poſſet, qui procerum ſuorum prauo conſilio, ne id faceret, impediebatur, colloquio tantum cum eo habito, in loco, qui *Duasdiues* vocatur, fratre in regnum ſuum commeante, ille *Egoliſenam* Aquitaniæ ciuitatem *al. *Hunoldum* proficiſcitur; & inde vndique contractis copiis fugientem * *Hunholtum* proſequitur, paululumque abfuit, quin caperet: ſed ille notitia locorum, in quibus Regis exercitum latere poterat, liberatus eſt; dimiſſaque Aquitania Vaſconiam petiit, tutum ſe ibi fore arbitratus. Erat tunc Vaſconum Dux *al. *Hunoldus* *Lupus* nomine, cuius fidei ſe * *Hunholtus* committere non dubitauit. Ad quem Rex miſſa ocius legatione, iubet ſibi perfugam reddi: idque ea conditione, vt niſi dicto obediens eſſet, ſciret ſe bello Vaſconiam ingreſſurum, neque inde prius digreſſurum, quam illius inobedientiæ finem imponeret, *al. *Hunoldum* Lupus minis regiis perterritus, * *Hunholtum* & vxorem eius ſine cunctatione reddidit, ſe quoque, quæcunque imperarentur, facturum ſpopondit. At Rex, donec legati quos miſerat reuerterentur, caſtellum iuxta *Dornoniam* fluuium nomine *Francicum* ædificat. Reuerſis igitur legatis, reductoque perfuga, ædificato caſtello, in regnum ſuum regreditur; celebrauitque natalem Domini in villa *Duria*, & Paſcha apud *S. Lantbertum* in vico *Leodico*.

DCCLXX

DOminus Rex *Karolus* habuit populi ſui generalem conuentum in *Wormatia* ciuitate. *Bertrada* vero mater Regum cum *Karolomanno* minore filio apud *Saluſiam* locuta pacis cauſa in Italiam proficiſcitur, peractoque, propter quod illo profecta erat, negotio, adoratis etiam Romæ ſanctorum Apoſtolorum liminibus, ad filios in Galliam reuertitur. *Karolus* autem Rex natalem Domini in *Moguntiaco*, ſanctumque Paſcha in villa *Hariſtallio* celebrauit.

DCCLXXI

*al. *Valentianas* PEracto ſecundum morem generali conuentu ſuper fluuium *Scaldam* in villa * *Valentiana*, Rex *Karolus* ad hiemandum proficiſcitur. Cumque ibi aliquandiu moraretur, *Karolomannus* frater eius pridie Non. Decembr. de- *al. *Salmontiaco* ceſſit in villa * *Salmonciaco*. Et Rex ad capiendum ex integro regnum animum intendens, *Carbonacum* villam venit. Ibi *Wilharium* Epiſcopum Sedunenſem, & *Folradum* Preſbyterum, & alios plures Sacerdotes, Comites etiam atque primates fratris ſui, inter quos vel præcipui fuere *Warinus* &

* *Adel-*

* *Adelhartus*, ad ſe venientes ſuſcepit. Nam vxor eius & filii cum parte optimatum in Italiam profecti ſunt. Rex autem hanc eorum profectionem quaſi ſuperuacuam impatienter tulit; celebrauitque natalem Domini in *Attiniaco*, & Paſcha in *Hariſtallio*.

* al. *Adelbardus*

DCCLXXII

ROmæ *Stephano* Papa defuncto, *Adrianus* in Pontificatum ſucceſſit. Rex vero *Karolus* congregato apud *Wormatiam* generali conuentu, Saxoniam bello aggredi ſtatuit: eamque ſine mora ingreſſus, ferro & igne cuncta depopulatus, *Ereſburgum* caſtrum cepit, idolumque, quod *Irminſul* a Saxonibus vocabatur, euertit. In cuius deſtructione cum in eodem loco per triduum moraretur, contigit, vt propter continuam cæli ſerenitatem exſiccatis omnibus illius loci riuis ac fontibus, *aqua ad bibendum inueniri non poſſet. Sed ne diutius ſiti confectus laboraret exercitus, diuinitus factum creditur, vt quadam die cum iuxta morem tempore meridiano cuncti quieſcerent, prope montem, qui caſtris erat contiguus, tanta vis *aquarum in concauitate cuiuſdam torrentis eruperit, vt exercitui cuncto ſufficeret. Tunc Rex idolo deſtructo ad *Wiſeram* fluuium acceſſit, ibique a Saxonibus XII obſides accepit. Inde in Franciam reuerſus, in villa *Hariſtallio* & natalem Domini & ſanctum Paſcha celebrauit.

* al. *aqua*

DCCLXXIII

ADrianus Papa cum inſolentiam *Deſiderii* Regis & Langobardorum ferre non poſſet, decreuit legationem ad *Karolum* Regem Francorum mittere, cumque vt ſibi atque Romanis aduerſus Langobardos opem ferret, rogare. Et quia id terreno itinere per Italiam fieri non poterat, eum quem miſerat legatum, nomine *Petrum*, Romæ nauim conſcendere, & *Maſſiliam* usque per mare ire, atque inde terreno itinere in Franciam fecit peruenire. Qui cum ad Regem in *Theodonis villa*, vbi tunc hiemauerat, peruenisſet, & ei legationis ſuæ cauſam aperuiſſet, eadem qua venerat via Romam regreſſus eſt. Rex rebus, quæ inter Romanos ac Langobardos gerebantur, diligenti cura pertractatis, bellum ſibi contra Langobardos pro deſenſione Roman. ſuſcipiendum ratus, cum toto Frantorum exercitu * *Gebennam* Burgundiæ ciuitatem iuxta *Rhodanum* ſitam venit: ibique de bello ſuſcipiendo deliberans, copias, quas ſecum adduxerat, diuiſit, & vnam partem cum *Bernharto* patruo ſuo per *montem Iouis* ire iuſſit; alteram ipſe ducens, per montem * *Cinifum* Italiam contendit; ſuperatoque alpium iugo, *Deſiderium* Regem fruſtra ſibi reſiſtere conantem citra *congreſſum fugauit, *Ticinoque* incluſum obſedit, & in oppugnatione ciuitatis, quia difficilis erat, totum hiberni temporis ſpatium multa moliendo conſumſit.

* al. *Genuam*
* al. *Ciniſium*
* al. *congreſſionem*

DCCLXXIV

DVm hæc in Italia geruntur, Saxones velut opportunam de abſentia Regis nacti occaſionem, contiguos ſibi Haſſorum terminos ferro & igne populantur. Cumque in eo loco, qui nunc *Frideslar* ab incolis nominatur, baſilicam a beato *Bonifacio* martyre dedicatam incendere molirentur, atque hoc efficere caſſo labore conarentur, immiſſo ſibi diuinitus pauore ſubitaneo, turpi trepidatione confuſi domum fugiendo reuertuntur. At Rex dimiſſo ad obſidionem atque expugnationem *Ticini* exercitu, orandi gratia Romam proficiſcitur. Et cum peractis votis inde ad exercitum fuiſſet reuerſus, fatigatam longa obſidione ciuitatem in deditionem compulit: quam ceteræ ciuitates ſecutæ, omnes ſe Regis ac Francorum poteſtati ſubdiderunt. At Rex ſubacta & pro tempore ordinata Italia, in Franciam reuertitur, captiuum ducens *Deſiderium* Regem. Nam *Adalgiſus* filius eius, in quo Longobardi multum ſpei habere videbantur, deſperatis patriæ rebus, relicta Italia in Græciam ad *Conſtantinum* Imperatorem ſe contulit, ibique in Patriciatus ordine atque honore conſenuit. Rex autem domum regreſſus, priuſquam

eum

eum Saxones veniſſe ſentitent, tripartitum in eorum regiones miſit exetcitum; qui incendiis ae direptionibus cuncta deuaſtans, compluribus etiam Saxonum, qui reſiſtete conati ſunt, interfectis, eum ingenti præda tegreſſus eſt.

a) ***Karolus*** ab Italia tegtediens, dedicationem eccleſiæ ſancti ***Nazarii*** martyris, & translationem corpotis ipſius in monaſterio noſtro ***Laureshein*** celebtauit. Anno incarnationis Domini DCCLXXIV, Kalend. Septembr.

a) Deſunt in manuſcr. & videntur a monacho adiecta. Nam hiſtoria hæc non a monacho, ſed a quodam aſtrologiæ perito, qui & *Caroli* & *Ludouici* ætate vixit, ſcripta eſt.

DCCLXXV

CVm Rex in villa ***Cariſiaco*** hiemaret, conſilium iniit, vt perfidam ac fœdifragam Saxonum gentem bello aggrederetur, & eo vſque perſeueraret, dum aut victi Chriſtianæ teligioni ſubiicerentur, aut omnino tollerentur. Habitoque apud ***Duriam*** villam generali conuentu, Rheno quoque transmiſſo, cum totis regni viribus Saxoniam petiit; & primo ſtatim impetu ***Sigiburgum*** arcem, in quo Saxonum præſidium erat, pugnando cepit. ***Ereſburgum*** aliud caſtrum a Saxonibus deſtructum muniuit, & in eo Francorum præſidium poſuit. Inde ad ***Wiſiram*** fluuium veniens, in eo loco, qui ***Brunnesberg*** vocatur, congregatam Saxonum multitudinem offendit, quæ eum a tranſitu fluminis arcere conabatur; ſed fruſtra: nam in prima congreſſione pulſi fugatique ſunt, & magnus eorum numerus ibidem interfectus eſt. Et
* al. *Onacrum* Rex amne traiecto cum parte exercitus ad ****Obacrum*** fluuium contendit, vbi
* al. *& Heſſiinus* *ei ***Heſſo***, vnus ex primoribus Saxonum cum omnibus Oſtfalis occurrens & obſides, quos Rex imperauerat, dedit, & ſacramentum fidelitatis iurauit.
* al. *Buchi* Inde reuerſus cum in pagum, qui ****Buchi*** vocatur, perueniſſet, Angrarii cum ſuis primoribus ei occurrerunt, & ſicut Oſtfali, iuxta quod Rex imperauerat, obſides dederunt, & ſacramenta iurauerunt. Interea pars exercitus, quam ad ***Wiſiram*** dimiſit, in loco, qui ***Hudbeki*** vocatur, caſtris poſitis incaute agens, Saxonum fraude circumuenta atque decepta eſt. Nam cum pabulatores Francorum circa nonam diei horam reuerterentur in caſtra, Saxones eis, quaſi & ipſi ſocii eſſent eorum, ſeſe miſcuerunt, ac ſic Francorum caſtra ingreſſi ſunt: dormientesque aggreſſi, non modicam incautæ multitudinis cædem feciſſe dicuntur. Sed vigilantium ac viriliter reſiſtentium virtute compulſi, caſtris exceſſerunt, & ex pacto, quod inter eos ex tali neceſſitate fieri poterat, diſceſſerunt. Quod cum Regi fuiſſet allatum, quanta
* accurrens potuit celeritate *occurrens, fugientium terga inſecutus, magnam ex eis multitudinem proſtrauit; & tum demum Weſtfalorum obſidibus acceptis, ad hiemandum in Franciam reuertitur.

DCCLXXVI

* Hruodgaudum, al. *Ruodgaudum* REgi domum reuertenti nuntiatur ****Rotgaudum*** Longobardum, quem Foroiulienſibus Ducem dederat, in Italia res nouas moliri, & iam complures ad eum ciuitates defeciſſe. Ad quos motus comprimendos cum ſibi feſtinandum iudicaret, ſtrenuiſſimum quemque ſuorum ſecum ducens, raptim
* al. *Ruodgaudo* in Italiam proficiſcitur, ****Rotgaudoque***, qui regnum affectabat, interfecto, ciuitatibus quoque, quæ ad eum defecerant, ſine dilatione receptis, & in eis Francorum Comitibus conſtitutis, eadem qua venerat velocitate reuerſus eſt. Cui vix alpes transgreſſo, occurrerunt, qui nuntiarent, ***Eresburgum*** arcem a Saxonibus expugnatam, & præſidium Francorum, quod in ea poſuerat, expulſum: ***Sigiburgum*** aliud caſtellum oppugnatum quidem, ſed non captum; eo quod ii, qui in eo præſidii cauſa fuerant conſtituti, facta eruptione incautos atque oppugnationi intentos Saxones a tergo inuaſerunt, & plurimis interfectis, reliquos non ſolum oppugnationem dimittere, ſed etiam
* al. *vsque ad Lippiam fl.* fugere compulerunt; palantesque ac diſperſos *ad ***Lippiam*** usque fluuium perſecuti ſunt. Hæc cum Regi nuntiarentur, conuentu apud ***Wormatiam*** habito, Saxoniam ſine mora ſtatuit exercitu eſſe petendam;

con-

contractiſque ingentibus copiis tanta celeritate ad deſtinatum à ſe in Saxonia locum peruenit, vt omnes hoſtium conatus, quibus ei reſiſtere *conabantur, illa feſtinatione peruerteret. Nam ad fontem *Lippiæ* veniens, immenſam illius perfidi populi multitudinem, velut deuotam ac ſupplicem, ac quaſi erroris ſui veniam poſcentem, inuenit. Cui cum & miſericorditer ignouiſſet, & eos, qui ſe Chriſtianos fieri velle affirmabant, baptizari feciſſet, datis & acceptis pro fide ſeruanda fraudulentis eorundem promiſſionibus, obſidibus quoque, quos imperauerat, receptis, *Eresburgo* caſtro, quod dirutum erat, reſtaurato, alioque caſtello ſuper *Lippiam* conſtructo, & in vtroque non modico præſidio relicto, ipſe in Galliam reuerſus, in villa *Hariſtallio* hiemauit. * parabant

DCCLXXVII

REx prima veris aſpirante temperie *Nouiomagum* profectus *, & poſt celebratam ibidem paſchalis feſti ſolennitatem, propter fraudulentas Saxonum promiſſiones, quibus fidem habere non poterat, ad locum, qui † *Padrabrunna* vocatur, generalem populi ſui conuentum in eo habiturus, cum ingenti exercitu in Saxoniam profectus eſt. Eo cum veniſſet, totum perfidæ gentis ſenatum ac populum, quem ad ſe venire iuſſerat, morigeram ac *fallaciter ſibi deuotam inuenit. Nam cuncti ad eum venerunt, præter *Witikindum*, vnum e primoribus Weſtfalorum, qui multorum ſibi facinorum conſcius, & ob id Regem veritus, ad *Sigifridum* Danorum Regem profugerat. Ceteri, qui venerant, ita ſe Regis poteſtati ſubmiſere, vt ea conditione tunc veniam accipere mererentur; ſi vlterius ſua ſtatuta violarent, patria & libertate priuarentur. Baptiſata eſt ex eis ibidem maxima multitudo, quæ ſe, quamuis falſo, Chriſtianam fieri velle promiſerat. Venit iiſdem & loco & tempore ad Regis præſentiam de Hiſpania Saracenus quidam nomine *Ibinalarabi*, cum aliis Saracenis ſociis ſuis, dedens ſe ac ciuitates, quibus eum Rex Saracenorum præfecerat. Idcirco Rex peracto memorato conuentu in Franciam reuerſus, natalem Domini in *Duciaco* villa, Paſcha vero in Aquitania apud *Caſſinogilum* celebrauit.

* eſt, &
* al. Paderbrunna
* faciliter
* Diciaco
* Caſſinoilum, al. Caſſinoium

† *In veteri editione eſt* Paderborna.

DCCLXXVIII

TVnc Rex perſuaſione prædicti Saraceni ſpem capiendarum quarundam in Hiſpania ciuitatum haud fruſtra concipiens, congregato exercitu profectus eſt: ſuperatoque in regione Vaſconum Pyrenei iugo, primo *Pompelonem* Nauarrorum oppidum aggreſſus, in deditionem accepit. Inde Iberum amnem vado traiiciens, *Cæſarauguſtam* præcipuam illarum partium ciuitatem acceſſit, acceptiſque, quos *Ibinalarabi* & *Abithaur*, quoſque alii quidam Saraceni obtulerunt, obſidibus, *Pompelonem* reuertitur. Cuius muros, ne rebellare poſſet, ad ſolum vſque deſtruxit; ac regredi ſtatuens, Pyrenei ſaltum ingreſſus eſt. In cuius ſummitate Vaſcones inſidiis collocatis extremum agmen adorti, totum exercitum magno tumultu perturbabant. Et licet Franci Vaſconibus tam armis quam animis præſtare viderentur, tamen & iniquitate locorum & genere imparis pugnæ inferiores effecti ſunt. In hoc certamine plerique aulicorum, quos Rex copiis præfecerat, interfecti ſunt; direpta impedimenta; & hoſtis propter notitiam locorum in diuerſa dilapſus eſt. Cuius vulneris accepti recordatio magnam partem rerum feliciter in Hiſpania geſtarum in corde Regis obnubilauit. Interea Saxones velut occaſionem nacti ſumptis armis ad Rhenum vſque profecti ſunt. Sed cum amnem traiicere non poſſent, quicquid a *Duicia* ciuitate vſque ad *fluenta *Moſellæ* vicorum villarumque fuit, ferro & igne depopulati ſunt: pari modo ſacra profanaque peſſundata, nullum ætatis aut ſexus diſcrimen ira hoſtis fecerat; vt liquido appareret, eos non prædandi, ſed vltionem exercendi gratia Francorum terminos introiſſe. Cuius rei nuntium cum Rex apud *Autiſiodorum* ciuitatem accepiſſet, extemplo Francos orientales atque Alemannos ad propulſan-

* Abutaus
* al. Duitia
* al. fluentem

pulſandum hoſtem feſtinare iuſſit; ipſe ceteris copiis dimiſſis, ***Hariſtallium*** villam, in qua hiemaret *, venit. At Franci atque Alemanni, qui contra Saxones miſſi erant, magnis itineribus ad eos ire contendunt, ſi forte in finibus ſuis eos inuenire poſſent. Sed illi iam re peracta reuertebantur ad ſua. Quorum veſtigia ſecuti qui a Rege miſſi fuerunt, in pago ***Haſſiorum*** ſuper fluuium ***Adernam*** iter agentes repererunt; eoſque ſtatim in ipſo fluminis vado adorti, tanta ſtrage ceciderunt, vt ex ingenti multitudine ipſorum vix pauci domum fugiendo perueniſſe dicantur.

* hiemare conſtituerat

DCCLXXIX

AT Rex de ***Hariſtallio***, vbi hiemauerat, & vbi natalem Domini ac ſanctum Paſcha celebrauerat, prima veris temperie mouens, ***Compendium*** venit. Et cum inde peracto, propter quod venerat, negotio reuerteretur, occurrit ei ***Hildebrandus*** Dux Spoletanus cum magnis muneribus in villa Wirciniaco: quem benigniſſime recepit, & muneribus donatum in Ducatum ſuum remiſit. Ipſe animo ad Saxonicam expeditionem intento, ***Duriam*** venit; habitoque iuxta morem generali conuentu, Rhenum traiecit, & vſque ad Lippiam cum exercitu peruenit. Cui cum Saxones in quodam loco, qui * ***Bucholt*** vocatur, vana ſpe ducti, reſiſtere tentarent, pulſi fugatique ſunt. Rex Weſtfalorum regionem ingreſſus, omnes eos in deditionem accepit. Inde ad Wiſeram veniens, caſtris poſitis in loco, nomine * ***Medufulli***, ſtatiua per aliquot dies habuit. Ibi Angeri & Oſtfali venientes & obſides dederunt, & ſacramenta iurauerunt. Quibus peractis Rex trans Rhenum ad ***VVormatiam*** ciuitatem in hiberna ſe recepit.

* al. *Buocolt*

* al. *Midufulli* & *Mudufulli*

DCCLXXX

INde cum primum temporis opportunitas * adeſſe viſa eſt, iterum cum magno exercitu in Saxoniam profectus eſt: tranſienſque per arcem ***Eresburgum*** ad fontem ***Lippiæ*** venit, vbi caſtra metatus per aliquot dies moratus eſt. Inde ad Orientem itinere conuerſo, ad * ***Obacrum*** fluuium acceſſit. Cui cum ibi omnium orientalium partium Saxones vt iuſſerat conueniſſent, maxima eorum multitudo in loco, qui * ***Horheim*** appellatur, ſolita ſimulatione baptizata eſt. Profectus inde ad ***Albiam***, caſtriſque in eo loco, vbi * ***Hora*** & ***Albia*** confluunt, ad habenda ſtatiua collocatis, tum ad res Saxonum, qui exteriorem, quam & Sclauorum, qui vlteriorem fluminis ripam incolunt, componendas operam impendit. Quibus tunc pro tempore ordinatis atque diſpoſitis, in Franciam reuerſus eſt. Initoque conſilio orandi ac vota ſoluendi cauſa Romam ſtatuit proficiſci. Sumptiſque ſecum uxore ac liberis ſine mora in Italiam profectus eſt. Celebrauitque natalem Domini ***Ticini***, atque ibi reſiduum hiemis manſit.

* al. *arridere*

* al. *Ouacrum*

* al. *Orheim*

* al. *Ora*

DCCLXXXI

INde ***Romam*** veniens, honorifice ab ***Adriano*** Papa ſuſceptus eſt. Et cum ibi ſanctum Paſcha celebraret, baptizauit idem Pontifex filium eius ***Pipinum***, vnxitque in Regem. Vnxit etiam & ***Ludouicum*** fratrem eius, quibus & coronam impoſuit. Quorum maior, id eſt, ***Pipinus*** in Langobardia, minor vero in Aquitania Rex conſtitutus eſt: Rege vero Roma digreſſo ac ***Mediolanum*** veniente, ***Thomas*** eiuſdem urbis Epiſcopus baptizauit ibi filiam eius ***Giſlam***, & de ſacro fonte ſuſcepit; quibus geſtis in Franciam reuerſus eſt. Sed cum Romæ eſſet, conuenit inter ipſum atque ***Adrianum*** Pontificem, vt ſimul legatos mitterent ad ***Taſſilonem*** Ducem Baioariæ, qui eum commonerent de ſacramento, quod ***Pipino*** Regi & filiis eius ac Francis iurauerat; ſcilicet vt eis ſubiectus eſſet ac obediens. Electi ac directi ſunt in hanc legationem de parte Pontificis ***Formoſus*** ac ***Damaſus*** Epiſcopi, & de parte Regis ***Richolfus*** Diaconus, atque ***Eberhardus***, Magiſter pincernarum. Qui cum, vt iuſſi erant, commemorato Duci locuti fuiſſent, in tantum cor eius emollitum eſt, vt diceret, ſe ſtatim velle ad Regis properare præſen-

præſentiam, ſi ſibi tales darentur obſides, ſub quibus de ſua ſalute dubitare nulla ſit neceſſitas. Quibus datis, ſine cunctatione apud *Wormatiam* ad Regem venit, Sacramentum, quod iubebatur, iurauit, obſides XII, qui imperabantur, ſine mora dedit; quos *Suidbertus* Reginenſis Epiſcopus de Baioaria in *Cariſiaco* ad conſpectum Regis adduxit. Sed idem Dux domum reuerſus, non diu in ea, quam promiſerat, fide permanſit. Rex autem in eadem villa hiemem tranſigens, & natalem Domini & Paſcha celebrauit.

DCCLXXXII

AEſtatis initio cum iam propter pabuli copiam exercitus duci poterat, in Saxoniam eundum, & ibi, vt in Francia quotannis ſolebat, generalem conuentum habendum cenſuit; traiectoque apud *Coloniam* Rheno, cum omni Francorum exercitu ad fontem *Lippiæ* venit: & caſtris ibi poſitis, per dies non paucos ibidem moratus eſt. Vbi inter cetera negotia & legatos *Sigefridi* Regis Danorum, & quos ad ſe *Caganus* & *Iugurrus*, Principes Hunorum, velut pacis cauſa miſerunt, & audiuit & ſoluit. Cumque conuentu completo trans Rhenum in Galliam ſe recepiſſet, *Witikindus*, qui ad Nordmannos profugerat, in patriam reuerſus, vanis ſpebus animos Saxonum ad defectionem concitauit. Interea Regi allatum eſt, quod Sorabi Sclaui, qui campos inter Albim & Salam interiacentes incolunt, in fines *Turingorum ac Saxonum, qui eis erant contermini, prædandi cauſa fuiſſent ingreſſi, & direptionibus atque incendiis quædam loca vaſtaſſent. Qui ſtatim accitis ad ſe tribus miniſtris ſuis, *Adalgiſo* *Cubiculario, *Geilone* Comite ſtabuli, & **Vuorado* Comite palatii, præcepit, vt ſumptis ſecum orientalibus Francis atque Saxonibus, contumaciam Sclauorum audaciam quam celerrime comprimerent. Qui cum iuſſa facturi Saxoniæ fines ingreſſi fuiſſent, compererunt Saxones ex conſilio *Witikindi* ad bellum Francis inferendum eſſe paratos: omiſſoque itinere, quo ad Sclauos ituri erant, cum orientalium Francorum copiis, ad locum, in quo audierant Saxones congregatos, ire contendunt. Quibus in ipſa Saxonia obuiauit **Thedericbus*, propinquus Regis, cum iis copiis, quas audita Saxonum defectione raptim in Ripuaria congregare potuit. Is feſtinantibus legatis conſilium dedit, vt primo per exploratores, vbi Saxones eſſent, vel quid apud eos ageretur, quanta poſſent celeritate cognoſcerent; tum ſi loci qualitas pateretur, ſimul eos adorirentur. Cuius conſilio collaudato, vna cum illo vſque ad montem, qui **Sontal* appellatur, in cuius ſeptentrionali latere Saxonum caſtra erant poſita, perueneruntt. In quo loco cum **Thedericbus* caſtra poſuiſſet, ipſi, ſicut cum eo conuenerant, quo facilius montem circuire poſſent, tranſgreſſi *Wiſiram*, in ipſa fluminis ripa caſtra poſuerunt; habitoque inter ſe colloquio veriti ſunt, ne ad nomen **Thederichi* victoriæ fama tranſiret, ſi eum in eodem prœlio ſecum haberent: ideoque ſine eo cum Saxonibus congredi decernunt: ſumptisque armis, non quaſi ad hoſtem in acie ſtantem, ſed quaſi ad *fugientem contendunt; terga inſequi, ſpoliaque diripere, prout quemquam velocitas equi ſui tulerat, qua Saxones in acie pro caſtris ſtabant, vnusquisque eorum ſumma feſtinatione adoriuntur. Quo cum eſſet peruentum, male etiam pugnatum eſt. Nam commiſſo prœlio circumuenti a Saxonibus, pæne omnes interfecti ſunt. Qui tamen euadere potuerunt, non in ſua, vnde profecti, ſed in **Thederichi* caſtra, quæ trans montem erant, fugiendo peruenerunt. Sed maior Francis quam pro numero iactura fuit; quia legatorum duo, *Adalgiſus* & *Geilo*, Comitum quatuor, aliorumque clarorum atque nobilium vſque ad XX interfecti, præter ceteros, qui hos ſecuti potius cum eis perire, quam poſt eos viuere maluerunt. Cuius rei nuntium cum Rex ſuſcepiſſet, nihil ſibi cunctandum arbitratus, collecto feſtinanter exercitu in Saxoniam proficiſcitur; accitisque ad ſe cunctis Saxonum primoribus, de auctoribus factæ defectionis inquiſiuit. Et cum omnes *Witikindum* huius ſceleris auctorem proclamarent, ipſum tamen tradere nequirent, eo, quod re perpetrata ad Nordmannos ſe contulerat, ceterorum, qui perſuaſioni eius morem gerentes, tantum facinus peregerunt, vſque ad

* Euringoſum
* al. *Camerario*
* ſ. *VVolrado*
* al. *Theodoricus*
* al. *Subat*
* al. *Theodoricus*
* al. *Theodorici*
* al. *fugientium terga inſequenda, ſpoliaque diripienda*
* al. *Theodorici*

MMMMD traditi, & ſuper *Alaram* fluuium in loco, qui *Ferdi* vocatur, iuſſu Regis omnes vna die decollati ſunt. Huiuſmodi vindicta perpetrata, Rex *Theodonis* villam in hiberna conceſſit; ibique & natalem Domini & Paſcha more ſolito celebrauit.

DCCLXXXIII

ARridente veris tempore, cum ad expeditionem Saxonicam ſe præparaſſet, nam de omnimoda eorum defectione perlatum fuerat, priuſquam de memorata villa ſe moueret, *Hildegardis* Regina, vxor eius, deceſſit * pridie Kalend. Maii. Cuius funeri cum more ſolenni iuſta perſoluiſſet, in Saxoniam, ſicut diſpoſuerat, duxit. Cumque Saxones in eo loco, qui * *Thietmelle* vocatur, ad pugnam ſe præparate cognouiſſet, ad eos ſumma celeritate contendit, commiſſoque cum eis prœlio, tanta eos cæde proſtrauit, vt de innumerabili eorum multitudine perpauci euaſiſſe dicantur. Cumque de loco prœlii * *Padrabrunnam* ſe cum exercitu recepiſſet, atque ibi caſtris poſitis partem exercitus, quæ adhuc de Francia venire debuerat, operiretur, audiuit Saxones in finibus Weſtfalorum ſuper fluuium *Haſam* ad hoc congregari, vt ibi cum eo, ſi veniſſet, acie confligerent. Quo nuntio commotus, adunatis, quæ tum ad ſe venerant, quaſque ante ſecum habebat, Francorum copiis, ad locum, vbi congregati erant, ſine dilatione profectus eſt; congreſſuſque cum eis eadem qua & prius felicitate dimicauit. Cæſa eſt eorum infinita multitudo, ſpoliaque direpta: captiuorum quoque magnus abductus eſt numerus. Inde victor ad Orientem conuertit, primoque vſque ad *Wiſram*, deinde vſque ad *Albim* cuncta deuaſtando peragrauit. Inde reuerſus in Franciam, duxit vxorem filiam *Radolfi* Comitis, natione Francam, nomine *Faſtradam*, ex qua duas filias procreauit. Eodem anno defuncta eſt bonæ memoriæ mater Regis *Berthrada* IV Id. Iul. Ipſe in *Hariſtallio* villa, ibidem hiematurus, conſedit, ibique natalem Domini ac ſanctum Paſcha celebrauit.

* al. *II Kal.*

* al. *Tetmelli*

* vet. Paderbornam al. *Paderbrunnam*

DCCLXXXIV

CVm primum opportunitas temporis aduenit, ad reliquias belli Saxonici conficiendas Rex animo intento, cum exercitu in loco, qui * *Lippeheim* vocatur, Rhenum traiecit, & vaſtatis Weſtfalorum pagis, venit ad Wiſram. Cumque in eo loco, qui *Huculbi* dicitur, caſtris ſuper fluuium poſitis conſediſſet, vidit ſe in aquilonares Saxoniæ partes, ſicut ſtatuerat, propter nimias aquarum inundationes, quæ * tam ſubito ex iugitate pluuiarum acciderant, tranſire non poſſe. Idcirco iter in Thuringiam conuertit, & filium ſuum *Karolum* cum parte exercitus in Weſtfalorum finibus ſubſiſtere iuſſit. Ipſe per Thuringiam iter faciens, venit in campeſtria Saxoniæ, quæ Albi atque Salæ fluminibus adiacent; depopulatiſque orientalium Saxonum agris, ac villis incenſis, de *Schaninge* in Franciam regreſſus eſt. *Karolus* vero filius eius, cum ei iter agenti in pago *Dragni* iuxta *Lippiam* fluuium occurriſſet exercitus, commiſſo cum eis equeſtri prœlio, felici ac proſpero dimicauit euentu. Nam magno eorum numero interfecto, exteris in diuerſa fugatis, victor ad patrem Wormatiam reuerſus eſt. Rex autem congregato iterum exercitu, in Saxoniam profectus eſt; celebratoque in caſtris natalitio Domini die, ſuper Ambram fluuium, in pago * *Huettagoe*, iuxta caſtrum Saxonum, quod * *Dekidroburg* ad locum *Rimi*, in qua *Wiſra* & † *Vagarna* confluunt, populabundus acceſſit. Cumque eum vlterius progredi tam hiemalis temporis aſperitas, quam aquarum inundatio prohiberet, *Eresburgum* arcem in hiberna conceſſit.

* al. *Lippeam*

* al. *tunc*

* al. *Huettagoge*

* al. *Skidroburg*

† al. *VVaharna*

DCCLXXXV

CVm ibi hiemare decreuiſſet, accitis atque adductis ad ſe vxore & liberis, reductoque cum eis in eadem arce ſatis fido ac firmo præſidio, ipſe cum expedita manu ad Saxonum pagos vaſtandos ac villas diripiendas egreſſus, in-

quietam

quietam ſatis hiemem vbique diſcurrendo, & cuncta cædibus atque incendiis permiſcendo, tam per ſe ipſum quam per duces, quos miſerat, Saxonibus reddidit. Cumque huiuſmodi vaſtationibus per totum hiberni temporis ſpatium omnes fere Saxonum regiones ingenti clade affeciſſet, tranſacta tandem hieme, & aduectis ex Francia commeatibus, publicum populi ſui conuentum in loco, qui * *Padrabrunna* vocatur, more ſolenni habuit. Ac peractis iis, quæ ad illius conuentus rationem pertinebant, in pagum nomine *Bardengaw* proficiſcitur; ibique audiens *Witikindum* & *Albionem* eſſe in tranſalbina Saxonum regione, primo eis per Saxones, vt omiſſa perfidia ad ſuam fidem venire non ambigerent, ſuadere cœpit. Cumque ipſi, facinorum ſuorum conſcii, Regis fidei ſe committere dubitarent, tandem accepta ab eo, quam optabant, impunitatis ſponſione, atque impetratis, quos ſibi dari precabantur, ſuæ ſalutis obſidibus, quos eis *Amaluuinus*, vnus aulicorum a Rege miſſus, adduxerat, cum eodem ad eius præſentiam in *Attiniaco* villa venerunt, atque ibi baptiſati ſunt. Nam Rex, poſtquam ad eos accerſendos memoratum *Amaluuinum* direxit, in Franciam reuerſus eſt; quieuitque illa Saxonicæ perfidiæ peruicacitas per annos aliquot, ob hoc maxime, quoniam occaſiones deficiendi ad rem pertinentes inuenire non potuerunt. Facta eſt eodem anno trans Rhenum apud orientales Francos aduerſus Regem immodica coniuratio, cuius auctorem * *Hartradum* Comitem fuiſſe conſtabat. Sed huius indicium cito ad Regem delatum eſt, eiuſque ſolertia tam valida conſpiratio citra vllum grande periculum in breui conquieuit, auctoribus eius partim priuatione luminum, partim exſilii pœna condemnatis.

* al. *Paderbrunna*

* al. *Hardradum*

DCCLXXXVI

CVm & hiemis tempus expletum, & ſanctum Paſcha in *Attiniaco* villa fuiſſet a Rege celebratum, exercitum in Britanniam ciſmarinam mittere conſtituit. Nam cum ab Anglis ac Saxonibus Britannia inſula fuiſſet * inuaſa, magna pars incolarum eius mare traiiciens in vltimis Galliæ finibus Venetorum & Corioſolitarum regiones occupauit. Is populus a Regibus Francorum ſubactus ac tributarius factus impoſitum ſibi vectigal, licet inuitus, ſoluere ſolebat. Cumque eo tempore dicto audiens non eſſet, miſſus illuc regiæ menſæ Præpoſitus *Audulfus* perfidæ gentis contumaciam mira celeritate compreſſit, Regique apud *Wormatiam* & obſides, quos acceperat, & complures ex populi primoribus adduxit. Rex pace vndique parta, ſtatuit Romam proficiſci, & partem Italiæ, * in qua *Beneuentum* ſitum eſt, aggredi conueniens eſſe arbitratus, vt illius regni reſiduam portionem ſuæ poteſtati ſubiiceret, cuius caput, capto *Deſiderio* Rege, maioremque partem in Langobardia iam ſubacta tenebat. Nec diu moratus, ſed contractis celeriter Francorum copiis, in ipſa hiemalis temporis aſperitate, Italiam ingreditur. Cumque in *Florentia*, Tuſcorum ciuitate, natalem Domini celebraſſet, cum maxima celeritate Romam ire contendit. Quo cum veniſſet, ac de profectione ſua in *Beneuentum*, tam cum *Adriano* Pontifice, quam cum ſuis optimatibus deliberaſſet, *Aragiſus* Dux Beneuentanorum, audito eius aduentu, compertaque in terram ſuam intrandi voluntate, propoſitum eius auertere conatus eſt. Miſſo enim * *Rumoaldo* maiore filio ſuo cum muneribus ad Regem, rogare cœpit, ne terram Beneuentanorum intraret. Sed ille longe aliter de rebus inchoatis faciendum ſibi iudicans, retento ſecum *Rumoaldo*, cum omni exercitu ſuo *Capuam* ciuitatem Campaniæ acceſſit, inde bellum aggreſſurus, ni memoratus Dux propoſitum Regis ſalubri conſilio præueniſſet. Nam relicta Beneuento, quæ caput illius terræ habetur, in *Salernum* maritimam ciuitatem, velut munitiorem, ſe cum ſuis contulit: miſſaque legatione vtroſque filios ſuos Regi obtulit, promittens, ſe ad omnia, quæ imperarentur, libenter obediturum. Cuius precibus Rex annuens, dimiſi etiam timoris reſpectu bello abſtinuit, & minore Ducis filio, nomine *Grimoaldo*, obſidis loco ſuſcepto, maiorem patri remiſit. Accepit inſuper a populo obſides vndecim; miſitque legatos, qui ipſum Ducem & omnem Beneuentanum populum per ſacramenta obſtringerent. Ipſe poſthæc cum legatis

* al. *inuaſa*

* al. *qua Beneuentus vocatur*, quam lectionem ſubſequentia confirmant.

* al. *Rumoldo*

gatis

gatis *Conſtantini* Imperatoris, qui ad petendam filiam ſuam ad ſe miſſi fuerant, locutus eſt: atque illis dimiſſis Romam reuerſus, ſanctum Paſcha magna cum hilaritate celebrauit.

DCCLXXXVII

CVm adhuc Rex Romæ eſſet, *Taſſilo* Dux Baioariorum miſit legatos ſuos, *Arnum* videlicet Epiſcopum, & * *Hunrichum* Abbatem ad *Adrianum* Papam, petens, vt inter Regem & illum mediator pacis fieri dignaretur. Nec Pontifex precibus eius cenſuit abnuendum, ſed ſedula admodum inſtantia apud Regem intercedere curauit, vt inter eos pax & concordia ex ſua Apoſtolicæ auctoritatis admonitione atque interuentu proueniret. Cui cum Rex idem ſe magnopere velle reſpondiſſet, ſimulque a legatis memorati Ducis inquireret, quando huius pacis firmitatem facere deberent? reſponderunt, ſibi hac de re nihil eſſe commiſſum, nec ſe de hoc negotio aliud facturos, quam vt reſponſa Regis atque Pontificis Domino ſuo reportarent. Quorum verbis Papa commotus velut fallaces ac fraudulentos anathematis gladio ſtatuit feriendos, ſi ab olim Regi promiſſa fide diſcederent; atque ita infecto pacis negotio reuerſi ſunt. Rex autem adoratis Sanctorum liminibus, votisque ſolutis Apoſtolica benedictione percepta, in Franciam reuerſus eſt: Et cum vxorem ſuam *Faſtradam*, filiosque ac filias, & omnem comitatum, quem apud eos dimiſerat, Wormatiæ inueniſſet, generalem populi ſui conuentum ibi habere ſtatuit. In quo cum omnia, quæ in Italia geſſerat, coram Optimatibus ſuis narrando commemoraſſet, & ad extremum de legatis *Taſſilonis*, qui ad ſe Romæ venerant, mentio facta fuiſſet, iniuit conſilium, vt experiretur, quid *Taſſilo* de promiſſa fide præſtare vellet; congregatoque ingenti exercitu, atque in tres partes diuiſo, Baioariam atque ipſum *Taſſilonem* petere conſtituit. Cumque *Pipinum* filium cum Italicis copiis in Tridentinam vallem venire iuſſiſſet, orientales quoque Franci ac Saxones, vt iuſſi fuerant, ad Danubium in loco, qui *Pferinga* vocatur, acceſſiſſent, ipſe cum exercitu, quem ſecum duxerat, ſuper *Lechum* fluuium, qui Alemannos & Baioarios diuidit, in *Auguſtæ* ciuitatis ſuburbano conſedit. Inde Baioariam cum tam valida manu procul dubio petiturus, niſi *Taſſilo* ſibi ac populo ſuo ad Regem veniendo conſuleret. Nam videns ſe vndique circumſeſſum, venit ſupplex ac veniam de ante geſtis ſibi dari precatus eſt. Sed & Rex ſicut erat natura mitiſſimus, ſupplici ac deprecanti pepercit, acceptisque ab eo, præter filium eius *Theodonem*, aliis XII obſidibus, & populo terræ per ſacramenta firmato, in Franciam reuerſus eſt: & in ſuburbano Moguntiacenſi, in villa, quæ vocatur *Ingelheim*, quia ibi hiemauerat, & natalem Domini & Paſcha celebrauit.

* al. *Heinricum*

DCCLXXXVIII

CVm in eadem villa generalem populi ſui Rex fieri decreuiſſet conuentum, ac *Taſſilonem* Ducem ſicut & ceteros Vaſſos ſuos in eodem adeſſe iuſſiſſet, atque ille, vt ei fuerat imperatum, ad Regis præſentiam perueniſſet, crimine læſæ maieſtatis a Baioariis accuſatus eſt. Obiiciebant ei, quod poſtquam filium ſuum obſidem Regi dederat, ſuadente coniuge ſua *Luitburga*, quæ filia *Deſiderii* Regis Langobardorum fuit, & poſt patris exilium Francis inimiciſſima ſemper extitit, in aduerſitatem Regis; & vt bellum contra Francos ſuſciperent, Hunorum gentem concitaret: quod verum fuiſſe rerum in eodem anno geſtarum probauit euentus. Obiiciebantur ei & alia complura & dicta & facta, quæ non niſi ab inimico & irato vel fieri vel proferri poterant, quorum ne vnum quidem inficiari cœpit. Sed noxæ conuictus, vno omnium aſſenſu, vt læſæ maieſtatis reus, capitali ſententia damnatus eſt. Sed clementia Regis, licet morti addictum, liberare curauit. Nam mutato habitu in monaſterium miſſus eſt; *a*) vbi tam religioſe vixit, quam libens intrauit. Similiter & *Theodo* filius eius tonſus, & monaſticæ conuerſationi mancipatus eſt. Boiarii quoque, qui perfidiæ ac fraudis eorum conſcii &

conſentanei fuiſſe perhibebantur, exilio per diuerſa loca relegabantur. Huni vero, ſicut *Taſſiloni* promiſerant, duobus exercitibus comparatis, vno **Marchiam Foroiulienſem*, altero *Baioariam* aggreſſi ſunt, ſed fruſtra. * al. *Marcam* Nam in vtroque loco victi fugatique ſunt, & multis ſuorum amiſſis cum magno damno ad loca ſua ſe receperunt. Quam iniuriam velut vindicaturi Baioariam iterum maioribus copiis petierunt; ſed in primo congreſſu pulſi a Baioariis, & innumera multitudo eorum cæſa, multi etiam ex iis, qui per fugam euadere conati, Danubium tranare voluerunt, gurgitibus fluminis abſorpti ſunt. Interea *Conſtantinus* Imperator propter negatam ſibi Regis filiam iratus, *Theodorum* Patricium Siciliæ Præfectum cum aliis Ducibus ſuis fines Beneuentanorum vaſtare iuſſit. Qui cum imperata exequerentur, ***Grimoaldus***, qui eodem anno poſt mortem patris Dux Beneuentanis a Rege datus eſt, & *Hildebrandus* Dux Spoletanorum cum copiis, quas congregare potuerunt, in Calabria eis occurrerunt, habentes ſecum legatum Regis *Winigiſum*, qui poſtea in Ducatu Spoletano *Hildebrando* ſucceſſit. Commiſſoque prœlio immodicam ex eis multitudinem ceciderunt, ac ſine ſuo ſuorumque graui diſpendio victores facti, magnum captiuorum ac ſpoliorum numerum in ſua caſtra retulerunt. Rex autem in Baioariam profectus, eandem prouinciam cum ſuis terminis ordinauit atque diſpoſuit. Atque inde regreſſus, in Aquis Grano palatio ſuo, vbi hiemauerat, & diem natalium, ſanctumque Paſcha more ſolenni celebrauit.

a) In monaſterium Loricenſe, in Palatinatu ſitum, vbi adhuc eius ſepulcrum videtur, detruſus eſt.

DCCLXXXIX

NAtio quædam Sclauonorum eſt in Germania, ſedens ſuper littus oceani, qui propria lingua *Welatabi*, Francica autem **Wilſi* vocantur. Ea * al. *Wilzi* Francis ſemper inimica & vicinos ſuos, qui Francis vel ſubiecti vel fœderati erant, odiis inſectari, belloque premere & laceſſere ſolebat. Cuius inſolentiam Rex longius ſibi non ferendam ratus, bello eam aggredi ſtatuit, comparatoque ingenti exercitu Rhenum apud *Coloniam* traiecit: inde per Saxoniam iter agens, cum ad *Albiam* perueniſſet, caſtris in ripa poſitis amnem duobus pontibus iunxit: quorum vnum ex vtroque capite vallo muniuit, & impoſito præſidio firmauit. Ipſe fluuio tranſito, quo conſtituerat exercitum duxit, ingreſſusque **Wilſorum* terram, cuncta ferro & igne vaſtari iuſſit. * al. *Wilzorum* Sed gens illa, quamuis bellicoſa, in ſua numeroſitate confidens, impetum exercitus regii diu ſuſtinere non valuit: ac proinde cum primum in ciuitatem *Dragawiti* ventum eſt, *Wiltzam*, nam is ceteris *Wiltzorum* regulis & nobilitate generis & auctoritate ſenectutis præeminebat, extemplo cum omnibus ſuis ad Regem de ciuitate proceſſit: obſides, qui imperabantur, dedit: fidem ſe Regi ac Francis ſeruaturum iure iurando promiſit: quem ceteri Sclauorum primores ac reguli ſecuti, omnes ſe Regis ditioni ſubdiderunt. Tum ille ſubacto illo populo & obſidibus, quos dare iuſſerat, acceptis, eadem via, qua venerat, ad Albiam regreſſus eſt: & exercitu per pontem reducto, rebus quoque ad Saxones pertinentibus ſecundum tempus diſpoſitis, in Franciam reuerſus eſt. Et in *Wormatia* ciuitate & natalem Domini & Paſcha celebrauit.

DCCXC

HOc anno nulla expeditio a Rege facta eſt, ſed in *Wormatia* reſidens legatos Hunorum & audiuit, & ſuos viciſſim ad eorum Principes miſit. Agebatur de confiniis inter eos regnorum ſuorum, quibus in locis eſſe deberent. Hæc contentio atque altercatio belli, quod poſtea cum Hunis geſtum eſt, ſeminarium & origo fuit. Rex autem, ne quaſi per otium torpere ac tempus terere videretur, per *Mœnum* fluuium ad *Salæ* palatium ſuum in Germania iuxta *Salam* fluuium conſtructum nauigauit; atque inde iterum per eundem amnem ſecunda aqua in *Wormatiam* reuerſus eſt.

Cumque ibi hiemaret, ipſum palatium, in quo conuerſabatur, caſu accidente nocturno incendio concrematum eſt. Ibi tamen permanens, natalem Domini & Paſcha celebrauit.

DCCXCI

TRanſacto vere circa æſtatis initium Rex de *Wormatia* mouens, Baioariam profectus eſt, ea meditatione, vt Hunis factorum ſuorum vicem redderet, & eis, quamprimum poſſet, bellum inferret. Comparatis igitur ad hoc ex omni regno ſuo quam validiſſimis copiis & commeatibus, bipartito exercitu iter agere cœpit. Cuius partem *Thedericho* Comiti & *Meginfrido* *Cubiculario ſuo committens, eos per aquilonarem Danubii ripam iter agere iuſſit: ipſe cum parte, quam ſecum retinuit, auſtralem eiusdem fluminis ripam Pannoniam petiturus occupauit: Baioariis cum commeatibus exercitus, qui nauibus deuehebantur per Danubium, ſecunda aqua deſcendere iuſſis; ac ſic inchoato itinere, prima caſtra ſuper *Aneſum* poſita ſunt: nam is fluuius inter Baioariorum atque Hunorum terminos medius currens, certus duorum regnorum limes habebatur. Ibi ſupplicatio per triduum facta, vt id bellum proſperos ac felices haberet euentus. Tum demum caſtra mota, & bellum genti Hunorum a Francis indictum eſt. Pulſis igitur Hunorum præſidiis, ac deſtructis munitionibus, quarum vna ſuper *Cambum* fluuium, altera iuxta *Comagenos* ciuitatem in montem *Cumeberg*, vallo firmiſſimo erat exſtructa, ferro & igne cuncta vaſtantur. Cumque Rex cum eo, quem ducebat, exercitu usque *Arrabonis* fluenta veniſſet, transmiſſo eodem fluuio per ripam eius usque ad locum, quo is Danubio miſcetur, acceſſit; ibique ſtatiuis per aliquot dies habitis, per Baioariam reuerti ſtatuit. Alias vero copias, quibus *Thederichum* & *Meginfridum* præfecerat, per Behemannos via, qua venerant, reuerti præcepit. Sic peragrata ac deuaſtata magna parte Pannoniæ, cum incolumi exercitu Francorum in Baioariam ſe recepit. Saxones autem & Friſones cum *Thedericho* & *Meginfrido* per Behemannos, vt iuſſum erat, domum regreſſi ſunt. Facta eſt autem hæc expeditio ſine omni rerum incommodo, præter quod illo, quem Rex ducebat, exercitu tanta equorum lues exorta eſt, vt vix decima pars de tot millibus equorum remanſiſſe dicatur. Ipſe autem cum dimiſſis copiis *Reginum* ciuitatem, quæ nunc *Reganesburg* vocatur, veniſſet, & in ea hiematurus conſediſſet, ibi natalem Domini & Paſcha celebrauit.

*al. Camerario

DCCXCII

ORgellis eſt ciuitas in Pyrenei montis iugo ſita, cuius Epiſcopus nomine *Felix*, natione Hiſpanus, ab *Elipando* Toleti Epiſopo per litteras conſultus, quid de humanitate Saluatoris Dei & Domini noſtri Ieſu Chriſti ſentire deberet, vtrum ſecundum id, quod homo eſt, proprius an adoptiuus Dei filius credendus eſſet ac dicendus? valde incaute atque inconſiderate & contra antiquam Catholicæ eccleſiæ doctrinam adoptiuum non ſolum pronuntiauit, ſed etiam ſcriptis ad memoratum Epiſcopum libris pertinaciſſime prauitatem opinionis ſuæ defendere curauit. Huius rei cauſa ductus ad palatium Regis, qui tunc apud *Reginum* Baioariæ ciuitatem, in qua & hiemauerat, reſidebat. Vbi congregato Epiſcoporum concilio auditus eſt; & erraſſe conuictus, ad præſentiam *Adriani* Pontificis Romam miſſus: vbi etiam coram ipſo in baſilica beati *Petri* Apoſtoli hæreſim confeſſus eſt atque abdicauit: quo facto ad ciuitatem ſuam reuerſus eſt. Rege vero ibidem æſtatem agente, facta eſt contra eum coniuratio a filio ſuo maiore, nomine *Pipino*, & quibusdam Francis, qui ſe crudelitatem *Faſtradæ* Reginæ ferre non poſſe aſſeuerabant; atque ideo in necem Regis conſpirauerant. Quæ cum per *Ardulfum* Langobardum detecta fuiſſet, ipſe ob meritum fidei ſeruatæ monaſterio

S. Dio-

S. Dionyſii donatus eſt: auctores vero coniurationis, vt rei læſæ maieſtatis, partim gladio cæſi, partim patibulis ſuſpenſi, ob meditatum ſcelus tali morte multati ſunt. Rex autem propter bellum cum Hunis ſuſceptum in Baioaria ſedens, pontem naualem, quo in Danubio ad id bellum vteretur, ædificauit, ibique natalem Domini & ſanctum Paſcha celebrauit.

DCCXCIII

CVm Rex bellum a ſe inchoatum conficere cuperet, & Pannoniam iterum petere decreuiſſet, nuntiatum eſt, copias, quas *Thederichus* Comes per Friſiam ducebat, in pago * *Rhiuſtri* iuxta *Wiſiram* a Saxonibus eſſe interceptas atque deletas. ** al. Ruſtri* Cuius rei nuntio accepto, magnitudinem damni diſſimulans, iter Pannoniam intermiſit. Perſuaſum tunc Regi erat, ſi inter *Radantiam* & *Almonum* fluuios foſſa nauium capax duceretur, poſſe commode e Danubio in Rhenum nauigari, quod alter Danubio, alter Rheno miſcetur: confeſtim cum omni comitatu ſuo eo venit, congregataque hominum multitudine totum autumni tempus in eo opere conſumſit. Ducta eſt foſſa inter prædictos fluuios duum millium paſſuum longitudine, latitudine CCC pedum; ſed incaſſum. Nam propter iuges pluuias, & terram, quæ paluſtris erat, nimio humore ſuapte natura imbutam, cœptum opus conſiſtere non potuit: ſed quantum interdiu terræ a foſſoribus fuerat egeſtum, tantum noctibus humo iterum in ſuum locum relabente ſubſidebat. In hoc opere occupato duo valde diſplicentia de diuerſis terrarum partibus allata ſunt. Vnum erat Saxonum omnimoda defectio: alterum, quod Saraceni *Septimaniam* ingreſſi, prœlioque cum illius limitis cuſtodibus atque Comitibus conſerto, multis Francorum interfectis, victores ad ſua regreſſi ſunt. Quibus rebus commotus, in Franciam reuerſus eſt: celebrauitque natalem Domini apud ſanctum *Kilianum* in *Wirtziburgo* iuxta *Mœnum* fluuium: paſchalis vero feſti ſolennitatem ſuper eundem fluuium in villa *Franconofurt*, in qua & hiemauerat.

DCCXCIV

REx ad condemnandam hæreſin Felicianam æſtatis initio, quando & generalem populi ſui conuentum habuit, concilium Epiſcoporum ex omnibus regni ſui prouinciis in eadem villa congregauit. Affuerunt etiam in eadem ſynodo legati * Romani Pontificis *Theophylactus* ac *Stephanus* Epiſcopi, ** al. eccleſiæ Romanæ* vicem tenentes eius, a quo miſſi fuerant, *Adriani* Papæ. In quo concilio & hæreſis memorata condemnata eſt, & liber contra eam communi Epiſcoporum auctoritate compoſitus: in quo omnes ſubſcripſerunt. Synodus etiam, quæ ante paucos annos in Conſtantinopoli ſub *Irene* & *Conſtantino* filio eius congregata, & ab ipſis non ſolum ſeptima, verum etiam vniuerſalis erat appellata, vt nec ſeptima nec vniuerſalis haberetur, diceretur que, quaſi ſuperuacua in totum ab omnibus abdicata eſt. Mortua eſt ibi *Faſtrada* Regina, & Moguntiaci apud *S. Albanum* ſepulta. Quibus peractis, Rex bipertito exercitu Saxoniam petere ſtatuit, eo videlicet modo, vt ipſe cum dimidia parte copiarum ab auſtrali parte intraret, *Karolus* vero filius eius cum alia medietate Rhenum apud Coloniam traiiceret, & in eandem regionem ab occidente veniret. Quo facto, licet Saxones in campo, qui *Sintfelt* vocatur, quaſi prœlium cum Rege commiſſuri conſediſſent, ibique aduentum eius operirentur, amiſſa victoriæ ſpe, quam ſibi paulo ante falſo pollicebantur, ad deditionem omnes conuerſi ſunt: victique ſine prœlio Regis victoris poteſtati ſe ſubdiderunt. Dederunt igitur obſides, & iureiurando fidem ſe Regi velle ſeruare promiſerunt. Sic omiſſo prœlio & Saxones domum reuerſi ſunt, & Rex tranſmiſſo Rheno in Galliam ſe recepit. Et cum *Aquas Grani* veniſſet, ibidem hibernis habitis, & natalem Domini & Paſcha celebrauit.

DCCXCV

QVamquam Saxones æſtate præterita & obſides dediſſent, & ſecundum quod iuſſi erant, ſacramenta iuraſſent, Rex tamen illorum perfidiæ non immemor, conuentum generalem trans Rhenum in villa *Cuffenſtein*, quæ ſuper Mœnum contra Moguntiacum vrbem ſita eſt, more ſolenni habuit, atque inde cum exercitu Saxoniam ingreſſus, pæne totam populando peragrauit. Cumque in pagum *Bardengau* perueniſſet, & iuxta locum, qui *Bardenwig* vocatur, poſitis caſtris, Sclauorum, quos ad ſe venire iuſſerat, expectaret aduentum: ſubito ei nuntiatum eſt, *Wiltzam* Regem Abotritorum, cum Albim traiiceret, in diſpoſitas a Saxonibus inſidias in ipſo flumine incidiſſe, & ab eis eſſe interfectum. Quod factum animo Regis, ad Saxones citius debellandos, velut quoſdam ſtimulos addidit, & in odium perfidæ gentis amplius excitauit. Terra igitur magna parte vaſtata, & obſidibus, quos dare iuſſerat, acceptis, in Franciam reuerſus eſt. In hac expeditione dum caſtra ſuper Albim haberet, venerunt ad eum legati de Pannonia, vnus ex primoribus Hunorum, qui apud ſuos vocabatur *Thudun*, & is & ſuum aduentum & ſe Chriſtianum fieri velle, promiſit. Rex autem *Aquas Grani* veniens, ſicut & anno priori ibi temporibus ſuis & natalem Domini & Paſcha celebrauit.

DCCXCVI

ROmæ *Adriano* defuncto, *Leo* Pontificatum ſuſcepit. Et mox per legatos ſuos claues confeſſionis ſancti *Petri*, ac vexillum Romanæ vrbis cum aliis muneribus Regi miſit, rogauitque, vt aliquem de ſuis Optimatibus Romam mitteret, qui populum Romanum ad ſuam fidem atque ſubiectionem per ſacramenta firmaret. Miſſus eſt ad hoc *Engilbertus*, Abbas monaſterii *S. Richarii*; per quem etiam tunc ad *S. Petrum* magnam partem theſauri, quem *Erichus* Dux Foroiulienſis ſpoliata Hunorum regia, quæ *Ringus* vocabatur, eodem anno de Pannonia Regi detulerat, miſit: reliquum vero inter optimates & aulicos, ceteroſque in palatio ſuo militantes liberali manu diſtribuit. Atque iis expletis, ipſe cum exercitu Francorum Saxoniam petiit: *Pipinum* vero filium ſuum cum Italicis ac Baioaricis copiis in Pannoniam ire iuſſit. Et ipſe quidem Saxonia magna ex parte vaſtata, ad hiemandum *Aquas Grani* palatium reuertitur. *Pipinus* autem Hunis trans *Tizam* fluuium fugatis, eorumque regia, quæ vt dictum eſt *Ringus*, a Langobardis autem *Campus* vocatur, ex tota deſtructa, direptis pæne omnibus Hunorum opibus ad patrem, *Aquis Grani* hiberna habentem, venit, ac ſpolia regni, quæ ſecum detulit, eidem præſentauit. *Thudun* etiam, de quo ſuperius mentio facta eſt, fidem dictis ſuis adhibens, ibidem ad Regem venit, ibique cum omnibus, qui ſecum venerant, baptizatus & remuneratus eſt. Poſtdatum fidei ſeruandæ ſacramentum domum rediit, ſed in promiſſa fide diu manere noluit, nec multo poſt perfidiæ ſuæ pœnas dedit. Rex, vt dictum eſt, in hibernis conſidens, ibi & natalem Domini & Paſcha celebrauit.

DCCXCVII

BArcinona ciuitas in littore Hiſpanico ſita, quæ alternante rerum euentu, nunc Francorum nunc Saracenorum ditioni ſubiiciebatur, tandem per *Zatum* Saracenorum, qui tunc eam inuaſerat, Regi reddita eſt. Nam is æſtatis initio *Aquas Grani* ad Regem venit, ſeque cum memorata ciuitate ſpontanea deditione illius poteſtati ſubmiſit. Qua recepta Rex filium ſuum *Ludouicum* ad obſidionem *Oſcæ* cum exercitu in Hiſpaniam miſit, & ipſe more ſolito, ad contundendam perfidæ gentis contumaciam, Saxoniam vaſtaturus intrauit. Nec prius deſtitit, quam omnes terminos eius peragraſſet. Nam vſque ad vltimos fines eius, qua inter Albim & Wiſiram oceano abluitur, acceſſit. Inde regreſſus, cum *Aquas Grani* veniſſet, ibique *Abdellam* Saracenum, filium * *Ibinmauge* Regis de Mauritania, ad ſe venientem ſuſcepiſſet, legatumque

* Abenmauge

Nicetæ

Nicetæ Patricii, qui tunc Siciliam procurabat, nomine *Theoctiſtum*, litteras Imperatoris de *Conſtantinopoli* miſſas deferentem, audiſſet, conſilium iniit, vt ad conficiendum Saxonicum bellum in ipſa regione hiemaret. Sumto igitur comitatu ſuo, Saxoniam petiit, caſtriſque ſuper Wiſiram poſitis conſedit, & locum caſtrorum *Heriſtelli* vocari iuſſit. Qui locus ab incolis vſque in præſens ita nominatur. Exercitum vero, quem ſecum adduxit, per totam Saxoniam in hiberna diuiſit. Illuc *Pipiuum* de Italica, & *Ludouicum* de Hiſpanica expeditione regreſſos, ad ſe venire iuſſit. Ibi legatos Hunorum cum magnis muneribus ad ſe miſſos audiuit & abſoluit. Ibi legatum *Adelfonſi* Regis *Aſturicæ atque Galetiæ ſibi dona deferentem ſuſcepit. Inde iterum *Pipinum* ad Italiam, *Ludouicum* ad Aquitaniam miſit: cum quo & *Abdellam* Saracenum ire iuſſit: qui poſtea, vt ipſe voluit, in Hiſpaniam ductus, & illorum fidei, quibus ſe credere non dubitauit, commiſſus eſt. Rex autem in Saxonia reſidens, ibi & natalem Domini & Paſcha celebrauit.

*al. *Aſturia atque Galitia*

DCCXCVIII

CVm iam ver accederet, nondum tamen propter pabuli inopiam exercitus de hibernis produci potuiſſet, Saxones tranſalbiani occaſionem nacti, legatos Regis, qui ad eos ob iuſtitias faciendas miſſi erant, comprehenſos interficiunt, paucis eorum quaſi ad nuntiandum reſeruatis; trucidantes cum ceteris & *Godeſchalcum* Regis legatum, quem ille ante paucos dies ad *Sigifridum* Regem Danorum miſerat. Is cum legatione functus reuerteretur, ab huius ſeditionis auctoribus interceptus atque occiſus eſt. Quibus acceptis Rex grauiter commotus, congregato exercitu in loco, cui *Munda* nomen, ſuper Wiſiram caſtra poſuit, atque in fœdifragos ac deſertores arma corripuit, & vltor necis legatorum ſuorum, quicquid Saxoniæ inter Albiam ac Wiſiram interiacet, totum ferro & igne vaſtauit. Tranſalbiani autem, *qui *Nordmanni* vocantur *, ſuperbia elati, eo quod legatos Regis impune occidere potuerunt, arreptis armis contra Abotritos proficiſcuntur. Quorum Dux *Thraſico*, cognito Tranſalbianorum motu, eis cum omnibus copiis ſuis in loco, qui Suentana vocatur, occurrit; commiſſoque prœlio, ingenti eos cæde proſtrauit. Nam in prima congreſſione quatuor millia eorum cecidiſſe, narrauit legatus Regis *Eberwinus* nomine, qui in eodem prœlio fuit, & in Abotritorum acie dextrum cornu tenuit. Fuſi igitur fugatique, & multis ſuorum amiſſis, cum magna calamitate ad loca ſua reuerſi ſunt. At Rex in Franciam regreſſus, cum Aquas Grani veniſſet, primo legatos *Irenes* Imperatricis ad ſe de Conſtantinopoli miſſos audiuit. Nam *Conſtantinus* filius eius propter motum inſolentiam a ſuis comprehenſus & excæcatus eſt: quibus petentibus *Siſinnium* fratrem *Taraſii*, Conſtantinopolitani Epiſcopi, olim in prœlio captum, domum redire permiſit. Legati fuere *Michael* cognomento *Ganglianos*, & *Theophilus* Preſbyter de Blachernis. Poſt quorum abſolutionem venere de Hiſpania legati *Adelfonſi* Regis, *Baſiliſcus* & *Froia*, munera deferentes, quæ ille de manubiis, quas victor apud *Oliſipponam* ciuitatem a ſe expugnatam, ceperat, Regi mittere curauit. Mauros videlicet ſeptem, cum totidem mulis atque loricis. Quæ licet pro dono mitterentur, magis tamen inſignia victoriæ videbantur. Quos & benigne ſuſcepit, & remuneratos honorifice dimiſit. Inſulæ *Baleares*, quæ nunc ab incolis earum *Maiorica* & *Minorica* vocitantur, a Mauris piraticam exercentibus deprædatæ ſunt. Rex vero Aquis Grani hiemauit, & ibi natalem Domini & Paſcha more ſolito celebrauit.

*in manuſcr. deeſt

DCCXCIX

ROmæ *Leo* Papa cum litania proceſſurus, de Lateranis ad eccleſiam beati *Laurentii*, quæ *ad Craticulam* vocatur, equo ſedens pergeret, in inſidias a Romanis poſitas iuxta eandem baſilicam incidit; vbi equo deiectus & erutis oculis, vt aliquibus viſum eſt, lingua quoque amputata, nudus ac

ſemiuiuus in platea relictus eſt. Deinde iuſſu eorum, qui huius facti auctores fuere, in monaſterium ſancti *Eraſmi* martyris velut ad curandum miſſus, *Albini* cuiuſdam cubicularii ſui cura noctu per murum demiſſus, a *Winigiſo* Duce Spoletano, qui audito huiuſmodi facinore Romam feſtinus aduenerat, ſuſceptus ac Spoletum deductus eſt. Cuius rei nuntium cum Rex accepiſſet, ipſum quidem vt Vicarium ſancti *Petri* & Romanum Pontificem cum ſummo honore ad ſe præcepit adduci; iter tamen ſuum, quod in Saxoniam facere conſtituerat, non omiſit. Habito itaque generali conuentu ſuper Rhenum in loco, qui *Lippenheim* vocatur, ibique eodem amne transmiſſo, cum toto exercitu ſuo ad *Padrabrunnam* acceſſit, ibique in caſtris conſidens Pontificis ad ſe properantis præſtolatur aduentum. Miſit interea filium ſuum *Karolum* ad Albim cum parte exercitus, propter quædam negotia cum
* al. *Wiltis* * Wilſis & Abortitis diſponenda, & quoſdam Saxones de *Nordluidis* recipiendos. Cuius reuerſionem cum expectat, venit Pontifex, & valde honorifice ab illo ſuſceptus eſt; manſitque apud eum dies aliquot; & cum ei cuncta, propter quæ venerat, intimaſſet, iterum Romam cum magno honore per legatos Regis, qui cum eo miſſi ſunt, reductus, atque in locum ſuum reſtitutus eſt. Quo dimiſſo, Rex paucos dies ibidem moratus, legatum *Michaelis* Patricii de Sicilia, nomine *Danielem*, ad ſe miſſum abſoluit. Accepit
* al. *Geroldi* etiam triſte nuntium de * *Gerholti* & *Erichi* interitu; quorum alter *Gerholtus* videlicet, Baioariæ Præfectus, commiſſo cum Hunis prœlio cecidit. Alter vero, id eſt, *Erichus* poſt multa prœlia & inſignes victorias apud *Tarſaticam* Liburniæ ciuitatem inſidiis oppidanorum intereeptus atque interfectus eſt. Rebus itaque Saxonum pro rerum opportunitate diſpoſitis, Rex in Franciam reuertitur. Et cum Aquis Grani hiemaret, *Wido* Comes ac Præfectus Britannici limitis, qui eodem anno cum ſociis Comitibus totam Britonum prouinciam perluſtrauerat, arma ducum, qui ſe dediderunt, inſcriptis ſingulorum nominibus detulit. Videbatur enim ea prouincia tum ex toto ſubacta, fuiſſetque, niſi perfidæ gentis inſtabilitas cito id alιorſum more ſolito commutaſſet. Allata ſunt & ſigna, quæ occiſis in *Maiorica* Mauris prædonibus erepta fuerunt: & *Azan* Saracenus Præfectus *Oſcæ* claues vrbis cum aliis donis Regi miſit, promittens, eam ſe traditurum, ſi opportunitas eueniret. Sed & monachus quidam de Ieroſolymis veniens, benedictionem & reliquias de loco reſurrectionis Dominicæ, quæ Patriarcha Regi miſerat, detulit. Et Rex natalem Domini in eodem palatio reſidens celebrauit, ac monachum reuerti volentem abſoluens, *Zachariam* quendam Preſbyterum de palatio ſuo cum eodem ire iuſſit: cui & donaria ſua ad illa veneranda loca deferenda commiſit.

DCCC

* al. *veris* REdeunte * verna temperie, medio fere Martio, Rex Aquis Grani digreſſus, littus oceani Gallici perluſtrauit; & in ipſo mari, vbi tunc piraticam Nordmanni exercebant, claſſem inſtituit, præſidia diſpoſuit, ſanctum Paſcha apud ſanctum *Richarium* celebrauit. Inde iterum per littus maris agens, *Rotomagum* ciuitatem venit: ibique *Sequana* amne transmiſſo, *Turonos* ad ſanctum *Martinum* orationis cauſa profectus eſt. Moratus ibi dies aliquot propter *Luitgardæ* coniugis valetudinem, quæ ibidem & defuncta & humata eſt.
* al. *II. Non.* Obiit autem * pridie Non. Iun. Inde per Aurelianos ac Pariſios Aquaſgrani reuerſus eſt. Et menſe Auguſto inchoante *Moguntiacum* veniens, generalem conuentum ibidem habuit, & iter in Italiam indixit. Atque inde profectus, cum exercitu *Rauennam* venit, ibique ſeptem non amplius dies moratus, *Pipinum* filium ſuum cum eodem exercitu in terram Beneuentanorum ire iuſſit, mouensque de *Rauenna* cum filio *Anconam* vſque peruenit: quo ibi dimiſſo Romam proficiſcitur. Cui pridie quam illo veniret, *Leo* Papa apud *Numentum* occurrit, & cum magna veneratione ibidem ſuſcepit. Poſt cœnam, qua ſimul refecti ſunt, illo ibi manente, Pontifex ad vrbem proceſſit, poſteroque die in gradibus baſilicæ beati *Petri* Apoſtoli cum Epiſcopis & vniuerſo Clero conſiſtens, aduenientem Regem, equoque deſcendentem,

tem, Deo laudes dicendo & gratias agendo, ſuſcepit, & cunctis pſallentibus in eccleſiam eiusdem beatiſſimi Apoſtoli Deum glorificans atque magnificans introduxit. Facta ſunt hæc VIII Kal. Decembr. Poſt ſeptem vero dies Rex concione vocata, cur Romam veniſſet, omnibus patefecit, & exinde quotidie iis, propter quæ venerat facienda operam impendit: in quibus vt maximum, ita difficilimum erat, quod primo inchoatum eſt, de inueſtigandis videlicet, quæ Pontifici obiiciebantur, criminibus. Qui tamen, poſtquam nullus eorundem criminum probator eſſe voluit, coram omni populo in baſilica beati *Petri* Apoſtoli, euangelium ferens, ambonem conſcendit, inuocatoque Trinitatis nomine de obiectis ſe criminibus iure iurando purgauit. Eadem die *Zacharias* Presbyter, quem Rex Ieroſolymas miſerat, cum duobus monachis, quos Patriarcha cum eo ad Regem miſit, Romam venit. Ii benedictionis gratia claues ſepulchri dominici ac loci *Caluariæ* cum vexillo detulerunt: quos Rex benigne ſuſceptos per aliquot dies ſecum detinuit; & redire volentes, remuneratos abſoluit.

DCCCI

IPſe autem cum die ſacratiſſima natalis Domini ad Miſſarum ſolennia baſilicam beati *Petri* Apoſtoli fuiſſet ingreſſus, & coram altari, ubi ad orationem ſe inclinauerat, aſſiſteret, *Leo* Papa coronam capiti eius impoſuit, cuncto Romanorum populo acclamante, *Karolo Auguſto, a Deo coronato, magno & pacifico Imperatori Romanorum, vita & victoria.* Poſt quas laudes a Pontifice more antiquorum Principum adoratus eſt: ac deinde, omiſſo *Patricii* nomine, *Imperator* & *Auguſtus* appellatus. Poſt paucos autem dies iubente ipſo ii, qui eundem Pontificem anno ſuperiore depoſuerant, in iudicium adducti, & habita de eis quæſtione, ſecundum legem Romanorum, ut crimine læſæ maieſtatis rei, capite damnati ſunt. Pro quibus tamen Papa pio affectu apud Imperatorem interceſſit: nam & vita & membrorum integritas eis conceſſa eſt; ceterum pro ſui facinoris magnitudine exilio *damnati ſunt. Huius factionis fuere principes *Paſchalis* Nomenclator, & **Campulus* Sacellarius, & multi alii Romanæ urbis habitatores nobiles, qui ſimul omnes eadem ſententia damnati ſunt. Ordinatis deinde Romanæ urbis, & Pontificis, totiusque Italiæ non tantum publicis, ſed etiam eccleſiaſticis, & priuatis rebus (nam tota hieme non aliud fecit Imperator) miſſaque in Beneuentanos iterum expeditione, cum *Pipino* filio ſuo poſt Paſcha VII Kalend. Maii Roma profectus *Spoletum* venit: ubi dum eſſet, *pridie Kal. Maii, hora noctis ſecunda terræ motus maximus factus eſt, quo tota Italia grauiter concutiebatur. Nam & tectum baſilicæ diui *Pauli* Apoſtoli magna ex parte cum ſuis trabibus decidit, & in quibusdam locis urbes monteſque ruerunt. Eodem anno loca quædam circa Rhenum fluuium & in Gallia & in Germania tremuerunt. Peſtilentia propter mollitiem hiberni temporis facta eſt. Imperator de Spoleto Rauennam venit, & aliquot dies ibi moratus, Papiam perrexit. Ibi nuntiatum eſt ei, legatos *Aron* Regis Perſarum portum *Piſas* intraſſe; quibus obuiam mittens inter *Vercellas* & **Hipporhediam* eos ſibi fecit præſentari. Vnus eorum erat Perſa de Oriente, legatus prædicti Regis. Nam duo fuerant, alter Saracenus de Africa, legatus *Amirati Abraham*, qui in confinio Africæ in foſſato præſidebat. Hic *Iſaac* Iudæum, quem Imperator ante quadriennium ad memoratum Regem Perſarum cum *Lantfrido* & *Sigimundo* legatis ſuis miſerat, reuerſum cum magnis muneribus nuntiauerunt, nam *Lantfridus* & *Sigimundus* ambo in eodem itinere defuncti ſunt. Tum ille miſit *Erchenbaldum* Notarium in Liguriam, ad claſſem parandam, qua elephas & ea, quæ cum eo afferebantur, ſubuehi poſſent. Ipſe autem celebrato die natalis ſancti *Ioannis* apud *Hipporediam, alpes tranſgreſſus in Galliam reuerſus eſt. Ipſa æſtate capta eſt *Barcinona* ciuitas in Hiſpania iam biennio obſeſſa: *Zatus* præfectus eius & alii complures Saraceni comprehenſi: & in Italia *Reate* ciuitas ſimiliter capta & incenſa eſt, eiusque præfectus *Roſhelmus* comprehenſus, caſtella, quæ ad ipſam ciuitatem pertinebant, in deditionem accepta ſunt. *Zatus*

& Roſ-

* al. *deportati*

* al. *Capulus*

* al. *II Kal.*

* al. *Hipporediam* vel *Eboream*

* al. *Eporediam*, ut ſupra

& *Roſhelmus* una die ad præſentiam Imperatoris deducti & exilio damnati ſunt. Ipſius anni menſe Octobri *Iſaac* Iudæus de Africa cum elephanto regreſſus, *portum Veneris* intrauit; & quia propter niues alpinas illa tranſitum habere non poterat, in *Vercellis* hiemauit. Imperator Aquiſgrani natalem Domini celebrauit.

DCCCII

IRene Imperatrix e Conſtantinopoli miſit legatum, nomine *Leonem* Spathariuin, pacis confirmandæ gratia inter Francos & Græcos: & Imperator vicisſim abſoluto illo miſit *Ieſſe* Epiſcopum Ambianenſem & *Helmgaudum* Comitem Conſtantinopolim, ut pacem cum ea ſtatuerent. Celebratum eſt Paſcha Aquiſgrani. Huius anni menſe Iul. XIII Kal. Aug. venit *Iſaac* cum elephante & ceteris muneribus, quæ a Rege Perſarum miſſa fuerant, & Aquiſgrani omnia Imperatori detulit; nomen elephanti erat *Abulabaz*. *Orthona* ciuitas Italiæ in deditionem accepta. *Nuceria* quoque frequenti obſidione fatigata, & ipſa in deditionem venit, præſidiumque noſtrorum in ea poſitum Imperator æſtatis tempore in *Arduenna* venationi indulgens, miſſo
* al. *Grimoldus* exercitu Tranſalbiones Saxones vaſtauit. * *Grimoaldus* Beneuentanorum Dux in Nuceria *Winigiſum* Comitem Spoleti, qui præſidio præerat, aduerſa valetudine fatigatum obſedit, & in deditionem accepit, captumque honorifice habuit. Imperator Aquiſgrani natalem Domini celebrauit.

DCCCIII

*al. *Grimoldo* HAc hieme circa ipſum palatium & finitimas regiones terræ motus factus & peſtilitas ſubſecuta eſt. *Winigiſus* a * *Grimoaldo* redditus eſt: & legati Imperatoris de Conſtantinopoli reuerſi ſunt: & venerunt cum eis legati *Nicephori* Imperatoris, qui tunc rempublicam regebat (nam *Irenen* poſt aduentum legationis Franciccæ depoſuerant) quorum nomina fuerunt *Michael* Epiſcopus, *Petrus* Abbas, *Caliſtus* & *Candidatus*. Qui venerunt ad Imperatorem in Germania ſuper fluuium *Salam*, in loco, qui dicitur † *Salz* & conditionem faciendæ pacis in ſcripto ſuſceperunt. Et inde dimiſſi cum epiſtola Imperatoris Romam regreſſi, atque Conſtantinopolim reuerſi ſunt. Imperator autem in Baioariam profectus, diſpoſitis Pannoniarum cauſis, Decembri menſe Aquaſgrani reuerſus eſt, ibique natalem Domini celebrauit.

† *Sels*, Salæ palatium a *Carolo M.* extructum.

DCCCIV

IMperator Aquiſgrani hiemauit; æſtate autem in Saxoniam ducto exercitu
* al. *Wimodi* omnes, qui trans *Albim* & in * *Wihmuodi* habitabant, Saxones cum mulieribus & infantibus tranſtulit in Franciam, & pagos tranſalbianos Abotritis dedit. Eodem tempore *Godefridus* Rex Danorum venit cum claſſe
* al. *Sliestorp* & *Fliestorp* ſua, nec non & omni equitatu regni ſui ad locum, qui dicitur * *Slieſtorff*, in confinio regni ſui & Saxoniæ: promiſit enim, ſe ad colloquium Imperatoris venturum; ſed conſilio ſuorum inhibitus propius non acceſſit. Im-
* al. *Holdunesteto* perator autem ſuper Albim ſedebat in loco, qui dicitur * *Holdunſtetin*, & miſſa ad *Godefridum* legatione pro perfugis reddendis, medio Septembri *Coloniam* venit: dimiſſoque exercitu primo *Aquaſgrani*, deinde *Arduennam* venit; & venationi cum indulſiſſet, *Aquaſgrani* reuerſus eſt. Medio Nouembri nuntiatum eſt ei, *Leonem* Papam natalem Domini ſecum celebrare velle, ubicunque hoc contingere potuiſſet: quem ſtatim miſſo ad ſanctum *Mauricium* *Karolo* filio ſuo, honorifice ſuſcipere iuſſit;
* al. *Remos*, ipſe ad * *Remorum* ciuitatem obuiam illi profectus eſt; ibique ſuſceptum, primo *Cariſiacum* villam, ubi natalem Domini celebrauit: deinde *Aquaſgrani* perduxit: & donatum magnis muneribus per Baioariam ire volentem deduci fecit uſque Rauennam. Cauſa aduentus eius hæc erat. Perlatum fuerat ad Imperatorem æſtate præterita Chriſti ſanguinem in *Mantua* fuiſſe repertum. Propter hoc miſit ad Papam, petens, ut huius famæ veritatem

inquireret.

inquietet. Qui accepta occaſione exeundi primo in Langobardiam, quaſi pro inquiſitione prædicta, profectus eſt; indeque arrepto itinere ſubito ad Imperatorem vſque peruenit, manſitque apud illum dies octo, & ſicut dictum eſt, Romam repedauit.

DCCCV

NOn multo poſt * *Cacanus*, Princeps Hunorum, propter † calamitatem * al. *Caganus*
populi ſui Imperatorem adiit, poſtulans, ſibi locum dari ad habitandum † *neceſſitatem*
inter *Sabariam* & *Carnuntum*, quia propter infeſtationem Sclauorum, *a*) (qui
Behemanni vocantur,) in priſtinis ſedibus eſſe non poterant: *b*) (illi enim
omnem terram Hunorum depopulantes, *Lechonem* tunc Ducem habuerunt.)
Hunc Imperator benigne *c*) (erat enim *Cacanus* Chriſtianus, nomine *Theodorus*)
ſuſcepit, & precibus eius annuens, muneribus donatum redire permiſit:
qui rediens ad populum ſuum paucò tempore transacto diem ſuum obiit.
Et miſit * *Cacanus* vnum de optimatibus ſuis, petens ſibi honorem antiquum, * al. *Caganus*
quem * *Cacanus* apud Hunos habere ſolebat. Cuius precibus Imperator aſ- * al. *Caganus*
ſenſum præbuit, & ſummam totius regni iuxta priſcum eorum ritum habere
præcepit. Eodem anno miſit exercitum ſuum cum filio ſuo *Karolo* in terram
Sclauorum, qui * *Behemanni* vocantur, qui omnem illorum patriam depo- * al. *qua* Beheim *vocatur*
pulatus, Ducem eorum * *Lechonem* occidit, & inde regreſſus in *Vogeſum* * al. Bechonem
ſiluam ad patrem venit in loco, qui dicitur *Camp*. Nam Imperator Iulio
menſe de Aquiſgrani profectus, per *Theodonis villam* atque *Metis* tranſiens,
Vogeſum petiit, ibique venationi vacans, poſt reuerſionem exercitus ad
* *Rumrichi caſtellum* profectus, ibique aliquantum temporis moratus, ad * al. *Rumerici*
hiemandum in *Theodonis villa* palatio ſuo conſedit. Ibi ambo ad eum filii
ſui *Pipinus* & *Ludouicus* venerunt, celebrauitque ibi natalem Domini.

a) Hæc, *qui Behemanni vocantur*, in manuſcr. deeſt.

b) *c*) Hiſce ſignis ( ) incluſa quoque in manuſcr. deſunt.

DCCCVI

STatim poſt natalem Domini venerunt *Wilharius* & *Beatus*, Duces Venetiæ, nec non & *Paulus* Dux Iaderæ, atque *Donatus* eiuſdem ciuitatis Epiſcopus, legati Dalmatarum, ad præſentiam Imperatoris cum magnis donis: & facta eſt ibi ordinatio ab Imperatore de Ducibus & populis tam Venetiæ quam Dalmatiæ: illiſque abſolutis conuentum habuit Imperator cum primoribus & optimatibus Francorum de pace conſtituenda & obſeruanda inter filios ſuos, & diuiſione facienda in tres partes, vt ſciret vnusquiſque illorum, quam partem regere deberet, ſi patre mortuo ſuperſtitem eſſe contingeret. De hac partitione & teſtamentum factum, & iureiurando ab optimatibus Francorum confirmatum; & conſtitutiones pacis conſeruandæ cauſa factæ; atque hæc omnia litteris mandata ſunt, & *Leoni* Papæ, vt ipſe ſua manu ſubſcriberet, per Einhartum miſſa. Quibus Pontifex lectis, & aſſenſum præbuit, & propria manu ſubſcripſit. Imperator dimiſſo vtroque filio in regnum ſibi deputatum, *Pipino* ſcilicet & *Ludouico*, de *villa Theodonis* per Moſellam & Rhenum ſecunda aqua *Nouiomagum* nauigauit; ibique quadrageſimale ieiunium, & ſacratiſſimam Paſchæ ſolennitatem celebrauit. Et inde poſt non multos dies Aquaſgrani veniens, *Karolum* filium ſuum in terram Sclauorum, qui dicuntur *Sorabi*, & ſedent ſuper Albim fluuium, cum exercitu miſit: in qua expeditione *Miliduoch* Sclauorum Dux interfectus eſt; duoque caſtella ab exercitu ædificata; vnum ſuper ripam fluminis Salæ, alterum iuxta fluuium Albim. Sclauiſque pacatis *Karolus* cum exercitu regreſſus, in loco, qui dicitur *Sili*, ſuper ripam Moſæ fluminis ad Imperatorem venit. Miſſa eſt manus de Baioaria & Alemannia atque Burgundia, ſicut anno ſuperiore, in terram *Behemannorum*, vaſtataque terræ non minima portione, abſque vllo graui incommodo regreſſa. Eodem anno in *Corſicam* inſulam contra Mauros, qui eam vaſtabant, claſſis de Italia a *Pipino* miſſa eſt; cuius aduentum Mauri non expectantes abſceſſerunt. Vnus tamen noſtrorum *Hadumarus*

Comes ciuitatis Genuæ imprudenter contra eos dimicans occiſus eſt. In Hiſpania vero *Nauarri* & * *Pompelonenſes*, qui ſuperioribus annis ad Saracenos defecerant, in fidem recepti ſunt. Claſſis a *Nicephoro* Imperatore, cui *Niceta* Patricius præerat, ad recuperandam Dalmatiam mittitur. Et legati, qui ante quatuor fere annos ad Regem Perſarum miſſi erant, per ipſas Græcarum nauium ſtationes transuecti, ad *Taruiſiani* portus receptaculum, nullo aduerſariorum ſæuiente, regreſſi ſunt. Imperator celebrauit natalem Domini Aquis grani.

* al. *Pampilonenſes*

DCCCVII

ANno ſuperiore IV Non. Septembr. fuit eclipſis lunæ: tunc ſtabat ſol in XVI parte Piſcium. Hoc autem II Kal. Febr. fuit luna XVII, quando ſtella Iouis quaſi per eam tranſire viſa eſt. Et III Id. Febr. fuit eclipſis ſolis media die, ſtante vtroque ſidere in XXV parte Aquarii. Iterum IV Kalend. Mart. fuit eclipſis lunæ, & apparuerunt acies eadem nocte miræ magnitudinis, & *a*) ſol ſtetit in XI parte Virginis: nam & ſtella Mercurii XVI Kalend. April. viſa eſt in ſole quaſi parua macula nigra paululum ſuperius medio centro eiusdem ſideris: quæ a nobis octo dies conſpicata eſt; ſed quando primum intrauit vel exiuit, nubibus impedientibus, minime notare potuimus. Iterum menſe Auguſto XI Kal. Septembr. eclipſis lunæ facta eſt, hora noctis III, ſole poſito in V parte Virginis, & luna in V parte Piſcium. Sicque ab anni ſuperioris Septembri vsque ad anni præſentis Septembrem ter luna obſcurata eſt, & ſol ſemel. *Ratbertus*, miſſus Imperatoris, qui de Oriente reuertebatur, defunctus eſt: & legatus Regis Perſarum, nomine *Abdella*, cum monachis de Ieruſalem, qui legatione *Thomæ* Patriarchæ fungebantur, quorum nomina fuere *Georgius* & *Felix*, ad Imperatorem peruenerunt, munera deferentes, quæ prædictus Rex Imperatori miſerat: id eſt, papilionem & tentoria miræ & magnitudinis & pulchritudinis; erant omnia byſſina, tam tentoria quam & funes eorum, diuerſis tincta coloribus. Fuerunt præterea munera præfati Regis pallia ſerica multa & pretioſa, & odores, & vnguenta, & balſamum, nec non & horologium ex orichalco, arte mechanica mirifice compoſitum, in quo duodecim horarum curſus ad clepſydram vertebatur, cum totidem æreis pilulis, quæ ad completionem horarum decidebant, & caſu ſuo ſubiectum ſibi cymbalum tinnire faciebant: additis in eodem eiusdem numeri equitibus, qui per XII feneſtras completis horis exibant, & impulſu egreſſionis ſuæ totidem feneſtras, quæ prius erant apertæ, claudebant: nec non & alia multa erant in ipſo horologio, quæ nunc enumerare longum eſt. Fuere præterea inter prædicta munera candelabra duo ex orichalco miræ magnitudinis & proceritatis: quæ omnia in Aquenſi palatio ad Imperatorem delata ſunt. Imperator legatum & monachos per aliquantum tempus ſecum retinens, in Italiam direxit, atque ibi eos tempus nauigationis expectare iuſſit. Eodemque anno *Burchartum* Comitem ſtabuli ſui cum claſſe miſit *Corſicam*, vt eam a Mauris, qui ſuperioribus annis illuc venire conſtituerant, defenderet. Hi iuxta conſuetudinem ſuam de Hiſpania egreſſi primo *Sardiniam* appulſi ſunt; ibique cum *Sardis* prœlio commiſſo, & multis ſuorum cæſis (nam III ibi cecidiſſe perhibentur) in *Corſicam* recto curſu peruenerunt. Iterum ibi in quodam portu eiusdem inſulæ cum claſſe, cui *Burchartus* præerat, prœlio decertauere, victique ac fugati ſunt, amiſſis XIII nauibus, & plurimis ſuorum interfectis. Adeo illo anno in omnibus locis aduerſa fortuna fatigati ſunt, & quod anno ſuperiore contra omnem iuſtitiam de *Patelaria* inſula LX monachos aſportatos in Hiſpania vendiderunt; quorum aliqui per liberalitatem Imperatoris iterum ad ſua loca reuerſi ſunt. *Niceta* Patricius, qui cum claſſe Conſtantinopolitana in *Venetia* ſe continebat, pace facta cum *Pipino* Rege, & induciis vsque ad menſem Auguſtum conſtitutis ſtatione ſoluta Conſtantinopolim egreſſus eſt. Hoc anno Imperator Paſcha Aquis celebrauit, nec non & natalem Domini.

a) In manuſcr. ſic legitur: *Stetit in XI parte piſcium, & luna in XI parte Virginis.* Nota auctorem *Caroli M.* tempore vixiſſe.

DCCCVIII

Hiems molliſſima ac peſtilens fuit illo tempore, vereque inchoante Impera-
tor *Nouiomagum* profectus, ibi quadrageſimali ieiunio celebrato ac ſan-
cto Paſchate, iterum Aquas regreſſus eſt. Et quia nuntiabatur, ***Godefridum***
Regem Danorum in Abotritos cum exercitu traieciſſe, ***Karolum*** filium ſuum
ad Albim cum valida Francorum & Saxonum manu miſit, iubens, vt veſano
Regi reſiſterent, ſi Saxoniæ terminos aggredi tentaret. Sed ille ſtatiuis per
aliquot dies in littore habitis, expugnatis etiam & captis aliquot Sclauorum
caſtellis, cum magno copiarum ſuarum detrimento reuerſus eſt. Nam licet
* *Thraſiconem* Ducem Abotritorum, popularium fidei diffidentem, loco pe- *al. Thraſiconem
puliſſet, ***Godolaibum*** alium Ducem dolo captum patibulo ſuſpendiſſet, ***Abo-
tritorum*** duas partes vectigales ſibi feciſſet, optimos tamen militum ſuorum
& manu promptiſſimos amiſit; & cum eis filium fratris ſui, nomine * ***Regin-
boltum***, qui oppugnatione cuiusdam oppidi cum plurimis Danorum primori- *al. Reginoldum
bus interfectus eſt. Filius autem Imperatoris ***Karolus*** Albim ponte iunxit,
exercitum, cui præerat, in * ***Hilinones*** & ***Smeldingos***, qui & ipſi ad ***Gode-*** *al. Linones
fridum defecerant, celerrime tranſpoſuit: populatisque circumquaque eorum
agris, tranſitoque iterum flumine, cum incolumi exercitu in Saxoniam ſe re-
cepit. Erant cum ***Godefrido*** in expeditione prædicta Sclaui, qui dicuntur
* *Wilſi*, qui propter antiquas inimicitias, quas cum Abotritis habere ſolebant, *al. Wilsi
ſponte ſe copiis eius coniunxerunt: ipſoque domum reuertente, cum præda,
quam in Abotritis capere potuerunt, & ipſi domum regreſſi ſunt. ***Godefri-
dus*** vero, priusquam domum reuerteretur, deſtructo emporio, quod in ocea-
ni littore conſtitutum, lingua Danorum ***Rerich*** dicebatur, & magnam regno
illius commoditatem vectigalium perſolutione præſtabat, translatisque inde
negotiatoribus, ſoluta claſſe ad portum, qui * ***Slieſtorff*** dicitur, cum vni- *al. Slieſtorp
uerſo exercitu venit: ibi per aliquot dies moratus, limitem regni ſui, qui
Saxoniam reſpicit, vallo munire conſtituit, eo modo, vt ab orientali maris
ſinu, quem illi ***Oſterſalt*** dicunt, vsque ad occidentalem oceanum totam
Egidoræ fluminis aquilonarem ripam munimentum valli prætexeret: vna
tantum porta dimiſſa, per quam carpenta & equites emitti & recipi potuiſſent.
Diuiſo itaque opere inter Duces copiarum, domum reuerſus eſt. Interea
Rex * Nordhumbrorum de Britannia inſula, nomine ***Ardulf***, regno & pa- *al. Nordanimbrorum
tria pulſus, ad Imperatorem, dum adhuc *Nouiomagi* moraretur, venit, &
patefacto aduentus ſui negotio Romam proficiſcitur; Romaque rediens, per
legatos Romani Pontificis & Domini Imperatoris in regnum ſuum reducitur.
Præerat ea tempeſtate eccleſiæ Romanæ *Leo III*, cuius legatus ad Britanniam
directus, & ***Adolfus*** de ipſa Britannia Saxo, & cum ipſo ad Imperatorem
miſſi duo Abbates, ***Rutfridus*** Notarius, & ***Nantharius*** Abbas de * ***S. Oth-*** *al. Audomaro
maro. Imperator vero ædificatis per legatos ſuos ſuper Albim fluuium duo-
bus caſtellis, præſidioque in eis contra Sclauorum incurſiones diſpoſito, Aquis-
grani hiemauit, natalemque Domini & Paſcha celebrauit.

DCCCIX

Claſſis de Conſtantinopoli miſſa, primo Dalmatiam, deinde Venetiam
appulit: cumque ibi hiemaret, pars eius * ***Comiaclum*** inſulam acceſſit, *al. Comiaclum
commiſſoque prœlio contra præſidium, quod in ea diſpoſitum erat, victa
atque fugata, Venetiam receſſit. Dux autem, qui claſſi præerat, no-
mine ***Paulus***, cum de pace inter Francos & Græcos conſtituenda, quaſi
ſibi hoc eſſet iniunctum, apud ***Pipinum*** Italiæ Regem agere molitur, ***Wil-
hario*** & ***Beato***, Venetiæ Ducibus, omnes conatus eius impedientibus,
atque ipſi etiam inſidias parantibus, cognita illorum fraude diſceſſit. At
in occiduis regionibus Dominus ***Ludouicus*** Rex cum exercitu Hiſpaniam
ingreſſus, ***Dertuſam*** ciuitatem in ripa Iberi fluminis ſitam obſedit; con-
ſumptoque in oppugnatione illius aliquanto tempore, vbi eam tam cito capi
non poſſe vidit, dimiſſa obſidione cum incolumi exercitu in Aquitaniam ſe

al. Nordaumbrorum recepit. Poſtquam ***Ardulfus*** Rex * Nordhumbrorum reductus eſt in regnum ſuum, & legati Imperatoris atque Pontificis reuerſi ſunt, vnus ex iis, ***Adolfus*** videlicet Diaconus a piratis captus eſt, ceteris ſine periculo traiicientibus, ductusque ab eis in Britanniam, a quodam ***Cænulſi*** Regis homine redemptus eſt, Romamque reuerſus. In Tuſcia ***Populonium***, ciuitas magna, a Græcis, qui Ορεβιωται vocantur, deprædata eſt. Mauri quoque de Hiſpania ***Corſicam*** ingreſſi, in ipſo ſancto paſchali Sabbato ciuitatem quandam diripuerunt, & præter Epiſcopum ac paucos ſenes atque infirmos nihil in ea reliquerunt. Interea ***Godefridus*** Rex Danorum per negotiatores quoſdam ſignificauit, ſe audiſſe Imperatorem ſibi infenſum, ob id, quod in Abotritos duxiſſet exercitum, & ſuas vltus eſſet iniurias: addens, velle ſe purgare ab eo, quod ei obiiciebatur, fœderis irruptionem ab illis prius fuiſſe inchoatam. Petebat etiam, vt conuentus Comitum Imperatoris atque ſuorum iuxta terminos regni ſui trans Albim fieret, in quo res inuicem geſtæ proferri, & emendatione digna inter partes enumerari potuiſſent. Non abnuit Imperator, colloquiumque trans Albim habitum cum primoribus Danorum in loco, qui dicitur * ***Badenfliet***, multiſque hinc & inde prolatis ac enumeratis rebus, negotio penitus infecto diſceſſum eſt. * ***Thraſico*** vero Dux Abotritorum, poſtquam filium ſuum poſtulanti ***Godefrido*** obſidem dederat, collecta popularium manu, & auxilio a Saxonibus accepto, vicinos ſuos * ***Wilſos*** aggreſſus, agros eorum ferro & igne vaſtauit: regreſſusque domum cum ingenti præda, accepto iterum a Saxonibus validiori auxilio, ***Smeldingorum*** maximam ciuitatem expugnat: atque iis proſperis ſucceſſibus omnes, qui ab eo defecerant, ad ſuam ſocietatem redire coegit. Iis ita geſtis Imperator de ***Arduenna*** Aquas reuerſus, menſe Nouembri concilium habuit de proceſſione Spiritus Sancti. Quam quæſtionem ***Ioannes*** quidam monachus Ieroſolymis primo concitauit. Cuius definiendæ cauſa ***Bernhartus*** Epiſcopus Wormatienſis, & ***Adelhartus*** Abbas monaſterii Corbeiæ, Romam ad ***Leonem*** Papam miſſi ſunt. Agitatum eſt etiam in eodem concilio de ſtatu eccleſiarum, & conuerſione eorum, qui in iis Deo ſeruire dicuntur: nec aliquid tamen definitum eſt, propter rerum, vt videbatur, magnitudinem. Imperator autem, cum ei multa de iactantia & ſuperbia Regis Danorum nuntiarentur; ſtatuit trans Albim ciuitatem ædificare, Francorumque in ea ponere præſidium. Cumque ad hoc per Galliam atque Germaniam homines congregaſſet, armiſque ac ceteris ad vſum neceſſarus rebus inſtructos per Friſiam ad locum deſtinatum ducere iuſſiſſet, ***Thraſico*** Dux Abotritorum in emporio * ***Rerich*** ab hominibus ***Godefridi*** per dolum interfectus eſt. Sed Imperator, poſtquam locus ciuitati conſtruendæ fuerat exploratus, ***Egbertum*** Comitem huic negotio exequendo præficiens, Albim traiicere & locum iuſſit occupare. Eſt autem locus ſuper ripam ***Sturiæ*** fluminis, nomine * ***Eſſesfelt***, & occupatus eſt ab ***Egberto*** Comite & Saxonibus circa Id. Mart. & muniri cœptus. ***Aureolus*** Comes, qui in confinio Hiſpaniæ atque Galliæ trans Pyreneum contra ***Oſcam*** & ***Cæſarauguſtam*** reſidebat, defunctus eſt: & ***Amaroz*** Præfectus ***Cæſarauguſtæ*** locum eius inuaſit, & in caſtellis illius præſidia diſpoſuit: miſſaque ad Imperatorem legatione, ſe cum omnibus ſuis eius obſequio traditurum promiſit. Eclipſis lunæ *facta eſt VII Kalend. Ian.

* al. Badenfliet
* al. Traſco
* al. VVilzos
* al. Reric & Reic
* al. Eſſelt
* al. contigit

DCCCX

A***Maroz*** Cæſarauguſtæ Præfectus, poſtquam Imperatoris legati ad eum venerunt, petiit, vt colloquium fieret inter ipſum & Hiſpanici limitis Cuſtodes, promittens, ſe in eodem colloquio cum omnibus in Imperatoris ditionem eſſe venturum. Quod licet Imperator, vt fieret, annuiſſet, multis interuenientibus cauſis manſit infectum. Mauri de tota Hiſpania maxima claſſe comparata, primo ***Sardiniam***, deinde ***Corſicam*** appulerunt, nulloque præſidio in ea inuento, inſulam pæne totam ſubegerunt. Interea ***Pipinus*** Rex, perfidia Ducum Venetorum incitatus, Venetiam bello marique ſtatuit appetere; ſubactaque Venetia, ac Ducibus eius in deditionem acceptis, eandem claſſem ad Dalmatiæ littora vaſtanda miſit. Sed cum ***Paulus*** Cephalaniæ Præfectus cum orientali claſſe

ad auxilium Dalmatis ferendum aduentaret, regia claſſis ad propria regreditur. * *Rotdrudis* filia Imperatoris, quæ natu maior erat, VIII Id. Iun. diem obiit. Imperator vero Aquiſgrani adhuc agens, & contra *Godefridum* Regem expeditionem meditans, nuntium accepit, claſſem ducentarum nauium de Nordmannia Friſiam appuliſſe, cunctaſque Friſiaco littori adiacentes inſulas eſſe vaſtatas: iamque exercitum illum in continente eſſe, terrenaque prœlia cum Friſonibus commiſiſſe, Danoſque victores tributum victis impoſuiſſe, ac vectigalis nomine centum libras argenti a Friſonibus iam eſſe ſolutas: Regem vero Domi eſſe, quod & reuera ita erat. Qui nuntius adeo Imperatorem concitavit, ut miſſis in omnes circumquaque regiones ad congregandum exercitum nuntiis, ipſe ſine mora palatio exiens, primo claſſi occurrere, deinde transmiſſo Rheno in loco, qui *Lippenheim* vocatur, copias, quæ nondum conuenerant, ſtatuit opetiri. Vbi dum aliquot dies moraretur, elephas ille, quem ei *Aron*, Rex Perſarum, miſerat, ſubita morte periit. Congregatis tandem copiis, celerrime ad * *Araram* fluuium contendit; caſtriſque iuxta confluentem eius, quo *Wiſiræ* flumini coniungitur, poſitis, minarum *Godefridi* Regis præſtolatur euentum. Nam Rex ille vaniſſima ſpe victoriæ inflatus, acie ſe cum Imperatore confligere velle iactabat. Sed dum Imperator in memorato loco ſtatiua haberet, diuerſarum rerum nuntii ad eum perferuntur. Nam & claſſem, quæ Friſiam vaſtabat, domum regreſſam, & *Godefridum* Regem a quodam ſuo ſatellite interfectum; caſtellum, nomine * *Hohbuchi*, Albi flumini contiguum, in quo *Odo* legatus Imperatoris, & orientalium Saxonum erat præſidium, a * *Wilſis* captum: & *Pipinum* Regem Italiæ VIII Id. Iul. de corpore migraſſe; duaſque legationes de diuerſis orbis partibus, vnam de Conſtantinopoli, alteram de Corduba, pacis faciendæ cauſa aduentare nuntiantur. Quibus ille acceptis, diſpoſita pro temporis conditione Saxonia, domum reuertitur. Tanta fuit in ea expeditione boum peſtilentia, vt pæne nullus tanto exercitui ſupereſſet, quin omnes vsque ad vnum interirent. Et non ſolum ibi, ſed etiam per omnes Imperatori ſubiectas prouincias in illius generis animalia mortalitas immaniſſime graſſata eſt. Imperator Aquasgrani veniens menſe Octobri, memoratas legationes audiuit, pacemque cum *Nicephoro* Imperatore, & cum *Abulaz*, Rege Saracenorum fecit. Nam *Nicephoro* Venetiam reddidit; & *Heimrichum* Comitem olim a Saracenis captum, *Abulaz* remittente, recepit. Eo anno ſol & luna bis defecerunt; ſol VIII Id. Iun. & II. Kal. Decembr. Luna autem XI Kal. Iul. & XVIII Kalend. Ian. Corſica inſula iterum a Mauris vaſtata eſt. *Amaroz* ab *Abdiraman*, filio *Abulaz* de *Cæſarauguſta* expulſus, & *Oſcam* intrare compulſus eſt. *Godefrido* Danorum Rege mortuo, *Hemmingus*, filius fratris eius, in regnum ſucceſſit, ac pacem cum Imperatore fecit.

* al. Ruod-trudis

* al. Alaram, ut ſupra an. 782

* al. Hohbuchi

* al. Wilzis

DCCCXI

ABſoluto atque dimiſſo *Arſaphio* Spathario (hoc erat nomen legato *Nicephori* Imperatoris) eiusdem pacis confirmandæ gratia legati Conſtantinopolim ad Imperatorem mittuntur *Hatto* Epiſcopus Baſilienſis, & *Hugo* Comes Turonicus, & *Aio* Langobardus de Foroiulii, & cum eis *Leo* quidam Spatharius, natione Siculus, & *Wilharius* Dux Venetorum: quorum alter ante annos decem Romam ad Imperatorem, cum ibi eſſet, de Sicilia profugit, & redire volens ad patriam remittitur: alter propter perfidiam honore ſpoliatus, Conſtantinopolim ad dominum ſuum duci iubetur. * Indicta inter Imperatorem & *Hemmingum* Danorum Regem pax propter hiemis aſperitatem, quæ inter partes commeandi viam claudebat, in armis iurata ſeruatur, donec redeunte veris temperie, & viis apertis, quæ immanitate frigoris clauſæ fuerunt, congredientibus ex utraque parte vtriusque gentis, Francorum ſcilicet & Danorum, XII primoribus ſuper fluuium *Egidoram*, datis viciſſim ſecundum ritum & morem ſuum ſacramentis, pax firmatur. Primores autem de parte Francorum hi fuere; *Walach* filius *Bernharti*, *Burchartus*, *Vnrochus*, *Vdo*, *Egbertus*, *Thederichus*,

* al. Condicta

Abbo,

Abbo, *Oſtdach*, *Wigman*, omnes Comites: de parte Danorum in primis fratres *Hemmingi Hancwinc* & *Angandeo*; deinde ceteri honorabiles inter ſuos viri.
* al. *Offrid* † al. *VVarſtein* * al. *Suomi* * *Offred* cognomento *Turdimulo*, & † *VVarſten*, & * *Swomi*, & *Vrin*, & alius *Osfredi* filius *Heiligon*, *Osfred* de *Sconowe*, & *Hebbi*, & *Awin*. Imperator vero cum *Hemmingo* pace firmata, & placito generali ſecundum conſuetudinem Aquis habito, in tres partes regni totidem exer-
* al. Linones citus miſit. Vnum trans Albim in * Hilinones, qui & ipſos vaſtauit, & ca-
* al. Wilzis ſtellum *Hohbuochi* ſuperiore anno a * Willis deſtructum in ripa Albis fluminis reſtaurauit: Alterum in Pannonias, ad controuerſias Hunorum & Sclauorum finiendas. Tertium in Britones, ad eorum perfidiam puniendam; qui omnes rebus proſpere geſtis incolumes regreſſi ſunt. Ipſe autem propter claſſem, quam anno ſuperiori fieri imperauerat, videndam, ad *Bononiam* Gallicam, ciuitatem maritimam, ubi eædem naues congregatæ erant, acceſſit; fanumque, ibi ad nauigantium curſus dirigendos antiquitus conſtitutum, reſtaurauit, & in ſummitate eius nocturnum ignem accendit. Inde ad *Scaldim* fluuium veniens, in loco, qui *Ganda* vocatur, naues ad eandem claſſem ædificatas aſpexit, & circa medium Nouembrem Aquas venit. Obuiarunt ei venienti legati *Hemmingi* Regis *Awin* & *Hebbi*, munera Regis & verba pacifica deferentes. Fuere etiam Aquis aduentum eius
* al. *Caniзauci* expectantes, qui de Pannonia venerunt, * *Cani*, *Zauzi*, Principes Auarum, & *Thudum*, & alii primores Sclauorum, circa Danubium habitantium, qui a Ducibus copiarum, quæ in Pannoniam miſſæ fuerunt, ad præſentiam Principis venire iuſſi erant. Interea *Karolus* filius Imperatoris, qui maior natu erat, II Non. Decembr. diem obiit. Imperator Aquis hiemauit.

DCCCXII

* al. *Anulo* NEc multo poſt *Hemmingus* Danorum Rex defunctus nuntiatur. Cui cum *Sigifridus*, nepos *Godefridi* Regis, & * *Amilo*, nepos *Herioldi* quondam Regis, ſuccedere voluiſſent, neque vterque regnare potuiſſet, com-
* al. *Anulonis* paratis copiis & commiſſo prœlio ambo moriuntur, pars tamen * *Amilonis* adepta victoria fratres eius, *Herioldum* & *Reginfridum*, Reges ſibi conſtituerunt: quam neceſſario pars victa ſecuta, eosdem ſibi regnare non abnuit. In eo prœlio XDCCCCCXL viri cecidiſſe narrantur. *Nicephorus* Imperator poſt multas & inſignes victorias in Mœſia prouincia commiſſo cum Bulgaris prœlio moritur; & *Michael*, gener eius, Imperator factus, legatos *Karoli*, qui ad *Nicephorum* miſſi fuerunt, in Conſtantinopoli ſuſcepit & abſoluit. Cum quibus & ſuos legatos direxit, *Michaelem* Epiſcopum,
* al. *Theognoſtum* & *Arſapium*, atque * *Theogniſtum*, Protoſpatharios, & per eos pacem a *Nicephoro* inceptam confirmauit. Nam Aquisgrani vbi ad Imperatorem
* al. *ecclesia* venerunt, ſcriptum pacti ab eo in * epiſtola ſuſcipientes, more ſuo, id eſt, græca lingua laudes ei dixerunt, & Imperatorem & βασιλέα eum appellantes. Et inde reuerſi Romam, in baſilica ſancti *Petri* eundem pacti ſeu fœderis libellum a *Leone* Papa denuo ſuſceperunt. Quibus dimiſſis Imperator generali conuentu Aquis ſolenniter habito, *Bernhartum*, filium *Pipini*, nepotem, in Italiam miſit propter famam claſſis, quæ de Africa & Hiſpania ad vaſtandam Italiam venit; (*a*) *VVallonem* filium *Bernharti* patruelis ſui ſecum eſſe iuſſit, quouſque rerum euentus ſecuritatem noſtris afferret. Hæc claſſis partim in *Corſicam*, partim in *Sardiniam* venit. Ea quidem pars, quæ in *Sardiniam* venerat, pæne tota deleta eſt. Claſſis etiam Nordmannorum Hiberniam Scotorum inſulam aggreſſa, commiſſoque cum Scotis prœlio, parte non modica Nordmannorum interfecta, turpiter fugiendo domum reuerſa eſt. Pax cum *Abulaz* Rege Saracenorum
* al. *Grimoldo* facta. Item cum Duce Beneuentanorum * *Grimoaldo*, & tributi nomine
* al. *VVelzos* XXV ſolidorum auri a Beneuentanis ſoluta. Expeditio facta in * *VVilſos*, &
* al. *Herioldus* ab eis obſides accepti. * *Heriholdus* & *Reginfridus* Reges Danorum miſſa ad Imperatorem legatione pacem petunt, & fratrem ſuum *Hemmingum* ſibi remitti rogant. Hoc anno Id. Maii poſt meridiem ſolis eclipſis fuit.

(*a*) Supra an. DCCLXXIII *Bernhardus* Caroli M. patruus dicitur. Itaque neceſſe eſt, hunc *VValonem* eius *Bernhardi* ex filio eiusdem nominis eſſe nepotem.

DCCCXIII

Imperator Aquiſgrani hiemauit, & incipiente verno tempore ***Amalharium*** Treuerenſis Epiſcopum, & ***Petrum*** Abbatem monaſterii ***Nonantulæ*** propter pacem cum ***Michaele*** Imperatore confirmandam Conſtantinopolim miſit. Pons apud Moguntiacum menſe Maio incendio conflagrauit. Poſt quod Imperator, cum in ***Arduenna*** venaretur, pedum dolore decubuit: & conualeſcens Aquiſgrani reuerſus eſt. Ac deinde habito generali conuentu, euocatum adſe apud Aquaſgrani filium ſuum ***Ludouicum***, Aquitaniæ Regem, excipiens, coronam illi impoſuit, & imperialis nominis ſibi conſortem fecit; ***Bernhartumque*** nepotem ſuum ex ***Pipino*** filio Italiæ præfecit, & Regem appellari iuſſit. Concilia quoque iuſſu eius ſuper ſtatu eccleſiatum corrigendo per totam Galliam ab Epiſcopis celebrata ſunt: quorum vnum ***Moguntiaci***, alterum ***Remis***, tertium ***Turonis***, quartum ****Cabilloni***, quintum ***Arelati*** congregatum eſt: & conſtitutionum, quæ in ſingulis factæ ſunt, collatio coram Imperatore in illo conuentu habita. Quas qui noſſe voluerit, in ſupradictis ciuitatibus inuenire poterit: quanquam & in archiuo palatii exemplaria illarum habeantur. Miſſi ſunt de hoc conuentu quidam Francorum & Saxonum primores trans Albim fluuium, ad confinia Nordmannorum, qui pacem cum eis ſecundum petitionem Regum illorum facerent; & fratrem eis redderent. Qui cum pari numero, nam XVI erant, de primatibus Danorum occurriſſent, iuramentis vtrinque factis pax confirmata, & Regum frater eis redditus. Qui tamen eo tempore domi non erant, ſed ad ****Weſterfældam*** cum exercitu profecti: quæ regio vltima regni eorum inter ſeptentrionem & occidentem ſita, contra aquilonarem Britanniæ ſummitatem reſpicit: cuius Princeps ac populus eius ſubiici tecuſabant. Quibus perdomitis cum reuertiſſent, & fratrem ab Imperatore miſſum recepiſſent, filii ***Godefridi*** Regis & ex primoribus Danorum non pauci, qui iamdudum relicta patria apud Suecones exulabant, comparatis undique copiis bellum intulerunt. Et confluentibus paſſim ex omni Danorum terra popularium turbis, commiſſo prœlio, etiam regno non multo eos labore pepulerunt. Mauris de Corſica Hiſpaniam cum multa præda redeuntibus, ***Irmingarius*** Comes Emporitanus in Maiorica inſidias poſuit, octo naues eorum cepit: in quibus quingentos & eo amplius captiuos inuenit. Hoc Mauri vindicare volentes, ***Centumcellas*** Tuſciæ ciuitatem, & ***Niceam*** prouinciæ Narbonenſis vaſtauerunt, Sardiniam quoque aggreſſi, commiſſoque bello cum eis, pulſi ac victi, & multis ſuorum amiſſis receſſerunt. At ***Michael*** Imperator Bulgaros appetens bello, haud proſperis ſucceſſibus vtitur, ac proinde domum reuerſus, depoſito diademate monachus efficitur. In cuius locum ***Leo*** ****Papdæ*** Patricii filius, Imperator conſtituitur. * ***Crumas*** Rex Bulgarorum, qui ***Nicephorum*** Imperatorem ante duos annos interfecerat, & ***Michaelem*** de ***Mœſia*** fugauerat. ſecundis rebus elatus, cum exercitu uſque ad ipſam Conſtantinopolim acceſſit. Quem mœnibus urbis obequitantem ***Leo*** Imperator eruptione facta incautum excepit, ac grauiter vulneratum fugiendo ſibi conſulere, ac in patriam turpiter redire coegit.

* *al. Caballonæ*

* *al. Weſterfoldam*

**al. Barda*

* in mſcr. *Crimas*

DCCCXIV

Dominus ***Karolus*** Imperator, dum Aquiſgrani hiemaret, anno ætatis circiter LXXI, regni autem XLVII, ſubactæque Italiæ XLIII, ex quo vero Imperator & Auguſtus appellatus eſt, XIV, V Kalend. Febr. rebus humanis exceſſit. Cuius rei nuntium cum ***Ludouicus*** filius eius in Aquitania apud ***Thedoadum*** villam, ubi & ipſe tunc hibernabat, plurimis deferentibus accepiſſet, triceſimo, poſtquam id acciderat, die Aquaſgrani venit, ſummoque omnium Francorum conſenſu ac fauore patri ſucceſſit; & ad ſuſcepti regni * adminiſtrationem cura conuerſa, primo legationes gentium, quæ ad patrem venerunt, auditas abſoluit; alias ſimili modo ad patrem ante quidem miſſas, ad ſe vero venientes ſuſcepit: inter quas præcipua fuit legatio

* *al. regni ſui*

legatio de Conſtantinopoli miſſa. Nam *Leo* Imperator, qui *Michaeli* ſucceſſerat, dimiſſo *Amalhario* Epiſcopo & *Petro* Abbate, qui ad *Michaelem* quidem miſſi, ad ſe tamen venerunt, legatos ſuos *Chriſtophorum* Spatharium, & *Gregorium* Diaconum cum eis ad Dominum *Karolum*, & per eos deſcriptionem ac confirmationem pacti ac fœderis miſit. Quibus ſuſceptis atque dimiſſis, Dominus *Ludouicus* legatos ſuos, *Nordbertum* Rhegienſem Epiſcopum, & *Richwinum* Parauinum Comitem ad *Leonem* Imperatorem ob renouandam ſecum amicitiam & prædictum pactum confirmandum miſit. Habitoque Aquisgrani generali populi ſui conuentu, ad iuſtitiam faciendam, & oppreſſiones popularium releuandas, legatos in omnes regni ſui fines miſit: *Bernhartum* Regem Italiæ, nepotem ſuum ad ſe euo-
* al. *Grimoldo* catum, muneribus donauit, & in regnum remiſit; cum * *Grimoaldo* Beneuentanorum Duce pactum fecit atque firmauit, eo modo, quo & pater, ſcilicet ut Beneuentani tributum annis ſingulis VII millia ſolidorum darent.
* al. *Lotharium* Tunc duos ex filiis ſuis, * *Lotharium* in Baioariam, *Pipinum* in Aquita-
* al. *Herioldus* niam miſit. * *Heriholtus* & *Reginfridus* Reges Danorum, qui anno ſuperiore a filiis *Godefridi* victi & regno pulſi fuerunt, reparatis viribus iterum eis bellum intulerunt; in quo conflictu & *Reginfridus* & vnus de fi-
* al. *Herioldus* liis *Godefridi*, qui maior natu erat, interfectus eſt. Quo facto * *Heriholtus* rebus ſuis diffidens ad Imperatorem venit, & ſe in manus illius commendauit: quem ille ſuſceptum in Saxoniam ire, & opportunum tempus expectare iuſſit, quo ei, quemadmodum petierat, auxilium ferre poſſet.

DCCCXV

IUſſum eſt ab Imperatore, ut Saxones & Abotriti ad hanc expeditionem præpararentur: tentatumque in illa hieme duabus vicibus, ſi Albis tranſiri poſſet: ſed mutatione ſubita aeris emolliti ac glacie fluminis reſoluta, negotium manſit infectum: donec tandem hieme transacta circa medium Maium menſem opportunum proficiſcendi tempus attiſit. Tunc omnes Sa-
* al. *Baldrico* xonici Comites, omnesque Abotritorum copiæ cum legato Imperatoris * *Bal-*
† al. *Herioldo* *dericho*, ſicut iuſſum erat, ad auxilium † *Heriholto* ferendum trans *Egidoram* fluuium in terram Nordmannorum, nomine *Sinlendi* perueniunt; & inde profecti, VII tandem die in loco, qui dicitur *littus oceani*, caſtra ponunt; ibique ſtatiuis triduo habitis, cum filii *Godefridi* contra eos magnis copiis & ducentarum nauium claſſe comparata, in inſula quadam tribus millibus a continenti ſeparata reſiderent, ipſique cum eis congredi non auderent, vaſtatis circumquaque vicinis pagis, & acceptis popularium obſidibus XL, ad Imperatorem in Saxoniam reuerſi ſunt: ipſe enim tunc temporis in loco, qui dicitur *Padrabrunna*, generalem populi ſui conuentum habebat. Ibi ad eum omnes orientalium Sclauorum primores & legati venerunt. Priusquam tamen illuc veniret, ſed domi adhuc eſſet, allatum eſt ei, quosdam de primoribus Romanorum ad interficiendum *Leonem* Papam in ipſa urbe Roma conſpiraſſe: ac deinde cum huius cauſæ indicium ad Pontificem eſſet delatum, omnes illius factionis auctores ipſius iuſſu fuiſſe truci-
* al. *Herioldi* datos. Quod cum moleſte ferret, ordinatis tunc Sclauorum & * *Heriholti* rebus, ipſoque in Saxonia dimiſſo, cum ad *Franconofurt* palatium veniſſet, *Bernhartum* Regem Italiæ nepotem ſuum, qui & ipſe ſecum in Saxonia fuerat, ad cognoſcendum, quod nuntiabatur, Romam mittit. Is cum eo veniſſet, ægritudine decubuit: res tamen, quas compererat, per *Gerholtum* Comitem, qui ad hoc legatus erat datus, Imperatori nuntiauit: quem legati Pontificis *Ioannes* Siluæ candidæ, *Theodorus* Nomenclator, & *Sergius* Dux ſubſecuti, de iis, quæ Domino obiiciebantur, per omnia Imperatori ſatisfecerunt. Legati Sardorum de *Carali* ciuitate venerunt dona ferentes. Pax, quæ cum *Abulaz* Rege Saracenorum facta eſt & per triennium ſeruata, velut inutilis rupta, & contra eum iterum ſuſceptum eſt bellum. *Nordbertus* Epiſcopus & *Richwinus* Comes de Conſtantinopoli regreſſi, deſcriptionem pacti, quam *Leo* Imperator eis dederat, detulerunt: qui inter cetera terræ motum grauiſſimum menſe Auguſto per continuos V dies ibi contigiſſe retulerunt:

lerunt : quo & ipſius ædificia vrbis complura cecidiſſe, & aliarum ciuitatum populos ruinis oppreſſos eſſe, teſtati ſunt. Sed & in Gallia *Santones* ciuitas Aquitaniæ, menſe Septembri dicitur tremuiſſe. Rhenus fluuius alpinis imbribus auctus vltra ſolitum exundauit. Cum Romani *Leonem* Papam ægritudine decubuiſſe viderent, collecta manu omnia prædia, quæ in ſingularum ciuitatum *ditionibus nouiter extruxerat, primo diripiunt, dein- *al. territoriis
de immiſſo igne cremant : tum Romam ire ſtatuunt, & quæ ſibi erepta querebantur, violenter auferre. Quo comperto, *Bernhartus* Rex miſſa manu per *Winigiſum* Ducem Spoletanum & ſeditionem illam ſedauit, & eos a cœpto deſiſtere fecit : quæque erant geſta per legatos Imperatori nuntiauit.

DCCCXVI

HIeme transacta Saxones & orientales Franci expeditione in Sorabos Sclavos, qui dicto audientes non erant, facere iuſſi, imperata ſtrenue compleuerunt, & contumacium audaciam non magno labore compreſſerunt. Nam vna ciuitate expugnata, quidquid in ea gente rebelle videbatur, ſubiugatione promiſſa quieuit. *Vaſcones*, qui trans *Garonnam* & circa Pyreneum habitant, propter ſublatum Ducem ſuum, nomine *Sigwinum*, *al. Sigiwinum
quem Imperator ob nimiam eius inſolentiam ac morum prauitatem inde ſuſtulerat, ſolita leuitate commoti, coniuratione facta omnimoda defectione deſciuerunt. Sed duabus expeditionibus ita ſunt edomiti, vt tarda eis deditio & impetratio videretur. Interea Dominus *Leo* Papa, anno Pontificatus ſui XXI circiter, VIII Kalend. Iun. de corpore migrauit, *Stephanusque* Diaconus in locum eius electus atque ordinatus eſt. Nondumque duobus poſt conſecrationem ſuam exactis menſibus, quam maximis potuit itineribus ad Imperatorem venire contendit : miſſis interim duobus legatis, qui quaſi pro ſua conſecratione Imperatori ſuggererent. Quod vbi Imperator audiuit, *Remis* ei occurrere ſtatuit, miſſis obuiam iis, qui eum illo deducerent : & aduentum eius præueniens, magno cum honore ſuſcepit. Qui ſtatim Imperatori aduentus ſui cauſam inſinuans, celebratis ex more Miſſarum ſolenniis, cum diadematis impoſitione coronauit. Multis deinde inter eos muneribus datis & acceptis, conuiuiiſque optime celebratis, & amicitia viciſſim fortiſſimo robore conſtituta, aliiſque vtilitatibus ſanctæ Dei eccleſiæ pro temporis opportunitate diſpoſitis, Pontifex Romam, Imperator *Compendium* palatium petiit. Ibi cum moraretur, legatos Abotritorum, & de Hiſpania legatos ab *Abdirachman* filio *Abulaz* Regis ad ſe miſſos ſuſcepit : completiſque ibi XX vel eo amplius diebus Aquaſgrani ad hiemandum profectus eſt.

DCCCXVII

LEgati **Abdirachman* filii *Abulaz* Regis Saracenorum, de Cæſarauguſta *al. Abiderahman
miſſi, pacis petendæ gratia venerunt, & Compendio ab Imperatore auditi, Aquaſgrani eum præcedere iuſſi ſunt. Quo cum perueniſſet, legatum *Leonis* Imperatoris de Conſtantinopoli, pro Dalmatarum cauſa miſſum, *Nicephorum* nomine, ſuſcepit : quem etiam, *Cadolach* ad quem illorum confinium cura pertinebat, non aderat, & tamen breui venturus putabatur, aduentum illius iuſſit operiri. Quo veniente, ratio inter eum & legatum Imperatoris de quæſtionibus, quas idem detulit, habita eſt. Et quia res ad plurimos & Romanos & Sclauos pertinebat, neque ſine illorum præſentia finiri poſſe videbatur, illo decernenda differtur : miſſuſque ad hoc cum **Cadolach* & prædicto legato in Dalmatiam *Albigarius Vnrochi* ne- *al. Cadolah
pos. Legati etiam *Abdirachman* cum tribus menſibus detenti eſſent, & iam de reditu deſperare coepiſſent, remiſſi ſunt. Filii quoque *Godefridi* Regis Danorum, propter aſſiduam **Heriholti* infeſtationem, miſſa ad Im- *al. Herioldi
peratorem legatione, pacem petunt, eamque a ſe ſeruandam pollicentur. Sed cum hæc ſimulata magis, quam veracia viderentur, velut inania neglecta ſunt, & auxilium contra eos *Heriholto* datum. Luna Non. Febr. hora noctis II defecit, & cometes in ſigno Sagittarii apparuit. Intera *Stephanus*

Papa tertio, poſtquam Romam venerat, menſe, ſed nondum exacto, circiter VIII Kal. Febr. diem obiit. Cui *Paſchalis* ſucceſſor electus, poſt completam ſolennitet ordinationem ſuam, & munera & excuſatoriam Imperatori miſit epiſtolam, in qua ſibi non ſolum nolenti, ſed etiam plurimum tenitenti, Pontificatus honorem velut inpactum aſſeuerat. Miſſa tamen alia legatione quod præceſſoribus ſuis factum erat, etiam ſecum fieri ac firmari rogauit. Hanc legationem *Theodorus* Nomenclator & detulit, & ea, quæ petierat, impetrauit. Feria quinta, qua *Cœna Domini* celebratur, cum Imperator ab eccleſia peracto ſacro officio remearet, lignea porticus, per quam incedebat, cum fragili materia eſſer ædificata, & iam marcida & putrefacta, quæ contignationem & tabularum ſuſtinebant, tranſtra pondus aliquod ferre non poſſent, incedentem deſuper Imperatotem ſubita ruina cum XX & eo amplius hominibus, qui vna ibant, ad terram vsque depreſſit. Qui caſus cum pleroſque ex iis, qui ſimul deciderant, grauiter affeciſſet, illi nihil alıud læſionis intulit, quam quod capulo gladii, quo accinctus erat, imi pectoris pars ſiniſtra contuſa eſt; & auris dextera in parte vulnerata, femur quoque dextrum cuiusdam ligni pondere iuxta inguina colliſum; ſed opera medicorum, qui ei curam adhibebant, ſumma celeritate conualuit; nam viceſimo, poſtquam id acciderat, die Nouiomagum profectus, venatu ſeſe exercebat. Vnde reuerſus generalem populi ſui conuentum Aquisgrani habuit: in quo filium ſuum primogenitum *Lotharium* coronauit, & nominis atque imperii ſui ſocium ſibi conſtituit: ceteros Reges appellatos, unum *Aquitaniæ*, alterum *Baioariæ* præfecit. Conuentu peracto cum *Vogeſi* ſaltum venandi gratia peteret, obuios habuit legatos *Leonis* Imperatoris: quos cum in *Ingelheim* palatio iuxta Moguntiacum ciuitatem audiſſet, ac legationem eorum non aliam eſſe, niſi quam *Nicephorus*, eiusdem Imperatoris legatus, proxime attulerat, comperiſſet, celeriter abſolutos dimiſit, & quo tendebat proficiſcitur, Nunciataque defectione Abotritorum & *Sclaomiri*, Comitibus tantum, qui iuxta Albim in præſidio reſidere ſolebant, vt terminos ſibi commiſſos tuerentur, per legatum mandauit. Cauſa defectionis erat, quod regiam poteſtatem, quam *Sclaomir* eatenus poſt mortem **Thraſiconis* ſolus per Abotritos tenebat, cum *Ceadrago* filio *Thraſiconis* partiri videbatur. Quæ res illum tam grauiter exacerbauit, vt affirmarer, ſe nunquam Albim fluuium tranſiturum, neque ad palatium venturum. Statim miſſa trans mare legatione, iunxit amicitiam cum filiis *Godefridi*, & vt exercitus *trans Albim mitteretur, imperauit. Nam & claſſis eorum per Albim vsque ad **Eſſesfeld* caſtellum venit, quæ totam *Sturiæ* fluminis ripam deuaſtauit: & *Gluomi*, Nordmannici limitis Cuſtos, pedeſtres copias ducens, ſimul cum Abotritis terreno itinere ad ipſum caſtellum acceſſit Quibus cum noſtri fortiter: reſtitiſſent, omiſſa caſtelli oppugnatione diſceſſerunt. Interea dum Imperator venatione peracta de *Vogeſo* Aquasgrani reuerteretur, nuntiatum eſt ei, *Bernhartum* nepotem ſuum, Italiæ Regem, quorundam prauorum hominum conſilio tyrannidem meditatum, iam omnes aditus (*a*) (id eſt, *Cluſas*) quibus in Italiam intratur, impoſitis firmaſſe præſidiis, atque omnes aditus Italiæ in illius verba iuraſſe: quod ex parte verum, ex parte falſum erat. Ad quos motus comprimendos cum ex tota Gallia atque Germania congregato cum ſumma celeritate magno exercitu Imperator ad Italiam feſtinaſſet, *Bernhartus* rebus ſuis diffidens, maxime quod ſe a ſuis quotidie deſeri videbat, armis depoſitis apud *Cabillonem* Imperatori ſe tradidit: quem ſecuti ſunt alii, & non ſolum armis depoſitis ſe dediderunt, verum vltro & ad primam interrogationem omnia, vt geſta erant, aperuerunt. Huius coniurationis principes fuere *Eggideo*, inter omnes amicos Regis primus, & *Reginhartus*, *Cubicularius eius, & *Reginharius*, *Meginharii* Comitis filius, cuius maternus auus *Hartradus* olim in Germania cum multis ex ea prouincia nobilibus contra *Karolum* Imperatorem coniurauit. Erant præterea alii multi præclari & nobiles viri, qui in eodem ſcelere deprehenſi ſunt; inter quos & aliqui Epiſcopi, *Anshelmus* Mediolanenſis, & *Wolfoldus* Cremonenſis, & **Theodolphus* Aurelianenſis.

* al. *Thraſconis*

* al. *in Saxoniam transalbinam*

* al. *Eſfeld*

* al. *Camerarius*

* al. *Theodulfus*

(*a*) Hæc ex margine in textum irrepſerunt. Nam in manuſcr. deſunt.

DCCCXVIII

DCCCXVIII

DEtecta fraude ac coniuratione parefacta, ac ſediriofis omnibus in poteſtatem ſuam redactis, Imperator Aquasgrani reuertitur: tranſactoque quadrageſimali ieiunio, paucis poſt Paſcha diebus, coniurationis auctores, qui ſuperius nominati ſunt, & *Bernhartum* Regem iudicio Francorum capitali ſenrontia condemnatos, luminibus tantum iuſlit orbari: Epiſcopos ſynodali decreto depoſitos, monaſteriis mancipari: ceteros prout quisque vel nocentior vel innocentior apparebar, vel exilio proſcribi, vel detondi, atque in monaſteriis conuerſari. Arque iis ita diſpoſitis ipſe cum maximo exercitu *Britanniam* aggreſſus, generalem conuentum *Venedis* habuit: inde memoratam prouinciam ingreſſus, captis rebellium munirionibus, breui totam in ſuam poteſtatem non magno labore redegir. Nam poſtquam *Mormanus*, qui in ea præter ſolitum Brittonibus morem, regiam ſibi vendicauerat poteſtatem, ab exercitu occiſus eſt, nullus Britto inueniebatur, qui teſiſteret, aur qui imperata facere, aut qui obſides qui iubebantur, dare renueret. Qua expedirione completa, cum Imperator dimiſſo exercitu *Andegauos* ciuitatem eſſet reuerſus, *Irmingardis* Regina, coniux eius, quam proficiſcens ibi ægrotanrem dimiſerat, duobus diebus, poſtquam ipſe ad eam venir, morbo inualeſcente V Non. Octobr. deceſſit. Eclipſis ſolis contigir VIII Id. Iul. Imperator per *Rotomagum* & *Ambianos*, & *Cameracum* Aquasgrani ad hibernandum reuerſus, cum *Hariſtallium* veniſſet, obuios habuit legatos *Sigonis* Ducis Beneuentanorum dona deferentes, eumque de nece *Grimoaldi* Ducis anteceſſoris ſui accuſantes. Erant ibi & aliarum nationum legati, Abotritorum videlicet, ac *Bornæ* Ducis *Guduſcanorum* & *Timotianorum*, qui nuper a Bulgarorum ſocietate deſciuerant: ſimul & * *Liudewiti* Ducis Pannoniæ inferioris, qui res no- * al. *Ludouici*
vas moliens, *Cadolaum* Comirem & Marcæ Foroiulienſis Præfectum, crudelitatis & inſolentiæ accuſare conabatur. Quibus ibi auditis atque dimiſſis, Imperator Aquasgrani ad hiemandum profectus eſt.

DCCCXIX

S*Claomir* Abotritorum Rex, ob cuius perfidiam vlciſcendam exercitus Saxonum & orientalium Francorum eodem anno trans Albim miſſus fuerat; per Præfectos Saxonici limitis & legaros Imperatoris, qui exercitui præerant, Aquasgrani adductus eſt. Quem cum primores populi ſui, qui ſimul iuſſi venerant, mulris criminibus accuſarent, & ille rationabili defenſione obiecta ſibi refellere non valeret, exilio condemnatus eſt, & regnum *Ceadrago* * *Thraſiconis* filio datum. Similiter modo & *Luppus* *Cen- * al. *Thraſconis*
ruli Vaſco, qui cum *Berngario* Toloſæ & *Warino* Auerni Comite eodem * al. *Centulli*
anno prœlio conflixit, in quo & fratrem *Garuhandum*, ſingularis amentiæ hominem, perdidit: & ipſe, niſi fugiendo ſibi conſuluiſſet, prope interitum fuit, cum in conſpectum Imperatoris veniſſet, ac de perfidia, cuius a memoratis Comitibus accuſabatur, ſe purgare non potuiſſet, & ipſe eſt temporali exilio damnatus. Conuentus Aquisgrani poſt natalem Domini habitus, in quo multa de ſtatu eccleſiarum & monaſteriorum tractata atque ordinata ſunt: Legibus etiam capitula quædam neceſſaria, quia deerant, conſcripta atque addita ſunr. Quo peracto Imperator inſpectis plerisque Nobilium filiabus, *Welpi* Comitis filiam, nomine *Iudith*, duxir vxorem. Iterumque conuentus menſe Iulio apud *Ingelheim* palatium habitus & exercitus de Italia in Pannoniam propter * *Liudewiti* rebellionem miſſus: qui * al. *Ludouici*
rebus parum proſpere geſtis, infecto pæne negotio regreſſus eſt. Et *Liudewitus*, ſuperbia elatus, legatos quaſi pacem petendo ad Imperatorem miſir, conditiones quaſdam proponens, ad quarum conceſſionem ea, quæ iuberentur, ſe facturum pollicebatur. Quas cum Imperator non reciperet, aliasque ei per ſuos legatos proponeret, permanendum ſibi in inchoata perfidia velut optimum iudicans, miſſis circumquaque legatis, vicinas gentes ad bellum ſollicitare curauit: *Timotianorum* quoque populum, qui dimiſſa Bulgarorum ſocietare ad Imperatorem venire, ac ditioni eius ſe permit-

tere geſtiebat, ne hoc fieret, ita intercepit, ac falſis perſuaſionibus illexit, ut omiſſo, quod facere cogitabat, perfidiæ illius ſocius & adiutor exiſteret.
* al. *Cadolah* paulo ante *Cadolaus* Exercitu vero de Pannonia reuerſo, * *Cadolach* Dux Foroiulienſis febre correptus, in ipſa Marchia deceſſit. Cui cum *Baldrichus* eſſet ſurrogatus, & in Carantanorum regionem, quæ ad ipſius curam pertinebat, fuiſſet in-
*al. *Ludeuici* greſſus, obuium ibi habuit * *Liudewiti* exercitum; quem iuxta *Drauum* fluuium iter agentem parua manu aggreſſus, pluribus interfectis, & auertit, & de illa prouincia fugauit. *Borna* vero Dux Dalmatiæ cum magnis copiis ad *Colapium* fluuium *Liudewito* ad ſe venienti occurrens, in prima congreſſione a *Guduſcanis* deſeritur: auxilio tamen Prætorianorum ſuorum protectus euaſit. Periit in eo prœlio *Dragomoſus*, ſocer *Liudewiti*, qui in exordio defectionis, relicto genero, *Bornae* ſe coniunxerat. *Guduſcani* domum regreſſi, iterum a *Borna* ſubiguntur. At *Liudewitus* occaſionem nactus, cum valida manu menſe Decembri Dalmatiam ingreſſus, ferro & igne deuaſtauit. Cui cum *Borna* ſe penitus imparem reſpiceret, omnia ſua caſtellis incluſit, & ipſe cum delecta manu nunc a tergo, nunc a latere inſiſtens, *Liudewiti* copias & interdiu, vbicunque poterat, lacerauit, neque eum in ſua prouincia impune verſari permiſit: ad extremum graui damno affectum regione coegit excedere, tribus hominum millibus de exercitu illius interfectis, & CCC vel eo amplius caballis captis, præter ſarcinas & ſpolia diuerſi generis direpta: quæ qualiter geſta fuerint, per legatos ſuos Imperatori nuntiare curauit. At in partibus occiduis *Pipinus* Imperatoris filius iuſſu patris *Vaſconiam* cum exercitu ingreſſus, ſublatis ex ea ſeditioſis totam eam prouinciam ita pacauit, ut nullus in ea rebellis aut inobediens re-
*al. *Herioldus* manſiſſe videretur. * *Heriboltus* quoque iuſſu Imperatoris ad naues ſuas per Abotritos reductus, in patriam, quaſi regnum ibi accepturus, nauigauit. Cui ſe duo ex filiis *Godefridi*, quaſi vna cum eo regnum habituri, ſociaſſe dicuntur, aliis duobus patria expulſis: ſed hoc dolo factum putatur. Imperator conuentu dimiſſo primo *Cruciniacum*, deinde *Bingam* veniens, ſecunda aqua *Confluentem* vsque per Rhenum nauigauit: inde *Arduennam* venandi gratia proficiſcitur: venatorio quoque exercitio more ſolenni ibidem exacto Aquaſgrani ad hiemandum reuertitur.

DCCCXX

*al. *Ludouici* MEnſe Ianuario conuentus ibidem habitus, in quo de * *Liudewiti* defectione deliberatum eſt, vt tres exercitus ſimul ex tribus partibus ad deuaſtandam eius regionem, atque ipſius audaciam coercendam mitterentur. *Borna* quoque primo per legatos, deinde ipſe veniens, quid ſibi facto opus eſſe videretur, ſuggeſſit. In eo conuentu *Bero* Comes Barcinonæ, qui iamdiu fraudis & infidelitatis a vicinis ſuis inſimulabatur, cum accuſatore ſuo equeſtri pugna confligere conatus, vincitur. Cumque vt reus maieſtatis capitali ſententia damnaretur, parſum eſt ei miſericordia Imperatoris, &
* al. *deportatus* *Rotomagum* exilio * proſcriptus eſt. Transacta hieme vt primum herba pabulum iumentis præbere potuit, tres illi exercitus contra * *Liudewitum*
* al. *Ludouicum* mittuntur: quorum vnus de Italia per alpes Noricas, alter per Carantanorum prouinciam, tertius per Baioariam & Pannoniam ſuperiorem intrauit. Et duo quidem, id eſt, dexter ac ſiniſter tardius ingreſſi ſunt, eo quod vnus alpium tranſitu hoſtium manu reſiſtente prohibebatur; alter & longitudine itineris & *Drauo* flumine, quod traiiciendum erat, impediebatur: melius autem qui per Carantanos ibat, quanquam tribus in locis ei reſiſteretur, feliciori uſus fortuna, ter hoſte ſuperato, *Drauo* etiam tranſmiſſo, celerius ad deſtinata loca peruenit. Contra hæc *Liudewitus* nihil molitus, munitione tantum caſtelli, quod in arduo monte conſtruxerat, ſe ſuoſque continuit; & nec belli nec pacis vel per ſemetipſum vel per legatos vllum ſermonem habuiſſe dicitur. Exercitus vero poſtquam in vnum conuenerunt, totam pæne regionem ferro & igne vaſtantes, haud vllo graui damno accepto, domum reuerſi ſunt. Is tamen, qui per Pannoniam ſuperiorem iter fecerat, in tranſitu *Draui* fluminis ex locorum & aquarum inſalubritate

britate ſoluti ventris incommodo grauiter affectus eſt, & pars eius non modica hoc morbo conſumpta eſt. Hi tres exercitus de Saxonia & orientali Francia, & Alemannia, Baioaria quoque atque Italia congregati ſunt. Quibus domum reuerſis, *Carniolenſes*, qui *a*) *Carcaſauum* fluuium habitant, & Foroiulienſibus pæne contigui ſunt, *Baldricho* ſe dediderunt. Idem & pars Carantanorum, quæ ad *Liudewiti* partes a nobis defecerat, facere curauit. Fœdus inter nos & *Abulaz* Regem Saracenorum conſtitutum: & neutri parti ſatis proficuum, conſulto ruptum, bellumque aduerſus eum ſuſceptum eſt. In Italico mari octo naues negotiatorum de Sardinia ad Italiam reuertentium a piratis captæ ac demerſæ ſunt. De Nordmannia vero XIII piraticæ naues egreſſæ, primo in Flandrenſi littore prædari molientes, ab iis, qui in præſidio erant, repulſæ ſunt: vbi tamen ab eis propter iniuriam aliquot caſæ viles incenſæ, & paruus numerus pecoris eſt abactus. In oſtio Sequanæ ſimilia tentantes, reſiſtentibus ſibi littoris cuſtodibus, quinque ſuorum interfectis irritæ diſceſſerunt. Tandem in Aquitanico littore proſperis vſæ ſucceſſibus, vico quodam, qui vocatur *Bundium*, ad integrum depopulato, cum ingenti præda ad propria reuerſæ ſunt. Hoc anno propter iuges pluuias & aerem humore nimio reſolutum magna incommoda contigerunt: nam & hominum & boum peſtilentia tam immane longe lateque graſſata eſt, vt vix vlla pars totius regni Francorum ab hac peſte immunis & intacta poſſet inueniri. Frumenta quoque & legumina imbrium aſſiduitate corrupta, vel colligi non poterant, vel collecta computreſcebant. Vinum etiam, cuius paruus prouentus eodem anno fuit, propter caloris inopiam acerbum & inſuaue ficbar. In quibuſdam vero locis ex inundatione fluminum, aquis in plano ſtagnantibus, autumnalis ſatio ita impedita eſt, vt penitus nil frugum ante vernum tempus ſeminaretur. Luna defecit VIII Kal. Decembr. hora noctis II. Imperator poſt actum *Cariſiaci* conuentum, autumnalemque venationem ex more completam, Aquas reuerſus eſt.

a) In antiquo manuſcr. recte, *circa* Sauum *fluuium*, legitur. Nam hæc lectio aperte falſa eſt.

DCCCXXI

Conuentus menſe Septembri Aquiſgrani habitus, & in eo de bello Liudewvitico tractatum, ac tres exercitus ordinati, qui futura æſtate perfidorum agros per vices vaſtarent. Simili modo de Marca Hiſpanica conſtitutum, & hoc illius limitis Præfectis imperatum eſt. Iterumque conuentus menſe Maio Nouiomagi habendus indictus eſt, Comitesque, qui illuc venirent, deputati. Eo anno Dominus Imperator poſt feſti paſchalis expletionem per Moſam nauigauit, ibique conſtitutam annis ſuperioribus atque conſcriptam inter filios ſuos regni partitionem recenſuit, ac iuramentis Optimatum, qui tunc adeſſe potuerant, confirmauit. Suſceptisque ibidem *Paſchalis* Romani Pontificis legatis, *Petro* videlicet Centumcellenſi Epiſcopo & *Leone* Nomenclatore, eisdem celeriter abſolutis, Comitibus etiam, qui aderant, ad expeditionem Pannonicam deſtinatis, ipſe paululum ibi remoratus, Aquasgrani reuerſus eſt. Et poſt paucos dies per Arduennam iter faciens, Treueros ac Metis venit; indeque *Rumrichi caſtellum* petens, reliquum æſtiui caloris & autumni dimidium exercitatione venatoria in *Vogeſi* ſaltu atque ſecretis exegit. Interea *Borna* Dux Dalmatiæ atque Lyburniæ defunctus eſt: & petente populo atque Imperatore conſentiente, nepos illius, nomine *Ladaſclauus*, Succeſſor ei conſtitutus eſt. Allatum eſt & de morte *Leonis* Conſtantinopolitani Imperatoris, quod conſpiratione quorundam Optimatum ſuorum, & præcipue *Michaelis* Comitis, domeſticorum inſidiis in ipſo palatio ſit interemptus; qui ſuffragio ciuium & prætorianorum militum ſtudio infulas imperii ſuſcepiſſe dicebatur. *Fortunatus* Patriarcha Gradenſis cum a quodam Presbytero ſuo, nomine *Tyberio*, apud Imperatorem fuiſſet accuſatus, quod *Liudewitum* ad perſeuerandum in perfidia, qua cœperat, hortaretur, eumque ad caſtella ſua munienda artifices & murarios mittendo iuuaret, & ob hoc ad palatium ire iuberetur, primo velut iuſſionem imple-

 turus

turus in Hiſtriam profectus eſt: inde ſimulato reditu ad ***Gradum*** ciuitatem, nullo ſuorum præter eos, cum quibus hoc tractauerat, ſuſpicante, nactus occaſionem clam nauigauit: veniensque ***Iaderam***, Dalmatiæ ciuitatem, ***Ioanni*** Præfecto prouinciæ illius fugæ ſuæ cauſas aperuit: qui eum ſtatim naui impoſitum Conſtantinopolim miſit. Medio menſe Octobri conuentus generalis apud ***Theodonis villam*** magna populi Francorum frequentia celebratur: in quo ***Lotharius***, primogenitus Imperatoris ***Ludouici***, ***Irmingardim***, ***Hugonis*** Comitis filiam, ſolenni more duxit vxorem. Illuc etiam legati Romani Pontificis, ***Theodorus*** Primicerius ac ***Florus***, cum magnis venere muneribus. Affuere & Comites in eodem conuentu iam de Pannonia regreſſi, qui depopulata deſertorum & ***Liudewito*** adhærentium vniuerſa regione, cum nullus eis ibidem copiam pugnandi feciſſet, domum regreſſi ſunt. Eminuit in hoc placito piiſſimi Imperatoris miſericordia ſingularis, quam oſtendit ſuper eos, qui cum ***Bernharto*** nepote ſuo in Italia contra caput ac regnum ſuum coniurauerunt: quibus ſibi ad præſentiam venire iuſſis, non ſolum vitam & membra conceſſit, verum etiam poſſeſſiones, iudicio legis in fiſcum redactas, magna liberalitate reſtituit. ***Adelhardum*** quoque de Aquitania, vbi exulabat, euocatum, ***Corbeiæ*** monaſterio, vt prius fuerat, Abbatem ac Rectorem eſſe iuſſit: & ***Bernarium*** fratrem eius reconciliatum eidem monaſterio reddidit. Completisque iis, quæ ad regni vtilitatem inchoauerat, & ſacramento, quod apud ***Nouiomagum*** pars Optimatum iurauerat, generaliter conſummato, ipſe Aquasgrani reuertitur. Filium autem ***Lotharium*** poſt nuptias ritu ſolenni celebratas, ad hiemandum Wormatiam miſit. De parte Danorum omnia quieta eo anno fuerunt: & ***Heriholtus*** a filiis ***Godefridi*** in ſocietatem regni receptus: quæ res tranquillum inter eos huius temporis ſtatum feciſſe putatur. Sed quia ***Ceadragus*** Abotritorum Princeps perfidiæ & cuiusdam cum filiis ***Godefridi*** factæ ſocietatis notabatur, ***Sclaomir*** æmulus eius in patriam remittitur. Qui cum in Saxoniam veniſſet, ægritudine decubuit, perceptoque baptiſmatis ſacramento defunctus eſt. Autumnalis ſatio iugitate pluuiarum in quibusdam locis impedita eſt: cui hiems in tantum prolixa ſucceſſit, & aſpera, vt non ſolum minores riui ac mediocres fluuii, verum ipſi maximi amnes, Rhenus videlicet, ac famoſiſſimi Danubius, Albisque ac Sequana, ceteraque per Galliam atque Germaniam in oceanum petentia flumina adeo ſolida glacie ſtringerentur, vt XXX vel eo amplius diebus plauſtra huc atque illuc commeantia velut pontibus vincta ſuſtinerent: cuius reſolutio non modicum villis iuxta Rheni fluenta conſtitutis damnum intulit.

DCCCXXII

IN regione ***Thuringorum*** quodam in loco iuxta fluuium ceſpis longitudine pedum L, latitudine XIV, altitudine ſeſquipedali de terra ſine manibus & præciſus & ſublatus eſt, & ab eo loco, in quo ſumptus eſt, XXV pedum ſpatio diſtans inuentus eſt. Item in parte orientali Saxoniæ, quæ Soraborum finibus contigua eſt, in quodam deſerto loco iuxta lacum, qui dicitur ***Arnſeo***, in modum aggeris terra intumuit, & limitem vnius leucæ longitudine porrectum, ſub vnius noctis ſpatio absque humani operis molimine ad inſtar valli ſuſtulit. ***Winigiſus*** Dux Spoletanus, iam ſenio confectus, habitu ſæculari depoſito monaſticæ ſe mancipauit conuerſationi, ac non multo poſt tactus corporis infirmitate deceſſit. In cuius locum ***Suppo*** Brixiæ Comes ſubſtitutus eſt. Dominus Imperator conſilio cum Epiſcopis & Optimatibus ſuis habito, fratribus ſuis, quos inuitos tonderi iuſſit, reconciliatus eſt: & tam de hoc facto, quam & de iis, quæ erga ***Bernhartum*** filium fratris ſui ***Pipini***, nec non & iis, quæ circa ***Adelhardum*** Abbatem & fratrem eius ***Walachum*** geſta ſunt, publicam confeſſionem fecit, & pœnitentiam egit: quod tamen in eo conuentu, quem eodem anno menſe Auguſto ***Attiniaci*** habuit, in præſentia totius populi ſui peregit: in quo quicquid ſimilium rerum vel a ſe vel a patre factum inuenire potuit, ſumma deuotione emendare curauit. Exercitus de Italia propter Liudevviticum bellum conficiendum in Pannoniam miſſus eſt. Ad cuius aduentum ***Liudewitus Siſcia*** ciuitate

relicta

relicta ad Sorabos, quæ natio magnam Dalmatiæ partem obtinere dicitur, fugiendo ſe contulit, & vno ex Ducibus eorum, a quo receptus eſt, per dolum interfecto, ciuitatem eius in ſuam redegit ditionem: miſſis tamen ad exercitum Imperatoris legatis ſuis, ad eius præſentiam ſe velle venire promiſit. Saxones interea iuſſu Imperatoris caſtellum quoddam trans Albim in loco, cui ***Delbende*** nomen, ædificant, depulſis ex eo Sclauis, qui illum prius occupauerant: præſidiumque Saxonum in eo oppoſitum contra incurſiones illorum. Comites Marcæ Hiſpanicæ trans ***Sicorim*** fluuium in Hiſpania profecti, vaſtatis agris & incenſis compluribus villis, & capta non modica præda regreſſi ſunt. Simili modo poſt æquinoctium autumnale a Comitibus Marcæ Britannicæ in poſſeſſionem cuiuſdam Britonis, qui rebellis tunc extiterat, nomine ***Wihormachus***, expeditione facta, & omnia ferro & igne vaſtata ſunt. Peracto conuentu, qui ***Attiniaci*** habebatur, Imperator venandi gratia Arduennam petiit, ***Lotharium*** vero filium ſuum in Italiam miſit: cum quo ***Walachum*** monachum propinquum ſuum, fratrem videlicet ***Adelharti*** Abbatis, & ***Gerungum***, oſtiariorum Magiſtrum, vna miſit: quorum conſilio & in re familiari & in negotiis ad regni commoda pertinentibus vteretur. ***Pipinum*** autem in Aquitaniam ire præcepit: cum tamen prius filiam ***Thietberti*** Comitis Matricenſis in coniugium fecit accipere; & poſt nuptias celebratas ad occiduas regiones proficiſci. Ipſe vero peracta autumnali venatione trans Rhenum hiematum ad ***Franconofurt*** profectus eſt; ibique generali conuentu congregato, neceſſaria quæque & ad vtilitatem orientalium regni ſui finium pertinentia, more ſolenni cum Optimatibus, quos ad hoc euocari iuſſerat, tractare curauit. In quo conuentu omnium orientalium Sclauorum, hoc eſt, ***Abotritorum***, ***Soraborum***, ***Wilſorum***, ***Behemannorum***, ***Maruanorum***, ***Predecentorum***, & in Pannonia reſidentium ***Auarum*** legationes cum muneribus ad ſe miſſis excepit. Fuere in eodem conuentu & legationes de Nordmannia, tam de parte ***Heriholti***, quam filiorum ***Godefridi***. Quibus omnibus auditis atque dimiſſis, ipſe in eodem loco conſtructis ad hoc neceſſariis ædificiis nouis, quemadmodum ſecum ſtatuerat, hiemauit.

DCCCXXIII

MEnſe Maio conuentus ibidem habitus eſt, in quo non vniuerſæ Franciæ primores, ſed de orientali Francia, Baioaria, Alemannia, atque Alemanniæ contermina Burgundia, & regionibus Rheno adiacentibus adeſſe iuſſi ſunt. In quo inter ceteras barbarorum legationes, quæ vel ſua ſponte venerunt, duo fratres, Reges videlicet Wilſorum, controuerſiam inter ſe de regno habentes, ad Imperatoris præſentiam venerunt: quorum nomina ſunt ***Meligaſtus*** & ***Celeadragus***: erant enim filii ***Liubi***, Regis Wilſorum, qui licet cum fratribus ſuis regnum ſuum diuiſum teneret, tamen propterea, quod natu maior eſſet, ad eum totius regni ſumma pertinebat: qui vbi commiſſo cum orientalibus Abotritis prœlio cecidiſſet, Wilſi filium eius ***Meligaſtrum***, qui maior erat, Regem ſibi conſtituunt. Sed cum is ſecundum ritum gentis commiſſum ſibi regnum parum digne adminiſtraret, illo abiecto iuniori fratri regium honorem detulerunt: quam ob cauſam ambo ad præſentiam Imperatoris venerunt. Quos cum audiſſet, gentis voluntatem proniorem in iunioris fratris honore agnouiſſet, ſtatuit, vt is delatam ſibi a populo ſuo poteſtatem haberet: ambos tamen muneribus donatos & ſacramento firmatos in patriam remiſit. Accuſatus eſt in eodem palatio apud Imperatorem ***Ceadragus*** Abotritorum Princeps, quod ſe erga partem Francorum parum fideliter ageret, & ad Imperatoris præſentiam iam diu venire diſſimulaſſet: propter quod ad eum legati directi ſunt: cum quibus ille iterum quoſdam ex primoribus gentis ſuæ ad Imperatorem miſit, perque illorum verba promiſit, ſe ad proximum hiemis tempus ad illius præſentiam eſſe venturum. ***Lotharius*** vero cum ſecundum patris iuſſionem in Italia iuſtitias faceret, & iam ſe ad reuertendum de Italia præpararet, rogante ***Paſchale*** Papa Romam venit; & honorifice ab illo ſuſceptus in ſancto ***Paſchali*** die apud ſanctum ***Petrum*** regni coronam, & Imperatoris & Auguſti nomen accepit. Inde

Papiam

Papiam regreſſus menſe Iunio ad Imperatorem venit. Qui cum Imperatori de iuſtitia in Italia a ſe partim facta partim inchoata feciſſet indicium, miſſus eſt *Adelhardus* Comes palatii, iuſſumque eſt, vt *Mauringum* Brixiæ Comitem ſecum aſſumeret, & inchoatas iuſtitias perficere curaret. *Drogonem* fratrem eius, ſub canonica vita degentem, Metenſi eccleſiæ, Cleto eiuſdem vrbis conſentiente atque eligente, Rectorem conſtituit, eumque ad Pontificatus gradum cenſuit promouendum. In eodem conuentu locus & tempus alterius conuentus habendi indicta ſunt, Nouembris videlicet menſis, & *Compendium* palatium. Peracto itaque placito & dimiſſis proceribus cum Imperator iam inde digredi ſtatuiſſet, allatum eſt ei de interitu *Liudewiti*, quod relictis Sorabis cum in Dalmatiam ad **Liudemuſſum*, auunculum *Bornæ* Ducis, perueniſſet, & aliquantum temporis cum eo moratus fuiſſet, dolo ipſius fuiſſe interfectum. Nuntiatum eſt etiam, *Theodorum* Romanæ eccleſiæ Primicerium, & *Leonem* Nomenclatorem, generum eius, in Patriarchio Lateranenſi primo excæcatos, ac deinde fuiſſe decollatos: & hoc ideo eis contigiſſe, quod ſe in omnibus fideliter erga partes *Lotharii* iuuenis Imperatoris agerent. Erant & qui dicerent, vel iuſſu vel conſilio *Paſchalis* Pontificis rem fuiſſe perpetratam. Ad quod explorandum ac diligenter inueſtigandum miſſi ſunt *Adalungus* Abbas monaſterii *S. Vedaſti*, & *Hunfridus* Comes Curienſis. Sed antequam illi fuiſſent profecti, venerunt legati *Paſchalis*, *Ioannes* Epiſcopus Siluæ candidæ, & *Benedictus* Archidiaconus ſanctæ ſedis Apoſtolicæ, rogantes Imperatorem, vt illam infamiam a Pontifice auferret, qua ille in memoratorum hominum necem conſenſiſſe credebatur. Quibus cum ille iuxta quod ratio poſtulabat reſpondiſſet, eosque dimiſiſſet, prædictos legatos ſuos ad inueſtigandam rei veritatem ſicut prius, diſpoſuit, Romam ire præcepit: ipſe reliquum æſtatis tempus in pago Wormatienſi, ac deinde in Arduenna tranſigens, peracta autumnali venatione ad Kal. Nouembr. ſicut condixerat, Compendium venit. Legati Romam venientes rei certitudinem aſſequi non potuere: quia *Paſchalis* Pontifex ſe ab huius facti communione cum magno Epiſcoporum numero iureiurando purgauit: & interfectores prædictorum, quia de familia *S. Petri* erant, ſummopere defendens, mortuos velut maieſtatis reos condemnabat, iureque cæſos pronuntiabat; atque ab hoc cum prædictis, qui ad eum miſſi fuerant, legatis, *Ioannem* Siluæ candidæ Epiſcopum, & *Sergium* Bibliothecarium, *Quirinum* quoque Subdiaconum, ac *Leonem* Magiſtrum militum, ad Imperatorem miſit. Qui cum tam per illos, quam per ſuos legatos de ſacramento Pontificis & excuſatione reorum comperiſſet, nihil vltra in hoc negotio ſibi faciendum ratus, memoratum *Ioannem* Epiſcopum & ſocios eius ad Pontificem dato conuenienti reſponſo remiſit. *Ceadragus* Abotritorum Princeps, pollicitationibus ſuis fidem adhibens, cum quibusdam primoribus populi ſui *Compendium* venit; dilatique per tot annos aduentus ſui rationem coram Imperatore non improbabiliter reddidit: qui licet in quibusdam cauſis culpabilis appareret, tamen propter merita parentum ſuorum non ſolum impunitus, verum muneribus donatus ad regnum ire permiſſus eſt. Venerat & *Heriholtus* de Nordmannia, auxilium petens contra filios *Godefridi*, qui eum patria pellere minabantur. Ob cuius cauſam diligentius explorandam, ad eosdem filios *Godefridi Theotharius* & *Rodtmundus* Comites miſſi fuerunt. Qui cauſam filiorum *Godefridi* & ſtatum totius regni Nordmannorum diligenter explorantes, aduentum *Heriholti* præceſſerunt, & Imperatori omnia, quæ in illis regionibus comperire potuere, patefecerunt: cum quibus *Ebo* Remorum Archiepiſcopus, qui conſilio Imperatoris & Romani Pontificis auctoritate prædicandi gratia ad terminos Danorum acceſſerat, & æſtate præterita multos ex iis ad fidem venientes baptizauerat, regreſſus eſt.

Hoc anno prodigia quædam extitiſſe narrantur; in quibus præcipua fuerunt in Aquenſi palatio terræ motus; & in territorio Tullenſi iuxta villam *Commerciarum* puella quædam annorum fere XXII ab omni cibo per X menſes abſtinens. Et in Saxonia, in pago, qui vocatur **Frihſazi*, XXIII villæ cæleſti igne concrematæ: & fulgura ſereno atque interdiu de cælo cadentia, & in

* al. *Ludemuſlum*

* al. *Striſazi*

& in multis regionibus fruges grandinis vaſtatione deletæ : atque in quibuſdam locis ſimul cum ipſa grandine veri lapides, iique ingentis ponderis decidere viſi. Domus quoque de cælo tactæ, hominesque ac cetera animalia paſſim fulminum ictu præter ſolitum crebro exanimata dicuntur. Secuta eſt ingens peſtilentia, atque hominum mortalitas; quæ per totam Franciam graſſata eſt, & innumeram hominum multitudinem diuerſi ſexus & ætatis grauiſſime ſæuiendo conſumſit.

DCCCXXIV

REx Bulgarorum *Omortag* velut pacis faciendæ gratia legatos cum literis ad Imperatorem miſit. Quod ille cum audiſſet, ac literas, quæ allatæ fuerant, legiſſet, rei nouitate non immerito permotus, ad explorandum diligentius inſolitæ & nunquam prius in Franciam venientis legationis cauſam, **Michelinum* quendam de Baioaria cum ipſis legatis ad memoratum Regem Bulgarorum direxit. Interea hiems aſpera valdeque prolixa eſt facta, quæ non ſolum cetera animalia, verum etiam homines quosdam immanitate frigoris extinxit. Luna defecit III Non. Mart. hora noctis ſecunda. *Suppo* Dux Spoletanus deceſſiſſe nuntiatur. Legati Romani Pontificis Romam regreſſi, eundem valida infirmitate detentum & morti iam proximum inuenerunt: qui etiam paucis poſt aduentum eorum diebus vita deceſſit. In cuius locum cum duo per contentionem populi fuiſſent electi, *Eugenius* tum Archipreſbyter tit. *SS. Sabinæ*, vincente Nobilium parte, ſurrogatus atque ordinatus eſt. Cuius rei nuntium cum *Quirinus* Subdiaconus, vnus ex iis, qui priori legatione fungebantur, ad Imperatorem detuliſſet, conuentu circiter VIII Kal. Iul. pronuntiato atque Compendii habito, ipſe ad Britannicam expeditionem per ſe faciendam animo intento, *Lotharium* filium, imperii ſocium, Romam mittere decreuit, vt vice ſua functus ea, quæ rerum neceſſitas flagitare videbatur, cum nouo Pontifice atque Romano populo ſtatueret ac firmaret. Ille ad hæc exequenda poſt medium Auguſtum in Italiam profectus eſt: Imperator vero iter, quod in Britanniam facere inſtituerat, propter famem, quæ adhuc prævalida erat, vsque ad initium autumni aggredi diſtulit: tum demum adunatis vndique omnibus copiis *Redonas* ciuitatem terminis Britanniæ contiguam venit; & inde diuiſo in tres partes exercitu, duabusque partibus filiis ſuis *Pipino* & *Ludouico* traditis, tertiaque ſecum retenta, Britanniam ingreſſus, totam ferro & igne vaſtauit: conſumtisque in hac expeditione XL vel eo amplius diebus, acceptis, quos perfido Brittonum populo imperauerat, obſidibus, *Rotomagum* ciuitatem, vbi coniugem ſe operiri iuſſerat, ad XV Kal. Decembr. reuerſus eſt: nam & illuc legatos *Michaelis* Imperatoris ſibi occurrere iuſſit. Cum quibus & *Fortunatus* Patriarcha Gradenſis regreſſus ad eius præſentiam venit. Sed legati Imperatoris literas & munera deferentes, pacis confirmandæ cauſa ſe miſſos eſſe dicentes, pro *Fortunato* nihil locuti ſunt: inter cetera tamen ad legationem ſuam pertinentia quædam de imaginum veneratione protulerunt, propter quæ ſe Romam ire atque Apoſtolicæ ſedis Præſulem conſulere debere dixerunt. Quos cum legatione eorum audita ac reſponſo reddito abſolueret, vt ſe velle dicebant, Romam ducere iuſſit. *Fortunatum* etiam de cauſa fugæ ipſius percunctatus, Romam ire iuſſit, vt a Pontifice examinaretur. Ipſe vero Aquasgrani, vbi hiemare ſtatuerat, profectus eſt. Quo cum veniſſet, & ibi natalem Domini celebraſſet, allatum eſt ei, quod legati Bulgarorum Regis eſſent in Baioaria: quibus obuiam mittens, ipſos vsque ad tempus congruum ibidem manere præcepit. Ceterum legatos Abotritorum, qui vulgo *Prædenecenti* vocantur, & contermini Bulgaris Daciam Danubio adiacentem incolunt, qui & ipſi aduentare nuntiabantur, illico venire permiſit. Qui cum a Bulgaris inique infeſtari ſe quererentur, & contrà eos auxilium ſibi fieri depoſcerent, domum ire, atque iterum ad tempus Bulgarorum legatis conſtitutum redire iuſſi ſunt. *Suppone* apud Spoletum, ſicut dictum erat, defuncto, eundem Ducatum *Adelhartus* Comes palatii, qui minor vocabatur, accepit: qui cum vix quinque menſes eodem honore potiretur, correptus febre deceſſit. Cui cum

* al. *Machelinum*

Moringus Brixiæ Comes ſucceſſor eſſet electus, nuntio honotis ſibi deputati accepto decubuit, & paucis interpoſitis diebus vitam finiuit. *Aeblus* & *Aſi-* *al. Pampi- onem *narius* Comites cum copiis Vaſconum ad * *Pompelonem* miſſi, cum peracto iam ſibi iniuncto negotio reuerterentur, in ipſo Pyreneo perfidia montanorum in inſidias deducti ac circumuenti, capti ſunt: & copiæ, quas ſecum habuere, pæne vsque ad internecionem deletæ. Et *Aeblus* quidem *Cordubam* miſſus, *Aſinarius* vero miſericotdia eorum, qui eum ceperant, quaſi conſanguineus eorum eſſet, domum tedire permiſſus eſt. *Lotharius* vero iuxta patris præceptum Romam profectus, ab *Eugenio* Pontifice honotifice ſuſcipitur. Cui cum iniuncta ſibi patefaceret, ſtatum populi Romani iamdudum quorundam Præſulum peruerſitate deptauatum, memorari Pontificis beneuola aſſenſione ita correxit, vt omnes, qui retum ſuarum diteptione grauiter fuerant deſolati, de reſtitutione bonorum ſuorum, quæ pet illius aduentum Deo donante prouenerat, magnifice eſſent conſolati.

Hoc anno paucis ante ſolſtitium æſtiuale diebus in territotio Auguſtudunenſi aete in tempeſtatem ſubita mutatione conuerſo, ingens fragmentum ex glacie ſimul cum grandine decidiſſe narratur: cuius longitudo XV, latitudo VII, craſſitudo II pedes habuiſſe dicitur.

DCCCXXV

SAcro paſchali feſto ſolenniter Aquisgrani celebrato, arridente iam verno tempore, Imperator venandi gratia Nouiomagum profectus, legatos Bulgarotum circa medium Maium Aquasgrani venire præcepit: nam tunc illo teuerti ſtatuit, habiturus ibidem conuentum, quem de Britannia regreſſus eo ſe tempote ibidem habiturum Optimatibus indicauerat. Quo cum peracta venatione fuiſſet teuerſus, Bulgaricam legationem audiuit: erat enim de terminis ac finibus inter Bulgaros ac Francos conſtituendis. Affuerunt in eo conuentu pæne omnes Bτitanniæ primores, inter quos & *Wihormachus*, qui perfidia ſua & totam Britanniam conturbauerat, & obſtinatione ſtultiſſima ad memoratam expeditionem illo faciendam Imperatotis animum prouocauerat: tandem ſanioti vſus conſilio, ad fidem Imperatotis, vt ipſe dicebat, venire non dubitauit. Cui cum Imperator & ignoſceret, & muneribus donatum cum ceteris gentis ſuæ primotibus domum remeare permitteret, promiſſam fidem, vt prius conſueuetat, gentilitia perfidia commutauit: vicinos ſuos incendiis & direptionibus, in quantum potuit, non ceſſans infeſtate, donec ab *al. Lamberti hominibus * *Lautberti* Comitis in domo propria citcumuentus atque interfectus eſt. Imperatot veto audita Bulgarotum legatione pet eosdem, qui ad eum miſſi fuetant, legatos, Regi eorum miſſis literis, ptout videbatur, te- *al. Rumerici montem ſpondit: dimiſſoque conuentu in *Vogeſum* ad * *Rumrichi* arcem venandi gratia profectus, filium ſuum *Lotharium* ex Italia tegteſſum, ibique ad ſe venientem ſuſcepit; ac peracta venatione Aquasgrani tediens, genetalem populi ſui conuentum more ſolenni menſe Auguſto habuit. In quo conuentu inter ceteras legationes, quæ de diuerſis regionibus venetunt, etiam filiorum *Godefridi* de Notdmannia legatos audiuit, ac pacem, quam iidem ſibi petebant, cum eis in Matca eorum menſe Octobri confirmari fecit. Completis itaque omnibus negotiis, quæ ad illius conuentus rationem pertinere videbantut, Nouiomagum cum filio maiore conceſſit; minorem veto *Ludouicum* in Baioatiam direxit: ipſe autumnali venatione completa circa hiemis initium Aquasgrani teuetſus eſt.

In tettitorio Tullenſi iuxta *Commerciacum* villam puella annorum circiter XII, poſt ſacram communionem, quam in Paſchate de Sacerdotis manu Chriſtiano more ſuſceperat, primo pane, deinde aliis omnibus cibis & potibus abſtinens, in tantum ieiunaſſe perhibetut, vt nulla penitus corporis alimenta percipiens, ſine omni victus deſiderio integrum triennium compleuerit. Cœpit autem ieiunare anno incarnationis Dominicæ DCCCXXIII, ſicut in ipſius anni deſctiptione ſuperius annotatum eſt: & hoc anno, id eſt, DCCCXXV circa Nouembris menſis initium peracto ieiunio eſcam ſumere, ac more ceterorum mortalium manducando viuere cœpit.

DCCCXXVI

CVm Regi Bulgarorum legati ſui, quid egiſſent, renuntiarent, iterum eum,
quem primo miſerat, ad Imperatorem cum literis remiſit, rogans, vt
ſine mora terminorum definitio fieret; vel ſi hoc non placeret, ſuos quisque
terminos ſine pacis fœdere tuerentur. Cui Imperator, quia fama erat, Bul-
garorum Regem a ſuo quodam Optimate aut regno pulſum aut interfectum,
reſpondere diſtulit: illoque expectare iuſſo, propter famæ certitudinem com-
periendam *Bertrichum* palatii Comitem ad *Balderichum* & * *Gerholtum* *al. Geroldum
Comites, & Auarici limitis Cuſtodes in Carantanorum prouinciam miſit:
qui cum reuerſus nihil certi ſuper iis, quæ fama vulgauerat, reportaſſet, Im-
perator legatum ad ſe vocatum ſine literis remeare fecit. Interea *Pipinus*
Rex, filius Imperatoris, vt iuſſus erat, cum ſuis Optimatibus & Hiſpanici
limitis Cuſtodibus circa Kalend. Febr. Aquasgrani, nam ibi tunc Imperator
hiemauerat, venit; cum quibus vbi de tuendis contra Saracenos occiden-
talium partium finibus eſſet tractatum & concluſum, *Pipinus* in Aquitaniam
regreſſus, ibidem totam ſequentem æſtatem transegit. Imperator vero me-
dio Maio Aquis egreſſus, circa Kal. Iun. ad * *Ingelheim* venit; habitoque *al. Ingilin-
ibi conuentu non modico, multas & ex diuerſis terrarum partibus miſſas heim
legationes audiuit & abſoluit; inter quas præcipua ceterisque præeminens
erat legatio Romani Pontificis, qua fungebantur *Leo* Centumcellenſis Epiſco-
pus & *Theophylactus* Nomenclator: & de regionibus tranſmarinis *Domini-
cus* Abbas de monte Oliueti: legati quoque filiorum *Godefridi* Regis Dano-
rum, pacis ac fœderis cauſa miſſi: & de Sclauorum regionibus quidam Abo-
tritorum Princeps, *Ceadragum* Ducem ſuum accuſantes. Accuſabatur &
Tunglo, vnus de Soraborum primoribus, quod & ipſe dicto audiens non
eſſet. Quorum vtrique denuntiatum eſt, quod ſi medio Octobri ad Impe-
ratoris generalem conuentum venire diſtulerint, condignas perfidiæ ſuæ pœ-
nas eſſe daturos. Venerunt & ex Britonum primoribus, quos illius limitis
Cuſtodes adducere voluerunt. Eodemque tempore * *Heriholtus* cum vxore *al. Herioldus
& magna Danorum multitudine veniens, Moguntiaci apud *S. Albanum* cum
iis, quos ſecum adduxit, baptiſatus eſt, multisque muneribus ab Imperatore
donatus, per Friſiam, qua venerat via, reuerſus eſt: in qua prouincia Co-
mitatus, qui *Rhiuſtri* vocatur, eidem datus eſt, vt in eum ſe cum rebus
ſuis, ſi neceſſitas exigeret, recipere potuiſſet. Affuerunt & in eodem con-
uentu *Balderichus* & * *Gerholtus* Comites, ac Pannonici limitis Præfecti,
& adhuc de motu Bulgarorum aduerſum nos nihil ſe ſentire poſſe teſtati ſunt.
Venit cum *Balderico* Preſbyter quidam de Venetia, nomine *Georgius*,
qui ſe organum poſſe facere aſſerebat: quem Imperator Aquasgrani cum
Thancolfo Sacellario miſit, & vt ei omnia ad id inſtrumentum efficiendum
neceſſaria præberentur, imperauit: indictoque ac pronuntiato ad medium
Octobris generali conuentu, ceteris omnibus more ſolenni abſolutis, ipſe
trans Rhenum ad villam, quæ * *Sels* vocatur, cum Comitatu ſuo profectus *al. Salz
eſt. Ibi ad eum legati Neapolitanorum venerunt, atque inde accepto re-
ſponſo ad ſua regreſſi ſunt. Ibi ad eius notitiam perlatum eſt de fuga ac per-
fidia *Aizonis*, quomodo fraudulenter * *Auſonam* ingreſſus, & a populo illo, *al. Auſo-
quem dolo deceperat, receptus, totam ciuitatem deſtruxiſſet; caſtella eius- niam
dem regionis, quæ firmiora videbantur, muniuiſſet; miſſoque ad *Abdi-
rachmam* Regem Saracenorum fratre ſuo, auxilium, quod petebat, contra
noſtros accepiſſet. Sed Imperator, licet huius rei nuntium grauiter ferret,
nihil tamen inconſulte gerendum iudicans, conſiliariorum ſuorum aduen-
tum ſtatuit operiri; tranſactaque autumnali venatione circa Kal. Octobr.
per Mœnum fluuium usque ad *Franconofurt* ſecunda aqua nauigauit. Inde
ad *Ingelheim* medio Octobri veniens, generalem ibi, vt indictum erat,
populi ſui conuentum habuit: in quo & *Ceadragum*, Abotritorum Ducem,
nec non & *Tunglonem*, qui apud eum perfidiæ accuſabatur, audiuit: &
Tunglonem quidem, accepto ab eo filio eius obſide, domum redire permi-
ſit; *Ceadragum* vero, ceteris Abotritis dimiſſis, ſecum retinuit, miſſisque
ad populum Abotritorum legatis, ſi eum ſibi vulgus regnare vellet, perqui-

rete iuſſit: ipſe autem Aquasgrani, vbi hiemare conſtituerat, profectus eſt. Cumque legati, quos ad Abotritos miſerat, reuerſi nuntiaſſent, variam gentis illius ſuper Rege ſuo recipiendo ſententiam, optimos tamen ac præſtantiſſimos quoſque de illius receptione concordare, acceptis ab eo, quos imperauerat, obſidibus, in regnum ſuum eum fecit reſtitui. Dum hæc aguntur, * *Ludouicus* Abbas *S. Dionyſii* martyris Romam mittens, annuente precibus eius *Eugenio*, ſanctæ ſedis Apoſtolicæ tunc Præſule, oſſa beatiſſimi martyris Chriſti *Sebaſtiani* accepit, & ea apud *Sueſſionam* ciuitatem in baſilica *S. Medardi* collocauit. Vbi dum adhuc inhumata in loculo, in quo allata fuerunt, iuxta tumulum *S. Medardi* iacerent, tanta ſignorum ac prodigiorum multitudo claruit, tanta virtutum vis in omni genere ſanitatum per diuinam gratiam in nomine eiuſdem beatiſſimi martyris emicuit, vt a nullo mortalium eorundem miraculorum aut numerus comprehendi, aut varietas verbis valeat enuntiari: quorum quædam tanti ſtuporis eſſe narrantur, vt humanæ imbecillitatis fidem excederent, niſi certum eſſet, Dominum noſtrum Ieſum Chriſtum, pro quo idem paſſus eſt, omnia quæ vult per diuinam potentiam facere poſſe, in qua illi omnis creatura in cælo & in terra ſubiecta eſt.

*al. Hildoinus

DCCCXXVII

IMperator *Heliſachar* Presbyterum & Abbatem, & cum eo *Hildibrandum* atque *Donatum* Comites ad motus Hiſpanicæ Marcæ componendos miſit. Ante quorum aduentum *Aizo*, Saracenorum auxilio fretus, multa eiuſdem limitis Cuſtodibus aduerſa intulit, eoſque aſſiduis incurſionibus adeo fatigauit, vt quidam illorum relictis, quæ tueri debebant, caſtellis recederent. Defecit ad eum filius *Beronis*, nomine *Willemundus*, & alii complures nouarum rerum gentilitia leuitate cupidi, iunctique Saracenis *Ceritaniam* & *Vallenſem* rapinis atque incendiis quotidie infeſtabant. Cumque ad ſedandos ac mitigandos Gothorum atque Hiſpanorum in illis finibus habitantium animos, *Heliſachar* Abbas cum aliis ab Imperatore miſſis multa & propria induſtria & ſociorum conſilio prudenter adminiſtraret, *Bernhartus* quoque Barcinonæ Comes *Aizonis* inſidiis & eorum, qui ad eum defecerant, calliditati ac fraudulentis machinationibus pertinaciſſime reſiſteret, atque eorum temerarios conatus irritos efficeret, exercitus a Rege Saracenorum *Abdirachman* ad auxilium *Aizoni* ferendum miſſus, *Cæſarauguſtam* veniſſe nuntiatur; ſuper quem *Abumaruan*, Regis propinquus, Dux conſtitutus, ex perſuaſione *Aizonis* haud dubiam ſibi victoriam pollicebatur. Contra quem Imperator filium ſuum *Pipinum* Aquitaniæ Regem cum immodicis Francorum copiis mittens, regni ſui terminos tueri præcepit: quod ita factum eſſet, ni Ducum deſidia, quos Francorum exercitui præfecerat, tardius quam rerum neceſſitas poſtulabat, is, quem ducebat, ad Marcam veniſſet exercitus. Quæ tarditas in tantum noxia fuit; vt Abumaruan vaſtatis Barcinonenſium ac Gerundenſium agris, villiſque incenſis, cunctis etiam, quæ extra vrbes inuenerat, direptis, cum incolumi exercitu Cæſarauguſtam ſe reciperet, priuſquam a noſtro exercitu vel videri potuiſſet. Huius cladis præſagia credita ſunt viſæ multoties in cælo acies, & ille terribilis nocturnæ coruſcationis in aere diſcurſus. Imperator autem duobus conuentibus habitis, vno apud *Nouiomagum* propter falſas *Hohrici* filii *Godefridi* Regis Danorum pollicitationes, quibus ſe illo ad Imperatoris præſentiam venturum promiſerat; altero apud *Compendium*, in quo & annualia dona ſuſcepit; & iis, qui ad Marcam Hiſpanicam mittendi erant, qui vel qualiter agere deberent, imperauit; ipſe inter *Compendium* & *Cariſiacum*, ceteraque iis vicina palatia vſque ad hiberni temporis initium conuerſatus eſt. Interea Reges Danorum, filii ſcilicet *Godefridi*, *Heriholtum* de conſortio regio eiicientes Nordmannorum finibus excedere compulerunt. Bulgari quoque Sclauos, in Pannonia ſedentes, miſſo per Drauum nauali exercitu, ferro & igne vaſtauerunt, &, expulſis eorum Ducibus, Bulgaricos eis Rectores conſtituerunt. *Eugenius* Papa menſe Auguſto deceſſit, in cuius

ius locum *Valentinus* Diaconus a Romanis electus & ordinatus vix menſem in Pontificatu compleuit. Quo defuncto *Gregorius* Presbyter *S. Marci* electus, ſed non prius ordinatus eſt, quam legatus Imperatoris Romam veniret, & electionem populi examinaret. Legati Imperatoris *Michaelis* de Conſtantinopoli, quaſi propter fœdus confirmandum miſſi, Septembri menſe Compendium venerunt: quos Imperator benigne receptos ibi audiuit & abſoluit. Corpora beatiſſimorum martyrum *Marcellini* & *Petri* de Roma ſublata, & Octobri menſe in Franciam translata, ibi multis ſignis atque virtutibus clarificata ſunt.

DCCCXXVIII.

CONuentus Aquisgrani menſe Februario factus eſt, in quo cum de multis aliis cauſis, tum præcipue de iis, quæ in Marca Hiſpanica contigerunt, ratio eſſet habita, & legati, qui exercitui præerant, culpabiles fuiſſent inventi, iuxta merita honorum amiſſione multati ſunt. *Baldericbus* etiam Dux Foroiulienſis, cum propter eius ignauiam Bulgari fines Pannoniæ ſuperioris impune vaſtaſſent, honoribus priuatus, & Marca inter IV Comites diuiſa eſt. *Halidgarius* Cameracenſis Epiſcopus & *Anſfridus* Abbas monaſterii Nunantulæ Conſtantinopolim miſſi, & a *Michaele* Imperatore honorifice ſuſcepti ſunt. Imperator Iunio menſe ad *Ingelheim* venit, ibique per aliquot dies placitum habuit: in quo cum de filiis ſuis *Lothario* & *Pipino* cum exercitu ad Marcam Hiſpanicam mittendis conſilium iniiſſet, & id, quomodo fieret, ordinaſſet, legatos etiam Romani Pontificis, *Quirinum* Primicerium ac *Theophylactum* Nomenclatorem, qui ad eum illo venerant, audita eorum legatione dimiſiſſet, ad villam *Franconofurt* profectus eſt: ibique aliquamdiu moratus, *Wormatiam* venit, & inde *Theodonis villam* perrexit: qui cum *Lugdunum* veniſſet, conſedit, nuntium operiens, qui ſe de Saracenorum aduentu faceret certiorem. In qua expectatione cum *Pipino* fratre colloquitur: & comperto, quod Saraceni ad Marcam venire aut timerent aut nollent, redeunte in Aquitaniam fratre, ipſe ad patrem Aquasgrani reuertitur. Interea cum in confinibus Nordmannorum tam de fœdere inter illos & Francos confirmando, quam de *Heriholti* rebus tractandum eſſet, & ad hoc pæne totius Saxoniæ Comites ſimul cum Marchionibus illo conueniſſent, *Heriholtus* rerum gerendarum nimis cupidus, condictam & per obſides firmatam pacem rupit, incenſis ac direptis aliquot Nordmannorum villis. Quod audientes filii *Godefridi* contractis ſubito copiis ad Marcam veniunt, & noſtros in ripa *Egidoræ* fluminis ſedentes, ac nihil tale opinantes tranſito flumine adorti caſtris exuunt, eiſque in fugam actis cuncta diripiunt, ac ſe cum omnibus copiis ſuis in ſua caſtra recipiunt. Deinde inito conſilio, vt vltionem huius facti præuenirent, miſſa legatione ad Imperatorem, quam inuiti & quanta neceſſitate coacti id facerent, expoſuerunt: ſe tamen ad ſatisfactionem eſſe paratos; & hoc Imperatoris eſſe arbitrio, quatenus ita fieret, emendatum, vt de reliquo pax firma maneret. *Bonifacius* Comes, cui tutela *Corſicæ* inſulæ tunc erat commiſſa, aſſumpto ſecum fratre **Berethario*, & aliis quibuſdam Comitibus de Tuſcia *Corſicam* atque *Sardiniam* parua claſſe circumuectus, cum nullum in mari piratam inueniſſet, in Africam traiecit, & inter *Vticam* & *Carthaginem* egreſſus, innumeram incolarum multitudinem ſubito congregatam offendit; cum qua & prœlium conſeruit, & quinquies vel eo amplius fuſam fugatamque profligauit: magnaque Afrorum multitudine proſtrata, aliquot etiam ſociorum ſuorum per temeritatem amiſſis, in naues ſuas ſe recepit; atque hoc facto ingentem Afris timorem incuſſit. Luna Kal. Iul. primo diluculo in occaſu ſuo defecit. Similiter & VIII Kal. Ianuar. id eſt, in natali Domini, media nocte obſcurata eſt. Imperator circa ſolennitatem *S. Martini* Aquasgrani ad hiemandum venit, ibique totum hiberni temporis ſpatium diuerſis conuentibus ob neceſſaria regni negotia congregatis impendit.

* in antiq. mſcr. *Berthario*

DCCCXXIX

POſt exactam hiemem in ipſo quadrageſimali ieiunio paucis ante ſanctum Paſcha diebus Aquis terræ motus noctu factus, ventusque tam vehemens coortus eſt, vt non ſolum humiliores domus, verum etiam ipſam ſanctæ Dei genitricis baſilicam, quam *Cappellam* vocant, tegulis plumbeis tectam, ex parte non modica denudaret. Imperator diuerſis occupationibus vsque ad Kal. Iul. Aquis moratus, tandem ad conuentum Wormatiæ habendum cum comitatu ſuo menſe Auguſto ſtatuit proficiſci. Sed priusquam inde moueret, nuntium accepit, Nordmannos velle *transalbinam Saxoniæ regionem inuadere, atque exercitum, qui hoc facturos eſſet, noſtris finibus appropinquare. Quo nuntio commotus, miſit in omnes Franciæ regiones, & iuſſit, vt ſumma feſtinatione tota populi ſui multitudo in Saxoniam veniret, indicans ſimul, velle ſe apud *Noueſium* medio Iulio Rhenum tranſire. Sed vbi vanam eſſe compererat, quæ de Nordmannis fama diſperſa erat, ſicut conſtituerat, medio Auguſto Wormatiam venit, ibique habito generali conuentu & oblata ſibi annua dona ſuſcepit, & legationes plurimas, quæ tam de Roma ac Beneuento, quam de aliis longinquis regionibus venerant, & audiuit & abſoluit. *Lotharium* quoque filium finito conuentu in Italiam miſit; ac *Bernhartum* Comitem Barcinonæ, qui eatenus in Marca Hiſpaniæ præſidebat, Camerarium in palatio ſuo conſtituit. Aliis etiam cauſis, quæ ad illius placiti completionem pertinere videbantur, congruo modo diſpoſitis atque completis, populoque ad ſua ire dimiſſo, ipſe ad autumnale venationis exercitium ad *Franconofurt* villam profectus eſt: qua tranſacta ad hiemandum Aquasgrani reuerſus, ibidem ſancti *Martini* atque *Andreæ* Apoſtoli, nec non ipſum ſacroſanctæ dominicæ natiuitatis diem cum magna lætitia & exultatione celebrauit.

* tranſalbianam in mſcr.

Circa tempus porro quadrageſimale, cum Imperator loca mari circumiacentia peragraret, factionis iniquæ principes, vltra ferre non valentes, occultatum diu vulnus detegunt. Nam primum inter ſe primores quodam fœdere coniurant, deinde minores ſibi adgregant, quorum pars mutationis ſemper cupida, more canum auiumque rapacium, alienum detrimentum ſuum quærunt fieri ſuppletionis argumentum. Freti ergo multitudine & aſſenſu plurimorum, filium Imperatoris *Pipinum* adeunt, prætendentes abiectionem ſui, morum *Bernhardi* inſolentiam, deſpectionem ceterorum, aſſerentes etiam, eum, quod dictu nefas eſt, thori inceſtatorem paterni; patrem porro adeo quibusdam eluſum præſtigiis, vt hæc non modo vindicare, ſed nec aduertere poſſit. Oportere ergo dicebant bonum filium indigne ferre dedecus paternum, ablatisque e medio talibus, patrem reſtituere & menti & dignitati: & hæc agentem non ſolum fama proſequeretur virtutis, ſed etiam amplificatio regni: hoc prætexentes nomine culpam. His ergo allectus incitamentis iuuenis, cum eis & ſuorum multis copiis, per Aurelianenſem vrbem, ſublato inde *Odone*, & reſtituto *Marfrido*, *Wermbriam* vsque venerunt. At vero Imperator, vt eorum conſpirationem contra ſe & vxorem, *Bernhardumque* obſtinatiſſime initam comperit, feraliterque armatam, *Bernhardum* quidem fugæ præſidio ſeſe committere permiſit, vxorem autem *Landini* eſſe, & in monaſterio *S. Mariæ* conſiſtere voluit, ipſe autem *Compendium* venit. Porro hi, qui cum *Pipino Wermbriam* venerunt, miſſo *Werino* & *Lamberto*, aliisque quampluribus, *Iudith*. Reginam ex ciuitate, monaſteriique baſilica eductam ad ſe vsque perduci fecerunt: quam poſt diuerſi generis pœnas morte propoſita adegerunt, vt promitteret, ſe, ſi copia ſibi daretur cum Imperatore loquendi, perſuaſuram, vt abiectis armis comisque reciſis monaſterio ſe inferret; ſe etiam impoſito velo capiti itidem facturam. Quam rem quanto plus cupiebant, tanto facilius crediderunt. Miſſis enim cum ea ſuorum aliquibus ad Imperatorem vsque deduxerunt; cui cum ille ſecretius ſecum loquendi licentiam præſtitiſſet, permittente illo, vt mortem euadere poſſet, ipſa velum ſuo capiti impoſuit; de attonſione porro ſua Imperator tempus deliberandi popoſcit. Tanto enim Imperator, aliis benigne ſemper viuens, iniuſto odio laborabat, vt tæderet eos vitæ ipſius, cuius

illi

illi niſi beneficio viuerent, iuſte & merito vita caruiſſent. Redeunte ergo ad ſe Regina, aliis quidem malis remperarunt, damnationi autem conſentientes, vulgus exilio eam deportari & in monaſterium *S. Radegundis* iuſſerunt detrudi. Circa Maium porro menſem *Lotharius* ex Italia venit, patremque *Compendii* reperit: ad eum venientem tota ſe illa contulit factio Imperatori inimica; ipſe tamen tunc temporis nihil patri intuliſſe viſus eſt dedecoris, probauit autem, quæ geſta erant. Denique *Heribertus Bernhardi* frater luminum amiſſione multatus eſt, contra votum Imperatoris. *Odo*, conſobrinus illius, armis ablatis exilio deportatus, tanquam eorum, quæ *Bernhardo* & Reginæ adclamabantur conſcii & fautores. In talibus ergo conſiſtens, ſolo nomine Imperator, æſtatem tranſegit.

DCCCXXX

CVm autem inſtaret autumnalis temperies, hi, qui Imperatori contraria ſentiebant, alicubi in Francia conuentum fieri generalem, volebant. Imperator autem clanculum obnitebatur, diffidens quidem Francis, magisque ſe credens Germanis. Obtinuit tamen ſententia Imperatoris, vt *Neomagi* populus conueniret. Verens porro, ne multitudo contrariorum ſuperaret paucitatem fidelium ſuorum, iuſſit, vt vnusquisque ad idem veniens placitum, ſimplici vteretur comitatu: præcepit etiam Comitem *Lambertum* finium ſibi deputatorum cuſtodiam habere; cui *Heliſacharem* Abbatem iuris reddendi cauſa adiunxit. Tandem ergo *Neomagum* ventum eſt, omnisque Germania eo confluxit, Imperatori auxilio futura. Imperator autem volens adhuc vires aduerſariorum attenuare, *Hildunum* Abbatem culpans interrogabat, cur eum ſimpliciter venire iuſſus ſit, hoſtiliter aduenerit: qui cum negare nequiret, continuo ex palatio exire iuſſus eſt, & cum pauciſſimis hominibus iuxta *Padræbrunnam* in expeditionali hiemare tabernaculo. *Walah* Abbas iuſſus eſt ad monaſterium redire *Corbeiæ*, ibique regulariter obuerſari. Hæc cum hi, qui Imperatori aduerſaturi conuenerant, viderent, ad deſperationem vltimam, fracti viribus, ſeſe verterunt, denique per totam noctem coeuntes atque ad habitaculum *Lotharii* filii Imperatoris conuenientes, hortabantur aut bello confligendum; aut aliquo ſecedendum absque Imperatoris voluntate. In qua deliberatione cum totam expendiſſent noctem, mane Imperator filio mandat, ne inimicis communibus credat, ſed ad ſe tanquam patrem filius veniat. Quibus ille auditis, licet dehortantibus, qui circa illum erant, ad patrem venit; a quo non eſt aſpera increpatione obiurgatus, ſed modeſta lenitate correctus. Ingreſſo autem illo intra penetralia regiæ domus, diabolo inſtigatore vulgus inter ſe furere cœpit, proceſſiſſetque furor usque ad mutuam cædem, niſi imperatoria proſpexiſſet prudentia. Dum enim illi inter ſe tumultuantes pæne in inſanum ruerent furorem, Imperator ad cunctorum cum filio proceſſit aſpectum: quo facto omnis illa conquieuit feralis commotio. Imperatoria enim audita oratione, omnis popularis tumultus diſſoluitur. Poſthæc Imperator omnes illos huius impiæ coniurationis principes ſub priuata cuſtodia præcepit adſervari: quos poſtea ad iudicium adductos, cum omnes iuris cenſores filiique Imperatoris iudicio legali tanquam reos maieſtatis decernerent, capitali ſententia feriri, nullum ex eis permiſit occidi, ſed vſus, vt multis viſum eſt, leniori quam debuit pœna, ſibi tamen conſueto benignitatis & clementiæ more, laicos quidem præcepit locis opportunis attondi: clericos vero in conuenientibus itidem monaſteriis cuſtodiri. His peractis ad hiemandum Imperator Aquasgrani ſeceſſit. Habuit autem per idem tempus ſecum ſemper *Lotharium* filium. Miſit interea in Aquitaniam, coniugemque reuocauit, fratresque illius *Conradum* & *Rodolfum* iamdudum attonſos. Eam tamen coniugis honore non eſt dignatus, donec ſe legali præſcripto modo ab obiectis purgaret: quod poſtquam geſtum eſt, quadrageſimale tempus Paſchæque ſolennitatem in eodem loco celebrauit.

DCCCXXXI

PAſchalibus ergo peractis ſolemnibus, ad *Igilinheim* Imperator perrexit. Eo quoque tempore conſuetæ non immemor miſericordiæ, quæ ab initio cum illo creuit, & de vtero matris videtur cum ipſo egreſſa, eos, quos dudum exigentibus meritis per diuerſa deputauerat loca, euocatos bonis propriis reſtituit; & ſi qui attonſi fuerant, ſic ne manere, an in habitum redire priſtinum vellent, facultatem dedit. Dehinc Imperator in partes *Rumerici montis* per * *Voſagum* tranſiit, ibique piſcationi atque venationi indulſit, & filium *Lotharium* in Italiam remiſit. Porro autumni tempore in *Theodonis villa* conuenire generaliter ſuum populum præcepit. In quo loco tres legati Sarracenorum a tranſmarinis venere partibus, quorum duo Sarraceni, vnus Chriſtianus fuit, adferentes ſuæ grandia munera patriæ, odorum ſcilicet diuerſa genera & pannorum: qui pace petita & accepta remiſſi ſunt. Adfuit etiam *Bernhardus*, qui modo prædicto fugiendo ſe ſaluans, diu in finibus Hiſpaniæ exulauerat. Is Imperatorem adiens, modum ſe purgandi ab eo quærebat more Francis ſolito, ſcilicet crimen obiicienti ſemet obiicere volens, armiſque impacta diluere. Sed accuſator cum licet quæſitus deeſſet, ceſſantibus armis purgatio facta eſt iuramentis. Præceperat porro Imperator, vt huic placito filius eius intereſſet *Pipinus*. Sed ille conuentui ſe ſubtraxit, poſt placitum autem aduenit. Imperator autem volens & hanc inobedientiam, plurimamque in eo caſtigare morum inſolentiam, ſecum eum morari iuſſit, & vsque ad natiuitatem Domini *Aquis* tenuit. Sed ille vltra ſe velle teneri grauatus, fugam capeſſit, & inſcio patre in Aquitaniam conceſſit. Imperator vero, vt cœperat, Aquis permanſit.

* al. *Walgaſum*

DCCCXXXII

HIemis rigore tranſacto & vernali ſucceſſu reducto, nuntiatum eſt Imperatori, quoſdam excitatos motus in Baioaria, ad quorum compreſſionem feſtinus abiit, & ad *Augſpurg* vsque venit, inſurgentia ſedauit, cito rediit, conuentumque publicum Aurelianis fieri iuſſit, ibique *Pipinum* ſibi occurrere mandauit: qui, licet inuitus, occurrit. Sed conſiderans Imperator quorundam malorum hominum conſilia, filii animos tam minis quam promiſſionibus ad deteriora peruertere feſtinantium, maximeque *Bernhardum* verens, cuius conſilio vti tunc *Pipinus* dicebatur, qui & ipſe tunc in Aquitania morabatur, Ligeri transmiſſo, cum commeatu ſuo ad *Iocundiacum* venit palatium, in territorio Limouico ſitum, vbi ventilata vtriusque cauſa, *Bernhardus* quidem, cum inſimularetur infidelitatis, nec tamen vsque ad congreſſionem probator procedere vellet, honoribus eſt priuatus. Pipinus vero propter prauorum morum correctionem ſub cuſtodia priuata Treuerim perduci iuſſus; quo cum duceretur & indulgentius haberetur, a ſuis cuſtodiæ noctu ſubducitur, & vsque ad Imperatoris ab Aquitania reditum, quaqua verſum voluit, peruagatur. Et tunc quidem Imperator inter filios ſuos *Lotharium* atque *Carolum* quandam diuiſionem regni conſtituit, quæ tamen ingruentibus impedimentis, quæ dicenda ſunt, pro voto minime ceſſit. Eo porro tempore viſum eſt Imperatori, ab Aquitania ſecedere, & indicto *Turoni* conuentu filium *Pipinum* eodem vocauit. Eo vero patris conſpectum non ferente, neque venientre, conuentus dimittitur.

Hoc anno primo quidem pluuiarum inundantia, deinde humectatio terræ glaciali ſtringente rigore, quæ adeo noxia fuit, vt ſubtritis pedibus equinis, rarus quisquam foret, qui vectatione equorum vteretur. Fracto ergo exercitu multo laboris incommodo, & improuiſos excurſus Aquitanorum ſubinde & moleſte ferente, ſtatuit Imperator ad villam, cui nomen eſt *Reſtis*, venire, ibique Ligeris amne transmiſſo, in Franciam hiematum redire: quod & fecit, licet minus honeſte, quam decuit.

DCCCXXIII

DCCCXXXIII

HVmano porro generi pacique contrarius diabolus, nequaquam ab Imperatoris infeſtatione feriabatur, ſed per ſatellitum ſuorum verſutias, filios ſollicitabat, perſuadens illis, quod pater eos vltro perdere vellet, non conſiderantes, quod qui mitior eſſet etiam externis, adeo immanis non poſſet effici ſuis. Sed quia corrumpunt bonos mores colloquia praua, & lapidum etiam duritiem mollis aquæ guttula ſæpius inliſa terebrare ſolet, randem ad id ventum eſt, vt filios Imperatoris in vnum copiis, quibus poterant, coire facerent, *Gregorium* Papam aduocarent ſubornato, quaſi qui patri ſolus filios reconciliare deberet & poſſet. Rei tamen veritas poſt claruit. Imperator porro econtra peracto Paſchate *Wormatiam* venit cum valida manu, ibique, quid agendum ſibi foret, diu deliberauit, miſſoque *Bernhardo* Epiſcopo cum nonnullis aliis, filios hortabatur, vt ad ſe redirent. Sed & Papam Romanæ Sedis conueniebat, vt ſi more prædeceſſorum ſuorum aderat, non tantas nectere moras & Imperatori non occurrere. Cum vero rumor vsquequaque diffuſus fereret de cæteris, quod verum erat; de Papa vero Romano, quod ideo adeſſet, vt tam Imperatorem, quam Epiſcopos excommunicationis irretire vellet vinculis, ſi qui inobedientes eſſent ſuæ filiorumque Imperatoris voluntati, Epiſcopi Imperatoris præſumptioris audaciæ aſſerebant nullo modo ſe velle eius auctoritate ſuccumbere, ſed ſi excommunicans adueniret, excommunicatus abiret, cum aliter ſe habeat antiquorum auctoritas canonum. Tandem ergo ventum eſt feſtiuitate ſancti *Ioannis* præcurſoris Chriſti in locum, qui ab eo, quod ibi geſtum eſt, perpetua eſt ignominia nominis notatus, vt vocetur *Campus mentitus*. Quia enim hi, qui fidem Imperatori promittebant, mentiti ſunt, locus, quo id contigit, teſtis nequitiæ ſuo nomine remanſit. Cum autem haud procul hinc inde aciebus ordinatis conſiſterent, iam iamque ruendum in arma putaretur, nuntiatum eſt Imperatori, aduenire Papam Romanum; quem venientem in ipſa acie Imperator conſiſtens, alio modo, quam ſolebat, ſuſcepit, imputans ei, quod ipſe ſibi talem ſuſceptionem præparauerit, qui inuſitato modo ad ſe veniret. Deductus autem Papa in habitationem caſtrenſem multis aſſertionibus perdocuit, non ſe ob aliud tantum iter ſuſcepiſſe, quam quod audiſſet, quod inexorabili diſcordia contra filios laboraret, ideoque pacem inter vtramque partem ſerere vellet. Quibus auditis manſit cum Imperatore aliquot diebus. Remiſſus autem ab ipſo ad filios ad pacem conciliandam, cum pæne omnis populus partim donis abſtractus, partim promiſſis inlectus, partim minis territus, ad eos populumque cum eis conſiſtentem more torrentis conflueret, nequaquam, vt fuerat iuſſus, ad Imperatorem redire permiſſus eſt. Tantis ergo congregatis copiis, & Imperatori oppoſitis, adeo defectio indies inualuit, vt feſtiuitate Sancti *Pauli* plebeii contra Imperatorem adulando filiis, inruptionem facere minarentur. Quibus Imperator viribus obniti non valens, filiis mandauit, ne ſe populari exponerent direptioni: cui illi remandant, vt caſtris relictis ad ſe veniat, ſe obuiam ipſi proceſſuros. Venit Imperator, & filiis ſibi occurrentibus, eos admonuit equis deſilientes, vt promiſſionis ſuæ memores, tam ſibi, quam filio, & vxori inlibata, quæ olim promiſerant, conſeruarent: quos congrue reſpondentes oſculatus, & ad caſtra illorum eſt profectus. Venienti vxor ſubducitur, & ad *Ludowici* tabernacula transfertur: ipſum vero *Lotharius* ad ſua cum *Carolo* admodum puero deduxit, & cum pauciſſimis in papilione, ad hoc deputato, conſiſtere fecit. Poſthæc autem populo iuramentis obſtricto, impetium inter ſe fratres trina ſectione partiuntur. Vxor patris exilio iterum deportatur in ciuitatem Italiæ *Cortonam*. *Gregorius* Papa talia cernens cum maximo mœrore Romam regreditur. *Pipinus* in Aquitaniam, *Ludowicus* in Baioariam reuertitur. Porro *Lotharius*

 patre

patre aſſumpto, & ſeorſum cum deputatis equitante atque priuatim manente, *Marlegium* villam deuenit, ibique prout libuit commorans, & quæ viſa ſunt ordinans, & populum abſoluens, ſed & *Compendii* conuentum indicens, *Voſagum* per *Mauri* monaſterium tranſiit, & Meti vrbe relicta, tranſiensque Verduno, Sueſſionum vrbem adiit, ibique in monaſterio ſancti *Medardi* patrem ſub arcta cuſtodia eſſe præcepit, & *Carolo* Prumiæ commendato, nec tamen attonſo, ipſe venationi indulſit, donec autumni tempore, id eſt, Kal. Octobr. ſicut conſtitutum erat, patrem ſecum ducens *Compendium* venit: vbi legatio Conſtantinopolitani Imperatoris *Marcus* Archiepiſcopus Epheſi & Protoſpatharius Imperatoris, ad patrem miſſa, munera ipſi deputata occulte obtulit: ille vero patri ea ſubtraxit, & legationem, licet ad patrem miſſam, tanquam ad ſe venientem ſuſcepit, audiuit, tragœdiamque reportantem pæne inauditam remiſit. In eodem conuentu cum multi inſimularentur deuotionis in patrem, defectionis in filium, quidam verbis ſimplicibus, quidam iuramentis obiecta diluerunt. Omnes tamen hanc rem, exceptis auctoribus, miſerabantur, & talem rerum permutationem ægre ferebant: unde verentes inauditi ſceleris conſpiratores, ne verſa vice retro lapſa ferrentur, quæ geſta erant, callido, vt ſibi viſum eſt, cum aliquibus Epiſcoporum vtuntur conſilio, vt pro his, de quibus iam pœnitentiam egerat Imperator, iterum publica pœnitentia armis depoſitis irreuocabiliter quodam modo eccleſiæ ſatisfacere iudicaretur (cum tamen & leges forenſes non contra vnam culpam ſemel commiſſam bis inuehant, & noſtra lex habeat, bis non iudicari delictum) cui iudicio pauci contradixere, plures adſenſum præbuere, maxima pars, vt adſolet in talibus, ne primores offenderent, verbotenus conſenſere. Damnatum ergo & abſentem & inauditum, neque confitentem neque conuictum, ante corpus ſancti *Medardi* confeſſoris & ſancti *Sebaſtiani* martyris arma deponere cogunt, pullaque indutum veſte: adhibita magna cuſtodia, ſub tectum quoddam detrudunt. Expleto hoc negotio, in feſtiuitate ſancti *Martini* populus licentia accepta, mæſtus de talibus geſtis, ad propria reuertitur. Lotharius autem patrem ſecum ducens Aquaſgrani hiematum regreditur. Hac hieme gregatim populi tam Franciæ, quam Burgundiæ, nec non Aquitaniæ & Germaniæ coeuntes calamitoſis querelis de Imperatoris infortunio querebantur, & quidem in Francia *Eggerardus* Comes & *Wilhelmus* Comes ſtabuli, quos poterant, ſibi in vnione voluntatis reſtituendi Imperatorem coadunabant. Ex Germania porro *Hugo* Abbas in Aquitaniam ab *Ludowico* & ab eis, qui ad ipſum confugerant, præſertim autem a *Drogone* Epiſcopo miſſus, *Pipinum* in hoc ipſum inſtigabat. Porro *Bernhardus* & *Werinus* Burgundos perſuaſionibus accendebant, promiſſionibus alliciebant, & iuramentis ad rem adeo piam exequendam adſtringebant.

DCCCXXXIIII

Hieme autem exacta & vere iam adueniente *Lotharius* patre aſſumpto per pagum Haſbanienſem iter arripuit, venitque *Lutetiam*, ubi obviam ipſi eſſe cunctos fideles præceperat. Cui *Eggerardus* Comes & alii illius pagi proceres magna coacta manu obuiam pro liberatione Imperatoris pugnaturi proceſſerunt, peruenifſetque res ad effectum, niſi piiſſimus Imperator cauens & multorum periculum ſimul & proprium, ab hoc incepto mandato & obteſtatione eos inhibuiſſet. Tandem ergo peruentum eſt ad monaſterium *S. Dionyſii* martyris. *Pipinus* vero ab Aquitania maxima cum manu exiens, & ad Sequanam uſque veniens, cum pontes deiecti, nauesque alto demerſæ tranſitum prohibuiſſent, ſubſtitit. Porro *Werinus* & *Bernhardus* Comites plurimis ſociorum ex Burgundia coactis ad Matronam fluuium uſque venerunt, & ibi partim auſteritate atque intemperie

intemperie aeris retardati, partim in colligendis ſociis occupati, in villa *Bonogilo*, & eis, quæ circumiacent prædiis, aliquot conſedere diebus. Inſtabat Quadrageſimæ tempus, cuius hebdomada prima feria quinta miſſi ſunt ab illis legati *Adrebaldus* Abbas & *Gauſelinus* Comes ad *Lotharium*, poſtulantes, vt eis abſolutus cuſtodiæ vinculis Imperator redderetur: cui ſi pareret poſtulationi, ſe quoque ipſi cauſam apud patrem ſalutis & honoris olim diſpoſiti futuros: ſin alias, etiam cum ſuo, ſi neceſſe foret, periculo eum requiſituros, & reſiſtentibus ſibi in hac re, armis, Deo iudice, obuiaturos. Sane huic mandato reſpondit *Lotharius*, nullum plus vel compati paternæ calamitati, vel congaudere proſperitati, nec debere ſibi imputari culpam ſenioris ſibi ablati, cum ipſi eum deſtituiſſent ac prodidiſſent, neque carceralis cuſtodiæ nævum iure ſibi inuri, cum conſtaret hoc actum iudicio epiſcopali. Cum hac ergo ſatisfactione legati remiſſi ſunt ad eos, qui miſerant, cum mandatis, vt *Werinus* Comes & *Odo*, nec non & *Folco* & *Hugo* Abbates ad ſe venirent, vt cum eis deliberaret, quomodo huic poſtulationi ſatisfaceret; præcepit etiam, vt altero die ad ſe mitterentur, qui tempus aduentus ſupradictorum ab eo cognoſcerent, vt ſic ad condictam diem ſibi occurrerent, de cauſa ſupra dicta tractaturi. Sed mutato conſilio, cum his, qui eius erant intimi, quique ſuas ſequebantur partes, patre in monaſterio *S. Dionyſii* relicto, Burgundiam tranſiens, Viennam usque peruenit, ibidemque ſtatiua habere cœpit. At hi, qui cum Imperatore remanſerant, eum ad recipiendas imperatorias hortabantur infulas: ſed Imperator, quanquam modo, quo prædictum eſt, eccleſiæ communione eiectus erat, tamen præpropere acquieſcere ſententiæ, & dominica proxima in eccleſia *S. Dyoniſii* epiſcopali miniſterio reconciliari, & ab Epiſcopis rurſus armis accingi voluit. Qua in re tanta populi lætitia viſa eſt, vt etiam ipſa elementa viderentur & iniuriam paſſo Imperatori compati, & releuato congratulari. Tanta enim usque ad illud tempus fuerat procellarum vis, pluuiarumque uehementia, vt extra ſolitum aquarum ſuperabundantia excreſceret, flatusque ventorum inpermeabiles redderent fluuiorum alueos: ſed in liberatione & reſtitutione Imperatoris, ita quodammodo coniuraſſe viſa ſunt elementa, vt mox & venti ſæuientes miteſcerent, & cæli facies antiquam & multo tempore inuiſam ſerenitatem redderet. Imperator ergo ab eo loco digreditur, ſed nequaquam filium abeuntem perſequi, licet id multi hortarentur, voluit. Inde ergo *Nantogilum*, ac poſt venit *Cariſiacum* villam regiam, vbi opperiebatur filium *Pipinum*, & qui trans Matronam reſidebant, itemque eos, qui trans Rhenum ad *Ludowicum* filium confugerant, cum ipſo *Ludowico*. Dum hic Imperator aliquantulum hæret, maxima multitudo vaſſorum & fidelium confluit, congratulantes lætitiæ communi, quos Imperator benigne ſuſcipiens, & pro fidei integritate gratias agens, *Pipinum* quidem filium in Aquitaniam, *Ludowicum* in Baioariam, ceteros vero vnumquemque ad ſua redire iuſſit. Ipſe autem Aquasgrani profectus, vbi *Iudith* Auguſtam ab Italia, reducentibus ipſam *Rachanio* Epiſcopo & *Bonifacio* & *Pipino*, recepit. Filium porro *Carolum* iamdudum ſecum habebat, ibidemque Paſchae ſolennitatem peregit.

DCCCXXXV

POſt cuius celebritatem in *Arduenna* venatione ſe exercuit, & poſt Pentecoſtes feſtiuitatem ad *Romericum montem* venationi atque piſcationi operam dedit. Recedente autem in eum locum, quem diximus, *Lothario*, remanſerant in Neuſtria *Lambertus* Comes & *Marfridus*, ceterique quamplurimi, qui eas partes vi & armis tenere nitebantur: quam rem ægre ferentes *Odo* Comes & alii imperatoriarum partium in

eos arma corripiunt, eosque pellere ex illis locis conantur, aut certę cum eis congredi: quæ res cum ſegnius, quam debuit, adminiſtraretur, non exigua clade affecti ſunt. Dum enim inſperato hoſtes ſupetuenerunt, illi autem minori, quam res poſtulabat, cautela vterentur, inſiſtentibus terga hoſtibus nudauerunt, vbi & ipſe *Odo* cum fratre *Wilhelmo* plurimisque aliis interiit: ceteri autem ſalutem in fugæ ſubſidio poſuerunt. Quo negotio peracto, hi qui victoria potiti ſunt, cum neque vbi conſiſtere eis tutum eſſet, neque *Lothario* ſe iungere valerent, verentes, ne aut ibi conſiſtentibus Imperator ſuperueniret, aut certe ad ſuos properantibus in itinere obuiaret, ad *Lotharium* quantocius mittunt, ipſis vt ſuccurreret, quos tanti diſcriminis circumuallaret metus. Hic audito eorum periculo & rebus geſtis, eis ſubuenire voluit. Sed ea tempeſtate *Werinus* Comes cum plurimis ſociis caſtrum *Cauillonum* vtcunque communiuerat, vt ſi aduerſariarum partium ſtudioſi aliquid molirentur noui, ſibi ſuisque foret receptaculo atque munitioni: quod cum compertum *Lothario* eſſet, ex improuiſo venire eo voluit: conſilio vero ipſius detecto, aduenit tamen & oppidum circumdedit. Quæ in circuitu ciuitatis erant, incendio conflagrata ſunt: pugnatum eſt circiter diebus quinque, & tandem deditione primum vrbs capta, poſt crudelium victorum more, direptionibus eccleſiæ vaſtatæ, theſauri deprædati, communes copiæ direptæ ſunt, & ad extremum etiam ciuitas voraci depaſta eſt incendio, præter paruam baſilicam, quæ ſtupendo miraculo, cum hinc inde ſæuientibus cincta fuerit lambentibus flammis, non potuit aduri: fuit ea conſecrata Deo in honorem beati *Gregorii* martyris. *Lotharius* quidem vrbem hanc incendi minime voluit; at militum furor ante incendium conquieſcere non potuit. Capta vrbe acclamatione militari *Gauſelinus* Comes, itemque *Sunila* Comes, nec non & *Madalelinus* Vaſallus Domini capite plexi ſunt, & *Gerberga*, filia quondam *Wilhelmi* Comitis, pro venefica aquis ſubmerſa eſt. Quæ dum geruntur, Imperator cum filio *Ludowico Lingonum* ciuitatem venerat: vbi nuntium de his rebus omnibus, quo valde perturbabatur, accepit. *Cauillono* itet ſuſcepit *Auguſtodunum*, inde venit *Aureliam*, hinc in pagum *Cenomannicum*, in villam, cui nomen eſt *Marualis*. Sed Imperator vna cum filio *Ludowico* maximis copiis eum perſequitur. Quo audito *Lotharius* collectis ſuis non multo interuallo a patre caſtra fixit, ibique quatuor diebus legatis intercurrentibus moratum eſt: quarta nocte *Lotharius* cum ſuis omnibus referre pedem in poſteriora cœpit; contra quem pater Imperator compendioſo itinere obambulabat, usque dum peruentum eſſet ad fluuium Ligerim, propter caſtrum *Bleſenſe*, quo loco *Ciza* fluuius Ligeri confluit. Vbi poſitis ex hac fluuii parte caſtris, occurrit etiam patri *Pipinus* filius, cum quanto potuit apparatu militari. Fractus ergo viribus *Lotharius* ſupplex ad patrem venit, quem ille coercitum verbis, & obligatum tam ipſum quam proceres eius quibus voluit ſacramentis in Italiam remiſit, occluſis anguſtiis itinerum, quibus in Italiam itur, ne quis tranſire poſſet ſine licentia cuſtodientium. Quibus peractis, *Aureliam* cum filio *Ludowico* petiit, vbi & filio & aliis ad propria redeundi poteſtate conceſſa, *Lutetiam* perrexit. Habuit autem eo tempore circa feſtum ſancti *Martini* conuentum generalem in *Attiniaco* palatio: vbi cum multa perperam * molita emendare decreuiſſet, tam in eccleſiaſticis quam publicis rebus, hæc tamen fuerunt præcipua, quod mandauit filio *Pipino* per *Hermoldum* Abbatem, res eccleſiaſticas, quæ in regno eius erant, quasque ipſe ſuis attribuerat, iique ſibi præripuerant, abſque cunctatione eccleſiis reſtitui, quodque ciuitates & monaſteria per legatos viſitando ſtatum eccleſiaſticum pæne collapſum reſtitui iuſſit, itemque præcepit, vt legati per ſingulos Comitatus mitterentur, qui immanitatem prædonum & latronum, quæ inaudita eſſe cœperat, cohiberent; & vbi eorum maior vis extitiſſet, etiam Comites vicinos & Epiſcoporum homines ad tales domandos & tollendos ſibi adſciſcerent deque his omnibus ſibi in proximo placito generali, quod futuro

* *inchoata*

futuro vere indixerat, ſibi renuntiarent. Tranſegit autem Imperator maximam partem hiberni temporis Aquisgrani, inde profectus eſt ad Theodonis villam, ante natale Domini, quam feſtiuitatem Meri cum ſuo fratre *Drogone* celebrauit. Solennitatem *Purificationis Mariæ* ibidem agendam ſtatuit, quo etiam populus, qui adeſſe iuſſus erat, aduenit: ipſe autem de quibusdam Epiſcopis, quod turpiter ſe deſeruerint, conquerebatur. Sed cum quidam in Italiam confugiſſent, aliqui ex vocatis non conuenirent, ſolus *Ebo* eorum, qui petebantur, adfuit: qui cum rationis reddendæ cauſa de talibus vrgeretur, cauſabatur ſe ſolum relictis omnibus, in quorum præſentia hæc facta fuerant, vrgeri; at vero cum ceteri Epiſcopi obtenderent neceſſitatem præſentiæ, allegarent autem voluntatem innocentiæ, *Ebo* tandem moleſte ferens, talibus ſe ſolum moleſtari, conſilio petito aliquorum Epiſcoporum, in ſe quandam confeſſionem dictauit, per quam ſe & indignum ſacerdotio, & irreuocabiliter eo abſtenturum iudicauit, quod & Epiſcopis & per eos Imperatori reddidit. Quo facto *Agobardus* Lugdunenſis Archiepiſcopus, qui euocatus venire diſtulit, cum ter eſſet vocatus, vsque ad ſatisfactionem ab eccleſiæ præſulatu remotus eſt, ceteris, vt diximus, in Italiam fugientibus. Hiſce peractis Imperator cum ſuo comitatu rediit ad villam Theodonis, vbi vnicuique domum redeundi poteſtate facta, Quadtageſimæ tempus exegit, & Paſchæ ſolennitatem celebrauit.

DCCCXXXVI

POſt ſolennitatem porro paſchalem atque Pentecoſten Wormatiam ad conuentum indictum proficiſcitur, vbi ei filii *Pipinus* & *Ludowicus* occurrunt. More autem ſuo Imperator nequaquam conuentum iſtum a publica vtilitate vacare paſſus eſt. Diligenter namque in eo examinare ſtuduit, quod quisque eorum, qui in diuerſas partes emiſſi erant egerint. Et quia aliqui Comitum in comprehenſione & exterminatione latronum ſegnes reperti ſunt, diuerſis ſententiis eorum ſegnitiem cum digna inuectione caſtigauit, filiosque & populum admonuit, vt æquitatem diligerent, raptores opprimerent, bonos quosque ab eorum oppreſſione releuarent, minitatus ſeueriorem iis ſententiam, qui huic admonitioni non eſſent obtemperaturi.

DCCCXXXVII

CVmque ab hoc placito populum dimitteret, & ſequens in Theodonis villa poſt Paſcha conſtituiſſet, ad hiemandum Aquas ſe contulit: filio ſuo *Lothario* etiam mandauit, vt nobiles quosque ſuorum eo mitteret, qui ſecum de firmæ reconciliationis vi & modo tractarent. Auguſta *Iudith* cum conſiliariis Imperatoris inito conſilio, eo quod corporis viribus, vt videbatur, Imperator deſtitui inciperet, & ſi mors eius ingrueret, & ſibi, & *Carolo* periculum immineret, niſi aliquem fratrum ſibi adſciſcerent, coniectantesque, nullum *Lothario* ad hanc rem magis eſſe idoneum, hortati ſunt Imperatorem, vt ad eum legatos pacis ſtudioſos mitteret, qui plane eum ſibi conciliarent. Imperator paci ſemper ſtudens, ſemperque dilector quietis atque amator vnitatis, quærens non modo filios, ſed & inimicos charitate ſibi vinciri, facile huic petitioni aſſenſit. Miſſi igitur ſunt, qui effecerunt, vt ad diem indictum in villa Theodonis legati a filio venirent quamplurimi, inter quos etiam **Walha* primus adfuit. Cauſa autem ſupra dicta ventilata, atque ad calcem perducta, Imperator cum coniuge reconciliari voluit primum ipſi *Walhæ*, demiſſis quæcunque in eos commiſerat delictis, multa cordis alacritate & benignitate, mandauitque per eum & ceteros filii legatos, vt quamprimum ipſe veniret: futurum enim hoc omnino e re ſua. Hi filio rem retulerunt: ſed ne mandatum Imperatoris ad effectum perduceretur, morbus fecit, qui *Walham* rebus humanis abduxit, *Lotharium* vero lecto deiiciens, maximo tempore languere fecit. Imperator porro clementiſſimus natura, vt filium aduerſa valetudine correptum audiuit, per fideliſſimos legatos, *Hugonem* fratrem ſuum & *Algarium* Comitem,

* al. *Walah*

eum viſitauit; atque eius omnia incommoda reſcire, iisque mederi ſtuduit. At vero poſtquam abſcedente languore conualuit, nuntiatum eſt Imperatori, quod conditones ſacramentis dudum promiſſas rumperet, præcipue vero, quod eccleſiam Romanam (quam tam auus eius *Pipinus*, quam pater *Carolus*, nec non & Imperator ipſe in tutelam ſuſceperat), hominesque eius crudeliſſime vexaret: quæ res adeo animum illius exaſperauit, vt in continenti extra ordinem legatos mitteret, nullum eis pæne ad tantum iter conficiendum ſpatium tribuens. Miſit namque ad *Lotharium*, monens, ne talia fieri permitteret, monens, vt memor eſſet, quod quando ei regnum Italiæ donauit, etiam curam eccleſiæ Romanæ ſimul commiſit, & quam ab aduerſariis defendendam ſuſceperit, eam a ſuis diripi non ſineret, monens etiam ſacramenti ab eo ſibi nuper præſtiti ne forte obliuiſcens aut parui pendens diuinitatem offenderet: impune enim ſibi hoc non futurum: ſimul etiam iubebat ſibi parari ſtipendiarias annonas, ſtatiuaque congrua per omne iter, quo Romam itur. Dicebat enim ſe limina beatorum Apoſtolorum inuiſere velle. Hoc vero ne fieret, inruptio Nordmannorum in Friſiam impediuit, ad quorum comprimendam inſolentiam ipſe expeditionem in Friſiam ſuſcepit. Miſit legatos ad *Lotharium Folconem* Abbatem & *Richardum* Comitem, cum Abbate *Adrebaldo*: quorum *Folco* & *Richardus* reſponſum ſibi a *Lothario* referrent, *Adrebaldus* porro Romam pergeret, *Gregorium* Papam de neceſſariis conſulturus, & voluntatem Imperatoris, ceteraque iniuncta ſibi perlaturus. Sed *Lotharius* de his conuentus, nec non & de rebus quarundam eccleſiarum Italicarum ablatis, quibusdam annuit, quædam ſe non poſſe ſeruare reſpondit. Et *Folco* atque *Richardus* Imperatori e Friſia poſt fugam Nortmannorum reuertenti talia renuntiant, in *Francoford* palatio, vbi ipſe autumnalem exercens venationem, hiematum Aquas ſeſe conuertit. *Adrebaldus* vero Romam, vt iuſſus erat, peruenit, *Gregorium* Papam ægrotantem reperit, & maxime fluxu ſanguinis, qui licet ſenſim, continuo tamen e naribus fluebat. Sed tanta alacritate ad verba Imperatoris & compaſſionem eius recreatus eſt, vt profiteretur, ſe pæne incommoditatis propriæ oblitum. Itaque & miſſum ad ſe optime habuit, & recedentem ampliſſimis muneribus donauit, mittens cum eo *Petrum* Centumcellenſis vrbis, & *Gregorium* regionalium Romanæ vrbis Epiſcopos. *Lotharius* vt ablegationem memoratorum Epiſcoporum ad Imperatorem audiuit, miſit Leonem, qui tunc apud illum magno loco habebatur, Bononiam, vt eos vlterius progredi prohiberet, incuſſo metu & terrore, ſi aliter facerent. Regreſſi igitur prædicti ſunt Epiſcopi: *Adrebaldus* tamen epiſtolam Imperatori deſtinatam ab eis occulte ſuſcepit, & cuidam ſuorum habitu mendici, quousque Alpes tranſiret, ferendam commiſit, ac poſtea Imperatori porrexit. Ea tempeſtate quanta lues mortalis populum, qui *Lotharium* ſecuti ſunt, inuaſerit, mirabile eſt dictu. Breui enim, a Kal. nimirum Septembris vsque ad *S. Martini* feſtum, ſubſequentes ex primoribus eius vita exceſſerunt: *Ieſſe* olim Ambianenſis Epiſcopus, *Helias* Tricaſſinæ vrbis Epiſcopus, *Walah* Corbeienſis monaſterii Abbas, *Marfridus*, *Hugo*, *Lambertus*, *Godefridus*, itemque filius eius *Godefridus*, *Aginbertus* Comites, *Burgarius* quondam præfectus venationibus regalibus: ſed & *Richardus* vix euaſit, non multo poſt & ipſe mortuus. Hi enim erant, quorum receſſu dicebatur Francia nobilitate orbata, fortitudine quaſi neruis ſuccíſis eneruata, prudentia deſtituta: ſed illis tanquam turbine ſæuienti obrutis, oſtendit Deus, quam ſalubre ſit, quamque ſobrium, obſeruare, quod ex eius ore procedit. *Non glorietur,* inquit, *ſapiens in ſapientia ſua*, *nec fortis in fortitudine ſua*, *nec diues in diuitiis ſuis*. Imperatoris autem animum iure quis miretur, quantam huic temperantiam diuina clementia dederit. Etenim hoc accepto nuntio nec exultauit, nec morti inimicorum inſultauit, ſed pugno pectore tunſo, lacrimisque oculis oppletis, Deum illis propitium fieri cum ingenti gemitu precatus eſt.

Hoc eodem tempore Britones res nouas moliri cœperunt: ſed nullo labore rurſus ſedati ſunt. Menſe autem Februario magnus, Epiſcoporum præſertim, conuentus Aquisgrani habitus eſt, in quo cum de aliis eccleſiæ neceſſitatibus,

tatibus, tum præcipue de his rebus, quas Pipinus & ſui multis eccleſiis abſtulerant, agebatur. Publico autem & Imperatoris & Epiſcoporum decreto & conſenſu monetur *Pipinus*, eiusque primates, cum quanto ipſorum periculo res eccleſiaſticas inuaſerint, vtque reſtitui iubeat, præcipitur. Quæ res proſperum exitum habuit. Nam *Pipinus* monita patris pii, ſanctorumque virorum libenter ſuſcipiens, obedienter paruit, & omnia inuaſa etiam per annuli ſui impreſſionem reſtitui iuſſit.

DCCCXXXVIII

INſequens placitum Imperator in pago Lugdunenſi habuit, tempore æſtiuo, in loco, qui vocatur Stramiacus, cum *Pipino* & *Ludowico* filiis. Nam *Lotharium* aduerſa valetudo domi retinuit: in quo cauſſam vacantium eccleſiarum Lugdunenſis atque Viennenſis ventilari fecit, eo quod Epiſcopi illorum *Agobardus* ad rationem reddendam non venerit, *Bernhardus* autem Viennenſis adfuerit quidem, ſed rurſus fugam inierit. Verum res imperfecta remanſit, propter abſentiam, vt dictum eſt, Epiſcoporum. Sed & cauſſa Gothorum ibidem ventilata eſt; quorum aliqui *Bernhardo* fauebant, alii autem fauore ducebantur *Beringarii*, *Vnroci* quondam Comitis filii: ſed *Beringario* immatura morte prærepto, apud *Bernhardum* poteſtas Septimaniæ remanſit, legatis illuc miſſis, quæ indigebant correctione, emendarent. His peractis etiam filiis populoque dimiſſis, Imperator autumnali venatione peracta, ad diem *S. Martini* Aquasgrani rediit, hiememque ibidem exegit. Natalem namque Domini, item paſchalem ſolennitatem, iuxta morem debitum & ſibi ſemper familiarem, ibidem celebrauit.

DCCCXXXIX

HOc anno circa feſtum Paſchatis dirum ſemper ac triſte portentum, cometa in ſigno virginis apparuit, in ea parte, qua pedes eius caudam ſerpentis, coruumque contingunt: quod cum non more errantium ſeptem ſiderum orientem verſus peteret, per XXV dies (mirum dictu) & leonis & cancri nec non geminorum tranſiens ſigna, tandem in capite tauri ſub aurigæ pedes igneum globum, vibrarumque prolixitatem, quas vsque quaque porrexerat, depoſuit: quod cum Imperator, talium ſtudioſiſſimus, primus, vt tunc conſtitit, conſpexiſſet, antequam quieti ſe daret, me, qui hæc ſcripſi, & qui huius rei ſcientiam habere tunc credebar, accitum percontari ſtuduit, quid de hoc cometa mihi videretur. Ego autem cum peterem tempus, quo faciem ſideris conſiderarem, ac ita rei veritatem inueſtigarem, & cognitam in craſtinum nuntiarem, Imperator, quod verum erat, ratus, tempus me redimere velle, ne cogerer aliquid triſte reſpondere, *Perge*, inquit, *in mœnia huic domui contigua, & nobis, quæ perſpexeris, nuntia. Noui enim a me hanc ſtellam nequaquam præterita veſpera viſam, vel a te monſtratam, ſed ſcio hoc ſignum cometarum eſſe, de quibus iam præteritis diebus locuti ſumus: quid autem portendere videatur, edicito.* Cumque aliqua dixiſſem, & nonnulla reticuiſſem, *Vnum eſt*, inquit, *quod adhuc ſilentio premis: immutationem enim regni, mortemque Principis, hoc monſtrari portento dicunt.* Cumque ego teſtimonium Prophetæ in medium protuliſſem, quo dicitur, a ſignis cæli, quæ pauent gentes, metuendum non eſſe; ille ſolita vſus magnanimitate & prudentia, *Non alium*, inquit, *timere debemus, præter illum, qui monſtri & huius creator eſt ſideris: ſed eius clementiam non ſatis laudare atque mirari poſſumus, qui noſtram inertiam, cum ſimus peccatores & impœnitentes, talibus ammonere dignatur indiciis. Quia ergo & me & omnes communiter tangit hoc oſtentum, omnes, pro poſſe & ſapere, meliorari feſtinemus, ne forte miſericordiam ſuam illo prorogante, duritie noſtra impediente, nos illa inueniamur indigni.* His dictis pauliſper mero indulſit, & omnibus id facere iuſſit, noctemque illam, vt relatum nobis eſt, pæne peruigilem & Dei laudibus & obſecrationibus traduxit. Sub diluculum mane miniſtros aulicos vocauit, & eleemoſynas quam-

largis-

largiſſime pauperibus ac ſeruis Dei tam monachis quam canonicis porrigi, eoſque precibus orationibuſque diuinis diligenter vacare iuſſit. Quibus peractis ad conſtitutam venationem in Arduennam proficiſcitur, quæ, vt dicebant, vltra ſolitum ei proſperrime ceſſit: omnia namque, quæ illi placebant, proſpero euentu occurrerunt. Præterea inſiſtente Auguſta & miniſtris Palatinis quandam partem imperii filio ſuo *Carolo* Aquis tradidit: ſed quia hæc donatio effectum ſortita non eſt, a nobis quoque ſilentio premitur. Quam rem cum alii fratres ægre tuliſſent, mutuum iniere colloquium, ſed nihil, quod contra dicerent, inuenientes, remque totam diſſimulantes, motum patris, qui ex hoc accidiſſe videbatur, facillime compoſuere.

Imperator tota æſtate Aquisgrani ſubſiſtens, autumni tempore, medio namque Septembri in Cariſiaco villa indixit: quo in loco *Pipinus* ex Aquitania ad eum venit, & conuentui interfuit. In hoc conuentu Imperator filium *Carolum* armis virilibus, id eſt, enſe accinxit, corona regali caput inſigniuit, partemque regni, quam homonymus eius Carolus habuerat, id eſt, Neuſtriam attribuit, atque inter filios, quantum potuit, vinculo beneuolentiæ firmato, Pipinum in Aquitaniam, *Carolum* autem in portionem regni ſibi attributam dimiſit; & præſentes quidem Neuſtriæ prouinciæ primores *Carolo* & manus dederunt, & fidelitatem ſacramento obſtrinxerunt: abſentium autem quisque poſtea itidem fecit. Ibidem quoque omnes pæne Septimaniæ nobiles adfuerunt, conquerentes de *Bernhardo* Duce, eo quod homines illius rebus eccleſiaſticis tanquam priuatis abſque vllo reſpectu diuini humanique iuris pro libitu abuterentur, petieruntque, vt Imperator in ſuam eos reciperet protectionem, & tales legatos eo dirigeret, qui & poteſtate & prudentia de ablatis æquo iudicio iudicarent, & auitam eius legem conſeruarent. Ad quod peragendum miſſi ſunt *Bonifacius* & *Donatus* Comites, & *Adrebaldus* Flauinianenſis monaſterii Abbas. His rite peractis Imperator eo loco diuertit, & venationi autumnali pro more operam dedit, exque ea hiemandum ſe Aquas recepit.

Hac hieme Kal. Ian. ſæuus cometæ ignis in ſigno apparuit ſcorpii non multo poſt ſolis occubitum, cuius minacem vultum non multo poſt *Pipini* mors ſubſecuta eſt. Interea *Iudith* Auguſta conſilii quod pridem cum conſiliariis aulicis, ceteriſque regni Francorum nobilibus inierat, nequaquam immemor, perſuaſit Imperatori, vt ad *Lotharium* filium legatos mitteret, qui eum ad patrem inuitarent, ea conditione, vt ſi fratris ſui *Caroli* adiutor, tutor, atque protector eſſe vellet, veniret ad patrem; & ſciret, ſe ab omnium perperam geſtorum veniam adepturum ſimul & medietatem Imperii, excepta Baioaria, conſecuturum. Quæ res & *Lothario* & ſuis omnino vtilis viſa eſt.

DCCCXL

VEnit ergo iuxta diem condictum Wormatiam poſt Paſchæ ſolennitatem. Pater multa cum alacritate eum ſuſcepit, & laute eius comites curari mandauit, & ſicut ipſi nuntiauerat, vniuerſa peregit: datiſque ei triduo induciis, totum Imperium, ſuis in conſilium adhibitis, eum partiri iuſſit, ita tamen, vt partium electio penes Imperatorem & *Carolum* maneret; ſin vero Imperatorem & *Carolum* portionem facere vellet, electio partium ad ſe pertineret. *Lotharius* cum ſuis diuiſionem regni Imperatori committunt, affirmantes, ſe hanc diuiſionem nequaquam exequi poſſe propter ignorantiam locorum. Igitur Imperator æquo, vt ſibi ſuiſque viſum eſt, libramine, omne ſuum diuiſit Imperium, præter Baioariam, quam Ludovvico reliquit, quæque in parte eorum nemini ceſſit. His peractis, & ſuis vniuerſoque populo euocatis, data ſibi optione *Lotharius* a fluuio Moſa auſtralem ſibi partem delegit, occiduam *Carolo* fratri habendam reliquit, & vt haberet, coram cuncto populo ſe velle ſignificauit. Imperator ergo lætabatur, & cunctus populus talibus applaudens omnia ſibi placere dicebar. At vero *Ludowici* animum non parum hæc geſta læſerunt. Imperator hiſce de rebus ex animi ſui ſententia peractis, gratias Deo agebat, filioſque monebat, vt vnanimes eſſent, & ſe alterutro tuerentur;

Lotharius

Lotharius quidem iunioris fratris curam gereret, cuius ſe ſpiritualem eſſe patrem & fratrem meminiſſe deberet: *Carolus* autem tanquam patri ſpirituali & fratri ſeniori debitum honorem deferret. Cumque hæc tanquam veræ pacis peregiſſet amator, & inter fratres mutuam dilectionem, & inter vtriusque filii populum mutuum ſeuiſſet amorem: *Lotharium* lætus in Italiam lætum dimiſit, multis ditatum muneribus, donatum benedictionibus paternis, & monitum, ne horum omnium obliuiſceretur, & natalis Domini atque Paſchæ ſolennitatem Aquis celeberrime egit.

DCCCXLI

LVdowicus vero audiens huiusmodi patris erga fratres ſuos voluntatem, & regni inter eos diuiſionem, non tulit: ſed quicquid trans Rhenum fuit, ſibi vindicandum ſtatuit. Quod cum ad Imperatorem delatum eſſet, Paſchatis feſto peracto nequaquam procraſtinandum eſſe in talibus ratus, magnis copiis Rhenum ad *Moguntiacum* tranſiit, & *Triburas* venit, ibique aliquandiu ob colligendum exercitum conſedit: quo coacto *Bodoniam* vsque perrexit, quo filius, quanquam inuitus, ſupplex & increpatus, male ſe egiſſe conſeſſus, ſeque emendaturum perperam geſta profeſſus eſt. Imperator conſueta & ſibi ſemper amica vtens manſuetudine, & filio veniam dedit, & verbis primum aſperis, vt dignus erat, obiurgatum, poſt autem lenioribus demulctum, in regno reliquit, atque redeundo Rhenum in loco, qui *Confluentes* dicitur, traiecit, in Arduenna venationem ſolitam peracturus. In qua cum exerceretur, nuntii ad eum certiſſimi venerunt, Aquitanorum alios ſuam expectare ſententiam, qualiter res Aquitanici regni ordinaretur, alios autem indigne ferre, quod audierint *Carolo* id quoque a patre traditum eſſe. Imperatore autem de talibus ſollicito, *Ebroinus* Pictauienſis Epiſcopus *Flateram* aduenit, idem nuntians, ſe nimirum & ceteros primores eius regni Imperatoris expectare voluntatem, & paratos eſſe, imperantis exequi iuſſionem. Erant huius ſententiæ præcipui quique procerum, interque eos dictus *Ebroinus* Epiſcopus, *Reginoldus* Comes, *Gerardus* itidem Comes, & gener quondam *Pipini*, itemque *Bracharius* Comes, *Pipini* gener, & alii quamplures, horum ſequentes voluntatem, & præcipue Epiſcopi atque clericalis ordo. At vero altera pars populi, quorum præcipuus fuit *Emeno* quidam, aſſumentes filium quondam *Pipini* Regis, Pipinum nomine, quoquo verſum vagabantur, ſicut moris talibus eſt, prædationi atque tyrannidi operam dantes. Rogabat Imperatorem *Ebroinus*, ne hunc morbum ſerpentem ſperneret, aut medicinam differret, ſed mature ſuo aduentu tali incommodo, antequam lues tanta inficeret plures, mederetur. Imperator prædictum Epiſcopum in Aquitaniam remiſit, & quæ viſa ſunt ſuis fidelibus mandauit, & vt ſibi autumni tempore aliqui eorum in *Cauillono* vrbe occurrerent, imperauit: ibi enim generalem indixit conuentum. Neque vero quiſquam ſuccenſere deberet Imperatori, quod videatur nepotem ſuum regno priuare voluiſſe, cum ipſe morem gentis natiuum nouerit, vtpote connutritus illis: qui leuitati atque aliis ſtudentes vitiis grauitati atque conſtantiæ penitus renuntiarunt, quique vt talem *Pipinum* patrem eius facere poſſent, fere omnes, qui ob cuſtodiam illius miſſi erant, ſicut ſibi olim a patre *Carolo* dati fuerant, ex Aquitaniæ finibus eiecerint: poſt quorum diſceſſum, quanta & qualia emerſerint in eo regno malorum vitiorumque monſtra, & publica & priuata, hodierna quoque præſentium ſtudia demonſtrant. Volebat Imperator bene pie educari puerum, ne vitiis proſtitutus nec ſibi nec aliis præeſſe & prodeſſe poſſet, cogitans illud, quod quidam, cum filiis in teneriori ætate adhuc poſitis regnum tradere nollet, ita ſe excuſaſſe legitur, *non quod inuideam ex me genitis, honorifice eos haberi veto, ſed quia noui, hoc ferociæ nutrimenta adoleſcentibus ſuggerere.* Sed Imperator, vti conſtituerat, tempore autumnali Cauillonenſem vrbem petiit, & tam res eccleſiaſticas, quam publicas more ſuo diſpoſuit. Deinde ad regni Aquitanici ordinationem ſeſe conuertit. Mouit namque ab eodem

loco cum Regina & filio *Carolo*, & valida manu Ligeris amne tranſmiſſo Auernorum vrbem petiit, ibique fideles ſuos ſibi occurrentes benigne ſuſcepit, & *Carolo* ſuo filio cum ſolitis ſacramentis obſtrinxit: eos, qui occurſum debitum & fidelitatem denegabant, & inſuper latrocinando exercitui obambulabant, prædas quas poterant exercebant, comprehenſos quæſtioni legali ſubdere iuſſit. Hæc eo agente natalis Domini feſtiuitas rediit, quam ſolemnitatem Pictauis cum debito & honore ſolito celebrauit: vbi eo morante, & quæ vtilitas poſcebat diſponente, nuntius aduenit, *Ludowicum* filium aſſumptis Saxonibus & Turingis Alamanniam inuaſiſſe: quæ res maximum ei peperit incommodum. Etenim cum iam ſenili grauaretur ætate, & phlegmatis abundantia, quæ hieme augebatur, vltra ſolitum pulmo eius grauaretur, pectusque quateretur: acceſſit etiam hic triſtis nuntius; cuius relatu tanta affectus eſt triſtitia & mœrore, vt, quamuis eſſet pæne vltra humanum modum natura mitis, fortitudine magnanimus, & pietate conſpicuus, vt in apoſtema pituita excreſcens dureſceret, & intra vitalia vlcus lethale increſceret: inuictus tamen eius animus, dum turbari tali peſte eccleſiam Dei, populumque chriſtianum vexari comperit, nec labori ceſſit, nec dolori fractus ſuccubuit: ſed quadrageſimali ieiunio cum vxore & filio inchoato, aduerſus hanc vim ſe obicem obiecit, & qui ſolitus erat hoc tempus pſalmorum decantationi, orationum inſtantiæ, eleemoſynarum liberalitati totum dare, ita vt vix vno aut duobus diebus propter exercitationem equitationi indulgeret, nunc propter diſcordiam fugandam, pacemque reuocandam, nullum diem voluit habere feriatum. Paſtoris enim boni ſequens exemplum, pro vtilitate gregis ſibi commiſſi non refugiebat etiam proprii corporis facere iacturam, vt non ambigendum ſit, ei redditum præmium, quod ita laborantibus, ſe daturum promiſit maximus princepsque paſtorum. Cum maxima igitur fatigatione impugnantibus ipſius valetudinem iis, quæ diximus, imminente ſacratiſſima ſolennitate paſchali Aquasgrani peruenit, ibique eam cum ſolita deuotione celebrauit.

DCCCXLII

QVa peracta cœptum explere accelerauit negotium. Nam Rheno traiecto, Turingiam, in qua *Ludowicum* hærere audierat, maximis itineribus petit. Qui cum tuto in ea diutius morari non poſſet, rebusque ſuis patre appropinquante diffideret, ſalutem in fugæ ſubſidio poſuit, & per terram Sclauorum in Baioariam rediit. Imperator rebus in Turingia conſtitutis generalem conuentum in vrbe Vangionum Wormatia congregari præcepit: & quia res *Ludowici* taliter ſe habebant, *Carolus* autem filius cum matre in Aquitania verſabatur, Imperator ad filium ſuum *Lotharium* in Italiam miſit, iubens, vt eidem placito intereſſet, cum eo de hac re & aliis deliberaret.

Contigit eo tempore inſolitum deliquium ſolis tertio die litaniæ maioris. In tantum enim lucis receſſu tenebræ præualuerunt, vt nihil a nocte differre viderentur. Stellarum namque ratus ordo ita cernebatur, vt nullum ſidus hebetudinem lucis ſolaris pateretur, quin potius luna, quæ ſe ei aduerſam præbuerat, paulatim orientem petendo, primo corniculatim illi lumen a parte occidentali reſtituebat, non aliter, quam cum illa prima vel ſecunda cernitur, & ſic per augmenta integram lucem totum ſolare corpus recipiebat. Quod prodigium licet naturæ adſcribatur, tamen lamentabilis exitus, quid portenderet, docuit. Denuntiabat enim fore vt breui maximum illud lumen mortalium, quod in domo Dei poſitum ſuper candelabrum omnibus lucebat, piiſſimæ recordationis Imperator, rebus humanis ſubtraheretur, & mundus eius abſceſſu in tenebris tribulationum relinqueretur. Cœpit namque ab eo tempore faſtidio tabeſcere,

& nau-

& nauſeanti ſtomacho cibum potumque interdicere, crebris ſuſpiriis vrgeri, ſingultibus quati, atque omnino viribus deſtitui. Natura enim ſuis deſerta comitibus, neceſſe eſt victa fatiſcat. Quod cernens, iuſſit ſibi parari habitacula æſtiua expeditionalia in inſula quadam contigua Moguntiacæ ciuitati, ibique viribus deſertus lectulo ſeſe committit. Verum quis eius explicet pro eccleſiæ & reipublicæ ſtatu ſollicitudinem? quis enarret mærorem, quem percipiebat ex eccleſiæ & reipublicæ perturbatione & concuſſione, quam futuram iam oculis cernebat? Non enim ſe receſſurum dolebat, ſed quod futurum nouerat, gemebat, dicens ſe miſerum, cuius extrema talibus clauderentur miſeriis? Aderant autem ei venerabiles Antiſtites ***Henricus*** Treuerorum & ***Otgarius*** Moguntiæ Archiepiſcopus, & ***Drogo*** frater Imperatoris, Metenſis Epiſcopus nec non ſacri palatii Archicapellanus, quem quanto propinquiorem ſibi nouerat, tanto ei familiarius ſua omnia & ſemet ipſum credebat. Per eum namque Deo quotidie confeſſionis ſuæ munus, ſacrificiumque Spiritus contribulati, & cordis humiliati, quod ille non deſpicit, offerebat. Cibus eius erat per XL dies exiguus, laudante eo iuſtitiam Dei, & dicente; ***Iuſtus es, Domine, vt quia Quadrageſimæ tempus non ieiunans exegi, ſaltem coactus hoc tibi ieiunium exſoluam.*** Iuſſit autem fratrem ſuum ***Drogonem*** miniſtros Cameræ ſuæ vocare, qui rem familiarem, quæ in ornamentis regalibus, coronis, & armis, vaſis, libris, veſtibusque ſacerdotalibus conſtabat, ſingulatim deſcriberent, & prout ſibi viſum fuit, quid eccleſiis, quid pauperibus, poſtremo quid filiis ***Lothario*** & ***Carolo*** largiri vellet, notarent: ***Lothario*** coronam, enſem, euangelium auro gemmisque redimitum ea lege habendum miſit, vt fidem ***Carolo*** & ***Iudith*** ſeruaret, & portionem regni, quam Deo teſte & proceribus palatii ille ſecum largitus ei fuerat, totam relinqueret & tueretur. His ita peractis Deo gratias agit, quod nihil ſibi ſupereſſe proprium cognoſceret. Cumque Antiſtes ***Drogo*** & ceteri Pontifices in cunctis, quæ agebantur, Deum celebrarent, eique pro ſingulari Imperatoris tolerantia & pietate gratias agerent, eaque de re ſibi inuicem congratularentur; tamen vnum erat, quod gaudium illorum imminuebat. Verebantur enim, ne forte filio ***Ludowico*** implacabilis eſſet, ſcientes, quod vulnus frequenter inciſum, aut cauterio aduſtum acerbiorem vulneris dolorem afferre ſolet. Bene tamen de eius inuicta patientia, qua ſemper vſus erat, ſperantes, per Drogonem fratrem, cuius monitiones ille ſpernere non ſolebat, animum illius leniter tentant: primum quidem amaritudinem animi monſtrauit: at parumper deliberans, & viribus quantuliſcunque collectis enumerare conabatur, quot & quantis ab eo affectus ſit incommodis, & quid contra naturam & Domini præceptum agendo commeruerit. ***Sed quia ipſe***, inquit, ***ad me venire ſatisfacturus nequit, ego, quod meum eſt, ago, vobis teſtibus & Deo, omnia quæ in me peccauit, illi remitto; veſtrum autem erit, illum monere, vt ſi ego illi totiens perperam geſta indulſi, ille etiam ſui non obliuiſcatur, qui canos paternos deduxit cum dolore ad mortem, & in talibus communis patris Dei præcepta & minas contempſit.*** His dictis, tota illa nocte omnis virtutis corporeæ inops fuit, ſolius ſobrietatis animi compos. Altera die, quæ erat dominica, iuſſit ***Drogonem*** communionem ſacram ſibi tradere, & deinde cuiuſdam potiunculæ calidulæ hauſtum ſibi præberi; quo paululum guſtato, fratrem aliosque aſtantes cibum ſumere voluit. Inſtante autem migrationis articulo ***Drogonem*** iunctis pollicum digitis (hoc enim facere conſueuerat, ſi quando ipſum nutu vocabat) accerſit; quo & reliquis venientibus, verbis, quibus potuit, & nutu ſe ipſis commendauit, benedici petiuit, & quæ ſolent agi in egreſſu animæ fieri poſtulauit: quibus id agentibus, facie in ſiniſtram partem conuerſa (id quod mihi plures retulerunt) indignando quodammodo quantis potuit viribus bis dixit, ***hors, hors***, quod foras ſignificat. Qua de cauſa creditum eſt, ipſum malignum ſpiritum vidiſſe,

 cuius

cuius ſocietatem nec viuus nec moriens habere voluit : ſed eleuatis ad cælum oculis quanto hic minacius intuebatur , tanto ille alacrius intendebat , ita vt nihil a ridente differre videretur. Eo igitur modo vitæ præſentis terminum ſortitus , ad requiem feliciter , vt credimus, commigrauit. Vere enim dictum eſt , eum non poſſe male mori , qui bene vixit.

Deceſſit autem XII Kalend. Iulii anno ætatis ſuæ LXIIII. Aquitaniæ præfuit annis XXXVII , Imperio XXVII. Mortuum vero corpus *Drogo* frater , Epiſcopus Metenſis , cum aliis Epiſcopis, Abbatibus , Comitibus , Vaſſis Domini , magna tam cleri quam populi frequentia, magnoque honore Metim tranſportari fecit , & in baſilica *S. Arnulfi* , qua mater eius condita erat, honorificentiſſime ſepeliuit.

TVRPINI
DE VITA
CAROLI MAGNI
ET
ROLANDI
HISTORIA.

✝ ✝ ✝

FLoruit quidem ſub finem ſaeculi VIII & initium IX TVRPINVS ſiue TILPINVS, Monachus primum *S. Dionyſii* prope Lutetiam Pariſiorum ; poſt vero *Hadriani* Pontificis, vel potius *Caroli M.* beneficio * Archiepiſcopus Remenſis : vir cum in omni vitae officio circumſpectus, tum chriſtianae pietatis praecipua quadam laude ſpectatus : qui morte interceptus animam Deo transmiſit anno aerae vulgaris DCCCXI †, Pontificatus religione, fide, vigilantiaque egregie adminiſtrati XLVII, non ſine virtutis ac innocentiae fama.

* vid. *Frodoardus* hiſtor. Remenſis lib. I cap. V.
† vid. *Idem* l. d. lib. II cap. XVII & XVIII

Sed enim is non eſt huius *de vita* Caroli M. & Rolandi *hiſtoriae*, ut *Trithemius* voluit, de Scriptoribus eccleſiaſticis n. CCLXXV p. m. 74. quippe quod pluribus iam docuere virorum eruditione praeſtantium haud pauci, *Miraeus* auctario Scriptorum eccleſiaſticorum n. CCXXXII p. m. 42, *Voſſius* lib. II de Hiſtoricis Latinis cap. XXXII p. 298 & ſeq. *Gryphiander* de Weichbildis Saxonicis cap. XIII, XIV, XV, XVI p. 41 & ſeq. vt *Caueum* parte II hiſtoriae litterariae Scriptorum eccleſiaſticorum ſaec. VIII p. m. 148, *Struuium* diſſertatione de doctis impoſtoribus § VII p. 15, *Neu* ſectione V Mantiſſae ad *Degorei Wheari* relectiones hiemales p. 67 & ſeq. *Oudinum* tomo II Commentarii de Scriptoribus eccleſiaſticis ſaec. IX col. 68 & ſeq. illorum ueſtigia ſecutos, praeteream.

Quis igitur foetum hunc excluſerit, quaeris? *Oudinus*, quem modo dixi, in eam deuenit ſententiam, ac ſi *Calixtus* Papa *II* tribus poſt *Caroli M.* deceſſum ſaeculis *Turpino* Remenſi eum ſuppoſuerit, Sic enim l. d. *Auctor huius operis non* Turpinus, *ſed* Calixtus II *Papa, qui tribus poſt mortem* Caroli M. *ſaeculis illam fabulam confinxit, non vt* Carolum M. *ſed vt* S. Iacobum *Apoſtolum & eccleſiam Compoſtellanam, quam ardenter amabat, illuſtriores his fabulis faceret. Vnde nil mirum, quod in manuſcr. codice Cantabrigienſi S. Benedicti* Calixtus II *hanc fabulam a ſe confictam dicat* opus authenticum, *primusque illius mentionem faciat.* Et ſaec. XII col. 1088. *Spectant haec opuſcula omnia ad* Calixtum II, *Romanorum Pontificem, qui haec compoſuiſſe videtur, dum Archiepiſcopus eſſet Viennenſis, non tam ad* Caroli M. *commendationem, quam ad peregrinationis ad* S. Iacobum *frequentationem, & Compoſtellanae eccleſiae, quam ſumme ambiuit, exaltationem. Nam*

Calix-

Calixtus *omnem ſuam eleuationem referebat ad* S. Iacobum *Apoſtolum, cuius ergo deuotionis peregrinationem ad reliquias eius venerandas Compoſtellam olim ſuſceperat.* Sic ille quidem.

Cautius longe Cl. *Schminckius.* Tantum enim abeſt, vt de auctore certi quid definiat, vt potius fateatur, aetatem, qua *Pſeudo-Turpinus* hic prodiit, maxime obſcuram & incertam eſſe. Interim e vulgatiſſima illa fabula, quod *Carolus M.* ſanctum Domini ſepulcrum bellica vi a barbarorum vindicauit poteſtate, forte coniectari poſſe putat, auctorem, quisquis ille ſit, vixiſſe, cum expeditiones cruciatae, vt vocantur, ſiue ſacrae, in terram ſanctiſſimis Chriſti veſtigiis & ſanguine ſignatam inſtituerentur. *Fabula,* inquit *, *haec* (quod ſcilicet Carolus M. terram ſanctam expeditione ac victoria ſolemni occuparit) *quando exorta ſit, certo definiri nequit. Primus eſt* Pſeudo Turpinus, *qui eius mentionem facit, cuius aetas maxime obſcura & incerta eſt. Si coniecturae ſit locus, dicerem, hanc fabulam primum emanaſſe, cum expeditiones cruciatae in Palaeſtinam inſtituerentur. Vt enim earum excellentiam praedicarent legati Papae, finxerunt,* Carolum *(nam talia & multo maiora de* Carolo *noſtro otioſos homines commentos fuiſſe, quis ignorat) etiam in Palaeſtina fuiſſe, ac barbaris locum illum ſalutarem eripuiſſe; atque hinc forte de aetate turpisſimi* Turpini *iudicari poſſit. Verum, quoniam teſtimonia indubitatae fidei deficiunt, id aliis diiudicandum, & ex ſua obſcuritate eruendum relinquo.*

* Annotat. ad *Eginhartum* de vita *Caroli M.* cap. XVI p. 81

Ceterum, quisquis ille etiam fuit, nugator fuit imperitus, turpis, inſignite impudens, nec vitam ſcripſit, ſed aniles ac inſulſiſſimas fabulas, commentis militum errantium ſeu vagabundorum (*Romanzios* vocant) haud abſimiles: vt dubitare poſſis, an doctis impoſtoribus adnumerandus ſit, tam ferrei oris, plumbeique pectoris impoſtor eſt ac deceptor.

Id quod eruditos tantum non omnes vno fateri audias ore. Sic enim praeter eos, qui apud doctiſſimum *Neu* & *Oudinum* locis excitatis legi poſſunt.

Chriſtophorus Lehmannus
chron. Spirenſis lib. III cap. XXVIII p. m. 212

Sunt quidem, qui Turpini *memorati librum magnifaciunt. Verum enim vero, qui debito illum iudicio leget, deprehendet omnino, quod plus fabularum autor iſte nugarumque afferat, quam hiſtoricae veritatis.*

Aubertus Miraeus
l. d. p. 42.

Turpino *a* Trithemio *& aliis vulgo adſcribitur liber* de geſtis Caroli M. *Sed Critici eruditiores recte cenſent, eſſe foetum hominis imperiti, qui meras fabulas conſcripſerit. Sane*

nec

nec Hincmarus, *nec* Flodoardus, *nec vllus veterum illarum quisquiliarum meminit. Accedit, quod ſcriptor iſte cap. XXXII mentionem faciat obitus* Caroli M. *At* Turpinum *ante* Carolum *deceſſiſſe, eique* Vulfarium *ſucceſſiſſe,* Flodoardus *lib. I cap. XVIII teſtatur.*

Ioannes Albertus Fabricius

annotat. ad *Trithemium* de Scriptoribus eccleſiaſt. l. d. p. 74.

Ceterum libros duos ſub Turpini *nomine a* Reubero *& aliis editos, plenos putidis fabulis & longe iunioris eſſe ſcriptoris, nemo eruditorum dubitat.*

Quamuis igitur nugis his, quas orbi vendidit turpiſſimus hic Turpinus, carere potuiſſet reſpublica litteraria, ſemel tamen iterumque typis liber exſcriptus eſt. Francofurti quidem anno MDLXVI cum *Sigeberto Gemblacenſi, Roberto* de *Monte*, & *Lamberto Schafnaburgenſi*, vt *Sagittarius* prodit, introductione in Hiſtoriam eccleſiaſticam cap. VIII § VII p. 47, Dein hos inter Scriptores a *Reubero* an. MDLXXXIV: de qua quidem editione *Gryphiander* l. d. *Etſi a* Iuſto Reubero, *ICto, inter Scriptores Germanicos editus non eſſet, eius tamen nugis carere potuiſſet reſpublica litteraria: fortaſſe etiam debuiſſet.* Aſtronomus *autem etiam vel potius* Eginhartus, *quod expoſtularet, haberet, ſi ſibi praelatum* Turpinum, *atque huic inter veros hiſtoricos primum conſeſſum tributum videret.*

Oudinus l. d. col. 68 etiam a *Schardio* Scriptorum, qui antiquam Germaniam illuſtrarunt, tomo Baſileae an. MDLXXIV edito, inſertum dicit, ſed erronee prorſus.

Non equidem inepte. Cum tamen fuerint, quibus ex vſu viſum, omnium, qui a Reubero hoc volumine comprehenſi ſunt, Scriptorum rationem habere, non potui, quin nugatorem hunc retinerem, ac cum ceteris probae notae auctoribus recognoſcerem. Id vero dum feci, primum e *Lambecii* libro II *Commentariorum de bibliotheca Caeſarea Vindobonenſi* cap. V § XXI p. 334 & ſeq. duo illa Supplementa, quae in codice manuſcr. qui inter Hiſtoricos latinos laudatae modo bibliothecae in membrana ſcriptos CXLIX eſt, IX autem illorum, qui ad vitam resque geſtas *Caroli M.* pertinent, reperiuntur, in editis autem non habentur, cap. XXXI & XXXII litteris Italicis exſcripta attexui. Dein hic illic ex annotatiunculis, quas aliorum ex lectione codici meo adſcripſeram, nonnullas uni alterique loco appoſui; ratus, licet id leuis operae res ſit, aequis tamen lectoribus non prorſus fore iniucundum.

IOANNIS

IOANNIS TVRPINI
DE VITA
CAROLI M. ET ROLANDI
HISTORIA.

CAPVT I

Epiſtola beati Turpini *Archiepiſcopi ad* Leoprandum.

TVRPINVS Dei gratia Archiepiſcopus Remenſis, ac ſedulus Caroli Magni Imperatoris in Hiſpania conſocius, *Leoprando* Decano Aquiſgranenſi ſalutem in Domino. Quoniam nuper mandaſtis mihi apud Viennam, cicatricibus vulnerum aliquantulum ægrotanti, vt vobis ſcriberem, qualiter Imperator veſter famoſiſſimus *Carolus Magnus* tellurem Hiſpanicam & Galliçianam a poteſtate Saracenorum liberauit, mirorum geſtorum apices, eiusque laudanda ſuper Hiſpanicos Saracenos trophæa, quæ propriis oculis intuitus ſum, quatuordecim annos perambulans Hiſpaniam & Galliciam vna cum eo: quod exercitibus ſuis pro certo ſcribere, veſtræque Fraternitati mittere non ambigo. Etenim magnalia diuulgata, quæ Rex in Hiſpania geſſit, in *S. Dionyſii* Chronico, * vt mihi ſcripſiſtis, reperire plenarie autoritas veſtra nequiuit. Igitur auctorem illius (aut pro tantorum actuum ſcriptura prolixa, aut quia idem, abſens ab Hiſpania, ea ignorauit) intentio veſtra intelligat, minime ea ad plenum ſcripſiſſe, & nuſquam volumen iſtud ab ea diſcordaſſe. Viuas & valeas, & Domino placeas, Amen.

* *Chronicon* iſtud *S. Dionyſii*, cuius *Turpinus* heic meminit, *vna cum ſuo auctore friuolum ac futile non immerito quis iudicet.* *Beſſelius* animaduerſion. ad cap. 4 *Eginharti* de vita Caroli M. p. 25.

CAPVT II

Carolus *Magnus a* Iacobo *Apoſtolo ad Hiſpaniam & Galetiam e Saracenorum poteſtate liberandam excitatur.*

GLorioſiſſimus itaque Chriſti Apoſtolus *Iacobus*, cum aliis Apoſtolis & dominicis diſcipulis, diuerſa coſmi climata adeuntibus, vt fertur, primitus in Gallicia prædicauit. Deinde eius aſſeclæ, Apoſtolico corpore ab Herode Rege perempto, ſcilicet ab Hieroſolymis ad Galliciam per mare translato, in eadem Gallicia prædicauerunt. Sed ipſi Galliciani poſtea peccatis ſuis exigentibus, fidem poſtponentes, vſque ad *Caroli Magni* Imperatoris Romanorum, Gallorum, Teutonicorum, cæterarumque gentium, tempus, perfidi retro abierunt. Hic vero *Carolus* poſtquam multis laboribus per multa climata orbis, diuerſa regna, Angliam, Galliam, Teutonicam, Boiariam, Lotharingiam, Burgundiam, Italiam, Britanniam, ceterasque regiones, innumerasque vrbes, a mari vſque ad mare, diuinis ſubſidiis munitus, inuincibili brachio potentiæ ſuæ adquiſiuit, & a Saracenorum manibus abſtulit, Chriſtianoque imperio ſubiugauit; graui labore, ac tanto ſudore fatigatus, ne amplius bellum iniret, & vt requiem ſibi daret, propoſuit. Statimque in cælo intuitus eſt quandam viam ſtellarum, incipientem a mari Friſiæ, & tendentem inter Teutonicam & Italiam, inter Galliam & Aquitaniam, rectiſſime tranſeuntem per Gaſconiam, Baſclam, & Nauarram, & Hiſpaniam, vſque ad Galetiam, qua beati *Iacobi* corpus tunc temporis latebat incognitum. Quam viam cum *Carolus* per ſingulas noctes ſæpe perſpiceret, cœpit ſæpiſſime præmeditari, quid ſignificaret. Cui hæc ſummo ſtudio cogitanti

heros quidam, optimam & pulcherrimam, vltra quam dici fas eſt, habens ſpeciem, nocte in ectaſi apparuit, dicens: *Quid ais, fili mi?* At ille inquit, *Quis es Domine? Ego ſum*, inquit, *Iacobus Apoſtolus, Chriſti alumnus, filius Zebedæi, frater Ioannis Euangeliſtæ, quem Dominus ſuper mare Galilææ ad prædicandum populis ſua ineffabili gratia eligere dignatus eſt, quem Herodes Rex gladio peremit, cuius corpus in Galetia, quæ a Saracenis adhuc turpiter opprimitur, incognitum requieſcit. Vnde vltra modum miror, cum terram meam a Saracenis minime liberaſti, qui tot terras tantasque vrbes acquiſiuiſti. Quapropter tibi notifico, quia ſicut Dominus potentiorem omnium regum terrenorum te fecit, ſic, ad præparandum iter meum & liberandam tellurem meam a manibus Moabitarum, te inter omnes, vt tibi coronam æternæ retributionis exinde præpararet, elegit. Via ſtellarum, quam in cælo vidiſti, hoc ſignificat, quod tu cum magno exercitu, ad expugnandam gentem paganorum perfidam, & liberandum iter meum & tellurem, & ad viſitandum baſilicam meam & ſarcophagum meum, ab his oris vſque ad Galliciam iturus es; & poſt te omnes populi a mari vſque ad mare peregrinantes, veniam delictorum ſuorum a Domino impetrantes, illuc iterum ituri ſunt, narrantes laudes Domini & virtutes eius, & mirabilia eius, quæ fecit: a tempore vero vitæ tuæ vſque ad præſentis ſæculi finem ibunt. Nunc autem perge quam citius poteris, quia ego ero auxiliator tuus in omnibus, & propter laborem tuum impetrabo tibi coronam a Domino in cæleſtibus, & vſque ad nouiſſimum diem erit nomen tuum in laude.* Taliter beatus Apoſtolus tribus vicibus *Carolo* apparuit. His itaque auditis *Carolus* apoſtolica promiſſione fretus, & coadunatis ſibi exercitibus multis, ad expugnandas gentes perfidas Hiſpaniam ingreſſus eſt.

CAPVT III

De muris Pampilonia per ſemetipſos lapſis.

PRima vrbs quam obſidione circuiuit, *Pampilonia* extitit, & ſedit circa eam tribus menſibus, & nequiuit eam capere, quia muris inexpugnabilibus munitiſſima erat. Tunc fecit Domino precem dicens: *Domine Ieſu Chriſte, pro cuius fide in has terras ad expugnandam gentem perfidam veni, da mihi hanc vrbem capere, ad decus nominis tui. O beate* Iacobe, *ſi verum eſt, quod mihi apparuiſti, da mihi capere illam.* Tunc Deo donante, beato *Iacobo* orante, muri collapſi funditus corruerunt: Saracenos vero, qui baptizari voluerunt, ad vitam reſeruauit; & qui renuerunt, gladio trucidauit. His auditis mirabilibus Saraceni vbique *Carolo* pergenti ſe inclinabant, & mittebant ei tributum, & reddebant ei vrbes: & facta eſt tota terra illa ei ſub tributo. Mirabatur gens Saracenica, cum videbat gentem Gallicam, optimam ſcilicet ac bene indutam & facie elegantem, & honorifice pacificeque recipiebant eos, armis etiam reiectis. Inde viſitato ſarcophago beati *Iacobi*, venit ad *Petronum*, & infixit in mari lanceam, agens Deo & ſancto *Iacobo* grates, qui eum vſque illuc duxit, quo tamen antea ire non poterat. Galecianos vero, qui poſt beati *Iacobi* prædicationem diſcipulorumque eius ad perfidiam paganorum conuerſi erant, baptiſmatis gratia per manus *Turpini* Archiepiſcopi regenerauit, illos ſcilicet, qui ad fidem voluerunt conuerti, qui nondum baptizati erant: illos vero, qui fidem recipere noluerunt, aut gladio trucidauit, aut ſub Chriſtianorum imperio captiuauit. Deinde iuit per totam Hiſpaniam, a mari vſque ad mare.

CAPVT IV

De idolo Mahumeth.

IDola & ſimulacra, quæ tunc in Hiſpania inuenit, penitus deſtruxit, præter idolum, quod eſt in terra *Alandaluf*, quod vocatur *Salamcadis*: *Cadis* dicitur proprie locus, in quo eſt *Iſalam*, in lingua Arabica *Deus* dicitur.

Tradunt

Tradunt Saraceni, quod idolum iſtud Mahumeth, quem ipſi colunt, dum adhuc viueret, in nomine ſuo proprio fabricauit, & dæmoniacam legionem quandam ſua arte magica in ea ſigillauit: quæ etiam tanta fortitudine illud idolum obtinet, quod a nullo vnquam frangi potuit. Cum enim aliquis Chriſtianus ad illud appropinquat, ſtatim periclitatur. Sed cum aliquis Saracenus cauſa adorandi vel deprecandi Mahumeth accedit, ille incolumis recedit. Si forte ſuper illud auis qualibet ſe depoſuerit, ilico moritur. Eſt igitur in maris margine lapis antiquus opere Saracenico optime ſculptus, ſupra terram, deorſum latus & quadratus, deſurſum ſtrictus, altiſſimus, ſcilicet quantum ſolet volare in ſublime coruus: ſuper quem eleuatur imago illa de auro optimo in effigie hominis, fuſa ſuper pedes ſuos, erecta faciem ſuam tenens verſus meridiem, & manu dextra tenens quandam clauam ingentem. Quæ ſcilicet claua, vt ipſi Saraceni aiunt, a manu eius cadet anno, quo Rex futurus in Gallia natus fuerit, qui totam terram Hiſpanicam Chriſtianis legibus in nouiſſimis temporibus ſubiugauerit. Mox vt viderint clauam lapſam, gazis ſuis in terram poſitis omnibus, fugiunt.

CAPVT V

De eccleſiis, quas Carolus *fecit.*

DE auro, quod Carolo Reges & Principes Hiſpaniæ dedere, beati Iacobi baſilicam, tunc per tres annos in illis oris commorans, augmentauit, Antiſtitem & Canonicos ſecundum beati *Iſidori* Epiſcopi & Confeſſoris regulam inſtituit, eamque tintinnabulis, palliisque, libris, ceterisque ornamentis decenter ornauit. De reſiduo vero auro & argento immenſo, quod de Hiſpania attulit, regreſſus ab ea, multas eccleſias fecit: eccleſiam ſanctam beatæ *Mariæ* virginis, quæ eſt apud *Aquiſgranum*; & baſilicam *S. Iacobi*, quæ eſt apud *Toloſam*; & illam, quæ eſt in Gaſconia, inter vrbem, quæ vulgo dicitur *Axa*, & ſecundum ſanctum *Ioannem Cordue* via Iacobitana; & eccleſiam ſancti *Iacobi*, quæ eſt apud vrbem *Pariſios*, inter Sequanam fluuium & montem Martyrum: & Abbatias innumeras per mundum, quas fecit.

CAPVT VI

De reditu Caroli *ad Galliam, & de* Aigolando *Rege Africanorum.*

DEinde reuerſo *Carolo* ad Galliam, quidam paganus rex Africanus, nomine *Aigolandus*, cum ſuis exercitibus terram Hiſpanorum ſibi acquiſiuit, eiectis etiam & interfectis de oppidis & vrbibus cuſtodibus Chriſtianis, quos ad cuſtodiendam terram *Carolus* reliquerat. His auditis *Carolus* cum multis exercitibus rurſum Hiſpaniam adiit, & erat cum eo dux exercituum *Milo* de *Angleris*.

CAPVT VII

De exemplo eleemoſynæ mortui.

SEd, quale exemplum tunc Dominus nobis omnibus oſtendere dignatus eſt, de his, qui mortuorum eleemoſynas iniuſte retinent, nobis eſt dicendum. Cum igitur apud *Baionam* vrbem Baſculorum *Caroli* exercitus hoſpitatus eſſet, miles quidam, nomine *Romaricus*, valde ægrotus, morti proximus, accepta pœnitentia & euchariſtia a ſacerdote, vt equum, quem habebat, venderet, pretiumque clericis & egenis erogaret, cuidam ſuo conſanguineo præcepit. Quo mortuo, conſanguineus ille inuidiæ ſtimulo tactus, equum centum ſolidis vendidit, pretiumque cibis potibusque velociter expendit. Sed quia malis factis diuini iudicis vindicta proxima eſſe ſolet, tranſactis triginta diebus, apparuit ei nocte in ectaſi mortuus, dicens: *Quomodo res meas pro animæ meæ redemptione in eleemoſyna tibi commendaui ad dandum? ſcias omnia crimina mea Deum mihi dimiſiſſe, ſed, quia iniuſte eleemo-*

eleemoſynam meam retinuiſti, per triginta dies in tartareis pœnis moras me intelligas feciſſe: te autem in eodem loco infernali, vnde egreſſus ſum, die craſtina ſcias ponendum, & me in paradiſo futurum. His itaque dictis mortuus receſſit, viuusque tremefactus euigilauit. Qui cum ſummo mane narraret quæ audierat omnibus, atque omnis exercitus de tanta re inter ſe loqueretur, ecce ſubiti clamores ſuper eum in aëre, quaſi rugitus leonum, luporum, & vitulorum; & ſtatim de medio circumſtantium a dæmonibus in ipſis vlulatibus viuus ac ſanus rapitur. Quid plura? quæritur quatuor diebus per montes & valles ab equitibus & peditibus, & nuſquam inuenitur. Denique, cum per duodecim dies exercitus noſter per deſerta telluris Nauarrorum & Laruarum peragraſſet, reperitur corpus eius exanimatum ac confractum in cuiuſdam ſilicis faſtigio, cuius aſcenſus tribus leucis habebatur ſupra mare, diſtans a præfata vrbe quatuor diætis. Dæmones vero eius corpus ibi eiecerant, animamque ad tartara rapuerant. Nota: Quapropter ſciant, qui mortuorum eleemoſynas ſibi ad dandum commendatas iniuſte retinent, damnandos in æuum.

CAPVT VIII

De bello ſancti Facundi, *vbi haſtæ viruerunt.*

POſtea vero cœperunt quærere *Aigolandum* per Hiſpaniam *Carolus* & *Milo* cum ſuis exercitibus. Quem cum caute inueſtigarent, inuenerunt eum in terra, quæ dicitur de *Campis*, ſuper flumine, quod dicitur *Cera*, in pratis, ſcilicet in optimo loco & plano, quo poſtea beatorum martyrum *Facundi* & *Primitiui* baſilica ingens & optima iuſſu & auxilio fabricatur, & in qua eorundem martyrum corpora requieſcunt, & monachorum Abbatia conſtituitur, & magna villa pinguiſſima in eodem loco. Appropinquantibus vero *Caroli* exercitibus, mandauit *Aigolandus Carolo* bellum, ſecundum velle ſuum, vel viginti contra viginti, vel quadraginta contra quadraginta, vel centum contra centum, vel mille contra mille, vel duos contra duos, vel vnum contra vnum. Interea miſſi ſunt a *Carolo* centum milites contra centum Aigolandi, & interfecti ſunt Saraceni. Tum *Aigolandus* miſit ducentos contra ducentos, & ſtatim occiſi ſunt omnes Mauri. Deinde *Aigolandus* miſit duo millia contra duo millia, quorum pars quædam occiditur, parsque alia terga vertit. Tertia vero die eiecit ſortes *Aigolandus* ſecrete, & agnouit *Caroli* detrimentum, & mandauit ei, vt pugnam plenariam ſequenti die faceret, ſi vellet: quæ ab vtroque conceſſa eſt. Tunc aſtiterunt quidam e Chriſtianis, qui ſero ante diem belli arma bellica ſua ſtudioſe præparantes, haſtas ſuas infixerunt, erectas in terra ante caſtra, in pratis videlicet iuxta præfatum fluuium: quas ſummo mane corticibus in frondibus decoratas inuenerunt, hi ſcilicet, qui in acie proxima martyrii palmam Dei fide accepturi erant: & vltra quam diei fas eſt, admirantes, tantumque Dei miraculum gratiæ diuinæ adſcribentes, abſciderunt eas prope terram, & radices, quæ remanſerunt in tellure, in modum perticarum ex ſe magna poſtea generauerunt arbuſta, quæ adhuc in illo loco apparent. Erant enim illorum multæ haſtæ de lignis fraxineis. Mira res, magnumque gaudium, magnumque animabus proficuum, ingensque corporibus detrimentum. Quid plura? Dum vero illa agitur vtrorumque pugna, in qua occiſi ſunt quadraginta Chriſtianorum millia, & dux *Milo Rolandi* genitor cum his, quorum haſtæ fronduerunt, ibi palmam martyrii adeptus eſt, & *Caroli* equus peremptus eſt. Tunc *Carolus* ſtans pedes cum duobus millibus Chriſtianorum peditum, in medio belli Saracenorum euaginauit ſpatam ſuam, nomine *gaudioſam*, & trucidauit multos Saracenos per medium. Die vero aduespe rante, vertuntur Saraceni & Chriſtiani in caſtris. Altera die venerunt ad ſuccurrendum *Carolo* quatuor Marquiſii de Italiæ oris, cum quatuor millibus virorum bellatorum. Mox, vt illos *Aigolandus* agnouit, terga vertens, in Legionenſes oras ſeceſſit, & *Carolus* cum ſuis exercitibus tunc ad Galliam remeauit. Nota, in præfata acie fas eſt intelligi ſalutem pro Chriſto certantium. Sicut

enim

enim *Caroli* milites pugnaturi, ante bellum arma ſua ad bellandum præparauerunt, ſic & nos arma noſtra, id eſt, bonas virtutes, contra vitia pugnaturi, præparare debemus. Quiſquis enim vel fidem contra hæreticam prauitatem, vel charitatem contra odium, vel largitatem contra auaritiam, vel humilitatem contra ſuperbiam, vel caſtitatem contra libidinem, vel orationem continuam contra dæmoniacam tentationem, vel paupertatem contra felicitatem, vel perſeuerantiam contra inſtabilitatem, vel ſilentium contra iurgia, vel obedientiam contra carnalem animum ponit: haſta eius florida & victrix in die iudicii Dei erit. O quam felix & florida erit in cæleſti regno victoris anima, quæ legitime contra vitia decertauerit in terra! Non coronabitur, niſi qui legitime certauerit, & ſicut Caroli pugnatores pro Chriſti fide obierunt in bello, ſic & nos mori debemus vitiis, & viuere virtutibus ſanctis in mundo, quatenus palmam de triumpho floridam habere mereamur in cæleſti regno.

CAPVT IX
De vrbe Agenni.

INde *Aigolandus* adunauit ſibi gentes innumeras, Saracenos, Mauros, Moabitas, Aethiopes, Parthos, Africanos, Perſas, *Texephinum* Regem Arabum, *Vrabellum* Regem Alexandriæ, *Auitum* Regem Bugiæ, *Oſpinum* Regem Algarbiæ, *Facinum* Regem Barbariæ, *Ailis* Regem Malclos, *Alphinorgeum* Regem Maioricæ, *Manuonem* Regem Mequæ, *Ebraim* Regem Sibiliæ, *Altumaiorem* Regem Cordubæ, & venit vſque ad vrbem Gaſconiæ *Agomum*, & cepit eam. Deinde mandauit *Carolo*, vt veniret ad ſe pacifice cum parua militum turma, promittens ei auro & argento ceteriſque gazis ſexaginta equos, in ſignum amicitiæ & beneuolentiæ oneratos, ſi imperiis ſuis tantum ſubiaceret. Idcirco hoc dicebat, quia agnoſcere eum volebat, vt poſtea eum in bello occidere potuiſſet. Sed *Carolus* hæc animaduertens, cum duobus millibus fortium vſque ad quatuor milliaria prope vrbem *Agennum* venit, & ibi dimiſit illos occulte, & venit cum ſexaginta tantum militibus vſque ad montem, qui eſt prope vrbem, vnde poteſt ciuitas videri, ibique dimiſit illos, & mutatis veſtibus ſuis optimis, ſine lancea, retro ſupra dorſum clypeo verſo, vt mos nuntiorum belli eſt, cum ſolo milite venit ad vrbem. Ilico quidam ab vrbe egreſſi, venerunt ad illos ſciſcitandos, quid quærerent. *Nuntii ſumus*, inquiunt, Caroli Magni *Regis miſſi ad* Aigolandum *Regem veſtrum*. At illi duxerunt illos ad vrbem ante *Aigolandum*, qui dixerunt ei: *Carolus miſit nos ad te, quia ipſe venit, vt imperaſti, cum ſexaginta militibus, & vult tibi militare, & effici tuus, ſi vis illi dare, quod pollicitus es: idcirco veni ad eum cum ſexaginta tuis ſimiliter pacifice, & loquere ei.* Tunc armauit ſe *Aigolandus*, & dixit, vt redirent ad *Carolum*, & dicerent ad *Carolum*, vt expectaret eum; & nondum putabat *Aigolandus*, illum eſſe *Carolum*, qui ſibi loquebatur. *Carolus* vero illum tunc cognouit, & explorauit vrbem, qua parte erat ad capiendum fragilior, & vidit Reges, in ea qui erant, & rediit ad ſexaginta milites, quos retro reliquerat, cum quibus rediit vſque ad duo millia. *Aigolandus* quidem citius inſecutus eſt illos cum ſeptem millibus militum, volens perimere *Carolum*, ſed ipſi animaduertentes fugere cœperunt. Deinde *Carolus* rediens in Galliam, coadunatis ſibi exercitibus multis, venit ad vrbem *Agennum* & obſedit eam, & ſedit circa eam ſex menſium ſpatio. Septimo vero menſe aptatis iuxta murum petrariis, & mangatellis, & troiis, & arietibus ceteriſque artificiis ad capiendum, & caſtellis ligneis a *Carolo*, nocte quadam *Aigolandus* cum Regibus & Maioribus ſuis per latrinas fraudulenter exiuit, & fluuium Garunnam, qui fluit iuxta vrbem, tranſmeantes, a *Caroli* manibus euaſit. Die vero ſequenti *Carolus* in vrbem cum magno triumpho intrauit. Tunc quidam ex Saracenis gladio occiſi ſunt, quidam per Garunnam cum magno impetu euaſerunt. Decem tamen millia Saracenorum gladio perempti ſunt.

Anton. *fol.* 109. *part.* 2. *habet* nouem equos

CAPVT X

De vrbe Sanctonica, *vbi haſtæ viruerunt.*

INde *Aigolandus* venit *Sanctonas*, quæ tunc Saracenorum imperio ſubiacebat: *Carolus* vero ſecutus eum mandauit illi, vt redderet vrbem; ipſe vero noluit reddere, ſed exiliuit ad bellum contra eum tali conuenientia, vt eſſet vrbs, qui vinceret alium. Sero autem ante diem belli, caſtris & arietibus & turmis præparatis, in pratis ſcilicet, quæ ſunt inter caſtrum, quod dicitur *Taleburgum*, & vrbem iuxta fluuium *Caranta*, infixerunt Chriſtiani quidam haſtas ſuas erectas in terra ante caſtra. Craſtina vero die haſtas ſuas corticibus & frondibus decoratas inuenerunt, hi ſcilicet, qui in bello præſenti accepturi erant martyrii palmam pro Chriſti fide. Qui etiam tanto miraculo Dei gauiſi, abſciſſis haſtis ſuis de terra, ſimul coadunati primitus in bello perierunt, & multos Saracenos occiderunt, ſed tandem martyrio coronantur. Erat enim exercitus eorum quatuor millium: & equus etiam *Caroli* ibi occiditur. *Carolus* vero oppreſſus fortitudine paganorum, reſumptis viribus cum ſuis exercitibus pedites multos interfecit illorum. At illi bellum ferre non valentes, fatigati ex illis, quos occiderant, fugerunt in vrbem. *Carolus* vero inſecutus illos, obſedit vrbem, & circuiuit omnes muros eius, præter illum, qui erat contra fluuium. Demum ſequenti nocte *Aigolandus* cum ſuis exercitibus aufugere per fluuium cœpit; *Carolus* vero hoc animaduertens; inſecutus eſt illos, & occidit Regem Algarbiæ, & Regem Bugiæ, aliosque multos paganos circiter quatuor millia.

CAPVT XI

De fuga Aigolandi, *& de militibus exercituum* Caroli.

TVnc *Aigolandus* fugiens tranſmeauit portus *Aſerros*, & venit vſque *Pampiloniam*, & mandauit *Carolo*, quod ibi expectatet eum cauſa bellandi. Quo audito *Carolus* rediit in Galliam, & cum ſumma cura omnes exercitus ſuos longe lateque ad ſe venire mandauit, & præcepit per totam Galliam, vt omnes ſerui, qui ſub malis conſuetudinibus relegati tenebantur, ſoluta ſeruitute proprii capitis, & depoſita venditione ſua, cum omni progenie ſua præſenti & futura, vsque in ſempiternum liberi permanerent, & ne alicui barbaræ genti Franci amplius ſeruirent, illi ſcilicet, qui cum eo in Hiſpaniam ad expugnandam gentem perfidam irent, præcepit. Quid plura? Omnes etiam, quos ergaſtulis captos reperit, abſoluit, & quos pauperes inuenit, hos ditauit, nudos veſtiuit, maleuolos pacificauit, expulſos ab hæreditatibus, honoribus propriis releuauit, omnes armis doctos & ſcutiferos militari habitu honorifice ordinauit, & quos ab amore ſuo iuſte ſeparauerat Dei dilectione compunctus, ad amicitiam ſuam omnino conuertit, amicos etiam & inimicos, domeſticos & barbaros, ad pergendum in Hiſpaniam omnes ſibi ſociauit: & quos Rex ſibi ſociabat ad expugnandam gentem perfidam, ego Turpinus Dominica autoritate & noſtra benedictione & abſolutione hos a peccatis cunctis relaxabam. Tunc coadunatis ſibi centum triginta quatuor millibus virorum bellatorum, profectus eſt in Hiſpaniam contra *Aigolandum*.

Hæc ſunt nomina pugnatorum maiorum, qui fuere cum eo: ego *Turpinus* Archiepiſcopus Rhemenſis, qui dignis monitis Chriſti fidelem populum ad bellandum fortem & animatum, & a peccatis abſolutum reddebam, & Saracenos propriis armis ſæpe expugnabam: *Rolandus* Dux exercituum, Comes Cenomanenſis & Blauii Dominus, nepos *Caroli*, filius Ducis *Milonis* de *Angleris*, natus *Berthæ*, ſororis *Caroli*, cum quatuor armatorum millibus: alius tamen *Rolandus* fuit, de quo nobis nunc ſilendum eſt: *Oliuerius* Dux exercituum, miles acerrimus, bello doctiſſimus, brachio & mucrone potentiſſimus, cum tribus millibus virorum bellatorum; *Eſtultus* Comes Lingonenſis, filius Comitis *Odonis*, cum tribus millibus virorum bellatorum: *Araſtagnus* Rex Britannorum, cum ſeptem millibus virorum bellatorum: alius

tamen

tamen Rex tempore ipſius in Britannia erat, de quo mentio nunc ad plenum non fit: *Engelerus* Dux Aquitaniæ, cum quatuor millibus virorum bellatorum. Iſti erant docti omnibus armis, maxime arcubus & ſagittis. Tempore iſtius *Engeleri* erat alius Comes in Aquitania, ſcilicet in vrbe Pictauorum, de quo non eſt modo loquendum. Hic vero *Engelerus* genere Gaſconus, Dux vrbis Aquitaniæ erat, quæ ſcilicet vrbs ſita erat inter Lemouicas & Biturigas & Pictauos, quam etiam Cæſar *Auguſtus* primum in illis oris fecit, & Aquitaniam nominauit, cui etiam vrbi Biturigas, & Lemouicas, & Pictauos, & Sanctonas, & Engoliſmam cum prouinciis ſubiugauit, vnde tota patria illa Aquitania vocatur. Hæc vero ciuitas poſt *Engeleri* obitum viduata Duce ſuo, in vaſtitatem vertitur, eo quod ciues ipſius omnes in Runtia valle gladio obierunt, nec alios colonos habuit amplius. *Gaiferus* Rex Burdegalenſis, cum tribus millibus virorum bellatorum, cum *Carolo* in Hiſpaniam profectus eſt, *Galerus*, *Galinus*, *Salomon* ſocius *Eſtulti*, *Balduinus*, frater *Rolandi*, *Galdebodus* Rex Friſiæ cum ſeptem millibus heroum, *Oellus* Comes vrbis, quæ vulgo dicitur *Nantas*, cum duobus millibus heroum: (de hoc canitur in cantilena vſque in hodiernum diem, quia innumera fecit mirabilia) *Lambertus* Princeps Bituricenſis cum duobus millibus virorum, *Samſon* Dux Burgundiæ cum decem millibus heroum, *Rainoldus* de *alba Spina*, *Galterius* de *Thermis*, *Wilterinus*, *Garinus*, Lotharingiæ Dux, cum quatuor millibus virorum, *Hego*, *Albertus* Burgundio, *Berardus* de † *Miblis*, *Gumardus*, *Eſturmitus*, *Theodoricus*, *Iuonius*, *Berengarius*, *Hato*, *Ganalonus*, qui poſtea traditor extitit. Et erat exercitus propriæ telluris *Caroli* quadraginta millibus militum, ſed & peditum numerus non erat. Iſti præfati ſunt viri famoſi heroes, bellatores potentibus coſmi potentiores, fortiores Chriſti proceres, Chriſtianam fidem in mundo propagantes. Vt enim Dominus noſter Ieſus Chriſtus vna cum duodecim Apoſtolis ſuis & diſcipulis mundum acquiſiuit, ſic *Carolus* Rex Gallorum & Imperator Romanorum eum his pugnatoribus Hiſpaniam acquiſiuit ad decus nominis Dei. infra cap. 30. *Nublis*

Tunc omnes exercitus in Laudis Burdegalenſibus coadunantur. Cooperiebant enim totam terram illam, longitudine ſcilicet & latitudine duabus dietis: ſpatio duodecim milliarium audiebantur fremitus & ſonitus illorum. Item *Arnoldus* de *Bellanda* prius tranſmeauit portus Aſereos, & venit Pampiloniam. Statim inſecutus eſt illum *Eſtultus* Comes cum ſuo exercitu. Deinde venit *Araſtagnus* Rex, & *Engelerus* Dux cum ſuo exercitu ſimul: poſtea venit *Galdebodus* Rex cum ſuo exercitu: deinde *Ogerius* Rex, & *Conſtantinus* cum ſuis exercitibus venerunt. Nouiſſime vero venit *Carolus* cum omnibus aliis exercitibus, & cooperuerunt totam terram a flumine Rume, vſque ad montem, qui diſtat ab vrbe tribus leucis via Iacobitana. Octo diebus moram fecerunt ad tranſmeandum portus.

Interea mandauit *Carolus Aigolando* qui erat in vrbe, vt redderet ei vrbem, quam ædificauerat, & ruſum munierat, aut exiret ad bellum contra eum. *Aigolandus*, vt vidit, quia vrbem non poterat tenere contra eum, elegit ad bellum exire contra eum, quam in vrbe turpiter mori. Tunc mandauit *Carolo*, vt daret ſibi inducias quouſque omnis exercitus eius egrederetur ab vrbe, & ad bellum præpararetur, & cum eo etiam ore ad os loqueretur. Deſiderabat enim *Carolum* videre *Aigolandus*.

CAPVT XII

De datis treugis, & de diſputatione Caroli & Aigolandi.

Itaque datis treugis inter ſe, egreſſus eſt *Aigolandus* cum ſuis exercitibus ab vrbe, & dimiſſis illis iuxta vrbem, venit cum ſexaginta ex maioribus ſuis ante *Caroli* tribunal, qui cum ſuis exercitibus vno miliario ab vrbe diſtabat: & erat tunc exercitus *Aigolandi* & exercitus *Caroli* in quodam plano & optimo, qui eſt iuxta vrbem, habens in longitudine & latitudine ſex miliaria. Via Iacobitana diuidebat vtrumque exercitum. Tunc dixit *Carolus Aigolando*: *Tu es* Aigolandus, *qui terram meam fraudulenter a me abſtuliſti*,

liſti, tellurem Hiſpanicam & Gaſconicam brachio inuincibili potentiæ Dei acquiſiui, Chriſtianis legibus ſubiugaui, omnesque eius reges in eo imperio auerti; tu autem Dei Chriſtianos, me ad Galliam remeante, peremiſti, meas vrbes & caſtella deſtruxiſti, totamque terram igne & gladio vaſtaſti. Vnde multum conqueror in præſenti. Mox vt *Aigolandus* cognouit loquelam ſuam Arabicam, quam *Carolus* loquebatur, miratus eſt multum & gauiſus eſt. Didicerat enim *Carolus* linguam Saracenicam apud vrbem Colotum, in qua, cum eſſet iuuenis, aliquanto tempore commoratus eſt. Tunc ait *Aigolandus Carolo*: *Obſecro*, inquit, *vt tu tantum dicas, cur terram, quæ iure hereditatis tibi non contigit, aut pater tuus, aut auus, aut abauus, aut atauus non poſſedit, a noſtra gente abſtuliſti? Ideo*, inquit *Carolus*, *quod Dominus noſter Ieſus Chriſtus, creator cæli & terræ, gentem noſtram, ſcilicet Chriſtianam, præ omnibus gentibus elegit, & ſuper omnes gentes totius mundi eam dominari inſtituit, tuam gentem Saracenicam legi noſtræ, in quantum potui, conuerti. Valde indignum eſt, ait* Aigolandus, *vt gens noſtra tuæ genti ſubiaceat, cum lex noſtra magis, quam veſtra valeat: nos habemus Mahumeth, qui Dei nuntius fuit nobis a Deo miſſus, cuius præcepta tenemus; imo Deos omnipotentes habemus, qui iuſſu omnipotentis Mahumeth nobis futura manifeſtant, quos colimus, per quos viuimus & regnamus.* Aigolande, inquit Carolus, *in hoc erras, quia nos Dei mandata tenemus, vos vana præcepta vani hominis tenetis: nos in Deum Patrem, & Filium, & Spiritum ſanctum credimus, & adoramus; vos diabolum in ſimulachris veſtris & creditis & adoratis. Animæ noſtræ per fidem, quam tenemus, poſt mortem ad paradiſum, & ad vitam perennem tendunt; veſtræ autem ad orcum proficiſcuntur. Vnde liquido patet, quod magis valeat lex noſtra, quam veſtra. Quapropter aut baptiſmum accipe tu & gens tua, & viue; aut veni in bellum contra me, vt male moriaris. Abſit a me*, inquit Aigolandus, *vt baptiſmum accipiam, & Mahumeth Deum meum omnipotentem abnegem: ſed pugnabo ego & gens mea contra te, & gentem tuam, tali pacto, quod ſi veſtra magis valeat, quam noſtra, vos conuincatis, & ſit vsque in vltimum diem victis opprobrium, inuictis autem laus & exultatio in ſempiternum: inſuper ſi gens mea vincitur, ego baptiſmum accipiam, ſi viuere poſſim: quod ex vtraque parte conceditur.*

Statim eliguntur viginti milites Chriſtiani aduerſus viginti milites ex Saracenis in campo belli, & tali pacto cœperunt debellari. Quid plura? ilico interfecti ſunt pariter omnes Saraceni. Inde mittuntur quadraginta contra quadraginta, & perimuntur Saraceni. Rurſum mittuntur centum contra centum, & ſtatim fugientes Chriſtiani retro interficiuntur, ideo quod mori timentes fugerunt. Nota: Hi vero typum gerunt certantium fidelium Chriſti, quia qui pro fide volunt pugnare, nullo modo debent retro abire. Et ſicut illi ideo occiſi ſunt, quia retro fugerunt: ſic Chriſti fideles, qui debent fortiter Spiritus ſancti adminiculo contra vitia pugnare, ſi retro reuerſi fuerint, in vitiis turpiter & cum æternæ ſalutis diſpendio moriuntur: ſed qui bene contra vitia pugnant, hi inimicos, id eſt, dæmones, qui vitia adminiſtrant, facile occidunt. *Non coronabitur quis*, inquit Apoſtolus, *niſi legitime qui certauerit*. Inde mittuntur ducenti contra ducentos, & interficiuntur omnes Saraceni, denique mille contra mille, & occiduntur omnes Saraceni. Tunc, data ex vtraque parte treuga, venit *Aigolandus* ad alloquendum *Carolum*, affirmans legem Chriſtianam meliorem eſſe, quam Saracenorum, & pollicitus eſt *Carolo*, quod die craſtina ipſe & gens ſua acciperet. Itaque rediit ad gentem ſuam, & dixit Regibus & Maioribus ſuis, ſe velle baptiſmum accipere, & præcepit cunctis gentibus ſuis, vt baptizarentur omnes: quod alii conceſſerunt, alii renuerunt.

CAPVT XIII

De ordinibus, qui erant in conuiuio Caroli, *& de pauperibus, unde* Aigolandus *ſcandalum ſumſit, & renuit baptizari.*

CRaſtina vero die circa tertiam treuga data eundi & redeundi, venit cauſa baptizandi *Aigolandus* ad ***Carolum.*** Mox vt vidit ***Carolum*** prandentem, & menſas multas circa eum paratas, diſcumbentesque quoſdam habitu militari indutos, quoſdam habitu monachali atro tectos, quoſdam canonicali habitu albo indutos, interrogauit ***Carolum*** de vnoquoque ordine, cuiuſmodi gens erat. Cui ***Carolus*** inquit: *Quos vides birris vnius coloris indutos, Epiſcopi & ſacerdotes noſtræ legis ſunt, qui nobis præcepta legis exponunt, & a peccatis abſoluunt, & benedictionem nobis dominicam tribuunt: quos habitu atro vides, monachi & Abbates, illi ſanctiores ſunt, qui dominicam maieſtatem ſemper pro nobis implorare non ceſſant: Miſſas quia matutinas & horas Dominicas decantant.* Interea videns *Aigolandus* in quadam parte tredecim pauperes miſerrimo habitu indutos, ad terram reſidentes ſine menſa & linteaminibus comedentes, paruo cibo & potu vtentes, interrogauit, cuiuſmodi eſſent. At ipſe ***Carolus*** ait: ***Hæc eſt gens Dei, nuntii Domini noſtri Ieſu Chriſti, quos ſub numero duodecim Apoſtolorum Domini per vnumquemque diem ex more paſcimus.*** Tunc *Aigolandus* reſpondit: ***Hi qui circa te reſident, felices ſunt, & tui ſunt, & feliciter comedunt, & bibunt, & induuntur: illi vero, quos Dei tui nomina eſſe dicis, & nuntios eius eſſe aſſeris, cur fame pereunt & male veſtiuntur, & longe a te proiiciuntur, & turpiter tractantur? male Domino ſuo ſeruit, qui ſic nuntios eius recipit: magnam verecundiam Deo ſuo facit, qui eius famulis ita ſeruit. Legem tuam, quam dicebas eſſe bonam, nunc oſtendis falſam.*** Et accepta ab eo licentia rediit ad ſuos, & baptizari renuens mandauit ei die craſtino bellum. Tunc intelligens ***Carolus***, quod propter paruulos, quos vidit male tractari, renuit *Aigolandus* baptizari, omnes pauperes, quos in exercitu inuenit, diligenter procurauit optime indui, & cibum & potum honorifice illis ex more præbuit. Nota: Hinc animaduertendum, quam magnam culpam Chriſtianus quilibet acquirit, qui Chriſti pauperibus ſtudioſe non ſeruit. Si ***Carolus*** Regem baptizandum & gentem ſuam perdidit, eo quod male pauperes tractauit, quid erit illis in extremi examinis die, qui male hic pauperes tractauere? Quomodo audient vocem terribilem, dicentem: ***Diſcedite a me maledicti, ite in ignem æternum, quia eſuriui & non dediſtis mihi manducare***, &c. Conſiderandum, quia lex Domini & fides eius in Chriſtiano parum valet, niſi operibus adimpleatur, *Apoſtolo* affirmante, qui dicit: ***Sicut corpus mortuum eſt ſine anima, ita fides ſine operibus bonis mortua eſt in ſemetipſa.*** Sicut Rex paganus baptiſmum repulit, idcirco quia baptiſmi opera recta in ***Carolo*** non vidit: ſic timeo, ne fidem baptiſmi in nobis Dominus repudiet in die iudicii, idcirco quia baptiſmi opera non inuenit.

CAPVT XIV

De bello Pampilonenſi & de morte Aigolandi.

INde craſtina die omnes armati ex vtraque parte conuenerunt in campo, cauſa pugnandi præfato pacto duarum legum. Et erat exercitus ***Caroli*** centum triginta quatuor millibus, & exercitus ***Aigolandi*** centum millibus. Chriſtiani vero quatuor acies fecerunt, & Saraceni quinque: quarum prima,

quæ ad bellum primitus acceſſit, & ilico conuicta fuit. Mox vt viderunt Saraceni detrimentum ſui, ſimul coadunantur omnes, & *Aigolandus* in medio eorum extitit. Quod vt Chriſtiani viderunt, accinxerunt illos vndique. Ex vna parte accinxit illos *Arnoldus* de *Bellanda* cum ſuo exercitu, ex alia *Eſtultus* Comes cum ſuo exercitu, ex alia *Araſtagnus* cum ſuo exercitu, & ex alia *Galdebodus* Rex cum ſuo exercitu, & ex alia *Ogerius* Rex cum ſuo exercitu, & ex alia *Conſtantinus* cum ſuo, & ex alia *Carolus* cum innumeris ſuis exercitibus. Tunc *Arnoldus* de *Bellanda* cum ſuo exercitu prius irruit ſuper illos, & trucidauit ac præcipitauit omnes ad dextram, & ad læuam, quouſque peruenit ad *Aigolandum*, qui in medio illorum erat, & potenter propria ſpatha illum peremit. Statimque factus eſt nimius clamor omnium, & irruerunt ex vtraque parte Chriſtiani ſuper Saracenos, & occiderunt illos omnes. Ibi agitur tanta paganorum occiſio, quod nullus eorum euaſit, niſi tantum Rex Sibiliæ & Altumaior Cordubæ. Hi cum paucis Saracenorum turmis fugerunt. Tanta ſanguinum effuſio de illa agitur, quod victores vſque ad baſes in ſanguine natabant, Saraceni vero, qui inuenti ſunt in vrbe, omnes trucidati fuerunt. Ecce quia *Carolus* contra *Aigolandum* decertauit pro pacto Chriſtianæ fidei, occidit illum: quapropter patet, quia lex Chriſtiana omnibus ritibus & legibus totius mundi excellit. Nota: O Chriſtiane, ſi fidem bene tenueris corde & operibus, quantum poteris, adimpleueris; veracitet ſuper angelos cum capite tuo Chriſto, cuius membrum es, ſublimatus eris. Si vis aſcendere, firmiter crede, *quia poſſibilia omnia ſunt credenti*, dicit Dominus. Tunc *Carolus* coadunatis ſibi exercitibus ſuis gauiſus eſt de tanto triumpho: venit vſque ad pontem *Arge* via Iacobitana, & ibi hoſpitatus eſt.

CAPVT XV

De Chriſtianis, qui ad illicita ſpolia redierunt.

TVnc quidam Chriſtiani gazarum cupidi mortuorum, nocte illa retro redierunt *Carolo* ignorante in campo belli, quo mortui iacebant, & auro argentoque diuerſis gazis onuſtati ad *Carolum* redire cœperunt. Ilico Altumaior Cordubæ, qui erat abſconditus inter montes, cum aliis Saracenis, qui de bello fugerant, peremit illos omnes, nec vnus quidem ex eis remanſit: & erat numerus illorum, qui interficiuntur, circiter mille. Nota: Hi vero typum gerunt fidelium pro peccatis certantium, ſed poſtea ad vitia redeuntium. Quia ſicut illi poſtea inimicos ſuos deuicerunt, ad mortuos cupiditatis cauſa redierunt, & interficiuntur ab inimicis: ſic fidelis quiſque, qui vitia ſua deuicit, & pœnitentiam accepit, ad mortuos, id eſt ad vitia, iterum redire non debet, ne forte ab inimicis, id eſt a dæmonibus, interficiatur: & ſicut illi ad aliena ſpolia reuertentes præſentem vitam perdiderunt, & nece turpi perierunt; ſic religioſi quique, qui ſæculum dimiſerunt, & ad terrena negocia poſtea inflectuntur, vitam cæleſtem perdunt & mortem perpetuam amplectuntur.

CAPVT XVI

De bello Furræ.

ALtera vero die nuntiatum eſt *Carolo*, quod apud montem Garzimi Princeps quidam Nauarrorum, nomine *Furre*, volebat debellare contra eum. Adueniente vero *Carolo* ad montem Garzimi, diſpoſuit Princeps ille venire ad bellum contra eum die ſequenti. *Carolus* namque ſero, antequam bellum eſſet, rogauit Dominum, vt oſtenderet illos ei, qui morituri erant de ſuis in bello. Die vero craſtina armatis *Caroli* exercitibus, apparuit rubeum ſignum Dominicæ crucis in humeris moriturorum, retro ſcilicet ſuper loricas. Quos vt vidit *Carolus*, mox retruſit illos in oratorio ſuo, ne moreren-

moterentur in bello. Quam incomprehenſibilia ſunt iudicia Dei, & inueſtigabiles viæ eius! Quid plura? peracto bello & perempto *Furre* cum tribus millibus Nauattorum ſcilicet & Saracenorum, quos cuſtodia retruſerat; *Carolus* repetit exanimatos: & erat numerus eorum centum quinquaginta. O Chriſti pugnatorum ſanctiſſima caterua, etſi gladius peccatoris non abſtulit palmam, tamen martyrii non amiſit. Tunc *Carolus* cepit caſtrum, monteſque Garzimi in ſuum, totamque patriam Nauarrorum.

CAPVT XVII

De bello Ferracuti *Gigantis, & de optima diſputatione* Rolandi.

STatimque nuntiatum eſt *Carolo*, quod apud Nagetam Gigas quidam, nomine *Ferracutus*, de genere Goliad aduenerat, de oris Syriæ, quem cum viginti millibus Turcorum Babylonis Admiraldus ad bellandum *Carolum* Regem miſerat. Hic vero lanceam aut ſagittam non formidabat, vim quadraginta fortium poſſidebat. Quapropter *Carolus* ilico Nageram adiit. Mox vt eius aduentum *Ferracutus* agnouit, egreſſus ab vrbe, ſingulare certamen, ſcilicet vnum militem contra alterum, petiit. Tunc mittitur ei primum a *Carolo Ogerius* Dacus: quem mox vt Gigas ſolum in campo aſpexit, ſuauiter iuxta illum vadit, & ilico eum brachio dextro cum omnibus amicis ſuis amplexatus eſt, & deportans illum cunctis videntibus in oppidum ſuum leuiter, quaſi eſſet vna mitiſſima ouis. Erat enim ſtatura eius quaſi cubiti duodecim, & facies eius longa quaſi vnius cubiti, & naſus vnius palmi menſurati, & brachia & crura eius quatuor cubiti erant, & digiti tribus palmis. Deinde miſit ad eum cauſa belli *Carolus Rainaldum* de *Alba Spina*, & detulit illum ſolo brachio ilico in carcerem oppidi ſui. Deinde mittitur *Conſtantinus* Rex Romanus & *Oellus* Comes, & ipſos ſimul vnum ad dextram & alium ad læuam carcere retruſit. Deinde mittuntur viginti pugnatores, ſcilicet duo in ſimul ſeparatim, & illos ſimiliter carcere mancipauit. His itaque inſpectis *Carolus*, cunctis inſuper admirantibus, neminem poſtea auſus eſt mittere ad expugnandum eum: *Rolandus* tamen, vix impetrata licentia a Rege, acceſſit ad Gigantem bellaturus. At ille Gigas ilico rapuit eum ſola manu dextera, & miſit eum ante ſe ſuper equum ſuum. Cumque illum portaret verſus oppidum, reſumptis viribus ſuis, in Domino confiſus arripuit eum per mentum, & ſtatim euertit eum retro ſuper equum, & ceciderunt ambo ſimul de equo proſtrati ſolo: ſtatimque eleuantur a terra ambo pariter, & aſcenderunt equos. Ilico *Rolandus*, ſpatha propria euaginata, Gigantem occidere putans, equum eius ſolo ictu per medium trucidauit. Cumque *Ferracutus* pedes eſſet, ſpathamque euaginatam manu tenens ei nimias minas intuliſſet, *Rolandus* ſua ſpatha in brachio, quo ſpatham ſuam Gigas tenebat, illum percuſſit, & minime eum læſit, ſed ſpatham eius e manu excuſſit. Tunc *Ferracutus*, gladio amiſſo, percutere putans pugno clauſo *Rolandum*, eius equum in frontem percuſſit, & læſit, & ſtatim equus obiit. Denique ſine gladiis pedites vſque ad nonam pugnis & lapidibus debellarunt. Die aduesſpetante impetrabat treugas *Ferracutus* a *Rolando* vſque in craſtinum. Tunc diſpoſuerunt inter ſe, vt die craſtina in bello ſine equis & lanceis ambo conuenirent, & conceſſa pugna ex vtraque parte vnuſquiſque ad proprium remeauit hoſpitium. Craſtina vero die, ſummo diluculo ſeparatim venerunt pedites in campo belli, ſicut diſpoſitum fuerat: *Ferracutus* tamen ſecum attulit ſpatham, ſed nihil ei valuit, quia *Rolandus* baculum quendam retortum & longum ſecum detulit, cum quo tota die illum percuſſit, & minime læſit eum. Percuſſit eum cum magnis & rotundis lapidibus, quibus campus abundanter erat, vſque ad meridiem, illo tempore conſentiente, ſed eum nullo modo lædere potuit.

Tunc impetratis a *Rolando* treugis *Ferracutus* ſomno prægrauatus cœpit dormire: *Rolandus* vero, vt erat iuuenis alacer, miſit lapidem ad caput eius, vt liben-

vt libentius dotmitet. Nullus enim Chriſtianorum illum tunc occidere audebat, neo ipſe *Rolandus.* Nam talis erat intet eos inſtitutio: quod ſi Chriſtianus Sataceno, vel Satacenus Chriſtiano daret treugas, nullus ei iniuriam faceret; & ſi aliquis treugam datam ante diffidentiam frangetet, ſtatim interficeretur. *Ferracutus* itaque; poſtquam ſatis dormiuit, euigilauit, & ſedit iuxta eum *Rolandus*, & cœpit eum interrogare, qualiter ita fortiſſimus & duriſſimus habebatur, quam vt gladium aut lapidem aut baculum non fotmidabat. *Vulnerari*, inquit Gigas, *non poſſum, niſi per vmbilicum.* Loquebatur ipſe lingua Hiſpanica, quam *Rolandus* ſatis intelligebat. Tunc Gigas cœpit *Rolandum* adſpicere & interrogate eum, dicens: *Tu autem quomodo vocaris? Rolandus*, inquit, *vocor. Cuius generis*, inquit Gigas, *es, qui fortiter me expugnas? Francorum genere oriundus*, inquit, *Rolandus, ſum.* At *Ferracutus ait: Cuitu legis ſunt Franci?* Et *Rolandus: Chriſtianæ legis Dei gratia ſumus, & Chriſti imperiis ſubiacemus, & pro eius fide in quantum poſſumus, decertamus.* Tunc paganus audito *Chriſti* nomine ait: *Quis eſt ille Chriſtus, in quem credis?* Et *Rolandus, Filius Dei Patris*, inquit, *qui ex virgine naſcitur, cruce patitur, ſepulchro ſepelitur, & ab inferis tertia die reſuſcitatur, & ad Dei Patris dexteram ſuper cælos regreditur.* Tunc *Ferracutus, Nos credimus*, inquit, *quia creator cæli & terræ vnus eſt Deus, nec filium habuit nec patrem: ſed ſicut a nullo generatus eſt, ita neminem genuit: Ergo vnus eſt Deus, non trinus. Verum dicis*, inquit *Rolandus*, *quia vnus eſt: ſed cum dicis, Trinus non eſt, in fide claudicas. Si credis in Patrem, crede in Filio eius, & Spiritu ſancto. Ipſe enim Deus Pater eſt, Filius, & Spiritus ſanctus eſt, vnus Deus permanens in tribus perſonis. Si Patrem*, inquit *Ferracutus*, *dicis eſſe Deum, Filium Deum, Spiritum ſanctum Deum: ergo tres Dii ſunt, quod abſit, & non vnus Deus. Nequaquam*, inquit *Rolandus*, *ſed vnum Deum & trinum prædico tibi, & vnus eſt, & trinus eſt. Totæ tres perſonæ coæternæ ſibi ſunt & coæquales. Qualis Pater, talis Filius, talis Spiritus ſanctus; in perſonis eſt proprietas, in eſſentia vnitas, & in maieſtate adoratur æqualitas. Trinum Deum & vnum angeli adorant in cælis. Et Abraham tres vidit, & vnum adorauit. Hoc oſtende*, inquit Gigas, *qualiter tria vnum ſint. Oſtendam etiam tibi*, inquit *Rolandus*, *per humanas creaturas: Sicut in cithara, cum ſonat, tria ſunt, ars ſcilicet, chordæ, & manus, & vna cithara eſt; ſic in Deo tria ſunt, Pater, & Filius, & Spiritus ſanctus, & vnus eſt Deus. Et ſicut in amygdala tria ſunt, corium ſcilicet, nucleus, & teſta, & vna tamen amygdala eſt: ſic tres perſonæ in Deo ſunt, & vnus Deus eſt. In ſole tria ſunt, candor, ſplendor, & calor, & tamen vnus ſol eſt. In rota plauſtri tria ſunt, modius ſcilicet, brachia, & circulus, & tamen vna rota eſt. In temetipſo tria ſunt, corpus ſcilicet, membra, & anima, & tamen vnus homo es. Sic in Deo & vnitas & trinitas eſſe perhibetur. Nunc Ferracutus* inquit, *trinum Deum & vnum eſſe intelligo: ſed qualiter Pater Filium genuit, ignoro. Credo*, inquit Rolandus, *quod Deus Adam fecit. Credo*, inquit Gigas. *Quemadmodum*, inquit Rolandus, *Adam a nullo generatus eſt, & tamen filios genuit: ſic Deus Pater a nullo generatus eſt, & tamen Filium ineffabiliter ante omnia tempora diuinitus, prout voluit, genuit a ſemetipſo.* Et Gigas, *placent*, inquit, *mihi quæ dicis, ſed qualiter homo effectus eſt qui Deus erat, penitus ignoro. Ille*, inquit Rolandus, *qui cælum & terram & omnia creauit ex nihilo, ipſe fecit humanari Filium in virgine, ſine ſemine humano, ſed ſpiramine ſacro ſuo. In hoc*, inquit Gigas, *laboro, & qualiter ſine humano ſemine, vt aſſeris, naſcitur de virginis vtero.* & Rolandus ait: *Deus qui Adam ſine ſemine alterius formauit, ipſe Filium ſuum ſine ſemine hominis de virgine naſci fecit, & ſicut de Deo Patre naſcitur ſine matre, ſic ex matre naſcitur ſine homine patre. Talis enim decet partus Deum. Valde*, inquit Gigas, *erubeſco, quomodo virgo ſine homine genuit. Ille*, inquit Rolandus, *qui fabæ gurgulionem & arbori & gliſci facit gignere vermem, & multos*

tos piſces & vultures & apes & ſerpentes ſine maſculo ſemine facit parere prolem, ipſe virginem intactam abſque virili ſemine facit gignere Deum & hominem. Qui primum hominem ſine alterius ſemine, vt dixi, fecit, facile potuit facere, vt Deus homo factus de virgine ſine maſculo concubitu naſceretur. *Bene*, inquit Ferraeutus, *poteſt eſſe, quia de virgine natus fuit: ſed ſi Filius Dei fuit, nullatenus, vt aſſeris, in cruce mori potuit. Naſci, vt dicis, potuit, ſed ſi Deus fuit, nequaquam mori potuit; Deus enim nunquam moritur.* *Bene*, inquit Rolandus, *dixiſti, quia de virgine naſci potuit, ecce quia vt homo natus fuit. Si natus eſt vt homo, igitur mortuus eſt vt homo; quia omnis, qui naſcitur, moritur. Si credendum eſt natiuitati, igitur credendum eſt paſſioni, ſimul & reſurrectioni.* *Quomodo*, inquit Ferraeutus, *credendum eſt reſurrectioni?* *Quia*, inquit Rolandus, *is qui naſcitur, moritur; & qui moritur, tertia die viuificatur.* Tunc Gigas audito verbo miratus eſt multum, dixitque ei, *Rolande cur tot verba inania profers: Impoſſibile eſt, vt homo mortuus denuo ad vitam reſurgat.* *Non ſolum*, inquit Rolandus, *Dei filius a mortuis reſurrexit, verum etiam omnes homines, qui fuere ab initio vſque ad finem, ſunt reſurrecturi ante eius tribunal & accepturi meritorum ſuorum ſtipendia, prout geſſit vnusquisque ſiue bonum, ſiue malum. Ipſe Deus, qui modicam arborem in ſublime creſcere fecit, & granum frumenti mortuum in terra putrefactum reuiuiſcere, creſcere ac fructificare facit, ille cunctos propria carne & ſpiritu de morte ad vitam reſuſcitabit in die nouiſſimo. Leonis myſticam tibi aſſume. Si die tertia leo catulos ſuos mortuos anhelitu ſuo viuificat, quid mirum, ſi Deus Pater Filium ſuum die tertia a mortuis reſuſcitauit, nec nouum tibi debet videri, ſi Dei Filius ad vitam rediit, cum multi mortui ante eius reſurrectionem ad vitam redierint. Si Helias & Eliſæus facile defunctos reſuſcitarunt, facilius Deus Pater illum reſuſcitauit: facile a mortuis reſurrexit, a morte nullatenus teneri potuit, ante cuius conſpectum mors ipſa fugit, ad cuius vocem mortuorum phalanx reſurrexit.* Tunc Ferracutus, *Satis*, inquit, *cerno, quæ dicis, ſed qualiter cælos penetrauit, vt dixiſti, prorſus ignoro.* *Ille*; inquit Rolandus, *qui de cælis deſcendit, polos facile aſcendit: qui facile per ſemetipſum reſurrexit, facile polos penetrauit. Exempla multarum rerum tibi ſume: vides rotam molendini quantum ad ima de ſuperis deſcendit, tantum de infimis ad ſublimia aſcendit. Auis volans in aere quantum deſcendit, tantum aſcendit. Tu ipſe ſi forte de quodam deſcendiſti monte, bene potes iterum redire; vnde deſcendiſti. Sol ab Oriente heri ſurrexit, & ad Occidentem occubuit, & hodie ſimiliter in eodem loco ſurrexit. Vnde ergo Filius Dei venit, illuc rediit.* *Tali igitur pacto*, inquit Ferracutus, *tecum pugnabo: quod ſi vera eſt hæc fides, quam aſſeris, ego victus ſim; & ſi mendax eſt, tu victus ſis; & ſit genti victæ iugiter opprobrium, victori autem laus & decus in æuum.* *Fiat*, inquit *Rolandus.* Idcirco bellum ex vtroque corroboratur, & ilico *Rolandus* paganum aggreditur. Tunc *Ferracutus* eiecit ictum ſpatha ſua ſuper *Rolandum*, ſed ipſe *Rolandus* ſubſiliit ad læuam, & accepit ictum ſpathæ in baculo ſuo. Interea abſciſſo baculo *Rolandi*, irruit in eum & ipſe Gigas, & illum arripiens leuiter inclinauit ſubter ſe ad terram. Statim agnouit *Rolandus*, quod tunc nullo modo euadere poterat. Cœpit igitur implorare auxilium filii beatæ Mariæ virginis, & erexit ſe Deo iuuante paulatim, & reuoluit eum ſubter ſe, & adiunxit manum ſuam ad mucronem eius, & punxit eius parumper vmbilicum, & euaſit. Tunc alta voce cœpit Deum ſuum Gigas inuocare, dicens: *Mahumeth, Mahumeth, Deus meus, ſuccurre mihi, quia iam morior.* Et ſtatim ad hanc vocem accurrentes Saraceni ſuſtulerunt eum, portantes manibus verſus oppidum. *Rolandus* vero iam incolumis ad ſuos redierat, & ſtatim Chriſtiani vna cum Saracenis, qui *Ferracutum* deferebant in oppidum, vrbem violento impetu ingrediuntur. Sicque Gigante perempto vrbs & caſtra capiuntur, & pugnatores a carcere eripiuntur.

CAPVT

CAPVT XVIII

De bello Laruarum.

POſt exiguum vero tempus relatum eſt Imperatori noſtro, quod apud Cordubam *Ebraim* rex Sibiliæ & Altumaior, qui de bello Pampiloniæ olim fugerant, expectabant eum cauſa pugnandi, & venerant ad eos in auxilium viri bellatores de ſeptem vrbibus *Sibiliæ*, ſcilicet *Granada*, *Deſatina*, *Dema*, *Vbeda*, *Abula*, *Baetia*. Tunc diſpoſuit *Carolus* ire ad bellum contra illos. Cum itaque Cordubam cum exercitibus ſuis appropinquaret, exierunt Reges præfati cum exercitibus ſuis contra eum armati, longe ab vrbe tribus milliaribus: & erant Saraceni circiter decem millia, noſtri vero ſex millia. Tunc diſpoſuit *Carolus* exercitum ſuum in tribus turmis, quarum prima militum probatiſſimorum fuit, ſecunda peditum, vltima vero militum extitit: & Saraceni ſimiliter fecerunt. Cumque appropinquaret, iubente *Carolo*, prima turma militum noſtrorum contra primam turmam militum paganorum, venerunt ante ſingulos equos illorum ſinguli pedites, habentes laruas barbatas, cornutas, dæmonibus conſimiles, tenentesque ſinguli tympana, quæ manibus fortiter percutiebant, quorum ſonitus & voces equi noſtrorum militum mox vt audierunt, terribileſque illorum viderunt ſimilitudines, nimis pauefacti, retro quaſi amentes fugere cœperunt, & nullatenus milites eorum retinere valebant. Cumque aliæ duæ turmæ noſtrorum exercitus primam turmam fugere viderunt, in fugam omnes conuerſæ ſunt. Tunc Saraceni valde gauiſi retro lento gradu inſecuti ſunt nos, quouſque ad quendam montem peruenimus, qui ab vrbe fere duobus milliaribus diſtat. Illic vero omnes coadunati ex nobiſmetipſis aſylum fecimus, illos expectantes ad bellum. Quod illi videntes aliquantulum retro redierunt: ilico tentoria noſtra fiximus, ibi manentes vſque in craſtinum: mane autem facto accepto conſilio *Carolus* cum omnibus pugnatoribus præcepit, vt omnes equites exercitus noſtri equorum ſuorum capita linteis & pannis velarent, ne laruas nefandorum praæſpicerent, & aures eorum ſimiliter fortiter obturarent, ne tympanorum ſonitus audirent. Ars mirabilis. Ilico clauſis oculis & auribus eorum, acceſſerunt confidenter ad pugnam, paruipendentes ſonitus ſubdolos impiorum. Tunc conſtanter noſtri ſimul ſimiliter expugnauerunt illos, a mane vſque ad meridiem, & multos illorum occiderunt, non tamen vſque ad omnium internecionem. Et erant omnes Saraceni ſimul coadunati, & in medio illorum erat plauſtrum, quod octo boues trahebant, ſuper quod vexillum rubeum eorum eleuabatur: mosque erat, quod nemo de bello fugeret, quamdiu vexillum eorum erectum videret. Quod cum *Carolus* agnouiſſet, lorica & galea & ſpatha inuincibili ſeptus, diuina virtute obumbratus, ingreſſus eſt inter acies iniquorum, præcipitando illos ad dexteram & læuam, quouſque peruenit ad plauſtrum. Tunc propria ſpatha perticam, quæ vexillum ſuſtentabat, abſcidit: & ſtatim omnes Saraceni huc illuc diſperſi fugere cœperunt. Ilico vtrorumque exercituum magnoque clamore & impetu octo millia Saracenorum interficiuntur, & Rex Sibiliæ occiditur; & Altumaior cum duobus millibus Saracenorum ingreſſus vrbem muniuit. Craſtina vero die tandem victus reddidit Imperatori noſtro vrbem tali pacto, vt baptiſmo ſubiiceret, imperioque *Caroli* ſubiaceret, & vrbem amplius de illo teneret. His itaque geſtis terras & prouincias Hiſpaniæ pugnatoribus & gentibus ſuis, illis ſcilicet, qui in illa manere volebant, tunc *Carolus* dimiſit, terram Nauarrorum & Baſclorum Britannis, & terram Caſtellanorum Francis, terram Nageræ & Cæſarauguſtam Græcis & Apulis, qui in noſtro exercitu ſunt, & terram Arraginis Picardis, & terram Alandaluf iuxta maritima Teutonicis, & terram Portugallorum Dacis & Flandris dedit. Terram Galliciæ Franci inhabitare noluerunt, quoniam aſpera eis videbatur. Nemo poſtea fuit, qui auderet in Hiſpania *Carolum* impugnare.

CAPVT

CAPVT XIX.

De concilio Caroli, *& profectione eius ad ſanctum* Iacobum.*

TVnc, dimiſſis maioribus exercitibus, *Carolus* in Hiſpania beati *Iacobi* limina adiit, &c, quos in illa patria habitantes reperit, Chriſtianos amplificauit. Illos vero, qui ad perfidiam Saracenorum reuerſi fuerant, aut gladio peremit, aut in Galliam exules miſit. Tunc conſtituit per ciuitates Antiſtites, & Presbyteros, & adunato in vrbe Compoſtella Epiſcoporum & Principum concilio, inſtituit a maiore beati *Iacobi*, quod cuncti Præſules & Principes & Reges Chriſtiani, Hiſpani ſcilicet & Galliciani, præſentes & futuri, Epiſcopo ſancti *Iacobi* obedirent: apud Iriam Præſulem minime inſtituit, quia illam pro vrbe non reputauit, ſed villam ſubiectam ſedi Compoſtellenſi eſſe præcepit. Tunc in eodem concilio, ego *Turpinus* Rhemenſis Archiepiſcopus beati *Iacobi* baſilicam, & altare cum quadraginta Epiſcopis *Caroli* togatu Kalendis Iunii honorifice dedicaui. Et ſubiugauit Rex eidem eccleſiæ totam terram Hiſpanicam & Gallicianam, deditque ei in dote, præcipiens, vt vnuſquiſque poſſeſſor domus totius Hiſpaniæ & Galliciæ quatuor nummos annuatim ex debito daret, & ab omni ſeruitute, Rege præcipiente, liberi eſſent. Et conſtituitur die illo, vt illa eccleſia amplius vocitetur *ſedes Apoſtolica*, eo quod ibi *Iacobus* Apoſtolus requieſcat, & in ea Epiſcoporum totius Hiſpaniæ crebro concilia teneantur, & epiſcopales virgæ, & regales coronæ per manus Epiſcopi eiuſdem vrbis ad decus Apoſtoli Domini præbeantur. Et ſi fides in aliis vrbibus, peccatis populorum exigentibus, vel dominica præcepta defecerint, ibi concilio eiuſdem Epiſcopi reconcilientur, & merito in eccleſia illa venerabili fides reconciliari & ſtabiliri decernitur. Et ſicut per beatum *Ioannem* Euangeliſtam, beati Iacobi fratrem, in orientali parte apud Epheſum Chriſti fides & Apoſtolica ſedes inſtituitur; ſic per beatum *Iacobium* in occidentali parte, tegni Dei apud Galliciam fides eadem, & Apoſtolica ſedes conſtituitur.

**Veniſſe tum* Carolum Compoſtellam, *& celebrato Præſulum conuentu, templo* B. Iacobi, *qui illis in locis ſepultus fertur, primariam auctoritatem inter omnia Hiſpania templa tribuiſſe*, Turpinus *vulgauit: nos auctori relinquimus. Ita* Bœclerus *Hiſtor.* Caroli M. § 41 *p.* 168.

Hæ ſunt procul dubio ſedes, *Epheſus* ſcilicet, quæ eſt ad dextetam in regnó terreno Chriſti, & *Compoſtella*, quæ eſt ad ſiniſtram. Quæ videlicet ſedes his duobus fratribus filiis Zebedæi in diuiſione prouinciarum contigerunt, quia ipſi petierant a Domino, vt vnus ad dexteram in regno eius ſederet, & alius ad læuam. Tres Apoſtolicas ſedes principales præ omnibus ſedibus in orbe merito religio Chriſtiana venerari præcipue conſueuit, *Romanam* ſcilicet, & *Gallicianam*, & *Epheſinam*. Sicut enim tres Apoſtolos, *Petrum* ſcilicet, & *Iacobum*, & *Ioannem* præ omnibus Apoſtolis Dominus inſtituit, quibus ſua ſecreta plenius ceteris, vt in Euangeliis patet, reuelauit: ſic per eos tres has ſedes præ omnibus coſmi ſedibus reuerendas conſtituit: & merito hæ ſedes dicuntur principales. Quia ſicut hi tres Apoſtoli dignitatis gratia ceteros præceſſerunt Apoſtolos: ſic loca illa ſacroſancta, in quibus prædicauerunt, & ſepulti fuere, dignitatis excellentia totius orbis ſedes iure præcedere debent. Iure *Romæ* ſedes Apoſtolica prima præponitur, quia eam princeps Apoſtolorum *Petrus* prædicatione ſua & proprio ſanguine & ſepultura dedicauit. *Compoſtella* quoque ſedes ſecunda merito dicitur, quia beatus *Iacobus* inter ceteros Apoſtolos præcipua dignitate & honore & honeſtate maior poſt beatum *Petrum* extitit, & in cælis primatum ſuper illos tenet, prius martyrio laureatus, eam ſua prædicatione olim muniuit, ſepultura ſua ſacratiſſima conſecrauit, & miraculis adhuc perluſtrat, & indeficientibus beneficiis indeſinenter ditare non ceſſat. Tertia ſedes rite *Epheſus* dicitur, quia beatus *Ioannes* Euangeliſta in ea Euangelium ſuum (ſcilicet *In principio erat verbum*) eructauit, coadunato Epiſcoporum concilio, quos ipſe per vrbes diſpo-

fuerat,

fuerat, quos etiam in Apocalypſi ſua angelos vocat, eamque doctrina ſua & miraculis & baſilica, quam in ea ædificauit, inſuper propria ſepultura conſecrauit. Si ergo aliqua iudicia, aut diuina, aut humana, in aliis ſedibus orbis ſua difficultate terminari forte nequeant, in his tribus ſedibus tractari & definiti legitime & iuſte debent. Itaque Gallicia in primis temporibus a Saracenis expetita, virtute Dei & beati *Iacobi* & auxilio *Caroli* conſtat honeſta vſque in hodiernum diem in fide orthodoxa.

CAPVT XX

De perſona & fortitudine Caroli.

ET erat Rex *Carolus* capillis brunis, facie rubeus, corpore decorus & venuſtus, ſed viſu efferus (*a*). Statura vero eius erat in longitudine octo pedum ſuorum, ſcilicet qui erant longiſſimi (*b*), ampliſſimus renibus, ventre congruus, brachiis & cruribus groſſus, omnibus artubus fortiſſimus, certamine doctiſſimus, miles acerrimus. Habebat in longitudine facies eius vnum palmum & dimidium, & barba vnum (*c*), & naſus eiciter dimidium, & frons eius erat vnius pedis, oculi leonini ſcintillantes vt carbunculi, ſupercilia oculorum eius dimidium palmum habebant. Statim perterritus erat, quem ipſe ira commotus apertis oculis reſpiciebat. cingulum namque, quo ipſe cingebatur, octo palmis extenſum habebatur, præter id, quod dependebat. Parum panis comedebat, ſed quartam partem arietis, aut gallinas duas, aut anſerem, aut ſpathulam porcinam, aut pauonem, aut gruem, aut leporem integrum edebat (*d*); modicum vinum, & aquæ lympham ſobrie bibebat. Tantæ fortitudinis erat, quod militem armatum ſedentem ſuper equum, a vertice capitis vſque ad baſes, ſimul cum equo, vno ictu, propria ſpatha ſecabat, quatuor ferraturas equorum ſimul facile extendebat, militem armatum rectum ſtantem ſuper palmam ſuam a terra vſque ad caput ſuum ſua manu velociter eleuabat. Et erat donis largiſſimus, iudiciis rectiſſimus, locutionibus luculentus. In quatuor ſolennitatibus per circulum anni, præcipue in Hiſpania, curiam ſuam tenens, coronam regiam & ſceptrum geſtabat, die ſcilicet *Natalis Domini*, & die *Paſchæ*, & die *Pentecoſtes*, & die ſancti *Iacobi*. Ante eius tribunal ſpatha nuda more imperiali ferebatur. Circa lectum eius per ſingulas noctes aſſidue centum viginti fortes orthodoxi conſtituebantur ad cuſtodiendum eum, quorum quadraginta primam noctis vigiliam trahebant, decem ſcilicet ad caput, & decem ad pedes, & decem ad dextram, & decem ad læuam, manu dextera nudam ſpatham, & ſiniſtra ardentem candelam tenebant. Eodem modo ſecundam vigiliam alii quadraginta, ſimiliter alii quadraginta tertiam vigiliam noctis, vſque ad diem, aliis dormientibus, obſeruabant. Sed ſi quem magna eius geſta audire delectauerit, enarrare nobis magnum eſt & oneroſum. Quemadmodum *Galafrus*, Admiraldus Coleti, illum in prouincia exulatum ornauit habitu militari in palatio Coleti, & quomodo idem *Carolus* poſtea ob merita eiuſdem *Galafri* occidit in bello *Braimantum* magnum ac ſuperbum Regem Saracenorum, *Galafri* inimicum, & qualiter diuerſas terras & vrbes acquiſiuit, & trino nomini ſubiugauit, & quomodo Abbatias multasque eccleſias per mundum inſtituit, & quomodo multorum Sanctorum corpora & reliquias in auro & argento collocauit, & qualiter Romæ Imperator fuit, & dominicum ſepulchrum adiit (*e*), & qualiter lignum Dominicum ſecum attulit, vnde multas eccleſias dotauit, ſcribere nequeo: magis deficit manus & calamus, quam eius hiſtoria. Quemadmodum tamen poſt liberationem telluris Galliciæ ab Hiſpania rediit, nobis breuiter eſt dicendum.

(*a*) *Schminckius* in not. ad *Eginharti* cap. 22 p. 105; *Turpiſſimus* Turpinus Carolo *adſcribit* viſum ferum: *quo ſi ſeueritatem innuere velit, admitto: vnde ortum putem, quod nonnulli Hiſtorici* Carolum *vocent* terribilem.

(*b*) *Si vera ſunt* (quæ ſcilicet *Ferius Helpericus* dicit § 173, & *Freherus* habet *philoponemate de* Statura Caroli M. p. 224) *Morboniam abire iubendus* Turpinus, *qui ſtaturam* Caroli *longitudine octo pedum ſuorum, eorumque longiſſimorum fuiſſe nugatur. Cu-*

ius

ius tamen commenta repetit Sifridus Presbyter *Epitom. chronolog. ad an.* 801. *Beſſelius* animaduerſ. ad cap. 22 *Eginharti* conf. *Freherus* l. d.

(c) Turpino, *dum barbam* Carolo *palmi longitudine tribuit, fidem haud temere habendam putem; cum quidem* Eginhartus, *non paullo locupletior teſtis, qui corpus, ſtaturam, apicem capitis, oculos, naſum, canitiem, faciem, ceruicem, ventrem, pedes, inceſſum, vocem,* Caroli *accurate deſcribit, barbæ nullam mentionem faciat, non omittenda, ſi qua vel laude vel nota digna fuiſſet.* Ita *Freherus* l. d.

(d) *Eginhartus* cap. 24; Cibo non abſtinere poterat, vt ſæpe quereretur, noxia eſſe ſuo corpori ieiunia. *Hinc forte* Turpinus *anſam fabulandi cepit, Carolum vno paſtu ediſſe leporem integrum, & duas gallinas, vel anſerem. Schminckius* ad dictum *Eginharti* cap. p.

(e) Dum *Pſeudo-Turpinus Carolum* dicit *ſepulcrum* adiiſſe *dominicum*, reliquos, qui id dicunt, decepit. *Beſſelius* ad cap. 16 *Eginharti* p. 61.

CAPVT XXI

De proditione Gannalonis, *& de bello* Runciæuallis, *& de paſſione pugnatorum* Caroli.

POſtquam *Carolus Magnus* imperator famoſiſſimus totam Hiſpaniam diebus illis ad Dei & Apoſtoli eius ſancti *Iacobi* decus acquiſiuiſſet, rediens ab Hiſpania Pampilonam, cum ſuis exercitibus hoſpitatus eſt: & erant tunc temporis commorantes apud Cæſarauguſtam duo Reges Saraceni, *Marſirius* ſcilicet & *Beligandus* frater eius, ab Admiraldo Babylonis de Perſide ad Hiſpaniam miſſi, qui *Caroli* imperiis ſubiacebant, & libenter ei in omnibus ſeruiebant, ſed in caritate ficta. Quibus *Carolus* per *Gannalonem* mandauit, vt baptiſmum ſubirent, aut tributum ei mitterent. Tunc miſerunt ei triginta equos oneratos auro & argento gazisque Hiſpanicis, & quadraginta equos vino dulciſſimo & puriſſimo, aliisque itidem pugnatoribus ad potandum, & mille Saracenas formoſas. *Gannaloni* vero viginti equos argento & auro & palliis oneratos fraudulenter obtulerunt, vt pugnatores in manu illorum traderet. Qui conceſſit, & pecuniam illam accepit. Itaque inter ſe firmato pacto prauo traditionis rediit *Gannalon* ad *Carolum*, & dedit ei gazas, quas Reges illi miſerant, dicens, quod *Marſirius* vellet effici Chriſtianus, & præparabat iter ſuum, vt veniret ad *Carolum* in Galliam, & ibi baptiſmum acciperet, & totam terram Hiſpanicam deinceps de illo teneret: maiores vero pugnatores vnum ab eo ſolummodo acceperunt, mulieres vero nullatenus, ſed iuniores ſuſtulerunt. Tunc *Carolus* credens verbis *Gannalonis*, diſpoſuit tranſire portus Ciſereos, & redire in Galliam. Inde accepto conſilio a *Gannalone*, *Carolus* præcepit cariſſimis ſuis, *Rolando* nepoti ſuo, Cenomatienſi & Blauienſi Comiti, & *Oliuerio* Gebennenſi Comiti, vt cum maioribus pugnatoribus & viginti Chriſtianorum millibus vltimam cuſtodiam in *Runciavalle* facerent, donec ipſe *Carolus* cum aliis exercitibus portus Ciſereos tranſiret, idque factum eſt. Sed quia præcedentibus noctibus vino Saracenico ebrii quidam cum mulieribus paganis, & Chriſtianis etiam feminis, quas ſecum multi de Gallia adduxerant, fornicati ſunt, mortem incurrerunt. Quid plura? dum *Carolus* portus cum viginti millibus Chriſtianorum & *Turpino* & *Gannalone* tranſiret, & præfati vltimam cuſtodiam facerent, *Marſirius* & *Beligandus* cum quinquaginta millibus Saracenorum ſummo mane exierunt de nemoribus & collibus, vbi conſilio *Gannalonis* duobus diebus totidemque noctibus latuerant: & fecerunt duas turmas bellicas. Vna viginti millium, primum cœpit poſt tergum ſubito percutere noſtros: ilico noſtri reuerſi ſunt contra illos, & expugnantes eos a mane vſque ad tertiam, omnes occiderunt, nec vnus quidem ex viginti millibus euaſit. Statim noſtros, tanto bello fatigatos & laſſos, alia triginta millia Saracenorum aggrediuntur, & percuſſerunt eos a maiore vſque ad minorem, nec vnus quidem ex triginta millibus Chriſtianorum euaſit: alii lanceis perforantur, alii perticis verberando perimuntur, alii ſpathis decollantur, alii ſecuribus abſcinduntur, alii ſagittis & iaculis perforantur, alii cultellis viui excoriantur, alii igne cremantur, alii arboribus ſuſpenduntur. Ibi interficiuntur

Antonin. f. 109. *quadringentos dicit.*

omnes pugnatores præter *Rolandum*, & *Balduinum*, & *Turpinum*, & *Thedricum*, & *Gannalonem*. *Balduinus* & *Thedricus* diſperſi per nemora tunc latuere, & poſtea euaſerunt. Tunc Saraceni vna leuca retro redierunt. Nota: Hoc in loco interrogandum eſt, cur illos, qui minime cum mulieribus fornicati ſunt, Dominus mortem incurrere permiſit? Quia noluit, vt ad propriam patriam redirent, ne forte ibi grauiora peccata committerent. Etenim voluit illis pro laboribus ſuis coronam cæleſtis regni per paſſionem rependere: illos vero, qui fornicati ſunt, mortem permiſit incurrere, quia per gladii paſſionem voluit illorum peccata delere. Nec credendum eſt, quod clementiſſimus Deus voluerit remunerare tranſactos labores, eorum ſcilicet, qui in finem nomen eius confeſſi ſunt, peccata confitentes: licet enim ſint fornicati, tamen pro Chriſti nomine ſunt in fine perempti. Igitur pergentibus ad prœlium, patet, quod perniciosus ſit comitatus feminarum. Quidam enim terreni Principes, *Darius* ſcilicet & *Antonius*, olim cum vxorum comitatu perrexerunt in bellum, & ambo ibi corruerunt: *Darius* ſuperatus ab *Alexandro*, *Antonius* vero ab *Octauiano Auguſto*. Quapropter nec decet, nec expedit habere mulieres in caſtris: vbi libido caſtranda eſt, impedimentum animæ ſimul & corpori. Illi qui inebriati & fornicati ſunt, ſignificant ſacerdotes & religioſos viros, contra vitia pugnantes, quibus non licet inebriari & mulieribus coinquinari. Quod ſi fecerint, ab inimicis ſuis, id eſt, a dæmonibus ſe nouerint ſuperandos, & æterna morte plectendos.

CAPVT XXII

De paſſione Rolandi, *& morte* Marſirii, *& fuga* Belligandi.

Itaque peracto bello, cum rediret *Rolandus* ſolus cauſa explorandi aduerſus paganos, & adhuc ab eis longe diſtaret, inuenit quendam Saracenum atrum, de bello feſſum, in nemore latentem, & captum, viuumque nexum fortiter cum quatuor retortis, ad arborem quandam dimiſit. Tunc aſcendit in montem quendam, & explorauit illos, & vidit, quia multi erant, & rediit retro ad viam Runciæuallis, qua illi pergebant, qui portus tranſire cupiebant. Tunc inſonuit tuba ſua eburnea: ad cuius vocem redierunt ad eum ex Chriſtianis circiter centum. Cum quibus retro per nemora, verſus Saracenos, vſque ad Saracenum nexum rediit, quem citius a vinculis abſoluit, & eleuauit ſpatham ſuam nudam ſuper caput eius, dicens: *Si mecum veneris, &* Marſirium *mihi demonſtraueris, viuum te dimittam; alioquin te interficiam.* Nondum enim cognoſcebat *Rolandus* Marſirium. Ilico iuit Saracenus ille cum eo, & oſtendit inter agmina Saracenica a longe *Marſirium* cum equo rufo & clypeo rotundo. Tunc *Rolandus* illo dimiſſo animatus ad bellum reſumptis viribus Dei, cum his, quos ſecum habuit, irruit ilico ſuper Saracenos, & vidit quendam inter alios, qui erat ſtatura maior aliis, & vno ictu ſecuit illum & equum eius propria ſpatha, a ſummo vſque deorſum, ita quod pars Saraceni & equi eius cecidit ad dextram, & alia ad læuam. Quod vt alii Saraceni viderunt, ilico *Marſirium* cum paucis in campo dimittentes fugere huc illucque cœperunt. Mox *Rolandus* Dei virtute fretus, intrauit inter acies Saracenorum, illos ad dexteram & læuam præcipitando, & conſecutus eſt *Marſirium* fugientem, & potenti virtute Dei illum inter alios peremit. Tunc in eodem bello centum ſocii *Rolandi*, quos ſecum adduxerat, interfecti ſunt, & idem *Rolandus* quatuor lanceis, imo haſtis & lapidibus grauiter percuſſus & attritus euaſit. Mox vt *Belligandus Marſirii* necem agnouit, cum aliis Saracenis ab illis oris ilico receſſit. *Thedricus* vero & *Balduinus*, vt prædiximus, & alii quidam Chriſtiani, per nemora huc illucque diſperſi & perterriti latitabant, alii vero portus tranſibant. *Carolus* vero cum ſuis exercitibus iam montis faſtigia tranſierat, & quæ poſt tergum facta fuerant, ignorabat. Tunc *Rolandus* tanto bello fatigatus, de nece

de nece Chriſtianorum & tantorum virorum dolens, Saracenorum ictibus magnis & percuſſionibus acceptis afflictus, vſque ad pedem portuum Ciſeræ per nemora ſolus peruenit, & ibi ſub arbore quadam iuxta lapidem marmoreum, qui ibi erectus erat in prato optimo ſuper Runciæuallem, equo deſiliit. Habebat ipſe adhuc quandam ſpatham ſuam ſecum, opere pulcherrimam, acumine incomparabilem, fortitudine inflexibilem, mira claritate reſplendentem, nomine *Durenda*. *Durenda* interpretatur *durus ictus*: cum ea namque prius deficiet brachium, quam ſpatha. Quam cum euaginaſſet, & manu eam teneret, intuitus eam lacrymoſis vocibus dixit: *O enſis pulcherrime, ſed ſemper lucidiſſime, longitudinis decentiſſimæ, latitudinis congruæ, fortitudine firmiſſime, capulo eburneo candidiſſime, cruce aurea ſplendidiſſime, ſuperficie deaurate, pomo beryllino deaurate, magno nomine Dei inſculpte, acumine legitime, virtute omni prædite, quis amplius tua virtute vtetur? quis amplius te poſſidebit? quis tenebit, quis habebit te? Qui te poſſidebit, erit inuictus, non attonitus, non formidine inimicorum perterritus, non vllis phantaſiis pauidus, ſed ſemper erit diuina virtute fretus, auxilio diuino circumdatus: per te Saraceni deſtruuntur, gens perfida deſtruitur, lex Chriſtiana exaltatur, laus Dei & gloria & celeberrima fama acquiritur. Quotiens Domini noſtri Ieſu Chriſti ſanguinem per te vindicaui? quotiens Chriſti inimicos peremi? quot Saracenos per te trucidaui? quot Iudæos ac perfidos pro Chriſtianæ fidei exaltatione deſtruxi? Per te Dei iuſtitia adimpletur, pes manusque latrocinio aſſueta amputantur. Quotiens per te aut Iudæum perfidum, aut Saracenum peremi, totiens Chriſti ſanguinem, vt arbitror, vindicaui. O ſpatha feliciſſima, acutiſſimarum acutiſſima, cui ſimilis non fuit, nec amplius erit. Qui te fabricauit, nec ante, nec poſt conſimilem fecit. Nullatenus viuere potuit, qui ex te vulneratus aliquantulum extitit. Si miles ignauus aut timidus te habuerit, ſi Saracenus aut aliquis perfidus, valde doleo.* His itaque dictis timens, ne in manus Saracenorum deueniret, percuſſit ſpatha lapidem marmoreum trino ictu, a ſummo vſque deorſum lapis diuiditur, & gladius biceps illæſus educitur.

CAPVT XXIII

De ſonitu tubæ, & de confeſſione & tranſitu eius.

DEinde tuba ſua cœpit altiſona tonitruare: ſi forte aliqui ex Chriſtianis, qui per nemora Saracenorum timore latitabant, ad ſe venirent: vel ſi illi, qui portus iam tranſierant, forte ad ſe redirent, ſuoque funeri adeſſent, ſpathamque ſuam & equum acciperent, & Saracenos perſequerentur. Tunc tanta virtute tuba ſua eburnea inſonuit, quod flatu omnis eius tuba per medium ſciſſa, & venæ colli eius & nerui rupti fuiſſe feruntur. Cuius vox ad aures *Caroli*, qui in valle, quæ *Caroli* dicitur, cum exercitu ſuo tentoria fixerat, loco ſcilicet, qui diſtabat a *Carolo* octo milliaribus verſus Gaſconiam, Angelico ductu peruenit. Ilico *Carolus* voluit ad eum, laturus auxilium, redire. Sed *Gannalonus* paſſionis *Rolandi* conſcius, dixit ei: *Noli retro, domine mi Rex, redire: quia* Rolandus *pro minimo ſolet tubicinare quotidie; ſcias, quia nunc auxilio tuo non indiget, ſed venandi ſtudio aliquam feram perſequens, per nemora cornicando diſcurrit.* O ſubdola conſilia Iudæ proditoris traditioni comparata. Cumque ſuper prati herbam *Rolandus* iaceret, aquam quam ad refocillandam ſitim nimis deſideraret, ſuperueniente *Balduino*, vt ſibi aquam præberet, innuit. Qui cum aquam huc illucque quæreret, nec inueniret, videns eum morti proximum, benedixit ei, & formidans, ne in manus Saracenorum incideret, equum eius aſcendit, & *Caroli* exercitum præcedentem, relicto eo, inſecutus eſt. Quo recedente, ilico aduenit *Theodoricus*, & cœpit valde ſuper eum lugere, dicens ei, vt animam ſuam fidei confeſſione muniret. Accepit ipſe *Rolandus* die eodem euchariſtiam & delictorum ſuorum confeſſionem a quibuſdam

Sacerdotibus, antequam ad bellum properaret. Erat enim mos, vt omnes pugnatores euchariſtia & confeſſione per manus Sacerdotum, Epiſcoporum, & Monachorum, qui ibi aderant, munirentur, antequam pugnam aut bellum inirent. Tunc eleuatis in cælum oculis *Rolandus* Chriſti martyr ait: *Domine Ieſu Chriſte, pro cuius fide patriam meam dimiſi, in hisque barbaris oris ad exaltandam Chriſtianitatem tuam veni, multa perfidorum bella, tuo munitus auxilio, deuici, innumeras alapas, ruinas, vulnera multa, opprobria, irriſiones, fatigationes, calores, frigora, famem, ſitim, anxietates pertuli, tibi in hac hora commendo animam meam. Sicut pro me de virgine dignatus es naſci, crucem pati, mori, ſepeliri, & tertia die ab inferis reſuſcitari, cælos, quos nunquam tui numinis præſentia deſeruiſti, voluiſti aſcendere; ſic animam meam liberare digneris a morte æterna. Vltra quam dici fas eſt, me reum & peccatorem eſſe confiteor: ſed tu, qui omnium peccatorum indultor clementiſſimus es; quique miſereris omnium, & nihil odiſti eorum, quæ feciſti, diſſimulans peccata hominum propter pœnitentiam; qui peccatoris omnia facinora, in quacunque die ad te reuerſus fuerit, & ingemuerit, obliuioni in perpetuum tradis; qui inimicis peperciſti, & mulieri deprehenſæ in adulterio peperciſti, & Magdalenæ remiſiſti, & Petro lacrymanti relaxaſti, & latroni confidenti Paradiſi ianuam aperuiſti; mihi veniam non deneges delictorum, quodque in te peccaui, mihi remitte, & animam meam in æterna requie fouere digneris. Tu enim es, qui non perimis moriendo corpora noſtra, ſed mutantur in melius; qui animam a corpore ſeparatam me sori vita viuere facis; qui dixiſti, te malle vitam peccatoris, quam mortem. Credo corde, & ore confiteor, quia idcirco animam meam ab hac vita vis educere, vt poſt mortem eam in meliori vita facias viuere. Senſum & intellectum, quem nunc habet, tanto meliorem habebit, quantum differt vmbra a corpore.* Et tenens pellem & carnem circa mammas, & cor, vt idem *Thedricus* poſtea retulit, dixit cum lacrymoſis gemitibus: *Domine Ieſu Chriſte, fili Dei viui & beatæ Mariæ virginis, totis viſceribus confiteor, & credo, quod tu redemptor meus viuis, & in nouiſſimo die de terra reſurrecturus ſum, & in carne iſta videbo Deum ſaluatorem meum.* Tribus vicibus carnem & pellem ſuam fortiter tenens manibus, ait; *Et in carne iſta videbo Deum ſaluatorem meum:* & miſit manus ſuper oculos, & tribus vicibus ſimiliter ait; *Et oculi iſti conſpecturi ſunt:* & rurſum apertis oculis cœpit aſpicere cælum, & omnes artus ſuos & pectus ſigno ſanctæ crucis munire, & dicere cœpit; *Omnia terrena inuileſcunt: nunc enim, Chriſto donante, intueor, quod oculus non vidit, nec auris audiuit, nec in cor hominis aſcendit, quod præparauit Deus diligentibus ſe.* Denique manus ſuas ad Dominum expandens, effudit precem pro his, qui in bello præfato mortui fuerant, dicens: *Moueantur viſcera tua miſericordiæ Domine ſuper fideles tuos, qui hodie in bello mortui ſunt, de longinquis partibus in has barbaras oras ad expugnandam gentem perfidam, & ad exaltandum nomen ſanctum, & vindicandum ſanguinem tuum pretioſum, & declarandam fidem tuam aduenerunt. Nunc autem pro te manibus Saracenorum perempti iacent, ſed tu, Domine, maculas eorum clementer abſterge, & a barathri cruciatibus animas eripere digneris, mitte archangelos tuos ſuper illos, qui eorum animas recipiant de regionibus tenebrarum, & perducant eos in regna cæleſtia, quatenus vna cum ſanctis martyribus tuis regnare valeant tecum ſine fine, qui viuis & regnas cum Deo Patre & Spiritu ſancto in ſæcula ſæculorum, Amen.* Et ſtatim, *Theodorico* recedente, in hac confeſſione & prece beati *Rolandi* martyris anima beata de corpore egreditur, & ab angelis in perenni requie transfertur, vbi regnat & exultat ſine termino, choris ſanctorum martyrum dignitate meritorum coniuncta.

CAPVT

CAPVT XXIV

De nobilitate & moribus Rolandi.

NOn decet hunc igitur vacuis deflere querelis,
Quem lætum ſummi nunc tenet aula poli.
Nobilis antiqua decurrens prole parentum,
Nobilior geſtis nunc ſuper aſtra manet.
Egregius, nulli de nobilitate ſecundus,
Moribus excellens, culmine primus erat.
Templorum cultor, recreans modulamine ciues,
Vulneribus patriæ fida medela fuit.
Spes cleri, tutor viduarum, panis egentum,
Largus pauperibus, prodigus hoſpitibus.
Sic venerabilibus templis, ſic fudit egenis,
Mitteret vt cælis quas ſequeretur opes.
Dogmata corde tenens plenus velut arca libellus,
Quiſquis quid voluit fonte fluente bibit.
Conſilio ſapiens, animo pius, ore ſerenus,
Omnibus vt populis eſſet amore parens.
Culmen honoratum, decus almum, lumen opimum,
Laudibus in cuius militet omne decus.
Pro tantis meritis hunc ad cæleſtia vectum,
Non premit vrna rogi, ſed tenet aula Dei.

CAPVT XXV

De viſione Turpini *Epiſcopi, & de lamentatione* Caroli *ſuper morte* Rolandi.

QVid plura? dum beati *Rolandi* anima exiret de corpore, & ego *Turpinus* in valle *Caroli* loco præfato aſtante Rege, defunctorum miſſam eodem die, ſcilicet ſextodecimo Kalendas Iulii, celebrarem, raptus in ectaſin audiui choros in cæleſtibus cantantes, ignorans quid hoc eſſet. Cumque illi ad ſublimia tranſirent, ecce poſt tergum tetrorum militum phalanx quaſi de raptu rediens prædamque ferens, ante me tranſiuit. Cui ſubito mox dixi: *Quid fertis? Nos,* inquiunt, Marſirium *portamus ad inferna; tubicinem virum cum multis* Michaël *fert ad ſuperna.* Tunc miſſa celebrata dixi: Conci†: regi *veraciter, Rex, ſcias, quia* Rolandi *animam cum multis aliorum Chriſtianorum beatus* Michaël archangelus *deducit in cælum; ſed qua morte mortuus eſt, prorſus ignoro: ſed & dæmones cuiuſdam* Marſirii, *cum animabus multorum infidelium, ad incendia gehennalia ferunt.* Dum hæc dicerem, ecce *Balduinus* ſuper equum *Rolandi*, qui omnia, quæ facta fuerant, & *Rolandum* in agone poſitum iuxta lapidem in monte ſe dimiſiſſe nobis enarrauit. Moxque per omnem exercitum omnibus exclamantibus retroque redeuntibus, inuenit prius *Carolus Rolandum* exanimatum, iacentem conuerſis brachiis ſupra pectus, in effigie crucis poſitum,& circuiens ſuper eum, cœpit lacrymoſis gemitibus, & ſingultibus incomparabilibus, ſuſpiriiſque innumerabilibus lugere, manus complodere, faciem ſuam vngulis laniare, barbam & capillos vellere, & dixit altis ſonis mœrens: *O brachium dextrum corporis mei, barba optima, decus Gallorum, ſpatha iuſtitiæ, haſta inflexibilis, lorica inuiolabilis, galea ſaluationis,* Iudæ Machabæo *probitate comparatus,* Samſoni *aſſimilatus,* Sauli & Ionathæ *mortis fortuna conſimilis; miles acerrime, bello doctiſſime, fortiſſime fortiorum, genus regale, deſtructor Saracenorum, defenſor Chriſtianorum, murus clericorum, baculus orphanorum, viduarum refectio, tam pauperum quam diuitum, releuatio eccleſiarum, lingua ignara mendacii in iudiciis omnium, Comes inclite Gallorum, Dux exercituum fidelium, cur te in has oras adduxi? cur mor-*

tuum te video? cur non morior tecum? cur me mæſtum & inanem dimittis? Heu miſer quid faciam? Viuas cum angelis, exultes cum martyrum choris, læteris cum omnibus Sanctis. Sine fine tamen lugendum eſt ſuper te, quemadmodum luxit & doluit Dauid *ſuper* Saul *&* Ionatham *&* Abſolon. Verſus:

Tu patriam repetis, nos triſti ſub orbe relinquis;
Te tenet aula nitens, nos lacrymoſa dies:
Sex qui luſtra gerens, octo bonus inſuper annos,
Ereptus terræ iuſtus ad aſtra redis,
Ad paradiſiacas epulas te ciue reducto:
Vnde gemit mundus, gaudet honore polus.

His verbis & ſimilibus *Carolus Rolandum* luxit quam diu vixit. Statimque in eodem loco, quo *Rolandus* iacebat defunctus, illa nocte tentoria ſua *Carolus* fixit cum ſuo exercitu, & corpus exanimatum balſamo & myrrha & aloe condiuit, & exequias magnas cantibus & luctibus, precibusque, circa eum luminaribus & ignibus per nemora accenſis, honorifice, tota nocte illa cuncti peregerunt.

CAPVT XXVI

De hoc, quod ſol ſtetit ſpatio trium dierum, & de quatuor millibus Saracenorum, & morte Gannalonis.

CRaſtina itaque die ſummo diluculo armati ad locum, quo bellum peractum fuerat, & pugnatores perempti iacebant, in Runciavalle ierunt, & ſinguli amicos ſuos, quoſdam penitus exanimatos, quoſdam adhuc viuos, ſed lethaliter vulneratos inuenerunt. *Oliuerium* namque, ab hac luce in meliorem translatum, iacentem inuenerunt ſuper ſolum terræ euerſum, in effigiem crucis extenſum, quatuor palis in terra fixis eum quatuor retortis fortiter nexum, & a collo uſque ad vngues pedum & manuum cultellis acutiſſimis excoriatum, iaculisque & ſagittis, lancecisque & ſpathis perforatum, magnisque ictibus baculorum attritum. Clamor quoque & luctus & vox plangentium innumerabilis erat, quia vnuſquiſque ſuper amicum ſuum dolebat, totum nemus & vallem clamoribus ſuis teplebant. Tunc iurauit Rex per Regem omnipotentem, quod poſt paganos currere non ceſſaret, quouſque illos inueniret. Ilico eo poſt illos currente cum ſua tanta militia, ſol ſtetit immobilis, & prolongata eſt dies illa ſpatio quaſi trium dierum, & inuenit eos iuxta fluuium *Ebra* nomine, iuxta Cæſarauguſtam iacentes & comedentes. Tunc quatuor millibus ex his interfectis, reuerſus eſt Rex noſter cum ſua militia ad Runciamvallem. Quid plura? Defunctis & infirmis & vulneratis ad locum, quo *Rolandus* iacebat, translatis, cœpit inquirere *Carolus*: Si verum eſſet, an non, quod *Gannalon* pugnatores, vt multi aſſerebant, tradidiſſet. Ilico duos milites armatos, *Pinabellum* ſcilicet pro *Gannalone*, & *Theodoricum* pro ſemetipſo, ad declarandam veritatem congredi iuſſit. Quorum *Theodoricus* ilico peremit *Pinabellum*. Sicque traditione *Gannalonis* declarata, iuſſit illum *Carolus* quatuor equis ferociſſimis totius exercitus alligari, & ſuper eos quatuor ſeſſores agitantes, contra quatuor plagas cœli: & ſic digna morte diſcerptus interiit.

CAPVT XXVII

De corporibus mortuorum aromatibus & ſale conditis.

TVnc defunctorum corpora amici eorum diuerſis aromatibus condiuerunt, alii myrrha, alii balſamo, alii ſale diligenter perfuderunt: multi corpora per ventrem findebant, & ſtercora eiiciebant, & ſale, alia aromata non habentes, condiebant: alii feretra lignea ad ferendum ea aptabant, alii ſuper equos vectabant, alii humeris, alii inter manus ferebant, alii vulneratos & infirmos in ſcalis ſuper colla ſua portabant, alii alios ibidem ſepeliebant

liebant, alius vſque Galliam vel ad proprium locum amicum ſuum deferebat, alius portabat illum, quouſque in putredinem diſſolueretur, & tunc ſepeliebant.

CAPVT XXVIII

De duobus cœmeteriis ſacroſanctis, uno apud Arelatem, *altero apud* Blauium.

ET erant tunc temporis bina cœmeteria præcipua ſacroſancta, alterum apud *Arelatem* in *Aylis* campis, alterum apud *Burdegalam*, quod Dominus per manus ſanctorum ſeptem Antiſtitum, ſcilicet *Maximini* Aquenſis, *Trophini* Arelatenſis, *Pauli* Narbonenſis, *Saturnini* Tholoſanenſis, *Frontonii* Petragoricenſis, *Martialis* Lemouicenſis, *Eutropii* Sconnenſis conſecrauit; in quibus pars maxima illorum ſepelitur, & illi, qui in acie montis Garzimi gladiis intacti obierunt, in his cœmeteriis aromatibus peruncti ſepeliuntur.

CAPVT XXIX

De ſepultura Rolandi, & ceterorum, qui apud Belinum, & diuerſis locis ſepulti ſunt.

BEatum namque *Rolandum* ſuper duas mulas tapeto aureo ſubuectum, palliis tectum, vſque Blauium *Carolus* deferri fecit, & in beati *Romani* baſilica, quam ipſe olim ædificauerat, Canonicoſque regulares intromiſerat, honorifice ſepeliuit (*a*), mucronemque ipſius ad caput, & tubam eburneam ad pedes, ſcilicet ad decus Chriſti & probæ militiæ eius ſuſpendit. Sed & tubam poſtea aliam in beati *Seuerini* baſilicam, apud Burdegalam condigne tranſtulit. Felix vrbs digniſſima Blauii, quæ tanto hoſpite decoratur, cuius corporali ſolatio lætatur, eius ſubſidiis munitur. Apud Belinum ſepelitur *Oliuerius*, & *Galdibodus* Rex Friſiæ, & *Ogerius* Rex Daciæ (*b*), & *Araſtagnus* Rex Britanniæ, & *Garinus* Dux Lotharingiæ, & alii multi. Felix villa macilenta Belini, quæ tantis heroibus honoratur. Apud Burdegalam cœmeterio S. *Seuerini* ſepelitur *Satferus* Rex Burdegalenſis, *Engelerus* Dux Aquitaniæ, *Lambertus* Princeps Bituricenſis, *Galerus*, *Galinus*, *Rainaldus* de *Alba Spina*, *Galterius* de *Thermis*, *Willerinus Bego*, cum quinque millibus aliorum. *Oellus* Comes apud Nantas vrbem ſuam cum aliis multis Britannis ſepelitur. His itaque viris ſepulturæ traditis, ac pro animarum eorum ſalute duodecim millibus vnciis argenteis, totidemque talentis aureis, veſtibusque & cibariis, *Carolus* inſtar Machabæi largitis, egenis totam terram, quæ circa baſilicam ſancti *Romani* Blauienſ. milliariorum † ſpatio porrigitur, totumque oppidum Blauienſe cum cunctis, quæ ſibi pertinent, & etiam mare, quod ſub eo eſt, vſibus eiuſdem eccleſiæ in allodio amore *Rolandi* dedit, & præcepit Canonicis eiuſdem loci, ne alicui perſonæ humanæ ſeruitutis officia amplius exhiberent, ſed ſolummodo pro ſalute animæ nepotis ſui ſociorumque eius, die paſſionis eorundem annuatim triginta pauperes cunctis veſtibus neceſſariis induerent, cibariiſque reficerent, & triginta pſalteria, totidemque miſſas, cum vigiliis, ceteriſque plenariis defunctorum obſequiis in commemorationem eorum annuatim non ſolum pro his, verum etiam pro omnibus, qui in Hiſpania martyrium pro diuino amore vel acceperant, vel accepturi forent, diligenter Canonici, ſcilicet præſentes & futuri, celebrarent, quatenus ipſorum coronæ in cæleſtibus participes fieri mererentur. Quod illi ſub pacto iuriſiurandi faciendum promiſerunt.

† Hic deeſt numerus

(*a*) *Leodius* lib. I annal. de vita *Friderici II* Palatini p. m. 5; *Fabulantur Francorum anniales*, Carolum (*Magnum* ſcilicet) *eiusque duodecim proceres, quos* Franciæ Pares *appellant, inaudita corporis magnitudine fuiſſe. Quod reſcire cupiens antiquitatis amantiſſimus.* Franciſcus *Rex Francorum, ex Hiſpania captiuitate in ſuum regnum rediens, poſtquam Blauiam peruenit, in ſubterraneum illud ſpecus deſcendit, vbi dictus* Rolandus & Oliuerius

rius, *& medius* D. Romanus *in marmereis ſepulcris non admodum magnis tumulati ſunt. Iuſſit autem de* Rolandi *tumulo fruſtum marmoris abrumpi, & illico, poſtquam intus inſpexiſſet, calce ſeu camento reliniri, de communi fama nihil detrahens, ne videretur fruſtra, vt credo, id tentaſſe. Poſt paucos vero dies, ſalutato de itinere Rege, in oppido Cognaco,* Fridericus Palatinus, *qui tum Imperatorem* Carolum *in Hiſpaniam adibat, Blaniam etiam diuertit, & eadem monumenta videre voluit. Aderamus ego, & Doctor* Ioannes Langius *Principis inſignis Medicus, qui de ſingulis diligentius ſcire volentes, perſcrutati ſumus a Monacho, qui Principi omnia indicabat, de oſſibus* Rolandi, *an adhuc integra, & ea, qua fama diceret, longitudine in marmore concluderentur? Reſpondit, illam famam nihil eſſe mentitam, neque nos monere debere marmoris breuitatem. Fuiſſe enim poſt multos annos a ſtrage Ronciualle translata, putrefactis iam iuncturis non coherentia, ſed ſimul, veluti in faſcem, colligata, ibi eſſe repoſita, & marmor pro longitudine tibiarum, qua adhuc integra forent, excauatum fuiſſe. Admirati ſumus vehementer, ſi Monachus verum diceret,* Rolandi *magnitudinem, cuius pro marmoris dimenſione tibia tres pedes ad minus longitudinis habuiſſet. Dum hac nobiſcum rationaremur, abiit Princeps cum Monacho; nos duo remanſimus ſoli, inter nos dicentes; Quid ſi fragmentum marmoris reuelleremus, cum nondum coaluiſſe camentum videamus? Placuit conſilium, & admouemus manus, quibus libenter ceſſit lapis, totumque ſepulcrum intus conſpeximus. Vbi prorſus nihil erat, niſi oſſiculorum cumulus, vix duorum pugnorum craſſitudine; quo diſperſo, os vix vllum digiti longitudine inuenimus. Quare repoſito, vt ante fuerat, fragmento, riſimus inter nos Monachi vel inſcitiam, vel impudentem mentiendi audaciam.*

(*b*) *Eccardus* hiſtor. genalog. primorum Miſniæ Marchionum cap. 5. col. 177 & ſeq. Ogerii (*ex vero* Autcario *vel* Otgerio, *Bauaro Principe &* Carolomanni, *fratris* Caroli M. *milite) fictitii herois a poetis facti, cognomen fuit* Danus. Pſeudo-Turpinus *inde* Daciæ *vel* Daniæ *Regem fuiſſe fabulatur, & cum* Eccardo *ſiue* Egario *eum confundens, ipſum vna cum* Rolando *pugna Ronceuallica interfuiſſe ſomniat —— Pugnator ſiue miles olim Germanis* Degen, Dagen *& alia dialecto* Thanus, Thainusque, *hoc eſt*, probus, vtilis, *ſcilicet ob fortitudinis virtutem, dictus eſt, voce a* dogen, taugen, tügen, *valere, & probum eſſe, deriuata. Hac vox* Turpino *& reliquis fabulatoribus anſam præbuit, vt* Ogerium *natione* Dacum *vel* Danum *facerent.*

CAPVT XXX

De his qui ſepulti ſunt apud vrbem Arelatem, in Aylis campis.

POſtea vero ego & *Carolus* cum quibuſdam exercitibus noſtris a Blauio diſcedentes, per Gaſconiam & Toloſam tendentes Arelatem perreximus: ibi vero inuenimus Burgundionum exercitus, qui a nobis in *Hoſta* valle diſceſſerant, & per Morlanum & Toloſam venerant cum mortuis ſuis & vulneratis, quos lectulis & bigis ſecum adduxerant ad ſepeliendum eos in cœmeterio in Aylis campis. In quo cœmeterio per manus noſtras ſepulturæ traduntur, *Eſtultus* Comes Lingonenſis, & *Salomon*, & *Samſon* Dux Burgundionum, ſup. Albertus & *Arnoldus* de *Bellanda* & † *Albericus* Burgundio, *Gumardus* & *Eſturinitus*, *Hato* & † *Iuerius* & *Berardus* de *Nublis*, & *Berengarius*, & *Naaman* Dux Boiariæ cum decem millibus aliorum. *Conſtantinus* præfectus apud vrbem Romam, per mare delatus, cum aliis multis Romanis & Apulis ſepelitur, pro quorum animabus vncias duodecim millia argenti totidemque talenta aurea *Carolus* apud Arelatem egenis dedit.

ſup. cap. 11. Iuuius.

CAPVT XXXI

De concilio, quod apud beatum Dionyſium Carolus *adunauit.*

POſt hæc Viennam ſimul perreximus, & ibi vulnerum cicatricibus, verberibusque, percuſſionibus, multisque alapis, quas in Hiſpania pertuli, anguſtiatus remanſi, & Rex aliquantulum debilitatus cum ſuis exercitibus Pariſiacam adiit vrbem. Tunc adunato Epiſcoporum & Principum concilio in baſilica *S. Dionyſii*, agens Deo grates, qui ſibi vim dederat paganam gentem ſubiugandi, omnem Franciam eccleſiæ eius in prædio dedit, ſicut beatus

Paulus

Paulus Apoſtolus & *Clemens* Papa beato *Dionyſio* in Epiſcopatu antea illam præbuerant. Et præcepit, vt omnes Franciæ Reges & Epiſcopi, præſentes & futuri, paſtori eiuſdem eccleſiæ eſſent obedientes in Chriſto: nec Reges ſine eius conſilio eſſent coronati, nec Epiſcopi ordinati, nec apud Romam recepti eſſent, aut damnati. Rurſum poſt plurima dona eidem eccleſiæ vnuſquiſque poſſeſſor vniuſcuiuſque domus totius Galliæ quatuor nummos annuatim ad ædificandam eccleſiam daret, & omnes ſeruos, qui hos nummos libenter darent, manu miſit. Tunc beatum *Dionyſium*, iuxta eius corpus ſtans, implorauit, vt pro ſalute eorum, qui libenter illos dabant, Domino precem funderet, & pro Chriſtianis ſimiliter, qui propria ſua pro diuino amore dimiſerant, & in Hiſpania in bellis Saracenorum martyrii coronam acceperant. Nocte proxima Regi dormienti beatus *Dionyſius* apparuit, eumque excitauit, dicens: *Illis, qui tua admonitione & exemplo tuæ probitatis animati, in bellis Saracenorum mortui, & morituri ſunt, delictorum ſuorum omnium veniam, & illos qui nummos ad ædificandam eccleſiam meam dant & daturi ſunt, grauioris ſui vulneris medicamina a Deo impetraui.* His a Rege relatis, populi nummos ſaluberrimæ promiſſionis deuotiſſime offerebant, & qui libentius reddebat, *Francus ſancti Dionyſii* vbique vocabatur, quomodo liber ab omni ſeruitute Rege præcipiente erat. Hinc mos ſurrexit, vt terra illa, quæ antea vocabatur *Gallia*, nunc *Francia* vocaretur, id eſt, ab omni ſeruitute aliarum gentium libera. Qua propter *Francus* liber dicitur, quia ſuper omnes gentes alias dominatio & decus illi debetur. Tunc *Carolus* Rex Aquiſgranum verſus Leodio perrexit, & balnea, aqua calida & frigida temperata, in eadem villa parauit, & beatæ *Mariæ* virginis baſilicam, quam ibi ædificauerat, auro & argento, cunctiſque ornatibus eccleſiaſticis decenter adornauit, veteriſque & nouæ legis hiſtoriis eam depingi iuſſit, & palatium ſimiliter, quod ipſe iuxta eam ædificauerat. Bella namque, quæ ipſe in Hiſpania deuicit, & ſeptem liberales artes inter cetera miro modo in eo depicta ſunt*. *al. depinguntur*

Poſt hæc verba in codice mſcr. *Bibliotheca Cæſarea Vindobonenſis*, qui inter Codices Hiſtoricos latinos CXLIX eſt, hoc occurrit Supplementum, quod e *Lambecii* Commentar. de eadem Bibliotheca Cæſarea lib II. cap. V § XXI p. 334 & ſeq. huc afferre viſum.

Grammatica *ſcilicet, quæ eſt omnium mater, per quam omnes ſcripturæ, & cæleſtia & terreſtria noſcuntur, quæ docet, quot & quales litteræ debent exerceri, & quando ſcribi, & quibus litteris partes & ſyllabæ debent adſcribi, & quibus locis diphtongon componi, vt duo orthographiæ codices, qui primum inter ceteros oſtendunt.* Orthographia *eſt ſcientia recte ſcribendi. Nam* orthos *græce dicitur recte,* graphia *ſcriptura. Per hanc artem lectores in ſancta eccleſia, quæ legunt, intelligunt. Quam qui ignorat, lectionem quidem legit, ſed plenarie minime intelligit: ſicut qui non habet theſauri clauem, & neſcit, quid intus latet.*

Rhetorica, *quæ ſcienter & conuenienter, placide & pulchre docet loqui & recte* rectos *græce dicitur* facundus. *Verbis enim facundum & eloquentem ſcientem ſe ars reddit.*

In altero codice manuſcr. Cæſareo inter Hiſtoricos latinos num. CCII legitur, *& recte* Rectos *græce dicitur* facundus *latine. Verbis enim facundum &* ——— quare puto mendoſum hunc locum ita corrigendum eſſe; *& recte, qui* Rhetor *græce dicitur* facundus *latine. Verbis enim facundum* ———

Dialectica *in aula Regis depingitur: quæ docet verum a falſo diſcernere, diſputare, de verborum ingeniis tractare, ſtultos concludere, ſcientes verbis abundare. In qua ſi pedem firmiter poſueris, inde extrahere non poteris.*

Arithmetica *depingitur ibi, quæ loquitur de numeris omnium rerum: quam qui plenarie intelligit, cum turrim aut murum videt excelſum, ſcit, quot lapides in eo ſunt, vel quot guttæ lymphæ ſunt in ſcypho, vel nummi in vno cumulo, vel quot in vno exercitu homines vel millia habeantur*

beantur, comprehendit. Per hanc artem lapicidæ, quamuis ignorantes eam, turres excelſas & muros operantur.

Muſica ibi depingitur, quæ eſt ſcientia bene & recte cantandi, qua etiam diuina eccleſiæ officia celebrantur & decorantur, vnde carior habetur. Hac vero arte Cantores in eccleſia canunt & organizant; quam qui ignorat, & more quidem bouis valet vlulare, ſed vocum melos & gradus nequit ſcire; ſicut qui in pergameno torta regula lineas facit, ſi vocem ſuam emittit. Et ſciendum, quia non eſt cantus ſecundum Muſicam, niſi per quatuor lineas ſcribatur. Per hanc etiam artem Dauid cum ſociis ſuis in pſalterio decachordo & cithara & tubis ductilibus & cymbalis, in tympano & choro & organo, diu cecinerunt pſalmos. Omnia muſicorum inſtrumenta per hanc facta fuere. Hæc namque ars ab angelicis vocibus & cantibus diuinitus in cælo edita fuit. Quis ergo dubitet, voces canentium ante altare Chriſti in eccleſia dulci corde emiſſas, angelicis vocibus in cælis ammiſceri? Ait namque liber Sacramentorum * ſic; Cum quibus, i. e. cum angelis, & noſtras voces vt admitti iubeas, deprecamur. A terra vſque ad aures ſummi Regis vox digne canentium fertur. In hac arte magna ſacramenta, magna myſteria continentur. Nam quatuor lineæ, quibus ſcribitur, & octo toni, quibus continetur, quatuor virtutes, prudentiam ſcilicet, fortitudinem, temperantiam, & iuſtitiam, & octo beatitudines, quibus anima noſtra munitur & decoratur, deſignant.

* S. Gregorii M.

Geometria ibi depingitur, quæ menſuratio terræ dicitur. Hæc ars terrarum, montium, & vallium & marium ſpatia & milliaria & leucas menſurare docet; quam qui intelligit ad plenum, cum ſpatium cuiuslibet regionis, vel loci, vel campi, vel prouinciæ, vel vrbis videt, quot vel quantis brachiis vel pedibus, vel milliariis poteſt longitudine & latitudine menſurari ſcit. Per hanc artem Sanatores Romani ceteras antiquas vrbes componentes, & milliaria & vias de vrbe ad vrbem, & filii Iſrael terram deſiderabilem funiculo diſtributionis latitudine & longitudine olim menſurauerunt. Hac etiam arte agricolæ, quamuis ignorantes, terras & vineas, prata & lucos & campos menſurant & laborant.

Aſtronomia in opere Regis pingitur; quæ dicitur rimatio ſtellarum; qua accidentia bona ſiue mala, præterita ſiue præſentia ſiue futura, quæ alibi fiunt, noſcuntur. Quam qui plenarie intelligit, cum in itinere ire, vel aliquid magnum facere appetit, quid ſibi futurum eſt, prænoſcit. Per hanc autem Romæ Senatores necem virorum & bella in oris barbaris facta, Regumque & regnorum detrimentum, ſtatum & ſtabilimentum nouerunt. Magi & Herodes, ſtella apparente, Chriſtum natum per eam cognouerunt. Vnaquæque iſtarum artium filiam ſibi ſubiectam de ſe habet.

Nigromantia, ex qua oritur Pyromantia, & Hydromantia, & Liber ſacratus, imo execratus, in aula Regis non pingitur; quæ libera ars minime habetur. Sciri enim libere poteſt, ſed operari niſi dæmonum familiaritate nullatenus valet. Et idcirco ars adultera dicitur, quod etiam eius nomine adprobatur. Mantia enim græce diuinatio dicitur, & * nigro quaſi nigra, vnde nigromantia nigra diuinatio, quia ad atra dæmoniorum vincula vtentes ſe adducit. ** Pyros græce ignis vel rogus dicitur; Hydros † lympha. Vnde Pyromantia ignea diuinatio, & Hydromantia lymphatica dicitur, quia ad rogum & lympham inferni operantes ſe adducunt. Vnde Iob Propheta ait: A nimio calore tranſibunt ad aquas nimium. Quapropter quicunque hunc Turpini libellum legis, ſtude illum euitare: titulus enim Nigromantiæ ſic dicit: Incipit mors animæ.

* Vulgus corrupte dicit Nigromantia pro Necromantia, quæ eſt diuinatio per euocationem τῶν νεκρῶν, hoc eſt, mortuorum, vt reſponſa dent de futuris.

** Pyros corrupte pro πυρὸς.

† Hydros corrupte pro ὕδωρ.

CAPVT

CAPVT XXXII

De morte Caroli.

POſt exiguum vero tempus *Caroli* Regis mors mihi demonſtratur. Cum igitur apud Viennam in eccleſia ante altare die quadam captus in ectaſi, precibus inſiſterem, pſalmumque *Deus in adiutorium meum*, &c. cantarem, tetrorum agmina innumerabilia militum ante me præterire, ac verſus Lotharingiam tendere agnoui. Qui cum omnes pertranſirent, intuitus ſum quendam illorum, Æthiopi conſimilem, retro lento gradu alios inſequentem. Cui dixi: *Quo tenditis? Aquiſgranum*, inquit, *ad* Caroli *mortem tendimus, vt eius ſpiritum ad tartara rapiamus.* Cui dixi: *Adiuro te per nomen Domini Dei noſtri Ieſu Chriſti, vt peracto itinere tuæ diſpoſitionis, ad me reuerti non renuas.* Tunc modicum commotati vix expleto pſalmo, eodem ordine ad me redierunt, & dixi nouiſſimo, cui prius locutus fueram: *Quid egiſtis?* & Dæmon Gallitianus inquit, *ſine capite, tot ac tantos lapides ac ligna baſilicarum ſuarum in ſtatera ſuſpendit, quod magis appenderunt bona, quam eius mala, & idcirco eius animam a nobis abſtulit*: & his dictis Dæmon euanuit. Itaque intellexi eadem die *Carolum* ex hac luce migraſſe, & ſubſidiis beati *Iacobi*, cuius eccleſias multas ædificauerat, ad ſuperna merito regna ſubuectum. Nam & ego ab eo, die ſcilicet, qua nos ab inuicem apud Viennam ſeparauimus, impetraueram, vt ſi fieri poſſet nuntium mortis ſuæ mihi mitteret, ſi ante mortem meam mors illi veniret: ſimiliter ipſe a me impetrauerat, vt mortem ei prænuntiarem. Quapropter cum ægritudine eſſet detentus, factæ promiſſionis memor, præcepit cuidam militi alumno, antequam moreretur, vt cum eius mortem agnouiſſet, ilico mihi nuntiaret. Quid plura? Poſt eius mortem tranſactis quindecim diebus per eundem nuntium didici, ab ipſo tempore, quo ab Hiſpania receſſit, uſque ad diem mortis ſuæ illum aſſidue ægrotaſſe, ac pro ſalute præfatorum defunctorum eadem die, qua ipſi martyrium pro diuino amore ſuſceperunt, ſcilicet XVI Kalendas Iulii, duodecim millia vnciarum argenti, totidemque talenta aurea, veſtes etiam & cibaria, annuatim in omni vita pauperibus ſolitum erogaſſe, totidemque pſalteria, miſſasque & vigilias cantari feciſſe, atque eadem die & hora, qua viſionem ego videram, ſcilicet quinto Kalendas Februarii, anno dominicæ incarnationis octingenteſimo & quartodecimo illum ab hac vita migraſſe, & apud Aquiſgranum in beatæ *Mariæ* baſilica rotunda, quam ipſe ædificauerat, honorifice ſepultum illum fuiſſe.

Et hæc ſigna ante mortem eius per tres annos contigiſſe audiui. Nam ſolem & lunam ſex dierum ſpatio atro colore ante eius mortem contigit immutari. Nomen eius, id eſt, CAROLVS PRINCEPS, quod erat ſcriptum in patiete eccleſiæ præfatæ, ante eius mortem omnino per ſemetipſum deletum eſt. Porticus, quæ inter baſilicam & regiam erat, die aſcenſionis dominicæ funditus per ſemetipſam cecidit. Pons ligneus, quem ipſe apud Moguntiam ſex annorum ſpatio ingenti ſtudio ſuper fluuium Rheni ædificauerat, incendio funditus per ſemetipſum conſumptus fuiſſe dicitur. Cumque ipſe de loco ad locum die quadam pergeret, ſubito dies atra efficitur, & flamma magna rogi, a parte dextera verſus læuam, ante eius oculos velociter pertranſiit. Vnde ipſe valde pauefactus, attonitusque in alteram partem de equo cecidit, & arca, quam manu ferebat, in aliam. Ilico ſocii eius occurrerunt, & manibus a terra eum eleuarunt. Nunc igitur illum eſſe participem in corona martyrum præfatorum credimus, quorum labores illum cum eis ſuſtuliſſe credimus. In hoc (*a*) exemplo datur intelligi, quod (*b*) qui eccleſiam ædificat, regiam (*c*) Dei ſibi præparat (*d*), a dæmonibus, vt *Carolus*, eripitur, & in cæleſti regia (*e*) ſubſidiis Sanctorum, quorum ædificat baſilicas (*f*), collocatur.

† Solem & lunam ſex dierum ſpatio atro colore ante *Caroli* mortem immutatos eſſe, quod *Turpinus* h. l. dicit, *malitioſa verborum* Eginharti *interpretatio eſt.* *Beſſelius* in animadu. ad *Eginharti* cap. 32. p. m. 111.

(*a*) In manuſcr. Cæſareo; *In hoc* ergo *exemplo* ——

(*b*) In manuſcr. Cæſareo; quia *qui ecleſiam* ——

(*c*) In manuſcr. Cæſareo; regnum *Dei ſibi* ——

(*d*) In manuſcr. Cæſareo; *praparat*, & *a demonibus.*

(*e*) Sic etiam in mſcr. Cæſar. in aliis, *in caleſti regno.*

(*f*) in mſcr. Cæſar. rectius; *quorum adificauerit eccleſias.*

Poſt caput XXXII in eodem Codice manuſcripto ſequitur aliud Supplementum, quod e memorato *Lambecii* Commentario p. 336 & ſeq. hic ſubiungo.

S*Ed valde dignum eſt, vt inter cetera ad Domini noſtri Ieſu Chriſti decus reuocetur ad memoriam quoddam optimum exemplum, quod beato* Rotolando*, *dum adhuc viueret, antequam etiam ingrederetur Hiſpaniam, vt fertur, accidit.*

* Ita ibi ſcriptum eſt, non autem *Rolandus.*

Cum igitur vir venerandus Rotolandus *Comes Granopolim vrbem cum innumeris Chriſtianorum exereitibus ſeptem annorum ſpatio* per circuitum *obſediſſet, velox aduenit paranymphus, nuntians ei, quod* Carolus, *eius auunculus, in arce quadam vrbis Germaniæ obſidione trium Regum, Wandalorum ſcilicet, Saxonum & Friſonum, omnique eorum exercitu tenebatur, mandans & efflagitans, vt ſibi cito cum ſuis exercitibus ſuccurreret, eumque a paganis liberaret. Tunc nepos auunculi ſui dilecti anxietate mæſtus præmeditari ſtuduit, quid ſibi melius eſſet faciendum, aut vrbem, pro qua tantos labores paſſus fuerat, relinquere, aut auunculum liberare, aut illum dimittere, & vrbem expugnare, & Domino noſtro Ieſu Chriſto eam ſubiugare. O virum per omnia laudabilem, pietate redundantem, inter duas fortunas meditatione anguſtatum! Sed quid vir venerandus egerit, nobis eſt diligenter audiendum. Tribus diebus, totidemque noctibus non manducans aut bibens, ſacris precibus cum ſuis exercitibus vacat, Deumque ſibi in auxilium vocat; dicens:* Domine Ieſu Chriſte, fili patris altiſſimi, qui diuiſiſti mare rubrum in diuiſiones, & eduxiſti Iſrael per medium eius, & præcipitaſti Pharaonem in mari rubro, & transduxiſti populum tuum per deſertum: qui percuſſiſti gentes multas eius aduerſarias, & occidiſti reges fortes, Seon Regem Ammoræorum, & Og, Regem Baſan, & omnia regna Chanaan, & dediſti terram eorum hereditatem populo tuo Iſrael; qui Iericho muros, quibus aduerſantium cingebatur exercitus, ſine humana pugna & abſque machinatione humani artificis, optima proceſſione facta, tubis clangentibus præcipitaſti. Tu, Domine, deſtrue vrbis huius fortitudinem, totamque eius armaturam in manu tua potenti & brachio tuo inuincibili confringe, vt gens pagana, quæ in ſua feritate, non in te confidit, agnoſcat te Deum viuum, omnium Regum fortiorem, omnipotentem, Chriſtianorum auxiliatorem & protectorem eſſe; qui cum Patre & Spiritu S. viuis & regnas Deus per omnia ſæcula ſæculorum, Amen. *Quid plura? Facta hac prece, tertia die ſine humano tactu lapſis vndique muris vrbis, detruſiſque paganis & effugatis,* Rotolandus *Comes gauiſus cum ſuis exercitibus ad* Carolum, *in terram ſcilicet Teutonicam, cito profectus eſt, eumque potenti virtute Dei ab inimicorum nexibus eripuit. A Domino factum eſt iſtud, & eſt mirabile in oculis noſtris.*

Qui legis hoc carmen, *Turpino* poſce iuuamen,
Vt pietate Dei ſubueniatur ei.

Beatus itaque Turpinus, *Remenſis Archiepiſcopus, Chriſti martyr, poſt beati* Karoli *Regis tranſitum * ex hoc mundo, modico tempore viuens, apud Viennam doloribus vulnerum & laborum ſuorum anguſtiatus, digna nece ad Dominum migrauit, & ibi iuxta vrbem, vltra Rhodanum ſcilicet verſus orientem in quadam eccleſia olim ſepultus extitit. Cuius ſanctiſſimum corpus noſtris temporibus quidam ex noſtris clericis in quodam ſarcophago optimo Epiſcopalibus veſtibus inductum, pelle etiam propria & oſſibus adhuc integrum inuenerunt, & ab eccleſia illa, quæ*

erat

erat vaſtata, detulerunt illud contra Rhodanum in vrbem, & ſepelierunt in alta eccleſia, vbi nunc veneratur. Modo coronam victoriæ obtinet in cælis, quam laboribus multis acquiſiuit in terris.

* Hoc omnino falſum eſt. Obiit enim Archiepiſcopus *Turpinus* ante Imperatorem *Carolum M.* quippe a quo ſucceſſor eius in Archiepiſcopatu Rhemenſi conſtitutus eſt *VVulfarius*, teſte *Flodoardo* lib. 2. c. 18.

Credendum, quod hi, qui in Hiſpania martyrium pro fide Chriſti acceperunt, in cæleſtibus regnis merito coronantur, & quamuis Karolus *&* Turpinus *vna cum* Rotolando *&* Oliuero, *ceteriſque martyribus in Runtia valle necem minime accepiſſent, tamen ab eorum corona perpetua non alienantur, qui ſenſere, quamdiu vixere, plagarum & percuſſionum & laborum dolores, quos cum illis in agone acceperunt.* Si ſocii paſſionum, *inquit* Apoſtolus, fuerimus, ſimul & conſolationis erimus. Rotolandus * *interpretatur* rotulus ſcientiæ: *quia omnes Reges & Principes omnibus ſcientiis imbutus excellit.* Oliuerius *interpretatur* heros miſericordiæ, *quia clemens & miſericors ſuper omnes extitit, clemens ſermonibus, clemens martyrii generibus.* Karolus *interpretatur* lux carnis, *quia omnes Reges carnales poſt Chriſtum luce omnium virtutum & ſanctieatum excellit.* Turpinus *interpretatur* pulcherrimus *ſiue* non turpis, *quia aut turpia opera aut verba in nullo, ſed honeſta dilatauit.*

* Etymologiæ nominum propriorum *Rotolandi* ſeu *Rolandi*, *Oliuerii*, *Karoli* & *Turpini*, quæ deinceps ſequuntur, ineptiſſimæ ſunt, & riſu potius quam refutatione dignæ.

. *Sexta decima Kalend. Iulii, illa die ſcilicet, qua de mundo ad Dominum tranſierunt, officium defunctorum, vigilia ſcilicet & miſſa, requiem æternam cum propriis exequiis & horis debent celebrari non ſolum pro* Karoli *defuncti pugnatoribus, ſed etiam pro his cunctis, qui a tempore eiusdem* Karoli *vſque in hodiernum diem in Hiſpania & in Hieroſolymitanis oris pro Chriſti fide martyrium ſumpſerunt. Quot & quanta* Karolus *pro animarum eorum ſalute die paſſionis eorundem egenis vſus ſit impertiri, ſuperius legendo fas eſt inueniri.*

Quid patriæ Gallæciæ *poſt* Karoli *necem accidit, nobis eſt memoriæ tradendum. Cum igitur poſt* Karoli *necem Gallæciæ tellus per multa tempora in pace temporali quieſceret, dæmonis inſtinctu ſurrexit quidam Saracenus, Altumaior Cordubæ, dicens, quod terram Gallæcianam & Hiſpanicam, quam* Karolus *ab anteceſſoribus ſuis olim abſtulerat, ipſe ſibi acquireret, legibusque Saracenis ſubiugaret. Tunc coadunatis ſibi exercitibus multis & terram & patriam huc & illuc deuaſtando, vſque ad beati* Iacobi *vrbem* peruenit, & quicquid inuenit in ea, totum vi abſtulit. Similiter baſilicam Apoſtolicam indigne totam deuaſtauit, codices & menſas argenteas, & tintinnabula ab ea abſtulit. Cumque in ea Saraceni ipſi cum equis ſuis hoſpitati eſſent, gens dira digeſtionem etiam circa altare Apoſtolicum agere cœperunt. Quapropter alii ex illis, diuina vltione operante, ſolutione ventris commoti, quicquid corpore continebant, per poſteriora foras eiiciebant, alii vero oculorum lumina, per baſilicam & vrbem vt cæci errantes, amittebant. Quid plura? Hac ægritudine idem Altumaior tactus, etiam execæcatus, conſilio cuiusdam captiui ſui, eiusdem baſilicæ Sacerdotis, cœpit inuocare Deum Chriſtianorum in auxilium, his verbis dicens:* O Deus Chriſtianorum, Deus Iacobi, Deus Mariæ, Deus Petri; Deus Martini, Deus omnium Chriſtianorum, ſi me ad priſtinam ſanitatem reuocaueris, Mahummet Deum meum abnegabo, & Iacobi, viri magni, ad patriam rapacitatis cauſa amplius non veniam. O Iacobe, vir magne, ſi vtero meo & oculis meis ſalutem dederis, quicquid a domo tua abſtuli, omnia reſtituam. *Tunc poſt quindecim dies, omnibus dupliciter reſtitutis, ad priſtinam ſalutem Altumaior reuocatus, a patria* S. Iacobi *recedit, promittens, ſe non amplius venire in oras eius cauſa rapacitatis, prædicans Deum Chriſtianorum eſſe magnum,* Iacobum *magnum eſſe virum. Poſtea vero oras Hiſpanicas deuaſtando, peruenit ad villam, quæ vulgo dicitur* Orutz*, *in qua beati Romani baſilica optima &*

* nempe Compoſtellam

ma & pulcherrima erat, palliis & codicibus optimis, & crucibus argenteis, & textis aureis decorata. Ad quam cum iniquus Altumaior venit, rapuit quicquid in ea inuenit, & villam ſimiliter deuaſtauit. Cumque in eadem villa cum ſuis exercitibus hoſpitatus eſſet, quidam Dux exercituum eius ingreſſus, in eadem baſilica vidit columnas pulcherrimas lapideas, quæ eiusdem eccleſiæ tecta ſuſtentabant; quæ etiam in ſummitate deargentatæ & deauratæ erant, nequitiæ inuidia tactus, quendam cuneum ferreum inter baſes cuiusdam columnæ & eandem columnam fixit. Cum itaque *cuneum illum mallo ferreo fortiter magnisque ictibus feriret, totamque baſilicam præcipitare tentaret, diuino operante iudicio idem homo lapis efficitur. Qui etiam lapis vſque hodie in effigie hominis in eadem baſilica perſiſtit, habens talem colorem, qualem eiusdem Saraceni tunica tunc gerebat. Solent etiam peregrini enarrare, qui illuc precum cauſa tendunt, quod lapis ille fœtorem emittit. Quod vt Altumaior vidit, ait domeſticis ſuis:* Magnus eſt reuera Deus Chriſtianorum, & glorificandus, qui tales habet alumnos, qui cum ſint ab hac vita migrati, tamen in nos ſibi rebelles ita iuſtificant, quod vni oculorum lumen auferunt, & alium lapidem mutum faciunt. *Iacobus* lumen oculorum a me abſtulit; *Romanus* lapidem fecit. Sed magis *Iacobus* clementiſſimus eſt, quam iſte *Romanus. Iacobus* enim oculos meos reddidit mihi miſertus, ſed hominem meum reddere non vult *Romanus.* Fugiamus ergo ab his oris. *Tunc confuſus abſceſſit paganus cum ſuis exercitibus, nec fuit poſtea per multum tempus, qui beati* Iacobi ** *patriam debellare auderet. Sciant igitur ſe damnandos in æuum, qui eius tellurem amplius inquietauerint. Qui vero a poteſtate Saracenorum illam cuſtodierint, cæleſti munere remunerantur.*

Finito libro ſit maxima laus Rotolando.

* *Orenſe*, ad Minium fluuium in Gallæcia. vid. *Ortel.* theſaurus geographicus, voce *Aquæ calida*, & *Aurea*.

** Per *patriam S. Iacobi* intelligenda hic eſt *Gallæcia*, quia metropolis eius *Compoſtella* propter venerandas S. *Iacobi* Apoſtoli, fratris *S. Ioannis* Euangeliſtæ, reliquias eſt celeberrima, ideoque etiam nunc *Santiago* dicitur. vid. Cardinalis *Baronius* not. ad Martyrolog. Roman. d. XXV Iulii.

LIVTH-

LIVTHPRANDI,
TICINENSIS ECCLESIAE LEVITAE,

RERVM
AB EVROPAE IMPERATORIBVS ET REGIBVS GESTARVM
LIBRI VI.

Digitized by Google

LIVTHPRANDVS, ſiue vt aliis vocatur, LVITHPRANDVS ac LITHOBRANDVS, qua ortus fuerit gente, non vna omnium eſt ſententia. Si *Trithemium** audias, *natione* fuit *Italus*, *ex Papia ciuitate oriundus*. Si *Biuarium*, gente Hiſpanus, domo Cordubenſis, ſaltim Baeticus, vnaque cum parentibus a Saracenis fugatus conſedit in Italia. †

* De *Scriptoribus eccleſiaſticis* n. CCCI p. m. 78, vbi tamen perperam *Eutrandum* dici videas.

† In cenſura operibus *Liuthprandi* noſtri praemiſſa, vt apud *Caueum* legas in *Hiſtoria litteraria Scriptor. eccleſiaſt.* ſaec. X p. m. 408.

Vtcunque vero ſe res habet, id certum eſt, & vel ex ipſa hac rerum ſui temporis hiſtoria patet, quod puer vixerit in Italia *; patrem Papiae paruulus amiſerit †; Regi *Hugoni* delicatulae vocis ſuauitate puer gratus fuerit atque acceptus.

* Vid. infra lib. IV cap. I.

† Vid. infra lib. III cap. V, quo de obitu illius loquens, *poſt dies*, inquit, *quindecim*, "*me paruulo derelicto*, *migrauit ad Dominum*.

Parentibus honoratis, dignitateque conſpicuis in lucem editum fuiſſe, vel hinc colligere licet, quod pater ob morum pariter probitatem ac oris facundiam dignus habitus fuerit, qui Conſtantinopolin legati iret titulo, ac Regis *Hugonis* res apud *Romanum*, Graecorum Imperatorem, expediret: mater vero, marito mortuo, in matrimonium rurſus ex dignitate ſua iuerit, viro eximiae auctoritatis, & tum opum magnitudine, tum conſilio in rebus publicis ſpectato, nupta. Quae eis nomina fuerint, haud memorauit: meritorum tamen & patris & vitrici, qua erga eos erat pietate, luculentam fecit mentionem. *Illius* quidem lib. III cap. V his verbis: *Cui* (*Romano* ſcilicet) *tum propter morum probitatem*, *tum propter linguae vrbanitatem genitorem meum direxit nuntium* (Rex *Hugo*) Et paullo poſt: *Poſt reditum vero*, *paucis interpoſitis ſolibus*, *languore correptus monaſterium petiit*, *ſanctaeque conuerſationis habitum ſumſit* cet. *Huius*, lib. V cap. V: *Quoniam meus vitricus*, *vir grauitate ornatus*, *plenus ſapientiae*, *Regis* Hugonis *fuerat nuntius* cet.

Mature ſalutaribus vitae praeceptis inſtitutus, & non minus ad doctrinae, quam virtutis decus capeſſendum ſollicite

ſollicite incitatus, ad praeclara quaeque contendit, ac eximias animi dotes diſciplina vſuque confirmauit. conſ. infra lib. VI cap. I.

Cum ſic iuuentam optimis artibus probe exercuiſſet, eccleſiaſticum vitae genus amplexus, tuta planaque via ad honorum ſucceſſit gradus. Primum autem factus eſt *Ticinenſis eccleſiae Leuita*, h. e. Diaconus. Parentum deinde cura, liberalitate, atque beneficio in altiorem adſcendit locum, atque in aula *Berengarii II* Italiae Regis muneris illuſtriſſimi amplitudine proceſſit longius, ſcribendis ſignandisque epiſtolis ac edictis praefectus*. Et cum non magna ſolum ſcientiae & virtutis floreret opinione, ſed facundia etiam praeſtaret (vid. infra lib. VI cap. I) ac conſilio reque gerenda promptus eſſet, anno DCCCCXLVI ab Hero ad *Conſtantinum* Graecorum Imperatorem, firmandae vtrinque amicitiae cauſſa, legati miſſus dignitate eſt: a quo quam honorifice & humaniter Conſtantinopoli exceptus fuerit, pluribus ipſe lib. VI cap. II, III, IV, & V narrat.

**Tanta hac* Berengarii *fama, liberalitate parentes acciti mei ei ad ſeruiendum me tradunt. Cui etiam immenſis oblatis muneribus, ſecretorum eius conſcium ac epiſtolarum conſtituunt ſignatorem.* Ita ipſe lib. V cap. XIV.

Domum reuerſus, legationis gnauiter & cum laude nominis ſui adminiſtratae praemium tulit, Epiſcopatus Cremonenſis impoſitus ſolio. Vtrum eodem ſtatim anno, an ſequenti, non adeo liquet. Vnde *Caueus* l. d. ἀπορῶν quaſi: *Idque ſi in re obſcura coniicere fas ſit, eodem vel ſequenti ſaltim anno.*

Conſcenſo culmine in rebus eccleſiae ſuae tractandis acris vigilantisque fuit ingenii, & ſicuti ſapientiæ & conſilii maturitate longe tunc alios inter primus erat, ita magna apud *Berengarium* floruit gratia. Qua tamen poſtea, vt graues viri haud raro fortunae varietate iactari ſolent, excidit, ab eoque non de dignitatis ſolum gradu deiectus eſt, ſed multis etiam variique generis incommodis affectus. Pro teſtimonio loquatur ipſe. Sic autem in prooemio libri III de eo ac coniuge ipſius *Willa: Intentio huius operis ad hoc reſpicit, vt* Berengarii *huius, qui nunc in Italia non regnat, ſed tyrannizat, atque vxoris eius* Willae, *quae ob immenſitatem tyrannidis ſecunda* Iezabel, *& ob rapinarum inſatietatem* Lamia *proprio appellatur vocabulo, actus deſignet, oſtendat, & clamitet. Tanta enim mendaciorum iacula, tanta rapinarum diſpendia, tanta impietatis molimina in me & domum meam, cognationem, & familiam gratis exercuere, quanta nec lingua proferre, nec calamus praeualet ſcribere*

In tantis rerum anguſtiis in Germaniam velut in portum ſe recepit, & Francofurti ad Moenum lares fixit. Vbi cum ageret, ac melioribus ſe ſeruaret temporibus, ſolatium ſibi quaeſiuit a litteris. Primas certe libri *hiſtoriarum ſui temporis* tertii lineas ibi ducere occoepit, eique titulum fecit Ἀνταποδόσεως; cuius quidem inſcriptionis rationem his l. d. verbis explicat: *Sit igitur eis praeſens pagina* ἀνταπόδοσις *h. e.* retributio, *dum pro calamitatibus meis* τὴν ἀσέβειαν *eorum, i. e.* impietatem *praeſentibus futuriſque mortalibus denudauero. Nec minus etiam ſanctiſſimis & fortunatis viris pro collatis in me beneficiis* Antidoſis *erit. Ex memoratis ſane aut memorandis nullus inuenitur aut rarus, hoc vno* Berengario *ſcilicet impio excepto, quorum non beneficiis genitores aut genitus vehementer gratulemur. Denique quod in captiuitate ſeu peregrinatione libellus hic conſcriptus dicatur, praeſens indicat exulatus. Coeptus quippe in* Franconouord, *qui eſt XX miliariis locus a* Moguntia *diſtans, in* Paxu *inſula nongentis aut eo amplius Conſtantinopoli miliariis, uſque hodie exaratur.*

Haec inter & eruditionis & virtutis fama innotuit *Othoni I*, Germanorum tum Regi, a quo variis, iisque haud exigui momenti adhibitus negotiis eſt. Sigillatim an. DCCCCLXIII in Synodo Romana interpretis eidem praeſtitit vicem, quae Saxonica lingua locutus erat Imperator, ipſe Latina Epiſcopis reddens*. Quatuor annis poſt ab eodem Conſtantinopolim ad *Nicephorum Phocam*, Graecorum Imperatorem, miſſus eſt, *Othoni* filio, Regi deſignato, *Annam*, *Romani* Imperatoris filiam, dicti *Nicephori* priuignam, petiturus in coniugium**; quam quidem legationem non diligenter ſolum, etſi magna cum difficultate, obiit, ſed peculiari etiam complexus narratione eſt †.

* Vid. infra *Appendix* cap. I.

** Vid. *Continuat. Rheginonis* ad annum DCCCCLXVII, *Chronographus Saxo* ad an. eundem.

† Quam ex codice mſcr. bibliothecae metropolitanae Treuirenſis a *Chriſtophoro Browero* exſcriptam, & cum *Marco Welſero* communicatam, primum *Henricus Caniſius* edidit Ingolſtadii an. MDC.

Vixit adhuc anno DCCCCLXX, vt *Caueus* habet l. d.

Vt meritis, ita ſcriptis etiam nomen poſteris commendauit. In his primum locum occupant *Hiſtoriarum de rebus ſui temporis in Europa geſtis libri VI.* qui, vt ſupra patuit, a *Reubero* hac editi ſunt inſcriptione: *Liuthprandi, Ticinenſis eccleſiae Leuitae, rerum ab Europae Imperatoribus & Regibus geſtarum libri VI**.

* VII rerum harum libros illum reliquiſſe dicit *Trithemius* loco mox citando. *Sed enim ſeptimi loco videtur legiſſe deſcriptionem legationis ad* Nicephorum Phocam *anno Chriſti*

DCCCCLXVIII

DCCCCLXVIII. Ita *Fabricius* in notis ad hunc *Trithemii* locum p. 79. Vltimum, qui VI numero eſt, illum haud ſcripſiſſe vult *Arnoldus* in catalogo libris, queis doctrinam moresque Chriſtianorum ex prima repetiit expoſuitque origine, praemiſſo cap. XL p. m. 133 (*Das ſechſte buch hat ihn ſelbſt nicht zum autor*) Sed oppido fallitur, niſi per ſextum forte tantum intellexit *Appendicem*, ſex poſteriora capita complectentem: quippe quam alius, non autem *Liuthprandi* eſſe, viri docti paſſim cenſuere, *Baronius* ad annum DCCCCLXIII § II p. m. 523, *Voſſius* de Hiſtoricis Latinis cap. XL p. 345, *Caueus* l. d. *Natalis Alexander* Hiſtor. eccleſiaſt. ſaec. IX & X cap. III artic. XXXIX § II p. m. 77, *Sagittarius* Introd. in Hiſtor. eccleſiaſt. cap. IX § VIII p. 48, *Neu* ſect. VIII Mantiſſae p. 98.

Editi autem aliquoties ſunt ſex hi, quos ſcripſit, hiſtoriarum ſui temporis libri. Francofurti quidem an. MDXIX. Dein an. MDLXXXIV in hac Scriptorum συλλογῇ. Tum Antuerpiae an. MDCXL inter opera illius. Vltimo Pariſiis an. MDCXLI a *Ducheſnio* tomo III ſcriptorum Hiſtoriae Francicae Italicos inter inſerti.

Secundum quam editionem praeſentem ego recognoui, & cum ſex poſteriora libri VI capita, vti dictum, alius auctoris eſſe cenſeant eruditi, peculiari ea a quinque prioribus titulo diſtinxi.

De cetero *Liuthprandum* aetate ſua prae ceteris floruiſſe doctrina, hos vero, quos in publicum edidit, libros & vtiles eſſe, & fide dignos, docti paſſim teſtantur. Sic enim

Sigebertus Gemblacenſis
cap. CXXVI p. m. 107.

Luitprandus, *Ticinenſis eccleſiae Diaconus, ſcripſit luculento & alterno ſtilo ad* Regimundum *Epiſcopum Eliberitanae eccleſiae Hiſpanorum*, Hiſtoriam de geſtis Regum & Imperatorum ſui temporis, *quam attitulauit* Antapodoſin, *id eſt*, Retributionem.

Ioannes Trithemius
de Scriptoribus eccleſiaſticis
n. CCCII p. 78 & ſeq.

Euttandus, *Ticinenſis eccleſiae Diaconus, natione Italus, ex Papia ciuitate oriundus*, Berengarii Regis *Italiae quondam Scriba & Secretarius, vir in ſaecularibus litteris valde eruditus, & diuinarum ſcripturarum non ignarus, in-*

genio acer & vehemens, graeco & latino ſermone peritus, & non minus carmine excellens, quam proſa. Fertur nonnulla praeclara ſcripſiſſe opuſcula, quibus nomen ſuum notificauit. A Berengario *Rege Italia pulſus venit in Germaniam, & apud Francofurtum poſitus ſcripſit inſigne opus hiſtoriam ſui temporis & tyrannidem ipſius Berengarii continentem, quod quaſi pro viciſſitudine iniuriarum ab eo perceptarum praenotauit* Antapodoſin, *id eſt*, Retributionum*, *lib. VII. De aliis nil vidi. Scripſit autem praefatum volumen ad* Regimundum *Epiſcopum Liberitanae Hiſpanorum eccleſiae, in quo aliquando carmine vtitur, aliquando Graeco ſermone, multa de Germanorum geſtis interſerens. Claruit ſub* Othone I *Imperatore anno Domini DCCCCL.*

*Putant alii librum III tantum ita inſcriptum ab auctore. Sed poteſt etiam toti operi illum deinde titulum aptaſſe; quod hoc opere & amicis laudem, & inimicis impietatis eorum denudationem retribuerit. Ita *Fabricius* in not. p. 79.

Guilielmus Caue

Hiſtor. litterar. Scriptor. eccleſiaſtic. ſaec. X
p. m. 408,

Luitprandus *tam rudi indoctoque ſaeculo vir plane non ineruditus, Graece pariter Latineque peritus, poetica facultate inſignis; cuius vt & reliquarum artium humaniorum veſtigia in operibus eius vbiuis deprehenduntur.* Quae verba repetit, ſuaque facit *Neu* l. d. p. 99.

Caſpar Sagittarius

Introd. in Hiſtoriam eccleſiaſticam
cap. IX § VIII p. 48 & ſeq.

Aliter ſe res habet cum Liuthprandi *Hiſtoria de rebus ſuo tempore in Europa geſtis, quam* Antapodoſin, *quaſi* Retributionem *dicas, nominauit. Nempe quia in hoc libro, vt par pari redderet, quaſi penicillo depinxit tyrannidem* Berengarii II, *a quo, ceu diximus, Epiſcopatu deiectus fuit. Opus illud ſex libris conſtat: qui ab* Arnulfi *Germaniae Regis ac Imperatoris temporibus exordium ducunt, ac deſinunt in deſcriptione prioris legationis Conſtantinopolitanae. Nam cetera capita ab alio quodam auctore aſſuta ſtili diuerſitas, & rerum, quae narrantur, cum reliquae hiſtoriae corpore male cohaerentium inconcinnitas, &* Liuthprandi Cremonenſis Epiſcopi *iterata mentio, facile perſuadent. Coepiſſe librum III (ſic enim accipio, non de toto opere) quem ſingulariter* Antapodoſin *inſcripſit, Franco-*

Francofurti componere, cap. I affirmat, ac vide, quae de ſe affert alia, lib. III cap. V, lib. IV cap. I, lib. V cap. V. In hac hiſtoria, quia libere tum de Imperatoribus agit, tum de Romanis Pontificibus, horumque vitia ac flagitia minime diſſimulat, Romanae & tantum non totius eccleſiae occidentalis faciem viuis nobis depingit coloribus.

Burcardus Gotthelf Struve
Bibliothecae Hiſtoricae cap. VII § II p. 118,

Luithprandi *Hiſtoriarum ſuo tempore in Europa geſtarum libri VI, qui etiam fide digni.*

Cap. VIII § V p. 186 ſeq.

Sex libri hiſtoriarum de rebus ſuo tempore in Europa geſtis —— ab Arnulfi *Imperatoris temporibus incipiunt, in deſcriptione prioris legationis Conſtantinopolitanae deſinunt. His autem tyrannidem* Berengarii II, *a quo Epiſcopatu deiectus fuerat, viuis coloribus depingit: imo etiam Romanorum Pontificum vitia atque flagitia minime diſſimulat.*

Ioannes Chriſtianus Neu
Acceſſion. ad *Degorei Wheari* Relectiones Hiemales ſect. XXXVIII p. 290,

Libri VI Hiſtoriae rerum in Europa ſuo tempore geſtarum etiam hiſtoriae eccleſiaſticae inſeruiunt, de quibus inter Scriptores rerum Germanicarum.

Chriſtianus Eberhardus Weiſmannus
Hiſtor. eccleſ. N. T. ſaec. X
§ II p. 699,

Magis ſeria & memorabilis eſt hiſtoria concilii Romani, in quo Iohannes XII *depoſitus eſt, quae* Luitprando *autori adſcribitur, licet id falſum eſſe mallet* Baronius; *cuius tamen ſuſpectum eſt iudicium, vtpote* Luitprando *infenſi, quod de* Othone M. *& depoſitione* Iohannis XII, *ſecus ac vellet Cardinalis, hiſtorica fide tradiderit, vt* Spanhemius *annotat tomo II p. 1015. Immo potius* Baronius *anonymum auctorem maluit ſubſtituere, quia fides* Luitprandi *apud ipſum in honore fuit.*

Ita illi. Perturbatioris tamen οἰκονομίας ac ordinis hos, quos nobis reliquit, libros eſſe; ceterum vero non ſine debita circumſpectione legendos, non ſine cauſa monent alii. E quibus vel Duumuiros ſequentes adduxiſſe ſuffecerit.

Ioannes Petrus a *Ludevvig*
Diſſertat. de *Conrado I* Caeſare, cap. VI § II col. 242 tom. II opuſcul.

Denique Liutprandus, *Ticinenſis Diaconus, cuius hiſtoriarum libros VI, caute legendos, ſuo tomo inſeruit* Iuſtus Reuberus.

Nicolaus Hieronymus Gundlingius
Gundlingianor. faſcic. XIII obſeruat. I § XI p. 198 & ſeq.

Confuſe ſcribit ille, & cum ordinis chronologici haud ſit obſeruans non adeo ſingulari eſſe poteſt vſui. Vid. infra lib. III cap. XIII

LIVTH-

LIVTHPRANDI,

TICINENSIS ECCLESIAE LEVITAE,

PRAEFATIO

AD REVERENDVM PATREM,

RAIMVNDVM,

LIBERITANAE ECCLESIAE IN HISPANIA EPISCOPVM.

Reuerendo, totiusque ſanctitatis pleno Domino

RAIMVNDO,

Liberitanæ eccleſiæ Epiſcopo,

LIVTHPRANDVS,

Ticinenſis eccleſiæ, ſuis non meritis, Leuites,

ſalutem.

Biennio ingenii paruitate petitionem tuam, *Pater cariſsime*, diſtuli, qua totius Europae me Imperatorum Regumque facta, ſicut is, qui non auditu dubius, ſed viſione certus, ponere compellebas. Hae ſiquidem res animum deterruere meum, ne id inciperem, copia (cuius ſum penitus expers) dicendi, & detractorum inuidia, qui ſupercilio tumentes, lectionis deſides, ac (ſecundum eruditi viri *Boetii* ſententiam) philoſophiae veſtis particulam habentes, totamque ſe habere putantes, haec mihi ſunt inſultantes dicturi: *Tanta maiores noſtri ſcriptitarunt, vt multo amplius lectores quam lectiones deficiant.* Illudque Comicum garrient: *Nihil dicetur, quod non fuerit dictum prius.* Quorum latratibus hoc reſpondeo, quod philoſophi more hydropicorum, qui quo amplius bibunt, eo ardentius ſitiunt, quo ſaepius legunt, eo auidius noua quaeque perquirunt. Qui ſi perplexa facundi Tullii lectione fatigantur, apertis ſaltem naeniis animentur. Nam, ni fallor, ſicut oculorum obtutus, niſi alicuius interpoſitione ſubſtantiae, ſolis radiis reuerberatus obtunditur, ne pure, vt eſt, videatur: ita plane mens Academicorum, Peripateticorum, Stoicorumque doctrinarum iugi meditatione infirmatur, ſi non

aut

aut vtili comoediarum riſu, aut heroum delectabili hiſtoria refocillatur. Quod ſi priſcorum ritus execrabilis paganorum, non ſolum inquam non proficuus, verum auditu
al. Tomus ipſo non parum nocuus, † *Thronus memorandus* inſcribitur: quid iſtorum Imperatorum facta, *Iulii*, *Pompeii*, *Hannibalis*, fratriſque eius *Haſdrubalis*, ac *Scipionis Africani* inſignium Imperatorum, laudibus coaequanda ſilebuntur? quum praeſertim inſit his domini noſtri Ieſu Chriſti, dum ſancte vixerint, bonitas recitanda: dum quid deliquerint, ſalubris ab eodem correctio memoranda. Nec moueat quempiam, ſi eneruatorum facta Regum Principumue effeminatorum huic libello inſeruero. Vna eſt enim iuſta omnipotentis Dei, Patris ſcilicet, Filiique & Spiritus ſancti, virtus, quae hos iuſte ſuis pro ſceleribus comprimit, illos dignis meritis extollit. Haec inquam eſt vera domini noſtri Ieſu Chriſti ſanctis facta promiſſio: *Obſerua & audi vocem meam, & inimicus ero inimicis tuis, & affligentes te affligam, & praecedet te angelus meus.* Per *Salomonis quoque os*, *Sapientia* (quae eſt Chriſtus) clamat; *Pugnabit pro eo orbis terrarum contra inſenſatos.* Quod quotidie, etiam qui ſtertit, animaduertit.

LIVTH-

LIVTHPRANDI,
TICINENSIS ECCLESIAE LEVITAE,
HISTORIARVM LIBER I.

CAPVT I

De Fraxineti *oppidi in confinio Italiæ ſitu, & eius a viginti Saracenis piratis occupatione & munitione cum* Mauro *monte, deque Saracenorum incrementis per inuidiam & factionem vicinorum Chriſtianorum inter ſe.*

VT autem euidens ex innumeris ſubdatur exemplum, me tacente loquatur oppidum vocabulo *Fraxinetum*, quod in Italicorum prouincialiumque confinio ſtare manifeſtum eſt. Cuius vt cunctis liquido pateat ſitus (quemadmodum tuam, *Pater*, prudentiam latere minime reor, imo me melius ſcire, ſicut ab ipſis, qui veſtri ſunt tributarii Regis *Abderahamenis*, poteſtis coniicere) mari vno ex latere cingitur, & in ceteris denſiſſima ſpinarum ſilua munitur. Quam ſi ingreſſus quiſpiam fuerit, ita ſentium hamis tenetur, & acutiſſimis aculeis perforatur, vt neque progreſſionis neque reditus niſi cum magno labore habeat facultatem. Sed occulto, & (quoniam ſecus eſſe non poteſt) iuſto Dei iudicio viginti tantum Saraceni lintre parua ex Hiſpania egreſſi, nolentes iſtuc vento delati ſunt. Qui piratæ noctu egreſſi, villamque clam ingreſſi, Chriſticolas (proh dolor) iugulant, locumque ſibi proprium vendicant, montemque *Maurum* villulæ cohærentem contra vicinas gentes refugium parant: ſpineam ſiluam hoc pacto maiorem & ſpiſſiorem ſua pro tuitione facientes, vt ſi quis ex ea vel ramum incideret, mucronis percuſſione hominem exiret. Sicque factum eſt, vt omnis præterquam vnius anguſtiſſimæ viæ aditus demeretur. Loci igitur aſperitate confiſi, vicinas gentes circumquaque perluſtrant. Accerſitum complures in Hiſpaniam nuntios dirigunt, locum laudant, vicinasque gentes nihili ſe habere promittunt. Centum denique tantummodo Saracenos ſecum mox reducunt, qui veram rei huius caperent aſſertionem. Interea prouincialium, qui illic conſederant, vicinorum inuidia cœpit intra ſeſe diſſidere, alius alium iugulare, ſubſtantiam rapere, & quicquid mali excogitari poterat, facere. Sed quia pars partem, vt inuidia & dolor poſtularant, ſatis ſibi ſubigere non poterant: hos, quos prædiximus, Saracenos, non minus callidos, quam perfidos, in auxilium rogant, cumque his ſibi proximum quiſque conterit. Nec iuuat ſolummodo proximum trucidare, verum terram fructiferam in ſolitudinem reddere. Sed videamus, quam iuſta ſecundum quendam profuerit inuidia, quam ita deſcribens ait:

Iuſtius inuidia nihil eſt, quæ protinus ipſum
Autorem rodit, excruciatque ſuum.

Quæ dum decipere conatur, decipitur: dum extinguere molitur, extinguitur. Quid igitur? Saraceni quum hoc ſuis viribus minime poſſent, alteram alterius auxilio partis debellantes, ſuasque copias ex Hiſpania ſemper augentes, quos primo defendere videbantur, modis omnibus inſequuntur. Sæuiunt itaque, exterminant, nil reliqui faciunt. Trepidare iam vicinæ ceteræ gentes, quoniam ſecundum Prophetam horum vnus perſequebatur mille, & duo fugarunt decem millia. Ex qua re? Quia deus ſuus vendidit eos, & dominus concluſit illos.

CAPVT II

Quis ea tempeſtate Papa, & qui Principes terrarum fuerint, & quid geſſerint Leo & Baſilius, *quem* Michael *Imperator ex famulo monachi in ſocium aſſumpſit imperii, & quomodo ab eo interemptus eſt, & Chriſtus* Baſilio *apparuit minabundus, qui in pœnitentiam ædem diuo* Michaeli *extruxit.*

HAc autem tempeſtate *Leo* Porphyrogenitus, *Baſilii* Imperatoris filius, *Conſtantini* huius pater, qui nunc vſque ſupereſt & feliciter regnat, Conſtantinopolitanæ ciuitatis regebat imperium. *Symeon* fortis bellator Bulgaris præerat, Chriſtianus, ſed vicinis Græcis valde inimicus. Hungarorum gens, cuius omnes pæne nationes expertæ ſunt ſæuitiam, quæ miſerante Deo ſanctiſſimi atque inuictiſſimi Regis *Othonis* potentia, vt latius dicturi ſumus, mutire non audet exterrita, nobis omnibus tunc temporis habebatur ignota. Quibuſdam namque difficillimis ſeparata a nobis erat interpoſitionibus, quas *cluſas* nominat vulgus, vt neque ad meridianam, neque ad occidentalem plagam exeundi haberet facultatem. Per idem tempus *Arnulfus* Rex potentiſſimus defuncto *Carolo* prænomine *Caluo*, Baioariis, Sueuis, Francis, Teutonicis, Lotharingis, audacibusque principabatur Saxonibus, cui & *Zwentebaldus* Marauanorum Dux viriliter repugnabat. *Berengarius* & *Wido* Imperatores ob regnum Italicum confligebantur. *Formoſus* Portuenſis ciuitatis Epiſcopus Romanæ ſedis ſummus & vniuerſalis Papa habebatur. Sed nunc, quid ſub vnoquoque horum geſtum ſit, prout breuius poſſumus, explicemus.

Leo igitur Græcorum piiſſimus Imperator, cuius ſupra fecimus mentionem, *Conſtantini* ſcilicet huius *Porphyrogeniti* pater, vndique pace habita ſancte & iuſte Græcorum regebat imperium. *Porphyrogenitum* autem non in purpura, ſed in domo, quæ *Porphyra* dicitur, natum appello. Et quoniam res proceſſit in medium, quod de huius *Porphyrogeniti* geneſi audiuimus, proferamus. *Conſtantinus* Imperator Auguſtus, ex cuius nomine Conſtantinopolis eſt ſortita vocabulum ciuitas, domum iſtam ædificari iuſſit, cui *Porphyra* nomen impoſuit, voluitque ſucceſſuram nobilitatis ſuæ ſobolem iſtic in lucem prodire, quatenus, qui ſuo ex ſtemmate naſcerentur, luculenta hac appellatione *Porphyrogeniti* appellarentur. Vnde & hunc *Conſtantinum Leonis* Imperatoris filium ex eius ſanguine nonnulli dicunt originem ducere. Veritas autem rei huius ita ſe habet. *Baſilius* Imperator Auguſtus, auus huius, Macedonia humili fuerat proſapia oriundus, deſcenditque Conſtantinopolim τῆς πτωίας ζυγῷ quod eſt *paupertatis iugo*, vt cuidam ſeruiret † Abbati. Igitur Imperator *Michael*, qui tunc temporis erat, quum orationis gratia ad monaſterium iſtud, in quo hic miniſtrabat, deſcenderet, vidit hunc forma præ ceteris egregia, accitumque ad ſe Abbatem rogauit, vt ſe donaret hoc puero. Quem ſuſcipiens in palatio cubicularii donauit officio. Tantæ denique poſt paululum poteſtatis effectus eſt, vt *alter* ab omnibus *Imperator* ſit appellatus. Verum quia omnipotens Deus, ſeruos ſuos iuſte viſitat, quacunque vult cenſura, hunc Imperatorem *Michaelem* ſanæ mentis ad tempus non eſſe permiſerat, vt quo eum grauius premeret in infimis, eo miſericordius remuneraret in ſummis. Nam, vt fertur, huius tempore paſſionis, familiares etiam capitis iuſſerat damnari ſententia. Quos tamen ad ſe rediens hoc pacto requirebat, vt niſi quos iugulari iuſſerat redderentur, pari ipſi qui hoc effecerant ſententia damnarentur. Hoc igitur terrore quos damnari iuſſerat, ſeruabantur. Sed quum hoc ſæpius & iterum *Baſilio* faceret, huiuſmodi a ſibi obſequentibus (proh nefas) accepit conſilium: *Ne forte inſana regis iuſſio aliquando ex induſtria a te non diligentibus, imo odio habentibus impleatur, eum tu potius occidito, atque imperialia ſceptra ſuſcipito.* Quod ſine dilatione, cum terrore compulſus, tum etiam regnandi

† al. ἡγιμὲν

regnandi cupiditate deceptus compleuit. Hoc itaque interfecto factus eſt *Baſilius* Imperator. Denique paruo tranſacto tempore, huic Dominus noſter Ieſus Chriſtus per viſionem apparuit, Domini huius Imperatoris, cuius hic necis extiterat autor, dexteram tenens, eumque ita conueniens: *Vt quid interfeciſti Regem*, hoc eſt, *dominum tuum Imperatorem*? Expergefactus itaque tanti ſe reum nouit eſſe reatus: moxque ad ſe rediens, quid ſuper hoc faceret, cogitabat. Confortatus itaque hac Domini noſtri Ieſu Chriſti per prophetam ſalubri & vere acceptabili promiſſione; *In quacunque die peccator ingemuerit, ſaluus erit*: cum lacrymis & gemitibus ſe peccatorem, ſe reum, ſe ſanguinis innocentis effuſorem eſſe confitebatur. Bono autem accepto conſilio, amicos ſibi de mammona iniquitatis effecerat, vt quos hic temporalibus ſubſidiis conſolaretur, eorum precibus ab æterno gehennæ incendio liberaretur. Fabricauit autem pretioſo & mirabili opere iuxta palatium, orientem verſus, eccleſiam quam νέαν, id eſt *nouam*, vocant, in honore ſummi & cæleſtis militiæ principis, archangeli *Michaelis*, qui Græce ἀρχιστρατηγὸς appellatur.

CAPVT III

De Conſtantinopoleos *nominibus, ſitu, & circumhabitantibus, deque vigilia nocturna ibidem conſtituta a* Leone *Imp. cuius vt fidem & diligentiam experiretur, in habitu iuuenis laſciui illapſus in duas cuſtodias, eas muneribus corrupit, a tertia in carcerem ductus, priores exilio mulctauit, poſteriores opibus & honore extulit.*

NVnc autem non pigeat libellulo huic res duas quas eiuſdem *Baſilii* filius memoratus *Leo* Imperator Auguſtus memoria ſua dignas fecit, inſerere. Conſtantinopolitana vrbs, quæ prius *Byzantium*, *noua* nunc dicitur *Roma*, inter ferociſſimas gentes eſt conſtituta. Habet quippe ab aquilone Hungaros, Pizenacos, Chazaros, Ruſſios, quos alio nomine nos Nortmannos appellamus, atque Bulgaros nimium ſibi vicinos: ab oriente Bagdas. Inter orientem & meridiem, Ægypti, Babyloniæque incolas: a meridie vero Africam habet, & notam illam vicinam ſibique contrariam inſulam Cretenſem. Ceteræ vero, quæ ſunt ſub eo climate, nationes, Armenii ſcilicet, Perſæ, Chaldæi, Auaſgi huic deſeruiunt. Incolæ denique ciuitatis huius, ſicut memoratas gentes diuitiis, ita & ſapientia ſuperexcellunt. Moris quippe eorum eſt, ne a vicinis gentibus opprimantur, ſingulis quibuſque noctibus per totius ciuitatis biuium, triuium, quadriuiumque armatos milites cauſa cuſtodiendæ ciuitatis, qui eam inuigilent, ponere. Fitque, vt ſi poſt crepuſculum quenquam deambulantem aliquo cuſtodes offenderint, captus protinus, verberibusque cæſus, cuſtodia peruigili, compedibus in carcere ſtrictus, vſque in craſtinum in publicum producendus ſeruetur. Hoc denique pacto non ſolum ab hoſtibus, verum & a latronibus illæſa ciuitas cuſtoditur.

Leo itaque Imperator vigilum fidem conſtantiamque probare volens, ſolus poſt crepuſculum e palatio deſcendens ad primam peruenit cuſtodiam. Quem vt vigiles fugientem, & quaſi metu declinantem viderunt, comprehenſum, quis eſſet, interrogauerunt, quoue pergeret. Qui e multis vnum ſe eſſe, & lupanar petere, dixit. Cui mox, *Cæſum te acriter*, inquiunt, *compedibuſque ſtrictum vſque in craſtinum reſeruabimus.* Quibus reſpondit, *Nequaquam, fratres, nequaquam, accipite quod porto, permittite ire, quo volo.* Qui XII aureis acceptis, eum dimiſerunt. Inde vero tranſiens ad ſecundam venit cuſtodiam. Qua quemadmodum & in prima captus, datiſque viginti aureis, eſt dimiſſus. Ad tertiam deinde dum veniſſet, eſt captus: verum non vt a prima ac ſecunda datis aureis eſt dimiſſus; ſed ablatis omnibus, compedibusque grauiter ſtrictus, pugnis flagriſque verberatus, cuſtodia vſque in

craſtinum producendus ſeruatur. His itaque diſcedentibus, cuſtodem carceris Imperator ad ſe vocans, *Amice mi*, inquit, Leonem *Imperatorem noſti? Quomodo*, infit, *noſcere poſſim, quem vidiſſe me non meminerim? Ad publicum ſane, quanquam raro, dum procedo, a longe, quia prope nequeo, eum intueor: mirabile quiddam, & non hominem, videre videor. Dare autem te operam, quo illæſus exeas, quam id percontari, tibi commodius eſt. Non æque vos, te quidem in carcere, illum autem in aureo triclinio fortuna fouet. Parua ſunt hæc, grauiora addantur vincula, ne ſit ſpatium de Imperatore meditandi.* Cui ille, *Deſine*, inquit, *deſine: Imperator enim ipſe ſum* Leo *Auguſtus, qui de palatii dignitate non bono omine prodii.* Carceris autem cuſtos ſperans, non vera eſſe, quæ dixerat, *Egon'*, inquit, *hominem impurum, bona ſua cum meretricibus abligurientem Imperatorem credam? Quoniam tete tu neglexiſti, pro te ego deſpiciam matheſin. Mars trigonus, Saturnus Venerem reſpicit, Iupiter quadratus, Mercurius tibi iratus, Sol rotundus, Luna in ſaltu, mala fortuna te premit.* Imperator vero, *Vt vera*, inquit, *probes eſſe, quæ dico, dum matutinale dederint ſignum (ante enim non auſi ſumus) mecum ad palatium potiori quam ego deſcenderim omine venito: Si me vt Imperatorem non iſtic recipi videris, occidito. Non minoris quippe criminis erit, me Imperatorem dixiſſe, ſi non ſim, quam aliquem occidiſſe. Si vero te ob id mali quicquam pati formides, hoc faciat mihi Deus, & hoc addat, ſi non potius præmium pro hac re ſumes, quam ſupplicium.* Igitur carceris cuſtos credulus effectus, dato, Imperator vt dixerat, matutinali ſigno, eum ad palatium vſque comitatur. Quumque eodem veniſſet, venerabiliter ſicut a ſe noſcentibus ſuſceptus, comitem ſuum exanimatum nimia admiratione reddidit. Sane dum huic omnes dignitates occurrere, laudes reddere, adorare, ſoccos detrahere, alia atque alia pro ſe quemque facere contemplaretur, emori ei ſatius tunc eſſe duxit, quam euiuere. Cui Imperator, *Contemplare*, inquit, *nunc matheſin, & ſi vere quo huc adueneris omine dixeris, veram te augurandi ſcientiam habere probabis. Prius tamen quæſo, quid morbi ſit, proferas, quod te tam pallidum reddidit.* Cui ille, *Parcarum*, infit, *optima Clotho iam nere deſinit: Lacheſis vero in torquendo amplius laborare non cupit: ſæuiſſima autem harum Atropos ſolam imperii tui ſententiam expectat, vt fila contrahens abrumpat. Palliditatis autem vultus mei cauſa hæc eſt, animam a capite deſcendiſſe, ſecumque in inferiorem corporis partem ſanguinem perduxiſſe.* Subridens igitur Imperator, *Recipe*, inquit, *animam, recipe, & cum hac bis binas aureorum libras aſſume, nullique de me, niſi aufugiſſe, reſpondeas.* His ita geſtis, Imperator vigiles, qui ſe captum dimiſerant, quique cæſum cuſtodiæ manciparant, venire præcepit. Quibus & ait, *Vigilantibus vobis, cuſtodiamque ciuitati præbentibus, nunquid fures aliquando adulteroſque offendiſtis?* Qui pretio eum dimiſerant, nil ſe vidiſſe reſponderunt: qui vero cæſum illum cuſtodiæ mancipauerant, ita reſponderunt: *Præcepit* δεσπότα σου ἁγία, id eſt, *dominatio tua ſancta, vt ſi vigiles poſt crepuſculum quenquam aliquo deambulantem offenderent, captum protinus, verberibuſque cæſum cuſtodiæ traderent. Tuis itaque nos parentes iuſſionibus, dominator ſanctiſſime, hac, quæ præſentem præceſſit diem, nocte quendam lupanaria petentem cepimus, flagellauimus, carcerique impoſitum imperio tuo producendum ſeruauimus.* Quibus Imperator, *Cito*, inquit, *vt in medium proferatur, poteſtas imperii mei etiam atque etiam imperat.* Nec mora, vinctus vt ducatur, percurrunt. Quem dum aufugiſſe audirent, ſemiuiui ad palatium ſunt reuerſi. Quod quum nuntiaſſent Imperatori, mox Imperator ſe exutum, nimiſque cæſum oſtendens, *Venite*, inquit, *nolite formidare, ipſe ego ſum, quem flagellaſtis, quemque e carcere nunc aufugiſſe formidatis. Scio enim, & vere credo, quod non Imperatorem ſed Imperatoris inimicum tundere cogitaſtis.* Hos, qui *non vt Imperatorem me, ſed vt latronem, vitæque meæ inſidiatorem dimiſere, morte tenus verberatos, vrbe expelli, boniſque omnibus priuari mea*

non

non ſolum cupit, verum & iubet autoritas. Vos autem nonſolum meis, ſed & horum peruerſorum diuitiis dono. Quod quam prudenter egerit, Paternitas tua in hoc aduertere poterit: quoniam ceteris extunc ciuitatem diligentiſſime cuſtodire, hunc etiam abſentem quaſi præſentem ſperare neceſſe erat. Sicque factum eſt, vt Imperator amplius de palatio non deſcenderet, & ſui omnia fideliter cuſtodirent.

CAPVT IV

De altero Leonis *Imp. ludo, quo vigiliam vnius e XII corporis ſui cuſtodibus remunerauit, cæteris eluſis ob ſomnolentiam.*

ALterum, quem ipſe geſſit, ludum, ſilentio tegi abſurdum eſſe diiudico. Conſtantinopolitanum palatium ob Imperatoris ſalutem multorum præſidiis militum cuſtoditur. Cuſtodientibus vero victus cenſuſque quotidie non paruus impenditur. Contigit itaque, duodecim poſt corporis refectionem in ipſo feruore diei vna in domo quieſcere. Mos quippe Imperatori erat, cunctis quieſcentibus totum perreptare palatium. Qui quum die quadam eodem, quo duodecim memorati lethæo ſeſe dederant ſopori, peruenifſet, ligno modico, vt non incallidus, oſtii peſſulo proiecto ingrediendi ſibi aditum fecit. Vndecim vero dormientibus, vt ars artem falleret, duodecimus peruigil ſtertere ceu dormiens cœperat, contractiſque in faciem brachiis, totum, quod Imperator faceret, diligentiſſime conſiderabat. Imperator igitur ingreſſus, dum obdormire cunctos perſpiceret, aureorum numiſmatum libram pectori vniuſcuiuſque appoſuit, moxque clam egreſſus, oſtium, vt prius fuerat, clauſit. Eo autem hoc egit, quatenus excitati & de lucro gratularentur, ac qualiter hoc acciderit admirarentur. Denique diſcedente Imperatore, qui vigil ſolus extiterat, ſurrexit, dormientiumque numos aureos ſibi aſſumpſit atque repoſuit; poſtea vero quieti ſeſe reddidit. Imperator igitur de hoc ludo ſolicitus, poſt nonam, XII hos, quos nominauimus, ad ſe venire præcepit, eoſque ita conuenit: *Si forte veſtrum quempiam ſomnii viſio deterruit, aut hilarem reddidit, vt in medium proferat, mea iubet autoritas: nec minus & ſi quid nouitatis expergefactus quiſque vidit, vt detegat, imperat.* Hi itaque quemadmodum nihil viderant, nihil ſe vidiſſe reſponderunt. Magis autem ſuper hoc admirati, conticuere, intentique ora tenebant. Exiſtimans Imperator, eos non rei veritate, ſed calliditate aliqua reticere, ſuccenſus eſt, atque magis cœpit nonnulla terribilia reticentibus comminari. Quod qui omnium conſcius erat vt audiuit, huiuſmodi humillima & ſupplici voce Imperatorem conuenit: *Humaniſſime Imperator, hi quid viderint, neſcio; ego tamen delectabile, atque vtinam quod perſæpe contingeret, vidi ſomnium. Vndecim his conſeruis meis & hodie vere, ſed omnino mihi opportune dormientibus, viſus ſum, quaſi non dormiens, vigilare. Ecce autem* magnitudo Imperii tui, *quaſi occulte oſtium reſerans, clanculumque ingreſſa, libram auri appoſuit ſupra ſingulorum pectus. Quumque* Imperium tuum *quaſi repedare, ſocioſque hac viſione ſtertentes cernerem, continuo ceu lætus exurgens, XI dormientium tuli libras aureorum numiſmatum, meoque marſupio, in quo vna erat, appoſui, quatenus ob tranſgreſſionem decalogi, ne ſolum XI, verum ad memoriam Apoſtolorum mea vna adhibita & ipſæ eſſent XII. Viſio hæc,* Patet Auguſte, *bonum ſit neſcio, vſque modo me non deterruit, ſed hilarem reddidit. O vtinam interpretatio alia* Imperio tuo *non placeat. Nam & me diuinum & ſomnii venditorem eſſe liquido patet.* His auditis, magno eſt cachinno Imperator inflatus, verum prudentiam eius atque ſolicitudinem plus admiratus, protinus infit; *Antehac te neque diuinum, neque ſomnii venditorem eſſe audiui. Hanc vero rem nunc ita aperte dixiſti, ac ſi nulla circum-*

circumitione vſus eſſes: ſed quia vigilandi facultatem ſine auſpicandi ſcientia habere non poſſes, niſi diuino eſſet tibi munere traditum, ſeu verum ſit vt ſperamus, imo credimus, ſeu falſum: fertur enim de quodam, quod dormiens multa reperit, a gallo excitatus nihil inuenerit: tu tamen quicquid videris, quicquid repereris, tuum ſit. His auditis quanta ceteri ſint confuſione repleti, qnantoque is gaudio ſit plenus, eorum quiſque in ſe perſonas ſuſcipiens, animaduertere poterit.

CAPVT V

De Arnulfi, *qui per Hungaros* Zvventebaldum *vicit, ſtolida temeritate, quum genti pernicioſa ad Chriſtianos ſubiugandos aditum munierit.*

A*Rnulfus* interea earum, quæ ſub Arcturo ſunt, gentium Rex fortiſſimus, quum *Zwentebaldum* Marauanorum Ducem, quem ſupra memorauimus, ſibi viriliter repugnantem debellare nequiret: depulſis his (proh dolor) munitiſſimis interpoſitionibus, quas vulgo *eluſas* nominari prædiximus, Hungarorum gentem cupidam, audacem, omnipotentis Dei ignaram, ſcelerum omnium non inſciam, cædis & omnium rapinarum ſolummodo auidam, in auxilium conuocat; ſi tamen auxilium dici poteſt, quod paulo poſt, eo moriente, tum genti ſuæ, tum ceteris in meridie occaſuque degentibus nationibus, graue periculum, imo excidium fuit. Quid igitur? *Zwentebaldus* vincitur, ſubiugatur, fit tributarius: ſed domino ſolus. O cæcam *Arnulfi* Regis regnandi cupiditatem! o infelicem amarumque diem! Vnius homuncionis deiectio, fit totius Europæ contritio. Quot mulieribus viduitates, patribusque orbitates, virginibus corruptiones, ſacerdotibus populisque Dei captiuitates, eccleſiis deſolationes, terris inhabitatis ſolitudines, cæca ambitio paras? Legiſti, obſecro, ipſius Veritatis verba dicentis, *Quid prodeſt homini, ſi totum mundum lucraretur, animæ vero ſuæ detrimentum patiatur? Aut quam dabit homo commutationem pro anima ſua?* Quod ſi te veri iudicis non terruit ſeueritas, ipſa ſaltem furorem tuum humanitatis temperaret communitas. Eras enim inter homines homo, ſi dignitate ſublimis, non tamen natura diſſimilis. Flebilis heu miſerabilisque conditio, quum illa beſtiarum ſerpentiumque ſeu alitum genera, quæ intolerabilis ſæuitia ac lethale virus ab hominibus ſeparata eſſe facit, vt ſunt baſiliſci, qui latine reguli, vel rhinocerotes ſeu gryphes, quæ & aſpectu ſuo cunctis pernicioſa eſſe videntur, inter ſe tamen pro originis ipſius affinitatisque conſortio pacata & innoxia perſeuerant: homo autem, quum ſit ad imaginem & ſimilitudinem Dei formatus, legis Dei conſcius, rationis capax, non ſolum proximum non amare poteſt, ſed & odiſſe plurimum valet. Videamus igitur, quid *Ioannes*, non quilibet, ſed virgo ille egregius cæleſtis ſecreti conſcius, cui Chriſtus in cruce matrem virginem virgini commendauit, ſuper talibus dixerit: *Qui odit fratrem ſuum, homicida eſt; & ſcimus, quod omnis homicida non habet vitam æternam in ſe manentem**. Sed redeamus ad rem. Deuicto namque *Zwentebaldo* Marauanorum duce, *Arnulfus* pace habita regno potitur. Hungari interim obſeruato exitu, contemplatique regionem, cordibus malum, quod poſtmodum in propatulo apparuit, machinabantur.

**Graniter coarguit* Arnolfum *Imperatorem, quem tamen, contra fidem diplomatum, & hiſtoria omnis,* Regem *dumtaxat vocat, inuidia impetu inflammatus* Liutprandus, *& imprudentia, non ſine cauſſa accuſat, ac fructum, quem ex Vngarorum ope, contra unius impetum, ceperunt poſteri, explodit, detrimentumque, quod ab feroci & barbara tum gente profectum eſt, exponit, neque auxilium id dici poſſe pronuntiat.* Ita ad h. l. *Hechtius* Germaniæ ſacræ & literatæ part. II lib. V cap. I p. 192.

CAPVT VI

De Widonis *(quem alii* Guidonem *alii* Hugonem *vocant)* & Berengarii *Ducum confœderatione : ita vt mortuo* Carolo Caluo, Wido *ſe Franciæ Romanæ Regem inungi curauerit :* Berengarius *Italiæ. Franci autem iam* Odonem *Regem conſtituerant. Et de cauſa leui, quur Franci* Widonem *reiecerint.*

DVm hæc aguntur Rex Galliæ *Carolus*, qui cognominatus eſt *Caluus* *, præſentem moriendo mutauit vitam. Cui dum viueret, duo ex Italia præpotentes Principes ſeruiebant, quorum alter *Wido*, alter dictus eſt *Berengarius.* Hi ſane tanto ſunt amicitiarum fœdere conglutinati, vt ſibi hoc iureiurando promitterent, quod ſi Regi *Carolo* ſuperſtites forent, alterius alter ordinationi conniueret, ſimul vt *Wido* quam *Romanam* dicunt *Franciam*, *Berengarius* obtineret *Italiam.* Sed quum ſint nonnulla incerta & inſtabilia amicitiarum genera, quæ diuerſis modis humanum genus dilectionis ſocietate connectunt, vt quoſdam præcedens commendatio poſtmodum amicitiæ inire facit commercia, alios negotiationis ſeu militiæ vel artis ac ſtudii ſimilitudo : quæ & ſicut ex diuerſis vel lucri, vel libidinis, vel neceſſitudinum variarum ſocietatibus acquiruntur; ita intercedente qualibet diuortii occaſione ſoluuntur. Hoc tamen eſt, hoc inquam amicitiæ genus, quod multis experimentis eſt ſæpiſſime comprobatum, nullo modo eos, qui amicitiarum fœdus coniurationis iniere principio, indiruptam quiuiſſe ſeruare concordiam. Sane quidem calidiſſimus ille humani generis inimicus, vt homines ſui præuaricatores faciat ſacramenti, celerius ſagaciusque ad irrumpendam amicitiam laborat. Quod ſi animos recte ſapientum de vero amicitiarum genere percontamur, reſpondebimus concordiam veramque amicitiam niſi inter emendatos mores, eiuſdemque virtutis & propoſiti viros ſtare non poſſe. Contigit itaque vtrunque *Widonem* atque *Berengarium Caroli* Regis funeri deeſſe. Cuius tamen interitum *Wido* vt audiuit, Romam profectus eſt, & abſque Francorum conſilio totius Franciæ vnctionem ſuſcepit imperii. Franci itaque *Odonem*, quoniam *Wido* aberat Regem conſtituunt. *Berengarius* vero *Widonis* conſilio, quemadmodum ei iureiurando promiſerat, Italici regni ſuſcepit imperium. *Wido* autem Franciam petit. Quumque Burgundionum regna tranſiens, *Franciam* quam *Romanam* dicunt ingredi vellet, Francorum nuntii ei occurrunt, ſe redire nuntiantes, eo quod longa expectatione fatigati, dum ſine Rege eſſe diutius non poſſent, *Odonem* cunctis petentibus elegerunt. Fertur autem hac occaſione Francos *Widonem* Regem ſibi non aſſumpſiſſe. Nam dum ad Metenſem venturus eſſet vrbem, quæ potentiſſima in regno Lotharii claret, præmiſit dapiferum ſuum, qui alimenta illi more regio præpararet. Metenſis vero Epiſcopus, dum cibaria ei multa ſecundum Francorum conſuetudinem miniſtraret, huiusmodi reſponſa a dapifero ſuſcepit : *Si equum ſaltem mihi dederis, faciam vt tertia obſonii huius parte ſit Rex* Wido *contentus.* Quod Epiſcopus audiens, *Non decet*, inquit, *talem ſuper nos regnare Regem, qui decem drachmis vile ſibi obſonium præparat.* Sicque factum eſt, vt *Widonem* deſererent, *Odonem* autem eligerent. Francorum igitur legationibus non parum Rex *Wido* perturbatus, nonnullis cœpit cogitationibus æſtuare, tam ex Italico regno *Berengario* iureiurando promiſſo, quam ex Francorum, præſertim quod penitus illud ſe non poſſe ſciuerat adipiſci. Inter vtramque autem æſtuationem, quoniam Francorum Rex eſſe nequibat, frangere quod *Berengario* fecerat iuſiurandum deliberat : collectoque prout potuit exercitu, traxerat ſane & a Francis quandam affinitatis lineam, Italiamque concite ingreſſus, Camerinos atque Spoletinos fiducialiter vt propinquos adiit. *Berengarii* etiam partibus fauentes, vt infidos pecuniarum gratia acquirit : itaque

que *Berengario* bellum parat. Copiis denique vtraque ex parte collectis, iuxta fluuium Teruiam, qui quinque a Placentia miliariis diſtat, ciuile bellum parant: in quo quum partibus ex vtriſque caderent multi, *Berengarius* fugam petiit, triumphum *Wido* obtinuit. Nec mora, diebus paucis interpoſitis, collecta *Berengarius* multitudine, in Brixiæ latiſſimos campos *Widoni* bellum parat: vbi quum maxima ſtrages fieret, fuga ſeſe *Berengarius* liberauit.

* *Struuius* diſſertatione 10 Syntagmat. Hiſtoriæ Germanicæ § 32 annot. * p. 272; *Sine dubio intelligendus eſt* Craſſus, *cum ipſi ſucceſſorem in Gallia tribuat* Othonem. *Caluo vero ſucceſſerat* Ludouicus Balbus: *huic* Carolomannus, Carolus Simplex *&* Carolus Craſſus.

CAPVT VII

Berengarius Imp. Arnulfum *in auxilium pollicitationibus pellicit in* Guidonem, *qui quum alteram fluuii ripam teneret, & congredi nequirent, Baioarius quidam* Arnulfi *eques Italos ad certamen inſolentius prouocauit, & ab* Hubaldo *quodam victus occubuit,* Arnulfique *nothus bello deceſſit.* Berengarius *autem* Arnulfum *rurſum promiſſis onerat, qui rediens multas vrbes ſubiugauit.*

IAm vero *Berengarius*, quum *Widoni* reſiſtere copiarum paucitate nequiret, potentiſſimum, quem prædiximus, *Arnulfum* Regem in auxilium rogat, promittens, ſe ſuoſque eius potentiæ ſeruituros, ſi virtutis ſuæ adminiculo *Widonem* ſuperaret, regnumque ſibi Italicum vendicaret. Huius plane tantæ promiſſionis gratia accitus Rex *Arnulfus* filium ſuum *Zwentebaldum* quem ex concubina genuerat, valido cum exercitu, huius in auxilium dirigit, veneruntque pariter omni ſub denſitate Papiam. *Wido* vero ita fluuiolum, qui Papiam alluit, Veruauolum nomine, tam ſudibus quam exercitu munierat, quatenus altera alteram, ipſo medio diſcurrente, pars partem oppugnare nequiret. Vnus & viceſimus dies tranſierat, quum, ſicut prædiximus, altera pars alteri nocere non poſſet: & Baioariorum vnus quotidie agminibus exprobrans Italorum, imbelles eos, atque equitandi inſcios clamabat. Ad augmentum etiam dedecoris inter eos proſiliit, haſtamque vni ex manu excuſſit, ſicque lætus in ſuorum caſtra repedauit. *Hubaldus* igitur *Bonifacii* pater, qui poſt noſtro tempore Camerinorum & Spoletinorum extitit Marchio, tantum gentis ſuæ cupiens dedecus vindicare clypeo accepto, obuiam mox prædicto Baioario tendit. Is autem triumphi præteriti non ſolum non immemor, ſed eo factus audacior, ceu de victoria iam ſecurus, hunc contra properat lætus. Cœpitque vertibilem equum modo impetu vehementi dimittere, ſtrictis modo habenis retrahere. Memoratus vero *Hubaldus* recta eum cœpit adire. Quumque in eo eſſet, vt mutuis ſe figerent vulneribus, more ſolito Baioarius equo verſili varios flexoſque per anfractus cœpit diſcurrere, quatenus argumentis poſſet *Hubaldum* decipere. Verum, quum hac arte terga verteret, vt mox rediens *Hubaldum* ex aduerſo percuteret, equus, cui *Hubaldus* inſederat, vehementer calcaribus tunditur, & per ſcapulas, antequam reuerti poſſet, Baioarius lancea ad cor vſque perforatur. *Hubaldus* igitur freno Baioarii præripiens equum, ipſum in medio fluuioli alueo exutum homine reddidit: ſicque ſuorum iniuriæ vltor de triumpho ad ſuos rediit hilarior. Hoc ſane factum non mediocrem Baioariis terrorem, Italicis audaciam intulit. Inito quippe Baioarii conſilio, nonnulliſque *Zwentebaldus* a *Widone* argenti acceptis ponderibus in propria remeauit. Igitur *Berengarius* dum vbi proſpera inimico, ſibi aduerſa proſpiceret, cum *Zwentebaldo* pariter *Arnulfi* Regis adiit potentiam, orans ac pol-

ac pollicens, vt ſi ipſum adiuuaret, ſe totam Italiam, vt ante promiſerat, ditioni eius ſuppoſiturum. Qui tantæ promiſſionis gratia excitus, copiis collectis, cominus Italiam adit. Cui *Berengarius*, vt promiſſioni ſuæ daret fidem credulitatis, arrabonem clypeum portat. Suſceptus itaque a Veronenſibus, ad vrbem proficiſcitur Pergamum: vbi dum firmiſſima loci munitione confiſi, imo decepti homines ei occurrere nollent, caſtrametatus ibidem belli fortitudine vrbem capit, incolas iugulat, trucidat. Ciuitatis etiam Comitem *Ambroſium* nomine, cum baltheo & armillis, ceterisque pretioſis indumentis ſuſpendi ante portæ ianuam fecit. Quod factum ceteris omnibus vrbibus, cunctisque Principibus terrorem non paruum attulit. Quicunque enim hoc audierat, vtraque auris eius tinniebat. Mediolanenſes igitur atque Ticinenſes hac fama perterriti, eius non auſi ſunt præſtolari aduentum: verum præmiſſa legatione, iuſſioni ſuæ ſe obtemperaturos eſſe promittunt. *Othonem* itaque Saxonum potentiſſimum Ducem, huius glorioſiſſimi atque inuictiſſimi Regis *Othonis*, qui nunc vſque ſupereſt & feliciter regnat, auum, Mediolanum dirigit gratia defenſionis, recta ipſe Ticinum petit.

CAPVT VIII

De Widonis *a facie* Arnulfi *fuga,* Arnulfi *metrica ad ſuos concione, poſt quam vrbs Roma capta eſt. Et de* Formoſi *Papæ ab Romanis perſequutione & cauſa ſimultatis,* Sergiique *Antipapæ poſtmodum intruſi in eum defunctum immanitas: & miraculoſa* Formoſi *ſepultura.*

DEnique *Wido* huius impetum ferre non valens, Camerinum Spoletumque verſus fugere cœpit. Quem ſine dilatione acriter Rex inſequitur, vrbes & caſtella omnia ſibi reſiſtentia debellans. Nullum ſiquidem caſtrum fuerat natura etiam ipſa tam munitum, quod virtuti huius ſaltem reſiſtere moliretur. Quid autem mirum, quum ipſa ciuitatum omnium regina, magna ſcilicet Roma, huius impetum ferre nequiuerit? Enimuero dum a Romanis ingrediendi vrbem huic fiducia negaretur, conuocatos ad ſe milites ita conuenit:

Magnanimi proceres & clari Marte ſecundo,
Arma quibus ſtudium fuluo radiare metallo,
Romulidæ ſueti vacuis quod condere ſceptris;
Sumite nunc animos, vobis furor arma miniſtret.
Non Pompeius adeſt, non Iulius ille beatus,
Qui noſtros domuit proauos mucrone feroces.
Indolis en huius ſummam deduxit ad Argos,
Protulit in lucem quem ſancta † Ritanica mater: *al. Britannica*
Bis torta ſtudium pingues captare ſiluros
Cannabe, non clypeos manibus geſtare micantes.

His heroes dictis animos accenſi, vitam auiditate contemnunt. Clypeis denique cratibusque cateruatim operti muros adire contendunt. Plurima etiam bellorum parauerant inſtrumenta, quum inter agendum populo conſiderante contigit lepuſculum clamore eius exterritum vrbem verſus fugere. Quem dum populus exercitusque, vt aſſolet, impetu vehementi ſequeretur, Romani putantes ſe impugnari, de muro ſeſe proiiciunt. Quod populus cernens, ſagmatibus ſellisque, quibus equis inſederant, iuxta murum proiectis, per eorum aceruum muros aſcendunt. Populi vero pars quædam, accepta mox trabe quinquaginta pedum procera longitudine, portam quatiunt, & Romam, quam *Leonianam* dicunt, in qua beati *Petri* Apoſtolorum principis pretioſum corpus quieſcit, vi capiunt. Ceteri vero, qui trans Tiberim erant, hoc timore compulſi, huius dominatui colla ſubmittunt.

Hoc in tempore *Formoſus* Papa religioſiſſimus a Romanis vehementer affligebatur, cuius & hortatu Rex *Arnulfus* Romam aduenerat, in cuius ingreſſu, vlciſcendo Papæ iniuriam, multos Romanorum Principes obuiam ſibi properantes decollari præcepit. Cauſa autem ſimultatis inter *Formoſum* Papam & Romanos hæc fuit. *Formoſi* præceſſore defuncto, *Sergius* quidam Romanæ eccleſiæ Diaconus erat, quem Romanorum pars quædam Papam ſibi elegerat. Quædam vero pars non infima nominatum *Formoſum* Portuenſis ciuitatis Epiſcopum pro vera religione diuinarumque ſcripturarum & doctrinatum ſcientia Papam ſibi fieri anhelabat. Nam dum in eo eſſet, vt *Sergius* Apoſtolorum vicarius ordinari debuiſſet, ea, quæ *Formoſi* partibus fauebat pars, cum non mediocri tumultu & iniuria *Sergium* ab altari expulit, & *Formoſum* Papam conſtituit. Deſcenditque *Sergius* in Tuſciam, quatenus *Adelberti* potentiſſimi Marchionis auxilio iuuaretur: quod & factum eſt. Nam *Formoſo* defuncto, atque *Arnulfo* in propria reuerſo, is, qui poſt mortem *Formoſi* Papa conſtitutus eſt, expellitur, *Sergius*que Papa per *Adelbertum* conſtituitur. Quo conſtituto, vt impius doctrinarumque ſanctarum inſcius, *Formoſum* e ſepulchro extrahere, atque in ſedem Romani pontificatus ſacerdotalibus indumentis indutum collocare præcepit. Cui & ait: *Quum Portuenſis eſſes Epiſcopus, cur ambitionis ſpiritu Romanam vniuerſalem ſedem vſurpaſti?* His expletis, ſacratis mox exutum veſtimentis, digitisque tribus abſciſſis, in Tiberim iactare præcepit, cunctosque, quos ipſe ordinauerat, gradu proprio depoſitos iterum ordinauit. Quod quam male egerit, *Pater ſanctiſſime*, in hoc animaduertere poteris, quoniam & hi, qui a Iuda Domini noſtri Ieſu Chriſti proditore, ante proditionem ſalutem ſeu benedictionem Apoſtolicam perceperant, ea poſt proditionem propriique corporis ſuſpenſionem minime ſunt priuati, niſi quos improba forte defœdarant flagitia. Benedictio ſiquidem quæ miniſtris Chriſti impenditur, non per eum, qui videtur, ſed, qui non videtur, ſacerdotem infunditur. Neque enim qui rigat, eſt aliquid, neque qui plantat, ſed qui incrementum dat Deus. Quantæ autem autoritatis, quantæque religionis Papa *Formoſus* fuerit, hinc colligere poſſumus, quoniam dum a piſcatoribus poſtmodum eſſet inuentus, atque ad beati *Petri* Apoſtolorum principis eccleſiam deportatus, Sanctorum quædam imagines hunc in loculo poſitum venerabiliter ſalutarunt. Hoc namque a religioſiſſimis Romanæ vrbis viris perſæpe audiui. Sed his omiſſis ad narrandi ordinem redeamus.

CAPVT IX

De Firmi *per* Arnulfum *obſidione, & per aſtum vxoris* Guidonis, *quæ potionem ſoporiferam* Arnulfo *propinandam curauerat, ſolutione: de cauſa mali in* Arnulfo *eiusque inſolentia & templorum profanatione. De* Arnulfi *conſilio in* Berengarium *cæcandum, eiuſque deinde contemtu: de ſeditione & cæde* Ticini *quæ nunc* Papia *dicitur, facta. De* Anſcarii *metu, &* Arnulfi *tetro exitu.*

Rex *Arnulfus* deſiderii ſui compos effectus, perſequi *Widonem* non deſiit, profectusque Camerinum, caſtrum vocabulo & natura *Firmum*, in quo *Widonis* vxor erat, obſedit. *Wido* autem in incertis latuit locis. Præfatum igitur caſtrum nomine & natura *Firmum*, vallo circundatur, omnia bellorum inſtrumenta, quibus capi poſſet, præparantur. Quumque *Widonis* vxor magnis vndique anguſtiis premeretur, & euadendi ſpes illi omnis negaretur, cauſas mortis regiæ viperina cœpit calliditate exquirere. Accitum nanque ad ſe quendam *Arnulfi* Regis familiariſſimum magnis eum muneribus rogat, vt ſe adiuuet. Qui quum ſe non aliter poſſe teſtaretur,

teſtaretur, niſi ciuitatem Domini ſui traderet ditioni: illa etiam atque etiam magna auri pondera non ſolum pollicens, verum in præſentiarum tribuens, orat, vt quodam poculo ab ea ſibi collato dominum ſuum Regem potarat: quod non periculum mortis daret, ſed mentis feritatem mulceret. Quæ etiam ſuis vt fidem dictis præberet, ante illius præſentiam hoc vnum ſuorum potat ſeruorum. Qui vnius horæ ſpatio conſpectu huius aſtans, ſanus abſceſſit. Verum veridicam *Maronis* illius ſententiam in medium proferamus:

Quid non mortalia pectora cogis
Auri ſacra fames?

Sumptum namque lethale poculum feſtinus Regi propinat. Quo accepto, tanta hunc confeſtim ſomni virtus inuaſit, vt totius exercitus ſtrepitu triduo excitatus euigilare nequiret. Fertur autem, quoniam dum familiares hunc modo ſtrepitu, modo tactu inquietarent, apertis oculis nil ſentire, nil loqui potuiſſe perfecte. Poſitus tamen in mentis exceſſu mugitum reddere, non verba edere videbatur. Huius autem rei actio repedare omnes compulit, non pugnare. Credo autem *Arnulfum* Regem iuſta ſeueri iudicis cenſura huiuſmodi peſtem incurriſſe. Secundæ enim res dum imperium huius vbique magnificarent, virtuti ſuæ cuncta tribuit, non debitum omnipotenti Deo honorem reddidit. Sacerdotes Dei vincti trahebantur, ſacræ virgines vi opprimebantur, coniugatæ violabantur. Neque enim eccleſiæ confugientibus poterant eſſe aſylum. In his namque ſymbola faciebant, geſtus turpes, cantus ludicros, & debacchationes. Sed & mulieres eodem publice proſtituebantur. Denique redeuntem *Arnulfum* Regem cum magna multitudine, paulatim rex *Wido* perſequitur. Quumque *Arnulfus* Bardonis montem conſcenderet, ibi ſuorum conſilio definiuit, quatenus *Berengarium* lumine priuaret, ſicque ſecurus Italiam obtineret. Cognatorum vero *Berengarii* vnus, qui non parua *Arnulfo* Regi familiaritatis gratia inhærebat, huius conſilium vt agnouit, abſque mora *Berengario* patefecit: qui mox vt ſenſit, lucerna, quam ante *Arnulfi* Regis præſentiam tenebat, alii tradita fugit, atque Veronam percitus venit. Omnes extunc Italienſes *Arnulfum* flocci-pendere, nihili habere. Vnde quum Ticinum veniret, non modica orta eſt in ciuitate ſeditio, tantaque iſtic ſtrages exercitus facta eſt, vt cryptæ ciuitatis, quas alio nomine *cloacas* dicunt, implerentur horum cadaueribus. Quod *Arnulfus* cernens, quoniam per Veronam non potuit, per Hannibalis viam, quam *Bardum* dicunt, & *montem Iouis*, repedare diſpoſuit. Quumque Iporegiam perueniſſet, *Anſcarius* Marchio iſtic aderat, cuius exhortatu ciuitas rebellabat. Verum hic *Arnulfus* iureiurando promiſerat, nunquam ſe a loco eodem diſceſſurum quam præſentiæ ſuæ repræſentarent *Anſcarium*. Is autem, vt erat homo formidoloſus valde, ei omnino ſimilis qui a *Marone* canitur, *Largus opum, lingua melior, ſed frigida bello Dextra*, de caſtello exiit, & iuxta murum ciuitatis in cauernis petrarum latuit. Hoc eo fecit, quatenus licite poſſent Regi *Arnulfo* iureiurando ſatisfacere, *Anſcarium* in vrbe non eſſe. Itaque iuſiurandum iſtud accepit Rex, atque iter, quod cœperat, peragens abiit. Profectusque in propria turpiſſima valetudine expirauit. Minutis quippe vermibus, quos *pedunculos* aiunt, vehementer afflictus ſpiritum reddidit. Fertur autem, quod præfati vermes adeo ſcaturirent, vt nullis medicorum curis minui poſſent. Vtrum vero pro tam immenſo ſcelere, Hungarorum ſcilicet emiſſione, ſecundum prophetam duplici ſit contritione attritus, an vt ex præſenti ſupplicio conſequeretur veniam in futuro, ſolius Dei ſcientiæ dimittamus: quod & Apoſtolus dicit: *Nolite ante tempus iudicare, quoad vſque veniat Dominus, qui & illuminabit abſcondita tenebrarum, & manifeſtabit conſilia cordium, & tunc laus erit vnicuique a Deo.*

CAPVT X

De Widonis *obitu*, Berengarii *in regnum receptione, ſed mox* Lanthberti *filii* Widonis *coronatione, populi in eum fauore & Principum odio. Nam* Maginfredus *Mediolanenſis Comes in eum graſſabatur: ſed victus capite punitus eſt: &* Adelbertus *Diues in eum mouit.*

IVſtus autem Deus vxori *Widonis*, quæ huic parauerat mortem, parat viduitatis dolorem. Sicut enim præfari ſumus, dum redeuntem *Arnulfum* Rex *Wido* e veſtigio ſequeretur, iuxta fluuium Tarum defunctus eſt. Cuius obitum *Berengarius* vt audiuit, venit feſtinus Papiam, regnumque potenter obtinuit: fideles vero fautoresque *Widonis*, veriti ne ab eis illatam *Berengarius* vlciſceretur iniuriam, & quia ſemper Italienſes geminis vti dominis volunt, quatenus alterum alterius terrore coerceant, *Widonis* Regis defuncti filium, nomine *Lanthbertum*, elegantem iuuenem, adhuc ephebum, minusque bellicoſum Regem conſtituunt. Cœpit denique hunc populus adire, *Berengarium* deſerere. Quumque *Berengarius Lanthberto*, cum exercitu magno Papiam tendenti, copiarum paucitate occurrere non auderet, Veronam petiit, iſticque ſecurus degit. Non poſt multum vero temporis Lanthbertus Rex, quum eſſet vir ſeuerus: Principibus grauis eſt viſus. Vnde & legatos Veronam dirigunt, & Regem *Berengarium* ad ſe venire, *Lanthbertum* vero expellere petunt. *Maginfredus* præterea Mediolanenſis vrbis Comes, quinquennio huic rebellis extiterat, qui non ſolum vrbem, in qua rebellis erat, Mediolanum ſcilicet, defenderat, verum & vicina circumquaque *Lanthberto* loca ſeruientia depopulabatur. Quod factum Rex non paſſus abire inultum, pſalmographicum illud perſæpe ruminans: *Quum accepero tempus, ego iuſtitias iudicabo.* Nam poſt paululum capitis hunc iuſſerat damnari ſententia. Quæ res terrorem cunctis Italienſibus non minimum incuſſit. Denique hoc eodem tempore *Adelbertus* illuſtris Tuſcorum Marchio atque *Hildebrandus* præpotens Comes huic niſi ſunt rebellare. Tantæ quippe *Adelbertus* erat potentiæ, vt inter omnes Italiæ Principes ſolus ipſe cognomento diceretur *Diues.* Huic erat vxor nomine *Berta*, *Hugonis*, poſt noſtro tempore Regis mater: cuius inſtinctu tam nefaria cœpit ipſe facinora. Nam collecto exercitu, cum *Hildebrando* Comite conſtanter Papiam tendere feſtinat.

CAPVT XI

De Lanthberti *ſtrenua victoria in* Hildebrandum, *quem fugauit, &* Adelbertum, *quem cepit, & cauillo illuſit poſt multorum ſtragem.*

L*Anthbertus* interea Rex harum rerum inſcius in Marinco iam aliquantis diebus venationi vacabat. Quumque *Adelbertus* Marchio & *Hildebrandus* Comes cum diuerſo & inualido Tuſcorum exercitu Bardonis montem tranſirent, *Lanthberto* Regi medio in nemore venanti, vt ſeſe res habuerat, nuntiatur. Is vero, ſicut erat animi conſtans, viribusque potens, ſuos non paſſus eſt milites præſtolari, ſed collectis, quos ſecum habebat, centum fere militibus, curſu præpeti eis occurrere feſtinat. Iamiam Placentiam venerat, quum iuxta fluuium Seſterrionem ad Burgum, in quo ſanctiſſimi & pretioſi martyris *Dominici* corpus poſitum veneratur, caſtra metaſſe nuntiantur. Ignorantes igitur, quid ſuperuentura nox pareret, temulenti poſt nonnulla inutilia τραγῳδήματα, id eſt *cantilenas*, ſomno ſeſe dedere, ſtertere, nauſeam alii ſumptus intemperantia facere. Rex igitur animi ferox, tum ingenio callens, in ipſo eos noctis conticinio opprimit, dormientes ferit, oſcitantes iugulat. Ventum eſt denique ad illos, qui ductores huius exercitus erant. Quumque eis non ex multitudine alius, ſed Rex ipſe præclari huius facinoris nuntius eſſet, non ſolum pugnandi, ſed & fugiendi terror ipſe abſtulit facultatem.

tem. Verum *Hildebrandus* fuga elapſus, *Adelbertum* intra animalium præſepe latitantem dereliquit: qui dum repertus, atque ante Regis præſentiam ductus eſſet; Rex eum ilico ita conuenit: *Sibyllino ſpiritu vxorem tuam* Bertam *prophetaſſe credimus, quæ te aut ſcientia ſua Regem, aut aſinum facturam ſe promiſit. Verum quia Regem noluit, aut, vt magis credendum eſt, non potuit, aſinum, ne mentiretur, effecit, dum te etiam cum Arcadiæ pecuaribus ad præſepe declinare coegit.* Præter eum autem & alii cum ipſo nonnulli capiuntur, vinciuntur, Papiam ducuntur, cuſtodiæ mancipantur.

CAPVT XII

De mortis Lanthberti *duplici opinione, quarum verior putatur, quod ab* Hugone *Mediolanenſi caſus ſit, quod conqueritur.*

HIs ita geſtis, Rex *Lanthbertus* iterum præfato in loco Marinco venationibus occupatur, quo ab omnium Principum decreto, quid ſuper captis agendum eſſet, deliberaretur. Sed o vtinam venatio hæc feras caperet, non Reges! Aiunt ſane hunc Regem, dum, ſicut moris eſt, apros effreni conſectaretur equo, cecidiſſe, collumque fregiſſe. Verum aſſertioni huic fidem præbere, abſurdum eſſe duco. Eſt enim alia mortis huius, quæ mihi veriſimilior videtur, atque ab omnibus populis narratur, aſſertio. *Maginfredus* Mediolanenſis vrbis Comes, cuius ſuperius paulo fecimus mentionem, dum pro ſcelere in Rempublicam atque in Regem commiſſo capitis iudicio damnaretur, vnicum poſſeſſionis vicarium *Hugonem* filium dereliquit. Quem dum *Lanthbertus* Rex tum forma egregia, tum animi audacia nonnullos ſuperare videret, non paruum pro patris morte dolorem collatis viſus eſt beneficiis mulcere quamplurimis. Vnde & eum præ ceteris familiaritatis dilexerat priuilegio. Factum eſt autem, dum *Lanthbertus* Rex nominato in luco Marinco venaretur (eſt enim ibidem miræ magnitudinis & amœnitatis lucus adeo venationibus aptus) huc illucque cunctis, vt moris eſt, diſcurrentibus, hoc cum vno ſcilicet *Hugone* ipſum ſolummodo inibi remanſiſſe. Quumque Rex aprum in tranſitu præſtolaretur, diuque multum remorante longa expectatione laſſaretur, paululum ſeſe quieti dedit, vigiliæ cuſtodiam huic inſido, quaſi fido, committens. Abſentibus igitur cunctis, *Hugonis* mens cuſtodis, imo proditoris atque carnificis, collatorum beneficiorum immemor, plurimum patris mortem animo cœpit reuoluere: non conſiderauit genitorem ſuum iuſtam incurriſſe necem, iuſiurandum, quod fecerat Regi, violare non metuit, vicarium ſe Iudæ Domini noſtri Ieſu Chriſti proditoris appellari non timuit. Verum conamine toto virium, ligno non modico dormienti collum fregit. Gladio quippe ferire timuit, ne peccati huius autorem res eum manifeſta probaret. Eo namque mens peruerſa ita egit, vt non gladii cicatrix, ſed ligni manifeſta colliſio, hæc reperientibus fidem daret, equo cecidiſſe, colliqué fractione hominem exiuiſſe. Latuitque res per annos quamplurimos: ſed dum proceſſu temporis *Berengarius* Rex, nullo ſibi reſiſtente, regnum viriliter obtineret, ipſe reatus proprii ſicut fuerat autor, extitit & proditor. Impleuitque illud quod Propheta canit, *Quoniam laudatur peccator in deſideriis animæ ſuæ, & iniqua gerens benedicitur.* Sed aliter feciſſe minime potuit, propter hæc ipſius Veritatis verba dicentis; *Nihil opertum, quod non reuelctur, & occultum, quod non in publicum veniat.* His itaque geſtis quum *Berengarius* ampliori ac priſtina dignitate regia honoraretur, *Adelbertus* Marchio & ceteri ad propria deſtinantur. Iuuat autem, *Pater chariſſime*, tanti huius obitum Regis & deflendo ſcribere, & ſcribendo deflere. Inerat namque illi honeſta morum probitas, ſancta & formidoloſa ſeueritas, & quem iuuentus ornauerat in corpore ſplendida, mentis canicies decorabat ſancta. Plane plus ille reipublicæ, quam reſpublica decoris ei contulerat.

Quod ſi non cita mors hunc raperet, is eſſet, qui poſt Romanorum potentiam totum ſibi orbem viriliter ſubiugaret.

LIVTHPRANDI,

TICINENSIS ECCLESIAE LEVITAE,

HISTORIARVM LIBER II.

CAPVT I

De Ludouico Arnulfi *filio, cuius tempore Hungari Baioariam inuadentes, eam immaniſſime vaſtauerunt. In quos* Ludouicus *bellum parat iuxta Lemannum lacum.*

POSTQVAM vitalis calor *Arnulfi* Regis membra deſerens, corpus reddidit exanime, eius filius *Ludouicus* Rex cunctis a populis ordinatur. Tanti denique caſus viri vicinos Hungaros, ſicut nec in toto orbe degentes, latere non potuit. Siquidem lethi huius ſama fuit ipſis omni feſtiuitate iocundior, gratiis omnibus præſtantior. Quid igitur? Primo mortis huius, natique eius ordinationis anno, permagno collecto exercitu, Marauanorum gentem, quam virtutis eorum adminiculo Rex *Arnulfus* ſubdiderat, ſibi vendicant, Baioariorum etiam fines occupant, caſtra diruunt, eccleſias conſumunt, populos iugulant, & vt magis magiſque timeantur, interfectorum ſeſe ſanguine potant. *Ludouicus* itaque Rex, gentis ſuæ depopulationem, illorumque intelligens crudelitatem, ſuorum omnium animos hac formidine inflammat, vt ſi bello eodem quenquam, quod tum acturus eſſet, deeſſe contingeret, laqueo proculdubio vitam finiret. Innumerabilis denique illa gentis peſſimæ collectio copiis huius obuiam properare feſtinat. Nec videas ſitientem animam ardentius hauſtum laticis gelidi, quam prœlii diem gentem hanc crudelem appetere. Neque enim haud aliud, quam dimicaſſe iuuat. Vt autem ex libro, qui *de origine Hungarorum* inſcribitur didici, horum matres mox pueris editis ſerro acutiſſimo faciem ſecant, ſcilicet, vt antequam lactis nutrimenta percipiant, vulnerum tolerantiam ſubire cogantur: dant huic aſſertioni fidem vulnera, quæ pro deficientium dolore propinquorum, viuorum corporibus infliguntur: ſanguinem neque prout ἄθεοι καὶ ἀσεβεῖς ἀντὶ τῶν ἀκόντων, id eſt, *ſine Deo, ſine pietate pro inuitis* fundunt. Iamiam Rex *Ludouicus* collecta multitudine Auguſtam venerat, quæ eſt in Sueuorum, Baioariorum, ſiue orientalium Francorum confinio ciuitas, quum inſperata magis, non autem optata gentis huius nuntiatur vicinitas. Sequenti igitur die Lemanni ſecus fluminis campos, Martio operi capacitate ſua aptos, vtræque acies conuenere.

Neque Luitprandum *moramur, qui neſcio quam famam ſecutus, primum Boiorum cum Vngaris prœlium in vaſtiſſimis Lycatium campis ad Auguſtam Vindelicorum peractum ſcripſit, idque aliquot Vngarorum in Italiam eruptionem annis: qua in re cum aduerſarios tot ſcriptores habeat, apud cordatos ſane fidem non meretur, auctor etiam alias ſæpe vanitatis & oſcitantia in aſſignanda maxime temporum certa ratione manifeſtus. Ridendus nihilominus* Auentinus, *qui cum hanc ipſam* Luitprandi *pugnam multo quam ille inflatius recenſuiſſet, ab* Auguſta *Ratia vſque ad* Anaſſum *flumium eam ſubmouit, deceptum vocis ſimilitudine Italum ſcriptorem clamitans: nam cum* Anaſſiburgi *dimicatum fuerit, quæ vrbs* Ansburg *contractius vulgo diceretur, ſub hac ipſa tempora contra barbarorum impetus extructa,* Luitprandum Auguſtam *ſubſtituiſſe, quam* Augſpurg *nominari audierat, vnaque inuerſa litterula in errorem inobſeruabilem eſſe inductum: quo quidem dici nihil ineptius poteſt; vt enim de* Anaſſiburgo Auentino *litem non moueam, nihil omnino eorum, quæ a* Luitprando *dicuntur, moueri loco poteſt, & Auguſtæ abiudicari.* Ita *Brunnerus* lib. 2 annal. Boic. part. 2 col. 92.

CAPVT

CAPVT II

Hungari poſitis inſidiis Ludouici *copias vincunt & delent, votique compotes, Francorum, Saxonum, Sueuorumque terras deprædantur.*

PRius itaque ac Titani croceum linqueret aurora cubile, Hungarorum gens necis ſitiens, belli auida, hos videlicet Chriſtianos adhuc opprimit oſcitantes: nonnullos namquam ſpicula, priuſque clamores, euigilarunt. Citius enim ab eis ſpiritus receſſit, quam ſomnus. Grauis itaque hinc inde oritur pugna. Verſi terga ſeu in fugam Hungari directis acriter belis, id eſt telis, plurimos ſternunt.

Nubibus omnipotens Heloim quum condere Phœbi
Lumina chryſocomi venerandus cœperit atris,
Vertice quumque polum ſummo clamore remugit.

Alios vero cubilibus confoſſos, neque ſtrepitus, neque vulnera excitarunt.

Fulgura crebra volant ſolio demiſſa tonantis
Ignea; mox trepidant, qui nigrum in candida vertunt;
Conſcia tunc metuunt ſcelerum ſulcare ſuorum
Pectora, iudicio pariter ruitura ſuperno.
Haud ſecus e vacuis volitant concuſſa pharetris
Spicula, ſcinduntur validæ queis terga loricæ:
Concutit ipſa ruens ſegetes cum grando ſuperba.
Fit ſonitus, clangorque ſimul per tecta ſonorus,
Sic galeæ ſtrictu reboant tunc enſibus ictæ,
Corpora ſicque cadunt mutuis confoſſa ſagittis.

Iam deſcendens ſeptimam Phœbus occupauerat horam, & ſerenus adhuc *Ludouici* partibus Mars fauebat: quum Turci, ſicut non incallidi, poſitis ex aduerſo inſidiis, fugam ſimulant. Quos dum Regis populus, doli ignarus, impetu validiſſimo inſequeretur, omni ex parte prodeunt inſidiæ, quaſi victi ipſi victores interimunt. Rex ipſe e victore ſe victum eſſe miratur: ſicque illi non opinatus grauior caſus. Videres equidem ſaltus, agros paſſim cadaueribus ſtratos, riuos & flumina ſanguine permixta rubere: tunc hinnitus equorum, clangorque tubarum, fugientes etiam atque etiam terrere, perſequentes magis magiſque hortari. Hungari præterea compotes voti ſui effecti, Chriſtianorum hac tam immenſa nece propriæ non ſatisfecere nequitiæ: ſed vt tabiem perfidiæ ſatiarent, Baioariorum, Sueuorum, Francorum omnia deflagrando tegna percurrerunt. Nec quiſquam erat qui horum præſentiam, niſi labore non paruo, naturaue munitiſſimis præſtolaretur in locis, factuſque eſt per nonnullos annos populus hic tributarius.

CAPVT III

De Adelberti *Comitis rebellione, & capitali ſententia in eum circumuentum* Hattonis *Archiepiſcopi inſidiis lata.*

HVius tempore *Adelbertus* quidam non fortunæ mediocris, ſed ex primatibus magnus ille heros ſimultatem non modicam in caſtello *Bauenburg* contra rempublicam exercebat. Sæpe Rex *Ludouicus* congregatis omnibus ſuper eum irruerat. Cui nominatus heros non iuxta caſtellum, vt a pleriſque aſſolet, ſed procul a munitione præparat bellum. Regis itaque milites priuſquam re ipſa huius audaciam mirarentur, Regem præeuntes pugnæ præludio hunc extra caſtrum illicere atque interficere cogitabant. *Adelbertus* præludii huiuſmodi non ſolum gnarus, verum etiam † debriatus, his obuiam tam longe a caſtro proceſſerat, vt non hunc milites eouſque ex aduerſariis eſſe cognoſcerent,

ſcerent, quoad in eorum ceruices iſtius mucro cædis impatiens deſæuiret. Sed quum ſeptennio ferme *Adelbertus* heros rebellionem huiuſmodi exerceret, ſciens *Ludouicus* iſtius audaciæ fortitudinem haudquaquam ſe niſi tergiuerſatione quadam poſſe deuincere, *Hattonem* Maguntinæ ſedis Archiepiſcopum, quid ſibi ſuper hac re faciendum eſſet, conſuluit. Qui, vt erat verſutiæ plenus, *Deſine*, ait: *ego te ſecurum meis ſolicitudinibus reddam, ego, vt ad te veniat, prouidebo, tu, ne redeat, curato. Hatto* itaque animi confidentia, qua nonnullas res ex infortunio ſecundas effecerat animatus, Bauenburg quaſi *Adelberto* compaſſurus adiit. Cui & ait: *Si non & aliam vitam præter inſtantem putares, tamen iniuſte faceres, quod domino tuo rebellis exiſteres, præſertim quum & quod agis, facias gratis: eo enim quo ferocitatem animi vinceres, quantum ab omnibus, & præcipue a Rege diligaris, non intelligis. Conſulenti itaque mihi fidem admitte, iusiurandum accipe, quo ſine animi vacillatione de caſtello exire valeas & redire. Si ſacerdotii mei promiſſionibus minime credis, iuramento ſaltem ne diffidas, quoniam vt te ſaluum & incolumem de caſtello eduxero, ita & reducere procurabo. Adelbertus* igitur huius melle dulcioribus elogiis delibutus, imo deceptus, iuſiurandum ab *Hattone* accepit, eumque, vt ſecum pranderet, protinus inuitauit. *Hatto* vero tergiuerſationis, quam exercere poſt paululum cupierat, non immemor, eodem ſe haudquaquam pranſurum omnimodis interdixit. Nec mora, *Hatto* de caſtello egreditur, cuius *Adelbertus* dexteram tenens mox eum inſequitur. Quem quum extra caſtellum conſpiceret, *Pænitet*, inſit, *me, heros egregie, quia ſecundum tuum conſultum, præſertim quum longum iter immineat, corpus edulio aliquo non refecerim.* Ignorans denique *Adelbertus*, quantum incommodi, quantumue infortunii hæc ſcientia habebat; *Reuertamur*, ait, *Domine mi, & ne ieiunii maceratione tabeſcas, cibo ſaltem paululum te recreato.* Conniuens itaque eius petitionibus *Hatto*, per quam eum eduxerat viam repedauit, & reduxit dexteram tenens. Haud mora, cibus ſumitur, atque ab eiſdem die eadem vſque ad Regem properatur. Clamor in caſtris oritur, fit tumultus non modicus, quandoquidem *Adelbertus* Regi adueniſſe nuntiatur. Rex præterea huius ob aduentum non parum exhilaratus, proceres ad ſe venire, atque in iudicio reſidere præcepit. Quibus & ait: *Iam fere ſeptennio* Adelbertus *quantas ſtrages dederit, quas nobis turbationes egerit, quot rapinarum & incendiorum infortunia nobis intulerit, re ipſa potius, quam fama deferente percepimus. Vnde & ſententiam veſtram, pro hoc tanto ſcelere quid recompenſationis impræſentiarum accipiat, expectamus.* Qui omnium decreto, ſecundum priſcorum inſtituta Regum, maieſtatis reus adiudicatus, capite truncatur. Verum dum vinctus traheretur ad mortem, *Hattonem* intuitus: *Periurii*, inſit, *reus eris, ſi me necem incurrere ſinis.* Cui *Hatto*, *Sanum te*, inquit, *e caſtro educturum, ita & reducturum promiſi: quod me tunc impleſſe intellexi, quum te e caſtello eductum, ſaluum & incolumen mox in caſtellum reduxi.* Tunc ſe iſtuc aduenisſe dolens, & *Hattonis* dolum tarde intellexiſſe ſuſpirans, tam inuitus ſpiculatorem ſequitur, quam libenter viueret, ſi liceret.

CAPVT IV

De Hungaris collecto innumerabili exercitu Italiam petentibus, & exploratoribus eorum quale conſilium dederint, & quare territi ab Italia ingreſſu ſint reuerſi, ſed mox reparatis viribus Italis occurrerint.

PAucis vero interpoſitis annis, quum nullus eſſet, qui in orientali ac auſtrali plaga Hungaris reſiſteret: (nam Bulgarorum gentem atque Græcorum tributariam fecerant) ne quid inexpertum his eſſet, quæ ſub meridiano atque ſub

ſub orientali degerent climate nationes viſere ſatagunt: immenſo itaque innumerabilique collecto exercitu miſeram petunt Italiam. Quumque iuxta fluuium Brennam defixis tentoriolis, imo centonibus, triduo exploratoribus directis, qui terræ ſitum gentiſque multitudinem ſeu raritatem conſiderarent, repedantibus nuntiis huiuſmodi reſponſa ſuſcipiunt: *Planicies hæc nonnullis plena colonis, vno (vt cernitis) ex latere montibus aſperrimis atque fertilibus, altero mari cingitur Adriatico: oppida vero tum nonnulla, tum munitiſſima: gentis quanquam ignoretur imbecillitas aut fortitudo, immenſa tamen conſpicitur multitudo. Neque enim hanc tam paucis copiis inuadere hortamur: verum quum nonnullæ ſint res, quæ nos pugnare compellant, triumphus ſcilicet aſſuctus, animi fortitudo, pugnandi ſcientia, opes præſertim, quarum deſiderio fatigamur, quæ hic tot inſunt, quot toto in orbe nec vidimus nec videre ſperauimus: nobis tamen conſultis (neque enim longum arduumve remeandi iter eſt, quod decem poteſt & eo minus diebus perfici) reuertamur, quatenus vere omnibus gentis noſtræ collectis fortiſſime redeamus, ſitque his tum in fortitudine, tum noſtra in multitudine terror.* Nec mora, his auditis, ad propria reuertuntur, totamque hiemis aſperitatem in fabricandis armis, in acuendis ſpiculis, in docendis iuuenibus belli notitiam, ducunt. Sol necdum piſcis ſignum deferens, arietis occupabat, quum immenſo atque innumerabili exercitu collecto Italiam petunt, Aquileiam & Veronam pertranſeunt, munitiſſimas ciuitates, & Ticinum, quæ nunc alio excellentiori vocabulo Papia vocatur, nullis reſiſtentibus veniunt. Rex igitur *Berengarius* tam præclarum nouumque facinus ſatis mirari non potuit: antehac enim neque nomen gentis huius audierat. Italorum igitur Tuſcorum, Volſcorum, Camerinorum, Spoletinorum quoſdam libris, alios nuntiis directis, omnes tamen in vnum venire præcepit, factuſque eſt exercitus triplo Hungarorum validior.

CAPVT V

Quur Rex Berengarius *contra Hungaros non ierit, & quur Hungari Italos fugerint, & quomodo fugientes pacem petierint, & de præludio prœlii, in quo prius vicerunt Hungari, poſt fugerunt. Et quomodo propter defatigatos equos ad Brennam fluuium a Chriſtianis deprehenſi, pacem ab eis petierunt, quam non obtinuerunt.*

QVumque ſibi *Berengarius* tot adeſſe copias cerneret, ſuperbiæ ſpiritu inflatus, magiſque triumphum de hoſtibus multitudini ſuæ, quem Deo tribuens, ſolus cum paucis quodam in oppidulo degens, voluptati operam dabat. Quid igitur? tantam mox vt Hungari contemplati multitudinem, animo conſternati, quid facerent, deliberare non poterant, prœliari penitus formidabant, fugere omnino nequibant: verum inter vtramque hanc æſtuationem fugere magis, quam prœliari iuuat: perſequentibus Chriſtianis, Abduam fluuium natando, ita vt nimia feſtinatione plurimi ſubmergerentur, tranſeunt. Hungari denique conſilio non malo accepto per internuntios Chriſtianos rogant, quatenus præda omni cum lucro reddita, ipſi incolumes remeare poſſent. Quam petitionem Chriſtiani funditus abdicantes, his, proh dolor! inſultabant, potiuſque vincula, quibus Hungari vincirentur, quam arma, quibus necarentur, exquirunt. Quumque pagani Chriſtianorum animos hoc pacto mulcere nequirent, vetus rati conſilium melius, cœpta ſeſe liberare fuga ſatagunt, ſicque fugiendo in Veronenſes campos perueniunt. Chriſtianorum primi horum iam nouiſſimos inſequuntur, ſitque eodem pugnæ præludium, in quo victoriam habuere pagani: validiore vero propinquante exercitu fugæ non immemores, cœptum iter percurrunt.

Veneruntque Chriſticolæ cum idololatris iuxta fluuium Brennam: equi enim nimium defatigati fugiendi copiam negabant Hungaris. Simul igitur vtræque acies conuenere, memorati tantummodo fluuii alueo ſeparatæ. Hungari denique nimio terrore coacti, omnem ſupellectilem, captiuos, arma omnia, equos, ſingulis tamen, quibuscum remeare poſſent, retentis, dare promittunt: hoc præterea in honorem ſuæ petitionis adiungunt, vt ſi vita tantum comite datis omnibus illos remeare permitterent, ſe nunquam Italiam amplius ingreſſuros, filiis ſuis obſidibus datis. Verum heu! Chriſtiani ſuperbiæ tumore decepti, minis paganos, ceu iam victos, inſequuntur, eiſque continuo huiuſmodi apologiam remittunt: Si contraditum nobis, præſertim a contradituris iamque canibus mortuis munus reciperemus, fœduſque aliquod iniremus, inſanos capite non ſanus iuret Oreſtes.

CAPVT VI

De conſilio Hungarorum ex deſperatione inito, & victoria eorum in Chriſtianos per inſidias circumuentos: quam victoriam docet ob Chriſtianorum peccata, non illorum merita, adeptos.

HAc igitur legatione Hungari deſperantes, collectis in vnum fortiſſimis, tali ſeſe mutuo ſermone ſolantur: *Si hac, quæ in præſentiarum cernitur, luce perdita, nihil eſt quod deterius prouenire poſſit hominibus, & quia locus preci nullus, fugiendi ſpes omnis ablata, colla ſubmittere mori eſt, quid verendum eſt nobis, tela inter ipſa ruere, morte mortem inferre? Nunquid non fortunæ, & non imbecillitati caſus deputandus noſter? Viriliter enim pugnando occumbere, non eſt mori, ſed viuere. Hanc famam tantam, hanc κληρονομίαν, id eſt, hereditatem, vt a patribus noſtris accepimus, etiam relinquamus heredibus. Nobis debemus, nobis ſaltem credere expertis, qui copiarum paucitate nonnunquam plurimos ſtrauimus. Inualidæ plebis ſane congregatio plurima ad cædem tantum eſt expoſita. Sed & fugientem ſæpiſſime Mars perimit; dimicantem fortiter protegit. Hi enim, qui nobis ſupplicantibus non miſerentur, ignorant, neque mente percipiunt, quia vincere quidem bonum eſt, ſuperuincere nimis inuidioſum.* Hac itaque exhortatione vtcunque animos recreati, tres in partes inſidias diſponunt, recta ipſi fluuium tranſeundo hoſtes in medios ruunt. Chriſtianorum enim plurimi longa propter internuntios expectatione defatigati, per caſtra, vt cibo recrearentur, deſcenderant: quos tanta Hungari celeritate confoderunt, vt in gula cibum transfigerent, aliis quibuſdam fugam equis negarent ablatis, eoque illos leuius perimebant, quod ſine equis eos eſſe conſpexerant. Ad augmentum ſane perditionis Chriſtianorum non parua inter eos erat diſcordia. Nonnulli Hungaris non ſolum pugnam non inferebant, ſed vt proximi caderent, anhelabant, atque hoc ipſi peruerſi peruerſe fecerant, quatenus dum proximi caderent, ſoli ipſi liberius quaſi regnarent. Qui dum proximorum neceſſitatibus ſubuenire negligunt, eorumque necem diligunt, ipſi propriam incurrunt. Fugiunt itaque Chriſtiani, ſæuiuntque pagani, & qui prius placare muneribus nequibant, ſupplicantibus poſtmodum parcere neſciebant. Interfectis denique fugatiſque Chriſtianis, omnia Hungari regni loca ſæuiendo percurrunt. Neque erat, qui eorum præſentiam niſi munitiſſimis forte præſtolaretur in locis. Illorum ſane adeo præualuerat virtus, quatenus eorum pars quædam Baioariam, Sueuiam, Franciam, Saxoniam, quædam vero depopularetur Italiam. Neque tamen hoc eorum meruerat virtus, ſed verus Domini ſermo, terra cæloque durabilior, mutari non poterat, quemadmodum per *Hieremiam* prophetam omnibus nationibus in perſona domus Iſrael comminatur dicens: *Ecce ego adducam ſuper vos gentem de longinquo, gentem robuſtam, gentem*

antiquam,

antiquam, gentem, cuius ignorabis linguam, nec intelliges, quid loquatur. Pharetra eius quaſi ſepulchrum patens, vniuerſi fortes, & comedet ſegetes tuas, & panem tuum deuorabit, filios tuos & filias tuas comedet, gregem tuum & armenta tua, comedet vineam tuam & ficum tuam, & vrbes munitiſſimas, in quibus tu habes fiduciam, gladio conteret. Veruntamen in diebus illis, ait Dominus Deus, non faciam vos in conſummationem.

CAPVT VII

De Ludouici *obitu, &* Conradi *coronatione, & qui Principes ſub eo fuerint, inter quos* Henricus *Dux Saxoniæ: qui Regi rebellantes ab eo victi ſunt, fugiente* Arnoldo *Baioario in Hungariam. Et quomodo* Conradus *moriturus, Principes omnes de pace inter ſe, & vt* Henricum *Saxonem Regem conſtituant, exhortatur, tranſmiſſis ad eum regalibus ornamentis. De* Arnoldi *Baioarii ex Hungaria reditu, & bellico in* Henricum *apparatu: ſed ſuorum ex hortatu* Henrico *deditus, eidem militat.*

HAc autem tempeſtate *Ludouicus* Rex moritur. *Conradus* ergo Francorum ex genere oriundus, vir ſtrenuus, bellorumque exercitio doctus, Rex cunctis a populis ordinatur. Sub quo potentiſſimi Principes *Arnoldus* in Baioaria, *Burcardus* in Sueuia, *Euerhardus* Comes potentiſſimus in Francia, *Giſilbertus* Dux in Lotharingia erant. Quos inter *Henricus*, Saxonum & Thuringorum Dux præpotens, clarebat. Secundo itaque regni huius ſuſceptionis anno memorati Principes huic, præſertim *Henricus*, rebelles extiterant. Quos *Conradus* Rex tam ſapientiæ vigore, quam fortitudinis robore ſuperauit, ſuamque ad fidelitatem perduxit. *Arnoldus* autem nimio eius terrore coactus, cum vxore & filiis ad Hungaros fugit, fuitque ibidem, quoad vitalis aura *Conradi* Regis rexerat artus. Septimo denique regni ſui anno, vocationis ſuæ ad Dominum tempus agnouit. Quumque memoratos Principes ſe adire feciſſet, ſolummodo *Henrico* non præſente, ita conuenit: *Ex corruptione ad incorruptionem, ex mortalitate ad immortalitatem vocationis meæ tempus agnoſco, &, vt cernitis, præſto eſt; proinde pacem concordiamque vos ſectari etiam atque etiam rogo. Me hominem exeunte nulla vos regnandi cupiditas titillet, nulla præſidendi ambitio inflammet.* Henricum *Saxonum & Thuringorum Ducem prudentiſſimum Regem eligite, Dominum conſtituite. Is enim eſt & ſcientia pollens, & iuſtæ ſeueritatis cenſura abundans.* His itaque prolatis, propriam coronam non auro, quo cuiuſcunque ordinis pæne Principes pollent, verum gemmis pretioſiſſimis non ſolum, inquam, ornatam, ſed grauatam, ſceptrum & cuncta, quæ regalia ſunt indumenta, in medium venire præcepit, ac prout valuit, huiuſmodi verba effudit: *Heredem, regiæque dignitatis vicarium regalibus meis ornamentis* Henricum *conſtituo, cui vt obediatis non ſolum conſulo, ſed & oro.* Quam iuſſionem mox ſequitur interitus: & interitum eſt obedientia proſequuta. Ipſo namque mortem obeunte, memorati Principes coronam, cunctaque regalia indumenta *Henrico* Duci contulerunt; atque vt Rex *Conradus* dixerat, cuncta per ordinem narrauerunt. Qui regiæ dignitatis culmen & prius humiliter declinauit, ac paulo poſt non ambitioſe ſuſcepit. Verum niſi pallida mors, quæ pauperum tabernas, Regumque turres æquo pulſat pede, *Conradum* Regem citiſſime raperet, is eſſet, cuius nomen multis mundi nationibus imperaret.

* Liuthprandus *tanquam vno halitu cuncta eſſent peracta, rem effert.* Ita *Gundlingius* diſſertat. *de Henrico Aucupe* § II annot. lit. d) p. 73. *Plures tamen inuenio, qui ſpatium interiiciant, ac poſt exſequias demum* Eberhardum *in conſpectum Ducis Saxonici prodatant, quos vt ſequar, inclinat animus. Idem* l. d. p. 71. adde annotat. lit. f) p. 74.

Hoc eodem tempore *Arnoldus* cum vxore & filiis ab Hungaria rediens, honorifice a Baioariis atque ab orientalibus ſuſcipitur Francis; neque enim ſolum ſuſcipitur, ſed vt Rex fiat, ab eis vehementer expoſcitur. Rex *Henricus* quum obtemperare ſuis omnes iuſſionibus, *Arnoldum*que ſolum reſiſtere cerneret, perualido collecto exercitu, in Baioariam tendit. Quod *Arnoldus* vt audiuit, eius non paſſus eſt in Baioaria præſtolari aduentum. Verum collectis, quibus valuit, copiis, huic obuiam properat. Cupierat ſane & ipſe Rex fieri. Quumque in eo eſſent, vt bellum pariter inire deberent, ſicut vir ſapiens, & Deum timens, Rex *Henricus* cogitans ex vtraque parte irrecuperabile poſſe damnum accidere, *Arnoldo*, quatenus cum ſolo ſolus loquatur, denuntiat. Putans igitur *Arnoldus*, quod ſingulari ſe acciret certamine, ad condictum ſolus hora ſtatuta peruenit. Quem ſibi obuiam properantem Rex *Henricus* tali eſt ſermone aggreſſus:

Inſana Domini iuſſis quid mente reſiſtis?
Quod populus Regem me cupit, eſſe ſcias
Imperio Chriſti, quo conſtat machina mundi,
Tartarus hunc metuit, hunc Phlegethon timuit,
Conterit hic nitidos Reges dudumque tremendos,
Sublimesque volens erigit hic miſeros,
Quo meritas laudes Domino per ſecula ſoluant.
Tu ne ſuperbe, reus, perfide, dure, ferox,
Inuidiæ ſtimulis ſæuaque cupidine tactus,
Corpora Chriſticolum perdere valde ſitis?
Si Regem populus cuperet præponere temet,
Protinus is fierem, quem magis is cuperet.

Hoc igitur quadrifario dicendi genere, copioſo ſcilicet, breui, ſicco & florido, Rex *Henricus*, vt erat animo prudens, *Arnoldi* animum mulcens, ad ſuos redit. *Arnoldus* vero, quum ſuis omnia retuliſſet, huiuſmodi ab eis audiuit *ἀπόκρισιν*, id eſt, reſponſionem: ***Sapiens prompſit illius ſapientiæ veræ ſententiam, quæ ait***, Per me Reges regnant; Principes imperant, & prudentes iuſtitiam decernunt. ***Qui huic reſiſtit, illum Dei ordinationi reſiſtere quis ambigit? Neque enim in huius electione totius populi poſſet animus eſſe vnus, ſi a Trinitate ſumma, quæ Deus vnus eſt, ante mundi conſtitutionem non eſſet electus. Si bonus fuerit, diligendus erit, Deuſque in eo laudandus: ſi vero malus, æquanimiter tolerandus. Subditorum namque plerunque exigunt merita, quatenus nonnunquam a prælatis grauentur, non regantur. Æquum autem iuſtumque nobis videtur, vt a ceteris non diſſentiens hunc Regem eligeres. Ipſe vero te, vt tam fortunatum & prædiuitem virum, hoc pacto bearet, animique tui feritatem mulceret, vt quod prædeceſſores non habuere tui, tibi concedatur, ſcilicet, quatenus totius Baioariæ Pontifices tuæ ſubiaceant ditioni, tuæque ſit poteſtatis, vno defuncto alterum ordinare.*** Conniuens igitur *Arnoldus* huic optimo ſuorum conſilio, *Henrici* Regis miles efficitur, & ab eo, vt iam dictum eſt, conceſſis totius Baioariæ Pontificibus honoratur.

Texit alia ratione Liuthprandus *hiſtoriæ ſuæ filum* (quam Witichindus) *Huic ſi calculos adiicimus, neque in vrbe* Arnulfus, *neque tectus ſe abdidit, neque adeo* Henrici *exercitum in Boicam irruentem exſpectauit; ſed aduenienti effuſo agmine obuiam proceſſit, prælii exitum fortunæ magno animo nec minori ſpe commiſſurus, niſi legatos Rex miſiſſet, qui colloquii copiam exigerent. Quæ omnia adeo prope a veritate abeſſe videntur, vt* Brunnerus *atque* Adlzreitterus, *ſcriptores Boii, hanc narrationem præ ceteris probantes, orationem, quam* Liuthprandus Henrico *affingit, multis verborum luminibus illuſtriorem reddiderint. Vbi perinde eſt, quamcunque aliquis recenſionem ſuffragio ſuo dignetur. Vtrobique enim conſentitur ac quaſi conclamatur, Arnulfum poſitis armis ac turmis, quæ iam incitata erant, ſub eo cohibitis, ad pacem atque concordiam rediiſſe. At ſuadet tamen propenſus ad quietem Regis animus, quem veterum nonnulli in Regis virtutibus ponunt, eſſe hic* Liuthprandi *ſtilo paullo plus tribuendum, quam* Witichindo, *qui verbis nimium adſtrictis vtitur, & quod ad poſteritatem memorabile, omittit. Gundlingius* l.d. §15 p.85.

CAPVT

CAPVT VIII

De Hungaris, audita morte Conradi, *Saxoniam inuadentibus. Quibus* Henricus, *quamuis infirmus, occurrit, & ſuos exhortatus eſt, votumque vouit.*

PEr idem tempus dum *Conradi* Regis interitum, atque *Henrici* in regni ſucceſſionem Hungari audirent, tali ſeſe mutuo ſermone ſunt aggreſſi: *Rex forte nouus nouis vti legibus cupit. Copiis igitur collectis non minimis, aſcendamus, ſcrutemurque, debita vtrum* Henricus *Rex velit tributa perſoluere. Quod ſi non, vt credimus, Regibus diſſentit a ceteris, regnum eius cæde atque immenſis depopulemur incendiis; non Baioariorum, ſed Saxonum, vbi Rex ipſe eſt, primo fines occupemus, vt ſi forte (quod non ſperamus) congregare exercitum velit, neque de Lotharingia, neque de Sueuia, neque de Baioaria, ei mature poſſit occurrere. Sed & Saxonum ac Thuringorum terra facile depopulatur, quæ nec montibus adiuta, nec firmiſſimis oppidis eſt munita.* Rex *Henricus* grauiſſima valetudine detinetur, & Hungarorum ei aduentus proxime nuntiatur. Vix finetenus verba nuntiantis audierat, quum directis per Saxoniam nuntiis, poſt triduum quotquot poterat capitali ſententia ſe adire præcepit *.

* Liuthprandus, *quanquam temporum rationes hic turbet, hoc tamen momentum, quod ceteri omittunt, curate deſcribit.* Ita *Gundlingius* diſſertat. *de Henrico Aucupe* § 31 annot. lit. g) ſignata, p. 222.

Validiſſimo igitur per quatriduum collecto exercitu (eſt enim Saxonum mos laudandus atque imitandus, quatenus annum poſt vnum atque duodecimum nemini militum bello deeſſe contingat) etſi corporis inualidus viribus, tamen mentis vigore animatus, prout valuit equum aſcendit, atque collectis in vnum copiis, huiuſmodi verbis ad pugnandi rabiem excitauit:

Inclita Saxonum ceu leo frendens
Bella per innumera gens erat olim.
Reſtitit hæc Carolo enſe cruento,
Qui ſibimet totum ſtrauerat orbem,
Fugit & hic victus victor vbique.
Quod ſibi nos rediens ſubdidit omnes,
Id Domini pietas geſſit, ob hoc quod
Participes voluit eſſe ſalutis.
Nunc mala Turcorum, neſcia Chriſti
Gens, inimica Deo, gaudet in omnem
Eccleſiæ populum ducere ferrum.
Proh dolor, heroes heus mage quod nunc
Subdere noſtra volunt colla tributo.
Sumite nunc animos more virili:
Membra ſecare, precor, vique ferire
Sit furor heus ardens, ſancta cupido:
Hæc Stygias referant munera ad undas,
Et calidos numerent igne trientes.

Talibus itaque Rex exhortationibus ad pugnam ſuorum accendi animos videns, indicto cunctis ſilentio, hoc iterum diuini munere flaminis tactus adiecit: *Priſcorum facta Regum, ſanctorum ſcripta Patrum nobis quid agere debeamus inſinuant. Non enim Deo difficile, paucis plures ſternere: ſi tamen horum qui id agere cupiunt, fides meretur, fides, inquam, non profeſſionis tantum, ſed operis, non ſolummodo oris, ſed etiam cordis. Voueamus itaque, ac ſecundum* Pſalmiſtam *vota reddamus: Ego, inquam, ego prius, qui dignitate videor & ordine primus. Simoniaca hæreſis Deo inuiſa, & a beatiſſimo Apoſtolorum principe* Petro *damnata, quæ ab antecesſoribus noſtris hactenus eſt temere cuſtodita, modis omnibus a noſtro ſit regno expulſa. Connectet inuicem charitas vnitatis, ſi quos diuiſit calliditas dæmonis.*

CAPVT IX

De nuntio qui Hungaros in Mereſburgo eſſe nuntiabat, omnia deuaſtantes, & de exploratoribus, quos Hungari a captiuis moniti mittebant. Item de pugna commiſſa cum Hungaris. Et de bono conſilio Henrici *Regis & victoria. Et vbi ſit ipſa victoria depicta.*

REx nonnulla his ſimilia dicere cœperat, quum volipes nuntius Hungaros in Mereſburgo, quod caſtrum in confinio Saxonum, Thuringorum, & Sclauorum, eſſe nuntiabat*. Adiecerat etiam, eos non modicam paruulorum ac mulierum habere prædam, virorum vero immenſam feciſſe ſtragem. Condixerat enim, a decimo & deinceps anno neminem eſſe ſuperſtitem relicturos, quatenus per hoc terrorem non paruum adhiberet Saxonibus. Rex igitur, vt erat animi conſtans, talibus non terretur, verum magis magisque, vt pro patria pugnare, ac laudabiliter, ſi neceſſe ſit, occumbere velint, exhortatur. Vinctos interea Hungari ſi impugnari debeant, ſciſcitantur. Quumque ab his non aliter poſſe fieri teſtaretur, exploratoribus directis, ſi hoc verum eſſe poſſit, exquiritur. Profecti denique exploratores, *Henricum* Regem immenſo cum exercitu iuxta præfatum oppidum Mereſburgum contemplantur. Denique vix ad ſuos poterant repedare, aduentum exercitus nuntiaturi. Neque enim his fuerat alius, verum Rex ipſe belli nuntius.

* *Gundlingius* l. d. annot. lit. i) p. 223; *Coniungendi ſunt* Witechindus *ac* Luitprandus, *vt quod vni deeſt, ſuppleat alter: quodque hic obſcurius extulit, ille paullo clarius oſtendit. Et* Luitprandus *ſane* Merſeburgum *appellat ciuitatem obſeſſam, quam* Witichindus *ne nominauit quidem* —— *Itaque haud temere* Ticinenſis *ſermonem ſectabimur.*

Haud mora, bellum incipitur, atque ex Chriſtianorum parte ſancta mirabilisque vox Κύριε: ex eorum turpis & diabolica *hui hui* frequenter auditur. Dederat autem Rex *Henricus* ſuis ante belli inchoationem huiuſmodi ſapiens ac ſalubre conſilium: *quum ad Martis præludium cœperitis properare, nemo ſocium velociori, quanquam habeat, attentet equo præire: verum clypeis altrinſecus operti, primos ſuper ſcuta ſagittarum ictus recipite: deinde curſu rapido, impetuque vehementiſſimo ſuper eos irruite, quatenus non prius vobis ſagittarum ictus ſecundo poſſint emittere, quoad veſtrorum ſibi armorum ſentiant vulnera perueniſſe.* Saxones igitur admonitionis huius ſaluberrimæ non immemores, ordinata æqualiter acie currunt, nec eſt, qui velociori tranſeat equo tardiorem: verum clypeis, vt Rex dixerat, altrinſecus cooperti, ſagittarum ſuper clypeos recipiunt ictus innocuos: deinde, vt prudentiſſimus vir dixerat, ſuper hos curſu præpeti veniunt, adeo vt eorum priùs vita cum gemitu fugeret, quam ſecundo iaculorum fulmina mitterentur. Fitque diuini muneris pietate, vt potius hos fugere, quam præliari iuuet. Velox tunc ſonipes gaudet pigro queritante. Phalerarum præterea decor, armorumque honor non Hungaris tutelæ, ſed oneri erant. abiectis quippe arcubus, demiſſis ſpiculis, phaleris etiam, quo expeditius equi currerent proiectis, fugæ ſolummodo operam dabant. Verum omnipotens Deus, qui eis pugnandi audaciam abſtulerat, fugiendi etiam copiam omnino negabat. Cæſis igitur fugatisque Hungaris, immenſa captiuorum turba diſſoluitur, atque in lætitiæ cantum vox gemitus permutatur. Hunc vero triumphum tam laude quam memoria dignum, ad Mereſburgum Rex in ſuperiori cœnaculo domus per ζωγραφίαν, id eſt, *picturam*, notari præcepit, adeo vt rem veram potius, quam veriſimilem videas.

CAPVT X

De Ludouico *quodam, quem Itali ſuper ſe regnare inuitabant: & cur* Adelbertus *Marchio hoc fecerit, qui gener erat* Berengarii. *De* Adelberti *ex bono in malum mutatione. De eodem* Ludouico *in verba* Berengarii *iurante, &* Adelberto *eundem inſtinctu vxoris ad rebellionem ſolicitante. Qui contra iuſiurandum reuerſus,* Berengarium *Verona expulit; & Lucam profectus, honorifice ab* Adelberto *illic ſuſcipitur. Cuius conſpecta potentia, inuidia ſtimulis agitatur, ob quam rem ab eius fide* Adelbertus *mox diſceſsit.*

DVm hæc aguntur, Italienſes pæne omnes *Ludouicum* quendam, Burgundionum genitum proſapia, nunrüs directis inuitant, vt ad ſe veniat, regnumque Berengario auferat, ſibi obtineat. Huius vero tam turpis ſceleris autor *Adelbertus* Iporegiæ ciuitatis Marchio erat, cui & idem *Berengarius* filiam ſuam, nomine *Giſilam*, coniugio copulauerat, ex qua filium genuerat, cui & aui ſui vocabulum dederat. Iſte eſt, inquam, iſte *Berengarius* ille, cuius immenſitate tyrannidis tota nunc luget Italia, cuiusque lenocinio a quibuſcunque genribus premitur, non iuuatur. Sed vt ad rem redeamus, ſatis nunc dixiſſe ſufficiat. Præterea idem *Adelbertus*, quod bonis omnibus cauendum eſt, nequaquam ſui ſimilis fuit. Nam dum feruenre ætate iuuenilem duceret vitam, miræ humanitatis, miræque ſanctitatis fuit, adeo ſane, vt ſi ei a venatione redeunti pauper occurrerer, aliudque non eſſet, quod illi præſtare poſſer, cornu protinus, quod collo eius fibulis aureis dependebat, ſine dilatione concederet, rurſumque ab eodem, quanti æſtimabat, acquireret. Tam diræ autem poſtmodum factus eſt famæ, vt huiuſmodi vera de eo tam a maioribus, quam a pueris cantio diceretur. Et quia ſonorius eſt, Græce illud dicamus, *Adelbertus comis curtis μακροσπαθὴς μικροπιστής*: quo ſignatur & dicitur, *longo eum vti enſe, & minima fide.* Huius itaque aliorumque ac nonnullorum Iralienſium hortatu præfatus *Ludouicus* in Italiam venit. Cui mox *Berengarius*, vt audiuit, obuiam venit. Quumque *Ludouicus Berengario* ſibi obuiam venienti magnas adeſſe copias, ſibi vero paucas cerneret, iureiurando ei hoc terrore compulſus promiſir, vt ſi ſeſe dimitteret, quibuſcunque promiſſionibus accitus amplius in Italiam non veniret. Fecerat namque ſibi *Berengarius* plurimis collatis muneribus *Adelbertum* Tuſcorum præpotentiſſimum Marchionem valde fidelem, atque ideo *Ludouicus* tam facile eſt expulſus. Modica vero temporis tranſcurſa intercapedine, Rex *Berengarius* nominato *Adelberto* grauis eſt viſus. Cui rei *Berta* coniunx ſua, *Hugonis* Regis, qui noſtro poſt tempore in Italia regnauit mater, non modice fomitem miniſtrauit. Vnde factum eſt, vt conſulto eodem *Adelberto* Marchione, cereri Italienſes Principes propter eundem *Ludouicum*, vt aduenirer, tranſmitterent. Qui cupiditare regnandi, oblitus iuriſiurandi, venit concitus in Italiam. Videns itaque *Berengarius*, quod *Ludouicus* tam ab Italienſium, quam a Tuſcorum ſuſciperetur Principibus, Veronam profectus eſt. *Ludouicus* vero cum Italienſibus eum proſequi non deſiſtens, Verona etiam illum expulit, totumque regnum ſibi virilirer ſubiugauit. His ita geſtis, bonum viſum eſt *Ludouico*, vt ſicut circumcirca viderat Italiam, videret & Tuſciam. Exiens denique Papia, proficiſcitur Lucam, vbi decenter miroque paratu ab *Adelberto* ſuſcipitur. Quumque *Ludouicus* in domo *Adelberti* tot militum eleganres adeſſe copias cerneret, tantam etiam dignitatem, totque impenſas proſpiceret, inuidiæ zelo tactus ſuis clanculum infit: *Hic Rex potius, quam Marchio poterat appellari. In nullo quippe mihi eſt inferior, niſi ſolummodo nomine.* Quæ

res ***Adelbertum*** latere non potuit. Quod ***Berta***, vt erat mulier non incallida, audiens, non ſolum virum ſuum ab eius fidelitate amouit, verumetiam ceteros Italiæ Principes ei infideles effecit. Vnde factum eſt, vt dum e Tuſcia rediens, Veronam pergeret, degeretque ibidem, nihil hæſitans, nihilque mali ſuſpicans, ***Berengarius*** dato pretio, cuſtodes ciuitatis corrupcrit, collectiſque viris fortiſſimis, in ipſo noctis conticinio ciuitatem ingreſſus fuerit.

CAPVT XI

Deſcriptio Veronenſis oppidi, & Atheſis fluuii, & pontis ſuper eum. Vbi Ludouicus *corruptis a* Berengario *ciuibus, traditus, & regno & lumine priuatur: Hungaris Italiam laniantibus.*

FLuuius Atheſis, ſicut Romam Tiberis, mediam ciuitatem Veronam percurrit, ſuper quem ingens marmoreus miri operis, miræque magnitudinis pons eſt fabricatus: a læua autem parte fluminis, quæ eſt Aquilonem verſus, ciuitas poſita eſt, difficili arduoque colle munita, adeo vt ſi ea pars ciuitatis, quam memoratus fluuius dexteram alluit, ab hoſtibus capiatur, ea tamen viriliter poſſit defendi. In huius vero collis ſummitate pretioſi operis eccleſia eſt fabricata, & in honore beatiſſimi ***Petri*** Apoſtolorum principis conſecrata, vbi & propter amœnitatem eccleſiæ, locique munitionem ***Ludouicus*** manebat. ***Berengarius*** denique, vt præfati ſumus, noctu ciuitatem ingreſſus, clam ***Ludouico*** ſuis cum militibus pontem pertranſiens, in ipſo auroræ crepuſculo hunc vſque aduenit. Qui clamore ſtrepituque militum excitatus ſciſcitatur, quid eſſet, in eccleſiam fugit, nulluſque eum, præter ***Berengarii*** militum vnum, vbi eſſet, agnouit. Qui miſericordia motus, noluit hunc prodere, ſed celare. Timens vero idem, ne ab aliis repertus proderetur, vitaque multaretur, ***Berengarium*** adiit, cumque ita conuenit: ***Quandoquidem tanti Deus te habuit, vt tuum proprias in manus traderet hoſtem, debes & tu eius monita, imo præcepta magnifacere. Inſit enim***: "Eſtote miſericordes, ſicut & pater veſter miſericors eſt. Nolite "iudicare, & non iudicabimini: nolite condemnare, & non condemnabi-"mini. "Intellexit itaque ***Berengarius***, vt vir non incallidus, hunc, quo ipſe lateret, ſcire locum, cumque hac ſophiſtica reſponſione decepit: ***Putasne me, inſulſe, quem mihi Dominus tradidit hominem, imo Regem, velle occidere? Nunquid & Dauid ſanctus Regem Saulem a Deo ſibi in manus traditum ſeruauit, non quod occidere non potuit, ſed quia noluit?*** His ſermonibus miles inclinatus locum oſtendit, in quem confugerat ***Ludouicus***. Qui captus, & ante ***Berengarii*** præſentiam ductus, huiuſmodi a ***Berengario*** ſermonibus increpatur: ***Quouſque tandem abutere***, Ludouice, ***patientia noſtra? Num inſitiari potes, te illo tempore meis præſidiis, mea diligentia circumcluſum, commouere etiam contra non potuiſſe, meque miſericordia inclinatum, quæ tibi nulla debebatur, te dimiſiſſe? Senſiſtine inquam te periurum in iſtis eſſe victum? Confirmaſti ſane mihi, teipſum nunquam Italiam ingreſſurum.*** Vitam tibi, ſicut ei, qui te mihi prodidit, promiſeram, concedo: oculos vero tibi auferri non ſolum iubeo, ſed compello. His dictis ***Ludouicus*** lumine priuatur, & ***Berengarius*** regno potitur. Hungarorum interea rabies, quia per Saxones, Francos, Sueuos, Baioarios nequibant, totam per Italiam nullis reſiſtentibus dilatatur. Verum quia Berengarius firmiter ſuos milites habere fideles non poterat, amicos ſibi Hungaros non mediocriter effecerat. Sed & Saraceni, qui, ſicut dixi, Fraxinetum inhabitabant, poſt labefactionem prouincialium quaſdam ſummas Italiæ partes ſibi vicinas non mediocriter laniabant, adeo vt depopulatis pluribus vrbibus, ***Aquas*** venirent, quæ eſt ciuitas XL ferme miliariis a Papia diſtans. Quæ etiam propter thermas miro in tetragonum

modo

modo ad lauandum ibi conſtitutas vocabulum huiuſcemodi ſortita eſt. Tantus timor inuaſerat vniuerſos, vt nullus eſſet, qui horum præſentiam niſi forte tutiſſimis præſtolaretur in locis.

CAPVT XII

De Maurorum Saracenorum irruptione in Calabriam, Apuliam, Beneuentum, qui Garelianum montem, quem alii Garganum ſcribunt, pro munitione habebant. Et qua occaſione ab Africa exierint Domino id permittente.

EOdem tempore Saraceni ab Africa ratibus exeuntes, Calabriam, Apuliam, Beneuentum, Romanorum etiam ciuitates ita occupauerunt, vt vnamquamque ciuitatem mediam Romani obtinerent, mediam Africani. In monte quippe † Gareliano munitionem conſtituerant, in quo vxores, captiuos paruulos, omnemque ſupellectilem ſatis tuto ſeruabant. Nemo etiam ab occaſu, ſiue ab arcturo, orationis gratia ad beatiſſimorum limina Apoſtolorum tranſire poterat, qui ab his aut non caperetur, aut immodico pretio dato dimitteretur. Quamuis enim miſera Italia multis Hungarorum & ex Fraxineto Saracenorum cladibus premeretur: nullis tamen furiis aut peſtibus ſicut ab Africanis agitabatur. Fertur autem eos hac occaſione ab Africa exiuiſſe, atque Italiam adiiſſe. *Leone* atque *Alexandro* Imperatoribus Auguſtis hominem exeuntibus, *Romanus* (vt latius ſumus dicturi) cum *Conſtantino*, qui nunc vſque ſupereſt, *Leonis* Imperatoris filio, Conſtantinopolitanum regebat imperium. Et ſicut fieri aſſolet, primo, quo *Romanus* ſuſcepit imperium, anno, nonnullæ ei gentes, præſertim ἀνατολικαί, hoc eſt, orientales, viſæ ſunt rebellare. Factum eſt autem, dum Imperator exercitum ad expugnandas eas tranſmitteret, Apuliam & Calabriam binas regiones, quæ ei tunc temporis ſeruiebant, huic rebellaſſe. Quumque Imperator, maximis orientem verſus copiis directis, exercitus huc multitudinem deſtinare non poſſet, rogauit primo, vt ad ſui fidelitatem priſtinam ſponte redirent. Qui quum renuerent, atque hoc ſe facturos minime dicerent, ad Africanum mox Imperator dirigit Regem, eum pretio rogans, vt ſe adiuuet, virtutisque eius auxilio Apuliam ſibi atque Calabriam ſubdat. Hac ex legatione Rex Africanus accitus, innumerabiles ratibus copias in Calabriam Apuliamque direxit, binasque has regiones Imperatoris dominatui potentiſſime ſubdidit. Sed dum proceſſu temporis has regiones dimitterent, Romam verſus aciem gyrauerunt, montemque Garelianum maxima pro tuitione ſibi vendicauerunt, multasque munitiſſimas ciuitates debellantes vi ceperunt. Dominus vero noſter Ieſus Chriſtus, coæternus & conſubſtantialis Patri ſanctoque Spiritui, cuius miſericordiæ plena eſt terra; qui neminem vult perire, ſed omnes ſaluos fieri, & ad agnitionem veritatis venire, ne pereant; qui ſolus Deus ante mundi conſtitutionem præuidit, atque poſt omnem creaturam quaſi dominum, cæteris vtentem ac dominantem, creauit hominem, quemque in fine temporis per ſui ſanguinis effuſionem verus homo, verusque Deus, non duo, ſed vnus, redemit, ad amorem ſui, propriæque patriæ dilectionem quoſdam beneficiis inuitat, terroribus alios compellit, non quo ſibi, qui nec augmentum bonitate noſtra, vt Propheta teſtatur dicens, ***Quoniam bonorum meorum non eges***, nec detrimentum malitia, ſumere poſſit, ſed vt nobis proſit. Placuit itaque ei, quia beneficiis noluimus, huiuſmodi nos ad tempus caſtigare terroribus. Sed ne Saraceni nobis diutius inſultarent & dicerent, ***Vbi eſt Deus eorum?*** conuertit Deus corda Chriſticolarum, adeo vt amplior eis pugnandi, quam fugiendi prius eſſet cupido.

CAPVT XIII

De Ioanne *Rauennate, qui per nefas ſummum pontificatum inuaſerat, per* Theodoram *videlicet meretriculam. Item de quodam iuuene Africano, qui ad Papam venit, eique conſuluit, quomodo cum Africanis feliciter pugnare poſſet: quod eodem duce factum eſt.*

QVo tempore venerandæ Romanæ ſedis *Ioannes* Rauennas ſummum pontificatum tenebat. Hic autem tam nefando ſcelere contra ius faſque pontificii culmen obtinuit. *Theodora* ſcortum impudens, huius *Alberici*, qui nuper hominem exuit, auia (quod dictu etiam fœdiſſimum eſt) Romanæ ciuitatis non inuiriliter monarchiam obtinebat. Quæ diras habuit natas, *Maroziam* atque *Theodoram*, ſibi non ſolum coæquales, verumetiam Veneris exortiuo promptiores. Harum vna *Marozia* ex Papa *Sergio*, cuius ſupra fecimus mentionem, *Ioannem*, qui poſt *Ioannis* Rauennatis obitum ſanctæ Romanæ eccleſiæ obtinuit dignitatem, nefario genuit adulterio: ex *Alberto* autem Marchione *Albericum*, qui noſtro poſt tempore Romanæ vrbis principatum vſurpauit. Per idem tempus Rauennatis ſedis, qui ſecundus poſt Romanum Archiereum Archipræſulatus habebatur, *Petrus* pontificatum tenebat. Qui dum ſubiectionis officio debitæ nominatum *Ioannem* Papam, qui ſuæ miniſter eccleſiæ tunc temporis habebatur, Romam ſæpius & iterum Domino dirigeret Papæ, *Theodora*, vt teſtatur vita eius, meretrix impudentiſſima, Veneris calore ſuccenſa, in huius ſpeciei decorem vehementer exarſit, ſecumque hunc ſcortari non ſolum voluit, verumetiam atque etiam poſt compulit. Hæc dum impudenter aguntur, Bononienſis Epiſcopus moritur: & *Ioannes* iſte loco eius eligitur. Paulo poſt ante huius diem conſecrationis nominatus Rauennas Archiepiſcopus mortem obiit, locumque eius *Ioannes*, *Theodoræ* inſtinctu, priore Bononienſi eccleſia deſerta, ambitionis ſpiritu inflatus contra ſanctorum Patrum inſtituta ſibi vſurpauit. Romam quippe adueniens, mox Rauennatis eccleſiæ ordinatur Epiſcopus. Modica vero temporis intercapedine, Deo vocante, qui eum iniuſte ordinauerat, Papa defunctus eſt. *Theodoræ* autem Glycerii mens peruerſa, ne amaſii ducentorum miliariorum interpoſitione, quibus Rauenna ſequeſtratur a Roma, rariſſimo concubitu potiretur, Rauennatis hunc ſedis Archiepiſcopatum coegit deſerere, Romanumque (proh nefas) ſummum pontificium vſurpare. Hoc igitur ſanctorum Apoſtolorum vicario conſtituto, Pœni, vt præfatus ſum, Beneuentum Romanaſque vrbes miſere laniabant. Accidit itaque Pœnorum quendam iuuenem, iniuriis laceſſitum, Pœnos deſerere, & ad *Ioannem* Papam aduenire, tactumque diuino ſpiramine Papam ita conueniſſe: *Sacerdos magne, ſi ſaperes, populum terramque tibi ſubiectam a Pœnis tam grauiter laniari non ſineres. Elige igitur iuuenes, nimia quaſi mobilitate volipedes, qui me imperatorem, præceptorem, dominum æquanimiter audiant. Horum neminem præter ſingulas parmas, ſingulaque pila, enſeſque ſingulos & ſimplices veſtes cum exiguitate obſonii habere permittito.* Sexaginta denique huiuſmodi iuuentis, ſibique traditis, aduerſum Pœnos properat, latuitque ſecus anguſtas, qua Pœnorum iter erat, vias. Quumque circumcirca ſæpius & iterum Pœni depopulantes redirent, clamore cum maximo ex improuiſo atque inſperato ex inſidiis proſilientes, eos facilitet trucidabant. Clamor ex ore, ictuſque ſimul a manu proceſſerant. Neque enim Pœni, qui quidve eſſet, prius ſcire poterant, quam iſtorum ſpicula horum corporibus inhærebant. Hac denique fama, hocque exercitio nonnulli Romanorum acciti, plurimis in locis Pœnos proſtrauerant, callidoque hoc Africani conſilio attriti, ciuitates penitus rupto inter ſe fœdere deſerebant, ſolumque Garelianum montem ſibi pro munitione deligebant.

CAPVT XIV

De conſilio Landulfi *Beneuentanorum Principis* Ioanni *Papa dato, vt Imperatorem in auxilium aduocaret: cuius auxiliis fretus, feliciter cum Saracenis pugnatum eſt, diuis* Petro *&* Paulo *opitulari viſis.*

IOanne itaque, vt præfatus ſum, Papa conſtituto, *Landolfus*, vir quidam ſtrenuus, bellorum exercitio doctus, Beneuentanorum & Capuanorum omnium Princeps clarebat. Pœnis igitur ſtatum reipublicæ labefactantibus, *Landolfum* hunc Principem egregium, quid ſuper re huiuſcemodi faciendum eſſet, quam Africani agunt, *Ioannes* conſulit Papa. Quod Princeps vt audiuit, Papam per internuntios ita conuenit: *Res hæc* Pater, *palam magnis eſt inueſtiganda conſiliis: mittito itaque ad Græcorum Imperatorem cuius & ipſi quæ cis mare eſt terram, ſicut & noſtram, depopulari non ceſſant. Camerinos etiam atque Spoletinos noſtrum ad auxilium inuitato, ineamusque protectore Deo cum his bellum. Si vincimus, non multitudini, ſed Deo imputetur victoria: ſi vero vicerint Pœni, peccatis noſtris, & non inertiæ deputetur.* His auditis Papa confeſtim nuntios Conſtantinopolim dirigit, ſupplieiter Imperatoris auxilia ſibi dari depoſcens. Imperator vero, vt vir ſanctiſſimus, Deumque timens, copias abſque mora claſſibus aduehendas direxit. Quumque per Garelianum flumen conſcenderent, affuit & Papa *Ioannes* cum *Landolfo* pariter Beneuentanorum Principe potentiſſimo, Camerinis etiam atque Spoletinis. Horrida denique inter eos pugna exoritur. Verum dum Chriſtianorum partem Pœni præualere conſpicerent, in Gareliani montis ſummitatem confugiunt, anguſtasque tantum vias defendere moliuntur. Ex parte vero illa, qua difficilior erat aſcenſus, Pœnisque ad fugiendum aptior, Græci caſtrum die illa conſtituunt, in quo reſidentes Pœnos, ne fugerent, obſeruabant, quotidieque oppugnantes non mediocriter trucidabant. Græcis igitur Latinisque quotidie confligantibus, Deo miſerante, Pœnorum ne vnus quidem ſuperfuit, qui non aut gladio trucidaretur, aut viuus continuo caperetur. Viſi ſunt autem a religioſis fidelibus in eodem bello ſanctiſſimi Apoſtoli Petrus & Paulus, quorum precibus Chriſtianos credimus meruiſſe, quatenus Pœni fugerent, & ipſi victoriam obtinerent.

CAPVT XV

De Adelberti *Tuſciæ Marchionis obitu, & filii eius* Widonis *præfectura, & matris eius a* Berengario *captione: & quot ſuſpicati ſint* Bertham *peperiſſe liberos* Adelberto. *De rebellione Mediolanenſium, & cauſa eius. De Comite palatii capto, &* Lanthberto *non opportune commendato, quem* Berengarius *fruſtra requiſiuit.*

HOc in tempore *Adelbertus* Tuſcorum potens Marchio moritur: filiusque eius *Wido* a *Berengario* Rege Marchio patris loco conſtituitur. *Bertha* autem eius vxor cum *Widone* filio poſt mariti obitum minoris non facta eſt, quam vir ſuus, potentiæ. Quæ tum calliditate & muneribus, tum hymenæi exercitio dulcis, nonnullos ſibi fideles effecerat. Vnde contigit, vt dum paulo poſt a *Berengario* ſimul cum filio caperetur, & Mantuæ in cuſtodia teneretur, ſuas ciuitates & caſtella omnia *Berengario* minime reddiderit, ſed firmiter tenuerit, eamque poſtmodum de cuſtodia ſimul cum filio liberarit. Hæc, vt rumor eſt, tres ex viro ſuo genuerat liberos: *Widonem*, quem prædiximus, atque *Lanthbertum*, qui nunc vſque lumine priuatus ſupereſt; *Ermengardam*

etiam natam ſuam ſibi Aphroditi dulcedine coæqualem, quam *Adelberto* Iporegiæ ciuitatis Marchioni, *Giſila Berengarii* Regis filia, *Berengarii* ſcilicet Regis huius matre defuncta, hymenæi conſortio copulauerat: quæ ei filium genuerat nomine *Anſcarium*, qui quantæ virtutis, quantæque audaciæ fuerit, liber ſubſequens declarabit. His temporibus idem *Adelbertus*, gener regius, Iporegiæ ciuitatis Marchio, atque *Odelricus* palatii Comes, qui ex Sueuorum ſanguine duxerat originem, necnon & *Gilebertus* prædiues Comes, & ſtrenuus, *Lanthbertus*, etiam Mediolanenſis Archiepiſcopus, nonnullique alii Principes Italiæ *Berengario* rebelles extiterant. Cauſa autem rebellionis huius hæc fuit. Dum *Lanthbertus* defuncto anteceſſore ſuo Mediolanenſis Archiepiſcopus ordinari debuiſſet, non paruam ab eo Rex *Berengarius* contra ſanctorum inſtituta Patrum accepit pecuniam, quantam cubicularii, quantam oſtiarii, quantam pauonarii, ipſi etiam altilium cuſtodes accipere deberent. *Lanthbertus* igitur Archipræſulatus amore vehementer animatus, quæcunque Rex poſceret, quanto cum dolore tribueret, ex hoc intelligere poteris, quod ſubſequens lectio declarabit. *Odelricum* palatii Comitem, quem prædiximus, vinctum tunc *Berengarius* tenebat. Cumque *Lanthbertum* Archiepiſcopum conſtitueret, *Odelricum* ei, donec quid de eo ageret deliberaret, commendauit. Is autem pecuniæ multæ, quam pro Epiſcopatu erogarat, non immemor, hoc cum pacto cœpit de eius infidelitate diſcutere. Paucis denique interpoſitis diebus, Rex *Berengarius* nuntiis directis, *Odelricum* ad ſe venire præcepit. Quos ironica hac reſponſione conueniſſe non dubium eſt: *Sacerdotis officio penitus carere debeo, ſi iugulandum quempiam in manus alicuius tradidero.* Intellexerunt itaque nuntii hunc publice rebellaſſe, quem a Rege ſibi traditum abſque eius licentia nouerant dimiſiſſe. Qui regreſſi protinus ad Regem, *Terentianum* illud pro reſponſione dederunt: *Huic commendes, ſi quid recte curatum velis.*

CAPVT XVI

De Rodulfo *Burgundione ad regnum ab Italis accito, & qualiter Hungari* Odelricum Berengarii *aduerſarium occiderint, &* Adelbertum *ac* Gilebertum *ceperint: ſed* Adelbertus *aſtu quodam pro gregario milite redemptus, elapſus ſit.*

QVo tempore *Rodolfus* Rex ſuperbiſſimus Burgundionibus imperabat. Cui in augmentum potentiæ hoc acceſſit, vt potentiſſimi Sueuorum Ducis *Burchardi* filiam, nomine *Bertham*, ſibi coniugio copularet. Igitur Italienſes nuntiis directis hunc ad ſe venire, *Berengarium* vero expellere petunt. Inter agendum autem contigit, Hungaros Veronam his ignorantibus aduenisse, quorum duo Reges *Durſac* & *Bugat* amiciſſimi *Berengario* fuerant. *Adelbertus* denique Marchio atque *Odelricus* Comes palatii, al. Giſilbertus † *Gilebertus* etiam Comes, pluresque alii, dum in montem Brixianæ ciuitatis, quæ quinquaginta miliariis a Verona diſtat, conuenticula ob *Berengarii* deiectionem haberent, rogauit *Berengarius* Hungaros, vt ſi ſe amarent, ſuper inimicos ſuos irruerent. Hi vero, vt erant necis auidi, bellandi cupidi, a *Berengario* mox præduce accepto, per ignotas vias a tergo hos vſque adueniunt, tantaque illos celeritate confodiunt, vt nec induendi ſumendive arma ſpatium haberent. Captis igitur cæſiſque multis *Odelricus* palatii Comes, qui ſe viriliter defenderat, occiditur. *Adelbertus* autem Marchio & *Gilebertus* viui capiuntur. Verum *Adelbertus*, vt erat vir non bellicoſus, ſed ſagacitatis miræ nimiæque calliditatis, dum irruere Hungaros vndique cerneret, eſſetque illi omnis ſpes fugiendi ablata, baltheum, armil-

armillaſque aureas, omnemque pretioſum apparatum proiecit, vilibuſque ſe militis induir veſtimentis, ne ab Hungaris quis eſſet dignoſceretur. Captus igitur ſciſcitatuſque, quis eſſet, militis cuiuſdam militem ſe eſſe teſpondit. Rogauitque ſe ad vicinum caſtellum duci, vocabulo Calcinaria, in quo parentes, qui eum redimerent, ſe habere aſſerebat. Ductus igitur, quia non agnitus, viliſſimo pretio comparatur. Emit autem illum ſuus ipſius miles, nomine ***Leo.***

CAPVT XVII

De Giliberto *humaniter a Rege* Berengario *dimiſſo, ſed perfide ad* Rodulfum *profecto: quem in* Berengarium *ſic reduxit, vt eum præter Veronam regno ſpoliauerit: deque pugna in* Berengarium & Rodulfum.

G***ilebertus*** aurem, quia agnitus flagellatur, vinctus ſeminuduſque ante ***Berengarii*** Regis præſentiam ducitur. Enimuero dum ante eum ſine femoralibus curta indutus †endromade ductus Regis ad pedes eoneitus eaderet, for. endymate
genitalium oſtenſione membrorum ad riſum omnes commouit. Rex aurem, vr erat pietatis amator, miſericordia, quæ ei nulla debebatur, inclinatus ei, non vr populus optauit, malum pro malo reddidir: verum confeſtim lotum, optimiſque veſtibus indutum, abire permiſit. Cui & ait: ***Iuſiurandum a te nullum exigo, fidei tuæ teipſum committo. Si male contra me egeris, rationem te ſcias Deo redditurum.*** Hunc denique ad propria redeuntem, Regis gener ***Adelbertus***, ceterique, qui cum illo rebelles extiterant, accepti immemorem beneficii ad ***Rodulfum***, vr adueniat, dirigunt. Profectus itaque eodem ***Gilibertus***, ante triginta dies in Italiam eum aduentare coëgit. Qui ſuſceptus ab omnibus, nil ***Berengario*** ex omni regno præter Veronam dimiſit, rotumque tenuir per triennium viriliter regnum. Quum duodecim ſibimetipſi horis hoc placeat, diſpliceat hoc, modo diligat illud, mox aſpernetur, qui fieri poteſt, vt omnibus ſemper æquanimiter placeat? Igitur intra triennium iſte Rex ***Rodulfus*** quibuſdam bonus, aliis grauis eſt viſus. Vnde factum eſt, vt totius regni media pars populi ***Rodulfum***, media ***Berengarium*** vellet. Parant itaque ciuile bellum non modicum: & quoniam Placentinæ ciuitatis Epiſcopus ***Wido Berengarii*** partibus fauebat, duodecim longe a Placentia miliariis iuxta Florentiolam bellum parant.

Tum perquam horrida pugna oritur ciuilis & atra,
Heu quater ante Calendas Sextilis: tamen ipſe
Dum parat horrendos radios emittere Phœbus,
Buccina Martis adeſt: gnato pater ipſe perennem
Infert interitum, perimitque patrem genitura.
Proh dolor, acer auus lethum parat ecce nepoti,
Sternendus per eum, furiis pulſatus ab atris:
Fratrem qui fodit, fratrem fodit eminus alter.
Berengarius *ipſe ruit medios Rex percitus hoſtes,*
Et properat. Fertur ceu cælo fulgur ab alto,
Dum coquit arentes cancri graue ſidus ariſtas:
Non aliter dirus miſerum Rex ipſe Rodulfus
Deiicit innocuum ſtricto mucrone popellum.

CAPVT XVIII

De victoria, quam Rodulfus *per* Bonifacium *cognatum ſuum obtinuit,* & Rodulfi *in Italia regno. Et de* Flamberto *Veronenſi, qui* Berengarium *occidere tentauerat.*

DEderat Rex *Rodulfus Waldradam* ſororem ſuam tam forma quam ſapientia, quæ nunc vſque ſupereſt, honeſtam matronam, coniugem *Bonifacio* Comiti potentiſſimo, qui noſtro tempore Camerinorum ac Spoletinorum extitit Marchio. Hic collecta multitudine, cum *Gariardo* Comite *Rodulfo* Regi in auxilium veniebat, atque vt erar vir tam callidus, quam audax, maluit porius in inſidiis poſitus cum ſuis rei exitum expectare, quam primum belli impetum ſuſtinere. Iam *Rodulfi* pæne omnes milites fugerant, & *Berengarii* dato victoriæ ſigno colligere ſpolia ſatagebant: quum *Bonifacius* atque *Gariardus* ſubito ex inſidiis properantes, hos tanto leuius, quanto inopinatius ſauciabant. Pepercerat *Gariardus* nonnullis, haſta eos & non ferro percutiens, Bonifacius nulli parcens immenſam fecerat ſtragem. Signum itaque victoriæ Bonifacius ceperat, conueniuntque, qui ex *Rodulfi* parte confugerant, perſequenteſque Berengaricos fugam illos inire cogebant. *Berengarius* vero in incognitum a Domino Veronæ perrexit aſylum. Tanta quippe tunc interfectorum ſtrages facta eſt, vt militum vſque hodie permagna raritas habeatur. His ita peractis, regnum ſibi Rex *Rodulfus* potentiſſime ſubiugauit, Papiamque concite veniens, congregatiſque omnibus, *Quoniam*, inquit, *ſuperni muneris largitate mihi contigit deuictis hoſtibus regni ſolium adipiſci: nunc cordi eſt, meum veſtræ regnum fidei commendare, Burgundiamque patriam veterem viſere.* Cui mox Italienſes, *Si bonum tibi*, inquiunt, *videtur, præſto ſumus.* Igitur poſt *Rodulfi* Regis abſceſſum, malo Veronenſes accepto conſilio, vitæ *Berengarii* inſidiari moliuntur: quod *Berengarium* non latuit. Autor autem ac repertor tam ſæui facinoris *Flambertus* quidam erat, quem ſibi, quoniam ex ſacroſancto fonte filium eius ſuſceperat, compatrem Rex effecerat. Pridie vero, quam pateretur, eundem ad ſe *Flambertum* venire præcepit.

CAPVT XIX

De prudenti Berengarii *Regis ad* Flambertum *ſermone, & poculo aureo, quo eum, vt placaret, donauit.*

CVi & ait: *Si mihi tecum hactenus non & multæ & iuſtæ cauſæ amoris eſſent, & quoquo modo, quæ dicuntur, credi poſſent, inſidiari te vitæ meæ aiunt: ſed non ego credulus illis. Meminiſſe autem te volo, quantæcunque tibi acceſſiones & fortunæ & dignitatis fuerunt, eas te non potuiſſe niſi meis beneficiis conſequi. Vnde & hoc animo in nos eſſe debes, vt dignitas mea in amore atque fidelitate tua conquieſcat. Neque vero cuiquam ſalutem ac fortunas ſuas tantæ curæ fuiſſe vnquam puto, quantæ mihi fuit honos tuus. In quo mea omnia ſtudia, omnem operam, curam, induſtriam, cogitationem omnem fixi. Vnum hoc ſic habeto: Si a te mihi ſeruatam fidem intellexero, non mihi tam mea ſalus chara, quam pietas in referenda gratia iocunda.* His expletis, aureum non parui ponderis poculum Rex ei porrexit, atque ſubiunxit: *Amoris ſalutiſque meæ cauſa quod continetur, bibito; quod continet, habeto.* Vere autem & abſque ambiguitate poſt potum introiuit in illum Sathanas. Beneficii quippe præſentis & præteriti immemor, inſomnem illam in Regis necem populos inſtigando pertulit

pertulit noctem. Rex autem nocte illa quemadmodum & ſolitus erat, iuxta eccleſiam non in domo, quæ defendi poteſt, ſed in tuguriolo quodam manebat amœniſſimo. Sed & cuſtodes nocte eadem non poſuerat, nihil ſuſpicans mali.

CAPVT XX

De Berengarii *cæde, perfidia* Flamberti *peracta, & ſanguine eius adhuc in lapide apparente. Et de* Milone *milite, qui* Berengarii *cædem vltus eſt.*

SE primum quatiens ſtrepit
Gallus, quum vigiles facit
Mortales, ſolito ſonat
Et pulſata Deo canit
Iam tunc ænea machina:
Inuitatque docens bene
Lethæum graue ſpernere,
Laudes huic modo reddere,
Qui vitam tribuit, dedit,
Et nobis ſuperam bene
Sanctam quærere patriam.
Hic Rex eccleſiam petit,
Ac laudes Domino canit.
Flambertus *properans volat,*
Quo cum multa ſimul manus:
Vt Regem perimat bonum.
Rex eorum vigil inſcius
Audit dum ſtrepitum, nihil
Formidans, properat citus,
Hoc quid viſere ſit, videt
Armatas militum manus.
Flambertum *vocat eminus.*
Quid turbæ eſt, *ait*: En bone
Vir, quid nunc, quid populus cupit
Armatas teferens manus?
Reſpondit, Vereare nil.
Te non vt perimat ruit,
Sed pugnare libens cupit
Hac cum parte, tuum petit
Mox quæ tollere ſpiritum.
Deceptus properat fide
Rex hac, in medios ſimul
Tunc captus male ducitur:
A tergo hunc ferit impius
Romphæa. Cadit heu pius,
Felicemque ſuum Deo
Commendat pie ſpiritum.

Denique quam innocentem ſanguinem fuderit, quamque peruerſe perverſi egerint, nobis reticentibus lapis ante cuiuſdam eccleſiæ ianuam poſitus ſanguinem eius cunctis tranſeuntibus oſtendens inſinuat. Nullo quippe delibutus aſperſuſque liquore diſcedit. Nutrierat ſibi Rex *Berengarius* familiariter lauteque iuuenem, imo heroem quendam, *Milonem* nomine, memoria ſatis ac laude dignum. Cuius ſi Rex fretus conſiliis eſſet, fortunas ſibi omnes non tantum aduerſarii ſentiuiſſet, niſi quia forte & hoc diuinæ prouidentiæ conſilium fuit, vt aliter fieri non poſſet. Is ſane nocte eadem, qua Rex *Berengarius* deceptus eſt, adhibitis ſibi copiis, nocturnas ei vigiliarum cuſtodias voluit exhibere. Rex vero promiſſionibus *Flamberti* deceptus, *Milonem* ſe non ſolum cuſtodire non ſiuit, verum etiam atque etiam vehementer prohibuit. *Milo* autem ſicut vir fidelis & rectus, ac beneficii ſibi a Rege collati non immemor, quem defendere quia defuit, non potuit, cito acriter vindicare curauit. Tertia quippe poſt Regis necem die, *Flambertum*, eique in tam nefario ſcelere conniuentes, vi captos, ſuſpendio vitam finire præcepit. Fuerunt ſane in hoc viro nonnullæ perfectæque virtutes, quæ Deo propitio ſuis in locis vita comite ſilentio non tegentur.

LIVTH-

LIVTHPRANDI,
TICINENSIS ECCLESIAE LEVITAE,
HISTORIARVM LIBER III,
QVI *ANTIDOSIS* INSCRIBITVR.

OPERIS huius titulum, *Pater ſanctifice*, ſatis te mirari non ambigo. Ais forte, *Quum virorum illuſtrium actus exhibeantur, cur* Antidoſis *ei inſeritur titulus?* Ad quod reſpondeo: Intentio huius operis ad hoc reſpicit, vt *Berengarii* huius qui nunc in Italia non regnat, ſed tyrannizat, atque vxoris eius *Willæ*, quæ ob immenſitatem tyrannidis ſecunda *Iezabel*, & ob rapinarum inſatietatem *Lamia* proprio appellatur vocabulo, actus deſignet, oſtendat, & clamitet. Tanta enim mendaciorum iacula, tanta rapinarum diſpendia, tanta impietatis molimina in me & domum meam, cognationem & familiam gratis exercuere, quanta nec lingua proferre, nec calamus præualet ſcribere. Sit igitur eis præſens pagina *Antidoſis*, hoc eſt *retributio*, dum pro calamitatibus meis τὴν ἀσέβειαν eorum, id eſt, impietatem, præſentibus futuriſque mortalibus denudauero. Nec minus etiam ſanctiſſimis & fortunatis viris pro collatis in me beneficiis *Antidoſis* erit. Ex memoratis ſane aut memorandis nullus inuenitur aut rarus, hoc vno *Berengario* ſcilicet impio excepto, quorum non beneficiis genitores aut genitus vehementer gratulemur. Denique quod in captiuitate ſeu peregrinatione libellus hic conſcriptus dicatur, præſens indicat exulatus. Cœptus quippe in *Franconouord*, qui eſt XX miliariis locus a *Moguntia* diſtans, in *Paxu*, inſula nongentis & eo amplius a Conſtantinopoli miliariis, vſque hodie exaratur. Sed redeamus ad rem.

CAPVT I

Quomodo defuncto Berengario, *&* Rodulfo *ab Italia diſcedente, Hungari Italiam dilaniauerint: & de Papiæ conflagratione, quæ metro deſcribitur, & quomodo, Deo miſerante, capta & deleta non ſit.*

REge *Berengario* defuncto, atque *Rodulfo* abſente, Hungarorum rabies *Salardo* duce totam per Italiam dilatatur, adeo vt muros Papienſis ciuitatis vallo circundaret, ac defixis per gyrum tentoriis, exeundi aditum ciuibus prohiberet. Qui quum his viribus reſiſtere non poſſent peccatis promerentibus, nec munere mulcent,

Clarus ab infuſo diſcedens ſidere Phœbus
Zodiaci primum ſolito conſcendere ſidus
Incipit, & gelidas diſſoluere colle pruinas,
Æolus atque ſuos bis binos mittere flatus,
Hungrorum furibunda manus quum gaudet in vrbem
Flatibus Æoliis adiuta infundere flammas.
Spiritibus validis paruus diffunditur ignis:
Nec iuuat Hungarios ſolis hos vrere flammis,
Vndique conueniunt, mortemque inferre minantur:
Confodiunt telis, calidus quos terruit ignis.
Vritur infelix olim formoſa Papia:
Vulcanuſque ſuos attollens flatibus artus
Templa Dei patriamque ſimul conſcendit in omnem.

Extin.

Extinguunt matres, pueri, innuptæque puellæ.
Sancta cateruatim moritur catechumena plebs, tunc
Præſul in vrbe ſua hac moritur, ſanctuſque ſacerdos,
Nomine qui proprio bonus eſt, dictuſque Ioannes.
Quod fuerat longo thecis in tempore clauſum,
En iacet, hoc aliena manus ne tangeret aurum,
Atque per immenſas diſſoluitur igne cloacas.
Vritur infelix olim formoſa Papia,
Cerneres argenti riuos, paterasque micantes,
Corpora maiorum paſſim combuſta virorum.
Iaſpidis hic precium viridis, rutilique topazi,
Spernitur & ſapphirus, onyx, pulcherque beryllus.
Inſtitor heu faciem nullus deflectit ad aurum.
Vritur infelix olim formoſa Papia.
Lucidus immenſas ſeruat, nec fonte carinas
Ticinus, ſentina ſimul diffunditur igne.

Vſta eſt infelix olim formoſa Papia anno dominicæ incarnationis DCCCCXXIIII, IIII Idus Martii, indictione XII, feria VI, hora III. Quorum memoriam, qui ibidem combuſti ſunt, vos & quicunque legeritis, faciatis vehementer exoro. Verum piiſſimi omnipotentiſque Dei ira, cuius Propheta miſericordiam & iudicium concinit, cuiuſque miſericordia plena eſt terra, vſque ad conſummationem non deſæuit. Nam etſi peccatis promerentibus eſt exuſta, non tamen inimicorum manibus tradita. Impleturque quod Rex & Propheta canit; *Nunquid in æternum proiiciet Deus? aut non apponet, vbi complacitior ſit adhuc? aut in finem miſericordiam ſuam abſcindet, a generatione in generationem? Aut obliuiſcetur miſereri Deus? aut continebit in ira ſua miſericordias ſuas?* Itemque & alius Propheta dicit: *Cum iratus fueris, miſericordiæ reminiſcaris.* Reliquiæ igitur, quæ ſupererant, Hungaris non inuiriliter reſiſtebant, adeo vt lætabundi canerent cum Propheta: *Hæc eſt mutatio dexteræ Excelſi.*

CAPVT II

Quod Papia beati Syri *eiuſdem patroni meritis ſit liberata. Et quod idem beatus* Syrus *Papiam veniens, in ſpiritu prophetico eius affluentiam, & Aquileiæ caſum denuntiarit. Et cur* Ermegarda *poſt* Adelberti *mariti ſui obitum tam potens extiterit.*

ACceſſit ad hoc, magnumque iuuamen præbuit ſanctiſſimi patris noſtri doctoriſque egregii beati *Syri*, cuius in præfata vrbe requieſcunt exuuiæ, interceſſio glorioſa. Ac ne eius vaticinium falleretur, prædicta vrbs Papia, vt caderet, eſt impulſa. Verum miſericorditer a Domino eſt liberata. Miſſus ſiquidem prædicationis gratia a beato *Hermagora* Euangeliſtæ *Marci* diſcipulo Papiam, beatiſſimus pater huiuſmodi eam prophetiæ ſpiritus præſagio honorauit: *Delectare gaudiis, vrbs* Papia, *quia veniet tibi ab æternis montibus exultatio. Non vocaberis minima, ſed copioſa in ciuitatibus.* Et vt hoc eius vaticinium firmius crederetur, Aquileiæ non ignotæ ciuitatis caſum hac eadem hora ſermone huiuſmodi nuntiauit: *Væ tibi*, Aquileia, *quia quum inter impiorum inceſſeris manus, deſtrueris, nec vltra reædificata conſurges.* Quod ita eſſe completum viſibus patens ratio manifeſtat. Aquileia namque prædiues, atque olim ciuitas immenſa, ab impiiſſimo Hunnorum Rege *Attila* capitur, atque funditus diſſipatur, nec vlterius, vt in præſentiarum cernitur, eleuatur. Papia vero, vt vir ſanctiſſimus dixerat, copioſa & appellatur & cernitur: non ſolum quippe vicinas, ſed & longe poſitas præcellit opibus ciuitates. Quid alias

memorem, quum ipſa inſignis, & toto orbe notiſſima Roma hac inferior eſſet, ſi pretioſa beatiſſimorum Apoſtolorum corpora non haberet? Patet igitur, quod hanc interceſſio beatiſſimi patroni noſtri Syri eripuit, qui eam tam veridico ac pretioſo præſagio honorauit. Exuſta deniquePapia,factaque per Italiam non modica præda, Hungari ad propria reuertuntur. Hoc eodem tempore defuncto *Adelberto* Eporegiæ ciuitatis Marchione, vxor eius *Ermegarda*, *Adelberti* præpotentis Tuſciæ Marchionis & *Bertæ* filia, totius Italiæ principatum obtinebat. Cauſa autem potentiæ eius hæc erat, quoniam, quod dictu etiam fœdiſſimum eſt, carnale cum omnibus non ſolum Principibus, verum etiam cum ignobilibus commercium exercebat.

CAPVT III

Quod Regi Rodulfo, a Burgundia regreſſo, Ermegarda paulo poſt rebellis extiterit, ita vt cum Italienſibus Papiam tenuerit. Et quomodo Rodulfus illuc tetenderit. Et quomodo aſtu Ermegardæ Rodulfus ſuos deſerens, ad eam noctu vt transfuga venerit, & quomodo mane a ſuis quæſitus ſit: & re cognita, Mediolanum milites eius fugerint. Item quomodo Italienſes Hugonem acceſſerint.

PEr idem tempus Rex *Rodulfus* e Burgundia rediens in Italiam venit: defunctoque Berengario, regnum potenter obtinuit. Poſt autem aliquot dies Italienſes omnes cœperunt inter ſe diſſidere. Zelo quippe non modico propter *Ermegardæ* pulchritudinem iuxta carnis huius putredinem trahebantur, eo quod ea ſtuprum aliis præbebat, aliis denegabat. Vnde factum eſt, vt prædiues Mediolanenſis Epiſcopus, nonnullique alii Regis *Rodulfi* partibus fauerent. Cum *Ermegarda* vero tot ſimul rebelles aderant, quot ipſam etiam regni caput Papiam non inuiriliter defenderent. Factum eſt autem, vt Rex *Rodulfus* collectis copiis Papiam contenderet, caſtra metatus quinto miliario ab vrbe, eo in loco, quo Ticinus ſimul & magnus ille Padus conueniunt: in cuius laudibus *Maro* ſic canit,

> *Fluuiorum rex Eridanus.* Idem:
> *Corniger Heſperidum fluuius regnator aquarum.*

Ermegarda, vt non incallida, *Rodulfo* Regi huiuſmodi noctu per memorati alucum fluuii mandata tranſmiſit: *Si te perdere vellem, iam longo tempore extinctus eſſes. Tui quippe omnes te deſerere, meque ardenter adire, ſi meum modo adſit velle, contendunt. In his enim es locis, in quibus captus vinctuſque eſſes, ſi eorum iamdudum conſiliis paruiſſem.* Talibus Rex legationibus non ſolum credulus, verumetiam territus, nuntiis remiſſis, ſe acturum quicquid ea conſuleret, remandauit. Nec mora, ſequenti nocte *Rodulfus* clam cuſtodibus dimiſſis omnibus, dimiſſo tentorio, lecto etiam bene compoſito, lintrem ingreſſus ſuos deſeruit, atque ad *Ermegardam* quantocius properauit. Igitur mane facto, magno ſilentio Regis milites tentorium circuibant: venientibus vero Principibus, non parua inter eos admiratio erat, quur præter ſolitum Rex hora huiuſmodi dormitaret. Quumque ſtrepitu, vt ſpadones quondam Holofernem, euigilare niterentur, nullum, quemadmodum ipſe, dabat reſponſum. Introeuntibus autem tentorium, nihilque reperientibus, raptum hunc alii, interfectum alii clamitabant. Nemo tamen, quod transfuga fieret, animaduertere poterat. Verum dum hac admiratione fluctuarent, nuntius venit, qui diceret Rodulfum Regem ſuper eos cum aduerſariis eorum velle irruere. Qui mox animo conſternati, tam celeri fuga cœperunt diſcedere, vt non hos currere, ſed ſi videres, diceres tranſuolare. Quumque Mediolanum,

tutum

tutum ſcilicet ad locum, perueniſſent, conſenſu omnium ***Lanthbertus*** Archiepiſcopus ***Hugoni*** potentiſſimo & ſapientiſſimo prouincialium Comiti mandat, regnum vt ***Rudolfo*** auferat, ſibique potenter obtineat. Erat enim longo ex tempore multis argumentis & ipſe periclitans, ſi forte regnum poſſet obtinere Italicum. Hic enim ***Berengarii*** iam nominati Regis tempore cum multis in Italiam venerat. Sed quia regnandi tempus nondum ei aduenerat, a ***Berengario*** territus eſt atque fugatus.

CAPVT IV

Quomodo Rodulfus *in Burgundiam reuerſus*, Burchardum *ſocerum ſuum ad auxilium adduxerit. Et qua ratione idem* Burchardus *ſit Mediolanum profectus, & ibidem honorifice ſuſceptus, & de eius morte tractatum. Qui Mediolano rediens, Nouariam venit: vbi & ab Italienſibus cum omnibus ſuis occiſus eſt. Et* Rodulfus *Burgundiam repetiit.* Hugo *vero Comes prouinciæ Piſas appulſus eſt, vnde Papiam venit, & Rex Langobardorum ſit.* Wido *autem*, Berthæ *filius*, *Tuſciæ præficitur.*

R***odulfus*** denique quum infidelitate ſuorum prænominatos aduerſarios ſuperare non poſſet, in Burgundiam profectus, ***Burchardo*** Sueuorum Duci, cuius ſibi filiam coniugio copulauerat, denuntiat, vt ſibi in auxilium veniat. Qui collectis copiis, cum Rodulfo confeſtim conuenit in Italiam. Quumque perueniſſent Eporegiam, ***Rodulfum Burchardus*** ita conuenit: ***Ipſe ego vt legationis obtentu Mediolanum proficiſcar, non abſurdum videtur. Hac occaſione vrbem explorare, atque eorum potero cognoſcere voluntatem.*** Profectus itaque quum iam Mediolanum perueniſſet, priuſquam vrbem ingrederetur, ad beati pretioſique martyris ***Laurentii*** eccleſiam orationis gratia declinauit: ſed, vt aiunt, non tantum petitionis gratia, quantum alterius rei cauſa. Dicunt enim, quia prope ciuitatem eſt eccleſia, miro atque pretioſo opere fabricata, eum ibidem munitionem conſtruere velle, qua non ſolum Mediolanenſes, ſed & plures Italiæ Principes coercere decreuiſſet. Inde vero exiens, quum iuxta murum ciuitatis equitaret, lingua propria, hoc eſt Teutonica, ſuos ita conuenit: ***Si Italienſes omnes vno vti tantummodo calcari, informeſque non fecero equas caballicare, non ſum Burchardus: fortitudinem ſiquidem muri huius ſeu altitudinem, qua ſe muniri confidunt, nihili pendo: iactu quippe lanceæ meæ aduerſarios de muro mortuos præcipitabo.*** Hoc autem eo dicebat, quoniam neminem aduerſariorum ſuæ ibi linguæ gnarum eſſe putabat. Verum ſuo omine non bono quidam iſtic aderat, quanquam pannoſus & deſpectus, eius tamen loquelæ ſcius, qui omnium horum ***Lanthberto*** Archipræſuli celer factus eſt nuntius: qui vt erat ingenio pollens, ***Burchardum*** non deſpexit, ſed eum alio animo ſuſcipiens, mirabiliter honorauit: ſed & inter cetera, quaſi hoc eſſet priuilegium amoris, conceſſit ceruum, quem is ſuo in brolio venaretur, quod nulli vnquam niſi chariſſimis magniſque conceſſit amicis. ***Lanthbertus*** interea Papienſes omnes nonnulloſque Italiæ Principes ad ***Burchardi*** necem inuitat, eumque tamdiu tenuit, donec congregatos eſſe omnes ſperaret, qui eum occidere deberent. Factum eſt igitur, vt ***Burchardo*** Mediolano diſcedente, Nouariam die perueniret eadem. Quumque iſtic nocte tranſacta diluculo ſurgeret, Eporegiam tendens ciuitatem, Italicæ ſuper eum irruentes ſubito apparuere phalanges. Quas contra non vt vir bellicoſus properat, verum mox fugam inceptat. Et quoniam ſecundum beati ***Iob*** ſententiam, ***terminus eius conſtitutus præteriri non poterat***, & fallax equus ad ſalutem, in foſſam, quæ muros

circuit ciuitatis, equus decidens eum proiecit: vbi & ab irruentibus Auſoniis confoſſus lanceis vitam morte pommutauit. Sui denique hoc videntes, quoniam alio non poterant, intra eccleſiam ſanctiſſimi confeſſoris *Gaudentii* confugiunt. Auſonii itaque, vt ex *Burchardi* minis non mediocriter inflammati atque indignati, eccleſiæ fores frangunt, omneſque in ea repertos, ſub ipſo etiam altari confodiunt. Quod *Rodulfus* vt audivit, Italiam dereliquit, & Burgundiam percitus venit. Hæc itaque dum aguntur, *Hugo* Arelatenſium ſeu prouincialium Comes nauim conſcenderat, & per Tyrrhenum mare in Italiam feſtinabat. Deus itaque, qui hunc in Italia regnare cupiebat, proſperis eum flatibus breui Alpheam, hoc eſt Piſam, quæ eſt Tuſciæ prouinciæ caput, duxerat: de qua ſic *Maro*; *Alpheæ ab origine Piſæ*. Quumque eodem perueniſſet, affuit Romani Papæ *Ioannis* ſcilicet Rauennatis nuntius. Affuerunt etiam pæne omnes Italienſes nuntii, qui hunc, vt ſuper eos regnaret, inuitabant. Is autem, vt erat longo ex tempore hæc cupiens, percitus venit Papiam, cunctiſque conniuentibus regnum ſuſcepit: poſt paululum Mantuam abiit, vbi & *Ioannes* Papa ei occurrens, fœdus cum eo percuſſit. Quo tempore *Berta* matre *Hugonis* Regis mortua, *Wido*, filius eius, quem ex *Adelberto* genuerat, ſicut prædiximus, Tuſciæ Marchiam tenebat, qui *Maroziam* ſcortum Romanum ſibi vxorem acceperat.

CAPVT V

De plurimis Regis Hugonis *virtutibus libidine fœdatis. De duobus filiis eius. De amicitia eius cum* Henrico *Imperatore. De patre* Liuthprandi, *huius operis autoris, ad Imperatorem Græcum ab* Hugone *miſſo. De duobus canibus Imperatori miſsis, qui eum dilaniare parabant. Et de patre, quur tam magnifice ſit ab Imperatore ſuſceptus.*

FVit autem Rex *Hugo* non minoris ſcientiæ, quam audaciæ, nec inferioris fortitudinis, quam calliditatis, Dei etiam cultor, ſanctæque religionis amatorum amator: in pauperum neceſſitatibus curioſus: erga eccleſias ſolicitus, religioſos philoſophoſque viros non ſolum amabat, verum etiam fortiter honorabat. Qui etſi tot virtutibus clarebat, mulierum tamen illecebris eas fœdabat. Hic ex Francorum genere, ex genere Teutonicorum vxorem acceperat nomine *Aldam*, quæ filium ei genuerat nomine *Lotharium*. Habuerat ſane tunc temporis ex quadam muliere nobiliſſima, vocabulo *Wandelmoda*, filium, nomine *Hubertum*, qui nunc vſque ſupereſt, & Tuſciæ prouinciæ potens Princeps habetur. Cuius acta, Domino propitio, ſuis in locis exponentur. *Hugone* igitur Rege conſtituto, ſicut vir prudentiſſimus, quocunque terrarum cœpit nuntios ſuos dirigere, multorumque Regum ac Principum amicitiam quærere: *Henrici* præſertim famoſiſſimi Regis, qui, vt ſupra memorauimus, Baioariis, Sueuis, Lotharingis, Francis atque Saxonibus imperabat. Hic etiam Sclauorum gentem innumeram ſubiugauit, ſibique tributariam fecit. Primus etiam hic Danos ſubiugauit, ſibique ſeruire coegit: ac per hoc nomen ſuum multis nationibus celebre fecit. Rex igitur *Hugo*, quum Reges ac Principes amicos circumcirca acquireret, ſtuduit nomen ſuum etiam Argiuis, longe a nobis poſitis, notum facere. Imperabat vero his tunc temporis memoria ſatis & laude dignus *Romanus* Imperator, liberalis, humanus, prudens ac pius: cui tum propter morum probitatem, tum propter linguæ vrbanitatem genitorem meum direxit nuntium. Qui quum eodem perueniſſet, inter cetera, quæ Imperatori *Romano* Rex *Hugo* miſerat munera, duxit duos canes, quales in eadem patria non ſunt alicui viſi. Qui quum ante eius præſentiam adducti fuiſſent, niſi multorum brachiis conſtricti fuiſſent, eum protinus morſibus

morſibus laniaſſent. Puto enim, quod dum hunc Græcorum more theriſtro opertum, habituque inſolito viderunt indutum, non hominem, ſed monſtrum aliquod putauerint. Denique magno cum honore ab eodem ſuſceptus eſt Imperatore. Nec tam pro rei nouitate, aut munerum magnitudine, quantum quoniam, dum præfatus genitor Theſſalonicam veniſſet, Slauorum quidam, qui rebelles Imperatori *Romano* extiterant, terramque eius depopulabantur, ſuper eum irruerunt. Verum Dei actum eſt pietate, vt eorum Principes viui nonnullis mortuis caperentur. Quos dum præſentaret Imperatori, immenſa affectus eſt lætitia, magnoque ab eo genitor munere donatus, ad *Hugonem* Regem, qui ſe illuc tranſmiſerat, rediit lætus. Poſt reditum vero eius, paucis interpoſitis ſolibus, languore correptus monaſterium petiit, ſanctæque conuerſationis habitum ſumpſit, in quo poſt dies quindecim mortuus me paruulo derelicto migrauit ad Dominum. Nunc autem quoniam Imperatoris *Romani* mentio facta eſt, quis fuerit, qualiterue ad imperii culmen peruenerit, hic non abſurdum mihi videtur referre.

CAPVT VI

De leone ferociſſimo, quem Romanus *qui poſtea imperauit, fortiſſime peremit, & de ſocii eius pauore.*

IMperante quoque *Leone*, *Conſtantini* huius genitore, *Romanus* iſte Imperator quanquam πτωχὸς, id eſt, pauper, ab omnibus tamen χρήσιμος, id eſt, vtilis, habebatur. Erat autem ex medioctibus ipſis, qui nauali pugna ſtipendia ab Imperatore acceperant. Qui quum ſæpius & iterum εἰς τὴν μάχην, id eſt, in pugna, nonnulla χρήματα, id eſt, vtilia, faceret, a ſibi præpoſito adeo honoratus eſt, vt primus nauium fieri mereretur. Quadam autem nocte, dum Saracenos exploratum abiret, eſſetque in eodem loco palus, atque arundinetum non modicum, contigit leonem ferociſſimum ex arundineto proſilire, ceruorumque multitudinem in paludem demergere, vnumque eorum capere, ſicque rabiem ventris mitigare. Ῥωμανὸς δὲ τῶν αὐτῶν, id eſt *Romanus* autem eorundem, ſonitum audiens, timuit valde. Putauit enim multitudinem Saracenorum eſſe, qui conſpectum ſe fraude aliqua vellent perimere. Mane autem primo exurgens, quum diligentiſſime omnia conſideraret, conſpectis veſtigiis εὐθέως, id eſt, confeſtim, quid hoc eſſet, agnouit. Leone itaque in arundineto commorante, *Romanus* Græcum ignem, qui nullo præterquam aceti liquore extinguitur, vndique per arundinetum præcepit iactari. Erat autem in arundineto acetuus arundinibus plenus, in quem leo confugiens, illo ab igne eſt ſaluatus. Ventus quippe contraria ex parte flans, ignem, ne ad acetuum vſque perueniret, amouit. *Romanus* præterea poſt ignis extinctionem, vno tantum cum aſſecla, enſem ſolum dextera, ſiniſtra autem pallium geſtans, locum omnem peragrans luſtrat, ſi forte os ex eo vel ſignum aliquod reperiret. Iam vero quum in eo eſſet, vt nihil inueniens repedaret, quid hoc monſtri eſſet, quod acetuus ille ſit ab igne ſaluatus, ſtuduit viſere. Quumque duo prope aſſiſterent, ſecumque rebus ex nonnullis fabularentur, leo hos tantum audiuit, quoniam quidem ob caligantes oculos παρὰ τῷ καπνῷ, id eſt, ob fumum, videre non potuit. Volens igitur leo animi ſui feritatem, quam ab igne conceperat, in hos euomere, ſaltu rapidiſſimo, qua illorum voces audierat, inter eos proſiliit. *Romanus* vero, non vt ſuus aſſecla pauitans, ſed ea potius mente conſiſtens, vt etſi fractus caderet orbis, impauidum ruinæ ferirent, pallium, quod manu geſtabat, inter brachia miſit. Quod dum pro homine leo diſcerperet, *Romanus* hunc a tergo totis viribus inter clunium iunctutas enſe percuſſit Qui diſſociatis diuiſiſque cruribus quia ſtare non poterat, penitus cecidit. Leone igitur interfecto, *Romanus* ſeminecem aſſeclam ſuum ſolo ſtratum eminus vidit, quem & vocare voce præcipua cœpit. Sed quum nullum da-

ret omnino reſponſum, idem *Romanus* propter eum aſtitit, pedeque pulſans, *Surge*, inquit, *miſer*. Qui conſurgens, præ admiratione, dum leonis immanitatem conſpiceret, non habuit vltra ſpiritum. Stupebant autem omnes, de iſto *Romano* hæc audientes. Vnde factum eſt, vt tam pro ceteris, quam pro præclaro hoc præſenti facinore non multo poſt a *Leone* Imperatore tanto donaretur honore, vt omnes naues ipſius eſſent in manibus, eiusque iuſſionibus obedirent.

CAPVT VII

De iis, qui Leoni *Imperatori ſucceſſerunt, &* Conſtantini *morte, ac* Romani *per ſtratagema & aſtum ad imperium euectione.*

LEo denique, Græcorum piiſſimus Imperator, cuius ſupra fecimus mentionem, corporis humani debitum ſoluens, viamque carnis vniuerſæ ingrediens, regni ſui heredem, *Alexandrum* fratrem germanum, vnicumque filium *Conſtantinum*, qui nunc vſque ſupereſt, & feliciter regnat, paruulum, & (vt Græci aiunt) ἄλαλον, id eſt, mutum, & infantem dereliquit. Quibus ad tuendum palatium, tutandamque rem priuatam, vt iſtic moris eſt, eunuchum officio † *Parachimmenon* dedit. *Phocam* vero Domeſticum maiorem, hoc eſt terreſtris ducem exercitus, fecit. *Romanum* autem non claro natalium ortu, ſed cordis magnanimitate nobilem, naualis exercitus principem ordinauit. *Alexander* poſt modicum defunctus, ſoli *Conſtantino* paruulo imperium dereliquit. Denique tempore, quo magnus Imperator *Leo* migrauit ad Chriſtum, *Phocas*, præfatus Domeſticus, terreſtris dux exercitus contra *Simonem* Bulgarorum Regem copias duxerat, eique Conſtantinopolim venire cupienti non inuiriliter repugnabat. *Romanus* vero, vt non incallidus, audito Imperatorum, hoc eſt *Leonis* atque *Alexandri* interitu, haud longe ab vrbe collecto claſſium exercitu fugit, atque in inſulam patuam iuxta Conſtantinopolim, ita vt e palatio videri pæne poſſet, ratibus collectis aduenit: ad palatium autem minime transfretauit, laudesque iuxta conſuetudinem Porphyrogenito minime decantauit. Quæ res eunucho *Parachimmeno*, cunctisque Conſtantinopoleως Principibus ſtuporem timoremque non paruum attulit. Internuntiis itaque, quid hoc monſtri ſit, quod Regem non adierit, laudesque debitas non ſoluerit, ſciſcitantur. His a *Romano* reſpondetur, quod propriæ vitæ timens palatium declinarit, & adiecit, quod ſi *Parachimmenos* ceteris cum Principibus ſe non adiret, vitamque iureiurando promitteret, mox ſe ad Cretenſium Saracenorum Regem conferret, regnumque Argiuorum ſui auxilii fortitudine debellaret. Quod quam callide dixerit, exitus declarabit. Igitur quod præfati ſumus Principes terrore compulſi, ignorantes, quod lateret anguis in herba, omnes huic fiducialiter adeunt, quod mandauerat gratanter cupientes implere. Quos omnes non malo conſilio accepto proiectos in ſentinam ligat: ſicque ſecurus ad vrbem magno cum comitatu feſtinat, hisque, quos ſuſpectos habuerat, palatium purgat, ſuæ parti parentes ibi collocat: rectorem, magiſtros, patricios, logotheum, eparchon, κοιτωνίτας cubicularios, protoſpatharios, ſpatharios, ſpatharocandidatos, παραθαλασσίους facit: ceteros, vt diximus, abdicat. Qui etiam vt cœptum opus firmius patraret, cum Porphyrogeniti matre † *Zoizone* nomine, Venerea eſt dulcedine iunctus. Tota mox ciuitas coronatur, & *Romanus* pater *Baſileos* appellatur.

† *forte* παρακοιμώμενον

CAPVT

CAPVT VIII

De Phoca *altero ex Principibus aulæ, qui audito, quod* Romanus *eſſet ad imperium euectus, victoriam Bulgaris ſponte conceſſit, cum multa ſuorum ſtrage fugiens: quocirca a* Romano *captus oculis priuatur. De* Simeone *Bulgarorum Rege ex monacho, cuius filius* Baianus *magica arte homines in lupos vertit. Item de* Helena *ſeu* Irena, *quæ* Conſtantino *Imperatori nupſit.*

CVm Bulgaris præterea pugnanti *Phocæ* Domeſtico, qui & ipſe *pater Baſileos* ardenter fieri cupiebat, in ipſo bello iam de hoſtibus triumphum tenenti, quid a Romano actum ſit nuntiatur. Qui mox animo conſternatus, nimio dolore compulſus, victoriæ ſignum, quo hoſtes inſequebatur, proiecit, terga vertit, fugam ſuos inire fecit. Reparant itaque Bulgari *Simeonis* hortatu animos, & quos prius aduerſo Marte fugarat, proſpero poſtmodum inſequuntur, tantaque tunc Argiuorum ſtrages efficitur, vt longo poſt tempore campus plenus oſſibus videretur. Omni denique cum feſtinatione iam nominatus *Phocas* Domeſticus Conſtantinopolim redit, palatium ingredi cupit; & arte fieri *pater Baſileos* ſatagit. Sed quia conſilii vis expers mole ruit ſua, & (vt *Flaccus* dicit) Dii rem temperatam prouehunt in maius, a *Romano* Domeſticus iſte capitur, atque vtroque lumine priuatur. Bulgaris non minima vis augetur, iisque Græcos depopulandi viciſſitudo dupla rependitur. Tunc etenim *Simeonem* ἡμίαργον, id eſt, ſemigræcum, eſſe aiebant, eo quod a pueritia Byzantii Demoſthenis rhetoricam, Ariſtotelisque ſyllogiſmos didicerit. Poſt hæc autem relictis artium ſtudiis, vt aiunt, conuerſationis ſanctæ habitum ſumpſit: verum paulo poſt regnandi cupiditate deceptus, ex placida monaſterii quiete ad ſæculi procellam tranſiit, elegitque potius apoſtatam *Iulianum*, quam beatiſſimum *Petrum* cæleſtis regni clauigerum imitari. Qui duos filios habuit, vnum nomine *Baianum*, alterum, qui nunc vſque ſupereſt, potenterque Bulgaris principatur, nomine *Petrum*. *Baianus* autem adeo fertur didiciſſe magicam, vt ex homine fieri lupum, & quamcunque vellet aliam cerneres feram. *Romanus* præterea eodem, quo *pater Baſileos* conſtitutus eſt anno, filiam ſuam *Helenam* Imperatori paruulo, ſuo Domino, *Conſtantino* Porphyrogenito coniugem dedit. Porphyrogenitum autem non in purpura, ſed in domo, quam *Porphyram* ſuperius diximus nominatam, appello: vt videre eſt libro primo pluribus capitibus. De æde autem ſacra, quam ædificauit, hoc addi poteſt, quod ipſam νέαν, hoc eſt, *nouam*, alii vocant: alii vero ἐννέαν, quod lingua noſtra *nouennalem* ſonat, appellant; eo quod ibidem horarum eccleſiaſticarum machina nouem pulſata ictibus ſeu vocibus ſonet.

CAPVT IX

De oratione Romani *ad Principes Romanos, poſtquam Imperator conſtitutus eſt. De humilitate proſapiæ* Romani, *qui* Chriſtophorum *filium ſuum inique* Conſtantino *Imperatoris filio in imperii aditione prætulit: quam iniuriam Deus morte* Chriſtophori *vltus eſt. De* Conſtantini *Prophyrogeniti religione & exercitatione, paceque cum Bulgaris per* Irenam *facta.*

SEcundo itaque, quo *pater Baſileos* conſtitutus eſt anno, *Romanus* conuocatos ad ſe Principes ita conuenit; *Romanæ dignitatis* ἄρχοντες, id eſt, *Principes, quoniam vobis conſultis non ſolum, inquam,* pater Baſileos

leos *ſum conſtitutus, verum etiam ſanctiſſimi Imperatoris fidelitati* γλαυκώπιδος *Helenæ*, id eſt, *virides oculos habentis*, *coniunctione ſociatus; hic aliquo imperialis ornatus indicio monſtrari dignum in corpore reor, quod celebratur a populis ex nomine dignitatis.* Iudicatum denique a populo, communique decretum eſt conſilio, vt quia tantæ erat dignitatis, & λευκώλενον filiam ſuam *Helenam* Imperator ei copularat, rubricatarum pellium caligis, vt iſtic Imperatorum moris eſt, vteretur. Sed ne hoc quidem ſatis ei viſum fuit: ſiquidem poſt vnius anni ſynaxin, quum amplioris iam potentiæ eſſet, talibus aggreditur eoſdem Principes ſermonibus: *Quoniam communi veſtro iudicio definitum eſt, imperialibus me vti caligis*, περίφαντοι ἥρωες, id eſt, *nobiliſſimi heroes, veſtræ autoritatis beneuolentia, quæ contuliſtis, mihimet videntur pretioſa; diligentius vero conſideranti riſum mouere videntur: illi enim facile ad riſum turbas illiciunt, qui variis ſeſe depingunt coloribus. Denique riſum non ſolum aliis, ſed & mihiipſi mouent, dum pedibus Imperatorem, capite communem videor imitari plebem. Namque comœdiæ mimus quiſque melior. Igitur aut coronam præbete, aut caligas, quibus ridiculus populo videar, auferte.* Hoc plane dicto, magis autem qua cunctis præerat poteſtatis autoritate, omnium iudicio coronam recepit, & caligarum decorem minime perdidit. Huius miretur prudentiam nemo, ſed laudes referat Deo cordis ex intimo, qui erigit eliſos, ſoluit compeditos, cuius in manu calix vini meri plenus mixto inclinans ex hoc in hoc. Is autem humili erat proſapia, ex Armeniorum ſcilicet gente oriundus, neque ſolum mente conceperat futurum, ſe Regis in aula eſſe, nedum imperialia ſceptra tenere, ſed quod propheriſſa *Anna* dicit, *Dominus pauperem facit & ditat, humiliat & ſubleuat, ſuſcitat de puluere egenum, & de ſtercore eleuat pauperem, vt ſedeat cum Principibus, & ſolium gloriæ teneat. Domini enim ſunt cardines terræ*, &c. Regi itaque immortali, inuiſibili, ſoli Deo honor & gloria per cuncta ſæculorum ſæcula, Amen. Denique *Romano* Imperatore conſtituto, *Chriſtophorum*, quem ante imperii dignitatem habuerat, Imperatorem conſtituit. Poſt imperii vero ſui ordinationem vxor eius filium ei peperit, nomine *Stephanum.* Rurſus concepto fœtu alium ei peperit, nomine *Conſtantinum.* Quos omnes Imperatores conſtituens, contra ius fasque, & ſecum *Chriſtophorum* primogenitum Domino ſuo Imperatori *Conſtantino* Porphyrogenito præpoſuit: adeo plane, vt procedentes ad publicum, ad ſanctam *Sophiam* ſcilicet, vel ad Βλαχέρνας, ſeu, *ad ſanctos Apoſtolos*, *Romanus* cum *Chriſtophoro* primogenito præcederet: *Conſtantinus* Porphyrogenitus, & duo cæteri ſequerentur. Quod quam indigne iuſtus iudex pertulerit, vltio ſubſequens declarauit. Nam poſt modicum *Chriſtophorus* defunctus eſt. *Conſtantinus* itaque Porphyrogenitus tum orationi tum lectionibus vacans, totum ſe Domino commendabat, opere manuum victum quæritans, ſane τὴν ζωγραφίαν, id eſt, *picturam*, perpulchre exercebat. Eodem tempore *Simeon* cum Bulgaris Argos cœpit vehementer affligere. Quem *Romanus* filii ſui *Chriſtophori* filia filio illius *Petro*, qui nunc vſque ſupereſt, vxore data, ab incœpto furore compeſcuit, ſibique fœdere placito ſociauit. Vnde & puella mutato nomine εἰρήνη, id eſt, *Pax*, eſt vocata, eo quod per eam inter Bulgaros & Græcos pax ſit firmiſſima conſtituta.

CAPVT X

De Walberto *&* Gezone *Papienſibus, qui ſeditionem contra* Hugonem R*egem concitauerunt, & de* Hugonis *concione.*

His temporibus *Walbertus* & *Gezo*, prænomine *Euerhardus*, Papiæ præpotentes iudices erant. Cauſa autem potentiæ *Walberti* hæc erat. Quoniam Cumis ditiſſimo in loco filium ſuum *Petrum* Epiſcopum fecit: *Razam* vero

vero natam ſuam, *Gileberto* Comiti palatii coniugio ſociauerat. Ea tamen tempeſtate vterque defunctus erat. Ticinenſis itaque, qui & Papienſis, populus omnis ad hunc conuenerat, cauſasque omnes & controuerſias ante eum decidebat. Participatione denique huius potentiæ memoratus *Gezo*, prænomine *Euerhardus*, quoniam affinitate quadam ei iungebatur, præpotens habebatur: qui nobilitatem ſuam prauis moribus deturpabat. Fuit enim ambitioſus nimis, cupidus, inuidus, ſeditioſus, iuris corruptor, præceptorum Dei immemor. Quod Deus non paſſus eſt abire inultum. Et ne diutius protraham ſermonem, Catilinæ omnino ſimilis, qui ſicut conſulem & Reipub. defenſorem *Marcum Tullium Ciceronem* conabatur occidere, ita & hic Regem *Hugonem* morti molitus eſt tradere. Quadam enim die, dum nihil mali ſuſpicans Rex *Hugo*, Papiæ cum paucis degeret, hic ſeditione facta voluit ſuper eum irruere: ſed *Walberto* (qui non tam ferocis animi erat) remorante tardatus eſt. Nec minus etiam eos Rex *Hugo* ſuis rhetoricis ac melle dulcioribus eloquiis ab incepto furore compeſcuit. Dum enim ſeditionem ſuper ſe exortam, atque in domum *Walberti* congregatam eſſe cognoſceret, huiuſmodi omnes per internuntios ſermone conuenit: *Quid eſt, viri fortes, quod tam ſubito, tamque inſperate contra Dominum, imo & Regem veſtrum commoti eſtis? Si quippiam quod diſpliceat actum eſt, conſolidetur. Neque enim ſera emendatio reprehendi poteſt, præſertim ſi nulla negligentia prætermiſſa eſt.* His auditis cuncti animi furorem mitigarunt. Solus *Gezo* in qua prius fuerat proteruia manens, operam dabat, vt omnes ſuper Regem irruerent, eumque turpiſſima morte trucidarent. Verum diſponente Deo, affectus eius prauus effectum habere non potuit. Reuerſi igitur ad Regem nuntii, prout viderant & audierant, enarrauerunt.

CAPVT XI

De Walberti *&* Gezonis *captorum ſuppliciis, prudentia* Hugonis *& virtute* Samſonis, *& fabula* Tireſiæ, *quur cæci vitales ſint, & de* Hilduini *&* Ratherii *Epiſcoporum ambitione.*

VErum Rex *Hugo* hæc omnia quaſi pro nihilo mente ſubdola ducens, Papia egreſſus, longe alio properare feſtinat, miſſisque circumcirca literis, milites ſuos ad ſe venire præcepit. Quos inter *Samſon* præpotens Comes aduenerat, qui iam dicto *Gezoni* inimiciſſimus erat. Is denique vt Regem vidit, ita eum conuenit: *Solicitum te equidem de vrbanis rebus contra te tumultuoſe & moleſte his diebus actis intueor: verum ſi me audis, mihique obtemperas, ſuis ipſi capientur laqueis. Alter enim, qui melius conſilium dare poſſit, quam ego, non facile poteſt inueniri: tibi certe nemo melius dabit. Vnum tamen peto, vt dum capti fuerint mea opera,* Gezo *cum omni ſua* ὑποστάσει *id eſt, ſubſtantia meis tradatur in manibus.* Quem dum dari ſibi a Rege audiuit, adiecit, Leo *Ticinenſis Epiſcopus ciuitatis* Walberto *&* Gezoni *non habetur amicus. Hi ſane quibuſcunque poſſunt ei modis aduerſantur. Scitis denique, moris eſſe, Regi ab aliis locis Papiam tendenti ciues fortiores extra vrbem occurrere. Mandate itaque clam Epiſcopo, vt dum ſtatuto tempore Papiam veneritis, & ipſi nobis extra vrbem obuiam venerint, portas ciuitatis omnes ſerari faciat, clauesque ſibi ipſe retineat, vt dum capere eos cœperimus, nec in vrbem confugere, nec ab vrbe auxilium poſſint expectare.* Quod & factum eſt. Nam dum ſtatuto tempore Rex Papiam tenderet, & memorati ei obuiam exirent, Epiſcopus libenter, vt ei imperatum fuerat, fecit. Rex itaque omnes capere, vt Samſon conſilium dederat, fecit. Confeſtim igitur *Gezo Samſoni* traditus, vtroque lumine priuatur, & lingua, quæ in Regem blaſphemiam dixerat, ei abſcinditur. O factum bene, ſi ſicut cæcus, ita & mutus cunctis extitiſſet temporibus. Sed o ſcelus! Quoniam lingua abſciſſa loquelam

non perdidit, ſecundum Græcorum fabulas oculorum priuatione vitam ſibi protelauit, quæ multis ad perniciem vſque in præſentem diem eſſe non deſinit. Fabulam vero, quur cæci plurimum viuant, ſecundum Græcorum ineptiam his inſeramus, quæ talis eſt, ζεὺς καὶ Ἥρα, &c. hæc eſt interpretatio, Iupiter & Iuno contenderunt de amoribus, vter plures libidines haberet in coitu. Et tunc *Tireſiam Euri* filium quæſiuerunt. Ille enim in vtraſque naturas tranſmutatus erat, quia draconem calcauerat. Hic ergo contra Iunonem pronuntiauit. Iuno irata cæcauit eum. Iupiter autem donauit ei multos viuere annos, & quæcunque diceret, diuinando dicere. Sed redeamus ad rem. *Gezone*, vt prædiximus, membris defœdato, ſubſtantia illius diripitur. Ceteri complures cuſtodiæ mancipantur. *Walbertus* poſtridie capite truncatur, theſaurus cuius infinitus diripitur. Vxor eius capitur, & vt theſauros occultos tradat, diuerſis cruciatibus laniatur. Creuit extunc non ſolum Papiæ, ſed & per omnes Italiæ fines Regis timor. Neque hunc vt Reges ceteros flocci pendere, verum modis omnibus honorauere. Eodem tempore *Hilduinus* Laudocienſis eccleſiæ Epiſcopus propria ſede expulſus, ad *Hugonem* Regem, cui affinitatis linea iungebatur, in Italiam venit. Qui honorifice ab eo ſuſceptus, Veronenſem ei Epiſcopatum ad ſtipendii conceſſit vſum. Factum eſt autem, vt poſt paululum *Lambertus* Archiepiſcopus moreretur, & hic loco eius Mediolani Epiſcopus ordinaretur. Venerat autem cum præfato *Hilduino* monachus quidam, *Ratherius* nomine, qui ob religionem ſeptemque liberalium artium peritiam Veronæ Epiſcopus conſtituitur: vbi & *Milo*, de quo ſupra commemorauimus, Comes habebatur.

CAPVT XII

Qualiter Ioannes *Papa ſit captus, cuſtodiaque in qua moriturus erat, traditus. Qua munitione vrbs Roma munitur, & quomodo* Hugo *per* Albericum *vrbe ſit eiectus: quod diuinæ diſpoſitioni abſcribendum cenſet, ob peccatum* Hugonis *Regis.*

W*Ido* interea Tuſciæ prouinciæ Marchio cum *Marozia* vxore de *Ioannis* Papæ deiectione cœpit vehementer tractare, atque hoc propter inuidiam, quam in *Petrum* fratrem Papæ habebant: quoniam quidem illum Papa quaſi fratrem proprium honorabat. Contigit itaque *Petro* Romæ degente, *Widonem* clam multos habuiſſe milites congregatos. Quumque die quadam Papa cum fratre paucisque aliis in Lateranenſi palatio eſſet, *Widonis* & *Maroziæ* milites ſuper eos irruentes, *Petrum* fratrem ipſius ante oculos interfecerunt, eundem vero Papam comprehendentes, cuſtodiæ manciparunt, in qua non multo poſt defunctus. Aiunt enim, quod ceruical ſuper os eius poſuerint, ſicque eum peſſime ſuffocarint. Quo mortuo, ipſum *Maroziæ* filium nomine *Ioannem*, quem ex *Sergio* Papa meretrix ipſa genuerat, Papam conſtituunt. *Wido* vero non multo poſt moritur, fraterque eius *Lambertus* ipſi vicarius ordinatur. *Marozia* vero ſcortum impudens nimis, ſuos nuntios poſt *Widonis* mariti ſui mortem *Hugoni* Regi dirigit, eumque inuitat, vt ſe adeat, Romamque nobiliſſimam ciuitatem ſibi aſſumat. Hoc autem non aliter poſſe fieri teſtabatur, niſi eam ſibi Rex *Hugo* vxorem faceret.

Quid Veneris facibus compulſa Marozia ſæuis?
Coniugis ecce tui ſpectas tu ſuauia fratris.
Nubere germanis ſatagens Herodia binis,
Immemor aſpiceris præcepti cæca Ioannis,
Qui fratri vetuit, fratris violare maritam.
Hæc tibi Moyſeos non præſtant carmina vatis,

Qui

Qui fratri ſobolem fratris de nomine iuſſit
Edere, ſi primus nequeat ſibi gignere natum.
Noſtra tuo peperiſſe viro te ſæcula norunt.
Reſpondes (ſcio) tu, Nihil hoc Venus ebria curat.
Aduenit optatus ceu bos tibi ductus ad aram
Rex Hugo, *Romanam potius commotus ob vrbem.*
Quid iuuat, o ſcelerata, virum ſic perdere ſanctum?
Crimine dum tanto ſatagis Regina videri,
Amittis magnam Domino tu iudice Romam.

Quod recte eſſe actum non ſolum ſenſata, verumetiam inſenſata animaduertunt. In ingreſſu Romanæ vrbis quædam eſt miri operis, miræque fortitudinis conſtituta munitio, ante cuius ianuam pons eſt pretioſiſſimus ſuper Tiberim fabricatus, qui primus Romam ingredientibus atque egredientibus eſt; nec eſt alia, niſi per eum tranſeundi via. Hoc tamen niſi conſenſu munitionem cuſtodientium fieri non poteſt. Munitio autem ipſa, vt cetera deſinam, tantæ altitudinis eſt, vt eccleſia, quæ in eius vertice videtur, in honore ſummi & cæleſtis militiæ principis archangeli Michaelis fabricata, dicatur *eccleſia ſancti Angeli vſque ad cælos.* Rex denique ob munitionis confidentiam relicto longe exercitu, cum paucis Romam aduenit. Qui decenter a Romanis ſuſceptus, in prædictam munitionem ad prædictæ *Maroziæ* meretricis thalamum declinauit. Cuius inceſto dum potitus eſſet concubitu, Romanos quaſi iam ſecurus deſpicere cœpit. Habuerat ſane *Marozia* filium, nomine *Albericum*, quem ex *Alberico* Marchione ipſa genuerat. Qui dum matris hortatu Regi *Hugoni* vitrico ſcilicet, aquam funderet, vbi manus ablueret, ab eo pro correctione in faciem cæſus eſt, eo quod non moderate & prudenter aquam effunderet. Is vero, vt illatam ſibi poſſet vlciſci iniuriam, congregatis in vnum Romanis, huiuſmodi eos ſermone conuenit: *Romanæ vrbis dignitas ad tantam eſt ſtultitiam ducta, vt meretricum etiam imperio pareat. Quid enim fœdius, quidve turpius, quam vt vnius mulieris inceſtu Romana ciuitas pereat? Romanorum aliquando ſerui, ſcilicet Burgundiones, Romanis imperent? Si meam, priuigni ſcilicet ſui, faciem cecidit, quum præſertim nouus habeatur hoſpes; quid vobis iam inueteratum facturum creditis? An Burgundionum voracitatem atque ſuperbiam ignoratis? Ipſam enim nominis ſaltem etymologiam diſpicite:* Burgundiones *ideo dictos, quoniam dum Romani orbe deuicto ex gente hac captiuos ducerent multos, conſtituerunt eis, vt extra vrbem domos ſuſtollerent, a quibus & paulo poſt a Romanis ob ſuperbiam expulſi: & quoniam ipſi domorum congregationem, quæ muro non clauditur*, Burgum *vocant* *, Burgundiones, *quod eſt*, a Burgo expulſi, *a Romanis apellati ſunt. Ceterum ſecundum naturale nomen* Galli Allobroges *nuncupantur. Ego autem πρὸς φρόνησιν*, id eſt, *per ſapientiam*, Burgundiones *eos quaſi* gurguliones *appello, vel quod ob ſuperbiam toto gutture loquantur, vel quod verius eſt, quod edacitati, quæ per gulam exercetur, nimis indulgeant.* Nec mora, his auditis, *Hugonem* Regem cuncti deſerunt, atque eundem *Albericum* ſibi dominum eligunt, & ne ſpatium quidem milites introducendi ſuis Rex *Hugo* haberet, munitionem confeſtim oppugnant. Liquet diuinæ diſpenſationis eſſe hoc conſilium, vt quod Rex *Hugo* tam nefario turpiter cœperat ſcelere, id eum omnimodo obtinere non poſſe. Tanto quippe eſt terrore coactus, vt præſertim ſeipſum ea ex parte, qua ciuitatis muro munitio inhærebat, deponens eam deſereret, atque ad ſuos confugeret. Expulſus igitur eſt Rex *Hugo*, & cum præfata *Marozia* Romanæ vrbis monarchiam *Albericus* tenuit, fratre *Ioanne* ſuo ſummi atque vniuerſalis præſulatus ſedi præſidente.

* *Clarius* Liuthprandus — ipſi domorum congregationem, quæ non clauditur, burgum vocant. *Niſi fere τὸ non ſit delendum.* Ita *Conringius* exercitatione *de rep. Imperii Germ. 3*, quæ *de vrbibus Germaniæ eſt*. § 22 p. 81.

CAPVT XIII

Qualiter & quur Hugo *Rex* Lambertum *fratrem ſuum ceperit, & Conſilio* Boſonis *eum excæcauerit. Et quod Rex* Hugo *iuſiurandum a* Rodulfo *Rege acceperit, &* Henricum *Regem ſibi amicum muneribus effecerit. Et de Danorum ſubiectione.*

Aiunt *Bertam*, *Hugonis* Regis matrem, *Adelberto* Marchioni viro ſuo nullum filium peperiſſe, ſed ab aliis mulieribus clam acceptos ſimulato partu *Widonem* & *Lambertum* ſibi ſuppoſuiſſe, quatenus poſt mortem *Adelberti*, *Bertæ* non deeſſent filii, quorum adiutorio omnem viri ſui potentiam poſſideret. Hoc autem mendacium mihi ideo videtur eſſe inuentum, quatenus inceſtum ſuum Rex *Hugo* tegeret, & infamiæ ὕβριν, id eſt, contumeliam & vituperium euaderet. Ea tamen quæ nunc narranda eſt, quur hoc dictum ſit, veriſimilior mihi videtur aſſertio. *Lambertus*, qui poſt *Widonis* fratris ſui mortem Tuſciæ Marchiam tenebat, vir erat bellicoſus, & ad quodlibet facinus audax. Quem ob regnum Italicum Rex *Hugo* ſuſpectum nimis habebat. Timebat enim, ne Italienſes ſe desererent, & *Lambertum* Regem conſtituerent. *Boſo* denique ex eodem patre Regis *Hugonis* frater, inſidiarum huic laqueos parauerat, eo quod ipſe Marchio Tuſciæ fieri vehementer ardebat. Conſilio igitur huius *Lamberto* Rex *Hugo* comminando denuntiat, ne ſe fratrem ſuum amplius dicere audeat. Is vero, vt erat animi ferocis atque indiſciplinati, non moderate, vt debuit, ſed effrenate ita reſpondit: Ne infitiari Rex poſſit, me fratrem ſuum eſſe, nos vno ex corpore eundem per aditum in lucem prodiiſſe, duello cupio cunctis cernentibus comprobare. Quod Rex vt audiuit, iuuenem quendam, *Teduinum* nomine, elegit, qui cum eo hanc ob rem pugnam ſingularem commiſit. Deus autem, qui iuſtus eſt, & rectum eſt iudicium eius, in quo non eſt iniquitas, vt amphibologiam dirumperet, ac veritatem cunctis oſtenderet, fecit, vt *Teduinus* citiſſime caderet, & *Lambertus* victoriam obtineret. Quamobrem Rex *Hugo* non mediocriter eſt confuſus. Conſilio autem accepto, eundem *Lambertum* tenuit, & cuſtodiæ tradidit. Timuit enim, ne ſi illum dimitteret, regnum ſibi auferret. Hoc igitur capto, *Boſoni* fratri ſuo Tuſciam contradidit: & non multo poſt *Lambertum* lumine priuauit. His temporibus Italienſes in Burgundiam ad *Rodulfum* mittunt, vt adueniat. Quod *Hugo* Rex vt cognouit, nuntiis ad eundem directis, omnem terram, quam in Gallia ante regni ſuſceptionem tenuit, *Rodulfo* dedit: atque ab eo iuſiurandum, ne aliquando in Italiam veniret, accepit*. Nec minus etiam *Henricum*, quem ſupra memorauimus, Regem fortiſſimum, multis collatis muneribus amicum ſibi effecerat: cuius ex hoc apud Italos nomen maxime tunc clarebat, quod Danos nulli ante ſubiectos, ſolus ipſe debellaret, ac tributarios faceret. Eſt enim gens indomita, ſub Septentrione in oceano degens, cuius ſæuitiam multarum ſæpe gentium nobilitas luxit. Hi aliquando claſſibus per Rheni fluminis alueum conſcendentes, ferro & igne cuncta miſere laniarunt. Ipſas inſuper nobiliſſimas ciuitates, *Agrippinam*, quæ nunc *Colonia* vocatur, atque *Treueros* non longe a Rheno poſitas, nonnullasque alias in regno Lotharii debellantes vi ceperunt, cunctisque ablatis, ea quæ ſecum deferre non poterant, combuſſerunt. † Thermas etiam *G-ani* palatii atque palatia combuſſerunt. Verum his omiſſis, ad narrandi ſeriem redeamus.

† *Aquaſgrani nunc.*

* Bene feciſſet *Liutprandus*, ſi annum, quo hæc tranſactio facta fuit, addidiſſet. Tum enim res curatius capi poſſet ac intelligi. Sed enim οἰκονομίας ille perturbatioris eſt ſcriptor, & cum ordinis chronologici haud ſit obſeruans, non adeo ſingulari eſſe poteſt vſui. Interim plerique opinantur, an. DCCCCXXX illos inter ita conueniſſe. *Gundlingius* faſcic. XIII *Gundlingianorum* cap. 1 § IX p. 198 & ſeq.

CAPVT XIV

De Arnoldo *Duce Baioariorum in Italiam irrumpente, &* Hugone *illi occurrente, & Baioariorum ſtrage, &* Arnoldi *fuga. Et de Verona* Hugoni *reſtituta. Et de* Ratherio *capto, & opere, quod ipſe in carcere de ſe compoſuit.*

ARnoldus Baioariorum & Catentanorum Dux, cuius ſuperius fecimus mentionem, quum non multum ab Italia longe diſtaret, collectis copiis, quatenus *Hugoni* regnum auferret, aduenit. Qui Tridentinam ea ex parte primam Italiæ Marchiam pertranſiens, Veronam vſque peruenit. In qua a *Milone* Comite atque *Ratherio* Epiſcopo libenter, vt qui eum inuitarant, ſuſcipitur. Quod Rex *Hugo* vt audiuit, collecto exercitu, ei obuiam tendit. Quumque eodem perueniſſet, & † caballicatas (vt vulgo aiunt) circumcirca dirigeret, Baioariorum quædam pars non minima de caſtro, vocabulo *Gauſeningo*, egrediens, cum Italienſibus pugnare cœpit. A quibus grauiter conſoſſa, vix ex ea vel qui hoc ceteris nuntiaret, euaſit. Qua ex re *Arnoldus* Dux non parua eſt confuſione repletus. Vnde factum eſt, vt conſilio accepto, *Milonem* Comitem veller capere: atque Italia derelicta, fecit illum in Baioariam ducere, quatenus reparato exercitu, cum eo iterum redire poſſet: quod *Milonem* non latuit. Qui diuerſis cogitationibus æſtuans, quid ageret penitus ignorabat. *Hugonem* Regem plane, vt meruerat, adire timebat: cum *Arnoldo* vero in Baioariam duci, non ſolum mortem, ſed infernum putabat. Hac itaque in ambiguitate, quoniam Regem *Hugonem* cito miſericordia nouerat inclinari, *Arnoldum* fugere, & ad eum deliberat tendere. *Arnoldus* vero quo citius potuit, in Baioariam eſt regreſſus. Munitionem autem, quæ in eadem ciuitate erat, prius oppugnans, fratrem *Milonis*, militeſque eius, qui eam defendere conabantur, ſecum in Baioariam duxit. Quo diſcedente, *Hugoni* Regi mox ciuitas redditur, & *Ratherius* ejuſdem ciuitatis Epiſcopus ab eo captus, Papiæ exilio relegatur. In quo faceta ſatis vrbanitate de exilii ſui ærumna librum componere cœpit. Quem ſi quis legerit, nonnullas ibi hac ſub occaſione res expolitas inueniet, quæ legentium intellectui non minus placere poſſunt, quam prodeſſe.

† id eſt, equitatus

LIVTHPRANDI,

TICINENSIS ECCLESIAE LEVITAE,

HISTORIARVM LIBER IV,

CAPVT I

Pro proœmio quarti libri dicit, ſe deinceps, quæ vidit, ſcripturum, quomodo videlicet Hugo Lotharium *filium ſuum Regem conſtituit, & Romam cum exercitu perrexit, vbi* Aldam *filiam ſuam* Alberico *per dolum deſpondet, voto tamen non potitur.*

HACTENVS quæ dicta ſunt, *Sacerdos ſanctiſſime*, ſicut a grauiſſimis, qui ea creuerant, viris audiui, expoſui: ceterum, quæ narranda ſunt, vt qui interfuerim, explicabo. Ea ſiquidem tempeſtate tantus eram, qui Regis *Hugonis* gratiam vocis mihi dulcedine

acqui-

acquirebam. Is enim εὐφωνίαν magnopere diligebat, in qua me coæqualium puerorum nemo vincere poterat. Igitur Rex *Hugo* dum proſpere ſibi cuncta proſpiceret, filium ſuum *Lotharium*, quem ex *Alda* vxore ſua genuerat, cunctis conniuentibus, poſt ſe Regem poſuit. Quo conſtituto, qualiter Romam, ex qua eiectus turpiter fuerat, poſſet acquirere cogitabat. Collecta itaque multitudine, proficiſcitur Romam. Cuius quanquam loca & prouincias circumcirca miſere deuaſtaret, eamque ipſam quotidiano impetu impugnaret, ingrediendi eam tamen effectum obtinere non potuit. Sperans denique, calliditate ſua *Albericum* poſſe decipere, ei denuntiat, vt filiam ſuam *Aldam*, *Lotharii* Regis nati ſui germanam, ſibi coniugio tollat, ſicque pace habita, vt ſuus ipſius filius ſecurus permaneat. *Albericus* igitur, vt vir haud fatuus, filiam ipſius ſibi coniugio iunxit. Romam autem, quam nimis ardebat, non tradidit, ſeque ei minime credidit. Vere tamen *Albericum* Rex *Hugo* ineſcaſſet & cepiſſet, niſi illius hoc cauiſſet aſtutia militum, qui aliquando pacem cum ipſo habere non cupiebant. Si quem enim Rex ſuorum vellet corripere, ad *Albericum* mox ſtuduit fugere, a quo ob Regis metum gratanter ſuſceptus Romæ vixerat honoratus.

CAPVT II

De Saracenis, qui Fraxineto relicto, Aquas venerunt, vbi commiſſa pugna, omnes perierunt. Et de prodigioſo ſanguinis fluxu apud Genuam, quæ eodem anno ab Afris capta eſt.

DVm hæc aguntur, Fraxinetum Saraceni inhabitantes, collecta multitudine, *Aquas* (qui eſt locus quinquaginta miliariis a Papia diſtans) vſque peruenerant. Horum πρόβολος, id eſt prædux, *Sagitus* Saracenus peſſimus impiuſque extiterat. Deo tamen propitio pugna commiſſa, ταλαίπωρος, id eſt, miſer, cum omnibus ſuis interiit. Per idem tempus in Ianuenſi vrbe, quæ eſt in Alpibus Cocciis, octingentis ſtadiis a Papia diſtans, ſupra Africanum mare conſtituta, fons ſanguinis largiſſime fluxit, ſubſequuturam cunctis patenter ruinam inſinuans. Eo quippe anno Pœni cum multitudine claſſium illo perueniunt, ciuibuſque ignorantibus, ciuitatem ingrediuntur, cunctos, pueris exceptis & mulieribus, trucidantes: cunctoſque ciuitatis & eccleſiarum Dei theſauros nauibus imponentes, in Africam ſunt reuerſi.

CAPVT III

De Manaſſis *Arelatenſis Epiſcopi cauillo, & friuola ratione, qua ſe ad exemplum diui* Petri *Epiſcopatus ſedem mutaſſe dictitabat. Et de arguta* Liuthprandi *in eum reſponſione.*

HOc in tempore *Manaſſes* Arelatenſis ciuitatis Epiſcopus, agnita Regis *Hugonis* potentia, a cuius ipſe ſanguine affinitatis lineam traxerat, deſerta commiſſa ſibi eccleſia ambitionis ſpiritu, multas violaturus, imo laceraturus eccleſias, Italiam petiit. *Hugo* autem Rex ſe regnum ſecurius obtinere ſperans, ſi affinitate ſibi coniunctis regni officia largiretur, contra ius faſque Veronenſem, Tridentinam, Mantuanam commendauit illi, ſeu quod verius eſt, in eſcam dedit eccleſias. Ac ne his quidem contentus, Tridentinam adeptus eſt Marchiam: quo honore impellente, quum miles eſſe inciperet, Epiſcopus eſſe deſinit. Libet autem, *Pater* ἅγιε, id eſt, *ſancte*, aliquantulum immorarier, ſuaque ipſius ipſum ſententia, quur hoc ageret, Deo largiente, propria iugulare. Beatus inquit, *Petrus*, Antiochena dimiſſa eccleſia, ad Romanam vrbem, quæ potentiæ magnitudine cunctis tunc nationibus

nibus imperabat, poſtmodum tranſuolauit; vbi quum diſponente Deo ſanctam toto orbe venerandam fundaret eccleſiam, diſcipulo ſuo beato Euangeliſtæ *Marco* priſtinam Antiochenam ſimul commendauit; ita tamen, vt Aquileienſem & ipſe primo inſtitueret, atque Alexandrinam concite peteret. Quod ita factum eſſe, neminem eorum, qui actus Apoſtolicos legerit, neſcire cognouimus. Sed, *vt nobis reſpondentibus, o* Manaſſes, *vera te ſuper his non ſentire cognoſcas, ex nominis tui etymologia parentes tuos videntes fuiſſe intelligis.* Manaſſes *quippe* obliuioſus *ſeu* obliuio Domini *interpretatur. Quid enim verius aut apertius parentes tui hoc nomine vaticinari potuerunt? Ita, inquam, es oblitus tui, vt nec hominem quidem te eſſe reminiſcare. Diabolus quippe ſcripturas nouit: & tamen, vt peruerſus eſt, peruerſe eas interpretatur: & quum his vtitur, ad perniciem, non ad ſalutem vtitur. Sciſne hunc, quum tentationum iaculis Dominum & redemptorem noſtrum Ieſum Chriſtum auſu nefario ſauciare conaretur, his propheticis male vſum verbis?* Quoniam angelis ſuis mandauit de te, vt in manibus tollant te, ne vnquam offendas ad lapidem pedem tuum. *Hoc ſane ita eſſe ſcriptum, ac de eo dictum, nullus fidelium ambigit. Sed quam fraudulenter vera hæc Leuiathan ille proferat, ipſius, qui non ſolum mortalium, ſed & angelorum ſenſus exuperat, reſponſione animaduertere poteris:* Non tentabis, inquit, Dominum Deum tuum. *Vides igitur quod & tu veris quidem, ſed fraudulentis aſſertionibus vteris, quemadmodum & apoſtata* Iulianus *reſpondiſſe dicitur Chriſtianis, quos auiditate rapinæ cenſu proprio defraudauit:* Nolite, *inquit magiſter veſter,* poſſidere aurum neque argentum. *Et illud,* Facilius eſt introire camelum per foramen acus, quam diuitem intrare in regnum cælorum. *Et item,* Qui non renuntiat omnibus, quæ poſſidet, non poteſt meus eſſe diſcipulus. *Cedo igitur, quid peruerſius ille, quidve fœtidius te dixiſſe credendum eſt? Quod enim* Petrus *ad iuſtitiam, tu transfers ad culpam. Credo enim te actus Apoſtolorum non intellexiſſe, aut quod credibilius eſt, minime legiſſe. Ibi plane ſic ſcriptum reperies:* quoniam fideles vendebant prædia ſua, & ponebant pretium ante pedes Apoſtolorum, quibus erant omnia communia, nec quiſquam aliquid ſuum eſſe dicebat: diuidebatur autem ſingulis, prout cuique opus erat. *Si igitur quod in humano cenſu eſt pretioſius, tibique anima tua charius,* Petrus *aurum, quaſi quiddam peſtiferum, tangere noluit, qua ratione eum Antiochena deſerta, ad Romanam aſſeris eccleſiam tranſuolaſſe? Si latras illum, quod omnino falſum eſt, quæſiuiſſe cenſum: ego animarum lucrum & glorioſum comprobo martyrium. Prædictum quippe ipſi a magiſtro, imo creatore & redemptore omnium fuerat:* Quoniam quum eſſes iunior, cingebas te, & ambulabas vbi volebas: quum autem ſenueris, extendes manus tuas, & alius te cinget, & ducet, quo tu non vis. Hoc autem dixit, ſignificans, qua morte clarificaturus eſſet Deum. *Denique & alio in loco poſt reſurrectionem* Petro *ſe,* quo iret, *interroganti, reſpondiſſe Dominus dicitur:* Romam, iterum crucifigi. *Venit igitur Romam* Petrus, *non ambitione inflammatus, ſed martyrio animatus, non quærens aurum, ſed animarum lucrum. O felicem, imo beatum, ſi talem te tua conſcientia teſtaretur. Nec infitiari quidem potes, te Veronenſem Epiſcopatum vendidiſſe, quod* Petro *non cuilibet, ſed Apoſtolo illi nunquam didicimus contigiſſe. Quare non ſolum ſpirituali, verumetiam corporali honore ſenſus alienatione te priuatum eſſe cognouimus. Hæc autem interim dicta ad propoſitum redeundo ſufficiant, quoad largiente Deo latius differere ſuis in locis, qualiter Mediolanenſem vſurpaueris cathedram, veniamus.*

CAPVT

CAPVT IV

De Berengario, *& eius vxore, & fratre* Anſcario. *Et de* Theobaldo *Marchione, qui Græcos a ſe in prælio captos caſtrauit. Et de muliere, quæ feſtiuo commento marito virilia ſeruauit.*

EO tempore *Berengarius* ille, cuius tyrannidem nunc luget tota Italia, Eporegiæ ciuitatis Marchio habebatur. Cui Rex *Hugo* neptem ſuam, nomine *Willam*, quam ex *Willa* vxore ſua *Boſo* Tuſciæ prouinciæ Marchio, Regis frater, genuerat, coniugem dedit. *Anſcarius* vero, *Berengaris* frater, quem ex *Adelberto Ermegarda* Regis *Hugonis* genuit ſoror, virium audacia potentiaque clarebat. *Theobaldus* etiam heros quidam, proxima Regi *Hugoni* affinitate coniunctus, Cametinorum & Spoletinorum Marchio erat. Hic in auxilium Beneuentani Principis contra Græcos, qui eum vehementer oppreſſerant, abiit. Quibus quum bellum inferret, victoria eſt potitus. Contigit denique multos Græcorum iam non arua, ſed caſtra obtinentium, hunc cepiſſe. Quibus dum virilia amputaret, talia στρατηγῷ, id eſt, qui eis præerat, nuntiauit: *Quoniamquidem viro ſancto Imperatori ſpadonibus nil pretioſius eſſe cognoui, hos ſtudui paruulos ſibi verecunde tranſmittere: plures quamprimum, Deo propitio, tranſmiſſurus.* Ludibrium autem, imo ſapientiam, quam quædam tunc mulier geſſit, his inſeramus. Dum enim quadam die Græci cum ipſius terræ hominibus extra caſtrum quoddam ad pugnam aduerſus *Theobaldum* memoratum exirent, nonnulli ab eodem ſunt capti. Quos quum eunuchizaret, eoſque in caſtellum dirigeret, mulier quædam mariti ſuccenſa amore, eius pro membris non parum ſolicita, ſparſis crinibus de caſtello exiit furibunda. Quæ, quum cruentis vnguibus ora diſcerperet, atque ante *Theobaldi* tentorium clamoſis vocibus fleret: *Quid cauſæ eſt*, inquit, *mulier, quod tam ſonoris vocibus quereris?* Quæ (quia ſtultitiam ſimulare loco, prudentia ſumma eſt) ita reſpondit: *Nouum inauditumque facinus eſt, heroes, vt bellum non repugnantibus mulieribus inferatis: noſtrarum nulla ex Amazonum ſanguine proſapiam ducit: Mineruæ quippe ſolum operibus deditæ, armorum penitus ſumus ignaræ.* Cui quum *Theobaldus* diceret, *Quis vnquam ſani capitis heros, præterquam Amazonum temporibus, bellum mulieribus intulit?* Ea reſpondit; *Quod cedo crudelius mulieribus bellum inferre, quidve incommodius his poteſtis auferre, quam vt ea viris certetis* ὀρχίδια, id eſt, *teſticulos, amputare, in quibus noſtri corporis refocillatio, & quod omnium potiſſimum eſt, naſcituræ ſpes extat prolis? Dum enim eos eunuchizatis, non quod illorum, ſed quod noſtrum eſt, tollitis. Nunquam armentorum ſeu ouium copia, quam mihi ante hos dies abſtuliſtis, veſtra me caſtra adire coegit. Animalium quæ mihi feciſtis diſpendia laudo, iacturam hanc tantam, tam crudelem, tam irrecuperabilem, modis omnibus horreo, fugio, nolo. Sancti Dei omnes talem a me auertite peſtem.* His auditis, nimio ſunt omnes cachinno commoti, totiuſque in eam populi fauor excreuit, vt non ſolum virum ſuum integrum, verumetiam cuncta quæ ſibi animalia ablata fuerant, recipere mereretur. Quæ quum his receptis abiret, directo *Theobaldus* poſt eam nuntio, interrogauit, *Quid viro ſuo auferret, ſi ad pugnam amplius contra ſe de caſtello exiret. Oculi*, inquit, *ſunt illi, nares, manus & pedes. Si hoc egerit, illi quæ illius ſunt auferat: quæ mea ſunt, ſuæ ancillulæ derelinquat.* Verum quia fauorem populi prima ſibi loquutione adeſſe per riſum & mariti donum intellexit, hæc poſtmodum per directum nuntium remandauit.

CAPVT V

De Boſonis, *qui conſilio vxoris perfidus extiterat, ab* Hugone *captiuitate, & vxoris eius* Willæ *ab Italia eiectione. Et de baltheo pretioſo impudenter a ſeruo in loco pudendo comperto.*

PEr idem tempus Regis *Hugonis* frater *Boſo*, *Willa* vxore ſua cupidiſſima ſtimulante, aduerſus Regem noua quædam & peruerſa molitus eſt agere. Quod *Hugonem* minime latuit. Qua ex re captus, cuſtodiæ eſt continuo traditus. Cauſa deiectionis eius hæc fuit. Dum *Lamberto*, quem ſupra memorauimus, lumine priuato, idem *Boſo* Marchiam Tuſciæ obtineret; coniunx eius *Willa* φιλαργυρία, id eſt, amore pecuniæ, cœpit flagrare: adeo, vt totius Tuſciæ prouinciæ nulla nobilium matronarum quantiuis ſe pretii ornamentis excoleret. Hæc quum prolem virilem non haberet, quatuor habuerat natas, *Willam, Bertam, Giſlam, Richildam.* Harum *Willa*, *Berengarii* huius, qui nunc ſupereſt, vere marita, hoc effecit, ne genitrix ſua omnium mulierum eſſet nequiſſima. Vt autem non per longas ambages eius acta ponamus, vno turpiſſimo deſcripto, quæ & quanta fuerit in ceteris, animaduertere poteris. Vir eius *Boſo* miræ longitudinis & latitudinis, aureum habebat balthcum, qui multarum & pretioſarum ſplendebat nitore gemmarum. Hunc, quum *Boſo* caperetur, ſuper omnes gazas eius diligenter Rex iuſſit inquiri: ſumptiſque diuitiis, vxorem eius quaſi profanam, & ſceleris totius auctricem turpiter de regno Italico præcepit expelli, atque in Burgundiam, de qua oriunda fuerat, duci. Verum quum diligenter omnia perſcrutati, baltheum non reperirent, cetera nuntii reportantes, ad *Hugonem* ſunt reuerſi. Tum Rex, *Reuertentes*, inquit, *phalerarum eius omnem apparatum, puluinar etiam, quod equitando premit, euertite. Et ſi nec ibi quidem baltheum poteritis reperire, veſtimentis omnibus eam exuite, ne alicubi ſuper ſe poſſit occulere: noui enim, quam callida, quamque ſit cupida.* Igitur illis redeuntibus, Regiſque iuſſioni parentibus, quum requiſitis omnibus nil inueniſſent, veſtimentis eam omnibus nudauerunt. Hoc denique tam turpe facinus atque inauditum, quum auertentibus oculis proborum nemo conſpiceret, ſeruorum quidam directo obtutu, purpuream ſecus natium ſpercidem, id eſt curuaturam, vidit dependere corrigiam, quam impudenter arripiens, fœditerque trahens e ſecretiori parte corporis, eam ſequutus baltheus eſt egreſſus. Seruus itaque idem non ſolum inuerecundus, ſed eo ipſo facinore turpi hilarior redditus: *Ha ha he*, ait, *quam peritus obſtetricandi miles. Rufus puer eſt natus heræ, quæſo, vt ſit ſuperſtes. O me fortunatum, imo omnibus feliciorem, ſi tales ſaltem duos vxor mea mihi pareret natos; hos Conſtantinopolim dirigerem nuntios: quoniamquidem, vt inſtitoribus narrantibus agnoui, huiuſmodi libenter Imperator ſuſcipit.* Talibus præterea *Willa* confuſa ſermonibus, lacrymis effuſis, latentem ſub corde cunctis aperit dolorem. Seruus autem, vt ſeruorum proprium eſt, eius deiectione non ſolum non inclinatus, verumetiam animatus, hæc ad exaggerandum doloris vulnus adiecit:

Willa, quid inſanis? aurum quur condere cæcis
Incipis in membris? proh non audita cupido!
Allecta a furiis gemmas in corpore condis?
Matribus inſolitum tales producere partus,
Hinc tibi nulla decem tulerant faſtidia menſes.
Alma parens tales nobis haud deſine fœtus
Edere, qui nati ſuperent te ætate parentem.
Talia cunctanti collum percuſſerat vnus
Impiger, ac verbis illum culparat amaris.

His ita peractis, baltheus Regi adducitur, eaque in Burgundiam deſtinatur. Veruntamen, quæ abſcondit, an qui eum inquirere iuſſit, fœdius egerit, mihi quidem videtur amphibolum. Liquet tamen, quod vterque auri gemmarumque nimia ſit cupidine animatus.

CAPVT VI

De morte Rodulfi *Regis Burgundionum, cuius vxorem Rex* Hugo *duxit, & filiam filio ſuo tradidit. Et quomodo ob pellices vxoris vxorem ſuam deſpexerit.*

BVrgundionum præterea Rex *Rodulfus* mortem obiit, cuius viduam nomine *Bertam* Rex *Hugo*, *Alda Lotharii* Regis, filii ſui, matre defuncta, maritali ſibi coniugio ſociarat. Sed & filio ſuo Regi *Lothario Rodulſi* & ipſius *Bertæ* natam, nomine *Adelheidam*, tum forma honeſtiſſimam, tum morum probitate gratioſam coniugem tulit. Quod Græcis omnibus non videtur idoneum, ſcilicet, vt ſi pater matrem, quum ſint duo vnum, vxorem accipiat: filius filiam non ſine reatu valeat ſibi coniugio ſociare. *Hugo* denique multarum concubinarum deceptus illecebris, præfatam coniugem ſuam *Bertam* maritali non ſolum non cœpit amore diligere, verum modis omnibus execrari. Quod quam Deus iuſte punierit, ſuis in locis ponere non pigebit. Verum quum nonnullæ eſſent concubinæ, in tres ſupra ceteras turpiſſimo ardebat amore: *Bezolam*, viliſſimorum Sueuorum ſanguine cretam, ex qua & natum genuit nomine *Boſonem*; quem in Placentina poſt *Widonis* obitum Epiſcopum ordinauit eccleſia: *Rozam* deinde, *Walberti* ſuperius memorati filiam decollati, quæ ei miræ pulchritudinis peperit natam; tertiam *Stephaniam*, genere Romanam, quæ ei filium peperit nomine *Theobaldum*, quem poſtmodum in Eccleſia Mediolanenſi Archidiaconum ea ratione conſtituit, vt defuncto Archiepiſcopo, eius ipſe vicarius poneretur. Quid autem fuerit, quod effectum Deus habere hæc non ſiuerit, vita comite, ſcribendus ordo nudabit. Sed & has tres ob turpis impudicitiæ facinus, *dearum* nominibus, *Bezolam* videlicet *Venerem*: *Rozam Iunonem*, ob ſimultatem & odium perpetuum; quandoquidem ea ſecundum pulchritudinem carnis, hæc ſpecioſior videbatur: *Stephaniam* vero *Semelen* appellabat. Et quoniam non Rex ſolus his abutebatur, earum nati ex incertis patribus originem ducunt.

CAPVT VII

De morte Henrici *Regis, & vbi ſit ſepultus, & de prudentia eius, qui filium ſuum* Othonem *Regem conſtituit, qui* Otho *ante regni ſuſceptionem ſororem Regis Anglorum duxerat.*

EO in tempore Rex *Henricus*, in caſtello quod eſt inter Thuringorum & Saxonum confinia, & dicitur *Himeleuna* (*a*), grauiſſima valetudine correptus, migrauit ad Dominum. Cuius corpus in Saxoniam deportatum, in nobiliſſimarum ac religioſiſſimarum monaſterio puellarum, quod in ipſius Regis prædio, vocabulo *Quintelingaburch*, ſitum liquet, intra eccleſiam cum immenſa eſt veneratione repoſitum. Vbi & venerabilis eius coniunx, regnique conſors, ex eadem gente nomine *Mathildis*, vltra omnes quas viderim & audierim matronas, pro delictorum expiatione celebre exequiatum officium, viuamque Deo hoſtiam offerre non deſiuit. Hæc ante regni ſuſceptionem viro ſuo filium peperit, quem vocauit *Othonem*. Iuſtum, inquam, cuius mundi partes Aquilonaris & occidua potentia reguntur, ſapientia pacificantur, religione

religione lætantur, iuſtique iudicii ſeueritate terrentur. Poſt regiam autem dignitatem duos peperit, vnum quem patris nomine vocauit *Henricum*, facetia ſatis ornatum, conſiliis prouidum, vultus nitore gratioſum, oculorum vigilantia placidum: cuius pro recenti funere non mediocres lacrymas adhuc fundimus. Tertium deinde, *Brunonem* nomine, quem pater ſanctus, quoniam Nortmanni Traiectenſem deſtruxerant omnino eccleſiam, ob eiuſdem recuperationem voluit militare. Verum iſtorum actus ſuis in locis latius explicemus. Quantæ fuerit prudentiæ, quantæque Rex *Henricus* ſcientiæ, hinc probari poteſt, quod optimum, & potiſſimum, & religioſiſſimum natorum ſuorum Regem conſtituit (*b*). Imminebat enim, Rex prudentiſſime, obitu tuo totius populi caſus, ſi tantus regiæ dignitati non ſubiret vicarius, Qua ex re in amborum laudem hos pangimus verſus:

Ipſe qui quondam ſuperare gentes
Impias bello ſolitus cruento,
Nouimus nunc, Rex, dederis popello
Morte quam magnas propria ruinas.
Turba certatim viduata caro
Regè iam ceſſet lacrymare: quando
Alter exurgit ſimilis cluenti
Filius patri, venerandus orbi
Rex Otho: *gentes ditione magna*
Qui premet, pacemque feret beatam.
Quicquid Henrici *periit receſſu,*
Præſtitit claro populis hic ortu,
Blandus & mitis, patienſque ſanctis,
Peſtifer duris, rabidusque ſætis.
Bella nonnullis tibi ſunt gerunda:
Ex quibus nomen referens in aſtra,
Cuncta calcabis pedibus per orbem,
Quæ premit tardus radians Bootes,
Et quibus nomen dedit heſper almus:
Lucifer rurſus vocitatus idem,
Surgit eoo properans coruſco.

Duxerat idem Rex *Otho* ante regni ſuſceptionem ex Anglorum gente nobiliſſimam Regis *Adelſtani* fratris filiam (*c*) ſibi vxorem, nomine *Otgit*: ex qua & filium genuit, nomine *Liutolphum*. Cuius ob recentem iacturam quoties memoriam agimus, lacrymis ſinum replemus. O ſi nunquam natus, aut non tam mature eſſet defunctus.

(*a*) Rectius *Memleben*, vt auctor *vitæ Mathildis* vocat cap. 2 § 9, ſiue, vt *Ditmarus Merſeburgenſis* lib. 1 p. m. 328, & lib. 3 p. 341 *Miminlene*; item *Mimmeleben*, lib. 2 p. 340.

(*b*) *Aſt ſola erat deſignatio, cum alind ius non haberet. Ipſa electio nonniſi poſt ipſius mortem demum fuit facta.* Idem *Struuius* d. Syntagmat. Hiſtor. German. diſſertatione 11 § 25 not. **** p. 315.

(*c*) Immo, Regis *Ethelſtani* ſororem, *Eduardi* Regis filiam, eamque maiorem natu; id quod non Angli modo ſcriptores habent, ſed *Hroſuitha* poetria etiam & *Albericus* diſerte dicunt: *hic*, ad an. 934; Otho *filius* Henrici *vxorem ducit filiam* Eduardi, *ſororem* Ethelſtani, *Regis Anglorum. Illa*, in panegyri *de geſtis Othonum* &c.

Demandans, vt continuo (tardamine miſſo)
Eduardi *Regis natam peterent* Eaditham.

Notauit iam hunc *Liuthprandi* errorem *Struuius* Syntagmat. Hiſtor. German. diſſertatione 12 § 31 in not. * p. 351.

CAPVT VIII

De Henrico *peruerſorum conſilio* Othoni *rebellante, & exclamatione autoris in eum.*

QVo in tempore Regis eiuſdem frater *Henricus* quorundam peruerſorum inſtinctu eidem eſt nimium aduerſatus. Is enim, qui poſt creationis ſuæ mox clariſſimam dignitatem creatori ſuo ſe ſimilem facere voluit, per auditores

ſuos talibus *Henricum* contra fratrem, imo Regem & Dominum, ſermonibus inſtigauit: *Rectène patrem egiſſe rere, in regia tibi dignitate genito, non in eadem genitum proponendo? Plane non diſcretionis hoc cenſura ponderauit, verum paſſionis magnitudine aberrauit. Ergo age, neque tibi deerunt copiæ, fratrem deiice, regnum accipe, ſitque tibi regnandi facultas, cui accidit Deo largiente & in eadem dignitate natiuitas.*

Regnandi tibi quid iuuenum tam dira cupido
Optime Saxigenum? prohibet Deus.
Haud pater Henricus *dedit his: quia ſceptra mouebat*
Aſtripotens bonus ipſe Deus pius,
Quo ſine nec regnum capitur, nec tempora ſiſtunt.
Quicquid in orbe, Deus, geritur, iubet:
Per quem iura Duces cernunt, Regeſque triumphant.
Fraternas acies nunc nunc male,
Conflictare cupis, fallax, crudelis, inique,
Impie Leuiathan Beemoth paras
Antiquum renouare tua iam fraude duellum.
Crimine pro cuncto pœnas lues,
Hic reprobum numeris culpans quod peccat, in æuo
Improbe ſupplicium referes ſimul:
Et quæcunque malis debentur flammea cunctis
Vincula, parta tibi miſero: neque
Ignicomas erebi iuſte demerſus ad vndas,
Perpetuo tecum arſuros trahes
Chriſticolas: quia ſiqua ſacro baptiſmate loti
Debita poſt traxere, Dei manet
Gratia, quæ lapſos erexit ſanguine gratis.

CAPVT IX

De Euerhardo, *qui* Henricum *adhuc Regi* Othoni *fratri ſuo fidelem cepit, & in Franciam abduxit. Item qua ratione* Euerhardus *dictus* Gilibertum *a Regis fidelitate ſeiunxerit, & quomodo* Gilibertus *&* Euerhardus Henricum *carcere emiſerint.*

TAnti huius ac tam pernicioſi facinoris illex *Euerhardus* extitit Comes: huius enim primæ rebellionis tempore *Henricus* fratri ſuo Regi & Domino, prout debuerat, adminicula dederat, niſuque omni aduerſarios fatigabat. Verum quia incuria non ſolum temporalibus rebus, ſed etiam æternis deditis, atque in ipſa internæ contemplationis viſione conſtitutis, lapſum nonnunquam parat, & quod (vt *Vegetius Renatus* in libro *Rei militaris* ait) *neceſſario amplior ſecuritas grauius ſolet habere diſcrimen*, *Henricum* in quodam oppido manentem, incautiuſque ſe tuentem, prædictus *Euerhardus* collecta multitudine obſedit, ac priuſquam ei frater Rex adminiculari poſſet, expugnauit, ſecumque illum & gazam non paruam in propria tranſportauit. Rex igitur tantum fratris, imo ſuum cupiens dedecus vindicare, præfatum *Euerhardum*, ſibique conniuentes toto cœpit conamine perſequi. *Euerhardus* ſane *Gilibertum* Lotharingorum Ducem a Regis fidelitate ſeiunxerat, cuius adiutorio Regi non modice reſiſtebat. Quanquam idem *Gilibertus* Regis ſororem haberet vxorem, maluit tamen ſuſcipiendi regni ſpe animatus Regi obſiſtere, quam eum, vt debuerat, contra ſuos æmulos adiuuare. Sed quum ſe Regi nec ſic conſpicerent poſſe reſiſtere, non incallido ſecundum hominem, ſed ſanuo ſecundum Deum accepto conſilio, huiuſmodi verbis *Henricum* conueniunt: *Si conſiliis noſtris te parere*

nobis iuramento promittis, non ſolum, quia captus es, te dimittimus; ſed quod maius eſt, ſi tamen Rex velis fieri, noſtrum te Dominum conſtituimus. Hoc autem non eo dicebant, vt facerent, ſed vt eius auxilio Regem debellarent.

CAPVT X

Qua calliditate Euerhardus Henricum & Gilebertum *in acquirendo regno decipere voluerit, & quomodo id iactanter coniugi dixerit.*

HAbuerat plane Rex nonnullas maximas & fortiſſimas copias, & earum duces *Hermannum* ſcilicet Sueuorum Ducem, fratremque eius *Vdonem* atque *Conradum* cognomine *Sapientem*. Qui quanquam affinitatis linea *Euerhardo* iungerentur, maluerunt tamen iuſte, ſi neceſſitas incubuiſſet, iuſto cum Rege occumbere, quam cum conſanguineo iniuſte triumphare. *Henricus* igitur præmiſſa iam promiſſione deceptus, propriis mox collectis copiis, totis viribus ipſos adiuuare, Regemque cœperat debellare. Verum quia ſcriptum eſt, *Mentita eſt iniquitas ſibi*, libet paululum immorari, & quemadmodum tunc mentita ſit iniquitas ſibi, explicare. *Euerhardus* haud prius *Gilebertum* a Regis fidelitate ſeiungere valuit, donec Regem eum ſe facturum eſſe promiſit. *Gilebertus* autem arte hac *Henricum* decipere voluit, vt dum ſuo audiutorio Regem deuinceret, ipſum deponeret, ſibi regni ſolium obtineret. Verum *Euerhardus* longe aliter diſpoſuerat. Voluit enim Regem poſſe deuincere, regnoque priuare vtroſque, ſibique vſurpare, quemadmodum ex verbis ipſius, quæ paulo antequam moreretur, vxori ſuæ dixit, coniicere poſſumus. Quam dum foueret in ſinu, *Iocundare*, inquit, *in gremio Comitis, breui lætatura in amplexibus Regis.* Quod non ita accidiſſe, & iniquitatem ſibi mentitam eſſe, tempeſtas indicat præſens.

CAPVT XI

De admirabili victoria, quam Rex Otho *orando obtinuit, & de* Henrico *in brachio vulnerato in eo prælio.*

IGitur, vt præfati ſumus, huiuſmodi *Henricus* promiſſione animatus, imo deceptus, collecto exercitu, cum *Gileberto* pariter atque *Euerhardo*, Regi præparat bellum. Quos contra Rex properat lætus, non eorum multitudine territus, ſed Dei pietate confiſus. Sed vt ſcias, quam facile eſt Deo in paucis plures vincere, & quod quiſque in abundantia virtutis ſuæ non ſaluabitur, audi antiquum a Domino renouatum miraculum. Regis milites ſupra Rhenum ad locum vocabulo *Bierzuni* peruenerant, Rhenique alueum tranſire cœperant, ignorantes quod *Henricus* cum præfatis Comitibus tanta vicinitate eis iam eſſet proximus. Perpaucis denique e nauibus egreſſis, vix equos aſcendere, ſeſeque armis induere poterant, quum prænominatorum legiones non nuntiantur properantes, ſed intuitu ipſo cernuntur præſentes. Tali igitur ſeſe mutuo ſunt ſermone aggreſſi: *Fluminis huius, vt cernitis, magnitudo ſocios noſtros nobis ſuccurrere, noſque etiam, quamuis volentes, redire non ſinit: nec clam nobis eſt, quam ridiculum noſtris præſertim ſit nationibus; fortes viros ſe hoſtibus tradere, & non reſiſtendo mortem fugere, vitamque ſempiternis opprobriis comparare. Quamquam enim euadendi (quæ nunquam hoſtibus obeſt) oblata deſperatio, & ſupplicandi opprobrium ſempiternum pugnandi nobis fiduciam præſtent: ea tamen eſt, quæ nos præſertim veritatis ſcilicet & iuſtitiæ cauſa pugnare compellit. Si enim terreſtris domus noſtra reſiſtendo iniuſtitiæ diſſoluatur, æternam non manu factam recipiemus in cælis.* His itaque dictis accenſi, hoſtes inter præcipiti curſu tranſeunt. Rex denique ſuorum

 tantam

tantam conſtantiam non ſine diuino inſtinctu conſiderans, quoniam, fluuio intercedente, corporali præſentia ſubuenire ſuis non poterat, recordatus populi Domini, qui repugnantes ſibi Amalechitas orationibus Moyſi ſerui Dei deuicerat, protinus de equo deſcendit, ſeſeque cum omni populo, lacrymas fundens ante victoriferos clauos manibus Domini noſtri Ieſu Chriſti affixos, ſuæque lanceæ impoſitos, in orationem dedit: quantumque iuſti viri (ſecundum iuſti viri ſententiam *Iacobi*) tunc valeret oratio, res manifeſta probauit. Eo namque orante, quum ex ſuis nullus occumberet, hoſtes ſunt omnes in fugam conuerſi, nonnullique eorum, qur fugerent, penitus ignorabant: quoniam quidem præ paucitate ſeſe inſequentes hoſtes videre non poterant. Cæſis igitur plurimis, *Henricus* eſt vehementer in brachio percuſſus, & quamquam loricæ triplicis fortitudo ad carnem vſque enſis aciem non admitteret, pondere tamen percuſſionis acerbæ brachium eſt adeo in liuorem conuerſum, vt nullis medicorum curis ita mederi poſſet, quin ſubſequente anno dolorem permagnum ſentiret. Vnde & paulo poſt huius facinoris occaſione ipſum faſſi ſunt hominem exuiſſe. Sed quia lanceæ ipſius ſanctæ memoriam fecimus hic, qualiter ad eum peruenerit, inſeramus.

CAPVT XII

De lancea dominica per* Henricum *inuenta, & ad* Othonem *perlata.*

BVrgundionum itaque Rex *Rodulfus*, qui nonnullis annis Italicis imperauit, lanceam illam a *Samſone* Comite dono acceperat. Erat enim excepta ceterarum ſpecie lancearum, nouo quodammodo opere, nouaque elaborata figura, habens iuxta limbum medium vtrobique feneſtras. Hæ pro pollicibus perpulchre duæ acies vſque ad decliuum medium lanceæ extenduntur. Hanc igitur *Conſtantini* Magni ſanctæ *Helenæ* filii, viuificæ crucis inuentricis, fuiſſe affirmant, quæ media in ſpina, quam limbum ſuperius memoraui, ex clauis, manibus pedibusque Domini & redemptoris noſtri Ieſu Chriſti affixis, cruces habet. *Henricus* itaque Rex, vt erat Domini timens, totiusque religionis amator, audito *Rodulfum* tam inæſtimabile donum habere cæleſte, nuntiis directis tentauit, ſi præmiis aliquibus id poſſet acquirere, ſibique aduerſus viſibiles inuiſibilesque hoſtes arma inuictiſſima, triumphumque perpetuum præparare. Quod quum Rex *Rodulfus* modis omnibus ſe nunquam facturum ediceret, Rex *Henricus* quia mollire hunc muneribus non potuit, minis terrere magnopere curauit. Omne quippe regnum eius cæde atque incendiis ſe depopulaturum eſſe promiſit. Quia vero, quod petebatur, munus erat, quo cæleſtibus terrea Deus coniunxerat, lapis ſcilicet angularis faciens vtraque vnum, *Rodulfi* Regis emolliuit cor, iuſtoque Regi iuſta iuſte petenti cominus dedit. Neque enim pace præſente ſimultati locus erat. Nam & eo, qui his crucifixus eſt, a Pilato ad Herodem properante, facti ſunt amici in illa die, qui prius inimici erant adinuicem. Quanto autem amore Rex *Henricus* præfatum inæſtimabile donum acceperit, tum in nonnullis rebus, tum in hoc præſertim claruit, quod non ſolum eo donantem ſe auri argentique muneribus, verumetiam Sueuorum prouinciæ parte non minima honorauit. Deus autem, qui, quo quiſque quid animo peragat, intuetur, non muneris quantitatis, ſed bonæ voluntatis inſpector ac retributor, quanta ob prælibatam rem mercede æterno in ſæculo pium donauerit Regem, indiciis quibuſdam hoc etiam in tempore prodidit, dum contra ſe inſurgentes hoc victorifero præeunte ſigno ſemper hoſtes terruit atque fugauit. Hac igitur occaſione, imo Dei voluntate, ſanctam Rex *Henricus* adeptus eſt romphæam, quam filio, vnde inpræſentiarum nobis ſermo eſt, decedens cum regno hereditario dereliquit. Qui quanta donum inæſtimabile veneratione coluerit, victoria non ſolum indicat præſens, verumetiam diuinorum, vt prompturi ſumus, admiranda largitio munerum.

His

His itaque perterritis atque fugatis, Rex rediit non tantum de victoria lætus, quantum de diuina miſeratione magnificus.

* Lanceam hanc Conſtantinianam *Liutbprandus dominicam* vocat, non quod fuerit illa, quæ latus Domini aperuit; ſed quia clauis dominicis, vel ſaltem reliquiis clauorum dominicorum inſignita erat. *Gretſerus* cap. 15 ſyntagmatis de Inſignibus Imperii, col. 199 edit. Ludeuuig.

CAPVT XIII

Probat autoritate ſanctæ ſcripturæ, victoriam Othonis *non fuiſſe fortuitam, ſed Deo ita diſponente proueniſſe.*

LIbet autem paululum immorari, & quod non fortuito, ſed Deo diſponente hæc ita acciderint, enarrare. Quod luce nobis clarius conſtabit, ſi Domini ac ſaluatoris noſtri Ieſu Chriſti apparitionem, quæ poſt reſurrectionem mulieribus & diſcipulis facta eſt, in medium proferamus. Fidem *Petri*, dilectionem *Ioannis* ſupra pectus Domini in cœna recumbentis, *Thomas* firmiter nouerat, eosque ad ſepulchrum cucurriſſe, nihilque præter linteamina inueniſſe audierat: angelorum etiam viſiones, qui eum viuere aſſererent, mulieribus appareuiſſe cognouerat. Sed eſto, forte mulierum infirmitatem conſiderans, mulieribus non credebat. *Cedo*, inquam, *ſancte Thoma, ſi duobus diſcipulis ad caſtellum Emaus properantibus, quibus non ſolum apparuit, ſed etiam ſcripturas, quæ de ſe erant, aperuit, imo etiam ſecundum conſuetum morem panem benedixit, & fregit, ac dedit, non credis: omnibus tamen condiſcipulis, quibus ianuis clauſis apparuit, quid fidem non adhibere contendis? Meminiſtine*, inquam, *eundem Dominum & præceptorem tuum, cui te commoriturum promittebas ante paſſionem, hæc omnia prædixiſſe? Ait namque*, Ecce aſcendimus Hieroſolymam, & conſummabuntur omnia, quæ ſcripta ſunt per Prophetas de filio hominis. Tradetur enim gentibus, & illudetur, & flagellabitur, & conſpuetur: & poſtquam flagellauerint, occident eum: & tertia die reſurget. *Quur itaque eum dubitas reſurrexiſſe, quum gentibus traditum, flagellatum, conſputum, crucifixum, ſicut prædixerat, videas? Haud ab re eſt, quod Dominum tuum manibus propriis tractare contendis. Ipſe Dominus namque Rex noſter, qui operatus eſt ſalutem in medio terræ, qui nouit omnia, antequam fiant, multos præuidens hoc errore perituros, vt eſt miſericors & clemens*, Infer, *ait*, digitum tuum huc, & mitte manum tuam in latus meum, & noli eſſe incredulus, ſed fidelis. *Confitere*, Thoma ſancte, *& tua dubietate omne noſtrum exclude amphibolum.* Dominus, *inquit*, meus & Deus meus. *O ambiguum omni laude digniſſimum! O dubium cunctis ſæculis prædicandum! Si tu non dubitares, ego non tam firmiter crederem.* Si mulierum credentium, ſi condiſcipulorum fidem hæreticis, qui non vero corpore Dominum Ieſum Chriſtum reſurrexiſſe latrabant, diceremus, multa nobis argumenta diabolica calliditate opponerent. Sed quum dubitantem Thomam corpus tractaſſe, vulnerum cicatrices tetigiſſe, ac mox dubitatione remota Deum & Dominum exclamaſſe audiunt: qui prius erant multiſoni, mox vt piſces videntur inſoni, cognoſcentes, quia & vera caro eſt, quæ tractari potuit, & Deus, qui ianuis clauſis intrauit. Et quod Thomas dubitauit, non fors, ſed Dei omnipotentis diſpenſatio fuit. Sic itaque, ſic, Rex piiſſime, inſperata ob militum paucitatem victoria diuinæ conſilium prouidentiæ fuit, volens mortalibus indicare, quam charus Deo eſſet, qui orando tam immenſum eum paucis triumphum obtinere promeruit. Forte enim, imo certe & tu prius ignorabas, quam charus exiſteres: quod poſt te cognoſcere fecit, quum tanta victoria honorauit. Sancti etenim viri quid virtutis habeant, & quanti in conſpectu diuini examinis exiſtant, niſi probauerint, ignorant. Quod in facto *Abraham* filium immolare cupientis, ex verbis angeli dicentis colligere poſſumus: ait enim, *Ne extendas manum*

tuam

tuam ſuper puerum, neque facias illi quicquam: nunc cognoui, quod timeas Dominum, id eſt, teipſum & poſteros cognoſcere feci. Nouerat enim Dominus etiam, antequam filium immolare vellet, quanta Abraham patriarcha ſanctus cum charitate diligeret: ſed is, qui diligebat, quam perfecte diligeret, non nouit, donec per dilecti filii immolationem apertiſſime cognouit. Poſſumus & hanc ex beati *Petri* promiſſione approbare: *Domine*, inquit, *tecum paratus ſum & in carcerem & in mortem ire.* Cui Dominus, *Dico*, ait, *tibi* Petre, *non cantabit in hac nocte gallus, donec ter abneges noſſe me.* O *ſancte Petre*, melius quam tu nouit te, qui fecit te. Tu profiteris, quemadmodum putas, veram fidem: ſed qui priuſquam fiant omnia nouit, ter ſe negaturum te eſſe prædixit. Huius quippe ſententiæ non immemor, quum poſtmodum te, an ſe diligeres, interrogaret, magis ipſi credens quam tibi, amorem tuum hac temporata reſponſione declaraſti, dicens, *Domine, tu omnia noſti, tu ſcis quia amo te.* Conſcientia quidem mea plus diligo te, quam me, niſi quia te diligendo diligo me. Verum autem, vt exiſtimo, ita ſe veritas habeat, ipſe quam ego melius noſti: qui me vt eſſem feciſti, & vt te diligerem amore iuſtiſſimo inflammaſti. Bone itaque Rex, non ob tuam hoc, ſed ob infirmorum actum eſt fidem, qui victoriam non niſi multitudine putant conſiſtere, & humanas res non niſi fortuito prouenire. Scimus enim, quia ſi cum duodecim legionibus tranſires, ac victoriam obtineres, non eam Domino, ſed tibi imputares. Et hæc ratio eſt, quod cum paucis orando voluit te Deus vincere: vt & in ſe ſperantes ad amorem ſui magis accenderet, & te quantum diligeret, neſcientibus indicaret. Sed his omiſſis, ad alia feſtinemus.

CAPVT XIV

De iis qui in Alſatia Othonem *Regem fraude* Frederici *Archiepiſcopi deſeruerunt : & de animoſo* Othonis *ad ſuos reſponſo.*

Briſacum EST in Alſatiæ partibus caſtellum, *Briſecgauue* patrio vocabulo nuncupatum, quod & Rhenus in modum inſulæ cingens *, & naturalis ipſa loci aſperitas munit. In hac itaque ſuorum *Euerhardus* poſuerat multitudinem militum, quorum terrore non ſolum ſibi magnam partem præfatæ prouinciæ vendicabat, verumetiam circumcirca Regis fideles miſere laniabat. Rex denique bonus, non quæ ſua, ſed quæ ſuorum erant conſiderans, collecto exercitu, in Alſatiam, vt præfatum caſtrum obſideat, proficiſcitur. Quumque eodem perueniſſet, *Frederici*, qui cum eo tunc aderat, Moguntiæ ſedis Archiepiſcopi exhortatione, Epiſcoporum quamplurimi, defixis noctu per gyrum amiſſis tentoriis, cœperunt Regem deſerere, clamque ad ciuitates proprias confugere, Frederico cum eodem ſubdole permanente. Quod Regis milites conſiderantes, huiuſmodi Regem ſunt aggreſſi ſermone. *Conſule, Rex, ſaluti tuæ, loca hæc deſerens, & Saxoniam petens. Nec clam te eſt, quod* Henricus *frater tuus bellum tibi inferre conatur: qui ſi tam paruas tecum eſſe copias ſenſerit, ita repentinus irruet, vt ne fugiendi quidem locus ſit. Melius eſt igitur reparato exercitu redire, quam aut mori miſere, aut turpiter fugere.* Quibus Rex imperterritus, vt quondam ſuis Iudas cognomento Machabæus, *Nolite*, ait, *nolite talia loqui. Et ſi appropinquauit tempus noſtrum, moriamur omnes in virtute, & non inferamus crimen gloriæ noſtræ. Melius eſt enim pro vera iuſtitia mortem ſubire, quam eam fugiendo turpiter viuere. Denique ſi illos Dei ordinationi reſiſtentes, auxilium a multitudine ſola & non a Deo ſperantes, iniuſte prœliari, mori, & ad inremiſſibiles erebi pœnas deſcendere iuuat, nihilominus nos imo acrius pugnare delectet, qui & prœliari pro iuſtitia ſecuri, & ſi ſors carnis vniuerſæ acciderit, ſecurius poſſumus mori. Nam pro iuſtitia pugnatores ob copiarum paucitatem ante*

pugnæ

pugnæ experimentum terga dare, Deo diffidere eſt. His dictis non ſolum eos a fugæ propoſito reuocauit, verumetiam, vt vehementer pugnarent, animauit.

* *Inſulam oppido vicinam, vt* Cluuerius *German. antiq. lib. III cap. IV arbitratus eſt, pro oppido haud accepit* Luitprandus *per errorem; ſed vere recteque ipſum oppidum in inſula ſitum eſſe credidit. Suntque illa veſtigia alnei, quæ ab altero Briſaci latere ſuo adhuc tempore ſuperfuiſſe teſtatur* Rhenanus *. rer. Germanic. lib. III p. 278, indicio, non quidem totum fluuium, ſed partem tamen eius aliquando id oppidi latus occupaſſe. Deſeruit poſt* Luitprandi *tempora Rhenus illum iterum alueum, diuque continuo amne Briſacum ab Alſatia diuiſit, donec an. MCCXCV iterum montem circumflueret, inſulamque ex oppido efficeret. Teſtis eius rei coæuus e vicinia Monachus*, annal. Dominican. Colmarienſ. *parte I ad eundem annum* Rhenus, qui longo tempore oppidum Briſacum ab Alſatia diuiſerat, iſto anno pro parte ad latus montis ſe ad aliud transferebat. Ita *Obrechtus* Prodrom. rer. Alſaticar. cap. XIII p. 331.

CAPVT XV

De animoſo & prudenti reſponſo Othonis, *quo confutauit impudentiam Comitis, Abbatiam in præmium auxilii petentis.*

VNum autem, vnum *Pater, egregie*, velim diligenter attendas, quod quum audieris, plus eum animi paſſiones, quam hoſtes viciſſe miraberis. Huiuſmodi vincere aduerſarios permittente Deo non nunquam & peccatores poſſunt: inconcuſſam autem animi tenere virtutem, proſperis ſcilicet non extolli, & aduerſis non frangi, perfectorum ſolummodo eſt. Audi igitur in tanta hac fluctuante procella, quo fidei ſupra petram, qui Chriſtus eſt, ſit ardore fundatus. Comes quidam tunc prædiues cum eo erat, cuius multitudo militum Regis aciem condecorabat. Hic itaque videns, quamplurimos ex Regis acie deſertores ac transfugas fieri, non interiorem, ſed exteriorem conſiderans hominem, tacitus hæc ſecum voluere cœpit: *Quicquid a Rege in hac turbatione conſtituto petiero, ſine dubio impetrabo, præſertim quum & acre nobis bellum immineat, hic ſe ne deſeram timeat.* Nuntiis itaque directis Regi ſupplicat, vt Abbatiam quandam *Lauresheim* dictam, prædiis ditiſſimam, ſibi concedat: cuius poſſeſſionibus quod ſibi deerat, militibus ſuis miniſtrare præualeat. Rex autem columbina non ſolum, ſed vt erat viperina calliditate ſuffarcinatus, non hoc, quid portenderet, minime aduertere potuit: vnde & huiuſmodi nuntiis apologeticum dedit: *Illi quid ſuper hac re ſentiam, verbis ipſe potius explicabo, quam nuntiis.* Quod, qui hos direxerat, audiens, immenſa eſt affectus animi lætitia, ſperans, ſe quod popoſcerat impetraſſe. Vnde & moræ impatiens, Regem adiit, eumque ſententiam ſuper hac re promere poſtulauit. Cui Rex populo circumſtante, *Obedire*, inquit, *magis oportet Deo, quam hominibus. Quis enim ſanum ſapiens ignorat, te hæc non humilitate petitionis, ſed comminationis autoritate dixiſſe? Scriptum eſt enim*, Nolite ſanctum dare canibus. *Quod quamuis a doctoribus ſpiritualiter intelligendum eſſe prædicetur, ego tamen ſatis me dare canibus ſanctum cenſeo, ſi monaſteriorum prædia, quæ a religioſis viris Deo ſunt militantibus tradita, tulero, & ſæculo militantibus dedero. Tibi vero tam procaciter iniuſta petenti, ſub teſtimonio totius populi, nec hoc nec aliud vnquam te a me accepturum eſſe teſtificor. Si cordi tibi eſt, cum ceteris infidelibus auolare, quanto citius, tanto melius.* His auditis, quia facies ſpeculum eſt mentis, cordis verecundiam vultus rubore nudauit, concitusque Regis ad pedes corruens, ſe peccaſſe, ſe grauiter deliquiſſe confeſſus eſt. Perpende itaque, qua conſtantia Dei athleta non ſolum viſibiles, verumetiam inuiſibiles conterat hoſtes. Antiquus etenim hoſtis non ei ſe nocuiſſe putauit, dum tot fortiſſimos Principes contra illum ſurgere perſuaſit, fratrem etiam, qui ei regnum auferret, inſtigauit, quoniam hæc exteriora eſſe damna cognouit: quin & præfatum Comitem ad expetendam Sanctorum hereditatem incitauit, quatenus Rex eo velocius offenſam Dei incurreret, quo ſeruorum Dei ſtipendia ſuis iniuſte militibus traderet. Verum quia nequiuit, nunc quantum Rex ſanctus ob tentationis huius conſtantiam Deo pro ſe pugnante creuit, in medium proferamus.

CAPVT XVI

Quomodo Deo pro Othone *Rege pugnante*, Gilebertus *&* Euerhardus *apud Andernacum ſint occiſi.*

DAuid ſanctus ex perſona Domini dicit: *Si populus meus audiſſet me, Iſrael ſi in viis meis ambulaſſet, pro nihilo forſitan inimicos eorum humiliaſſem, & ſuper tribulantes eos miſiſſem manum meam.* Quod in Rege hoc Dominum audiente, atque in viis eius ambulante eſſe completum, quam prompturus ſum, ratio declarabit. *Euerhardus* atque *Gilebertus*, audito Regem in Alſatia eſſe, quoniam neminem, qui eis reſiſteret, verebantur, permagno collecto exercitu, Rheni alueum ad *Andernacum* pertranſeunt, Regiſque fideles circumquaque demoliri procedunt. *Vdo* ſane, *Hermanni* Ducis Sueuorum frater, necnon & *Conradus* cognomento *Sapiens*, quos ſuperius Regi diximus eſſe fideles, ipſius in patribus erant, ſed quia eorum copiæ iſtorum copiis impares extiterant, his occurrere trepidabant. Verum iubente Deo, non locutionis, ſed inſpirationis modo, hos cum multis ſpoliis redeuntes pone ſequuntur. Quumque paululum proceſſiſſent, quidam eis flens & eiulans obuiam venit ſacerdos. Qui rogatus ab eis, *quo iret, cur fleret? Ab iſtis*, inquit, *prædonibus ego venio, qui paupertatis meæ ærumnam vno quod ſolum poſſederam iumento ablato dilatarunt.* Quod quum præfatus *Vdo* ac *Conradus* audirent, an *Gilebertum* atque *Euerhardum* viderit, examuſſim ſunt ſciſcitati. Quo reſpondente, quoniam cum præda cunctis pæne trans Rhenum miſſis, ipſi ſoli cum eorum electis militibus (quod nec bene vertat) capiunt cibum, tanta celeritate ſuper eos irruunt, vt ſi videres, non eos currere, ſed diceres tranſuolare. Quid plura? *Euerhardus* gladiis occiditur, *Gilebertus* Rheni vndis ſubmergitur, quas quoniam exorbere præ multitudine non potuit, anima recedente defecit. Ceterorum vero nullus aufugit, qui non aut viuus caperetur, aut gladio truncaretur. Vides igitur, quemadmodum ſuper Regem tribulantes Dominus manum miſerit, quem in viis ſuis ambulantem cognouit.

CAPVT XVII

De nuntio, qui Othoni *cædem* Gileberti *&* Euerhardi *nuntiauit, quum templum peteret: & de pietate eius.*

DVm hæc aguntur, Rex in Alſatia horum inſcius, mori potius, quam adverſarios fugere eſt paratus. Accidit itaque, vt quemadmodum ei moris erat, mane primo, quoniam eccleſia longe aberat, ſuper equum conſideret, eoque ſe munitum orationibus iret, dum directis procul oculis, obuiare ſibi ſub nimia celeritate hominem vidit: quem ilico nuntium eſſe intellexit, eo quod ſubſequuturam lætitiam quodam præludio hilaritatis oſtendit. Hoc igitur indicio, quia ſecunda eum nuntiare, qui aderant, intelligunt, arrectis auribus vt eum audiant currunt. Quibus moderata huius proceſſio, capillorum ac veſtium compoſitio, honeſta ſalutatio annuerat. Vidit Rex populum anhelare, & quod dicendi moram nuntius faceret, grauiter ferre. *Age*, ait, *ad quod miſſus es fare, præpoſtero ordine rem prius exprime, circumſtantium metus adime, eorumque animos gaudio exple: dehinc per longa exorſa, & rhetorum procemia ſalutationibus nos demulce. Non qualiter, ſed quid dicas, præſens tempus expectat. Malumus enim ruſticana ſimplicitate lætari, quam Tulliana eloquentia periclitari.* His auditis, Euerhardum atque Gilebertum hominem exutos eſſe primo impetu nuntiauit, volentemque, qualiter hoc acciderit, proſequi, Rex manu compeſcuit, ac mox de equo deſcendit, ſeſeque cum lacrymis Deo gratias agens in orationem dedit. Qua expleta, ſurrexit, atque itinere, quo ceperat, Deo ſe commendaturus, ad eccleſiam tendit.

CAPVT

CAPVT XVIII

Quomodo Otho *Rex Bertholdo Baioariorum Duci, amico ſuo, res lætas denuntiauit, & nuptias ſororis aut filiæ eius obtulit: & de* Frederici *Epiſcopi inani contra Regem factione.*

HOc in tempore ***Bertholdus*** Baioariorum Dux, ***Arnolfi*** Ducis frater, vir ſtrenuus, Regis partibus toto fauebat conamine. Volens itaque Rex, vt quemadmodum tribulationis præteritæ, ita & lætitiæ præſentis fieret particeps, ſequenti die, quanta erga eum Dominus beneficia egerit, nuntiis directis, aperuit. Cui etiam in augmentum lætitiæ, quoniam coniugali minime connubio tenebatur, demandauit, ac iuramento promittere fecit, vt ſi ſororem ſuam, ſcilicet ***Gileberti*** vxorem, habere poſſet, eam illi coniugio copularet. Quod ſi minus procederet, ipſius ***Gileberti*** ex eadem ſorore genitam, quam penes ſe habuerat, fere iam nubilem maritali ei coniugio traderet. Quo audito, ***Bertholdus*** immenſo eſt gaudio affectus, elegitque nondum nubilem potius filiam expectare, quam matrem, quæ iam nupſerat, tollere. ***Fridericus*** denique Moguntiacenſis eccleſiæ Archiepiſcopus, cuius conſilio nonnulli Epiſcoporum Regem dimiſerant, vt quam occulte geſtabat, infidelitas cunctis pateret, decem ferme diebus ante prænominatorum interitum Regem deſeruit, ac Moguntiam concitus venit, in qua nihil moratus, Metenſem vrbem adiit. Diſpoſuerat enim Regis frater ***Henricus***, redeuntibus ***Euerhardo*** atque ***Gileberto***, cum eodem ***Frederico*** illic exercitum congregare, ſicque Regi in Alſatia degenti bellum maximum præparare. Quumque ille peruenisſet nominatus Archiepiſcopus, inſperate & non opportune ei nuntii occurrerunt, qui iam prælibatos Principes morte intercedente non viuere dicunt. Is autem animo conſternatus, quid faceret penitus ignorabat.

CAPVT XIX

De eiuſdem Frederici *Archiepiſcopi captiuitate. Et de ſorore* Henrici*, prohibente, ne in munitiones quaſdam contra Regem ſe recipiat. Et quomodo* Henricus *tandem ad miſericordiam Regis fratris ſui ſe ſubmiſerit.*

REx interea Alſatiam deſerens, Franciam occupabat. Cuius ob metum Moguntiæ ciues redeuntem Archiepiſcopum intra vrbis mœnia non ſuſcipiunt. Vnde factum eſt, vt non multo poſt a Regis fidelibus captus, & ante eius præſentiam adductus, cuſtodiæ ſit in Saxoniam traditus: in qua aliquandiu commoratus, miſeratione Regis dignitati priſtinæ eſt reſtitutus. ***Henricus*** denique Regis ſui atque fratris terrore compulſus, in caſtellum ***Capræmons*** vocabulo, non ſolum ingeniis hominum, verum natura ipſa munitum, ingredi voluit. Quod eius ſoror, vidua ſcilicet ***Gileberti***, prænoſcens, non ſolum ne id facere poſſet prohibuit, verum huiuſmodi ſermonibus eum conuenit: ***Proh, non tete miſeriarum mearum tædet, quas interempto*** Gileberto ***marito perpetior; ni etiam meis in munitionibus te occludendo Regis iram ſuper regionem velut aquam effundas? Non feram, non ſinam, non patiar, non tanta mihi vecordia innata erit, vt ex meis incommodis tua compares commoda.*** His ***Henricus*** auditis, quum aliud quid faceret ignoraret, aſſumptis ſecum, quorum auxilio iuuaretur, quibuſdam Epiſcopis, die quadam nudis pedibus Regis ad pedes ignorante ipſo peruenit, ſupplexque miſericordiam implorauit. Cui Rex, ***Indignum***, inquit, ***facinus tuum miſericordiam non meretur. Verum quia video te humiliatum coram me, non inducam malum ſuper te.*** Iuſſit itaque Rex eum ad palatium ſuum, quod in Francia in loco, qui dicitur ***Inglinheim***, conſtitutum eſt, proficiſci, ſolertique illum vigilantia cuſtodiri, quoad iræ remota paululum ægritudine, quid ſuper eum faceret, conſilio ſapientium definiret.

LIVTHPRANDI,

TICINENSIS ECCLESIAE LEVITAE,

HISTORIARVM LIBER V.

CAPVT I

Qualiter Hermannus *Sueuorum Dux* Liuthulfo *filio Regis* Othonis Idam *filiam ſuam coniugem obtulerit. Et de eclipſi ſolis ante victoriam* Radamiri *in Hiſpania: & de apparitione cometæ. Item qualiter Rex* Hugo *Romam vexauerit.*

FACTVM eſt, vt poſt mortem *Euerhardi* atque *Giliberti*, necnon & *Henrici* fratris Regis incluſionem, concurrentibus vndique ad Regem congratulationis cauſa proceribus, veniret etiam vir ditiſſimus Sueuorum Dux *Hermannus*, qui poſt congratulationis ſatietatem talibus eſt Regem aggreſſus ſermonibus: *Non clam Domino meo eſt, tum prædiorum latitudine, tum pecuniarum immenſitate prædiuitem me abſque liberis eſſe, nec eſt præter vnam paruulam natam, quæ mearum rerum me recedeunte heres exiſtat. Placeat itaque Domino meo Regi filium ſuum paruulum* Liuthulfum *mihi adoptare filium, quatenus vnicæ filiæ meæ maritali commercio ſociatus, me migrante, mearum fiat hereditate rerum magnificus.* Hoc itaque quia placuit Regi conſilium, quod popoſcerat ſine dilatione compleuit. Hoc in tempore, vt ipſe, *Pater*, bene noſti, ſol magnam & cunctis terribilem paſſus eſt eclipſin, ſexta feria, hora diei tertia. Qua etiam die *Abdaram* Rex noſter a *Radamiro* Rege Chriſtianiſſimo Galitiæ in bello ſuperatus eſt. Sed & in Italia octo continuis noctibus miræ magnitudinis cometa apparuit, nimiæ proceritatis igneos ex ſeſe radios fundens, ſubſequuturam non multo poſt famem portendens, quæ magnitudine ſua miſere vaſtabat Italiam. Eadem tempeſtate *Hugone* Rege turpiter expulſo, *Albericus*, vt præfati ſumus, Romanæ ciuitatis monarchiam obtinebat. Quem Rex *Hugo* quotannis grauiter opprimebat, gladio & igne quæ poterat vniuerſa conſumens, adeo vt ciuitates præter Romam, in qua ipſe conſederat, omnes auferret. Sed & ipſam ſine dubio tum depopulando, tum ciues muneribus corrumpendo conquiſiuiſſet, niſi occulta & iuſta iuſti Dei ſententia illi prohibuiſſet.

CAPVT II

De Berengario *&* Anſcario *fratribus, quorum poſterior Marchio Camerinorum & Spoletinorum ab* Hugone *conſtituitur. Item de* Sarlio, *ſeu* Harlio, *quem Rex* Hugo *contra* Anſcarium *noua molientem miſerit: & de* Anſcarii *verbis. Item de bono conſilio* Wiberti, *& malo* Archodi *Regi dato.*

PEr idem tempus *Berengarius* atque *Anſcarius* in Italia fratres clarebant, vno quidem patre, *Adelberto* ſcilicet, Epotegiæ ciuitatis Marchione, ſed non vna matre progeniti: *Berengarium* namque, vti præfati ſumus, *Gilla*, *Berengarii* Regis filia, *Anſcarium* autem *Ermegarda*, *Adelberti* Tuſciæ prouinciæ Marchionis, quam ex *Berta*, Regis *Hugonis* filia, habuerat, peperit.

Quorum

Quorum *Berengarius* conſiliis prouidus, ingenio callidus: *Anſcarius* vero ad quodlibet facinus promptus. Quem & Rex *Hugo* nimis ſuſpectum habuerat, ne ſe occideret, ac regnum ſibimet obtineret. Conſilio itaque accepto, quia *Theobaldus* Marchio hominem exierat, Spoletinorum eum ac Camerinorum conſtituit Marchionem, quatenus eo ſecurius viueret, quo longius hunc ab ſeſe eſſe ſequeſtratum cognoſceret. Quo dum profectus eſſet, vti animi impatiens erat, quicquid ex Rege mali mens ei cogitando ſuggeſſerat, rerum ſignis continuo declarabat. Quod Regem *Hugonem* minime latuit. Igitur quod remedium huic ægritudini dare poſſet excogitans, *Sarlionem* ad ſe, Burgundionum ex gente progenitum, aduocat. Cui & ait; *Camerinorum ac Spoletinorum hominum non eſt mihi fides incognita. Eſt enim calamo ſimilis, cui ſi innixus fuerit homo, perforabit manum ſuam. Vade itaque, atque accepta a me pecunia, mentes eorum corrumpe, ab Anſcarii dilectione eos amoue, tibique coniunge. Te nemo eſt qui poſſit facere, tum melius, tum commodius. Habes enim illius* Theobaldi, *nepotis mei defuncti optimi, Marchionis vxorem, cuius auxiliis fretus cunctus ad te veniet populus.* Profectus itaque eſt, & eo annitente, haud ſecus atque Rex prædixerat, Camerinorum ac Spoletinorum populus egit. Congregata itaque multitudine, ad eam, in qua *Anſcarius* erat, ciuitatem properare feſtinat. Quod quum audiſſet *Anſcarius*, anteſignanum ſuum nomine *Wibertum* talibus adorſus eſt verbis:

> Sarlius *imbellis, multorum fiſus in armis,*
> *Pugnaturus adit: cui fortes pectore & armis*
> *Occurſare decet, bellumque inferre cruentum.*
> *Lecta manus iuuenum, bellis exercita multis,*
> *Poſt huc tendentem quæ me comitata patronum,*
> *Protinus adueniet, fuluo decorata metallo.*

His auditis, *Wibertus*, vt erat vir non audacia ſolum, verumetiam ſcientia fretus, *Mane*, ait, *copias prout potis es congregato. Pergraue eſt enim, cum paucis innumeris occurrere. Sed & ſi quibuſcum res agitur animaduertis, heroes ſunt, haud ſegnius atque nos bello aſſuefacti.* Iam *Anſcarius Wiberto* tecta ſibi conſulenti conniuere decreuerat, directiſque vſquequaque nuntiis, congregare exercitum cupierat, quum *Archodus*, Burgundionum ſanguine ortus, *Wibertum* ſibi conſulentem dictis incrępabat animatis: *Chremeti*, inquit, *ſimilis es, qui ob Thraſonis metum Thaidi de occludendis ædibus conſilium, quo aduocatos ſibi a foro duceret, dedit: quem quum Thais prohiberet, quod cum ſalute tua*, ait, *cauere poſſis, ſtultum eſt admittere. Mala ego vos proſpicere, quam vlciſci accepta iniuria. Optime*, *Wibertus* inquit, *Thraſonis feciſti memoriam militis, qui prius ore deſæuiens, quum ad rem veram ventum eſſet, Syriſcum in dextro cornu, Simalionem in ſiniſtro conſtituens, ipſe ſibi locum poſt principia elegit.* Burgundiones enim garrulos eſſe, voraces ac imbelles, nullus, qui eos nouerit, ambigit. Sed & quam fortiter ſæpe feceris, quas fugiendo declinaſti, cicatrices indicant corporis. Terentii locus feſtiue adductus.

CAPVT III

De prima pugna inter Sarlionem *&* Anſcarium, *in qua* Wibertus *lethaliter vulneratus eſt, &* Archodus *fugit. Item de ſecundo prœlio, in quo* Anſcarius *ſtrenue pugnans,* Hattonem *Comitem haſta occidit, ac poſtmodum de equo per dolum decidens, ab hoſtibus occiſus eſt.*

HVjuſmodi *Anſcarius* atque *Wibertus* excitati dictis, vbi *Sarlionem* cum multis eſſe audiunt, quam mox cum paucis properare contendunt. Sex

Sarlio acies habuerat, quarum tres contra *Anſcarii* vnam, in qua ipſe *Anſcarius* erat, direxerat. Ipſe vero fluuio interiecto rei ſpectans euentum, cum tribus remanſerat. Verebatur enim, quod nec tanta eum multitudo quiret defendere, ſi ſuos in eum *Anſcarius* poſſet obtutus inducere. Haud mora, bellum incipitur, in quo *Archodus*, quia fugerat, non videtur. *Wibertus* morte tenus vulneratur, quoniam quidem mori ſatius, quam fugere duxit. His itaque omnibus ab *Anſcario* debellatis, duas in eum iterum *Sarlius* mittit acies, vna ſolummodo ſecum retenta. Quumque *Anſcarius*, quis ſuorum occumberet, inquirere vellet, non ſuo tantum quam aliorum ſanguine cruentatus *Wibertus* ei occurrit, cui & ait, *Duæ contra nos acies perpulchre armis inſtructæ adueniunt, quas te potius declinare quam expectare etiam atque etiam rogo.* Archodus, *vt ipſe bene noſti, pugnæ huius incenſor, qualiter aufugerit vides. Ego vero poſitus in extremis, non cogito iam de pugna, ſed miſericordem Dominum rogo pro anima, ne mihi imputet, quæ ob dilectionem tui hodie commerui crimina, multa hominum neci dando corpora.* His expletis expirauit. Collectis itaque *Anſcarius* quos potuit, duabus phalangis occurrens, eas inter furibundus inſiliit, ſtragemque innumeram dedit. Comes quidem, *Hatto* nomine, duabus illis præerat aciebus, qui hac occaſione & fiducia *Anſcario* occurrit, quoniam confracta iam lancea, ſolam in manu eius viderat haſtam. Quem dum inuitus eſſet *Anſcarius*, *Tu ne es*, inquit, *qui contempto crucis & ſanctorum iuramento, periurus in nomine Dei tui me tuum Dominum deſeruiſti, & ad vulpem* Sarlium *transfuga ac deſertor abiiſti? Eſſe aliquos manes & ſubterranea regna, in quibus periuri puniantur*, Cocytum & Stygio ranas in gurgite nigras, *qui vſque modo ſomniaſti, re ipſa experiere.* Hæc dicens, haſtam, quam ſine ferro geſtabat, per os illius valide iaciens, ſanguine cerebroque reſperſam per occipitium duxit: enſeque abſtracto, quoniam multi ſuper ſe irruerant, dimicare vehementer cœpit. Quumque nullis ſibi adminiculantibus, omnium pæne hoſtium ſolus impetum ſuſtineret, huc illucque diſcurrens, ſonipes quo inſederat, adeo in ſcrobem cecidit, vt collo ſuppoſito, cruribuſque & pedibus ſurſum erectis, euſque ſuper *Anſcarium* iaceret, donec ab irruentibus hoſtibus miſſilibuſque directis occideretur. Quo mortuo, *Sarlius* Marchia ſecure potitur, & Rex Hugo gaudio immenſo afficitur.

CAPVT IV

De miſſis ab Hugone *Conſtantinopolim ad Imperatorem pro nauibus & igne Græco contra Saracenos. Item de* Berengarii *fuga, qui acceperat Regem* Hugonem *oculis ſuis inſidias parare, & ſe velle excæcare: & de vxoris eiusdem fuga. Item de imprecationibus autoris in montes, qui illis peruii fuerunt. Item qualiter* Hermannus *Dux* Berengarium *ſuſcepit, &* Othoni *Regi commendauit.*

DVm hæc aguntur, montana quibus ab occidua ſeu ſeptentrionali parte cingitur Italia, a Saracenis Fraxinetum inhabitantibus crudeliſſime depopulantur. Quamobrem *Hugo* Rex conſilio accepto, nuntios Conſtantinopolim dirigit, rogans Imperatorem *Romanum*, vt naues ſibi cum Græco igne tranſmittat, quas *chelandria* patrio ſermone Græci cognominant. Hoc autem eo fecit, vt dum terreſtri itinere ipſe ad deſtruendum tenderet Fraxinetum, eam partem, qua mari munitur, Græci obſiderent nauigio, eorumque naues exurerent, ac ne ex Hiſpania victus eis aut copiarum ſubſidia prouenirent, diligentiſſime prouiderent. Interea *Berengarius*, memorati frater *Anſcarii*, atque Eporegiæ ciuitatis Marchio, occulte quædam in Regem

cœpit

cœpit moliri. Quod dum Regi compertum foret, ſimulata beneuolentia, diſſimulataque ira, dum ad ſeſe veniret, luce eum priuare diſpoſuit. Filius vero eius, nomine *Lotharius*, Rex & ipſe paruulus, & neceſſariarum ſibi rerum adhuc ignarus, quoniam conſiliis his interfuit, celare quemadmodum puer haud potuit, verum deſtinato ad *Berengarium* nuntio, quod pater illi ſuus facere vellet, aperuit. Hoc itaque *Berengarius* vt audiuit, Italiam quam mox deſeruit, ac per montem Iouis in Sueuiam ad *Hermannum* Ducem properauit; vxorem vero ſuam *Willam* per aliam viam ad eandem prouinciam venire præcepit. Quæ itinere digreſſionis ſuæ per montem auium, fœta partuique vicina, qualiter montes tam aſperos atque inuios tranſire pedibus potuerit, ſatis nequeo mirari: niſi quia fortunas omnes aduerſas mihi fuiſſe certo ſcio. Sed ô quod ſibi decipulam *Lotharius* præparauerit, futuri ignarus, videre non potuit. Dum enim *Berengario* conſuluit, qui regnum & vitam auferret, ſibimet præparauit. Imprecor itaque mala plurima non *Lothario*, qui leuitate peccauit pueritiæ, idque amare poſtmodum pœnituit, verum montibus illis crudelibus contra inſuetum omnibus morem facile eis iter præbentibus. Itaque liber mihi in eorum contumeliam nunc exclamare:

Improbe mons auium, tali
Neque tu nomine dignus:
Conſeruas quia nam peſtem,
Nunc quam perdere poſſis.
Inuius eſſe ſoles etiam,
Cum ſol igneus ardet,
Tempore quo Cererem meſſor
Curua falce repoſcit,
Tempore quo radiis Phœbi
Cancri ſidus adurit.
Peſſime nunc es inaudito
Rigidæ tempore brumæ
Peruius: atque vtinam poſſent
Mea nunc vota valere,
Protinus in barathrum vulſus
Aliis montibus iſſes.
Ecce Berengarium *ſeruat,*
Sinit & tramite recto
Mons tranſire Iouis, mirum
Haud ſuetos perdere ſanctos,
Et ſeruare malos, vocitant
Heu quos nomine Mauros.
Sanguine qui gaudent hominum,
Iuuat & viuere rapto.
Quid loquar? ecce Dei cupio
Tete fulmine aduri,
Conſciſſuſque chaos cunctis
Fias tempore cuncto.

Igitur *Hermannus* Sueuorum Dux venientem ad ſe *Berengarium* benigne ſuſcepit, eumque cum magno honore ante piiſſimi Regis præſentiam duxit. Quem quanta Rex deuotione ſuſceperit, quantisve muneribus eum donauerit, quantumque honorauerit, ſtilus meus ſe ſcribere poſſe diffidit. Verum quantum poterit deſignatis, cuius ſanctitatis, quantæ humanitatis Rex fuerit, quantæque etiam *Berengarius* improbitatis extiterit, facile prudens lector animaduertere poterit.

CAPVT

CAPVT V

De legatione Hugonis *ad* Othonem, *vt* Berengarium *non ſuſcipiat: & de pecunia illi fruſtra oblata. Item de legatione* Romani *Græcorum Imperatoris, poſtulantis nepoti ſuo* Hugonis *filiam coniugem.*

REx *Hugo*, audita *Berengarii* fuga, nuntios ſuos Regi *Othoni* direxit, promittens ſe ſecundum voluntatis eius deliberationem auri argentique copiam ei daturum, ſi Berengarium non ſuſciperet, eique adminicula non conferret. Quibus Rex apologeticum huiuſmodi dedit: Betengarius *non ob dominii veſtri deiectionem, verum, ſi potis eſt, ob reconciliationem, noſtram adiit pietatem, ſiqua in re adminiculari illi penes dominium veſtrum potero. Gazas mihi ab illo promiſſas non ſuſcipio, verum illi meas libentiſſime tribuo*: Betengario *vero, ſeu cuilibet noſtræ pietatis clementiam imploranti, ſubſidium non præbere, ſummæ dementiæ eſt.* Perpende itaque, quanta eum Rex pius charitate dilexerit, qui promiſſum non ſolum non accipere, ſed propriam pro illo voluit dare pecuniam. Dum hæc aguntur, Conſtantinopolitanus Imperator cum Regis *Hugonis* nuntiis ſuos dirigit, mandans, naues & omnia quæ deſideraret ſe ei daturum, ſi nepoti ſuo filiam ſuam coniugem daret. *Conſtantinum* autem *Leonis* Imperatoris, non ipſius *Romani* filium dico. Tres enim cum *Romano* hoc imperabant ſimul, eius videlicet duo filii, *Stephanus* atque *Conſtantinus*, & *Conſtantinus Leonis* Imperatoris filius. Rex itaque *Hugo*, audita hac legatione, directis iterum nuntiis, Romano denuntiat, ſe legitimam ex coniugio natam non habere: ſed ſi ex concubinarum filiabus vellet, egregiam ei forma poſſe præſtare. Et quoniam Græci in geneſeos nobilitate, non quæ mater, ſed quis pater fuerit, inquirunt, Imperator *Romanus* naues continuo cum Græco igne præparauit, munera maxima miſit, atque vt illam nepoti ſuo coniungeret mandauit. Quoniam meus vitricus, vir grauitate ornatus, plenus ſapientiæ, Regis *Hugonis* fuerat nuntius, pigrum non ſit mihi inſerere, quod eum de Imperatoris ſapientia & humanitate, & qualiter Ruſſios vicerit, audiui ſæpius dicere.

CAPVT VI

De Nortmannis Ruſſis: & de pugna nauali Romani cum Ingero *Rege Ruſſorum ſeu Nortmannorum, quem mirabiliter vicit, iniiciendo ignem.*

GEns quædam eſt ſub Aquilonis parte conſtituta, quam a qualitate corporis Græci vocant *Ruſſos*, nos vero a poſitione loci vocamus *Nordmannos*. Lingua quippe Teutonum *Nord* aquilo, *man* autem mas ſeu vir dicitur: vnde & *Nordmannos* Aquilonares homines dicere poſſumus. Huius denique gentis Rex *Inger* vocabulo erat, qui collectis mille & eo amplius nauibus Conſtantinopolim venit. Quod *Romanus* Imperator vt audiuit, quoniam naualem exercitum ſuum directum contra Saracenos, & ad inſularum cuſtodiam habuit, æſtuare cœpit cogitationibus. Quumque cogitationibus non paucas inſomnes noctes duceret, & *Inger* cuncta mari vicina diriperet; nuntiatum eſt *Romano*, XV ſemifracta ſe habere chelandria, quæ populus ob vetuſtatem ſola reliquerat. Quod vt audiuit, τοὺς ναυπηγοὺς, hoc eſt, nauium fabricatores, ad ſe venire præcepit, quibus ait: *Properantes ſine dilatione ea, quæ remanſerunt, chelandria præparate. Sed & argumentum non ſolum in prora, quo ignis proiicitur, verumetiam in puppi, inſuper*

inſuper in vtriſque lateribus ponite. Compoſitis itaque ſecundum iuſſionem ſuam chelandriis, ſapientiſſimos in eis viros collocat, atque vt Regi *Ingero* occurrant denuntiat. Profecti denique quum in pelago eos impoſitos Rex *Inger* aſpiceret, exercitui ſuo præcepit, vt viuos illos caperet, & non occideret. Denique miſerator & miſericors Dominus, qui ſe colentes, ſe deprecantes, ſe adorantes, non ſolum protegere, verumetiam victoria voluit honorare, ventis tunc placidum reddidit mare. Secus enim ob ignis emiſſionem Græcis erat incommodum. Igitur in Ruſſorum medio poſiti ignem circumcirca proiiciunt. Quod dum Ruſſi conſpiciunt, e nauibus confeſtim ſeſe in mare proiiciunt, eliguntque potius aquis ſubmergi, quam igni cremari. Alii tunc loricis & galeis onerati, nunquam viſuri ima pelagi petunt: nonnulli vero natantes, inter ipſos maris fluctus vruntur, nulluſque die illa euaſit, qui fuga ſeſe ad terram non liberauit. Ruſſorum, etenim naues, ob paruitatem ſui, vbi aquæ minimum eſt tranſeunt, quod Græcorum chelandria ob profunditatem ſui facere nequeunt. Ingenti *Inger* confuſione poſtmodum ad propria eſt reuerſus. Græci vero victoria potiti, viuos ſecum multos ducentes, Conſtantinopolim regreſſi ſunt læti. Quos omnes *Romanus*, in præſentia Hugonis nuntii, vitrici ſcilicet mei, decollari præcepit.

* *Vel nomen hodie teſtatur*, Ruſſos & Moſcouios *eoſdem eſſe*; *vt adeo* Liuthprandus *cante interpretandus ſit*, gentem, *inquiens*, quam a qualitate temporis Græci vocant *Ruſſos*, nos poſitione loci vocamus *Nordmannos.* Ita *Cellarius* de rebus ſæculi chriſtiani 10, p. m. 120, in not. lit. c) ſignata.

CAPVT VII

Vt Hugo *Fraxinetum tendens, Græcos eo cum nauibus miſerit: qui cum Fraxinetum deſtruere potuerit, noluit, ſed cum Saracenis fœdus icit.*

Rex itaque *Hugo* congregato exercitu, claſſibus per Tyrrhenum mare directis ad Fraxinetum, terreſtri ipſe eo itinere pergit. Quo dum Græci peruenirent, igne proiecto, Saracenorum naues mox omnes exurunt. Sed & Rex Fraxinetum ingreſſus, Saracenos omnes in montem Maurum fugere compulit: in quo eos circumſedendo capere poſſet, ſi res hæc, quam prompturus ſum, non impediret. Rex *Hugo Berengarium*, ne collectis & ex Sueuia & ex Francia copiis ſuper ſe irrueret, ſibique regnum auferret, maxime timuit. Vnde non bono conſilio accepto, ad propria Græcos mox remiſit: ipſeque cum Saracenis hac ratione iniit fœdus, vt in montibus, qui Sueuiam atque Italiam diuidunt, ſtatent: vt ſi forte *Berengarius* exercitum per eos ducere vellet, tranſire eum omni modo prohiberent. Eo vero loco conſtituti quam multorum Chriſtianorum ad beatorum Apoſtolorum *Petri* & *Pauli* limina tranſeuntium ſanguinem fuderint, ille ſcit ſolus numerum, qui eorum nomina tenet ſcripta in libro viuentium. Perquam inique tibi Rex *Hugo* regnum defendere conaris. Herodes ne terreno regno priuaretur, innocentes multos occidit; tu vt obtineas, nocentes & morte dignos dimittis: atque vtinam ea ratione nocentes illi viuerent tunc, ne poſtmodum innocentes interimerent. Puto, ſeu quod verius eſt, credo, te non legiſſe, imo nec audiuiſſe, qualiter iram Domini incurrerit rex Iſrael Achab, dum Regem Syriæ morte dignum fœderarum dimitteret Benadab. Vnus enim de filiis prophetarum dixit ad Achab: *Hæc dicit Dominus, Quia dimiſiſti virum dignum morte de manu tua, erit anima tua pro anima eius, & populus tuus pro populo eius.* Quod & factum eſt: verum quantum tibi in hac re obfueris, ſtilus noſter ſuis in locis opportunius enarrabit.

CAPVT VIII

De Amedeo Berengarii *milite aſtuto, qui explorator in Italiam venit, & de Hungaris ab* Hugone *in Hiſpaniam ablegatis.*

TEmpore, quo *Berengarius* ab Italia fugit, quendam ſecum *Amedeum* nomine militem duxit, apprime nobilem, & vt poſtmodum claruit, non Vlyſſe calliditate ac temeritate inferiorem. Fortiſſimus Rex *Otho*, quum nonnullis impeditus rebus, tum quotannis ab *Hugone* Rege muneribus immenſis delinitus, *Berengario* copias parare non poſſet, ipſe quem præfatus ſum *Amedeus Berengarium* ita conuenit: *Nec clam te eſt*, inquit, *Domine, quod inuiſum ſe imperio duro Rex* Hugo *cunctis Italicis effecerit; præſertim quum & concubinarum filiis ac Burgundionibus dignitates ſit largitus: nec vllus inuenitur Italicus, qui non aut expulſus, aut dignitatibus omnino ſit priuatus. Et quod in Regem non aliquid moliuntur, hæc cauſa eſt: quoniam quidem, quem ſibi conſtituant Principem, non habent. Si itaque noſtrum aliquis mutato habitu, ne agnoſceretur, eo tenderet, eorumque voluntatem inquireret, conſilium proculdubio nobis bonum exculperet.* Cui *Berengarius*, *Te*, inquit, *tum commodius, tum nemo poteſt facere melius.* Igitur *Amedeus* mutato habitu, cum pauperibus, qui orationis gratia Romam tendunt, Romam quaſi profecturus, Italiam petiit, Principes conuenit, & quid vnuſquiſque cordi haberet inquiſiuit: neque enim eodem ſe omnibus habitu oſtendebat: nunc niger aliis, ſubniueus aliis, maculoſus aliis videbatur. Verum fama, malum, quo non aliud velocius vllum mobilitate viget, cum in Italia eſſe auribus Regis indicauit. Quem dum diligenter iuberet inquiri, ipſe prolixam & pulcherrimam barbam pice adeo defœdauit, capillos ſubaureos nigredine immutauit, faciem deturpauit, debilem finxit, adeo vt inter pauperes, Regis in præſentia comedentes, ſe Regi nudum oſtenderet, & veſtem ab eo, qua indueretur, acciperet, & quicquid Rex de *Berengario* & ipſo loqueretur audiret. Hoc denique modo cunctis diligentiſſime perſcrutatis, non eodem modo, quo venerat, cum oratoribus eſt regreſſus. Præceperat enim Rex clauſarum cuſtodibus, ne quempiam tranſire permitterent, niſi prius, quis eſſet, diligenti inueſtigatione inquirerent. Quod *Amedeus* audiens, per inuia quædam & aſpera nulli cuſtodita pertranſiit, atque ad *Berengarium* cum ea qua voluit legatione peruenit. Hoc in tempore Rex *Hugo* datis decem numorum modiis pacem cum Hungaris fecit, quos ab Italia acceptis obſidibus expulit, atque in Hiſpaniam dato eis præduce direxit. Quod vero & ad Hiſpaniam, & ad ciuitatem ipſam, in qua Rex morabatur, Cordubam non venerint, hæc cauſa fuit, quoniam triduo per inaquoſam & aſperam viam ducti, quum timerent, ſe ſiti perituros, præduce ſibi ab Hugone conceſſo morte tenus vulnerato, celeriori curſu reuerſi ſunt.

CAPVT IX

De Berta Hugonis *ex concubina filia, Conſtantinopolim miſſa nuptum* Romano *iuniori. De fortitudine palatii Conſtantinopolitani: & qualiter* Stephanus & Conſtantinus *filii* Romani, *patrem ſuum e palatio & imperio eiecerint.*

HAc etiam eadem tempeſtate idem Rex *Hugo Bertam* filiam ſuam, quam ex meretrice *Bezola* ipſe genuerat, per *Sigefredum*, venerabilem

Parmenſis eccleſiæ Antiſtitem, Conſtantinopolim direxit, *Romano* paruulo *Conſtantini* Porphyrogeniti filio copulandam coniugio. Tenebatque ſummum imperium *Romanus* maior, eiusque filii duo *Conſtantinus* & *Stephanus*, quibus poſt *Romanum* præſtabat *Conſtantinus*, *Leonis* Imperatoris filius, cuius paruulus ex *Helena*, *Romani* maioris filia, natus iam nominaram *Bertam*, quam mutaro nomine Græci *Eudoxiam* dixerant, vxorem duxerar. His itaque quatuor imperanribus, *Stephanus* atque *Conſtantinus* frarres, ignorante *Conſtantino*, *Leonis* Imperatoris filio, aduerſus *Romanum* patrem ſuum quædam doloſa machinabantur. Tædebar enim eos, patris ſeueritate oppoſita quæcunque vellent facere non licere, Vnde & malo mox accepto conſilio, quatenus patrem deiicerent, pertractabant. Conſtantinopolitanum palatium non pulchrirudine ſolum, verumetiam fortitudine omnibus, quas vnquam viderim, munitionibus præſtar, quod etiam iugi militum ſtiparione non minima obſeruatur. Moris itaque eſt, hoc poſt matutinum diluculum mox omnibus patere: poſt tertiam vero diei horam emiſſis omnibus dato ſigno, quod eſt *Mis*, vſque in horam nonam cunctis aditum prohibere. In hoc igitur *Romanus* aureo triclinio, quæ præſtantior eſt pars, potentiſſime degens, ceteras partes palatii genero *Conſtantino*, filiiſque ſuis *Stephano* & *Conſtantino* diſtribuerat. Hi denique duo, vt prædiximus, non ferentes patris iuſtam ſeueritatem, in cubiculis ſuis multis copiis congregatis, diem conſtituerunt, quando patrem deiicere, ſolique ipſi poſſent regnare. Quumque dies adueniret optata, cunctis de palatio iuxta morem egreſſis, *Stephanus* & *Conſtantinus* facta congreſſione ſuper patrem irruunt, eumque de palatio omnibus ignorantibus deponunt, & ad vicinam inſulam, in qua cœnobitarum multitudo philoſophabatur, tonſo ei, vt moris eſt, capite, ad philoſophandum tranſmittunt. Fit quam mox multirumiger Conſtantinopoli ſonitus, *Romanum* quidem eiectum, *Conſtantinum* vero eius generum alii interfectum clamitabant. Nec mora, totius populi ad palatium fit concurſus. *Romanus* quaſi Imperator abuſiuus non requiritur; verum an ſuperſit *Conſtantinus*, ab omnibus percontatur. Quum ſeditio inquiſitionis non modica fieret pro *Conſtantino*, rogantibus *Stephano* & *Conſtantino*, ex ea parte, qua *Zucaniſtrii* magnitudo portenditur, *Conſtantinus* per cancellos crines ſolutus caput expoſuit, ſuaque oſtenſione populi mox tumultum ſedauit, ac in propria quemque repedare coegit. Quod factum grauem duobus fratribus ingeſſit dolorem. *Quid profuit*, inquiunt, *quod abdicato patre, qui non pater eſt, dominum ſuſtinemus? Tolerabilius enim decentiuſque paternam, quam exteram pateremur dominationem. Quid illud*, aiunt, *quod in huius auxilium non ſolum propriæ, ſed exteræ venere nationes?* Sigefridus *quippe Epiſcopus*, *Regis* Hugonis *nuntius*, *aſſumptis ſecum ſuæ linguæ nationibus a Meluatinis*, *Romanis*, *Caietanis*, *nobis ad interitum*, *huic præſidio fuit.*

CAPVT X

De eiſdem Stephano & Conſtantino, *qui* Conſtantinum Leonis *filium*, *conati ſunt eiicere*, *a quo & ipſi ſunt capti fraude* Diabolini, *atque in monaſterium apud patrem*, *qui eos lepide redarguit*, *miſſi.*

HIs dictis armatorum manibus cubicula pro parte complent. Quibus *Diabolinus* præfuit, qui & eorum animorum incenſor, & poſt paululum proditor extitit. Conſtantinum denique libris incumbentem ita conuenit: *Quæ tibi incommoda & a* Stephano *& a* Conſtantino *fratribus*, *imo inimicis tuis præparentur*, *iſthæc*, *quæ in te vetus permanet*, *religio ignorat. Si enim infortunia tibi parata cognoſceres*, *quatenus poſſes viuere*, *cogitares. Vxoris tuæ fratres*, Stephanus & Conſtantinus, *armatorum manibus congregatis*, *atque in cubiculis iam concluſis*, *te non vt patrem*

 de pala-

de palatio expellere, verum hic cogitant interficere. Occaſio autem tui interitus hæc erit: Cœnatum te poſt triduum Conſtantinus *&* Stephanus *inuitabunt. Quumque ſeſſionis tuæ medium excellentiæ tuæ, quatenus moris eſt, obtinere tentabis, percuſſo mox ſcuto, incluſi de cubiculo exilient, tuamque fuſo ſanguine vitam finient. Fidem autem ſi relatis expoſcis, vſque inpræſentiarum affirmo argumentis, quoniam concluſorum tibi perſonas rimis oſtendo: deinde quod ſaluti ſolennius eſt tuæ, oſtiorum tibi claues trado.* His auditis *Conſtantinus, Age*, infit, *vt coniuratorum prodidiſti perfidiam, quatenus deuincam hanc, exprime ſententiam. Non enim tam mihi ſalus mea chara, quam pietas erit in referenda gratia iocunda.* Cui *Diabolinus, Non enim*, inquit, *clam te eſt, Macedones tum tibi deuotos, tum bello duros exiſtere: mittito itaque, ac cubilia propria,* Stephano *&* Conſtantino *ignorantibus, eis ſuffarcinato. Quumque deſignata dies conuiuii aduenerit, atque ob ſeſſionis faſtum ſi tumultus irrepſerit, dato ſigno, vt præfatus ſum, percuſſo ſcilicet clypeo, quum illorum manus armatorum præſidio eis eſſe non poterit, tui mox ex improuiſo proſiliant, eoſque tanto commodius, quanto inſperatius capiant, atque ad vicinum monaſterium, ad quod patrem ſuum, ſocerum tuum, miſerant, tonſis, vt moris eſt, capitibus, philoſophatum tranſmittant. Diuinæ ſiquidem rectitudo iuſtitiæ tuum negotium ſecundabit, cuius recompenſatio, ne in patrem peccarent, illos non terruit, & te, ne offenderes, cuſtodiuit.* Quod iuſto Dei iudicio ita accidiſſe, non ſolum Europa, ſed & Aſia nunc cantat & Africa. Deſignato etenim die, dum ſimulata pace *Conſtantinum* hunc & *Stephanus* & *Conſtantinus* fratres ad conuiuium inuitarent, & ob ſeſſionis faſtum tumultus inſurgeret, percuſſo, vt dictum eſt, ſcuto Macedones ex inſperato proruunt, duoſque fratres *Stephanum* & *Conſtantinum* quam mox comprehenſos, capite tonſos, ad vicinam inſulam, ad quam patrem ſuum ablegarant, philoſophatum mittunt.

CAPVT XI

De Romani *in filios irriſione, & oratione ac prece, quam contra eos egit, gratias agens Deo, quod impietatis pœnas darent, & quomodo filii eius cuſtodiæ addicti fuerint.*

QVorum pater Baſileus *Romanus* aduentum vt audiuit, gratiarum actiones Deo exhibuit, eiſque extra monaſterii fores læta facie obuians, *Feſtiuum*, inquit, *tempus, quod humilitatem noſtram imperium veſtrum viſitare coegit. Charitas puto, quæ me de palatio expulit, filiationem veſtram non ibi diu permanere permiſit. O factum bene, quod me pridem præmiſiſtis. Confratres enim mei & commilitones mei, ſupernæ tantum philoſophiæ incumbentes, qualiter Imperatores ſuſciperent, ignorarent, ſi non me iamdudum imperialibus inſtitutis tritum haberent. Parata iam frigidior occiduis aqua decocta pruinis, dulces adſunt fabæ, lachana, porrique recentes. Non hic marinæ deliciæ morbos, ſed crebra potius ieiunia creant. Turbam vero hanc tantam, tam ſumptuoſa mendicitas noſtra non recipit: veſtrum ſolummodo imperium ſuſcipit, quod ne paternam deſerat ſenectutem, aduenit.* *Romano* hæc & huiuſmodi perſtringente, *Stephanus* & *Conſtantinus* filii pudibundo contuentes lumine terram, quam inuite monaſterium peterent, non eſt percontari neceſſe, ſed credere. Expanſis itaque poſt hæc manibus ad altare *Romanus* ante crepidinem fuſus, huiuſmodi cum lachrymis Deo preces effudit:

Chriſte

Chriſte pater, cum quo Pater eſt & Spiritus vnum,
Iure Patris verbum, per quod Pater omnia mundo
Oſtendit ſecreta poli, ſeu myſtica pandens:
Reſpice figmentum propria bonitate creatum:
Ne patiare, precor, me dæmonis arte perire,
Sanguine quem ſacro voluiſti reddere vitæ:
Da Deus, vt mundi pompas calcare ſuperbas
Iam valeam: ſiſtatque procul corruptor iniquus,
Cui labor eſt animas ſemper fœdare beatas.
Imperium libuit, quum ſceptra tuli, haud placet: ergo
Gratia ſit tibi, dignatus quod pellere iniquos,
Imperii teneant ſolium ne forte paternum.

His ita geſtis, *Stephanus* atque *Conſtantinus* cuſtodia iugi obſeruantur, patre ea, quæ acciderant, æquanimiter perferente. Aiunt enim hunc, & ſub atteſtatione confirmant, dum a fratribus lentis ob purgationem culparetur, reſpondiſſe: quod luculentius regnaret, qui ſeruorum Dei humilitatibus deſeruiret, quam qui potentibus mundi peccatoribus imperaret.

CAPVT XII

De aduentu Berengarii *deſiderati in Italiam. Et quur* Manaſſes *Arelatenſis eius partibus fauit. Et de* Milone *ac aliis qui deſerto* Hugone *ad* Berengarium *transfugerunt; &* Berengarii *in regnum reſtitutione.*

DEſideratus interea *Berengarius*, ex Sueuorum partibus, paucis ipſum comitantibus, a Sueuia per venuſtam vallem Italiam petiit, applicuitque caſtra ſecus munitionem, vocabulo *Formicariam*, quæ a *Manaſſe*, vt iam prædiximus, ſedis Arelatenſis Archiepiſcopo, tuncque Tridentinæ, Veronenſis, atque Mantuanæ ſedium inuaſore, *Adelhardi* eius clerici erat vigiliæ commendata. Quumque *Berengarius* nullius machinamenti apparatu, nulliusque belli impetu hanc ſe capere poſſe conſpiceret, Manaſſis ambitionem & *κενοδοξίαν*, id eſt, *vanam gloriam*, cognoſcens, *Adelhardum* ad ſe venire coegit, cui & ait: *Si munitionem hanc poteſtati meæ tradideris, dominumque tuum* Manaſſen *ad adiutorium meum inflectere potueris, illum in cathedram promoueo Mediolani Archiepiſcopatus, te vero Cumani Epiſcopatus dignitate poſt acceptam regni poteſtatem donabo. Et vt promittenti mihi fidem admittas, quod verbis ſpondeo, iuramentis affirmo.* Hæc dum *Manaſſi* ab *Adelhardo* narrantur, tum ille munitionem non ſolum *Berengario* dari iuſſit, verumetiam Italos omnes in eius auxilium inuitauit. Fama igitur, malum, quo non aliud velocius vllum mobilitate viget, *Berengarii* aduentum quam mox omnibus nuntiauit. Cœperunt mox nonnulli, *Hugone* deſerto, adhærere *Berengario*. Horum *Milo* præpotens primus, qui dum *Hugoni* ſuſpectus, appoſitis clam cuſtodibus, obſeruaretur, ſimulans ſe non intelligere cuſtodiri, ſetme cœnam vſque ad noctis protraxit medium. Quumque omnes tum vino, tum ſomno aggrauati, corpora quieti traderent, ſolo ſe eo, qui portauerat clypeum, comitante, Veronam peremus peruenit, directiſque nuntiis *Berengarium* exciuit; quem & in Verona, quo *Hugoni* firmius reſiſteret, ſuſcepit. Sane nulla hunc infidelitas ab *Hugone* diuiſit, verum illata ipſi ab eodem nonnulla incommoda, quæ iam diu ſuſtinere non potuit. Proſequitur hunc *Wido*, Præſul Mutinenſis eccleſiæ, non iniuria laceſſitus, ſed maxima illa Abbatia *Nonantula*, quam & tunc acquiſiuit, animatus. Qui *Hugonem* non ſolum deſeruit, verumetiam multorum multitudinem ſecum abſtulit. Quod *Hugo* vt audiuit, congregatis copiis ad eius caſtrum † *Niueolam* venit, idque viriliter, ſed inutiliter oppugnauit. Quod quam mendacii alienum ſit, alias, *Vineolam.*

ſit, ſententia ſubſequens declarabit. Nam dum eodem loco degeret, *Berengarius* ab *Harderico* Archiepiſcopo accitus, Veronam deſeruit, ac Mediolanum concitus venit. Quo audito, Rex *Hugo* Papiam triſtis venit. Cœperunt interea omnes Italiæ primates omine non bono *Hugonem* deſerere & egenti *Berengario* adhærere. Egentem autem, non nihil poſſidentem, ſed cui nunquam quicquam ſatis eſt, aio. Quoniam improbi & auari, qui incertas atque in caſu poſitas poſſeſſiones habent, & plus ſemper appetunt, nec eorum quiſquam adhuc ſibi ſufficiens inuentus eſt, cui quod haberet eſſet ſatis, non modo non copioſi diuites, ſed etiam pauperes & inopes exiſtimandi ſunt. Soli enim ſunt diuites, & fructuoſas ac ſempiternas poſſeſſiones poſſidentes, qui ſuis rebus contenti, ſatis eſſe putant, quod eſt. Non eſſe cupidum, vera pecunia eſt. Non eſſe emacem, vectigal eſt. Fateamur ergo, vter eſt ditior, cui deeſt, an cui ſuperat? qui eget, an qui abundat? cui poſſeſſio quo eſt maior, eo plus requirit ad ſe tuendum: an qui ſe ſuis viribus ſuſtinet? Contentum etenim ſuis rebus eſſe, maximæ ſunt certiſſimæque diuitiæ. Verum de hoc nunc id dictum eſſe ſufficiat. Ad *Berengarium* ſtili initium redeat, cuius in aduentum aureum omnes ſæculum promittebant, & felicia, quæ talem extulerant, tempora clamitabant.

CAPVT XIII

Quomodo Rex Hugo Lotharium *filium ſuum Mediolanum miſit ad concitandam miſerationem Italorum. De* Berengarii *aſtutia. De* Ioſeph *Brixiano Epiſcopo, & de* Waldonis *Epiſcopi iniquitate.*

EO namque Mediolani degente, ac Italicas dignitates ſibi adhærentibus diſpenſante, Rex *Hugo Lotharium* filium ſuum non ad *Berengarium* ſolum, verum ad totius populi præſentiam dirigit, petens, quia ſe eis non morigerum abdicauerunt, filium, qui nil in eos deliquerat, ſaltem pro Dei amore ſuſcipiant, ac voluntatibus eorum morigerum reddant. *Lothario* denique Mediolanum petente, Rex *Hugo* Papia omni cum pecunia egreſſus, Italiam deſerere, atque in Burgundiam iter cogitauit. Sed res iſta eum retinuit, quoniam dum miſericordia inclinati, *Lotharium* in eccleſia beatorum confeſſoris & martyrum *Ambroſii, Geruaſii, & Protaſii*, ante crucem proſtratum erigerent, & Regem ſibi conſtituerent, quamprimum ad *Hugonem* dirigunt nuntium, per quem illum iterum ſuper ſe regnare promittunt. Hoc plane conſilium, imo deceptionem, non omnes, ſed *Berengarius* (vt erat calliditate ſuffarcinatus) adinuenit, non quo hos regnare diſponeret, ſed, vti poſt claruit, ne *Hugo* diſcederet, atque immenſa pecunia, quam habebat, Burgundionum atque aliarum gentium ſuper ſe populos inuitaret. Hoc tempore *Ioſeph* quidam moribus ſenex, diebus iuuenis, ciuitatis Brixianæ clarebat Epiſcopus. Quem *Berengarius*, vt erat tyrannus vehemens, ob morum probitatem Epiſcopatu priuauit, eiuſque loco *Antonium*, qui nunc vſque ſupereſt, nullo conſilio habito, nulla Epiſcoporum deliberatione, conſtituit. Sed & Cumis tunc non *Adelhardum*, vt iurauerat, verum ob Mediolanenſis Epiſcopi amorem *Waldonem* quendam ordinauit. Quod quam bene fecerit, ſubditorum depopulatio, vitium inciſio, arborum decorticatio, multorum oculorum excuſſio, ſimultatis ſæpiſſima repetitio, tum ſignis, tum gemitibus narrant. *Adelhardum* autem Regienſi præfecit eccleſiæ.

CAPVT

CAPVT XIV

Qur Berengarius *Placentinum & Papienſem Epiſcopos dimiſerit, & qur* Liuthprandum *autorem huius operis parentes ſui* Berengario *commendarint, factusque ſit eiuſdem a ſecretis. Item quomodo* Hugo *deſperans de victoria, cum omni pecunia in Prouinciam aufugerit. Et quomodo ad eum* Raimundus *Aquitanorum Princeps venerit, eidem militaturus. Et de* Hugonis *obitu.*

BOſonem vero, *Hugonis* Regis ſpurium, Placentinæ ſedis, & *Liutefredum* Papienſis eccleſiæ expellere Epiſcopos cogitauit. Verum intercedente pretio, ob Dei amorem eos ſe dimiſiſſe ſimulauit. Quam immenſum tunc Italis gaudium! Alterum *Dauid* veniſſe latrabant. Sed & *magno Carolo* hunc cæca mente præferebant. Quanquam enim iterato Reges *Hugonem* atque *Lotharium* Italici ſuſciperent: *Berengarium* tamen nomine ſolum Marchionem, poteſtate vero Regem: illos vocabulo Reges, actu autem neque pro Comitibus habebant. Quid plura? Tanta hac *Berengarii* fama, humanitate, liberalitate, parentes acciti mei, ei ad ſeruiendum me tradunt. Cui etiam immenſis oblatis muneribus, ſecretorum eius conſcium ac epiſtolarum conſtituunt ſignatorem. Cui quum fideliter longo tempore deſeruirem, hac me, quam proſecuturus ſum ſuis in locis, mercede donauit. Verum hæc retributio pæne me ad deſperationem vſque pertraheret, ſi in re conſimili conſocios plurimos non excederet. De iſto enim pulchre dictum accipimus: *Pennæ ſtruthionis ſimiles ſunt pennis accipitris & herodii. Quum tempus aduenerit, in altum alas erigit, deridet equitem & aſcenſorem eius.* Hic enim ſuperſtitibus *Hugone* & *Lothario*, magnus voraxque ſtruthio, non bonus, ſed bono ſimilis eſt viſus. Eis autem decedentibus, & ad regni faſtigia omnibus illum promouentibus, quantum alas erexerit, quantisque diludiis nos omnes irriſerit, non tam verbis quam ſuſpiriis ac gemitibus narro. Sed his omiſſis, ad narrandi ſeriem redeamus.

Rex *Hugo*, quum diuinam animaduerſionem declinare, ac *Berengario* præeſſe non poſſet, relicto *Lothario*, & ſimulata pace, *Berengarii* fidei tradito, in Prouinciam omni cum pecunia properauit. Quo audito, *Raimundus* Aquitanorum Princeps eum adiit, & pro minis mille ſe in militem dedit, fidemque ei iuramento ſeruaturum affirmauit, etiam congregatis copiis Italiam ingreſſurum, ac *Berengarium* debellaturum eſſe promiſit. Quod quanto nos omnes cachinno affecerit, gentis illius vilitas palam facit, quæ etſi præſidio eſſe poſſet, ad effectum tamen haudquaquam perduceret. Quoniamquidem vocante Domino, *Hugo* Rex breui eſt viam vniuerſæ carnis ingreſſus, *Bertæ* nepti ſuæ, *Boſonis* Arelatenſis Comitis viduæ, pecunia derelicta. Quam etiam breui ſpatio intercedente, memoratus *Raimundus* impudentiſſimæ gentis Princeps impurior, ſibi maritam effecerat, cuius non ſolum concubitu, verumetiam oſculo indignum elegantes formarum inſpectores eum eſſe confirmant.

CAPVT XV

De vxore Berengarii *accuſata crimine inceſti, & quomodo ſit purgata. Item de pecunia, quam* Berengarius *cauſa Hungarorum pauperibus & eccleſiis Dei extorſit.*

HVius hoc in tempore ſoror, *Berengarii* ſcilicet vxor, *Willa*, paſſa eſt crimen inceſti. Quod ita verum eſſe non ſolum aulici vel cubicularii, verum aucupes & cupedinarii clamant. Habuit etiam ea presbyterulum capellanum

lanum nomine *Dominicum*, ſtatura breuem, colore fuligineum, ruſticum, ſetigerum, indocilem, agreſtem, barbarum, durum, villoſum, petulcum, inſanum, rebellem, iniquum, cuius magiſterio duas *Willa* commendarat natas, *Gislam* ſcilicet atque *Gerbertam*, vt eas literarum ſcientia epotaret. Occaſione itaque puellarum, quas presbyter *Dominicus*, hirſutus, illotus, facete docebat, mater ei propitiauerat, vt viſa ingrata ac tenax, hinc exiſteret larga. Sententia tamen veritatis, quæ ait, *Nihil opertum quod non reueletur, & occultum quod non in publicum veniat*, diu ignorare homines paſſa non eſt. Nam quum nocte quadam, *Berengario* abſente, ad cubile dominicum more ſolito hirſutus idem vellet accedere, canis hunc morſu vehementi laniauit. Conſurgentes denique qui in domo erant, quum eum comprehenderent, &c, quo iret, interrogarent, apologeticum iſtud anticipando Domina dedit: *Ad mulieres noſtras ibat perditus*. Sperans itaque presbyterulus ſibi leuius fore, ſi teneret ſententiam dominæ ſuæ, *Ita eſt*, inquit. Cœpit itaque Domina vitæ eius inſidiari, pretiumque promittere, ſi eſſet, qui vitam ei auferret. Sed quum timerent omnes Deum, & mors eius differretur, peruenit ad *Berengarium* ſermo. *Willa* vero cœpit aruſpices maleficosque inquirere, quo eorum carminibus iuuaretur. Vtrum autem horum carminibus, an *Berengarii* adiuta ſit mollitie, neſcio: adeo mens eius eſt inclinata, vt ſponte maritali ſubmitteret ora capiſtro. Presbyterulus itaque, quia ad Dominæ aſſeclas adhinniuit, virilibus amputatis dimittitur. Domina vero magis a *Berengario* diligitur. Dixerunt autem, qui eum eunuchizauerunt, quod merito illum Domina amaret, quem Priapeia arma portare conſtaret. Per idem tempus *Taxis* Hungarorum Rex magno cum exercitu in Italiam venit, cui *Berengarius* non ex propria pecunia, ſed ex eccleſiarum ac pauperum collectione decem modios numorum dedit. Fecit autem hoc, non vt populi curam haberet, ſed vt hac occaſione magnam pecuniam congregaret. Quod & fecit. In omni enim ætate vtriuſque ſexus, tamque ablactatus, quam lactens, pro ſe numum dedit: quibus æs commiſcens, ex paucis decem modios fecit, ceteram vero partem, & quicquid ex eccleſiis tulit, ſibi retinuit.

LIVTHPRANDI,

TICINENSIS ECCLESIAE LEVITAE, HISTORIARVM LIBER VI.

TEMPORIS inſtantis qualitas tragœdum me potius, quam hiſtoriographum quæreret, niſi pararet Dominus in conſpectu meo menſam aduerſus eos, qui tribulant me. Explicare enim non poſſum, quot peregre profectus quatiar incommoditatibus, iuuatque hominem exteriorem potius lugere, quam ſcribere. Interior vero Apoſtolicis confirmatus inſtitutis, in huiuſmodi tribulationibus gloriatur, ſciens quod tribulatio patientiam operatur, patientia autem probationem, probatio vero ſpem: ſpes autem non confundit, quia charitas Dei diffuſa eſt in cordibus noſtris per Spiritum ſanctum, qui datus eſt nobis. Pareat itaque interiori exterior, ſuaque infortunia non ſolum non exhorreat, verum in his potius conquieſcat: dumque ſcribendo operam dans, fortunæ rota hos extolli, illos deprimi dixerit, præſentem incommoditatem minus ſentiet, eiusque mutabilitati congaudens, deteriora, quod fieri nequit, niſi mors aut membrorum debilitatio intercedat, iam non metuat, ſed fortunata ſemper expectet. Inſtantia enim ſi maturauerit, ſalutem, quæ deeſt, afferet: infortunatum, quod adeſt, expellet. Scribat itaque, & ſuperioribus veris hæc, quæ ſequuntur, vera adiungat.

CAPVT

CAPVT I

De Oratore a Conſtantino *Imperatore ad* Berengarium *miſſo cum literis, quibus illi* Lotharii *cuſtodiam commendabat, Oratoremque ab eo petebat: quem vt ſine ſumptu mitteret,* Liuthprandum *impenſis vitrici ſui miſit.*

REge *Hugone* Prouinciæ in partibus defunćto, *Berengarii* nomen celebre apud nonnullos, præſertim apud Græcas extitit nationes. Is enim Italicis omnibus principabatur virtute: Rex vero *Lotharius* ſolo nomine. *Conſtantinus* itaque, qui, deiectis *Romano* filiisque eius, Conſtantinopoleos regebat imperium, audito, *Berengarium* potentia præſtare *Lothario*, per *Andream* qui ab officio *Comes curiæ* dicebatur, literas *Berengario* dirigit, in quibus continebatur, vehementer ſe *Berengarii* nuntium velle videre, cuius in reditu cognoſceret, quanta eum charitate diligeret. Scripſit etiam & commendatitias literas eidem pro *Lothario*, vt fidelis ei eſſet adminiſtrator, cui Deo largiente extiterat gubernator. Conſtantinus namque ſolicitudinem non paruam *Lotharii* pro ſalute habebat, religioſe ob amorem nurus ſuæ cogitans, quæ *Lotharii* ſoror extiterat. *Berengarius* itaque calliditate ſuffarcinatus, cogitans, quem potiſſimum mitteret, cui nil impenſæ ob itineris longinquitatem præberet, vitricum meum, cuius tunc ſub cura degebam, conueniens, *Quanti*, inquit, *eſſet, priuignum tuum Græcas literas non ignorare?* Cui quum diceret: *Vtinam diuitiarum mearum ea gratia partem mediam diſtributam haberem. Non neceſſe*, inquit, *habes, neque centeſimam impartiri. Conſtantinopolitanus Imperator literis, vt meum ad ſe nuntium dirigam, orat. Quod tum ob animi conſtantiam nemo melius, tum ob dicendi copiam nemo commodius facere poteſt. Quid dicam, quam facile doctrinas ebibet Græcas, qui tam puerilibus in annis epotauit Latinas!* Hac ſpe quam mox vitricus animatus, impenſas omnes diſtribuit, meque magnis cum muneribus Conſtantinopolim direxit.

CAPVT II

Quo tempore Liuthprandus *tanquam Orator* Berengarii *Conſtantinopolim venerit, Papia egreſſus: & de mirabili Imperatoris domo, quæ* Magnaura, *aut potius* Megaula, *aut* Megaron *dicta eſt: & ſuſceptione nuntiorum: & miris ibidem oſtenſis in arbore & ſolio Imperatoris.*

DIe quippe Kalendarum Auguſtarum Papia exiens, per Eridani alueum triduo Venetias veni, vbi & *Salomonem* Comitem Græcorum, nuntium κοιτωνίτην eunuchum reperi ab Hiſpania & Saxonia regreſſum, Conſtantinopolim verſus tendere cupientem, ſecumque ducentem Domini noſtri tunc Regis, nunc Imperatoris magnis cum muneribus nuntium, *Liutefredum* ſcilicet Maguntinum, inſtitorem digniſſimum. Octauo autem Kalend. Septembris die Venetiis egreſſi, XV Kalend. Octobris Conſtantinopolim venimus, vbi quam inaudito miroque modo ſimus excepti, ſcribere non pigebit. Eſt Conſtantinopoli domus palatio contigua, miræ magnitudinis ac pulchritudinis, quæ a Græcis ε loco λ poſita † *Megaura*, quaſi magna aura, pro aula, dicitur. al. μέγαρον Hanc itaque *Conſtantinus*, tum ob Hiſpanorum nuntios, qui tunc nouiter eo venerant, tum ob me & *Liutefredum* hoc modo parari iuſſit. Ærea ſed deaurata quædam arbor ante Imperatoris oculos ſtabat, cuius ramos itidem æreæ diuerſi generis, deaurat æque volucres replebant, quæ ſecundum ſpecies ſuas diuerſarum auium voces emittebant. In primis vero ſolium huiuſmodi erat arte compoſitum, vt in momento humile, excelſius

modo, quam mox videretur ſublime. Sed ſedile, quod erat immenſæ magnitudinis, incertum vtrum æerei an lignei, verum auro tecti leones quaſi cuſtodiebant. In hac igitur duorum eunuchorum humeris incumbens, ante Imperatoris præſentiam ſum deductus. Quumque in aduentu meo leones rugitum emitterent, aues ſecundum ſpecies ſuas perſtreperent, nullo ſum terrore, nulla admiratione commotus: quoniamquidem ex his omnibus eos, qui bene nouerant, fueram percontatus. Tertio itaque Imperatorem pronus adorans caput ſuſtuli, & quem prius moderata menſura a terra eleuatum ſedere vidi, mox aliis indutum veſtibus penes domus laquear ſedere proſpexi. Quod qualiter fieret, cogitare non potui, niſi forte eo ſit ſubuectus ergalio, quo torcularium arbores ſubuehuntur. Per ſe autem tunc nihil loquutus; quoniam & ſi vellet, intercapedo maxima indecorum faceret, de vita *Berengarii* & ſoſpitate per *Logothetam* eſt percontatus. Cui quum conſequenter reſpondiſſem, interprete ſum innuente egreſſus, & in datum mihi hoſpitium mox receptus.

CAPVT III

Quæ dona Liuthprandus *propriis impenſis, licet nomine* Berengarii, *Imperatori* Conſtantino *obtulerit: & quæ ab Imperatore viciſſim munera ſuſceperit, & in domum Imperatoriam, quæ* decaennea cubita *dicuntur, admiſſus miranda dona ac poma viderit.*

SEd nec hæc pigeat memorare, quid tunc pro *Berengario* egerim, ſcilicet vt agnoſcatur, quanta eum charitate dilexerim, & cuiuſmodi recompenſationem pro bene geſtis acceperim. Hiſpanorum nuntii, & nominatus *Liuthfredus*, Domini noſtri tunc Regis *Othonis* nuntius, magna ex eorum parte Dominorum munera Imperatori *Conſtantino* detulerant. Ego *Berengarii* ex parte nihil præter epiſtolam, & hanc mendacio plenam detuleram. Æſtuabar itaque non parum hac pro verecundia animus, & quid ſuper hac re facerem, cogitabar attentus. Æſtuanti autem mihi, & nimium fluctuanti meus animus ſuggeſſit, quatenus dona, quæ Imperatori mea ex parte detuleram, *Berengarii* ex parte conferrem, paruumque munus prout poſſem verbis ornarem. Obtuli autem loricas optimas IX, ſcuta optima cum bullis deauratis VII, cuppas argenteas deauratas duas, enſes, lanceas, verua, mancipia, quatuor carſamatia, Imperatori nominatis omnibus precioſiora. *Carſamatium* autem Græci vocant, amputatis virilibus & virga puerum eunuchum: quos Verdunenſes mercatores ob immenſum lucrum facere ſolent, & in Hiſpaniam ducere. His itaque geſtis, Imperator me poſt triduum ad palatium vocari præcepit, proprioque mecum ore loquutus, ad conuiuium inuitauit. Poſtque conuiuium magno me meoſque aſſeclas munere donauit. Verum quia narrandi ſe occaſio intulit, qualis eius menſa, feſtis præcipue diebus, qualeſque ad menſam ludi celebrentur, bonum opinor non ſilere, ſed ſcribere. Eſt domus iuxta Hippodromum, Aquilonem verſus, miræ & altitudinis & pulchritudinis, quæ *decaennea cubita* vocatur. Quod nomen non ab re, ſed ex apparentibus cauſis ſortita eſt: δέκα enim græce, latine decem: ἐννέα nouem: cubita aut a cubando inclinata, vel curuata poſſumus dicere. Hoc autem ideo, quoniam quidem XIX menſæ in ea, quæ ſecundum carnem eſt, Domini noſtri Ieſu Chriſti natiuitate apponuntur. In quibus Imperator pariter & conuiuæ non ſedendo, vt ceteris diebus, ſed recumbendo epulantur: quibus in diebus non argenteis, ſed tantum aureis vaſis miniſtratur. Poſt cibum autem aureis vaſis tribus ſunt poma delata, quæ ob immenſum pondus non hominum manibus, ſed purpura tectis vehiculis ſunt allata. Apponuntur autem duo hoc modo. In menſa per foramina laquearis tres ſunt funes pellibus deauratis tecti, cum anulis aureis depoſiti, qui anſis quæ in ſcutulis prominent poſiti, adiuuantibus

inferius

inferius quatuor aut eo amplius hominibus, per vertibile quod ſupra laquearium eſt ergalium in menſam ſubuehuntur, eodemque modo deponuntur. Ludos denique, quos ibi perſpexerim, quia nimis longum eſt ſcribere, prætermitto: vnum ſolummodo ob admirationem hic inſerere non pigebit.

CAPVT IV

De mirabili ſpectaculo ligni in fronte portati, & puerorum ſuper ipſum ludentium, & de familiari Imperatoris cum Liuthprando *ſuper ea re diſquiſitione.*

VEnit quidam, vigintiquatuor & eo amplius pedum longitudinis lignum ſine manuum adminiculis in fronte gerens, quod cubitum a ſummitate inferius, bicubitum tranſuerſum in fronte habuerat. Adducti ſunt autem duo pueri nudi, ſed campeſtrati, id eſt ſuccinctoria habentes, qui per lignum aſcendentes, ita ſeruauerunt immobile, ac ſi radicitus terræ eſſet affixum. Denique poſt vnius deſcenſum alter qui remanſerat, eodemque ſolus luſerat, ampliori me admiratione attonitum reddidit. Quoquo modo enim quoaduſque luſerant, lignum per quod aſcenderant gubernabant. Vnus vero, qui in ligni ſummitate remanſit, quia ita ſe æqualiter ponderauit, vt & luſerit ac ſanus deſcenderit, ita me ſtupidum reddidit, vt ipſum etiam Imperatorem mea admiratio non lateret. Vnde & accerſito interprete, quid mihi ceteris mirabilius videretur ſciſcitatus eſt: puerne, qui ſe adeo moderate rexerat, vt immobile eſſet lignum: an is, qui ipſum in fronte tam argumentoſe tenuerat, vt puerorum neque pondus, neque ludus illud vel modicum flecteret. Quumque me ignorare, quid mihi θαυμαστότερον, id eſt, mirabilius, videretur, edicerem, magno inflatus cachinno ſe ſimiliter neſcire reſpondit.

CAPVT V

De erogatione numiſmatum & aliorum donorum pro veteri Imperatoris Græci more ante diem palmarum in magiſtratus & clientes Imperatorios.

SEd nec hoc ſilentio prætereundum eſſe arbitror, quid noui mirique aliud ibidem perſpexerim. In ea quæ eſt ante βαϊοφόρον, quod nos *palmarum ramos* dicimus, hebdomade, tam in militibus quam in diuerſis conſtitutis officiis numiſmatum aureorum erogationem, prout cuiuſque meretur officium, Imperator facit. Cui erogationi quia me intereſſe voluit, me venire præcepit. Fuit autem huiuſmodi. Erat appoſita decem cubitorum longitudinis, ac quatuor latitudinis menſa, quæ numiſmata loculis congregata, prout cuique dabatur, numeris extrinſecus in loculis ſcriptis retinebat. Ingrediebantur denique ad Imperatorem non confuſe, ſed ordinatim ſecundum vocantis vocem, quæ ſcripta virorum nomina ſecundum officii dignitatem recitabat. Quorum primus vocatus eſt *rector domus*, cui non in manibus, ſed in humeris poſita ſunt numiſmata cum ſcaramangis quatuor. Poſt quem *ὁ domeſticoſtos Aſcalonas*, & *ὁ de Longariſtis Ploas*, ſunt vocati: quorum alter militibus, nauigantibus præerat alter. Hi itaque paris numeri, quia dignitas par erat, numiſmata & ſcaramanga ſuſcipientes, præ multitudine non iam in humeris portauerunt, ſed adiuuantibus aliis poſt ſe cum labore traxerunt. Poſt hos admiſſi ſunt magiſtri numero XXIIII, quibus erogatæ ſunt numiſmatum aureorum libræ, vnicuique ſecundum eundem numerum vigintiquatuor cum ſcaramangis duobus. Patriciorum deinde ordo hos pone eſt ſequutus, & duodecim numiſmatum libris cum ſcaramanga vna donatus. Qui ſicut nec Patriciorum, ita nec librarum, niſi quod vnicuique dabatur, numerum neſcio. Turba poſt hos immenſa vocatur, protoſpathariorum, ſpathariorum, candidatorum, & id genus clientum.

APENDIX
ad
LIVTHPRANDI,
TICINENSIS ECCLESIAE LEVITAE,
LIB. VI
HISTORIARVM SVI TEMPORIS.

CAPVT I

De Othone *primo Imperatore, & legatis ad eum miſsis, & qualiter eccleſiam Romanam, ac totam Italiam tyrannis liberauit, Imperiique vnctionem & inſignia cum iuramento* Ioannis *Papæ non diu in ſide permanſuri, accepit. De Romanorum, de dicti Papæ ſacrilegiis, inceſtis, ſtupris, & aliis ſlagitiis querimonia: & Papæ ficta promiſsione de emendanda vita: & acri Imperatoris in eum recriminatione: & eius, hoc eſt Papæ, obſtinatione, qui* Adelbertum *recepit: de vtriusque eiectione: & ſynodo Romæ celebrata.*

REgnantibus, imo ſæuientibus in Italia, & vt verius fateamur, tyrannidem exercentibus, ***Berengario*** atque ***Adelberto***, ***Ioannes*** ſummus Pontifex & vniuerſalis Papa, cuius tunc eccleſia ſupradictorum ***Berengarii*** atque ***Adelberti*** ſæuitiam erat experta, legatos ſanctæ Romanæ eccleſiæ, ***Ioannem*** videlicet Cardinalem Diaconum, & ***Azonem*** Scriniarium ſereniſſimo atque piiſſimo tunc Regi, nunc Auguſto Cæſari ***Othoni*** deſtinauit, ſuppliciter literis & Regum ſignis orans, quatenus pro Dei amore, ſanctorumque Apoſtolorum ***Petri & Pauli***, quos delictorum ſuorum cuperet eſſe remiſſores, ſe ſibique commiſſam ſanctam Romanam eccleſiam ex ſuorum faucibus liberaret, ac ſaluti & libertati priſtinæ reſtitueret. Hæc dum Romani legati conqueruntur, vir venerabilis ***Walbertus***, ſanctæ Mediolanenſis eccleſiæ Archiepiſcopus, ſemiuiuus ex prædictorum rabie ***Berengarii*** atque ***Adelberti*** liberatus, ſuperius memorati ***Othonis*** potentiam adiit, indicans, ſe non poſſe pati ***Berengarii***, ***Adelberti***que necnon ***Willæ*** ſæuitiam, quæ ***Manaſſen*** Arelatenſem Epiſcopum contra ius faſque Mediolanenſis eccleſiæ ſedi præfecerat. Aiebat ſane hanc eccleſiæ ſuæ calamitatem, quæ quod ſe ſuoſque capere oporteret, interciperet. Sed ***Waldo*** Cumanus Epiſcopus hunc pone eſt ſequutus, non diſparem a ***Berengario*** atque ***Adelberto*** & ***Willa***, quam ***Walbertum***, contumeliam ſe eſſe perpeſſum clamitans. Venerant & nonnulli alterius ordinis ex Italia viri, quos inter illuſtris Marchio ***Otbertus*** cum Apoſtolicis cucurrerat nuntiis, a ſanctiſſimo ***Othone*** tunc Rege, vt dixi, nunc Auguſto Cæſare, conſilium auxiliumque expetens. Horum itaque Rex piiſſimus lachrymoſis queſtibus inclinatus, non quæ ſua ſunt, ſed quæ Ieſu Chriſti cogitans, filium ſuum ſibi cognominem, contra morem puerilibus in annis Regem conſtitutum, in Saxonia dereliquit: ipſe collectis copiis in Italiam percitus venit. Qui tanto ***Berengarium*** atque ***Adelbertum*** celerius regno expulit, quanto euidentius conſtat, quod commilitones ***Petrum & Paulum*** ſanctiſſimos Apoſtolos habuit. Bonus itaque Rex diſperſa colligens, & confracta conſolidans, quod cuique proprium fuit reſtituit.

Dehinc Romam ſimilia facturus adiit, vbi miro ornatu, miroque apparatu ſuſceptus, ab eodem ſummo Pontifice & vniuerſali Papa ***Ioanne*** vnctionem

nem ſuſcepit imperii. Cui non ſolum propria reſtituit, verumetiam ingentibus gemmarum, auri & argenti muneribus ipſum honorauit. Iuſiurandum vero ab eodem Papa *Ioanne* ſupra precioſiſſimum corpus *Petri*, atque omnibus ciuitatis proceribus, ſe nunquam *Berengario* atque *Adelberto* auxiliaturum, accepit *. Poſt hæc in patriam properanter repedauit.

* *Schurzfleiſchius* diſſertat. *de diuiſione Imperii Carolini*, quæ 67 eſt opp. § 76 p. 911, b); *Diſtinguendi ſunt anni* occupationis Imperii, *&* pacti de Imperio. *Quorum* illa *anno* 962 *contigit*; hoc *anno* 964 *inſignitur*. *Quod obſeruari par eſt, & facit, vt clarius intelligatur* Liuthprandus, *qui* 6 *libri* 6 *capite notat priorem annum verbis*; Dehinc Romam. *poſteriorem deſignat ſequentibus*; Iuxta vrbem Imperator caſtra metatus eſt cet.

Interea præfatus Papa iuramenti & promiſſionis oblitus, quam fecerat ſancto Imperatori, ad *Adelbertum*, vt ſe adeat, mittit, iuramento ei affirmans, ſe illum contra ſanctiſſimi Imperatoris potentiam adiuturum. Adeo enim eundem *Adelbertum*, eccleſiarum Dei, eiuſdemque Papæ *Ioannis* perſequutorem, Imperator ſanctus terruerat, vt omnem Italiam deſerens, Fraxinetum adiret, ſeque Saracenorum fidei commendaret. Imperator autem iuſtus, qui cur *Adelbertum Ioannes* Papa, quem prius vehementi odio inſequebatur, nunc diligeret, ſatis mirari non potuit, accerſitis quibuſdam familiaribus, an hoc verum eſſet, Romam dirigit percontatum. Quumque illo iidem nuntii perueniſſent, huiuſmodi non a quibuſlibet aut paucis, ſed ab omnibus Romanis ciuibus reſponſa ſuſcipiunt. *Non diſpar videtur ratio, cur* Ioannes *Papa ſanctiſſimum Imperatorem, ſuum ſcilicet ex* Adelberti *manibus liberatorem, & diabolus oderit creatorem. Imperator, quemadmodum re ipſa experti ſumus, ea quæ Dei ſunt ſapit, operatur, diligit, eccleſiaſtica & ſæcularia negotia armis tutatur, moribus ornat, legibus emendat*: Ioannes *Papa his omnibus aduerſatur. Non clam eſt populo, quod fatemur. Teſtis eſt* Rainera, *ſui ipſius militis vidua, quam cæco captus igne multis præfectam vrbibus, ſacroſanctis beati* Petri *donauit aureis crucibus atque calicibus. Teſtis eſt* Stephana, *eius amica, quæ in effuſione, quod ex eo conceperat, recens hominem exiuit. Quod ſi cuncta taceant, Lateranenſe palatium, Sanctorum quondam hoſpitium, nunc proſtibulum meretricum, non ſilebit amicam coniugem* Stephanæ *patris concubinæ ſororem. Teſtis omnium gentium, præterquam Romanorum, abſentia mulierum, quæ ſanctorum Apoſtolorum limina orandi gratia timent viſere, quum nonnullas ante dies paucos hunc audierint coniugatas, viduas, virgines vi oppreſſiſſe. Teſtes ſunt ſanctæ Apoſtolorum eccleſiæ, quæ non ſtillatim pluuiam, ſed totum intrinſecus, ſupra ipſa etiam ſacroſancta altaria imbrem admittunt. Quanta nos terrore tigna afficiunt, quum diuinam opem eodem depoſcimus? Mors in tectis regnat, quæ nos orare multa volentes impedit, atque domum Domini mox linquere cogit. Teſtes ſunt non ſolum iuncearum curatura, ſed & quotidianarum formarum mulieres. Cui eædem ſunt, & ſilicem pedibus quæ conterunt atrum, & quæ magnorum ſubuehuntur adiutorio iumentorum. Atque hoc rei eſt, quod tanta ei cum Imperatore ſancto diſcordia eſt, lupis & agnis quanta ſortito obtigit. Illi hoc vt impune liceat*, Adelbertum *ſibi tutorem & defenſorem parat.* Hæc dum a redeuntibus nuntiis Imperator audiret, *Puer*, inquit, *eſt, facile bonorum immutabitur exemplo virorum. Spero eum obiurgatione honeſta, ſuaſione liberali, facile ex illis ſeſe emerſurum malis, dicemuſque tunc cum Propheta*: Hæc eſt immutatio dexteræ Excelſi. Et adiecit: *Quod prius rerum ordo depoſcit*, Berengarium *in Feretrato monte reſiſtentem propulſemus, dein paterna abdicatione Dominum papam conueniamus: ſi non voluntate, verecundia ſaltem in virum perfectum ſeſe mutet. Sicque forſitan deuictus, bene conſueſcere, ſtudebit his deſueſcere.* His expletis, Papiæ nauim conſcendit, ac per Eridani alueum Rauennam vſque peruenit: indeque progrediens montem Feretratum, quod oppidum *ſancti Leonis* dicitur, in quo *Berengarius* & *Willa* erat, obſedit. Quo & præfatus Papa *Leonem*, venerabilem ſanctæ Romanæ eccleſiæ tunc Protoſcriniarium, nunc in eadem ſede beati *Petri* Apoſtolorum vicarium, necnon &

 Deme-

Demetrium, optimatem Romanorum illuſtriſſimum, ſancto Imperatori nuntios dirigit, mandans, haud mirum eſſe, ſi hactenus iuuentutis igne deuictus, quid puerile geſſerit. Iam tempus inſtare, quum alieno cuperet viuere more. Mandauit etiam doloſe, quod quendam *Leonem* Epiſcopum, & *Ioannem* Diaconum Cardinalem ſuos infideles ſuſcepiſſet, & quod ſanctus Imperator promiſſionis ſuæ fidem violaret, dum eos, qui eo loci manebant, iuramento non ipſi, ſed ſibi aſtringeret. Quibus Imperator: *Pro correctione*, inquit, *ac morum immutatione, quam promittit, gratias ago. De promiſſis vero fidem mutare, cuius me arguit, an verum ſit, ipſi perpendite. Omnem terram ſancti* Petri, *quæ noſtræ poteſtati ſubiecta eſt, eccleſiæ promiſimus reddere: atque id rei eſt, quod ex hac munitione* Berengarium *cum omni familia pellere laboramus. Quo enim pacto terram hanc ei reddere poſſumus, ſi non prius eam ex violentorum manibus ereptam, poteſtati noſtræ ſubdamus?* Leonem *Epiſcopum, &* Ioannem *Cardinalem Diaconum ſuos infideles, quos nos ſuſcepiſſe accuſat, his temporibus non vidimus, nedum ſuſcepimus: Conſtantinopolim Domino Papa eos ad iniuriam noſtram proficiſcentes dirigente, Capuæ ſunt, vt audiuimus, capti. Quibuſcum etiam* Saleccum, *natione Bulgarum, educatione Hungarum, Domini Papæ familiariſſimum, &* Zachæum *virum reprobatum, diuinarum atque humanarum inſcium literarum, a Domino Papa Epiſcopum nouiter conſecratum, & Hungaris ad prædicandum, vt ſuper nos irruant, deſtinatum, eodem captos eſſe loco audiuimus. Hæc Dominum Papam nullis narrantibus feciſſe crederemus, niſi literæ fidem admitterent, quæ plumbo ſignatæ eius nominis characteres monſtrant.*

*l. Mindenſem

His expletis, *Landohardum* a Saxonia Numendenſem*, & *Liuthprandum* ab Italia Cremonenſem, Epiſcopos cum præfatis nuntiis Romam dirigit, Domino Papæ ſe inculpabilem eſſe ſatisfacturum. Quorum etiam militibus hoc Imperator iuſtus impoſuit, vt ſi ſecus Dominus Papa non crederet, duello verum eſſe approbarent. Præfati igitur *Landohardus* & *Liuthprandus* Epiſcopi Romam ante Domini Papæ præſentiam venientes, tanto ſunt in honore ſuſcepti, vt non eos lateret, quanto ſanctum Imperatorem tædio faſtidiret. Ordinatim tamen, prout eis iniunctum fuerat, enarrantes, non iuramento, non duello ſatiſfactionem Papa recipere voluit, ſed in eadem, qua fuerat, duritia permanſit. Subdole tamen poſt dies octo *Ioannem* Epiſcopum Narnienſem, & *Benedictum* Cardinalem Diaconum cum illis Domino Imperatori deſtinauit, putans, hunc ſuis poſſe deludere verſutiis, cui nimis eſt verba dare difficile. Ante quorum reditum *Adelbertus*, inuitante Papa, a Fraxineto rediens, Centumcellas aduenit: deinde Romam profectus, non, vt debuit, repudiatus, ſed a Papa honorifice eſt ſuſceptus.

Hæc dum aguntur, Phœbi radiis graue cancri ſidus inæſtuans Imperatorem Romanis arcibus propellebat. Sed quum virginale ſidus gratam rediens temperiem ferret, collectis copiis clam Romanis inuitantibus Romam aduenit. Quid clam dixerim, quum maior Romanorum pars optimatum ſancti *Pauli* caſtellum inuaſerit, ſanctumque Imperatorem obſidibus etiam datis inuitauerit? Quid multis morer? iuxta vrbem Imperator caſtrametatus eſt. Roma Papa ſimul atque *Adelbertus* aufugiunt. Ciues vero ſanctum Imperatorem cum ſuis omnibus in vrbem ſuſcipiunt, fidelitatemque promittunt: hæc addentes, & firmiter iurantes, nunquam ſe Papam electuros, aut ordinaturos præter conſenſum atque electionem Domini Imperatoris *Othonis* Cæſaris Auguſti, filiique ipſius Regis *Othonis*.

Poſt triduum, rogantibus tam Romanis Epiſcopis, quam plebe, magnus in ſancti *Petri* eccleſia fit conuentus, ſederuntque cum Imperatore Archiepiſcopi: ab Italia pro *Engelfrido* Aquileienſi Patriarcha, quem in eadem vrbe languor repente, vt fit, ortus arripuerat, *Rodulfus* Diaconus, *Walbertus* Mediolanenſis, *Petrus* Rauennas: a Saxonia, *Adeltac* Archiepiſcopus, & *Landohardus* Epiſcopus Numendenſis: a Francia, *Otgerius* Epiſcopus Spirenſis, *Bubtus* Parmenſis*: ab Italia, *Liuthprandus* Cremonenſis, *Hermenaldus* Regenſis: a Tuſcia, *Conradus* Lucenſis, *Euerarius* Aricienſis, Piſanus

Senenſis,

Senenſis, ***Florentius*** Peſtruenſis, ***Petrus*** Camerinenſis, Spoletinus Romanus, ***Gregorius*** Albanenſis, Spoletinus, ***Sico*** Hoſtienſis, ***Benedictus*** Portuenſis, ***Lucidus*** Canenſis, ***Theophylactus*** Præneſtinus, ***Wido*** Syluæ candidæ, ***Leo*** Velitrienſis, ***Sico*** Blebenſis, ***Stephanus*** Serenſis, ***Ioannes*** Nepeſinus, ***Ioannes*** Tiburtinus, ***Ioannes*** Foroiulienſis, ***Romanus*** Ferentinenſis, ***Ioannes*** Normenſis, ***Ioannes*** Berulenſis, ***Martinus*** Sutrinus, ***Ioannes*** Narnienſis, ***Ioannes*** Sapinienſis, ***Ioannes*** Gallacenſis, Phalarenſis, Alaterenſis, Ortanus, ***Ioannes*** Anagnienſis, Trebenſis, Salibatinus, Tarraconenſis, ***Stephanus*** Cardinalis Archipresbyter titulo ***Balbinæ***, ***Dominicus*** titulo ***Anaſtaſiæ***, ***Petrus*** titulo ***Damaſi***, ***Theophylactus*** titulo ***Chryſogoni***, ***Ioannes*** titulo ***Equitii***, ***Ioannes*** titulo ***Suſannæ***, ***Petrus*** titulo ***Pammachii***, ***Adrianus*** titulo ***Calixti***, ***Ioannes*** titulo ***Cæciliæ***, ***Adrianus*** titulo ***Luciniæ***, ***Benedictus*** titulo ***Sixti***, titulo quatuor coronatorum, ***Stephanus*** titulo ***Sabinæ***, ***Benedictus*** *Cardinalis Archidiaconus, ***Ioannes*** Diaconus, ***Bonofilius*** Diaconus, Cardinalis Primicerius, ***Georgius*** Secundicerius, ***Stephanus*** Adminiculator, ***Andreas*** Arcarius, ***Sergius*** Primicerius defenſorum, ***Ioannes*** Sacellarius, ***Stephanus***, ***Theophylactus***, ***Adrianus***, ***Stephanus***, ***Benedictus***, ***Azo***, ***Adrianus***, ***Romanus***, ***Leo***, ***Benedictus***. Item ***Leo*** & ***Leo*** Scriniarii, ***Leo*** Primicerius ſcholæ cantorum, ***Benedictus*** Subdiaconus & Oblationarius, ***Azo***, ***Benedictus***, ***Demetrius***, ***Ioannes***, ***Amicus***, ***Sergius***, ***Benedictus***, ***Vrſo***, ***Ioannes***, ***Benedictus*** Subdiaconus, Subpulmentarius, & ***Stephanus*** Archiacolurhus cum omnibus Acoluthis & Regionariis. Ex primatibus Romanæ ciuitatis, ***Stephanus***, filius ***Ioannis Superiſta***, ***Demetrius*** Melioſi, ***Creſcentius*** caballi marmorei, ***Ioannes*** cognomento ***Nuzina***, ***Stephanus*** de ***Muza***, ***Theodorus*** de ***Rufina***, ***Ioannes*** de ***Primicerio***, ***Leo*** de ***Camirzuli***, ***Richardus***, ***Petrus*** de ***Canaparia***, ***Benedictus*** cum ***Bulgamino*** filio ſuo ex plebe, ***Petrus***, qui & ***Imperiola*** eſt dictus, aſtitit cum omni Romanorum militia.

* Mendum librariorum hic latere agnoſcit *Schilterus* lib. 3 de libertate eccleſiarum German. cap. 5 § 15 p. 322, dum his *Liuthprandi* verbis inſpergit ſequentia; *a Francia Epiſcopum Spirenſem & Parmenſem* (Paderbornenſem, *Goldaſtus*; *forte* Warmenſem *ſiue* Wormatienſem; *aut tranſpoſitio eſt vocabulorum*, *& pertinet poſt verba*, ab Italia) Sic ille. Sed minus bene. *Bubius* enim ille *Parmenſis* non alius eſt, quam *Poppo II Herbipolenſis*, qui alios inter ſynodo huic interfuit. vid. *Trithemius* parte prima chron. Hirſaugienſis ad an. 962 p. 104, *Friſius* chron. Wurzburgenſi in *Poppone* hoc *II* p. 437. Deinde *Landohardus Numedenſis*, quem *Schilterus*, licet & ipſummet vitioſe expreſſum, præterit, eſt *Landohardus Mindenſis*. vid. idem *Trithemius* l. d.

CAPVT II

al.lib.6.cap.7

Quæ acta ſint in concilio contra Ioannem *Romanum Pontificem, in quem moderato animo & maturo conſilio proceſſit* Otho: *& quæ illi flagitia obiecta ſint a congregatis in concilio; enormia certe & vix credibilia, etiam in ſicario aut pagano.*

HIs itaque reſidentibus, ſilentiumque ſummum tenentibus, ita ſanctus eſt Imperator exorſus: *Quoniam decorum eſſet, tam claro ſanctoque Dominum Papam* Ioannem *intereſſe concilio, quur tantum declinauerit cœtum, vos,* ô ſancti Patres, *conſulimus, quibus communis labor eccleſiaſticus ac commune negotium exiſtit.* Tunc Romani Pontifices & Cardinales, Presbyteri ac Diaconi cum vniuerſa plebe dixerunt: *Miramur, ſanctiſſimam prudentiam veſtram nos hoc velle percontari, quod nec Ibericos, nec Babylonicos, nec Indicos incolas latet. Non hic iam de illis eſt, qui veniunt in veſtimentis ouium, intus autem ſunt lupi rapaces: ita aperte ſæuit, ita aperte diabolica pertractat negotia, vt nihil circuitionis vtatur.* Imperator reſpondit: *Iuſtum nobis videtur, vt accuſationes nominatim exprimantur: deinde quod agendum eſt, communi conſilio pertractetur.* Tunc conſurgens ***Petrus*** Cardinalis Presbyter, ſe vidiſſe illum miſſam celebraſſe,

& non

& non communicaſſe teſtatus eſt. *Ioannes* Epiſcopus Narnienſis, & *Ioannes* Cardinalis Diaconus, ſe vidiſſe illum Diaconum ordinaſſe in equorum ſtabulo, non certis temporibus ſunt profeſſi. *Benedictus* cum ceteris Condiaconis & Presbyteris dixit ſe ſcire, quod ordinationes Epiſcoporum pretio faceret, & quod annorum decem Epiſcopum in Tudertina ciuitate ordinaret. De ſacrilegio non eſſe neceſſe percontari dixit, quia plus videndo quam audiendo ſcire potuiſſemus. De adulterio dixerunt, quod oculis non viderant, ſed pro certo ſcirent, viduam *Rainerii* & *Stephanam* patris concubinam & *Annam* viduam cum nepte ſua abuſum eſſe, & ſanctum palatium lupanar & proſtibulum feciſſe: venationem dixerunt publice exercuiſſe. *Benedictum* ſpiritualem patrem ſuum lumine priuaſſe, & mox mortuum eſſe. *Ioannem* Cardinalem Subdiaconum virilibus amputatis occidiſſe, incendia feciſſe, enſe accinctum, galea & lorica indutum fuiſſe teſtati ſunt. Diaboli in amorem vinum bibiſſe, omnes tam clerici quam laici acclamarunt. In ludo aleæ *Iouis*, *Veneris*, ceterorumque dæmonum auxilium popoſciſſe dixerunt. Matutinas & canonicas horas cum non celebraſſe, nec ſigno crucis ſe muniuiſſe profeſſi ſunt. His auditis Imperator, quia Romani eius loquelam propriam, id eſt Saxonicam, intelligere nequibant, *Liuthprando* Cremonenſi Epiſcopo præcepit, vt Latino ſermone hæc Romanis omnibus, quæ ſequuntur, exprimeret. Surgens itaque ſic cœpit.

al. lib. 6 cap. 8

CAPVT III

De Imperatoris Othonis *matura in* Ioannem *Pontificem maximum conſultatione per interpretem facta: & de Patrum contra eum atteſtatione, etiam cum ſui anathematizatione, ſi minus vera dicerent: deque conſilio inito, vt in perſona citetur ad ſui purgationem.*

PErſæpe contigit, & nobis expertis credimus, vt in dignitatibus conſtituti inuidorum infamia maculentur: diſplicet bonus malis, quemadmodum & malus bonis. Atque hoc rei eſt, quod hanc in Papam accuſationem, quam modo Benedictus *Cardinalis Diaconus legit, & vobiſcum fecit, amphibolam retinemus, incerti, vtrum e zelo iuſtitiæ an impietatis liuore proruperit. Vnde mihi indigno ſecundum conceſſæ dignitatis autoritatem omnes obteſtor per Deum, quem fallere, etſi vult, nemo poteſt, ſanctamque eius genitricem intemeratam virginem* Mariam, *perque pretioſiſſimum Apoſtolorum principis corpus, in cuius hæc recitantur eccleſia, vt nulla in Dominum Papam iaculentur conuitia, quæ non ſint ab ipſo patrata, atque a viris probatiſſimis viſa.* Tunc Epiſcopi, Diaconi, clerus, & cunctus Romanorum populus quaſi vir vnus dixerunt: *Si non & quæ per* Benedictum *Diaconum lecta ſunt, hiſque turpiora & ampliora* Ioannes *Papa indigna commiſit facinora, non nos a peccatorum vinculis abſoluat Apoſtolorum princeps beatus* Petrus, *qui verbo cælum indignis claudit, iuſtis aperit. Simus anathematis vinculo innodati, atque in die nouiſſima in ſiniſtra parte poſiti, cum eis, qui dixerunt Domino Deo,* Recede a nobis, ſcientiam viarum tuarum nolumus. *Quod ſi fidem nobis non adhibetis, exercitui Domini Imperatoris ſaltem debetis credere, cui ante V dies enſe accinctus, clypeo, galea, lorica indutus occurrit; ſolus Tiberis, qui interfluxit, ne ſic ornatus ab exercitu caperetur, impediuit.* Mox ſanctus Imperator dixit: *Tot ſunt huius rei teſtes, quot ſunt noſtro in exercitu bellatores.* Sancta ſynodus dixit: *Si placet ſancto Imperatori, mittantur literæ Domino Papæ, vt adueniat, ſeque ex his omnibus purget.* Tunc eidem ſunt literæ deſtinatæ.

CAPVT IV

al.lib.6 cap.4

Diploma ſiue exemplum literarum Imperatoriarum autoritate concilii ad Ioannem *Papam miſſarum, quibus vitia a Concilio illi obiecta, ſummatim recitantur; cum humili obſecratione, vt ad ſe purgandum in Concilium venire non recuſet.*

S*Vmmo Pontifici & vniuerſali Papæ, Domino* Ioanni, Otho *diuinæ reſpectu clementiæ Imperator Auguſtus, cum Archiepiſcopis Liguriæ, Tuſciæ, Saxoniæ, Franciæ, in Domino Salutem. Romam ob ſeruitium Dei venientes, dum filios veſtros Romanos, ſcilicet Epiſcopos, Cardinales, Presbyteros, Diaconos, & vniuerſam plebem de veſtra abſentia percontaremur, & quid cauſæ eſſet, quod nos eccleſiæ veſtræ veſtrique defenſores videre noluiſſetis; talia de vobis tanquam obſcœna protulerunt, vt ſi de hiſtrionibus diceretur, vobis verecundiam ingererent. Quæ ne magnitudinem veſtram omnia lateant, quædam vobis ſub breuitate deſcribimus: quoniam ſi cuncta nominatim exprimere cuperemus, dies nobis non ſufficeret vnus. Noueritis itaque, non a paucis, ſed ab omnibus tam veſtri quam alterius ordinis, vos homicidii, periurii, ſacrilegii, & ex propria cognatione, atque ex duabus ſororibus, inceſti crimine eſſe accuſatos. Dicunt & aliud auditu ipſo horridum, diaboli vos in amorem vinum bibiſſe; in ludo aleæ Iouis, Veneris, cæterorumque dæmonum auxilium popoſciſſe. Oramus itaque Paternitatem veſtram obnixe, venire, atque ex his omnibus vos purgare non diſſimuletis. Si forte vim temerariæ multitudinis formidatis, iuramento vobis affirmamus, nihil fieri præter ſanctorum canonum ſanctionem. Data VIII Idus Nouembris.*

CAPVT V

al.lib.6 cap.5

De Ioannis *Papæ apologetico, id eſt reſponſo, vt autor accipit, quum apologiam potius dicat, qua excommunicatos pronuntiat, ſi ad noui Pontificis electionem proceſſerint. Et de reſcripto Patrum in Concilio ad eundem Papam, quod verbis ſacris fulcitur.*

HAnc epiſtolam quum legiſſet, huiuſmodi apologeticum ſcripſit. Ioannes *Epiſcopus, ſeruus ſeruorum Dei, omnibus Epiſcopis. Nos audiuimus dicere, quod vos vultis alium Papam facere: ſi hæc facitis, excommunico vos de Deo omnipotenti, vt non habeatis licentiam vllum ordinare, & Miſſam celebrare.* Quum hæc epiſtola in ſancta ſynodo legeretur, aduenerunt, qui prius defuerant religioſi a Lotharingia, *Henricus* Treuerenſis Archiepiſcopus, ab Æmylia & Liguria, *Wido* Muzienſis, *Gezo* Tertonenſis, *Sigulfus* Placentinus: quorum conſilio Domino Papæ ita reſcribunt. *Summo Pontifici & vniuerſali Papæ Domino* Ioanni, Otho *diuinæ reſpectu clementiæ Imperator Auguſtus: ſed & ſancta Synodus Romæ ob ſeruitium Dei congregata in Domino, Salutem. Præterita ſynodo, quæ celebrata eſt VIII Idus Nouembr. literas vobis direximus, in quibus accuſatorum veſtrorum verba, atque accuſationis cauſæ continebantur. Rogauimus etiam eiſdem literis magnitudinem veſtram, quemadmodum iuſtum eſt. A vobis, non quales temporis qualitas, ſed inconſultorum vanitas expoſcit hominum, literas accepimus. Non veniendi ad ſynodum rationabilis eſſe excuſatio debuit. Sed & præſentes magnitudinis veſtræ debuerunt nuntiis intereſſe, qui aut ægritudinis, aut certe difficultatis cauſa*

ſatiſfacerent, ſanctam vos ſynodum declinaſſe. Eſt & aliud veſtris in literis ſcriptum, quod non Epiſcopum, ſed puerilem ineptiam ſcribere deceret. Excommunicaſtis enim omnes, vt non habeamus licentiam canendi miſſas, ordinandi eccleſiaſticas diſpoſitiones, ſi alium Romanæ ſedi conſtitueremus Epiſcopum. Ita enim ſcriptum erat, Non habeatis licentiam vllum ordinare. *Nunc vſque putauimus, imo credimus, duo negatiua vnum facere dedicatiuum, niſi veſtra autoritas priſcorum ſententias infirmaret autorum. Nos vero intentioni veſtræ non verbis reſpondeamus. Si ad ſynodum venire, & obiecta purgare non differtis, autoritati veſtræ proculdubio obediemus. Sed ſi, quod abſit, venire, & obiecta vobis capitalia crimina purgare diſſimulatis, quum præſertim vos venire nil impediat, non maris nauigatio, non corporis ægritudo, non itineris longitudo: tunc excommunicationem veſtram paruipendemus: eam potius in vos retorquebimus, quoniamquidem iuſte facere poſſumus. Iudas Domini noſtri Ieſu Chriſti proditor, imo venditor, cum ceteris prius ligandi atque ſoluendi poteſtatem a magiſtro in hæc verba acceperat:* Amen dico vobis, quæcunque ligaueritis ſuper terram, &c. *Quamdiu enim bonus inter diſcipulos fuit, ligare atque ſoluere valuit: poſtquam vero cupiditatis veneno homicida factus, vitam occidere voluit, quem poſtea ligatum ſoluere, atque ſolutum ligare potuit, niſi ſeipſum, quem infeliciſſimo laqueo ſtrangulauit? Data X kalend. Decembr.* & miſſa per *Adrianum* Cardinalem Presbyterum, & *Benedictum* Cardinalem Diaconum. Qui quum ad Tiberim perueniſſent, eum non inuenerunt. Pharetratus enim in campeſtria iam abierat. Nec quiſquam erat, qui his, vbi ipſe eſſet, indicare poſſet. Quumque eum inuenire non poſſent, cum eiſdem literis ad ſanctam ſynodum, quæ tunc tertio eſt habita, ſunt reuerſi. Mox Imperator ait: *Expectauimus aduentum eius, vt præſente eo, quod nobis egerit, quereremur: verum quoniam eum non affuturum certo ſcimus, quam perfide nobiſcum egerit, vt diligenter agnoſcatis, etiam atque etiam flagitamus. Notum itaque vobis facimus Archiepiſcopis, Presbyteris, Diaconis, reliquoque clero, necnon & Comitibus, Iudicibus, omnique plebi, quod idem* Ioannes *Papa oppreſſus a* Berengario *atque* Adelberto, *rebellibus noſtris, miſit nobis in Saxoniam nuntios, rogans, vt pro amore Dei in Italiam veniremus, & eccleſiam ſancti* Petri *ac ſeipſum ex faucibus eorum liberaremus. Nos vero adiuuante Deo, quantum fecerimus, non eſt neceſſe dicere, vt impræſentiarum videtis. Ereptus vero mea opera ex eorum manibus, & honori debito reſtitutus, oblitus iuramenti & fidelitatis, quam mihi ſupra corpus ſancti* Petri *promiſit, eundem* Adelbertum *Romam venire fecit, & contra me defendit, ſeditiones fecit, & videntibus noſtris militibus, dux belli factus, lorica & galea eſt indutus. Quid ſuper hoc ſancta ſynodus decernat, edicat.* Ad hæc Romani Pontifices, reliquuſque clerus, & cunctus populus dixerunt: *Inauditum vulnus inaudito eſt cauterio exurendum. Si corruptis moribus ſibi ſoli, & non cunctis obeſſet, quoquo modo tolerandus eſſet. Quot prius caſti huius facti ſunt imitatione inceſti? Quot probi huius exemplo conuerſationis ſunt reprobi? Petimus itaque magnitudinem imperii veſtri, monſtrum illud nulla virtute redemptum a vitiis, a ſancta Romana eccleſia pelli, aliumque loco eius conſtitui, qui nobis exemplo bonæ conuerſationis præeſſe valeat, & prodeſſe ſibi: recte viuat, ac bene viuendi nobis exemplum præbeat.* Tunc Imperator, *Placet*, inquit, *quod dicitis, nihilque gratius nobis, quam vt talis, qui huic ſanctæ & vniuerſali ſedi præponatur, inueniri poſſit.*

CAPVT VI

al. lib. 6 cap. 11

De Leonis *Protoſcriniarii in ſummum Pontificem electione: & *Ioannis *depoſiti largitione, qua Romanos in cædem Imperatoris & noui Papæ ſolicitauit: ſed Imperatore vincente, fruſtra conati ſunt.* Leonis *tamen indulgentia obſidibus remiſſis, quum Imperator abeſſet, meretricularum illecebris populus Romanus rurſum* Ioannem *recipit, qui in* Leonis *aſſeclas mire ſæuit, donec a diabolo enectus eſt. Poſt quem Romani* Benedictum *Papam declarant: ſed* Leoni *ſedes redditur*, Benodicto *exulante.*

HIs dictis omnes vna voce dixerunt: *Leonem venerabilem, ſanctæ Romanæ eccleſiæ Protoſcriniarium, virum approbatum, ad ſummum ſacerdotii gradum nobis in paſtorem eligimus, vt ſit ſummus & vniuerſalis Papa Romanæ eccleſiæ, reprobato ob improbos mores* Ioanne *apoſtata.* Quum hoc omnes tertio dixiſſent, annuente Imperatore, nominatum *Leonem* ad Lateranenſe palatium ſecundum conſuetudinem cum laudibus ducunt, & certo tempore in eccleſia *S. Petri* ad ſummum ſacerdotium ſancta conſecratione attollunt, & fideles ſe ei affuturos iureiurando promittunt.

His ita geſtis, ſperans ſanctiſſimus Imperator, cum paucis Romæ ſe degere poſſe, ne conſumeretur Romanus populus ob multitudinem exercitus, multis, vt redirent, licentiam dedit. Quumque hoc *Ioannes*, qui deiectus eſt, Papa cognoſceret, non ignorans, quam facile Romanorum mentes pecunia poſſet corrumpere, clam Romam mittit nuntios, beati *Petri*, omniumque eccleſiarum pecuniam repromittentes, ſi ſuper pium Imperatorem & Dominum *Leonem* Papam irruerent, eoſque impiiſſime trucidarent. Quid multis morer? Romani quam mox exercitus paucitate confiſi, imo decepti, & pecuniæ promiſſione animati, buccina concrepante, ſuper Imperatorem, vt eum occidant, feſtinare contendunt. Quibus Imperator ſuper pontem Tiberis, quem Romani plauſtris impeditum habebant, occurrit. Cuius fortes milites aſſuefacti bello, pectore & armis intrepidi, eos inter proſiliunt, & quaſi accipitres auium multitudinem nullo reſiſtente proterunt. Non latibula, non corbes, non concaua ligna, non cryptæ, ſordium receptacula, fugientibus tutelæ eſſe poſſunt. Occiduntur itaque, & vt aſſolet contingere viris fugientibus, paſſim a tergo vulnerantur. Quis tunc Romanorum cladis huius ſuperſtes fieret, ſi non Imperator ſanctus miſericordia, quæ eis nulla debebatur, inclinatus, ſuos adhuc interficere ſitientes retraheret & reuocaret?

Itaque deuictis omnibus, atque iis, qui ſupererant, obſidibus acceptis, venerabilis Papa *Leo* pedibus Imperatoris prouolutus orat, vt Romanis obſides reddat, ſeque eorum fidei commendet. Rogatu denique venerabilis Papæ *Leonis* Imperator ſanctus Romanis obſides reddit, non incertus, quod perſecuturus ſum, incepturos. Igitur Romanorum fidei eundem Papam quemadmodum lupis agnum commiſit. Deinde Roma exiens, Camerinum Spoletumque verſus, vbi Adelbertum eſſe audierat, properauit. Interea mulieres, quibuſcum *Ioannes*, qui dictus eſt Papa, voluntatis ſuæ ludibrium exercebat, non ignobiles & plures concitauerunt Romanos, vt *Leonem* ſummum & vniuerſalem Papam a Deo & ipſis electum perderent, & Ioannem in vrbem ſuſciperent. Quod cum feciſſent, Deo miſerante, ex eorum manibus eſt venerabilis Papa *Leo* liberatus, paucíſque ipſum concomitantibus, ad piiſſimi Imperatoris miſericordiam eſt profectus.

Imperator denique ſanctus tantum dedecus ægre ferens, tum ex Domini Papæ *Leonis* deiectione, tum ex *Ioanne* Cardinali Diacono, & *Azone* Protoſcriniario, quorum alterum manu dextera, alterum lingua, duobus digitis, naribuſque abſciſis, *Ioannes* abdicatus defœdauerat, reparato exercitu, Romam redire diſpoſuit. Priuſquam tamen ſancti Imperatoris copiæ eſſent con-

gregatæ, volens cunctis ſæculis innoteſcere Dominus, quam iuſte eſſet *Ioannes* Papa a ſuis Epiſcopis & omni plebe repudiatus, quamque poſtmodum iniuſte receptus, quadam nocte extra Romam, dum ſe cum cuiuſdam viri vxore oblectaret, in temporibus adeo a diabolo * eſt percuſſus, vt intra dierum octo ſpatium eodem ſit vulnere mortuus. Sed euchariſtiæ viaticum, ipſius inſtinctu, qui eum percuſſerat, non percepit: quemadmodum a ſuis cognatis & familiaribus, qui præſentes erant, perſæpe ſub atteſtatione audiuimus.

* *Ioannem XII* Auctor ppendicis ad *Luitprandum* nocte quadam, dum fœdis amoribus indulgeret, in temporibus a diabolo percuſſum (alii a mulieris, qua abutebatur, marito) eoque ex vulnere infra octo dies mortuum ſcribunt. *Othonis* Imperatoris partibus, quem *ſanctiſsimum* ſemper vocat, penitus deuotum & *Leoni VIII* Antipapæ addictum auctorem illum, certum eſt, vt non immerito veniant in ſuſpicionem plurima, quæ de *Ioanne XII* & infauſto eius obitu memorat. *Natalis Alexander* Hiſtor. eccleſiaſt. ſæc. IX & X cap. I artic. XXI § II p. m. 31; & rurſum p. 32; Mortis peſſimæ genus Cardinalis *Baronius* non negat, ſed ſolum id ipſi contigiſſe diffitetur, quod iniuſte damnatus, & iniuſte receptus eſſet. *Sed*, inquit, *quia tot vexationibus a Deo admonitus nec a peccatis conſuetis abſtinuit, iuſte meruit, a Deo tandem puniri.*

Quo mortuo, Romani omnes iuramenti, quod ſancto Imperatori promiſerant, immemores, *Benedictum* Cardinalem Diaconum Papam conſtituunt, inſuper & iuramento, nunquam ſe eum dimiſſuros, ſed eum contra Imperatoris potentiam defenſuros promittunt. Quo audito Imperator vrbem vallauit, neminem, qui non membris truncaretur, exire permiſit; machinis & fame vſqueadeo afflixit, donec Romanis nolentibus vrbem reciperet, *Leonem* virum venerabilem debitæ ſedi reſtitueret, ac *Benedictum* ſummæ ſedis inuaſorem eius præſentiæ præſentaret. Reſidentibus itaque Domino *Leone* ſummo & vniuerſali Papa in eccleſia Lateranenſi, necnon & Imperatore ſanctiſſimo *Othone*, & Epiſcopis Romanis, Italicis, a Lotharingia & Saxonia, Archiepiſcopis, Presbyteris, Diaconis, omnique Romanorum plebe, quorum nomina ſuperius aſcribuntur, aduenit *Benedictus*, Apoſtolicæ ſedis inuaſor, eorum qui ſe elegerant manibus adductus, pontificalibus veſtibus indutus. Quem *Benedictus* Cardinalis Archidiaconus tali eſt ſermone aggreſſus: *Qua tibi autoritate, quaue lege, o inuaſor, hæc pontificalia indumenta vſurpaſti, ſuperſtite hoc præſente Domino noſtro venerabili Papa* Leone, *quem tu nobiſcum, accuſato & reprobato* Ioanne, *ad Apoſtolicatus culmen elegiſti? num inficiari potes, præſenti Domino Imperatori iuramento promiſiſſe, nunquam te cum ceteris Romanum Papam electurum aut ordinaturum abſque illius, filiique ſui Regis* Othonis *conſenſu?* *Benedictus* reſpondit: *Si quid peccaui, miſeremini mei.* Tunc Imperator effuſis lacrymis, quam miſericors eſſet oſtendens, rogauit ſynodum, ne Benedicto præiudicium fieret. Si vellet & poſſet, ad interrogata reſponderet: quod ſi non poſſet, aut nollet, ac ſe culpabilem redderet, tamen pro timore Dei miſericordiam aliquam inueniret. Quo audito, ad Domini *Leonis* Papæ pedes, ipſiuſque Imperatoris idem *Benedictus* concite procidens, ſe peccaſſe, ſeque ſanctæ Romanæ ſedis inuaſorem eſſe acclamauit. Poſt hæc pallium ſibi abſtulit, quod ſimul cum pontificali ferula, quam manu geſtabat, Domino Papæ *Leoni* reddidit. Quam ferulam idem Papa fregit, & fractam populo oſtendit. Deinde *Benedictum* in terra ſedere præcepit. Cui caſulam, quam *planetam* vocant, cum ſtola pariter abſtulit. Poſt autem omnibus Epiſcopis dixit, *Benedictum ſanctæ & Apoſtolicæ ſedis Romanæ inuaſorem, omni pontificatus & presbyteratus honore priuamus: ob eleemoſynam vero Domini Imperatoris* Othonis, *cuius ſumus opera in ſedem debitam reſtituti Diaconatus eum ordinem habere permittimus, & non iam Romæ, ſed in exilium deſtinamus.*

HROSVI-

HROSVITHAE,

SANCTIMONIALIS GANDERSHEIMENSIS,

PANEGYRIS

IN LAVDEM ET RES GESTAS

OTHONIS I

CVM

HENRICI MEIBOMII, ALIORVMQVE

ADNOTATIONIBVS.

Digitized by Google

PAucis hic agam, cum HROSVVITHAE, quae hanc *in laudem & geſta* OTHONIS cognomento *Magni* Πανήγυριν ad poſteros transmiſit, genus, patriam, ingenii dotes, opera, aliaque plures iam enarrarint *.

* Sigillatim *Meibomius* in vita illius *Panegyri* huic praemiſſa, tomo I opp. p. 706 & ſeq. *Voſſius* de Hiſtoricis Latinis lib. II cap. XLI p. 351 & ſeq. *Leuckfeldius* Antiquitatum Gandersheimenſium cap. XXIV p. 271 & ſeq. *Oudinus* tomo II Commentarii de Scriptoribus & Scriptis eccleſiaſt. col. 502 & ſeq. cum maxime vero *Schurtzfleiſchius* iunior in eruditiſſima praefatione operibus illius praefixa p. 1 & ſeqq.

Fuit autem *Hroſvvitha* noſtras natione Germana. Neque enim hic audiendus *Humfredus*, qui *Anglam* dixit, vt praeter *Meibomium*, *Voßium*, *Oudinum*, aliosque, rationibus & argumentis, quae non fallunt, oſtendit *Schurtzfleiſchius* l. d. p. 7 & ſeqq. Et Saxonum quidem, quod certis teſtimoniis conſtat, gente orta fuit *: ſed qua familia, incertum. Quod enim alii *Roſſouiorum* ſtirpe prognatam volunt, ac *Helenam* a *Roſſovv* appellant **; alii vero e *Roßingiorum* deſcendiſſe proſapia malunt †, nullo antiquitatis monumento ſuffragante ſtatui, alii iam docuere ††.

* Sic enim Auctor *chronici Epiſcoporum Hildeſienſium & Abbatum S. Michaelis* tomo II Scriptorum Hiſtoriae Brunſuicenſi inſeruientium p. 787; *Vixit eodem tempore in Gandersheimenſi coenobio eruditiſſima monialis*, *Domina* Roſuuitis, "*puella Saxonica*. Fr. *Henricus Bodo* in Syntagmate de eccleſia Gandersheimenſi tomo III Scriptorum modo dictorum p. 712; *Sub illuſtriſſima Domina* Garburgi *iſta ſecunda vitam egit ac floruit illuſtris virgo ſanctimonialis* Hroſuitha, "*in Saxonia nata*. Quin in vetuſtiſſimo codice opp. mſcr. diſerte *Saxonicam* vocari teſtis eſt *Celtes*, in praef. p. 46 edition. Schurtzfl. *Reperi vetuſtiſſimum littera ferme Gothica & mulieris manu conſcriptum codicem, ſub titulo & inſcriptione virginis & monialis Germanae* "*gente Saxonicae, quo continebantur, quae in fronte & indice huius voluminis continentur.* Hinc *Ioannes Tholophus*, Praepoſitus, carmine in *Celtis* modo laudati editionem ſcripto, p. 51;

Nata ex Saxonicis caſta Poeta plagis.

& *Ioannes Lateranus* alio p. 52;

Olim in Arctoa generata terra
Saxonae gentis generoſa virgo.

** In his *Martinus Fridericus Seidel*, Conſiliarius Brandenburgicus, in elogiis ac iconibus eorum, qui Marchiam Brandenburgenſem ornarunt, *Sagittarius* Introduct. in Hiſtor. eccleſiaſt. cap. XXIV § XXXII p. 622, *Struuius* Bibliothecae

thecae Hiſtoricae cap. VII § XVI p. 153, *Neu* ſectione VIII Mantiſſae ad *Degorei Wheari* Relectiones Hiemales p. 99, *Gundlingius* Obſeruationum ſelectarum I § II not. u) p. 12, qui quidem *Seidelium* eam *non male* ſic appellaſſe cenſet.

† Teſte illuſtri *Leibnitio*, qui Introductione in Collectionem Scriptorum iam excitatorum tomo II praemiſſa § XXVI p. 29 eos notat, ac *Roſſingiam*, inquit, *alii malunt*, *ſimili errore*, *quae familia in Brunſuicenſibus terris floret*. *Sed talia comminiſcentis ſunt*, *non narrantis*.

†† Contra *Seidelium* quidem, ceteroſque idem ſentientes *Schurtzfleiſchius* aeque ac *Leibnitius*: *ille*, l. d. p. 2: *hic* l. d. p. 29. Contra eos, qui genere *Nobilium* a *Roſſing* natam malunt, idem *Leibnitius* l. d. vt ex iam dictis manifeſtum eſt.

Atque adeo non equeſtri, ſed longe illuſtriori genere edita fuit. Forte *Hroſuuitham*, aggregatis in parthenone Gandersheimenſi in vitae communionem virginibus Abbatiſſae ſiue Rectricis dignitate, poſt tres fundatoris filias, praepoſitam, propinqua cognatione contigiſſe *Leibnitius* l. d. haud inaniter ſuſpicatur. *Illuſtriſsimam feminam* Fr. *Henricus Bodo* dicit in praefatione Syntagmati ſuo Gandeſiano præfixa tomo II opp. Meibomii p. 479.

Quum fluxa rerum periturarum aſpernaretur gaudia, in eodem, quem modo laudaui, parthenone Chriſti ſe dedit ſeruitio, ac *Richarde* & *Gerberga* magiſtris* vitae doctrinaeque praeceptis initiata, animum non litteris tantum latinis, ſed graecis etiam **, quin ſcitis quoque ſapientiae, quae Philoſophia dicitur, ſupra ſexus ſaeculique ſui captum excoluit, vt recte l. d dixerit *Oudinus*, ſtirpe ſanguinis quidem apprime fuiſſe claram; clariorem vero obſcuro iſto ſaeculo ob bonarum artium diſciplinas, quarum, cum a viris tum litterarum negligerentur ſtudia, bene ſciens & perita fuerit.

* Vid. *ipſa* praefatione in opera ſua carmine conſcripta p. 70.

** *Bodo* l. d. Syntagmatis de eccleſia Gandesheimenſi edit. Leibnitianae: *Graecae etiam linguae notitiam habuit*. Vt adeo erret *Oudinus*, dum l. d. col. 503 ſcribit, *Trithemii* verba de ea repetiiſſe *Conrad. Geſnerum* in Bibliotheca vniuerſali, verbo *Roſwida*: adieciſſe tamen, *ſed gratis forſan & absque idoneo ad id teſte*, habuiſſe ſcilicet eandem notitiam linguae Graecae. Quod ceteroquin graece docta fuerit, *Gyraldus*, *Bodoni* ſuppar, dixit dialogo V de Poetis Hiſtoricis, *Voſſius* item l. d. p. 351, & *Caueus* parte I Hiſtoriae litterariae Scriptorum eccleſiaſticorum ſaec. X p. m. 412.

Ad Abbatiſſae ſiue Antiſtitae Gandersheimenſis dignitatem euectam eſſe, ſunt, qui velint; ſigillatim *Boeclerus* de rebus ſaec. a Chriſto nato IX & X, in Othone II

p. m.

p. m. 362, Bibliographiae item Criticae cap. X § III p. 318, *Kortholtus* Hiſtor. eccleſiaſt. N. T. ſaec. X cap. III p. 392. Sed falluntur, & cum *Hroſuuitha*, quae gregi Gandersheimenſi ſeruando, vt ante dictum, poſt tres fundatoris filias praefuit, eandem confundunt. Monuere id iam alii; generatim quidem *Leuckfeldius* l. d. § II p. 272, *Oudinus* l. d. col. 506: ſpeciatim vero *Schurzfleiſchius* l. d. p. 27 & ſeq.

Claruit autem temporibus *Othonis* I, vulgo *Magni* cognomento illuſtris, & *Othonis II.* Auguſtorum, vt contra *Trithemium*, qui ſibi hic non conſtat, locis dictis planum fecere *Meibomius*, *Voſſius*, *Neu*, *Oudinus*, &, quem primo loco nominare par erat, *Schurtzfleiſchius* p. 17 & ſeq.

Praeter plura, quae tam proſa quam vorſa poſteritati reliquit, hortatu praeceptoque *Gerbergae* atque *Othonis II* * carmine heroico ſcripſit hanc de geſtis *Othonis I* Hiſtoriam **, quam Graeca voce inſcripſit Πανήγυριν

* Vid. ipſa in praefatione illius ad *Gerbergam*, & carmine ſecundo praeliminari ad *Othonem II.*

** Sunt qui putent, de patris & filii geſtis eam egiſſe; immo, de trium Imperatorum *Othonum*. Sed falli illos, res ipſa docet. Conf. *Hechtius* Germaniae ſacrae & litteratae parte II lib. VI cap. III p. 235 & ſeq.

Opera quidem non plane contemnenda; vt eruditorum, quod merito adiiciendum, plures iam dudum cenſuere. Sic enim

Martinus Polichius, Mellerſtadius,
carmine in editionem operum a *Celte* procuratam;

Gloria quanta fuit magnis Othonibus *armis*
Gloria tanta tibi, Roſuitha, *in hiſtoria.*

Ioannes Cuſpinianus,
de Caeſaribus, in *Othone I* Imperatore, p. 243;

Res geſtas Othonis Roſuitha *monialis complexa eſt verſibus: qui licet ſint, vt tempora ferebant, neque elegantes, neque ſatis culti, mirandum tamen eſt, ingenium muliebre in Saxonia, & in ipſa barbaria educatum & genitum ea praeſtare potuiſſe.*

Henricus Meibomius, auus,
l. d. p. 707;

Panegyricum de laudibus Othonis M. *confecit hortatu* Gerbirgae *Abbatiſſae, vt teſtatur in praefatione; in ſecundo carmine praeliminari innuit*, Othonem II *Imperatorem*

torem poema ipſum videre deſideraſſe. Dictio eſt tolerabilis, ſaeculum, quo vixit, redolens: in proſodiam plurimum peccauit, quod ſexui condonandum eſt.

Saepius autem *Panegyris* haec prodiit. Primum quidem coniunctim*, cum ceteris Poetriae operibus, Norimbergae anno MDI, cura *Conradi Celtis*, qui ea in monaſterio *D. Emerani*, quod apud Ratisbonenſes eſt, inuenit †, ac deinde in lucem protraxit.

* Non ſeparatim, vt *Struuius* habet l. d. p. 153.

† Vid. *Schurzfleiſchius* l. d. p. 39 & 40.

Hunc ſecutus *Reuberus* eam anno MDLXXXIV his, quos publico tum dedit, Scriptoribus inſeruit. Inde *Henricus Meibomius*, auus, ſeparatim recenſuit, ac notis illuſtratam *Witichindi* annalibus anno MDCXXI Francofurti emiſſis, adiecit: quam editionem poſtea *Henricus* nepos tomo I rerum Germanicarum an. MDCLXXXVII repetiit. Poſtremo *Henricus Leonhardus Schurzfleiſchius* anno MDCCVII Witenbergae cum ceteris illius operibus laudabili opera recognouit, additiſque ſimul Meibomianis annotationibus recudi curauit.

Baeclerus quidem de Scriptoribus Graecis & Latinis p. 90; *Witikindus & Roſwida. Edidit cum notis Reineccius. Sed iſta*, inquit *Krauſius* cap. XII animaduerſ. in Bibliographiam eiuſdem Criticam § III p. 869, *falſa ſunt, quantum ad* Roſuitham *attinet; quamuis* Witichindum *ediderit* Reineccius *Francofurti an. MDLXXVIII.*

Quod ad nouam, quam hic habes, editionem attinet, *Reuberianam* ego cum *Schurzfleiſchiana* compoſui, ac lectiones, quae mihi in hac occurrerunt, variantes margini litteris Italicis exſcriptas adieci. Dein annotationes Meibomianas, quas *Leibnitius* l. d. *egregias* vocat, locis, quo pertinent, ſubſtraui: iis autem nonnullas aliunde, cum maxime vero ex indice, quo *Schurzfleiſchius Hroſuuithae* ſcribendi genus inficetum nonnunquam & ab latinitate genuina recedens explicuit, deſumtas, inſperſi iuxta immiſcuique. Id quod breuibus monere, e re duxi.

PRAEFA-

PRAEFATIO
HROSVITHAE GERMANICAE IN PANEGYRIM ODDONIS.

GERBERGAE*, Illuſtri Abbatiſſæ, cui pro ſui eminentia probitatis haud minor obſequela venerationis, quam pro inſigni regalis ſtemmate generoſitatis, *Hroſuith* Gandeshemenſis, vltima vltimarum, ſub huiuſmodi perſonæ dominio militantium, quod famula heræ.

O mea *Domna*, quæ rutilanti ſpiritualis varietate ſapientiæ perlucetis, non pigeſcat veſtri almitatem perluſtrare, quod veſtra confectum non ignoratis ex iuſſione. Id quidem oneris mihi impoſuiſtis, vt geſta Cæſaris Auguſti, quæ nec auditu vnquam affatim valui colligere, metrica percurrerem ratione. In huius ſudore progreſſionis quantum meæ inſcitiæ difficultatis obſtiterit, ipſa coniicere poteſtis: quia hæc eadem non prius ſcripta reperi, nec ab aliquo ** digeſtim ſufficienterque dicta elicere quiui, ſed veluti, ſi aliquis neſcius ignoti per latitudinem ſaltus eſſet iturus, vbi omnis ſemita niuali denſitate velaretur obducta, hicque nullo duce, ſed ſolo præmonſtrantium nutu inductus, nunc per deuia erraret, nunc recti tramite callis improuiſe incurreret, donec tandem emenſa arboreæ medietate ſpiſſitudinis, locum optatæ comprehenderet quietis, illicque gradum figens, vlterius progredi non præſumeret, vſque dum vel alio ſuperueniente induceretur, vel præcedentis veſtigia ſubſequeretur, haud aliter magnificarum prolixitatem rerum iuſſa ingredi, regalium multiplicitate geſtorum nutando & vacillando ægerrime tranſcurro, hiſque admodum laceſſita, competendi in loco pauſando ſileſcò, nec Auguſtalis proceritatem excellentiæ ſine ducatu appono ſubire. Si enim facundiſſimis diſertiſſimorum ſententiis, quas vel modo ſcriptas vel ocius de his rebus non dubito fore ſcribendas, fuerim animata, fortaſſe nanciſcerer, vnde mei ruſticitas velaretur aliquantiſper. Nunc autem omne latus tanto magis caret defenſione, quanto minus vlla fulcitur

citur

citur auctoritate: vnde etiam vereor, me temeritatis argui, tendiculaſque multorum non deuitare conuitii: eo quod verbis pompoſis facetæ vrbanitatis exponenda eloquentius, præſumpſerim dehoneſtare inculti vilitate ſermonis. Si tamen ſanæ mentis examen acceſſerit, quæ res recte penſare non neſcit, quanto ſexus fragilior, ſcientiaque minor, tanto venia erit facilior: præſertim cum non meae præſumptionis, ſed veſtræ* cauſa iuſſionis, huius ſtamen opuſculi cœperim ordiri. Cur tamen aliorum iudicia formido? quæ veſtri ſolummodo cenſuræ, ſi quid feſelli, obnoxia exiſto: vel cur nequeam deuitare conuitia? quæ ſolummodo ſilentio ſtudere debeo: ne ſi ſeriem, pro ſui vilitate nulli oſtendendam, velim propalari, merito omnium ſuccumbam reprehenſioni. Veſtro autem, veſtrique familiariſſimi, cui hanc ruſticitatem ſanxiſtis præſentatum iri, ſcilicet Archipræſulis *Vilhelmi*, iudicio, quoquomodo factum ſit, æſtimandum relinquo.

*veſtrum (S.)

*Cum, quæ in hoc poemate aliquid obſeuritatis ſiue difficultatis habitura videntur, in notis ad *Witichindum* ſuo loco illuſtrata ſint, neceſſe non eſt, vt hic prolixi ſimus. Pauca tantum ibi prætericta enucleabimus.

Gerbirgis, eius nominis ſecunda, cœnobii *Gandesheimenſis* magna ſacerdos, cui *Hroſwitha* poema ſuum conſecrauit, filia fuit *Henrici* Rixoſi, Ducis Bauariæ, ex *Iuditha* ſiue *Iutta*, *Arnolfi*, Bauariæ Ducis, filia herede. Sororem germanam habuit *Heideuuigin*, vxorem *Burchardi*, Sueuorum Ducis, cui, exauctorato filio *Ludolfo*, *Otho* Imperator Ducatum commiſit. Occubuit in bello Vngarico an. 955. Fuit *Heideuuigis* ſingularis ingenii & naturæ mulier, moribus ſupra ſexum ſeueris, græce & latine docta, proficiendi ſemper auida. Quomodo Imperatoris Græci, *Conſtantini*, nuptias, a quibus abhorrebat, declinarit, inuenies apud *Ekkihardum* iuniorem de caſibus monaſterii Sangallenſis cap. 10. Præterea *Gerbirgis* germanum habuit *Henricum* Hezelonem, itidem Ducem Bauariæ, qui cum an. 995 ad ſororem diuertiſſet, peſte correptus Gandersheimii obiit, ſepultus in templo primario ante aram S. crucis, vt *Ditmarus* lib. 3. *Gerbirgis* a Collegio concorditer electa, conſecrationem ab *Ochwino* (Ditmarus *Aduinum* nominat) Epiſcopo Hildeshemenſe, accepit. Præfuit annos circiter 50. Nam ſcriptores variant. In ſuburbio oppidi *Gandesheim* condidit monaſterium ſanctimonialium, quod ab *Othone II* Imperatore confirmatum eſt ſequenti diplomate.

In nomine ſanctæ & indiuiduæ Trinitatis. Otho *diuina fauente clementia Imperator Auguſtus. Nouerit omnium fidelium noſtrorum, tam præſentium quam futurorum induſtria, qualiter neptis noſtra,* Gerbirg *nominata*, Gandesheimenſis *cœnobii Abbatiſſa, quoddam ibidem monaſterium, in ſuperiore plaga ciuitatis ſitum, penitus a fundamento conſtruere, in honorem ſanctæ* Mariæ, *ob cœleſtis gaudi ſpem proponens, voluntate ſanctimonialium ſuarum ibidem prius manentium conſtituit: illucque triginta ſanctimoniales in diuini ſeruitii collegium aggregauit. Quibus vero, tam ibi manentibus, quam impoſterum manſuris, victum & veſtitum procurans, quandam proprietatem ſuam* Sundronhoff *in pago* Gollochkeune, *& in Comitatu* Gerungi *conſitam, cum omnibus ea die ad hanc ſeruientibus, & omnes cenſuales, qui ſingulos ſolidos pro capite quiſque perſoluent, tam ad hoc prædium, quam ad aliud*, Paldoluesheim *nuncupatum, iure pertinentes,*

nentes, cum omnibus ſuis vtriuſque ſexus mancipiis, quæ iure potuit tradere, nec non omnibus rebus cuiuslibet poſſeſſionis, excepto auro coccino, ad hoc etiam & cenſores alii fideles in Saxonia in loco Ehte *terram vnam, quam vulgo* Seliland *vocant, alteram in* Makkenrode, *& tertiam in* Abbaetiskonrod, *in* Heringehuſomarcha, *pro eius voluntate ob animarum parentum noſtrorum remedium ibidem quieſcentium, nec non omnium ſanctimonialium illic defunctarum, vel deinceps futurarum requie, eidem eccleſiæ & XXX ſanctimonialibus, Deo illic & ſanctiſſimæ eius genitrici ſub regula ſancti* Benedicti *Abbatis ſeruientibus, in perp●uum vſum cum Aduocati manu contradidit: aliamque eius proprietatem* Paldolveshcim, *cum omnibus ea die ad hanc ſeruientibus, ad illud vetus monaſterium, quod primitiua eſt eccleſia, cum manu etiam Aduocati ea ratione contradidit, vt, ſi aliquid ipſæ nouiter conſtitutæ in conſiliis egeant, & forte in rebus deficiant, a veteri monaſterio habeant. Quo facto, ipſa noſtram adeunte Serenitatem, plurimumque rogante, pro genitoris noſtri, omniumque debitorum animabus, arbitrium illis inter ſe Abbatiſſas, quaſcunque communiter voluerint, cum aſſenſu veteris monaſterii Abbatiſſæ, eligendi noſtra potentia conceſſimus. Inſuper etiam, pro iam dictorum parentum noſtrorum requie, noſtri iuris proprietatem, quantum in loco* Brunnimehuſon *habuimus, & XX familias & totidem manſos, in villis* Schuſon, Wurothluſon, Pilindon, Hammingorod *ſitos, ad idem nouum monaſterium noſtra Imperiali potentia conceſſimus, firmiterque in perpetuum vſum donauimus, cum vtriuſque ſexus mancipiis, ædificiis, terris, cultis & incultis, pratis, paſcuis, ſiluis, aquis, aquarumue decurſibus, viis & inuiis, exitibus & reditibus, quæſitis & inquirendis, & cum omnibus iuſte ad huc pertinentibus, in Comitatu* Roetvvigi *Comitis ſitis, eo tenore, vt hæc ad eiuſdem ſtatum monaſterii ſub manu Abbatiſſæ firmiter, vti ceteræ res ad eccleſias a Regibus & Imperatoribus contraditæ, conſiſtant. Et vt hæc noſtræ conceſſionis & donationis auctoritas firmior ſtabiliorque cunctis perpetim credatur, hanc cartam inſcribi, annuloque noſtro ſignatam manu propria ſubtus firmari curauimus.*

Signum Domini *Othonis* inuictiſſimi Imp. Auguſti.

Villiſus *Cancellarius vice* Roberti *Archicapellani ſubſcripſi. Data VII Idus Iun. anno Dominicæ incarnationis DCCCCLXXIII, Indictione I, anno regni Domini* Othonis *XIII, Imperii autem VI. Actum* Gruonah *feliciter. Amen.* (M.)

** i. e. *ordinatim, diſpoſite.* Eodem ſenſu Comœd. I act. I p. 11 opp. *Dic digeſtim.*

HROSVI-

HROSVITHAE,

illuſtris mulieris Germanicae, in geſta ODDONIS I *præfatio.*

POllens imperii regnator Cæſariani,
Oddo qui Regis pietate fauente perennis
In ſceptris Auguſtalis præclarus honoris
Auguſtos omnes ſuperas pietate priores,
Quem plures gentes paſſim metuunt habitantes,
Muneribus variis Romanus donat & orbis:
Exiguum munus ne ſpernas carminis huius,
Iſte ſed oblatus laudum placeat tibi cenſus,
Quem poſtrema gregis ſoluit tibi Gandeshemenſis,
Quem dulcis patrum collegit cura tuorum,
Continuumque tibi debet ſtudium famulandi.
Forſan geſtorum plures ſcripſere tuorum,
Et ſunt ſcripturi poſt hæc inſignia multi:
Sed non exemplum quiſquam mihi præbuit horum,
Nec ſcribenda prius ſcripti docuere libelli.
Cauſa ſed eſt operis tantum deuotio mentis.
Hæc & ad audendum ſuadebat opus metuendum.
Nam ſat formido, quod geſta tui modulando
Incaute ſim falſa ſequens, non vera retexens,
Sed hoc non ſuaſit mala mis † præſumptio mentis.
Nec, ſumma veri contempta, ſponte fefelli.
Sed res, vt ſcripſi, ſeſe ſic prorſus habere,
Ipſi dicebant mihi, qui ſcribenda ferebant.
Hinc Auguſtalis pietas non ſpernat honores,
Quos ſimplex humilis geſſit deuotio mentis.
Et cum te libri laudantes congrue multi
Poſt hæc ſcribentur*, meritoque placere probentur:
Ordine poſtremus non ſit tamen iſte libellus,
Quem prius exemplo conſtat ſcriptum fore nullo.
Et licet imperii teneas decus Octauiani:
Non dedigneris vocitari nomine Regis:
Donec, perſcripto vitæ regalis honore,
Ordine digeſto nec non ſermone decoro,
Dicatur ſceptri decus Imperiale ſecundi.

* ſcribentur (S.)

† Pro *mei.* Genitiuus antiquus ab *ego.* Ennius;
Ingens cura mis eſt concordibus æquiparare (S.)
Poetria noſtras Comoed. 4 p. opp. 34;
Maria mis optima filia.
Et *paſſione S. Pelagii* in præfatione §. 6, 7;
Et fac, exigui ſupero de rore rigari
Pectoris obſcurum iam mis clementius antrum.

Alia præfatio eiuſdem ad ODDONEM II *Regem, cuius iuſſu hunc librum ſcripſit.*

ODdo, Romani præfulgens gemmula regni,
Oddonis flos Auguſti ſplendens venerandi:
Cui Rex altithronus, perpes quoque filius eius
Præſtitit imperium pollens in vertice rerum.
Vilem ne ſpernas vilis textum monialis,
Quem præſentari (ſi digneris reminiſci)
Ipſe tui claris iuſſiſti nuper ocellis.

Et cum perſpicias maculis ſordeſcere crebris,
Ad celerem tanto veniam mox pronior eſto:
In monſtrando tuis quantum plus pareo iuſſis,
Si tis † præcepto non vrgerer metuendo,
*Non foret vſque modo * mihimet fiducia tanta:*
Vt tibi præſentis ſcrutandum ruſticitatis
Auderem ſatis exiguum perferre libellum:
Qui præſtante Deo patri ſubiunctus in aula
Ipſius & monitis promptus parere paternis,
Par decus imperii retines concorditer ampli,
Comportans dextra ſceptrum regale tenella.
Sed quia te memini ſublimiter aſſimilari
Nato famoſi Regis Dauid, Salomoni,
Qui, genitore ſuo præſente iubenteque ſancto,
Optata regnum ſuſcepit pace paternum.
Ipſius exemplo te contentum fore ſpero,
Qui, cum regnando reſideret in arce ſuperba,
Prudenter legum condens decreta ſacrarum
Ac penetrans animo rerum ſecreta profundo,
Nunc libet & minimis mentem laxare rimandis,
Sed nec conflictum faſtidit rite duarum
Soluere iudicii celeri diſcrimine recti,
Prolem reſtitui veræ mandans genetrici.
Hinc ſupplex te poſco quidem, noſtrum Salomonem
Et licet imperii tenearis ſollicitandi
Cura, digneris tamen & propriæ monialis
Tranſcurrens ſeriem nunc lectitare recentem,
Quo male compoſitis verbis mox dedicat omnis
Ruſticitas oris, de tractibus imperialis
Nominis & titulo ſignata tui venerando.
Deſpectus nimia meriti tueantur ab aura.

* *vllo modo* (S.)

† Antiquus genitiuus, pro *tui*. *Plautus* Milite act. 4 ſc. 2 § 42; *Quia* tis *egeat*, *quia te careat*. *Hroſuitha* noſtras ipſa *de lapſu & conuerſione Theophili* § 340; *En* tis, *vir Domini*, *triſtis compunctio cordis*. & *de paſſione S. Dionyſii* § 213; *Quo* tis *ſecretum ſcrutaret myſteriorum* (S.)

HROSVITHAE HISTORIA.
I

Poſtquam ſtirps *Caroli* magni deſiit, Imperium Romanum ad Saxones migrauit, quod *Henricus* primus cum vxore *Mathilda* ſuſcepit.

POſtquam Rex regum, qui ſolus regnat in æuum,
Per ſe cunctorum tranſmutans tempora Regum,
Iuſſit Francorum transferri nobile regnum
Ad claram gentem Saxonum (nomen habentem
A ſaxo per duritiem mentis bene firmam)
Filius Oddonis, *magni Ducis & venerandi,*
Scilicet Henricus, *ſuſcepit regia primus*
*Iuſto pro populo * moderamine ſceptra gerenda.*
Hic pollens quantæ fuerat bonitatis honore,
Et quanta populos rexit pietate ſubactos:
Qualiter & Reges meritis tunc temporis omnes
Præeminet eximius, excedit denique vilis

* *populi* (S.)

Huius

Huius carminuli † textum nimium vitioſi.
Nam fuit immitis reprobis, blandus quoque iuſtis,
Summo conſeruans ſtudio legalia iura,
Aequa ſatis meritis reddens quoque præmia cunctis.
Huic Rex pacificus dederat de ſidere Chriſtus
Eius ciuilem vitæ per tempora pacem.
Omine felici tenuit quoque culmina regni,
Ni fallor, denos labentis temporis annos
Nec non bis ternos multum feliciter actos,
Conregnante ſua Mathilda *coniuge clara,*
Cui nunc in regno non compenſabitur vlla,
Quæ poſſet meritis illam ſuperare ſupremis.

† *Carminulum*, carmen tenue. Conf. dedicatoriam *Hiſtoria* B. Mariæ *virginis* præmiſſam, vbi v. 4. Poetria hæc noſtras;
Qua tibi purganda hic offero carminula.

II

Henricus tres filios ex *Mathilda* ſuſcepit, *Oddonem*, *Henricum*, & *Brunonem* Epiſcopum Colonienſem.

TRina quibus deitas dederat tres denique natos,
Iam tunc felici diſponendo pie genti,
Nepoſt Henrici *mortem Regis venerandi*
Imperium regni male ſurriperent ſceleroſi:
Hii ſed regalis nati de germine ſtirpis
Rexiſſent regnum concordi pace paternum,
Quamuis diſſimiles hiis ſeruarentur honores,
Binis regnanti ſubiectis ſcilicet vni.
Inter quos primus fulſit, ceu lucifer ortus,
Oddo, *micans radiis nimium claræ bonitatis,*
Gratia quem Regis ſolita pietate perennis
Rectorem plebi præuidit rite fideli.
Hic ætate prior fuerat, meritis quoque maior.
Congruus & ſceptris defuncto patre gerendis.
Non opus eſt verbis eius ſummam probitatis
Dicere, vel pueri meritum laudabile tanti:
Cui Chriſtus talem iam nunc augeſcit honorem,
Poſſidet vt Romam pollenti iure ſuperbam
Quæ ſemper ſtabilis ſummum fuerat caput orbis,
Edomat & gentes (Chriſto fauente) feroces.,
Quæ prius eccleſiam laniabant ſæpe ſacratam.
Poſt hunc Henricus *fuerat feliciter ortus,*
Impoſitoque patris famoſo nomine Regis,
Prouida quem Domini pariter ſapientia Chriſti
Dignatur ſeruare Ducem populo bene fortem,
Belliger vt fortis, belli doctiſſimus artis,
Fortiter eccleſiam præmuniret venerandam,
Ceu murus iaculis obſtans fortiſſimus hoſtis.
Poſt hunc eccleſiæ paſtor Brun *naſcitur almæ,*
Gratia Pontificis quem duxit ſumma perennis
*Dignam(S.) *Dignum* catholici curam geſtare popelli.*
Hinc quoque, diuino nutu, patris pia cura
Ipſum ſeruitio Chriſti fecit religari,
Abſtractum gremio charæ nutricis amando,
Vt regni pompis poſſet conſtare relictis
Miles ſtelligera ſemper regnantis in aula.
At Chriſtus, Patris ſapientia vera perennis.

Tironem

Tironem refouendo ſuum clementius iſtum,
Ipſi dona dedit tantæ præclara ſophiæ
Quod non eſt illo penitus ſapientior vllus
Inter mortales fragilis mundi ſapientes.

III

Henricus primogenito *Oddoni* vxorem *Eaditham* dat, ex qua *Ludulſum* genuit.

His igitur pueris regali more nutritis,
Ipſorum patri, famoſo denique Regi,
Henrico, placuit (factis quod rite repleuit)
Vt, vitæ calidas ſoſpes dum carperet auras,
Ipſe ſuo primogenito, Regique futuro,
Oddoni, dignam iam deſponſaret amicam,
Quæ propriæ proli digne poſſet ſociari.
Hanc non in proprio voluit conquirere regno,
Trans mare legatos ſed tranſmiſit bene cautos,
Gentis ad Anglorum terram ſat delicioſam,
Demandans, vt continuo (tardamine (a) miſſo)
Eduardi Regis natam peterent, Eaditham (b),
Quæ patre defuncto iam tunc reſidebat in aula,
Fratre ſuo regni ſceptrum geſtante paterni,
Quem peperit Regi conſors non inclita regni,
* Ipſius (S.) Iſtius* egregiæ genitrix clariſſima Domnæ:
Altera ſed generis mulier ſatis inferioris (c).
* ſcriptio (S.) Hæc nam, verſiculis, proles, quam ſcriptito*, Regis,
* fuerat cunctis (S.) Hæc, inquam, fama cunctis fuerat* bene nota,
Nobilitate potens, primis meritis quoque pollens,
Edita magnorum ſummo de germine Regum:
Cuius præclaro facies candore ſerena
Regalis formæ miro rutilabat honore,
Ipſaque perfectæ radiis fulgens bonitatis,
In patria talis meruit præconia laudis,
Vt fore (d) iudicio plebis decernitur omnis
Optima cunctarum, quæ tunc fuerant mulierum.
Nec mirum, meritis ſic lucebat bene primis,
Germen ſanctorum quam producebat auorum.
Hanc tradunt ergo natam de ſtirpe beata
Oſualdi Regis (e), laudem cuius canit orbis,
Se quia ſubdiderat morti pro nomine Chriſti.
At Regis noſtri venientes denique miſſi
Ad fratrem Domnæ, iam tunc reſidentis in arce,
Illi nudabant (f), quæcunque ſecreta ferebant.
Quæ ſibi percerte (g), comperta ſatis placuere,
Moxque ſuæ dulci narrabat voce ſorori,
Exhortans illam, Regi parere fideli,
Illam qui propriæ proli voluit ſociari.
Cumque ſuæ monitis menti inſtillaret amicis
Oddonis dulcem, pueri regalis, amorem,
Colligit innumeras ſummo conamine (h) gazas.
Aſt vbi collecti viſum fuerat ſatis ipſi,
Prædictam ſociis Domnam comitantibus aptis,
Trans mare percerte ſummo direxit honore,
Condonans illi gazas nimium pretioſas,
Nec non germanam ſecum tranſmiſit Adiuam,
Quæ fuit ætatis, meriti pariterque minoris:
Quo ſic maiorem prorſus conferret honorem

Oddoni.

Oddoni, *nato famoſi Regis amando,*
Egregiæ binas ſtirpis mittendo puellas,
Vt ſibi, quam vellet, ſponſam licito ſociaret.
Aſpectu primo ſed mox Eadith *veneranda,*
Iure placens cunctis habitu ſummæ bonitatis,
Regali nato cenſetur congrue digna.
Hæc illi dulcem peperit clariſſima prolem,
Nomine Luidulfum, *tantis genitoribus aptum:*
Quem populus merito dilexit amore tenello,
Exoptans, prolongari vitam ſatis ipſi.

(a) i.e. *mora* (S.)

(b) In hiſtoria Regum Illyricorum nominatur *Etuta*, *Honuni* Dardanorum Regis filia; quæ primo nupſit *Platori*, *Pleurati* Illyricorum Regis filio; quo a fratre *Gentio*, quod ſuſpectas haſce haberet nuptias, interempto, a fratricida coniunx eligitur. Huius *Etutæ* nomen idem eſſe putat cum *Editha* Anglicanæ nomine, vt ſit *Editha Hethute*, cuſtodia patris, de qua coniectura cuilibet liberum eſto iudicium. (M.)

(c) *Adelſtanus* quadam natiuitatis macula laborabat. Erat enim eiuſdem mater opilionis filia; ſed eminentis pulcritudinis puella; cuius lepore Rex *Eduardus* captum ſe ſenſit. *Hroſvvitha* vates id paullo obſcurius inſinuauit, quod *Ioannes Bromptonus* Iuinallenſis, quem ex mſcr. *Ioannes Seldenus* tom. I. Scriptor. hiſtor. Anglic. p. 831 publicauit primum, clarius enuntiat. Ita enim ille; *Erat illis temporibus in quadam villa VVeſtſaxoniæ opilionis filia, elegantis ſpeciei puella, cui dormienti viſum eſt lunam de ſuo ventre ſplendere, & de hoc lumine totam Angliam illuſtrari. Quod cum cuidam matronæ, quæ pueros Regis nutrire conſuerat, retuliſſet, puellam recepit in domum ſuam, & filiæ loco cibis delicatis nutriuit, & veſtibus eam cultioribus veſtiens, geſtu & moribus informauit. Et non multo poſt iſte* Edvvardus, Aluredi *filius, caſu per villam tranſiens, ad domum iſtius matronæ diuertit, credens famæ ſuæ detrimentum inferre, ſi nutricem videre, quæ ipſum educauerat, faſtidiret. Vbi viſa prædicta puella, quæ* Edgiua *dicebatur, amore captus, dormiuit cum ea; quæ vno complexu grauidata peperit ei filium ſuum primogenitum, quem propter fidem ſomnii vocauit* Ethelſtanum. Ex quo haud difficulter *Hroſvvithæ* verſiculos interpretabimur. *Gundlingius* de *Henrico Aucupe* § XXVI annotat. lit. x) p. 193 & ſeq.

(d) i.e. *eſſe*. Similiter, vt v. 251 de paſſione *S. Agnetis*;

Teſtaturque Deum verum fore *iure colendum,*

& v. 337;

Atque Deum verum clamans dixit fore *Chriſtum.*

(c) *Oſuualdus*, Rex Northumbriæ chriſtianiſſimus, patrem habuit *Edilfridum*, Northumbriæ Regem, matrem *Acham*. *Cedunaldum* Britannum, ſuos vltus, occidit, potitus regno integro, & ſubiugatis Pictis & Scotis. Regnauit annos 9, occiſus in prœlio cum *Penda*, Rege Merciorum, in campo Maſerfeld, anno 642. Succeſſorem habuit *Oſuuinum* fratrem. Catalogo Sanctorum *Oſuualdus* adſcribi meruit, dignaque eſt hiſtoria de liberalitate eius erga pauperes, quam præcipue declarauit in præſentia *Aidani* Epiſcopi; cuius promiſſo & benedictione, manus ipſius dextra a vermibus deinde non conſumpta eſſe ſcribitur. Vide *Bedæ* hiſtoriam eccleſiaſticam gentis Anglorum lib. 3 cap. 2, 3, 6, 9. Encomium *Oſuualdi* habet Continuator hiſtoriæ Anglicanæ lib. 1 cap. 4. In veteri codice manuſcr. reperi de eo hoc diſtichon;

Oſuualt *ter denis vixit Rex optimus annis,*
Regnauitque decem, mox ſubeundo necem. (M.)

(f) i.e. *aperiebant*. Eadem ſignificatione voce hac vtitur in *Gangolfo* v. 432

Illi nudauit omnia, quæ ſtuduit.

& infra v. 330;

Sed mox conſilium cunctis nudauit *eorum.*

(g) i.e. *omnino*, *profecto* conf. v. 110, 179, 320, 348, 423, 442, 541, 702.

(h) Eſt Poetarum dictio, pro *conatu*, (S.) vid. infra v. 194, & 361.

IV

Henricus moritur, & *Oddo* in Regem vngitur.

I*Stis ſic habitis, inſtabat denique finis*
Henrici *Regis, cuius mortem gemit omnis*
Illius imperio populus iurique ſubactus.
Quo nam defuncto, regnum ſuſceperat Oddo,
Eiuſdem primogenitus Regis venerandus,
Et voto cuncti iam reſpondente popelli
Vngitur in Regem (Chriſto præſtante) potentem (a),

Cui Rex gratiolæ (b) *cæli munuſcula tantæ*
Contulit, vt, digne cunctis celeberrimus ipſe,
Geſtorum Reges fama præcelleret omnes,
Oceanus refluis quos iam circumfluit vndis.
Inſuper e tantis ipſum ſacra dextra Potentis
Protegit inſidiis, occulta fraude paratis,
Et tam magnificis ornat perſæpe triumphis,
Vt credas, Regem Dauid regnare fidelem,
Iam nunc antiquis fulgentem rite triumphis.
Nec ſolum gentes frænis moderat (c) *bonitatis,*
Quæ prius imperio patris dederant ſua colla:
Sed multo plures certe ſibi vendicat ipſe,
Subdens gentiles Chriſti ſeruis nationes,
Quo pax eccleſiæ fieret ſtabilita ſacratæ.
Ad bellum certe quotiens proceſſerat ipſe,
Nullus erat populus (quamuis virtute ſuperbus)
Lædere qui poſſet, vel exuperare valeret
Ipſum, cæleſtis fultum ſolamine Regis.
Eius nec ceſſit telis exercitus vllis,
Ni, ſua ſpernendo forſan regalia iuſſa
Illic pugnaret, quo Rex idem prohiberet.

(a) Cornnatio *Othonis M.* Imperat. deſcribitur a *VVitichindo* initio lib. 2. Luculentius in *chronico Hirſaugienſi* ad annum 936 (M.)

(b) *Gratiola* pro *gratia*; qua ceteroqui vocula Poetria noſtras ſæpius vtitur. vid. infra v. 208, 239, 337, 446.

(c) Actiue, pro, regit, gubernat. Eadem forma *Plautus* Milite act. 2 ſc. 2 extr. *Ego voci* moderabo *mea.* Forma verbi patientis Poetria hæc noſtra Comœd. 1 act. 1 p. 8; *Cuius diſpoſitione conſiſtunt & moderantur vniuerſa* (S.)

V

Henricus ducit in vxorem *Arnulfi* filiam *Iuditham.*

A*T Dux* Henricus, *frater Regis venerandus,*
Princeps in regno fuerat tunc nempe quieto
Poſt Regem plebi merito venerabilis omni,
Qui ſibi condigne legali iunxit amore
Arnulfi *natam Ducis egregii generoſam,*
Nomine Iuditham, *vultus ſplendore coruſcam,*
Ac fulgore magis cunctæ nitidam bonitatis.
His ita digeſtis fuerat pax vndique noſtris
Ad tempus modicum, libitoque minus populorum,
Bellorum certe ſæuo clangore tacente.

VI

Henricus Oddonis frater ab *Everhardo* capitur, & a fratre liberatur.

O, *quam tranquillum ridens deduceret æuum*
Fortunata ſatis noſtræ reſpublica gentis,
Quæ nimis imperio Regis regitur ſapientis:
Si non antiqui mala calliditas inimici
Turbaret noſtrum ſecreta fraude ſerenum.
Denique deuictis alienigenûm bene telis,
Exoritur noſtris ſubito diſcordia fortis,
Læſerat & plebem bellum ciuile fidelem,
Pluſquam bellorum ſtructura frequens variorum.
Huius cauſa mali fuerat non parua dolendi,
Denique conflictus quorundam non moderatus.

Ex qui-

Ex quibus Henrico *quædam pars mente benigna*
Deuouit Regis fratri ius vernulitatis (a),
Pars Euerhardo *Comiti ſtudium famulandi.*
At, cum quiſque ſui peteret ſolamina damni,
Hinc grauior dominis diſcordia naſcitur ipſis,
Tandem percerte, conflictu progrediente,
Prædictus præſes male collectas legiones
Mox ad caſtellum Badulini (b) *capiendum*
Ex improuiſo mittens ſub nocte nigella
Duxit captiuum fratrem Regis generoſum,
Henricum, *vinclis palmas ſtringendo cruentis*
Eius candidulas, ornamentis magis aptas.
Atque ſuas gazas diſperdens quam numeroſas,
Ad ſua mox prolem ſecum deduxit herilem,
Vtitur vt ſocio proprii Domini quoque nato.
Quo Rex comperto, mærens ſub corde ſecreto,
Defleuit triſtis nimium miſerabile factum:
Vix quoque germani damnum patiens graue chari,
Nobile mox Abrahæ factum ſequitur patriarchæ,
Quod miſerans egit, dum Loth ex hoſte redemit:
Militibuſque ſuis ſummo conamine lectis,
Nec non immodica tota de gente caterua,
Pompa regali pergit ſolamina fratri
Ferre, ſub ingenti cordis languore dolenti.
Nec mora, quem venit fratrem refouere, redemit,
Auctores tanti condemnauitque piacli,
Suſpendens quoſdam ligno, reprobis reparato,
Quoſdam de patria mandans diſcedere chara.

(a) i. e. *ſtatus vernilis* (S.)

(b) Deprauate oppidum *Bellik*, infra Rudenam ad Ruram, Comitatus Marcani in Weſtphalia fluuium, *Badulini* vocat *Hroſvvitha*. *Badiliki* dicit *VVitichindus* Corbeienſis lib. 2 annalium cap. 11 p. 645; *Badalikki* Continuator *Rheginonis*; *Henricus* Claudus in diplomate quodam cœnobio Gandershemenſi an. 109 dato, *Badelicka*. *Meibomius* ad d. *VVitichindi* l. p. 688.

VII

Secunda conſpiratio *Euerhardi* in *Oddonem* primum.

His bene diſpoſitis, Regis iuſſu ſapientis,
Protulit antiqui rurſum mala fraus inimici
Inuentum ſceleris, primo mage deterioris,
Cunctis horrendum ſcelis, meritoque ſtupendum.
Denique prædictus poſtquam rediens Euerhardus
Præſes ab exilio, patriam remeabat amandam,
Hoc ſibi gratiola Regis præſtante benigna,
Gisberto *Comiti vinclis ſociatus amoris,*
Conſilium dederat (quod non tibi, Chriſte, placebat)
Vt caperent iuſtum Regem Domini benedictum.
Et, quod plus, iuſto non iuſtam vim faciendo,
Illum mox proprio depriuarent male regno.
Hoc quoque conſilium, peruerſa mente repertum,
Henrico *Regis fratri ſuaſere fideles,*
Mulcentes nimium verbis ipſum male blandis,
Quo prius illatum nollet iam reddere damnum,
Ipſorum votis ſed plus parendo nefandis,
Suſciperet regnum, depulſo fratre, regendum.
Qui male blanditis tandem victus ſuadelis
Proh dolor, ipſorum ſe promiſit fore promptum

Votis, ac firmis hoc confirmauerat orſis.
Sed ſpero certe, non ſe ſic corde tenere,
Illis conſenſum ſed vi præbere coactum,
Qui male namque ſpei vacuæ ſolamine capti,
Sperabant Regem, populus olim dominantem,
Ipſorum fragili citius ſubiungere iuri.
Sed Rex de cælis, iudex æquiſſimus orbis,
Cunctorum ſolus qui cognoſcit cogitatus,
Qua nam mortalis potis eſt diſperdere cordis
Commentum tanti ſceleris, virtute potentis
Dextræ confregit, qua cuncta creata creauit:
Scilicet inſidias Chriſti Domino reparatas
Vertit in auctores tanti meritoque piacli,
Quique ſuo laqueos domino tendere malignos,
Ex ipſis ipſi primum ſunt illaqueati.

VIII

Vincuntur ab *Oddone Euerhardus* & *Gisbertus.*

NOn me plus licito tantæ ſophiæ fore iacto,
Vt ſperem, plene verbis me edicere poſſe,
Quanta gratiolæ Chriſtus virtute ſupernæ,
Sæpius hunc ipſum Regem, digne benedictum,
Fecit multiplices ſaluum percurrere fraudes,
Nec non inſidias hoſtili parte paratas.
Sed nec hoc fragilis fas eſſe reor mulieris,
Inter cænobii poſitæ ſecreta quieti,
Vt bellum dictet, quod non cognoſcere debet:
Hæc perfectorum ſunt conſeruanda virorum.
Principium quod cunctorum, finis quoque, Regum,
Hoc dico ſolum, recte quod dicere poſſum.
Sudori quis poſſe dedit ſapientia mentis
Omnia compoſitis ſapienter dicere verbis?
Qui ſolus ſemper fecit miranda potenter,
Quique Dauid Regem totiens de fraude fidelem
Eripiens Sauli, ſceptrum regni dedit ipſi;
Hunc pariter Regem, Dauid pietate ſequentem,
Protexit de millenis perſæpe periclis.
Denique cum ſolus perpauco milite ſeptus,
Eſſet ab aduerſis circumdatus vndique turmis,
Inſuper atque fugam propriæ partis male factam
Pectore mærenti ferret nimiumque dolenti,
Credere nec paucis ſeſe præſumeret ipſis,
Illum qui reliquis non deſeruere relapſis;
Sed ratus tantum ſe mox grauiter moriturum,
Ocius auxilii fultus virtute ſuperni,
Miratur, turbæ ſe iam ſuperare cruentæ
Tantas abſque ſuæ fraudes diſcrimine vitæ.
At ſi forte ſuos (pugna creſcente ſiniſtra)
Audiuit ſocios lethali vulnere læſos,
Prædicti Regis lachrymans mox vtitur orſis,
Quæ mærens dixit, triſti cum pectore ſenſit,
Ictibus angelici populum gladii periturum.
En, qui peccaui (*dixit*) facinuſque peregi,
Hinc ego vindictæ dignus ſum denique tantæ.
Hii quid fecerunt? damnum qui tale tulerunt?
Iam nunc, *Chriſte*, tuis parcens miſerere redemptis,
Ne premat inſontes iuſto plus vis inimica.

Has igitur preculas miſerans diuina poteſtas
Parcebat Regis ſolita pietate miniſtris,
Et dedit optatum miſerans ex hoſte triumphum,
Iuſto prædictos Comites examine perdens.
Ipſo namque die, quo decepti vacua ſpe,
Sperauere ſuis conſtringendum fore vinclis
Regem, qui merito tenuit regalia ſceptra,
Ex improuiſo præſes proruperat Vdo,
Adducendo quidem multam ſecum legionem,
Ac ſubiit validum forti luctamine bellum.*
Nec mora: percuſſus periit gladiis Euerhardus,
Gisbertus *ſæuis fugiens quoque mergitur vndis.*
At Rex interea neſcit tam fortia bella,
Auerſo quid ni reſidens in littore Rheni,
Nec tunc auxilii ſciuit ſolamina tanti
Iam (miſerante Deo) ſubito caſu ſibi miſſa.
Denique dum pugnæ ſenſit diſcrimina tantæ,
Haud gaudens inimicorum de morte ſuorum,
Sed plus tantorum mærens de cæde virorum,
Sumpſit non modicum (Dauidis more) lamentum
Qui ſuper occiſum doluit Regem pie Saulum.
Aſt vbi victores læti venere, videntes
Illius fuſis vultum lachrymis madefactum,
Haud aptum tanto luctum dixere triumpho:
Sed reddi grates Regi debere perenni,
Qui tunc impleri fecit pietate fideli
Quod patet in libro Regis ſcriptum Salomonis,
Dicentis, iuſtum de triſtitia liberandum,
Nec non iniuſtum pro iuſto mox fore dandum.
Hiis mentem Regis demulcendo ſuadelis,
Ipſum triſtitiam cogunt deponere tantam,
Et bene victrici congaudentem legioni,
Se poſt bella ſuis blandum præbere miniſtris.
Qui nam lætitiam vultu monſtrans moderatam,
Sed clam ſubtriſtem ſeruans in corde dolorem,
Reddebat grates imo de pectore Chriſto:
Non dederat propriis ipſum quia tunc inimicis
Prædam, ſed dextra protexit rite ſuperna.
Ipſius titulum tanti clarumque triumphi
Non ſibi, ſed Chriſti deſignauit pietati.

* Voce hac *Virgilius* etiam vtitur Aeneid. 8 v. 89;
—— remo vt luctamen *abeſſet.*
Poetria ceteroqui noſtras, locis pluribus. Ita *de conuerſione Proteris* v. 205
In ſomnis quia te vidi luctamen *inire.*
& *de paſſione S. Agnetis* v. 38
Calibis & vita durum luctamen *inire.*
Similiter infra v. 317;
—— requieuit
Ciuilis belli populus luctamine *laſſus.*

IX

Tertia conſpiratio in cædem *Oddonis*, per *Henricum* fratrem eius.

His ita digeſtis, modicum tempus requieuit
Ciuilis belli populus luctamine laſſus,
Sed nec ſic veteris finem ſumpſit dolus hoſtis,
Qui ſemper fragiles tentat peruertere mentes,
Poſt factum facinus ſuadens ſuperaddere peius.

* pectora (S.)

Fertur percerte quorundam pectore bile*
Tanto peſtiferi tandem penetrare veneni:
Vt mortem Regi vellent inferre fideli,
Ipſius & fratrem populo præponere Regem:
Nec timuere diem paſchæ ſanctum maculare,
Si poſſet fieri, fuſo cum ſanguine iuſti.
Sed non conſenſit tanti commiſſa piacli
Agnus paſchalis, qui pro nobis redimendis
Se dedit electum Patri moriens holocauſtum:
Sed mox conſilium cunctis nudauit eorum,
Et ſic inſontis ſaluatus erat bene ſanguis,
Quique rei placitæ ſunt inuenti ſceleroſi,
Pro modulo culpæ pœnis damnantur amaris:
Quidam iudicio condemnantur capitali:
Quidam de patria longe pelluntur amanda.

X

Deſcribitur pœnitentia *Henrici* propter coniurationem in Regem fratrem.

POſt *hæc* Henricus, *frater Regis generoſus,*
Chriſti gratiola tactus, ſub corde ſecreto
Secum tractauit, ſummoque dolore reuoluit,
Contra iuſtitiam quicquid perfecerat vnquam:
Hoc quoque defleuit nimiis perſæpe lamentis,
Quod male blanditis horum ceſſit ſuadelis,
Ipſum qui verbis corruperunt ſimulatis.
Sed quamuis talem ferret ſub corde dolorem:
Præſentare tamen ſpatii per tempora longi
Non ſe regali præſumebat faciei:
Abſens ſed cordis ſtudio florente dolentis
Optabat veniæ dari munus ſibi dulce.
Tandem percerte, forti deuictus amore
Illico pœnalem proicit de corde timorem,
Et ſub nocturnis nimium ſecreto tenebris
Adueniens, in regalem ſe contulit orbem,
In qua natalem Regis celebrare perennis
Rex pius obſequiis cœpit ſolemniter aptis,
Depoſitiſque ſuis ornamentis pretioſis
Simplicis & tenuis fruitur velamine veſtis,
Inter ſacratos noctis venerabilis hymnos,
Intrans nudatis templi ſacra limina plantis,
Nec horret hiemis ſæuum frigus furientis;
Sed prono ſacram vultu proſtratus ad aram,
Corpus frigoreæ ſociauit nobile terræ:*
Sic ſic mœrentis toto conamine cordis
Optans præſtari veniæ munus ſibi dulcis.
Quo Rex comperto, victus pietate benigna,
Inſtantiſque memor feſti, cunctis venerandi,
In quo cælicolæ pacem mundo cecinere,
Læti Rege ſuo tenera de virgine nato,
Vt pie ſaluaret mundum merito periturum:
Pro dici tantæ, pacem portantis, honore
Condoluit, miſerans fratri commiſſa fatenti,

* i.e. frigida (S.)

Atque ſuam pie gratiolam conceſſit habendam
Illi, cum veniæ dilecto munere plenæ.

XI

Henricus Bauariæ Dux eligitur: & Hungari bello victi per eum, & Bauari.

NEc non poſt aliquot ſpatii tempuſcula parui
Ipſius iuri proceres ſubiunxerat omnes
Famoſæ nimium gentis Baioariorum;
Ipſum nempe Ducem merito faciendo potentem:
Et poſt hæc vltra fuerat diſcordia nulla
Inter eos, animis fraterno fœdere iunctis,
Avareſque per hunc ſæui ſæpiſſime victi.
Poſt hæc Oddonis *regnum Regis ſpatioſum*
Non lædunt telis (conſueto more) cruentis,
Tangere nec contingentes audent nationes,
Ex terrore Ducis tanti nimium tremefacti.
Hic, quia prudentis functus valetudine mentis,
Hiis hominum monſtris bellis obſtans iteratis,
Ad nos pergendi calles recluſerat omnes.
Inſuper & primus, Chriſti bene nomine tutus
Audenter cum ſubiectæ plebis legione
Eiuſdem populi patriam petiit ſceleroſi,
Impugnans gentem cunctis retro namque rebellem
Scilicet & ſpoliis rerum captis variarum,
Quas ſibi communes collegerunt prius hoſtes,
Orbis perplures deuaſtantes regiones,
Vxores procerum, ſoboles rapuit quoque dulces,
Et ſic proſtratis rediit gaudens inimicis.

XII

Vxor *Oddonis* Regis *Editha* moritur.

IStis ſic habitis, properata diecula triſtis
Venerat, ingentem noſtris augendo dolorem.
In qua præfulgens meritis Regina ſupremis,
Edith, *præſentis vitæ diſceſſit* ab oris,* * *deceſſit* (S.)
Ipſius imperio genti faciens famulanti
Triſtitiam, nec non nimium cordis cruciatum
Eius in abſceſſu, magno quam denique luctu
Et non immerito fleuit plebecula cuncta,
Quam plus maternæ fouit pietatis amore,
Quam dominatricis iuſſis confringeret artis:
Cui licet a Chriſto requiem ſine ſine perennem
Nec non lætitiam iuſtis retro reparatam
Præſtari citius, iam non dubitauerit vllus,
Qui meritum vitæ ſciuit laudabile caſtæ,
Ipſius ac mitem, geſſit quam, denique mentem.
Attamen humanæ pro conſuetudine cauſæ
Non mirum populus planctum ſibi ſumpſit amarum:
Dum ſibi tam ſubito fuerat ſpes tanta ſubacta,
Et facies Dominæ nimium regalis amandæ,
Nec non ſubiecti præfulgens gloria regni.
Mandatur terræ gremio ſeruanda ſub amplo,
Donec aſſurgat, non corruptumque reſumat,
Quod nunc includit tumulus, prænobile corpus.

XIII

Luidulſus Oddonis filius & filia *Lingarda.*

HAec igitur puerum, ſupra paucis memoratum,
Acriter orbatum, dimittebat, Luidulfum:
Feminei dulcem ſexus vnam quoque prolem,
Nomine Lingardam, ſumma bonitate coruſcam,
Moribus & facie ſimilem matri venerandæ.
In quas percerte ſoboles mox ſtirpis amandæ
Affectu cordis populus deducitur omnis
Magno, pro meritis ſummis vtriuſque parentis.
Sed magis, ac iuſte, dulci feruebat amore
Erga regalem puerum, Dominum Luidulfum,
Ipſum ſpe mentis tota complexus amantis.
Hicque ſibi naturales imitans bene mores,
Extiterat cunctis blandus dulcedine mentis,
Manſuetus, clemens, humilis, nimiumque fidelis.
Hinc quoque gratiolam (Chriſto præſtante benigno)
Tantam promeruit, meritam digneque recepit,
Gentibus* vt cunctis, patris imperio religatis,
Vt quicunque ſuæ ſaltim perpaucula famæ
Verbula conciperet latebris propenſius auris,
Ipſius in dulcem totus raperetur amorem,
Abſentem venerans animis Dominum ſtudioſis.
Quem pater, egregius Rex & ſenior venerandus,
Dilectæ matris mortem grauiter patientem
Affectu patrio, nec non pietate benigna,
Digno percerte iam ſublimauit honore.
Subiectis faciens regni digne dominari.

* Gentibus in cunctis (S.)

XIV

Conradus, Franciæ Dux, ducit *Luidgardam*, & *Ludulfus* ducit *Idam*, *Hermanni*, Sueuorum Ducis, filiam; ſic Franci & Sueui *Oddonis* obediunt imperio.

NEcnon Luidgardam, ſimili cauſa venerandam,
Vnica feminei quæ ſpes ſexus fuit illi,
Gratiola parili coluit, prouexit, amauit.
Hanc quoque Contado vinclis ſociauit amoris,
Egregio ſtrenuoque Duci, nimium quoque forti,
Munere qui talis dignus conſtabat honoris (a).
Vtque ſuo ſubdi nato faceret, Luidulfo,
Multum deuotæ perfecto mentis amore
Francorum gentis dominos prænobilis almos,
Nec non primates Sueuorum ſcilicet omnes,
Ipſi legali perpulcram fœdere iungi
Idam iuſſit Hermanni natam, Ducis almi.
Qui fuit illuſtris Princeps in partibus illis.
Hæc quoque regalis fuerat conſortia prolis
Pro meritis propriæ probitatis digna ſubire,
Ac vice Reginæ ſummo veneratur (b) honore,
Rege iubente quidem per conſuetam pietatem,
Illam nec habitare locis voluit ſegregatis,

Rex idem nati digne ſuccenſus amore,*
Sed ceu Reginam regnum tranſire per amplum:
Quo ſic dilectus ſentiret filius eius
Dulcia gratiolæ ſemper munuſcula magnæ,
Ipſi cum ſponſa regni ſociatus in aula.

* *ſuſpenſus* (S.)

* Satis ſuperque ad *VVitichindi* hiſtoriam (lib. 1 p. m. 684) de *Conrado* Duce, *Othonis M.* genero diximus. Hoc loco de poſteris eius agemus. Deriuant enim ab eo genus *Conradi Salici* Imperatoris. Stemma tale eſt.

VVernerus,
natus ex illuſtri familia, quæ patria lingua *Gorblingen* cognominatur, vt *Cuſpinianus*,

Conradus cognomento *Sapiens.*
Dux *VVormatienſis*, vt *Otho* Friſingenſis,
vt alii, *Franconiæ.*
vxor eius *Luitgarda*, *Othonis M.* fil.

- *Henricus* ſiue *Hetzilo.* vx. *Adelheidis* Lotharingica.
  - *Conradus* Senior, cognomento *Salicus*, Romanor. Imperator. † an. 1039. vx. *Giſela*, f. *Hermanni*, Ducis Alemanniæ, † an. 1049.
    - *Henricus III* Romanor. Imperat. Auguſtus. vx. *Gunhildis*, f. *Canuti*, Angliæ, Daniæ & Norvvegiæ Regis. † an. 1038
      - *Henricus IV.*
  - *Gebhardus*, Epiſcopus Ratisbonenſis, el. an. 1036. ſepultus in monaſterio Oringavv.
- *Bruno* Papa, alio nomine *Gregorius V.*
- *Conradus*, Dux Carinthiæ. † an. 1012. vx. *Mechtildis*, f. *Conradi* Regis Burgundiæ.
  - *Cuno* iunior, *Adalberonem*, Ducem Carinthiæ, vicit apud Vlmam an. 1019, † an. 1039.

Cuſpinianus in Hiſtoria Cæſarum, in vita *Conradi Salici*, patrem eius nominat *Hermannum*, nepotem *Conradi*, Ducis Franconiæ, ex filio *Othone*; quod aperte pugnat cum *VVippone* & *Hermanno Contracto*, qui concorditer *Salici* parentem *Henricum* vocant, h. m. genealogiam deducentes.

Conradus,
Cæſaris gener.

Otho,
Dux Franconiæ.

Cuno ſiue *Conradus.*

- *Sigfridus.*
- *Eberhardus.*
- *Hermannus**, Comes Franconiæ. vxor eius *Adelheidis*, nata in Francia orientali.
  - *Conradus* Salicus, Imperator.
  - *Gebhardus*, Epiſcopus Ratisbonenſis.
  - *Iuditha*, vx. *Guilielmus* Comitis Montisferrati.

* l. Henricus

(a) *Giſela*, *Conradi* Salici vxor, ante hoc poſtremum matrimonium connupta fuit cum *Brunone*, eius nominis *ſecundo*, Marchione Saxoniæ, filio *Ludolfi* Marchionis, vrbis Brunſvvigæ amplificatoris. Encomium *Giſelæ* habet *VVippo* in vita *Conradi* Imp. his verbis; *Erat* Giſela *liberalis ingenii*, *illuſtris ſollertia*, *auida gloria*, *non laudis*, *pudoris amans*, *feminei laboris patiens*, *incaſſum minime profuſa*, *in rebus honeſtis & vtilibus abunde larga*, *diues in prædiis*, *ſummos honores bene tractare perita* (M.)

(b) Deponentis forma, pro, *honore afficitur.* Eadem *Hroſuuitha* hæc noſtras etiam in *Hiſtoria natiuitatis*, *laudabiliſque conuerſationis intactæ Dei genetricis* v. 343

Nonne Deus colitur, *digneque potens* veneratur. (S.)

XV

Lotharius Rex Italiæ moritur, & regnum *Athelheida, Rodulfi* filiæ, relinquitur: illa per *Berengarium* regno ſuo priuatur, & incarceratur.

INterea Rex Italicus grauido Lotharius
Infectus morbo, mundo diſceſſit ab iſto,
Italiæ regnum linquens merito retinendum
Summæ Reginæ, ſibi quam ſociauit amore,
Regis Rodulfi *fuerat quæ filia magni,*
Edita magnorum longo de ſtemmate Regum,
Cui nomen clarum dictauit ſumma parentum
Nobilitas, illam digne vocitans Athelheidam.
Hæc quoque regalis formæ præclara decore,
Atque ſuæ cauſis perſonæ ſedula dignis
Factis regali reſpondet nobilitati.
Scilicet ingenio fuerat prælucida tanto,
Vt poſſet regnum digne rexiſſe relictum,
Si gens ipſa dolum mox non dictaret amarum.
Denique defuncto, quem prædixi, Lothario,
Pars quædam plebis, fuerat quæ retro rebellis
Menteque peruerſa propriis dominis inimica,
Reſtituit Berengarii *regnum ditioni,*
Quod patre defuncto raptum violenter ab illo
Olim per Regis manus deuenit Hugonis.
Optato certe qui ſublimatus honore,
Detegit, inuidiæ quicquid ſub pectore triſti
Geſſit, dum regni defleuit damna paterni,
Felleque plus iuſto cordis ſuccenſus amaro,
Fudit in inſontem conceretum quippe furorem,
Iniuſtam vim Reginæ faciens Athelheidæ,
Quæ regnans illi damnum non fecerat vllum.
Nec ſolum celſæ ſolium ſibi præripit aulæ,
Sed ſimul ærarii clauſtris eius reſeratis,
Omne, quod inuenit, dextra tollebat auara:
Aurum cum gemmis, varii generis quoque gazis,
Nec non regalis ſertum prænobile frontis,
Ornatus nec particulam dimiſerat vllam,
Nec timuit propriis illam ſpoliare miniſtris,
Obſequiis quoque perſonis regalibus aptis,
Regalique potentatu, miſerabile dictu:
Poſtremo quoque pergendi, pariterque meandi
Quo vellet, libertatem male denegat omnem:
Solam cum ſola committens namque puella
Seruandam cuidam Comiti, ſua iuſſa ſequenti,
Qui iuſſis captus Regis non iuſta iubentis,
Non metuit propriam, culpæ ſine crimine, Domnam
Clauſam carcereis clauſtris ſeruare cubili,
Circum diffuſis cuſtodum denique turmis,
Vt mos perſonas eſt ſeruari ſceleroſas.
Sed qui de vinclis Petrum tollebat Herodis,
Hanc, quando voluit, miti pietate redemit.

XVI

Quomodo in carcere fuit liberata per Epiſcopum *Adelhardum*.

CErte dum variis animo foret anxia curis,
Nullaque ſpes ſibimet certi ſolaminis eſſet,

Præſul

Præſul Adelhardus (a) *factum deflens miſerandum,*
Vixque ſuæ damnum charæ patiens graue Domnæ,
Illi tranſmiſit miſſum mox namque ſecretum,
Vtque fugam caperet, monitis ſuaſit ſtudioſis,
Ac peteret muris vrbem ſtructam bene firmis;
Quæ caput ipſius conſtabat Pontificatus.
Hic loca præſidii mandans tutiſſima certi,
Illi condignum quoque præberi famulatum.
His nam regales monitis, pulſantibus aures,
Inclita demandans Elis (b) *Regina benignis,*
Lætior exoptat vinclis abſoluier artus,* * *artis* (S.)
Quid faceret tamen ignorat, quia nulla patebat
Ianua, quæ ſomno preſſis cuſtodibus alto
Illam nocturnis pateretur abire ſub horis.
Sed nec perſonam charam in famulatibus vllam,
Subiectam ſibi, carcereis poſſedit in antris,
Ipſius implendis eſſet quæ ſedula iuſſis,
Ni ſupra dictam ſolummodo namque puellam,
Necnon Presbyterum vitæ laudabilis vnum.
His vbi continuis narraret cuncta lamentis,
Quæ mærens animo multum voluebat amaro,
Voti communis placito viſum fuit illis,
Res melius verti, ſtudio ſi forte latenti
Sub terra foueam facerent fodiendo ſecretam,
Per quam de vinclis poſſent euadere duris.
Hæc ita perçerte conſtat completa fuiſſe
Ocius, auxilio Chriſti præſcute benigni.
Nam caute fouea iuxta placitum reparata
Aduenitque libertati nox apta recenti,
In qua dum ſomnus plebis proſerperet artus,
Tantum cum ſociis Regina piiſſima binis
Cuſtodum fraudes fugiens euaſerat omnes,
Atque viæ ſpatium noctis ſub tempore tantum
Pertranſit, plantis quantum valet ergo tenellis.
Sed mox, vt ſciſſis ceſſit nox furua tenebris,
Atque polus radiis cœpit palleſcere ſolis,
Abſcondens in ſecretis ſe cautius antris,
Nunc vagat in ſiluis, latitat nunc denique ſulcis,
Inter maturas Cereris creſcentis ariſtas,
Donec nox, ſolitis rediens induta tenebris,
Obtegit rurſum nebulo terram tenebroſo:
Tunc iterato viam ſtuduit percurrere cœptam.

(a) *Adelhardus*, Epiſcopus Regienſis, poſtquam *Adelheidis* ex cuſtodia in caſtro Gardæ ad lacum Benacum, Martini Sacerdotis ſui ope, euaſiſſet, quia ipſe loco ad eam cuſtodiendam munito careret, auctor ei fuit, vt ad *Athonem*, auunculum ſuum, ſe conferret, qui arcem Canuſii non longe firmiſſimam obtineret. Ita *Adelheidis* ad *Athonem* profecta, caput ei ſuum commendauit cet. Vid. *Sigonius* lib. 6 de regno Italiæ (M.)

(b) Nullo ſenſu. Legendum putem; *de mandatelis*; qua alias voce ſemel iterumque Virgo noſtras & Poetria vtitur. vid. verſ. 639, 648, 771.

XVII

Quæritur per diuerſa loca *Athelheida* Regina.

Denique cuſtodes, illam non inuenientes,
Narrabant factum Comiti, multum tremefacti,
Cura cui conſeruandæ fuit inclita Domnæ.
Qui terrore grauis percuſſus corde timoris,
Pergit cum ſociis illam perquirere multis:

Et cum deficeret, nec iam dinoſcere poſſet
Quo Regina ſuum tulerit clariſſima greſſum,
Detulit ad Regem Berengarium timidus rem.
Hic quoque, continuo nimiam conuerſus in iram,
Circumquaque ſuos ſubito mittebat alumnos,
Præcipiens, illos nullum tranſire locellum,
Sed caute cunctas iam perluſtrare tenebras,
Si forſan latebris Regina lateret in vllis.
Ipſeque cum fortis ſequitur turba legionis:
Ceu qui vult hoſtes bello ſuperare feroces,
Et rapido ſegetem curſu peragrauit eandem,
In cuius ſulcis latuit tunc Domna recuruis,
Hæc, quam quærebat, Cereris contecta ſub alis.
Scilicet huc illucque locum percurreret ipſum,
In quo non paruo iacuit terrore grauata,
Et quamuis circumpoſitos diſiungere culmos
Niſibus extenta cunctis temptauerit haſta,
Non tamen inuenit, Chriſti quam gratia texit.
Aſt vbi confuſus rediit, nimium quoque laſſus,
Præſes Adelhardus mox aduenit venerandus,
Induxitque ſuam gaudenti pectore Domnam
Intra namque ſuæ muros vrbis bene firmos:
Hicque ſibi digne toto ſeruiuit honore,
Donec maiorem, Chriſto miſerante, decorem
Regni ſuſcepit, pridem quem mæſta reliquit.

XVIII

Oddo intrauit Romam, & ducit in vxorem *Athelheidam*, miſſo prius *Ludolfo* filio, vt res Italiæ exploraret, & *Athelheidam* in Germaniam duceret.

Denique noſtrates quidam, tunc experientes,
Reginam Domino deſolatam fore charo,
Cuius prædulcem guſtauerunt pietatem:
Crebrius Oddoni magno, tunc denique Regi,
Auguſto ſed Romani nunc denique regni,
Nullam dicentes aliam conſiſtere dignam
Tecta ſub ipſius thalami regalia duci,
Poſt obitum Domnæ flendum cunctis Eadithæ.
Et Rex, lætatus tantæ dulcedine famæ,
Pectore voluebat tacito per tempora longa,
Quo pacto ſibi Reginam coniungeret iſtam,
Quæ fuit inſidiis Regis circumdata tantis.
Venit & in mentem, prædictum denique Regem,
Qui quondam patriis fuerat depulſus ab aruis,
Eius & auxilio citius miſerante reductus,
Ingratum fore nunc donis tantæ pietatis.
Hinc quoque mox aditum ſibimet prouiderat aptum,
Ipſius Italicum iuri ſubiungere regnum.
Hoc vbi colloquio ſenſit narrante paterno
Patris amor verus, ſpes & gentis, Luidulfus,
Non ſua ſollicitans, patris ſed commoda tractans,
Perpaucis ſecum ſociis ſecreto reſumptis
Italiam petiit, fortique manu penetrauit,
Exhortans patris imperio populum dare collum:
Moxque redit, clarum referens ſine Marte triumphum.

Quo

Quo Rex comperto populis narrantibus, Oddo,
Corde ſuper natum læto plaudebat amandum,
Ipſius cauſa qui iam diſcrimina tanta
Audacter ſubiit, gentem turbando ferocem.
Vtque labor talis non fruſtraretur amoris,
Ipſe quidem gentem feſtinus adiuit eandem,
Plebis non parua propriæ comitante caterua,
Regalis pompæ vario comptuſque decore,
Alpibus accinctas altis intrauerat oras.

XIX

Berengarius aduentum *Oddonis* in Italiam audiens, Papiam ſe contulit, quam *Oddo* cepit.

HIs Berengarius *compertis, obſtupefactus*,
Non bellum mouit Regi, non obuius exit,
Sed ſe ſaluandum caſtello protinus apto
Intulit, in tutis poſito firmiſque locellis *.
At Rex famoſus noſter, virtute ſuperbus,
Audacter ſatis ignotas pertranſiit oras,
Italici Papiam regni cepit quoque domnam.
Qua certe capta, cuncti velut agmine facto
Quærentes Regem proceres venere recentem,
Certabantque ſuo iuri ſe ſubdere magno.
Quos nam more ſuo ſuſcepit mente benigna,
Promittens ipſis eius munus pietatis,
Si poſt hæc illi ſeruirent mente fideli.

* Pro, *locis*; vt alibi etiam. Sigillatim in Hiſtoria *natiuitatis & conuerſationis B. M. V.* v. 740.
Quæ Paradiſiacis conſtant plantata locellis.
& in *Gangolfo* v. 131
Me vacuum tanti meritoque dolere locelli.
& rurſum v. 231, 232
Euomit & tumidas ipſo diſrupta locello
Vndas præſcripti denique fonticuli.

XX

Oddo nuptias cum *Athelheida* Papiæ celebrat.

ISTis ſic habitis, *crebro tractamine cordis*
Reginæ ſatis egregiæ memor eſt Athelheidæ,
Regalem certe cupiens quandoque videre
Ipſius faciem, cuius didicit bonitatem.
Vnde quidem mandatelis ſecretius actis,
Quæ fuerant pacis, nec non prædulcis amoris,
Sub ſigno fidei firmæ mandauerat illi.
Hoc quoque ſuadelis exhortabatur amicis,
Vt celeri Papiam curſu peteret, populoſam
Vrbem, quam cum triſtitia dimiſit amara,
Quo præſtante ſacra Regis pietate perennis
Hic modo ſublimem gaudens captaret honorem,
Quo prius ingentem fuerat perpeſſa dolorem.
His mandatelis ceſſit Regina benignis,
Et quo iuſſa fuit, pariter comitantibus iuit
Permultis ſubiectorum cunctis populorum.
Vt Rex hos ſenſit, cuius mandamine * *venit*,
Ipſius Henricum *fratrem præcepit amandum*
Huius in occurſum regredi trans littora Padi,
Vt ſublimandam regni ſplendoribus heram

Tanti compoſitus Ducis ornaret famulatus.
Qui ſtudio mentis præcepta ſequens ſenioris
Egreditur certe cum regali legione,
Caſtraque Reginæ gaudens petiit venerandæ,
In queis cum ſociis reſidebat denique multis.
Illam condigne ſummo comitatus honore.
Donec regali præſentaret faciei,
Quæ merito Regi ſtatim placuit ſatis ipſi;
Eligiturque ſui conſors digniſſima regni.

* Mandato, præcepto; vti *de conuerſione Proterii* v. 224 *Ad quem Baſilius forti* mandamine *functus.* *Legis mandamina* dicit hiſt. *natiu. & conuerſat. B.M.V.* v. 636, & rurſum v. 813 *ſacra mandamina* (S.)

XXI

Oddo rebus Italiæ compoſitis, cum Regina vxore Saxoniam petit, & *Conrado* Papiam & Italiam committit.

T*Vnc Rex ſe nouitate rei cernens retineri,*
Tempore ne patrias inſtante rediret ad oras,
Luidulfum *placuit charum præmittere natum,*
Vt gens Saxonum fortis volitaret ad illum,
Et regnum ſub patrono ſtaret vt bene tanto.
Qui parens iuſſis deuota mente parentis,
Ad patriam rediit, curam regnique recepit:
Omnia prudenter, necnon nimium ſapienter
Complens, in patria quæ tunc fuerant facienda.
Interea Dux Henricus, *Regis venerandus*
Frater, in Italia cordis conamine ſummo
Obſequiis operam geſſit regalibus aptam,
Officium non germani ſolummodo chari,
Sed mage ius ſerui ſtudio complendo benigni:
Hinc non immerito Regi placuit ſatis ipſi.
Eſt quoque Reginæ fraterno vinctus amore,
Affectuque pio fuerat dilectus ab illa.
Tunc Rex Italiæ peragrauerat vndique regnum,
Primates regni propriæ ſubdens ditioni.
His quoque completis, iuxta votumque locatis,
Ne Berengarius *regnum raperet ſibi rurſum,*
Conradum *cum non paucis, ex agmine lectis,*
In Papia reſidere Ducem iuſſit ſapientem,
Cui veneranda ſuæ dederat conſortia natæ.
Ipſeque continuo rediit cum coniuge clara,
Intendens patriæ ſedem feſtinus adire.
Quem gauiſa quidem plebs ſuſcepit venientem,
Altithrono grates ſpargens ſuper æthera dulces,
Qui miſerando ſuæ plebis ſolita pietate,
Quem pius elegit, Regem cum pace reduxit.

XXII

Conradus ducit *Berengarium* ad *Oddonem*, quem *Oddo* regno Italiæ reſtituit.

H*Ac ita lætitia dignis rebus celebrata,*
Aduenit Dux Conradus, *cum pace reuerſus;*

Adducens

Adducens Berengarium *ſupra memoratum,*
Ipſius ingenii captum ſic arte profundi:
Gratis vt Oddoni *venit ſe ſubdere Regi*.*
Tunc iidem Rex, qui ſemper fecit ſapienter,
Hunc Regem certe digno ſuſcepit honore,
Reſtituens illi ſublati culmina regni,
Iſta percerte tantum ſub conditione:
Vt poſt hæc cauſis non contradiceret vllis,
Ipſius imperio multis longe metuendis
Sed (ceu ſubiectus) iuſſis eſſet ſtudioſus.
Hoc quoque ſollicitis decreuit maxime dictis,
Vt poſt hæc populum regeret clementius ipſum,
Quem prius imperio nimium contriuit amaro.
Qui ſe complendis ſimulans promptum fore iuſſis,
Ocius abceſſit, patriam lætuſque petiuit.

* *Ditmarus* lib. 2 (p. m. *Poſt hæc Rex, Papia præſidio munita, diſpoſitiſque ibi rebus neceſſariis, reuertitur, quem* Beringerus *cum Duce* Conrado *ſubſequitur, Regiſque gratiam in vrbe Auguſtana, ſua filiique deditione promeruit, ſimulque Regina iram ſupplici venia placauit, bonaque cum pace patriam reuiſit.* Reſtitutum quidem eſt regnum *Berengario*, ſed adempta Marchia Veronenſi & Foroiulienſi, quas *Otho* Imp. *Henrico* fratri ſe attribuiſſe affirmabat (M.)

XXIII

Berengarius reſtitutus rurſus bellum in Italia commouet.

At vbi ſublimem regni poſſederat arcem,
Læſus ſuadelis quorundam namque ſiniſtris,
Mox infelici grauiora quidem iuga genti
Infert vi magna, pro deſpectu ſibi facto:
Se regnum pretio conteſtans emere magno,
Nec fore culpandum, ſi ius fregiſſet auorum.
Sed magis Oddoni *culpæ meritum reputari*
Ipſi, primates plebis qui venderet omnes.
Hæc res ad Regem mox vt deuenit eundem,
In Berengarium *iuſta ſuccenditur ira,*
Corde ſuper populi damnis mærens miſerandi;
In meliuſque ſtatum ſtatuit conuertere rerum.
Et faceret citius, Chriſti munimine fultus,
Si non fortunæ reſtaret cauſa ſiniſtræ.
Namque decore ſui florente per omnia regni,
Cum ſe gauderet cunctis fulgere ſecundis,
Protulit antiqui renouata lues inimici
Fraudis commentum, cunctis per ſecla dolendum,
Iam tunc pacificum tentans confundere regnum.
Hoc vt quantocius poſſet patrare malignus,
Regni rectores primum turbauerat omnes,
Sperans interitum plebis mox eſſe futurum.
Denique famoſi natus Regis, Luidulfus,
Vt cognouit amicitiam, ſignis ſatis aptis,
Qua tunc perfectæ fidei dilexit amore
Henricum, *Regis fratrem, Regina fidelis,*
Quodque ſuæ fidei ſtudioſe ſubdidit omne,
Tangitur interni iaculis ſecreto doloris,
Haud ira feruens, odii nec felle tabeſcens,
Sed ſuper amiſſo charæ genetricis amore,
Ex ægri latebris ducens ſuſpiria cordis,

Deceptus-

Deceptuſque malis permultorum ſuadelis
Pertimuit (fragilis pro conſuetudine mentis)
Quod poſt non vti donis deberet honoris
Condigni, ſed forte locum ſubire ſecundum:
Quod fieri Chriſtus nunquam permitteret æquus
Si ſtaret regnum iuſta ſub pace quietum.
Aſt vbi ſub triſti vultu ſæpiſſime patri
Monſtratur mæſtus, ſolito nec more ſerenus,
Senſit deceptum ſerpentis fraude doloſi:*
Sed quo legalem patris hinc augeret honorem
Hiis Rex compertis, ex proſperitate fidelis
Lætatus prolis tota dulcedine mentis,
Hæc illi mandat ſcriptis extemplo remiſſis;
In ſæclum ſæcli maneat laus omnipotenti,
Qui dedit in tantis temet gaudere ſecundis:
Grates atque tibi dentur, chariſſime fili,
Quem conſtare quidem penitus cognoſco fidelem,
Haud obſcura tuæ fidei quia ſigna dediſti:
Cum per te regnum cupiens augeſcere noſtrum,
Signaſti nobis proprii decus omne laboris.
Hinc ego gratanter, quæ feciſti ſapienter,
Accipiens, vice conuerſa condigna rependo,
Hoc ipſumque tibi regnum committo regendum,
Imperio ſubdi noſtro quod conſtituiſti:
Præcipioque tibi iuſſis, dilecte, paternis,
Vt quem victrici populum dextra ſuperaſti
Abſque mora tecum facias firmare tenendum
Fœdus, cum iuramento ſtructum metuendo:
Hæc Dux Luidulfus *decreta legens venerandus,*
Lætior ex mandatelis tantæ pietatis,
Iuſſus, cum iuramento religat ſibi firmo
Ad patris obſequium populum digne moderandum.

* Sunt qui (S.)

Habet hæc narratio aliquid artis & diſſimulationis. *Baclerus* de rebus ſæc. IX & X p. m. 307.

XXIV

Oddo ſecundo Italiam petit, & coronatur in Imperatorem (a).

His bene diſpoſitis ſummo cum fœdere pacis,
Ardens abſentis faciem meruiſſe parentis,
Coniugis & charæ dulci deuictus amore,
Ac prolis geminæ longe poſt terga relictæ,
Poſthabitæ fines patriæ placuit repedare (b).
Quo poſt exilii pondus nimium graue duri
Poſſet quandoquidem patriæ captare quietem,
Vtque celer morulis hæc impleret ſine cunctis,
Non iter optatum pondus tardauerit vllum:
Collectim patrias iuſſit præmittere gazas,
Ipſius & faciem turbam præcedere totam,
Quam belli cauſa ſecum deduxerat illo,
Promittens ipſum (vita comitante) futurum
Ad fines patriæ ſpatii poſt tempora parui.
Hoc quoque mellifluì verbis ſignauerat oris*
In queis caſtellis, in queis voluitque locellis,
Sumptus hoſpitii dignos ſibimet reparari.
Hac moti fama noſtrates deſiderata,

* ſignauerit (S.)

Aſſectu

Affectu cordis ſtudebant interioris,
Omneque mæroris pondus, cunctique doloris,
Quod prius abſentis cauſa tulerant ſenioris,
Ex animo deponentes communiter omnes,
Cauſam lætitiæ duxerunt eſſe ſupremæ:
Si poſt paucorum meruiſſent ergo dierum
Curſus, promiſſi iuxta præconia læti.

* * *

Atque ferens ſceptrum capitis diademate pulchrum,
Atque ſui cultus omnes regalis amictus:
Ornatus ſed maioris ſuſcepit honoris.
Auguſto ſummo pariter mox conbenedicta.

(a) *Otho* Imperator a *Ioanne* Pontifice coronatus eſt Romæ an. 962, vniuerſo populo, cleroque fauſtis vocibus Auguſto Imperatorique felicitatem ac victoriam acclamante (M.)

(b) i. e. *repetere.* Sic in hiſtoria *natiuitatis & conuerſationis* B. M. V. v. 196
Et rapido patriam curſu repedare *relictam,*
& rurſum v. 780
faciam diei ſpatio repedari (S.)

XXV

Oddo factus Imperator *Berengarium* in exilium mittit cum vxore *Villa*, Papam deponit, & rediens in Saxoniam filium infantulum in cunis in Regem Aquiſgrani creat.

*H*ACtenus Oddonis *famoſi denique Regis*
Geſta (licet tenui muſa) cecini modulando.
Nunc ſcribenda quidem conſtant, quæ fecerat idem
Auguſtus, ſolium retinens in vertice rerum:
Tangere quæ vereor, quia femineo prohibebor
Sexu: nec vili debent ſermone reuolui,
Qualiter inuicti duro luctamine belli
Obtinuit conſtructa locis caſtella marinis,
Quæ Berengarius, *coniunx poſſedit & eius* (a),
Ac illum, iuramento cogente peracto,
Miſit in exilium, miſera cum coniuge Villa.
Qualiter & recti compunctus acumine zeli,
Summum Pontificem, quædam peruerſa patrantem,
Eius nec monitis dignantem cedere crebris,
Sedis Apoſtolicæ fraudari fecit honore (b):
Conſtituens alium rectoris nomine dignum (c):
Qualiter & regno tranquilla pace quieto
Noſtrates adiens, illinc iterumque reuertens,
Ipſius prolem, poſt illum iam venientem
Scilicet Oddonem, *nutricis ab vbere Regem,*
Ad faſces Auguſtalis prouexit honoris,
Exemploque ſui digne fecit benedici (d).
Hæc igitur noſtris nequeunt exponier orſis:
Sed quærunt ſeriem longe ſibi nobiliorem.
Hinc ego, tantarum prohibente grauedine rerum,
Vltra non tendo: finem ſed prouide pono,
Poſt hæc incepto ne ſuccumbam male victa.
His ita finitis, & ſummatim replicatis,
Eſt ingens Regis pietas oranda perennis,
Quo pius Auguſtum præſtet deducere noſtrum* * *prius* (S.)
Inſtantis vitæ tempus feliciter omne,
Et fultos ſemper cunctis ad vota ſecundis
Eccleſiæ multos cuſtodes ſeruet in annos,
Nobis ſolamen dantes clementius, AMEN.

(a) *Gobelinus Perſona* ætat. 6 cap. 48; Berengarius, *inuaſor regni Italiæ, poſtquam Rex* (Otho M.) *Italiam intrauerat,* & Willa, *vxor ſua, nec non* Adelbertus & Guido, *filii eius, nunquam publice audebant comparere; ſed caſtellis, quibus poterant, ſe magis occultabant. Nam cum* Otho, *poſtquam coronatus eſt, ad Lombardiam reuertitur,* Berengarius *in caſtro dicto* ad S. Leonem *ſe continuit.* Willa, *vxor eius, in quadam inſula, dicta* ad S. Iulium, *in lacu maiore ſe incluſit. Filii vero eorum huc illucque incerti vagabantur, videlicet* Gard *caſtellum,* & Trauallam, *& inſulam in lacu Cumano.* Willa *inprimis innaditur, & adempto de lacu exitu, vndique quotidianis fundibulariorum & ſagittariorum impugnationibus fatigatur. Et poſtquam duobus menſibus obſeſſa eſt, capitur, & demum clementia Imperatoris dimiſſa, quo velit ire, libere permittitur; quæ quanta velocitate potuit,* Berengarium *adiit, &, ne Imperatori ſe dederet, omnimodo perſuaſit. Deinde Imperator* Berengarium *in caſtro* montis Leonis *obſedit.* Et paullo poſt; *Inter hæc* Berengarius, *obſidione fatigatus, diruto caſtello in* monte S. Leonis, *capitur, & cum vxore ſua in* Bavvenberg *in exilium mittitur, & ibidem mortuus eſt.* Hactenus *Gobelinus* (M.)

(b) *Otho* Imperator coacta Romæ frequenti Epiſcoporum, aliorumque Eccleſiaſticorum hominum ſynodo, *Ioannem* Pontificem, eius nominis *XII*, multiplicium ſcelerum reum actum conuictumque, dignitate & officio priuari curauit. Id Poetria noſtra *recto zelo* factum exiſtimat. Diſſentit *Bellarminus* ſcribens, hanc exauctorationem bono quidem zelo, ſed non ſecundum ſcientiam factam. Videatur tomo 1 p. 818. Cum hoc facit *Baronius* tom. 10, ad an. 965, his verbis vtens; *Zelus Imperatoris, de quo illud Apoſtoli congrue dici poteſt;* teſtimonium ipſi perhibeo, quod zelum habet, ſed non ſecundum ſcientiam. *Ditmarus* lib. 2 de depoſitione *Benedicti*, Pſeudopontificis, eiuſdem *Othonis* iuſſu inſtituta, ſic loquitur; *Romanorum Præpotens Imperator Auguſtus valentiorem ſibi in Chriſto Dominum Apoſtolicum, nomine* Benedictum, *quem nullus abſque Deo iudicare potuit, iniuſte, vt ſpero, accuſatum deponi conſenſit, quod vtinam non feciſſet.* Rectius, vereque maſculo & Germanico animo *Theodericus* de *Niem* lib. 3 de ſchiſmate cap. 11; *Ecce quantus & qualis fuit iſte Auguſtus* (Otho Magnus) *qui tot laboribus & expenſis pro reformatione vnionis in ipſa eccleſia viriſo ſe ſubmiſit, & felicior operatus eſt. Nam mali inquietem aliis præparantes cogendi ſunt ad pacem & ad bonum. Regiæ poteſtatis intereſt præcipue, vt per eam mali coerceantur a malo, vt boni quiete inter malos viuant, vt ſacri canones docent, ſed non intelligitur de alia poteſtate, quam Imperiali, quæ omnes dignitates temporales excellit. Et omnes quaſi Reges mundi & tot Prælati eccleſiaſtici, & communitates egregiarum ciuitatum, ad exſtirpandum ſchiſma noniſſimum ab ipſa eccleſia efficaciter hactenus proficere non potuerunt, nec poſſunt: & quis tunc diſputaſſet cum eodem magno Auguſto* Othone, *de ipſius iudicio ſuper contendentes ſuper Papatu, ſeu peruerſo vnico Papa, ſcilicet, quod niſi a Deo poſſint iudicari? Vtinam talis Imperator ſurgeret temporibus noſtris, qui nunc caſſaret ſcripturarum multiplicitatem in hoc labyrintho, quæ adeo creuerunt propter multitudinem ſcribentium in hoc paſſu, quod vix eos centum cameli portarent. Clarum eſt enim, quod omnium Chriſtianorum maxime intereſt, quod Papa, a quo omnes normam viuendi capiunt, eſſe debet mundus, non ſimoniacus, ſanguinolentus, adulter, vel lubricus aleator, ebrioſus, venator, vel venereus, vel aliter publicus baratrator. Quis enim ſciens, Papam eſſe talem, poſſet ſine remorſu conſcientiæ aut adulationis vitio illius pedes vel manus oſculari, aut illum* ſanctum Patrem *cordialiter nominare? Igitur idem Auguſtus ſic faciendo non peccauit vel exceſſit. Quinimo, vt Dei miniſter optime fecit, qui fuit adeo glorioſus & conſtantis animi, deificus, mundusque Imperator, vt eius magnificentia & memoria digna geſta teſtantur, ſicut vnquam fuit aliquis Romanus Patricius, Rex, vel Auguſtus, nec tenetur forte, communi vtilitate ſuadente, Imperator vel Rex Romanorum fidelitatis iuramentum præſtitum tali peruerſo Papæ, vel alteri eccleſiaſtico Prælato, notorio peccatori vel incorrigibili, obſeruare: quia ibi virtus deficit poteſtatis, vbi ſucceſſit abuſus; & iuramentum iniquitatis vinculum eſſe non debet; alias enim ſequeretur, quod arctante illo iuramento tales peruerſos & malos nemo impedire, atque vt ad viam redirent, admonere poſſet; quod iuri communi & rectæ rationi repugnat, & cederet in reipublicæ detrimentum; quia non perturbando peruerſos, cum poſſis, eſt ipſos in eorum malitiis confouere: & error, cui non reſiſtitur, approbari videtur, cum oporteat eſſe Epiſcopum ſine crimine, quaſi diſpenſatorem Dei, ſed multo magis Papam, qui omnibus præeſt.* Huculque *Niemius* (M.)

(c) *Saxonica mulieris, quæ* Leonem VIII Rectoris nomine dignum, *i. e. Pontificia ſede canit, haud magna auctoritas eſt. Mulier eſt, poetria, & Saxonica,* Othonis *partibus addicta.* Ita *Natalis Alexander* parte 2 ſæc. diſſertat. 16 p. 677, animo *Othoni* & *Germanis* inimico.

(d) *Lambertus Schafnaburgenſis* ad an. 968; Otho *Imperator miſit legatos ſuos ad* Wilhelmum *Archiepiſcopum & alios Principes, vt* Othonem *filium ſuum cum omni dignitate regali ad Italiam mitterent; quem ipſe ſuſcipiens Romam perduxit, vt Papa* Ioannes *poſterior Imperatorem faceret, quod & libenter fecit* (M.)

PANEGYRICI
HROSVVITHAE GERMANICAE
FINIS.

HENRICI

HENRICI IV
IMPERATORIS
VITA,
A QVODAM EIVS TEMPORIS
CONSCRIPTA.

EIVSDEM
HENRICI
EPISTOLAE ALIQVOT
AD PONTIFICEM ROMANVM,
ALIOSQVE PRINCIPES.

Digitized by Google

* * *

QVi HENRICO IV Imperatori, Principi tota vita miris fortunae ludibriis exagitato, funebrem hanc orationem ſcripſit, ſuum nobis nomen inuidit, haud ſecus ac ille, qui verſu bellum illius cum Saxonibus geſtum cecinit, ſine dubio periculi metu, quod iis impendebat, qui Caeſaris partes vel ſequebantur, vel defendebant.

Cum ita aliquot ſaeculis in Anonymis habitus fuiſſet, *Melchior Goldaſtus*, dum eam ſuperiori Apologeticis pro *Henrico* ſcriptis inſeruit ac Hanouiae recudi curauit, in diſſertatione de auctoribus, praefationis loco, praemiſſa p. 34 coniecit, ſcripſiſſe eam *Otbertum*, eccleſiae Leodienſis id temporis Antiſtitem. Rationes, queis inductus, id ſtatuit, vel potius opinatus eſt, ſunt, quod auctor primum fateatur, ſe Imperatori familiarem & a ſanctioribus fuiſſe conſiliis: dein, quod idem ſatis ſuperque innuat, ſe praeſto fuiſſe animam agenti *Henrico;* quandoquidem omnium, quae tum contigere, curate faciat mentionem: & tandem, quod in prooemio operis diſerte dicat, ſpem ſuam in *Henrico* poſitam fuiſſe, ac ſolatium: *Obertus* vero primariae admiſſionis apud eundem fuerit Miniſter, in eius familiaritatem penitus intrarit, conſtantisſima illi adhaeſerit mente, in extremis adfuerit, ac defuncti cadauer, inferialibus ſollemniter peractis, dederit ſepulturae.

Quas quidem rationes non plane nullius momenti eſſe, nemo facile negauerit. *Aegidius* enim aureae vallis Monachus in *geſtis Pontificum Leodienſium* cap. XV p. 45 *Epiſcopus*, inquit, Obertus —— *cum Leodienſibus ſemper* Henrico *pro poſſe adhaeſit. Albericus* in chronico ad an. MXCI p. 139; Henricus *Leodienſis Epiſcopus, amator pacis & religionis, obiit* —— *eique* Obertus *ex clerico eiuſdem eccleſiae ſuccedit. Qui* Obertus *fuit Praepoſitus eccleſiae* S. Crucis *in Leodio, per Epiſcopum* Henricum *eiectus, ſeruiuit fideliter Imperatori* Henrico *in parte* Guiberti *Rauennenſis, & ita donatus eſt* (ei Epiſcopatus ſub illius temporis ſtatu, vt *Monachus Nusſienſis* in magno chronico Belgico p. 144 addit) Et ad annum MCVI p. 204: *Epiſcopus* Obertus *Leodienſis multorum corda ad auxilium patris contra filium ſollicitauit.* Auctor *chronici Leodienſis* tomo II Anecdotorum *Edmundi Martene* & *Vrſini Durand* p. 1407; *Imperator* —— *rebus Imperii priuatus, ab*

Otberto

Digitized by Google

Otberto & *ciuibus Leodienſibus —— ſuſtentatur.* * Abbas *Svvarzahenſis* in chronico ad annum MCVI: *Leodienſis Epiſcopus, ceterique Coepiſcantes inter cetera recipiuntur in communionem poenitentiae hac conditione, quo cadauer ipſius excommunicati Imperatoris per ſe pridie in monaſterio tumulatum effoderent, & abſque vlla ſepultura vel exſequiarum communione in loco* (non) *conſecrato deponerent, comprobantibus his, qui aderant, Archiepiſcopis & Epiſcopis.* Certe nec *Meibomius*, nec *Neu*, nec *Reimmannus*, viri doctiſſimi, inficias eunt, rationes has ita comparatas eſſe, vt *Goldaſtus* magna omnino veriſimilitudine coniectarit, *Obertum* vitae huius eſſe auctorem: *ille*, introductione in Hiſtoriam inferioris Saxoniae p. 95; *iſte*, ſectione IX Mantiſſae ad *Degorei Wheari* Relectiones Hiemales p. 109; *hic*, parte II Tentaminum iſagoges in Hiſtoriam litterariam Germanorum ſectione II § 283 p. 357.

* Quin ipſe Auctor infra cap. XIII; *Quamobrem cum iam inſtante Paſcha pater recedere vellet*, Epiſcopus & Henricus *Dux* (*qui & ipſe ab Epiſcopo fuerat inuitatus*) *cum recedere prohibebant: non ſe poſſe pati, vt in tanta feſtiuitate e tectis hominum ſiluas peteret, latebraſque ferarum.* Et Rex *Henricus V* cap. XIV: *Cum Leodium ituri, vbi nobis curia paſchalis habenda fuerat, ad fluuium Moſam veniſſemus*, Epiſcopus Leodienſis & *Dux* Henricus, *de quorum fide & obſequii deuotione multum praeſumebamus, nobis latenter inſidias poſuerunt, & noſtros inſcios & ad pugnam imparatos caedebant, capiebant, fugabant.*

Enimuero, quiſquis ille ſit, certe non ex plebe, neque nobilitate minori, ſed ex Optimatibus & Principibus Imperii fuit, potens in aula Caeſaris, atque Imperatori familiaris. Conf. *Goldaſtus* l. d. *Meibomius* l. d.

Quod ad ipſam hancce, quam nobis ille reliquit, narrationem attinet, *Baronius* quidem ad an. MCVI tomo XII p. 60 egregii mendaciorum contextoris opus illam vocat. Vult enim, *Reineccium* eam confinxiſſe. Sed quam turpiter ac improbe, non eſt, quod demonſtrem. Demonſtrauit enim id iam fuſe iuxta docteque laudatus *Meibomius* l. d. Elegantem contra, veritateque fundatam cenſent alii: quamuis forte negandum haud ſit, panegyricae magis orationis, quam narrationis hiſtoricae, ad veritatis leges ſine vllo partium ſtudio conſignatae, ad modum ſcriptam eſſe*.

* *S. F. Hahn* tomo III *der Reichs-Hiſtorie* cap. II de *Henrico IV* § I in not. lit. f. p. 42; *Der Auctor vitae* Henrici, *der ſonſt mehr einen panegyricum, als rechte unpartheyiſche Hiſtorie von ſeinem Kaiſer verfertiget.*

Iuuabit ipſiſſima illorum verba oculis ſubiicere. Sic autem

Iſaacus Caſaubonus
verbis in veſtibulo voluminis *Reuberiani* manu ſua adſcriptis *:

Ex omnibus ſcriptoribus, qui hoc volumine continentur, nullus conferendus ulla ex parte cum eo, qui vitam maximi Principis, Imperatoris Henrici IV *deſcripſit. Quo in libello quid prius admirer, neſcio, elegantiam ſermonis illis temporibus ſtupendam, an ſententiarum grauitatem, an pietatem, quae patet fuiſſe ingens in eo autore. Quem equidem, ſi felicioribus ſaeculis vixiſſet, putem nemini veterum aut Latinorum aut Graecorum poſtponendum; nec illud opuſculum poſtpoſuerim* Taciti *libello* de vita Agricolae. Subiicit, dum elogium hoc *Introductione in H. E.* cap. XXIV § XXXVIII p. 626 affert, *Caſpar Sagittarius*, celebris famae vir: *Quod tanti viri elogium merito excitare deberet iuuentutem ſtudioſam, hoc ſcriptum cum cura vt perlegat.*

* vid. *Cauem* parte I hiſtor. litterar. ſcriptor. eccleſiaſticor. ſaec. XII p. 446.

Guilielmus Caue
l. d.

Hiſtoricus eſt antiquae fidei & elegantis ingenii, quique ob ſinceram & illibatam in enarrandis Henrici *rebus fidem, inuidiae & perſecutionis metu nomen ſuum occultaſſe videtur.*

Ioannes Chriſtianus Neu
l. d.

Vita Henrici —— *inſigne huius aeui monumentum, a familiari quodam Imperatoris, arcanorum conſiliorum participe, perſcriptum.*

Godefridus Hechtius
Germaniae ſacrae & litteratae parte II lib. VIII cap. IV § XIV p. 324;

Scribendi genus ſuperat expectationem lectoris, vt facile dubitare quis poſſit, barbaro hoc ſaeculo vixiſſe hunc tam argutae ac politae dictionis auctorem, niſi interdum proderet ingenium ſaeculi, aetatemque praeferret. Quo animo ſcripſerit, extrema indicant verba, quibus fortunam Imperatoris deplorauit. Quae, *ait*, ſicut non poterant abſque lacrymis a me ſcribi, ſic non poterunt abſque lacrymis a te legi.

Chriſtianus Eberhardus Weiſmannus
Hiſtor. eccleſiaſt. N. T. ſaec. XII § 10 pag. 793,

Anony-

Anonymus autor vitae Henrici IV *Imperatoris abſque dubio propter pericula nomen ſuum reticuit, multis reuera titulis commendabilis. Teſtis eorum euentuum, quorum maximam partem ipſe vidit & audiuit.*

Quae cum ita ſint, non mirandum, viris doctis toties operae pretium fuiſſe viſum, publicae eam luci exponere. Edidit autem, vt id addam, qui eam Ratisbonae in aede *D. Emerano* ſacra inuenit, *Ioannes Auentinus* Auguſtae Vindelicorum anno MDXVIII. Tum an. MDXXXII Baſileae vna cum *Witichindo Corbeienſi* typis Heruagianis *Martinus Frechtus.* Poſt quem *Ortuinus Gratius*, Theologus Colonienſis, eam an. MDXXXV in *Faſciculo rerum expetendarum & fugiendarum* repetiit. Deinde *Helmoldo* adiecit ac Francofurti euulgauit *Reinerus Reineccius* an. MDLXXXI. Quem *Reuberus* noſter ſecutus, eam an. MDLXXXIV his ſcriptoribus inſeruit, & anno ſtatim ſequenti MDLXXXV ſuis tomo I *Chriſtianus Vrſtiſius.* Ad extremum vero dictis ſupra Apologeticis *Melchior Goldaſtus* Hanouiae anno MDCXI emiſſis.

Praeter has editiones, cum commentariis etiam *Aeneae Siluii* de Concilio Baſileenſi, ſed ſine mentione loci & temporis, prodiiſſe illam, prodit *Sagittarius* l. d.

Epiſtolas, quae hanc de vita *Henrici* narrationem ſequuntur. *Reineccium* haud confinxiſſe ac eidem ſuppoſuiſſe, vel exinde patet, quod eas longe ante, quam ille in lucem ſuſceptus fuit, ediderit, vt modo dictum, *Auentinus:* nonnullas vero diſerte citarint, quin ad verbum attulerint, ſcriptores antiqui, fideque digni. II quidem, III & IV *Bruno* de bello Saxonico p. m. 198 & ſeq. X ad Galliarum Regem *Otho Friſingenſis* lib. VII chronici cap. XII p. 145, & *Albericus* in chronico ad an. MCVI p. 199 & ſeq. ex *Sigeberto.* Quod monuiſſe ſufficiat.

I HEN-

I
HENRICI IMP. EIVS NOMINIS IIII VITA.

Autoris prœmium.

QVIS dabit capiti meo aquam, & fontem lachrymarum oculis meis, vt lugeam non excidia captæ vrbis, non captiuitatem vilis vulgi, non damna rerum mearum, ſed mortem *Henrici* Imperatoris Auguſti, qui ſpes mea & vnicum ſolatium fuit, imo vt de me taceam, qui gloria Romæ, decus Imperii, lucerna mundi extitit? Erit poſthac mihi vita iocunda? erit abſque lachrymis dies aut hora? aut tecum, o dulciſſime, potero illius mentionem habere ſine fletu? Ecce dum ſcribo, quod dictauit impatientia doloris, cadunt lachrymæ, madent fletu literæ, & quod notat manus, diluit oculus. Sed forſan impatientiam doloris mei redarguis, & vt fletum meum reprimam, ne forte iis, qui de morte Imperatoris gaudent, innoteſcat, inſtruis. Recte me doces, fateor: Sed non poſſum imperare mihi, quin doleam, non poſſum me continere, quin lugeam, licet in me furorem ſuum exacuant, licet me membratim diſcerpere cupiant: dolor timere neſcit, dolor illatas pœnas non ſentit. Nec ego ſolus mortem eius lamentor: hanc Roma plangit, hanc omne Romanum Imperium deflet, hanc in commune diuites & pauperes, præter inſidiatores potentiæ vitæque eius, lugent. Nec mihi priuata doloris cauſa eſt: publicam lamentari cladem pietas me cogit. Nam illo recedente, iuſtitia terras reliquit, pax abiit, fraus in locum fidei ſubintrauit, chorus laudantium Deum conticuit, ſolennitas officii diuini ſiluit, vox exultationis & ſalutis in tabernaculis iuſtorum non auditur: quia qui hæc omnia ſolenniter ordinauit, non inuenitur. Monaſteria patronum ſuum, clauſtra patrem amiſerunt, quibus quid commodi, quid honoris ipſe conferret, nunc demum agnoſcitur, cum extinctus ea non tenet. Ergo clauſtris omnibus vera dolendi cauſa ſubeſt. Nam cum illo ſepulto gloria eorum ſepulta eſt. Heu Moguntia, quantum decus perdidiſti, quæ ad reparandam monaſterii tui ruinam talem artificem amiſiſti? ſi ſuperſtes eſſet, dum operi monaſterii tui, quod inceperat, extremam manum imponeret, nimirum illud illi famoſo Spirenſi monaſterio contenderet, quod ille a fundo fundatum vſque mira mole & ſculptili opere comple-

compleuit, vt hoc opus ſuper omnia Regum antiquorum opera laude & admiratione dignum ſit. Qualem etiam ornatum ex auro, argento, lapidibus pretioſis & ſericis veſtibus illi monaſterio contulerit, difficile eſt credere, niſi cui contingit & videre. Vobis quoque, o pauperes, vel maxima cauſa dolendi eſt: nam nunc demum pauperes facti eſtis, cum paupertatis veſtræ conſolatorem amiſiſtis: ille vos pauit, ille manibus ſuis lauit, ille nuditatem veſtram texit: non ante ianuam, ſed ante menſam eius Lazarus iacuit: nec micas, ſed regias delicias expectauit. In ipſa menſa famem & fœtorem vlceroſi non abhorruit, cum miniſter menſæ contra fœtentem nares corrugaret, aut obſtiparet. In cubiculo eius cæci, claudi, & diuerſis morbis confecti iacebant; hos ipſemet excalceabat, hos collocabat, hos de nocte conſurgens tegebat, nec abhorrebat vel eius tactum, quem ægritudo compulerat vſque ad ſordidandum lectum: iter eius pauperes præcedebant, comitabantur, ſequebantur: quorum curam tametſi ſuis intimis commendaſſet, ipſemet tamen eos tanquam nulli commendatos curabat. Sed & per curtes ſuas vſquequaque ſtipendia pauperibus diſpoſuerat, quorum numerum & obitum ipſe ſcire voluit, vt & defuncti memoriam ageret, & in eius locum alterum ſubrogatum noſſet. Sed quando ſterilitas anni famem indixit, multa millia pauenda ſuſcepit, vere memor verbi dominici præcipientis: *Facite vobis amicos de mammona iniquitatis, vt cum defeceritis, recipiant vos in æterna tabernacula.* Quid putamus, quo dolore pauperes afficiuntur, cum hæc bona, quæ enumerauimus, ſe habuiſſe, & nunc non habere, recogitant? Quis enim illis hanc humanitatis curam impendit? quis quærit, vbi æger cubet, vel quid alimenti poſtulet? quis amplius iis miſericordiæ officiis inſeruit, quibus *Henricus* Imperator inſeruiuit? O virum pietatis & humanitatis laude inſignem! Imperauit mundo, pauperes illi: mundus illi, pauperibus ipſe miniſtrauit*.

* *Natal. Alexander* Hiſtor. eccleſ. ſæc. XI & XII cap. IX artic. III p. m. 620; *Hæc ſi non finxit, ſane amplificauit orator* Henrico III *addictiſſimus.*

Hæc de bono miſericordiæ in pauperes, quos multum amauit: & quod ab hominibus abſcondi non potuit, non pro dignitate facti, ſed pro facultate ingenii primo locuti (quis enim ſcire poſſet, quæ ſolo Deo teſte peregit?) de aliis quoque virtutibus, quibus claruit, aliqua dicamus. Nam omnia dicere non ſufficimus. Nemo miretur, ſi luctui mortis eius vitæ quoque eius læta geſta immiſceam, cum hic mos dolentium ſit, vt cum extinctum amicum lugent, totam eius retro vitam & mores in argumentum doloris ſui ediſſerant. Itaque iuuat me de eo ſcribere, iuuat indulgere dolori, & mortuum flere, qui dum viueret gaudium meum fuit. Ille modo

 perſo-

perſonam Imperatoris, modo tanquam militis gerebat: ex vno gerendæ dignitatis, ex altero documentum præbens humilitatis. Tam ſubtilis ingenii, tamque magni conſilii fuit, vt dum ſententia Principum vel in cauſa decernendi iuris, vel in tractandis regni negotiis hæſitaret, ipſe cito nodum ſolueret, & quid æquius, quid vtilius eſſet, tanquam ex ipſius arcano ſapientiæ ſumptum, edoceret. Intendebat aliorum verbis, ipſemet pauca loquebatur: nec prius ad ſententiam erumpebat, ſed aliorum expectabat. In cuius vultum aciem oculorum ſuorum fixiſſet, eius animi motus perſpiciebat, videbatque tanquam lynceis oculis, ſiue aduorſum ſe cor odii, ſeu gereret amoris. Nec illud laude vacat, quod in turba procerum ceteris eminentior, & maior ſeipſo videbatur, & quod in vultu terribile quoddam decus præferebat, vnde intuitus aſpicientium tanquam fulmine reuerberaret, cum inter domeſticos ſuos, & raram turbam, vultu placidus & ſtatura æqualis appareret. Non ſolum potentes Imperii ſui metuebant eum, ſed & Reges orientis & occidentis adeo fama eius perterruit, vt ante tributarii ſint facti, quam victi. Ipſe Rex Græciæ, vt metum diſſimularet, amicitiam eius expetebat, & quem futurum hoſtem timuit, muneribus, ne fieret hoſtis, præuenit. Teſtatur hoc aurea tabula Spirenſis altaris, tam artis nouitate, quam metalli pondere miranda, quam Rex Græciæ, dum Imperatoris votum & ſtudium circa Spirenſe monaſterium feruere cognoſceret, nobile donum & tam eo, qui miſit, quam cui mittebatur, digniſſimum tranſmiſit. Sed & Rex Africæ, quia potentiam Imperatoris timuit multum, eius fiſco multum addidit. Oppreſſores pauperum oppreſſit, raptores in direptionem dedit, contra ſe contumaces, contraque ſuam potentiam ſe leuantes, adeo retudit, vt in poſteris eorum regiæ vindictæ veſtigia vel hodie compareant: quo nimirum facto & ſuis in præſenti, & Imperii rebus in futurum prouidit, vt diſcant non diſturbare pacem, non armis imperium vexare. Hic velim abrumpere ſtilum: nam ventum eſt ad factiones, ad fraudes & ſcelera, de quibus vera ſcribere periculum, falſa crimen eſt: hac lupus, hac canis vrget. Quid igitur faciam? eloquar an ſileam? manus incipit & dubitat, ſcribit & renuit, notat & delet, vt pæne ignorem, quid velim: ſed turpe eſt, inceptam materiam mutilatam relinquere, & caput abſque manibus pinxiſſe. Pergam igitur, vt cœpi, conſtans & ſecurus inde, quod fides tua ea mihi perſpecta eſt, vt hæc ſcripta nulli detegas, aut ſi qua foras exierint, autorem non prodas.

CAPVT

CAPVT I

Proceres Imperii Henricum *matri eripiunt, & ætate eius immatura abutuntur.*

CVm Imperator *Henricus*, de quo nobis ſermo eſt, patri ſuo glorioſiſſimo Imperatori, tertio *Henrico*, adhuc puer ſuccederet in regnum (nam illo paruulo pater naturæ conceſſit) regno priorem ſtatum adhuc tenente, non bella pacem diſturbabant, non claſſica quietem rumpebant, non rapina graſſabatur, non fides mentiebatur. Adhuc iuſtitia ſui vigoris, adhuc poteſtas ſui iuris erat. Hunc beatum regni ſtatum *Agnes* Imperatrix ſereniſſima, virilis ingenii femina, multum iuuit, quæ vna cum filio rempublicam pari iure gubernauit. Sed quoniam ætas immatura parum timori eſt, & dum metus languet, audacia creſcit, pueriles anni Regis multis ſuggerebant animum ſceleris. Igitur quiſque nitebatur maiori ſe æqualis, aut etiam maior fieri: multorumque potentia ſcelere creuit. Nec legis metus vllus erat, quæ ſub Rege paruulo paruulam auctoritatem habebat, & vt omnia licentius facere poſſent, primo puerum matre ſpoliabant, cuius maturam ſapientiam, grauesque mores metuebant, illud cauſantes, non decere Regnum adminiſtrari a femina, cum multæ Reginæ legantur adminiſtraſſe virili ſapientia. Sed poſtquam Rex puer de ſinu matris abſtractus in manus Principum nutriendus venit, quicquid illi præſcribebant faciendum, vt puer fecit. Quem volebant, exaltauit, quem volebant, depoſuit, vt Regi ſuo non tam miniſtraſſe, quam imperaſſe merito dicantur. Cum Regni cauſam tractabant, non tam Regi, quam ſuæ cauſæ conſulebant. Idque præcipuum eis fuit in omnibus, quæ agerent, ante omnia ſuum quæſtum facere. Fuit hæc perfidia vel maxima, quod eum quaſi ſub ſigillo ſeruandum in puerilibus actis ſuæ poteſtati relinquebant, vt & ſic elicerent ab eo, quod affectabant. Sed cum in eam ætatis & ingenii metam euaſiſſet, vt quid honeſtum, quid turpe, quid vtile, quid non, diſcernere poſſet, retractans quæ ſuggeſtione Principum inductus geſſiſſet, multa, quæ geſſerat, damnauit: & ipſe iudex ſui factus, ex iis mutanda mutauit. Prohibebat quoque bella, violentiam & rapinas. Nitebatur pulſam pacem & iuſtitiam reuocare, neglectas leges reſtituere, & ſceleris licentiam reſecare. Quos aſſuetos ſceleri, per edictum coercere non potuit, per cenſuram legis & ius curiæ, mitius tamen quam culpa exigeret, correxit. Quod illi non iuſtitiam, ſed iniuriam putantes, & qui per omne nefas ruebant, frena pati reſpuentes, qualiter eum vel extinguerent, vel priuatum facerent, conſiliis incumbebant, non recolentes, ſe debere ciuibus ſuis pacem, regno iuſtitiam, Regi fidem.

CAPVT II

Saxones in Henricum *inſurgunt: quorum ille commotus iniuriis, bello eos aggreditur & compeſcit.*

Igitur Saxones, gens dura, bellis aſpera, tam præceps ad arma quam audax, vendicans ſibi prærogatiuam laudis ex incepto furoris, repente ſuper Regem armis ruebant. Qui cum paucis contra innumeros armatos confligere periculoſum exiſtimans, vix elapſus vitam laudi, ſalutem fortunæ prætulit. Itaque videntes inceptum ſuum votis non reſpondiſſe, oſſa filii Regis, nec dum enim Imperator factus erat, (o inhumanam mentem, o probroſam vindictam!) effodere. Qua vtraque iniuria grauiſſima Rex commotus, exercitum contra illam gentem duxit, conflixit, vicit. Vicit, inquam, aciem contra ſe inſtructam, non obſtinationem erectam. Nam licet eos in pugna congreſſos vinceret, victos fugaret, fugatos perſequeretur: licet bona eorum deuaſtaret, munitiones euerteret, & omnia, quæ victori libent, faceret, non tamen ad deditio-

nem cogi potuerunt. Iterum cum inde digreſſis, reparato in breui exercitu, eos inuaderet, diffidentes viribus ſuis, vtpote in priori bello grauiſſime contuſis, quod ſaluti proximum erat, ſe dedidere, ſperantes Regem ſola deditione contentum, gratiam ſuam facile donaturum. Sed longe præter ſpem euenit: nam Rex eos exilio addictos, in alienas terras miſit, vbi dura cuſtodia conſtricti, relaxationis edictum expectarent. De quo exiliu alii fuga elapſi, alii propter pecuniam a cuſtodibus dimiſſi, dum ad patriam & domum ſuam repedaſſent, recenti coniuratione ſe inuicem obligabant, vt parati eſſent ante mori, quam denuo deditioni ſubiici. Sed & validior eorum coniuratio facta eſt, quia nonnulli Longobardorum, Francorum, Bauarorum, Sueuorum, data & accepta fide, illis conglutinati ſunt, qui Regem bellis vndique pulſarent.

CAPVT III

Rebelles Papam contra Henricum *concitant; quem* Gregorius *proin a ſacris repellit, multis indignantibus; noxis tamen & deteſtationibus tandem, cum veniam ille peteret, abſoluit.*

VIdentes autem Regem bellis tangi poſſe, non deiici: vexari, non ſuperari: quippe cuius robur adhuc erat inexpugnabile: vt vires eius extenuarent, confictis conſcriptisque ſuper eo criminibus, quæ peſſima & immundiſſima potuit odium & liuor excogitare, & quæ mihi ſcribenti & tibi legenti nauſeam pararent, ſi ea ponerem, vera falſis miſcentes, apud Romanum Pontificem *Gregorium* ſeptimum eum deferebant: non decere tam flagitioſum, plus notum crimine quam nomine, regnare: maxime cum ſibi regiam dignitatem Roma non contulerit: oportere Romæ ſuum ius in conſtituendis Regibus reddi: prouiderent Apoſtolicus & Roma ex conſilio Principum, cuius vita & ſapientia tanto congrueret honori. Qua ſurreptione deluſus Apoſtolicus, ſimul & honore creandi Regis, quem ſibi fallaciter obtulerant, impulſus, Regem banno innodauit, & Epiſcopis, aliisque regni Principibus, vt a communione excommunicati Regis ſe retraherent, denuntiauit: ſe cito venturum in Teutonicas oras, vbi de negotiis eccleſiaſticis & potiſſimum de regno tractaretur. Quin etiam & hoc addidit: abſoluit omnes a iuramento, qui fidem Regi iurauerant, vt contra eum impelleret abſolutio, quos fidei tenuit obligatio. Quod factum multis diſplicuit (ſi cui diſplicere licet, quod Apoſtolicus fecit) & aſſerebant, tam inefficaciter, quam illicite factum, quod factum eſt. Sed non auſim aſſertiones eorum ponere, ne videar cum eis Apoſtolici factum refellere. Mox & Epiſcopi, tam illi, quos amor, quam quos timor in partem Regis traxerat, metuentes ordini ſuo, ab eius auxilio ſe plerique retrahebant: quod & maior pars procerum factitabat. Tum vero videns, rem ſuam in arcto ſitam, inito tam occulto quam aſtuto conſilio, ſubitum & inopinatum iter in occurſum Apoſtolici arripuit, vnoque facto duo peregit, ſcilicet & banni ſolutionem accepit, & ſuſpectum ſibi colloquium Apoſtolici cum aduerſariis ſuis ipſe medius intercepit. Pro impoſito ſibi crimine parum reſpondit, quia ad accuſationem inimicorum ſuorum, etſi vera fuiſſet, non ſibi reſpondendum aſſeruit. Quid vobis profuit hoc egiſſe, vt banno illigaretur, cum de banno ſolutus potentia ſua potenter vtatur? Quid vobis profuit, cum fictis criminibus accuſaſſe? cum accuſationem veſtram facili reſponſo, vt ventus puluerem, diſſipauerit? Imo, quæ dementia vos contra Regem veſtrum & orbis rectorem armauit? Nihil coniurata veſtra malignitas proficit, nihil peragit. Quem DEI manus in regno firmauit, veſtra deiicere non poterit. Vbi fides, quam illi iuraſtis? Quare beneficiorum, quæ regia liberalitate contulit in vos, obliti eſtis? Vtimini vel adhuc ſano conſilio, non furore: pœniteat vos incepti, ne fortior vobis ſuperueniens vincat vos, & pedibus ſuis conculcet vos, & ea vindicta feriat, quæ futuris ſæculis demonſtret, quid regia manus valeat. Saltem vos, o Epiſcopi, videte, ne pereatis de via iuſta, videte, ne tranſgreſſores fidei promiſſæ fiatis: alioqui quid conſequatur vos, ipſi noſtis.

CAPVT

CAPVT IV

Rudolfus *Dux contra* Henricum *Rex conſtituitur.* Henricus Rudolfum *bello petit, & poſt variam fortunam acie deuincit. Victus paullo poſt ex vulnere moritur.*

IGitur Rex ab Apoſtolico digreſſus, benedictione pro maledictione accepta, *Rudolfum* Ducem ſuper ſe Regem creatum inuenit. Qui audita regreſſionis eius fama, ante paratus ad fugam, quam ad pugnam, ante pulſus, quam victus, in Saxoniam fugit. Facile eſt regnum accipere, difficile tueri. Sed nulli mirum ſit, virum in rebus bellicis exercitatum & ſtrenuum tunc fugiſſe: quia ſæpe iuſtior & victrix cauſa fortes in metum mittit & in fugam. O auaritiam, peſtem peſſimam, quæ bonos mores tranſuertit, & ſæpe ipſas virtutes ad vitia trahit. Iſte *Rudolfus* Dux eximius, vir magnæ autoritatis & laudis in toto regno, veri rectique tenax, fortis in armis, denique ſpectatus in omni genere virtutum: iſte, inquam, auaritia, quæ vincit omnia, victus, & ſupplantator Domini ſui factus, fidem incerto poſtpoſuit honori. Fuere tum, qui dicerent, ab Apoſtolico eum immiſſum, nec vnquam tantæ virtutis virum magis auaritiæ, quam conſilio ceſſiſſe. Et hoc in argumentum ſumebant, quod Apoſtolicus tacuit, dum poſt abſolutionem regis *Rudolfus* regnum inuaſit, iuxta illud Comici? *Qui tacet, ſatis laudat.* Itaque Rex cedente *Rudolfo*, cuius caput, ſi deprehenſus eſſet, vindex gladius digne rotaret, Bauariam, Sueuiamque inuaſit, & coniurationis aduerſum ſe ſocios vaſtauit, munitiones eorum fregit. Nec tamen pro iniuriæ ſuæ materia ſe vindicabat, ſed ſciens in vltione freno vti, longe infra metam culpæ cohibebat habenas vindictæ. Sed *Rudolfus* vt dedecus fugæ virtutis facto recompenſaret, Wirtziburgenſem ciuitatem obſedit, vbi tamen fraude magis, quam virtute pugnatum eſt. Nam cum Rex ad propellendum hoſtem exercitum conuocaſſet, inſtructa amborum partium acie, & primis inter ſe prœlia miſcentibus, quidam equites regiæ partis mercede conducti, qui ſe Regis lateri quaſi fidi clientes applicuerant, ſubito in ipſum arma verterunt: ſed ære munito corpori liuorem, non vulnus inflixerunt. Heu miſerrimi, quibus pretium & ſceleris cauſa fuit & necis, quos vno in loco & crimen inuoluit & vindicta. Nam eos tot vindices dextræ in fruſta concidebant, vt in eis humani cadaueris figura periret. Fit tumultus, exoritur clamor, ſpargitur rumor, Regem interfectum: quo rumore perterritus exercitus fugit, hoſtis inſequitur. Et quoniam in equis equitum ſalus, ſolis peditibus miſerabile fatum incubuit. Ideoque victoria quanto maior, tanto minoris tituli fuit. Sic hoſtis vrbe capta, impoſitoque præſidio, in Saxoniam regreſſus eſt. Quid improbe tibi profuit, vel indiſcreta cædes fugientis vulgi, vel fortuna captæ vrbis, cum nec vrbe diu, nunquam autem regno potiaris? Rex enim breui poſt tempore cum exercitu reuerſus, ereptam vrbem recepit. Nam ii, quibus prouincia vrbis tuendæ tradita fuerat, ex vrbe profugerant. Poſt ea Saxoniam cum exercitu ſæpius ingreſſus, aut victor aut æqua manu receſſit. Sed ad vltimum reuerſus, tam notanda quam felici victoria vicit; magnumque mundo documentum datum eſt, vt nemo contra dominum ſuum conſurgat. Nam abſciſſa *Rudolfi* dextera digniſſimam periurii vindictam demonſtrauit, qui fidem domino ſuo Regi iuratam violare non timuit: & tanquam alia vulnera non ſufficerent, ad mortem acceſſit etiam huius membri pœna, vt per pœnam agnoſceretur & culpa. Sed & aliud notandum in illa victoria contigit, videlicet quod tam victor, quam victus exercitus: nimirum hoc ordinante deſuper diuina clementia, vt poſt ruinam capitis ex alterna fuga tolleretur nefas alternæ cædis.

CAPVT V

Aduerſa nouorum Anticaſarum fortuna. Hermannus *iactu lapidis perimitur.* Ecbertus *in mola quadam ab Henricianis ex inopinato trucidatur.*

SEd gens dura nec damno monita eſt, nec ſigno, quin potius vt obſtinatione vinceret, quod manu non poterat, *Hermannum* nouum ſibi Regem conſtituit, qui & ipſe nouo modo periit. Nam cum Saxones eum de terra ſua proturbarent, quicquid illud fuerit, quod eis in illo diſplicuit, reuerſus in patriam ſuam, portans inane nomen Regis, ad *Hermannum* Treuirenſem Epiſcopum ſe contulit, quem etiam ad auſum ſentiendi contra Regem inexpugnabilis munitionum firmitas impulerat. Quanta potentia Regis, qui alendus fuerat non ex ſuis, ſed ex opibus alienis? Quadam die cum iter ageret, incidit animo ſuo iocus ille, vt ad caſtellum, quo ituri erant, ſub ſpecie hoſtium ruerent, & quæ audacia, quæ virtus animis defendentium ineſſet, tentarent. Quam mirabilem viam, quam inopinam ſæpe inuenit, quod futurum eſt, vt fiat? Cumque portam abſque elauſtris & abſque cuſtode repertam irrumperent, aliis, qui intus erant, raptis armis viriliter contra procurrentibus, aliis latebras eneruiter quæritantibus, femina ſexu, femina non animo, quæ in turrim euaſerat, molarem in caput Regis demiſit: Et ſic ille manu feminea, vt mors eius turpior eſſet, occubuit. Sed vt hoc dedecus dealbarent, feminæ factum in virilem perſonam ex compoſito tranſtulerunt. Poſt hanc Regum fortunam in creatione Regum diu hæſitatum eſt, & caſus præteriti metus erat futuri. Vicit tandem cupiditas, & *Ecbertum* Marchionem ad ambitum regni forti manu impulit, qui tamen in morte ſero didicit, quod alter ex alterius damnis inſtrui poſſit. Vrbs erat in Saxonia, quæ quia fortunam Regis proſpero ire curſu videbat, in partes eius ſe conuerterat, præſumens fiduciam & ex loci ſui firmitate & ex regia ſubuentione. Quod indigne ferentes Saxonum proceres, vrbem obſidione vallabant. Marchio vero *Ecbertus*, qui ſpe potiundi regni intumuerat, vt ſe accommodaret ad id, quod affectabat, maiori ſuper omnes robore ad obſidionem illam ibat, præmiſſaque multitudine cum paucis ipſe ſequebatur. Quem deuiantem a publica via, ne forte incideret in hoſtes (quis enim tam potens, qui hoſte careat, aut qui hoſtiles inſidias non metuat?) latens ſemita per quoddam arbuſtum duxit. Quam occulta iudicia tua, DEVS, quam miro ordine & abſcondis quæ facturus es, & aperis quod abſcondiſti! Iam meridianus ardor ſolis equos equorumque ſeſſores vrebat, & vt fit, ſitim æſtus accendebat. Præterea tam grauis ſopor feſſis obrepſit, vt colla ſomno languida penderent, & equi frenis non feſſi liberam viam carperent. Haud procul in receſſu ſaltus ſolitarium molendinum conſpexere, quo diuertentes ſopori ſe dedere, miſſo interim molendinario, qui de villa potum ſitientibus afferret. Qui dum impoſito ſcapulis ſuis vtre feſtinaret, aliquos ſcutatos ad prædictam obſidionem tendentes obuios habuit, qui erant occulte fideles Regis, licet aduerſæ partis. A quibus interrogatus, vnde prodiret, quo tenderet, cur tam anhelus properaret, neſciens celare, quod ſciebat, hoſpitem ſuum & cauſam itineris indicauit. Qui ſtupefacti, ſeu metu, ſeu potius gaudio, verſantes inter ſe, quid agerent, quid periculi, quidque præmii, quid virtutis, quid laudis, quid fidelitatis ineſſet, ſi tam magnum hoſtem Regis ferirent: occaſionem illam non fruſtra ſibi oblatam: maximam virtutem per maxima diſcrimina probari: incitatis alternatim animis, immiſſis equis ad molendinum properabant. Sed peruenerunt ante votis, quam equis. Incepta eſt pugna, quæ diu dura fuit & dubia, quia virtute pares & numero congreſſi, hi pro laude, illi pro vita pugnabant. Regis tamen fortuna vicit, & hoſtis ferociſſimus non in acie, ſed in molendino peremptus turpiter iacuit. Felix nimium es, & multi ſemper nominis mola, ad quam trahit homines non tam tuum volubile officium, quam fama, quæ & molendo pugnam illam narras, & narrando molis. Sic ille conuentus Procerum confuſus, procinctum ſoluit, ſic ab obſidione infecto negotio receſſit. Itaque res Regis in altiorem & feliciorem ſtatum ſe quotidie promouebant; aduer-

aduerſariorum autem eius deorſum vergebant, & omne eorum inceptum in turpem exitum deſinebat.

CAPVT VI

Proceres denuo Papam ſollicitant, vt Henricum *regno exuat.* Henricus *cum exercitu Italiam ingreſſus, Romam occupat; & nouum Pontificem conſtituit; a quo ritu vetuſto Imperator inungitur.*

CVm ergo cernerent, nullum ſe habere ſucceſſum, nec in armis, nec in electione Regum; iterum ſe conuitiis armauerunt, & eum apud Apoſtolicum præter alia multa & nefanda criminati ſunt, quod Reges chriſtianiſſimos, quos ipſi non ſine autoritate Apoſtolici creaſſent, ille ob crimen ſuum extorris a regno factus, occidiſſet, regnum ſanguine vſurpaſſet, igne, præda, ferro cuncta vaſtaſſet, & tyrannidem ſuam aduerſus eccleſiam & regnum omnibus modis exercuiſſet. Ad quorum criminationem Apoſtolicus eum iterum banno, vt ipſi iactabant, illigauit. Sed non magni ponderis ille bannus habebatur eo quod non rationis, ſed arbitrii, non amoris, ſed odii eſſe videretur. Cernens autem Rex, Apoſtolicum ad hoc tendere, vt ſe regno priuaret, nec alia ſua obedientia contentum, niſi vt regno renuntiaret, ex obedientia in rebellionem, ex humilitate in tumorem relabi coactus, hoc Apoſtolico facere parabat, quod Apoſtolicus ſibi facere intenderat. Ceſſa obſecro, Rex glorioſe, ceſſa ab hoc molimine, vt eccleſiaſticum caput de ſuo culmine deiicias, & in reddenda iniuria te reum facias. Iniuriam pati felicitatis eſt, reddere criminis. Quærebat itaque Rex cauſas & occaſiones, qualiter eum eiiceret, inuentumque eſt, eum Romanam ſedem olim abiuratam inſediſſe; quam idcirco abiurauerit, quia ad eam, dum Archidiaconus eſſet, adhuc viuente Domino ſuo, per ambitionem aſpirare voluerit. Vtrum hæc vera ſint, an falſa, parum competi: alii aſſerebant, alii figmentum eſſe dicebant: vtriſque Roma fuit in argumentum: his, quod Roma mundi domina nunquam pateretur tale nefas: illis, quod ea cupiditatis ancilla facile permitteret ob pretium omne nefas. Mihi autem in medio res relinquenda eſt, cum incerta nec poſſim defendere, nec auſim affirmare. Igitur cum exercitu Romam pergebat, proterens in via quicquid obſtabat, oppida fregit, tumida preſſit, ardua curuauit, factiones diſſipauit, in cuius aduentu Roma perſuaſa, quæ debuerat honores, arma, tanquam Pœnus Hannibal Alpes tranſcendiſſet, parabat, & Regi ſuo velut hoſti portas præcludebat. Vnde Rex iuſta commotus indignatione, vrbem obſidione (qua res poſtulabat) occluſit, & qui ſibi aditum, illis exitum negauit. Miſſi circumquaque qui caſtella frangerent, villas euerterent, bona diriperent: prouinciæque nocuit foris, quod Roma ſe clauſerat intus. Foris bella, intus metus erat, vndique machinæ ſurgebant: hinc murum aries pulſabat, inde miles ſcalis aſcendere parabat. Contra qui in vrbe erant, tela, ſaxa, præuſtas ſudes, ignemque iactabant, interdum egreſſi, cominus committebant, vtrinque fortiter pugnatum eſt: hos cauſa, illos periculum fortes fecit. Quadam die, cum exercitus vterque pugna æſtuque feſſus, circa meridiem ſopori ſe dediſſet, nec ſpeculator (vt fortuna voluit) vigilaret, vnus ex ſcutariis propius ad murum, vt pila legeret, acceſſit. Cumque erectis & intentis auribus exploraſſet, intus neminem adeſſe (nam murum & propugnacula vacua cernebat) adiutus & animi confidentia, & corporis leuitate, manibus & pedibus ſurſum enitebatur, donec tandem muri ſummitatem apprehendit. Tum vero cum iactatis circumquaque oculis neminem videret, inter ſpem & metum poſitus, toto corporis motu ſociis innuebat, vixque ſe a clamore, cum tardius innuentem attenderent, abſtinebat. Qui raptis armis & ſcalis properantes, citiusque (vt aiunt) dicto murum ſuperantes, captam vrbem ſero defendentes interficiunt, capiunt, fugant. Dedignabatur iam Rex reclusum portarum aditum, vbi & ſequens a præeunte tardaretur, & præcedens a ſequente præmeretur:

meretur: ſed in vltionem temerariæ præcluſionis iuſſir, vt fracto muro, tam latum ſibi ingreſſum panderent, quo rotus exercitus æquato iunctoque larere ſe ſimul immergeret. Igitur vbique mors, vbique luctus erat. Roma contremuit, dum impulſa turrium altitudo corruit. Fugit Apoſtolicus, & qui omnes in periculum impulerat, omnes in periculo deſeruit. Tandem Romam præſumptionis ſuæ pœnituit, & quæ prius meruiſſe poterat, vt a Rege donis honoraretur, nunc ingenti pecunia apud Regem vix obtinuit, ne tota ſubuerteretur. Mox ſedatis omnibus, Rex cauſam cur veniſſet, in publicum protulit, quod de Apoſtolico crimen accepiſſet, retulit. Multis hoc ita factum confeſſis, *Clementem* Papam ad electionem omnium inſtituir: a quo ipſe communi omnium fauore conſecratus Imperator, & Patricius factus, Romæ ſe per aliquod tempus, dum omnia in ſolidam reformaret concordiam, continuit. Nec prætereundum, quod & relatio fidelium perſonarum in Teutonicas oras diffamauit, & ipſa Roma aſſerit.

CAPVT VII

Imperator inſidias ſibi paratas ſaluus euadit, ac in Germaniam redit.

IMperator conſueuerat quoddam oratorium orationis cauſa frequentare, & nullum diem, quin veniret, prætermittere. Elegerat autem ſibi in eodem auditorio locum orationi familiarem, vbi tanto intentius, quanto ſecretius orationi vacaret. Hanc eius conſuetudinem dum quidam profanæ mentis attenderet, ſeu propria ſeu potius aliena inſtimulatus nequitia, grande ſaxum ſuper trabem ad feriendum deſuper caput Imperatoris poſuit, ſublataque de laqueari tabula, quæ caput Imperatoris recta deſpiciebat, mittendo ponderi foramen aperuit, demiſſo fune ſæpe explorans, ne ſaxum in cadendo falleret. Poſtquam ſatis exploratum eſt, miniſter doli ſurſum in nocte ſcandens, deſuper obſeruabat, dum Imperator ſtaret ad orandum in loco, quo conſueuerat. Tamen ille auidus alieni exitii, ſed neſcius ſui, cum pondus in caput Imperatoris libraret (Imperaror autem parum ſe de loco mouerat) cum pondere infelix ipſe pondus illæſo Imperatore cecidit. Per totam Romam cito res innotuit, & plebs, quæ non facile ſedari poteſt, dum mota fuerit, inuito Imperatore ſemianime corpus per rupes per ſaxa tractum in fruſta diſcerpſit. Tum vero cuncti rem ſigno non euentui aſſignantes, fide & animis Imperatori deuinctiores facti ſunt: & inimicum conſilium non ſolum illi fideles firmauit, ſed & multos ex inimicis fideles fecit: ſicque dum nocere ſtuduit, profuit. Denique Imperator omnibus Romæ compoſitis, impoſitoque vrbi præſidio, ne ei fidem mutaret, nouæ dignitatis apicem gerens, in Teutonicum regnum reuerſus eſt.

CAPVT VIII

Romanis res nouas molientibus, Henricus *denuo in Italiam mouet.* Conradum *filium* Mathildi *opponit: a qua tamen hic inductus aduerſus patrem inſurgit: qui eo propterea reiecto* Henricum, *filium iuniorem regni heredem inſtituit.* Conrado *non longe poſt morte oppreſſo, pax redit ac tranquillitas.*

SEd nulla fortuna longa eſt. Nam hi, quos Imperator Romæ præſidio impoſuerat, ægritudine correpti, quam & locus & tempus intulerat (erat enim æſtas) ne vno quidem ſuperſtite mortui ſunt. Tunc Roma iugo præſidii ſublato, compos arbitrii ſui facta, ad ingenium rediit, & reſumptis aduerſus Imperatorem armis, pulſo Apoſtolico alium conſtituit. Nam ille prior *Gregorius* a vita diſceſſerat. Quod vbi Imperatori compertum eſſet, iterum aduerſus Romam exercitum promouit. Sed in Italiam veniens, cum legati a Roma

Roma pactum pacis ferentes occurrerent, & cum inimici moliminis fama ſequeretur, relicto in Italia filio *Conrado*, iam tum regni ſui herede deſignato, regreſſus eſt, ſcilicet qui ſe graſſanti *Mathildi*, & pæne totam Italiam ſibi vendicanti, opponeret, & regnum, quod futurum erat ſuum, de manu feminæ tolleret. Quid facient inimici, cum inſurgant in parentes ipſi filii? vnde ſecuritatem ſibi quis promittat, cum nec ab eo tutus ſit, quem genuit? Ceſſent iam connubia: nemo ſibi optet heredem: heres tuus erit hoſtis tuus. Nam non ſolum te domo tua prædiiſque ſpoliat, ſed & vita ſpoliare feſtinat. Filius Imperatoris, quem in Italia relictum a patre, & quam ob cauſam relictum diximus, a *Mathilde* perſuaſus, (quem enim aſtutia feminea non ſubuertat, aut decipiat?) iunctus inimicis patris, coronam ſibi impoſuit, regnum inuaſit, profanauit ius, & ordinem confudit, impugnauit naturam, quærebat patris ſanguinem: quia non niſi ſanguine patris regnare potuiſſet. Quod vbi ad hoſtes Imperatoris currens fama pertulit, exultabant, plaudebant, cantabant, laudabant factum filii, præcipue feminam, ducem facti. Mittebant propere legatos, qui ſtimulum animo noui Regis adiicerent, & adderent oleum camino, qui per ſe, ſed contra ſe fidem & opem perpetuam iurarent. Quanquam dudum ſe tam filio, quam patri nunquam obtemperaturos coniuraſſent. Imperator autem ad hanc famam tametſi intus doluit, in grauitate tamen ſua ſe foris tenuit: & non ſuam, ſed filii fortunam conqueſtus eſt. Cum autem eum ab incepto reuocare non poſſet, non tam ſuam iniuriam, quam exemplum iniuriæ per vltionem tollere quærens, filium exheredare, & fratrem eius *Henricum* adhuc puerum in regnum promouere cogitabat. Igitur multis procerum conuentibus habitis, Imperator ſuper filio ſuo *Conrado* conqueſtus eſt: quia additus hoſtibus, regnum inuaſiſſet, & quod patrem non ſolum regno ſed & vita priuare conaretur: iniuriam ſuam publicam eſſe debere, vel ſi nullum ea moueret, ſaltem hoc reipublicæ cauſa præſtarent, vt per vim neminem & ſcelus regnare paterentur: transferrent potius electionem in minorem filium ſuum, quam iure maior amiſiſſet. Plerique contra nitebantur, magis vtentes ingenio, quam iuſto & vero. Multi autem publico bono fauentes, ſententiæ votoque Imperatoris concordabant. Tandem omnibus in vnam ſententiam coeuntibus, & concordi fauore approbantibus, Imperator minorem filium, inuaſore prius ex decreto curiæ diiudicato, heredem regni ſui conſtituit: a quo, ne & ipſe abiret in viam fratris ſui, iuſiurandum accepit, videlicet ne vnquam ſe vel de regno, vel de prædiis patris eo viuente (niſi forte ex conſenſu ipſius) intromitteret. Iam tum murmur & metus erat, inter duos fratres inteſtina bella fore, magnamque regni cladem futuram. Sed qui omnia diſpenſat, hunc metum letho maioris filii ſuſtulit, & vt regnum in vnam concordiam redire poſſet, occaſionem dedit. Quibus ita tranſactis, hoſtes Imperatoris, detruncato toties capite non habentes cui adhærerent, pactione ſubacti, quod optimum erat, in pacem bella, in domeſticam ſecuritatem caſtra conuerterunt. Igitur vt vbique pax & tranquillitas eſſet, conuocatis ad curiam primatibus, pacem per totum regnum ſub iuramento firmari fecit. Et ad inhibenda mala, quæ fiebant, grauem pœnam in tranſgreſſores decreuit. Quod quidem pacis decretum quantum miſeris & bonis profuit, tantum peruerſis & potentibus nocuit: illis copiam, iſtis egeſtatem & famem intulit. Nam qui in milites bona ſua diſtraxerant, vt multo milite ſtipati procederent, & aliis armorum copia longe præſtarent, hi dum ſibi licentia rapinarum erepta eſt (quod pace illorum dictum ſit) egeſtate laborabant, cellaria eorum penuria & fames poſſidebat. Qui nuper ſpumeo ferebatur equo, contentus eſſe cœpit vel ruſtico iumento. Qui nuper non aliam veſtem quærebat, niſi quæ rubeo murice tincta arderet, bene ſecum actum aiebat, ſi nunc veſtem, quam natura ſuo colore tinxiſſet, haberet. Gaudebat aurum, non ſe iam in luto calcari, dum ferreis calcaribus inopia cogeret vti. Denique quicquid vanitatis, quicquid ſuperfluitatis corrupti mores intulerant, totum penuria magiſtra reſecabat. Oppida in ripis poſita, quibus præda nauium victum præbebat, nauta ſecurus, eſuriente oppiduli præſide, præteribat. Mira res, nec minus ridicula. Alii iniurias ſuas iniuriis vindicant, Imperator ſuas pace vindicabat.

CAPVT IX

Henricus *filius Procerum inſtinctu a patre deficit.*

CVm autem domini cum ſatellitibus ſuis per aliquot annos hac lege ſtringeten-tur anxii, quod non liceret eis vti libertate peruerſitatis ſuæ, iterum ad-uerſus Imperatorem murmur mouebant, iterum ſuper eius factis ſiniſtrum ru-morem ſeminabant. Quid illud (rogo) eſt, quod admiſit? Nempe hoc erat, quod ſcelera prohibebat, quod pacem & iuſtitiam reuocabat, quod iam latro viam non obſedit, quod ſilua ſuas inſidias non occultauit, quod nautis mer-catoribuſque liberum erat ſuam ite viam, quod vetitis rapinis raptor eſuriebat. Cur, obſecro, vobis non aliunde niſi ex rapto viuere placet? Reddite agris, quos ex agro depuliſtis armis: coæquate numerum ſatellitum ad menſuram fa-cultatum, recolligite prædia veſtra, quæ ſtulte ſparſiſtis, vt multos armatos haberetis, & redundabunt omnibus bonis horrea & cellaria veſtra: nec erit amplius neceſſe, aliena tollere, cum quilibet ex proprio poſſit abundare. Sic fit, vt nec Imperator crimine denotetur, nec bellum in regno moueatur. Sic fit, vt & corpori ſatiſfacere habeatis, & animas veſtras (quod feliciſſimum eſt) ſaluetis. Sed nihil ago, aſinum ad lyram voco. Conſuetudo mala aut nun-quam aut vix tollitur. Igitur aſſueti rapinis, vt occaſionem repetendæ con-ſuetudinis inuenirent, mouendis iterum bellis animum intendebant, iterum æmulum Imperatoris reperire quærebant. Ad quam rem filium eius maxime idoneum exiſtimabant. Itaque vt ſuggeſtioni locum inuenirent, quæ prima de-cipiendi lenocinia erant, frequenter eum venatum ſecum abducebant, conui-uiorum illecebris ineſcabant, iocis in diſſolutionem animi mulcebant, & ad pleraque facienda, quæ adoleſcentia ſuadet, ſecum trahebant. Denique vt fit inter adoleſcentes, quodam ſodalitatis glutino vincti ſunt, vt etiam fidem dextramque mutuis ſacramentis darent. Cum ergo eum multis dolis irretitum decipi poſſe conſiderarent, quodam die inter alia tanquam ex obliquo patrem eius in mentionem adducebant: ſe mirari, quod tam durum patrem pati poſ-ſet: nihil eum a ſeruo differre, cum omnia, quæ ſerui ſunt, toleraret; pa-trem eius ſenem eſſe, & moderandis regni habenis inualidum: ſi inueſtituram regni vſque ad obitum eius differret, haud dubium, quin alter illud ſibi præ-riperet: illum multos fautores habiturum propter inuidiam & odium patris ſui: ſe autem omnium vota in ſe transferre, ſi non cunctaretur ſuſcepti regni guber-nacula poſſidere, maxime cum patrem eius excommunicatum & eccleſia du-dum reiecerit, & proceres regni reprobauerint. Nec ſibi obſeruandum, quod incaute iurauerit, imo tum demum ſe ſanctificaſſe, ſi iuramentum excommu-nicato iuratum irritum faceret. Pater vero de filio nihil mali ſuſpicatus, fa-miliaritatem eius cum Maioribus regni probauit, ſperans, eos ſibi poſtmodum tanto fidelius & validius auxilium ad obtinendum regnum laturos, quanto prius inuicem in amore magis coaluiſſent. Quid multa? ſtatim illectus & ab-ſtractus a concupiſcentia, malignæ ſuggeſtioni (vt ſemper ſeductilis eſt ado-leſcentia) nec voto defuit nec facto. Igitur filius Imperatoris obſeruans tem-pus recedendi a patre, quando id maximo patris incommodo fieret, euntem illum cum exercitu contra quoſdam Saxonum rebelles, qui per legatos obuiam Imperatori miſſos pactioni inſiſtebant, repente abſtractis ab eo multis, deſer-uit, proculdubio deſerendus ab iis, qui ſibi, vt deſertor fieret, perſuaſerunt.

CAPVT X

Imperator filium fruſtra ad ſanam mentem reducere laborat. Et in arma ruenti cedit.

MIſſis Imperator poſt eum legatis, tam lacrymis quam mandatis reuocauit, obteſtans eum, ne ſenem patrem contriſtaret: imo ne patrem omnium of-fenderet, ne ſe ſputis hominum exponeret, ne ſe fabulam mundo faceret. Inſuper memi-

meminiſſet, qua ſe ſibi cautione obligaſſet: hoſtes eſſe, non amicos, inſidiatores, non conſultores, qui ſibi talia ſuggeſſiſſent. Ille prorſus abnuit, & ſe non vlterius ſecum partem habiturum, quia excommunicatus eſſet, aſſeruit. Ita ſub ſpecie cauſæ DEI ſuam cauſam egit. Illico Bauariam, Sueuiam, Saxoniam percurrit, proceres conuenit, attraxit omnes (vt ſunt ingenia nouarum rerum cupida) & ſubintrauit in regiam poteſtatem, tanquam ſepeliiſſet patrem. Mox caſtellum *Norinberch* minax obſedit, vbi quanta virtute pugnatum ſit, clades vtriuſque partis argumento fuit. Sed obſeſſis quanto minus ſpei, tanto plus animi inerat: & niſi Imperator ſceleri parcens, caſtellum tradere præcepiſſet, adhuc ibi caſſa obſidione laboraret, excepto, ſi ſola fames quæ cuncta expugnat, illud non expugnaret. Ecce quanta pietas patris! Reddidit contra filii factum paternitatis affectum: non attendit iniuriam, ſed naturam: maluit oppidum tradi, quam filii diſcrimine liberari: maluit eius iniurias tolerare, quam vindicare. Igitur oppidani oblata, qualem vellent, pactione, oppidum tradiderunt: dimiſſoque exercitu, Rex *Ratisbonam* ſe contulit, vt eam, dum adhuc ancipiti penderet animo, ſtabilem ſibi fixaque fide immobilem faceret. Quod vbi comperit Imperator (ſedit enim tunc in vrbe Wirtziburgenſi) reputans filium vel in itinere vel in vrbe comprehendi poſſe, tam præcipiti tamque tacito curſu veſtigia eius ſequebatur, vt iter eius non ante, donec modica turba ſuorum, tranſito Danubio, ad vrbem immiſſis equis ruerent, præſciretur. Obſtupefactus filius ad tam ſubitam & inopinatam rem, ex vrbe profugit. Cur fugis non fugiendum? cur fugis patrem tuum? ſequitur te, non perſequitur: ſequitur, inquam, non vt hoſtis, ſed vt pater: non vt perdat, ſed vt ſeruet: ſequitur vt turbatam ex te rempublicam in quietum ſtatum reſtituat, & tuis rebus in futurum proſpiciat. Miſſis illico Rex nuntiis per Bauariam & Sueuiam, ſparſum exercitum recolligit. Quæ res Imperatorem coegit, vt & ipſe exercitum cogeret. Igitur exercitus vterque ad fluuium, cui *Regino* nomen, ſe ſibi oppoſuit: hinc pater, inde filius: hinc pietas, inde furor conſedit. Cumque potentiores vtriuſque partis, tanquam tanti diſſidii mediatores, conuenirent, qui ex parte Imperatoris erant, perſuaſibilibus illecti verbis, & multis magniſque pollicitationibus attracti, erga Imperatorem in fide frigebant: & niſi domeſticam fraudem præſenſiſſet, ſolus cum paucis periculo relictus eſſet. Igitur quod faciendum fuit, ſceleri fortunæque cedendum putauit, & ad ſimilitudinem Dauid, ne filius patricida fieret, fugit. Quam mirabiliter gratia DEI operatur? quam euidenti ſigno nos docer, ſi doceri vellemus, ſi cæcum cor non haberemus? Cogitans Imperator, quod inimici ſui via, qua venerat, perſequerentur eum, ad Ducem Bohemiæ diuertit. Qui quamuis nuper eum in arcto non bene reliquiſſet, cum magno tamen honore ſuſcepit, & vſque in Saxoniam deduxit: vbi quamuis infeſtos & fortes inimicos haberet, per eos tamen, & ab eis vſque ad Rhenum honorifice deductus eſt. Vnde hoc? niſi quod manus Domini erat cum eo, & inuiſibilem ducem habebat, qui eum ſecurum per tela, per hoſtes ducebat? Hoc miraculo monitus es, o fili Imperatoris, ſi moneri poſſes, vt diſceres venerari patrem tuum, non perſequi, quem venerati ſunt, cum in manus eorum veniſſet, etiam inimici. Sed durius moneberis, cum ex hac tam leni admonitione non corrigaris. Cum autem Imperatoris fuga cognita eſſet, euentus ille multos ab eo ſeduxit, multumque rebus filii ſui accedere, ſuis autem decedere fecit.

CAPVT XI

Imperator aſtu filii caſtello Beckelnheim *tanquam captiuus includitur; Imperio ſe abdicare cogitur.*

COntinuo Rex vt fauentem ſibi fortunam vrgeret, curiam Moguntinam ad natalem Domini indixit, inuitauit proceres, accerſiuit multos, vt cunctis innoteſceret, quia dominus rerum eſſe vellet. Ad quam curiam etiam Imperator, conuocatis neceſſariis ſuis, venire diſpoſuit, volens in ratione ponere, recte ne ſecum an ſecus actum eſſet. Quod cum agnouiſſent aduerſarii eius,

 metuen-

metuentes ſibi & cauſæ ſuæ, ſi veniret ille, tam armatus multitudine, quam ratione, hanc fraudem Regi ſuggerebant, vt obuius patri, ſumpto valde pœnitentis vultu, culpam fateretur, & gratiam expeteret: dolere ſe, quod malignæ ſuggeſtioni conſenſiſſet, paratum ſe ad omnem ſatiſfactionem, dum gratiam inueniret. Et ſi ſic occaſionem fraudis inuenire poſſet, vteretur illa: ſin autem, fraus ipſa pro fide, ſimulatio teneretur pro veritate. Hac inſtructus arte cum veniſſet ad patrem, pater credulus verbis & laehrymis filii, irruit ſuper collum eius, flens & deoſculans eum, gauiſus inſtar illius euangelici patris, reuixiſſe filium qui mortuus erat, & inuentum, qui perierat. Quid multa? condonauit filio tam pœnam quam culpam: & hoc fuit illi iniuriam filii vindicaſſe, paterna lenitate filium corripuiſſe, iuxta illud Comici: ***pro magno peccato filii, paululum ſupplicii ſatis eſt patri.*** Poſt hæc patrem ſicut ficta pœnitudine, ſic & conſilio fefellit, ſuggerens ei, quemadmodum ſibi ſuggeſtum fuerat, vt dimiſſa tanta multitudine, ad curiam ambo mediocri copia venirent: nihil eſſe, cum ipſi coiiſſent in concordiam, quod illi reſiſteret: vaſtari omnia, ſi pergerent ea copia. Placuit conſilium patri: bonum quidem, ſi fraudulentum non fuiſſet. Dimiſſaque multitudine, non plus quam trecentis viris ad curiam filio comite pergebat. Ventum eſt ad nocturnam manſionem: ibi ſe filius obſequio patris totum impendebat, ibi ſe pater cum filio mirum in modum per totam illam noctem oblectabat, colloquebatur, colludebat, amplexabatur, oſculabatur, auidus recompenſare damnum oblectationis diu intermiſſæ: ſed neſcius, illam oblectationis noctem vltimam eſſe. Mirum, fraudem vimque tam ordinatam fortunam habuiſſe. Poſtera namque die, cum appropinquarent Moguntiæ, venit nuntius ſubornatus, qui diceret, Bauaros & Sueuos cum ingenti multitudine Moguntiam veniſſe. Tunc filius ſuggeſſit Imperatori, non eſſe tutum, venire in medios hoſtes, niſi prætentatis eorum animis: audaciam hominum nullis regi frenis: diuerteret potius ad caſtellum, quod iuxta erat, dum ipſe conueniret eos, & a ſententia incœpti deduceret, & ad eum, ob requirendam eius gratiam, ſecum adduceret. Fecit Imperator, vti filius ſuggeſſerat, diuertit ad caſtellum, non cernens laqueum doli, quem texerat pulchra ſpecies mendacis fidei. Cum autem Imperator cum paucis intraſſet, occluſa porta, fidelibus eius aditus negabatur, detectaque fraude, qui receptus eſt vt dominus, tentus eſt ibi vt captiuus. Itaque appoſitis patri cuſtodibus, cum hoc fraudis triumpho ad Moguntinam curiam reuerſus filius, tanquam rem virtutis egiſſet, cum magna iactantia retulit, quo ingenio patrem comprehendiſſet. Tum vero curia plauſu lætitiaque reſonabat: & nefas iuſtitiæ, fraudem virtuti aſcribebant. Statim miſſo legato, patri mandauit, vt ſi vitam ſeruare vellet, abſque mora ſibi crucem, coronam & lanceam, ceteraque regalia tranſmitteret: & munitiones, quas firmiſſimas tenebat, in manum eius transferret. Nec ille cunctabatur, omnia quæ iuſſus eſt facere, nec imperium pluris habebat, quam ſe. Sed non in hoc ſatis feciſſe videbatur, niſi & ipſe coram veniret, & in conſpectu omnium imperio renuntiaret. Venit ergo non ſuæ poteſtatis, ſed in comprehenſione adductus; ſolus coram eis, qui dudum coram ſe ſteterant, ſtetit: nec orationis libertatem habens, vt captiui fortuna poſtulabat, loquebatur. Inquiſitus de ſpontanea imperii renuntiatione, non quod voluntas habuit, ſed quod neceſſitas coegit, reſpondit: ſe videlicet imperio renuntiare, non vi coactum, ſed propria voluntate inductum, ſibi iam defeciſſe vires ad moderandas regni habenas, non ſe eius iam cupiditate teneri, quod longo vſu didiciſſet, habere plus moleſtiæ, quam gloriæ: tempus eſſe, vt honore cum onere depoſito, prouideret animæ ſuæ: tantum filius caueret, ne quid tale faceret in ſe, quod indignum eſſet, & illum facere & ſe pati. Multos & oratio Imperatoris & fortuna ad gemitus & lachrymas commouit: filium autem ad miſerationem nec ipſa natura mouere potuit. Et cum caderet ad pedes filii, orans, vt recogitaret in ſe ſaltem ius naturæ, nec vultum nec animum ad patrem reflexit: cum ipſe potius ad patris pedes aduolui debuiſſet, eo quod illi regnum (cuius heres ab ipſo deſignatus fuerat) impatiens moræ, præripuiſſet. Præterea veniam precabatur ab omnibus, quos vnquam iniuſte læſiſſet. Sed & pedibus Apoſtolici legati aduol-

aduoluitur, orans & obſecrans, vt ſe a banno ſolueret, & communioni eccleſiæ redderet. Laici miſericordia moti, veniam dabant: Legatus autem Domini Apoſtolici abſolutionem negabat, aſſerens, non hoc ſuæ poteſtatis eſſe: oportere ab ipſo Apoſtolico abſolutionis gratiam eum expectare. Quid multa? abrenuntiata imperiali dignitate priuatus diſceſſit, & ad quandam ciuitatem, quam filius victui illius permiſerat, receſſit. Quam impotens potentia mundi, quam inſtabilis! Sed nec potentia dicenda eſt, quæ ad omnia, quæ vult, efficax non eſt, & quam qui aſſequitur, amittere poteſt.

CAPVT XII

Nouus Rex ſuperiorem Rheni tractum pertranſit. Rubeacenſium tumultum acerrime vltum it. Patrem Leodii hærentem in manus ſuas redigere conatur; quod tamen parum proceſsit.

His ita tranſactis, finitaque curia, Rex ſuperiores Rheni regiones & vrbes pertranſiit, & vt res poſtulabat, hos beneficio, illos iniuria ſibi ſubiecit. Cum autem intraſſet Alſatiam, ibi fortuna eius aliquantulum hæſit, ibi pugnam tam infelici euentu, quam imprudenti geſſit incepto. Nam cum in villa *Rufach*, quæ multitudine præualet & armis, ſatellites eius ſuperbe graſſarentur, frequentia ciuium iniuriam prohibebar: nec enim dum iniuria modum excederet, patiens eſſe poterat. Audito tumultu, Rex properabat, non vt iniuriam prohiberet, ſed iuuaret, non vt pugnam ſedaret, ſed amplius commoueret. Quæ res totius villæ turbam exciuit: ruit irreuocabile vulgus, femina cum viro, ſeruus cum domino, ignauus cum forti: & vt plerunque fit, animum iniuria miniſtrauit. Incepta pugna, incepta eſt fuga. Nam qui regiæ partis erant, cum viderent impetum furentis turbæ, & rem in arcto ſitam, conſiderantes in virtute ſua cladem, in ſola fuga ſalutem, qui poterant fuga vitam ſeruabant. O infelicem euentum, ô dedecus regni: fugiente Rege, regalia inſignia vulgi præda facta ſunt. Reſipiſce tandem, Rex bone, reſipiſce, & ſupernam iram in hac ſorte tua recognoſce. Iudicium iræ DEI eſt, vt fugeres, qui patrem fugaſti: & inſignia perderes, quæ patri abſtuliſti. Sed his poſtea receptis, interueniente pacto pacis & gratia veniæ, Regem ſententiam mutare fecit altum vulnus iniuriæ, vt maiori robore collecto, villam incendio prædaque vaſtaret, & in homines loci illius indiſereta cæde ſæuiret. Sed quod in ſe fortuna tantum auſa eſt, ex patris conſilio prodiſſe ſuſpicatus, nouas iniuriarum cogitationes in eum cogitare cœpit: & ne ſibi eſſet obſtaculi materia, vel ad comprehenſionem eius, vel ad expulſionem animum intendit. Itaque Leodii, vbi eum fidem & fortunæ ſuæ receptaculum inueniſſe audierat, Paſcha ſibi celebrandum ſtatuit, vt & ipſum, ſi fieri poſſet, comprehenderet, & ab Epiſcopo, qui ſui honoris æmulum recepiſſet, iniuriam expoſtularet. Cumque pater audiſſet, quod filius Leodii Paſcha celebrandum ſtatuiſſet, legationem ad eum in hunc modum direxit: *Si interrogem te, fili dulciſſime, traditio hominum, an mandatum DEI præſtantius, magiſque tenendum ſit, reſpondebis, niſi a vero deductus ſis, ſimilem eſſe iumentis, qui cæleſtia terrenis, humanis diuina non præferat. Cur ergo magis audis eos, qui tibi ſuggerunt, perſequere patrem tuum, quam verbum ipſius DEI, honora patrem tuum? Iſti te decipiunt, non inſtruunt: iſti honori tuo non prouident, ſed inuident: iſti ſub ſpecie fidei, perfidiæ laqueos nectunt: non aliter peruenire potuerunt ad deſtructionem honoris tui, niſi per deſtructionem noſtri. Fuerit ſane, vt peccatis meis exigentibus (quæ ſententia aduerſariorum meorum eſt) abiecerit me Deus, ne regnem: attamen tuum non erat, in abiectionem meam operam dediſſe, & regnum, quod tibi paraueram, mihi præripuiſſe. Barbara regna tam inhumanum facinus damnant ac deuouent: ipſi pagani abhorrent, & qui Deum neſciunt, quid in diligendis hominibus naturæ debeant, recognoſcunt. Sed quid mirum, ſi maligna ſurreptio*

ſeductilem & immaturam ætatem decepit, cum etiam ſenes & fixum animi ſtatum ad malum mala conſilia nonnunquam inflectant? Fortuna mea alieni potius, quam tui ſceleris eſt. Nam tu in manibus ſuadentium eras, non illi in tuis. Si autem iniuriam addideris, non iam excuſari poteris, cum & factam crimen eſſe ſcias, & infectam non facere queas. Audiui enim, quod Paſcha Leodii celebrandum decreueris: quo in loco fides & pietas Epiſcopi me recepit, cum non eſſet, qui vel beneficiorum noſtrorum recordaretur, vel fortunæ compateretur: cuius profecto beneficiis in me te decet regia liberalitate reſpondere: tantoque certior de eius fide poteris eſſe, quanto fidelius erga nos probatur egiſſe. Hic, niſi te forte domo receperit, me ſecum in feſtiuitate paſchali retinendum decreuit. At dicis, dignum & conueniens eſſe, vt ea feſtiuitas nos iungat, potius quam diuidat: te velle, te cupere, vt ibi tecum agam dies paſchalis lætitiæ; quod quidem & ego admodum cuperem, ſi non eſſet, quod timerem. Neque enim non poſſum non timere eos, quos mihi vitam permiſiſſe pœnitet, dum in manibus eorum mors & vita fuiſſet. Omnia mihi ſuſpecta ſunt, omnia timenda ſunt, maxime in turba, vbi tanto difficilior eſt periculi cautio, quanto maior ſceleris occaſio. Inde eſt, quod ex medio eorum, qui me oderunt, longe receſſi, & in extremis regni tui finibus me contraxi: vt vel ſeceſſu loci tutus ſim, vel ſi fortuna mea poſtulauerit, extraneam humanitatem expetere, citius regno tuo cedere poſſim. Precor ergo, vt cauſa patris tui paſchalem curiam alibi diſponas, & in domo eius, qui me humanitatis gratia recepit, cum non liceat Imperatorem, ſaltem hoſpitem eſſe ſinas, ne vel in meum ludibrium, vel in tuum opprobrium narretur, quod in ſolennitate dominicæ reſurrectionis incerta hoſpitia fortuna mea quærere cogatur. Si feceris, quod poſtulo, maximas grates habeo: Sin autem, malo villicus eſſe in externis regnis, quam ludibrio haberi in regnis quondam meis.

CAPVT XIII

Leodio Henricus *Rex excluditur, ad pontem Moſæ grauem ab* Henrici *Lotharingiæ Ducis militibus ſtragem accipit.*

HAnc legationem patris aure ſurda audiuit filius, nec a ſententia ſua deduci potuit. Quamobrem cum iam inſtante paſcha patet recedere vellet, Epiſcopus & *Henricus* Dux (qui & ipſe ab Epiſcopo fuerat inuitatus) eum recedere prohibebant: Non ſe poſſe pati, vt in tanta feſtiuitate tectis hominum ſiluas peteret latebrasque ferarum: illum quidem abſque cauſa deſtitutum imperio, ſed non amicorum obſequio: ſi pace frui permitterentur, nihil ſe magis quam pacem velle: ſin autem res armis agenda ſit, arma ſibi non deſore. Ille vero, ne eis materia cladis eſſet, cedere quam manere vtilius aſſerens, tandem eis, cum importunius inſtarent, conſenſit, &, vt poſtulabant, manſit. Iamque multus equitatus faciem Regis longe præcedens ad pontem fluuii, qui vocatur *Moſa*, venerat, & alterius ripæ crepidinem filius prædicti Ducis cum paucis occupat. Nam turbam armatorum non longe per opportuna loca in inſidiis locauerat. Qui vt pugnam prouocaret, nunc equum in tectam curſus lineam immiſit, nunc in orbes flexit & reflexit, & ſi pares numero confligere ſecum auderent, inquiſiuit. Nec mora, tranſierunt ad eos totidem ex parte Regis, mixtique inter ſe vario reflexu, nunc pugnam inferebant, nunc fugam agitabant. Interim vnus & alter tranſito ponte ſociorum numerum latenter auxit, & rupto certaminis pacto, ex æquali inæqualem fecit. Quod videns filius Ducis, terga cum ſuis vertit, non tam vt fugeret, quam vt falleret: nec tam vt fugiens periculum vitaret, quam vt ſequentes in periculum deduceret. Hi autem, qui ex aduerſa ripa erant, viſa fuga, præcipiti curſu pontem tranſeuntes, fugientes perſequebantur, ignari futuræ ſortis & fraudis, quæ latebat. Poſtquam enim ventum eſt ad locum, vbi diſpoſitæ fuerant inſidiæ, exurgentes de inſidiis, impetu magno in perſequentes ferebantur. Illi autem inopino

territi

territi periculo metuque turbante, nil rationis in armis habentes, in fugam ſe retorſerunt. Sed quid profuit auertiſſe pectora, & vulneribus terga dediſſe? Itaque multi capti, multi truncati, multi occiſi ſunt: victorque cruentus non alium modum ſceleris habebat, niſi quem faſtidium faciebat. Ad pontem vero vbi fugax multitudo ſe coarctauerat, tanto plus ſceleris impia manus peregit, quanto minus conſtipata turba ſe mouere potuit. Sed multo plures fluuius abſorbuit, quam enſis hauſit. Nam cum hoſtis a tergo premeret, impellente metu ſe in fluuium præcipitabant, & attoniti confuſique de morte in mortem ruebant. Erat ibi cernere & aliam miſeriam vel maximam, cum pons multitudine prægrauatus repente corruit, & fluuius homines equosque pariter inuoluit. Nulli locus erat euadendi: nulli profuit ingenium natandi. Nam aut armorum pondere, aut inhærentium connexione fatigatus in profundum trahebatur. Quod malum vt ſceleſtius eſſet, in ipſa die paraſceue contigit, creuitque magnitudo ſceleris ex reuerentia temporis.

CAPVT XIV

Henricus *Rex ſimiliter a Colonienſibus haud admittitur; aduerſus quos propterea vltionem meditatur.*

HIs ita tranſactis, Rex iter Coloniam conuertit. Sed cum illa quoque aditum ſibi præcluſiſſet, in villa, quæ dicitur *Bonna*, dominica tantum Paſchæ peracta, Moguntiam feſtinus rediit. Et ſparſis vbique legatis, querimoniam ad proceres in hunc modum direxit: *Si per inuaſionem regnum occupaſſem, tamen reſiſtentes poteſtati noſtræ retunderem, in quantum poſſem. Nunc autem cum inſumpta regni dignitate veſtris paruerim præceptis, auſus eſt quiſpiam impune in publicam contumeliam regnum & nos armis vexare. Cum enim Leodium ituri, vbi nobis curia paſchalis habenda fuerat, ad fluuium Moſam veniſſemus, Epiſcopus Leodienſis & Dux* Henricus, *de quorum fide & obſequii deuotione multum præſumebamus, nobis latenter inſidias poſuerunt, & noſtros inſcios & ad pugnam imparatos cædebant, capiebant, fugabant. Quæ & quanta clades ibi acciderit, tam pudet referre, quam inultum dimittere. Igitur conſtrictus & euentus aſperitate & temporis articulo Coloniam diuerti. Quæ cum me recipere ſatis ſuperbe refutaret, apud villam Bonnam ſanctum diem Paſchæ vtcunque peregi. Cui vnquam regiæ perſonæ tanta contumelia facta eſt? Nec ſolum me petit hæc contumelia, vos deſpecti eſtis: iſti præſumptores decreta veſtra authoritatem habere nolunt, ſua tantum ſtatuta firma eſſe volunt: denique in quos totum regni pondus ſe reclinet, haberi cupiunt, Regem quem conſtituiſtis, deſtituere parant, vt nihil eorum quæ vos decernitis, ratum ſit. Igitur hæc iniuria mea regni potius eſt, quam mea. Nam vnius capitis licet ſummi deiectio, reparabile regni damnum eſt. Principum autem conculcatio, ruina regni eſt. An hæc impune feremus? & ex ignobili patientia noſtra magis tumebit eorum ſuperbia? Abſit, vt qui dicimur inhonorati, dicamur & inulti: pauca dixiſſe ſat eſt: deſides animi prolixæ cohortationis ſtimulo opus habent. In ſtrenuis cauſa magis ad incitamentum facit, quam verba. Quia igitur contra tam ſuperbos hoſtes R. P. viribus vtendum eſt, expeditionem vobis & rogando præcipimus & præcipiendo rogamus, cuius collectioni tempus Kalendas Iulias, locum Wirtziburgenſem vrbem præfinimus.*

CAPVT XV

Imperator induci haud poteſt, vt imperialem recipiat dignitatem. Henricus *Rex Coloniam obſidet.*

CVm ergo audiſſet *Henricus* Dux, & Colonienſes cum Leodienſibus, quod ſuper ſe Rex exercitum ducere vellet, arma parabant, copias colligebant, vrbes firmabant, & ad reſiſtendum pari voto ſtudioque ſe accingebant. Sed & Imperatorem conſiliis & precibus vrgebant, vt imperialem dignitatem, quam non ratione conuictus, ſed vi ferroque mortem intentante coactus dimiſiſſet, reſumeret, ſe ſibi nec armis deſore, nec animis: multos illum in breui fautores habiturum, quia multi multum abominarentur tam inſolitum facinus & inhumanum. Quorum importunitati hac ille ratione reniti cœpit, impoſſibile eſſe amiſſum imperium armis repetere, quod poſſeſſum armis retinere nequiuiſſet: illud ſibi non eſſe tanti, vt multorum exitio recipiendum exiſtimaret: beatius ſibi & tutius fore, vt priuatus, licet indigne deiectus, viueret. Sic vtrinque data redditaque ratione, cum inſtare non deſinerent, ne benignitatem circa ſe remoueret a ſe, nec ad integrum conſenſit, nec abnuit, prouidusque futuri, præcipites eorum animos ſpe dubia ſuſpendit. Igitur primo Coloniam, quæ primum impetum latura fuerat, vallo turribusque muniebant, & congeſtis belli ſtipendiis, impoſitoque præſidio periculum ſuum fortibus animis expectabant. Sic & alias vrbes, quas inuadendas credebant, munitione, machinis, & robore militum firmabant. Sed & edictum ſub comminatione crudeli vbique ſpargebant, vt aduerſus exercitum in magna ſuperbia ſuper ſe venturum parati eſſent, & patriam, libertatem, vitamque defenderent, nec ſinerent vxores ſuas corruptionis ludibrio ſubſterni, vel agros in alienos dominos diſtrahi. Iam Rex Rhenum cum exercitu valido tranſierat, & primo Coloniam, quæ quaſi caput inter alias vrbes eminebat, magno impetu inuaſit, putans ſe ſibi membra facilius ſubiicere poſſe, contrito tam valido capite. Sed res longe præter ſpem euenit. Nam cruenta repulſa retroacti, procul locatis caſtris vrbem obſidione vallabant. Magis autem dixerim, obſeſſores ab obſeſſis obſeſſos. Nam præreptis ſibi nauibus, quæ per Rhenum deſcendentes exercitui commeatum portabant, premente fame quaſi quadam obſidione conſtricti laborabant. Interim vt vrbem ab obſidione liberarent, totius patriæ robur vndique coibat. Sed Imperator tam cruentum facinus deteſtatus, pugnam obnixe diſſuadebat: cur eis tantus ardor pellendæ obſidionis ineſſet, quæ non niſi magna ſui clade pelli poſſet: tollerent omnem ſolicitudinem capiendæ vrbis, quæ & ex firmitate murorum & ex forti milite tutiſſima, & omni victus genere eſſet opulentiſſima, accedente & Rheni beneficio, qui per naues delicias, quas appeterent, inuito obſeſſore ſubminiſtraret: ſinerent potius eos in cladem ſuam furere, & inexpugnabilem vrbem, vnde vulnera tantum cæſoſque reportarent, impugnare: ſinerent eos late vaſtare, dum ruris copia conſumpta, eſurire inciperent: ſinerent eos graſſari, dum equos vireſque labor eneruaret: fore, vt victoria ſibi paruo conſtaret, ſi paululum tolerantia & opportunitate temporis vti voluiſſent. Sic Imperatoris hortatu a pugna reuocati, hoſtiles tantum excurſus obſeruabant, & ignaros loci paſſim cædentes metum hoſti, ne longius euagaretur, incutiebant. Omnia vero, quæ prædixerat Imperator, euenerunt. Quoties enim tentabant portas infringere, ariete murum perrumpere tormentis turres deiicere, infecto negotio, vulnera tantum & funera ad caſtra reportabant. Sed nec vlterius progredi latitante inſidiis hoſte præſumebant: homines & equi exhauſti tam alimentorum penuria quam laboris improbitate, viribus deficiebant. Nam agris in circuitu vaſtatis, nihil reperiebant. Acceſſit his malis etiam morbus, quem fœtor caſtrorum (vt fieri ſolet) aere viciato concitauerat, qui non ſolum vulgus, ſed ipſos Principes aut ægritudine confecit, aut letho rapuit. Huiuſmodi rerum aduerſitate fatigati, quid facturi

facturi eſſent, ambigebant, quia volentes mori, occaſionem pugnæ non inueniebant: aut ſi reditum pararent, certi quod hoſtis a tergo premeret, exercitum ſuum fuga ſpargendum metuebant.

CAPVT XVI

Imperator Henricus, *durante obſidione*, Leodii *in fata concedit.*

QVa tempeſtate mentis dum fluctuarent, ſubito fama veniens, nubila tantæ perturbationis in ſerenum conuertit. Retulit enim, Imperatorem mortis debitum perſoluiſſe. Ad quam famam primo hæſitabant. Sed cum nuntius extremum munus, patris annulum videlicet & gladium, cum mandatis filio portans veniſſet, tanta lætitia oborta eſt, vt voces gratulantium minime ſedari poſſent. Sed non minor luctus circa funus Imperatoris erat: proceres plangebant, vulgus lamentabatur, vbique gemitus, vbique planctus, vbique vox dolentium audiebatur: ad exequias illas viduæ, pupilli, denique totius patriæ pauperes conueniunt: deflent ſe orbatos patre, fundunt in corpus lacrymas, deoſculantur largas manus, vix auellebantur ab amplexu extincti corporis, vix illud condendi copia dabatur. Sed nec tumulum deſerebant, ibi vigiles lacrymis & orationibus vacabant, plangendo recitantes, & recitando plangentes, quænam opera miſericordiæ feciſſet in ſe: quanquam mors eius plangenda non fuit, quam bona vita præceſſit, qui fidem rectam, ſpem firmam, compunctionem cordis amaram in extremis ſuis tenuit, quem nec de pudendis admiſſis publicam agere confeſſionem puduit, qui tota cordis auiditate dominici corporis cibum ſumpſit. Felix es, Imperator Henrice, qui tales excubias, tales interceſſores tibi paraſti, qui nunc multiplicirer auctum de manu Domini recipis, quod in manus pauperum abſcondiſti: turbulentum regnum pro tranquillo, defectiuum pro æterno, terrenum pro cæleſti mutaſti. Nunc demum regnas, nunc diadema portas, quod tibi nec heres tuus præripiat, nec aduerſarius inuideat. Ergo continendæ ſunt lacrymæ, ſi contineri poſſunt: huic tuæ felicitati debetur tripudium, non luctus; exultatio, non planctus; voces gratulantium, non dolentium. Poſt hunc rerum euentum hi qui contra regiam maieſtatem bellum ſuſceperant, mortua ſpe ſua animis & viribus deficiebant, & quod in illo rerum articulo faciendum fuit, ad gratiam Regis deditione, pecunia, quoquo modo quiſque poterat, recurrebant.

Ecce habes de geſtis, de expenſis in pauperes, de fortuna, dę obitu Imperatoris *Henrici*, quæ ſicut non poterant abſque lacrymis a me ſcribi, ſic non poterunt abſque lacrymis a te legi.

HISORIAE
DE HENRICI IIII IMPERATORIS VITA
FINIS.

II
HENRICI IMPERATORIS
EIVS NOMINIS IIII
EPISTOLAE ALIQVOT.

I

Ad Annonem *Archiepiſcopum Colonienſem*

HENRICVS DEI GRATIA REX ANNONI, Colonienſi Archiepiſcopo, *ſalutem, dilectionem.*

IN maximis negotiis maximis maximorum opus eſt conſiliis, qui & facultatem habeant exterius, & voluntate non careant interius, vt rei, cui bene cupiunt, bene conſulere & velint & poſſint. Quia in cuiuſlibet rei profectu, nec facultas ſine voluntate, nec voluntas ſine facultate proderit. Quod vtrunque tu fideliſſime, vt arbitramur, æqualiter poſſides, vel vt verius dicamus, licet maximo tibi maxima non deſit facultas, maior tamen adhuc maxima facultate (ſi te bene nouimus, ſi fidem tuam diligenter notauimus) in noſtram & regni vtilitatem exuberat voluntas. De præteritis enim fideliter exhibitis in futuris creſcit ſpes fidelius exhibendis. Tuæ autem Dilectioni committimus, ne ſpes noſtra maior ſit fide tua: quia de nullius regni Principum vel Epiſcoporum fidelitate, quam de tua maiora ſperamus, ſicut hactenus non modo in præteritarum rerum exhibitione, verum etiam in ſperandarum promiſſione tua gauiſi ſumus. Adſit igitur hoc tempore opportuna tua cum facultate voluntas, quam non modo noſtra, verum & omnium Epiſcoporum, fratrumque tuorum, imo totius oppreſſæ eccleſiæ exoptat neceſſitas. Non etiam hanc oppreſſionem ignoras, tantum vide, ne oppreſſæ eccleſiæ te ſubtrahas, ſed regno & ſacerdotio condoleas: quo vtroque ſicut huc uſque eccleſia eſt exaltata, ita nunc heu humiliatur viduata. Nam vnus dum vtrunque ſibi vendicauit, vtrunque diſſipauit, nec in vno profuit, qui in neutro prodeſſe voluit, nec potuit. Et ne diutius notati nomine te ſuſpendamus, accipe, quem dicimus, *Hildebrandum* ſcilicet, monachum habitu quidem, dictum Apoſtolicum, non paſtoris cura, ſed inuaſoris violentia Apoſtolicæ ſedi præſidentem, & de ſede pacis catholicæ, pacis vnitæ vincula diſſipantem, vt tibimet in promptu eſt ſcire. Vt enim de pluribus pauca referamus, regnum ac ſacerdotium Deo neſciente ſibi vſurpauit, in quo piam Dei ordinationem contempſit, qui non in vno, ſed in duobus, duo, id eſt regnum & ſacerdotium, principaliter conſiſtere voluit: ſicut ipſe Dominus ſaluator in paſſione ſua de duorum gladiorum ſufficientia typica intelligi innuit. Cui cum diceretur: *Ecce Domine, duo gladii hic*: reſpondit, *ſatis eſt*: ſignificans, hac ſufficiente dualitate ſpiritualem & carnalem gladium in eccleſia eſſe gerendum, quibus omne nociuum foret amputandum, videlicet ſacerdotali ad obedientiam Regis pro Deo, regali vero gladio ad expellendos Chriſti inimicos exterius, & ad obedientiam ſacerdotii interius, omnem hominem docens fore caſtigandum, vt ita de alia in aliam charitate tenderetur, dum nec regnum ſacerdotii, nec ſacerdotium regni honore priuaretur. Hanc Dei ordinationem qualiter *Hildebrandica* inſania confuderit, tu ipſe noſti, ſi ſcire voluiſti. Nam nullum eius iudicio licet eſſe ſacerdotem, niſi qui hoc a faſtu ſuo emendicauerit. Me quoque, quem Deus in regnum, non autem illum vocauit ad ſacerdotium, quia me de Deo, & non de illo regnare velle vidit, quia ipſe me Regem non conſtituit, regno priuare ſtuduit, minitans regnum animamque mihi tollere, quorum neutrum conceſſit. Hæc & iis ſimilia cum ſæpius in noſtram, vt ipſe noſti, contumeliam ſtruxerit, non tamen adhuc ſufficere credit, qui de die in diem

diem noua exquiſita confuſionis genera nobis ingerit, vt in noſtris nuntiis nouiter argumentum dedit. Nam charta exponere non ſufficit, qualiter eoſdem noſtros nuntios tractauerit, quam indignis modis affecerit, quam crudeliter eoſdem incarcerauerit, & carceratos nuditate, frigore, fame, ſiti ac plagis contriuerit, ſicque demum ad exemplum per medium ciuitatis circumductos omnibus ſpectaculum præbere iuſſerit, ita vt eundem cum Decio tyranno inſanire, & ſanctos afflate credas & dicas. Vnde ne pigeat, chariſſime, communi noſtrum, ſcilicet meæ & Coepiſcoporum tuorum petitioni ſatiſfacere, vt in Pentecoſten Wormatiam venias, & ibi plura, quorum pauca docet chartula, cum cæteris audias Principibus, & quid agendum ſit, doceas: rogatus per dilectionem Coepiſcoporum, monitus per eccleſiæ vtilitatem, obligatus per vitæ noſtræ & regni totius honorem.

II

Ad Clerum, populumque Romanum.

HENRICVS DEI GRATIA REX
Vniuerſæ ſanctæ Romanæ eccleſiæ,
Clero & populo,
gratiam, ſalutem, & omne bonum.

HÆc fides firma & inconcuſſa creditur, quæ ſemper & eadem & præſenti & abſenti ſeruatur, nec diuturna eius, cui debetur, abſentia, nec longi temporis tædio immutatur. *Et de alia epiſtola*: Exurgite in eum fideliſſimi, & primus in fide, ſit primus in eius damnatione. Non autem vt ſanguinem eius effundatis, dicimus: quippe cum maior ſit ſibi poſt damnationem pœna vita, quam mors. Sed vt eum, ſi nolit deſcendere, cogatis, & alium communi omnium Epiſcoporum & veſtro conſilio a vobis electum, in Apoſtolicam ſedem recipiatis, qui quod iſte in eccleſia vulnerauit, curare velit & poſſit.

III

Ad Gregorium *Pontificem* VII.

HENRICVS non vſurpatiue, ſed pia Dei ordinatione REX,
HILDEBRANDO non iam Apoſtolico,
ſed falſo Monacho.

HAnc talem pro confuſione tua ſalutationem promeruiſti, qui nullum in eccleſia ordinem prætermiſiſti, quem confuſionis non honoris, maledictionis non benedictionis, participem non feceris. Vt enim de multis pauca & egregia loquamur: rectores ſanctæ eccleſiæ, videlicet Archiepiſcopos, Epiſcopos vel Presbyteros non modo non tangere, ſicut Chriſtos Domini, non timuiſti, quin ſicut ſeruos, neſcientes quid faciat Dominus eorum, ſub pedibus tuis calcaſti: in quorum conculcatione tibi fauorem ab ore vulgi comparaſti, quos omnes nihil ſcire, te autem ſolum omnia noſſe iudicaſti: qua vtique ſcientia non ad ædificationem ſed ad deſtructionem vti ſtuduiſti: vt iure hoc beatum *Gregorium*, cuius nomen tibi vendicaſti, de te credamus prophetaſſe dicentem ſic: *Ex affluentia ſubiectorum plerunque animus prælati extollitur: exiſtimat ſe plus omnibus noſſe, cum ſe videt plus omnibus poſſe.* Et nos quidem hæc omnia ſuſtinuimus, dum Apoſtolicæ ſedis honorem conſeruare ſtuduimus. Sed tu humilitatem noſtram timori fore intellexiſti: ideoque in ipſam regiam poteſtatem, nobis a Deo conceſſam, exurgere non timuiſti, quam a nobis auferre auſus es minari: quaſi nos a te regnum accepèrimus: quaſi in tua & non Dei manu ſit regnum vel imperium, quia Dominus noſter Ieſus Chriſtus nos ad regnum, te autem non vocauit ad ſacerdotium. Tu enim his gradibus aſcendiſti: ſcilicet aſtutia & fraude, quodque monachica profeſſio abominatur, pecunia fauorem, fauore ferrum, ferro ſedem pacis adiſti, &

de ſede pacis pacem turbaſti, dum ſubditos in prælatos armaſti, dum Epiſcopos noſtros a Deo vocatos, tu non vocatus ſpernendos docuiſti: dum laicis miniſterium eorum ſuper ſacerdotes vſurpaſti, vt ipſi deponant vel condemnent, qui ipſos de manu Domini per impoſitionem manuum Epiſcoporum docendos acceperant. Me quoque, licet indignus inter Chriſtianos ſum ad regnum vocatus, te teſte, quem ſanctorum patrum traditio ſoli Deo iudicandum docuit, nec pro aliquo crimine, niſi a fide (quod abſit) exorbitauerim, deponendum aſſeruit: cum etiam Iulianum apoſtatam prudentia ſanctorum Epiſcoporum non ſibi, ſed ſoli Deo deponendum commiſerit. Ipſe vero quid verus Papa beatus *Petrus* clamat? *Deum timete, regem honorificate.* Tu, inquam, quia Deum non times, me conſtitutum eius inhonoras. Vnde beatus *Paulus*, vbi angelo de cælo alia ſi prædicauerit non pepercit, te quoque in terris alia docentem non excepit. Ait enim, *Si quid vel ego vel angelus e cælo præter id, quod euangelizauimus, vobis euangelizauerit, anathema ſit.* Tu igitur hoc anathemate, & omnium Epiſcoporum noſtrorum iudicio damnatus, deſcende, vendicatam tibi ſedem Apoſtolicam relinque, alius in ſolium beati *Petri* aſcendat, qui nulla violentia religionem palliet, ſed beati *Petri* ſanam doctrinam doceat. Ego *Henricus* Rex Dei gratia cum omnibus Epiſcopis noſtris tibi dicimus, deſcende, deſcende.

IV

Ad Paſchalem *Pontificem.*

HENRICVS IMPERAT. Romano Pontifici PASCHALI.

SI illa inter nos pax eſſet & concordia, quæ inter noſtros olim & tuos fuit anteceſſores, quæ inter nos etiam & *Nicolaum* & *Alexandrum*, viros catholicos & religioſos Romanos Pontifices, plena charitate & integra deuotione viguit, mandaremus tibi quicquid filius patri: ſed diſtulimus expectantes, & recognoſcere deſiderantes, ſi in beneplacito Dei ſit, nobis in charitate & amicabiliter poſſe conuenire, & eccleſiam ſuam noſtris temporibus, noſtro labore ipſo cooperante in ſtatum redire vnitatis priſtinæ. Hoc quanquam dudum, Deo teſte, deſiderauimus, tamen cognita nimia eorum auſteritate qui in Romana erant eccleſia, non vtile nobis viſum eſt, vel competens, eos de hac cauſa conuenire: quia magis videbantur nos proſequi odio & indignatione, quam zelo iuſtitiæ, vel etiam quam velle nos amplecti dulcedine charitatis ad profectum eccleſiæ. Effectus hoc probat: quia cum ipſi regnum hereditario iure nobis collatum tempore religioſorum virorum Romanorum Pontificum pacifice a nobis diu poſſeſſum contra nos commouere ſtuderent & armare, multa inde orta eſt ſtrages populorum, tam corporum quam etiam, quod magis dolendum eſt, animarum. Nunc quoque filius noſter, quem tam vehementer dileximus, vt vſque ad ſolium regni noſtri exaltaremus, eodem veneno infectus, conſilio quorundam perfidiſſimorum & periuratorum ſibi adhærentium, inſurgit in nos; poſtpoſitis omnibus ſacramentis, quibus ſe nobis obligauerat; poſthabita omni fide & iuſtitia, tantum vt eccleſiarum bona & regni libere valeant perdere, rapere, & inter ſe diuidere. Et cum multi nobis perſuadeant, abſque dilatione in eos vi & armis eſſe vlciſcendum, maluimus tamen adhuc differre, vt tam in Italico quam in Teutonico regno ſciatur manifeſte, quod nec noſtræ ſit voluntatis, nec culpæ, ſi tandem inuiti & coacti in eos inſurrexerimus, quæcunque mala vel infortunia vel populorum ſtrages inde euenerint. Præterea quia audiuimus, te hominem diſcretum, Deum timentem, charitati inſudantem, ſanguinem hominum non ſitire, rapinis & incendiis non gaudere, vnitatem eccleſiæ ſuper omnia diligere, conſilio & ſuggeſtione Principum noſtrorum mittimus tibi nuntium iſtum cum legatione noſtra. Per hanc quippe volumus cognoſcere, ſi eſt tibi voluntati, te nobis in charitate & amicabiliter, & nos vniri tibi, ſaluo nobis honore regni & imperii & totius noſtræ dignitatis, ſicut & auus & pater noſter aliique anteceſſores noſtri habuerunt, ſeruato etiam tibi a nobis honore Apoſtolicæ dignitatis, ſicut anteceſſores noſtri, tuis anteceſſoribus ſeruauerunt, & nos præfatis Pontificibus. Quod ſi placuerit

tibi,

tibi, paterne nobiſcum agere, & eam quam mundus dare non poteſt, pacem integre nobiſcum componere, mitte nobis familiarem nuntium tuum, cum priuatis literis tuis & ſecreta legatione, cum hoc nuntio noſtro, vt hoc modo indubitanter poſſimus cognoſcere omnem de hac re certitudinem voluntatis tuæ. Qua cognita, mittemus tibi de maioribus Principibus noſtris, quales & nos tibi mittere, & te deceat a nobis recipere, ad tantam rem componendam, per quos excluſa omni ambiguitate manifeſte poſſis cognoſcere, nos veraciter velle complere, quæ tibi mandamus ſecrete. Præterea quæ hîc inſcripta non ſunt, commiſimus huic fideliſſimo noſtro nuntio, quædam tibi dicenda, quibus tam veraciter quam ſcriptis credas.

V

Ad eundem.

CVm hactenus a te ea, quæ ſunt patris, expectarem, tibique in omnibus magna fidelium noſtrorum indignatione obedirem, recepi a te viciſſitudinem, qualem oportebat ab eo, qui vitæ regnique noſtri pernicioſiſſimus hoſtis eſſet. Nam cum primum omnem hereditariam dignitatem, quæ mihi ab illa ſede Apoſtolica debebatur, ſuperbo auſu rapuiſſes, longius inde progrediens, regnum Italiæ peſſimis artibus alienare tentaſti: neque hoc contentus; in reuerendiſſimos Epiſcopos, qui nobis velut dulciſſima membra vniti ſunt, manum mittere non timuiſti, eosque ſuperbiſſimis iniuriis acerbiſſimisque contumeliis contra diuina & humana iura, vt ipſi aiunt, exagitaſti: quæ omnia cum ego quadam patientia diſſimularem, tu hoc non patientiam ſed ignauiam exiſtimans, in ipſum caput inſurgere auſus es, mandans quæ noſti, ſcilicet, vt tuis verbis vtar, quod aut tu morereris, aut mihi animamque regnumque tolleres.

VI

Ad Regem Galliarum.

HENRICVS Rex REGI Celtarum.

PRinceps clariſſime, & omnium in quibus poſt Deum ſperamus fideliſſime: primum & præcipuum inter omnes vos excepi, cui conqueri & deplorare omnes calamitates meas & miſerias neceſſarium duxi, & etiam genibus veſtris aduolui, ſi licet ſalua maieſtate Imperii. Primum quidem eſt, quod non ſolum vobis, ſed totius Chriſtianæ profeſſionis hominibus grauiſſimum ac intolerabile arbitramur, quod de Apoſtolica ſede, vnde vſque ad memoriam noſtri temporis ſalutifer fructus conſolationis, dulcedinis & ſaluationis animarum oriebatur, modo perſecutionis, excommunicationis, & omne perditionis flagellum emittitur: nec ponunt vllum modum ſententiæ, tantum vt ſatisfiat voluntati indiſcretæ. Huius voluntatis ſuæ intemperantia adeo vſque nunc abuſi ſunt, vt nec Deum, nec quid aut quantum mali inde proueniat penſantes, per ſe & per ſuos omnibus modis in nos inuehantur, cum obedientiam & omnem ſubiectionem debitam ſæpe obtulerim Apoſtolicæ ſedi, ſi tamen honor debitus & reuerentia, ſicut anteceſſoribus meis, exhiberetur & mihi. Quid autem intendant, opportunius ſignificabo vobis, ſi quando optati colloquii copiam Deus dederit nobis. In hac igitur perſecutionis & odii ſui inflammatione, cum parum viderent ſe proficere, contra ipſum ius naturæ laborantes, quod ſine maximo cordis dolore, ſine multis lacrymis dicere non valeo, & quia dicitur, vehementer contremiſco, filium meum, Abſolon inquam dilectiſſimum, non ſolum contra me armauerunt, ſed etiam tanto furore animauerunt, vt inprimis contra fidem & ſacramentum, quod vt miles Domino iurauerat, regnum meum inuaderet, Epiſcopos & Abbates meos deponeret, inimicos & perſecutores meos ſuſtineret: ad vltimum, quod maxime vellem taceri, aut ſi taceri non poteſt, vellem non credi, omnem affectum naturæ abiiciens, in ſalutem & animam meam intenderet, nec quicquam penſi haberet, quomodo vi & fraude ad hanc periculi &

 ignomi-

ignominiæ ſuæ ſummam aſpiraret. In hac tanta mali ſui machinatione, cum eſſem in pace & in aliqua ſalutis meæ ſecuritate, in locum, qui *Confluentia* dicitur, in ipſis dominici aduentus ſanctiſſimis diebus ad colloquium euocauit me, quaſi de communi ſalute & honore filius tractaturus cum patre. Quem cum vidi, illico ex paterno affectu tactus, intrinſecus dolore cordis mei ad pedes ſuos procidi, admonens & obteſtans per fidem, per ſalutem animæ, ſi pro peccatis meis flagellandus eram a Deo, de me ipſe nullam conquireret maculam honori & nomini ſuo, quia culpæ patris vindicem filium eſſe nulla diuinæ legis conſtituit ſanctio. At ille tam pulchre, imo miſerrime inſtitutus ad malitiam, quaſi abominabile & execrabile ſcelus cœpit deteſtari. Et procidens ipſe ad pedes meos, de præteritis cœpit veniam deprecari: in reliquum vt miles Domino, vt patri filius, cum fide & veritate per omnia ſe mihi obauditurum promiſit cum lacrymis, ſi modo ſedi Apoſtolicæ vellem reconciliari. Quod cum promtiſſime annuiſſem, & deliberationi ſuæ & conſilio Principum hoc tantum mancipandum promiſiſſem, in præſenti natiuitate ſe producturum me Moguntiam, & ibi de honore & reconciliatione mea, quam fidelius poſſet acturum, & inde in pacem & ſecuritatem me reducendum, promiſit in ea veritate & fide, qua patrem a filio honorari, & filium a patre præcipit Deus diligi. Hac permiſſione, quæ & gentili obſeruanda eſt, ſecurus ibam, & filius meus aliquantulum me præceſſerat. Et ecce quidam fideles veriſſime me deceptum aſſirmabant, & proditum ſub falſa pacis & fidei ſponſione. Reuocatus autem filius meus, & iterum a me inſtantiſſime admonitus, ſub eiuſdem fidei & ſacramenti obteſtatione, animam ſuam pro anima mea fore promiſit ſecunda vice. Cum ergo ad locum, qui *Binga* vocatur, perueniſſem, iam exiſtente die Veneris ante Natiuitatem, numerus armatorum ſuorum iam ſatis augebatur, iam fraus ipſa de ſe deregebatur, & filius ad me, *Pater*, inquit, *nobis ſecedendum eſt in vicinum caſtellum: quia Moguntinus Epiſcopus in ſuam ciuitatem non admittet vos, quamdiu in banno eritis. Nec vos inpacatum & irreconciliatum audeo ingerere inimicis veſtris. Illic Natiuitatem cum honore & pace agatis, quoſcunque placuerit vobis, vobiſcum habeatis: ego interim quanto inſtantius, quanto fidelius potero, pro nobis vtriſque laborabo, quia cauſam veſtram meam exiſtimo eſſe.* At ego, *mi* inquam *filii, iudex & teſtis ſermonum & fidei ſit inter nos hodie Deus, quomodo te in virum & heredem meum produxerim, quantis tribulationibus meis honori tuo inſeruierim, quot & quantas inimicitias pro te habuerim & habeam, ſolus conſcius es.* Ille autem tertio ſub eiuſdem fidei & ſacramenti atteſtatione, ſi ingrueret occaſio periculi, caput ſuum pro meo capite fore mihi promiſit. Sic poſtquam clauſit me in eodem caſtello, quo omnia animo & corde fuerit locutus, manifeſte rei oſtendit euentus. Ex omnibus meis quartus ego ſum incluſus, nec quilibet alius admitti potuit: cuſtodes deputati, qui vitæ meæ erant atroces inimici. Benedictus per omnia Deus, exaltandi & humiliandi, quæ voluerit, Rex potentiſſimus. Cum ergo ipſo ſacratiſſimo die Natiuitatis ſuæ omnibus redemptis ſuis ille ſanctus ſanctorum puer fuiſſet natus, mihi ſoli filius ille non eſt datus. Nam vt taceam opprobria, iniurias, minas, gladios in ceruicem meam exertos, niſi omnia imperata facerem, præterea famem & ſitim, quam perferebam ab illis, quos iniuria erat videre & audire, vt etiam taceam, quod eſt grauius, me olim ſatis felicem fuiſſe: illud nunquam obliuiſcar, illud nunquam deſinam omnibus Chriſtianis conqueri, quod illis ſanctiſſimis diebus ſine omni Chriſtiana communione in carcere illo fui. In illis pœnitentiæ & tribulationis meæ diebus a filio meo miſſus venit ad me quidam Princeps *Wigbertus*; dicens, nullum vitæ meæ eſſe conſilium, niſi ſine vlla contradictione omnia regni inſignia redderem ex voluntate & imperio Principum. At ego; etſi omnis terra, quantum inhabitatur, mei regni terminus eſſet, nollem regno vitam commutare: quia vellem nollem ſic agendum, & ſicut definitum intelligebam, coronam, ſceptrum, crucem, lanceam, gladium miſi Moguntiam. Tunc communicato conſilio cum inimicis meis meus filius egrediens, relictis ibidem fidelibus & amicis meis, quaſi me eo adducturus, ſub multa frequentia armatorum

ſuorum

ſuorum me abductum ad villam, quæ dicitur *Engilzaim*, fecit me ad ſe adduci, vbi maximam inimicorum meorum multitudinem collectam inueni, nec ipſum filium ceteris mihi meliorem reperi: & quia firmius & ſtabilius videbatur eis eſſe, ſi propria manu cogerent me regnum & omnia regalia exfeſtucare, ſimili modo & ipſi omnes minabantur mihi, niſi omnia imperata facerem, nullum vitæ meæ conſilium fieri poſſe. Tunc ego inquam; *quia de ſola vita mea agitur, qua nihil pretioſius habeo, vt ſaltem viuens pœnitentiam exhibeam Deo, quicquid imperatis faciam.* Cumque inquirerem, ſi ſaltem ſic de vita mea certus eſſem, Apoſtolicæ ſedis legatus, qui ibidem aderat (non dico, qui omnia hæc audiuerat) reſpondit, me nullo modo eripi poſſe, niſi publice confiterer, me iniuſte *Hiltebrandum* perſecutum eſſe, *Wigbertum* ei iniuſte ſuppoſuiſſe, & iniuſtam perſecutionem in Apoſtolicam ſedem & omnem eccleſiam hactenus exercuiſſe. Tunc cum magna contritione animi proſtratus cœpi per Deum, per ipſam conſcientiam orare, vt locus & tempus mihi daretur, vbi in præſentia omnium Principum, cum innocens eſſem, vellem ex iudicio omnium me expurgare, & in quo culpabilem me recognoſcerent, ex conſilio omnium ſanioris ſententiæ pœnitentiam & ſatiſfactionem, quo ordine iuberent, quærere, & in principibus regni de fidelibus noſtris, quoſcunque obſides vellent, dare. At idem legatus locum & diem mihi abnegauit, dicens: aut ibi totum debere determinari, aut nulla ſpes mihi eſſet euadendi. In tanto tribulationis articulo, cum interrogatem, ſi confiterer omnia, quæ imperabantur, an confeſſio mea, vt iuſtum eſt, veniam & abſolutionem conſequeretur: ibi legatus dixit; non eſſe iuris ſui me abſoluere: Si vellem, inquit, abſolui, Romam irem ſatiſfacere Apoſtolicæ ſedi. Sic deſolatum & ſpoliatum (nam & caſtella & patrimonia, & quicquid in regno conquiſieram, eadem vi & arte ſua extorſerant a me) in eadem villa reliquerunt me. In qua cum aliquo tempore commoratus eſſem, & filius meus ex eodem fraudis ſuæ conſilio demandaſſet, vt ibidem eum expectarem, ſuperueniens quorundam fidelium meorum legatio præmonuit, vt ſiquidem ad monitum ibidem remanerem, fore aut in perpetuam raperer captiuitatem, aut in eodem decollarer. Quo nuntio ſatis tunc vitæ meæ diffiſus, illico aufugiens, fugiendo Coloniam veni, & ibi aliquot diebus commoratus, poſtea Leodium veni. In quibus locis fideles viros, & in fide regni conſtantes ſemper inueni. Horum ceterorumque regni fidelium conſilio vſus, vobis fiducialius & honeſtius habeo deplorare has omnes meas miſerias. Fiducialius quidem propter mutuum conſanguinitatis & antiquæ amicitiæ debitum: honeſtius autem, propter tanti regni nomen glorioſum. Vos igitur per fidem, per amicitiam rogo, in tantis tribulationibus meis ac iniuriis propinquo & amico conſulatis. Quæ fidei & amicitiæ vincula etſi inter nos non eſſent, veſtra tamen & omnium Regum terræ intereſſet, iniuriam & contemptum meum vindicare, & tam nefariæ proditionis & malitiæ exemplum de ſuperficie terræ extirpare.

VII

Ad Henricum V *filium.*

HENRICVS D. G. IMP. ROMANOR. AVGVST. HENRICO filio ſuo.

SI ea nos debita affectione tractaſſes, qua deberes, lubentiſſime tecum loqueremur, & paterna tibi mandaremus: verum quia longe alius quam paternæ affectionis & humanitatis circa nos animus tibi fuit, nequimus aliter tecum loqui, quam quod ipſa rei manifeſtiſſimæ veritas habet. Tu enim ipſe ſcis, ſicut ipſe publico experimento facti tibi conſcius es, qualiter data fide & ſecuritate perſonæ & honoris noſtri, omni affectione deuotionis promiſiſti, nos ducere Moguntiam coram Principibus, & inde nos ſecuriſſime reducere, quocunque vellemus. Hac fiducia cum tecum amanter & indubitanter aſcenderemus,

deremus, contra datam fidem apud Bingam nos cepiſti: vbi nec paternæ lacrymæ, nec patris mœror, nec triſtitia, qua ad pedes tuos aliorumque aduoluebamur, te commouit ad miſericordiam, quin nos caperes, & captum mortalibus inimicis illudendum & cuſtodiendum traderes, vbi multimodo genere contumeliæ & terroris afflicti, compulſi ſumus ferme venire vſque ad ipſum mortis articulum. Ante captiuitatem abſtuliſti nobis Epiſcopatus, & quicquid de honore regni potuiſti, & prædia noſtra, & ipſam familiam: in captiuitate vero quicquid reſiduum erat, vt lanceam & crucem & omnia regalia inſignia vi & timore mortis, vt ipſe bene ſcis, & omni ferme notum eſt Chriſtianitati, a nobis extorſiſti, relicta vix ipſa vita. Cum hoc tibi de nobis non ſufficeret, poſtea ſemper vbicunque fuimus, modis omnibus quibus potuiſti, nos perſequi non ceſſaſti, vt vel perderes, vel de regno expelleres. Verum nos ſatis mirari non poſſumus, qua ratione vel occaſione tam obſtinare facias, cum de Domino Papa & Romana eccleſia nulla tibi reſidua ſit occaſio. Nos enim nuntio Domini Papæ, & Romanæ eccleſiæ te præſente parati fuimus & ſumus obedire, & omnem debitam obedientiam & reuerentiam ei coram & ſemper exhibere, & conſilio Principum & ſpiritualis patris noſtri *Henrici*, Cluniacenſis Abbatis, aliorumque religioſorum virorum de ſtatu eccleſiæ & honore regni libentiſſime agere. Te ergo rogamus pro honore regni & tua & paterna deuotione, & per autoritatem Romani Pontificis & Romanæ eccleſiæ, vt de iniuria nobis illata, & de his, quæ nobis vi & iniuſte abſtuliſti, iuſtitiam facias. Rogamus etiam, vt cum nil rationis tibi ſit, quare nos proſequaris, nos & fideles noſtros ceſſes infeſtare, imo permittas nos pacifice & quiete viuere, vt integre & cum tranquillitate poſſimus omnia ſupra dicta agere. Recognoſce etiam, & tecum cogita, quia Deus iuſtus iudex eſt, cui commiſimus cauſam noſtram & vindictam: cuius etiam iudicia ſunt occulta, velut abyſſus multa. Quoniam quantumcunque ſuper afflictionem & infortunia glorieris, & ſuper humilitatem te extollas, forſitan de ſede ſancta ſua inter me & te gratuita miſericordia aliud iam definiuit, intercedente iuſtitia, quam tu ipſe cogites & diſponas. Quod ſi nulla alia vel reuerentia vel intereeſſio nobis valet, opto vt iuſtitiam conſequi poſſimus, vel vt tuæ perſecutionis impetus ceſſet. Ad hoc idem Romanum Pontificem, & ſanctam vniuerſalem Romanam eccleſiam appellamus.

VII

Ad Archiepiſcopos, Principes, populumque Saxoniæ.

HENRICVS DEI GRATIA IMPERATOR ROMANOR. AVG.

Archiepiſcopis, & ceteris Saxoniæ Principibus, ac etiam reliquo populo, *gratiam & dilectionem dignantibus eam recipere.*

CONquerimur Deo omnipotenti, & dominæ meæ ſanctæ Mariæ, & beato Petro, principi Apoſtolorum, patrono noſtro, & vobis Principibus omnibus, quia iniuſte & inhumane & crudeliter in illa conſiſi fide, qua dubitare non debuimus, tractati ſumus, & tam honore regni quam prædiis omnibus, quæ habebamus, contra diuinum & humanum ius, ad infamiam & vituperium regni, ita exſpoliati ſumus, vt nihil penitus præter vitam nobis relictum ſit. Vbi cum ferme omnes eſſetis, magna pars veſtrum viſa eſt dolore contriſtari: ſed proh dolor, nihil nobis contulit veſtra triſtitia, quin in nobis ſibi ſatiſfaceret voluntas inimicorum odioſa. Et quia conſilio & rogatu filii noſtri, fide & ſecuritate vitæ & honoris primum ab eo accepta, fiducialiter & deſideranter Moguntiam in præſentiam legati Romani & Principum renderamus, vt eorum diſpoſitione ageremus tam de ſtatu eccleſiæ & honore regni, quam de ſalute animæ noſtræ, ipſe non eſt veritus in hac voluntate & obedientia nos

tia nos contra datam fidem capere, & vſque ad articulum mortis ferme ducere: non auſi ſumus ita nos illi credere, vt iniuria & contumeliis nos pro voluntate ſua, ſicut prius, valeat tractare. Quapropter multum vos rogamus, & obnixe precamur, vt pro timore Dei & honore regni, & honeſtate veſtra, dignemini ſtudere, quomodo de iniuria in manibus veſtris nobis illata, per vos poſſimus recuperare iuſtitiam. Nos autem pro conſilio veſtro, & aliorum, qui nos odio non habent, religioſorum virorum parati ſumus, tam filio noſtro, ſi in aliquo eum offendimus, quam alicui in regno libenter rationem dare. Præterea ſicut Domino Papæ in præſentia legati ſui & veſtra obedire parati fuimus, ita nunc parati ſumus, ei omnem debitam reuerentiam & obedientiam ſincero corde & deuotione præſentialiter exhibere, & tam conſilio veſtro, quam ſpiritualis patris noſtri, *Henrici* Cluniacenſis Abbatis, aliorumque religioſorum de ſtatu eccleſiæ & honore regni quantum in nobis eſt diſponere. Cum ergo ad hæc omnia parati ſimus, rogamus vos & obnixe precamur, quatenus pro Deo & honore regni & veſtro inſtanter moneatis filium noſtrum, cum nulla ei ſecundum præfatam ſententiam aduerſum nos reſidua ſit occaſio, a modo deſiſtat nos & fideles noſtros perſequi, & pacifice & quiete viuere permittat, vt ſupra dicta integre & cum tranquillitate perficiantur. Quod ſi noluerit, rogamus vos per autoritatem Romanæ eccleſiæ, cui nos committimus, & honorem regni, ne ſuper nos & fideles noſtros veniatis, quia manifeſtum eſt, non eum diuinæ legis zelo, vel Romanæ eccleſiæ dilectione, ſed concupiſcentia regni, patre iniuſte eo priuato, hoc incepiſſe. Apud quem ſi interpellatio veſtra, nullaque alia interuentio ad præſens prodeſſe poterit, appellamus Romanum Pontificem, & ſanctam vniuerſalem Romanam ſedem & eccleſiam.

IX

Ad S. R. I. Archiepiſcopos, Epiſcopos, Duces, Principes, Comites.

HENRICVS DEI GRATIA IMPERATOR ROM. AVG. Archiepiſcopis, Epiſcopis, Ducibus, Comitibus, ceteriſque regni Principibus

gratiam & dilectionem dignantibus eam recipere.

ROgamus filium noſtrum, & vos multum precati ſumus, vt dimiſſo exercitu ordinaretur, quomodo poſſemus conuenire, vt de iniuria noſtra & pace componenda ad honorem regni poſſit digne & decenter definiri. Placuit vobis remandare, vnde nobis longe grauior priori oritur querimonia, quod dimiſſa obſidione Coloniæ vultis ſuper nos & fideles noſtros ſub ſpecie colloquii cum exercitu venire, datis induciis octo dierum, quæ nunquam datæ ſunt homini alicuius conditionis, vt bene ſcitis, vſque ad hanc diem pro legitima definitione alicuius minoris negotii, nedum pro tanta re, ſecundum legem diuinam vel humanam, vel etiam ſecundum vſum hominum. Oportet enim nos habere, ſi vobis placeret, ſaltem tales inducias, intra quas poſſimus conuocare, & precibus inuitare, ad hanc eandem cauſam, Moguntinum, Treuirenſem, & Bremenſem, Archiepiſcopos; Friſingenſem, Auguſtenſem, Curienſem, Baſilienſem, Epiſcopos; Ducem Magnum cum Duce Theodorico, & Ducem Bohemicum & Comitem Flandrenſem cum Comite Burgundiæ, & aliis qui ad præfatum negotium, vt bene ſcitis, ſunt valde neceſſarii. Quapropter (ſicut prius) rogamus & obnixe precamur, quatenus pro Deo & anima veſtra & pro appellatione Domini Romani Pontificis *Paſchalis* & Romanæ eccleſiæ, & pro honore regni, dignemini apud filium noſtrum efficere, vt dimiſſo exercitu ceſſet nos perſequi, & ordinetur, quo-

modo ſecure & abſque ambiguitate poſſimus nos cum ceteris ſupra dictis ad agendum de noſtra iniuria & pace in regno componenda, quiete & pacifice conuenire. Quod ſi nullatenus ceſſare voluerit, proclamationem inde fecimus, & ſemper facimus Deo & ſanctæ Mariæ, & beato Petro, patrono noſtro, & omnibus Sanctis, & omnibus Chriſtianis, & vobis maxime, omni deuotione precantes, vt dignemini ceſſare eum perſequi ad perſecutionem tantæ iniuriæ, & vos eum imitari. Appellauimus, & tertio appellamus Dominum Romanum Pontificem ***Paſchalem***, & ſanctam vniuerſalem ſedem & Romanam eccleſiam. Quod ſi hoc tantum nobis, & ad hoc, vt ipſe ceſſet nos perſequi, prodeſſe non poterit, committemus nos omnipotenti Patri & Filio, ſanctoque Spiritui paracleto, & beatæ Mariæ perpetuæ virgini, & beato Petro & Paulo & ſancto Lamberto omnibuſque Sanctis, vt diuina miſeratio, omniumque Sanctorum interceſſio humilitatem noſtram reſpicere, noſque contra tantum tamque iniurioſum imperium defendere dignetur, Amen.

EPISTOLARVM
HENRICI IV IMPERATORIS
FINIS.

ANO-

ANONYMI
DE
HENRICI IV
IMPERATORIS
BELLO CONTRA SAXONES
HISTORIA,
CARMINE HEROICO SCRIPTA
ET LIBRIS III COMPREHENSA.

Google

AVctorem hunc, qui *de bello* HENRICI IV *contra Saxones* geſto ſermone numeris vincto egit, *Melchior Goldaſtus* in Apologeticis pro *Henrico IV* ſcriptis hoc recudi fecit titulo: *Anonymi Epiſcopi ſiue Abbatis, qui rebus geſtis interfuit, & nos* RVPERTVM, *Goſlarienſem Praepoſitum & poſtea Babenbergenſem Epiſcopum hoc eodem anno* factum fuiſſe opinamur, de* HENRICI IV *Romanorum Imperatoris bello contra Saxones libri III.*

* *An. MLXXV, quo haec hiſtoria ſcripta eſt in ipſo regio comitatu.* G.

Quae coniectura ita deinde aliis placuit, vt *Struuius* Bibliothecae hiſtoricae ſelectae cap. VII § XVIII p. 154, Syntagmatis item Hiſtoriae Germanicae diſſertatione XIV § XV not. ** p. 432 auctorem *Rupertum Goſlarienſem* vocet: *Heineccius* vero Antiquitatum Goſlarienſium lib. I p. 90 ſcribat, nihil in toto opuſculo occurrere, quod non optime ad *Rupertum* referri poſſit: quippe qui & litterarum tum claruerit fama, & *Henrico* maxime fuerit familiaris, vt non adeo videatur incredibile, eum ad enarranda, vindicandaque *Henrici* geſta animum calamumque applicuiſſe. Accedere dein, quod tempus ſcriptionis egregie cum *Ruperti* hiſtoria conueniat; eodem enim anno opus abſoluiſſe, quo ad ſacerdotium Bambergenſe tranſierit: Epiſcopum vero factum vlterius haud progreſſum eſſe, ſed Pontificis metu ab hoc ſcribendi genere abſtinuiſſe. Nec multum obſtare nominum formam, veluti cum Goſlariam *Goſſariam*, Hartzburgum *Arcipolin*, Heimburgum *Hennenberg*, Vnſtrutam *Vnſtardi* vocet: concedendum enim id videri poetis, vt in nominibus propriis ad metrum ac euphoniam flectendis ludant.

Sed vt minus nobis in hac *Goldaſti* ſententia praeſidii ſit, ipſe *Goldaſtus* facit, qui ſententiam hanc ſuam poſtea abiecit. In diſſertatione enim *Apologiae* ſuae praemiſſa de poematis huius auctore p. 14 & 15 ita commentatur: *Ita eſt; vere Anonymus iſte auctor, quicunque tandem ille fuit. Nam quod de* Ruperto *Praepoſito Goſlarienſi adſcriptum eſt, nunc muto, & factum nolim. Quippe memoriam meam decepit nominum* Ruperti *&* Rulandi *initialis affinitas.* Rulandum *autem quendam pro* Henrico IV *Imperatore ſcripſiſſe, in rerum geſtarum monumentis legeram. Inde ad* Ruperti *coniecturam perueni, quod ſcirem, in more hoc inſtitutoque Imperatoris huius poſitum fuiſſe,*

vt

vt monachos clericosue, bene de ſe dictis ac ſcriptis meritos, Epiſcopatibus & Abbatiis remuneraretur. Ex hac nota ſane Rupertus *ille fuit, de quo* Lambertus *Hersfeldenſis monachus, praeter ſententiam collegii ſui ſchiſmaticus & Hildebrandinus, in chronico ſcribit ſub anno MLXXV:* " Igitur profectus Babenberg (*Henricus* Imperator) *Rupertum* Goſlarienſem Praepoſitum in natali "*S. Andreae* Apoſtoli pro eo (*Hermanno* ſcilicet) ordinari fecit Epiſcopum, virum peſſimae exiſtimationis in " populo, eo quod Regi familiariſſimus, & omnibus eius " ſecretis ſemper intimus fuiſſet, & omnium, quae Rex " perperam & praeter regiam magnificentiam in republica geſſiſſet, potiſſimus incentor extitiſſe putaretur.

Nolim igitur, vt *Heineccium* praeeuntem ſequar, pro certo haberi, *Rupertum* hunc Goſlarienſem librorum horum auctorem eſſe; quamuis coniecturam, qua *Goldaſtus* primum ductus, eundem illorum ſcriptorem opinatus eſt, donec melior aliqua, codicis cuiusdam vetuſti, probaeque fidei prodierit, non plane putem reiiciendam.

Apparet autem, auctorem, quisquis fuit, rebus geſtis interfuiſſe, & in comitatu Imperatoris vixiſſe cum exiſtimatione aliqua & auctoritate, vt bene *Goldaſtus* l. d. cenſet, quem *Neu* ſectione IX Mantiſſae ad *Degorei Whears* Relectiones hiemales p. 112 repetitis illius verbis ſequitur.

Incipit ab anno MLXXIII*, & peruenit usque ad finem anni MLXXV, quo Principes Saxoniae proelio nouo, eoque admodum cruento infracti, *Henrici* Imperatoris poteſtati ſe permiſerunt.

*Vid. lib. I v. 30 & ſeqq.

Quo ſtilo ſcripſerit ac affectu, malim dicant alii. Sic autem

Ioannes Cuſpinianus
in *Henrico IV* p. 283

Scripſit quidam carmine heroico bella, quae in Saxonia Henricus *geſſit, verſu quidem triuiali (vt tempora erant) quibus quisque maluit ſcribenda facere, quam facienda aut facta ſcribere. Si quis & hunc incertum voluerit legere ſcriptorem, operis, quod tres continet libellos, initium hoc eſt:*

HENRICI Regis volo dicere proelia quarti *cet.*

 Melchior

Melchior Goldaſtus

l. d. p. 20

Hunc auctorem opponimus Brunonis *Magdeburgenſis libro de bello Saxonico*, & Bertholdi Conſtantienſis *chronico de eodem.*

Ioan. Michael Heineccius

l. d. ad an. MLXVI p. 77

Autor belli Saxonici, Goldaſto *aliquando* Rupertus Goſlarienſis *vocatus*, *qui hiſtoriam huius belli ciuilis in media barbarie non ineleganter compoſuit.*

Editionum, quibus in publico apparuit, duae mihi notae ſunt. Prior eſt, quam *Reuberus* his in ſcriptoribus dedit. Poſterior, quam *Goldaſtus*, vti iam dictum, in *Apologias* pro *Henrico* ſcriptas relatam anno MDCXI relatam emiſit Hanouiae.

Quod tandem libris praefixerim ſummaria, verſibus vero numeros: locis item quibusdam breues appoſuerim notulas, cum leue ſit, quamuis haud prorſus, vt arbitror, inutile, praetereo.

HISTO-

HISTORIAE
DE BELLO HENRICI IV *IMP. CONTRA SAXONES*
LIBER I.

Saxonibus teneriore Henrici *Regis ætate immoderatius abuſis, ipſe prodeuntibus annis arctioribus eoſdem legibus obſtringit, quod illi ægre ferentes, legatos ad eum mittunt, de iniuriis acceptis conqueſturos, quos* Henricus *ſine cauſſa queri reſpondet. Vnde Saxones bellum animo agitant, quo percepto Rex diem iis dicit, quem cum non obirent, caſtellis eos frenat. Hinc illi prædationibus omnia miſcent, caſtrum* Heimenburg *obſident ac oppugnant; ſed a præſidiariis repulſi, id eminus claudunt, ac eiſdem ære corruptis deditione tandem capiunt. Inde* Hartesburgum *premunt obſidione, ſed fortiter propulſantur, multis ſuorum amiſsis. Ergo pacem petunt, & certa ſub conditione obtinent, quæ tamen non fuit diuturna. Cum enim Goſlarienſes duos ex Hartenburgenſibus in vrbe indigne ſuſtuliſſent, præſidiarii pecus illis omne abigunt; ciues id armis recuperare conantes magna afficiunt ſtrage, & pace ſic rupta tum ipſi, tum regiarum partium alii terrore populationum & incendiis omnia complent.*

R*Egis* Heinrici *volo dicere prælia quarti*
Contra Saxonum gentem, ſua iura negantem,
Quæ dum fallentes ſociaret viribus arces,
Plurima bella dolis fidens commiſit & armis.
Alme Deus ſuccurre mihi proferre latentes
Vſque modo cauſas: ea gens quo læſa dolore
Quidue timens, tantos belli commouerit æſtus
Aduerſus Regem, nulli pietate ſecundum:
Cuius & externi gaudent iuga ferre Tyranni,
Et cui ſe nunquam tulit impune obuius hoſtis.
Domni Regis, adhuc pueri gens effera laxis
Dum fluit imperiis, nec habebat iura timoris,
Non falſum vero, nec iniquum ſegregat æquo,
Quod fuerat libitum ſibi, quiſque ſecutus eorum
Eccleſias ſpoliant, viduis ſua diripiebant:
Pupillos, miſeroſque premunt, vi cuncta geruntur:
Pauperis heredem ſtatuit fortuna potentem:
Plus nocuit, qui plus potuit, lex nulla coercet,
Faſque nefaſque, ſibi fuerat cuiusque voluntas.
Sed Rex, vt teneros ſuperat virtutibus annos,
Ante nimis laxas huic genti ſtrinxit habenas,
Iura dedit, leges ſtatuit, cohibenda coercet,
Eccleſiis, viduis, miſeris, vi rapta requirit:
Nec fecit quiſquam poſthæc impune rapinam.
Talia quod populus tolerabat frena ſuperbus,
Perdoluit, multumque timens, ne pœna ſequatur
Tot malefacta ſui, ſtuduit contraria Regi
Viribus atque dolis, furor hinc euenerat omnis.
Hinc belli cauſæ veniunt, ſub imagine recti.

Coniu-

Google

Coniurata dolo gens vt conuenit in vnum,
Conſiliis inſtructa ſuas fallentibus artes:
Anno cIↃLXXIII
Tres oratores legatos eligit omni
Ex numero, ſua qui deferrent nuntia Regi:
Qui miſſi, curſum tendunt ad regia tecta:
Vt ſunt ingreſſi, fuit & locus aptus agendi,
Inter eos animis qui maximus extat, & armis
Verbis Saxonum ſic Meginfridus *agebat*
Rex, tam virtutum, quam regni nobilis heres
Patris auique tui, meritis contraria noſtris
Plurima pertulimus, tibi nunc ſemperque fideles.
Vim qui ferre ſolent aliis in partibus orbis,
Hanc nobis faciunt: pupillus & aduena quiuis
Indigenas prohibent ſiluis communibus vti,
Paſcua præripiunt, abigunt armenta gregeſque,
Heredes circumueniunt, vi prædia tollunt,
Omnibus atque modis fit ab his iniuria nobis,
Quam, pie Rex, cohibe poſthac, & corrige facta,
Leges redde tuis, ablataque patria iura:
Quod tibi debemus, ſi nunc optata feremus,
Quo nos cunque vocant, ſequimur tua iuſſa volentes.
Sic fatus, Regis reſponſum tale recepit.
Corrigo, ſi qua piis meritis aduerſa tuliſtis,
Nec quiſquam fruſtra queritur mihi vindice digna.
Quam vos arguitis, non eſt iniuria nec vis:
Non veſtras leges, non ius diſcindere quærens,
Paſſis vſque modo miſeris vim, rapta repoſco,
Reddo, nec abſiſtam, donante Deo mihi vitam.
Si qua tamen veſtræ ſupereſt querimonia genti,
Regni primates mihi conueniantque fideles,
Horum conſilio ſuper hac re ſubpeditabo.
Miſſi dicta ſuis referunt dum regia caſtris,
Infelix populus ruit ad bellum ſtudioſus:
Aeque maiores, æque furuere minores;
Illi ne perdant, quæ plurima rapta tenebant;
Hi quia pauperiem ſperabant vincere prædis.
Quiſque manu patrium ſibi vis ait experiundum.
Talibus auditis conſtanti pectore fortis
Rex iubet ad ſeſe Saxonum quemque vocare
Conditione ſub hac, ſi ſe velit & ſua ſalua.
Neſcia mens hominum ſpectans inſtantia tantum,
Quot mala vitares, ſi prouida viuere ſcires?
Hi modo gauderent, ſi regia iuſſa fuiſſent
Sectati, ſoluiſſe dolent, ſemperque dolebunt.
Vt perſpexit eos Rex nolle venire vocatos:
Sex ibi caſtellis multo munimine firmis
Præſidia impoſuit, victum quoque largiter addit:
Ipſe rebellantes aciem ducturus in hoſtes
Ibat, vti propere conduceret arma viroſque.
Saxonum populus digreſſo Rege ſuperbus
Leges, iura magiſtratus, fas excidit omne:
Ante ſibi vetitas gaudet cumulare rapinas
Eccleſiæ, viduæ, pupillus & aduena quiſque
Nuper deſueti, vim ſunt iam denuo paſſi.
Sic indiſcrete praui rapiuntque ruuntque
Nec minus interea circundant milite caſtra
Regia, præſidiis quæ ſunt commiſſa relictis:
Hennenberg* *primum, quod erat ſuperabile viſum,*

* Heimenburg

Aggreſſi,

Aggreſſi, bello decertauere cruento,
Nam caſtellani fortes ad bellaque docti
Inuictique forent, ſi ſolum continuiſſent
Crimen auaritiæ, quod peruertit bona quæque.
Hoc igitur poſitum montano vertice caſtrum
Circundant vulgi tria millia nocte ſilenti.
Vix expectabant lucem, ſummiſque ruentes
Viribus ad montem, certatim ſcandere temptant
Hoſtica quo vitent acta teſtudine tela.
Vndique conferti properant ſuper ardua niti
Greſſum dextra iuuat, manus arma ſiniſtra gerebat.
Sic aſcendentes, & iam vallo propiantes
Ecce vident fortes occurrere deſuper hoſtes,
Indutos omnes inſignia bellica quæque.
Exoritur propere non paruus clamor vtrimque:
Eminus emiſſis crebreſcunt vulnera telis.
Poſthæc res agitur gladiis (miſerabile viſu)
Nec mora nec requies, Caſtellani meliores
Bello magnifice vulgus funduntque fugantque:
Vulnera multiplicant, iræque ſatis faciebant:
Præterea ſtantes ad propugnacula caſtri,
Ne ſine ſe vincant ſocii, certamina temptant,
Ferratos fuſtes alii mittunt ſuper hoſtes,
Tormentis alii lapides, quidam baleari
Arcu dimiſſis hoſtes ſtrauere ſagittis.
Plebs deuicta fugam facit hoſtibus & miſerandam.
Namque cadunt plures, dum deſcendunt fugientes,
Intereuntque ſuis infixi corpora telis.
Gens fera Saxonum cur non capis hinc documentum?
Ecce patent plane cladis documenta futuræ.
Nam vincunt primo pauci tua millia bello.
Sed cum ſeruari non poſſint perniciei
Debita; tu ſurgis rurſum, nec victa quieſcis.
Ergo Palatinus Comes e Saxonibus vnus
Sex armatorum collectis millibus ipſum
Caſtrum circundat, bellique moras redimebat,
Sperans expugnare fame, quos enſe nequibat.
Sed quæ diſpoſuit, cum non procedere ſenſit,
Caſtellanorum primos per munera temptat,
Quæ conſtant morum peruerſio magna bonorum.
His dum multa dedit furtim, ſed plura ſpopondit,
Si tradant caſtrum, mentes peruertit eorum,
Vt facerent turpem pro munere deditionem.
Cur tibi tanta fames auri fuit, impie miles?
Auro vende fidem, forſan lucrabere mercem:
Quod pretium dederis tu, quodque receperis vna,
Si penſare velis, tibimet furuiſſe videris.
Non lapides caſtri tantum, non ligna dediſti,
Vile capis pretium dans carius omnibus vnum,
Quo ſine ſemper eges, quod habens, ditiſſimus eſſes.
Perfide ſic certas miles, ſic credita ſeruas.
At tibi diſſimiles referent per tempora laudes,
Hæc quibus arcipolis fuerat commiſſa, trecentos
Quos merito longum virtus & fama per æuum
Inſignes faciunt, ſi quicquam carmina poſſunt.
Millia Saxones ex ſe bis dena legentes
Arcipolim circumueniunt, ſua caſtraque ponunt,* * Hartesburgum

Arcem quo capiant, armiſue doliſue retractant.
Nunc caſtellanis fontes & pabula temptant
Claudere, nunc dictis illos mulcere doloſis,
Hic quoque confiſi deuincere viribus auri.
Verum nunc talis labor eſt abſumptus inanis.
Nam via nulla dolis, nec proſperitas patet armis.
Regius iſte fidem miles non comparat auro.
Quam ſit in arma potens, iam gens Saxonica ſenſit.
Nunc licet hoſtiles circundederint legiones,
Non petitur, ſed ſponte petit tot millia fortis:
Hinc equites lecti deſcendunt arce ducenti,
Inſignes animis, nitidi fulgentibus armis,
In caſtris reſides, & nil hoſtile timentes
Hoſtes inuadunt, & bellica ſigna canebant.
Saxones ſubito ſtupefacti corda periclo
Diſcurrunt, trepidant, conſulto nil agitabant,
Pars cecidit, pars arma capit, pars maxima fugit.
Inſtant victores: oritur miſerrima cædes:
Caſtra cruore madent, Mars ſæuit vbique cruentus.
Sic deuaſtatis caſtrorum partibus illis,
Victores captas abigunt ad mœnia prædas.
Sed victi luctum variantes clade ſuorum,
Pars interfectos ſepelit: pars membra leuauit
Saucia, viuorum curas habitura ſuorum.
Corpora vix placidæ componunt feſſa quieti,
Cum deſcendentes e mœnibus arcipolenſes
Irrumpunt iterum caſtris, ſomnoque iacentes
Cædunt atque fugant, armis & equis ſpoliabant,
Circum caſtra ſitas incendunt vndique villas.
Sic decertabant, ſic hoſtibus vſque nocebant;
Obſeſſiſque ſuos obſeſſores numeroſos
Tandem cogebant, quod pacem ſponte petebant.
Pax ſed vtrimque fide datur hac ſub conditione,
Si pactum abſentis firmaret gratia Regis.
Abſcedunt aliis quoque caſtris obſidiones,
Otia recluſis agitantur, & vndique portis
Ibant pacifice quocunque placebat vtriſque.
Sed breuibus ſpatiis durant hæc commoda pacis,
Nec potuit veterem gens impia ponere fraudem.
Nam duo cum iuuenes deſcendunt arcipolenſes
*Goslariæ *Et noua Goſſariæ* voluerunt arma parare:*
Capti, nudati ſunt, in cruce ſuntque leuati.
Gens fera ſic ſeruas pacem, quam tute petebas?
At quod ſperaſti, nec & hæc impune tuliſti,
Nam tua pro geminis fleuiſti funera centum.
Velox fama volat referens de pace ſoluta
Ad caſtellanos, & turpi morte ſuorum:
Qui ſperaſſe fidem Saxonum ſero dolentes,
Conſiliis agitant, mala qua mercede rependant,
Denos ergo viros mittebant, qui pecus omne
*Goslariæ *Goſſariæ* campis abigant, prædam ſimulantes.*
Quo facto: prædam properanter ad eripiendam
*Goslaria *Goſſaria* currunt pariter iuueneſque ſeneſque*
Sutores, fabri, piſtores, carnificeſque,
Militibus comites ibant in bella ruentes.
Vix extra villam pars agminis vltima venit,
Cunctaque per latos procedunt millia campos:

In

In caſtellani centum de valle latenti
Procurrunt equites, medioſque feruntur in hoſtes:
Vt ſegetes grando maturas proterit olim,
Diſpergunt, cædunt, aduerſos confodiuntque,
Colla metunt gladiis, madet vndique terra cruore,
Strataque tam latos texere cadauera campos.
Saxonum reliqui tam multa ſtrage ſuorum
Viſa, ſcuta retro iacientes terga dedere,
Atque caballorum fodiunt calcaribus armos.
Pars ad vicinam tendebat currere ſiluam,
Pars fugit ad villam, memor vxoriſque domuſque:
Victores inſtant, fugientes atque trucidant.
Præmia nunc ſceleris gens impia ferre videris,
Quæ pro funeribus tibi ſunt illata duobus.
Quid modo? num pacem malles ſeruaſſe priorem?
Et tibi dulce domum deferre cadauera centum?
Certe maioris ſunt hæc tibi ſigna doloris,
Quæ poſſes plane, ſi ſis bene ſana, notare.
Nam cum nec paucis numeroſa reſiſtere poſſis,
Inuictum contra Regem potes arma leuare;
Cuius mira pari virtus caret atque carebit.
Cuius militiæ vix vltima ſigna tuliſti,
Sed ſcio, diſſimilem ſperans ſuccedere finem
Principiis, audes animo præſtare ſuperbo.
Perge tibi pœnas mentis cumulare futuras,
Nondum vincla pati & clauſtra ſatis meruiſti.
Dum ſic diſſoluunt condictum fœdus vtrique,
Caſtellanorum virtus experta laborum
Fortis in arma furit, per tempora nulla quieuit
Hoſtibus vſque nocens, ſibi laudis nomen adaugens.
Nunc terram vaſtant præda, nunc torre, & enſe,
Sic caſtellorum quoque cuſtodes aliorum
Fines Saxonum deuaſtauere propinquos,
Quoſque ſuis caſtris, ſimul igni, cæde, rapinis
Multi modis omnes: ſed primitus arcipolenſes
Certant magnifice Domini pro Regis honore.

HISTORIAE
DE BELLO HENRICI IV. *IMP.* *CONTRA SAXONES*

LIBER II.

Henrico *bellum inſtruente, Saxones miſſis in caſtra illius nuntiis de pace agunt. Quibus auditis, nonnulli ſermonibus illorum inducti, auerſos a Rege animos gerere incipiunt; contra Francorum, Sueuorumque non plane nulli, Boiorum vero plures in fide Regi data perſiſtunt. Quo rerum ſtatu præſidiarii Hartenburgenſes ab* Henrico *commoniti, hoſtibus prædas agendo, cremandoque plurimum nocent. Saxones vero* Hartenburgo *caſtellum quoddam opponunt,* *illos-*

illoſque commeatu priuare laborant; quibus tamen regii plus damni infligunt, quam accipiunt. Henrico dein caſtra mouente, Saxones quidem vndique concurrunt; ſed quum ex frigore graui, calique intempeſtate haud parum incommodi accepiſſent; tum vero conſpecto Regis exercitu ei ſe impares eſſe cernerent, pacem ſupplices petunt, quam illis Henricus concedit, ac Hartenburgenſibus, quod ſtrenue ſe geſſiſſent, præmia dat, ductoribus honores addit.

INterea Regis Germania læta iubentis
Imperiis acies ad prœlia miſit alacres,
Agmina Vangionum, cum robore Boiariorum,
Sueuos, Lotharios, equites ad bella valentes.
His comitatus, iter Rex protendebat ad hoſtes.
Eius vt aduentum gens audiit illa propinquum,
Diffidens armis ſpem quærit in arce ſalutis:
Mittit legatos ad regia caſtra decenos,
Vt cunctis regni primis ſua nuntia ferrent.
Qui proficiſcentes ad caſtraque peruenientes,
Primos militiæ Regis, Comiteſque Duceſque
Pontificeſque pios, compellant vocibus iſtis:
O prouiſores regni, Regiſque fideles,
Auxiliis veſtris vſi per proſpera pacis,
Hæc & conſilio vitare pericula veſtro
Sperant noſtrates, cui parent vſque volentes:
Aduerſus Regem ſe deliquiſſe fatentur.
Sed quocunque modo vos vultis ſiue iubetis:
Vtque placet Regi, ſunt hæc purgare parati.
Hanc igitur veniam præſtate petentibus vnam,
Vt vos conueniant, rem vobis ordine pandant,
Et decernatis, quid vos ſibi præcipiatis.
Maiores noſtrum paucis tantum comitati
Huc prope caſtra fide veſtra venere, manentes
Veſtrum conſilium, veſtrum ſuper omnia iuſſum.
Ad quæ primates reſpondent, cuncta placere
Hæc mandata ſibi, de colloquio ſimul illis
Eſſe locum dandum, ſi Rex permittere vellet.
Et mox uarrantes Regi mandata, rogabant,
Vt legatorum liceat ſibi verba probare.
Ipſe doli nihil eſſe ratus permiſerat illis.
Pontifices igitur primique Duces, Comiteſque
Conueniunt iuncti Saxonibus æquore campi.
Plurima Saxones de Domno Rege querentes,
Nunc ſupra dictas etiam meminere querelas,
Qualiter impulſi cœpiſſent talia niti,
Compoſitiſqae dolis, ſic peruertere potentes
Ex æquo, cœptum quo quiſque probaret eorum,
Aſtringuntque fidem, ſe Regem commonituros,
His vt ius patrium reddat, commiſſa remittat:
Si nollet, ſe iuſta petentibus haud nocituros.
Sed qnibus inducti primates artibus, illi
Genti conſenſum tunc præbuerint ſceleroſum,
Hoc alias pateſit, mihi vita ſaluſque ſuperſit.
Nunc iuuat ire viam directo tramite cœptam.

Princi-

Principibus cunctis ſic in contraria verſis,
Fortis Rex patria virtute nitens & auita,
Non ſua fortunæ ſubiecit colla ſuperbæ,
Maluit in paucis multorum victor haberi,
Quam cedens multis tanto caruiſſe triumpho.
Quid tibi nunc veteris prodeſt ſolertia fraudis
Effera Saxonum gens? quæ tibi commoda rerum
Confert? num ſcelerum pœnas vitaſſe putabas?
Rapta tene, ſecura ſede, rape plura, licebit:
Forſan deciſis Rex inclitus hæſitat alis,
Cum paucisque tuas formidat adire phalanges.
Accipe, quas illi laudes hac fraude paraſti,
Per quam multorum pauci ſumpſere triumphum,
Qua ſine paucorum ceſſiſſet gloria multis.
An præſtat multis multos, an vincere paucis?
Paucos maiori leuat hæc victoria laude.
Nam ſi ſint plures, daret his diuiſa minorem,
Tale & omne bonum minus eſt in plura direptum.
Collige, iam quid te contra reputando ſequatur.
Nam ſi victores extollit gloria paucos,
Nonne ferent ignominiam victi numeroſi?
Hoc ratio probat, aduerſis aduerſa cohærent.
Qui fuerant illi tunc regia caſtra ſecuti,
Non de Principibus, quos legit regia virtus,
Primatum parit his virtus & nobilitatem.
Pauci Francorum, pars plurima Boiariorum,
E Sueuis aliqui numero non robore pauci,
Hi veteris fidei ſeruabant pignora ſoli.
Protinus in patriam Saxonum nuntia mittens
Rex ſuper arcipolim, caſtellaque cetera, mandat* * Hartesburgum
Militibus fidis, ne propter deficientes
Ab ſe primates regni cunctentur in arma,
Hoſtibus vt nunquam cedant, bene credita ſeruent,
Se cito venturum, ferro ſua caſtra ſolutum.
Continuo Regis caſtrenſes iuſſa faceſſunt,
Hoſtibus obſiſtunt, caſtellis quæque propinqua
Vaſtantes igni, prædaque & cæde cruenta.
Poſtquam Saxones ex Principibus redeuntes
Excuſſiſſe ſibi ſperabant regia frena:
Caſtellis aliquam tractant obtendere technam.
Reſque monebat eos, clades non parua ſuorum,
Cetera maiori circundant obſidione.
Arcipolin autem temptare per obſidionem* * Hartesburgum
Nullus præſumpſit, caſus memorando priores.
Ergo dolos arteſque nouas expromere quærit.
Immenſo monti, qui proximus imminet vrbi,
Caſtellum ſuper ædificant (mirabile dictu)
Altis ilicibus tantum reſecando quadratis.
Præſidium patriæ, vigili tutamen ab hoſte
Illuc imponunt, armatos mille ducentos,
Qui deſpectarent hoſtes, quodcunque pararent,
Ne quis poſſet eis deferre cibaria: & ſi
Vnquam deſcendant ad prædas diripiendas,
Deſcendant vt & hii, concurrant hoſtibus hoſtes.
Et caſtellanis furtim ſtipendia ſi quis
Attulit, aut cæcant, ſuſpendunt, ſiue trucidant.
Vtraque iam reſident aduerſis agmina caſtris.

Hinc

Hinc maior numerus, hinc bello clara iuuentus,
Hoſtibus vt noceant vigiles, ſpeculantur vtrique:
Nec ponunt feſſi nocturnæ membra quieti.
Noſtri maiores bello, numeroque minores
Saxonum turbam multo certamine temptant.
Nunc arcus celeres, nunc contorſere baliſtas,
Hoſtibus aduerſis transfigunt pectora telis.
Nunc illis igni corrumpunt mœnia caſtri,
Aediles ipſos perimebant, aut capiebant,
Sæpeque per plures victu rhedas oneratas
Hoſtibus allatas rapiunt violenter, & ipſos
Vectores capiunt, cædunt, funduntque fugantque.
Sic inter ſeſe belli certamina miſcent.

Illic cum fortis Rex agmina lecta ſuorum
Cogens, aduerſos curſum tendebat in hoſtes.
Regius en campis miles procedit apertis
Paucus, at ingenti virtutum laude probatus,
Nec minus induciis belli quam fulgidus armis.
Loricæ, galeæque tegunt fortiſſima cunctæ
Corpora militiæ, ſcutis impicta gerebant
Fortia facta patrum, quo talia viſa virorum
Incendant animos ſolius laudis auaros.

Velox fama volat Saxonum nuntia genti,
Regem venturum, ferro ſua caſtra ſolutum,
Inſtructis totis acies incedere campis.
Nec mora, tam raras ſpeculantur Regis vt alas,
Confiſi numero ſtatuunt decernere ferro.
Denique per patriam mittebant nuntia totam,
Cunctus vt ad bellum populus properaret agendum.
Indiſcreta ruunt e cunctis agmina villis,
Ruſticus abiecto quiuis diſcedit aratro,
Et ſtudio belli ſtudium poſtponit arandi.
Paſtores pecorum, cuſtodes atque domorum
Præpoſuere ſuis pugnæ diſcrimina curis.
Capta peregrinis mercator munera terris
Negligit, in bellumque ruit ſecurus, ad horam
Accedat quantum ſummæ, quantumue recedat.
Omnis conditio bellum cupit, omnis & ordo,
Maxima pars pedes iuit, equis pars fertur in altis,
Armati variis ſibi quæ ſors obtulit armis.
Tales militibus comites in bella ruebant,
Ignari, ſe quam crudelia facta ſequantur,
Infauſtique ſuas auſi dimittere curas.
Ergo fremens campis exercitus ibat apertis,
Cum glacialis hiems curſus frenarat aquarum:
Vndaque nauigiis prius, eſt modo peruia plauſtris.
In ſtabulis armenta, feræ ſiluiſque rigebant,
Multa metallorum præ frigore diſſiluere,
Nec minus & pluuias venti ſpirant hiemales.
Talis tempeſtas Saxonum contigit alas,
Ex quibus intereunt miſerando funere multi.
Nam vulgus peditum gradiens per deuia feſſum,
Dum ſedet in campis, requiem quærendo laboris,
Frigore concreſcunt ſudore madentia membra.
Corpora multa gelu nocturno diriguere
In ſiluis hinc igne, ſed hinc corrupta pruinis.

Aſt

Aſt equites arti carpentes peruia callis
A tergo inſequitur vis maxima turbinis atri,
Excuſſoſque via cumulo niuis abdidit altæ.
Hic nec ſeſſor equum iuuat, aut iuuat ille ſedentem,
Saxonum multi ceciderunt funere tali.
Cetera de tantis pars conſeruata pericliis,
Regis vt inſtructas videt aduentare cohortes,
Sol & in auratas galeas clypeoſque refulſit,
Cernit & erectis acies accedere ſignis:
Horribili ſtupet aſpectu, furit igneus ardor,
Conſumens villas in circuitu numeroſas.
Procurrunt equites ex agmine Regis alacres,
Exultantque ſuis flectentes colla caballis,
Alternos incunt diſcurſus, atque recurſus,
Verſuras celeres duplicantque decenter equeſtres,
Ac deſiderio pugnandi bella laceſſunt.
Nec prædicta viris nocuerunt frigora tantis,
Nam ſanguis calidus fuit his & bellica virtus.
Talia Saxones irritamenta videntes,
Quid faciant? quid agant? qua vi certamina temptent?
Languida vix tanto motabant frigore membra,
Armis exuti, demiſſi colla ſuperba,
Nudatique pedes, pariter cum ſupplice voto
Regis caſtra petunt, cui ſe ſua cunctaque dedunt.
Carmine quo tanti laudes celebrabo triumphi,
Tempore de Caroli qualis non contigit vlli?
Virtus celſa dedit huic quod natura negauit,
Quæ ſic in cunctis vires animantibus æquas
Deſtinat eſſe ſuas, vt maior turba minori
Eiuſdem generis certamine præſtet in omni.
Vix modo victores deuictos addecimabant,
Millia ſex vincunt, decies tot victa fuere.
Participes tanti felices vſque triumphi,
Virtus noſtra feret decus immortale per æuum
Pro tantis meritis, ſi quid mea carmina poſſunt.
Nec mihi quis dicat; non hæc victoria præſtat,
Non ſunt victores tam multa laude notandi,
Qui non pertulerant vllum vincendo laborem;
Non hoſtes iugulant, nec terram cæde cruentant.
Concertare valens num quiſquam ſupplicat hoſti?
Num fidens armis ſpem quærit ab hoſte ſalutis?
Tanto maiorem fert hæc victoria laudem,
Quanto maior erat honor hoſtibus imperitare
Viuis, quam gladiis & quauis cæde peremptis.

Rex igitur facta Saxonum deditione,
Supplicibus mitis, contrarius atque ſuperbis,
More leonino ſubſtratis hoſtibus iram
Iuſtam depoſuit, commiſſaque cuncta remiſit.
Ibat per patriam Rex inuictiſſimus illam,
Incorrecta regens, leges & iura reponens,
Reſtituens cunctis ſua dudum deſpoliatis.
Hinc propriam ſedem tendens ad Goſſarienſem,* *Goslarienſem
Saxonumgenti dat patria iura petenti,
Per totam patriam pacis iubet eſſe quietem,
Iuſto iudicio cauſas componit & æquo.
Hic quoque militiam donat bene munere dignam.

Ad

Ad ſe cuſtodes caſtrorum conuocat omnes,
Caſtraque recluſis iubet eſſe patentia portis.
*Primitus inſignes donauit & arcipolenſes**
Muneribus meritis, auri dat pondera puri,
Ingenteſque viros extollit honoribus amplis:
Virtutem laudat, bene geſtaque prælia iactat.
Namque ſolet virtus hominum committere maius,
Acrius atque calet, ſi laus ſua facta ſequatur.
Sic caſtellorum quoque præſidiis aliorum
Munera condigne dat pro quocunque labore.
Sic ibi diſpoſitis rebus, pacemque fidels
Mente gerens, factiſque probans ſe tranſtulit inde.

* Hartesburgenses

HISTORIAE
DE BELLO HENRICI IV. *IMP.* *CONTRA SAXONES*

LIBER III.

Saxones, pacis conditiones haud adimpletas cauſſantes, caſtrum Hartesburg exſpoliant, exſpoliatum indomito furore incendunt ac deuaſtant; eodem & caſtella cetera euertunt. Quo precepto Rex indignatione ſuccenſus, per omnes regni prouincias militem cogit, collectoque inſigni ac copioſo exercitu in eos mouet; gente effera e contrario ad bellum propulſandum omni ſtudio ſe comparante. Cum vterque exercitus non procul Vnſtruta fluuio conſediſſet, res venit ad gladios, prælioque in noctem vſque protracto, Saxones tanta afficiuntur clade, vt plerique aut ferro occumberent, aut Vnſtruta mergerentur, aut captiui in Regis venirent poteſtatem. Qua victoria obtenta, ſuorum Henricus *agit curam; militeque dein ad bellum conficiendum oratione habita incitato, victricia arma per omnem Saxoniam circumfert; crebris excurſionibus ſuos locupletat, omnia quaqua verſum depopulatur. Saxonibus denuo delectum inſtituentibus, & ipſe ſubito exercitum contrahit, eiſque imminet. Qua re perculſi, ſupplices pacem expoſcunt, eique ſe dedunt.*

AT gens exitio dudum deuota futuro,
Vt fuerat ſolita conceſſa licentia prædæ,

Concipit immanem diro ſub corde furorem,
Et ruit effrenis, quo ſe tulit impetus amens.
Fana profana ſimul miſcet, fas diſcidit omne,
Criminibuſque nouis diſſignat fœdera pacis.
Præſidiis vacuam placida iam pace quietam
Arcipolin armis inuadunt millia gentis,* * Harteſburgum
Mœnia deſpoliant, æraria regia frangunt,
Theſauros, cultuſque nouos auroque rigentes,
Aurea vaſa, cyphos, lances, inſignia regni
Plurima diripiunt, incendunt mœnia flammis.
Aduerſuſque Deum vertentes arma furoris
Eccleſiam inuadunt, auellunt aurea menſis
Ornamenta ſacris, tabulas capſaſque reſcindunt,
Atque ſacerdotes ſua munia iam celebrantes
Veſtibus abſciſſis audent obtundere pugnis,
Aurataſque cruces manibus lacerare cruentis,
Et defunctorum violare ſepulchra reiectis
Oſſibus, intactum nullum liquere furorem.
Flammarumque globos iactant ad culmina templi,
Venti dant vires flammis, furit æſtus ad auras
Aequaturque ſolo regalis machina tota.
Sic aliis caſtris cuſtode carentibus igni
Incenſis, plures ornatibus exſpoliatas
Eccleſias etiam corrumpunt ignibus atris.
Multas regales deuaſtant vndique curtes:
Pupillis, viduis violenter dilaceratis
Multiplicant prædas, confundunt faſque nefaſque.
Gens fera Saxonum, factrix memoranda malorum,
Eſt hæc deditio tua? Sunt hæc fœdera pacis
Condictæ? Tales voluiſti pectore fraudes?
Quis tua non ſtupeat crudelia facta fidelis?
Fraudis vel ſcelerum venient tibi digna tuorum
Præmia: perge modo, rape, deſtrue, diſtrahe cuncta:
Non diuina fides, te non humana reflectat.
Facti fama volat, totum regnumque replebat.
Cuncti Saxonum crudelia ſacrilegorum
Facta ſtupent, arteſque nouas, pollutaque pacis
Fœdera. Primates propriis ſe vocibus vltro
Incuſant, gentem prius hanc audiſſe nefandam,
Fallentemque dolis & regia iura negantem.
Deteſtantur eos ſimul omnis ſexus & ætas.
Nec mora, percepto Rex magnus crimine tanto,
Egregia pietate nitens, fortiſſimus armis,
Zelo iuſtitiæ flammato pectore feruet:
Aduerſum tantos præſumptus colligit iras:
Igneſcunt animi iuſto ſub corde feroces:
Non ſua iam, ſed iura Dei violata dolebat.
Imperat exciri totius robora regni,
Armauitque acies acer ruiturus in hoſtes.
Regis ad edictum cuncti ſe in bella parabant,
Aeque maiores, æque ſtuduere minores,
Arma nouant, animos acuunt, docuere caballos
Currentes facili ceruice reflectere curſus,
Horrificos belli non exhorrere tumultus.
Primus init bellum cogens in prælia ſecum
Sueuos vnanimes Dux fortis in arma Rudolfus,
Quos prius expertos Saxonica bella celebrat

Gloria quæſiti Carolo *ſub Rege triumphi.*
Hic & in arma rapit ſecum quos patria miſit
Curia, mille manus Ararim Rhodanumque bibentes.
Hos Romanorum ſequitur de gente vetuſta
Dux Catulus* *nomen referens moreſque genuſque.*
Signa Ducis ſequitur gens inclita Boiariorum,
Quam toties domitis celebrat victoria Parthis,
Et nunquam violata fides, belliſque probata
Virtus, Boiemicis multiſque ſuperba triumphis.
Nec non Vangiones ibant in prœlia fortes,
Gens antiqua, potens armis & munere terræ.
Regia ſigna ſequi bello quæ gaudet in omni,
Solaque regales ſeruat per prœlia faſces,
Nunc quoque ſigna ſui ſequitur fulgentia Regis,
Agmine multiplici cingens inſignia regni.
Rex cunctas acies excellens vertice celſo
Alto fertur equo, mediis in millibus extans.
Arma nitent aurata nitentibus addita membris,
Emicat e cunctis rutilans vt Lucifer aſtris.
Poſt hos inſignis Dux agmen agit Gotefridus*,
Corda gerens patris, quamuis ſit corpore diſpar,
Conſuetas iuuenum ducens ad bella phalanges,
Ripheas habitant vrbes, Thilen, Nimagumque,
Extremos regni fines vbi bella mouentur
Semper, & hoſtili crudeſcit ſanguine terra.
Tum Dux Lotharios Tiedricus* *cogit in arma,*
Dux inſignis eques, in equeſtria bella valentes
Turmas educens, armis animiſque vigentes.
Et Vueſtualorum, Freſonum, Boiemiorum
Exibant acies accitu Regis alacres,
Millia multa nimis decorata nitentibus armis.
His comitatus iter Rex vltor tendit in hoſtes.
Ergo frequens campis exercitus ibat apertis:
Tellus cornipedum curſu pulſatur equorum.
Talia Saxones ex fama percipientes,
Abſumpti figmenta prius fraudeſque doloſque,
Coguntur tandem nunc ſe defendere bello.
Emittunt equites ſtrictis mucronibus acres,
Per totam patriam vulgi concire cateruas
Omnes ad bellum ſeque & ſua quemque tuendum.
Concita plebs rerum mox ardet amore nouarum:
Omnes agricolæ fractis agreſtibus armis
Arma parant belli, duriſque ligonibus enſes
Conflant ancipites, curuis e falcibus haſtis
Spicula præfigunt, pars aptat ſcuta ſiniſtris
Læuia, pars ferro galeas imitatur equeſtres,
Pars triplici philtro: fuſtes ad prœlia quernos
Millia multa parant, plumbo ferroque grauabant.
Mille modis acies ad bellum armantur agreſtes.
Squalent arua ſuis cultoribus exſpoliata,
Paſtores pecorum, cuſtodes atque domorum
Præpoſuere ſuis belli diſcrimina curis.
Quiſque frequens, curas cum vertit ad arma redemptor,
Concitus in bellumque ruit, ſecurus ad horam,
Accedat quantum ſummæ, quantumue recedat.
Ergo tegunt latos paſſim tot millia campos,

* *VVelfo*, *Azonis* Eſtenſis ex *Cuniza* Welfica filius.

*Vulgo *Gibboſus*, Lotharingiæ inferioris Dux, *Gotfridi II* filius.

* *Fortis* cognomento, *Gerhardi* ſuperioris Lotharingiæ Ducis, filius.

Quot

Quot & Pontus agit fluctus, & meſſis ariſtas.
Nec minus aſſuetæ bellis armiſque phalanges
Indocili turbæ dictant diſcrimina pugnæ,
Irritantque rudes verbis ad prælia mentes,
Qam ſit turpe iugum ſeruile pati dominorum·
Ingenuos, quantumque mori ſibi præſtet in armis.
His aliiſque modis accenſum pectora vulgus
Indomitum, ſpecie belli præludit agendi,
Per virgas diſcens ſubducere corpus ab ictu,
Et iuuat armorum ſonitus, clangorque tubarum.
Sic ruit exitii gens inconſulta futuri.

Nec mora, iam cunctæ tranſportantur vada turmæ
Fluminis Vnſtardi, qui cladem nomine genti* *Vnſtrutæ
Iam præſignaſſet, ſi non tardanda fuiſſet.
Ecce vident nigras glomerari puluere nubes,
Et magis atque magis tenebras inſurgere campis.
Paulum progreſſi longe ſplendeſcere cernunt
Aeratas acies, erectaque ſigna volare.
Quid faciant? Iam nulla doli figmenta patebant,
Nec tranſire fuga poterant vada fluminis alti.
Ergo manu conferre parant, cunctaſque phalanges
Sacrilegas bello diſponunt ordine longo.
Regius inſtructis proceſſit ſuauiter alis
Miles, & aduerſos iamiam properabat in hoſtes:
Sueui, Boiarii, qui Regis in agmine primi
Extant, quos celebrat numeroſis fama triumphis,
Præcurrunt celeres, primique feruntur ad hoſtes.
Haſtas decurtant, & certis corpora ſignis
Scutaque diſcreti denſos rapiuntur in hoſtes.
Bellicus exoritur magno certamine clamor:
Irrumpunt telis, quæ confertiſſima ſtipant,
Agmina Saxonum deiectant vndique læto,
Corpora, maturas ceu falx ſuccidit ariſtas,
Enſe metunt, capitum ſegetes (miſerabile viſu)
Enſe parant, medios iter eſt quacunque per hoſtes.
Non tegit indutos artus lorica fidelis,
Nec caput auratæ galeæ, moriuntur vbique,
Strata cadaueribus crudeſcit ſanguine tellus:
Ingruit armorum ſonitus, clamorque cadentum:
Ancipites gladii numeroſa cæde caleſcunt:
Semineceſque viris permixti ſanguine multo
Prouoluuntur equi traiecti pectora ferro.
Horrificus belli crebreſcit vbique tumultus,
Sæpeque Saxones immenſa cæde cadentes
Audent obniti, ne ſic moriantur inulti,
Victoreſque ſuos vario certamine temptant,
Accipiunt redduntque ictus: Mars ſæuit vtrinque.
Hic pedibus calcans ſua viſcera currit in hoſtem,
Ille trahens proprio gelidum de corpore ferrum,
Interfectorem moriens interficit hoſtem.
Vtraque ſic odiis certabant agmina diris,
Cum fortis ſubito Rex irruit agmine denſo
In medios hoſtes, proculcans obuia quæque.
Agmina Saxonum cunctantia ſacrilegorum
Fulminat egregiis Rex ipſe coruſcus in armis,
Plurima conſternens periuræ millia gentis.

 Nec

Nec mora, ceu tenuis ventorum flamine pulvis
Diffugit, a facie Regis ſic agmen & omne.
Scutis dorſa tegunt, volucri curſuque recedunt.
In ſpe nulla ſalus, ruit irreuocabile vulgus,
Victores inſtant, fugientes atque trucidant.
Et niſi iam cœlum denſatæ puluere nubes
Texiſſent, viſuſque ſequentum detinuiſſent,
Vltimus ille dies genti luxiſſet iniquæ.
Sed tamen in cæcis multi cecidere tenebris,
Corpora perfoſſi telis, gladiiſque ſecati.
Millia multa cadunt hoſtili vulnere nullo
Tacta, ſed in fluido collapſi membra cruore,
Cornipedum pedibus mox inculcantur equorum.
Mortis mille modis moriuntur millia gentis,
* Vnſtrutæ *Sic & ad Vnſtardi* * *veniunt vada fluminis atri.*
Quid faciant? quos a tergo ferit hoſticus enſis:
* Vnſtrutà *Altus ab aduerſo Vnſtardus* * *tardabat abire.*
Decernunt dubiam magis attemptare ſalutem
In fluuio, quam non dubiæ ſuccumbere morti.
Inſiluere vadis inconſulti malefidis:
Hoſtis eos retro ferro premit, imminet, vrget,
Inuoluuntur aquis certatim ſaucia ſanis
Corpora mixta fere, quot denſa grandine guttæ.
Millia multa nimis ſic interiere ſub vndis.
Cæruleum iam purpureo mutata colorem
Defluit vnda rubens, humana cadauera pontem
Noſtris præbebant, tranſire volentibus vltra.
Sic tranſportatus cum turmis Dux Gotefridus
Hoſtes ex vndis ſeruatos irruit armis,
Feruidus innumeras poſtrauit & ipſe cateruas,
Circumquaque premit fugientes, atque peremit.
Vſque furit gladius confundens ſtragis aceruos.
Dum nox compoſuit pariter bellumque diemque,
Boiemii caſtris Saxonum deſpoliatis
Veſtibus occiſos nudant truncantque iacentes,
Plurima diripiunt carpenta ferentia victum,
Atque ſuis multas caſtris traxere rapinas.

Saxea gens nunc digna tuis cape præmia factis:
Sic bene quæſiſti, quæ patria iura petiſti.
Ius certe quodcunque feres & conditionem,
Amplius ex dextræ victricis munere pendet.

Rex veſpertinus victor de cæde reuerſus,
Imperat exquiri, quæ ſaucia, quæue ſuorum
Corpora per campos iaceant occiſa cruentos.
Saucia committi medicis, defuncta ſepulchris.
Poſtea cum primum ſtellas lux alma fugarat,
Agmina militiæ iubet ad ſe cuncta vocare,
Ipſe de hinc medius conſurgens talia fatur;

Virtus veſtra meum quanti perpendat honorem
Ac decus imperii, declarant bella peracta.
Mecum vos animas in aperta pericula veſtras
Miſiſtis: gentem domuiſtis in arma ferocem.
Nec dubitata mihi fuit hæc victoria belli,
Dum me veſtra comes virtus ſequeretur in arma,
Qua comitatus ego ſecurus in omnia vado.

Maximus

Maximus en vobis labor eſt pugnando peractus:
Nunc agitate fugæ verſos, componite bellum:
Illorum fines inuadite depopulantes,
Vt commiſſa luant qui iura Dei violabant.
Nec fuga ſaluet eos, bello quos arma nequibant.
Vix ea dicta dabat, ſimul omnes ſigna leuabant,
Aeriter hoſtiles inuadunt vndique fines:
Vaſtatas prædis villas dant ignibus atris:
Conſumptor furit immiſſus Vulcanus habenis.
Sic Rex per patriam deducens agmina totam
Cuncta timore domat, vi caſtraque cepit & vrbes,
Eccleſias Chriſti tantum defendit ab igni.
Boiemii variant prædas rapiuntque trahuntque:
Hi pecus e ſtabulis abigunt ardentibus, illi
Multis plauſtra onerant ſpoliis ex igne receptis.
Hi monſtrant foſſas loca per ſecreta repertas,
In lucemque trahunt argenti pondus & auri
Defoſſi, pulchras veſtes, inſignia multa.
Aſt alii latebris ſilueſtribus arte repertis,
Pluribus extractis gaudent diteſcere prædis.
Vis & odora canum nonnullis commoda rerum
Monſtrat, in obſcuris penitus defoſſa cauernis.
Paucis Saxonum remanet domus, aut pecus, aut res.
Per totam patriam nullus vaſtantibus obſtat.
Plures in ſiluis latitantque paluſtribus herbis:
Plures caſtra petunt Regis, ſeque & ſua dedunt,
Quis vel nunc veniam clementia regia donat.

Rex victor patria ſic vndique depopulata,
Agmina muneribus donans dimittit opimis.
Ipſe renitentes, nec adhuc ſua frena ferentes,
Fidenteſque fugæ, non deſtitit exagitare,
Bello multiplici petit illos ſemper & acri,
Nunc hac nunc illac fines inuaſit eorum,
Ipſis percuruas valles ſiluaſque moratis
Improuiſus adeſt, agitantibus otia tuta,
Pontifices Comiteſque cepit, reliquoſque fugauit,
Quæque relicta prius, flammis nunc tradidit atris.

His aliiſque modis Rex inuictiſſimus hoſtes
Conterit, atque premit, nec adhuc gens victa quieuit,
Sed iuga detrectat & regia iura negabat.
Ergo ſuperborum Rex debellator & vltor
Rurſus in arma vocat lectiſſima quæque ſuorum
Agmina, Lotharios cum Francis, Boiariiſque,
Inuictas acies bello, ſectatur & hoſtes,
Certus eos toto iam iam propellere regno.

Exue duritiam cordis gens ſæua. Vel ipſo
Temporis articulo iam nunc delebere vel tu,
Vel tua poſteritas, niſi colla ſuperba remittas.
Victa reſiſtis ei, cui nullus reſtitit vnquam?
Exhorreſne pio Regi tua dedere colla?
Num peſſundatus eſt quiſquam ſibi deditus vnquam?
Subdere clementi, ſupplex ſubſternere miti.
Ipſe paternorum certiſſimus aſſecla morum
Parcit ſubiectis, debellaturque ſuperbos.
Ergo propinquantis dicto cum milite Regis

Caſtra petunt humiles Saxonum quiſque valentes,
Iam diffidentes armiſque doliſque fugæque,
Armis exuti, demiſſi colla ſuperba,
Nudatique pedes, cuncti cum ſupplice voto
Regi ſe dedunt omni ſine conditione.
Ecce tenes ſolitum, tu Rex inuicte, triumphum,
Cum tua frena pati gentem effrenem docuiſti:
Vt virtute geris, ſic & pietate parentes,
Rex Auguſte, gere, tu ſubſtratis miſerere.
His ſatis exempli, fortiſſime, iam ſtatuiſti,
Si qui forte tuis obſiſtent amplius armis.
Nunc tibi ſupplicibus propone quibuſque futuris,
Quid de te ſpernent, dum ſe tibi, Rex pie, dedent.

HISORIAE

de Bello HENRICI IV Imp. contra Saxones

FINIS.

Digitized by Google

ROBERTI MONACHI
DE
CHRISTIANORVM PRINCIPVM
IN SYRIAM PROFECTIONE
AN. MXCVI INSTITVTA,
ET
POST DEVICTOS SARACENOS
REGNI HIEROSOLYMITANI OCCVPATIONE
LIBRI IX,
CVM CASPARIS BARTHII
ANNOTATIONIBVS
RECENS ADIECTIS.

ACCEDIT
NOVA HAC EDITIONE
BOAMVNDI
PRINCIPIS ANTIOCHIAE,
CETERORVMQVE BELLI SACRI
DVCVM,
AD
VRBANVM PAPAM II
EPISTOLA,
E TOMO I MISCELLANEORVM
STEPHANI BALVZII.

QVi hanc *de expeditione Chriſtianorum in Palaeſtinam prima* narrationem ſcripſit, ROBERTVS *Monachus*, gente fuit Gallus, & inſtitutum viuendi a *D. Benedicto* orbi inuectum ſecutus, ad Abbatis ſucceſſit honores; Remis in monaſterio *D. Remigii* regendo *Henrico* Archimandritae anno MXCV ſuffectus.

Concilio Claromonti habito cum interfuiſſet, ſingulari concitatus deſiderio, loca ſanctiſſimis Chriſti veſtigiis & ſanguine conſecrata adeundi, anno ſequenti MXCVI cum aliis ſacrae militiae functionem profeſſis iter ſacrum ingreſſus eſt, praeſenſque, cum Hieroſolymae anno MXCIX die XIV Iulii expugnarentur, adfuit.

Haec inter autem in Synodo Remenſi, an. MXCVIII vel MXCIX a *Manaſſe* Archiepiſcopo coacta, a monachis ſuis accuſatus, ac ſi in ſumtus itineris monaſterii bona non pignoribus modo illigaſſet ac diſperdidiſſet, verum abſens etiam ad id tempus labefactaret, dignitate Abbatis deiectus eſt; variantibus tamen ſententiis, in quem vitae ſtatum, ſi quando rediret, redigendus eſſet. Alii namque cenſebant, ad Prioratum, vt vocant, *S. Oriculi* Senucenſem honeſte mittendum; alii, in clauſtrum Remenſe, in quo monachum olim profeſſus eſſet, compingendum eſſe.

Quamuis autem *Vrbanus* Papa *II* ab Epiſcopis conſultus, illorum improbarit ſententiam, vt ex epiſtola ipſius ad *Manaſſen* data * cognoſcere licet: tamen ab itinere reuerſus, cum contra Archiepiſcopi auctoritatem potentiamque non ſatis virium haberet ac roboris, fortunae aduerſanti ceſſit, ac dicti Prioratus Senucenſis adminiſtrationem ſuſcepit: *Baldrico*, Burgulienſis coenobii Abbate, grauem viri caſum grauiter admodum dolente, atque *Odonem* Epiſcopum Oſtienſem enixis precibus rogante, miſeri cauſſam vt ſuſcipiat, faciatque, vt *Robertus* priſtinae reſtituatur dignitati †.

* Sic enim habet: *VRBANVS Epiſcopus Seruus ſeruorum Dei Venerabili Fratri* Manaſſae, *Remenſi Archiepiſcopo, ſalutem & Apoſtolicam benedictionem. Abbatis* S. Remigii *cauſa in praeſentia noſtra & Confratrum noſtrorum Epiſcoporum & Cardinalium diligentiori diſcuſſa eſt inquiſitione, & ad hunc tandem finem perducta.*

ducta, Iudicium Epiſcoporum prolatum ſuper eum hac ratione reprobatum noueris: quia poſtquam filius a patre emancipatus eſt, ſub curam & dominationem patris diſpoſitione legum non cogitur, niſi ſponte ipſe rogauerit. Promotionem enim Abbatis emancipationem accipimus: ideo ſub poteſtatem Abbatis redire non debere iudicamus. Vid. *Oudinus* tomo II Commentarii de Scriptoribus & ſcriptis eccleſiaſticis Saec. XI col. 862.

† In Carminibus Hiſtoricis, ab *Andrea Ducheſnio* tomo IV Scriptorum Hiſtoriae Francicae e veteri codice mſcr. in lucem prolatis, p. 267:

Vnicus eſt, Odo, *mihi filius, immo Coabbas,*
Pro quo deuotus adſto tuis pedibus.
Namque manum ſuper hunc nimis aggrauat ille Remenſis,
Iram qui Papae funditus emeruit,
Impoſuit ſiquidem Regi diadema Philippo,
Nunc & in hoc Papae negligit imperium.
Propterea fundo mea viſcera funditus, Odo,
Vt mihi perficias hanc tibi rem facilem.
Abbatis partem ſuſtentes ordine recto,
Vt reſtauretur filius ille meus.
Quod confirmauit in eo Romana poteſtas,
Inconuulſum ſit, permaneatque ratum.
Et potes & debes, niſi me contemſeris, Odo,
Abbatem ſancto reddere Remigio.

Sedenim nec hic locorum meliori, quam ante, vſus eſt fortuna. Quippe inſperantem anno circiter MCXX vel MCXXI *Calixtus II* Pontifex Romanus ab officio hoc remouendum cenſuit, reſcripto Laterani XVII Kalend. Iun. his verbis dato: *Mandamus, vt* Robertum *Priorem* S. Oriculi, *qui olim* S. Remigii *Abbas extitit, ab illo prorſus amoueant.* Simillimum vero eſt, eum ob res Prioratus non ea, qua par erat, cura diligentiaque adminiſtratas monachos rurſum in ſe concitaſſe.

Scripſit autem hanc expeditionis illius ſacrae hiſtoriam rogatu Abbatis cuiuſdam, cui nomen *Bernhardo*, vt in veteri quodam mſcr. ſe legiſſe refert *Iacobus Bongarſius* (in praefatione). Illi enim diſplicebat, quam alius quidam huius argumenti confecerat, narratio; partim quod ἀκέφαλος eſſet, partim quod ſtilo negligentiori eſſet compoſita. Monet id ipſe in praefatione apologetica.

Interim illum ipſum, hanc ingreſſus prouinciam, preſſo fere pede ſecutus eſt; vt in annotationibus ſuis doctiſſimus *Barthius* quam ſaepiſſime cum obſeruauit, tum oſtendit. vid. lib. I cap. IV lit. e) lib. II cap. II lit. e) lib. VI cap. IV lit. b) cap. VIII lit. e) lib. IX cap. IX lit. c) cap. X lit. b) & c).

Initium vero ſcribendi fecit a concilio Claromontano, an. MXCV habito: finem in inſigni illa Chriſtianorum victoria, ab Admirauiſo Babyloniae an. MXCIX iuxta Aſcalonam reportata. Vt adeo rerum, quae quinque his annis in hac Chriſtianorum expeditione contigerunt, ſeriem explicarit.

Nouem quidem libris, ſi veteres membranas & editionem Bongarſianam; octo vero, ſi Henrici Petri iſtam, ac Piſtorianam recenſionem, quam *Reuberus* dedit, ſequaris. Quod autem non idem in omnibus librorum numerus ſit, inde prouenire ſcias, quod in illis liber VII in duos ſit diuiſus; in his vero VII & VIII coaluerint in vnum; vt poſt *Bongarſium Oudinus* notauit l. d.

Quod ſi Trithemium *audimus, fuerint libri X. Credo, in exemplar inciderat, vbi & alius liber in duos diſpeſceretur. Voſſius* de H. L. lib. II cap. XLVIII p. 402.

Vbi locorum tandem eam confecerit, ipſe indicat, dum in fine praefationis apologeticae ait: *Si quis affectat ſcire locum, in quo haec hiſtoria compoſita fuerit, ſciat eſſe clauſtrum cuiusdam cellae* S. Remigii, *conſtitutae in Epiſcopatu Remenſi.* Intelligit autem ſupradictum *S. Oriculi* Prioratum Senucenſem, vulgo *de Senuc*, haud procul a caſtro & oppido *Grandisprati* ad flumen Axonam.

Et haec de hiſtoria, quam ſcripſit, ipſa. Quod ad editiones, prodiit ea ſaepius. Et primum quidem ſine vlla vel loci vel typographi, vel temporis adiecta mentione; quam editionem *Bongarſius* in praefatione *optimam* vocat. Dein *Baſileae* typis *Henrici Petri* anno MDXXIII; quam deprauatiſſimam *Caue* hiſtor. litterar. Scriptorum eccleſiaſt. ſaec. XII p. m. 444, *Bongarſium* ſecutus, dicit. Tum Francofurti ad Moenum an. MDLXXXIV inter hos ſcriptores *Reuberianos* ex recenſione *Ioannis Piſtorii*, quam nihili cenſendam iudicat *, pluribusque locis caſtigat ſupra nobis laudatus *Barthius*. Tandem Hanouiae anno MDCXI inter ceteros belli ſacri ſcriptores, *Bongarſii* cura editos, loco ſecundo.

* His quidem in ſuarum annotationum prooemio verbis: *Editionem pede preſſo ſequemur Bongarſianam. Quam enim dedit* Ioannes Piſtorius, *nihili ideo cenſenda eſt, quod auctorem corrigit, vbi ex ſuo is aeuo loquitur, inducitque futiles melioris latinitatis loquelas, quas talibus intruſas merito horremus.*

Quam editionem cum *Bongarſius* ſummo adornarit ſtudio, codicibus mſcr. *Nicolai Fabri, Laurentii Bochelli*, ſuisque adiutus, eam, miſſa, quam *Reuberus* dedit, Piſtoria-

ſtoriana, hic expreſſi, *Barthii* ſecutus conſilium, dum in annotat. ad libri II cap. VIII ſcribit: *Monendi ſunt lectores, ſpreta illa editione* (Piſtoriana ſcilicet) *Bongarſianam amplectantur, ſi integrum hunc ſcriptorem legere velint.* Et paullo poſt: Ioannis Piſtorii *editio, quam* Bongarſiana ** poſteriorem* Reuberianae *collectioni Scriptorum Germanicorum Wecheliani iunxerunt, multa* hic *mutat, ſed quae palam contra genium temporum faciunt: itaque rationem eius minime habendam putamus. Quod ſi eo modo omnes inferiorum temporum ſcriptores deformarentur, vileſceret neceſſario omnis eorum cognitio* cet. Nec verſus *Roberti*, quos *Bongarſius* ex membranis margini adleuit, omiſi, memor, *Barthium* indignatum, quod *Piſtorius* eos orae adiicere neglexerit *. Immiſcui autem notis, cum marginis anguſtia haud permitteret, vt eos eidem commode adſcriberem. Signo interim ſtellulae vbique appoſito, quo pertineant, notaui.

* In not. ad lib. VII cap. I p. 99; *Peſſime editio* Ioannis Piſtorii, *quae Bongarſianis marginibus adſcripta argumenta verſibus conſcripta, adiicere ſuis neglexit.*

Diſtinxi autem libros in certa capita, *Barthii* plerumque veſtigia premens: capitibus vero tum ſummaria praefixi, tum *annotationes Barthianas*, quas Illuſtris *Ludevvigius* tomo III *Reliquiarum omnis aeui diplomatum ac monumentorum manu ſcriptorum* in lucem protulit, ſubiunxi; ratus, lectoribus id haud fore ingratum, cum & doctae ſint, ac *Robertum* tum illuſtrent, tum emendent.

De cetero, quod mihi integrum haud fuit, vt alii praeſtent, & auctorem cum manu exaratis codicibus, qui hic illic in bibliothecarum celebriorum forulis latent *, conferant atque componant, opto.

Plures certe id genus vel in Galliis reperiri teſtis eſt *Oudinus* l. d. col. 864, *MSS. etiamnum in bibliotheca* S. Remigii *Remenſis deliteſcit. Vidi illam quoque mſcr. in bibliotheca* Bonifontis *Ciſtercienſis ordinis in tractu Remenſi; nec deeſt in celebrioribus Pariſienſibus bibliothecis*, Regia, Colbertina, Victorina, *atque in aliis Gallicae noſtrae multis.*

INCIPIT PRAEFATIO APOLOGETICA.

VNiuerſos, qui hanc hiſtoriam legerint, ſiue legi audierint, & auditam intellexerint, deprecor, vt cum in ea aliquid *(a)* inurbani compoſitum inuenerint, concedant veniam, quia *(b)* hanc ſcribere compulſus fui per obedientiam *(c)*. Quidam enim *(d)* Abbas (nomine N.) literarum ſcientia & morum probitate præditus, oſtendit mihi vnam hiſtoriam ſecundum hanc materiam, ſed ei admodum diſplicebat: partim, quod initium ſuum, quod in Clari montis concilio conſtitutum fuit, non habebat: partim quod ſeries tam pulchræ materiæ inculta iacebat, & literalium *(e)* compoſitio dictionum inconditè vacillabat. Præcepit ergo mihi, vt qui Clari montis interfui concilio, acephalæ materiei caput præponerem, & lecturis eam accuratiori ſtilo componerem. Ego vero, quia notarium *(f)* alium non habui niſi me, & dictaui & ſcripſi ſic, quod continuatim paruit & menti manus, & manui penna, & pennæ pagina: & fidem ſatis præſtare poteſt & leuitas carminis *(g)*, & minime phalerata compoſitio dictionis. Vnde ſi cui Academicorum *(h)* ſtudiis innutrito diſplicet hæc noſtra editio, ob hoc forſitan quod pedeſtri *(i)* ſermone incedentes plus iuſto in ea ruſticauerimus *(k)* notificare ei volumus, quod apud nos probabilius eſt, abſcondita ruſticando elucidare, quam aperta philoſophando obnubilare *(l)*. Sermo enim ſemper exactus, ſemper eſt ingratus, quodque difficili intellectu percipitur, ſurdiori aure hauritur. Nos vero plebeio inceſſu ſic volumus progredi ſermonem noſtrum, vt quis cum audierit, ſperet idem, & ſi fortaſſis idem tentauerit eſſe *(m)*, longe ſeparetur ab idem *(n)*. Si quis affectat ſcire locum, quo hæc hiſtoria compoſita fuerit, ſciat eſſe clauſtrum cuiuſdam cellæ S. Remigii conſtitutæ in Epiſcopatu Rhemenſi. Si nomen autoris exigitur, qui eam compoſuit, *Robertus* appellatur.

(a) ***Inurbanus ſermo*** eſt non ad Grammaticæ regulas compoſitus; quem alii dicunt ***ruſticum***, ſane etiam melioribus ſæculis non ignotum; vt vel vnum ***Itinerarium Hieroſolymitanum***, a ſummo viro ***Petro Pithoeo*** editum, docet. Cui libello, ſi Conſtantini M. plena fides abeſſet, adſcriberemus æuum ***Roberto*** noſtro non multum antiquius. Idem eſt iudicium de ***Chorographo*** eiusdem cenſus, quem a ***Iacobo Gothofredo*** nuper publicatum habemus. Huic opponitur ſermo vrbanus, qualem eruditiſſimo in omnibus diſciplinis, ſi ***Guiberto*** Abbati credimus, Pontifici eius nominis adſcribit idem hic ***Robertus*** noſter lib. 1 cap. 1; cum ea vox alioquin ***dicacem acutumque*** hominem deſignet. ***Petronius***; ***Comploſit illa tenerius manus, & o, inquit, hominem*** acutum, & vrbanitatis veruulæ fontem! Ita nunc obtinet ſcribi in ***Petronio***. Fuerunt, qui maluerunt, ***vernulæ frontem***, addicen-

addicentibus priſcis nonnullis libris. Nec adeo inepte. Sic enim legitur *vrbana frons* apud *Horatium* lib. 1 epiſt. 9;

Sic ego maioris fugiens opprobria culpæ,
Frontis *ad* vrbanæ *deſcendi præmia*

Cui eidem *inurbanus* hominem prorſus inficetum denotat; vt *villanus* in hodiernis idiotiſmis Hiſpanorum, Italorum, Gallorum,

Nouit inurbanum *lepido ſeponere dicto.*

Vrbicas facetias, lepidas, ſcitas, legimus apud Scholiaſten priſcum *Iuuenalis* Satir. 9; *Salibus* id eſt, facetiis vrbicis *abundas. Id eſt* vrbanus. *Id eſt, qui ſolebat in conuiuiis iocis omnes fatigare.* Emacula, *facetiis abundas vrbicis, ita es vrbanus,* Id eſt, *qui ſolebas* ——Apud nos manu excitatus explanator; *Salibus, facetiis, quæ ſunt condimenta vrbanitatis.*

(*b*) In aliis *Roberti* libris non apparet vocula, *hanc*; quæ & melius abeſſe nobis videtur.

(*c*) Ex inſtituto monachiſmi ſui cæcum parendi ſtudium intelligit; quod excuſet veluti fatum aliquod, etiam fatui operis. Notæ veterum in talibus bonæ mentes, quæ quorſum tandem, ſuperſtitionibus omnia occupantibus, ſint adactæ, nemo non noſcit, neque attinet hic diſputari. Exemplum eſt in vita vetere *Frodoberti*, Antiquitatum Trecenſium monumentis iniuncta, vbi *circinum monachus afferre iuſſus, dimidium molarem lapidem, collo impoſitum, genua ægra trahens, apportat.* Sed & hunc ſimplicitate ſuperuenit, idque ſanioribus etiam temporibus, *Mutius* quidam, qui ad præceptum ſenioris filium paruulum in præterfluentem amnem manibus ſuis proiicere volebat, adnotante *Ioanne Caſſiano* lib. 4 Inſtitut. cap. 27. Aſtutior aliquis fraudem talibus latuiſſe exputet. Certe vterque horum per iſta ad ſummum loci ſui regimen peruenit. Sed tempora fuerunt, æuo certe *Caſſiani*, adhuc minime auari aut ambitioſi Cleri.

(*d*) Abbatis huius vocabulum, *Bernardus* nimirum, aſſeruit e priſcis membranis *Iacobus Bongarſius*. Veteres libri duo verba, virgulis hic incluſa, non habent. Dubium tamen non eſt, intelligi eum auctorem, qui in Collectione Bongarſiana primus comparet, eumque nos interpolatum habere ab aliquo ſapiente monacho puto, cum tam plane abſurdi ſtili nunc non ſit, quam faciunt *Robertus*, *Baldricus*, *Guibertus*, qui tres eius narrationis filum preſſo pede ſequuntur. Eſt ſolum vnum quinquennium, quod iſti explicant, reliqua ab aliis perenda ſunt, præcipue *Alberto Aquenſe* & *Guilielmo Tyrio*. Affuerunt autem duo priores concilio Claromontenſi, vt *Robertus* hac præfatione, & *Baldricus* lib. I cap. 4 teſtantur; qui lib. 2 idem deſcribens, ambigue loquitur, vt affuiſſe tamen hominem, miri alioquin oris, non putem. *Erat*, inquit, lib. 2 cap. 2, *ibi ſpectare; notabatur, quanta modeſtia tolerabat*, & alia talia, quibus præſentiam ſuam venditare videbatur. Capite vero 5 nulla ſe opera, neque ſcripto, neque auditu, clamat, potuiſſe comparari nomen Podienſis Epiſcopi. Quod quo pacto ignorare potuiſſet, ſi tantæ præſumptionis homo conuentui illi interfuiſſet? Ignorauit vero ea cauſſa, quoniam Auctor ille primus facta & dicta ſummi Antiſtitis plura recenſens, nomen tamen nunquam memorat, vt vel hinc colligas, quam ſtricte inde dependeat. Subdit deinde *Guibertus*, poſtea ſe nomen *Ademari* didiciſſe ex iis, qui adfuerant expeditioni lib. 2 cap. 14, quorum & narrationes miſcuit.

(*e*) *Literalia* penes Monachum noſtrum eloquentiam ſcholaſticam, quam tunc vocabant, indicant. Vt in prologo *Roberti* noſtri. *Hoc enim non fuit humanum, ſed diuinum opus. Et ideo* literali *compaginatione commendari debet tam præſentium, quam futurorum notitiæ.* *Guibertus* lib. 2 cap. 3 de *Vrbano* Papa; *Oratorum exundare copias, ac ſermonum quorumcunque facetias ſuperequitare luculentia* literali *putabatur.*

(*f*) *Notarius* ſimpliciter ſcribam, librarium notat, vt ſæpius apud *B. Hieronymum.*

(*g*) Inepta toti rei eſt vox *carminis*, minimeque de interſperſis atque margini aſſutis verſiculis loquitur *Robertus*; ſed de tota conceptione ſtili & oratione operis vniuerſi; cui mox dictionis ſe verborum conſiderationem addit. Nihil verius, quam ſcripſiſſe hominem, *leuitas oraminis*. Id enim verbi in-

bi indicat leuem compoſitionem, minime rhetoricam & ſcholaſticam. Quod poſtremum honoris tum erat vocabulum, ſicuti ſummi tituli nomine *Sidonium ſcholaſticiſſimum omnium Præſulum* vocat *Guibertus* Abbas. *Orare* idem eſt, quod loqui, dicere, ſcribere. Vnde *oramen* Roberto ſicuti a *fando famen*, quod plurimi talium vſurpant. *Paullinus Benedictus* lib. 1 vitæ Martini:

Ergo licet fandi vires ſublimia vincant
Geſta; nec orandi moduli ſe laudibus æquent,
Aggrediar.

Philoxenus Gloſſario; *Orat*, λέγει. *Cicero* orat, poſt reditum in Senatu: *Quod tam diuinum atque incredibile genus orationis, quo quiſquam poſſit veſtra in nos vniuerſos promerita non dicam complecti* orando, *ſed percenſere numerando.* *Roberto* ætate par *Guibertus*: *Pro ſtatu plane caſuum ſermo cooptari debet* orantium. Ipſam hanc vocem legere memini; ſed in tanto nugarum populo locus nunc non ſuccurrit. Præter quod penes *Aldhelmum* libro de viriis ſub finem: *pretium libri pendant* oramine *crebro.* Multa hoc genus certatim finxerunt priſci, ſemipriſci, Grammaticis & proinde vulgo ignorabilia. *Prudentius* multus in his, apud quem *cantamen cruciamen, creamen, figmen, incitamen, irritamen, litamen, palpamen, purgamen, peciamen, ructamen, ſpeculamen, ſpurcamen, vegetamen, vlulamen*, ex ſubnotatione *Victoris Giſelini*; qui alia omiſit tamen, vt *ſputamen*, quod eſt in Apotheoſi; *humectam ſputamine terram.* *Fragmen* in hymno exequiali & alibi. *Iuuamen Fulgentio* de prædeſtinat. *Vocamen Arnobio* & *Fulberto*. *Roſamen* Marcello Empirico, aliis alia. De quibus prælibare aliquid debuit, qui Apuleianum indicem noſtris curis præripere laborauit.

(*h*) *Academicos*, intellige diſertos, *Scholaſticis* ſublimiores; qui in amplioribus palæſtris diu verſati eſſent eloquentiæ & philoſophiæ. Regnabant iam tum in Academiis, licet raris, ſophiſtæ, turgidis verbis & tricantibus ſyllogiſmis, bonis litteris premendis, dediti, quos notat & hic Monachus non malæ mentis, neque abſurdus ſtudiorum. Academiarum ſane, quas nunc vocamus, meminiſſe Robertus potuit.

(*i*) *Pedeſtris ſermo*, humilis; vt *equitare ſermonem* Vrbani Papæ, ſublimem nempe, dixit *Guibertus*, verbis modo propoſitis.

(*k*) *Ruſticari*, inconcinne atque barbare, iuxta corruptam vulgi loquelam, ſcribere eſt.

(*l*) Sententia eſt *Hieronymi*, vt pæne & ſermo. Epiſt. 2; *Multo melius eſt, e duobus imperfectis* ruſticitatem *habere ſanctam, quam peccatricem eloquentiam.* Idem ad Damaſum; *Multo melius eſt, vera* ruſtice, *quam falſa diſerte proferre.* Plura alibi. Quæ apud *Robertum* ſequuntur, ducta ſunt ex peroratione libri poſterioris, qui nunc ordo obtinet, Maccabæorum.

(*m*) Scribendum; *& ſi fortaſſis idem ſperauerit ex ſe.* Gloriatio eſt, de faſtu monachico, qualis faſtuoſi illius *Guiberti* initio libri 5; *Qui vt aliquid ſupra omnes ſuos eſſet, etiam obſcuritatem ſe affectaſſe iactat.* Admirator ingens & inconſultus *Sidonii*, qui magnitudine ingenii ſæculi ſui vitia adeo auxit, vt nullius deinceps labor indidem ſe extricare potuerit.

(*n*) *Ruſticum* bona fide. Dicendum enim erat ad grammaticum imperium, *ab eodem.* Pari barbariſmo aut ſoloeciſmo, initio lib. 2; *Interea dum hæc aguntur, de remotis occidentalium partibus excitauit Dominus Comites duos, quibus vnum nomen, vna conſanguinitas, iidem & armis & animis, etiam gloria Conſulatus compares.* Sic enim diſerte ibi veteres membranæ, nec audimus mutantes.

INCI-

INCIPIT PROLOGVS*(a)*.

INTER omnes hiſtoriographos noui ac veteris teſtamenti *Moſes* ſanctus obtinet principatum, qui diuino ſpiritu prophetiæ *(b)*, Hebraicis literis quarum ipſe autor extitit *(c)*, mundi deſcripſit exordium: & primæ ætatis ac ſecundæ facta mirabiliora, nec non & patriarcharum geſta nobis adduxit in medium. Huius exemplum ſecuti ſunt *Ieſus Naue*, *Samuel* & *Dauid*, quorum primus Ioſue librum, ſecundus & tertius Regum hiſtoriam conſcripſerunt. Ex hoc ergo liquido colligi poteſt, quod reuera Deo ſit acceptabile, vt ad notitiam fidelium ſuorum literis commendetur, cum in terra peragit, quod præfixis temporibus fieri diſpoſuit, aliquod opus mirabile. Sed quid poſt creationem mundi mirabilius factum eſt, præter ſalutiferæ crucis myſterium, quam quod modernis temporibus actum eſt, in hoc itinere noſtrorum Hieroſolymipetarum *(d)*? Quod quanto ſtudioſius quiſque aduerterit, tanto vberius inter mentis ſuæ dilatatos receſſus obſtupeſcet. Hoc enim non fuit humanum opus, ſed diuinum. Et ideo literali compaginatione *(e)* commendari debet notitiæ, tam præſentium, quam futurorum, vt per hoc & ſpes in Deum Chriſtiana magis ſolidetur, & laus eius in eorum mentibus viuacior incitetur. Nam quis Regum aut Principum poſſit ſubigere tot ciuitates & caſtella, natura, arte ſeu humano ingenio *(f)* præmunita, niſi Francorum beata gens, cuius eſt Dominus Deus eius, populus quem elegit in hereditatem ſibi. Inferat ergo nobis Dei ſapientia, quod ad laudem ſui nominis proferamus. Et ſciant qui hæc legerint ſiue audierint, quod nihil friuoli, nihil mendacii, nugarum nil, niſi quod verum eſt enarrabimus.

(a) Præfationi prologum ſubiicit *Robertus*, ne quid ſcilicet pompæ ſcenicæ deeſſet.

(b) *Reuber*. antea; *diuino ſpiritu prophetico*. Non ſollicitemus ex nobis hanc ſcripturam. Melior tamen, quæ in membranis Bongarſianis: *diuinus ſpiritu prophetia*. i. e. præteritorum futurorumque iuxta gnarus. *Afflati* enim cælitus, quæque norunt ex ſe non habentes, *diuini* nuncupantur. *Petronius* de anu, quam ſcire putabat domicilium ſuum peregrinus; *Diuinam ego putabam*. *Iuuenalis* in fin. Satiræ 6;

Exta & candiduli diuina tomacula porci.

i. e. fatidica, vnde futura coniiciebantur. Scriptor Queroli: Ea quæ a patrono didicerat, Queroli ſecreta & familiaria, quaſi *diuinus* loquitur. *Philargyrius*, ſiue latino nomino *Philargurus*, ſpreto illo odioſo vocabulo in lib. 3 Georgic. *Mali homines aut ad medicos confugiunt*. Et ſic æuo etiam ſequiore *Fulbertus* in pœnitentiis laicorum; *ſi quis* diuinos *conſulit, tres annos pœniteat.*

(c) *Moſen* Hebraicas litteras inueniſſe, cum *Iſidoro* ſuo credidit Orig. lib. 1 cap. 3. Sed quibus ſcripſerunt, de quibus ſcripſit *Ioſephus* lib. 1 cap. 3, qui ſcientiarum fundamenta, diu ante legiſlatorem, duabus columnis, altera ab igne, altera ab aqua, tutis inſcripſerunt? Sed hæc alterius loci, reique ſunt. Vide *Bernardi Mallinkroth* nuperum tractatum *de literis* cap. 2.

(d) Noti *Romipetæ*, ad quorum appellationem hanc ſuam vocem compoſuit *Robertus*. Vide ad *Guilelmi Britonis* Philippeidem argumento lib. 8. Ducunt eodem membranæ.

(e) *Compaginationem litterarum* verbis modo productis *conſcriptionem libri* vocat, affectatione fatua, quales eruditionem faciebant eo tempore. *Compaginari* eſt arctiſſime compingi. *Rudolfus Ardentius* ſerm. 55 in Evangel. *Oſtendunt ſe eccleſiæ membris non* compaginari *vnione caritatis*. *Anaſtaſius Bibliothecarius*, translatione *Ioannis Damaſceni* de Balaam & Ioſaphat: *Vetera nequitiæ opera abiicientes*, compaginemur *Deo*, Continuator *Matthæi Pariſii* in Henrico III; *Doleo, nouit Dominus, quod per omnia nequit caritas noſtra* compaginari. A coniunctis paginis dici patet. Suberit tamen doctior conſideratio, ſi ſciamus, *compagia* dici capita oſſium inter ſe compacta, de quo *Iſidorus* lib. II cap. 1; *Capita*, Compagia *ſunt oſſium, dicta eo quod ſibi compacta neruis, glutino velut quodam, cohæreant.* Vnde ſuſpicor, multis ſcriptorum locis, vbi nunc *compaginari* legitur, *compagiari* olim fuiſſe ſcriptum.

(f) *Reuber*. antea; *arte*, & *humano ingenio*. Ex membranis ſcribe: *arte ſeu humano ingenio*. Deinde; —*nugarum nil, niſi quod*— *Reuber*. antea: *nihil nugarum, niſi quod*—

EXPLICIT PROLOGVS.

INCIPIT

INCIPIT LIBER PRIMVS.

CAPVT I

Concilium Claromonti magna celebritate agitur : in quo Vrbanus II *Francos ad expeditionem aduerſus Saracenos, in Palaſtinam , ſuſcipiendam exhortatur.*

ANno igitur Dominicæ incarnationis milleſimo nonageſimo quinto, magnum inter fines Galliæ concilium celebratum eſt , in Aluernia ſcilicet , in ciuitate, quæ *Clarus mons* appellatur. Cui Papa *Vrbanus* ſecundus cum Epiſcopis & Cardinalibus præfuit. Fuit autem illud concilium valde celeberrimum, conuentu Gallorum ac Germanorum , tam Epiſcoporum quam Principum. Ordinatis igitur in eo rebus eccleſiaſticis , (*a*) exiuit Dominus Papa in quadam ſpatioſæ latitudinis platea(*b*): quia non poterat illos capere cuiuslibet ædificii clauſura. Qui hac ſuadela rhetoricæ dulcedinis , generaliter ad omnes in hæc verba prorupit , dicens : *Gens Francorum , gens tranſmontana , gens, ſicut in pluribus veſtris elucet operibus , a Deo dilecta & electa , tam ſitu terrarum , quam fide catholica , quam honore ſanctæ eccleſiæ ab vniuerſis nationibus ſegregata. Ad vos ſermo noſter dirigitur, vobisque exhortatio noſtra protenditur : ſcire vos volumus , quæ lugubris cauſa ad veſtros fines nos adduxerit , quæ neceſſitas veſtra cunctorumque fidelium attraxerit. Ab Hieroſolymorum finibus & vrbe Conſtantinopolitana relatio grauis emerſit , & ſæpiſſime iam ad aures noſtras peruenit : quod videlicet gens regni Perſarum, gens maledicta , gens extranea(c), gens prorſus a Deo aliena: generatio ſcilicet , quæ non direxit cor ſuum(d), & non eſt creditus cum Deo ſpiritus eius , terras illorum Chriſtianorum inuaſerit , ferro, rapina , incendio depopulauerit , ipſosque captiuos partim in terram ſuam abduxerit , partimque nece miſerabili proſtrauerit , eccleſiasque Dei aut funditus euerterit , aut ſuorum ritui ſacrorum mancipauerit. Altaria ſuis fœditatibus inquinata ſubuertunt , Chriſtianos circuncidunt , cruoremque circunciſionis , aut ſuper altaria fundunt , aut in vaſis baptiſterii immergunt. Et quos eis placet turpi occubitu mulctare , vmbilicum eis perforant , caput vitaliorum abſtrahunt , ad ſtipitem ligant , & ſic flagellando circunducunt , quo aduſque extractis viſceribus , ſolo proſtrati corruunt. Quoſdam ſtipiti ligatos ſagittant. Quoſdam extento collo & nudato gladio appetunt , & vtrum vno ictu truncare poſſint , pertentant. Quid dicam de nefanda mulierum conſtruprati one ? De qua loqui deterius eſt , quam ſilere. Regnum Græcorum iam ab eis emutilatum eſt (e) , & ſuis vſibus emancipatum , quod tranſmeari non poteſt itinere duorum menſium. Quibus igitur ad hoc vlciſcendum ad hoc eripiendum , labor incumbit , niſi vobis , quibus præ ceteris gentibus contulit Dominus inſigne decus armorum , magnitudinem animorum, agilitatem corporum , virtutem humiliandi verticem capilli vobis reſiſtentium(f)? Moueant vos & incitent animos veſtros ad virilitatem geſta prædeceſſorum , probitas & magnitudo* Caroli Magni *Regis , &* Ludouici *filii eius , aliorumque Regu:n veſtrorum : qui regna Turcorum deſtruxerunt , & in eis fines ſanctæ eccleſiæ dilatauerunt. Præſertim moueat vos ſanctum Domini noſtri ſaluatoris ſepulchrum , quod ab immundis gentibus poſſidetur , & loca ſancta , quæ nunc inhoneſte tractantur , & irreuerenter eorum immundiciis ſordidantur. O fortiſſimi milites , & inuictorum propago parentum , nolite degenerare , ſed virtutes maiorum veſtrorum reminiſcimini. Qnod ſi vos charus liberorum & parentum & coniugum continet affectus , en recolite, quid in euangelio dicat Dominus :* Qui amat patrem aut matrem ſuper me , non eſt me dignus. Omnis, qui reliquerit domum , aut patrem , aut matrem , aut vxorem , aut filios, aut agros , propter nomen meum , centuplum accipiet , & vitam æternam poſſidebit.

Non

Non vos protrahat vlla poſſeſſio, vlla rei familiaris ſollicitudo, quoniam terra hæc, quam inhabitatis, clauſura (g) maris vndique & iugis montium circundata, numeroſitate veſtra coanguſtatur, nec copia diuitiarum exuberat: & vix ſola alimenta ſuis cultoribus adminiſtrat. Inde eſt quod vos inuicem mordetis & comeditis, bella mouetis, & plerunque mutuis vulneribus occiditis. Ceſſent igitur inter vos odia, conticeſcant iurgia, bella quieſcant, & totius controuerſiæ diſſenſiones ſopiantur. Viam ſancti ſepulchri incipite, terram illam nefariæ genti auferte, eamque vobis ſubiicite. Terra illa filiis Iſrael a Deo in poteſtatem data fuit, ſicut Scriptura dicit, quæ lacte & melle fluit. *Hieruſalem vmbilicus eſt terrarum (h), terra præ ceteris fructifera, quaſi alter paradiſus deliciarum. Hanc redemptor humani generis ſuo illuſtrauit aduentu, decorauit conuerſatione, ſacrauit paſſione, morte redemit (i), ſepultura inſigniuit. Hæc igitur ciuitas regalis in orbis medio poſita, nunc a ſuis hoſtibus captiua tenetur, & ab ignorantibus Deum ritui gentium ancillatur* (k). *Quærit igitur & optat liberari, & vt ei ſubueniatis, non ceſſat imprecari. A vobis quidem præcipue exigit ſubſidium, quoniam a Deo vobis collatum eſt præ cunctis nationibus, vt iam diximus, inſigne decus armorum. Arripite igitur viam hanc in remiſſionem peccatorum veſtrorum, ſecuri de immarceſcibili gloria regni cœlorum.*

(a) Scribendum ex membranis veteribus, — *exemit eos Dominus Papa* —

(b) *Platea* ſcriptoribus ſequiorum ætatum *aream* notat. *Auctor primus* eorundem bellorum: *Exibant quidem alii de ciuitate, & deſcendebant in quandam portam, & ſagittabant nos ita, vt ſagitta eorum caderent in Domini* Boamundi plateam, *& vna mulier occubuit ictu ſagittæ*, h. e. in *aream*, in qua erant extenta *Boamundi* tentoria. Deſignatur eadem voce aliquando *via publica*. *Ditmarus* chron. Merſeburg. lib. 1 cap. 1; *Non longe a prædicto amne, in pago* Chutizi *dicto*, Arnus, *Epiſcopus ſanctæ VVirteburgenſis eccleſiæ nonus, cum ab expeditione Boiemorum reuerſus, iuxta* plateam *in parte ſeptentrionali, fixo ſuper vnum collem tentorio, miſſam caneret* cet.

(c) In membranis ſcriptum eſt verius, *gens maledicta*, manzera *gens, quæ non* dilexit *cor ſuum*. Vtrumque genuinum eſt. *Manzera* gens, ſpuria, vt in Deuteronom. cap. 23; *Non ingredietur* manſer, h. e. de ſcorto natus, *in eccleſiam Domini, vſque in decimam generationem*. *Sedulius* lib. 5 de mirab. diuinis;

— *acetum*
Manzeribus *populis, in deteriora volutis,*
Conueniens liquor ille fuit.

Papias; *Manzer*, filius ſcorti. *Manzerinus*, adulterinus. *Petrus Moſenſis* ſermone 62; *Illi ſedent in terra aliena, qui proprio commodo ſuo laborant, ſeruientes voluptati, vel vacantes valetudini. Qui agros agris, domus domibus continuant, opes opibus cumulant, non ſibi, ſed nepotibus, quos educauerunt, vel, quod deterius eſt,* manzeribus *ſuis, quos de concubinis ſuſceperunt*. In membranis *Sedulii* & *Roberti* noſtri, *mamzeribus*, repetita littera *m*. diſerte ſcribitur.

(d) *Cor ſuum diligere* dicit eos, qui recte ſapientia ſua vtuntur, & ſecundum normam diuinitus præſcriptam vota ſua regunt. De qua locutione pluribus libris inſequentibus.

(e) Tantum his verbis ait detractum Imperio Græcanico, quantum duorum menſium ſpatio tranſiri non poſſit. Facilis eſt impediti ſermonis correctio: *Regni Græcorum tantum ab iis* — Sic fuerit clara res. Attamen & ex ſcripto codice apparet, *Robertum* ſcripſiſſe, ſicut eſt editum.

(f) In manuſcr. libro eſt, *verticem* populi *vobis reſiſtentium?* Malim aliud quid ſcitius legere.

(g) *Clauſura* notat ambitum. Supra; *non poterat illos capere cuiuslibet ædificii* clauſura. Item lib. 6; *Caſtrum, cui nomen erat* Archas, *quod licet habet nomen caſtri, tamen egregiis vrbibus poterat æquiparari & loci poſitione*, & clauſura *murorum, & eminentia turrium*.

(h) Rem pro ſeria ſcribit *B. Hieronymus* lib. 2 in Ezechiel. *Hieruſalem in medio mundi ſitam, hic idem Propheta teſtatur*, vmbilicum terræ *eam eſſe demonſtrans. Et Pſalmiſta natiuitatem exprimens Domini*, veritas, *inquit*, de terra orta eſt. *ac deinceps paſſionem*, operatus, *inquit*, ſalutem in medio terræ. *A partibus enim orientis cingitur plaga, quæ appellatur Aſia; a partibus occidentis ea, quæ appellatur Europa; a meridie & auſtro, Libya & Africa; a ſeptentrione Scythis, Armenia, atque Perſide, & cunctis Ponti nationibus. In medio igitur gentium poſita eſt.*

(i) Apage, procul apage ſceleratam vocis impietatem. Terramne ſua morte redemit filius Dei? quid poſſit blaterari abſurdius? Et facilis tamen ſit connexio, ſi ſcribatur, *morte redimiuit*, i. e. coronauit, conſecrauit, ornauit, commendauit. Infinita hoc genus encomia horſum trahi poſſent, ſi panegyricum aliquem terræ ſanctæ componeremus.

 (k) *Ar-*

(k) *Ancillari*, in ſeruitutem redigi. Idem *Robertus* lib. 9; *Gratias igitur Deo, ſaluatori & liberatori ſuorum, qui totius eam deſtrui & ancillari permiſit, totieſque deſtructam & ancillatam mirabili potentia liberauit.* Continuator *Beda* lib. 2 cap. 13; *Vnus erat codex, totius artis conſcius, quem nullo modo elicere poterat: ardebat contra* Gerbertus, *librum quoquo modo* ancillari.

CAPVT II

Cum promptos ſe oſtenderent, Papa eos & laudat, & præceptis inſtruit. Tum vero exomologeſin, Gregorio *praeunte, edentes noxis abſoluit, ac dimittit.*

HAec & id genus plurima vbi Papa *Vrbanus* vrbano ſermone perorauit, ita omnium, qui aderant, affectus in vnum conciliauit, vt omnes acclamarent, *Deus vult, Deus vult.* Quod vt venerandus Pontifex Romanus audiuit, erectis luminibus in cælum Deo gratias egit, & manu ſilentium indicens, ait (a): *Fratres chariſſimi, hodie in vobis eſt oſtenſum, quod Dominus dicit in Euangelio*: Vbi duo vel tres fuerint congregati in nomine meo, ibi in medio eorum ſum. *Niſi enim Dominus Deus in mentibus veſtris fuiſſet, vna omnium veſtrum vox non fuiſſet. Licet enim vox veſtra numeroſa prodierit, tamen origo vocis vna fuit. Propterea dico vobis, quod Deus hanc a vobis elicuit, qui veſtris eam pectoribus inſeruit. Sit ergo vobis vox iſta in rebus bellicis militare ſignum: quia verbum hoc a Deo eſt prolatum. Cum in hoſtem fiet bellicoſi impetus congreſſio, erit vniuerſis hæc ex parte Dei vna vociferatio*: Deus vult, Deus vult. *Et non præcipimus aut ſuademus, vt ſenes & imbecilles, aut vſui armorum minime idonei, hoc iter arripiant, nec mulieres ſine coniugibus ſuis, aut fratribus, aut* (b) *legitimis teſtimoniis vllatenus proficiſcantur. Tales enim magis ſunt impedimento, quam adiumento, plus oneri, quam vtilitati. Diuites inopibus ſubueniant, & expeditos ad bellum de ſuis facultatibus ſecum ducant. Presbyteris ſiue clericis cuiuſcunque ordinis abſque Epiſcoporum ſuorum licentia non licet ire, quoniam inutilis eis fieret hæc via, ſi irent ſine illorum licentia. Quia nec laicis expedit peregrinari, niſi cum ſui benedictione ſacerdotis. Quicunque ergo huius ſanctæ peregrinationis animum habuerit, & Deo ſponſionem inde fecerit, eique ſe litaturum hoſtiam viuam, ſanctam, Deo placentem, deuouerit, ſignum dominicæ crucis in fronte ſua ſiue in pectore præferat. Qui vero inde voti compos ingredi voluerit, inter ſcapulas retro ponat. Tales quippe bifaria operatione complebunt illud Domini præceptum, quod ipſe iubet per Euangelium*: Qui non baiulat crucem ſuam & venit poſt me, non eſt me dignus. His ita completis, vnus ex Cardinalibus, nomine *Gregorius*, pro omnibus terræ proſtratis dixit confeſſionem ſuam, & ſic omnes pectora ſua tundentes, impetrauerunt de his, quæ male commiſerant, abſolutionem, & facta abſolutione benedictionem, & benedictione conſecuta ad propria remeandi licentiam.

(a) Cum mox manu ſilentium indixiſſe ait Pontificem, locum ex Actibus Apoſtolorum non vnum innuit, quos copioſius alibi illuſtramus.

(b) Inepta res eſt, ſolis mulieribus teſtimonia applicari, cum vtique magis eis opus habuerint viri, de tam variis gentibus & vitæ generibus collecti. Egregie itaque ſententiæ conſulunt membranæ noſtræ, ſcribendo; *aut* aliqui *ſine legitimis teſtimoniis proficiſcantur.*

CAPVT

CAPVT III

Fama expeditionis orbem commouet. Epiſcopus Podienſis dux belli conſtituitur.

ET vt cunctis clareſceret fidelibus, quod hæc via a Deo non ab homine ſit conſtituta (ſicut a multis poſtea comperimus) ipſo die quo hæc facta & dicta ſunt, fama præconans (*a*) tantæ conſtitutionis totum commouit orbem; ita vt etiam in maritimis Oceani inſulis diuulgatum eſſet, quod Hieroſolymitanum iter in concilio ſic ſtabilitum fuiſſet. Gloria prouenit inde Chriſtianis & exultatio, gentilibus autem Perſis, & Arabiæ cultoribus, mæror & trepidatio. His additur animi magnitudo, illis incutitur pauor & mentis hebetudo: adeo cæleſtis tuba (*b*) percrepuit, quod vbique gens omnis infeſta Chriſtiano nomini intremuit. Elucet igitur, quod non fuit humanæ vocis officium, ſed ſpiritus Domini, qui replet orbem terrarum. Ad ſua itaque reuerſus eſt vnuſquiſque laicorum. Et *Vrbanus* Papa in craſtinum reſidere fecit conuentum Epiſcoporum: quibus reſidentibus accepit conſilium, quem præponeret tantæ multitudini peregrinari cupientium, quia nondum erat inter eos aliquis nominatorum Principum. Vniuerſi vero elegerunt Podienſem Epiſcopum, aſſerentes, eum rebus humanis ac diuinis valde eſſe idoneum, & vtraque ſcientia peritiſſimum, ſuisque in actionibus multiuidum (*c*). Ille itaque licet inuitus ſuſcepit, quaſi alter *Moſes*, ducatum ac regimen dominici populi, cum benedictione domini Papæ ac totius concilii. O quot diuerſæ ætatis ac potentiæ ſeu domeſticæ facultatis homines in illo concilio cruces ſuſceperunt, & viam ſancti ſepulchri ſpoponderunt! Hinc diuulgatum eſt vbique terrarum illud concilium venerabile, & ad aures Regum ac Principum peruenit concilii conſtitutum honorabile. Placuit omnibus, & plus quam trecenta millia mente iter concipiunt, & adimplere ſatagunt, pro vt vnicuique poſſe contulit Dominus. Iamque turmatim exultare cœpit Francigenæ gentis vnanimitas, & deſiderio iam cum Turcis pugnabat eorum proba ferocitas.

(*a*) In aliis libris legitur, *fama præco & nuntius tantæ conſtitutionis*. Id quod palam ſpernimus. Eſt enim oriundum e gloſſemate ſupra vocem, *præconans*, quam noſter codex fideliter repræſentat. *Præconandi* verbo ſæpius vtitur auctor primus hiſtoriæ Palæſtinæ, a *Iacobo Bongarſio* editus, *Robertus* noſter lib. 9 cap. 7; *Rex vt audiuit, Patriarcham conuocari præcepit, & ab eo conſilium accepit, vt per totam ciuitatem* præconaretur, *quo in craſtinum omnes ſummo mane ad eccleſiam conuenirent.* cap. 12; *Cum vero ante portas vrbis venirent, ab his, qui remanſerant, cum diuinis laudibus, non iam a terrenis montibus, ſed a cæleſtibus*, præconantur.

Scribendum vero mox ex eodem codice, *fama præconans* ſanctæ *conſtitutionis*. Quam lectionem mox ipſe auctor agnoſcit, cum ait: *Hinc diuulgatum eſt vbique terrarum illud concilium venerabile, & ad aures Regum & Principum peruenit concilii conſtitutum honorabile.*

(*b*) Quilibet ſubitus tumultus, animos mortalium repente conſternans, *tubæ clangori* comparatur. Non ſemel ſic ſacræ litteræ. *Petronius* in horroribus bellum ciuile Cæſarianum præcedentibus:

> *Armorum ſtrepitus cælum ferit, &* tuba *Martem*
> *Sideribus tremefacta ciet* ——

Sic incendiis Veſuuii montis creſcentibus *tubæ ſonum* inter auditum prodit *Dio Caſſius*. *Ovidius* metamorphoſ. 10;

> *Arma ferunt inter nigras crepitantia nubes*
> *Terribileſque* tubas, *auditaque cornua cælo.*

Papinius Thebaid. n. v. 261;

> —— *Eque aditis ſimul exaudita remotis*
> *Nondum auſas firmare gradum* tuba *terruit ingens.*

Claudianus lib. 2 in Eutropium;

> —— —*quid dudum inflare moraris*
> *Tartaream, Bellona*, tubam? *quid ſtringere falcem,*
> *Quæ populos a ſtirpe metis?*

(*c*) Ita libri Bongarſiani, Ita & ſcriptor noſter. At *Ioannes Piſtorius* edidit, *in actionibus munitiſſimum*. Quod vero illi alteri peſſime ſubſtituerunt ſcioli. *Multiuidus* prudentem, oculatum animi hominem deſignat. Lib. 5 cap. 4; *Tunc* Boamundus, *vt vir* multiuidus, *& Normannus Comes, vt miles animoſus, vt viderunt, animos quorundam titubare, præcipiunt milites omnes deſcendere.* Nec ibi optimam pro auctore vocem intactam potuerunt relinquere, quin *multifida* eam commutarent.

CAPVT IV

Petrus *Eremita* & Godefridus *Dux Teutonicus*, *collectis copiis Conſtantinopolim tendunt. Ne Boſphorum Thracium tranſmittant, monentur. Milite licentius omnia agente, iuſſi exercitum tranſducunt. Non ſine maleficio & iniuria Romaniæ terram intrant.*

ERat in illis diebus quidam, qui Eremita extiterat, nomine *Petrus*, qui apud illos, qui terrena ſapiunt, magni æſtimabatur, & ſuper ipſos Præſules & Abbates apice religionis efferebatur: eo quod nec pane nec carne veſcebatur, ſed tamen vino aliiſque cibis omnibus fouebatur, & ſummam abſtinentiam (*a*) in deliciis quærebat. Hic ea tempeſtate collegit ſibi non modicam equitum peditumque multitudinem, & iter ſuum direxit per Vngariam. Aſſociatur autem cuidam Duci Teutonicorum, nomine *Gothefrido*, qui erat *Euſtachii* Bolonienſis Comitis filius, ſed officio dignitatis Dux erat Teutonicus. Hic vultu elegans, ſtatura procerus, dulcis eloquio, moribus egregius, & in tantum lenis, vt magis in ſe monachum (*b*), quam militem figuraret. Hic tamen cum hoſtem ſentiebat adeſſe, & imminere prœlium, tunc audaci mente concipiebat animum (*c*), & quaſi leo frendens ad nullius pauebat occurſum. Et quæ lorica vel clypeus ſuſtinere poſſet impetum mucronis illius? Hic cum fratribus ſuis *Euſtachio* & *Balduino*, & magna manu militum, peditumque per Vngariam iter arripuit. Per viam ſcilicet, quam *Carolus* M. incomparabilis Rex Francorum olim ſuo exercitui fieri vſque ad Conſtantinopolim præcepit. Primus igitur *Petrus* eremita cum ſuis & magna gente Alemanorum Conſtantinopolim venit, & copioſam Longobardorum gentem, multoſque alios ex diuerſis locorum ſpatiis aggregatos inuenit. Quibus Imperator licentiam introeundi ciuitatem nunquam præbuit, quia virtutem Chriſtianæ militiæ (*d*) & maxime Francorum ſuſpectam ſemper habuit. Idem tamen mercatum eis habere concedebat, quod & in ciuitate erat (*e*). Prohibueratque illis, ne tranſirent illud vicini æquoris ſpatium, quod vocatur *ſancti Georgii Brachium*, quoad vſque veniret formidabilis exercitus Francorum. Turcorum enim infinitus numerus erat, qui aduentum illorum beſtiali mente ſitiebant. In quorum manus ſi ipſi abſentibus Francorum Principibus deueniſſent, ſicut poſtea rei probauit euentus, omnes æqualiter morti ſubiacerent. Sed omnis congregatio hominum, quæ bono duce non gubernatur, ſi ei languidum caput dominatur, in deterius labitur & quotidie langueſcit, & a ſalute elongatur. Propterea & hi, quia prudentem principem, qui eorum dominaretur, non habebant, reprehenſibilia opera faciebant. Eccleſias enim & vrbis palatia deſtruebant, & quæ in eis erant auferentes, plumbum, quo tegebantur (*f*), abſtrahebant, & Græcis vendebant (*g*). Vnde Imperator, *Alexius* nomine, vehementer iratus fuit, & æquoreum *ſancti Georgii brachium* tranſmeare præcepit. Qui vltra progreſſi ducem ſibi elegerunt, & quendam *Rainaldum* ſibi præpoſuerunt. Qui licet principem haberent, eadem tamen rapinæ opera agere non ceſſabant. Nam domos, quas inueniebant, igni comburebant, & eccleſias bonis ſuis & facultatibus denudabant. Sic Nicomediam vſque venerunt, & inde Romaniæ terram intrauerunt.

(*a*) Non dicunt hoc vltima verba id, quod voluit *Robertus*. Eſt vero *Robertus* noſter iniquior iſti *Petro*, quem alii ſcriptores multis modis extollunt.

(*b*) Opponitur hic *militi monachus*, propter ſimplicem quandam probitatem, quæ clauſtralium hominum ſemper eſſe debebat, eratque olim profeſſio. *Sulpitius Seuerus* in vita Martini; *Frugalitatem in eo laudare non erat neceſſe, qua ita vſus eſt, vt iam illo tempore non* miles, *ſed* monachus *putaretur.* Sic *monachi* animo *regius* contra ponitur apud *Guilielmum Neubrigenſem* lib. 1 c. 31 de *Ludenico* & *Alienora* Regibus Francorum; *Cum Rex ab Oriente vna cum coniuge, non ſine infecti negotii dedecore, ad propria fuiſſet reuerſus, amore priſtino inter eos paullatim refrigeſcente, cauſſæ quoque diſſidii ſuccreſcere cœperunt, illa maxime moribus regiis offenſa, & cauſſante, ſe* monacho, *non* Regi *nupſiſſe.*

(c) Victo-

(*c*) Victorinus;

——— *languentem pone timorem,*
ſume animos ———

Claudianus in Conſulatum Honorii;

——— *nouitas audere priori*
Suadebat, animumque dabant exempla ſequenti.

Animus notat virtutem, audaciam.

(*d*) Ergo monachus iſte Imperatorem Græcum pro Chriſtiano non habebat, neque erat ſub eo chriſtiana militia? Ingens faſtus apparet in hoc genere ſcriptorum, cum incidit mentio vel parum ab iis in rebus religionis diſſentientium.

(*e*) Sunt pæne ipſa verba primi Auctoris, qui ſic loquitur; *Petro & ſuis Imperator dari iuſſerat mercatum, ſicut erat in ciuitate.* Eodem nempe pretio. Dubito, an *Robertus* ſatis eum intellexerit, quem κατὰ πόδα exſcribebat, vel ſcripſit, *quod venum ciuitati erat.*

(*f*) Plumbeis tegulis contegi olim ſolita templa nouimus ex hiſtoricis, & antiquiſſimorum fanorum ipſo conſpectu. De Græcanicis præter *Robertum* h. l. *Auctor primus*; *Chriſtiani nequiter deducebant ſe, quia palatia vrbis ſternebant & ardebant, & auferebant plumbum, quo eccleſiæ erant cooperta, & vendebant Græcis.* *Baldericus* lib. 1 cap. 9; *Indiſciplinate viuentes, in res alienas rapaciter inuolabant, & plumbum, de quo eccleſiæ cooperta fuerant, abſportabant & vendebant, nec non & palatia deſtruebant, & in omnibus ſe nequiter agebant.* Ita de Orientalium fanulis. Occidentalium teſtes ſunt ipſi oculi. Daniam quondam ipſa ruſticorum fana ſic cooperta habuiſſe, ſcribit in regni eius deſcriptione *Ionas Coldingenſis.*

CAPVT V

Turci, cognito Chriſtianorum ſtatu, eos obſident: erumpentes cadunt. Obſeſſi diriſſima premuntur ſiti. Reinaldus *perfide ab obſeſſis digreditur; quos tandem Turci partim miſere trucidant, partim in captiuitatem ducunt.*

TRribus igitur diebus ambulando conſumptis, vltra Nicæam vrbem perrexerunt, & quoddam caſtrum, cui nomen erat *Exeregorgo*, a gente vacuum inuenerunt, in quod intranres repererunt magnam vbertatem frumenti, carnis & vini, omniumque bonorum, quæ ſunt humanæ vitæ ſuſtentaculum. Turci vero metu Francorum perterriti longe ab illa terra ſeceſſerant, ſed tamen exploratores ſuos dimiſerant, qui illis aduentum noſtrorum & quomodo ſe haberent, nuntiarent. Qui vt per internuntios compererunt, quod venerant rapere, non poſſidere, deſtruere non retinere, protinus contra illos accurrerunt, & caſtellum, in quo erant, obſidione circumdederunt. Erat quippe ingens numerus illorum & copioſa multitudo. Ante portam caſtelli erat puteus, & iuxta ex altera parte fons viuus, iuxta quem *Rainaldus*, princeps Chriſtianorum, exierat, & inſidiis poſitis eorum præſtolabatur aduentum. Turci vero nil hæſitantes irruerunt in eum, & multos, qui cum eo erant, occiderunt, alii autem in caſtrum fugerunt. Illi autem aquam eis omnino abſtulerunt, & in magno cruciatu per aquæ penuriam Chriſtianos dimiſerunt. Erat autem feſtiuitas ſancti *Michaelis*, quam venerari deber omnis anima fidelis. Obſeſſi autem in tantam ſitis anguſtiam deuenerunt, quod venis equorum inciſis boumque & aſinorum aliarumque pecudum ſanguinem eliciebant & bibebant. Alii terram humectiorem fodiebant, & ſic ori apponebant, ardoremque ſitis temperabant. Quidam vrinam ſuam in vaſe, aut in manibus ſuis ſuſcipiebant, & quod dictu mirabile (*a*) eſt, abſorbebant. Quid plura? Nullum erat vitæ ſolatium, niſi ſola mors pereuntibus erat ſubſidium. Tandem princeps illorum *Rainaldus* cum Turcis furtiuum iniit fœdus, malens temporalem vitam retinere, quam pro Chriſto mortem in tali martyrio ſubire. Diſpoſitis itaque agminibus ſuis, ſimulauit cum aduerſariis inire congreſſionem, ſed mox vt exiit, fecit ab illis cum multis aliis digreſſionem. Heu heu meticuloſus miles, non ab auſtro, ſed ab aquilone progreſſus, quam eneruiter & effeminate pro cæleſti Rege & regno dimicauit! Qui nec dum vel leui ſtipula (*b*) tactus, martyrium ſubire perhorruit: & fidei Chriſtianæ profeſſionem ſanus eques & armatus abdicauit. Iure igitur apud Deum euaneſcentis gloriæ iacturam promeruit, & in ſortem illius, qui ſedem ſuam elegit, ad aquilonem deuenit. Qui vero remanſerunt, nec Chriſtianæ fidei titulum mutare voluerunt,

 mortis

mortis exterminium pertulerunt. Igitur ex tota illa multitudine occiderunt Turci quos voluerunt, & quos libuit (vti placuit) captiuauerunt. Quoſdam ad ſignum poſitos ſagittabant, & omni ludibrio, pro vt eis placuit, ſeruos Dei contumeliis afficiebant, & illi maluerunt ſic occumbere glorioſe, quam negantes fidem Dei, cum eis infeliciter viuere. Deus vero, vt credimus, recepit eos in ſepta ſempiterni Paradiſi ſui, quoniam noluerunt a fide ſua peregrinari.

(a) Scribe, *miſerabile*, cum codice manuſcripto. Auctor primus; *Alii mingebant in pugillo alterius, & bibebant.* Cur autem, *alterius*? Scribe *alternis*, retinentes nimirum altera manu penem, ne vel illius humoris ſcilicet aliquid periret. *Baldericus* lib. 1 cap. 9; *Dictum eſt, quod nimis turpe eſt, quod quidam in manibus ſuis micturiebant & bibebant.*

(b) Scribendum ex V. C. *vel leui ſcintilla tactus.* Non exſpectaſſe, ait, vel ſcintillam doloris hominem, nedum vt ſuſtinuerit flammam martyrii.

CAPVT VI

Waltherus, Petri *ſignifer, cum ſuis fortiter aduerſus hoſtes pugnans, occumbit. Turci in caſtris Chriſtianorum Presbyterum Miſſam celebrantem obtruncant.*

IAm quippe diabolica legio victrix exultat, & contra *Petrum* Eremitam, qui erat in quodam caſtello, nomine *Ciuito*, dimicat. Erat autem illud caſtrum ſupra Nicæam ciuitatem conſtitutum. Contra quod Turci dum curſum ſuum dirigerent, obuiauerunt *Waltero*, qui erat primicerius & ſignifer agminis Eremitæ. Sed licet miles egregius claruiſſet tot militiæ titulis, his tamen omnino reſiſtere non valuit, ſed tamen pretioſam mortem ſuam multo Turcorum ſanguine commendauit. Irruit enim in illos velut vrſus eſuriens in animalia, & quos in occurſum inuenit, proſtrauit & vita priuauit. Similiter & qui cum eo erant armati, adhuc viui iam necem, quam erant paſſuri, fortiter vindicabant, & quam diu eis arma valuerunt, hoſtes de victoria nunquam triumphauerunt. Sed ibi multitudo audaciam, non audacia multitudinem ſuperauit: niſi quod animoſitas numeroſitatem ſextuplo minuerit. Fractis tandem armis & non animis, laudabili morte, ſic in bello, ſicut pro Deo, vitam terminauerunt, eoſque in ſortem cælitum angelici ſpiritus tranſtulerunt. Tunc primum Turci reuolutis cadaueribus ſuorum cognouerunt, quod cum quibus pugnauerant, fuerunt Franci. His ita patratis pars Turcorum cucurrit ad caſtra Chriſtianorum, & ibi vnum Presbyterum Miſſam celebrantem inuenerunt, quem ante altare detruncauerunt. O felix felicis Presbyteri martyrium, cui præbuit ducatum Dominici corporis viaticum! Similiter quotquot inuenerunt, aut occiderunt aut abduxerunt.

CAPVT VII

Petrus *Eremita a ſuis abit Conſtantinopolin; qui Turcis quidem adhuc aliquandiu reſiſtunt; ad vltimum tamen opprimuntur, paucis euadentibus.*

P*Etrus* vero Eremita abierat, & Conſtantinopolim remeauerat. In caſtello autem, quod ſupra memorauimus, cui nomen *Ciuito*, remanſerat Chriſtianorum plurima multitudo: & qui de caſtris ſiue de prœlio viui euaſerant, retro ad illud caſtellum confluxerant, quos Turci inſequentes, ſtrues lignorum, vt noſtros comburerent, circumpoſuerunt. Sed qui obſeſſi erant, de tuitione vitæ ſolliciti, ignem in ſtrues immiſerunt, & Dei nutu flante vento, pleroſque de hoſtibus combuſſerunt. Turci tandem illos vi comprehenderunt, & ſecundum ludibrium ſuum variis pœnarum generibus affectos, alios occiderunt, alios in captiuitatem vendiderunt. Qui tamen aliquo caſu ſeu ingenio

euaſe-

euaſerunt, ad *Brachium ſancti Georgii* reuerſi ſunt: & iubente nequiſſimo Imperatore Conſtantinopolim regreſſi ſunt. Imperator quidem cum ſuis Græcis de victoria Turcorum exultauit, & omnia arma noſtrorum, vt eos inermes redderet, callide comparauit. His ita geſtis, huic narrationi terminum ponamus, & ſtilum retro conuertentes, quomodo illuc conuenerit noſtra gens Francorum, & cum quibus Principibus, diſſeramus.

EXPLICIT LIBER I.

INCIPIT LIBER SECVNDVS.

CAPVT I

Principes Franciæ, copiis collectis, iter ſacrum ingrediuntur. Romam veniunt.

☽ INterea dum hæc aguntur, a parte Aquilonis excitauit Dominus Comites duos, quibus vnum nomen, vna conſanguinitas, æqua poteſtas, iidem & armis & animis, etiam gloria Conſulatus (*a*) compares, Normannus ſcilicer & Flandrenſis Comes, cum quibus *Hugo* Magnus, frater *Philippi* Regis Francorum, qui ipſo tempore Franciam ſuo ſubiugabat imperio. Hic honeſtate morum, & elegantia corporis, & animi virtute, regalem, de qua ortus erat, commendabat proſapiam. Cum quo & *Stephanus* Carnotenſis Comes, qui a bonis initiis prauos deinceps obtinuit exitus. Præterea alii inumeri Optimates & minoris famæ Conſules cum his ſunt aſſociati, tam eiuſdem Franciæ, quam maioris & minoris Britanniæ. A parte Auſtrali mota ſunt caſtra Podienſis Epiſcopi, & Comitis ſancti Ægidii, nomine *Raimundi*. Vir iſte cum prædiues eſſet, & temporalibus bonis locupletaretur, omnia ſua vendidit, & viam deliberationis (*b*) ſancti ſepulchri arripuit. Ecce præſentialiter nunc videmus in re, quod olim Dominus promiſit per os *Eſaiæ* prophetæ. Ait enim: *Noli timere, quia ego tecum ſum. Ab Aquilone adducam ſemen tuum, & ab Occidente congregabo te. Dicam Aquiloni, da: & Auſtro, noli prohibere: affer filios meos de longinquo, & filias meas ab extremis terræ.* Nunc, & videmus, filii DEI & filiæ Hieroſolymam tendunt ab extremis terræ, Auſter & Aquilo nutritos ſuos (*c*) non audent prohibere. Reuera nunc Dominus aſcendit ſuper occaſum, quoniam requieſcit in animabus Occidentalium. Nunc Occidens illuſtrare parat Orientem, & nouis ſideribus ſuis excitatis, qua premebatur, depellere cæcitatem. Et cum inter tanta agmina eniteſceret terribilis fulgor armorum, huc tamen reuerberaret, ſi intueri poſſet, ſplendor animorum. Hi ad bellum vnanimiter incedunt, non vt fugiant, ſed vt aut moriantur, aut vincant. Mori quippe nullum vitæ credunt diſpendium: vincere vero diuini ſubſidii eſt (*d*) præconium. Hi ergo memorati Principes, quos ſupra diximus, ſatis congruo tempore de ſuis ſedibus exierunt, ſed natale ſolum tranſeuntes, diuerſo tempore & itinere tranſalpinauerunt. Itaque per Italiam iter direxerunt, & diuina præeunte cuſtodia, ſecundo appulſu Romam vſque peruenerunt. Et o glorioſa Chriſti militia, quam non potuerunt continere tam ſpacioſæ vrbis intra incolatus ſui ſpatia vel domicilia: & ob hoc multi extra vrbem ex Principibus ſua fixere tentoria. Ibi aliquot diebus commorantes, loca ſancta peregrina conſuetudine perambulauerunt, & ſe ſanctorum Apoſtolorum, aliorumque meritis ac precibus commendauerunt. Ac ſic Apoſtolica benedictione percepta ab vrbe diſceſſerunt, & per Apuliam ſuas acies direxerunt.

☽ In mſcr. margini hi verſus adſcripti:

Agmina conueniunt; numeroſaque millia fiunt,
Quorum tu proceres ſi conſociare videres
Agmen tam pulcrum, laudares iure ſepulcrum,
Pro quo ſic patriam reſpuerant propriam.

(*a*) *Conſulatus* dignitatem, Principatum, Ducatum deſignat; *Conſul* Comitem, Ducem,

cem, Principem, ſcriptoribus non optimorum temporum. A conſilio nempe ſimul & auctoritate; & quia legerant in Romanis rebus, præcipuos Duces belli & reipublicæ pacificæ Præſides hoc titulo cenſeri. Ita *Conſulem Flandriæ* Comitem *Robertum* appellat *Robertus* lib. 8 cap. 9. Ita *Conſules populi* Præſidum & Rectorum omne genus. *Baldricus* Archiepiſcopus lib. 3 cap. 27; *Dum vnuſquiſque, quod ſuum eſt, quærit, ac communis prouidentia tepeſcit, priuatæ Principum ſimultates populos peſſundant, populi ad communem perniciem deſolantur, vbi Conſules ſeipſos non conſolantur*, vbi ſcribendum exiſtimo, *ſibi ipſis non conſiliantur*. *Conſulares viri* non quidem Principes aut Comites, ſed pari fere potentia & exiſtimatione. *Idem* lib. 2 cap. 8; *Ad hoc directi ſunt* Conſulares Viri, *diſciplinæ militaris non ignari*, Vicecomes de Caſtellone, Guilielmus *de* monte Piſlerio — *cum militibus multis*. Idem *Conſules* iungit *Palatinis & regiis Tyrannis*, lib. 1 cap. 8; *Nec tantummodo populares citramontanos homines is rumor exciuit, ſed* Palatinos Conſules *& regios Tyrannos cieuit*. Vbi vno protelo iungendi ſunt *Palatini Conſules*. Hoc enim ad oſtentandam doctrinam pro *Comitibus Palatinis* dixit. Vox *cieuit* non eſt mutanda, ea enim eruditionem præ ſe fert, neque noſtrum eſt, homini inuidere ſuam gloriam. *Conſules claſſis* ei ſunt Præfecti, Duces. *Fulcherius Carnotenſis* cap. 45; *Peracta ſolennitate paſchali, Rex fecit conuentionem cum* Conſulibus claſſis *gentis Ianuenſis*.

(*b*) *Deliberatio*, liberatio, eſt reſtitutio in priſtinam libertatem. Auctor *hiſtoriæ primæ Palaſtinæ* cap. 26; *Iſtas & multas anguſtias paſſi ſumus pro Chriſti nomine &* deliberatione *ſancti ſepulcri*. *Robertus* noſter lib. 5 cap. 6; *Noſtra omnium vna ſit intentio, Sancti ſepulcri* deliberatio. Cui alioquin *deliberare* valet, ſecundum Gallicismum hodiernum, *tradere*, lib. 5 c. 3; *Quod illo temporis interuallo apud ſe tractarent, qua lege, qua conditione, ſe & ciuitatem Chriſtianis* deliberarent. Lib. 6 cap. 5; *Si prævales Francos ab vrbe eliminare, mihique eorum ceruices caſas* deliberare, *tibi tradam caſtellum*. *Gauterius* Cancellarius cap. 10. belli Antioch. *Burſo diuini terroris iaculo ſauciatus, ſeipſum, cum quibus potuit, fuga* deliberat.

(*c*) Enutrita, *nutritios ſuos*. *Eſaias* propheta cap. 49; *Erunt Reges nutritii tui, & Reginæ nutrices tuæ*. Vbi tamen *nutritores* non alumnos denotant, vt aliis fere omnibus Scripturæ latinæ locis. *Nutrire* talibus auctoribus eſt *proferre*. *Henricus Altiſſiodor.* lib. 1 v. 191

Et te grandiloquos vellem nutriſſe poetas,
Qui tibi multiſona poſſent garrire Camœna.

Ita *nutrimenta facere* in *Capitulis Caroli* eſt animalium educandorum ſiue ſufficiendi pecoris curam habere, vt recte expoſitum doctiſſimo *Sirmondo*.

(*d*) Scribe, *vincere vero diuini eſſe præconium ſubſidii*.

CAPVT II

Boamundus *Apuliæ Princeps, percepto Francorum Principum ſcopo, pioque ſtudio, & ipſe cum ſuis cruce ſe ſignat. Idem & alii Apuliæ Proceres faciunt.*

1) CVm vero ſic incederent, rumor tanti exercitus ad aures cuiuſdam terræ illius Principis peruenit, nomine *Boamundi*, qui tunc erat in obſidione *Malphi* ſuper littus *Scaphardi* pelagi (*a*) conſtituti. Quia (*b*) hoc audiens fecit inquiri, quibus Principibus tantus exercitus regatur, quibus armis muniatur, quo ordine incedant: vtrum rapere venerant, aut ſibi neceſſaria compararent. Cui ab inquiſitoribus relatum eſt de Principibus, quod *Hugo* Magnus *Philippi* Regis Francorum germanus, ſignifer & dux ſit tantæ militiæ. *Robertus* Comes Normannus, *Robertus* Comes Flandrenſis, *Stephanus* Comes Carnotenſis, *Raimundus* Comes ſancti Ægidii, & Epiſcopus Podienſis, duces erant & domini. Exercitus autem ſic deuote & ſeriatim procedebat, quia nocuerit, nullus erat. Arma equitum tam idonea erant, quia in tanto procinctu militiæ Dei conueniebant. Nam quis carneus oculus loricarum, aut galearum, aut ſcutorum, aut lancearum, ſole radiante, ferre poterat intuitum? Pedites vero omni genere telorum ſic præmuniti ſunt, quia ſi obuiam ſibi veniret, omni Orienti terrorem incuterent. Et cum ſic telis & armis accingantur, ta-
2) men vt inermes peregrini neceſſaria ſibi mercantur. Quæ cum audiſſet vir circumſpectus & diuitiis opulentiſſimus, talia verba protulit coram omnibus: *Gratias agere Deo omnes debemus, qui in ſua poteſtate habet omnium corda, & quo vult inclinat ea. Quis enim tot Principes tantumque populum in vnum collegiſſet, niſi eorum mentibus ipſe præſideret?* Cumque

require-

requireret, quod ſignum geſtarent peregrinationis, didicit, quod aut in fron-
te aut in ſcapulis dextris ſignum ferebant ſanctæ crucis. Cum vero per campos
diſcurrendo bellico vſui ſe exercerent, & iocando (*c*) inuicem alter in alte-
rum haſtas vibrarent, omnes vna voce clamabant dicentes: ***Deus vult, De-
us vult*** (*d*). Et hoc ſignum erat bellici clamoris ipſorum. Et cum hæc ite- 3)
rum audiret vir prudens & mente capax, magis ac magis in Deo exultauit,
quia omnia hæc non tantum eſſe hominum intellexit. Qui ſtatim eadem
deuotione ſucceniſus, duo (*e*) pretioſa pallia iuſſit afferri, & ex eis corrigiatim
inciſis præcepit cruces fieri. Tunc dixit omnibus tam peditibus, quam mili-
tibus; ***Si quis eſt Domini, iungatur mihi. O milites nunc mei eſtote Dei,
& viam ſancti ſepulchri mecum incipite, & quæ mea ſunt, vt veſtra,
aſſumite. Nonne & nos Francigenæ ſumus? Nonne parentes noſtri de
Francia venerunt, & terram hanc militaribus armis ſibi mancipauerunt?
Proh dedecus! Ibunt conſanguinei & fratres noſtri ſine nobis ad marty-
rium, imo ad Paradiſum? In omnibus futuris temporibus debet aſcribi
tam nobis quam liberis noſtris retrograda*** (*f*) ***animi inopia, ſi nobis abſenti-
bus agitur hæc diuina militia.*** Et cum his & iſtis ſimilibus animoſus miles
finem daret, omnes clamauerunt qui aderant, dicentes: ***Nos tecum ibimus,
& abſque retractatione viam ſancti ſepulchri promittimus.*** Tunc vir ſa-
piens & aſtutus cruces iuſſit afferri, quas præceperat fieri. Quibus allatis dixit:
***Si dictis veſtris facta vnire vultis, de crucibus iſtis vnuſquiſque accipiat
vnam: & acceptio crucis, ſponſio viæ fiat.*** Tunc tot ad accipiendum con-
fluxerunt, vt multis accipere affectantibus cruces defuerint. Audientes igitur 4)
optimates Apuliæ & Calabriæ & Siciliæ, quod ***Boamundus*** crucem viæ ſancti
ſepulchri ſuſceperat, omnes ad eum confluunt, & tam mediocres quam po-
tentes, ſenes quam iuuenes, ſerui quam domini, viam ſancti ſepulchri pro-
mittunt. Dux vero Apuliæ, vt hæc vidit & audiuit, vehementer indoluit, 5)
quoniam ſolus cum paruulis ac mulieribus in Ducatu ſuo remanere pertimuit.
Erat autem Dux ille frater ***Boamundi***, vterque filii ſcilicet ***Ruberti Wiſcardi***.

1) In mſcr. margini adſcriptus hic verſus;
Circuiens mundum rumor. venit ad Boamundum.

(*a*) Primus auctor harum hiſtoriarum *pontem Scaphardi* vocat. *Bellipotens* Boamundus, *qui erat in obſidione* Malphi, Scaphardi pontis, *audiens aduenisse innumerabilem exercitum.* Quem ex *Roberto* noſtro corrigendum arbitramur, *Scaphardi ponti.* Certe dubio procul ſic in eo legit *Robertus* noſter.

(*b*) Inconcinnior repetitio voculæ, *quia*, eſt ex ſtilo *Roberti*; nec puto bene in ſua editione aliquid mutaſſe *Ioannem Piſtorium* (pro *quia* ponendo *qui*)

2) In marg. *Militia pondus non reſpuit hoc* Boamundus.

(*c*) *Iocari* dicebantur, qui ludicra quæcunque, etiam armorum, exercerent, & iocando alter in alterum, haſtas vibrarent. Inde enatum hodiernum Gallicum *jouer.* Et ioci ſunt *Torneamenta*, exercitia equeſtria armorum. *Paulus Langobardus* lib. 5 cap. 39 hiſtor. *Ad vrbem, vaſtiſſimam ſiluam, profectus eſt, ibique ſe* iocis *& venationibus exercere coepit*, h. e. haſtiludiis. *Otho Friſingenſis* lib. 1. de geſtis Friderici cap. 25; *Norici, & maxime Comites & Nobiles, velut tirocinium celebraturi, in prædicti Comitis caſtra ſe recipiunt. Strenuiſſimus adoleſcens ſuperueniens, Noricos, ante murum ſtantes, ipſumque armatos expectantes, non vt* iocando, *ſed vt rem ſeriam agendo, viriliter aggreſſus.*

(*d*) Male *Robertus* voculam Gallicam *le* omiſit; niſi ſi hoc putes eſſe librariorum inſipientium facinus. Clamor enim, vnum omnium conſenſum in rem præſentem manifeſtans, fuit; ***Dieu le veult.*** Deus id vult. Quod princeps auctor harum hiſtoriarum ſemilatinius proponit: ***Deus le volt.***

3) In margine *Roberti*, de more ſcriptoris, verſus eſt hexameter rythmicus,

Sed tali voto clammatur pectore toto.

vnde clarum, cum geminetur media littera, *Robertum* ſcripſiſſe, *voto damnatur*, eleganti latinoque vſu verbi, quem nemo neſcit.

(*e*) Ex vno pallio duo concinnauit *Robertus.* Sic enim primus auctor, quem tota narratione exprimit *Robertus*, quique rei a Boemundo geſtæ ipſe affuit: *Mox ſancto commotus ſpiritu, iuſſit pretioſiſſimum pallium, quod apud ſe habebat, incidi, totumque ſtatim in cruces expendit.*

(*f*) *Retrogada animi inopia* eſt ignauia, terga periculis vertens. *Retrograde* eſt a tergo apud *Gauterium* Cancellarium cap. 26; *Rex inde mane profectus, ſe ipſum præceſſurum, vt primum hoſtes inueniat, diſponens curauit: Comitemque cum prouincialibus,* retrograde *cuſtoditurum, ſubſequi imperauit*, i. e. partes poſtremas. Et ita *Guibertus Abbas* lib. 4 cap. 4; *Diſpertiuntur itaque ſe per duarum acierum turmas, alteram a noſtrorum frontibus præmittentes, altera* retrograda *omnem eorum exercitum ambire molientes.* Eidem *retrogradi* ſunt, qui ab exercitu

deſciuerant & fugerant, lib. 7 cap. 42; *Retrogradis*, inquit, *nolite credere, qui nos incdia fatiſcere celebrant, ſcriptis meis potius credite. Retrogradi*, rebelles, aduerſarii omnes officii ſui. *Radulfus Ardentius* homil. 109 in Evangel. & Epiſt. *Multi ſunt hodie, qui ad finem vocati ſunt* (leg. *ad fidem*, vt paullo ante locutus eſt) *nec per eam digne ambulant, dum bene operando non proficiunt, ſed magis* retrogradi *ſunt, & cum Deum ore confiteantur, factis negant.*

4) In marg. *Huic Calabra gentes ſociantur, & Apulienſes.*

5) In marg. *His fieri predux ſprenit tamen Apulia Dux.*

CAPVT III

Franci ad portus Apuliæ perueniunt. Hugo & Wilermus *capiuntur ac deducuntur Conſtantinopolim. Ibi* Godefridum *reperiunt cum exercitu: ex quo vtrinque magna exoritur lætitia.*

DVm vero *Boamundus* vix neceſſaria parauit, Francigenæ ad marinos portus peruenerunt, alii ſcilicet ad Brunduſium, alii ad Barim, alii Otrentum mare intrauerunt. *Hugo* ſiquidem Magnus, & *Wilermus* Marchiſii filius, in portu Barim mare intrauerunt, & Dyrrachium vſque nauigauerunt. Quos vt deprehendit adeſſe dux loci illius, captus iniqua cogitatione, illos continuo iuſſit apprehendi, & apprehenſos Conſtantinopolim transduci. Edixerat enim ſubdolus Imperator, vt omnes Hieroſolymitani caperentur & ad ſe Conſtantinopolim adducerentur. Volebat namque, vt omnes ſibi fidelitatem facerent, vt ſcilicet ſuum eſſet, quicquid per arma adquirerent. Sed deprehenſi cum ad vrbem venerunt, magnum ſibi ſolatium inuenerunt, quoniam Ducem *Gothefridum* cum magno exercitu repererunt. Flere præ gaudio potuit, qui *Hugonem* Magnum & Ducem *Gothefridum* inuicem amplexari & oſculari conſpexit. Gaudet *Hugo* Magnus ſe fuiſſe comprehenſum, quia meruit hac occaſione adduci ad Ducem *Gothefridum*. Gaudet Dux, quia amplexatur præcordialem amicum & cognatum ſuum & totius generoſitatis nobilem virum. Gaudet alter in altero innouatum fœdus amicitiæ, & antiquæ familiaritatis, & quod in vtroque inerat inſigne decus probitatis. In his duobus viris primo denudatæ ſunt fraudes Imperatoris, ſicut mox ſequentia declarabunt.

CAPVT IV

Alexius *Imperator Francis doloſe inſidiatur, eiſque ſuos immittit; quos &* Balduinus *ſuperat, &* Godefridus. *Inde pacem cum eis facit.*

DVx *Gothefridus* prior(*a*) omnium Francorum Principum Conſtantinopolim venit, quia per Vngariam recto greſſu profectus eſt. Venit itaque duobus diebus ante natale Domini, & hoſpitari voluit extra vrbem, ſed ſubdolus Imperator eum inter ſuburbana recepit. Sperauit interim Dux ibi ſecurum remanere ſe poſſe, donec venirent agmina gentis Francigenæ. Et cum per aliquot dies mittere cœpit clientes (*b*) ſuos ad comparanda neceſſaria, doloſus Imperator præcepit Turcopolis ſuis & Pincennatibus, vt in inſidiis poſiti eos inuaderent & occiderent. Sed *Balduinus* frater Ducis, cognita eorum nequitia, occultauit ſe, & eorum præuenit inſidias, quia dum ſuos ſequerentur, vt occiderent, forti animo & virili impetu illos inuaſit: & ſic Deo iuuante illos ſuperauit, pluresque ex eis occidit, & captos fratri ſuo Duci præſentauit. Quod cum audiſſet Imperator, iratus eſt, quia cognouit denudatas eſſe Francis doloſitates & inſidias ſuas. Dux vt cognouit, erga ſe ſuoſque Imperatorem iratum eſſe, de ſuburbanis illius exiuit, & extra vrbem ſua tentoria fixit. Sole igitur occidente, cum nox ſuperficiem terræ cooperuiſſet, ſatellites Imperatoris præſumpſerunt Ducem inuadere, ſed diuina adminiculante gratia, cum magno ſui detrimento, vix manus illius potuerunt euadere.

Alter

Alter in alterum irruit, ſed alter alrero præſtantior fuit. Dux cum ſuis, frendens vt leo, illos cito diſperſit, & ſeptem occidit, ceteros inſecutus vſque ad portam ciuitatis. Dux inde ad tentoria ſua rediit, & quietus deinceps manſit. Imperator autem pacem ab eo per internuntios quæſiuit, & tandem impetrauit, & mercatum ei & ſuæ genti, ſicut in ciuitate erat, habere permiſit.

) In margine;
Dux quoque regalem primus peruenit ad vrbem.

(*a*) *Prior* notat primum. *Guilielmus Tyrius* lib. 15 cap. 13; *Interea reſignato pallio abiud ei ſumtum de corpore S. Petri more ſollemni per* priorem *Diaconorum traditur.* Et abſolute *priores* ſunt capita rerum. *Albertus Aquenſis* lib. 2 cap. 39; *Boamundus ſtrage hac grauiſſima attonitus, ceterique* priores *arma reparant. Priores alicuius* etiam ſunt præceſſores, deceſſores, *Anaſtaſius* Bibliothecarius Pontifice 89; *Hic ordinauit Felicem Archiepiſcopum Rauennatem, qui ſecundum* priorum *ſuorum ſolitas in ſcrinio cautelas noluit facere.* *Prior* prima apud *Martianum Capellam* lib. 6; *Pandeam gentem femina tenent, cui* prior *Regina Herculis filia.*

(*b*) *Clientes* ſunt miniſtri ſequioris æui ſcriptoribus.

CAPVT V

Gallorum exercitus vrbi Conſtantinopoli appropinquat, Boamundus *cum ſuis per Bulgariam pergit; eis legem fert; quoddam hæreticorum caſtellum capit, & cum inhabitatoribus exurit, ab Imperatoriis inuaditur.*

INterea gens Gallicana cœpit appropinquare regiæ ciuitati, Podienſis Epiſcopus, & Comes ſancti Ægidii, Comites quoque Normanus Flandrenſis, & *Stephanus* Carnorenſis. Cum hæc itaque aguntur, vt diximus, proſpero ſucceſſu *Boamundus* Apulienſis, paratis ſuis ſtipendiis (*a*) tanto itineri congruentibus, mare intrauit, & in Bulgariam regionem tranſnauigauit, cum quo erant nobiliſſimi Principes, *Tancredus* videlicet nepos ſuus (*b*), & Marchiſi filius *Richardus* Princeps, & omnes terræ illius optimates, qui tantam in Bulgaria copiam repererunt, quod a fructu frumenti, vini, & olei omnes multiplicati ſunt. Deinde deſcendentes in vallem *Andronopolis* ibi tam diu quietauerunt (*c*), quouſque omnes transfretauerunt. Illic *Boamundus* vir prudens comminatus eſt ſuo exercitui, ne aliquis aliquid alieni violenter auferret, ſed vnuſquiſque quod ſibi comperebat compararet. Tandem transfretatis omnibus, in quandam regionem intrauerunt, bonis omnibus vberrimam, & de villa in villam, de caſtello in caſtellum, de ciuitate in ciuitatem progredientes, *Caſtoriam* peruenerunt, & ibi ſolennitatem Dominicæ natiuitatis celebrauerunt, & per dies plurimos dietauerunt(*d*). Cumque forum rerum venalium ab indigenis quærerent, impetrare nequiuerunt, quoniam omnes a facie eorum confugiebant(*e*), æſtimantes, noſtros aduenifſe cauſa prædandi, & omnem terram depopulandi. Ideo noſtri compulſi ſunt ciborum inopia, rapere, prædari, oues, boues, arietes, hircos, porcos, & quæ vſui ciborum erant vtilia. Egreſſi de *Caſtoria* venerunt in *Palagoniam*, in qua erat quoddam caſtrum hæreticorum, quod vndique aggreſſi ſunt, & crepantibus buccinis, & telis ac ſagittis volantibus illico ceperunt, & ſpoliatum omnibus bonis cum ſuis habitatoribus igni combuſſerunt. Nec id eis iniuria contigit, quia illorum deteſtabilis ſermo, vt cancer ſerpebat: iamque circumiacentes regiones ſuo prauo dogmate fœdauerat, ſicut & ipſos a recta fide ſua fœda intentio abſtulerat.

Denique in craſtinum ad flumen *Bardarum* venientes, plures ipſo die tranſierunt, alii vero, qui ſole ſtante(*f*) tranſire nequiuerant, remanſerunt. In craſtinum illos, qui remanſerant, inuadit exercitus Imperatoris, ſummo diluculo, aurora iam luceſcente, & omnes occidere aut captos vinctoſque abducere, in animo habebant. **

* In margine;
Francigenæ gentes vrbi ſimul aduenientes

** *Terrorem mortis prætendunt compatriotis.*

(*a*) *Stipen-*

(*a*) *Stipendia* ſunt omnia rei præſenti neceſſaria. *Bartolfus Peregrinus* de *Nangeio* cap. 33; *Eo Patriarcha formato, iumentis reſarcinatis*, & ſtipendiis *praeopportune munitis, ambo Duces in fines Syriæ peruenerunt.* Idem cap. 47; *Deinde nauibus & iumentis* ſtipendio *ſarcinatis, iter arripiunt.* Ita *Albertus Aquenſis* lib. 8 cap. 32, lib. 9 cap. 44, *Guibertus Abbas* lib. 5 cap. 24, lib. 6 cap. 15, lib. 7 cap. 26, *Gauterius Cancellarius* cap. 30, *Fulcherius Carnotenſis* cap. 9; apud quem *ſtipendiaria mercatio* cap. 33 & 37. Eadem voce *delicias* intelligit *Saxo Grammaticus* præf. hiſtor. Danorum. *Itaque*, inquit, *cum genere, litteris, ingenioque niteas, & plebem fecundiſſimis doctrinæ* ſtipendiis *regas, maximum tibi gregis amorem conciliaſti.* Eidem *ſtipendium* refugium ſiue aſylum denotat, lib. 2 cap. 19; *Vnicum ſalutis* ſtipendium *in æris abiectione repoſitum, nec fuga ſubſidium, niſi rerum damno carpendum.*

(*b*) Errat *Robertus*, Tancredum *nepotem* Boamundi vocans, cum frater eius vterinus fuerit.

(*c*) *Quietare* eſt diutius quieſcere, ſecure quietem inſtituere. Lib. 8 cap. 8; *Ibi inuenerunt hortos, plenos oleribus, & fabis aliisque leguminibus, iam ad præcocitatem maturantibus. Ibi* quietauerunt *tribus diebus.*

(*d*) *Dietare*, diem ducere. Sic lib. 3 cap. 9; *Noſtri vero, laudantes Dominum, ſine obſtaculo ciuitatem intrauerunt, & per dies quatuor ibi* dietauerunt. Lib. 8 cap. 6; Dietauit *in illa ciuitate exercitus Francorum per menſem vnum & dies quatuor.*

(*e*) *Confugere* eſt fugere, effugere. Male *Ioannes Piſtorius*, qui & hoc & alia plura hoc genus non intellecta mutauit. Sic lib. 6 cap. 5; *Tali conditione recepit cuſtodiam, vt, ſi Franci vincerentur, cuſtodiret. Si vincerent, & ipſe, ſicut & alii, relicto caſtro,* confugeret.

(*f*) Alii legunt, *ſole vetante.* Ioannes Piſtorius. Lege *retardante. Stantem ſolem* opponit *occidenti* aut *occaſo.*

** In margine;

Inuadit noſtros exercitus Imperatoris.

CAPVT VI

Imperatorii reiiciuntur; Boamundi *implorant miſericordiam.* Alexius, *amicitiam ſimulando, illum inuitat; qui cum paucis Conſtantinopolim pergit.*

QVibus dum noſtri fortiter reſiſterent, rumor peruenit ad aures *Boamundi* & *Tancredi*. *Tancredus* vero non diu ferens ſuos ita iniuriis affici, equo volitans ad flumen rediit, & ſe cum equo & armis in illud iniecit, eumque duo millia equitum ſunt inſecuti. Qui protinus aduenientes inuenerunt Turcopolas & Pincennates cum eis dimicantes, in quos ſubito, vt effrenati irruentes, multos neci dederunt, & plures captos in vincula coniecerunt, & loris irretitos ad *Boamundum* adduxerunt. Quos vt vidit, Deo gratias egit, & hilari vultu ſubridens, eis per interpretem dixit: *Gens male ſana, quare quæritis occidere gentem noſtram & Dei? nos ſumus Chriſtianæ fidei conſortes & domeſtici & peregrini milites ſancti ſepulchri. Nos neminem veſtrum quærimus lædere, nec Imperatori veſtro molimur aliquid auferre.* Ad hæc illi reſpondentes dixerunt; *Domine, conductitii milites ſumus Imperatoris, & donatiua noſtra promereri ab eo deſideramus. Quo ei libet vadimus, quod præcipit, facimus, & magis illi, quam Deo obedimus. Nos tamen bene recognoſcimus, quod magis oportet obedire Deo, quam hominibus. Imperator noſter magis perhorreſcit agmina veſtra, quam cæli fulmina, quia plus intelligit, vos velle eum regno ſuo priuare, quam velle peregrinari: & ideo non ceſſat malum erga vos machinari. Sed propter Deum, cuius peregrini & milites eſtis, dignemini noſtri miſereri.* Ad hæc verba vir egregius commotus ſpiritu miſericordiæ, condonauit eis vitam, & illæſos abire permiſit. Et dum ſic læto ſucceſſu procederet, Francorum exercitus Conſtantinopolim conuenerat, & eius præſtolabatur aduentum, * quem audierat illic in proximo affuturum. Imperator autem cum vidiſſet, caſtra Dei vndique ſic affluere, & exercitum ſuum, quem miſerat contra *Boamundum*, ſic diſſipatum eſſe, exæſtuans animo cœpit admodum anxiari, & fraudulentas cogitationes in corde eius verſare. Tandem ſimulauit animum, & quaſi de eius aduentu gratulabundus eſſet, miſit obuiam *Boamundo*, qui eum per ciuitates & caſtella ſua gratanter exciperent, & ad ſe cum honorificentia

centia conducerent. Compertum vero noſtri habebant, quod non agebat hoc de aliquo famulatu (*a*) amicitiæ, ſed ſecreta cordis ſimulatione. Indigenæ autem terræ illius, accepto Imperatoris imperio, cateruatim victui neceſſaria conferebant, & pretio ſatis competenti vendebant. Sicque venientes ad ciuitatem, quæ *Suſa* memoratur, *Boamundus* ibi ſuum dimiſit exercitum, & Conſtantinopolim cum paucis perrexit ad Imperatoris colloquium. *Tancredus* autem remanſit dux & cuſtos exercitus, & noluit ibi diutius manere, quia (*b*) extranei ibi erant cibi, quos ſibi oportebat emere, & eduxit eos ſeorſum in vallem ſatis (*c*) omnibus bonis vberrimam, & corporalibus incrementis (*d*) ſatis opimam.

* In margine;
Vtque Boamundus *noſtris eſt aſſociatus.*
Rex fuit inſanus Conſtantinopolitanus.

(*a*) *Ioannes Piſtorius* correxit; *ex ſtudio amicitiæ.* Non aſſentimur tantæ audaciæ. Scribendum putamus; *quod non agebat hoc de aliquo* ſtimulatu *amicitiæ.* *Famulatus* alioquin obſequium notat. Sic lib. 4 cap. 12; *Laudandus & enſis, quod in ſua integritate perſeuerans, vibranti dexteræ ſui* famulatus *impendit obſequium.*

(*b*) *Extranei* cibi ſunt, qui aliunde inuehuntur & inutiles ſunt, ceteris collatis. Ita *extraneos* dicit *allophylos*, minime numerandos cum ceteris, quorum res tractabantur lib. 1 cap. 1.

(*c*) Vocula, *ſatis*, abundat, vti ſæpe alias.

(*d*) *Incrementa* ſunt auctiones. Id dicit, corporibus nutriendis aptos cibos ibi adfuiſſe. Ita *excrementa* auctus vocant tales auctores. *Saxo Grammaticus* præfatione de prouinciarum Danicarum ſitu: *A cuius complexu fluminis Eidari interruatione diſcreta, cum aliquanto longitudinis* excremento *in Norici freti littus excurrit.* *Incrementum* augmen. Idem ſcriptor lib. 1 cap. 2, vt nos diſtinximus; *Quindecim annos natus, inuſitato corporis* incremento *perfectiſſimum humani roboris ſpeciem preferebat.* *Incrementum vteri* grauidatio *Apuleio* lib. 5 Metamorph.

CAPVT VII

Boamundus *Francorum Proceres ſibi obuiam venientes amiciſſime excipit & alloquitur. Ab eis ſuum deducitur in hoſpitium.*

INterea *Boamundus* dum aduentaret ciuitati, Francorum exercitus pars maxima venit ei obuiam, & vnanimiter receperunt eum, ſicut mater vnicum filium. *Boamundus* autem vt conſpicatus eſt tot Conſules, tot Duces, tot Optimates, obuiam ſibi occurrere, in cælum manus erigens, obortis præ gaudio lachrymis, fleuit vberrime: & oſculatis (*a*) pluribus, vix tandem repreſſis ſingultibus, vt loqui potuit, ſuffuſis ora fletibus in hæc verba exorſus eſt fari: *O bellatores Dei & indeficientes peregrini ſancti ſepulchri, quis ad hæc* *
peregrina loca vos adduxit, niſi ille, qui filios Iſrael ex Ægypto per mare rubrum ſicco veſtigio transduxit? Quis alius inſeruit vobis animum, vt relinqueretis poſſeſſiones veſtras, & natale ſolum? Cognatos & affines, coniuges & liberos abdicaſtis, imo & omni corporeæ voluptati renuntiaſtis. Nunc iterum ſecundo regenerati eſtis, per confeſſionem ſcilicet & pœnitentiam: quam quotidie duris laboribus exhibetis. O felices, qui in **
tali opere deficient, qui ante viſuri ſunt Paradiſum, quam patriam ſuam. O ordo militum, nunc terque quaterque beatus, qui huc vſque fuiſti homicidii ſanguine deturpatus, nunc ſanctorum ſudoribus compar martyrum cæleſti es diademate laureatus. Huc vſque extitiſti incitamentum iræ Dei. Nunc vero reconciliatio gratiæ ipſius, & propugnaculum fidei ſuæ. Quapropter, inuicti milites, quia nunc primum incepimus Deo militare, non gloriemur in viribus ſiue in armis noſtris, ſed in Deo potentiſſimo omnium, quoniam ipſius eſt bellum noſtrum, & ipſe dominabitur gentibus. *Boamundus* cum hæc & plura id genus prætenderet, conciliauit in ſe animos audientium, & magnam gratiam inuenit in conſpectu omnium. Tunc omnes cum eo ad ciuitatem venerunt, & ad hoſpitium ſuum, quod ei Imperator præparari iuſſerat extra vrbem, deduxerunt.

(*a*) *Oſculatio* eo tempore inter heroas frequens celebratur. Supra cap. 4 noſter *Robertus*: *Flere præ gaudio potuit, qui* Hugonem Magnum & *Ducem* Gothifredum *inuicem*

cem complexari & oſculari conſpexit. Hoc loco *oſculari* patiendi vi poſitum eſt, vt penes *Baldricum* lib. 3 cap. 15; *Lætabundus ad lanceam ſit concurſus, & tota deuotione deoſculabatur.* *Oſculum pedis* commemorat *Raimundus Agilæus* cap. 28; qui, ſummæ deuotionis loco mucronem lanceæ oſculatum, quæ patefacta dicebatur diuinitus, ſcribit cap. 27. Apud *Albertum Aquenſem oſculum* cultus ſignum eſt lib. 2 cap. 4; *pacis*, lib. eodem cap. 17 & 18; *gaudii*, eod. libro cap. 9, *amicitiæ*, lib. 2 cap. 16; *honoris*, ibid. *Oſcula oculorum & colli* celebrantur eidem lib. 5 cap. 44, *capitis & manuum* lib. 10 cap. 51; *mutua Ducum oſcula* lib. 6 cap. 52, lib. 7 cap. 7 & 8, *Oſculum pedum & pannorum* eſt apud *Fulcherium Carnotenſem* cap. 13; *pacis* apud eundem cap. 24; *in excipiendo aliquo*, cap. 52. *Oſculo* excipitur lignum crucis apud *Gauterium Cancellarium* cap. 9 & 18. Per *oſculum* fiebat adoptatio, *Guibertus* Abbas lib. 3 cap. 13. *Oſculum ſalutantis* eſt apud *Bartulfum* Peregrinum de Nangeio cap. 22. *Oſculum terræ ſanctæ* apud Liſiardum cap. 3 hiſtoriæ Palæſtinæ. Quibus poſterioribus duobus primi nos nomina ſua ex ſcriptis ſchedis dedimus. A *Bongarſio* enim ſine titulis ſunt editi.

* In margine;

Verba Boemundi *non laudant proſpera mundi.*

** In margine;

Militiamque parum non laudant Chriſticolarum.

CAPVT VIII

Alexius *Imperator metu Chriſtiani exercitus varia, ſubdolaque animo conſilia agitat. Tandem ad conditiones certas cum eis deſcendit; quas vtrinque iureiurando firmant. Cauſſa, qua adducti Chriſtiani peregrini ſacramento ei ſe deuinxere.*

SVbdolus itaque Imperator videns creſcere caſtra Dei, & de die in diem augmentari, inops animi, expers ſenſus, pauper conſilii, ira vehementi cœpit inflammari. Neſciebat, quid ageret, quo ſe verteret, quorſum, ſi cum vrgeret neceſſitas, fugeret. Timebat enim, ne tantus & tantorum exercitus in ſe conſurgeret. Mens enim fraude plena ſemper anxiatur (*a*), & eſt ſollicita, & quod machinatur alteri, pertimeſcit ſemper ſibi machinari. Sed noſtri hoc prorſus non quærebant, quia contra Chriſtianos prœliari nolebant. Tandem iuſſit ad ſe vocari *Boamundum*, & cum illo & cum Græcis ſuis huiuſcemodi habuit conſilium. Requiſiuit a noſtris, vt ſibi Principes exercitus facerent hominium, id eſt ſecuritatem pacis, & ipſe conduceret eos per deſertas regiones, quas ingreſſuri erant. Forum rerum venialium omnium, & in omnibus bellicis negotiis ſui præſentiam, & ſuæ gentis auxilium iuraret etiam generaliter omnibus, quod omnia, quibus indigebant in armis & veſtimentis, ipſe ſuppleret, nec amplius vlli peregrino ſancti ſepulchri noceret, aut noceri conſentiret. Hoc conſilium cum derectum fuiſſet, placuit in cordibus fere omnium: quoniam pleroſque angebat neceſſitas rerum temporalium. Fecerunt igitur ei cum ſacramento hoc hominium tali conditione, vt tam diu durarет, quam diu ipſe perſeueraſſet in ſacramento ſuo & promiſſione. Comes vero ſancti Ægidii, cum requiſitus (*b*) fuiſſet de hominio, id nullatenus facere voluit, ſed ſi ei crederetur, tota ciuitas cum ſuis habitatoribus & ipſo Imperatore deſtrueretur (*c*). Sed non erat ratio, vt tam regia ciuitas, tantæque Deo ſacratæ deſtruerentur eccleſiæ, & tot Sanctorum corpora aut igne cremarentur, aut ſuis ſedibus viduarentur (*d*). Tandem Comes ſancti Ægidii aliorum ſuaſionibus euictus, aſſenſum præbuit, & in hæc verba ei fidelitatem promiſit, dicens: ***Alexio Imperatori iuro, quod nunquam per me aut per meos vitam aut honorem amittet, aut quicquid hodie iuſte aut iniuſte poſſidet.*** Hanc illi fiduciam iurauit & Imperator adquieuit. Iurauit deinde idem Imperator dicens: ***Ego Alexius Imperator iuro*** Hugoni Magno ***&*** Gothefrido ***Duci ceteriſque, qui hic aſtant, Francorum Principibus, quod nunquam in vita mea iniuriabor vllum peregrinum ſancti ſepulchri, aut permittam iniuriari, & quod cum illis pergam in bellicis negotiis, & pro poſſe meo mercatum ſufficientem illis conduci faciam*** (*e*). Nemo miretur, quod tot & tam nobiles Franci quaſi coacti hominium fecerunt, quoniam ſi res ex ratione pen-

ne penſetur, quia fere coacti fuerint, inuenietur. Intraturi enim erant terram deſertam & inuiam, terram ab omnibus bonis prorſus alienam, & ſciebant, quia diurnum laborem ferre non ſufficit, cui victus quotidianus deficit. Pro huiuſmodi angaria (*f*), facta fuit huiuſmodi hominii pactio. Sed in mente Imperatoris ſemper manſit fraudulenta factio (*g*). Et bene competeret hominii rata conciliatio, ſi apud Imperatorem foret integræ fidei aſſertio. Sed quicquid ſtipulauit (*h*), totum cum verbo exinaniuir, maluitque periurii noxam incurrere, quam gentem Francorum a ſuis finibus non elongare (*i*).

(*a*) Elegans ſententia, quam tamen ſuperfluis verbis Monachus noſter deturpauit.

(*b*) *Requiſitus* compellatum denotat. Sic lib. 8 cap. 1; *Boamundus* requiſitus *idem laudauit, & vterque in manibus Epiſcoporum promiſit.*

(*c*) Maſculus & eximius *Raimundi*, Comitis Tholoſani, h. l. eminet animus, quem tota hac expeditione præ ceteris multis eum heroem tenuiſſe conſtat. Licet alibi auaritia fuerit tranſuerſus raptus, modo fides conſtet iis, quæ tradit in rebus eius *Albertus Aquenſis*, ſcriptorum Palæſtinarum expeditionum fere optimus. Si vero vnicum hoc, quod *Robertus* ſubiicit, eius conſilium Principes ceteri ſecuti fuiſſent, forte ad hoc vſque tempus, ſecundum tamen Dei voluntatem, arma Chriſtiana in Oriente dominarentur & florerent.

(*d*) De *Raimundi* Comitis conſilio, quod *Robertus* reiicit, ſentio id, quod iam dixi; nec illius ratio vllius contra momenti eſt. Dum enim Græciæ imperio, ſubdoliſque Imperatoris promiſſis decepti pepercerunt, & crediderunt Latini, vt vocabantur, Principes, ſuam militiam, ſeque ipſos maximam partem ærumnis immanibus & exitialibus inuoluerunt, tandemque perdiderunt prorſus. Nec poterant ignorare, licet bellipotentes magis, quam ſapientipotentes, ſecundum *Ennium*, Principes hunc exitum, extantibus exemplis fraudum & manifeſtis & recentibus. Itaque perniciem inſidiantium optima ratione peruertere, & in capita ipſorum conuertere poterant; re non adeo difficili, vt oſtenderunt paullo poſt ſecuta tempora, multo minoribus copiis capta Conſtantinopoli, imperioque in *Balduinum* Flandrum translato.

*In margine;

Hoc quod Rex iurat, non longo tempore durat.

Iurat & abiurat, qui de ſe non bene curat.

Barbari ſunt duo hi verſus, ſed omnino de illa vulpe veriſſimi. In qua re ſane conſonant omnes ſcriptores horum bellorum. Soli fidem in *Alexio* commendant *Anna* ipſius filia, & *Albertus Aquenſis.*

(*e*) In hominio Comitis *Raimundi* verba rei competentia & tantum non neceſſaria perperam omiſit editione ſua *Ioannes Piſtorius.* Vt & in Imperatoris iuramento duo *iniuriandi* verba peſſime ibidem omittuntur.

(*f*) *Angaria* neceſſitatem denotat, exactam & coactam rei gerendæ neceſſitatem. *Baldericus* Archiepiſcopus lib. 1 cap. 26; *Confluentes ad ſancti ſepulchri eccleſiam Chriſtianos multimodis gentilibus* angariis *affligebant.* Idem lib. 2 c. 13; *Quem probroſis Boamundus & condignis caſtigauit* angariis, h. e. moleſtis & rebus & verbis. Ibid. cap. 24; *Tentet ergo vnuſquiſque, an pecunia, an amicitia, an minis, a quibuſlibet ciuitatem hanc ſibi vindicare præualebit* angariis. *Angariare*, torquere, moleſtia quem efficere. Idem lib. 4 cap. 13; *Quoties enim illi mali iudices, Herodis & Pilati complices, fratribus veſtris illudunt vel* angariant, *toties Chriſtum crucifigunt.* *Guibertus Abbas* lib. 7 cap. 35; *Vt in ipſo expeditionis itinere nullus cum funeſtus exactor compellare auderet* angariis. *Petrus Bleſenſis* epiſt. 150, *Guilielmus Tyrius* lib. 1 cap. 5, lib. 4 cap. 18, lib. 7 cap. 22. Nota ſunt hæc; ſed nobis placet, hos autores ex ipſorum ætate notiores & illuſtratiores facere.

(*g*) *Factio* dolum, inſidias denotat, malorum conſenſum. Inter bonos *amicitiam*, inter malos *factionem* agnoſcit *Nonius.* Vtimur tamen non inſcite & in meliorem partem. Vt *Chriſtiana factio* eſt apud *Tertullianum* in Apologetico.

(*h*) Tò *ſtipulauit* in *iurauit* peſſime detorſit *Piſtorius.* *Symmachus* lib. 1 ep. 5; *Sponſionem* ſtipulat *affectio; nec enim patiar decipi, quos opto complecti.* *Stipulari* vi patiendi ex *Liuio* & *Suetonio* notat *Priſcianus* lib. 6.

(*i*) Voculas duas, *cum verbo*, peſſime extriuit *Piſtorius.* Senſus enim eſt; *memoriam omnem ipſorum etiam verborum aboleuiſſe Imperatorem.* Vt nimirum dicimus, *cum pulniſculo tollere.*

CAPVT IX

Conſtantinopolis exſtruendæ occaſio. Vrbis huius ſitus, præſtantia, dignitas.

SEd ne omnino videamur vt elingues prætериiſſe vrbem regiam, loquamur aliquid de ea, quoniam diſſonum non videtur ab hiſtoria. Legimus in quadam hiſtoria, quod *Conſtantinus* Imperator Romanus, cum quadam nocte * in ciuitate, quæ *Byzantium* memoratur, obdormiſſet, viſionem vidit (*a*), quæ

quæ in hunc modum ei apparuit. Anus quædam veſte diſſipata & quaſi ſemicinctis (*b*) circumſepta veniebat ad eum, & ſuæ opis flagitabat ſubſidium. Veſtem exigebat, qua indueretur, cooperturam, qua tegeretur, alimoniam qua paſceretur, promiſitque ei Rex, continuo ſe ſubuenturum, & indubitanter poſtulata collaturum. Et ſic viſio diſparuit. Tunc vir potentiſſimus ſomno excitus, cum in corde ſuo quænam eſſet viſio hæc, verſaretur, diuino nutu intellexit, ciuitatem ipſam in qua erat, auxilium quærere, & ſe in melius reſtitui peroptare. Sicque *Conſtantinus* a fundamentis illam erexit, & de ſuo nomine *Conſtantinopolim* appellauit, quam Romæ mœnibus altis ædificiorum ſtructura nobili coæquauit, & pari gloria & honore terreno ſublimem reddidit, quæ ſicut Roma eſt caput Occidentis, ita & illa ciuitas debet eſſe Orientis. Eſt autem ſita inter Adriaticum mare, & illud, quod nunc vocatur *Brachium ſancti Georgii*, ſupra quod mœnia ciuitatis locata ſunt. Hæc præ cunctis aliis vrbibus fœcunda eſt pingui agro, & omni marinarum diuitiarum mercimonio. Hanc itaque diuino nutu conditam nemo dubitet, quoniam præuidit Deus, quod erat futurum, quod nos modo videmus impletum. Niſi enim talis condita fuiſſet ciuitas, Orientalis Chriſtianitas vbi diffugium (*c*) habuiſſet? Ibi nunc receptaculum habent ſanctiſſimæ reliquiæ ſanctorum Prophetarum & Apoſtolorum, & innumerabilium martyrum ſanctorum, quæ illuc tranſlatæ ſunt a facie paganorum. Aſia & Africa olim fuerunt Chriſtianorum, quæ nunc ſubiiciuntur immundis ritibus gentilium. Ideo talis effecta * eſt vrbs regia Conſtantinopolis, vt ſanctarum, quas ſupra diximus, reliquiarum foret tutiſſima regio. Et ideo debet bene Romæ coæquari dignitate ſanctuarii, & excellentia regiæ dignitatis: niſi quod Roma eſt papali apice ſublimata, & caput & ſumma totius Chriſtianitatis. De his ergo loqui ſufficiat, & hic ſecundus liber finem recipiat.

*In margine;

Viſio perplana fuit hæc Conſtantiniana.

(*a*) Fabulam de *Conſtantini* hac viſiune vide apud *Sozomenum* lib. 2 H. E. cap. 2. Aliam, de aquila lapides apportante, & Euphrata eunucho vaticinante recenſet *G. Cedrenus.* Magnas aues prodigium id confeciſſe, memorat *Conſtantinus Manaſſes*, vt augeretur res velut innominatarum oſtento. Portentoſius *Michael Glycas*, cum Chalcedonem *Conſtantinus* ampliorem reddere conſtituiſſet, aquilas rapta fabris inſtrumenta trans fretum vſque Byzantium deportaſſe ſcribit initio libri 4. Si exſtaret vel vnus eorum auctorum, quos *Conſtantino* in vrbe ædificanda adfuiſſe, & res omnes eius accurate in litteras miſiſſe auctor eſt *Georgius Codinus*, tenebroſa tantæ vrbis nunc conſtitutio in clara luce verſaretur.

(*b*) Inſcitiſſime hic etiam *ſemicinctis* in *ſemicincta* corrupit modo notata *Ioan. Piſtorii* editio, cum eorum mentionem tamen Scripturæ debeat *Robertus* noſter, Actuum Apoſtolicor. cap. 19. De his notamus plura alibi, & docent dicenda viri doctiſſimi ad *Petronium.*

(*c*) Hoc eſt, *confugium*, *aſylum*, *refugium.* Lib. 3 cap. 5; *Tanta quippe erat Turcorum inſtantia, & vnus ita impellebat alium, quod nuſquam erat cuiquam pro vllo commodo* diffugium. Scitius ea vox alibi *effuſam fugam* deſignat, vt *Alberto Aquenſi* lib. 2 cap. 43; *In hoc conflictu belli, Turcorumque* diffugio, *nonnulli chriſtianorum militum ſagittis vulnerati perierunt. Diffugium militiæ*, deſertio eius, & fruſtratio ſacramenti militaris eſt apud *Guibertum Abbatem* lib. 3 cap. 12.

EXPLICIT LIBER II.

INCIPIT LIBER TERTIVS.

CAPVT I

Exercitus in Aſiam minorem tranſducitur. Viis paratis verſus Nicæam tendit. Fame ingraueſcente commodum cum commeatu Boamundus *aduenit.*

Confœderatis igitur cum Imperatore Gallorum Principibus, iuſſit Imperator naues ad portum adduci, vt omnis exercitus ſine magna dilatione * poſſet tranſfretari. Primi itaque tranſfretauerunt Dux *Gothefridus* & *Tancredus,*

credus, & vſque ***Nicomediam*** perrexerunt, & per tres dies ibi feriati ſunt. Videns ergo Dux, quod nulla pareret via tranſituris, per quam tantum exercitum conducere poſſet, præmiſit quatuor millia hominum cum ſecuribus ac vomeribus (*a*), aliiſque ferramentis aptandæ (*b*) viæ conuenientibus. Erat autem terra illa inuia, per iuga montium, per concaua vallium, per defoſſa terrarum vndique præpedita. Conſtrauerunt itaque viam plurimo ſudore vſque ***Nicæam*** ciuitatem, peditibus, equis, omnique tranſeunti ſatis idoneam, poſueruntque ligneas cruces per reflexus viarum, in teſtimonium, vt cunctis notum fieret, quod via illa erat peregrinantium: ſicque ſuo tractu (*c*) pertranſiit omnis multitudo, excepto quod ***Boamundus*** remanſit cum Imperatore, diſpoſiturus cum eo de commeatus promiſſione; ſed vltra modum protelari (*d*) videbatur illa promiſſio, quia antequam perueniret, apud illos, qui pauperiores erant, verſabatur maxima famis cruciatio. Ad ***Nicæam*** vrbem conuenit robur exercitus, pridie nonas Maii, & antequam mercatum (*e*) adduceretur, vendebatur XX aut XXX denariis vnus panis. Poſtquam vero ***Boamundus*** cum commeatu venit, penuria euanuit, & libertas omnium bonorum affuit. **

* In margine;

Iam mare tranſitur. Sed ad inuia iamque venitur.

(*a*) *Vomeres* dicti, vt volunt *Varro* & *Iſidorus*, quod egerant terram velut vomitu. Quod ineptum eſt, etiam repugnante ſyllaba. Inſulſiſſime in duabus veteribus *Papiæ* editionibus legitur; *Vomis* vel *vomer*, *Deus eſt aratri*, cum *dens* legendum vel pueri videant. *Robertus* pro acuto firmoque ferreo inſtrumento quouis habuit; occaſione hauſta ex Scriptura ſacra lib. 1 Reg. cap. 13, vbi *vomeres* pariter iunguntur *ſecuribus*.

(*b*) Forte, *aperiunda via*, ſcripſit *Robertus*. Id enim ſolum poſtulabant, vt tranſire poſſent. Auctor primus cap. 7; *Quæ via fuit aperta per anguſtam & nimis immenſam montaneam.*

(*c*) Forte legendum, *vno tractu*. Sed idem ſenſus ſit etiam in illo, *ſeriatim* nempe, vt loquitur *Petrus Bleſenſis* epiſt. 153. *Tractu ſuo*, vt poterant ſcilicet, tot impedimentis impediti.

(*d*) *Protelare* his ſcriptoribus eſt *producere, extrahere*. Sic lib. 5 cap. 1, lib. 7 cap. 12, *Baldricus* lib. 3 cap. 25, lib. 4 cap. 12.

** In margine;

Tu quoque, Nicæa, dabis iſtis ampla trophea.

(*e*) *Mercatum* tertio genere, forum rerum venalium. Lib. 8 cap. 12; *Miſitque omni exercitui* mercatum *laudabile, quod omnino priuauit illos ab neceſſitate.*

CAPVT II

Nicæam Chriſtiani obſident ac grauiter oppugnant. Turci, vt eam liberent, cum magnis copiis aduolant.

DIe ſiquidem (*a*) aſcenſionis Domini vrbem obſidione vallauerunt, & baliſtas & arietes, & cetera id genus inſtrumenta quibus inhabitantes expugnari quirent, appoſuerunt. A parte Orientis, quia inexpugnabilior & magis munita ciuitas eſſe videbatur, applicuerunt ſui robur exercitus Principes iſti, Podienſis Epiſcopus, Comes ***Raimundus***, ***Hugo*** Magnus, Comes Normannus, Comes Flandrenſis, Comes ***Stephanus*** Carnotenſis. A Septentrione Dux ***Gothefridus***. Ab occaſu ſolis ***Boamundus***. Ab Auſtro vero pars nulla fuit, quia lacus magnus ibi præſidio fuit. In illum ciues cum nauibus ſuis introibant, & ligna & herbas aliaque neceſſaria afferebant. Quod vt Principes agnouerunt, tum legatio ad Imperatorem cucurrit, vt naues conduci faceret, vſque ***Ciuitto***, vbi portus eſt, & boues cum eis, qui eas vſque ad lacum traherent. Qui illico dictis paruit, & iuxta Principum velle factum fuit. Quid plura? Diſpoſitis circa vrbem agminibus, Chriſticolæ viriliter inſiſtunt: & Turci, quia de vita eorum agitur, fortiter reſiſtunt. Turci toxicatas ſagittas (*b*) mittebant, vt quos vel leui tactu ſauciarent, graui morte perimerent. Noſtri vero pro vita (*c*) mori non formidantes, altas circa muros machinas erigunt, quibus infra ſe illos, qui in muris erant, deſpiciunt. Ligneæ turres lapideis turribus opponuntur, & iam cominus hoſtis lanceis & enſibus impugnatur. *

Iamque ſudeſque faces, lapides iaculantur in vrbem, **
Hoſtis terretur, quia iam de morte timetur.
Vnde fragor turbæ, clamorque ſonabat in vrbe.

Paſſim fugiebant matres cum filiis & filiabus ſuis ſolutis crinibus, latebraſque quærebant, quia ſpem vitæ nuſquam habebant. Iamque vt ſe victum reddere (*d*) parabat hoſtis, LX millia Turcorum eminus aduenire conſpexit. Ipſi enim de ciuitate præmiſerant ad illos, dicentes, vt per meridianam portam venirent ad ipſos, & adiuuarent eos. Noſtri vero interim obſederant illam portam magno comitatu (*e*), & cuſtodiebant eam Podienſis Epiſcopus & Comes ſancti Ægidii. Turci vero de montanis deſcendentes, vt eminus noſtrorum agmina conſpexerunt, timore perculſi ſunt: & niſi in ſua multitudine confidiſſent, fugæ præſidium, frenis retroflexis, arripuiſſent: feceruntque tres turmas, vt vna ſupra dictam irrumperet portam, duæ & confligendo, ſi neceſſe eis, incumberet, liberius ſubſequeretur tertia.

* In margine;

Cum te vaſtabunt, & vaſtatam ſuperabunt.

(*a*) *Siquidem* vocula abundat ſæpius in hoc genere ſcriptionum. vt h. l. lib.7 cap.11, lib. 8 cap. 10, lib. 9 cap. 6. vid. *Baldricus* lib. 1 cap. 3 & 8, lib. 3 cap. 11, & alii.

(*b*) *Toxicata ſagitta* veneno mortifero imbutæ. *Toxicare*, veneno interficere. *Petrus Bleſenſis* epiſt. 20.

(*c*) Intellige, pro emolumento chriſtianæ rei. Tam fatuæ perſuaſionis tunc erant etiam incliti illi heroes, vt crederent, expeditione hac, poſtpoſito ſanguine filii Dei, omnique ſalutis ratione, ſe mereri citra controuerſiam vitam æternam. Tandiu etiam craſſiſſima hæc nubes tantorum hominum oculis ſuffuſa fuit, vt ante duo iſta ſæcula adhuc palam prædicaretur & crederetur, ipſum iter ad loca Hieroſolymitana ſalutem æternam conferre poſſe. Quæ craſſiſſima inſcitia multis præclaris viris, ſatis quod agerent domi habentibus, & ad ſplendidam vitam parata omnia poſſidentibus, exitio fuit, qua de re diſputatum alibi. Tam ineptis etiam fabulis ipſam hanc peregrinationem adulterarunt, vt incredibile fere ſit, homines integris ſenſibus tantis deliriis ſcribendis, legendiſque horas impendere potuiſſe. Vide vel Doctoris, Equitiſque Angli, *Ioannis de Montevilla* libellos; miraberis patientiam lectorum, & audaciam ſcriptorum, ſub vnico eo exemplo.

** In margine;

Pro turba turba fragor eſt permotus in vrbe.

(*d*) *Reddere ſe, rendre.* Gallicorum, eſt permittere ſe voluntati victoris. Infra cap. 11; *Quod videntes Armenii, terræ illius habitatores, gauiſi ſunt; quia videlicet a Chriſtianis tam fideliter & Turci & Publicani ſunt occiſi, continuoque cum ſua terra* reddiderunt ſe *illis*. Conf. lib. 7 cap. 11, *Baldricus* lib. 1 cap. 24. *Raimundus Agilaus* cap. 7 & 37, *Albertus Aquenſis* lib. 5 cap. 56, lib. 11 cap. 5, *Fulcherius Carnotenſis* cap. 98, *Bartulfus* de *Nangeio* cap. 12, cet.

(*e*) *Magnus comitatus* ingentem militum multitudinem notat. Sic *Albertus Aquenſis* lib. 1 cap. 20; *Et vere Solymanus, cum omni* comitatu *ſuo intolerabili, eandem ſiluam ex fronte altera intrauerat.* Idem lib. 3 cap. 21; *Balduinus, adſumtis ducentis ſociis, & omni ciuitatis pedeſtri & equeſtri* comitatu, *caſtrum Samuſat eſt aggreſſus.*

CAPVT III

Turci magna fugantur ſtrage. Chriſtiani in vrbe oppugnanda pergunt, quæ tandem ſe dedit; quam munita fuerit Nicæa, concilioque Epiſcoporum celebris.

SIc Turci diſpoſuerunt, ſed Dei conſilio noſtri eruditiores (*a*) hanc diffinitionem aliter mutauerunt. Nam Podienſis Epiſcopus, & Comitis *Raimundi* exercitus, vt primum illos viſu attigerunt, vrbe relicta, celerrimo curſu irruunt in illos: non plus eorum formidantes multitudinem, quam canes fugientem leporem. O quot millia electorum militum illos ſunt inſecuti: paratiores de Turcorum corporibus extrahere animas (*b*), quam quiſquam famelicus eundi ad nuptias. Turci vero, vt viderunt tot armorum præminium (*c*) ſplendorem (ſuggerebat enim flammantibus radiis ſol fulgorem) tot veloces equorum occurſus frementium, tot haſtas contra ſe vibrantes, terga verterunt, & nimis pigri & inertes ad montana redire voluerunt; ſed quicunque inde deſcenderant, turſus aſcendere non potuerunt,

Et male mulctati nece dira ſunt cruciati.
Auxiliante Deo, ſic agmina noſtra tropheo
Tali lætantur, & ad vrbem regrediuntur.

Qui

Qui iterum machinas aſcendentes, vt maiorem metum hoſtibus incuterent, baliſtis & fundis occiſorum capita Turcorum intus proiiciebant.

Nec tardante mora, ſunt ipſa temporis hora
Naues allatæ Conſtantinopolitanæ.

Sed illa die in lacum non immiſerunt, ſed nocte, plenas Turcopolis, gente ** ſcilicet Imperatoris bene docta & aſſueta nauibus. In craſtinum ſurgente aurora, vt viderunt naues hii, qui erant in ciuitate, præ nimio timore exterriti ſunt, & vltra non habentes ſpiritum, quaſi iam mortui in terram corruerunt. Vlulabant omnes filiæ cum matribus, iuuenes cum virginibus, ſenes cum iunioribus. Vndique luctus, vndique miſeria, quia euadendi ſpes non erat vlla. Intus erat mæror, & mentis hebetudo (*a*): foris gaudium & exultatio. Tandem inuenerunt euadendi conſilium, quia per Turcopolas Imperatori ſignificarunt, ei ſe reddere ciuitatem, ſi illæſos & incolumes cum ſuis rebus eos permitteret abire. Quod vbi Imperatori nunciatur, admodum inde gratulatur, ſed & inde mente concipit fraudem, vt deinceps parturiat iniquitatem: lubet, vt ſuis reddatur ciuitas, Turcis integra fiducia tribuatur, & ad ſe Conſtantinopolim conducantur. Quod ideo fecit (vt res ipſa deinceps innotuit) vt cum tempus accederet, ad detrimentum Francorum paratiores inueniret. Itaque ciuitas redditur, & Turci Conſtantinopolim deducuntur. Nec imme- *** mor tamen fuit Imperator tanti beneficii, quia pauperibus, qui erant in exercitu, largas eleemoſynas præcepit erogari. Septem itaque hebdomatibus & tribus diebus Nicææ ciuitatis protenſa eſt expugnatio: nec vlla vi humana ſuperata fuiſſet, niſi Dei adiutorio. Eſt enim muris denſiſſimis & altis turribus præmunita, vt caput & nulli compar in tota Romania. In hac olim tempore Conſtantini Imperatoris CCCXVIII Epiſcopi aggregati fuerunt, & de fide noſtra propter hæreticorum verſutiam, qui tunc temporis erant, tractauerunt, & ita omnia, ſicut tenet nunc catholica eccleſia, omnes vnanimiter ſanxerunt. Et ob hoc dignum erat, vt inimicis ſanctæ fidei auferretur & Deo reconciliaretur, & ſanctæ matri noſtræ eccleſiæ, vt membrum ſuum, redintegraretur. Et prouiſa fuit, & diſpoſita hæc noua redintegratio quam plurimorum, qui ibi occiſi ſunt, conſecrata eſt martyrio. In hunc modum, vt diximus, liberata eſt Nicæa ciuitas, & expulſa eſt ab ea omnis diabolica captiuitas.

His ita patratis, ſua mox tentoria noſtri
Deſigunt, & abire parant, ſic vrbe relicta
Miſſis legatis Conſtantinopolitanis.

(*a*) *Eruditiores* dicit prudentiores. Similiter *doctum caput* apud Auctorem primum. cap. 5; *Ibi* doctus *Boamundus optime concordatus eſt cum duobus Corpalatiis.* Mox; *Ibi* doctus *Boamundus totam gentem ſuam dimiſit.* cap. 10; *Tandem nequiuit vir fortis diu luctari cum Balduino*, doctiſſimo *Comite.* conf. cap. 11 & 17. Sic *bello doctus* Alberto Aquenſi lib. 2 cap. 23. *Doctus in equis* lib. 3 cap. 64. *Eruditum ingenium*, ſagax, perſpicax, *Saxoni Grammatico* lib. 4 cap. 7. *Doctus aſtutia*, apud eundem *Albertum* lib. 5 cap. 35. *Doctus prælio*, lib. 8 cap. 15.

(*b*) Putidum eſt ſermone & prouerbio, quod hic dicit.

*In margine;

Iam Turci fugiunt, pauidique per omnia fiunt.

(*c*) *Pranimius* eſt inſigniter excellens.

**In margine;

Hoſtes incluſi magna formidine fuſi,
Quo ſe conuerti valeant, non ſunt bene certi.

(*a*) *Hebetudo* mentis ſummum mærorem notat, qualis mentes ipſas ſolet obtundere. Sic lib. 1 cap. 3; *illis incutitur pauor &* mentis hebetudo. Lib. 4 cap. 6; *Mirandum & cum admiratione dolendum, quod in talem ac tantum virum talis* hebetudo mentis *inceſſerit, quod tam turpiter a caſtris receſſerit.* Ita *Albertus Aquenſis* lib. 4 cap. 28, lib. 6 cap. 20. Sic *hebetatum ſe* diuturno carcere, h. e. acumen ſibi ingenii attritum dicit *Gauterius Cancellarius* cap. 12. Neque aliter *Abbas Guibertus* lib. 3 cap. 9 & 10, lib. 5 cap. 12.

*** In margine;

Hoſtis captiuus condonatanice viuus
Redditur a Francis Conſtantinopolitanis.

CAPVT

CAPVT IV

Recedentes ab vrbe Chriſtiani in duo diuiduntur agmina. Quorum alterum ſub Boamundo *a magna Turcorum multitudine inuaditur, ac ſtrenue cum ea pugnat.*

POſtquam vero de ciuitate receſſerunt, duobus diebus coniuncta agmina in vnum proceſſerunt, & ad vnum pontem peruenerunt, iuxta quem duobus diebus quieſcentes feriati ſunt, & de virenti gramine equos & beſtias ſuas refocillauerunt. Quia vero ingreſſuri erant terram deſertam & inaquoſam, conſilium inierunt, vt diuiderentur, & in duo agmina partirentur. Non enim vna terra, vna regio ſufficiebat tot hominibus, tot equis, tot animalibus. Vna igitur & maior acies *Hugoni* Magno committitur. Altera voro *Boamundo* coniungitur. In prima acie fuerunt cum *Hugone* Magno Podienſis Epiſcopus, Comes *Raimundus*, Dux *Gothefridus*, & Flandrenſis Comes *Robertus*. In ſecunda autem cum *Boamundo*, *Tancredus*, *Robertus* Comes Normannus, & multi alii Principes, quorum nomina ignoramus. Itaque proſpero ſucceſſu per Romaniam iam quaſi ſecuri equitabant. Sed euoluto trium dierum curriculo, quarta iam die, hora tertia, hii qui erant cum *Boamundo*, viderunt CCC Turcorum millia ſibi occurrere, & clamoſis vocibus, neſcio quid barbarum perſtridere. Pro quorum immenſa multitudine quidam ex noſtris hæſitare cœperunt, vtrum reſiſterent, aut fugæ diuortia quærerent. Tunc *Boamundus*, vt vir multiuidus, & Normannus Comes, vt miles animoſus, vt viderunt quorundam animos titubare, præcipiunt omnes milites decedere, & ſudes tentoriorum infigere. Erat autem ibi quidam riuus currentis aquæ præterfluens, iuxta quem in longum ſua tentoria ponunt. Concito prouidus *Boamundus* celerem dirigit nuntium,

Qui celeri volitaret equo, noſtroſque vocaret,
Quatinus ad bellum properarent iamque paratum.

Antequam vero tentoria tenſa fuiſſent, centum quinquaginta Turci equis velocioribus aduecti, noſtros appropiauerunt, & tenſis arcubus ſuas ſagittas toxicatas in eos immiſerunt. Noſtri vero equis admiſſis illos exceperunt, & comprehenſos occiderunt. Turcorum quippe conſuetudo eſt, vt retro confugiant tractis ſagittis, & dum fugiunt, aduerſum vulnus ſe inſequentibus infligant. Sed fugæ nullus locus erat, quia denſitas hoſtium occupauerat ipſa * cacumina montium. Propterea noſtri dextra læuaque eos inſtanter trucidabant, & arcus & ſagittæ inutilem ibi locum habebant. Tandem confractis lanceis Francorum in corporibus impiorum, res agitur gladiis. O quot ibi corpora corruerunt, truncatis capitibus, aut mutilatis aliquibus membris! Illic videres, quod poſterior pars hoſtium impellebat priorem in gladios trucidantium.

* In margine;
Ecce ſit hic pugna, quæ non fuit omnibus vna.

CAPVT V

Idem ex alia parte grauiter a Turcis premitur. In maximis eſt anguſtiis. Gotfrido *vero &* Hugone *aduenientibus animum recipit; hoſtem fundit.*

DVm ſic pugnatur, dum ſic pars prima necatur,
Pars ea Turcorum, quæ riuum tranſiit, illa
Protinus inuaſit tentoria Chriſtianorum:

Diruunt illa, trucidant matres cum pueris, & quos imparatos bello reperiunt & ſine armis. Clamor morientium *Boamundi* peruenit ad aures, & protinus quid eſſet intellexit. Bellum Comiti Normanno committit: & ad tentoria cum paucis celeri curſu repedauit.

Quos vt viderunt Turci, mox terga dederunt.

Boamun-

Boamundus autem conſpicatus, ibi iacere multos exanimes, cœpit lamentari, & Dominum, vt viuis ac mortuis eſſet refugium, deprecari. Ad bellum feſtinus remeauit, ſed tamen pro vallo & munimine in tentoriis milites dereliquit. Antequam vero ad bellum rediret, fuerant iam noſtri adeo fatigati; * ſiti, labore & calore æſtus, quia niſi mulieres porum de riuo præterfluenti attuliſſent, multi ipſo die bello ſuccubuiſſent. Iam vero noſtri Turcis irruentibus ſemel terga dederunt, & niſi cito Comes Normannus aureum vexillum in dextra vibrans equum conuertiſſet, & geminatis vocibus militare ſignum, *Deus vult*, exclamaſſet:

Noſtris illa dies nimis exitiabilis eſſet.

Sed poſtquam viderunt reuerti *Boamundum* & Comitem Normannum, ſpiritum audaciæ reſumpſerunt, & magis mori, quam vlterius fugere elegerunt. Tanta quippe erat Turcorum inſtantia, & vnus ita impellebat alium: quod nuſquam erat cuiquam pro vllo commodo diffugium. Noſtros ita vallauerant, quod locum vacuum niſi circa tentoria non inueniebant: multi de noſtris tunc mortui ſunt, qui Turcorum ſagittis perierunt. Nullus noſtrorum vacabat ab officio, nullus erat abſque miniſterio. Milites & ad bellum expediti pugnabant; ſacerdotes & clerici plorabant & orabant; mulieres lamentantes mortuorum corpora in tentoria trahebant. Et dum ſic noſtri coartantur, dum nube volantium ſagittarum obumbrantur, aduolat interea Dux *Gothefridus* & *Hugo*. ** Qui cum ad montana peruenerunt cum quadraginta millibus electorum militum, aſpiciunt tentoria ſuorum vndique circumſepta agminibus Turcorum, ſocioſque ſuos vtcunque pugnantes, mulieres in tentoriis magno vlulatu vociferantes; ardeſcunt animo, & ſicut aquila fertur in prædam,

Quam vox pullorum ſtimulat ieiuna ſuorum,
Sic ira accenſa penetrarunt agmina denſa.

O quantus ibi fragor armorum, quantus ſtrepitus confringentium lancearum, quantus clamor morientium, & quam hilaris vox pugnantium Francorum, militare ſignum ſuum altis vocibus conclamantium! Congeminantur illæ voces, dum eas recipiunt & recipiendo emittunt concaua vallium, cacumina montium, ſciſſuræ rupium. Miſeri, quos primum inueniunt, quia nunc homines, nunc ſola cadauera ſunt, quos non contegit lorica vel clypeus, & quos non adiuuat ſagitta vel ſinuatus arcus. Vlulant, gemunt, terram morientes calcibus terunt, aut procumbentes herbam mordicus ſcindunt. Hos repentinos ſonitus dum longe poſiti percipiunt, alii gratulantur; alii mæſti fiunt. Franci intelligunt militare ſignum ſuorum pugnantium. Turci vero lamentabiles gemitus ſuorum morientium. Torpeſcit ſtupefacta manus iniquorum, conualeſcit iam fatigata manus Chriſtianorum.

* In margine;
Hinc labor, inde calor, ſitis, improbus hoſtis, & arma
Noſtros inuadunt, & ob hoc iam terga parabunt.

** In margine;
Aſſunt præſidio Dux Godefridus *&* Hugo.

CAPVT VI

Epiſcopo Podienſi & Raimundo *aduenientibus pugna renouatur, qua hoſtes tandem ſuperantur.*

INterea dum Turci qui noſtros impugnabant ad montana reſpiciunt, conſpiciunt Podienſem Epiſcopum & Comitem *Raimundum*, cum reliquo exercitu militum & peditum de montibus deſcendere, ſuoſque inuadere. * Obriguerunt timore magno præ multitudine bellatorum, putantes, quod aut de ſupernis ſedibus bellatores pluiſſent, aut de ipſis montibus emerſiſſent. Iam prœlia innouantur, recenterque plurima Turcorum millia proſternuntur.

Quid faceret Turcus, populuſque per omnia ſpurcus?
Ni ſua terga daret, quo venerat & remearet.

Sed

Sed qui cauda prius fuerat, caput incipit eſſe.
Sicque caput caudam ſequitur, fugiens fugientes.

Noſtri quoque qui iam prope in ſuis erant incluſi tentoriis, iterum reſumpto ſpiritu animantur, & ſua vulnera graueſque iniurias de hoſtibus vlciſcuntur.

** *Qui prius inſtabant, fugiunt per deuia quaeque.*
Nec curant quorſum, vel in antea ſiue retrorſum:
Sed miles Chriſti proſternit eos nece triſti;
Sanguine terra madet, montis rubet vndique cliuus,
Completurque ſimul fluitanti ſanguine riuus.
Corpora caeſorum tot erant proſtrata per agrum;
Quod niſi vix vllus currere quibat equus.

Ab hora igitur diei tertia vſque ad noctis crepuſculum conflictus ille continuus fuit: & mirum eſſe poterat, vnde gens tanta aggregata fuerit. Sed vt aſſerebant, qui ſe melius ſcire arbitrantur, Perſae, Publicani, Medi, Syri, Chaldaei, Saraceni, Agulani, Arabes & Turci ibi conuenerant, & ſuperficiem terrae cooperuerant, ſicut locuſtae & brucus, quorum non eſt numerus. Nox quippe litem diremit, magnoque fuit illi praeſidio: quia niſi tenebrae eos occuluiſſent, pauci ex tanta multitudine ſuperfuiſſent.

Gloria magna Deo, tali tantoque trophaeo
Qui perimit nocuos, glorificatque ſuos.

Noſtri itaque compellentibus tenebris, ad ſua tentoria reuerſi ſunt, ſacerdotibus & clericis hymnum Deo dicentibus in hunc modum: ***Glorioſus es, Domine, in ſanctis tuis, mirabilis in ſanctitate tua: terribilis atque laudabilis, & faciens mirabilia. Dextera tua, Domine percuſſit inimicum, & in multitudine gloriae tuae depoſuiſti aduerſarios tuos. Dixerat inimicus***; Perſequar & comprehendam illos, diuidam ſpolia, implebitur anima mea, euaginabo gladium meum, interficiet eos manus mea; ***Sed tu, Domine, nobiſcum fuiſti, tanquam bellator fortis, & dux & protector fuiſti in miſericordia tua populo tuo quem redemiſti. Nunc, Domine, cognoſcimus, quia portas nos in fortitudine tua, ad habitaculum ſanctum tuum, ad ſanctum ſcilicet ſepulchrum tuum.***

* In margine;
Militia tanta bellum nunquam fuit ante.
Hinc timor inceſſit, quo trans ab inde receſſit.

** In margine;
Iam Saraceni fugiunt, Arabes, Agareni,
Cum Publicanis, Medis, Perſis, Agulanis.

CAPVT VII

Chriſtiani ſuos ſepeliunt. Spolia ampla caeſis hoſtibus detrahunt.

His dictis voces ſuppreſſerunt, & ſecuri iam ab hoſtibus nocte illa quieuerunt. In craſtinum vero, vbi ſol flammanti lumine mundum venuſtauit, omnes ad campum belli cucurrerunt, & de ſuis plurimos peremptos inuenerunt: & niſi cruces fuiſſent, ſegregari ab illis vix potuiſſent. Illi vero, quibus erat ſanior intellectus, vt Chriſti martyres venerabantur, & digniori * honore quo poterant tumulabant. Et ſacerdotes & clerici ſepulturae debitos effundebant cantus. Matres pro filiis, amici pro amicis, lugubres emittebant planctus. His ita completis, ad cadauera hoſtium ſpolianda feſtinauerunt. Et quis referre poteſt, quantam ibi abundantiam veſtium, quantam auri argentique copiam repererint? O quantam multitudinem equorum, mulorum, mularum, camelorum & aſinorum noſtri tunc habuerunt? Qui prius erant pauperes, Deo opitulante, diuites effecti ſunt. Qui prius ſeminudi, ſericis indumentis veſtiti ſunt. Leguntur tela & ſagittae, & vacuatae implentur pharetrae. Cura vulneratis impenditur, & curae medicorum committuntur.

Sicque die tota, non eſt gens noſtra remota.

Huic facto egregiae laudis ſi quis mentis oculum velit apponere, Deum mirabilem in ſuis operibus poterit aduertere. Eſurientes etenim ſuos repleuit bonis, diuites

vero

vero non ſuos dimiſit inanes, depoſuit potentes, & exaltauit humiles, potentes abiectos reddens, humiles glorioſos. Hoc eſt quod per *Eſaiam* prophetam ſpopondit ſuæ dilectæ Hieruſalem: *Ponam te in ſuperbiam ſæculorum, gaudium in generationem & generationem: & ſuges lac gentium, & mamillaRegum lactaberis, & ſcies quia ego Dominus ſaluans te, & redemptor tuus fortis Iacob.* Superbia ſæculorum nobilitas eſt virorum illuſtrium, mamillaRegum diuitiæ theſauros ſuos in terram fodientium. Quæ nobilitas mamilla Regum paſcitur, cum ei mundana poteſtas ſubiicitur. Et inde habet gaudium & lætitiam non tantum in hac generatione præſenti, ſed & futura generatione ſæculorum.

* In margine;

Corpora noſtrorum cum laude Dei tumulantur. *Corpora Turcorum per campum deſpoliantur.*

CAPVT VIII

Turcis Arabes veniunt auxilio. Solimanni ſermone in metum adducti arripiunt fugam. Lætitiam & gratulationem vultu ferunt, animo anxii ſunt.

Altera autem die, quæ erat tertia menſis Iulii, tentoria ſummo mane defixerunt, & veſtigia Turcorum fugientium ſequi feſtinauerunt. Sed illi ſicut trepidæ columbæ a facie accipitris, ita ante eorum faciem fugiebant. Igitur per quatuor dies huc illucque fugientes, contingit vt Solimannus dux illorum inueniret decem millia Arabum venientia ſibi in auxilium. Erat autem Solimannus filius Solimanni veteris, qui totam Romaniam abſtulit Imperatori. Hic quippe poſtquam de Nicæa vrbe fugerat, gentem hanc in vnum congregauerat, & quaſi pro vlciſcenda ſua iniuria, ſuper Chriſtianos adduxerat. Hic cum eos vidiſſet & Arabes illum, præ nimio dolore equo lapſus in terram, cœpit magnis vocibus eiulare, ſeque miſerum & infelicem proclamare. Cui Arabes, infortunii ſui caſum ignorantes, dicunt: *O cunctorum hominum impudentior! quid ita fugis? Multum degeneras: quia nunquam pater tuus de prælio fugit. Reſume animi conſtantiam, & reuertere ad prælium, quoniam venimus tibi in auxilium.* Quibus ille, ſuſpiriis vocem interrumpentibus, ait: *Magna vos vexat inſania: nondum vos cognouiſtis virtutem Francorum, nec experti eſtis animos eorum. Virtus eorum non eſt humana, ſed cæleſtis, aut diabolica. Nec ipſi tantum in ſuo confidunt auxilio, ſed diuino. Nonne in tantum deuiceramus eos, quod iam parabamus iliceos funes & canabinos, vt eorum collo immitteremus? Tum ſubito gens innumera, quæ mortem non veretur & hoſtem non timet, erupit de montibus, & indubitanter ſe inſeruit noſtris agminibus. Quorum oculi ferre poterant eorum terribilium armorum ſplendorem? Lanceæ eorum micabant, vt coruſcantia ſidera, galeæ & loricæ, vt vernantis auroræ lumina vibrantia: fragor armorum terribilior erat ſonitu tonitruorum. Cum ſe bello præparant, erectis in cælum lanceis, ſeriatim incedunt, & ac ſi ſine voce eſſent, conticeſcunt. Cum vero ſuis adproximant aduerſariis, tunc laxatis loris tanto impetu irruunt, ac ſi leones, quos ſtimulat ieiuna fames, & ſanguinem animalium ſitiunt. Tunc vociferant & ſtrident dentibus & aera clamoribus implent, & peregrini a miſericordia neminem capiunt, ſed omnes necant. Et quid dicere de tam crudeli gente valeo? Nulla gens eſt, quæ huic valeat reſiſtere, quæ fugiendi locum poſſit inuenire: quia aut diuino aut diabolico fulciuntur auxilio. Omnes aliæ gentes noſtros arcus expaueſcunt, & tela timent: iſti vero poſtquam loricati ſunt, tantum timent ſagittam, quantum & ſtipulam: ſic formidant telum, ſicut & fuſtem ligneum. Heu heu trecenta ſexaginta millia fuimus, & omnes vel occiſi ſumus ab iſtis, vel diſperſi fugimus. Nunc quartus dies eſt, ex quo a facie eorum fugere cœpimus, & adhuc non timore minori, quam & primo die trepidamus. Qua de re, ſi ſano vultis* *

vultis parere conſilio, quam primum valetis a tota Romania abſcedite, & ne illorum oculus vos videat, ſumma cautela prouidete. Hæc Arabes vt audierunt, cum ipſo Solimanno fugam concito arripuerunt. Chriſtiani autem ** maiori ſolertia ſequebantur fugientium veſtigia, ſed illi nunquam in eodem ſtatu morabantur, & quantumuis eorum animi confuſi fuerint, ad quaſcunque tamen Chriſtianorum vrbes vel caſtella fugiendo veniebant, hilatem vultum, quaſi potiti victoria, præferebant: dicentes; *Gaudentes & cum lætitia aperite nobis ianuas veſtras, quoniam occidimus vobis omnes Francigenas, qui vos & terras veſtras deprædari venerant: ne vnus quidem ſupereſt de illis, quin aut mortuus ſit, aut teneatur in vinculis noſtris. Solimannus enim dux noſter alia via procedit, & captiuos ſecum deduxit.* Qui vero verbis eorum creduli erant, aperiebant, ſeductique graues pœnas luebant. Nam deprædantes eorum poſſeſſiones, domos incendebant, ipſoſque aut trucidabant, aut loris aſtrictos ſecum ducebant. Nolebant quippe vt Franci, qui eos inſequebantur, aliquid inuenirent, vt vel ſic inopia coacti perſequi deſiſterent. Qui in hoc prudenti vſi ſunt conſilio, quia illis valde profuit, no- *** cuitque omni exercitui noſtro. Noſtri enim inuenerunt terram illam deſertam, & inaquoſam omnibus bonis vacuam. Vellebant ſpicas ſegetum ad maturitatem proximantium, & inter manus confricando expilabant, talique cibo famem vtcunque mitigabant. Ibi mortua fuit maior pars equorum, & multi, qui prius equites extiterant, pedites effecti ſunt. Equitabant vaccas & boues, & magnæ fortitudinis terræ illius arietes & canes.

* In margine; *Terror erat magnus, quo territus eſt Solimannus.*

** In margine; *Fraudes fingebant Arabes, dum ſic fugiebant.*

*** In margine; *Inuenere famem noſtri poſt fertilitatem.*

CAPVT IX

Chriſtiani Iconium veniunt. Heracleam intrant. Pars deinde Tarſum concedit, duas vrbes & plurima caſtella capit. Pars Armeniorum terram ingreditur.

TRanſierunt itaque ſolum illud, quam cito potuerunt, & intrauerunt Lycaoniam, prouinciam omnibus bonis vberrimam, & venerunt *Iconium*. Eſt autem *Iconium* opulentiſſima ciuitas temporalibus bonis, de qua meminit * *Paulus* Apoſtolus in epiſtolis ſuis. Qui vero errauerunt in ſolitudine, in inaquoſo, ciuitatem hoſpitio commodam inuenerunt, & Domino ſuggerente, bonis terrenis repleti ſunt. Cumque digredi a ciuitate placuit, ſuadentibus incolis, aquam in vaſis & vtribus ſecum tulerunt, quia aquam in craſtinum nuſquam repererunt. Die vero ſecunda in veſperum ad quoddam flumen peruenerunt, ibique duobus diebus hoſpitati ſunt. Altera autem die curſores, qui præibant agmina, primo venerunt ad ciuitatem, quæ *Heraclea* memoratur, in qua Turcorum maxima multitudo aggregabatur. Qui vt a longe deprehenderunt vexilla Francorum volitantia, protinus effugerunt, vt damulus ereptus de laqueo, aut cerua ſagittata. Noſtri vero laudantes Dominum, ſine obſta- ** culo ciuitatem intrauerunt, & per dies quatuor ibi dietauerunt. Die vero quinta de ciuitate omnes exierunt. Tunc *Balduinus* Comes frater *Gothefridi* Ducis, & *Tancredus*, ab aliis ſe cum ſuis militibus diuiſerunt, & ad vrbem *Tarſum* diuerterunt. Erant autem multi Turci in ea, qui contra eos exierunt ad prœlium: ſed diu obſtare non potuerunt. Cum enim veloces impetus noſtrorum, & ſinuatos incurſus, & diros ictus ferre non potuerunt, pluribus ſuorum proſtratis in munitionem vrbis ſe receperunt, & noſtri caſtra ſua ante vrbem locauerunt, & excubitores poſuerunt. Illi vero, qui erant in ciuitate Chriſtiani, nocte media ad caſtra veniunt, cum magno gaudio clamantes atque dicentes: *Surgite, inuicti milites Francorum, quoniam Turci omnes*

de ciuitate fugiunt, & vlterius vobiſcum decertare non præſumunt. Noſtri tamen eos perſequi noluerunt, quia nox erat, tempus ſcilicet ad perſequendum minime idoneum. Die vero lucescente noſtri ciuitatem introierunt, & ciues eos libentiſſime receperunt. Facta eſt autem contentio inter Comitem *Balduinum* & *Tancredum*, quis eorum ciuitati dominaretur, an vtrorumque dominio ſubderetur. *Tancredus* renitebatur, quia pro ſe eam volebat habere; ſed tandem ceſſit *Balduino*, quia maior erat illi exercitus fortitudo. Fuerunt autem eis in breui temporis interuallo traditæ duæ ciuitates: vna quæ vocatur *Athena*, alia quæ *Manuſtra*, & multa caſtella. Iam vero ibant ſecundis ſucceſſibus, quoniam Turci iam non equitabant, ſed abditi erant in munitionibus. Maior autem pars Francorum ingreſſa eſt terram Armeniorum: quia in-*** hianter affectabant inebriare terram ſanguine Turcorum. Terra autem omnis ſilebat in conſpectu ipſorum, eiſque Armenii obuiam veniebant, & in ſuas ciuitates & caſtella recipiebant. Ad quoddam vero caſtrum peruenerunt, quod ita naturali poſitione munitum erat, vt nulla arma prorſus, nulla machinamenta bellica metuebat. Sed tamen noluerunt ibi diu demorari, cum ſcilicet tota alia terra eis eſſet ſubdita, & ex affectu volebat inclinari. Erat autem in **** exercitu quidam miles fortis & ſtrenuus & ab illa regione oriundus, qui terram illam poſtulauit a cunctis Principibus, vt eam in fidelitate Dei & ſancti ſepulchri & eorum cuſtodiret, vt vitam & honorem ſuum protegeret. Cui Principes vnanimiter aſſenſum tribuerunt, quia ſciebant eum eſſe virum fidelem, & bellicis rebus idoneum & fortem.

* In margine; *Hæc vrbs ſuſcepit noſtros, penitusque recepit.*

** In margine; *Hic agmen ſparſum petit vrbem nomine Tarſum.*

*** In margine; *Gens fera Francorum terram ſubit Armeniorum.*

**** In margine; *Quod petit, aſſequitur miles, patriaque potitur.*

CAPVT X

Chriſtiani Cæſaream Cappadociæ vltroneâ deditione in poteſtatem accipiunt. Progredientes hic illic benigne excipiuntur. Suæ conſulunt indigentiæ.

DEhinc proſpero ſucceſſu venerunt ad *Cæſaream Cappadociæ*. *Cappadocia* autem regio eſt in capite Syriæ ſita, ad ſeptentrionalem plagam porrecta. Cuius incolæ ciuitatis vltro ſe tradiderunt, eosque benigne receperunt. Egreſſique de Cappadocia, proſpere venerunt ad quandam vrbem pulcherrimam & ſatis vberrimam, quam Turci non multo ante obſederant, & per tres hebdomadas impugnauerant, ſed expugnare nequiuerant. Ad quam accedentes, mox cum ſumma lætitia ciues obuiam venerunt & beneuole ſuſceperunt. Hanc * iterum petiit alter miles, nomine *Petrus* ab *Alpibus*, & impetrauit eam celerrime ab vniuerſis Principibus. Ipſa nocte quidam delator nugarum venit ad *Boamundum*, dixitque ei, vſque ad viginti millia Turcorum in proximo adeſſe, qui nondum ſcirent Francorum exercitum illuc aduenisse. Ille credulus verbis mendacibus, elegit milites electos, quos ſecum duxit, & loca, in quibus latitare dicebantur, peragrauit. Sed ſicut delator inanis fuit, ſic & inquiſitionis effectus fruſtratus. Dehinc conſurgentes venerunt ad quandam vrbem, quæ vocatur *Coſor*, quæ plena erat omnibus bonis, quæ vtilia ſunt corporibus humanis. Ad quam accedentes, ab his, qui erant in ea Chriſtianis, officioſiſſime ſuſcepti ſunt. Et ibi per tres dies feriati ſunt. Illic vnuſquiſque ſuæ ** conſuluit indigentiæ: laſſi inuenerunt requiem, eſurientes refectionem, ſitientes potum, nudi operimentum. Prouidit itaque eis Deus tale habitaculum, quo facilius pati valerent validum ſuperuenturæ famis cruciatum.

* In margine; *Hæc cum Cæſaria traditur & patria.*

** In margine; *Hic fame deleta ſucceſſit copia læta.*

CAPVT XI

Chriſtiani caſtellum Publicanorum expugnant; Ruſam obtinent; difficillimo itinere ad vrbem Maraſim veniunt.

INterea nuntiatum eſt Comiti ***Raimundo***, quod Turci metu territi, de ***Antiochia*** fugerant, ciuitatemque minime præmunitam reliquerant. Qui inde accepit conſilium, quod illuc quingentos milites dirigeret, qui arcem ciuitatis occuparent, antequam aliis cognitum eſſet. Et vt venerunt in vallem ***Antiochiæ*** vicinam, tunc primum audierunt verum non eſſe, quod Turci diſceſſiſſent a ciuitate, ſed omni niſu quo poterant moliebantur defendere. Perrexerunt igitur vſque ad caſtellum Publicanorum, eoque ſubiugato, alio ſecundo itinere diuerterunt, & in vallem de Rugia peruenerunt, multoſque ibi Turcos & Saracenos inuenerunt, quos in ore gladii ſuperatos prælio occiderunt. Quod videntes Armenii, terræ illius habitatores, gauiſi ſunt, quia videlicet a Chriſtianis tam viriliter & Turci & Publicani ſunt occiſi: continuoque cum terra ſua reddiderunt ſe illis. Et ***Ruſam*** ciuitatem obtinuerunt, & plurima * caſtella ſuo dominio mancipauerunt. Vniuerſus vero exercitus, qui remanſerat, iter arripuit, miſeroque infortunii ſucceſſu per quædam montana, quæ nulli erant niſi feris aut reptilibus peruia (vbi ſemita erat, quæ non amplius quam vnius pedis ſpatio dilatabatur, ſed hinc & inde rupibus & denſis ſpinarum ſeu veprium frutetis artabatur: ima vallium in abyſſum videbantur immergi, cacumina montium ad ſidera tolli) hac inæquali ſemita milites & armigeri collo ſuo arma dependentia geſtabant: omnes æqualiter pedites, quia nulli eorum equitabant: plerique libentiſſime loricas, galeas, clipeoſque ſuos vendidiſſent, ſi emptorem inueniſſent: multi quidem plurima laſſitudine deficientes ea proiiciebant, vt ſaltem ſic expediti ire valerent. Iumenta cum oneribus ire nullatenus poterant, ſed pleriſque in locis onera iumentorum homines ferebant. Stare loco aut ſedere nemo poterat, quia alter alterum impellebat. Nemo poterat iuuare ſuum comitem, niſi præcedentem vltimus, quoniam qui præibat, vix conuerti valebat ad ſubſequentem. Tandem finita tam infelici via & inuia, venerunt ad ciuitatem, quæ ***Maraſim*** memoratur, & ab incolis illis cum honore & gaudio excipiuntur. Illic abundantiam rerum temporalium inueniunt, ibi ſuæ miſeriæ & defectus conſolationem recipiunt. Ibi prior præſtolatur vltimum, ſed ante pertranſiit iutegra dies, antequam cauda capiti cohæreret.

* In margine;
Mundi fortuna mutabilis eſt, quaſi luna.
Si bona præcedit, ſequitur mala, proſpera cedit.
Quod liquet in rebus multis, vt in his aciebus.

CAPVT XII

Chriſtiani iuxta Antiochiam agmen Turcorum profligant, vrbem obſidione cingunt.

COngregati vero & die vna quieſcentes, ſecunda die venerunt in vallem, in qua eſt ***Antiochia*** ſita: regia videlicet ciuitas ab ***Antiocho*** Rege conſtituta, & ab ipſo nuncupata. Hæc metropolis eſt & caput totius regionis Syriæ: olim inſignita per beatum ***Petrum*** Apoſtolorum principem, cultu fidei catholicæ: in ea epiſcopalem cathedram poſuit, & apoſtolos ***Barnabam*** & ***Paulum*** ordinauit. Nunc vero, vt Dominus oſtenderet oculis mortalium, quod non eſt virtus nec vlla poteſtas niſi ab ipſo, prius hanc adquirere voluit, in humilitate ſermonis ore prædicantium: modo eam recuperare voluit, in ſublimitate potentiæ armis debellantium. Sic noſtri in virtute Dei ad ciuitatem properantes, ad pontem ferreum peruenerunt: inueneruntque

ibi

ibi numeroſitatem Turcorum pontem tranſire cupientium, vt his, qui erant in vrbe præſtarent auxilium. Sed non eſt hominum dirigere greſſus ſuos, ſed eius eſt, cuius vniuerſa ſubiecta ſunt imperio. Noſtri protinus irruerunt vnanimiter in eos, nullique pepercerunt, ſed in ore gladii magnam multitudinem ex eis peremerunt. Alii mente conſternati fugerunt, & ſic vitæ præſenti ſuæ conſuluerunt. Sic potiti Chriſtiani victoria, multa inibi repererunt ſpolia: iumenta, aſinos, camelos oneratos vino, frumento & oleo, & rebus aliis, quæ obſeſſis ſunt perneceſſariæ. Tunc caſtrametati ſunt ſuper ripam fluminis, quod non longe diſtat a mœnibus ciuitatis. In die craſtina onuſti bonis omnibus ad ciuitatem ire diſponunt: ad quam Deo ductore peruenientes in partibus tribus caſtra circumponunt. Ex vna enim parte montana prohibent acceſſum, & omne bellandi procul arcent ingenium. Quarta feria decimonono* Nouembris obſidio circa *Antiochiam* poſita fuit, ad laudem & gloriam futuram Domini noſtri Ieſu Chriſti, qui ſemper eſt mirabilis in operibus ſuis.

*al. duodecimo.

EXPLICIT LIBER III.

INCIPIT LIBER QVARTVS.

CAPVT I

Arte, non Marte Antiochiam oppugnare conſtituunt Chriſtiani. Flumini imponunt pontem. Varii generis machinas conſtruunt. Moenia, quamuis incaſſum, aggrediuntur. Caſtellum contra eruptiones obſeſſorum excitant.

QVIA vero vrbs Antiochena, non ſolum naturali ſitu, verumetiam mœnibus excelſis, turribuſque in altum porrectis, denſiſſimiſque in cacuminibus murorum propugnaculis præmunita erat: conſilium inierunt Principes, quod contra eam pugnarent, non virtute, ſed ingenio; arte, non Marte; machinamento, non conflictu bellico. Prius igitur pontem ſupra flumen ſtatuerunt, vt expeditius flumen tranſirent, quotiens tranſeundi neceſſe haberent. Tunc quippe in confinio vrbis magnam bonarum fructuum vbertatem inueniebant, copioſas vindemias, foueas frumento plenas & ordeo, aliiſque cibariis, arboreſque multi generis pomis refertas. Hoc quoque inſinuabant eis Armenii, qui in ciuitate erant, quique inde conſentientibus Turcis ad eos veniebant: ſed eorum vxores & filii in vrbe remanebant. Et hoc totum, licet Chriſtiani eſſent, callide tamen faciebant: quoniam dicta noſtrorum ſiue facta Turcis intus renuntiabant. Conſtruuntur a Chriſticolis bellica machinamenta ad oppugnandum congrua, turres ligneæ, baliſtæ, falces, arietes, talpæ, tela, ſudes, & fundæ, & ſi qua alia poterunt vlla excogitari arte. Sed quid valuerunt aduerſum vrbem inexpugnabilem? præſertim cum tot in ea eſſent defenſores, qui etiam cum noſtris campeſtri prœlio pugnare potuiſſent. Poſtquam vero

Poſphorus auroræ rutilos præceſſerat ortus,
Ipſaque rorifluo cum iam candore vibraret,
Solque venuſtaret flammanti lumine mundum:
Exurgunt propere proceres, procerumque cateruæ,
Armaque corripiunt, & ad vrbis mœnia currunt,
Pugna quidem dextra forti fit & intus & extra:
Illi defendunt, dum noſtri ſpicula fundunt:
Telaque cum baculis, nec non lapideſque ſudeſque.
Fit labor immanis, ſed profectus fit inanis.
Sicque receſſerunt, quia ſternere non potuerunt
Turres & muros, vi nulla corruituros.

 Cumque

Cumque viderent noſtri, quod nil proficere poſſent, illam dimittunt pugnam, retinent tamen obſidionem. Turci quippe in ſua confidentes inuictiſſima ciuitate, nocte ianuis apertis exibant, & in caſtra ſagittas mittebant. Contigit autem, vt ita ſagittando vnam mulierem ante tentoria *Boamundi* Principis occiderint, & ideo vigilantiores excubias per caſtra poſuerunt, qui etiam portam per quam exire ſolebant, cuſtodierunt. Placuit itaque principibus militiæ & optimatibus, vt caſtellum ſibi conſtruerent, quo ſecuriores eſſent, ſi inimici Dei vllo modo præualerent, qui vndique ſicut apes ad aluearia confluebant. Quod & factum eſt.

CAPVT II

Dum Chriſtiani ad victum quærendum excurrunt, a Turcis per inſidias partim capiuntur, partim trucidantur, partim fugantur. Vt ſuos ab incurſionibus illorum tueantur, in valle quadam præſidium collocant, quod Saraceni inuadentes, magna ſtrage repelluntur.

INterea dum tareſcere cœpit quotidiani victus impenſa, conſilium inierunt, vt cibos quærerent, & ad quærendum, armigeros & pleroſque milites ob cuſtodiam tranſmitterent. Sed qui prædari voluerunt,

Partim prædati, partimque fuere necati.

Nam caſtellum quoddam erat in montanis non longe a ciuitate nomine *Arech*, quod erat plenum rebellantibus Turcis, qui noſtris inſidias prætenderunt, multos vulnerauerunt & plures occiderunt, & pleroſque captos abduxerunt, ceteroſque turpiter iniuriatos ad caſtra redire compulerunt. Quod miſeri caſus infortunium vbi militia Dei cognouit, admodum indoluit: ſed ſibi deinceps ſalubre conſilium inuenit. Mille armigeros ante præmittunt, quos *Boamundus* & Flandrenſis Comes cum electis militibus ſubſequuntur, prænominata valle, in qua ad ipſos confugerent, ſi Turci eos inſequerentur. Quod ita abſque dilatione contigit: quoniam Turci poſtquam illos eminus agnouerunt, laxatis loris, & equos calcaribus vrgentes, inſecuti ſunt, eoſque in fugam verterunt. Noſtri vero ad ſuos, ſicut ad tutiſſimum auxilium, confugerunt, & præſidium diuini ſubſidii inuenerunt. Turci vero cum nimis de proximo noſtros milites paratos eſſe deprehenderunt, primo quidem hæſitantes loco libentiſſime ceſſiſſent, ſi cedere valuiſſent. Vt tamen cognouerunt, quia pauciores Chriſtiani eſſent, quam ipſi, bellum inierunt, tamen cum tremore, in ſua confidentes numeroſa multitudine. Sed quid valet prœlium, contra quod diuinum militat auxilium? Deus enim fortis & potens eſt, Dominus potens in prœlio. Duo enim ex noſtris ibi tantum peremti ſunt. Sed de Turcis, quorum non eſt numerus, qui & de manu Dei repulſi ſunt, abſque numero occiſi ſunt. Multos ex eis captos ad caſtra conduxerunt, & coram illis, qui ſupra mœnia inclitæ ciuitatis erant, decollauerunt. Et vt maiorem illis dolorem incuterent & terrorem, baliſtis inciſa capita in ciuitatem proiecerunt.

CAPVT III

Chriſtiani in caſtris natalem Domini pie celebrant. Fame premuntur, algent, conflictantur tempeſtate. Conſilio inito in terras Saracenorum excurrere ſtatuunt.

DE hinc expeditius ire potuerunt noſtri ad villas & vicos Armeniorum, victum quærentes, & ipſi Armenii & indigenæ terræ illius ad noſtros mercatum afferentes. Aduenit interea ſacratiſſima dies Dominicæ natiuitatis, quam Deus cunctis fidelibus ſuis celeberrimam in hoc contulit, quia qui creaturis

turis omnibus naſci tribuit, pro ſolis hominibus naſci diſpoſuit. Feſtiuam igitur illam Chriſtiani fecerunt, ſicut qui in tentoriis erant agere potuerunt. Maius quippe gaudium erat in caſtris, quam intra mœnia inclitæ vrbis. Inclitam dico non propter fœdam gentilitatis habitationem, ſed propter humanæ conditionis poſitionem, & præſertim beati *Petri* Apoſtolorum principis apud Deum reconciliationem. Qua celebratione peracta, conſilium acceperunt, quid agerent? quoniam in caſtris victus deficiebat, & glacialis hiems mercatum afferentes ad ipſos venire non ſinebat. Illi nanque, qui erant in vrbe, quanto magis ſciebant noſtros eſurire, tanto magis incipiebant in illos deſæuire. Hinc aeris inclementia, hinc miſeræ egeſtatis inopia, hinc opprimebat aduerſariorum violentia. Et ſicut ſolet contingere in multitudine congregatorum, non deficiebat vox murmurantium. Nec mirum erat, ſi humana fragilitas ſub tot tormentis preſſa deficiebat. Grando, nix, glacies, ſpiritus procellarum, illos violentiſſime opprimebant, quos nulla tectura cooperiebat. Quid mirum, ſi ſe male dementabant, qui extra tentoria erant, cum ipſa tentoria innatabant. Propterea, vt ſupra diximus, conſilium inierunt, quid agerent, & tale inuicem acceperunt. *Boamundus* & Comes Flandrenſis ad his ſubueniendum ſe ipſos obtulerunt, & omnibus placuit, & libentiſſime conceſſerunt.

CAPVT IV.

Dum in terram Saracenorum excurrunt, magnam hoſtium offendunt multitudinem; quam ſignis collatis ad internecionem cædunt, & magna cum præda reuertuntur.

HI itaque triginta millia equitum peditumque elegerunt, & in terram Sarracenorum intrauerunt. O rerum omnium mediator Deus, quam tempeſtiue ſubuenis in periculis, & neceſſitate laborantibus, vt impleretur illud quod Salomon ſcripſit in prouerbiis; *Conſeruatur iuſto ſubſtantia peccatoris.* A Hieruſalem & Damaſco, & Aleph, ceteriſque regionibus congregati erant, Perſæ, Arabes, & Medi, gens videlicet multa nimis, quæ ad Antiochiam diſpoſuerat venire, eamque a Chriſtianis defendere. Sed aliter in cælo fuit diſpoſitum, quæ diſpoſitio illorum ordinationem inclinauit deorſum. Cum enim audiſſent, quia pars Chriſtianorum intrauit terram ſuam, gauiſi ſunt valde, quum in vinculis iam quaſi irretitos arbitrati ſunt. Tunc diuiſerunt ſe in duas acies, vt ſic vallati ab eis noſtri, fugæ præſidium nuſquam inuenirent. Quæ diuiſio ſtulta fuit, quia ſtultitia in cordibus incredulorum ſemper requieſcit. Nam vtræque acies vt ſeſe inuicem aſpexerunt, incunctanter altera in alteram irruit; quia illa in ſua multitudine, iſta in Dei omnipotentia confidit: & ideo euentus belli diſſimilis fuit. Milites armati quotquot in occurſum ſui venerunt, vt falcator meſſem, proſtrauerunt. Sed cum in gyrum reuerti frenis voluerunt, quos iterum percuterent, niſi fugientes, non inuenerunt. Qui vero in manibus noſtrorum peditum deuenerunt, in immane præcipitium corruerunt. Sciunt enim, quibus bella nota ſunt, quia grauiori attritione pedites quam equites interficiunt. Altera vero acies, quæ ſe ab altera ſeparauerat, vt noſtros circumueniret, vt audiuit voces bellantium, ſonitumque confringentium armorum, laxatis habenis accurrebat ſuis in auxilium. Sed vt miſeros illorum caſus agnouit, fugienreſque circumſpexit, timor in illos vehementiſſimus irruit, fugiendique contulit ſocietatem. Sed quid aliud noſtri facerent, niſi vt perſequerentur? Nam, ſicut in vulgari prouerbio dicitur: ***ſi eſt, qui fugiat, non deerit, qui perſequatur***; iam omnes noſtri eos perſequebantur, quoniam qui pedites venerant, aſcenſores equorum efficiebantur. Quid plura? Qui euadere potuit, lætus & hilaris fuit: qui vero interceptus, miſerrima nece occubuit. Quot aſini & cameli, quotque iumenta frumento, vino, ceteriſque cibariis onuſta, ibi capta ſunt? quæ eſurienti exercitui Dei gratia grata erant. Quantum gaudium, & tripudii exultatio fuit in illa die in

 caſtris,

caſtris, cum talia dona viderunt ſummi procuratoris? Mirandum & gaudendum erat, quod Dominus de mercibus inimicorum ſuorum, de longinquo adductis, fideles ſuos reficiebat. Eſurientes bonis implebat, quibus aduerſarios ſuos ſpoliabat. Sic quoque filiis Iſrael olim faciebat, cum per terram gentilium Regum tranſire cupiebant, & illi publicum viæ regiæ inceſſum eis denegabant. Omnes pari modo, qui contra illos accipiebant gladium, gladio peribant, & eorum terra & facultates dabantur eis in poſſeſſionem. Nunc vero idem Dominus eadem recompenſatione aufert ſuorum aduerſariis, vt iſti credant veraciter actum fuiſſe, quod ſcriptum eſt de illis. Per omnia ſit Deus, qui benedicendus eſt, benedictus; ſine ipſo nihil poſſumus.

CAPVT V

Obſeſſi erumpunt, plurimos ex obſeſſoribus trucidant. Milites damnis his & fame adducti ab vrbe recedere intendunt. Quos Boamundus *graui oratione a propoſito abducit; fame interim magis magiſque ingraueſcente.*

INterim dum iſti glorioſi Principes abfuerunt, qui in ciuitate erant, repente de ea exierunt, noſtroſque inter caſtra inuaſerunt: & plurimos ex eis occiderunt. Ipſo die Podienſis Epiſcopus perdidit dapiferum ſuum; qui ſuæ aciei deferre ſolebat vexillum. Et niſi flumen inter caſtrum & vrbem fluxiſſet, maioribus iniuriis & frequentioribus laceſſiſſent. Quibus bellorum euentibus, & maxime famis inopia, plerique noſtrorum afflicti, abire moliebantur: quia nimis graue erat inuitis ferre ieiunium, & ideo machinabantur ab obſidione diffugium. Quos *Boamundus* vir facundus & gratus eloquio, ita affatus eſt, dicens: *O viri, qui huc vſque fuiſtis bellatores egregii, quos Deus per multa iam bellatorum pericula victores reddidit, quoſque virtus experientiæ vt illuſtres decorauit, vt quid contra Dominum murmuratis, quia premit vos anguſtia paupertatis? Cum vobis porrigit manum, tunc exultatis; cum relaxat, tunc deſperatis. In hoc videmini non diligere donantem, ſed dona: non largitorem, ſed largientis oblationem. Cum largitur Dominus, amicus eſt; cum ceſſat, inimicus vobis videtur eſſe & extraneus. Cui vnquam genti præſtitit Deus in tam breui tempore tot bella committere, tot acerrimos hoſtes ſuperare, tot ſpoliis gentium ditari, tot triumphantium palmis inſigniri? Ecce nunc innumerabiles hoſtes ſubegimus: ecce nunc eorum ſpolia ad vos attulimus. Quid eſt, quod ſic diffidimus, cum ſic quotidie vincamus? Non longe eſt a vobis, qui ſic pugnat pro vobis: ſæpe quidem fideles ſuos tentat, vt vtrum diligant ipſum, innoteſcat. Nunc tentat vos per inopiæ moleſtias, & per aſſiduas inimicantium vobis preſſuras. Quod ſi tantas intuliſſent nobis iniurias, quantas & nos eis irrogauimus: ſi tot de nobis occidiſſent, quot de illis nos proſtrauimus: ſi aliquis de nobis ſupereſſet, iure ille conqueri potuiſſet. Sed pro certo, qui conquereretur, nullus eſſet, quoniam nemo ſuperſtes remanſiſſet. Propterea nolite diffidere, ſed eſtote viri cordati, quoniam ſi in ipſo viuitis, aut pro ipſo moriemini, eſtis beati.* His & talibus dictis animos eorum eneruatos, robuſtos reddidit, & in effeminatas mentes virilitatem induxit. Paucis denique diebus euolutis hiems aſpera inhorruit, & in caſtris ciborum abundantia euanuit. Illi qui vendere cibos ſolebant, niuibus & glacie prohibente, nullatenus venire valebant. Curſores exercitus, qui vſque ad terram Saracenorum tranſcurrebant, nihil prorſus inueniebant: quia omnes de toto terræ illius confinio, aut longe fugerant, aut in ſpeluncis, aut in cauernis petrarum delituerant.

CAPVT

CAPVT VI

Clauſis annonæ ſubſidiis, impenſo omnia in caſtris venunt pretio. Petrus Eremita & Guilelmus Carpentarius *clam recedunt: cum dedecore tamen reducuntur.* Guilelmus *ſe non amplius ita diſceſſurum, iurat.*

CVmque Armenii & Surani vidiſſent, in tanto diſcrimine famis noſtros eſſe poſitos, per nota loca gradiebantur, ſollicite inquirentes, ſi quid inuenirent, quod ad noſtros afferre valerent. Sed apud tantos parum erat, nec tantæ multitudini ſuppetebat, & ideo vendebatur aſinarium onus frumenti ſeptem librarum pretio: ouum duodecim denariis; & vna nux vno. Vt quid * vniuerſa percurram, cum carum nimis vendebatur quicquid vilius habebatur. Propter quod multi fame ibi perierunt, qui, vnde aliquid emerent, non habuerunt. Cœpit itaque oriri inter eos magna inconſtantia animorum, mentis defectus, & totius bonæ ſpei diffidentia. Et quid mirum, ſi pauperum, ſi imbecillium animi nutabant, cum illi, qui videbantur quaſi columnæ eſſe, deficiebant omnino? ***Petrus*** enim Eremita, & ***Gwillehelmus Carpentarius*** nocturno elapſu in fugam verſi ſunt, & a ſacra fidelium Dei ſocietate diſiuncti ſunt. De ***Gwillehelmo*** vero qui fuerit, dicamus: quoniam de ***Petro*** ſuperius mentionem fecimus. ***Gwillehelmus*** de regali proſapia ortus fuit, & Vicecomes cuiuſdam regii caſtelli, quod ***Millidunum*** dicitur, olim extitit. Qui ideo ***Carpentarius*** cœpit cognominari, quia in bello nullus volebat ei occurſari. Nulla enim lorica erat, galea vel clypeus, qui duros lanceæ illius ſiue mucronis ſuſtineret ictus. Vnde mirandum, & cum admiratione dolendum, quod in talem ac tantum virum tanta mentis hebetudo inceſſerit, quod tam turpiter a caſtris virorum illuſtrium receſſerit. Sed hoc non metu prœliorum, vt ſperamus, fecit, ſed tantam famis iniuriam pati nunquam didicerat. Quod fugæ diſſidium vt ***Tancredus*** miles fortis & integer animo cognouit, vehementer condolens, inſecutus eſt illos, & comprehendit, & cum dedecore reuerti coegit, & ad domum ***Boamundi*** adduxit. Non dicendum eſt, ſi paſſus eſt verecundiam (*a*), qui nullo fugante inierat fugam. Dolebant plurimi, qui eum agnouerant: conuitiabantur omnes, qui, qualis extiterat, ignorabant. Tandem multis laceſſitus iniuriis, pro reuerentia ***Hugonis*** Magni, cuius conſanguineus erat, & quia iam cum ipſis in retroactis certaminibus honeſte (*b*) pugnauerat, pacem obtinuit: ſed nunquam ſe amplius ita diſceſſurum coram omnibus iurauit. Sed tamen diu ſacramentum non cuſtodiuit: quia quantocius potuit clam diſceſſit.

* In margine;

Nux erat in pretio, cum nummo venditur vno,
Fit nimis atque nouum, cum bis ſex venditur ouum.

(*a*) *Pudor* confuſionem animi ſæpe notat, ob rem indigniter geſtam. Sic apud *Petronium* commodus nebulo quiſpiam dicit; *maledic illum verſibus, vt habeat* pudorem. i. e. *reminiſcatur, ſe male feciſſe.* *Verecundiæ* eundem ſenſum dant ſequiorum temporum auctores. Ita *Baldricus* lib. 1 cap. 7; Verecundabantur, *qui remanebant, & iam coram gloriabantur, qui peregrinatum ire diſponebant.* *Fulcherius Carnotenſis* cap. 48; *Aderat ibi crux dominica, inimicis Chriſti contraria, contra quam pompa eorum præualere nequit. Sed ne ſi præſentia eius* verecundi *effecti, non ſolum nos inuadere ceſſauerunt, ſed & pauore cælitus percuſſi, omnes in fugam celerem ſuam verterunt ſententiam.* Apud quem *timorem* etiam notat cap. 87; *Noſtri, tanquam ad certamen bellicum* verecundari *ſimulantes, aſtute nec fugere diſpoſuerunt, nec pugnare cum eis præſumſerunt.*

(*b*) Intellige, viriliter, fortiter. Ita *honeſta copia* fortes ſunt apud *Gulielmum Tyrium* lib. 21 cap. 5; Honeſtas *tam peditum quam equitum* copias *deferens, deſcendit in Ægyptum.* Sic *honeſtus miles* apud eundem hunc *Robertum* lib. 8 cap. 4. *Honeſtus eques* lib. 4 cap. 12. *Honeſta galea* apud *Albertum Aquenſem* lib. 5 cap. 11. *Honeſta forma* egregiæ eidem lib. 2 cap. 39, lib. 5 cap. 5.

CAPVT

CAPVT VII

Ratio, cur hæc Chriſtianis Deus immiſerit. Vanum Tetigi *promiſſum Principibus factum.*

HAnc itaque famis aſperitatem, vt ſuos probaret, euenire permiſit Deus, & vt terror eius fieret in vniuerſis nationibus. Nam & ſuos premebat ieiunio (*a*): & vicinas nationes eorum diſterminabat (*b*) gladio. Cadebant mille a latere vnius, & decem millia a dextris alterius. Et ideo nunquam eſt a Domino tali deſperandum, quia quæcunque agit, diligentibus ſe cooperantur in bonum. Ne illi inſoleſcerent tot victoriis bellorum, opprimebat eos graui inedia ieiuniorum. In toto namque exercitu mille equi inueniri non poterant, ad pugnandum idonei: vt per hoc innoteſceret, quoniam in fortitudine equi non haberent fiduciam, ſed in ſe, per quem & quomodo volebat & quando volebat. Erat quidam miles in exercitu eodem, nomine *Tetigus*, diues apud ſuos, & nominatiſſimus, in Romaniæ partibus bene notus: palliato nugacitatis tegmine velatus. Hic venit ad Principes, & ait illis: *Vt quid hic ita torpeſcimus? Quare, quæ nobis ſunt profutura, non quærimus? Si bonum vobis videtur, ego in regionem Romaniæ pergam, & inde in fidelitate Imperatoris copioſum mercatum adducam: naues onuſtas omnibus rebus, frumento, vino, oleo, hordeo, carne, farina, caſeis, per mare adduci faciam, & equos, mulos, mulaſque per terram.* Et ne vllam de me diffidentiam habeatis, papiliones meos & omnia bona mea derelinquam, hoc ſolum excepto quod mecum feram. Et ſi adhuc mihi decreditis (*c*), iurabo quod citius ad vos redibo. Principes mendacibus verbis illius crediderunt & ſacramentum receperunt. Ipſe autem nec ſacramentum tenuit (*d*), nec verborum ſponſionem impleuit. Hoc ideo de his duobus militibus refero, vt quiſque percipiat, quanta egeſtas in caſtris fuerit, quæ etiam fugere diuites, & peiurare compellebat. Cumque iam ſic arctarentur, & omnis humana ſpes omnino deficeret, plurima pars exercitus retro eundi licentiam a Principibus petierunt; & ipſi vnanimiter flentes eis conceſſerunt. Vt quid enim retinerent, quos conſolari non poterant?

(*a*) *Ieiunium* famem notat. *Albertus Aquenſis* lib. 3 cap. 6; *Graui afflicti* ieiunio, *neceſſariorumque penuria, tandem in montis cacumine conſtiterunt.*

(*b*) *Diſterminare* hic *perdere* notat. Vide notas ad *Gulielmum Britonem* lib. 7 v. 38.

(*c*) *Decredere* eſt diffidere. Vide notas ad eundem *Gulielmi* verſum.

(*d*) *Tenere ſacramentum* Germaniſmus eſt.

CAPVT VIII

Chriſtiani, audito, hoſtem multis adeſſe agminibus, ad pugnam ſe parant. Turcos iuſto prælio deuincunt. Multis onuſti ſpoliis ad caſtra reuertuntur, non ſine magna ſuorum lætitia.

DVm ſic valide deſolatio pullularet in caſtris, & nullus vllum haberet conſilium, miſeratio diuina ſolitum eis præſtitit auxilium: Affuit nuntius, qui innumera Turcorum agminum millia prope adeſſe retulit, & in caſtro eis proximo, nomine *Arech*, quod ſupra memorauimus, illa nocte aggregari affuit. Qui ideo latenter & in magno ſilentio veniebant, vt imparatos in caſtris inuenirent. Hoc dictum cunctis innotuit, & quos ſomno pigritiæ torpentes inuenit, excitatos reddidit. Salit & tripudiat, qui antea ambulare nequibat. Reuixit ſpiritus illorum, quos ſopierat indigentia ciborum. Erectis in cælum manibus Deum laudant; & quaſi iam vicerint, manibus applaudunt. Malebant enim honeſte in bello mori, quam eſcarum inopia cruciari. Tunc proceres exercitus acceperunt conſilium, vt pars vna omnium in caſtris remaneret ad cuſtodiendum: pars altera obuiam venientibus iret ad prœlium.

Qui

Qui de caſtris nocte egredientes, in inſidiis poſiti ſunt, prætereuntium præſtolantes occurſum, iacueruntque inter flumen & lacum. Summo itaque diluculo, aurora lumen terris deferente, miſerunt exploratores, qui illorum agmina viderent, & eſſe (*a*) eorum renuntiarent. Exploratores renuntiant, tot illorum millia in ſimul ſe nunquam vidiſſe. Et ex parte fluminis duas acies ſeparatas a multitudine equis velocioribus accurrere. Tunc noſtri in quodam cliuo poſiti, crucis ſigno cum armis ſe præmuniunt, & manus in cælum protendunt, Deoque ſe committunt, eiuſque flagitant auxilium. Mox noſtri ſuperuenientes illos excipiunt, & ictu pungentes, quotquot obuiant, ſolo proſternunt. Alii per campum diſperſi circumuolant, imbreſque venenatarum emittunt ſagittarum. Strident dentibus, & more canum latrant, quia terrere ſic ſuos aduerſarios putant. Sed hæc noſtri irridebant: & protecti clypeis, loricis, galeis, eorum immiſſuras (*b*) vilipendebant. Sed cum innumerabilis illorum multitudo appropiauit, cum tanto impetu noſtros inuaſerunt, quod modice in fugam verſi ſint. Quod vt vidit *Boamundus*, qui poſtremo obſeruabat cuſtodiam, cum ſua acie prorupit in medium, ſocioſque recolligens, inimicos perduxit ad interitum. Illi namque vt viderunt noſtrorum vexilla ſuper vertices ſuos dependentia, noſtroſque more leonum rugientium, in medios hoſtes circunferri, omneſque circa ſe laniari, pauent & conturbantur, verſiſque retro habenis equorum, ad pontem ferreum quam celerrime repedantur (*c*). Sed quid modo Franci facerent? Sternitur via corporibus morientium, impletur aer vocibus eiulantium. Tellus madefacta cruore morientium, perforatur pedibus conculcantium equorum. Vt venitur ad pontem, via arctatur, & non omnes pons recepit, hinc quam plures in flumen præcipitantur, & quos vnda tenebat, celeri rotatu inuolutos abſorbebat. Et cur per ſingula morater? Maior pars periit, quam euaſerit. Plures occiſi ſunt, quam viui remanſerint. Qui euaſerunt, ad caſtrum ſuum, quod ſuperius nominauimus, confugerunt, ſed in eo non diu permanſerunt. Prædatum enim vacuum dimiſerunt, & fugientes abierunt. Noſtri vero illud accipiunt, & cuſtodes qui illud cuſtodirent & pontem, poſuerunt. Armenii quoque & Surani fugientes inſecuti ſunt, & arta loca anticipando multos occiderunt, pluresque captiuos detinuerunt. Sicque filii diaboli ſecundum ſuum meritum, de ruina in ruinam receperunt interitum. Noſtri vero cum gaudio ingenti ad caſtra remearunt, adducentes ſecum equos & mulos & mulas, & ſpolia plurima, & multa alia, quæ indigentibus ſociis valde erant neceſſaria. Multorum etiam capita mortuorum ſimul attulerunt, quæ ante portam ciuitatis poſuerunt, vbi Admiraldi Babyloniæ habebant hoſpitium. Receperunt illos cum ſumma lætitia ſocii, qui in caſtris erant, quique tota die cum ciuibus, qui egreſſi ſunt de vrbe, pugnauerant, palmamque victoriæ reportarant. Tunc geminata lætitia duplicis victoriæ feſtiuum tempus effecit: & eos qui egeſtatis mærore conſumpti pæne erant, refecit. Iam vero Armenii & Surani, victum ad caſtra ferebant, & de felici noſtrorum euentu congaudebant.

(*a*) Dictum ſupra, *Eſſe*, ſtatum, conditionem deſignare. Similiter loquitur Auctor primus cap. 12, Nec abſimilis locutio apud *SaxonemGrammaticum* lib. 5 cap. 31, Eſſe *ſeptenis nauibus*. *Gauterius Cancellarius* cap. 14, *Miſſis exploratoribus, quaſi volatilium venditoribus*, eſſe *noſtrum, quocunque modo ſe haberet, referebant*. Idem cap. 31; *Prouide, vt ille qui ſæpe hoſtium* eſſe *& bellum expertus fuerit, cum Archiepiſcopo Cæſarienſi diſpoſuit*. Ita *eſſe hominis* apud *Bernhardum* epiſt. 92; *Præmiſi præſentes exploratores, qui* eſſe *rei* (accuſati) *indagarent ſagaciter & referrent fideliter*. Male *Ioannis Piſtorii* editio, inſerens voculam, *ſibi*.

(*b*) *Immiſſura*, immiſſarum ſagittarum ictus.

(*c*) i. e. reuertuntur. Sic optimi libri, & peſſime *Piſtorius*, qui ſuo ingenio ſcribere non ſiuit *Robertum*. Non dubito, ſtudio ſic ſcripſiſſe *Robertum*, cum alii id genus auctores, ipſi a *Iacobo Bongarſio* coniuncti, *repedandi* verbo ſæpe vtantur, *Iuuencum* potiſſimum, Chriſtianum poetam, ſecuti, in cuius pluribus locis turpiter etiam hoc verbum corruperunt, vt indicant perueteres & optimæ membranæ, quæ penes nos ſunt.

(*d*) *Feſtiuum tempus*, bon tempo, quod hodie Italis in ore eſt. Hiſpani dicunt, *vn gaudeamus*, vt in *Lazarillo* de *Tormes*.

CAPVT IX

Obſeſſi commeatum Chriſtianis intercipere ſtudent. Illis coercendis, hi caſtellum ante portarum vnam conſtruunt. Contra Turci Chriſtianos, qui operarios adducebant, inuadunt, fundunt, fugant; quod tamen haud impune ferunt, obſeſſoribus ſuorum cladem vlciſcentibus.

SIc illi de ciuitate egrediebantur, & inter ſaxa montium latitabant, inſidiabanturque illis, qui victum afferebant, & quotquot comprehendere poterant, occidebant. Quod valde mæſtificauit proceres: & ſuper hoc conſilium inierunt: remediumque huic calamitati repererunt. Caſtrum conſtruxerunt ante portam ciuitatis, ſuper pontem iuxta *Mahumariam*, quod illos valde perdomuit, quoniam deinceps nullus eorum exire per pontem auſus fuit. Et tunc quia caſtrenſes ad hoc peragendum opus non ſufficiebant, *Boamundus* & Comes ſancti Ægidii ad portum ſancti Simeonis perrexerunt, & inde operarios pretio adducere ſtuduerunt. Quos cum adducerent, Turcos, qui nocte illa de ciuitate exierant, in inſidiis poſitos inuenerunt, qui ſubitaneo incurſu tam fortiter noſtros inuaſerunt, quoadusque illos, qui equites erant abſque vlla certaminis reuerberatione (*a*) in montana fugauerunt: pedites, qui fugere non potuerunt, diram necem perpeſſi ſunt. Sed quanto fuit acrior, tanto & glorioſior. Et qui ibi mortui ſunt, fere mille fuerunt, ſed occidentes diu gauiſi non ſunt. Relatio enim huius occiſionis ad caſtra peruenit, tantoſque Principes proceresſque commouit. Qui equis proſilientes ad vlciſcendam mortem ſuorum ordinatis agminibus peruolant, inueniuntque eos adhuc in campo, occiſorum capita detruncantes. Illi vero nequaquam perterriti, in ſua confidentes multitudine ad pugnam congrediuntur. Sed noſtris toto corde tota virtute confidentibus (*b*), poſtquam pedites noſtri equitibus conſociati ſunt, in breui ſuperantur. Nam vt viderunt illos, quos ad montana fugere compulerant accurrere, noſtrorumque agmina fortiter creſcere, & creſcendo fortius inſiſtere, terga vertunt, & verſus pontem fugæ viam arripiunt. Sed valde impediuit difficultas itineris anguſti, quia nec fugere vſquam poterant, nec conuerti. Reuerti retro fas (*c*) non erat, quia hoſtis vrgebat: dextra læuaque diuerti impoſſibilitas anguſti itineris prohibebat, præire vetabat denſa multitudo fugientium. Sicque eis diuino nutu contigerat, vt nec fugere, nec pugnare licuerit. Ibi Turco nec toxicata ſagitta proficiebat, nec equi velocitas ſubueniebat. Ibi maiorem ſtragem pedites egerunt, quam qui equis inſidebant: quoniam ſeriatim, vt falcator (*d*) prata vel meſſem, detruncabant. Illic ſatiari potuiſſent enſes & tela aliarum gentium Turcorum ſanguine: ſed quia Francigenarum erat, nec obtundi poterant, nec repleri cruore. Noſtri tantum pugnabant, illi patiebantur: noſtri percutiebant, illi moriebantur. Nec tantum infatigata manus dilaniare poterat, quantum quod dilaniaret, reperiebat. Inter viuos mortui ſtabant, quia ſuffulti denſitate viuorum cadere non poterant (*e*), & calamitas tanta eos oppreſſerat, quod alter alterum in mortem imprimebat. Tantus illos timor inuaſerat, quod ſubſequens præcedentem, vt fugere poſſet, impellebat.

(*a*) *Reuerberatio*, repulſio.
(*b*) Scripſit procul dubio Robertus, *toto corde Deo, tota virtute confidentibus.*
(*c*) *Fas non erat*, deſignat, *erat impoſſibile.* Horatius; *ſit leuius patientia, quicquid corrigere eſt nefas.*
(*d*) *Falcator* eſt, qui falce deſecat.
(*e*) Acutum eſt pro hoc ſcriptore.

CAPVT X

Dux** Gotfridus **pugna ſingulari cum Admiraldorum vno congreditur, eumque obtruncat.

DVx itaque *Gothefridus*, militiæ decus egregium, vt vidit, quod nemo illos ferire potuit, niſi poſt dorſum, equo celeri volitans anticipauit pontis introi-

introitum. Et quæ lingua valet explicare, quantas ſtrages Dux ſolus illic dederit ſuper corporibus gentis iniquæ? Illi fugere cœperant, armaque ſua in terram proiecerant, gladium Ducis vt mortem expauеſcebant, & tamen vitare non poterant. Ille exertis brachiis, enſe nudato, eorum ceruices amputabat, illi minime renitentes, nuda corpora inuiti offerebant. Ibi ira, locus, gladius, validaque manus pugnabat, & hoc totum in membris miſerorum redundabat. Cumque vnus ex eis audacior ceteris, & mole corporis præſtantior & viribus, vt alter Golias, robuſtior, videret Ducem ſic immiſericorditer in ſuos ſæuientem, ſanguineis calcaribus vrget equum aduerſus illum, & mucrone in altum ſublato, totum ſuper verticem (*a*) Ducis tranſuerberat ſcutum: & niſi ictui vmbonem Dux expandiſſet, & ſe in alteram partem inclinaſſet, mortis debitum perſoluiſſet. Sed Deus militem ſuum cuſtodiuit, cumque ſcuto ſuæ defenſionis muniuit. Dux ira ſuccenſus vehementi, parat rependere vicem, eiuſque tali modo amputat ceruicem. Enſem * eleuat (*b*), cumque a ſiniſtra parte ſcapularum tanta virtute intorſit, quod pectus medium diſiunxit, ſpinam & vitalia interrupit, & ſic lubricus enſis ſuper crus dextrum integer exiuit, ſicque caput integrum cum dextra parte corporis immerſit gurgiti, partemque, quæ equo præſidebat, remiſit ciuitati (*c*). Ad quod horrendum ſpectaculum omnes, qui in ciuitate erant, confluunt, & videntes ſic admirati ſunt (*d*), conturbati ſunt, commoti ſunt, tremor apprehendit eos. Ibi dolores vt parturientis, ibi voces eiulantium, quia ille vnus fuerat ex Admiraldis eorum. Tunc euaginauerunt gladios ſuos, intenderunt arcus ſuos, parauerunt ſagittas ſuas in pharetra, vt ſagittarent Ducem: cupientes, ſi eis permiſſum eſſet, tantam militiæ Chriſtianæ extinguere lucem. Sed Deus eorum prauæ voluntati non conſenſit, quia Dux retroceſſit. Suſtinere enim telorum ac ſagittarum grandinem diu non potuit.

(*a*) In veteri codice non *ſuper verticem*, ſed, *ſuper lacertum*, ſcriptum offendimus, quam & veram lectionem arbitror. Si enim ſcutum ſupra galeatum verticem heros chriſtianus eleuaſſet, vtique ceteras corporis partes nudas pagano furenti obieciſſet. *Albertus Aquenſis* lib. 3 cap. 65 eadem narrans, hauſta ab iis, qui viderant, de ictu hoc Turcæ nihil: ſolum eum ſcribit arcu Gothofredo fuiſſe moleſtum, propterеaque ab eo cæſum. Pariter *Gulielmus Tyrius* lib. 5 cap. 6 vltra nihil, quam loricatum hominem proteruius Duci inſtantem, medium ab eo gladio diſſectum.

* In margine;

Dux ferit, ille perit, & medius crepuit.

(*b*) Vetus codex melius; *enſem eleuatum Dux a ſiniſtra parte.*

(*c*) Sane ictus ictuum ab omni memoria maximus, modo ita res geſta ſit, quam aliter tamen alii narrant. Incredibilis autem omnino res, partem hominis diſciſſi vrbem reuectam. Aliquo modo credibilis exibit, ſi veteris eiuſdem codicis ſcripturam attendemus, *partemque, quæ equo ligata ſedebat.* Innuit, ſic hominem fune aliquo aut catena, vel & vncino equo ſuo fuiſſe alligatum. Quale aliquid alio etiam loco lectum meminimus.

(*d*) Spatiolum eſt in membranis, vt vnam aut alteram voculam excidiſſe, præ ſe codex vetus ferre videatur. Scribas, cum volentibus nobis, *ſine fine admirati ſunt.*

CAPVT XII

Victoria, quam Chriſtiani reportarunt, magnitudo. Numerus hoſtium, qui perierunt. Turci ſuos ſepeliunt. Mos ſepeliendi apud eos vſitatus. Chriſtiani corpora effodiunt. Extractis capita abſcindunt. Quod obſeſſis magno eſt dolori.

O Prædicabilis, o inuicta Ducis dextera, & animoſi pectoris robur eximium. Laudandus & enſis, quod in ſua integritate perſeuerans, vibranti dexteræ ſui famulatus impendit obſequium. Et cuius cor eructare, cuius lingua enarrare, cuius manus ſcribere, quæ pagina valet ſuſcipere aliorum facta Principum, qui illi compares fuerunt in omnibus victoriis prœliorum. Victoria Ducis præ ceteris enituit, quoniam pars dimidiati corporis, quæ remanſit,

 teſti-

teſtimonium laudis fuit. Fluctus vero qui occiſorum corpora abſorbuit, aliorum ictus mirabiles occuluit. Sed ſicut ventus turbinis annoſæ arboris conſtringit (*a*) brachia, ſic inciſa cadebant morientium membra. In hoc prœlio perſecutus eſt vnus mille, & duo fugauerunt decem millia. Qui in flumen rapido curſu immergebantur, emergentes pontis ligneas columnas amplexabantur: ſed noſtri deſuper illos lanceis perforabant & perimebant. Cruor effuſus ſanguineum flumini dabat colorem, cunctiſque cernentibus magnum incutiebat horrorem. Quippe denſitas corporum fluminis impediebat curſum, & retrogrado inceſſu ire cogebat retrorſum. Et quid mirum? Super pontem etenim quinque millia (*b*) proſtrata fuerunt, quæ omnia deorſum in aquam præcipitata ſunt. Et quis numerare potuit, quot mucro deſæuiens præcipiti ſaltu in amnem mergi compulit? In illo conflictu occiſus eſt *Caſſiani* magni Regis Antiochiæ filius, & duodecim Admiraldi Regis Babyloniæ, quos cum ſuis exercitibus miſerat ad ferenda auxilia Regi Antiochiæ. Et quos Admiraldos vocant, Reges ſunt, qui prouinciis regionum præſunt. Prouincia quidem eſt, quæ vnum habet Metropolitanum, duodecim Conſules & vnum Regem. Ex tot itaque prouinciis conuenerunt, quot ibi Admiraldi fuerunt mortui. Et qui ibi capti ſunt, pro ſeptem millibus computati ſunt. Veſtium, armorum, ceterique cultus adparatum nemo retinere potuit per vllam memoriam. Sic itaque ſuperati ſunt Turci magnanimiter a Francis, ſiluitque deinceps garrula vox eorum, atque ſtridor dentium, & quotidianorum clamoſitas conuitiorum. Iam vero demiſſis vultibus ibant, & plerique omnino diffidentes, furtim de ciuitate exeuntes, fugiebant. Nox ſuperueniens litem diremit, & noſtri victores ad caſtra redierunt: illi vero obſeratis ianuis (*c*), intra vrbem ſe receperunt. In craſtinum vt primum lux matutina proceſſit, Turci de ciuitate exierunt, & collegerunt corpora mortuorum, quot inuenire potuerunt, & ſepulturæ tradiderunt. Quod Chriſtiani exercitus iuuenes vt audierunt, multi in vnum conglobati ad cœmeterium cucurrerunt, & quæ illi cum magno honore ſepelierant, cum magno dedecore foras proiecerunt. Subterrauerant quippe illa vltra pontem ad *Machumariam* (*d*), qui erat ante portam ciuitatis, & plurima pallis inuoluerant, & Byzantios aureos, arcus, & ſagittas & alia multa cum eis repoſuerant. Sic enim eſt eorum conſuetudo ſepelire: noſtrorum vero eſt, libentiſſime ea tollere. Extractis itaque corporibus vniuerſis, capita abſciderunt, ſcire cupientes numerum illorum, qui ad ripam fluminis necati ſunt. Truncata ſiquidem capita ad caſtra attulerunt, & cadauera feris & volucribus inhumata reliquerunt. Quod ab altis mœnibus & turribus excelſis proſpicientes, vehementer indoluerunt, & genas ſcindentes & crines vellentes, Machumum præceptorem ſuum in auxilium ſui cœperunt inuocare: ſed Machumis (*e*) non potuit reſtaurare, quos Chriſtus per ſuos milites voluit exterminare.

(*a*) Melior & vera lectio in mſcr. *confringit.*

(*b*) Longe intendit occiſorum numerum *Robertus*, quinque millia deſignans; cum *Albertus Aquenſis* mille quingentos tantum ponat, dicto loco.

(*c*) *Ianua* notant Antiochiæ vrbis portas, vt ſæpius huic ſcriptori. vti lib. 5 cap. 3, lib. 8 cap. 8, lib. 9 cap. 4, 10, & 11.

(*d*) *Machumeriam* appellat coemeterium Mahumetanorum.

(*e*) *Machumis* Mahumetes eſt, quam ruſticam vocem male in fine huius libri quarti *Roberto* noſtro ademit *Ioan. Piſtorius*. Cum nempe latine efferre id barbarum nomen ſic affectet, neque ſolo hoc loco. Vide ſis lib. 5 cap. 5, lib. 6 cap. 5, lib. 7 cap. 7.

EXPLICIT LIBER IIII.

INCI-

INCIPIT LIBER QVINTVS.

CAPVT I

Præfectus Babyloniæ legatos mittit ad Principes chriſtiani exercitus; ante quorum aduentum omnia in caſtris digne ordinantur. Eorum ad Principes oratio dehortatorio-ſuaſoria.

CVmque hæc erebro viciſſitudinum actitarentur impulſu, præambulus (*a*) quidam aduenit, qui nuntios Principis Babyloniæ in craſtinum præconabatur (*b*) aduenire, & a Principibus caſtrorum fiduciam quærit veniendi ſecure. Qui libenter annuunt, ſeque eorum ſuſceptioni ſollenniter præmuniunt. Tentoria variis ornamentorum generibus venuſtantur: terræ infixis ſudibus ſcuta apponuntur, quibus in craſtinum quintanæ ludus ſcilicet equeſtris exerceretur; magnifice omnia ordinantur; alii veloces curſus equorum flexis in gyrum frenis fecerunt: non defuerunt & militares impetus: haſtarumque vibrationes in alterutrum ibi celebratæ ſunt. In quibus actibus monſtrabatur, quod nullo pauore trepidabant, qui talia operabantur. Talia quippe iuuentus excolebat: ſed ætate ſenſuque ſeniores in vnum conſederant, cauſaſque conſilii & prudentiæ (*c*) conferebant. Interim Babylonienſes nuntii cum approximarent, tantoſque tanto gaudio trepidantes conſpicarentur, mirati ſunt: quoniam relatio vſque Babyloniam cucurrerat, quod & fame cruciabantur & pauore concutiebantur. Adducti igitur ante Principes ſunt, & in hæc verba retulerunt, quæ eis commiſſa ſunt. *Dominus noſter Admirauiſus Babyloniæ mandat vobis Francorum Principibus ſalutem & amicitiam, ſi eius voluntati vultis obedire. In aula Regis Perſarum Dominique noſtri, magnus veſtri cauſa congregatus eſt conuentus, ſeptemque diebus protelatum eſt conſilium, quidnam eis ſuper hoc ſit agendum. Mirantur enim, vt quid ſic armati quæritis Domini veſtri ſepulchrum, gentem eorum a finibus diu poſſeſſis exterminantes, imo, quod nefarium eſt peregrinis, in ore gladii trucidantes. Quod ſi poſthac in pera & baculo vultis ire, cum honore maximo rerumque opulentia vos illuc facient pertranſire: de peditibus equites facient: qui pauperes ſunt, in toto itinere nec in reditu amplius eſurient. Et ſi per menſem ad ſepulchrum vobis diurnare* (*d*) *placuerit, bonorum copia vobis non deerit: facultas eundi per vniuerſam Hieruſalem vobis concedetur, vt quo honore placuerit, & templum & ſepulchrum quilibet veneretur. Quod ſi hæc vobis indulta contemnitis, & in animorum veſtrorum magnitudine confiditis & armis, videndum vobis eſt etiam atque etiam, quanto periculo vos exponatis; apud nos certe ducimus eſſe temerarium, quod vlla, quantumuis magna, humana poteſtas congraſſetur contra Babylonios, Regemque Perſarum. Iam vero quæ vobis applaudunt* (*e*) *ſuper his, nobis aperite: quæ vero diſplicent, in communi edicite.*

(*a*) *Præambulus* deſignat *præcurſorem*, vt apud *Baldricum* lib. 4 cap. 4 & 7, *Gubertum Abbatem* lib. 5 cap. 9. aliique ipſi compares ſcriptores. Vti auctor primus Bongarſianorum cap. 29, 30, 38, aliique.

(*b*) *Ioannes Piſtorius* paſſim vocem, *præconabatur*, ſecundum ſuum ingenium mutauit in *prædicabat*. Alioquin idem *Robertus* noſter *præconantem famam* ſcripſit lib. 1 cap. 3, quod & ipſum iniuria mutatur. Et ſic ſæpius idem alibi, vt lib. 9 cap. 7 & 12,

(*c*) *Choſes du conſeil.*

(*d*) Quod eſt Gallicum *ſejourner.*

(*e*) Male omnino mutatum eſt ab eodem *Piſtorio* in *ſententia ſit*. Quaſi non ad ſui, ſed ad Ciceroniani ſæculi vſum ſcribere neceſſe habuerit bonus iſte Robertus.

CAPVT II

Principum ad orationem legatorum reſponſio.

AD hæc communis ſententia Principum reſpondit, dicens: *Nulli ſapienti mirandum eſt, ſi ad Domini noſtri ſepulchrum cum armis venimus, gentemque veſtram ab iſtis finibus eliminamus. Quoniam quicunque de noſtris huc vſque in baculo & pera venire ſoliti erant, turpi ludibrio affecti ſunt, & ignominiam contumeliarum tolerantes, ad extremum perimebantur. Terra autem gentis illorum non eſt, licet diu poſſederint, quia noſtrorum a priſcis temporibus fuit, eiſque propter malitiam iniuſtitiamque ſuam veſtra gens aduerſa abſtulit: quæ tamen ideo veſtra non debet eſſe, quia diu eam tenuiſtis. Cæleſti enim cenſura nunc decretum eſt, vt miſericorditer reddatur filiis, quod iniuſte patribus ablatum eſt. Ne glorietur gens veſtra, quia ſuperauit effeminatam gentem Græcorum: quoniam diuina ſuffragante potentia, in ceruicibus veſtris meritum recompenſabitur gladio Francorum. Et notum eſſe poterit, his qui ignorant, quod non eſt hominum euertere regna, ſed eius, per quem reges regnant. Ipſi dicunt ſe velle nobis indulgere, ſi in pera & baculo amodo velimus tranſire: in ſeipſam redeat eorum miſericordia, quoniam, velint nolint, theſauris eorum noſtra ditabitur ſeu vacuabitur inopia. Hieruſalem cum nobis a Deo conceſſa ſit, quis præualet auferre eam? Nulla virtus eſt humana, quæ nobis vllo modo terrorem incutiat; quia cum morimur naſcimur, * cum vitam amittimus temporalem, recuperamus ſempiternam. Idcirco renuntiate his, qui miſerunt vos: quod arma, quæ in patria noſtra ſumpſimus, etiam cum capta erit Hieruſalem, non dimittemus. Confidimus enim in eo, qui docet manus noſtras ad prælium, & brachia noſtra ponit vt arcum æreum; quoniam & via noſtris gladiis aperietur, & omnia ſcandala eradicabuntur, & Hieruſalem capietur. Tunc noſtra erit non per hominis indulgentiam, ſed per cæleſtis cenſuræ æquitatem. De vultu enim Domini hoc iudicium prodiit, quia Hieruſalem noſtra erit.* Legati vero quid vltra prætenderent, non inuenerunt, ſed audito hoc verbo ſcandalizati ſunt, Antiochiamque noſtris conſentientibus introierunt.

(a) *Hoſtilis.* Niſi tamen & hic idiotiſmus quidam latet, quod ſane puto. Lib. 8 c. 2; *Quæ* gens aduerſa, *vt noſtros eminus adſpexit, quia ad comparationem ſui pauci eſſe videbantur, deſpexit.*

(b) In margine;

Francorum verba reſonant pietate ſuperba.

CAPVT III

Chriſtiani caſtellum prope cœmeterium extruunt, cui Raimundus *imponitur. Flumine transmiſſo ingentem prædam iidem capiunt, Monaſterium itidem quoddam reædificant, quod* Tancredus *felici ſucceſſu tuendum ſuſcipit.*

HIs ita tranſactis, tertia die poſt peractum prœlium, caſtellum cœperunt ædificare: de quo ſuperius mentionem fecimus, constructum in introitu pontis, ad *Mahumariam* ſcilicet, in loco cimiterii ante ianuam ciuitatis (*a*). Deſtruxerunt autem omnes tumulos lapideos mortuorum, & ex illis caſtrum munierunt. Quod cum peractum fuit, commendatum eſt *Raimundo* egregio Comiti ſancti Ægidii. Hoc factum valde conſtrinxit eos, qui in ciuitate erant, quoniam vlterius ab illa parte non valuerunt exire. Noſtri vero iam ſecure ibant, quocunque ire diſponebant. Tunc proceres elegerunt viros optimos, equoſque velociores: & non longe ab vrbe tranſierunt fluuium, & prædam maximam inuenerunt, equos & equas, mulos & mulas, aſinos & camelos, & animalium (*b*) quinque millia. Omnia hæc egregia cohors adduxit ad caſtra, & celebrata eſt apud Chriſticolas lætitia magna. Quod infortunium

tunium ciues vehementer attriuit: quoniam abundantia rerum, quæ noſtros roborauit, perdita, illos debilitauit. Illic vero vbi præda capta fuit, erat antiquum caſtrum, ſed incuria & vetuſtate dirutum: & adhuc vigebat ibi quoddam monaſterium, quod, vt magis conſtringerent inimicos ſuos, proceribus placuit reædificare, & forti munitione circundare. Quod cum in breui peractum fuit, inquiſitio facta eſt, quis illud cuſtodiret: Et dum tractaretur de cuſtodia, & plurima in ventum procederent verba, *Tancredus* illuſtris Princeps & egregius iuuenis, ſicut erat alacer in ſermonibus & factis, in medium proſiluit, dicens: *Ego cuſtodiam caſtellum, ſi cuſtodiæ meæ dignum recompenſabitur meritum.* Pretium ergo omnes in commune taxauerunt, & quadringentas argenti marcas ei contulerunt. *Tancredus* caſtellum intrauit, idque peditum turmis fortique milite plus quam munitionem aliam firmauit. Quod feliciter, DEO opitulante, ſuſcepit: quoniam ipſa die magnus Armeniorum populus, & Suraniorum ad ciuitatem veniebat, & vrbanis opima victualia afferebat. Quos omnes in inſidiis poſitus *Tancredus* apprehendit: nec tamen eos, quia Chriſtiani erant, occidere voluit, ſed cum ipſis ſarcinis ad caſtrum ſuum conduxit. Quos tandem tali conditione illæſos abire permiſit: quia promiſerunt ei in fide Chriſtiana, ſe allaturos Chriſtianis pro competenti pretio neceſſaria, quoadusque caperetur Antiochia. Quod illi ſtrenue impleuerunt, ſicut & ſpoponderunt.

(a) *Ianua ciuitatis* portam notat, vt adnotatum eſt ſuperioribus libris. Sic lib. 8 cap. 8.

(b) *Animalia* ſunt pecora, armenta, boues cet. Ita *Guilelm. Tyrius* lib. 7 cap. 25, aliique infiniti. Auctor primus cap. 2, 5, & 24; *Robertus* noſter lib. 8 cap. 7, 9, & 13 cet.

CAPVT IV

Obſeſſi inducias petunt & obtinent. Eas dein ante finem frangunt.

T*Ancredus* vero vias ac ſemitas obſtruxerat, his qui erant in ciuitate, quod nullus audebat exire. Propterea pacis inducias quæſierunt, dicentes, quod illo temporis interuallo apud ſe tractarent, qua lege, qua conditione, ſe & ciuitatem Chriſtianis deliberarent(a). Crediderunt Principes, & diſpoſitis pactionibus, & tempore conſtituto, tenendæ pacis ſacramenta dederunt & acceperunt. Portæ ciuitatis aperiuntur, & eundi inuicem alteri ad alterum facultas conceditur. Tunc libere Franci per circuitum murorum ibant, & ad propugnacula cum ipſis ciuibus ſtabant, & ciues cum gaudio ad caſtra veniebant. Proceſſu denique temporis, cum iam ſuprema dies induciarum aduenisset, *Vualo* quidam miles Chriſtianus, & in armis egregius, & inter præcipuos nominatiſſimus: hic perfidæ genti nimium credulus, quadam die per virgulta eorum ſpatiabatur, & locorum amœnitate oculos paſcebat. Hunc, vt inermem virum, armati canes aggreſſi ſunt, & membratim diuiſum, miſerabili cruciatu diſcerpſerunt. Heu, heu morte *Walonis*, pax infringitur, data * fidei ſacramenta violantur, portæ iterum vrbis obſtruuntur: & perfidi gentiles inter mœnium turriumque ſuarum cauernas recluduntur. Luctus in caſtris ** permaximus habetur, quoniam ab omnibus viris ac mulieribus mors *Walonis* crebris ſingultibus lamentatur. Coniunx vero illius vniuerſos ad lacrymas concitabat, quæ ſe vltra morem aliarum miſerabiliter laniabat: & quæ alios ad luctum commouebat, propter crebra ſuſpiria ſingultuſque, nec loqui nec clamare poterat. Erat autem illa alto procerum ſanguine procreata, & ſecundum carnis huius infirmitatem, forma præ ceteris egregia. Erat autem plerunque immobilis velut columna marmorea, ita vt ſæpius mortua putaretur, niſi vitalis calor palpitans in ſupremo pectore ſentiretur. Sed & adhuc pulſitabat vena latens ſub cute minime piloſa, quæ pubem ciliorum diſcriminabat. Cum vero reſpirabat, oblita feminei pudoris, ſe in terram volutabat, & genas vnguibus ſecans, aureos crines diſrumpebat. Occurrunt aliæ matronæ, quæ de ſe(b) illi facere talia prohibent, & pia cuſtodia obſeruant. Quæ cum loqui potuit, in hæc verba prorupit dicens:

Rex in perſonis trinus miſerere Walonis:
Et vitæ munus ſibi confer, vt es Deus vnus.
Quid meruit Walo, *quod mortuus eſt ſine bello?*
Virgine matre ſatus, Walonis *terge reatus.*
Quem de bellorum tot caſibus eripuiſti:
Et permiſiſti nunc tandem martyrizari.

Heu quantum videre deſiderabat tuum ſepulchrum, pro quo contempſit omnia ſua quæ habuit, & ſeipſum. Quo infelici infortunio fuit elongatus ſuus enſis, qui ſic conueniebat lateri eius. O me ſaltem felicem, ſi licuiſſet mihi in ſupremo ſpiritu oculos claudere, vulnera lachrymis abluere, & manibus veſteque detergere, & dulcia ſepulchro membra committere. His queſtibus *Ewardus* frater ſuus interuenit, & in quantum admiſit vis doloris, compeſcuit.

(a) *Delivrer, rendre*, Gallicum. Qualia qui omnia mutare velit, auctorem penitus euiratum faciat. Hi enim eius, pro tempore ſuo, nerui ſunt.

* In margine;

Walo *truncatur, nece cuius pax violatur.*

** In margine;

De nece Walonis *dolor ingens cœpit haberi.*

(b) *Suo exemplo.* Putandum eſt, has matronas, pariter viduas, viriſque eadem ſorte fraudatas fuiſſe, quæ nimium & indecorum luctum ſuo exemplo interdixerint bonæ iſti mulieri. Laſciuius autem egregius hic monachos de ſpecioſa hac femina loquitur, quam fere decebat, titillans animum laſciuientibus dictis, cum operis exactio illi omnibus modis eſſet prohibita.

CAPVT V

Admiraldi cuiusdam cum Boamundo, *de Candidatorum innumerabili exercitu, colloquium.*

ILlud ſane prætereundum non eſt, quod ante mortem viri iſtius contigit, dum tempus induciarum integrum & fidele manſit. Erat quidam Admiraldus de genere Turcorum in illa ciuitate regia, cum quo *Boamundus* plurima & priuata pacis tempore habuit colloquia. Hic inter cetera quodam die requiſiuit ab eo, vbi nam caſtra poſuerit ille candidatorum exercitus innumerabilis, quorum in omnibus bellis fulciebantur auxilio. Dicebat enim, quia aduentum illorum nunquam poterant ſuſtinere; ſed ſtatim vt viderint illos, incipiebant pauere: illi ipſos vt ventus turbinis opprimerent & iſti vulnerabant, illi obruebant, & iſti occidebant. Cui *Boamundus* ait; *Putas ne alium exercitum eſſe, quam hunc, quem vides, noſtrum?* Cui ille: *Per Mahometem meum præceptorem iuro, quoniam ſi hic adeſſent, tota hæc planities illos non caperet. Omnes habent equos albos, miræ celeritatis, & veſtimenta, & ſcuta, & vexilla eiuſdem coloris. Sed forſitan ideo abſconduntur, ne virtus veſtra nobis manifeſtetur. Sed per fidem, quam habes in Ieſum, vbi caſtra eorum locata ſunt?* *Boamundus* itaque ſpiritu Dei illuſtratus, illico ſenſit hanc, quam viderat, viſionem Dei eſſe, nec quod quærebat ex tentatione, ſed ex bona voluntate procedere: & reſpondens inquit: *Licet ſis extraneus a lege noſtra, quia video, te bona erga nos voluntate, bonoque ſpiritu animatum, aperiam tibi aliquod fidei noſtræ ſacramentum. Si tantum profundi intellectus haberes, gratias creatori omnium referre deberes, qui tibi oſtendit exercitum candidatum, & ſcias quia in terra non conuerſantur, ſed in ſupernis manſionibus regni cælorum. Hi ſunt qui pro fide Chriſti martyrium ſuſtinuerunt, & in omni terra contra incredulos dimicauerunt. Horum præcipui ſunt ſigniferi*, Georgius, Demetrius, Mauricius, *qui in hac temporali vita militaria arma geſtauerunt, & pro Chriſtiana fide capite plexi ſunt. Hi quotiens nobis expedit, iubente Domino Ieſu Chriſto, nobis ſuffragantur, & per hos inimici noſtri præcipitantur. Et vt me verum cognoſcas profiteri, inquire & hodie & cras, & in die altera an in tota regione hac eorum caſtra poterunt inueniri. Quod ſi inueniuntur, redarguti in conſpectu tuo a mendacio*

dacio erubeſcemus. Et cum in tota regione nequiueris illos inuenire, ſi nobis neceſſe erit, in craſtinum videbis adeſſe. Vnde igitur tam cito veniunt? niſi a ſupernis ſedibus, in quibus morantur. Cui reſpondit *Pyrrhus* (ſic enim erat nomen eius). *Et ſi de cælo veniunt, vbi tot albos equos, tot ſcuta, tot vexilla inueniuntur?* Cui *Boamundus*: *Tu magna & ſuper ſenſum meum requiris. Propterea ſi vis, accedat Capellanus meus, qui tibi ſuper hiis reſpondebit.* Ad hæc Capellanus. *Cum omnipotens factor angelos ſuos, ſiue iuſtorum ſpiritus, mittere diſponit in terram, tunc aſſumunt ſibi aeria corpora, vt per ea nobis innoteſcant, qui videri non poſſunt in ſpiritali eſſentia ſua. Ideo armati nunc apparent, vt quod in bello laboraturis auxilio veniunt, indicent. Si enim vt peregrini, vel vt ſacerdotes ſtolis dealbati apparerent, non bellum, ſed pacem nuntiarent. Expleto ſiquidem negotio pro quo veniunt, ad cæleſtia remeant, vnde venerunt; & corpora, quæ, vt viſibiles apparerent, acceperunt, in eandem reponunt materiam quam ſumpſerunt. Ne mireris, ſi omnipotens creator omnium tranſmutat res in ſe factas, in quamlibet ſpeciem, qui vniuerſa de nihilo adduxit in eſſentiam.* Et *Pyrrhus* ad hæc ait: *Per ipſum, quem aſſeris creatorem, mira dicis, & rationabilia, nobiſque hactenus inaudita.* His *Boamundus* adiecit & ait: *O* Pyrrhe, *nonne tibi videtur magnum eſſe miraculum, quod per nos operatur Dominus Ieſus Chriſtus, in quem credimus? quia quanto nos pauciores ſumus, tanto & fortiores: vos vero quanto numeroſiores, tanto imbecilliores. Cui hanc virtutem attribuis, humanitati an diuinitati? Homo non eſt a ſeipſo, ſed a creatore ſuo: a quo habet eſſe, habet & poſſe. Ex hoc igitur conIicere potes, quia licet vnus creator creauerit nos & vos creator, vberiorem tamen ſuæ virtutis præſtat abundantiam nobis, quam vobis. Certi quippe in illius virtute ſumus, quia non ſolum Antiochiam, verumetiam Romaniam totam, & Syriam, ipſam & Hieruſalem obtinebimus, quia hoc promiſit Dei filius omnipotens Ieſus.*

(a) Paulo ante *Mahomum* Roberti perperam in *Mahometem* mutauit *Ioannes Piſtorius*. Idem nomen conſceleratiſſimum perperam in *Bahumeti* vocabulum ter quaterque legitur commutatum penes *Raimundum Agilaum* cap. 50 & 73. *Mahomum* habes & apud *Guibertum Abbatem* lib. 1 cap. 7 & 8, lib. 5 cap. 10. *Mathemates* vitioſe legitur in *Gauterio Cancellario* cap. 40, & ante alibi. Fuit autem nomen idem vulgo etiam aliis datum, vt puero cuidam apud *Albertum Aquenſem* lib. 5 cap. 24 & 32.

(b) i. e. *argumentis conuicti.*

CAPVT VI

Pyrrhus *ſe Chriſtianis vrbem clam traditurum*, Boamundo *ſpondet.* Boamundus *eam ambit. Voti damnatur, ad eam capiendam rem ordinat.*

P*Yrrhus* quidem hæc & conſimilia dicta *Boamundi* prudenter intellexit, eumque vehementer *Boamundus* ſuo amori attraxit. Cumque contigiſſet, inimico humani generis ſuadente, quod ſuperius dictum eſt de *Walone*, *Pyrrhus* cum ſuo *Boamundo* loqui amplius non valuit, ſed tamen occulte per internuntium hæc ei ſignificauit: *Noui te nobilem virum, atque fidelem Chriſtianum, commendo me tuæ fidei & meam domum; quæ me hortatus es, ſine facere: tres turres, quas in Antiochia cuſtodio, tibi tradam, & vnam de portis, tibi tuæque genti Chriſtianæ, & ne friuolum illud eſſe credas, & ne de mea fide diffidas, mitto filium meum tibi, quem vnice vnicum diligo, eumque ſicut & me ipſum tuæ fidei committo.* Quibus viſis & auditis, *Boamundus* magno ſuccenſus eſt gaudio; magnaque in eo apud Deum excreuit deuotio; lacrymæ ab oculis vberes erumpunt; & Deo gratias agens, manus in cælum tetendit. Nec mora, Principes in vnum conuocauit eiſque talia retulit, dicens: *Egregii Principes & viri bellatores, compertum eſt vobis, quantum iniuriarum paſſi ſumus in hac obſidione, quantaque patimur, & quam diu voluerit Deus patiemur. Si Deus alicui hanc ciuitatem per aliquod ingenium*(a) *dare vellet, dicite, an veſtra autoritas ei eam concederet.* Ad hæc multi exclamauerunt in vnum dicentes:

Nos ſimul eam habebimus, quoniam ſimul anguſtias neceſſitatum tolerauimus. Tunc ***Boamundus*** modicum ſubridens, ait: ***Væ ciuitati, quæ tot dominis ſubiecta erit. Nolite, fratres, ea dicere, ſed eius imperio ſubiiciatur, qui eam poterit adquirere.*** Qui vt vidit, quia nil proficiebat, ad caſtra ſua rediit, & tamen nuntios ***Pyrrhi***, qui ad ſe venerant, detinuit. Principes vero amoto ***Boamundo***, conſilium inierunt dicentes: ***Nos bonum conſilium non habemus, qui verbis*** Boamundi ***viri ſapientiſſimi contraimus. Si a primo die, quo huc venimus, hoc fieri potuiſſet, magnum nobis commodum inde perueniſſet. Nullus noſtrorum propter ambitionem(b) vrbis Antiochiæ de terra ſua exiuit: eam habeat, cui Deus dare voluerit. Noſtra omnium vna ſit intentio, ſancti ſcilicet ſepulchri liberatio.*** Placuit omnibus. ***Boamundus*** vocatur, eique Antiochia, ſi eam adquirere poteſt, beniuole ab omnibus conceditur. ***Boamundus*** itaque haud ſegnis viros ſibi fideles, noctis crepuſculo remittit ad amicum, vt ei renuntiet & modum & terminum. ***Pyrrhus*** remandat, vt in craſtinum commoueatur exercitus Francorum, quaſi ire velit ad prædandum in terram Saracenorum. Et cum nox obſcurare cœperit, reuertantur ad caſtra ex parte ciuitatis, ***in qua ipſe erectis*** (inquit) ***excubabo auribus in turribus meis. Propemurum parati veniant & nihil prorſus timeant.*** Credidit hoc conſilium ***Boamundus*** quibuſdam ſuis familiaribus ***Hugoni*** Magno, & Duci ***Gothefrido***, Podienſi Epiſcopo, & Comiti ***Raimundo***. Dixit itaque eis: ***Nocte ventura, diuina opitulante gratia, tradetur nobis Antiochia, expoſuitque eis nuntium.*** Qui auditis omnibus, gratulati ſunt, & benedixerunt Dominum. In craſtinum congregauerunt duces bellotum ingentes militum cuneos, peditumque quam plures turmas: & egreſſi montana tranſierunt, quaſi in terram Saracenorum prædaturi.

(a) *Ingenium* ſignificat *ſtrategema*. Ita *ingeniare vrbem* apud Auctorem primum. Sed opus non eſt, repeti ea, quæ vbertim dicta ſunt ad *Guilelm. Britonem* lib. 7 cap. 158.

(b) *Ambitio*, deſiderium. Sic *ambitioſus* rerum alterius, earum vehementer cupidus. Lib. 6 cap. 5; *Tum Corbabam ſubridens* ait; *gens eſt præſumtuoſa, & alterius iuris nimis* ambitioſa.

CAPVT VII

Boamundus *cum ſuis ad locum deſtinatum pergit, e quibus* Fulgerius Carnotenſis *primus moenia adſendit.* Pyrrhus *vero* Boamundi *moram ægre fert.*

NOcte adueniente cum ſummo ſilentio redierunt, ſeque bonæ ſpei præparauerunt. ***Boamundus*** vero ad locum ſibi ab amico deſtinatum perrexit cum ſuis tantum militibus, & cum paucis longe remanſit a mœnibus, ceteroſque cum vna ſcala direxit ad ipſa mœnia, quæ erecta pertingere potuit ad propugnacula. Quæ cum erecta fuit, ex tanta multitudine nullus prior aſcendere præſumpſit. Cumque omnes ſic hæſitarent, tunc vnus miles, nomine ***Fulgerius*** Carnotenſis natione, audacior ceteris ait: ***Ego in nomine Ieſu Chriſti primus aſcendam, ad quodcunque me Deus vocauerit ſuſcipiendum; ſiue ad martyrium, ſeu ad obtinendum victoriæ brauium.*** Quo aſcendente, ceteri ſubſequuntur & in breui ad ipſa murorum faſtigia peruenitur. ***Pyrrhus*** autem ſtabat illic, præſtolans eorum aduentum, & ægre ferens nimiam tarditatem. Qui cum ***Boamundum*** minime videret, inquiſiuit vbi eſſet. Qui proxime adeſſe dicitur, ſed ***Pyrrhus*** de abſentia vehementer contriſtatus eſt, dicens:

Quid facit ille piger? quid tardat, quidve moratur?
Mittite, qui dicat quo citius veniat.
Mittite, qui dicat, quid lux hodierna propinquat,
Et creber cantus præſignat adeſſe ſerenum.*
Nuntius eligitur, qui nuntiet hæc Boamundo.

**gallorum.*

Qui vt audiuit, feſtinus accurrit, ſed cum ad ſcalam peruenit, fractam inuenit.

De *Ful-*

De *Fulcherio Carnotenſi* milite quod memorat *Robertus*, neſcio an de Capellano illo *Balduini*, cuius commentarium harum rerum etiam habemus, ſit capiendum. Ipſe quidem ſe captæ Antiochiæ affuiſſe, cumque primis occupatoribus, indicat cap. 9, vt liber a *Iac. Bongarſio* eſt diſtinctus. Sed talia ille non iactat, qualia commentatur hic *Robertus*. Quid vero de ſe alioquin auctor ille poſteris tradat, videre potes noſtræ diſtinctionis capitibus 5, 25, 31, 38, 39, 42, 55, 61, 91.

CAPVT VIII

Pyrrhus, *occiſis licet fratribus ſuis, animum non mutat.* Boamundo *portas aperit. Chriſtiani vrbem intrant.*

INterea *Fulgerius*, qui cum ſexaginta iuuenibus armatis aſcenderat, acceptis turribus *Pyrrhi*, tres *alias bellica virtute occupauerat, & in eis duos fratres *Pyrrhi* interemerat. Quod licet *Pyrrhus* non ignoraret, tamen a promiſſo fidei pacto non retardauit (*a*), ſed vt audiuit, quia ſcala fracta eſſet, venienti *Boamundo* & omni Francorum multitudini portas aperuit. Et cum graues gemitus ab imo pectore traheret, longaque ſuſpiria; nulla tamen eum a promiſſa fide illata reuocauit iniuria. Quem *Boamundus* in ipſo portæ introitu ſummiſſo capite ſalutauit, eique de collato beneficio gratias egit. Sed cum cauſam lamentationis eius didiciſſet, admodum indoluit: & de militibus ſuis, qui cum cuſtodirent, reſque eius tuerentur, dereliquit. Nec reticendum, quoniam ſub illa nocte cometa (*b*), quæ regni mutationem præſignat, inter alia cæli ſidera rutilabat, & ſuæ lucis radios producebat, & inter ſeptentrionem & orientem igneus rubor in cælo coruſcabat. His euidentibus ſignis in cælo radiantibus, & aurora terris lucem referente, exercitus Dei portas Antiochiæ intrauit, in virtute illius, qui inferni portas æreas contriuit, & ferreos vectes confregit, cuius poteſtas permanet in ſæcula ſæculorum, Amen.

* *Hæc in meo non erant* (Reuber.)

(*a*) *Retardare*, reſilire, mutare propoſitum, deſignat.

(*b*) *Cometa*, genere feminino ſeu ſecundo, quod mutandum non eſt, licet exemplum nunc non ſuppetat.

EXPLICIT LIBER V.

INCIPIT LIBER SEXTVS.

CAPVT I

Chriſtiani vrbe capta Turcos incolas miſeris modis trucidant.

VNiuerſi fideles huius *Pyrrhi* fidem attendite, & attendentes, ſiquid ex fide per fidem (*a*) promittitis, abſque vlla contradictione perficite. Nulla hunc memoria fraternæ mortis, nulla vis doloris, nulla inſtigatio mæroris auertere potuit a promiſſa fidei ſtabilitate, magiſque valuit apud ipſum fidei pactio, quam duorum germanorum diri cruciatus interemptio. Et ſi illud antiquum problema *Samſonis* in medium volumus adducere, huic æquipollens poſſumus proponere. *Samſon* ait: ***De comedente exiuit cibus, & de forti egreſſa eſt dulcedo.*** Nunc vero de infideli proceſſit fides, & de extraneo familiaris & integra dilectio. At ne faſtidioſam videamur facere digreſſionem ad inceptam redeamus hiſtoriæ propoſitionem. Quarto nonas Iunii Chriſtiani vrbem Antiochiæ introierunt, & in ore gladii de ſuis eam inuaſoribus (*b*) vindicauerunt. *Fulgerius* & ſui complices, qui cum eo muros aſcenderant, turres vndique inuadebant, & incautos vigiles ſomnoque ſolutos ſpiculis gladiiſque confodiebant, & de ſummo illarum faſtigio ad terram proiiciebant. Qui in domibus ſopiebantur (*c*), ſonitu clamoris excitati,

tati, ſcire geſtientes quid hoc eſſet, cum foras exirent, non reuertebantur, quoniam gladios inueniebant paratos, quibus excipiebantur. Qui Chriſtiani erant, *Kirie eleiſon*, & alias Deo laudes perſonabant, vt per hoc ſcilicet noſtris innoteſcerent (*d*), quod non Turci, ſed Chriſtiani eſſent. Paſſim ſternuntur plateæ ciuitatis corporibus morientium, quoniam tunc nullus eorum reſiſtebat, ſed quærebant omnes latibula & fugæ præſidium. Nulli honor impenditur, pueri cum puellis, iuuenes cum ſenibus, matres quoque cum filiabus interficiuntur. Qui fugere poterant, per portas exibant, mortem tamen minime euadentes, quia in manus de caſtris venientium incidebant.

(*a*) Geminatio vocis fidei Chriſtianæ religionis conſiderationem infert.

(*b*) *Inuaſores* Antiochiæ Turcos dicit, quia paucis ante annis habitatores veteres ii eiecerant, ſeque illorum loco in poſſeſſionem immiſerant. Vide notata ad *Albertum Aquenſem*.

(*c*) i. e. *dormiebant*.

(*d*) i. e. *notum facerent*. Nec mutanda eſt lectio.

CAPVT II

Caſſianus *Antiochiæ Rex in fuga occiditur. Multi Antiochienſium in caſtellum confugiunt. Chriſtianos id oppugnantes fortiter reprimunt.*

Contigit autem, vt inter fugientes *Caſſianus* Rex & Dominus ciuitatis, vilibus pannis obſitus, euaderet, & in terram *Tancredi* fugiendo perueniret. Sed malo ſui infortunio Armenii eum cognouerunt, & ei illico ceruicem amputauerunt, & caput illius ad Principes attulerunt & baltheum, baltheique pretium LX Byſantios appretiauerunt. Pars magna fugit in caſtrum, quod ciuitati imminet: quod ita loci poſitione & natura munitum eſt, vt nullius machinæ artificium timeat. Illic enim eſt mons vrbi contiguus, cuius cacumen porrigitur ad ſidera, quo vix attingere poſſunt intuentium lumina. Et de ipſo poteſt circumſpici tota regio. In eum confugit numeroſa multitudo Turcorum, habueruntque illud ſolum receptaculum. Erat autem huic caſtro vna turris nimium vicina, quam *Boamundus* cum ſuis ſatellitibus iam obtinebat, illudque caſtrum per eam impugnare parabat. Sed illi reſúmptis viribus, turri ſatis eminentiores, ſagittas & ſpicula, inſtar grandinis, deſuper immittunt, ita vt noſtris minime licuerit contra eos pugnare, ſed ſe clypeis cooperire, & armis(*a*) defendere cogebantur. Locus enim arctus angebat, & hoſtis deſuper opprimebat: quia non erat alia via decertantium, quam præſtabat latitudo murorum. Propterea contigit, quod Turcos irruentes contra turrim, vnus impellebat alium, nec retroire erat facultas, nec in læua nec in dextra vlli erat diuortium. Quotquot impetus irruentium ſuper noſtros impingebat, illi in lanceis, ſpiculis & mucronibus excipiebant & vulneratos ad terram proiiciebant, & cum eis illos, qui turrim deſubtus moliebantur effodere, proſternebant, ſicque mortuus viuo necem inferebat, & cui in anima vita deerat, in corpore mors apparebat(*c*).

(*a*) Inepta lectio. Quomodo enim ſe armis defendere dicantur, qui, repugnare non poſſe, modo ſunt perhibiti? Emacula, *ſed ſe clypeis cooperire & muris defendere cogebantur*. Veritatem emendationis docent verba ſequentia.

(*b*) *Diuortium* eſt *ſpatium diſcedendi*, quomodo loquuntur etiam alii hoc genus auctores.

(*c*) Hæc obſcura ſunt: ſenſum tamen hunc habent, cadauera cæſorum in viuos procidentia animam non paucis eorum eliſiſſe. Leges tamen melius, *in corpore mortem apparabat*. Exſtinctus nimirum mortem inferebat ſuperſtiti, cadendo in ipſum ſtantem, deſuper ex muro.

CAPVT III

Boamundus *grauiter ſauciatur. Inde Chriſtiani oppugnatione deſiſtunt. Quidam tamen militum heroicum adhuc edit factum.*

IN quo conflictu *Boamundus* grauiter ſagittatus eſt in femore, nec iam niſi claudicans valebat incedere. Sanguis vbertim de vulnere cœpit ſtillare & cor nobiliſſimi Principis a virtute priſtina cœpit deficere. Qui nolens & inuitus, in aliam turrim retroceſſit, bellumque dereliquit. In eius infirmitate aliorum virtus corruit, quoniam vnuſquiſque miſerabilem caſum ſui Ducis admodum doluit. Pugnam dimittunt, Turcis turrim relinquunt. Vnus tamen in ſuperiori turris faſtigio remanſit, cuius egregia funera vniuerſus noſtrorum exercitus vnanimiter planxit. Ille enim, vt vidit ſe ſolum eſſe derelictum, tamen in ſe animum gerens inuictum, vt vrſus inter moloſſos cœpit ſe vtrinque defendere, lapideſque & cæmentum de parietibus auellebat, & ſuper ipſos, qui eum impugnabant, proiiciebat. Tandem mille ſagittis onuſtus, vt vidit quod mortem non euaderet, mortem ſibi accelerauit, quoniam cum clypeo & armis, vbi turbam denſiorem eſſe conſpexit, in medium proſiluit, fuiſque interfectoribus tormentum fuit. Non eſt lingua carnis, quæ ſatis valeat enarrare, quid Francorum manus ibi valuit peſſundare: & niſi caſtelli municipium tam forte fuiſſet, ipſo die venturis calamitatibus ſuorum magnum leuamen Dominus præſtitiſſet. Sed voluit Deus, vt vrbs Antiochena difficulter adipiſceretur, vt adepta, carior haberetur. Citius enim adquiſita vileſcunt, diu deſiderata carius amplectimur. Nox interueniens litem diremit, & diurno labori contulit moderamen, quia pugnæ ademit neceſſitatem, ſed feſſis dormiendi non tribuit facultatem. Vbi enim intra muros hoſtis adeſt, nulla requieſcendi facultas eſſe poteſt. In craſtinum, id eſt, feria ſexta alii ſpoliata cadauera mortuorum extra muros foris trahebant, alii de turribus cum caſtellanis iaculis & ſagittis decertabant.

(*a*) *Sagittari*, ſagitta feriri. Sic lib. 1 cap. 1, lib. 3 cap. 9, lib. 4 cap. 11, lib. 7 cap. 7, lib. 8 cap. 3 cet. *Baldricus Dolenſis* lib. 1 cap. 10.

(*b*) Bona lectio. *Piſtorius* edidit, *cœpit ſe*, vtut potuit, *defendere*. Magis placet illud.

(*c*) *Tormentum* ſuis interfectoribus fuit, qui inſtar lapidis e tormento ſe in eos cum omnibus armis proiecit.

(*d*) *Caro* omnem hominem notat, locutione Scripturæ.

(*e*) Non inſcita ſententia. Cui ſimilis apud *Petronium*; *Nolo, quod cupio, ſtatim tenere: nec victoria mi placet parata.* Item *Proſperum Aquitanum* in epigrammatis: *Gratior eſt fructus, quem ſpes productior edit. Vitro obiectorum vilius eſt pretium.* Eadem ſententia *Philodemi*, epigrammatum poetæ, in verſibus nondum editis: οὐ γὰρ ἕτοιμα σύλημα, ἀλλὰ ποθῶ πᾶν τὸ φυλασσόμενον.

(*f*) *Lis* bellum notat. Vid. *Guil. Britonem* lib. 8 v. 34.

CAPVT IV

Regis Perſarum adueniunt copiæ, variis e gentibus collectæ; Chriſtianos vrbe iubent excedere; variis eos modis ad bellum prouocant; quatuor ex illis per inſidias circumueniunt; Richardum *de* Barda villa *miſere obtruncant.*

CVmque ſic res agitur, ecce illi, qui ſtabant in turribus & muris, eminus contemplantur immenſam nubem agitati pulueris. De qua diuerſa ſentientes, alii dicebant; Conſtantinopolitanum Imperatorem eſſe, qui ſibi in auxilium veniebat; alii, quod verum erat, agmina Perſarum. Sed qui primi veniebant, vt viderunt vrbem Antiochiæ, in vnum conſedere, præſtolantes retro venicns robur ſuæ militiæ. Erat autem *Corbanan* princeps militiæ Regis Perſarum, qui ex longo tempore collegerat ſibi illud agmen diuerſarum

 gentium.

gentium. Erant quippe ibi Perſæ & Medi, & Arabes, & Turci, & Aſamitæ, & Saraceni, Curti (*a*) & Publicani, & diuerſarum nationum alii multi. De Agulanis (*b*) erant ibi tria millia, qui nullam armorum copiam niſi ſolos enſes geſtabant: qui omnes vndique ferro cooperti, nulla arma aduerſantia timebant. Equi eorum vexilla & lanceas ferre aſpernabantur, & in eos, qui ferebant, nimia ira ſuccendebantur. Cumque hi omnes in vnum conueniſſent, curſores ſuos ante vrbem direxerunt, qui noſtros ad bellum prouocarent, & de ciuitate exire ſuaderent. Sed noſtri, qui de heſterno conflictu fatigati erant, ſalubrius eſſe iudicauerunt inter mœnia remanere, quam extra bella mouere. Illi vero per campos & plana currentes, noſtros ad bella ciebant, diraque eis conuicia improperabant. Lanceas & gladios in altum eiiciebant, & in manibus recipiebant ludentes & luxuriantes (*c*). Sed cum neminem de noſtris potuerunt extrahere, diſpoſuerunt remeare ad caſtra. Quos cum reuerterentur, inſecutus eſt vnus ex noſtris, *Rogerus* de *Barda villa*, cum aliis tribus armatis, ſperantes, quod aliquos poſſent elicere ab illis: ſed ipſi nolebant cum paribus inire certamen, quia iam de prœliis Francorum multa audierant enarrare, poſuerunt que inſidias poſt ſe ſub rupe cauata, & quoſdam ex ſuis dimiſerunt, qui eos quaſi laceſſerent in pugnam. Cumque noſtri tranſirent inſidiarum locum, fures(*d*) de cauernis ſuis exierunt, eoſque a tergo inuaſerunt. Qui præibant, reuertuntur in occurſum, celeremque contra eos dirigunt curſum. Qui cum ſe comprehenſos eſſe cognoſcerent, flexis frenis, fugæ tutelam ſperauerunt conſequi, ſed nullatenus potuit inueniri. *Rogerus* ſocios præmittit ante ſuos vultus, & ipſe parma poſt tergum reiecta, creberrimos illorum ſuſtinet ictus. Iamque pæne euaſerat, iamque ſaluti proxima loca tenebat, cum equus illius ſolo proruit, & cadenti inhærens ipſe cecidit, qui nullo modo leuari potuit, quoniam equi mole oppreſſus fuit. Heu quantus dolor ſtridorque dentium tunc erat, ſuper muros Antiochiæ, cum generoſa Francorum pubes videret, inclitum militem ſuum rabidos canes tam atrociter occidere, ſicque diſcerpere. Auertebant oculos, nec videre poterant, cum eum membratim dilaniabant. Ad extremum caput eius amputauerunt: contoque inſigentes, quaſi triumphi vexillum, ad caſtra deportauerunt. Erant autem caſtra illorum iuxta pontem ferreum.

(*a*) *Curtorum* gentis apud *Guibertum Abbatem* lib. 8 cap. 8 & *Baldericum* lib. 3 cap. 1 exſtat mentio.

(*b*) *Agulani* ſunt cataphracti. *Guibertus* Abbas lib. 8 cap. 8, retinens eadem iſta *Roberti* verba. Hauſerunt omnes omnia ex primo auctore Bongarſiano cap. 21; vbi nihil tale de equis *Agulanorum*, quale hic tradit *Robertus*. Itaque huius verba mendoſa eſſe, non fruſtra ſuſpicamur.

(*c*) *Luxuriari* eſt quocunque modo laſciuire. Sic *luxuria enormes* omne genus effrænatum petulantiarum apud *Guibertum Abbatem* lib. 2 cap. 10.

(*d*) *Fures* ſunt milites, qui in inſidiis latuerant.

CAPVT V

Senſadolus *pacto cum* Corbanan *inito tradit ei caſtellum.* Corbanan *ſuorum cuidam id committit. Enſe haſtaque Francorum ſibi allatis, Chriſtianos deſpicit. Litteras de felici armorum ſuorum ſucceſſu ad Regem Perſarum, alioſque mittit.*

S*Enſadolus* autem, filius Regis Antiochiæ nuper defuncti, ierat ad *Corbanan*, ſupplexque ad pedes illius corruit, rogans, vt ſui miſereretur, & contra Francos adiuuaret, qui patrem eius occiderant, & de inclita vrbe exhereditauerant (*a*). Non habebat refugium, niſi in ſolo vrbis oppido (*b*) quoniam iam tota ciuitas Francorum ſubiacebat imperio. *Pater meus*, inquit, *dum adhuc viueret, legationem tibi tranſmiſit vt ei ſubuenires, vt te aut magnis muneribus ditaret, aut Antiochiam & vniuerſum regnum de te ſuſciperet. Idem tibi promitto, quia ſi potes recuperare Antiochiam, quod*

quod a te illam ſuſcipiam (c), *omnemque tibi fidelitatem faciam. Quod ſi non potes, fugiendum tibi eſt, & omnibus hominibus noſtræ gentis. Non enim eis ſufficiet Romania, ſiue Syria, neque Coroſaim, quoniam Hieroſolymam dicunt eſſe ſuam, regnumque Damaſci.* Erant autem ibi Reges harum prouinciarum, qui audiebant illud verbum. His dictis *Corbanan* reſpondit: *Si vis, vt te omnimodis adiuuem, tuoque regno reſtituam, caſtellum quod adhuc habes, redde in manum meam, quia reſtituetur tibi per illud Antiochia.* Cui iterum *Senſadolus*: *Si præuales Francos eliminare ab vrbe, mihique eorum ceruices cæſas deliberare, tibi tradam caſtellum, & tibi inde faciam hominium.* Conſenſit vterque & tradidit caſtellum. Et *Corbanan* deliberauit cuidam fideli ſuo ad cuſtodiendum. Tali autem conditione recepit in cuſtodiam, vt ſi Franci vincerentur, cuſtodiret: ſi vincerent, & ipſe, ſicut & alii, relicto caſtro confugeret. Cui ille: *Et ſi nos victi ſumus, de caſtello quid faceremus? Dignum eſt, vt victores habeant caſtellum: quoniam victoria caſtello maius erit præmium.* His ita geſtis, *Corbanan* ſuper his conticuit, & ad alia inſtituenda tempus diſpoſuit. Et cum ſederet in ſolio, attulerunt ante eum Francigenum enſem valde deſpicabilem & obtuſum, & fœda rubigine tectum. Attulerunt & lanceam, eadem deformitate conſimilem, quæ etiam ſua abiectione enſem faciebat præpollentem. Quæ cum *Corbanan* vidiſſet, ait: *Quis dicet nobis, vbi ſunt arma hæc reperta? Aut qua de cauſa noſtro conſpectui ſunt præſentata?* Cum illi qui attulerant dixerunt: *Glorioſe princeps & decus regni Perſarum, hæc arma cuidam Francigeno abſtulimus, & tibi attulimus, vt videas & agnoſcas, quibus armis illa pannoſa gens* (d) *conetur nos & fines noſtros deprædari, imo & omnem Aſiam depopulari.* Tunc *Corbanan* ſubridens ait: *Liquet, quia ſatis eſt gens illa inſenſata, & ratione parum vtitur, quæ talibus armis æſtimat poſſe ſubiugare ſibi regnum Perſarum. Gens quippe eſt præſumptuoſa, & alterius iuris nimium ambitioſa. Gens videlicet, quæ in ſua confidit animoſitate, ſed per Mahometem male intrauit fines Syriæ, muroſque regiæ ciuitatis Antiochiæ.* Hæc dixit, notariumque ſuum arceſſiri iuſſit. Cui acceſſito, inquit: *Sume plures ſcedulas, & ſcribe religioſo Papæ noſtro* Caliphæ, *Regique Perſarum*, Soldano *ſuper omnes glorioſo, maioribuſque regni Perſarum proceribus, vt longæuam obtineant vitam, pacem continuam, ſalutem corporum diuturnam. Fortuna felix & iocunda bene nobis proſperatur, ſecundiſque ſucceſſibus arridet, quoniam Francorum exercitum intra muros Antiochiæ incluſum teneo, & caſtellum quod ciuitati præeminet, iam in manu noſtra habeo. Vnde certum ſit vobis, quia rumores, quos de eis audieratis, non ſunt illius generis, cuius audiſtis, quia nec lupus tantus efficitur, quantus &* (e) *clamor qui eum ſubſequitur. Quia verò præcepiſtis, vt omnino eos de terra delerem, gladioque vita priuarem, nolite aduerſum me indignari, ſi quoſdam de melioribus vinctos vobis tranſmitto: quoniam tunc erit in veſtra deliberatione, vtrum velitis eos mori ſiue viuere. Nobis enim conueniens eſſe videtur, vt qui captiuare nos venerant, captiui fiant, & dura apud nos exerceant ſeruitia. Honorificum quippe erit regno Perſarum, ſi in eo exulet frater Regis Francorum. Vos autem in pace & ſumma tranquillitate viuite, omnique corporeæ voluptati operam impendite, filioſque ſine ceſſatione procreate, qui aliis, ſi neceſſe fuerit, Francis obſiſtant, & cum noſtræ defecerint vires, tunc valeant. Faciei veſtræ præſentiam non ante videbo, donec totam Syriam, & Romaniam, atque Bulgariam veſtræ ditioni ſubiugauero.* Hæc *Corbanan* locutus in ſuperbia & in abuſione (f), quæ ei conuerſa ſunt in ignominiam & confuſionem.

(a) Scribe, *& ſe incluta vrbe exheredauerant.* Ipſum nempe *Senſadolum.*

(b) Loquitur de caſtello Antiochiæ, paullo ante deſcripto. Et ita illi reſpondet *Corbahan; caſtellum, quod adhuc habes, redde in manum meam.* Itaque eiecto *oppido* ſcribendum hic, *in ſolo vrbis præſidio* (f. *caſtello*)

(c) *Suſcipere regnum ab aliquo*, eſt, in feudum inſtar vaſalli ab eo recipere, eumque eo nomine dominum agnoſcere.

(d) *Pannoſa gens* pauperem & deſpicabilem notat. Iuuenalis ſatira 10; *pannoſus vacuis ædibus Vlubris.* Gloſſarium vetus; *pannoſus, mendicus, ſpretus. Philoxenus* &

Cyrillus

Cyrillus Gloſſarii τρίβανον eodem ſenſu interpretantur. Omnia autem *Roberti* iſta ſunt hauſta ex auctore præcedenti.

(*e*) Scribendum, *quantus* eſt *clamor*.

(*f*) i. e. illuſione ſui ipſius & Dei, nempe peccato. *Abuſio* deceptionem, errorem denotat. *Guibertus Abbas* lib. 7 cap. 43 vulgaris diſtinctionis; *At is, digna ſibi admodum offirmatione, tanta nefas* abuſionis *abiicient, penitus vel audire perhorruit.*

CAPVT VI

Mater Corbanan *filium a bello contra Chriſtianos dehortatur: quam tamen ille non audit.*

POſt hæc mater eius venit ad eum mærens & triſtis, lugubremque afferens vultum. Et cum in ſecreto cubili ambo conueniſſent, dixit mater ad filium: *Fili, ſolatium meæ ſenectutis, & vnicum pignus totius meæ dilectionis, ad te feſtina venio fatigata longinquitate itineris. Ego eram in Aleph ciuitate magna, cum de te grauis ſermo aures meas perculit, ſuoque impulſu maximum cordi meo dolorem impulit. Dictum eſt enim, quod tua agmina diſponebas, & contra Chriſtianos pugnare volebas. Propterea feſtina veni, a temetipſo ſcire volens, vtrum ſe res ita habeat, an non.* Ait ad matrem filius: *Mater, nihil vnquam verius audiſti.* Et mater ad filium inquit: *Quis, fili, tale conſilium iniquus tibi dedit? Nondum es expertus virtutem Chriſtianorum, & præcipue gentis Francorum. Si legiſſes ſcripta omnium prophetarum, & antiquorum ſapientum, profecto non ignorares, quia ipſe eſt omnipotens (a) & Deus deorum omnium. Si pugnabis aduerſus Chriſtianos, pugnabis contra ipſum & angelos eius. Sed dementiſſimum eſt contra ipſum omnipotentem pugnare, quoniam id ipſum eſt velle ſe deſtruere. De ipſo quidem inuictiſſimo Deo dicit Propheta:* Ego occidam, & ego viuere faciam: percutiam, & ego ſanabo: & non eſt, qui de manu mea poſſit eruere. Si acueto vt fulgur gladium meum, & arripuerit iudicium manus mea: reddam vltionem hoſtibus meis, & his qui oderunt me, retribuam. Inebriabo ſagittas meas ſanguine, & gladius meus deuorabit carnes. *Formidoloſum eſt, contra hunc conflictum inire, qui gladium ſuum nouit ſic acuere, acutum inebriare, inebriato carnes macerare. Fili, Pharaonem Regem Ægypti quis ſubmerſit in mari rubro, cum omni exercitu ſuo? Quis eiecit Seon Regem Amorreorum, & Og Regem Baſan, & omnia regna Chanaan, & dedit ſuis in hereditatem? Ipſe idem Deus oſtendit, quanto amore diligat populum ſuum, quantaque tutela circumuallet eum, cum dicit:* Ecce ego mittam angelum meum, qui præcedat te, & cuſtodiat ſemper. Obſerua & audi vocem meam, & inimicus ero inimicis tuis, & odientes te affligam, & præcedet te angelus meus. *Genti noſtræ iratus eſt Deus ille, quia nec audimus vocem eius, nec facimus voluntatem: & idcirco de remotis partibus Occidentis excitauit in nos gentem ſuam, deditque ei vniuerſam terram hanc in poſſeſſionem. Non eſt, qui poſſit eis eam eruere; non eſt, qui poſſit eam auertere, nec eſt, qui eam valeat amplius exterminare* (*b*). Poſt hæc inquit filius matri ſuæ: *Credo, mater, quod aut inſanis, aut furiis infernalibus exagitaris. Quis tibi dixit, quod gens iſta non poteſt exterminari? Plures mecum ſunt optimates Admiraldi, quam ſint omnes Chriſtiani in ſimul congregati. Dic mihi, mater;* Hugo *eorum vexillarius* (*c*), *& Apulienſis* Boamundus, *& gladiator* (*d*) Gothefridus, *ſunt ipſi dii eorum? Nonne ſicut & nos aluntur temporali cibo? Nonne eorum caro ſicut & noſtra poteſt incidi ferro?* Ad hæc mater reſpondit: *Non ſunt dii, quos tu nominas, ſed homines, & milites Dei excelſi, qui dat eis animos, exaggerat vires, redditque magnanimos: ſicut ipſe per Prophetam loquitur dicens:* Perſequetur vnus de vobis mille, & duo fugabunt decem millia, *quod iam in his expertum eſt, qui noſtros fugauerunt de tota Romania. Propterea, fili, conteſtor te per omnium noſtrorum numinum nomina, vt te auertas a facie iſtorum, & non ineas contra eos bellum. Stultum eſt enim, vt ſu-*

perius

perius dixi, contra omnipotentem ſæuire, & in gentem ſuam debacchare. Et reſpondit filius matri ſuæ: *Chariſſima, noli lachrymari, noli crebris gemitibus anxiari; quoniam nulla arte, nullo ingenio reuocabis, etiam ſi in prælio ſcirem meipſum interiturum.* Tunc mater triſtior effecta, iterum filio ſuo dixit: *Scio, quia pugnabis, & modo non morieris, ſed antequam tranſeat annus, de hac vita diſcedes: Modo es in omni regione orientali fama laudabili præditus, in aula Regis Perſarum nulli ſecundus; cum autem modo victus fueris, iuxta quæ nunc tibi eſt gloria, ingloriofus eris. Quanto enim quiſque ceteros antecellit, tanto magis ſordeſcit, ſi turpius ruit. Nunc vero omni flore orientalium Regum ac diuitum ſtipatus, tantorum innumerabilium ſatellitum caterua circundatus, ſi ſuperatus eris, cum quo vlterius pari aut impari numero decertabis? Tu qui olim cum paucis multos ſolebas in fugam vertere, nunc diſces etiam fugere cum ingenti copiarum vi, & paucos cum multis, vt canem lepores, præcurſare.*

(*a*) Excidit aliquid, quod indicat, Deum Chriſtianorum eum Deum eſſe, qui ſit ſuper omnes. Itaque legendum, *quia ipſorum Deus eſt omnipotens, & Deus deorum omnium.*

(*b*) *Exterminare* eſt extra terminos detinere, aditu prohibere in his. Raro vſu tali apud alios auctores.

(*c*) Gotfridum *gladiatorem* dicit, ob immanes ictus, quos gladio confecit, quorum fama longe lateque volabat. Et eſt conuicium, *latronem* valens. Vt apud *Baldricum Dolanum* lib. 1 cap. 14; *nequaquam peregrinos, ſed* gladiatores *& tyrannos.* Mitigat autem his verbis, *Corbahano* afflictis, fabularum immanitatem *Robertus*, quæ de Principibus Francorum alioquin ferebantur. *Boamundum* nimirum ex iis & *Tancredum* Deos eſſe, & comedere in ſingula prandia duo vaccarum, & quatuor porcorum millia, ſicut recenſet auctor primus collectionis Bongarſianæ cap. 22, colloquio pariter matri & *Corbahano* afflicto, vnde ſua de more *Robertus* exſcribit.

CAPVT VII

Corbanan *matri iraſcitur; quæ nihilominus eum dehortari pergit.*

TVnc filius iræ impatiens, verba matris diutius ferre non poterat, ſed ea in- *
terrumpens ait: *Vt quid mater, concitas aerem, inanibus verbis, noſque ad faſtidium pertrahis ſermonibus imperitis? Nulla virtus bellorum nobis valet reſiſtere, nec valet alter exercitus noſtro præualere. Sed dic, mater mea, vnde ſcis, quod vinci debeamus in hac pugna, & quod mori debeo non hoc, ſed antequam tranſeat annus, morte ſubitanea, & quod gens Chriſtiana fines noſtros ſit poſſeſſura?* Cui mater ait: *A centum annis & infra inuenerunt patres noſtri in ſacris deorum reſponſis, & in ſortibus & diuinationibus ſuis & animalium extis, quod Chriſtiana gens ſuper nos eſſet ventura, noſque victura. Concordant itaque ſuper hoc aruſpices, magi, arioli, & numinum noſtrorum reſponſa, & prophetarum dicta, in quibus dicitur:* A ſolis ortu & occaſu, ab aquilone & mari, creſcent termini veſtri, & nullus ſtabit contra vos. *Credimus, quia hoc totum venturum eſt, ſed neſcimus, ſi nunc vel in proximo eſt, ſed prope quibuſdam noſtrorum videtur, quia hoc aſſiduæ rerum mundi ruinæ* (*a*) *præſignant, & aſtrorum intuitus prænuntiauit. De hoc ſiquidem prælio, quod commiſſurus es, dicam tibi veritatem, & de morte tua, quam inde habeo, notitiam. Ex quo milites ad patrandum bellum hoc colligere cœpiſti, ſolicita indagatione perſcrutata ſum, quicunque mihi poſſunt ventura prædicere, & conſonant, quod nullus omnino Chriſtianos poterit ſuperare. Cum aſtrologis ſiderum curſus, ſeptem ſcilicet planetas, & duodecim ſigna, ſapienter contemplata ſum, & quicquid phyſicaculari* (*b*) *poteſt, cum aruſpicibus, extis & armis* (*c*) *pecudum, cum ſortilegis ſortes temperaui* (*d*): *& omnia in vnum concordant, gentique Francorum victoriæ titulos prænuntiant, & necem tibi, ſicut dixi ſuperius, intentant.* Tunc ille, *Mater*, inquit, *ceſſa ab his de cetero, quia cum Francis pugnabo, quam primum potero.* Illa videns quod nil proficeret, non diu morata vnde venerat rediit, ſecumque reportauit, quicquid ſpoliorum adipiſci potuit.

* In margine;

Verba ſua matris furiis male ſubditus atris
Tempnit Corbanan, *mentemque gerit maleſanam.*

(*d*) *Ruina mundi* ſunt defectus ſiderum, & oſtenta per ſpatia cæli oblata.

(*b*) Scribendum, *phyſiculari*. Et peſſime omnino *Ioan. Piſtorius*, qui omnia immutauit, legendo, *phyſica ſpeculatione intelligi poteſt*. Vſus autem eſt verbo *Apuleii* & *Martiani Capellæ*. Illius hæc ſunt in libro de Deo Socratis; *Eorum de numero præditi curant ſingula, proinde vt eſt eorum cuique tributa prouincia, vel ſomniis conformandis, vel extis* phyſiculandis, *vel præpetibus gubernandis, vel fulminibus iaculandis.* Apud *Capellam* legitur; *Hæc aruſpicio exta* phyſiculant, *quadam admonentia*. Item, *phyſiculatis extorum proficiis*. Ita eo loco veteres editiones & ſcripta exemplaria, nec neceſſarium videtur, mutare quippiam, vt voluit olim *Ioſ. Scaliger*, commentario in appendicem Maronianam, quanquam reuocauit is fere ſuam ſententiam.

(*c*) Scribendum, *extis* & a ruinis *pecudum*.

(*d*) Scribendum, *fortes semtaui*, vel veteri more, *temptaui*, autumamus. Et eam ſcripturam nunc video promulgaſſe etiam *Piſtorium*.

CAPVT VIII

Laceſſiti a Turcis in vrbe Chriſtiani, fameque grauiſſima afflicti ad incitas rediguntur. Vnde etiam nonnulli fuga ſibi conſulunt.

IAm vero de his, quæ interim in vrbe geſta ſunt, aliquid referamus. Turcis libera facultas erat intrandi caſtellum, & exeundi: noſtroſque die noctuque iaculando & ſagittando ad bella ciebant, & cum certantium vires deficiebant, noui recenteſque ſubibant. Sicque nouis iugiter ſuperuenientibus virtus illorum creſcebat: noſtrorum vero quotidiana laſſitudine deficiebat. Nulla enim quies erat, nec arma deponebant; ſed in procinctu militiæ ſemper erant. Telis & ſagittis plateæ ciuitatis impediebantur, & tecta domorum onerabantur. Omni die ante caſtellum fit noua congreſſio, multotieſque fiebat noſtrorum & ipſorum vna commiſtio: de noſtris tamen Deo protegente pauci moriebantur: de illis vero cateruatim perimebantur. Et dum ſic tempus prolabitur, fames omni hoſte crudelior (*a*) noſtros inuadit, vireſque eorum de die in diem attenuauit. Vultus marceſcunt, brachia deficiunt, & tremula manus vix terræ vellicat herbas, & frondes arborum, & radices vaporum (*b*) ſilueſtrium. Hæc omnia coquebantur, & comedebantur. Crus aſini ſexaginta ſolidis comparabatur, & qui emebat, diſſipator ſubſtantiæ (*c*) non æſtimabatur. Panis paruus appretiabatur vno Byſantio. Carnes aſinorum, equorum, camelorum, boum, bubalorum conſumebantur, inſuper eorum coria concoquebantur. Matres filios ſuos famæ percuntes ad vbera ſuſpendebant, ſed pueri in maternis vberibus nihil inueniebant & præ inopia lactis clauſis oculis palpitabant. Quadam die *Corbanan* incitauit noſtros ad prœlium, ſcilicet extra vrbem, ab illa parte in qua erat caſtellum, ſed milites & equi fame cruciati, diu non potuerunt ſufferre veloces impetus eorum. Conglobati igitur in vnum, noſtri ad ciuitatem regredi ſalubrius eſſe intellexerunt, ſed oppreſſi a Turcis, portam nimis anguſtam repererunt, in tantum quod quidam ibi vſque ad mortem attriti ſunt. Sicque fiebat pugna intus & exterius, nec dabatur vlla quies noſtris fame pereuntibus. Propter hæc & his ſimilia aliqui de noſtris militibus immoderate perterriti, fuga in ipſa nocte elapſi ſunt (*d*), funibus ad propugnacula ligatis, quibus manus ſuas omnino decoriauerunt (*e*), & ſic ad mare pedibus tetenderunt. Quo peruenientes dixerunt nautis, vt fugerent, quoniam omnes Chriſtiani aut mortui aut vincti eſſent. Illi autem dolentes in mare ſe miſerunt, & Turcorum ſe potentatui (*f*) ſubtraxerunt.

(*a*) *Famem* omni hoſte crudeliorem dicit. Qua de re vide notata ad lib. 1 *B. Auguſtini* de Ciuitate Dei, commentario 60 noſtrorum Aduerſariorum.

(*b*) Nihil certius, quam ſcribendum, & veprium *ſilueſtrium*. *Io. Piſtorius* edidit abſurde *vaporum*. Dicas errorem eſſe typographicum, & edendum fuiſſe, *raporum*. Haud dubio tamen vera eſt noſtra emendatio.

(*c*) *Diſſipator ſubſtantiæ* eſt homo prodigus. *Diſſipare ſubſtantiam*, ſuas prodigere facultates, veteris nouique Teſtamenti locutio eſt.

(*d*) Qui iſti, vel eorum ſaltim principes fuerint,

fuerint, indicat Auctor primus Bongarſianorum.

(e) Quod manus ſuas *decorianiſſe* eos dicit *Robertus*, ex eodem auctore ductum eſt. *Noctis*, inquit, *latenter demiſſi ſum per manum, fugientes pedibus contra mare, ita vt neque in manibus neque in pedibus remaneret aliquid, niſi ſolummodo oſſa.*

(f) *Potentatus*, ditio, poſſeſſio, tyrannis. V. multis *Aduerſariorum* lib. 7 cap. 24.

CAPVT IX

Comes Carnotenſis ad Imperatorem Conſtantinopolitanum fugit. Rem Chriſtianorum conclamatam eſſe, dicit. Quod ne Imperator credat, Wido *admodum dolens ſuadet.*

S*Tephanus* Carnotenſis Comes, qui inter alios Principes videbatur magnus conſilio, prouidus, morum honeſtate præclarus, antequam caperetur Antiochia, graui infirmitate detentus eſt: & ad quoddam caſtrum, quod ſuum erat, ſeceſſit, cui nomen *Alexandreta* fuit. Hic vt a fugientibus audiuit hanc de noſtris relationem, occulte montana vrbi præeminentia aſcendit, vt videret, quidnam eſſet, vtrumne relatio vera fieret. Sed innumerabilia Turcorum agmina a longe conſpexit, noſtroſque intra vrbem incluſos eſſe deprehendit, & perterritus timore, aufugit, & ad caſtrum ſuum remeans funditus expoliauit: & ſic verſus Conſtantinopolim equitare cœpit. Illi vero, qui in * vrbe obſidebantur, ſummo deſiderio aduentum eius præſtolabantur, putantes, quod Imperatorem ſecum adduceret, & cum eo rebus neceſſariis ſuccurreret. At ipſe in diuerſum tendens, vt ad Philomenam venit, Imperatorem ibi inuenit: eique ſecreta allocutione dixit: *Domine Imperator, noſtri re vera Antiochiam obtinent: ſed caſtellum, quod ei ſupereſt, adhuc Turci poſſident: innumera Turcorum agmina eos de foris obſident, & qui in caſtello ſunt intus oppugnant. Sed quid ſuper his reſtat, niſi quia aut mortui iam ſunt, aut in proximo omnes morientur? Tu autem, reuerende Imperator, ſi noſtro credis conſilio, vlterius non progredieris, ſed ad vrbem tuam reuerteris. Nam non poteſt humana eis poteſtas vlla ſubuenire, ſed ſi illuc ieris cum tuo exercitu, poteris interire.* His auditis ſermonibus Imperator valde triſtis efficitur, & quod ei dixerat in ſecreto, Principibus ſuis ac magiſtratibus propalauit in aperto. Omnes contriſtantur, noſtrorumque funera lacrymantur. Erat ibi quidam miles, nomine *Wido*, qui per militiam celebre ſibi nomen adquiſierat, multumque *Boamundo* familiaris extiterat. Qui cum hoc audiſſet, ita indoluit, quod ac ſi mortuus eſſet in terra corruit. Et cum reſumpto ſpiritu ab illa mentis alienatione reuerteretur, flere immoderate cœpit, genaſque vnguibus ſulcando, crines manibus decerpendo, omnes cogebat ad luctum, dicebatque; *O Deus* ** *omnipotens, vbi eſt virtus tua? Si omnipotens es, cur hæc fieri conſenſiſti? nonne erant & milites tui & peregrini? Quis vnquam Rex, aut Imperator, aut potens dominus familiam ſuam ita permiſit occidi, ſi vlla modo potuit adiuuare? Quis erit vnquam miles tuus aut peregrinus?* O Boamunde, *honor aliorum ducum, corona ſapientum, gloria militum, ſolamen deſolatorum, robur militiæ, & totius mundi decus inſigne, cur tibi tale infortunium contigit, vt Turcorum ludibrio ſubiaceres? Heu, heu, cur mihi conceſſum eſt viuere poſt te? quæ mihi poſt hac lux grata, quæ ſpecies amœna, quæ gloria delectabilis, quæ vita iocunda te minime ſuperſtite? O Deus, ſi verum eſt, quod iſte nugaciſſimus* (a) *& fugitiuus Comes attulit; quid amplius erit de via ſepulchri tui, qua cauſa ita occiſi ſunt, quaſi dominum non haberent ſerui tui?* O Boamunde, *vbi eſt illa fides tua, quam ſemper habuiſti in ſaluatore tuo, Domino noſtro Ieſu Chriſto? O Imperator & egregii milites, qui mecum tanta tantorumque funera lugetis, quis perfecte credere poteſt, quod tanta militia ſic perierit? Pro certo ſi in medio campo ab omni orientali populo circunſepti fuiſſent, non ante omnes occiderentur, quam vlciſcerentur. Nunc autem & ciuitatem habebant, in qua ſe defendere poterant, & ita interempti ſunt?*

O Imperator, certiſſime ſcias, quia ſi Turci noſtros occiderunt, pauci de ipſis remanſerunt. Propterea ne paueas illuc ire, quia Antiochiam recipere poteris. Imperator conſilio illius noluit aſſenſum præbere, verbis nugacis, fugitiuique Comitis nimium credulus, ſed retro deſtinauit abire, Bulgariæque loca præcepit deuaſtare, vt ſi Turci in partes illas peruenirent, nihil penitus iuuenirent. Cum ipſo pariter & ipſe *Wido*, & illi, qui cum ipſo Imperatore ierant, reuerſi ſunt, quia vltra ire non præſumpſerunt. Sic igitur noſtri omni humano ſolatio deſtituti ſunt, & per viginti (*b*) fere dies, cum hoſtibus & fame, cum gladio & penuria indeſinenter decertauerunt.

* In margine;

Conſul Carnotis, vrbs inclita, earaque notis,
Territus aufugit, bellum ſocioſque reliquit.

** In margine;

Guido *nimis plorat, Dominum cum fletibus orat.*

(*a*) *Nugax* hominem puſillanimem notat, & forti opponitur. *M. Cælius* lib. 8 familiar. Ciceronis epiſt. 15; *Ecquando tu hominem ineptiorem, quam tuum* Cn. (Pompeium) *vidiſti, qui tantas turbas, qui tam nugax eſſet, commouit? Ecquem autem Caſare noſtro acriorem in rebus gerendis aut legiſti, aut vidiſti?* Quo loco vocem, *Pompeium*, virgulis merito incluſimus, vtpote duobus priſcis libris abſentem, & minime neceſſariam omnino, cum *Cnei* nomine ſimpliciter ſæpiſſime *Pompeius* intelligatur.

(*b*) Non ſolent hi auctores rebus geſtis ſuorum aliquid demere, ſed addere potius, quæ poſſunt. Itaque *triginta dies* ſcribendum arbitror. Exceſſit enim hæc Chriſtianorum intra Antiochiam afflictio numerum hic deſignatum. *Viginti* enim & *ſex dies* præciſe deſignat Auctor primus, qui ipſemet rei geſtæ interfuit, cap. 26. Et *Baldricus* Archiepiſcopus ipſos *triginta ſex*, lib. 3 cap. 12. Ipſe noſter diem vnum adiicit, *tres ſeptimanas* nominans lib. 8 cap. 2. Quem tamen & ipſum locum ad hanc notationem corrigendum arbitramur.

EXPLICIT LIBER VI.

INCIPIT LIBER SEPTIMVS.

CAPVT I

Sacerdoti cuidam in ſomno apparet Dominus, ac deprecatione matris ſuæ & Petri Apoſtoli motus, intra quinque dies populo ſe auxilium miſſurum eſſe promittit. Id quod Presbyter Principibus refert.

SVperna pietas humano deſtitutis auxilio niſi præuidiſſet, ex Francigenis, iam ciuibus Antiochenis (*a*), nullus ſupereſſet. Sed cum iam vitæ (*b*) diffiderent, omniaque mortem intentarent; placuit Deo ſaluatori, Regi Regum Ieſu Chriſto, vt cuidam Sacerdoti ſuo appareret (*c*), dum quadam nocte in eccleſia ſuæ caſtæ genitricis (*d*) dormiret. Erant autem cum eo, ipſa mater & virgo *Maria*, & beatus *Petrus* Apoſtolus, cui paſtoratum ouium ſuarum dedit ipſe Dominus (*e*). Cui ait: *Agnoſcis me?* Cui ſacerdos: *Non. Tu quis es, Domine?* Tunc in capite ſaluatoris crux cœpit apparere. Cui iterum Dominus: *Iam ne agnoſcis me?* Iterum ſacerdos reſpondit: *Non aliter agnoſco te, niſi quia crucem in capite tuo video, ſicut in imaginibus, quæ ſunt in honore Domini noſtri Ieſu Chriſti, videre ſoleo.* Et Dominus ad eum: *Ecce ego ipſe ſum.* Sacerdos vero vt audiuit, quod Dominus eſt, ſtatim proſternebat ſe ad pedes eius, ſuppliciter obſecrans, vt ſuis Chriſtianis ſubueniret, fame & hoſtium oppreſſione laborantibus. Cui ait: *Non tibi videtur, quod bene eos adiuuerim hucuſque, quia illis & Nicæam tradidi ciuitatem, & omnia, quæ eis superuenere, bella vincere feci. In obſidione Antiochiæ eorum miſeriæ condolui: nunc vero ad extremum ciuitatis ingreſſum tribui. Omnes tribulationes & impedimenta, quæ paſſi ſunt,*

ideo

ideo euenire permiſi, quoniam multa nefanda ſunt operati, cum Chriſtianis mulieribus, & paganis, quæ valde diſplicent in oculis meis. Adhæc mater miſericordiæ, piiſſima virgo & beatus *Petrus* ceciderunt ad pedes eius, rogantes, vt populi ſui miſereretur. Adiecit autem beatus Apoſtolus precationi ſuæ, & ait: *Domine gratias tibi ago, quoniam eccleſiam meam in poteſtate ſeruorum tuorum dediſti, quam propter malitiam inhabitantium in ea tot annorum curriculis paganorum fœditatibus ſordidari (f) permiſeris. Vnde in cælis lætantur ſancti Angeli tui, & conſortes mei, Apoſtoli.* Tunc Dominus ait ſacerdoti ſuo: *Vade, dic populo meo, vt reuertatur ad me, & ego reuertar ad eum, & infra quinque dies mittam eis ſufficiens auxilium; interim quotidie cantet hoc reſponſorium:* Congregati ſunt inimici noſtri & gloriantur in virtute ſua, *totum cum verſu.* Hac ita viſione completa, venerabilis Preſbyter ſomno excitatus ſurrexit, expanſiſque manibus orauit, pro vt Spiritus ſanctus dabat eloqui illi. Inde eadem die hora tertia immediate ad Principes exercitus pertexit, inuenitque eos ſurſum ante caſtellum prœliantes contra inimicos, & mouentes inuicem bellum. Quibus conuocatis, læto & hilari vultu dixit: *O belligeratores Regis æterni, annuntio vobis ex parte ſaluatoris noſtri gaudium & exultationem, ſuamque quam tranſmittit vobis, benedictionem: & ſi ei obedieritis, conſequimini & gratiam.* Tunc omnibus attente audientibus & vndique confluentibus, omnem ſeriatim expoſuit viſionem. Qua expoſita, ſubiecit & ait: *Si huic de creditis (g) viſioni, falſamque eam ſuſpicamini, quod libuerit experimentum, quia vera eſt, faciam vobis; & ſi mendax inueniar, omni iniuria afficite Corpus meum.* Tunc Podienſis Epiſcopus iuſſit afferri crucem, & ſanctum Euangelium, vt coram cunctis iuraret (*h*), hoc verum eſſe quod ita factum eſt.

(*a*) Videas, *Robertum* iſta ſcripſiſſe, rebus Antiochiæ adhuc ſub Chriſtianorum imperio florentibus.

(*b*) Sic ſcribendum. Et nota eſt imitatio Poetæ Æneid. 1.

* In margine;

Cui Deus apparet, quia ſic ſine crimine paret.

(*c*) Optima lectio, quam & membranæ nobis collatæ agnoſcunt. Male Piſtorius; *quadam Sacerdoti ſuo aperiret.*

(*d*) Scribe, *caſte dormires.* Male iterum *Piſtorius*, vocem, *caſte*, penitus omittens.

(*e*) Suo nimirum loco. Et ſic membranæ. Male iterum *Piſtorius*; *primatum ouium ſuarum.* Cum non *ouium*, ſed *paſtorum* principem *B. Petrum* loquatur *Robertus.* Et ſane conſonat noſtra ſcriptura ipſis Saluatoris verbis; *paſce oues meas.*

(*f*) Contaminari. *Cyprianus* de vnitate eccleſiæ cap. 9.

(*g*) Sic ſupra lib. 4 cap. 7; *Si adhuc mihi decreditis, iurabo, quod citius ad vos redibo.* Contra *accredere* ſignificat apud *Gauterium Cancellarium* cap. 14.

(*h*) Iuramenti ſupra ſanctorum Euangeliorum codicem exempla plurima ſunt in media antiquitate, & vbertim ea alibi adnotata ſunt. Iſthic ſaltim indicabimus, quandoque tale iuramentum præſtitum, codice eo capiti applicito. *Gobelinus Perſona* in Coſmodromio an. 799; *Carolus* Leonem *Papam coram omnibus ſecum*, euangelio capiti ſuo applicato, *de criminibus ſibi obiectis pleniſſime purgantem, in ſedem ſuam reſtituit.* Et iurabatur etiam ſuper toto Bibliorum volumine, cuius medio Euangelia inſeri ſolebant. *Menander Protector* in Excerptis legationum; quo loco & cærimoniæ deſcribuntur; *Tum quæſiuis ex ipſis, quid eſſet, quod ſanctum, quod religioſum ducerent, per quod iurantes, ſi fallerent, ſe Dei iram minime euitaturos crederent. Qui in Singidone vrbe ſummam ſacrorum poteſtatem habebat, ſtatim ſancta Biblia, quæ in medio continebant ſacroſancta Euangelia, protulit. Et ille quidem occultans ea, quæ mente voluebat, multo cum tremore & magna cum reuerentia præ ſe ferens ea ſuſcipere, procedit e cathedra, tum alacri & prompto animo in genua prouolutus*, iuro, *inquit*, ſecundum proferentem, in verba, quæ habentur in ſacris Dei cartis, me in nullo eorum, quæ probata ſunt, mentiri & fallere. Vid. alia in Commentar. ad *Papinium* lib. 5 Thebaid. v. 329.

CAPVT II

Quo loci ſacra lancea abſcondita ſit, Andreas Apoſtolus *peregrino cuidam in viſione patefacit. Ibi cum eam quærerent Chriſtiani, inuenerunt.*

ET vt diuina bonitas bona bonis accumularet, ſuoſque lugubres ſeruos magis magiſque lætificaret; affuit ibi quidam peregrinus, nomine *Petrus*, qui

qui hanc viſionem retulit coram omnibus : *Audite populus Domini & ſerui Dei excelſi vocem meam, & ſermonibus meis inclinate aurem veſtram. Dum in obſidione huius ciuitatis eramus, quadam nocte aſtitit mihi in viſione ſanctus* Andreas *Apoſtolus, dicens* : Bone vir (*a*), audi & intellige me. *Et aio ad eum* : Tu quis es, Domine? *Et ille* ; Ego ſum *Andreas* Apoſtolus. Fili, cum vrbem hanc intraueritis, & eam in poteſtate habueritis, ad eccleſiam beati Petri celeriter vade, & in loco, quem monſtrauero tibi, inuenies lanceam, qua perforatum eſt latus Saluatoris noſtri. *Hoc tunc ſolummodo Apoſtolus dixit mihi. Ego vero tunc auſus non fui hoc alicui indicare, exiſtimans, me vanam viſionem vidiſſe. Nunc vero iſta nocte iterum apparuit mihi, dicens* : Veni, & oſtendam tibi locum, vbi lancea abſcondita eſt, ſicut promiſi tibi. Feſtina igitur vt extrahas eam, quoniam portantibus eam ſequetur victoria. *Et oſtendit mihi ſanctus Apoſtolus locum, quem venite & videte, & inde eam mecum extrahite.* Cumque omnes ad eccleſiam beati *Petri* currere vellent, adiecit adhuc, & ait ; *mandat vobis ſanctus* Andreas *Apoſtolus* : Ne timeatis, ſed confitemini & pœnitentiam agite a malis operibus veſtris, quoniam infra quinque dies ſuper inimicos veſtros iterum triumphabitis. Tunc omnes vnanimiter glorificauerunt Deum, qui dignabatur conſolari dolores ipſorum. Statim vero cucurrerunt ad eccleſiam beati *Petri* cupientes locum videre, vbi debebat lancea inueniri. Foderunt autem ibi tredecim homines, a mane vſque ad veſperam, ſicque eam Domino diſponente repererunt, fuitque magna lætitia in omni populo, magniſque vocibus reſultabant : *Te Deum laudamus. Gloria in excelſis Deo.* Tunc omnes inſimul iurauerunt, vt nullus eorum propter vllam tribulationem ſeu mortem fugeret, nec ab incepto itinere ſancti ſepulchri diſcederet. Omnis itaque plebeia multitudo gauiſa eſt, cum ſacramentum hoc iurarent maiores : & alter alterum ad virile robur hortabatur, & de diuino adiutorio, quod fiducialiter vnuſquiſque præſtolabatur, applaudebat.

(*a*) Titulus hominis ignoti. *Auſonius* ad lectorem ;

Adſcripſi, vt noſſes, bone vir, *quicunque fuiſſent.*

Pluribus alibi.

De *lancea dominica* legendi & componendi ſunt auctores ceteri. Res noſtro animo, perpenſis circumſtantiis, omnino fabuloſa videtur.

CAPVT III

Ignis de cælo in Turcos corruit. Quod illi mali ominis loco habent ; nec tamen Chriſtianos laceſſere deſinunt.

NOcte igitur inſecuta ignis de cælo veniens ab Occidente apparuit, & inter Turcorum exercitum corruit : quod ſignum corda omnium vehementer obſtupefecit, & maxime Turcorum in quorum tentoria cecidit. Inter ſe enim faticinari (*a*) cœperunt, quod poſtea contigit ; quia ignis de cælo deſcendens ira Dei erat ; quia vero ab Occidente venerat, Francorum agmina deſignabat, per quos iræ ſuæ animaduerſionem exercebat. Iam vero qui ſeniores erant, cœperunt a ferocitate ſua quantulumcunque manſueſcere, & ab ea, quam prius habuerant, animoſitate torpeſcere. Sed quia ſtultorum infinitus erat numerus, noſtroſque ad prœlium concitabant (*b*), nec die nec nocte requieſcebant, placuit ſenioribus (*c*) murum inter ſe & illos conſtruere, vt vel ſic liceret ad modicum reſpirare. Vna die enim tam acriter in noſtros corruerunt, vt tres in vna turre, quæ erat ante caſtellum, incluſerint : ex quibus duo vulnerati de turre exire compulſi & capite plexi ſunt : vnus vero vſque ad veſperam fortiter reſiſtens permanſit, duoſque ex illis occidit, & ſic deinceps gladio vitam finiuit. Quibus dum viuerent, cum *Boamundus* vellet ſuccurrere, vix aliquem potuit extrahere (*d*), quia illos non tantum hoſtis vrgebat, quantum valida fames opprimebat. Vnde iratus ignem poni præcepit in domibus, quæ erant ab illa parte, vbi & palatium *Caſſiani* erat, vt qui exire ſponte nolebant,

ſaltem exire compellerentur inuiti. Tunc cum igne tanta venti tempeſtas exorta eſt, quod tantum flamma inualuit, quod vſque ad duo millia domorum & eccleſiarum combuſſerit. *Boamundus* vt vidit flammam ignis ita inſurgere, pœnitentia ductus vehementer doluit: quoniam de eccleſia beati *Petri*, ſanctæque Dei genitricis *Mariæ*, multiſque aliis pertimuit. Durauitque incendium ab hora diei tertia vſque in noctem mediam; & ſic flante vento a parte dextera, in ſe ipſam reuerſa eſt flamma.

(*a*) i. e. coniectura rem perpendere.
(*b*) Continuis ſuis incurſionibus.
(*c*) Chriſtianorum.
(*d*) Ab eodem vento exſtincta, a quo fuerat concitata. Etiam naturam ignis tangendo, admodum bene locutus eſt.

CAPVT IV

Chriſtiani Principes legatos mittunt ad Corbanan, *qui eum ad pugnam prouocent. Quod & illi oratione ſatis ſuperba faciunt.*

LAncea, vt ſupra diximus, nutu Dei inuenta, ſeniores & magiſtratus militiæ conſilium acceperunt, vt ad *Corbanan* legationem ſuam mitterent, eique mandata ſuumque conſilium per interpretem ſui ſermonis deferrent. Cumque de multis fieret inquiſitio, nec aliquis præſumeret hæc ferre mandata, tandem duo inuenti ſunt, *Heluinus* & *Petrus* Eremita. Hi cum interprete iter ſuum ad Turcorum caſtra direxerunt, dein ad *Corbanan* tentoria peruenerunt. Conuenerunt vndique Turci, audire geſtientes, quid dicerent Chriſtianorum nuntii. Erat autem *Corbanan* reſidens in ſolio, indutus cultu regio, habituque pomposo; ante cuius faciem venientes minime ſe inclinauerunt, ſed erecta ceruice aſtiterunt. Quod cum Turcæ viderent, ægre tulerunt; & niſi nuntii eſſent, ſuperbæ continentiæ (*a*) ignominiam vindicaſſent. Tunc nuntii nil cunctantes, licet omnes ira commoti circumfremerent, ſuperbo Principi dixerunt: Corbanan, ***Francorum Proceres tibi mandant; Vnde tibi contigit tam temulenta audacia*** (*b*), ***quod armata manu contra eos veniſti, cum tu & Rex tuus, genſque tua in eorum conſpectu culpabiles ſitis, qui terras Chriſtianorum immoderata cupiditate inuaſiſtis, eoſque omnes*** (*c*) ***iniuria affectos occidiſtis. Infernales dii tui te turpius non potuerunt dehoneſtare, quam quod te miſerunt contra eos pugnare. Si ratio iuris tecum eſſet, & cenſura æquitatis nobiſcum agere velles, nos tecum iuris honore ſeruato ratiocinaremur*** (*d*), ***& quod Chriſtianorum eſſe debet*** (*e*), ***incontradicibili ſermone oſtenderemus. Quod ſi apud te æqui * ponderis ſunt ius & ratio, vt voluptuoſa voluntas*** (*f*), ***fiat inter tuos & noſtros determinata pugna*** (*g*), ***& victoribus abſque aliorum ſanguinis diſpendio tota hæc concedatur patria. Quod ſi nec ita, nec ſic, complacet, aut fugam protinus inite, aut colla veſtra noſtrorum enſibus præparate.***

(*a*) Gallica locutio. *Orgueilleuſe contenance. Continentia* habitum, ſtatum, geſtum denotat.
(*b*) Temeraria, velut ebria, ita inconſulta. Sic *temulenta multitudo* infra lib. 8 cap. 2.
(*c*) Melius membranæ; *incolaſque omnes*.
(*d*) i. e. argumentis contenderemus, diſputaremus.
(*e*) Scribendum, *eſſe debeant*. De terris enim loquitur.

* In margine;
Francigenæ gentes, natura Marte furentes,
Hoc mandant Parthis, vt ſint ad bella parati.

(*f*) Voluntas omnia ex lubitu, citra rationem, agendi.
(*g*) Certis terminis circumſcripta, h. e. pari pugnantium numero definita. Hanc enim ſententiam eſſe, indicant alii ſcriptores. Vt *Albertus Aquenſis* lib. 4 cap. 45; qui viginti tirones nominat.

CAPVT

CAPVT V

Corbanan *legatis non minus ſuperbe reſpondet. Quorum alter illum viciſſim grauiter increpat.* Corbanan *vero Chriſtianis dira quaque minitatur.*

HIs dictis ſermonis mediator (*a*) conticuit. *Corbanan* vero ita magna inflammatus, vix loqui potuit: & tandem in hæc verba prorupit dicens. * *Vere gens Francorum gens ſuperba, ſed noſtro gladio refrenabitur eorum ſuperbia. Ideo autem requirunt denominatum prœlium, vt quibus cedit victoria, cedat & imperium: quoniam ſine aliorum ſanguinis diſpendio, aut patria volunt ditari, aut a manibus noſtris liberari. Sed tunc ſalubre conſilium non inuenerunt, cum pro effeminata gente arma ſumpſerunt. Tamen adhuc ite, illiſque renuntiate: quoniam ſi volunt Deum ſuum abnegare, ſuæque Chriſtianitati renuntiare, in gratiam omnes recipiemus, & terram hanc eis donabimus, & multo meliorem: & de omnibus equites faciemus* (*b*). *Quod ſi facere neglexerint, omnes* in proximo morientur, *aut vinculati in terram noſtram captiuabuntur.* Poſt hæc *Heluinus* (*c*), ** qui illorum nouerat linguam, ſubiecit & ait: *O princeps nullius militiæ, ſed totius malitiæ, ſi ſcires, quam dementiſſimum eſt apud Chriſtianos dicere, nega Dominum, nunquam de tuo ore polluto egrederetur tale verbum. Scimus pro certo, ipſo Deo, quem negare ſuades, reuelante, quia in proximo eſt noſtra ſalus, & veſter interitus, noſtrum gaudium, & veſtrum detrimentum* (*d*). *Quis vero ſero vobis tranſmiſit ignem, qui vos ita perterruit, & de loco, in quo tentoria fixeratis, ita perturbauit? Signum hoc in portentum veniet vobis, nobis in ſalutem; quoniam ipſius Dei noſtri certam inde habemus legationem. Corbanan* diu ferre non potuit conuitia *Heluini*, & præcepit a conſpectu ſuo illum amoueri. Dixeruntque ei, qui illic aſtabant, vt cito recederet, alias nunquam ei legatio proficeret, quin ſtatim interiret. Ille cum ſociis ita diſceſſit, & ad vrbem remeauit. Nec prætereundum, quid iſtis recedentibus *Corbanan* ſuis dixerit. *Audiſtis nunc, quid pannoſi illi, vultuque deſpicabiles, & nullius perſonæ homunculi* (*e*), *& quam conſtanter locuti ſint: nec iram noſtram & tela micantia expauerunt. Vnum de illis eſt, quia deſperati ſunt & volunt mori, & malunt mori, quam captiuari. Propterea, o fortiſſimi milites, cum ad prœlium venerint, vndique eos circumuallate, ne alicui ſit locus diuertendi, nec ſpatium diu viuendi: quoniam ſi eis aliquandiu licet viuere, antequam omnes interficiantur, magnas ſtrages de noſtris facient.* In hoc apparet quod *Corbanan* ſtultus erat, qui ſic loquendo ſuorum mentibus terrorem incutiebat. Nec mirandum, ſi inſipiens loquitur amentiam, quia ſpititus ſapientiæ non intrat in maleuolam animam.

(*a*) *Heluinum* dicit, per quem Turcicæ linguæ peritum, loquutum intelligas *Petrum* Eremitam. Vide Auctorem primum.

* In margine;

Corbanan *fatur, & noſtris conuiciatur.*

(*b*) Omnes equeſtri dignitate decorabimus. Eſt locutio, germaniſmum referens. Res eſt apud auctorem primum cap. 28.

(*c*) Ita vocant hunc hominem membranæ etiam, & Auctor primus cap. 28. *Herlevvinum* editio *Io. Piſtorii.*

** In margine;

Seruus & iſte Dei conuiciatur ei.

(*d*) Pariter loquimur in ſiluis, vbi Caliſtone defuncto ſe præcipitans Melibæa parentes ſuos extremum alloquitur;

—— Mihi adeſt mea proxima finis,
Proxima noſtra quies, tuus eſt dolor.
Hora petitum
Solamen nobis dabit vltima, ſed tibi planctus.

(*e*) Nullius reſpectus, nec dignitatis. Pulcra locutio. Sic vir ſapiens & *perſonatus* tali opponitur, cap. 14.

CAPVT

CAPVT VI

Legatis reuerſis, ieiunium indicitur; quo durante Chriſtiani per ſacram exomologeſin expiati corporis Dominici ſacramento reficiuntur. Poſthac vero Principes acies inſtruunt, ordine eas ex vrbe educunt.

PEtrus Eremita & Heluinus ad Principes exercitus reuerſi ſunt: & quæ *Corbanan* reſponderat, narrauerunt. Tunc Podienſis Epiſcopus nutu & aſſenſu omnium triduanum omnibus indixit ieiunium. Vnuſquiſque puro corde confeſſus fuit, & qui aliquid ad edendum habuit, non habenti diſtribuit. Illos tres dies deduxerunt cum omni humilitate & puritate cordis, eccleſias proceſſionando circuientes (*a*), & Domini miſericordiam implorantes. Tertia die illuceſcente, miſſæ per eccleſias celebratæ ſunt: omneſque ſancta dominici corporis communione communicati ſunt. Communi deinde conſilio intra vrbem ſex acies conſtituuntur, & quæ prius, & quæ poſterius irent ordinantur. Prima acies fuit *Hugonis* Magni, & Flandrenſis Comitis: ſecunda vero Ducis *Gothefridi*: in tertia vero fuit Comes *Robertus* de Normannia cum ſuis: quarta fuit Podienſis Epiſcopi, qui ſecum portauit lanceam noſtri Saluatoris; & cum illo fuit magni pars exercitus Comitis ſancti Ægidii, qui ad cuſtodiam ciuitatis remanſit. Quinta *Tancredi* fuit: & *Boamundi* ſexta, cum quo expeditiores ad bellum pedites fuerunt, & milites, qui equos ſuos neceſſitate victi vendiderant. Epiſcopi, Presbyteri, Clerici, & Monachi, ſacris veſtibus induti, cum militibus extra portam ciuitatis exierunt, portantes in manibus ſuis cruces, quibus Dei populum ſignabant, & magnis vocibus ad cælum manibus extenſis clamabant: ***Saluum fac populum tuum, Domine, & benedic hereditati tuæ, & rege eos, & extolle eos nunc & in æternum. Eſto eis, Domine, turris fortitudinis a facie inimicorum ſuorum.*** Hos & alios pſalmos concinebant, illos præcipue, qui tribulationi conueniebant. Similiter illi qui in turribus erant & ſuper murum, idem faciebant, & cantabant. Egreſſi ſunt itaque milites Chriſti contra ſatellites antichriſti, per portam quæ eſt ante *Machumariam*.

(*a*) Id eſt, proceſſiones ſollemnes factas frequentando. Auctor primus cap. 29; *Tandem triduanis expletis ieiuniis, & proceſſionibus celebratis ab vna eccleſia in aliam, de peccatis ſuis confeſſi ſunt & abſoluti.* Eius ipſa pæne verba exprimunt & iſte & alii ſequentes auctores.

CAPVT VII

Conſpectis Corbanan *Chriſtianorum aciebus, Aquitanicum apoſtatam mendacii redarguit, ac obtruncari iubet; tum vero & ipſe res quaſdam ordinat. Podienſis contra Epiſcopus Chriſtianos ad fortitudinem adhortatur.*

COrbanan vero in quodam monticulo ſtans, exeuntes aſpiciebat, & dum exirent, dicebat: ***State quieti, milites mei, & omnibus exire permittite, vt eos melius valeamus comprehendere.*** Habebat autem iuxta ſe poſitum Aquitanicum (*a*) quendam, quem nos Prouincialem dicimus, qui fidei noſtræ abrenuntiauerat, & edacitatis gula coactus de ciuitate exierat, & in aduerſariorum ſe caſtra contulerat. Hic de noſtris multa nefanda dixerat, quod fame moriebantur & omnes fugæ præſidia moliebantur, quod equos ſuos comederant, & victus inopia tabeſcebant, nihilque reſtare, niſi quod aut fugerent, aut ditioni *Corbanan* ſe ſubderent. Dumque diuiſæ acies ſuis ordinibus de ciuitate exirent, ***Corbanan***, cuius eſſet vnaquæque, requirebat, quæ Aquitanicus ei ordine referebat. Sol vero ſuper auratas loricas & lanceas

 radios

radios inferens, oculos intuentium reuerberabat, & aduerſariis terrorem immittebat, vt diuina Scriptura teſtatur; *quia terribilis eſt caſtrorum acies ordinata.* Vt autem in ſimul omnes conſpexit, intra ſemetipſum infremuit, circunſtantibus dicens: *Magna eſt gens illa, honeſteque armata, non mihi videtur, quod velint fugere, ſed inſtare; quodve velint obſequi, ſed perſequi.* Conuerſus itaque ad apoſtatam ſuum, inquit, *furcifer omniumque ſceleſtiſſime, quæ friuola dixiſti nobis ſuper hominibus iſtis, quod equos ſuos comederint, & fame cruciati fugam pararint. Per Machomum in caput tuum retorquebitur iſtud mendacium, capitiſque lues ſupplicium.* Tunc accerſitus gladiator tyranni paruit imperio, & euaginato gladio caput illius præcidit; dignamque ſuæ garrulitatis & apoſtaſiæ mortem ſubiit. Tunc quippe mandauit Admiraldo ſuo, qui cuſtodiebat ſuum theſaurum, vt ſi ignem accenſum in capite ſui exercitus videret, fugam protinus arriperet, & omnia quæ ſua erant, ſecum portaret, alioſque fugere compelleret. Sciret enim quia Francorum gentis erat bellum (*b*): ſibi vero victoria ceſſerat in contrarium. Noſtri vero milites vt primum in quandam planitiem venerunt, Podienſi Epiſcopo innuente ſteterunt, & cum ſummo ſilentio ſermonem illius audierunt. Erat autem veſtitus lorica, & in dextera manu illius in altum erecta Saluatoris lancea, qui os ſuum in hæc verba aperiens, dixit: *Omnes, qui in Chriſto baptizati ſumus, filii Dei & fratres inuicem ſumus. Quos ergo coniunxit vna ſpiritalis copula, iungat & dilectio vna. Pugnemus igitur vnanimes, vt fratres, pro animabus & corporibus noſtris, ſicut poſiti in rebus extremis. Mementote, quantas tribulationes paſſi eſtis pro peccatis veſtris, ſicut nunc vobis innoteſcere dignatus eſt in viſionibus ſuis Dominus Deus noſter. Nunc vero purgati eſtis, Deoque per omnia reconciliati. Et quid timeretis? nullum vobis contingere poteſt omnino infortunium. Qui hic morietur, viuente felicior erit, quia pro temporali vita gaudia adipiſcetur æterna. Qui vero remanſerit ſuperſtes, ſuper inimicorum ſuorum triumphabit victoria, diuitiiſque illorum ditabitur, & nulla anguſtabitur inopia. Vos ſcitis, quid perpeſſi ſitis, & quid in præſentiarum ante vos videatis. Orientales diuitias adduxit vobis Dominus veſter in faciem veſtram, imo in manibus veſtris. Confortamini & eſtote viri cordati, quoniam iam mittet Dominus legiones Sanctorum ſuorum, qui vlciſcentur vos de inimicis veſtris. Hodie videbitis illos oculis veſtris, & cum venerint, de eorum terribili fragore ne timeatis. Non enim debet inaſſueta vobis eſſe viſio eorum, quoniam vice altera venerunt vobis in auxilium; ſed humanus aſpectus paueſcit in aduentu ſupernorum ciuium. Conſiderate, quomodo aduerſarii veſtri extento collo, ſicut cerui & dammulæ paueſcentes, aduentum veſtrum aſpiciunt, paratiores ad fugam, quam ad prælium. Et vos bene noſtis eorum prælia, quoniam tracta ſagitta plus in fuga quam in pugna confidunt* (*c*). *Ite igitur contra eos in nomine Domini noſtri Ieſu Chriſti ad bellum, & Dominus Deus noſter omnipotens ſit vobiſcum.*

(*a*) Mirum, vnde hauſta ſit hæc hiſtoria. Nec enim apud primum auctorem eius veſtigium extat. Puto fictam in inuidiam odiumque Comitis *Raimundi*, cuius populares etiam alibi in his hiſtoriis leuitatis notantur.

(*b*) i. e. Victoria; ex locutione affectata Scripturæ. Sed commodius legas, *quia Francorum gentis erat victoria, ſibi vero bellum ceſſerat in contrarium. Ioan. Piſtorius* totum hoc alterum commation omiſit. Ego *Robertum* ſcripſiſſe puto, ſicut hic nos adſcripſimus.

(*c*) Hoc eſt, ſagittis emiſſis, nec illico fugientibus hoſtibus, fugiunt Turci. Elegans locutio. Peſſime vero *Ioan. Piſtorius*, qui edidit inſcitiſſima mutatione: *Et vos bene noſtis ipſorum prælia, quoniam caſtra eorum plus in fuga, quam in pugna confidunt.* Male ſit malignis his correctoribus. Non dubito, plura talia in eius editione commiſſa eſſe, quæ omnia equidem perſequi non vacat. *Trahere* peculiare ſagittantis verbum. Ita *tirer* hodie Gallis. Intelligit id, quod infra lib. 8 cap. 3 pronuntiat; *poſtquam gladiis agitur pugna, inutilis eſt arcus & ſagitta. Tractis ſagittis* fugere volunt Turci, infra lib. 8 cap. 11. *Trahere*, ſagittas emittere, lib. 9 cap. 10.

CAPVT VIII

Deſcenſum vtrinque in aciem, ſigniſque collatis pugnatum.

CVmque omnes reſpondiſſent, ***Amen***; extenſis in longum legionibus, prior erecto vexillo (*a*) antecedit Hugo Magnus, qui iure vocatus eſt ***Magnus***, * quoniam hoc priuilegium commendauit actu & motibus. Hunc ſubſecuti ſunt alii, ſicut ſuperius ſunt nominati, fuitque eorum prolixa extenſio, a flumine vſque ad montana ſcilicet, cui ſpatio interſunt duo miliatia. Tunc vero ***Corbanan*** cœpit retroire & montanis appropinquare. Noſtri autem paulatim illum inſequebantur, quoniam moderato greſſu omnes gradiebantur. Tunc Turci in duo ſunt diuiſi, quia pars vna a regione maris proceſſit; pars altera maior in campo remanſit. Statuerunt igitur noſtros ſic inter ſe includere, & a dorſo ſagittare. Sed ordinata eſt ſeptima acies, quæ contra partem diuiſam (*b*) confligeret: ordinata eſt autem ex militibus Ducis ***Gothefridi*** & Normanni Comitis: cui præfuit quidam Dux, nomine ***Rainaldus***. Hunc contra illos miſerunt, & prœliati ſunt, multique hinc & inde ceciderunt, & vt aliæ ſex acies ad iactum ſagittæ peruenerunt, Turci vicinius ire recuſantes, tenſis arcubus trahunt, ſed fruſtra; quia ventus ex obliquo flans eorum iactus redegit in vanum. Quod Turci vt viderunt, verſis frenis retro fugiunt, ſicque prima acies quæſiuit in bello bellum (*c*), nec inuenit: quæſiuit, quem percuteret, aut a quo percuteretur, nec reperit. Interea miſſus eſt nuntius a ***Boamundo Hugoni*** Magno, vt ei ferret auxilium, quia nimium vrgebatur oppreſſione Turcorum. Mox ***Hugo*** conuerſus, ait ſuis: ***O viri bellatores, nos pugna fugit, quæramus pugnam, eamuſque ad*** Boamundum ***egregium ducem: illic eſt pugna quam quæritis; illic ferreus*** (*d*), ***inſtat hoſtis, quem deſideratis.*** ** Tunc citius dicto (*e*) volat illuc quiſque ſatelles, iunguntur que ſimul egregii Comites. Quod vt vidit Dux ducum (*f*) ***Gothefridus***, quod magnus amicus ſuus ita celeri curſu cum omnibus ſuis diſcurrebat, inſecutus eſt eum, quoniam & ipſe a bello vacabat. Illic quippe incumbebat robur militiæ Perſarum, & maior fortitudo; & bene decebat, vt illic occurrerent (*g*) ***Gothefridus*** & ***Hugo***. Erat enim vnus ab altero, quaſi alter idem, vnam habentes in ſe amicitiam (*h*). ***Hugo*** Magnus cum ad pugnæ conflictum prior veniſſet, intuitus eſt vnum de aduerſariis, qui erat audacior ceteris, alioſque ad pugnam clamando hortabatur: qui ſpumantem equum dirigit contra eum, & lancea ei guttur perforauit, & ſic os illius oppilauit. Quid miſer faceret? ſolo ſtatim corruit, & diis infernalibus animam commendauit (*i*). Poſt hæc contigit noſtris grande incommodum: quia ***Odo*** * Belgentiacus, qui vexillum ferebat, ſagitta toxicata vulneratus fuit, & dolore vulneris ingraueſcente, cum vexillo terræ corruit: ſed Blemenſis ***Guilelmus*** (*k*) enſe nudato viam per medios hoſtes aperuit, & ſignum tellure leuauit. Quid Dux ducum ***Gothefridus***, quid ***Boamundus***, quid clara iuuentus ibi egerint, nec lingua dicere, nec manus ſcribere, nec pagina valet capere. Nullus noſtrum ibi iners fuit, nullus timidus, quia nec locum habebat; & hoſtis ſupereminens (*l*) vnum quemque vrgebat. Quanto magis enim occidebantur, tanto magis creſcere videbantur. Sicut enim putredini muſcæ confluere ſolent; ſic & ipſi vndique conueniebant.

* ***Bergentiocus*** (Reuber.)

* In margine;
  Sermo finitur. Sed & agmina conſtituuntur.

(*a*) Gerendi nimirum vexilli vniuerſalis. Ita *vexillarius Francorum* vocatus eſt ſupra lib. 6 cap. Poteſt & nomen *Magni* alludere.

(*b*) Hoc eſt, ab aliis ſeparatam. Vt in *Virgilio*,
—toto diuiſos orbe Britannos,
i. e. a continenti ſeparatos.

(*c*) Acute. Voluit confligere cum hoſte, ſed illo retrocedente non potuit. Ouidius; *inque epulis epulas quæris*. Plura ad *Papinium* & alibi.

** In margine;
Currit in auxilium Boamundo *belliger* Hugo,
Quem ſequitur iuuenis Godefridus, *clarus in armis*.

(*d*) *Ferreus hoſtis* contumax, cadere neſcius. *Ferreus Hercules* apud *Lucianum* pro imaginibus: ἀλλὰ [illegible] γλαῦκον;

γλαῦκον; οὐδὲ πολυδεδμῆς σίαν φύσιν ἀναλκί-νδασθαι ἂν αὐλῷ ἐναντίας τὰς χεῖρας, οὐδὲ σιδήρεον ἀλκιμάδας τίνας. *Ferrea femina, ferreus exercitus*, alibi ſunt notata.

(e) Ἅμα ἔπος, ἅμα ἔργον. V. Commentar. ad *Claudianum*.

(f) Vt *Rex Regum* Agamemnon. De quo alibi ad *Velleium Paterculum*. In verſibus margini adſcriptis inepte vocat *iuuenem*, nec puto ſanam eſſe ſcripturam. Fuit enim his rebus incidentibus pæne quinquagenarius *Gothofredus*. Sic *Ducem Ducum & militem militum* vocat lib. 8 cap. 10, item lib. 9 cap. 3

(g) Hæc ſcriptura eſt membranarum. Scribendum tamen, *vt illic curarent Gothefridus & Hugo*.

(h) Contaminata & hæc verba. Scribe, *erat enim vnus ad alterum, quaſi alter idem, vnam habentes in ſe amici animam*. Plurimi ſcriptores ſic de vera amicitia loquuntur. Vid. Commentar. ad *Papinium* lib. 10 v. 722.

(i) i.e. *tradidit*. Vide *Albertum Aquenſem*.

(k) In *Piſtorii* codicibus *Guilerinus Beneinſis* nuncupatur hic Heros. Ei, nobis volentibus, hac in parte aſſentiuntur membranæ. *Gulielmum Blemenſem*, alias *Benenſem*, agnoſcit in catalogo *Bongarſius*.

(l) Scribe, *ſuperimminens*.

CAPVT IX

Sancti e cælis Chriſtianis auxilio veniunt. Vnde hi inſignem plane ab hoſte victoriam reportant.

DVm ſic certatur, & tam longi certaminis prolixitas poterat tædiare (*a*), nec numerus hoſtium videbatur decreſcere, albatorum militum numerabilis exercitus (*b*) viſus eſt de montibus deſcendere, quorum ſigniferi & duces * eſſe dicuntur *Georgius*, *Mauricius*, *Demetrius*: quos vt primum vidit Podienſis Epiſcopus, exclamauit voce magna dicens: *O milites! ecce venit auxilium, quod vobis promiſit Deus.* Et certe noſtri valde expauiſſent, niſi fuiſſet ſpes quam in Domino habebant. Tunc tremor maximus irruit in hoſtes, & verſis vultibus ſcutis terga cooperiunt, & fugam, quo vnicuique locus dabat, arripiunt. Pars illa, quæ a parte pugnabat maris, vt vidit fugam ſuorum, ignem ſparſit ſuper gramen campi, quod celeriter arſit, quia illud ſiccauerat ardor æſtatis. Hæc ideo fecerunt, vt hoc ſigno illi, qui in tentoriis erant, ſtatim fugerent, & ſecum ditiora ſpolia tollerent. Illi vero cognito ſigno, qui in montanis erant, protinus fugerunt, cum omnibus ſpoliis, quæ portare valuerunt. Sed quid eis profuit, cum diu eis ferre non licuerit? Armenii & Surani ſiquidem vbi viderunt, quia victi erant, & noſtri eos inſequerentur, obuiam illis veniebant & occidebant. *Hugo* vero Magnus & Dux *Gothefridus* & Flandrenſis Comes, ſimul cum ſuis agminibus equitabant iuxta aquam, vbi robuſtior & denſior eorum erat exercitus: tantoque impetu vrgere cœperunt, vt ad ſua tentoria, quo tendebant, remeare non potuerint. Et vt citius perſequi valerent, illorum equos, qui moriebantur, aſcendebant, ſuosque equos, qui erant macilentiores & afflicti fame, frenis a capite detractis relinquebant in campo. O miranda virtus Dei omnipotentis, & immenſa poteſtas: Miles tuus, longo afflictus ieiunio, perſequitur tumentes adipe & pinguedine, ita vt etiam nec ſua bona, quæ reliquerant, auderent reſpicere (*c*). Spiritus tuus bonus erat in mentibus eorum, qui & vires ſuggerebat corporum, & audaciam præſtabat animorum. Non illum retardat vlla cupiditas ſpoliorum, nulla vllius rei auaritia, quoniam illius mentes magis titillabat victoria. Sicut in macello beſtiarum corpora ſolitum eſt dilaniare: ſic & noſtris licitum erat Turcorum corpora laniare. Euolat ſanguis de corporibus vulneratorum; euolat puluis agitatus equorum pedibus diſcurrentium; Æther obnubilatur, & quaſi crepuſculum fieret, obtenebratur. Contigit autem, quod fugientes in quendam collem deuenerunt, & ibi ſe contra noſtros recolligere ſperauerunt. Tunc *Gerhardus* ſenex de Meleone, qui longo tempore ægrotus iacuerat in obſidione, equo celeri tranſuectus, improuide incidit in illos, eorumque iaculis eſt confoſſus, & ſic digna morte peremptus (*d*). Quod vt viderunt, qui eum vicinius inſequebantur, *Ewardus* ſcilicet de Puteolo, *Paganus* Beluacenſis, *Drogo*, & *Thomas*, & *Clarenbaldus*, ceteraque iuuentus *Hugonis* Magni, nil hæſitantes in illos irruunt, & quidem forte bellum inuenerunt; ſed tamen, Deo iuuante, creſcente caterua ſuorum, viriliter diſſipauerunt.

Ibi

Ibi multum cruotis effuſum eſt, multorum truncata capita, qui ſi, vt cœperant, fugiſſent, euadere potuiſſent. Perſecuti ſunt autem illos vſque ad pontem ferreum, & ad caſtellum *Tancredi*, & vltra non potuerunt perſequi, quia nox obſcura finem rei impoſuit.

(*a*) Id eſt, languorem inducere. Non mutanda ſcriptura. Peſſime edidit *Ioan. Piſtorius*; *& tam longi certaminis prolixitas fagitabat noſtros.* Hoc eſt egregie corrigendis auctoribus præeſſe, ſcilicet. *Tertullianus* aduerſus Iudæos cap. 11; *Dabit tibi Deus cor tædians, & tabeſcentem animum, & oculos deficientes.* Locus Scripturæ eſt in cap. 28 Deuteronomii, *vbi* cor pauidum *habet vulgata verſio.*

(*b*) Conſpicuus, numerari de longo valens. Multa de vſu huius vocis non vulgari in ſecunda *Claudiani* recenſione ad 4 Conſ. Honorii. Complentur autem hic, quæ prædixit cap. 7 *Ademarus*, Epiſcopus Podienſis. Licet & prophetiam & eius expletionem figmentis adſcribere, forte ſit ſatius.

* In margine;

Nomina ſanctorum de cælo ſigniferorum.

(*c*) Melior ordo verborum in membrana; *Ita vt etiam ad ſua bona, quæ reliquerant, nec reſpicere auderent.*

(*d*) Militari ſcilicet, vt miles, quem ægrotum ſuper ſtrato exſpirare, indignum erat glorioſa ipſius ſenectute.

CAPVT X

Podienſis Epiſcopus victores, vt Deo agant gratias, admonet. Illi cum opimis ſpoliis in vrbem reuertuntur.

MOrtui ſunt autem illo die centum millia equitum (*a*), ſed propter faſtidium nullus numeratus eſt de tota multitudine peditum. Miles fatigatus, quia longe ab vrbe erat, ad tentoria, quæ ſuorum eranr inimicorum, rediit, multumque quod ad edendum ſibi ſufficiebat, inuenit. Ante enim quam timor Dei veniſſet in corda illorum, in ſartaginibus & caeabis & lebetibus & in ollis parauerant carnes ad obſonium: ſed miſeris, quæ parauerant, non licuit coquere nec tollere. Ibi potuit videri venerandus ſacerdos Podienſis Epiſcopus, lorica veſtitus & caſſide, & lancea ſancta in manibus, qui præ nimio gaudio rorabat vberrimis ora fletibus. Hic illos hortabatur, vt Deo gratias agerent, per quem victores extiterant, dicebatque eis: *Ex quo milites eſſe cœperunt, nulli vobis compares fuerunt, quia nulli* (*b*) *in tam breui tempore tot tantaque bella bellati ſunt, quanta & vos peregiſtis, ex quo mare Conſtantinopolitanum tranſiſtis. Multum quippe eſt a fide Chriſtiana alienus, qui videt, quæ vos hodie vidiſtis, & in Dei dilectione non eſt continuus.* Hæc & his ſimilia venerandus Pontifex dicebat, & verbis talibus populum ſibi commiſſum inſtruebat, & iocos & riſus eorum temperabat. Contemplatio enim vultus illius præſentiæ ita omnes reuerberabat (*c*), quod nemo eo præſente verba vana proferre præſumebat. Peracta nocte illa, in craſtinum quindecim millia camelorum ſunt inuenta; equos vero & mulos, & aſinos, oues, & boues, & omnis generis pecora quis dinumeraret? Inuenta ſunt vaſa aurea, & argentea multa, plurima pallia, & ſpolia magna, magni pretii diuerſæque varietatis. Cum his omnibus ad ciuitatem triumphantes venerunt: & ab his, qui remanſerant, Clericis & Preſbyteris & Monachis, cum ſolenni proceſſione ſuſcepti ſunt.

(*a*) Manuſcripta membrana; *ferme centum millia.*

(*b*) Scribendum cum eodem veteri libro; *nullibi.*

(*c*) Notandus omnino locus, & addendus reliquis ſummi ſuo ſæculo Antiſtitis commendationibus. Similia de grauibus viris, ad populum verba facientibus, apud *Virgilium*, alioſque.

CAPVT XI

Prafectus caſtelli ſe dedit, multis Saracenorum ad Chriſtianorum ſacra tranſeuntibus.

ADmiraldus vero, qui in caſtello erat, vt vidit Principem ſuum & eos, qui cum illo erant, a campo ſuga diuerti, viditque innumera albatorum equitum millia, cum candidis vexillis per plana diſcurrentia, admodum expauit, vnumque de vexillis noſtris (*a*) ob tutelam dari ſibi popoſcit. Comes ſancti Ægidii, qui illic ad cuſtodiam ciuitatis remanſerat, ſuum illi vexillum porrexit, & gratanter accepit, acceptumque muro caſtelli affixit. Sed vt cognouit a quibuſdam Langobardis, qui aſtabant ibi, quod *Boamundi* non eſſet, cui tota ciuitas conceſſa erat, ſignum ſuum reddidit Comiti, & ſignum quæſiuit *Boamundi*, & *Boamundus* miſit ei. Quod cum reciperet, *Boamundo* mandauit, vt ad ſe veniret. Ille vicino pede legationi ambulauit (*b*), & quid dicere vellet, auſcultauit. Gentilis fidei pactum requirit; vt qui cum eo erant, & diſcedere vellent, nullius iniuriæ læſionem paterentur, & vſque in terram Saracenorum conducerentur: qui vero ſecum Chriſtianus fieri vellet, faciendi licentiam haberet. *Boamundus* immenſo gaudio repletus dixit: *Amice, quod expoſcis libenter concedimus tibi, ſed præſtolare modicum, quia iſtud Principibus noſtris renuntiabo, & celeriter reuertar ad te.* Et mox feſtinanter cucurrit, & aggregatis in vnum Principibus verba gentilis enarrauit. Placuit omnibus omnipotenti Deo gratias agentibus. *Boamundus* ad iam domeſticum regreditur gentilem, & requiſitæ ab eo conuentionis confirmat ſponſionem. Ille vero reddidit ſe Epiſcopo Podienſi, & ſanctæ Chriſtianitati, cum trecentis ſuis militibus valde ſpecioſis & iuuenibus, fuitque inter Chriſtianos tunc maius gaudium de eorum Chriſtianitate, quam de caſtelli traditione. *Boamundus* caſtellum recepit, & eos, qui Chriſtiani fieri noluerunt, in terram Saracenorum conduxit. Triduano peracto ieiunio, baptizati ſunt gentiles cum lætitia magna, & creuit ibi laus Dei & gloria Chriſtiana. Ipſi referre poſtea ſoliti erant, quod (*c*) cum de caſtelli arce bellum aſpicerent, innumera ſubito candidorum militum millia ſe vidiſſe, quorum intuitus ipſos vehementer terruit. Nec mirum fuit; quia omne caſtellum funditus intremuit. Cumque viderent eos agminibus Chriſtianorum conſociari, ſuoſque in excidium fugamque verti, protinus intellexerunt cæleſtia numina eſſe, Chriſtianorumque Deum ſuperari non poſſe. Inde compuncta fuerunt corda illorum, ſeque Chriſtianos fieri ſpoponderunt. Actum eſt ſiquidem bellum hoc quarto Kalendas Iulii, vigilia ſcilicet Apoſtolorum *Petri* & *Pauli*. Sicque diuina reſpiciente miſericordia procella Antiochenæ tribulationis, quæ fere per decem menſes intumuerat, ſedata fuit, & regia ciuitas, quæ longo tractu temporum iugo diabolicæ captiuitatis ſubiecta fuerat, amiſſam priſtinæ libertatis gratiam recuperauit. Hoſtes qui eam incaptiuauerant (*d*), fiunt & ipſi captiui, & in latebris ſiluarum, cauerniſque petrarum, & foſſis montium ſunt diſperſi. Armenii quoque & Surani habitatores terræ illius, per dies plurimos ſcrutati ſunt illos, & inueniebant alios ſemineces, alios vulneratos, alios parte capitis carentes, alios ventri ſuo, ne omnino vitalia exirent, manus ſuas apponentes, & detractis eorum ſpoliis interficiebant. Itaque inimici Dei depopulati ſunt, & Chriſtiani ſerui Dei excelſi in glorioſa vrbe cum gaudio & lætitia aggregati ſunt.

(*a*) Signum deditionis & tutelæ. Vide notata ad *Albertum Aquenſem* pariter his diebus recenſitum, & infra lib. 8 cap. 10.

(*b*) Affectata locutio, indicans, *Boamundum* legationem Admiraldi veſtigio ſecutum eſſe. Corrupit pro lubitu *Ioan. Piſtorius*, & repoſuit; *ille feſtino pede ambulauit.* Inconſulta audacia.

(*c*) Dele vocem, *quod.*

(*d*) Ita & membranæ. Quare male iterum *Piſtorius* correxit; *qui eam in captiuitate tenuerant.* Quatuordecim annos Turcos Antiochiam tenuiſſe, ad *Albertum Aquenſem* notatum memini.

CAPVT

CAPVT XII

Chriſtiani Imperatori Conſtantinopolitano Antiochiam offerunt. Hugo Magnus, *quem ad ipſum miſere, moritur.* Alexius *perfidiæ ſibi conſcius eſt. Principes de itinere proſequendo deliberant; opportunius tempus exſpectandum ſtatuunt.*

CVmque quadam die conuenirent, conſiliauerunt (*a*), vt ad Conſtantinopolitanum Imperatorem legatos mitterent, ſuamque ciuitatem vt reciperet veniret, denuntiauerunt. Et, proh dolor, iudicauerunt omnes, vt quia Regi mittebant, regalis nuntius debebat ire: & electus eſt *Hugo* Magnus, vere regalis & genere & moribus. Quem nullatenus elegiſſent, ſi non reuerſurum ſciſſent. Hic cum Regi legationem ſuam compleſſet, morte interceptus occubuit, & quo regredi diſpoſuerat, ad extremum non potuit. Conſtantinopolitanus autem Imperator vulpinus (*b*), pro receptu tantæ vrbis auſus non fuit venire, quoniam recognoſcebat, ſe fidem & ſacramenti iura & data pignora Francis violaſſe & nequaquam cuſtodiſſe. Sicque omnes conuentiones deletæ fuerunt, quæ inter eos factæ ſunt. Interea in vrbe reſidentes, tractare cœperunt de via dominici ſepulchri: quid agerent, an mox inciperent, aut quando tempus terminarent (*c*). Ad hoc ſiquidem communis aſſenſus adducitur, vt vſque ad Kalendas Octobris reinceptum viæ protelatur. Æſtatis ſiquidem ardor nimis incanduerat, & terra Saracenorum, quam ingreſſuri erant, inaquoſa & nimis erat arida. Propterea tempus expectauerunt, quod humidum ſit, & quo tellus abſconditos latices erumpit (*d*). Definiendum ſimili modo erat, quid tantus populus interim ageret: & vbi & quomodo viueret. Accepto inde conſilio, præco quæritur, qui dicat, quid inde definitur. Præco quæſitus & inuentus, aſcendit & præconatus eſt; vt qui omnino egens erat, in vrbe remaneret, cumque illis, qui ditiores erant conuentionem faceret ac ſeruiret. Principes autem diuiſi ſunt per caſtella ſua & ciuitates.

(*a*) Peſſime & hanc ſuam locutionem *Roberto Piſtorius* abſtulit, reponendo, *conſilio ſtatuerunt.* *Baldricus* lib. 4 cap. 10; *Conſiliati ſunt Principes, quomodo euntes & redeuntes tutos facerent, qui e manibus neceſſaria deueherent?* *Eucherius* homil. S. Stephani; *Neque enim aliter Iudæi Chriſtum Dominum occiderunt, niſi* conſiliando, *accuſando, damnando.* Et ante; *inter templum & altare Chriſti mortem inter ſe* conſiliati ſunt.

(*b*) Vid. *Aduerſariorum* lib. 138 cap. 7.

(*c*) Id eſt, *determinarent.*

(*d*) Ita verbo hoc, aliiſque paribus vtitur *Auienus* in *Periegeſi.*

CAPVT XIII

Chriſtiani in terras Saracenorum excurrunt. Epiſcòpus Podienſis moritur, & Antiochiæ ſepelitur.

ERat autem quidam miles de exercitu Comitis ſancti Ægidii, nomine *Raimundus*, cognomine *Piletus*, animo virilis, & corpore ſpectabilis. Hic perfecto odio Turcis inimicabatur (*a*), nec diutius tolerare potuit, vt longo tempore feriarentur. Hic plurimam alligauit (*b*) ſibi militum peditumque multitudinem, & in terram Saracenorum tranſduxit eam, tranſiitque duarum ciuitatum terminos: & peruenerunt ad quoddam caſtrum, quod *Talamania* vocatur, cui gens Suriana principabatur. Suriani noſtros receperunt, ſeque eorum libentiſſime dominio tradiderunt. Octo ibi diebus tranſactis, perrexerunt ad aliud caſtrum, in quo latitabat multitudo magna Saracenorum. Ad quod peruenientes, militari impetu inuaſerunt, & in remiſſa manu tota die pugnantes, veſperaſcente die expugnauerunt. Quo ita capto omnes occiderunt, præter eos, qui Chriſtianitatem receperunt. Hac itaque depopulatione facta, reuerſi ſunt ad caſtrum, quod *Talamania* diximus nuncupatum. In quo duobus perendinatis (*c*) diebus, die tertia omnes exierunt, & ad vrbem,

* *Talaminia.*

* *Talaminia.*

quæ

quæ *Marra* dicitur, perrexerunt. Erat autem ibi aggregata non minima multitudo Turcorum & Saracenorum, ab *Aleph*, aliiſque ciuitatibus & caſtellis, quæ in circuitu eius ſunt, illorum præſtolantes occurſum. Ad quam cum appropinquare cœperunt, illi barbari contra eos exierunt: ſed conflictum diu cum noſtris tenere noluerunt: quia (*d*) in fugam verſi intra vrbem ſe receperunt. Noſtri vero diu ibi reſidere non potuerunt; quia æſtiuum cauma (*e*) eos vehementer vrgebat, nihilque inueniri poterat ad bibendum. Iamque

* Talaminia. diei inclinante vmbra, reuerſi ſunt ad caſtrum ſuum *Talamania*. Plurimi quidem Chriſtiani, patriæ (*f*) illius incolæ, cum noſtris ierant; ſed cum noſtris redire contempſerunt; quos Turci in inſidiis occultari ceperunt & occiderunt. Stultitia ſiquidem ſua perierunt: quia ſi cum noſtris reuerterentur, nemo tunc moreretur. Sed ſicut in communi verbo dicitur: ***Nihil timet gens ſtolida, donec eam opprimit infelix fortuna.*** ***Raimundus*** vero ad illam vltra non redijt ciuitatem, quia non habebat exercitum, quo obſideret eam: ſed in caſtro ſuo vſque ad præfinitum tempus Kalendarum Octobrium remanſit, ſemperque interim terram Saracenorum captiuauit (*g*). Illi autem, qui in Antiochia remanſerunt, cum magna tranquillitate & gaudio fuerunt, quouſque Dominum ſuum Podienſem Epiſcopum amiſerunt. Hic cum ſumma pax eſſet exercitui Dei, menſe Iulio cœpit infirmari; ſed non diu ægrotauit, quia Dominus non eſt paſſus illum longa ægritudine cruciari. Kalendis Auguſti ſancta eius anima vinculis carnis ſoluta, translata eſt in paradiſum Dei, in glorioſa feſtiuitate ſcilicet ſancti ***Petri***, quæ dicitur ***Ad vincula*** (*h*). Et vt cenſura diuini iudicii (*i*) id actum eſſe clareſceret, in die quo principis Apoſtolorum vincula a Hieroſolymis Romam ſunt allata, ſoluta eſt a corporeis nexibus Pontificis anima. Nec vnquam pro vlla tribulatione tantus fuit in illa Dei militia mæror, tantaque triſtitia, quanta in morte illius. Hunc omnes debito iure lacrymabantur, quia conſilium erat diuitum, conſolator mærentium, ſuſtentator debilium, theſaurus indigentium, reconciliator diſcordantium. Hic militibus dicere ſolitus erat: ***Si vultis eſſe triumphatores & amici Dei, munditiam corporum cuſtodite (k), & pauperum miſeremini. Nulla enim res ita a morte vos liberabit, ſicut eleemoſyna; quia & melius protegit, quam parma, & acutior eſt in hoſtem, quam lancea. Qui non eſt idoneus pro ſe orare, det eleemoſynam, & orabit pro ſe (l).*** Pro his operibus & huiuſmodi ſermonibus charus erat Deo & omni populo. Si quis autem vellet omnium virtutum eius chariſmata enumerare, videretur iam ab hiſtoria elongare.

(*a*) ***Infenſus erat.*** Vtitur hac voce & lib. 4 cap. 5. Peſſime mutauit *Ioan. Piſtorius*, edendo, ***inimicus erat.*** Vtitur & *Baldricus* lib. 1 cap. 14 § 15, lib. 2 cap. 4, 18, 24, lib. 3 cap. 22 & 27, lib. 4 cap. 16, *Albertus Aquenſis* lib. 7 cap. 4, cet.

(*b*) ***Deminxit.*** Peſſime mutat idem *Piſtorius.* Sæpius ſic loquitur *B. Auguſtinus.* Et ſubeſt gallicismus.

(*c*) ***Otioſe conſumtis, extractis.*** Sic infra lib. 8 cap. 6.

(*d*) Scribendum cum vetere libro; ***quin in fugam***—

(*e*) Sic vocant feruorem magnum, oſtentatione doctrinæ. *Gulielmus Tyrius* lib. 5 cap. 16, lib. 10 cap. 8, lib. 16 cap. 9, lib. 22 cap. 16. Auctor incertus expedit. Aſiaticæ Friderici Barbaroſſæ; ***Peregrini laborioſe gradientes, nimio*** caumate ***laborabant.*** ***Iſidorus*** Origin. lib. 19 cap. 25; ***Theriſtrum, pallium muliebre, dictum quod in æſtu &*** caumate ***corpora mulierum protegat.***

(*f*) i. e. ***regionis.***

(*g*) Spoliauit, & captiuis ductis incolis depopulatus eſt.

(*h*) Podienſis Epiſcopi de fato lege ***Raimundum Agilaum & Fulcherium Carnotenſem.***

(*i*) Singulari ordinatione & conſtitutione diuina.

(*k*) h. e. abſtinete libidinis omni genere.

(*l*) Ipſa ſcilicet eleemoſyna.

CAPVT XIV

Comes S. Aegidii vrbem Albariam *capit; cui Epiſcopus imponitur.*

HOc itaque decenter in eccleſia beati ***Petri*** tumulato, Comes ſancti Ægidii in terram Saracenorum tranſiit, vrbemque, quam ***Albariam*** vocant, adiit.

Quam

Quam vndique forti milite circumcingens inuadit, diuque miſſilibus & ſagittis cum his, qui erant in mœnibus, decertauit. Sed vt vidit ita ſe proficere parum, erectis ad murum ſcalis, loricati milites aſcenderunt, & in fugam hoſtes ire compulerunt.

Miles vt aſcendit murum, fit celſior illis,
Hoſtis & ille fuit viribus inferior.
Muro deſcendunt ſuper abdita tecta domorum,
De domibus vero ſaliunt per plana viarum
Huc illucque ſenes fugiunt, pueri, iuueneſque.
Sed prorſus nulli profuit vlla fuga.

Præcepit enim Comes, vt omnes caperentur, & qui in Chriſtum credere nollent, decollarentur. Illic viſi ſunt plurimi capite plecti (*a*), plurimiſque pueris cum puellis ſubtracta eſt vita longi temporis. Iudicium enim Domini fuit hoc; quia Chriſtianorum fuerat ciuitas illa, eiſque ſimili mortis ludibrio ablata erat. Nullus ex tanta multitudine reſeruatus eſt, niſi qui ſponte Chriſto confidens baptizatus eſt. Sicque mundata eſt ciuitas illa, & ad cultum noſtræ fidei reuocata. Tunc Comes cum ſuis optimatibus habuit conſilium, vt in ea ordinaretur Epiſcopus, cuius conſilio & auxilio ciuitas regeretur, & fides Ieſu Chriſti in cordibus nouiter baptizatorum ſolidaretur. Electus eſt igitur vir ſapiens & perſonatus (*b*), literarumque eruditione pollens, & vtraque ſcientia (*c*) præditus, & ad ordinandum Antiochiam eſt miſſus.

(*a*) Capite plexi ſunt. Vid. *Iſaaci Caſauboni* commentaria ad Hiſtoriam Auguſtam.

(*b*) Perſonæ vir conſpicuæ, vt ſupra cap. 5.

(*c*) Sæculari & diuina.

EXPLICIT LIBER VII.

INCIPIT LIBER OCTAVVS.

CAPVT I

Chriſtiani ad iter verſus ſanctum ſepulcrum ſe parant. Boamundus *Antiochiam, de cuius poſſesſione diſceptatio exorta erat, certa ſub conditione obtinet.*

AEſtiuum tempus ſolis ardore repreſſo cum iam tranſiret, noxque diem horarum numeroſitate tranſcenderet, milites Chriſti, quaqua verſum æſtiuarunt (*a*), ad Antiochiam remearunt, & Kalendis Nouembris, die feſto ſolennitatis omnium Sanctorum ibi conuenerunt. Et benedicta gloria Regis æterni, quia tunc numeroſior fuit turba redeuntium, quam fuerat, cum ſe ab inuicem diuiſerunt. Ex cunctis enim mundi partibus ſecuti erant multi egregii milites & pedites priorum veſtigia, quotidieque creſcebat Chriſtiana militia. Cumque in vnum ita reſiderent, & de via ſancti ſepulchri, quo dirigerent iter, diſponerent, *Boamundus* pactionem vrbis requirit, quam ſibi ſpoponderant. Comes ſancti Ægidii dicebat, id non poſſe fieri propter ſacramenta, quæ per *Boamundum* fecerant Imperatori Conſtantinopolitano. Inde per dies plurimos factus eſt in eccleſia ſancti *Petri* conuentus, magnuſque verborum ex vtraque parte conflictus. Cumque in communi conuentu fieri nequiret vlla diffinitio, quæ paci conueniret, Epiſcopi & Abbates, & conſilii ſanioris Duces & Comites, locum in quo eſt cathedra ſancti *Petri* intrauerunt, & illic intra ſe diuiſerunt (*b*), qualiter & *Boamundo* ſeruarent promiſſa, & Imperatori facta ſacramenta. Cum vero a loco conſilii exierunt, conſilium tamen omnibus patefacere noluerunt. Itaque domeſtico affatu (*c*) reuelatum eſt conſilium Comiti ſancti Ægidii, & ipſe laudauit diſpoſitum: ita tamen, vt *Boamundus* pergeret cum eis iter cœptum. *Boamundus* requiſitus idem laudauit, & vterque in manibus Epiſcoporum, fidei aſtipulatione, promiſit,

 quod

quod ab ipſis via ſancti ſepulchri nunquam desereretur, neque propter diſſidium vllum, quod inter ſe habuerint, conturbaretur. Tunc *Boamundus* muniuit caſtellum, quod ſupereminet ciuitati, & Comes palatium *Caſſiani*, & turrim, quæ ſupra portam vrbis eſt, a parte portus *ſancti Simeonis*. Quia vero nos longo narrationis tractu Antiochia detinuit, noſtroſque peregrinos milites per octo menſes ſua obſidione fatigauit, nec vlla vi humana, vel arte, vel ingenio ſuperari potuit, de eius ſitu & magnitudine aliquid dicamus, eiſque qui eam nunquam viderunt, aliquid inde aperiamus.

(*a*) Male omiſit hæc verba *Piſtorius*.

(*b*) Claris litteris ſeruant hanc lectionem etiam membranæ. Piſtorius; *diffinierunt*. Nos non audemus rigide conſenſui veteris lectionis contradicere. Agnoſcimus autem verbum gallici idiotiſmi, *deviſer*. quod eſt diſceptare, differere, conferre cet. Sic *maſſacratio* legitur infra cap. 5.

(*c*) Priuato, familiari. Ita lib. 7 cap. 11; *Boamundus ad iam* domeſticum *regreditur gentilem*.

CAPVT II

Antiochiæ vrbis deſcriptio.

VRbem hanc, vt eius hiſtoria teſtatur, ſexaginta quinque Reges conſtituerunt: qui omnes eius principatui famulatum ſubiectionis exhibuerunt. Circundatur autem muris duobus. Prior eſt ex magnis lapidibus in quadrum fectis; & ſubtili artificio politis, & in eo ordinatæ & diſtinctæ ſunt in ſuis locis quadringentæ turres & ſexaginta. Hic ſe intuentibus venuſtate ſuæ compoſitionis arridet: & ſpatioſus eſt latitudine nimis ampla. Continentur intra ſepta murorum quatuor montes magni & in altum eminentes. In altiore eorum conſtructum eſt caſtellum, quod ita naturali poſitione munitur, quod nec bellicoſum timet impetum, nec cuiuslibet machinationis ingenium. Trecentas & ſexaginta eccleſias obtinet in ſui confinii territorio, & Patriarcha habet centum & quinquaginta & tres Epiſcopos ſub principatu ſuo. Ab Oriente quatuor magnis montibus præmunitur. Ab Occidente vero quodam flumine alluitur cuius nomen *Farfar* dicitur. Hanc *Antiochus* Rex cum ſuis, vt ſupra diximus, ſexaginta quinque Regibus conſtituit, nomenque ei de ſuo nomine indidit. Hanc itaque vrbem regiam tamque famoſiſſimam obſederunt noſtri peregrini milites, per octo menſes & diem vnum; & tribus hebdomadibus intus fuerunt incluſi a gente Parthorum; qua diuino ſuperata ſubſidio, poſtea quieuerunt in ea quatuor menſes & dies octo.

De *Antiochia* mixta ſunt falſa veris. Qualis hodie ſit, legere potes apud *Petrum Bellonium* cet.

CAPVT III

Chriſtiani de via cum Marrenſibus felici ſucceſſu congreſſi, ipſam vrbem Marram obſident, grauiterque oppugnant.

QVibus explicitis, *Raimundus* Comes ſancti Ægidii primus cum gente ſua de Antiochia exiit, & ad vrbem, quæ *Rugia* dicitur peruenit. Alia die ad alteram venit ciuitatem, quam nominant *Albariam*. Has duas ciuitates compendioſa ſua militia ſuo ſubiugauerat imperio, Chriſtique mancipauerat ſeruitio. Quarto die exeunte Nouembre venit ad vrbem, quæ *Marra* nuncupatur; quam *Raimundus Piletus* miles eius primus inuaſerat, ſed receſſit fortiter inde repulſus. Erat autem ciuitas illa populoſa, & ab omni gente, quæ in circuitu erat, nimis conſtipata. Quæ gens aduerſa (*a*), vt noſtros eminus conſpexit, quia ad comparationem ſui pauci eſſe videbantur, deſpexit, eiſque extra ciuitatem (ſine aperto Marte) reſiſtere conata eſt. Sed protinus agnouerunt, quod gens compendioſa & fortis præfertur temulentæ multitudini. Noſtri enim, vt viderunt illos ad reſiſtendum paratos, clypeis pecto-

pectoribus oppoſitis, lancearumque mucronibus præpoſitis, militari impetu in illos irrumpunt, ſicque per medium ſubeuntes diſrumpunt. Ibi confregit Dominus potentias arcuum, ſcutum, & gladium, & bellum: quia poſtquam gladiis agitur pugna, inutilis eſt arcus & ſagitta. Qui portæ ciuitatis propinquior fuit, beatiorem ſe eſſe exiſtimauit: qui vero longe aberat, toto affectu peroptabat, vt aut portæ vicinior fieret, aut ad ſe porta veniret (*b*). Tamen non omnes, qui incolumes fuerant egreſſi, ſalutari receſſu ſunt regreſſi. Illi potiſſimum ex his malos regreſſus habuerunt, quos noſtri primo impetu inuenerunt. De noſtris equis plurimos ſagittauerunt, ſed de ſuis ſeſſoribus, ad terram deuolutis, multo plures reliquerunt. Ipſis itaque intra vrbem receptis, noſtri ad iactum ſagittæ vnius tentoria ponunt. Excubata igitur nocte tota, cum in craſtinum diurnæ (*c*) luci ſolis ſe iubar immiſcuit, noſtri armis inſtructi vrbem vndique vallauerunt, acerrimoque congreſſu inuaſerunt.

Tela, ſudes, lapideſque volant, igneſque faceſque,
Ex quibus arderent introrſus tecta domorum.

Sed obſiſtente hoſtium immenſa multitudine, illa die noſtri nihil præualuerunt, ſed laſſi ad tentoria remearunt. Ipſa die ***Boamundus*** cum gente ſua multiſque aliis Comitem ſecutus illuc peruenerunt, & caſtrametantes vndique vrbem vallauerunt. Quod videntes, qui introrſus erant, nimio terrore percelluntur, omneſque portæ ciuitatis obiectu lapidum ab eis obſtruuntur. Acceperunt igitur Comites in inuicem conſilium; quoniam ex æquo non fiebat prœlium; præcipiuntur fieri arietes (*d*), ferratæ ſcilicet trabes, quæ manibus militum funibus appenſæ & tractæ in murum impellerentur: & ſic crebris earum percuſſionibus muri deſtruerentur. Facta eſt & lignea turris, lapideis turribus ſatis altior, & machinis omnibus, quæ introrſus erant, eminentior. Habebat autem tria ſolaria, quæ erant bene ſcutis & trochleis præmunita. In duobus ſuperioribus erant loricati cum telis & ſudibus & ſagittis, & lapidibus, pilis, & facibus. Subtus erant nihilominus armati, qui rotas impingebant (*e*), ſuper quas ipſam turrim conſtituerant. Alii quidem factam teſtudinem muro applicuerunt, & foſſatum, quod erat ingens, adæquarunt, vt turrim muro poſſent ſociare, & ipſius munimine protecti, ipſum murum valerent perforare. Quod ita factum eſt. Sed miſeri ciues contra fecerant quoddam inſtrumentum, quo grandes lapides aduerſum turrim iaciebant, & etiam ignem Græcum, quo eam arderent (*f*), emittebant. Sed Dei gratia protegente, omnis conatus eorum, omneſque machinationes fruſtratæ ſunt, & ad nihilum redactæ. Nam turris lignea, vbi muro proxima fuit, omnes, qui in illa parte muri erant, vt ſub ſe deſpiciens proſtrauit.

(*a*) Hoſtilis, *bellicoſa*, ſupra lib. 5 cap. 2.

(*b*) Peſſime ſcriptori huic hic etiam conſuluit *Piſtorius*, totam hanc geminatam periodum omittendo. Vt acuta & ſeria ea non ſit, pro auctoris tamen ingenio commoda eſt, & hilaritatem ſcribentis in iocoſo ſermone poſteris commendat. Quæ eximere boni hominis ſcripto, poſt tot ſæcula, equidem inexcuſabilem inſcitiam puto.

(*c*) ***Diurnam lucem*** auroram vocat; & ſic diei exortum a ſolis iubare ſeparant poetæ, vt videmus in primæ diei apud eos deſcriptionibus. Male & contra libros iterum *Piſtorius*, qui *diuina* repoſuit; qui eo tamen excuſari poterit, quod die dominica vrbem captam infra *Robertus* teſtatur. Sed ita *auroram* a *die* ſeparat etiam infra lib. 9 cap. 12;

Vtque dies terris aurora præueniente
Redditur, exſurgunt, & iter captum properarunt.

(*d*) Notabilis eſt deſcriptio & velut depictio arietum. Vide *Procopium* Hœſchelii.

(*e*) Id eſt, in circuitum compellebant.

(*f*) Male hunc etiam locum corrumpit *Piſtorius*, reponendo, *eam incenderent*. *Ardendi* enim verbo ea vi ſecundum ſuum ingenium vſus eſt *Robertus*. Sic loquitur etiam auctor primus cap. 1, 2, & 10. Pariter & *VVitichindus* Saxo.

CAPVT IV

Guillermus, Wulferius, *aliique ſtrenue rem aduerſus ciues in oppugnatione agunt.*

G*Vuillermus* de monte Piſlerio, alias Peſſulano, ipſe fuit cum multis aliis in ſuperiori ſolario. Erat autem cum eo venator quidam, nomine ***Euuardus***, qui ſpiritu buccinandi (*a*) erat prædirus. Nam ſono tumultuoſæ vocis

& aduerſarios exterrebat, & ſuos ad bella incitabat. Et dum *Guuillermus* cum ſuis quæ circa ſe ſunt deuaſtat: nam miſſis molaribus ſaxis, ipſa domorum recta confringebat: qui ſub eo erant, murum fodiebant: & alii ad muri propugnacula ſcalam erigebant, quam erectam, cum nullus auderet aſcendere prior, non pertulit quidam *Gulferius* de *la turre*, miles honeſtus, ſed incunctanter aſcendit murum, pluresque viri fortes ſecuti ſunt eum. Gentiles vero, vt viderunt eos ſuper murum aſcendentes, ira vehementi commoti ſunt, & vndique in illos conſurgunt, tantumque eos iaculis & ſagittis coartauerunt, vt quidam noſtrorum, qui murum aſcenderant, ſeipſos ad terram deiecerint, qui mortem, quam euadere putabant, colliſi ad terram inuenerunt. Quod cum vidiſſet clara iuuentus noſtrorum, *Gulferium* ſcilicet cum paucis pugnare ſuper propugnacula murorum; immemores ſui, ſed memores ſociorum, confeſtim aſcendunt, partemque muri ſua multitudine cooperiunt. Stabant autem iuxta ligneam turrim Sacerdotes & Leuitæ (*b*) miniſtri Domini, inuocantes propugnatorem gentis Chriſtianæ, Ieſum Chriſtum, filium Dei, & dicebant: *Domine miſerere noſtri: Eſto brachium noſtrum in mane, & ſalus noſtra in tempore tribulationis. Effunde iram tuam in gentes, quæ te non nouerunt, & in regna, quæ nomen tuum non inuocauerunt. Diſperge illos in virtute tua, & depone eos, protector noſter Domine.* Dum ſic ageretur, quod alii pugnabant, alii plorabant, & pſallebant, alii muros ſuffodiebant, *Gulferius* grauiori pugna deſudabat: quia omnes aduerſarii in eum & in eius conſortes, & ipſe cum ſuis contra omnes. Clypeus eius erat omnibus ſuis protectio fortis, his videlicet, qui erant in muro. Muri breuis & arta latitudo, ſocium ſibi coniungi non admittebat: nec aduerſarium, niſi vnum, venire permittebat. Sed de *Gulferio* nullus hoſtium triumphauit: cum tamen ipſe de compluribus triumphauerit. Propterea nemo illi iam occurſare præſumebat, quia infortunium, quod aliis enſe illius contigerat, vnuſquiſque ſibi metuebat. Tela, ſagittas, ſudes, lapides, illi iaciebant; tantumque clypeum eius ex his onerauerant, vt ab vno homine leuari non potuerit. Iamque fortiſſimus vir fatigatus erat; iamque ſudores toto de corpore in terram defluebant; iamque vt ei alter ſuccederet grandis neceſſitas exigebat: cum illi, qui murum ſuffoderant, cum magno impetu intrauerunt, detruncantes vniuerſos, quos primitus inuenerunt. Qua inopinatæ rei admiratione ſtupefacti ſunt omnes, qui erant ſuper muros, &

Concito (*c*) *vitalis calor oſſa reliquit eorum,*
Frigidus atque pauor poſſedit corda reorum (*d*).
Quid faceret gens data neci, ſenſuque aliena,

quam ſui vndique hoſtes vrgebant & intra & in muro?

(*a*) Velut diuino quodam dono.

(*b*) Per *Leuitas* concentores intelligit. *Corippus*;
Et Leuitarum venerabilis ordo canentum.

(*c*) *Concito* notat *illico*.

(*d*) *Rei* ſunt gentiles, Deo aduerſarii, vt ſæpius apud *Abbonem* in deſcriptione Lutetiæ, alioſque.

CAPVT V

Marram Chriſtiani expugnant, ac omne crudelitatis genus in ciues ac incolas adhibent.

G*Vlferius* enim, qui paulo ante fatigatus deficiebat, nouas interim reſumpſerat vires: & iam non clypeo protectus aut galea, ſed enſem rubeum tenens in dextera, fugientem celer inſequitur hoſtem, pluresque mortificauit formidine, quam gladio, qui ſeipſos præcipitauerunt de muro. Erat autem ſupra portam vna turris, quæ præſtantiſſima & fortior ceteris videbatur, in eam mandauit *Boamundus* ditioribus ciuibus per interpretem, vt fugerent: quoniam eos a morte liberaret, ſi ſe ab ipſo redimerent. Quod & illi fecerunt, ſeque fidei illius crediderunt. Ceſſauit igitur tunc illa perſecutio, quia vltra protendi abnuebat veſperi obtenebratio. Sabbatum vero cum eſſet, nec victoribus nec victis poterat eſſe requies. Miſit Comes circa vrbem excubitores,

tores, & intus & extra, ne vllus fugeret, & ſpolia vrbis ſecum auferret. In craſtinum vt dies luceſcere cœpit, noſtri ad arma currunt, & per vicos & plateas, tectaque domorum, ceu leæna raptis catulis, ſæuiendo diſcurrunt,

Dilaniant, traduntque neci pueros, iuueneſque,
Quoſque grauat longæua dies, curuatque ſenectus.

Nulli parcebant, ſed plures, vt citius finirentur, laqueis ſuſpendebant. Mira res, mirumque ſpectaculum, quod tantæ gentis multitudo & armata, ſic impune occidebatur, quod nullus eorum reluctabatur. Quia vero noſtrorum erat, quicquid quiſque reperiebat, ipſa mortuorum exta euiſcerabant, & Biſanceos & nummos aureos inde eruebant. O deteſtanda auri cupiditas. Omnes vix vrbis riuis ſanguinum inficiebantur, & cadaueribus cadentium ſternebantur. Et o gens cæca, & omnino morti deſtinata. Nullus ex tanta multitudine fuit, qui nomen Ieſu Chriſti voluerit confiteri. *Boamundus* denique illos, quos in turris palatio iuſſerat includi, ad ſe venire iuſſit, annoſæque ætatis mulieres & decrepitos ſenes, & inualido corpore imbecilles, præcepit interfici, pubeꝛes & maiuſculæ ætatis adultos, validoque corpore viros reſeruari, & vt omnes venderentur, conduci Antiochiam. Facta eſt autem maceratio (*a*) hæc Turcorum duodecimo die Decembris, in die Dominica: nec tota tamen fieri potuit die illa. In craſtinum autem quicunque in quibuſcunque locis inueniebantur, eidem pœnæ capitis ſubiiciebantur. Nullus erat locus in vrbe tota, nullaque fouea, quæ eorum cadaueribus ſeu cruoribus non eſſet inquinata.

(*a*) Ita & lectio vetus ſcripta. Procul autem dubio legendum, *maſſacratio*; Gallico verbo, cui ſimilibus aliis vſum *Robertum*, iam adnotatum eſt. *Piſtorius* iterum peſſime mutauit; *facta eſt autem hæc clades Turcarum*. Peſſime omnino. Ita infra lib. 9 cap. 4.

CAPVT VI

Boamundus, *repulſam paſſus, Antiochiam reuertitur. Epiſcopus Orienſis obit. Ad exitiabilem famem exercitus perducitur. De pace inter* Boamundum & Raimundum *bis habetur colloquium.*

VRbe igitur ſic adquiſita, & a rebellibus Turcis liberata, *Boamundus* pacem Comitis requiſiuit: vt ſcilicet Antiochiam abſolutam ſibi redderet, & in pace eam ſibi habere permitteret. Comes vero contradicebat, id nullatenus ſine periurio poſſe fieri, propter ſacramentum, quod ipſo etiam mediante factum fuerat Imperatori *Alexio*. *Boamundus* itaque reuerſus eſt Antiochiam, ſuamque ibi dimiſit ſocietatem (*a*). Dietauit (*b*) autem in illa ciuitate exercitus Francorum per menſem vnum & dies quatuor: & in hac mora temporis obiit morte pretioſa (*c*) Epiſcopus Orienſis. Longo quidem tempore, nimiumque prolixo hiemauerunt ibi: quia nihil, quod ederent, quod raperent (*d*), poterat inueniri. Sicque famis iniuria compellente, contigit, quod etiam dictu horribile eſt, quod corpora gentilium in fruſta ſcindebant (*e*), & comedebant. Hac igitur incommoditate permotus Comes ſancti Ægidii mandauit cunctis Principibus, qui erant Antiochiæ, vt ad *Rugiam* ciuitatem conuenirent, & de via ſancti ſepulchri ibi inter ſe diſponerent. Illi quidem illic conuenerunt, ſed de quo & pro quo venerant minime locuti ſunt: ſed de pace & concordia inter Comitem & *Boamundum* colloquium habuerunt. Quibus minime conciliatis, omnes Principes Antiochiam reuerſi ſunt, & Comitem & viam dimiſerunt. Remanſerunt autem cum Comite non ſolum ſui, ſed & multa iuuentus, cui inerat ardor viam perficiendi. Ipſe igitur plus in Domino confidens quam in Principibus, ad *Marram*, vbi eum peregrini præſtolabantur, eſt reuerſus: fuitque dolor magnus in omni exercitu Chriſtianorum de diſſenſione Principum. Omnes quidem nouerant, quod pura iuſtitia cum *Raimundo* erat, nec vllus amor aut ambitio eum ad indebitum (*f*) declinare poterat. Qui tamen vt vidit, quod propter eum impediretur via ſancti ſepulchri, admodum indoluit, & diſcalceatis pedibus a *Marra* vſque

Capharda peruenit. Ibi quatuor diebus perendinatis, cum Principes iterum conuenirent, & de eadem re verborum conflictus (*e*) haberetur, dixit Comes *Raimundus*: *Viri fratres & domini, qui veſtris omnibus & vobiſmetipſis abnegaſtis propter amorem Dei, oſtendite mihi an ſine periurio, poſſum cum* Boamundo, *ſi requirit, pacificari, aut ſi aliter fieri non poteſt, an pro amore eius debeam periurare.* Cumque huius ſermonis iudex nullus eſſe præſumerer, & omnes concordiam laudarent, & quomodo fieri deberet, non dicerent, ab inuicem diſceſſerunt, & Antiochiam redierunt.

(*a*) Exercitum. *Albertus Aquenſis* multis locis, vt & ad eum nupera recenſione, ipſoque eiuſdem gloſſario eſt adnotatum.

(*b*) Commoratus eſt. Vide ſupra ex lib. 152 *Aduerſar.* cap. 3.

(*c*) In oculis nimirum Domini, ſecundum Scripturam.

(*d*) Edile ſiue eſui aptum nihil obiiciebatur ad rapiendum.

(*e*) Peculiari capite huius ſceleris exempla congeſſimus non pauca lib. 136 *Aduerſariorum* cap. 1 ad librum 8 Thebaidos Papinianæ. Vide & *Albertum Aquenſem*.

(*f*) Quod contra fas agendum erat. De *Raimundo* longe alia *Albertus Aquenſis* & alii.

(*g*) Diſceptatio. *Confligium*, conflictum aliquem talem, de rebus tamen inanibus, vt Sali & Aranæ, non inſcite dixit *Guibertus Abbas* in ſua harum rerum hiſtoria lib. 7 cap. 49.

CAPVT VII

Raimundus & *Normannus Comes iter proſpero rerum ſucceſſu proſequuntur.*

SEd Normannus Comes cum ſuis omnibus remanſit cum *Raimundo*, ſciens & intelligens, quia iuſtitia erat cum eo. Igitur hi duo Comites agmina ſua diſponunt, & ad Cæſaream tendunt. Rex enim Cæſareæ ſæpius ſignificauerat Comiti Marræ & Caphardæ, quod cum eo pacem veller habere, eique de ſuo gratanter (*a*) ſeruire. Hac fiducia illuc perrexerunt, & prope ciuitatem caſtra poſuerunt. Rex autem vt vidit agmina Francorum iuxta ſe poſita, vehementer obſtupuit, & indoluit, & ne illis vllum mercatum præſentaretur, prohibuit. In craſtinum miſit Comites duos de ſuis, qui eis vada fluminis oſtenderent, & vbi prædam capere poſſent, conducerent. Erat autem nomen fluminis *Farfar*. Conduxeruntque illos in vallem ſatis idoneam (*b*), boniſque omnibus locupletem. Huic præerat quoddam munitiſſimum caſtrum, ſub quo inuenerunt viginti millia animalium, in valle fertili paſcentium, quæ omnia noſtri rapuerunt. Er cum caſtellum obſidere vellent, illico caſtellani ſe reddiderunt (*c*); pactumque huiuſcemodi tenendi in perpetuum fœderis cum Comitibus habuerunt; in fide ſua promiſerunt, & ſuper legem ſuam iurauerunt, quod nunquam amplius nocerent Chriſtianis peregrinantibus, eiſque ſicut & (*d*) hominibus ſuæ gentis præberent mercatum & hoſpitium. Manſerunt autem ibi per dies quinque. Sexto vero die oneratis camelis & iumentis, frumento, farina, & oleo, & caſeis, rebuſque aliis ad edendum idoneis, gaudentes exierunt, & ad caſtellum quoddam Arabum peruenerunt. Dominus autem caſtelli ſapienti vſus conſilio, obuiam venir Comiti *Raimundo*, & pacificatus eſt cum illo. Inde venerunt ad quandam ciuitatem, in quadam valle ſpecioſa & ſpatioſa conſtitutam, muris & turribus bene munitam, & omni genere fructuum abundantiſſime refertam, quam incolæ appellant *Caphaliam*. Huius vrbis habitatores audito rumore Francorum perterriti, proprias ſedes deſeruerant, & ad alienas confugerant. Quippe infelicitas, quæ contigerat Antiochiæ & Marræ, omnes perterruerat, & fugæ domeſticos effecerat.

(*a*) Galliciſmus.

(*b*) Præſenti neceſſitati explendæ.

(*c*) Galliciſmus. *Ils ſe ſont rendus. Ils ſe rendirent.*

(*d*) Voculam & membranæ non habent.

CAPVT VIII

Caphaliam *ab habitatoribus derelictam inueniunt, ac intrant, magno commeatus apparatu reperto. Inde procedunt vlterius.*

CVmque noſtri tentoria circa eam vellent ponere, & in gyrum obſidere, mirati ſunt, quod de tanta ciuitate non aliquis obuiam veniebat, nemoque nec in excelſis turribus aut mœnium propugnaculis apparebat, altumque ſilentium intus habebatur, nec vllius vocis ſonus audiebatur. Tunc miſerunt exploratores, qui rem diligenter inquirerent, & inquiſitam renuntiarent. Illi autem profecti, cum portæ propius acceſſiſſent, ianuam (*a*) quidem apertam inuenerunt, ſed intus neminem eſſe viderunt. Tunc ſcuta vultibus præponentes, cum aliqua adhuc cunctatione portas ſubeunt. Sed nec viros nec mulieres, nec aliquam beſtiam intus inuenerunt. Pulchros quidem apparatus ibi inueniunt, horrea ſcilicet frumento plena, torcularia vino redundantia, arcas plenas nucibus, caſeis, & farina. Tunc cito ad Comites redeunt, & quid inuenerunt, referunt. Non fuit ibi opus tentoria figere, quoniam Deus faciebat illos in labores illorum ſine ferro vel pugna introire (*b*). Ibi actum eſt, quod dicitur in prouerbiis *Salomonis*: *Conſeruatur iuſto ſubſtantia peccatoris.* Ibi inuenerunt hortos plenos oleribus & fabis, aliiſque leguminibus iam ad præcocitatem (*c*) maturantibus. Ibi quietauerunt tribus diebus; & cuſtodibus deputatis, qui vrbem cuſtodirent, quædam ardua montana conſcenderunt, & in vallem deſcenderunt. Erat autem illa vallis gratuita (*d*), & omnium frugum fructuumque vbertate pleniſſima: manſeruntque ibi per dies quindecim. Prope vallem erat caſtellum, Saracenorum multitudine plenum. Quod cum die quadam noſtri aggrederentur, Saraceni de muro proiecerunt eis multas pecudes, plurimaque animalia, putantes, quod noſtri nil aliud quærerent, niſi victúm: quæ noſtri gratanter receperunt, & ad tentoria conduxerunt. In die altera collegerunt papiliones & tentoria, & illuc caſtra direxerunt; ſed cum illuc peruenerunt, ab omni gente vacuum inuenerunt. Illa enim nocte omnes fugerunt: ſed magnam copiam frugum & fructuum, lactis & mellis dimiſerunt. Ibi celebrauerunt noſtri purificationem ſanctæ Mariæ Dei genitricis, glorificantes Deum, qui tanta bona miniſtrabat eis.

(*a*) Portam. Supra cap. præcedenti & infra ſæpius.

(*b*) Locutio ſacræ Scripturæ.

(*c*) Non intelligo vocem *præcocitatis*.

(*d*) i.e. vltro offerens ſua munera. *Gratioſa*, vt in Gloſſario.

CAPVT IX

Rex de Camela *munera mittit Chriſtianis. Idem Rex facit Tripolitanus. Chriſtiani caſtellum* Archas *obſident. Alii ex exercitu prædam ingentem faciunt; alii* Tortoſam *aggrediuntur.*

REx de *Camela* ciuitate miſit Comitibus nuntios ſuos, dum ibi erant, rogans ea, quæ pacis ſunt; præmittens dona concupiſcibilia, & equos, & aurum. Miſit arcum aureum, veſtes pretioſas, & micantia tela, quæ omnia noſtri receperunt. Sed nil certi tunc illis renuntiauerunt. Rex *Tripolis* eodem terrore permotus, miſit equos decem & mulas quatuor: ſimiliter rogans ea, quæ pacis ſunt. Sed dona quidem receperunt, illique, quod nunquam pacem cum illo haberent, niſi Chriſtianus efficeretur, nuntiarunt. Comes enim ſancti Ægidii multum deſiderabat terram illius, quia optima erat, & regnum eius, quoniam præ ceteris erat honorabilius. Ita quatuordecim diebus explicitis exierunt de optima valle, & abierunt ad quoddam antiquiſſimum caſtrum, cui nomen erat *Archas*. Quod licet haberet nomen caſtri, tamen egregiis vrbibus poterat æquiparari, & loci poſitione, & clauſura (*a*) murorum, & eminentia turrium. In hoc propter fortitudinem gens magna confluxerat: quia nec arma, nec hoſtem, nec aliquod ingenium metuebat. Hoc tamen noſtri ce-

leri

leri obſidione vallantes, cum feſtinatione aggreſſi ſunt: ſed eorum impetum caſtellani viriliter ſuſtinuerunt. Sæpius illos inuaſerunt (cum) omni genere telorum & tormentorum; & non præualuerunt, ſed magis, quam (*b*) lucrarentur, perdiderunt. Tunc quatuordecim de noſtris militibus otio vacare neſcientes erga *Tripolim* perrexerunt, & ſexaginta Turcos inuenerunt, qui multos captiuos, & plus quam mille & quinquaginta animalia rapuerant, & ante ſe ducebant. Quos vt noſtri viderunt, licet perpauci eſſent, in cælum manus protendentes, Regemque Sabaoth inuocantes, militariter (*c*) inuaſerunt, & Domino exercituum adiuuante ſuperauerunt, & ſex de illis occiderunt, & eorum equos retinuerunt, & ouantes ad caſtra cum immenſa lætitia & præda remearunt. Ingens gaudium fuit in omni exercitu de paucorum magna victoria, & multa rapina. Cumque hæc viderent alii, exierunt plures de exercitu *Raimundi* zelo probitatis (*d*) accenſi, quibus præfuerunt *Raimundus Piletus*, & *Raimundus* Vicecomes de Tentoria, & vexillis in altum protenſis, equitauerunt aduerſus ciuitatem quæ *Tortoſa* dicitur. Ad quam peruenientes forti impetu aggrediuntur, ſed illa die nihil fecerunt (*e*): nocteque ſuperueniente in quendam angulum ſeceſſerunt: feceruntque tota nocte immenſos rogos ignium (*f*), ac ſi totus adeſſet retro commanens (*g*) exercitus Chriſtianorum. Quibus flammarum globis gens, quæ erat in ciuitate, perterrita, exiſtimantes, quod noſtri omnes adeſſent, omnes ſubito confugerunt: ciuitatemque plenam bonis opibus reliquerunt. Eſt autem ciuitas illa ab omni neceſſitate prorſus aliena (*h*), vt in optimo portu pelagi conſtituta.

* In margine;
Rex de Camela *mittit ſplendentia tela.*

(*a*) Firmitate, munitione. Sic paullo poſt.

(*b*) Plus, amplius.

(*c*) Ordine & animo conſueto in talibus.

(*d*) Fortitudinis militaris. Vide multa ad *Guil. Britonem.*

(*e*) Nihil effecerunt. Et ita nunc etiam Gallo-Franci.

(*f*) Pyras, ingentes ignes.

(*g*) Qui procul adhuc inde aberat, & conſederat.

(*h*) Aliena ab omni indigentia. Sic *neceſſitatis* voce vtitur etiam infra cap. 12.

CAPVT X

Chriſtiani caſtellum Archas *ab incolis derelictum intrant; ab Maracleanis ſponte recipiuntur.* Raimundus & *Normannus Comes ad prælium cum Turcis ineundum ſe parant.*

IN craſtinum cum noſtri ad eam expugnandam venerunt, omnino vacuam inuenerunt. Summas igitur laudes Deo referentes, intrauerunt eam, & quandiu apud *Archas* durauit obſidio, ibi remanſerunt. Eſt autem & alia ciuitas non longe ab ea, quæ dicitur *Maraclea*: cuius Princeps pacem cum eis iniit, ipſoſque & eorum vexilla (*a*) in vrbem recepit. O mira Dei virtus, mirandaque potentia. Cum procul abeſſent Principes, qui videbantur regere populum & ſuſtentare, per pauciores & minores cœpit Dominus etiam ipſos Reges ſuperare; ne dicat humana præſumptio: Nos Antiochiam aliaſque vrbes ſubegimus: nos tot ac tanta bella deuicimus. Quia pro certo nunquam ſuperaſſent, niſi cum eis fuiſſet ille, per quem Reges regnant. * Cum vero Dux ducum & miles militum *Gothefridus* audiſſet felices euentus, inſigneſque triumphos pugnantium, zelo victoriæ animatus tunc primum tam ipſe quam Flandrenſis Comes, & *Boamundus*, caſtra ab Antiochia mouerunt, & ad Liciam ciuitatem venerunt. Ibi quippe diuiſit ſe *Boamundus* ab eis & ab omni exercitu Dei. Habuitque a patre ſuo, qui fuit Francigena, optima principia; ſed a matre (*b*), quæ Apulienſis extitit, retinuit veſtigia. Tunc Dux & Comes ad vrbem, quæ *Gibellum* vocatur, acies ſuas direxerunt, eamque obſidione cinxerunt. Illa ſiquidem hora venit nuntius ad Comitem ſancti Ægidii; quod Turci præparauerant ſe ad pugnandum contra eum, eſſetque futurum bellum graue nimis & permaximum. Protinus Comes miſit nuntium Duci & Flandrenſi Comiti, vt celerrime ad illud venirent prœlium, ſibique auxilium ferrent. Quod vbi Dux audiuit, Principi ciuitatis pacem, quam ſæpe iam quæſierat,

ſierat, mandauit. Pace igitur facta, pactæque promiſſionis muneribus receptis, ad ſperatum bellum conuolarunt, & ad obſidionem, quæ erat ad ſupra dictum caſtrum, conuenerunt, & in alteram fluminis ripam caſtra poſuerunt.

(*a*) Loco tutelæ. Supra lib. 7 cap. 11. Morem omnium oſtendit *Raimundus Agileus* cap. 65.

(*b*) *Vt hac adiecta voce emendanda cenſeamus*,

* In margine;
Dux Godefridus, *enſis cuius bene fidus.*
Conſul Flandrenſis, cuius non fallitur enſis.
Vide ad *Albertum Aquenſem* lib. 10 cap. 44.

CAPVT XI

Pugna committitur, qua Chriſtiani Turcos cæde magna edita profligant; ac dein magnam animalium copiam in valle quadam capiunt. Anſelmus *de* Ribodi monte *&* Pontius *de* Baladino *moriuntur.*

SEd cum Dux videret, quod nihil proficeret, contra *Tripolim* direxit acies, cunctoſque ibi paratos reperit hoſtes. Tenſis enim arcubus hoſtes ſe noſtris oppoſuerunt; ſed noſtri prætectis clypeis arcus eorum & ſagittas, velut ſtipulas, contempſerunt. Pugna itaque committitur, ſed non æqua lance, quoniam tractis ſagittis (*a*) illi, vt eorum conſuetudo eſt, fugere voluerunt; ſed noſtri inter ipſos & ciuitatem obſtaculum poſuerunt. Et quid pluribus vtar verbis? tantum ibi humani ſanguinis fuſum eſt, quod aqua rubicunda facta eſt, quæ in ciuitatem fluebat, & eorum ciſternas replebat. Nobiliores ipſius ciuitatis ibi occiſi ſunt: & qui viui remanſerunt, de contaminatione ciſternarum multum ingemuerunt. Qua cæde peracta, noſtri minime contenti, quia nihil ibi lucrati erant, niſi tela & indumentorum ſpolia, in ſupra dictam vallem *Deſen* cucurrerunt, & abſque numero oues, boues, aſinos, diuerſique generis pecudes deprædati ſunt: & tria millia camelorum ſimul rapuerunt. Tanta copia beſtiarum vnde conuenerat, noſtri vehementer mirati ſunt (*b*), quia in eadem valle quindecim diebus hoſpitati fuerunt.

Illi cum tanta redeunt ad caſtra rapina.

Nulla vnquam inopia fuit in obſidione illa, quia naues ad quendam portum veniebant, quæ omnia neceſſaria afferebant. Dominicum paſcha celebrauerunt ibi, quod fuit tunc quarto idus Aprilis. Durauit autem illa obſeſſio tribus menſibus, vna die minus. Fuit autem ibi mortuus *Anſelmus* de Ribodi monte, vir per multa laudabilis, & in ſuo militari ordine præcipuus. Qui dum in mundo fuit, multa digna relatu peregit, quibus illud præferendum eſt, quod Aquiſcingenſis cœnobii (*c*) indefeſſus adiutor in omnibus extitit. Similiter ibi mortuus eſt *Pontius Balonenſis* vel de *Baladino* (*d*): cuius tempora perforauit (*e*) ictus lapidis, tormento iaculati. *Willermus Picardus*, & *Guarinus* de *Petra Mora*, primus iaculo, alter obiit ſagitta. His vita functis, obſidionem illam noſtri dimiſerunt, quia illud inexpugnabile caſtrum nullam timebat (*f*) violentiam impugnantium.

(*a*) Vide ſupra ad lib. 7.

(*b*) Tantum nimirum animalium ſupereſſe illi regioni, vbi tot iam dies duo exercitus fuerant hoſpitati.

(*c*) Nobile nunc quoque Belgicæ Galliæ monaſterium, quod induſtria doctiſſimorum hominum *Heriberti Roſvveidi* & *Martini Antonii Delrio* ad finem ſuperioris ſæculi nobis dedit *Orientii* Commonitorium.

(*d*) Eſt is, qui cum *Raimundo Agileo* ſcripſit hiſtoriam huius expeditionis. Vide eum *Raimundum* cap. 48, ex noſtra diſtinctione, de optimi militis interitu. *Tantos*, inquit, *& tales ibi milites perdidimus, quod relatu grauiſſimum eſt. Interfectus eſt ibi Dominus* Pontius *de* Baladuno, *cum lapide de petraria, cuius ego precibus ad omnes orthodoxos, & maxime ad tranſalpinos, & ad te, reuerende Præſul Viuarienſis, nunc hoc opus ſcribere curaui.* Ita enim corrigimus ea verba in noſtra recenſione. Vide & *Guil. Tyrium* lib. 7 cap. 17, *Albertum Aquenſem*, alios.

(*e*) i. e. confregit. Simili modo *Saxo Grammaticus terebrare claua* dixit lib. 1 cap. 5, ex noſtra itidem diſtinctione & emaculatione.

(*f*) Eleganter. Et ſic hactenus non ſemel locutus eſt *Robertus*.

CAPVT XII

Cum Rege Tripolitano pacem faciunt Chriſtiani; munera ab eo accipiunt; iter ſuum proſequuntur.

DEtenſis(*a*) igitur tentoriis, ad *Tripolim* pergunt, & pacem a Rege & ciuibus diu quæſitam ſtabiliunt. Datis igitur inuicem dextris, fidei illorum in tantum ſe proceres commendauerunt(*b*), vt vſque ad palatium Regis ciuitatem introierint. Rex autem vt fiducia pacis tenendæ ex ſua parte certior crederetur, trecentos peregrinos ex noſtris diſſoluit a vinculis, & proceribus donauit. Dedit & quindecim millia Byſantiorum, & quindecim equos multa honeſtate(*c*) præditos, miſitque omni exercitui mercatum laudabile(*d*), quod omnino liberauit illos ab omni neceſſitate(*e*). Pepigit etiam, & iurauit illis, vt ſi Hieruſalem ſibi poſſent adquirere, & bellum, quod eis Admiraldus Babyloniæ inferre minabatur, ſuperare, Chriſtianus efficeretur, & Regis Hieruſalem ditioni ſubiiceretur. Fuerunt autem apud Tripolim per dies tres. Videntes autem proceres & viri bellatores, quod iam tempus nouarum frugum inſtabat, concordati ſunt, quod Hieroſolymitanum iter ex toto arriperent, & omiſſis omnibus(*f*), rectiorem viam tenerent. Erat autem dies Maii quarta, cum de Tripoli exierunt, & per quædam ardua montana aſcendentes ad caſtrum, cui nomen *Bettelon*, peruenerunt. Altera die venerunt ad vrbem, quæ dicitur *Zabaris*, in cuius confinio nihil aquæ potuit inueniri, qua extingueretur eorum nimia ſitis. Æſtus quippe erat, & equi & omnis hominum multitudo ſitiebat. In craſtinum venerunt ad flumen, cui nomen *Braim*. Ibi igitur pernoctauerunt, & ſitim ſuam depoſuerunt. Nox ſubſequens fuit dominicæ aſcenſionis, & ipſi aſcenderunt montem, in quo erat via nimis anguſta, in qua putauerunt occurrentes inuenturos ſe hoſtes. Sed Deus, quoniam dux eorum fuit ſolus, & non erat cum eis deus alienus, fecit eos inoffenſos tranſire. Tunc venerunt ad vrbem *Baruth* ſupra mare ſitam: deinde ad aliam, quæ vocatur *Sagitta*. Poſt hæc ad aliam quæ *Sur*(*g*) dicitur. Deinde ad *Acram*; de *Acra* ad caſtrum, cui nomen *Carphas*, & ſic ad *Cæſaream*.

(*a*) i.e. Compoſitis, ſublatis tentoriis.

(*b*) Crediderunt. Vid. ad *Albertum Aquenſem*.

(*c*) Speciofitate. Notatum ſupra.

(*d*) Forum. Et hoc ſupra illuſtratum.

(*e*) Penuria, vide ſupra cap. 9.

(*f*) Scribe cum membrana vetere, *ambagibus*.

(*g*) Sidon & Tyrus. Vide *Fulcherium Carnotenſem* cap. 23.

CAPVT XIII

Chriſtiani perueniunt ad vrbem Cæſaream, *quæ deſcribitur; dein ad* Ramolam, *cui Epiſcopum imponunt; & ſic* Hieroſolymas *verſus progrediuntur.*

EST autem *Cæſarea* inſignis ciuitas Palæſtinæ, in qua *Philippus* Apoſtolus dicitur domum habuiſſe, quæ vſque hodie monſtratur: nec non & cubiculum filiarum eius prophetantium. Eſt autem in littore maris ſita, olim *Pirgos*, id eſt *turris Stratonis*, appellata. Sed ab *Herode* Rege nobilius & pulchrius & contra vim maris vtilius extructa; in honorem Cæſaris Auguſti *Cæſarea* eſt cognominata: cui etiam in ea templum albo marmore conſtruxit; in quo nepos eius *Herodes* eſt ab angelo percuſſus, *Cornelius* baptizatus, & *Agabus* propheta zona *Pauli* eſt ligatus †. Iuxta illam noſtri ſua tentoria fixerunt: & ſanctam Domini pentecoſten celebrauerunt. Deinde venerunt ad vrbem *Ramolam*, quam Saraceni propter metum eorum dimiſerant vacuam; iuxta quam erat illuſtris eccleſia ſancti *Georgii* martyris, in qua ſanctiſſimum eius corpus requieſcit: quo in loco ipſe pro Chriſti nomine martyrium ſuſcepit. In ea milites Chriſtiani pro veneratione militis Chriſti Epiſcopum elegerunt, electum conſtituerunt, conſtitutum decimis omnium diuitiarum ſuarum ditauerunt. Et dignum erat, vt *Georgius*,

inuictus miles, eorum militiæ ſignifer, iſtum ab eis honorem reciperet. Remanſit itaque illic Epiſcopus cum ſuis, diues auro & argento, equis & animalibus. Et ad ciuitatem ſtatim *Hieruſalem* direxit iter Chriſtianus exercitus, in virtute nominis illius, qui in ea mortuus iacuit, & die tertia reſurrexit, cui eſt cum Patre & ſancto Spiritu æqua poteſtas & gloria interminabilis, Amen.

† Aliam notam huius vrbis, nimirum cæſum in ea Herodem, habes apud *Fulcherium Carnotenſem* cap. 23. Quæ vero hic tradit *Robertus*, non memorant *Primus Auctor*, *Baldricus*, *Guibertus*, *Gulielmus Tyrius*, *Albertus Aquenſis*, *R. Agileus*, *Fulcherius*; nec quidem *Iacobus Vitriacus*, qui *Cæſaream* tamen peculiari capite celebrat lib. 1 cap. 24. Alia ſunt apud *Bellonium*, *Villamontium* cet. *Philippum* Apoſtolum vt magici præſtigiatores vltra omnes alios exſecrentur, ſub exemplis notat in commentariis eius materiæ Gallicis *Lancreius*.

EXPLICIT LIBER VIII.

INCIPIT LIBER NONVS.

CAPVT I.

Chriſtiani Hieroſolymas veniunt; vrbem obſidione cingunt.

O Bone Ieſu, vt caſtra tua viderunt, huius terrenæ Hieruſalem muros, quantos exitus aquarum oculi eorum deduxerunt (*a*). Et mox terræ procumbentia ſonitu oris & nutu inclinati corporis ſanctum ſepulchrum tuum ſalutauerunt; & te, qui in eo iacuiſti, vt ſedentem in dextera Patris, vt venturum iudicem omnium, adorauerunt. Vere tunc ab omnibus cor lapideum abſtuliſti, & cor carneum contuliſti, Spiritumque ſanctum tuum in medio eorum poſuiſti. Itaque contra inimicos tuos qui erant in ea, iam ſcilicet longe poſiti, pugnabant, quoniam licet ad auxilium ſuum ita te concitabant, & melius lachrymis, quam iacula intorquendo pugnabant, quæ licet in terram defluerent, vbertim in cælum tamen ante te propugnatorem ſuum conſcendebant. Qui ab oratione ſurgentes, ad regalem ciuitatem properarunt, inimicos Regis æterni intus inuenerunt, circa quos tali ordine caſtra (*b*) ſua poſuerunt. A ſeptentrione caſtrametati ſunt duo Comites, Normannus & Flandrenſis: iuxta eccleſiam ſancti *Stephani* protomartyris: vbi lapidatus eſt a Iudæis. Ab occidente Dux *Gothefridus* & *Tancredus*. A meridie vero Comes ſancti Ægidii, ſcilicet in monte Sion, circa eccleſiam ſanctæ *Mariæ* matris Domini, vbi Dominus cœnauit cum diſcipulis ſuis.

(*a*) Scribendum, *defluxerunt*, cum membranis.

(*b*) *Caſtra* dicit omnem exercitum, totum populum Chriſtianæ militiæ.

Quæ hic traduntur, leguntur fuſe apud *Baldricum*, *Gulielmum Tyrium*, *Albertum Aquenſem*, *Auctorem primum*, *Agileum*, *Guibertum*, *Vitriacum*, græcos, latinosque hiſtoricos, & chronologos alios.

CAPVT II

Chriſtiani vrbem oppugnant; fame affliguntur ac ſiti; mittunt, qui naues commeatum aduehentes defendant, quorum quidem pars ab hoſtibus caditur.

TEntoriis igitur in circuitu Hieruſalem ita diſpoſitis, dum vexatione itineris fatigati, requieſcerent, & machinas ad expugnandam vrbem præpararent, *Raimundus Piletus*, & *Raimundus* de *Taurina*, & alii quamplures de caſtris egreſſi ſunt, vt finitimam regionem luſtrarent, ne ſcilicet hoſtes improuiſi ſuper illos venirent, & inparatos inuenirent. Inuenerunt itaque trecentos Arabes, & pugnauerunt cum eis, & ſuperauerunt eos, & plures occiderunt, & equos triginta inde habuerunt. Secunda igitur feria hebdomadæ ſecundæ, quarto idus Iunii, aggreſſi ſunt Hieruſalem Chriſtiani, ſed eodem

 die

die non præualuerunt : nec tamen fuit labor inanis. Ita enim antemurale proſtrauerunt, vt ad maiorem murum ſcalam vnam erexerint : & ſi tunc ſcalarum copiam habuiſſent, labor ille primus vltimus fuiſſet(*a*). Nam illi, qui per ſcalam aſcenderunt, cum hoſtibus diu cominus iaculis & enſibus decertauerunt. Multi de noſtris in illo conflictu mortui ſunt, ſed multo plures ex eis. Hora veſperi bello incompetens diremit litem,& nox ſuperueniens vtriſque contulit quietem. Repulſa ſiquidem iſta, grauem & nimis longum laborem intulit noſtris, quia panes inuenire non poterant ad edendum per interuallum decem dierum, quouſque naues eorum (*b*) onuſtæ ad portum *Iaphiæ* venerunt. Et nimia ſitis preſſura illos attriuit, quia *Syloæ*, quæ ad montis radicem *Sion* oritur, non poterat niſi vix ſolos homines adaquare. Equi vero & cetera animalia ad aquandum ducebantur per ſex miliaria, & tunc cum magna militum cuſtodia. Vnde & cara erat aqua inter eos, & caro vendebatur pretio. Conſilio igitur inito, elegerunt milites, qui ad naues irent, easque ab extranea gente cuſtodirent. Itaque ſummo diluculo diei egreſſi ſunt centum milites, de exercitu Comitis ſancti Ægidii, *Raimundus* ſcilicet *Piletus*, qui ſemper fuit omni labori militiæ domeſticus(*c*), & prorſus otio peregrinus, & cum eo alter *Raimundus* de *Taurina*, & **Archadus* de monte Merulo ; *Villermus* etiam *Sabratenſis*. Et ibant vt ad bellum parati ad portum maris. Et dum irent, triginta ex eis diuiſerunt ſe ab aliis, vt ſemitas viarum diſcerent, & vtrum venirent hoſtes, explorarent. Cumque paululum itineris proceſſiſſent, ſeptingentos Turcos & Arabes eminus conſpiciunt, quos, licet perpauci eſſent, incunctanter tamen inuadunt. Sed numeroſitas inimicorum tanta fuit, vt paucitas noſtrorum reſiſtere non potuerit. Noſtri tamen quos in primo impetu offenderunt, neci perpetuæ (*d*) deſtinauerunt. Sed cum facto illo congreſſu regyrare(*e*) poſſe æſtimauerunt, circumuallari multitudine, velle ſuum implere non potuerunt. Tunc ibi mortuus eſt **Archadus* vir bellator fortis & egregius, & quidam ex peditibus.

* *Aicardus de Montmerſa; Vilhelmus de Sabran.* (Reuber.)

* *Aicardus* (Reuber.)

(*a*) Eadem ſcribit *Gulielmus Tyrius*, vt notatum ad *Albertum Aquenſem* lib. 6 cap. 1. De antemurali proſtrato eo loco *Albertus* etiam.

(*b*) In membranis eſt, *naues mercatorum.* Male. Adi *Guilhelmum Tyrium* lib. 8 cap. 9.

(*c*) Familiaris. Vid. ſupra ad lib. 7 cap. 1.

(*d*) Cum anima nempe & corpore ad inferos ille dicit.

(*e*) Equis retroflexis ad ſuos redire.

* In margine ;

Si foret hic tardus, non ſic moreretur Achardus.

CAPVT III

Nuntio accepto Piletus *accurrit. Hoſtes fugam capeſſunt ; quos Chriſtiani perſequuntur. Quanta hi fame laborarint, ac ſiti, narratur.*

ANtequam vero bellum inciperet, nuntius equo celeri ad *Piletum* cucurrerat, qui Arabes & Turcos noſtros inuaſiſſe nuntiaret. Quod vt *Piletus* audiuit, abſque mora equum calcaribus vrget, ſero tamen illuc peruenit. Iam enim *Aicardus* mortuus erat, qui tamen antequam decederet, vitam ſuam multo ſanguine, & mortem morte plurimorum commutauit. Vt vero noſtros illi eminus proſpexerunt, vt fugere accipitrem penna trepidante columbæ aſſolent, ſic illi fugiunt, & terga noſtris dederunt. Noſtri vero perſecuti ſunt illos, & multos occiderunt. Et vnum ex eis viuum retinuerunt(*a*), qui Turcorum dolos eis referret, & quid machinarentur mali, prænuntiaret, retinueruntque ab eis centum & tres equos, quos miſerunt ad caſtra, & ipſi ad naues iniuncta perficiunt mandata. Famem quippe naues cibis onuſtæ extinxerunt, ſed vehementem ſitim extinguere non potuerunt. Tanta quippe ſitis erat in obſidione, vt tellurem cauarent, & glebas humectiores ori apponerent, rorantiaque marmora lamberent. Coria boum & bubalorum, aliorumque animalium recentia ſuebant(*b*), & cum ad aquandos equos ire diſponerent, vſque ad ſex miliaria milites armati pergebant. Tunc ea aqua implebant, & ad caſtra referebant, & ex illa olida aqua bibebant : plerique prout ferre poterant ieiunabant : quia ieiunio ſitim temperabant. Et quis crederet, quod fames proficeret, dolor dolorem expelleret?

(*a*) Ceperunt, captiuarunt.

(*b*) Scribendum, *ſugebant.* Vide auctores ceteros.

CAPVT

CAPVT IV

Obſeſſores oppugnatione, belliquè inſtrumentis vrbem premunt; mœnia ſcalis aſcendunt; ciues proturbant; Hieroſolymas capiunt.

DVm hæc paterentur, proceres a longo terræ ſpatio ligneas trabes adduci faciebant, quibus turres & machinæ fierent, quæ (*a*) ciuitatem expugnarent. Quibus adductis, Dux ducum (*b*) ***Gothefridus*** ſuam turrim conſtruxit: & ab orientali plaga adduci præcepit. Et contra venerandus Comes ſancti Ægidii conſimile caſtrum conſtituit, & a meridiana plaga applicuit. Quinta ſiquidem (*c*) feria ieiunia noſtri celebrauerunt & pauperibus eleemoſynas diſtribuerunt. Sexta vero feria, quæ erat Iulii menſis dies duodecima, aurora ſereno lumine coruſcante, turres egregii bellatores aſcendunt, & ſcalas mœnibus apponunt. Stupent & contremiſcunt adulterini (*d*) ciues vrbis eximiæ, cum ſe vident circumuallari tanta multitudine. Quia vero ſupremum diem ſibi imminere videbant, & mortem ſuper capita ſua dependere (*e*), acriter cœperunt reſiſtere, & ſicut iam de morte non dubii, propugnare (*f*). Illic eminebat in ſua turri Dux ***Gothefridus***, non tunc miles, ſed ſagittarius (*g*): cuius manus ad prœlium & digitos ad bellum Dominus dirigebat, quoniam ſagittis iactis, inimicorum pectora, & vtraque latera (*h*) perforabat. Iuxta quem fratres eius ***Euſtachius*** & ***Balduinus*** (*i*), velut duo iuxta leonem leones, & duros ictus iaculorum & lapidum ſuſcipiebant, & quadruplici fœnore compenſabant. Et quis omnium probitates (*k*) referre valeret, cum omnium, qui nunc ſunt, Philoſophorum (*l*) facundia tantis minime laudibus ſufficeret? Et dum ſic deſuper mœnia pugnabatur, proceſſio circa ipſa mœnia agebatur & cruces ac reliquiæ & ſacra altaria (*m*) deferuntur. Tota itaque die alternis ictibus decertatum eſt. Sed vt appropinquauit hora, qua Saluator omnium mortem ſubiit, miles quidam, nomine ***Letoldus*** (*n*), de caſtro Ducis primus inſiluit, poſt quem ***Guicherius***, qui leonem propria virtute proſtrauit, & occidit. Statim Dux milites ſuos ſequitur, & omnes alii milites Ducem ſuum. Tunc vero arcus & ſagittæ dimittuntur, & fulminei enſes arripiuntur. Quibus viſis hoſtes illico murum deſerunt, & ad terram dilabuntur, & milites Chriſti celeri greſſu cum magnis vocibus perſequuntur. Quas voces cum audiret Comes ***Raimundus***, qui caſtrum ſuum muro propius adponere geſtiebat, protinus intellexit, Francos eſſe in vrbe, ſuiſque militibus ait: ***Quid hic ſtamus & incaſſum laboramus? Francigenæ vrbem obtinent, magniſque vocibus & ictibus perſonant.*** Tunc celeri greſſu cum ſuo comitatu perrexit ad portam, quæ eſt ſecus turrim ***Dauid***, & vocauit eos, qui in arce erant, vt aperirent. Protinus Admirauiſus, qui turrim (*o*) cuſtodiebat, vt cognouit, quis eſſet, ianuam ei aperuit, ſeque ſuoſque & ſua fidei eius commendauit, vt ſe tueretur, ne deſtrueretur. Sed Comes dixit, quod id nunquam faceret, niſi ſibi turrim dimitteret. Qui ei aſſenſum gratanter tribuit: & Comes illi, vt petebat, omnem fiduciam ſpopondit. Dux vero ***Gothefridus***, non arcem, non aulam, non aurum, non argentum, non ſpolia, ambiebat: ſed cum Franciſ ſuis, ſanguinem ſeruorum ſuorum, qui in circuitu Hieruſalem effuſus fuetar, ab eis vindicare ſatagebat, & irriſiones & contumelias, quas peregrinis intulerant, vleiſci cupiebat. In nullo autem bello talem habuit occidendi facultatem: nec ſuper pontem Antiochiæ, cum giganteum dimidiauit (*p*) gentilem. Nunc vero abſque vlla refragatione, tam ipſe quam ***Guicherius***, qui medium ſecuit leonem, multaque electorum militum millia, a capite vſque ad renes ſecabant humana corpora, & dextra læuaque per vtraque latera. Nullus ibi noſtrorum iners fuit, meticuloſus nullus, vbi nemo reſiſtebat, ſed pro poſſe vnuſquiſque fugiebat, ſed fugere nemo poterat, quoniam multitudo a ſe ipſa in ſeipſam perplexa, ſibimet impedimento erat. Qui tamen de tantæ cladis maceratione (*q*) elabi potuerunt, templum ***Salomonis*** intrauerunt, & ſe ibi longo diei ſpatio defenderunt. Sed cum iam dies inclinari videretur, noſtri timentes ſolis occaſum, animoſitate concepta, abdita templi irrumpunt (*r*),

 eoſque

eoſque miſera morte peſſundarunt. Tantum ibi humani ſanguinis effuſum eſt, vt cæſorum corpora, vnda ſanguinis impellente, voluerentur per pauimentum, & brachia ſiue truncatæ manus (*s*) ſuper cruorem fluitabant, & extraneo corpori iungebantur, ita vt nemo valeret diſcernere, cuius erat corporis brachium, quod truncato corpori erat adiunctum. Ipſi etiam milites, qui hoc carnificium (*t*) operabantur, exhalantes calidi feruoris (*u*) nebulas vix patiebantur. Hac itaque inenarrabili cæde peracta, aliquantulum naturæ indulſerunt (*x*), & plures ex iuuenibus tam viros quam mulieres vitæ reſeruauerunt, & ſuo famulatui mancipauerunt. Mox per vicos & plateas diſcurrentes, quicquid inuenerunt rapuerunt, & quod quiſque rapuit, hoc ſuum fuit.

(*a*) Melius membranæ; *quo ciuitatem*—

(*b*) Vide ſupra lib. 7.

(*c*) Abundat hæc vox ex ingenio ſcriptorum talium. Vide exempla huc ſpectantia ad *Gulielmum Britonem* lib. 6 cap. 159.

(*d*) Scribendum cum membranis-*Manzerini*-*Manzeres* enim adulterinos notant, de qua voce & nos & viri docti multis alibi.

(*e*) Exemplo Damoclis cet. notiſſimo.

(*f*) Melius membranæ; *propugnare*, ante mortem nempe.

(*g*) Non eques, ſed pedes.

(*h*) Medios ipſos intelligit, vt indicet tobur *Godefridi*.

(*i*) Notiſſima res. Error eſt in chronico veteri Gallico manuſc. pro ſcribendis ad *Gulielmum Britonem* commentariis vſi ſumus, vbi diſtinguuntur tres hi fratres perperam. In anno 1096; *Le catalogue des Seigneurs de France, de ceulx qui ont eſte conducteurs & chefs quaſi de toute armée.* Pierre d'Amiens, *Ermite.* Aoquyn *Eveſque* de *Puy en Avergne.* Guillaume, *Eveſque* d'*Orenge.* Henry *le* Grand, *frere du Roy*, Godefroy, *Duc* de *Lorraine.* Euſtache & Baudouyn, *enfans* d'*Euſtache*, *Comte* de *Boulogne Belgique* cet. Vide exacte de his ſcribentem *Gulielmum Tyrium* lib. 9 cap. 5.

(*k*) Virtutem & induſtriam bellicam. Vid. ad *Gulielmum Britonem.*

(*l*) Litteratos omnes ſic vocat.

(*m*) Thuribula & menſas miſſales indicari docet *Scholiaſtes* vetus in interlinearibus mſcr. exemplaris expoſitionibus.

(n) Qui primi ſacram vrbem ceperint, diſcrepant auctores. De iſto *Letoldo Baldericus* Archiepiſcopus Dolenſis lib. 4 cap. 14. De *Guicherio* mox. *Letoldum* hunc ex ſuis militibus i. e. *Boamundo* ſubditis, fuiſſe ſcribit auctor primus cap. 38.

(*o*) Arcem, principale propugnaculum.

(*p*) Medium diſſecuit; de quo facinore ſupra.

(*q*) Maſſacratione. Vid. lib. 8.

*In margine;

Anno milleno centeno quo minus vno
Iheruſalem Franci capiunt virtute potenti.

(*r*) Omnino melius membranæ; — *irruperunt* —

(*s*) Scribe cum membranis — *truncati armi* —

(*t*) Cædem, ſtragem, maſſacrationem, vt ſupra appellauit. Carnificinam dicunt alii.

(*u*) Exhalantium viſcerum cruoris.

(*x*) Humanitate naturali.

CAPVT V

Victores ad ſanctum ſepulcrum properant; quicquid Turcorum ſupererat, vel enecant, vel in ſeruitutem redigunt; vrbem purgari curant.

ERat autem *Hieruſalem* tunc referta temporalibus bonis, nec aliquo indigebat, niſi ſpiritalibus deliciis: tunc quippe filios ſuos de longe aduenientes ita ditauit, quia in ea pauper remanſit. Tantis itaque ditati diuitiis, ad ſanctum Domini ſepulchrum læto inceſſu perrexerunt: & ei, qui in eo ſepultus fuit, gratias referentes, capitalia (*a*) ſua obtulerunt. Ipſa die, ſicut per Prophetam fuerat prædictum, ſepulchrum Domini fuit glorioſum: cum omnes non inceſſu pedum, ſed poplitum & cubitorum proni incedebant, & pauimenta imbre lacrymarum inundabant. Hac itaque oblatione ſolemni deuotione completa, ad domos ſuas, eis a Deo deſtinatas, redierunt: & naturæ neceſſariis indulgentes, feſſis corporibus cibum & ſomni requiem tradiderunt. In craſtinum igitur, cum caput aurora terris oſtenderet, ne vllus in vrbe locus inſidiis remaneret, armati ad templum *Salomonis* cucurrerunt, vt ſcilicet illos delerent, qui ſupra templi faſtigia aſcenderant. Maxima enim illuc copia Turcorum conſcenderat, quæ libentius fugiſſet, ſi ſumptis alis volare potuiſſet. Sed quibus natura alas negauit, miſera vita infelices exitus donauit (*b*). Vt enim noſtros ex aduerſo ſibi occurſare ſupra templum viderunt, obuiam nudis enſibus veniebant, malentes citiſſima morte occumbere, quam miſeræ iugo ſeruitutis longiſſime perire. Nam

ſe terræ

ſe terræ præcipites dabant, & ad terram(*c*), quæ cunctis mortalibus vitæ præbet alimenta, mortem inueniebant. Nec tamen omnes occiderunt: ſed ſeruituti ſuæ plurimos reſeruauerunt. Tunc conſtitutum eſt, vt ciuitas mundaretur, & iniunctum eſt Saracenis viuis, vt mortuos foras extraherent, ciuitatemque ab omni ſpurcitia tanti morticinii(*d*) prorſus mundarent. Qui protinus iuſſis obtemperantes, & lugebant & extrahebant, & extra portam ingentes, veluti caſtellinas defenſaleſque domos(*e*), pyras conſtruebant. Membra truncata in ſportis colligebant, & foris deferebant, & pauimenta templorum, domorumque a ſanguine aqua eluebant.

(*a*) *Pro capitibus ſuis velut hoſtias aut holocauſta.* Ita expoſitor antiquus in membranis noſtris interlinearis. Rem ipſam vide multis, nec ineloquenter narratam a *Gulielmo Tyrio* lib. 8. cap. 21.

(*b*) Scribendum, *damnauit*, vt habent membranæ veteres noſtræ.

(*c*) Apud eam.

(*d*) Tot cadauerum, tantæ carnificinæ.

(*e*) In manuſcripto eſt, *caſtellitias*, & ita edidit, tandem aliquando boni ſibi aliquid conficiens, *Piſtorius*. Inſtar caſtellorum dicit referentes ſtrues. Tantundem eſt, vtram lectionem ſequaris. Tales vero cadauerum, oſſiumque aceruos, inſtar montium, quibus exurendis nullæ ſiluæ ſuffecerint, habes apud *Claudianum* in quarto Conſulatu Honorii v. 468, in Bello Getico v. 513. *Caſtrum*, amplior & magnificentior vrbs. *Anſelmus* in deſcriptione terræ; *A domo Pilati verſus aquilonem ad medium ſtadium eſt domus Herodis, quaſi caſtrum.* Eum ſcriptorem primus & ſolus hactenus edidit *Henr. Caniſius* in VI Antiquitatum tomo. Sed eſt antiquior, quam ferunt numeri paginæ, 1314, qui eum anno 1507 & 1508 in Palæſtina fuiſſe videri volunt. Qua de re alibi, ſuoque loco diſceptabimus. De maximis his pyris etiam *Auctor primus* cap. 39.

CAPVT VI

Dux Gotfridus *eligitur Hieroſolymorum Rex*; Arnulfus *conſtituitur Patriarcha*; Neapolis Cariæ *Regi ſe ſponte ſubiicit.*

ELiminatis itaque omnibus inimicis, ab vrbe pacifici nominis(*a*), de ordinando Rege, quæſtio debebat agitari, vt ſcilicet vnus ex ipſis omnibus eligeretur, qui tantæ vrbi tantoque populo præficeretur. Communi igitur decreto omnium, pari voto, generalique aſſenſu Dux *Gothefridus* eligitur(*b*): octauo ſcilicet die, quo ciuitas expugnatur(*c*). In quo bene aſſenſus omnium conuenire debuit, quia in illo regimine talem ſe exhibuit, vt ipſe magis regiam dignitatem(*d*), quam regia dignitas ipſum commendarit.

Non honor illuſtrem faciebat eum, ſed honori
Multiplicabatur gloria propter eum.

In tantum enim regiæ dignitati præfuit & profuit, vt ſi fieri poſſet, vt vniuerſi Reges terræ iuxta illum adeſſent, cenſura æquitatis omnibus principari iudicaretur, & merito equeſtris probitatis & vultuoſa (*e*) corporis elegantia & nobilium morum prærogatiua. Congruum quoque deinceps erat, vt qui ſibi gubernatorem corporum decenter & decentem elegerant, rectorem animatum pari modo ſibi proponerent. Elegerunt itaque quendam clericum nomine *Arnulfum*(*f*), diuina & humana lege bene eruditum. Erat autem ſcriba doctus in regno cælorum, id eſt, in ſancta eccleſia, qui bene poterat de theſauro ſuo proferre noua & vetera. Eius ſiquidem electio facta fuit in feſtiuitate ſancti *Petri* ad vincula, quæ feſtiuitas bene congruit vinculatæ ciuitati, quæ dæmoniacis nexibus diu fuerat illigata: quoniam ipſo die, quo dignum habuit ſacerdotem, libera fuit & abſoluta. Gratias itaque Deo ſaluatori & liberatori ſuorum, qui totiens eam deſtrui & ancillari(*g*) permiſit, totienſque deſtructam reædificavit, & ancillatam mirabili potentia liberauit. His, vt præfatum eſt bellorum conflictibus gens Gallicana fines Orientis penetrauit, & ab immunditiis gentilium, quibus per annos circiter quadraginta *Hieruſalem* fuerat inquinata, diuina opitulante gratia, emundauit. In qua ſacerdote canonice conſecrato, & Rege ſublimato, Francorum celebre nomen omni Orienti innotuit; & omnipotentia Ieſu Chriſti in ea crucifixi mentibus etiam infidelium reſplenduit. Quo ſplendore renitentis gratiæ, cum Sacerdotis ac Regis ordinatio ſolenni gaudio

fuiſſet

Digitized by Google

fuiſſet exhibita, nuntii de *Neapolitana* vrbe ad Regem *Gothefridum* venerunt: ciuium ſuorum mandata ferentes, vt ad ipſos, ſcilicet de ſuis, mitteret, & ciues & ciuitatem eorum in ſuo tegimine ſuaque ditione reciperet: volebant enim q[illegible] ſeipſis ſuum dilatare imperium (*h*), magis affectantes ſuum, quam alterius principatum. Eſt autem ciuitas *Neapolis* Cariæ, quæ eſt prouincia Aſiæ. Rex accepto conſilio, miſit ad illos *Euſtachium* fratrem ſuum, & *Tancredum*, cum magna manu militum & peditum: quos illi cum magnæ venerationis officio ſuſceperunt, & ſeipſos & ciuitatem in eius ditionem tradiderunt.

(*a*) Nomen enim *Hieruſalem* pacificam viſiunem indicare volunt nonnulli Hebræarum vocum indagatores. Vide in fine operis.

(*b*) Prior calculus datus erat *Raimundo*, Toloſano Comiti. Vide *Albertum Aquenſem* lib. 6 cap. 33. *Gulielmum Tyrium* lib. 9 cap. 2.

(*c*) *Expugnata erat.* Sic melius legunt membranæ.

(*d*) Vide commentaria recitata ad illud *Claudiani* noſtri, *Ornatur fortuna viro*——Sequentia diſtichon elegiacum habent.

(*e*) *Vultuoſus* pulcrum cum grauitate decora denotat. De ea voce peculiari capite egimus Volum. 3 *Aduerſarior.*

(*f*) Non placet de hoc homine iudicium huius ſcriptoris. Vtique enim vera ſunt, quæ contra traduntur ab *Gulielmo Tyrio*, non vno locupletis ſuæ hiſtoriæ loco. Laudatur tamen impenſe & primo Auctori cap. 39.

(*g*) Seruituti ſubiicit. Ita *ancillaria eccleſia* apud *Guilielmum Tyrium* lib. 8 cap. 60, & alios.

(*h*) Chriſtianum *Gothofredi* imperium intellige.

CAPVT VII

Admirauiſus Babylonia bellum aduerſus Chriſtianos parat; cui obuiam ire ſtatuit Rex, ac Euſtachium *&* Tancredum *aduocat.*

CVm hæc ita fieri inciperent, ille tortuoſus (*a*) & lubricus anguis, qui fidelium ſemper inuidet felicitati, titulum ſcilicet Chriſtiani nominis ita ampliari, & regnum renouatæ *Hieruſalem* ita dilatari, admodum indoluit. Et *Clementem*, imo dementem(*b*), Admirauiſum Babyloniæ, contra ipſos felle commouit, & cum ipſo omnem Orientem excitauit. Sperauit etenim totius malitiæ præſumptor (*c*), omnes illos & vrbem delere, & memoriam dominici ſepulchri funditus abolere. Sed ſicut cogitationes hominum vanæ ſunt, ita & potentiæ (*d*) euaneſcunt. Collegit igitur, quicquid potuit hominum, & pompoſo apparatu(*e*) *Aſcalonam* peruenit. Quo cum perueniſſet, nuntius ad Regem feſtinus venit, & rem, vt erat, ei intimauit. Nec mora longa fuit, quod Rex ad illos, quos miſerat, miſit, vt videlicet feſtinarent ad bellum venire: quod præparauerat Admirauiſus Babyloniæ. Ipſe enim iam cum innumera gente *Aſcalonæ* erat, & Hieroſolymam obſidere parabat. Quod vbi *Euſtachius* & *Tancredus*, ceterique viri bellatores audierunt, imminens belli negotium Neapolitanis ciuibus oſtenderunt: & vale eis dicentes, cum bono gaudii & amicitiæ diſceſſerunt. Noſtri quippe Turcorum occurſum deſiderantes, montana conſcenderunt, & tota die ac nocte inſomnes & inquieti *Cæſaream* peruenerunt. In craſtinum iuxta mare ambulauerunt, & ad quandam vrbem, quæ *Ramola* dicitur peruenerunt, multoſque ibi Arabes, qui belli præcurſores erant, inuenerunt. Quos fortiter noſtri inſequentes, plures ex eis apprehenderunt, qui ipſis omnem belli apparatum in veritate aperuerunt. Qua re comperta, nuntios velocibus equis inſidentes, Regi citius legauerunt, vt omnes abſque dilatione commoneret(*f*), & contra *Aſcalonam* ad bellum procederet. Eſt autem *Aſcalona* ciuitas inſignis Palæſtinæ, viginti quinque miliariis diſtans ab Hieroſolyma: quam quondam allophyli condiderunt, & *Aſcalonam* ex nomine *Celon*, qui fuit nepos *Cham* & filius *Meſraim*, vocauerunt. Fuit autem ſemper aduerſatrix Hieruſalem; & cum vicina ſit, tamen nulla vnquam familiaritate coniungi voluit. In hac igitur Admirauiſus Babyloniæ erat, cum nuntii ad Regem venerunt, & quæ ſupra diximus, retulerunt. Rex autem vt audiuit, Patriarcham conuocari præcepit, & ab eo conſilium accepit, vt per totam ciuitatem præconaretur, quo in craſtinum ſummo mane omnes ad eccleſiam conuenirent: vt poſt ſacra miſſarum ſolennia dominici corporis euchariſtiam perciperent, & ad bellum verſus Aſcalonam equitarent.

(*a*) Diabo-

(*a*) Diabolus. *Prudentius* Cathemer. 6;
O tortuoſe ſerpens,
Qui mille per meandros,
Fraudeſque flexuoſas
Agitas quieta corda.
Sic *Ecelinum*, vecordiſſimum tyrannum, *ſerpentem tortuoſum* vocat *Monachus Paduanus* in eius vita lib. 2 cap. 18, quod eſt de nefarii hominis captiuitate. *Tortuoſa* rectis, iuſtis, veris oppoſita. *Tortuoſa res* apud *Agellium* lib. 13 cap. 2. *Tortitudo* ſerpentis; *Eucherius* homil. in Litaniis maioribus; *Petunt autem & ſerpentem in veneno, &* tortitudine *diabolum imitantur*. Σκολιὸς ὄφις. *Euſebius* hiſtor. eccleſ. lib. 5 cap. 1; ἵνα διὰ πλειόνων γυμνασμάτων νικήσαντα, ἰῷ μὲν σκολιῷ ὄφει ἀπαραίτητον ποιήσῃ τὸν καλλίνικον, προτρέψηται δὲ τοὺς ἀδελφούς. *Epiphanius* in Gnoſticis Hæreſi 26; Καὶ καταλιθάσαι τὸν ἐν βαράτρῳ τούτῳ τὸν σκολιὸν ὄφιν καὶ βασιλέων. Ita legenda ſunt ea verba.

(*b*) Elegans, quam vocamus, alliteratio. Eius exempla plurima dedimus lib. 130 *Aduerſariorum* cap. 9; item ad lib. 2 & 6 Papinianæ Thebaidos.

(*c*) Fabricator & inſtitutor. Adnotatum alibi.

(*d*) Et magnifico & præpotente.

(*e*) i. e. conatus ingentibus apparatibus ſubnixi.

(*f*) Scribe, —*commoueret*. Vti ſupra iam locutus eſt cap. 6 & alibi.

CAPVT VIII

Chriſtiani læto animo aduerſus hoſtem tendunt: in itinere inſigni potiuntur præda: vt parati ſint in craſtinum, Rex iubet: ne ante victoriam prædæ inhient, prohibet Patriarcha.

Rvmor iſte minime perturbauit animos audientium, ſed nox ſubſequens viſa eſt illis tardiori ſucceſſu protenſior ceteris extitiſſe (*a*).

Vt primum matutina (*b*) *caput aurora leuauit,*
Ad Miſſam reſonans cunctos campana vocauit.
Miſſa peroratur, populus Domino ſociatur.
Quæ benedicuntur, ſacra munera dum capiuntur,
Exit ab eccleſia plebs, atque cucurrit ad arma,
Et ieiuna ſuum contraria pergit ad hoſtem.
Claſſica ſiſtra (*c*) *tubæ, poſtquam Rex exit ab vrbe,*
Inſonuere ſimul; quorum clangoribus omnes
In gyrum montes cum vallibus echoniſabant,
Terroremque ſuis inimicis incutiebant.

Ita procedunt ad prœlium Chriſtianæ acies, Deum victorem belli corpore & mente geſtantes: & propterea non terrentur hominum vlla multitudine, quia non confidunt in ſua, ſed in ipſius virtute. Patriarcha quidem dereliquit vices ſuas *Petro* Eremitæ, vt miſſas ordinaret, orationes conſtitueret, & proceſſiones componeret ad ſepulchrum, vt Deus homo, qui in eo iacuit, populo ſuo fieret in præſidium. Cumque Rex cum ſuo exercitu veniret ad flumen, quod eſt circa *Aſcalonam*, inuenit ibi multa millia boum, camelorum, aſinorum, mulorum, & mularum: quæ non ſolum erant de ciuitate, ſed & cum exercitu Admirauiſi venerant. Quæ omnia centum Arabes cuſtodiebant: ſed vt primum noſtros viderunt, & prædam eis dereliquerunt, & fugæ ſubſidium ſibi quæſierunt. Noſtri vero perſecuti ſunt illos, ſed apprehendere non potuerunt, niſi duos. Prædam autem vniuerſam rapuerunt, & Hieruſalem ex ea copioſe ditauerunt. Rex quidem die iam adueſperaſcente vociferari præcepit per vniuerſum agmen, vt omnes quieſcerent, & primo diluculo conſurgerent, ſeque bello præpararent. Patriarcha vero anathematizauit omnes, qui in illo conflictu aliquid raperent, ante conſecutam victoriam. Nocte igitur tranſacta aurora ſolito clarior incanduit, & noſtros a ſomno excitauit. Erat autem feria ſexta, in qua Saluator generis humani, diabolum Regem Babyloniæ, trophæo crucis proſtrauit; & nunc iterum Admirauiſum ſuæ Babyloniæ, per ſatellites ſuos Dominus ſuperauit.

(*a*) Cupienti enim nihil ſatis feſtinatur. Vide Commentaria renouatæ lectionis ad *Claudiani* epithalamia Honorii.

(*b*) Error in ſyllabis duplex.

(*c*) Abutitur ſignificatu huius vocis. Muliebris enim ſonus eius eſt. Ita infra cap. 13 *Inſonuere tubis, ſiſtris, & cornibus, atque omnis generis muſicis inſtrumentis. Iſiacarum* notum geſtamen. Scholiaſtes *Perſii*.

CAPVT IX

Rex acies inſtruit. Admirauiſus conſpecto Chriſtianorum exercitu eos ſpernit.

REx, vt ſuperius diximus, flumen tranſmeauit, ſed Patriarcha cum Epiſcopis, aliiſque religioſis viris, tam Græcis quam Latinis, citra remanſit. Deſcendit itaque Rex in quandam vallem ſpecioſam & ſpatioſam cum ſuis omnibus, & ſecus littus maris intrauit (*a*), ibique ſuas acies ordinauit. Ipſe ſuam conſtituit primam. Comes Normannus ſecundam. Comes ſancti Ægidii tertiam. Comes Flandrenſis quartam. Comes ***Euſtachius*** & ***Tancredus*** & ***Guaſton*** de ***Behert*** quintam. Vniuerſique pedites cum ſagittis, & pilis, & telis præpoſuerunt ſe militibus: & ſic ordinati obuiam ire cœperunt Babylonienſibus. In dextera parte iuxta mare, Comes ſancti Ægidii fuit: in ſiniſtra vero Rex, vbi maior hoſtium fortitudo incumbebat, equitauit. Inter hos (*b*) alii omnes fuerunt. Sed non eſt prætereundum, quid ***Clemens*** Admirauiſus dixerit, cum ei, quod noſtri contra eum equitabant ad prœlium, nuntiatum fuit. De ſerotina enim præda, quam noſtri ceperant, nullus ei nuntiauerat: quoniam niſi læta & proſpera nullus ei dicere præſumebat, quia in gaudio ſemper eſſe volebat. Quicunque enim ei aduerſa nuntiabat, nullam deinceps gratiam in conſpectu eius inueniebat. Nec illum tamen vlla res poſſeſſa ſuo diſtractu (*c*) turbauerat: tantæ facultatis erat, quod remanebat. Et ne friuolum eſſe dicat quis, quod dicturi ſumus, a quodam Turco, qui hæc poſtea in Hieruſalem retulit, habuimus: qui ſponte ſua factus eſt Chriſtianus, & in baptiſmate vocatus eſt ***Boamundus***. Summo itaque mane dictum eſt ei, quod reuera Franci parati erant ad prœlium, & quod iam prope eſſent, venientes contra ipſum. Tunc fertur demens dixiſſe nuntio: ***Quod mihi dicis, non audeo credere, quia nec etiam intra muros Hieruſalem æſtimo illos inuenire.*** Cui & ille: ***Certiſſime ſciat, Domine, magnitudo tua, quia parati ad prœlium veniunt, & iam prope ſunt.*** Tunc præcepit, vt omnes arma caperent, & ad bellum properarent. Cumque parati omnes ex aduerſo ſtarent, & ipſe noſtros intuitus eſſet, dixit: ***O regnum Babyloniæ, cunctis regnis antecellens, quantum dedecus hodie pateris, in hoc quod tantilla gens contra te venire præſumit! Ego vero nunquam æſtimaui illos nec intra ſepta etiam cuiuslibet vrbis inuenire; & ipſi contra me itinere diei vnius auſi ſunt venire? Aut ſenſum amiſerunt, aut mori ſicut & viuere diligunt*** (*d*). ***Præcipio itaque vobis, o Babylonici bellatores, vt omnes iſtos de terra tollatis, nulli parcat oculus veſter, nulliuſque miſereamini.***

(*a*) Scribe cum membranis, *iterauit* — i.e. iter fecit. Notatum alibi cum exemplis verbum.

(*b*) i.e. in medio horum agminum.

(*c*) Eius poſſeſſione ſcilicet excedendo. Quod de captiuo & chriſtiano Turco adiicit *Robertus*, neſcio an credendum putemus. Primum certe Bongarſianum auctorem ad ipſa vſque verba ſtricte ſequitur noſter Monachus, & ſic quidem, vt cum eo libros ſuos incipiat, deducat, & finiat. Verum apud eum auctorem iſtius Turcæ nulla reperitur mentio.

(*d*) In membranis veteribus non, *diligunt*, ſcriptum eſt. Puto *Robertum* reliquiſſe, — *aut mori ſic nec viuere eligunt.*

CAPVT X

Concurritur. Chriſtiani & alacriter & fortiter pugnant, Turcos vincunt & fugant.

SIc ergo commiſſum eſt prœlium. Primus ſiquidem Comes Normanniæ, miles imperterritus, cum ſua acie congreſſionem incepit: in illa ſcilicet regione, in qua vexillum Admirauiſi, quod ***ſtandartum*** vocant, conſpexit. Qui ferro per medias acies viam interrumpens, multas ſtrages dedit, & tandem ad illum, qui ***ſtandartum*** (*a*) tenebat, perueniens, illum ante pedes Admirauiſi proſtrauit, & vexillum accepit. Admirauiſus autem vix euaſit, & ***Aſcalonam*** fugiens, ante vrbis ianuam conſtitit. Et miſer miſerrimam ſuorum cladem a longe proſpe-

proſpexit. Non diſſimili audaciaRex & reliqui Comites in oppoſitos irruunt, & ſæuiſſima mulctatione dextra læuaque perimunt, quotquot ſibi occurrunt. Ibi Turcenſis arcus nulli eorum profuit, quia impetus noſtrorum tam celer tamque denſiſſimus fuit, quod nulli trahere licuit, ſed fugere libuit. Multa quippe ibi millia mortua ſunt, quæ mortua non eſſent, ſi fugere præualuiſſent. Sed multitudo tanta erat: quoniam qui retro erant, præmiſſos in mortiferos noſtrorum gladios impellebant. *Tancredus* & Bolonienſis Comes *Euſtachius* irruerunt in eorum tentotia, & multa ibi præclara egerunt: quæ ſi ſcriberentur (*b*), digna eſſent memoria. Nullus noſtrorum ſegnis, nullus pauidus repertus eſt, ſed omnes vno ſpiritu animati, vnanimiter proſequebantur inimicos crucis Chriſti. Mirum quippe erat, quod tantorum multitudinem armatorum paucitas noſtrorum non expaueſcebat, ſed diuina ſuffragante gratia magis ac magis conualeſcebat, & eorum ceruicoſitatem inclinabat. Sicque die tota pugnæ conflictus initur vſque quo ſol centrum poli conſcendit, hora videlicet, qua Dominus noſter Ieſus crucem aſcendit: ipſa eadem hora omne robur contrariæ genris emarcuit, qui ita ſenſu mutati erant, quod nec fugere poterant (*c*), nec ſe defendere valebant. Arbores aſcendebant, putantes, quod ſic ſe tuerentur, ne a noſtris intuerentur. Noſtri vero ſagittabant illos, ſicut aucupes volatilia, & ad terram demerſos trucidabant, vt in macello carnifices animalia. Alii autem tenentes gladios in manibus, pedibus noſtrorum prouoluti, terræ ſe inclinabant, & erigere ſe contra Chriſtianos non audebant. Iam vero prima pars Babylonici exercitus tota fugiebat, & poſterior de victoria, cuius eſſet, adhuc dubitabat, quia nihil vnquam minus ſperabat, quam ſuorum fugam, & victoriam Chriſtianorum. Cum enim ſuos conſpicabatur per plana camporum fugiendo diſcurrere, æſtimabat illos perſequi Chriſtianos, & velle occidere. Sed poſtquam compererunt, quod Chriſtianorum erat victoria, gaudium, quod habuerant, ſuperauit mæſtitia. Tunc & ipſi perterriti fugiunt; & ſequacibus ſuis fugiendi præſtant conſortium. Et vt ventus aquilo diſſipat nubes, & immiſſus turbo aggeres ſtipularum; ſic noſtri diſſipabant alas & cuneos fugientium. Dum hæc ita fierent, dum ſic milites Chriſti ſatellites diaboli deſtruerent, & Comes ſancti Ægidii, qui iuxta mare pugnabat, abſque numero perimeret, & multo plures in mare præcipites ire compelleret, quid *Clemens*, nunc vero demens, Admirauiſus ſtans ante portam Aſcalonæ dixerit, audiamus: ſicut ſupra dictus proſelytus Hieroſolymis deinceps retulit, qui iuxta illum erat, vt aſſecla, & domeſticus & verna illius.

(*a*) Pomum aureum argenteæ haſtæ inſixum pelliciebat Comitem Normannum, vt recta ad vexillum illud properaret. Potitus demum victoria, emit id iſte Princeps, & dono dedit Clero Hieroſolymitano, vt auctor eſt primus ille Bongarſianorum. De *Standarto* alibi.

(*b*) Quia raptim tranſit ea Auctor primus, ideo nec iſte de iis ſcit, quæ ſcribenda fuerint.

(*c*) Auctor primus; *Stabant inimici Dei excæcati & ſtupefacti, ac videntes Chriſti milites, apertis oculis nihil videbant, & contra Chriſtianos erigere ſe non audebant, virtute Dei tremefacti. Præ nimio timore adſcendebant, in quibus ſe putabant abſcondere. At noſtri ſagittando & cum lanceis enſibus occidendo, eos ad terram præcipitabant; alii autem iactabant ſe in terram, non audentes ſe erigere contra nos. Noſtri igitur eos detruncabant, ſicut aliquis detruncat animalia ad macellum.* Paraphraſten horum verborum agit noſter auctor.

CAPVT XI

Admirauiſus ſuam, ſuorumque infelicitatem querula deplorat oratione.

C*Lemens* igitur, vt demens, dicebat, dum gentem ſuam gens Chriſtiana detruncabat: *O Mahomet præceptor noſter & patrone, vbi eſt virtus tua? Vbi eſt cæleſtium virtus numinum, cum quibus ipſe gloriaris? Vbi eſt creatoris efficax potentia, cui ſemper aſtat tua præſentia? Cur ſic reliquiſti gentem tuam, quam immiſericorditer diſſipat, deſtruit, & interficit gens pauperrima & pannoſa, gens aliarum gentium peripſema, omniumque prorſus hominum fæx, rubigo & ſcoria. Gens, inquam, quæ a noſtra ſolita erat quærere panem* (a), *quæ nihil prorſus habebat, niſi baculum & peram? Totiens eis eleemoſynam dedimus, totiens eorum miſerti ſumus. Heu*

heu, quare eis pepercimus? Cur illorum miſeriæ indulſimus? Quare non omnes occidimus? Nunc ſcire poſſumus, quod huc veniebant, non vt veri adoratores, ſed vt ſubdoli exploratores. Gloriam noſtræ felicitatis viderunt, diuitias noſtras concupierunt, concupiſcentiam ſecum in terram ſuam detulerunt, & iſtis nuntiauerunt. Nunc igitur iſti ſitiunt aurum argentumque noſtrum, & ob hoc tam crudeliter effundunt ſanguinem noſtrum. Ergone ſunt homines iſti, qui tantam habent poteſtatem, aut certe infernales dii? Forſitan infernus ruptus eſt, & populus iſte eruptus eſt (b). *Abyſſus crepuit, inde gens iſta efferbuit* (c). *Nulla enim habent viſcera humanitatis*(d); *nulla indicia pietatis. Si homines eſſent, mori timerent; ſed, vnde emerſerunt, in infernum redire non expaueſcunt. O gloria regni Babyloniæ, quam turpiter hodie dehoneſtaris, quæ bellatores tuos olim fortes, nunc debilitatos amittis! Quæ gens vlterius poterit huic nefariæ genti reſiſtere, cum gens tua contra eam nec ad horam poterit ſuſtinere? Heu heu, nunc fugiunt, qui nunquam fugere didicerunt, & turpiter proſternuntur, qui alios proſternere conſueuerunt. Proh dolor, omnia nobis cedunt in contrarium. Vincere ſolebamus, & vincimur. In lætitia cordis aſſidue verſati, nunc mærore afficimur. Quis enim valet oculos ſuos a lacrymis temperare, & erumpentes ab intimo corde ſingultus cohibere? Diu eſt, quod in collectione huius exercitus curam magnæ ſollicitudinis expendi, multumque tempus fruſtra conſumpſi. Fortiores totius Orientis milites innumerabili pretio conduxi, & ad hoc bellum adduxi: & nunc ad extremum & ipſos & pretium amiſi. Multo argenti diſpendio paraueram ligna ad conſtruendas turres ligneas, & omnis generis machinas in circuitu Hieruſalem, vt eos obſiderem: & ipſi longe ab ea præuenerunt faciem meam. Quem honorem habebo vlterius in terra mea, cum ſic me dehoneſtat gens aduena, populus alienus? O Mahomet, Mahomet, quis vnquam venuſtiori cultu te colitur, in delubris auro argentoque inſignitis, pulchriſque de te imaginibus decoratis, & cerimoniis & ſolemnitatibus omnique ritu ſacrorum? Sed hoc eſt, quod Chriſtiani nobis inſultare ſolent, quia maior eſt virtus crucifixi, quam tua, quoniam ipſe potens eſt in cælo & in terra. Apparet autem nunc, quoniam qui in eo confidunt vincunt: illi vero vincuntur, qui te venerantur. Sed hoc non exigit incuria noſtra, quoniam auro, gemmis, cunctiſque opibus pretioſis, magis inſignita eſt ſepultura tua, quam Chriſti. Ciuitas illa quæ tuo nobilitatur corpore, nunquam deciſa eſt ab honore, ſed omni ſublimitate ſemper excreuit, omnique famulatu debitæ venerationis enituit. Iſta vero in qua crucifixus tumulatus eſt, nunquam deinceps honorem habuit, ſed deſtructa & conculcata, & ad nihilum redacta multotiens fuit. Cuius igitur culpa ita degeneres efficimur, cum omnem tibi exhibeamus honorem, & nullam nobis rependis vicem? O Hieruſalem ciuitas seductrix & adultera, ſi vllo tempore contingeret vt in manus noſtras deueuires, totam te ſolo coæquarem, & ſepulti tui ſepulchrum funditus exterminarem.*

* In margine;

Hæc vt dementis ſunt triſtia verba Clementis.

(*a*) Alluſio eſt peregrinorum, a Babyloniæ Principe ſatis humaniter Hieroſolymis tractatorum, quoties, eo ibi principante, ex occidentis regionibus illuc appellerent.

(*b*) *Erupit.* Multa ita vſurpant etiam optimi auctores, quorum aliqua loca adnotata memini a doctiſſimo *Lipſio* commentar. ad Tacitum. Sic *deciſa eſt* mox valet, *decidit*.

(*c*) Inſtar vermium aut formicarum.

(*d*) Interiorem miſericordiam. Multis tomo 3 *Aduerſariorum.*

CAPVT XII

Chriſtiani reliquias ciuium & incolarum delent; ſpolia ampla capiunt; ruſticorum neceſſaria hoſti afferentium agmina trucidant.

CVm hæc & his æquipollentia *Clemens* Admirauiſus voce querula rotaret (*a*), noſtri aſſuetæ virtutis ſuæ non immemores, ante vrbis ianuam tanto impetu in Babylonios irruerunt, quod neminem eorum niſi mortuum aut plagis exhauſtum

hauſtum(*b*) extra ianuam reliquerunt. Tali itaque modo diuina virtus bellum deuicit, & noſtros victoria commendauit. Et quis ad plenum valet referre quot occiſi ſunt in anguſto portæ introitu? Tunc *Clemens* iure flere potuit, cum tot ante ſe ſuorum cadauera extincta vidit. Quidam adhuc in ſupremo ſpiritu poſiti(*c*) palpitabant, & *Clementi*, qui illuc eos adduxerat, maledicebant. Fertur tunc *Clemens* eiulando fleuiſſe, & noſtros maledixiſſe. Erant autem in mari, quod adiacet ciuitati, nautæ & naues circum adiacentium regionum mari, qui iuſſu Admirauiſi attulerant totius opulentiæ ſupplementum ad obſidionem vrbis *Hieruſalem* neceſſarium. Qui vt viderunt ſuos & Dominum ſuum tam turpiter confuſum, timore perterriri vela ſuſpenderunt, & in altum mare ſe impulerunt. Noſtri vero cum manibus erectis ad cælum cordibus Deo gratias retulerunt, & ad eorum tentoria reuertentes aurum & argentum, & innumera ſpolia veſtium, copiamque ciborum, multa genera animalium omnium, inſtrumenta armorum, inuenerunt. Inuenerunt etiam equos & iumenta, mulos & mulas, aſellos & aſinas, & dromedarium vnum. Quid de ouibus & arietibus, aliiſque pecoribus referam, quæ ad eſum parata erant? Lebetes & caldariæ (*d*), cacabi, lecti eorumque exuuiæ, cophini pleni auro argentoque, aureiſque veſtibus, omniſque eorum apparatus ibi inuentus eſt, ditiſſimaque præda locupletati ſunt, qui tentoria Admirauiſi regalibus referta diuitiis habuerunt. *Sandartum* quod in ſummitate argenteæ haſtæ pomum habebat aureum, Comes Normanniæ obtulit ſepulcro Domini, fuitque appretiatum precio viginti marcarum. Enſem vero alter emit LX Byſanceis. Dum vero noſtri ſic triumphaliter reuerterentur, inueniebant agmina ruſticorum, vaſa vinaria & aquatilia deferentium, quæ neceſſaria eſſe putabant in obſidione, ſuorum vſibus dominorum, qui, velut beſtiæ, ſtupefacti nuſquam diuertebant: & inclinatis verticibus enſes noſtrorum expectabant. Plerique in mortuorum ſanguine ſe volutabant, & quaſi mortui inter mortua corpora latitabant.

(*a*) Effutiret celeri & incurioſo ſermone.
(*b*) Deficientem pondere ictuum & plagarum.
(*c*) Animam agentes.
(*d*) Ollæ ſcilicet, aliaque inſtrumenta ad focum pertinentia. *Aes caldarium*, ex quo talia funduntur, apud Iſidorum lib. 16 cap. 19 cet.

* In margine;
Munus perpulcrum defert Comes ante ſepulcrum.

CAPVT XIII

Chriſtiani magno cum triumpho Hieroſolymas reuertuntur, multiſque excipiuntur laudibus.

VT autem noſtri peruenerunt ad flumen, vbi Patriarcham dereliquerant, quieuerunt, vtque fatigati, ſomnum ſuum(*a*) dormierunt.

Vtque dies terris aurora præueniente,
Redditur, exſurgunt, & iter coeptum properarunt.

Qui vt ciuitati fere ad duo miliaria proximare cœperunt, ſicut triumphatores inſonuere tubis, ſiſtris & cornibus, atque omnis generis muſicis inſtrumentis, ita vt montes & colles harmoniæ modulatis tinnitibus reſponderent: & quodammodo cum eis Domino iubilarent. Tunc realiter implebatur, quod ſpiritualiter per *Eſaiam* de eccleſia fidelium dicitur: *Montes & colles cantabunt coram vobis laudem.* Erat autem admodum grata multifidaque ſuauitate delectabilis harmonia, cum voci militum ſonituique tubarum echoniſarent(*b*) tinnitus montium, concaua rupium, & ima conuallium. Cum vero ante portas vrbis venirent, ab his, qui remanſerant, cum diuinis laudibus, non iam a terrenis montibus, ſed a cæleſtibus(*c*) præconantur. Et merito Deus ſuper hoc laudabatur, quoniam nunc peregrini ſui portis apertis recipiuntur cum laudibus, qui olim cum magna difficultate in magnis iniuriis ſuſcipiebantur, datis etiam muneribus. De his peregrinis & portis per *Eſaiam* Domino dicitur: *Et portæ tuæ eis aperientur iugiter, die ac nocte non claudentur.* Hæc prophetia noſtris temporibus adimpletur, quia nunc portæ *Hieruſalem* filiis peregrinorum aperiuntur, quæ eis antea die ac nocte claudebantur. Factum

 eſt

eſt autem hoc prœlium ad laudem & gloriam Domini noſtri Ieſu Chriſti, pridie idus Auguſti.

(*a*) Naturalem, imperturbatum, ſecurum. De vſu vocis, *ſuus*, tali multa præſtantium auctorum loca illuſtrauit *Guil. Canterus* in nouis lectionibus.

(*b*) Inſtar ecchus reſponderent. Supra hoc libro cap. 8;

In gyrum montes cum vallibus echoniſabant.

(*c*) Sic vocat maioris auctoritatis Clericos, principes procerum eccleſiaſticorum. Exempla pridem dedit doctiſſimus Sidonii illuſtrator *Ioan. Savaronius* ad euchariſticon Fauſti Reienſis v. 110.

CAPVT XIV

Vrbis Hieroſolymarum *auctor & conditor, nomina*, cet.

QVia vero hiſtoricus ſermo iſte ab *Hieroſolyma* ſumpſit exordium nominis ſui, & finem retinet ſicut & medium, nulli inconſonum videatur, ſi in calce huius operis, quis eam primitus fecerit, quis ita appellauerit, inſcribatur. * *Melchiſedech* fertur eam poſt diluuium condidiſſe, quem Iudæi aſſerunt filium Noe fuiſſe. Hanc in Syria conditam *Salem* appellauit: & in ea deinceps permulta tempora regnauit. Quam poſtea *Iebuſei* tenuerunt, & partem ſui nominis, quæ eſt *Iebus*, ei addiderunt, & ſic collectis in vnum nominibus *b* in *r* mutata *Ieruſalem* vocauerunt. Poſtea vero a *Salomone* nobilius compoſita & templo Domini & ſua domo regia, multiſque aliis fabricis & hortis & piſcinis *Hieroſolyma* appellatur, & quaſi de ſuo nomine *Hieroſalomonia* intelligitur. Hæc a poetis *Solyma* corrupte vocatur: & a prophetis *Sion* dicitur, quod in noſtra lingua *Speculatio* interpretatur: pro eo quod in monte conſtituta, de longe venientia contemplatur. *Hieruſalem* autem in noſtro ſermone *Pacifica* transfertur. De antiqua huius glorioſa opulentia ſcriptum inuenimus in libris Regum, quia *Salomon* fecit, vt tanta abundantia argenti eſſet in Hieruſalem, quanta & lapidum. Enim vero multo copioſius ditior enituit, cum in ea Dei filius, pro generali omnium redemptione, crucem ſuſtinuit, cælum ſuis ſideribus obnubilauit, & terra tremuit, petræ ſciſſæ ſunt, monumenta aperta ſunt; & multa corpora Sanctorum qui dormierant ſurrexerunt. In qua ciuitate contigit vnquam tam mirabile myſterium, de quo emanauit ſalus omnium fidelium? Ex quo hoc conijcitur, quod hanc ita Dei filius ſua glorioſa morte illuſtrauit, quia ſi noſtris placuiſſet autoribus, non *Hieruſalem*, ſed *r* in *b* mutata *Iebuſſalem* debuiſſet vocari. Et ſic in noſtro idiomate *Salus pacifica* potuiſſet interpretari. Pro his & huiuſmodi figuratiuis actionibus, forma eſt & myſticum ſacramentum illius *Hieruſalem* cæleſtis, de qua dicitur: *Vrbs fortitudinis noſtræ Sion ſaluator, ponetur in ea murus & antemurale. Aperite portas & ingredietur gens iuſta, cuſtodiens veritatem.* De huius laude cuncta referre non poſſumus, quæ dicta ſunt a prophetis & legis doctoribus. Hæc vero terrena noſtra ætate fuit a Deo derelicta, & odio habita, a malitia inhabitantium in ea. Cum autem ipſi Domino placuit, adduxit Francigenam gentem ab extremis terræ, & per eam ab immundis gentilibus liberare eam diſpoſuit. Hoc longe per prophetam *Eſaiam* prædixerat, cum ait: *Adducam filios tuos de longe, argentum eorum & aurum eorum cum eis, in nomine Domini Dei tui, & ſancto Iſraeli, quia glorificauit te. Ædificabunt filii peregrinorum muros tuos, & Reges eorum miniſtrabunt tibi.* Hæc & multa alia inuenimus in propheticis libris, quæ congruunt huic liberationi factæ ætatibus noſtris. Per omnia & ſuper omnia benedictus Deus, qui iuſto iudicio percutit & vulnerat, & gratuita bonitate, quando vult & quomodo vult, miſeretur & ſanat. Amen.

* In margine;

Monſtrat Iheruſalem, qui primus condidit illam.

Quæ ſequuntur ad finem huius operis & illuſtrari volunt, vt verum dicamus, pleraque omnia nullius ponderis, neque vllo oleo digna ſunt; extra quidem gratiarum actionem & agnitionem Dei beneficiorum.

Epiſtola

Epiſtola

Boamundi *Principis Antiochiæ*, Raymundi *Comitis ſancti Ægidii*, Godefridi *Ducis Lotharingiæ*, Roberti *Comitis Normanniæ*, Roberti *Comitis Flandrenſis*, & Euſtachii *Comitis Boloniæ ad* VRBANVM II *Papam*.

DOmino & venerabili Papæ VRBANO *Boamundus*, & *Raimundus* Comes ſancti Ægidii, ac *Godefridus* Dux, *Robertus*que Comes Normanniæ, atque *Robertus* Comes Flandrenſium, & *Comes Boloniæ, ſalutem & fidelia ſeruitia, & vt filii ſuo patri ſpirituali veram in Chriſto ſubiectionem. Anno 1098

* *ſ. Euſtachius*

Volumus omnes & deſideramus notum vobis fieri, quam magna Dei miſericordia, quamque euidentiſſimo ipſius adminiculo a nobis capta eſt Antiochia, & Turci, qui multa Domino noſtro Ieſu Chriſto intulerant opprobria, capti & interfecti ſunt, & nos Hieroſolymitani Ieſu Chriſti iniurias ſummi Dei vindicauimus, & nos, qui Turcos prius obſidendo deuiceramus, qualiter poſtea a Turcis de Choraſan, & Hieruſalem, & Damaſco, multisque aliis terris venientibus obſeſſi fuimus, & quomodo tandem miſericordia Ieſu Chriſti liberati ſumus.

Cum igitur capta Nicæa, illam maximam multitudinem Turcorum, ſicut audiſtis, in Kalendis Iunii nobis obuiam in valle Doretillæ deuiciſſemus, & illum magnum Sullimannum fugauiſſemus, ſuisque hominibus & terra ac rebus expoliaſſemus, adquiſita & pacificata tota Romania, ad obſidendam Antiochiam venimus. Qua obſeſſa, multa mala perpeſſi ſumus, tum de bellis ſummorum Turcorum & paganorum, nobis tam frequenter & copioſe irruentium, vt verius diceremur obſeſſi, quam quos in Antiochena ciuitate obſederamus. Tandem omnibus bellis ſuperatis, eorumque euentu Chriſtiana fide exaltata, ego Boamundus conuentione facta cum quodam Turco, qui mihi ipſam tradidit ciuitatem, ſcalas parum ante diem cum multis Chriſto militantibus muro applicui, & ita ciuitatem antea Chriſto reſiſtentem III Nonas Iunii accepimus, & ipſum Caſſianum, ipſius ciuitatis tyrannum, cum multis ſuorum millibus interfecimus, eorumque vxores & filios, ac familias cum auro & argento & omnibus eorum poſſeſſionibus retinuimus. Aſylum autem Antiochenum a Turcis præmunitum habere non potuimus. Sed cum in craſtino ipſum aſylum aggredi voluiſſemus, infinitam multitudinem Turcorum, quam multis diebus ad nos bellandum venturam extra ciuitatem expectaueramus, per omnes campos diſcurrentem vidimus. Qui tertia die nos obſederunt, & aſylum prædictum plus quam centum milia eorum intrauerunt, ac per portam eiusdem aſyli ad ciuitatem ſub aſylo conſtitutam, nobis illisque communem irrumpere voluerunt. Sed nos in alio monte conſiſtentes ipſi aſylo oppoſito, viam inter vtrumque exercitum ad ciuitatem deſcendentem, ne ipſi nobis multo plures irrumperent, cuſtodientes, & intus & extra nocte & die debellantes, portas ad ciuitatem aſyli intrare & ad caſtra remeare compulimus. Cum ergo vidiſſent, quod ex illa parte nocere nobis nil potuiſſent, ita nos ex omni parte circumierunt, vt nulli ex noſtris exire, vel ad nos venire potuerint. Quare ita deſolati & afflicti fuimus, quod fame & aliis multis anguſtiis morientes, equos & aſinos noſtros famelicos interficientes multi noſtri comederunt. Sed interim clementiſſima miſericordia omnipotentis Dei nobis ſubueniente & pro nobis vigilante, dominicam lanceam, qua latus Ieſu Chriſti Longini manibus perforatum fuit, S. Andrea Apoſtolo cuidam famulo Dei ter reuelante, & ipſum locum, vbi lancea iacebat, demonſtrante, in eccleſia B. Petri Apoſtolorum principis inuenimus. Cuius inuentione & multis aliis diuinis reuelationibus ita confortati & corroborati fuimus, vt qui antea afflicti & timidi fueramus, nunc ad bellum faciendum audaciſſimi promptiſſimique, alii alios hortabamur. Igitur tribus hebdomadibus & quatuor diebus obſeſſi, in vigilia Apoſtolorum Petri & Pauli, in Deo confidentes, & de omnibus iniquitatibus noſtris confeſſi, petentes portas ciuita-

vid. Wilelm. Tyr. lib. 6 cap. 14

ibid. cap. 22

ciuitatis, cum omni exercitu noſtro bellico, ad portas exiuimus; ac tam pauci eramus, quod nos ipſi non nos pugnare contra eos, ſed fugere affirmabant. Nos autem omnibus paratis, & tam peditibus quam militibus certis ordinibus diſpoſitis, vbi maior virtus & fortitudo eorum erat audacter requiſiuimus cum dominica lancea, & a prima belli ſtatione fugere coegimus. Ipſi autem, vt mos eorum eſt, ſe vndique diſpergere cœperunt, & colles occupando & vias vbicunque poterant appetendo, nos girare voluerunt, quia ſic nos omnes interficere parauerunt. Sed nobis multis bellis contra eorum calliditates & ingenia edoctis ita gratia Dei & miſericordia ſubuenit, vt qui pauciſſimi ad eorum comparationem eramus, omnes illos in vnum coegimus, & coactos, dextera Dei nobiſcum dimicante, fugere & caſtra cum omnibus, quæ in caſtris erant, relinquere compulimus. Quibus victis, totaque die inſecutis, & multis millibus eorum interfectis, ad ciuitatem læti & hilares remeauimus. Aſylum autem ſupraſcriptum Admirabilis quidam, qui in eo erat cum mille hominibus, Boamundo reddidit. Et ita Dominus noſter Ieſus Chriſtus totam ciuitatem Antiochenam Romanæ religioni & fidei mancipauit.

Id. lib. 6 c. 1 Sed quia ſemper ſolet aliquid mæſtum lætis interuenire rebus, ille Podienſis Epiſcopus, quem tuum Vicarium nobis commiſeras, bello peracto, in quo honeſte fuit, & pacificata ciuitate, Kalendis Auguſti mortuus eſt. Nunc igitur filii tui patre commiſſo orbati, tibi ſpirituali patri noſtro mandamus, vt qui hanc viam incepiſti, & ſermonibus tuis nos omnes terras noſtras & quicquid in terris erat, relinquere feciſti, & crucem baiulando Chriſtum ſequi præcepiſti, & Chriſtianum nomen exaltare commonuiſti, complendo quæ hortatus es, ad nos venias, & quoſcunque poteris, vt tecum veniant, ſummoneas. Hinc enim Chriſtianum nomen ſumpſit exordium. Poſtquam enim beatus Petrus in cathedra, quam cotidie cernimus, inthronizatus fuit, illi, qui prius vocabantur Galilæi, hic primum & principaliter vocati ſunt Chriſtiani. Quid igitur in orbe rectius eſſe videtur, quam vt tu, qui pater & caput Chriſtianæ religionis exiſtis, ad vrbem principalem & capitalem Chriſtiani nominis venias, & bellum, quod tuum eſt proprium ex tua parte conficias. Nos enim Turcos & paganos expugnauimus. Hæreticos autem Græcos & Armenos, atque Syros, Iacobitaſque expugnare nequiuimus. Mandamus igitur & remandamus tibi cariſſimo patri noſtro, vt tu, pater, ad tuæ paternitatis locum venias; & qui ſancti Petri es vicarius, in cathedra ſancti Petri ſedeas, & nos filios tuos in omnibus recte agendis obedientes habeas; & omnes hæreſes, cuiuſcunque gentis ſint, tua auctoritate & noſtra virtute eradices & deſtruas; & ſic nobiſcum viam Ieſu Chriſti a nobis inceptam & a te prædicatam perficias, & etiam portas vtriuſque Hieruſalem nobis aperias, & ſepulchrum Domini liberum, atque Chriſtianum nomen ſuper omne exaltatum facias. Si enim ad nos veneris, & viam per te inceptam nobiſcum perfeceris, totus mundus tibi obediens erit. Quod ipſe te facere faciat Deus, qui viuit & regnat in ſæcula ſæculorum, Amen.

Mihi quidem relatum eſt vnum, quod valde Deo, omnibuſque Chriſticolis contrarium eſt, quod ſignati ſancta cruce a te licentiam habeant, inter Chriſticolas morari. Quod multum miror. Quia tu inceptor ſancti itineris cum ſis, differentes ſanctum iter a te conſilium vel aliquid boni habere non debent, niſi cœptum iter adimpleant. Et non eſt nobis opus, vt bonum, quod cœpiſti, diſturbes, ſed etiam tuo aduentu & omnium bonorum virorum, quoſcunque poteris adducere tecum, nos corrobores. Decet enim, vt nos Dei auxilio, tuiſque ſanctis precibus adquiſitores totius Romaniæ, Ciliciæ, Aſiæ, Syriæ te habeamus poſt Deum adiutorem & ſubuenientem. Tu vero nos filios per omnia tibi obedientes, Pater piiſſime, debes ſeparare ab iniuſto Imperatore, qui multa bona promiſit nobis, ſed minime fecit. Omnia enim mala & impedimenta, quæcunque facere potuit, nobis fecit.

vii Hæc carta fuit ſcripta XI die intrante Septembrio, indictione * IIII.

INCER-

INCERTI AVCTORIS
NARRATIO
DE
LOTHARII
ELECTIONE
IN
IMPERATOREM ROMANVM.

Digitized by Google

CVius haec de LOTHARII *Saxonis* in Regem Germanorum, Romanumque Imperatorem electione narratio ſit, haud conſtat. Id vero patet, ſcriptam eſſe a quopiam, temporibus illis aequali*.

* *Aetati iſti ſupparem fuiſſe auctorem, ex ipſis narrationis huiuſce verbis demonſtrauit* R. P. Pezius, *in* obſeruationibus praeuiis § *III p.* 569 *; quem ideo inſpicere iuuabit.*

Quod ad rem ipſam attinet, breuis quidem eſt; nihilo tamen minus electionis cum inſtitutae tum peractae ſeriem diſtincte ſatis, planeque complectitur. Vtrum etiam ſine vllo partium ſtudio, ipſe iudicabis.

E tenebris autem, in quibus aliquot ſeculis latuit, in lucem prodiit beneficio laudati modo R. P. *Hieronymi Pezii*, qui eam an. MDCCXVI e codice quodam membranaceo bibliothecae Gottvvicenſis eruit, deſcripſitque.

Et quidem ex eo bis typis exſcripta fuit. Primum an. MDCCXX, cura *Ioannis Georgii Eccardi*, veterum monumentorum Quaternioni n. II inſerta; dein anno ſequenti MDCCXXI ipſius doctiſſimi *Pezii*, rerum Auſtriacarum Scriptoribus tom. I n. XXX immixta.

Quam, cum praeclarum antiquitatis ac hiſtoriae Germanicae monumentum ſit, habeatque, quae cum *Otho Friſingenſis*, tum *Gotfridus Viterbienſis* praeteriere, in Scriptoribus hiſce, qui Caeſarum & Imperatorum Germanicorum res per aliquot ſaecula geſtas litteris mandarunt, repetere atque exhibere, non ab re alienum putaui.

† † †

I IN curia nuper *Moguntiæ* celebrata quid dignum memoria geſtum fuerit, qualiter electio Regis proceſſerit, breuiter cartæ mandauimus. Congregatis igitur hinc inde Principibus, Legatis ſcilicet Domini Apoſtolici, Archiepiſcopis, Epiſcopis, Abbatibus, Præpoſitis, Clericis, Monachis, Ducibus, Marchionibus, Comitibus, ceteriſque Nobilibus, quot & quantas nulla tempore noſtro curia ceperat, vtpote quos non Imperialis, vt ante, poteſtas, ſed communis maximi negotii neceſſitas aſciuerat. Prima die *Brixinenſis Electus*, diſcuſſa electione ſua, & confirmata ab omnibus, ab Epiſcopis quampluribus in Epiſcopatum ſolenniter eſt ordinatus. Saxonum vero Principes vltra Rhenum diſpoſitis in ripa fluminis ſine numero caſtris, honorifice conſederunt, & ſupra eos Liupoldus Marchio cum Duce Bawarico, cum magno Militum collegio. Dux autem *Fridericus* adiuncto ſibi Epiſcopo *Baſilenſi*, ceteriſque Sueuiæ Principibus ac quibuſque Nobilibus ex altera Rheni parte conſederant. Et facta ſeorſum Principum collectione non modica, vtpote qui animum iam in regnum intenderat, & quaſi ſpe certa præoccupauerat, fingens timorem Mogontinienſium diſtulit ad Principum venire colloquium: & paratus in Regem eligi, ſed non in Regem eligere, prius explorare volebat, quem ex omnibus Principum aſſenſus promouere pararet.

II Conuenientes igitur, præter ipſum & ſuos, omnes regni Principes gratiam ſancti Spiritus hortatu Domini Cardinalis per antiphonam, *Veni ſancte Spiritus*, inuocantes, primo decem ex ſingulis, *Bawariæ*, *Sweuiæ*, *Franconiæ*, *Saxoniæ* prouinciis Principes conſilio vtiliores propoſuerunt, quorum electioni ceteri omnes aſſenſum præbere promiſerunt. Hi itaque tres ex omnibus tam diuitiis, quam virtute animi præſtantiores, ſcilicet Ducem *F*(*a*). Marchionem *L*(*b*). Ducem *Loth*(*c*). in concione deſignantes, vnum ex tribus, qui placeret omnibus, in Regem eligi perſuaſerunt.

(*a*) *Fridericum* (*b*) *Liupoldum* (*c*) *Lotharium*

III Abſente autem Duce *F.* reliqui duo, qui aderant, oblatum ſibi regii nomen imperii profuſis lacrimis, genibuſque terræ defixis humiliter renuebant. Hoc itaque magnum decus & memorabile, nec prius auditum, iam noſtro tempore Dominus ſuæ conceſſit eccleſiæ, vt laicorum ſcilicet illiteratorum humilitas ſanctiſſima oſtenderit in maioribus non ambiendis, quam perniciose clericorum & litteratorum in minoribus, magis tamen ſpiritalibus, ambitio damnoſa deliquerit. Porro Dux *F.* ambitione cæcatus, ſperans ſibi conſequenter reſeruatum, & quaſi indubitanter conferendum, quod a duobus vidit humiliter refutatum; iam ſine conductu vrbem, quam prius cum conductu ingredi metuebat, ingreſſus eſt, & Principum conuentui ſociatus, in Regem eligi paratus aſtabat.

IV Surgens vero Moguntinus Archiepiſcopus conſulto requiſiuit a tribus præfatis Principibus; vtrum ſine contradictione, ſine retractione & inuidia, ſinguli quoque tertio communiter a Principibus electo vellent obedire? Ad quæ verba Dux *Lotharius*, ſicut & pridie, ne ipſe vllatenus eligeretur, humiliter expetiit, & eligendo cuicunque ſe vt Domino & Imperatori Romano obedire promiſit. Idem de ſe Marchio *Liupaldus* publice profeſſus, & regni ambitionem, & futuri Regis æmulationem ſacramento a ſe remouere volebat. Requiſitus igitur Dux *F.* vtrum ipſe quoque, ſicut & ceteri, ad totius eccleſiæ, regnique honorem, & liberæ electionis commendationem perpetuam, idem, quod ceteri fecerant, facere vellet? ſine conſilio ſuorum in caſtris relictorum ſe reſpondere nec velle, nec poſſe aſſeruit: & quia ad ſe exaltandum Principum animos necquicquam vnamines vſque quaque perſenſit, conſilium ſuum & aſpectum curiæ iam exinde ſubtraxit.

V Videntes ergo Principes tantam Ducis ambitionem, tamque violentam quaſi debitæ ſibi poteſtatis exactionem, quam ante ſublimationem adeo

adeo efferri dominarique videbant, ne quando ſibi præficeretur, vnanimiter refellebant. Poſtera vero die congregatis in id ipſum Principibus, cum abeſſet Dux *F.* & cum eo Dux *Bawaricus*, requiſiuit Moguntinus Archiepiſcopus; vtrum vterque nominatorum in electione Principum, qui aderant, refutata a ſe dignatione præmiſſa, concorditer & benigne in eligenda quacunque perſona Principum voluntati vellent præbere conſenſum? quod humiliter & deuote ſimul vtrique laudabant, & quaſi non amplius ſollicitandi, ſed de alio quopiam eligendo ſolliciti ſimul in vna ſede conſidebant. Proinde cum dimiſſis iam prænominatis Principes admonerentur, vt communicato conſilio diligenti ratione perſonam quærerent, quam ſecundum Deum & honorem eccleſiæ regno præficerent, ſubito a laicis quampluribus; *Lotharius Rex ſit*; clamor exoritur. *Lotharius* rapitur, *Lotharius* humeris imponitur, & regiis laudibus renitens ac reclamans extollitur.

VI Principes vero quamplurimi, maximeque *Bawaricæ* prouinciæ Epiſcopi, rem tantam inconſulte & impetuoſe factam abhorrentes, & de ſedibus ſuis ſe perturbatos debita cum indignatione conquerentes, ab aliis irati ſecedere, & prorſus a curia infecto negotio recedere parabant. Moguntinus vero cum aliis quibusdam Principibus oſtium ne quis egrederetur vel ingrederetur, * obſeruari præcepit: iſtis Regem ſuum de intus concrepando circumferentibus illis ad laudem Regis, quem ignorabant, deforis cum ſummo clamore currentibus. Tandem cum Principum diſſenſio iam eouſque procederet, vt & *Lotharius* de ſua comprehenſione vehementer iratus vindictam peteret, & Epiſcopi pro ſua diſturbatione dolentes erumpere quærerent; Domnus *Cardinalis* ceterique * ſenioris conſilii Principes tumultum illum vix tandem voce manuque ſedantes, vniuerſos ad ſedes ſuas conſiliumque redire perſecerant. Hic Domnus *Cardinalis*, gratia Domini præuentus, Epiſcopos ſeorſum conueniens diſceſſionis culpam in ipſos grauiter intorſit: & niſi ad pacem & concordiam & ipſi redirent, & alios minus doctos ſua informatione reducerent, prædam, ſtrages, & incendia, & quæcunque mala per diſceſſionem hanc ſuboritura ipſis adſcripſit. Data demum opportunitate loquendi *Salzburgenſis* Archiepiſcopus cum Epiſcopo *Ratisbonenſi* pro ſe & honore regni honeſtiſſime diſſerentes, ad concordiam partes transferre laborabant, & ſine Duce *Bawarico*, qui aberat, nihil de Rege ſe diffinire dicebant. Præterea de inconſulta raptorum vehementia tam ſibi, quam rapto pro maieſtatis honore non indebitæ grauiſſima, debitam a primatibus iuſtitiam exigebant. Vnde factum eſt, vt præmiſſa debitæ ſatisfactionis humilitate redirent in gratiam, qui præcipitationis ſuæ culpa concitauere diſcordiam.

* f. obſerari

* f. ſanioris

VII Accito igitur Duce *Bawarico*, iam ſancti Spiritus gratia ad vnum idemque ſtudium animos omnium vnire curabat, & vnanimi conſenſu ac petitione Principum iam primum *Lotharius* Rex ſublimatur in regnum. Concordantibus itaque in electione Regis vniuerſis regni Principibus, quid iuris regiæ dignitatis Imperium, quid libertatis reginæ cæleſtis, id eſt, eccleſiæ Sacerdotium habere deberet, ſtabili ratione præſcribitur, & cœptus vtrique honoris modus Spiritu ſancto dictante præfigitur. Habeat eccleſia libertatem, quam ſemper optauerat: habeat & regnum iuſtam in omnibus potentiam, qua ſibi per charitatem quæcunque ſunt Cæſaris ſine cæde ſubiiciat. Habeat eccleſia liberam in ſpiritalibus electionem, nec regio metu extortam, nec præſentia Principis, vt ante, coartatam, vel vlla petitione reſtrictam. Habeat Imperatoria dignitas electum libere, conſecratum canonice, regalibus per ſceptrum, ſine pretio tamen, inueſtire ſolenniter, & in fidei ſuæ ad iuſti fauoris obſequium (ſaluo quidem Ordinis ſui propoſito) ſacramentis obligari ſtabiliter.

VIII Denique Rex L. electus ab omnibus, expetitus ab omnibus, ſequenti die in Principum concione conſedit. Et primo ab Epiſcopis vniuerſis, ſcilicet XXIV, qui tunc aderant, & Abbatibus quamplurimis pro Imperii reuerentia, pro confirmanda Regni & Sacerdotii vnanimi concordia & pace perpetua fidelitatem non indebitam de more ſuſcepit; a nullo tamen ſpiritalium

lium *hominum vel accepit, vel coegit. Deinde confluebant hinc inde regni Principes, fidelitatem ſuam tam in hominio, quam ſacramento Regi Domino firmauerunt, & debitum Regi honorem deferentes, quæ regni fuerunt, a Rege ſuſceperunt.

*L. *hominium* h. e. *homagium.*

IX Videns itaque Dux F. contra Dominum non eſſe conſilium, vel potentiam hominum, qui tot, tantorumque Principum animos contra ſpem omnium collegit in vnum, tertia demum die, Ratisbonenſis Epiſcopi, ceterorumque Principum conſilio, precibuſque correctus, ad curiam rediit; & ducentas marcas, quibus eum Rex prius inbeneficiare promiſerat, ſatis honeſte refutans, debitam Regi iam Domino ſuo reuerentiam exhibuit, & cum eo ſic in gratiam & amicitiam tanto ſtabilius, quanto liberius rediit.

X Tandem compoſitis omnibus, Rex prædictus ſub regiæ maieſtatis obtentu pacem firmam in omni regno Teutonico uſque ad natiuitatem Domini, & ab inde ad annum uſque quaque communiter indixit: quam ſi quis infregerit, iuxta cuiuſque prouinciæ legem atque iuſtitiam ſeueriſſime vindicta exſoluere debebit.

GVNTHE-

GVNTHERI,
POETAE CLARISSIMI,
LIGVRINVS,
SIVE
DE REBVS GESTIS
CAESARIS FRIDERICI I AVG.
LIBRI X,
CVM SCHOLIIS ET ANNOTATIONIBVS
IACOBI SPIEGELII,
CONRADI RITTERSHVSII,
ET
CASPARIS BARTHII.

Digitized by Google

❧ ❧ ❧

QVa gente oriundus fuerit Poematis elegantiſſimi, quod hic ſequitur, auctor GVNTHERVS, non vna omnium ſententia eſt. Sunt, qui Italis illum adſcribant; vti ſane, qui primum libros hoſce ediderunt, eundem non aliter quam *Ligurinum* vocant, vt infra videre licet. Sigillatim *Melanchton* lib. IV chron. diſerte, praemiſſo *Guntheri* nomine, *Ligurem Poetam* dicit; vti *Serarius* lib. I rerum Moguntiacarum cap. III § I p. 5 *Ligurinum vatem*, & cap. IV § I p. 7. *Friderici Maronem Ligurinum*. Sunt contra, qui Germanis illum adnumerent. In his doctiſſimus vir, *P. Pithoeus:* quamuis ad vltimum ſententiae non adeo certus ſit. Cum enim primum dixiſſet, non eſſe veriſimile, Ligurem de patria ea vnquam ſcripturum fuiſſe, quae Germano potius animo ſcripſiſſe videatur *Guntherus:* qua ratione, praeter argumenti ſimilitudinem, eum inter Germanos ſcriptores reponendum cenſuerit; tandem addit: *quanquam, vt verum fatear, Germanum plane fuiſſe non credam* *. Minus titubanter vero *Barthius* in principio notarum, quas e tenebris prolatas Spiegelianis & Rittershuſianis inſerui, eundem *Germanum* appellat, ac in not. ad v. 390 libri VIII ex vocabulo *Camerarii*, quod *Guntherus* vſurpat, non obſcure, ſed euidenter patere ait, Germanum eſſe, *cum nulla alia natio* Camerarios *habeat, retento hoc vocabulo*. Sunt porro, qui Belgam vocent, & monachum Elnonenſem fuiſſe velint, e quorum numero *Sagittarius* cap. XXIV. Introduct. in Hiſtor. eccleſiaſt. § XXXIX p. 629. *Hechtius* Germaniae ſacrae & litteratae parte II lib. X cap. V § VI p. 387 †. Sunt tandem, qui ἐπέχουσι, quibus praeiuit *Spiegelius*, dum infra in cenſura, *hunc*, inquit, *nonnulli noſtrae Germaniae adſerunt. Quisquis tamen ille fuerit, nam nihil compertum habeo, quod affirmare auſim, id certe conſtat, eum tempora* Henrici VI *attigiſſe*. In hac opinionum diſſenſione, ſi, quid mihi videatur, dicere licet, haud infitior, quam maxime veroſimile mihi fieri, cum praeter argumenti ſimilitudinem, & Germano plane ſcripſerit animo, quod *Pithoeus* iam dixit, & Germaniſmis ſiue locutionibus ſecundum Germanici ſermonis formam, praeter Latinorum conſuetudinem, compoſitis ſubinde vtatur, quod *Barthius* loco non vno obſeruauit, & gente Germanum fuiſſe, & domicilio.

* In praefatione libris his praemiſſa, vt infra cernere licet.

† *Andream Valerium Deſſelium* praetereo. Dum enim bibliothecae Belgicae p. 336. Belgam illum dicit, eundem & *Gunthe-*

Guntherum Elnonenſem (quem *Sigebertus Gemblacenſis* cap. CLXVI p. 113 memorat, *Trithemius* vero de Scriptoribus eccleſiaſticis § CCCLIV p. m. 90 poetam litteris humanioribus nobiliter doctum & inſignem fuiſſe dicit) vnum eundemque eſſe vult; cum tamen noſter *Elnonenſi* illo centum annis poſterior ſit; vt alii iam obſeruarunt.

Quo tempore floruerit, ipſe nobis indicat. Quippe lib. I v. 19 & ſeqq. ſic canit:

—— —— nunc altera ſummo
Dona viro, ſcriptos propria de laude libellos
Offerimus, pariterque patrem cum prole canentes
Omnibus iſta ſimul conſorti iure dicamus.
Suſcipe, cunctorum Regnator maxime Regum,
Suſcipe, lux mundi cet.

& lib. IV v. 598 & ſeq.

Nam ſi continuo libeat perſcribere tractu,
Quicquid in Italiam tendens, aut inde reuertens.
Aut quocunque loco poſitus, tam fortiter ille
Quam ſapienter "agit, quis iam, precor, omnia codex
Haec capiet?

vbi vid. *Rittershuſius* in notis. Et lib. X v. 600 & ſeq.

Forſitan hunc olim, faueat modo fama, libellum
Et "pater & magni proles generoſa parentis
Attrectare manu, placidamque legentibus aurem
Tradere curabit, propriasque admittere laudes.

Ex quibus, aliisque, quos praetereo, locis ſatis, vt puto, ſuperque patet, illum *Friderico* Aenobarbo rerum potiente, aetatem egiſſe; quin, eo etiamnum ſuperſtite hos de geſtis eius libros tum elucubraſſe, tum eidem obtuliſſe *.

* Dicit quidem *Oudinus* tomo II Commentar. de Scriptoribus & ſcriptis eccleſiaſticis ſaec. XII col. 1652; *Errat abſurde* Gerard. Ioannes Voſſius *lib. II de Hiſtoricis Latinis cap. LIII p. 431 edit. vlt. dum ſcribit, quod* Guntherus *ſuperſtite etiamnum Aenobarbo de rebus ab eo geſtis decem libros compoſuit. Nam in hoc Poemate meminit alterius a ſe ſcripti, quod* Solymarium *vocat* (v. lib. I v. 14, lib. X v. 648) *quod vix ante an. MCCX conſcripſit. Cum ergo opus de geſtis* Friderici Barbaroſſae *ab illo poſt hiſtoriam belli ſacri ſeu captae a Latinis an. MCCIV Conſtantinopoleos compoſitum ſit, neceſſario poſt mortem* Friderici *conſcriptum eſt.* Quin tamen ipſe erret, dum *Voſſium* hic erroris arguit, vix dubium eſt. *Solymarius enim*, quem *Guntherus* compoſuit, ac *Conrado* Aenobarbi filio obtulit, *de ſacra ſede* egit. Sic enim ipſe lib. I v. 85;

———— primae cui munera Muſae
Obtulimus, ſcriptos ſacra de ſede libellos.

Sacra autem *ſedes* illa non Conſtantinopolis eſt, ſed *Hieroſolyma*, vt *Spiegelius* in h. l. bene obſeruat. Deſcripſit igitur opere iſto hiſtoriam expeditionis Principum Chriſtianorum in

terram ſanctam, vt *Rittershuſius* tum ad hunc ipſum locum notat, tum in praefatione monet; *Spiegelius* vero ad v. 648 lib. X coniicit; non autem hiſtoriam captae a Latinis an. MCCIV vrbis Conſtantinopolitanae. Quam cum alius quidam, *Guntheri* appellatus nomine, coenobii in dioeceſi Baſilienſi Pariſienſis monachus, ex ore *Martini* Abbatis ſui in litteras miſerit, *Oudinus* ſibi, quamuis erronee, perſuaſit, illam eſſe *Solymarium*, quem *Guntherus* noſter, *Ligurini* ſcriptor, compoſuit, eundemque non alium eſſe cenſuit, quam illum ipſum dicti modo monaſterii incolam.

Vtrum vitam ſectatus fuerit monaſticam, non liquet; quamuis id omnes fere dicant *, Sacris tamen probe imbutum, atque adeo eccleſiaſtico vitae generi addictum fuiſſe, vix negem; cum litterarum diuiniorum ſententiis vtatur ſaepius, idque perappoſite. Ne dicam, bonarum artium ſtudiis tum temporis ſolos fere deditos fuiſſe ſacri ordinis homines. De cetero haud inſcite *Pithoeus* l. d. *Hic noſter, ſi verum amamus, neſcio quid prae ſe fert monachiſmo cultius, vrbanius, & magis aulicum, quod genus etiam vitae ſe aliquando ſectatum, ſub finem poematis ſignificat.*

Rebus, quas deſcribit, ipſe quidem haud interfuit, quanquam *Melanchton* id olim perſuaſerit ſibi, dixeritque lib. IV chron. in obſidione Mediolanenſi illum *Friderico* adfuiſſe, vt *Scipioni* ſeniori *Ennium*, iuniori ad Carthaginem *Polybium*. Audiatur modo ipſe. Sic autem lib. IV v. 612 & ſeq.

Nos procul abſentes, regalia cernere facta
Caeſaris indigni, vulgata ſuperſtite fama
Paucula de multis tenui ſuſcepimus ore.

& lib. X v. 576 & ſeq.

Me quoque non armis, ſed carmine caſtra ſecutum,
Hactenus egregii decurſa parte laboris,
Si bene promerui caſtrorum praemia miles,
Non illaudatum, vel munera nulla ferentem,
Spero quidem, magni dimittet gratia Regis.

conf. *Rittershuſius* in notis ad dictum libri IV locum. In eisdem tamen verſu conſignandis vt plurimum ſecutus eſt *Othonem* Friſingenſem Antiſtitem, & *Radeuicum*, graues omnino rerum a *Friderico* geſtarum ſcriptores; quemadmodum *Spiegelius* & *Rittershuſius* in notis paſſim indicarunt; vt *Ciſnerum*, qui in oratione de *Othone III* p. 52 opp. & *Voſſium* l. d. p. 432 id ſimiliter monuere, ſilentio praeteream.

Vti vero poeta magni fuit ingenii, ſpiritusque minime ſpernendi, vt *Lipſius* loco infra excitando iam olim cenſuit, & noſtris temporibus *Borrichius* diſſertatione de Poetis

Poetis II § LXXVI faſſus eſt; ita opus hoc intra quinque menſes abſoluit. Pro teſtimonio loquitur ipſe lib. X v. 648 & ſeq.

Mox vbi ſit noſter Solymarius *ille, requires,*
Quem prius ingenuo dedimus leue munus alumno;
Qui ſibi te "quinto, poſt ſe, vix menſe creatum,
Ac veluti medio proiectum ventris aborſu
Accesſiſſe nouo mirabitur ordine fratrem.

Magna certe ingenii, quod haud diffitendum, felicitate, facilitateque. Vnde etiam *Rittershuſius* non ſine cauſſa in notis ad h. l. cenſuit, haec, quae de ſe prodat ac praedicet, non futili cuidam iactantiae ac vanitati tribuenda eſſe.

Quam elegans ceteroquin ille poeta fuerit, quam elegans iuxta multisque commendandum nominibus ſit, quod nobis reliquit, opus hocce, allatis plurium teſtimoniis equidem iam docuit ſaepius nobis laudatus *Rittershuſius* in eruditiſſima praefatione ſua: iuuabit tamen, iſtis nonnulla alia, ſuperpondii quaſi loco, hic addere. Sic autem

Gerhardus Ioannes Vosſius
l. d. p. 432,

Eſt omnino poeta, pro ſaeculo illo magni ingenii & ſpiritus, atque etiam elegans.

Caſpar Barthius
in not. ad Guntherum manuſcr. infra adductis,

Omnes medii aeui poetae longisſime infra hunc Germanum ſunt. Laudabatur prae ceteris Galterus. *Compone vnam paginam: videbis aera in hoc, in illo lupina.* Petrus *de* Mexia, *Eques Hiſpanus, in fine* Friderici Barbaroſſae: Gunterio *inſigne poeta, quem eſcriveo in verſus Heroicos.*

Hermannus Conringius
in Coringianis epiſtolicis p. 303:

Guntherus *fuit poeta felicisſimus ſaec. XII, tempore* Friderici I, *in cuius aula vixit. Eius vitam perſcripſit carmine, cui titulus* Ligurini. *Potisſimus enim eſt in deſcribendo bello Ligurino.*

Ioan. Henricus Boeclerus
Commentar. de Scriptoribus Graecis & Latinis,
p. m. 99,

Guntherus —— *prudens ſcriptor & facundus.*
Not. in *Aeneae Siluii* hiſtor. de *Friderico III*
n. XIV p. 137 & ſeq.

Guntheri *celeberrimum opus extat* Ligurini *titulo; eo, quod res aduerſus Ligures geſtas potisſimum complectatur. Quam appellationem de patria viri complures acceperunt: at oſtendunt & arguunt hunc errorem primores pagellae editionis Rittershuſianae. Sunt illi ſcriptores* (Otho Friſin-

 genſis

genſis, Radeuicus, & Guntherus) *omnium iudicio graues, candidi, veri apprime ſtudioſi.*

Conradus Samuel Schurzfleiſchius
diſſertat. de *Henrico Leone*, quae XLV eſt opp.
§ I p. 574.

Guntherus, *cuius opus cum auctore confundit* Baronius, *cuiusque de patria multi perperam exiſtimarunt, decepti titulo operis*, Saxonis *nomen & metri legibus & hiſtoriae conuenienter extulit, ſi non graeca lectione, quae tunc Germanis ignota erat*, Ptolemaei, *vbi & primo illud inuenitur, & vnde eius pronuntiandi ratio indubitata deſumitur, tamen* Claudiani *conſtare potuit, quippe ex quo aliquid huiusmodi expresſiſſe videri poteſt, & conſectando ſcriptores pro captu optimos ornare voluiſſe vtcunque has litteras, nouoque exemplo apud Germanos expolire.*

Nicolaus Hieronymus Gundlingius
faſcic. VI. Gundlingianor. obſeruat. II. § XXVII p. 185,

Ordinem Regis eligendi antiquum Guntherus *& fuſe & perſpicue deſcripſit. Quod carmen vt omnes rerum Germanicarum ſtudioſi repetitis perlegant vicibus, optandum.*

Quamuis autem ab elegantia commendandus ſit, ſollertiaque ingenii, ac ſcriptores expreſſerit optimos, Othonem & Radeuicum, videas tamen, ab aſſentandi ſtudio non prorſus fuiſſe alienum. Cum enim integri ſcriptoris ſit, perinde vera non praeterire, atque falſa non admittere, Caeſaris ille tantum res, quae prae aliis laudem merebantur, deſcribendas, verſuque decorandas ſibi ſumſit, non aeque ceteras. Tetigit id ipſe lib. I v. 124 & ſeq.

Qui ſcripſere prius, cupientes ordine certo
Hiſtoriae ſeruare fidem, non pauca videntur
Inſeruiſſe ſuis (liceat modo dicere) chartis,
Quae neque Caeſareos augent vehementer honores,
Nec contexta rei, ſed tanquam adſuta cohaerent.
At nos, ſi quid erit pulchrum minus, eximiumque,
Vel quod ad egregios non multum Caeſaris actus
Pertineat, veri nihil adiectura decoris,
Sponte relinquentes, tantum potiora ſecuti,
De multis modicam nitemur cudere ſummam,
Claudendumque manu forma breuiore libellum,
Ad demulcendas conflare legentibus aures,
Ac velut e pleno, decerptis floribus, horto
Principe digna ſuo, breuiter compingere ſerta.
Si quem igitur rerum prolixior ordo, fidesque
Incorrupta iuuat, doctorum ſcripta virorum
Conſulat, atque ipſo latices de fonte petitos

Hau-

Hauriat: at ſi quis ſummatim carpere tantum
Rem ſatis eſſe putat, noſtris apponat ocellum.

Conſ. qui id iam monuit, doctiſſimus *Hahnius* parte III der Reichs-hiſtorie, cap. VI § I p. 241, aſſentatoris *(eines Schmeichlers)* notam illi non immerito inurens.

Ceterum a quo eruti primum e tenebris fuerint hi, quos *Guntherus* hic noſter confecit, libri; quo anno primum lucem adſpexerint, typis expreſſi; quoties etiam deinde repetiti ſint, cum itidem l. d. iam dixerit *Rittershuſius*, non eſt, quod id, actum acturus, hic exponam. Id tamen non poſſum, quin moneam, lapſum hic eſſe *Caſimirum Oudinum*, dum l. d. col. 1652 dicit, eos primum ſeorſum prodiiſſe "Argentorati an. MD, fol. & paucis interiectis, *Reuberum* eos euulgaſſe tomo III. Vt enim nemo neſcit, doctiſſimum hunc & de rebus Germaniae quam optime meritum Ictum, vnum tantummodo tomum Scriptorum ad res Imperatorum Germanicorum facientium an. MDLXXXIV euulgaſſe; ita perſpicuum eſt, quod bono illi viro pro *vno* per errorem exciderit *tertius*. Dein Auguſtae Vindelicorum primum libros hoſce prelum ſubiiſſe, non Argentorati, & quidem anno MDVII, tam notum eſt, vt neſciam, quomodo hic error *Oudino* obrepere potuerit. Addo, lapſum etiam eſſe, *Ioan. Chriſtianum Neu*, dum ſect. X Mantiſſae ad *Degorei Wheari* Relectiones hiemales p. 130 ſcribit, eos Francofurti an. MDLXXXII apud Wechelios excuſos, immo etiam anno MDLXXXIV a *Iuſto Reubero* ibidem cum notis Spiegelianis editos eſſe. Quippe ex vna editione facit duas, quod inde venit. Cum apud *Rittershuſium* in praefatione typothetae vitio pro MDLXXXIV legatur MDLXXXII, in eam, doctiſſimus ceteroqui vir, deuenit ſententiam, ac ſi hoc etiam anno illi ex officina Wecheliana prodierint. Quod tamen ſe non ita habere, vel ex ipſa *Rittershuſii* praefatione colligere licet.

Supereſt, vt paucis exponam, quid in noua hac editione opera mea praeſtitum ſit. Enimuero, dum recognoſcendis his *Guntheri* libris me dedi, editionem ſecutus ſum *Rittershuſianam*, quippe optimam; vt tamen, quod ad argumenta librorum, quae iunctim ille ſimulque initio operis imprimi curauit, *Spiegelii*, *Reuberi*que, qui ſingula ſingulis praefixere libris, prefferim veſtigia. Dein ſuaſu virorum quorundam, vt litterarum, ſic munerum ac meritorum gloria ampliſſimorum, notas *Rittershuſii* Spiegelianis inſerui, quod & raro admodum inueniantur, & tamen *luculentae* prorſus ſint, vt merito *Voſſio* audiunt l. d. & *Sagit-*

 tario

tario l. d. *doctiſſimae*que, vt *Struuio* Bibliothecae hiſtoricae cap. VII § XIV p. 157. Inſerui autem non eas modo, quas doctiſſimus auctor olim *Gunthero* ſubiecit ac an. MDXCVII Tubingae edidit; ſed illas etiam, quas poſtea margini exemplaris ſui adleuit; Conſultiſſimus vero vir, multisque nominibus non de academia ſolum Altdorfina, in qua ius Canonicum & Publicum magna nominis ſui celebritate profitetur, ſed de vniuerſa etiam re litteraria meritus, *Eucharius Gottlieb Rinckius*, beneuole mecum communicauit; quin, praeter has *Caſparis* quoque *Barthii* manuſcr. quas Nobiliſſimus *Fellerus* olim hunc in finem contulit; paucas quidem numero, easque breues admodum; quae tamen auctorem interdum emendant, interdum luce aliqua perfundunt. Vt autem noris, quae cuiusque ſint, *Spiegelianas* lit. *Sp. Rittershuſianas* lit. *R*; *Barthianas* lit. *B* vbique appoſita notaui.

Ad
Sereniſſimum & Inuictiſſimum Principem,
CAES. FERDINANDVM,
Romanorum, Germaniarum, Hungariae, Boiemiaeque Regem, Archiducem Auſtriae, Ducem Burgundiae, ac plurium Europae prouinciarum Dominum & Heredem,
IACOBI SPIEGELII, Seleſtadienſis,
Epiſtola.

S*Emper ego in ea fui opinione,* Sereniſſime CAESAR, REXque ter maxime, *utiliſſimam eſſe hiſtoriam, & omni hominum generi plane neceſſariam. Nam quid conducibilius rebus mortalium, quam ex praeteritis prudentiam comparare, & aliorum ſapienter & fortiter geſta ſtrenue aemulari, fugere dedecora? Recenſetur lepidiſſimus verſiculus inter mimos Publianos;*

Ex vitio alterius ſapiens emendat ſuum.

Vbi vero id aptius fieri queat, quam hiſtoriis lectitandis? dum perpendimus, quid vitatum profuerit, aut nocuerit admiſſum. Non igitur inepte illi, qui hiſtoriam ſpeculo ſimilem fecere. Reddit enim ſpeculum quicquid oppoſueris, ſed magnitudinem tantum & colorem mentitur. At hiſtoria rem tibi totam depingit, etiam animum ipſum humanum: qui tamen nullo alioqui niſi literario penicillo certius exprimi poteſt. Quid autem cognitionis eſſet in hominibus, niſi fidelis memoriae cuſtos hiſtoria nos doceat? Nihil differret a beſtiis vita noſtra tali praeſidio deſtituta: adeo perplexa, ambigua, confuſa forent omnia, & plusquam Cimmeriis tenebris inuoluta. Itaque qui hiſtoriam hominibus ademerit, ſolem ipſum ſuſtulerit e mundo. Sed quum non omnes hiſtoriae conueniant omnibus, verum aliis aliae: ea cuique in manus praecipue ſumenda eſt, quae legentis conditioni reſpondeat. Quae me cauſſa mouit, Illuſtriſſime REX, *vt e magno Hiſtoriographorum numero,* Guntherum *iſtum deligerem, qui carmine non inculto res* Friderici Aug. *eius nominis primi, in Italia geſtas, complexus eſt, Tuae Maieſtati dedicandum. Videbatur autem mihi pulchre conuenire, vt bellicoſiſſimi Imperatoris hiſtoria tibi tot iam bellis exercitatiſſimo Principi inſcriberetur. Nihil habuit Germania* Friderico *animoſius, fortius, conſtantius. Quoties ille in Italiam ingreſſus eſt imperatoriis iuſſis rebellem? ex qua, vna eademque poſteriore excepta expeditione, nunquam non victor domum rediit. Quoties cum hoſtibus conflixit? Quoties contumaces obſidione clauſit? Senſit in hoc Imperatore plane Martem quendam Italia. Nec vero ex libidine quadam pugnandi*

temere mouebat bella, ſed magnis tantum de cauſis, & non niſi inſigniter laeſus. Contemptum ferre non poterat. Quae res illum cum Alexandro Pontifice Romano potiſſimum commiſit, maximo Italiae damno. Non negabat ille Pontifici obediendum, nec honorem illi non deferebat: ſed Imperatorio ſe iure ſpoliari a ſacerdote, id vero viſum illi intoleranda res eſſe. Equidem ſi Pontifices ſua ſorte nonnunquam contenti viuerent, melius aliquanto cum rebus humanis ageretur. Ceterum huius clariſſimi herois claris facinoribus, duos libros dicauit Otho Friſingenſis Antiſtes, filius Leopoldi Marchionis Orientalis, ſeu (vt nunc dicitur) Auſtriae tuae: qui ob maximam eius in pauperes pietatem liberalis, ac vt Eccleſiaſticorum vtar vocabulo, magnus appellatus eſt eleemoſynarius: praeſenteque auo tuo Maximiliano Aug. noſtra memoria in diuos relatus. Guntherus Poeta carmine celebrandum illum duxit: cui Ligurino nomen inditum: quod bella Liguriae & Inſubrium (hoc eſt, Mediolanenſium) contineat. In id opus nos breues atque interciſas annotationes, quae Graecis Scholia dicuntur, conſcripſimus: vt lectorem adiuuaremus, qui niſi hiſtoriam intelligat, quae nonnunquam innuitur verius quam explicatur, ſubinde reſilit. Multi profecto naeui deturpauerant autorem, quos pro virili nos abſterſimus. Nec miretur quiſquam, quod hoc honoris autori non quidem recenti, ſed tamen mediae vetuſtatis habuimus. Nam neutiquam vulgare carmen eſt: & quae mediae ſunt antiquitatis, obſcuriora plerumque exiſtunt, & ignotiora multo vetuſtiſſimis. Nihil autem aliud ſpectauimus nos in ſuſcipiendo hoc labore & abſoluendo, niſi vt tuae Maieſtati ſic gratificaremur: quam non dubitamus, libentiſſime cognituram laudatiſſimi Imperatoris vere Imperatoria geſta, eius inquam Principis, qui familiae veſtrae Habiſpurgiae etiam ſanguine coniunctus fuit, & primus Auſtriam tuam Ducali pileo donauit, & regiis plane praerogatiuis maxime illuſtrem fecit: cuius Leges extant Codici Iuſtinianeo adnexae: cuius in feudalibus cauſſis placita ſequimur: qui denique cum filio Henrico Caeſare Imperator ipſe conſtitutionem, quae Pacis Conſtantiae, vulgo nomen recepit, edidit, atque non paucis annis regnauit, pro religione Chriſtiana in finibus Armeniae tandem extinctus. Accipe igitur, clementiſſime Romanorum Rex, inter innumeram turbam congratulantium tibi ciuitatum & Principum, muneribusq; laetitiam animi ſui teſtantium, quod vnanimiter proximis Epiphaniae feriis Caeſar ſis delectus, praeſente fratre tuo, Imperatore Auguſto, Carolo V: accipe, inquam, & hoc munuſculum a cliente tuo Spigelio: qui vt inter eos, qui tuam Maieſtatem colunt, opibus & copiis a multis ſuperatur, ita amore & obſequio nulli mortalium eſt ceſſurus: quam ſeruet incolumem CHRISTVS Rex ille immortalis, ponatque ſub ſcabellum pedum tuorum coniuratos nominis ſui inimicos Turcas; neque in finem peccatis noſtris iratus, tribuat eis ſecundum cor eorum, annos regni tui, commiſſo Teutonum ſanguine cruentos. Ex Seleſtadio pridie Calend. Febr. MDXXXI.

CVNRA-

CVNRADI RITTERSHVSII

Epiſtola dedicatoria,

editioni noui *Guntheri* præmiſſa.

Illuſtriſſimis Principibus ac Dominis,
Domino ERNESTO,
&
Domino AVGVSTO,
fratribus patruelibus,
Ducibus Brunſuicenſium & Lunæburgenſium &c.
Dominis ſuis clementiſſimis,

S. D.

Illuſtriſſimi Principes, Clementiſſimi Domini,

M. Fuluium Nobiliorem, *eum, qui de Aetolis triumphauit, legimus ex manubiis pecuniaque Cenſoria aedem* HERCVLIS MVSARVM *Romæ in Circo Flaminio extruxiſſe ac dedicaſſe. Qua in re non illud tantum ſecutus eſt, quod ipſe litterarum ſtudio & ſummi Poetæ Ennii amicitia duceretur; ſed etiam quod cum in illa omnis eruditionis parente atque altrice Græcia Imperator eſſet cum exercitu, audiuiſſet,* Herculem *dici* Muſageten, *hoc eſt, comitem ducemque Muſarum. Idem Fuluius primus nouem ſigna Camœnarum ex Ambratienſi oppido translata Romam ſub tutela Herculis conſecrauit. Intelligebat nimirum vir ſapiens, id quod res eſt, hæc numina mutuas ſibi operas tradere, mutuisque præmiis & honoribus iuuari ornarique oportere. Tam enim quies & otium Muſarum, hoc eſt, eorum, qui eruditioni doctrinæ ſe dediderunt, defenſione Herculis, id eſt, magnatum, quam virtus Herculis voce ac præconio Muſarum indiget. Primum namque Muſæ, quamuis Deæ a Poetis fingantur, tamen, quia virgines ſunt, ſibi ipſis ſufficere non poſſe creduntur, ſed in fidem & tutelam Principum ſeſe conferunt. Deinde quamuis fortiter ac præclare geſta ab aliquo Hercule, ſiue diuinitus excitato & adiuto heroe, niſi litterarum lumen & ſcriptorum celebratio eruditorum accedat, quorum beneficio conſeruentur & memoriæ commendentur poſteritatis, vnius duntaxat æui negotium ſunt. Fere enim idem tumulus, qui oſſa & reliquias præſtantium virorum contegit, etiam nomen & famam vna adobruit. Vnde præclare, vt omnia,* Pindarus: ταὶ μεγάλαι γὰρ ἀλκαὶ σκότον πολὺν ὕμνων ἔχοντι δεόμεναι. ἔργοις δὲ καλοῖς ἔσοπτρον ἴσαμεν ἑνὶ σὺν τρόπῳ, εἰ μναμοσύνας ἕκατι λιπαράμπυκος εὕρηται τις ἄποινα μόχθων κλυταῖς ἐπέων ἀοιδαῖς. Nemeo-nic 7.

Interprete Henrico Stephano

Hoc eſt : Magnæ enim ſtrenuitates tenebras multas habent, cum hymnis carent : & præclaris operibus ſpeculum nouimus vnico modo, ſi quis voluntate mnemoſynes ſplendide vittatæ nactus ſit remunerationem laborum inclitis carminum cantibus. *Quam multa putatis ,* Illuſtriſſimi Principes, *a maioribus noſtris , priſcis illis Germaniæ heroibus, & ſapienter & fortiter patrata facinora hodie non alia de cauſſa ignorari & iacere in tenebris, quam quod illorum virtutes in ſæcula rudia & inculta, quæ ſcriptorum idoneorum penuria laborabant, incidiſſent? Non fruſtra igitur* Alexander *Magnus cum in Sigæo Troadis promontorio ad Achillis tumulum conſtitiſſet, fortunatum illum adoleſcentem prædicaſſe dicitur, qui virtutis ſuæ Homerum præconem inueniſſet. Eſt enim hoc vnicum laborum ſolatium, hoc virtutis præmium, laus & gloria: cuius cupiditate vti quiſque eſt optimus, ita maxime ducitur. Eandem cupiditatem diſſimulare non potuit ſummus Imperator* Fridericus I, *quem* Barbaroſſam & Aenobarbum *a colore barbæ cognominarunt. Exſtat eius epiſtola, quam ſcripſit ad patruum ſuum* Othonem *Friſingenſem Antiſtitem, hiſtoricum, vt illa ferebat ætas, bonum & diligentem, quâ ab ipſo petit, vt res ab ſeſe geſtas velit in commentarios referre, atque ad poſteritatem tranſmittere. Metuebat quippe, ne idem ſibi, quod aliis ante ſe fortiſſimis viris, eueniret. Non tantum autem ab* Othone *illo patruo ſuo id, quod voluit, & inclita viri virtus merebatur, facile impetrauit; ſed alii quoque in ipſius hiſtoria illuſtranda ſtudium collocarunt. Nam primo* Radeuicus, *eiuſdem Eccleſiæ Friſingenſis Canonicus, ab Antiſtite ſuo Othone cœptam telam detexuit, ſtadiumque reliquum quaſi accepta ab anteceſſore lampade decurrit. Deinde* Guntherus *Poeta bonam partem eorum, quæ illi proſa fuerant exequuti, carmine complecti ſtuduit: adeoque X ipſos libros compleuit, quos Imperatori* Friderico *obtulit: ne quis putet, in quo nonnullos errare animaduerti,* Guntherum Friderico *poſteriorem fuiſſe. Etſi autem hic totam* Friderici *vitam non deſcripſit, neque ad expeditionem illam celeberrimam peruenit, quam aduerſus Saracenos in Palæſtinam ſuſcepit, & quæ optimum ac fortiſſimum Principem alieniſſimo tempore rebus humanis exemit (non enim de hac expeditione, ſed de ea, quæ hanc præceſſerat,* Cunradi *Imp.* Solymarius *Guntheri ſcriptus fuit) tamen hæc ipſa pars, quam perſecutus eſt, non idcirco minoris eſt facienda, ſed potius ob cauſas a me alibi allatas, neque hic intempeſtiue repetendas, plurimi æſtimanda.*

Equidem (vt de me pauca dicam, deque occaſione qua ad iſtam editionem parandam ſum delatus (cum adoleſcens in Scholis Iuriſconſultorum elegantium (ceteris enim tantum eſt cum bonis auctoribus & litteris, quantum cani & balneo)

aliquo-

aliquotiens in explicatione doctrinæ feudalis audiuiſſem laudari hunc, quem dixi, Guntherum; *produci etiam aliquot elegantes eius verſus ad exornanda & illuſtranda quadam in illo Iure Feudorum, ſatis alioquin barbare & infeliciter deſcripto: ſenſi me ſæpius magno accendi deſiderio videndi legendique totius auctoris, qui quam eſſet bonus, in promtu erat ex illis, quæ proferebantur, particulis æſtimare, ex vngue leonem, quod dicitur. Sed quod nunquam ille commoda forma editus eſſet; qua vero editus erat, ea nuſquam venalis reperiretur, exemplaria* Guntheri *a me & commilitonibus fruſtra tum quidem requirebantur. Tandem cum paucis ab hinc annis in eum incidiſſem, ſic auide eum diligenterque lectitaui, vt qui diuturnam ſitim explere cuperet. Multa inter legendum, quæ mihi forte in mentem veniebant, ac vel ad emendandum vel ad illuſtrandum hunc ſcriptorem videbantur pertinere, ad oram libri mei annotabam: eaque quæ annotaſſem ita temere, atque vt quidque ſub acumen ſtili venerat, poſtea inter deſcribendum nouis ſubinde acceſſionibus augebam. Tandem etiam, accedentibus præſertim clariſſimorum virorum adhortationibus, incentiuo etiam addito per Nobiliſſ. & Eruditiſſ.* Chriſtophorum Pflugium, *Equitem Miſnicum, cœpi de noua aliqua* Guntheri *editione procuranda cogitare, & quidem eiuſmodi, quæ pluribus vſui eſſe poſſet, measque illas annotatiunculas, quas magni aliquot viri non inutiles neque contemnendas iudicabant, adiunctas haberet.*

Porro cum hunc auctorem non ſine patrocinio foras dandum exiſtimarem, quod ſcirem, quam ille non ſit expers inuidiæ & odii quorundam hominum, quorum ſcilicet vlcera tangit, & mordaci vero fricat, quibus proinde idoneos & iuſtos opponendos eſſe defenſores animaduertebam: in varias partes animum conuertens, & quo potiſſimum irem deliberans, rectiſſime facturum cogitaui, ſi vos, Illuſtriſſimi & Clementiſſimi Principes, *patronos ei deligerem atque adoptarem. Nam vt taceam, vos eos eſſe, qui de bonitate librorum optima poſſitis facere iudicia: vos litterarum bonarum ſtudia, in quibus ipſimet egregie eſtis verſati atque exercitati, etiam in aliis amare & liberaliter fouere: vos in celeberrimis Academiis Germaniæ tirocinia ſtudiorum præclare depoſuiſſe: vos in quibusdam Academiis etiam ad clauum aliquamdiu ſediſſe, commendata vobis earum Rectura. Hæc, inquam, & alia huiuscemodi vt nunc prætercam, quando ea, vt communia, etiam ab aliis, qui in veſtro nomine aliquid apparere vellent, adferri poſſunt: habeo quaſdam etiam proprias atque priuatas cauſſas, cur me pu-*

tarim debere vobis præ ceteris, & quidem coniunctim ambobus, hanc editionem nuncupare & conſecrare.

Nemo neſcit auum communem Celſit. Veſt. ERNESTVM, *Ducem Brunſu. & Lunæburg. laudatiſſimæ & beatiſſimæ memoriæ Principem, quanta fuerit & pietate & probitate & conſtantia. Quæ omnia cum alias in ſua gubernatione, tum maxime in Comitiis Auguſtanis Anni XXX ſupra MD & Carolo V Imp. Rom. & toti mundo teſtata fecit, quando cum paucis aliis Germaniæ Principibus, religionem conſtanter & intrepide profeſſus eſt eam, quam pro victima publici odii haberi non ignorabat. Hic Princeps, cum in conſilio ſuo haberet complures viros bonos, eruditos, & veritatis cæleſtis amantes (de quibus mihi nunc nominare libet* Vrbanum Regium *Theologum*, Balthaſarem Clammerum *IC. Cancellarium, qui patris mei cariſſimi ſuſceptor fuit, &* Ioachimum Mollerum *Hamburg. IC. beatæ memoriæ viros) etiam aui mei* Henrici Rittershuſii *Mindani, quem fidelem Lutheri & Melanchtonis ἀκροατὴν fuiſſe norat, fideli & gnaua opera in ſecretis aulæ ſuæ vſus eſt. Quo in officio ea induſtria, integritate & innocentia verſatus eſt auus meus, vt carus & acceptus haberetur omnibus, & non ſolum Principis* ERNESTI, *ſed & ſucceſſorum eius (nam & his, quamdiu vixit, inſeruiuit) facile fauorem promereri & conſtanter retinere potuerit. Fuit hæc prima, vt accepi, occaſio, qua familia mea in clientelam Illuſtriſſimæ Domus Ducum Brunſuicenſium & Lunæburgenſium recepta eſt: illiusque clementiſſimi fauoris fructus tum in patrem meum* Balthaſarem Rittershuſium, *quam in me vberrime redundarunt, & hodieque redundant. Memini, cum ante complures annos, potiente rerum Illuſtriſſimo Duce* VVilhelmo, *comes eſſem itineris patri meo Cellam ad aulam proficiſcenti, & coram illo Principe cauſam agenti minorum fratrum & ſororum, quos tutoris perfidia pæne ſuis fortunulis euerterat, ſingularem ipſi beneuolentiam exhibitam fuiſſe a Principe* VVilhelmo, *T. Celſit.* Illuſtriſſime ERNESTE, *patre: vt qui fidelium ſeruitiorum ab* Henrico *auo meo ſibi & anteceſſoribus ſuis præſtitorum recordaretur. Mea quoque ſtudia eiuſdem laudatiſſimi Principis & reliquæ Illuſtriſſimæ Domus Brunſuicenſis fauore non parum ſe fuiſſe adiuta atque adminiculata profitentur: vt ſi quid ſum in his conſecutus (quod neque multum eſt, neque nihil tamen: optarim autem id eſſe quam plurimum) eius primitiæ aliquæ merito Veſt. Celſit. a me debeantur.*

Te quoque, Illuſtriſſime D. AVGVSTE, *exemplo maiorum tuorum mihi clementiſſime fauere, maxima cum voluptate*

luptate

luptate ex litteris eius, qui T. Celſit. ſtudia informat ac dirigit, Theodori *a* Senden, *viri doctiſſimi & optimi, & ex ſalute, quam mihi adſcribere dignatus es, ſubmiſſe cognoui. Quem vt perennare velis fauorem, & me in clientibus tuis, a quibus virtus & eruditio tua excelſa indolis Principe digniſſima ſuſpicitur & colitur, numerare pergas, maiorem in modum ea qua par eſt animi obſeruantia Tuam Celſit. rogo.*

Ambos vero vos, Illuſtrisſimi fratres patrueles, *ad extremum hoc oratos velim, vt &* Guntherum *hunc noſtrum, & me tuendum ſuſcipiatis, vobisque hanc compellationem Illuſtriſſimi nominis veſtri gratam accidere patiamini.*

Deus vos ſeruet ad communem patriæ noſtræ, multorumque mortalium incolumitatem & ſalutem: vobisque cum ex vobismetipſis, tum per veſtros Conſiliarios, viros Nobiliſſimos, Ampliſſimos & Prudentiſſimos, D. Iohan. Hartmannum *ab* Erffa, *Aulæ Magiſtrum*, *D.* Fridericum *a* Weihe, *Cancellarium*, *D.* Andream *a* Damm *IC. D.* Iohannem Witten *IC. Itemque Dn.* Volradum *a* Wazdorpf, *Aulæ Magiſtrum*, *& D.* Theodorum *a* Senden, *aliosque, quos honoris cauſſa nomino, ſalutaria, felicia, & fructuoſa ſuggerat conſilia: & pia vota bonos ducat ad exitus. Valete*, Illuſtrisſimi Principes, *Domini Clementiſſimi. Altorfii in Academia Norimbergenſium, die XXI. Dcembr. anno cIↄ Iↄ XCVII.*

Cunradus Ritterſhuſius, IC.

CVNRADI RITTERSHVSII
in GVNTHERVM *præfatio* *ad Lectorem.*

QVemadmodum populi Romani Imperium *L. Annæus Florus*, ſiue potius *Seneca*, non inſcite partitur ſecundum ætates hominis, vt alia ſit eius velut infantia, alia adoleſcentia, alia iuuenta, alia denique ſenectus; eamque partitionem probat optimus auctor *Lactantius Firmianus*: Ita & nos haut fortaſſe abſurde Scriptorum quoque Latinorum, maxime Poetarum & Hiſtoricorum, totidem claſſes conſtituere poſſe videmur. In prima harum collocare libet, qui primi apud Romanos vel poemata pangere, vel res geſtas qualitercunque vel ſoloci filo deſcribere ſunt aggreſſi: quorum opera ad nos nulla peruenerunt; fragmenta duntaxat aliqua ſuperſunt in Grammaticorum veterum libris laudata. In altera claſſe ſunt, qui vtrumque ſtudium paulo magis excoluerunt, & linguæ Romanæ pomœria latius protulerunt: quales ſunt, qui Ciceronis æuum aliquot annis præceſſerunt. In tertiam referimus Salluſtium, Catullum, Ciceronem, Virgilium, Horatium, Liuium, quique his coæui fuerunt, aut eos poſt paulo ſunt ſecuti: in quibus quaſi ἀκμὴν eſſe dixerimus linguæ Latinæ, recteque ſapiendi & dicendi quendam vigorem. Quarta hanc ſequitur claſſis, in qua iam flos ille & vigor ac ſuccus natiuus paulatim exaruit atque conſenuit magis magisque, donec tandem ad barbariam & ſqualorem ac ſtribliginem orationis peruentum eſt. Ita cum re Romana etiam ſcribendi dicendique facultas inſtar hominis & nata eſt, & creuit, & conſtitit, & decreuit atque intermortua eſt: vt ſolent res ſublunares fere omnes hunc velut circulum habere, in quo verſentur & circumagantur. Etſi autem ex his, quas recenſui, Claſſibus primæ ac potiſſimæ partes iure ac merito deferuntur tertiæ, in qua ἀκμὴν dicebam contineri: non tamen omnino inſuper habendæ nobis ſunt & ceteræ. Quod ſi nihil aliud earum ſcriptores nos iuuant; at ipſa certè nobis proderit collatio, ex qua tertiæ bonitatem tanto rectius licebit æſtimare. Atque vt grata vnicuique noſtrum eſſe conſueuit primæ pueritiæ ſuæ & adoleſcentiæ recordatio: ſic non parua quoque nos voluptate perfundi ſentiemus, vbi ad primam illam velut infantiam & adoleſcentiam ſermonis Latini nonnunquam reſpexerimus. Semper enim ego ſententiam meam ab illis ſeiunxi, qui ita delicatum habent ſtomachum, vt niſi quod anti-

quum

quum & omnibus numeris abſolutum ſit, ipſis placeat nihil: nihil, inquam, niſi quod in tertia illa & optima, perfectiſſimaque claſſe auctorum contineatur: alia omnia, ſi qua vel præceſſerint illam, vel ſecuta ſint poſterius, faſtidiant, atque ab ſe ſpernant ſegregentque procul. Quin potius ſic mihi perſuaſum habeo, vt veteribus illis Heroibus potiores deferendæ ſunt partes, ac velut ius ſuffragiorum in hiſce Comitiis ante omnes tribuendum: ita nonnihil operæ curæque etiam ceteris vel vetuſtioribus vel poſterioribus impendendum eſſe, quicunque aliquid eiuſmodi in literas retulerunt, quod melius ſit ſcire, quam ignorare. Ac omiſſis in præſens aliis, de gente hiſtoricorum videamus: in qua non ſoli legendi Salluſtii, Liuii, Suetonii, Taciti, aliique notæ eiuſdem, qui & orationis puritate & ſententiarum grauitate ſanitateque præcipue ſunt commendabiles atque admirandi; ſed & deſcendendum aliquando ad inferiores, & ad noſtra tempora veniendum eſt propius: ac quantum omnino poteſt, continua quædam ſeries temporum & rerum præcipuarum ex quibuſuis ſcriptoribus colligenda, ac veluti faſciculo comprehendenda eſt, quamuis alius alio melius & purius vel deterius & inquinatius ſcripſerit. Non tam enim hic orationis ſplendor & dignitas, quam ſpectanda eſt cognitio rerum, quæ quanto ſunt ad noſtros vſus ac mores accommodatiores, tanto minus ignorari a nobis debent. Etſi enim in omnibus quarumcunque gentium & quorumlibet populorum aut Principum hiſtoriis exempla reperias ſimilia eorum, quæ noſtris temporibus accidunt, & hic quoque valeat illud Salomonium: *Nihil nouum ſub ſole*: tamen alia magis minuſue ad noſtros mores & res noſtrates accomodata eſſe nemo non videt. Rerum porro Germanicarum ſcriptores quo pauciores habemus, qui res a maioribus noſtris fortiter & ſapienter geſtas idonee ad memoriam poſteritatis tranſmiſerunt, eo pluris certe æquum eſt fieri illos ipſos, qui ſuperſunt velut teſtes virtutis ſiue togatæ ſeu militaris noſtrorum hominum: quæ longe foret illuſtrior, niſi ſcriptores idonei ſuperioribus ſeculis defuiſſent. Nam plerique omnes fortiter ac ſtrenue res gerere, quam eleganter deſcribere certatim ſtuduerunt, manu quam lingua aut calamo promtiores*. Conſtat inter omnes, Hiſtoriam apte & pro dignitate ſcribere poſſe neminem, qui non ipſe rebus gerendis interfuerit: quod virorum eſt Politicorum. His olim ceſſantibus, ſoli fere Monachi iſtam quaſi deſertam & vacuam poſſeſſionem occuparunt, inepte ſæpe atque imperite ſcribentes, aut conſuentes potius ea, quæ vel nihil ad rem faciebant, vel parum laudis adferebant. Exteri autem plerumque, vt fit, inuidia præpediebantur, quo minus Germa-

nis

nĳs ſuas ac promeritas laudes tribuerent. Ita factum eſt, vt domeſticorum quidem ſcriptorum vel ceſſatione ac ſilentio, vel infantia impolitiaque; alienorum autem inuidentia & malignitate veræ fructu gloriæ orbarentur, qui res quamuis præclariſſimas ampliſſimaſque geſſiſſent.

* *De quo ſæpiſſime conqueritur* Alb. Cranzius*.

Inter paucos, qui ſuperſunt, præcipua dignatione eminet GVNTHERVS, qui res ſuo æuo domi foriſque fortiter & ſapienter atque magnanimiter geſtas a maximo & optimo potentiſſimoque Imperatore Germanici nominis FRIDERICO I, cui a barbæ colore *Ænobarbo* vel *Barbaroſſa* cognomen fuit, carmine ſupra quam ſæculum ſuum ferat elegante, bonoque & erudito deſcripſit, ſecutus filum *Othonis* Antiſtitis Friſingenſis, & continuatoris eius *Radeuici*, eiuſdem Eccleſiæ Canonici: ad quos etiam velut fontes ipſe alicubi operis ſui non obſcure lectores remittit. Quamquam autem dubitare nonnullos video de tempore, quo GVNTHERVS ſcripſerit, nec deſunt, qui neſcio quoti Henrici temporibus velint eum floruiſſe: ipſe tamen omnem hanc dubitationem ſiſtit, dum ſatis ſignificat, ſe Imperatore *Friderico* etiam viuo iſtud Poema confeciſſe in quinque menſibus, & Imperatori a bellorum tumultibus interquieſcenti aliquando egregium hunc laborem ſuum obtuliſſe, paratum etiam ad reliquas eius res geſtas, vbi ad eas rediiſſet, deſcribendas: quo modo antea filio *Friderici Cunrado* quartum genito, alterum opus, *Solymarium*, quo opere bellum ſacrum ſiue expeditionem Chriſtianorum Regum ac Principum in terram Sanctam aduerſus Saracenos auſpiciis *Cunradi* Imperatoris factam exſecutus fuerat. Cum autem vel ex argumento operis eiuſdem ſoleat dignitas ac præſtantia æſtimari, vel ex modo ac forma tractandi; & vero hic de rebus geſtis *Friderici* Ænobarbi agatur, qui tantus & talis, qui pace belloque tam inclitus Princeps fuit, vt ſub eo non iniuria aureum quaſi ſæculum rediiſſe videatur; idque nec vulgariter, ſed omnibus adhibitis ornamentis ac luminibus orationis: poteſtne cuiquam eſſe obſcurum, quanti ab omnibus noſter hic Guntherus fieri mereatur? Habebunt enim hic ſummi Reges & Principes, quod imitentur atque exprimant: nimirum pietatem, religionem, fidem, iuſtitiam, fortitudinem, animique magnitudinem in vtraque fortuna,

——— *caſuſque ſiniſtros*
Excipientem habitu, quo proſpera, mentis eodem:
& conſtantiam, quæ ſit
Nec frangenda malis, nec ſuſtollenda ſecundis,
Fortuitos omnes ſolita contemnere caſus.

Vide-

Videbunt hic exempla moderationis & clementiæ; nec non exempla ſeueritatis: exempla temperantiæ, caſtitatis, prudentiæ, aliarumque virtutum regiarum, quæ multa maximeque iuſignia in FRIDERICO noſtro deſcribuntur. Quam pulcre & diſerte hic artes imperatoriæ, quibus & parantur & conſeruantur regna, in ŏratione habita in conſeſſu Principum ante electionem Friderici exponuntur? quam luculenter admodum libro I *Guntherus* deſcribit. Videbunt hic Principes Principem, qui quamquam ſolutus ſit legibus, vt quicquid ei placuerit, legis habeat vigorem, tamen ſe legibus ſupponere gaudeat, nihilque ſine conſilio ſapientum, Deique timentium ſuſcipiat agendum: qui non magis inuictus bello, quam legibus ſit armatus: cuius nudo verbo plus inſit ponderis, quam cuiuis alterius hominis iuriiurando. Habebunt hic magnorum Regum ac Principum Cancellarii, Conſiliarii atque Legati, quod ad ſuos vſus ſæpe transferre poſſiut, in arduis deliberationibus & grauiſſimis legationibus, quæ ſunt ipſis obeundæ. Habebunt hic νομοθέται & legum iuriſque conditores, quod ſit augendæ ipſorum ἀρχιτεκτονικῇ ſcientiæ: audient, quales eſſe Leges oporteat, quæ ſint Reipubl. ſalutares: diſcent, quo pacto iuris morumque ruina inſtauranda ſit; qua ratione legum ſenectus & iuſtitium ſæpe ſit renouandum atque abſtergendum. Habebunt hic, de quo admoneantur Magiſtratus & Iudices, cum audient, ſe Dei timentes inprimis eſſe oportere, neque ſibi impune futurum, ſi impunita relinquant aliorum facinora & delicta. Habebit Epiſcopus quod tum ſequatur, tum fugiat. Audiet quippe, quod eſſe debeat ſanctiſſimus

———— tranquillæ pacis amator,

Iuſtitiæ ſpeculum, placidorum ſanctio morum:

id eſt, vt *Apoſtolus* dicebat, *typus fidelium & forma gregis.* Cumque Anteceſſor Apoſtolorum præceperit: *Deum time; Regem honora:* & alter Apoſtolus gentium doctor voluerit, omnem animam poteſtatibus eſſe ſubiectam, proque his ad Deum preces fundere: quam alienum eſt a perſona Epiſcopi, rebus ſecundis Imperatoris ſui iuuidere & maleuolentiæ ſtimulis agitatum ab obedientia eius ſubditos auertere ac dimouere, & ad rebellionem inſtigare? id quod *Friderico* ſcimus contigiſſe ab iis, qui voluut eſſe omnium rerum primi. Habebunt Iuriſconſulti, quod hinc hauriant, cum aliarum rerum, tum de iure inprimis Feudorum: quod *Guntherus* (ſi Cuiacio clariſſimo ICto credimus) ſæpe explicat rectius, quam tota Feudiſtarum feculenta cohors. Licebit hinc diſcere multos Germanorum antiquorum mores, qui partim obſeleuerunt, par-

tim hodieque vigent atque obſeruantur. Habebunt rei militaris Præfecti ac Duces, habebunt prouinciarum Præſides, quod ipſos erudiat aut confirmet: audient, quodnam bellum ſit iuſtum & pium: quibus legibus & conditionibus pax facienda ſit: quis ordo caſtrorum locandorum ſeruari debeat: quibus vtendum ſtrategematis: quæ leges caſtrenſes, quæ diſciplina militaris tenenda ſit: quæ ſi hodie, quam fit, accuratius ſtrictiuſque more maiorum ſeruaretur, neque tot ſumtus fruſtra ſæpe atque inutiliter profunderentur cum probro pariter & damno; & paulo felicius atque fructuoſius, σὺν δὲ θεῷ, in Chriſtiani nominis alioſque Imperii & libertatis Germanicæ ſiue apertos hoſtes, ſeu clandeſtinos inſidiatores pugnaretur. Sed hæc fortaſſe vltra crepidam noſtram. Habebunt de qua vtiliter commonefiant ſubditi: Agnoſcent æquum non eſſe, Regi legem ponere, ſed ab eo accipere. Diſcent aliorum exemplis & euentis triſtibus moniti, non rebellare magiſtratui, ſed in fide manere, dictoque audientes eſſe. Quem enim non faciant cautum pericula, clades, exitia, vel Romanorum, vel Mediolanenſium, toties rebellium, toties perfidorum, vel Spoletanorum, vel Veronenſium, vel Terdonenſium, vel Cremenſium, vel Brixienſium, vel aliorum, quibus ſua aduerſus optimum Principem perfidia atque rebellio nimis magno conſtitit. Quare (vt verbis vtar *Guntheri*)

Ne quis fore credat inultum.
Quicquid in auguſtos auſus committere Reges
Vel meditatus erit.

Habebunt denique omnis generis homines, quod hinc diſcant, & vnde meliores fiant: Poetæ, Oratores, Hiſtorici, Geographi, Iurisconſulti, Theologi, Medici ſuarum hic artium ac diſciplinarum ſemina atque opera recognoſcent. Adeo vere de hoc opere pronuntiari poſſe videtur illud *Nazianzeni*, quod ipſe de vniuerſa hiſtoria protulit: ξυμφερτὴ σοφίη, πολλῶν νέος.

Hic igitur tantus & tam præclarus ſcriptor, cum debuerit perpetuo in ſinu geſtari, & manibus teri, lectitarique ab omnibus, propter vberem ac multiplicem fructum, qui inde, vt dixi, ad omne hominum genus, maxime qui Imperium Romanum, ſiue potius Germanicum agnoſcunt, redundare poteſt: adeo tamen male acceptus & habitus fuit, vt me ad commiſerationem fortunæ ſuæ commouerit. Non ſolum enim multis ſæculis ignorabilis latuit, ſed etiam deinde, cum liberali manu adſereretur, & in lucem ex ſqualore & tenebris carceris produceretur ipſius carmen, & plurimis illud mendis turpificatum fuit, & auctor pæne de ſuo nomine periclitatus eſt. Nam cum a *Cunrado Celte* Protucio, qui primus poſt renatas bonas literas Germaniæ Poeta extitit, Codex manuſcriptus Auguſtam

guſtam Vindelicorum allatus eſſet, comitateque *Cunradi Peutingeri* IC. & aliorum quorundam nobilium & eruditorum virorum liberalitate procuratum, vt typis deſcriberetur: rum vero LIGVRINVS, quod nomen auctor operi indiderat, ipſe ſcriptor vocitatus eſt: eumque errorem complures poſtea etiam docti errarunt, dum *Ligurinum* pro *Gunthero* laudant: quod idem & *Anticlaudiano* accidit, Poemati variæ eruditionis, cui ab *Alano* de *Inſulis* ſcripto στρωματέων nomen merito indideris. Nam & in eo nomen Poematis auctori ipſi tributum eſt, vt alias docui, quando id cum membranis manu exaratis longeque & vberioribus & melioribus conferebam.

Non tuli diutius indignam hanc *Guntheri* fortunam, & poſt priores illos duos *Cunrados*, quibus vitam ac lucem debet, tertius ipſe ſuperueni, vt eſſem ei vindex & adſertor, accedentibus præſertim aliquot magnorum virorum exhortationibus & acclamationibus, quibus me ſatisfacere poſſe optarim. Sed facta mentione Auguſtanæ editionis, quæ anno CIϽIϽVII per eos, quos dixi, procurata omnium poſt ſecutarum quaſi matrix iure appellabitur, non poſſum quin hic inſeram, quam illa in prima fronte præfert Inſcriptionem, vna cum erudita epiſtola & Epigrammate. His enim & hanc noſtram editionem non parum exornatum iri poſſe video, neque te, Lector ſtudioſe & amice, iis vlterius defraudandum exiſtimo, vt in prioribus editionibus, quaſcunque præter Auguſtanam vidi, factum eſt. Ea igitur iam ordine accipe.

INSCRIPTIO EDITIONIS AVGVSTANAE.

LIGVRINI

de geſtis Imp. Cæſaris FRIDERICI I *Auguſti*

LIBRI X,

carmine Heroico conſcripti,

nuper apud Francones in ſilua Hercinia & Druydarum,

Eberacenſi cœnobio,

a CVNRADO CELTE *reperti,*

poſtliminio reſtituti.

Æternitati & amori patriæ ab eodem conſecr.

EPISTOLA EDITIONI AVGVSTANAE PRAEMISSA.

Marquardus de *Stain*,
Eccleſiæ Bambergenſis Præpoſitus,
Matthæus Marſchalck,
Bernhardus & *Cunradus Adelman* de *Adelmansfelden*,
Canonici,
Cunradus Peutinger & *Georgius Herbart*,
Auguſtani,

Lectori ſalutem.

V*Enit his Diebus Auguſtam* Chunradus Celtis, *vir tum in bonis artibus apprime doctus, tum etiam diligens admodum veterum Scriptorum indagator: quem cum pro noſtra erga eum amicitia allocuti fuiſſemus, rogauimus, ſi aliquos libros antea nobis incognitos peregrinando per Germaniam reperiſſet, vt eorum pro ſua in omnes humanitate copiam nobis faceret. Retulit, LIGVRINVM quendam, egregium Poetam de rebus geſtis per* Fridericum *Primum Cæſarem in monaſterio quodam Franciæ Orientalis, quam noſtrates Franconiam appellant, ſe inueniſſe. Eundem cum legendum ac per otium conſpiciendum nobis tradidiſſet, exiſtimauimus profecto dignum fore, qui per ora virum volitaret. Adhortati itaque* Chunradum *fuimus, vt exprimi formis curaret, neque diutius deliteſcere permitteret. Cumque poſt aliquos tractatus ſibi cum artifice parum conueniret, atque hinc abire decreuiſſet: verebamur, cum vnicum ſolum exemplar exſtaret, ne aliquo iniquo ſidere iacturam aut periculum aliquod pateretur. Noſtra itaque opera & ære tandem effecimus, vt artifex ille onus ſubierit, partim ne vigiliæ & lucubrationes* Ligurini *perirent, partim etiam, ne incliti Cæſaris noſtri* Friderici *Primi labores & egregia facinora obliuioni traderentur. Acceſſit his peculiaris amor patriæ. Cum enim origo nobis, & quidem omnibus, ex Sueuia foret, pulchrum admodum videbatur,* Fridericum, *qui & ipſe ex gente Sueua originem duxit, Sueuorum potiſſimum auxilio ex tetro carcere, & poſt aliqua ſæcula iterum in lucem prodire. Multa quidem inclito noſtro* Friderico *propter innumeros labores, quos pro Rom. Imperii decore ac maieſtate conſeruanda pertulit, Germania noſtra debet: Sed longe plura vniuerſa Chriſtiana Reſpublica, pro qua inſignem ac ſanctiſſimam illam expeditionem ad res Chriſtianorum in Aſia reſtituendas ſuſcepit, & in qua, poſtquam Armenios feliciter deuicerat, vt pium & religioni Chriſtianæ deuotum Cæſarem decebat, vitam quoque cum maxima Chriſtiani populi iactura amiſit. Solius*

enim

enim Friderici *per eam tempeſtatem virtus & rei bellicæ peritia tuto Saladini Regis victoriæ ac felicitati opponi, & inclinatam Rempublicam Chriſtianorum in Aſia erigere potuiſſet. Quiſquis igitur es, qui hac legis,* Ligurinum *hunc, egregium virtutum* Friderici *Cæſaris præconem, ex Germania proficiſcentem ne deſpicias, ſed alacri animo amplectere atque reuolue. Reperies reuera pleraque, quæ te legiſſe non modo non pœnitebit, verum etiam plurimum iuuabit.*

Ad
LIGVRINVM
CVNRADI CELTIS
Carmen.

Cedo libens Ligurine *tuis doctiſſime ſcriptis:*
Et genua & plantas Celtis *adoro tuas.*
O felix, tantum nactus, Friderice, *Poetam,*
Qui tua grandiloquo carmine geſta tonat.
Proximus es vati, quem Mantua docta creauit:
Et qui Pompeii & Cæſaris arma canit.
Nec Stilico tantum, vel Honorius, aut Maioranus,
Nec qui Scipiadas Sporciadasque ſonat:
Per freta nec tumidum qui cantat Iaſona vectum
Æaciden, vel qui Thebaidenque notat:
Geſta ducis Macedum totum vulgata per orbem
Qui colit, Heroicis cedat & ille tuis.
Gaudeat hoc noſtro bellax Germania vate,
Teutonicum tanto qui canit ore decus.

Eadem EDITIO AVGVSTANA
his verbis clauditur:

Felici fine completus Ligurinus, *& per vniuerſam Germaniam & eius publica Gymnaſia iam notus, & iuuentuti Germanicæ ad legendum & enarrandum præbitus, primo Viennæ per* Chunradum Celtem: *Friburgi per* Hieronymum Baldung: *Dubingi per* Heinricum Bebelium: *Ingolſtadi per* Iacobum Philomuſum: *Lipſi per* Hermannum Boſtium*, *qui in prædictis Gymnaſiis publico ſtipendio Romanas litteras feliciter profitentur.* *I. Buſchium

TENEO TE EVROPA ET TOTA GERMANIA.

In eiuſdem editionis erratorum correctione editores profitentur, exemplar, quo vſi ſint, vetuſtate, carie, & blattis ferme abſumptum fuiſſe, indeque errata multa irrepſiſſe.

Porro non diſſimulandum duxi, quorum beneficio & illam editionem Auguſtanam, & ceteras nactus ſim. Quinque enim habui, quas inter ſe diligenter & cum cura melioris adornandæ gratia contuli.

Prima eſt, vt dixi, Auguſtana, ceterarum parens anno CIↃ IↃVII typis *M. Erhardi Veglini* impreſſa: cui præfixa epiſtola *Cunradi Peutingeri* IC. &c. lectorem docet, qua occaſione primo in lucem prolatus ſit *Guntherus* per *Cunradum Celtem*. Hanc mihi vtendam dedit Nob. & Reuer. Vir, *D. Iohan. Georgius* a *Werdenſtein*, ſumtam a CL. V. D. *Georgio Heniſchio*, Reip. Auguſtanæ Medico & Mathematico.

Altera eſt Argentoratenſis, cum Scholiis *Iacobi Spiegelii* IC. anno CIↃIↃXXXI edita. Hanc mihi donauit collega meus coniunctiſſimus *Scipio Gentilis* IC.

Tertia eſt Baſileenſis *Petri Pernæ* anno CIↃIↃLXIX cum Præfatione *Philippi Melanchtonis*: quam mihi conceſſit V. CL. *Ioachimus Camerarius*, Reip. Noribergenſis Medicus: χρηστὸς ἀνὴρ, κοινὸν ἀγαθὸν, πολλῶν τ' ἀντάξιος ἄλλων.

Quarta eſt eiuſdem *Pernæ*, eodem (quod mireris) anno data, cum præfatione *Petri Pithœi* IC. ad *Iacobum Cuiacium*, & quibuſdam eius, ſed paucis, emendationibus: in quibus promittit quoque ampliores notas aut potius coniectanea, quibus Iuris veteris Gallici Germanicique aliqua non ſatis vulgo nota, potiſſimum vero dignitatum, officiorumque ac militiarum origines progreſſuſque breuiter explicentur. Quod an præſtiterit, neſcio. Hanc Ingolſtadio mihi dono miſit ſtudioſus & amicus meus *Gaſp. Schoppius*, Francus.

Quinta eſt Francofurtenſis hæredum *And. Wecheli*, an. CIↃIↃLXXXII qui omnia Argentoratenſis editionis vitia retinere, quam emendationes veriſſimas *Pithœi*, (quas ex *Pernæ* editione ſumere poterant, niſi πρὸς τὸ κέρδος feſtinaſſent) amplecti maluerunt.

Hæ autem editiones omnes hoc commune habent, quod maiore, folii ſcilicet, forma excuſæ prodierunt; pleræque etiam cum aliis auctoribus in grande volumen coniunctæ: quæ forma quia incommodior fuit ad geſtandum tractandumque, inde factum, vt pauciores quam debebant, *Guntherum* ſibi compararint aut lectitarint. Acceſſit fortaſſis & illa raritatis cauſſa altera, quod bonus auctor ſuppreſſus fuerit ab iis, qui veritatis lumen oculis ſuis irradians nec minimis nec maximis in rebus vllo modo ferre poſſunt, quique, quantum in ipſis eſt, abolere ſtudent ex omni memoria hominum, quicquid forte ipſorum cupiditatibus & dominatui aduerſatur. Horum vlcera cum ſæpe

pro

pro re nata *Guntherus* in *Friderici* hiſtoria tangat recta manu (non enim potuit aliter, ſiquidem, quæ prima hiſtoriæ lex eſſe perhibetur, veritatem ſequi voluit, vt debuit) cumque non obſcure indicet, quam fuerint iniqui aduerſus Imperatorem iura maieſtatemque Imperii & fiſci commoda ſibi aſſerentem (vti par erat) quantoque opere eius maieſtatem imminutum iuerint : non fuit ſcilicet auctoris tam ſcandaloſi lectio hominibus permittenda, qui pias horum hominum fraudes propalam detegeret; ſed catalogo librorum prohibitorum adſcribendus fuit. Verum quicquid ſit, & quæcunque cauſſa effecerit, quo minus eſſet frequens *Guntherus* noſter, ego tandem, qui conſilium auctoris animaduertiſſem, voluiſſe videlicet ipſum conflare

Claudendum manibus forma breuiore libellum:

hoc eſt, Enchiridion ſcribere, ſequendum id mihi arbitratus, auctor fui Typographo, vt hunc auctorem minore forma tandem recuderet. Sed & propter mendas, quæ in prioribus editionibus omnibus plurimæ ad hoc temporis reſederunt, omnino aliam duxi neceſſariam editionem, ex qua illæ, quoad eius fieri poſſet, eluerentur. Quamquam autem pleraque errata, quæ hinc ſuſtuli, talia fuerunt, vt a quouis non oſcitante neque indocto lectore deprehendi potuerint, neque mihi magnam inde vel ingenii vel acuminis laudem tribui poſtulem : tamen hunc ſcriptorem diutius tam deprauate circumferri, ferre aut diſſimulare non potui. Ita neſcio qua cupiditate accenſus ſum adornandæ huius nouæ editionis : cui peculiarem librum Notarum adiunxi, in quibus non modo emendationum ratio redderetur, ſed etiam res nonnullæ, & formulæ atque ſententiæ inſigniores illuſtrarentur. Nequis autem forte exiſtimet, nos operam hanc, qualis qualis ea eſt, luſiſſe, aut in auctore nullius vel parui pretii collocaſſe : age nunc audiamus, qualia fuerint.

TESTIMONIA ET IVDICIA
Clariſſimorum Virorum
de
GVNTHERO.

Iuſtus Lipſius,
limatiſſimi vir iudicii,
Poliorcet. lib. II Dialog. IV.

Guntherus *Poeta ſpiritus & ingenii haud ſpernendus, immo, vt in illo æuo mirandus.*

Petrus

Petrus Pithoeus

in præfatione ad lectorem ;

Guntherus *a pluribus Ligur cenſetur: quos ego Poematis titulo deceptos credo: quo etiam errore* Cunradus Peutingerus *&* Adelmanus, *qui primo omnium* Guntherum *a* Cunrado Celte *acceptum (qui eum in Eboracenſi Franconum cœnobio repererat) Auguſtæ Vindelicorum ſub nomine* Ligurini *Poetæ publicarunt anno MDVII. At non eſt veriſimile, Ligurem de patria ea vnquam ſcripturum fuiſſe, quæ iſte Germano potius animo ſcripſiſſe videtur. Qua ratione præter argumenti ipſius ſimilitudinem eum inter Germanos ſcriptores reponendum cenſui. Quamquam (vt verum fatear) Germanum planè fuiſſe non credam.* Guntheri *cuiuſdam meminit* Trithemius, *quem ait Monachum Eluonenſem ordinis Benedictini fuiſſe, in litteris humanioribus nobiliter doctum, & Poetam inſignem, cuius etiam* de paſſione Cyriaci, *&* de vſitatis Chriſtianorum actibus *poemata quædam ante annos XLIII Baſileæ edita audio: ex quibus facile aliis erit iudicare, an eiuſdem auctoris videantur. Mihi quidem certe eorum exemplar diu quæſitum, nanciſci non eſt datum. Eiuſdem tamen eſſe omnia probabile eſt: quamquam* Guntherum Henrici *IIII temporibus* Trithemius *vixiſſe ait, quæ ab hoc non longe abſunt. Et vero potuit etiam Abbas in ſupputatione nonnihil aberrare, hic tamen noſter (ſi verum amamus) neſcio quid præ ſe fert Monachiſmo cultius, urbanius, & magis aulicum: quod genus etiam vitæ ſe aliquando ſectatum, ſub finem poematis ſignificat. Ceterum quod ad Argumenta librorum attinet, an* Guntheri *ſint, an alterius cuiuſpiam, & fortaſſe ipſius* Celtis, *pro certo adfirmare nolim. Poſtremus tamen omnium verſus coniecturam facit,* Guntheri non *eſſe.*

Marquardus Freherus, IC.

Conſiliarius Elect. Palat. & Anteceſſor eruditiſſimus,

Inſtitutum tuum, mi Rittershuſi, *in* Gunthero *recenſendo & illuſtrando, intellexi, & vehementer probo. Certe enim ille auctor vltra æuum illud, imo & gentem elegans, & fama hilariore, quam hactenus dignus, &c.*

Franciſcus Hotomanus

in Feudis ſuis *Guntherum* aliquotiens *nobiliſſimum Poetam & eximium* vocat, eique verſus in hoc genere ſingulares tribuit. Vid. edit. Colon. pag. 124. 413. 517. 519. 521. 530. 536. 538. 541. 542. 543. 545. 683. 732. 742.

Iaco-

Iacobus Cuiacius

in Feudis plus quam viginti locis *Guntherum* laudat; ſemel etiam in Obſeruationibus lib. XI cap. XXII. Aitque alicubi: Melius eum nonnulla Iuris Feudalis explicare, quam tota Feudiſtarum fæculenta cohors. Memorabile hoc eſt, quod duo ſummi ætatis noſtræ Iuriſconſulti, aliarum rerum ſæpiſſime inter ſe diſcordioſi, & opinionibus plurimum diſſidentes, in huius Poetæ noſtri laudibus amice conſpirent, eumque certatim vno ore deprædicent.

Nicolaus Ciſnerus

in Oratione de *Othone III* p. 18:

Dei beneficio, & virtute Caroli, non Pontificis populiue Romani conceſſu, Imperii dignitatem ad Germanos perueniſſe, firmis rationibus comprobatur. Id quod ne longius abeam, ex vno LIGVRINO abunde perſpici poteſt, cuius teſtimonium eo plus ponderis habere debet, quod annis ab hinc amplius CCCLXX Poema illud ſcriptum ſit. Ac tametſi eadem illa quoque extent apud Radeuicum *coæuum* Friderici I, *& grauem inprimis rerum ab eo geſtarum ſcriptorem, quem is non modo multum ſecutus, ſed & interpretatus eſt: tamen neſcio, quo modo maxime LIGVRINO delecter, cuius verſus, vt illis temporibus, ſatis ſunt elegantes.*

Idem Ciſnêrus

p. 22.

optimum Othonis Friſingenſis *interpretem* Guntherum vocat.

Philippus Melanchton

lib. IV Chron.

Celebratur (Fridericus Barbaroſſa) *verſibus a* Gunthero *Ligure Poeta, qui ei in obſidione Mediolanenſi adfuit, vt Scipioni Seniori Ennius; Iuniori ad Carthaginem Polybius.*

Nota. Obſtare videtur locus *Guntheri* in fine lib. 4, vbi indicat, ſe procul a *Friderico* Imperatore afuiſſe. In fine autem lib. 10 ſcribit, ſe non armis, ſed carmine caſtra ſecutum. Ex quo non poteſt neceſſario colligi, ipſum caſtris interfuiſſe, aut in comitatu Imperatoris.

Idem Philippus Melanchton

in Declamatione de Friderico Barbaroſſa,

tomo II Declamation.

Literas Latinas ſic ſatis calluit: ac amaſſe ac prouexiſſe eum teſtantur Otho Friſingenſis, *cum quidem fuerit eius cognatus, ait, eum a ſe petiiſſe, vt hiſtoriam ſcriberet. Et LIGVRINVS Poeta ſignificat,* Fridericum *non ſolum fouiſſe literas & ingenia, ſed etiam curaſſe, vt filio probe traderentur literæ. Sic enim inquit:*

Gunther. lib. 1 v. 64. Sed vid. ibi Not.

O bene quod talem diuina potentia Regem
Inſtituit, qui ſic ſtudiis imbutus honeſtis,
Nouit ab inſipido doctum ſecernere vulgo,
Iamque diu mutas, ſolitaſque ſilere Camœnas
Excitat ad veterem digna mercede laborem.

His tantorum virorum teſtimoniis atque iudiciis *Gunthero* honorificentiſſimis accedat ELEGIA copioſe, erudite & luculenter ſcripta ab amico noſtro magno, quæ illuſtre veſtibulum huic operi aperit.

IANI GRVTERI
pro
GVNTHERO
ELEGIA.

OMnibus ingenita eſt famæ dulcedo creatis:
Omnibus ad famam non tamen vna via.
Hic Mauſoleum molitur ab ære ſepulcrum,
Summa glaber cuius ſidera pulſet apex.
Ille triumphatis ſtipat Capitolia gazis,
Armaque de cæſo figit opima duce.
Eſt qui Lyſippum laſſat cum Mentore, quauis
Seruet vt effigies ipſius vrbe locum.
Nec deſit, titulis Aras qui ſacret & Arcus,
Prætextatque altas nomine Pyramidas.
Sed fruſtra. Namque hæc aut lentus ſubruit imber
Iraue Vulcani, pernicieſue Iouis.
Vtque vetuſtati longum longumque reſiſtant,
Attamen iis pretium ſubripit vſque dies.
Cumque alias breuibus claudantur finibus orbis,
Sæpius & populo ſtant male nota ſuo.
Solum ſemper ouat, ſolum eſt intermina Virtus,
Æuo omni maior, maior & inuidia.
Vtque ſui impleuit pomœria publica terræ,
Laſciuit cæli liberiorq; plaga:
Tunc, tunc præcipue, cum lingua fauorque Poetæ
Aſpirat: ſine quo ſic quoque marcet iners.
Ecquis enim Æneamque pium, Alceſtemque ſequeſtram
Abſque Camœnarum ſepare noſcat ope?
Quiſue Agamemnonios auſus, vel Iaſonis Argo,
Hippolytiue feros, Hypſiphyleſue dolos?
Nil foret Æacidæ clypeus, nil Hectoris haſta,
Nil amor Andromaches, Penelopæque fides:
Neſtoris haud ſuperet prudens ſapientia; nulli
Viuat in ore cati Polydamantis honos:

Denique

Denique cum Troia moriantur mille carinæ,
Dummodo Mæonides ſubtrahat vnus epos.
Scilicet ante Helenam plures viguere, rapina
Adflixit quarum mœnia celſa ſolo:
Multique Alcinoo Reges opulenta priores
Sæpius hoſpitibus dona tulere viris.
Nec primus Pylades cum mota mentis Oreſte
Segregis exemplar vixit amicitiæ.
Nec primus Capaneus cultuque animoque modeſto
Delicium meruit temporis eſſe ſui.
Hos tamen abſorpſit totos lethea vorago,
Expertes quoniam ſubere vatis erant:
Subere, Leucotheæ quo tanquam ſindone, molles
Non modo Perſephonés perueherentur aquas,
Ocius aſſumtis verum ſubtilibus alis,
Aſtra ſibi legerent inter honora locum.
Ite igitur, Reges, & ſanguine paſcite campos
Et ſatiate maris monſtra cadaueribus,
Pluribus vt populis dictetis iura, poteſtas
In quos tam vitæ plena ſit atque necis.
Ædificate arces cælo capita æqua ferentes,
Quas auro ac gemmis ſcrinia farta premant.
Menſam onerate mero nigricante, gulæque ſaginam
Vndique fons, aer, terra, fretumque paret.
Diffluite vnguentis alio procul orbe petitis,
Et Veneri faciat femina nulla ſatis.
Cantatrix aures, ſaltatrix lumina ducat
Turba, ſoporiferos mimus agatque modos,
Mane ſalutantum concurſibus atria ſudent,
Stentque Palatina cuncta referta manu:
Deque peregrino veniat legatio ſole,
Fœderis vt liceat iura ſubire noui.
In ſumma, vultus nutu frenate caduco
Quicquid obit Phœbi ſolſtitiale iubar.
Sic tamen haud dabitur ſerum procudere nomen,
Faſtoſumue iſtud perpetuare decus.
Sed ſimul ac tandem ſua vitam pauſa ſequetur,
Et diadematum deſeret aura caput:
Hinc nomen regale, hinc regifica omnia, nocte
Æterna ſomni condet auara ſoror.
Poſtque bis atque bis annorum luſtra improba, pompæ
Vix tantæ memores vnus & alter erunt.
Nedum veſtra tot vt maneant præclara per orbem
Geſta foris bello, paceque geſta domi.
Omnia mortis erunt; magnoque in nomine paſſim
Texet araneolæ pes leve vilis opus.

At ſi, danda ſatellitibus cum præmia vaſtis,
Totque forent famulo danda alimenta choro:
Imo ſi tot equos inter, totidemque ferarum
Ora, Eryſychthonia vix ſaturanda dape,
Vnum etiam nutriſſetis, vocale canoris
Cui ſinit eloquium nectere Muſa modis:
Haud veſtri quicquam dens ille abſumeret aui,
Iugiter at vigeant omnia flore ſuo.
Parua loquor: capiant magis ac magis incrementum,
Et triplicis mundi tuta per ora volent.
Nempe celebrandum quem ſumit cunque Poeta
Buccina viuacis relligione toni,
Ille ſenectutis viduus febrientis, honoro
Nomine complebit ſolis vtroſque lares.
Nec laudem poterunt eius vel flamma vel vnda
Tantillum alliſu collutulare ſuo:
Oceanus non ſi fundo efferueſcat ab imo,
Cælorum non ſi machina torta ruat.
Fallor? an hoc, Gunthere *probas; cui publica quanquam*
Pota Meduſæi eſt non nimis vnda lacus;
Sic tamen e tenebris Friderici *Cæſaris effers*
Splendida facta ſago, ſplendida facta toga:
Vt cum de tot auis eius minimiſſima reſtet
Fama, ſepulcrali tabida tota ſitu;
Rarus & ipſius celebri de gente nepotum
Se Libitinarum ſoluerit induuiis:
Hic tamen haud vllo minor vngue, immania buſta
Exierit, ſpecie ſub iuuenante ſenex?
Aſpice, quam decoret maieſtas ardua frontem,
Largaque ſur animus purpuret ora decor.
Aſpice, quanta oculo pietas hoc emicet, illo
Iuſtitia; ac ſpirent mellea labra fauos:
O qui regales motus! o qui color! o quis
Omnibus e membris exſinuatur honos!
Sic quoque ſic domina pauo ſtimulatus amore,
Vt cauda flabro ſpicula ſolis obit,
Centenis oculis iaculatur fulgura mille:
Fulgura, gemmarum docta referre vices.
Ha ſalue, Friderice: *perennis adorea ſalue*
Induperatorum, Teutoniaque ſalus.
Te vehit ecce ſuis argentea gloria bigis,
Quacunque oceani circinat vnda ſolum.
Ad latus Aonidum glomeratur dia Moneta
Mater, & auguſti luminis almus honor.
Subſequitur Mauors obnoxius, auctaque magnum
Fronde oleæ Pallas luxuriante caput.

Iamque

Iamque roſas plenis Chariteia triga quaſillis
Deſuper inuergit, ſubſilienſque Venus:
Imbreque laſciuit florum ridente fragrantum
Cana ſerenata cum probitate fides.
Hinc torquem collo, grauidam flammante pyropo,
Adiicit indocilis ſubdola Diua loqui.
Inde caput large linit ambroſio vnguine coniunx
Herculis & ſenii damna maligna fugat,
Ipſa ſed ex ruta maieſtas aurea ramo
Innectit gracili ſerta capillitio.
Gratatur late Muſarum terna vianti,
Verſa oculos in te, verſaque vulta, trias.
Artificoque lyra plectro linguaque potentis,
Dulce iacit longe Phœbus Apollo melos.
Applaudit ſoboles vociſque atque aeris Echo,
Geſtit & integros poſſe referre modos:
Imo ſibi lingua ter centum ferrea plectra,
Et ſibi mille cupit lumina Ariſtorida,
Quo ſatis expleri quiret, Friderice, *tuendo:*
Per laudes quiret quo ſatis ire tuas:
Ha ſalue bis terque: perennis adorea ſalue
Induperatorum, Teutoniaque ſalus.
Salue, inquam; vitaque libens agnoſce ſecunda
Iammodo nunc animo liberiore decus.
Illius haud certe debetur gloria gaza
Vlla tua, qua tunc clarius orbe nihil.
Ferre nec acceptam potis es legionibus amplis
In quarum, duce te, terra fretumque manu.
Contulit hic nihilum paraſiticus ordo, cohorſue
Aulica, qua fueris cinctus vtrinque latus.
Sed tantus quantuſque hodiernus haberis, idipſum
GVNTHERO *par eſt omne referre tuo:*
GVNTHERO, Friderice, *vni ſub tegmine cippi*
Quo ſine nil modo, quam puluis & vmbra fores.
Syllaba tamque alti vix nominis exeat vna,
Stannea rimoſa vincula ſandapila.
Vah! quantum pollet Muſea fauentia, quamque
Applicitos propius pane dat eſſe Deos!
Ambroſiaque mera paſtos & nectare, ſecla
Indulget veris viuere perpetui!
Quiſque tamen quotus eſt Magnatum, cui pia vatis
Cura ſit, illius vel recreetur epo?
Ipſe licet redeat comitatus Apolline toto
Hinc Maro Mantous, inde Meleſigenes:
Vnica de centum vix ipſis aula patebit,
Qua dignos reputet panis acente quadra.

Nedum præſumant Domini contingere dextram,
Eius & alloquio liberiore frui.
Felices nimium, nutu ſi come ſalutet,
Detque ſemel menſæ calce ſedere ſuæ!
Quod ſi forte datur reperire e millibus vnum,
Qui vatem, vates ſcilicet ipſus, amet,
Digneturque domo propria, linguaque fauore
Erigat, & multa commodus auctet ope:
Munus quinetiam vxori gnatiſque quotannis
Eroget, exangueis quod vetet eſſe fame:
Næ Ptolomæus is, ac Mæcenas alter habetur,
Præ nimiaque ſubit prodigitate notam.
Nimirum terris vt faſque piumque receſſit,
Obtinet at primum viſque doluſque gradum,
Eque Dynaſtarum numero ter maximus audit,
Cui ſine comparibus, quod libet, omne licet:
Aret Apollinei cœtus quoque vena, palamque
Mnemoſidum ter tres conticuere lyræ.
Solum muſſat adhuc ieiuna caterua, pudorem
Ambiguum frontis cui caua larua tegit.
Hæc, veluti quemuis trahit occurrente colorem
Polypus a ſcopulo, ſic neque mente ſua eſt.
Eſurie verum ſtimulante, meliſma dapale
Inque malos pariter proiicit, inque bonos.
Cumque ſubinde liget linguam reuerentia veri,
Materiaque alias ſit reperire nihil:
Vnum opus eſt, carmen bullatis tendere nugis,
Mureque pro, lucas effigiare boues.
Nuncque ab originibus ducuntur ſtemmata caſcis,
Eruiturque putris Deucalionis aqua:
Nunc iactantur opes, phalerataque nomina honorum,
Sorſque ſolet quicquid dicere cæca ſuum.
Quod ſi forte decus proprium iis adfingitur, & ſtant
Ingenii illuſtres iudiciique bonis:
Et tantum reliquos vincunt candore fideque
Stellarum quantum luna globoſa faces:
Nil tamen efficiunt, aui præſentis hiantes
Quo liceat riſus effugere atque ſales.
Ipſoſmetque grauat ſua laus, ſua fama tyrannos:
Vſque adeo a vero diſsidet illa procul.
Nomine nam quiſquis virtutum extollitur, vmbra
Quarum intus minimum ſentit adeſſe ſibi:
Quid niſi rideri merito putat, ac ſua vel ſic
Traduci ſterilis mentis operta probra?
Sicut enim lato qui panditur orbe pyropus,
Artificis longa non eget arte manus;

Sed

Sed ſatis ornatur, ſi circulus ambiat ipſum,
Circulus, ex auro qui tria grana trahat:
Sic & adoptiuos ſpernitque fugatque colores
Qualibet Heroum gemmea ſimplicitas.
Sufficit ac cithara filis mandare tenellis
Maxima geſta domi, maxima geſta foris.
Quippe Poetarum puro vox amula fonti,
Vſque gradu vires vlteriore parat.
Primitus e ſcabra latium tenuiſsima ſudat
Vena petra, ac caco tramite tingit agros.
Flumen at vt rapuit ſimul hoc, ſimul illud, & augmen
Nunc capit a pluuia, nunc capit a niuibus,
Exultat campo ſinuoſis protinus vndis
Perpes, & in pontum vi ſibi pandit iter:
Haud aliter GVNTHERE, tua quoque lympha Thalia,
Temporis intumuit progrediente mora.
Quaque ſuum populum parce nimis ante rigabat,
Ac patriam tenui rore terebat humum,
Nunc latis trifidi communia curſibus orbis
Alluit, in pretio vallibus atque iugis.
Iamque adeo quo grata magis quoque vtilis extet
Pluribus, a limo purior atque ſitu:
Ecce nouas virtus tibi Ritterſhuſia *foſſas*
Percutit; atque recens dat decus aggeribus.
Sicque ſeneſcentes ſarcitque tegitque ruinas,
Retat & omne, fluit quicquid in amne, malum.
Vt licet immenſo decurras gurgite, teque
Qualicunque parem ferre queas pelago:
Splendidior trepides tamen argentoque vitroque
Rudera nec mixtim colluuiemue vehas:
Eque tuo volucris riuo bibat oſcen, & inde
Oris aromatici tinnula libet apis:
Auferat & latices aris leuiſomna ſacerdos,
Auferat & latices florida virgo coma.
Macte tua ſorte hac, GVNTHERE, pioque benignam
Pectore CVNRADI volue reuolue operam.
Nam licet hic vllo tecum ſine fine triumphet
Parcarum potior pracipitante colo:
Sic tamen ambiguum fiet tibi, pluſne decoris
Addiderit, contra quam dabis ipſe decus.

In

In Cl. Viri,
CVNRADI RITTERSHVSII,
GVNTHERVM,
MICHAEL VIRDVNGVS,
Francus, Poeta Cæſareus,
ad Muſas fugientes.

ET merito. Quid enim noſtro reſtetis in orbe,
O vos Aonio præſide triga triplex?
Quæue adeo vos adtineat pellacia ridens,
Hinc vt ceſſetis præcipiti ire gradu?
Totque indigna pati, totque exſpectare nefanda,
Cum in vos ſit montes imo mali irruere.
Quin potius fugite, atque ingratas linquite terras:
Obſcuraſque inter Cimmerium attegias
Vos præoptate pati poſthac. Enim in omnia veſtram
Coniuraſſe liquet hic elementa necem.
Ergo perpetuis damnantur cuncta tenebris,
Muſarum cande lumine facta prius!
Omnia ſquallenti mærent deperdita luctu:
Stat ſine honore dies; nox nigra felle madet!
Et iam nulla fritinnit auis dulce, aere pendens,
Nec liquido pollens ore figurat epos.
Quæque prius blando ſiluas affamine mulſit,
Mellea præ cunctis Daulias obticuit!
Inque reſoluuntur chaos antiquum omnia prorſus:
Omnia triſtis hiems, omnia ſunt tenebræ!
Sic certe. Horribili adſpectu ſupra caput adſtat
En! nupta os noctis tegmine barbaries;
Quam ſtrix horrendum ſtridit circum impia, ranæ
Quin etiam rauco gutture amara crepant.
Nos quid ad hæc? Tantas ſubſiſtere quiſue ruinas,
Aut potis immenſis obuius ire malis?
Ah! nemo, vt paret. Niſi contabeſcere luctu,
Nil reliquum, aſſiduoque imbre madere genas,
Et deſiderio adflictum fruſtra exedi inani,
Flebiliterque homines atque ciere Deos.
Tu tamen, o Rittershuſi, *ſpem haud abiicis omnem;*
Quin ſperas, ægrum dummodo vita animat.
Laudo: ſapis. Quid enim luctu eſt opus aut lamentis?
Quidue quiritanti flebile voce queri?
Pane rei cum depoſita medicina adhibenda eſt;
Et tantillæ ingens eſt morulæ pretium.
Quin potius velut e tenebrarum carcere tractis,
Atque tua lotis munditer ante opera

Copia

Copia facta fuit vitæ lucisque tuendæ,
Expenſis pretio gemmeo, inante, libris:
Sic quoque, ſic aui hic cariem paſſusque ſenectam
GVNTHERVS veniat rurſus in ora virum:
Proque virore noua tibi grates ille iuuenta,
Atque magis viuax arte recoctus, agat.
Cum non barbariem ſit protelare propinquam; at
In tempus ſaltim extollere conſilium eſt.

Plura habemus a præſtantibus viris encomia ſiue elogia. Sed ea ad notarum librum reiiciemus.

Tempus nunc eſt, vt ipſum *Guntherum* Hiſtorico-Poetam in ſcenam atque ad pulpita producamus, & ſua de optimo Imperatore optima carmina denuo poſt tot annorum ſilentia audiamus recitantem: *vbi prius Lectorem admonuerimus, aſteriſcos ſeu ſtellas huiusmodi * verſibus *Guntheri* inſertas denotare ea loca, ad quæ aliquid in notis noſtris adiicitur, quo facilius animaduertas, Lector bone, quando tibi ad eas recurrendum ſit. Vale!

* *Cum annotationes haſce* Spiegelianis, *vt ſupra dictum, inſeruerim, ipſique ſtatim ſubiecerim textui, ad genus ſtellulas verſibus, vt* Rittershuſius *fecit, præfigere, haud neceſſe erat.*

✠ ✠ ✠

CVNRADI RITTERSHVSII

Dedicatoria
ſuarum in GVNTHERVM annotationum.

Nobiliſſimo & Eruditiſſimo
DOMINO
IOANNI A BREDOVV,
in Reinſperg & Kremmen,
Equiti Marchico,
S. D.
CVNRADVS RITTERSHVSIVS.

CVm animus meus præclaræ indolis tuæ amore captus iampridem geſtiiſſet, aliquid in publicum dare, quo vel ſuam tui obſeruantiam ad alios teſtatam faceret, vel ad ſtudia tua politica & philologa, in quibus magna cum laude verſaris, ab ſe quippiam, ſi poſſet, adiumenti adferret; eo tandem ſum delatus, vt has in *Guntherum* notas, quem hoc tempore ipſo, quo tu in Gallias cogitans Norimbergæ ad nos reuiſebas, emendatiorem paullo in manus hominum emittere volebam, tuo nomini ad eos, quos dixi, vſus dedicandas exiſtimarim. Sic enim cogitabam, te, qui noſtris quondam priuatis ſermonibus in cotidiano conuictu & conſuetudine non indelectatus fuiſſes, etiam iſtud meum in te publice compellando per litteras officium non ingratum habiturum. Nam tametſi aſſidue tecum in comitatu habes clariſſimum virum, Iuriſconſultum noīe vulgo, *Ignatium Hannielem*, amicum noſtrum, qui cum & in iuris ciuilis ſtudio, & in aliis viro Nobili & Politico dignis artibus gnauiter ſtrenueque te indies exerceas, vt aliunde conquiſita adſcitaue adiumenta non admodum deſideranda tibi eſſe videantur; tamen & ad hæc noſtra interdum reſpiciens, eaque recolens, aut ego vehementer fallor, aut in recte de rebus maximis ſentiendo iudicandoque poteris confirmari, & iucunda quadam varietate ſtudia tua diſtingues. Reperies hic, ſi animum aduertere volueris, principia quædam politica, eorumque exempla, ex hiſtorica penu deprompta. Reperies, quæ de iure Feudorum te plenius erudiant: quod ius ſcire exacte, vt nunc ſunt mores, nullius ordinis magis intereſt, quam veſtri, qui huiuſmodi beneficia militaria Principum conceſſu ac munere tenetis; interdum etiam aliis porro per ſubinfeudationem (quam vocant) conceditis. Reperies etiam non paucas inſignes ſententias, variis

riis

riis de rebus, quæ in vita mortalium accidunt: quas occaſione eorum, quæ a ſcriptore noſtro tractantur, ſubinde aſperſimus, quæque optimum in hoc itinere vitæ viaticum merito dicuntur. Reperies obſeruatas & ſimilium collatione illuſtratas aliquot elegantes loquendi formulas, non e triuio, quibus te delectari plurimum, & vti ſolere crebertime, teſtes mihi ſunt locupletes litteræ tuæ, omni nectare imbutæ, quas ad amicos cordate ſciteque ſcriptas non paucas vidi. Neque vero ita ſæculi ſui infelicitate & inficetiis inquinatus aut depreſſus eſt *Guntherus* noſter, quin paſſim os cælo attollens, ſupra illud adſurgat, & plurima in eo paſſim appareant veſtigia eruditæ antiquitatis, quæ ipſe ſtudioſe inſtitit, & nos ſuis quæque locis velut intento digito indicamus. Sed quanti hic auctor faciendus ſit, quantæ ab eo manare vtilitates poſſint, alibi diximus. Nunc enim de notis noſtris tantum agitur; quarum dedicationem vt tibi gratam eſſe patiaris, contenderem a te pluribus, ſi de tua erga me conſtante beneuolentia dubitarem, quod me facere nefas eſt. Ita te noui. Ita mihi vale et ſalue, *Bredoui* nobiliſſime. Altdorfii in academia Norimbergenſium a. d. X Iul. an. CIↃ IↃXCVII.

In Guntherum *Poetam.*

Friderici I Imperatoris encomiaſten,

a *Cunrado Rittershuſio IC.* renouatum,

Carmina epidictica.

I

QVod fuit Auguſto Maro, *vel quod* Homerus Achilli,
Guntherus *tuus eſt hoc*, Friderice, *tibi.*
Rex bonus & pariter fortis bellator vterque;
Par vtrique ſimul Rex Fridericus *erat.*
Felix o, vates cui magnus Homerus, Achilles,
Felix Auguſtus, *cui* Maro *præco fuit!*
Te quoque felicem merito, Gunthere, *fatebor*,
Tanto qui dignus Cæſare præco clues.
Germanus vates Germano Cæſare dignus:
Æterno veſter tempore viuet honos.
Nunc quoque Cunrado *lucem reparante ſerenam*,
Cæſaris & vatis clarior exſtat honos.
Alter & alterius ſic auctor honore vigeſcit:
Aſpirat genio Muſa perenne decus.

NICOLAVS REVSNERVS, D.
Comes Palatinus Cæſ. Conſiliarius Saxonicus.

II

Ad Guntherum *rediuiuum.*

SAlue Orcine, atro qui nunc rediuiuus Auerno
Prorepis, Gunthere *ſenex, ſanctiſſime vates;*
Salue, & Germanas iterum ingredere altus in oras.
Tu, caligantem quam dudum obliuio veſtem
Scæua tibi induerat, vegeto de corpore iacta.
Cernis, quod mira tibi Rittershuſius *arte*
Texit opus, turba ſic adnitente Dearum,
Quæ tibi poſthabito celebrant nunc Francida Pindo!
Surge animis; tibi ſurgit honos. Tibi gemmea in auro
Stat toga; vt obiectos oculos radiatibus icis!
Augure me, nullus poſtilla diuite in orco
Mercurius virga tenues te coget ad vmbras.
Gaudebis noſtro ſemperque morabere cælo.

CHRISTOPHORVS COLERVS,
Francus.

CENSV-

CENSVRA
IACOBI SPIGELII
DE AVTORE CARMINIS LIGVRINI.

TRITHEMIVS in Eccleſiaſticis Scriptoribus refert, *Guntherum* quendam cœnobitam carmine, proſaque diſertum, claruiſſe tempore *Henrici* Imp. eius nominis *IIII.* Sed quum inter eius, quæ ille recenſet opera, neque *Solymarii*, neque *Ligurini* meminerit; coniicio illum a noſtro autore fuiſſe alium. Hunc *Guntherum* nonnulli noſtræ Germaniæ adſerunt. Quiſquis tamen ille fuerit, (nam nihil ego compertum habeo, quod affirmare auſim) id certo conſtat, eum tempora *Henrici VI* attigiſſe, qui patri Aenobarbo Aug. Imperator ſucceſſit; & in ſæcularibus literis & diuinis Scripturis non infeliciter verſatum: quod vel hoc atteſtatur carmen, Romanæ plane æmulum eloquentiæ. In eo nos, ſupra quam credi poſſit, multa librariorum inſcitia deprauata, parumque hactenus animaduerſa, emendauimus. Vocabula nata nuper, vel eccleſiaſticorum more vſurpata, obiter indicauimus. Quæ ad Iuriſprudentiam, placitaque Feudalia attinent, tum pleraque alia, quæ in vulgatis Lexicis non habentur, ſecuti probatiſſimos autores, quorum nobis iuſta copia adfuit, fuſius aliquanto enarrauimus. In afferendis autem, quæ ad hiſtoriam faciunt, teſtimoniis, ne tranſuerſa quidem linea aberrarem, nobis curæ fuit, gratia veritatis patefaciendæ. Ne multis Poetam tibi, præcipue vere Germano, commendemus, ipſe in cauſſa eſt, qui de ſe ipſo ad finem decimi libri ſic cecinit,

Hoc quoque me fama, ſi deſint cetera, ſolum
Conciliare poteſt, quod iam per multa latentes
Sæcula, nec clauſis prodire penatibus auſas
Pierides, vulgare paro, priſcumque nitorem
Reddere carminibus, tardoſque citare Poetas.

ARGVMENTVM LIBRI PRIMI.

Primus habet primos electi Regis honores.
Sceptra manu, primamque ſacra ceruice coronam
Geſtat Aquis, merita Traiectum protinus ira
Plectit, & hinc magnas inuiſit Rex puer (a) vrbes,
Dat populis leges, & priſtina iura reformat.
Sceptraque Danorum cognata lite dirempta
Donat habenda Petro: cupiens indicere bellum
Pannonibus, multo procerum fidoque rogatu
Vincitur: ingentis cauſſam fomentaque belli (b),
Exceptum (c) patruo, reddit tibi, Saxo, Ducatum.

(*a*) Sæpe *Guntherus pueri* appellatione denotat iuuenem; vt infra docebo notarum lib. 1 ad v. 347. (R.)
(*b*) Sic infra, *litis fomenta querela.* (R.)

(*c*) Forte, *ereptum*; aut certe illud ità exponendum. *Euictum* dicit infra verſu vltimo huius libri. (R.)

LIBER I

ARDVA *ſollicito verſu* (*a*), *memorandaque ſæclis*
Geſta cano (*b*): *mundoque tuos,* Friderice, *triumphos,*
Atque tibi toties conatam illudere fruſtra
Fortunam, vulgare paro: monſtrique biformis (*c*)
Ambiguos vultus (*d*), *motusque volubilis orbem* (*e*)
Frenatum virtute tua (*f*), *caſusque ſiniſtros*
Exceptos habitu (*g*) *quo proſpera mentis eodem.*
(*h*) *Res oneroſa quidem, nec præſumenda minori*
Ingenio (*i*), *magnisque etiam metuenda poetis.*
Sed tamen exiguas amor & deuotio vires
Supplebit: fragilemque animi ſpes magna vigorem
Fulciet (*k*): *affectusque pios* (*l*) *fortuna iuuabit,*
Iamque adeo, ſi (*m*) *quid ſtudio poſſemus in iſto*
Experti, noſterque legi (*n*) Solymarius *audet,*
Atque etiam fortaſſe placet: quem gratulor ante
Regales penetraſſe domos, puerique potentis
(*o*) *Ingenuas tetigiſſe manus: præludia quædam* (*p*)
Illud opus, ceu prima nouæ tentamina Muſæ,
Et munus puerile fuit: nunc altera ſummo
Dona viro, ſcriptos propria de laude libellos
Offerimus: pariterque patrem cum prole canentes,
Omnibus iſta ſimul conſorti iure dicamus.

(*a*) Propoſitione, qua Poetæ procemii vice vti ſolent, lectorem ſibi conciliat *Guntherus*, rerum magnitudinem, quas deſcripturus eſt, paucis comprehendens. *Sollicito verſu.* Quo non ioci, ſed Homeri exemplo, quemadmodum *Horatius* in Arte tradit, ſcribi debent, res geſtæ, Regumque, Ducumque, & triſtia bella. (Sp.)

Duobus primis epithetis commendatio operis continetur: tum a materiæ ſublimitate, tum a ſcriptoris diligentia, quaſi omnia ſollicite collegerit, & in hoc poema comportarit. Quo eodem ſenſu ſollicitum vatem ſe vocat *Guntherus* infra v. 46. An potius Sollicito verbum eſſe dicemus? vt ſollicitare verſu idem ſit, quod tentare, vel tractare*. quod magis probandum videtur *. (R.) p. 13

(*b*) Videtur ante oculos habuiſſe verſum *Auſonii* Eidyll. vlt.

Clio geſta canens tranſactis tempora reddit.

Inter *geſta* vero, ſeu res geſtas & *acta* quid diſtet, vid. infra lib. 5 v. 189. (R.) p. 13

(*c*) *Fortuna*: de qua quot, & quanta a veteribus prodita ſint, nemo eſt, qui ignorat. (Sp.)

(d) Duobus vultibus *fortuna* pingitur: priori

priori hilari, poſteriori horrendo, tetroque, caluo, & capillato. Conſtat tamen *Fortuna* ſimulacrum varie effinxiſſe. Apelles pictor interrogatus, quare *Fortunam* ſedentem pinxiſſet? reſpondit, Quia non ſtat: (Sp.)

(*e*) Rotam. *Marcellinus* lib. rerum geſtarum 14, *Quinis beatus, verſa rota fortuna, ante veſperum poteſt eſſe miſerrimus.* Notum eſt, quod *Cebes* pinxit fortunam ſtare ſuper rotundo lapide, virtutem vero ſuper quadrato. Significans, ſtabilia eſſe Imperia, quæ in virtutem incumbunt: caduca & fluxa, quæ fortuna ſtulta & cæca moderatrice nituntur. (Sp.)

(*f*) Vt ſit vera *Iuuenalis* fortunam alloquentis ſententia,

Nullum numen habes, ſi ſit prudentia; ſed nos
Te facimus, fortuna, Deam, cœloque locamus. (Sp.)

(*g*) Ex memorabili *Senecæ* ſententia depromptum: *O magnos*, inquit, *viros, qui maligna fortuna ſuccumbere neſciunt, & aduerſas res ſuæ virtutis experimenta faciunt.* (Sp.)

Sic in Socrate accepimus tantam fuiſſe animi conſtantiam, vt vultum nunquam mutaſſe deprehenſus ſit: quod *Seneca* quoque prædicat. Confer cum præſente loco v. 288. & ſeq. infra h. lib. & lib. 2 v. 642. (R.) p. 13

(*h*) Extenuatio Rhetorum, color notus. (Sp.)

(*i*) Aſſentior *Chriſtophoro Colero* Franco, legenti, *magnis etiam.* Nihil enim, quid ſibi iſta copula hic velit, video. (R) p. 13

(*k*) Iuxta illud Naſonis;

Spes bona dat vires, animum quoque ſpes bona firmat. (Sp.)

(*l*) Interpretor cum eodem *Colero* conatus pios. *Feſtus* adfectare, conari aut pronum animum ad faciendum habere. (R.) p. 13

(*m*) Pro *an*: vt Græci dicunt, εἰ. Quem Græciſmum non modo *Iuſtinianus* aliquoties vſurpauit, ſed etiam optimi quique Latini auctores. Terentius;

Idque ad eum viſam, ſi domi eſt.

Tibullus; *Illa mihi referat, ſi noſtri mutua cura eſt.*

Horatius; *Inſpice, ſi poſſum donata reponere lætus.*

Liuius; *Per cunctatus, ſi conſilium non vtile ſolum, ſed etiam ſalutare admittere auribus poſſet.*

Propertius; *Quærebam, ſicca ſi poſſet piſcis arena*
Viuere.

Idem lib. 2. eleg. 20.

—Volui, ſi ſola quieſceret illa,
Viſere.

Et eodem lib. 2 eleg. vlt.

Harum nulla ſolet rationem quærere mundi,
Nec cur fraternis luna laboret equis:
Nec ſi poſt ſtygias aliquid reſtauerit vndas,
Nec ſi conſulto fulmina miſſa tenent.
(R.) p. 13 & 14

(*n*) Nomen operis, quod ſcripſit, opinor, de rebus per Chriſtianos aduerſus Saracenos & Turcas geſtis in Oriente, a clariſſima vrbium ipſius Orientis *Hieroſolymis* inditum. (Sp.)

γλυκὺ σχῆμα, quo rei inanimatæ, libro ſcilicet, ſenſum tribuit: quod frequens eſt poetis. (R.) p. 14

(*o*) Hypallage. Intelligit autem *Conradum*, *Friderici* Imper. filium, cui illud opus ſe obtuliſſe innuit infra v. 86, & extremo lib. 10,

Quem prius ingenuo dedimus leue munus alumno. (R.) p. 14.

(*p*) Metaphora a gladiatoribus, qui ante pugnam haſtas vibrando, rudibus dimicando, parmas aut clipeos haſtaſque in altum iaciendo, & cum venuſtate recipiendo *præludere* dicebantur. Tales ludicras pugnas *Symmachus* præter alios *Præluſiones* vocat lib. 4 epiſt. 8; *Etiam* ludicris *quæſtorum* præluſionibus *negatum.* Ita ibi legendum docuit *Schoppius* meus in veriſimilibus, cum vulgo mendoſe editum ſit, *prælationibus.* (R.) p. 14

Suſcipe cunctorum Regnator maxime Regum(q),
Suſcipe lux mundi(r), cui nullum parue, priuſue
Spirat in orbe caput (ſ): te gaudet Principe mundus:
Te populi, te regna timent: te ſolis ab ortu
Solis ad occaſum, ſubmiſſo vertice, cuncti
Suſpiciunt(t): Dominumque, ſimul, Regeinque fatentur(u).
Nec ſolum noſtri, vir maxime, temporis omnes
Prægrederis virtute viros, ſed cuncta retrorſum
(Pace loquar veterum) cedunt tibi nomina Regum(x)
Solus ab Auguſto(y) conſorti gaudet honore,
Et ſocium claris admittit Carolus (z) *actis.*
Certa quidem vatis dementia, carmen agreſte
De tanto ceciniſſe viro: ſed parce furori,
Princeps magne, pio(a): nec te præſumtio noſtra
Exagitet: ſolis licet inſanire Poetis(b).

(*q*) Vnde primi nominis inter Legum interpretes, ac etiam ſacrorum Canonum profeſſores tradunt, non iure, ſed facto fieri: quod pleriqueRegum non agnoſcunt Imperatorem. de quo ſeptimu libro aliquanto fuſius. (Sp.)

(*r*) Propter immenſam eius poteſtatem. Dicitur enim *animata lex* in terris a Iuriſperitis. *Ariſtoteles*, Regiam dominationem omnium excellentiſſimam iudicat: eamque maxime diuinam appellat, quod ea res quid-

dam homine maius habere videatur. Et primitus Reges non ob aliud conſtituti ſunt, populi conſenſu, quam ob eximiam virtutem, quam heroicam vocant: velut diuinæ proximam, & humana maiorem. (Sp.)

(*ſ*) Ab hoc enim in omnes inferiores honorum & poteſtatum munera diffunduntur. (Sp.)

Id eſt, homo. Propertius;

Es ſumpta & poſita pace fidele caput.

Sic *capita* pro *perſonis* vſurpant ICti: vt cum dicunt *tributum* in capita *imperare*: *Succedere vel diuidere* in capita, id eſt, *pro numero perſonarum*. Sic Græcis φίλη κεφαλὴ dicitur. Ratio huius συνεκδοχῆς eſt, quia *caput* eſt pars principalis & velut arx corporis, vt ait *Ser. Sammonicus*:

Principio celſa de corporis arce loquamur.

Et *Manilius* lib. 4. Aſtronomic. de hominis præſtantia loquens:

Stetit vnus in arcem erectus capitis.

Facit eodem l. 44 cum in diuerſis. ff. de religioſ. & ſumpt. fun. (R.) p. 14

(*t*) At quomodo poſſunt ſubmiſſo vertice ſuſpicere? cum hæc ſint contraria. Nam qui verticem ſubmittit, pronus humum ſpectat: qui ſuſpicit, id eſt, in altum ſpectat, eum erecto vertice eſſe oportet. Diuinabam igitur, *ſuſcipiunt*. Nam & infra ſic loquitur v. 254.

——*Hunc diues ſubmiſſo vertice Roma*
Suſcipit.

Sic infra lib. 2 v. 160, *Regem ſuſcipit*. Notum eſt, quot locis hæc verba ſe inuicem extruſerint, quo reſtituenda ſunt interdicto *Vnde vi*. *Chriſtoph. Pflugius* tamen retinere me iuſſit, *ſuſpiciunt*: propter ſequentia loca Lucani lib. 6 v. 476;

——*Summiſſo vertice montes*
Explicuere iugum, *nubes* ſuſpexit
Olympus.

Ibid. 644 v. ——*quam pallida pronis*
Vrget ſilua comis, & nullo vertice cælum
Suſpiciens. (R.) p. 15

(*u*) *Radeuicus* autor eſt, quod & ex ſerie huius operis deducitur, omnes Chriſtianos Reges veneratos eſſe Aenobarbum: qui etiam coegerit *Manuelem* Græcorum Imperatorem, vt ſe non *Romæ*, ſed *Neoromæ* vocaret *Imperatorem*. Notum eſt, Octauium Auguſtum *Domini* appellationem coram vniuerſo populo vultu ſimul & voce renuiſſe. Tiberium item, qui licet optimo Principi omnium mortalium triſtiſſimus ſucceſſit, eos acerbe increpuiſſe, qui ipſum *Dominum* dixerant. Imitanda hæc eſſet ethnicorum modeſtia Chriſtianis, quando hæc appellatio non laicis Principibus tantum addita eſt, ſed etiam in Antiſtites atque Cucullatos per fœdos adulatores tranſiit, atque mox etiam in priuatos. (Sp.)

(*x*) Id eſt, *Reges*. Sic infra, *nomina regni*. Periphraſis hebraiſſans, de qua erudite *Mathias Bergius*, auunculus meus, in notis ad Apocalypſin Ioannis, & in lib. de Arte Interpretandi. Imo & Latini auctores ſic vſi ſunt. Vt *Virgilius* Diris, *nomen agelli*, pro *agello* dixit.

Dulcia rura valete, & felix nomen agelli:

Sic *Albinouanus* ad Liuiam:

Fluminaque & montes & nomina magna
locorum.

pro, *loca magna*. De quo loquendi genere videndus flos eruditorum, *Scaliger* in Catalectis. (R.) p. 15

(*y*) Id cognominis *Octauius* primus tulit ex ſententia Planci, repudiata *Romuli* appellatione, vt ſcribunt *Velleius*, & *Tranquillus*: quo cognomento quid ſignificetur, docent, idem *Tranquillus*, *L. Florus* in calce operis, & *Ouidius* lib. Faſtorum primo. (Sp.)

(*z*) Qui ob ingentia facta, *Magnus* appellatus eſt, dignuſque habitus, per quem iura, inſigniaque Imperii poſt multas ætates ad Occidentem e Thracia, velut poſtliminio reuocarentur, octingenteſimo ſalutis anno, quo magna rerum mutatio facta eſt. Creditum enim, iam inde, *Sabellico* teſte, Imperii arbitrium Apoſtolicæ ſedis eſſe, quum antea e cælo dari crederetur. (Sp.)

(*a*) *Pium* pro iuſto & legitimo poſuit. Quod enim nobis licet (velut Poetis furere) id iure quodam noſtro exſequimur. Sic *Cicero* pro Sextio *dolorem pium* & *iuſtam iracundiam* coniungit: & pro Cluentio: *Iuſte pieque accuſare*: *Liuius* lib. 1; *Puro pioque duello quærendas cenſeo*. *Suetonius* Galba cap. 10; *Vt nemini dubium eſſet*, iuſtum piumque & *fauentibus Diis bellum ſuſcipi*. *Lucretius*:

Denique tantopere inter ſe cum maxima
mundi
Pugnent membra pio *nequaquam concita* bello.

Sic Priap. *Graui* piaque lege *noxiam lues*. Hæc obſeruatio debetur ingenioſiſſimo, mihique coniunctiſſimo iuueni, *Caſpari Schoppio*, Franco: cui ego aliud *Guntheri* exemplum addo ex lib. 6 v. 498;

——*Iuſtumque* piumque *fatentes*.
Nomine quod regni geritur ſub Principe
bellum. (R.) p. 15 & 16.

(*b*) Platonici tanti furorem poeticum faciunt, vt ineptiſſimi homines ſæpe ſtupendum effundant poema. Sed nullum eſſe mortalem, qui non in aliqua re deſipiat, copioſe demonſtrat ſtoicus Damaſippus apud *Horatium* in Sermonibus. (Sp.)

Sic *Plinius* lib. 7 ep. 4; *Sed quid ego tam glorioſe?* (*al.* furioſe) *quanquam poetis furere conceſſum eſt*. Notæ ſunt *Democriti* & *Platonis* de furore ſeu enthuſiaſmo Poetico ſententiæ. Ad eas hic Poeta alludit elegante quadam detorſione. (R.) p. 16

(d) Ceruus vt æſtiui blando ſpiramine ſolis,
Ceu pecudes, hominumque genus: ſic paruula opaci
Monſtra ſoli, virideſque ſolent gaudere lacertæ,
Vtque ſuo volucres cælum modulamine mulcent:

Sic

Sic fruticoſa leues quatiunt arbuſta cicadæ.
Imo etiam mos eſt, vt plus cantare laborent,
Qui grauius cantant: & balbi(d) plura loquuntur(e).
Sic ego, quem celebres optant laudare poetæ,
Nec digne laudare valent, temerarius, auſu
Præcipiti, tenuique paro celebrare camœna.

(c) Non inſcita comparatio. (Sp.)

Reſtituendum omnino, *cernis*, nihil enim ad hanc ſiluam facit ceruus. Auguſtana editio, (quæ fuit omnium prima an. 1507) habet, *certus*. Cui in margine adſcriptum; *Cernis* alias. (R.) p. 16

(d) Linguæ vitia ſunt balbuties, hæſitas, & hæſitantia. (Sp.)

(e) Sicut ii, qui quo ſunt in omni ſermone ineptiores & ſordidiores, eo ſe magis tum Philoſophos, tum Theologos, aliarumque magnarum artium peritos arbitrantur, & iactant. (Sp.)

Malim, *loquantur*. Præceſſit enim, *laborent*. Videtur autem *Guntherus* exprimere illud vetus, λαλεῖν δυνατὸς, ἀδυνατώτατος λέγειν: quod ex *Eupolide* Comico *Gellius* refert lib. 1 c. 15. Sic *Salluſtius* in fragm. Hiſtor: *Loquax magis, quam facundus.* Alluſit etiam ad *Symmachi* locum, qui eſt lib. 1 ep. 70. *Natura rerum eſt, vt qui plus balbutiunt, plus loquantur. Affectant enim copiam pudore defectus.* (R.) p. 16

Annue ſollicito, Princeps mitiſſime, vati(f),
Officioque pium deuoto(g) impende fauorem.
Vos quoque, Cæſarei Iuuenes, quos inde paterna
Nobilitas(h) veterum traducta ab origine Regum,
Nunc(i) matris commendat honor, ſeriesque vetuſti
Sanguinis, & claræ Reinaldus *originis auctor,*
Annuite, & noſtras(k) pariter magnique parenteis,
Hoc etenim commune ſacrum eſt, admittite laudes.

(f) Inuocatio, quam ad Cæſ. Auguſt. *Fridericum*, & filios eius dirigit. (Sp.)

(g) Pro *dedito* vt & apud *Tranquillum* in bonam partem. (Sp.)

(h) Nobilitas vna *generis* eſt: de qua dictum eſt, qui genus iactat ſuum, aliena laudat. *Virtutis* altera; tertia ex vtraque conſtans. Prima apud vulgus in pretio: apud ſapientes poſtremæ duæ. Iuxta *Ariſtotelem*. Opes pariunt nobilitatem, & non antiquæ ſolum, verum etiam vndecunque & quandocunque partæ. (Sp.)

(i) Apage τὸ *Nunc*, & repone *Hinc*. Quam emendationem mihi facile probauit ingenioſiſſimus & optimus iuuenis, *Melchior Kochius*, amicus meus cumprimis carus. Cuius & alias præclaras διορθώσεις infra ſuis locis non diſſimulabo, nec ipſi interuertam. *Hinc inde*: vel, *inde hinc*, particulæ ſunt ἀκολουθικαί. Vide ſimilem locum infr. h. lib. v. 280 & ſeq. Iam hæc ſcripſeram, cum mihi *Pithœi* editionem huius Poematis videre contigit, in cuius emendationibus hanc quoque reperi. (R.) p. 16

(k) Leg. *veſtras*. Non enim ſuas laudes cecinit *Guntherus* ſed Imp. *Friderici* & Imperatoriæ ſobolis. Sed & hanc emendationem inter Pithœanas poſtea vidi. (R.) p. 16

Tu primum placatus ades, qui iure paterno(l)
Virtutum, regnique ſimul ſucceſſor & heres,
Sceptra geris: magniſque patrem virtutibus æquas(m),
Rex puer: & iam nunc(n) Italis, Tuſciſque timendus(o),
Eridanum, Tyberimque premis: fortaſſis & iſta
Indolis acta tuæ, quæque ipſe ſequentibus annis
Adiicies virtute tua, modo viuere detur(p),
Et ſceptris placuiſſe tuis Henrice *canemus.*
O bene quod talem diuina potentia Regem
Inſtituit: qui ſic ſtudiis imbutus honeſtis(q),
Nouit ab inſipido(r) doctum ſecernere vulgo.
Iamque diu mutas, ſolitaſque ſilere camœnas
Excitat ad veterem digna mercede laborem(ſ).

(l) Legerim lubens: *paterna*: idque iunxerim eum, *ſceptra*. Vt verſus ſequens:

Virtutum regnique, &c.

tanquam in parentheſi poſitus, expoſitionem contineat rationis, cur iure paterna ſceptra gerat filius *Henricus*: quia ſcilicet & virtutes paternas imitetur. Abutitur autem verbo heredis, cum proprie loquendo nulla ſit viuentis hereditas: aut relatione in futurum facta ſic dicit. (R.) p. 16 & 17

(m) Pro *refers*. Summa in eo ab exteris etiam

etiam ſcriptoribus commendata liberalitas, & facundia. (Sp.)

(*n*) *Chriſtoph. Colerus* malebat legere, *en iam nunc*. (R.) p. 17

(*o*) Præfuit enim Longobardiæ viuente patre, declaratus Principum conſenſu Germanorum Rex. Poſt mortem patris *Auguſtus* appellatus eius nominis *ſextus*, ſecundum Italos *quintus*. Expugnauit Neapolim, omnesque rebelles penitus debellauit, theſaurosque Siculorum in Germaniam ſecum tranſtulit. (Sp.)

(*p*) Scil. mihi. Ne quis intelligat filium Imperatoris. (R.) p. 17.

(*q*) Rara laus, ſi verum eſt illud Carneadis dictum, qui negauit quicquam recte diſci a Regum filiis, præter artem equitandi. (Sp.)

(*r*) Poſſet etiam legi, *inſubido*, Gelliano verbo. Plura vulgi epitheta vid. infra v. 689. Abutitur autem his 5 verſibus vir optimus *Phil. Melanchton*, dum a tomo Declamationum eos ita adducit, quaſi de *Friderico* ipſo facti eſſent, cum perſpicuum ſit, eos de *Henrico* eius filio agere. (R.) p. 17.

(*s*) *Sint Mæcenates, non deerunt, Flacce, Marones.* Ad virtutes incitat præmium. (Sp.)

Tu quoque, quem patrio reuerendum nomine Rhenus (*t*)
Et metuenda aliis formidat Sueuia terris,
Dux Friderice(*u*) *Ducum*(*x*), *noſtræ munuſcula curæ*
Suſcipe: nec parui placidus monimenta laboris,
Porrectaque manu magno ſub faſce labantem,
Oppreſſumque metu (*ſiquidem potes*) *erige vatem.*

(*t*) Propter loca quædam quæ tunc in Alſatienſibus tenebat. Imperante *Henrico III*, anno a ſalutifero virginis partu MXLIIII, Hildegardis in CHRISTO, vt habent Annales, pauper, & modica, cum filiis ſuis *Friderico*, qui primus ex *Comitibus* ab *Hohenſtauffen* Sueuorum Dux appellatus eſt, *Othone* Argentoratenſis eccleſiæ Epiſcopo, *Ludonico*, *VValthero*, *Chunrado*, & filia *Adelheida* condiderunt, ſacram, ſub Dominici ſepulchri vocabulo, diuæ Fidei ædem in Seleſtadio patria mea, in pago Alſatienſi, & comitatu, vt tum loquebantur, hoc eſt, territorio Kircheimenſi. Poſt ſummum in hac æde altare hi verſus in feneſtris leguntur:

Tempore quo rediit ſuperatis Mediolanis
Rex nos Romanus iuſſit fieri Fridericus.

Huius noſtri Ænobarbi pater Ducis Alſatiæ & Sueuiæ, vt proditum eſt Annalibus, tulit appellationem. (Sp.)

(*u*) Hic patre ab humanis exempto, ob inſignem animi virtutem declaratur dux exercitus Chriſtiani in Syria, contra Saladinum, Turcarumque Principes militantis: haud tamen multo poſt febre correptus, cum ſumma rei Chriſtianæ iactura defungitur vita. (Sp.)

(*x*) Sunt qui originem Ducum putant, a ducibus exercitus Romani emanaſſe: quos a Principibus donatos eſſe territoriis veriſimile eſt, vt tamen ab eis recognoſcant. Vnde ſecundum Feudalia placita, proprie dicuntur *Capitanei regni*. Ceterum *Ducis Ducum*, hoc eſt, *Archiducis* appellationem primum *Bruno* frater *Othonis* Cæſaris primi, inſolenter aſſumpſit, vt ait *Æmylius Veronenſis*, Chriſtianus Tacitus, libro Franc. hiſtor. tertio. (Sp.)

At tibi (1) *cui Rhodanus* (2) *totus famulatur ab ortu*
Vſque ſuo (3), *totuſque fluit, dum gurgite feſſo*
Oceani tumidis (4) *tandem ſe miſceat vndis,*
Hæc placuiſſe velim: dubium, puer inclite, dici
Rex ne, Comes (5) *ne velis: veterum nam regna potenter*
Allobrogum (6) *materna regis, regnique decore*
Dignus, ab excelſo nomen deducis Othone (7).

(1) *Schoppius* malebat, *Ac tibi*. (R.)

(2) Eius etymum *Plinius*, & diuus *Hieronymus* a Rhodiorum Colonia, vrbe citerioris Hiſpaniæ venire volunt. Dicitur a nonnullis alter *Eridanus*. Nam vna commiſcentur ex Alpibus fluentes, ſciſſus alia via in Oceanum, alia in Adriaticum ſinum deſcendit. Quod *Apollonius* in quarto Argonauticorum pulchre deſcribit. (Sp.)

(3) Cuius pluribus meminit *Marcellinus* libro decimoquinto. Apud Salaſſios in agro Sedunenſi, ad eas Alpes, quas *Vadiano* teſte, hodie *ſancti Bernardi* cognominant, caput tollit: ac primum vario decurſu, nec vnum in cardinem flexus, in occaſum tandem conuertitur, & Lemannum fundit. (Sp.)

(4) Rapido enim concitus curſu, Tyrrheni æquoris freta ſcindit, in quo non mediocre fertur nauigantium periculum, dum inter ſe maris fluctus, & amnis fluenta decertant. Autor *Ambroſius* lib. Hexameron ſecundo. De hoc amne perquam eleganter *Silius* libro tertio, *Lucanus* libro primo. (Sp.)

(5) Lege, *Dux ne*. Barth.

Comitum originem non facile inueneris, ſed eam dignitatem pro moribus Germanorum fuiſſe vetuſtiſſimam, ex *Tacito* conſtat: qui ſcribit in libello de Germanis moribus receptum, vt cuilibet Principi, ſeu Duci exercitus, duodecim Comites aſſignarentur: ideo dictos, quod eos comitabantur,

& a

&a latere Ducum non diſcedebant. Itaque Comitum originem Germanis moribus ortam eſſe, & non Italorum, dictus receptiſſimus autor teſtis eſt. Quapropter *Zaſius*, ille magnus iuris ſacerdos atque interpres, in elegantiſſimis ſuis in vſus Feudales commentariis, pronuntiat, quod in duodecimo libro Iuſtinianæi Codicis aliqui tituli de *Comitibus Largitionum*, & ceteris inſcribuntur, vſurpationem Imperatorum fuiſſe ex Germanorum vſibus. Aſtipulatur *Iac. VVimpfelingus*, auunculus meus, in vita *Dietheri* Archiepiſcopi Moguntini, eius nominis primi, volens comites dictos quoque eſſe *Graues*, a maturitate morum, præſtantiaque virtutum. Vnde & Teutonicum deriuatum, & per quintam vocalem, non per primam liquidam vernacula ſcribendum eſſe putat. (Sp.)

(6) Id eſt, *Burgundionum*, vt infra latius dicam. Nam regionem, tractumque illum omnem eleganter deſcribit in libro quinto. Allobroges ad tractum Lugdunenſem olim ſiti *Ptolemæo*. Hodie Sabaudienſes eſſe volunt. Alij potius Delphinatum, cui præſidet pro tempore Gallorum Regis filius natu maior. Caput gentis Vienna *Pomponio Mela*. (Sp.)

(7) Noti ſunt tres *Othones* Auguſti, auus, pater, & nepos, quos nobis Saxonia dedit, Principes clariſſimos. Primi meminit Poeta libro ſeptimo & octauo. Secundus cognominatus eſt a noſtris ſcriptoribus *Pallida mors Saracenorum*: quod eius opera Calabria, vna cum Græcis expulſi ſint. Poſterior ab eiſdem *Mirabilia Mundi* appellatur, ob gloriam rerum a ſe geſtarum. Si *Georgius Merula*, non inelegans rerum Mediolanenſium ſcriptor, *Guntherum* noſtrum, non contemnendum autorem vidiſſet, minime negaſſet, Aenobarbo noſtro filium fuiſſe nomine *Othonem*, quem ceteri ſcriptores, & exteri & noſtri, victum nauali prœlio a Venetis, aiunt in cauſſa fuiſſe, quod pater ex diutina diſcordia in *Alexandri* Papæ gratiam redierit. Quod tamen idem *Merula*, ceu mendacium, etiamſi eius aſſertores viri illuſtres habeantur, conſtantiſſime redarguit, libro tertio. (Sp.)

Nec tu, regifico(1) Chunradi(2) *nomine clarus,*
Ac verus virtute nepos(3), *cui fœdere certo*
Nominis & iuris, ſuccedens Francona(4)*rura,*
Herbipolimque(5) *regis, primæ cui munera muſæ*
Obtulimus, ſcriptos ſacra de ſede (7) *libellos* (6)
Prætereundus eris, ſed & hic quoque nomen habere
Te volumus, partemque noui ſacramus(8) *honoris*(9).

(1) Id eſt, *regio* nomine. Sic *iuſtificus* pro *iuſto*. Catullus:

Iuſtificam *nobis mentem auertêre Deorum.*

Ita *magnificus* pro *magno* paſſim vſurpatur. Quomodo Guntherus cum alias ſæpiſſime, tum infra v. 89. *magnificum Principem* vocat *Fridericum*. (R.) p. 17.

(2) In primo eius nominis Rege, & non in Cæſare *Ludouico*, *Arnulphi* Imp. filio defecit genus diui *Caroli* Magni. Alter Francorum Germanorum Dux: qui deterritus oraculo Mediolani obſidionem ſoluit, Tertius *Henrici* Quarti filius, quem pater Italiæ, poſtquam Principum Germaniæ conſenſu Regem declaraſſet, præfecit. Quartus, patruus *Friderici* noſtri Aenobarbi. Ex cuius familia Germania noſtra Quintum vidit Regem & Auguſtum. Filius ille erat *Friderici* Secundi Auguſti, ex *Iole*, filia *Ioannis* Regis Hieroſolymitani, vel vt nonnulli tradunt, ex *Conſtantia* Regis Caſtulonenſium filia: qui altero poſt eius aduentum in Italiam anno, naturæ conceſſit, potionatus fraude *Manfredi* occupatoris Siciliæ, relicto impubere filio *Chunradino*: qui iuuenis cum *Friderico* Auſtriæ Duce itidem iuuene magni animi, gloriæque & nominis cupido, ſecuri percuſſus eſt, vetuſtiſſima Sueuorum Ducum familia in *Chunradino* extincta. Lege ſeptimum librum *Pauli Æmylii* Veronenſis de rebus geſtis Francorum. (Sp.)

(3) Id eſt, fratris *Friderici* nepos. Nam *Cunradus* Rex, qui noſtri Ænobarbi patruus fuit, & in imperio anteceſſor, *Cunrado* iſti patruus magnus fuit. (R.) p. 17.

(4) Franconiæ primum, deinde Sueuiæ quoque, fratre in Syria, vt diximus, vita defuncto, præfuiſſe, autore fratre *Henrico* Auguſto, a noſtris in Annales relatum eſt. Durlaci ob admiſſum ſtuprum, interemptus eſſe traditur. Refert *Sebaſt. Munſterus*, quod quum Thuringi a Sueuis non parum moleſtarentur, pacificeque in confiniis viuere nequirent, inuitati Franci ab oſtiis Rheni, venerunt cum Duce Genebaldo: qui Regis Francorum, nempe Clodomiri, frater fuit: & Mogani pagum, vbi iam eſt Herbipolis, poſſidendum & colendum acceperunt. Scribit autem *Hunibaldus*, Francorum hiſtoricus, veniſſe cum Duce Genebaldo triginta milia agricultorum, & duo milia DCLXXX artificum, vna cum vxoribus, familia & iumentis: qui omnes veluti murus fuerunt inter Thuringos & Sueuos. Contigit autem hæc profectio anno Chriſti CCCXXVI. Habuit proinde hæc Francia Orientalis ſucceſſiue XXI Duces, & vltimus Hetanus nomine, quum migraſſet ſine herede, Pipinus Franciæ, ſeu Galliæ Rex, donavit Ducatum Burchardo Epiſcopo, & omnibus ſuis ſucceſſoribus, anno ſcilicet Chriſti DCCLII. Legimus tamen poſt illud tempus, & alios Duces fuiſſe in Franconia, inter quos *Chunradus* quidam appellatus eſt, qui in Romanorum Regem electus fuit, vt & a nobis paulo

ſuperius relatum eſt. Non igitur tota prouincia Franconiæ primum Epiſcopo data fuit, ſed temporis ſucceſſu ambitioſi Epiſcopi ditionem ſuam mirum in modum ampliauerunt, & præſertim quum vltimus Dux Voitlandiæ ſine virili deceret prole. (Sp.)

(5) *VVirtzburgum*, metropolis eſt Franconiæ, Mogano fluuio, quo alluitur, & arce iuxta munitiſſima celebris. Etymum vocabuli ponit lib. quinto: *Vrbemque petunt, cui nomen ab herbis eſſe putant.* Ei dominatur hodie Præſul, idem & Dux Franconiæ. (Sp.)

(6) *Solymarium* ſcilicet. (Sp.)

Solymarium: cuius Poematis & ſupra meminit v. 14 & inf. 727, & lib. 10 v. 653. Eo opere, quod (*heu*) periit, deſcripſerat auctor expeditionem, quam Chriſtiani Reges ac Principes in terram ſanctam ſuſceperunt auſpiciis *Cunradi* Imp. patrui & anteceſſoris *Friderici* Ænobarbi. Dedicauit autem id *Cunrado Friderici* filio. (R.) p. 17.

(7) *Hieroſolyma*: quam ideo *ſacram* appellat, vel quod in *ea* erat templum Domini: vel quod hic initium noſtræ ſalutis cœpit. Olim dicta eſt *Salem*, vt putat *Ioſephus*, vnde *Melchiſedec* dictus eſt Rex *Salem*. Deinde *Solyma*. Demum a Solomone *Hieruſalem* cognominata, vt tradit *Euſebius* cap. vltimo noni de præparat. Euangel. libri. (Sp.)

(8) Dicamus. (Sp.)

(9) Fœtus, mei ſcilicet ingenii, quemadmodum Horatius, *ruris honores* vocat, quicquid frugum terra producit. (Sp.)

Vltima magnifici, ſed non minus inclita proles
Principis, oblatum puerili ſuſcipe dextra
Munus, & his gaudens allude Philippe(1) *libellis,*
Quod tibi venturi promittere nomen honoris
Rite queam: Comitem ne vocem, Regem ne, Ducem ne,
Pontificem ne magis: ſic quippe eſt fama, verendum
Diſpoſuiſſe patrem: cuius præſagia(2) nunquam
Fallere fata ſolent, rerumue incognitus ordo.
Quicquid eris, nobis iam magnus es atque verendus,
Iam te non puerum, ſed ſacra tempora mitra
Velatum celſa reſidentem fingo cathedra.

(1) Dux a patre Etruriæ, poſt a fratre Henrico Aug. qui opera eius (fuit enim animo ad quaſuis gerendas res ingenti) vſus eſt in Sicilia & Syria, a quo etiam occiſo, vt dictum eſt, fratre *Chunrado*, Sueuiæ Ducatum obtinuit: Cui & Imperio, fugato tandem aduerſario *Othone* Saxoniæ Duce, & re per Imperii proceres compoſita, ſucceſſit. Poſtquam annum nonum imperaſſet, occiſus eſt a *Comite Palatino de VVitelsbach*, cuius meminit *Otho* Antiſtes cap. 20 libri ſexti. Commendatæ in hoc Principe lenitas, & clementia, beneficentia atque affabilitas. Vide Annales *Vrſpergenſ.* & *Cranzium*. (Sp.)

De hoc Sueuiæ Duce, quem maior Electorum pars Imperatorem elegerat inuito Papa, multa mala ſcribit *Innocentius III*, in *c. venerabilem*. 34 ex. *De electione & electi poteſtate*. (R.) p. 17.

(2) Parentum præſagia de liberorum indole & fortuna non eſſe ἀσήμαντα, neque inania, teſtis eſt experientia. Nec eorum vel benedictiones & læta omnia, vel diræ atque execrationes liberis parui faciendæ ſunt: quod & *Plato* monuit II lib De legibus. Locus eſt prolixior, quem his verbis concludit: πᾶς δὴ νοῦν ἔχων φοβεῖται καὶ τιμᾷ γονέων εὐχάς, εἰδὼς πολλοῖς καὶ πολλάκις ἐπιτελεῖς γινομένας. *In eum ſententiam* & *Symmachus* iſta ſcripſit lib. 5. ep. 31; *Diuina miſeratio pias aures applicat votis parentum.* (R.) p. 17.

O vere magni proles generoſa parentis,
O vere felix dulci de ſtipite fructus,
O vere famoſa(1) domus, cui totus ab ortu
Solis ad occiduas mundus ſubſternitur vndas,
Quam qui nouit amat, qui non nouere, verentur.
Cuius in auditu(2), confuſis mentibus hoſtes
Tabeſcunt, contraque nihil ſe poſſe fatentur.
Nam pater in valido(3) robuſtus & integer æuo
Extimulat, teneram ducitque per ardua prolem.
Illa velut patriæ ſectatrix, æmula laudis,
Accelerat tardumque(4) putat, damnoque futurum
Expectare dies, meritiſque ſuperuenit annos(5),
Quis nam igitur talem, tali cum prole parentem,
Laude ſatis digna poterit celebrare poeta?
Et tamen aggrediar: liceat modo fortia geſta
Eximii memorare viri: non omnia, ſed quæ

Pulchra

Digitized by Google

Pulchra magis: quis enim (ſi proſequar omnia) codex
Hæc capiet? ſeu quis poterit percurrere lector?

(1) In bonam partem. Vt apud Suetonium *famoſi equites* pro notis & celebribus. Et *famoſa caſtitas*, pro famigerata, celebrataque apud *L. Apuleium* lib. Aſini aurei nono. Sed apud alios autores frequentius in malam partem. (Sp.)

Id eſt, *clara & celebris*. Sic ſæpiſſime Guntherus *famoſum* ἐπὶ τὸ βέλτιον ponit, exemplo *Taciti*, qui Hieroſolymam *famoſam urbem* vocat: & *Apuleii*, qui vix aliter vſurpat. Vt: *Hac ipſa potiſſimum* famoſa *caſtitate, & inſignis tutela nimietate instructus*, &c. Apud alios fere ἐπὶ τὸ χεῖρον vſurpatur. Vide Tractatum *de fama publica* Cl. V. *Marquardi Freheri*, amici mei. (R.) p. 18.

(2) Forte legendum ὑφὲν, *inauditu*. Et certe Auguſtæ ita impreſſum eſt. (R.) p. 18.

(3) Auguſtana editio *inualido*. (R.)

(4) Auguſtana editio *tardamque*. Quam lectionem non improbo. *Tardamque putat*, ſcil. ſe. Obſervetur elegantiſſima antitheſis, in verbis: *Accelerat*, & *tardam* ſe tamen putat. Quaſi dicat: Etiam in maxima acceleratione, tamen non poteſt ſibi ſatisfacere, quin ſeipſam tarditatis damnet. (R.) p. 18.

(5) Æmulatus hunc locum videtur *Georg. Buchananus*, cum ad *Mariam* Scotiæ Reginam hæc ſcripſit:

Quæ ſortem antevenis meritis, virtutibus annos.

Sic *Guntherus* infra 286 *mente ſenex, ætate puer*. Vbi vid. quæ annotabo. (R.) p. 18.

Illa quidem officio magnorum clara virorum
Sunt ſatis: & metus eſt, ne dum prodeſſe laboro,
Inueniar nocuiſſe magis, rebuſque ſerenis
Arguar inſanus tenebras obducere (1) *vates.*
Eſt tamen & ratio, quæ forſitan auſa (2) *tueri*
Noſtra queat, veniamque dare, & detergere culpam (3)
Qui ſcripſere prius (4), *cupientes ordine certo*
Hiſtoriæ ſeruare fidem, non pauca videntur
Inſeruiſſe ſuis, liceat modo dicere, chartis,
Quæ neque Cæſareos augent vehementer honores,
Nec contexta rei, ſed tanquam adſuta cohærent.

(1) Sententia prouerbialis, quæ refertur & a *Plutarcho* in commentario de dignoſcendo adulatore ab amico. (Sp.)

Sic infra lib. 4. v. 39.

Arguar eximiis inducens nubila rebus.

(R.) p. 18.

(2) Pro audacia noſtra. *M. Tullius* autor eſt in Rhetoricis, vnicuique virtuti finitimum vitium reperiri: ſic audaciam fidentiæ finitimam eſſe. (Sp.)

(3) Sic infra lib. 7 v. 380.

Atque illud noſtro detergite dedecus æuo.

Detergere pro *depellere* dixit. Porro *detergere, feruere, fulgere*, & multa talia veteres vtraque conjugatione, tam tertia, quam ſecunda, vtebantur. Sic *dicere, fidere* in ſecunda. Vide *Nonium*. Sic *Monere* in tertia coniugatione iidem vſurpaſſe videntur, pro *Monere*, cum ſit apud *Nonium, Moneris*, pro Monueris. Vulgo ibi legitur, *Monueris*. Sed *Schoppius* reſcribendum docuit, *Moneris*. *Lucretius* in 4 ſic vtitur *abſtergendi* verbo, pro abigere, depellere, abiicere.

Sed fugitare decet ſimulacra, & pabula amoris
Abſtergere ſibi, atque alio conuertere mentem.

Fugitare eſt hic omni diligentia ac ſtudio fugare, non fugere. Idem eod. lib.

Nec diuina ſatum genitalem numina cuiquam
Abſtergent.

Vult dicere, Dii non faciunt, quo minus quis gignat liberos, non depellunt a quoquam ſemen. Sic apud *Gellium* lib. 17 c. 16 legendum putat idem *Schoppius*: *Anates Ponticas vim habere venenis* detergendis *potentem*. Vbi vulgo, *detegendis*: niſi quis malit, *digerendis*: cum ſequatur: *Solitumque earum ſanguinem miſceri medicamentis, quæ digerendis venenis valent*. (R.) p. 18, 19.

(4) Oſtendit, quo conſilio & ipſe ad res ab Aenobarbo Aug. geſtas ſcribendum acceſſerit, tametſi a pleriſque iam ſcriptoribus eſſent tractatæ. (Sp.)

Confer procœmium hiſtoriæ Thucydideæ. Perſtringit autem *Guntherus* ineptos ſui æui hiſtoricos, rerum Germanicarum ſcriptores. Deploranda eſt profecto hæc infelicitas noſtræ nationis, quod cum optimos Principes genuerit, *Othones, Cunrados, Fridericos, Lotharios, Henricos*, cumque res pulcerrimas & vniuerſo nomini Chriſtiano vtiliſſimas fortiter & præclare geſſerit, litterarum lumine res noſtrorum hominum careant. Quanquam enim ingenia noſtris ſcriptoribus non plane defuerunt, tamen ſcientia Reipub. defuit, & dicendi ratio. Scribebant enim hiſtorias Monachi, plerumque imperiti rerum ciuilium, qui veteres hiſtoricos ne per ſomnum quidem viderant, ſine exemplo, ſine arte infantes. Quam in ſententiam & *Phil. Melanchton* ſcribit in præfat. ad Abbatem Vrſpergenſem. Ex hoc genere hiſtoricus ille fuit, qui de *Henrico* Imperat.

Imper. neſcio quoto, ſcripſit, tantæ fuiſſe humilitatis & modeſtiæ Principem, ipſe vt caligas ſuas reficere ſolitus ſit. De qua ἀπαιδευσίᾳ hiſtorica inſignem *Ammiani Marcellini* locum adſcribam inf. lib. 8 v. 439. (R.) p. 19.

At nos, ſi quid erit pulchrum minus, eximiumque,
Vel quod ad egregios non multum Cæſaris actus
Pertineat, veri nihil adiectura decoris,
Sponte relinquentes, tantum potiora ſecuti
De multis modicam nitemur cudere ſummam,
Claudendumque manu forma breuiore libellum(1),
Ad demulcendas conflare legentibus aures,
Ac velut e pleno decerptis floribus horto,
Principe digna ſuo, breuiter compingere ſerta.
Si quem igitur rerum prolixior ordo, fideſque
Incorrupta iuuat, doctorum ſcripta virorum
Conſulat(2): *atque ipſo latices de fonte petitos*
Hauriat(3): *at ſi quis ſummatim carpere tantum*(4)
Rem ſatis eſſe putat, noſtris apponat ocellum,
Et medio(5) *tenuem de gurgite ſorbeat vndam.*
Præterea(6) *rerum freti ſplendore, ſimulque*
Artifici ſermone ſuo, ſenſuque profundo,
Materiæ inſigni metricas adſciſcere leges
Spreuerunt: puduitque reor, puerilibus illos
Laſciuire iocis, & inanes texere nugas.
Nos autem ſermone rudes, animoque puſilli,
Singula ſub numerum certa ratione vocantes
Verba, ſuperpoſito velabimus inlita fuco.
Vt quem forte parum male cultus ſermo mouebit,
Hunc ſaltem ſtructura pedum, verſuſque canori
Detineant(7), *ſitque hic aliquid laudabile noſtrum.*

(1) Enchiridion ſe ſcribere velle ſignificat. Hoc igitur conſilium auctoris, non animaduerſum ab iis, qui eum antea maiore ſemper forma edendum curarunt, ſequi optimum factu ratus, minore tandem forma edere volui. *Breuiorem formam* eleganter dixit pro *minore*: vt infra v. 555. *breuius diadema*, id eſt, *minus*. Et infr. lib. 9 v. 399. *ſumptu breuiore*. Quomodo *breuis ſumptus* apud Symmachum, *breuis cenſus* apud Horatium eſt *exiguus, paruus, modicus*. Sic Attici dicunt βραχεῖαν οὐσίαν, βραχὺ τίμημα: cui contraria eſt μακρὰ οὐσία, μακρὸν τίμημα: Quibus crebro vtitur *Ariſtoteles* in Politic. Sic *breuitatem commeantium* dixit *Apuleius* 1 Metamorph. pro *paucitate viatorum*. (R.) p. 19. 20.

(2) Non obſcure *Guntherus* remittit nos ad *Othonem* Pontificem Friſingenſem, qui *Friderici* Imp. patruus fuit, & ad continuatorem eius *Radeuicum*, Canonicum Friſingenſem. Quorum vterque de Ænobarbicis rebus geſtis fideliter copioſeque ſcripſit. Horum filum ſecutus *Guntherus* voluit

Materiæ inſigni metricas adſciſcere leges,

vt ipſe ait v. 144. Quod & *Iacob Spiegelius* extremo lib. 4. obſeruauit: & monuit *Nicol. Ciſnerus* in Orat. De Othone III. (R.) p. 20.

(3) Alludit ad *Ouidianum* illud:

Dulcius ex ipſo fonte bibuntur aquæ.

Et ſimiliter *Martialis*, lib. 9;

Multum, crede mihi, refert, a fonte bibatur
Qui fluit, an pigro qua ſtupet vnda lacu.

Vbi malim: *Qua fluit*. Hinc *B. Hieronymus*. Comment. in 8 cap. Malachiæ: *Multo purior manat fontis vnda, quam fluit riuuli aqua*. (R.) p. 20.

(4) Malim, *tantam*. (R.)

(5) L. *modico*. (B.)

(6) L. *Præteriti*. Id eſt, qui prius me ſcripſerunt. (B.)

(7) Vt Ouidius;

Detinuit noſtras numeroſus Horatius aures.

Alludit ad locum de vi Muſices & Carminum: de qua nota ſunt, quæ ſcribit idem *Ouidius*. Nec dubitat *Alexander* lib. 2. Problem. 121 pronuntiare, Muſicam naturæ & animæ hominis ita agnatam eſſe, vt calor igni per naturam ineſt. Cum igitur hiſtoria, teſte *Plinio* iuniore, etiam inepte ſcripta tamen nos delectet: quantam ineſſe dulcedinem putabimus in hoc opere, quod & verſibus [vt ipſe *Guntherus* recte vocat] canoris ſcriptum eſt, & omnibus ornamentis floridæ orationis illuſtratum. Abeſſent tantum paucæ quædam ſordes & fæces verborum, quæ ei ſeculi potius illius, quam Auctoris vitio adhæſerunt. (R.) p. 20. 21.

Nunc age(1), *præmiſſis quæ vel res ipſa monebat,*
Vel vatis ſtudioſus amor, ſolamine tuti
Principis(2) *ac Iuuenum, de re quod reſtat agamus.*
Atque adeo præſens ex illo tempore textus(3)
Incipiat, quo prima ſacra, Friderice, *tuliſti*
Sceptra manu: licet ante quidem non pauca relatu
Digna, vel a tenero geſſiſti fortiter æuo.
Nam neque prima tuæ nobis monimenta iuuentæ(4)
Percenſere vacat: nec quæ creſcentibus annis
Sub patre(5), *vel patruo*(6) *cunctis memoranda*(7) *tuliſti.*
Illa ſuis ſpecioſa locis(8), *nos regia tantum*
Geſta leui calamo, quadam breuitate ſequemur.

(1) Hactenus procemium fuit. Sequitur propoſitio operis, qua remouet a ſua tractatione illa, quæ imperium *Friderici* anteceſſerunt. (R.) p. 21.

(2) *Princeps* (quod ſemel moneo) ſummus Imperator a *Gunthero* appellatur, exemplo veterum IC. Eundem & *Rectorem*, & *Regnatorem*, & *Ducem* ſæpiſſime vocat. (R.) p. 21.

(3) Opus, poema, ſiue compoſitio. Per tranſlationem enim *texere* hiſtoriam, pro *ſcribere* vſurpamus. (Sp.)

(4) Libens emendarim cum Chriſt. Colero, *momenta iuuenta*: id eſt, varietates, primæ iam ætatis varios caſus: quæ coniectura ſtabiliri poteſt ex v. 186 lib. 2; multoque magis ex lib. 9 v. 415. vbi etiam Auguſtana editio mutarat *momenta* in *monimenta*. *Momenta iuuenta* etiam interpretari poſſumus inclinationem & flexum adoleſcentiæ. (R.) p. 21.

(5) Qui in Germania aduerſus Imp. *Lotharium* Saxoniæ Ducem egregias res geſſerat, erat enim ei Cæſar inimicus, quod ex genere *Henrici* Aug. *Quinti*, ſupererat, quod extinctum volebat. (Sp.)

(6) *Chunrado* Auguſto in Syria. Sp.

(7) *Otho* Antiſtes, cum quædam per eum geſta retuliſſet, *Hæc & alia*, inquit, *tam ardua in ipſa puerili ætate geſſit negotia, vt non immerito cum multorum ſtupore de ipſo dici poſſet illud Euangelii*: Quis putas puer iſte erit? (Sp.)

(8) Vt apud eundem *Othonem* Antiſtitem Friſingenſem grauem autorem, ætateque ea clariſſimum virum, tum ob eruditionem, tum vitæ ſanctimoniam: qui natus ex nobiliſſima illa Francorum Orientalium Leopoldina familia, quæ Marchiæ Orientali (quæ & Auſtria) dominabatur, neceſſarius fuit Ænobarbi. Præterea, quæ geſta ſunt per eum antequam Aquiſgrani regium conſcenderet ſolium, non præteriit ſilentio autor ille, quiſquis fuit, qui exorſus a fine *Vrſpergenſis*, Annales eoſdem continuauit vſque ad tempora *Henrici* Auguſti VI. (Sp.)

(1) *Annus ab Vrbe noua*(2) *milleſimus, vtque notetur*
Res, qua voce poteſt(3), *octingenteſimus ibat:*
Vel magis, vt Chriſti, qui tempora condidit(4) *ortu*(5)
Tempora diſtinguas, millenis, adiice centum,
Mox quinquagenis, ſubnectens quatuor annis(6),
Temporis hæc ſeries effluxerat, orbaque regni
Teutonici(7) *ſedes* Chunradi *morte*(8) *vacabat.*
Acturi ſacræ de ſucceſſore coronæ
Conueniunt Proceres(9), *totius viſcera regni,*
Sede ſatis nota, rapido quæ proxima Mogo
Clara ſitu, populoque frequens, muriſque decora eſt,
Sed rude nomen habet: nam Teutonus incola dixit
Franconefurt(10): *nobis liceat ſermone latino*
Francorum *dixiſſe* vadum(11), *quia* Carolus *illic*
Saxonas, indomita nimium feritate rebelles(13),
Oppugnans, rapidi latiſſima flumina Mogi(12)
Ignoto fregiſſe vado, mediumque per amnem
Tranſmiſiſſe ſuas neglecto ponte cohortes
Creditur, inde locis manſurum nomen inhæſit.
Huc ſacri, celebreſque viri, quos laude ſerena
Infula, vel gladius mundo facit eſſe verendos,
Ex omni regione fluunt(14), *ad publica regni*
Commoda, de ſummis agere, ac diſponere rebus
Exacta ratione parant, æque(15) *omnibus vnum,*

Qui

Qui modo ſit tanto ſuccedere dignus honori,
Præfeciſſe ſibi celeri pietate laborant.

(1) Sumpſit principium narrationis, quæ hic incipit, ex arte, hoc eſt, non a remoto, ſed legitimo loco. (Sp.)

(2) Hoc eſt, condita. De prima vrbis Romæ conditione non vna eſt autorum ſententia. Qui hæc fuſe volet cognoſcere, petat a *Dionyſio, Solino, Plutarcho,* & aliis permultis. (Sp.)

(3) Vnde danda Poetæ venia, quam ſibi libro ſecundo *Manilius* deprecatur, ita canens:

Ornari res ipſa negat, contenta doceri:
Et ſi qua externa referuntur nomina lingua,
Hoc operis, non vatis erit, non omnia flecti
Poſſunt, & propria melius ſub voce notantur. (Sp.)

(4) Hoc eſt, vniuerſam huius mundi durationem: quam Theologi octo punctis, ſeu euentibus metiuntur: nempe Creatione, Diluuio, Vocatione, Legislatione, Regno, Regeneratione, Conciliatione, Conſummatione. (Sp.)

(5) A quo ſextum mundi, ſeu temporum interuallum felix ſuſcepit initium. Nam octo puncta, ſiue euentus iam dicti, in ſeptem interualla, ſeu ſpacia ſunt diuiſi. Vulgus *ætates mundi* appellat. *Tempora*) Annos. (Sp.)

(6) *Otho* Epiſcopus Friſing. & Abbas *Vrſpergenſis* deceſſum *Chunradi* Auguſti & mox ſecutam *Friderici* electionem incidiſſe in annum poſt M, LII, autores ſunt. Externi Chronographi referunt in LIII, quos *Nauclerus* ſequitur: *tamen addunt*, inquiens, *vnum nonnulli, quos* Guntherus *autores habuit*. (Sp.)

(7) Quæ regna, quæ prouinciæ, qui populi ſint Germanici iuris, tradit *Ioan. Trithemius* in ea epiſtola, quam præmiſit libro a ſe *de Origine Regum & gentis Francorum* inſcripto. (Sp.)

(8) Huius Principis res, quas tum animi, tum bellica virtute, & in Germaniis & Galliis geſſit, foris iniquior fortuna obſcurauit. Arma etenim cum Gallorum Rege infelicibus auſpiciis contra Saracenos accepit, decimo vix milite ex tanta nuper multitudine ſuperſtite in Germaniam reuerſo. Sed per ſummum ſcelus Græci Imperatoris *Manuelis*, quo nullus infeſtior in Chriſtianos fuit, nulli inuiſiores ſucceſſus noſtrorum fuere. Memorabilem hanc expeditionem explicat copioſius lib. rerum Francicarum quinto *Paulus Æmylius* Veronenſis, quo non alter elegantior ætate noſtra res maiorum in literas retulit; ex noſtris *Otho* Antiſtes, qui huic expeditioni cum Ænobarbo patruo, tum adoleſcente mira indole, interfuit, lib. Ænobarbicarum rerum primo, & *Vrſpergenſis*. Non autem adeo inglorius Imperator *Chunradus* deceſſit, quam a quodam, qui ſecutus eſt externum ſcriptorem, dicitur: qui tamen in referendis Principibus noſtris non vnum, aut alterum tantum errorem admiſit. (Sp.)

(9) An penes VII Electores tantum ius tunc erat Imperatorem eligendi, vt hodie? Quod vulgo putatur inſtitutum eſſe Othonis III. Id negat *Nic. Ciſnerus* in Orat. quam de illo Imperatore habuit, docetque, uniuerſum robur Principum Germanicorum huic electioni interfuiſſe. Quamuis autem Itali quoque adfuerint: tamen eos ſpectandi tantum cauſa veniſſe, non autem quod ius ſuffragii in Comitiis creando Imperatori haberent, euincit ex ſeqq. v. 211. Idemque exiſtimat, poſterius demum propter omnium rerum in Germania perturbationem & Ordinum confuſionem atque diſſenſionem ius illud ad pauciores fuiſſe reſtrictum, qui ſcilicet vel dignitate, vel autoritate, vel potentia, vel ingenii dotibus animique virtute excellebant. (R.) p. 21.

Vides neque hic obſeruatam ſanctionis Gregorianæ formulam de eligendo Imperatore latam, a paucis Principibus: cuius Itali, & plerique alii externi ſcriptores meminere, mire interim noſtrorum annalibus ſilentibus. Proinde vel commentum fuit Italorum, vt pleraque alia. *Ioannes Stabius* animaduertit, *Nuenaris Comes* recipit, vel, vt ego puto, non probata tunc a ceteris Principibus Germaniæ, aut ſaltem nun perpetua. Sed & *Sabellicus*, prudens & diligens ſcriptor, fatetur, ſe parum compertum habere, fuerint ne tum primum creati, qui Imperatorem legerent: an poſtea res inducta ſit. Diſſentit a nobis *Munſterus*. Verum eorum, qui hodie Electorum nomine cenſentur, dignitas atque poteſtas facta eſt auguſtior per *Carolum* Imperatorem eius nominis *Quartum*: qui multa improbando exemplo admiſit, maieſtate Imperii neglecta: vt qui Boiemiæ ſuæ, quam Germanis conſultum mallet. Haud raro Diuus Cæſ. *Maximilianus* ſolebat diplomata eius, & priuilegia, quæ pater Auguſtus non prius rata habuiſſet, damnare ſilentio. (Sp.)

(10) Nobiliſſimum iam olim in Germaniis emporium. (Sp.)

(11) Sumptum ex Antiſtitis Friſingenſis hiſtoria. (Sp.)

(12) *Mela* & *Tacitus Mœnum* nominant: nonnulli *Moganum*. Oritur in orientali Francia ex pinifero monte. Iuxta Moguntiam Rheno miſcetur. Lege *Chunradum Celtem* in deſcriptione vrbis Norimbergæ, & in ſecundo Amorum lib. (Sp.)

(13) Hos enim ſæpius rebellantes, tricennali tandem bello vicit, & vera pietate imbuit. Lege poſt *Eginhartum*, & Annales noſtrorum *Æmylium Veronenſem*. Gentis originem tradunt *Vrſpergenſis* & Cranzius. [Sp.]

(14) Pro, *confluunt*. Simplex vice compoſiti. Verbum non inelegans ad ſignificandam

candam multitudinem: quo & infra vtitur lib. 8 v. 405;

> *Tantaque Roncalias magnorum turba virorum*
> *Fluxerat.*

Sic & *Virgilius* ead. metaphora dixit *vndam*, pro multitudine hominum.

> *Mane ſalutantum totis vomit ædibus vndam.*

Vid. *Giphanii* Indicem Lucretianum in *vnda aeria.* Sic *Claudianus* in Probum, Probinum & Olibrium.

> *Cernere ſemper erat populis vndare penates.*

Facit huc, quod ſcribit *Symmachus* 4 ep. 28; *In commune imperii caput vndique gentium conuenitur.* (R.) p. 21. 22.

(15) Leg. *eque.* Quud tam eſt manifeſtum, vt mirer, prius illud tam diu in omnibus, quas vidi, editionibus inhærere potuiſſe. (R.) p. 22.

(1) *Sic vbi noctiuago ſtellarum lumine puppis*
Decurrit pelago, ſi forte nocentibus illam,
Qua regitur curſus(2) *tenebris premit inuida nubes,*
Abrumpitque vias, alio ſibi ſidere nauta
Quærit iter, clauique modum, veliique tenorem
Innouat, & radiis accommodat arte carinam.

(1) Comparatio mire congrua. (Sp.)

(2) Nobiliſſimus & eruditiſſimus *Chriſtophorus Pflugius*, qui ſuas in *Gumberum* coniecturas liberaliter mecum communicauit, hic ita legendum & diſtinguendum cenſet;

> *Si forte nocentibus, illa*
> *Qua regitur curſus,*

cui libens meritoque aſſentior. (R.) p. 22.

Sic(1) *poſtquam ſedere Duces, dubioque volutant*
Pectore, cui tanti regni tribuantur honores
Saxones, & quorum Ripuaria(2) *nomine tellus,*
Vueſtfaliæque vrbes(3), *& Norica rura*(4) *regentes,*
Allobrogumque Duces(5) *coeunt, Cimbrique feroces*(6),
Quos perfuſa ſuo pugnax Germania(7) *Rheno*(8)
Miſit, & a magno tellus ſignata Luthero(9),
Vindelici, Ræthique ruunt(10), *quos Sueuia nutrit,*
Quoſque Carentinis collimitat Auſtria campis
Quas Lycus(11) *& tumidis Iſter*(12) *prælabitur*(13) *vndis*(14)
Quique(15) *ſuos*(16) *vrbes huc direxere potentes*(17),
Claraque Teutonici coierunt nomina regni.
Nec minus ex Italis multos, & gente Latina
Traxerat huc rerum miratrix fama nouarum,
Concilium, Regemque nouum, facieſque verendas
Aſpexiſſe Ducum(18), *famoſaque nomina noſſe*
Optabant, populiſque ſuis exacta referre.

(1) L. Hic (B.)

(2) Clauditur trium fluminum ripis, a quibus nomen ſortitur, *Rheni* ſcilicet, *Moſella*, & *Moſa*, triangulari quaſi forma. Caput ad *Confluentes* eſt, acies apud *Dile*, oppidum poſt *Nouiomagum*, vbi *Moſa* in *VVahalim* influit. (Sp.)

Spiegelius ita dici putat eam regionem, quæ trium ripis fluminum clauditur, Rheni. Moſellæ & Moſæ. At *Ciſnerus* in orat. de Othone III, *Ripuarios* nominari vult eos, qui ripas Rheni & Mœni accolunt, quas olim Franci tenuerunt. Ab his *lex Ripuaria* ſcripta eſt: vt *Lex Salica* a *Francis Saliis*. Sic *Ripuaria arua* infra 6, 461. (R.) p. 22.

(3) Saxones, qui habitabant trans Viſurgim amnem, qui vulgo *VVeſera*, *Oſtfali*, hoc eſt, *Orientales* appellati ſunt: qui hodie generali gentis nomine cenſentur. Obſoleta prorſus *Oſtfalorum*, appellatione, citra Viſurgim, habitant *VVeſtfali*, id eſt, qui *occidui* nuncupati ſunt, quorum & nomen manſit, & regio hodie quam late patet. Saxonicum tamen nomen ceu conuicii & probri notam reſpuunt. Sunt qui apud Plinium *Iſtenones* interpretantur eoſdem, qui *VVeſtfali*. Horum pertinax rebellio diuum *Carolum* Aug. mirum in modum exercuit: vnde iudices olim in eos, quod ſubinde ad paganiſmum relaberentur, conſtituti ſunt, *die VViſzner*, quos patrum noſtrorum memoria *Fridericus* Tertius ſuſtulit. (Sp.)

(4) Bauarica. Noricorum enim regionem noſtra ætas Bauariam vocat. Mediæ vetuſtatis ſcriptores Boioariam dixere. Norici tamen appellatio longius, quam poſt Boioaria, vel Bauaria protendebatur a iugis Tridentinis vſque ad montem Cecium, *Kalenberg*, qui imminet vrbi Viennæ, metropoli Auſtriæ inferioris. (Sp.)

(5) Hoc eſt, Proceres Galliæ Lugdunenſis, & regni ſeu prouinciæ Arelatenſis. (Sp.)

Intelligit non eos modo, qui Sabaudiam tenebant, ſed & quibus ſubiecta erat

Burgundia. Sic *Renaldum* Burgundum, cuius filiam *Beatricem Fridericus* noſter duxit, Comitem Allubrogum vocat infra lib. 5 v. 256 & 288. Sic *Bertholdum* Zeringenſem ex familia Ducum Burgundiæ oriundum, vocat *Ducem Allobrogum* lib. 2 v. 414. (R.) p. 22.

(6) Signat extremos Germaniæ populos in littore Oceani, qui Cimbrorum loca tenent: quos *feroces* appellat, reſpiciens ad vetuſtiſſimos illos, quorum *Homerum* meminiſſe volunt *Cimmeriorum* nomine. Virtus eorum prodita eſt a luculentiſſimis ſcriptoribus, *Velleio* in primis, & *Tacito*. Gentis originem excutit *Cranzius* lib. Saxoniæ ſuæ ſecundo. (Sp.)

(7) Quam prompto fuerit olim ad arma, cruoremque animo, ſatis vel noſtra demonſtrant tempora: quæ licet externo admiſſo luxu, moribusque mutatis, mollior facta ſit, tamen priſtinam fortitudinem retinet. (Sp.)

(8) A fontibus enim ad oſtia vſque a Germanis Rhenus habitatur, Danubio in Pannonias & Dacos exeunte: qui vi, curſusque longitudine, multo Rhenum ſuperat. At ille, quia maximis oppidis frequens eſt, & fortiſſimarum gentium terminus cenſetur, claritatis quadam prærogatiua pollet. De eo peruetuſtum Germanicum rhythmum inſeruit *Vadianus* noſter Commentariis ſuis in *Melam*. (Sp.)

(9) *Lotharingiam* ſignat, etiamnum Imperii prouinciam, quæ *Auſtraſia* fuerat antea, tunc ab *Lothario* nepote *Ludouici* Pii Auguſt. Rege ſuo, pro *Lothariana*, *Lotharingia* dici cœpit: cui paulo longior vita dedecus attulit, duobus Epiſcopis regni ſui autoribus, Agrippinenſium, & Treuirorum: quam rem fuse narrat *Vrſpergenſis*. (Sp.)

(10) Quia alia, quam hodie, tenuerunt loca, ideo dicit, *quos Suenia nutrit*, ſcilicet Vindelicos. Non illa Albiana, priſcorum Sueuorum ſedes, ſed quæ nobis hodie *Sueuia* eſt, & quos Auſtria collimitat, ſcilicet *Rhetos*: quorum vocabulo *Auſtrios* comprehendi, tradunt autores idonei. Quam late patuerit, arguit varie ipſa *Rhetia* nominata, *Superior*, *Inferior*, *Plana*, *Alpeſtris*, & *Ciſalpina*. Videbis autem & nationum ſedes, & regnorum populorumque nomina ſubinde mutata, ſiue veteres, ſiue recentiores rerum temporumque ſcriptores euoluas. Sic *Alſatia* noſtra dicitur, quæ olim *Alemannia*. Sic *Auſtria* nunc appellatur, quæ olim *Pannonia* pars erat, quam *Teutrichus*, *Alfridusque*, a *Carolo* Francorum Rege, eo, qui mox inſignia Imperii a Græcis in Germanos intulit, copiarum ductores miſſi, aliquot ſecundis prœliis factis, munitionibusque opportunis locis, & præcipue ad coitiones fluuiorum obiectis, expugnarunt, hoſtemque longis, latisque finibus vtentem, ſubmouere ex ea, quæ nunc *Auſtria* eſt, nomine indito ab *Auſtraſia*. *Carentini* antiqui nominis veſtigium, cuius *Ptolemaus* meminit, retinuerunt. Quanquam *Carinthiam* malunt quidam eum tractum, quem hodie *Carinthiani*, die *Kerner*, habitant, a *Carnis*, von den *Karſſtern*, quorum nomen adhuc durat, appellatum. *Carniolam*que hanc nobiliſſimam regionem cum *Stiria*, æque clara prouincia, *Ludouicus* Auguſtus, cognomento *Pius*, qui diuo *Carolo* patri ſucceſſit in Imperio, Germanis reddidit, abrogato in Stiriam, Carinthiamque iure Ducatui Foroiulienſi: quod *Baldricus* Foroiulienſium Dux, Pannonici limitis cuſtos, Bulgaros recentis fœderis immemores, vim facientes, non arcuiſſet finium ingreſſu. (Sp.)

(11) Quo fluuio Sueui a Bauaris noſtra ætate feiunguntur. (Sp.)

(12) Supra cataractas *Danubius*, infra vero *Iſter* dicitur. (Sp.)

(13) Præterlabitur. Apocope. (Sp.)

(14) A quarum ſtrepitu & ſono putant quidam accepiſſe nomen vernaculum *Donavv*. Præterea ſcribit *Althamerus*, tanto impetu ferri in Pontum, quod vltra quadraginta milia paſſuum infra amaras vndas, dulcem quærentibus exhibeat hauſtum. Vrbes autem quas & *Lycus*, & *Danubius* alluunt, pete infra ex quarto *Auſtriados*, libro *Bartolini*, & octauo libro Germaniæ Exegeſeos *Irenici*. (Sp.)

(15) Malim, *Quaque*. (R.)

(16) Francofurt. editio Wechelianorum habet, *ſuas*: quomodo & *N. Ciſnerus* legit. Cuius ſenſus lectionis perabſurdus eſt. Qui enim potuere potentes ſuas vrbes ad comitia mittere? (hoc enim eſt *dirigere*, more *Symmachi*, *Auſonii*, &c.) Quin potius contra factum, vt vnaquæque vrbs ſuos potentes ſeu optimates mitteret, vt aſſolet. Sic infra lib. 8 v. 577. *miſſisque potentibus vrbes*. (R.) p. 22.

(17) Optimates, primores. (Sp.)

(18) Quemadmodum *Plinius* in epiſtolis *famoſam cauſſam* dixit, claram, & illuſtrem intelligi volens. (Sp.)

Ergo vbi tanta patres audire (1) negotia, dignum
Inſedere locum, diuerſo magna fauore
Pondera librantes, nunc hos, nunc protinus illos
Inſpiciunt: verſantque diu moreſque, genuſque,
Ingenium, famam, fortunæ ſimplicis vſum,
Euentum, finemque ſimul, quæ commoda regni
Inde fluant, quæ damna ſui: iudex ne ſeuerus,
An facilis, pius, an ne ferox, largitor honeſtus,
An ne rapax, pacem portendat, an arma minetur,
Omnia ſollicito curarum examine penſant.

Poteſt

(1) Poteſt hoc verbum referri vel ad *dignum locum*, vel ad *inſedere*. Sic, *inſedere audire*, eſſet helleniſmus, ἐκάθησαν ἀκοῦσαι, id eſt, *ad audiendum*. Prior tamen ſenſus magis arridet. Notentur hic capita deliberationis in eligendo novo Imperatore ponderanda. (R.) p. 22.

(2) Fortuna diuerſis apud Gentiles nominibus appellata eſt. *Mala* fortuna & *deteſtata*, fortuna *fortis*, *equeſtris*, *parua*, *virgo*, *primigenia*, *obſequens*, *priuata*, *viſcata*, *publica*, *virilis*, *conuertens*, *beneſperans*, *auertens*, *blanda* & *dubia*, *mammoſa*, *barbata*, & *muliebris*: quibus omnibus principium dedit *Seruius Tullius*: quod a fortuna ex ſeruo in regnum eſſet euectus. (Sp.)

Tandem quid peteret regni fortuna, per vnum
Dignata eſt aperire virum, qui nomine clarus,
Dux, Comes, an Præſul, dubium(1), *formaque verendus,*
Conſilioque potens, & perſuadere peritus,
Surgit(2): *& vt magnis vocem cum corpore rebus*
Compoſuit(3), *facunda pater ſic ora reſoluens,*
Omnia ſuaſibili(4) *permulſit pectora voce:*
Francorum Proceres(5), *quos inclita robora regni*(6),
Et validas nunquam pudeat dixiſſe columnas(7),
Scitis vt e medio, dolet heu, ſublatus acerbo(8)
Funere Chunradus *vitam, regnumque reliquit:*
Nunc igitur (veluti cum luditur alea)(9) *prudens*
Si qua male acciderint, ea luſor corrigit arte.
Sic nos humanæ luſit quos alea fortis,
Conſilio fati caſum properemus iniqui
Corrigere, & tanto ſolatia ferre dolori.

(1) Miror dubitari hac de re poſſe, cum infra lib. 6 v. 6 fateatur, Moguntinum Præſulem in electione Imperatoris more antiquo præcipuum habere ſuffragium. Tribuemus ergo hanc egregiam orationem illi, qui tum fuit Archiepiſcopo Moguntino. Conferantur ſimiles Orationes ſuaſoriæ deſcriptæ ab *Herodoto*, & *Io. Sleidano*, lib. 1. (R.) p. 22.

(2) Oratoris enim eſt ſtare: Iudicis & auditorum ſedere. Vnde Demoſthenes auditores alloquens dicere ſolet: ὑμεῖς οἱ καθήμενοι. (R.) p. 23.

(3) Aptauit. (R.)

(4) *Suaſibilis* vox hic eſt, non quæ ſuaderi poteſt, ſed ἐνεργητικῶς, perſuadere efficax. *Delenifica* & *ſuada facundia* vocatur a *Symmacho* lib. 3 epiſt. 6. Et ad hunc ipſum ſcribens *Auſonius* ep. 17. *Modo* (inquit) *intelligo, quam mellea res ſit oratio, quam delenifica & quam ſuada facundia.* Sic apud Plautum Orator *impetrabilis* eſt, qui facile, quod vult, impetrat & obtinet. (R.) p. 23.

(5) Qui Francis noſtris Aſiaticam originem tribuerunt, vt fere omnes rerum mediæ antiquitatis ſcriptores, & chronographi, in primis Gallici, qui ciuitatem illam magnam *Sicambriam* appellatam, meris conſtruxerunt mendaciis, tota (vt aiunt) aberrarunt via: quum eos grauiſſimi autores *Tacitus*, & *Plinius* indigenas fuiſſe pronuntient. Has nugas fabuloſas, ſatis confutarunt ex recentioribus Comes *Nuenarius*, *Pirckheimerus*, & *Cranzius*, qui eam, quæ prima Francis nomen dedit, Franciam Germaniæ, ſcribit, per iniuriam appellatam Franconiam, ablato illi vero a Gallis nomine. Seruant tamen nonnulli ſcriptores illi prouinciæ ſuum nomen & honorem, vt *Franciam* vocent *Orientalem*. *Sed hoc*, inquit, *vix patiuntur Galli, pro ſolita gentis elatione, indignati, ſi diis placet, quod Germanos patres, & regni ſui fundatores iubeantur agnoſcere.* Miror itaque nonnullos, & in eis perquam excellenti eruditione præſtantes, fuiſſe, qui ex quadam *Ciceronis* ad Atticum epiſtola, Franconici nominis antiquitatem, ceu grauiſſimo teſtimonio approbarent: cum tamen locus ille, ſi excutiatur diligentius, ſeipſum prodat deprauatum. (Sp.)

(6) Teutonici. Nomen enim Franciæ Orientalis in Teutonici regni appellationem iampridem abierat. Continebatur autem eiuſce Franciæ nomine Baioaria, Sueuia, Saxonia, Thuringia, Friſia, Lotharingia: vt *Friſingenſis* Præſul refert cap. 11 lib. ſexti. (Sp.)

(7) Ex hac enim gente, vt eleganter ait Comes *Nuenarius*, tanquam ex equo Troiano, totius Germaniæ nobilitas proſiliit. Nec nos mouere debet quorundam ſtultitia, ſuam originem ad Romanos referentium: qui ſi ſcirent, nullam in Italia nobilitatem eſſe, quam non Germani eo aduexerint, non haurirent aquam e riuulis, ipſo fonte contempto. Ridiculum ſane, quod *Volaterranus* diui *Maximiliani* Aug. progenitores ait fuiſſe quoſdam, neſcio, *Perleones* Romanos, cum pura puta ſit e Francorum ſanguine Principibus Auſtriæ, Burgundiæ, Brabantiæ, Hollandiæque origo. (Sp.)

Sic Papa Epiſcopis ἐπιστέλλων eos vocat *Eccleſiæ columnas.* lib. 6 v. 551, & *Paulo* Eccleſia eſt στύλος καὶ ἑδραίωμα τῆς ἀληθείας. 1 Timoth. 3 v. 15. *Euripidi* autem domus columnæ liberi ſunt maſculi. στῦλοι γὰρ οἴκων παῖδές εἰσιν ἄρρενες.

Alia metaphora *Guntherus* ſupra Principes dixit *totius viſcera regni.* (R.) p. 23.

(8) *Virgilianum* huc eſt. Quamuis paulo aliter apud Principem illum Poetam poſitum ſit. (R.) p. 23.

(9) Ex *Terentio* ſumpta comparatio, cuius iſta ſententia Adelphis, Sc. *Ibo*:

Ita vita eſt hominum, quaſi cum ludas teſſeris.
Si illud quod eſt maxime opus iactu, non cadit,
Illud quod cecidit forte, id arte vt corrigas.

Sed reperiamus eam altius quoque a capite, e chartis inquam Socraticis. Sic enim *Plato* πολιτειῶν ι. καὶ ὥσπερ ἐν πτώσει κύβων πρὸς τὰ πεπτωκότα τίθεσθαι τὰ αὑτοῦ πράγματα. Quem locum *Plutarchus* innuit, cum περὶ εὐθυμίας ita ſcribit: κυβείᾳ γὰρ ὁ Πλάτων τὸν βίον ἀπείκασεν, ἐν ᾧ καὶ βαλεῖν δεῖ τὰ πρόσφορα, καὶ βαλόντα χρῆσθαι καλῶς τοῖς πεσοῦσι. Vbi tentarim, pro ἐν ᾧ, reponere ἐν ῇ, ſcilicet κυβείᾳ. Vid. eund. *Plutarchum* Conſolatione ad Apollonium. Idem *Plutarchus* hac de re etiam peculiarem ſcripſerat Commentarium, quod oſtendit πίναξ Lampriæ, Plutarchi filii, quem *D. Hœſchelius* noſter Auguſtæ nuper edidit. Ex eo indice librorum grauiſſimi ſcriptoris cognoui ſubducto librorum editorum & nec editorum numero, plures interiiſſe, vel alicubi latere, quam ſint hactenus editi. (R.) p. 23.

In manibus veſtris regnum eſt: ea quippe poteſtas
Ad vos more ſuo ſemper viduata recurrit(1),
Regibus eſt aliis potiundi iure paterno
Certa fides(2), *ſceptrumque patris nouus*(3) *accipit heres* (4).
Nos quibus eſt melior libertas, iure vetuſto,
Orba ſuo quoties vacat inclita Principe ſedes,
Quodlibet arbitrium ſtatuendi Regis habemus.
Ex quo Romanum noſtra virtute redemptum,
Hoſtibus expulſis(5), *ad nos iuſtiſſimus ordo*
Tranſtulit Imperium Romani gloria regni.
Nos penes eſt, quemcunque ſibi Germania Regem
Præficit, hunc diues ſubmiſſo vertice Roma (6)
Suſcipit(7), *& verſo Tyberim regit ordine Rhenus.*
Conſulite in medium, tantaque e plebe potentum(8),
Vnum, quem tanto deceat ſuccedere Regi,
Eligite, Auſoniam dignum geſtare coronam.
Aſt ego, ſi veſtra quæ ſit ſententia mentis(9),
Pace monere licet, quo noſtri pondera vergant
Conſilii(10), *(vos rem propius perpendite*(11)*) promam.*

(1) Nondum enim tunc nata erat noua illa ſapientia eorum, qui dicere auſi ſunt, cum Imperator Rom. in rebus humanis eſſe deſiit, Imperium Rom. vacans ad Pontificem Romanum deuolui, eique tanquam feudum domino aperiri. Sed hæc ſententia iam pridem exploſa eſt apud eos, quibus ſanum eſt ſinciput. Locus hic certe oſtendit, tempore *Friderici* vacans Imperium tempore interregni fuiſſe penes Electores, & Principes Germanicos. (R.) p. 24.

(2) Regni ſucceſſio apud alios ab hereditate, apud alios a libera electione pendet ac defertur. Vtra autem ſucceſſio penſior, magiſque ex vſu Reip. ſit, Politici diſputant. Viſe *Iohan. Bodinum* lib. 6 de Repub. c. 5. *Iuſt. Lipſium* lib. 2 Politic. c. 4; *Ioannem Caſum* in Sphæra civitatis. *Guntherus* quidem hic electionem liberam præferre videtur. Poteſt tamen & mixta quædam ratio dari. (R.) p. 24.

(3) L. *Suus.* (B.)

(4) Nob. D. *Pflugius* diuinabat: *heros.* (R.)

(5) Hoc eſt, vt vulgo dicunt, iure belli quæſitum. Quod ſi, teſte Comite *Nuenario*, verum dicere vellent, qui finxere, ad Germanos veniſſe Imperium, *Stephani* Papæ donatione, faterentur vtique, *Carolum* Magnum Italiæ, a qua per Longobardos eiectus erat, reſtituiſſe *Stephanum* Papam, eius nominis tertium: nec agnoſcere donum, quo carebat is, quem fingunt donatorem: faterentur per hunc in Italia regnare Pontificem Romanum, non *Conſtantinum*: cuius ſucceſſores vſque ad *Teutrichi* Regis Gothorum tempora, & ipſam Romam, & Italiam totam tenuerunt: faterentur Exarchatum Rauennæ cum Piceno non fuiſſe vnquam ſub poteſtate Romanæ Eccleſiæ, niſi poſtquam *Stephano* Papæ fuit per *Pipinum* collatus, fruſtra tunc reclamante Græci Imperatoris Protoſpatario. Sed præſtat externum, Italique hominis teſtimonium afferre *Georgii Merulæ*, qui in fine primi libri hiſt. Vicecomitum, de victoria diui *Caroli* in Deſiderium loquens, *Ex eo*, inquit, *Pontifex multarum vrbium dominus, & qui antea religionis maieſtate res terebat, mox imperio & potentia metuendus fuit: & ſi quidam hiſtoriarum ignari, & temporum neſcii, ignorato rerum geſtarum ordine*, a Conſtantino Sylueſtro *Pontifici datum referant*: Audiamus & alterum teſtem itidem Itali generis hominem, *Æmylium Veronenſem*, qui

libro

libro Francicarum rerum tertio ſcribit, Pontificiam dignitatem, euerſa tum Italia per Gothos, Vandaloſque, ac alias gentes, adeo vexatam, vt non ante *Carolum* Martellum, diui *Caroli* auum, tollere oculos auſa fuerit: illum Pontificis precibus motum, eccleſiæ patrocinium ſuſcepiſſe, geſſiſſeque: *Pipinum* eiuſdem *Caroli* patrem, Exarchatum, Rauennatium vrbi Romæ redonaſſe, liberalitate, pietateque *Carolum* Auguſtum neque ·auo, neque patri ceſſiſſe. Satis *Æmylio* cum *Nuenario* & *Merula* conuenit, præterquam quod *redonatum* dicit Exarchatum. Sed meminiſſe debes, Veronenſem ſacerdotio inſignem, ſe noluiſſe grauare odio. (Sp.)

(6) Comperio triplicem Romam fuiſſe. Vnam non multum poſt captam Troiam; alteram quindecim ætatibus fere poſt primam extructam: tertiam autem multo his duabus vetuſtiorem. (Sp.)

(7) *Chriſtophorus Colerus* malebat: *Suſpicit.* (R.)

Qui plus æquo Pontificum poteſtati

tribuunt, deſignato Cæſari adimunt rerum adminiſtrationem, quamdiu Papæ deſit adſenſus. Sed quibus Imperii autoritas, velut a Deo tradita, propugnatur, mox ab electione omnis poteſtas adeſt. (Sp.)

(8) Deerat hîc τὸ *e*, quod reſtitui. Ceterum κατάχρησις quædam ſordidiuſcula hæc eſſe videtur, qua tamen & infra vtitur lib. 4 v. 373, & lib. 6 v. 236 & 323. Alibi *turbam potentum* dixit ad eandem faciem. Vt infra h. lib. 442 & 745. Horum collatiu locorum oſtendit, nihil hic in lectione vſitata mutandum, nec audiendum coniecturam *Schoppii* mei, qui ſic volebat: *tantaque plebe potentem vnum.* Id eſt (inquit) eligite vnum, qui tanto populo potens ſit. (R.) p. 24.

(9) Scilicet, *mea.* (R.)

(10) Migratio venuſta a momento libræ, quæ eſt Græcis ῥοπή. (R.) p. 25.

(11) *Schoppius* noſter diuinabat, *probius.* Ita ſi non ſcripſit, ſcribere tamen debuiſſe *Guntherum.* (R.) p. 25.

(1) *Eſt hic eximiæ iuuenis probitatis, & alto*
Nomine maiorum clarus, ſed clarior actis
Ipſe ſuis(2), *patrii* Fridericus *nominis heres,*
Sueuus, & a veterum non longe ſanguine Regum(3),
Quem ſibi, dum ſupera frueretur luce ſuperſtes,
Rex patruus(4), *dignum gaudebat habere nepotem,*
Multaque cognati mandare negotia regni
Sueuerat, & ſocium ſummis adſciſcere rebus.
Quid iuuenis de laude loquar? quid fortia primæ
Acta iuuentutis? quid, quod peregrina ſecutus
Caſtra Dei(5), *primus*(6) *tiro famoſus in armis*
Geſſit? & inuicta quantos virtute labores
Pertulit, expediam? timeo, ne multa loquendo
Iuueniar dixiſſe minus(7). *notiſſima res eſt,*
Quam qui forte negat, nunquam vidiſſe diurnos
Se Phœbi radios, nec verno tempore flores,
Æſtibus(8) *aut mediis audiſſe tonitrua dicat.*

(1) Oratio non expers artificii, mixto tamen genere. (Sp.)

(2) Alludit ad ſententiam *Ouidianorum* verſuum:

Nam genus, & proauos, & quod non fecimus ipſi.
Vix ea noſtra puto.

Vide & Marium præclare apud *Salluſtium* in Iugurth. pro nouis hominibus contra falſo & tantum nomine nobiles diſſerentem. (R.) p. 25.

(3) *Fridericus* auus Ænobarbi, gener *Henrici* Quinti Aug. genus ſuum ad veteres Francorum Reges gentis vocabulo *Luitvvichum*, gallico *Clodoveum*, & diuum *Carolum* Magnum referebat. (Sp.)

(4) Cæſar *Chunradus* Aug. frater patris Ænobarbi, cui & *Friderico* nomen erat. (Sp.)

(5) Propter militem cruce ſignatum in expeditionem Syriacam, in quam cum multis alus Germanorum Principibus pia induit arma *Chunradus*, monitore diuo *Bernardo* Clareuallenſi, quæ tamen infelicem, vt diximus, ſcelere impii Græcorum Imperatoris, exitum ſortita eſt. (Sp.)

(6) Suſpicabar, *primis*, quod poſtea vidi Pernam quoque ſeu Pithœum in Baſileenſi editione repoſuiſſe. At Auguſtana editione *primus.* (R.) p. 25.

(7) Petron. *minus erit.* Conf. *Guntherus* l. 3 v. 37. (B.)

(8) Videtur pro *æſtatibus* poſitum. *Lucretius* tamen in 6 vult, autumno & vere plura, quam alias tonitrua fieri & fulmina cadere: cuius rei cauſam inueſtigat. De quo & *Senecam* vide Natural. quæſtion. (R.) p. 25.

Hunc ego Rectorem fauſto clamore cieri(1),
Incingique ſacro nitidos diademate crines,
Et moneo, & nunquam, fateor, monuiſſe pudebit.

Si ſatis hunc noui, nec me præſagia fallunt,
Nobilitate viget, claroque hinc ſanguine Reges,
Inde Duces contingit auos(2): *facundia dulcis*(3),
Forma nitens(4), *animuſque ſagax, manus impigra, ſollers*
Conſiliis, belloque ferox, & pace modeſtus,
Mente ſenex, ætate puer(5), *prudentia rerum*
Certus amor, robuſta fides, conſtantia mentis
Nec frangenda malis, nec ſuſtollenda ſecundis(6),
Laudis amans, largitor opum, crudelibus atrox,
Tranquillus placidis, ferus indomituſque ſuperbis(7);
Supplicibus facilis, iuſtis pius, aſper iniquis,
Fortis ad inſtantes(8) *caſus, prudenſque futuri*(9)
Præteritique memor, ſociis bonus, impius hoſti.

(1) Id eſt, *dici, proclamari*: idem alibi dicitur, *citari*. Sic *Corn. Nepos* (ad Tit. Pomp. Atticum) *Magnis in laudibus tota fuit Græcia victorem Olympiæ* citari. *Ciere* quoque apud *Virgilium* vſurpatur, pro vocare ſeu appellare.

—— *Ære ciere viros.* Et,
—— *Magna ſupremum voce ciemus.*

Ouidius; *Clamat, & alternis nomen vtrumque ciet.* Sic noſter infra v. 344 cietur *Dux puer in Regem*, id eſt, proclamatur Imperator, quod tamen non ſat Latinum videtur. (R.) p. 25.

(2) *Guibelingianos, & Guelficos, qui*, vt inquit Antiſtes *Friſingenſis*, *vt inter viros magnos, gloriæque auidos aſſolet fieri, frequenter ſeſe inuicem æmulantes, reipublicæ quietem multotiens perturbarant.* Quod non ignorauit *Iacob. Barcellus*, qui tacite *Guelforum & Guibelingorum* Principum recitans factionem, ſatis confutat quorundam de eiuſmodi nominibus opinionem, licet & antea ab aliis exibilata exiſtat. Emendanda eſt eo loci in *Barcello* dictio, *Helenaſon*, quam miror noſtros non animaduertiſſe deprauatam. *Helepronnam* enim ſuſpicor ſcripſiſſe autorem: vt Italis & Gallis familiare eſt inflectere externa. Signat autem indubie oppidum imperii etiam celebre *Heilbrunn*, quod *ſalutis fontem* interpretari poſſis. (Sp.)

(3) Ηδυέπεια. Hinc *mellifluum os* tribuit *Friderico* lib. 9 v. 196. Obſerua hic catalogum virtutum Imperatoriarum, ſiue earum artium, quibus regna muniuntur, & creſcunt infima, & maxima ſeruantur, vt ipſe *Guntherus* mox ἐπιφωνεῖ. (R.) p. 25.

(4) Hoc eſt, quod *Euripides* quoque commendat, εἶδος ἄξιον τυραννίδος. Sic formæ dignitas etiam alibi in magnatibus commendatur, vt ſupra v. 228; vt lib. 6 v. 474; vt lib. 7 v. 562. (R.) p. 25.

(5) Sic ſupra; *meritiſque ſuperuenit annos.* γέροντα τὸν νοῦν, σάρκα δὲ ἡβῶσαν φέρει, inquit *Æſchylus*. Et *Pindarus* Pythionic. 5; κρέσσονα μὲν ἁλικίας νόον φέρβεται, γλῶσσάν τε. *Idem* Olymp. 4; φύονται δὲ καὶ νέοις ἐν ἀνδράσι πολιαὶ θαμὰ καὶ παρὰ τὸν ἁλικίας ἐοικότα χρόνον. Sic de Iuliano ſcribit *Ammianus Marcellinus* lib. 25; *virtute ſenior, quam ætate.* Sic de Piſone *Silius Italicus* lib. 8 v. 386; *Ore puer, puerique habitu* (vel, vt *Fr. Modius* legit,

Pulcerque habitum) *ſed corde ſagaci*
Æquabat ſenium, atque aſtu ſuperauerat annos.

Sic inſcriptio vet. Epitaphii apud *Briſſonium* lib. 7. De formul. *I. Proculo L. F. XVI. annos nato, qui nihil cum adoleſcente commune habens, ſenes ſapientia anteiuit*, &c. In hac ſententia delicias facit ille quiſquis eſt, qui de bello Troiano ſcripſit poema, ſub nomine *Cornelii Nepotis* falſo ſe venditans, cum ſit longe poſterior.

Caneſcant alii mento, nos mente: capillo;
Nos animo: facie; nos pectore: tempora quippe
Virtutem non prima negant, non vltima donant.

Non enim *ætate, verum ingenio adipiſcitur ſapientia*, vt ait *Plautus* Trinummo, Sc. *Quo illic homo.* Et *Varro* Aboriginib. περὶ ἀνθρώπου φύσεως: *Sed neque vetulus canterius, quàm nouellus melior, neque canitudini comes virtus.* Pulcre etiam *Ambroſius* in Epiſt. contra Symmachum: *Non annorum canities eſt laudanda, ſed morum.* Quam ad rem elegans eſt Epigramma *Philonis* Antholog. 1. tit. 16.

αἱ πολιαὶ σὺν νῷ γεραρώτεραι· αἱ γὰρ ἄτερ νοῦ
μᾶλλον τῶν πολλῶν εἰσὶν ὄνειδος ἐτῶν.

Hoc eſt:

Canities veneranda, cui mens prouida iuncta eſt.
Hæc ſine longi æui eſt opprobrium illa magis.

Et alterum ibidem:

αἱ τρίχες, ἢν σιγᾷς, γεραρώτεραι· ἢν δὲ λαλήσῃς,
ὡς αἱ τῆς ἥβης, οὐ φρένες, ἀλλὰ τρίχες.

Id eſt:

Quando taces, cani mens ſunt: ſi vero loquare,
Præ iuuenum incipiunt nil magis eſſe pilis. (R.) p. 26.

(6) Rara eſt hæc mentis conſtantia, quam *Friderico* Imperatori futuro Senator Imperii tribuit. Plerique enim mortales, cum res aduerſas fortiter ferre, & fortunæ quaſi inſultare potuerint, ſecundas (quæ, vt ait *Salluſtius*, etiam ſapientium animos fatigant) æquo animo ferre non valuerunt. Vſque adeo difficilius eſt, ſecundam, quam aduerſam

ſam fortunam moderate ferre: quod multorum grauiſſimorum ſcriptorum teſtimoniis confirmat *Muretus* lib. 5 var. lect. c. 15. Quibus & alia addi poſſunt plurima, & veru hoc *Taciti* lib. 1 Hiſtor. *Secundæ res acrioribus ſtimulis animum explorant: quia miſeriæ tolerantur; felicitate corrumpimur.* Item iſtud *L. Annæi Flori* lib. 4, vbi de bello inter Cæſarem & Pompeium; *Cauſa tantæ calamitatis eadem, quæ omnium, Nimia felicitas.* (R.) p. 26.

(7) Videtur æmulari hunc *Virgilii* verſum:

Parcere ſubiectis, & debellare ſuperbos.

Quid? quod Deum ipſum quiſque ſuis ſibi conformat moribus? vt canit *Pſal.* 18. (R.) p. 27.

(8) Præſentes. (Sp.)

(9) Singularis prudentia, conſtat præſentium ſcientia, memoria præteritorum, & futurorum proſpicientia. (Sp.)

Hæc ſunt, o Proceres, hæc ſunt, quæ regna tueri,
Ac munire ſolent: his artibus infima creſcunt,
Maxima ſeruantur: ni fallimur, artibus iſtis,
Seque, ſuoſque reget: neque enim quis(1) *hactenus vltro*
Et gratis coluit(2), *ſumpta mercede relinquet*(3).
Nam quod ſumma probos mutare potentia mores
Dicitur, ex alia ſumptum magis æſtimo cauſſa:
Si (4) *quis forte ſibi peruerſæ conſcius artis,*
Ingeniique mali, tacitus captator honoris(5)
Tempore diſſimulat: cum(6) *quod cupiebat adeptus*(7),
In vitium, moreſque redit, mutaſſe videntur,
Immeritique hominem violaſſe putantur honores,
Quos magis ille malo corrumpit, & inquinat vſu(8).
At cuicumque bonum, & nullo violabile caſu
Ingenium natura dedit, ſi lætus honorem
Forte tulit(9), *quo dignus erat, tunc tempore rapto*(10),
Illa latens probitas læto pubeſcere fructu
Incipit, & ſeſe virtutum germina produnt.
Sic puer a tenero caſtis qui moribus æuo
Floret, & hunc habitum natura(11) *vertit in vſum,*
Qualis erit? quantuſue putas? quæ gloria regni?
Quis decor Imperii, tanto ſub Principe ſurget?
Hunc ipſum voluiſſe ſuis ſuccedere regnis
Et patruum, res ipſa probat, cui ſanguine iuncto,
Ac velut heredi moriens inſignia nuper
Regia, nil parua ſperans de prole(12), *reliquit.*
Quippe Deus, ſi regna diu voluiſſet in illa
Stare domo, prolem potuit ſeruaſſe priorem(13),
Quæ iam ſuſcepto conſorti fœdere regno,
Flebilis indigna præceſſit morte parentem(14).
Nunc quoniam fatis e fratribus alter iniquis
Occidit, & caſu regnum fraudauit(15) *acerbo,*
Alter adhuc teneris puer eſt male firmus in annis,
Quis melius patruo (faueat modo veſtra voluntas)
Succedat, quam quem ſtudiis & carne propinquum
Ipſe ſibi heredem, quaſi deſignaſſe videtur?
Nouerat ille quidem generoſæ robora mentis,
Nouerat, atque ideo regnum, quantum eſſet in ipſo,
Tradidit, & nato voluit præferre nepotem(16).
Nec alienus(17) *erit: nulla hic tranſlatio regni,*
Nulla ſub ignoti redigemur iura tyranni.

(1) *Perna* editio Baſileenſis habet, *quos.* Sed verum eſt, *quas*, ſcilicet *artes.* (R.) p. 27.

(2) Q. d. orator: Cum alias vulgo fere quemque pœniteat gratis eſſe probum. (R.) p. 27.

(3) Scilicet honore, præmio virtutis, ſecundum *Ariſtotelem.* Notum illud ad quod alluſiſſe videtur: *Honos alit artes.* Nam quod ſumma probos mutare potentia mores dicitur. Explicat quomodo intelligendum, quod prouerbio dicitur: *Honores mutant mores.* Profecto in vita priuata vix ſatis perſpici poſſunt mores & ingenium hominis. Verum ſi committas imperium, vt

quod

quod libeat idem liceat, tum demum appareret, quo ſit animo: vt eleganter dixit *Roterodamus* in enarrando Adagio, *Magiſtratus virum indicat.* (Sp.)

(4) Leg. *Dum.* (B.)

(5) Occupatio obiectionis. Dicat aliquis: Honores mutare ſolent mores: & *ἀρχὰ τὸν ἄνδρα δείξει: Magiſtratus oſtendit virum.* Quam ſententiam egregie *Sophocles* illuſtrat. Metuendum eſt igitur, ne & *Fridericus*, quem tantopere commendas, ad *Imperium* euectus, ab ea, quam nunc præ ſe fert, probitate deſciſcat. Reſpondet Orator: Imo non tam honores mutant mores in deterius, quam detegunt eam, quæ prius diſſimulationis inuolucris tegebatur & latebat, improbitatem: atque ita falſo imputatur honoribus & potentiæ, quod malitiæ adſcribendum erat hominis potentia armati, cum bona rectaque ingenia tunc demum nacta occaſionem ſuas virtutes exerendi, & aperto ſibi, in quo excurrant campo, ſubinde in melius proficiant. *Illis difficile eſt in poteſtatibus temperare, qui per ambitionem ſeſe probos ſimulauere. At ei, qui omnem ætatem in optimis artibus egit, bene facere iam ex conſuetudine in naturam vertit:* vt præclare & huic loco conuenienter Marius Salluſtianus. Congruit cum his iudicium *Symmachi* lib. 8 ep. 1; *Cordati viri animus* (inquit) *non ſolet quolibet honorum culmine mutari.* Et epiſt. 30; *Nec facile mutari poteſt probitas, & bonæ artes ſtimulo præmiorum felicius incitantur.* Et epiſt. 86 eod. lib. 8; *Ille vere incrementis ſuis maior eſt, quem ſublimitas parti honoris inclinat.* Sane in vulgaribus ingeniis ita fit, vt eſt in Epigrammate *Agathiæ* lib. 1 Antholog. tit. *εἰς τύχην.*

εὐτελὴς ἐκ πενίης πλούτου τύχοι, ἠδὲ καὶ ἀρχῆς,
οὐκέτι γιγνώσκει, τὶς πέλετο πρότερον.

Et quæ ibidem ſequuntur plura. Hoc eſt ex interpretatione noſtra:

Imperium ſi quis ſit adeptus pauper, opeſque,
Qua fuit, haud meminit conditione prius. (R.) p. 27.

(6) Petere honorem, nunquam lege Romanorum prohibitum fuit, ſed contra leges de ambitu petere, id demum erat vetitum. (Sp.)

(7) Donec claues repererit, quod dici ſolet, tunc iam ceruices erigit. *Nam fere maxuma pars hunc morem homines habent: quod ſibi volunt, dum id impetrant, boni ſunt. Sed id vbi idem penes ſeſe habent, ex bonis peſſumi & fraudulentiſſumi ſunt.* Quem *Plauti* locum ex Captiuis, ſc. *Dii immortales, Guntherus* hic in conſpectu habuiſſe videtur: vel etiam hunc *Catulli*:

Qui dum aliquid cupiens animus prægeſtit apiſci,
Nil metuunt iurare; nihil promittere parcunt.
Sed ſimulac cupidæ mentis ſatiata libido eſt,
Dicta nihil metuere; nihil periuria curant.

Sic antiquus Poeta, *Callimachus*, vt puto, fecit:

πρὶν τι λαβεῖν φιλέουσι. αὐτὰρ συνέχουσι λαβόντες. (R.) p. 28.

(8) Diuinabam, *auſu.* Sed forte nihil mutandum. (R.) p. 29.

(9) Nullum imperio gerendo cenſet idoneum *Plato*, niſi qui coactus & inuitus ſuſcipit imperium. (Sp.)

(10) Id eſt, occaſionem adepta, qua cupidiſſime vtitur. Sic & infra loquitur lib. 9 v. 490. Ita *Symmachus* lib. 1. Epiſt. Bono animo. *Occaſionem rapere, prudentis eſt.* Vulgo ibi legitur, *accipere*: ex quo olim diuinabam *arripere.* Sed reſtituendum, *rapere*: vt in Mſc. cod. reperit *Schoppius*, quem vide lib. 1. veriſim. c. 9. Sic & *Paulus* elegantiſſimus IC. vſus eſt in reg. Iuris: *Rapienda occaſio eſt, quæ præbeat benignius reſponſum.* l. 167 ff. de diu. reg. iur. ant. Sic enim ibi legendum ex P. Fl. non vt vulgo, *capienda.* Exprimitur autem his formulis illud *καιρὸν ἁρπάζειν*, & ſignificat, celeres ac præcipites eſſe rerum gerendarum occaſiones, quæ ſemel amiſſæ non facile recuperentur: adeoque ſecundum *Phædrum* lib. 5. Fab. *Tempus elapſum ſemel non ipſe poſſit Iupiter reprehendere. Neque enim occaſiones nos præſtolantur, ſed nos illas obſeruare debemus.* Eſt *καιρὸς* is, quem temporis articulum vocant. *Iul. Caſ. Scaliger* Hypercritico, corrigens huc *Auſonii* verſum. *Et eſſe καιρὸν, tempeſtiuum quod vocant.* Illud pæne prætericram, *Lucanum* quoque ſic loqui lib. 10;

——— Cæſar ſemper feliciter vſus
Præcipiti curſu bellorum, & tempore rapto.

Sic etiam *Silium Italicum* loqui, non ſemel: vt lib. 1;

——— Tempore Martis
Vtendum eſt rapto, & graſſandum ad clara periclis.

vt lib. 7;

——— Rape miles tempora pugnæ.

Id eſt, *occupa tempus.* vt lib. 9. *dux ſibi quiſque viam rapito.*

(11) Forte, *natura.* Et ita *Pernæ* editio. (R.) p. 29.

(12) Impubere filio, Friderico nomine, cui tamen maturo ætate Sueuiæ Ducatus obueniret, teſte *Vrſpergenſi.* (Sp.)

(13) *Henricum*, quem ipſe adhuc puerum conſenſu Principum Regem declarauit, & Aquiſgrani inunctum, atque diademate cinctum vidit. Autor *Friſingenſis* Præſul capite XXXXIII lib. hiſtor. Ænobarbicæ primi. Vita priuſquam pater defunctus eſt: quod apertiſſime *Guntherus* noſter hoc loco prodidit. Vnde mirari nequeo, *Cranzium* ſcripſiſſe, eum patri fuiſſe ſuperſtitem: quod quidem leue eſſet, metu vero Imperialium inſignium, quæ pater apud eum ſeruanda reliquerat, euecto ad culmen Imperii *Friderico* Ænobar-

Ænobarbo, paulo poſt e medio ſublatum veneno. Cum tamen ab hoc ſcelere, quamuis plerisque aliis nimium familiari, Germani ſemper alieni fuerint. *Otho* autem Antiſtes, *Chunrado* Auguſto & affinitate & familiaritate ſummè coniunctus, ſcribat, vt eius vtar verbo, *Regalia*, cum vnico ſuo *Friderico*, Ducis *Friderici* fidei ab eodem commiſſa. (Sp.)

(14) Turbato nimirum ordine mortalitatis (vt ait *Papinianus* in l. 15, nam etſi. ff. de inoff. teſtam.) qui eſt, vt liberi parentum oculos claudant & oſſa legant. Sic Querolus: *Nonne hoc iuſtum fuit, buſtum vt efferret filius.* Vid. *Iani Gruteri*, amici noſtri ſuſpicion. lib. 4. c. 1. vbi plura ad hanc rem congeſſit. (R.) p. 29.

(15) *Orbauit, viduauit*: vt ſupra loquebatur. (R.)

(16) Scilicet ex fratre. Sic enim & hic, & infra v. 515, & lib. 5 v. 13, & lib. 9 v. 92. cum vulgo appellat *fratris filium*. Sic ſororis filius *auunculi nepos* dicitur lib. 9 v. 78. Imo & filius filiæ ſororis *auunculo magno* dicitur *nepos*, vt Auguſtus Iulio Cæſari inf. h. lib. v. 519. (R.) p. 29.

(17) Perna, *Non*. Si retinere libeat, *Nec*, quod & Auguſtana editio habet, erit verſus ακέφαλος. (R.) p. 30.

Adde quod antiqua Regum nutritus in aula,
Regia prudenter tractare negotia nouit(1).
Adde quod & geminas poterit Regumque Ducumque(2)
Hanc patris, hanc claro contingens ſanguine matris,
Conciliare domos, quas ſeditione frequenti
Excitat impatiens ſociæ diſcordia laudis.
Si quis ob inuidiam ſtudiique latentis amorem(3)
Tot bona ſecreto diſſuaſor inutilis aſtu
Impedit, imprudens aut perfidus eſſe probatur.

(1) Nemo enim ad rem gerendam idoneus eſſe poteſt, niſi qui ſit vſu exercitatus. Cuius filias eſſe Sapientiam, & Experientiam *Afranium* poetam prudenter & lepide ſcripſiſſe refert *Gellius*. (Sp.)

(2) *Guibellingiorum* & *Guelphorum*. (R.)

Quoniam ſub Cæſ. *Henrico* Quinto, Dux *Fridericus*, pater Ænobarbi, genus paternum in veteres Francorum Reges & Imperatores referens, *Henrici*, Noricorum Ducis, filiam vxorem duxit, ex qua *Fridericum I.* Imperatorem ſuſcepit. Itaque & Guieblingianam Imperatoriam, & Guelficam Ducalem familiam contingebat. Hæc vna cauſſa *Fridericum* patruo ſuffecit, vt tandem duæ in proceribus Germanorum potentiſſimæ familiæ, ex diutina æmulatione, qua reſpublica affligebatur, in gratiam redirent. (Sp.)

(3) Sic infra lib. 9 v. 9 *ſtudiis hoſtilibus*, & lib. 10 v. 483 *ſtudiis hærens & fixa nefandis Vrbs Ligurum*. Sic alias quoque ſtudium pro factionibus & affectibus vſurpatur. *Salluſtius* 3 Hiſtor. *Ad hoc bellum maiore ſtudio, quam conſilio profectum.* Et *Cicero* pro Plancio & alibi *ſtudium* & *iudicium* opponit. *Symmachus* eleganter lib. 6 epiſt. 27; *Diuiſis in ſtudia partibus impediri aut certe differri ſolet rerum vtilitas.* Sic *Optatus* Mileuitanus: *Studiis* (inquit) *impeditur veritas.* Et plenius *Arnobius* lib. 1 aduerſus Gentes: *Contentionum ſtudiis obſcurari & contegi contemplatio rerum ſolet.* (R.) p. 30.

Sic vbi melliflua, quiſquis fuit ille diſertus,
Voce perorauit, concordi protinus omnes
Aſſenſere ſono: læto clamore cietur
Dux puer(1) *in Regem*: Friderici *curia nomen*
Tota canit: moreſque probos, & fortia facta
Extollunt, dignum ſceptris, vltroque petendum,
Cogendumque(2) *ferunt: alii famoſa priorum*
Nomina, permixtumque genus, Regumque, Ducumque
Commemorant: alii ſtudium, magnique vigorem
Pectoris, & placidos, ſed non ſine pondere mores:
Pars operum titulos iactant, æuique minoris
Vix æquanda viris, annisque valentibus acta.
Hanc ego rem penitus, quam dicere pauca, ſilere
Tutius eſſe puto(3): *non eſt mihi carminis inde*(4)
Tanta fides, pleno ſcribens vt cuncta relatu
Exæquare velim, magnum res iſta poetam
Exigit, in minimis nobis audacia rebus(5).

(1) *Fridericus* iuuenis, ſed qui iam & domi & foris editis claris facinoribus, quæ ſtudioſius *Otho* perſecutus eſt, effloruerat. *Ariſtoteles* iuueni non concedit gubernationem: quod rudis ſit earum rerum quæ in vita verſantur. *Tenero*, inquit *Claudianus*,

tractari pectore neſcit Publica maieſtas. Cæſar *Carolus* quartus, legit mam in Romanum Principem eligendi ætatem, octo & decem annos pronunciauit. (Sp.)

Atqui *va terra, cuius Princeps puer eſt*, inquiunt oracula diuina. Sed obſeruare licet, ſæpe apud *Gumtherum* etiam adultos & iuuenes vocari *pueros*. Sic infra v. 479; & ſup. in argumento huius lib. v. 4 & alibi. (R.) p. 30.

(2) Videtur ad *Platonicum* illud dogma reſpexiſſe: Fugientibus potius & reluctantibus, quam appetentibus & ambientibus mandandos eſſe Magiſtratus. Tunc demum florentem ac beatam fore Rempublicam. Sic *Symmachus* lib. 1 epiſt. 30 *Melius Reip. conſuli*, ait, *ſi magiſtratus eligantur inuiti.* (R.) p. 30.

(3) Notum eſt illud *Salluſtianum* Bello Iugurthino, de Carthagine, de ea ſilere melius ſeſe putare, quam parum dicere. Hoc Poeta exprimere voluit: vt alibi quoque ſæpiſſime Romanum illum Thucydidem imitatur. (R.) p. 30.

(4) τὸ *Inde* idem eſt quod *Deinde*. Hoc enim dicit: Primum puto melius eſſe ſilere, quam pauca dicere. Deinde non tanta facultas carminis mihi ſuppetit, vt apte illa poſſim exponere, & pro dignitate tractare. (R.) p. 30.

(5) Iuxta præceptum Horatianum:

Sumite materiam veſtris, qui ſcribitis, æquam
Viribus, & verſate diu, quid ferre recuſent,
Quid valeant humeri. (Sp.)

Mox vbi rite ſuam proceres iuramine ſacro
Aſtrinxere fidem(1), *cunctis, quæ poſtulat ordo*
Expletis, paucisque nouo cum Rege relictis,
Diſcedunt, lætique ſuas referuntur ad vrbes.
(2) *Sic vbi mundanis dominantia ſidera*(3) *rebus*
(*Si modo vera canunt*(4), *qui talia tradere gaudent*
Dogmata(5)) *propitio** *poſt ſæcula plurima ſigno*(6)
Conueniunt(7), *aliquemque boni maioris in orbe*
Prouentum, pacem terris, hominumue ſalutem,
Temperiemue poli, fidosue colentibus agros,
Aut ſimile his aliquid concordi fœdere iurant,
Inde ſuis iterum vicibus, verſoque relapſu
Diſcedunt, ſoluuntque chorum, repetuntque penates,
Non niſi poſt longos iterum coitura labores(8).

(1) Id eſt, poſtquam homagium præſtiterunt, & fidelitatem Imperatori ſolenniter iurarunt. (R.) p. 31.

(2) Simile perquam apte adductum. (Sp.)

(3) Signat Planetas, qui a veteribus velut quidam mundi principes intellecti ſunt. Horum alii diurni, alii nocturni ſunt. (Sp.)

(4) Quaſi dicat; de quo multi dubitant, interque ſe certant: quæ adhoc ſub iudice lis eſt, An res mundanæ, maximeque hominum mores, ſtudia, voluntates & euentus * ex aſtris pendeant, & an ſit Aſtrologia iudiciaria & diuinatrix. Qua de re vide præclare diſſerentem *Franciſcum Valleſium* de ſacra Philoſophia c. 31; vt *Ioan. Picum* Mirandolanum taceam, qui contra Aſtrologos aliquot libris pugnauit. (R.) p. 31.

(5) Diſciplinam cæleſtium rerum, quam Græci *Aſtrologiam*, *Sideralem* e Latinis quidam vocauere, primitus inueniſſe, filios Sethi: qui fuit primi parentis noſtri Adæ, *Ioſephus* ſcribit capite 4 primi Antiquitatum. (Sp.)

(6) Habent enim & ſuas qualitates ſigna: de quibus *Pontanus* copioſius ceu ex profeſſo tractat, in libris de rebus cæleſtibus, dignus lectu, vel ob Romani ſermonis puritatem. Vrania, ceteraque eius poemata, recepta iam ſunt calculo omnium eruditorum, maxime in Italia, vt accipio, quæ cum antiquitate certare poſſint. (Sp.)

(7) Periti aſtrorum eiuſmodi conuentum vulgo vocant, *magnam coniunctionem*. *Ioannes Picus* ille magnus, cuius concluſiones a magnis olim Theologis apud Italos damnatæ fuerunt, vt impiæ & hæreticæ, nunc vt chriſtianæ, piæque leguntur omnibus, non ſine applauſu Theologorum, oſtendit euidenter cap. 5 lib. aduerſus Aſtrologos quinti, Planetas magnis coniunctionibus iunctos, non plus poſſe, quam diuiſos, magnasque iſtas coniunctiones nouum eſſe inuentum, de malo Ptolemæi intellectu natum. (Sp.)

(8) Vt Virgilius *ſolis lunæque labores* dixit. (R.)

At Rex prima mouens, ibi re feliciter acta,
Caſtra per emenſas memorati fluminis(1) *vndas,*
Claſſe petit celebrem famoſi nominis vrbem,
Qua Mogus tumido miſcet ſua flumina Rheno:
Qui licet ipſe ſuum perdat cum gurgite nomen,
Dat tamen egregiæ primordia nominis vrbi,

Illaque

Illaque maiori cum ſit popularior amni(2),
Negligit, & fluuio dignatur ab hoſpite dici(3).
Namque premens Rhenum (ſi credimus omnia famæ)
Nomen ab infuſo recipit Moguntia Mogo.
Hæc vrbs Francorum(4) mediis in finibus, agris,
Vitibus, arbuſtis, populo generoſa(5) frequenti,
Hinc ſtatione ſua Rhenum contingit, at inde
Extendit rapidam fines procul vſque(6) Moſellam(7),*
Quæ non pæne minor(8) placidos dum permeat agros,
Frugibus & pomis, & dulci fertilis vua(9),
Nomen, aquaſque ſuas, proprio ſub iure retentans,
Fluminis ex gemini confluxu nomen habentem,
Seruat ad vſque locum(10): victor mox Rhenus, vtrumque
Eripit, & mixtis dominatur fortior vndis.
Turribus hæc eadem(11) quondam, muriſque ſuperba,
Pæne fuit toto ſedes notiſſima regno(12),
Donec ob infandum, deteſtandumque furorem
Strata, luit meritas occiſo Præſule(13) pœnas,
Inde ruinoſis deformis, & horrida muris,
Teſtatur iuſtas offenſi Principis iras.

(1) *Mænis*, ſeu, ut nunc, *Mogoni*. (Sp.)

(2) Rheno. (Sp.)

(3) Aliter apud *Virgilium* Ætna dicuntur *hoſpites fluuii*, nempe qui ſubito exiſtunt. Vid. *Ioſ. Scaligeri* Catalecta. (R.) p. 31.

(4) Germanicæ Franciæ nomen longe lateque patuit olim, cuius metropolis, eademque vrbs regia *Moguntia* ab Chronographis noſtris appellata eſt. Eius ſitum ſatis eleganter deſcribit & extollit *Otho* Præſul lib. Ænobarbicæ hiſtor. primo. (Sp.)

(5) Mallem, *numeroſa*, aiebat *D. Pflugius*. (R.)

* Ne quis hanc lectionem temere mutet, admonendum, etiam apud *Auſonium* eſſe *dictam Moſellam* in genere femin. Idyll. 10. quo pulcerrime eum fluuium deſcribit, vt non fruſtra id poema tantopere prædicet *Scaliger* Hypercrit. Ibidem eſt prope finem:

Domina tamen ante Moſella
Numine adorato. (R.) p. 31.

(6) *Vſque* pro *vſque ad*, eleganter, more Ciceronis, Terentii, Plauti. *Nec vero* (inquit *Cicero*) *ſapienti vſque* plaudite *viuendum*. Idem Verrin. *Erant accepta pecuniæ a C. Verrutio, ſic tamen, vt vſque alterum V litera conſtarent integra.* Terentius; *Tum patris pudor, qui me tam leni paſſus eſt animo vſque huc.* Sic ibi optimi libri. Et ita alibi quoque *Terentius* & *Plautus*. Prudentius; *Veſtis & vſque pedes deſcendens.* Sic noſter infra lib. 2 v. 114:

—— *Siculum protenditur vſque profundum.* (R.) p. 31.

(7) *Obrinca* olim, nobilis Belgicæ, Rheno vicinæ, quæ a *Ptolemæo* in Germanias diuiditur, *inferiorem* & *ſuperiorem*, fluuius. Ab eo inferior Germania initium habet, *Auſonii* poetæ clariſſimi carmine illuſtratus. A *Moſa* & *Sella* fluuiis, ex Vogeſo monte naſcentibus, *Phileſias* dictum cecinit:

Et Moſella, vnum gemina de nomine nomen,
Ingreditur Rhenum, pluribus auctus aquis. (Sp.)

(8) Scilicet *Moſella*, hoc eſt, tractus Moſellanus & amœnitate & fertilitate vetuſta celebris. (Sp.)

(9) Vt & *Auſonius* in eius præconio mox a principio cecinit:

Salue amnis laudate agris, laudate colonis,
Dignata Imperio debent cui mœnia Belgæ;
Amnis odorifero iuga vitea conſita Baccho,
Conſite gramineas amnis viridiſſime ripas.

Et paulo ante finem;

Salue magne parens frugumque virumque Moſella.

& quæ ſequuntur. *Cornel. Tacitus* ad finem 13 Auguſt. hiſtor. libri ſeribit, *Luc. Veterem* Romani ea tempeſtate exercitus præfectum, Moſellam, atque Ararim, facta inter vtrumque foſſa connectere paraſſe. (Sp.)

(10) Meminit huius loci *Antoninus* Imperator in Itinerario, *Ammianus* lib. rerum geſtarum 16 his verbis: *Niſi quod apud Confluentes, locum ita nominatum, vbi amnis Moſella Rheno confunditur*; *Regino* lib. Chronic. 2. Hic, vt *Otho* refert, *Chunradus* Aug. *Henrico* quinto ſuffectus eſt. Paret hodie Archiepiſcopo Treuerenſi. Eſt & alter Confluens *Moſæ* & *Rheni*. (Sp.)

(11) Moguntia. (Sp.)

(12) *Pflugius* coniiciebat, *tutiſſima*. *Tutum* enim pro *munito* haud raro apud *Guntherum* poſitum inuenias. (R.) p. 31.

(13) *Arnoldo*. (R.)

Otho Pontifex, & *Radeuicus*, memorabilem huius hiſtoriæ partem ſilentio præterierunt, *Vrſpergenſis* item, & *Naucleras*. *Crantzius* paucis verbis attigit in fine capit. 18 Saxonic. rerum lib. ſexto. Legimus apud *Othonem* Pontificem Moguntiam, ſub

eo *Henrico* Auguſto, cui *Lotharius* Saxo ſucceſſit, & tum præerat *Adalbertus* primus, omnium illius temporis, vt idem ait, regni Principum verſutiſſimus & locupletiſſimus, obſeſſam a *Friderico*, Sueuorum Duce bellicoſiſſimo, patre Ænobarbi, de illoque Archiepiſcopo & populo Moguntino retuliſſe triumphum. Communicauit autem mihi *Rhenanus* noſter veterem libellum, quo quidam *Chunradus* ea tempeſtate, vel paulo poſt, vt apparet, Epiſcopus, ſimplici dictione, plane fidem rebus adſerente, quas ille ad poſteritatis notitiam tranſmittere ſtuduit, complexus eſt quædam, quæ ſunt geſta ſub Ænobarbo noſtro, *Henrico VI*, eius filio, *Philippo* Rege, & *Friderico* ſecundo. Nec reperiuntur in vulgatis Chronicis. Vnde haud grauabor, quamuis prolixa Epiſcopi illius verba adſcribere, quibus candide proſequitur cædem *Arnoldi* Pontificis, &, quæ illam ſecuta eſt, vrbis Moguntinæ calamitatem, tum alia haud quaquam ſcitu indigna. Igitur de *Henrico* Archiepiſcopo Moguntino, cui *Arnoldus* ſucceſſit, autor ille loquens: *Nam quia*, inquit, *ſemper ei erat cordi, vt clerus honore debito gauderet, populus iuſtitia regeretur, terra pace publica exultaret, ecce accuſatur apud Papam, quod ſomnolentus & inutilis haberetur. Quod vir venerabilis vt cognouit, ſolennes nuntios pro ſua excuſatione ad ſummum Pontificem decreuit protinus deſtinare. Miſit ergo omnium ſuorum ſecretiſſimum cognitorem quendam* Arnoldum *clericum, quem ipſe Archiepiſcopus ad Prepoſituram maiorem promouerat iam recenter, tanquam eum qui non poſſet eſſe immemor beneficii tam noviter conſecuti. Præterea eidem Prepoſituram* ſancti Petri *etiam contulerat: Inſuper &* Camerarium *conſtituit ciuitatis Moguntinæ. Erat autem idem* Arnoldus *miri ingenii & facundiæ, atque congeſtor pecuniæ infinitæ. Is itaque veniens ad Curiam Romanam, pontificatumque ambiens Moguntinum, primum ſibi Cardinales pecunia fauorabiles acquiſiuit. Deinde duos ſpecialiter certificans, qualiter de ſua propria promotione ageret, & poſtmodum conſummaret, cum illis familiarius pertractabat. Tandem ab illis inſtructus, & de ſe certificatus, cœpit in ſuum Dominum accuſationis iacula dirigere, quem venerat excuſare. Breuiter, tantum in ſua proceſſit audacia, & effecit, vt duos Legatos deſtinari peteret huius rei cognitores & iudices, obtinuitque eoſdem duos quos certificauerat. Tandem tractu temporis multa interuenerunt facta, quæ ſicut ſcribentibus eſſet oneroſum referre, ita legentibus tædioſum. Veniunt ergo Legati VVormatiam:* Henricus *Epiſcopus citatus comparet: nihil prætendere poterat pro ſe, quod admittere vellent iudices, ſine Legati ſupradicti. Præſidentes autem iudicio, in loco qui* Neuhuſen *vocatur*, Henricum *laudabilem virum, ab Epiſcopatu amouent Moguntinæ:* Arnoldum *ſubſtituunt. Dicebatur autem, quod* Fridericus *Imperator huic negotio aſſenſum præbuerit, ſed occultum. Venerabilis vir* Henricus *tam manifeſta peruerſitate turbatus, ipſos peruerſos alloquitur in hunc modum.*

Si ad Sedem Apoſtolicam appellarem contra veſtrum iniquum proceſſum, Papa forſan ipſe nihil amplius attentaret, & nihil mihi accreſceret, niſi labor corporis, amiſſio rerum, & afflictio ſpiritus, & euiſceratio mentis, & euacuatio gratiæ. Appello ergo ad Dominum Ieſum Chriſtum, tanquam iudicem iuſtiſſimum, vos cito ad eius tribunal: ibi etiam coram ſummo iudice me reſponſurum exhibeo. Non enim iuſte, nec ſecundum DEVM, ſed mercede corrupti, ſicut placuit, iudicaſtis. *At illi*: Cum præceſſeris tu, ſequemur nos. *Hæc autem ridentes & deridentes dixerunt. Acta ſunt hæc anno gratiæ M C LVI. Dominus* Henricus *abiit ad quoddam clauſtrum Ciſtercienſis Ordinis, non quidem monachus effectus, ſed in conſueto habitu vitam ducens.* Arnoldus *vero nullam moram faciens, cum fuiſſet, vt moris eſt, ab Imperatore Regalibus inueſtitus, Moguntiam venit, ibique ſolenniter eſt ſuſceptus. Poſt annum fere & dimidium venerabilis* Henricus *Præſul defunctus, DEO ad quem appellauerat, totum proceſſum lachrymabiliter aſſignauit.* Arnoldus *autem primordia ſui conſecrans præſulatus, purpuram optimam de almaria tollens, ſibi fecit veſtes, tunicam, ſorcotium, & mantellum: vt in Imperatoris curia glorioſior appareret. Sed omnipotens DEVS non diu ſuſtinuit iſtud nefas. Orta eſt enim diſſenſio valde grauis inter ipſos ciues Moguntinenſes. Nam vna pars dolebat vehementer, venerabilem virum Dominum* Henricum *ab Epiſcopatu amotum: alia gloriabatur, & ſuperbiebat* Arnoldum *ſubſtitutum. Erat enim oriundus de ipſa parte ciuitatis, quæ* Selehofen *nominatur. Tam grauis autem creſcebat de die in diem inuidia inter ciues, vt tribus diebus in ſeptimana congrederentur, & per plateas cum gladiis & fuſtibus, ac contis, cuſpidibus & lanceis inuicem, ſe mactarent, caderentque hinc & hinc tanquam oues occiſionis. Nec* Arnoldus *ſe interponere curauit, pro pace & concordia reformanda, ſed ſuos fautores potius contra partem aduerſam animauit. Propter quod accidit, vt pars illa de* Selehofen, *quam fouebat & animauit* Arnoldus, *maius monaſterium occuparet, illo pro caſtro vterentur contra aduerſarios. Durabat hæc diſſenſio dies multos, & clerus grauiter oppreſſus contemptui habebatur: quia iam copia maioris eccleſiæ non concedebatur ad diuinum officium exequendum, niſi pro illorum libitu laicorum, qui illud temere occupauerant. Et iam quidem multi venerabilem* Henricum *conquerentur morti debitum exſoluiſſe. Rem refero fratres, omnibus illius ſæculi notiſſimam. Mors venerabilis* Henrici *multis innotuit. Peruenit etiam ad aures illorum Cardinalium, qui ab Epiſcopatu eum amouentes, ſe promiſerunt ſequuturos, & ludentes ad alterutrum dixerunt:* Ecce præceſſit, ſuo tempore nos ſequemur. *Et ecce tranſiit tempus breue, & ambo vno die moriuntur. Nam vnus ſedens in ſede naturæ,*

vt

vt purgaret ventrem, omnia inteſtina ſua in cloacam reiecit, & animam miſerabiliter exhalauit. Alios manuum ſuarum digitos articulatim abmordens, & de ore expuens, deformatis manibus quaſi ſe ipſum deuorans expirauit.

DEus vltionum Dominus, DEVS vltionum libere egit, iuſtum exercens iudicium: & in his omnibus non eſt auerſus furor eius, ſed adhuc manus eius extenta. Audita ſunt hæc in terra noſtra, & fama celebri diuulgata, nec a quoquam aliud dicebatur, quam, Benedictus Dominus, qui venerabilis *Henrici* iuſte iniuriam vindicauit. Sic iſti dies ſuos clauſerunt, Creſcebat autem in malum vehementius odium & pugna ciuium prædictorum. Iamque conducuntur deforis auxiliatores milites ab vtraque parte. Perueniturs iam ad maiores. Nam quidam Comites promiſſionibus attracti, huic prælio ſe immiſcuerunt. Tractatur ab vtraque parte de ſumptibus acquirendis. Pars, quam fouebat Arnoldus, feſtinatum conſilium inuenerunt, & vt omnino acciperent de eccleſia ornatu habuere tractatum. Iam integritas ipſius ornatus in parte eſt non modicum vulnerata. Et paulo inferius. O Cardinales, Cardinales, pacem de terra accepiſtis, & vt homines ſe interficerent, vos feciſtis. Quicquid mali prouenit, quæcunque fuerint homicidia perpetrata, veſtra eſt in cauſa peruerſitas, veſtra eſt iniquitas operum. Vt veniat ſuper vos omnis ſanguis qui effuſus eſt, & deinceps effundetur.

Ecce in omni terra non eſt, qui huic malo velit occurrere ad ſedandum, ſed creſcit & intumeſcit mare iſtud plenum frementium beſtiarum, ventis inflantibus, vtique ex inferno. Iam ſe immiſcet Arnoldus, qui cum eſſet Archiepiſcopus, loci fautores plurimos acquiſiuit, in propria ciuitatis interitum & iacturam, nolens parcere (vt quidam ei imponebant) nec ſexui, nec ætati. Propter quod conſulunt pars aduerſa, vt in mortem Domini ſui armarentur. Longo ergo & ſecretiſſimo habito tractatu in propoſito ſcelere ſe inuicem adhortantes, ſe roborant & coniurant, tacent & abſcondunt quidquid pro ſua malitia ſit perpetrandum. Sed nihil opertum quod non reueletur: per plures enim Arnoldus eſt præmonitus, vt ſe cautius obſeruaret. Qui fertur ſuis monitoribus reſpondiſſe: Canes Moguntini mordere non norunt, nec aliquid valent, quam latratibus deterrere. A corde carentibus timeantur. Erat quidam Abbas in clauſtro Erbach Ordinis Ciſtercienſis: qui ipſum Arnoldum pro ſuis exceſſibus ſæpe literis arguit, & imminentia pericula intimauit. Erat item quædam ſancta virgo nomine Hildegardis, quæ per ſpiritum vidit ipſum Arnoldum citius moriturum, ſcripſiſſeque dicitur ei in hæc verba: Pater, proſpice tibi. Sunt enim funes abſtracti canibus, qui inſequuntur te. Non autem acquieuit monitis aliquorum. Accidit, vt in vigilia Ioan. Baptiſtæ poſt prandium de quodam oppido Bingen ciuitati Moguntinenſi appropinquaret, ac ſe in clauſtro monachorum iuxta muros ciuitatis ad ſanctum Iacobum in monte ſpecioſo (ſic enim dicitur) locaret.

At ecce Moguntinenſes vſque in craſtinum ſeſe armant, & conueniunt, vt cum in ipſo die Iohannis audita fuerit campana, quilibet ſit paratus. Et factum eſt ita. Venit dies, & matutini ſolito prandent omnes. Pulſatur campana, & a maximo vſque ad minimum vniuerſa ciuitas congregatur. Præſul archiepiſcopus ſe iam dederat quieti, & audito campana ſonitu, vltra quam credi poſſit, vehementer expauit, & timor irruit ſuper eum, impoſque rationis in tanto periculo quid poſſet facere, ignorabat. Obſtruxit autem repagulum, & lapidibus & lignis, quibus poterat, ianuas omnes memorati monaſterii. Turba autem turbata ex aduerſo omnes portas & feneſtras, ac quoſcunque alios exitus obſeruabat, ne euaderet, quem quærebant. Iam ignem ad officinas admouebant: vix & cum magna difficultate monachi receſſum obtinuerunt. Dum monaſterium fumo plenum, flammiſque per circuitum premeretur, ipſe Præſul turrim monaſterii aſcendens, miſericordiam deprecatur, & ſi quem offendiſſet verbo vel facto, ſatisfacturum ſe ſuppliciter pollicetur. Sed turba viſo Pontifice, conclamare cœpit furioſe, nec poterant ſupplicantis verba præ tumultu turbato turba intelligi vel audiri, ſed admoto igne ad turrim, in qua ſtabat, ipſum de ea deſcendere compellebant. Flamma iam monaſterio dominabatur. Videns ergo monachos obtentu ſecuritate abſcedere, tentat, ſi forte & ipſe cum eis & inter eos poſſit euadere. Aſſumpto itaque habitu monaſtico, occultare ſe tentat, vt & ignem, qui inualuerat, & gladium euaderet, quem timebat. Apertis eccleſiæ valuis cum monachis fere abſceſſerat, ſed a quodam eſt cognitus, & detentus. Infelix quidam gladium vibrans, collo Epiſcopi immerſit. Alter in fronte eius percutiens, mucrone ab aure vſque ad aurem, ſuperiorem partem capitis ad inferiorem diuiſit. Sicque factum eſt, vt alii contis, alii fuſtibus, alii gladiis, alii lapidibus mactantes ſolotenus præcipitarent. Iacentem ſic, & vulneribus & ſanguine deformatum, vulgus nequam & peruerſum, veſtibus ſpoliarunt. Quidam annulos de digitis abſtulerunt. Reliquiæ quædam, quas collo pendentes ſolitus erat ferre, ab aliis ablatæ ſunt. Hæc autem circa horam nonam parum ante veſperas ſunt peracta. Nec poterant clerici ab ipſis malefactoribus aliquatenus obtinere, vt ſaltem occiſus in loco traderetur debitæ ſepulturæ. Sic ergo iacebat in campo ſuper foſſam ciuitatis, vbi canum & luporum tranſitus habebatur, deſiderantes eum ab huiuſmodi beſtiis deuorari. Tribus diebus ſic nudus toto corpore manens, veniunt aliquæ maledictæ feminæ, caſeorum & ouorum atque olerum venditrices, mercatrices, meretrices, ſaxis dentes Pontificis contundentes. Aliæ vero ſtipites ardentes, & titiones fumantes eius gutturi infixerunt, adiicientes linguis ac labiis maledicta. Poſt diem tertium, Canonici ſanctæ Mariæ ad Gradus, iam ignoſcibilem & fœtentem furtim ſublatum, deferunt in ipſam eccleſiam, lachrymoſis ſuſpiriis ſepeliendo. Acta ſunt hæc anno MCLX. O Cardinales, huius rei vos eſtis

initium. Venite ergo, venite, haurite nunc, & ferte architriclino veſtro Diabolo, eique offerte, cum ea, quam deglutiſtis pecunia, etiam vosmetipſos. Perpetrato hoc ſcelere, aliud ſibi curare ſatagunt. Nullam Clericis (quorum intererat) eligendi poteſtatem concedentes, aſſumpto quodam Rudolfo *cognomine* Clobelouch, *fratre* Friderici *Ducis Zeringiæ, in ſedem collocant eum, adhuc occiſi Præſulis fumigantem. Hoc autem factum eſt, vt poſſent vltionem Imperatoriam euitare. Erat enim idem* Rudolphus *potens, amicus ipſius Imperatoris & conſanguineus propinquus.* Et infra. *Quæ autem vindicta ſecuta ſit mortem* Arnoldi, *hic credimus non tacendum. Ab Imperatore proſcripti perpetuo exilio ſunt & damnati, qui manu nefanda ipſum facinus perpetrarunt. Ipſa ciuitas omnibus iuribus & libertatibus ac priuilegiis perpetuo eſt priuata. Murus, & foſſatum, & alia turrium munitiones ſententialiter condemnata, & deſtructa funditus, & euerſa, ita vt ciuitas ipſa deinceps lupis, & canibus, furibus, & latronibus pateret peruia, nec vnquam readificandi haberet facultatem. Inſuper plebs ipſa perpetua infamia ſubiaceret, totius deinceps exſors gratia, & honoris.* Hactenus *Chunradus* Epiſcopus, qui de incomparabili illo, ac ſupra quam credi poteſt templi Moguntini theſauro, cuius ſtatim ab initio per nomina diffuſe meminit idem *Chunradus*, vt vera ſit vulgatiſſima illa ſententia, *Labitur exiguo, quod partum eſt tempore longo*, ſic ſcribit: *De theſauro hoc ſciatur: quod qui olim affluit, nunc velocius auolauit. Non omittendum puto, quod, quæ in theſauro illo erat, Crux aurea,* Benna *vocata, vt teſtabatur illi inſcriptus verſiculus,* Auri puti puti ſexcentas continebat libras. *Libra autem marcas duas. Vnde ſi marca auri valeat LXX florenos Rhenenſes, vt olim, valuit crux* Benna *LXXXIIII milia florenorum. Si valeat LXXV, vt nunc, erit ſumma valoris CM & XVIIm lia.* (Sp.)

Huic, ne præcipuam celebret Germania ſedem,
Inuidet atque locum tenet Agrippina(1) *priorem.*
Ambæ metropoles: hæc(2) quas præterfluit amnis(3)
Altior ad fontem(4): modo te Baſilea *remota(5),*
Aut hinc inde ſitas lateraliter aſpicit vrbes:
Altera(6) quas eadem Rheni procul, aut prope ripæ
Poſſidet: æquoreis donec ſe miſceat vndis,
Priſco iure(7) regunt: ſic Rhenus partibus æquis
Sciinditur, & dominæ ſolus famulatur vtrique.
Mox quantum libuit(8), per eundem defluus amnem
Remige carpit iter: multi, magnique potentes
Occurrunt, Regemque nouum, dominumque ſalutant.
Vtque ſatis viſum eſt(9), Rheno, ratibuſque relictis,
Flumineos curſus euectu mutat equorum.*

*E curru R.

(1) *Colonia* hodie, nomen accepit ab *Agrippina* Auguſta, quod illuc veteranos deduci iuſſerit, vbi & genita fuit. Autor *Cornel. Tacitus* lib. Aug. hiſt. 12. Coloniam autem ab *Childerico* Francorum Rege, patre *Clodouei*, qui primus Francorum Regum Chriſtiana recepit ſacra, eiecto ex Agrippina Romanorum præſidio, poſitoque ſuo. Ab Francorum incolatu *Coloniam* appellatam, *Otho* Præſul ſcribit lib. prioris hiſt. quarto: eamque in ſeptimo eiuſdem hiſt. lib. refert omnibus tum Galliæ, tum Germaniæ vrbibus, ex quo Treueris labi cœpit, tam diuitiis, quam ædificiis, magnitudine ac decore ſui anteponendam. (Sp.)

(2) Scilicet, *Moguntia.* (Sp.)

(3) Rhenus. (Sp.)

(4) Ab iiſdem prope Alpibus, Curienſibus ſcilicet, decidit, e quarum iugis non adeo magnis interuallis, in meridiem fluens Abdua, Atheſis in ortum, in occaſum Rhodanus, ipſe vero maximus Rhenus in ſeptentrionem elabuntur. (Sp.)

(5) Quod illa inter eas numeratur, quæ ſunt a ſuffragiis metropolitanæ vrbis Veſontionum, quæ nunc vocabulo parum deflexo *Biſantium* appellatur, parum ſupra Baſileam *Auguſta Rauracorum* fuit. Extat hodie ampliſſimi olim loci veſtigium pagus, dictione aliquantiſper deluxata, ſermone patrio *Auxta* vocatus. De ratione nominis pluribus diximus in commentariis, quos in Stauroſtichon *Pici* olim ſcripſimus. (Sp.)

(6) Scilicet, *Colonia.* (Sp.)

(7) Metropolitico, hoc eſt, primario. Metropolis enim dicitur præcipua ciuitas regionis, veluti mater omnium: non a menſura, vt verbis *Iſidori* dixit *Gratianus* diſtinct. 21. Alioqui primam breuem natura haberet, cum habeat longam. Melius igitur illud dictum eſt, *Budæo* teſte, diſtinct. 63, ad Epiſcopi electionem ſufficere *eccleſiæ matricis* arbitrium. *Matrices* enim *vrbes*, latine dicuntur, quas Græci *metropoles* appellant. (Sp.)

(8) Legendum forte, *licuit.* Idem *Pflugius.* (R.)

(9) Probabilis eſt nobiliſſimi *Pflugii* lectio & diſtinctio:

Vtque

Vtque ſatis vſum eſt Rheno ratibusque, relictos
Fluminecs curſus, &c.

Eidem in mentem venit, pro *curſus* legi poſſe *currus*: quod tamen metuit, ne nimis ſit calidum. *Currus* pro *naui* quin a Poetis vſurpetur, iam nemo paulo humanior dubitat. (R.) p. 31.

Inde per Ardennæ ſaltus(1) *peruenit ad illum*
Vſque locum, cui nomen Aquis(2) *poſuere priores.*
Quæ ratio facti, vel quæ ſit nominis huius
Cauſſa, requirenti ſolum hoc opponere poſſum.
Sunt ibi ſecreti terræ, cæcique meatus(3),
Diſſimilique modo, tacita tellure latentes
Eiaculantur aquas (4). *Alias nam ſulfure viuo*
Feruentes vndante ferunt erumpere fumo.
Aſt alii gelido veluti de fonte liquores
Emanant, tunc ducta cauis cannalibus vnda,
Confluit in quandam mira ratione lacunam.
Regia(5) *ſic calidis miſcentur balnea thermis,*
Marmoreoſque gradus, veterum ſollertia circum
Artificum poſuit, per quos deſcendat in vndam
Quantum quiſque volet, gelidas hinc inde calentes
Inuenit, arbitrioque ſuo ſibi temperat vndas.
Hos illis ſecreta locis natura vapores
Addiderit, manuumue labor, quæratur ab illis
Qui loca nota colunt, cauſſas, ſecretaque rerum(6)
Maiores ſuo poſſunt audiſſe relatu.

(1) *Marlianus* nobilis huius, atque ingentis totius Belgicæ, hoc eſt, ſuperioris & inferioris Germaniæ ſiluæ, tractum deſcribit. Cetera vide apud *Irenicum*, qui hunc locum citat cap. 18 lib. ſeptimi. (Sp.)

(2) *Aquiſgranum Ptolemæo*, vt volunt nonnulli, *Vigerra*. Nugæ ſunt, eam a *Grano* Neronis fratre, calidarum illic aquarum inuentore, dictam. Habet ad læuam Iuliacenſem, in qua & fere eſt Aquiſgranum, *Munſtero* teſte, vbi olim fuit Ardenna: ad dextram vero Montenſem regionem. (Sp.)

(3) Cum hac thermarum Aquenſium deſcriptione plane congruunt thermæ Carolinæ, quæ ſunt in finibus Bohemicis, non procul a vallibus Ioachimicis, vbi ſimiliter diuerſæ ebulliunt aquæ, calidiſſimæ & frigidiſſimæ. Eas thermas amicus noſter *Fr. Modius* nimis quam erudito & venuſto carmine Lucretiano deſcripſit, verſibus quadringentis & quod excurrit. (R.) p. 32.

(4) *Plinius* autor eſt, tales eſſe aquas, qualis terra eſt per quam fluunt. *Vitruuio* nulla aqua eſt natura calida. Qua vero ratione aquarum natura dignoſci queat, tradit *Corn. Celſus*. (Sp.)

(5) Malim, *Frigida ſic calidis*. (R.)

(6) De hac formula dicam infra v. 732. (R.)

Hoc vbi(1) *prima loco veluti cunabula regni*
Carolus eſſe volens, magno cum Francia Regi
Vtraque(2) *ſeruiret, primam geſtare coronam*(3)
Iuſſit, & in ſacra Reges ibi ſede locari.
At ſimul(4) *a noſtro ſeceſſit Gallia regno*(5),
Nos priſcum regni morem ſeruamus; at illa
Iure ſuo gaudet, noſtræ iam neſcia legis(6).
Ergo vbi multorum turba præſente potentum,
Non modo Germanis(7), *ſed & his, quos Flandria*(8), *quoſque*
Miſerat auditæ miratrix Gallia famæ,
Impoſuit capiti(9) *geſtamina regia ſacro*
Arnoldus, *quo tunc paſtore Colonia diues*
Gaudebat, quippe hunc veteris ſibi iuris honorem
Vendicat ille locus. Tunc ſacra ſede locatus,
Conſcendit ſolium veterum Fridericus *auorum.*

(1) Perna, *ſibi*. Nota, a *Carolo* Magno inſtitutum fuiſſe, vt prima Rom. Imperatoris coronatio Aquiſgrani fieret. (R.) p. 32.

(2) *Germanica*, & *Gallica*. Vniuerſam enim Galliam in *Francia* nomen abiiſſe, non tantum Chronographi tradunt, ſed & ipſum tempus noſtrum, quo *Franciam* appellari videmus, manifeſtat: euidenti argumento, *Francos* Germanos non tam victores Gallorum, quam extinctores fuiſſe. Quod nemo mirabi-

mitabitur: quando fortiſſima hæc gens, primum ſub *Clodouæo* Rege, Romanis electis, Galliam occupauit. Deinde ſub diuo *Carolo* Saxones bellicoſiſſimos, & Romanis viribus inſuperabiles, diuturno bello domuit. Item Hiſpaniam prius occupatam Saracenis, Pannonias Hunis, Sarmatiam Sclauis, totum Balearicum mare vexatum Mauris ſubegit. (Sp.)

(3) Ter Cæſarem redimiri diademate tradunt enarratores Pontificii iuris. Primum Aquiſgrani ferreo, quo Francorum, hodie Germanorum Rex deſignatur. Deinde Modocii oppido Longubardiæ, ſeu vt nunc dicunt Lumbardiæ, quæ olim Gallia Ciſalpina, in æde diui Ioan. Baptiſtæ, magno excitata opere, theſauroque immodico locupletata Longobardorum Regum munificentia, itidem ferreo diademate, vt *Merula & Volaterranus*, vel ex palea contexto, vt *Sabellicus*: quo Longobardorum Rex declaratur. Sed hunc honorem, reclamantibus etiam Moducianis, interpellatum eſſe ab *Henrico* ſeptimo, qui Mediolani Longobardorum Rex appellatus ſit, in diui *Ambroſii* templo, redempto poſt ab eo iure rurſus coronandi Regis quinque millibus aureorum, vt latius narrat idem *Merula* lib. hiſt. Viceeomitianæ ſeptimo. Poſtremo Romæ a Pontifice maximo corona aurea cingi, qua tum demum omnium Chriſtianorum Imperator, & Romanorum Princeps pronuntiatur. Quod nec diuus *Carolus* tertio illo titulo prius ornatus fuerit, quam regnum Longobardorum adeptus eſſet. Sunt tamen qui putant *Carolum* ipſum appellatum dumtaxat a Pontifice populoque Romano *Auguſtum*, vſu coronandi poſtea inducto. Quod non diſſimulat Epiſcoporum doctiſſimus noſtræ ætatis, *Hieronymus Balbus*, Gurcenſis Antiſtes, in eo quem recens ſcripſit *de Coronatione* libello. (Sp.)

(4) Auguſtana editio. *Et. Simul* pro *ſimul* ac ab optimis auctoribus vſurpari notiſſimum eſt. (R.) p. 32.

(5) Defuncto *Carolo* Imperatore eius nominis tertio, quem *Otho* Præſul Friſingenſis Chriſtianiſſimum appellat, memorabileque repræſentat exemplum viciſſitudinis rerum: quod ille poſt *Carolum* Magnum ceteris Francorum Regibus potentia præſtans, ante ſupremum diem ab *Arnulfo*, qui eo viuente, hactenusque nullo exemplo ſurrogatus erat, panis egens, ſtipem petierit: a quo etiam paucos, vt ipſe ait, fiſcos in Alemannia gratanter ſuſcepit, Imperium multis modis, eodem autore, ſcinditur, ſingulis prouinciis ſingulos Reges creare annitentibus. (Sp.)

(6) Adeo quidem, vt *Ioan. Bodinus* Regem Galliarum Imperatori Rom. etiam præferre non dubitarit in iis, quæ ad iura maieſtatis pertinent. (R.) p. 32.

(7) Idem modo dictus *Otho* ſcribit cap. 3. ſecundi de Geſtis Ænobarbicis libri. Etymum vocabuli Germanorum expendunt diligenter *Vadianus*, & autor Commentarii in libellum *Taciti* de moribus Germanorum, *Irenicus*, & nuper *Althamerus*. Ego a patrio vocabulo, *Garman*, nuncupatos puto. (Sp.)

(8) *Volaterranus* putat, nunc Flandrios, *Bellocaſſiorum* quæ olim fuerit, regionem tenere. Hæc priſcis Germanis Francis Regibus parebat; cuius præſes *Arduenna Saltuarius* dicebatur: quoad *Balduinus* quidam *Caroli* Calui Aug. filiam *Iuditham*, mortuo marito *Adulfo* Auglorum Rege, ad patrem tranſmittentem intercepit, excellentiſque ac nobiliſſimæ formæ amore captus, & ipſe pulcherrimus, non conſulto patre, thoro ſibi iunxit: cuius precibus poſt longam diſcordiam tandem paternus animus motus, prædonem ſanguinis ſui generum ſalutauit, Flandriaque eum donauit, eandemque Comitatum inſtituit, & ex *Saltuario*, nec tamen ignobili, Comitem fecit. Ex cuius poſteris Gallorum Regibus, alii exitio, alii formidoloſi fuere. (Sp.)

(9) Coronatur *Fridericus* Imperator ab *Arnoldo* Epiſcopo Colonienſi. Ei enim antiquitus prima noui Regis Rom. coronatio & inauguratio competit, vt *Guntherus* ipſe teſtatur infra lib. 6 v. 612. & ſeq. Alteram coronam ſuſcepit Romæ a Pontifice Adriano, quarto Imperii anno: de qua coronatione vid. infra lib. 4. (R.) p. 32.

**Nec reticere libet, quædam manifeſta ſeueræ*
Pignora iuſtitiæ, ſtrictique exempla rigoris(1).
Quippe miniſtrorum quidam de plebe ſuorum(2),
Dum priuatus adhuc ageret, male ſanus atroci
Eximium clarumque Ducem percellere culpa
Auſus erat, iuſtamque viri, quam mouerat iram
Territus ipſe ſui fugiebat imagine facti(3):
Hic quoque gaudenti veniæ ſpe luſus inani,
Intererat populo, vultuque ignotus aperto(4),
Ac ſe diſſimulans humili ſub veſte latebat.

* Primum exemplum Iuſtitiæ & ſeueritatis flecti neſciæ, a nouo Imperatore editum. Aliud ſequetur infra in Terdonenſes, &c. (R.) p. 32.

(1) Qui eſt pertinax ſtudium in irrogandis reorum pœnis. (Sp.)

(2) Abutitur reciproco. (R.)

Vide *Othonem*, cap. prædicto. Apparet autem eum neque ignobili loco natum, neque leuia quædam in *Fridericum* velut patronum admiſiſſe. Nam ea tempeſtate Principum beneficiarios vocabant *miniſteriales*. (Sp.)

(3) Con-

(3) Conſcientia ſceleris, quæ verberat animum. (Sp.)

(4) L. Operto. (B.)

Si aperto fuit vultu, qui latere potuit ignotus? Legendum, *Operto*. Alias quoque hæc inter ſe permutata ſunt perperam. Mitto alia auctorum loca. Vnum proferam e *Lactantio* lib. 6 c. 7, qui hoc vitio laborat. *Deus enim vt immortale illud arcanum eius in aperto eſſet, &c.* Legend. *in operto.* Firmat emendationem noſtram locus clariſſimus apud eundem lib. 7 cap. 26. *arcanum eius in abdito teneamus.* Et alius lib. 5 cap. 19; *myſterium veritatis ac religionis ſuæ eſſet arcanum*, &c. (R.) p. 32.

Ergo vbi Pontifices(1) *ſacram de more coronam*
Impoſuere viro, proſtratus corpore toto,
Regiaque amplectens veſtigia, voce gementi
Et lachrymis veniam miſerandus poſcere cœpit.
Moti omnes, precibuſque piis inſtantius orant,
Parcat, & afflicto velit indulgere clienti(2).
Ille ſuum cupiens cunctis ſancire timorem,
Et terrere malos, multumque diuque rogantes
Exaudire viros, firmata mente(3) *negauit.*
Neue graui proceres quaterentur ſorte repulſa,
Non odio miſeri, ſed ſtricti iuris amore(4),
Exemplique loco, ſeſe hoc feciſſe patenter
Aſſeruit, factique ſui vir prouidus omnem
Suſtulit inuidiam(5), *documentaque fortia ſanxit*(6).
Forſitan hæc alii culpent, ego nobile factum
Laudo viri, dignumque voco geſtare potenti
Sceptra manu: qui ſic animum pietate repreſſa(7)
Continuit, cunctiſque ſui documenta vigoris(8)
Certa dedit. Plus ſæpe nocet patientia Regis(9),
Quam rigor: ille nocet paucis: hæc incitat omnes(10),
Dum ſe ferre ſuos ſperant impune reatus(11)*.

(1) Atqui vnicum *Arnoldum* ſupra nominaſti, *Gunthere*. An ergo Diaconi eius & Symmyſtæ hic accipiendi? Sed migratio illa de numero in numerum non eſt noua auctoribus bonis in vtraque lingua, de quo alibi. (R.) p. 33.

(2) Pro eo homine debet accipi hoc vocabulum, qui Principi, vel Domino beneficii ſiue feudi debet: qui vulgo *Vaſallus* dicitur. Qui ſunt a literis boni alieni pro *ſeruitore* accipiunt. (Sp.)

(3) Id eſt, obfirmata, obdurata. *Phædrus* in fabulis: *corde durato feram.* (R.) p. 33.

(4) Quod, vt inquit nobilis ille grammaticus *Donatus*, omnia recta & inflexibilia exigit, & non niſi neceſſitate ſeruandum oſtendit, autoritate *Terentii*. Verumtamen ex imagine iuſtitiæ, quam *Gellius* refert ex Chryſippi Stoici libro, intelligitur, Regem, Principem, Magiſtratum, Iudicem ceu Iuſtitiæ antiſtitem, oportere eſſe grauem, ſanctum, ſeuerum, incorruptum, inadulabilem, contraque improbos nocenteſque immiſericordem, atque inexorabilem, erectumque, & arduum, & potentem, vi & maieſtate æquitatis veritatiſque terrificum. (Sp.)

(5) Odium, quod conflatur ſæuitia, violentia, contumeliis, difficultate, moroſitate. Odium alterum eorum eſt, quæ ſubuertunt Imperia, vt in Politicis tradit *Ariſtoteles*. (Sp.)

(6) Sic & infra loquitur lib. 3 v. 126; *documentaque magna, ſuique exemplum ſancire volens.* Vbi præſenti ſimile exemplum ſeueritatis commemoratur (R.) p. 33.

(7) Miſericordia, & clementia. Vtræque enim verſantur circa lenitatem in conſtituendis pœnis. *Seneca* docet, nullum clementiam ex omnibus magis, quam Regem ac Principem decere. Ad eam in primis Theodoſius Aug. apud *Claudianum* Honorium, filium, inter plurima præcepta ſalutaria adhortatus eſt. Ab hac clementia & lenitate *Ludouicus* diui *Caroli* filius, omnium mortalium mitiſſimus, cognomentum *Pii* tulit. Iam ſibi redditus, omnino priſtinæ manſuetudinis nihil remiſit in treis filios, qui impie coniurati, in eum arma mouerant ſenem, captumque cum minimo natu filio, quem vnice diligebat, cuſtodiæ tradiderant, interim vxore, nouerca eorum, probri falſo acceſita, in cœnobium relegata. Sed tanti ſceleris mox patre vita defuncto pœnas luerunt: quippe qui ardentibus animis inter ſe, dum paterni Imperii diuiſionem æquo animo non ferunt, infeſtis ſignis concurrerunt. Lege *Æmylium Veronenſem.* (Sp.)

(8) Malim, *rigoris*: vt ſupra v. 451 *exempla rigoris* dixit: & mox hic *rigorem* opponit *patientiæ*. Alibi, ſed alio ſenſu, *vigoris* quoque verbum vſurpat: vt cum *regali plena vigore* verba tribuit *Friderico* lib. 10 v. 559. Sicut autem hic pro *vigoris* ſubſtituendum puto *rigoris*, ita e contrario apud *Ammianum Marcellinum* lib. 16 pro *rigorem* videtur legi rectius *vigorem*. *Ænea* (inquit de Alexandro M.) *concha ſuppoſita, bra-*

ebio extra cubile protento pilam tenebat argenteam, vt cum neruorum vigorem (vulg. *rigorem*) *ſopor laxaſſet infuſus, geſtaminis lapſi tinnitus abrumperet ſomnum.* (R.) p. 33.

Exiſtimat *M. Cicero* nihil eſſe, quod tam deceat hominem, quam in omni re gerenda, conſilioque capiendo, ſeruare conſtantiam. (Sp.)

(9) Lenitas, indulgentia, venia, remiſſa, qua in ſignificatione apud *Capitolinum* acceptum inuenies, in M. Antonino Aug. cognomento Philoſopho, quem hoc nomine male audiſſe refert. (Sp.)

(10) Prænomina, *Ille* & *Hic*, regulariter quidem ita ponuntur, vt *ille* ad longinquius verbum præcedens, *Hic* ad proximius referatur. Sed hoc non eſſe perpetuum obſeruauit iam olim *Budæus*. Exemplo eſt & hic locus, & alius infra lib. 9 v. 7. & ſeq. Sed age, illuſtremus & ſententiam huius loci, quæ eſt egregia & apud plures auctores decantatiſſima. C. Memmius apud *Salluſtium* Bello Iugurthino: *Ne*, inquit, *ignoſcendo malis bonos perditum eatis.* Sic apud eundem in Coniurat: Catilin. Cato: *Ne dum paucis ſceleratis parcens, bonos omnes perditum eant.* *Seneca* ex Mimis P. Syri:

—— *Bonis nocet, quiſquis pepercerit malis.*

Secundum quæ iam olim ita cenſui reſtituendum *Auſonii* verſum in Sententiis VII Sapientum: *Parcit quiſque malis, perdere vult bonos.* Nam vulgo peruerſe legitur. *Quiſque* pro *Quiſquis* poſitum eſt, vel pro *Quicunque.* Sic *Lactantius Firmianus* de Ira DEI cap. 17. *Bonorum ſalutem cuſtodit, qui malos punit. Ipſe autem eſt nocens, qui nocenti parcit, vt pluribus noceat.* Ad eundem locum reſpicit *Guntherus* infra lib. vlt. v. 456.
* *Cicero* ad *Brutum* ep. 2; *Salutaris eſt in iſtos, ſcilicet bellorum ciuiliom auctores, acerba ſeueritas, vincitque ea inanem ſpeciem clementiæ.** (R.) p. 33.

(11) Iuxta illud Terentii, *Omnes deteriores ſumus licentia.* (Sp.)

* Pro *criminibus*, vulgata opinione, ſed teſte *Budæo*, errore miro: cum clara ſit huius vocabuli ſignificatio, pro *ſtatu & conditione reorum.* Vide eum in poſterioribus in Pandectas annotationibus. (Sp.)

Ferre, pro, *laturos eſſe*: præſens pro futuro. Spes enim, vt & promiſſio, futurorum eſt. Sic alibi ſæpe optimorum exemplo auctorum loquitur: vt, *Iuraſſent ferre, & ſuſpendere*, pro laturos & ſuſpenſuros ſe. lib. 6 v. 153, & lib. 7 v. 28 *tota virtute reniti Sacramenta dabant*: pro, reniſuros iurabant. Sic *Plautus* Curcul. Sc. Phœdrome: *Repromiſit mihi ſine controuerſia omne argentum reddere*: id eſt, ſe redditurum. Vbi male vulgo, *redderet.* Sic idem Aulularia, *diuidere* dixit, id eſt, diuiſurum ſe promiſit. Et alibi: *Dic dare*, id eſt, te daturum, &c. Hoc primum. Deinde *Reatus* verbo hic, vt & infra ſæpius vtitur pro culpa vel crimine, ſeu delicto, aliter, quam veteres Latini: de quorum vſu vide *Budæum.* Adſcribo huc locum *Symmachi*, lib. 10 ep. 44; *Moribus ſcanis familiare atque cognatum eſt, armare ſpiritus* (malim impunitatis) *immunitatis exemplo. Cur enim ſecundum deſperet effugium, qui laqueos criminis prioris euaſit*; Idem epiſt. 39 lib. 5; *Inconſultos facit alios impunitas magna peccantium.* *Ciceronis* ſimiles ſententias de impunitate hic omitto. *Chryſoſtomus* in 1 ad Timoth. homil. 15; ὥσπερ ἀτιμωρητὶ μεθιέναι τῶν ἁμαρτανόντων, πολλοὶ οἱ πλημμελοῦντες. οὕτω κολαζομένων πολλοὶ οἱ κατορθοῦντες εἰσιν. (R.) p. 34.

Audierat fortaſſe puer generoſus, vt olim
Ille ſuæ primus regnator(1) *Romulus vrbis,*
Conditor Imperii(2), *teneras infringere leges,*
Atque humiles auſum ſaltu tranſmittere foſſas(3),
Iuſſerat vltrici fratrem(4) *ſuccumbere morti,*
Dum cupit æterni fundamina(5) *ponere regni*(6).

(1) Id eſt, Rex Romulus, ſub quo & ceteris Regibus fuit prima Populi Romani ætas, vt *Florus* ait. (Sp.)

(2) An Roma primo, a Romulo condita ſit, fides autorum variat. Quod tamen affirmat *Varro* autor diligentiſſimus, vt ait *Solinus.* (Sp.)

(3) *Ad tutelam* enim *nouæ vrbis*, vt idem *Florus* ſcribit, *ſufficere vallum videbatur. Cuius dum irridet anguſtias* Remus, *idque increpat ſaltu, occiſus eſt*, a Fabio Tribuno Celerum Romuli. Et, vt plures quidem volunt, Romulo imperante. Quod factum *Tullius* impium & inhumanum fuiſſe indicat tertio Officior. (Sp.)

Sic *Pomponius* in l. vlt. ff. de diuiſ. rer. Nam & Romuli frater Remus occiſus traditur ob id, quod murum tranſcendere voluerit. Sic *Propertius* lib. 3;

Cæſo mœnia firma Remo.

Et *Lucanus*:

Fraterno primi maduerunt ſanguine muri.

(R.) p. 34.

(4) *Remum*: de cuius morte variant item ſcriptores. (Sp.)

(5) Quæ vt ab exordio omnium fere minima fuere, ita incrementis toto orbe non aliud par, vt *Eutropius* dixit, humana poteſt memoria recordari. (Sp.)

(6) Sed vt conſtat veterem Romam, quæ eo auſpicio condita credebatur, vt caput orbis ſemper eſſet, deletam eſſe: ita nonnulli tradunt, Imperium nomenque Romanum ante magnum DOMINI diem interiturum. (Sp.)

Solius Chriſti regno hoc epitheton

vere

vere conuenit: vt illud deſcribitur Pſal. 72, & paſſim apud ſacros vates. Romani tamen etiam ſuum imperium ſuamque vrbem æternam fore ſomniabant. Vnde ſæpe apud *Symmachum* in Epiſt. & in Conſtitutionibus Principum in Codice, & apud *Ammianum Marcellinum* lib. 14, & 15. *Vrbs æterna* dicitur Roma: non ſine blaſphemia, cum ſit temporalis: teſte *Proſpero Aquitanico* in Dimidio Temporis, cap. 7. Sic *Tibullus* lib. 2 eleg. 5:

Romulus æternæ *nondum formauerat* vrbis
Mœnia, conſorti non habitanda Remo.

Et *Auſonius* noſter:

Ignota æternæ *ne ſint tibi tempora* Romæ.

Ad hanc igitur loquendi conſuetudinem *Guntherus* quoque hic reſpexit, *æterni regni* mentione. Eodem & *Iuſtinianus* alluſit initio tit. de Iuſtiniano Cod. confirm. (R.) p. 34.

Iamque ſui plenum ſortitus culmen honoris
Rex puer ex animo, puerilia quæque virili
Propulſare manu, magniſque intendere rebus
Ingenium puerile parat: non inſcius olim
Ipſe ſui, quantumque oneris comitetur honorem,
Cœperat ex obitu clari ſentire parentis(1).
Sed nunc ſe ſolito grauiori pondere ſentit
Vrgeri, multumque ſibi creuiſſe laboris(2).
**Vt cum poſt multos, indefeſſoſque labores*(3)
Alcides(4) *feſſo ſuccedere iuſſus Atlanti*(5),
Cum tot ſideribus magnum miratus olympum
Ferret, & inſolito ſudaret pondere preſſus.
Ergo viros (6), *famoſa quibus prudentia nomen,*
Longaque multarum dedit experientia rerum,
Sæpius arcanis ſolitos interfore(7) *rebus*
Aſciſcens, magno ſecreta negotia regni
Pertractans ſtudio, de cunctis rebus agendis
Conſulit: & pulchrum, iuſtumne(8), *vel vtile quid ſit,*
Quid deceat, quid non, ſtudioſa mente requirit.

(1) F. *chari parentis.* (R.)

Atque adeo quidem propter res egregie fortiterque ab eo geſtas: quarum meminit Antiſtes *Friſingenſis* lib. poſterioris hiſtor. primo: vt multi regni Proceres eum *Henrico* Quinto ſufficiendum cenſerent. (Sp.)

(2) Auguſtana editio, *labores.* (R.)

* Notum eſt, a Poetis, viros præſtrenuos, ac laborum tolerantiſſimos, Hercules appellari, vel ei comparari. (Sp.)

(3) Hos iuſſu Euryſthæi toleratos, *Maro*, vel vt quidam putant, *Auſonius*, breui Epigrammate complectitur. Proſa vero oratione copioſius *Diodorus* libro quinto. (Sp.)

(4) *Hercules*, ab auo paterno *Alceo*, Andromades & Perſei filio: eadem ratione, qua dicitur *Amphitryoniades*, quum Iouis fuerit. (Sp.)

(5) Quia primus inter homines de ratione Sphæræ diſſeruit: ideo locum fabulæ præbuit, ſe orbem ſuis humeris ſuſtinere. (Sp.)

(6) Boni eſt Principis, prudentium virorum conſuetudine vti, eorumque quoties de rebus arduis agendum eſt, conſilium expetere. Sapientes aiunt, tolerabiliorem eſſe Principem malum, quam malos Principis conſiliarios. (Sp.)

Sic boni Principes iam olim nihil ſine Conſiliariis & quidem Iuriſperitis decernebant. Vide *Lampridium.* (R.) p. 35.

(7) Mira coniunctio præteriti cum futuro. Sed *interfore* pro *intereſſe* ponitur. (R.) p. 35.

(8) Rectius Baſileenſis editio Pernæ, *Iuſtumne.* Sic Alexander Seuerus ſemper in conſilio habebat viginti & aliquot ICtos, quorum de ſententia conſilii omnia agebat, teſte *Lampridio.* (R.) p. 35.

Nec mora, legatos(1) *ſummo mandata ferentes*
Pontifici(2), *properare iubet, cunctaſque per vrbes*
Auſoniæ vulgare ſuos indicit honores.
Primitias operum Princeps has eſſe ſuorum
Maluit: vt regni manifeſtos protinus hoſtes
Frangeret: & iuſto purgaret ſcandala ferro.

(1) *Hilinum* deſignatum Epiſcopum Treuerenſem, & *Eberhardum* Babenbergenſem. Legati dicuntur omnis generis. Oratores vero qui deprecabundi veniunt, vt apud *Maronem.* (Sp.)

(2) *Eugenio III.*

Haud mora, Traiectum(1), *patruo regnante ſuperba*
Abieciſſe iugum ceruice, piumque recenter
Offendiſſe virum, factis crudelibus auſum,
Hoſtili feruore petit: muroſque parabat
Inclinare ſolo, captaſque euertere turres,
Suppliciumque reis, pietas o magna nepotis,
Iudiciumque viri, patrueles. fortiter iras
Vltrici ſatiare manu, regnique dolorem(2).
Sic Auguſtorum primus(3) *ſummuſque monarches*(4),
(5)*Eximiuſque nepos, crudelia Cæſaris*(6) *olim*
Hoſtibus extinctis(7), *pius ac fortiſſimus vltor,*
Protinus accepto diademate(8) *fata*(9) *piauit.*
Tandem multorum vix eluctante rogatu
Magnorumque Ducum, multo prius ære redemptis
Parcitur, & iuſti fera Principis ira reſedit.
Nec melius ſtultæ furor atque ſuperbia plebis
Puniri poterat(10), *quam tanti vt cauſſa tumoris*
Eriperentur opes: vt(11) *quos opulentia rerum*
Fecerat elatos(12), *in ſe reuocaret egeſtas.*

(1) Paucis ante diebus, quam naturæ concederet Imperator *Chunradus*, negotium Traiectenſium Batauorum (ſunt enim & in Leodienſibus, qui ſuperiores vulgo vocantur) vt eorum Maieſtatis compoſuerat: vnde apparet, eos mox, vt fieri ſolet, ab obitu eius, violatis pacis fœderibus, rebus ſtuduiſſe nouis. *Traiectum* Batauorum, vel vt alii Friſiorum, vrbem nobilem, *Vtrich* patria lingua. Superius, ob interfluo amne Moſa, *Maſtrich* appellatur. (Sp.)

(2) I. e. *contemptum.* (Sp.)

(3) *Octauius* ex Accia Iulii Cæſaris Dictatoris nepte: cui ſucceſſit feliciſſimus omnium, vt inquit *Egnatius*, ad banc diem. Tamen *Plinius* autor eſt, tanta, & tot in vita eius inueniri aduerſa, vt non ſit facile diſcernere, calamitoſior, an beatior fuerit. Per quatuor autem & quadraginta annos Imperium rexit, vrbemque Romam optimis inſtitutis ac legibus magnificentiſſimiſque opibus ſic excoluit, vt merito parens patriæ primus, atque Auguſtus diceretur. Noti ſunt verſus, quos in eius laudem cecinit *Maro* 6 Æneid. (Sp.)

(4) Quod ſatis indicant *L. Flori* verba cap. 3 lib. 4. Nec aliena ab his ſunt, quæ lib. 1 ſcribit *Tacitus*, Lepidi, inquiens, *atque* Antonii *arma in* Auguſtum *ceſſere, qui cuncta diſcordiis ciuilibus feſſa, nomine Principis ſub imperium accepit.* (Sp.)

(5) In hoc & ſeq. v. quædam a librariis tranſpoſita videntur ἐναλλὰξ: quæ ſic reſtituenda puto:

Eximiusque nepos, pius ac fortiſſimus vltor
Hoſtibus extinctis crudelia Cæſaris olim
p. a. d. fata piauit. (R.) p. 35.

(6) *C. Iulii* Dictatoris, viri pacis bellique artibus, & in primis clementia longe clariſſimi, ſi libertatis aſſertor quam inuaſor eſſe maluiſſet. Ab eo familia, & appellatio *Cæſarum* deinceps propagata eſt. Oſtendit tamen *Alciatus* in Annotat. in Corn. Tacitum, inter *Cæſares*, & *Imperatores*, & *Auguſtos* multum interfuiſſe. (Sp.)

(7) Percuſſoribus *Iul. Cæſaris*, quorum fere neque triennio quiſquam amplius ſuperuixit, neque ſua morte defunctus eſt, autor *Suetonius.* Horum nomina lege apud *Appianum* ſecundo bellorum ciuilium: quo loco totam cædis ſeriem copioſe explicat. (Sp.)

(8) Tribus enim ac viginti vulneribus, interfectus periit. Sic ille, qui terrarum orbem ciuili ſanguine impleuerat, tandem ipſe ſuo ſanguine curiam impleuit. (Sp.)

(9) Omnium bellorum initium, & cauſſam hinc ſumpſit: nihil conuenientius ducens, quam necem auunculi vindicare, tuerique acta. *Suetonius* autor. (Sp.)

Diademate, id eſt, principatu, imperio, monarchia. Ne de corona intelligas. Nullus enim fuit tum coronæ regiæ vſus. Inſignia Regum erant ſceptrum, in quo iuriſiurandi religio inerat: & ſella, cui alteri quam Regi inſidere, capitale fuit: & trabea veſtis auro purpuraque intertexta. Quæ duo ſummæ vetuſtatis obſeruator vno verſu amplexus eſt *Maro*:

Et ſellam regni, trabeamque inſignia noſtri.

Eſt autem diadema, id eſt, faſcia linea, & candida, quæ Regum capita cingebat: inuentum, vt putant nonnulli, quod Ægypti & Iudææ Reges inungi ſoliti, tempora oleo delibuta, linteolo velarent. (Sp.)

(10) Obſerua politicum σκέμμα ἢ σόφισμα, plebi ex opulentia inſolenti præcidendas eſſe alas, & eripienda a Magiſtratu illa malorum irritamenta & luxuriæ inſtrumenta. Contraria enim contrariis curantur, vt ſimilia ſimilibus nutriuntur & augentur. (R.) p. 35.

(11) Auguſtana editio; *Et quos.* (R.)

(12) Videmus & hodie diuitias iis fere eſſe exitio, qui rerum ſucceſſu inſolentiores facti, priſtinæ conditionis non meminerunt. (Sp.)

Inde

Inde gradu verſo, gaudentibus obuia Rheni
Signa ferens vndis, te pulchra Colonia *lætam*
Lætior ingrediens: ibi digno vir pius illum
Egit honore diem, quo Chriſtus carne reſumpta(1),
Victor ab infernis rediens nitidiſſimus vmbris,
Rettulit eximios ſuperata morte triumphos.
Poſtea Saxoniæ fines ingreſſus, ad illam
Quam Martinopolim(2) *vocat incola Teutonus vrbem,*
Concilium procerum toto de corpore regni
Conuocat: vt digno celebretur curia cœtu,
Tempore ſolenni(3), *quo ſpiritus almus ab alto*
Cum ſonitu veniens(4) *in pectora ſancta piorum,*
Ignea diſtinctis effudit lumina linguis(5).

(1) Vnde etiam teſte *Bapt. Mantuano* libr. Faſtorum primo, cognomen a Domino habet, & eo maxime nomine ab Imperatore *Conſtantino* Magno in ſacros dies relatus eſt. Quanquam ex *Tertulliano* conſtat, & naſcenti eccleſiæ Dominicum diem fuiſſe ſanctum. Ceterum ex diuo Paulo conſtat, Chriſtum primum omnium ac ſolum fuiſſe, qui ſe ipſum ſuſcitarit: atque hoc potiſſimum argumento liquere, quod fuerit filius Dei: in Chriſtoque cœptam reſurrectionem, ſpem præbere membris, quod vt capitis, ita & membrorum ſit reſurrectio. Hoc eſt vnum ex dogmate pietatis, iſtud credendum, iſtud tuendum eſt. Rationem, qua id futurum ſit, Deo relinquamus, & ſubiiciamus ceruices noſtras in iugo ſuauiſſimi Chriſti, in obſequium Dei. Satis eſt Chriſtiano credere, hoc, aut illud eſſe, fore, aut fuiſſe: cauſſas & rationes omnium illi noſcendas dimittat, qui ne in apertiſſimis quidem, & manifeſtiſſimis naturæ rebus voluit nobis claras & apertas eſſe. (Sp.)

(2) *Merſburgum*, a Marte. Locum nobilem fecit calicis fabula, quem ferunt a diuo *Laurentio* iniectum libræ, dum penderentur facinora *Henrici* Aug. eius, qui cum coniuge, qua cum cælibem perpetuo duxerat vitam, diuorum numero adſcriptus eſt. (Sp.)

(3) Signat feſtum *Pentecoſtes*: quod vt & *Paſcha* temporibus Apoſtolorum ignotum fuit: cum quod diuus Paulus tollat omne diſcrimen dierum: tum quod non temere inuenias quempiam veterum interpretum, qui faciat vllam Feſtorum mentionem. Iudæis alius dies profanus erat, alius ſanctus. At Chriſtianis quilibet dies æque ſanctus eſt: non quod obſeruandi non ſint feſti dies, quos deinde ſancti Patres inſtituerunt, quo commodius plebs Chriſtiana conueniret ad concionem eccleſiaſticam, & cultum diuinum: ſed eos per paucos, nempe diem *Dominicum*, *Paſcha*, *Pentecoſten*, & aliquot huiuſcemodi, quos refert ſacer *Hieronymus*. Nunc Feſtorum dierum neque finis, neque modus: quæ cum primitus ad pietatis vacationem pauca ſunt inſtituta, nunc ſano quidem pientiſſimi *Eraſ. Roterodami* conſilio, ad ſcelerum excluſionem tolli debebant, niſi ſacerdotum auaritia ſuis rebus conſuleret potius, quam veræ religioni. (Sp.)

(4) Quod eſt proprium venti, impetu citato euntis. Lege 2 cap. Actorum Apoſtol. (Sp.)

(5) Indicante ſpiritu, Euangelium non doctrinam, aut literam nudam futurum, ſed potentiam Dei, miniſterium ſpiritus, & præconium amplitudinis gratiæ Dei, omnium gentium linguis prædicandæ. Quidam putant, quod Apoſtoli ſua lingua locuti fuerint, & miraculo factum eſſe, vt nemo non intelligeret, perinde ac ſi ſuam quiſque linguam audiſſet. Quidam vero ſic eis linguarum donum obtigiſſe volunt, vt vbi inuenerunt congregationem Iudæorum, ibi locuti ſint Hebraice, aut Syriace: vbi congregationem Cretenſium, aut Aſianorum, ibi Græce: vbi congregationem Romanorum, ibi Latine. (Sp.)

Huc etiam geminos, Petrum *ſimul*, *atque* Guidonem(1),
Danorum proceres(2), *quos inter ſanguine iunctos*
Mouerat eiuſdem regni diſſenſio litem,
Euocat: ac tali cauſſam ratione direptam,
Terminat: vt quædam prouincia tota Guidoni
Cederet: at regnum cum nomine Petrus *haberet.*
Ergo vbi vexillo(3) *partem, quam diximus ille*(4),
Hic(5) *autem gladio regnum ſuſcepit ab ipſo.*
(Hunc etenim longo ſeruatum tempore morem(6)
Curia noſtra tenet) poſito diademate Petrus
Regali dextra tulit alti Principis enſem,
Præceſſitque ſacram breuius diadema(7) *coronam.*

(1) Diſſenſio inter *Suenonem* & *Canutum* (ſic enim hi Danorum reguli, ſeu Proceres ab aliis indigetantur, quorum, hunc *Otho* Friſingenſis *Guirtonem* vocat lib.2 c.5.) a *Fri-*

derico Imp. Martinopoli compoſita. Alludit hic *Guntherus* ad ſententiam a multis celebratam : Omne regnum conſortis impatiens eſſe. (R.) p. 35.

(2) *Saxo Grammaticus* autor haud quaquam, *Vadiani* noſtri iudicio, temnendus, præfando operi, quod Danicis rebus ſacrauit, luculenter deſcribit ſitum Daniæ, quam nos *Denmarck* appellamus, veteres Cimbricam Cherſoneſum, & Cymmerieos, altera illa Scythica, quæ non recte Dacia dicitur, ſed quam hodie putant tenere Tranſſyluanos & Walachos. Autor prædictus lib. Danicarum rerum 14 tradit, *Kanutum*, quem poeta, *Friſingenſem* Pontificem ſecutus, *Guidonem*, *Petrum* vero *Suenonem* appellauit, eumque adoleſcentem militaris rei perdiſcendæ gratia *Chunradi* Cæſaris clientelam ingreſſum, cum *Friderico* adhuc priuatæ fortunæ, quem & ætate & ingenio æquabat, diu ſodalitatis officia geſſiſſe. (Sp.)

(3) *Vexillum* Ducatus ſignum, *gladius* Regni. Per enſem deſignatur ius Mindenſis dominii. *Chron. Mindenſe* p. 98 edit. Meibom. (B.)

In actibus legitimis ferme omnibus Romani notas quaſdam, ſolenneſque ritus & ſymbola atque inſignia adhibebant, dicis cauſſa : vt * in *Partitionibus Feudalibus* docui, & * *Clemens Alexandrinus* quoque teſtatur. Hunc ergo morem feudiſtæ quoque in vaſſallorum creatione, quam *Inueſtituram* vocarunt, imitari voluerunt : vt gladio, vexillo, corona, ſceptro, baculo, ſeu fuſte, &c. vt eleganter probat *Hotomanus* in Diſputat. de Feudis cap. 22 & ſeq. vbi inter cetera hunc etiam *Guntheri* locum laudat. Sic Archiepiſcopi Magdeburgenſis inueſtitura infra v. 571 fit ſceptro eburno interueniente. * Sic *Albert. Cranzius.* * (R.) p. 36.

(4) Scilicet *Guido*, qui & *Kanutus*. (Sp.)

(5) Scilicet *Petrus*, qui & *Sueno*. Ritum ille Germanicum, ſpreto Danico, æmulatus eſt. (Sp.)

(6) Nempe vt regna per gladium, prouinciæ per vexillum a Principe tradantur. (Sp.)

(7) Id eſt, regnum beneficiarium : licet idem *Saxo* ſubindicet, neminem Regum Daniæ Cæſari homagium præſtitiſſe : vt quiſque maxime ſuæ gentis libertatem aſſerere ſolet. (Sp.)

Huc quoque Virginea(1), *modo dicere fas ſit, ab vrbe*
(Nam neque barbaricum recipit mea pagina nomen,
Nec melius dici ſine nomine(2) *poſſe videtur)*
Electo partes gemino de Præſule litem*
Pertulerant : quas dum placide componere rector
Et reuocare diu fruſtra ſtuduiſſet in vnum(3),
Tandem ex ſufflato(4), *qui poſcebatur, vtroque*
Tertius(5), *inuitis datus eſt a Principe paſtor.*
Hoc etenim ſibi ius collatum a Præſule ſummo
Rege ſub Henrico(6) *teſtatur curia quinto :*
Vt ſi forte nouo certat de Præſule ſedes,
Nec valet impoſito ſopiri ſine querela,
Debeat ipſe ſuas mox interponere partes,
Arbitrioque ſuo paſtorem ponere(7) *ſedi.*
Nec prius electum quenquam de iure ſacrandum,
Quam ſceptro Princeps regalia(8) *præſtet*(9) *eburno*(10).

(1) *Magdeburgum* ſignat, matricem Saxonum vrbem, iam olim & opibus & autoritate inſignem : cum, quod ex inſtituto diui *Caroli*, ius ciuile Romanorum, lingua patria compendio reductum habeat, quo ceteris eius regionis populis ius dicitur : tum, quod Pontifex loci non modo numero Archiepiſcoporum adſcriptus, ſed totius etiam Germaniæ Primas appellatus eſt : cuius tamen iam dudum obſoluit poteſtas, vt cum iactura Germaniæ, ita ſane non abſque impendio Romanæ Curiæ. Primitus, teſte *Cranzio*, loco nomen *Megedeburg* inditum, ab idolo Veneris cuius ſimulacrum ipſe cap. 12 ſecundi rerum Saxonic. pulchre depingit, explicatque. Euerſumque ait, per diuum *Carolum*, qui & alterum idolum Saturni, quod *Harteſburgi* Saxones colebant, apud eundem legitur ſubuertiſſe. (Sp.)

(2) Hoc eſt, κατὰ περίφρασιν. Quamquam & circumlocutio & demonſtratio quæuis ſecundum Iuriſconſultos vice nominis proprii fungatur. l. 6 ff. ſi cert. pet. de reb. cred. l. 34. nominatim. ff. de cond. & demonſt. l. 24. nominatim. ff. de man. teſtam. (R.) p. 36.

* Nam alii Præpoſitum, alii Decanum elegerant. Verum Decanus cum partium ſuarum ſtudioſis a Principe perſuaſus, vt *Otho* refert, *Guicmannum* Cicenſem Epiſcopum, qui hodie Neoburgenſis appellatur, elegerunt. (Sp.)

(3) Pro, *reducere in gratiam*. (Sp.)

(4) Id eſt, *remoto*. Verbum mufficum, quod de fæce ſeculi ſui (vt alia huiuſmodi) *Guntherus* hauſit. Vtitur eo aliquoties vetus Interpres Bibliorum, a quo & alia noſter eſt mutuatus, vt in catalogo *Sordidorum verborum* doceo. (R.) p. 36.

(5) Idem conſilium aliquando legimus vſurpatum in ſedando plurium Paparum ſeu Antipaparum ſchiſmate, itemque in diſſidiis

Regum

Regum: vt ſcilicet ex controuertentibus & contendentibus nullus, ſed extraneus aliquis fuerit electus. (R.) p. 36.

(6) Is ille eſt, qui ex profeſſo a patre defecit ſpecie religionis: quod ab impietatis ignominia vindicare nomen Auguſtum, ac illud cum ſacro ſancta poteſtate, ſummoque Pontificatu in gratiam reuocare velle ſe diceret. Erat enim pater eius nominis Auguſtorum *Quartus*, a Pontifice Maximo communione fidelium ſubmotus, quo tamen nemo bellatior vnquam fuit, nec alius quiſquam ardentior, cum ad Imperii autoritatem tuendam, quæ variis modis per Romanos Pontifices impetebatur, tum ad Germanicam libertatem adſerendam. (Sp.)

(7) Lege, Antiſtitem *Friſingenſem*, qui iiſdem fere verbis refert, hanc olim fuiſſe Cæſaris in Germania poteſtatem, qua etiam, retro Principes vſos eſſe, Annales noſtrorum atteſtantur. Nec id mirum cuiquam videri debet: quum & eis fuerit ius olim eligendorum Rom. Pontificum, ab *Adriano* diuo *Carolo* conceſſum: quod licet quidam mox a *Ludouico* Pio remiſſum eſſe tradant, reclamantibus non tantum Germanorum Annalibus, ſed etiam quibuſdam externarum rerum ſcriptoribus: qui tradunt *Ludouicum* Auguſtum monuiſſe clerum & populum Romanum, qui contra ſuperiorum annorum exempla, non conſulto Imperatore, *Paſchalem* Pontificem elegerant, c nducere Romanorum rebus, vt priſtino inſtituto ſtaretur: darentque publice operam, ne amplius ſimili exemplo Imperatoria læderetur maieſtas. (Sp.)

(8) Significat, quam *Regaliam* numero ſingulari nunc appellamus, verbo ab errore vſurpato. *Regalia* enim neutro genere, vt dicatur, latinitas expoſcit, Græcorum more, qui Euangelia neutro genere, & pluraliter dicunt. Quæ veniant *Regaliorum* nomine, petenda ſunt ex conſtitutione Ænobarbi noſtri, quæ relata eſt in titulos libri Feudorum ſecundi. (Sp.)

(9) Id eſt, inueſtit, inueſtituram concedat. Hæc enim verba ſunt Feudiſtarum propria. Plenius *regalia iura* dicuntur lib. 2 v. 52. Quæ autem ſint *Regalia*, explicatur infra lib. 8. Quod eſt in v. præced. *de iure*, ad eandem faciem dictum eſt, qua vulgo aiunt, *de facto*, quod priori opponitur. Veteres dicunt, *iure* vel *non iure* aliquid factum, omiſſa præpoſit. *de*, quam μιξοβάρβαροι addiderunt. (R.) p. 36.

(10) Contra Indorum Reges vtebantur nigro ex Ebeno, vt refert diuus *Hieronymus* in comment. in Ezechielem. Apollini apud *Homerum* aureum ſceptrum eſt: quod autum ſoli, ſicut lunæ argentum ſacrum creditur. Sceptrum proprium Iouis eſt, & Regum, qui Iouis perſonam vicemque ſuſtinent, vt canit in Hymnis *Callimachus*. Quanquam apud *Homerum* ſceptrum pro vili baculo capi annotatum eſt. (Sp.)

Inde Ratiſpona(1), *vetus ex hoc nomen habenti,*
Quod bona ſit ratibus: vel quod conſueuit in illa
Ponere nauta rates: hac Noricus vrbe Ducatus(2)
Præcipua gaudet: ſolennis curia(3) *certo*
Tempore mandatur, modico poſt iſta ſequentis
Temporis elapſu, totus quo tempore mundus
Gaudet Apoſtolici gemino ſplendore triumphi(4).
Iamque viri reduces, Princeps quos miſerat olim(5)
Vrbibus ex Italis, nec non a Præſule ſummo
Sedis Apoſtolicæ, felicia quæque reportant.
Mox vbi propoſitas quo debuit ordine(6) *cauſſas*
Egit, & in placida Rex omnia pace locauit,
Magna ſibi cupiens quærendæ ſemina laudis,
Et propagandi momenta potentia regni,
Protinus Hungaricos(7) *armato milite fines,*
Si placuiſſet idem ſociis(8), *intrare parabat.*
Et facturus erat: nec inutile Principis eſſet
Propoſitum(9): *poteratque ſuo rem claudere voto.*
Sed quidam, ſeu mente bona, monituque fideli,
Siue dolo, tacitoque magis (quod credimus) aſtu
Diſſuaſere Duces(10): *ac ne contrarius illis*
Ire videretur: nec in hac re commoda regni,
Sed priuata ſequi, quamuis inuitus ab alto
Ceſſit propoſito, ſic diſſuadentibus illis,
Non ſublata quidem, ſed adhuc dilata voluntas,
Vel magni virtute patris complenda, vel alti
Sanguinis auſpiciis, nactis ſua tempora rebus
Speratur: neque enim fruſtra voluiſſe, nec vnquam
Concepiſſe ſacro præſagia vana futuri
Pectore, vel quidquam temere ſperaſſe putabo.

(1) Inter

(1) Inter Danubianas vrbes, quondam opibus atque potentia celebris : vt quæ Imperatorum vires non formidarit. At hodie non alio magis nomine clara, quam vetuſtate, priſtinæque felicitatis memoria. *Franciſcus Irenicus* primitus *Hiaſpalim* appellatam ſcribit : ob tam agreſtem populi ruditatem. *Auentinus* hic *Auguſtam Tiberii* fuiſſe indicat, & *Petrus Appianus Reginoburgium*. Ego a fluuio *Rhego*, quem illic Danubius excipit, nomen accepiſſe puto. (Sp.)

(2) Bauariæ enim metropolis *Othoni* Friſingenſi, ſed nunc Imperatori paret. (Sp.)

(3) Quod ad eam vniuerſi Proceres, Ordineſque regni, quos nunc vulgo *Status* vocant, venire ſoleant. A *ſolo* autem, vt dicit *Sex. Pompeius*, *ſolenne* venit, vel a *ſolito* : vnde quæ certa ſunt obſeruatione conſtituta, *ſolennia* nominamus. (Sp.)

(4) Signat diem ſacrum memoriæ Principum Apoſtulorum *Petri* & *Pauli*. (Sp.)

Notat feſtum diem *Petri* & *Pauli*, vt & lib. 4 v. 158 ; qui duo Apoſtolorum Principes vno eodemque die eiuſdem tyranni Neronis iuſſu, in eadem vrbe Roma martyrio affecti eſſe a quibuſdam perhibentur. Vid. c. 3. quamuis. Diſt. 21, & c. a ſacroſancta. Diſt. 22, & c. 37 Beati. 2 q. 7. De Petro tamen a quibuſdam dubitari video, Romæne is, an apud Hieroſolymam potius cruci affixus ſit. Rationes dubitandi vide ſis apud *Michaelem Beutherum* IC. in Animaduerſ. ſeu Diſceptat. hiſtoricis. Eleganter autem & hic & lib. 4 *Triumphum* vocat * paſſionem *, martyrium ſeu ſupplicium Sanctorum, quia hi patiendo moriendoque vincunt, & Satanam, mundum, carnem triumphant : e militante, inquam, in illam triumphantem & glorioſam Dei eccleſiam adſcribuntur & transferuntur, capiti ſuo Chriſto conformes facti. Sic *triumphum* vſurpat etiam *Leo Magnus* ſermone primo in Natiuitate Apoſtolorum Petri & Pauli (*Natiuitatem* quoque vocabant ſeu diem natalem, eum diem, quo ſupplicio affecti fuiſſent Sancti) cuius locum illuſtrem hic adſcribam. *Non minuitur* (inquit *Leo*) *perſecutionibus eccleſia, ſed augetur : & ſemper Dominicus ager ſegete ditiori veſtitur, dum grana, quæ ſingula cadunt, multiplicata naſcuntur. Vnde duo iſta præclara diuini germina ſeminis in quantam ſubolem germinarint, beatorum millia martyrum proteſtantur, qui Apoſtolicorum æmuli* Triumphorum, *vrbem noſtram purpuratis & longe lateque rutilantibus populis ambierunt, & quaſi ex multarum honore gemmarum conſerto vno diademate coronarunt.* Idem *Leo* Serm. 2, *Hodierna ſollennitas recurrente* Triumpho *Martyrii*, &c. Eadem ratione *Tertullianus* Apologet. c. 1 pœnam Chriſtianorum vocat *victoriam*. (R.) p. 37.

(5) Id eſt. *Nuper*. (Sp.)

(6) Inuenio morem illi fuiſſe obſeruatum, ut in cognoſcendis cauſſis, ab egenis & pauperibus auſpicaretur. Eſt autem ordo, diſcretio ſtatus, hominum conditioni accommodatus. Gnatho apud *Terentium*, quendam *ſui ordinis hominem*, id eſt, conditione pauperem, ſe conueniſſe dicit. *Cicero* in prima Verrina contra Cæcilium Veſtri, inquit, *ordinis reos*, fures putans, & ſeruos nequam, vt *Aſconius* exponit. (Sp.)

(7) Expeditio Hungarica a *Friderico* Imp. tentata ; a Principibus Imperii diſſuaſa. Mox v. 589 hæc omnia (*magis quod credimus*) parentheſi claude : a qua vulgo non recte excluditur *τὸ magis*. (R.) p. 37.

(7) Hungariæ ſitum, gentiſque mores ſcribit *Otho* Præſul lib. Ænobarbic. rerum ſecundo. Fuit regio iſta ab antiquis temporibus fortiſſimarum gentium domicilium, puta, Gothorum, Longobardorum, Hunorum, quorum omnium origo Germanica. Hungari, qui deletis a *Carolo* Magno Hunis ſucceſſere, Scythici ſunt. Aiunt quidam adhuc extare in Scythia Hungariam, vnde noſtri illi prodierint Hungari, quos canem aliquando regem habuiſſe proditum eſt. (Sp.)

(8) Pro, *Principibus regni*. (Sp.)

(9) Placet ingenioſa non minus, quam vera *Nob. Pflugii* coniectura, legentis, *iſſet*, pro *eſſet*. Fundus huic emendationi eſt locus alter lib. 10 v. 648. (R.) p. 37.

Sicut enim, vt *Tacitus* dicit, ſua retinere ad priuatos pertinet, ita de alienis certare, regia laus dicitur. Sed illud fortaſſis Ethnico licet. Munus autem Chriſtiani Principis eſt, quam minime vexare finitimos, ſed quidquid ditionis habet, citra alienum detrimentum exornare, quod vix vnquam feliciter ceſſerit, peregrinæ affectatio. (Sp.)

(10) Quibus ejus potentia ſuſpecta erat, vt ait *Otho*. (Sp.)

Non tamen in tanto rerum ſplendore locatus
(Vſque adeo nulla eſt hominis ſincera voluptas(1))
Gaudia plena capit tranquillo pectore rector.
Quem bene compoſitis diuino munere rebus,
Anxia cognatæ torquet diſcordia rixæ (2).
Nam duo magnifici proceres, Henricus *vterque*(3)
Nomen, & ambo pares factis inſignibus, ambo
Maiorum titulis(4), *bellum graue prorſus, & anceps,*
Et multa regni metuendum clade gerebant :
E quibus hunc ipſum patruum generauerat ille
Auſtricus ex auia(5) Leopoldus (6) *Marchio Regis,*
Hunc Noricus(7) *ductor, & Regis auunculus idem*
Nobilis Henricus *generoſa ſtirpe creauit* (8).

Hi

Hi triſtes belli cauſſas, & prima furoris
Ex his nimirum traxerunt ſemina cauſſis.
Nam pater alterius Noricorum ductor, atrocem
Pulſus ob inuidiam 9) *dudum, moreſque ſuperbos*
Saxoniæ tantum, nudo ſibi iure relicto,
Senſerat vltrices Chunradi *Principis iras*(10).
Ereptumque ſibi regno tribuente Ducatum
Ante Leopoldus(11), *nunc eius frater, & idem*
Rectoris patruus, pugnax Henricus(12) *habebat,*
Vtque hæc vna lues ſano de corpore tandem
Ac velut e medio nubes odioſa ſereno
Cederet, e cunctis claro ſub Principe regni
Partibus, Herbipoli iuſſi coiere(13) *potentes.*
Aſſuit hic Saxon, non aſſuit Auſtricus, vt qui
Iudicium fugeret(14): *dudum poſſeſſa Ducatus*(15)
Perdere iura timens: nam cauſſa ſemper in omni
Iudicium ſpoliatus amat(16): *qui poſſidet, odit*(17).
Quem tribus abſentem totius Curia regni(18)
Cenſuit edictis in ius debere citari(19).

(1) Ad vitandum ſibilum malim, *homini.* Et ſane ſequentis dictionis princeps litera, atque adeo etiam ſyllaba ad finem præcedentis perperam adſuta, ſæpe reperitur: id quod hic quoque factum crediderim. Vt autem hic, pro *hominis*, dico legendum videri, *homini*: ſic pro *laudi* non recte legitur *laudis* apud *Lactantium* lib. 6 c. 12. *Iis enim maxima laudis eſt benefacere, quos nemo ſperauit eſſe facturos.* Lego, inquam, *laudi eſt.* Porro ſententiam hanc ex *Plauti* Amphit. *Gumberus* hauſit. Sic enim ille Sc. *Satin, parua*:

Ita quoique comparatum eſt in ætate hominum
Ita DIs placitum, voluptati vt mœror comes conſequatur.

Vbi (vt hoc præteriens admoneam) vidi MSC. Camer. Cod. in quo legeretur, *eſt placitum*: & Eyſtadinum, in quo, *placitum eſt*: In vtroque vero, *voluptatem*, non, *voluptati.* Quamquam hoc, quod editum eſt, mihi rectius, & a *Plauto* ſcriptum videtur, qui hic quoque, vt ſolet, græciſſare voluit, ἕπεσθαι τῇ ἡδονῇ: vt alias, *Decere alicui*, πρέπειν τινί Certe & *Cicero* ſimili Græciſmo dixit, *comitari huic vitæ.* Sed reuertamur pauliſper ad γνώμην Plautinam: quam ille de Menandro tranſlatam alias quoque ſæpius inculcat: vt Curcul. A. 1 Sc. 3; *Nulli eſt homini perpetuum bonum. Iam huic voluptati hoc adiunctum eſt odium.* Sic Mercat. A. 1 Sc. 2; *Dic mihi, an boni quid vſquam eſt, quo quiſquam vti poſſiet ſine malo omni, aut ne laborem capias, cum illo vti voles?* Reſpondet alter: *Ego bonum, malum quo accedit, mihi dari haud deſidero.* Vbi MSC. Cam. vnus legit *quo accidit*: alter, *quod accedit.* Diuinabam ego: *quoi accedit.* Sed de Menandro quod dicebam, eius hi ſunt verſus:

εὕροις δ' ἂν οὐδὲν τῶν ἁπάντων, Σιμύλε,
ἀγαθὸν, ὅπου τι μὴ πρόσεστι καὶ κακόν,

hoc eſt, ex noſtra interpretatione:

Nullam omnium rerum vſque adeo inuenias bonam,
Cui non mali quoque quippiam ſit additum.

Nec diſſimiliter *Euripides* apud Plutarchum; περὶ εὐθυμίας:

οὐκ ἂν γένοιτο χωρὶς ἐσθλὰ καὶ κακά,
ἀλλ' ἐστί τις σύγκρασις, ὥστ' ἔχειν καλῶς.

Quæ ſic conuertimus:

Bonum a malo eſſe ſeparatum non poteſt.
Mixtura quadam ſi vtriuſque ſit, bene eſt.

Congruit quod vulg. verſiculo dicitur:

Omnis commoditas ſua fert incommoda ſecum.

Similia hiſce etiam apud *Herodotum* repetiuntur. Quid? quod ſapientiſſimus *Pindarus* ait: *Duo mala vni bono a Diis immortalibus eſſe ſociata, interque homines diſtribui ſolere. Apuleius.* 4 Florid. *Verum verbum eſt profecto, quod aiunt*: Nihil quicquam (fort. *quoicquam*) homini tam proſperum diuinitus datum, quin ei tamen admixtum ſit aliquid difficultatis; vt etiam in ampliſſima quaque lætitia ſubſit quæpiam vel parua querimonia, coniugatione quadam mellis & fellis. Vbi vber, ibi tuber. *Lucretius*: *Medio de fonte leporum ſurgit amari aliquid*, &c. *Phædrus* quoque noſter in Fabulis dicit: Gaudium & dolorem miſcere totam hominum vitam: Ideoque & dolendum parce, & gaudendum ſenſim præcipit:

Gaudere parce oportet, & ſenſim queri.
Totam quia vita miſcet dolor & gaudium.

Eandem hanc ſententiam aliquando his Alcaicis verſibus complectebar:

Non eſt voluptas vlla homini integra,
Quin dulce amaro numina temperent:
Mortalium & res circumacta
Inſtabili variant tenore.

Symmachus quoque plus vice ſimplici hanc ſententiam epiſtolis ſuis intexuit. Vt lib. 1 ep. 42; *Sic nati ſumus, vt ſæpius aduerſa fungamur. Fugiunt voluptates, & bona cuiuſque rei tam breuis vſus, quam leuis ſenſus eſt.* Sic lib. 4 epiſt. 34; *Hanc omnibus humanis*

manis gaudiis legem naturæ dixit, vt cura voluptatem ſequantur. Nata ſoboles primo parentes die exhilarant: mox pii metus breuem gratiam fugant. Honor in exordiis lætus eſt; De hinc animos laborum æſtus ingreditur. Et rurſum lib. 6 epiſt. 68; *Verum eſt, nequire hominem cuncta pariter voto amica ſortiri.* Item lib. 2 ep. 57; *fors verſat humana, nec ſemper ex voto deſtinata ſuccedunt.* Sed iam ſatis hic immoratum. (R.) p. 37 ſeq.

Catholica ſententia, ex *Ouidii* Metamorph. deprompta. *Lucius* quoque *Apuleius* lib. Floridorum quarto, *Nihil quidquam*, inquit, *homini tam proſperum diuinitus datum, quin & tamen admixtum ſit aliquid difficultatis.* & quæ in eam ſententiam dicta ſequantur. (Sp.)

(2) Sic *rixam fraternam* dicit inf. lib. 6 v. 457. Solent autem fratrum & cognatorum iræ & odia eſſe acerbiſſima & grauiſſima: de quo vide *Euripidis* Phœniſs. & alibi. (R.) p. 39

(3) Non dubito, quin ſcripſerit *Gumherus*, *vtrique*: error autem ex notis & compendio ſcripturæ a librariis commiſſus ſit. Sic infra extremo lib. 2 erratum erat: vbi *vterque*, pro *vtroque* legebatur. Et lib. 3 v. 340, *Vterque* pro *vtraque.* (R.) p. 40

(4) Pro, *imaginibus.* (Sp.)

(5) *Agnete*, filia prædicti *Henrici* Aug. quæ mortuo priore marito, Ænobarbi noſtri auo, cum diuo *Leopoldo* Auſtrio ſecundas celebrauit nuptias. (Sp.)

(6) Huius familiæ inclitæ, quæ *Leopoldina* appellata eſt, originem fuiſſe Sueuam, tradunt quidam: quum tamen ex *Othone* Friſingenſi Antiſtite, cui pater fuit *Leopoldus*, de quo fit nunc mentio, manifeſte conſtet, Comitem *Albertum* originem traxiſſe ex ſanguine nobiliſſimi Francorum Comitis *Alberti*, qui iuſſu *Ludovici* Aug. *Arnulfi* Imper. filii, proditione & ſcelere *Hattonis* Archiepiſcopi Moguntini, decollatus eſt, Marchiamque, vt ipſe vocat, orientalem, id eſt, Pannoniam Superiorem, nunc Auſtriam inferiorem, cum Ænania regio Bauarici Ducatus portio fuerit, Hungaris rurſus eripuiſſe, Romanoque Imperio adieciſſe. Auus *Leopoldi* huius noſtri *Erneſtus*, a magnitudine animi, & rerum pro regno geſtarum tulit nomen *Primoris in Imperio* ab *Henrico* Aug. eius nominis Quarto. Nepos autem *Leopoldus*, diui *Leopoldi* filius, Marchionum poſtremus, *Pii*, dum viueret, nomen ſortitus eſt, relatus noſtra memoria in numerum Diuorum, procurante rem *Maximiliano* Auguſto. (Sp.)

(7) Primam in *Noricus* nunc corripit, vt hic, & mox v. 617; nunc producit, vt ſupra 574. Ex quo loco notandum, Noricum Ducatum late olim patuiſſe, cum eius metropolis eſſet Ratiſpona, quæ hodie Bauariæ annumeratur. Sic infra lib. 2 v. 6 *Norica rura* Licus lambit. (R.) p. 40.

(8) Scilicet ex filia *Lotharii* Aug. Quarti, quam defuncto *Henrico* Bauarorum Duce, qui ab inſolentia morum *ſuperbus* cognominatus eſt, duxit vxorem *Henricus* Auſtrius diui *Leopoldi* filius, frater germanus, ſiue, vt vulgo dicunt, vterinus *Chunradi* Imperatoris. (Sp.)

(9) Vt hæc plerumque opulentiæ, potentiæque comes eſſe ſolet. Lege *Othonem* in ſeptimo prioris hiſt. libro, & in hoc principe memorabile inuenies exemplum, quam inconſtans atque perfida ſit fortuna. (Sp.)

(10) Vide cap. 22 eiuſdem autoris itidem lib. prioris hiſt. ſeptimi: tum cognoſces & ex illo, atque aliis eiuſdem ſcriptoris locis, non fuiſſe ſeruatam formulam eligendi Romanorum Principis, a *Gregorio* Papa, in gratiam, vt multi prodiderunt, *Othonis* Imperatoris Tertii ſancitam. (Sp.)

(11) Ille, quem diximus filium diui *Leopoldi*. Vir ſtrenuus, & tam felici rerum ſucceſſu fuit, vt breui tempore Ducatum Noricum ſuo Imperio ſubdiderit, capta Ratiſpona matrice vrbe, & eius ſede. Autor *Otho* Præſul Friſingenſis, frater huius *Leopoldi*. Diuus enim pater ex *Agnete* Auguſta, octo mares, & decem filias ſuſceperat. (Sp.)

(12) Multa & ille fortiter ſtrenueque geſſit, cum pro conſtituendo Bauarico Ducatu in tranquillitatem, tum in Hungaros, quos mire vexauit. Huic *Otho* Friſingenſis Pontifex iniquior fuit: quod, vt ipſe ait, ciuitatis ſuæ munitiones diripuiſſet: propter quoſdam ex ipſa, qui aduerſarum partium erant ſtudioſi. Sed eos Ænobarbus, vt infra patebit, in gratiam reduxit. (Sp.)

(13) Pro, *conuenere.* Inde *conuentus*, vt apud *Plinium* legimus, pro iis diebus, quos dies, ſiue magnos dies vulgo vocant. *Coire* enim, apud priſcos criminoſum erat. Frequentia comitiorum Germanicorum iam abiit apud Italos in prouerbium: *Semper conueniunt Germani, & nunquam conueniunt.* Quo ſignificant falſe, eos non tantum rebus, vt plerumque fit, infectis, ſed aliquando longe deterrimis factis redire domum. (Sp.)

(14) Quod in eo totam litem, aut obtinemus, aut amittimus. Contra in arbitrio neque nihil, neque tantum quantum poſtulauimus, conſequimur. (Sp.)

(15) Principatus ſcilicet Bauarici. Hoc vocabulo vſi ſunt *Suetonius*, *Capitolinus*, & *Vopiſcus.* (Sp.)

(16) Quia ſcit ſe inprimis reſtituendum. (Sp.)

(17) Reorum enim eſt fugere, (vt vulgo aiunt) non tantum in hoc momenti iudicio, cum de reſtitutione ſpoliati agitur, quæ relictis rebus facienda eſt, ſed etiam in alio quouis. Vnde Græci Oratores *τὸν φεύγοντα & τὸν διώκοντα* opponunt, & priore verbo *Reum* deſignant, ſeu eum, quo cum agitur. Atque ita Imp. *Hadrianus* loquitur in l. 48 pars. ff. de iudic. Quem Græciſmum *Iuſtinianus* quoque paſſim retinuit: vt in l. 13 properandum. C. de iudic. l. 2 C. de iureiurand. propt. calum. dand. Et *Guntherus* infra h. lib. verſu penult. *Patruo cauſam fugiente.* (R.) p. 40.

(18) Hic vides aliud eſſe *Aulam*, aliud *Curiam*: cuius origo eſt ex conuentibus iuridicis. (Sp.)

(19) Omnium

Digitized by Google

(19) Omnium enim actionum inſtituendarum principium ab ea parte edicti proficiſcitur, qua prætor edicit, de in ius vocando. Autor Imperator *Iuſtinianus.* (Sp.)

De tribus edictis multa mentio apud *Guntherum* vt hic & lib. 2 v. 363; lib. 5 v. 291 & lib. 7 v. 369, vbi *legalia edicta* vocantur; & lib. 9 v. 189 & v. 271, vbi *legitima edicta.* Idq; ex Iure ciuili Romano ſumptum eſt: quo vel tribus diſtinctis edictis per interualla non minus 10 dierum reus euocatur: vel ſtatim vno pro omnibus, quod *peremptorium edictum* appellatur. Vid. l. 68 ad peremptorium, cum 5 ſeqq. ll. ff. de iudiciis. Toties euocatus ſi quis præſentiam ſui facere contemnat, contumax eſt: & contumacia eius litis damno coercetur: vt eſt in l. 53 contumacia. ff. de re iudic. & apud *Paulum* lib. 5 ſentent. tit. 5 §. trinis litteris. l. 8 conſentaneum. & l. ſeq. C. Quomodo & quando iudex. Amicus meus *G. Schoppius* putabat, *Guntherum* ſine dubio ſcripſiſſe, *vocari*: alterum vero illud, *citari*, eſſe a manu gloſſatoris alicuius. Cui vix eſt, vt aſſentiar. Nam *Guntheri* ſæculo *citare* vtebantur perpetuo pro *in ius vocare*: imo & diu ante: cum quidem apud Latine loquentes longa ſit inter hæc duo differentia, quam explicat *Duarenus* lib. 1 Diſput. c. 7, & probat *Hub. Giphanius* in Tractatu ſuo *de Iudiciis*, ſiue *Proceſſu iudiciario.* (R.) p. 40.

Nec minus Apuliæ(1) *Calabris, qui ex finibus alti*
Sanguinis hic aderant proceres: quos ille locorum
Inuaſor(2) *patriis migrare* Rogerius(3) *oris*
Iuſſerat, & tota profugos regione fugarat:
Multaque flebiliter crudelia facta tyranni
Dequeſti(4)*, patria ſeſe tellure fugatos,*
Proſcriptoſque bonis, indignaque plurima paſſos
Morte, vel exilio, vel longo carceris vſu
Damnatos, miſeras gemitu rumpente querelas,
Addiderant, rebuſque ſuis a Principe noſtro
Auxilium, & regni vindictam iure petebant.
Mota manus Procerum, Regemque fideliter omnes
Tam manifeſta rogant totius ſcandala regni
Vindicet, & tantam iuris, morumque ruinam(5).
Accipit hæc lætus Princeps, gaudetque rogari,
Materiamque nouæ(6) *ſectandæ laudis habere,*
Signaque trans alpes poſt prima biennia ferre
Regia, communi Procerum iuramine ſancit:
Vt ſimul Imperii ſacra de ſede coronam
Sumat, & iniuſti fera corrigat acta Rogeri

(1) Apulia, Calabriaque Græcorum Imperatoribus aliquando paruerunt: & Gothi fractis Romani Imperii viribus, illi Italiæ parti, cui Sicilia attributa erat, imperarunt. Quæ expulſis Saracenis, ſuos poſtea, genere tamen Nortmannos, ſortitæ ſunt Principes, Romanæque eccleſiæ factæ tributariæ. Quorum ſeriem texuit *Ritius* lib. de Regibus Siciliæ primo. (Sp.)

(2) Proprie immobilium eſt: vt *raptor* mobilium. (R.) p. 41.

(3) Scilicet *Secundus* eius nominis, qui regium nomen primus vſurpauit. Nepos *Roberti Guiſcardi*, ex fratre *Rogerio*, quem Siciliæ præfecerat, ſecundum *Othonem* Friſingenſem. (Sp.)

(4) Sæpe ἐπεγερτικῶς vtitur *Guntherus* &. *dequerendi* & *deflendi* verbo: quod ſemel notaſſe ſatis ſit. Multa autem ad hanc faciem iungebant. Sic apud Pſeudo-*Cornelium Nep.* illum, qui Dareta Phrygium carmine expreſſit, legitur *depoſſe* pro *poſſe*: vt *de*, veterum more augeat: ſicut in verbo *deponendi* admonuit IC. & in verbo *demi*, apud Corn. Nepotem *Schoppius* lib. 4 veriſimil. c. vlt. (R.) p. 41.

(5) Elegantiſſime & hic & lib. 3 v. 414 *morum ruinam* dicit, tanquam cuiuſdam ædificii. Vide *Liuium* in Proœmio: & Trinummum *Plautinam* Sc. *Staſime*, & *Nathanis Chytræi*, amici noſtri, Prognoſticon. (R.) p. 41.

Ruina morum apud *Petronium*. (B.)

(6) L. *nouam.* (B.)

Hunc, vt fama, virum(1)*, pariter cum fratre* Roberto,
Cui propter ſenſus agiles, animique vigorem
Cognomen Guiſcardus(2) *erat, Normannia*(3) *quondam*
Ediderat: media rerum, ſeu ſtirpis agentes
Fortuna(4)*, ſed mente ſuis & pectore longe*
Præſtantes, validoſque manu, formaque venuſtos,
Laudis amatores, magnarum ſemina rerum
Quærentes, cupidoſque ſuis noteſcere factis,

Quique magis ſeſe claro de ſanguine Regum,
Quam de priuata Gallorum gente docerent.
Hi dum ſub teneris, & adhuc creſcentibus annis,
Neſcio quid valido(5) tractarent pectore pulchrum,
Ipſa nimirum fortuna, voce latenti,
Exhortante viros, & blanda maxima quæque(6)
Promittente manu, iam ſpe ventura trahentes
Omne ſolum forti patriam(8) cuique(9) eſſe putarant,
Auſi ſunt tota, ſpretis natalibus agris,
Demigrare domo, nomen, gentemque, domumque
Optantes peperiſſe ſibi: nec Gallica tantum
Rura, ſed abruptas excelſis rupibus alpes
Feſtino tranſire gradu: tandemque per vrbes
Italiæ, Latiaſque domos, quaſi debita rura
Apuliam, Calabroſque viri petiere penates.

(1) Lege cap. 3 ſecundi de rebus ab Ænobarbo geſtis, modo dicti *Othonis*. (Sp.)

(2) Quaſi dicas, *VViſchart*, qui ingenio eſt mobili & verſatili: *der immerzu herumb vviſchet*: *ſtare loco neſciens*, vt de Cæſare fecit *Lucanus* lib. 1 imitatione equi Virgiliani. Sic infra lib. 4 Comiti cuidam Tuſcano *Guerra* cognomen fuiſſe ait, quod item Germanicæ eſt originis. (R.) p. 41.

Eodem autore id obtinuit nominis, ab oberrandi circumitu: quod patria lingua *Guiſthard* peruagator, vagabundus appellatur. Huius viri ad nouam experiendam fortunam maximo comitatu e Gallia emigratio ſub *Henrico* Aug. eius nominis *tertio* facta eſt. Meminit huius *Guiſcardi Pontanus* libr. 1 de Bello Neapolitano. (Sp.)

(3) Suum vni nationi nomen eſt, quæ Oceanum accolit. Danis, Cymbricæque Cherſoneſo finitima. Septentrionalem tamen cardinem ſpectantes gentes, in vniuerſum *Normanni* ea tempeſtate vocitati videntur, a quamplurimis *Scythæ* nuncupati. Et *Luitprandus Ticinenſis* Græcarum rerum non ignarus, illorumque fere temporum æqualis, tradit, Normannos Conſtantinopolim vſque excurriſſe, ac vt alii ſint, quam qui Galliam vexarunt, *Ruſſos*, eoſdem nomine extitiſſe. Nec vero ſimile ſit, vnam tantum nationem anguſtis finibus vtentem, totam prope Europam, terra marique, vno eodemque tempore armis peruagatam. Qoicunque ex illius vaſti oceani ora, inſuliſque ſeptentrionis, ac peninſulis incompertæ magnitudinis arma ferebant, *Normanni* a Gallis nuncupabantur. Ceterum ſatis conſtat, qui poſtremi Neuſtriam tenuerunt, ex multis vnam nationem fuiſſe Danis ſociam, finitimamque, autor *Æmylius Veronenſis* libr. rerum Franc. tertio. Genti Teutonam fuiſſe originem, ipſum nomen prodit, quod noſtra lingua *Nort*, ſeptentrio; *Man*, vir eſt. (Sp.)

(4) Quod & nominis & fortunæ mediocris fuerit, indicat *Friſingenſis*: qui ait, eum in Gallia militem egiſſe eius ordinis, qui dicebantur *Valuaſores*, de quibus nonnulla lib. ſecundo, loco illic admonente, ex placitis Feudorum haud ſcitu indigna afferemus, ipſa rerum vtilitate, ſermonis elegantiam vincente. Quanquam multæ res ſuut, quæ vix dicendo ornari poſſint, contentæ doceri, vt dixit *Manlius*. (Sp)

(5) Malim *calido*: vt & infra lib. 5 v. 182 pro *validos tumultus* l. *calidos tumultus*. Sic *calidum* infra v. 659 *conſilium* dixere pro audaci & præcipiti, Plautus. Cicero. Livius. *Plautus* Epidico Sc. St. tacete: *Reperiamus aliquid calidi conducibilis* conſilii. Et Milite, Sc. Niſi hercle: *Reperi, comminiſcere, cedo* calidum conſilium *cito*. Sic apud eundem ſunt *calidæ minæ*, & *calidum mendacium*. Sic *calide agere* dixit idem Epidico: vt recte ibi Mic. Camerar. Vulgo male, *callide*. *Calide agere* eſt προπετῶς πράττειν Sic *Cicero* 15 ad Attic. ep. 6 reſcripſit Hirtio: *Nil illos* (Brutum & Caſſium) calidius *cogitare*: cum optaſſet Hirtius, ne quod *calidius* ineant *conſilium*. Sic idem 1 de offic. Vide & *Nonium*. Sic recte emendat apud *Silium* Modius:

Moles illa viri, calidoque habitata Gradiuo
Pectora:

vbi vulgo, *validoque*. Sic libens correxerim etiam 16 *Apuleium* 1 Metam. non procul a fine: *Condiſcipuli calido conſilio & nummis ſimul priuatus & cœna.* (R.) p. 41.

(6) Opinio vulgi eſt, cui fortuna ſecunda eſt, huic quidquid tentauerit feliciter cedere. (Sp.)

(7) Iuxta illud Naſonis:

Spes bona dat vires, animum quoque ſpes bona firmat. (Sp.)

(8) Auguſtana editio *quique* quod rectius puto. (R.) p. 42.

(9) Vt idem cecinit *Ouidius*, ad *Socratis* illud forte alludens:

Mundanus ſum. (Sp.)

Regia ſic volucris, primas vt creſcere plumas*
Artubus, & teneros dureſcere ſenſerit vngues,
Naturæ ſectatur iter: iamiamque parentum

Officio

Officio contemnit ali, nidoque relicto
Egreditur, paruoque pudet latuiſſe cubili:
Mox confiſa ſibi ſecuro tuta volatu,
Aut leporem venatur agris, aut æthere cygnum
Corripit, & proprios in acuta rupe penates
Ædificat, ſimileſque ſibi parat edere fœtus.

* Perquam apta comparatio, vt fere vbique. Intelligit autem aquilam, reginam volucrum dictam, cum ab eius generoſitate, tum animi magnitudine: quod magnis congrediatur animalibus, etiam ceruo, vt ſcribit *Plinius*. (Sp.)

Hanc comparationem cum aquilæ pullo (quam *Guntherus* expreſſit de *Horatio* lib. 4 od. 4.) æmulatus eſt elegantiſſimus *I. Lipſius* Cent. 1 ep. 69 in carmine Epidictico ad N. V. *Andr. Dammium*, IC. ciuem meum clariſſ. Quod indicium primus mihi fecit Cl. V. *Scipio Gentilis*, collega coniunctiſſimus & compater amiciſſimus cuius commendatione primitus hunc auctorem amare & æſtimare cœpi, cuius dono eundem primo babere licuit. μεγάλη χάρις αὐτῷ. Nam tametſi mihi iam antea innotuerat ex citationibus ſummorum virorum, *Cuiacii & Hotomani*, meique Doct. *Ioan. Borcholti* p. m. in comm. Feudiſticis, de quibus, tanquam ex vngue leonem, æſtimare poteram: nunquam tamen integrum nanciſci potui ante eum diem, quo ipſum *D. Gentilis* beneficio ſingulari meum eſſe voluit. (R.) p. 42.

Illa quidem tellus(1) *nullius muneris expers,*
Fœtibus arboreis vberrima, vitibus, agris,
Vrbibus, & caſtris, omnique decore nitebat:
Sed vulgus ſtolidum, prauum, rude, futile, vanum(2),
Moribus incultum, fragili male corpore firmum,
Otia longa ſequi ſolitum, fugienſque laboris,
Mente manuque pigrum, nec pace, nec vtile bello.
Ergo viri mores hominum, cultuſque locorum,
Ingeniumque ſuum, ſollerti pectoris aſtu
Tractantes, ſemperque viros ingentia fortes(3)
Auſa decere rati, potiundi finibus illis
Spem rapiunt animo: miſſiſque fidelibus, omnes
Francigenas, quos aut humilis fortuna parentum,
Aut nouitatis amor, ſeu magna audacia mentis
Finibus e patriis ad præmia magna vocauit(4),
Adſeiſcunt; totamque breui ſub tempore terram
Viribus, arte, dolis, multoque labore ſubactam,
Ciuibus expulſis, iniuſto iure tenebant(5).
Teque ſibi, patriæ laudis Robertus(6), *& alti*
Nominis heredem dignum, Boamunde(7), *reliquit.*
Qui mox auſpiciis tibi deſignata paternis,
Antiochena(8) *manu cœpiſti mœnia victor*
Fatalis, generique tuo ſeruanda dediſti.
Alter(9) *at æquiuocum*(10) *ſibi, conſimilemque* Rogerum
Progenuit: patris(11), *qui nunquam degener actis,*
Marte ſuo Siculis adiecit plurima regnis,
Quin & belligeris Byzantion vſque carinis (12),
Vectus inauratas(13) *in regia tecta ſagittas*
Ipſe manu propria iuuenili fortiter arcu
Miſit, & æternæ laudis monimenta reliquit(14).

(1) Laus Apuliæ, quæ eſt campeſtris & calida tota, & ob id alendo pecori hibernis menſibus maxime vtilis. Feraciſſima ad hæc hordei, tritici, vini, & olei, quatenus colitur. (Sp.)

(2) Egregia vero epitheta. Adde *Inſipidum*, quod vulgo tribuebat ſupra. Et merito. οὐ γὰρ πλῆθος ἔχει συνετὴν κρίσιν, οὔτε δικαίαν, οὔτε καλήν: vt canit *Cleanthes*, qui τοῖς πολλοῖς ἄκριτον καὶ ἀναιδίαν δόξαν ibidem tribuit. Et alius quidam apud *Athenaeum* eleganter: ὁ δῆμος οὐδὲν οὔτ' ἀκούει οὔθ' ὁρᾷ. Μεθ' ὧν γὰρ οἱ πολλοὶ μετὰ τούτων ὁ μέμψις, vt ait Rethor ψόγῳ θέσεως in Progymmnaſmatis editis ab *H. Stephano* anno 1576. Similes ſunt ſententiæ apud *Senecam*, & *Ioan Ludouic. Viuem.* (R.) p. 42

(3) His plerumque res proſpere cedunt, propterea, quod id genus hominibus fortuna quaſi fauet: vt eſt in veteri prouerbio.

Fortes fortuna adiuuat, infenſa iis, qui nihil audent experiri. (Sp.)

(4) *Præmia* dixit pro *diuitiis*, more *Lucretii.* Viſe Indicem *Giphanii* Doctoris & amici mei. Oportet autem ſumma & incredibili diligentia fuiſſe *Guntherum*, qui inculto illo ſæculo, nullo præeunte, elegantiſſima ſæpe dicendi genera tam auide conſectetur, tam opportune adhibeat. (R.) p. 42.

(5) Ὀξύμωρον hoc ab *Ouidio* mutuatus eſt, apud quem *iniuſtum rigido ius* dicitur *enſe.* Eſt autem *Ius iniuſtum*, Ius belli, quod etiam *iniquum* dicitur. Sic *patria iniquum tempus* apud *Lucretium* eſt tempus belli. (R.) p. 42.

(6) Summa gloria mortuus, opibus gentis mire auctis: quod duos Cæſares, *Henricum* Germanum Auguſtum terreſtri prœlio, *Alexin* Græcum maritimo deuicit. Nec Apulia contentus, Siciliæ quaſdam vrbes ditionis ſuæ primum fecit: deinde inſulæ Comitem *Rogerium* fratrem inſtituit. (Sp.)

(7) Quem ex vxore *Abderada* ſuſcepit, qua amiſſa, *Robertus* alteram ſuperduxit, nomine *Gilardam*, neptem ex fratre *Giſolphi* Principis Salernitani. (Sp.)

(8) Anno ſalutis Chriſtianæ milleſimo, nonageſimo quarto, pleriſque Chriſtianis Principibus iter per Apuliam facientibus, pro recipiendis Hieroſolymis, *Boamundus* in ea militia cum duodecim millibus armatorum nomen dedit. In ea autem expeditione, quam copioſius ſcribit *Veronenſis* libro quarto, *Boamundi* virtus adeo enituit, vt, Antiochia capta, communi noſtrorum conſenſu Princeps in ea conſtitutus, *Conſtantiam, Philippi* Regis Gallorum filiam, vxorem duxerit. (Sp.)

(9) Scilicet *Rogerius* a fratre *Roberto* Comes Siciliæ, vt diximus, inſtitutus. (Sp.)

(10) *Cognominem.* (Sp.)

Græci ὁμώνυμον ἢ φερώνυμον hunc vocant Latini *cognominem.* Vide *Nonium* pag. 42 Pariſ. ed. Sic & infra. (R.) p. 43.

(11) Suſpicor, ſcripſiſſe Guntherum, *patriis.* (R.)

Patrem filius non æquauit ſolum, ſed ſuperauit etiam, appellationem Regis Italiæ non veritus vſurpare: quo titulo tamen abſtinuit, contentus in poſterum Rex Siciliæ appellari, poſteaquam vita functo *Innocentio* Secundo recepiſſet omnia pridem amiſſa, regno Neapolis exactus a *Lothario* Saxone Aug. Lege *Michaelem Ricium*, lib. de Regibus Siciliæ primo.

(12) Situm eius vnico tantum diſticho *Ouidius* explicat primo Triſtium. A Conſtantino Magno, qui eam primus Romanorum principum incoluit, *Conſtantinopolis* vocata eſt. Lege *Baptiſtam Egnatium* in fine ſecundi libri Rom. Principum, & cognoſces eius vrbis a prima origine vſque ad noſtram ætatem incrementa, & quam varia res eius fortuna fuerint. (Sp.)

(13) Veronenſis *Æmilius*, hoc perquam egregium facinus non *Rogerio*, ſed ejus claſſis præfecto *Georgio* tribuit: qui maiori numero nauium ſuperueniens, in prætoriam Conſtantinopolitani nauem, ſagittas aureis ſpiculis præfixas coniecit, atque ſe & ad bellum & ad pacem paratum oſtendit. Huius virtute ac fide liberatus eſt *Ludouicus*, Gallorum Rex, qui ſimili fraude, qua *Chunradus* Aug, a Græco Imperatore circumuentus erat. Succenſa tum Conſtantinopolis ſuburbia, ipſo vidente ſceleſtiſſimo Imperatore *Manuele*, pomaque ex hortis eius lecta, *Platina* autor eſt. (Sp.)

(14) Hic quoque manifeſta imitatio eſt *Lucretii*: cuius vt & *Virgilii* & *Lucani* lectionem Poetæ noſtro familiarem fuiſſe, multa in hoc opere argumento ſunt. Sic ille æterna famæ monumenta dixit, hoc pulcerrimo verſu:

Æternis fama monumentis inſita florent.

Cum quo comparare ſoleo hunc *Guntheri* verſum:

Praeclarumque ſibi cupientes didere nomen.

Nam hic etiam verbum Lucretianum emicat, vt & in iſto lib. 8 v. 107.

Certaque fortuna clarent exempla ſiniſtra.

Sic & Plautum, & Terentium, & Salluſtium, & Virgilium, & Plinium, & Senecam, & Symmachum, & Auſonium, alioſque id genus heroes ſtudioſe eum legiſſe & imitari voluiſſe paſſim apparet. Quod idcirco ſemel hoc loco dico, vt tanto pluris hunc ſcriptorem faciamus, qui adeo ſupra ſæculum ſuum ſe extulerit, atque ex illa barbarie pulcrum os cælo erigere auſus fuerit. (R.) p. 43.

Hanc tamen hiſtoriæ ſeriem plerique relatu
Confundunt, variantque, ſuo, ſolique decorem
Roberto *magni gaudent adſcribere facti,*
Cumque Boamundo *fortem genuiſſe* Rogerum
Hunc perhibent(1), *natoſque ſuis virtutibus ambos*
Informaſſe patrem: nec ſolum rebus in illis
Quas iam ſors dederat, ſed quas præſaga futuri
Spondebat mens alta viro, magnique paratus
Heredes in ſpem magnam ſuccedere iuſſos
Inſtituiſſe ſibi, mandataque fortia pulchræ
Indolis, extremo pueris in fine dediſſe(2),
Et larga tribuiſſe manu, quæcunque vel hoſtis,
Vel timidus, dignuſque minus(3) *poſſeſſor haberet.*

Vnde

Vnde Boamundo *noſter* Solymarius *illam*
Externi iuris(4) *Libyam*, *Siculoſque penates*,
Et claram Antiochi(5), *quam nondum viderat*, *vrbem*
Aſſignaſſe refert, *famæ vulgata ſecutus*(6).
Rumor, *an hiſtoricus ſit certior ordo*, *requirat*
Lector, *& ambiguo ſcribenti grandia verſu*
Ignoſcat vati: *nondum ſatis illa propago*,
Et Siculæ ſeries nobis innotuit aulæ(7),
Ex qua præclaro(8) *generoſam ſanguine nuptam*
Auguſtos tetigiſſe ſinus, *caſtumque potentis*
Regis iniſſe thorum(9) *lætatur maximus orbis.*

(1) Quibus *Æmylius* ſubſcribens, ait, *Roberto* duos fuiſſe filios, e diuerſis tamen matribus. Eoſque ob paternas opes, quarum non contemnenda pars dote poſterioris vxoris ad patrem peruenerat, in mutua arma exarſiſſe. Lege *Ritium*, qui attigit ſeriem fraterni huius belli, libro ſupra citato. (Sp.)

(2) De morientium vltimis elogiis ſiue mandatis & diſpoſitionibus videndus eruditiſſimus *Briſſonius* lib. 7 De formulis. Illud autem mirum ac pæne ridiculum videri queat, quod res alienas tam larga manu diſtribuit iſte filiis ſuis. Sed fortuna res & bona ſocordium & ignauorum adiudicat vigilantibus ſtrenuis atque induſtriis. Eo alludit. (R.) p. 43.

(3) Iuxta *Pindarum*, dicentem: Iuſtum id eſſe natura, potentiorem per vim auferre ea, quæ imbecilliorum ſunt, dominari meliorem deteriori, pluſque habere eum, qui præſtantior ſit, quam qui abiectior. (Sp.)

(4) Partim Græcorum erat, partim Sarracenorum, Libyam, Africam. (Sp.)

(5) Ea vrbs Syriæ caput eſt, maxima orientalium vrbium. Situm eius pluribus refert *Veronenſis* libro quarto. Sancta nomini Chriſtiano, quod *Petrus* Apoſtulorum princeps in ea ſederit. Initio qui Chriſtum agnouerant *Nazareni* dicebantur, in hac primum *Chriſtiani* vocitari cœpti. Viginti prouincias illa ſedes ſacra iuriſdictione regebat: ex his quatuordecim ſuos Pontifices Metropolitanos habebant, cum ſuis quemque ſuffraganibus, quos *Catholicos* nuncupabant, ipſo nomine magnitudinem vniuerſam oſtendentes. Qua autem ratione tandem vrbs ipſa ſit a Chriſtianis capta, octauo amplius menſe obſidionis, explicat multis idem *Veronenſis.* (Sp.)

(6) Id eſt, famam vulgarem. Ad eum modum hoc dixit, quo ſupra 433 *ſecreta rerum*, id eſt, res ſecretas. Sic *proſpera rerum*, lib. 9 v. 84. Sic *anguſta locorum* lib. 2 v. 10, & *arcta locorum*, lib. 4 v. 361, & *iniqua viarum* lib. 6 v. 86. Eſt autem elegans Græciſmus, quo & *Lucretius* & *Salluſtius*, & *Symmachus*, aliique vti amant. Vt ecce *Symmachus* lib. 3 epiſt. 74. *multa in te virtutum natura congeſſit*: *quæ ſi quis trutinet penſiore iudicio*, *neſciat*, *vtrum in te bona fortitudinis magis ac mentis excellant.* Sic totum illum locum reſtituit *G. Schoppius* Francus, lib. 3 veriſimil. c. 1. Plura exempla vid. in *Collectaneis Lucretianis*, quæ nolo compilare. Vel hinc palam fit, quantus eruditæ antiquitatis amator fuerit *Guntherus.* (R.) p. 43. *Ciceroni* fama vulgi, eſt quoddam multitudinis teſtimonium. Nota eſt *Heſiodi* ſententia. *Non vſquequaque irritum eſſe ſolere*, *quicquid rumore populi iactatum fuerit.* Famæ domum elegantiſſime deſcripſit *Ouidius* libr. Transmut. duodecimo: Deam *Maro* in quarto Æneid. appellat, Heſiodum, Homerumque ſecutus (Sp.)

(7) Regum, ſeu Principum Siciliæ: quos & *Neapolis* appellant, ab eorum regia, totiuſque regni principe ciuitate *Neapoli*, de qua pluribus *Pontanus* libro vltimo de bellu Neapolitano. (Sp.)

(8) *Conſtantia*, *Rogerii* ſecundi filia, ſoror *Guilielmi*, itidem ſecundi Siciliæ Regis, virgo annum iam agens tricesimum, nupſit *Henrico* tum Germanorum Regi, vt ſcribunt *Viterbienſis*, *Vrſpergenſis*, & *Otho de ſancto Blaſio*: quibus accedit *Æmylius Veronenſis*: qui de hac ipſa *Conſtantia* loquens, *Eam ſcio*, inquit, *a pleriſque tradi*, *ac vulgo credi in ſacro parthenone educatam votiua virginitate*: *quod* Ioachinus *fatidicus vir cecinisſet*, *ex ea ſi nupſiſſet*, *funeſtam Italia facem exorituram*: *eandem plus quinquaginta annos natam*, *auſpice Pontifice Maximo*, *ne regnum Sicilia ad nothum recideret*, Henrico *Cæſari nupſiſſe. Exin cum prægnans eſſet*, *ſuſpicioque exoriretur*, *eam vterum mentitam partum ſibi ſuppoſituram*, *medio in Meſſana foro*, *tabernaculum illi virum iuſſiſſe ſtatui*, *vbi ventre cuſtodito*, *nulla matronarum excluſa pareret*: *Ita editum* Fridericum *ſecundum*, *Cæſarem futurum. Hanc omnem fabulam vanitatis arguunt Germani*, *Ænobarbo Cæſare viuo*, *filium* Henricum, Conſtantiam *ætate florentem*, *collocante* Guilielmo *duxiſſe*, *conſtanti ore affirmant*: *atque ita res in ſuos quamque annos digerunt*, *vt pudeat pigeatque tanta aſſeuerationi*, *diligentiaque fidem abrogare.* Hactenus *Veronenſis.* (Sp.)

(9) Cauſam ſubiunxit libro 5. (Sp.)

Primum(1), *poſt iſtam vidit Vormatia*(2) *ſedem*(3),
Concilium Procerum, *iuſſu concurrere Regis.*
Huc ambo venere Duces(4): *ſed curia nec tunc*

Eualuit

Eualuit veterem Procerum ſopire querelam*(5).
Tempore mox alio rurſum reuocata(6) *potentum*
Turba Ratiſponam, ſtudio tentauit inani,
Pace reformata, longam compeſcere litem.
Proximus inde fuit Procerum concurſus in vrbe
Spirenſi(7), *geminoſque Duces, multumque diuque*
In placidos mores, ſolidamque reducere pacem
Conati, longum fruſtra inſumpſere laborem(8).

(1) Ideſt, *proximum.* (Sp.)

(2) Ad Rheni ripam vrbs: quam vt in quinto deſcribit eleganter, vt nunc veneranda vetuſtate, ita olim diuitiis etiam clara. Non eſt altera inter ampliſſimas Germanorum ciuitates, quæ æque ac illa exercitata eſt, ſubinde vices eius variante fortuna, diutinis Sacerdotum ſuorum litibus, & multis belli incommodis, totam ætatem noſtram miſere diuexatam vidimus. Sita eſt in agro Cereris & Bacchi perquam feraci, cuius & poeta in quinto meminit. *Vangiones* olim dictos putant a germanico vocabulo *Fungon*, quod eſt regionis finitimæ. (Sp.)

(3) I. e. *poſt curiam Herbipolenſem.* (Sp.)

(4) *Henrici* duo, Bauaricus, & Auſtrius. (Sp.)

* *E* præpoſitio auget vim verbi, vt in *Euincere, Edurus*, &c. vt alias etiam *de*, teſte *Paulo* in l. 1 ff. depoſiti & *Giphanio* Indice Lucretiano. (R.) p. 44.

(5) Cauſſabatur enim Auſtrius, ſe non legitime in ius vocatum. Comperio autem in illo conuentu ab Ænobarbo Archiepiſcopum Moguntinum nomine *Henricum* loco ſubmotum, ceu prodigum, & infrugi hominem, ſuffecto Cancellario ſuo *Arnoldo*, de quibus longam illam paulo ſuperius hiſtoriam narrauimus. (Sp.)

(6) De hac palilogia quam ſit bonis auctoribus frequens, vid. *Barn. Briſſonium* lib. *παρέργων*, & Animaduerſ. *Iſ. Caſauboni*, amici noſtri eruditiſſimi in Sueton. initio lib. 1, vbi ſimiliter plane loquitur: *Intra paucos rurſus dies repetita Bithynia.* Sic *Ammianus Marcellinus* lib. 25; *Iuſtitia rediſſe rurſus ad terras.* (R.) p. 44.

(7) Inter præcipuas Germaniæ haudquaquam poſtremi nominis vrbes, neque ſolum Epiſcopali ſede inſignis, verumetiam templo admirandæ ſtructuræ, & Regum Germaniæ ſepultura nobilitata. *Nemetas* olim, qui nunc Spirenſes, nominatos, doctorum conſenſum eſſe, *Eraſmus Roterodamus* in Scholiis in diuum *Hieronymum* retulit. (Sp.)

(8) Quod iterum Auſtrius repetebat, ſe vocatum minus legitime. (Sp.)

Hinc etiam Rector(1) Manueli *Principe quo tunc*
Porphyrio genito(2), *gaudebat regia ſedes*(3),
Legatos(4) *properare iubens, de fœdere pacis*(5),
Communique bono, regnique vtriuſque(6) *ſalute*
Verba ferenda dedit: ſuadens ob facta Rogeri
Guilhelmo, *qui iam defuncti ſceptra parentis,*
Et raptas ſeruabat opes, indicere bellum:
Et quia nuper eum deprenſo fœdere iuncti
Sanguinis, a prima ſecedere coniuge Papa (8)
Iuſſerat(7), *& thalami viduatus ſorte carebat,*
Conſortem dignam pariter regnique thorique
Eiuſdem de ſtirpe petens, quo firmius illum
Conſtringat validis in pacis fœdera nodis(9).
Tandem inſtante pio vehementer Saxone Regi,
Ac repetente ſuum penitus ſine fine Ducatum,
Quem caſtris adcire ſuis (10) *Rex ipſe parabat,*
Goſlariam(11) *Proceres, & partem litis vtramque*(12)
Euocat, hic patruo cauſſam fugiente(13), *nepoti*
Reddidit euictum ſeruato iure Ducatum.

(1) Quem nonnulli ignobilem, ac ab vxore Alexii nuper Imperatoris contra voluntatem Senatus, in coniugem ſimul & imperium ſuſceptum fuiſſe dicunt: *Volaterranus* Scilace autore *Alexis* filium: *Egnatius* vero ſcribit, patri *Ioanni*, quem alii *Caloianem* appellant, ſucceſſiſſe: quod *Iſacium* maiorem natu, vt minus ad imperandum idoneum, reieciſſet. Hic *Ioannes* ſubinde ad *Chunradum* Auguſtum ſcribens, pro Græcorum arrogantia ſeipſum vocat, *Chriſto Deo fidelem Regem, Porphyrogenitum, ſublimem, fortem, Auguſtum, & Imperatorem Romanorum.* Quiſquis autem ille *Manuel*, vir certe facinoroſus fuit, qui *Chunradum* Imperatorem noſtrum, Regem alioqui inuictum, vt *Sabellicus* fatetur, non inglorium, quod excidit *Egnatio Baptiſta*, illac ad expeditionem Hieroſo-

Hieroſolymitanam proficiſcentem, commeatu ſe iuuare ſimulans, gypſum farinæ admiſcebat: tamen profuit omnino aliquid Chriſtianæ rei expeditio illa, & ſi parum felix, hoſtibus tanti belli expectatione perculſis. (Sp.)

(2) Leg. *Porphyrogenito*, aliter dicas, hallucinatum *Guntherum*. (B.)

Vel quia in purpura, hoc eſt, e Principe rerum potiente natus eſt: vel expreſſit nomen familiæ *Porphyrogenica*. Quanquam mihi hic, vt ingenue fateor, non ſatisfacio. Deſtituerunt enim nos, quotquot conſuluimus græcorum lexica. (Sp.)

(3) I. e. *Conſtantinopolis*, (Sp.)

(4) *Anſelmum* Harnelburgenſem, & *Alexandrum* Apuliæ Comitem exulem, & ob ſuſpicionem affectati regni a *Rogerio* proſcriptum. (Sp.)

(5) Quod ante *Chunradus* patruus cum *Ioanne* Græcorum Imperatore exorſus erat: vt oſtendunt epiſtolæ Principum ea de re ſcriptæ, quæ extant apud *Othonem* Pontificem. (Sp.)

(6) Orientalis ſcilicet, ſeu Conſtantinopolitani, & Occidentalis, quod iam olim ad nationem Germanicam tranſlatum erat. (R.) p. 44.

(7) Chronographus *Vrſpergenſis* hoc diuortium apud Conſtantiam Germaniæ in Synodo latum eſſe ſcribit. Fuit autem coniunx prior *Diepoldi* Marchionis Vochburgenſis filia, quæ poſtea *Diethoni* Domino Rauenſpurgii nupſit. (Sp.)

(8) Epiſcopus Romanus: qui hodie tantum hoc nomine ſignificatur, quum olim omnes Epiſcopi *Papæ* vocarentur, hoc eſt, *patres*. *Pappum* enim veteres *patrem* vocabant. (Sp.)

(9) Sed rem minus ſucceſſiſſe, ſatis poſt indicabant Italica auxilia miſſa ab *Manuele* aduerſus Ænobarbum: quodque Romano Pontifici *Alexandro* Tertio nihil non auxilii pollicitus eſt per Legatos, modo Imperium Romanum diuiſum in vnum corpus redigeret: quibus tamen, vt *Platina* refert, ab *Alexandro* reſponſum eſt, ſe nolle id in vnum colligere, quod olim maiores ſui de induſtria diſiunxiſſent. Fuit Princeps arrogans plus æquo, eccleſiaſticorum dogmatum contemptor, Aſtrologiæ peritiſſimus: qui cum ſpopondiſſet ſibi multos adhuc vitæ & Imperii annos, totiuſque Orientis Imperium agitaſſet animo, monaſticam vitam ſecutus, morbo periit. (Sp.)

(10) Expeditioni Italicæ, quæ iam inſtabat. (Sp.)

(11) *Cranzius* autor eſt, huius non vltimi inter Saxonicas vrbes nominis, fundamenta ieciſſe *Henricum* Saxoniæ Ducem, *Aucupem* cognomento, qui primus Romanos faſces in familiam ſuam intulit, eoque nomine apud Germanos rerum potitus eſt. Sed hic Imperatoris nomine ab Italicis ſcriptoribus priuatur, non abſque ſtomacho *Cranzii*. Nam *dicant igitur*, inquit, *ſi ideo Imperator non eſt, quia a Papa conſecratus non eſt, quis conſecrauit* Auguſtum, *& omnes ab eo Auguſtos*, vſque ad *D. Carolum*? niſi ille per quem Reges regnant, & potentes iuſta decernunt. Si non eſt Romanorum Rex, aut Imperator, quia Italiam non tenet: cedant hoc nomine Conſtantinopolitani, ex quibus pauci Italiam habuerunt. Cedant & noſtri temporis Imperatores. Proinde non fraudemus optimos Principes honore ſuo. Scimus, quo ordine Pontifices ad eam ſe conſecrationem ingerebant. *Henricum* autem tertium Goſlariam mire exornaſſe, palatio in ea plane regio extructo, idem autor eſt. Famam opulentiſſimæ ciuitatis facile adſeruiſſet, ſi per vicinos licuiſſet, æmulos fortunæ, aurique & argenti fodinarum, quarum cultura ſæpius interpellabatur. (Sp.)

(12) Recte. Oportet enim ὁμοίως ἀμφοῖν ἀκροᾶσθαι. Μηδὲ δίκην δικάσαι πρὶν ἂν ἀμφοῖν μῦθον ἀκούσῃς. Et vt *Seneca* inquit:

Qui ſtatuit aliquid, parte inaudita altera:

Æquum licet ſtatuerit, haud æquus fuit. (R.) p. 44.

(13) Erat enim reus: ideo (vt fit) lucem cauſſæque cognitionem ſubterfugiebat: ſecundum ſupra dicta ad v. 630. Quod ſequitur v. vlt. *ſeruato iure*, id alias plenius dici ſolet, *ſeruato iuris ordine*. Cui contrarium eſt, *neglecto iuris ordine* aliquid præſumere: quomodo *Guntherus* infra loquitur lib. 7 v. 395. (R.) p. 44.

ARGVMENTVM LIBRI SECVNDI.

Regia trans alpes producit ſigna Secundus.
Cæſare Runcaliis (a) poſito, ceu ſideris ortu
Illuſtrata noui plebs Itala gaudet, & omnes
Suppreſſas dudum properant efferre querelas.
Laudaque præcipue, Cuma cum ſupplice, noxas
Incuſat Ligurum: quorum Rex fraude reperta,
Nobile præſidium capit, euertitque Roſatum,
Vaſtat cæde reos, turres cum pontibus vrit,
Caſtra rapit (b) Ligurum: Cairam ſubuertit, & Aſtum,
Obſidione graui Terdonæ mœnia cingit.

(*a*) Vſitatius hic campus vocatur *Roncaba*, vel *Roncalia*. Eius deſcriptionem vide infra v. 35 & ſeq. huius libri. * Ibidem & nobiliſſima illa conſtitutio complectens priuilegia Studioſorum promulgata eſt. Vid. ſubſcriptionem Auth. habita C. *ne filius pro patre*. * (R.)

(*b*) Id eſt, *diripit*; ſimplex pro compoſito. An, *capit*, legendum? vide infra lib. 3 v. 636. (R.)

LIBER II

TErtius eximio regni felicis ab ortu
Annus erat, Friderice, *tui, caſtriſque mouendis*
Inſtabat præfixa dies: tunc rura relinquens
Saxoniæ, ſuperaſque petens cum milite multo
Ipſe ſui partes regni, qua Norica lambit
Rura Lycus, placidis factus iam mollior vndis,
Non procul Auguſta(1) *conſedit Rector ab vrbe,*
Proxima Brixnoram(2) *famoſi nominis vrbem,*
Altera ſaxoſum tetigerunt caſtra Tridentum(3):
Inde per anfractus rigidos, anguſta locorum
Saxoſis horrenda iugis, fauceſque malignas(4)
Carpit iter: tandem longo, magnoque labore
Alpibus exictis, campos & plana iacentis
Aſpicit Auſoniæ, ſtagnoque(5) *propinqua iacenti*
In campis, Verona(6), *tuis tentoria ponit.*
Sed quia defectu miles cogente ciborum,
Dum rigidam duro tranſiret limite vallem,
Et loca nec Cereri fœcunda, nec hoſpita Baccho;
Illicito raptu ſacras ſpoliauerat ædes,
Ante profecturis quam Rex procedere caſtris
Vellet, & humani tractare negotia regni,
Inſtituit placare Deum, Regique ſuperno
Seque ſuoſque piis humiles ſupponere votis.

(1) Olim inferioris Rhætiæ ciuitas, habitantibus tum ad Albim fluuium Sueuis priſcis, quorum regionem hodie Saxoniam appellamus. Hi deinde Rhætiam modo dictam inuaſere, quam adhuc tenent hodie, *Sueuiam* a ſe nominatam: cuius eſt caput *Auguſta*. (Sp.)

(2) Hodie *Brixina*: quam tunc *Brixiam Noricam* vocabant: propter alteram eodem nomine in Gallia Ciſalpina, de qua ſequenti libro. *Brixia Norica* meminit *Vrſpergenſis* in Annot. *Henrici* Quarti. (Sp.)

(3) Ad flumen Atheſim verſus eius ortum, a Rhætis ædificatum *Plinio*. (Sp.)

(4) Epitheton hoc eo ſenſu cape, quo *Virgilius* Æn. 11 dixit:

—— tenuis quo ſemita ducit,
Anguſtaque ferunt fauces, aditusque maligni.

Quem locum ob oculos hic fuiſſe *Gunthero*, quouis ſacramento contendam. Sic *lucem malignam* pro parca atque exili idem *Virgilius* Æneid. 6. vſurpauit. Sic *Lucanus* lib. 5 v. 651. loquitur. Sic *Quintilianus* lib. 2 c. 2 inter ſe opponit, *malignum* & *effuſum*. In *laudandis*, inquit, *diſcipulorum dictionibus nec malignus, nec effuſus*. (R.) p. 45.

(5) Vulgo nunc lacus Gardæ, *der Gartſee*, a caſtello

a caſtello eius nominis, *Benacus* veteribus dictus: longus ſtadiis D, latus XXX. Variis ornatus caſtellis, præcipue *Sirmio*, *Catulli* patria. Amnis eum *Mincius* ex Alpibus oriens efficit: inter quem & *Ollium* flumen ſitum eſt.

Mantua Muſarum domus, atque ad ſidera cantu

Euecta Andino, & Smyrnais æmula plectris. (Sp.)

(6) Vrbs maxima ad radices montium, vltra quos habitant Germani: quam Atheſis fluuius ingreditur, magnamque ipſius partem ambit. Vnde *Syluius*, cuius ſunt etiam prædicti verſus, dixit:

Tum Verona Atheſi circumflua. (Sp.)

Protinus ex omni collectos agmine nummos
Corrogat, atque viris commiſſa fidelibus æra
E quibus hic Præſul, Comes ille(1), *probatus vterque,*
Diſtribui iuſta ſpoliatos ſorte per omnes
Imperat, & licitæ compenſat damna rapinæ.*
Nobile Regis opus: quamuis penuria factum,
Vt quondam ſancti Dauid(2), *excuſare valeret,*
Non tamen hac in re cauſſas attendere, ſed rem:
Nec quid ſit licitum perpendere, ſed quid honeſtum(3).
Mentis quippe bonæ proprium(4), *agnoſcere culpam,*
Culpa vbi nulla ſubeſt(5). *Tunc demum ſigna reuellens,*
Runcaliam properat rapidis attingere caſtris.

(1) Scribit *Otho*, id negotii duobus Epiſcopis impoſitum, Tridentino, & Brixinorenſi. (Sp.)

* L. *illicitæ* (B.)

(2) Qui, quum fugiens Saulem veniſſet in vrbem Nobe, comedit panes ſacros, quos propoſitionis vocant: nec ipſe tantum, ſed & comites ipſius, ac famuli. Nefas erat ex his panibus cuiquam veſci, præterquam Sacerdotibus ac Leuitis: ſed quum fame periclitaretur, nec Sacerdos veritus, hos illi prodere, nec Dauid vetitus, veluti profanos attingere, veſcique. Hoc exemplo Seruator noſter Chriſtus, patrocinatus eſt diſcipulis ſuis, quos calumniabantur Phariſæi violaſſe Sabbatum, quod ſtimulante fame, præcedentes Dominum vellerent ſpicas, ac manibus confricantes, ederent grana. (Sp.)

(3) Hoc ex *Claudiano* mutuatus eſt, cuius ſunt iſta:

Nec tibi quid liceat, ſed quid feciſſe decebit
Succurrat, mentemque domet reſpectus honeſti.

Sunt & apud *Ciceronem* ſimiles ſententiæ. *Paulus* quoque Apoſtolus inquit: *πάντα μοὶ ἔξεστιν, ἀλλ' ὐ πάντα συμφέρει.* Sic *Symmachus* lib. 2 ep. 23; *Quid deceat magis quam quid libeat* (malim, *liceat*) *expendendum.* Valeat igitur tyrannica illa ac nefaria vox eius, quæ priuigno ſuo Imperatori dicebat: *Si libet, licet.* (R.) p. 45.

(4) Interponendum videtur, *eſt*, cum *Petro Perna.* Quo verbo Auguſtana editio tamen etiam caret. (R.) p. 45.

(5) Mentis bonæ propriam ait eſſe hanc *εὐλάβειαν* & cautionem, omnia etiam tuta timentis. Eandem ſententiam ferme totidem verbis *Innocentius III* poſt *Guntherum* vſurpauit in c. 2 ext. de obſeruat. ieiun: Sic enim ait: *Bonarum mentium eſt, ibi timere culpam, vbi culpa minime reperitur.* * Quod ipſum dixerat *Gregorius M.* & *Beda.* Vid. can. vlt. diſt. 5, & Clem. *Exiui de V. S.* * Quanquam & de impiis dicat Pſalmus: *Illic eos trepidare timore, vbi nullus eſt timor.* Porro pietatis & religionis *Friderici* argumenta plura infra indicabuntur. (R.) p. 45.

(1)*Eſt locus Italiæ, modicum ſeiunctus ab vrbe,*
Cui, quia pulchra ſitu placet, inde Placentia(2) *nomen,*
Planus, & Eridani(3) *placido iunctiſſimus amni,*
Effundit latos ſpatioſo limite campos.
Hic quoties claram Regnator tendit ad vrbem (4)
Teutonus, Auſoniam ſumpturus rite coronam,
Ponere caſtra ſolet: ligno ſuſpenditur alte
Erecto clypeus: tunc præco regius omnes
Conuocat a Dominis feudalia iura tenentes(5),
Excubias Regi prima celebrare fideles(6)
Nocte, vetuſtorum debent ex more parentum.
At quicumque(7) *domi, Domino nolente, relictus*
Defuerit, feudo priuari Curia(8) *cenſet.*
Tunc quoque nonnulli cenſura vindice regni
Amiſere diu tali poſſeſſa reatu.
Quin & Pontifices, Halberſtadenſis(9), *& ille*

Sub

Sub quo Brema(10) *fuit, tali regalia iura*(11)
Amiſere nota(12): *perſonæ ſcilicet ipſæ,*
Non tamen eccleſiæ, neque enim quod paſtor inique
Geſſerit, eccleſiæ fas eſt in damna refundi(13).

(1) Deſcriptio Runcaliæ. (Sp.)

(2) Retinet adhuc nomen antiquum, colonia deducta a quatuor viris: varus agitata caſibus, & ab Ænobarbo ob rebellionem diruti muri eius, & deiectæ ſunt turres: vt in principio noni lib. poeta, & latius ſcribunt *Volaterranus* ad finem lib. Geograph. quarti. (Sp.)

(3) Eundem eſſe *Padum* & *Eridanum*, ex *Plinio* conſtat. (Sp.)

(4) Id eſt, *Romam.* (Sp.)

(5) *Zaſius* in commentariis in ſecundam legem de Origine iuris, oſtendit originem Feudorum a vetuſtis Romanorum moribus proceſſiſſe. Licet *Alnarotus*, & communiter Doctores hiſtoriarum ignari, male, & erranter contrarium ſenſerint. *Budæus* quoque multis verbis in prioribus in Pandectas annotationibus docet, veterum monimentis, accurate perpenſis, neminem eſſe, qui non hanc noſtram Feudorum conſuetudinem ab illa clientium obſeruantia in patronos, & fide patronorum in clientes, oriundam eſſe, iudicet. Idem, quos *vaſallos* vocant, *clientes* appellat, & *clientelam* obſeruantiam ipſam & obſequium, quod *homagium* dicunt, clientaris officii ſponſionem, agnitionemque. *Merula* feudorum iura tradit habuiſſe autores Angleriæ Comites, & a Curia Mediolanenſi deducta, vt lib. octauo latius explicabo. (Sp.)

(6) Id eſt, *Vaſalli*: vt ſæpe in libris Feudorum. Sic inf. h. lib. v. 191. (R.) p. 46.

Vaſallos, & *Ligios homines* iuriſperitorum vulgus vocat, peregrinis prorſus vocabulis. Latine, *Beneficiarii* nominari poſſunt: qua voce *Æmylius Veronenſis* identidem vtitur. Quos tamen probe etiam *Fideles* dici poſſe exiſtimo: quemadmodum *Paganis*, recepto vſu, opponimus *Fideles*. Maxime autem, quia fides, vel fidelitas ſubſtantialia ſunt in Feudo, ſine qua Feudum non conſiſtit: Eſt autem *Feudum* conceſſio rei pro homagio facta: Qua voce itidem noua, ſignificatur obligatio per ſacramentum fidelitatis facta, propter Feudum. Qui iurat Domino, neminem excipiens, dicitur *homo Ligius*: qui vero aliquos excipit, is homo *non Ligius* dicitur. Vide *Feuda Ligia*, vbi abſolute fidelitas contra omnem hominem iuratur: quæ regulariter non dantur, niſi a ſummis Principibus, & ſi qui ſint alii, qui non recognoſcunt ſuperiores. Alia ſunt *non Ligia*, vbi iuratur cum exceptione. Excipitur enim ſemper Imperator, qui & ipſo facto exceptus intelligitur, in omni iuramento, etiam ſi non nominetur. Quamuis ex Conſtitutione Ænobarbi, vt libro octauo patebit, nominatim Imperator excipi debeat. Atque ab hac fide, ſiue fidelitate, vt modo dictum eſt, *Feudum* eſſe dictum volunt. Sed & a fœdere dici poſſe, quoniam ex ſolis fœderibus forma fidelitatis vltro & citro conſtet, vel hic poetæ locus demonſtrat: qui temporibus eorum vicinus fuit, qui ex vſu Mediolanenſi, & aliis nonnullis conſuetudinibus, Feudalia ſcita, ſatis quidem notabiliter, ſine tamen ordine, & nulla rei latinæ puritate tradiderunt. (Sp.)

(7) Cauſſa vna amiſſionis feudi hic exprimitur: nempe ſi vaſallus domino ſeu ſeniori ſuo ſeruitium honeſtum deneget: *munera militia renuat ſi fœdera iuſta*: vt ait lib. 8. v. 608. Quo loco & aliæ cauſſæ priuationis ſeudi afferuntur: vt, ſi ſucceſſor feudi intra annum & diem

Spreuerit a Domino feudalia poſcere iura:

hoc eſt, ſi inueſtituram non petierit. Sed de his aliisque cauſſis prolixius tractauimus in Prouiſionibus noſtris Feudalibus. (R.) p. 46

(8) Hoc loco per Curiam Pares Curiæ intellige, qui cauſſarum Feudalium iudices a Cæſare conſtituti, ſine prouocatione cognoſcebant. (Sp.)

Curiam dixit pro *paribus curia.* Nam ſi lis ſit de feudo inter dominum & vaſallum, eius litis iudices ſunt pares curiæ, id eſt, eiuſdem Senioris alii vaſalli. Dominus enim in propria cauſſa iudex eſſe non poteſt. Vid. infra lib. 8 v. 633. Confertur autem in hos iuriſdictio per electionem factam alternis, a Domino & vaſallo: aut a Domino etiam ſolo, ſi vaſallus eligere nolit. Qua de re prolixe explicat, ciuis meus *Ludolphus Schraderus* tract. feud. part. 10 ſect. 8, 9, 10, 11, & 12. (R.) p. 46

(9) *Vlrico* nomen erat, vt *Otho* refert, quem ex *Cranzii* hiſtoria conſtat fuiſſe virum, otii & quietis impatientem. Vrbs ſub eo capta eſt, & baſilica conflagrauit, vna cum ſacro templi theſauro & ornatu. Idem ſcribit *Cranzius*, *Carolum* Magnum in Orientali Saxonia conſtituiſſe genti Epiſcopum vltra Viſurgim apud *Salingſtede*, cui loco hodie nomen eſt *Oſterwvick*, qui longo poſt tempore in Halberſtadium ſit traductus. (Sp.)

(10) *Hartwvicus* erat ille, vt *Otho* quoque teſtatur. Cui familiare eſt, vt & ceteris, qui ea ſcripſerunt ætate res, apud Germanos præcipue geſtas, ſilentio gentilitia nomina præterire. Quod tum Antiſtitea pompoſos titulos ignorabant. Obſeruatum eſt ab auunculo meo, Argentoratenſis eccleſiæ Epiſcopos, ab exordio vſque ad Ænobarbica tempora, alium ſibi titulum non deſumpſiſſe, niſi ſub hac humili forma. *Ego. N. diuina fauente clementia Argentoratenſis eccleſia Paſtor indignus.* Sed & diuum Imperatorem *Carolum* Bremenſem Epiſcopatum, velut Colonienſi a ſuffragiis excitaſſe, tradit *Cranzius.* (Sp.)

(11) Habent Feuda ſuas differentias & qualitates. Quia ſunt Feuda regalia, ſcili-

cet

cet dignitatum, quæ abſolutam & prærogatam nobilitatem habent: quorum participes ſunt tantummodo Capitanei regni, id eſt, Duces, Marchiones, Comites. Alia vero ſunt Feuda non regalia, ſiue illa a Principibus Romanis, ſiue a Capitaneis regni concedantur: quæ non quidem prærogatam, vt illi, ſed conſpicuam quandam nobilitatem exhibent: veluti Baronum, & aliorum qui ſunt melioris nobilitatis: quos *Valuaſores maiores* nominaueris. Quibus proxime accedunt hi, qui ſunt melioris notæ inter Nobiles, qui & ipſi ſub ſe habent Vaſallos nobiles. Porro qui a *Valuaſoribus maioribus*, puta Baronibus, & conſpicuis Nobilibus Feuda accipiunt, ſunt quidem & ipſi nobiles, ſed mediocris nominis: quos nominant *Valuaſores minores*. Ceterum quæ Feuda ab huiuſmodi minoribus conceduntur, *Vaſalli Valuaſini*, ſeu *minimi Valuaſores* nominantur: vt ſunt, priuatæ perſonæ, pagani, & ciues, ſi qui in plebe ſunt paulo nominatiores. (Sp.)

(12) Cenſura, & iudicio Parium Curiæ. Vel nota, hoc eſt, culpa abſentiæ. Cautum namque eſt, eos in omnibus caſibus, in quibus Clerici, vel Eccleſia poſſunt habere Feudum a Laicis, cogi quoque poſſe, vt propter huiuſmodi Feuda ſtent iuri coram Domino laico, quia ea res perſonas eorum nec tangit, nec lædit, ſed reſpicit Feudum. Sunt autem & aliæ cauſſæ amittendorum beneficiorum, ſiue feudorum, quæ tractantur diffuſe a Doctoribus, & habentur in ſecundo libro Feudorum. (Sp.)

(13) Retulit pulchre vulgatam illam regulam iuris, *Delictum perſonæ non debet in damnum Eccleſiæ redundare.* In certo tamen caſu ex conſtitutione diui Cæſaris *Chunradi*, ipſæ quoque Eccleſiæ ad tempus Feudo & honore priuari poſſunt. (Sp.)

* Videtur ante oculos Poeta noſter habuiſſe illud *Gregorii M.* lib. 2 ep. 50; *Quia delictum perſonæ in damnum eccleſiæ non eſt conuertendum.* Refertur in Can. 3 *Si Epiſcopum* 16 q. 6.* (R.) p. 46

Nunc age, de terra*(1) *memoratu plurima ſacro*
Digna relaturi, poſitum(2), *ſedemque locorum,*
Nominibuſque datis, populos, rituſque vetuſtos
(Sicut ab antiquo vulgauit fama) canemus.
Hæc Appennini(3) *rigidis hinc rupibus, inde*
Alpibus aeriis(4) *preſſa, atque coercita tellus*
Longa, ſed anguſtam zonæ ſortita figuram(5).
Hinc ſale Tyrrheno*(6), *Venetis hinc clauditur vndis*(7),
Quippe noti rapidos æſtus(8), *auſtrique vapores,*
Apennine, tui ſibi temperat obiec(9) *montis,*
At rigidum(10) *Boream, gelidamque timentibus Arcton*(11)
Præſidio veniunt obiectis rupibus alpes,
Tyrrhenum zephyro(12) *vagus Adria*(13) *tunditur euro.*
Forſitan hos aliquis, velut vno corpore montes
Iungit, & vt capiti duo brachia ſubiicit vni.
Vt Pyrenæum(14) *vero ſit nomine totum,*
Totius partes ſint Appenninus, & Alpes(15).
Hæc tamen hinc aliquas inuaſit opinio mentes:
Nam qua belligeris totiens experta(16) *carinis*
Ianua(17) *Tyrrheni pulſatur gurgitis æſtu,*
Cernuntur gemini ſeſe contingere montes,
Ac velut expanſis hinc inde fideliter vlnis
Amplecti gremio populos ac mœnia lato.
Magnus(18), *& heſperio non ignoratus in orbe*(19),
Et multum debens antiquis vatibus vnda(20),
Hanc medio ſecat amne Padus(21), *zonaſque minores*
Ex vna facit eſſe duas, populoſque bipertit,
Quem geminis hinc inde fluens e partibus vnda
Ditat(22), *& Adriacas opulentior influit vndas*(23).

* Terræ Italiæ deſcriptio elegans: cuius explicatio a Geographis petenda. (R.) p. 46

(1) Scilicet Italia: quæ, vt *Solinus* ait, tanta cura ab omnibus dicta eſt, vt iam inueniri non ſit, quod non veterum autorum præſumpſerit diligentia. (Sp.)

(2) Italiæ ſitus medius inter meridiem, & ſeptentrionem, mirum in modum & fertilis & plurimum accolis ſalubris eſſe, ex ratione Sphæræ deprehenſus eſt. (Sp.)

(3) In huius tranſitu ob nimium frigus alterum oculum amiſit *Hannibal* Pœnus: a quo & nomen montem ipſum accepiſſe quidam tradunt. Eleganter ille deſcribitur a *Lucano* & *Silio*. (Sp.)

(4) Capiunt initium Alpes a Salaſſis, qui locus nunc Saluciarum & Montisferrati eſt, Rhegium vſque, per Capuam. (Sp.)

(5) *Tota*, *Mela* inquit, *anguſta, & alicubi*

cubi

cubi multo, quam vnde cœpis, anguſtior. Zonæ igitur ſimilem dicit, quod longior multo, quam latior eſt. (Sp.)

(6) Id eſt *mari.* (Sp.)

Hoc eſt, mari Supero & Infero. Sic enim appellantur. Vndas *Venetas* dicit pro mari Adriatico. (R.) p. 46

Quod a ſitu *Inferum*, a littoribus *Siculum, Liguſticum* & *Tuſcum* vocatur. (Sp.)

(7) Id eſt *mari Adriatico.* (Sp.)

(8) Ex meridionali enim perflat parte. Latine *Auſter*; ab hauriendis aquis. Vide *Gellium.* (Sp.)

(9) Perna, *obiice.* Vide *Gellium* lib. 4 cap. 17. (R.) p. 46

(10) Auguſtana editio *rapidum* Boream. (R.) p. 46

Qui ab æſtiua & ſolſtitiali Orientis meta venit. Latine *Aquilo* dicitur. (Sp.)

(11) Septentrionalium indicat ventum, qui multo aſperior obiectus, directuſque in auſtrum ſpirat. Significat ergo munitam eſſe Italiam contra duo extrema, hoc eſt, nimium ſolis ardorem, & immodicam frigoris aſperitatem. (Sp.)

(12) Latine *Fauonius*, ventus eſt occiduus, aduerſus eurum flans, qui eſt medius inter ventos orientales. Idem græce *Apeliotes* dictus. A Romanis nauticis *ſubſolanus* cognominatus. (Sp.)

(13) Adriaticum, quod ab vrbe & flumine cognomine appellatum eſt. Plurimi idem eſſe voluerunt *Ionium*, quod tamen partem Adriatici maris accuratiores faciunt. (Sp.)

(14) Nomen accepit a fulminum ictu, quamuis a *Pyrene* nympha comminiſcatur *Silius* libro tertio. Qua parte Hiſpanias ſpectant Pyrenæi, habent varias arbores: qua vero Gallias, nudi ſunt, *Strabone* autore. (Sp.)

(15) *Pomponio Mela*, non in Iſtriam ſolum, ſed Byzantium vſque ad Euxini littora expanſa montana Alpium nomine continentur. Vocabula habent varia, quæ referuntur a *Volaterrano*, *Alciato*, *Vadiano*, & autore commentarioli in *Tacitum* de populis Germaniæ. Harum vero deſcriptionem habes apud *Silium* libro iam citato. (Sp.)

(16) Id eſt, tentata. πειρητικῶς: id eſt, ſpectata. Lucanus:

Haud magis expertus diſcrimine Cæſar in vllo eſt,

vt lib. 5 v. 249. Vide & *Otho* Friſingenſis, *exercita* enim ex ipſius mente poſitum eſt. (R.) p. 46

(17) Eadem & *Genua*, metropolis Liguriæ, nobili portu illuſtris. Hæc inter principes Italici nominis vrbes *Superba* cognomentum tulit. Quæ vnde originem habuerit, incertum. Fuit ſub Imperio Romanorum: quoad eam Rotaris Rex Longobardorum per vim accepit, ac diripuit: Imperio deinde reſtituta, vna cum cætera Italia a *Carolo* Magno. (Sp.)

(18) Nam, vt *Lucanus* ait in ſecundo: *Non minor hic Nilo, item nec minor eſt Iſtro.* (Sp.)

(19) Hoc eſt, Italia, quam vt idem cecinit, exhaurit aquis. *Solinus, Pado*, inquit, *Italia clara eſt, quem mons Veſulus ſuperantiſſimus inter iuga Alpium, gremio ſuo fundit.* Veſulum hodie vulgus accolarum *Montanys* vocat. (Sp.)

(20) Quorum princeps apud Latinos, nimirum ad eius reſpiciens magnitudinem, eum fluuiorum regem appellat. (Sp.)

Vnda, amnis, Appoſitio eſt. (Sp.)

(21) *Strabo* in principio quinti libri de ſubiecta loquens Alpibus regione: *Eſt*, inquit, *felix admodum campus, & fructuoſis collibus varius, hunc medium fere* Padus *diuidit*: eaque regio hinc *Ciſpadana*, hinc *Tranſpadana* dicitur. *Ciſpadana* quidem montibus adiacet, atque Liguriæ: reliqua vero *Tranſpadana* eſt. (Sp.)

(22) Eorum ſcilicet amnium, quorum præcipui ex Appennino, ceteri ex Alpibus naſcuntur. (Sp.)

(23) Non eſt amnis alius, qui breuiore curſu maiorem vndarum vim corriuet. Triginta ſecum in Adriaticum mare flumina defert. (Sp.)

Hac vna tellure, triplex prouincia(1), *ternos*
Scinditur in populos, Venetus(2), *Ligus, Æmyliuſque*
Incolit, a populo recipit prouincia nomen
Quælibet, & multas in ſe complectitur vrbes.
Hæc igitur dulci gaudens vligine tellus(3),
Tam Cereris, Bacchique ferax, & mitis oliuæ
Arboris(4), *& pecorum, nullius frugis honorem*
Ignorat, nulloque dolet ſe munere tardam(5).
*Æmyliæ primam fama cognouimus vrbem**,
Quæ velut ex aquila, cunctarum rege volucrum,
Nomina clara trahens, Aquileia(6) *rite vocatur.*
Metropolim Ligurum dicunt, ſedemque ſupremam,
Quam Mediolanum Ligus incola nominat vrbem:
Siue quod in media quadam tellure, medulla
Omnibus ingenuis(7) *acerrima rebus abundat:*
Seu quod ab inuento trahit iſta vocabula porco(8),
Lanea qui medio portabat vellera tergo.

(1) *Strabo* Italiam in octo partes diuiſit; *Antoninus* in Itinerario in decem & ſex prouincias. Poeta *Othonem* Antiſtitem ſecutus, *Vlteriorem* Italiam partitur in *Æmyliam*, *Liguriam*, & *Venetiam*. (Sp.)

(2) Wecheliani cum alias Spiegelianæ editionis vitia ad vnum omnia ita religioſe retinuerint, quaſi ab iis nefas eſſet recedere, hic ſine cauſſa lectionem mutarunt in, *Venetas*: Sicut lib. 4 v. 439 pro *Athesam* repoſuerunt *Athesim*, contra morem *Guntheri*. (R.) p. 46

(3) Præſtantiam Italiæ ſupra omnes alias terras adſeruerunt ſcriptores, & Græci & Latini: nec eſt quicquam quod intactum reliquerint. Tu quæ ad hunc locum attinent petes a *Marone* ſecundo Georgicorum. (Sp.)

(4) Sic editiones vulgares. At ego pro *Et*, libenter legerim *quam*: vt ſit, *quod τῷ Tam* reſpondeat. *Schoppius* tamen meus *Ac* reponit, exemplo *Plauti*, qui iungit, *Tam*, *atque*. Vt Amph. Sc. 1. *Tam conſimilis eſt atque ego.* Hoc primum. Deinde pro *oliua* reſponſuerim, *olini*: poſt quod verbum apponenda diſtinctio eſt: ne quis erret, iungendo, *oliua arboris*. Non enim *oliua* dicitur arbor, ſed *olea*: cuius fructus ſeu bacca, *oliua*: vnde expreſſus ſuccus ſeu liquor, *oleum*, *oliuum*, & *oliuitas*. Venit hic mihi in mentem *Plinii* * lib. 3 *H. N.* cap. 5, * qui in parte Italiæ quadam (puto Campania) ſcribit quaſi certamen eſſe Liberi Patris cum Cerere. (R.) p. 47

* Vid *Bertherium* Pith. lib. 2 cap. 4 p. 182 (B.)

(5) Noue dictum, pro *carentem*, *priuatam*, *deſtitutam*. Notandum hic γλυκὺ χῦμα, quo rei inanimatæ notitia & ſenſus tribuitur. (R.) p. 47

(6) Sunt tamen, qui eam a legendis aquis appellatam exiſtimant. Tam vetuſtam & nobilem vrbem Attila diruit, neque vnquam ei poſtea reſipiſcere fuit. Non alio hodie magis, quam titulo Patriarchatus inſignis. (Sp.)

(7) Mendoſa vox. forte, *uberrima*. (B.)

Huc accedunt, quæ de Mediolano ſcripſit in catalogo vrbium nobilium *Auſonius*. Mediolanenſis felicitas quingentos & amplius annos durauit, uſque ad diui *Ambroſii* tempora. (Sp.)

(8) Apud idoneos autores de nomine vrbis, nihil certi habetur: niſi quod *Claudianus* famam ſecutus, a ſue quoquo lanata nomen vrbi inditum innuit, dum canit: Venerem ad nuptias Honorii & Mariæ deſcendere per Appenninum, *ad condita Gallis mœnia, lanigera ſuis oſtentantia pellem*. Et hinc *Sidonius* libro ſexto:

Et qua lanigera de ſue nomen habet.

Non probat *Sabellicus*, quod a quibuſdam traditum eſt, cum antea diceretur *Liciniphorum*, ab Inſubrium Duce *Medo*, appellatum eſſe *Mediolanum*, exiſtimans: &, vt ego puto, recte quædam a ſcriptoribus in referenda Italicarum vrbium origine multo honeſtius potuiſſe præteriri, quam ad ludibrium ſcribi ex ignobilium ſcriptorum ſententia. (Sp.)

Etymon *Mediolani* duplex affertur. Poſterius approbauit *Alciatus* IC. Mediolanenſis patricius, Emblem. 2. Vbi vide *Claudii Minois* Comment. (R.) p. 47

At quam præcipuo Venetus colit ordine ſedem,
Nomine non alio quam tellus ipſa vocatur(1):
Vrbs opulenta nimis(2), *quamuis circumſonet illam*
Pontus, & Adriacis ingeſtus fluctibus agger
Eliſo modicam conceſſerit æquore ſedem(3).
Hanc vetus(4) *Italiam ſermo vocat vlteriorem*
Quod media Tuſci(5) *ſecluſa crepidine montis,*
Longius a pulchra Romana colonia(6) *Roma*
Diſtet, & Auſonii(7) *quidam ſit terminus orbis.*
Hæc autem magno quæ clauditur Appennino(8),
Etruſcaſque domos(9), *& claram continet vrbem*(10),
Interior veteri conſueuit more vocari.

(1) *Venetia*, quo nomine quicquid ab Iſtria ſecundum maritima, vſqoe Rauennam iacet, comprehenditur. *M. Cato* & *Plinius* autores. (Sp.)

(2) Sic infra 350 *populoſa nimis*. Hæc quoque particula *Nimis*, biblicum quid ſapit. Ea enim pro *valde*, vel *admodum*, vel *vehementer* vtitur vetus Interpres locis pæne infinitis. Quamois & *Plautus* nonnunquam ſic loquatur: vt Amph. Sc. 1. *Nimis pulcris armis præditus*, &c. Sic Sempronius Aſellio apud *Gellium* lib. 13 c. 3, L. Æmilium Paulum, *nimis bonum* Imperatorem ſignis collatis decertare, &c. (R.) p. 47

Supra quam eredi poſſit imperio atque opibus aucta. (Sp.)

(3) Vnde eorum hodie non adeo vetuſta, atque in littore fuit, in ipſo mari ſedes eſt. *Modicam* autem dicit, quod poſt Longobardorum in Italiam acceſſum, Veneti ad mare compulſi, multo anguſtiores, quam antea fines tenuerunt. (Sp.)

(4) Italia in *vlteriorem* & *interiorem* olim diſtinguebatur. (R.) p. 47

(5) I. e. *Apennini*. (Sp.)

(6) Quia Togatam colunt Galliam. *Liuius* quoque autor eſt, Aquileiam Latinam coloniam, in agro Gallorum deductam eſſe. Tranſpadanam enim Galliæ oomine comprehendi, grauiſſimum *Ciceronis* probat teſtimonium Philippica 12. *Colonia* autem dicitur oppidum vel bello victum, vel aliis caſibus

bus exhauſtum, in quod vel milites, vel ciues alterius oppidi ad colendum & habitandum mittuntur. (Sp.)

(7) Italiæ, quemadmodum *Lucanus orbem Hiberum* dixit, pro *Hiſpania*: & *orbem Arctoum*, pro *Gallia* & *Germania.* (Sp.)

(8) Qui totam terram velut in doas diuidit plagas. Hanc ad occaſum & meridiem, illam ad ſeptentrionem & ortum obuerſam. Ab Alpibus primo in Liguriam excurrens, mox inde ciſalpinam Galliam, & Picenum, ab Etruria & Sabinia dirimit, Anconamque progreditur: vnde aduerſus in Apuliam & Garganum montem extenditur, Marrucinorum, Pelignorum, & Frentanorum terram, a Latio & Campania ſeparatus. Vltimus ejus conatus ex Gargano eſt ad Leucopetram: hinc Apuliam habens, Calabriam, & magnæ Græciæ oram. (Sp.)

(9) Vrbes Etruriæ, cuius fines ad Tybridis ripam extenduntur *Straboni.* Primum vero oppidum ab Liguſticis finibus, *Luna* eſt, portu nobile, vt ſcribit *Plinius.* (Sp.)

(10) *Romam*: quæ cur *caput orbis* fuerit nuncupata, docet *Liuius* primo ab vrb. cond. lib. Hæc, vt canit *Maro*,

Tantum alias inter caput extulit vrbes,
Quantum lenta ſolent inter viburna cupreſſi.

Horatius quarto Carminum, *principem vrbium* eam nominat. *Solinus* ait, quod nihil ſuper ea doctiſſimi autores reliquerint, quod in nouum præconium poſſit ſuſcitari. (Sp.)

Mox ea quæ Siculum protenditur vſque profundum(1)
Appuliam, Calabroſque ſinus, Campanaque rura(2)
Amplectens, ſeu citerior, ſeu Græcia maior*(3)
Ante vocata fuit, mediam(4) *tamen huic quoque multi*
Connumerant, vnoque duas ſub nomine ponunt.
Hanc olim bello, quem Scandia(5) *miſerat, hoſtis*
Barbarus(6) *inuaſit: maribus qui marte peremptis*
Crinibus ad mentum torua ſub caſſide preſſis,
Cæruleaque coma barbam ſimulante virilem,
Femineos armaſſe greges, cladem que virorum
Infirma ſuppleſſe manu, ſic denique victor
Hæc loca femineo fertur tenuiſſe triumpho(7).
Hac quoque de cauſſa ſignato nomine tellus
Dicitur a longis ea Longobardia barbis (8),
Protinus indigenis paulatim ſanguine mixto,
Barbara plebs, præter conſuetum gentibus vſum
Tranſiit in ſociam ſuſcepto nomine gentem(9).

(1) Mare, quia porro a fundo. (Sp.)

(2) De quibus latius lib. nono. (Sp.)

* Neſcio qua auctoritate vel ratione primam producat. (R.) p. 47

(3) Quoniam incolæ eius maiori ex parte Græci fuerunt. (Sp.)

Ouidius 4 Faſt.

Itala nam tellus Græcia Maior erat.

Hæc vſitatius *Magna Græcia* dicebatur: vt eſt apud *Ciceronem* Tuſcul, Quæſt. Vnde autem *Græcia Maior* dicta ſit, docet *Feſtus*, quem vide. (R.) p. 47

(4) Id eſt, Interiorem.

(5) Auguſtana editio, *Scanzia.* (R.)

(6) Inſula eſt *Codani* ſinus, qui eſt Germanici maris. Ex hac profectos Longobardos, qui eorum hiſtoriam ſcripſere, ſunt autores *Iſidorus, Secundus, Tridentinus,* & *Paulus* Foroiulienſis: qui genus ab eis duxit. Hunc *Paulum Deſiderius*, Longobardorum Rex, cum regnaret, ſumme dilexerat, ingenio eius, eruditioneque delectatus: & *Carolus* noſter, ob eaſdem animi dotes, in intimam familiaritatem admiſerat. Ceterum cum deprehendiſſet, eum agitare conſilia Deſiderii educendi e finibus exilii, cuios florentis fortunæ particeps extitiſſet, procul ab illo in Diomedis inſulas eom ablegauit. Vnde ad Aragiſum refugit. Nec tunc docto viro, in tali cauſſa, apud mitiſſimum regem *Carolum* fraudi fuit, exilii terminis deceſſiſſe: cum proceres ſuaderent, ne impunita audacia, contumaciaque abiret: & Pipinus iudicium patris ſecutus, eius rei veniam Duci dedit. *Paulus* Aragiſii Adelbergæque Ducum rogatu, ad conſcribendas hiſtorias rediit: a fine Eutropii exorſus, res Romanas, ſeparatim Longobardicas complexus, ſimul alia edidit. Hymnum in diuum *Ioannem* compoſuit, quem inter ſacra orbis terrarum canit. Vetuſtiſſimis exemplaribus, ſanctiſque autoribus imperio, opeque *Caroli* vndique conquiſitis, martyrum vitas, mortemque ceterorum diuorum ſumma breuitate perſtrinxit: in templis legendas: quas facile crediderim, longa die ita immutatas, vt a conditure ſuo (ſi exiſtat) oon cognoſcantur. Hæc candide lector ex *Æmylio Veronenſi* viro impenſe erudito, retulimus, tametſi ad hunc locum nihil faciunt. Qui de Longobardis loquens, *e Scandania,* inquit, *ſeptentrionalis Oceani inſula oriundos ſe contendunt.* Noſtri, qui annales ſcripſerunt, alii *Scandananiam*, alii *Scanziam* nominant. *Cornelius Tacitus,* Longobardos Sueuis attribuit. *Ptolemæus* eos non procul a Rheno ponit. Vnde Miſnenſium hodie regionem, Longobardorum regionem olim fuiſſe quidam volunt, Weſt-

falurum

Google

ſalorum alii. Porro Alboinus eorum Rex prædictus, capto Foroiulio, Venetiam omnem breui ſubegit. Papiam poſt triennalem obſidionem recepit, Etruriæque infeſta arma intulit. (Sp.)

(5) Peregrinus, externus. Veteres enim *barbarum* vocabant, quicquid erat peregrinum. Deinde vox deflexa eſt ad vocis & ſermonis abſurditatem. Vnde *Ouidius* apud Getas agens: *Barbarus*, inquit, *hic ego ſum: quia non intelligor vlli.* Poſtremo cœpit accommodari & ad mores feros & aſperos. Olim Græci ceteros appellabant barbaros: deinde culti litteris Itali, ceteros omnes, præter Græcos, barbaros appellare cœperunt. Et nunc rebus omnibus commutatis, adhuc mirum eſt, vt ait *Liſtrius*, quam inani ſibi nomine placeant, & quantopere barbaros execrentur. Vel *Barbarus hoſtis.* Id eſt, ferox. Nam ex *Velleio* conſtat, eos fuiſſe ferociſſimos. *Fracti*, inquit, *Longobardi, gens etiam Germana feritate ferocior.* Sed & *Æmylius* libr. Francicarum rerum primo, vocat Alboinum *omnium mortalium ferociſſimum.* (Sp.)

(6) Antiſtes *Friſingenſis* idem ſcribit, ne putes hic Poetam, quod eſt illis familiare, quippiam affinxiſſe. (Sp.)

(7) Id eſt, recens cuſo: κεχαραγμένῳ. Venuſta translatio a re monetaria: qua & *Horatius* vſus eſt in Arte:

Signatum præſente nota procudere nomen.

Sic enim potius ibi legendum videtur, quam *producere.* (R.) p. 47

(8) Idem etymon *Iſidorus* lib. 9 tit. *De gentium vocabulis*, amplexus eſt: *Longobardi a longis barbis* nomen habuerunt, aliter tamen alus originari placuit. Vide *Reinerum Reineccium* in Panegyrico, quem Illuſtriſſimo Principi meo *D. Henrico Iulio* ſcripſit. Sed male ſentiunt, qui a *Bardis*, Saxoniæ populis, ac non potius a *bartis*, id eſt, *barbis* dictos eſſe *Longobardos* volunt. Eſt enim vox Latino-Germanica, id eſt, *Longobardica. Guntheri* autem & *Iſidori* etymo ſubſcribit etiam *Paulus Diaconus* lib. 1 c. 9. *Certum tamen eſt*, Longobardos *ab intacta ferro barba longitudine, cum primitus* Winili *dicti fuerint, ita poſtmodum appellatos. Nam iuxta illorum linguam* lang, longam: Bart barbam *ſignificat.* Hæc ibi *Diaconus.* (R.) p. 48

Id nominis datum eſt regioni, amiſſo regno. Nam vt *Veronenſis* ſcribit, & ex *Merula* quoque deprehendi facile poteſt, regnantibus Longobardis, nulla fuit eis ſua peculiariſque Longobardia. Placuit autem diuo *Carolo* Imp. & *Leoni* Pontifici eius nominis Tertio, id nomine Longobardiæ cenſeri, quicquid inter Appenninum & Alpes a cetera Italia, lacu Benaco, Mincio, vt vero Longobardorum ſcriptores tradunt, Ateſi, Pado, Rheno Bononienſi diſtinguitur. (Sp.)

(9) Audi *Veronenſem Æmylium*: *Plus ducentis triginta annis Longobardi maxima Italiæ parte potiti, iam nihil externi moris, religionisve, aut animorum retinebant. Depoſita, exoleſcenteve illa, cum qua Alboino Rege venerant, feritate, in Italici cæli, ſolique ingenium, moreſque tranſierant, veteribus Italis affinitate, atque inde cognatione adeo iuncti, vt in Etruria, in Spoletino, Beneuentano, Eporedienſi, Foroiulienſi Ducatibus non eſſet facile dignoſcere.* (Sp.)

Gens aſtuta, ſagax, prudens, induſtria, ſollers,*
Prouida conſilio, legum iuriſque perita(1):
Corpore, mente valens, animo vigil, ore venuſta,
Membrorum leuitate vigens, patienſque laboris,
Prompta manu, ſermone fluens, auidiſſima laudis,
Artibus, atque operum ſtudiis exculta nouorum,
Sobria, venturi metuens, ſumptuque modeſta,
Inuigilans opibus, ſtudioſe parta reſeruans,
Exiguo contenta cibo, fulgentibus armis,
Et nitido corpus componere gaudet amictu,
Libertatis amans, pro qua nec triſtia rerum
Damna, nec extremam ſolet exhorreſcere mortem,
Nec Regis, Dominiue iugo ceruice volenti
Subdita: Conſulibus rerum committere ſummam
Gaudet, & hos triplici ſumptos ex ordine (faſtum
Ne pariat diuturnus honor 2)) mutare quotannis,
Viuere quemque ſuæ ſubiectum legibus vrbis
Cogit, & externos ſub eodem iure potentes
Alligat: vt terra vix inueniatur in illa 3),
Aut Comes, aut alius ciuili iure ſolutus 4).
Vtque ſuis omnem depellere finibus hoſtem
Poſſit, & armorum patriam virtute tueri(5),
Quoslibet ex humili vulgo, quod Gallia fœdum
Iudicat, accingi gladio concedit equeſtri.

* Oſtendit mores, inſtituta, & magiſtratus Longobardorum. (Sp.)

(1) Diſciplinas omnes tractaſſe Longobardos, documento ſunt, *Merula* teſte, codices

ces permulti illorum manibus conſcripti, qui adhuc extant. Hoc nec Gothi fecerunt, nec qui poſt Longobardos Italiam magis diripuere, quam habuerunt. Religionem noſtram magnifico & pio cultu proſecuti, Romanos Pontifices & ſi aliquotiens bello laceſſiuerint, primi tamen omnium vrbes illi & populos, quibus imperarant, conceſſere. Scribit *Veronenſis*; *Quædam monumenta extant* Deſiderium Fluentinos *diſpalatos, in vna mœnia contraxiſſe*, Petram ſanctam, Sergianam, Orbitum *condidiſſe, ac pleraque alia oppida partim inſtituiſſe, partim reſtituiſſe: nec euerſorem, vt ab* Hadriano *inſimulabatur, ſed parentem, reſtitutoremque Italiæ extitiſſe. Merula* regnum eorum minime crudele fuiſſe ait, & legem Longobardam celebrari, cuius præcipue autor Rotaris, & ceteri Reges perhibentur. Nec non eſſe quaſdam Italiæ ciuitates, quæ in hanc vſque diem iudicia ſua ex edictis Longobardorum magis quam ex decretis Imperatoriis exercent. Præterea Longobardorum Reges eos fuiſſe, fremant licet ceteræ gentes, qui legibus & armis vniuerſam pæne Italiam iam a maiorum virtute degeneratam ſubleuauerint, erexerint, & exornauerint. (Sp.)

(2) *Σόφισμα πολιτικὸν* hic obſeruandum, de Magiſtratibus non facile perpetuandis, ad vitandam ſcilicet inſolentiam. Quæ cauſſa etiam Romanos mouit, vt exactis Regibus, pleroſque Magiſtratus annuos eſſe voluerint. Plura ad hoc inſtitutum annotata vide apud *Iſ. Caſaubonum* Animaduerſ. ad Sueton. p. 25. (R.) p. 48

(3) Idem de hodiernis Heluetiis confœderatis vſurpare licet. (R.) p. 48

(4) Id eſt, vt vulgo dicitur, ab oneribus ciuilibus liber & immunis. (Sp.)

(5) *Virtute armorum* ita dixit, vt *Plautus*, virtute belli: quem imitata doctiſſima femina *Sulpicia* ſic cecinit in Satira ſua:

Duo ſunt, quibus extulit ingens
Roma caput, virtus belli, & ſapientia pacis.

Sic & alias ſæpe Guntherus *virtutem* pro fortitudine militari vſurpare gaudet, exemplo Salluſtii, Ciceronis, aliorum. Sic ſupra lib. 1 v. 249

Romanum noſtra virtute redemptum
Imperium.

Sic infra lib. 3 v. 544

magna miſeram virtute redemit.

(R.) p. 48

Illa tamen legum prudens, & iuris amori
Dedita gens(1), *facto leges ac iure*(2) *nefando*
Infringit, maculatque graui ſe ſponte reatu,
Dum quem præcipuo venerari debet amore,
Atque timere ſimul, nunquam niſi territa Regem
Suſcipit, & facili ſuſceptum fraude relinquit.
Hoc magis impoſito renuens ſe ſubdere Regi,
Quod reuocare ſuos victrix Alemannia Reges
Sæpe ſolet: quippe hæc tanto præſentia regna
Diligit affectu, quanto tremit illa pauore.
Inde fit, vt gemino noceat gens improba damno,
Dum premit indigno Regem maleſida labore,
Et patitur meritas a iuſto Principe pœnas.
Sic ea quem mitem contemnit, ſentit acerbum(3):
Ille ream punit, quam mallet habere fidelem.

(1) Nam, vt *Merula* ſcribit, Longobardi, poſteaquam regnum occuparunt, in publicam vtilitatem leges condiderunt breues, adeo apertas & abſolutas, vt parum interpretis indigeant, & omnia ita complectantur, vt nihil fere relinquant in cognoſcentis ingenio atque ſolertia. (Sp.)

(2) L. *Iura.* (R.)

Idem *Otho* Antiſtes dixit; *cum legibus*, inquit, *ſe viuere glorientur, legibus non obſequuntur.* Scite *Sidonius* in Panegyrico Maiorano dicto, plebis obedientiam ex fide doctoris aſſerit his verbis:

Tum cetera paret
Turba libens, ſeruit propriis quia legibus autor. (Sp.)

(3) Sic *Benedictus Arias Montanus* in ſalutis humanæ monumentis, Argum. tab. 51. de duplici adventu Chriſti fecit;

Chriſtum ſponte tibi venientem ſuſcipe mitem.
Si non ſuſcipies, experiere grauem.

(R.) p. 48

Omnibus Italiæ(1) *proceſſerat altius vna*
Vrbs Ligurum(2), *titulisque potens, & nomine claro*
Ardua, ſidereum pulſabat vertice cælum(3).
Illa fere paribus ſpatiis Alpemque(4) *Padumque*
Separat: hinc Adua(5), *Ticino*(6) *clauditur inde,*
Qui de vicinis Orientis(7) *Alpibus ambo,*
Et famoſa Padi maioris ſtagna petentes,

Hanc,

Hanc, aliaſque duas, Cumam, Laudamque(8) *capaci*
Incluſere ſinu(9) : *ſed fortior illa duabus*(10)
Præualuit, victaſque graui ditione premebat.
(11) *Vſque adeo nocuit vicinos vrbibus eſſe*
Maiorum(12): *ſiquidem multos vicinia læſit* (13).
Nec tantum populos, aliaſque potentior vrbes
Preſſerat, immo etiam rebus ſublata ſecundis(14),
Auſa fuit validas inceſſere Principis iras,
Et quaſi prima ſuæ ducens momenta 15) *ruinæ.*
Ergo vt tantorum noteſcat cauſſa malorum,
Pauca ſuper veteri regnorum iure reuoluam(16)

(1) Scilicet, *urbibus.* (R.)
(2) Mediolanum. (Sp.)
(3) Conſimili hyperbole dixit Horatius: *Quod ſi me Lyricis vatibus inſeris, ſublimi feriam ſidera vertice.* (Sp.)

Sic Babylon a Propheta dicitur vſque ad cælos exaltata. Ad Horatianam imitationem, *Sublimi feriam ſidera vertice* (quam recte hic etiam *Spiegelius* obſeruauit) addo *Auſonii* Idyll. 8; *Illum ego ſi cernam, tunc tangam vertice cælum.* Et Symmachi lib. 1 epiſt. 46, *digito ſupera conuexa, quod aiunt, tangere.* Græci quoque vſi ſunt hoc prouerbio. Sic enim *Ariſtænetus* lib. 1 epiſt. 11; *καὶ τὸ λεγόμενον δὴ τοῦτο, ἐδόκει τῇ κεφαλῇ ψαύειν τοῦ οὐρανοῦ.* *Propertius* quoque lib. 1 eleg. 8 dixit ad eandem faciem, *contingere ſidera plantis*: vbi tamen doctiſſimi viri, *palmis* ſubſtituunt; quos refutat *Schoppius* meus lib. 1 Veriſimil. cap. 6. (R.) p. 49.

(4) Pyrenæum. (Sp.)

Sæpiſſime *Guntherus* eos montes, qui Italiam cingunt, & a Germania Galliaque ſeparant, ac vſitate *Alpes* vocantur, *Alpem* nominat, exemplo *Lucani* & *Claudiani.* Huius ſunt iſta Paneg. 7;

extemplo frondoſa fertur ab Alpe.

Illius hæc lib. 3;

Agmine nubiferam capto ſuperenolat Alpem.

Quomodo noſter lib. 7 v. 222

Nubifera rupes Alpis tranſcendere.

Gloſſarium tamen vetus negat *Alpes* habere numerum ſingularem. (R.) p. 49

(5) Qui larium lacum procreat, longum ſtadiis CCC, latum XXX. (Sp.)

(6) Ex hoc fluuio naſcitur Virbanus lacus, longus ſtadiis CCCC, latus minus, quam Benacus. (Sp.)

(7) Leg. *orientes.* Quam correctionem etiam inter Pithœanas poſtea reperi. (R.) p. 49

(8) Vetuſtas *Comum*, & *Laudem Pompeiam* vocabat. Receptis igitur vocabulis vtitur: quod magni nominis auctores, præcipue in appellatiuis, non improbandum exiſtimant. *Strabo* ſcribit, Comum deuaſtatum a Rhætis: Pompeium Strabonem Magni patrem reſtituiſſe, colonis eo deductis. Deinde Scipionem tribus hominum milibus, poſtremo Cæſarem quingentis militibus auxiſſe: quos ciuitate donatos *Nouocomenſes* appellauit, & oppidum *Nouum Comum.* *Laus* vero *Pompeia* vetus oppidum, teſte *Plinio*, a Bois ædificatum eſt, quo demum extincto, alteram ad tertium lapidem Imper. *Fridericus* Ænubarbus noſter, vt Mediolano damna inferret, extruxit: vt libro octauo Poeta cecinit. In qua quidem ædificanda, ingentes ſumptus impendit. *Radeuicus* non inſcite id opus appellat ſingulare argumentum liberalitatis Ænobarbicæ. (Sp.)

(9) Lario. (Sp.)

(10) Como & Laude Pompeia, *illa*, ſc. Mediolanum. (Sp.)

(11) Epiphonema habens ſententiam, vt puto, ex *Marone* tranſlatam. Notus enim eſt verſus ſummi vatis:

Mantua væ miſeræ nimium vicina Cremonæ.

Similis eſt locus apud *Cornel. Nepotem*: & *Lucanum* lib. 1 v. 248. (R.) p. 49

(12) Hoc eſt, potentium, qui plurimum poſſunt vel nocere, vel prodeſſe. Vnde potentia dicta eſt idonearum rerum facultas ad ſua conſeruanda, & alterius obtinenda. (Sp.)

(13) Ad illud Virgilianum videtur alluſiſſe:

Mantua væ miſeræ nimium vicina Cremonæ.

Ceterum experimentis obſeruatum eſt, populos a vicinis ſubuerſos. (Sp.)

(14) Hoc quoqne hemiſtichion *Virgilianum* eſt ex 10 Æneid. (R.) p. 49

(15) Primordia. (Sp.)

(16) Digreſſio de iure Imperatoris in Italia, tempore *Friderici* Ænobarbi & retro Principum Germanicorum. (R.) p. 49

Ductus ab antiquo priſcorum tempore Regum
Mos habet(1), *vt quoties regnator Teutonus Alpem*
Tranſit, & Italicas inuiſere deſtinat(2) *oras,*
Qui repetant fiſco(3) *fiſcalia iura fideles*
Per quaſcumque ſuos præmittere debeat vrbes:
At quæcumque ream ſe perfida fecerit auſu
Sacrilego, Regique ſuo ſua iura negarit,

Strata luat meritas fraudato Principe pœnas(4).
Inde fit, vt fractis deformiter(5) *horrida muris,*
Nunc quoque per totam videas loca plurima terram,
Hoc quoque per cunctas regnator Teutonus vrbes
Non modo Teutonicas(6), *ſed & hic & vbique iacentes*
Ius habet: vt præſens, quaſi maximus omnia iudex,
Claudere iure manu(7), *cunctaſque recidere lites*
Debeat, atque omnis iudex, omniſque poteſtas(8),
Atque magiſtratus ipſo præſente quieſcant(9).

(1) Nam, vt *Otho* ſcribit, ab eo die quo imperium rerumque arbitrium in Germanos per diuum *Carolum* Magnum translatum eſt, vſque ad ſua tempora huiuſmodi (vt eius vtar verbo) *regni iuſtitia ſunt obſeruata.* (Sp.)

(2) Proponit. *Suetonius* in *Ceſare* dictatore. Nam *de ornanda, inſtruendaque vrbe, item de tuendo, ampliandoque Imperio plura, ac maiora in dies deſtinabat.* (Sp.)

(3) Hos Iuriſconſulti vocant *exactores*: apud quos ſæpe legimus de *Fiſcalibus debitoribus* & *exactoribus.* Notus item titulus *de iure Fiſci*: quod verbum, teſte *Aſcanio*, a *fiſcis* dictum eſt, id eſt, ſportulis, his verbis: *Sporta, ſportula, ſportella munerum ſunt receptacula. Sacci, ſacculi, ſacelli crumena ex vellere: & ſcortea mantica & marſupia. Fiſci, fiſcina, fiſcella ſpartea ſunt vtenſilia, ad maioris ſumma pecunias capiendas.* Vnde, quia maior ſumma eſt pecuniæ publicæ quam priuatæ, factum eſt, vt Fiſcus, pro pecunia publica, & inde confiſcare dicatur. Differt autem fiſcus ab ærario. Ærarium dixerunt pecuniam publicam & Imperii: fiſcum vero pecuniam Imperatoris. *Præfectos* autem *ærarii* hodie, vt arbitratur *Budæus*, vocare poſſumus, quos *Generales Finantiarum* dicunt, qui etiam *Quæſtores* vocitari poſſunt. *Tribunos* vero *ærarios*, quos *Receptores generales* appellant. *Coactores* dicebantur, qui nunc *receptores particulares*, vt apud *Tranquillum* in Veſpaſiano, & *Ciceronem* pro Cluent. & *coactio argentaria*, pro ipſo monere cogendi pecunias. *Eorum* autem *obſeruatores*, quos nunc *Contrarotulatores* dicunt, *Antigraphei* dicebantur a Græcis, actaque eorum *Antigrapha*, quaſi contra ſcripta. Nos *Antigrapharios* appellare poſſumus, & Cuſtodes. (Sp.)

(4) *Plato* omnino miſerum ante alios appellat iniuriantem, miſeriorem autem ſi iniuriarum pœnas nunquam luat, minus miſerum ſi luat. (Sp.)

(5) Fœde, vt apud *Suetonium* in C. Caligula cap. 27 *deformatos*, pro *fœdatos*: cum alias ſit formare, deformare. Ex annotat. Roterodami in eundem autorem. (Sp.)

(6) Vnde Decuriones, magiſtratuſque rerumpubl. Germaniæ noſtræ Regibus & Auguſtis, vrbes, municipiaque Imperialis iuris ingredientibus, pro portis claues reſignant. (Sp.)

(7) Alludit, ni fallor, ad manum regiam, de qua meminit *Pomponius* in lib. 2 de orig. Iur. & ad id, quod Imperator omnia iura in ſcriniis ſuis recondita habere dicitur, ex l. 19 C. de teſt. Quod ad Pontificem Romanum, egregie ſcilicet, accommodauit *Bonifacius VIII.* Ab *Othone Friſingenſi* tamen multum hæc Imperatoris poteſtas limitatur. Ab hac vocula *manus* hi ſunt loquendi modi; *eſſe in manu alicuius*, i. e. potentia, arbitrio; *manumittere*, pro, e poteſtate ſua &c. *ex manibus dimittere, ex manibus eripere* Plauti, Terentii &c. (R.) p. 49

(8) Iuriſconſultis dicuntur *poteſtates*, magiſtratus, qui gladii, & necis babent poteſtatem: quod verbum etiam ſub Romanis Cæſaribus, vſurpatum legimus. Refertur etiam ad noſtras vires, vt cum dicimus: *fac mihi poteſtatem dicendi*; & filios dicimus *in patria poteſtate* eſſe. Potentia vero ad facultatem magnarum rerum pertinet: vt eſt Regnum, Principatus, Ducatus. Interpretes autem iuris magiſtratuum, poteſtatum, ſiue dignitatum quatuor faciunt ordines. Vt ſint primi *Superilluſtres*: quæ dictio tamen non ſit ſatis latina, vt *Patricii*, & *Senatores.* Secundi, *Illuſtres*, vt *Conſules*, *Præfectus prætorio.* Tertii, *Spectabiles*, quales Præfectus vrbis, Prætor, Proconſul. Poſtremi ſint *Clariſſimi*, ſicut Præſides prouinciarum. Sed illos deceptos eſſe oſtendit *Alciatus* capite quarto lib. Diſpunctionum tertii. (Sp.)

(9) Velut minus lumen ſuperuentu maioris obſcuratur & euaneſcit. (R.) p. 50

Hunc etiam Regi, priſcarum ſanctio legum,
Longæuique vigor moris, profitetur honorem,
Vt cunctos fœtus, quos educat(1) *Itala tellus,*
His modo(2), *quæ poſcit terræ cultura, retentis,*
Principis ad nutum fiſco præſtare colonus
Debeat, in regni ſumptus & militis vſum.
Ergo vbi Runcaliæ paucis reſidente diebus(3)
Cæſare, fama loquax poſt triſtia nubila clarum
Sidus(4), *& vltorem violati iuris adeſſe*
Viribus(5) *& populis circumtulit, vndique multi*

Conue-

Conueniunt, properantque ſuas exponere cauſſas,
Factaque multorum mæſtis efferre querelis
Impunita diu: quos longo tempore tutos
Fecerat, & ſcelerum cupidos abſentia Regis.
Sic cum poſt tenebras (6), *hibernaque frigora noctis*
Igneus Æthiopum montes (7) *tranſcendere Phœbus*
Incipit, & nitidos terris oſtendere vultus,
Gaudet & optati gratanter luminis ortum
Suſcipit, æquoreis afflicta carina procellis:
Quam neque luna prius, nec cetera ſidera feſſam
Inter nocturnas poterant ſeruare tenebras.
Spes nitido cum ſole redit, iam temperat arte
Nauta (8) *ratem, clauumque regit, iam tota reſedit*
Seditio, pelagique fragor cum nocte quieuit.

(1) Nutrit. Tibullus;
Et quodcumque mihi pomum nouus educat annus. (Sp.)

(2) Ita legendum & diſtinguendum ſine dubio. Vulgo *terra cultura recentis.* Hæc quoque emendatio mihi a *Melchiore Kochio* meo primum indicata, & poſtea in *Pithœi* quoque editione deprehenſa eſt. (R.) p. 50

Subintelligendum, exceptis, vt ex verbis *Othonis* apparet. (Sp.)

(3) Quinque. (Sp.)

(4) εἰκὼν elegantiſſima, quæ ſupra quoque fuit in argumento huius libri:
Ceu ſideris ortu
Illuſtrata noui plebs Itala gaudet. (R.) p. 50

(5) Perna ſiue Pithœus *vrbibus.* Quæ lectio procul dubio verior. Et ſtabiliri poteſt meo animo ex v. 182 ſupra hoc l. Eleganter, *fama loquax circumtulit*: quod alias *diſtulit*, id eſt, diſſeminauit, ſparſit, vulgauit. (R.) p. 50

(6) Elegans comparatio. (Sp.)

(7) *Plinius* ad calcem capitis trigeſimi ſecundi libri ſexti: *Sita eſt*, inquit, *Æthiopia, ab Oriente hiberno, ad Occidentem hibernum.* Meridiano cardine ſiluæ Hebeno maxime virent. Meridiana parte imminens mari mons excelſus, æternis ardet ignibus, *Æonocauma* dictus Græcis. *Solinus* autor eſt, inter huius montis incendia iugis æſtus, Draconum magnam copiam eſſe. (Sp.)

(8) Nautam καταχρηστικῶς dixit pro *gubernatore* ſeu *nauclero.* Non enim cuiuſuis eſt nautæ arte ratem temperare, clauumque regere. Notanda eſt hæc inſignis comparatio, & ex antitheſi conferenda cum deſcriptione tempeſtatis & naufragii, quæ eſt infra lib. 10 v. 374 & ſeqq. Vel ex ſimilitudinibus iſtis, quas vno loco colligam in Indice, & ex orationibus, quas paſſim huic hiſtoriæ inſeruit luculentas, elucet ſummum *Guntheri* ingenium, ſi alia eius documenta deeſſent. (R.) p. 50

Commemorare piget, magniſque adſcribere rebus
Oppida, ſeu celſis caſtella minantia pinnis,
Ob ſcelerum noxas, regnique vltricis honorem,
Paucorum adſultu, facilique euerſa triumpho.
Inter propoſitas, multaſque, graueſque querelas
Regia Lauda ſui, Cuma cum ſupplice, Regis
Implorabat opem, miſſiſque fidelibus ambæ
Conſulibus, patribuſque ſuis, crudelia facta (1)
Deflebant querulis Liguritæ vocibus vrbis,
Ærumnaſque ſuas, longæque tyrannidis vſum (2)
Facundo, mæſtoque tamen ſermone gemebant,
Conſulibus Ligurum (3) *præſentibus, atque paratis*
Excuſare ſuam phaleratis (4) *vocibus vrbem.*
Sed quia per fines Ligurum loca ſumma petenti
Italiæ, reſtabat iter, differre querelam
Maluit inter eos modicum poſt tempus agendam,
Finibus in propriis: veluti grauioris vtrimque
Conſilii, ſpatiique ſimul maioris egentem.
Vtque viæ gnaros, monſtratoreſque locorum
Detinuit Ligures: iamiamque redire parantes,
Præuia ferre ſuis iuſſit veſtigia caſtris.

(1) De Laudenſibus a Mediolanenſibus ſub *Henrico* Aug. eius nominis, ſecundum noſtros Annales, quinto, victis, & vrbe ipſa capta, *Merula* ſcribit, quæ ſequuntur: *Grauiter in victos ſæuitum: muri deiecti: abductus populus, vicatim habitare iubetur: ne*

ſcilicet congregati, mala ſeruitutis & iniurias conferendo, aut de recuperanda patria, aut de rebus nouis conſilia agitarent. Prohibiti inſuper, ne conciliabula, aut mercatus haberent. Sublata inter eos commercia, adempta connubia, nulla conceſſa concilia: miſera profectò ſeruitus & calamitoſa conditio. Inter contrahentes id demum ratum erat, quod is annuiſſet, qui loco præerat: quod ſi quiſpiam rem ſuam, præſide non auctore, abalienaſſet, is patrimonio mulctatus, in exilium agebatur. Eadem quoque pœna is affectus erat, qui noctu, aut clam præſcriptos fines exceſſiſſet, aut quicquam ſuarum rerum extuliſſet. (Sp)

(2) Laudenſes ſedibus propriis pulſi, huiuſmodi ſeruitutem nouem & quadraginta annos ſeruiuere. (Sp.)

(3) *Oberto* de *Otho*, & *Gerardo Nigro*, quorum prior inter autores Feudorum refertur. (Sp.)

(4) Vt lib. 3 v. 363 *phalerata mandata* &c. (R.)

Verba *phalerata* dicuntur honeſta & ornata, vt exponit *Donatus* apud Terentium. (Sp.)

Iamque aderant iuuenes Regi peregrina ferentes
Munera læta nouo, quæ miſerat alta triumpho
Ianua: nuper enim contritis hoſtibus vrbes
Barbaricas populata ſuis euerterat armis* (1),
Quæſieratque ſibi nomen memorabile facti (2),
Eximia magnam referens cum laude rapinam.
Miſerat ergo ſuæ Regi noua munera prædæ
Barbaricas veſtes (3), *ſtruthiones* (4), *atque leones*,
Pſitacon humanis æquantem murmura verbis (5).

* Quod Chriſti pietatem non colerent. (Sp.)

(1) Nam Genuenſes ad expeditionem Hieroſolymitanam cum ingenti claſſe profecti, Tripolim, ac Cæſaream deperditas, ac hoſtibus ademptas Balduino Regi tradiderunt, ex qua præda catinum pretioſum ſmaragdinum, ac cineres Ioannis Baptiſtæ retulerunt. Rurſuſque hortante *Eugenio III*, cum maxima claſſe, Armeniam contra Saracenos, qui Chriſtianos infeſtabant, profecti, ad extremum X milibus hoſtium captis, aut interfectis, domum redierunt, Vlyxponenſi præda onuſti. Sed & aliæ diuerſis temporibus res ab eis maximæ, terra, marique geſtæ commemorantur, quas literis mandauit *Iacobus* de *Voragine* eorum Præſul, & nuper *Iacobus Bracellus* itidem Genuenſis. (Sp.)

(2) Malim, *factis*. (R.)

(3) Quas *Maro* expreſſit illo verſu:

Pictas acu tunicas, & barbara tegmina crurum.

Inde *Barbaricarii*, qui barbaricas veſtes intexunt: aliter dicti *Phrygiones*. Horum artis eſt, ex auro & coloratis filis in veſtibus hominum, animaliumque effigies exprimere. (Sp.)

(4) Qui Africis, vel Æthiopicis magnitudine præſtant. Æliano *magni*, Plinio *Struthiones cameli* appellantur. Struthio paruus gregalis eſt, & in proceris arboribus nidificat. Struthio Africus partim quadrupes, non ſublime volat, auctor *Ariſtoteles*: qui leonum duo facit genera, alterum ignauius, alterum generoſius, Placabilitas & manſuetudo huius feræ commendata eſt ab autoribus & variis quidem exemplis. (Sp.)

(5) Statius;

Humana ſollers imitator Pſitace lingua.

Quod autem humana proferant verba aues, teſtatur *Philoſtratus* in prima de Apollonii vita, loquens de auibus his verbis: *Illæ enim, ſalue, & felix ſis, & Iupiter propitius, & huiuſmodi quædam verba nonnunquam proferunt.* *Ariſtoteles* hanc auem feminino genere pronuntiat. Quidam *Plinii* codices habent *Sitacen*. Cui lectioni ſuffragatur hiſtoria Indica, quæ *Arriano* tribuitur, teſte *Plantio*. (Sp.)

Tandem caſtra mouens, Ligurum Fridericus *in oras*
Tendit, & in mediis ponit tentoria campis.
Aſt vbi ſigna viros (1) *præcedere regia iuſſos,*
Ductoreſque viæ per dura, per arida ſeſe
Ducere, perque locos ſteriles, & frugis egenos
Comperit, agnouitque dolum, tunc feruidus ira
Exarſit, iuſſitque ſuis excedere caſtris
Damnatos, vrbique ſuæ ſine laude remiſit.
Addidit huic alios iuſto fortuna dolori
Irarum ſtimulos: namque aſpera frigora paſſus
Miles, & hiberni contuſus turbine cæli,
Eſurie (2) *nimboque ſimul vexatus egebat.*
Inde furor, feritaſque viris (3), *iramque furenti*

Adiici-

Adiiciunt, ſtimuloſque graues: acceſſit eodem
Quod quaſcunque prius bello ſubuerterat vrbes,
Vrbs eadem Ligurum(4), *ne forte reſurgere vellent*
Vrgebat, victaſque graui terrore premebat,
Inque ſui ſceleris conſenſum flectere mentem
Principis inuicti (*quid enim non impetrat auri*
Gratia? (5)) *ſi poſſet multa mercede parabat.*

(1) *Obertum & Gerardum.* (Sp.)
(2) Wechelianorum editio male, *eſuriit.* (R.)
(3) Iuxta vetus adagium :
Fames, & mora bilem in naſum conciunt. (Sp.)
(4) Paulo prius oſtendimus, quo conſilio Mediolanenſes prohibuerint, ne a ſe deletæ, aut deuaſtatæ vrbes reædificarentur. (Sp.)
(5) Quod eo loquente, nihil pollet quæuis oratio, iuxta prouerbium. Vnde ingens Ænobarbi laus cuius animum, cui omnia obediunt, aurum non potuit corrumpere. (Sp.)

Inde locos ſteriles, ieiunaque rura relinquens,
Haud procul a celſa Rex inuictiſſimus vrbe
Regia fœcundis poſuit tentoria campis,
Attritaſque fame, duroque labore cohortes,
Vberiore cibo, placidaque quiete refouit.
Turribus, & valido longe ſpectabile muro,
Inſida modicum diſtabat ab vrbe Roſatum (1),
Municipum ſecura domus, tutique receptus,
Si quid ab incurſu tutum ſatis eſſe valeret
Teutonico, regnique minas contemnere poſſet.
Hoc tunc quingentis in eadem ſede relictis,
Hiſque bene inſtructis, victuque, & fortibus armis
Munierant Ligures (*ſed quæ munimina regni*
Auſpiciis obſtare queunt?) *depulſus ab arce*
Cogitur inſidam ſine ſanguine miles in vrbem.
Nec mora direptis quæcumque parauerat hoſtis
Ipſe ſibi, flamma munimina tota cremari
Rex iubet, & fractis euerti mœnibus arcem.
Nec minus e caſtris audax effuſa iuuentus,
Ocius ad muros, & portas vrbis aduſque
Irruit: occurrunt hoſtes, validoque tumultu
Prælia prima mouent, multos arſura(2) *per annos,*
Nec niſi poſt longos, indefeſſoſque labores,
Extremamque loci tandem ceſſura ruinam.
Hic præter captos, quos nec numerare valemus,
Nec libet, innumeri proprio rediere cruenti,
Sanguine ſemineces: multi iacuere perempti.
Hoc ſtupefacta malo plebes(3), *eladiſque futuræ*
Territa primitiis, iam nunc præſentia damnans,
Et ventura timens, Girardi *Conſulis ædes*(4),
(*Quippe hic præcipuus famoſi criminis auctor*
Et ſuaſor fuerat(5)) *rapido fremebunda tumultu*
Diruit: hoc juſtam violati Principis iram
Spcrabat placare modo: ſed inania Princeps,
Et quaſi vana ratus, ſtultæ oſtentamina(6) *plebis*
Spreuit, & his alias properans adiungere clades.

(1) Oppidum tunc frequentia populi nobilitatum. (Sp.)
(2) Auguſtana editio, *auſura.* Quid ſi, *manſura.* (R.)
(3) Antiquum & *Ennianum* verbum: quo & *Salluſtius*, & *Auſonius*, & *Liuius* ſæpiſſime vti gaudent. *Ennii* hi ſunt verſus memoria digni, quos & *B. Hieronymus* in Epiſtolis ſuis laudat:

Plebes in hoc Regi antiſtat loco: licet
Lacrimare plebi; Regni honeſte non licet.

Sic *Auſonius* Idyll. 1. *Noxia quem ſcelerum plebes tremuit.* Idem Moſella: *Læta operum plebes.* Sic *trabes* pro *trabs* eſt apud *Lucanum* lib. 10, *Craſſumque trabes abſconderat aurum.* (R.) p. 51
(4) Auguſtana editio, *adem.* De ædibus pœnæ cauſa diruendis dicam infra extremo lib. 8, vbi docebo, videri hunc morem apud Medio-

Mediolanenſes doraſſe inde vſque a Romanæ Reip. temporibus. (R.) p. 51

(5) Solet enim plerumque in caput recidere conſultoris, quod alius perperam conſuluit, iuxta Senarium prouerbialem: *Malum conſilium, conſultori peſſimum.* Totidem fere verbis inuenitur hæc ſententia apud Eccleſiaſticum Hebræum autorem, capite vigeſimo ſeptimo: *Facienti nequiſſimum conſilium, ſuper ipſum deuoluetur.* Adi Chiliad. *Eraſmi.* (Sp.)

(6) Fictæ ſignificationem voluntatis in Principem, iam rerum ſucceſſu felicem. (Sp.)

Extemplo rapidas Ticini tendit ad vndas.
Hic fluuius(1) *gelida venam ſortitus ab Alpe,*
Haud procul a pulchra curſu breuiore Papia
Influit Eridanum: quam nomine gurgitis vrbem
Nonnulli vocitare ſolent, mediuſque locorum
Terminus, a Ligurum te parua Nouaria(2) *campis*
Semouet: hic geminos pontes, & pontibus ipſis
Addiderant Ligures valido munimine turres:
Vt quoties fines vaſtare Nouaria vellent,
Siue Papia tuos, tuto tranſcurrere poſſent
Ac remeare gradu: pontes Rex occupat ambos,
Traductiſque ſuis, munimina lignea, turres
Concremat, & ruptis diſtinguit pontibus amnem.
Protinus immani faſtu, tria Rector ab illis
Hoſtili fundata ſolo caſtella potenter
Diruit, & miſeros longa formidine ciues
Soluit, & ereptos victoribus eripit agros(3).
Hanc etiam dudum gentili fraude 4) *rebellem*
Princeps Henricus(5) *penitus ſubuerterat vrbem,*
Tempore mox alio(6), *ſatiata vindicis ira,*
Iam dominis ſeruire ſuis edocta, vetuſtas(7)
Erexit fatis melioribus vſa ruinas:
Parua quidem, ſed tuta nouo, ſpecioſaque muro,
Et circumducti lato ſatis aggere valli.
Huius ab antiquo Comitatum(8) *in finibus vrbis*
Solus ab angariis(9) *Italorum pæne ſolutus,*
Præſidio Ligurum(10) Guido *Blandratenſis*(11) *habebat:*
Qui veluti multas, ſic hanc quoque, viribus vſi,
Abſorbere ſuis ſperabant faucibus vrbem.

(1) Scilicet *Ticinus*, qui ex Alpibus naſcens iuxta oppidum ſui nominis, nunc *Papiam* in Padum fluit: quod *Plinius* ait conditum a Leuiis & Maricis, Gallica gente. Arcem in eo excitauit *Ioann. Galeacius* Dux primus, cui ſorte Ticinum obuenit. Lege *Volaterranum* in deſcriptione regionis Tranſpadanæ. (Sp.)

(2) Patria infamis Gazarorum ſectæ auctorum, qui inter ſe more pecudum, vt de Anabaptiſtis hodie fama eſt, promiſcue coibant, aliaque nefanda perpetrabant. Cumque diu latuiſſent inter prærupta montium, tandem deprehenſi, meritas ſupplicio dederunt pœnas. *Nouaria* ex Vertacomoris Vocontiorum originem habet *Plinio.* (Sp.)

(3) Nam vt prouerbium habet, *Fortis in fortiorem incidit.* Et ſacræ litteræ inquiunt: *Væ qui ſpolias, quia ſpoliaberis.* (R.) p. 51

(4) Pro, *genuina perfidia.* (Sp.)

(5) Filius Cæſ. *Henrici* Quarti, cuius fecimus ſuperius mentionem. Is a patre in Italiam miſſus aduerſus principem feminam *Mathildim*, cuius Poeta meminit lib. 9, quæ pontificias partes tuebatur, cuius etiam copias haud procul Ferraria deuicit, afflictis poſt vrbibus, & euerſis aliquot oppidis, quæ *Gregorio* Pontifici fauiſſent. (Sp.)

(6) *Mox*, pro *poſtea* accipe, vt apud idoneos autores ſumitur. Nam ſecundum cuiuſque rei naturam, vel plus, vel minus temporis recipit. (Sp.)

(7) Peccabat hic vulgata librariorum diſtinctio. Sed iunge, *ruinas vetuſtas*: non autem, *vetuſtas erexit*: ne inquam putes vetuſtatem erexiſſe, ſed vrbs illa erexit ſeu inſtaurauit vetuſtas ruinas. (R.) p. 51

(8) *Ditionem.* (Sp.)

(9) Translatum vocabulum hodie ad quæuis publica & neceſſaria a popularibus præſtanda munera, ſeu onera ferenda: cum apud veteres vox illa prorſus peregrina, modo regios nuntios, modo militum munera ſignificaret, de quibus *Vegetius* libro ſecundo. (Sp.)

(10) Potentia & autoritate Mediolanenſium. (Sp.)

(11) Plinio *Blanderata* oppidum Subalpinum, quod nunc nomen retinet, *Volaterrano* teſte. Vnde fortaſſe *Blanderatenſi* nobili in Italia familiæ genus atque origo eſt. (Sp.)

Poſtea

Poſtea Vercellum(1), *Taurinaque mœnia*(2) *Princeps*
Præterit : vſque Padi qua plus accedit ad ortum,
Contigit oppoſitam traducto milite ripam.
Protinus ad pulchræ fines & rura Papiæ
Vertit iter, fidam gaudens inuiſere terram.
Vrbs erat(3) *antiquo, quam, nomine, dixerat, Aſtum,*
Vſus habens propriis in finibus oppida lata,
Ac populoſa nimis, Cairam(4) *gens illa vocabat.*
Hæc loca(5) *ferrati* Guilhelmus *Marchio*(5) *montis,*
Debita iura ſibi, dignumque negare timorem
Publica Runcaliæ tractante negotia Rege,
Suppliciter conqueſtus erat, faſtumque ſuperbæ
Gentis, & acta gemens : immobilis improba vulgi(6),
Contemptuſque ſuos : edictaque regia ſæpe
Paruipenſa ferens, multumque, diuque loquendo
Mouerat ingenuas inuicti Principis iras.
Accedebat ad hoc, ſociatum ſanguine mixto
Inter vtrumque genus : nam quæ fortita maritum
Hunc erat, hæc Regem gaudebat habere(7) *nepotem*(8).
Hos igitur populos, longo iam tempore læſa
Maieſtate reos, toties, fruſtraque citatos
Legibus(9, *inuicta iam tandem plectere pœna*
Conſtituit, rapidoque gradu petit oppida Princeps.
Territus hoſte nouo, ſed non correctus, in altos
Exierat populus trepida formidine colles :
Irruit, & gaudens exercitus inuenit omnis(10)
Oppida plena bono, ſpumantes nectare cellas(11)
Horrea frumentis, oleo ſpirante(12) *lagenas.*
Hic paucos egere dies, dum plurima ſaccis
Infundit frumenta ſuis, vtreſque, cadoſque,
Ventroſaſque replent oleo, bacchoque lagenas.
Nec mora, direptis potioribus, oppida flammis
Tradunt, & validas euertunt funditus arces(13).
Inde recedentes, non tantum criminis huius
Terreno ſub Rege ream, ſed iure ſuperno
Damnatam proprii contemptu Præſulis(14) *Aſtum,*
Hoſtili terrore petunt : quæ ciue fugato,
Omni plena bono, victores vbere læto
Excepit, multiſque viris alimenta diebus
Vberiora dedit : tandem ſpoliata, rogiſque
Tradita, peruerſi ſceleris, geminique reatus
Pertulit immeritam ſedes innoxia(15) *pœnam.*

(1) Olim aurifodinis clarum, hodie ſede Sabaudienſium Ducum inſigne, & Epiſcopali cathedra. (Sp.)

(2) *Auguſtam Taurinorum*, nunc *Taurinum*, quod *Plinius* ex antiqua Ligurum ſtirpe ducit. *Stephanus* Grammaticus, Maſſilienſium coloniam ait eſſe, a Tauro appellatam, quo ſigno adnauigantes eo Maſſilienſes in naui vtebantur. (Sp.)

(3) Scilicet *Aſta*, colonia Romanorum, vt *Volaterranus* ait, quæ mutato tantum genere, vocabuli nomen retinet. (Sp.)

(4) Forte eſt illa, quæ in Subalpinis, ad ripam fere exorientis Padi, *Iria* Ptolemæo dicta eſt. (Sp.)

(5) Senex ab ætate, quam longam vixit, dictus. Habuit in matrimonio *Iudithams*, filiam diui *Leopoldi* Auſtrii ſupradicti, quæ fuit ſoror patrui Ænobarbi Cæſ. Imperat. Aug. *Chunradi*, cum quo *Guilhelmus*, militia clarus, ad Hieroſolymitanam expeditionem profectus eſt. Huius clariſſimæ proſapiæ, quæ origine Saxonica erat, finem attulit Marchio *Ioannes*, qui deceſſit ſine liberis M CCC V. Qui ſucceſſerunt ei, rerumque nunc potiuntur, ex nobiliſſima apud Græcos gente *Palaeologa* genus duxerunt, aucti titulo Vicariatus totius Italiæ, a *Sigiſmundo* Imperatore. (Sp.)

Æmylius Veronenſis mallet dici vulgo, *Feracis* : quando mira eſt, inquit, eius regionis vbertas. (Sp.)

(6) Cur ita ? Annon ſecundum *Phocylidem*, πολύτροπος ἐστιν ὅμιλος ; & vt ait *Salluſtius* Iugurth. *vulgus plerumque ſolet eſſe ingenio mobili, ſeditioſum, atque diſcordioſum, cupidum nouarum rerum, quieti & otio aduorſum ?* Eſt ita. Sed vt Fortuna, *Ouidio* teſte:

tantum conſtans in lenitate ſua eſt,

ſic *Gumberus* dicere vult, iſtud vulgus tantum in ſua improbitate eſſe immobile, cum ceteroqui maxime ſit mobile: (R.) p. 51

(7) ἤυχετα ἔχειν. Græciſmus, quo & infra vtitur aliquoties. (R.) p. 51

(8) Quia filius Ducis *Friderici*, qui fuit vterinus *Inditha* modo dictæ. (Sp.)

(9) Id eſt, *contumaces.* De citatione tribus edictis facta dixi ſupra ad lib. 1 v 632. (R.) p. 51

(10) Perna ſiue Pithœus *omni.* Vt mox infra 380, *Omni plena bono.* (R.) p. 51

(11) Ita legendum & diſtinguendum videtur. (R.)

(12) L. oleo *ſpirare* lagenas. (B.)

(13) Præcipue quæ imminebant Aſtenſibus: in editiſſimo ſita ſcopulo, ad quam niſi per anguſtiſſimum locum iter patebat, & ob hoc inexpugnabilis eſſe credita, vt ſcribit autor appendicis *Annalium Vrſpergenſium.* (Sp.)

(14) Quia partibus, ni fallor, Ænobarbicis fauebat. (Sp.)

(15) Sic Iuuenalis:

cum quo
Clauditur aduerſis innoxia ſimia fatis.

Res enim vel anima carentes, vel animantes mutæ iniuriam facere, & noxiam contrahere non poſſunt: vt eſt in tit: Si quadrup. pauper. feciſſ. dic. (R.) p. 52

Nec enim locus, ſed incolæ deliquerant. Quanquam legimus ipſas quoque vrbes, maxime reorum maieſtatis, penitus exciſas, nonnunquam ad aratrum damnatas: quod nuper contigit nonnullis oppidis, ruſticorum ſeditioni coniuratis. (Sp.)

Sed quia caſtrenſis crebris aſſueta rapinis,
Rixari, ferroque etiam pugnare iuuentus,
Duxerat in morem, prauæque libidinis vſum,
Prouidus hunc tali miteſcere lege furorem
Rex iubet(1)*: vt ſi quis caſtrorum ex agmine quenquam*
Pulſet, & iniuſtis ſocium ferus adpetat armis,
Aut caput, aut dextram tali pro crimine lictor
Amputet, & facinus feriat capitale ſecuris.
Haud mora, Terdonam (Ligurum quæ fœdere prauo,
Conſiliis adhibebat opem, ſcelerique nefando,
Quam Regi veſana ſuo præſtare fauorem
Maluerat, nec adhuc toties reuocata redibat)
Conſtituunt raptis petere atque euertere ſignis.
Hæc etenim fidam regnis inimica Papiam,
Plus quoque quam Ligures, crebro graſſata premebat.
Nam licet vrbs Ligurum ſpatio breuiore locorum
Diſſideat, medius(2) *Ticini gurges vtramque*
Separat, & geminos interſecat vnda tumultus.
At qua turrigeram ſpectat Terdona Papiam,
Omnia plana iacent, non hic mons, ſilua, vel amnis
Qui queat alternos medius cohibere furores.

(1) Similia interdicta prouocationum & duellorum vide lib. 7 v. 248. intes leges militares *Friderici.* (R.) p. 52

(2) Supple, *tamen.* Præceſſit enim, *licet.* (R.)

Proxima magnifici vidit tentoria Regis
Marchia(1)*, vulgari quæ nomine* Buſca *vocatur;*
Inde Palatini gaudentem iuris honore(2)*,*
Vnanimumque ſibi Chunradum *nomine*(3) *fratrem,*
Signiferumque ſuum, quem Norica miſit* Othonem(4)
Terra, virum magnis ſpectatum ſæpe periclis,
Allobrogumque(5) *Ducem, cuius ſub iure fatigat*
Lenis Arar(6)*, placidas Rhodano*(7) *quas commodat vndas,*
Huic (8) *nomen* Bertholdus(9) *erat, cum milite multo*
Præcurſare iubet, dictæque ſagaciter vrbis
Explorare ſitum, quid agat, quid cogitet hoſtis,
Seque ſecuturum caſtrorum robore toto,
Subſidioque viris venturum ſpondet: at illi
Præcelerant, vrbemque petunt: (10)*Taneramque rapacem*
Tranſgreſſi, muros, & portas vrbis aduſque
Diſcurrunt, oculiſque notant, & mente ſagaci

Natu-

Naturam, ſedemque loci, penſantque laborem,
Signaque diſpoſitis expectant regia caſtris.

(1) Ditio, cui præeſt Marchio. *Vadianus* Marchionum, ſiue, vt germanice dicimus, *Margrafiorum* originem referendam putat in limitum Duces, quos Romani pro tuendis limitibus conſtituere ſolebant cum legionum excubiis, aduerſum liberas gentes & iugi neſcias. Sed fortaſſis illi a nuſtris Margiafiis, quemadmodum ſupra de Comitibus meminimus, ſunt appellati. Nec dubium eſt, quin prius Margrafii fuerint, quam Germania a Romanis cognoſceretur, officii conſuetudine a ceteris *Grafiis*, id eſt, *Comitibus* differentes. Hodie non mediocris dignitatis nomen eſt. Nempe a Rege tertium obtinens locum. (Sp.)

(2) Scilicet *Rheni*, multos enim fuiſſe Palatinos, abunde Chronographi noſtri teſtantur. A *palatio* dicti, quod ei præfuerint, proximo a Principe tum loco, tum honore. (Sp.)

(3) Quorum gratia, vt ille cecinit, rara eſt. (Sp.)

Hunc Ænobarbi pater ex poſteriore coniuge ſuſcepit, *Agnete*, filia Comitis Zuueinbrugenſis, & Saræburgenſis: Ipſi vero *Friderico* Aug. mater fuit *Iuditha*, filia *Henrici* Bauariæ, & Saxoniæ Ducis, cognomento *Nigri*. (Sp.)

* Citat. *Auentinus*. (B.)

(4) Hunc quoque *Palatinum* fuiſſe poeta in Tertio indicat, ſed ex Bauaria, de *Vuittelſpach* autor eſt *Otho* Præſul. Credo eum fuiſſe patrem eius *Othonis*, qui Regem *Philippum*, Principem manſuetiſſimum, Ænobarbi filium natu minimum, per ſummum ſcelus, vt ſupra dictum eſt, interfecit. Tota hæc familia ob tyrannidem, vt quæ ab illaudata *Schirenſium* Comitum familia deſcenderit, Scriptoribus temporum execratur, præcipue ab ipſo *Othone* Pontifice. (Sp.)

(5) *Burgundionum*, quod Allobrogum loca occupauerunt. Non accedo iis, qui nunc eos, vt in primo memini, *Sabaudienſes* eſſe volunt, quos *Taurinos* rectius exiſtimo vocari poſſe. (Sp.)

(6) Auguſtana editio, quas *Rheno*. Non recte. (R.)

(7) Quod Rhodano commiſceatur incredibili lenitate, *ita vt oculis, in vtram partem fluat, iudicari non poſſit*, vt ſcribit *Cæſar*. Clarus ponte ipſius Cæſaris, vno die militum opera fabricato: præterea carmine *Maronis*, *Lucani*, *Tibulli*, & aliorum. (Sp.)

(8) Scilicet Duci Burgundionum, quibus olim Rex imperitabat. (Sp.)

(9) Eiuſdem & infra fit mentio lib. 5 v. 308, vbi eius cum *Reinaldo* tranſactio auctore *Friderico* facta refertur. Fuit autem Dux Zaringiæ ſiue Zeringenſis appellatus: Et ad eum ſcripſit Papa *Innocentius III* celebrem illam epiſtolam contra *Philippum*, Sueuiæ Ducem, *Friderici* noſtri filium: quæ extat in c. *venerabilem*. 34 extr. de electione & elect. poteſt. Vbi multa ille de ſuo iure in electione & examine Imperatoris falſo iactat. (R.) p. 52

(10) Plinio *Tanarus* & inter celeberrimos, qui ex Appennino naſcuntur, fluuios numeratur, in Padum influens. In hoc auri ramenta eſſe lecta ſua memoria refert *Volaterranus*. (Sp.)

Auguſtana editio, *Tancramque*. (R.)

Ignorauit *Rittershuſius*. Vid. *Leandr. Alb.* & *Plin.* (B.)

Tertia lux aderat, totis cum viribus ecce
Bellator Fridericus(1) *adeſt, tentoria ripa*
Vlteriore locat: ne protinus agmina iungi
Poſſent, auctus aquis pluuialibus obſtitit amnis.
Aſt vbi detumuit fluuius, poſitoque furore
Cœpit habere vadum, necdum reſidentibus vndis,
Protinus euectu validorum(2) *miles equorum,*
Non tam flumineas tranſit, quam tranſnatat vndas,
Cunctaque conſidunt ſocintis agmina caſtris.
Pontis in abrupti ſcopuloſo vertice ſedes
Arcis erat, teretique tumens excreuerat vmbo
Saxeus ille iugo, monti vicinus vtrique,
Qua ſibi confines ſunt Appenninus, & Alpes,
Nec ſolum Terdona(3) *tuos locus ille penates,*
Sed velut e ſpecula Ligures, & plana Papiæ,
Atque alias Italis poſitas in finibus vrbes,
Ceu capiti ſubiecta ſuo, proſpectat ab alto
Membra, nec obſiſtunt vllæ ſectantibus(4) *vmbræ.*

(1) Cæſar ipſe Ænobarbus. (Sp.)

(2) Sic recta *Perna*. Alii nullo ſenſu aut metro, *validiore*. Auguſtana editio, *validore*, & in correct. *validiore*. Error natus ex notis. (R.) p. 52

(3) Retinet priſcum nomen, *Plinio* colonia, referturque inter nobilia oppida Ciſpa-

dina. Lege *Othonem* Pontificem, qui & ſitum huius vrbis, quam Appendix *Annalium Vrſpergenſ.* magnam Liguriæ ciuitatem vocat, & ſimul eius expugnationem ſcribit luculenter lib. poſt. hiſt. ſecundo. (Sp.)

(4) Forte, *ſpectantibus*. (R.)

Hic præter validas turres, quibus vndique ſedes
Tuta videbatur, rubeo nitidiſſima muro,
Pro ſaxo laterem celeberrima turris habebat.
Hanc ibi Tarquinum(1) *quondam fundaſſe ſuperbum*
Rumor erat: nomenque loco retinente, ſuperba
Illa vocabatur longo iam tempore turris.
Huic ſubiecta iugo, valido firmiſſima muro,
Turribus, & celſis conſurgunt mœnia pinnis,
Exornantque ſuam tectis ſublimibus vrbem.
Hanc ſecat exiguus ſaliens e monte propinquo,
Sed faciles iras(2) *modico ſumpturus ab imbre,*
Gurges, & in geminas ſeiungit mœnia partes.

(1) Leg. *Tarquinium*. *Virgilius* Æneid. 8. *Nec non Tarquinium eiectum, &c.* (R.)
p. 52

Septimus hic Romanorum Rex, & vltimus fuit, expulſus a Bruto & alus: quum ob multas acceptas antea iniurias, tum ob recens Sexti eius filii facinus in Lucretiam. Lege *Seruium* ſexto Æneid. ſuper illud, *Vltoris Bruti*, quo loco docet, vnde *ſuperbus* dictus eſt. De eo quoque plura *Ouidius* ſecundo Faſtorum. (Sp.)

(2) Id eſt, *Facilem inundationem*; per Tranſlationem. (Sp.)

Prima dies magnis momenta potentia cœptis
Addidit(1), *& dubiis depreſſit pondera fati.*
Ipſa namque die primo expugnata labore,
Hoſtibus afflictis, ceſſere ſuburbia noſtris,
Et ſeſe tutam populus reuocauit in arcem
Denſior, auguſtam(2) *muniret vt vndique ſedem.*
Hic præter ciues & ſigna domeſtica, multi
Intererant Ligures, paucis quos ante diebus
Vrbs Ligurum tantæ communis cauſſa ruinæ,
Vana laboranti ſolatia(3) *miſerat vrbi*
Præterea multis ſtipatus Apicius(4) *armis,*
Addiderat ſocium rebus ſe ſponte ſupremis
Marchio: quem propter mores, ni fallor, acerbos,
Spinam fama malam vero ſatis ore vocabat,
Quod contra mores & legum ſcita rebellis.
Nam quid in humanis reperitur acerbius actis,
Sæuitia ſtimulare(5) *pium, & compugnere*(5) *Regem?*
Viribus his, validoque loci munimine freti
Infauſti ciues, nec mœnia dedere, nec ſe
Poſt mala tanta ſuo dignantur ſubdere Regi:
Perſtat in incepto ſtolidus furor(6), *inque ruinam*
Tendit, & ad certam properat gens perdita(7) *cladem.*

(1) Initia in bellis magnum momentum faciunt in vtramque partem, pro vt ſeſe dederint. Bella enim ſtant fama, vt ait *Q. Curtius*. (R.) p. 52

(2) Pithœus, *anguſtam*. (R.)

(3) Præſidia. (Sp.)

(4) Apage hinc *Apicium*, qui a gula nominis celebritatem adeptus eſt. Placet enim valde emendatio *Iac. Cuiacii*, qui *Guntherum* iuxta cum *Hotomano*, cuius tamen aliarum rerum ferme omnium æmulus atque aduerſarius erat, fecit plurimi. Is ergo *Cuiacius* libr. 5. Feud. in commentar. ad conſtitutionem *Friderici* de pace Conſtantiæ, legendum hic docet *Opitius*: cum & Otho Friſingenſis lib. 2 hiſtor. Ænobarbicæ c. 16 ſic ſcribat: *Marchio* Opitius, *cognomento* Malaſpina. Imperator tamen *Opizonem* vocat in d. conſtit. de pace Conſtant. vbi gratiam ei facit iſtius rebellionis, de qua hic fit mentio. Et ita recte *Pithœus* apud Pernam edidit. (R.)
p. 52

(5) His verbis ad nomen *Spina* alludit. (R.)

(6) Sæpe numero homines fatali errore vel potius furore in propriam ruunt perniciem, & volentes pereunt. Quam in ſententiam extant verſus elegantes & graues apud Lycurgum Orat. contra Leocraten, Latine redditi a *Phil. Melanchthone*, quos cum omnibus

omnibus noti ſunt, hic parco adſcribere: vt & *Lucani* verſus. Sic *Velleius Paterculus* lib. 2; *Quippe ita ſe res habet, vt plerumque cui fortunam mutaturus eſt Deus, conſilia corrumpat, efficiatque (quod miſerrimum eſt) vt quod accidit, etiam merito accidiſſe videatur, & caſus in culpam tranſeat.* Sic & *Ammianus Marcellinus* lib. 14; *Solent manum iniectantibus fatis hebetari ſenſus hominum & obtundi.* Idem libr. 17; *In* Tagetis Tuſci *libris legitur, Veionis fulmine mox tangendos adeo hebetari, vt nec tonitrum, nec maiores aliquos poſſint audire fragores.* Eodem ſæpe alluſit *Q. Smyrneus*: vt lib. 1; λυγραὶ δέ μιν ἐτρύνεσκον κῆρες, &c. Et poſtea eod. lib. ἢ σεῦ πευθομένης μάκαρες. φρένας ἐξείλοντο καὶ νόον, ὄφρα σε κῆρες ἀμείλιχοι ἀμφιχέωνται. Et lib. vlt. παρήπαφε γὰρ νόον ἀνδρῶν αἶσα κακή. Et lib. 12; κῆρες γὰρ πάντων νόον ἔκβαλον. (R.) p. 53

(7) Id eſt, *damnata.* Sic vice verſa *damnatus* pro *perdito* inf. v. 488. Quid quod *Plautus* quoque his verbis promiſcue vtitur? vt cum ait, *capitis aliquem perdere*, pro *damnare.* (R.) p. 53

Tunc vero vt iuſtam(1) ſeſe collegit in iram
Regia nobilitas, & tandem ſæua coactus
Venit in arma furor, non iam ſeruare laborat
Ingratos, veniamue vltra ſpernentibus offert:
Iam toties reuocaſſe pudet, monituque ſalubri
Inuitaſſe reos ad dulcia fœdera ciues.
Vt leo(2), qui dudum placido manſueuerat vſu,
Exueratque(3) feros longo iam tempore mores,
(4)Si quis eum iaculis, vel nudo cominus enſe
Præditus(5) irritet, generoſi pectoris iram
Diſſimulat, reprimitque diu, ſpernitque minori
Tingere cæde genas, & vili ſanguine paſci:
At ſi perſtiterit damnatus, & improbus hoſtis,
Addideritque minas, tunc ſe ſtimulante flagello(6)
Incitat, ac miſerum violento pectoris ictu
Inuolat, & laceros frangit crudeliter artus:
Sic ſuppreſſa diu generoſi Principis ira
Exarſit, rapuitque nouum mens alta furorem:
Vtque ſatis certo plebs nouerit improba ſigno,
Quam ſperare ſuis mercedem debeat auſis,
Protinus ante fores miſerorum certa reorum
Attolli tormenta, cruces, cernentibus ipſis
Imperat: ac nec quis ſeſe ſubducere cladi
Cautus, & elapſu trepido diſcedere poſſit,
Vndique concluſos Princeps hoc ordine cingit.
Qua zephyrus clauſam geminis prohibentibus arcem
Montibus, a tergo laſſo ſpiramine tangit,
Regia ſigna nitent, & clauſis hoſtibus omnes
Aggreſſus(7) adituſque negant: qua pinniger auſtros
Excipit, atque notis obſibilat Appenninus,
Saxonas indomitos, & Norica caſtra ſuperbus
Aſperat Henricus(8), *perituraque mœnia terret.*
At qua plana iacent, & liber tranſitus euro
Acceſſuſque patet, popularia ſigna, ſuaſque
Pulchra Papia locat numeroſo milite vires.
Protinus ingenti muralia pondere Princeps
Attolli tormenta iubet, quæ grandia ſaxa
Incutiant validis agitato verbere muris.
Quippe ſuperueniens hoſtiles machina turres
Deſpiciat, miſſis & deſuper implicet(9) haſtis,
Quæ leuibus ſubiecta rotis, aut fraude latenti
Suffodiat validos, aut pulſet turbine muros.
Tunc iaculis ſtrident auræ, leuibuſque ſagittis
Sibilat excuſſum baliſtæ turbine telum,
Fundaque fatifero tenerum ſecat aera plumbo(10):
Nec minus infauſti ſummis e turribus hoſtes

Grandia ſaxa rotant, ferrum iaculantur, & ignes,
Adiiciuntque animos, ſeque exhortantur in arma(11).
Vrget quippe metus(12), *faciuntque pericula fortes*(13).
Sæpe etiam propriis confiſi viribus, vltro
Proſiliunt, turbantque viros, celerique relapſu
Euadunt, iterumque ſuam referuntur in arcem.
Non impune quidem: nam præter multa ſuorum
Funera, quæ mæſta clam ſeruabantur in arce
Multi dum refugo repetunt pede mœnia, capti,
Appenſique cruci(14), *miſeranda ſorte peribant.*

(1) Iniuria enim læſus erat: quod ſolet generare libidinem puniendi. (Sp.)

(2) Similitudo. (Sp.)

Comparationem hanc illuſtrem expreſſiſſe videtur ex illo Salomonis: *Ira regis, ira leonis.* (R.) p. 53

(3) Ita reſtitui, cum antea in O. l. legeretur, *exueritque.* Præceſſit autem, *manſueuerat*, cui hoc verbum in modo reſpondere certe oportet. Contrario modo erratum erat infra lib. 3 v. 70, vbi legebatur, *verterat*, cum ſit verum, *verteris.* (R.) p. 53

(4) In hoc & ſequente verſo tam lectio, quam diſtinctio peccabat, ſenſumque vitiabat. Pro, *eum*, legebatur, *cum.* Deinde perperam iungebantur hæc: *irritet generoſi pectoris iram*: cum ſint iungenda: *Iram diſſimulat reprimitque.* Sed κακογραφίας infinitas ex hoc opere ſuſtuli, quas non ſemper neceſſe eſt indicari, cum a quouis attento lectore facile deprehendantur. Auguſtana editio quam poſtea vidi, quo ad diſtinctionem poſt, *irritet*: mecum facit. (R.) p. 53 ſeq.

(5) Probo coniecturam *Pithœi*, legentis, *Perdiſtus.* (R.)

(6) De hoc iram colligentis leonis more videndus & *Plinius* lib. 8 c. 16, & *Lucanus* lib. 1;

Mox vbi ſe ſæua ſtimulauit verbere cauda, &c.

Plinii hac de re verba ſunt iſta: *Leonum animi index cauda.* Et mox: *In principio terra verberatur: incremento terga ceu quodam incitamento flagellantur.* Adde & *Catullum* Galliambo: *Age, cade terga cauda; tua verbera patere.* Sic ibi Cybele leonem exhortatur. (R.) p. 54

(7) ἐκ παραλλήλου hæc duo nomina iunguntur, ne quis τὸ *aggreſſus* pro participio habeat. (R.) p. 54

L. *regreſſus.* B.

(8 Idem, qui & *Leo* ab aliis cognominatus: qui ſi tam paterna ſorte, qua maiorem inter Duces, vt *Irenicus* ait, ſol in Germania, nunquam produxit, nec vidit, contentus vixiſſet, quam vſque appetens alieni fuit, vt *Cranzius* tradidit, minime Italico corruptus auro defeciſſet ab Ænobarbo. Quæ res tandem ei ſummum attulit exitium. Memorabili enim mox ille exemplo, binis in vno menſe Princeps potentiſſimus exutus eſt Ducatibus. Chronographi noſtri inſignem, & mirum quendam huius *Henrici* contemptum in Ænobarbum memorant: quem tamen *Cranzius* intra modeſtiæ fines concluſit. (Sp.)

(9) Malim, *impluat*, ut infra. (R.)

(10) De vehementia & impetu fundæ eiaculantis glandes plumbeas vſque ad liquefactionem, vide quæ notabo infra, lib. 10 v. 354 (R.) p. 54

(11) Significat militaria celeuſmata, quæ vocantur, vt infra. (R.) p. 54

(12) Scilicet conſcientiæ. Sicut enim, teſte Pontifice *Friſingenſi*, magna eſt miſeris tyrannicæ obuiantibus immanitati conſolatio, conſcientiæ ſpes: ſic e conuerſo tali Principi, qui non ſolum legitimus iudex, ſed & primus præſul dici poteſt, reluctari conantibus, miſeriæ miſeriam cumulat, contra conſcientiam debitæ ſententiæ metus. (Sp.)

(13) Nulla enim, vt nobilis hiſtoriographus ait, promptiorem bello militem reddit, quam neceſſitas prœliandi ex prærupto periculorum. (Sp.)

(14) I. e. *patibulo.* (Sp.)

I. e. *furca.* Sic lib. 9 v. 559 *appenſum ligno*, dicit. Auguſtana editio, *aſpenſique* (R.) p. 54.

Nec reticere libet triſte, ac memorabile quiddam
Ignotumque prius: rapido nam turbine ſaxum
Inflictum muris, violento frangitur ictu,
Treſque ſui partes faciens, tria corpora ſæuo
Dat iuuenum letho, dum ſtarent agmine denſo
Et media ſummis agerent de rebus in arce.
At Rex eximius, tandem pietate remota,
Adiectiſque minis, ſocios hortatur, & addit
Ipſe ſuis animos: oppugnat, & adſilit hoſtes(1).
Sæpe leui iaculo validam celerique ſagitta
Excitat ipſe manum, tormentaque bellica præſens(2)
Inſtruit, & certos in mœnia dirigit ictus,

Et

Et nihil infectum fieri quod poſtulat vſus,
Neglectumve ſinit: multumque & vbique iubendo,
Pugnandoque manu, perfecti militis vſum,
Officiumque ſimul diſcreti Principis implet(3).

(1) Oppugnare quidem eminus potuit. At (inquit *Schoppius*) quomodo hoſtes adlilire potuit, qui vrbe clauſi? Fort. legendum, *adlicit*, id eſt, ad pugnandum irritat & prouocat. Sed nec hoc ipſi ſatisfacit. (R.) p. 54

(2) Eidem *Schoppio* melius videtur *præſes.* (R.) p. 54

(3) Similem locum vide lib. 4 v. 288 & ſeqq. Sic de *Catilina* Salluſtius; *Multum ipſe pugnare: ſape hoſtem ferire: ſtrenui militis & boni Imperatoris officia ſimul exequebatur.* Sic de *Alexandro Magno* Q. Curtius: de aliis alii ſcribunt. Sed tamen corporis munus a milite; ab Imperatore vero animi poſcitur: vt ex Xenophontis ſententia ſcribit *Ammianus Marcellinus* lib. 25. Nec temere prœlio intereſſe Imperator debet. (R.) p. 54 ſeq.

Fons erat ex illa qua mœnia parte Papiam
Reſpiciunt, vnus turbæ caſtrenſis in vſum
Sufficiens, dum liber erat, nunc æmulus hoſtis
Adſeruat laticis, inimicaque ſigna Papiæ
Infauſtos propriis arcent a fontibus hoſtes.
Vnde fit, vt duros pugnandi ferre labores
Iugiter, & rigidis verſari ſemper in armis
Cogat eos ſitiens, & ob hoc animoſa iuuentus,
Fundere dum proprium vetito pro fonte cruorem(1),
Sanguinis & fluuio permixtas ſumere lymphas
Non timet, atque animos eadem, quæ corpora frangit,
Auget acerba ſitis: nulla eſt audacia maior 2),
Quam cui materiem naturæ præbet egeſtas,
Vt ſitis atque fames; ſitiens mala nulla timere,
Eſurienſue poteſt; miſeræ violentia peſtis(3)
Cogit abeſſe metum: dum plus præſentia torquent,
Quam ventura mouent: vidit diſcrimina ſumma
Et totum Princeps hac vergere parte laborem.
Præſidioque viris Ferrati Marchio montis
Additur: vt ſocios iuncto diſcrimine caſus
Excipiat, ſeruetque lacus, & terreat hoſtes.
Præterea ſordes, & quæque nocentia fonti
Iniiciunt, puraſque ipſis cernentibus vndas
Morticinis(4), *turpique audent corrumpere tabo:*
Et delibutas immergunt ſulfure tædas:
Vt ſapor ingenuus guſtu violetur amaro,
Nec minus has cupide ſitiens, & egena liquoris
Appetit, & certa pugnat pro morte iuuentus(5),
Permutans olidas effuſo ſanguine lymphas.
Nam qui per mediam manabat riuulus vrbem,
Mole ruinarum ſaxis, & puluere multo
Hoſtibus exiguas vltro(6) *turbantibus vndas,*
Gurgite limoſo ſordens ac putridus ibat.

(1) Diſtinguebatur hic male, ſic, quaſi iungenda forent, *cruorem ſanguinis.* Vt taceam, quod ita nemo ſanus loquitur, quorſum pertinuiſſet τὸ *fluuio*? At *ſanguinis fluuius* elegante hyperbole dicitur. (R.) p. 55

(2) Locus communis de fame imperioſa & indomita: ad quem vide, quæ notaui in Comment. *Oppiani.* (R.) p. 55

(3) Scilicet egeſtatis: quæ teſtimonio Homerici Vlyſſis, non ſinit vnquam quempiam obliuiſci ſui, mortaleſque ad omnia, tum facienda, tum ferenda ſolet compellere. (Sp.)

(4) Quod vitam amittit abſque effuſione ſanguinis, *Morticinum* eſt diuo *Hieronymo,* quo veſci Chriſtianis fas non eſt. Id ab Apoſtolis, eodem autore, *ſuffocatum* dicitur. (Sp.)

(5) I. e. pro aqua letifera, certo mortem allatura, ob infectionem ſeu venenationem. (R.) p. 55

(6) F. *ultra,* i. e. *inſuper.* (R.)

Nec mihi cuiuſdam virtus reticenda videtur,
Seu magis incautæ præceps veſania mentis.

Strator

Strator(1)erat de plebe quidam,neque nomine multum
Vulgato, modica in caſtris mercede merebat:
Hic velut iratus bello, longaſque peroſus,
Indignanſque moras, & ob hoc crudelior hoſti,
Dum grauis adſultus, ſolitoque ferocior arcem
Vrget, & hinc illinc hibernæ grandinis inſtar
Saxa, faces, & tela volant, neque caſſide clauſus
Tempora, nec chalybum munitus pectora textu,
Vix gladio, clypeoque leui protectus, in altum
Nititur adcenſu collem, quo regia turris
Tarquini fundata nitet, paruaque ſecuri,
Quam genus hoc hominum ſeruiles geſtat inuſus,
Subnexam ſellæ, veſtigia cedit in alta
Rupe ſibi, ſociis reuocantibus, hoſtibus autem
Attonitis, & ſtulta viri mirantibus auſa.
Non illum lapides, non illum ferreus imber(2)
Telorum, non quæ violento turbine turrim
Saxa petunt, reuocare valent: interque ſuorum
Clamorem, hoſtileſque minas, euadit ad arcem,
Protinus armato cuidam congreſſus inermis,
Fortior ad terram ſcopulo deturbat ab alto
Præcipite, verſoque gradu, veſtigia victor
Fortuna comitante refert, & corpore toto
Integer(3), ad ſocios & regia ſigna reuerſus,
Se pariter caſtris & tuta(4)mente recepit(5)
Mirans ipſe ſuum reuocato pectore factum.
Cui Rex ob facinus præclarum, præmia laudis.
Digna referre volens, titulos, & nomen equeſtre(6),
Armaque, cornipedeſque feros(7), cultuſque nitentes
Largiturus erat: puduit conſurgere tantum(8)
Plebeium, generiſque ſui tranſcendere fines,
Et ſub fortuna potius remanere priori
Credidit, acceptis largis a Principe donis.

(1) Vid. *Iuretus* ad Symmach. *Spiegel* ex *Vegetio.* (B.)

Hoc verbo vſus eſt & *Otho* Pontifex. *Stratores* autem dicebantur milites, qui caſtra præibant, vt loca accommodatiora ad traducendum exercitum facerent, de quibus *Vegetius* libro ſecundo. (Sp.)

(2) Sic lib. 9 v. 353 *Vndique tela pluunt.* Sic *ferreus imber* elegantiſſime dictus eſt ab *Ennio*, hoc verſu:

Haſtati ſpargunt haſtas: fit ferreus imber.

Quem imitatus *Virgilius* 12. Æn. hæc fecit:

It toto turbida cælo
Tempeſtas telorum, & ferreus ingruit imber.

Idem *Virgilius* alibi *telorum copiam* cum *nimbus* comparat, Æneid. 11.

Fundunt ſimul vndique tela
Crebra niuis ritu.

Sic *Latinus Pacatus Drepanius* Panegyr. *Effuſis hinc inde ſagittarum nimbis.* Aureos autem imbres *Corippus* Poeta inprimis elegans vocat *miſſilia aurea.* (R.) p. 55

(3) Pro, *illæſus.*

(4) L. *tota.* Ouidius; *& nondum me tota mente recepi.* (B.)

(5) Quaſi dicat; cum prius laboraſſet veſania & alienatione mentis, iam ad ſe rediit: iam pectus reuocauit, vt *Guntherus* loquitur, eo reſpiciens, quod heroici motus atque impetus hominem, quem arripuerunt, quaſi extra ſeſe in ecſtaſin quandam rapiunt. *Pflugius* tamen legendum cenſebat: *tota mente*, id eſt, integra: vt *Liuius* initio procemii ſui *totam mentem* vocat eam, quæ a perturbationibus & ſollicitudinibus libera eſt. Quomodo & alii vtuntur. (R.) p. 55

(6) Militarem ordinem. (Sp.)

(7) Olim erant militaria dona, torques, armillæ, haſtæ puræ, phaleræ, & coronæ: qualibus Sicinium Dentatum ob fortitudinem fuiſſe donatum, *Plinius* cap. 5 lib. 22, & cap. 11 ſecundi *Gellius* tradiderunt. (Sp.)

(8) Videtur tam verbo, *conſurgere*, iungi poſſe, quam cum ſeq. *plebeium. Pflugius* malebat, *in altum* pro *tantum.* (R.) p. 56

At Rex ignauo cœptum procedere tractu,
Ægra mente ferens, properabat quippe coronam(1)
Atque monarchiam totius ſumere mundi(2),

Omnia

Omnia quæ lentum valeant impellere bellum,
Et tardas celerare moras, ſub corde ſagaci
Ventilat: ingenuo videt vndique mœnia firma
Robore, natiuoque loci munimine tuta.
Vna parte tamen, ſtabat qua regia turris,
Quod natura minus dederat ſuppleſſe labore,
Artificumque(3) manu: tandem memorabile quiddam,
Egregium dictu, ſed non ſatis vtile, menti
Incidit, vt ſolidæ fodiendo viſcera terræ(4),
Ima cauans, ductis ad fundamenta cauernis,
Ipſam inclinato turrim ſubuertere muro
Apparet, & ſubito reſeret ſibi mœnia lapſu.
Hanc Regis curam verſutus præuenit hoſtis,
Atque artem 5) ſollers opponere cogitat arti(6).

(1) Qua non autoritas, vt tradunt, qui Romano Pontifici fœde adulantur, ſed collata iam per electionem ſignificatur. Alioqui, vt vere piorum quidam ſcripſit, tantam ſeptem tonſores, aut lippi poſſent Romanorum Regi autoritatem tribuere. Mire abuſi ſunt Romani Epiſcopi quorundam retro Principum in ſe reuerentia. Quam rem latiſſime proſequitur *Defenſor pacis* cap. 25 ſecundæ dictionis. (Sp.)

(2) Sic loquebantur Germani de ſuo Rege. Vid. lib. 6, 224. (B.)

Bartolus interpretans l. *Hoſtes* ff. *de capt. & poſtlim. reuer.* & *Baldus* enarrans § *Sed ſi ab hoſtibus* Inſtit. *Quibus modis ius patr. pot. ſolu.* docent, ſi quis negaret Imperatorem vniuerſalem Dominum & Monarcham, hæreticum eſſe. Verum *Ludouicus Viues*, Hiſpanorum ille eruditiſſimus, aſſerit, ſtultum eſſe, quod Imperator Romanus dicatur habere ius in totum terrarum orbem, cuius nunquam fuerit dominus: nec in ea quidem ius habere, quorum aliquando fuerit dominus, & iam amiſerit: quoniam quo iure quæſierat, eodem perdidit, ſtrage ſcilicet hominum, & bellicis furiis: in culpaque eſſe ait, impiam & indoctam Iuriſconſultorum argutationem, accendique Principes iſtis fictitiis titulis, qui aliud nihil ſunt, quam faces orbis terrarum, peſtiſque totius generis humani. (Sp.)

An Romanum Imperium ſit quarta & vltima mundi monarchia, grauis eſt controuerſia, mota a *Iohanne Bodino* Gallo contra communem ac receptam ex litteris ſacris opinionem: quam contra ipſum defendendam ſuſcepit *Matthæus Dreſſerus*, a *Bodino* per contemptum *homo de ſchola* appellatus. (R.) p. 56

(3) L. *Artificemque.* (B.)

(4) Deſcribit cuniculos. Et *viſcera terræ* vſurpat, exemplo Ouidii, interiores eius partes, quæ ſunt Græcis ἔντερα: ſicut in animali eæ partes ſunt abditæ & profundæ. (R.) p. 56

(5) Id eſt, *dolum.* (Sp.)

(6) Iuxta prouerbium, quod *Terentius* in Andria vſurpauit: *Fallacia alia aliam trudit.* (Sp.)

Ergo vbi viſceribus ſeſe telluris opacæ
Regius immerſit ſecreto limite foſſor,
Protinus occurrens(1) patulæ ſcrobis hoſtis hiatu
Deprenſos tellure viros, redituque negato
Attonitos, medio ſuffocat in aggere foſſæ.
Sic miſeros proprium ſibimet fodiſſe ſepulchrum
Pœnituit, clauſoſque tuo telluris hiatu
Vlterior(2) cælo non reddidit atra vorago.
Nec minus iratos alio quoque crimine vultus,
Fortuitos omnes ſolito contemnere caſus,
Auſa fuit fortuna procax oſtendere Regi.

(1) Simile quiddam in obſidio Viennæ Auſtriæ a Chriſtianis aduerſus Turcas cuniculos agentes factum memoratur. (R.) p. 56

(2) *Schoppio* placebat reſcribi, *vlterius.* (R.)

Haud procul eiuſdem diſtans a finibus vrbis
Fulgebat Ligurum longe ſpectabile caſtrum(1),
Hoc expugnandi dudum Fridericus *amorem*
Pectore conceptum perducere tentat in actum.
Protinus in caſtris ſcalas, & cetera, per quæ
Hoſtibus ignaris conſcendi mœnia poſſunt,

Extruit: hæc in ſe fabricata putantibus illis,
Oppida qui ſeruant, atque admirantibus vſum,
Haud mora, delectos ex ordine Rector equeſtri
Ductori Allobrogum, præſtanti corpore fortes,
Atque Palatino iuuenes committit Othoni.
Atque illuc iubet ire viros, quo tempore, luci
Extremæ gelidas miſcet nox prima tenebras (2).
Paret, & ad tutam miles duce fretus vtroque(3)
Tendit iter ſedem, cunctiſque ſopore ſolutis,
Ablatis furtim ſcalis(4), *faſtigia muri*
Summa petunt: ac ni temere clamore coorto,
Indicium facti iuuenes properantius æquo
Feciſſent, erepta breui caſtrenſibus hora,
Et pulchro ſublata dolo(5) *caſtella fuiſſent.*
Armorum ſtrepitu, & ſubito clamore citatum
Proſilit e ſtratis vulgus caſtrenſe, fugamque
Arripit: at poſtquam trepidis audacia maior
Affuit, & ſumptis virtus incanduit armis,
Bella mouet, hoſtemque ſuis iam pæne potitum
Mœnibus excutiunt, capto(6) *muroque repellunt.*

(1) *Caſtrum* numero ſingulari, locus eſt muris munitus: dictum a *caſa*, quod ſit coniunctio quædam caſarum. Hinc *Caſtellum* per diminutionem, viculus muris circumdatus. (Sp.)

(2) Signat vel id tempus, quod dicimus luminibus accenſis: antiqui *prima face* dicebant, teſte *Cenſorino*: vel *primam vigiliam*, quoniam nox ex inſtituto militari in quatuor vigilias diuidebatur. (Sp.)

(3) Sic reſtitui, cum legeretur, *vterque*. Nam quis eſt miles *vterque*? At *vtroque*, id eſt, & *Othone* Com. Pal. & *Duce Allobrogum*. (R.) p. 56

(4) Ego vero, vt muri faſtigia conſcendi poſſint, *adlatis*, non *ablatis* ſcalis opus eſſe iudico. Ita ergo reſtituendum. Voluit exprimere Germanicum illud: *Die Leiter anlehnen*. (R.) p. 56

(5) Alludit ad dolum bonum, qui a Iuriſconſultis vocatur, eſtque poſitus in ſolertia ſtratagematum. Sic apud *Quintum Smyrneum* 12. Paralipomen. Vlixes ὑπεθήκατ᾽ ἀχαιοῖς μῆτιν καὶ δόλον ἐσθλόν. Sic ἀπάτην δικαίαν dixit *Æſchylus*. (R.) p. 56

(6) F. *caſtro* muroque repellunt. *Schoppius*. (R.) p. 56

Schoppius apud Ritterſhuſium, *caſtro* leg. *capto*. (B.)

ARGVMENTVM LIBRI TERTII.

Tertius obſeſſam tradit victoribus vrbem(a),
Ciuibus expulſis vaſtantur mœnia flammis.
Victori meritos deuota Papia triumphos
Exhibet, hinc Tuſcas tendit Fridericus *in oras*,
Munera portantes Piſanos laudat, eiſque
Imperat in Siculum validas armare carinas.
Occurrit Præſul Romanus, & impia plebis
Acta ſua queritur, periitque procax Arenoldus.
Vrbem(b) ingreſſuro patria mandata diſerti
Inuidioſa ferunt, reſponſaque dura reportant.

(a) *Terdonam* ſcilicet. At mox v. 9

(b) *Vrbis* appellatione intelligenda eſt *Roma*, quæ per eminentiam ſic dici ſolet. (R.)

LIBER III

(1) I*Amque dies aderat, qua Chriſtus myſtica cœnæ*
Diſcipulis ſtatuens conuiuia, corporis eſu
Ipſe ſui, potuque ſacri ſatiare cruoris,
Poſt agni carnes, priſcæ libamina legis,
Nos voluit, veram panis, laticiſque(2)*figuram*
Prætendens oculis, ſed certe(3) *pabula vitæ*
Senſibus(4) *infundens, cum iam ceſſante vetuſti*
More ſacri(5), *noua iura nouus*(6) *ſtatuiſſe ſecerdos*
Creditur altaris(7), *quæ tradita primitus vno,*
Ac ſuſcepta modo, tenet eccleſiaſticus ordo.

(1) Elegans deſcriptio diei, quæ *magna quinta Feria* ab Eccleſiaſticis ſcriptoribus vocatur. (Sp.)

(2) I. e. *Vini*, quod omnis humor dicitur latex. (Sp.)

(3) Malim, *certa.* (R.)

(4) Scilicet interioribus. Nam & ſenſum rectiſſime dici de iis, quæ animo ac mente ſentiuntur, autor eſt diuus *Auguſtinus* lib. 11 de Ciuit. Dei. (Sp.)

(5) Id eſt, *ſacrificis viſibilis*, nempe trucidati pecoris: quod inuiſibilis ſacrificii ſacramentum, id eſt, ſacrum ſignum eſſe interpretatur idem *Auguſtinus* cap. 5 libri decimi operis modo citati. (Sp.)

(6) Quia non ex ordine Aaron, ſed Melchiſedech: qui ſemel tantum ingreſſus in ſancta, pacem Dei vnica hoſtia corpore ſuo immolato inuenit. (Sp.)

(7) Quod unum eſt in eccleſia, ſicut vna fides, & vnus Chriſtus: qui creditur his verbis: *Hoc eſt corpus meum*, conſecraſſe panem, hoc eſt, inſtituiſſe ſacramentum ſynaxeos. (Sp.)

Sic & ſancti Patres tam Græci, quam latini de Euchariſtia loquentes paſſim dixerunt *Aram*, *Altare*, *θυσιαστήριον*: ipſamque Euchariſtiam nunc *oblationem*, nunc *ſacrificium*, nunc *hoſtiam*: quæ appellatio adhuc hodie hæret in pane conſecrato, etiam inter idiotas. Sed ad differentiam ſacrificiorum & victimarum ſeu hoſtiarum veteris fœderis hoc appellarunt *Incruentum ſacrificium*: Græci *ἀναίμακτον θυσίαν*: non quo voluerint Laicos vſu calicis prohibere, & communicatione ſanguinis Dominici arcere: [hoc enim grande ſacrilegium vocat ipſe Papa *Gelaſius* in c. 12 comperimus, de conſecrat. diſt. 2. vbi vult, aut integra quemque Sacramenta percipere, aut ab integris arceri debere: qui textus cum ſit generalis, nequaquam (ſi verum amamus) ad ſolos Sacerdotes eum reſtringere poterimus, quod facit auctor rubricæ ſeu ſummæ. Neque enim nigrum per rubrum reſtringi, ſed hoc ſecundum illud intelligi debet, vt cum vulgo Topicorum legalium loquar.] Sed ideo, vt dicebam, ne quis putet, hic ſanguinem effundi, vt in priſcarum victimarum mactatione: vel etiam oppoſuerunt hanc appellationem criminationibus & calumniis Paganorum, de quibus ex *Tertulliano*, aliiſque conſtat, quod Chriſtianos infandæ cuiuſdam *αἱματοποσίας* inſimularint. Vt autem hic & de tempore Cœnæ Dominicæ ſumendæ, aliiſque circa eandem priſcis ritibus ac ſollennibus aliquid *ὡς ἐν ἐκπρεπεῖ* adſpergamus, primitiuæ Eccleſiæ homines cotidie ea vtebantur. * Teſtis eſt Cyprianus in Expoſit. Orationis dominicæ*. Vnde *θυσία καθημερινὴ*, id eſt, *cotidiana hoſtia* apud *Chryſoſtomum* dicitur homilia 3 ad Epheſ. *Quotidie iteratur hæc oblatio, & quotidie Chriſtus pro nobis myſtice immolatur*: inquit *Paſchaſius*, & *B. Auguſtinus* in c. 71 & ſeq. de conſecr. diſt. 2. Et in Sententiis *Proſperi*: *Chriſtus ſemel immolatus in ſemetipſo, quotidie immolatur in Sacramento.* cap. 52 ſemel ead. diſt. De conſecrat. B. *Ambroſius* in c. 10 ad Hebr. *Nonne* (inquit) *per ſingulos dies offerimus?* c. 53. ead. diſt. 2. Eodem libens retulerim *Plinii* de Chriſtianis teſtimonium lib. 10 Epiſtolarum ad Traianum Imperatorem, vbi ſcribit, ſolitos eſſe ſtato die ante lucem conuenire, carmenque Chriſto quaſi Deo dicere ſecum inuicem, ſeque Sacramento obſtringere, &c. Quamquam ibi Sacramenti verbum & de iureiurando ſimpliciter accipi poſſit: & ſtatus ille dies fortaſſe ſit ἡ Κυριακὴ ἡμέρα, id eſt, Dies Dominica: de qua placet adſcribere locum ex Epiſt. 3 *B. Ignatii*, viri Apoſtolico ſpiritu pleni. Καὶ μετὰ τὸ σαββατίσαι ἑορταζέτω πᾶς φιλόχριστος τὴν Κυριακήν, τὴν ἀναστάσιμον, τὴν βασιλίδα, τὴν ὕπατον πασῶν τῶν ἡμερῶν. ἐν ᾗ καὶ ἡ ζωὴ ἡμῶν ἀνέτειλε, καὶ τοῦ θανάτου γέγονε νίκη ἐν Χριστῷ, ὃν τὰ τέκνα τῆς ἀπωλείας ἀρνοῦνται, &c. Id eſt: *Poſt Sabbathi cultum quiſquis amat Chriſtum, celebret diem Dominicam, reſurrectione videlicet Domini inſignitam, illam reginam ac principem omnium dierum: in qua & vita noſtra exorta eſt, & mors per Chriſtum deuicta: quem filii perditionis abnegant.* Ergo, vt dicebam, vel quotidie, vel certe quot diebus dominicis Cœnam hanc ſacram celebrabant veteres Chriſtiani. Plus dico, etiam domi quiſque ſuæ Euchariſtiam ſeu Communionem ſacram cuiuis cibo præmittebant: vt ex Tertulliano & Hieronymo obſeruauit *Beatus Rhenanus* Annotat. ad librum de Corona militis. Sed vt paulatim ardor Chriſtianiſmi refrixit, & ſinceritas eius contaminata eſt, & adulterata religionis ſimplicitas: ita & cœnæ ſacræ rarior eſſe vſus cœpit, quaſi

aſſuetudine crebritateque illa metuendum eſſet, ne vileſceret. Reſtrinxerunt igitur eam ad certa quædam tempora, quæ aliis temporibus ſanctiora habebantur. Et *Chryſoſtomus* quidem d. homilia 3 ſignificat, ſuo æuo in eccleſia Græca συνήθειαν καὶ νόμον fuiſſe, vt tempore Quadrageſimæ & die Epiphaniorum participarent myſteria. Sed ipſe grauiter illum morem, eamque legem reprehendit atque oppugnat, conquerens, quod Sacerdotes extra illa tempora quotidie fruſtra adſtent ad altare; nemine Laicorum participante, quodque fruſtra & dicis cauſſa vocetur καθημερινὴ θυσία. Vrget itaque, ſæpius participandum eſſe. Idemque facit homilia quinta in ep. 1. ad Timotheum, & homil. 6 vocat λατρείαν καθημερινήν. In concilio autem Agathenſi decretum legimus, vt minimum ter in anno vnusquiſque Laicus communicet: in natali Domini, Paſcha, & Pentecoſte. Qui ne his quidem temporibus communicaret myſteriis, inter Catholicos non haberetur. Relatum eſt in c. 19 de conſecrat. diſt. 2. Eademque tempora & *Fabianus* Papa præſcribit in c. 16 ead. diſt. non vt ne frequentius, ſed ne rarius quiſquam communicaret. De quotidiana vero communicatione B. *Auguſtinus* lib. de Eccleſiaſt. Dogmatibus, cap. 53 ſic ſentit, vt inſtitutum illorum, qui Euchariſtiæ communionem quotidie percipiunt, nec laudet, nec vituperet: hortetur tantum & ſuadeat, omnibus diebus Dominicis communicandum. In epiſt. vero 118 c. 3 iubet, vnumquemque facere, quod ſecundum fidem ſuam pie credit eſſe faciendum: h. e. vniuſcuiuſque conſcientiæ & pio arbitrio hoc relinquit. c. 13. de conſecrat. diſt. 2. *Sic & *Chryſoſtomus* homil. 17 ad Ebr. *Multi*, inquit, *huius ſacrificii ſemel toto anno ſunt participes: alii autem bis: alii vero ſæpe. Quinam vero nobis magis accepti?* Reſp. *qui ſunt cum conſcientia munda, qui mundo corde, qui vita nulli reprehenſioni obnoxia. Hi ſemper accedant**. At *Nilus* Epiſcopus & martyr in Capitulis ſeu Paræneſibus ſuis etiam quotidianam ſuadet communionem. Sic enim ait: πάσης ἀπέχου φθορᾶς, καὶ τῶ μυστικῶ δείπνου πᾶσαν ἡμέραν μέτεχε. οὕτω γὰρ Χριστοῦ τὸ σῶμα τὸ ἡμέτερον γίνεται. Sed & hoc in dubium a nonnullis reuocatum reperi, an illo ipſo die, quo Cœna ſacra primum inſtituta eſt a Saluatore noſtro, recte eadem ſumatur. Et ſumendam eſſe ab omnibus fidelibus, præcipit *Soter* Papa, idque (vt ipſe ait) ex vſu Eccleſiaſtico: quo etiam pœnitentes poſt ſatisfactionem Canonicam ad communionem recipiantur. Sed & Baptiſmum, primum Noui fœderis myſterium, in quo ianua ſalutis aperitur, vt inquit *Leo* Papa epiſt. 35, ad certa aliquando tempora reſtrinxerunt (excepto tamen caſu neceſſitatis) vt ad Paſcha & ad Pentecoſten. c. 22. celebritatem. de conſecrat. diſt. 3. c. 11 non ratione. & c. 12. duo tempora & 6. ſeqq. de conſecrat. diſt. 4. Cuius inſtituti rationem inueſtigat *Leo* Papa, ep. 4. Verum ad Euchariſtiam pauliſper redeamus: ad cuius priſca ſollennia hoc quoque pertinet, quod non niſi a ieiunis hominibus ſumenda ſit c. 49. Sacramenta altaris, de conſecrat. diſt. 1. c. liquido. 54. de conſecrat. diſt. 2. Et hoc quoque, quod ſancti Patres primum ſuaſerunt, vt coniuges aliquamdiu ante vſum ſacræ Cœnæ a complexu maritali abſtinerent atque ſecubarent: vt *Hieronymus*, *Auguſtinus*, *Ambroſius*, *Gregorius Magnus*: quorum ſententiæ a Gratiano referuntur, cauſ. 33 quæſt. 4 Tandem Eliberitano Concilio conſtitutum hoc & ad neceſſitatis legem productum eſt, vt coniuges tribus vel quatuor, vel etiam octo diebus ante ſecubent, ſeſeque a concubitu contineant. c. 21 omnis homo, ead. diſt. 2. Quomodo & inter paganos vſitabatur, vt pridie ſaltem a Venere purum ſeſe præſtaret, qui ſacris operari aut intereſſe vellet: quod ex Tibullo, aliisque Poetis didicimus. Audiuerant nimirum aliquid etiam Ethnici de illis Dei edictis, quibus per Moyſen populo poſtridie in conſpectum Dei venturo munditiam ſanctimoniamque præcepit. Priusquam vero ſacra communio adminiſtraretur, proclamabat Præco, vt quidam, quos tantis myſteriis (quæ ſæpiſſime φρικτὰ, q. d. *horrenda* ſeu *veneranda*, Græci Patres, vt *Chryſoſtomus*, *Nazianzenus*, *Damaſcenus*, alii vocant) intereſſe nefas ducebant, exeſſent. Ac de Catechumenis quidem nota res eſt, eos ab hac λειτουργίᾳ ſeu actione ſacra ſubmoueri conſueuiſſe, vt qui myſteriis nondum ſatis initiati eſſent. **Catechumeni exeant*, inquiebat præco: ſicut in eccleſia Græca hoc fiebat præconium: Τὰ ἅγια τοῖς ἁγίοις. vt videre eſt apud *Chryſoſtomum* homil. 17 ad Hebr. *Atque hæc erat, quæ dicebatur *Miſſa catechumenorum*, id eſt, *miſſio* vel *dimiſſio*. c. 67. Epiſcopus de conſecrat. diſtinct. 2. Nam & *B. Cyprianus* ſæpe *miſſam* vel *remiſſam* pro *remiſſione* vel *miſſione* vſurpat, magiſtri ſui exemplu *Tertulliani*, ad quem vide Annotat. eruditiſſimi *Beati Rhenani in* lib. 4 aduerſ. Marcionem. Iubebantur autem & Pœnitentes exire (id eſt, qui ob maius aliquod delictum ſeu peccatum mortale ſacris interdicti publicam agebant pœnitentiam, & Eccleſiæ, cuius diſciplinam læſerant, hoc modo ſatisfaciebant ex arbitrio Epiſcopi) & qui orare neſcirent. Putaui, Sacerdotem ipſum clara voce ſolitum iubere id hominum genus abire. Sed aliter me docuit *Chryſoſtomus*, qui d. homil. 3 ad Eph. certi præconis meminit. Sic enim ait: ἀκούεις ἑστῶτος τοῦ κήρυκος, καὶ λέγοντος. ὅσοι ἐν μετανοίᾳ, ἀπέλθετε, ἀπέλθετε οἱ μὴ δυνάμενοι δεηθῆναι. Nimirum cum Pagani a ſuis falſis ſacris procul eſſe profanos iuſſerint (quod multis & Græcorum & Latinorum auctorum teſtimoniis probat Ampliſſ. *Briſſonius* lib. 1 de Formulis) multo hoc iuſtius a Chriſtianis factitatum eſt, & adhuc fieret, ſi ii eſſemus, qui eſſe debemus, hoc eſt, ſi diſciplina vigeret Eccleſiaſtica, quæ non minus, quam vel militaris vel ciuilis ἔῤῥωται καὶ οἴχεται. Illis abire iuſſis, ad eos, qui remanſiſſent communicaturi, Sacerdos præfationes quaſdam certas ac ſolennes ad præcipua Chriſtianorum feſta accommodatas ipſi communioni præmittebat: quæ adhuc paſſim locorum laudabiliter retinentur.

Egregium

Egregium enim pietatis incentiuum in ſe continent. Harum nouem canonizantur approbanturque in c. 70 & c. ſeq. de conſec. diſt. 2. Puſt hæc panis ille myſticus frangebatur, & quidem per ipſum Sacerdotem, ab eoque inter communicantes (quibus eum non in os inſerebat, vt hodie fit, ſed in manum porrigebat) diſtribuebatur. Fractio panis ex Diuo *Paulo* 1 ad Corinth. ſumta, etiam a *B. Ignatio* inculcatur, epiſt. 11; ἕνα ἄρτον κλῶντες, ὅ ἐςι φάρμακον ἀθανασίας, ἀντίδοτ۞ τοῦ μὴ ἀποθανεῖν, ἀλλὰ ζῆν ἐν Θεῷ, διὰ Χριςοῦ Ἰησοῦ. καθαρτήριον ἀλεξίκακον, id eſt: *Frangentes panem vnum, quod eſt pharmacum immortalitatis, antidotum mortis, vitamque conciliaus in Deo per Ieſum Chriſtum, medicamentum vitiorum & malorum omnium expulſiuum & purgatorium.* *Fractionis etiam meminit & *Cyprianus* in fine ſerm. *de Cœna Domini**. Eadem porro fractio diu in vſu Eccleſiæ manſit, vt apparet ex *B. Auguſtini* ſententia relata in c. 37 cum frangitur hoſtia, & ex confeſſione ſeu palinodia Berengarii in c. 42. *Ego Beringarius* de conſec. diſt. 2. De Sacerdote quod dixi, eum fuiſſe ſolitum frangere panem Euchariſticum, probatur per reſcriptum *Honorii III*, in c. 7. Thomas extr. De corpore vitiatis urdinand. vel non. Vbi vult Papa, non ideo minus ordinandum eſſe Sacerdotem, quod vngula pollicis (*vnguem* dicere voluit. Nam vngula quadrupedum propria eſt) ei auulſa ſit dummodo ſatis adhuc pollens potenſque ſit pollex (alludit ad etymon pollicis) ad frangendum Euchariſtiam. Sed Rotomagenſis tandem Synodus vetuit, Laicorum manibus ſacrum illum panem contingi, eumque per manum Sacerdotis cuique in os inſeri voluit. Hoc amplius etiam aquam admiſcebant vino Calicis Dominici: quam quidem mixturam adeo neceſſariam aliqui exiſtimarunt, vt ſine ea hoc myſterium non recte celebrari putarint. c. 1, 2, 3, 4, 5, & 7 de conſecrat. diſt. 2. Maximeque in hac ſententia fuit *Cyprianus*, ex cuius Epiſtolis, maxime lib. 2. ep. 3 dd. cc. 2 & 3 ſunt deſumpta. *Iuſtinus Martyr* quoque Apologia 2 (quam Imperatori Antonino Pio pro Chriſtianis obtulit) aquæ huius iuxta cum pane & vino meminit: aliosque ſimul circa Euchariſtiam tunc temporis vſitatos in Eccleſia ritus refert. Vtebantur & cannis ſeu fiſtulis, quibus ſanguinem Dominicum ex calice exorberent, maxime Laici: quod idem probat teſtimoniis *Beatus Rhenanus* d. loco. Sed & quoties Cœnam celebrabant, ſinguli Deo aliquid offerebant: quem ſanctorum Patrum vſum confirmat & Pontifex in c. 69 omnis Chriſtianus, de conſecrat. diſt. 2. Hinc ipſum panem ſacrum, vel potius complures buccellas, *oblatas* dixere: quod verbum etiam in vſu vulgi noſtri ſine vllo fere intellectu ſubiectaque notione remanet. Quia vero hoc etiam bono pioque fortaſſe ſtudio conſtitutum eſt, vt in Miſſarum ſollennibus preces ad Deum pro animabus defunctorum funderentur: c. 72 viſum eſt. & c. ſeq. de conſecrat. diſt. 2; hinc illa tandem inualuit opinio, non pro viuis modo valere atque efficax, ſed etiam pro defunctis offerendum eſſe Deo iſtud ſacrificium. Ac miſſæ pro defunctis mentio fit in c. 24, non mediocriter errant, de conſecr. diſt. 5. Vbi quaſi *Hieronymi* verba referuntur. Sed nimis, meo quidem animo, manifeſte παρεμβεβλημένα ſunt iſta: *Dum igitur pro cunctis animabus*: vſque ad, *Audiant itaque*. Cum enim non cohæreant neque antecedentibus, neque cum conſequentibus, quouis ſacramento contendam, *Hieronymi* non eſſe. Sunt autem Oblationes pru defunctis etiam apud *Tertullianum*, antiquiſſimum apud Latinos ſcriptorem eccleſiaſticum, in libro de Corona militis, & De Monogamia. Quid? quod *Ioan. Damaſcenus* περὶ τῶν ἐν πίςει κεκοιμημένων, &c. (niſi ſcriptum νοθεύεται) ad ipſos Apoſtolos auctores Oblationem ſeu Miſſam pro defunctis refert. Sic enim ait: οἱ δὲ γε μύσται καὶ αὐτόπται τοῦ λόγου, οἱ τὸν τοῦ κόσμου γῦρον ζωγρήσαντες μαθηταὶ τοῦ σωτῆρ۞ καὶ θεῖοι ἀπόςολοι, ἐπὶ τῶν φρικτῶν καὶ ἀχράντων καὶ ζωοποιῶν μυστηρίων μνήμην ποιεῖσθαι τῶν πιςῶς κοιμηθέντων ἐθέσπισαν, Idque ait βεβαίως καὶ λίαν ἀναντιῤῥήτως, id eſt, *firmiter ſineque omni contradictione, ab Apoſtolica & Catholica Eccleſia tum ab initio ſic ſeruatum eſſe, tum porro ad finem vſque mundi ſeruatum iri.* Quod ſumpſiſſe videtur *Damaſcenus* ex *Ioanne Chryſoſtomo* homilia 3 ad Philippenſes. Imo & prior Chryſoſtomo *Arnobius* extremo lib. 4 teſtatur, Chriſtianos in conuenticulis ſuis ſolitos pacem cunctis & veniam a ſummo Deo poſtulare, adhuc vitam degentibus, & reſolutis corporum vinctione. Plura ad notitiam antiquitatis Eccleſiaſticæ circa horum myſteriorum vſum pertinentia non vulgaria reperies apud *Beatum Rhenanum*, quem non compilabo: ac potius, quoniam ſatis exorbitaui, tandem ab hoc, quaſi diuerticulo, non iniucundo, vt ſpero, illuc vnde digreſſus ſum, redibo in viam. (R.) p. 57 ſeqq.

Hunc, & tres alios (1) ſpatio propiore ſequentes,
Temporis ob ſacri Princeps generoſus honorem,
Conſtituit celebrare, manu deuotus inermi.
Hac quoque præterita, iamque orta luce ſequenti,
Qua Deus in ligno vera ſub carne pependit (2),
Ecce profugata (3), miſerabile vulgus, ab arce,
Clerus, & informis monachorum turba, ſolutis
Mœnibus, ad placidi properant tentoria Regis,

 Exhau-

Exhauſti macie, ieiunia longa ferendo,
Eſuriem faciente ſiti, ſquallentia ſacris
Veſtibus ora tegunt, nudo veſtigia greſſu
Figentes(4), tum(5) ſigna crucis, capſaſque piorum
Cuſtodes cinerum, prælato thure vaporant.
Quos vbi pacifice venientes agmine denſo
Vidit in occurſum Princeps reuerendus eorum
Prudentes iubet ire viros, & quærere cauſſas
Quid veniant? quidue illa velit nouitatis imago?

(1) Scilicet Dominicæ paſſionis, quietis, & reſurrectionis. *Conſtantinus* Imperator cognomento *Magnus*, priorem, quia Dominus in eo crucifixus eſt: poſteriorem, quia in eo reſurrexiſſet, a iudiciis, aliiſque cauſſis, ſanciuit habere vacationem; autor eſt *Sozomenus*. (Sp.)

(2) *Cerdon* enim, qui duos Deos finxerat, alterum bonum, alterum ſæuum, docebat, Chriſtum boni Dei filium, in phantaſmate tantum veniſſe: nec vere paſſum, nec vere natum: reſurrectionem animæ probans, carnis negans. (Sp.)

(3) Forte legendum *proculcata*. An *flagellata*? vt infra v. 53 *templa flagellantur*. Sic *flagella tormentorum* dixit lib. 7 v. 533. Et *flagellatam tormento molem* lib. 8 v. 51. Et, *tecta flagellant*, lib. 10 v. 353. *Schoppius* tamen reponebat: *En profugus alta*, vel, *celſa*, miſſ. Sed præfero his coniecturis omnibus lectionem Nobiliſſimi *Chriſtoph. Pflugii* hanc: *Ecce profligata*. (R.) p. 63

(4) Tales infra Mediolanenſes *Friderico* occurrunt. (R.) p. 63

(5) Sic legendum puto, vbi vulgo, *tunc*. Per *pios cineres* intelligit hic eas, quas vocant Sanctorum reliquias. Per has cum conſtet, olim miracula edidiſſe DEum ad conuertendos infidelium animos, poſtea hominum ſuperſtitio idola ex iis fabricauit: ſæpe etiam neſcio quæ oſſa pro iiſdem venerata eſt, ab impoſtoribus & nundinatoribus venditata. (R.) p. 63

Protinus ex illis pallenti ſquallidus ore
Voce ſatis mæſta, fortunæ verba coaptans,
Facundo ſermone tamen, ſic incipit vnus:
Mens erat(1), inuicti pedibus procumbere Regis,
Et quos immeriti patimur deflere labores:
Quem quia nunc miſera prohibemur adire repulſa,
Vos ſaltem noſtras illi deferte querelas.
Quid luimus miſeri? quid dignum fecimus ira,
Rex inuicte, tua? quæ tantum cauſſa furorem
Mouit, vt imbellem, ſolitumque fideliter hymnos
Pro populo Chriſti, pro te quoque ſæpius ipſo,
Si credis, reſonare Deo? cum plebe nocenti
Perdere coneris tanto molimine clerum.
Quod ſcelus hic noſtrum? niſi ſi ſcelus eſſe putetur,
In medio populi ſedem poſuiſſe nocentis.
Nos neque conſiliis immania cœpta, nec acta (2)
Iuuimus, inuitis fiunt hæc omnia nobis.
Illi ciuiles cauſſas, & pondera rerum
Inter ſe tractare ſolent; nos vulgus inerme,
Nos abiecta manus, nullis adhibemur eorum
Conſiliis: tantum ſtudiis nocturna diurnis
Iungimus, aſſiduos ſoliti depromere pſalmos,
Et precibus pulſare Deum; ſed bella nec illos(3)
Exercere ſinunt in tantis cladibus vſus.
Vndique concutimur bello, lapidumque rotatu
Templa flagellantur, ſacris altaribus aſtans
Confixus telis expirat morte ſacerdos,
(4) Ergo pius pariter pereunte peribit iniquo,
Nec vixiſſe pie ſub iudice proderit æquo?
Si(5) ſcelerum vindex, conſolatorque piorum
Veniſti, ſi iura tuis, legeſque reformas
Gentibus, inque ſuum ſatagis reuocare vigorem:
Parce bonis, & perde malos(6), propone quibuſque
Iuſtitiam meritis, compenſans præmia cauſſis.

(1) Oratio Terdonenſium, plena affectibus, & non ineptis interrogationibus ad commouendam miſerationem interciſa. Lege Pontificem *Othonem*. (Sp.)

(2) L. *actu*. (B.)

(3) Quos vſus bella non ſinunt exercere? Nimirum ſtudiorum, pſalmorum & precum, ad quas faciendas conuenire non licet per tumultum bellicum. Non ſolum igitur leges inter arma ſilent, ſed & preces. Vt autem hic *precibus pulſare* Deum dixit, ita *Iuſtinianus* ſæpe ſolet dicere, *pulſare aliquem actione vel lite*, pro iudicio conuenire. Hinc recte in vet. Gloſſario: *Pulſat*, ἐντιᾶται. *Pulſati*, κατατιτιώμενοι. Vbi non recte ſcribi cenſeo, κατῃτιαμένοι. *Arnobius* lib. 4; *Ne veſtras aures conuicio aliquis petulantiore pulſaret, de atrocibus formulas conſtituiſtis iniuriis*. (R.) p. 63

(4) Confer locum huic geminum, qui eſt lib. 5 verſ. 134. & *Senecam*, apud quem Nutrix ad Hyppolitum, qui omne muliebre ſexus propter vnam Phædram oderat: *Cur* (inquit) *omnium fit culpa paucarum ſcelus?* Sumpſiſſe autem iſta *Guntherus* videtur ex colloquio Abrahami cum Deo, quod Geneſ. 18. deſcribitur: *Numquid perdes iuſtum cum impio? Abſit a te, vt rem hanc facias, & occidas iuſtum cum impio, fiatque iuſtus ſicut impius. Non eſt hoc tuum, qui iudicas omnem terram. Nequaquam facies iudicium hoc.* Quid? quod Ethnici quoque aiunt, prope abeſſe ab interitu eam Rempublicam, in qua

ἐν ἰῇ τιμῇ ἠμὲν κακὸς ἠδὲ καὶ ἐσθλός.

* *Doctus & indoctus pretio cenſentur eodem.* *

Interdum tamen fit, vt ſecundum *Horatium* Dieſpiter neglectus inceſto addat integrum: & vt tota ciuitas aut regio vnius ob noxam & furias plectatur: vnde in verſu *Heſiodi* dicitur:

πολλάκι καὶ ξύμπασα πόλις κακοῦ ἀνδρὸς ἐπαυρεῖ. (R.) p. 64

(5) Legebatur antea perperam, *Sic ſcelerum* v. & mox poſt, *veniſti*, ſignum interrogationis erat appoſitum. Quæ ita, vt edidimus, reſtituenda ſunt. (R.) p. 64

(6) Nam qui malis parcit, bonos it perditum, vt ſupra lib. 1 v. 479 ex *Salluſtio*, *Seneca* & *Auſonio* docui. (R.) p. 64

Quanquam (ſi veris liceat modo vocibus vti,
Pace tua Princeps) penſato pondere rerum
Non tam formoſæ(1) *rea ſit Terdona Papiæ,*
Quam rea Terdonæ formoſa Papia tibique.
Nam præter reliquas, quas aut ſeruire coactas
Subdidit, aut captas euertit funditus vrbes,
Adſpice, quam turpi Lunelli nobile caſtrum(2),
Atque Palatini ſedem fidoſque penates
Verterit(3) *illa dolo; Comitem eiuſque vocabat*
Perfida, colloquio pacis de rebus habendo,
Incautoſque viros, & nil hoſtile timentes,
Fraude mala captos, in vincula dura coegit.
Ipſaque non armis, nec belli iure, ſed aſtu,
Vel potius ſubuerſa dolo, caſtella reliquit.
Et nunc ille Comes concors, & regius aulæ
Ille potens Princeps, ſub quo Romana ſecuris
Italiæ punire reos de more vetuſto(4)
Debuit, iniuſtæ(5) *victrici cogitur vrbi*
Vt modicus ſeruire cliens, nulloque relicto
Iure ſibi, dominæ metuit mandata ſuperbæ.
Hæc feritas vrbi Ligurum, quæ ſola Papiam
Non timet, infauſto Princeps nos fœdere iunxit:
Non odio regni, non ſeditione rebelli,
Immo (vt vera loquar) non ipſius vrbis amore
Hanc ſequimur, ſed ne nos ore Papia voraci
Abſorbere queat, quæ cunctas deuorat vrbes:
Et tamen in tantis ſcelerum prouentibus(6), *illa*
Gaudet, & ecce tui felix habet omen amoris.

(1) Quoniam Longobardorum Reges, quorum ſedes erat, diuerſis eam ædificiis & muneribus exornauerunt. (Sp.)

(2) Hoc eſt, oppidum, vt ait Præſul *Friſingenſis*, imperiale. (Sp.)

(3) Legebatur, *verterat*. Non recte. (R.)

(4) Cicero, *more maiorum*. (R.)

(5) Lego, *iniuſte*. (R.)

(6) Sic *Lucanus* lib. 2; *Tantone nouorum prouentu ſcelerum*. Exprimit verbum Græcum φορά. Recte *Nonius* hoc annotauit: *Prouentum etiam malarum rerum dici veteres voluerunt*. Et idem pag. 221. ed. Pariſ. *Theſaurus* (inquit) *etiam peſſimæ rei copia dici poteſt*. Sic *Euripides* Ione θήσαυρον κακῶν ἀνοίγνυσθαι dixit. *Propertius* lib. 2 etiam *examen ſtuprorum*. (R.) p. 64

Sed

Sed nihil hæc ad nos, ad te, iuſtiſſime Princeps,
Attinet, Italicos iamdudum inquirere mores,
Vlciſci ſcelerum noxas(1), *punire nocentes,*
Oppreſſos releuare manu, frænare ſuperbos.
Nos proprios tantum contenti flere labores,
Oramus, iam parce piis, hominesque memento
Fœdere naturæ(2), *fideique charactere*(3) *iunctos.*
Aſpice tabifico languentia corpora morbo,
Aſpice deformes vultus, atque arida longa
Ora ſiti, vix hæc fauces in verba ſolutæ
Vocis iter præſtare valent, quos(4) *tempore longo*
Sulfureus torret potius, quam temperat humor,
Corruptos ſanie latices, infectaque tabo
Pocula, vix mediis ex hoſtibus enſe recepta
Sumimus: obducto dureſcunt viſcera cœno,
Arctantur(5) *fauces, inſano feruidus æſtu*
Pectoris alternos anguſtat pulmo meatus,
Nec peſtem releuare cibo, vel languida victu
Membra fouere libet: miſero ſolatia morbo
Iuſſimus eſſe famem: ſic peſtem peſte leuamus(6).
Heu miſeram, atque omni grauiorem funere vitam
Viuere, nec gratas viuendi noſcere cauſſas(7)!

(1) Solebat dicere *Solon*, duobus reſpublicas contineri, præmio videlicet, & pœna. (Sp.)

Hoc & ſeq. verſu continetur officium boni Principis & Magiſtratus: qui etiam *Paulo* teſte Roman. 13. *Dei miniſter eſt, ad bonum quidem bene faciendi: ad terrorem vero male agenti: neque fruſtra gladium gerit, ſed ad vindictam & exerendam iram aduerſus delinquentes.* (R.) p. 64

(2) Signat illam cognationem, quam inter homines natura conſtituit: propter quam eleganter colligit Iuriſconſultus: *Hominem homini inſidiari nefas eſſe.* (Sp.)

Sic *Seneca* 2 controuerſ. 7. Humanum genus *cognatum natura* dixit. Et IC. Florentinus in l. 3 ff. de iuſt. & iur. *Natura*, inquit, *inter nos cognationem quandam conſtituit.* Eſtque in primis memorabile, quod in hanc ſententiam *Philo* ſcripſit lib. 1 De [illegible]a Moſis: ὁ κτείνων ἄνθρωπον, εἰ καὶ δι-[illegible]ως καὶ ἀμυνόμενος καὶ βιασθεὶς, ὑπαί-[illegible]ος εἶναι δοκεῖ, διὰ τὴν ἀνωτάτω καὶ κοινὴν συγγένειαν: *Fœdus naturæ* etiam *Ouidius* dixit 10 Metamorphoſ. (R.) p. 65

(3) Sic *Guil. Brito* l. 8 v. 344. (B.)

Id eſt, baptiſmo: quo primum crucis character imprimitur fronti, vt memineris, quoad viuis, te ſub Chriſti ſigno militare, cui iam tum cum viuifici lauacri myſteriis initiabaris, nomen dediſti. Deinde ſacro perungitur ceromate frons: quo te æternum cum vitiis luctamen ingreſſum eſſe profitearis. Fidei autem verbum hic, & infra, *At tu per fidei communia ſacra*, vſurpauit more eccleſiaſticorum. (Sp.)

(4) L. *quas.* (B.)

(5) Auguſtana editio, *artantur.* Recte. (R.)

(6) Iuxta prouerbium:

Malum malo medicari. (Sp.)

Κακὸν κακῷ ἰώμεθα: quod tamen fieri vetat *Sophocles.* Sed ἥλῳ φασὶν ἧλον. (R.) p. 65

(7) Videtur *Guntherus* reſpexiſſe ad hunc *Manilii* verſum, eumque παρῳδῆσαι.

Et propter vitam viuendi perdere cauſſam. (R.) p. 65

**At tu per fidei communia ſacra, per illum*
Quem crucis in ligno potatum felle, piaſque
Expandiſſe manus, & ſacri fluminis imbre
Conſciſſum roraſſe latus(1), *mortemque ſubiſſe*
Lux hodierna monet, Vir maxime, parce, nec vltra
Innocuos afflige pios: ſine, morte relicta,
Mortis enim ſpecies, alias quocunque(2) *iubebis,*
Omnibus ereptis, inopem traducere vitam,
Neue velis, iterum miſeris nos reddere clauſtris,
Olim grata domus, nunc carcere triſtior omni
Ille locus, ſtygioque magis metuendus auerno.
Dixit, & erectis omneis ad ſidera palmis
Principis abſentes feriunt vlulatibus aures,

Qui

Qui tamen occulta(3) tractus pietate, laborem
Diſſimulans, animi documentaque magna, ſuique*
Exemplum ſancire volens(4), ad tuta redire*
Imperat, & clauſam miſeros compellit in arcem.
Non ſecus(5) irati ſententia fine ſupremo
Iudicis(6), æternum maledictos(7) tradet in ignem(8),
Suppliciiſque datos exerta puniet ira,
Qui totiens moniti, totiens ſpreuere monentem.
Sic miſeri ciues ad mœnia clauſa gementes,
Ac velut in certam queruli redier(9) gehennam.

* Obſecratio vehemens, vt eſt tota oratio plena παθῶν. (R.) p. 65

(1) Nam aſtans inter milites quidam, qui quo certior eſſet mors Domini IESV, lancea perfodit latus eius: ac protinus ex vulnere profluxit ſanguis & aqua, magno myſterio declarantes, quod eius mors nos ablueret a peccatis, & quod eadem vitam nobis largiretur æternam. Nam baptiſmus aqua conſtat, in ſanguine vita eſt hominis. (Sp.)

(2) Malim, *aliis quæcunque*, aliis, ſcil. bonis aut rebus. An, omnibus, ſcil. nobis, ereptis ſeu abreptis extra Terdonam, quocunque terrarum aut gentium victori libuerit. (R.) p. 65

(3) Animum quidem intus (vt *Othonis* Friſingenſis vtar verbis) ad miſericordiam flexum præſenſit, ſed diſſolutionis ſuſpicionem vitans, extra eum in prioris ſeueritatis conſtantia ſeruauit. (Sp.)

* Vt ille apud Principem Poetarum, qui

Spem vultu ſimulans premit altum corde dolorem.

Iungenda autem videntur i ta: *laborem animi*: non, vt vulgo diſtinguitur, *animi documenta*. (R.) p. 65

Seueri exemplo. (B.)

(4) Sic lib. 6 verſ. 566 *cunctis exempla relinquat*, more *Terentii*, apud quem eſt: *Exempla fient*. Sic & Græcorum elegans eſt verbum de pœnis, παραδειγματίζειν. Sic alibi *Gumbertus* timorem ſancire non ſemel dixit. (R.) p. 65

* L. *tecta*. (B.)

(5) Comparatio. (Sp.)

(6) Chriſti. Sentit *Auguſtinus* cap. vlt. viceſimi Ciuitatis Dei, iudicium Dei ex literis vtriuſque inſtrumenti facile colligi, ſed ex veteribus iudicium tantum Dei expreſſe: at iudicium Chriſti filii ex veteribus quoque: ceterum apertius ex nouo Teſtamento. (Sp.)

(7) More eccleſiaſticorum pro execratis & deuotis vſurpauit. (Sp.)

(8) De quo *Eſaia* vlt. cap. *Vermis eorum non morietur, & ignis eorum non extinguetur.* Diuus *Hieronymus* hoc loco: *Vermis autem, qui non morietur, & ignis, qui non extinguetur, a pleriſque conſcientia accipitur peccatorum, quæ torqueat in ſupplicio conſtitutos.* Inter impias eorum relata eſt ſententia, qui dixerunt nullorum hominum pœnas in æternum eſſe manſuras. Qua in re diuus *Auguſtinus* miſericordiorem fuiſſe ſcribit Origenem: qui & ipſum diabolum atque angelos eius, poſt grauiora pro meritis & diuturniora ſupplicia ex illis cruciatibus eruendos, atque ſociandos ſanctis angelis credidit. (Sp.)

(9) Hoc vocabulum negat beatus *Hieronymus* in antiquis inueniri libris, ſed primum a Chriſto proditum: ſumitur apud Euangeliſtas pro loco, in quo cruciantur impii. (Sp.)

(1)*Tandem ſpe poſita, iam deſperare coactus,*
Ac velut incertæ concluſus carcere mortis,
Ingentes animos ex ipſis cladibus hoſtis
Colligit: ac medio conceſſæ tempore pacis(2),
Extruitur miræ Balearica machina(3) molis,
Quæ valido longum tranſuerberet aera iactu.
Ergo vbi diuino conceſſum tempus honori
Præteriit, rurſum iaculis, lapidumque rotatu,
Et teli quocumque modo tentantur: & inde
Illa grauis moles ingenti pondere fulta
Erigitur, celſaſque ſuperuenit altior arces,
Saxaque magna rotans, noſtros abſiſtere longe
Cogit, & ipſius tormenti robora frangit,
Quod magis obſeſſos affligere ſueuerat hoſtes,
Addidit hoc animos hoſti, quantumque doloris
Acceſſit noſtris, tantum ferus ille ſuperbit.
Reſpirant vtrinque minæ, paulumque remiſſa
Pugnandi ſerie, renouato robore rurſum
Fit fragor: & valido quaſſantur mœnia bello.
Nec minus obſeſſi, quantum timor, iraque præceps

 Sugge-

Suggerit, accelerant, ferrum iaculantur, & ignem,
Saxaque terrifico vibrant excuſſa flagello.
Nec dubitant ipſos in prœlia frangere muros.
Seque ipſos hoſti, ſi deſint tela, minantur.

(1) Deſperatio & neceſſitas fortes efficit. Nihil enim amplius metuunt deſperabundi. Sæpe ad hunc locum communem alludit opt. Poeta *Q. Smyrnæus*: vt lib. 2 Paralipom.

—— ἐπεὶ μέγα κάρτος ἀνάγκη
πολλάκις μαρναμένοισι καὶ οὐτιδανοῖσιν ὀπάζει.

Vt lib. 12;

τρεσὶν γὰρ ἐνέπνευσεν μέγ᾽ ἀνάγκη
θάρσος, ὅπερ πρὸς ἄρηα καὶ οὐτιδανόν περ ἐγείρει,
κάρτιστοι δὲ τότ᾽ ἄνδρες ἐπὶ μόθον, ὁππότε θυμὸν
παρθέμενοι στονόεντος ἀφειδήσωσιν ὀλέθρου.

Vt lib. vlt.

—— περὶ γὰρ κακὰ μυρία κῆρες
ἀνδρὶ περιστήσαντο μένος δ᾽ ἐνέπνευσεν ἀνάγκη.

Vide & *Guntherum* noſtrum infra lib. 10 v. 162, vbi plura huc facientia annotabo. (R.) p. 65 ſeq.

(2) Id eſt, *Induciarum.* (Sp.)

(3) Id eſt, *funda*: quæ primum inuenta eſt apud *Baleares inſulas*, quæ hodie *Maiorica*, & *Minorica* nominantur, a diſpari quantitate. (Sp.)

Tandem poſt multos bellorum hinc inde labores,
Et miſeræ cladem numeroſaque funera plebis,
Expugnata magis, quam reddita(1) *mœnia noſtris*
Ceſſerunt, tantumque reis pro munere ſummo,
Id quoque vix procerum precibus multoque rogatu,
Eſt conceſſa ſalus, in ſortem cetera prædæ
Omnibus(2), *& longi pretium venere laboris,*
Ipſaque diſiectis hoſtiliter vndique muris
Mœnia, puluerea peſſum ſedere ruina.
Quis referat miſeræ ſqualorem plebis, & ægro
Tabida membra ſitu, deteſtandumque colorem?
Cum velut e tumulo permiſſu Regis ab arce,
Non homo, ſed pallens hominis prodiret imago.
Tunc licuit miſeris, quam ſit miſerabile longa
Obſidione premi, proprio perpendere caſu.

(1) Malim, *dedita.* (R.)
(2) Vide, quæ dicam ad v. 468 lib. 10. (R.)

Inde profectururn Ticini læta iuuentus
Ad ſua victorem diuertere mœnia Regem
Flagitat, inſignes antiquo more triumphos
Exhibitura Duci: Non eſt in finibus, inquit,
Italiæ tanto locus aptior vllus honori,
Quemue tuo cupias magis illuſtrare triumpho,
Quam quæ fida tibi per læta, per aſpera quæque
Extitit, & nullo defecit tempore ſedes.
Adde, quod iſte tuus noſtros procedit in vſus
Sudor, & iſta tuæ geſſiſti bella Papiæ.
Hoſtilem(1), *noſtriſque malis inhiare paratam,*
Hoſtibus & ſæuis(2) *adſtricto fœdere iunctam,*
Quid referemus ad hæc? vertiſti funditus vrbem.
Non ſumus ingrati: liceat modo ſoluere grates,
Ingreſſuque ſui Regis gaudere Papiam.
Paret: & exhibitum non aſpernatus honorem(3),
Mœnia victor adit: non eſt tractabile ſenſu,
Eloquioue meo, quæ gaudia, quantus ab vrbe
Occurſus populi, quo ſcilicet ordine caſtus
Antiſtes, lætuſque ſuo cum Præſule clerus
Veſtibus ornati nitidis, pretioſa ferentes
Signa crucis, textuſque ſacros, thuriſue vaporem

Prodic-

Prodierint, vt purpureo velamine paſſim
Belligeros inſtratus equos fulgentia late
Signa ferens, phaleratus eques fremebunda lupatis
Ora terat, cogatque leues ſubſiſtere curſus:
Vtue nurus, matreſque ſimul, miteſque puellæ,
Candida Sidonio velatæ corpora textu,
Geſtantes nitido baccata monilia collo,
Fuluaque gemmatis incinctæ tempora cyclis,
Vrbis vtrumque latus denſa ſtatione tenentes,
Vocibus acclament fauſtis, dominumque ſalutent;
Vt domus aulæis late pendentibus omnis,
Et picturatis conſtrata platea tapetis,
Rebus odoriferis, & pingui ture vaporet:
Vt tuba(4) *terribili ſpiramine, tibia leni,*
Cornua ventoſo ſtrepitu, caua tympana rauco,
Seu lyra percuſſis dulci modulamine neruis
Murmure mirantes placido demulceat aures:
Vt pueri, populuſque minor, venientibus vltro
Exuuias ſubſternat equis, Pæanaque lætum 5);
Ioque triumphe canat: hæc omnia, pluraque nobis,
Si modo ſuppeterent vires, memoranda fuerunt,
Deficit ingenium: non hæc fiducia menti(6),
Vt penitus meminiſſe velim, rerumque nitorem
Voce ſequi: vix hæc ſtimulatus Apolline toto(7),
Vel Maro 8), *vel magnus verbis æquaret Homerus*(9).
Quid volui demens(10), *tantarum pondera rerum,*
Agreſti tentare(11)*ſono, tenuique camœna?*
Materiæ ſuccumbit opus, mihi paupere vena
Verba fluunt: magnum res exigit iſta poetam.

(1) Terdonam. (Sp.)

(2) Mediolanenſibus. (Sp.)

(3) Qui maximum eſt inter externa bona, vt ait Philoſophus quarto Ethicorum. (Sp.)

(4) Varia inſtrumenta Muſica hic notare licet, partim ἐμπνευστά, partim ἐγχορδά. (R.) p. 66

(5) Παιῶνα κυγαίνειν vocat *Oppianus*: ad quem, ſi bene recordor, annotaui, duplicem Græcos Pæana habuiſſe: quorum vno Martem ante pugnam inuocabant; altero Apollinem celebrabant, parta iam victoria. Priore modo vſurpat *Euripides* Phœniſſis, cuius ibi Scholiaſten vide: & adde Scholiaſten *Thucydidis*. (R.) p. 66

(6) Quæ ſcilicet certa ſpe freta neſciat confidere. (Sp.)

(7) Ἐνθουσιασθεὶς. (R.)

De quo Naſo:

Eſt Deus in nobis, ſunt & commercia cœli,
Sedibus æthereis, ſpiritus ille venit.

Origenes primo contra Celſum libro, & de principiis tertio, docet eſſe ſpiritales quaſdam *energias*, id eſt, virtutes latentes, quas Dæmones, vel Deos ſecundos nuncupent Academici: qui ſint velut magiſtri. Siquidem id agere, quod pro arbitrii ſui poteſtate ſibi delegerint. Vnde profluat inter homines ſapientiæ diuerſitas. Quippe eſſe energiam, quæ poeticam inſpiret, itemque geometriam, ac deinceps diſciplinas alias. Proinde vulgatum inter Græcos, poeſin citra inſaniam non contingere, ac afflatum quendam. (Sp.)

(8) Tantum debet latina res Mantuano cælo, ſub quo latinæ eloquentiæ ſpecimen longe clariſſimum & natum & educatum eſt: Et quo vno poſt illa M. Tullii fulmina, longe lateque coruſcantia, aduerſus Græcæ gentis fremitum nimio plus ſæpe inſonantem coorimur, obſiſtimus, vt dixit *Cælius Rhodiginus*, vir doctus ac pius. (Sp.)

(9) De Homeri temporibus, & de patria, & parentibus, maxima contentio ex Græcis autoribus. In libris vero Chronicis *Euſebii*, Cæſarienſis Pontificis, ſic ſcribitur in Latina hiſtoria; Agrippa apud Latinos regnante, *Homerus* in Græcia floruit, vt teſtatur *Apollodorus* Grammaticus, & *Euphorbius* Hiſtoricus, ante vrbem conditam annis centum viginti quatuor: & vt ait *Cornelius Nepos*, ante Olympiadem primam annis centum. Itaque *Homerus* erit vrbe Roma antiquior: quod & *Cicero* teſtatur in Tuſculanis quæſtionibus. Hic, quemadmodum ex Oceano fluminum vis fontiumque curſus capit, ſic *omnibus eloquentiæ partibus ortum & exordium dedit: quem nemo in magnis ſublimitate, nemo in paruis proprietate ſuperauit. Idem lenis & preſſus, iucundus & grauis, cum copia, tum tenuitate mirabilis, nec in poetica ſolum, ſed oratoria facultate eminentiſſimus.* Autor *Quintilianus* capite primo, libri decimi. (Sp.)

(10) Virgilianum hemiſtichion. (R.)

(11) Auguſtana editio, *temptata*. Quæ lectio non contemnenda videtur. (R.)

 Comiter

Comiter exceptum ſancti Michaelis ad ædem,
Qua veterum fulgent antiqua palatia(1) *Regum**,
Producunt, nitidumque caput gemmante corona
Cingitur, & ſceptro decoratur dextera ſacro.
Hunc triduo Regi populus deuotus honorem
Exhibuit, largo cumulans noua gaudia ſumptu.
Inde Placentinos fines(2), *& rura Cremonæ*(3),
Et Mutinæ tranſcurrit agros(4), *atque vrbe potitus,*
Quæ quaſi plena bonis, eſt dicta Bononia(5), *ſacri*
Flaminis aduentum digno celebrauit honore.

(1) Bene *antiqua* dixit: quando & Gothi, quibus iam pulſis Italia, Longobardi ſucceſſerunt, Papiæ, velut in munitiſſima regni parte theſauros habuere, vbi & Reges ſuos aliquando crearunt. Mediolanum enim a recenti ſtrage & ruina deformatum, non viſum eſt Maieſtati regiæ conuenire. (Sp.)

* Longobardorum ſcilicet, quorum regnum minime crudele, aut intolerandum fuiſſe ſcribit *Merula*, & ab his Regibus prognatos *Angleriæ Comites*, qui *Vicecomites* poſtea appellati fuerint: Ænobarbumque Cæſ. *Fridericum*, vbi Mediolanum euertit, Angleriæ Comites, vt funditus tollerentur, in primis laboraſſe: ne ex ſtirpe regia naſceretur aliquis, qui ad auctores generis reſpiciens, regnum auorum aliquando aſſereret. (Sp.)

(2) Inſignes ad Trebiam fluuium clade Romanorum, quorum colonia fuit, deductis eo ſex millibus colonorum, vt opponerentur Gallis, qui eam partem tenebant, vt autor *Pedianus*. Hæc a Palauicinis primum tyrannis, poſt Longobardis, cum antea libera fuiſſet, occupata fuit, variis deinde agitata caſibus, & patrum noſtrorum memoria ſæpe directa eſt. (Sp.)

(3) Et hæc deducta eſt colonia agro Gallorum capto, vt ſcribit *Liuius* frequentibuſque afflicta ruinis: vim quoque pertulit *Friderici* noſtri vſque mœnibus deiectis, vt lib. nono poeta noſter cecinit mox a principio. (Sp.)

(4) Non de vetere loquitur, quæ teſte *Liuio* colonia quoque Romanorum deducta eſt, vna cum Piſauro, & Parma: in quam nihil reperitur ſæuitum a Gothis, aut Longobardis, vt refert *Volaterranus*, nec eius etiam mentio omnino, ſed de ea, quæ hodie cernitur, & ædificata fertur circiter annum a nato Chriſto 1100. (Sp.)

(5) Bononia *Felſina* dicebatur, cum princeps eſſet Etruriæ, vt ait Plinius. A *Bono* Tuſcanienſi Duce *Sempronius* dictam autumat. Poeta noſter a *bonitate*: Cui adſtipulatur *Iulius Cæſar Pius*, qui etymum nominis recenſens, *dictam puto ego*, inquit, *a bonitate ſoli feliciſſimi, cæli ſereniſſimi, præſtantia animorum, vini, frugum, & bonitate prope peculiari rerum omnium, vbi Liberi, Cererisque certamen eſt.* (Sp.)

Mox Appenninum ſcopuloſo limite tranſit,
Ingrediturque tuos bellatrix Tuſcia(1) *fines.*
Occurrere Duci proceres, quos bellica Piſa(2)
Miſerat, æquoreis celeberrima Piſa triumphis,
Piſa peregrinis ſtatio bene nota(3) *carinis.*
Hos iubet in Siculum condicto tempore(4) *Regem*(5)
Cogere belligeros, atque emunire carinas.

(1) Eadem & Etruria, Græcis *Tyrrhenia* dicta, nunc *Tuſcania*, prouincia olim Italiæ opulentiſſima, fortiumque virorum alumna: vnde *bellatricem* vocat. Ipſius termini, Macra, Tyberis, & Appenninus. Eius ciuitates *Ludouicus* Pius Imperator cum Paſchali pontifice diuiſit. (Sp.)

(2) Piſanorum terra marique res diu floruere: de quibus vide *Volaterranum*, qui ſcribit, *Othonem* primum Piſis ſeptem Germanorum familias reliquiſſe, in eo loco habitare volentium, quas & facultatibus & honoribus ornauerit. (Sp.)

(3) Nam Piſa, ſiue Piſæ (vtroque enim numero dicitur) ſitæ ſunt in littore inter Auſerem & Arnum amnes. *Plinio* orta a Pelope Piſiſque Peloponeſi. (Sp.)

Hic quoque Virgilianam agnoſcas imitationem. Quod autem nonnulli tales verſus, qualis hic eſt, explodere ſolent, ceu monachales, iniuriam facere videntur etiam optimis Poetis, apud quos tam ſunt crebri, vt pæne elegantiam quandam hic affectarint: quod recte monet *I. Douza* in notis ad Tibullum. (R.) p. 66.

(4) Id eſt, ſtatuto, conuento. Sic infra *condictam vrbem*, lib. 6 v. 398. (R.) p. 66

Conſtituto & vt vulgo dicunt, *præfixo*. (Sp.)

(5) *Guilhelmum* primum filium eius *Rogerii*, qui a Cæſ. Imperat. *Lothario* Saxone regno Neapolis exactus, poſtquam recepiſſet omnia, tantum titulo Regis Italiæ abſtinuit, contentus in poſterum Siciliæ Rex appellari. Res eius ſcribunt inter præcipuos *Platina*, *Sabellicus*, *Ritius*, & *Volaterranus*. Ex noſtris *Otho*, *Vrſpergenſis*, Auunculus meus, *Nauclerus*, & *Cranzius*. (Sp.)

Inde

Inde caput mundi Romam(1) *petit, atque Viterbum*
Contigit, excelſa non longius vrbe remotum,
Quam quantum biduo tardus valet ire viator.
Sedis Apoſtolicæ Præſul, ſummuſque ſacerdos
Tunc Adrianus (2) *erat: qui fama lætus eadem*(3),
Protinus eximia cleri ſtipante corona
Occurrit, magnaſque viro, triſteſque querelas,
Multaque facta ſuæ crudelia pertulit vrbis:
Contemni ſeſe referens, populique furentis
Iurgia, probra, minas, riſus, conuicia, rixas
Sæpe pati: clerumque ſuum, ceu vindice nullo
Expoſitum probris, crebras perferre rapinas,
Pulſari graſſante manu, ferroue laceſſi.
(4)*Sic pater inualidus, nato poſt longa reuerſo*
Tempora, ſeu caſtris, ſeu de regione remota,
Quem penes & rerum ius eſt, & tota regendæ
Cura domus, noxas, & facta proterua ſuorum,
Contemptuſque ſuos, & quos abſente (5) *labores*
Pertulit, euerſamque domum, numeroſaque damna
Commemorat, multumque minas vltoris acerbat.

(1) Sic *Auſonius* Moſella, *caput rerum Romam, populumque patreſque*, &c. (R.) p. 66

Cur Roma *caput orbis* fuerit nuncupata, prodiderunt *Liuius* primo ab Vrb. cond. lib. & *Dionyſius Halicarnaſſens.* Antiquitatum Rom. lib. quarto. Tradunt poetæ, diu quæſitum, qua tandem poneret arce terrarum fortuna caput? Viſumque tandem Superis, nihil poſſe huic rei Roma aptius reperiri. (Sp.)

(2) Eius nominis *quartus*, natione Anglicus: de quo lib. mox ſequenti aliquanto fuſius. (Sp.)

(3) Diſſimulant alii caoſſam Pontificii occurſus, quam *Cranzius* cap. 16 lib. Sax. rerum 6, & ſimul quæ tum & Papa & Cæſar collocuti ſunt refert: quæ *Otho* Friſingenſis ſilentio præteriit. Lege, & cognoſces faſtum Epiſcopi Romani. (Sp.)

(4) Pulcra comparatio. (Sp.)

(5) Scilicet, *nato*. (R.)

* *Cuius origo mali, tantæque voraginis autor*
Extitit Arnoldus, *quem Brixia*(1) *protulit ortu*
Peſtifero, tenui nutriuit Gallia ſumptu,
Edocuitque diu(2): *tandem natalibus oris*
**Redditus, aſſumpta ſapientis fronte*(3), *diſerto*
Fallebat ſermone rudes, clerumque procaci
Inſectans odio, monachorum acerrimus hoſtis(4),
Plebis adulator(5), *gaudens popularibus auris,*
Pontifices(6), *ipſumque graui corrodere lingua*
Audebat Papam, ſcelerataque dogmata vulgo
Diffundens, vanis (7) *implebat vocibus aures.*
Nil proprium cleri(8), *fundos, & prædia nullo*
Iure ſequi monachos, nulli fiſcalia iura (9)
Pontificum, nulli curæ(10) *popularis honorem*
Abbatum, ſacras referens concedere leges(11).
(12)*Omnia Principibus terrenis ſubdita, tantum*
Committenda viris popularibus, atque regenda:
Illis primitias, & quæ deuotio plebis
Offerat, & decimas caſtos in corporis vſus,
Non ad luxuriam, ſiue oblectamina carnis
Concedens, molleſque cibos, cultuſque nitorem,
Illicitoſque iocos, laſciuaque gaudia cleri,
Pontificum faſtus, Abbatum denique laxos
Damnabat penitus mores, monachoſque ſuperbos;
Veraque multa quidem(13), *niſi tempora noſtra fideles*
Reſpuerent monitus, falſis admixta(14) *monebat.*
Et fateor, pulchram fallendi nouerat artem,

Veris falſa probans(15) *: quia tantum falſa loquendo*
Fallere nemo poteſt : veri ſub imagine falſum
Influit, & furtim deceptas occupat aures.
Articulos etiam fidei, certumque tenorem,
Non ſatis exacta ſtolidus pietate fouebat,
Impia mellifluis admiſcens toxica verbis(16).

* Digreſſio in commemorationem cauſſæ illius contemptus Clericorum apud populum Romanum. Cauſſa fuit ſeditiuſum & populare dogma *Arnoldi Brixienſis*, qui Clerum, Monachos, Epiſcopos, ipſumque adeo Papam Rom. traduxerat in concionibus ad vulgum, cui hæc cantilena valde grata accidit, quamuis ipſe ſæpe non ſit melior illis, quibus obtrectat, ὄψον δὲ λόγοι φθονεροῖς, inquit *Pindarus*. (R.) p. 67.

(1) Hanc vrbem Cenomanni ædificarunt, qui poſt Inſubres in Italiam venerunt. Autores *Liuius*, & *Polybius*. A Germanis tranſeuntibus in Italiam conditam eſſe, *Tortellius* ſcribit. Nos vidimus, quantam cladem in paucis annis accepit. Hic fides noſtrorum peditum deſiderata eſt. Panegyricus Chriſtiani *Mantuani* in Brixiam dictus, extat. (Sp.)

(2) Sub Magiſtro *Petro Abelardo* Britannico : de cuius ingenio & dogmatibus vide *Othonem Friſingenſem*. (R.) p. 67

Audiuit *Petrum Abelardum* Britannum, vt teſtatur *Otho* Pontifex, ad quem tunc temporis vndique concurſus fiebat. De Deo religioneque chriſtiana diſſerens, a ceteris ſcholis & ſenſibus deſciſcebat. Coactus eſt libros ſuos coram igni dare : nec idcirco auditores ab eo defecerunt, teſte *Æmylio Veronenſi*. (Sp.)

(3) Ἐπιδὺς σχῆμα σοφοῦ ἀνδρός. (R.)

Hoc eſt, concionandi & docendi munere : quod niſi vita, doctrinaque probato committi non debet. Sed & prudentia concionatori eſt neceſſaria. Nam in primis opus eſt circumſpectione. Siquidem refert, quid apud quos dicatur. Id quod veriſſimum eſſe tandem diſcemus, ſed tum quum ſerum erit, vt vere admonet *Rhenanus* noſter *Beatus*. (Sp.)

(4) Non mendicantium : quod tum id hominum genus nondum natum erat. Vnde de ceteris religioſorum ordinibus accipiendum eſt : quorum omnium originem *Volaterranus* attigit. Priſcorum monachorum, qui non ferentes gentilium in Chriſtum blaſphemias, in ſolitudines profugerant : alii, *Cœnobitæ*, quod gregatim viuerent, appellati ſunt : alii, quod ſemotim, *Anachoritæ* vocati ſunt. Illis non erat monaſterium certum, nulla figura, aut color, aut materia veſtis, quæ poſt ſunt inſtituta. (Sp.)

(5) Δημοκόλαξ. *Poplicola*. (R.)

(6) Hic intelligendos eſſe Epiſcopos inferiores docet mox ſequens antitheſis : ipſumque Papam. (R.) p. 67

(7) Ita repoſui, pro *variis*. Sic & apud *Silium* lib. 10. *Modius* noſter pro *vario*, reſtituit *vano*. *Sed vano quid enim te demoror ager, Lentule, conqueſtu?* (R.) p. 67

(8) Cum his *Arnoldi* dogmatis conferri poſſunt articuli Valdenſium relata ab *Ænea Sylvio* Hiſtor. Bohem. (R.) p. 67.

(9) Sunt & hodie, qui vt non ſuadent, ut cuiquam per vim ac tumultum, quod poſſidet, adimatur : ita putant, ſi Dominus hanc mentem impertiret eccleſiæ miniſtris, vt ſponte ditionem mundanam abiicerent, nihilo peius habituram religionem Chriſtianam, & ipſis non paulo plus acceſſurum, tum quietis, tum dignitatis. (Sp.)

(10) Id eſt, rerum ſæcularium ſeu mundanarum. Vt mox v. 278. *Viros populares* vocat, qui vulgo Laici & ſæculares dicuntur. Sic *Clericus* & *popularis* opponuntur infra v. 329 & apud *Ioan. Chryſoſtomum*. De qua diſtinctione ſic ſcribit *Iacob. Cuiacius* lib. 1 Feud. tit. 1 §. ſi vero Archiepiſcopus. Vetus eſt diſtinctio Chriſtianorum, qua Laici a Clericis ſeparantur : licet ſi generaliter rem tractes, omnes Chriſtiani ſint Clerici, omnes Sacerdotes. Alias Latine *popularis* eſt, qui ad populum gratioſus eſſe ſtudet. An legendum hic *curia*, id eſt, *aula*? (R.) p. 67

Vid. *Ritterſhuſius*, qui peſſime conicit, *curia*. B.

(11) Sentit diuinæ Scripturæ autoritatem, quam Patres germanæ pietatis obſeruantiores ſecuti ſtatuerunt, ne ſacerdotes profanis negotiis implicentur : quod Deo militent. Quanquam & Principum Romanorum conſtitutiones id ſubinde innuant. (Sp.)

(12) En igitur noſtra infelicior ætas eſt, quod Anabaptiſtarum dogma, adimit omne gladii ius profanis Principibus ac magiſtratibus : quod nihil aliud eſt, vt eleganter colligit *Roterodamus* quam vniverſum reipub. ſtatum ſubuertere, ciuiumque fortunas, ac vitam facinoroſorum audaciæ prodere. (Sp.)

(13) Et diſſidio noſtræ ætatis, vt diſſimulari non poteſt, ex parte non minima anſam præbuerunt, corrupti mores eorum, quorum ſale condiri debuerat populi ſtultitia. Miſceamus maria cælo, ante non ſanctis viuetur moribus, non pie formabitur ceterorum pectus, niſi ſanctitate imbutis magiſtris morum, iiſque qui vitæ mortalium præſunt. Non parebunt ex animo alii legibus, lege ſoluentibus alios iis, qui leges moderantur, ſeque legum immunes volunt. In animis ſeniorum regendis exemplo maiorum, antiſtitumque potius, quam imperio eſt opus. Vnde non aliis, vt vere dixit *Æmylius Veronenſis*, quam quibus nata eſt Chriſtiana pietas, moribus recoli poteſt. *Platina*, receptus autor, optabat, vt ſuis temporibus viueret Imp. *Ludouicus* Pius, indigente eccleſia ſuis ſanctiſſimis inſtitutis & cenſura. Nam ille anno a natali Chriſti

octin-

octingenteſimo ac decimo nono, apud Aquiſgranum ſynodum multorum Epiſcoporum habuit in qua conſtitutum eſt: ne Epiſcopi & clerici cuiuſuis gradus pretioſas, & exquiſitas veſtes, neue in digitis gemmas ferrent: & alia quædam ſancita ad gloriam Dei, & vtilitatem eccleſiaſticæ dignitatis, quæ omnia idem *Platina* proſequitur in *Gregorio* quarto: quæ ſi legeris, videbis optimum virum præuidiſſe præſentem eccleſiæ ſtatum. (Sp.)

(14) Forte, *At miſta*: vt ſit, quod reſpondeat τῷ *quidem*, quod præceſſit. (R.) p. 68

(15) Pulcerrimos eſt hic locus ex Philoſophia depromptus. Animus humanus ita eſt a natura factus ad verum & ad bonum, & ita ad hæc fertur, vt neque falſum, niſi ſub ſpecie veri, neque malum, niſi ſub imagine boni, vnquam amplectatur. A falſo qua falſum, a malo qua malum, per naturam abhorret. Deinde notetur hic Sophiſtarum ingenium & mos in circumueniendis hominibus, ſiue quam pulcra fallendi arte vtantur. Imitari videtur Guntherus *Silium Italicum* lib. 11 vbi eſt: *Veris falſa per artem Virrius admiſcens.* (R.) p. 68

(16) Sic lib. 6 v. 328. *Dulcia miſcuerant ſecreto mella veneno*, Legati Pontificii. (R.) p. 68

Ille ſuam(1) vecors, in clerum, Pontificemque,
Atque alias plures adeo commouerat vrbes,
Vt iam ludibrio ſacer, extremoque pudori
Clerus haberetur: quod adhuc (ni fallor) in illa
Gente nocet, multumque ſacro detruncat honori.
Mox in concilio Romæ damnatus, ab illo
Præſule, qui numeros vetitum contingere noſtros,
Nomen ab innocua(2) ducit laudabile vita.
Territus, & miſeræ confuſus imagine culpæ,
Fugit ab vrbe ſua, Tranſalpiniſque receptus,
Qua ſibi vicinas Alemannia(3) ſuſpicit Alpes,
Nomen ab Alpino ducens, vt fama, Lemanno(4),
Nobile Turregum(5), doctoris nomine falſo,
Inſedit, totamque breui ſub tempore terram
Perfidus, impuri(6) fœdauit dogmatis aura:
Vnde venenato dudum corrupta ſapore,
Et nimium falſi doctrina(7) vatis inhærens,
Seruat adhuc vuæ guſtum(8) gens illa paternæ.

(1) Scilicet, Brixianam. (Sp.)

(2) Signat *Innocentium* Pontificem eo nomine *ſecundum*: qui, vt refert *Volaterranus*, celebrato apud Lateranum concilio, multa pro ſacerdotibus vtilia ſtatuit. (Sp.)

(3) *VValafridus*, teſte *Vadiano*, mediæ ætatis non temnendus autor, in vita diui Galli, Rhætis proximos, & ſupra Acronium, Rhenumque, tum & in occaſum ad Tigurinum lacum, & Limagum habitantes, vbi hodie longe lateque Heluetii habent, Alemannorum nomine cenſet. Hoc autem vocabulum recentius eſſe, *Flauius Vopiſcus* his verbis in vita Proculi teſtatur; *Alemannos*, inquit, *qui tunc adhuc Germani dicebantur, non ſine gloria ſplendore contriuit.* Fuerunt autem *Alemanni* dicti, non a *Lemanno* lacu, ſed quod eſſet collectitia diuerſorum hominum multitudo, *allerley mann, aus allen landen mann.* Id quod *Agathius* ex Aſinii Quadrati autoritate docet: cuius verba recitat autor commentarioli in Tacitum de Germanis. (Sp.)

(4) Idem *Otho* Præſul & plures alii, ſed falſo, opinati ſunt: pro quibus tamen Poeta fidem ſuam non obſtringit, dicit enim, *vt fama.* Porro *Lemanni*, qui nunc eſt lacus *Gebennenſis*, meminit *Lucanus* in primo: *canum* appellans, a capacitate multarum aquarum: per quem Rhodanus Ararim deferens rapitur. (Sp.)

(5) Qui putant olim dictum eſſe *Tigurum*, falluntur, ſiquidem pagi Tigurini, cuius eſt mentio apud *Caſarem*, ſunt Vranienſes. Eſt autem *Turregum* nouum oppidum, cui fluuius *Turga*, vt ipſi regioni *Turgauia* nomen indidit, cum ſitu, tum potentia inſigne, primi hodie inter vrbes Heluetiorum fœderatorum nominis, in finibus Rhætiæ primæ Romanæ prouinciæ: quam Alemanni, quorum primas in eis tenebant Sueui, Germanorum nobiliſſimi, quorum nomen obſcurauit memorabilis illa Francorum Germanorum victoria in Tungris, duce Luitvvicho, qui ſub *Clodouei* vocabulo primus Francorum Regum Chriſti nomen profeſſus eſt. Porro *Turregum* noſter Ænobarbus expugnauit in eo bello, quod adoleſcens pro patre *Fridericho* monoculo, Sueuorum, & Alſatiæ Duce, imperante *Chunrado* patruo, fortiter geſſit aduerſus eo tempore opulentiſſimum fortiſſimumque Ducem Zeringenſem *Chunradum*, quem ad patrem, patruumque ſupplicem venire, imperataque facere coegit. (Sp.)

(6) Legebatur antea, *impure.* Sic paulo poſt verſ. 319 *impuri verbi.* (R.) p. 68

(7) Malim, *doctrinæ vatis inhærens.* (R)

Vide-

(8) Videtur alludere ad illud inter Iudæos olim prouerbii vice iactatum: *Patres comederunt vuas, & filiis obſtupuerunt dentes*; Quod Propheta grauiter reprehendit. (R.)68

Aſt vbi de medio ſublato Præſule ſummo,
Eugenius(1) *ſacræ ſuſcepit iura cathedræ,*
Ille(2) *Petri ſolidam cupiens conuellere petram,*
Vt caput infirmum(3) *per cetera membra dolorem*
Diffundit, Romana petit temerarius auſu
Mœnia ſacrilego, totamque nefarius vrbem
Inficit, impuri corruptam ſemine verbi:
**Et populi tantas in clerum concitat iras,*
Vt penitus nullum ſummo deferret honorem
Pontifici, clerumque odio vexaret iniquo.
Et ſi quis, cui mens æqui & reuerentior eſſet,
Et meliora pio flagrarent viſcera voto,
Forte refragari, ſeu diſſuadere furorem
Auſus erat, ſeſeque nouis opponere monſtris,
Omnibus ereptis, ſubuerſa funditus æde,
Corporis afflictu, ſeu tandem ſanguine fuſo,
Clericus, aut etiam popularis, facta luebat.
Quin etiam titulos Vrbis renouare vetuſtos,
Patricios recreare viros(4), *priſcoſque Quirites*(5)
Nomine plebeio, ſecernere nomen equeſtre(6),
Iura tribunorum(7), *ſanctum reparare Senatum*(8),
Et ſenio feſſas(9 *, mutaſque reponere leges,*
Lapſa ruinoſis, & adhuc pendentia muris
Reddere primæuo Capitolia(10) *priſca nitori,*
Conſiliis, armiſque ſuæ moderamina ſummæ
Arbitrio tractare ſuo, nil iuris in hac re
Pontifici ſummo, modicum concedere Regi
Suadebat populo(11): *ſic læſa ſtultus vtraque*(12)
Maieſtate, reum geminæ ſe fecerat aulæ.
Vnde etiam tandem (neque enim rear eſſe ſilendum,
Nec de funeſto repetatur(13) *poſtea ſermo.)*
Iudicio cleri (14), *noſtro ſub Principe*(15) *victus,*
Adpenſuſque cruci, flammaque cremante ſolutus,
In cineres, Tyberine(16), *tuas eſt ſparſus in vndas.*
Ne ſtolidæ plebis, quem fecerat improbus, error(17)
Martyris oſſa nouo, cinereſue foueret honore.

(1) Secundus, patria Piſanus. Huius autoritate *Gilberti* Pictonum Epiſcopi, cognomento *Poretani*, damnata ſunt de ſancta Triade placita: ipſe omni crimine leuatus, nec vlla ignominia notatus, quod & dum dies ei diceretor, ſenſus ſuos iudicio, arbitrioque concilii Pontificiſque moderaturum ſe teſtatus fuerat. De hoc *Gilberto* Præſul *Friſingenſis* plura lib. poſterioris hiſt. 1. (Sp.)

(2) Scilicet *Arnoldus*: de quo idem *Friſingenſis* cap. 27 lib. modo citati, & aliquanto ploribus cap. 20 ſecundi eiuſdem hiſt. libri. (Sp.)

(3) Confer locum ſimilem lib. 6 verſ. 574. Videtur autem *Guntherus* hanc γνώμην a *Seneca* mutuatus, vt alia quoque, de quibus ſuo loco. Sic enim ille lib. 2 de Clementia, cap. 2; *A capite bona valetudo. Inde omnia vegeta aut erecta, aut languore demiſſa, pro vt animus hominum viget aut marceſcit.* (Vbi legendum puto: *vegeta & erecta*) *Serenus tamen fontem morborum ſtomachum facit.* Grauiſſime D. *Iohan. Chryſoſtomus* homil. 6 ad Epeſ. πάντα οἴχεται καὶ ἀπόλωλε. τὸ δὲ αἴτιον, τὸ τοὺς ἄρχοντας νοσεῖν. τῆς γὰρ κεφαλῆς οὐχ ὑγιαινούσης, πῶς ἂν τὸ λοιπὸν σῶμα ἔῤῥωστον μένοι. (R.) p. 68

(4) Romulus cum nouam ſuam ciuitatem viribus & robore iuuenum munitam cerneret, vt eam & conſilii ope fulciret, centum numero elegit, quos ob honorem *Patres*, ob ætatem *Senatores* appellauit, quorum poſteritas per genituram propagata, *Patricii* appellati. (Sp.)

(5) Hoc eſt, *Romanos*, qui nullius imperio ſubiecti erant. (Sp.)

(6) Solebant primores equeſtris ordinis Senatoribus adſcribi: qui ob id *conſcripti patres* appellati ſunt. Huius ordinis inſigne erat annulus, quo a plebe diſtinguebatur. Vtebantur tamen eo Senatus & nobilitas. Tamen promiſcuum eius vſum fuiſſe bello ſecundo Punico ſcribit *Plinius*. Nam *alioqui*, inquit,

inquit, *non potuiſſent trimodia illa annulorum Carthaginem ab Annibale mitti.* (Sp.)

(7) Horum quinque erant genera. Tribuni ſeu Præfecti Celerum, Tribuni plebis, Tribuni militum, conſulari poteſtate; Tribuni militares, & Tribuni ærarii. (Sp.)

(8) Quem ideo *ſanctum* dicit, quod neceſſe erat, prius ſacra Diis fieri: & nec vllo alio loco, niſi augurato, vt legimus apud *Feneſtellam.* (Sp.)

(9) Sic *ſenium paſſas leges renouare* dixit lib. 8 v. 486. Elegantiſſime. Nam vt omnium rerum humanarum eſt quædam παρακμὴ & ſenectus, omniaque orta occidunt, vt ait *Salluſtius* : Ita ne leges quidem ſacratiſſimæ ab hac communi ſorte immunes aut exemptæ ſunt. Qua de re videantur, quæ ſæpe diſſerit Imp. *Iuſtinianus* in l. a. C. de vetere iure enucleando, & in Nouellis ſuis. Eodem modo & *Gellius* loquitur lib. a c. 24; *Legibus* (inquit) *iſtis ſitu atque ſenio obliteratis.* Pulcre quoque *Liuius* lib. 34 *mortalitatem* tribuit legibus; *Quas tempora aliqua deſiderarunt leges, mortales & temporibus ipſis mutabiles eſſe video,* &c. Sic *Ammianus Marcellinus* lib. 16 ſcribit: Sullam Dictatorem Leges ſumptuarias ex rhetris Lycurgi, id eſt, axonibus Romam translatas, diuque obſeruatas & ſeneſcentes paulatim reparaſſe. Sic alibi *Guntherus* dixit: Leges nonnunquam *iuſtitio ſuppreſſas ſilere* : vt h. lib. v. 402, & lib. 8 v. 482, Et *ruinam morum ac iuris.* Sicut ergo IC. *Papirius Fronto* Peculium ſimile eſſe aiebat hominis, quod ſcil. naſcatur, creſcat, decreſcat, moriatur, teſte Martiano in l. 40 ff de peculio: Ita quid vetat, quin idem & de Legibus dicamus. Parum eſt igitur, Ius ac Leges in ciuitate eſſe, niſi & νομοφύλακες conſtituantur, qui iura regere, & temporibus Reip. accomodare leges, & ſeneſcentibus vigorem reddere poſſint. (R.) p. 68

(10) Plurale, pro ſingulari. recepta figura loquendi. *Fabius* negat libertatem numeri ſub grammaticis conſtringi præceptis. Conſtat autem apud nobiles autores, ſæpe Romanum Capitolium conflagraſſe. Lege *Lactantium* cap. 17 tertii. (Sp.)

(11) Quantum eius valuerit oratio, non tantum apud mutabile vulgus, ſed ipſum etiam Senatum, abunde declarat exemplum literarum, S. P. Q. R. ad Cæſ. *Chunradum* Tertium ſcriptum: quod *Otho* Pontifex fideliter retulit in primum rerum Ænobarbicarum librum. (Sp.)

(12) Legebatur vterque. Qua retenta lectione hic ſenſus eſſet: vterque, ſcil. & populus, & eius planus *Arnoldus.* Sed melius videtur eſſe id, quod repoſui. Vtraque maieſtate, intellige diuina & humana. (R.) p. 69

(13) Auguſtana editio, *repetetur.* (R.)

(14) Sententia Epiſcoporum. (Sp.)

(15) Hoc eſt, potiente rerum ſumma *Friderico.* (Sp.)

(16) Idem, qui *Tybris*, *Florus* in primo de Anco Martio, *Hic igitur*, inquit, & *mœnia muro complexus eſt, & interfluentem vrbi Tyberinum, ponte commiſit.* Nomen dedit fluuio, cum prius *Albula* diceretur, *Tyberinus* Albanorum Rex, latro inſignis, in traiectu fluuii ſubmerſus: quod Poeta quoque ſequenti mox libro teſtatur, ſecutus Maronem. (Sp.)

(17) Ita omnino diſtinguendum. Vulgo perperam ponitur diſtinctio poſt, *fecerat* : quaſi coniungenda eſſent, *improbus error.* Imo *improbus* a *Gunthero* dicitur ipſe plebis ſeductor *Arnoldus*, quem paulo ante *ſtultum* appellauit v. 340, & *funeſtum.* v. 343. Significat ergo hominem fuiſſe μωρόκακον, ſeu ſtolide improbum, vt eleganter *Buchananus* reddidit Pſalm. 14. (R.) p. 69

Iamque Rauennatis(1) *defuncto Præſule ſedis,*
Hanc Rex Anshelmo(2), *Græca de gente reuerſo,*
Contulit, emeriti ceu præmia grata laboris,
Curia ſæpe ſuos cathedræ tranſmittit alumnos.
Sic gemini proceres, veluti duo maxima mundi
Lumina(3), *coniunctis aliquanto tempore caſtris,*
Hinc pater, inde patris deuotus filius almi,
Ille ſacerdotum celeberrimus, ille(4) *regentum,*
Hic regni gladio metuendus, at ille ſuperno,
Dulcia colloquii tandem conſortia nacti
Inſatiata pio carpebant gaudia voto,

(1) Hæc eſt caput *Romandiola*, quæ *Flaminia* prius dicebatur: in qua & tunc erat ſedes Exarchatus, cuius ditionis fuere Rauenna, Ceſena, Ceruia, Forum Liuii, Forum Ruentinorum, Forum Cornelii, Bononia, Mutina: quæ omnia Pipinus Romano Pontifici tribuit: quod & diuus Carolus, & eius poſtea filius Ludouicus Pius comprobauere, voluereque hanc partem *Romandiolam* dici, velut illuſtriore nomine: vt oblita Græci nominis *Exarchatus*, reuerentior vrbis Romæ foret, Notum eſt, olim Præſules Rauennates, quum iura eius eccleſiæ tam late paterent, & refugiſſe ſæpe Romano Pontifici ſubeſſe, & in Apoſtolicam ſedem cornua extuliſſe. (Sp.)

(2) Hamelburgenſi. (Sp.)

(3) Interpretes pontificii iuris plenis fatentur buccis, duo luminaria totum mundum illuminare: Solem ſcilicet, per quem Papa deſignatur: & Lunam, per quam Imperator. (Sp.)

(4) l. *iſte*. (B)

Legendum puto, *Iſte* Sic enim vtuntur Latini, vt *Ille* ad remotius membrum quod præceſſit, *Iſte* ad proximius referatur: vt alias *Hic* & *Ille* referuntur. Exemplum eſt mox in v. ſeq. Sic inf. v. 505,

Quo plus ille dato, quam gaudeat iſte recepto,

Sic *Ille* & *iſte* ſibi mutuo reſpondent l. 5 v. 158 (R.) p. 69

Cumque petens Romam Sutrii(1) *iam mœnia rector*
Parua reliquiſſet, magnæque accederet vrbi,
Occurrere viri patriæ mandata ferentes
Conſpicuo ſermone quidem phalerata, ſed aſtu,
Et tacitis perplexa dolis: nec protinus auſi,
Ni prius indulto regalis fœdere pacis(2),
Vt liceat quæcumque ferant, impune profari.
Tunc ita compoſitis ficto moderamine verbis,
Præmeditata diu molimina protulit vnus.

(1) Peruetuſtum Etruriæ oppidum, notum defectione a Romanis, & prouerbio, quod ab ea natum. *Plautus* in Caſſina vſurpauit, & *Eraſmus*, *Valaterranuſque* enarrant. *Quaſi Sutrium eant.* (Sp.)

(2) Intelligit fidem publicam, vulgus barbare *ſecuritatem*, & *ſaluum conductum*, & diplomatum formularii magis barbare *paſſum* appellant. (Sp.)

Ducit in aduentu(1) *felicia gaudia, Princeps,*
Roma potens inuicte tuo, deuotaque pandit
Mœnia, maternoſque ſinus aperire potenti(2),
Quem ſibi rectorem delegit, gaudet amico,
Imperiumque tibi, atque Auguſti nominis vltro,
Quo nihil in terris maius, promittit honorem:
Si modo pace(3) *venis: ſi priſtina iura fideli*
Ac bene promeritæ conſeruas integra matri.

(1) Habes hanc legatorum, S. P. Q. R. orationem, cum Principis reſponſione apud *Othonem*. Dignæ, vt legantur a quouis rerum anteactarum ſtudioſo: qui cognoſcet, tum quoque Imperii pontificii iugum Romanis graue fuiſſe, quod poſtea ignauia Principum longe maiora cœpit incrementa. (Sp.)

(2) l. *petenti*. (B)

(3) Nomen pro aduerbio poſitum, *pacifice*. (R.) p. 69

Aſpice, quæ fuerit priſcis ſub Regibus(1) *vrbis*
Gloria, quæ populi libertas(2), *quanta ſenatus*
Maieſtas, Prætoris honos(3), *& Conſul vterque*
Annuus(4), *& gemini plebis tutela*(5) *Tribuni,*
Gratia quæ morum(6), *caſtarum ſanctio legum,*
Pace tenor iuris, iuſtis audacia bellis,
Quantus amor laudis, patientia quanta laboris:
Hæc ſunt, quæ noſtram longis prouentibus(7) *vrbem,*
Ex illa tenui naſcentis origine fati,
Ex laribus paruis(8), *& primi Regis aſylo*(9),
Stramineiſque caſis(10), *& ſparſo ſanguine ſulco*(11),
Ad celebres titulos, & tanti culmen honoris
Extulerant, vbi(12) *nil, niſi ſidera ſola, ſuper ſe*
Cerneret: his gaudens, populos, Regeſque per orbem
Conſiliis, validiſque ſibi ſubiecerat armis(13).

(1) *Otho* id non Regibus tribuit, ſed ſenatorum ſapientiæ, & equeſtris ordinis virtuti. *Prima* enim *ætas*, hoc eſt, populi Romani *infantia*, vt ait Florus, *ſub Regibus fuit.* Sed conſtat Romulum inſtituiſſe Senatores, qui erant ex tribubus: quas primum ex tota ſua multitudine Romulus tres fecit: procedente deinde tempore auctæ, ad triginta & quinque peruenerunt. Senatores, equites, & plebei in has erant diuiſi: neque erat quiſquam ciuis Romanus, qui non eſſet alicuius tribus. Lege ſextam Antonianam *Ciceronis* ad Pop. Rom. (Sp.)

(2) Idem *Cicero* loco iam indicato vult, in populo & Senatum intelligi, & plebem. (Sp.)

(3) Vt ex *Liuio* conſtat, cum plebi ad conſulatum eſſet factus aditus, viciſſim patribus

concesſum

conceſſum eſt, vt Prætorem crearent: cuius tanta fuit poteſtas, vt iura condere, abrogare inſtituta ſolus poſſet. Vnde *Iuſtinianus* Imp. *Prætorum*, inquit, *edicta non modicam obtinent iuris autoritatem.* Hoc etiam *ius honorarium* ſolemus appellare: quod qui honores gerunt, hoc eſt, magiſtratus, autoritatem huic iuri dederunt. De Prætoribus multa *Pomponius* Iuriſconſultus, tit. *de origine iuris*: & *Feneſtella.* (Sp)

(4) Mutatam, ait *Florus*, Regiam dominationem in Conſularem poteſtatem, eamque pro perpetua annuam, pro ſingulari duplicem conſtitui placuiſſe: ne poteſtas ſolitudine, vel mora corrumperetur. Conſuleſque pro Regibus appellatos, vt conſulere ſe ciuibus meminiſſe deberent. (Sp.)

(5) Sic *Regum tutela* Deus dicitur elegantiſſima a *Scip. Gentili* collega meo coniunctiſſimo in Paraphraſi Pſalm. 145. Notum eſt, *tutelam* ſignificare non modo eam vim ac poteſtatem, quæ eſt tutori in pupillum, ſed quamlibet etiam defenſionem, conſeruationem, ac munitionem. Sic *tutela corporis ſui*, *tutela ædificorum*, *tutela viæ*, *tutela dotis*, *tutela minorum* a Prætore ſuſcepta, &c. paſſim in iure ciuili occurrit. *Lucanus* l. 4 v. 6.

tutelaque valli
Peruigil alterno paret cuſtodia ſigno.

Hoc amplius non diſſimulabo, *tutelam* a Poetis modo pro *tutore & patrono* ſeu defenſore, modo pro *ipſo cliente* vſurpari. Huius exemplum mihi ſubiecit ex Priapeiis carm. 76;

Eſt tutela Rhodos beata Solis.

Sic *Horatius* carm. ſæculari lib. 4. Od. 6 Romanam iuuentutem Dianæ tutelam vocat;

Virginum prima, puerique claris Patribus orti,
Delia tutela Deæ.

Illius autem notionis, quando pro *tutore* ponitur, apud eundem *Horatium* exemplum eſt lib. 4. Od. 14 ad Auguſtum;

te profugus Scythes
Miratur, o tutela præſens
Italiæ, dominæque Romæ.

Et lib. 1 ep. 1 *rerum tutela mearum cum ſis.* Et in Priapeiis carm. 36 Vulcanus *Lemni tutela* dicitur. Et carm. 73 *pomarii tutela diligens* dicitur Priapus. Eadem notione & *Guntherus*, hic vtitur, Tribunos *tutelam plebis* indigitans. Quo pertinent hæc *Salluſtiana*, in fragm. Hiſt. lib. 1. *Concordia gratia plebi tribunitiam poteſtatem reſtitui, ex qua omnes diſcordia accenſa.* Et lib. 3; *Erepta in poſterum vis tribunitia, telum a maioribus libertati paratum.* Nota res ex *Liuio*, qua occaſione & fine inſtituti Tribuni plebis. (R.) p. 70

(6) Cenſorem intelligit, qui magiſtratus & vltimus eſt, & perfectus, teſte *Plutarcho* in Tito Flaminio. Sub eius poteſtate, morum & diſciplinæ cenſura, decoris & dedecoris diſcrimen poſitum eſt: vt a Senatu mouere indignos, equites ignominia notare, de qua re plura recepti autores. *Cicero* in Oratione pro Cluentio, Cenſores dicit eſſe præfectos moribus magiſtros veteris diſciplinæ & ſeueritatis. *Aſconius magiſtratum pudoris* Cenſuram nominat. (Sp.)

(7) Tardis proceſſibus, & incrementis. Vt nihil fit repente magnum. Nam *ſi quis*, vt *Florus* inquit, *Populum Romanum quaſi hominem conſideret, totamque eius ætatem percenſeat, vt cœperit, vtque adoleuerit, vt quaſi ad quendam iuuentæ florem peruenerit, vt poſtea velut conſenuerit, quatuor gradus, proceſſusque eius inueniet.* (Sp.)

. Forte *Guntherus* ſcripſerat, *proueſtibus*, quod magis quadrare videtur. (R.) p. 70

Male *Rittershuſius* coniicit, *proueſtibus.* Sic alibi, *in tantis ſcelerum prouentibus.* (B.)

(8) Nam ibi Romolus habitauit, vbi fuit tugurium Fauſtuli. Scribit *Dionyſius Halicarnaſſeus* libro primo, ſuo tempore extaſſe Romuli caſam. Fuit autem hæc, vt teſtatur *P. Victor*, in decima vrbis regione. (Sp.)

(9) Quod Romulus & Remus ſtruxerunt inter arcem & Capitolium, loco *Intermontio* nominato: vt multitudo facinoroſorum ſpe impunitatis eo conflueret ad nouam vrbem incolendam. Cui diuo, diuæue templum ſit pro aſylo erectum, non conſtat, & *Dionyſius* ignorare ſe dicit. In Græcia & Aſia multa fuerunt aſyla. Tiberius Cæſar pertæſus nimiam illorum licentiam, iura omnibus fere illis ademit, vt *Suetonius* & *Tacitus* perhibent. (Sp.)

De Romuli aſylo nota res ex *Liuio*, *Dionyſio* & aliis. *Florus* ſeu *Annæus* lib. 1; *Erat in proximo lucus, hunc aſylum facit.* *Iuuenalis* in falſos nobiles:

Et tamen vt longe repetas, longeque reuoluas.
Nomen, ab infami gentem deducis aſylo.

De abuſo autem aſylorum per vrbes Græcas ſub Tiberio vide *Tacitum* 3. Annal. quæ etiam ad noſtros mores accommodari poſſunt, quando paſſim ſimilis abuſus inualuit. In ſacris litteris, vrbes perfugii dicuntur aſyla, quæ Deus ipſe conſtituit certis quibuſdam caſibus. (R.) p. 70

(10) Ad has caſas & hanc egeſtatem reuertendum eſſe Romanis, & in neceſſitate ac miſeriis iacendum, ſi iuſtitiam ſequi & ſuum cuique reſtituere velint, dicebat in ſua contra iuſtitiam & ius naturale diſputatione Carneades, teſte *Lactantio* lib. 5 c. 17, & epit. c. 1. (R.) p. 71

(11) Propter Remum in pugna occiſum, dum vtraque pars de regno contendens, ſuum ducem Regem conſalutaſſet. Superius indicaui, autores de *Remi* morte non conuenire. (Sp.)

(12) Puto ſcripſiſſe Guntherum, *extulerunt viri.* Primum enim hæc ſyſtole vſitatiſſima eſt optimis auctoribus, ſed quæ ſæpe deprauata ſit: vt docet *Giphanius* Coniectan. Locret. Deinde *viri* ſæpe apud *Guntherum* in *vbi* mutatum fuiſſe, alibi demonſtraui. (R.) p. 71

(13) Quoniam nihil non partum viribus Romani poſſederunt. (Sp.)

Tunc populus Regi(1) *belli mandata, domique,*
Non populo Rex illa dabat, paſſuraque nullum
Vrbs erat hæc Regem(2), *niſi quem regnare iuberet,*
Vt patriæ mitis(3), *non ægre viſa ferendo*
Iuſſa daret(4)*populis*(5), *& magnæ* (6)*Regibus*(7)*vrbis.*
Tunc huius populi mandata, minaſque timebat
Ortus, & occiduo(8) *tellus ſubcincta profundo,*
Et notus, & gelidi boreas ſub cardine mundi.
Aſt vbi fortunæ vitio, populique pauentis
Deſidia, priſci perierunt ſigna decoris(9),
Iuſtitioque(10) *ſilent longo iam tempore leges*
Suppreſſæ, tanto retroceſſit Roma relapſu,
Vt vix ad decimum lapidem, fineſque propinquos
Audeat ipſa(11) *ſui protendere nominis vmbram.*

(1) Similis mos Spartæ vigit, vt Reges ad bella profecturi mandata certa a populo acciperent. Illud autem, *belli domique* Salluſtiano, imo & Plautino & Ciceroniano more dictum eſt, pro eo quod vſitatius eſt, *domi militiaque.* Hoc ideo quoque moneo, ne quis forte imperite iungat, *mandata belli* & patrio caſu accipiat, *τὸ belli. Plautus* bis (quod ſciam) hac formula vtitur. Vt Prologo Captiuorum: *Domi bellique duellatores optimi.* Vbi Lambinus *Duellique* legit: cum & in Aſinar. ita ſcriptum ſit, Sc. Perfidiæ. *Quæ domi duellique male feciſti. Ennius* 16 Annal. *Hos peſtis necuit; pars occidit illa duelli. Cicero* 4 de Republ. Periclem, cum iam ciuitati maxima auctoritate plurimos annos *domi & belli* præfuiſſet, &c. *Salluſtius* bello Iugurth. *Paucorum arbitrio belli domique agitabatur.* Et rurſum: *Animus belli ingens, domi modicus.* Sic *Symmachus* lib. 1 ep. 37 *Nemo enim belli notus, aut domi clarus exſortem præmii ſenſit induſtriam.* Sic enim ibi legendum pro eo, quod vulgo *bellis*, olim docui in Prodromo meo, quem nouæ ſcriptoris illius editioni a me aliquando adornandæ præmittere decreueram, vt loca, lautia huic conſulari viro, & prætidi vrbi præpararet. Nunc me *Schoppius* meus quieſcere fecit; cui vt homini amiciſſimo & trium Mſc. librorum auxiliaribus copiis ad eam editionem procurandam inſtructiori tantam ex *Symmacho* laudem non inuideo. Addo *Sex. Aurel. Victorem*, Domitiano: *Iſte primo clementiam ſimulans, neque adeo iners, domi bellique tolerantior videbatur.* (R.) p. 71

(2) Regis & Domini vox ſemper in Vrbe infenſiſſima, Principis vero placida, iucunda. Primum notius eſt quam vt multis probari debeat: poſterius ſatis innuit *Plinius* iunior in Panegyrico ad Traianum: *Sedemque Principis obtinet, ne ſit domino locus.* Et de diuo Nerua: *Non enim ſeruulis ſuis dominum, ſed Principem ciuibus daturus.* Sed & ipſamet vox Principis, indicat inter pares eſſe principatus: vti princeps Apoſtolorum, princeps Senatus, inter Senatores primus, qui autoritate, vel ætate præſtet: & ſic de aliis. Expulſis itaque Regibus, conſules creati L. Iunius Brutus, & L. Tarquinius Collatinus, Lucretiæ maritus. Brutus quum non modo Regem, ſed ne regium quidem nomen vellet in vrbe ſupereſſe, Magiſtratum collegæ abrogauit: quod Tarquinius vocaretur: iſque bonis ſuis ſumptis, vltro Collatiam habitatum migrauit. Hoc factum *Cicero* tertio Officiorum refert non admodum fuiſſe coniunctum cum honeſtate: ſed quia vtiliſſimum fuit patriæ, idcirco honeſtum etiam videri. (Sp.)

(3) Corrupte. l. *miti.* Viſa *miti* patriæ Senatus conſulta ferenda. (B.)

(4) Hoc eſt, inconſultis patribus nihil decerneret, ageretve. (Sp.)

(5) Prouinciis: quarum omnium primam Siciliam fuiſſe, *Tullius* autor eſt. Quo autem ordine ceteras prouincias Romana reſpublica aſſecuta ſit, oſtendit *Sext. Rufus.* (Sp.)

(6) L. *magni orbis.* (B.)

(7) Occupauerant enim Romani maiorem Africæ & Aſiæ partem, tum ceterarum gentium, quæ ſuis parebant Regibus: de quibus *Florus, Iuſtinus, Rufus, Oroſius* & Chronicorum ſcriptores, & nuper omnium diligentiſſime *Budæus* libr. de Aſſe 4. (Sp.)

(8) Toti vult mundo Romanam potentiam formidatam, cuius limites, ſiue cardines quatuor duobus verſiculis complexus eſt: vt *Lucanus* tribus in primo, & *Calphurnius* totidem in Delo. Meridies, & Septentrio ſunt immobiles. Ortus & Occaſus nunquam eodem modo ſe habent: qui licet eadem in parte, id eſt, in ſpatio, quod inter Tropicos eſt, ſemper ſint, tamen quia nunquam contingit ſolem illinc oriri hodie, vnde heri oriebatur, nec e regione pari modo occidere, nonquam vnus idemque ortus, & occaſus eſt. Inſigni Auli Gellii errore, quem doctiſſimus Heluetiorum *Vadianus* annotauit, interim Gellianæ diligentiæ patrocinans. (Sp.)

(9) Diuus *Auguſtinus* Saluſtii autoritate cap. 18 ſecundi de ciuitate Dei, oſtendit, paruo interuallo poſt exactos Reges, ex pulcherrima atque optima republica peſſimam ac flagitioſiſſimam factam eſſe. (Sp.)

(10) *Iuſtitium*, iuris ſtatio eſt, quaſi inhibitio. Quod verbum olim licet, vt dicit *Budæus*, publicam iuris ſignificaret ceſſationem, poteſt tamen & priuati iuris ceſſationem moribus noſtris ſignificare. Indicebatur autem iuſtitium, vt ex *Liuio* patet, in rebus

bus dubiis & periculoſis. Vnde *Fulgentio*, iuſtitium *publicus luctus* dicitur. (Sp.)

(11) Adeo iuxta homines, & quæ hominum ſunt, fatali neceſſitati debentur. Licet id quum ex multis exiſtimare, tum ex his, quæ Romano acciderunt Imperio. Id quia externis non potuit, ſuis labefactari cœpit iuribus: vt rem ipſam ſingulari opere *Blondus* proſecutus eſt, & nonnihil ego mox in ſummam contrahens. (Sp.)

Vilis apud gentes(1), *in ſe mala firma, nec vllo*
Robore fulta ſui: quam ſeditione frequenti,
Atque inteſtinis lacerat diſcordia bellis.
Nullus amor iuris, nulla eſt reuerentia morum,
Nec iam libertas, nec libertatis imago.
Nuſquam Patricii, nuſquam ſacer ordo ſenatus,
Nuſquam cum gemino Conſul, Prætorue Tribuno:
Cumque ruinoſis procumbunt(2) *mœnia muris,*
Maiorem morum patimur, querimurque ruinam(3).
Hoc ideo nobis vſu venit optime Princeps,
Hic diſponendi populus(4) *moderamina regni,*
Et totum priſcis(5) *freuandi legibus orbem*
Non habet arbitrium: maieſtas regia dudum
Abſtulit(6), *& priſcum populi mutilauit honorem,*
Ex quo Teutonicos admiſit Roma tyrannos(7).
Tu procul a nobis abſens, & in orbe remoto,
Rarus in Italia, ſed in hac rariſſimus vrbe
Eſſe ſoles, & (8) *Rege meo mihi notior hoſpes.*
Sic neque nos nobis(9), *nec tu ſatis, inclite Rector*
Conſulis, & cura miſeri fraudamur vtraque,
Expoſiti cunctis nullo ſub vindice fatis.

(1) Sic Romani vocabant nationes & populos ſuo imperio neque ſubditos, neque amicos, neque ſocios. (R.) p. 72

(2) Auguſtana editio, *procumbant*, optime. (R.)

(3) Elegantiſſime dictum exemplo *Petronii Arbitri*: *Namque hoc dedecus eſt populi, morumque ruina.* Similiter & *Saluianus* lib. 6 de Gubernatione Dei; *Nonne eadem & rerum ruina & morum?* (R.)

(4) Scilicet Romanus: quo nomine & Senatus comprehenditur, vt iam autoritate Ciceronis oſtendimus. (Sp.)

(5) *Appianus* in præfatione hiſtoriæ, terminos Romani Imperii ſub Adriano Principe, quo tempore ipſe hiſtoriam ſcripſit, late deſcribit. Meminit item *Pomponius Lætus.* (Sp.)

(6) Romani Regibus exactis, vſque ad ſeptingenteſimum annum ſub ſtatu populari & ciuili, qui *Politia* græce dicitur, imperium ſuum propagarunt: quoad Caius Cæſar, qui Dictaturam perpetuam ſuſcepit, republica oppreſſa, & in poteſtatem ſuam redacta, re vera Principem egit, licet nomen reipublicæ antiquari noluerit: a quo tempore longa annorum ſerie, vnius ſemper arbitrio rectum eſt, perinde atque in regno fieri ſolitum eſt. Hoc tantum intereſt, quod regio nomine Principes abſtinuerunt, Imperatores ſe dici contenti: quo nomine priſci duces, Romani populi cenſebantur, ſed annua poteſtate creati. Tum variis caſibus res Romana ſub Cæſaribus agitata, ſenſim in peius delapſa eſt, ac quantum nonnunquam vnius, alteriuſve Principis virtute, vt ſenile aliquod corpus, morbo & ægritudine, viſa eſt leuari: tantum ſequentium ſtultitia eſt grauiter afflicta, donec vrgente ſiue fato, ſiue humanitatis alea, demum a Gothis deuicta, direpta, atque incenſa, deſiit gentium, vt antea, eſſe caput. (Sp.)

(7) Cum Germania omnis *Caroli* Magni tempore Franciæ Orientalis nomen acceperit, vt oſtendunt recepti autores, Antiſtes *Friſingenſis*, & *Lupoldus* Babenbergenſis, Annales item noſtri, Moguntiam Franciæ metropolim fuiſſe teſtentur, mirum eſt, cur tam impudenter quidam negent, Imperium in Germanos a *Carolo* tranſmiſſum. Quamuis ille potius ſuis auſpiciis occidentale inſtaurauit, quod Gothi, Hunni, Vandali, Longobardi, omnes ex Germania euerterant, vt Orientale Turcæ, qui ex Perſide prouenerant. Quæ res non latuit fortiſſimum *Fridericum* noſtrum: vt ex eius, quæ mox ſequitur, ad Legatorum Romanorum orationem, reſponſione patet. (Sp.)

Reges. Veteres enim Reges omnes, Principeſque etiam iuſtiſſimos *tyrannos* appellabant, vt apud *Virgilium*, & *Horatium*. Nam & ipſum nomen, quod græcum eſt, principatum tamen modo ſignificat. Hodie autem malum Principem proprie ſignificat; tantum conſuetudo poteſt, & obtinuit. Docet *Baldus*, tyranno neque fidem, neque iuſiurandum præſtitum ſeruari oportere, neque legitimo etiam Principi, quod plus eſt in eo, quod tyrannum agit. Hanc *Baldi* doctrinam commendant *Iaſon*, & *Cotta*, vt refert *Salomonius.* (Sp.)

(8) L. *es* vel *eſt*. (B.)

(9) Videntur certe Romani hic aliquid dicere. Res enim ipſa docuit, ideo tam variis caſibus & infortuniis diuexatam eſſe Ro-

 mam,

mam, quod inde procul abeſſent Impp. Quippe non ſolum heri veſtigia agrum pinguefaciunt, ſed etiam præſentia Regis maxime ſalutaris eſt regno; abſentia pernitioſa: vt ipſe teſtatur *Guntherus* infra lib. 5 v. 577. (R.) p. 72

Reſpice nos animo tandem, vultuque benigno,
Atque ipſam deflere puta tibi talia Romam.
Si te cura mei tangit(1), *ſi gratia matris*
Vlla mouet, ſi Teutonica de gente vocatum
Imperii ſumma gaudens in ſede locaui,
Redde vicem meritis (2), *& dignos gratus honores.*
Longos pelle ſitus, antiqua refloreat ætas,
Priſca vetuſtorum redeant inſignia morum.
Patricios 3), *ciues, priſcos arceſſe Quirites,*
Nomine plebeio ſecedat nobilis ordo.
Da libertatem, ſanctumque repone ſenatum (4):
Iam redeat ſenior(5), *redeat cum Conſule Prætor,*
Et redeant gemini cum dictatore 6) *Tribuni.*
Curia reſpiret(7), *Capitolia lapſa reſurgant,*
Pulchra vetuſtorum redeant inſignia morum(8).
Gaude, quod tanti dudum ſit gloria facti
Temporibus ſeruata tuis: felicior illo
Aduenias, cuius pariter nomenque locumque
Suſcipis Auguſto, Traiano mitior adſis(9),
Quæque alii Reges iurando fœdera mecum
Tempus aduſque tuum pepegerunt, tu quoque iura:
Ne conceſſa mihi(10), *priſcorum munere Regum,*
Vel reſecare velis, vel tollere: neue ſalutis
Pro me, proque mea fugias diſcrimina(11) *plebe,*
Largaque Romanæ perſoluas munera plebi,
Vt tibi feſtiuum celebret deuota(12) *triumphum.*

(1) Ita repoſui pro, *tangat*. Sequitur enim, *mouet*: & locaui. (R.) p. 72

(2) Τὸν ἐυεργέταν ἀγαναῖς ἀμοιβαῖς ἐποιχόμενος τίνε, vt *Pindarus* ait. (R.) p. 72

(3) Hæc hauſerunt Romani ex dogmate *Arnoldi Brixienſis*, de quo ſupra v. 331. (R.) p. 72

(4) Quanta illius autoritas fuerit, licet ex *Liuio* intelligere libro primo ab vrbe cond. (Sp.)

(5) Signat, ni fallor, principem ſenatus, de quo *Plutarchus* in Africano: *Sequentes*, inquit, *cenſores alii, atque alii principem ſenatus* Africanum *legerunt*. Quod genus honoris iis tantum deferri conſueuit, qui autoritatem & gloriam maximis in rempublicam meritis præſtantiſſimiſque rebus geſtis eſſent conſecuti. (Sp.)

Forte legendum, *cenſor*. An exemplum apud *Liuium* eſt lib. 1 Dec. 1, *Senior* pro *Senatore*? Atqui iam præceſſit Senatus. (R.) p. 72

Optime Ritterhuſius, *cenſor*. (B.)

(6) Proximus regiæ dominationi is magiſtratus fuit: qui tamen non aliter creari conſueuit, quam cum vis aliqua maior de improuiſo oboriretur. (Sp.)

(7) Teſte *Pomponio* Iureconſulto, aucta ad aliquem modum ciuitate, ipſe Romulus traditur, populum in triginta partes diuiſiſſe, quas partes curias appellarit: propterea, quod tunc reipublicæ curam per ſententias earum partium expediebat. (Sp.)

(8) *Cenſuram* intelligit: qui magiſtratus quinto quoque anno creari ſolebat: de quorum poteſtate variat *Cicero* in Orationibus modo eleuans, modo extollens eam, prout ſeruiebat cauſſæ. Sentit clariſſimus vir *Andreas Alciatus*, perquam neceſſarium recte inſtitutis vrbibus eſſe cenſorium magiſtratum: quem tamen queritur hodie nuſquam eſſe: *cum eu*, inquiens, *qua ad auaritiam pecuniarumque corraſationem pertinent officia, mirum in modum coaluerint, vbique laqueos tendentibus ſatrapis, hallucinantibus theologis, adulantibus iuriſconſultis, perſuadentibuſque, omnia Principibus licere, ſummamque eorum & liberam eſſe poteſtatem. Quod certe in Italia verum non eſt. Romani enim ceteris Italis in ſocietatem attractis, in Auguſtum lege regia non niſi ius transferre potuerunt, quod ipſi ex fœdere habebant: vt ridiculum ſit affirmare, Pontificibus, Ducibus, & quos germanica voce* Marchiones *vocant, abſolutam in ſubditos poteſtatem competere, quæ nec ipſi Imperatori in Italos competit, vnde illi cauſam habent. Atque hinc eſt, quod in tractatu* de cenſibus, *ius Italicum, a prouincialium iure diſtinguitur. Illi in cenſum vniuerſas facultates deferre tenebantur, & tributum ſoluebant. Itali liberi erant, æquoque cum Romanis iure agebant. Sola antiquam indolem retinuerunt in Germania ciuitates, quas illi* Francas, *vocant. Vt enim Imperatoris faſtigium libenter agnoſcunt, ita tributis ſe atteri, violentia vrgeri, tyrannide opprimi non patiuntur. Vnde Gal-*

de Gallis trans Alpes quam citra nihil ſerуilius: niſi quod aliquanto minus Itali degenerant: qui niſi mutuis odiis attererentur, iugum excuterent. (Sp.)

(9) Notum eſt, Auguſti felicitatem, quæ tamen calamitatibus mixta fuit, vt in 1 lib. ex autoritate *Plinii* oſtendimas, ceteris optatam Principibus. Tanta quoque Traiani fuit bonitas, vt illa in acclamationibus, Principibus exhiberi ſolitis, cum Auguſti felicitate adprecaretur. (Sp.)

Prouerbiale quiddam hæc ſapiunt: *Auguſto felicior, Traiano mitior vel melior.* Eumque morem ſic acclamandi Principibus in Senatu ad ſuam vſque ætatem duraſſe ſcribit * *Eutropius*, qui Valentiniano æuo vixit; immo & qui illo longe poſterior fuit*, *Ioan. Sarisberienſis* lib. 5 c. 8. Policratici: FELICIOR AVGVSTO, MELIOR SIS TRAIANO. Quia ſicut *Auguſtus* feliciſſimus, ita & *Traianus* Imp. optimus diu habitus eſt: vt idem ait lib. 8 c. 19. * *Eutropii* verba hæc ſunt lib. 8; *Huius* Traiani *tantum memoria datum, vt vſque ad noſtram ætatem non aliter Principibus in ſenatu acclametur, niſi, FELICIOR AVGVSTO, MELIOR TRAIANO**. Conſtat autem tum ex *Plinii* Panegyrico, tum ex hiſtoricis, *Traianum* optimum Principem Senatus decreto appellatum eſſe. Quod cognomen etiam *Iuſtinianus* ei tribuit in § quod quidem ius. Inſt. Quibus non eſt permiſſ. fac. teſtam. Vnde libenter correxerim *Symmachum* lib. 1 ep. 7, ſic legendo: *Bonus Nerua, Traianus optimus, Antoninus Pius innocens, Marcus plenus officii, temporibus adiuti ſunt.* Vulgo ibi legitur: *Bonus Nerua Traianus, Antoninus Pius,* &c. Omiſſo verbo, *Optimus*: quod omnino videtur interponendum, ſeparanduſque Nerua a Traiano, tanquam pater a filio adoptiuo, anteceſſor a ſucceſſore. Quamuis ex *Schoppii* litteris didicerim in vetuſtiſſ. C. Mſc. non, *optimus*, ſed *ſtrenuus* ibi interponi. Felices appellari ſolere Imperatores, notius eſt, quam vt hic dici debeat. (R.) p. 72 ſeq.

(10) Scil. priuilegia immunitatesque. An legendum *conceſſa munera*? Puto autem ſcripſiſſe Guntherum: *Nec conceſſa,* &c. (R.) p. 73

(11) Noue dictum. (R.)

(12) Sic infra 7 v. 123. *sibi deuota pignora mentis.* Alludit autem ad antiquam formulam, qua ad Principem vtebantur: *Deuotus numini maieſtatique eius.* (R.) p. 73

Dixit: at ille dolos, infectaque verba veneno
Comperit, & contra regali concitus ira,
Diſſimulare grauem contemnens voce dolorem.
Quantum Roma meo(1), *non Roma, ſed incola Romæ*
Gaudeat aduentu, ſecretæ conſona menti
Verba ſatis fecere(2) *palam: commercia certe*
Non ſatis æqua mihi faciunt, dum vendere nobis
Noſtra volunt(3), *veluti plenis cum follibus*(4) *emptum*
Aduenіam, pretioque nouos ſumpturus honores(5),
Quos ſibi iam proprios effecit Francona virtus(6).
Non emimus faſces, non ſi credamus emendos,
Præter virtutem pretium, quod detur habemus.
Hoc mihi vel nullo venient commercia pacto(7).
Non turget loculis inferta pecunia noſtris:
Nec multis opibus, ſed laude venimus onuſti(8).
Non eſt Teutonico cumulata pecunia cordi(9),
Nec ſibi quærit opes, ſed pulchræ laudis honores(10).
Non habet ille ſuum, ſed habentibus imperat aurum(11)
Quanto Romanus ſtudio cupidiſſimus æra
Congerit, & magno vigilans incumbit aceruo:
Tanto Teutonicus vel adhuc maiore, paratas
Fundit opes, nitidaſque manus erugine turpi
Fœdari ſcelus eſſe putat, dignumque pudore.
Inuigilent opibus cupidi, mihi ſola poteſtas
Sufficit, & cunctis dare iura potentia terris.
Quo mihi diuitias? cui ſeruit gloria mundi,
Quem poſſeſſor opum cum paupere diues adorat.
Quicquid habet locuples, quicquid cuſtodit auarus,
Quicquid in occultis abſcondit terra cauernis,
Iure quidem noſtrum(12), *populo concedimus vſum.*
Rege figuratam, Regis patet eſſe monetam
Cæſaris, & domino ſub Cæſare fulget imago.
Quo mihi diuitias? cui quæque potiſſima Reges
Ac populi crebris non ceſſant mittere donis.

Semper

Semper habet veteres, ſemper videt aula recentes
Vndique legatos, & ab omni Principe miſſos,
Semper ab ignotis veniunt noua munera terris.

(1) Lege *Othonem* Pontificem, & cognoſces quam vere Germanicus Princeps vanam Italorum contuderit arrogantiam. (Sp.)

(2) Auguſtana editio, *ſedere.* (R.)

(3) Quaſi dicat Imperator, cum rei ſuæ emptio non valeat. l. 16 ſuæ rei. ff. de contrah. empt. l. 4 C. eod. l. 45. neque pignus. ff. de reg. iur. cum id, quod cuiuſque proprium eſt, non poſſit amplius ipſius fieri. §. ſed ſi rem. Inſt. de legat. §. ſic itaque de action. l. 159. non vt ex pluribus. ff. de reg. iur. (R.) p. 73

(4) Inter pecuniæ receptacula numerantur ab *Aſconio Pediano* folles, & bulgæ. Vtitur in ea ſignificatione *Iuuenalis*, & *Vegetius*, qui ſingulis cohortibus denos folles aſſignari dicit, quibus ſeruabatur æs militare. *Plautus* in Epidico facete *follitum* pro opulento dixit. *Guntherus* hoc loco *follium* nomen, ad id quod continet, numos videlicet tranſtulit. (Sp.)

(5) Honores non debent venales fieri, neque pecunia comparari, ſed virtute. *Salluſtius* 1 ad Cæſ. de Rep. ord. Grauiſſime *Ioan. Chryſoſtomus* homil. 6 ad Epheſ. *ὠνηταὶ γεγόνασιν αἱ ἀρχαί. μυρία ἐντεῦθεν τίκτεται κακά.* Id eſt, *Venales facti ſunt magiſtratus. Inde innumerabilia gignuntur mala.* Vide Animaduerſ. *Iſ. Caſauboni* in Suetonium, * & *Reguerum Sixtinum* in tract. *de Regalibus* lib. 2 cap. 16 n. 26 & ſeq. vſque ad finem *. Veriſſime *Iuſtinianus* Nouella 8 nundinationem magiſtratuum ait eſſe *omnis improbitatis principium & finem.* Et *Alexander Seuerus* dicebat: *Neceſſe eſſe, vt qui magiſtratum emerit, eundem rurſus vendat: nec ſine rubore puniri poſſe eum, qui quod emit, vendit.* Nam vt *Seneca* inquit: *Quod emeris vendere, gentium ius eſt. Vnde non mirum, ſpoliari prouincias, & nummarium tribunal audita vtrinque licitatione alteri addici*, lib. 1 de benef. c. 9. Vid. & l. vlt. C. ad l. Iul. repet. Quod ſi inferiorum magiſtratuum tales fieri nundinationes turpe eſt, quanto idem flagitioſius erit in ſupremo dignitatis faſtigio? vt aliquando Imperium Romanum quaſi ſub haſta venditum legimus, & a militibus ei addictum, qui plus obtuliſſet. Sic deteſtanda eſt nundinatio Imperii Germanici a Carolo IV, quem Bohemi patrem patriæ appellant. Is enim filio ſuo Wenceſlao hominum ignauiſſimo tam peruerſe ſtuduit, vt ei nondum etiam bimulo Imperium redemerit ab Electoribus, quorum ſingulis centena millia aureorum promiſerat, id eſt, Tonnam auri. Quam pecuniam cum repræſentare non poſſet, publica eis Imperii Romani vectigalia obligauit, atque ita vires Imperii & neruos non mediocriter incidit ac imminuit. Vide *Æneam Siluium* hiſtor. Bohem. c. 34. Quid autem de Sacerdotiis venalibus dicendum? (quam *Simoniam* vocant) Quicquamne hac re fœdius cogitari poteſt? Et tamen fuit tempus, cum & hæc paſſim eſſent venalia, omniaque pecuniæ obedirent. Vide *Ioan. Tilium* Chron. Gall. (R.) p. 73 ſeq.

(6) Auguſtana editio, *Gallica.* Sed melius videtur *Francona.* Eſt autem periphraſis elegans, pro *Franci* ſeu (vt vulgo) *Francones.* Sic *virtus Catonis* apud *Horatium*: τηλεμάχου ἴς, & ſexcenta talia apud *Homerum* & *Q. Smyrnaeum.* Notetur hic elegantiſſima γνώμη: *Virtus eſt pretium, quo faſces & honores emuntur.* Sed Sententias, quibus abundat *Guntherus*, colligemus in Indice vno loco. (R.) p. 74

Hoc eſt, quod *Otho* dicit: *Superuenit Francus* (intellige Germanicus, qui & Orientalis) *vere nomine & re nobilis, eamque, quæ adhuc in te reſidua fuit, ingenuitatem, fortiter eripuit.* Dixit autem, *Francona virtus*, vt ſupra, *Francona iura.* (Sp.)

(7) Forma orationis venuſta, qua ſignificamus ſummam vehementiam & fiduciam, quam in re aliqua collocamus. Sic infra lib. 4. v. 531.

Aut hic aut nuſquam gelidam tranſibimus Alpem.

Sic *Ouidius*:

Namque ea vel nemo, vel qui mihi vulnera fecit,
Solus Achilleo tollere more poteſt.

(R.) p. 74

(8) Sic lib. 5 verſ. 3 *ſumma cognomine laudis onuſtum* dixit. Alibi, *legatos donis & muneribus onuſtos.* Quomodo *Horatius* lib. 1 epiſt. 7

Tam teneor dono, quam ſi dimittar onuſtus. (R.) p. 74

(9) Ex *Tacito* conſtat, maiores noſtros auri & argenti fuiſſe ſpretores, nec alia in re magis, quam pecuaria ſuas ſtatuiſſe opes. Poſteri externorum donatione moti, & muneribus corrupti, degenerare cœperunt, vt ſcribit *Otho* libr. ſecundo Chronicorum. (Sp.)

(10) Placet impenſe quod apud *Salluſtium* Bello Iugurth. ait Marius, ſe ex parente ſuo & ex aliis ſanctis viris ita accepiſſe, *Omnibus bonis oportere plus gloriæ, quam diuitiarum eſſe.* Quam in ſententiam pulcerrime *Quintus Smyrnæus* lib. 14;

ἀνδρὶ γὰρ πινυτῷ καὶ ἐπίφρονι πολλὸν ἄμεινον
κῦδος καὶ χρυσοῖο καὶ ὄλβου, ἠδὲ καὶ ἄλλων
ἐσθλῶν ὁππόσα ἐστὶ καὶ ἔσσεται ἀνθρώποισιν.

Quos verſus ita fecimus Latinos:

Gloria quippe viro prudenti plurimum & auro
Et domui, & cunctis, quæ homini contingere poſſunt,
Antiſtare bonis, ac penſior vna putanda eſt.

Quibus

Quibus affinia ſunt iſta *Theocritica* in Idyllio, cui tit. χάριτες.

> αὐτὰρ ἐγὼ τιμάν τε καὶ ἀνθρώπων φιλότητα
> πολλῶν ἡμιόνων τε καὶ ἵππων πρόσθεν ἑλοίμαν.

Quæ ita fere ſonant Latine:

> *Eſt mihi gloria pluris amicitiaque bonorum,*
> *Plurima quam mulorum & equorum armenta tenere.*

Seneca quoque de contemptu diuitiarum lib. 22 epiſt. 12; *Maius eſt* (inquit) *regno regias opes poſſe contemnere.* Sed ipſe tamen (vt hoc tranſiens addam) eas non contemſit. Conſtat enim, ditiſſimum fuiſſe: adeoque ſtudioſum parandæ rei, vt ter millies ſeſtertium quadriennio cumularit, *Tacito* teſte: quæ ſumma valet centies quinquagies centena millia Caroleorum: ſeu vt vulgo computamus ἐν πλάτει, Tonnas auri centum quinquaginta. Facile igitur ei fuit de paupertate ad legem naturæ compoſita philoſophari, quemadmodum

> *Qui ſatur eſt, pleno laudat ieiunia ventre,*
> *Et quem nulla premit ſitis, eſt ſitientibus aſper.* (R.) p. 75

(11) Expreſſit ex apophthegmate C. Fabricii: cui ad focum ſedenti cum Samnites magnam auri vim attuliſſent, quo eum corrumperent, reſpuit, dicens: Malle ſe habentibus aurum imperare, quam aurum habere. (R.) p. 76

(12) Quatenus omnia ſint Imperatoris, vid. ICtorum diſputationes ad l. ἀξίωσις. ff. de leg. Rhod. de iactu. *Seneca* 7 de benef. c. 4; *Iure ciuili* (inquit) *omnia Regis ſunt.* Et c. 5; *Sub optimo Rege, omnia Rex imperio poſſidet; ſinguli dominio.* Vetus & nobilis hac de re controuerſia fuit inter Martinum & Bulgarum, antiquos Iuris ciuilis Gloſſatores, qui *Friderico* noſtro σύγχρονοι fuere. (R.) p. 76

Ergo pudet, populo quaſi debita cogar auaro
Soluere, cui magni ſoluunt indebita Reges.
Miror ab antiquo famoſam moribus vrbem
Tam fœdum ſperaſſe(1) *nefas, vt Rege coacto*
Erueret pretium, veluti iam carcere vaſto
Incluſum duris aſtrinxerit illa catenis.
Ergone Roma tuo legem vis ponere Regi?
Cum potius Regem deceat te ſubdere legi.
Millia quinque(2) *tibi librarum debita poſcis:*
Poſcenti debere nego: largitio Reges
Non extorta(3) *decet: captiuos iſta reoſque*
Sors premit, extortis redimant ſua tempora(4) *nummis.*
Munera magnorum læta atque vltronea Regum
Eſſe volunt: vt dans plus gaudeat accipiente(5).
Hoc eſt gratuitum, quod poſſum(6) *dicere ſolum,*
Quo plus ille dato, quam gaudeat iſte recepto.
Hunc mihi munifici morem liquere parentes,
Hunc retinere libet: nec plebem munere largo
Lætificare tuam renuo, ſed pacta recuſo.
Nil niſi gratuito manus hæc dare nouit, & vltro.
Iuramenta petis? Regem iurare minori
Turpe reor(7), *nudo* ius*(8) *& reuerentia verbo* * l. vis (R)
Regis ineſſe ſolet, quouis iuramine maior.
Non decet in labiis verſari lubrica Regis,
Non decet ore ſacro mendacia cudere Regem:
Sancta & plena ſuo ſunt regia pondere verba,
Dicta ſemel nullum patiuntur iure recurſum(9).
Ergo quod inſtigas iurando, iure paciſci,
Pone metum curæ(10), *vel non iuratus habebo.*

(1) Malim, *ſpiraſſe.* (R.)

(2) Miror hanc quantitatem ſupra in poſtulatis Romanorum non fuiſſe poſitam, quæ tamen hic in reſponſione Imperatoris exprimatur. At tacite petiuerunt Romani, opinor, quod largitio Regum vſitata erat tantæ ſummæ: apud *Othonem* certe *Friſingenſem* exprimitur. Si libras auri hic intelligas, erunt ſeptingenta millia aureorum Rhenenſium, hoc eſt: quaſi ſeptem Tonnæ auri. Nam libra duas continet marcas: marca vero vna olim ſeptuaginta florenos Rhenenſes; hodie 75. Ex hac ſumma æſtimare licet, quanta in Romanis fuerit ſitis auri, qui tantum ab Imperatore poſtulare auſi ſint. Eandem in ipſis alias quoque *Guntherus* notat, & auri inſatiabiles eſſe ſcribit, adeoque inflammatos cenſus ingentis amore. Vt lib. 6 v. 263, vt v. 655. Nec myſterio carere videtur cabaliſtica quo-

rundam obſeruatio, quod initiales literæ huius Paulinæ Sententiæ: *Radix Omnium Malorum Auaritia*, conſtituant vocem ROMA: cui tamen quiſque quantum volet per me licet tribuat. (R.) p. 76

Romanis duplex libra fuit. *Antiqua*, quæ exacta ſubinde nominatur, 12 vnciis perfecta, quæ proprie Romanorum fuit. *Centenaria*: inde nomen ſortita, quod centum haberet drachmas, nihil differens a Mina græca, ſola ſemiuncia exactam illam Romanam ſuperans: a *Budeo argentaria* vocata. Hanc opinantur neceſſario vſui fuiſſe, propter tantam, non modo mercimoniorum, ſed rerum omnium vltro citroque cum eis communionem. (Sp.)

(3) Nam in neceſſitatibus nemo liberalis exiſtit, vt ait *Modeſtinus* l. 18 rem legatam. ff. de adim. legat. Et vt *Papinianus*: Donari videtur, quod nullo iure cogente conceditur. l. 82 ff. de reg. iur. l. 29. ff. de donat. Quid quod Deus ipſe hilarem datorem amat, vt eſt in ſacris literis? Sicut etiam vice verſa inuito beneficium non datur l. 69 ff. de reg. iuris. (R.) p. 76

(4) Id eſt, ſeſe, vel ſuas miſerias: vt Cicero, *hoc meo tempore*: id eſt, rebus meis aduerſis. (R.) p. 77

(5) Reſpexiſſe videtur ad definitionem beneficii traditam a *Seneca*, & laudatam in vſibus Feudorum lib. 2 tit. 23. In quibus cauſis feud. amitt. *Beneficium nihil aliud eſt, quam beneuola actio, tribuens gaudium capientibus, capienſque tribuendo, in id, quod facit prona, & ſponte ſua parata.* (R.) p. 77

(6) Aug. editio, *poſſim*. (R.)

(7) * Vid. omnino ad hanc ſententiam *Friderici I* hiſtoriam, quam refert *Hotomannus* ex *Adizone* illuſtr. quæſt. 35. Infra tamen *Fridericus* noſter *per regia nomina* iurat, 5, 510. Apud *Caſſiodorum* in *Var.* videre eſt, vt non ſolum Regi iuretur a ſubditis, verum & Rex iuret ſubditis per ſuos legatos. Ibi ep. 4 miratu digna ſunt verba *Athalarici* Regis ad populum: *Ecce* Traiani *veſtri clarum ſeculis reparaturus exemplum, iurat vobis, per quem iuratis, nec poteſt ab illo quiſquam falli, quo inuocato non licet impune mentiri.* Cum ait, *per quem iuratis*, reſpicit ad ius iurandum, quod fieri ſolebat *per genium Principis*, vt l. 13 ſi duo patroni § vlt. D. de iure iur. ſiue *per Principis venerationem*, vt ait *Alexander* Imp. in l. 2 C. de reb. cred. Ad hanc tamen recuſationem iuris iurandi a *Friderico I* factam non immerito quis ſubſiſtat, qui quidem meminerit, nullam vnquam ita bardam ac ſtupidam gentem fuiſſe, quæ non Regem ſuum ad fidem & tutelam regni iurandam inter inaugurandum adegerit; vt ſcribit *Hotomannus* diſp. feudal. c. 32, allegato ad eam rem iuris Saxonici exemplo lib. 3 artic. 54. * (R.) p. 77

(8) Id eſt, *vigor*: & *nudo*, hoc eſt, *ſimplici verbo*: quod vulgus cauſidicorum vocat, abſque pacto, iureque iurando vallatum. (Sp.)

Non eſt ab hoc loco alienum, quod vulgo receptum eſt, promiſſionem a Principe factam ſub fide & dignitate principali (*Bey Fürſtlichen Ehren und VVurden*) æquipollere iuramento. Quod probat *Ioach. Mynſingerus* Cent. 2 obſeru. 17. Sic vim iuriſiurandi habet inter Hiſpanos, vt audiui, ſi Nobilis vel Princeps per honorem equeſtrem aliquid promittat: qua formula etiam Rex ipſe vtitur & obligatur. (R.) p. 77

(9) Talis ſit Princeps, qualis Iupiter Homericus: cuius ſunt iſta Iliad. 1 v. 529

> οὐ γὰρ ἐμὸν παλινάγρετον, οὐδ' ἀπατηλόν,
> οὐδ' ἀτελεύτητον γ', ὅτι κεν κεφαλῇ κατανεύσω. h. e.
>
> *Nil fallax noſtro aut reuocabile prodit ab ore:*
> *Nec linquo infectum, quicquid caput annuet iſtud.*

Nec ineleganter huc accommodauit *Baldus* illud Pſalmi: *Semel locutus eſt Deus.* Notanda hæc ſunt aduerſus principium Machiauellicum, quod homo impius ſuo Principi inculcat, Principem quiduis & ſimulare & diſſimulare, adeoque etiam iuratam fidem fallere debere, quoties ipſi vtile eſt. Vid. *Machiauelli* Principem. Exempla vero ſuppeditat Hiſtoria Gallica, & Scotica. Nam apud *Georg. Buchananum* lib. 16 Rer. Scoticar. quidam in hoc ludo edocti, non dubitant palam quoque hoc profiteri: Fidem promiſſorum non adeo anxie a Principibus exigendam, ſed quatenus eam præſtare commodum eis videretur. Sed ad hanc rem plura in Commentario noſtro, *De fide cuiuis homini ex iure gentium ſeruanda.* (R.) p. 77

(10) Scilicet iuſiurandum, alioqui non video, quo hoc verbum referatur. (R.) p. 77

Scilicet *curam tui*, quod non capit *Rittershuſius*. (B.)

Adde, quod hoc ipſum noſtris eſt vtile rebus,
Quod petis, & nobis nullo ſuadente gerendum:
Iura vetuſta feram, potius ſupplere paratus,
Quam minuiſſe bonis aliquid de moribus vrbis.
Te mihi vel ſummo non conſeruabo periclo:
Dum mea non eſſes(1), ſummo diſcrimine iuſſi
Eſſe meam: nunc cum mea ſis, iam facta relinquam?
Namque quod imperium(2), te Roma vocante, receptum
Adſeris, & meriti peragis præconia tanti,
Non magni reputare libet: veniſſe vocatum

Confiteor

Confiteor, ſed quæ fuerit tibi cauſſa vocandi,
Ne multum te forte putes meruiſſe, videndum eſt.
Hoſtibus infeſtis, & belli preſſa tumultu
Vndique, nec propriis vltra tutanda, nec illis(3),
Quas tibi tentaras precibus conſciſcere vires,
Deſperata diu, cunctiſque relicta iacebas.
Nunc vbi Roma tuæ vires? vbi perfidus ille
Græculus(4)? *& Siculæ vindex tuus arbiter aulæ,*
Quem tibi tutorem, timeas licet ore fateri(5),
Mente tamen tractas, fortaſſis ſentiet ille,
Roma, tuus vindex, veniant modo congrua rerum
Tempora, Teutonici vires & pondera regni.

(1) Eodem fere modo *Paulus* de Deo colligit in epiſt. ad Roman. *Cum Dei inimici eſſemus, filium ſuum nobis dedit, per quem ſibi nos reconciliaret: quid ni ergo iam multo magis omnia nobis daret cum ipſo?* (R.) p. 78

(2) Malim, *imperio*, vel, *nam quod in imperium.* (R.)

(3) *Viribus* ſcilibet. (R.)

(4) *Manuelem* intelligit Imp. Novæ Romæ ſeu Conſtantinopolis: de quo ſupra lib. 1 *Græculus* contemptim & κατ' ἐξοχὴν dicitur, vt apud *Iuuenalem*:

Græculus eſuriens ad cælum iuſſeris ibit.

Nationis huius leuitatem *Cicero* quoque pro Flacco notauit. (R.) p. 78

(5) Ita correxi diſtinctionem, quæ hic fœde peccabat, alieno loco poſita interrogationis nota. Peccabat etiam in ſequentibus. (R.) p. 78

Tandem conſilio, ſicut patet, vſa ſalubri,
Francorum vires, inuictaque ſigna rogaſti,
Affluit immenſi domitor fortiſſimus orbis
Carolus(1), *& magna miſeram virtute*(2) *redemit.*
Ereptumque manu mediis ex hoſtibus in ſe
Tranſtulit imperium, bellique tenore recepta
Hæc tua Francorum ſociauit mœnia regno.
Nunc age collatos nobis, tua munera, faſces,
Et quaſi gratuita primum bonitate vocatos
Magnifico ſermone refer: ſed verius illud
Implorare fuit: ſic pauper(3) *ad oſtia clauſa*
Sæpius implorans, querulo vocat ore potentem.

(1) Carolus ſcilicet Magnus. (Sp.)

(2) *Belli*, vt *Plautus* loqui amat. Cum igitur *Carolus* manu militari in ſe tranſtulerit Imperium, quomodo gloriatur P. pa *Innocentius III*, Sedem Apoſtolicam Romanum Imperium a Græcis tranſtuliſſe in Germanos in perſona *Magnifici Caroli?* c. venerabilem. extr. de elect. (R.) p. 78

(3) Id eſt, mendicus. Vt apud Græcos non quiuis πένης eſt πτωχὸς, ita nec omnis pauper eſt mendicus. *Ille*, quamuis ægre, tamen ſuo victu ſe ſuſtentat ac tolerat; *Hic*, ab alieno totus pendet. (R.) p. 78

Namque Beringerum Deſideriumque *tyrannos*(1)
Roma tuos, quibus attonitum ceruice ſubacta
Subdideras miſeranda caput, quis neſciat armis
Francorum victos, captoſque, æternaque paſſos
Exilia(2), *in noſtro per tempora plurima regno*
Victori ſeruiſſe ſuo, tardaque ſenecta
Tandem ſeruili preſſiſſe cadauere terram?
Illa dies vno tua priſtina iura triumpho,
Si qua tibi Graiæ fortuna reliquerat vrbis(3),
Tranſtulit in Francos, non ſunt extincta, ſed extant,
Imperium comitata ſuum(4), *quod debita ſecum*
Ornamenta trahens nudum vacuumque decoris
Non poterat tranſire ſui: mea reſpice caſtra
Omnia, quæ dudum quereris ſublata, videbis
Nomine mutato ſub eadem viuere forma(5).
Hic Eques, hic Prætor, hic Conſulis, atque Tribuni

 Imperio-

Imperioſus honos, & publica cura ſenatus(6).
Aſpice Teutonicos proceres, equitumque catervas.
Hos tu Patricios, hos tu cognoſce Quirites,
Hunc tibi perpetuo dominantem iure ſenatum:
Hii te Roma ſuis (nolis licet) ipſa gubernant
Legibus, hii pacis belliquе negotia tractant.
Sed libertatis titulos antiquaque legum
Tempora commemoras: quas leges, improba, præter
Teutonicas, aut quæ præter mea iura requiris?
Quæ tibi libertas poterit contingere maior,
Quam Regi ſeruire tuo? Sic fatur, & acres
Ingenuo vultu regaliter excitat iras.
Audierant, ſtupidoque metu præcordia preſſi
Obticuere viri, multiſque rogantibus, an ne
Plura loqui vellent? nihil vltra vocibus auſos
Addere præmiſſis, tantum dixiſſe pigebat.
Tantus eis triſtes irato Principe vultus
Cernere terror erat: mallent ſiluiſſe, nec vnquam
Suſcepiſſe ſuæ peragenda negotia Romæ,
Securoſque petunt in mœnia tuta regreſſus,
Orſa relaturi metuendi Principis vrbi.

(1) Defuncto Arnulfo Imp. Carolingo, Romani alterum in Italia Regem *Berengarium* primum, quem & Imperarorem appellabant. Alterum Germani *Ludouicum* Arnulfi filium ſucceſſorem crearunt. Eaque diſcordia fere 60 annis durauit, vſque ad *Othonem* primum: qui *Berengarium* tertium, cuius hic fit mentio, primi ex filia nepotem, cum *Adalberto* filio apud forum Iulii prœlio ſuperatum, regno Italiæ deiecit: ei tamen ex liberalitate, Gallia Ciſalpina trans Padum, præter pauca oppida, regenda commiſſa. Quem rurſus minime quieſcentem, cum abiiſſet in Germaniam, iterum contra eum reuerſus, prœlio vtrimque fuſum, ac in poteſtatem receptum, alterum Conſtantinopolim miſit, in Auſtriam alterum exilio ſecum duxit. Supra vero memini *Deſiderii* Longobardorum Regis, contra quem *Carolus* noſter ab *Adriano* Pontifice, eius nominis primo, in Italiam accerſitus, eum per obſidionem Papiæ in poteſtatem recepit: quam proſequitur *Æmilius Veronenſis* lib. rerumFranc. ſecundo. (Sp.)

(2) Fuit enim *Deſiderius* Longobardorum Rex cum vxore & liberis Lugdunum a *Carolo M.* Victore in exilium abductus. Vide *Platinam* fol. 120. (R.) p. 78

(3) *Conſtantinus*, filius Conſtantii & Helenæ, in Britannia natus, iam bellis omnibus defunctus, ſolutuſque grauioribus curis, animum ad nouam vrbem condendam, & de ſuo vocandam nomine adiecit. Primum in Sardico agro Aſiæ deſtinarat: poſt ad Sigæum Troadis fundamenta ſunt iacta: tertio translatæ operæ Chalcedonem, erectique ibi muri, quumque fabriles funiculos aues corripuiſſent, tranſtuliſſentque Byzantium, quæ eſt vrbs Thraciæ: ibi velut ita iubente Deo, condita eſt vrbs, quæ dicta *Conſtantinopolis*, quod nomen adhuc retinet. *Byzantium* vero etiam dicitur, quod ibi fuerit id oppidum a Pauſania Spartanorum Rege conditum: quod Seuerus Imperator propemodum euertit. Milites autem Galieni Principis funditus deleuere. Conſtantinopolim autem magnam, & Senatus, & totius nobilitatis partem Roma *Conſtantinus* tranſtulit: Principeſque fere omnes Conſtantinopoli magis quam Romæ habitarunt: ita opibus & claritate ciuium certauit cum vrbe Roma. (Sp.)

(4) * Alludit ad illud vetus, *Romam ibi eſſe, vbi ſit Imperator*; quod eſt in oratione *Pompeiani* apud *Herodian.* lib. 1.* (R.)

(5) *Nihil ſub ſole nouum* eſt, vt ait Sapiens Hebræus. Semper eadem fabula in huius mundi theatro agitur: Tantum perſonæ & hiſtriones commutantur, & ſubinde noui in ſcenam prodeunt. (R.) p. 78

(6) Appoſitiue hæc accipio: ne quis τὸ *Senatus* gignendi caſu poſitum eſſe putet: contra paſſiue vſurpatum inuenias apud *Horatium* Od. 8 lib. 2. A *cura* autem publica nomen habet *curia*, teſte *Ouidio*. (R.) p. 78

At Rex colloquium ſolo cum Præſule miſcens,
Principibuſque viris, quod nunc ſibi reſtet agendum,
Quamue dolo plebis verſutæ protidus artem
Appoſuiſſe(1) queat, ſollerti conſulit aſtu:
Et ſimul interna feruens exæſtuat ira(2).
Cui pater eximius(3) læſo(4) ſolatia menti
Addere blanda volens: Non eſt ait, optime fili,
Hac in gente nouum, nec res miranda videtur

Fraudibus

Fraudibus occultis blande palpare potentes,
Principibusque ſuis argutam oſtendere vulpem(5):
Hoc vitium gentile tenet: ſic viuitur iſtic,
Iam partim ſenſiſſe doles, ſed verius illud
Amodo(6) *concipies, & adhuc maiora videbis.*
Me quoque non longo(7) *reſidentem tempore multis*
Eſt aggreſſa dolis, indignaque multa relatu
Tam mihi, quam ſacro plebs intulit improba elero.
Verum contemptus minor eſt iniuria noſtri,
Quos manus imbellis(8), *nulloque armata poteſtas*
Sanguine, ſed tantum diuino fulta timore
Spernendos, impune viris exponit iniquis.
Te, quem terreni metuenda potentia regni,
Quem ſcelerum vindex gladius(9) *facit eſſe verendum,*
Romanus qua fronte dolis ambire laboret(10),
Mirandum ſatis eſt: ſed iuſto parce dolori,
Et nobis (autore Deo gens improba iuſtas
Et tibi maturo perſoluet tempore pœnas.
Tu modo belligero delectos agmine fortes,
Inſtructos telis, inſtructos omnibus armis
Occulto præmitte gradu: qui ſacra beati
Corripiant poſita formidine limina Petri,
Atque Leoninæ(11) *munimina fortiter vrbis.*
Sunt ibi præſidii cauſſa ſub nomine noſtro
Præſtantes animi iuuenes, qui mœnia tradent
Admittentque tuos, aderit qui mœnia tradi
Imperet, egregius Romanæ ſtirpis alumnus,
Sedis Apoſtolicæ Comes, eximiuſque Sacerdos(12),
Et tibi præ cunctis Octauius *iſte fideles.*

(1) Legendum, *oppoſuiſſe.* Recte autem dolo artem oppoſuiſſe dicit: quia cum Crete cretiſſandum: καὶ ἥλῳ τὸν ἧλον. Clauus clauo trudendus eſt. (R) p. 79

(2) Docet *Ariſtoteles* iram neceſſariam eſſe, nec quicquam ſine illa expugnari poſſe, niſi illa impleat animum, & ſpiritum accendat. (Sp.)

(3) *Adrianus* quartus Anglicus, mundialis pompæ, quam chriſtianæ pietatis ſtudioſior. Pertæſus is tandem ſtatus Romanorum ei aduerſantium, ob immodicum proferendæ mundanæ ditionis, pecuniæque congerendæ ſtudium, ſeceſſit Anagniam: vbi non multo poſt, quam *Fridericum* noſtrum Principem innocentiſſimum, quemque prius apud Lateranum diademate redimiuerat, ingenti a coniuratis pecunia corruptus, vt lib. decimo latius aliquanto explicabimus, diris deuouiſſet, moritur inſigni memorabilique vitæ exitu, hauſta ſcilicet, per potum muſca, quæ nulla medicorum ope collo potuerit auelli, donec animam exhalaret, relicta magno in pretio eccleſiæ Romanæ ditione. (Sp.)

(4) Auguſtanus Codex *Heniſchii* manu annotatum habebat, *leſa.* Quam correctionem probo. (R.) p. 79

(5) Hoc eſt, aſtutia, & non ſincere agere. Vnde *Horatius* admonet: *Nunquam te fallant animi ſub vulpe latentes.* Quod huic animanti natura inſita ſit aſtutia, quemadmodum leoni audacia. (Sp.)

Videtur reſpexiſſe ad illud *Perſii* Satir. 5;

Aſtutam vapido ſeruas ſub pectore vulpem. (R.) p. 79

(6) Id eſt, *poſthac.* Græciſmus, ἀπὸ τοῦ νῦν. Sic *Apuleius* loquitur: *Nemo me* a modo *tam mane egredientem ſolum videbit.* Sic Feudal. iuris cumpilatores in Forma iuriſiurandi fidelitatis, lib. 2 tit. 5; A modo *inantea ero fidelis huic*, &c. Sic ſæpe vetus Interpres Bibliorum. Quis noſtrum non vtrumque iuxta barbarum iudicaſſet? At *Propertius* quoque (lib. 2 eleg. 3) nitidiſſimus elegiæ ſcriptor, τῷ *inante* vtitur, pro, *ante.* De quo loco vid. *Giphanii* Conlectan. Lucret. & *Ian. Guilielmus* lib. 2 veriſim. cap. 4; vbi *Apuleio* 1 Metam. etiam (*exante*) reſtituit, eodem ſignificatu. Tale fere apud eundem *Apuleium* eſt, *Incoram.* In omnibus his abundat *in* præpoſitio. Libens ego & apud *Liuium* lib. 2 dec. 3 legerim, *Inante.* Ibi: *Demiſſi ſunt in locum ſaxo conſeptum,* inante *hoſtiis humanis, minime Romano ſacro, imbutum.* (R.) p. 79

(7) Quæ quæſo te tum agebant furiæ, vt Vicarius Chriſti manſuetiſſimi, qui regnum mundi non agnouit, nullum non lapidem moueris prius, quam Conſules Romanos magiſtratu abdicare ſe cogeres, tibique imperium adminiſtrandæ vrbis vendicares? (Sp.)

(8) Vtinam poſterorum quidam tam ſancte id ſeruaſſent, quam vere tu hoc dicis.

Bellica negotia quomodo gerent Sacerdotes? cum quæuis alia ſit interdicta eis popularis tractatio, non ſacris tantum literis, ſed ſuis etiam ſanctionibus. Diuus *Ambroſius* libro de Viduis, quod ad hunc locum facit, palam declarat, quibus armis velit eſſe inſtructos ſacerdotes. (Sp.)

(9) Hunc agnoſcit chriſtiana religio, probatque in Cæſare, eiuſque præfectis illius vſum. Vnde qui, vt Anabaptiſtæ, gladii ius adimunt chriſtianis magiſtratibus, DEI voluntati reſiſtunt, quæ eccleſiæ hac in parte prodita eſt per principes apoſtolorum Petrum & Paulum. (Sp.)

(10) Sic reſtitui lectionem & diſtinctionem. Antea erat, *Romanis.* Poſſet etiam legi, *Romani*, q. ſ. d. a. *laborent.* Sed prior, vt leuior & elegantior mutatio, magis placet. *Romanus* enim collectiue dicitur, pro, *Romani.* De gladio ſcelerum vindice infra dicam ad lib. 6 v. 502. (R.) p. 79

(11) *Ludouico* Pio imperante, Sarraceni in Vaticanum vſque venere, incenſiſque diui *Petri* baſilicæ foribus, a populo Romano repreſſi ſunt. Quod ne deinceps tam leui fieret incurſione, Leo Pontifex eius nominis quartus, Vaticanum mœnibus cinxit, ciuitatemque *Leoninam* de ſuo nomine appellauit. Eius rei meminit quoque *Bapt. Mantuanus* lib. Faſtorum quarto: *Traxit noua mœnia ab arce Pontis, ad aduerſi delubra ingentia Petri.* (Sp.)

(12) Id eſt, *Cardinalis.* Hoc nomen ab initio epitheti honoratioris appellatio fuit. Nam *Clericus Cardinalis*, & *Canonicus Cardinalis*, pro præcipuo, aut principali vſurpabatur: quo honore vrbani dignabantur. Sicut enim vrbis Romæ Epiſcopus ceteris præſtabat: ſic etiam clerus Romanus pompa ſplendoreque comitum & ornatuum ceteris, quos *Innocentius* quartus, vt creaturæ ſuæ Cardinales eſſent, auguſtiores purpuratioresque reddidit. Huius *Innocentii* ambitio nocuit pietati chriſtianæ, vt & poſterorum Pontificum, qui exemplum eius improbandum ſecuti ſunt. In libro Officiorum Theodoſii *Præfecti Cardinales* appellantur *Præfecti prætorio Aſianæ diœceſeos*, & *Præfectus Africæ*: quod maiores ceteris eſſent. (Sp.)

Deſierat Præſul placuit laudabile cunctis
Conſilium, ſincera fides, & plana voluntas.
Mittuntur(1)*propere quaſi*(2)*millia quinque virorum*
Nocte fere media, quo tempore lumina Titan
Oppoſito præbens(3)*, ſi fas eſt credere, mundo*
Ex æquo medium noctis diſcriminat arcum.
Haud mora, feſtinant iuſſi, portaſque patentes
Ingreſſi tacite, ſancti munimina Petri,
His prius eductis qui limina prima tenebant,
Atque Leoninam rapiunt(4)*hoſtiliter vrbem.*
Nuntius ad proceres rediens, compendia facti
Edocet, & totis hilareſcunt agmina caſtris.

(1) Auguſtana editio, *Nituntur*, non recte. Sicut mox pro, *eductis*, *edoctis*. (R.)

(2) Græcis dicerent, εἰς vel ὡσεὶ πεντακισχίλιοι ἄνδρες. Interdum etiam addunt, τὸν ἀριθμὸν. Sic *Marcus* Euangel. c. 8 v. 9, *Ioannes* c. 6. vbi tamen particulam eam video non recte omiſſam in vtraque tam noua, quam veteri interpretatione Latina. Sic *Lucas* c. 3; ἦν ὁ Ἰησοῦς ὡσεὶ ἐτῶν τριάκοντα: quod recte ſic expreſſit *Sedulius* lib. 2; *Sex quaſi luſtra gerens.* Non habuit ergo cauſſam neque *Eraſmus*, neque *Caſtalio*, cur in interpretatione N. Teſtamenti tam ſtudioſe particula. *Quaſi* abſtinerent ceu parum Latina. Alter enim vbique pro ea vſurpat, *ferme*; alter vero, *circiter.* Atqui & *Terentius* & *Cicero* ſic vtuntur partic. *Quaſi.* Vt Heautont. Sc. 1. *Quaſi talenta ad XV coegi.* Vt in Oratore: *Quaſi in extrema pagina Phædri.* Vt Acad. Q. 4. *Sol quaſi pedalis videtur.* Idem *Cicero* 7 Attic. ep. 8. *cum ſciemus, quantum quaſi ſit in trientis triente*, Idem & particula *Inſtar* ſic vtitur: vt 16 ep. 5. *Habet Tiro inſtar LXX. epiſtolas meas.* Vulgo' pro his vſurpamus *circiter*, *ferme*, *fere*, *pæne*: cum vel numerum, vel locum, vel tempus, vel magnitudinem rei non exacte, neque præciſe nouimus. Vnum etiam hic monere non erit abs re, *Quaſi* interdum poſitum videri loco non ſuo, vbi *Qua* legendum erat. Exemplum obſeruabam aliquando apud *Ælium Spartianum* in vita Antonii Getæ: vbi vulgo ſic habent edit. *Qui cum contenderet, & diceret quaſi ioco, quaſi ſerio, omnes cum liberis occidendos*, &c. Reſtituenda interdicto particula, *Qua*: hoc modo; *Et diceret*, qua *ioco*, qua *ſerio.* Pæne perierat huic hiſtorico vel βιογράφῳ elegantiſſimum dicendi genus, quo & *Plautus*, & *Cicero*, & *Plinius*, & *Pacat. Drepanius*, & *Mamertinus* Panegyr. vtuntur. *Plautus* Milite, Sc. Quid mihi nunc. *Qui conſectaro qua mares, qua feminas.* Sic enim veriſſime eum locum reſtituit *Lipſius*, & ego in 2 codd. Mſc. Camerarianis reperi. Idem *Plautus* ead. fab. Sc. Ne me moneatis: *Eum oderunt qua viri, qua mulieres.* Sic enim eſt in iisdem Mſc. Quamquam maior Codex habet, *Quaſi viri*: perinde vt apud *Spartianum* contendo peccatum fuiſſe. Quod autem vulgo ibidem legitur: *odere tam viri, quam mulieres*, id a mala manu gloſſatoris obreptitium eſt. *Idem* Trinummo: Sc. Staſime. *Mores autem rapere properant qua ſa-*

crum

crum qua publicum. Qui locus apud *Plantum* ſolus manſit incontaminatus. Sic *Cicero* Attic. 15 ep. 18; *Quoniam intelligo te diſtentiſſimum eſſe, qua de Buthrotiis, qua de Bruto.* *Plinius* Panegyr. *Satisfactum qua ciuium, qua ſociorum vtilitatibus.* *Pacatus* Panegyr. *Iam te ipſum qua publice, qua priuatim* &c. *Mamertinus* Panegyr. *II. cum in prouincias miſſi erant, qua ſacra qua profana rapiebant.* Sed iam ſatis exemplorum. Audire licet *Modium* Nouantiq. lect. ep. 92. (R.) p. 79 ſeq.

(3) Quem ſcilicet *Antipodes* habitare dicuntur: qui, quod ſint, & quomodo ſint, exacte diſſerens, tradit acutiſſimus ingenio vir *Vadianus* noſter, in ea epiſtola, quæ extat ad *Rudolfum Agricolam* Rhætum: ibique docet, quæ cauſa diuum *Auguſtinum* ad negandum Antipodas eſſe impulerit: tum quæ *Lactantio* in eorundem refutatione adhibenda ſit fides: quodque *Macrobius*, & priſci fere in Antipodum ſitu lapſi fuerint. (Sp.)

Ideo hæſitanter dicit, *ſi fas eſt credere*: quod nonnulli de Antipodibus, an vlli vſpiam ſint, dubitarunt, inter quos & *Lactantius Firmianus* libr. 3 c. 24. & *B. Auguſtinus*, aliique ſancti Patres fuerunt. Imo eos eſſe quidam pernegarunt, contra rationes Sphæricas & Geometricas, contraque experientiam nauigantium. Vocantur autem *ἀντίχθονες* *Aduerſipedes* in vet. Gloſſar. * Vid. *Becman.* in orat. ſæculari f. 13. De *Virgilio* Epiſcopo Iuuauienſi, cui cum *Bonifacio* Archiepiſc. Moguntino de Antipodibus controuerſia fuit, vid. *Auentinus* lib. 3. (cap. 9.) * (R.) p. 80 ſeq.

(4) Id eſt, potiuntur vrbe, eiecto ſcilicet Romanorum præſidio, ductu & auſpiciis *Octauiani* Cardinalis, vt legimus apud *Friſingenſem.* (Sp.)

Rapere vrbem dixit v. 619 pro *diripere*, ſimplex pro compoſito. Sic lib. 10 v. 39 *rapiendis congrua muris*, pro *diripiendis.* Et ſupr. in argum. lib. 2 *Caſtra rapit*, pro *diripit.* (R.) p. 81

ARGVMENTVM LIBRI QVARTI.

Quartus in Imperium, ſupremaque nomina Regem
Promouet: Auſoniam ſacrata in ſede coronam
Induit: hinc æſtum, violentique ætheris iram
Morbida caſtra ferunt, & dira peſte laborant.
Mox auſum falſa fidum fraudare moneta
Spoletum vindex ferro populatur, & igni.
Appuliam Calabroſque parat inuadere fines:*
Diſſuaſu procerum concepta negotia mutat
Milite dimiſſo: natalia rura reuiſens,
Condigna ſauos extinguit morte latrones.

* Forte, *parans.* (R.)

LIBER IV

Iamque ſoporiferæ decurſo limite noctis,
Aureus occulto ſublatam lampada cælo
Cœperat in noſtrum traducere Phœbus olympum(1):
Tempore non alio nitidos magis extulit ortus,
Purgauitque polos, & nubila tota remouit:
Exoritur felix, & cunctis pæne diebus
Candidior, primos tibi collaturus honores
Imperii, Friderice, *dies, radiiſque ſerenis*
Publica per totum diffundens gaudia mundum,
Iamque per oppoſiti Princeps decliuia montis
Adueniens, claram, quam nondum viderat, vrbem
Adſpicit: huic populi feſtiuum gaudia nomen
Impoſuere loco: ſiquidem qui mœnia clara
Illa parte petunt, ex illo vertice primum
Vrbem conſpiciunt, & te ſacra Roma ſalutant.
Prima Leoninam gaudens admiſit in vrbem
Aurea porta Ducem: mox limina ſacra petentem
Sedis Apoſtolicæ diuinis rite peractis

Obſequi-

Obſequiis, ſacra redimitus veſte Sacerdos
Summus, ad alta ſacri ducens altaria Petri
Innexum digitis, mundi totius honorem
Impoſuit, preſſitque ſacro diademate crines.
Sacraque miſſarum(2) peragens ſolennia rite,
Nobile cæleſti muniuit fœdere factum.
Omnibus egregie lætis, totaque caterua
Acclamante(3) viro, fauſtum feliciter omen,
Hic fauor armatus, turbæque hic plauſus equeſtris
Dulcius Auguſti mulcebat Principis aures,
Quam venalis honor(4), conductaque gaudia vulgi.
Hic ſiquidem ſincerus amor, gaudenſque fideli
Obſequio, deuota fides, ibi gloria tantum,
Mendaci fucata dolo, pretioſaque pompa.

(1) Id eſt, In noſtrum hæmiſpherium, vt vocant Sphærici. Atque hoc eſt, quod eleganter ait inf. lib. 5 v. vlt.

Alterno partitur lumine cælum. (R.) p. 81.

(2) Annotauit apud *Tertullianum Rhenanus* noſter, quid de *miſſa* compertum habeant, qui vetuſtos ſacrarum literarum interpretes cum iudicio diligenter excuſſerunt: quibus addere libuit, quæ de nominis ratione tradit *Iſidorus*, non ſpernendus omnino autor (vt pleriſque viſum eſt) ex quo *Hermolaus, Cælius, Beroaldus*, aliique quamplures docti viri deſumpſerunt ad verbum pluſcula. Ille ſexto Etymolog. libro cap. de officiis: *Miſſa*, inquit, *tempus ſacrificii eſt, quando catechumeni foras mittuntur, clamante Leuita*: Si quis catechumenus remanſit exeat foràs, *& inde miſſa*, quia ſacramentis altaris intereſſe non poſſunt, quia nondum regenerati noſcuntur. (Sp.)

(3) Quid illa caterua acclamabat? nimirum illud ſolenne, *Feliciter*: quod etiam plenius nonnunquam efferebant: *Feliciter quod agis.* Vide *Senecam* & *Barnab. Briſſonium* libr. 8 de Formulis. Illud ergo *Feliciter Guntherus* ἐξηγητικῶς ſeu appoſitiue appellat, fauſtum omen. Cohæret enim cum ſeqq. Sic *Phædrus* Auguſti libertus nuper a Pithœo editus, lib. 5; *vt mos eſt vulgi, paſſim & certatim ruunt*: Feliciter *ſubclamant*. Loquitur de Attica plebe Demetrium Phalereum excipiente, poſteaquam tyrannidem inuaſiſſet. * Sic *Corippus* lib. 2; *Summoque coronam imponens capiti* Feliciter accipe *dixit, vel acclamauit*. Hiatu enim laborat locus.* (R.) p. 81

(4) Hoc ideo dicit, quod legati Romanorum impudenter exegerant a *Friderico* pecuniam. (Sp.)

Qui *Friderico* proponebatur a legatis Romanis lib. 3 v. 451, vt ſcilicet appareret, illo quoque ſæculo verum eſſe, quod iam olim *Salluſtius* ſcripſerat: *Romæ omnia venalia eſſe*, ſeu venum ire. Quam ſententiam ter repetit Bello Iugurthino. Porro *conducta gaudia* eleganter vocat, quæ largitionibus fuiſſent prouocata, & quaſi mercenaria. Plebs autem abſumptis muneribus gaudere deſinit, vt præfica ad alienum mortuum deflendum conducta, flere ceſſat accepta mercede: & amici vtilitatum, iis ceſſantibus amici eſſe deſinunt. (R.) p. 82

Nos quoque carminibus, ni mens anguſta negaret,
Acclamare tuo, fortiſſime Cæſar; honori,
Et faſces celebrare tuos, rerumque nitorem
Eloquio, numeriſque ſuis implere decebat:
Sed vereor, ne plura loquens, multumque laborans,
Inueniar dixiſſe minus, magnique reatus
Arguar, eximiis inducens nubila rebus.
Atque ideo carptim, non ſingula quæque, ſed ipſam
Geſtarum propero rerum percurrere ſummam:
Immo etiam facti compendia vera ſecutus,
Hoc ipſum ſatis eſſe reor: namque illa ſerenæ
Tempora lætitiæ, tantique inſignia plauſus
Non longas habuere moras 1), populique furentis
Inſidias, ſtrepitumque timens, armatus vbique
Adſtat eques, templique fores, & limina ſeruat,
Creſcentiſque domum 2), pontiſque anguſta propinqui
Obſidet, & totas denſa ſtatione plateas.

(1) Dictum νοηματικῶς. Reſpicit enim ad ſententiam eam, quam & ſupra attigit lib. 1 v. 603. (R.) p. 82

(2) Eiuſdem & infra meminit v. 107. Videtur autem hæc fuiſſe domus illius *Creſcentii*, qui *Othone III* imperante tyrannidem Romæ affecta-

mæ affectauit, ac res nouas molitus eſt: quem cum Imperator primo in gratiam accepiſſet, poſtea relapſum horrendo mactauit ſupplicio. Naſo enim & auribus, omnibusque membris mutilatum vili iumento auerſa ad caudam facie impoſuit, perque totam vrbem circumuectum tandem ad portam ſuſpendit. (R.) p. 82

Caſtrum nominat *Otho* Præſul. (Sp.)

Hos Regi titulos, hoc clari nomen honoris,
Quartus ab ingreſſu regnorum contulit annus,
Pluſque fere medio iuuenum(1) ſe menſis agebat,
Vt quartodecimo(2) prodiret Iulius ortu,
Poſtea gemmiferam læta ceruice coronam
Ipſe ferens, inſedit equo, quem purpura totum
Ambit, & intextis velamina picta figuris,
Aurea mirifico radiantibus ordine gemmis
Sella(3) nitens, picto Regem complectitur arcu.
Aurea nexilibus faſtidit(4) fræna catenis,
Gemmatoſque lupos, & fuluum maſticat aurum,
Lucidus e media dependet fronte pyropus(5),
Lucida multiſonis phalerantur pectora bullis.
Ipſe(6) ferox, incerta vago veſtigia greſſu
Multiplicat, tenueſque interdum calcibus auras
Verberat, & tanto ſonipes vectore ſuperbit.
Hoc inuectus equo, turba comitante pedeſtri,
Gaudet habere viros vtrinque ad fræna potentes,
Sanguine conſpicuos, & mundi iura regentes.
Tunc ita productus, plauſu reſonante ſuorum,
Proxima turrigeris repetit tentoria muris
Ipſe(7): ſed eximius dimiſſo Principe præſul
Vrbe Leonina, propriaque in ſede remanſit.

(1) Nam, vt cecinit *Ouidius*:

Iunius eſt iuuenum, qui fuit ante, ſenum eſt. (Sp.)

(2) Signat diem 14 Kalend. Iuliarum. (Sp.)

(3) Intelligo ephippium. Nam quo minus accipi poſſit de ſella aliqua curuli, facit, quod paulo ante dixit, equo inſediſſe Imperatorem. Sic & infra lib. 5 v. 201 ſellam, quæ pœnæ cauſa portatur, pro ephippio accipiendam puto. *Pflugius* hic legi volebat, *Stella*: vt intelligeremus vmbraculum ſiue cælum, quod vocant. (R.) p. 82.

(4) Equus, mox, *lupos* pro *lupatis*, vſurpat, exemplo *Ouidii* 4 Triſt. eleg. 5;

Tempore paret equus lentis animoſus habenis,
Et placido duros accipit ore lupos.

Idem *Ouidius* etiam altero verbo vtitur 1 Amor. 2;

Aſper equus duris contunditur ora lupatis.

Eſt autem æque vſitatum vtrumque genus huius nominis, *lupatus* & *lupatum*. (R.) p. 82

(5) *Plinius* Romana dictione *carbunculum* vocat: cui ab ignium ſimilitudine nuncupato, principatum dedit: cum ipſe non ſentiat ignes, ob id a quibuſdam *Apyrauſta* vocatus. (Sp.)

(6) Equus. Nota *ὑπερύψωσιν* equi generuſi, cui & ſuperbiam tribuit, & quaſi intelligentiam ſui vectoris. Sic Bucephalum Alexandri M. neminem præter herum ſuum recepiſſe ſeſſorem perhibent. Ex omnibus autem animantibus maxime φιλότιμον eſt equus, & laudis ac honoris ſenſum habet acerrimum. Vide, qui de re equeſtri ſcripſerunt, inprimis *Ioach. Camerarium*. (R.) p. 82 ſeq.

(7) Sic diſtinguendum cum editione Auguſtana. Vulgo, *Ipſe, ſed exim.* Intelligendum autem, *Ipſe*, ſcil. *Fridericus* Imperator. (R.) p. 83

Cumque ſiti feruens, & multo temporis æſtu
Languidus, optata caſtrorum fuſus in vmbra
Corpora feſſa cibo miles recreare(1) pararet,
Ecce repentinus vicina clamor ab vrbe
Inſonat, & ſubiti feralia(2) ſigna tumultus.
Iamque furens populus(3), priſco ſibi iure negato,
Iniuſſuque ſuo(4) ſumptos a Principe faſces
Indignans, rapido tranſmiſſo ponte tumultu
Irruerat, paucoſque viros ex agmine noſtro
Securos nimium, nulloque pauore relictos,

 Fuderat

Fuderat(5): aſt alii celeres, vrgente periclo,
Caſtra petunt, ſocios, atque ipſum nomine Regem,
Cuius erat cunctis virtus bene nota, vocantes.
Horruit irarum ſtimulis, iuſtoque furore
Cæſar, & ingratum ſocios iterare laborem
Compellit, totis educens agmina caſtris.
Hoc magis accelerans, quod eum metus acer agebat,
Ne quid in eximium crudeliter impia Patrem
Auderet, ſolito plebes graſſata furore:
Diſtulit ira cibos, hoſtili ſanguine malunt
Dilatam ſatiare famem, fremituque leonum
Terribiles vrbem repetunt, & in arma feruntur.
Nec cedunt hoſtes, ſed pectore prœlia firmo
Excipiunt(6): miſſis bellum committitur(7) haſtis,
Et leuibus iaculis, & quas pluit aura ſagittis.
At ſimul incaluit ſtimulis grauioribus ira,
Conſeruere manus, admotaque cominus arma.
Non iam miſſilibus telis, ferroque volanti,
Sed gladiis pugnare libet: tinnire ſonoros
Ictus audires galeas(8), incuſſaque telis
Arma, graui clypeoſque leues(9) mugire fragore,
Cernere palantes paſſim, rurſumque reſumptis
Viribus inſtantes, alterna ſorte licebat.

(1) Reſtaurare, refocillare: vt apud *Plautum* in prima ſcena Menechmorum, & *Lucretium* in principio ſexti. (Sp.)

Sic infra lib. 6 v. 49 *elixa recreatur filia matre.* *Recreandi* verbo more *Lucretii* vtitur, cum de cibis ſermo eſt. Nam vt idem ait *Lucretius*; *Propterea capitur cibus, vt ſuffulciat artus.* Et *Cicero* 1 de offic. *Cibo & potione reficiendas, non opprimendas eſſe vires* monet. Notandum etiam obiter aliud verbum Lucretianum, *Reconflare*: vt cum ait, ſomno *reconflari ſenſus per membra repente*, id eſt, *recolligi*. (R.) p. 83

(2) Non recte Perna, *feracia*. (R.)

(3) Imo & Senatores: qui tamen & illi populi continentur appellatione, vt diximus. (Sp.)

(4) Nota cauſam ſeditionis Romanorum. Eſt autem elegans hæc locutio, qua de Terentio, Cicerone, Varrone, Salluſtio & Liuio ſumpta alibi quoque *Guntherus* vtitur: vt infra lib. 7 v. 73, *iniuſſu Romani Principis.* Et lib. 9 v. 314, *Ipſius iniuſſu.* *Salluſtius* Iugurth. *Senatus ita vti par fuerat, decernit, Suo atque populi iniuſſu nullum potuiſſe fœdus fieri.* *Terentius* Phormion.

Itane tandem vxorem duxis Antipho iniuſſu meo?

Cicero Cat. Mai. *iniuſſu Imperatoris*, id eſt, *Dei*, de præſidio & ſtatione vitæ decedere. *Varro* 1. de re ruſt. c. 16; *Ne quis iniuſſu villici exeat, neque villicus iniuſſu domini longius, quam vt eodem die redeat.* *Liuius*, l. 1; *Seruius*, &c. *primus iniuſſu populi voluntate patrum regnauit.* Ibid. *Seruius, quanquam vſu iam haud dubie regnum poſſederat, tamen quia interdum iactari voces a iuuene Tarquinio audiebat ſe iniuſſu populi regnare, conciliata prius voluntate plebis*, &c. *auſus eſt ferre ad populum, vellent iuberent ne, ſe regnare*, &c. Idem *Liuius* in deſcriptione formulæ ſacramenti militaris lib. 3; *conuenturos ſe iuſſu Conſulum; neque iniuſſu abituros.* Eademque verba repetit lib. 22. Ad eandem faciem dixit *Plautus* Trinum. Sc. 1. *Inconſultu meo ædes venales haſce inſcribit litteris.* (R.) p. 83

(5) Etiam in ſacra æde, vt ſcribit *Otho*, minime loci religione territus. (Sp.)

(6) Secundum illud *Catulli*

Hoſtibus haud tergo, ſed forti pectore notus. (R.) p. 83 ſeq.

(7) Vſitatius eſt, prœlium committere. Inter bellum & prœlium tantum intereſt, quantum inter genus & ſpeciem, ſiue inter totum & partem. Sed tamen *Salluſtius* quoque *bello* vtitur pro *prælio*. Nota hic deſcriptionem velitationis, id eſt, leuioris pugnæ; deinde ſeriæ. *Prælia prima* vocat inf. v. 254. (R.) p. 84

(8) *Melchior Kochius* meus diuinabat, melius hic legi poſſe, *ſonoris ictibus*. Quam lectionem conſtabilitum ibat ex loco ſimili lib. 7 v. 647; cui libenter aſſentior. Nam vt *tinnire* ἐνεργητικῶς accipiamus, retenta vulgari lectione, durius videtur. Iam hæc ſcripſeram, cum hanc emendationem inter Pithœanas quoque reperi. In Auguſt. vero editione *ſonoris ictus*. (R.) p. 84

(9) Ἀντίθεσις elegans. (R.)

Maxima conflictus moles in limine pontis
Ante domum Creſcentis erat: facilique rotatu
Obruta ſaxorum, ſeu miſſis deſuper haſtis
Regia pars certæ poterat ſuccumbere cladi,

Ni,

Ni, quæ ſpectandi cauſſa, pinnacula turris
Seruabant, matres validæ, pulchræque cohorti
Parcere, non ſtolidæ plebi ſociare furorem,
Orarent iuuenes iam mittere tela parantes.
Sic parti noſtræ caſtarum gratia matrum
Profuit, innocuas prohibens a ſanguine dextras,
Hic furor a decima ſpatioſus & integer hora
Perſtitit ad primas merſo iam ſole tenebras.
Nec quiſquam, quamuis ieiunia longa tuliſſent,
Totam quippe diem miles ieiunus agebat,
Iam poterat ſentire famem, pondusue laboris,
Immemor ipſe ſui: tantoque nocentior hoſti
Tantus in vltores fundendi ſanguinis ardor
Incidit, & iuſtum ſatiandi cæde furorem.

Atque aliquis gaudens(1) *in tanta ſtrage reorum*
Inſultare malis; hæc ſint tibi(2) *Roma vetuſti*
Præmia iuris, ait, merces a Principe iuſto
Redditur iſta tibi: ſic nobis regna parantur,
Sic emimus faſces, ſic acclamare triumphis
Te iubet ille ſuis: hæc tecum fœdera Cæſar
Percutit, atque tuo iuramina ſanguine firmat.

(1) Sic idem Otho; *Accipe nunc Roma pro auro Arabico Teutonicum ferrum. Hæc eſt pecunia, quam tibi Princeps tuus pro tua offert corona. Sic emitur a Francis Imperium. Talia tibi a Principe tuo redduntur commercia, talia præſtantur iuramenta.* (Sp.)

(2) Ἐπικερτόμησις ſeu inſultatio victorum in victos. (R.) p. 84

Vix tandem miſeros ſero iam veſpere ciues,
Afflictosque diu bello, fuga, noxque remouit,
Claraque iuſtitiæ patuerunt ſigna ſupernæ,
Ex rerum merito varios prodentia caſus,
Namque vno tantum noſtra de parte perempto,
Mille vel immerſos Tyberi periiſſe vel armis
Hoſtili de plebe quidem: captiua ducentos
Suppoſuiſſe ferunt iniectis colla catenis 1).
Mox cum laude Dei repetunt tentoria læti
Victores, gratoque cibo, dulcique ſopore(2)
Membra fouent, tutis carpentes otia caſtris.

(1) Quos deinde Imp. Ænobarbus reſtituit, motus precibus *Adriani* Pontificis, vt ſequitur. (Sp.)

(2) Sic repoſui, pro *ſapore*. Sed & *Perna* recte ſic edidit. (R.) p. 84

Vix erat orta dies, ſuſpecta Cæſar ab vrbe
Regia ſigna mouet (neque enim commercia rerum(1)
Indigus afflicto ſperabat miles ab hoſte)
Pulchraque fœcundis fixit tentoria campis.
Inde ſecus montem, quo quondam ſæua tyranni(2)
Iuſſa timens, nondum te Conſtantine *renato*(3),
Sylueſter *latuit*(4), *Soracten*(5) *nomine dicunt.*
Te placido tranſmiſſe vado vetus Albula tranſit,
Albula, cuius aquis Tyberinus nomina fecit.
Primaque caſtra locat vicina ad mœnia Romæ,
Inter & Argoas famoſi Tyburis(6) *arces.*
Hos, vt fama, lares Graia de gente profecti
Tres poſuere viri, Coras(7), *cum fratre Catillo,*
Argolicæ ſtirpis iuuenes, & maior vtroque
Tyburtus: cuius ſumptum de nomine nomen
Nobile Tybur habet: perhibent ſi vera poetæ.

(1) Commeatum intelligit. (Sp.)

(2) Tarquinii præfecti vrbis, idololatræ. (Sp.)

(3) In extremo vitæ baptiſma ſuſcepit ab Euſebio Præſule Nicomediæ: qui ſectæ Arrianæ poſtea ſe addixit, autor diuus *Hieronymus* in Chronicis. *Ambroſius* quoque de morte Theodoſii idem ſentire videtur: *Conſtantinus*, inquit, *quanquam in extremo vitæ acceperit, magnopere laudandus eſt, quod fidem ſucceſſoribus hereditariam reliquerit.* Vnde libellus apocryphus de elephantia, deque ſanguine puerorum & Syluestri baptiſmate. Ad quod *Guntherus* noſter reſpexiſſe videtur, errore communi: cum manifeſte a tantorum virorum autoritate diſſentiat, omnino reiiciendus eſt. *Noſtra etenim nugas, deliramentaque damnat Religio, nec dat linguis mendacibus aures.* (Sp.)

(4) Id, quod nequaquam probauit *Tertullianus*: qui aſſerit in perſecutionibus non fugiendum eſſe, ſed fortiter pro Chriſto moriendum: putans, imo tradens præceptum illud Chriſti, *cum autem perſequentur vos in ciuitate iſta, fugite in aliam*, omnino temporale fuiſſe. Sed meminerimus diuum *Hieronymum* in catalogo ſcriptorum eccleſiaſticorum, *Tertulliani* volumina cenſentem, librum *de fuga* in perſecutione aduerſus eccleſiam ſcriptum teſtari. (Sp.)

(5) Mons ille vicinus vrbi, clarus ſacrificio annuo, quod fiebat Apollini, vt *Plinius*, Feroniæ, vt *Strabo*, a certis familiis agri Faliſcorum? quæ ob id perpetuo Senatus conſulto militiæ, omniumque aliorum munerum vacationem habebant. Rem hanc cecinerunt *Virgilius* in 11, & *Silius* 5. (Sp.)

Soracte Mons Apuliæ in Phaliſcis, in quo ſpelunca cooperta latebram ſibi elegit Silueſter Papa. Vide *Platinam*. Meminit eius & Horatius;

Vides vt alta ſtet niue candidum Soracte. (R.) p. 84

(6) De hoc oppido 16 ab Vrbe mil. diſtante, multoque vetuſtatis munimento inſigni, lege cap. 8 *Solini*, *Seruium* item 7 Æneid. vnde ſumptus eſt hic locus, ſuper illud Maronis: *Tum gemini fratres Tyburtia mœnia linquunt, Fratris Tyburti dictam cognomine gentem, Catillusque, acerque Coras, Argiua iuuentus.* Alterius autor oppidi *Coras* fuit, diſtantiis 20 paſ. mil. *Tybur* autem a *Friderico* noſtro diruptum poſt aliquot annos reſtitutum eſt. Tangit item horum fratrum hiſtoriam *Silius* in quarto. (Sp.)

(7) Auguſtana editio, *Corax*. (R.)

Iamque aderat veneranda dies, quæ clara triumpho
Fulget Apoſtolico, totum feſtiua per orbem
Illa quidem, ſed Romuleæ ſpecialiter vrbi,
Cuius ſacra ſuo luſtrarunt mœnia Patres(1)
Martyrio, ſæui dum ſpernunt ſceptra Neronis(2).
Illam quo poterat(3) *populus caſtrenſis honore*
Suſcepere diem, deuotas Præſule ſummo
Miſſarum celebrante preces(4), *& Cæſare ſanctam*
Imperii ceruice pia geſtante coronam.
Illa quippe die ſacris altaribus adſtans,
Omnem qui iuſto ſub Principe bella gerendo(5)
Cinxerat vltorem Romanis cædibus enſem(6),
Clauibus æthereis, & Petri fretus honore(7),
Soluit, & indultum purgauit Papa reatum(8).
Et ratione quidem: nam quiſquis iura tuetur
Eccleſiæ, regniue decus, ſi forte cruorem
Fuderit humanum, non eſt homicida, ſed vltor.
Hoc ſiquidem bellum quod iuris amore coacto(9)
Milite ſuſcipitur, meritum, non culpa vocatur(10).

(1) *Petrus* ſcilicet & *Paulus*. (Sp.)

(2) *Tertullianus* eleganter Neronem, *primum dedicatorem perſecutionis Chriſtiani nominis* vocat, de qua *Euſebius* lib. Eccleſiaſticæ hiſt. ſecundo. Meminerunt item huius ſub Nerone *Suetonius*, & *Tacitus*. Ille ſic inquit in Nerone: *Afflicti ſuppliciis chriſtiani, genus hominum ſuperſtitionis nouæ, ac maleficæ.* *Tacitus* ſic lib. 15: *Ergo abolendo rumori Nero ſubdidit reos, & exquiſitiſſimis pœnis affecit, quos per flagitia inuiſos, vulgus Chriſtianos appellabat. Autor nominis eius Chriſtus, qui Tiberio imperitante, per procuratorem Pontium Pilatum ſupplicio affectus erat, repreſſaque in præſens exitiabilis ſuperſtitio rurſus erumpebat, non modo per Iudæam, originem eius mali, ſed per vrbem etiam, quo cuncta vndique atrocia, aut pudenda confluunt, celebranturque. Igitur primo correpti, qui fatebantur: deinde indicio eorum multitudo ingens, haud perinde in crimine incendii, quam odio humani generis conuicti ſunt, & pereuntibus addita ludibria, vt ferarum tergis contecti, laniatu canum interirent, aut crucibus affixi, aut flammandi: atque vbi defeciſſet dies, in vſum nocturni luminis vrerentur. Hortos ſuos ei ſpectaculo Nero obtulerat. Et Circenſe ludicrum edebat, habitu aurigæ permiſtus plebi, vel circulo inſidens. Vnde (quanquam aduerſus ſontes, & nouiſſima exempla meritos) miſeratio oriebatur, tanquam non vtilitate publica, ſed in ſæ-*

uitiam

uitiam vnius abſumerentur. Bene igitur dixit Poeta; *Sani.* *O veſanos*, Tacite & Tranquille! *An vero vobis parricida Iupiter, & flagitiis omnibus imparatus DEVS videtur? non videtur ſanctiſſimus Chriſtus? & ad innocentiam conſpirare maleficium vocatis, dignoſque odio ducitis, qui in leges iurarunt, quorum caput eſt, nemini nocere, bene velle vniuerſis. Si noſtras leges non legiſtis, cur damnatis inauditos? Sin legiſtis, cur improbatis eas virtutes, quas vos ſcriptis veſtris in cælum admirabundi vehitis?* vt pio zelo exclamauit *Viues.* Romæ vero paſſos eſſe & Petrum & Paulum tam aperte ſcribit idem *Tertullianus* libro de præſcript. hæreticorum, vt nefas ſit contra ſentire: qui licet inibi ſatis honorifico laudis elogio Romanam exornet eccleſiam, non tamen tantam illam facit, quantam hodie fieri videmus. Nam Apoſtolicis eccleſiis illam annumerat, non ſolam facit Apoſtolicam, hoc eſt, ſummatim facit, non ſummam. Sed & *Volaterrano* notatum eſt, Pontificem Romanum ſolitum ſe ſubſcribere *Epiſcopum Romanæ eccleſiæ*, multo rectius, quam hodie *Epiſcopum Catholicæ eccleſiæ.* Nam *ſi Romana*, inquit, *Catholica eſt, honorem igitur hunc alma vrbi eripere videtur.* Ex citato tamen modo *Tertulliani* libro, facile liquebit lectori, qui non ſit omnino ſtupidus, quo pacto Romanus Pontifex ad iſtam auctoritatem peruenerit, quam hodie habet: licet *Pontanus* dicat, nequaquam eſſe explicatu facile, quibus artibus Pontifices Maximi tantum ſibi imperium comparauerunt. Namque, vt initio armis illud ſibi vendicauerint, longe aliud arbitrari par eſt. Genus enim ipſum hominum olim quietum, ac religioni tantum deditum. (Sp.)

(3) F. *poterant.* Sequitur enim: *Suſceperi.* An, *quo poterat*, ſcilicet *fieri?* (R.) p. 84

(4) Sic ſupra v. 23 *ſacra miſſarum ſolennia* vſurpauit. (R.) p. 84

(5) Is demum habetur, qui plene fiſus pietati, iuſta de cauſa, niſi contra ſacrilegos, & dæmonum cultores, & pro publica tranquillitate belligeratur, & non per ambitionem, iram, auaritiam, aut alium priuatum affectum miſcet orbem bellorum tumultibus. (Sp.)

(6) Sic *vltor gladius*, quo iura armari iubentur, in l. 31 cum vir. C. ad L. Iul. de adulter. pro *Cinxerat* fortean legendum, *Strinxerat.* (R.) p. 83

(7) Quod illi Chriſtus dixerat: *Et dabo tibi claues regni cælorum.* Quem tamen locum, teſte diuo *Hieronymo*, Epiſcopi & Preſbyteri non intelligentes, aliquid ſibi de Phariſæorom aſſumunt ſupercilio. Claues autem, ſcientiam, & poteſtatem interpretantur. (Sp.)

(8) Indulgentias Papales, quæ vocantur, denotat, quas & bullas ominoſo verbo appellant. (R.) p. 84

(9) Collecto: vt Senatum vel pecus dicimur cogere, &c. (R) p. 84

(10) Scholam hoc ſapit. Vix id apud *Auguſtinum* obtineas: licet ille bellum alicubi, leuiter tamen, probet, aperte autem in Ciuitate Dei etiam iuſtum bellum, miſeria plenum eſſe dicat: *Ambroſius* vero neget, eſſe Chriſtianæ puritatis: vnde igitur meritum? Belli autem rationem, quatenus liceat Chriſtianis, nemo orthodoxorum hactenus diligentius explicauit, quam magnus ille *Roterodamus.* (Sp.)

Inde petens celſam, quæ Tuſcula(1) *dicitur, vrbem,*
Mœnibus excelſis, tutaque in ſede reſedit.
Iamque vaporifera(2) *ſuccendens lampade mundum*
Cœperat ex alto(3) *metuendo feruidus ortu*
Erigones radiare Canis(4): *quem triſtis Orion*(5)
Adlatrare ſibi, & rabido veſtigia morſu
Adtentare videns, æterna exæſtuat ira.
Vtraque flamma(6) *nocens, ſed longe triſtior illa,*
Cuius in exortu vitiatus nubibus æther
Æſtuat, & triſtes ardeſcunt ignibus auræ.
Squalida torpet humus, corruptis ſtagna, lacuſque
Inficiuntur aquis, pigriſque paludibus atræ
Exhalant nebulæ(7): *calidi ſpiramine cæli*
Languida peſtifero tabeſcunt corpora morbo.
Inde fit, vt proprios plebes Romana quotannis
Cogatur transferre lares, monteſque relicta,
Dum furit ille Canis, vicinos incolat vrbe.

(1) Vrbs clara, villa Ciceroniana, & Catonum genere, ædificium Telegoni Vlyſſis & Circes filii. Extant hodie tantum eius veſtigia, fonsque ex ea vſque Romam manans. Romani enim, quos Tuſculani, coniuncti copiis Ænobarbi noſtri, inſigni clade adfecerant, memores iniuriæ poſt aliquot annos, tanta in eos ira perciti ſunt, vt vix vrbis fundamenta relinquerent, autor eſt *Volaterranus.* (Sp.)

(2) Chronographia, qua ſubinde Poetæ vti ſolent. Quod tamen *Horatius* in arte poetica taxauit. Deſcribit autem *Caniculares dies.* (Sp.)

Tranſtulit iſta ex *Othone Friſingenſi* lib. 2 c. 23, vt multa alibi alia. (R.) p. 84

(3) Ideſt, cælo. Virgilius: *Maia genitum demittit ab alto.* (Sp.)

(4) *Icarus* inuentor vini fuit in Attica regione: a colonis deinde ebriis iugulatus eſt, vt ait Propertius: *Icare Cecropiis merito iugulate colonis.* Cuius canis *Erigonem* filiam geſtu ad locum cædis duxit: quæ conſpecto patre, præ dolore laqueo vitam finiuit, relataque in cælum cum cane inter aſtra, Virginis nomine micat. Oritur autem Canis, ſiue Canicula circa 8 Kalend. Iul. vt exiſtimat *Seruius.* Idibus autem Iulii, *Ptolemæo.* (Sp.)

(5) Orionis fabulam varie narrat *Hyginus* lib. 2. Nota ſunt quæ *Seruius* ſcribit lib. primo Æneidos. Ex Deorum vrina natus eſt *Orion*, vt ait *Nigidius*: & in Faſtis canit *Ouidius*: & apud Græcos *Pindarus* & *Ariſtonicus.* Oritur, autore *Columella* 16 Kalend. Iulias, Ptolemæo vero poſtridie ortus Caniculæ. (Sp.)

(6) Vtrumque ſidus, Canis ſcilicet & Orion. Vnde de Orione *Seneca* in Hercule furente. *Fera coma hinc exterret Orion deos,* & *Papinius*: *Quantus mucrone minatur Noctibus hibernis & ſidera terret Orion.* *Plinius* item Orionis ſidus inter horrida numerat. *Sed longe triſtior illa.* Canicula ſcilicet: de cuius effectu extat cap. 40. ſecundo Natural. hiſt. apud *Plinium.* (Sp.)

(7) Ita hæc, quæ vulgo male, interpunximus. (R.)

Adde, quod antiquis horrens inculta ruinis,
Parte ſui maiore vacat, generiſque nocentis
Plurima monſtriferis animantia(1) *Roma cauernis*
Occulit: hic virides colubri, nigrique bufones,
Hic ſua pennati(2) *poſuerunt luſtra dracones,*
Quorum morticinis(3) *contabeſcentibus, aer*
Læditur, atque æſtu reſoluta cadauera putent.
Ergo metu belli vetitum mutare penates
Vulgus, in vrbe ſua ſubito tabeſcere morbo
Incipit, & valida correptum peſte laborat.
Nec minus in caſtris Francorum(4) *læta*(5) *iuuentus*
Aeris impatiens, & tanto victa calore
Languet, & inſolito tabeſcit ſqualida morbo.
Occupat ora ſitus, deformis inficit artus
Squalor, & icterico(6) *tabeſcunt membra colore.*
Protinus accenſis miſeri vitalibus ardent,
Aera peſtiferum velut e fornace trahentes.
Quod ſi ferre grauem potuiſſent aera noſtri,
Atque immota breui ſeruaſſent tempore caſtra,
Haud dubium, quin ſe plebes Romana, ſuamque
Pontifici, Regique ſuo ſupponeret vrbem:
Sed iam(7) *fœda lues, tanto regalia caſtra*
Atque inſueta mali confecerat agmina morbo,
Vt paſſim fragiles, longiſque laboribus ægras
Efflarent animas, aliique ſuperſtite fato
Inualidi, miſeram dilato funere vitam,
Sæpius optata fraudati morte trahebant.

(1) Noui, qui dicerent, animantes, non etiam animantia recte vſurpari. Contra eos hic locus notandus eſt. (R.) p. 85

(2) *Criſtati*, quales ſunt in eo genere mares. (Sp.)

(3) *Morticina* ſubſtantiue vſurpat cadauera draconum, bufonum, colubrorum. Sic ſæpe interpres Biblicus. At *Varro* & *Plinius* adiectiue tantum: vt *morticina caro, morticina ouis*, &c. (R.) p. 85

(4) Hoc eſt, Teutonicorum, Germanorum. Nam Francicum nomen apud maiores complectebatur Teutoniam omnem, vt libro primo ex *Othone* retulimus, & *Vrſpergenſis* tradit. (Sp.)

(5) Forte, *lecta.* Nam quî *læta* eſſe poſſit, tot malis afflicta? *Pflugius* malebat, *laſa.* (R.) p. 85

(6) Id eſt, *pallido.* *Plinius* morbum dicit *ictericum* eundem eſſe cum *arquato*, ſeu regio morbo: ab *icterone* aue. Appellatur autem *regius*, quod, vt ait *Celſus*, apparatu regio, & lautitie, & ludis exhilarandus hic morbus eſt. *Arquatus* vero, vt *Feſtus*, ab *arcuus* cæleſtis colorum varietate, quos facies adfectorum reddit. Aiunt autem illum tam ex ſplene adfecto, quam hepate procedere poſſe. (Sp.)

(7) Malim, *tam.* Videtur hic ante oculos habuiſſe Atticæ peſtis deſcriptionem, quæ eſt extremo lib. 6 *Lucretii.* (R.) p. 85

Ergo

Ergo ſuis rector caſtris, ſocioque labori
Compatiens(1), *multis etiam ſuadentibus, illo*
Demigrare loco, nolens, ac pœne coactus,
Corpora Pontifici ſacro captiua relinquens,
Triſtia ſigna mouens, Tuſcique(2) *crepundia*(3) *montis*
Aſcenſu ſuperans, meliori ſubdita cælo
Caſtra locat, gelidas vicini Naris(4) *ad vndas.*
Hic omni cura, medicæque piiſſimus artis
Subſidio ſacrum ſatagebat pellere morbum(5).
Et purgare mali contagia noxia cæli(6).

(1) Συναλγῶν, ἢ συμπάσχων. Eodem verbo & lib. 6 vtitur v. 586. Et alias, *condoleo* & *congaudeo:* Quæ omnia in indice inter ſordida & mixobarbara retuli, quia veterum & probatorum exemplo auctorum carent. *Cicero* quidem Græco verbo vti maluit, vt cum inquit ad Attic. *Valetudini tuæ* συμπάσχω. *Condoleo* autem Latinis nihil aliud eſt, quam *doleo*: vt apud Comicum: *Caput ex vento condoluit.* Lucretius συμπάσχειν eleganter expreſſit per *concruciari* & *conſentire*. 77, 29, & 98, 11. (R.) p. 85

(2) Initia. (Sp.)

Noue ac mire dictum. *Spiegelius* exponit, initia, vt quemadmodum crepundia ſunt infantiæ oblectamenta, ſic & montis quaſi quandam pueritiam intelligamus. Haud ſcio tamen, an non etiam aliud quid hic lateat. Initia & crepundia a bonis auctoribus pro eodem vſurpari obſeruat *Ioſ. Scaliger* ad illud Catulli, *Tua mater initia* Cybeles, Magnæ Deum matris, initia, id eſt, *crepundia* vocat tympana, tubam, &c. quæ *Apuleius* Apolog. *ſacrorum crepundia.* (R.) p. 85. ſeq.

(3) Apennini. (Sp.)

(4) Fluuii Sabinorum, e Fiſcello monte defluentis, aquis ſulfureis miſcetur. Narniam oppidum, *Nequinum* antea dictum, ob loci iniquitatem, interluit, & in Tyberim influit. *Lucanus* in primo: *Et qua Nar Tyberino illabitur amni.* (Sp.)

(5) Peſtilentiam, execratam propter contagionem, ad quam euitandam valere plurimum, aiunt, odoramenta. Contra peſtilentiam remedium excellens *Rufus* tradit, quod fruſtra nunquam exhibitum teſtatur. Aloes partes duas: ammoniaci, thymiamatis totidem; myrrhæ partem vnam; contuſas ex vino colluito: deinde, dimidium quotidie cyathum ſumito. Eſt & *ſacer morbus*, qui inter mala vlcera numeratus, *ignis* vulgo *ſacer* dicitur, nihil habens commune cum aliis morbis. (Sp.)

(6) Infecti & corrupti aeris. (Sp.)

Cumque per Etruſcas turbæ caſtrenſis in vſum
Cœpiſſent vrbes fiſcalia iura requiri,
Octingenta quidem Spoletum(1) *nomine fiſci*
Principis edicto iuſſum præſtare talenta(2),
Non timuit falſo fraudare numiſmate Regem.
Præterea Comitem Tuſca de gente Guidonem,
Quo prior Etruſcis habitabat nullus in oris:
Guerra *viro cognomen erat: mandataque Regis*
Vrbibus Apuliæ portauerat: inde reuerſum,
Hoſpitiique loco maleſida ſede fruentem
Ceperat, & duro ſeruabat carcere clauſum.
Cumque relaxari Princeps ſoluique iuberet,
Emittique virum: contempto Rege, ſuperbus
Inſtabat ſceleri(3) *populus, regalia ridens*
Iuſſa: ſed ipſe ſuas modico poſt tempore clades
Fleturus, ſceleriſque piacula iuſta daturus.
Namque vbi tot factis crudelibus atque ſuperbis,
Et meruit iuſtas, & mouit Principis iras.

(1) Colonia Romanorum *Plinio.* Hic Theodoricus Gothorum Rex nobile prætorium extruxit, cuius ſucceſſores oppidum id euerterunt: reſtitutum deinde a Narſete. Hic etiam Ducem Longobardi conſtituere: vnde regioni toti apud poſteros nomen permanſit. (Sp.)

(2) Miror omnes editiones tam conſtantes eſſe in hac lectione, cum procul dubio verum ſit, *talenta octingenta.* (R.) p. 86

Pro *libra* poſuit, quæ continet centum drachmas argenti, de quo proprie vſurpatur. (Sp.)

(3) Sic & infra loquitur. Vulgo hic male legebatur, *celeri.* (R.) p. 86

Incor-

Incorrecta parans vlciſci crimina Cæſar,
Quæ directa(1) *reis ignoſcere mallet, ad vrbem*
Tendit iter: cui ſacrilego temerarius auſu
Ante fores ipſas clauſa vix tutus in vrbe
Occurrens(2) *populus, funda leuibuſve ſagittis*
Prælia prima mouens(3), *& miſſis eminus haſtis.*
Riſit ad hæc, &, ſic pueros(4), *Dux inclitus*(5) *inquit,*
Non fortes certare decet: ſic ludere natos
Ignaui docere patres: incurrite totis
Viribus, o ſocii, conuerſum ad mœnia ciuem
Præueniat, patulaſque fores prior occupet hoſtis.
Dixit, & accepto gaudens a Principe ſigno
Teutonus, hoſtilem cum ciuibus irruit vrbem.

(1) Malim, *correcta.* Vel præced. verſu quoque *indirecta* legendum cum *Pflugio*, qui fraudulenta exponit. (R.) p. 86

(2) L. *occurrit.* (R.)

(3) L. *mouens.* (B.)

(4) Vulgo in omnibus editionibus luxatus & male diſtinctus erat hic verſus: *Riſit, & hic pueros*, &c. cuius præclara & veriſſima reſtitutio hæc eſt, quæ meo *Melchiori Kochio* debetur. *Pflugius* tamen putabat ita ſanari verſum poſſe, ſi τὸ *pueros* bis legamus cum indignatione. (R.) p. 86

(5) Ipſe ſcilicet teſte *Othone* Pontifice Friſingenſi Cæſ. Imp. *Fridericus.* (Sp.)

Protinus admotis incenſa ſuburbia tædis,
In cineres collapſa fluunt(1), *animoſique furentes*
Nec prædæ locupletis amor, nec(2) *regia nondum*
Exaudita viris poterant edicta morari.
Inſpoliata quidem, multiſque nitentia gazis
Non expectato flammis ſunt tradita ſigno.
Attoniti tanto miſerarum turbine rerum
Infauſti ciues, non iam miſerabile vulgus,
Sed magis inuidia dignum, compendia montis
Ardua corripiunt trepidi, pro fraude ſuperba
Digna reportantes: vbi(3) *qui fiſcalia Regi*
Iura ſuo tumida mendaces fraude negarant
Omnibus amiſſis inopes miſerique dolerent.

(1) Cogitabam pro *fluunt* ſubſtituere tanquam ἐμφατικώτερον, *ruunt.* Sed cum videam alibi quoque ſic loqui *Guntherum*, vt lib. 10 v. 475 *oppida flammis in cineres collapſa fluunt*: nunc nihil muto. (R.) p. 86

(2) Sic recte *Perna.* Auguſtana & aliæ vulgatæ editiones *Non.* Similiter fuit aberratum infra v. 313, *non exiguos.* (R.) p. 86

(3) Sic reſtitui, pro *vbi.* Quomodo & infra ſæpius erratum eſt, vt lib. 5 v. 194, & 419 (R.) p. 86

Stabat in excelſa ſedes munitior arce,
Optima pars vrbis, tuto ſatis edita colle,
Hic excelſa viri primates tecta locarant,
Securoſque lares, hic ſedes pontificalis,
Altaque conſpicui ſurgebat fabrica templi:
Sic(1) *bona pars populi ſedis munimine freta,*
Rebus in extremis tutari ſeque, locumque
Certabat(2), *ferrumque manu, lapideſque rotando,*
Vel retinere locum, vel fata ſubire parabat(3).

(1) Probo Nobil. & eruditiſſimi *Pflugii* coniecturam, legentis: *Hic*, pro *Sic.* Nam & præceſſit: *Hic excelſa, &c.* (R.) p. 86

(2) Id eſt, certatim turabantur. Sic lib. 9 v. 174, *certabant poſcere*, pro certatim poſcebant. Et hoc ipſo lib. 4 v. 490, *certabant ſe commendare*: id eſt, certatim ſe commendabant. Imitatione *Virgilii* ſic loquitur, cuius hoc eſt Æn. 2, *certans illudere capto.* (R.) p. 86

(3) Huiuſmodi fortitudinem vel potius audaciam ac pertinaciam deſcribit lib. 9 v. 359, vbi viſe, quæ annoto ex Plauto, Salluſtio & Floro. (R.) p. 86

At Rex inuictus, nil ſe memorabile credens
Dum ſupereſt aliquid(1), *nil ſe feciſſe decorum,*

Voce,

Voce, manuque ſuos ardens hortatur, & addit
Sæpe minas, reficitque animos, & ſuggerit iras.
Ipſe manu propria, ſociis prohibentibus, omneis
Explorat caſus, & quæque pericula primus
Excipit, oblitus pariter regnique, ſuique,
Cœptaque vel ſummo cupiens implere periclo.
Principis exemplo miles virtute coacta(2)
Audet, & audaci pudor eſt ſub Rege timere(3).
Nec modus, aut requies, donec clamore ſupremo
Effractæ patuere ſuis victoribus arces.
Sed quia præcluſo fugiendi tempore, vulgi
Magna repentino pars conflagrauerat igne,
Aere corrupto, fœdumque trahentibus auris
Nidorem, ſæuamque loco ſpirante Mephitim(4),
Quamquam multa viris minime temnenda ſupellex
Poſſet ab igne rapi, noſtroſque vrgeret egeſtas
Aeris impatiens, ceſſit, prædaque relicta.

(1) Imitatur *Lucanum*: cuius ſunt iſta, lib. 2, v. 657
Nil actum credens cum quid ſupereſſet agendum.
Sic *Guntherus* lib. 6 v. 92 ait, *Fridericum Ænobarbum* nihil infectum pati, quod ſuſcepiſſet agendum. Sic *Iuſtinianus* in l. pen. C. de his, quibus vt indign. *Nil actum* [illegible] *credimus, dum quid agendum ſupereſt.* Et Achilles Homericus Iliad. τ. inquit:
αἶψα μάλ'. ὐ γὰρ χρὴ κλοτοπεύειν ἐνθάδ' ἐόντας.
ὐδὲ διατρίβειν. ἔτι γὰρ μέγα ἔργον ἄρεκτον.
Notum eſt etiam illud Alexandri M. μηδὲν ἀναβαλλόμενος: de quo vide *Alciati* Embl. 3, & Carmina in Veredum Poſthianum inter adoptiua magni illius amici noſtri carmina. (R.) p. 87

(2) At hæc non eſt virtus: quæ a libero debet proficiſci arbitrio. Nota autem, virtutem hic pro fortitudine militari poni. Exempla vide plura mihi apud Phædrum obſeruata. (R.) p. 87

(3) Adeo *militibus exæquatus cum Imperatore labos volentibus eſt*, vt ait *Salluſtius* Iugurth. Et *Claudian* ſimilis eſt locus:
Viſque Ducum litnos, ſic mores caſtra ſequuntur, &c. (R.) p. 87

(4) Sic *Maro* libro ſeptimo: *Sæuamque exhalat opaca Mephitim.* (Sp.)

Haud procul euerſa victor conſedit ab vrbe
Sub meliore polo, & leuius ſpirantibus auris.
Mox vbi ſæuus odor flamma ceſſante reſedit,
Et vacuum ceſſit tenuatus in aera putor,
Protinus ad prædam vulgus caſtrenſe recurrens,
Si quid adhuc flammis illæſum forte manebat,
Diripit, & calidam pedibus calcare fauillam
Non timet, & prunis ardentibus vrere plantas,
Semuſtam properans flammis ſubducere prædam.
Inueniunt plenis ſtudioſe condita cellis
Vina, nec exiguos ſeruatæ frugis aceruos:
Inueniunt plenas pretioſis veſtibus arcas,
Quaſque ſibi populus parco conflauerat vſu,
Et cupide ſeruabat opes,. rapit omnia victor,
Plenaque ſemicremis diteſcunt caſtra tropæis.*

* Exemplo *Ouidii*, qui 2 Metam. *ſemicremum ſtipitem* dixit, hoc eſt, media ſui parte vſtulatum. Et idem in Diris, *membra ſemicremata.* *Martialis* lib. 11, *thura ſemicremata.* *Guntherus* hic paulo ante *Semuſtam prædam* dixit. (R.) p. 87

Nec mora, Dalmatici qua fluctibus æquoris Ancon(1)
Tunditur, & magno finem facit Appennino,
Signa rapit Princeps, pulchræque a mœnibus vrbis,
Haud procul in medio ponit tentoria campo.
Hic duo magnates, Graia de gente profecti,
Occurrere viro(2), *Regis mandata ferentes,*
Donaque magna ſui: quorum hic Maradochus, *at ille*

 Palolo-

Palologus(3) *vocitatus erat, quos ille venuſto*
Excipiens vultu, digno cumulauit honore.
Auditaque viæ cauſſa, reſponſa daturum,
Inſignem meritis; & clara ſtirpe creatum,
Hic Abbas Stapulenſis(4) *erat, iubet ire* Wibaldum.

(1) Lucanus: *Illinc Dalmaticis obnoxia fluctibus Ancon*, Id eſt, Adriatici, Idem, quod & Illyricum dicitur. Dalmatia enim pars eſt Illyrici, quæ ad mare Adriaticum ſpectat. Qui *Delmaticis* legunt apud *Lucanum*, ſequi videntur *Stephanum* de Vrbibus, & *Appianum*, qui a *Delminio* Dalmatiam nominatam exiſtimat. *Ancona* autem Piceni vrbs, *Plinio* & *Mela* autoribus ſortita eſt nomen a forma & ſitu. *Ancon* enim græce, tum cubitus, tum eminens locus, tum flexus dicitur. Ædificata eſt a Siracuſanis, qui Græci Dorici erant, Dionyſii tyrannidem fugientibus, autor *Strabo*. Vnde Satyra quarta *Iuuenalis*: *Quam Dorica ſuſtinet Ancon.* Portu inſignis vrbs, quem exeitauit Traianus Princeps. A Saracenis Imp. *Lotharii* Carolingi temporibus capta, atque incenſa eſt. (Sp.)

(2) Legebatur, *viri*: quaſi iungendi eſſent magnates viri. Fateor apud *Plautum* Sticho, Sc. Libros inſpexi, eſſe, *ſummates viros*, & contra, *infimates*: atque ita etiam magnates viros dici poſſe. At hic legendum contendo, *viro*: intelligendumque Imper. *Friderico.* Nam ita alias etiam loqui gaudet *Guntherus* vt ſup. v. 26 *totaque caterua Acclamante viro.* Et infra v. 343, *tenuere virum.* Sic lib. 7 v. 637, *Impulit ira virum.* (R.) p. 87

(3) Sic metri cauſſa edidit *Perna*, & hic & lib. 5 v. 400. At *Spiegelius* vbique *Palaologus.* (R.) p. 87

Qui teſte *Othone* noſtro, nobiliſſimus procerum Græcorum ea fuit tempeſtate, Imperatorique eorum ſanguine iunctus. Ex hac familia, quæ ex vrbe Viterbio quibuſdam Genuenſis dicitur ab initio genus duxiſſe *Michael Palaologus*, vir in armis ſtrenuus, ſibi Conſtantinopolitanum Imperium per nefas vindicauit, imperante Cæſ. *Rudolfo* Habſpurgio: quod poſteris vſque ad *Conſtantinum* vltimum, & octauum, ex ea domo per manus tradidit, qui annos fere ducentos regnarunt. Inde Turcis ceſſit anno ſalutis MCCCCLIII. Qua in re ſubeat ea reputatio, a *Conſtantino* Magno Helenæ filio conſtructam vrbem eſſe, Romæ ſemper æmulam, ſub *Conſtantino*, qui eiuſdem nominis matrem haberet, captam, Turcarumque iugo ad hanc diem ſubditam, tam alte dormitante Principum chriſtianitatis ſollicitudine. (Sp.)

(4) Auguſtana editio & Pernæ, *Stabulenſis*: vt & lib. 5 v. 361, & lib. 9 v. 163; vbi *Guibaldus*, qui hic eſt *VVibaldus.* (R.) p. 87

Item & *Corbienſis.* Teſte *Friſingenſi.* Corbeiam, nobile cœnobium, quod in Saxonibus eſt, dicitur excitaſſe primus Bremenſium Pontifex diuus *Anſgarius*, iuſſu *Lotharii* Imp. Carolingi, vt *Irenicus* refert. *Cranzius* tamen ſcribit lib. rerum Saxonicarum ſecundo, *Ludouicum* Pium, vt eius vtar verbis, extruxiſſe regalem Abbatiam in littore Viſurgi, tranſlatis patribus cum nomine de Corbeia Galliarum, quæ in ripa Summæ fluminis hodie manet: de qua, opinor facere mentionem *Othonem* Pontificem, cum *Stapula* quoque extet in Picardis non ignobilis ad mare locus, vel alumno *Iacobo Fabro*, erudito & iuxta pio viro. (Sp.)

Interea patriis Andreas(1) *finibus exul,*
Atque alii proceres, Siculus quos ille tyrannus
Appuliæ totis dudum proſcripſerat oris,
Ceu poſtliminio(2) *Romani iure reuerſi*
Principis; iniecta fines, ereptaque dudum
Iura, manu, firmaſque vrbes, & caſtra tenebant.
Omnibus attonitis, Regemque putantibus ipſum
Pone ſequi, iam iamque ſuos inuadere fines.
Et certe facturus erat, cupiduſque parabat
Vltrices illuc Cæſar transferre cohortes,
Sed vapor æthereus, rapidique moleſtia cæli,
Et Comitum languor, longoque labore ſolutum
Vulgus, & innumero fulgentia(3) *funere caſtra,*
Ne faceret, tenuere virum, monituque fideli(4)
Teutonici proceres renuentem, & magna parantem
Cœpta, coegerunt ad Tranſalpina reuerti.

(1) Capuæ Comitem vocat infra lib. 5 v. 384 (R.) p. 87

(2) *Poſtliminii* duo ſunt capita, ficticium ſcilicet, & alterum ſuſpenſiuum. Qua illa ratione fuerint inducta, & quæ operentur, docent iuriſperiti. Etymum nominis *Boetius*, & *Seruius* declarant, *Paulus* autem iureconſultus in tractatu *de Captiuis*, & *de Poſtliminio*, & *de redemptis ab hoſtibus*, definit, Poſtliminium eſſe ius amiſſæ rei recipiendæ ab extraneo, & in ſtatum priſtinum reſtituendæ, inter nos ac liberos populos, Regeſque,

moribus,

moribus, legibus conſtitutum. Nam quod bello amiſimus, aut etiam citra bellum, hoc ſi rurſus recipiamus, dicimur poſtliminio recipere. Idque naturali æquitate introductum eſt: vt qui per iniuriam ab extraneis detinebatur, is vbi in fines ſuos rediiſſet, priſtinum ius ſuum reciperet. Notandum eſt autem, inter chriſtianos, cum illi ex lege Chriſti omnes ſint fratres, ius poſtliminii non eſſe. Hincque videmus antiquiſſima conſuetudine introductum, vt capti libertatem non amittant, ſed præſtita victori pecunia, veniam recedendi impetrent. Qua ratione etiam arbitratur nobiliſſimus Iureconſultorum *Andreas Alciatus*, capta in bello Chriſtianorum plusquam ciuili, capientium non fieri; & id præſertim in eo, quod forum conſcientiæ vocamus: licet theologi, vel matæologi potius quidam aliter ſenſerint. Niſi ab his capta ſint, qui libertatem ſuam tuentur, & iniuſte ab aliquo tyranno vexantur. Vnicuique enim iure naturali permittitur defenſio: quam nec Chriſtiana lex nobis abſtulit. Alioquin ſi duo Principes de imperio belligerent, ridiculum eſt credere, permiſſum eſſe militibus, alterutrius ſubditos ſpoliare: cum eorum nihil interſit, vter regnet, paratique ſint illi victoris imperio obſequi: & quod diuus *Petrus* in priore epiſtola præcipit: *Subditi eſtote cuiuis humanæ creaturæ propter dominum, ſiue regi, ſiue præſidibus.* (Sp.)

(3) Ego ſimpliciter dictum exiſtimo, nec fulgentia ad funera, ſed ad ſigna referendum eſſe. Ita *Chriſt. Pflugius.* At ego malim, *Lugentia.* Nam cur *fulgentia*? an reſpicit ad antiquum Romanorum morem, concremandi cadauera, vt inde ſcilicet caſtra igne collucerent? Atqui mos iſte ea tempeſtate deſierat; imo iam Macrobii ſeculo, vt ipſe teſtatur 7 Saturnal. cap. 7. An quia lucernas apponebant funeribus? Quod hodieque in quibuſdam Saxoniæ vrbibus, aliisque Germaniæ partibus fit. An *fulgentia*, propter faces & funalia in exequiis præferri conſueta? An denique (quod mihi *Schoppius* ſubiecit) ſicut *accendere* pro *implere* veteres interdum vſurparunt, teſte *Giphanio* Indice Lucretii: ita *fulgentia* dicta ſunt *plena*? (R.) p. 87 ſeq.

(4) Sic ſupra *Friderico* diſſuadebant Conſiliarii expeditionem Hungaricam, lib. 1. (R.) p. 88

Ergo vbi depoſito tandem manſueſcere ferro,
Et reditu optato patrios inuiſere fines,
Regia belligeris indulſit gratia turmis:
Protinus abſceſſu triſtes, gemituque profundo
Pectora pulſantes, & largis ora rigatos(1)
Fletibus aſpiceres: adeo ſub Principe miti
Dulce viris fuerat quoſuis tolerare labores.
Ipſe quoque emeritos(2) *grato ſolenniter*(3) *ore*
Extulit, & digno laudauit honore cohortes,
Dimiſitque viros: quorum pars gurgite vaſto
Et Veneto deuecta mari(4), *natalia rura*
Contigit, & patrios aſpexit læta penates.
Aſt alii fines, extremaque clauſtra iacentis
Italiæ, duris horrendas rupibus alpes
Agmine non vno repetunt, non prorſus eodem
Limite, ſed variis anfractibus arcta locorum,
Difficileſque vias, & triſtia clauſtra ſequentes,
Vix tandem patriis longus labor intulit aruis.
At qui de Tuſcis aderant, Italiſve frequentes
Vrbibus, hi facili cura, ſpatioque minori,
Ad ſua diffuſo redierunt mœnia cœtu.
Sic vbi(5) *multifidos vno de fonte meatus*
Vnda ſecans, varios ſeiunctis curſibus amnes
Efficit, hos leni per plana iacentia lapſu
Serpentes, alios inter caua ſaxa ſonantes,
Luctatoſque diu(6), *diuerſa ſede receptat,*
Serius, aut citius, protractu gurgitis æquor.

(1) Malim, *rigantes.* Quamquam & *rigatos* tolerari poſſit, quod *Guntherus* fortaſſe poſuit vitandi ὁμοιοτελεύτου cauſſà. (R.) p. 88

(2) Suſpicor legendum, *emeritas*: vt iungatur cum *cohortes*, quod ſequitur v. prox. (R.) p. 88

(3) Ad talem quendam modum, qualis infra deſcribitur lib. 10 verſ. 509. Formam eam gratiarum actionis *Guntherus* ſemel poſuiſſe ſatis habuit, ne bis agatur idem, vt alibi in ſimili negotio κατ᾽ ἀποδίωξιν ait. (R.) p. 88

(4) Inter quos primates fuere *Peregrinus* Aquileienſis Patriarcha, *Eberhardus* Babenbergenſis Epiſcopus, *Bertolfus* Comes, *Hen-*

ricus Carentanorum Dux, *Odoacer* Stirenſis Marchio. (Sp.)

(5) Et hæc comparatio ſatis arguit *Guntheri* noſtri ingenium: eiuſmodi vel hoc ſæculo non omnino ſpernendum eſſet. (Sp.)

(6) Sic eleganter & Panegyriſta locutus eſt. (R.) p. 88

Non tamen emiſſa tantorum(1) *plebe virorum*
Vel Princeps vacuus, vel curia ſola remanſit.
Non eſt magnorum cum paucis viuere Regum.
Quotlibet emittat, plures tamen aula reſeruat.
Nec Princeps latebras(2), *nec ſol deſiderat vmbras:*
Abſcondat ſolem, qui vult abſcondere Regem.
Siue noui veniant, ſeu qui venere recedant,
Semper inexhauſta celebratur curia turba:
(3)*Vt mare cum largas mundo diſſeminet vndas,*
Semper inexhauſtis fæcundum pullulat vndis.

(1) *Tanti*, pro *tot*. Quantitas continua, pro diſcreta, ſeu magnitudinis verbum, pro multitudine ſeu numero. Sic lib. 8 v. 460. Sic *Lat. Pacat. Drepanius* Panegyrico ad Theodoſium A. *Vnde, cum tantis promiſſa perſoluas, quid cui promiſeris, ſcias.* Sic Terentius, *Sexcenta tanta.* Sic *Quanta*, pro *Quot* probatiſſimi auctores dixerunt. Propertius: *Curarum peperit millia quanta tibi?* pro *Quot millia.* *Ambroſius* in Tobiam c. 7; *O quantos miſeros aliena fecerunt bona!* pro *Quot miſeros.* Vegetius: *Vt integris ſuis quantos poſſint hoſtes interimant.* Imo nec *Guntherus* vti abſtinuit: vt lib. 5 v. 328;

Quanti Pontifices, quanti coiere potentes.

Illuſtre exemplum vtriuſque vid. apud *Vlpianum* in l. ſi ita legatum. ff. de leg. 1. *in tantos, quanti inueniantur* (id eſt, in tot ſeruos, quot inueniuntur) *legatum valebit.* Vbi ſimul nota, *ampliores* vſurpari pro *plures.* Similia exempla plurima obſeruaui in lectione eruditiſſimi ſcriptoris *B. Hieronymi.* (R.) p. 88

(2) Principes viros latere non poſſe, quicquid agant, Pindarica eſt ſententia Pyth. 5, ab aliis quoque vſurpata. Grauiſſime C. Cæſar apud *Salluſtium* in Catilin. (Scribam locum, vt in meis membranis legitur.) *Alia* (inquit) *aliis licentia eſt. Qui demiſſi vitam in obſcuro loco agunt, ſi quid iracundia deliquere, pauci ſciunt: fama atque fortuna eorum pares ſunt. Qui magno imperio prædit in excelſo ætatem ducunt, eorum facta cuncti mortales nouerunt. Ita in maxima fortuna minima quidem licentia eſt: neque ſtudere, neque odiſſe, ſed minime iraſci decet. Quæ apud alios iracundia dicitur, ea in imperio ſuperbia atque crudelitas appellatur.* Breuius *Symmachus* lib. 1 p. 96; *Fama nihil ignorari de conſpicuis viris patitur* Claudianus:

nec poſſe dari regalibus vnquam
Secretum vitiis. Nam lux altiſſima fati
Occultum nil eſſe ſinit: latebraſque per omnes
Intrat, & abſtruſos explorat fama receſſus.

* *Plinius* in Panegyrico cap. 55; *Præterea vt quiſque factus eſt Princeps —— mentis prorogatur.* A cap. 83; *Habet hoc primum magna fortuna* (vbi coniiciebam pro, *primum*, legendum, *priuum*, an *proprium*) —— *proponit atque explicat.* Et antiquior *Plinio* ſcripſit *. *Seneca* lib. 1 de element. cap. 8, Principum *facta dictaque rumor excipit*: nec eis magis, quam Soli latere contingit. Quem locum hic ob oculos habuit *Guntherus.* Addit ibidem *Seneca*: *Ideo nullis magis cauendum eſſe, qualem famam habeant, quam Principibus, qui qualemcunque meruerint, magnam habituri ſunt.* Vbi (quod præteriens moneo) libens legerim, *curandum*, pro *cauendum.* Cogitet igitur aſſiduè Rex vel Princeps, ſe in orbis theatro poſitum, omnibuſque ad ſpectaculum propoſitum: nullum dictum aut factum ſuum latere poſſe. Magnaque Principibus in vtramque partem adhibenda eſt cautio: cum neque vitia neque virtutes eorum latere queant: vt recte monet *Georg. Buchananus* in Dialogo, *de Iure regni apud Scotos.* (R.) p. 89

(3) Simile & hoc appoſite attulit, quo prius vſus eſt *autor panegyrici* Maximiano & Conſtantino Augg. dicti. (Sp.)

Imitationem Panegyriſtæ hoc loco recte obſeruauit *Spiegel.* Mare non decreſcit, quantumuis multas in orbem terrarum diffundat aquas. Nam fluminum fontes ex mari per cauernas & occultos terræ meatus veluti percolati ſcaturiunt. Sed neque maius fit vel exundat tot fluuiorum in mare ſe exonerantium affluxu. Qua de re vid. *Lucretium* lib. 6, & *Lucanum* lib. 5 verſ. 355, & *Fr. Valleſium* de ſacra Philoſophia c. 63, & Interpretes *Ariſtotelis* ad 2 Meteor. cap. 2. Hinc & *Plautus* Curcul. Sc. 1. dixit: *Quod nam iſtic fluuius eſt, quem non recipiat mare?* (R.) p. 89

Ergo bona quamuis dimiſſa parte ſuorum,
Magna tamen Princeps, & ſolo Cæſare digna
Caſtra mouens, per eam quæ nunc Senogallia fertur,

Quod

Quod Senones (1) *illam Galli tenuiſſe putantur,*
Cum premerent trepidam peregrino milite Romam(2),
Appennine tuos properat contingere colles.
His quoque tranſcenſis, planis in finibus illum
Excipit exiguo perfuſa Bononia Rheno(3),
Quæ quaſi plena bonis(4) *læto trahit omine nomen.*
Hinc(5) *quoque diſcedens, Italarum rector aquarum.*
Te Pade tranſgreſſus, Veronæ plana(6) *potentis*
Contigit, & notis(7) *poſuit tentoria campis,*
Qua rapidas Atheſæ torrens(8) *agit impetus*(9) *vndas.*

(1) Dicuntur & *Semnones*, qui poſt Albim veteris ortum ad Sueuum fluuium habitabant: hi e Germania in Galliam venientes, Senam vrbem condiderunt. *Silius*: *Et Senonum de nomine Sena.* Item *Gotfridus Viterbienſis*, vt citatur ab Althamero: *Condit apud Gallos Senenſem Brennus & vrbem.* Gentis Senonum naturam deſcribit *Florus* cap. 13 primi. (Sp.)

(2) Hiſtoriam exactiſſime recenſet *Plutarchus* in eo libro, quem *de Rom. Fortuna* inſcripſit, & nuper *Budæus*, Gallorum doctiſſimus, latine vertit. Meminerunt item hiſtorici fere omnes huius belli, qui Romanam hiſtoriam conſcripſerunt: quod & apud Poetas vulgatiſſimum. Omnes autem reliquias Senonum in Etruria ad lacum Vadimonis Dolobellam deleuiſſe, ne quis extaret in ea gente, qui incenſam a ſe Romanam vrbem gloriaretur, autor eſt *Florus* in fine cap. iam citati. (Sp.)

(3) Amne paruo, ad noſtri Rheni differentiam, omnium Germaniæ fluuiorum celerrimi. Rhenus Bononienſis oritur in Appennino, producitque iuxta Bononiam calamum, quo nullus ſagittis aptior, vt ſcribit *Plinius*. (Sp.)

(4) Legebatur, *bono*. Sed reſcribendum eſſe, *bonis*, manifeſtum eſt ex v. 233 lib. 3, vbi idem Bononiæ etymon adfertur. (R.) p. 90

(5) Ita repoſui, cum legeretur, *Hic*. Padum eleganter vocat *Italarum aquarum rectorem*, id eſt, Regem: plane Virgiliana imitatione. Notus eſt enim ex ſummo vate *fluuiorum rex Eridanus*. Georgic. 1, & Æn. 8;

Corniger Heſperidum fluuius regnator aquarum.

Sic *Guntherus* infra lib. 5 v. 282;

Maximus Allobrogum Rhodanus dominator aquarum.

Sic *Martialis* lib. 12 Epigr. vlt. *Rector aquarum Albula.* Sic denique *Auſonius* Epigram. 3; *Illyricus regnator aquis Danubius.* (R) p. 90

(6) Planitiem. (Sp.)

(7) *Pſlugius*, malebat, *totis*. (R.)

(8) Huius ortus Germaniæ adſcribitur. *Licet ruat in Venetos deſerto Teutone campos*, vt cecinit *Guttenus*, & ante eum *Celtes*, viri Germani vere Franci. Regioni nomen dedit, quam nos *Etſchlandiam* vocamus. Nobilem olim Norici regni, deinde Tridentini Ducatus fuiſſe portionem conſtat. At hodie regio omnis Auſtriacis Principibus titulo Tyrolenſis Comitatus paret. *Torrentem* autem vocat, quod ex montium iugis originem trahens, in valles deſcendit. (Sp.)

(9) Aduerbium eſt. Aſtipulatur *autor panegyrici* Conſtantino Aug. Conſtantii filio dicti: *O miſerabilem*, inquiens, *Veronenſium calamitatem, quos non tam tua, quam inteſtina ſatellitum preſſit obſidio, quippe Atheſis ille ſaxis aſper, & gurgitibus vorticoſus, & impetu ferox, oppugnationem prohibebat, omnemque retro regionem euehendis copiis tutam, defenſamque præſtabat.* (Sp.)

Mos erat a veterum traductus tempore Regum,
Et ſtabili multos(1) *ſeruatus iure per annos,*
Siue petat Latiam regnator Teutonus vrbem,
Siue ſacer(2) *rediens, ſua ſigna reportet ab vrbe,*
Vt latum iunctis pontem Verona carinis
Per medias Atheſæ porrectum conſtruat vndas:
Quo validus Princeps intactis mœnibus vrbis
Tranſeat, atque(3) *ſuas tranſmittat rite cateruas.*
Tunc quoque connexis fragili compage carinis,
Deſuper iniectis leuiter gens perfida lignis,
Extruxit facili ceſſurum pondere pontem(4).
Vt cum noſter eques tabulata ſonantia tutus,
Atque vacillantes incerto pondere naues
Iam premeret, nexu ſeries infida ſoluto
Cederet, & rapidas ferretur miles in vndas.
Præterea cæſis riparum in fronte ſalictis,
Struxerat(5) *in multos fruticum ramalia faſces,*

 Quos

Quos quaſi fortuitu(6) venienti gurgite raptos
Prona catenatis infligens vnda carinis,
Solueret, inſidum decepto milite pontem:
Vt iam Teutonicæ tranſmiſſa parte cohortis,
Gurgite præcluſo, reliquos inuaderet hoſtis
Impius, & dirum ſatiaret ſanguine ferrum.

(1) Periphraſis vetuſtiſſimæ, & poſt hominum memoriam conſuetudinis: quæ priuilegii ius habet, & qualis nunc eſt, præſumitur ſemper retro fuiſſe: eſtque illa firmiſſima præſumptio, quam vulgo iuris, & de iure vocant. (Sp.)

(2) Hoc eſt, vnctus a Romano Pontifice. Aiunt patres inſtituiſſe, vt quemadmodum Hebræis vnctio ſacri vnguenti nomen ac poteſtatem regiam conferebat, ita Reges chriſtiani populi, ſacro perungerentur chriſmate, certis adhibitis cærimoniis, de quibus latius libr. ſeptimo & octauo tractabimus. Olim Romanis Imperatoribus indumentum purpuræ inſigne fuit regiæ dignitatis aſſumptæ. Autor *Lactantius.* (Sp.)

Malim, *ſacra*: vt *ſacram vrbem* vocet Romam. (R.)

(3) Vulgo, *adque.* (R.)

(4) Memorabile hoc Italicæ fraudis atque perfidiæ exemplum, *Otho* quoque Pontifex diligenter retulit in cap. 25 ſecundi rerum Ænobarbicarum. (Sp.)

Veronenſium iſta perfidia in *Fridericum*, conferri poteſt cum illa Spoletanorum, de qua ſup. v. 235. (R.) p. 90

(5) Probo, quod *Pflugius* diuinabat, *ſtrinxerat.* (R.)

(6) Malim, *fortuito.* (R.)

Caſſa fuit miſeris infandæ machina fraudis,
Et magno ventura malo, nutuque ſuperno
Incidit in foueam(1), quam foderat improbus hoſtis.
Nam ſimul(2) innocuo per certa pericula greſſu
Immemores fraudis ſe traiecere cateruæ:
Cumque hos a tergo quidam de plebe feroci(3)
Attentare dolis, ſubitoque laceſſere bello
Cœpiſſent, refugoque gradu tranſire pararent,
Inueniunt rupta pontem compage ſolutum,
Seque interceptos, ſubitaque voragine clauſos,
Et tabulata nouo mirantur hiantia lapſu.
Quos ibi comprenſos, & nil rationis habentes,
Attonitoſque malo, iugulat mox Teutonus vltor.

(1) Nec mirum, ſi Poeta chriſtianus, & monachus, vſurpet e carmine Hebræi vatis prouerbialem ſententiam, canentis pſalmo ſeptimo: *Lacum aperuit, & effodit eum, & incidit in foueam quam fecit.* Similis eſt illa ethnici poetæ: *Lex non eſt æquior vlla, Quam necis artifices, arte perire ſua.* Imo iuxta Mimum prouerbialem incertum cuius: *Bis interimitur, qui ſuis armis perit.* (Sp.)

(2) Pro *ſimul ac*: exemplo *Ciceronis, Virgilii, Liuii, Tibulli,* &c. pro *certa* Pflugius diuinabat, *cæca.* Sed tamen infra quoque *certum periculum* dicet v. 479. (R.) p. 90

(3) Veronenſium ſcilicet. (Sp.)

Ventum erat ad fauces(1), anguſtaque clauſtra viarum,
Qua ſe nubiferis horrendæ rupibus alpes
Exiguo tantum penetrandas limite præbent,
Vniuſque capax ſcopuloſo ſemita calle
Arcta laboranti pandit veſtigia turbæ.
Hinc(2) fractis prærupta iugis, tenebroſa vorago
Pandit inane chaos(3), baratrique ſimillimus horror
Exanimes feciſſe poteſt, Atheſimque(4) fragoſis
Sub pedibus rauco certantem murmure ſaxis(5),
Accipit attonita, quam non videt, aure viator.
Hinc ſe nubifero ſuper æthera vertice rupes
Tollit, & ingenti late loca protegit vmbra.
Atque ſuper cilio ſcopuloſi verticis(6) vnus
Conatu facili, lapſuraque ſaxa mouendo
Mille poteſt arcere viros, aditusque viarum
Claudere, vel miſſis ibi cautos(7) perdere ſaxis.
Huc ſe contulerat ferus, infanduſque ſatelles

Albri-

Albricus, *cupidus ſcelerum, cupiduſque rapinæ,*
Horridus, acer, atrox, ex ordine natus equeſtri:
Ciuis erat, Verona, tuus: iurataque turpi
Obſequio, monſtriſque nouis adſcita iuuentus
Cum domino peritura ſuo, miſeraſque parentum
Orbatura domos, longoque labore petitam
Rupis inacceſſæ ſedem ſtatione latenti
Seruabant, dirumque(8) *nefas ac turpe parabant.*
His erat in voto pretiis ſpoliare coactis
Agmina, vel miſſis aditum præcludere ſaxis.
Complacuit(9) *tentare dolos, facinuſque fateri,*
Donec in anguſtas fauces, inſidaque totæ,
Ignaræ fraudis, cecidiſſent clauſtra cohortes,
Atque ideo paucos tuto præcedere paſſi
Continuere manus, ad grandia monſtra paratas.

(1) Locum vulgus appellat *Clauſuram*, ſeu *Cluſam Veronenſem*: Germani, *Berner Cluſe*. (Sp.)
(2) Reſtitui, *Hic*. (R.)
(3) χάος ab Hebraeo נגה i. e. *caligauit*. (R.)
(4) Wecheliani ſine cauſſa hoc mutarunt in *Atheſimque*. Quamquam enim ab aliis ſcriptoribus *Atheſis* hic fluuius vocetur: *Guntherus* tamen conſtanter vtitur *Atheſa*, *Atheſa*, metaplaſmo quodam: vt paulo ante v. 395 & 401. (R.) p. 90
(5) Eleganter dicit flumen pugnare cum ſaxis, per quæ fluit. (R.) p. 90
(6) Imitatione Virgilii, qui *ſupercilium cliuoſi tramitis* dixit Georg. 1. Sic *ſupercilium montis, amnis, ripæ*, &c. alii dixere, honeſta metaphora, vt Græci ὀφρύν. Quod pluribus auctorum locis iam olim comprobaui ad *Oppianum*. (R.) p. 90
(7) In Auguſtana editione quidam correxerat, *clauſos*. Ego pro, *ibi cautos*, diuiſabam legendum *incautos*, quod in contextum quoque recipere non dubitarim. Mouebat me, quod etiam infra v. 468, *ibi* pro *in* perperam a librariis poſitum eſt, dum ſcilicet *inhibet*, deprauarunt in, *ibi habet*. Error ex notis eſt. Nam *i* non ſolum pro *In* ſcribebant, ſed etiam pro *ibi*, vt *ti* pro tibi. Quod notiſſimum iis, qui in Mſc. Cod. verſati ſunt. (R.) p. 91.
(8) Sic repoſui & hic & lib. 6 v. 435. vbi vulgo, *durum nefas*, & *durum ſcelus*. Sed longe ἐμφατικώτερον eſt, *dirum*. (R.) p. 91
(9) Reſcribe, *Non placuit*: quod & Auguſtanæ editionis auctoritas & ſenſus poſtulat. Sic in vita Atticia *Corn. Nepote* deſcripta *non iunctus* deprauatum legebatur in *coniunctum*: cum verum ſit: *Ipſum Pompeium non iunctus non offendit*. Vt *Schoppius* noſter in veriſimilibus probat, & ante ipſum *Sim. Boſius* ediderat. (R.) p. 91.

(1) *Sic venator apros, fuluoſque agitare leones*
Inſtituens, timidos lepores, damaſque fugaces
Diſſimulat: prædamque pudet captare minorem,
Ipſe ſub ingenti latet altæ(2) *fornice rupis,*
Clamoſoſque canes inhibet(3), *cupidoſque moloſſos*
Comprimit, vt nullis quatiant latratibus ora (4),
Donec cornigeri veniant in retia cerui,
Trux leo, ſæuus aper, maculoſo vellere pulcher
Pardus, & hirſuti rapidis cum tigribus vrſi.

(1) Comparatio mire elegans, vt fere omnes ſunt in toto opere. (Sp.)
(2) Perna, *alte*, ſine diphthongo. Sed melius videtur, *alta rupis*. (R.) p. 91
(3) Vulgo, *Ibi habet*. Sed veriſſima eſt hæc emendatio, quæ *P. Pithœo* debetur. (R.) p. 91
(4) L. *auras*. (B.)

Non tamen occulti potuerunt fallere Regem
Inſtrumenta doli: cæleſtia pectora ſane
Nil tranſire poteſt: Sapiens(1), *quod prædicat, hoc eſt:*
Principibus, fili(2), *tacitus maledicere noli.*
Portat auis cæli maledicta(3) *latentia Regi.*
Comperit ergo dolum Cæſar, ſenſitque furorem,
Nec placuit certo ſua tradere caſtra periclo,
Fataque(4) *ſacrilegis*(5) *Romani ſubdere Regis:*
Protinus e noſtro præmiſſis agmine paucis,
Imperat infando tutos deſiſtere cœpto.

Poſſeſ-

Poſſeſſam ſedem, tumidamque relinquere mentem(6).
Infremuit veſana manus, lapidumque rotatu
Imperioſa viros abigit mandata ferentes.

(1) *Solomon*, per Antonomaſiam, quem diuus *Hieronymus* autoritate Scripturæ tradit, tribus nominibus vocatum fuiſſe: *Solomonem*, id eſt, pacificum: *Ididа*, hoc eſt, dilectum domini: & *Eccleſiaſten*, quem nos nuncupare poſſumus concionatorem: eo quod loquatur ad populum, & Sermo eius non ſpecialiter ad vnum, ſed ad vniuerſos generaliter dirigatur. Eumque dicit iuxta numerum vocabulorum tria volumina edidiſſe, *Prouerbia, Eccleſiaſten*, & *Cantica Canticorum*. In *Prouerbiis* paruulum docet: in *Eccleſiaſte* maturæ virum ætatis inſtituit: in *Cantico Canticorum* iam conſummatum virum, & calcato ſæculo præparatum, Sponſi iungit amplexibus. Haud procul ab hoc ordine, teſte eodem, doctrinarum, & Philoſophi ſectatores ſuos erudiunt: vt primum Ethicam doceant: deinde Phyſicam interpretentur: & quem in his profeciſſe perſpexerint, ad Theologiam vſque perducant. Hunc tamen ordinem loquaciſſimi Theologiſtæ Pariſienſes, & Academiæ illos ſecutæ, ſubuerterunt. (Sp.)

(2) Hæc ſumpta eſt ſententia ex Eccleſiaſte, in fine enim cap. 10 *Solomon* ait: *In mente tua Regi ne maledixeris, & in ſecreto cubilis tui ne maledixeris diuiti: quia volucres cæli auferent vocem tuam, & habens pennas, annuntiabit verbum.* Hunc locum enarrans ipſe ſacer *Hieronymus* dicit: *Simplex præceptum ædificat audientes: ne ira & furore ſuperati, in maledictum & detractionem Regum & Principum prorumpamus.* Quia contra ſpem interdum euenit, vt iis, quibus maledixirnus, nuntietur: & incurramus periculum immoderatione linguæ. Sed & ethnici ſua ſententia eius periculi admonuerunt ſuos: quam refert *Ariſtoteles* in tertio Politicorum, & *Eraſmus* explicat in principio centuriæ ſecundæ Chiliadis primæ. (Sp.)

(3) Conuicia, a quibus tantum *Solomon* coercet periculo oſtenſo. Cuius tamen ſententiam Matæologi detorſerunt ad ſtabiliendam malorum Principum autoritatem: quos tam vere corripere licet, quam non expedit eis detrahere. Quod factitatum ſcimus a priſcis vere, tum Epiſcopis, tum Abbatibus, Chriſti gloriæ cultoribus. (Sp.)

(4) Id eſt, fortunam Imperialem in diſcrimen adducere. Vulgo male, *factaque*. (R.) p. 91

(5) Pro, Maieſtatis læſæ reis: quod, vt *Vlpianus* ait, proximum ſacrilegio crimen eſt, quod maieſtatis dicitur. Maieſtatis autem crimen eſt illud, quod aduerſus populum Romanum, vel aduerſus eius ſecuritatem committitur. Quod tamen ius in ſe, ſuosque domeſticos a conſiliis tranſtulere Principes. (Sp.)

(6) *Pflugius* coniiciebat, *tumidamque relinquere montem*. (R.) p. 91

Intererant noſtris ſub eodem tempore caſtris
Ex Veronenſi iuuenes duo(1) *plebe creati,*
Hunc Iſaac, *hunc* Carzabanum *Verona vocabat,*
Tempore qui longo regalia ſigna ſecuti,
Obſequio Regi ſe commendare fideli
Certabant, ſtudioque pii placuiſſe fauoris:
Hos quaſi conciues(2), *& ob hoc ſecurius illis*
Iure ſodalitii(3) *pro Cæſare verba daturos,*
Ire iubent proceres, mentiſque(4) *ferocia corda,*
Conſilioque feras ſæuorum frangere mentes.
Quos velut ignotos nihilominus impia turba(5)
Exaudire negans, vt certos reppulit hoſtes,
Ac niſi ſe certo redimat plebs noſtra(6) *tributo,*
Lorica, vel equo, pro quolibet ante relicto,
Et caput ipſe ſuum multo Rex liberet ære(7),
Nunquam ſe tutos aditus(8) *concedere, nunquam*
Tranſmittenda locis vrgentibus agmina iurant.

(1) Illuſtres viros, equeſtriſque ordinis fuiſſe, Veronæque natos, *Otho*, noſter autor eſt. (Sp.)

(2) Latinam vocem non eſſe, plerique arbitrantur. (Sp.)

(3) Pro *municipii* dixit. Inde *municipes*, qui in eodem municipio nati ſunt. Fiunt autem municipes non tantum natiuitate, ſiue origine, ſed etiam manumiſſione: item adoptione; & demum allectione, cum reſpublica aliquem eligit, & in ciuem aſſumit. (Sp.)

(4) Leg. *meritiſque*: vt reſpiciat illud ſequens, *Conſilioque*. (R.) p. 91

Leg. *monitiſque*. Nemo vidit. Nec aliter edidit Spiegelius. Rittershuſius, *meritiſque*. (B.)

(5) Scelerata coniuratio. (Sp.)

(6) Militem quemque Cæſ. noſtri Imp. *Friderici* intelligit. (Sp.)

Id eſt,

(7) Id eſt, pecunia. Cuius appellatio omnem pecuniam complectitur, quod vetuſtiſſimorum Romanorum pecunia in ære conſiſtebat: quoniam propter eorum paupertatem, rarus illis argenti, rarior auri vſus fuit: indeque æris appellatio pro pecunia accipi conſueuit: & quamuis domitis nationibus in maximas diuitias excreuiſſent, ſeruauerunt tamen antiquum nomen, & ſiue pecunia aurea, ſiue argentea eſſet, æs appellabatur. (Sp.)

(8) F. *abitus.* (R.)

Viſa fuit Regi miſerabilis, atque pudenda
Conditio, tactuſque graui ſic incipit ira:
O ſocii(1), procereſque mei, ſolatia caſus,
Quos mundi dominos, & certo iure potentes
Imperioſa facit Romani gloria regni:
Cernitis in quantum maieſtas regia tandem
Venerit opprobrium, poſt tanta negotia regni,
Poſt expugnatas armis victricibus vrbes,
Imperiique ſacro ſuſceptam more coronam,
Poſt multas ſcelerum pœnas, cladeſque nocentum:
Cum iam veſtibulum patriæ, primoſque penates
Optataſque domos reduces intrare paramus(2),
Proh pudor, a paucis prohibemur inertibus, vltra
Regali tranſire via(3), nec vertere curſum
Fama, pudorque ſinit: nec longius ire nocentum
Sæuitia prohibente licet: paucique latrones,
Improba Romano poſcunt a Rege tributa,
Cuius ad arbitrium diſponitur omne tributum,
Et capitolitiam(4) cogunt appendere ſummam(5),
Quo caput in toto non eſt mage nobile mundo.
Non decet a timido redimi latrone metallo(6),
A quo ſæpe rei, nullo licet ære redempti,
Accipiunt propriam donato crimine vitam(7).
Nec me damna mouent, ſed triſtia fœdera terrent,
Fœdaque manſuræ fugio commercia(8) famæ.
Sed dabimus iuſtum, dabimus quandoque tributum,
Quale decet Regem perſoluere, ferre latronem.
State viri fortes, libet expugnare nocentes,
Aut hic, aut nuſquam(9) gelidam tranſibimus alpem.

(1) Concio Ænobarbi Imperatoris, qua inuitat militum virtutem ad extremum laborem fortiter ferendum: haud multum ab illo Virgiliano abludentis: *O ſocii, neque enim ignari ſumus ante malorum, O paſſi grauiora, dabit DEVS his quoque finem.* (Sp.)

(2) Auguſtana editio, *paremus.* (R.)

(3) Hoc eſt, *publica*: quæ cum populo debetur, quanto magis Romano Principi: ad quem etiam maxime illius ſecuritas pertinet: inter cuius regalia quoque refertur cap. 1, quæ ſint regalia. (Sp.)

* *Via regia* ſiue *regalis* eſt via publica, vt Græci βασιλικὴν ὁδὸν dixere, teſte *Vlpiano* l. 1. D. ne quid in loco publico.* (R.)

(4) Hoc eſt, pecuniam, ni fallor, in ſingulum caput indictam. Tributum autem pro pecunia, ſiue quouis alio munere, videtur accipere: qua voce olim merces, ſiue ſtipendium militum, teſte *Pomponio* iureconſulto, ſignificabatur. Sed *Tacitus* tributum accipit, qood prouinciales ipſi præſtant: ſtipendium, cum militibus datur. (Sp.)

(5) Eum ſcilicet vt mox: *non decet redimi*, eum ſupple. *Pflugius* tamen legendom tentabat; *Et caput illicitam cogunt appendere ſummam*, quod non probo. Nam *capitolitiam ſummam* vocat *capitationem*: quam alibi *capitolitium cenſum.* (R.)p. 91

(6) Auro. *Metalleia* dicitur a Græcis inueſtigatio metallorum, aurique potiſſimum, vt ſcribens in 9 Aſini Apuleiani librum *Beroaldus* teſtatur. Nomine autem metallorum, omnia quæ fodiuntur ex venis terræ ſignificantur. Sic *metalla auri, argenti, æris, plumbi* dicta *Plinio*, & ceteris pure latineque ſcribentibus. (Sp.)

(7) Tam immenſa Rom. Principis poteſtas eſt, vt nocentes conuictos, iamque per ſententiam latam vltimo adficiendos, vita donare poſſit. Id, quod nonnulli exiſtimant haudquaquam fas eſſe, prouinciarum præſidibus, nedum minoribus poteſtatibus. Quamuis apud nos interdum tum a Principibus, tum a Comitibus, iis denique, qui in Baronum centuria habentur, videmus e manibus eripi ducentis iamiam damnatos ad ſententiam patiendum. (Sp.)

Vnum hoc eſt inter iura maieſtatis, poſſe damnatos capitali ſententiæ eximere, & in integrum reſtituere: vt *Ioh. Bodinus* docet lib. 1 de Repub. c. vlt. vbi 7 fere maieſtatis

ieſtatis capita ponit. *Donato crimine* eſt *condonato*, vel gratia criminis facta. (R.) p. 91

(8) Elegantiſſime dixit, *commercia famæ*: vt Lucretius, *linguæ commercia*; & Tacitus Annal. 6, *ſortis humanæ commercium.* Silius Italicus lib. 2. *commercia culpæ.* Sic *Auſonius* Eidyl. 9, *commercia linguæ* iungere. Et *B. Ambroſius* contra Synum. *Commercia ſepulturæ nullis vnquam negata defunctis.* Participio *manſuræ* alludit *Guntherus* ad ſententiam Plautinam, Perſa Sc. *Quæ res bene vertat.* (Sic enim ibi 2. Mſc. Cod. Camerarii, non vt vulgo *vertant*)

Pater, hominum immortalis eſt infamia:
Etiam tum viuit, cum eſſe credas mortuam.

Eadem Sc. porro verſu ab hinc ſexto, eorundem Mſc. ope conſilio ὁδῷ περιέργως reſtituo *Plauto* elegantem articulum, *Tamenetſi*. Vulgo ibi legas: *Tametſi id futurum non eſt, &c.* Ac quoniam hoc ſcribendi genus ſolutum ac liberum eſt, bonisque auctoribus quauis occaſione perſanandis illuſtrandisque datur, paulo hic etiam latius euagemur ad alia *Plauti* loca reſtituenda, vbi eadem particula ſuo loco extruſa erat, eoque hanc interdicto Vnde vi reſtituamus. Rudente, Sc. Quis me eſt mortalium.

Tamenetſi non hoc, aliud fabulemur.

Vbi vulgo, *Tamen ſi.* Sed hunc quidem locum ex coniectura; Illum autem iuſſu eorundem Mſc. reſtituimus, Trinummo, Sc. Sta illico: *Facile eſt inuentu: datur ignis, tamenetſi ab inimicis petas.* Eadem partic. Vulgo interpoſita diſtinctione male dirimitur Milite, Sc. Quod volui. *Tamenetſi iſtuc mihi acerbum eſt, quia hero te carendum eſt optimo, &c.* Hæc igitur exempla addi poſſunt illis, quæ de hac particula doctiſſimi viri annotarunt: *Cuiacius* 1 obſ. 14, & *Muretus* 1 Var. lect. 17. * Vid. & *Taubmannus* in comment. Plaut. ad *Milit. glorioſum* Act. V*. (R.) p. 92

(9) Scilicet tranſeundum nobis, aut immoriendum. Vox forti animo viri digna, in vltimum adducti diſcrimen, anteponentisque ingloriæ vitæ mortem. Nec multum diſtat a celebrato illo Lacænæ cuiuſdam apophtegmate: quæ filio tradens clypeum dixerit: *Aut hunc, aut ſuper hunc.* Laconice ſignificans, aut referendum clypeum, aut in eo moriendum. Scribunt Lacedæmonios hoc animo ſolitos inire prœlium, vt aut victores reditent domum, aut victi occumberent. (Sp.)

Sic ait, & poſitis agmen conſiſtere caſtris
Imperat, ignauos cupidus punire latrones.
Omnia verſanti, quiddam rationis apertæ(1)
Incidit in mentem, veluti conſcenderat ante
Turba nocens, ita poſſe ſuos ſuper ardua rupis
Ferre gradum quocumque modo: iuueneſque ducentos
Pectora ſignifero fortiſſima (2) *tradit* Othoni (3):
Hos iubet ex omni ſecretas parte petito
Aſcenſu tentare vias. Paretur, & armis
Inſtructi leuibus, ſed firmo pectore tuti
Magnanimi iuuenes, ſiluas & confraga rupis
Vndique multiuago ſcrutantes limite luſtrant.
Vix inter ſcopulos, & acutas denique cautes
Conſpexere locum, quo ſe promittere tandem
Magna videbatur peragendi cœpta facultas.

(1) F. *operta*: cum mox dicat, *ſecretas tentare vias.* Quomodo & ſupra *aperto vultu* corrigebam, *operto*. (R.) p. 92

(2) Nata bello, appoſitiue. (Sp.)

(3) Palatino Comiti. (Sp.)

Protinus anguſto(1) *nituntur ad ardua calle,*
Cautibus infringunt vngues, & ſi qua vetuſto
Prominet e ſcopulo putri iam ſtipite radix,
Hanc nitente manu prendunt, humeroque priorem
Subuehit, attollitque ſequens, primuſque ſequentes
Attrahit, & ſtudiis alterna iuuamina præſtant.
At ſi forte viris præciſa ſemita rupe
Nulla patet, ſolitis ingentes(2) *nexibus haſtas*
Scalarum ſimulare gradus, ſuſpenſaque longe
Non dubitant niſu viſtigia ferre ſub auras.
Sic vbi cum ſummo(3) *vix eluctata labore*
Conſtitit in ſumma bellatrix rupe iuuentus
Regia, quæ tacitus ſecum ſub veſte gerebat

Signa

Signa potens erexit Otho, *ſtrepituque feroci*
Terribiles ſonuere tubæ: clamore virorum
Hactenus ignoto mirantia ſaxa reſultant,
Saxa feris tantum, feſſiſque volantibus ante
Cognita, ventoſis vix vnquam tacta procellis.
Obſtupuit peritura cohors, vbi regia ſigna
Vidit, & adſtantes ſummis in rupibus hoſtes.
Quid faciant miſeri: præruptis ardua pinnis
Saxa fugam prohibent, pugnam mala cauſſa, metuſque
Impedit 4), *& trepidæ tenuis fiducia dextræ.*
Attonitos, penituſque animi 5) *ratione carentes*
Regius aggreditur miles, reliquiſque peremptis
Cum duce capta ſuo, turpi 6) *biſſena reſeruans*
Corpora ſupplicio(7), *grato pro munere Regi*
Exhibet hos omnes: excepto ſcilicet vno,
Qui ſocios propria iuſſus ſuſpendere dextra(7),
Obtinuit miſeram regali munere vitam.
Gallus erat(8), *nuperque dolis adſitus iniquis*
Inſcius, huic parcens, aliorum guttura duro
Elidi laqueo iuſtiſſimus imperat vltor.
Sic cruce, vel gladio quingentos vltima mortis
Fata ſubiſſe ferunt: omnes ex ordine equeſtri
Ingenuos iuuenes, quos regia vulnera paſſos,
Supplicioque ſuo cunctis exempla daturos,
Teutonus in magnos miles congeſſit aceruos,
Corporibuſque ſuis extincti, & ſtrage cruenta
Obſtruxere viam, quam viui fraude ſuperba
Tentauere pio fruſtra præcludere Regi.

(1) Facinus huic plane geminum *Salluſtius* deſcribit Bello Iugurthino, patratum a Ligure quodam, gregario milite in exercitu C. Marii in Numidia. Vtrumque locum recte atque vtiliter inter ſe conferes. Ceterum pro *infringunt* ego diuinabam, *infigunt*: Pflugius, *inſtringunt.* (R.) p. 92

(2) L. *ſolidis iungentes.* (B.)

(3) Ita ſanaui locum, qui antea nullo ſenſu habebat, *conſumpto.* (R.) p. 92

(4) Alludit ad ſententiam *Ouidii*:

Frangit & attollit vires in milite cauſſa:
Quæ niſi iuſta ſubeſt, excutit arma pudor. (R.) p. 39

(5) L. *omni* ratione carentes. (B.)

(6) Suſpendium etiam apud *Homerum* Odyſſ. antepen. vocatur ὁ καθαρὸς θάνατος. *Crucem* paulo poſt pro *patibulo* dixit. (R.) p. 93

(7) Facit huc, quod *Gothofredus* ad l. 31. ad beſtias. ff. de pœnis, annotat ex *Io. Papo*n*io*, hoc in Italia, Germania & Gallia vſu receptum eſſe, vt capitis reus vita nonnunquam donetur, ſi carnificis officio in alios fungatur. Non temere tamen id concedendum eſſe, ne alioqui plures forte exiſtant carnifices, quam rei. Exemplum eius moris ſane antiqui hic locus ſuppeditat. (R.) p. 93

(8) Huius ad *Fridericum* Imp. verba, referente Pontifice *Friſingenſi* talia ſunt: *Audi Imperator nobiliſſime, miſerrimi hominis ſortem. Gallus ego natione ſum, non Lombardus, ordine quamuis pauper eques, conditione liber, caſu, non induſtria his latronibus adiunctus, pro reſarcienda familiaris rei pecunia. Promiſerunt ſe ducturos me ad loca talia, vbi mea poſſit releuari inopia. Credidi miſer, conſenſi credulus: ductus ſum ab iniquis, & ſeductus ad hac infortunia. Quis enim in quolibet mortalium tam præcipitatæ mentis ſperaret inſaniam? tam furentis animi expectaret audaciam? Quis a proprio cliente has ſuo Principi, vrbis & orbis dominatori, necti crederet inſidias? Parce Princeps, parce miſero, parce miſerabiliter ſeducto.* Hunc itaque ſolum, vt ipſe *Otho* Pontifex, & noſter eum ſecutus *Guntherus* refert, Imperator, de ceteris ſententia mortis eripiendum decreuit. Hoc ei tantum pro pœna impoſito, vt funibus ceruicibus ſingulorum appoſitis, ligni ſupplicio commilitones plecteret. (Sp.)

At rex Italiæ fauces, anguſtaque clauſtra
Præteriens, placitum prima ſtatione Tridentum
Contigit: hic multos natalia rura petentes*
Dimittens, vicina petit placidiſſimus hoſpes
Mœnia Brixnoræ: mox illum Norica læto
Terra ſinu verſo reducem iam ſuſcipit anno.

*Banzark

* *Bauzani* id factum ſcribit *Friſingenſis*, quod oppidum ſecundum eum in termino Italiæ Baioariæque ſitum, commendat a vino dulci, quod in exteras nationes mittatur. Tenet hodie primas, quod in agro Traminiano naſcitur: ſecundas Eppianum, quod ſit totius nobile emporium regionis. Deinde quod Bolzanici eſt agri. Itali enim nunc *Bolzanum* appellant, nos noſtra *Botzen*, vicinis nationibus locus notiſſimus. Hic autem limitem ſuum Germania modo non agnoſcit, ſed ad pagum *Neuiſſium*, qui diſtat a Bolzano, noſtratibus miliaribus quinque, Tridentum verſus. (Sp.)

Hæc(1) *de tam multis generoſi principis actis*
Credidimus nobis tenui tentanda camœna:
Ac veluti plena raros ex arbore flores
Carpimus, & paucas numeramus in æthere flammas.
Nam ſi continuo libeat perſcribere tractu,
Quidquid in Italiam tendens, aut inde reuertens,
Aut quocunque loco poſitus, tam fortiter ille
Quam ſapienter agit(2), *quis iam, precor, omnia codex*
Hæc capiet(3)*? ſcriptorve manu properante notabit?*
Non eſt exigui de tanto Principe vatis
Scribere: magnificum deſiderat ille poetam,
Nos animo tenues, & nullo robore fulti,
Sudamus facilem magno ſub faſce laborem(4).
Adde, quod abſenti de multis pauca referre,
Remque verecundo leuiter perſtringere tactu
Sufficit: hi ſolide poſſunt deſcribere geſta,
Quos oculata fides(5) *ſimul & præſentia facti*
Inſtruit, & notus falli non ſuſtinet ordo.
Nos procul abſentes(6), *regalia cernere facta*
Cæſaris indigni, vulgata ſuperſtite fama(7),
Paucula de multis tenui ſuſcepimus aure.

(1) Male antea hic legebatur, *Nec*. (R.)
Hanc ipſam apud *Othonem Friſingenſem* legimus excuſationem. Vnde apparet, *Guntherum* dedita opera, hiſtoriam omnem, vt primum ab *Othone* Pontifice cœpta, tum quatenus deinde a *Radeuico* deducta eſt, carmine reddidiſſe, nihil eorum, quorum illi meminiſſent, intactum relinquendo. (Sp.)

(2) Ex hoc quoque loco licet intelligere, viuente etiam tunc *Friderico*, hoc poema ſcriptum eſſe. (R.) p. 93

(3) Similiter loquebatur lib. 1 v. 114. Porro ſeqq. verbis ταχυγράφον, ſeu Notarium deſignat: de quo notus eſt *Martialis* verſic.

Nondum lingua, ſuum dextra peregit opus.

Vide *Auſonii* Epigramma vltimum. (R.) p. 93

(4) Πόνον πονοῦμεν. Exempla huius Atticiſmi Græcis iuxta & Latinis ſcriptoribus vſitatiſſimi plura annotaui in Commentariis ad *Oppianum*. Viſe & *Budæi* Comment. Gr. Ling. Sic arcui triumphali Romæ inſcriptum eſſe aiunt:

Dum tibi, Roma, decus, æternaque ſudo trophæa,
Iſter pacatis lenior ibat aquis. (R.)

p. 93

(5) Vnde, ſi quis rem narrat parum veriſimilem, rogare conſueuimus, num ea conſpexerit? Quod ſi negat, verum audiſſe modo ridetur. (Sp.)

Quia ſecundum *Plautum* Trucul. Sc. Ne exſpectetis: *Pluris eſt oculatus teſtis vnus, quam auriti decem. Qui audiunt, audita dicunt: qui vident, plane ſciunt.* Et *Quintiliano* teſte: *acrior eſt oculorum, quam aurium ſenſus.* Et *Herodotus* ait: *Aures minus eſſe fidas hominibus, quam oculi ſint.* Ex quo *Seneca* ep. 6 *Plus*, inquit, *homines oculis, quam auribus credunt.* Rationem eius rei reddit *Ariſtoteles* lib. περὶ αἰσθήσεως καὶ αἰσθητῶν. ἔτι ἡ ὄψις καθ' αὑτὴν, ἀκοὴ δὲ κατὰ συμβεβηκός. Eod. alludit *Guntherus* lib. 10 v. 542 & ſeq. Placet in hanc ſententiam adſcribere verba *Iohan. Chryſoſtomi* ex homilia 14 epiſt. ad Hebræos: ἡ ἀκοὴ ἡμῶν ἀμαθεστέρα τῆς ὄψεώς ἐστιν. οὐ γὰρ οὕτως, ἅπερ ἀκούσωμεν, τῇ ψυχῇ καταστιθέμεθα, ὡς ἅπερ ἂν ἴδωμεν αὐταῖς ὄψεσιν. Hinc eſt, quod *Horatius* in Arte, *Oculos fideles* vocat: cum per aures demiſſa ſegnius irritent animos. Hinc & *teſtis* pro *ſpectatore* fere vſurpatur. Nam & iure ciuili non creditur teſti ſe audiſſe dicenti, ſed ſe vidiſſe. *Plautus* Pœnulo: Sc. Iam iſtuc. *Teſtem eſſe*, pro *inſpectare* dixit. *Evocemus huc Agoraſtoclem, vt ipſe teſtis ſit ſibi certiſſimus.* Hoc ipſemet interpretans ait: *Vt inte inſpectes aurum lenoni dari.*

(Sic in Priapeiis:

Ludens hæc ego teſte te, Priape,
Scripſi non nimium laborioſe.

Et alibi:

Magnis teſtibus iſta res agetur.)

Et *Seneca* Thebaid. vbi Iocaſta bellum inter filios compoſitura ſic loquitur:

—— feruidos iuuenes anus
Tenebo, nullum teſte me fiet nefas:

Aut

Aut ſi quod & me teſte committi poteſt.
Non fiet vnum.

Plura dixi ad tit. Inſtit. *de gradibus cognatorum.* (R.) p. 94

Verba vncinis incluſa auctor poſtea in ſuo exemplari induxit.

(6) Notandum ex hoc loco, Ipſum auctorem rebus geſtis *Friderici* Imperat. non interfuiſſe; ſed audita, & quidem de multis pauca tantum, referre. Sic & infra lib. 10 v. 581 non ſe armis, ſed carmine caſtra ſecutum ait. Non eſt igitur fides adhibenda iis, qui *Guntherum Friderico* in obſidione Mediolanenſi adfuiſſe volunt, vt Ennius in bello Punico Scipioni Africano: in quibus & *Philippum Melanchthonem* eſſe video lib. 4 Chronic. (R.) p. 94

(7) Sic lib. 8 v. 26. (R.)

ARGVMENTVM LIBRI QVINTI.

Quintus in occurſum redeuntis concitat vrbes
Principis, expanſis hilareſcunt oppida valuis.
Bellorum ſtrepitus, incendia, damna, rapinas
Vindicat, & merita conſumit clade nocentes.
Cumque Palatino, Comites bis quinque potentes,
Ferre canes ſcapulis fœdiſſima pondera cogit.
Omnibus in formam ſolida iam pace reductis,
Caſta Beatrici partitur fœdera lecti,
Nominis antiqui patruo vir mitis honorem*
Seruat, & eſſe nouum iubet Auſtria rura Ducatum.

* Alluſio eſſe videtur ad nomen *Friderici*; vt & *mitiſſimum* vocat infra h. l. v. 13, *pacificum* v. 576 h. l. & lib. 8 v. 511.

LIBER V

ERgo ſui reditu gaudens Alemannia Regis
Maioremque videns(1), quam miſerat ipſa, rediſſe,
Faſcibus, & ſummæ cognomine laudis onuſtum,
Eius in occurſum proceres, populoſque fideles
Excitat, & totas deuotis mœnibus vrbes,
Læta patere(2) iubet, gratumque impendit honorem.
(3)Sic quondam duri poſt multa pericula belli(4),
Thermodoontiaco(5) referentem ſigna triumpho,
Adieciſſe ſuis gaudentem plurima regnis,
Theſea(6) Cecropiæ(7) reducem vidiſtis Athenæ.

(1) Appellatum ſcilicet Chriſtiani populi Imperatorem: quo titulo gaudebat Imperat. Cæſar *Maximilianus.* (Sp.)

(2) Sic recte *Pithœus.* Vulgo, *parere.* Sic infra 6, 385, *Excipiunt illum valuis reuerenter apertis.* Vide & v. 2 in argumento huius libri. (R.) p. 95

(3) Comparatio pulchra. (Sp.)

(4) Scilicet Amazonici, & quidem vulgatiſſimi, cum poetarum, tum hiſtoricorum celebratione. (Sp.)

(5) Quod ad *Thermodontis* ripas Amazones conſederint, vt aiunt, in campo, qui Diantis appellabatur. Hic fluuius *Araxes* antea dictus, & Plutarchi tempore *Hemon* appellatus ipſo teſte, in Antitauro oriri, Cappadociam perfundere, oſtiiſque nonaginta ſex in mare ſe condere traditur. Obſeruauit Grammaticorum noſtræ ætatis princeps *Ianus Parrhaſius* in *Thermodonte*, noſtros, hoc eſt, Latinos, ſemper fere ſoluere, vltimum quod eſt apud Græcos, ω, & *Thermodoon* dicere. Quod aliter in carmen heroicum non veniret: cum mediam contrahat. *Ouidius* & *Silius* tamen more Græcorum protraxerunt. (Sp.)

(6) Huius ſecundum Herculem labores memorantur: cum quo primum Amazonas ſuperauit, rapta Hippolyte Regina. (Sp.)

(7) Quia primus Athenarum Rex fuit *Cecrops*, qui *diphyes*, id eſt, geminæ naturæ fuiſſe dicitur. Nota ſunt, quæ *Cicero* dixit in laudem Athenarum, in oratione pro Flacco. *Plinius* de Athenis loquens, paucisque eius gloriam complexus: *Libera hæc*, inquit, *ciuitas, nec indiga vllius præconii amplius: tanta claritas ſuperfluit.* Hodie, ob rerum mutationem, obſcurus vicus oſtenditur, ſic tamen vt de nomine prorſus ambigatur. (Sp.)

Principis in patruo rapto conflata Ducatu
Baugariæ(1), *ſpirabat adhuc vetus illa ſimultas*(2).
Hanc ſedare nepos(3) *cupiens mitiſſimus iram*,
Vrbe Ratiſpona(4) *flagrantem*(5), *dulcibus illum*
Conuenit alloquiis, multumque diuque laborans,
Non tamen eualuit veterem ſopire querelam
Inter vtrumque virum, ſolidamque reducere pacem.
Ergo viris aliud ſuper iiſdem rebus agendum
Colloquium ſtatuit, qua rura Boemica(6) *primos*
Baugariæ(7) *fines communi limite tangunt.*

(1) Vt vox hæc locum haberet in heroico verſu, literam *g* adiecit. (Sp.)

(2) De qua & ſupra. Hanc mox v. prox. *iram* vocat. *Ouidius* tamen inter hæc duo aliquid intereſſe ſignificat hoc verſu:

Sæpe ſimultates ira morata facit. (R.) p. 95

(3) Ipſe ſcilicet *Fridericus* Imper. vt primo libro ſatis indicatum eſt. (Sp.)

(4) Pontifex *Otho* cap. 28 ſecundi, vnde partim ſumpta ſunt, quæ hic narrantur, partim ex præcedenti cap. eam afferens nominis rationem, quam *Guntherus* noſter in primo libro reddidit, hanc vrbem indicat olim fuiſſe Regum Baioariorum ſedem, vt & ſua ætate Ducum. Vnde apparet, eam non ſemper fuiſſe in numero ciuitatum liberarum, hoc eſt, earum, quæ Imperatorem tantum agnoſcunt. Opinor autem commentum eſſe, quod Ratiſpona olim *Noricum* appellata ſit, a quodam *Norice* Herculis filio. Satis tamen liquet, quod *Friſingenſis* Pontifex *Noricum* pro *Norimberga* non ſemel vſurpat. Quod *Stabia* noſtru videbatur defendi poſſe. (Sp.)

(5) Et ad iram, & ad illum, referri poſſe videtur. Sed poſterius tamen fortaſſe melius eſt. *Pflugius* legit, *ira.* (R.) p. 95

(6) Boemiam, quæ ſilua Hercinia vndique cingitur, Albi fluuio media irrigatur, ab oriente Morauiam, a ſeptentrione Saxoniam, ab occidente Noricos, a meridie Auſtriam habet, Germanici Imperii fuiſſe regnum, nemo negare poteſt. Origo gentis vulgata, quam mirum eſt *Silnium* ſecutum eſſe, plusquam anilis eſt fabula: cum Vandalicam aſſerat *Cranzius*: & ex *Tacito* conſtet, a Bois illis priſcis (quos tamen ego puto non minus Germanus fuiſſe, quam Gallos Semnones) quos Marcomanni eiecerunt, regioni nomen eſſe inditum. Principem vero gentis iam olim Electorum numero adſcriptum, vetuſtiores Germanorum annales non memorant. Vnde minime vanam exiſtimant eorum opinionem, qui volunt illum nuper aſcitum a *Carolo* quarto, quo peſtilentior peſtis nunquam alias contigit Germaniæ, vt ſæpius dicere ſolebat Heros ille maximus, multisque incomparabilis nominibus Cæſ. *Maximilianus*: quo cum Germanici Imperii corona tranquillitaſque concidiſſe hactenus viſa eſt. (Sp.)

(7) Mirum, quantopere in huius regionis appellatione variatum ſit apud ſcriptores. Quam varietatem omnem diligentiſſime collegit Ampliſſ. Coſ. Auguſtanus *Marcus Velſerus*: quam συλλογὴν vir in ſummo dignitatis gradu ſumme doctus & humanus ad me miſit, & ego hic ipſo, vti ſpero non nolente, inſeram.

Boiorum Iornandes *ſemel tantum meminit, hactenus, vt prope Sueuos in Germania magna ad orientem ſolem coluiſſe ſignificet, adeo ſcimus vtroſque diſtinguere, corrupto autem fœde tam tunc vocabulo,* Baiobaros *aut* Boiobaros *appellauit, quod apud Germanos prima & quarta, vaſta ambo vocales, ſæpe inter ſe migrent. Duarum vltimarum ſyllabarum productionem ſcriptores more variarunt,* Paulus Diaconus *promiſcue* Baioariam & Boioariam *vſurpat, extrita B. littera, vti gentis leges quoque veteres, & pleraque vetuſta diplomata,* Metellus *Poeta, inter Boios credo antiquiſſimus,* Baiaricam *patriam &* Baiaricum *ſolum, Venantius Fortunatus* Baioariam, Baiouariam, Baioariam, *nec enim manuſcripti codices ſatis ſibi conſtant, & apparet B aut V interiectas a craſſiori pronuntiata, quo modo eſt videre in Romanis lapidibus.* POSTERISQVE EVORVM, *aut etiam* ÆVORVM *pro* EORVM. *Guntherus* Baugariam. *Auctor vitæ S. Vdalrici &* Baiarios *&* Bauuarios *&* Bauuuarios *triplici v habet; vnde porro* Bauaria *paullatim nata, ceterum multo maximus eſt numerus* Baioariam *ſcribentium. Multiplicis autem ſcriptionis originem ex* Boiaris *aut* Boieris *duco, quam vernaculam* Boiorum *appellationem eſſe, ſemel iterumque monuimus, omnes vident, auctoribus notiorum iis, quorum aures & lingua ipſa barbara,* Iornandem Paulumque *dico, & qui eius præterea generis, nam aliam etymi rationem comminiſci fruſtra eſt; neque inde obſcurum, quibus gradibus a* Boiaris *ad* Baiaros *&* Baioaros *ſive* Baioarios, *ab his ad* Baiouarios *atque* Bauaros *tandem itum, quod nomen poſterioribus ſcriptoribus totum debemus, quamquam audaci nimis deflexu a vulgari pronuntiatione, in qua* Boiorum *veſtigia, vtut lancinata, comparebant, atque adeo comparent. Vixit ante annos ab hinc amplius ſeptingentos, poſt* Iornandem *trecentos circiter,* Otfridus *monachus, vernaculum Germaniæ ſermonem omnium primus litteris tractare aggreſſus, is linguam appellat ſcriptu perdifficilem, propter litterarum plerumque congeriem, ſonumque incommodum, & in eam rem multa argumenta collegit; nam de vocalibus, Germanos illis creberrime præ eo, quod nunc fit, vſos eſſe, tota equidem* Otfridi *ſcriptio teſtimonium dicit: quæ meo ſenſu cauſſa longe certiſſima, mutata pro ſcribentium libidine & vero etiam inſcitia orthographia.* Qui Bauaros ex Boiis & Auaribus, Auares *autem Hunnos, compoſitos exiſtimant, ne illi palam nugantur: Scythica hæc, illa Celtica gens, & raro duo aliqui populi æque pertinacibus odiis ſeſe exercuere. Sed vt eo iterum reuertamur, incidit* Iornandis de Boiis *mentio in annum poſt Chriſtum natum plus minus quadringenteſimum ſeptuageſimum ſecundum, vt ego quidem rationem ineo. Theodericum quippe Italiæ Regem anno a Chriſto nato quingenteſimo vigeſimo ſexto mortem obiiſſe comperio, quam ſi ætatis ſeptuageſimo ſecundo obiit, quadringenteſimo quinquageſimo quarto natum eſſe conſequitur, atque decimus octauus ætatis a* Iornande

Iornande *eo loco memoratus, numerum a nobis indicatum attingat, ſpectet. Nam hac mente & diligenter viſum expendere, quod poſt priſca Romanorum Imperatorum tempora, vetuſtiorem iſto vſque adhuc nullum auctorem repererim, qui* Boici *nominis liquido & diſerte meminerit. Marcomannicum contra poſthac extinctum funditus periit, neque renatum vnquam eſt, quo probabilior & confirmatior ſuperior coniectura noſtra, iam vix coniectura* Boios *ſub* Marcomanorum *aliquamdiu & imperio & nomine delituiſſe, his afflictis iterum emerſiſſe.* (R.) p. 95. 96. 97.

Dumque locum Princeps, fieret mora ne qua per ipſum,
Colloquii peteret, fineſque accederet illos,
Ecce Labeslaus(1), *ductore Boemia ſub quo*(2)
Tunc erat, Hermannuſque *ſacræ Comes inclitus aulæ*(3),
Cuius erat tumido tellus circumflua Rheno,
Saxonicæque potens Albertus *Marchio terræ*(4),
Occurrunt, reducemque (metu vel amore) ſalutant(5).
Tantus quippe metus proceres inuaſerat omnes,
Qui ſua ſigna ſequi, patrioſque relinquere fines
Abnuerant, tantus trepidantes terror habebat,
Vt ſibi quiſque nocens(6), *& ſi quoque Cæſaris ira*
Iudice iam dignus læſum contenderet, omni
Obſequio placare Ducem, quem laude venuſtum,
Inſignem meritis, omni virtute decorum,
Terribilemque reis, præcurrens fama canebat.
Nam quanto terrore ſui poſt terga timentem(7)
Liquerat(8) *Auſoniam rector, quantumque recedens*
Vrbibus Italicis incuſſerit ille timorem,
Legati fecere palam, quos conſcia culpæ,
Ac metuens Verona ſuæ, poſt pauca ſecuros
Tempora, Teutonicam ſupplex direxit ad vrbem:
Quorum blanditias humiles, lachrimoſaque cautus
Tempore verba ſuo poſthac memoranda relinquo.
Scilicet hanc in ſe maieſtas regia iuſti
Vim terroris habet: procul, an prope, præſto, vel abſens,
Semper terribilis(9), *ſemper metuenda, ſuoque*
Plena vigore manet, nullique impune premenda(10)
Creditur, & ſemper cunctis, & vbique timetur.

(1) Auguſtana editio *Iabeslaus*, niſi I pro L poſitum ſit. Perna, *Ladeslaus.* (R.) p. 97

Idem, qui ab Ænea *Viadislaus* appellatur, quem tamen *Volaterranus*, ſed perperam, *Vratislaum* vocat. (Sp.)

(2) Nam, poſt *Vratislaum* primum Regem, pluribus annis interregnum fuit: quod frater eius *Chunradus*, ac deinde *Vratislai* filii, non Regis nomine, ſed Ducis tantum vſi ſunt, tanquam regni decus homini, non prouinciæ datum fuiſſet. Verum hic *Labeslaus*, vt ſcribit in ſequenti lib. *Guntherus*, ab Aenobarbo noſtro rurſus obtinuit ſceptrum: quod operam ei magnopere in expugnatione Mediolani nauauerat. Huius *Labeslai* opus eſſe ferunt, nobilem illum pontem ſupra Multauiam extructum XXIV munitum arcubus, qui magnam Pragam, paruæ coniungit, Ratiſponenſi prælatum, nedum æmulum. (Sp.)

(3) Hoc eſt, *palatii.* A quo ſunt dicti *Comites Palatini*, tam *Rheni*, quam ceteri, qui adſciti in aulam Principis, Comitibus aliis eminentiores habiti ſunt, in primo ſcilicet poſt Principem, honore. Non ignoro tamen, *Irenicum* tradere, Palatinis nomen inditum eſſe a *Palatio*, loco Rheno circumdato, quem nos *Pfalz.* appellamus, eiuſque proximo verſu poetam meminiſſe. Ego autem *Cubam* oppidum intelligo: quod ea tempeſtate ſedes Comitis Palatini Rheni fuerit. Nam quorum hodie regia Heidelbergum eſt, nulla eis prorſus parebat ditio earum regionum, quas nunc poſſident. Nam poſt Rhenum tum ærariu Cæſ. vectigalem, municipiaque Imperii, locaque Cœnobiarcharum, & Antiſtitum, in illis partim dominabantur Sueuiæ Principes, vt & in Francia noſtra, & Comitatu Alſatienſi, partim Comites Linienſes, Eberſteinianique, tum alii quidam Reguli ſua tenebant loca, velut Imperatoris beneficiarii: donec poſt *Friderici* ſecundi exceſſum laboratum eſt primum ab Electoribus ciuili diſcordia, excipiente eam interregno multis annis, quo Principum tandem res coaluere, beneficiis qualibuſcunque in genus conceſſis. Sub *Carolo* quarto Cæſaris fiſcus proditus eſt, improbato etiam externis exemplo. Vnde factum eſt, vt poſteri non niſi inanem magni nominis vmbram repræſentent. Cetera *Cranzius* noſter nulla circumitione vſus indicat. (Sp.)

(4) Intellige, *Brandenburgenſis*, quem nuper ei Imp. *Chunradus*, cum iam abſque liberis exceſſiſſet *Henricus*, contulerat. Vnde diuturna illa inter *Henricum* Ducem

Bauariæ

Biuariæ, quem *Lotharius* Imperator ſimul, quia gener erat, Ducem Saxoniæ appellauerat: & hunc *Albertum* ex matre ipſi *Henrico* Duci fratrem, diſcordia ſublata eſt. Quorum belli meminit *Cranzius* in Saxoniæ ſuæ ſexto. (Sp.)

Veteres *Terra Saxonia* dixiſſent: Vt *terram Italiam*, *terram Siciliam*, *terram Africam*, *terram Graciam*, *terram Galliam*, &c. dixere. *Potens terra* Horatiano more dicitur: vt *potens Cypri*. Fuit autem hic *Albertus* cognomento *Vrſus* ex antiquiſſima gente Anhaldiana & Aſcanienſi, Marchio Brandeburgicus. (R.) p. 97

(5) Quaſi dicat, incertum eſt, qua de cauſa fecerint. (R.)

(6) Reſpexit procul dubio ad *Iuuenalis* ſententiam initio Satir. 13. (R.) p. 97

(7) *Sui timentum.* Ita iungo. Niſi malis, terrore ſui. (R.)

(8) Auguſtana editio, *liquerit* recte. Sequitur enim, *Incuſſerit*. (R.) p. 98

(9) Formidabilis, *irrogatione pœnæ. (Sp.)

(10) Itaque ſapiens nunquam potentium iras prouocabit, immo declinabit: non aliter quam in nauigando procellam, vt eleganter dixit *Seneca*. (Sp.)

Hoc quoque colloquio(1), *proceres hinc inde ſagaci*(2)
Cæſaris imperio rimantes pectore cauſſam,
Conatique diu tantos ſedare tumultus,
Suſcepto fruſtra tandem ceſſere labori.
Nam quamcunque viri(3) *tentarunt cudere formam*
Pacis, vt huic(4) *finem faceret tranſactio*(5) *liti,*
Spreuit, & in ſolita permanſit Noricus ira,
Inqueſalutato fremebundus Rege (6) *receſſit.*

(1) Pontifex *Friſingenſis* indicat, ſe in horum procerum numero fuiſſe his verbis: *At cum multis modis ad tranſigendum nos, qui mediatorum ibi vice fungebamur, operam daremus, infecto adhuc negotio, inſalutati ab inuicem ſeparati ſunt.* (Sp.)

(2) Iunge, *pectore*, non *imperio*. (R.)

(3) Scilicet boni, quos *arbitratores* vulgo appellant: qui tanquam boni viri arbitrari & conſtituere aliquid debent, iuris diſpoſitioni minime obnoxii, nec comminatione pœnæ formidabiles: quorum ſententia magis tranſactioni, quam iudicio conformis eſt. (Sp.)

(4) Ita reſcripſi, quod vulgo legebatur *hinc*. Iungendum enim, *huic liti*. (R.) p. 98

(5) Id eſt, concordia. Tranſigit enim, qui actionem ſibi competentem, ſiue inſtituta, ſiue inſtituenda ſit, aliquo accepto, cauſſa concordiæ committit. Hæcque tranſactionis vera & ſtricta eſt ſignificatio. Generaliter tamen accipitur pro quocunque actu, quo concordia inducatur, vel ab obligatione recedatur, vel ad finem aliquid ducatur. Vnde *tranſigere æſtatem Plinius* dixit. Sic & *tranſigere diem* dicimus. (Sp.)

(6) Sane id indignantis eſt, & contemnentis. (Sp.)

Inde Ratiſbonæ rurſum reuocata potentum
Principis(1) *accitu conuenit turba virorum.*
Hic vbi iudicio procerum, iuriſque tenore
Saxona maiorum(2) *Princeps in ſede locauit,*
Omnes(3) *Baugariæ ſtudio iurata fideli*
Cum Duce prima nouo ſanxerunt fœdera patres (4).
At populus claræ poſſeſſor, & incola ſedis,
Non tantum iurare Duci, ſed & obſide multo
Securam præſtare fidem, compulſus ab illo
Paruit: hic ſiquidem maiori fœdera cura
Sunt exacta Duci, quod plebs ea fida priori(5),
Atque nouo poterat domino ſuſpecta videri.

(1) Scilicet Imperatoris: quoniam hoc vocabulum abſolute monarcham ſignificat, abuſiue in ceteris vſurpatum. (Sp.)

(2) Horum appellatione etiam pater, & auus intelliguntur, ſicut ſpecies in genere ineſt. Refert tamen *Pomponius*, a veteribus ſuperiores, maiores dici exiſtimatos. Nam cum vltra tritauum parentes non dicerentur, neceſſario, qui ſupra erant, maiores appellabantur. Quamuis hæc dictio ſimpliciter quandoque comprehendit eos, qui natu maiores ſunt, vt cum *M. Portius Cato*, Tuſculo ortus, primus ſui nominis in Senatum allectus, vetuſtiſſimos Senatores, qui reipublicæ fundamenta iecerant, *maiores ſuos* apud *Salluſtium* appellat. (Sp.)

(3) Sic lego cum *Pithœo* vulgo, *Omnis*. Iunge, *Omnes partes Baugariæ*, id eſt, Proceres. (R.) p. 98

(4) Signat prouinciales, proceres, & comites, qui tantum, vt *Otho* ait, hominii voce recepta tunc, ſiue, vt hodie homagii, æque peregrina vſurpata dictione, ſacramento obligabantur:

ligabantur: populus vero ad iuſiurandum, vadimonium, hoc eſt, obſides præſtare cogebatur: vt & Poeta indicat, per ſtudium fidele, nexum ſiue obligationem intelligens, vt liceat ita dicere, homagialem. (Sp.)

(5) Nota principium politicum. (R.)

Hic quoque multimodas(1), *dubia ſub lite querelas*
Emerſiſſe ferunt, quas inter maxima pæne
Hæc erat, Arnoldus *tuus**, *& Moguntia Præſul,* *
Hermannuſque Comes, magnæ ſub Principe ſummo
Acriter inter ſe(2) *conflictum litis agebant.*
Nam dum Teutonicis rector ſubmotus ab oris
Auſonias premeret bello ſeu legibus vrbes,
Tantus in arctoo belli furor arſerat orbe,
Vt penitus concuſſa ſuas Alemannia clades
Fleret, & abſentem reuocaret ſedula Regem.
Hæc quoque cum multis, ſed fortior omnibus vna
Finibus ex Italis Fridericum *cauſſa reduxit.*
Sed tamen in tanto totius turbine regni,
Tanto maiori pugnax Germania clade,
Senſerat iſtorum vires iramque virorum,
Quanto maior eis erat, editiorque poteſtas.
Hos igitur procerum ſtrepitus, clamoſaque regni
Pectore ſedato dirimente negotia Rege,
Ecce tui ciues, Iſaac *bene notus in aula,*
Carzabanuſque *ſimul, quorum (ni fallimur) ante*(3)
Mentio præceſſit, timido cum Præſule ſedis,
Tentamenta precum placidas ad Cæſaris aures
Et populi mandata tui, Verona, ferebant.
Vtque viris aditus datus eſt, coramque loquendi
Copia(4), *facundo Præſul ſic incipit ore:*

(1) Sic infra 10, 575 *multimodis figuras* dixit: & *multimodum ducem*, 9, 58. vbi plura vide. Apud *Lucretium* & alios *multimodis* & *omnimodis* velut aduerbialiter ſumitur. (R.) p. 98

(2) Vulgo, *ſe inter.* contra metron. (R.)

(3) Nimirum 4, 488. (R.)

(4) Id eſt, poſtquam facta audientia: vt non ſolum vulgus, ſed & *Plautus* & *Cicero* loquitur. (R.) p. 98

Veronæ mandata tuæ(1), *populique fidelis*
Verba preceſque tibi, Romani maxime rector
Nominis, eiuſdem vix dignus Epiſcopus vrbis(2).
Perfero: nec dubium mihi perſuadere laborem
Eualuere prius, quam totus mente ſub vna
Eccleſiæ populus maioris in æde(3) *receptus,*
Omnia quæ nobis ad te referenda dediſſent,
Teſte Deo, Sanctiſque ſuis(4), *promiſit, & actu*(5),
Et plena ſeruare fide(6). *Quis crederet vllum*
Fraudibus eſſe locum? poterant ſi fallere vellent,
Alterius famam certo obiectare pudori,
Atque alii mandare dolos, & parcere patri:
Sed quia pura fides, nullo fucata colore(7),
Mandatis inerat, placuit committere nobis:
Atque ideo Comites morum grauitate probatos
Adiecere viros(8), *longo quos ipſe fideles*
Agnoſſe potes caſtrorum & temporis vſu.
Audiit, & doluit tumida feritate latrones,
Non ciues, Verona, ſuos tranſire paranti
Inſidias poſuiſſe tibi; quis dicere ciues
Audeat, in proprium molitos impia Regem?
Qui violat ciuem, conciuis deſinit eſſe,
Qui violat Regem, quis poſſet dicere ciuem?
Sed bene quod meritam ſubiit manus impia pœnam,

Et proiecta feras(9) *volucreſque cadauera paſcunt,*
Oſſa peremptorum tumulis Verona negatis(10),
Atque feros manes, & nomina ſæua(11) *nocentum*
Damnat, & irati natos odere parentes.

(1) Territi Veronenſes ſcelere ſuorum, qui impedire tranſitum Cæſaris moliebantur, miſſis protinus legatis, ſe excuſant. Quibus auditis, certo fœdere interpoſito, in gratiam redeunt. Erat enim tunc iuris imperialis, vt Padua, & pleraque alia loca. (Sp.)

(2) Veronenſis ſcilicet. (Sp.)

Sic antiquitus, cum adhuc ab ambitione, faſtu, pompaque ſæculari longius remoti eſſent Epiſcopi, modeſte ſimpliciterque ſeſe appellabant. Ac profertur a *Spiegelio* formula ſubſcriptionis, qua Epiſcopus Argentinenſis quondam fuerit vſus: *Ego N. diuina fauente clementia Argentoratenſis eccleſiæ paſtor indignus.* O ſancta Deoque amabilis humilitas & priſca ſimplicitas ubi es? (R.) p. 98

(3) Mire dictum: cum ædes ſit eccleſia, & eccleſia ſit ædes. Sed infra quoque ita dicit *pacem quietis.* (R.) p. 98

(4) Abutitur reciproco, *ſuis*: vt & infra ſemel atque iterum. Nota hic iuſiurandum etiam per ſanctos Dei homines factum. (R.) p. 98

(5) H. e. opere, ſiue re ipſa vel facto. (Sp.)

(6) Semidoctum vulgus *tenere promiſſum* dicit, ſeu *non deeſſe promiſſo*: quod probis eſt autoribus, *ſuam fidem liberare*, & Iuriſconſultis, *bona fide præſtare.* (Sp.)

(7) Hæc apud *Paulum* Apoſtolum eſt *πίςις ἀνυπόκριτος*. (R.) p. 98

(8) Collegas. (Sp.)

(9) *Ælianus* de varia hiſtor. ſcribit, primum fuiſſe Herculem, qui funerare in bello corpora *monſtrauerit*, quum antea, teſte *Homero*, proiicerentur, auibus prædam tributura, canibusque cruentis. (Sp.)

(10) Sepulturæ magnam curam apud Romanos fuiſſe, indicant multa de religione ſepulchrorum, & pœnæ legibus additæ: qui hoc, vel illud commiſerit, inſepultus abiiciatur: Sicut illis apud declamatores, qui parentes in calamitatibus deſeruerit, inſepultus abiiciatur. Qui cauſſas mortis in ſenatu non reddiderit, inſepultus abiiciatur: homicida inſepultus abiiciatur. Tamen pæne fuit commune omnibus cynicis, vt ſe canibus, auibuſque exponi mortuos iuberent. Hinc *Diogenes*, cum amici de laniatione cadaueris admonerent. *Apponite*, inquit, *mihi baculum, quo aues & canes abigam. At qui nihil ſenties*, inquiunt illi? *Si nihil ſentiam*, reſpondit *Diogenes*, *quid mihi oberit laniatio?* Varietatem ſepulturæ *Silius* omnium elegantiſſime lib. 13 ſcribit. (Sp.)

(11) Malim, *ſcæua.* Significat autem, eorum memoriam poſt mortem fuiſſe damnatam. Id quod iure ciuili in quibuſdam atrocioribus criminibus fieri ſolet. Vid. l. 20 ex iudiciorum ff. de accuſ. l. vlt. ff. ad l. Iul. maieſt. l. pen. C. eod. l. 6. §. ſed ne eorum quidem. ff. de iniuſt. rupt. §. per contrarium. Inſt. de hered. quæ ab inteſt. def. l. 15. in SC. §. ſi propter. ff. ad SC. Turpil. l. 4. §. in mortem. C. de hæretic. Cum alias regulariter crimina morte reorum extinguantur, & accuſatio perimatur. l. 3. & l. 6. ff. de publ. iudic. toto tit. Cod. ſi reus vel accuſ. mort. fuer. *Symmachus* lib. 10 ep. 47. (R.) p. 98 ſeq.

Et id quidem ſummo iure. Quandoquidem conſtitutiones Imperatorum præcipiunt, memoriam eorum damnandam, qui rei maieſtatis conuincuntur: vt pontificum decreta, quorum pertinacia, ob non abiuratam hæreſin execrata eſt, innominabiles eſſe iubent. (Sp.)

Ac ne forte tibi noſtra videatur ab vrbe
Conſilium prodiiſſe doli(1), *quocumque iubebit*
Regia nobilitas, ſeſe promittit & offert
Purgandam Verona modo, fideique probandæ
Spondet, & innocuæ certiſſima pignora mentis.
Nonne(2) *adſtricta tibi ſacro Verona tenetur*
Fœdere, nonne tuas excepit prima cohortes,
Cum peteres magnam felici(3) *milite Romam?*
Nonne tuos iterum reditus, conuerſaque læti
Vidimus, & patriis dimiſimus agmina terris?
Quæ totiens gauiſa tuis occurrere caſtris
Cernitur: infidam fruſtrane dixeris vrbem.
Deſine paucorum contagia morbida quæſo
In totum transferre gregem(4), *culpaque carentes*
Exæquare reis: inſontes culpa nocentum
Non trahat, expropriis iuſto ſub iudice factis
Præmia, ſeu pœnas meritorum quiſque reportet.
Nos ſumus innocui, iuſtam quam debuit iram

Excepit

Excepit ſceleratæ manus: iam parce fideli,
Deuotoque(5) tibi populo, potiuſque rebellem
Inſidamque ſuis(6) longo iam tempore Romam,
Aut tumidam Ligurum totis pete viribus vrbem.
Nec dubita iuſtis Veronam adſciſcere bellis,
Et facias adhibere manus, quæcumque furorem
Cæſaris(7) vrbs meruit, noſtram quoque ſentiet iram.
Dixerat, & comites plenis aſſenſibus ambo
Adiecere ſuas placando Cæſare(8) partes.
At Rex conſilio procerum, ſub nomine certo
Exigit, vt fiſco iurent appendere ſummam,
Et totis contra Ligurinam viribus vrbem
Regia caſtra ſequi: ſic demum pace reperta,
Ad patrios fines veſtigia læta retorquent.

(1) Cum in pleriſque aliis criminibus, tum præcipue in maieſtatis, crimino ſe conſulta, vt malefacta ipſa puniuntur. (Sp.)

(2) Ita reſtitui, cum vulgo perperam legatur, *nec ne.* vt & inf. v. 150. *Nec, &, non,* & *nunc,* ſæpe in hoc opere librarii inter ſe commutarant. (R.) p. 99

(3) Incolumi. (Sp.)

(4) *Noli paucorum crimen diffundere in omnes:* vt ait *Ouidius* 3 de Arte amandi. Sic *Tacitus* 13 Annal. *Paucorum culpam ipſis exitioſam eſſe debere: nihil vniuerſorum iuri derogandum.* Idem volunt illæ Iuris ciuilis regulæ: *Non debent pœnam luere, quos nulla contingit culpa. Nemo alieni criminis ſucceſſor conſtituitur. Peccata ſuos auctores tenere debent. Ne vlterius progrediatur metus, quam reperiatur delictum.* l. 7. ff. de bon. damn. l. 26. ff. de pœnis. l. 22. C. eod. l. 2. §. pen. ff. de decurion. arg. tit. C. Ne filius pro patre. Imo *ſatius eſt, impunitum relinqui facinus nocentis, quam innocentem damnare:* vt optimus Princeps *D. Traianus* reſcripſit, teſte *Vlpiano* l. 5. ff. de pœn. Ex Antiphone Oratore: *ὃς δίκαιον τὸ ἁμαρτεῖν, τὸ ἀδίκως ἀπολῦσαι ὁσιώτερον ἢ τὸ ἀδίκως ἀπολέσαι. τὸ μὲν γὰρ ἁμάρτημα ἐστι. τὸ δὲ ἀδίκως ἀποκτεῖναι, ἀσέβημα.* (R.) p. 99

(5) Pro *dedito*, vt ſupra, in bonam partem. Quam potens autem ſit communis loquendi vſus, multæ dictiones indicant: inter quas ſunt *religioſus*, & *deuotus*: quæ voces olim in malam partem accipiebantur, ac hodie ſolum in bonam, teſte *Alciato. Suetonius* indifferenter vſus eſt vocabulo *deuotus*: quod ab *Eraſmo* annotatum eſt prius. (Sp.)

Sic ſup. lib. 3 verſ. 452. Rom. Imperatori *deuota futura* dicebatur. Sic lib. 7 v. 123; *Indubitata tibi deuota pignora mentis.* Quomodo in vetere formula eſt: *Deuotus numini maieſtatique eius*: de qua vide *Briſſonium* in eruditiſſ. opere. De formulis. *Seneca: Nemo non ſe deditum & deuotum profeſſus eſt, & ſi quod aliud humilius verbum, quo ſe oppigneraret, inuenit.* Sæpe tamen & aliter verbo *Deuoti*, & *Deuotionis* vtitur *Guntherus.* Vide Indicem. (R.) p. 99

(6) Intellige & Cæſari, & Papæ: illi, quod temere petita, negarat præſtanda: huic, cum quod inuitis ipſis *Fridericum* diademate cinxerat, tum ob pleraque alia, quæ nouauerat, aduerſabantur. Quamquam Iuriſperiti negant, Imperatorem Romæ exiſtentem, poſſe condere legem ſpecialem, hoc eſt, ad ipſam vrbem tantum ſpectantem: quoniam hæc Papæ ſit, citato gloſſemate, ſiue ſcholio in l. primam *de Offic. præf. Vrb.* Aiunt tamen, generalem legem ibidem dicere orbi & vrbi, conceſſum eſſe Imperatori. (Sp.)

Malim, *tuis*: quod iungatur cum *viribus totis.* v. ſeq. An. *ſuis*, ſcilicet Regibus vel Magiſtratibus? quæ ſane duriuſcula ellipſis mihi fore videtur. (R.) p. 99

(7) Indignationem, quæ præcedit pœnæ irrogationem, aut coercitionem. (Sp.)

(8) Pro, *ad complacandum Cæſarem.* Certum eſt ita debere legi, & non placido, vt verſus integer, metrique ratio conſtet. (Sp.)

Forte interponendum. *In.* An potius ita dictum, vt Plaut. in Aul. Sc. 3. act. 1. E V, *quod tibi ſempiternum ſalutare ſit quærendis liberis.* Quo dicendi modo, ſane pulcherrimo, ſæpius *Plautus* vtitur. Mox iunge, *ſummam ſub nomine certo*, id eſt, certi nominis. (R.) p. 99 ſeq.

Inſtabat veneranda dies(1), qua Chriſtus in vna
Æqualis deitate Patri(2), ſine temporis ortu,
Natus ab æterno, ſub tempore, temporis auctor(3)
Cælitus infuſa voluit de virgine naſci,
Illic matre carens, iſtic nihil ex patre ſumens(4):
Sic puer in cunis, Deus vt regnaret in aſtris.
Hunc celebrare diem digno meditatus honore
Cæſar, vbi(5) illuſtrem legeret ſibi curia ſedem,
Quæ poſſet pleno tot milia paſcere cornu(6),
VVormatiam petiit(7), medio quæ gurgite Rheni

Gallica(8) *Germanis opponit rura colonis,*
Vtraque frugiferis tellus vberrima campis,
Vtraque vinetis exuberat, vtraque pomis,
Piſcibus, atque feris, & cunctis rebus edendis.

(1) Vides & hic quam propitia Minerua deſcribat Natalem Domini, ſicut & ceteros dies, quos Eccleſiaſtici *ſummorum Feſtorum* nomine dignati ſunt. Meminit autem duplicis natiuitatis Chriſti: æternæ ſcilicet, de qua præcipue *Eſaias* ita loquitur: *Generationem eius quis enarrabit?* quod ſcilicet nec cogitare poſſit homo, quomodo ſine initio, ſine fine, ſemper a Patre naſcatur, ſemper natus fuit, Deus ex Deo, omnipotens ex omnipotente: Temporalis item, ſiue humanæ, qua eum virgo peperit, & Deum peperit. (Sp.)

(2) Hoc eſt, natura diuina. Chriſti namque hypoſtaſis tribus conſtat naturis, diuina, anima humana, & corpore mortali. Inter hoc, & diuinam naturam, quaſi glutinum fuit anima Chriſti. Non grauabor adſcribere, quod apud *Ludouicum Viuem* in principio 7 libri de Ciuitate Dei *S. Auguſtini* legi; nempe quod Græci olim a θεῖος, hoc eſt, *diuinus*, ſubſtantiuum deriuabant θειότης, *diuinitas*, quæ vox chriſtianis hominibus, tam late patere viſa eſt, quam nomen ipſum diuinus: idcirco quum propriam illam Dei naturam appoſitiore vocabulo ſignificare vellent, θειότητα nominarunt *Athanaſius*, vterque *Gregorius*, & alii Græci: quod ipſis magis permittebatur, vt *Quintilianus* inquit, quam Latinis. Sed nec Latini deterriti ſunt arctis linguæ rigidisque præceptis, quo minus & ipſi deitatem dicerent, naturam illam Dei ſignificantes, quæ Deo eſt propria, nec ad alia egreditur, ad quæ *diuinus* & *diuinitas*. Nam *diuinitas* dicitur *orationis, libri, rei geſtæ, hominis*, & aliarum rerum: *Deitas* non dicitur: ſicut nec illa ſunt dii, licet eſſe diuina poſſint. Quocirca, Latinos chriſtianæ pietatis ſcriptores, immerito, inquit, mihi *Laurentius Valla* in Dialectica ſua videtur arguere, quod *deitate* vtantur nouo quidem vocabulo, ſed in re prius non vſu trita. Nam Græcos reprehendere, quod verba ſuo ſibi fingant arbitratu, hoc eſt, antiquam Græciæ libertatem opprimere. (Sp.)

(3) Qui tempora condidit, vt lib. 1 v. 167. (R.)

(4) Ἀμήτωρ καὶ ἀπάτωρ. (R.)

(5) F. *uti*. (R.)

(6) Copioſo penu. Alluſit ad cornu, quod Græci *ceras Amaltheas* vocant, hoc eſt, *copiæ*: ex quo dicebant, quaſi e penu copioſiſſima omnia bona proferri. Dicitur hoc Hercules, cum Acheloo in ſpeciem tauri mutato congreſſus, ei detraxiſſe, Naiadesque acceptum omnium fructuum primitiis refertum Copiæ conſecraſſe. Fabula extat apud *Ouidium* poſt initia noni Metamorphoſ. (Sp.)

(7) Deſcribit vrbem Wormatienſem, eiusque agrum commendat, quo etiam nunc in Rhenenſi tractu par non eſt. Transrhenanus quo Rheno propior eſt, fertilior eſſe quoque ſolet, bonitate tamen minor. (Sp.)

(8) Belgicam ſignat Galliam, in qua ſunt prouinciæ, vt hodie vocantur, Picardia, Flandria, Brabantia, Lotharingia, Normandia, Alſatia, ripaque noſtra Rheni: quæ olim Auſtraſiæ, quæ duplex erat, ſuperior & inferior, nomine continebantur: nunc autem magna ex parte Germanorum moribus, & catalecto vtuntur, a quibus vſurpatæ ſunt. Vnde nihil vetat vere Germanos in Gallia habitare: quod euidenter oſtendunt autores omni maiores, vt vtar verbo Iuriſperitis familiari, exceptione, *Agathius* & *Procopius*, qui ambo Iuſtiniani Imperatoris temporibus ſcripſerunt, & extant. (Sp.)

Hic vbi deuoto ſolennia pectore Princeps
Tempora tranſegit, tandem ſub iudice ſummo
Ardua tractari cœpere negotia regni.
Fundere multiplices ex omni parte querelas (1)
Aſpiceres, dubiaſque viros collidere cauſſas.
Quidquid ab alterutris abſentis tempore Regis
Pertulerant, queruli mixto clamore queruntur.
(2) *Sic domino peregre poſt tempora longa reuerſo,*
Commemorare ſolent lachrymoſa negotia ſerui,
Preſſuraſque ſuas, & iniquæ verbera rixæ,
Alternoſque dolos, occultaque crimina furti,
Et ſcelerum noxas, & quidquid nequiter actum
Enarrare valent, odio flagrante loquuntur.
Omnibus his placidas conſtantia Principis aures
Commodat, & validos(3) *tranquilla mente tumultus*(3)
Temperat, indignans aliqua ratione moueri,
Oppreſſos releuat, pœna grauiore ſuperbos
Percutit, afflictis bonus, ac metuendus iniquis.
Tunc duo præfati proceres, Arnoldus(4), *& alter*

Aulicus

Aulicus ille Comes, multis vehementer in illos
Accenſis, Regemque graui ſtimulantibus ira,
Ob ſua multiplici(5) *crudeliter acta*(6) *reatu,*
Iudicio victi, capitalis vulnera noxæ
Excipiunt: ac ni grauis ætas, & ſacer ordo
Pontificem tutata forent, aut ſanguine pœnas
Solueret(7), *aut ſummi pateretur probra pudoris.*

(1) Hæc ſunt *Grauamina*, quæ vocantur, *Ordinum Imperii* in Comitiis hodieque proponi ſolita. (R.) p. 100

(2) Simile. (Sp.)

Comparationem hanc ſumptam puto ex parabola Euangelica. (R.) p. 100

(3) Sic *rapidos tumultus* non ſemel dicit *Guntherus*. Diuinabam, *calidos*: vt ſup. lib. 1. v. 665 pro *valido pectore* malebam reponere, *calido*: vbi rationes noſtras vide ſodes. verſ. ſeq. *indignans*, interpretor, *indignum cenſens*. (R.) p. 100

(4) Pontifex Moguntinus, a populo poſtea trucidatus, vt lib. primo dictum eſt abunde. (Sp.)

(5) Nam duo hi Principes, vt *Otho* inquit, tanto ad nocendum efficaciores, quanto fortiores, totam pæne Rheni prouinciam, & præcipue Moguntinæ ciuitatis nobile territorium, præda, cæde, & incendiis commacularunt. (Sp.)

(6) *Cicero*, aliique veteres *Acta* vocant ea, quæ in Repub. in pace quis egerit: Quæ vero in bellis, proprie *Res geſtas*. *Cicero* etiam *actas res* dixit Philip. 10. *Salluſtius* tamen *acta* etiam in bellu vſurpat: vt hodie multi pro rebus geſtis vtuntur. Iugurth. *Milites alii alium læti appellant, acta edocent atque audiunt: ſua quiſque fortia facta ad cælum fert.* Et: *Lacrimans obteſtatur per amicitiam perque ſua antea fideliter acta, ne ſuper tali ſcelere ſuſpectum ſe haberet.* Ouidius Salluſtium imitatur: *Exitus acta probat.* (R.) p. 100

(7) Hic locus euidenter demonſtrat, *Friderici* temporibus Epiſcopos & Clericos etiam fuiſſe ſubiectos ſæculari iuriſdictioni, cui ſe & ſuos poſtea ſubtraxerunt Pontifices. Hic enim, cum ius vitæ ac necis Imperator in *Arnoldum* Archiepiſcopum Moguntinum haberet, gratiam ei criminis & pœnæ fecit. (R.) p. 100

Quippe vetus mos eſt(1), *vti*(2), *ſi quis, Rege remoto,*
Sanguine, vel flamma, vel ſeditionis apertæ
Turbine, ſeu crebris regnum vexare rapinis
Audeat: ante grauem quam fuſo ſanguine pœnam
Excipiat(3), *ſi liber erit, de more vetuſto*
Impoſitum ſcapulis ad contigui Comitatus(4)
Cogatur per rura canem confinia ferre,
Sin alius, ſellam. Cuius diſpendia pœnæ
Ille Palatinæ cuſtos celeberrimus aulæ
Non potuit vitare Comes, cunctiſque videndus
Portauit ſcapulis paſſus plus mille(6) *latrantem.*
Hanc quoque tunc alii ſimili pro crimine pœnam
Suſtinuere decem(7) *Comites, totidemque coacti*
Fœda tulere canes generoſo pondera collo(8)
Cuius inauditæ(9) *pœnæ timor altus in omnes*
Irruit: vt nullus procerum præſumeret vltra
Armata certare manu, ſed pace ſequeſtra(10)
Iudicis arbitrio ſua quiſque repoſceret æqui.

(1) Qui tunc, eodem teſte *Othone*, apud Francos & Sueuos pro lege inoleuerat. Vnde colligitur, quam graue, quamque capitale fuerit apud maiores noſtros, rempublicam turbaſſe, Principe abſente. Vidimus & nos exactum nuper flurentiſſimo Principatu nobilem Ducem, cui inter capita, quorum reus arguebatur, nihil æque nocuit, quam quod interregni tempore vrbem Imperatorii iuris hoſtiliter occupaſſe cauſſabatur. (Sp.)

(2) Ita lego & diſtinguo. Vulgo, *vbi ſi quis*. *Cuiacius* laudans hunc locum 11 obſeru. c. 22 legit, *Ibi*. Non recte. Iungenda enim: *vti cogatur*. Notanda hic eſt vſitata veteribus Germanis pœna, qua rei capitalis damnati priuſquam capite plecterentur, canem vel ſellam ſcapulis ignominiæ cauſſa per paſſus aliquam multos portabant. Quod etiam ab aliis rerum noſtratium ſcriptoribus memoriæ proditum reperio. Sed quid cani, inquies, cum ſella? An ſella pro ephippio accipienda? vt lib. 4 v. 58, & vt ſedilibus pro ephippiis vtitur *Nazarius* Panegyrico ad Conſtantinum. An vero potius aſſentiendum coniecturæ *Chriſtophori Coleri*, legentis, *fellem*, pro *ſellam*? Ita hoc diceret *Guntherus*: Liber canem; alius (ſeruus ſcilicet, ſeu armiger, vt alias loquitur) fellem ſeu catum portare cogitur (*Liber* hic pro *Nobili* poſitus videtur, vt alias *Ingenuus*.) Sed

Digitized by Google

qoo minus ad hanc coniecturam meum adiiciam calculum, illud me impedit, quod etiam *Otho Friſingenſis* (quem ſibi *Guntherus* ſequendum propoſuit) lib. 2 de reb. geſtis Friderici c. 28 ſellam habet, non fellem: niſi quis apud illum quoque corruptam eſſe lectionem putet: quod vero ſimile non videtur. Iſtius autem κυνοφορίας (vel vt *Martinus Cruſius* vocat κυνοβασταξίας) præter *Friſingenſem* etiam *Dodechinus* meminit Appendice ad Chronicon *Mariani Scoti* anno 1155. vbi & oomina quorundam Comitum exprimit, qui canes portarint. *Meminit & *VVidekindus Saxo* lib. 2, & *Arnoldus Lubecenſis*, continuator *Helmoldi*, lib. 7 cap. 2, & *Cranzius* Saxon. 5, 15. Ex quibus *Arnoldus* vocat hanc pœnam militarem apud Saxones vſitatam*. Ad ſellam vt redeamus, notum eſt, *Sellularios* & *Sedentarios* notari ſolere tanquam ignauos & viles homines. Sic ἰσω-διφρεῖς & χαμαιπετεῖς coniungit *Iuſtinianus* Nou. 90. de teſt. Ea fortaſſis ratione & hic ſella ignauiæ ſymbolum eſt: vt canis contumaciæ & impudentiæ. Quamquam Nobiliſſimus *Chriſtoph. Pflugius* volebat, canem a Nobili portatum fuiſſe, ideo, vt eum officii ſui neglecti admoneret, quod erat, excubare in aula, & Regem cuſtodire ac defendere: quod mihi valde ſit probabile, cum recogito, etiam *Chryſoſtomum* aulicos vocare *canes*, non contumeliæ, ſed honoris & officii cauſa, homilia 10 in 1 ad Theſſalonic. Non eſt huic Germanico mori abſimile, quod apud Romanos prius quam cruci affigerentur rei, patibulum vel furcam per vrbem ſerebant. De quo vide *Lipſii* Comment. de Cruce. *Plautus* Carbonaria apud Nonium: *Patibulum feram per vrbem; deinde affigar cruci.* (R.) p. 101

(3) Vt ſupra lib. 4 v. 96 *prœlia pectore firmo excipiunt.* Sic dictum eleganter, vt apud *Ciceronem*. 2. Tuſc. *Excipere plagas*: & pro Seſt. *vulnera*, quomodo & *Gunther*. hic v. 190. apud *Ouidium* 2. Faſt. *verbera*: Et *tela*, apud *Ciceronem* de prouinciis conſular. & 4 Verrin. & *Silium* Ital. libr. 10. Sic *ferrum excipere* dixit Querolus noſter pag. 14. vbi inter *excipere* & *recipere ferrum* diſtinguit eruditiſ. amicus meus *Ian. Gruterus*. Sic *Guntherus* paulu ante: *Iram excepit ſcelerata manus.* Et alibi: *Brixia excepit feros motus belli.* Sic *excipere ſententiam iudicis* dixit *Symmachus* lib. 10 ep. 47; *Quis vnquam ſententiam Iudicis inauditus excepit?* Et, *excipere actionem* Iuſtinianus in tit. de his per quos agere poſſumus, &c. (R.) p. 101 ſeq.

(4) Id eſt, territorii, diſtrictus, diœceſis. Hæc enim quatuor nomina eiuſdem ſunt intellectus, vt ait *Alciatus*. Comitatus autem proprie de Imperatoria aula dicitur. Sed quia tempore *Caroli* Magni, regnantibusque *Berengarius*, & *Othonibus*, ad ſingulas ciuitates regendas aliquis Comes mittebatur, cœpit territorium, quoniam illi Comes præerat, Comitatus dici. *Otho* tamen noſter *Friſingenſis* a comminando Comitatum dici exiſtimat, eadem ratione, qua & a terrendo territorium. (Sp.)

(5) Memorabile iuſtitiæ ac ſeueritatis exemplum. (Sp.)

(6) Per Teutonicum miliare, inquit *Otho Friſingenſis*. (R.)

(7) An, totidem canes: vt intelligamus, ſingulos canes a ſingulis Comitibus fuiſſe portatos? an *Decem totidemque*, id eſt, viginti Comites accipiemus? (R.) p. 102

(8) Elegans antitheton. Sic ſup. in argumento huius lib. v. 6, *Ferre canes ſcapulis, fœdiſſima pondera cogit.* (R.) p. 102

(9) Caue accipias *inaudita* pro *noua, inſuata*, vel nunquam fando cognitæ: ſicut Cicero *inauditam crudelitatem* dixit: Item, *in omni memoria inauditum*, &c. Non ita hic, inquam: Quia, vt paulo ante *Guntherus* aiebat, *veteri more hæc pœna recepta erat*: Et, *vetus conſuetudo pro lege inoleuerat apud Francos & Sueuos*, vt loquitur *Friſingenſis*. Non igitur inauditæ eo, quo dixi, ſignificatu. Sed, pro diuulgatæ, diſſeminatæ, nuntiatæ hominum ſermonibus & fama, ſeu famigeratæ & cognitæ: ab *Inaudio*, qood eſt *cognoſco*, apud *Ciceronem* & alios. *Plautus* Aulular. *Credo ego, illum iam inaudiſſe, mihi theſaurum eſſe domi*, &c. Vide *Nonium* pag. 61. Quid autem, ſi hic legamus, *inauditu*, id eſt, auditione: vt lib. 1 v. 103, *cuius inauditu?* (R.) p. 102

(10) Hic pro pace abſolute, non pro induciis accipiendum eſt, vt apud *Maronem*. (Sp.)

Adde quod inuictus(1) diſcurrens vndique Cæſar,
Prædonum caſtella, iugis horrentia(2) ſummis,
Et vix ſpectandas celſis in rupibus arces,
Expugnare manu, ſparſiſque euertere muris,
Vrere vel flammis auide properabat, & ipſos
Artifices ſcelerum(3), regni turbare quietem,
Et miſeros crebris ſolitos ſpoliare rapinis,
Vel cruce(4), vel gladio, vel longo carceris vſu
Perdere gaudebat, non exorabilis vltor.

(1) Præcipuum eſt illud officiorum, quæ ad Cæſarem, & quoſque optimos, iuſtiſſimoſque præſides prouinciarum pertinent. Commendatus eſt ab eo quoque Imp. *Rudolfus* Habſpurgius. Audi *Vlpianum*: *Congruit*, inquit ille, *bono & graui præſidi curare, vt pacata atque quieta prouincia ſit, quam regit: quod non difficile obtinebit, ſi ſollicite agat, vt malis hominibus prouincia careat, eoſque conquirat.* Nam & ſacrilegos, latrones, plagiarios, fures conquirere debet, & prout quiſque deliquerit in eum animaduertere, rece-

ptores-

ptoresque eorum coercere, ſine quibus latro diutius latere non poteſt. (Sp.)

(2) Quid ſi, *hærentia*, legamus? i. e. *pendentia*: vt lib. 8 v. 413, *difficili loca pendula clivo*, non tamen negu, etiam vulgatam lectionem defendi poſſe, eo ſenſu, quo ſup. initio lib. 2 dixit, *anguſta locorum ſaxoſis horrenda iugis.* Et lib. 4 v. 359; *duris horrendas rupibus Alpes*: & v. 433, *nubiferis horrenda rupibus Alpes.* (R.) p. 102

(3) Id eſt, Auctores. Vt *Seneca* Agamemnone: *Sceleris infandi artifex.* Vt Ars eſt τῶν μύσων, teſte *Servio* in 1. Æn. ita & Artifex. μηχανοῤῥάφυς κακῶν vocat *Euripides.* (R.) p. 102

(4) *Crucem* pro *furca* dixit. Nam Crucis ſupplicium diu ante a Conſtantino Magno in honorem crucis Chriſti, qua redempti ſumus, ſublatum & in furcam commutatum eſſe conſtat. (R.) p. 102 ſeq.

(1) *Sic iam poſt tenebras, & ſæui triſtia belli*
Nubila, Teutonici ſedato turbine regni,
Principis aduentus veluti noua ſolis imago
Cœperat optatæ radios effundere(2) *pacis.*
Sola Ducum ſtudiis(3) *exercita*(4) *Norica tellus*
Huius adhuc expers erat, impatienſque ſalutis

(1) Comparatio. (Sp.)

(2) Malim, *diffundere*: vt apud *Lucretium* lib. 3. *large diffuſo lumine ridet æther.* Et *Valer. Flaccus* 3. Argonaut. dixit, *iubar diffundere.* (R.) p. 103

(3) Id eſt, factionibus, more Salluſtiano. Vid. ſup. lib. 1, pro *exercita*, Auguſtana editio legit, *exterrita.* (R.) p. 103

Quibus populus in mutuam cædem armabatur. (Sp.)

(4) Vexata. (Sp.)

(1) *Iamque dies aderat celeri reuoluta relapſu,*
Quam(2) *ſacer ipſe ſuo venerandam Spiritus orbi*
Præſtitit aduentu, cum myſtica munera ſignans
Deſuper effuſo linguas diſtinxit in igne:
Inque Palatini caſtro priuatus Othonis
Otia ſepoſitis curis Fridericus *agebat.*
Hac triduo(3) *tantum ſecreta in ſede peracto,*
Ad ſolitas iterum curas, & publica regni
Retulit(4), *excluſo torpore negotia mentem.*
Ergo Ratiſponæ patruum(5) *de fœdere pacis*
Alloquitur flectique virum, fortaſſis ab illis,
Quos propter rixas, iniuſtaque prælia, Regis
Audierat ſenſiſſe minas, exempla trahentem(6).

(1) Deſcribit & hic non minus eleganter, quam ſupra diem Pentecoſtes, de quo & nos nonnihil diximus ibidem. (Sp.)

(2) Vulgo, vt & in Auguſtana editione. *Quem.* Male. Præceſſit enim, *reuoluta.* (R.) p. 103

(3) Nota hinc, feſtum Pentecoſtes, vt & alia maiora, per triduum celebrari ſolitum ab illius quoque æui eccleſia. (R.) p. 103

(4) Vulgo. *Rettulit*: quaſi abſque geminatione litteræ non poſſet τὸ re produci. Contrarium te docebunt Conlectanea *Giphanii* in Lucretium, & *Scaliger* ad Propertium: hunc, inquam, articulum veteribus nunc longum nunc breuem fuiſſe. (R.) p. 103

(5) *Henricum* Marchionem, Auſtriæ primum Ducem futurum, ex formula compoſitæ pacis, quæ in fine huius libri refertur, & ab *Othone* Præſule narratur cap. vltimo ſecundi Ænobarb. hiſt. qui & extremus illi labor fuit. Nam qui ſequuntur duo de rebus item Ænobarbicis libri, ſunt *Radewici* alumni nuper *Othonis* ipſius, atque Friſingenſis canonici: quos nobis debes lector candide, qui in eos caſu apud ædem Scotorum Viennæ Auſtriæ incidentes, primum *Cuſpiniano* & *Chelidonio* prodidimus. (Sp.)

(6) Nam vt grauiter ac vere de vſu & fine pœnarum *B. Cyprianus* ait Serm. de Lapſis: *Plectuntur quidam, quo ceteri corrigantur. Exempla ſunt omnium tormenta paucorum.* Similia habet *Seneca* de Ira ex Platone. Et Plato Iudaicus, *Philo* inquam lib. περὶ ἀρετῶν. αἱ ἑτέρων τιμωρίαι, inquit, βελτιοῦσι τοὺς πολλοὺς φόβῳ τοῦ μὴ παραπλήσια παθεῖν. Hinc & παραδείγματα Græcis dicuntur *pœnæ grauiores.* ICti quoque ſæpe monent, pœnas propter exemplum & in emendationem hominum conſtitui atque infligi, vt ceteri a maleficiis deterreantur. l. 6. §. 1. l. 16. §. vlt. l. 20. l. 28. §. famoſos. ff. de pœn. l. 14. C. eod. l. 7. C. de plagiar. l. 31. ff. depoſiti. l. 6. ff. de cuſtod. reorum. l. 1. C. repetund. l. 9. C. de reb. eorum, qui ſub tut. Contra vero impunitas magna eſt peccandi illecebra. Sunt & alii fines & vtilitates pœnarum, de quibus alias. (R.) p. 103 ſeq.

Cumque

Cumque, reformata tantorum pace virorum,
Publica per totum florerent gaudia regnum,
Vt bene compoſitis rebus, perfecta decoris(1)
Gloria nullius defectu partis adeſſet,
Reſtabat viduum generoſæ prolis amore(2)
Caſta Beatrici *ſociare cubilia Regem:*
Quæ ſibi per quaſdam(3) *nuper traducta fideles,*
Teutonicas vrbes & coniugis arma futuri
Principis a coitu iam ſpem Regina tenebat.
Nam quæ prima(4) *viro, nec permanſura potenti*
Nupſerat, illicito cognata recedere lecto
Iuſſa locum thalamis dederat, cauſſamque ſecundis.
Hoc quoque diſcidium(5) *ſecreto cuncta regentis*(6)
Conſilio prodiſſe poteſt, vt(7) *forte beata*(8)
Principis in thalamos ſuccederet illa Beatrix,
Principe digna viro, prolem paritura beatam:
Quam Comes Allobrogum(9) *Regum de gente vetuſta*(10)
Ortus, & ipſe ſuis Reinaldus (11) *clarior actis*
Progenuit, morienſque tuos, Burgundia, fines(12)
Orbatæ in teneris, & pupillaribus annis,
Et validas vrbes, munitaque caſtra reliquit.

(1) L. perfecta *decori.* (B.)

(2) Hoc enim animo, hoc voto pii parentes matrimonia contrahunt (quemadmodum eleganter inquit *Calliſtratus*, l. 220 liberorum ff. de verb. ſign.) vt ex prole diuturnitatis ſibi memoriam in æuum relinquant. *καλὰ τῦτο γὰρ μόνον ἡ τῶν ἀνθρώπων καλάστασις, ὄντα θνητῇ, ἐκ τῆς διαδοχῆς τῦ ἀεὶ εἶναι τυγχάνει, καὶ αἱ τῶν γονέων εὐχαὶ εἰς τῦτο πᾶσαι συντείνουσι*, vt eſt apud Ariſtotelem 1 Oec. c. 8. (R.) p. 104

(3) Probo optimi *Pflugii* reſtitutionem huius loci.

Quæ ſibi per quoſdam nuper traducta fideles,
Teutonicas vrbes & coniugis arma futuri
Principis accitu (vulgo *a coitu*) *iam ſpe regina tenebat.*

(vulg. *ſpem*) per quoſdam fideles, i. e. vaſallos: niſi quaſdam fideles intelligere malis feminas, quibus a Principe id negotii datum fuerit. *Principis accitu*, id eſt, vocatione, accerſitione: vt & inf. loquitur lib. 10 v. 2. (R.) p. 104

Connubio. (Sp.)

(4) Hæc *Adila* erat, filia *Diepoldi* Comitis Vochburgenſis. (Sp.)

(5) Perna *diſſidium.* Quidam inter hæc duo ita diſtinguunt, vt *diſſidium* eſſe velint animorum diſtractionem, *Diſcidium* vero corporum. *Theod. Pulmannus* quoque aliquoties apud *Terentium* vbi vulgo legitur *diſſidium*, ex Mſc. libb. repoſuit, *diſcidium.* Vt And. Sc. Iam vbi. *Valeant, qui inter nos diſcidium volunt.* Sic Hecyr. Sc. Dixtine: *Neque culpa hoc eueniſſe diſcidium mea, id teſtor Deos.* Et ead. fab. Sc. Nihil apud: *Profecto in hac re nihil mali eſt, quod ſit diſcidio dignum.* Sic olim in Perioch. 4 Il. apud Auſonium reſtituebam, *Diſcidium fœderis comminiſcitur.* Vbi etiam vulgo, *Diſſidium.* Sed differentia illa vera non videtur *Schoppio* noſtro in Veriſim. lib. 2 c. 8. (R.) p. 104

I. e. *Diuortium:* quod verum fuit, ſoluto, ſcilicet, coniugii vinculo. Nam *Adila Diethoni* Domino Rauenſpurgi nupſit poſtea, vt in fine primi indicauimus. Quod enim hodie diuortium appellatur, plane improprie, ignotum veteribus fuit, tum theologis, tum iure conſultis. (Sp.)

(6) Scilicet, Dei. Vnde ſuſpicor fuiſſe matrimonium conſummatum, & ob ſterilitatem a *Friderico* repudiatam prætextu affinitatis: cuius veniam facile impetraſſet, cum iam tum nihil non pontificiæ autoritati attribueretur. (Sp.)

(7) Sic recte editio *Pernæ* & nos antea de coniectura correxeramus, quod hic vulgo erat, *vi.* Sic alibi contrarium peccatum peccarunt librarii, poſito *vt* pro *vi.* Exemplum obſeruauit *Schoppius* apud *Nonium* in *Lactare*: Accius Alcmæone: *Tanta vi fruſtrando lactans vanans protrahis.* Vbi editiones vulgo, *Tanta vt* Vid. eius Comment. *de Arte Critica.* (R.) p. 104

(8) Ludit in nomine *Beatricis*, vt alibi in ipſius *Friderici.* Ceterum hic pulcerrimus verſus ita eſt ſimilis cuidam *Oppiani*, vt vix ouum ouo ſimilius eſſe poſſit aut lac lacti. Sic enim Cilix noſter Cyneg. 1.

Νύμφη ἀριστοπόσεια, λεχὼ δὲ τε καλλιτόκεια. (R.) p. 104 ſeq.

Id factum eſſe, ipſe poeta in principio operis, vbi inuocat, & mox infra oſtendit. Quod *Merula* ignorauit, calumnians *Sabellicum*, quod ſcripſerit *Friderico* fuiſſe filium *Othonem.* (Sp.)

(9) Burgundionum, qui & Veſontionum nuncupatus legitur, ſcilicet, a metropoli, quæ hodie *Biſontium* vocatur, inſignis veterum ædificiorum veſtigiis vrbs. Burgundiones quod origine Germani, ſpecialiter Vandali vocati ſint, nemo negare poteſt. Hi

ſub idem

ſub idem fere tempus, quo Franci Germani, traiecto Rheno, nomen ſuum victores Galliis intulere, relictis Burgis ſuis ad Rhenum, vbi conſederant, loca, quæ hic a *Gunthero* memorantur, & *Othone Friſingenſi* cap. 29 ſecundi, Gallis eiectis occuparunt, nobiliſſimi Burgundiæ regni conditores. Quod non latuit *Oroſium*, luculentum & grauem rerum ſcriptorem. (Sp.)

(10) Nam poſt aliquot ſæcula (vt nihil non mutat tempus) Burgundionum regnum, quod infra quoque *Guntherus* innuit, partim in Ducalem titulum, & partim Comitatus nomen abiuit: qui & *Imperialis Burgundia* dicitur. Nec ideo, quod Ducalis Burgundia non fuerit etiam Imperio Germanico tradita, ſed quod poſt illa fuerit a Gallis occupata. (Sp.)

(11) Gener *Simonis* Lotharingorum Ducis, ex cuius filia vnicam hanc filiam, tantarumque & ditionum & opum heredem ſuſceperat. (Sp.)

(12) Quemadmodum quidquid Galliæ *Merouæus* Rex Francorum Germanorum cum ſuis tenuit, Francia dici cœpit: ita Burgundiæ nomen in Gallia celebre factum eſt a Burgundionibus, qui in Heduorum, Matiſconenſium, Lingonum, Cauillonenſium, Veſontionumque finibus remanſere. (Sp.)

(1) Hæc adeo tellus a ſedibus incipit illis,
Qua Baſilea(2) ſuos vicino flumine muros
Alluit(3), & Rhenum venientem læta ſalutat,
Innumeroſque tenens populos, hinc Gallica rura
Mordet: at hinc rigidis ſcopuloſæ rupibus alpis
Arctatur, tractuque pari protenditur, vſque
Qua rapidus primas Rhodanus(4) maris influit vndas,
Quaque caput regni, ſedeſque fuiſſe vetuſti
Fertur Arelatum(5), priſcorum curia Regum.
Teque ſibi iungens æquo Prouincia(6) iure,
Nomen apud veteres regni titulumque gerebat,
Cuius Arelatum ſedes(7), & finis ab illa
Parte ferebatur, donec ſuprema voluntas(8)
Regis Rudolfi *regnis accedere noſtris(9)*
Iuſſit, & antiqui detraxit nomen honoris(10);
Vt iam non regnum, ſed ſit bona portio regni.
Has ibi metropoles, & primi(11) nominis vrbes,
Chryſopolim(12) placidam, Lugdunum(13), ſiue Viennam(14)
Quæque tuos ſpumante mari prouincia fines
Claudit Arelatum, validis obnoxia ventis(15).
Chryſopolim Dubius(16) reliquas prælabitur(17) amnis
Maximus(18) Allobrogum Rhodanus, dominator aquarum.

(1) Burgundiam *Guntherus* noſter deſcribit, ſecutus *Othonem* cap. modo citato. Vnde qui volet, illic quæ faciunt cum ad huius loci, tum ſequentis narrationis intellectum, requirat: cuius verba citaſſem ſæpiuſcule in medium, niſi codex excuſus eſſet. (Sp.)

(2) Vrbs amœniſſima, quæ ex *Raurica Auguſta*, quam *Coloniam* dixit *L. Munatius Plancus*, deriuata eſt. (Sp.)

(3) F. *abluit.* nam flumen ipſum dicitur *alluere mœnia* vel *muros*, at vrbs rectius diceretur *abluere muros flumine.* (R.) p. 105

(4) Notiſſimus fluuius, cuius *Strabo* meminit & *Cæſar*, oritur ex Alpibus non longe a Rheni, Danubuque fontibus, latus Lugdunum Ararim ibi ſuſcipiens, mox Iſaram, Druentiamque tribus oſtus in mare Tyrrhenum influit. A nonnullis alter *Eridanus* dictus, vt primo lib. mox poſt initia annotauimus ſuper illo verſu: *At tibi cui Rhodanus.* (Sp.)

(5) *Otho* eius nominis imperator IIII, ſe *Arelatenſem Regem* appellauit, & poſſedit. Numeratur *Arelate* inter *Salyes*, quorum metropolis *Maſſilia*, Plinio *Colonia Sextanorum* dicta: quod e ſexta legione milites coloni eo deducti ſunt, autore *Cæſare.* *Strabo* ampliſſimo emporio inſignem eſſe ſcribit. Ab ea regnum Arelatenſe nominatum: quod Treuirorum finibus includit Pontifex *Pius.* Notum eſt, quod eius regni, vt & vniuerſæ Galliæ Archicancellarium ſe hodie nuncupat Treuerenſis Antiſtes. Nobilitauit Arelatenſem vrbem *Phauorinus* philoſophus, cui illa patria fuit, inſignis ille eunuchus. (Sp.)

(6) Specialiter hæc portio Galliæ partim Lugdunenſis, partim Narbonenſis, quod Romanorum erat, dicta eſt Prouincia. Poſtea Delphinatus quoque dici cœpit: ex eo quod filii Regum Gallorum Delphini vocati, in proximamque ſpem regni ſuſcepti his in locis iura redderent. (Sp.)

(7) Idem teſtatur *Gaguinus* in Rege *Carolo* quinto, cuius verba non grauabor adſcribere: *Traditum*, inquit, *a Gallis ſcriptoribus comperio, Imperatorem quibuſdam caſtellis terra Delphinatus donaſſe Delphinum, eumque in Arelatenſi regno Imperii vicarium inſtituiſſe. Arelate enim regni Burgundorum*

primariam ciuitatem & caput fuiſſe, Imperioque paruiſſe certum eſt. Quam, vt *Gernaſius* ſcribit, *Aram latam* priſci appellabant. Nam in eo loco prope ciuitatem, quæ *Rochata* dicebatur, duæ columnæ extructæ erant, & ſuper eas ara impoſita. Vbi quotannis ad Kalend. Maias frequens vndique populus humanas hoſtias pro ſua ſoſpitate mactare conſueuerat. Itaque tres iuuenes, publica pecunia emptos, anno toto ſaginabant, quos conſtituto die ad ipſam aram immolabant, victimatum ſanguine circumſtantem populum aſpergentes. Quem ritum diuus *Trophimus* ex LXXII Chriſti diſcipulis, illo ex Iudæa miſſus, ſuſtulit. Loquitur autem *Gaguinus* de *Carolo* quarto Imperatore, qui cum filio *VVenceslao* iam Romanorum Rege declarato a Septemuiris, in Galliam, ad prædictum Regem cognominem profectus eſt. (Sp.)

(8) *Teſtamentum*, quod ſæpe in iure ita dicitur, nonnunquam etiam *ſuprema iudicia*: vel *ſuprema hominis*, vt apud *Papinianum*. At Symmacho *ſuprema* pro *morte* vſurpantur. (R.) p. 105

Qua ille indignitate motus, diadema, ceteraque regni inſignia ad *Chunradum* Imper. miſerit, ſimul moriens *Henricum* eius filium heredem inſtituerit, ſcribit *Æmylius Veronenſ.* lib. 3. *Otho* noſter libr. Chronic. ſexto meminit teſtamenti, & expeditionis in Galliam illius ergo ſuſceptæ ab Imperatore. *Hermannus* Comes Veringenſis, *Cranzius* in ſecundo Vandaliæ, qui ſummam Burgundorum Regum in chriſtianam religionem, monimentis a ſe conditis atteſtans pietatem: *ſed &* Rodulfus, ait, *Rex cathedralem eccleſiam apud Coloniam ſupra Rhenum fundauit: deinde apud* Moguntiam, Strazeburgum (*nunc vocant* Argentinam) *deditque maiorem partem ditionis ſuæ ſacro Romano Imperio, cum iam* Chunradus II *illi praeſſet, paulum ſupra milleſimum a Chriſto annum.* Quo vero hæc ille autore dixerit, parum compertum habeo. Mallem ego ab eo locupletatas, quam excitatas credere. Pauca de primis Germaniæ Epiſcopis, eccleſiarumque conditoribus extant monumenta, iuſtæ ſaltem fidei: vel quod fideliter annotata non ſunt, vel quod poſteritatis incuria perierunt. Ex Metropoli *Cranzii*, ſi excuſum opus eſſet, nobis forte neutiquam contemnenda depromere licuiſſet. (Sp.)

(9) Germanico Imperio. (Sp.)

(10) Sicut hodie eſt præcipuus inter maximos proceres Imperii Principatus, Imperatori beneficiarius, hoc eſt, vt vulgo dicunt, in feudum ab Imperio dependens. (Sp.)

(11) Sic reſcribendum cenſui, vbi vulgo, *primas.* (R.)

(12) *Biſuntinam* ſignat vrbem. Eius nominis feruntur, altera in Bithynia Calcedonenſium vicus, altera in Cilicia, cuius incolæ, *Volaterrano* teſte, *Chryſopolita* vocantur. (Sp.)

(13) Colonia hæc eſt a *Planco* quoque deducta, ad Cemeni radices, vbi Arar Rhodano congreditur. Templum habebat Auguſto dicatum, aramque venerabilem, cuius meminit *Iuuenalis* in prima Satira. Hanc vrbem Imperatores Romani nobile emporium ſtatuerunt, vbi etiam monetam cudebant. Nunc vulgo *Lyon* appellant, nec minus celebre emporium: quo ex Italia, Heluetia, Lotharingia, Alſatienſibus, ceteriſque Germaniæ locis ſæpius mercatores ſingulis annis conueniunt, mutua tractantes mercimonia. Lugdunenſis Gallia nomen ab ea etiamnum retinet: cuius limites, prouincias, Principatus, Comitatus, vrbes & fluuios *Gaguinus* in primo, & *Volaterranus* lib. Geograph. tertio diligenter oſtendunt. (Sp.)

(14) Hodie caput Delphinatium, æque illuſtre, atque Allobrogum erat. Eſt & Auſtriæ *Vienna* clariſſima, ſed quam *Reuchlinus* noſter *Vianam* nominabat. Alii *Flexum* olim, ex *Ptolemæi* collocatione. Neutrum *Stabius* probabat: cui *Vadianus* acceſſit in luculentiſſimis in *Melam* comment. (Sp.)

(15) *Mela & Strabo* idem dicunt. *Melæ* verba ſunt: *Omnis plaga Auſtro atque Africo expoſita eſt.* Strabo: *Vniuerſa circumiacens ora*, inquit, *ventis expoſita eſt.* (Sp.)

(16) Idem qui *Duris*, ex eodem quo Rhodanus monte exit, atque vna corriuans, in Rhodanum iuxta Lugdunum commiſcetur. (Sp.)

(17) *Prælabitur* pro *præterlabitur* dixit, imitatus, credo, vt ſæpe, *Symmachus* lib. 1 ep. 8; *volitat tuus Moſella per manus ſinusque multorum, ſed tantum noſtra ora prælabitur.* Sic enim ibi ex vetuſto codice legendum docuit *Schoppius* veriſimil. vbi vulgo, *præterlabitur.* Sic *Petronius* (p. 59) *in hac præclara ſententia incultis aſperiſque regionibus diutius niues hærent: aſt vbi ea aratro domeſfacta tellus nitet, dum loqueris leuis pruina delabitur. Similiter in pectoribus ira conſidit: feras quidem mentes obſidet: eruditas prælabitur.* Sic eleganter *Columella* (lib. 11 cap. 8.) *prælabentis temporis fugam irreparabilem* dixit, i. e. præterlabentis. Eodem modo *Horatius* 4 Od. 3; *Sed quæ Tibur aquæ fertile præfluunt,* vt ibi *Cruquius & Giphanius* ex Mſc. ſuis legunt. Viſe hunc Indice Lucretiano, verbo *Præſtringere.* (R.) p. 105

(18) *Varro* cum de parte orbis, quæ *Europa* dicitur, diſſereret, in tribus eius terræ fluminibus Rhodanum eſſe ponit: per quod videtur eum facere Iſtro æmulum. Iſtrus enim in Europa quoque fluit. Autor *Gellius.* (Sp.)

Hanc Comes antiqua veniens ab origine Regum
Guihelmus *quidam, puerum*(1) *quem fama vocabat,*
Poſſedit, quem conſpicuo produxerat ortu
Chunradi *germana*(2) *Ducis*(3), *quo*(4) *fraude ſuorum*

(Vt perhibent veteres) humanis rebus adempto,
Proximus agnatus Comitis(6) Reinaldus, *& heres*
Legitimus, tantæ nactus moderamina ſummæ,
Iure ſuo nimirum(7), *& claro ſanguine fretus,*
Teutonicos Reges, edictaque ſæpe vocatus,
Spreuit, & Allobroges aliis ſub Regibus eſſe
Indignum reputans, nimium memor ille vetuſtæ
Libertatis erat, Regemque ſuperbus agebat.
Donec ob innumeros faſtus, ſententia tandem
Vltrices in eum deprompſit regia vires,
Ereptamque viro, regni, ſub iudice, terram,
Nomine Chunrado *fiſci*(8) *conceſſit habendam.*
Vt quaſi(9) *proſcripto regni ſpretore rebelli,*
Proximus extincto ſuccederet ille nepoti.
Qui mox conceſſos armato milite fines,
Irrumpens, regale ſibi defendere donum (10),
Et valida ſancire manu tentabat: at ille(11)
A patribus ſuſcepta ſuis retinere laborans,
Plurima conſeruit diuerſo prælia caſu.

(1) Cognomento: forte a ſimplicitate, accipitur enim puer aliquando aliter ex ſubiecta materia, quam pro impubere, quem proprie ſignificat. Notum eſt quo ſenſu illud apud *Eſaiam* accipi debet: *Maledictus puer centum annorum.* (Sp.)

(2) Soror. (Sp.)

(3) Scilicet Burgundiæ. (Sp.)

(4) Scilicet *Chunrado*. (Sp.)

(5) Rebus humanis eximi, pro mori. Vide Lexic. Iuris, ἐυφημία veteribus maxime vſitata cum de magnatibus ſermo eſt. (R.) p. 105

(6) *Guilhelmi* pueri. (Sp.)

(7) Vulgo, *nimium*. Sed illud omnino poſtulat & metri & ſententiæ ratio. Erroris fontem hunc fuiſſe puto, quia paulo poſt v. 293 ſequitur: *nimium memor.* Putabat ergo librarius etiam hic, *nimium fretus*, legi debere. *Pfluginus* tamen retinet, *nimium*; deinde pro *&* legit, *ſed*, quod exponit, *ſed etiam*. (R.) p. 105

(8) Scilicet, Romani Principis, ad quem ob contumaciam reuertebatur. (Sp.)

(9) Ita recte *Perna*, vulgo, *Et quaſi*. Sic *vtque* pro *atque* reſtitui infra verſ. 572. (R.) p: 105

(10) Beneficium, feudum. (Sp.)

(11) *Reinaldus*. (Sp.)

Has inimicitias, tandem ſub tempore noſtro
Regia ſopiuit tali ſollertia(1) *pacto:*
Scilicet, vt geminas illis in finibus vrbes,
Lauſannam(2), *gelidaque ſitas in rupe Gebennas,*
Bertoldus *regeret, reliquas* Reinaldus *haberet.*
Hanc reor ob cauſſam, regni pro parte vetuſti,
Maluit Allobrogum Bertoldus(3) *rector haberi,*
Quam Comes inſolito Reinaldus nomine manſit.
Hoc quoque defuncto, tanti patris vnica proles,
Iure ſibi patriæ delatum ſortis honorem(4),
Magnaque ſub teneris moderamina ſumpſerat annis,
Eximio nuptura viro, generoſa Beatrix.

(1) Vt ex *Othone Friſingenſi* colligimus, hæc tranſactio facta eſt autore Ænobarbo noſtro recens Imp. appellato. (Sp.)

(2) Vrbs ad Lemannum lacum, vt & *Gebenna*: a quibus hodie & *Loſanenſis*, & *Gebennicus* vocatur. Vtraque Sabaudienſium Duci, velut Imperatoris vicario credita eſt: olim Præſulibus ſuis parebant, tum inter Imperii proceres receptis. Cæſari *Gema*, ſiue *Geneua* appellata, quæ nunc *Gebenna*. *Lucano Gebenna* in primo, quem imitatus eſt Poeta: *Qua montibus ardua ſummis Gens habitat, cana pendentes rupe Gebennas.* (Sp.)

(3) Prædicti *Chunradi* filius. (Sp.)

(4) Quod tunc conſuetudo erat, quæ etiamnum, nec apud Gallos ſolum, verumetiam in proceribus Hiſpaniarum, atque alibi gentium recepta, durat: quod ſemper ſeniori fratri, eiusque liberis, ſeu maribus, ſeu feminis, paternæ hæreditatis cedat autoritas, ceteris ad illum tanquam ad dominum reſpicientibus. Itaque defuncto *Reinaldo*, filia illi ſuperſtes, excluſis agnatis maſculis, ſecundum hunc morem, contra feudales leges, heres vniuerſæ ditionis ſucceſſit: quam vna cum Delphinatium prouincia, ſiue regno Arelatenſi, iam diu Imperio, vt *Otho* dicit, alienatam,

natam, Ænobarbus noſter, maritus *Beatricis*, reduxit, & poſtea filio *Othoni* poſſidendam reliquit. Id, quod vel noſter *Guntherus* inuocationis ſeriem texens, atteſtatur. (Sp.)

Ergo dato paſſim varias rumore per vrbes
Aduenïſſe diem, quo feſta lampade(1) *Princeps*
Dignetur ſacri ſociam ſibi iungere lecti,
Et meliora(2) *nouis ſponſalia ducere fatis.*
Vndique magnifici proceres, ad magna vocati
Conueniunt, vrbemque petunt, cui nomen ab herbis(3)
Eſſe putant, linguæ vulgaris origine tractum(4).
Vt tanquam medii circa præcordia regni(5)
Eximium celebretur opus, famoſaque ſedes
Illa locum tanto dignum concedat honori.
Quanti(6) *Pontifices, quanti coiere potentes,*
Quæ facies procerum, quis honor, quæ gloria rerum
Quiſve fauor populi, ſeu quæ douotio cleri?
Qui velit expreſſis metiri ſingula verbis,
Hunc ego littoreas numerare fatebor arenas(7)
Poſſe, vel in magno radiantia ſidera cælo.
Hoc rerum ſplendore ſacros Regina mariti
Venit in amplexus, Comites, Regeſque, Duceſque
Felici paritura thoro, te maxime(8), *qui nunc*
Fortiter Auſonias vrbes, Henrice(9), *regendo*
Grande tibi nomen primo nanſciſceris æuo:
Et te Sueuorum ductor, Friderice, *paterni,*
Quod tua facta probant, digniſſime nominis heres:
Te quoque, cum magno præclaræ laudis Othone,
Inſignis Chunrade *puer: cunctiſque minorem,*
Sed non diſſimilem morum probitate Philippum.
Hos equidem partu felici femina Princeps(10)
Edidit, & plures generoſa forſitan aluo
Terrarum dominos longe lateque potentes
Progenitura fuit, ſi non florente iuuenta
Inuida fallaces rupiſſent ſtamina Parcæ(11).
Heu mihi, quam celeri dominatrix inclita fato
Occubuit, viduumque virum, prolemque reliquit.
Iam tamen Auguſto dominantes cum patre natos
Viderat, impreſſamque tuis, Henrice, *coronam*
Temporibus: cum de toto ſemel orbe vocatos(12),
Quanta nec ante fuit, nec creditur eſſe futura,
Moguntina ſuos aſpexit curia patres.

(1) Id eſt, nuptiali face, quæ accendi ſolet ad apparentem Heſperum, qui poetis eſt quaſi confirmator & dux nuptiarum. Hanc paranymphus præferebat, ceteras alii, nam vt infra adnotabimus, plures accendebantur. (Sp.)

(2) Scilicet priore matrimonio, quod dirimendum fuit vt ſupra dictum. Quod ideo moneo, ne quis imperite iungat, *meliora nouis fatis.* (R.) p. 105

(3) Signat *VVirtzburgum*, matricem Francorum Germanorum vrbem præclaram. (Sp.)

(4) Satis dure, vt mihi videtur. Quis vnquam herbam pro radice vſurpauit? Sunt tamen qui primum eam *VVirtzelburgum* putant eſſe dictam. *Chunradus Celtes* ille, eruditorum ſua ætate princeps, *Herebipolim*, vnde ei origo, maluit appellare, vetuſtatem ei vbique adſerens. *Sylnius*, & poſt eum *Volaterranus*, ceu rem memoria dignam annotarunt: Præſulem eius, quoniam idem, & Dux Franconiæ appellatur, ſacrificare ideo ad ſtrictum enſem in ara collocatum, per ſummum, quod negari non poteſt, ludibrium ſanctiſſimi illius ſymboli, quod pacificus ille & rex & ſacerdos operatus eſt. (Sp.)

(5) Hac elegante metaphora denotat vrbem in meditullio Imperii ſitam, & velut vmbilicum regni: Vt ὀμφαλὸν γαίης *Delphos* veteres dixere. (R.) p. 106

(6) *Quanti* pro *Quot*. Vid. ſupra lib. 4 v. 373. (R.) p. 106

(7) Exceſſus, familiaris poetis. (Sp.)
Ἄμμον μετρεῖν, ἀδύνατον: Qualia apud poetas multa. (R.)

(8) Nomenclatura filiorum Imperatoris *Friderici*, de quibus obiter, quæ videbantur adferenda, diximus in principio libri primi. Meminit item eorum autor, qui adiecit tempora ſua *annalibus Vrſpergianis.* (Sp.)

Hos

(9) Hos quinque filios *Friderici* etiam ſupra commemorauit lib. 1 v. 54 & ſeqq. (R.) p. 106

(10) Auguſta, de qua *Vlpianus*: *Princeps legibus ſolutus eſt : Auguſta autem licet legibus ſoluta non ſit, Princeps tamen eadem illi priuilegia tribuit, quæ ipſe habet.* (Sp.)

(11) Similia ſunt in Epigrammate ſtatuæ Oppiani adſcripto :

ἐς δὲ πολὺν με χρόνον ζωὸν μίμνειν φθί-
νος αὐτός
ἵκετο, &c.

Et *Aſclepiades* lib. 3. Antol. Erinnam Poetriam, quæ adoleſcentula extincta eſt, hoc modo facit loquentem :

ἐς δ' ἀΐδας μοι μὴ ταχὺς ἦλθε, τίς ἂν
ταλίκον ἔσχ' ὄνομα. (R.) p. 106

(12) Legebatur antea, *vocatus*. (R.)

Nondum collectos ad gaudia tanta potentes
Ad proprias ſedes, nataliaque arua reuerti
Paſſus erat Princeps: ſed adhuc Hymenæa(1)*, ſacroque*
Carmina digna thoro(2)*, ſolenni curia plauſu,*
Et felix omen, votiuaque feſta canebat,
Cum rediit Graia(3) *Stapulenſis ab vrbe* Guibaldus
Legatique ſimul, Regis(4) *mandata ferentes.*

(1) Metaplaſmus eſſe videtur, quales alibi plures annotaui. An potius *hymenæa carmina* iungendum? (R.) p. 106

Quod negligenter a *Catulli* interpretibus *Rhodiginus* prætermiſſum ait. Adnotauit idem in Menandriis, item in auibus Ariſtophanis, cani in nuptiis ſolitum ad eum propemodum : ὑμὴν ὢ ὑμέναι ὢ ὑμήν. Indeque illud eſſe, *O hymen hymenæe, o hymen, o hymenæe.* Præterea male ab eiſdem *Martiani Capellæ* autoritate dictum : Hymenæum fuiſſe Veneris filium. Hunc *Seruius* primo Æneidos ſcribit virum fuiſſe Athenienſem, qui inter bella ſæuiſſima virgines liberauit : propterea nomen eius in nuptiis inuocatur, quaſi liberatoris virginitatis. *Plutarchus* in problematis, quinque Deos precari illos, qui matrimonio coniunguntur, ſcribit, Iouem adultum, Iunonem adultam, Venerem, Leporem, & in primis Dianam : ideo quinque cereos accendi morem eſſe, nec pauciores, nec plures. Quam autem piam nubis doctrinam ſuis illis Ethnici coniugiorum præſidibus diis commendarint, oſtendit *Roterodamus* in Inſtitut. chriſt. matrimonii. Nec ignorandum, *hymen*, non eſſe pelliculam, qua in vtero infans circumuoluitur, vt plures grammatici, hoc eſt, poetarum interpretes tradunt: ſed eſſe virginalem quandam pellem, quæ in primo coitu virginis abrumpitur, vt græci aſſeuerant libri, teſte *Daniele Cremonenſi.* (Sp.)

(2) *Feſcennina* illa vocabantur ab oppido Campaniæ *Feſcennio*, quod illic nuptialia inuenta ſint. Quæ, quia ſolebant eſſe petulantiora, vnde apud Catullum *Feſcennina licentia.* Dicit autem, *digna ſacro thoro*, hoc eſt, cubili immaculato, in quo certe nihil petulans, nihil ineptum eſſe debet: quod illud diuus *Hieronymus* interpretatur eſſe, quoties vir & vxor ſtudio caſtitatis, in matrimonio virginitatem imitantur. Quamuis non ignoro, & lectulum ipſum connubialem Genio cuiquam ſacrum habitum apud ignaros veræ religionis. Vnde illud *Iuuenalis*, ſic inuehentis in adulteros: *Antiquum & vetus eſt, alienum, Poſthume, lectum Concutere, & ſacri Genium contemnere fulcri.* Sed quam fœdis ritibus atque præludiis ſuas chriſtiani auſpicentur modo nuptias, *Roterodamus* deplorat magis quam indicat in opere iam citato, quo meo quidem iudicio, ſanctius non aliud, magisque neceſſarium ſcripſit. Paraphraſes enim, nolint velint Theologaſtri, Euangeliſtarum ſunt, & Apoſtolorum, qui ſapientiam Deique ſermonem in literas miſerunt : profecto, ſi quis alius, liber dignus, vt in omnem, quæ ſub cælo eſt linguam, conuertatur. (Sp.)

(3) Conſtantinopoli, ſede Græci Imperatoris. (Sp.)

(4) Græcorum intellige Imperatoris. (Sp.)

Qui tamen ob fraudes aliorum(1)*, quos prius*(2) *idem*(3)
Egregio(4) *Manueli orator*(5) *miſerat vrbis*(6)*,
Auribus & facie tam læto tempore (7) *tanti*
Principis indigni, longe conſiſtere iuſſi(8),
Expauere graues offenſi Cæſaris iras.
Nam qui prædicti mandata priora tyranni(9)
Auſonias vrbes, Etruſcaque rura tenenti
Attulerant, Friderice, *tibi, gentilibus vſi*
Fraudibus(10)*, impreſſas falſo*(11) *ſub nomine Regis*
Mendaces(12)*chartas*(13)*ſibi confecere ſigillo*(14)

(1) Scilicet, *Maradochi*, & *Paleologi*, quorum lib. quarto meminit. (Sp.)

(2) Hoc eſt, præcedere iuſſerat, vel potius, quod illi ſponte & ex compoſito *Guibaldum* Ancone, vt ex *Othone* accipere licet, reliquerint. (Sp.)

(3) Abbas Stapulenſis. (Sp.)

(4) Ironia eſt. Nam *perfidum* antea vocauit. (R.)

(5) Legendum puto:

Egregio Manuel Monocrator, *miſeræ* orbis.

I. e. *Fridericus* Monocrator, Imperator. Sic *Pantocrator* in latino textu *P. Chryſologi* p. 245 (B.)

(6) Scilicet, Romæ, hoc eſt, Ænobarbi Romanorum Principis, & chriſtiani populi recens appellati Imperatoris. Vrbs licet non proprie de Roma dicitur, tamen per ſubauditionem, vel potius κατ' ἐξοχήν. ſicuti cum *Poetam* dicimus, nec addimus nomen, ſubauditur apud græcos, vt ait *Iuſtinianus* Aug. egregius *Homerus*, & apud nos *Virgilius*. Sane cum *vrbem ſacram* appellamus, ſunt qui *Hieroſolymam* accipiant, vt *Baldus*: *Alciatus Romam* potius intelligit, ſicut & cum *æternam* dicimus. Auſonius; *Vrbis ab æterna deductam rege Quirino.* Vt mirum ſit ſecundum ipſum, quod literatiores quidam ibi legunt, *Hectorea*. (Sp.)

(7) Nuptiali. (Sp.)

(8) *Iuuauia* ſcilicet, vt *Otho* Præſul ait. Hodie *Salisburgum*, a *Salza* fluuio, qui interluit illam. (Sp.)

(9) *Manuelis* ſcilicet, Græcorum Imperatoris. Neſcio an in bonam acceperit partem; maxime quod cum Imperator noſter Ænobarbus, non ignarus, immo periculum pridem fecerit, ingenii hominis tum perfidi, tum impii: tamen cum ipſo fœdera inire dignabatur. Vere etenim *Manuel* ille tyrannum egit, dum contra ius gentium Venetorum legatum violat, pacisque ſimulator maximus, tum perturbator dogmatum chriſtianæ fidei ſtudioſus. Nullus infeſtior in nos fuit, nulli inuiſiores ſucceſſus noſtrorum fuere, quod vel ipſe *Fridericus* noſter ſatis ſua innuit oratione, quam ad proceres Gallorum habuit, apud *Æmylium Veronenſem* in deſcriptione ſacri belli ſecundi: in quo *Chunradum* Aug. & *Ludouicum* Gallorum Regem ſummos chriſtiani exercitus ductores, variis a *Manuele* fatigatos fuiſſe inſidiis, magno conſenſu rerum ſcriptores prodidere. (Sp.)

(10) Græciæ peculiariter attributa eſſe conſtat mendacium & fallaciam. Signate igitur dixit, *gentiles fraudes*, vt *Prudentius* noſter *gentilia vitia*, quæ ceu affinitate quadam idololatriæ coniuncta recenſet Apoſtolus in 1 cap. ad Rom. Fraudis ſpecies eſſe videntur, fallacia, calliditas, machinatio, impoſtura. Fallaciam loquendo, calliditatem tacendo committi *Accurſius* exiſtimauit. *Alciatus* rectius, fallaciam ſimulationi annectit, calliditatem ad ingenium refert. Machinationem, ait, ex præcogitata aliqua inuentione, manuque & arte confici: impoſturamque ab impoſtoribus, id eſt, deceptoribus, quos etiam planos vocant, nomen ſumpſiſſe: ductamque videri metaphoram ab his, qui operimentum rei imponant, vt vitium tegant. (Sp.)

Crimen falſi a Græcis legatis commiſſum notetur. (R.)

(11) *Paulus* titulo ad legem Corneliam *de Falſis*, id falſum eſſe videtur, ait, ſi quis chirographum alienum imitetur, aut libellum, vel rationes intercidat, vel deſcribat. (Sp.)

(12) Adulterinas. (Sp.)

L. *mendaci* chartas. (B.)

(13) Literas, pro membranis, quibus vtuntur in talibus negotiis, vſurpat. Membranæ conficiuntur e pellibus, chartæ e linteis. (Sp.)

(14) Cuius impreſſio autoritatem ſcripturæ confirmat. Vnde iuriſperitorum aſſertio eſt, plenam fidem adhiberi literis iudicis, ſoliro eius ſigillo munitis, ſi de his atteſtatur, quæ ad eius officium pertinent, & ab arbitrio ſuo pendent: Quod ſi etiam teſtium ſubſcriptio acceſſerit, tunc generaliter iuſtam probationem facere. (Sp.)

Quos bene Rex habitos(1), *poſtquam cumulauit honore,*
Muneribuſque datis, referendaque fauſta tyranno(2)
Verba ſuo, placidæque dedit conſortia pacis(3),
Dimiſitque viros: cum regia ſigna remenſis
Alpibus audirent ad Tranſalpina rediſſe,
Protinus Appuliæ populos(4), *& mœnia*(5) *falſis*
Subreptiſque(6) *dolo Campana relatibus implent,*
Littoreas vrbes(7), *ſeſe, vicinaque Ponto*
Oppida, munifico falſis a Principe ſignis(8),
Accepiſſe probant, ignauaque(9) *pectora vulgi*
Fraudibus(10), *& Graio corrumpunt nequiter auro.*

(1) Hoſpitaliter exceptos, liberaliter tractatos. (Sp.)

(2) Iterum pro *Domino*, ſiue *Principe* vſurpat, ſicut apud veteres. Nam olim ſui natura qualemcumque Principem ſignificabat. Hodie malum tantum nutat. (Sp.)

(3) Capita fœderis pangendi. (Sp.)

(4) Vltra Appenninum illi habitant, noſtroque tempore vno Apuliæ nomine cenſentur, Iapyges, Dauni, Meſſapii, Peucetii, Salentini: qui eum cum Apulis tenent modo tractum, qui a Tarento vſque ad Hydruntem, & ab eo per littus vſque ad montem Garganum protenditur. (Sp.)

(5) Hoc eſt, vrbes Campaniæ, nota figura, poetisque perfamiliari. Omnium autem, teſte *Floro*, non modo Italia, ſed toto orbe terrarum pulcherrima Campaniæ plaga:

cuius tractus tribus conſtat finibus, ad Sinueſſam, ad Meſſenum, ad Neapolim, quem *Cratera* ex forma dicunt. Termini eius vſque ad Saruum fluuium: antiquitus vero vſque ad Silarum protrahebatur. *Straboni* ex occidente Lirim, e ſeptentrione Samnites habet. Campaniæ laudes ſcribunt inter præcipuos *Cicero, Plinius, Solinus, Strabo, Florus, Eutropius, Silius.* (Sp.)

(6) Pro, *commentitiis*, hoc eſt, ad falſam rei narrationem iuſſionibus & mandatis a Principe impetratis: iuxta vulgatum Iuriſperitorum morem, accipere videtur. Cum tamen illi, neç huius verbi tam elegantis, nec verbi *obrepto* frequentis magis apud Iuriſconſultos, vim ſignificationemque perceperint, vt *Budæus* in poſterioribus annotationibus demonſtrat, autorum grauiſſimorum citatis exemplis, *Ciceronis*, & *Quintiliani.* (Sp.)

Vulgo *ſubreptitii* vel *obreptitii relatus* appellantur. Vid. l. 2. C. De legibus, &c. Sic *obreptiuum oraculum* dicitur in l. 8. C. Theod. de Paganis, &c. Sic *obreptiuam ſupplicationem* vocat *Symmachus* 5 ep. 64. & *obreptiu. - publicationes* lib. 10 ep. 58. *Subreptos relatus* dixit pro iis, qui *ſubrepſerunt*: vt *ſucceſſa* pro iis, quæ *ſucceſſerunt*, *anteceſſus* pro eo, qui *anteceſſit*. Sic *conſpiratis factionum partibus* dixit *Phædrus* fab. 2, pro cum partes conſpiraſſent. De quo erudite *Schoppius* noſter in veriſimilibus. *Surrependi* verbum moneo obiter reſtituendum videri *Ruffino* in Expoſitione Symboli Apoſtolici. Nam vbi vulgo legitur: *Hi qui prima fidei elementa ſuſcepimus, teſtimonia hæc habeant in corde ſcripta, vt nulla eis vnquam de his, quæ credunt, ambiguitas inimica ſurripiat*: legendum videtur: *ſurrepat.* (R.) p. 106

(7) Ad mare ſitas, vt ſunt Formiæ, Cumæ, Puteoli, Neapolis, Herculanæum Pompei, & ipſa caput vrbium Capua, quondam inter tres maximas Romam, Carthaginemque numerata. *Florus.* (Sp.)

(8) Pro ſigillis. Nam ſubſignare eſt, vt *Alciatus* refert, ſignum ſuum, quod & *ſigillum* dicitur, ſubiicere. Quamuis etiam eſt ſimpliciter ſubſcribere. Nam & ſcriptura ſignum eſt, vnde ſcribentis perſona indicatur. Principes Germanorum, fide ſigillorum contenti, non temere vtuntur ſubſignatura, præcipue in ſuæ ditionis ſubditos. Quod & ab Auguſtis noſtris obſeruatum eſſe conſtat, vſque ad *Maximiliani* Imp. tempora, qui morem ſubſignationis, quem nepotes eius imitantur, inuexit. (Sp.)

(9) Malim, *ignara*. Quamuis & infra ſæpius *ignauum vulgus* appelletur. (R.) p. 107

(10) Fallacibus, blanditiis, tum inanibus promiſſis, quibus varium & mutabile vulgus capi ſolet. (Sp.)

His Comes Andreas *Capuæ*(1), *proſcriptaque turba*(2),
Nuper ab exilio noſtro ſub Rege reuerſa,
Atque Cauillenſis(3) Robertus *nomine quidam*
Eximia virtute Comes: ſeu gratia noſtri
Principis, aut odium Siculi(4), *ſeu maxima merces*
Impulerat, cœptis tota virtute fauebant.
Præterea dominis infidum ac mobile vulgus(5)
Pondera ſeruitii, Siculæque tyrannidis optans
Abieciſſe iugum, ſceleri præſtare fauorem
Gaudebat, rerumque ſequi momenta nouarum.
His opibus freti Barum(6) *petiere, locumque*
Præſidii, validam quam præmuniuerat arcem*
Milite non pauco Siculus, certantibus armis
Oppugnant, capiuntque manu, poſſeſſaque bello
In ſua iura nouis traducunt mænia fatis.
Non ſine clade tamen, nam maximus vnus in illis
Gaudia Palæologus *letho turbauit acerbo*,
Cuius aromatico conditum corpus odore(7)
Turba comes patrio tranſmittit mæſta ſepulchro.

(1) *Liuius* a campeſtri agro Capuam nominatam, propius vero eſſe exiſtimat. Eam *Cicero* luxus infamia notans, ſuperborum quondam domum fuiſſe ait: vt mirum non ſit, potentia eam ſimul & gloria priuatam, nihil fere hodie, præter vmbram nominis retinere. Hæc poſtremo inſtaurata, incertum a quibus & quomodo, a veteri procul duobus milibus paſſuum diſtat, ter antea deleta, a Conſule Romano primum, tum a Genſerico Vandalo, & nuper a Longobardis. (Sp.)

(2) *Bannum* a recentioribus dicitur illa ſpecies exilii, quæ ab antiquis dicebatur *proſcriptio.* Vnde *Banniti* ii ſunt, de quibus in iure ciuili & apud autores latinos dicitur, quod carent iure togæ, quibus aqua & igni interdictum eſt. C. *de Epiſ. & cler.* in noua conſtitutione, quæ eſt *Friderici* noſtri Aug. *Banno*, inquit, *imperiali ſubiaceant.* (Sp.)

(3) Syncopa. *Camilonenſis* enim, vt *Æmylio Veronenſi* vel, vt hodie, *Cabilonenſis* dicitur. (Sp.)

(4) *Guilhelmi*, Siciliæ Regis. (Sp.)

(5) Sic Salluſtius; *Vulgus, vti plerumque ſolet, ingenio mobili, ſeditioſum atque diſcordioſum erat, cupidum nouarum rerum, quieti & otio*

Digitized by Google

& otio aduerſum. Quem locum puto hoc & ſeqq. verſib. faciundis *Gunthero* in conſpectu fuiſſe. (R.) p. 107

(6) Oppidum *Iapyx* ante vocatum a Dedali filio *Iapyge*, autore *Plinio* cap. 11 tertii. Ex *Bari* nunc nomine tota pars ea terraque cognominatur. (Sp.)

* L. *validam* qua *præmuniuerat arcem.* (B.)

(7) *Odor* pro *aromate*, imitatione veterum: vt Ciceronis, Virgilii, Horatii, Columellæ, Auſonii, &c. Eſt tamen in hac significtione vſitatior numerus pluratiuus. *Cicero* 3. Tuſc. *Incendes odores.* *Virgilius* 4 Georg. *ſuadebo incendere odores.* *Horatius* (2 ep. 1) *in vicum vendentem thus & odores. Et piper, &c.* *Auſonius* Epigr. *Enne quid adfectas vendentem Phyllida odores?* *Vipianus* l. 7. ff. de in rem verſ. *Si odores & vnguenta ſeruus emerit, & ad funus erogauerit.* *Pomponius* l. 27. ff. de acquir. rer. domin. *collis odoribus vnguenta facimus*, &c. *Vet. Gloſſar.* Latino-græcum *odores* exponit *ἀρώματα*. Et alterum *Gracolat. ἄρωμα, odoramentum.* (R.) p. 107

Iamque per Auſonias vrbes vulgatus aduſque
Principis ingenuas rumor peruenerat aures,
Vel ſummum clauſiſſe diem, vel pondere morbi
Guilhelmum *proprii priuatum munere ſenſus*
Nec ratione frui, cunctaſque in finibus illis
Fœdere Graiorum deceptas fraudibus vrbes.
Quod ſatis indignum Cæſar penituſque pudendum
Duxit: & ingenti turbatus inhorruit ira.
Nam licet a Siculo Romani nominis vrbes
Hactenus inuaſas, mutilataque regna doleret:
Turpe tamen magis hoc, & fœdius eſſe putabat,
Mœnia capta dolo, ſeductaque turpiter aſtu,
Seque ſui falſa deluſum nominis vmbra.
Nam quod tam longa Siculum gaudere rapina(1)
Tam patiens tulerat, iuſtamque repreſſerat iram
Hactenus occultis, penituſque latentibus actum
Quis dubitet cauſſis? vti(2) *tandem tempore noſtro*
Æternum veteri finem poſitura querelæ(3),
Nobilis e Sicula(4) *tibi, Rex* Henrice, *veniret*
Nupta domo, gemini pax & concordia regni.
Fortiſan hic(5) *facinus, commentaque fraudis iniquæ,*
Graiugenumque dolos, Graiorum morte piaſſet:
Aut inhonoratos & probra grauiſſima paſſos
Turpiter Argolicam repedare dediſſet ad vrbem.
Ni bona pars procerum legatis parcere Regem
Cenſeret(6), *famamque bonam præferre dolori*(7).
Sic demum Graiis adeundi copia Regis,
Temporis atque loci præſcribitur ordine certo.
Non tamen inuicti fera Principis ira reſedit,
Donec in Apuliam proceres, vltricia regni
Iurauere ſequi, condicto tempore ſigna.

(1) Occupatione, iniuſtaue poſſeſſione, quæ contingit, ſiue quia res prohibita eſt poſſideri, vt liber homo, ſiue quia perſona incapax, vt ſeruus, ſiue cauſa iniuſta, vt raptor, ſiue iure ciuili inualida, vt cum pater filio, maritus vxuri donat. (Sp.)

(2) Vulgo male, *ubi*. (R.)

(3) Nota, ſimultates & inimicitias inter Principes ſæpe componi coniugiis, & affinitatibus. Exempla apud Hiſtoricos vbique obuia. Vide & infra h. lib. v. 538. (R.) p. 107

(4) Satis de hoc connubio diximus ad finem primi, ſuper illo verſu: *Ex qua præclaro.* (Sp.)

(5) Scilicet Imperator *Fridericus*. (Sp.)

(6) Et quidem recte. Nam *Pomponio* autore, ſi quis legatum hoſtium pulſaſſet, contra ius gentium id commiſſum eſſe exiſtimatur, quia ſancti habentur legati. Et ideo ſi legati apud nos eſſent gentis alicuius, cum bellum eis indictum ſit, reſponſum eſt, liberos eos manere, id enim iuri gentium conueniens eſſe. Itaque eum qui legatum pulſaſſet, Q. Mutius dedi hoſtibus, quorum erant legati, vtilius eſſe ſolitus eſt reſpondere. Vnde apparet, quam ægre Cæſar Ænobarbus, ceu ſeuerus iuſtitiæ patronus, tulerit priorum legatorum per ſummum ſcelus admiſſum falſi, vt negari non poteſt, crimen, quum illius ergo in nouos legatos culpaque carentes animaduertere conſtituiſſet animo tam pertinaci. (Sp.)

(7) Quantæ curæ Principi fama eſſe debeat, vid. infra l. 6 v. 303. (R.) p. 107

Iamque graues vltrix Alemannia mouerat iras,
Magnaque terrifico properabat cœpta(1) *tumultu,*
Cum nouus ex Latio rumor, meliorque priori,
Hoſtibus extinctis, Siculo victore receptas,
Quas ſibi ſubdiderant fallaciter, attulit vrbes.
Ergo alio Princeps tantarum pondera rerum
Flectit: & in Ligures properat conuertere bellum,
Innumeraſque ſuo ſignatas nomine chartas
Deſtinat(2) *ad proceres, ita regia iuſſa ferentes:*

(1) *Properare aliquid* ἐνεργητικῶς more veterum vſurpat: vt Attius apud *Nonium*: *Melius pigraſſe, quam properaſſe eſt nefas.* *Tacitus* Annal. 3. *quod multos etiam bonos peſſumdedit, qui ſpretis quæ tarda cum ſecuritate, præmatura vel cum exitio properant.* Sic *properare mortem, fulmina, arma,* dixit *Virgilius.* Sic Propertius *properare laborem,* lib. 3. eleg. 20. *Magnum iter.* Vide plura in Prodromo noſtro ad Symmachum. Sic apud *Iuſtinianum* in tit. de publ. iudic. *Si quis parentis fata properauerit,* legendum, vbi vulgo *præparauerit.* Vid. *Cuiacii* notas ad eum locum. (R.) p. 107

(2) *Mittit,* vt apud *Suetonium* in Galba; *Statimque legationem ad prætorianos cum mandatis deſtinauerunt.* (Sp.)

Si non perſpicuis(1) *patuiſſet cognita ſignis*
Veſtra fides, multoque prius ſudore labores
Pignora ſinceræ mentis manifeſta dediſſent,
Non ita ſecure veſtrum peteremus ad omnes
Auxilium, diuerſa ferunt quos tempora, caſus:
Sed quia deuotos veluti officioſa ſupremo
Membra decet capiti, nobis cognouimus eſſe,
Nunc hoc, nunc aliud mutato tempore veſtris
Mandamus ſtudiis, ſic rerum poſtulat ordo:
Sic variat fortuna vices, nulloſque timemus
Ob decus Imperii vobis ſociare labores.
Appuliæ bellum, quod paucis ante diebus
Sanximus Herbipoli, vobis impune remitto.
Præuenit ſiquidem noſtros fortuna labores,
Magnaque ſublatis periere negotia cauſſis.
Altera iam noſtros expectant bella lacertos,
Egregium virtutis opus, pulchrique laboris
Imperii ſatiare minas, cunctiſque per orbem
Gentibus, & populis Ligurina funditus vrbe,
Vt decet, euerſa, noſtrum ſancire timorem.
Quæ ſemper Latiis fallax, infida, rebellis
Regibus, & nulli docilis ſeruire potenti,
Præcipue noſtris tumefacta repugnat habenis,
Et quaſi degenerem, timidumque(2), *& mente carentem*
Contemnit, nec poſſe putat punire nocentes.
Quem nimis expoſitum veniæ(3) *ſegnemque malorum*
Aſpicit in pœnas, patientia noſtra(4) *timori*
Illa teſte datur(5): *Neſcis haperdita, neſcis,*
Quem ſtimules peritura virum: ſentire decebat
Te quoque, quod ſenſit conſors & conſcia culpæ
Infelix Terdona tuæ, ceu corruit illa,
Tu quoque victa cades, tanto grauiore ruina(6),
Quanto nunc(7) *aliis tibi firmior ipſa videris.*
Parua cadunt leuius, non multa mole premuntur:
Magna ſub ingenti franguntur pondera lapſu.
Nunc age(8), *magnifici proceres, ingentibus actis*
Intrepidas adhibete manus: & iuſta ferentes
Arma, laboranti mecum ſuccurrite regno.
Tutius eſt ferro iam putrida membra recidi(9),
Quam partis vitio totum tabeſcere corpus.

Hæc eſt illa nocens, quæ cunctas fortior vrbes,
Perſequitur, noſtramque premit ſine fine Papiam,
Quæ Cumas, Laudamque nimis vicina perenni
Inſectans odio, crudelibus vrget vtramque,
Terrificatque minis, aliaſque ferociter armis
Euertit: preſſaſque tenens in puluere victum
Non patitur releuare caput: regnique ſuperba
Contemnit, ridetque minas: quas odimus vrbes
Diligit, & contra quas nos dileximus, odit.
Terdonæ veteres nobis prohibentibus arces
Erigit, & vetitas audet ſarcire ruinas.
Nec timet iratum, quem ſcit procul abfore Regem,
Nec putat vlterius noſtros ſentire recurſus.
Fallitur, & vano ducit ſolatia voto.
Sperato citius caſtris Ligurina prememus
Mœnia, completo bellum condiximus anno.
Tunc nobis meritas cogetur pendere pœnas.
Et quæ nunc alias tutatur, & erigit vrbes,
Non niſi poſt longum tempus renouanda iacebit.

(1) Argumentum epiſtolæ Ænobarbicæ, cuius exemplum *Otho* Pontifex ſuæ inſeruit narrationi. Poeta aliquanto fuſius narrat, exornans cum ſententiis, & acclamatione feſtiua, tum locis aliquot Rhetorum. Primum itaque captat beneuolentiam: dum commemorat ſe iampridem perſpectam, cognitamque habere fidem, virtutemque ſuorum. (Sp.)

Videtur expreſſum ex epiſtola Catilinæ ad Q. Catulum apud *Salluſtium*; egregia tua fides, re cognita, grata mihi, magnis in meis periculis fiduciam commendationi tribuit, &c. (R.) p. 107 ſeq.

(2) Vulgo, *tumidumque*. (R.)

(3) Exorabilem, lenem, indulgentem. (Sp.)

(4) Vltionis dilatio. (Sp.)

(5) Quia tarditatem pœnæ grauitate compenſat, vt de diuina ira dixit *Valerius*. (Sp.)

Quia (inquit *Spiegelius*) tarditatem pœnæ grauitate compenſat? vt de diuina ira dixit *Valerius*. Quod verum quidem eſt; ſed hæc expoſitio non attingit mentem Poetæ. Is hoc tantum dicit: Mediolanenſes leuitatem patientiamque noſtram male interpretantur, vel ſequius accipiunt. Male ipſos docet mea facilitas. Nam proficiſci eam putant a timiditate: in quo ipſos vehementer falli, docebit eorum exitus vel potius exitium. Ex hoc loco diſce, qui fiat quod ſecundum *Auſonium*, *Parcit quiſque malis perdere vult bonos*: & *Bonis nocet, quiſquis pepercerit malis*, vt habet Mimus *Publii*. Qua de re ſupra lib. 1 v. 479. (R.) p. 108

(6) Quia vt *Claudianus* ait: *Tolluntur in altum, vt lapſu grauiore ruant.* Et *Ariſtoteles* in 2 Rhetoric. neſcio cuius auctoris verſus laudat, qui ſunt huius ſententiæ, *Mureto* interprete:

Fortuna in altum ſæpe multos prouehit,
Non quod bene illis eſſe conſultum velit;
Sed vt inde caſu inſigniore corruant.

Vel vt *Maioragius* reddidit:

Felicitates atque opes dat maximas
Fortuna multis, non quod illos diligat,
Sed de gradu præſtantiore vt decidant.

Vide etiam *Lucanum* lib. 1 verſ. 70. (R.) p. 108

(7) Ita recte *Perna* editio. Legebatur antea *nec*, nullo neque metro neque ſenſu. Error ex notis, ñc, natus. Sic apud *Ciceronem* ad Att. lib. 15 ep. 5; *non curem*, legebatur perperam, pro, *nunc curem*, quod recte *Sim. Boſius* animaduertit. (R.) p. 108

(8) Pro, *agite* vt infra lib. 6 verſ. 378. Propertius; *nunc agedum domina mentem conuertite noſtra.* Sic & apud Græcos ἄγε in exhortatione ad plures vſurpatur. Pro *actis*, malebam, *auſis*. Sed *acta* pro *factis* etiam alias vſurpat *Guntherus*. (R.) p. 109

(9) Ex *Ouidio* 1. Metamorph.

—— *Namque immedicabile vulnus*
Enſe recidendum eſt, ne pars ſincera trahatur.

Sic *Lucanus* lib. 2. verſ. 140; *Dumque nimis iam putrida membra recidit, Exceſſit medicina modum.* Quem locum *Guntherus* hic ante oculos habuit. (R.) p. 109

Ergo viri fortes vobis adſciſcite, quantas
Quiſque poteſtis opes(1), *vbi cum ſe torſerit annus,*
Totus apud noſtram(2) *coiens exercitus Vlmam,*
Me duce, per rigidam ſecurus & integer alpem
Tranſeat, & fortem(3) *ſatis impiger occupet vrbem.*
Neue ſub hac ſpecie vos ad maiora vocari,
Aut Appenninum traduci forte putetis,

Sit

Sit procul iſte metus, Ligurum non longius vrbe
Cogendum quemquam, per regia nomina iuro(4).

(1) Sic lib. 6 verſ. 192. *opes regni* dixit; id eſt, vires & potentiam, more Lucretii, Ciceronis & Salluſtii, ac Liuii, qui ſæpe *opes* non ad ſignificandas diuitias, ſed ad vires & potentiam vſurpant. *Lucretii* quidem eſt illud lib. 3; *Ad ſummas emergere opes rerumque potiri.* Salluſtius Catilina: Profecto virtus *atque ſapientia maior in illis* (Mſc. noſter, quem dono dedit *Schoppius*, omiſſo, *in*, illis) *fuit, qui ex paruis opibus tantum imperium fecere, quam in nobis, qui ea bene* (vel vt idem Mſc. noſter, *bona*) *parta vix retinemus. Cicero* pro Muræna: *Veſtram, iudices, poteſtatem ac veſtras opes intuetur.* Adeoque vix vnquam aliter eo vtitur. Alii tamen *opes* pro diuitiis dixere: vt Horatius *magnas inter opes inops.* Et idem *Salluſtius* alibi: *Nam ſemper in vrbe, quibus opes nulla ſunt, bonis inuident, malos extollunt.* Quamuis & hic *opes* pro potentia accipi poſſint. Legebatur hic *vbi* pro *vti.* (R.) p. 109

(2) Quod tunc illa ſub eius, vt Sueuiæ Principis, ni fallor, erat ditione. Nam conſtat oppidum ipſum ſub aliorum quoque dominio extitiſſe, ſeroque liberis ciuitatibus adnumeratum: quod tamen modo inter præcipuas eius ordinis prænobile habetur. Vide *Nauclerum.* Danubius hic amnibus Hilaro, & Blauio receptis, nauigabilis efficitur. (Sp.)

(3) Pflugius, *fontem.* R. *Fortior* tamen vocatur v. 483. B.

(4)* *Bey Königlichen oder Kaiſerlichen VVirden*, vt alius, *Bey Fürſtlichen Ehren*, quod æquipollere in iuramento, *per Deum*, docet *Mynſinger* centur. obſeruat. Alibi tamen *Fridericus* noſter Regem iurare minori turpe putat; vt lib. 3 v. 510 & ſeq. vbi eius rei ratio*. (R.)

(1) *Interea ſolito belli fremebunda tumultu*
Vrbs Ligurum, poſtquam natalia rura tenere
Comperit, euicta regales alpe cateruas
Ticinum geminis incingere pontibus amnem,
Adgreditur pauidam ſolita feritate Papiam,
Ac circumpoſitos flammis ſimulatque rapina
Depopulatur agros: mortalia(2) *corpora ferro*
Confodit: aut duris adſtringit capta catenis.
Lunellum(3) *renouat: Terdonæ mœnia raptim*
Erigit: atque nouas properat ſarcire ruinas.
Haud procul a tutis Ticini mœnibus alto
Fulgebant caſtella loco, de nomine certum
Vingeuum(4) *ſcriptura vocat, nil tradidit vſus.*
Hæc tunc Guilhelmus *Ferrati Marchio montis*
Mœnia ſeruabat, ſimul & Ticina(5) *iuuentus.*
Præſidio ſubmiſſa loci: ſed fortior hoſtis(6)
Expugnata diu tandem munimina victor
Occupat, & captis multo vix obſide vitam
Indulgens, proprio componit fœdera nutu.
Quæ tamen(7) *ob leges, & formam pacis iniquam,*
Spreuit, & abiecto Ticinum pondere rupit.

(1) Innuit alteram Mediolanenſium rebellionem, quam pariter altera in eos expeditio Ænobarbica ſecuta eſt. Hanc quoque autor appendicis *annalium Vrſpergianorum* diligenter ſcripſit. (Sp.)

(2) Pflugius, *mortali*, i. e. lethali & mortifero ferro. (R.)

(3) Oppidum, quod familiæ, quæ inter Italicos Comites cenſetur, dedit nomen, ſunt beneficiarii Imperatoris. (Sp.)

(4) Auguſtana editio, *Vigeuum.* (R.)

Hodie forte *Vigeuenum*, nouum & amœnum oppidum, ſeceſſus Ducum Mediolanenſium, ab eis & ædificiis & aquis introductis nobilitatus. Nec minus, vt *Volaterranus* refert, *Petro Candido*, *Nicolai* quinti Pontificis ab epiſtolis miniſtro, qui *Appianum* conuertit. (Sp.)

(5) Papienſis. (Sp.)

(6) Scilicet, Mediolanenſis. (Sp.)

(7) Ita *Pithœus* correxit. Legebatur, *tum.* Ex quo ego, *tunc*, faciebam. (R.) p. 109

Ergo vbi feſta ſuum cœperunt gaudia(1) *finem,*
Protinus Herbipoli procerum cum parte relicta
Norica caſtra(2) *petens, ibi Rex ad tempus agebat.*
Hic, vt erant iuſſi legati Regis Achiuum(3)
Notificant(4), *quorum ſeries, ni fallimur, hæc eſt.*
Occurrere viro, mandataque regia, Regi

Vxorem claræ Regum de gente ſuorum
Spondebant, thalamoſque nouos & fœdera pacis
Perpetuæ, nexu ſolido firmare parabant.
Huic quoque prædictæ reſtabat & altera cauſſæ.
Nam duce Boricio(5) *tumidorum rector Achiuum*(6),
Nuper ad Hungariam magnum direxerat agmen.
Cuius vt interiit bello pars magna cruento,
Cum duce fuſa ſuo, Scythica pereunte(7) *ſagitta,*
Viribus ipſe ſuis vindictam ſumere cladis
Inualidus, noſtrum, quem nouerat omnia poſſe,
Orabat Regem, ſæuis indicere bellum
Gentibus, vltoremque ſuis adſciſcere factis
Tentabat: ſed caſſa virum ſpes vtraque luſit.
Nam meliora ſibi thalami iam fœdera rector
Iunxerat; at(8) *bellum breue tempus, & altera belli*(9)
Fortius incumbens priuati(10) *cura vetabat.*

(1) Feriæ nuptiales, ſiue dies geniales. (Sp.)

Nuptiarum cum Beatrice. (R.)

(2) Norimbergam clariſſimam etiamnum ciuitatum Germaniæ, a *Celte* noſtro illuſtratam intellige. Nam hoc etiam nomine in priori quoque hiſtoria Pontifex *Friſingenſis* ſignat, quod exiſtimauit eam a Noricis populis nomen accepiſſe, quum limites illi ſuos eatenus, hoc eſt, vltra Danubium protuliſſent, remanente hodie nominis veſtigio, quod Germanice *Nordgeu* dicitur. Quanquam ſint, *Althamero* teſte, qui a Nariſcis nominatam velint. (Sp.)

(3) Græcorum. *Homerus* Græcos omnes *Achiuos* vocat, ſicut & Danaos & Archiuos. (Sp.)

(4) Verbo hoc vſus & *Ouidius*. *Tranquillus* item *notum fecit*, pro ſignificauit, in Auguſto ponit. (Sp.)

Ea. R.

Verſus ſuſpectus. B.

(5) Geſta huius *Boricii*, qui ſe regiam apud Hungaros ſobolem dicebat, ſcribit Hungarorum Hiſtoricus in *Bela* ſecundo, & *Geiſa* item ſecundo. Meminit *Otho* Pontifex cap. penult. ſecundi libr. Ænobarb. hiſt. *Æmylius Veronenſ.* lib. de Geſtis Francorum quinto, *Volaterranus* in Pannonia, & *Mich. Ritius* lib. de Reg. Hungar. a. (Sp.)

(6) Notum vel ex *Cicerone*, quibus vitiis Græca natio, dum maxime floreret, obnoxia erat. (Sp.)

(7) L. Scythica *perimente* ſagitta. B.

(8) Ita repoſui, pro *Ad.* Sic ſupra vitioſe legeb. *adque* pro, *atque*. (R.) p. 109

(9) Scilicet Polonici, de quo mox in ſequent. 6 lib. principio. (Sp.)

(10) Id eſt, proprii, vt lib. 6 verſ. 443. *Paulus* Feſti decurtator: *priuata dicuntur, quæ vniuscuiusque ſint.* *Cicero* quoque 3. de Finib. coniungit *priuata* ac *ſua*: *verbis tamen* (inquit) *in dicendo quaſi* priuatis *vtuntur ac* ſuis. Sic *Tertullianus*. Alluſum autem h c puto ad ſententiam Pindaricam: *τὸ οἰκεῖον πιέζει. ἀλλότριον δὲ ὐ μέλει.* (R.) p. 109 ſeq.

Inde Radisbonam princeps & publica regni
Cura vocat proceres, & rerum fama novarum.
Hic inter Regis patruum, Regisque nepotem,
Hactenus occultam de pacis fœdere formam,
Nunc tandem vulgare parant, & ferre ſub auras:
Quæ qualis fuerit rerum ſatis ordo docebit.
Nam patruus Regis(1), *per ſeptem ſigna*(2) *Ducatum*(3)
Rite(4) *reſignauit: quæ tradidit ille nepoti*(5).
E quibus ille duo patruo tradenda reſignans,
Auſtrica iura viro pariter ceſſura reliquit.
Marchia tunc tellus erat hæc(6), *nunc vero Ducatus*(7).
Namque volens priſci defendere nomen honoris(8)
Rex patruo, cum tres Comitatus ille teneret,
His quaſi compactis, & in vno corpore iunctis,
Conſilio procerum(9), *celebrem dedit eſſe Ducatum*(10).
Neue ſecuturi factum ſubuertere Reges
Aut reuocare queant(11), *regali tuta ſigillo*
Argumenta Duci, monimentaque certa reliquit(12).
Vtque(13) *bono pacis cunctas florente per vrbes*

Hæc

Digitized by Google

Hæc quoque regali frueretur munere tellus,
Vltima iuratam ſuſcepit Norica pacem.

(1) *Henricus* ſenior Auſtriacus. (Sp.)

(2) Hoc eſt, *vexilla.* (Sp.)

* Vid. *Otho Friſingenſis* lib. 2 cap. vlt.* Quemadmodum inueſtitura ſeu traditio poſſeſſionis in feudis per ſymbula quædam fieri ſolet, vt ſupra dixi *lib. 1 v. 550*. *per vexillum, baculum, ſceptrum, gladium* &c. Ita & reſignatio ſeu deueſtitura, quam *exfeſtucationem* vocant ſcriptores *Gunthero σύγχρονοι.* Sic *Otho* Friſ. lib. 1 c. 8 de Geſtis Friderici; *Conditio pacis fuit, vt Bertolfus Ducatum exfeſtucaret.* Idem Chron. c. 34; *Eugenius Papa cum Romanis hoc tempore pacem fecit, vt patriciatus dignitatem exfeſtucarent.* Plura vide apud *Hotomanum* de verbis Feud. *Reſignare* autem (quod mireris) etiam *Horatius* ſic vſurpat, pro *reddere*, vel a ſe dimittere, lib. 3. od. 29; *Si celeres quatit* (Fortuna) *pennas, reſigno, quæ dedit.* Et 1 Ep. 7. *Hoc ego ſi compellar imagine, cuncta reſigno.* Eodem ſignificatu Feudiſtæ vtuntur verbo *refutare*: vt *refutare feudum*, pro reddere. Imo & *Salluſtius* ita locutus traditur in fragm. Hiſt. a *Seruio* in 4. Georg. *Se Regibus deuouent, & poſt eos vitam refutant*, niſi forte verius ſit, eum ſcripſiſſe, *reputant.* (R.) p. 110

(3) Scilicet, Baioariæ. (Sp.)

(4) Seruata regni cærimonia. (Sp.)

(5) *Henrico* iuniori. (Sp.)

(6) Auſtriam intellige. (Sp.)

(7) Auſtria primum Marchia ſeu Marchionatus fuit: poſt per Cunradum Imp. primo, & mox per eius ſucceſſorem Fridericum Ænobarb. in Ducatum commutata, tribus Comitatibus in vnum coniunctis. Hodie ad Archiducatum aſcendit, & in paucis ſæculis Imperatorum Enneadem nobis protulit. Ex quibus ille, qui nunc rerum potitur,

Viuat io, vincatque pius, regnetque Rudolfus. (R.) p. 110

De origine, nominibus qualitateque harum dignitatum, diffuſius tractant Iureconſulti, qui commentarios ſcripſerunt in feudales libros. Vnde iis contenti, quæ in librum ſecundum retulimus, quia ſcholia ſcribimus, nihil addere voluimus. (Sp.)

(8) Quia frater eius *Leopoldus* primus tulerat nomen Ducis a *Chunrade* Cæſ. Auguſt. vt lib. 1 indicauimus. Quod *Cranzius* non animaduertit. (Sp.)

(9) Nam quod plurium conſilio & autoritate fit, maiori nititur roboris firmitate. (Sp.)

(10) Pro *conſtituit*, ſiue decreto conceſſit. Conſtat enim ex repetita conſtitutione diui Ænobarbi noſtri, feuda dignitatum, & Principatuum regalium diuidi non poſſe, niſi ex ſpeciali Principis priuilegio, vt lib. 8 latius explicabimus. Diuus autem Imperator Cæſar *Fridericus* ſecundus, nepos Ænobarbi, Ducatum Auſtriacum, tanti erat tunc ſplendoris, in regnum ſubuexit: quo tamen titulo poſteritas abſtinuit, præeminentiis, prærogatiuisque regalibus contenta. (Sp.)

(11) Grauis eſt quæſtio in Polit. An Rex aut Imperator anteceſſoris ſui acta reſcindere aut retractare poſſit, an illis ſtare cogatur? Ad eam hic reſpicit. (R.) p. 110

(12) Conuertit illa nuper in noſtram linguam *Auentinus*, adiecitque *Elencho rerum Baioaricarum*, quem edidit. (Sp.)

(13) Legebatur, *atque* etiam in Auguſtana editione. Sic ſupra, *Et* pro *Vt*. Pithœus retinet τὸ, *Atque*, & in verſ. ſeq. inſerit, *vt: regali vt frueretur munere.* Cui non adſentior. (R.) p. 110

(1) *Sic velut antiqui reuocato tempore ſæcli,*
Aurea pacifico ſub Rege(2) *reuixerat*(3) *ætas.*
Sed quantum placidæ firmata pace quietis(4)
Præſtiterat noſtro Regis præſentia regno,
Italicis tantum populis iniecerat abſens
Cladis: & aſtrictos laxauerat ante furores(5).
(6)*Sic dum dimidium tenebris abſentia ſolis*
Infuſcat mundum, reliquo præſentia lucem
Fundit, & alterno partitur lumine cælum.

(1) Simile. (Sp.)

(a) Saturno. Notæ ſunt quatuor illæ ætates, quas a metallis *Heſiodus* appellauit. *Aurea ætas* ſub *Saturno* fuiſſe dicitur: *Qua vindice nullo, ſponte ſua ſine lege fidem rectumque colebat*, vt eſt apud *Ouidium*. *Prudentius* in Symmachum: *Hæc cauſſa eſt & origo mali, quod ſæcla vetuſto Hoſpite regnanti crudus ſtupor aurea finxit.* (Sp.)

Saturno, inquit *Spiegelius*. Credo quia aureæ ætatis hic fit mentio, quam Saturno Rege fuiſſe fabulantur Poetæ. Sed non eſt opus tam alte aſcendere. Imo *pacificum Regem* dicit *Guntherus* Fridericum ipſum; ad cuius nomen alludit: quod in lingua vernacula notum eſt, tantundem valere, quantum apud Hebræos Salomonis. (R.) p. 110 ſeq.

(3) Pro, *reuixerat*, malim hic *reluxerat.* Sic *Ammianus Marcellinus* lib. 25 de temporibus Iuliani Imperatoris: *Æſtimari poterat vetus illa iuſtitia, quam offenſam vitiis hominum Aratus extollit in cælum, eo imperante rediſſe rurſus ad terras.* (R.) p. 111

(4) *Martialis* eleganter lib. 9 Epigr. *pacis amica quies.* (R.) p. 111

(5) Sic ordina. *Laxauerat furores ante adſtrictos.* (R.) p. 111

(6) Aliud ſimile. (Sp.)

ARGVMENTVM LIBRI SEXTI.

Sextus in indomitos regalia ſigna Polonos
Excitat, Herbipolim repetit poſt prælia victor.
Plena dolis Graios ſpreuit(a) mandata ferentes.
Anglicus eximium mittit tentoria munus.
Chryſopoli poſitum(b) papalis epiſtola verbis,
Ambiguis ſuſpecta mouet; mox Norica Princeps
Rura petit, patruoſque ſuos in fœdera cogit
Priſca; Labeslaum Regem creat ex Duce primum.
Pace domi facta, Ligures inuadere bello
Approperat, reuocatque ſuas in caſtra cohortes.

(a) Malim, *ſpernit*: vt cum reliquis verbis in tempore conueniat. Omnia enim ſunt præſentia. (R.)

(b) Scilicet, *Fridericum*. Nam quod vulgo hic legitur, *poſitis*, id vero tolerari non poteſt. Quo enim referetur verbum, *mouet*? Sic ſupra loquitur argum. lib. 2; *Cæſare Runcaliis poſito.* Vult dicere; cum Imperator ibi loci ageret vel degeret. Latini vix ita loquuntur, ac potius res inanimes *poni* dicunt, quam homines, aut animalia cetera, quæ ſeſe mouent. (R.)

LIBER VI

ERgo reformatæ poſt tempora plurima paci
Nobilis arridens læto Germania vultu,
Dulcia ſepoſitis tractabat gaudia curis.
Mutatos ſeſe, mutataque ſæcula læti
Credebant homines: cæli quoque blandior aura
Spirabat, meliorque dabat ſua munera tellus.
Non tamen in tanta Princeps ignaua quiete
Otia carpebat, credens hoc perdere(1) *tempus,*
Quo nihil adiectum(2) *regni prouentibus eſſet:*
Quamque aliis dederat pacem ſibi ſponte negabat(3).
Ergo nouam nactus tentandi fortia cauſſam,
Conſtituit ſæuis indicere bella Polonis.

(1) Se. Ellipſi hac elegante ſæpius *Guntherus* vtitur. (R.) p. 111

(2) Semper igitur illud *plus vltra*, quod Max. Imper. *Carolo V.* pro ſymbolo fuit, etiam *Fridericus* noſter in animo habuit, quod eſt generoſi ſpiritus indicium. Sic Titus illum ſe diem perdidiſſe putabat, quo neminem beneficio affecerat. (R.) p. 111

(3) Exemplo Catonis, quem aliis facilius, quam ſibi ignouiſſe ſcribunt. *Plutarchus* in vita eius: συγγνώμην ἔφη διδόναι πᾶσι τοῖς ἁμαρτάνουσι πλὴν αὑτῷ. Ipſe de ſeſe apud *Salluſtium* in coniurat. Catilin. Eleganter ad hanc rem *Symmachus* lib. 10 ep. 22; *Hoc eſt ſpecimen animi continentis, ſibi negare, quod aliis deferatur.* Idem eod. lib. ep. 25; *Magiſtratus bonus in alios ſit temperatus; in ſe ſeuerus, ſine contemptu facilis, ſine terrore reuerendus.* (R.) p. 111 ſeq.

Hos, vt fama tenet(1), *populos a cardine primo*
Solis, & æſtiuo Phœbeæ lampadis ortu,
Viſtula(2) *præcingens torrentibus alligat vndis:*
At qua fumantem mergi videt æquore Phœbum,
Hanc rapido curſu prælabitur Odera(3) *partem:*
Quod latus imbriferos telluris reſpicit Auſtros,
Rura Boemorum, ſiluis horrenda vetuſtis,
Tangit, ab arctoa ſcythici maris(4) *æſtuat ora*
Fluctus, & indomiti ſedem poſuere Ruteni(5).
Hæc regio Sclauos complectitur(6), *atque Polonos,*
Et gentes alias(7), *quarum nec barbara nobis*
Nomina, nec rigidi(9) *poſſunt noteſcere mores.*

(1) Nota hanc χωρογραφίαν terræ Poloniæ, & morum eius genus deſcriptionem. (R.) p. 112

Sequitur in deſcribendo Poloniæ ſitu *Radeuicum*, qui Othonianæ hiſtoriæ de rebus Ænobarbicis hactenus deductæ, duos adiecit libros, ex quibus *Guntherus* ſuos reliquos quinque contexuit. (Sp.)

(2) Hoc flumen varie nominant autores: *Viſulam, Iuſtulam, Iuſtillam, Iſtulam.* Hiſtoricus Polonorum tradit a veteribus nuncupatum *Vandalum*: ab eoque Polonos olim *Vandalos* eſſe dictos: oririque in montibus Sarmaticis, in ducatu Teſchnenſi: quod & *Iornandes* prodidit. *Celtes* noſter ab Hercynio originem illi eſſe vult. Decurrit per medium Poloniæ, in Codanumque tribus oſtiis egreditur: Polonice *Visla* vocatur, noſtra lingua, *die VViſel.* (Sp.)

(3) Eundem qui *Suenus*, & *Gutallus* ab antiquis dictus eſt, quidam eſſe putant. Ptolemæo *Viadus*. Si Polonorum hiſtoriographo credimus: qui eum dicit oriri prope oppidum *Odri*, egredique quatuor oſtiis in quendam lacum, vnde euolutus in Balthicum mare exeat. *Cranzius* Celti noſtro ſubſcribit. (Sp.)

(4) Septentrionalis: quod ſecundum diuerſas nationes, quas attingit, varia aſciſcit ſibi nomina. Nempe Germanicum, Sueuicum, Britannicum, Scythicum, Barbarum, Pomeranicum, Balthæum, Arctoum, Boreale, & Septentrionale, Glaciale, & Codonæum: vt in *Taciti* German. diligentiſſime annotauit *Althamerus.* Non probo lectionem *Irenici*, qui non ſemel citans hunc locum legit, *Suetici.* (Sp.)

(5) Olim *Roxolani*, & *Roxani*: quorum quidam *Albi* dicuntur, vicini Lituanis. *Moſcouitæ* item appellati, ex nomine fluuii *Moſca.* Quidam *Rubri* nominantur. Orientaliores, ac Boryſtheni propiores ſunt. (Sp.)

(6) Ad originem, licet fabuloſam, reſpicit, quam habuerunt, vt communis opinio eſt, a Dalmatis, qui in ſequentibus temporibus Sclaui ſunt nuncupati: quibus nunc dominantur partim Reges Hungariæ, partim Veneti. Sclauonicus tamen eſt ſermo Polonis, *VVindiſch ſprach*, qui latiſſime patet. Nam vtuntur eo Bulgari, Ruteni magna gens, ex magna parte Lituani, Boemi, Moraui, Boſſinenſes, Poloni, Dalmatæ, Croatii, & Carni. Lege *Cranzii* proœmium in Vandalianam ſuam. Sclauorum originem *Procopius* proſequitur: qui ſcribit Iuſtinianum Imperatorem contra eos miſiſſe exercitum Germanorum, qui multos ex eis interfecerint. (Sp.)

(7) Lituanos, Maſauios, Podolianos. Conſtat enim Poloniam eſſe ampliſſimam, eamque in minorem & maiorem diuiſam. (Sp.)

(8) Pro crudis & ferinis. Sed cum ſint hodie Poloni cum vitæ ſinceritate, tum morum candore manſuetiores, ipſos recte exiſtimat *Vadianus* colonos e Germania profectos. (Sp.)

Terra ſuo munita ſitu, vix hoſtibus vllis
Armata tentanda manu: gens aſpera cultu,
Terribilis facie, morum feritate timenda,
Horrendo violenta ſono, truculenta, minaxque,
Prompta manu, rationis inops, adſueta rapinæ,
Vix hominum ſe more gerens, horrore ferino
Sæuior, impatiens legum, cupidiſſima cædis,
Mobilis, inconſtans, acerrima, lubrica, fallax,
Nec dominis ſeruare fidem, nec amare propinquos
Sueta nec affectu pietatis docta moueri.
Hæc partim natura dedit: partimque nocentes(1)
Tabida peſtiferæ faciunt contagia plebis.
Nam quæcunque iacet Scythico breuis inſula Ponto,
Qui tenet hanc populus, nec terram vomere ſulcat
Frigore perpetuo ſterilem, nec ſquallida duro
Rura ligone mouet, nec vitem copulat vlmo(2),
Nec legit arboreos autumni munera fœtus:
Venatu tantum, crebriſque alimenta rapinis
Quærit & aſſiduis(3) *pirata ſeneſcit in vndis.*
(4) *At ſi quando famem penuria longa ciborum*
Aſperat, horrendum dictu, vix credere poſſum
Ipſe quidem, ſed rumor habet, ſua membra viciſſim
Peſtifero miſeri morſu lacerare feruntur:
Nec genitor nato, nec fratri parcere frater
Nouit, & elixa recreatur(5) *filia matre.*

(1) Quia prope claudum habitantes claudicare diſcunt, vt eſt in vetere verbo. (R.) p. 112

(2) *Horatius* in Epod. elegantiſſime hoc dicit, *maritare.* (R.) p. 112

(3) Pro, *aſſiduo*, hypallage, quali & aliis vtitur,

vtitur, vt infra v. 75. Pirata, expono, tamquam pirata: vt apud *Horatium* Epod. *Nec excitatur claſſico miles truci.* (R.) p. 112

(4) Apud Tartaros extant hodie reliquiæ eiuſcemodi cruditatis & feritatis. (Sp.)

(5) Id eſt, paſcitur, alitur, cibatur. De hoc Lucretiano verbo dixi lib. 4 v. 75. Eodem & *Plautus* vtitur Menæch. Sc. 1. ſed ita, vt ſignificet, plus etiam eſſe *recreare* quam *alere*. Sic enim ait:

Nam illic homo homines non alit,
Verum educat recreatque.

Deſcribit hoc loco *Guntherus* ἀνθρωποφαγίαν Scythicam ſeu Tartaricam, quæ ne a chariſſimis quidem abſtinuit, vt a maternis carnibus. Credo, quod honeſtum duxerit, ſuis in proprio ventre conditorium ſtruere. (R.) p. 112

Non tamen inuictam terræ, populique ferocis
Aſperitas potuit Regis compeſcere mentem,
Quo minus ad certos ſecura mente labores
Tenderet, & iuſtam vindicta paſceret iram.
(1) *Hæc ſiquidem tellus, communi iure tenenda,*
Funiculi ſub ſorte tribus(2) *deuenerat*(3) *olim*
Fratribus, egregii generis: ſed nomina noſtris
Barbara(4) *legitime nequeunt accedere libris.*
Horum, qui reliquos ortu præceſſerat, vnus
Dux erat, & nuptam(5) *cognatam Regis*(6) *habebat,*
Nomine Gertrudem(7), Leopoldo(8) *patre creatam.*
Cuius, ob inuidiam, fratres(9) *ceruice rebelli*
Abiecere iugum, pulſumque e ſede paterna
Compulerunt(10) *tota profugum diſcedere terra.*
Ille ſua pariter fugiens cum coniuge, Regem
Chunradum *petiit: ſcelerataque facta ſuorum*
Ærumnaſque ſuas, ereptaque iura Ducatus
Affini, Regique ſuo deflebat(11): *at ille*
Imperioſa ſatis regni mandata, minaſque
Miſit, & ereptos reddi præcepit honores.
Intumuere truces, nec regia iuſſa, nec acres
Exaudire minas, nec iam parere iubenti
Curabant: miſſiſque aliis, iterumque remiſſis
Spernebant tumidi, fraternaque iura(12) *tenebant.*
Sic Dux prædicto longum ſub Principe fruſtra
Fleuit, & aſſidua manſit vetus exul in aula.(13)

(1) Refert cauſam belli Polonici. (Sp.)

(2) Scriptor Chronicorum Polonicorum cap. 16 lib. 3, quatuor fratres nominat. *Vladislaum* a patre monarcham teſtamento inſtitutum: quod natu maior eſſet. *Boleſlaum, Henricum, & Mieczlaum. Radeuicus*, quem per omnia ſequitur *Guntherus*, vt ſuperius *Othonem* Pontificem, trium tantum meminit, *Vladislai* exacti, *Boleslai* item, & *Caſimiri*. Quod & teſtatur *Otho* ipſe in cap. vltimo ſeptimi maioris hiſtoriæ. (Sp.)

(3) Si carminis lex paſſa fuiſſet, poſuiſſet opinor, *obuenerat*. Hoc enim verbum ICtis in hac notione vſitatius eſt. Nec Iuriſconſ. tantum, vt l. 130. lege obuenire. ff. de verb. ſignif. &c. ſed & *Varroni* & *Ciceroni* & *Cornificio* aliiſque, vt: *Si iſtiusmodi mihi fundus hereditate obuenerit.* *Varro* 1 de re ruſt. c. 12. vt, *hereditas ei obuenit*. Cornific. 4 ad Heren. vt, *obuenit hereditas*: *Philoſophia homini non obuenit.* Cicero. Idem 4. Verrin. *Sorte prouincia Sicilia Verri obuenit.* Sic *Iudices alicui obuenire* dicuntur apud eundem pro Cluentio. Nam vt de prouinciis ſortiebantur, ita & Iudices ſortito eligebantur. Omnino igitur fortunæ quædam ſignificatio in hoc *Obueniendi* verbo continetur. *Plautus* etiam ſimplici vſus eſt, Curculione, Scen. Flos veteris vini; *Mihi haud ſæpe veniunt tales hereditates.* Ita enim ibi lego cum *Iano Gulielmio* & ex auctoritate Mſc. Camerar. vbi *Lambinus* & vulgatæ editiones *Eueniunt*. Quod ait *Guntherus* funiculi ſub ſorte, ex ſacris litteris ſumpſit: in quibus dimenſio agrorum & diuiſio funiculis fit. vid. Deuteron. c. 32, & Pſalm. 16, 77, & 104. (R.) p. 112 ſeq.

(4) Polonorum horrida, &c. vt *Plautus* vocat, *Larantia nomina* non ingrediuntur metrum Latinum. Sic ſupra *de Franconefurt & Magdeburg*, Germanicarum ciuitatum nominibus ſimiliter dicebat. Facit huc elegans locus in Panegyrico *Nazarii*: *Quid memorem Bructeros, quid Chamauos, quid Cheruſcos* (vulgo non recte *Clamaſos, Eruſcos*: Vnde B. *Rhenanus Etruſcos* facere voluit) *Vangionas, Alamanos, Tubantes? Bellicum ſtrepunt nomina, & immanitas barbariæ in ipſis vocabulis adhibet horrorem.* Sed & in *Nazarii* illo, & aliorum Panegyricis iam olim plura emendauimus in Exercitationib. ad *Auſonium*. (R.) p. 113

(5) L. *nuptum* habebat. (B.)

(6) Neptem *Chunradi* Aug. ex fratre vterino,

rino, cui ducatum Bauariæ, vt in primo libro diximus, tradiderat. (Sp.)

(7) Idem ſcriptor *Chriſtinam* Imp. *Henrici* eius nominis quarti filiam, huius *Vladislai* fuiſſe coniugem tradit. In quo inſigniter lapſus eſſe videtur, quod *Henrico* illi, qui apud nos quinto loco habetur, nulla, inquam, ſoboles fuerit. Nec ratio temporum patitur, vt id *Henrico* tertio, qui quartus nobis eſt, demus. (Sp.)

(8) Auſtriæ Marcgrauio. (Sp.)

(9) Sic recte editio *Pernæ* cum vulgo legatur, *infidiam*: quod nuſquam lectum eſt pro *perfidia*, niſi in veteri Gloſſario. (R.) p. 113

(10) Sic reſtitue, pro *compulerant*. Præceſſit enim abiecere: cui certe reſpondere debet, *compulerunt*, non *compulerant*. Eſt autem vſitatiſſima hæc ſyſtole *Lucretio*, *Virgilio*, aliisque optimæ notæ Poetis: vt *dididerunt*: *ſteterunt* &c. Sic *Varro* περὶ μέθης apud *Nonium*: *Hoc ægritudinem ad medendum inuenerunt.* Loquitur de vino. Præceſſit enim hic verſus: *Vino nihil iucundius quicquam cluit.* Vbi ſine cauſſa mihi quidem videtur *Giphanius* noſter mutare *Vino* in *Oino*. Nam ſi ita ſcripſiſſet *Varro*, certe debebat poſtea ſubinferre *Hunc*, non *Hoc*. Sic *Tibullus* lib. 2 Eleg. 3; *nec cithara, intonſæ profueruntue comæ.* (R.) p. 113

(11) Id eſt, flens commemorabat vel exponebat. Sic & alibi Guntherus *deflendi* & *dequerendi* verba vſurpat. (R.) p. 113

(12) Malim, *rura*. Cum enim iura ſint res incorporales apud ICtos, teneri aut tangi non poſſiunt. (R.) p. 113

(13) Ita per hypallagen dictum, vt paulo ante v. 43, *aſſiduus in vndis*, pro *aſſiduo manſit*, niſi fortaſſe ita hic etiam legendum quis putet, vel niſi forte pro *diuiti* poſitum eſt, vt in 12 tabulis *aſſiduus ciuis*. (R.) p. 113

Aſt vbi felici Fridericus *regia geſſit*
Sceptra manu, patruique(1) *loco ſuſcepit agendum,*
Quidquid inexpletum, dubiumve reliquerat ille,
Sæpius admoniti, nec tunc quoque rapta iubentem
Reddere germano, timuerunt ſpernere Regem,
Nec iurare fidem, nec priſco more tributa
Annua(2), *quingentas curabant pendere marcas,*
Omine non fauſto: nam poſtquam ſæpe repulſa
Infremuit iuſta patientia nobilis ira(3),
Agmina confeſtim rapiens per iniqua viarum,
Difficileſque locos, & quos præſtruxerat hoſtis
Obicibus(4) *vaſtis aditus peruenit adusque,*
Odera Germanos qua ſeparat, atque Polonos(5).
Hanc neque Chunradus, *neque Regum tempore priſco*
Diſtantem ripis, tumidamque rapacibus vndis
Armata tranſire manu tentauerat vllus.
At Rex inuictum(6) (*quod ſuſcepiſſet agendum*)
Nil patiens: ipſam, quæ cunctis imperat (*acri*
Ingenio feruens) *naturam vincere tentat*(7).
Protinus innumeras ſociis contexere puppes
Imperat: vt rapidum toto ſimul agmine flumen
Exuperet, pariterque viros tranſmittat, equoſque,

(1) *Conradi* Imperatoris de quo ſupra lib. 1. (R.)

(2) Nota ex hoc loco, Polonorum Regem antiquitus Imperatori Rom. fuiſſe obnoxium, adeoque & fidelitatem ei iurare vaſalli in morem, & annuum tributum quingentarum marcarum pendere ſolitum. (R.) p. 113

Polonos olim fuiſſe tributarios Rom. principi, qui idem Germanorum rex, conſtanter referunt annales noſtri, & latius proſequitur *Munſterus*. (Sp.)

(3) Alludit ad ſententiam P. Mimi. *Furor fit læſa ſæpius patientia.* ἔνεςι γὰρ καὶ μύιᾳ σπλήν. (R.) p. 114

(4) Vulgo, *obiicibus*. Porro ita diſting. ſequentia, *aditus peruenit ad vſque, Odera Germanos qua ſeparat atque Polonos*, vulgo, *qua ſeparat*. male. Sed Auguſtana editio quoque recte legit, *qua*. Nota hic, *Guntherum* Poloniæ & Germaniæ limitem conſtituere Oderam, ſeu Viadrum. Sic eleganter *Phil. Melanchthon* Germaniæ terminos ponit hoc epigrammate:

Rhenus ab occaſu, Viadri ſed flumen ab ortu,
Clauſerunt fines, Teutona terra, tuos.
Aeriaque Alpes immotum limes ad auſtrum.
Balthicus ad Boream terminat Oceanus. (R.) p. 114

(5) Ob hoc carmen male audit poeta ab *Irenico*: quod ſuos Germaniæ limites præſcindere videatur. (Sp.)

(6) Aliquando hic reſcripſi, *infectum*, pro eo, quod vulgo erat, *inuictam*: & in editione Pernæ *inuictum*: Nihilque verius putabam, quam *infectum*. Sed nunc tali mutatione nihil opus eſſe video. Ait enim, *Fridericum* nihil reliquiſſe invictum, adeo quidem, vt naturam ipſam vincere tentarit.

Confer huc, quæ ſupra annotaui ad lib. 4. v. 284. (R.) p. 114

(7) Ἡ φύσις πανδαμάτωρ καὶ παμβασίλεια. Alludit ad ſententiam *Eueni*, vt puto. Ἐκ μελέτης πλείους ἢ κ' φύσεως ἀγαθοί. Et alterius: μελέτη πάντα δύναται. Peccabat hic diſtinctio, quam correximus. (R.) p. 114

Obſtupuere rei, poſtquam ſua rura tenere,
Et ripam cunctis intactam Regibus ante
Conſpexere virum, vexillaque regia campis
Irradiare ſuis: pauidique fugacia turpi
Terga dedere fugæ: quamuis ea caſtra Polonos,
Pomerios(1), *Bruſcos*(2), *Parthos*(3), *ſimul atque Rutenos*(4),
Atque truces populos Scythiæ totius(5) *haberent,*
Neue ſecuturis optata cibaria tellus,
Præſidiumve ferat, villas, atque oppida tuta,
Caſtraque per longos vix expugnanda labores
Exurunt(6) *flammis, ſpoliataque rura relinquunt.*
Nec minus a tergo quæcumque illæſa manebant,
Vaſtabat Princeps(7): *his qui ſibi mente feroci*
Parcere noluerant, indignum parcere ducens(8).

(1) Vbi Polonia finem facit, peruenitur ad ampliſſimam Sclauorum prouinciam, eorum qui antiquitus *Vandali*, nunc autem *VVini*, ſeu *VVinuli* appellantur: horum primi ſunt *Pomerani*: quorum ſedes protenditur vſque ad Oderam, ditiſſimum amnem Sclauicæ regionis: qui oritur in profundiſſimo ſaltu Morauorum, qui ſunt ab oriente Boemiæ: vbi & Albis ſortitur principium: nec longis inuicem diſtant ſpatiis, ſed diuerſo currunt meatu. Albis enim in occaſum ruens, primo impetu Boemos alluit cum Sorabis, medio curſu Sclauos dirimit a Saxonibus: nouiſſime Hamburgenſem prouinciam diuidens a Bremenſi, victor Oceanum ingreditur Britannicum. Odera autem vergens in Boream, tranſit per medios Winulorum populos, diuidens Pomeranos a Wilſis. Hæc *Cranzius* cap. 19 ſecundi rerum Vandalicarum. (Sp.)

(2) L. *Pruſſos*. (B.)
Nunc Pruſſos, Pruthenos, & Boruſſos appellant: quorum prouinciam milites Teutonici ſanctæ Mariæ occupauerunt, pulſis infidelibus. Deſcribitur a *Cranzio* eleganter cap. 7 lib. 6 Vandaliæ. Hanc hodie tenet *Albertus* Marchio Brandenburgenſ. Boruſſiæ antiquitates *Eraſ. Stella* ſcripſit, rerum meminerunt *Syluius*, *Volaterranus*, & noſter *Cranzius*. (Sp.)

(3) Parthi Scythico ſermone exules dicuntur, autore *Iuſtino*: qui ſcribit ab exulibus Scytharum Parthorum imperium deductum. Tartaros autem ſignat. (Sp.)

(4) Qui & Ruſſiani & Ruſſi, *die Reuſſen*. Situm, mores item gentis, eorundemque ſtemma Principum, refert *Sabellicus*. Origo gentis eſt Vandalica, vt adſerit *Cranzius*. Varias hominum ſectas regio tenet. Nam ſunt ibi Chriſtiani, Armeni, Iudæi & Græci. (Sp.)

(5) Scythia duplex eſt, & Scythæ bipertiti: alteri Europæi, de quibus hic mentio fit: alteri Aſiatici. (Sp.)

(6) Poloni. (Sp.)

(7) Cæſar *Fridericus*. (Sp.)

(8) Qui ſibi ipſi non pepercit, ei parcendum non eſt: Is indignus eſt, cui parcatur. Similis eſt ſententia ICti *Marciani* in l. vlt. §. ſic autem. ff. de bon. eorum qui ante ſent. & *Vlpiani* in l. 23. cum autem §. excipitur. ff. de ædil. ed. *Qui ſibi non pepercit, multo minus aliis parcet.* Ex quo hos aliquando verſiculos fecimus.

Cui nam hominum parcat, ſibi qui non ipſe pepercit?
Qui malus eſt in ſe, cui queat eſſe bonus? (R.) p. 114

Tum demum tumidis e fratribus alter, iniqua
Qui profugi fratris(1) *ſedem ditione tenebat,*
Vt videt interitum tandem certumque, grauemque
Aduenisse ſuis irato Principe rebus,
Clamque palamque ſuos mittens, iterumque remittens,
Sæpius accitos affatu ſupplice cœpit
Compellare patres, & deditionis apertæ
Principis arbitrio legem, veniamque paciſci.
Quam miſer hoc pacto(2) *tandem tulit, vt duo Regi*
Millia marcarum, bis centum vero miniſtris
Penderet argenti, marcas bis mille probati,
Mille alias proceres ſtudiorum præmia ferrent,

Bis

Bis centum ſacræ daret officialibus aulæ :
At tibi, quæ(3) *rutilo fulgebas digna metallo*(4),
Corporis ad cultum, generoſi germinis aurum,
Viginti magnas daret, vxor regia, marcas,
Iuraretque fidem Regi dignumque fauorem,
Nec ſe de ſolio fratrem pepuliſſe paterno
Dedecus ob regni(5) *iurando iure probaret*(6):
Denique virgineam ſe præſentaret in vrbem(7),
Staturus fratri ſummo ſub iudice regni,
Signaque trans alpes deuotus regia miles
Præuaricatricem Ligurum ſequeretur ad vrbem.
Hæc vbi iurando firmauit, & obſide multo,
Rurſus ad obſcænos mores, vitiumque(8) *recurrens*(9),
Rupit, & Æoliis dedit irrita ferre procellis(10).
Nam neque caſtra ſequi voluit, neque venit ad illam
Quam Rex fraternæ liti condixerat vrbem(11).

(1) Exulis *Vladiſlai.* (Sp.)

(2) Eaſdem refert pacis conditiones *Radeuicus* cap. 5 tertii rerum Ænobarbicarum. (Sp.)

Obſeruandæ conditiones, quibus venia a *Friderico* data Polono, & is in deditionem acceptus. (R.) p. 115

(3) Vulgo & in Auguſtana editione quoque legebatur, *qui.* Sed *Perna* recte, *quæ:* quomodo & ego antea reſtitueram. Quæ, ſcil. vxor regia, quod ſequitur infra v. 127. ſignificatur Auguſta *Beatrix.* (R.) p. 115

(4) Auro. (Sp.)

(5) Imperii Romani. (Sp.)

(6) De iniuria iureiurando ſe purgandi mos vetuſtiſſimus eſt, cuius etiam apud *Plautum* & *Terentium* fit mentio. Ad eum morem *Guntherus* hic reſpicit. Notum eſt illud in Amphitr. *Exiuraſti, te mihi dixiſſe per iocum.* Item illud ex Adelphis, Sc. obſecro populares: *Tu quod te poſterius purges, hanc iniuriam mihi nolle factam eſſe, &c.* Mox, *Nollem factum: Iuſiurandum dabitur, te eſſe indignum iniuria hac.* (R.) p. 115

(7) Magdeburgum. (Sp.)

Siſteret ſe iuri Magdeburgi in vrbe Saxoniæ celeberrima. Contrario verbo *abſentare* vtitur *Claudianus* de raptu Proſerpinæ. (R.) p. 115

(8) Perfidiam. (Sp.)

(9) Vt canis ad vomitum, vt ſus lota ad volutabrum cœni reuertitur: quemadmodum parœmiæ etiam ſacris ſcriptoribus frequentatæ habent. De pleonaſmo bonis auctoribus vſitato, *rurſus recurrens,* alias dixi. (R.) p. 115

(10) *Dare ventis, loqui in ventos,* vel *a procellis diſcerpi ac diripi,* formulæ ſunt loquendi, quibus plurimi auctores de vanis & inanibus promiſſis, votis, verbis, admonitionibus, minis ac præceptis vſi ſunt, & miris quidem modis variantes. Succurrunt nunc iſti: *Callimachus, Lucretius, Catullus, Tibullus & Propertius.*

Irrita ventoſa linquens promiſſa procella.

Et: *Quæ cuncta aerii diſcerpunt irrita venti.*

Catullus Argonaut. *Tibullus* 1. eleg. 4. *Veneris periuria venti Irrita per terras & freta ſumma ferunt.* Et eleg. ſeq. *Quæ nunc Caurusque Notusque Iactat odoratos vota per Armenios.* Idem lib. 3 eleg. 6; *Venti temeraria vota, Aeriæ & nubes diripienda ferant.* Et mox ſeq. eleg.

Nulla fides inerit: periuria ridet amantum
Iuppiter, & ventos irrita ferre iubet,

Propertius Eleg. 7 lib. 4;

Fœderis heu tacitis cuius fallacia verba
Non audituri diripuere noti.

Idem lib. 2:

Hæc videam rapidas in vanum ferre procellas,

Et eodem libro;

Quicquid iurarunt, ventus & vnda rapit.

Et lib. 1,

At mea nocturno verba cadunt Zephyro.

Lucretius lib. 4;

Tu fac, ne ventis verba profundam.

Ouidius 5 Faſtor.

Abſtulerint celeres improba verba noti.

Callimachus Epigr. 10; ὅτι κωφαῖς ἄλγεα μάψ ἀνέμοις ἔσχατον ἐξερύη. Huc pertinet prouerbium: εἰς ἀέρα λαλεῖν. Et illud Catullianum: *Mulier cupido quod dicit amanti, In vento & rapida ſcribere oportet aqua.* Vbi tamen vir doctus tentat legendum, *in vino,* nimis acerbe ob id reprehenſus a *Iano Douſa* filio ad eum Catulli verſum. (R.) p. 115 ſeq.

(11) I. e. nominarat, denuntiarat. Nihil enim aliud eſt condictio, quam eius rei, quæ agitur, denunciatio, vt ait *Feſtus,* & explicatur a ICtis ad §. appellamus. Inſt. de action. Vetus Gloſſarium; παραγγελία. *Denunciatio, Condictio, Interdictum. Condicere* eſt *Denunciare,* priſce. Nunc vero *Condictionem* omnem in perſonam actionem dicimus. Sic & infra loquitur v. 398. Ceterum, fraternas lites omnium grauiſſimas eſſe, notum vel de ſententia Euripidis, & de prouerbio, quod inde natum. (R.) p. 116

Victor ad Herbipolis famoſæ mœnia Princeps
Signa refert: ibi tunc alios rectoris Achiui
Legatos Graiæ portantes munera pompæ,
Verbaque mandatis ſatis ampulloſa(1) ſuperbis
Occurriſſe ferunt: quos, vt ventoſa loquentes,
Iactanteſque ſui nimium magnalia(2) Regis:
Vrbano ſermone diu geſtire, benignus
Rector inoffenſa patienter pertulit aure,
Spreuit, & irriſos probris(3) fortaſſe laceſſi
Diſſimulans ſineret, ni ſe peccaſſe fatentes
Elati ſtultique viri(4), generoſa potentis
Fletibus & gemitu mouiſſent pectora Regis,
Iuraſſentque ſimul, nunquam ſe talia regnis
Ferre ſuis, Graiaſque domi ſuſpendere nugas,
Verbaque cum patriis phalerata relinquere tectis,
Si quando noſtram caſus reuocaſſet ad vrbem(5).

(1) Notus eſt *Horatii* verſus in Arte:
Proiicit ampullas & ſeſquipedalia verba.
Quæ *Ariſtophanis* ſunt ῥηματοφόρα. *Seneca* vocat *magnifica verba*: qualia qui profert, a Græcis κομποφακελοῤῥήμων dicitur, κομπεῖν δ' ἐν ἀπλῇ σὺν ψεύδεσιν αἰσχρὸν ὄνειδος, ſecundum *Sophoclis* ſapientiſſimum verſum: cuius hic eſt ſenſus: *Irrita probrum eſt turpe nimis iactantia mendax.* Videtur autem terminatio iſta verbi a *Gunthero* primum nouata eſſe. Nam apud alios tantum *ampullaceus* & *ampullarius* reperi. *Horatius* etiam verbo *ampullari* vtitur. De particulæ (*ſatis*) varia ſignificatione vid. inf. lib. 9 v. 309. (R.) p. 116

(2) Eccleſiaſtici ſcriptores hoc vocabulo nondum latina ciuitate donato, ſignant ingentia facta, & admiratione digna. *Eraſmus* vertit apud Lucam cap. 2 Actorum, pro magnalia, *magnifica*. (Sp.)

(3) Lege cap. 6 lib. iam citati, quo locum hunc planius intelligas. (Sp.)

(4) Plerumque cum ſuperbia coniuncta eſſe ſolet ſtultitia. Quam in ſententiam præclare alicubi in Commentar. Epiſt. Pauli diſſerit *Chryſoſtomus*. Ex quo ſcite Germani noſtri eo verbo ad denotandam ſuperbiam vtuntur, quo Latini ad ſtoliditatem: *Stolt.* (R.) p. 117

(5) L. ad *noſtrum orbem*. (B.)

Sic tandem tuti, vix tota mente recepta,
A ſummo petiere viro: nec tarda voluntas
Affuit, vt Princeps puerum præſentibus illis
Accingi gladio(1) Fridericum(2) *rite*(3) *iuberet.*
Hæc amitam pueri, conſortem Regis Irenen(4)
Argolici, mandaſſe, ac ſæpe rogaſſe ferebant,
Aſtipulante viro, propter conſortia magni,
Quo pueri patrem fuerat complexus, amoris:
Donaque larga quidem tam nunc, quam ſæpius ante
Miſerat, egregii puero Regina decoris,
Mandatumque viris dederat: non ante reuerti,
Qam Dominæ poſſent ea gaudia viſa referre.

(1) Solennitas iſta in Equeſtri ordine hodieque ſeruatur, ex antiquiſſimo Germanorum inſtituto: de quo ſic ſcribit *Tacitus*: *Sed arma ſumere non ante cuiquam moris, quam ciuitas ſuffecturum probauerit. Tum in ipſo concilio vel Principum aliquis, vel pater, vel propinquus, ſcuto frameaque iuuenem ornant: hæc apud illos toga, hic primus iuuentæ honos: ante hoc domus pars videntur; mox Reipublicæ.* Vocamus hunc ritum: *Einen vvehrhafft machen*; cui alapa quoque accedit. * Siue colaphus, vt in priuilegiis, quæ *Henricus II.* ſiue *Sanctus* dedit ampliſſima Zvviccauienſibus. Concedit enim eius ciuitatis Conſulibus, vt cum cuipiam huiuſmodi militiæ inſignia & ornamenta tradere velint, tradant per cingulum, enſem, & clypeum, colapho cum enſe dato, vt ſolitum eſt. Qui taliter inſignitus ab vno Proconſ. vel ambobus, his ornamentis per totum Imperium libere vtatur. Sic habent eius priuilegii verba*. Non abludunt hinc veterum Romanorum *rhapiſmata* quæ in manumiſſionibus & emancipationibus vſitata erant: Quorum non modo *Iuſtinianus* meminit l. vlt. C. de emancip. lib. & Nouel. 81. ſed & * *Baſilius M.* ἅγιον βάπτισμα ῥάπισμα vocat τὴν τελευταίαν τῶν δούλων πληγήν, quam eos accipere ait ὑπὲρ τῆς μετὰ ταῦτα τῶν δεσμῶν ἀπαλλαγῆς. Et * *Macarius* homil. 44, ῥαπίσμασ ὡς δοῦλον ἠλευθέρωσεν. * Hinc & *Phædrus* in fabulis; *Multo maioris alapæ mecum veneunt.* I. e. non tam facile manumitto ſeruos, pluribus officiis & maioribus oportet illos libertatem quaſi redimere

Digitized by Google

redimere a me, ac promereri. Sic & pueros Chriſtianorum antiquitus confirmare ſolent Suffraganei Ep. datis alapis. Vid. *Ioan. Steph. Durandus* lib. 1 *de ritibus eccleſiæ Catholicæ* cap. 20 n. 19*. Quem locum adde his ad ea, quæ *Gothofredus* annotauit ad d. Nou. 81. Nam vt dixi, alapa etiam hodie in illo quaſi manumiſſionis ſeu emancipationis equeſtris ritu interuenit. (R.) p. 117

Nam id ſummo honoris loco apud veteres habebatur. (Sp.)

(2) Sueuiæ Ducem adoleſcentem, filium *Chunradi* Aug. (Sp.)

(3) Cæremonia ſolenni. (Sp.)

(4) Auguſtana editio, *Hereum*. Fuit autem inter Græcas feminas vſitatiſſimum *Irenes* nomen: de quo extat frigidus & ineptus, ne dicam impius iocus in Sacerdotem, cui hoc nomine vxor cum eſſet, tamen in Eccleſiæ λειτουργίᾳ proclamabat: Εἰρήνη πάντεσι. Quaſi qui omnibus vulgo proſtituere vxorem vellet. (R.) p. 117

Eodem nomine fuit mater *Conſtantini*, quæ rerum Byzantii potiens, excæcato filio, publicum bonum priuatæ charitati prætulit. (Sp.)

Nec minus Henrici(1), *ſub quo tunc diues agebat*
Anglia(2), *contigerat legatos Regis adeſſe.*
Hi quoque compoſitis(3) *mandata loquacia verbis,*
Et pretioſa ſuæ portabant munera terræ.
Quorum præcipuum miro ſpectanda decore
Scena(4) *fuit, cui nec ſimilem videre priores,*
Nec reor vlterius ſeries ventura videbit.
Materiam quæris? peregrino ſtamine texta
Creditur: artis opus? miras habuiſſe figuras:
Pondus(5)? *humo tolli manibus, niſuue nequibat,*
Arte leuabatur, ſpatioſaque iugera campi,
Multorumque capax hominum, plus quinque tenebat.
Hæc igitur tanto radiantia dona decore
Regia mellifluis(6) *ornauit epiſtola verbis:*

(1) Eiusnominis ſecundi. Vir maximus fuit, vt qui Scotiam, Iberniam, Inſulas Orcadas, Normandiam, Aquitaniam, Cenomanos, Pictauos, Vaſconiamque ſuo adiecerit imperio: quam gloriam ſcelerata deinde cæde diui *Thomæ* Præſulis Cantuarienſis obſcurauit. Lege *Volaterranum* & *Æmilium Veronenſem*. (Sp.)

(2) Quibus ea rebus abundet, Beda inde oriundus docet cap. primo lib. primi eius operis, quod hiſtoria gentis Anglorum inſcriptum eſt. Angli veterum Sueuorum gens, quorum loca hodie tenent Saxones Britanniæ, quæ & Albion dicebatur, expulſis a ſe incolis, Angliæ nomen indidere. (Sp.)

(3) Caue hic accipias pro fallacibus & fictis: vt alias apud veterem Poetam: *Compoſita dicta pectore euoluam ſuo*: Sed pro ornatis & ex arte dicendi collocatis. Sic *lexeis lepide compoſta* apud *Lucillium*. (R.) p. 117

(4) Græci *ſcenam* tabernaculum & tentorium nuncupant: pro quo hic accipiendum eſt, vt ex *Radeuico* patet. Vnde *Scenopegia* Græcis vox compoſita, dicta eſt a figendis tabernaculis: quorum mentio eſt in ſacris Hebræorum monimentis. Noſtri perperam ſcribunt *Scenophegia*, quod apud Græcos reſpuat dictio aſpirationem, reſte *Eraſmo* noſtro. (Sp.)

(5) Sic locum hunc diſtinguendum aio: vt ſit triplex interrogatio, & ad ſingulas accommodatæ ſua ſubiectio: De materia, de arte ſeu manupretio, & de pondere ſeu mole ac magnitudine. Senſus eſt: *Artis opus?* ſcilicet, quæris? Et, *Pondus?* ſcilicet: Quæris? ἀπὸ κοινοῦ. Præceſſit enim: *Materiam quæris?* Nequibat tolli, ſcilicet ea ſcena. (R.) p. 117

(6) Ex *Terentio* ſumptum, qui ſic Eunucho Sc. Fac ita: *Munus noſtrum ornato verbis, quod poteris.* Cicero 2. de offic. dicit, *verbis ſuum munus augere.* Vt autem hic *verba mellifluа*, ſic lib. 10. *Os mellifluum* dixit, & lib. 1 v. 342. *vocem mellifluam.* (R.) p. 118

(1)*Anglicus Auguſto Rex gaudia*(2) *vera Monarchæ*
Optat, & æternæ felicia gaudia vitæ.
Sit tibi vera ſalus, Rex optime, ſemper ab illo,
Qui bonitate ſua dat Regibus eſſe ſalutem(3),
Inſpiretque tua bona cælitus omnia cordi,
Cuius clauſa manu(4) *Regum pia corda feruntur*(5).
Gratulor, & noſtris merito congaudeo(6) *regnis,*
Cum tu cunctorum, quos cernunt ſidera Regum
Maximus, & toto nulli ceſſurus in orbe,
Fœdera noſtra tamen, regnique minoris amico
Affectu, non ſpernis opes: miſſiſque frequenter

Muneribus, ſceptriſque potens nos rector honoras.
Munera grata quidem, ſed longe gratior illa,
Quæ facit, vt nobis ſint munera grata, voluntas(7).
Quæ ſeſe nobis de tanto culmine rerum
Inclinat, noſtræque petit conſortia pacis.
Atque ideo quidquid noſtris promittere regnis,
Aut feciſſe licet, deuota mente volentes
Spondemus, cupideque tuo ſacramus honori.
Sit precor in populis pax, & concordia noſtris,
Vnus amor, ſincera fides, commercia tuta:
Obſequiis noſtris, ſtudiiſque fidelibus opto
Vti ſæpe iuuet, raro contingat egere
Auxilii(8), *quoties aut res, aut tempus egebit,*
Viribus alternis ſuffragia grata feramus.
Sic tamen: hic vt tu, qui me cunctoſque per orbem
Præcellis Reges, ius arbitriumque iubendi,
Vt decet, obtineas, mihi ſit parere neceſſe(9).
Tamque tibi placeat nobis facienda iubere,
Quam nobis feciſſe placet: nec fœnora blandi
Quærimus obſequii, nec paruis magna latenter
Præmia captamus(10), *ſummo ſit gratia Regi*(11).
Incolumes ſeruamus opes, nullius egemus:
Regna vigent, fortuna fauet, multiſque timemur
Gentibus & populis, Aquitanica me Duce tellus(12)
Vtitur, Andegauis(13) *Comitem vocat, Anglia Regem.*
Non contra Reges alios inopinaque bella
Imploramus opem, tranquilla pace fruentes;
Pace tamen media fidos optamus amicos(14),
De quibus vt nobis liceat ſperare: quis autem
Vtilior, maiorve mihi contingat amicus,
Quam tu, quem toti Romana potentia mundo
Impoſuit dominum, quem totus ſuſpicit orbis?
Munera parua tibi, ſed quæ placitura putaui,
Mittere cura fuit: tu ſuſcipe mente benigna
Quæ ferimus, miſſamque tuis hanc vſibus, opto,
Semper habe ſcenam, quæ te, Dux maxime, velis
Protegat expanſis, qui totum protegis orbem.

(1) Exemplar huius epiſtolæ extat apud eundem *Radeuicum*. (Sp.)

(2) Non debeo diſſimulare, quod Auguſtæ impreſſum reperi, *grandia*: quamquam id poſtea ab editore *C. Pentingero* mutatum. Imo ego *grandia* veriſſimum puto. Optat enim Rex Anglorum *Friderico* gaudia tribus inſignita conditionibus, quæ ſcil. ſint, *grandia*, ſint *vera*, ſint *felicia*, &c. At vulg. lectio inepta eſt, dum gaudia bis repetit. Exprimit autem ſolenne principium epiſtolicum χαίρειν: quod ait: *Horatius*: *Celſo gaudere & bene rem gerere.* (R.) p. 118

(3) Sumptum ex carmine regii prophetæ, quo prædicat Deum, quod ſe omnibus periculis & infeſtatione hoſtili liberatum in Regem exaltaſſet, ac regnum ſuum omnimoda felicitate florere. (Sp.)

Recte hoc animaduertit *Spiegelius* ſumptum eſſe ex Pſalmo 144. Quem locum ſic feliciter expreſſit CL. V. & Poeta ac IC. præſtans *Scip. Gentilis* in ſua paraphraſi:

Te, regum tutela, canam, magnisque venire
Regibus auxilio ſolitum, &c. (R.) p. 118.

(4) Iuxta illud Solomonis: *Cor Regis in manu Dei eſt, ſicut flumina aquarum: quorſum volet, inclinabit.* Quod piorum quidam ſic exiſtimat ſimpliciſſime accipi poſſe, quod Deus gubernat Regum mentes, & cum fauet, dat felicia conſilia, & cuſtodit regna; cum ſuccenſet, ſinit errare ac labi, vt incidant in magnas calamitates. *Eraſmus* in Conuiuio religioſo tractat, & excutit hunc Scripturæ locum exactius. (Sp.)

(5) Poſſumus accipere vel pro, *dicuntur* ſeu *perhibentur*: vel pro, *aguntur*, ſeu *ducuntur*. (R.) p. 118

(6) συγχαίρω: cui contrarium verbum *condoleo* alibi vſurpat *Guntherus*. (R.) p. 118

(7) Exprimit vetus illud: ξείνων, vel χαίροντι δέ γε θυμὸς ἄριστος. *Symmachus* lib. 6 ep. 80; *Non poteſt exigua videri oblatio, ſi magis animi dantis amici, quam ſui pretii æſtimatione pendatur.* Vide ſimilia apud *Senecam* in lib. de Beneficiis. (R.) p. 118

(8) Huiusmodi votum fere etiam apud *Q. Serenum Sammonicum* in carmine de re medica olim legere memini. (R.) p. 118

(9) Imitatio Virgiliana ex 1 Æneid. *mihi iuſſa capeſſere fas eſt, &c.* (R.) p. 118

(10) Id eſt: dona mea non ſunt hamata, neque captatoria: ſicut vulgo dicitur, quod munera hamos imitentur. Talia *Martialis* eleganter & ſalſe perſtringit.

Munera magna quidem miſit: ſed miſit in hamo.

Et piſcatorem piſcis amare poteſt?

Huc adde, quæ *de captatoria inſtitutione* ICti diſputant. (R.) p. 119

(11) Deûm *virtute*, vt *Plautus* loqui ſolet, & eius imitator Symmachus *Deûm beneficio.* (R.) p. 119

(12) *Guennam* hanc Galli hodie nuncupant: ad quos etiam tandem rediit, poſt varias contentiones *Caroli* VII auſpiciis. (Sp.)

(13) Et ob hanc quoque vrbem, quam ab Anglo penitus excilam *Philippus* Rex, cognomentu *Auguſtus*, reſtituit, ingentem olim inter Gallos & Anglos contentionem intercesſiſſe ex *Gaguino* & *Æmilio Veronenſi* cognoſces. Cauſam eius attingit poeta lib. 9. (Sp.)

(14) Tanquam ſcilicet firmiſſima regni præſidia & opes, vt Alexander Magnus dicebat, teſte *Ammiano Marcellino.* Nam *non exercitus* neque *theſauri præſidia regni ſunt, verum amici*, vt Micipſa Rex ad Iugurth. *Salluſt.* Similem] vide Sententiam *Marci* Imp. apud *Herodianum.* (R.) p. 119

Nondum feſtinus mandata recentia lector
Promſerat, atque(1) *alii regalia tecta ſubibant,*
Quos Rex Hiſpanus(2), *quos Gallia miſerat*(3), *aut quos*
Dacus(4), *& Hungaricis*(5) *Pannon*(6) *qui præſidet aruis,*
Quos alii proceres, magnum qui ſparſa per orbem
Regna tenent, aliiſque procul dominantur in oris.
Iſtam quippe domum, nunquam ſine plebe frequenti
Omnibus e terris, & ab omni gente profecta
Inuenies: vt(7) *cum linguas, moreſque locorum,*
Et quidquid toto rarum(8) *contingit in orbe*
Agnouiſſe velit, nuſquam perfectius(9) *illa*
Edidiciſſe queat: ſic plurima tunc quoque turba
Hic aderat, diuerſa ſonis(10), *& moribus impar,*
Munera certatim, mandataque læta ferebant,
Et ſua regna pio gaudebant ſubdere Regi.
Quos placidus Princeps blandis affatibus implens
Reſponſis lætos donis dimiſit onuſtos.

(1) Videtur τὸ *atque* poſitum pro *ſtatim, illico, e veſtigio*, more Ennii, Virgilii, ipſarumque adeo XII tabul. (R.) p. 110

(2) *Alphonſus IX, Ferdinandi* Regis Legionis filius. (Sp.)

(3) Rex *Ludouicus* VII, qui & *Iunior* a ſcriptoribus appellatur. (Sp.)

(4) Danorum Rex, nimirum *Sueno*: qui & *Petrus*, vt primo libro indicauimus. (Sp.)

(5) Sic recte *Pernæ* editio vulgo *Hungaricus.* Ceterum pro *aruis* Auguſtana editio legit, *armis.* (R.) p. 119

(6) Hungariæ Rex. Nam qui hac tempeſtate Pannoniam inferiorem, quæ ad Daciam & Dalmatiam vergit, incolunt, a Scythis ſe traxiſſe originem prædicant, & Hungaros ab Hungarorum Rege nomen habere. Errant qui Hunos, quibus origo Germanica fuit, & Hungaros vnam tradunt eſſe gentem. (Sp.)

(7) Deerat in vulg. libb. τὸ *Vt*: quod repoſui cum *Perna.* Wecheliani male ſupplebant, *qui cum linguas.* (R.) p. 119

(8) Fort. *rerum*, vt *Pithœus* diuinabat. (R.)

(9) Idem de Venetiarum vrbe dici poteſt: vbi vt *Eraſmus Roterodamus* ſcripſit, *nemo quicquam miratur.* (R.) p. 119

(10) Lingua, vel ſermone. (Sp.)

Inde viro(1) *placuit dotalia coniugis arua*
Allobrogumque domos motis inuiſere caſtris.
Cuius vt aduentum præcurrens fama(2) *per vrbes*
Diſtulit, & rerum præconia magna peregit,
Protinus Allobrogum proceres, multique potentes
Italici, Veneti, Tuſci, ſimul atque Latini,
Waſcones(3), *Hiſpani, ſeu quos prouincia diues*
Miſit, & Allobrogum contingens Gallia fines,
Chryſopolim(4) *celeres*(5) *adeunt: ibi regia caſtra*
Teutonicaſque Ducum placet expectare cateruas.

(1) *Friderico* Imperatori: quem ſæpe *Virum* abſolute & quaſi κατ' ἐξοχὴν vocat: vt lib. 7 v. 637, *impulit ira virum.* (R.) p. 119

(2) Elegantiſſime dictum, *fama præcurrens diſtulit* (id eſt, diuulgauit, ſparſit, dididit, diſſeminauit hinc inde) aduentum Principis. Sic & *Plautus* & *Terentius*, aliique *differendi* verbo vtuntur. Vt Prologo Heautontim. *Nam quod rumores diſtulerunt maleuoli.* *Plautus* Aulular. *Niſi reddi mihi vaſa iubes, pipulo te differam ante ædes.* Sic *Tacitus* lib. 1; Pars *multo maxima imminentes dominos variis rumoribus differebant.* *Propertius* quoque pro *diffamare* ſeu *conuiciari* vtitur;

Et te circum alias omnes irata puellas
Differet: heu nullo limine carus eris.

Lucillius lib. 30;

Gaudes cum de me iſta feris ſermonibus differs.

Et rurſum eod. libro;

Et maledicendo multis ſermonibus differs.

Et apud *Lucretium* aliquoties eſt *differre* pro *diſcerpere, diſſipare.* (R.) p. 119 ſeq.

(3) Ita & vulg. editiones & *Perna* quoque. At *Spiegelius* in Scholiis *Vaſcones* Auguſtana editio, *Guaſcones.* (R.) p. 120

Horum eſt *Pompelon*, quaſi *Pompei ciuitas*, nunc *Pampilona* regni Nauarræ caput. (Sp.)

(4) Veſuntionum, vt ſupra ſignat, vrbem, quæ *Biſuntium* nunc appellatur in comitatu Burgundiæ, ciuitas eſt Imperialis ac metropolitica. (Sp.)

(5) F. *celebres*, i. e. *frequentes*: quæ eſt coniectura *Pflugii.* (R.) p. 120

Huc quoque Romano celebres a Præſule(1) *miſſi*
Legati venere duo, Bernardus(2), *& ille,*
Qui poſt in cathedra Rolandus(3) *nomine verſo*(4)
Dictus Alexander(5) *multos magnoſque tumultus*
Pertulit eccleſiæ(6), *cuius ſub tempore longum*
Schiſma quater ſenos exarſit pæne per annos(7).
His præter ſolitum cenſus ingentis amorem(8),
Quo Romana ſuos inflammat curia ciues,
Hæc quoque cauſſa viæ fuerat: quia nuper ab illa
Sede gradum referens, famoſo nomine quidam
Anglus(9), *Apoſtolica multum dilectus in aula*
Præſul, Teutonicis fœde tractatus in oris,
Et ſpoliatus erat, nec adhuc crudele recenſque
Flagitium digna Princeps mulctauerat ira.
Reddita magnifico ſuper hac re pagina(10) *Regi,*
Plurima vana quidem, ſed & hoc(11) *monuiſſe putatur,*
Vt memor impenſi tanti ſibi Cæſar honoris
Eſſet, & acceptæ Papa donante coronæ:
Nunquam Pontificem collati muneris(12) *alto*
Pœnituiſſe viro, nec, ſi maiora dediſſet
Præmia, triſtitiæ(13) *poſthac onerive futurum.*
Hæc ideo Princeps(14), *non contemnenda, nec abſque*
Pondere, ſuſpectis credebat tradita chartis.

(1) *Adriano* quarto, cuius meminimus ſupra. (Sp.)

(2) Tit. *S. Clementis* Presbyter Cardinalis. (Sp.)

(3) Tit. *S. Marci* Presbyter Cardinalis, & Cancellarius Romanæ eccleſiæ. (Sp.)

(4) *Sergius* ſecundus, *Os porci* prius appellatus, nomine ob turpitudinem mutato, initium dedit mutandorum nominum ſucceſſoribus, licet ab omnibus non ſit obſeruatum. (Sp.)

(5) Eius nominis *tertius*, patria Senenſis, qui habitu coci ignotus aliquandiu apud Venetos latuiſſe dicitur. (Sp.)

Hunc antea Cancellarium S. R. E. fuiſſe ait *Guntherus* lib. 10 v. 119. De hac porro nominis mutatione, ab iis qui ad Pontificatum Rom. euehuntur, fieri ſolita, res iam nota eſt, initium eius moris profectum ab eo, qui *Os-porci* vocabatur. Eius exemplum anteceſſoris ceteri vſque in hodiernum diem ferme omnes non ſine myſterio ſingulari ſecuti ſunt. (R.) p. 120

(6) Ita diſtinguendum. Vulgo aliter. (R.)

(7) Ad conſtabiliendam ſcilicet continuam in ſede Romana inde vſque a Petro Apoſtolo ſucceſſionis ſeriem, nota hic ſchiſma pæne viginti quatuor annorum: cuius & infra meminit lib. 10 v. 115 & ſeqq. (R.) p. 120

Cum Pontificium geſſiſſet XXI annis, & iam quieturus a perturbationibus videretur, moritur. Vidit tamen prius e medio ſublatos, quos contra eum Ænobarbus noſter creauit, quatuor Pontifices: *Victorem, Paſchalem, Calliſtum* & *Innocentium.* (Sp.)

(8) Tantum iam olim Pontifices degenerarunt a maioribus ſuis, qui patrimonii Petri exortes oratione & doctrina chriſtiana promouebant euangelium, quod non diſſimulat *Platina.* Cenſus proprie dicitur exactio illa, quæ de facultatibus æſtimatis indicitur. (Sp.)

Erat

(9) Erat ille tum Archiepiſcopus Londo- nenſis, qui tamen hodie Cantuarienſi ſubeſt. Nam, vt *Volaterranus* refert, in toto regno duæ ſunt deſcriptæ in codice fiſci metropo- les, Cantuarienſis, ſcilicet, & Eboracenſis. (Sp.)

* Suſpicor fuiſſe *Ioannem Sareſberienſem*, Epiſcopum Carnotenſem*. (R.)

(10) Epiſtola, cuius exemplar nunc extat apud *Radeuicum* cap. 9 tertii rerum Æno- barb. *Adrianus* in literis ſuis glorioſiſſimum filium & chriſtianiſſimum Principem appel- lat *Fridericum* : ſed, eodem *Radeuico* teſte, licet cauſſa legatorum Pontificiorum ſpeciem ſinceritatis videbatur habere : tamen fermen- tum & occaſionem malorum latuiſſe poſtea compertum eſt. (Sp.)

(11) Sic reſtituo cum *Perna*. Vulgo, vt etiam Auguſtana editio, non recte, *hic*. Si- militer erratum erat lib. 10 v. 56. (R.) p. 120

(12) Papa beneficium ſuum eſſe iactat Im- perium Rom. Quod cum ita accepiſſet Im- perator, quaſi Papa feudum ſuum haberi vo- luiſſet Imperium, grauiſſime hanc indignita- tem tulit, cum præſertim etiam pictura quæ- dam contumelioſa accederet, de qua remo- uenda admonitus Papa, nondum aboleuerat : deque hoc Papæ faſtu (ſic enim ipſe appellat) non modo ad Ordines Imperii Germanici, a quibus electus fuerat, & quibus ſolis ſecun- dum Deum acceptum ferebat Imperium, conqueſtus eſt, verum etiam cum Papa per litteras expoſtulauit, aperte profeſſus, nullum ſe caput ſuperius Imperatore agnoſcere præ- ter ſolum Deum. Papa animaduertens, quid egiſſet, & cum quo viro ſibi negotium eſſet, de conſilio Epiſcoporum, placandi Impera- toris ergo, mitius ad eum ſcribit, excuſans epiſtolam priorem, vt minus accurate penſi- culateque ſcriptam. Ita *Fridericus* ſatisfa- ctione admiſſa iniuriam hanc Papæ condona- uit, ſuamque indignationem remiſit, cum præſertim etiam *Otho Friſingenſis*, patruus Imperatoris & Papæ legatus, ſuas partes au- ctoritatemque in placando Imperatore inter- poſuiſſet. Hæc fere ſumma eſt reliquæ par- tis in hoc 6 libro, & partis primoris ſeptimi. Vide & *Fr. Hotomans* Diſputat. Feudal. c. 1. & Commentar. de verbis Feudalib. lit. B. Itemque *Cuiacium*, in Commentar. Feud. (R.) p. 120

(13) Veteres hoc eleganter dicunt, *ſenio & dimidiæ alicui eſſe*. Exempla ſunt apud *Plautum*, & *Nonium Marcellum*. (R.) p. 121

(14) Quod, iuxta Comici dictum, iſthæc commemoratio quaſi exprobratio eſſet imme- moris beneficii. (Sp.)

Quod prius Auſoniis dum verſaretur in oris,
Audierat Latiæ diffuſum plebis in ora,
Et vulgo dici ſolitum(1) *: contingere nulli*
Regna Latina viro, niſi cui Romanus amica
Traderet illa manu Petri ſub nomine Præſul.
Hoc quoque Romanæ proſtans(2) *in ſedibus aulæ*
Vana loquebatur, qua voce licebat, imago(3).
Hic a Romano mendax Antiſtite(4) *pictor*
Fecerat Imperii ſumentem iura Lutherum(5),
Stare genu flexo(6), *nec non epigrammata vanus*
Deſuper addiderat(7), *ſimulatis conſona rebus.*
Hanc Adrianus ei, ne veræ ſemina cladis
Res ſimulata daret, penitus delere figuram
Pactus erat : ſed adhuc minimi promiſſa laboris
Diſtulerat, fomeſque mali viuebat imago.

(1) * Imp. Rom. ex nutu Papæ pendere, olim iactatum vulgo in Italia. Ea contro- uerſia omnium grauiſſima renouata eſt tem- poribus *Ferdinandi* I Imp. cuius conſiliarii, in primis *Seldius*, præclaris conſiliis tutati ſunt iura Imperii contra Pontificem*. (R.)

(2) Ita reponendum cenſui, vbi vulgo erat, *præſtans*. Proſtare dicimus ea, quæ ſunt ma- nifeſta, & omnibus propalam patent. (R.) p. 121

(3) I. e. pictura. (Sp.)
Pictura enim eſt Poeſis muta : vt Poeſis contra pictura loquens & viua. (R.) p. 121

(4) *Innocentio* II. (Sp.)

(5) Hic fuit Saxoniæ Dux, *Lotharius* a Gal- licis & Italicis ſcriptoribus appellatus : quod hoc illis, vt *Cranzius* ait, Imperatorium no- men videretur. Quo ille ordine ad Imperii faſces promotus ſit, ſcribit idem in principio ſexti libri Saxoniæ ſuæ. Hunc cum Princi- pes Imperatorem dicerent, diu reluctatum eſſe *Baptiſta Egnatius* tradit : contra nihil re- luctatum eſſe *Cranzius* adſerit, vnanimique Principum conſenſu Regem declaratum. *Nauclerus* idem quod *Egnatius* prodit, ad- dens, quod *Henrico* quinto defuncto, Prin- cipes regni, ne de Septemuiris tantum intel- ligas, apud Moguntiam quatuor regni opti- mates deſignarint : hunc *Lotharium*, *Frideri- cum*, vel *Chunradum* Ducem Sueuiæ, *Leopol- dum* Marchionem Orientalem, id eſt, Auſtri- um, & *Carolum* Comitem Flandriæ. (Sp.)

(6) Supplicem fieri. Mox, vbi vulgo *manus*, nullo neque ſenſu neque metro ido- neo legitur, repono, *vanus*. Nam & paulo ante mendacem pictorem dixerat. Sed hæc emendatio etiam inter Pithœanas reperitur, & in Auguſtana editione. Porro Epigram- ma iſtius

ma iſtius picturæ verſibus conſtans monachalibus celeberrimum eſt: quod hic quoque adſcribo ex *Radenico*:

Rex venit ante fores, iurans prius vrbis honores.
Poſt homo fit Papa, ſumit quo dante coronam.

Auctor huius picturæ dicitur fuiſſe *Innocentius II* Papa Rom. qui tanta fuit confidentia, * vel potius impudentia *, vt Imperatorem, i. e. ſummum caput Chriſtiani orbis, pro *homine* ſuo, hoc eſt, pro Vaſallo, auſus ſit habere. (R.) p. 121

(7) Tales ſcilicet verſus, vt recitat *Radenicus*:

Rex venit ante fores, iurans prius vrbis honores.
Poſt homo fit Papa, ſumit quo dante coronam. (Sp.)

Ergo vbi magnificis acceſſit epiſtola verbis,
Admonuitque virum: ſatis indignatus, ab illo
Imperium Princeps ſe ſuſcepiſſe negauit.
Cumque refragari legati, & dicere contra
Tentarent, & falſa ſua pro parte mouerent(1):
Infremuere Duces, quos omnes aulicus ira
Ille Comes præceſſit Otho(2), *gladioque cruentas*
Acriter educto properabat ſumere pœnas.
Sed Rex in media (famæ non immemor)(3) *ira*
Corripuit, tenuitque viros, iramque repreſſit.
Et ſatis inplacide(4) *dimiſſos, iuſſit eadem*
Qua venere via veſtigia tuta referre.
Ne tamen ad dextram ſit copia, ſiue ſiniſtram
Detorquere gradum, nec nocte diutius vna
Vno ſtare loco, donec referantur in vrbem.
Vtque hæc cauſſa ſuæ cunctis noteſceret iræ,
Protinus innumeris abſentibus(5) *acta*(6) *libellis*(7)
Innuit, & tales properat dictare querelas.

(1) Auguſtana editio, *monerent*. (R.)

(2) De *VVitelſpach*, pater *Ludouici*, vt reor, Bauariæ Ducis, auusque *Othonis* eius, qui *Philippum* Auguſtum vt dictum eſt, occidit. (Sp.)

Huius viri animoſum ac feruidum ſpiritum alias quoque cognoſcere licet. Vt quam felix eſt audacia eius lib. 8 v. 342? quam eſt ira feruidus contra legatos Græcos lib. 7 v. 62? (R.) p. 122

(3) Quippe iam didicerat famam bonam præferre dolori, vt lib. 5 verſ. 428 *Guntherus* loquebatur. Et certe cum optimo cuique pretioſa ſit fama, teſte *Symmacho*, lib. 3 epiſt. 69; tum vero maxime Principibus vnum inſatiabiliter parandum, proſperam ſui memoriam, cum cetera ſtatim ipſis aſſint: vt quandocunque conceſſerint, cum laude & bonis recordationibus homines facta atque famam nominis ipſorum proſequantur. Nam *contemptu famæ contemnuntur virtutes*: vt præclare ait Tiberius Cæſar apud *Tacitum*, Annal. 4. *Etenim fama nihil ignorari de conſpicuis viris patitur*: vt idem *Symmachus* ſcribit lib. 1 epiſt. 96. *Maiorum*, quippe *gloria poſteris quaſi lumen eſt, neque bona eorum, neque mala in occulto patitur*: vt apud *Salluſtium* Iugurth. inquit Marius. *Seneca* & *Claudiani* loca ad hanc rem adduxi ſupra. Videndus in hanc eandem ſententiam & *Pindarus* Pythion. 1. Ab hoc enim ſua ceteri mutuati ſunt. Illuſtrat ibi Poeta ſapientiſſimus hanc theſin exemplis duobus contrariis, Crœſi benefici & liberalis, ac Phalaradis, qui ob crudelitatem infamis eſt ad omnes hominum ætates. (R.) p. 122

(4) Perna, *Implacide*. Porro eadem redire via, qua veneris, item nec ad dextram, nec ad ſiniſtram deflectere, quaſi prouerbiale eſt etiam in ſacris litteris, quas libenter Poeta noſter duces ſequitur. (R.) p. 122

(5) Scilicet, Optimatibus regni. (Sp.)

(6) Geſta. (Sp.)

(7) Epiſtolis. (Sp.)

(1)*Cum mihi conſenſu diuina potentia veſtro*
Imperium frænare manu, cunctiſque per orbem
Gentibus Auſonium dederit ſancire timorem,
Si quid opinato grauius, dignumve querela
Inciderit, veſtras iuſtis conqueſtibus aures
Pellere(2) *non timeo: quorum me munere regna*
Et primo cœpiſſe, & nunc accepta tenere
Glorior(3), *& nunquam memorem gratumve pigebit.*
Inde fit vt ſummi (modo dicere fas ſit) iniquos
Pontificis vobis cogar depromere faſtus.

Nam

Nam cum Chryſopoli(4) magna cum plebe potentum
Conſilium nuper ſummis de rebus haberem(5),
Aduenere duo falſi de ſede (6) prophetæ(7)
Romana, qui ſe mandata ſalubria nobis,
Ferre paciſcentes(8), & toti commoda regno,
Dulcia miſcuerant(9) ſecreto mella veneno.
Nam cum cœpta legi nobis a Præſule miſſa
Prima parte ſui ſapuiſſet epiſtola pacem:
Protinus expreſſis auſa eſt ſubiungere verbis,
Illius nobis collatum munere regnum,
Imperii faſces, & ſceptri iura dediſſe,
Et gaudere datis(10), & , ſi maiora dediſſet,
Nunquam Pontificem facti, donive pigere.

(1) Habes & huius epiſtolæ exemplum apud *Radeuicum* lib. ſupra citato. (Sp.)

(2) *Pellere*, pro, *pulſare*. Verbum primitiuum pro frequentatiuo. Sic *lite* vel *actione aliquem pulſare* paſſim in legibus Codicis dicitur. Sic *Guntherus* alibi: *Et precibus pulſare Deum*. Vide ſupra lib. 3 v. 50. (R.) p. 122

(3) Exprimit Homericum verbum, εὔχομαι. Vt infra. (R.)

(4) Biſuntii. (Sp.)

(5) Ex *Virgilio* translatus verſus. Sic enim ille Æn. 8;

Conſilium ſummis regni de rebus habebant. (R.)

(6) * An, de ſede Romana falſi prophetæ? an duo falſi prophetæ? hoc verius puto *. (R.)

(7) Cardinales ſignat prædictos, *Bernardum*, & *Rolandum*. Prophetæ autem omnes, qui ſacra ſcripſere, dicuntur: ne in ſolos duodecim hoc cognominis competere putes. Super hac voce multis diſſeruimus olim in commentariis in Progymnaſ. Reuchlini. Videtur autem Imperator non ſine mordacitate alluſiſſe ad illud Chriſti: *Attendite a falſis prophetis*. (Sp.)

(8) Promittentes, præ ſe ferentes. *Ferre*, pro, *laturos eſſe*. Vt & alibi notaui ſimiles locutiones. (R.) p. 123

(9) Malim, *miſcuerunt*. (R.)

(10) *Data* videtur Guntherus pro muneribus poſuiſſe, tanquam ſcilicet nomen ſubſtantiuum, non vt participium: exemplo *Plauti* & *Auſonii*. Plautina quidem iſta iam ſuccurrunt. Pſeudulo Act. 1 Scen. 3; *Non eſt iuſtus amator quiſquam, niſi qui perpetuat data*. Et Aſinar. Act. 1 Scen. 3; *Semper tibi promiſſam habeto, hac lege, dum ſuperes datis*. *Auſonius* Epigram. 90; *Vince datis ambas. Cupio; verum arcta domi res.* Idem, an *Paulinus*? Oratione ad Deum, quæ eſt in Ephemeride: *Nil ex inuidia retinens, plenusque datorum*. Sic vetus interpres cum alibi, tum Lucæ 11 v. 13, & Iacobi epiſt. c. 1 v. 17. (R.) p. 123

Quem cum legati viua quoque voce furorem
Adſtruerent, tantis exarſit curia flammis,
Vt niſi ſedato tumidis præſentia motu
Noſtra tuliſſet opem, miſeranda clade periſſent.
Ecce paterna fides, & magni Præſulis alma
Integritas, humiliſque Petri veſtigia ſectans.
Iam non ferre crucem Dominum: ſed tradere regna
Gaudet, & Auguſtus mauult, quam Præſul haberi:
Eccleſiæ pacem, gladiis quæ rite duobus(1)
Vtitur(2), alterutro nunquam bene firma remoto
Scindit, & in ſeſe geminos exaſperat enſes.
Dumque ſacerdoti conatur iungere regem(3),
Non vno tantum contentus, lædit vtrumque.
Quid voluere duo gladii, quos Petrus in illo
Indicat eſſe globo(4)? totidem niſi nomina ſummi
Iuris(5) in eccleſia: quæ cum ſibi mutua quondam
Fœderis alterni nexu ſuffragia præſtent,
Sunt diuiſa(6) tamen: nec in vnum poſſe videntur
Iuncta coire caput: nec eodem ſæpe recurrunt
Inſtituenda modo, licet vnus vtrique ſit auctor,
A quo nomen habet ſub cælo quæque poteſtas(7),
Alter honos(8) cleri conſenſum poſtulat: alter
Arbitrio procerum, regnique fauore paratur.

(1) Sequitur commenticiam ſcholaſticorum Theologorum ſententiam, qui Chriſti verba de duobus gladiis, vt pleraque alia, quæ propius ad philoſophiam cæleſtem pertinebant, ſubuerterunt, reclamantibus omnibus Chriſti præceptis, reclamante tota ipſius vita, reclamante doctrina Apoſtolica, refragantibus tot martyrum millibus, repugnantibus vetuſtis interpretibus. Paucis illis verbis: *Ecce duo gladii hic*, mundi gladium Imperatori, & eccleſiæ, ſi Chriſto placet, aſſeruerunt: quamuis ipſe affirmet, *regnum ſuum non eſſe de hoc mundo*, & Apoſtolus: *Arma noſtra non ſunt carnalia, ſed potentia Deo.* Sed quid attinebat hinc trahere publicam magiſtratuum functionem, quam neque Chriſtus, neque Apoſtoli ademerant, quin eis, etiam idololatris, incolumem eſſe voluerunt, quod iuſtitiæ diuinæ ſeruiret. (Sp.)

(2) Malim, *nititur*, nam ſequitur, *bene firma.* (R.)

(3) Hoc eſt, dum ſuperioritatem, vt vocant, dominandi ſacerdotibus plane interdictam a Chriſto, vſurpat. (Sp.)

Celebre illud *Syneſii* dictum huc facit: τὴν ἱερωσύνην καὶ τὴν ἀρχὴν ἀσύγκλωστα εἶναι. (R.) p. 123

(4) I.e. in cœtu Apoſtolico. (Sp.)

I.e. orbe terrarum. (R.)

(5) Poteſtatis. Quo vocabulo etiam homo poteſtate præditus dicitur. (Sp.)

(6) Et quidem ipſo Chriſto diſcernente, ſi *Nicolaum* Papam audimus in cap. 6 cum ad verum. Diſtinct. 96; *Cum ad verum* (inquit) *ventum eſt, vltra ſibi nec Imperator iura Pontificatus arripuit; nec Pontifex nomen Imperatorium vſurpauit: quoniam idem mediator Dei & hominum homo Chriſtus Ieſus ſic actibus propriis & dignitatibus diſtinctis officia poteſtatis vtriuſque diſcreuit,* &c. Quæ quomodo cum aliis illius Iuris locis & cum facinore *Bonifacii VIII* etiam in habitu Imperiali ſeſe populo oſtentantis congruant, æruſcatores noſtri viderint. Veriſimile eſt autem, *Nicolaum*, hic reſpexiſſe ad illud Saluatoris: *Reges gentium dominantur illis, & qui eas in poteſtate ſua habent, benefici vocantur: vos autem non ſic.* Matth. 20,25. Marci 10,42. Luc. 22,25. Claudant hanc notam verba *Iuſtini* Imperat. in l. 23. conſulta C. de teſtament. *Abſurdum eſt, ſi promiſcuis actionibus rerum turbentur officia, & alii creditum alius ſubtrahat: & præcipue Clericis, quibus opprobrium eſt, ſi peritos ſe velint diſceptationum eſſe forenſium.* (R.) p. 123

(7) *Non enim eſt poteſtas niſi a Deo*, vt ſignate Apoſtolus dixit ad Rom. cap. 13. (Sp.)

Videtur illud D. Pauli exprimere. *Non eſt poteſtas niſi a Deo.* Rom. 13,1. (R.) p. 124

(8) Scilicet, Pontificalis. *Alter*, ſcilicet Regalis. (Sp.)

Ergo quid ad ſummum de regni iure, quid oro
Pontificem ſpectat(1)*? nullum caput iſta ſuper ſe*(2)
Aſpicit, excepto cælorum Rege, poteſtas.
Eccleſiam regat ille ſuam(3)*, diuinaque iura*
Temperet, Imperium nobis faſceſque relinquat.
(4)*Adde, quod infandum tractantes pectore votum*
Latores apicum(5)*, mandatorumque ſequeſtri*(6)*,*
Diuinas ſpoliare domos(7)*, ſacra tollere vaſa,*
Excoriare cruces, abrumpere textibus aurum:
Omnia quæ poſſent auide corradere ſæuis
Vnguibus, & ſecum collecta referre parabant.
Vtque minus cautos(8) *mendacibus angere poſſent*
Ac terrere notis, impreſſo plurima ſigno(9)
Deprenſa eſt vacuis apud illos pagina chartis(10)*,*
Suſceptura nouas quas (vellent) cumque figuras.
At nos Teutonico cupientes parcere regno,
Et ſimul iniuſtas cleri prohibere rapinas,
Vertere peſtiferos a primo limine greſſus
Iuſſimus, & vacua luſos repedare(11) *crumena.*
Vos (age nunc) proceres, quibus hanc autoribus aulam,
Imperiumque rego, præſens iniuria, quæſo,
Aſperet, & iuſtos mecum ſtimulate dolores.

(1) An neſcis, *Friderice* Princeps chriſtianiſſime, *Inter vos non dominabimini, ſicut ſubditis dominantur Reges gentium*, hoc valere ſcilicet, *Tu Petre cum tuis ſucceſſoribus Romani Imperii hæres eſto perpetuus?* Item: *Ego veni miniſtrare, & non miniſtrari*, eſſe, *Imperatores & Reges terrarum, tua, ac ſucceſſorum tuorum, in ſolio pluſquam regio præſidentium, venerabundi gemmata oſculentur veſtigia?* Tum illud? *Qui primus voluerit eſſe inter vos, erit veſter ſeruus. Et qui voluerit inter vos fieri maior, ſit veſter miniſter*, aliud ſignificare nihil, *quam apud nos eſt præcipiendi poteſtas, reliquam eccleſiam manet parendi neceſſitas?* Conſtat enim dicere ſolitum *Benedictum* XII: Omnem imperii poteſtatem ſuam eſſe: eo quod Chriſti Ieſu ſuperni regis eſſet vnicus in terris vicarius, ſucceſſor Petri. (Sp.)

Reſpon-

Reſpondet (de ſe ſi cuiquam creditur ipſi) *Innocentius III* in c. Venerabilem, extra de elect. Electionem quidem Imperatoris ad ſe immediate non pertinere: (quanquam hoc ipſo, quod ſui maiores imperium a Græcis ad Romanos tranſtulerunt, etiam eligendi poteſtatem Principib. Germaniæ fecerint,) ſed examinationem Electi Imp. antequam ei manus & corona imponatur, ſuam eſſe &c. (R.) p. 124

(2) * Similiter *Tertullianus* in Apologetico, & *Io. Chryſoſtomus* *. (R.)

Hoc ſi quis hodie conſtanter aſſeueraret, hæretici nomen apud pontificios adulatores non effugeret. Contrariam tamen partem, vt veritati affinem, magni nominis viri tutati ſunt: licet hactenus eorum vicerit doctrina, qui vniuerſam prope Scripturam diuinam adulterinis interpretationibus ſubuerterunt. Apud quos nata ſunt illa, olim ignota penitus ſanctis, vocabula: *Caput vniuerſalis eccleſia*, *Generalis vicarius*, *Deus terrenus*, *Pontifex maximus*, *Suprema poteſtas*, *Legitima poteſtas*, *Habitus gladii*, *Vſus gladii*, & alia multa huiuſmodi. Quid pluribus? *Hodie habet Imperator*, vt eorum vtar verbis, *recognoſcere Papam in ſuperiorem*, & *expectare perſona ſua approbationem*. (Sp.)

(3) Iuxta præceptum Pauli: *Nemo militans Deo, implicat ſe negotiis ſecularibus.* Sed hic in promptu adeſt duplex nobis ſolutio. Vna, Romanum Pontificem non alligari verbis Apoſtoli: quoniam inferior non habeat imperium in ſuperiorem. Altera, quod ipſius vterque ſit gladius ſolius. Item, omnia eſſe eiuſdem propter illum Chriſti ſermonem: *Data eſt mihi poteſtas omnis in cælo & in terra.* (Sp.)

(4) Querelæ Imperatoris de auaritia, rapinis & ſacrilego auſu legatorum Puntificiorum hic notentur. (R.) p. 124

(5) I. e. litterarum Apoſtolicarum. (Sp.)

Similis vox recurrit lib. 7 num. 164. vbi tamen Auguſtana editio, *apicis*. Significat autem eos, quos *Suetonius* abſolute *Latores* vocat; *Symmachus* vero *baiulos litterarum*, & *vectores*, & *pernectores*, & *portitores*: alii *gerulos*: Latinis ſunt *Tabellarii*, Græcis γραμματοφόροι. (R.) p. 124

(6) Signat legatos, ſiue geſtores negotiorum Papæ. *Lauinius* in libro, quem ſcripſit de verbis ſordidis, *Sequeſtrum* dici vult, quod eius vtraque pars fidem ſequatur. Idque etiam *Aul. Gellius* probat: & *Alciato* non diſplicet: quod etymologia vocis huius a *Modeſtino* tradita ſubdura videatur. (Sp.)

(7) Templa. Taxat Cæſar auaritiam & ſacrilegia ſacerdotum Cardinalium, imprudentibus rerum pietatis prætextu imponentium. (Sp.)

(8) Simplices. (Sp.)

(9) Sigillo. (Sp.)

(10) Puris, quas nunc principales ſcribæ *alba* vocant. Charta eſt pagina ſcriptioni apta, ex quacunque materia illa ſit, ſiue ex plumbo, ſiue ex cortice, ſiue ex linteis, ſiue ex papyro, ſiue ex corio, quæ dicitur membrana. De chartarum generibus *Plinius* multa cap. 12 libro decimo tertio. (Sp.)

Charta blanca vulgo vocatur, cuius & infra v. 657 fit mentio. (R.) p. 124

(11) *Pflugius* diuinabat, *trepidare*, id eſt, fugere cum terrore & metu. (R.) p. 124

Interea magnos proceres Burgundia(1) *diues,*
Pontificeſque ſuis excitos ſedibus vltro
Regis in occurſum commouerat: omnia late
Oppida (2), *ſeu validis munitæ turribus vrbes*(3).
Excipiunt illum valuis reuerenter apertis,
Quæque relicta ſibi iam libertate vetuſta
Gaudebat tellus, venientem milite pauco
Agnoſcit Dominum ſupplex, Regemque fatetur.
Ipſeque Pariſiæ(4) *moderator & arbiter aulæ*
Milite cum multo, dubium, pacatus, an hoſtis,
Colloquii cauſſa Regem Luduicus(5) *adibat.*
Aſt vbi diſpoſitis illum dotalibus aruis
Teutonicas reuocaſſe gradum cognouit in vrbes,
Regia magnifico(6) *pacis ſub imagine faſtu*
Miſit, & æqua ſuis ab eo mandata recepit(7).

(1) Cum ex hoc loco, tum ex cap. 11 tertii hiſt. Ænobarbicæ libri patet, vtramque Burgundiam iterum Imperio ceſſiſſe, omnimoda, vt ait *Radeuicus*, ſubiectione, & debita fidelitate compromiſſa. Nam Pontifices, non tantum qui aderant, vt *Stephanus* Viennenſis Archiepiſcopus & Archicancellarius Burgundiæ, *Eraclius* Archiepiſcopus & Primas Lugdunenſis, *Otho* Valentinus Epiſcopus & *Ganfredus* Auinionenſis, *Syluius* item Princeps Clarienſis, ſed & abſentes alii omnes tum Antiſtites, tum Optimates, vt eiuſdem *Radeuici* verbis loquar, & per nuntios & per litteras *Friderico* fidelitatem fecerunt, atque hominium, & beneficia ſua de manu illius reuerenter ſuſceperunt. (Sp.)

(2) Oppidum videtur *Alciato* id eſſe, quod tanquam propugnaculum aduerſus hoſtes conſtructum eſt, & mœnibus vallatum. Id enim etymologia arguit: cum dicatur ab *ope*, id eſt, auxilio: quod eius cauſſa factum ſit: vnde vt plurimum condebantur oppida, vt

etiam natura loci tuta eſſent. *Virgilius* ſecundo Georg. *Adde tot egregias vrbes, operumque laborem, Tot congeſta manu præruptis oppida ſaxis.* Propter quod etiam putat idem cum ceteris interpretibus iurium, proprie dici oppida, ſiue vrbs ſit, ſiue caſtrum, emporium, conciliabulum, pagus, vicus, præfectura, burgus, metrocomia: dum mœnibus cingantur, & ab incurſu hoſtium tuta ſint. *Laurentius* autem *Valla*, quique eum ſecuti ſunt Grammatici, oppidum omnem vrbem dici exiſtimauerunt, præter Romam: quæ peculiari nomine vrbs vocari cœpta, fecit vt ceteræ vrbes oppida vocarentur. (Sp.)

(3) Annotauit & idem *Alciatus*, quod in pontificiis recentioribusque canonibus, non videntur vrbes appellari, niſi quibus Epiſcopus datus eſt. In antiquis enim decretis, maioribus tantummodo vrbibus Epiſcopi conſtituti fuere. Sed tamen hodie quam plurimæ in Germanis, Sarmatiſque vrbes ſunt, quibus ſpecialiter nullus ſacrificulus Antiſtes præeſt: quod hæ nationes non pauca ex iure gentium adhuc retineant. (Sp.)

(4) Gallici regni, pars pro toto, familiari poetis figura. Quidam Pariſium conditam volunt a Iulio Cæſare, Pariſiumque ſingulariter & feminine nuncupatum. Quibus vt non accedamus, ipſe *Cæſar* in primis facit, qui, *Ritio* teſte, laudum ſuarum alioqui non obtrectator, eius, vt iſtis placet, operis Pariſii nunquam meminit; vt aliquoties *Pariſiorum* gentis, in qua *Lutetiam Strabo, Mela, Plinius*que & *Ptolemæus* ſtatuunt, in eo propemodum tractu, quo nunc eſt. Inuenias qui *Pariſius* indeclinabili forma per omnes caſus affirmet: & ita multorum ſeruat vſus. Vrbs ad Sequanam poſita, vbi nunc regia Gallorum, conſilium, quod Parlamentum appellant, & ſtudium litterarum, *Caroli* Magni opus: e quo vt viri aliquot prodiere tum religione, tum multifaria doctrina inſignes, ita negari non poteſt, hic alios nonnullos, quorum prodigioſa barbaries propemodum bonis litteris, & ſimul pietati chriſtianæ exitium attuliſſet, niſi propitius Deus in tam altis ignorantiæ tenebris, excitaſſet clariſſima illa duo Galliarum lumina, *Gulielmum Budæum*, & *Iacobum Stapulenſem*: quorum monimenta non tantum perhibent teſtimonium doctrinæ ſuæ, ſed plane indicant etiam, quam ſint integri vitæ ſcelerisque puri, amantesque æqui & honeſti: quæ, dum doctrinæ accedunt paulo ampliori, magno in loco ſtatuenda mihi cum *Vadiano* noſtro videntur. (Sp.)

(5) Ita & Auguſtana editio. At Pernæ, *Ludouicus*. (R.)

Cognomento *Iunior*, de quo latius aliquanto lib. 9. Sed quam Germanorum gloriæ atque virtuti inuideant Gallicarum rerum ſcriptores, indicat hic locus, & mox præcedens, prætereunt enim ſilentio, quæ tanta fide, citatoque teſtimonio Trecenſis Epiſcopi *Radeuicus* noſter retulit. Sed præſtat eius recitare verba. Nam, *ſicut egomet*, inquit, *referente venerabili viro* Henrico *Trecenſi Epiſcopo cognoui*, Ludouicus *audito, quam ſtrenue partibus illis* Fridericus *prænaluiſſet, pertimuit: nec iam ad colloquium, quod ſuſpectum habebat, ſed ad bellum ſe ratus proficiſci, clanculo non paruas copias collegerat: adeo, quod nouem Epiſcopos cum ſua militia vna nocte in Trecenſi ciuitate tunc hoſpitaſſe memoratus Præſul memoraret: cumque tota terra illa non minimo metu nutaret, ipſa trepidatio nobis pro victoria putabatur.* Meminit *Nauclerus* conuentus, qui apud Diuionem ſuper tollendo ſchiſmate indictus eſt, inter *Fridericum*, & *Philippum*, qui patri *Ludouico* iam vita functo ſucceſſerat. *Æmylius* ex *Gaguino* retulit in lib. ſexto operis ſui, iam dictum *Philippum* cum Ænobarbi nepote ex filio *Friderico* Aug. per filium ſuum *Ludouicum* in Mediomatricibus renouaſſe fœdus, quod inter Principes Romanorum, Regesque Galliarum antiquitus obſeruabatur. (Sp.)

(6) Quoniam iſthæc Regum tractatio per nuntios, quorum nomina *Radeuicus* ponit, magis ad oſtentationem faſtus, quam ad reipub. vtilitatem facta eſt, eodem autore *Radeuico*. (Sp.)

(7) Videtur per tranſlationem *mandata* accipere pro actis ipſis, pro quibus illa dari ſolent. Vt ſcilicet, iis modis Ænobarbici legati cum regiis nuntiis egerint, quibus illi erga eos vtebantur. Iuxta illud vulgatiſſimum verſiculi:

Tu quoque fac ſimile: (Sp.)

Iamque tuos Cæſar peragrans Germania campos,
Saxoniæ fines, claramque intrauerat vrbem(1),
Quam prius infidis condixerat ille Polonis.
Quos vbi velle dolum, iurataque(2) *pendere parui,*
Indefenſa(3) *fidem cunctis abſentia fecit;*
Signa Ratisbonam ſua fert, vbi magna coibat
Concelebranda patrum ſolenni(4) *curia cœtu.*
Huc quoque Pannoniis(5) *legatio venit ab oris,*
Verba, preceſque ferens Geiſa(6) *ſub nomine Regis.*
Huic ſatis in teneris adoleſcens ſtrenuus annis
Frater erat Stephanus, *quem Rex ad culmina regni*
Aſpirare dolo, Bela *ſuaſore*(7), *ferebat.*
Hic placido cultu puerum nutriuerat, vt qui
Vir bonus & prudens(8), *& auunculus eſſet vtrique:*

Hunc

Hunc(9) quaſi ſuſpectum(10) regnis, & facta parantem
Impia, Rex odiis vexabat frater iniquis;
Impoſitoque ſibi (11) funeſtæ crimine fraudis(12),
Teſtibus, & falſis iuuenem damnare parabat
Iudiciis(13), odiumque furens ferale coquebat.

(1) Magdeburgum. (Sp.)

(2) Pacta ſcilicet, & promiſſa, iureiurando adfirmata. (Sp.)

(3) I. e. contumacia: in quam incidunt, qui in iudiciis citati, non adſunt, aut mox legitimam abſentiæ cauſſam non edunt. Quanto igitur magis, qui diem ſibi pacto conſtitutum iam negligunt. Sed notum apud maiores, Polonorum perfidiam in vulgi verbum abiiſſe. (Sp.)

(4) Congregationem hodie vocant, quam Canoniſtæ vel ex duobus conſtare dixerunt. Cœtus vero decem homines requirit. (Sp.)

(5) Hungaricis: quoniam Hungari, vt dictum eſt, tenent nunc inferiorem Pannoniam, cuius limites multo breuiores, quam Imperium. (Sp.)

(6) Auguſtana editio, *Garza*. (R.)

Rex *Bela*, ſecundus eo nomine, qui cum patre *Almo* exoculatus eſt a patruo Rege *Colomanno*, ſucceſſit *Stephano* eius nominis ſecundo, filio *Colomanni*, ſine liberis defuncto, ex *Helena* Seruiæ Regis filia *Geiſam*, *Ladislaum*, *Stephanum*, & *Almum* ſuſcepit. *Geiſa* natu maior, poſt mortem patris imperio paterno potitus eſt: vſurpante pariter regnum *Stephano* fratre, vt *Radeuicus* ſcribit, *Bela* auunculi ſuaſu. Quod & Poeta, ſecutus Radeuicum, indicat: cum tamen alii id minime vel vno verbo innuant, ſed conſtanter referant, *Stephanum* tertium huius *Geiſa* filium patruos habuiſſe initio ex ſucceſſione regnum vſurpantes, *Ladislaum*, deinde *Stephanum*, *Bela* ſecundi filios: qui, vt patet ex Hiſtorico Hungarorum, breui tempore interiere. Hic *Stephanus* regnauit ann. XI, moritur MCLXXIII. Quamuis principatus Ænobarbi incidit in poſteriores annos, quibus rerum dictus *Geiſa* apud Hungaros potiebatur, quibus ille 20 annis præfuit. (Sp.)

(7) Nulla fit huius *Bela* mentio apud alios, quos ego quidem legerim. (Sp.)

(8) Sic ſæpe apud Horatium, *Vir bonus & ſapiens*. Et apud Auſonium Idyl. 16. Significatur his duobus epithetis vtraque virtus, & morum, & rationis ſeu mentis. Ethica inquam & Dianoetica. (R.) p. 124

(9) Scilicet *Stephanum*. (Sp.)

(10) Æmulum. (Sp.)

(11) Intelligi vult, niſi fallor, Stephano impoſitum crimen, abutitur ergo reciproco, *Sibi*: vt alias quoque. (R.) p. 124

(12) Parricidii: quod non in patrem ſolum, ſed etiam in ceteros coniunctos committitur, quorum lex Pompeia meminit. (Sp.)

(13) F. *indiciis*, vt *Pflugius*. (R.)

At puer in magno ſpem tantum Cæſare ponens,
Rebus opemque ſuis, ſolum ratus eſſe ſub aſtris
Qui velit, aut poſſit tumidos arcere tyrannos,
Hunc adiit, tumidique graues quas ſenſerat iras
Fratris, & indigno fœdatam crimine famam,
Exiliumque ſuum deflens: inſignia magni
Corda viri crebris tandem permota querelis
Impulit, vt ſæuo fratri mandata, minaſque
Scriberet, & iuuenem famæ, domuique paternæ*
Reſtitui, falſo læſum rumore iuberet.

* Miſſos etiam a *Friderico* legatos, pro reſtituendo *Stephano*, *Radeuicus* tradit. (Sp.)

Ille furens odiis, & gaudens fratre remoto,
Cuius erat probitas animi ſuſpecta nocenti,
Excuſare ſuam fraterno crimine culpam(1),
Inuidiamque ſui cupiens lenire furoris,
Hæc Regi mandata viros(2) perferre fideles
Iuſſit, & auguſtas his fallere vocibus aures.
Germanum, quoadusque nihil crudeliter egit,
Vel latuere doli, conſorti fœdere iuris(3)
Participem, nulloque modo, niſi nomine tantum,
Partiri quod nemo poteſt(4), habuiſſe(5) minorem:
At poſtquam durum(6) patuit ſcelus, illud amice
Non potuiſſe pati(7), nec tunc quoque ſæuius actum,
Aut grauius quicquam, quam quod iam fraude reperta,
Cautus ab infido ſe ſubtraxiſſet amico.
Illum (cum poſſet tutus manſiſſe) coactam

Sponte

Sponte ſua ſimulaſſe fugam, cauſſamque doloris
Eſſe, quod inceptos nequeat patrare furores.
At Rex huic finem nequiens imponere liti,
Cum maiora premant priuatæ pondera curæ,
Diſtulit, & iuuenem Veneti per ſtagna profundi
Prouidus Argolicam(8) *ſeruandum miſit ad vrbem.*

(1) Ita legendum diuinabam, & poſtea in Pernæ editione reperi. Auguſtana editio & vulg. *fraterna*: quod haud ſcio, an etiam defendi poſſit, ſi ſubaudias, culpæ. Ita crimen culpæ dictum foret, quomodo alias *ædem eccleſiæ*, & *pacem quietis*, & *legem pactorum*, & *negotia rerum* Guntherus vſurpat. (R.) p. 125

(2) *Gernaſium* Epiſcopum de Caſtro ferreo, & Comitem *Heidenricum*. (Sp.)

(3) Dominationis. (Sp.)

(4) Politici Regem. ſic accipiunt, quaſi ſuprema quædam & abſoluta poteſtas ſit, ſupra quem in ſuo regno nemo ſit, ſed ipſe præſit omnibus: ex quo fit, vt Rex niſi vnus dumtaxat eſſe non poſſit. Plures enim Reges ſimul vni regno præſidentes, ſeſe mutuo impedirent, naturamque peruerterent Regis, quæ non omnibus præeſſet, ſed haberet paritatem. (Sp.)

(5) *Se*, nimirum. Ellipſis honeſta & vſitata: qua & ſupra vſus eſt, & mox iterum v. 436. (R.) p. 125

(6) Malim hic quoque, *dirum*, vt lib. 4 verſ. 456. (R.) p. 125

(7) Pro, æquo animo ferre. (Sp.)

(8) Conſtantinopolim. (Sp.)

Hoc quoque conuentu(1) *procerum Dux ille Boemus*
Fama Labeslaum *quem nominat, ob ſua geſta*
Fortiter, & bello nuper ſpectata Polono,
Ex Duce Rex fieri meruit(2), *geſſitque potenti*
Sceptra manu, cinxitque nouo diademate crines.
Protinus ad patrias veſtigia Rex nouus vrbes
Retulit Italico pactus ſua robora bello.

(1) Quæ ad hunc locum faciant, nos aliquanto latius in principio quinti ex *Sylvio* retulimus. Lego apud Canoniſtas, quod mirum eis videbatur, cum primo Rex fieret Dux Boemiæ, quod non haberet, niſi vnum Epiſcopum Pragenſem: dictumque propterea, eum proprie tunc non habuiſſe regnum. Extat in pontificiis decretis Canon, quo deſcribitur, quæ prouincia ſit regio digna nomine: cui caput eſt: *Scitote* 6 q. 3. (Sp.)

(2) *Labeslaus*, id eſt, (qui & *Vladislaus*, & in Auguſtana editione *Labeslauus* hic nominatur) ex Duce Bohemiæ Rex creatur Magdeburgi a *Friderico* Imp. ob nauatam ipſi in bello Polonico fidelem operam. Falli ergo videtur *Æneas Sylvius* Hiſtoriæ Bohem. c. 24, dum ſcribit, idcirco ipſum regiam accepiſſe dignitatem, quod in expugnatione Mediolanenſi egregiam operam Imperatori nauaſſet. Imo bellum illud Italicum poſterius fuiſſe, ſignificat hic *Guntherus*, cum ait, hunc nouum Regem ad patrias vrbes veſtigia retuliſſe, Italico pactum ſua robora bello. Illud autem recte annotauit idem *Sylvius*, Vratiſlaum quidem, iam ante ab *Henrico IIII* Imperatore Regem creatum fuiſſe Moguntiæ: ceterum eius ſucceſſores vſque ad hunc *Ladislaum*, in quem denuo illa dignitas collata eſt, regio nomine abſtinuiſſe, Ducali contentos, tanquam regni decus non prouinciæ, ſed homini datum fuiſſet, proindeque cum perſona extinctum. Idemque & *Nic. Ciſnerus* probat in Orat. de Othone III. Imp. indeque liquere ait, illa tempeſtate Regem Bohemiæ inter Electores Imperii Romani eſſe non potuiſſe, &c. (R.) p. 125.

Nec minus egregium dictu, pulchrumque putamus
Quod patrui Regis(1) *Dux Auſtricus, atque Friſingæ*(2)
Præſul ſedis Otho, ſtudio curaque nepotis
In pacem rediere bonam, quos ante feroces
Irarum ſtimuli, fraternaque rixa cruentis(3)
Vexabat(4) *odiis, cum Dux abrumpere quædam*
Fratris ab eccleſia per vim tentabat: at ille
Priſca ſuæ ſedis certabat iura tueri.

(1) Coniunctio ſanguinis abunde lib. primo explicata eſt. (Sp.)

(2) Hanc in monte, *Friſingen* vocato, excitauit primus eius antiſtes diuus *Corbinianus*, regnante iam apud Gallos Pipinio Franco Germanico. Situm loci ſcribit eleganter *Otho* ille noſter cap. 24 lib. 5 hiſtoriæ ſuæ prioris. (Sp.)

(3) Iuxta prouerbium quod ab *Ariſtotele* refertur lib. Politicorum ſeptimo, ſcilicet: *Acerba eſſe bella fratrum*.. Suppetunt abunde multa ex hiſtoricis exempla, quæ arguunt, ſi

quando ſimultas inciderit inter fratres, eam eſſe atrociorem, quam vulgarium inimicorum. (Sp.)

(4) Quamuis & Auguſtana editio ſic legat, malim tamen, *vexabant.* (R.) p. 125

His bene compoſitis Ripuaria(1) *Cæſar in arua*
Tendit, & extremos Rheni percurrere fines
Accelerat, pacemque locis, & iura reformat
Gentibus, hanc cunctis gaudens præponere curis.
Ne qua parte ſui nutantia regna relinquat(2)
Rector, ad Italicos moturus ſigna labores.
Rurſus Vangionum campos, Luthramque(3) *reuiſit,*
Regaleſque ſibi quos ſtruxerat ipſe penates
Incoluit, paucis ſedata mente diebus.
Dum ſibi conſilio ſanctorum cuncta virorum(4)
Rite gerenda putans, vicinis munera larga(5)
Erogat eccleſiis, turbæque benignus egenti
Dilargitur opes, autorem nactus in hac re
Hermannum, *meritiſque grauem, formaque venuſtum,*
Sanguine conſpicuum: qui tempore Præſul eodem
Brixinenſis erat, cunctis, quos Teutona tellus
Tunc habuit, claræ prælatus nomine famæ:
Vnde viri monitis ad magna negotia tendens
Diuinam ſtudiis Princeps a ſeque, ſuiſque
Tentabat caſtris auertere mitibus iram.

(1) Qui populi *Ripuariorum* nomine continebantur, lib. primo indicauimus. (Sp.)

Ripuariorum leges hodieque extant. (R.)

(2) Hoc autem adeo feliciter præſtitit per omnem Germaniam, vt, quemadmodum *Radeuicus* ait, quod dictu mirum eſt, iam non regni rector, ſed vnius domus, vnius reipub. paterfamilias haberetur. Nimirum ratus cum Tito Cæſ. diem eum ſe perdidiſſe, in quo non aliquid in rem imperii, de iure item & iuſtitia inter omnes gentes conſeruanda diſpoſuiſſet. (Sp.)

(3) *Cæſarea* cognominatur noſtrate lingua. Clarum fecit oppidum fictitius lectus *Friderici* Aug. ſecundi, quem illic quotidie ſterni fabulantur, quod ſingulo mane inuolutus reperiatur. (Sp.)

Cognomento *Cæſaream.* In hoc oppido hodieque ſacellum viſitur, in quo orare ſolitus eſt *Fridericus* Barbaroſſa. Eſt & altera *Lutra*, quæ *Regia* appellatur, cœnobio Monachorum & ſepulchro Imperiali inſignis: tribus lapidibus diſtans Brunſvvico, patria mea. Harum priorem vernacula lingua *Keiſers Lauthern*, hanc *Konigs Luther* vocamus, differentiæ cauſſa. (R.) p. 125

(4) Scilicet, Epiſcoporum: qui & *ſanctiſſimi* interdum appellabantur. (Sp.)

(5) Nota pietatem Imperatoris non ſuperſtitioſi, ſed vere religioſi, & commiſerationem erga pauperes. (R.) p. 126

(1)*Iamque procelloſis aquilonibus aera molles*
Abſtulerant zephyri, ſenii (2) *cum frigore pulſo*
Grata repubeſcit iocundi temporis ætas,
Dum viret omnis ager, telluſque decore reſumpto
Floribus, & viridi iuueneſcere gramine gaudet,
Cum iam deſuetos(3) *poſt otia longa iuuencos*
Cura laboriferi cogit iuga ferre coloni:
Quæque diu tutæ 4) *tenuit naualia ſedis,*
Nauta ratem dubias pelagi deducit in vndas,
Magnaque pro regno geſturi prœlia Reges,
Fortia belligeras reuocant in caſtra cateruas.
Cæſar ad Italicum iam ſe procingere bellum
Apparat, & validas caſtris accire cohortes.
Ne qua tamen puram(5) *culpæ contagio cauſſam*
Infuſcare queat, ſanctos adſciſcere patres,
Et iuſtæ cauſſas exponere maluit iræ.
Qui poſtquam ſtimulos iamdudum bella volenti
Adiecere nouos, iuſtumque, piumque fatentes(6),
Nomine quod regni geritur ſub Principe bellum(7),
Protinus accenſa ſtimulis grauioribus ira

 Feruet,

Feruet, & vltorem(8) *veniæ ſpe tutus adepta*
In Ligurum pœnas Princeps accingitur enſem.

(1) Pulcra periphraſi ſignat apparuiſſe ver. (Sp.)

(2) Pro *biemis* poſuit. (Sp.)

(3) Ita reſcripſi, vbi vulgo erat, *deſuetus poſt otia longa iuuencus.* *Os* & *us* ſæpe librarii permutarant. (R.) p. 126

(4) Hoc eſt, portus, ſiue ſtationis nauium. (Sp.)

(5) Quia quod iuſtum eſt, iuſte quoque ac legitime exequendum eſt. Poteſt enim etiam bona cauſſa male agendo fieri mala. (R.) p. 126

(6) I. e. *profitentes*, vel *affirmantes.* Vt alibi quoque *fatendi* verbo vtitur. Eodem plane modo loquitur *Varro* apud *Nonium*, pag. 256, Bellum nullum niſi pium geri oportere. Quodnam autem ſit pium ſeu iuſtum bellum, grauiſſima eſt diſputatio, quam attingit etiam *Guntherus* lib. 4 v. 172, & lib. 7 v. 385, & explicarat *Cicero* lib. 3 de Repub. Ex quo hæc verba referuntur ab *Auguſtino* de Ciuit. Dei, & ab *Iſidoro*: *Nullum bellum iuſtum haberi videtur, niſi denuntiatum, niſi indictum, niſi de repetitis rebus. Illa iniuſta bella ſunt, quæ ſunt ſine cauſſa ſuſcepta. Nam vltra vlciſcendi aut propulſandorum hoſtium cauſſam, bellum iuſtum geri nullum poteſt.* Vide & *Gratianum* in Decreto. Quo alludit *Virgilius* in Ceiri: v. 335.

Tunc potius tamen ipſa, pio cum iure licebit,
Cum facti cauſam tempusque doloris habebis.
Tunc potius conata tua, atque incepta referto.

Quid autem *ius pium*, & *bellum pium*, ex lib. 1 *Liuii* Dec. 1 doceri poteſt. (R.) p. 126

(7) Qui belli ius ex euangelio trahunt, plane Chriſti, & Apoſtolorum doctrinam corrumpunt. Multo igitur rectius ſentiunt, qui bellum quamuis legitimum, inter neceſſaria mala ponunt. Diuus *Auguſtinus*, qui bello patrocinari alicubi videtur contra orthodoxos veteres, quorum nullus non illud damnauit, fatetur ingenue, ſe non poſſe, etiam ſi velit, eloqui, quantum malorum, durarum dirarumque neceſſitatum inſit bellis, etiam quæ iuſta dicuntur, capite ſeptimo lib. ciuit. Dei 19; quod & obiter a nobis ſuperius tactum eſt. (Sp.)

(8) Vulgo perperam, *enſe.* Eleganter autem *enſem vltorem* dicit & hic & lib. 4 v. 169. & *ſcelerum vindicem gladium* lib. 3 v. 611. Sic Imper. *Conſtantinus* iubet inſurgere leges, armari iura *gladio vltore*, in l. 31 cum vir. C. ad l. Iul. de adult. Sic eius filius *Conſtantius* paganos ſacrificantes *gladio vltore* ſterni iubet. l. 1. C. de Pagan. Sic *Iuſtinianus* homicidas *vltore ferro* perſequitur. §. Item lex Cornelia de ſicariis. Inſtit. de pub. iudic. Quod autem ait, *venia ſpe tutus adepta*, erat cum mutarem in *adempta*, ſcilicet: Liguribus ſeu Mediolanenſibus. Nunc vero re melius perpenſa nihil muto. Hoc enim dicit: Imperator cum ab Epiſcopis, quos in conſilium adhibuerat, intellexiſſet, iuſtam eſſe belli cauſſam, nihilque in eo ſe peccaturum, aut Dei in ſe aut ſuos iram concitaturum, id aggreſſus eſt. (R.) p. 126 ſeq.

Iamque gradu refugo Romam ſine laude reuerſi,
Terribiles noſtri legati(1) *Principis iras,*
Quæque ſuæ trepidi tulerint diſcrimina vitæ,
Quantaque probrorum conuitia cuncta gementes
Addiderant(2), Adriane, *tibi, mæſtoque relatu*
In Regem nimias acuebant Præſulis iras.
Iam tunc Romani partes diſſenſio cleri
Fecit, & in geminum ſeceſſit ſchiſma fauorem:
Hi Legatorum partem, Papamque ſequuntur:
Aſt alii Regis pulchrum, & laudabile factum
Excuſant, fortemque vocant, dignumque corona:
Ac velut elatos culpant, nimiumque tumentes
Diſſidii cauſſam, fomentaque prima dediſſe.
Illa dies cauſſam, momentaque prima malorum
Præſtitit, & longo(3) *victuræ tempore peſtis.*
Principis, an Papæ fuerit pars iuſtior(4), *alter*
Qui melius potuit cognoſcere iudicet: at nos
Ignari rerum, partem veneremur vtramque.

(1) Pontificii, ſuperius nominati. (Sp.)

(2) Legendum puto, *ediderant*: id eſt, expoſuerant, commemorarant. Error inde, ni fallor, natus, quod quidam ſcribunt, *addiderant.* Peccabat etiam hic diſtinctio. (R.) p. 127

(3) Vulgo, *longa.* (R.)

(4) Nota inſignem εὐλάβειαν, & cautionem *Guntheri* in proferenda ſua ἐπιχείρησιν huius cauſſæ & controuerſiæ inter Imperatorem & Pontificem Maximum, ne videlicet ſcribat, dicatue per iugulum reditura. (R.) p. 127

At

At Præſul ſubita(1)*, nimium quoque feruidus ira,*
Præſulibus noſtri tam ſæua piacula regni,
Contemptuſque ſuos mæſtis deflere querelis
Accelerans, tales ferri iubet vndique chartas:
(2) *Si ſatis vnanimes in Chriſti nomine fratres*
Eſtis, & eiuſdem proles certiſſima matris,
Contemptus noſtros, & ſacræ ſcandala vobis
Credimus eccleſiæ magno ventura dolori.
Quam male legatos maieſtas regia noſtros
Audierit, quantaque furens exarſerit ira,
Vnius(3) *falſo decepta interprete verbi,*
Vel qui præſentes aderant videre: vel abſens
Si quis erat, potuit certis audire relatis.
At nos, teſte Deo, quod ſceptrum iuraque regni
Diximus a nobis illi collata fuiſſe,
Non donata quidem, potius ſed tradita noſtro
Illa miniſterio, vel ei commiſſa, per illud
Credidimus verbum ſat recte poſſe notari.
Numquid ob ambigui ſuſpecta vocabula dicti
Debuit in tantam ſuccendi filius iram,
Verbaque mandatis opponere dura paternis(4)?
Adde, quod eximio famoſos nomine noſtri
Cuſtodes lateris(5)*, tanta feritate laceſſi*
Pertulit, vt gladios, & ſæua pericula mortis
Vix fugerent: vetitoſque vltra procedere, triſtes
Turpiter, ac trepidos ad limina ſacra remiſit.
Neue quis ad noſtram(6) *toto de corpore regni*
Audeat vlla ſui deferre negotia ſedem,
Obſeruare aditus, anguſtaque claustra viarum
Dicitur, & mediam poſitis cuſtodibus alpem.

(1) Pfiugius *ſubito*, quæ mutatio non videtur neceſſaria. *(R.)*

(2) Huius epiſtolæ habes apud *Radenicum* exemplar: quem latuiſſe miror alteram eiuſdem *Adriani* ad *Fridericum* ſcriptam epiſtolam haud diſſimili argumento: quam vna cum Ænobarbi reſponſiua haud grauabor adſcribere, quod & ad hunc locum opportune accedat, & ſimul oſtendat, quam degenerarint Romani Epiſcopi ab humilitate, lenitateque Apoſtolici ſpiritus. Adrianus *Epiſcopus ſeruus ſeruorum Dei*, Friderico *Rom. Imperatori ſalutem, & Apoſtolicam benedictionem. Lex diuina, ſicut parentes honorantibus longæuitatem promittit, ita maledicentibus patri & matri ſententiam mortis intendit. Veritatis autem voce docemur*: quia omnis, qui ſe exaltat, humiliabitur. *Quapropter, dilecte in Domino fili, ſuper prudentia tua non mediocriter admiramur, quod B. Petro, & S. Rom. eccleſia non quantam deberes reuerentiam exhibere videris. In literis enim ad nos miſſis, nomen tuum noſtro præponis: in quo inſolentiæ, ne dicam, arrogantiæ notam incurris. Quid dicam de fidelitate B. Petro & nobis a te promiſſa & iurata: quomodo eam obſerues, cum his, qui DEI ſunt & filii excelſi omnes, Epiſcopis videlicet? homagium requiris, fidelitatem exigis, & manus eorum ſacratas manibus tuis innectis, & manifeſte nobis factus contrarius, Cardinalibus a latere noſtro directis, non ſolum eccleſias, ſed & ciuitates regni tui claudis. Reſipiſce ergo, reſipiſce, tibi conſulimus: quia dum a nobis conſecrationem & coronam merueris, dum inconceſſa captas, ne conceſſa perdas nobilitati tuæ timemus.* Ad quam Imperator ita reſpondiſſe fertur: FRIDERICVS *DEI gratia Rom. Imp. ſemper Aug.* ADRIANO *eccleſiæ Cathol. Pontifici, Omnibus illis adhærere, quæ cœpit IESVS facere & docere. Lex iuſtitiæ vnicuique, quod ſuum eſt, reſtituit. Non enim parentibus noſtris derogamus, quibus in hoc regno noſtro debitum exhibemus honorem, a quibus videlicet progenitoribus noſtris, & regni dignitatem ſuſcepimus, & coronam. Numquid tempore Conſtantini Syluester regalis aliquid habuiſſe dignoſcitur? ſed eius pietatis conceſſione libertas conceſſa eſt eccleſiæ, pax reſtituta, & quicquid regalis papatus veſter habere dignoſcitur, largitione Principum obtinet. Vnde cum Romano Pontifici ſcribimus, iure & ex antiquo nomen præponimus, & ad iuſtitiæ normam eidem nobis ſcribendi concedimus. Reuoluite annales, & ſi lectum neglexiſtis, quod aſſerimus illic inuenitur. Ab his autem, qui DEI ſunt per adoptionem, & regalia noſtra tenent, cur homagium & regalia ſacramenta non exigamus? cum ille noſter & veſter inſtitutor ab homine Rege nihil accipiens, ſed omnia bona omnibus conferens, qui pro ſe & Petro cenſum Cæſari perſoluit, & exemplum vobis dedit, vt ita faciatis, docet vos, dicens*: Diſcite a me, quia mitis ſum, & humilis corde. *Aut igitur re-*

galia nobis dimittant: aut ſi hæc vtilia indicaueris, quæ DEI DEO, quæ Cæſaris Cæſari perſoluant. Cardinalibus vtique veſtris clauſæ ſunt eccleſiæ, & non patent ciuitates: quia non videmus eos prædicatores, ſed prædatores: non pacis corroboratores, non orbis reparatores, ſed auri inſatiabiles corroſores. Cum autem viderimus eos, quales requirit eccleſia, portantes pacem, illuminantes patriam, aſſiſtentes cauſſæ humilium in æquitate, neceſſariis eos ſtipendiis & commeatu ſuſtentare non differemus. Humilitatis autem, quæ eſt cuſtos virtutum, & manſuetudinis veſtræ non minimam notam incurritis, cum huiuſmodi quæſtiones religioni non multum conferentes, ſæcularibus perſonis proponitis. Prouideat itaque Paternitas veſtra, ne dum talia mouet, quæ indigna ducimus, offendiculum ponat illis, qui velut ad imbrem ſerotinum ori veſtro aures ſuas arrigere feſtinant. Non enim non poſſumus reſpondere auditis, cum ſuperbia deteſtabilem beſtiam vſque ad ſedem Petri reptaſſe videmus, paci eccleſiæ bene ſemper prouidentes. Bene ſemper valete. (Sp.)

(3) Quando ſcilicet ſcripſeram, me beneficium contuliſſe in Imp. Fridericum, corona Imperiali ei impoſita: nec me eius beneficii pœnitere. Huius falſum interpretem fuiſſe videri vult Papa eum, qui id pro Feudo acceperat. Sed quid aliud importat, eſſe hominem Papæ (vt Epigramma ſupra relatum habet) quam ab eo feudum recognoſcere? quam eius eſſe vaſallum? Quid, quod *Cuiacius* quoque ad lib. 1 feud. tit. 1 fatetur, ſubdolam fuiſſe hanc *Adriani* excuſationem, cum antea reuera ſic ſenſiſſet, vt Imperator accepit; poſtea vero eum pœnituiſſet, gliſcentemque perniciem a ſe depellere cuperet. (R.) p. 127

(4) Sic *Auſonius* ep. 19; *Si erro, pater ſum: fer me: & noli exigere iudicium obſtante pietate.* Nota hic, Papam gerere ſe pro patre Imperatoris: vt & lib. 7 v. 120, & 138 & 165. Quomodo & hodie in Epiſtolis mutuis hæc neceſſitudinum vocabula vſurpant Cæſar & Papa. Socrates quidem dicebat, etiam *ἀγνώμονι* patri morem a liberis gerendum eſſe. Ad id ergo præceptum forte an hic alluditur. (R.) p. 127

(5) Intelligit *Cardinales* ſupradictos. Canoniſtas ideo de latere *Cardinales legatos* dici, quod adſiſtant Papæ, qui de eorum collegio vt Imperator de ſenatorum numero, exiſtat. Tum multa de illorum poteſtate, qualitate, prærogatiua, tradunt *Hoſtienſis*, & ſectatores eius adimunt Papæ ius deponendi Cardinalem ſine concilio generali. *Ioann. Monachus* ait, cœtum Cardinalium eſſe in quaſi poſſeſſione, ne quid ardui Pontifex inconſulto eorundem collegio ſtatuat: ſed memineris vtrumque Cardinalem. (Sp.)

(6) Cauſſam *Nauclerus* oſtendit, quæ Cæſarem eo adegit, vt poſthac neque legatum pontificium in Germanicum regnum, niſi a ſe vocatum, admitteret: neque quempiam, qui iam ad Rom. tribunal prouocarat, Romam proficiſci pateretur. Vnde fortaſſe Lundenſis ille Epiſcopus, vt edicti Imperialis contemptor, interceptus eſt, per Germaniam iter ad vrbem arripiens proſequendi cauſſam, appellationis prætextu. (Sp.)

At vos eccleſiæ fortes, validæque columnæ
Pontifices (neque enim veſtris hoc credere fas eſt
Actum conſiliis) vos hæc iniuria tangat,
Proque Dei(1) *fortem ſtabiles opponere murum*
Ne trepidate domo ſolida, quæ præſide Chriſto
Ædificata petra(2), *quamuis concuſſa procellas*
Sentiat, euerti tamen, & ſuccumbere neſcit.
Ac primo iuuenem(3) *monitis inflectere Regem*
Cura ſit, vt tantum properet purgare reatum,
Autoreſque mali rabidæ feritatis Othonem,
Reinaldum*que ſimul: quorum Comes aulicus alter;*
Alter in eccleſia falſo iam nomine culmen
Pontificale(4) *tenet, famoſi criminis vltor*
Corrigat, & digna manifeſte puniat ira.
Obſequiumque Deo, nobis impendat honorem,
Illis(5) *ſpem veniæ, cunctis exempla relinquat*(6).

(1) Quin potius pro ambitione, faſtu, & auaritia tua magis proferendæ ditioni, quam gloriæ Chriſti ſtudueris: quam retro vere Epiſcopi humilitate, manſuetudine & paupertate adſeruerunt: cum tu neque præpoſitum nomen in familiari epiſtola vere Romani Imperatoris, neque verbum quidem in te dictum pro nomine Chriſti pati ſuſtinueris. (Sp.)

Dei domum vocat eccleſiam, more Pauli Apoſtoli. *In magna autem Dei domo non tantum ſunt vaſa honoris, ſed etiam ignominiæ,* inquit ille. Venire hic alicui in mentem poteſt ſententia verſiculi.

Religio velum eſt, quod ſcelus omne tegit.

(R.) p. 127

(2) Alludit ad promiſſionem Saluatoris, de immota firmitate, ſtabilitate ac perpetuitate eccleſiæ factam confeſſoribus Chriſti, filii Dei viui: Matth. 16; quorum ibi perſonam Petrus ſuſtinebat. Sed de eius loci vero ſenſu, & abuſu, copioſe diſſeruit auunculus

lus meus, *Matthias Bergius*, in ſuo de Eccleſia Tractatu. Recte quoque hic monet *Spiegelius* non ad vnum Petrum duntaxat, ſed ad omnes Chriſtianos, id quod ibi dicitur, pertinere. Vide etiam *Hotomanum* in Bruto fulmine pag. 53. (R.) p. 127 ſeq.

(3) Pflugius *tumidum*. Niſi *iuuenem* pro temerario, calido & iracundo accipias. Facile enim iuuenes & ſumunt iras & ponunt: teſte *Ariſtotele* lib. 2 Rhetor. (R.) p. 128

(4) Vulgo prætenſum Epiſcopum vocant: *Einen vermeinten Biſchoff*. (R.) p. 128

Quod Imperatore, vt reor, auſpice ad Colonienſem eccleſiam *Reinaldus*, Imperialis aulæ Cancellarius, inuito *Adriano* evectus erat. Vnde dicit, *falſo nomine*. (Sp.)

(5) Legendum puto, *Nulli*, nam ſi illos punire debet Imperator, vt Papa poſtulat, quæ ſpes veniæ ipſis relinquetur? Venia enim tollit atque abolet pœnam, eiusque gratiam facit. *Pflugius* tamen retinebat, *Illis*, & exponebat, Legatis. (R.) p. 128

(6) L. *recidat*. (B.)

Talibus acceptis a ſummo Præſule chartis,
Pontifices vno ſic reſcripſere tenore:
(1) *Scimus, & a Domino ſtabili promiſſa tenemus*
Indubitata fide, nunquam de ſede mouendam,
Quam Petrus in ſolida(2) *fidei conſiſtere iuſſam*
Protegit eccleſiam Chriſto ſub præſide petra.
Cum tamen inſolitis ſedes Romana procellis
Concutitur, capiti totius corporis angor
Condolet(3), *vniuſque dolor tranſfertur ad omnes.*
Hinc fuit, almæ pater, cum regia pectora nuper
Illa recens dubiis mouiſſet epiſtola verbis,
Cum fremerent regni proceres, ſtrepituque feroci
Obſtruerent ſtupidas inſuetis vocibus aures,
Vt neque fulmineam te contra Principis iram,
Et ſæuas ſtimulare minas, nec rurſus in illum
Munimenta tuæ parti præſtare liceret.

(1) Extat & huius epiſtolæ exemplum apud *Radeuicum*, quæ ſatis indicat tunc temporis Epiſcopos noſtros haud tam addictos fuiſſe Romanæ ſedi, atque nunc ſunt. (Sp.)

(2) Abutitur notiſſimo Scripturæ apud *Matthæum* loco, ad adſerendum Romanæ eccleſiæ primatum: quum Chriſtus iis verbis ſignificauerit, ſe ſuper iſtam petram, hoc eſt, ſolidam iſtam fidei profeſſionem extructurum eccleſiam ſuam: in quo fundamento ſi conſtiterit, nec inferi quidquam aduerſus illam poterunt, nedum homines. Proinde hæc verba: *At ego viciſſim tibi dico, quod tu es Petrus, & ſuper hanc petram ædificabo meam eccleſiam, & portæ inferorum non valebunt aduerſus illam*, non tantum ad Pontificem vnum, ſed ad omnes chriſtianos pertinent. (Sp.)

(3) Vide notata ad lib. 3 v. 316; iisque hæc nunc adde *S. Bernardus; *Membra caput ſequuntur, quo laborante, omnes corporis partes laborare neceſſe eſt.* *Saluianus* lib. 7 de Gubernatione Dei; *Morbido capite nil ſanum eſt, neque vllum omnino membrum officio ſuo fungitur**. *Plinius* Epiſt. 87; *Vt in corporibus, ſic in imperio grauiſſimus eſt morbus, qui a capite diffunditur.* *Nazarius* Panegyrico: *In corpore cum aliqua pars ægra eſt, valetudo omnis contaminari ſolet.* *Auſonius* Epiſt. 24 ad Paulin.

» *Sit pars ægra hominis trahit ad contagia ſanum*
» *Corpus, & exigui quamuis diſcrimine membri,*
» *Tota per innumeros artus compago vacillat.*

Similis fere apud *Demoſthenem* comparatio. (R.) p. 128

(1) *Vt ſi forte nouo*(2) *lunam concurrere*(3) *ſoli*
Ætheris impulſu mirantia ſidera cernant,
In neutram belli ſecedere territa partem
Forſitan audebunt, & compatientur vtrique.
Hunc velut innato, proprioque calore timendum
Horrebunt, iſti placidæ magis, atque labore
Aſſuetæ ſocio, denſas purgare tenebras
Præſtabunt tacitum, nil amplius auſa, fauorem.
Sic nos Cæſareas(4) *& formidauimus iras,*
Et tibi, qua licuit, fauit ſecreta voluntas.
Illa tamen dubii ſenſus defendere verba(5),
In tanto procerum fremitu, medioque furore
Omnibus infeſtis, nullo præſumpſimus auſu.

Quæ ſuper hæc nobis mandata legenda dediſti,
Legimus, & monitis cupidi parere paternis,
Protinus ammonitu(6) *regalia pectora blando,*
Iamque ſoporatas precibus demulſimus iras:
Cuius, vt expreſſas poſſis agnoſcere voces,
Dulcibus alloquiis(7) *ita reſpondiſſe putato:*

(1) Comparationem & hanc neque ineptam dixeris. (Sp.)

(2) Quod talis appareat poſt defectum: qui, vt deprehendi poſſit, docet *Seneca* capite duodecimo primi Natur. quæſtion. (Sp.)

(3) Opponere ſe. (Sp.)

(4) Comparatio hæc claudicat ſecundum Ius Canonicum, in quo Papa *ſoli*, Imperator *lunæ* confertur. c. 6. ſolicitæ, extra De maiorit. & obedientia. At hic totum eſt contrarium. Iſti enim Epiſcopi Imperatorem *ſoli*, Papam vero *lunæ* ſimilem faciunt. Forſitan igitur iam tum hæretica prauitate infecti fuerunt. Accedit hoc quoque, quod non ſtatim aſſentiuntur in omnibus Pontifici Romano tanquam ἀνυπευθύνῳ καὶ ἀνελλογίςῳ: Quod debuerant certe, ex eiuſdem Iuris Pontificii ſanctione, qua Pontifex non magis quam Deus a quoquam hominum iudicari poteſt. c. 7 ſatis euidenter. Diſtinct. 96, aliisque plurimis locis. Quin etiam Paulinum illud ad ſe traxit: *Spiritualis homo iudicat omnia; Ipſe iudicatur a nemine.* Hinc illa Pontificiorum Legatorum reſponſio ad *Fridericum* lib. 9 v. 321;

Qui ſe iudicio Papam, qui iudice nullo
Fungitur in terris, ſupponere poſſe negabant.

non ſatis præſtare, ſed tantum ſatis accipere paratos. Honeſta oratio: Quippini? cum, Feſto teſte, Pontifex Maximus dictus ſit, quod iudex atque arbiter habeatur rerum diuinarum humanarumque: Item, Quod maximus rerum quæ ad ſacra & religiones pertinent, iudex ſit, vindexque contumaciæ priuatorum magiſtratuumque. Cum igitur hanc poteſtatem habuerit Pontifex Maximus in paganiſmo (ex quo & nomen ipſum Papa Rom. mutuatus eſt) an non multo magis eandem etiam in Chriſtianiſmo obtineat? Et id quidem demonſtrarunt ſcilicet totis libris editis *Franc. Turrianus*, *Auguſtinus Triumphus*, *Robertus Bellarminus*, *Gulielmus Roſſæus*, vt alios id genus fideles προμάχυς Apoſtolicæ ſedis taceam. (R.) p. 128 ſeq.

(5) Quæ literarum Papæ ſeries continebat. *Inſigne*, videlicet, *corona beneficium tibi contulimus.* (Sp.).

(6) Sic & Auguſtana editio pro *admonitu*, antique. Alluditur autem ad ſententiam Salomonis: *Sermo mollis mitigat iram, quam præfractus exaſperat.* Eleganter *autem iras ſoporatas* dicit, quas alii *conſopitas.* (R.) p. 129

(7) Alloquium & allocutio alias conſolationem ſignificat: vt *Muretus*, *Lipſius* & alii obſeruarunt. At hic quæuis verba. (R.) p. 129

Imperium geminis diſponitur, inquit, habenis,
Legibus, & veterum ſeruato tramite morum(1):
His ego contentus, fines tranſire paternos(2)
Nec volo, nec poſſum: neque enim prudentior illis
Laude ſuperuacua cupio, vel maior haberi.
Debita Pontifici faueat reuerentia: regnum
Legibus antiquis, & priſco more regatur(3):
Cuius ab æterno tantum collatio Rege(4)
Prouenit: ad proceres electio pertinet, in qua*
Præcipuam vocem(5) *Præſul de iure vetuſto*
Moguntinus habet: paſtori prima recentis(6)
Agrippina tuo conceditur(7) *vnctio Regis:*
Imperii nitidam(8) *ſummo ſacrare coronam,*
Pontifici ius eſt: vt vero nomine poſſit
Non dator Imperii, ſed confirmator haberi(9).
Hæc ego magnorum ſuſcepi iura parentum,
Hæc retinere libet: ſi quid ſuperaddere quiſquam
Nititur(10), *inualidum prorſus vacuumque relego.*

(1) Sic *legitimos tramites* vocat *Iuſtinianus* in Procemio Inſtit. Et Auſonius elegantiſſime *veterum morum regulam* Epigram. 8, & ep. 16. Item *libram morum.* (R.) p. 129

(2) Alludit ad illud ſacrarum litterarum: *Ne transferas terminos, quos poſuerunt maiores tui.* Deut. 19. (R.) p. 130

(3) Sic *Ennius*:

Moribus antiquis ſtat res Romana, viriſque.

ex quo *Iuſtus Lipſius* ſuum illud ſymbolum fecit: MORIBVS ANTIQVIS. Quod autem Leges & morem ſeu mores coniungit, tam hic, quam ſupra lib. 3 v. 381, non teme-

re neque

re neque ſine exemplo eruditæ antiquitatis *Guntherus* facit. Nam ſic *Horatius*, epiſt. 1 lib. 2, *cum*, inquit ad Auguſtum, *res Italas moribus ornes, legibus emendes.* Sic *Caius* in l. 9. ff. de iuſt. & iur. *Omnes populi, qui legibus & moribus reguntur.* Omitto *Ciceronem*, qui ſæpe hæc iungit ἐκ παραλλήλου. Et recte: Nam vt idem *Horatius* 3 Carm. 24; *Quid leges ſine moribus vana proficiunt?* Quod ſapientiſſimus Poeta ex principe Philoſophorum ſumpſiſſe videtur, qui ita ſcribit 2 Politic. ὁ νόμος ἰσχὺν οὐδεμίαν ἔχει πρὸς τὸ πείθεσθαι πλὴν παρὰ τὸ ἔθος. Sæpe tamen leges a moribus, vel hi ab illis potius, longe diuertunt: fitque id, quod *Plautus* conqueritur in Trinummo Sc. Staſime. *Mores leges perduxerunt iam in poteſtatem ſuam: Magis queis ſunt obnoxioſi, quam parentes liberis. Ea miſera etiam ad parietem ſunt fixa clauis ferreis, vbi malos mores affigi nimio fuerat æquius.* (R.) p. 130

* Iuxta eorundem traditionem Pontificis beneficio, quod ille transferat imperium de gente in gentem. Verum ſuperius indicammus, formulam illam de electione vulgatam, non fuiſſe perpetuam, ſed magis commentitiam videri. (Sp.)

(4) Idem *Iuſtinianus* Aug. prodidit in principio codicis ſui, multisque rationibus legum interpretes nituntur oſtendere, a ſolo Deo ius & poteſtatem imperii deriuari. Sed Canoniſtæ, qui potiſſimum papalem dominationem extruxerunt, locis aliquot euangelicæ doctrinæ inſigniter detortis, reſpondent egregio ſcilicet, commento: Si imperium eſt, inquiunt, a Deo, hoc non eſt immediate, ſed per debitam & ſubalternatiuam emanationem a Vicario Chriſti, apud quem ſunt iura cæleſtis & terreni imperii, ad probandum hoc, ſuas, quas ſtatuerunt doctrinas, citant. (Sp.)

(5) Hoc eſt, *primam*, vt *Radeuicus* indicat. Hodie poſtremam habet. Lege caput conſtitutionis Carolinæ, quam *auream bullam* vocant, de Principibus Electoribus in communi. (Sp.)

Nota, Moguntinum Epiſcopum in electione Imperatoris præcipuum habere ſuffragium; Colonienſem primam vnctionem. Vide ſupra lib. 1 v. 231 & 443. Olim etiam vnctio ſeu conſecratio Regis Rom. a Moguntino fiebat: vt docet *Nic. Ciſnerus*, in oratione de Othone III. Obſeruandus etiam hic Germaniſmus, *Die erſte oder fürnembſte Stimm haben.* (R.) p. 130

(6) Electi. (Sp.)

(7) Id genus cærimoniarum alicubi ridere videtur *Leonardus Aretinus.* Certe Chriſtus & Rex, & Sacerdos, nulla externa vnctione, ſed paterna voce tantum; *Ipſum audite*, vniuerſo orbi Imperator, & Rex, & Dominus dominantium conſtitutus eſt. Vnde autem fluxerit mos vngendi Sacerdotes & Reges, oſtendit *Polydorus.* (Sp.)

(8) In primo lib. de tribus coronis, quibus Imperator coronatur, nonnulla ex rerum ſcriptoribus retuli. Canonici iuris interpretes ideo ferreo primum, deinde argenteo, poſtremo autem aureo diademate caput Imperatoris cingi inter alia tradunt, quod iis metallis Romani ſingulis quindecim annis recipiebant tributum de toto mundo, cum tamen illum nunquam occupauerint. Vnde & hoc commentum & ſane perridiculum, a grauibus autoribus eſt exploſum: ſicut & allegoriæ ad hoc triplex infularum genus relatæ. Notum eſt illud non illepidum gloſſæ commentum in Rub. C. *de indict.* libro 10. Imperatorem ſcilicet, triplici corona inſigniri; quod ſit totius mundi Dominus, qui tres in partes diuiditur. Quod enim toti Aſiæ dominetur, promulgatum eſt *l. fi. C. de temp. appell.* Quod Africæ, *l.* 1. ff. *de offic. præf. prætor. Afr.* Quod Europæ, *l.* 2 C. *de appell.* Quod autem ex coronatione nihil noui iuris Cæſaribus accedat, libro proximo oſtendemus. (Sp.)

(9) Sed & dator iuxta decreta Pontificum, & Canoniſtarum traditiones, quibus egregie Papæ vtriuſque gladii poteſtatem vendicant, contra genuinum Chriſti verborum ſenſum: quaſi ille frigidam illam ſuam diſtinctiunculam de habitu & exercitio inuenerit. *Balbus* Pontifex cap. 22, libro *de Coronatione* tradit, vnde euenerit, vt mutato vetere inſtituto, Imperator confirmetur a Pontifice. (Sp.)

(10) Ita lego cum *Perna.* At Wecheliani: *Si quis ſuperaddere quicquam.* Quæ lectio etiam defendi poteſt. (R.) p. 130

Sunt(1) ſua iura patri, diuinis legibus orbem
Temperet: eccleſias, quo debet iure, gubernet:
Cogitet antiquos primæui temporis annos,
Præteritoſque dies, & ſecula priſca reuoluat,
Num Petrus? aut Clemens 2? num cetera turba priorum(3)
Sceptra latina dabat? Romanus(4) tempore priſco
Pauper(5) erat Præſul, regali munere creuit(6):
Nec tamen vt faſces, & regni iura Latini,
Vel dare præſumat, vel cuiquam tollere poſſit,
Exceſſere modum magnorum munera Regum(7),
Si tantum cuiquam ius in ſua regna dederunt.
Sed neque tanta fuit largitio(8), nec dare quiſquam
Quo caret ipſe poteſt: huius collatio regni
Autorem ſortita Deum, contingere nulli

Iure

Iure poteſt hominum: collator muneris huius
Eſt Deus: hoc ſummis regnum confertur ab aſtris.
Hoc tamen arbitrium Romanus tempore noſtro
Vendicat Antiſtes, documentaque vana figuris(9)
Exprimit, & chartis dat grandia verba ſuperbis.
Iamiam picturæ(10), *moneo, tollantur inanes:*
Cauta verecundis miteſcat epiſtola verbis.
**Iam veris tractare libet, iam muta loquaxve*
Cedat, & e medio mendax tollatur imago.
Quid ſua verba ferant(11)*, ſtudeat penſare prius, quam*
Regales incauta manus reprobandaue tangant.
Si cupit eccleſiæ(12) *pacem cum Regibus*(13), *eſſe.*

(1) Forte legendum *ſint*; Sequitur enim *temperet, gubernet, cogitet.* (R.) p. 130

(2) Libet hic exclamare illud *Propertii*:

Is mos Saturno regna tenente fuit,
Et cum Deucalionis aquæ fluxere per orbem.

Libet etiam illud *Maronis* vſurpare:

Sic omnia fatis
In peius ruere, & retro ſublapſa referri!

Et *Spartianus* in Septimio Seuero: *Ita omnium rerum ſemper quaſi naturali lege mutatio eſt.* Denique *Horatianum* hoc: *Ætas parentum peior auis tulit Nos nequiores, mox daturos Progeniem vitioſiorem.* (R.) p. 131 ſeq.

Profecto dolendum eſt opus Lini, qui mox Petro ſucceſſit, intercidiſſe, quo complexus eſt res geſtas Petri. Quæ enim circumfertur a Clemente conſcripta Petri cum Simone mago concertatio, prorſus aliena eſt a pectore Apoſtolico. Receptum eſt, Petrum eccleſiæ Chriſti præfuiſſe an. 25 Antiocheæ: 7 reliquos Romæ. Præterea obſeruatum, id quod rei experimentum, veritaſque hactenus edocuit, vniuerſorum ſcilicet, diui Petri ſucceſſorum, cuiuſcumque illi ſortis ſumantur, neminem tot diebus in eius ſede, aut conſediſſe, aut conſeſſurum eſſe, quotquot diebus diuus Petrus primus a Chriſto eccleſiæ Pontifex inſtitutus in ea conſedit. Et rurſum non tantum diui Petri dies nullus Romanorum Pontificum ſuo in pontificatu permenſus attigit, ſed & ipſum quoque Petri nomen, quod ad chriſtianæ eccleſiæ ſolidiſſimam petram non immerito alludit, Romanorum Pontificum obtinuiſſe, hactenus nemo viſus eſt, quod hoc diſticho *Bouillus* cecinit:

Petri ſucceſſor, conſedit nemo diebus
Tantis, & nomen nemo ſecundus habet.

Clementis autem pietas, eruditio, atque modeſtia ſumma commendata eſt a ſcriptoribos temporum, rerumque Romanorom Pontificum. Huius meminiſſe volunt diuum *Paulum* capite vltimo ad Philippenſes, eiuſque eſſe eam, quæ ad Hebræos nunc vulgo inſcripta eſt epiſtola. (Sp.)

(3) Prn, *priorum*, Pflugius diuinabat, *piorum*. *Ego *priores* intelligo maiores, anteceſſores*. (R.)

Scilicet, Romanorum Pontificum, quos idem *Bouillus* non inſcite in triplicem ætatem diſpartitus eſt. Vt ſcilicet prima eorum ſit, qui in initio naſcentis eccleſiæ ſub cruentis Imperatoribus viuentes mortalem corporis amictum, in proprii ſanguinis effuſione, ad Chriſti imitationem exuerunt. De his indubie ſentit *Fridericus*. Secunda eorum eſt ætas, qui quanquam pro Chriſto ſanguinem non fuderint, nec palmam martyrii adepti ſint: ſecundo tamen loco per beatorum martyrum veſtigia incedentes, doctrinis, orationibus, ieiuniis, lachrymis, eleemoſynis, & aliis huiuſmodi pietatis operibus eximiam animi munditiem, & puritatem conſecuti, templum Dei & coheredes Chriſti effecti, in Sanctorum contubernia tranſierunt. Tertia ſummorum Pontificum diſtinctio eorum eſt, quorum quamplurimi vel a prioris vitæ ſanctimonia paulatim degeneres, animum genialibus deliciis inflexerunt, aut magis dominandi libidine, quam pietatis ſtudio, ſummi pontificatus dignitatem contentioſis ambitionibus inierunt: qui neque, vt primi illi viciniores Petro, martyrii palmam adepti ſunt: neque vt mediorum, ſincera cohors vſquequaque vitæ ſanctimoniam coluerunt, vt piorum confeſſorum catalogo publice promererentur inſcribi. (Sp.)

(4) Id eſt, Epiſcopus. Nam ab initio neque Papæ, neque Pontifices, ſed Romani Epiſcopi vocabantur. Nomen a vetuſtis temporibus deductum. Nam Athenienſes, quos ſpeculatum mittebant, quid in vnaquaque ſubditarum ciuitatum boni, maliue, æqui, aut iniqui ageretur, hos *epiſcopos*, id eſt, *ſpeculatores* vocabant, vt cap. *qui Epiſcopatum* 8 quæſt. 1. Vnde vero, & quare Romanorum Epiſcopo nomen hoc *Papa* fuerit inditum, tradit *Ioan. Andreas* in præfat. Clement. (Sp.)

(5) Tandem (vt *Bernhardus* argute queritur) cum religio diuitias peperiſſet, filia matrem deuorauit. (R.) p. 131

(6) Scilicet, tempore *Conſtantini* M. & *Sylueſtri* Papæ. (Sp.)

(7) Alludit ad illam toties & tantopere iactatam ac decantatam donationem Conſtantini Magni & Ludouici Pii. Vide cap. 13 & cap. 14 Conſtantinus. Diſtinct. 96, & cap. 30, Ego Ludouicus Diſtinct. 63 cap. 17 fundamenta. De elect. & electi poteſt. in 6. Pro illa prolixe, vt in mala cauſſa, diſputat *Franciſcus Burſatus* Iuriſconſ. Conſil. 124, & *Angelus Roccha* in Commentario Bibliothecæ Vaticanæ, pag. 181 vſque ad 193. Contra

eam

eam cum alii, tum accuratiſſime, ſolidiſſime & neruoſiſſime *Franciſcus Hotomanus* Diſputat. Feudal. cap. 8 prope fin. & in Bruto fulmine ſub tit. de crimine falſi. Vide & *Iohann. Michaelem Beutherum* in Additionibus ſeu Explicat. ad cap. 13. Animaduerſ. patris ſui. (R.) p. 131

(8) Deſignat vulgatam illam Conſtantini iam dicti donationem, de qua apud nullos extat autores, præterquam in libro Decretorum: Idque in antiquis voluminibus minime contineri, autor eſt *Antoninus* in Chronicis. Quanquam *Iſidorus* in hiſtoria ſua ſcribit, eum vrbe Ruma Pontifici ceſſiſſe, ornamentiſque omnibus imperialibus, diademate videlicet, habituque & albo equo, quo vectabatur. Baſilicas item dicitur nonnullas in vrbe condidiſſe. Sed quid hæc ad tam immenſum Petri, vt aiunt, patrimonium, elephantia Conſtantini, ſanguine puerorum, & Sylueſtri baptiſmate partum? O beatas nugas, quæ tantum conſtituere imperium. In *Laurentium Vallam*, virum propter veritatem odio habitum & perſecutum, quod probare conatus eſt, eo libello, qui iam vulgo notiſſimus eſt, nullum ius, ſiue munus imperii Pontifici conceſſum, huiuſcemodi diſtichum iactatum legimus: *Ohe, vt Valla ſilet, ſolitus qui parcere nulli eſt, Si quæris quid agat, nunc quoque mordet humum.* (Sp.)

(9) Alludit ad imaginem illam ſeu picturam Lutheri a Papa coronati: de qua ſupra v. 387. (R.) p. 131

(10) Quæ *Lotharium* Imp. adorantem Pontificem, vt dictum eſt, exprimebant. (Sp.)

* Suſpectus locus. (B.)

(11) Importent: quid ſibi velint. Ceterum hic & in ſeqq. verſib. peccabat diſtinctio, quæ ſic omnino reſtituenda eſt, vt imprimi curauimus. (R.) p. 131

(12) Sacerdotio. (Sp.)

(13) Imperio. (Sp.)

Nec ſumus ignari, patri quid filius, aut quem
Debeat ille mihi verſa vice iuris honorem.
Legatos ſiquidem minime procedere paſſi,
Non(1) in contemptum diuini patris(2) ad vrbem
Iuſſimus, aut odio veſtigia verſa referre:
Sed quia multa nouæ ſecum molimina fraudis,
Vel iam ſcripta notis(3), vel adhuc ſcribenda ferentes,
Optabant miſerum premere & exſugere(4) clerum,
Diuinas ſpoliare domos, ſecumque referre,
Quo nunquam Romana ſitis ſatiabitur(5), aurum.
Anpulchrum ſatis eſt, & ſummo præſule dignum
Impreſſas ſigno vacuas emittere chartas(6),
Quas poſſit lator variis inſcribere nugis(7)
Cum volet, & miſeris falſas affigere(8) culpas,
Laturus veram ficto pro crimine prædam?

(1) Vulgo, *nec*, vt & *Pithœus* edidit. Quo retento verſus eſſet ἀκέφαλος. (R.) p. 131

(2) Ita recte *Perna*, vulgo *patria*. (R.)

(3) Notas caue hic accipias more Iuriſconſultorum pro litteris ſingularibus, quæ σίγλα appellabant: quibus *Iuſtinianus* libros ſuos deſcribi vetuit; ſed ſimpliciter intellige pro litteris, vt apud *Ouidium* quoque *Cicero* 13 Attic. ep. 32 *per notas ſcribere* vocat διὰ σημείων, & Gloſſarium vetus, *Nota*, σημεῖον. *Notare*, σημειῶσαι. *Notarius*, σημειογράφος. (R.) p. 131 ſeq.

(4) Auguſtana editio, aliæque, *& exugere*. (R.)

(5) Taxat auaritiam Romanæ curiæ, & aperit impoſturam ad corradendum argentum a clero Germanico. (Sp.)

(6) * Significat illud genus litterarum, quod *chartas blancas* ſiue *bianchas* vocant Itali. Nota hic, quando cum periculo earum datio coniuncta ſit, niſi fideliſſimis dantur hominibus. Nam ſi quis falſarius eſſe velit, poteſt chartis puris a mandante acceptis quicquid voluerit inſcribere. Itaque qui tales chartas ſuo ſigillo & chirographo munitas dat, videat, cui fidat*. (R.)

(7) Diuinabam aliquando, *vanis*: quando & alibi ſic aberratum eſſet. Sed video retineri poſſe *variis*: quod etiam Auguſtana editio habet. (R.) p. 132

(8) Malim, *affingere*. Eſt enim in verſu ſeq. *ficto crimine*. (R.)

Nam quod me queritur, poſitis cuſtodibus, omnes
Præcluſiſſe vias: nec me feciſſe negabo,
Nec niſi propenſa factum ratione fatebor.* *f. perpenſa. (R.)
Si quis habens cauſſam, ſacra limina iure probatam
Vel peregrinus adit, via libera rite patebit:
At ſi quis nugas pacis turbator inanes
Illuc ferre cupit, nuſquam tranſire licebit.

Hæc de reſponſis diui(1), *Pater optime, Regis,*
Salua pace tua, tibi reſcribenda putamus.
Nam quæ præter ea ſuperaddidit, vtpote quaſdam
Pactorum tacitas(2) *ignaro Principe leges,*
Contractuſque nouos, & conſpirata latenter
Fœdera cum Siculis(3), *melius reticenda videntur.*
Ille Palatinus iam tunc a Principe noſtro
Regius Italicas veluti præcurſor ad vrbes,
Non aderat præmiſſus Otho: Reinaldus *eodem*
Accelerare parans multis præſentibus ante
Immunem culpæ, populique furentis ab ira
Protexiſſe viros(4), *multo ſe teſte probauit.*

(1) Sunt viri docti, qui putent, Imperatorem viuum non recte, imo non ſine crimine Maieſtatis *Diuum* appellari poſſe: Tunc demum hunc titulum ei competere, cum iam rebus humanis exemptus eſt. Contra eos hic locus obſeruandus eſt, vbi etiam viuus Rex tamen *Diuus* appellatur. Opponimus iiſdem locum *Horatii*: *Præſens* diuus *habebitur Auguſtus.* Et *Symmachum* 3 ep. 81; *ſolenne eſt* Diuo *noſtro* Theodoſio *in ſuos exercere cenſuram.* (R.) p. 132

(2) Significat clandeſtina & occulta fœdera cum hoſtibus Imperii. Vt autem hic *leges pactorum* dicit *Guntherus*: Ita interpretes Iuris *pactum legis commiſſoria* vſurparunt: Quam locutionem pro inepta reprehendebat Doctor meus Clariſſimus *Hub. Giphanius.* Deinde nunquam veteres ICtos ita locutos fuiſſe, ſed ſimpliciter *legem commiſſoriam*, vel *pactum commiſſorium* dixiſſe. *Cuiacius* tamen eam loquendi formulam defendit. *Nam* (inquit) *vt* pignoris hypothecam, & legem pacti, *&* pactum pacis, *&* actionem condictionis *recte dicimus: cur non &* pactum legis? Sic fere *Guntherus* lib. 7 v. 338 *negotia rerum* dixit. (R.) p. 132

(3) *Guilielmus* Siciliæ Comes, qui patri *Rogerio*, quem *Lotharius* Cæſar regno Neapolis exegerat, ſucceſſit, ſtatim inito principatu eccleſiæ rem contrectare cœpit. Vnde *Adrianus* in eum, a ſe diris primum exſecrationibus deuotum, copias duxit, tamen parum feliciter. Nam apud Brunduſium conſerta manu, Græcos & Apulos, qui pro Pontifice ſtabant, ingenti prælio fudit: raptoque mox in *Adrianum* agmine, compulit ipſum ad vltro offerendum eas pacis conditiones, quas antea reſpuerat: inter quas erat & illa, vt ſcilicet, ſe Regem vtriuſque Siciliæ declararet. Quod a Pontifice factum Ænobarbus ægerrime tulit, primaque fax odii in Pontificem credita eſt. (Sp.)

(4) Legatos Papæ. (Sp.)

Nunc age, tranquillæ ſanctiſſime pacis amator,
*Iuſtitiæ ſpeculum, placidorum ſanctio morum**,*
Nunc age depoſita, ſi quam dolor intulit, ira,
In melius mentem reuoca, nobiſque, tibique
Conſule: neu placidam mundi turbare quietem
Eccleſiæ, regnique grauis diſſenſio poſſit.
Mitior auguſtas mittenda videtur ad aures,
Quæ tantos animi compeſcat epiſtola motus.

* Elegante verſu exprimit officium & virtutes boni Epiſcopi. Et tales certe erant priſci illi Patres, qui ſe præſtabant typum fidelium, & qui auditoribus ſuis vere dicere poterant cum Apoſtolo; *Imitatores mei eſtote, ſicut ego ſum Chriſti.* At noſtra tempeſtate reperti ſunt, qui dicerent; non ad opera, ſed ad doctrinam ſuam auditores attendere, & vitam conformare debere. Quam degenerationem ſerio deplorat auunculus noſter optimus & doctiſſimus *M. Bergius* in præclaro ſuo opere *de Arte interpretandi ſcripturas*: quod de ipſius voluntate vltima aliquando cum Deo edemus. (R.) p. 132

ARGV-

ARGVMENTVM LIBRI SEPTIMI.

Septimus Auguſtæ conuentum indicit, & inde
Intrat ad Italiam(a), ſummos ſumpturus honores.
Hinc Graium fraudes memorat, legataque Papæ(b),
Atque interceptos Comites reſcriptaque(c) narrat
Dacorum Regi donantur ſceptra, & ab Arcto
Conueniunt gentes, Ligurum & contendit ad vrbem;
Scribuntur leges: proceres hortatur, & ira
In Ligures totus candet fortiſſimus heros.
Acriter ad Trecium(d) pugnatur, & obſidione
Mœnia cuncta(e) quatit, portas turreſque refringit.

(a) Mallem, inquit Nobiliſſimus *Pflugius*, *Italiam ſummos intrat ſumturus honores.* (R.)

(b) Iunge, *memorat* vel *narrat* Papæ *fraudes* & *legata Graiorum*, id eſt, fraudulentas legationes. Ita enim hic noue vſurpat *legata* pro legatione, vel mandatis. (R.)

(c) Auguſtana editio, & aliæ omnes, præter Pithœanam, habent, *narratque reſcripta.* (R.)

(d) Auguſtana editio *Ticium* habet. Male. (R.)

(e) Forte, *cincta.* Vt iungantur, *obſidione cincta*: non, *obſidione quatit*, quod vulgaris lectio poſtulat, ſenſus autem reſpuit. (R.)

LIBER VII

IAmque profecturis ad magna negotia ſignis
Rhætica rura(1)*tenens multo cum milite Princeps,*
Qua celer Auguſtam placido Licus irrigat amne,
Proxima(2)*Vindelicæ tentoria fixerat vrbi.*
Hic ex diuerſis venientia partibus orbis
Agmina ſeptenis placet expectare diebus.
Cuius, vt aduentum tanta Romanus in ira
Comperit Antiſtes, vera tunc denique fama
Territus, Henricum(3) *præmittens, atque* Hiacynthum
Ire iubet, placidiſque virum mulcere loquelis,
Scriptaque pacificis minus aſpera reddere(4) *chartis:*
(5)*Nam iam cum valido*(6)*prudens* Reinaldus Othone(7)
Italiam, fineſque tuos Verona tenebant.
His ſine marte viris ingreſſu Riuola(8)*primo*
Inuictum, nullaque manu ſuperabile caſtrum,
Traditur; aeriæ primis in faucibus alpis
Extructum ditione ſua Verona tenebat.
Contulit his multum, gratoſque ſequentibus vſus*
Præſtitit, vt tuto tranſirent agmina greſſu.
Tum quaſcunque viros vrbes, aut magna ſubire
Oppida contigerat, populis gaudentibus vltro
Exceptos læti decorabat cultus honoris.
Tunc proceres, clarique viri, turbæque minoris
Ambitioſa manus, ſtudio deuota fideli,
Sacramenta dabant(9)*, cunctas ſeruanda per vrbes.*
Principis Auſonii ius, famam, corpus, honorem,
Nec(10)*ſe læſuros, & ſi quis lædere tentet,*
Vſque vel ad mortem tota virtute(11) *reniti.*

(1) Rhætiæ nomen latiſſimum olim patuit, vt oſtendimus ſupra: ſed & Ænobarbi noſtri ætate, quod *Radeuicus* aperte indicat. *Auguſta*, hodie Sueuiæ caput, Rhætiæ ciuitas habita eſt, in qua & ſita eſt, vt teſtatut *Petrus Appianus*, nobilis mathematicus. (Sp.)

(2) Ipſam iam dictam *Auguſtam* intelligit. Alteram tamen Baioariæ ſuæ *Auentinus* optimo iure vendicat, quoniam Geographi tam Græci, quam Latini *Vindeliciam* appellant, quicquid hodie nomine ſuperioris & inferioris Bauariæ continetur, a qua nobilem illam

illam Sueuorum *Auguſtam* Licus dirimit: atque ideo in Rhætis magis, quam Vindelicis ſita eſſe cenſenda eſt. Nam *Vindam* eundem eſſe fluuium, qui patrio ſermone, *VVertaba* vocatur, magno receptum eſt errore: quem & nos, non tamen abſque clari nominis adſertoribus, ſecuti ſumus alicubi. (Sp.)

(3) Cardinalem Presbyterum tit. *SS. Nerei & Achillei*: & *Hiacynthum* Cardinalem Diaconum *S. Mariæ* in ſchola græca: viros prudentes, &, vt ait *Radeuicus*, in ſæcularibus & ad curialia negotia pertractanda prioribus miſſis multo aptiores. (Sp.)

(4) Hoc eſt, emollire animum *Friderici* Aug. epiſtola blandiore argumento ſcripta. (Sp.)

(5) *Radeuicus* ſingulari cap. libri tertii legatorum Cæſaris laudem perſequitur: indicans, nullum eximiæ virtutis facinus in ea expeditione geſtum eſſe, in quo illi primas non obtinuerint partes. (Sp.)

(6) Magnanimo. (Sp.)

(7) Comite Palatino, cuius ſupra meminimus, vt & *Reinaldi* Cancellarii aulæ Auguſtæ. (Sp.)

(8) Noſtrate lingua, *der Kevel an Berner kluſe.* Idem ille locus in quo poſitæ ſunt inſidiæ, vt eleganter cecinit Poeta in quarto, repetenti iam Auguſto *Friderico* Germaniam: & inclitum fortitudinis animi ſpecimen edidit *Otho* Comes, cuius hic fit mentio. (Sp.)

* L. *contulit* hoc *multum.* (B.)

(9) Sic lib. 8 v. 148 *Iuramenta dabunt*, id eſt, iurabunt. Ita dictum, vt eſt apud Plautum & Terentium *dare iuſiurandum.* Notari hic poſſunt capita Iuramenti fidelitatis: de quibus plura vide in libris Feudorum. De varia *Sacramenti* ſignificatione erudite explicat Bergius meus in Tractatu ſuo *de Euchariſtia* (R.) p. 133

Etiam religionis Antiſtites, vt ſatis innuit formula iuramenti, quæ extat apud *Radeuicum*: & lecta mox oſtendit, quam inuicto animo *Fridericus*, Princeps minime ſuperſtitioſus, Imperii iura per Italiam adſeruerit. (Sp.)

(10) Eleganter iungit particulas, *Nec.* Et more *Plauti* & *Ciceronis.* Exempla apud illos obuia paſſim. (R.) p. 133

(11) *Omni ope* dicere ſolet Salluſtius, Plautus *ſummis opibus*, vel etiam, *ex ſummis opibus.* (R.) p. 133

Inde tuos raptim tranſcurrunt Mantua fines,
Mantua(1) *famoſi*(2) *muſa*(3) *vulgata*(4) *poetæ,*
Vicinamque petunt, acturi magna, Cremonam,
Quam Padus effuſis delambit molliter vndis.
Huc ex Italicis confluxerat vrbibus ingens
Pontificum(5)*, procerumque manus: reuerenter ab illis*
Suſceptura ſui mandata recentia Regis.
Quæ poſtquam quanto decuit ſplendore diſerti
Expoſuere viri, placidaque hæc(6) *aure verendi*
Suſcepere patres, magno complenda fauore.
Inde per Æmyliam(7) *veſtigia verſa ferentes,*
Te Rauenna(8) *petunt, legatos Regis Achiuum,*
Quos apud Anconam poſitos, hoſtilia quædam
Moliri audierant(9)*, horum Palæologus ille,*
Hic Logotheta(10) *fuit, cœptis arcere parantes:*
Hi contra Siculum(11) *ſpecietenus arma mouentes,*
Prætextu belli furialia vota tegebant.
Nam quæ littoreis ſtabant in finibus vrbes,
Conciliare ſuo, noſtroque abrumpere regno,
Arte, dolo, bellive metu, pretiove parabant,
Venaleſque manus(12)*, & municipalia caſtra*
Conflabant multo, quod Græcia miſerat, auro.
His bellatricem iuuenum Rauenna cohortem
Improba conductis merituram miſerat armis.
Vt plebs illa nihil(13) *cum ſpe mercedis iniquum*
Iudicat: oblato nihil eſt quod abhorreat auro(14).

(1) Vnde *Silius* cecinit, ipſam eſſe domum muſarum, atque ad ſidera cantu euectam Andino. Sed clarior hic locus ante omnia ſanguinis prodigio, qui ex corpore dominico fluxit, & a *Longino* martyre ex humo collectus, ac in ſacellum *Andreæ* Apoſtoli conditus dicitur, vt ſcribit *Volaterranus*, & cecinit *Baptiſta Mantuanus* libr. de ſacris diebus tertio. (Sp.)

(2) *Virgilii*: quem ſicut & pleroſque calamitas & exilium clarum fecit, amiſſis enim poſſeſſionibus Mantuæ, ob vicinitatem Cremonæ Antonianæ, ad Auguſti opes Romam ſe contulit, adiutus Mæcenatis amicitia. Illud inter cetera mirum recenſet *Volaterranus*, quod *Tacitus* de eius laudibus commemorat. Dum eius quædam carmina recitarentur in

theatro,

theatro, ei omnes adſurrexere veluti Auguſto. Apud poſteros vero tanta eius præiudicata potuit opinio, vt teſte *Macrobio*, quamuis eius carmina multis in locis damnentur, laudem tamen amittere non potuit. Noſtri autem ſic eum taxant, vt *Heſiodo* ſuperinr, *Theocrito* æqualis, *Homero* inferior exiſtat: quos ſibi autores ad imitandum adſumpſit. *Volaterrano* tamen videtur, quæ ab Homero accepit, multo feciſſe meliora. Nec recte ſcribi dicit *Vergilius*: citato græcæ inſcriptionis teſtimonio. (Sp.)

(3) Verſu, carmine. (Sp.)

(4) Nota. (Sp.)

(5) Nomina habes apud *Radeuicum*, qui inquit: *Veraciter adſerere potero, multis antehac Regibus denegatam eam, quam tunc probitate ſua euicerunt iſti legati Principis magnificentiam & gloriam.* (Sp.)

(6) Vulgu male, *hic*. An, *hinc*? i. e. ex altera parte. (R.)

L. *placida* quique *aure*. (B.)

(7) Eadem *Flaminia*, quæ & nunc *Romandiola*, vt libro tertio indicatum eſt. (Sp.)

(8) *Silius* libro octauo primam corripuit;

Lenta paludoſa proſcindunt ſtagna Rauenna.

Vetus vrbs, hodie nomen cum veteri & opum & ædificiorum fama retinet. Olim Oſtrogothorum Germanorum inclita ſedes: cuius Antiſtiti æmulo Romanæ ſedis, duodecim ciuitatum Epiſcopi ſubiacebant: quæ deinde ſub exarchatus Græci nominis dominatione fuere, cuius caput ipſa Rauenna, donec liberalitate Principum Francorum Germanorum, qui iam pridem Galliam occupauerant, Romanæ eccleſiæ donatus eſt: quod Ænobarbum noſtrum non latuit, vt libro tertio latius explicauimus. (Sp.)

(9) Miſerat per id tempus, vt *Sabellicus* clare indicat, & ſuperius a nobis obiter tactum eſt, *Manuel* Græcus Imperator Romam, qui ſuo nomine arma, ad *Fridericum* Italia depellendum, pollicerentur, & Orientalis eccleſiæ obſequium, vt in cunctis Romano pareret Pontifici, modo Pontifex & Romani ita euenire vellent, vt Occiduum Imperium iterum Orientali iungeretur, vetuſque monarchiæ forma, qualis ab initio fuerat, in integrum reſtitueretur. At videtur *Sabellico* Græcus, non tam ſpe impetrandæ rei hæc mouiſſe, quam quod Anconitanos, quos in fidem receperat, a *Friderico* oppugnari grauiter ferebat: ac ſimul quærere, qua vi, quave arte hoſtem infeſtiſſimum ex illorum ceruicibus depelleret. (Sp.)

(10) *Volaterranus* in commemoratione magiſtratuum Græcorum honorum nomina recenſet, quæ antiquitus certa obibant munera: poſtea tantum titulotenus habita. Interpretatur autem *Logothetes*, qui idem fere, quod *ſcriba*. (Sp.)

Videtur nomen familiæ cuiuſdam principis fuiſſe, vt & *Palaeologus*. *Spiegelius* tamen pro officii nomine accipit, & ſcribam ſignificare vult. Sed non eſt credibile, Imperatorem Conſtantinopolitanum ad *Fridericum* Imp. miſiſſe legatum Scribam. Quanquam non ignoro, quid de Scribarum apud Græcos dignitate ſcribat *Cornel. Nepos* in vita Eumenis: *Scribam eſſe* (inquit) *multo apud Graios honorificentius eſt, quam apud Romanos. Nam apud nos reuera, ſicut ſunt, mercenarii Scribæ exiſtimantur. At apud illos contrario, nemo ad id officium admittitur, niſi honeſto loco, & fide & induſtria cognita: quod neceſſe eſt omnium conſiliorum eum eſſe participem.* Sic Simon quidam Græcus, *Logotheta* dictus fuit, qui ex ſcriptis Baſilii Magni homilias Ethicas concinnauit, pulcerrimo & eruditiſſimo libello. Ex *Palæologa* autem familiæ regiæ reliquiis duos Germania vidit noſtra memoria: quorum alter Pragæ obiit, decoratus epitaphio marmoreo, aureis literis inſcripto, in Collegio Carolino: cum altero *Thoma Palæologo*, ipſe ante 6 annos familiariter vixi, multosque ſermones græce habui multas literas commutaui. (R.) p. 133 ſeq.

(11) *Guilielmum* ſecundum, qui cognomini patri recens ab *Adriano* Regi creato ſucceſſit, cuius ſoror *Conſtantia* nupſit poſtea *Henrico* Ænobarbi filio, iuſtæ ætatis virgo, & minime quinquagenaria muliere maior: quod pleriſque falſo creditum eſt, vt lib. primo diximus. (Sp.)

(12) Recte hoc *Spiegelius* ex *Lucano* ſumptum notat. Sic *dextram venalem* in prœlia adferre dixit *Silius* lib. 5, & *animas venales*, lib. 15. Sic *dote venales maritos* elegantiſſime dixit *Tertullianus* lib. de Patientia. Sic *Cicero* Verrin. 5 *fidem* habere *venalem*. *Propertius* 3 eleg. 13 *auro venalia iura*. Et noſter Guntherus *venalia caſtra* lib. 10 v. 545. Græcis hæc ſunt μισθαρνητικά. (R.) p. 134

(13) Alludit ad illud vulgatum:

Nulla fides pietasque viris, qui caſtra ſequuntur
Venaleſque manus: ibi fas, vbi maxima merces. (Sp.)

(14) Iuxta notiſſimam Poetæ ſententiam:

Quid non mortalia pectora cogis
Auri ſacra fames?

Et illud *Lucani*:

Vſque adeo ſolus ferrum, mortemque timere
Auri neſcit amor. (Sp.)

Inde reuertentes(1)*, cum iam ſua mœnia tuti,*
Vicinaſque vrbis(2) *portas intrare pararent,*
Occurrere viri(3)*, dignaqueférociter ira*
Correptos, ſæuo circumſtrepuere tumultu.
Ductor(4) *erat iuuenis* Guilhelmus *nomine quidam,*
Tranſuerſorque malus(5) *vero cognomine*(6) *forſan,*
Quod quaſi fraude mala tranſuerteret omnia, dictus.

Hunc, licet ante fores vrbis medioque ſuorum
Agmine, regalis noxæ(7) *non impiger vltor,*
Nec numero comitum, ſed regni feruidus ira
Irruit(8), *& medium forſan mucrone cruento*
Confodiſſet Otho: *niſi multo denique fletu*
Ignauæ plebis(9) *pariter, precibuſque ſuorum*
Euictus trepido, ac ſeſe peccaſſe, fatenti,
Donaſſet miſeram(10) *magno pro munere vitam.*
His quoque dimiſſis, Anconæ proxima fortes
Caſtra viri ponunt, Græcoſque potenter ab vrbe
Accitos(11), *regnique minas & iurgia paſſos*
Tanta, quod iniuſſu Romani Principis auſi
Ambiguis ſuſpecta dolis incepta mouerent,
Argolicæ ſecum fraudis commenta referre
Ocius, & toto iuſſere recedere regno.
Qui, poſt quam Graiæ pepulerunt ſcandala(12) *peſtis,*
Conuerſo repetunt Mutinenſia mœnia(13) *curſu.*

(1) Sic etiam Perna. Wecheliani, *reuertente*, pro quo Rittershuſius repoſuit *reuertenti*.

Scilicet, nuntii, ſeu, vt nunc vulgo nominantur, Oratores, & barbare Ambaſiatores. Rauennatium, quos Anconam ad Græci Imperatoris legatos miſerant, viros & nominis, & loci primi, vt indicat *Radeuicus*. (Sp.)

Nihil mutandum. Nam Græcos a militibus *Friderici* male acceptos, ſententia eſt. (B.)

(2) Ravennæ, quam iam egreſſi erant legati Latini Auguſti. (Sp.)

(3) Subaudiendum reuertentibus Rauennatium oratoribus, quos increparunt Ænobarbici, quod ſe contemptis Græcos legatos apud Anconam conueniſſent. (Sp.)

(4) Quod is principem tenebat apud ſuos Rauennates locum. (Sp.)

(5) Vtcunque cognomentum, eiuſque rationem adfingens in carmen retulit. A *Radeuico Maltrauerſar* appellatur. (Sp.)

(6) *Pflugius* diſtinguit poſt *cognomine*. (R.)

(7) Criminis maieſtatis, de quo iuriſconſulti titul. 4 lib. Pandect. 48. (Sp.)

(8) Rurſum inſigne fortitudinis animi ſpecimen edidit *Otho* Princeps: quum eum nec copioſus, vt ait *Radeuicus*, Maltrauerſaris nobiliſſimi Rauennatium comitatus, nec vicinæ ciuitatis metus terruerit, quin vt legatus Imperii vindicaret Cæſaris maieſtatem, quam ipſe iam referebat. (Sp.)

(9) Sic infra v. 355 & ſupra. (R.)

(10) Vulgo, *miſerum*. (R.)

(11) Hic quoque apparet, quam obnixe, vel per ſuos *Fridericus* Imperii dignitatem intactam retinere ſtuduerit, cuius iam vix vmbram vides. (Sp.)

(12) Obſtacula, impedimenta, quæ largitione Græci legati intentabant. (Sp.)

(13) Nouam *Mutinam* intellige, *Modonam* vulgus appellat: ædificata eſt annum circiter M. C. Principem loci ſua ætate *Fridericus* Tertius Ducem appellauit. Nulla æque a veteribus vetere *Mutina* memoratur ciuitas, notiſſima Bruti & Cæſaris ciuili bello. (Sp.)

Huc, Adriane, *tuos regalia caſtra petentes*
Legatos, perfuſa(1) *Pado Ferraria*(2) *miſit:*
Quos vbi tranquillos, mandataque pacis habentes,
Atque reformandæ paci veniſſe ſequeſtros(3)
Agnouere Duces(4), *ad cœpta negotia tutos*
Dimittunt, placidumque ſinunt explere laborem.
Ergo Tridentinæ tuti cum Præſule(5) *ſedis*
Prætereunt rigidas anguſtis faucibus alpes:
Qui tamen illæſas ad regia Cæſaris vſque
Caſtra viris præſtare vias, tutaſque nequiuit.
Nam duo belligeri Comites(6), *crebriſque rapinis*
Adſueti(7), *quorum hic pugnax* Henricus, *at illum*
Nomine vulgato Fridericum *fama vocabat.*
Nudatos ſpoliis, captoſque in dura feroces
Vincula coniiciunt, tam qui ducebat euntes,
Quam, qui ſe tutos illo ductore putabant:
Nec prius emiſſi, proprio quam fratre Hiacynthus
Obſide depoſito, ſeſe ſociumque laboris(8),
Præſule(9) *detento, miſeranda ſorte redemit.*

Mox

Mox tamen & nutu diuino Præſul & obſes,
Saxonis auxilio, Romanæ ob ſedis honorem
Saxonis Henrici(10) *ſub quo duce Norica tellus*
Tunc erat, horriſonis ſubduxit colla catenis,
Afflictis grauiter raptoribus(11), *atque coactis,*
Reddere quæ tulerant, & iuſtas pendere pœnas.

(1) L. *Præfuſa.* (B.)
(2) A *ferro* nomen accepit, ſicuti *Argenta*, & *Aureolam* vicina oppida ab eius generis metallis appellata ſunt. (Sp.)
(3) Mediatores nunc vulgus vocat. (Sp.)
(4) Legati Cæſaris. (Sp.)
(5) *Alberto.* (Sp.)
(6) Arbitror fuiſſe e familia Welfonum. Abſtinuit enim a gentilitiis nominibus *Radonicus*, ſcriptorum more tum recepto: in quo videntur imitati eſſe notarios aulæ veterum Germaniæ Principum Auguſtorum. (Sp.)
(7) Iam olim latrocinia, hoc eſt, furta publica violentaque, *Zu gutem teutſchen, Straſſreuberey*, Germanis fuiſſe familiaria *Cæſar, Mela* & *Tacitus* oſtendunt. (Sp.)
(8) Collegam Cardinalem. (Sp.)
(9) Tridentino. (Sp.)
(10) Eius, qui ab infantia *Leonis* cognomen accepit, ſicut pater eius *Catulli*, & *Albertus* Marchio *Vrſi*, teſte *Cranzio*, fabulam de leone peregre aducto per eum refellente. Idem *Henricus ſuperbus* quoque a moribus appellatus eſt, vt in ſecundo libro a poeta. (Sp.)
(11) Prædatoribus, qui & latrones dicti ſunt, vt vulgo notum eſt. (Sp.)

Ergo vbi Vindelicæ non longe a mœnibus vrbis
Auguſto faciente moras, regalia caſtra
Auſonii ſubiere viri(1), *præmittere viuo*(2)
Pauca ſono cautela fuit, quibus ira verendi,
Si qua ſuperſtes erat, poſſet miteſcere Regis.
Hæc tibi, eunctorum Rex auguſtiſſime Regum(3),
Summus in eccleſia Petri ſucceſſor(4), *& idem*
Deuotus tibi mente pater, cultorque fidelis
Mittit Apoſtolica præmiſſa verba ſalute:
Totaque Romani nunc maxima curia cleri,
Te velut eximium Regem, Dominumque ſalutant.
Cetera quæ ferimus, nudis(5), *quam tradimus, ecce,*
Tradiderantque(6) *ſimul, narrabit pagina verbis.*

(1) Legati Pontificii. (Sp.)
(2) Viua voce, quæ vt *Cicero* dixit, plenius . . t, &, vt *Plinius* Iunior, afficit: ac, iuxta dictum diui *Hieronymi*, habet quid latentis energiæ. Porro ſcriptura vox quæpiam eſt, ſed quaſi factitia, veræque vocis vtcunque imitatrix. Deeſt actus motusque, hoc eſt, vita. Siquidem actio, vt autor *Fabius*, orationis quaſi vita eſt. Rerum inuentio, oſſium inſtar eſt. Ordo neruos imitatur. Elocutio carnem, cutem coloremque. Memoria ſpiritus vice fungitur. Quibus omnibus accedit pronuntiatio, velut motus quidam vitalis. Nullum enim certius argumentum vitæ, quam motus. Vnde & flumina *viua* dicuntur, & argentum *viuum*. Contra *mortua*, quæ torpent languentque. (Sp.)
(3) Quod, iuxta mentem gloſſæ in cap. *in Synodo* 63 diſt. debeant Reges ceteri, quo io ſui quiſque regni ſolio ſtabiliatur, ab ipſo Imperatore corona donari, & eum de iure agnoſcere, vt teſtantur gloſſæ in cap. *volumus* 11, q. 1 & cap. *omnes* 28 q. 1. Item gloſſæ cap. *ſuper ſpecula, de priuileg.* & cap. *per venerabilem, de elect.* vbi valde caute & penſiculate ſcribitur, Regem Franciæ de facto non agnoſcere ſuperiorem: perinde acſi dicat, de iure tamen agnoſcere debet: cum de iure, vt eadem affirmat, Romano Imperio ſubſit. Sed & *Hoſtienſis*, cum omnes fere ſacrorum canonum profeſſores tradunt, Gallos & alios tranſalpinos legibus Imperii teneri. (Sp.)
(4) Vt heredis appellatio non ſolum ad proximum heredem, ſed ad vlteriores refertur: ita & Pontifex Romanus Petri ſucceſſor dicitur, quamuis maximo numero alii medii interceſſerint, cap. 1 de *homicid.* in ſexto. (Sp.)
(5) Simplicibus, minime fictis, aut fucatis. (Sp.)
(6) F. *tradideruntque.* (R.)

Protinus explicita papalis epiſtola(1) *fronte,*
Talia continuo ſubnectit verba relatu:
Quantus in officio ſtudioſi cultus amoris,
Quanta paterna fides in te, mitiſſime fili,
Extitit, vt primum diuino munere ſedem,
Et paſtoralis ſuſcepi munia curæ.

Indubitata

Indubitata tibi deuotæ pignora mentis(2)
Eſſe reor: quod prima tui gratanter honoris
Accepi mandata libens, quodque omnia lætis
Sæpe miniſteriis a te dictata peregi:
Quod tibi collatos diuino munere faſces
Imperii, ſacramque manu gaudente coronam
Impoſui(3), *vidique tuos gauiſus honores:*
Quodque tui cauſſa(4) *Romanæ iurgia plebis*
Suſtinui, multoſque tuli, ſcis ipſe, labores.
Inter tot veri certiſſima ſigna fauoris,
Si quid forte tuas, ita re cogente, ſub aures
Vel minus exactum, vel acerbum pagina noſtra
Detulit, in ſubitam ſtimulari protinus iram
Non decet: in cunctis cauſſas(5), *& tempora rebus*
Aſpiciat, qui vera cupit decernere iudex.
Filius ille quidem ſapiens(6), *& gloria patris*
Creditur, eiuſdem qui blandimenta, minaſque(7)
*Æqua mente libens**, *& amica ſuſcipit aure:*
Immo, tua quod pace loquor, qui parcere virgæ
Suſtinet(8), *huic odio perhibetur filius eſſe.*

(1) Eius exemplum eſt apud *Radeuicum.* (Sp.)

(2) Vid. lib. 3 v. 452. quibus adde hæc *Salluſtiana* frag. Hiſtor. *Se regibus deuouent, & poſt eos vitam refutant. Adeo illis ingenita eſt ſanctitas regii nominis.* (R.) p. 134

(3) Vno ſimul ore, parique conſenſu omnes legum interpretes ſtatuunt, hæc, quæ ad coronationem attinent, fieri magis honoris & officii cauſſa, quam vel neceſſario, vel vt ex hac actione quicquam Cæſaribus accedat. Siquidem electio ſolum ad Imperatoris ſubſtantiam pertinet, ad ſolennitatem reliqua, vt confirmatio, inunctio, conſecratio, coronatio. Nec illud officit, quod ante coronationem appelletur *Rex Romanorum*, & perinde nequeat vſurpare Imperii nomen, gubernaculave: quandoquidem hæ duæ voculæ, Rex *Romanorum* & *Imperator* idem omnino valent, & ſynonymæ ſunt, vt liquido conſtat ex verbis vulgatiſſimæ l. *Bene a Zenone*: & C. *vt nemo priuatus* l. 1. in vtraque ſcribitur promiſcue, & *imperialis maieſtas*, & *regale culmen.* Vnde verum eſt, quod *Balbus* antiſtes ille noſter Gurcenſis, Epiſcoporum eruditiſſimus, ante eum grauiſſimi quoque autores ingenue faſſi ſunt, ſcribit in libr. de coronatione: quod ſimul atque Germanorum ſuffragiis Cæſar eſt deſignatus, efficitur verus, & legitimus Imperator, & inde incipiunt Imperii anni fluere, atque eodem temporis veſtigio poteſt quæcunque ſunt poteſtatis imperialis implere, vt in authen. vt præpo. no. Imp. §. 1 Col. 1 & ibi Bald. in 1 conſtit. Sed quamuis ex vnctione, conſecratione, coronatione nihil cæſareis rebus accedat, non hæc tamen, aut vt leuia paruipendi, aut vt ſuperflua reiici debent: cum eam vim habeant, vt ſancti ſpiritus munera conferant, augeaturque interius quod exterius vnctio præſignat, vt tradit *Hoſtienſis*, de ſacra vnctione cap. 1. At *Innocentius* affirmat hoc ſolenne infularum imprimis duo præſtare. Vnum, vt ex Rege Imperator efficiatur. Alterum, vt diuini ſpiritus illapſu, ſanctior atque auguſtior euadat. His ſpecioſis commentis debemus, quod negari non poteſt, pontificiam dominationem, iuramentaque Cæſarum poſteriorum, ignota veteribus Imperatoribus, qui imprudentes ſerpentem, vt dicitur, in ſinu aluerunt. (Sp.)

(4) Veteribus vſitatius eſt, *mea cauſſa, tua cauſſa, ſua cauſſa*, quam *mei, tui, ſui cauſſa*, vt *Cicero* ad Appium epiſt. 7 lib. 3; *Si autem natura es φιλαίτιος, illud non perficies, quo minus* tua cauſſa *velim.* Idem ad Caſſium 15. epiſt. 18, *abeſſe te*, mea cauſſa *moleſte fero*, tua *gaudeo.* Idem Attic. 8. *Si me vellet* ſua *aut Reipub.* cauſſa *Luceriam venire*, &c. *Terentius* Prolog. Hecyr. Mea cauſſa *æquo animo attendite.* Ita & *Plautus* & alii. At poſteriores vſurpare cœperunt, *Mei, tui, ſui cauſſa.* Sic *Vlpianus* in l. eum, qui §. ſed etſi. ff. Commod. *ſi vero ipſe, cui voluit, commiſit, æque mihi culpam præſtabit, ſi ſui* cauſſa *accepit.* Idem in l. ſi gratuitam §. Papinianus. ff. de præſc. verb. *Si vero mei duntaxat* cauſſa *datum eſt, dolum ſolum*, &c. Habet igitur etiam hic *Guntherus* exemplum bonorum, quo ei ſic loqui licuit. (R.) p. 134 ſeq.

(5) Hanc vulgatam Iuriſconſultorum, & ſequentes e Prouerbiis Solomonis ſententias depromptas Poeta de ſuo minime inſcite adiunxit. (Sp.)

Sententias loquitur, vt ait *Terentius.* Sed τὸ γνωμοτυπεῖν φορτικὸν, ſecundum *Ariſtotelem* in Rhetoricis. (R.) p. 135

(6) Lege cap. 10 & 13 Prouerb. Solomonis, qui ſapientem filium ſimpliciter vocat, qui parentibus obtemperat, & ſeſe gubernari iuxta Dei mandatum patitur. (Sp.)

(7) Increpationem. Sane ſingularis, impiæ & profanæ mentis nota eſt, contemnere parentum obiurgationem. (Sp.)

* *L. librans.* (B.)

(8) Eſt

(8) Eſt & hæc Solomonis in fine cap. 13 iam citati, qua parentibus præcipit, vt ſæpe alias, vt doceant, regant, & coerceant pueritiam. *Virga* autem hic ſignificat non tantum plagas, ſed totam pædagogiam, quæ complectitur doctrinam, honeſta exercitia, & certa ſtudia, ac certas operas, præmia recte factorum, & pœnas delictorum. (Sp.)

Non decuit Regem, nec tanto Principe dignum
Vrbanumque(1) *fuit, mea dum tibi pagina nuper*
Adderet vltrices violati Præſulis(2) *iras,*
Obſequiique mei non exprobrare profecto,
Sed monuiſſe volens(3)*, quædam tibi ſigna referret,*
In tantum paucis accendi vocibus iram(4)*,*
Quas minus exacta ſcriptor(5) *ratione notarat,*
Vt noſtri ſocios lateris(6)*, ſemperque fideles,*
Te quoque teſte, tibi, tanta feritate laceſſi,
Tanta pati fineres irati fulmina regni,
Explendique viros cœpti præcluſa facultas
Cogeret irriſos ad limina ſacra reuerti.
Si quid in illorum factis enorme notaſſes,
Indignumque tuis, aut intolerabile regnis,
Significare tribus (7)*, potuit tua pagina verbis,*
Atque emendandum nobis ſeruare reatum.
Nunc ſemel admonitus placide, ne tale quid vltra
Attentare velis: tranſacta ſequentibus oro
Corrige, Romanæ ſeruato ſedis honore.
Nos quoque, ſi qua fuit turbato in corde querela
Ponimus, & dulcem tecum partimur amorem(8)*.*
Latores apicum(9)*, mandatorumque miniſtros,*
Quæ legis, eximio, fili, pietatis honore
Suſcipe: quodque tuas per eos dictamus ad aures,
Illud ab interno Sinceri crede profectum
Pectoris affectu: tutoſque habitoſque benigne,
Hos ſaltem lætos ad limina ſacra remitte.

(1) Malim, *vrbanumue*. (R.)

(2) Epiſcopi Angli, vt eum ſupra vocauit lib. 6 v. 267. (R.)

(3) Atqui hoc ipſum fuit contra præceptum, quo beneficiorum meminiſſe iubetur is, qui accepit, obliuiſci qui dedit. Et vt ait *Terentius* Andr. Scen. 1; *Iſthæc commemoratio, quaſi exprobratio eſt immemoris beneficii*: Ex *Demoſthene* περὶ ςεφάνου: τὸ δὲ τὰς ἰδίας εὐεργεσίας ἀναμιμνήσκειν, μικροῦ δεῖ ὅμοιον ἐςι τῷ ὀνειδίζειν. (R.) p. 135

(4) Vt hunc locum plenius intelligas adſcribam verba ex epiſtola *Adriani* Papæ, vt a *Radenico* referuntur. *Occaſione*, inquit, *cuiuſdam verbi*, quod eſt beneficium, *eius animus, ſicut dicitur, eſt commotus: quod vtique nedum tanti viri, ſed nec cuiuslibet minoris animum merito commouiſſet. Licet enim hoc nomen*, quod eſt beneficium, *apud quoſdam in alia ſignificatione, quam ex impoſitione habeat, aſſumatur: tunc tamen in ea ſignificatione accipiendum fuerat, quam nos ipſi poſuimus, & quam ex inſtitutione ſua noſcitur retinere. Hoc enim nomen ex* bono & facto *eſt editum: & dicitur* beneficium *apud nos* non feudum, *ſed* bonum factum. *In qua ſignificatione in vniuerſo ſcriptura corpore inuenitur, vbi ex* beneficio *Dei, non tanquam ex* feudo, *ſed velut ex* benedictione & bono facto *ipſius gubernari dicimur & nutriri. Et tua quidem magnificentia liquido recognoſcit, quod nos ita bene & honorifice Imperialis dignitatis inſigne tuo capiti impoſuimus, vt* bonum factum *valeat ab omnibus iudicari. Vnde quod quidam verbum hoc, & illud ſcilicet:* Contulimus tibi inſigne Imperialis coronæ, *a ſenſu ſuo niſi ſunt ad alium retorquere: non ex merito cauſſæ, ſed de voluntate propria, & illorum ſuggeſtione, qui pacem regni & eccleſiæ nullatenus diligunt, hoc egerunt. Per hoc enim vocabulum,* contulimus, *nil aliud intelleximus, niſi quod ſuperius dictum eſt,* impoſuimus. (Sp.)

(5) Hodie parum vetuſto nomine *Cancellarius*, ſeu *Secretarius* dicitur. Scribit *Æmylius Probus*, apud Græcos honorificentius eſſe ſcribarum officium, quam apud Romanos. Hi enim mercenarios exiſtimant, at Græci ad id munus neminem admittunt, niſi honeſtis natalibus, fideque & induſtria cognitum: quod neceſſe ſit eos omnium conſiliorum eſſe participes. Extat *Sabellici* dialogus de officio ſcribæ. (Sp.)

(6) *Legati a latere* vulgo etiam dicuntur, qui ſunt Papæ intimi. Eoſdem & *cuſtodes lateris* vocat lib. 6 v. 543. (R.) p. 135

(7) Pro pauciſſimis dixit, prouerbiali ſermone. Diuus *Hieronymus* in dialogo Luciferiani & Orthodoxi. *Tribus*, vt aiunt, *verbis, rem iſtam grandem diſſoluiſti.* (Sp.)

(8) Pulcerrime, exemplu *Statii*, qui *amorem alternum partiri* dixit, 2 Siluarum. Sic

Phædrus: *Dulcemque in ambos caritatem partiens.* Sic *curas cum aliquo partiri Virgilius* Æneid. 11. *Caſar* 3 Bel. Ciuil. *honorem partiri cum aliquo.* *Ouidius*; *partita fœdera lecti*, 3 de Arte. *Tacitus* 2 Hiſtor. *Diſcrimen ac periculum ex aquo partiemur*, &c. Sic & infra ait *Guntherus* lib. 8 v. 101, *vobiſcum triſtes partiri gaudeo caſus.* Et hoc ipſo libro, v.106, *Francia cum Germanis Rhenum partita colonis.* (R.) p. 135

(9) Baiulos litterarum. (Sp.)

Hæc tunc expoſuit mandata recentia, paſtor
Ille Friſingus Otho, *quem tanto maior habebat*
Hac de lite dolor, quanto propioribus illum
(Regis erat patruus) tangebat curia vinclis.
Vtque pie ſcriptis a ſummo Præſule verbis
Addidit ipſe ſuas in pacis fœdera partes,
Protinus ingenui conſedit pectoris horror(1),
Et nitidus rediit ſedato Principe vultus.
(2)*Vt ſi forte roſas, & candida lilia nimbus*
Contudit, & nitidum virgis decuſſit honorem:
Horrent informes ſpinæ(3), *fruſtraque petiti*
Quærentem fallunt nudato ſtipite flores.
Mox vbi tranquilli clementior aura Fauoni (4)
Cœperit, excluſo ſpirare benignius Auſtro(5),
Protinus ad placidos flatus ſua germina rami
Producunt, ſolitoque nitent virgulta decore.

(1) Exemplum hic obſeruare licet ſententiæ *Salomonis* Prouerb. 15 verſ. 1; *Reſponſio mollis frangit iram; ſermo durus ſuſcitat furorem.* Et Prou. 25 verſ. 15. *Patientia lenietur Princeps: & lingua mollis confringet duritiam.* *Ingenuum pectus* vocat apertum, nullis ſimulationum inuolucris tectum: eius ſcilicet hominis, qui amicitias & iras ſuas in fronte ſcriptas gerit, vt ait *Ennius.* (R.) p. 135 ſeq.

(2) Comparatio. (Sp.)

(3) Secundum verſum *Ouidii*, vt puto:
» *Contemnunt ſpinas, cum cecidere roſa.*
(R.) p. 136

(4) Ita ſcribendum: vel *Fauonii*; non, vt vulgo, *Fauoni.* (R.)

(5) Qui floribus inimicus eſſe conſueuit. (R.)

Præter prædictam turbati Principis iram,
Reſtabant aliæ litis fomenta querelæ(1):
Quas vbi legatis diſtinctas ordine Cæſar
Expoſuit: contraque ſuo pro Præſule miſſi,
Optima ſollicite cauti reſponſa dedere:
Protinus optatæ præſentibus oſcula pacis
Dulciter impendens, Papæ cleroque ſalutem
Innuit, & lætos a ſe dimittit in vrbem.
Iamque precatores aderant a Rege Dacorum(2)
Electo nuper, populique fauore creato,
Principis(3) *arbitrio ſceptrorum iura*(4) *petentes.*
Annuit hoc pacto Rex, vt poſt bella(5) *reuerſum*
Ante quaterdenos properaret(6) *Regulus illum*
Cautus adire dies, regnum ſumpturus ab ipſo,
Obſequiique fidem iurando iure daturus.

(1) Appoſitiſſima ἐξήγησις. Quemadmodum ignis pabulum eſt lignum: ita litium querelæ; quibus etiam *Ariſtoteles* in Ethicis ſcribit dirimi amicitias. Sic *Lactantius* lib. 6. c. 19. de Peripateticis: *Iram fomitem dicunt eſſe virtutis.* Sic *Macrobius* ex ſententia Platonis, *vinum* cenſet eſſe *fomitem quendam & incitabulum ingenii virtutisque.* Sic res ſecundæ *pabula flamma inuidia* eſſe dicuntur ab ipſo *Gunthero* alibi. Sic *Lucretius* lib. 4 eleganter *pabula amoris* dixit. (R.) p. 136

(2) Danorum. Conualuit enim vſus, vt pro *Dania*, licet minus recte *Dacia* accipiatur. De *Dacia*, lege *Eutropium* in Aureliano. Vt ſcribit *Munſterus*, modo *Dacia* eſt *VValachia*, *Bulgaria* atque *Rufcia*: ficut & *Mœſia inferior*, in qua Danubius labitur in mare. Verum *Stephano Taurino* eſt *Tranſyluania.* Hæc Hungariæ Regi, teſte eodem, quotannis pecunioſum vectigal pendit, nihil non habens minus quam politiam, & aeris temperiem. Olim *Cimbrica Cherroneſus*, hodie *Dania* appellatur, *Dennemarck*, cui

præeſt

præeſt Rex, qui Sueciam & Noruegiam, pēninſulas, in eodem mari obtinet. Quas *Plinius* refert immenſas inſulas, non pridem a Germania compertas. *Pirckeimerus* has putat eſſe Sueciam, Daniam, & Noruegiam. (Sp.)

(3) Ænobarbi. (Sp.)

(4) *Inneſtitura* nunc vulgo dicitur. Vnde apparet Daniam olim fuiſſe beneficiariam Imperii, ſeu regni Teutonici prouinciam. (Sp.)

(5) Poſt expeditionem Italicam. (Sp.)

(6) Sic & *Perna*, recte. Vulgo, *properabat*. (R.)

Iamque ſuas valido vires Alemannia motu
Excierat, populique truces feruente tumultu
Partibus e cunctis ad regia caſtra fluebant,
Saxones, & rigidi qui Norica rura 1) *coloni,*
Weſtfaliamque tenent, quos aut ripuaria tellus,
Aut cum Germanis Rhenum partita colonis
Francia(2) *, ſeu magno nomen ſortita Lothero*
Terra tenet, tunc Allobroges dotalia læti
Arma mouent, Celtæque leues(3)*, Cimbrique feroces*(4)*,*
Vindelici, Sueui, Sclaui, ſimul atque Boemi,
Pannones, & lætis(5) *quos educat Auſtria campis,*
Quique Carinthinis populus verſatur in oris.
Non ego vel populos, vel nomina clara potentum(6)
Enumerare queam: quoſcumque a cardine mundi
Horridus, & gelida Boreas emiſſus ab Arcto
Verberat, aerias donec veniatur ad alpes,
Arma ferunt populi, non(7) *ſunt qui mœnia feruent*(8)*,*
Non(9) *qui rura colant: præmiſſis vndique feruent*
Caſtra viris, magno ſcrutatum a Principe, per quas
Hos iubeat tranſire vias; nam tantus in armis
Plebis erat numerus, ne iunctis agmina caſtris
Nubiferæ rupes alpis tranſcendere poſſent.

(1) Diximus in primo, *Norici* appellationem longius olim protendi. Hodie inhabitant occaſum verſus Bauari. Ad ortum autem ſunt Anaſini & Auſtriæ pars. Ad meridiem autem Styria; in alpibus vero habitant Carnici, partimque Croati, gens Slauonica: comprehenditurque Norici nomine comitatus Goricienſis, & Zilienſis, regioneſque adiacentes. (Sp.)

(2) Franci, gens Teutonica, ex paludibus maris Septentrionalis in loca, quæ Sicambri iuxta Rhenum tenuerunt, progreſſi, eam poſtea occupauerunt terram, quæ hodie appellatur *Franconia*. Deinde Rheno ſuperato, Belgiſque in poteſtatem redactis, omnes fere Gallicas vires attriuere, vt iam non Gallia tantum, ſed & prima, ſeu ſuperior Germania, quæ *Alemannia* tunc peculiariter dicebatur, ab ipſis Francis *Francia* fuerit appellata, & in ea Moguntia metropolis Francorum. Quod non ignorauit *Guntherus* noſter, *Otho* Pontifex, tum alii mediæ antiquitatis autores, vt libro primo latius indicauimus. (Sp.)

Intelligit Galliam, cum eam opponat Germanis. Vulgo illa in Germania dicitur Francia Orientalis, itemque Franconia, ad differentiam alterius. Terram porro a magno nomen ſortitam Lothero vocat Lotharingiam. (R.) p. 136

(3) Habent enim nationes ſua vitia. Vnde & Latini *ſuperciliosi & elati* dicuntur, *vani* Ligures, *leues* Galli, *iactabundi* Hiſpani, *mendaces* Græci, Pœni *fœdifragi*. Celtæ autem hic ſignant Gallos. Gallia enim a Sequana vſque ad Garumnam fluuium *Celtica* dicitur: a qua *Celtæ* populi, & qui finitimi his Hiſpani ſunt *Celtiberi*. Annotatum eſt ab aliis *Celtarum* vocabulum Græcis & *Germanum* & *Gallum* ſignificare: item veteres Romanos *Gallorum* vocabulo, *Gallos* omnes & *Germanos* nuncupaſſe. Hæc res non animaduerſa, multis errandi cauſſa fuit. (Sp.)

(4) Horum ſedes nunc Saxonum vltimi, & alii quidam ad mare populi habitant. *Feroces* autem appellat, reſpiciens ad veterum Cimbrorum ſæuitiam & furorem, quem Romani non ſine grandi iactura aliquando ſenſerunt. (Sp.)

(5) I. e. pinguibus, feracibus optimorum exemplo auctorum: vt *Lucretii, Virgilii, Horatii, Senecæ, Columellæ*: qui paſſim hoc epitheton attribuunt agris, arboribus, ſegetibus, ſatis, aruis, arbuſtis, frugibus, paſcuis, herbis, pratis, ſolo, leguminibus, vinetis, &c. Hinc & *lætare agrum* eſt pinguem reddere ſtercorando, & *lætamen*, ſtercoratio, fimus. *Pflugius* tamen malebat, *latis*: vt referatur ad multitudinem militum. (R.) p. 136

L. *latis* cum *Pflugio*. (B.)

(6) Scilicet Ducum, Marchionum, & Comitum, quæ antiqua Germania, in multas dumtaxat familias & populos diuiſa, ignorauit. Huius faciem deſcripſit *Tacitus*. (Sp.)

(7) Melius, *vix*, ſunt. (B.)

(8) Vulgo, *ſeruant*. Male, quia ſequitur, *colant*. (R.)

(9) Melius, *vix*, qui. (B.)

Vtque dedit Ducibus cunctis loca congrua rector,
Diſtribuitque vias, ſciſſo mox agmine, quidam
Cannales(1)*,Iuliique*(2)*forum*(3)*, multique Clauennam,*
Cumanumque lacum(4)*, multi petiere Tridentum.*
Ipſe Boemorum Regem, multoſque potentes
Allobrogum,Sueuumque Ducem, fidumque nepotem(5)
Te, Friderice *ſuum*, Chunrado *Rege creatum*,
Secum rector habens, illas tranſcendere rupes,
Nomine quas veteri montem Iouis incola dixit(6)*,*
Adproperat, iamtamque domos, & rura iacentis
Italiæ cernens, fidas quas nouerat vrbes
Ticinum, Laudamque ſuam, Cumamque ſalutat
Lætus, & in Ligures violentam concipit iram.

(1) Qua ex Norico in Marchiam, ni fallor, Taurisianam itur. (Sp.)

(2) L. *Iulique.* (B.)

(3) Vt *Henricus* Dux Auſtriæ, item *Henricus* Dux Carinthiæ, adiunctis ſubſidiariis copiis Hungarorum. Forum Iulii, vulgo *Friaul* vocatur, *Plinio* antiqua ciuitas, cuius incolas *Foroiulienſes* appellat. Hodie *Sabellico Ciuidatum.* In hac regione eſt *Vitinum* oppidum, inſigne, vt vidimus, nuncupatum, teutonice *zu der VViden*, a Principibus Auſtriæ, vt ferunt, circiter annum 1200 ædificatum. Sabellicus *Hunnum* vocat. (Sp.)

(4) Scilicet Franci, Ripuarii, Sueui. Superius memini *Comi*, etiamnum celebris nominis oppidi, prope lacum Larium, qui *Comenſis*, *der Comer See* vocatur. *Clauenna*, item oppidum eſt. Paruit nuper Comitibus eius nominis, quos poſt exactos vidimus. (Sp.)

(5) Si *Conradus* Imp. *Friderici* Ænob. patruus fuit, & *Friderici* iſtius Iunioris pater (vt fuit) quomodo hunc nepotem vocat *Friderici* Ænubarbi; cum eius potius patruelis ſit: non autem fratris aut ſororis filius. Vide & ſupra lib. 1 v. 327. Sed *nepotis* verbo latius quoque *Guntherum* vti, indicio eſt infra verſ. 352. (R.) p. 136

(6) Hunc ſcilicet *Bernardi*, non quidem illius Abbatis celebrati, ſed cuiuſdam Auguſtenſis Archidiaconi, qui in eo monte nemora perſancta degiſſe dicitur. (Sp.)

Prima feros belli motus, regnique furores
Tuta loco, fidenſque nimis, Ligurumque ſuiſque
Viribus, aduerſis excepit Brixia(1) *fatis:*
Quæ poſtquam Regi tentatis reſtitit armis,
Plus quoque quam potuit, tandem contrita(2)*, ſolutis*
Mœnibus, accepit Dominum, quem fecerat hoſtem,
Vixque redempta, ſuos multo luit ære tumores.
Vtque Ducis totæ ſubierunt caſtra cohortes,
Ne quid inhumanum, linguis ac moribus illa
Diſſona barbaries caſtris impune moueret,
Conſenſu procerum tales a Cæſare leges
Compoſitæ, ſtabili & caſtrorum iure feruntur:
Ne quis rixari ferro, pugnamque mouere(3)
Audeat in caſtris: neu mota lite vocatus
Cum telo(4) *veniat, lorica tutus, habenſque*
Quo tantum rixæ dirimat certamina fuſtem.
Neu ſignum, niſi forte domeſtica quærens
Agmina, vociferet(5)*: miles ſi fecerit iſta,*
Eiecto caſtris, & turpia plurima paſſo,
Eripietur ei caſtrorum tota ſuppellex(6)*.*
Armiger(7) *exuſta candenti fronte metallo,*
Detonſaque coma(8)*, poſt verbera pulſus abibit,*
Vel domini ſpoliis redimetur, & omnibus armis.

(1) Nota, Brixiam ſolo æquatam fuiſſe ob rebellionem aduerſus Imperatorem. (R.) p. 137

(2) A Rege Boiemiorum, qui, vt dictum eſt, Ænobarbo, ex fœdere, quem iam præceſſerat, militabat. (Sp.)

(3) Aſſentior Nob. *Pflugio* diſtinguenti: *Ne quis rixari, ferro pugnamque mouere*: Sic ſupra lib. 2 v. 386, *Rixari, ferroque etiam pugnare.* Accedit, quod verbis rixamur, non ferro. An legendum. *Ne quis rixari verbo?* cui lectioni *Radeuicus* fauere videtur. (R.) p. 137

Vt militares has leges facilius intel-

ligas

ligas, legendus eſt *Radenicus*, qui illas eo verborum tenore conſcripſit, quo proditæ ſunt a Principe nunquam ſatis laudato. (Sp.)

(4) Nam hæc vox ea ſolum ſignificat, quæ alterius lædendi cauſſa habentur, vt dixit *Bartolus*. (Sp.)

(5) Vſitatius eſt *vociferari*. At *vociferare* vix memini legere. (R.) p. 137

(6) Signat id, quod *Radenicus* patrio vocabulo ſic exprimit: *Auferetur ei omne ſuum Harnachſa*. (Sp.)

Id eſt, vno verbo, *exauctorabitur*. (R.)

(7) Hic pro eo, vt ex *Radenico* conſtat, accipiendus, qui ſub milite eſt, *ein reiſiger Knecht*. (Sp.)

Id eſt ſeruus. Mox ſignificat ſtigmata fronti inuſta, vt & infra 273, *maxilla aduſta*, & v. 287, *ſignatus frontem*, & 300, *ſignabitur ora*. *Conſtantinus* tamen ſtigmata faciei inuri pœnæ cauſſa vetuerat in l. 17, ſi quis in metallum. C. de pœnis. Ideo nimirum, quia facies ad cæleſtis pulchritudinis exemplum condita ſit. Olim etiam non pœnæ, ſed agnitionis ſeu notæ gratia tirones in dilectu ad militiam ſtigmatis compungi ſolebant: vt docet *I. Lipſius* lib. 1 de militia Rom. prope finem. *Plautus* per iocum vocat *στιγματίαν ſeruum litteratum*. (R.) p. 137

(8) Nota erat hæc ignominiæ. (Sp.)

Radi ſeu tonderi apud veteres ignominiuſum erat: quod aperte & aliquot verſibus hic locus probat. Vid. v. 274, 287, & 300. Vide etiam ad hanc rem annotata per *Cuiacium* lib. 5 Feud. pag. 304. ed. Colon. ex Nou. Leon. 60, 63, 92. *Quibus adde ex lib. *Nicol. Damaſcen.* de moribus gentium apud *Stobæum* tit. 42 de legib. & conſuetud. *Apud Indos*, inquit, *qui maximum aliquod crimen perpetrauit, eum Rex tonderi iubet, tanquam extrema ſit talis ignominia*. Conf. 2 *Reg.* 10. Admodum vſitata hæc pœna fuit temporibus Impp. poſteriorum; vnde ſæpiſſime illa legum, decaluari, verberarique*. (R.) p. 137

Vulneris, aut cædis conuictus, voce duorum
Qui modo non fuerint violato ſanguine iuncti,
Hic caput, ille manum perdet: ſi teſte carebit
Altera pars, facinuſque volet formidine pœnæ
Abiurare(1) *reus, poterit iurare: volentem*
Quilibet oblato licite reprobare(2) *duello*(3),
Paſſurus ſimilem non victo(4) *crimine pœnam,*

(1) Nota iuſiurandum purgatorium: cui ſimile ſupra obſeruabam. Sic & iure ciuili Rom. poteſt quis iureiurando ſibi delato iurare, non deliquiſſe, & innocentiam ſuam approbare. l. 6. furti. §. ſed etſi ff. de his qui not. infam. l. 13. §. 2. l. 28. §. 5. ff. de iureiur. Melius autem hic videtur ita eum *Pithœo* diſtingui; *poterit iurare volentem* &c. At *Pflugius* ita diſtinguit: *Poterit iurare volentem*, &c. (R.) p. 137

(2) Scilicet *poterit*. Duellum autem ſine monomachia huiuſmodi prohibetur in iure Canonico. (R.) p. 137

(3) Singulari certamine, quod hodie ſublatum eſt. (Sp.)

(4) I. e. non euicto, non probato. Sic in iure ciuili accuſator in crimen ſe ſubſcribens, niſi eius veritatem probet, ad ſimilitudinem pœnæ obſtringitur. l. 7 ſi cui crimen. ff. de accuſ. l. pen. C. eod. *Symmachus* lib. 10 epiſt. 36. (R.) p. 137

Miles equo curſore(1) *carens, clypeoque, vel haſta,*
Sit licet oppoſitæ partis, regalia caſtra
Tutus adire poteſt: ſi quis violauerit illum,
Sicut & in ſocio pacem violaſſe feretur.
Si fuerit bellator eques(2), *clypeuſque, vel haſta,*
Non erit ille nocens(3): *pœnamve merebitur vllam.*

(1) Sic infra v. 689. Auguſtana editio, *cenſore*, non recte. (R.)

(2) L. *equus*. (R.)

(3) Subaudi, qui eum læſerit. (Sp.)

Qui eum violauerit. (R.)

Inſtitor a noſtro ſpoliatus milite, cuncta*
Conduplicata feret: maxilla ſeruus aduſta,
Vertice detonſo, ſupponet terga flagellis:
Aut erit a domino prædicto more luendus.

* Id eſt, mercator hoc loco. Significat enim & alia. Interdum eſt qui ſub alio negotiatur: vnde *inſtitoria actio* nata apud Iureconſultos. (Sp.)

Qui ſpoliare ſacras aliquem conſpexerit ædes,
Si prohibere poteſt facinus, prohibere laboret(1):

Si prohibere nequit, maneat ſecurus: at ille
Iudicis arbitrio pœnam pro crimine pendet.
Vrbem, vel caſtrum, noſtro ſub nomine tutum,
Impugnans, poterit(2) *pacis violator haberi.*

(1) Quæſtio hic tangitur grauiſſima Iuris ciuilis, an qui ſcelus aliquod prohibere poteſt, nec prohibet tamen, ad pœnam teneatur? De qua vide Interpretes ad l. culpa caret. ff. de Reg. iur. & ad l. ſcientiam. ff. ad L. Aquil. Alludit ad eam *Seneca*, in verſu iſto:

Peccare qui non prohibet, cum poſſit, iubet.

Hinc apud Athenienſes, qui cædem hominis prohibere poterat, nec tamen prohibuerat, æque cum auctore cædis reus erat. Vnde *Lactantius* lib. 6 cap. 11; *Qui* (inquit) *ſuccurrere perituro poteſt, cum non ſuccurrit, occidit. Ambroſius* lib. 1 de offic. c. 37; *Qui non repellit a ſocio iniuriam, ſi poteſt, tam eſt in vitio, quam ille qui facit. Auguſtini* quoque & *Caſſiodori* eadem eſt ſententia: *Cum poſſis obuiare peruerſis, ſi deſinas aduerſari, conſenſus erroris eſt.* (R.) p. 138

(2) I. e. *habebitur.* Virgilius; *Quæ tantos potui perferre dolores.* Idem: *nil linquere inauſum. Quæ potui infelix*, id eſt, *quæ nil inauſum liqui.* Vid. *Gulielm. Canterum* libr. 2 Nou. lect. cap. 2. Sic *Afranius* apud *Nonium* in Senium:

Si poſſent homines delinimentis capi,
Omnes haberent nunc amatores anus.
Ætas, & corpus tenerum, & morigeratio,
Hæc ſunt venena formoſarum mulierum.
Mala ætas nulla delinimenta inuenit.

Quorum verſuum in primo adſentior *Schoppio* meo, legendum in Veriſimil. contendenti, *Ni poſſent*, vel, *Niſi*, vt hoc dicat Poeta: Niſi homines delinimentis (vt ſunt adoleſcentia, corpus tenetum, morigerimodi) caperentur & delectarentur, etiam aniculæ amatores reperirent, quod nonc abeſt, quando nulla eiuſmodi delinimenta & venena eis aſſunt. (R.) p. 138

Non erit in noſtris nobiſcum femina caſtris.*
Qui reus extiterit, ſpoliis nudatus abibit
Turpiter, & naſo mutilabitur illa reciſo.

* Pars vna diſciplinæ militaris eſt, remouere ex caſtris feminas. Sic & infra lib. 8 v. 362 optimus Imperator

Illecebroſa ſuis purgauit ſcandala caſtris,
Eque ſuo cœtu lixas & ſcorta, nociuum
Ac petulans vulgus, ſatis indignanter abegit.

Ratio huius vtiliſſimæ & pernéceſſariæ prohibitionis eſt, quia multa inſunt mulierum comitatui, quæ pacem luxu, bellum formidine morentur, & Romanum agmen ad ſimilitudinem barbari inceſſus conuertant. Itaque Seuerus Cæcina grauiter cenſuit apud *Tacitum* Annal. 3; *Ne quem magiſtratum, cui prouincia obueniſſet, vxor comitaretur*: cum etiam olim placitum ſit, *ne feminæ in ſocios aut gentes externas traherentur.* Vide totum *Taciti* locum. Eſt enim egregius ad hanc rem. * Adde ex ſermonibus *B. Martini* iſta: *Mulier*, inquit, *virorum caſtra non adeat, acie militum ſeparata conſiſtat procul, femina in ſuo degens tabernaculo ſit remota. Contemptibilem enim reddit exercitum, ſi virorum cohortibus* (Pariſienſ. edit. vetus, *cœtibus*) *turba feminea miſceatur. Miles in acie, miles pugnet in campo; mulier ſe intra murorum munimenta contineat. Habet & illa gloriam ſuam, ſi pudicitiam viro abſente ſeruauerit, cuius hæc prima virtus & conſummata victoria eſt, non videri*.* Vide & *I. Lipſium* lib. 5 De militia Roman. vbi hunc *Guntheri* locum laudat pag. 219. Sic & Proconſulem ait *Vlpianus* melius eſſe, proficiſci ſine vxore in prouinciam. Sed & cum vxore poſſe: dummodo ſciat, Senatum cenſuiſſe futurum, vt ſi quid vxores eorum, qui ad officia proficiſcuntur, deliquerint, ab ipſis ratio & vindicta exigatur. l. 4. §. proficiſci. ff. de offic. proconſ. & leg. Ridicule autem, qui *caſtra* dicta eſſe volunt, quod in iis libido caſtretur. (R.) p. 139

Seruus deprenſi conuictus crimine furti,*
Si fur ante fuit, probroſa morte peribit.
Sin minus, abraſo ſignatus vertice frontem
Verbera dura feret, caſtriſque fugatus abibit.
Ni fuerit domini ſpoliis armiſque redemptus.

* Quem ſuperius *armigerum* vocauit, nunc *ſeruum* vocat: vt qui ea ætate *Edelknecht* dicebatur, aliùs eſſe intelligatur a milite, (Sp.)

Si contingat equum cuiquam reperire vacantem,
Nec dominum norit, non detondebit, vt illum
Ignotum faciat(1), *nec clauſum fraude tenebit,*
Sed ſtabulatori(2) *noſtro denuntiet, ac ſic*

Iuuento,

Inuento, vt proprio, nullo prohibente, fruatur.
Quem ſi faſce nouo dominus deprendet anuſtum,
Non erit hoc licitum deiecto pondere raptum
Tollere: portantem patiens in caſtra ſequatur,
Iamque miniſterio liceat reuocare peracto.

(1) Huc pertinet quod ſcribit *Cicero*; de finib. ſolere fures earum rerum, quas clepſerunt, ſigna commutare, ne a prioribus dominis agnoſcantur. Horum ſimiles ibi ait eſſe Stoicos, qui ab aliis Philoſophis dogmata quædam mutuati, vocabula tantum, ceu rerum notas & ſigna, mutarint. (R.) p. 139

(2) Equorum, ſeu ſtabuli magiſtro, qui *Marſcalcus* a *Radeuico*, vt & hodie teutonice appellatur, a *marca* Germanorum vocabulo, quod equum ſignificat, *Pauſania* teſte, quem citat *Rhenanus* noſter in commentariolo in Tacitum. (Sp.)

Si quis pacificæ plebis villaſve, domoſve
Vſſerit: abraſis ſignabitur ora capillis,
Et pulſus caſtris poſt verbera multa recedet.
Lex eadem pœna præſcripta, minoris ementi
Teutonico, caſtris vt pluris vendere poſſit.
Hoc tamen adiecto, quicquid venale ferebat
Eripiet cameræ turpi pro fœnore cuſtos*.*

* Nota, ad cuſtodem Cameræ Imperialis pertinuiſſe curam fori rerum venalium. (Sp.)

Miles Teutonicus ſocium de gente Latina
Non habeat, niſi notitium ſermonis habentem
Teutonici: quod ſi præſumpſerit, omnia perdat.
Inuentor foueæ, nullo prohibente repertis*
Gaudeat: at ſi quis vim fecerit improbus illi,
Id noſter digna ſtabulator corrigat ira.

* *Foueam* amicus quidam meus pro *fodinis metallicis* accipiebat. Puto ego, *foueas* luporum aliarumue ferarum etiam hic intelligi poſſe, an theſaurum defoſſum accipiemus? (R.) p. 140

Nemo parum caute, nimiumve potenter agendo,
Conterat educto vinaria vaſa liquore,
Quæ præſtare ſuum poſſunt caſtrenſibus vſum.
Has, aliaſque ſacro dictatas Principis ore,
Conſenſere patres ſeruare per omnia, leges.

At Rex belligeras cupiens armare cohortes* *Leuimare (B.)
Vlriceſque viris incudere fortibus iras,
Editiore loco, blando ſpectabilis ore,
Et tamen ingenuæ reuerendus pondere vocis
Conſtitit, attentas implens his vocibus aures:

(1)Maxima ſidereo laudum præconia Regi,
Rex ego terrenus, modo ſi foret illa(2) facultas
Vocis & officii(3), merito perſoluere poſſum,
Cum mihi deuoto tantos(4) aſſiſtere cœtu
Aſpicio proceres, quorum me munere regna
Accepiſſe iuuat, ſtudiis retinere laboro.
Nam neque me tanti mea gloria muneris vnquam
Immemorem faciet, veſtrique(5) fauoris egentem
Viuere dum potero, bello, ſeu pace, fatebor.
Sunt impreſſa meis ſuffragia veſtra medullis(6),
Quoque magis recolo, magis hæc recolenda videntur,
Immemor officii(7) non ſat memor extitit ante,
Nec bene gratus erat, qui gratus deſiit eſſe.
Spem mihi de reliquo, quæ præceſſere, dederunt.
Gratia præteritis, ſpes eſt adhibenda futuris.

(1) Hanc

(1) Hanc a *Friderico* patria lingua dictam eſſe orationem, ex *Radeuico* colligimus. Neque enim conſtat illum exacte peritum fuiſſe latini ſermonis. Quanquam neque gratia, neque artificium vllum in ea deſiderari poſſe videatur. (Sp.)

(2) L. *nulla*. (B.)

(3) Ita reſtitui diſtinctionem, quæ hic peccabat. (R.) p. 140

(4) Videtur vtroque modo accipi poſſe, & de amplitudine ac potentia eorum, & de numero ſeu multitudine. Vt ſupra. (R.) p. 140

Nomina eorum pete ex cap. 25 lib. tertii hiſt. Ænob. (Sp.)

(5) Legebatur perperam, *noſtrique*. *Egentem*, ſupple, *me*. (R.)

(6) De re, quæ penitus & firmiſſime nobis inhæret, ita loqui ſolemus. Sic infra lib. 10 v. 536, *memores ſcriptos in corde tenemus*. Sic apud *Terentium* Andria inquit Pamphilus: *Etiam nunc mihi ſcripta illa dicta ſunt in animo Chryſidis de Glycerio*. *Terentius* autem a Græcis mutuatus eſt hanc formulam ſummæ accuratiſſimæque memoriæ ſignificatricem. Sic enim *Pindarus* Olymp. 10. πόθι φρενὸς ἐμᾶς γέγραπται, *Æſchylus* Prometheo:

σοὶ πρῶτον ἰοῖ πολύδονον πλάνην φράσω,
ἣν ἐγγράφου σὺ μνήμοσιν δέλτοις φρενός.

Vbi ſic eius *Scholiaſtes*: τὴν ἀκριβῆ κατάληψιν αἰνίττεται. Sic & *Sophocles* Philocteta: καὶ γράφου φρενῶν ἔσω. Hoc elegantiſſime accommodauit *Gregor. Nazianzenus* in Decalogum:

τοὺς δὲ νόμους ἐχάραξε Θεὸς δέκα ἔν ποτε πλαξὶ
λαϊνέαις. σὺ δέ μοι ἔγγραφε τῇ κραδίῃ.

Et *Ruffinus* in Expoſit. Symb. Apoſt. *Qui prima fidei elementa ſuſcipiunt, teſtimonia hæc habeant in corde ſcripta*. Similia ſunt his illa: *hærent infixi in pectore vultus*. Item, *in medullis hærere*, &c. (R.) p. 140

(7) Sic, οὐκ ἔστ' ἐραστὴς, ὅστις οὐκ ἀεὶ ἐρᾷ. Id eſt: *Non eſt amator, quiſque non æternum amat*, vt habet vetus verſiculus. Et vt ait *Symmachus* 4 epiſt. 5. *Inconſtans putandus eſt amor, qui incrementa non accipit*. Alludit autem ad principium morale: *Habitum difficulter aboleri*. τὴν ἕξιν δυσμετακίνητον εἶναι. (R.) p. 140

Sed iam tempus adeſt, quo certo pignore poſſit
Veſtra nitere fides: ad magna negotia rerum
Venimus, ingentes belli concepimus iras.
Nec mihi res agitur, nec certos ſponte labores
Aggredior: belli cauſſas, iramque coactus
Accipio, iuſtoſque mouet vindicta dolores.
Cernitis, in quantos ſeſe efferat improba faſtus
Vrbs Ligurum. Regnique minas, mandataque noſtra
Ridet, & antiquis a Regibus edita iura,
Quæ cum legifero(1) *ſtatuit reuerendus* Othone
Carolus; *ah pudeat, nunc demum tempore noſtro*
Reſpuit, abiecitque ferox ceruice ſuperba
Imperiale iugum, manifeſtaque bella fatetur(2).
Hoc ego ſi patiar, ſine cauſſa cenſear enſem
Inualida portare manu(3), *Regumque priorum*
Degenerem, dignumque minus perhibere nepotem(4).

(1) Primo eius nominis Auguſto: vnde *legiferum* appellat, vel quod Romanorum Principis eſt condere leges, vel quod vetuſta Saxonum iura emendauerit. Ferunt item annales, eum æquitatis iuriſque amantiſſimum peritos viros iuri dicendo ſemper præfeciſſe. Nam genere fuit Saxo, a rebuſque præclare geſtis *Magni* cognomentum tulit, præcipue domito *Boheslao* Boemiæ Rege, ſuperatiſque tribus grauiſſimis prœliis Hungaris, Germaniam vaſtantibus: ac captis tribus eorum regulis, quos victores Germani, *Othone* tamen renitente, ſed fruſtra, vitam laqueo finire coegerunt. Ex Imperatoribus primus traditur a *Ioanne XII* corona donatus, accepto Germaniæ Pannoniæque titulo, ignota Cæſarum prioribus ſæculis coronatione, ſi *Balbo* credimus. Sed nec coronandi Pontificis conſuetudo admodum eſt vetuſta. Olim a clero populoque Romano Pontifices electi, vbi intercеſſerat Imperatoris autoritas, cathedræ diui Petri inſidebant, nullis aliis cærimoniis adhibitis. Geſta huius *Othonis* ſcripſere plures, ſed *Cranzius* aliquanto fuſius. (Sp.)

(2) Id eſt, præ ſe fert, minatur. Ita fere dictum, vt in iure *confeſſoria actio*: quam intelligi volunt ICti, non qua duntaxat nobis aliquod ius competere fatemur, ſed id etiam vehementer contendimus atque aſſeueramus. Minus igitur in ſcriptura eſt; plus in ſenſu. vid. ſupra lib. 6 v. 498. (R.) p. 140 ſeq.

(3) Alludit ad illud *Pauli* Rom. 13; *Magiſtratus non fruſtra geſtat gladium. DEI enim miniſter eſt, vindex in iram ei, qui malum agit. Degenerem regum priorum*, dixit, vt *Silius Italicus* lib. 10 *degenerem alta virtutis patrum*. Et *Ouidius* 3 Pont. 5; *Patrii non degener oris*. (R.) p. 141

(4) Pro, *praſtare ſucceſſorem*, dixit. (Sp.)

Forte,

Forte, *præbere*, vel *prahibere*, nam *perbibere* quidem hic quadrare non poteſt, cum ſit dicere. Sæpe autem *pra* & *per* inter ſe perperam commutata ſunt a librariis. *Nepotem* dixit pro quouis ſucceſſore. (R.) p. 141

Me ſcalicet. Male mutat Rittershuſius *prahibere*. *Ich vväre nicht vverth, daſs ich mich ihren Nachkommen nennete.* (B.)

Ergo ne ſæuitiæ mea ſunt electa nefandæ
Tempora, quæ tantos nequeant punire furores?
Fallitur ignauæ (niſi fallor) opinio plebis.
Quicquid in Imperium noſtro committitur æuo
Inuenit vltorem: dabit ah, dabit impia pœnas,
Interituque graui commiſſa nefanda piabit(1).
Si bene vos novi(2), *ſi non mea pectora fallit*
Spectatæ toties veſtræ virtutis imago.
Nam neque vos noſtri ſocios non eſſe doloris
Communis iactura ſinit; quæ ſponte dediſtis
Eripit inuito (niſi vos ſuccurritis) hoſtis,
Munera veſtra mihi parat extorquere, ſimulque
Vos & me(3), *ſocii, facto contemnit in vno.*
Dumque putat bello nec noſtra requirere poſſe,
Arbitrium vobis, fructum mihi muneris aufert.
Nunc age(4) *Teutonici fortiſſima robora regni*
Imperii vires, totius gloria mundi,
Magnifici proceres, magnis intendite cœptis
Pectora, ſitque palam, nullam ſub limite magni
Eſſe poli, noſtris quæ tuto viribus obſtet,
Legibus aut Latiis impune recalcitret, vrbem.
Si vos a patriis laribus, thalamiſque pudicis
Noſter amor, regnique labor, iuſtique doloris
Adduxit(5) *ratio, ſi dulcia pignora, natos*
Ploranteſque domi liquiſtis ſponte puellas(6),
Nunc iiſdem cauſſis vltrices acriter iras
In tumidos Latii depromite nominis hoſtes,
Atque illud noſtro detergite dedecus æuo.
Ne noſtras impune minas ſpreuiſſe feratur
Vrbs Ligurum: quas Roma timet, nec iura, nec vllæ
Hoc prohibent leges, quotiens iniuria regnum(7)
Vexat, & Imperii ſubito pax hoſte laborat.
Principis edicto iuſtiſſima bella gerantur.
Ille nocens populus; nos regni(8) *iura tuentes,*
Vltrices aquilas(9), *qui publica ſigna ſecuti*
Eximios certe(10) *referemus laude triumphos.*

(1) Signat perduellionis crimen, quod committitur, cum quid hoſtili animo patratur aduerſus rempublicam, vel principem. Hinc perduelliones, qua dictione hi ſolum indicantur, aduerſus quos ius belli eſt. (Sp.)

(2) Ex *Horatio* translatum. Sic lib. 10 v. 559 *ſi bene nota fides*. Illud quoque: *Si non mea pectora fallit imago*, ex *Virgilio* ſumptum videtur: *Si nunquam fallit imago*. Sæpe autem fit, quod eſt in verſu *Theognidis*: [illegible] Etſi enim animi ianua dicitur frons & vultus, & natura ſpeciem oris ita formauit, vt in ea penitus reconditos mores effingeret: vt *Cicero* ait: ſæpe tamen animus cuiuſque multis ſimulationum inuolucris obtegitur, & frons, oculi, vultus perſæpe mentiuntur: vt alibi idem ait. (R.) p. 141

(3) Vulgo, *mei*. Forte ſcripſerat Guntherus, *me, o ſocii*: vnde illud, *mei ſocii*, factum ſit. (R.) p. 141

(4) Pro, *agite*, ut ſupra lib. 5 v. 478. (R.)

(5) Malim, *abduxit*. An, *adduxit*, ſcilicet huc? (R.)

(6) Intelligendas hic puto vxores potius quam filiolas, nam has videtur ſatis comprehendiſſe ſuperioribus verbis: *dulcia pignora, natos*. Maſculinum enim, ſecundum ICtos, comprehendit in ſe & femininum. Puellas autem appellari etiam eas, quæ iam matrimonio iunctæ vel vterum ferunt, vel etiam pepererunt, conſtat ex his locis. *Horatius* 3 carm. 22; *laborantes vtero puellæ*. Penelope ad Vlyſſem ſcribens apud *Ouidium* ſeſe *puellam* vocat, cum eſſet eius vxor, & Telemachum ei iam olim peperiſſet. Idem *Ouidius* 2 Faſtorum iubet, *viduas ceſſare puellas*, id eſt, a maritorum complexibus abſtinere, dum fiunt

unt feralia. Sic *Scæuola* in l. vxorem §. teſtamento. ff. de leg. 3 *marito* (inquit) *defuncto, puella dote recepta nupſit alii.* Ecce *puellam* vocat, quæ erat vidua, & poſt alteri nupta. Sic *Gellius* deſcribens pulcerrimam illam diſſertationem Phauorini ſui de officio materno in lactandis liberis, *puellam* bis vocat puerperam. lib. 12 c. 1. Valde autem opportune atque ex arte facit *Guntherus*, quod cariſſimos affectus ſuos militibus ſuggerit ad incentiuum virtutis eorum. Quem enim liberorum & vxoris ſuæ reſpectus, cura & defenſio non moueat, non in pugnam animoſum & alacrem immittat?

μεγάλη τυραννὶς ἀνδρὶ τέκνα καὶ γυνή.
hoc eſt:
Nati viro atque vxor tyrannis maxima eſt.

Similia ſunt etiam apud *Homerum* in exhortationibus & alloquiis militaribus. Sed non eſt nobis nunc propoſitum monſtrare artificium oratorium, quod in hac & ſimilibus orationibus pluribus adhibuit *Guntherus.* (R.) p. 141 ſeq.

Amaſias dicit. Vix enim Heros aliquis ſine tali erat. Vnde tot hiſtoriolæ, tot cantica. Non vidit *Rittershuſius.* (B.)

(7) *Pithœi* editio, *regum*, habet, errato opinor typographico. (R.)

(8) Imperii. Sic ſæpiſſime & ipſe *Fridericus*, tom. 5 *Caniſ.* part. a p. 61. (B.)

(9) Appoſitiue hæc dicuntur. (R.)

(10) Malim, *certa referemus laude.* (R.)

Vocibus Auguſti virtus accenſa ſuorum
Incaluit(1)*: fremuere minæ, capuloque reductas*(2)
Admouit grauis ira manus: vox omnibus vna,
Dicta probant, laudantque virum, ſtimuliſque morantem
Impellunt, fidaſque vouent in prælia dextras.
Sed ne præcipiti quicquam prudentia motu
Regia neglecto præſumeret ordine iuris,
Primum propoſitis legalibus eſſe citandos
Hoſtes edictis, iuris ſuaſere periti.

(1) Hic fructus debet eſſe allocutionis Imperatoriæ: de qua vide erudite diſſerentem *I. Lipſium* de re milit. Rom. lib. 4 Dialog. 9, poſt *Vegetium* lib. 3 c. 12. Eſt tamen cum & illud vere vſurpari poſſit, quod eſt apud *Salluſtium*, in Catilin. *verba virtutem non addere, neque ex ignauo ſtrenuum, neque fortem ex timido exercitum oratione Imperatoris fieri.* Eandem quoque ſententiam in Iugurth. repetit. Cyrus apud *Xenophontem* lib. 3 Pæd. *Nulla* (inquit) *cohortatio ita fortis eſt, quæ ignauos vno diei momento fortes reddat. Nimirum aliquid intus eſſe oportet, quod oratione eliciatur. Nam neque veſtes, quamuis confertiſſima atque denſiſſima, corpus calefaciunt, niſi aliquid intus ſit natiui caloris.* (R.) p. 142

(2) Exprimit alacritatis ſignum. (Sp.)

Vtque ſibi certam Ligures incumbere cladem,
Dilatamque(1) *vident offenſi Cæſaris iram*
Iam ſpe(2) *maiores ſcelerum depoſcere pœnas,*
Electos de gente ſua, legumque peritos
Miſerunt in caſtra viros, blandiſque potentes
Perſuadere modis, quorum ſermone diſerto
Poſſe putabatur miteſcere Principis ira.
Qui cum ſe cauſſis(3) *grauiter pœnalibus angi,*
Legibus Italicis, & ſtricto iure viderent,
Inque coloratis ſuffragia nulla loquelis
Eſſe, vel in multa(4) *quam promiſere, moneta,*
Rebus inexpletis(5) *multum fruſtraque rogatis*
Principibus, mæſto repetentes mœnia vultu,
Impleuere ſuam magnis terroribus vrbem.

(1) Quod enim *Valerius Maximus* de ira diuina pronuntiat, ab illa tarditatem ſupplicii compenſari grauitate, idem etiam, de Regis, Dei vicarii, ira recte vſurpatur. (R.) p. 142

(2) Diſtinctio hic peccabat in omnibus editionibus. Porro *ſpem* per *καλάχρησιν* ponit pro, *metum*, vt infra lib. 8 verſ. 239, *ſpe leniora pacta.* Sic apud *Statium* Thebaid. *hunc retro conuerſum & tela petentem, dum ſpes nulla necis, crinito a vertice figit.* *Virgilius* quoque *ſperare* dixit pro *timere* Æneid.

Hunc ego ſi potui tantum ſperare dolorem.

Et, *At ſperate Deos memores fandi atque nefandi.* Vtrobique hoc etiam *Seruius* adnotauit. Sic Græci quoque: vt *Q. Smyrnæus* lib. 1 Paralipom. *οὐ γάρ τις δίζυγος κακότητος ἄμμορος. ἐλπωρὴ δὲ πέλει καὶ δόλιον ἦμαρ εἰσιδέειν.* Idem lib. 10 *ἐλπομένη καὶ ἔτ᾽ ἄλλο*

λαι κακώτερα δηίσασθαι. Et lib. 12 ἀμφὶ δὲ μήτηρ πολλὰ κινυρομένη κατὰ ἐπάντες ἤμβω ἐλπομένη τι καὶ ἄλλο κακώτερον, &c. Cum ſpes proprie ſumpta ſit futuri alicuius boni; pœna vero malum: nemo certe pœnam ſperabit, ſed pertimeſcet potius atque refugiet. Metus enim eſt futuri mali. (R.) p. 142 ſeq.

(3) Actionibus ſeu iudiciis capitalibus. Sunt autem illa, vt inquit *Iuſtinianus*, quæ vltimo ſupplicio afficiunt, vel aquæ vel ignis interdictione, vel deportatione, vel metallo. Hæc verba in vulgatis codicibus, vt pleraque alia aliquanto deprauatius leguntur in libris Inſtitutionum Iuſtinian. Id teſtatur codex, qui mihi eſt in membranis abſque vllis ſcholiis ſatis diligenter ſcriptus, annis abhinc plus minus 200. (Sp.)

(4) Multa pecunia. (Sp.)

(5) Infectis rebus diſceſſerunt. (R.)

At Rex inſtructis properans ad mœnia caſtris
Iam loca contigerat, qua certior Addua limes
Finibus ab Ligurum magnæ ſecat arua Cremonæ.
Qui quamuis medias populis iniecerit(1) *vndas,*
Non tamen hoſtiles poterat(2) *cohibere furores,*
Quo minus alterno ſpumaret ſæpe cruore.
Gurgite tunc pleno ſolito torrentior ibat,
Auxerat & tumidas reſolutis alpibus(3) *vndas,*
Nec ſe belligeris tranſmitti poſſe cateruis
Ponte, vado, remoque carens ſperare ſinebat,
Nec minus oppoſito Ligurinus(4) *in aggere miles,*
Magnanimi iuuenes(5)*, vel ſi vada tuta paterent,*
Excipere hos armis, ac propulſare parati
Conſtiterant, denſaque vadum ſtatione tenebant.
Sic duplici cauſſa fluuio, belloque repulſus
Iratus mediis exercitus(6) *hæſerat vndis,*
Cornipedeſque viroſque ſimul grauis horror habebat.
Tantum diſtantes alterno margine ripæ
Certatim validis torquebant tela lacertis.
Donec ab extrema riparum fronte, Boemus(7)
Cum Duce Dalmatico(8) *ſeſe rapientibus vltro*
Iniecere vadis: hos agmina tota ſequuntur(9)*.*
Vrget eques peditem, multis violentior amnis
Lubrica fallaci veſtigia ſubruit(10) *vnda,*
Vorticibuſque cauis inuoluens arma, viroſque,
Et rapidæ feritatis equos, correpta deorſum
Cuncta trahit: ſic pæne viri periere ducenti.
Aſt alii non tam vectu, quam remige(11) *freti*
Cornipedum ſolida tandem veſtigia ripa
Fixerunt: turpique fuga perterritus hoſtis,
Mœnia nota petens, infauſtum ciuibus omen
Rettulit, & cladis prænuntia ſigna futuræ.

(1) Pro, *interiecerit*. (R.)

(2) Ita leg. cum *Pithæo*, vbi Auguſtana editio & vulg. *poterant*. (R.) p. 143

(3) Alpium niuibus colliquatis & diffugientibus. (R.)

(4) Mediolanenſis. (Sp.)

(5) Appoſitiue. Fuiſſe circiter mille ſcribit *Radeuicus*. (Sp.)

(6) Cæſareanus. (Sp.)

(7) *Ladislaus* Rex, de quo ſupra. (Sp.)

(8) *Chunrado* genere Boioario, ex familia Comitum Dachaionorum, quæ in *Arnulfo* mox defecit. Princeps *Chunradus* ille fuit, vt infra dicam, commendatus a virtutibus non vulgaribus. (Sp.)

(9) Ex Poeta veteri neſcio quo,
Ductores primi, quos agmina tota ſequuntur. (R.) p. 143

(10) Pflugius, *ſurpuit*. (R.)

(11) I.e. *remigio*. (R.)

Stabat in eiuſdem deuexo margine ripæ
Turribus, & valido caſtrum ſpectabile muro.
Nomen erat Trecium, Ligurum ſub nomine tutum
Hactenus, & nullo tactum per ſæcula bello:
Hoc latus excelſæ circumſtant vndique turres,
Illud fluminea tutum defenditur vnda,

 Ingen-

Ingentique rapax incingitur Addua ponte,
Quem ſeruat poſitis cuſtodibus ardua turris.
Viſa fuit Regi noſtris accommoda caſtris
Illa ſatis ſedes, propter compendia pontis
Et magno ventura bono: iuſſitque cohortes
Expugnare locum: paret feſtina iuuentus,
Tutaque bellìgero cingit caſtella tumultu.
At qui præſidium ſeruabat & oppida miles
Fruſtra tentato conatus mœnia bello
Defenſare manu, poſtquam cognouit ab vrbe
Nil opis eſſe ſibi, miſeræ modo munera vitæ
Depactus totis patefecit mœnia portis,*
Armaque victori caſtellaque plena relinquens,
Nudus ad hoſtilem miſere compellitur vrbem.

* Sic ſupra 69, *donaſſet miſeram magno pro munere vitam.* Sic infra lib. 8 verſ. 54 *vitam depacti.* *Depactus* cum alias vitioſum & improbum ſignificet pactum, vt apud *Vlpianum* in l. & generaliter. §. 1. ff. de calumniat. &c. hic pro ſimplici & quouis pacto vſurpatur: vt ſæpe apud *Ciceronem.* (R.) p. 143

Hos tamen euentus lætos & gaudia rerum
Inuida turbauit caſu fortuna ſiniſtro.
Namque noue quidam quærentes ſemina laudis,
Præclarumque ſibi cupientes didere(1) *nomen,*
Mœnia terrifico ſtrepitu Ligurina petentes,
Exciuere ſuis tutis(2) *de ſedibus hoſtes,*
Sæuaque conflictu mouerunt prœlia duro.
Primus in his Ekebertus(3) *erat, Comes ipſe, ſed alto*
Sanguine, regifico minime ceſſurus honori,
Et magnos reges animi virtutibus æquans(4):
Hic dum prolapſum quendam, rapidoque volutum
Turbine cornipedis, cuperet releuare ſuorum,
Haſta Ligus(5) *iuuenis vibrata per ilia magni*
Tranſiit, & latebris animam deprendit in altis.
Sunt tamen, incolumi iuuenem qui corpore captum,
Hoſtilemque manu tractum fateantur in vrbem,
Sæuaque diſcerptis perpeſſum funera membris.
Hunc & Teutonici proceres, Italique potentes,
Et Ligurum bona pars ægre(6) *gemuiſſe feruntur:*
Cuius & interitum lachrymoſo triſtia nectens
Carmine Teutonicas defleuit fama per vrbes(7).

(1) Pro, *parere.* (Sp.)

Pulcerrimus verſus cum eſſet vno verbo corruptus, ita a me reſtitutus eſt. Legebatur antea, *dedere*: quod & *Spiegelius* non recte retinens expoſuit, *parere*: quod potius eſſet *edere.* *Pflugius* tamen diuinabat, *cedere,* vel *cudere,* vel *condere.* Sed nemo, opinor, dubitabit, quin verum ſit, *didere.* Docui alias, *Guntherum* verbis *Lucretianis* & *Virgilianis* libenter vti. Tale etiam eſt illud, quo *Lucretius* quidem ſæpiſſime vtitur, notione diſtribuendi vel diuidendi (Exempla in Conlectan. vide) *Virgilius* autem bis, quod ſciam: vt lib. 7;

Diditur hic ſubito Troiana per oppida rumor.

& lib. 8; *tua terris didita fama.* *Horatius* quoque ſemel 2 Serm. 2;

Albuti ſenis exemplo dum munia didit.

Et *Silius Italicus* lib. 1.

Hinc fama in populos iurati didita belli.

vbi etiam vulgo non recte, *dedita.* Gloſſarium vetus; *Dide,* διάδ⊙ μέριζον. Et, *Didita,* διαδοθέντα. (R.) p. 143 ſeq.

(2) Malim, *tutos.* (R.)

(3) Eius nominis tertius, in quo nobilis, florentiſſimaque *Pittenorum* tunc in Baioariis Comitum gens extincta eſt, teſte *Auentino* in Elencho rerum Baioaricarum: quod & mox Poeta indicare videtur: *Cuius & interitum.* (Sp.)

(4) Imitatur manifeſto illud: *Regum æquabat opes animis.* (R.) p. 144.

(5) I. e. a Ligure iacta vel emiſſa. (R.)

Mediolanenſis. Gentile enim hic eſt nomen. *Probus* declinat, *hic & hæc* Ligur. *Hic & hæc, & hoc* Ligus, pro incola Liguriæ. (Sp.)

L. *æque.*

(5) L. *æque*. (B.)

(7) Hic antiquus Germanorum mos, celebrandi illuſtrium virorum, qui bello perierunt, funus & memoriam, hodieque durat, interque noſtros homines frequentatur. Meminit eius & *Tacitus*. Ita qui pro Rep. ceciderant, in perpetuum per gloriam viuunt, vt ait *Iuſtinianus*. Græci λόγοις ἐπιταφίοις eos decorabant: quem morem & Romani poſtea imitati ſunt. (R.) p. 144

Hic quoque Cæſareæ multi periere cohortis:
Quemque domi(1) *famoſa Ducem Rauenna potentem*
Miſerat, occubuit, miſeranda clade Iohannes(2).
Nonnulli rigidas collo ſubiere catenas.
Aſt alii frænis redeunt ad caſtra retortis,
Quos grauiter Princeps verbis inuectus acerbis(3)
Corripuit, pœnaſque rei fortaſſe luiſſent(4),
Ni precibus blandis proceres, multoque rogatu
Fortunæque vices, incertaque fata(5) *loquendo,*
Vix tandem iuſtam ſedaſſent Principis iram.
Qui mox permixta tantis cum luctibus ira,
Vlciſci ſocios(6) *auide feſtinat, & arcta*
Obſidione ream iam claudere cogitat vrbem.

(1) *Domi potentem* Guntherus ſic videtur dixiſſe, vt *Salluſtius* Catilin. & alii *Domi nobilem*. Et idem *Salluſtius* Bello Iugurth. *Ea tempeſtate in exercitu noſtro fuere complures noui atque nobiles, quibus diuitiæ bono honeſtoque potiores erant, factioſi, domi potentes*, &c. An potius, *domo miſerat*. (R.) p. 144

(2) Si hebræam originem ſequimur, aſpiratione addita, & vno ex duabus literis, *n*, dempto, *Iohanes* proferendum eſt, Græcis eſt quadriſyllabum, & prima *i* correpta, producta ſecunda *ω*. Plura ſuper hoc nomine in comment. noſtris in *Reuchlini* Progymnaſmata ſcen:❧ diximus. Notauit *Picus* iunior nonnullos, quales habet & hodie quampluri mos Italia, qui paganiſmi obſeruantiores, hoc nomen, tum pleraque alii, quæ nec diſſimulat *Eraſmus* noſter, & ceu ſua iam Chriſti agnoſcit eccleſia, fugiunt, & reiiciunt. Sed velint nolint, celebrata ſunt, celebrabuntur: nec Imperatores illi, qui & multa eloquentia & maiori potentia freti fuere, aut res, aut nomina religionis extinguere potuerunt. (Sp.)

(3) Huiuſmodi, ſcilicet, vt apud *Radeuicum* legimus: *Mediolanenſes omnia cum deliberatione faciunt atque prudentia, frandes & inſidias componendo: eorumque dolos fortuna perſequitur. Noſtri vero, quibus ob diſciplinam & conſuetudinem obediendi rectoribus fortuna famulatur, nunc contrario peccant. Non immerito ita vincuntur, depelluntur: quia omnium peſſimum eſt præſente Imperatore, ſine rectore dimicare, cum etiam vincere ſine præcepto ducis, infamia ſit.* (Sp.)

(4) Vt qui iniuſſu Imperatoris pugnaſſent: quod ex diſciplina militari capital fuit ſemper.

Præuetitum namque & capital committere Martem.
Sponte viris.

vt ait *Silius* ex emendatione *Fr. Modii* noſtri. Exemplum in filio Manlii apud *Liuium*. (R.) p. 144

(5) Nihil æque animum hominis refrenat, inque gyrum moderationis flectit, ac ſi cogitet, κοινὴν εἶναι τὴν τύχην, καὶ τὸ μέλλον ἀόρατον, vt ait *Iſocrates*. Præclare *Menander*;

ἄνθρωπος ὤν, μέμνησο τῆς κοινῆς τύχης.
* οὐκ ἔστιν εἰπεῖν ἀνδρὶ τοῦτ' οὐ πείσομαι*.

Id eſt, vt nos inde fecimus;

Cum ſis homo, eſto ſortis humanæ memor,
Hoc non perpetiar, dicere, nemini datur.

Cuique euenire, quod cuiquam euenit, poteſt, vt ait Mimus, *Publianus*. Et *aut ſumus, aut fuimus, aut poſſumus eſſe, quod hic eſt*; vt B. *Auguſtinus* fecit. At multi ſeſe nimis alte efferunt, ignari rerum humanarum, quæ fluxæ & mobiles ſæpius in aduerſa mutantur: vt eſt apud *Salluſtium* Iugurth. Plura de vi & potentia Fortunæ infra 8, 108. (R.) p. 144 ſeq.

(6) Prœlio amiſſos. (R.)

(1)*Totaque ſeptenis diſtinguens agmina turmis,*
Ductorem cuneo præfecit prouidus vni
Cuique ſuum: nunc cornicines ſonituſque tubarum
Prœlia terrifico committere prima tumultu,
Signiferoſque loco, vel læta, vel aſpera primo(2)
Laturos, acies æque diſpergit(3) *in omnes.*
At qua Cæſareæ, ſignum Latiale, cohortis,
Regia fulget auis(4), *magnorum denſa virorum*
Agmina, ceu magni glomerauit viſcera regni.
Hinc famulum ſuccincta manus, vulguſque pedeſtre

Pondera iumentis ingentia portat onuſtis,
Quæque expugnandis creduntur idonea muris.
Vltima ceu modico ſubitura negotia voto
Ære dato conducta cohors(5), *& bellica miles*
Dona ſequens, pretioque ſuum mutare fauorem
Suetus, & accepto pariter cum munere bello,
Hunc habuiſſe, dator pretii, quem iuſſerit, hoſtem.

(1) Proſequitur quo inſtruxerit ordine vrbis Mediolani obſidionem. (Sp.)

(2) Hoc eſt, io prima acie, quæ & *principia* verbo militari dicitur, teſte *Vegetio*: qui libro de re militari ſecundo ſic ait: *Antiqua ordinatione legionis expoſita, principalium militum, &, vt proprio verbo vtar,* principiorum *nomina ac dignitates ſecundum præſentes matriculas indicabo.* (Sp.)

(3) Aſſentior *Colero*, qoi mauult, *diſpertit*, nam *diſpergendi* quidem verbum neſciò quid temerarium ac tumultuarium ſignificat: *diſpertiendi* vero, aliquid ordinatum ac bene diſpoſitum. Sic Plautus, *diſpertitos viros, diſpertitos ordines* dixit. Verba ſunt militaria & τακτικὰ, de inſtruenda acie vſurpari conſueta. (R.) p. 145

Recte Colerus, *diſpertit.* (B.)

(4) Aquila. (Sp.)

Aquila οἰωνῶν βασιλεὺς, vt pluribus docui ad *Oppianum* 2 Halieut. v. 539. ſupra v. 387 *vltrices aquilas* dixit. (R.) p. 145

(5) Mercenaria militia. (Sp.)

Elegans deſcriptio militis mercenarii. vid. & ſupra verſ. 49 cum ſeqq. & infra 10, 545; *Ibi fas, vbi proxima merces*: *Ære merent paruo*, vt de talibus canit *Lucanus.* Scripſi *proxima*, pro eo quod hactenus ab omnibus vulgatum eſt, *maxima*: quæ reſtitutio optima & haud dubie veriſſima debetur *Dauidi Hœſchelio* noſtro, qui ex MSC. Aug. erutam nobiſcum communicauit. (R.) p. 145

Sic pulchro felix acies inſtructa tenore,
Carmine belligero(1), *longeque ſonantibus hymnis,*
Diuinam ſibi poſcit opem, Ligurinaque ſenſim
Mœnia ſecuro petit imperterrita greſſu.
At qui ſollicita ciuis ſpectator ab vrbe
Prodierat, primaſque fores vallumque tenebat;
Nullo laſciuus ſtrepitu, ſeu Regis honori
Hoc dabat, ingentis ſeu iam præſagia cladis,
Pectore(2) *certa*(3) *trahens, nullo clamore ſuperbus*
Stabat: & inſignem ſpectabat ſedulus hoſtem.
At Rex diſpoſitis pulchro ſatis ordine caſtris,
Obſidet ingentem plus centum milibus vrbem.
Hanc per circuitum ſpatio ſpectanda capaci
Planities, centum ſtadiis diffuſior, ambit,
Extructus quadris(4) *vallabat mœnia ſaxis*
Murus: at hunc(5) *vaſto præcinxerat agger*(6) *hiatu,*
Ad ſubitos belli ſtrepitus, captoſque(7) *furores,*
Grandibus impenſis anno properatus eodem,
Turribus, & pinnis, tormentorumque flagellis.
Hoc minus inſtiterant, quod nulla poſſe putabant
Obſidione premi plenam tot ciuibus vrbem.
Vnde nec Imperio ſeſe præſtare fideles
Curabant, ac ſæpe iugum ceruice rebelli
Reſpuerant, regnique(8) *diu plebs illa ſuperbis*
Luxurians animis, tuto contempſerat iras.

(1) Iuxta veterum Germanorum morem, qui cantu & numine Deorum pugnam incoabant, autor *Tacitus.* (Sp.)

(2) Ita cum *Pithœo* legendum. Vulgo male, *pectora.* (R.)

(3) Pro, *certa*, Pflugius malebat, *cæca.* Me non probante. (R.)

(4) Quadratis. (R.)

(5) Ita reſtitui, pro eo quod nullo ſenſu legebatur, *ad huc.* At hunc, ſcilicet murum, præcinxerat agger vaſto hiatu. (R.) p. 145

L. *&* hunc. (B.)

(6) Pro, *propere factus*, quem Conſul Mediolanenſis metu futuri belli, multis tamen reluctantibus, fieri curauit priori anno, foſſa, aquis plena, vice amnis circumfluente. (Sp.)

(7) Quid eſt, *captosque furores*? an legendum, *capeosque*? an *creperosque*? (R.)

(8) Wecheli-

(8) Wecheliana editio, *regiuque*. Sed melius eſt *regnique*, quod & *Perna* retinet. Eodem plane modo ſupra quoque dixit Poeta verſ. 344, *regnique minas, mandataque noſtra ridet*. Regni autem appellatione imperium intelligit Romanum. (R.) p. 145

Ergo vbi diuiſis ingentia mœnia portis
Teutonici tota proceres indagine belli (1)
Vndique cinxerunt, & regia ſigna ſuperbi,
Auſoniaſque ſuis volucres colludere (2) *campis*
Viderunt Ligures, & opertos milite fines.
Prima viris alta tentoria cingere foſſa
Cura fuit, denſare (3) *ſudes, & ducere vallum,*
Caſtrorum munire ſinus: ne clauſa latenti
Turba dolo, vel Marte palam (4) *fremebunda diurno*
Erumpat, ſubitoque viros, & caſtra furore
Turbet, & incautos inopina clade laceſſat.
Nam neque tormentis, neque rapto mœnia bello
Poſſe capi populoſa putant, meliuſque videtur
Expectare famem; vi namque hæc cuncta potenti
Expugnare ſolet, vel, ſi confiſus ad arma
Proſiliens, pugnam ferus vltro conſerat hoſtis,
Fortunam tentare manu, facileſque triumphos.

(1) Ita vocat obſidionem ſeu obſidium, mataphora ducta a venatione, quippe quæ ſit ἐίδωλον πολέμου, vt plurium auctorum teſtimoniis comprobaui apud *Oppianum* in Cyneget. (R.) p. 146

(2) Aquilas elegantiſſime ait colludere, quando ſigna aperta in campis volitant, ad pugnam parata. Verbum hoc eodem modo vſurpat *Virgilius* Georg. 1.

Sæpe leuem paleam, & frondes volitare caducas,
Aut ſumma nantes in aqua colludere plumas.

Sic optimus Virgilii imitator *Scipio Gentilis*, collega meus coniunctiſſimus & cariſſimus in primi Pſalmi Paraphraſi fecit:

Namque velut paleaſque leues, ramentaque terra
Sparſa ferens, volucri ventus colludit habena:
Ludibrium mortis ſic turba illa impia debet.

Illud obiter moneo, cum huius verbi vetus ſcriptura ſit *conludere*, ſæpe a librariis id deprauatum fuiſſe in, *concludere*, c perperam interpoſita: vt probaui ad *Alani* Anticlaudianum. (R.) p. 146

(3) Veteres etiam *denſere* dicebant in ſecunda coniugatione: vt *Muretus* in Var. lect. docet. (R.) p. 146

(4) Ex *Homero*:
Ἢ δόλῳ ἠὲ βίῃ, ἢ ἀμφαδὸν ἠὲ κρυφηδόν.
(R.) p. 146

Vnam portarum ſocia virtute premebant
Cognati iuuenes, quorum Comes aulicus alter,
Nomine Chunradus, *Regis quoque frater* (1): *at illum*
Ductorem Sueuis Chunrado(2) *patre relictum,*
Æquiuocum, iunctumque ſibi Fridericus *amabat:*
Promptus vterque manu (3), *formaque verendus vterque,*
Nobilitate pares, & eiſdem in finibus æui.
Hos, vel quod teneris (4) *vigiles minus eſſe ſub annis*
Credebant Ligures, vel quod vicinius vrbem
Terrentes, ſociis procul abſediſſe videbant,
Hos primum tentare parant: tacitaſque cohortes
Nocte pruinoſas mundo referente tenebras,
Mœnibus educunt, quo tempore membra diurnis
Extenuata malis, primo ſopor irrigat imbre,
Tunc etiam primo ſomni torpore grauatos
Inuadunt, turbantque viros, & caſtra laceſſunt.
Proſiliunt ſtratis ſtupidi, vix ſumere tela
Noxve timorve ſinit: ferit horridus aera clamor,
Multiplicatque metus, veris grauiora timentur.
Non tamen in tanto diſcrimine, mente carentes,
Immemoreſve ſui, validis hortatibus iram

Exti-

Extimulant iuuenes; ſumptiſque viriliter armis
Quæ tempus caſuſque dabant, certamina dura
Inſtituunt, ferroque ſimul, lapidumque rotatu,
Et quocumque licet telo depellere caſtris
Nituntur tumidis ſublatos(5) *viribus hoſtes.*

(1) Nam pater Ænobarbi mortua *Iuditha* matre ſua, duxit aliam vxorem de genere comitum illorum, qui dicebantur *de Zvvainbrug*, & *de Sarburg*, ex qua ſuſcepit hunc *Chunradum*, quem *Fridericus* Cæſar Palatinum Rheni effecit, mortuo iam *Hermanno* Palatino Comite Rheni, ſine legitimo, vt ait *Nauclerus*, hærede. Huic *Chunrado* fuit Heidelbergum perpetua ſedes, vbi, teſte eodem *Nauclero*, Præpoſituram cœnobii in *Neuenburg* prope Heidelbergam in Parthenonem mutari curauit. (Sp.)

(2) Libens interpoſuerim *a*. Quamuis & alibi ſciam amatas *Gunthero* præpoſitionum ellipſes. (R.) p. 146

Auguſto eius nominis tertio, cuius a principio mentionem fecimus. (Sp.)

(3) Sic Salluſtius: *Manu, quam lingua promptior*. (R.)

(4) Pro iuuenilibus, qui a trigeſimo producuntur ad annos quinque & quadraginta. (Sp.)

(5) Elatos. (R.)

Iamque Boemorum tentoria proxima clamor,
Armorumque ſonus per opaca ſilentia noctis(1)
Impulerat: qui mox tremulo clangore tubarum,
Raucaque terribili quatientes tympana pulſu,
Vicinam teſtantur opem: iam caſtra tenebant,
Iam ſua Teutonicis ſociarant arma cateruis.
Attoniti ſubita miſeri formidine ciues
Degenerem petiere fugam(2)*, turpique relapſu*
Mœnia nota petunt: ſed nox, & porta, timorque
Impediunt aditus, compreſſaque turba laborat.
Sic bona pars ferro cecidit proſtrata cruento,
Aut iniecta tulit captiuo vincula (3) *collo:*
Semineces alii, numeroſaque vincula paſſi;
Illæſo penitus redierunt corpore pauci,
Exemplumque ſuis, documentaque certa dederunt,
Ne ſpem nocturnis auderent ponere furtis.
Sed quia feſtino bellum procedere motu,
Obſeſſi fortuna loci prohibebat, &(4) *ingens*
Tempora multa labor, momentaque tarda petebat,
Multorum virtus, torpeſcere neſcia, tardas
Non poterat tolerare mores(5)*, longamque quietem*
Oderat, & ſteriles ignaui temporis horas.

(1) Qui ſolet quam maxime procul diffundi. (R.) p. 146

(2) Eleganter *fuga degener*: vt apud *Lucanum* libr. 3 *metus degener*: Quia ſcilicet vt *Virgilius* ait, degeneres animos arguit. (R.) p. 146

(3) Pflugius, *vulnera*. (R.)

(4) Alludit ad ſententiam hanc,

Omne quod excellens opus & ſublime futurum eſt,
Difficiles ortus habet, incrementaque tarda, &c. (R.) p. 147

(5) Virtus excellens atque excitata moræ impatiens hic eleganter depingitur. Talis ab Homero deſcribitur in Achille, Patrocli amici cædem vindicare cupiente: Talis item in Pyrrho, Neoptolemo eius filio apud Q. Smyrnæum. (R.) p. 147

Ergo Palatinus geminis cum fratribus(1) *ille*
Eximiæ virtutis Otho(2)*, firmiſſima noſtræ*
Robora militiæ, flagrantes laudis amore,
Grande aliquid patrare manu, dignumque referri
Inter magnorum celeberrima facta virorum:
Veſpere iam pæne(3) *referente crepuſcula noctis,*
Eduxere ſuas caſtris ad mœnia vires,
Atque crematuras portam cum ponte latenter
Admouere faces: rapido tabulata vapori

Materiam

Materiam(4) *, fomenta dabat violentior aura.*
Protinus e tota raptim concurritur vrbe,
Omnibus hoſtiles amor eſt reſtinguere flammas.
Nam præter pontis diſcrimina, tota patebat
Vrbs Ligurum flammis, ſi non conſideret ignis.
Nec mora, conflictu magno certatur vtrinque.
Hi prohibere parant incendia pontis: at illi
Oppoſiti(5) *prohibere volunt prohibere volentes.*
Tela volant, ſtridunt lapides, denſuſque ſagittis
Aer nocturnas & vincit, & adiuuat vmbras.
Tandem reſtincta multo diſcrimine flamma,
Pæne pari caſu fera vix nocte diremti,
Alternas cædes, & mutua vulnera paſſi,
Hi muros ſubeunt, illi ſua caſtra reuiſunt.
Nec Ligures noſtris tardi magis, aut minus eſſe
Audaces, tumidique volunt, factoque recenti
Sponte referre vicem, pulchrum & laudabile credunt.
Sæpius obſeſſis gaudent excurrere muris:
Et iaculo, fundaque leui, celeriue(6)*ſagitta*
Incautos turbare viros, crebriſque laceſſunt
Caſtra latrociniis: portaque frequentius illa,
Quam ductor validis obſederat Auſtricus armis(7)*,*
Erumpunt, tandem ſtimulis grauioribus ardens
Impulit ira virum totis educere caſtris
Agmina: collato muros accedere bello.
At Ligures non iam muros defendere, verum
Obuia ferre viris vltro venientibus arma
Accelerant, miſcentque grauis certamina pugnæ.

(1) *Friderico* & *Othone* Iuniore. (Sp.)

(2) *Comes Palatinus* de *VVittelsbach*, Baioariæ, tum Landgrauius, deinde ab Ænobarbo noſtro ob merita eius Dux appellatus. Propagata eſt ab eo inclyta illa ſoboles, quæ hodie præeſt Bauaris, duo fratres *VVilhelmus*, & *Ludouicus*. Seriem generis texuit *Auentinus*. (Sp.)

(3) L. *plena*. (B.)

(4) Sic diſtinguendum inter *materiam*, & *fomenta*: quod vulgo negligitur. (R.) p. 147

(5) Ita legendum; non, vt vulgo, *oppoſitis*. (R.)

(6) Malim, *celerique*. (R.)

(7) Lege cap. 36 tertii libri hiſtor. Ænobarbicæ. (Sp.)

Prima volatilibus mandantur bella ſagittis(1)*:*
Protinus excuſſis auide concurritur haſtis.
At ſimul ad gladios, & ſtrictas(2) *cominus iras*
Incaluit virtus: tunc vero horrendus vbique
Clamor, & ingenti penitus colliſa fragore
Arma ſonant: tinnire cauas mucronis ab ictu
Audires galeas, incuſſa(3) *trementibus haſtis*
Scuta graui mugire ſono, gemituque cadentes
Oppetere, & rigido terram proſternere(4) *trunco.*
Inſtant caſtrenſes, aduerſaque pectora ſæuis
Vulneribus lacerant, indignanturque reſiſti.
Nec cedunt Ligures, nec de ſtatione mouentur
Obnixi, pariterque necant, pariterque necantur(5)*.*
Donec vix tandem magna virtute repulſi,
Et noſtris multa reſperſos cæde triumphos(6)
Linquentes, refugo tenuerunt mœnia curſu.

(1) Velitatio, vt ſupra. (R.)

(2) Hic vocat eadem forte ratione, qua ius ſtrictum & rigorem iuris dicimus. At *Pflugius* ita

At ſimul ad gladios exſtrictos cominus ira
Incaluit virtus. (R.) p. 147

(3) Percuſſa. (R.)

(4) Noue dictum, pro, *inſternere*, quo verbo *Virgilius* vtitur Æn. 2 *inſternor pelle leonis*. (R.) p. 147

(5) Ἀλλήλους ὄλλυσαν ἀμειβόμενοι φθεί-σιν.

ειν, vt ait *Oppianus* meus de ἀλληλοφαγίᾳ piſcium in Halieut. vbi olim ſimiles annotaui formulas, quibus mutua cædes exprimitur (R.) p. 147

(6) Cruentam victoriam. (R.)

Hic inter multos, ſtolidiſſimus occidit ille
Statius(1), *infauſti ſibi quem præponere Regem*
Optabant Ligures, & ſceptra dicare parabant.
Cuius, & a noſtris multo ſimul ære redemptum,
Et captiuorum numeroſa plebe cadauer
Mutatum(2), *ſolito Regum ſepeliuit honore.*
Stulta ſuperſtitio, quodque huic ſors iuſta negarat(3)
Viuenti, ſtolidus morienti contulit error.

(1) Nobiliſſimum inter optimates Mediolanenſium vocat *Radenicus*. Fuit e familia (ni fallor) *Statielenſium* prædiuite gente, quorum tum erant oppida octo, teſte *Merula*: quem miror huius *Statii* non meminiſſe. Ceterum *Statii* nomen inter ea, quæ ſeruilia habentur, vt *Geta*, *Dauus*, & iamdudum *Sclauus*, annumeratum eſt. (Sp.)

(2) Id eſt, *redemptum*. Sic ſupra lib. 2 v. 576. *permutans olidas effuſo ſanguine lymphas*, id eſt, emens vel comparans. Veteres *mutare* vſurpabant pro *emere* vel *vendere*. Sic *Horatius* 1 Satyr. 4. *Hic mutat merces ſurgente a ſole ad eum quo Veſpertina tepet regio.* *Virgilius* Pollione: *nec nautica pinus Mutabit merces.* Nam vt ait *Paulus*, origo emendi vendendique a permutationibus cœpit. l. 1. ff. de contr. emp. (R.) p. 147

(3) Sic repoſui. al. *negaret*. (R.)

Non mihi cuiuſdam Liguris reticenda videtur
*Improbitas**, *ſtultæque ferox veſania mentis,*
Qui rapido fremebundus equo, fulgentibus armis
Conſpicuus longe, noſtris illudere caſtris,
Militiæque rudes, equitandi lege carentes
Dicere Teutonicos, probroſaque multa pudendis
Gaudebat iactare ſonis, vanamque ſuperbus
Oſtentans artem: rapido modo turbine vectus
Quadrupedantis equi, nunc certa lege reductis
In gyrum frænis, ſinuoſa volumina torquens,
Vnum de multis, potiuſve ex omnibus vnum
Electum, dignumque ſibi concurrere, crebro
Poſcebat, captoſque metu ridebat inani.

* *Audacia*, quæ eſt temeri; vt *audentia* fortis viri. (Sp.)

Vt quondam pueri(1) *periturus laude*(2) *ſuperbus*(3)
Ille Philiſtæus(4) *trepidanti probra minaſque*
Iactabat populo, donec paſtoris Hebræi
Procubuit tumidam ſignatus vulnere frontem(5).

(1) Quam peritus ſacrorum Bibliorum poeta fuerit, vel hæc elegantiſſima ſimilitudo probat. Vnde coniicimus etiam cœnobitam fuiſſe, quoniam adhuc ætate illa, quicquid literarum ſupererat, e monaſteriis, ceu ſcholis, quales veterum conſtat fuiſſe monachorum cœtus, petebantur. Non igitur miraberis *Fridericorum AA.* tempora minime infelicia (quamuis a Romanis ſubinde Pontificibus dominationem iam olim a prædeceſſoribus ſuis meditatam conſtituere ſatagentibus, innocentiſſimi Principes impetebantur) multo plures habuiſſe, in ſola etiam Germania Epiſcopos, quorum & vitæ innocentiam, & doctrinæ præſtantiam commendant annales, quam hodie vix tota Latinorum Europa dare poſſit. (Sp.)

(2) *L. glande.* (B.)

(5) Cum *Goliat*, vt habet ſacra hiſtoria primo Regum libro, totum populum Iudæorum corporis mole deſpiciens, ſingulari certamine prouocaret: timentibus ceteris Dauidi iunior fratribus, tum patris oues paſcens, popoſcit a Rege, vt congrediendi ſibi permitteret facultatem. Necdom quidem tanto certamini habilis æſtimatus eſt, Rege dicente: *Non potes ire ad allophylum, & pugnare cum eo: quoniam tu puer es, & ille vir bellator eſt a iuuentute ſua.* Nec eſſet admiſſus, niſi feciſſet fidem, quod in ſua adoleſcentia leonem ſuis manibus ſtrangulatum, extractis raptæ ouis cruribus, peremiſſet. Ipſe etiam deſpectus ab allophylo, quod aduerſus armatum prœliatorem cum virga & lapidibus proceſſiſſet, retulit non viribus ſe fretum eſſe, non armis, ſed in nomine Domini confidentem ad

tem ad prœlium eſſe progreſſum, vt laceſſitæ plebis auferret opprobrium. Porro hic memineris, quos *alienigenas* Latini appellant, Hebræis eſſe *allophylos*. (Sp.)

(4) Diuus *Hieronymus* in Hebraicis quæſtionibus *Philiſthæos* putat eſſe, quos nos corrupto vocabulo *Palæſtinos* vocamus, qui iidem cum iis ſunt, quos ſacra hiſtoria *Philiſtiim* & *Philiſtinos* nominat, de quibus in primo Regum ſcribitur, in cuius cap. 17, vnde hic locus ſumptus eſt, legimus: *Et egreſſus eſt vir ſpurius de caſtris Philiſtinorum nomine* Goliath *de* Geth, *altitudinis ſex cubitorum & palmi*, &c. (Sp.)

(5) Sic eadem narrat hiſtoria ad finem cap. eiuſdem. *Et infixus eſt lapis in fronte eius & cecidit in faciem ſuam ſuper terram. Prævaluitque David aduerſus Philiſtæum in funda & lapide, percuſſumque Philiſtæum interfecit.* (Sp.)

Sic ſupra locutus eſt v. 287. (R.)

Non tulit elatæ Comes oſtentamina mentis,
Albertus *Tyrolenſis*(1) *erat, vanamque ſuperbi*
Stultitiam Liguris digna compeſcere pœna,
Teutonicæque parat gentis remouere pudorem(2).
Non tamen aut galea muniri tempora curat,
Aut gladio lumbos, aut ferro pectora texit(3),
Aut curſoris equi, quo prœlia ſemper agebat
Officio fungi(4), *clypeo contentus & haſta*
Terga minora premens, vibrata cuſpide ſegnem
Impulit, armatumque ſolo deiecit inermis.
Sed neque degeneri dignatus(5) *tingere ferrum*
Sanguine, non ſpoliis, nullo diſcrimine partis
Victrices ornare(6) *manus, tellure iacentem*
Liquit: & hoc(7) *aliis magni reputantibus, ipſe*
Negligit(8) *& modico factum metitur honore.*(9)

(1) Scilicet, Comes. Regioni in Noricis, ſeu mauis Rhætis Alpinis, etiamnum prædiuiti, quæ Archiduci Auſtriæ nunc paret, nomen inditum ab arce *Tyrolo*, quæ exſtat hodie aut longe a ripa Ateſis iuxta oppidum Ameranum. Quo iure ad Auſtriacos Principes Comitatus ille peruenerit, in ſcholiis noſtris in primum Auſtriados lib. obiter indicauimus. Plura de eo bona fide refert *Nauclerus*, & ego in commentariis Stauroſthici *Ioann. Pici* Comitis Mirandulæ. (Sp.)

Quod hic *Guntherus* commemorat de *Alberto* Comite Tyrolenſi, ab eo ſingulari certamine ſuperatum, cæſumque eſſe iactabundum atque inſolentem equitem Mediolanenſem: id *Cromerus* lib. 6 hiſt. Polonic. tribuit, *Boleslao VVladislai* Poloniæ Regis filio: Obſeruauit hoc clariſſ. *Gentilis*, qui mihi huius muneris, vt & aliorum beneficiorum auctor extitit. Sit igitur hoc quoque exemplum dicti: τῷ ἀμυνομένῳ ἄμεινον. (R.) p. 147 ſeq.

(2) Dedecus. (Sp.)

(3) Forte legendum; *texi*, an aliud quid monſtri hic locus alit? neque enim bene cohærent, *curat*, &, *texit*. (R.) p. 148

(4) Pro *vti*, mire dictum. Sic *fungi indice* dixit infra 9, 322. At lib. 8 v. 337. *ratis officio viſus*. (R.) p. 148

(5) Contentus laude, quod viſus eſt potuiſſe. (Sp.)

(6) L. *onerare*. (B.)

(7) Sic recte *Perna*. Vulgo male, *hic*. (R.)

(8) Obſeruare hic licet exemplum ſententiæ Plautinæ:

Qui ipſus ſe contemnit, in hoc eſt indoles induſtria:

Locus eſt aureus in Trinummo, Sc. Quo illic homo, quem quia integro, eoque nondum, quod ſciam, vulgato verſu primus auxi beneficio MS. Cod. Camerariani, hic adſcribam.

Is probus eſt, quem non pœnitet, quam probus ſit, & frugi bonæ?

Seq. verſ. in MS. reperi:

Qui ipſus ſibi ſatis placet, nec probus eſt, nec frugi bonæ:
Benefacta a benefactis aliis pertegito ne perpluant.
Qui ipſus ſe contemnit, &c.

Occaſionem omittendi pulcerrimi verſus librario præbuit, quod duo verſus eodem prorſus fine clauduntur; duo ſimili principio inchoantur. Ita factum, vt oculi eius (quod fieri amat) aberrarint. Poſtea vnius ἀπόγραφον ceteri in hoc errore ſecuti ſunt, tanquam oues arietem, vno hoc Camerariano codice excepto. Inſigne exemplum ſimilis mutilationis deprehendit *Modius* noſter in 12 Silii.

Non vllum dixere parem, nec notior alter
Gradiuo iuuenis, nec Phœbo notior alter.

Secundus verſus vulgo a librariis omiſſus erat, quod ſimiliter cum præcedente exiret. Proferam & ego ex eadem Plauti fabula aliud eiuſdem errati ex eodem fonte promanantis exemplum. Sc. Huic ego, vulgo ita legitur:

C. Qua facie eſt homo? S. Seſquipede quidem (duo MSC. Camer. *quiddam*) *eſt quam tu longior.*

C. Noniſti n' hominem? &c. Inter hos duos verſus aio omiſſum eſſe vnum, quem ope MSC. ſic reſtituo.

CH. Haret hac res, ſi quidem ego abſens ſum quam praeſens longior. In MSC. non recte eſt: *abſens ſum quia P.* Tacite vero ſecum vel ad ſpectatores eum verſum Charmides muſſitat. Addam & alium verſ. ex Captiuis Sc. Ioui ead. de cauſſa omiſſum vulgo, quem in MSC. Eyſtadienſi reperi conſeruatum.

Atque vbi ego fui in lapicidinis bonus vir, neque bona frugi.

Sequitur in editis:

Neque ero vnquam, &c. Erant autem in eo MSC. octo Comœdiæ, ordine primæ, quas olim *Franciſcus Modius* & ego legendo conferebamus. Reſtituam eadem opera verſum integrum etiam Aululariæ, Sc. Foras lumbrice:

Ev. *Pone.* St. *Dii quidem Pol te datare credo conſuetum, ſenex.*

Sequitur in impreſſis:

Ev. *Pone hoc, ſis aufer cauillam,* &c. Cauillatio, quam auferri iubet Euclio, hæc erat, quod ludebat Strophilus verbis ponendi & dandi ſeu datandi, quæ ſunt interdum amatoria & Veoerea, vt & inclinandi. Reſtitutio huius cavilli debetur MSS. Camer. & Eyſtad. Sed age, quando nos bona quædam ſcæua ad *Plautum* deduxit, priuſquam inde abeamus, & VII hunc librum claudamus, etiam Menæchmis integrum verſum redonemus, Sc. Ædepol.

Quid illuc eſt, quod me hic homines inſanire prædicant?

(Sequitur in MSC.)

Nam equidem poſtquam gnatus ſum, nunquam ægrotaui vnum diem.

Seq. verſus ibid. ita legitur.

Neque ego inſanio, neque pugnas, neque ego lites cœpio.

Sed harum emendationum & ſuppletionum hic deſino. Nam quas indidem ante complures annos depromſeram alias, meo permiſſu in ſuſpectis Lectionibus ſuis vulgabit *Gaſp. Schoppius* Francus. Eaſdem ibidem procul dubio etiam deprehendit vir accuratiſſimus & doctiſſimus *Ianus Gruterus*, & ad publicam (quod ſpero optoque) vtilitatem proferet. Beneficio enim clariſſ. fratrum *Camerariorum*, qui Norimbergæ (quos ego honoris cauſſa nomino) eos codd. poſt me vtendos accepit. Ego interim iſta tibi, ſtudioſe Lector, quaſi in anteceſſum dare volui. (R.) p. 148 ſeq.

(9) Erat enim vir minimæ, vt ait *Radevicus*, iactantiæ, & qui ſemper manu quam lingua promptior inueniri volebat. Habes hic igitur in homine Germanico, eodemque poteſtate prædito, non contemnendum animi moderationis exemplum. Sane hac heroica virtute nihil eſt nunc rarius. (Sp.)

ARGVMENTVM LIBRI OCTAVI.

Octauo Ligurum ſpeculatur prouidus vrbem
Caſar, & antiqui theatri(a) procul aſpicit arcem(b).
Mutua bella gerunt Ticinus Cremonaque fortis.
Inde fames, peſtiſque ferox Ligurum vrbe fremebat.
Guido *Bladerenſis(c) cauſſam, ſed pacis, agebat.*
Et Caſar pacis dederit(d) mox conditionem
Ciuibus, & pulchrum duxit de more triumphum.
Dimittit proceres, Tiſuidum & caſtra reformat.
Curia Roncaliis mandatur, caſtra metatur(e),
Concilium(f) celebrat(g), feudalia iuraque dantur.

(a) Corripit mediam in *theatri*, haud ſcio, an ſine exemplo. R. Sæpe ſic *Metellus* in Quirinalibus, tom. I *Caniſii* editus. (B.)

(b) Pro, *arcem*, cum *Pflugio* lego libenter, *arcum.* (R.)

(c) Hic alias *Blandratenſis* vocatur, vt infra v. 90. (R.)

(d) Auguſtana & Argentoratenſis edit. *Et Caſar pacis dederat.* (R.)

(e) Hoc quoque ſine exemplo, quod primam ſyllabam verbi huius corripit. (R.)

(f) Malim, *concilium.* (R.)

(g) Auguſtana editio, *celebrant.* (R.)

LIBER VIII

HAs inter laudes, & fortia facta virorum,
Illam præcipue curam(1) Fridericus *agebat,*
Vt ſine iactura grandi, ſine clade ſuorum
Conficeret cœptos optato ſine labores.
Et modo cum paucis(2), denſo modo milite cinctus,

Ardua ſollicito luſtrabat mœnia greſſu:
Spectabat muros, ſpectabat robora valli,
Quæque locum vaſto cingebant aggere, foſſas,
Quaque viam cœptis facilem fortuna parare
Tuta videbatur, cura ſtudioque ſagaci
Acriter intendens, oculis & mente notabat.
Hæc ita concuſſit trepidos vigilantia ciues,
Vt quotiens illum muros ambire videbant,
Non ſecus, ac ſi iam validas effringere portas,
Turribus aut celſis infligere ſaxa pararet(3),
Mœnia tota graui tremerent confuſa tumultu.
Tunc varius totam clamor, ſtrepituſque per vrbem,
Signaque diuinas trepide pulſata per ædes,
Feminei planctus, lamentaque mæſta ſonabant.
At tuba pinnigeri iuuenes ad culmina muri
Terribili clangore vocat, denſaque corona
Vndique conſiſtunt & propugnacula ſeruant.

(1) Perna, *puram.* male. (R.)

(2) Innuit Cæſ. *Fridericum* optimi ducis officio fungi, de quo vide *Iacobum* Com. Purliliarum: quo certe non eſt alter, qui de re militari, præſertim ad temporum noſtrorum rationem diligentius ſcripſerit. Hunc autorem ſuperioribus annis necdum alibi excuſum, in publicum vſum emiſimus. (Sp.)

(3) E funda balearica. Nam bombarda longo poſt tempore inuenta eſt, quæ omnium prima exigui pulueris commixtione id cladis vrbibus ac populis commenta eſt, vt arietem, baliſtam, ceteraque veteris militiæ tormenta, iam inter initiorum artium inuenta numeremus. Bombardam alii Ægypti inuentum, alii Germanorum eſſe volunt. Auunculus meus in Epitome rerum Germanicarum repertam ſcribit apud nos anno 1380. Nobilitarunt eam *Pandulphus* proſa, *Catanaus* verſu. *Iac. Stapulenſis* pietati natus, congruum fuiſſe ait, autorem tantæ machinæ opus imbuiſſe. (Sp.)

Stabat ab obſeſſa non multo longius vrbe
Quam ſemel exiliens arcu iaciente ſagitta
Ire poteſt, quadris moles incognita ſaxis,
Romano conſtructa modo: quam fama ſuperſtes
Dicere Romanum vulgo conſueuerat arcum.
Quatuor hæc(1) *validis ſurgebat fulta columnis,*
Tam ſibi conueniens, vt viſu nemo ſagaci
Poſſet ab alterutris vnum ſecernere ſaxis.
Formam turris habens, cameras(2), *tabulataque multa*
Internis(3) *fortita locis, altaſque feneſtras:*
E quibus & totos(4) *ibat proſpectus in agros,*
Et facili poterant conamine tela rotari.
Hanc(5) *Romanorum quendam*(6) *pro fornice Regum*
Erexiſſe ſui certiſſima ſigna triumphi(7),
Vel magis iratos alio quoque tempore Reges
Mœnia victa per hanc ſibi ſubieciſſe ferebant.
Præſidium plebs illa loco, ſumptuſque ciborum
Ad ſpatium belli, longoſque locauerat vſus.
Id caute feciſſe putant, nam quicquid ab hoſte
Exterius fieret, ſpectantibus inde videri(7)
Et facili ſociis poterat noteſcere ſigno.

(1) Scilicet *moles.* Ita repoſui, pro, *Hic,* (R.)

(2) Alii ſcripſerunt *Camara.* Vnde in veteri Gloſſario vitioſe, *Amara,* ὑπόνομ@. (R.) p. 150.

(3) Vulgo male, *interius.* Sic alibi, *alternis,* pro *alterius.* (R.) p. 150

(4) Sic legendum cum *Pithœo.* Vulgo *totus.* (R.)

(5) Scilicet turrim. (Sp.)

(6) Ita recte *Pithœus* vulgo, *quondam.* Iunge, quendam Regum Rom. (R.) p. 150

(7) Hoc eſt, loco, vel vice arcus triumphalis. *De extructis fornicibus,* ſunt enim & naturales, exempla affatim ſuppetunt. *Cicero* lib. 2 de oratore *fornicem Fabium* memorat, qui fuit arcus iuxta regiam in ſacra via a *Fabio Cenſore* conſtructus. *Fornices* autem

 arcus

arcus erant in memoriam rerum a triumphalibus viris geſtarum, extructa quaſi monumenta victoriarum. Iuriſconſultis fornicarii ſunt opifices, & propolæ, & inſtitores, qui tabernas a fiſco conducunt ſub fornicibus, vt ibi merces ſuas venales habeant, *Budæo* teſte. *Fornix, arcus, teſtudo* cognata ſunt vocabula, ſed tamen non nihil inter ſe differentiæ, ſi quis ſcrupuloſius inquirat. (Sp.)

Hic(1) *transferre ſuis* Fridericus *commoda caſtris*
Cogitat, & iuuenes iaculo celerive ſagitta
Corpora, vel longe diſtantia figere doctos,
Stare iubet contra, certoſque intendere ictus.
Vt ſi quis patulis, aut mittere tela feneſtris,
Aut ſpectaturos etiam producere vultus
Audeat, aduerſis configant ora ſagittis.
Ipſe flagellatam tormento rumpere molem
Apparat, & duro penitus confringere ferro.
Attoniti ſtupuere viri, dextraſque(2) *petentes*
Vitam de pacti tradunt munimina Regi.
Qui poſtquam ſociam tutos dimiſit in vrbem,
Collocat ipſe ſuos in tuta ſede fideles.

(1) Malim, *Huc*, an *Hac*? (R.)

(2) Tanquam fidei ſymbolum, vel optatæ pignora pacis, vt infra v. 270. Vnde ille apud *Virgilium*;

Pars mihi pacis erit dextram tetigiſſe tyranni.

Adſcribo de dextrarum coniunctione inſignia duo loca, primo *Ioſephi* lib. 18 ἀρχαιολογ. ὁ δὲ Ἀρτάβανος τὴν δεξιὰν ἐδίδου, ὅπερ μέγιστον παρὰ πᾶσι τοῖς ἐκείνῃ βαρβάροις παράδειγμα τῦ θαρσεῖν γίνεται τοῖς ὁμιλῦσιν. ὐ γὰρ ἂν ψεύσαιτό τις δεξιῶν ὑπ' αὐτῦ δόσεως γενομένης, ὐδὲ πιστεύειν ἐνδοιάσειεν, εἰ τοιᾶσδε ἀσφαλείας δόσις γένοιτο παρὰ τῶν ἐν ὑποψίᾳ ἀδικήσειν καθεστηκότων. Deinde *Alexandri* lib. 2 Problem. 47; καὶ οἱ τότε δὲ δικαιότατοι ἄνδρες τὰς δεξιὰς ἑαυτοῖς παρεῖχον ὑπὲρ ἀσφαλείας πράγματος τὸν δέκα ἀριθμὸν προβαλλόμενοι. Ait Philoſophus, idcirco priſcos viros iuſtitiæ amantes pactorum firmandorum cauſa dextras iungere inſtituiſſe, quod hac coniunctione numerus efficiatur denarius, quo nihil ſit perfectius in ratione numerorum. Quæ ratio non omnino ſatisfaciebat auunculo meo doctiſſimo, *Matthia Bergio*, cum ei hunc locum aliquando in familiari ſermone commonſtraſſem. Itaque ad oram libri mei adſcribebat ἀνατανὴν, quam totidem verbis ſubiiciam. *Si numerum* (inquit) *ſpectabant, qui minus ſiniſtra ad ſiniſtram adiunctiorem perficit? Mihi quidem aliud videntur ſpectaſſe illi δικαιότατοι ἄνδρες: illud nimirum, quod vt manus eſt omnium organorum organon præſtantiſſimum ita rei omnium, quæ ſunt in humanis præſtantiſſima* (Fidei videlicet) *ſymbolum eam eſſe voluerunt: Indeque dextra dextra iungebatur, cum fideliſſima fides ſanciebatur, quod dextra in corpore pars potior ſiniſtra habeatur communi omnium hominum conſenſu.* (R.) p. 150 ſeq.

Hoc tamen in bello veteris non immemor iræ(1)
Acrius in Ligures Ticini ſæua iuuentus,
Atque Cremonenſes, odio graſſante fremebant.
Nam ſi quis Ligurum, fatis agitatus iniquis,
Illorum quandoque manus, infeſtaque tela
Inciderat: tunc dira ſui monimenta furoris
Aſpicienda dabant, iuguloque videntibus illis
Condebant gladios: aut duro ſtipite vinctum,
Certatim miſſis figebant vndique telis.
Nec minus ex illis, ſi quiſquam forte maligna(2)
Venerat ad Ligures, diſcerpti corporis artus,
Truncaque de ſummo ſpargebant funera muro.
Tantus ab antiquis furor & diſcordia cauſſis(3),
Inter vicinas ſemper ſpirauerat vrbes.

(1) Nota capitale atque inueteratum odium inter Mediolanenſes ab vna, & Ticinenſes atque Cremonenſes ab altera partibus. (R.) p. 151

(2) Id eſt, aduerſa forte. (R.)

Antiqui iunctim dicebant *fors, fortuna,* & *forte fortuna*, pro caſu & ſubita fortuna. Grammatici ita diſtinguunt: vt *fors* ſit caſus temporalis, vt hic a poeta accipitur: *fortuna* vero ipſa dea. *Fortis fortunæ diem feſtum colebant, qui arte aliqua victitabant*, inquit, *Donatus* in Phormionem Terentii, qui id quoque

que autumat, quod *fors fortuna* in bono ponitur. (Sp.)

(3) Nam vulgo mortales iniuriæ tenaciſſime meminiſſe ſolent, benefactorum quam facillime obliuiſci. Quod admonet prouerbium: *Ira poſtremum ſeneſcit.* Et huic diuerſum innuit illud *Ariſtotelis* apophtegma, qui, autore *Laertio*, rogatus, quæ res quam ociſſime conſeneſceret, reſpondit: *Beneficium. M. Tullius* vtrumque complexus: *Cui placet*, inquit, *obliuiſcitur: cui dolet, meminit.* (Sp.)

Iamque fames Ligurum, noſtris optata(1)*, ſuperbas*
Cœperat inſolito mentes contundere morbo,
Ac reor a ſummi proficiſcens iudicis ira,
Squallida tabificum corruperat aera peſtis.
Caſtra tamen procerum vindex ſecreuit ab vrbe,
Perſequiturque reos, parcens inſontibus, aer(2)*:*
Caſtra vigent, non peſte famis, cælive laborant.
Vrbs eget, & dubio tabeſcit languida cælo.
Iamque fugam propria multi meditantur ab vrbe,
Exagitatque(3)*ſuos ſedes natalis alumnos.*
Sunt, quibus extrema pro libertate tuenda,
Dulce ſit intrepido mortem promittere voto,
Eſuriem, cælumque pati, belliquе labores,
Dummodo pro patriæ(4)*ſint*(5)*hæc toleranda ſalute,*
At quibus in miſeris turbato pectore rebus
Plus aliquid rationis adeſt, mentiſque profundæ,
Fœdera proiecto pacis depoſcere ferro,
Quaſque velit Princeps ſuadent admittere leges.
Maximus inter eos ſuadendi fœderis autor
Vtile conſilium Guido Blandratenſis *agebat.*
Hic Comes eximius Ligurum conciuis(6)*, & idem*
Charus erat Regi, nec ob hoc ſuſpectus in vrbe.
Talis(7) *fama viri vulgauerat inclita mores.*

(1) Eo namque conſilio *Fridericus* Mediolanum obſederat, vt expugnaretur non tam machinis bellicis, quam fame. C. Caligula Cæſar, Germanici optimi patris filius peſſimus, peſtisque humani generis, optabat exercituum ſuorum cædes, famem, peſtilentiam, vt legimus apud *Suetonium*. (Sp.)

(2) Sic in Ægypti quoque plagis factum nouimus ex ſacris litteris. Παραδοξάζοντος ὄντα τῦ Θεῦ, vt ibi loquuntur LXX. Interpretes. Nota, quod ipſa elementa famulantur ſeſeque accommodant *Friderico*: vt infra 154 *aduerſus pro Cæſare dimicat aer*: & v. 350 cum 2. ſeqq. Ita *Claudianus* ſuum Principem fortunatum Deoque dilectum prædicat:

> *cui militet æther,*
> *Et coniurati veniant ad claſſica venti.*

(R.) p. 151

(3) Caue accipias, pro *vexat*. Ea potius ſignificatione poſitum videtur hoc frequentatiuum, qua ſimplex exigere apud *Liuium* & *Pomponium*, cum aiunt, *Reges exactos*, id eſt, *expulſos*. Sic *Terentius* in quibuſdam fabulis ſe a ſpectatoribus *exactum* conqueritur. (R.) p. 151

(4) Iuxta illud vulgatiſſimum verbum: *Pugna pro patria.* Sane patriæ lata ſignificatio eſt, nec ſolis mœnibus terminatur: quin & quandoque patriam de prouincia dicimus. (Sp.)

(5) Vulgo, *ſunt*. Sed illud putaui melius. (R.)

L. *ſint*. (B.)

(6) Plerique arbitrantur hanc vocem non eſſe latinam. (Sp.)

(7) Forte legendum, *Tales*. Ne quis iungat, *Talis fama*, ſed potius *Tales mores*. (R.) p. 151

L. *tales*. (B.)

Hunc igitur medio trepidantis in agmine vulgi
Cum iam de ſummis ageretur quæſtio rebus,
Inter Cæſareum pariter, patriæque fauorem,
Talia prudenti cognouimus ore locutum:
(1) *Si mea pro veſtris nunquam ſollertia rebus*
Pigra fuit, ſi veſtra libens mandata peregi
Semper, & hoc ipſo vobiſcum tempore dura
Malo pati, & triſtes partiri gaudeo caſus:
Non modo quid moneam, ſed quo pietatis amore,
Quaue fide, ciues animo tractate(2) *ſagaci;*
Quæ facies rerum, quæ temporis huius imago,

Qui

Qui ſtatus, aut quæ ſit noſtrorum forma malorum
Plus quoque quam ſatis eſt ipſi cognoſcitis ipſi,
Certaque fortunæ(3) *clarent*(4) *exempla ſiniſtræ.*
(5)*Senſimus, vt multi, mortalia quæque regentem*
Nos quoque fortunam: non(6) *culpa forte caremus*(7).
Nouimus hunc olim populum, Regeſque creaſſe,
Et virtute ſua quoſdam pepuliſſe creatos.
Nouimus Italicas leges, & iura per vrbes
Ex iſto fluxiſſe loco: ſed durior æquo
(Pace bona dixiſſe velim) dominatio noſtra
Extitit: immodicis vicinas legibus vrbes
Terruimus(8)*: ſcit Cuma quid eſt*(9)*, ſcit regia Lauda,*
Quaſque(10) *per Italicos vrbes aut oppida fines*
Strauimus, aut validis ſeruire coegimus armis.
Mutauit fortuna fidem, dextramque retraxit,
Atque noua(11) *longum compenſat clade fauorem.*

(1) Verba Blanderatenſis Comitis ad Mediolanenſes, quibus exhortatur eos, iam in rerum deſperatione poſitos, ad petendam a Cæſare pacem. Extat oratiu ipſa apud *Radeuicum*, quæ indicat, eum pro illa ætate bonis literis ſatis feliciter imbutum. In prioribus libris ſparſim quædam adnotauimus de Longobardicis, tum Regibus, tum inſtitutis, quæ ad hunc quoque locum faciunt. (Sp.)

(2) Vulgo, *tractare.* Sed *tractate* eſt verſate, expendite cum animis veſtris. Diſtinctio quoque hic peccabat. (R.) p. 151

(3) Aduerſæ. Nam ioxta vulgarem ſententiam, cui fortuna refragatur, huic quicquid tentauerit, infeliciter cedet. (Sp.)

(4) Verbum *Lucretianum* e lib. 6; *Commemorare, quod in primo quoque carmine claret. Clarere* eſt, manifeſtum atque perſpicuum eſſe, apparere, patere: pro quo veteres, maximeque Iuriſconſulti in formulis, etiam *parere* dicebant. Vt, *ſi paret. Petronius, Arbiter* Satyrico:

Iuriſconſultus, paret, *non* paret, *habetor:*
Atque eſto, quicquid Seruius & Labeo.

Vet. Gloſſar. *Paret, φαίνεται.* (R.) p. 151 ſeq.

(5) Ita hic locus interpungendus eſt, & legendus. (R.)

(6) *Cebes Thebanus* fortunæ imperium oſtenſurus: *Obambulat*, inquit, *quocumque gentium, & aliis quidem facultates eripit, aliis tradit*, &c. Vnde ſtulta gentilitas ſimulachrum eius cum copia & gubernaculo pinxit: tanquam hæc opes tribuat, & humanarum rerum regimen obtineat. Cui opinioni & *Maro* aſſenſit: qui octaoo Æneid. *fortunam omnipotentem* vocat. Verius *Seneca* Epiſt. 99: *Errant*, inquit, *qui aut boni aliquid nobis, aut mali indicant tribuere fortunam.* (Sp.)

(7) Malim quoque, *nec culpa.* Sæpe enim apud *Guntherum* ſic peccarunt librarii, vt (*non, nec, nunc*) particulas inter ſe permutarint. *Perna*, aliique non recte, *fortuna, non culpa*, cum ſit verum, *fortunam*: quod etiam Auguſtana editio agooſcit. Fortuna (vult, dicere ſapientiſſimus orator *Guido*) eſt rerum humanarum domina atque arbitra: ea, ſecundum *Plautum*, humana omnia fingit, artatque, vt lubet: ea humanarum rerum pleraque regit, vt ait *Salluſtius* Iugurth. Et pleraſque res ex lubidine ſua agitat, vt idem in fragm. Ea denique, ſecuodum *Plinium*, vtramque paginam facit. *Vitam regit fortuna, non ſapientia*, vt eſt in veteri verſu apud *Ciceronem*: τύχη τὰ θνητῶν πράγματ', οὐκ εὐβουλία. Huius ergo vim, quod nos quoque experti ſumus, id eſt nobis commune cum multis. Imo etiam hoc addo; Si vera fatendum eſt, ipſi nobis noſtræ huius fortunæ fabri fuiſſe videmur, vt ſolent ſui cuique mores fortunam fingere: & fortuna ſimul cum moribus immutatur, vt ait *Salluſtius* apud *Nonium* pag. 255. Qua ratione Heraclitus dicebat, ἦθος ἀνθρώπῳ δαίμων. Et Attius apud *Nonium* ait, multos iniquo animo ſibi mala auxiſſe in malis: queis natura praua magis, quam fors aut fortuna obfuerit. Sed & Iupiter Homericus Odyſſ. α. ait, ſæpenumero inique homines de Diis & fato conqueri, vt a quibus præter meritum affligantur, cum tamen verum ſit, οἷς καὶ αὐτοὶ σφῇσιν ἀτασθαλίῃσιν ὑπὲρ μόρον ἄλγε' ἔχουσιν. Fuit autem certe (quod negari non poteſt, inquit *Guido*) crudelis & inſolens dominatio noſtra. Et vt ſacræ literæ perhibent, propter iniuſtitiam & tyrannidem transfertur regnum de gente in gentem. (R.) p. 152

(8) Nam eodem *Seneca* teſte, *valentior omni fortuna animus eſt, in vtramque partem ipſe res ſuas ducit, beataque ac miſera vita ſibi cauſſa eſt.* Vt ſolet inſolentes reddere fortuna. Contra admonet *Auſonius* hoc eleganti diſticho:

Fortunam reuerenter habe, quicumque repente
Diues ab exili progrediere loco. (Sp.)

(9) Forte legendum, *quidem*, nam vulgaria lectio nihili eſt, nec mihi ſapit. Sic ſæpe pro *idem*, *id eſt*, vel contra librarii ſubſtituerunt. An, *ſcit quid eſt?* ſcilicet, id, quod dico: vel, quid horum ſit verum. (R.) p. 152

(10) Vrbes. Vulgo male, *Quosque.* (R.)

(11) L. atque *una* longum. (B.)

Non

Non vltra ſtabilire ſuos, aut pellere Reges,
Sed Latio ſeruire Duci Ligurina neceſſe
Vrbs habet: & recte, liceat modo vera fateri,
Ordine res agitur(1): *Reges Alemannia nobis*
Vrbibus Italicis leges, & iura daturos
Mittere rite ſolet(2): *poſtquam de partibus illis*
Carolus, *& Magni regnum ſurrexit* Othonis*,
Auſoniaque frui Reges cœpere corona
Teutonici: quorum tuto contempſimus ante,
Reſpuimuſque iugum, nunc iuſtis vltor in armis
Bellator Fridericus *adeſt*(3): *quem neſcia vinci*
Menſque manuſque ſuis facit hoſtibus eſſe timendum.
Exemplo teſtata ſuas Terdona ruinas
Eſſe poteſt, quam ne vetito de puluere(4) *fruſtra*
Iuſſerit, erectis vrbs noſtra reſurgere muris,
Haud modicus timor eſt: exemplo debuit eſſe
Spoletum(5), *iuſta deletum vindicis ira.*
Quæque per Italiam conata reſiſtere fruſtra
Oppida(6), *Teutonicis victor peſſundedit armis.*

(1) Exprimit elegantem veterum formulam, *Recte atque ordine aliquid fieri.* l. 4. §. recte. ff. de off. proconſ. l. 1. §. 1. ff. ad SC. Vellei. l. 27. §. 1. ff. de liber. cauſ. &c. Cæſar apud *Salluſtium* de Catilinariis: *Sed ea malo dicere, quæ maiores noſtri contra libidinem animi ſui recte atque ordine fecere.* (R.) p. 153

(2) Quod *Munſterus* quoque indicauit, pertinax exorta eſt inter Gallos & Germanos contentio, dum illi *Carolum* ſuum eſſe volunt, Imperiumque in ſuam tranſlatum nationem: hi vero contra *Carolum* ex ſua ortum velint natione, & ſeſe Imperii putent donatos dignitate. Huic autem contentioni ſeu potius errori anſam præſtitit hiſtoriarum inſcitia: quas ſi gloſſematum ſcriptores, aliique Canonum interpretes accuratius legiſſent, nullus errori locus foret relictus. Nec enim negandum, quoſdam ex Gallorum Regibus olim imperaſſe, ſed Imperium a Græcis in Gallos aliquando eſſe translatum: id vero pernegandum. Sed quoniam hic *Carolus* originem a Sicambris, ſeu Francis illis Rhenenſibus, de quibus ſupra mentio facta eſt, duxit: & illi ſeſe partim Galliæ, partim Germaniæ inſinuauerant, & ob virtutes eximias, quibus conſpicui erant, ad principatus gerendos rapiebantur: hinc eſt, quod tam Galli, quam Germani hunc virum ſuum eſſe volunt, qui vtrorumque Principem egit. Sed & inter noſtrates ſcriptores de incunabulis eius non conuenit. Alii hæc, vt *Ioann. Auentinus*, & *Petrus Appianus*, Bauariæ vendicant. Alii Eburonibus tradunt: quorum nunc terram Leodienſes tenent, quod Carolus Martellus auus eius ex iam dictis Francis, quos hodie Orientales vocamus, oriundus, Tongros, Eburoneſque, & alios his finitimos populos hereditario iure poſſederit, præfecturamque totius Galliæ Belgicæ virtute promeruerit. Alii Brabantis vendicant, vt *Heda* & *Emondus Dinternas*. Alii autem volunt, quibus & ego accedo, natum in *Ingelheym*, vbi & in hunc vſque diem conſpiciuntur mira quædam vetuſtatis monimenta: licet antiqua illa ædificia plerumque iam ſint collapſa: & recentiora, quæ *Carolus* quartus in memoriam *Caroli* Magni inſtaurauit, adhuc ſuperſint: præſertim monaſterium quod ex *Caroli* palatio fecit. Abduxit nuper, teſte *Munſtero*, Com. Pal. Rheni fuſiles quaſdam lapideas columnas, quas *Carolus* Magnus aliquando e Roma adduxit, vna cum multis aliis columnis, quibus Aquiſgrani ornauit templum. (Sp.)

* Hoc loco *Nic. Ciſnerus* vtitur ad refellendum *Ant. Sabellici* errorem, qui Ennead. a tradidit, Imperium per Othonem I demum a Gallis ad Germanos fuiſſe traductum, quaſi non & Franci, ex quibus Carolus M. oriundus, ſint Germani, & Henricus Auceps, pater Othonis, Imperii dignitatem in Saxonicam gentem intulerit. *Regnum ſurgere alicunde*, Phraſis biblica. (R.) p. 153

Quod idem *Munſterus* diligenter retulit huc pertinet: nempe, quod deficiente Carolino ſemine, noua contentio de Imperii vſurpatione naſcitur, dum Itali id ad ſe trahere moliuntur, & item Galli ſibi id deberi putant, Germani vero, in quos iamdudum tranſlatum fuit, id nequaquam alteri nationi permittendum arbitrantur: quin & Imperator Conſtantinopolitanus nouas excitat in Italia tragœdias, vt Imperium illud occidentale poſtliminio ad ſe reducat, immiſſis etiam Saracenis, qui terram perderent. Et Itali quidem *Berengarios* Reges in Italia creant: Germani vero *Henricum*, Aucupem dictum, Saxoniæ Ducem eligunt in Romanorum Regem. Porro Galli Germanis Principibus obedire recuſantes, propriom inſtituunt Regem, nempe, *Hugonem Capetum*, anno videlicet Chriſti 988. Succedens vero *Henrico* Romanorum Regi filius ſuus *Otho* primus, cognomento *Magnus*, omnibus aliis præualuit, & Imperium quod exteræ nationes ad ſe trabere conabantur, potenti manu apud Germanos retinuit. Profectus præterea in

Italiam, *Berengarium* tertium, qui ſe pro Romanorum rege geſſit, cœpit, ſecumque Bambergam duxit, vbi & mortuus eſt. Italiam vero ipſam, Longobardiam, Siciliam, Calabriam, & Apuliam, quæ *Berengario* paruerant, iterum Romano ſubiecit Imperio. Deinde cum Gallis pugnans, qui omnes tranſrhenanas prouincias Imperio abſtulerant, recuperauit iterum Lotharingiam, Brabantiam, & Burgundiam, perpetuoque Romano ſubiecit Imperio: cuius iuris hactenus permanſerunt, vſque ad *Carolum* quartum, ſub quo aliquid nouatum extitit, de quo, neſcio, inquit *Nauclerus*, ſi iure ſubſiſtat. (Sp.)

(3) Egregia profecto & vera laus *Friderici*. (R.)

(4) Qualiter Cæſ. *Fridericus* in prima ſua expeditione ſtatim tranſcenſis alpibus Aſtam per vim cœperit, inde Terdonam rogatu Papienſium, quam Mediolanenſes ipſo in Germaniam reuerſo, refecerant, funditus ſubuerterit, cecinit poeta lib. tertio. (Sp.)

(5) Quidam *Spoletium*, vt *Aretium*, putant ſcribendum eſſe. *Pontanus* Spoletum, vt apud *Plinium*, vbique pronunciat. (Sp.)

(6) Vt ſupra *Brixiam* & *Trecium*. (R.)

Nec timeo ſocii fateor, ne Regis amore
Falſa monere(1) *puter: dudum bene cognita vobis*
Noſtra fides certis potuit noteſcere ſignis.
Nam quod nil propriæ prætextu ſuadeo cauſſæ,
(2)*Nec fauor, aut odium, quæ publica commoda ſæpe*
Impediunt, ſed certa fides, & pura voluntas,
Hæc ſuadere iubent(3), *ſcrutator pectoris alti*(4)
Scit Deus, & proprii mihi mens bene conſcia voti,
Omnia diſcutiens animo, nihil eſſe ſalutis
Cenſeo, placata niſi primum Cæſaris ira.

(1) Ita reſtitui cum *Pithœo*, vulgo & Auguſtana editio, *mouere*. (R.) p. 153

(2) In hanc ſententiam vide præclare προοιμιάζοντα C. Cæſarem apud *Salluſtium* in Catilina. (R.) p. 153

Sumptum ex oratione C. Cæſaris Prætoris apud *Saluſtium* in Coniuratione: *Omnes homines*, inquit, *P. C. qui de rebus dubiis conſultant, ab odio, amicitia, ira atque miſericordia vacuos eſſe decet. Haud facile animus verum prouidet, vbi illa officiunt.* (Sp.)

(3) Καρδιογνώστης. Alludit ad ſacrarum literarum loca, quæ ſunt hac de re plurima. (R.) p. 153

Alluſit ad illud regii Prophetæ. *Scrutans corda, & renes Deus.* (Sp.)

(4) Hoc eſt, ſummi intimorum ſecretorum, ſeu reconditiorum affectuum, & cogitationum: quas ſacræ literæ per renes ſubinde ſignificant. Quoniam, vt gignendi affectus, qui in renibus ſedem habet, ſit omnium potentiſſimus, ita, tanquam omnium affectuum ſedes & origo, pro ipſis affectibus, per metonymiam vſurpentur. (Sp.)

Arma mouere libet, nudamque(1) *laceſſere pugnam?*
Sed vix obſtructis prohibemus mœnibus hoſtem.
Tuta loco clauſis ſeruabimus otia muris?
Sed prohibet violenta fames, miſeroſque fatigat
Peſtis, & aduerſus pro Cæſare dimicat aer(2).

(1) Pflugius, *timidamque*. (R.)
L. *crudamque*. (B.)

(2) Sic *Claudianus* in Panegyrico de tertio Honorii conſulatu, in Honorii potius, quam Theodoſii laudem, per aſſentationem plus, quam, teſte *Lud. Viue*, ſcurrilem, cecinit:

O nimium dilecte Deo, cui fundit ab antris
Æolus armatas hiemes, cui militat Æther,
Et coniurati veniunt ad claſſica venti.
(Sp.)

Omnia ſecuri pro libertate feremus:
Sed libertatem contempta nemo ſalute
Sanus amat: neque enim certæ ſuſceptio cladis,
Quam vitare queas, niſi cum ratione ſalutis
Libertatis amor, ſed gloria vana(1) *putatur.*
Numquid & in brutis, immanſuetiſque videmus
(2)*Hoc ius eſſe feris? vbi vaſta minoribus vltro*
Imperitare velint(2), *maioribus infima cedant*(3).
His ego de cauſſis, adſit modo veſtra voluntas,
Cæſareos ambire pedes, & fœdera pacis

Poſcere,

Poſcere, præcipuam fateor, certamque ſalutem.
Nec placido Regi victos parere pigebit.
Nullus honor ſiquidem populi, vel gloria maior,
Quam Domino ſeruire pio. Poſtrema loquentis
Verba viri, mixto ſuſcepit turba tumultu.
Conſilium plerique probant, paciſque petendæ
Fœdera: nec deſunt alii, qui dicere contra
Conuentus(4), *fœdumque putent, dignumque pudore:*
Cum patria(5) *potius pro libertate cadendum*(6).

(1) Κενοδοξία. Notandum hic eruditum & elegans *σκέμμα πολιτικὸν*, quatenus pro libertate pugnandum. Sæpe autem, ſecundum *Lucanum*, Libertatis amor ſtultum decipit orbem. (R.) p. 153

(2) Τὸ κρεῖττον ἀεὶ τοῦ ἥττονος ἄρχεσθαι βούλεται in quouis animantium genere. Quæ ſententia a plurimis celebratur auctoribus. Thucyd. lib. 1; ἀεὶ καθεστῶτος, τὸν ἥσσω ὑπὸ τοῦ δυνατωτέρου κατείργεσθαι. Vide & *Platonem* Gorgia. Alia loca ad *Oppianum* olim adnotaui. Sed tamen non quia ſic fit in brutorum genere, idem etiam valere debet in humano, quod non vi, verum ratione gubernari oportet. Legebatur hic perperam (vt ſæpe) *vbi*, pro, *vti*. (R.) p. 153

(3) Iuxta *Pindari* ſententiam libro primo recitatam. (Sp.)

(4) Conuentiones, hoc eſt, leges fœderis, ſeu vt vulgo nunc aiunt, capitula pacis. (Sp.)

Noue dictum, pro conuentiones ſeu pacta conuenta. Ita vocat leges ſeu conditiones & fœdera pacis. Alias hoc verbo ſignificantur *σύνοδοι*. *Pflugius* tamen diuinabat, *contendant*, vel, *contendunt*. (R.) p. 154

(5) *Vt nihil eſt patria, propriiſve parentibus vlli dulcius*, quemadmodum cecinit in Odyſſea *Homerus*. Sed & Catonianum illud, quo nihil magis tritum: *Pugna pro patria*, admonet, non pro quauis re, ſed pro defenſione patriæ pugnandum eſſe. *Nam Carum more*, Scholiaſtes inquit, *mercede pugnare turpiſſimum eſt, & plus quam gladiatorium.* (Sp.)

(6) Nam Philoſopho autore, propoſitum reipublicæ popularis eſt libertas, quæ res eſt, vt Iureconſulti aiunt, inæſtimabilis. Vnde ſcite dictum a Plautino Lorario in Captiuis: *Omnes profecto liberi lubentius ſumus, quam ſeruimus.* Olim Romani conceſſere libertatem Cappadocibus ob amicitiam: quam illi recuſauerunt, dicentes, ſe eam ferre non poſſe, orarúntque, vt ſibi Rex daretur. Tunc Romani admirati, quod inuenirentur, qui libertatem recuſarent, permiſere, vt quem vellent, Regem eligerent. Illi Artobarzanem elegerunt. Contra maiores noſtri libertatem armis vendicarunt, haud vnquam exteris ſtipendiarii atque vectigales. (Sp.)

Tandem compreſſo fremebundæ murmure plebis,
Præualuit ratio, miſſiſque potentibus vrbis(1),
Auſtricus ille potens ductor, cum Rege Boemo
Accitur, per eos Ligures mandata, preceſque
Inſinuanda viro(2) *cupiunt offerre potenti.*
Qui neque difficilem ſeſe, durumque rogatus
Exhibuit, gaudenſque(3) *ream cum ciuibus vrbem*
Pœnituiſſe ſui, leges & fœdera pacis
Prouidus in ſcriptum tali ratione redegit:

(1) Optimates intelligit, qui *Nobiles* nunc ab Italis vocantur, & *Patricii*. Sed re vera quicunque dignitate & opibus plurimum in repub. poſſunt, ii ſunt optimates. (Sp.)

(2) Imperatori *Friderico*. (Sp.)

(3) Nam, *Seneca* autore, nullum clementiam ex omnibus magis, quam Regem ac Principem decet. Eſt autem clementia, temperantia animi in poteſtate vlciſcendi, vel lenitas ſuperioris aduerſus inferiorem in conſtituendis pœnis. Vel eſt inclinatio animi ad lenitatem in pœna exigenda. Vnde aurea illa Theodoſii Aug. filium apud *Claudianum* de quarto Honorii conſulatu monentis ſententia, Regibus, Principibusque reliquis aſſidue cogitanda eſt: *Sis pius in primis: nam cum vincamur in omni munere, ſola Deos æquat clementia nobis.* (Sp.)

(1)*Prima quidem Ligures fidei, paciſque tenendæ*
Iuramenta dabunt: omnes quoſcumque nec ætas
Pupillaris(2) *habet, non ſeptuageſimus annus*(3)
Contigit, in medio iurabit quilibet æuo(4):
Appendentque nouem(5), *pœnæ ſub nomine, fiſco*
Milia marcarum puro conflata metallo.

Præterea veterum negleċta palatia Regum(6),
Lapſaque correċtis releuabunt teċta ruinis.
Vt quotiens magnam, vel Rex, vel regius vrbem(7)
Forte procurator, cauſſa ducente(8), *ſubibit,*
Digno magna loco tractare negotia poſſit.
Oppreſſaque diu Cumam, Laudamque ſolutis
Legibus, & longa penitus ditione remota
Reſpirare ſinent, non priſca tributa requirent:
Præterquam veterem diuini iuris honorem(9),
Quo ſuper has vrbes, Ligurum viget inclita ſedes(10).
Sincera quæ cuncta fide complenda trecentis
Firmabunt vadibus, de quolibet ordine ſumptis(11).
Hoſque per Italicas ſeruandos cautius vrbes,
Principis arbitrio, cuſtodia mitis habebit.
Et quibus illa locis fuerit commiſſa iuuentus,
Protinus expleto ſeruatos reddere pacto,
Chara ſuis patribus iurabunt pignora natos.
Conſulibus poſitis, & facta pace repertis
Stare licet, plenus dum ſe conuerterit annus.
Poſtea nullus erit, niſi quem Rex ipſe probarit
Electum populo, quibus hæc ad iura vocatis
Si tunc Italicis Princeps habitabit in oris
Hunc electorum bona pars reuerenter adibunt.
At duo ſufficient, ſi tranſalpina tenebit:
Iurabuntque fidem Regi, dignumque fauorem,
Tam ſibi, quam ſociis ea regni dona petentes(12),
Nec minus abſentes accepto munere Regis
Coram plebe ſua, coram primatibus vrbis
Præſtabunt eadem iurandi fœdera iuris.
Si tamen Italicis fuerit legatus in oris
Regius, hoc ipſum Regis vice iuris habebit,
Et de Conſulibus(13) *diſponere cuncta valebit.*

(1) Refert tenorem capitum pacis, ſeu conuentionis, vt ait *Radeuicus*: & ſumpta ſunt ex cap. 41 tertii lib. de Geſtis Ænobarb. Notandum autem, ſicut fœdera, quæ ſuper induciis, quas barbari *treugas* nominant, & pace, duces belli inter ſeſe ex vtraque parte paciſcuntur, ſeruanda ſunt: ita fidem ſeruari non oportere, quam tempore belli hoſtis hoſti, priuatus priuato, iniuſſu ducum ſuper priuatis compendiis paciſcatur, iuriſconſulti tradidere. (Sp.)

Nota, conditiones pacis Mediolanenſibus a *Friderico* Ænob. conceſſæ: quas tamen ipſi non ſeruarunt. (R.) p. 154

(2) Pueritia. Hanc a natali die *Varro* vſque ad annum quintumdecimum producit. Pupillum iuriſconſulti aliter frequentius accipiunt, eum ſcilicet impuberem, qui in patris poteſtate eſſe deſiit, aut morte, aut emancipatione. (Sp.)

Nota quoque hic immunitatem ætatis pupillaris, & eius, quæ ſeptuagenaria maior eſt. Similis locus eſt infra 660. Variatum eſt autem in annis. Fuit enim tempus, cum ſexageſimus annus immunitatem vacationemque tribueret, vt *Varro* docet apud *Nonium* pag. 253. edit. Pariſ. Poſtea ſeptuaginta anni immunitatem dare cœperunt. Vid. *Cuiacium* ad poſtremos. 3. libb. Cod. *Etiam illud obſerua, *pupillarem ætatem* hic a *Gunthero* vocari 18 *annorum*, vt & infra v. 660; quæ eſt Ictis plena pubertas*. (R.) p. 154

(3) In quo qui ſunt, ſenes appellantur: quia ætate ea corpus ſenio laboret, quando ſcilicet decrepiti nuncupamur, atque a generatione deſiſtimus: quæ ætas quoque frigida eſt. (Sp.)

(4) Græci portiones vitæ humanæ ſeptem tradidere: Infantiam, Pueritiam, Adoleſcentiam, Ætatem virilem, Senectutem, Senium. *Varro* autem in quinque gradus partitur: Pueritiam, Adoleſcentiam, Iuuenes, Seniores, & Senes. *Horatius* ex his partes ſolum quatuor præcipuas recenſet, ipſarumque quum rationem, tum mores graphice depingit in arte. Ceterum damnata eſt eorum ſententia, qui ex verbis Seruatoris noſtri apud *Matthæum* collegerunt, Chriſtianis omnino non eſſe iurandum: quem locum excuſſit præter veterum expoſitionem *Eraſmus*. (Sp.)

(5) Aurine ne an argenti marcas intelligendum? Argenti verius eſſe, apparet ex v. 232. (R.) p. 154

Hodie non eſt marcæ, quæ olim fuit, æſtimatio. Nam valuit 70 floren. Rhenenſ. Nunc autem plus quinque ſcilicet additis, vt lib. primo in *Benna* crucis mentione obiter indicaui. (Sp.)

Merula

(6) *Merula* ſcribit, Traianum Aug. nobiliſſimum palatium ædificaſſe in ea vrbis parte, quæ adhuc nomen *Palatii* ſeruat. (Sp.)

(7) Mediolanum. (Sp.)

(8) Id eſt, *pro re nata*, quod dici ſolet: ſeu *pro incidente vſu.* (R.) p. 154

(9) Decimas ni fallor, intelligit, quas Iuris diuini eſſe Canoniſtæ tradiderunt. De harum iure funeſta olim bella in Germania bellata ſunt. (R.) p. 154

(10) Metropolitica ſcilicet, cuius Præſulis poteſtas & iuriſdictio olim late patebat. Quando, & quam ob rem acciſæ fuerint, refert *Merula* lib. hiſt. Mediolanenſ. tertio. Nobilitauit hanc ſedem diuus *Ambroſius*: qui nullo exemplo ante præfectus gregi dominico, quam in gregem dominicum cooptatus, pulcherrimum exemplum omnibus Monarchis edidit, quanta ſit Epiſcoporum dignitas: ſi modo vere ſint, quod audiunt. Nulla ex victoria armis parta plus laudis tulit Theodoſius, quam quod ab Ambroſio ſe vinci paſſus eſt. Vtinam ille de quopiam noſtri ſæculi Epiſcopo dicere poſſit, ſi redire daretur illi, quod de ſuo Ambroſio eum dixiſſe legimus, nempe, ſe neminem noſſe, qui vere Epiſcopum ſciret gerere, præter vnum Ambroſium. Sed nemo poteſt Ambroſium agere, niſi qui pro pietate mori paratus eſt. Imo difficillimum eſt, cuiquam vere ſacerdotem agere, qui libenter aliud eſt, quam ſacerdos. Onera ſunt verius, quam ornamenta, quæ libertatem adimunt cum dignitate: ſitque nonnunquam, vt dum vtrumque volunt eſſe, nec Principes ſint, nec Sacerdotes: vt vere dixit *Eraſmus* noſter, adactus miſeranda horum temporum calamitate. (Sp.)

(11) Scilicet Capitaneorum, Patriciorum, & Popularium. (Sp.)

(12) L. *putantes.* Putabant, donari ſibi hæc a Cæſare. (B.)

(13) Omni magiſtratu. Sic *Ph. Berterius* Pithonon lib. 1 cap. 10, p. 12. (B.)

Ante tamen clauſa, quam victor ab vrbe recedat,
Captiuos omnes, vetereſque nouoſque, Boemo
Committent Ligures: quos protinus ille paternis
Reſtituet laribus, ſi iuſſu Principis illas
Cum populo Ligurum concordia iunxerit vrbes,
Accipientque ſuos Ligures verſa vice captos,
Quæque iuuant illos ſociis conatibus vrbes.
Sin minus, in ſolito retinebunt carcere vinctos.
Nec tamen hinc aliquam patientur Cæſaris iram,
Obſidibus poſitis, captiuis rite ſolutis.
Proxima lux Regis diſcedere caſtra videbit:
Argenti ſummam (1) *Ligures pro pace ferendam*
A ſibi ſubiectis poterunt(2) *conflare colonis.*
Dum tamen immunes Laudam, Cumamque relinquant.
(3) *Nauigium, portus, vectigal, ſiue monetam,*
Vel quæcumque ſibi defendit commoda(4) *fiſcus,*
Nec rapient Ligures: nec ſi quis forte nefando
Inuaſu rapuiſſe volet, patientur inultum.

(1) Videlicet nouem marcarum, vti ſupra v. 188. (R.)

(2) Ita *Perna*, cum vulgo ſit, *poterint.* Idem vero *Perna* male: *At ſibi*: cum legendum ſit, *A ſibi ſubiectis.* (R.) p. 154

(3) Regalia quædam ſeu commoda fiſcalia hic enumerantur: de quibus plenius infra v. 571. (R.) p. 154

(4) Ea ſcilicet, quæ *Regaliorum* nomine continentur, de quibus fuſius aliquanto lib. ſecundo. (Sp.)

Has poſtquam leges, & ſpe leuiora rebellis
Iam dudum populus gratanter pacta recepit,
Continuo totis effuſi mœnibus omnes
Procedunt: primuſque ſuo cum Præſule clerus
Veſte ſacra nitidus, nudo pede, ſupplice vultu,
Vertice demiſſo, noſtræ monimenta ſalutis
Signa crucis(1) *præfert: poſt hinc inuellere pullo*
Infauſti ciues, veſtigia nuda prementes,
Iudiciumque(2) *ſui, pariter pœnamque reatus*
Admotos nudis portantes faucibus(3) *enſes,*
Tacta pudore graui perfundunt fletibus ora.
Protinus e totis fluit ad ſpectacula caſtris
Miles, & adſtantes denſas hinc inde cateruas

Auguſtus dirimit medio diſcrimine limes :
Quo vix turba gemens ad regia Cæſaris ora
Perueniſſe queat, placida qui fronte ſerenus
Pectore contritos, & ſe peccaſſe fatentes
Suſcipit, & tali ſummo pro munere Regi
Grates lætus agit, ſæua qui mente rebelles
Contudit, & tumidos(4) *tandem reſipiſcere iuſſit.*

(1) Quæ Terdonenſes quoque, ſed ſine fructu, præferebant lib. 3, 22. De Crucis ſigno multa *Prudentius* in Cathemerinis, & *Lactantius* lib. 4 c. 27. (R.) p. 154

(2) Malim, *Indicumque*: quæ duo & alias perperam inter ſe commutaſſe locum ſcimus. An *iudicium ſui* dicit condemnationem ſui ipſius ? vt ſignificet, αὐτοκατακρίτους εἶναι. Mirum autem alicui videatur, ea hic a Mediolanenſibus præſtari: quæ in conditionibus ſupra commemoratis non comprehendebantur, cum quidem ſint grauiſſima, vt incedere pullatos, nudis pedibus ſtricto gladio ad fauces admoto, ſupplices toto corpore proſterni. Notanda eſt in ſeqq. tum clementia *Friderici* in condonandis iniuriis, recipiendisque reis ; tum pietas atque religio in eo, quod Deo acceptam refert victoriam, vt alias quoque ipſi ſolemne eſt. (R.) p. 155

(3) *Pflugius* ex *Radenico* legendum putabat: *portant ceruicibus*, & mox v. ſeq. *tecta* pro *tacta*. (R.) p. 155

(4) Ita ex coniectura reſcripſi, pro *timidos*. (R.)

At Ligurum primi(1) *proſtrati corpore toto*
Cæſaris ante pedes, trepidis confuſa querelis
Pauca gemunt, veniamque ſuis exceſſibus orant,
Hoc tantum, veniamque ſonant, veniamque loquuntur:
Non odio regni bellum mouiſſe, ſed illas,
Quas ſibi vicinæ feciſſent ſæpius vrbes,
Non potuiſſe pati tranquillo pectore noxas(2).
Nunc veniam nactos operam, curamque daturos,
Vt redimant antiqua nouis, præmiſſa futuris(3).

(1) Conſules & optimates: vt ex *Radenico* liquet. (Sp.)

(2) Hoc eſt, *nocumenta*. Nam teſte *Alciato*, apud veteres *noxa* a *nocendo* dicta inuenitur. Quapropter culpa, pœna, detrimentum noxa eſt. *Noxia* ſolummodo de maleficio ipſo dicitur, nec tam generali ſignificatione accipitur, ſicut *noxa*. *Cicero* libr. 3 de Legib. *Noxia pœna par eſto, vt in ſuo vitio quiſque plectatur, vis capite, auaritia multa, honoris cupiditas ignominia.* Nec adiectiue tantum dicitur *noxia*, ſicut opinantur *Valla* & *Beroaldus*. Noxæ *appellatione*, inquit Iuriſconſultus, *omne delictum continetur*. (Sp.)

(3) Sic *Perna* recte diſtinguit, quæ vulg. confuſa erant. Bis autem dicit idem. *Præmiſſa*, id eſt, antegreſſa, præterita. In ſumma, pollicentur, ſe δευτέρων ἀμεινόνων facturos. (R.) p. 155

Mox vbi præſcripti recitata eſt pagina pacti,
Atque probata viris, optatæ pignora pacis
Accipiunt, iunctas(1) *conſorti fœdere dextras.*
Nec minus emiſſi Ligurum de carcere longo,
Duraque temporibus multis ergaſtula(2) *paſſi*
Captiui, dudum variis ex vrbibus, hoſtis(3),
Ordine diffuſo, circa veſtigia(4) *magni*
Conſedere Ducis(5) *ſqualentia tegmine fœdo*
Corpora velati(6), *miſerandos poſſidet artus*
Fœda ſitu macies, deformia turpis, & æger
Inficit ora color, preſſis cutis arida membris
Inſidet(7), *humanæ tantum veſtigia formæ*
Seruat, & antiquam retinet natura figuram:
Et ſi vera velis imponere nomina rebus,
Non homo, ſed viuens(8) *hominis videatur imago.*
Et tamen exultant(9) *longos fugiſſe labores*
Carceris, & duras ſemel abieciſſe catenas:
Ignotumque diu poſt triſtia nubila læti
Aſpiciunt ſolem, Regemque libentius ipſum,
Cuius ab exilio ſeſe virtute reductos,

Ac

Ac velut e ſtygiis tractos meminere tenebris.
Quis referat fletus, lachrymoſaque gaudia(10) tanta
Plebis, & interna tactos 11) pietate dolores?
Cum captiua diu poſt durum corpora tetri
Carceris exilium, lætis ſic reddita tandem
Ciuibus, & natos vix agnouere parentes
Iam niueos canis(12), primo quos flore nitentes
Vltima non fauſtis ad bellum miſerat hora
Auſpiciis, longas damnatos ferre catenas,
Nec ſolum miſeros ſpatioſi temporis ætas
Fecerat ignotos, ſed ſquallor, & hiſpida veſtis,
Et ſitus, & macies, & nullo pectine tacta
Vtraque cæſaries(13), agnoſci pæne vetabant.

(1) Symbolum enim amoris, amicitiæ, concordiæ & pacis, iungere dextram eſt. Quæ tamen haud temere cuiuis, vt admonet prouerbium, iniicienda eſt. (Sp.)

(2) Gloſſarium Latinogræcum exponit τόπος ἐν οἷς πεδῆται ἐργάζονται δεσμωτήριον. (R.) p. 155

(3) Sic repoſui, vbi vulgo, *hoſtes*. (R.)

(4) Pedes. (Sp.)

(5) Imperatoris *Friderici*. (Sp.)

(6) Προσωπογραφία elegans. (R)

(7) Oſſa atque pellis ſunt miſeri a macritudine, vt ait *Plautus*. Περὶ δ' ὀστέα μοῦνον ῥινὸς ἔην, vt *Q. Smyrnæus*. (R.)

(8) Suſpecta vox. L. *lmens* hominis videatur imago. (B.)

(9) Exprimit φιλοψυχίαν καὶ φιλοζωΐαν hominibus a natura inſitam: de qua *Ciceronis* locum vide in 5 De finibus: & verſus C. Cilſii Mecenatis parum viriles referuntur a *Seneca* in Epiſtolis:

Debilem facito manu, debilem pede, coxa:
Tuber adſtrue gibberum: lubricos quate dentes:
Vita dum ſupereſt, bene eſt, hanc mihi vel acutam.
Si ſubdas crucem, ſuſtineo. (R.) p. 155

(10) *Apuleius* lib. 1 Metamorph. *Lacrymæ ſæpicule de gaudio prodeunt.* Et vt *Xenophon* ait ἑλλην. ζ. κοινόντι ἄρα χαρᾷ καὶ λύπῃ τὰ δάκρυα. Idem & κλαυσίγελον eleganter compoſito verbo vocat. Sic in ἀναγνωρίσει cariſſimorum, vel in læto de iiſdem nuntio lacrymæ hominibus oboriri conſueuerunt. Hinc illa apud *Pindarum* Pythio. 4; τὸν μὲν ἐσελθόντ' ἔγνον ὀφθαλμοὶ πατρός. ἐκ δ' ἄρ' αὐτοῦ πομφόλυξαν δάκρυα γηραλέων βλεφάρων. ἂν περὶ ψυχὰν ἐπεὶ γάθησεν, ἐξαίρετον γόνον ἰδὼν κάλλιστον ἀνδρῶν. Loquitur de Iaſone a patre ſuo Æſone agnito. De cauſſis talium in gaudio lacrymarum vide *Ioach. Camerarii* Problema 3 Decad. 8, & rurſum in Append. Problemat. (R.) p. 155 ſeq.

(11) Diuinabam, *tractos*. (R.)

(12) Exemplo *Horatii*, qui *canos* vocat *niues capitis* lib. 3 Carmin. 13. Porro de canitie præmatura vid Aduerſaria *M. Ant. Delrio* ad Senec. Tragœd. initio: vbi patri ſuo hoc contigiſſe ſcribit, vt etiam adoleſcens vnius noctis lucubratione incaneſceret. Simile exemplum cuiuſdam, qui in carcere, vbi ad ſupplicium ſequentis diei adſeruabatur, vna nocte totus canus factus ſit, commemorat *Sleidanus*. Venit hic mihi in mentem Leontius, quem ſcribit *Sozomenus* lib. 3 hiſt. Eccleſ. c. 20, in quadam controuerſia eccleſiæ Antiochenæ contacto capite ſuo, canitie iam dealbato, dixiſſe: *Nunc hac ſoluta multum erit luti*: ad ſignificandas ſeditiones populares, quæ mortem ſuam eſſent ſecuturæ. (R.) p. 156

(13) *Capilli, & barba*, ſeu barbatii. Cæſaries autem ſpecioſa & crinita cum primis decet feminam: quæ, vt ait *Ambroſius* cap. 9 ſexti Hexaemeron, eſt reuerenda in ſenibus, veneranda in ſacerdotibus, terribilis in bellatoribus, decora in adoleſcentibus, compta in mulieribus, dulcis in pueris. Tolle arbori comam, tota arbor ingrata eſt. *Ouidius* item ſententialiter ſcribens ait: *Turpe pecus mutilum, turpis ſine gramine campus, Et ſine fronde frutex, & ſine crine caput.* De capillorum ratione abunde diſputat *Pontanus* in opere de rebus cæleſtibus. (Sp.)

Tunc demum victa Fridericus *ab vrbe receſſit,*
Modionumque(1) petens, priſco dignatus honore
Illuſtrare locum, ſacro diademate(2) crines
Induit, & dextra geſtauit ſceptra(3) potenti.
Hanc fortuna diu, Ligurumque potentia diues
Eximiam regni proauorum(4) tempore ſedem
Preſſerat, & longa victam ditione tenebat.
Sed placidus Princeps primæuo cuncta decori
Reſtituenda putans, iniuſtis legibus illam
Exemit, priſcumque loco reparauit honorem:

Sumptibus

Sumptibus & propriis veteres ſarcire ruinas
Iuſſit, & annoſi ſenium deponere fati.

(1) *Modoeciam* vocat *Volaterranus* hoc oppidum, de quo nonnulla lib. primo dixi. *Albericus* in ſuo indice verbo *corona*, inter cetera notauit, Imperatorem ſecundam, hoc eſt, ferream coronam in Modoecia Comitatus Mediolani recipere. Quamuis olim Imperator primo coronabatur ferrea, deinde argentea, poſtremo aurea corona. Poſtea ordine immutato, argenteæ primus locus erat, & modo hæc, modo illa, vt caſus tulerat, promiſcue & ſine delectu exhibebatur. Scribit *Gloſſator* in Clem. 1 *de iureiur.* Quamuis ex veteri inſtituto ſecunda corona ſit exhibenda in oppido Modoecienſi: tamen ſæpe tradita eſt Mediolani in æde diui *Ambroſii*, nec eam ob cauſſam coronatio fuit irrita. Sed *Balbus* Antiſtes lib. ſupra citato refert, quod tam gloſſ. quam interpretes hac in parte hallucinantur: cum per tot annorum curricula Mediulanenſis illa ex vſu fuerit ſublata, licet vt aliquid antiquitatis veſtigium extaret, eam Pontifices Romæ aliquando exhibuerint. Quod item in Germania perinde, vt Romæ corona aurea Imperator inſignitur, illa ſcilicet eadem, qua *Carolus* Magnus primo vſus eſt. (Sp.)

(2) *Diadema* græcum eſt, ſignificatque amiculum, quo caput Regis obligatur: a διαδέω, quod eſt *obuincio*. Vſurpatur pro corona nunc. Priſcis fuit faſcia linea & candida, quæ Regum capita cingebat. De qua Alexander ille Macedo, diadema manibus pertractans exclamaſſe fertur: *O nobilem potius, quam felicem pannum, ſub quo quantum ærumnarum lateat ſi quis ſcierit, ne humi quidem iacentem tollet.* (Sp.)

(4) Longobardici ſcilicet, regni. Ne autem de corona, quam ei pridem *Adrianus* Pontifex impoſuerat, accipias, indicat *Radenicus*, inquiens: *Princeps Romanus a Mediolano caſtra mouens, apud Modoicum ſedem regni Italici coronatur.* Vnde hic locus ſatis abunde teſtatur verum eſſe, quod *Balbus* Pontifex refert, coronandi inſtitutionem, tam quoad ordinem coronarum, quam qnoad locum plerumque aliter atque aliter immutatam fuiſſe. (Sp.)

(4) Hoc eſt, veterum, tum Longobardorum, tum Romanorum Regum. Quorum vtrorumque titulum ſibi vſurpauit *Ludouicus* Pius, vt teſtantur priuilegia ab eo Nouientenſi cœnobio, haud procul a patria mea ſito, conceſſa, quæ ipſe ego vidi. (Sp.)

Tunc bene re geſta, cunctiſque in pace locatis,
Cæſaris a facie cum tellus tota ſileret(1),
Militiæ partem placuit dimittere caſtris.
Auſtricus, Allobrogum Dux(2), *cum Duce, Rexque Boemus,*
Pannoniæque ſimul ſub eodem Rege(3) *cohortes,*
Et Moguntino(4) *proceres*(5) *cum Præſule multi*
Rege ſalutato, meritis & laude venuſti
Diſcedunt caſtris, conuerſaque ſigna ferentes,
Teutonicas repetunt tranſcenſis alpibus vrbes.
Ipſe ſatis multos ſecum, ceu nullus abiſſet,
In caſtris retinens, ad certa negotia regni
Ducitur, & pulchros inuicta mente labores.

(1) Nimis Biblica phraſis hæc eſt, cuiuſmodi & alias in Indicem noſtrum retuli. (R.)
p. 156

(2) Signat *Bertholdum* Zeringenſem eius nominis quartum, filium *Chunradi* Ducis, quem *Fridericus* adoleſcens compulit apud Turegum, vt ſupra libro tertio dictum eſt, imperata facere. Annales hunc *Bertholdum* Burgundiæ Ducem appellant: quod maiores eius illam vna cum regno Arelatenſi ab Imperio, licet abſque fructu tenuerint, &, vt ait *Nauclerus*, recognuuerint: traduntque quoque eum in odium *Ertolfi* Burgundionum Ducis, cuius paulo ante terras igni & ferro depopulatus fuerat, condidiſſe nobilem illam arcem Briſacenſem, a diuo *Maximiliano* reſtitutam nuper. Teſtatur id turri diſtichon inſcriptum, quod a *Nauclero* citatur, ſed deprauate. Id, iubente *Maximiliano*, comitatui aulæ ſuæ recitauimus, vt ſcriptum erat, ſic videlicet: *Hanc Dux* Bertholdus *portam ſtruxiſſe notatur, A quo pro fraude Burgundia depopulatur.* Minori autem Burgundiæ, quæ *Tchtlandia* vulgo dicitur, potenter præfuit. Dicitur in ea Friburgum oppidum excitaſſe, vel, vt alii, mœnibus cinxiſſe. (Sp.)

(3) An ſub Boemo Rege? an ſub Pannoniæ Rege? (R.)

(4) *Arnoldus* ille erat, tum Ænobarbicæ aulæ Cancellarius, qui tumultu poſtea plebeio apud Moguntiam occiſus eſt, vt libro primo multis verbis indicatum eſt. (Sp.)

(5) Marchiones, Comites, Nobiles, vt ait *Radenicus*. (Sp.)

Non tamen in tanto clari victoris honore,
Italiæque metu ſtolidæ veſania gentis,

Exemplo

Exemplo Ligurum, penitus compreſſa quieuit.
Namque ſatellitio quidam ſtipatus iniquo
Ciuis erat Veronatuus, Tuſuidus, *vt aiunt,*
Nomen(1), *ab inſida cauſſas tacitoſque furoris*
Vrbe trahens ſtimulos, caſtrum regale(2), *quod illi*
Appellare ſolent vulgato(3) *nomine Gardam*(4),
Inuaſit, cœpitque dolo iuſſuſque(5) *relicto*
Sæpius inſanis illo(6) *deſiſtere cœptis,*
Spernebat Regem demens audire iubentem:
Infremuit tandem Princeps, Ateſimque rapacem,
Nec ratis officio, ſolitis nec pontibus vſus,
Feruida quippe vadum fluuio iam fecerat æſtas,
Contemptis tranſiuit aquis, vrbiſque ſuperbæ(7)
Depopulatus agros, quædam caſtella nocentum
Diruit, & ſpretas impune tranſiit(8) *vndas.*

(1) Pflugius, *nomine*, vt ſupra lib. 1. (R.)

(2) Iuris ſeu ditionis Imperialis. (Sp.)

(3) Pflugius, *vulgari*, id eſt, lingua ſua ac vernacula. Putat enim inter *vulgatum* & *vulgare* multum intereſſe. (R.) p. 156

(4) Ab eo lacui illi inclito *Benaco* nomen vulgus indidit, *der Gardſee*. Porro ſupra oſtendi, caſtrum etiam appellari poſſe oppidum. (Sp.)

(5) Vulgo, *rurſusque*. Sed *iuſſus* poſtulat ſenſus.: & ſequitur mox, *iubentem*. (R.) p. 156

(6) Scilicet, caſtro. (R.)

(7) Veronam intelligit. (Sp.)

(8) Ita omnes editiones, etiam Auguſtana. *Perna* autem, *retranſiit*. (R.) p. 156

Nec minus egregium quiddam Comes aulicus ille
Tunc quoque geſſit(1) Otho: *qui te, Ferraria, iuſſu*
Regis adire parans, intactas omnibus ante
Eridani fregiſſe vado nil territus vndas
Dicitur, & tumidum primus tranſiſſe per amnem.
Hæc quoque res multum curæ iuſtique timoris(2)
Vrbibus Italicis, & magnæ nomina famæ
Adiecit noſtris, claro ſub Principe, caſtris,
Quem nihil aggreſſum fruſtra natura vereri
Ipſa putabatur: cui ſic famulantibus vltro
Subdita more nouo ſtudiis elementa fauebant.

(1) Quaſi dicat vt alias ſæpe fecerat. Fuit enim hic *Otho* Comes Palatinus de Wittelſpach, vir magnanimus, feruidique ſpiritus, ac plane μεγαλόψυχος. Cuius rei aliquot documenta protuli ſupra libro 4 v. 284. (R.) p. 156

(2) Pflugius *maſtique timoris*, niſi *iuſtum timorem* pro *magno* accipias: vt *bellum* & *prœlium iuſtum* nonnunquam accipitur. (R.) p. 157

Inepte mutat *Pflugius*. (B.)

Ergo Palatinus ſtupidæ formidine magna
Plebis, & ingenti pariter ſuſceptus honore
Regia ſollerti ſtudio mandata peregit.
Vtque quaterdenos(1) *fidei pacisque tenendæ*
Accepit monimenta vades, ad regia caſtra
Vertit iter, cunctis digna cum laude peractis.
Hoc quoque conueniens, & tanto Principe dignum,
Atque inter caſtos memorabile Cæſaris actus(2)
Scribendumque puto, quod tempore rector eodem
Illecebroſa ſuis purgauit ſcandala caſtris,
Eque ſuo cœtu lixas & ſcorta(3), *nociuum*
Ac petulans vulgus, ſatis indignanter abegit:
Nec docilis tolerare moras(4) *pigroſque quieti*
Indulgere dies, excluſis pectore ſacro
Bellorum curis, pacis bene ponere tempus
Cogitat, & mundo prodeſſe laborat inermis:

Neue retractato Ligurum inconſtantia pacto
Abſiliat, ſolitaque fremens Laudenſibus ira
Immineat, totos vrbis transferre penates(5),
Et veterem mutare ſitum feſtinat & vrget,
Deſcribitque locum, quem torrens Addua(6) *totum*
Gurgitibus flexis aditu breuiore relicto
Circuit, vt modico munimina tuta labore,
Artificis præſtare queat ſollertia curæ.
Huc transferre lares(7) *antiquaque mœnia*(8) *rector*
Imperat, atque nouam regni ſub nomine(9) *Laudam*
Grandibus impenſis ſeſe patre(10) *auſpice fundat.*

(1) Ita elegantiſſime vocat *obſides*: quos quatuor & decem ait, accepiſſe *Othonem*, a Ferrarienſibus, vt Mediolanenſes *Friderico* trecentos dederunt ſupra verſ. 200. (R.) p. 157

(2) Vt apud Lucanum: *Licet ingentes abruperit actus.* (Sp.)

(3) Eleganter & ex veteri diſciplina militari *Silius Italicus* lib. 5, *Inutile Marti Lixarum vulgus*, Vide annotata ad lib. 7 v. 282. *Lixa* autem (teſte *Nonio* in Elixum) *dicti ſunt, qui militibus aquam ad caſtra vel ad tentoria ſolent ferre. Nam* lixam *aquam veteres eſſe dixerunt.* Et rurſum alibi idem Grammaticus: *Lixarum proprietas hæc eſt, quod officium ſuſtineant militibus aquæ vehendæ.* Lixam *namque aquam veteres vocauerunt.* Vnde *Elixum* dicimus aqua coctum, vel quicquid ex aqua mollitur. *Calones* vero ſunt, qui ligna militibus ſubminiſtrant. κᾶλα enim Græci ligna dicunt. (R.) p. 157

(4) Μηδὲν ἀναβαλλόμενος, vt ſupra lib. 7 v. 603 (R.)

(5) Ad tertium ſcilicet lapidem a veteri *Laude Pompeia* funditus extincta. *Penates* autem expone, *ſedes*, quarum tutelares Dii penates exiſtimabantur regnante ſuperſtitione: de quibus longa eſt & intricata diſputatio apud autores. Tribuit & cælo penates ſuos, vt *Martianus Capella* in nuptiis ludit. In terra item, & ſui cuique ciuitati, ſui cuique domui penates. Nam vnaquæque domus parua quædam eſt ciuitas, ſeu potius vnaquæque ciuitas magna quædam domus. Et vt ſingulæ ciuitates domuſque penates habent ſuos, ita & focum quoque. Quin & curiæ ſingulæ ſingulas habent Veſtas a Romulo conſtitutas, vt ſcribit *Dionyſius Halicarnaſſæus.* Porro penates æternum ignem *Virgilius* non ſemel appellauit, qui & *dii patrii* ab eodem dicti ſunt: *Dii patrii ſeruate domum, ſeruate nepotem.* (Sp.)

(6) Perna, *Abdua.* non recte. (R.)

(7) Domos. Nam & vetuſtas Deos vrbium præſides, ædiumque priuatarum cuſtodes lares exiſtimauit & coluit, quos indutos canum pellibus effingebant, adhibito ad pedes eiuſdem generis animali. Argumento, quod ii pro domibus excubarent, non ſecus ac canes, autor *Plutarchus*, *Tibullus*; *Vos patrii ſeruate lares.* Porro lares, quemadmodum eſt apud *Ouidium*, gemini fuerunt, filii Mercurii & Laræ ſiue Larundæ nymphæ. Ideo veterum plerique, inter quos *Euclides*, geminos ſingulis hominum admiſerunt Lares, alterum bonum, alterum malum: qualis ille fuit, quem *Plutarchus*, *Florus*, & *Appianus* ſcribunt oblatum M. Bruto media nocte ad tenuem lucernam de bello cogitanti. (Sp.)

(8) Condita olim a Bois, ſi *Plinio* credimus, dicta *Laus Pompeia* a *Strabone Pompeio*, Magni patre: quod illo colonos duxerit. (Sp.)

(9) Vnde ſuperius *regiam* vocauit. (Sp.)

(10) Malim, *pater*: vt apud Virgilium; *Pater Æneas.* Et ita diſerte Auguſtæ editum poſtea vidi. (R.) p. 157

Inde per Italicas famoſa(1) *potentibus vrbes*
Curia Roncaliis certo mandatur habenda
Tempore, quo pacis leges, & publica iura(2),
Aut ea, quæ fiſci rationibus(3) *applicat vſus,*
Omnibus in medium ſtricte ſeruanda ferantur:
Commemorare iuuat populo, quod forte ſequenti
Proderit exemplo(4): *ne quis fore credat inultum,*
Quicquid in auguſtos auſus committere Reges,
Vel meditatus erit(5), *nam tempore ſeruus eodem*
Argolici Regis(6), *græci cognominis vſu,*
Hic Camiclinus(7) *erat, nobis Camerarius*(8) *idem*
Eſſe poteſt, Domino ſecreta fraude parabat
Sanguinis inſidias, & tres ſibi criminis huius
Addiderat ſocios, quos ad mala gaudia(9) *promptos*
Perdita ſacrilegis audacia fecerat armis.
His male præmonitis peragendæ fraudis iniquæ

Infandum mandarat opus, mox cæde peracta
Vſurpare ſibi manibus diadema cruentis,
Et deſolatum cupiens inuadere regnum:
Neſcius ipſe ſui, tractabat inania(10), *fati.*
Nam re comperta, prius(11) *illi lumina lictor*
Fodit, & exerta terebrato gutture lingua,
Cum(12) *ſociis longa cruciatum perdidit ira*(13).

(1) Celebris conuentus. (Sp.)

(2) Quæ multo iam tempore in deſuetudinem abierant: vt in libertate fieri ſolet. Cuius potiſſimum amore Mediolanenſes inhibere Germanorum in Italiam acceſſus, Ænobarbique noſtri imperium detrectare, eumque venientem ſuis mœnibus excludere conati ſunt. (Sp.)

(3) De iure rebuſque fiſcalibus lege priores titulos lib. decimi Codicis Iuſtiniani. (Sp.)

(4) Sic omnino eſt, vt ais *Gunthere*. Vltum it is, qui edixit: *Nolite tangere Chriſtos meos*. Et quales exitus fecerint ab omni memoria iſti

Orbis latrones, parricidæ Principum,
Cælique virus,

docent nos hiſtoriæ, docet cotidianæ vitæ experientia. Ex priſcis quidem vel Iulii Cæſaris percuſſores mihi vide. Nonne horum quidam ſuo ſibi pugione vitam eripuerunt, quo Cæſarem iugularant? nonne autem ad vnum omnes miſerabiliter perierunt? Noſtrum æuum vides? Nonne qui vel Regibus Chriſtianiſſimis, vel Principi Auraico, vel Reginæ Britannicæ machinati ſunt cædem, ipſi iuſtiſſimis ſtatim ſuppliciis mactati ſunt. Perplacent mihi Epigrammata Græca *Iſaaci Caſauboni*, amici noſtri, in diſcipulum illum Sectæ Ieſuiticæ, Chriſtianiſſimæ Maieſtatis Regiæ percuſſorem, qui poſt illatum ei vulnus ſupplicio affectus eſt extremo menſe Decembri Anni 1594. Ea cum ipſe libro 1 eruditiſſimarum Animaduerſion. ſuarum in Suetonium pro coronide adiecerit, ſpero me & a Lectore gratiam initurum, & bona pace optimi & humaniſſimi viri id facturum, ſi eorum verſionem Latinam, animi cauſſa a me confectam, hic quoque ſubiiciam loco & tempore ita ferente.

I.

Pro facinus! pro impietas male ſana! furor pro
Immanis! mente hæc concipiat ne puer?
O puer, o inuiſe Deo & mortalibus! vnum
Per iugulum Francis, Francus & ipſe, paras
Omnibus exitium? vere tibi mater hyæna eſt:
Teque lupo genitum pauit acerba tigris.
Non tu Francus eras genuinus; at agmine Franco
Confuſus vixti, forma homo, mente fera.
Iamque armata adeo dira tua dextera ſica
Perfectum facinus grande datura fuit,
Ni Regem pia dextra Dei eripuiſſet auaris
Dentibus ex leti, ſanguineaque manu.
Nunc gregis & Regis DEVS eſt tutela ſalusque:
Plaudite cælicolæ, plaudite terrigenæ.
At tua te Nemeſis condigna, ſceleſte, prebendit,
Mactauitque modis, ex merito, miſeris.
Improba ſic nil facta iuuant: DEVS aſpicit vltor:
Nec penitus fugitiua exulat orbe Themis.

II.

Gente quidem Gallus? ſed mente infidus Iberus,
Auſus erat Regis (triſte) patrare necem:
Regis, qui pugnat veluti Hector & alter Achilles:
Nec minus eſt Themidis curaque amorque ſacra.
Auſus erat: Sed tot populos miſerata, auguſtum
Seruauit caput hoc a nece cura Dei.
Non tibi ſucceſſit cædes, ſcelerate, nefanda:
Ipſe, nece haud vna digne perire, peris.
Exitus hem dignus factis. DEVS ecce nocentem
Reperit. Hæc ſpecimen cerne, male, & metue. (R.) p. 157 ſeq.

(5) Conatu ſcilicet aliquo interueniente, per quem voluntas ſceleris pateat, quæ ſine effectu in quibuſdam atrociſſimis delictis punitur. De conatu puniendo *Felinus* pontificii iuris interpres, libellum edidit non contemnendum. Generaliter enim, vbi ipſo iure pœna irrogatur, perfectum oportet fuiſſe crimen. Conatus a crimine differt: quod hic in itinere, illud in meta exiſtat. Porro videtur poeta alluſiſſe ad verba conſtitutionis Arcadii & Honorii Augg. quæ continentur in 9. lib. C. Iuſtiniani ſub. tit. 8. (Sp.)

Ita Auguſtana & Pernæ editio; vulgo, *erat*. Ad rem quod attinet, eo his verbis alluditur, quod in læſæ maieſtatis crimine iura eadem ſeueritate voluntatem ſceleris, qua effectum puniri voluerunt. l. 5. C. Ad l. Iul. maieſt. In aliis vero delictis quatenus puniri ſoleat conatus delinquendi, attingit hic *Spiegelius* ex Felino, Vid. * & *Sacræ Lectiones* noſtræ, & * *Hotomanus* Commentat. in lib. 2. Feud. tit. 51. §. ſi voluerit, & *Iac. Menochius* de arbitrar. iudic. quæſt. (R.) p. 158 ſeq.

(6) *Manuelis* Conſtantinopolitani, qui tum, vt ex *Radeuico* colligere licet, Ciliciam cum exercitu ingreſſus, eam ſibi armis ſubigere prouinciam tentabat. Fuit inſigni perfidia, vt ſupra oſtenſum eſt, homo, qui & ſibi humili loco nato, viam ad imperium aſtruxit. Lege *Sabellicum* lib. 5 Ennead. nonæ. (Sp.)

(7) Perna, *Caniclinus*. Sic *Radeuicus* in Appendice. Magnæ certe oportet auctoritatis fuerit vir, qui regnum adfectarit. (R.) p. 159

L. *Calinicus.* (B.)

(8) Non obſcure inde patet, *Guntherum* Germanum eſſe: nulla enim alia natio *Camerarios* habet, retento vocabulo. (B.)

(9) Malim, *grandia*: quod alibi quoque animaduerti deprauatum in, *gaudia*, vid. lib. 6 v. 182. (R.) p. 159

(10) Τὸ *Inania* cum ſequentibus cohæret, in quibus explicat, quo pacto aut cur tractarit inania. Porro *neſcium ſui fati* vocat ſuperbum, qui humili ſe loco natum non meminerit. Sic *Virgilius*;

Neſcia mens hominum fati, ſortiſque futura, &c.

Contra *Guntherus* ſupra lib. 1 v. 489 *non inſcius olim Ipſe ſui.* Sic & *ignoratio ſui* dicitur, cum quis ſe effert & ſuperbe gerit, homo tamen humilis & infimi loci. *Cicero* pro Cluent. de ſuperbo quodam Trib. pl. Quinctio: *Quod erat odium, Dii immortales? quæ ſuperbia, quanta ignoratio, quam grauis atque intolerabilis arrogantia?* Germani quoque ſuperbiam alicuius & faſtum inſolentem notantes dicunt, *Non nouit ipſe ſuos pedes.* (R.) p. 159

(11) Nota pœnam excæcationis & exciſionis linguæ. Pro *exerta* autem malim legere *execta*; *c* in *r* facile commutatur. Hæc autem exectæ linguæ pœna frequens olim fuit apud Vandalos, qui ſic in Chriſtianos orthodoxos ſæuiebant. Vid. *Cuiacius* 19 obſ. 6. Sicut illa excæcationis pœna crudeliſſima inter Græcos Impp. vſitatiſſ. fuit. Exempla paſſim obuia in ipſorum hiſtoria. (R.) p. 159

(12) Pflugius, *Quam.* Vt referatur ad præcedens, *prius*, quod equidem non capio, quem ſenſum pariat. (R.) p. 159

(13) L. *longa cruciatum pertulit ira.* (B.)

Iam loca iuſſa petens ex omnibus vndique terris
Principis edicto clarus conuenerat ordo.
Tantaque Roncalias magnorum turba virorum(1)
Fluxerat, vt nec ſe ſimilem vidiſſe priores
Crediderint, nec iam viſuros eſſe ſequentes
De reliquo(2) *ſperare queant: tentoria ponunt*
Vndanti vicina Pado, quæ more latino(3)
Ductus, ab antiquo, talis determinat ordo.
Semper in æquali(4) *Romanus tendere miles,*
Si patitur natura loci, planoque laborat.
At ſi difficili fuerint loca pendula cliuo,
Aſperiuſve ſolum, primo correcta labore
Complanare ſolet: iacto mox aggere foſſam
Ducit & ingenti cingit munimina vallo,
Protinus in quadram(5) *vergentia, ſiue rotundam*(6)
Pro ratione loci ponit tentoria formam.
(7) *Principis in medio digno ſpectanda decore*
Caſtra nitent, celſi ſpeciem referentia templi.
Quem circa proceres, condigno iuris honore
Cuilibet exhibito, propius, ſeu longius abſunt.
Inque modum magnæ ſpatioſis frontibus(8) *vrbis*
Dirigit immenſas ad portam porta plateas.*
Ante fores ipſas regalia caſtra ſecuti
Artifices operum, ſeu qui venalia portant
Caſtra minora locant, faciuntque(9) *ſuburbia quædam.*
Sic tanquam ſubitis properata colonia(10) *tectis,*
Atque repentinæ noua cernitur vrbis imago.

(1) Hoc eſt, poteſtate præditorum: Principum ſcilicet, Marchionum & Comitum, Pontificum item, Procerum & Conſulum, Optimatumque rerum publicarum Italici regni. (Sp.)

(2) De hac & ſimilibus formulis vide Indicem. (R.)

(3) Deſcribit formam caſtrorum in Roncaliis campis fixorum. (Sp.)

(4) Obſerua hic formam & ordinem caſtrorum in campis Roncaliis locatorum. De vniuerſa vero re caſtrenſi vid. *I. Lipſium* de militia Roman. lib. 5 per aliquot Dialogiſmos primores. *In æquali & plano tendere*, formula loquendi militaris, qua hiſtorici ſic abſolute vſurpant, *tendere.* (R.) p. 159 ſeq.

(5) Quadrangularem. (Sp.)

(6) Orbicularem. (Sp.)

(7) *Principis caſtra* vocat, quod Latinis vna voce eſt *Prætorium.* Id templi formam referre ait, vt *Ioſephus* quoque lib. 3 excidii Iudaici templo ſimile facit. Τὸ ϛρατήγιον, inquit, ναῷ παραπλήσιον. Cuius rei triplicem cauſſam adfert *Lipſius* lib. 5 Dialog. 2 de milit. Rom. 1, vel figuram rotundam vtrorumque: 2, vel quod in medius caſtris emineret, vt templa fere in medio vrbium:

3, vel

3, vel quia ibi religio & pars ſacrorum: & quia Augurale ibi fuerit, vbi Imperator ſacrificare & auſpicari ſolet. Prima harum rationum magis vero ſimilis: cum & *Varro* 3 de ling. lat. teſtudini ædium comparet prætorium in caſtris. (R.) p. 160

(8) Ita malo cum *Perua*, quam cum vulgo, *fontibus*. Quid enim hic faciant fontes? *Pflugius* diuinabat tamen, *pontibus*, quia recte portis pontes coniunguntur. (R.) p. 160

* Mendoſa verba. (B.)

(9) Pro, *referunt, repræſentant*. (Sp.)

(10) Hoc vocabulum in tit. *de Cenſibus*, & alibi in libris iuris legitur, ſed nuſquam, vt opinatur *Budæus*, ab *Accurſio* intellectum. Colonia autem interdum ab incolentibus terram, inhabitantibuſque dicitur: interdum a cultoribus terræ: id quod oſtendit diuus *Auguſtinus* cap. primo lib. 10 de ciuitate Dei, his verbis: *Nam ex hoc verbo*, colo, *agricolæ & coloni vocantur: & ipſos deos non ob aliud appellant cælicolas, niſi quod cælum colant, non vtique venerando, ſed inhabitando, tanquam cæli quoſdam colonos: non ſicut appellantur coloni, qui conditionem debent genitali ſoli propter agriculturam ſub dominio poſſeſſorum, ſed, vt ait quidam latini eloquii magnus auctor*: Vrbs antiqua fuit, Tyrii tenuere coloni. *Ab* incolendo *enim* colonos *vocauit, non ab agricultura. Hinc & ciuitates a maioribus ciuitatibus, velut populorum examinibus conditæ, coloniæ nuncupantur.* His verbis *Auguſtini* vtraque ſignificatio enarratur. Sed & *coloniam* agrum colono locatum quandoque appellat Iuriſconſultus. Hic pro oppido, iure Coloniæ deducto, accipitur. Solebant autem deduci veterani, & pro diutinorum laborum mercede, vnde ſenectutem tolerarent, iugera bina accipiebant. Cauſſa deductionis erat, vel infrequentia vrbium: vel pœna, qua veteres coloni male de republica meriti mulctabantur. Sed non tantum Romani colonias, quamquam ceteris multo plures, ſed etiam Aſiani Græcique mittere ſolebant: quo modo Athenis Ionicæ ciuitates deductæ erant & propagatæ. Lege librum ſeptimum *Herodoti*. (Sp.)

Tunc quoque præſcripti ſeruato fœdere moris
Regia diſpoſitis ſederunt agmina caſtris.
Nec minus oppoſitæ Ligures in margine ripæ(1),
Atque alii ciues tentoria iuncta tenebant.
Brixia quos genuit, quos miſit Pergamus(2), *& quos*
Italiæ plures in iiſdem partibus vrbes,
Hæc quoque caſtra ſuis porrecto ponte per amnem
Continuare parat Princeps, biduoque labori
Impenſo, medias cinxit pons peruius vndas.
Nomina magnorum(3), *quos præſens curia vidit*
Commemorare patrum, numerum, gentemque referre
Non(4)*ſatis eſt promptum*(5), *non multum pertinet ad rem.*
Id potius certa nobis ratione videndum,
Quid bene diſpoſitum, quid ab his feliciter actum,
Quæ noua prodiderint tanto ſub Principe iura,
Quaſve recenſuerit celeberrima curia leges.

(1) Padanæ ſcilicet. (Sp.)

(2) *Bergomum* intelligit, quod ſupra Laudam inter duos paruos amnes ſitum eſt. Orobiorum & ipſum ædificium, ſicuti Comum, vt ex autoritate *Plinii* ſupra dictum eſt. *Pergamus* autem illa vrbs Troadis in mediterranea nobilis eſt a chartis hædinis, quæ prius ibi ſcribi cœptæ, *pergamena* poſtea ſunt appellata. *Pergama* vero vocantur omnia alta ædificia. Vnde *Calepinus* Bergomas: *Non immerito*, inquit, *vrbs Ciſalpinæ Galliæ, ex qua ego ortum duxi*, Pergamum *dici poſſet: quod in edito ſita ſit. Sed* Plinii *autoritas non parui pendenda fuit, qui* Bergomum *per* B *&* O *ſcribit, & eius incolas* Bergomates *appellat.* Callimachus *tamen in Attila* Pergamum *ſcripſit.* (Sp.)

(3) Nota ἀποδίωξιν prudentiæ plenam, quali & alias *Guntherus* vtitur. Meminerat quippe, non debere hiſtoricum minutias conſectari, quæ parum ad rem aut ad dignitatem faciant. Vid. *Ammiani Marcellini* præclarum hac de re locum initio lib. 26, vbi ait: *Hiſtoriam adſuetam diſcurrere per negotiorum celſitudines, non humilium minutias indagare cauſſarum, quas ſi ſcitari* (lego *citari*, vel *ſciſcitari*) *voluerit quiſpiam, indiuidua illa corpuſcula volitantia per inane, atomos vt nos appellamus, numerari poſſe ſperabit.* Ibidemque hanc ait eſſe *inſcitiam vulgarem*, id eſt, vt Græci vocant ἀπαιδευσίαν. Verbi cauſſa, ſi quis ſcribere aut a ſcriptore requirere velit, quæ Imperator in cœna locutus eſt: quam ob cauſſam gregarii milites coerciti ſint apud ſigna: in deſcriptione multiplici regionum exigua quæque exprimi caſtella: cunctorum item nomina, qui ad vrbani Prætoris officium conuenere: & ſimilia plurima præceptis hiſtoriæ diſſonantia &c. Vide & *Ioan. Ant. Viperanum* de ſcribenda hiſtoria. Quo etiam reſpexit prudentiſſ. hiſtoriæ ſcriptor *Tacitus* Annal. 13; *Cum ex dignitate* (inquit) *populi Rom. repertum ſit, res illuſtres annalibus mandare*, &c. Et *Guntherus* ſupra lib. 1 verſ. 124. *Oppianus* quoque 2 Cyneget. tali ἀποδιώξει vtitur:

μῦνα φίλη, βαιῶν ὅ μοι θέμις ἀμφὶς ἀείδειν.
ὠτιδανοὺς λίπτεθῆρας, ὅσσοις μὴ κάρτ@- ὀπηδεῖ. (R.) p. 160 ſeq.

(4) Malim, *nec*, pro, *non*. (R.)

(5) Excludente ſcilicet ea lege metri. Sed illa referuntur a *Radeuico*, ſi forte requiris. (Sp.)

Ergo ſacros tantum patres(1), *iuriſque peritos*(2),
Et de Principibus paucos, quibus ipſe timorem
Norat ineſſe Dei(3), *tacitis* Fridericus *adaptans*
Colloquiis, triduo (4) *ſecreta negotia toto*
Rimatur (5), *iuriſque vices, legumque tenorem*
Conſulit: hanc illis gaudens iniungere curam,
*Vt ſuper eccleſiæ**, *ſeu regni iure, ſalubri*
Conſilio, monituque virum(6)*formare*(7) *laborent,*
Tandem prolato poſt longa ſilentia vultu,
In medio procerum ſpectabilis undique cœtu,
Talibus ora modis Princeps facunda reſoluit(8).

(1) Epiſcopos, qui patres eſſe deberent, non domini. Patres omnia ſua transfundunt in filios: domini ad ſuum commodum ſeruis vtuntur & abutuntur. (Sp.)

(2) Qui ſcilicet rerum humanarum diuinarumque arbitrium diſceptationemque habeant: quique viros principes, & ſupra humanum faſtigium euectos ſoluere & illigare legibus, interpretationibuſque ſuis poſſint. Iuris namque prudentia, vt ait *Iuſtinianus*, eſt diuinarum atque humanarum rerum notitia, iuſti atque iniuſti ſcientia. Hæc ergo ex multarum rerum inueſtigatione producitur. Siquidem Iuriſperitus non ſolum vniuerſum ius ciuile (hoc enim neceſſe in primis eſt) verum etiam philoſophiam, præſertim moralem, atque dialecticas artes, oratoriam, & vel maxime latinæ linguæ proprietatem, perſpecta habere debet & cognita. (Sp.)

(3) Sciebat enim optimus Princeps, quod qui ſe contempto Deo exiſtimabant poſſe gubernare negotia, ſeipſos decipiebant. (Sp.)

Tales & infra lib. 9 v. 325 arbitros eligendos eſſe monet religioſiſſimus & prudentiſſimus Imper. *Fridericus*. Sciebat enim, cum ipſe eſſet Dei timens, timorem Domini omnis eſſe officii cuſtodem, & ſummam atqoe caput ſapientiæ: vt paſſim inculcant ſacræ litteræ apud *Siracidem*, *Salomonem* & *Dauidem*, alioſque Prophetas. Maxime vero omnium in Iudicibus timor Domini requiritur. Vnde ſapienter conſulit Moyſi ſocer ſuus *Iethro*, Exod. 18, v. 21. Vt ex omni populo ſibi eligat viros ſapientes, Deique timentes, qui ſint veritatis ſtudioſi, & ab auaritia & ſordibus alieni. Sic pius Rex *Ioſaphatus* 2. Paralip. 19 v. 7 Iudicibus ab ſe conſtitutis per Iudææ ciuitates præcipit: *Sit timor Domini vobiſcum, & cum diligentia cuncta facite*, &c. (R.) p. 161

(4) *Triduo* Martialis rectius prodocit. (B.)

(5) Reſpicit eo, quod iodicantem oportet cuncta rimari, & ordinem rerum plena inquiſitione diſcutere, quouſque ad rei veritatem perueniatur: vt ait *Eleutherius* Papa in c. 11. iudicantem. 30. q. 5. vel potius, vt ait Imper. *Conſtantinus* (nam eius legem Papa compilauit, ut & alias alii) in l. 1. c. Th. De iudiciis, ex qua *Tribonianus* ſumſit l. 9. C. de iudic. Recte, *rimari* oportet, quia vt aiebat *Democritus*, & eſt veriſſimum, ἐν βυθῷ ἀλήθεια. (R.) p. 161

* Sic ſemper. (B.)

(6) Scilicet *Fridericum*. (Sp.)

(7) Malim, *virum informare*: vel ſimplex pro compoſito ponitur. (R.) p. 161

Pro, *informare*, hoc eſt, inſtruere, more ſcriptorum eccleſiaſticorum vſurpat, vt pleraque alia. Latinis autem informare, eſt alicuius rei formam effingere. (Sp.)

(8) Per interpretem dictam eſſe ſequentem orationem refert *Radeuicus*. (Sp.)

Si modo non fruſtra(1), *quotiens in nomine Chriſti*
Treſve, duoſve pari conſenſus iuris amore
Congregat, in medio perhibet ſe Chriſtus adeſſe:
Quis dubitet tantis ad commoda tanta vocatis
More ſuo medium primatibus aſſore Chriſtum?
Abſit, vt hos vnquam Chriſti præſentia patres
Deſtituiſſe velit: quibus eccleſiaſticus ordo,
Imperii leges, & publica iura reguntur.
Nunc igitur proceres, communi fœdere iuris
Quicquid ad eccleſiæ, vel regni commoda rite
Pertinet, in medium Chriſto præſente feramus.
(2) *Ipſe quidem quamuis diuino munere Princeps*
Summus in orbe ferar, legumque immunis & expers(3),
Non ſeruire quidem cogar, ſed condere iura

Fas

Fas habeam(4)*, veſtris cupio diſponere cuncta*
Conſiliis(5)*: noſtro non ægre ſpondeo iuſſu,*
Vel ſancire nouas(6)*, vel priſcis legibus vti* (7)*.*
Nam nihil, vt verum fatear, magis eſſe decorum,
Aut regale puto, quam legis iure ſolutum,
Sponte tamen legi ſeſe ſupponere Regem.
Gratia ſit magno, qui temperat omnia Regi,
Vndique bellorum tumidos ſuppreſſimus æſtus,
Bellatrix poſitis Alemannia (8) *conticet armis,*
Et vetus Italici deferbuit ira furoris.
Sed veterum leges, edictaque regia longo
Iuſtitio (9) *ſuppreſſa ſilent, quæ* Carolus(10) *olim,*
Quæ noſter vulgauit Otho *veſtigia iuris*
Pauca ſui Italicis agnoſcit fiſcus in oris.
Conſulite in medium, quas me vel ferre recentes,
Vel ſenium paſſas leges renouare(11) *velitis.*

(1) Locus ſumptus ex capite vigeſimo octauo *Matthæi.* (Sp.)

(2) Obſerua in *Friderico* ἦθος boni Principis, qui licet legibus ſolutam poteſtatem habere videatur, tamen legibus ſe ſupponit & alligatum profitetur. Agnoſcit enim, leges honoribus (i. magiſtratibus) eſſe potiores, vt ait *Symmachus* lib. 5 ep. 64. Tale erat ingenium Theodoſii & Valentiniani in l. 4 digna vox C. de legibus, quorum verba *Georg. Buchananus* in Dialogo de iure regni apud Scotos ait digniſſima eſſe omnium ſæculorum memoria. Tale erat ἦθος Alexandri in l. 3 ex imperfecto. C. de teſt. *Licet* (inquit) *lex imperii ſolennibus iuris Imperatorem ſoluerit: nihil tamen tam proprium imperii eſt quam legibus viuere.* Tale Impp. Seueri & Antonini, quos teſtatur *Iuſtinianus* ſæpiſſime reſcripſiſſe in hæc verba: *Licet legibus ſoluti ſimus, attamen legibus viuimus.* Quanquam poſtea Antoninus degenerauit, cum iam ſolus imperaret. Talis ante hos omnes fuit Traianus Imp. quem ſcribit *Plinius* in Panegyrico, Legibus (quas nemo Principi ſcripſit) in roſtris ſe ſubiecisſe ſimili religione cum ſubditis, nec ſibi quicquam amplius quam illis licere voluiſſe. Non enim eſſe Principem ſupra leges ſed leges ſupra Principem. Is Præfecto Vrbis enſem de more tradens dixiſſe fertur: *Pro me, vel in me hoc, prout merebor, vtitor:* vt ex Dione refert *G. Buchananus* hiſtor. Scotic. lib. vlt. Et Paulus IC. ſcripſit in l. 23 ex imperfecto. ff. de leg. 3, *Decet tantæ maieſtati eas ſeruare leges, quibus ipſe ſolutus eſſe videtur.* Idem lib. 4 Sent. tit. 5; *Eum qui leges facit, pari maieſtate legibus obtemperare conuenit.* Sic inquam boni Principes. At Tyranni (qui ſemper longe plures quam illi) quid agunt? Iura negant ſibi nata; vt eſt apud *Horatium.* Et illud in animo atque in ore habent, quod apud *Senecam* dicitur:

Sanctitas, pietas, fides,
Priuata bona ſunt: Qua iuuat, Reges eant.

Denique illud vulgatum: *Sic volo, ſic iubeo, ſit pro ratione voluntas.* Statuat iam quiſque ſecum, vtram in claſſem referri velit: Illud autem cogitet, quod eſt apud eundem *Senecam*:

Omne ſub regno grauiore regnum eſt.

Et quod apud *Horatium*:

Regum timendorum in proprios greges,
Reges in ipſos imperium eſt Iouis. (R.) p. 162

(3) Iuxta illud Vlpiani: *Princeps legibus ſolutus eſt.* Quæ, quid velint, verba diligenter excutit *Salomonius.* Cuius ſententia eſt, Principem omnibus illis ſolutum non eſſe legibus, quibus a ſe non ſeruatis reſpublica læditur aut honeſtas. Et ſi verum amamus, inquit, pluribus & arctioribus tenetur Princeps legibus, quam priuatus aliquis. Opinionem quippe ſequitur eorum, qui negant, lege regia populum Romanum omne ius ſuum in Principem tranſtuliſſe. Et propterea, inquit enim, latere non debet, quod non vna pro omnibus futuris Principibus, lex regia ab initio lata fuit, vt rerum imperiti arbitrantur, ſed ſua cuique Principi certis conditionibus: adeo, quod quibuſdam maior poteſtas, quibuſdam minor tributa fuit. Nam ante Veſpaſianum, qui fuit decimus a dictatore Cæſare, nonus ab Auguſto primo acclamato Principe, nullus vnquam omnibus legibus ſolutus fuit, quin imo multa, lege regia, eos facere oportebat, vt proditum eſt hiſtoriis. Alexander Mammeæ tam iuſtus & temperatus fuit, quod meruit legibus ſolui, quoniam ſibi ipſi lex erat. Quomodo ergo Princeps ſupra leges eſt? ſine dubio eſt, vbicunque iuſta cauſſa, aut æquitas exigit de legis rigore remitti, aut de lenitate digredi. (Sp.)

(4) Ipſe enim Princeps, ſicut eſt legibus ſolutus, ita ſolus legem condere poteſt, recepto iuriſperitorum dogmate, quod improbat idem *Salomonius.* Quoniam populi Romani erat legem ferre, quod ſibi referuauit, licet eandem vim habere Principis placitum voluerit, quam lex populi habebat. Non tamen quod lex eſſet, dictaque conſtitutio, ad legis differentiam. Et quoniam plus eſt legem eſſe, quam pro lege ſeruari, vti plus eſt ciuem eſſe, quam pro ciue haberi: ſic potior erat lex populi, quam Principis conſtitutio. Ex quibus concludi poſſe videtur: ſi vnum conſtituiſ-

conſtituiſſet Princeps, & diuerſum populus ſtatuiſſet, præualuiſſet lex populi, neque mirum, quia populi miniſter eſt Princeps, minimeque nouum, plus valere quod ab vniuerſo populo fit, quam quod a parte: pars populi quidem eſt Princeps. Ceterum ante Octauium antiquorum nemini, vt legibus ſolutus eſſet, conceſſum fuit. Significat autem hoc (inquit *Dion*) ab omni legum neceſſitate liberum, nullique iuri ſcripto obnoxium: vt qui abſque vlla diſquiſitione omnem Regum poteſtatem haberet, quamuis nomine abſtinens. (Sp.)

(5) Hoc quoque boni Principis eſt, ſalutaria conſilia admittere & auſcultare, nihilque penitus non antegreſſa ſeria deliberatione ſuſcipere. Talem fuiſſe Alexandrum Seuerum accepimus, qui ſemper in conſiliu habebat 20 Iuriſconſultos, ſine quibus nunquam quicquam decernere voluit, teſte *Lampridio*. (R.) p. 163

Nam conſiliariorum cœtus ius faciendi poteſtatem non habet, ſed conſultandi tantum, niſi lege nominatim talis poteſtas tributa fuerit. Quæ Princeps inconſultis ſapientibus conſtituit, facilius eneruantur. (Sp.)

(6) Exigente ſcilicet euidenti vtilitate. Quoniam, vt *Vlpianus* dixit, in rebus nouis conſtituendis, euidens vtilitas eſſe debet, recedatur ab eo iure, quod diu æquum viſum fuit. Et *Iuſtinianus* in ſenatu ſic concionatus eſt: Imperialem fortunam rebus humanis Deus præpoſuit, vt poſſit omnia, quæ nouiter contingunt & emendare, & componere, & modis & regulis competentibus tradere. Notanda profecto ſunt verba hæc, & euidens vtilitas, & modis & regulis competentibus. Quoniam Princeps non niſi iuſtas leges poteſt condere. Iuſtitia pendet a publica vtilitate, cuius gratia Princeps eſt: & idcirco ſi tenetur iuſtas ferre, vt paulo inferius noſter quoque Princeps Ænobarbus ingenue fatetur, vt & apud *Radeuicum*, conſequens ſit, iuſte poſitas, ſine iuſtiori cauſſa tollere ne poſſit. (Sp.)

(7) Maxime iuſtis: pro quibus abrogandis non præſumitur pro Principe, vt quicquid agit iuſte agat. Quamuis id alias vulgariter receptum ſit. Quando igitur factum Principis eſt contra publicam vtilitatem, aut æquitatem, ceſſat pro eo vulgaris præſumptio. Nam nihil (vt verum fatear) magis eſſe decorum, aut regale puto. Sic diuus *Alexander* modo dictus; *Nihil tam proprium imperii eſt, quam legibus viuere.* Sic *Theodoſius* & *Valentinianus* Aug. *Digna vox*, inquiunt, *maieſtate regnantis, legibus alligatum ſe principem profiteri*, & cetera. *Budæus* tamen colligit, multis demonſtrari poſſe, Auguſtum & Principem non modo legibus eſſe ſolutum, ſed etiam legibus non teneri, vt *Dion* dixit. (Sp.)

(8) Epitheton populo conueniens, vt latius in ſcholiis noſtris in primum *Auſtriados* librum indicaui. (Sp.)

(9) Iuſtitium iuris ſtatio eſt, quaſi inhibitio, quod verbum olim licet publicam iuris ceſſationem ſignificaret, quo tempore lege agi non poterat, nec tria verba Prætori dicere licebat, *do, dico, addico*: poteſt tamen, vt libro tertio quoque relatum eſt, & priuatam iuris ceſſationem moribus noſtris ſignificare. Antiqui *indicere iuſtitium* dicebant, cum dictionem iuris inhibebant: & *remittere iuſtitium*, cum priſtinam facultatem tractandarum litium publice reſtituebant. (Sp.)

(10) Hos duos velut Germanicorum Imperatorum coryphæos (quorum vterque etiam *Magni* cognomentum meruit) ſæpe coniungit *Guntherus* vt ſupra lib. 7 v. 346, & h. lib. v. 127. His iungas licet Magnum *Lutherium*, quem nominat inf. v. 601. (R.) p. 163

(11*) Elegantiſſime dictum, & expreſſum, ni fallor, ex *Iuſtiniano* l. 2 C. de vet. iur. enucl. *etiam leges antiquas iam ſenio pergrauatas in nouam pulchritudinem peruenire**. (R)

Ac primum moneo(1), *quicquid ſtatuiſſe libebit,*
(2)*Vtile ſit, iuſtum, naturæ, moribus aptum,*
Temporis atque loci patiens, & prorſus honeſtum.
(3)*Aſt ego quicquid erit, tota virtute tueri,*
Et ſancire paro: nec me regnante licebit,
Has cuiquam noſtras impune laceſſere leges.
Ac ſi quis tumidus præſumpſerit obuius ire,
Supplicum præſens(4), *manifeſtaque pœna docebit,*
Non magis inuictum bello, quam legibus eſſe(5).

(1) Verba ſapiente bonoque Principe digna, cuius eſt curare in primis, vt quam pauciſſima mutentur, quia omnis nouatio periculoſa eſt. Deinde, ſi quid erit ſtatuendum, vt ad eam, quam Ænobarbus noſter regulam proponit, exigatur: quam oportet vbique in condendis legibus adhibere in conſilium. Alioqui ne lex quidem erit, fatentibus & ethnicis, ni iuſta ſit, ni æqua, ni publicis commodis conſulens. Lex enim ad archetypom æqui & honeſti reſpondet, nec alio ſpectat, quam ad rem communem in melius prouehendam. Laudatus eſt in hoc M. Antoninus Pius, quod nihil vnquam egerit, quod omnibus per literas etiam non conatus ſit approbare, redditis cauſſis, cur id iudicarit expedire reipublicæ. (Sp.)

(2) Nota hic, quales eſſe leges oporteat.

Videtur

Digitized by Google

Videtur autem ante oculos habuiſſe *Iſiodori* verba lib. 5 Etymol. c. 20, relata etiam a Gratiano in c. 3. Diſtinct. 4; *Erit autem* (inquit) *lex honeſta, iuſta, poſſibilis, ſecundum naturam, ſecundum patria conſuetudinem, loco temporique conueniens, neceſſaria, vtilis, manifeſta quoque, ne aliquid per obſcuritatem in captionem contineat, nullo priuato commodo, ſed pro communi ciuium vtilitate conſcripta.* (R.) p. 163

(3) Fruſtra enim, vt prudenter & grauiter dixit *Ariſtoteles*, conduntur bonæ leges, niſi ſint quorum opera bene conditæ ſeruentur. Quamuis Auguſtus lege ciuili ſolutus ſit, lege autem honeſtatis, quæ validior eſt, nunquam ſoluitur ſine iuſtiori cauſſa, cuſtos tamen, non violator legum eſſe debet: qui diuerſum loquuntur, aut Principibus adulantur, aut credunt propter Principes a Deo homines factos. At vero verius eſt, vt ait *Salomonius*, adiouentos atque inſtitutos Principes fuiſſe, vt commodis proſpiciant populorum. Quod cum non lateret diuinum *Gregorium*, ſe chriſtianis præpoſitum, vt prodeſſet, ſcriptis ſuis haud ſemel teſtatus eſt, ſeque ſeruum ſeruorum Dei nuncupauit, ſcripſitque primus: quem ceteri poſt eum Pontifices, vti in hoc inſtituto, reliquis vtinam ſic actionibus æmulati eſſent. (Sp.)

(4) Ad quod non temere veniendum eſſe *Plato* cenſuit: item, ne acerbius ſit, quam pro re commiſſa. Sicut nec ad pœnam exempli & quam raro veniendum putauit: quod nihil ſit tam horrendum, quod non contemnatur aſſuetudine. (Sp.)

(5) Scilicet *me*, ellipſi ſuperius quoque notata. Exprimitur hoc verſu eleganter & rotunde, quod pluribus dicit *Iuſtinianus* in prooemio Inſtitutionum ſuarum, de duplici Imperatoris officio, quod in armorum pariter ac legum ſcientia poſitum eſt. Horum enim alterum alterius auxilio ſemper eguit, & tam militaris res legibus in tuto collocata eſt, quam ipſæ leges armorum præſidio ſeruatæ ſunt: atque ab harum duarum rerum ſtirpe ſumma reipublicæ tuitio venit: vt idem ait *Iuſtinianus* initio tit. de Iuſtinianeo Codice confirmando, & in Nou. 24. Sic *Sext. Aur. Victor* in Traiano: Duo eſſe, ait, quæ ab egregiis Principibus expectentur: *Sanctitatem domi; in armis fortitudinem; Vtrobique prudentiam. Paruum eſt* enim, *arma eſſe foris, niſi conſilium ſit domi*, vt ait *Cicero*. Requiritur ergo vtrumque coniunctim, *Virtus belli*, & *Sapientia pacis*. Hæc duo ſunt, quibus extulit ingens Roma caput, vt canit doctiſſima Poetria, & velut Sappho Romana, *Sulpicia* in Satir. de Tempor. Domitiani. Duplex hoc officium boni Principis *Homerus* quoque expreſſit hoc verſu, quem Alexander M. magni feciſſe dicitur:

ἀμφότερον, βασιλεύς τ' ἀγαθὸς, κρατε-
ρὸς τ' αἰχμητής.

Id eſt, *Bellatorque bonus ſimul & bonus Induperator.* (R.) p. 163 ſeq.

Siquidem, vt Imperator *Iuſtinianus* dixit, Imperatoriam maieſtatem non ſolum armis decoratam, ſed etiam legibus oportet eſſe armatam: vt vtrumque tempus & bellorum & pacis recte poſſit gubernari, & Princeps Romanus non ſolum in hoſtilibus prœliis victor exiſtat, ſed etiam per legitimos tramites calumniantium iniquitates expellat, & fiat tam iuris religioſiſſimus, quam victis hoſtibus triumphator magnificus. Porro inter Auguſti titulos, vt *inuicti* vocabulum præcipuum habetur: ita par eſt, Principem id re ipſa præſtare, quod non raro dicitur: cogitareque, vt ſancte admonet *Eraſmus*, quam ſit abſurdum inuictum dici, quem vincit iracundia, qui quotidie ſeruit libidini, qoem captiuum quo lubet ducit agitque ambitio. Eum demum vere inuictum eſſe, qui nulli cedit affectui, nec vlla rerum ſpecie ab honeſto poteſt deflecti. (Sp.)

Talia facundo regaliter ore ſonantem,
Spectabat ſtudio miratrix curia vultu(1).
Quod neque doctrinæ ſtudiis imbutus(2), *& æuo*
Pæne puer(3), *canos*(4) *ſcripturarumque peritos,*
Senſibus(5) *& blanda*(6) *præcederet arte loquendi.*

(1) In hac vulgari lectione aliquid mendi ſubeſſe puto. An legendum, *vultum*, iungendumque cum *ſonantem*? Sed hoc duriuſculum, dicere *vultum ſonantem*. An ergo retinendum, *vultu*? & *ſtudio*, pro *ſtudioſe* atque *attente* poſitum a *Gunthero*? Sic vt infra *nomine*, pro, *nominatim*. Ne hoc quidem ſatis placet. An denique pro *ſtudio* legendum *ſtupido*? Quod verius puto, & *Pſlugio* quoque meo facile probaui. Qui his lectis ſeqq. adnotauit ſua manu. Veriſſime ſic enim *Radeuicus*: *His dictis magnus fauor omnium proſequitur* admirantium & ſtupentium. *Studio* autem opinor, vt gloſſa, adiectum fuit, ex *Terentii* Prol. in Hec. fortaſſe deſumptum: Et, *Ita populus ſtudio ſtupidus in funambulo animum occuparat.* Hæc ille. *Stupidum vultum* dicit hiantem præ ſtupore. Hoc vult: ὅτι ἐξεθάμβησαν vel ἐξεπλήσσοντο τοῖς λόγοις αὐτοῦ, vt ſacræ litteræ de Saluatoris noſtri auditoribus loqui ſolent. In ſtuporem rapti ſunt. *Adolfus Boethius* Cimber, optimus & ſtudioſiſſimus Iuuenis, conuictor meus, volebat hic legi, *ſtudio miratrix curia multo*, ſiue magno fauore, vt *Radeuicus* ait: & hoc certe in ea oratione, quam Gunth. exprimere voluit, præcipuum: quod non probo. (R.) p. 164

(2) Et ætatis illius, & gentis vitio, Cæſar *Sigiſmundus* erubuit aliquando propter ignorantiam Principum Electorum, qui latinas literas neque legere, neque intelligere poſſent.

ſent. Habuit enim in pretio literas, & literatos, quos ſupra illos, qui genere tantum ſunt nobiles, in ſua curia honorabat & locabat. Interrogatus, cur id faceret, nobilitatemque & illuſtri natos genere contemptui haberet? Reſpondiſſe fertur: Iure ego illos colo, & ceteris mortalibus præfero, quos natura parens & Deus ſingulari donauit ingenio. Subiiciens, illos ſolos a natura & Deo poſſe creari: in ſua autem poteſtate ſitum, vt nobiles titulo & prædiis faceret, quocunque placeret momento. Scribit cauſſam auunculus meus cap. 48 epitom. rerum Germanicarum, quare Principes erubeſcunt diſcere literas, & loqui latine, etiam ſi ſciant. Quanquam *Fridericus* prorſus non fuit ignarus literarum, ſeu vt dicitur, idiota. Nam vt *Radeuicus* in fine operis ſui teſtatur, latinam linguam melius intelligere quam pronuntiare potuit, in patria admodum facundus. (Sp.)

Tanto igitur maiore admiratione dignum eſt (cum fere fiat quod dicit Poeta: *Ignoti nulla cupido*: & quod vulgo fertur: *Ars non habet oſorem niſi ignorantem*) quod tamen Princeps illiteratus & ipſe tam diſertus fuerit, & tam prolixo amore bonarum litterarum ſtudioſos complexus ſit, vt tantis priuilegiis eos donatos voluerit, quanta continentur in Authent. Habita. C. Ne filius pro patre. Quæ vel ſola conſtitutio, ſi cetera præclare geſta abeſſent, immortalem facere Fridericum noſtrum poterat. Eſt enim longe celeberrima, & certatim in illam Commentaria ſcripſerant Iuris Interpretes: vt valde mirer, eius mentionem omnem a *Gunthero* omiſſam eſſe, cum & ipſa Roncaliis promulgata ſit, vt eius habet ſubſcriptio. Tanti eſt, bonis & doctis vti conſiliariis, qui ſæpe etiam indocto Principi ſalutaria ſuggerunt. Quamuis autem *Fridericus* ipſe doctrinæ ſtudiis imbutus non fuerit, tamen filios ſuos recte in illis inſtitui atque erudiri curauit: vt ſupra lib. I v. 65 indicat *Guntherus*, vbi de *Henrico*, eius primogenito, ait:

qui ſic ſtudiis imbutus honeſtis,
Nouit ab inſipido doctum ſecernere vulgo. &c.

quæ non recte quidam de ipſo *Friderico* acceperunt. (R.) p. 164 ſeq.

(3) Adoleſcens, ſeu iuuenis: quorum adminiſtratio plerumque lubrica eſt, periculiſque expoſita, & propter rerum inſcientiam, & quod præſentes ſolum res ſibi ante oculos ponant, plerumque vana ſequantur, & incerta conſilia, illis maxime conſultoribus credentes, qui blandiri nouere magis, quam vera dicere. (Sp.)

(4) Id eſt, Senes, prudentes. (Sp.)

(5) Quicquid in homine, aut in alio animali eſt, quo aliquid percipitur ſententiturque, eſt ſenſus. Hinc ſenſus illi exteriores quinque, & interiores mens animuſque, vnde eſt ſenſus doloris, ſenſus rei viſæ vel auditæ: tum lætitiæ, laudis, gloriæ, virtutis, vitii, metus, ſenſus de interioribus, & quid de hoc vino ſentis? quid de cantu? quid de ornatu? ſplendoreque cultus? adde etiam quid de prudentia, de iudicio illius, quid de philoſophia, quid de theologia, quid de reip. adminiſtratione? Quæ paulo pluribus dixit verbis *Ludouicus Viues* in cap. 3 lib. de ciuitat. Dei II: quoniam philoſophi noſtrates mentem dici ſenſum non patiuntur, cum *Auguſtinus* diſerte ſenſum eſſe dicat. Tametſi quid philoſopho noſtri temporis cum notitia ſermonis, hoc eſt, vt ipſi interpretantur, cum grammatica? (Sp.)

(6) Feſtiuam facundiam intelligit, qua in ſua lingua excelluiſſe Cæſ. Ænobarb. modo diximus, teſte *Radeuico*. (Sp.)

Protinus ingenuo quidam ſermone diſerti
Ora fatigantes pro conſuetudine gentis,
Siue ſuum Regi ſtudium(1) *iactare volentes,*
Siue(2) *facultatem potius monſtrare loquendi,*
Officio linguæ, ſtudiiſque loquacibus illum
Inſumpſere diem: quos inter clarior vnus,
Præſul erat Ligurum(3), *vix exæquanda relatu*
Omnibus, a primo quos, inquit, vidimus, æuo
Gaudia cunctorum, facundo protulit ore.

(1) Id eſt, eruditionem ſuam, & eloquentiæ facultatem. (R.)

(2) Innuit illas, quas Græci Rhetores ἐπιδείξεις vocant: *Quintilianus* oſtentatorias declamationes lib. 4 c. 3. Hæ ſunt, quæ *Panegyrica orationes* appellantur, vel ſimpliciter *Panegyrici*, ſcil. λόγοι. Hoc genus a Græcis ortum eſſe, tradit *Lactantius* lib. 1 c. 15. Sed ſæpe ait etiam apud malos Reges Panegyricis mendacibus quoſdam adulatos eſſe: quorum leuitas inſtructa dicendi facultate & copia incredibile eſt, quantas mendaciorum nebulas excitauerit. (R.) p. 165

(3) Archiepiſcopus Mediolanenſis. (Sp.)

(1)*Lætior iſte dies, & clarior eſſe meretur:*
Cum te pacificum populi, mitiſſime Princeps,
In medio reſidere ſui, legeſque citantem
Hactenus extinctas, gaudens videt Itala tellus.
Hæc eſt illa ſalus, quam tot iactata procellis

Expectare

Expectare ſolet miſeræ ſors naufraga terræ.
Scimus ab antiquo, quantos, qualeſve tyrannos(2)
Senſerit Italicæ fortuna miſerrima plebis:
Cum totiens proſcripta bonis, addictaque ferro,
Aut ſpoliis nudas(3), *aut ſanguine paſceret iras:*
Nec legem ratio, ſed Regum ſola libido
Poneret, & ferro gaudens, non iure poteſtas.
Nec minus infeſtis gens hæc malefida tyrannis,
Atque his ſæpe ſuo conata reſiſtere damno,
Preſſa metu(4) *potius, quam læta fauebat amore*(5),
Hinc odium populis, & ſeditioſa ſimultas,
Et furor Italiæ multos graſſatus in annos
Prodiit, & geminas fecit diſſenſio partes.
Et partim patriæ, partim regnantibus vrbes
Adſiſtunt: ſæuoque diu colliſa fragore
Bellorum, alternam ſenſerunt mœnia cladem.
Quis Ligurum cædem, quis vulnera ſæua Papiæ,
Quis referat Cremæ, quis triſtia damna Cremonæ?
Hæc inter varias oppreſſis legibus vrbes
Exarſit rabies, & longa licentia ferri.

(1) Apud *Radeuicum* ſumptum orationis eſt initium a 23 verſ. Pſalmi 117 ſcilicet: *Hæc eſt dies, quam fecit Dominus, exultemus & lætemur in ea.* (Sp.)

(2) Reges. Tyrannus enim a Rege diſtat factis, non nomine, vt dixit *Seneca* cap. 12 primi libri de Clementia. Eos *Iuuenalis* Satira 10 coniunxit: *Ad generum Cereris ſine cæde & vulnere pauci Deſcendunt reges, & ſicca morte tyranni.* (Sp.)

(3) Forte legendum, *tumidas.* An potius retinendum, *nudas*, & has intelligendum, omni cauſſa & ratione deſtitutas. Quod confirmat *Radeuicus.* Meminimus ſine extanti crimine factas proſcriptiones locupletum. Sane & ſupra v. 150 *nudam laceſſere pugnam* dixit. Et *Scip. Gentilis* mihi confirmauit, ſe apud veterum quendam legiſſe *nudis odiis pugnare.* (R.) p. 165

(4) *Qui*, vt vere dixit *M. Tullius*, *malus eſt cuſtos diuturnitatis.* Siquidem vt præclare dixit *Ennius*: *Quem metuunt oderunt, quem quiſque odit periiſſe expetit.* (Sp.)

(5) Idem *Cicero* autor eſt, ad opes tuendas, ac tenendam potentiam, nihil æque aptum eſſe atque dilectionem & charitatem ſubditorum. Vehementer autem amor multitudinis commouetur, ipſa fama & opinione liberalitatis, beneficentiæ, iuſtitiæ, fidei, omniumque earum virtutum, quæ pertinent ad manſuetudinem morum, ac facilitatem. (Sp.)

Tu velut eximium poſt triſtia nubila tandem
Sidus ades, tu bella fugas, pacemque reducis:
Tu leges & iura nouas: te præſide rerum
Grata redit facies, certuſque renaſcitur ordo.
Nunc age, diuinæ quicquid(1) *ſententia mentis*(2)
Dictabit ius eſſe, iube: pro lege voluntas(3)
Principis eſſe ſolet: quicquid decreuerit ille
Eſſe ratum, mos eſt(4), *& iuris habere vigorem*(5).
Vtere iure tuo(6), *quicquid rectumve piumve*
Eſſe putas, ſeruare iube. Nos vero(7) *volentes*
Omnia ſuſcipimus: libertas maxima nobis
Tam placido parere viro. Sic ore diſerto
Præſul in aſſenſum Regis propenſius omnes
Impulit, & magno percuſſit corda fauore.
Tunc quoque compoſitis quidam reſonantia verbis,
Regia(8) *Cæſareæ cecinerunt carmina laudis.*

(1) Ita diuinabam, & ita *Perna* edit. Exprimit hic illud *Vlpiani*: *Quod Principi placuit, legis habet vigorem.* l. 1. ff. de conſtit. princ. §. ſed & quod Principi. Inſt. de iur. nat. gent. & ciu. In illis autem, *Ius eſſe iube*, reſpexit ad etymon Iuris. Eſt enim *Ius* quaſi *Iuſſus*, a iubendo, etiam *Feſto* teſte. Vide *Iacob. Curtium* lib. 1 εἰκαστῶν, cap. 1. (R.) p. 165

(2) Cum contingit ſapientem virum principatum gerere, tum optime cum mortalibus agi exiſtimatur, ſi leges & omnia in manu eius repoſita ſint. Hinc ex Platonis ſententia *Prudentius* in lib. aduerſus Symma-

chum

chum primo cecinit, nimirum pulchre quidem doctiſſimus: *Eſſet publica res*, inquit, *tunc fortunata ſatis, ſi vel Reges ſaperent, vel regnarent ſapientes.* Non autem perperam dixit, *diuinæ mentis*, quoniam omnis lex eſt inuentio & donum Dei, vt dixit *Martianus* ex oratione Demoſthenis in Ariſtogitonem. (Sp.)

(3) Scilicet rationabilis: non autem libido, vt ſupra v. 520, quod eſt tyrannorum. (R.) p. 165

(4) *Pomponius* de origine iuris: *Conſtituto* (inquit) *Principe, datum eſt ei ius, vt quod conſtituiſſet, ratum eſſet.* Quæ verba intelligit *Salomonius* de Principe olim Romano, non autem hodierno: quoniam mutata eſt forma ab illa veteri, de quo tamen articulo inter doctores etiam antiquos variatum conſtat. (Sp.)

(5) Iuxta *Vlpiani* ſententiam inqoientis: *Quod Principi placuit, legis habet vigorem.* Sed ex verbis, quæ ſequuntur, ſcilicet *vpote lege regia, qua de eius imperio lata eſt*, colligit idem *Salomonius*, per ſolam electionem nullum imperium electo quæri: & per hoc neque ius conſtituendi, niſi a populo per legem nominatim decernatur. Hinc illa orta eſt dubitatio multum diuque inter recentiores, variantibus etiam ſententiis, diſputata, ex ſola ne electione imperii ius poteſtaſque deferatur? Demum omni ambiguitate per ſacrarum literarum Antiſtites mature, ſolerterque diſcuſſa, Imp. Cæſ. *Ludouicus* quartus, Bauarus, legem ſanciuit, promulgauitque, quam *Balbus* Epiſcopus de Germania optime meritus, in ſuo *de Coronatione* libello ad verbum refert: ne quis in eo amplius aberret, in quo omnis imperii dignitas, maieſtaſque continetur. (Sp.)

(6) Ita leg. cum *Perna*. Vulgo, *vera*. Ex quo *Pflugius* tentabat, *iura*. Mox alludit ad ſententiam: *Idcirco legum ſerui ſumus, vt vere liberi eſſe poſſimus.* (R.) p. 165

(7) Neceſſe eſt enim, vt Princeps placitis boni viri vtatur: quoniam Pop. Rom. in eum omne imperium ſuum, & poteſtatem conceſſit, vt in bonum virum. Quamuis virum bonum inuenire licet, qui bonum Principem non poſſit agere. At bonus Princeps eſſe non poteſt, qui non idem ſit vir bonus. Huic tuto permitti poſſunt omnia, mediocri non omnia, malo nihil. Quanquam nunc eo redierunt quorundam Principum mores, vt hæc duo multum inter ſe pugnare videantur, vir bonus, & princeps. Planeque ſtultum & ridiculum habeatur in Principe, boni viri facere mentionem, vt nimis vere dixit *Eraſmus*. *Rectum* pro iure accepit: quod ius omnia recta & inflexibilia exigat, vt nobilis ille Grammaticus *Donatus* ait. *Pium* autem pro æquitate vſurpauit, quæ ex iure multum remittit. (Sp.)

(8) Signat Panegyricos, quos cum audit Princeps, ne protinus credat, aut faueat ſuis laudibus, ſed, vt ſapienter *Roterodamus* admonet, ſi talis nondum eſt, qualis prædicatur, admoneri ſe cogitet, detque operam, vt iis laudibus aliquando reſpondeat: Si talis iam eſt, adniti debet, vt ſe ipſo melior euadat. (Sp.)

Poſtera lux aderat, ſolio reuerendus in alto
Conſedit Iudex: ex omnibus vndique multi
Vrbibus ac vicis aderant, queruloque ferebant
Innumeras clamore cruces: hoc quippe querelas(1)
More ſolent aperire ſuas. Rex omnibus aures
Commodat, & querulis iudex clamoribus idem
Æquus adeſt, certo dirimens examine lites.
Sed quia tam multis finem dare curia præſens
Non poterat cauſſis, placuit ſatis vtile quiddam
Ingenuo pulchrumque Duci, cunctaſque per vrbes
Edoctos in iure viros(2), *verique ſequaces*
Impoſuit, medio (3) *qui cuncta negotia iuris*
Limite diſcuterent, nec eos ex vrbibus iiſdem(4),
Ne fauor, aut odium ſenſus corrumpat eorum(5),
Sed magis ex aliis, ad munera pulchra(6) *vocatos*
Elegit, ſacra vel delegauit ab aula.

(1) Idem ſcribit *Radeuicus*, ſubiiciens, *Fridericum*, vt vidiſſet multitudinem eorum qui cruces baiularent, dixiſſe: mirari ſe prudentiam Latinorum, qui cum maxime de ſcientia legum glorientur, maxime legum inuenirentur tranſgreſſores. (Sp.)

(2) Ciuili ſcilicet. Pontificium enim ante *Innocentii* quarti tempora non admodom fuit in precio. Refert *Radeuicus*, *Bulgarium*, *Martinum*, *Iacobum*, & *Hugonem*, qui ea tempeſtate Bononiæ profitebantur leges celebri nominis fama, ab Ænobarbo conſtitutos iudices, tum alios multos fuiſſe accitos iuriſperitos. (Sp.)

Recte hic obſeruat Spiegelius, temporibus *Friderici* Ænob. ſolum Ius ciuile in vſu & pretio fuiſſe: cuius tunc Anteceſſores Bononiæ celeberrimi fuerint habiti, *Bulgarus*, *Martinus*, *Iacobus*, & *Hugolinus*, quos in conſilio Imperatorem maximum habuiſſe etiam *Cuiacius* annotat ad lib. 1 Feud. tit. 12. Ius autem Pontificium tandem Papæ Rom. eue-

xerunt

xerunt, quaſi altare contra altare extruentes: ne quid ſcilicet concederent Imperatoribus, quorum iura & maieſtatem iam diu imminutum iuerant, vt ipſis rerum argumentis *Hotomanus* in Bruto fulm. probat. * Porro de illa quæſtione, *an iudex poſſit eſſe iuris & legum imperitus?* videndi ſunt iuris interpretes*. (R.) p. 166

(3) Eleganter, nam inter vtramque perſonam ſit iudex medius, vt ait *Conſtantinus* l. 22 vbi. C. Ad l. Corn. de falſ. Et *Anianus* in Interpretation. ſentent. Pauli lib. 1 tit. 18; *Ex communi conſenſu* (inquit) *poſtea qui ſit diuiſionis medius eligatur.* Sic *Ariſtoteles* Iudicem vocat μεσίδιον, & δικαστὴν quaſi διχαστὴν dici vult. (R.) p. 166

(4) Nota, Præſidem prouinciæ aut Præfectum ciuitatis neminem in ſua Patria a *Friderico* conſtitutum fuiſſe: cuius rei ratio hic additur: Quia tales fere aut fauore aut odio ſuorum popularium a vero & iuſto tranſuerſi abripiuntur. Huc pertinet, quod in Iure quoque ciuili multa ſunt, quæ Præſidi aut Officiali eius in ſua prouincia non permittuntur, potentatus ratione. Vt matrimonium contrahere non poteſt cum femina prouinciali: neque filio ſuo aliquam ducenti conſentire: non poteſt rem ex officio ſuo emere, neque per ſe neque per ſuppoſitam perſonam: non poteſt fœnus in prouincia exercere, &c. vt probatur ſeqq. locis. l. 38 ſi quis officium. l. 57 qui in prouincia. in pr. l. 63 præfectus. ff. de ritu nuptiarum. tit. C. Si quacunque præditus poteſtate &c. l. 46 non licet. l. 62 qui officii. ff. de contrah. empt. l. 1 C. De contract. iudic. l. 46. aufertur. §. quod a Præſide. ff. de iur. fiſc. l. 8 ff. Ad l. Iul. repetund. l. 33 principalib. ff. ſi cert. pet. l. 3 C. eod. Vid. & *Ciceronem* Verrin. * Non abſimili prorſus de cauſa militibus quoque iure ciuili multa ſunt interdicta, de quibus vide orationem noſtram *de Milite Chriſtiano.* Poteſt enim hæc quæſtio in vtramque partem diſputari, *an expediat magis reipublicæ, magiſtratus ciuibus & indigenis mandare, an vero exteris?** (R.) p. 166 ſeq.

(5) Sentit, ne ſententiam & iudicium ferant iniquum. (Sp.)

(6) Quod Dei vice iudex iuſtus defungatur. (Sp.)

Poſtea ſollicite regni de iure(1) vetuſto
Quæſtio mota fuit: quod deſuetudine longa
Priſcus inumbrabat neglecti temporis error.
Ac primum Ligures(2) ſuper hoc a Rege rogati,
Vectigal(3), portus(4), cudendæ iura monetæ(5),
Cumque molendinis(6), telonia(7), flumina(8), pontes(9)
Id quoque, quod fodrum(10), vulgari nomine, dicunt,
Et capitolitium(11) certo ſub tempore cenſum,
Hæc Ligures(12) ſacro tribuerunt omnia fiſco(13).

(1) Nempe de *regaliis, fiſcalibus rebus, feudalibuſque conſuetudinibus*: quæ recte *iure regni* complexus eſt. Feudalia enim placita, inter quæ regalia, vt ſuperius oſtenſum eſt, ſuum quoque locum ſortita ſunt, autoritatem legalem habent, & ita allegari poſſunt, vt præceptor meus *Zaſius* docuit. Nec enim fruſtra in corpus iuris ciuilis inſertæ ſunt. *Hoſtienſis* tamen, & *Ægidius Bellamera*, negant feudalia placita autoritatem legis habere, quoniam huiuſmodi conſuetudines a priuatis viris *Oberto de Horto*, & *Girardo Capagiſto*, quibus non fuerit condendæ legis autoritas, ſint collectæ: ſentientes ob id, quod nihil ſecius operentur, quam conſuetudines. Sed pro *Zaſio* noſtro eſt communis opinio, ex cuius luculentis in feudales vſus commentariis, nonnulla citauimus lib. 2. (Sp.)

De Regalibus, ſeu ſacri fiſci commodis. Talia hic nouem duntaxat enumerantur, non quod plura non ſint (recenſentur enim quaſi ad quatuor & viginti in cap. vnic. Quæ ſint regalia tit. 56 libr. 2 feud. & eſſe plura hiſce nouem ipſe *Guntherus* ſatis indicat. verſ. 576 *ſi qua pars fuerant obnoxia iuri*) ſed quia non omnia vel potuerit vel etiam voluerit verſibus comprehendere. (R.) p. 167

(2) Mediolanenſes, vt poetæ perpetuo: *Inſubres* & verius aliis. *Merula* lib. 3 rerum Mediolanen. de feudorum origine loquens: *Ceterum*, inquit, *qui nouiſſima feudorum iura Cæſares deſcripſere, ante omnes curiam Mediolanenſem celebrant*: vt plane ſignificare videantur, hoc ſiue tributi, ſiue magis perpetuæ ſeruitutis genus Mediolani primum cepiſſe. Nam quoties de obæratis in dominos, & rurſus de iure dominorum in obæratos certabatur, cognoſcendæ cauſſæ & diiudicandæ litis arbitrium conſulibus & paribus curiæ Mediolanenſis Cæſares delegaſſe legimus. Vt non ſolum ſine prouocatione eorum iudicium foret, ſed quod ii ſtatuiſſent, id a ceteris receptum, vim legis quodammodo haberet. (Sp.)

(3) Id eſt, quod pro rebus ciuitati inuectis, vel euectis publico ſoluitur: ea eſt octaua pars. Vnde *octonarii* quandoque dicti *exactores.* (Sp.)

(4) Portorium ſignat. Eſt autem portorium vectigal, quod de rebus mercibuſve in portum importatis ſoluitur. Vnde & *portus* nomen ſumpſit. Cuius exactor & manceps *portitor* appellatur. *Cicero* in Officiis libro primo: *Improbantur hi quæſtus, qui in odia hominum incurrunt, vt portitorum, vt fœneratorum.* Et *Virgilius* Charontem *portitorem* dixit, tanquam exactorem illarum pecuniarum, quas ex ſuperſtitione Ægyptiaca vita functi ore ferunt. Argyrippus apud *Plau-*

tum, quia Lena dixerat: *Quam magis te in altum capeſſis, tam æſtus te in portum referet*, in iucunda perſtans metaphora reſpondet: *Ego pol iſtum portitorem priuabo portorio.* (Sp.)

(5) Hoc eſt, aurum, argentumve conſcindendi in titulos, facieſque minutas, vt ſcita periphraſi dixit *Iuuenalis* Satir. 14. Apud Iuriſconſultos *Triumuiros monetales* legimus, qui præſſent monetæ probe cudendæ. Quos diu noſtra deſiderat Germania. Quod pauci ſint, qui priuatorum obliti, publica curent. In cudenda autem moneta bonus Princeps præſtabit eam (monitore *Roterodamo*) fidem, quam & Deo debet & populo: qui hac in re quatuor ferme modis, vt idem ait, expilari ſolet. Primum, vbi nomiſmatis materia mixtura quapiam vitiatur. Deinde cum ponderi detrahitur. Præterea, cum circumciſione minuitur. Poſtremo, cum æſtimatio nunc intenditur, nunc remittitur, vtcunque viſum eſt Principis fiſco conducere. Moneta vero quæ tam aurea, quam ærea, vel argentea ſit, ſic nominata videtur, quod & precii & autoris nos ſigni impreſſione admoneat. (Sp.)

(6) *Baldus* a *molis* dictum putat *molendinum*: cum ſit triuiale vocabulum, vt pleriſque viſum eſt Grammaticis, quod antiqui id moletrinam & piſtrinum vocauerint. (Sp.)

(7) *Telonium* græca vox eſt, quæ ſignificat menſam, aut locum publicanorum, vbi colligunt vectigal, quod græce τέλος dicitur. Hic autem, vt vulgo ſolet, vel pro ipſo vectigali, vel iure vectigali, quod id ſine Principis conceſſione imponi non poſſit, accepiſſe videtur. (Sp.)

(8) Hoc eſt, vt ait *Radeuicus*, vtilitatem omnem ex decurſu ipſorum fluminum prouenientem. (Sp.)

(9) Nam & illi vectigales ſunt. Vulgari vocabulo *Pontiuehium* appellant: quod ſoluitur tam ab hominibus, quam de mercibus, quæ per pontes tranſeunt. *Bruckenzoll*: vt non minus barbara voce *Pedagium*, ſeu *Pedaticum*, *VVeggelt* vocant. (Sp.)

(10) Itali, intellige. (Sp.)

(11) Quia id tributi non de facultatibus, ſed de ſuis capitibus ſoluebatur. (Sp.)

(12) Nota epanalepſin. *Hæc*, inquam, Ligures &c. (R.)

(13) Id eſt, Cameræ Imperiali, vt appellant enarratores Feudalium placitorum, ac ſcholium in Rubrica. C. *de iure Fiſci*, libro decimo. Dicitur autem *Camera Imperialis*, quicquid ad commodum pecuniarum Imperii pertinet. (Sp.)

Hæc, & ſi qua pari fuerant obnoxia iuri(1)
Prælati(2), proceres(3), miſſiſque potentibus(4) vrbes(5),
Libera Romano liquerunt(6) omnia regno.*
Tanta tamen clari fuit indulgentia(7) Regis,
Vt quicumque bona(8) priſcorum munere(9) Regum
Hactenus iſta fide poſſederat(10), idque probare
Legitimis poterat, vel demonſtrare tabellis(11),
Principis aſſenſu, titulo(12) gauiſus eodem,
Nunc quoque poſſideat: reliquis in iura relatis
Regia, librarum triginta millia(13) puri
Annuus argenti fiſco ſolet addere cenſus.
Tunc proceres ſtabilem iurando(14) nectere pacem
Rector, & adiecta certo ſub nomine pœna,
Italicas late iuſſit vulgare per vrbes.

(1) Scilicet, regaliorum, de quibus nonnulla meminit Baldus in rubrica *de priuil. fiſci*. Tu vide titulum, & quæ feudiſtæ in eum retulerunt, Quæ ſint regalia in vſibus feudorum. (Sp.)

(2) Interpretes canonici iuris tradunt, quod Prælati appellatione non ſolum Epiſcopi, ſed & Abbates, ac ceteri, vt aiunt, inferiores, modo iuriſdictionem habeant, veniant intelligendi. (Sp.)

(3) Duces, Marchiones, Comites: de quibus lib. 2 dixi. (Sp.)

(4) Hoc eſt, per miſſos optimates ſuos. (Sp.)

(5) Reſpublicæ Ciuitatum. (Sp.)

(6) Pro *ceſſerunt*, quod, vt omnia barbare, maxime enarratores pontificii iuris *reſignare* dicunt. (Sp.)

* Id eſt, Principis diſpoſitioni, in ſignum, vt dicitur, præeminentiæ ſtatus Imperialis. (Sp.)

(7) Laudantur in Imperatoribus indulgentiæ, id eſt, facilitas, clementia, comitas. Vnde & indulgentiſſimi dicti in panegyricis. Antiqui *indulgitatem* vocauerunt, quæ a nobis dicitur *indulgentia*. (Sp.)

(8) Quæ maxime debet in feudis, a Principe Romano conceſſis, exuberare, quia *feudum a fide* dicitur, & omnes contractus cum Principe initi ſint bonæ fidei, vt eleganter dixit *Baldus* in tit. *de pace Conſtant.* (Sp.)

(9) Beneficio, quod *feudum* interpretantur. (Sp.)

Auguſtana editio, *munera*, quod probo, alioquin enim quo referemus τὸ *iſta*, quod ſequitur? niſi iungamus, *munera iſta*: id eſt, *feuda*, quæ & beneficia dicuntur. Sic & infra *munus* pro *feudo* vſurpat v. 616. (R.) p. 167

(10) Ita reſtitui cum *Perna*, vulg. *poſſideat*. In probare vel demonſtrare eſt tautologia.

gia. Idem enim vtrumque valet. (R.) p. 167

(11) Inſtrumentis, ſcilicet inueſtituræ, vel breui teſtatu. Eſt autem *inueſtitura* confirmatio collationis rei feudalis per Dominum factæ. Et eſt duplex. *Propria* & *Abuſiua*. *Propria*, quando Domino tradente vaſallus in poſſeſſionem realem inducitur per Dominum, vel eius nuncium. *Abuſiua*, vel *verbalis*, quæ verbis fit, cum actu corporeo: vt quum Dominus dicit: *inueſtio te cum iſto annulo, vel enſe, vel haſta*, vel alia re porrecta pro loci conſuetudine. Et debet hæc inueſtitura fieri ad minus coram duobus curialibus, quos *Pares curiæ* nominamus, teutonice, *Lehenlent*. Alias non valebit, niſi coram aliis teſtibus fiat per *breue teſtatum*, iuxta cap. 1, *quid ſit inueſtitura*. Eſt autem *Teſtatum*, inſtrumentum publicum: & dicitur *Breue*, quia breuibus verbis fit, autor *Baldus* in cap. 1 de *Controuerſ. inueſt.* Dicitur autem *Teſtatum*, quia teſtes aliquando inſcribunt ſe inſtrumento, rem actam teſtando. arg. eorum, quæ dicuntur in authen. *de inſtrum. fid. & caut. § ſin vero moriantur*. coll. 6. Sunt tamen & alii modi, per quos poſſeſſio bonorum feudalium doceri poteſt, de quibus videndi ſunt, qui in vſus feudales ſcripſerunt. (Sp.)

(12) Scilicet, Imperialis beneficii, ſeu nomine regni, & hoc intelligendum per nouam inueſtituram. Nam iuſſus Domini, nedum aſſenſus, vt teneas rem feudi, niſi inueſtitura præceſſerit, vel fiat coram Paribus curiæ, aut in eorum defectu, coram aliis honeſtis, non facit legitimam poſſeſſionem, feudi præſertim recti. Hæc enim proprie comes eſt iuramenti: quum perpetuum habeatur in abuſiua inueſtitura, quod ipſa debeat præcedere, antequam vaſallus præſtet iuramentum fidelitatis. (Sp.)

(13) Nota, Cenſum annuum fiſci Imperatorii fuiſſe *Friderici I.* tempore triginta millia librarum argenti. (R.) p. 167

(14) Sic & Plautus *iurandum* pro *iuſiurandum* vtitur. Ciſtellar. *Abi, quære vbi tuo iurando ſatis ſit ſubſidii.* Et Terentius: *Quis ſi forte opus ſit ad herum iurandum mihi.* Sic enim ibi *Donatus* legit & probat *I. Riuius*, vulgo, *iuſiurandum*, quod eſt ex gloſſa. (R.) p. 167

Mox de communi feudorum iure(1), *quod illa*
Perſpicuis nondum ſcriptis expreſſerat ætas,
Has dedit, & ſcripto iuſſit noteſcere leges(2).
Si quis habens feudum, pretio ſeu vendere totum,
Seu pro parte velit, dominique licentia deſit,*
Seu dare(3), *ſeu vadio ſupponere*(4) *cogitet*(5), *illud*
Qui dedit amittet, non, qui ſuſcepit, habebit:
Nullaque vel longi præſcripto temporis(6) *obſtet,*
Quo minus ad Dominum redeant tranſlata priorem.
Emptorique(7) *bonæ fidei*(8) *præſtetur in illum*
Actio(9), *quæ*(10) *pretium cogat redhibere ſolutum*(11).
Hæc magnus fieri vetuit Lutherius(12): *at nos*
Facta retractari volumus(13), *facienda caueri.*

(1) Nota, Ius feudiſticum ante *Fridericum* non fuiſſe perſpicuis ſcriptis expreſſum. Etſi enim quædam in litteras relatæ conſuetudines circumferebantur ſub nomine *Gerardi* & *Oberti* Coſſ. Mediolanenſium: eæ tamen cum eſſent confuſæ, vagæ, atque incertæ, pro non ſcriptis haberi poterant. * *Hotomannus* præf. Commentar. in libros Feud. laudat *Ioan. Cuſp.* qui ſcribat de nouo quodam libro Feudor. quem Imperator *Fridericus III.* confici curauerit, per *Ant.* de *Veteri prato* IC. Bononienſem, approbante *Beſſarione* Card. & *Ang. Reatino*. Sed hunc nondum cognouimus editum. Meminit eiuſdem & *Iaſon* in prælud. feudorum in pr.* Diſputant autem illius Iuris interpretes; An, ex quo illæ conſuetudines deſcriptæ ſunt, in Ius ſcriptum tranſierint? Qua de re poſt alios vide ciuem meum *Ludolfum Schraderum* Tract. Feudal. 2 part. 9 partis princip. ſect. 3 num. 110, * & *Partitiones* noſtras *Iuris Feudalis**. (R.) p. 167 ſeq.

(2) Eaſdem refert *Radeuicus* cap. 7 quarti geſtorum Ænobarb. iis verbis, quibus proditæ ſunt, & hodie, vt aiunt, Mediolani extant in codice, qui vulgo *liber Lombardus* vocatur. Promulgauit & alias leges, quæ ſunt receptæ, leguntur que in feudalibus vſibus. (Sp.)

* In bonam partem accipit, pro conſenſu, ſeu indulto, & poteſtate facta: vt vulgo nunc loquuntur, & ſolent dicere iuriſconſulti: *data eſt mihi licentia eundi, redeundique.* Qualiter etiam plerique eccleſiaſticorum ſcriptorum locuti ſunt, & *Iul. Capitolinus* in Maximinis. Quamuis *Laurent. Valla* mauult dicere, *facio tibi poteſtatem eundi & redeundi*, quam, *do tibi licentiam.* (Sp.)

(3) Generaliter pro *alienare* poſuit: quo verbo *Fridericus* vſus eſt: *Nulli*, inquiens, *liceat feudum totum, vel partem aliquam vendere, vel pignorare, vel quomodo libet alienare*, & cetera. Verbum autem *dare*, proprie de eo intelligitur, qui per traditionem dominium transfert. (Sp.)

(4) Pro, *pignori dare*, ſeu *pignorare* vſurpauit. Proprie tamen *vadium*, vel, quod idem *vadimonium*, eſt ſponſio ſub certa pœna ſe

na ſe iudicio ſtaturum. Id etiam *vadari* dicitur, quod videlicet, ea de cauſſa, qui multæ fidei poſſeſſor non erat, *vadem*, id eſt, fideiuſſorem dare tenebatur. (Sp.)

(5) Ita reſtitui, cum legeretur vulgo nullo ſenſu. *cogitur*. *Vadio* autem *ſupponere* eſt *pignori* vel *hypotheca dare*. Sic Concilium Rhemenſe *vadis* verbum pro *pignore* vſurpauit in c. 1 extra de pignoribus. *In vadium dare rem eccleſiaſticam*. *Hotomanus* extremo commentar. de Verbis feudalibus hunc locum laudans legit *vvadio*, vt etiam in capitul. Caroli artic. 20. Et in Lombarda aliquoties, *Guadia*. Sic *Cuiacius* in paratitl. Cod. ad tit. de pign. & hypoth. de Gallis ſuis teſtatur, lingua materna pignus vocari *VVadium*, a *Vade* procul dubio; nam fidei optimus vas eſt res pignori nexa*. Hinc *inuadiare* pro *oppignerare*. Eleganter autem diſtinguit *Guntherus* inter hæc duo: *dare vadio*, &, *ſupponere vadio*. Priore formula ſignificat pignus proprie dictum, quod traditur creditori: poſteriore innuit hypothecam, quando rei poſſeſſio penes debitorem manet, ac nuda conuentione creditori tenetur. Sic ICti *pignus datum* ſeu *depoſitum*, & *pignus ſuppoſitum* diſtinguunt. Verbum quoque *Supponere* abſolute vſurpant, cum de hypotheca ſermo eſt. Vt & Perſius: *Me tibi ſuppoſui*. Vbi recte *Cornutus* ait, *tanquam aliquod pignus*. Sic in tit. ff. de reb. eorum qui ſub tutel. vel cura ſunt, ſiue decret. non alienand. vel ſupponend. *Spiegelius* tamen hic *dare* non iungit ἀπὸ κοινοῦ cum *vadio*, ſed accipit pro alienare: cui vix eſt vt aſſentiar. (R.) p. 168

(6) De hac non parum multis agit Imperator *Iuſtinianus* lib. 7. Eſt autem *præſcriptio* exceptio, quæ ex temporis lapſu ſubſtantiam capit, & actioni obiicitur. Longi autem temporis eſt inter præſentes decem, inter abſentes viginti annorum. Longiſſimi vero temporis 30, 40, vel 100 annorum continuata poſſeſſio. (Sp.)

* Quæſtio eſt, quæ magna contentione inter Feudiſtas agitatur, *an Domino feudum, ſi non ſuo conſenſu ac permiſſu alienatum, reuocanti ac vindicanti, poſſit obiici præſcriptio* 30 *annorum, ſiue longiſſimi temporis*? Affirmant alii, alii negant. Qui affirmant, vt *Cuiacius* & *Borcholdus* &c. huius verſus autoritate nituntur, q. 2 ſq. *Guntherus* tantum longi temporis præſcriptionem excludat. Differunt autem longi & longiſſimi temporis præſcriptio. Mihi verior videtur negantium opinio, quam defendo in *partitionibus feudalibus*. Vide conſilium *Io. Angeli* de *Biſcio*, quod extat inter conſilia *Zaſii* 2, 15.* (R.)

(7) Ius dicenti, qui ex ſua iuriſdictione habet comparatas actiones, de quibus *Iuſtinianus* lib. Inſtitut. quarto tit. ſexto. Olim autem *Prætor* dicebatur, quicumque militum imperator, & *prætorium* domus imperatoria. (Sp.)

Sic recte edidit *Perna* vel *Pithœus* potius, & correxerat ante *Cuiacius* Comment. feud. lib. 5 ad Conſtitut. *Friderici* de Feudis non alienandis. Sic *Radeuicus* quoque hic. vulgo male, *Prætorique*. (R.) p. 168

(8) Quod ſint & ſtricti iuris actiones. Bonæ fidei numerantur a Iuſtiniano loco iam citato §. *Actionum autem quædam*, & §. ſeq. Eſt autem duplex *bona fides*. *Altera*, quæ fraudi doloque opponitur, & communis eſt actionibus ſtricti iuris: in quibus quoque abeſſe debeant fraus doluſque. *Altera*, quæ per Antonomaſiam dicta eſt, & præcipua in bonæ fidei contractibus, vnde & eis nomen impoſitum eſt, verſatur. (Sp.)

(9) Iure gentium olim actiones nollæ erant, ſed manu regia controuerſiæ dirimebantur. Deinde in 12 tabulis actiones repertæ ſunt, & certis verborum formulis concluſæ, quas a pontificibus litigaturi accipiebant. Qui formulam male concepiſſet, a cauſſa cadebat. Porro actionis verbum generale eſt & ſpeciale. Nam omnis actio dicitur, ſiue in perſonam, ſiue in rem ſit petitio. (Sp.)

(10) Poſſet etiam legi, *qua cogat*: ſcil. Emptor bonæ fidei. Sed temere nihil muto. (R.) p. 168

(11) Vnde & *redhibitoria* dicta eſt. Hanc Ædiles inſtituerunt. Sed hic generaliter *redhibere*, pro *reſtituere* accepit. Cum in certis caſibus redhibitioni tantum ſit locus, vt docet *Vlpianus* in tractatu *de ædilit. edicto*. (Sp.)

(12) Imp. Cæſar *Lotharius*. *Cranzius Ludderum* patrio hoc eſt, Saxonico vocabulo ſcribit vocatum. Meminit eius Poeta ſupra lib. ſexto, & nos ibidem. Nota ſunt, quæ ille tulit ſuper rebus feudalibus, cuius placitum de non alienando abſque domini conſenſu feudo, Cæſar Ænobarbus extendit ad præteritos caſus, quod ab eo proditum erat ad futuros, quos præcipue lex reſpicere ſolet. (Sp.)

(13) Intellige, ante promulgatam illam a *Lothario* legem. *Nos enim*, inquit *Fridericus*, *ad pleniorem regni vtilitatem prouidentes, non ſolum in poſterum, ſed etiam huiuſmodi prius illicitas alienationes perpetratas, hac præſenti ſanctione caſſamus*, &c. (Sp.)

Cum alias certum ſit, leges & conſtitutiones formam dare & regulas imponere futuris negotiis, non ad facta præterita reuocari. Si hoc velit Legiſlator, oportet vt nominatim & de præterito tempore & negotiis adhuc pendentibus caueat l. 7 C. de legib. l. pen. in fi. C. de Decurion. lib. 10. vbi vid. *Gothofredus*. Eius rei exemplum hic eſt illuſtre. (R.) p. 168

Succeſſor feudi, totum ſi forte per annum
Atque diem, tacto primæ iam tempore pubis(1),
Siue dolo(2), *ſeu deſidia*(3), *ſeu mente ſuperba*(4).

Perdat,

Perdat, & hæc dominus proprios aſſumat in vſus,
Spreuerit a domino feudalia poſcere iura.

(1) Id tribuunt maſculis in 14, feminis in 12 anno. (Sp.)

(2) Vero ſcilicet, & præſumpto. (Sp.)

(3) Neglgentia, quæ ſi magna eſt, culpa interpretatur. Vnde ſibi imputet, ſi quis in ſuis rebus diligentior non ſit. (Sp.)

(4) Hæc addidit de ſuo verba, quia nulla fit in ſanctione de eiſdem mentio. Quamuis placitis feudalibus conueniat reuerentiam a beneficiario exhiberi: cui ſuperbia contemptus parens opponitur. (Sp.)

(1)Publica militiæ vaſallus(2)munera iuſtæ
Non renuat, dominique libens in caſtra vocatus
Aut eat, aut alium pro ſe ſubmittat iturum
Arbitrio domini, vel quam(3) laudauerit(4) ille
Compenſet(5), redimatque ſuum mercede laborem.

(1) Hoc capitulo Germanos quoque ſub Alemanniæ nomine concluſit. (Sp.)

(2) Ni fallor ſuperius dixi, hanc vocem latinam non eſſe, vt omnia ferme barbare ab Italis, & in ipſa Italia ſunt tradita, quæ ad feudalium rerum pertinent notitiam. Quos in feudali re dominos, & vaſallos vocamus, patronorum & clientum inſtar obtinent. (Sp.)

(3) Forte legendum, *qua*. Vt iungantur, *qua mercede*. Poteſt tamen etiam, *quam* retineri. Pflugius *quo*, vel *qua*, *fraudauerit*. Sed *fraudandi* verba hic locum eſſe non exiſtimo. *Mercedis* verbu intelligere videtur *hoſtenditias*, quæ vocantur. Eas ex iſto loco nobis licet definire mercedem, quam vaſallus, qui ipſe in militiam cum domino feudi ire non poteſt, neque alium pro ſe ſubmittere, dat domino ad compenſandum redimendumque laborem ſuum in obeunda militia, * ſiue adiutorium (ſiue ſubſidium) quod faciunt Dominis Romam cum Rege in hoſtem pergentibus vaſalli, qui cum eis non vadunt, vt definit Feudiſta 2 F. 40 § *ſimiliter*.* (R.) p. 168 ſeq.

(4) More interpretum iuris, quos ab hoc verbo *laudum*, plane barbarum vocabulum traxiſſe putant, pro definitione arbitrorum, quoniam ſententia proprie dici nequeat, quod ab arbitro pronuntiatum eſt. Quod tamen *Alciato* non fit veriſimile, cum id quod vnuſquiſque etiam priuatus ſentit, latine & eleganter ſententia dicatur, nec aliter ſoleant iuriſconſulti arbitrorum definitiones, quam ſententias appellare. (Sp.)

(5) Monet me hic locus, in verbo *compenſet*, vt cogitem, poſſitne *hoſtenditiarum* appellatio videri deducta a vetere verbo *hoſtire*, quod eſt æquare: Vnde *hoſtimentum* apud *Plautum* Aſin. *Par pari datum hoſtimentum eſt, opera pro pecunia*. Et *Feſtus hoſtimentum* exponit beneficii penſationem. Sed hæc fortaſſis argutiora ſunt, quam veriora. Vulgo quidem ab *hoſte hoſtenditias* fictas putant, quod etymon *Hotomanus* quoque ſequitur. * Et pro eo facere videtur d. § *ſimiliter*, cum ait, *in hoſtem pergentibus*. At *Marq. Freherus*, in comment. ad conſtitut. de Feudis *Caroli III*, deriuat a Germanico *Oſtendienſt*, vt dicimus *Frohndienſt*, *Herrndienſt*, *Reuterdienſt**. *Laudare* hic quoque idem valet, quod *arbitrari*. (R.) p. 169

Si patris dominum vaſalli filius acri
Læſerit offenſa, feſtinet prouidus illum
Conciliare pater: quod ſi contemnet(1) agendum,
Munere 2)priuetur: ſi vero audire monentem
Filius indomita neglexerit aure parentem,
Non erit(3) in feudo ſucceſſor idoneus illo(4),
Ni prius accenſam domini placauerit iram.

(1) Maxime a domino. (Sp.)

(2) Beneficio, feudo. (Sp.)

(3) Subaudi filius. (Sp.)

(4) L. *Ille*. (B.)

**Si tuus ex feudo cuiquam vaſallus id ipſum,*
Contulit, atque tuo vaſallum munere fecit
Ipſe ſibi, ſi forte tuam, iam tertius ille
Succeſſor meruit factis atrocibus iram,
Nec tibi pro culpa domino mediante ſecundo
Fecerit ipſe ſatis: reprobato protinus illo
Ad dominum redeant feudalia iura ſecundum.
Si tuus ille ſuum tibi conciliare fidelem
Spernit: & aut torpens, aut perfidus eſſe probatur,
Ambobus ſpretis ad te tua iura recurrent.

* Adſcribam verba Imper. *Friderici*, quo facilius hunc locum intelligas, ſi forte *Radeuicus* tibi ad manum non eſt. *Illud quoque præcipimus*, inquit, *vt ſi vaſallus de feudo alium vaſallum habuerit, & vaſallus vaſalli, dominum domini ſui offenderit (niſi pro ſeruitio alterius domini ſui hoc fecerit, quem ſine fraude antea habuit) feudo priuetur, & ad dominum ſuum, a quo ipſe tenebat, reuertatur. Niſi requiſitus ab eo, paratus fuerit ſatisfacere maiori domino, quem offendit. Et niſi vaſallus, idemque dominus, a domino ſuo requiſitus, eum, qui maiorem dominum offendit, requiſierit, vt ſatisfaciat, feudum amittat.* (Sp.)

Inter vaſallos vnius forte patroni
Quæſtio(1) *de feudo quoties agitatur eodem,*
Quo feudi domino(2) *gaudent, hoc iudice certent.*
Si tibi pro feudo, quod te tribuente fatetur(3)
Acceptum, tu vero negas, vaſallus agendam
Forte mouet litem, non tu, ſed Curia(4) *iudex*
Audiat, & certo determinet ordine cauſſam.

(1) Lis, controuerſia. Quamuis *Bartolus* cum quæſtionis verbum in lege reperitur, poſt litem conteſtatam ſolummodo accipi ſenſerit: quod improbatum eſt. Nam quod in lite eſt, id etiam de quæſtionis verbo dicendum eſt. Proprie autem etiam ante iudicium acceptum litem eſſe *Paulus* Iuriſconſultus oſtendit: qui litem, actionem, ſiue in rem, ſiue in perſonam ſit, ſignificari ait. Nam & cum litem conteſtatam eſſe dicimus, verba indicant, quando adhuc conteſtata non erat, nihilominus litem fuiſſe. (Sp.)

(2) Patrono, Teutonice *Lehenherr*. (Sp.)

(3*) *Fatetur*, i. e. *ait*, *affirmat*, mox enim ſequitur; *tu vero negas*. Eadem ratione *confeſſoria* & *negatoria* actio inter ſe opponuntur*. (R.)

(4) Hoc eſt, vt feudiſtæ aiunt, *Pares Curiæ*, *Lehen-Mann*. (Sp.)

Marchia, ſeu Comitis poſſeſſio, ſiue Ducatus
Integra permaneant: feudalia cetera multis*
Participanda patent, domino dum quiſque fidele
Spondeat obſequium, iurandaque fœdera præſtet.
Sic tamen, vt dominos eiuſdem nomine plures
Vaſallus feudi non compellatur habere.

* Id eſt, non concedantur diuiſim. Quia ſunt feuda regalia & dignitatum, vt libro ſecundo diximus, primi gradus, qui intra certam conſiſtit nobilitatem: vſque adeo, vt ſi priuato concederetur Ducatus, is iam Nobilis & Dux eſſet, ſicut *Æneas Syluius* ſcribit de primo Principe Boemiæ, qui fuit arator. Poteſt autem quilibet Rex, vel Monarcha in ſuo regno Duces creare, Marchiones, & comites, eiſque tales dignitates infeudare, vt tradit *Aluarotus* in cap. 1. *Quis ſit dux*, tum aliis locis. *Baldus* in cap. 1 *de feud. Marchiæ*, dicit, quod Papa vſurpat conceſſionem talium dignitatum in quantum poſſit, quod ſequuntur præcipui feudalium iurium enarratores. Contrarium docentes, Papæ blandiuntor dixit *Zaſius*. Sed Imperator Germanorumque proceres tales minime agnoſcunt. *Fridericus* tertius, vt ab auunculo noſtro accepimus, Rom. Pontifici, qui ſe inconſulto Marchionem Eſtenſem Ferrariæ Ducem appellauerat, reſpondit: *Iam iam ſibi licere Epiſcopos ſacrare, quam ſeds Apoſtolica Duces creare.* (Sp.)

Præterea quotiens feudali iure recepto(1),
Vaſallus domino fidei iuramina(2) *præſtat*(3),
Excipiendus erit Romanus nomine(4), *Princeps.*
Omnibus his leges voluit ſubnectere pacis.

(1) Ambiguus eſt horum ſenſus. Nam vel hoc dicit Guntherus, communi & vſitato iure feudali: vel, inueſtitura accepta. Quod verius puto. (R.) p. 169

(2) Iuramentum fidelitatis ita vocat. (R.)

(3) Sacramenti præſtandi forma traditur diffuſe in cap. primo *de no. for. fid.* quod ſacramentum in ſumma hæc continet: Nempe vaſallus iurabit, quod nec conſilio, auxiliove adeſſe ſciens velit tractatui, quo domino vel vitæ, vel membri damnum afferatur, in vllamque læſionem, vel iniuriam incidat, aut honorem, quem habet, vel habiturus ſit, perdat. Quinimo ſi ſcierit, audierit, cognorit vllos talia moliri, impediet ſi poſſit: aut dominum commonebit, renontians ei. Præterea domino, iuſtis ex cauſis offendere volenti, ſuppetias feret, auxilio aderit & conſilio. Item res domini amiſſas pro viribus recuperare perget. Secreta non pandet, & nihil eorum vel faciet, vel procurabit, quæ ad dominum, aut ad ſuorum iniuriam reſpiciant aut contumeliam. Poteſt & vaſallus generale præſtare iuramentum. Videlicet, quod domino in omni fidelis erit, ſicut debet vaſallus

ſallus domino: nec commiſſa reuelabit, vt habetur in cap. 1 *qual. iur. vaſ. deb.* Et hoc iuramentum ſufficeret. Sed propter ſimplices, qui non niſi per indiuidua ducuntur, prædictæ formulæ prolixiores inuentæ ſunt, vt dicit text. in cap. primo ſupra citato *de no. for. fidel.* Ex huiuſmodi autem iuramenti capitulis & nexibus, non eſt alienum ſentire, quod indicant quandam velut vmbram ſeruitutis. Vnde cum Papa a Comitibus, vel Imperator ab eccleſiis feuda accipiunt, ſunt reſpectu feudorum inferiores dominis, a quibus inueſtiuntur: licet abſolute ſint ſupremi, & quaſi, vt aiunt, dii temporales. Præſtabunt autem iuramenta homagii, & ſeruient per ſubſtitutam perſonam. Hodie vaſallus in Germania noſtra iurat domini vtilitatem proferre, & propellere incommoda, parereque cum paribus in iure dicundo. (Sp.)

(4) Id eſt, nominatim, διαῤῥήδην, ὀνομακλήδην. (R.)

Id eſt, nominatim. Quamuis ipſo facto, vt ſupra relatum eſt, exceptus intelligatur in omni iuramento, etiamſi non nominetur. Sed & ſi quem antiquiorem dominum haberet, excipiet. Generaliter autem contra omnes iurabit, etiam contra patrem, filium, & fratrem, vt cautum eſt placitis feudalibus. (Sp.)

(1)Cæſar, vt extremo poſitis in fine loquendi
Vocibus, admonitas penetrarent altius aures,
Omnibus in noſtro, quod toti præminet orbi
Gentibus & populis edicta potentia(2) regno
Tradimus: vt cuncti bellorum clade remota,
Tempore iam noſtro pacis ſeruare quietem
Incipiant homines: pœnaſque nocentibus vltro
Addimus, & iuſtam legum proponimus iram.
Hanc proceres cuncti, Comes, an(3) Dux, Marchio, Conſul,
Et cum Iudicibus, capitanea turba(4), verendis,
Miles, paganus(5), ciuis, ſimul atque colonus,
Et cum plebeio pariter grege, nobilis ordo,
Omnes hanc, inquam, penitus, quoſcumque nec(6) ætas
Pupillaris habet, nec ſeptuageſimus annus
Contigit, in medium concordi fœdere iurent.

(1) Quæ de pace obſeruanda ſequuntur, *Fridericus* ſingulari ſanctione prodidit, ſicut & feudales leges conſtitutione ſingulari concluſit. Habes & huius de pace exemplum apud *Radeuicum* cap. proxime citato. (Sp.)

Conſtitutio *Friderici*, id eſt, de pace tenenda a ſubditis, hic elegantiſſimis verſibus deſcribitur: quibus & *Hotomanus* optimus talium rerum æſtimator, hoc elogium tribuit, vt vocet verſus in hoc genere ſingulares, in Comment. Feud. pag. 517. (R.) p. 169

(2) Hoc eſt, vt ipſe Imperator dixit, *edictalem legem* perpetuo valituram. (Sp.)

L. *patentia.* (B.)

(3) Pflugius, *ac* Dux R. (B.)

(4) Feudiſtæ colligunt *Capitaneos* nominari tripliciter. *Primo* pro Capitaneis regni. *Secundo* pro Valuaſoribus maioribus. *Tertio* pro Valuaſoribus minoribus: de quibus libro ſecundo ſatis dictum eſt. (Sp.)

(5) Pro eo, qui non militat, accipiendum eſt, more Iuriſconſultorum. Eccleſiaſticis autem ſunt, qui Chriſti pietatem non colunt. (Sp.)

(6) Ita reſtitui, vbi vulgo legebatur vtrobique, *non.* Quod miror etiam CL. *Hotomanum* retinuiſſe dicto loco, vbi hunc locum deſcripſit. (R.) p. 169

Ac ne forte ſacræ veniant obliuia pacis,
Singula iuratam renouent quinquennia formam.
(1)Iudicis officio ſua cuncti iura ſequantur,
Contineantque manum, vaginæ redditus enſis
Torpeat, & ſcabie rubeat(2), non ſanguine ferrum.
(3)At ſi quid temere contemptis legibus actum,
Et violata ſacræ fuerit reuerentia pacis,
Vrbs centum libris puri mulctabitur auri:
Oppida vicenis: at Marchio, ſeu Comes, aut Dux
Quinquagena dabit læſa pro pace talenta
Magnates bis dena viri, bis ſena minores(4).
Vulnera, vis, cædes, liuor, mutilatio membri,
Inſidiæ, fraudes, iniuria, furta, rapinæ,
Damnaque legitimis mulctentur ſubdita pœnis.
Maior(5), qui pacis noxas punire recuſat,

Conuiſtus iudex(6), *fului bis quinque metalli*
Appendet libras, damnumque reſarciet omne
Legis ad arbitrium: minor atque pedaneus(7) *in tres*
Condemnandus erit: cuius fortuna laborans(8)
Non potis eſt auro pœnales ſoluere noxas,
Arctatum vinclis, grauioraque verbera paſſum,
Sedibus a patriis(9) *hunc*(10) *quinquageſimus, annos*
Amoueat per quinque, lapis, tandemque reuerti
Fas ſit, & optatos patriæ contingere fines.

(1) Pro, *perſequantur*. Eſt enim *perſequi*, iudicis officium implorare, & officii iudicis imploratio verbo Iuriſconſultorum dicitur. Hæc tamen perſequutio ſula æquitate ſuggerente conceditur: & ideo extraordinarium eſt iudicium. Hic autem generaliter accipiendum eſt. (Sp.)

(2) Elegantiſſime dictum: *Scabies* ferri eſt eius *rubigo* ſeu ferrugo. Sic *Silius Italicus* lib. 7,

multoque cruore
Exſatiate viri plenos rubiginis enſes. (R.) p. 169

(3) Sanctio hæc eſt, ea nimirum legis pars, qua pœna tranſgreſſoribus irrogatur. (R.) p. 169

(4) Veriſſima eſt emendatio Clariſſ. *Hotomani* in Commentar. Feud. pag. 521, qua hic legit, *bis terna*. Nam *Radeuicus* diſerte *ſex* ponit. Auguſtana tamen editio etiam habet *bis ſena*. (R.) p. 169 ſeq.

(5) Iudici *maiori* opponit eleganter *minorem* ſeu *pedaneum*, qui & *Iudex datus* dicitur, & vulgo *delegatus*: cui *ordinarium* opponunt. (R.) p. 170

(6) Subaudi, de non adminiſtrata iuſtitia, ac pace violata, non vindicata. Hic autem iudicis maioris appellatione complectitur omnem magiſtratum ab Imperatore, vel ab eo, qui eius defungitur poteſtate, conſtitutum: quales ſunt magiſtratus rerumpublic. decuriones ciuitatum, locorum defenſores. (Sp.)

(7) Scilicet, iudex, *minor*, quod negotia minora diſcernat. *Pedaneus* idem dictus, quod non vehatur curru, ſed pedibus proficiſcatur in forum. Vnde extat in tertio lib. Codicis Iuſtinianæi tit. *itidem tertio*, ſanctio illa *Iuliani* Imperatoris: *Quædam ſunt*, inquit, *negotia, in quibus ſuperfluum eſt moderatorem expectare prouinciæ: ideoque Pedaneos iudices, qui negotia humiliora diſceptent, conſtituendi damus præſidibus poteſtatem D. V kalend. Aug. Antiochiæ.* Mamertino & Neuita *Coſſ.* (Sp.)

(8) Eſt hoc in iure ciuili tralatitium, vt qui non habet in ære, luat in corpore, * pœnaque pecuniaria in coercitionem corporis conuertatur iis, qui egeſtate laborant. l. 1 § vlt. D. de pœn. l. 9 qui ædes D. de incend. ruin. naufrag. l. vlt. D. de in ius voc. l. 4 C. de ſeruis fugit*. Videlicet, ne delicta maneant impunita, & ne meliore ſit conditione inops, quam diues. * Veruntamen vbi nullum verſatur crimen, ſed ſolum pecuniarium debitum, ſolet, qui ſoluendo non eſt, corpore luere, ſed bonis cedere poteſt, quæ memorabilis obſeruatio Fr. Balduini ad XII tabb. cap. 11*. Non diſſimulo, quod in Auguſtana editione reperi, *laboras*. Quam lectionem ſi recipiamus, vt non contemnenda eſt, ὑποστιγμὴ ei verbo apponenda erit, & in ſequenti verſu pro, *non*, legendum, *nec*. (R.) p. 170

(9) Ne iterum locus hic, quem reſtituimus deprauetur, adſcribam & ordinem verborum, & ipſius Imperatoris verba. Ordo eſt. Quinquageſimus lapis amoueat hunc per quinque annos a ſedibus patriis. Imperator autem; *qui vero*, inquit, *ad prædictam pœnam perſoluendam inopia dinoſcitur laborare, corporis ſui coercitionem cum verberibus patiatur, & procul ab eo loco, quem inhabitat, quinquaginta miliaria per quinquennium vitam agat.* (Sp.)

(10) Id eſt, milliarium. Nemo enim ignorat veteres lapidibus milliaria ſignaſſe, & ob id lapidem interdum pro milliario accipi. (Sp.)

Ne conuenticulum(1), *vel conſpiratio*(2) *fiat,*
Siue ſodalitii(3), *ſeu iuncti ſanguinis*(4) *aſtu*(5)
Vrbibus in noſtris, tali ſub lege vetamus.
Qui conuictus erit, libra mulctabitur auri.
Pontifices, ſanctique patres anathemate(6) *ſacro*
Spretores pacis, damnataque legibus auſos
Intrepide feriant, humanaque iura ſupernis
Legibus(7), *& iuſtum ſtudeant ſancire timorem*(8).

(1) In Iuſtinian. Codice ſub tit. *de Epiſc. & clericis*, Conuenticula genere neutro appellantur, & in cap. *cum ex iniuncto*, ſub tit. *de hæreticis* in lib. Decretal. Nec genere feminino enuntiandum eſt, vt plerumque fit, & *Perottus*, putauit. Accipitur autem fere hæc vox in malam partem. Vnde & huiuſcemodi coitiones coniurationum metu a Principibus

cipibus Romanis vetitæ ſunt, quas & apud *Iſocratem* Nicocles vetuit. (Sp.)

(2) Coniuratio. Nam & conſpirati, & coniurati, idem & vnum. (Sp.)

(3) Id eſt, collegii. Sodales enim ſunt, qui eiuſdem collegii ſunt. Græci eiuſmodi ſodalitates ἑταιρείας vocant, quarum meminit *Plinius* Iunior in epiſtola quadam ad Traianum. (Sp.)

(4) Hoc eſt, parentelæ, quo verbo vtitur Ænobarbi ſanctio, & *Capitolinus* in Gordiano. Sane parentes, vnde eſt dictio parentela, hodie vulgo intelliguntur eiuſdem gentis, & inuicem quoquo modo coniuncti: quod & diuum *Hieronymum* non latuit, lib. aduerſus Ruffinum ſecundo. (Sp.)

(5) Prætextu. (Sp.)

(6) Cenſura eccleſiaſtica. Proprie tamen anathemata dicuntur ea dona, quæ dicata diis ſuſpenduntur in parietibus & columnis templi. Cuiuſmodi nunc viſuntur potiſſimum iuxta monumenta diuorum ſtatuæ argenteæ, equi aurei, pocula gemmata. Vid. *Roterodamus* in Annotationib. in Nou. Teſt. (Sp.)

(7) Canonicas ſeu pontificias leges ſentit. Ne de diuino iure intelligas. (Sp.)

(8) Iuxta vulgatum illud:

Oderunt peccare mali formidine pœna. (Sp.)

Hactenus Italicas fieri conſueta per vrbes,
Angariiſque(1) *ſacras etiam vexare frequenter*
Auſa domos plerumque ſuis exactio ceſſet:
Aut exacta duplo redhiberi plura iubemus(2).
Qui pacis iurare modum, formamque tenere
Improbus abnuerit, quæ poſſidet omnia vulgo
Diripienda patent, euertendique penates(3).
Qui violatorem pacis fouet, atque receptat(4),
Conſenſu culpæ, meruit conſortia pœnæ(5).
Iuramenta metu(6), *mortiſve* dolore coacta,*
Præcipue ne quis multis nocitura loquendo
Publicet, aut in ſe crudeliter acta queratur,
Nullius meriti, vel ponderis eſſe iubemus(7).

(1) In vulgari ſignificatu, pro iis ſcilicet oneribus, ad quæ quis extra ordinem vel ferenda, vel præſtanda adigitur. Dicuntur & *parangaria*. *Vegetius* libr. ſecundo *angarias* appellat omnia munera, quæ a militibus fiunt, etiam non vilia. Vt annotatum eſt ab *Eraſmo* in Matthæum. *Suidas* indicat vocem eſſe Perſicam. Idem *Budæus* obſeruauit in poſterioribus in Pandectas annotationibus. (Sp.)

(2) Hoc conuenienter Iuri ciuili ſanxit *Fridericus*. vide l. 1 ff. de publican. & vectig. (R.) p. 170

(3) Domus euerſio ac demolitio olim quoque apud Romanos aliquando vſurpata fuit coercendi cauſſa Senatoris, qui in Senatum venire recuſaſſet. Id quod Ciceroni factum ab Antonio. Philippis. 2. Item eius, qui in militia ad edictum non reſpondiſſet, villa motu Iudicis diruebatur: vt apparet ex l. 20 ſi is, cum quo. ff. Commun. diuid. vide *Fr. Duarenum* 1 Diſputat. cap. 4, a quo in lectione d. l. 20 diſſentit doctiſſimus *Giphanius* in Tractatu ſuo de Iudiciis. Nam cum *Duarenus dilectum* pro *edictum* ibi legi velit, *Giphanius* vulgatam ſcripturam tuetur. *De eadem pœna euerſionis domus vid. etiam apud de *Vineis* lib. 5 ep. 8 reſcriptum *Friderici II**. Hinc mos etiam hodie in Italica receptus manaſſe videtur, vt Bannitorum ſeu proſcriptorum ædes ſolo æquentur, & ad pias cauſſas conuertantur. (R.) p. 170

(4*) Qui communicat ex communicato & proſcripto, is pœna receptatorum tenetur, vt docet *Gailius* lib. 2 *de Pace publica* cap. 15. Rationem reddit eleganter *Paulus* lib. 5 ſent. tit. 4. Sublatis enim ſuſceptoribus, graſſantium cupido conquieſcit. Multa de receptatoribus, eorumque pœnis vide ap. *Menochium* de arbitrar. iudic. quæſtionibus*. (R.)

(5*) Exprimit eleganter illud vulgatum; *Faciens & conſentiens eadem pœna digni ſunt.* Quo & *Paulus* alluſit in ep. ad Roman. c. 2*. (R.)

(6) Vide Authent. Sacramenta puberum. Cod. ſi aduerſ. cuius pars ſecunda his verſibus exprimitur. (R.) p. 170

(7) Iuxta generalem doctrinam: *Non eſt obligatorium contra bonos mores præſtitum iuramentum.* Item, *quæ contra ius fiunt, debent vtique pro infectis haberi.* (Sp.)

* Ita tamen, vt a iureiurando tali peti debeat abſolutio. vide notas D. *Gothofredi* ad d. authentic*. (R.)

ARGVMENTVM LIBRI NONI.

Ære Placentinus(a) Cremonenſes damnat: & inde
Cæſar Sardiniæ fines, Ianuamque tenebat.
Ille Friſingus Otho *moritur, mox Papa ſuperbit.*
Deficiunt Ligures, veniunt legata, Ligurque(b)
Victus erat, Papa ſua priſtina iura reponens.
Pugnaque conſeritur, cum magna clade ſuorum
Depopulatur agros, & cingitur obſidione
Ligur, & ingentem capiunt ſua mœnia(c) cladem:
Cumque fame iam peſtis adeſt, & crimine magno
Inſidiæ Regi, Ligurum de more(d) ſtruuntur.

(a) Ita reſtituendum puto, cum vulgo perperam legatur. *Placentinus Cremonenſes.* Hiſtoriam ipſam vide, & facile mihi aſſentieris. Notandum hic, quod ſecundam ſyllabam in *Cremonenſis* corripit, quæ alias longa eſt apud ipſum quoque *Guntherum.* (R.)

(b) Verſus acephalos. Nam *Ligur* & *Ligurinus* primam breuem habet. (R.)

(c) In, *ſua mœnia*, animaduertendus eſt vſus reciproci, qualis etiam alibi a me in *Gunthero* notabitur. (R.)

(d) Sæpius ſcilicet periurorum. vt ait infra v. 210. (R.)

LIBER IX

INter cauſſantis(1) creberrima iurgia turbæ,
Et querelas variis ex vrbibus vndique lites,
Magna Placentinos, & pulchræ rixa Cremonæ
Vexabat ciues, & adhuc vetus illa ſimultas
Spirabat(2), ſtimuliſque viros agitabat acerbis.
Nam licet has iunctis connexas finibus vrbes
Gurgite vix medio dirimat Padus, illa(3) Papiæ,
Hæc vrbi Ligurum, concordi fœdere iuncta,
Hactenus alternas ſtudiis hoſtilibus iras,
Atque graues odii ſtimulos agitare ſolebant.
Sed tunc antiquis acceſſerat hæc quoque cauſſis.
Nam dum Roncalias peteret Fridericus, *eumque*
Signa Cremonenſis ſequerentur bellica turmæ,
Emiſit tumidos inimica licentia(4) ciues(5),
Irritanſque viros, quaſi per colludia quædam(6),
Inſtituit verum collato milite bellum.
Nec ſine cæde quidem, nec prorſus ſanguinis expers
Pugna fuit, ſed vtraque viris ex parte peremptis
Præbuit alterno caſus ſolatia damno(7).
Ergo Cremonenſes cauſſa meliore(8), ſimulque
Ingenuis freti facundi laudibus oris,
Arcibus inuidiam ſtimulis & principis iram,
Quippe nec illicitos ſatis excuſantibus auſus
Hoſtibus, accumulant: donec vix denique multo
Ære dato, talique reis(9) eſt reddita pacto
Gratia, deiectis vt tota turribus vrbe,
Mæſta ruinoſis lacerarent mœnia muris.
Quaſque metu Regis cæpiſſent ducere, rurſus
Ingeſto patulas implerent aggere foſſas(10).

(1) Apte verbo forenſi vtitur. *Cauſſari* enim eſt cauſam rei geſtæ afferre, ſiue excuſationem. (Sp.)

(2) Sic ſupra lib. 8 verſ. 70 furor & diſcordia *Inter vicinas ſemper ſpirauerat vrbes.* (R.) p. 171

(3) Primum obſerua ellipſin τῦ *tamen*, quod reſpondeat τῷ *licet*. Deinde cum alias

regulare

regulare ſit, vt *ille, illa, illud* referatur ad præcedens verbum remotius; *hic, hæc, hoc* ad proximius: ea regula hic inſuper habetur a *Gunthero*, vt alias quoque. Sic *Salluſtius* in Fragm. Hiſtor. *Igitur quoniam tibi victors de bello atque pace agitandum eſt*, hoc *vti ciuiliter deponas*, illa *vt quam iuſtiſſima & diuturna* ſit, &c. Similia exempla obſeruauit *Budæus*. De Placentinorum iniuriis vide & inf. v. 250. (R.) p. 171

Illa, ſcilicet, Cremona. (Sp.)

Hæc, ſcilicet, Placentia. (Sp.)

(4) Intellige, Placentinorum. (Sp.)

(5) Placentinos ſcilicet. (R.)

(6) Hoc eſt, per ſpeciem ſingularis, ſiue leuis certaminis, ſeu pugnæ, vt vulgo aiunt, torneamentalis. Idem indicat *Radeuicus*. (Sp.)

Opponit vero bello ſeu prœlio. Intelligit itaque ludicra certamina ſeu pugnæ ſimulacra: qualis eſt ludus haſtilium, ſeu Troianus. At Impp. *colludium* vocant, quam Iuriſconſulti vſitatius *colluſionem*: vt in tit. De colluſ. detegenda. *Solinus* cap. 22, vbi de delphino & puero amaſius, *aſſueta colludia* dixit conſuetudinem ſimul ludendi. Sunt igitur tres diſtinctæ huius verbi ſignificationes. (R.) p. 171

(7) Sententioſe dictum. Alludit enim ad humani ingenii ἦθος, quo putantur damna & calamitates cuiuſque fieri participatione & ſocietate aliorum leuiores. Vnde & illud: *Non tu ſolus*, in conſolationibus adhiberi ſolitum. Quamquam reuera miſera ſit conſolatio, quæ a ſocietate mali petitur. Quid enim iuuat furem, ſi & alius iuxta cum ipſo in patibulum agatur? Alludit eodem & *Symmachus* lib. 8 ep. 27, cum ait. *Et illa quidem aduerſa, quæ cum pluribus pertuliſti, more humani ingenii habent aliquod de ſocietate ſolatium.* Et *Chryſoſtomus* inquit in 1 ad Timoth. homil. 10; *παραμυθίαν φέρει τὸ κοινωνὸς εἶναι τῶν συμφορῶν.* Quod tamen & illic & alibi docet, non per omnia nec in omnibus caſibus verum eſſe. (R.) p. 171 ſeq.

(8) Nam *cauſſa iubet ſuperos melior ſperare ſecundos.* (R.) p. 172

(9) Placentinis. (Sp.)

(10) Signate dicit. Nam *foſſa* proprie eſt receptaculum aquæ manufactum. (Sp.)

Hactenus Italicis pulchro ſatis ordine rebus
Diſpoſitis, ad quæque volens extendere Cæſar
Vlteriora(1) *manum, Tyrrheno gurgite*(2) *clauſos*
Sardiniæ fines(3), *& Corſica rura*(4) *potenter*(5)
Conciliare ſuis parat, atque adſciſcere regnis.
Atque ideo geminos proceres præmittere, quorum
Hic Comes(6), *hic Præſul*(7): *ſuſpectaque pectora gentis*
Pacem, an bella velint, cogendi, an ſponte ſequantur,
Attentare libet, ſecuros Ianua(8) *miſſis*
Altaque Piſa viris aditus præſtare iubentur.
Vtraque Tyrrhenas longe metuenda per vndas,
Vtraque famoſis late vulgata triumphis.
Quid tamen inciderit, cur hæc legatio finem
Non fuerit ſortita ſuum, perpendere nobis
Inde licet: quod ab his regionibus vtraque ſedes(9)
Plurima ferre ſolet dominatu commoda longo(10).
Vnde ſatis liquide mandata negotia regni
Præpediiſſe queunt occulta fraude(11) *videri.*
Sed neque tuta dolo verſutæ Ianua plebis,
Nec ſale Tyrrheno, nec quos natura locorum
Vix aditu ſtricto, multoque labore petendos
Oppoſuit montes, irati Principis acres
Eualuit vitare minas, veniaque petita,
Vix pretio fraudem marcarum mille(12) *redemit.*
Hoc tamen adiecto, ne claudere pergeret vrbem(13),
Iuſſus ab incepto populus deſiſtere muro(14).

(1) Auguſtana editio, *Anteriora*. Quæ lectio non eſt repudianda. Hoc autem eſt, quod ait *Paulus*: *ἀεὶ τοῖς ἔμπροσθεν ἐπεκτείνεσθαι*: Et quod diui *Caroli V.* ſymbolo innuitur: *Plus vltra.* (R.) p. 172

Nihil mutandum. (B.)

(2) Nota ſunt, quæ ſcribit *Seruius* ſuper hoc Poetæ in 1 Æneid.

Tyrrhenum nauigat æquor. (Sp.)

(3) Hos *Ptolemæus* lib. tertio deſcribit. *Diodorus* parem facit Siciliæ magnitudine. Eadem *Sandaliotes*, & *Ichnuſa* eſt nuncupata. Lege *Solinum*, & vide *Martianum Capellam* lib. ſexto, & *Silium* libro 12. Inſula tota cæli grauitate infamatur. *Pauſanias* dicit, teſte *Volaterrano*, eam ſerpentes herbaſque habere innocuas: præter herbam quandam ſimilem Lappæ, quam edentes ridendo pereunt. Ex quo prouerbium in ſanitate deſperata: *Sardonius riſus*, quod latiſſime explicat *Roterodamus*. (Sp.)

Et

(4) Et Tyrrheni maris inſula eſt *Corſica*, durante etiamnum nomine, notiſſima vino præſtante, quod Romam exportatur. *Cyrnos* græce nuncupabatur olim, vt ait *Dionyſius*: quod montibus tanquam capitum verticibus abundet. Græci enim κέρας, vt tradit *Pollux*, tempora, id eſt, partem capitis nominant. *Corſica*, *Strabone* autore, maligne colitur, aſperaque & inacceſſibilis eſt, adeo, vt qui eius montes habitant, ex latrociniis vitam degant, immanitateque belluas ipſas ſuperent. (Sp.)

(5) Virtute bellica. (Sp.)

(6) *Emicho*, ni fallur, de *Linigen*. Hunc reperio adcitum teſtem ſubſcripſiſſe inſtrumento literarum, quo Ænobarbus, recens Cæſar appellatus, ratum habuit, ædem in Seleſtadio a maioribus ſuis, adinſtar, vt annalium verbis vtar, Dominici ſepulchri factam, dicatamque diuæ Fidei, in Concha Ruthenen. diœc. in Archiepiſcopatu Bituricenſi in Ducatu Aquitaniæ, MCLII, Indict. prima 6 kalend. Febr. in Hohenburg. (Sp.)

(7) *Chunradus* Eiſtetenſis. (Sp.)

Fortaſſis iidem, qui ſupra mittebantur, *Otho* Com. Pal. & *Reinaldus*. (R.) p. 172

(8) *Genua*, vt ſupra. (Sp.)

(9) Et *Genua* ſcilicet, & *Piſa*. Pro vrbe enim hic vſurpauit ſedem: vt *Virgilius* pro habitatione perpetua: *Nec vero hæ ſine ſorte datæ, ſine iudice ſedes*. Et Iuriſconſultus; Eam domum vnicuique debere exiſtimari, vbi quiſque ſedes & tabulas haberet, ſuarumque rerum conſtitutionem feciſſet. Vnde *poſſeſſio* non a *pedibus*, vt vulgo legitur in l. 1, *de acquirend. poſſeſ.* ſed a dictione *pos*, vnde fit impos & compos, & potis, itemque a *ſedibus* dicta eſt. Hinc *capere ſedes*, *mutare ſedes*, *occupare ſedes*, & ſimilia apud veteres exempla. Ille ergo poſſidet, qui *ſedere*, id eſt, ſedem ponere potis eſt, a ſeſſitando. Galli etiamnum vulgo continuare poſſeſſionem, *ſeſſire* vocant, vt ait *Alciatus*. (Sp.)

(10) Verum hoc eſſe cognoſces, vbi legeris *Volaterranum* in deſcriptione Liguriæ lib. 4, & in rebus Piſanorum lib. 5. Item *Iac. Barcellum* Hiſtoricum Genuenſem lib. primo Hiſpanici belli. (Sp.)

(11) Callido ingenio, quod peculiare eſt Italis. Grammatici quidam fraudem in verbis, dolum in faciendo conſiſtere crediderunt, Verum iuriſconſulti tradidere, quod dolus fiat alterius circumueniendi cauſſa: fraus autem proprie dicatur etiam ſi decipiendi conſilium non adfuerit: ſed is, qui deceptus eſt, a ſeipſo, vel ex euentu fraudatus eſt: vnde quatenus alter circumuentus ſit, fraus dolo ineſt. (Sp.)

(12) Argenti. (Sp.)

(13) Notandum eſt hoc genus pœnæ, qua vrbis clauſura alicui populo interdicitur. Exempla eius ex hiſtoriis plura colligi poſſunt. Similis eſt pœna, qua ciuitas cogitur vel turrium cacumina & apices deponere, vel mœnia eorumue partem deſtruere, (vt ſup. de Placentinis retulit) vel certi generis aut coloris cera in ſigillando vti. (R.) p. 172

(14) Quod murum ſicut nec vrbem vlli populo licitum eſt conſtituere, niſi ex Principis autoritate. Quod in his gentibus non procedit, quæ liberæ ſunt, & vacantia occupant. Illæ enim iure gentium reguntur, quo iure Romani Imperatores non præcellunt. Appellantur autem ideo muri ſancti, quod in eis ſine Principis vel Præſidis autoritate aliquid committi non poteſt. Quod tamen de muro proprie accipiendum eſt, hoc eſt, publico, qui vrbem munit & mœnia continet. Improprie namque accipitur de priuato ædificio, quod paries dicitur, vt apud *Corn. Tacitum* lib. 15. (Sp.)

Cœperat æſtiuis ſuccedere torpida(1) *caſtris*
Conuerſo iam bruma gradu, placuitque potenti,
Multimodoque Duci(2), *terræ melioris opima*(3),
Intactoſque prius diducto milite paſſim
Et late ſparſis fines inſidere caſtris.
Nec mora, frugiferis opulentam finibus Albam(4)
Occupat, hibernis ſatis hoſpita mœnia caſtris.
Hic quanto poterat Princeps terrenus honore
Proxima ſiderei coluit natalia Regis.
Inde per Etruſcas(5) *legatos deſtinat vrbes,*
Campanaſque domos(6), *& quas in littore curuo*(7)
Æquorei lauat vnda ſalis: qui debita fiſco
Iura vetuſta petant(8), *per quos ſtatuantur in omni*
Vrbe magiſtratus, & ciuica quæque poteſtas(9).

(1) Ab effectu: quod hiems frigore torpeat. Autumnum vero reſpiciens ad Italiæ ſitum æſtiuo tempori incluſit. Bruma pars eſt hiemis, cum dies ſunt breuiſſimi. (Sp.)

(2) Exprimit verbum πολύτροπος: quod epithethon Vlyſſi attribuit *Homerus* vt initio Odyſſ. ἄνδρα μοι ἔννεπε μοῦσα πολύτροπον. Et Odyſſ. κ. ἦ σύγ᾽ Ὀδυσσεύς ἐσσὶ πολύτροπος. *Euſtatius* exponit: εὐκίνητον, ποικίλον, πολύμητιν, πολύβουλον, πολύνουν, πολύστροφον, τρεπόμενον εἰς πολλὰς ὁδοὺς βουλευμάτων: hoc eſt: *Qui animum nunc huc celerem, nunc diuidit illuc, In parteſque rapit varias, perque omnia verſat*: vt ait *Virgilius* Æn. 8. Alibi *Homerus* eund. vocat πολυμήχανον. (R.) p. 172

(4) Hoc

(3) Hoc eſt, in loca fertiliora, vtpote nondum bello tacta, quæ poſſint abunde ſuppeditare militi victum. (Sp.)

(4) Scilicet Pompeii. Sunt enim & alibi cognomines. Hæc autem eſt ciuitas vetuſta in regione ſubalpina, in ripa fluminis Tanari. (Sp.)

(5) Per totam Etruriam amœnam, ac iuxta opulentam regionem, de qua vide *Volaterranum* mox ab initio libri Geograph. quinti. (Sp.)

(6) Quæ a Sarno ad Lirim clariſſimum amnem interfluo Vulturno patent. *Omnium*, inquit, *Florus* lib. primo, *non modo Italia, ſed toto orbe terrarum pulcherrima Campania plaga eſt*, & quæ ſequuntur, ſumpta ex cap. 5 tertii *Plinii*. Campaniæ laudes eleganter cecinit *Silius* lib. 8. Proſequuntur item *Solinus, Strabo, Eutropius. Cicero* de lege Agraria: *Campani ſemper ſuperbi bonitate agrorum, & magnitudine fructuum, ſalubritate aeris & pulchritudine regionis.* (Sp.)

(7) Signat vrbes illas maritimas, itemque nobiles portus, de quibus vide *Volaterranum* lib. 6 & *Pontanum* itidem lib. 6 belli Neapolitani. (Sp.)

(8) Quæ ſolo *fodri* nomine *Radeuicus* complexus eſt his verbis: *Proximumque natalem domini apud Albam ciuitatem celebrans, nuntios pro colligendo* fodro *per totam Tuſciam & maritima, atque Campaniam direxit.* Vnde apparet Italis *fodrum* appellatas eſſe omnes illas exactiones, quæ ad commeatus præſtandos ſpectabant. Non ignoro hanc quoque vocem in vetuſtis Francorum Germanorum legibus, quarum codex, apud nos in diuæ Fidei templo extat, vſurpatam eſſe, ſed propabulo tantum equorum: ex quo libuit in gratiam cultorum venerandæ vetuſtatis, quæ ſequuntur adſcribere verba: LOTHARIVS *Imp. &* CAROLVS *Rex in palatio Valentianis* cap. 13. *Vt miſſi in illorum miſſaticis curam habeant, ne homines noſtri, aut alii quilibet, vicinos ſuos maiores vel minores, tempore æſtatis, quando ad herbam ſuos caballos mittunt, vel tempore hiemis, quando Mareſcalcos illorum ad* fodrum *dirigunt, deprædentur aut opprimant. Et an ſic egerint hoc etiam, vt prædiximus, veraciter, miſſi noſtri inueſtigent, & nobis renuntient: vt in ſeniore hoc ſic emendemus, quatenus homines ſuos in poteſtate habeant, & contenti ſint debitis, & indebita iniuſte non appetant.* (Sp.)

(9) Ita hodieque vulgari lingua Italica, vocantur, qui olim *Defenſores ciuitatum.* (R.) p. 172

Præterea reditus(1), *cunctis de finibus illis,*
Quos famoſa prius poſſederat illa Mathildis(2),
Pluribus inuaſos, Rex in ſua iura retraxit.
Inde recollectos, & tanquam corpus in vnum
Partibus ex multis quadam grauitate reductos,
Neſcio quid priſci ſe iuris habere volenti,
Ac velut heredi cumulato munere Princeps
Conceſſit Catulo(3), *qui Regis auunculus*(4), *illo*
Tempore Dux validus felicia caſtra nepotis(5)
Milite non pauco, mentiſque vigore(6) *iuuabat.*
Hunc ex Romano Catulorum(7) *ſanguine clarum,*
Et genus, & nomen(8) *(niſi fallit fama) trahentem,*
Teutonicus verſo Welfonem(9) *nomine ſermo*
Dixerat, ambiguæ deceptus imagine vocis.

(1) Id eſt, prouentus, obuentiones, *einkommung*. Et in hac ſignificatione per ſimplex delta ſcribi debet. Eſt autem nomen generale, ſicuti prouentus, ſeu conuentiones. Comprehendit autem omnia iura ſeu vtilitates, quæ percipi poſſunt. Quam ſignificationem etiam *frugem habere* aliqui dixerunt. Contra *Iulianus*, qui *fruges* eſſe, quibus homo veſcatur, cenſuit: præter carnes & poma: quæ ſententia verior eſt, atque ita vſus obtinet. (Sp.)

(2) Huius inclitæ feminæ genus fuit e gente veterum Marchionum Saxoniæ: texuit id *Cranzius* cap. 13 lib. rerum Saxonic. 5, a ſcriptoribus Italicis intactum, tametſi ipſam ſumma vehant laude. Eam patet *Egbertus*, vt idem tradit, cuidam *Bonifacio* Comiti in Lumbardia virginem elocauit: quod & verius eſſe puto. Quamuis aliter Itali referunt: quod ſcilicet *Beatrix, Henrici* ſecundi, qui nobis tertius eſt, ſoror, *Bonifacio* viro Lucenſi potenti nupſerit, cuius heres *Mathildis* filia ſimul cum *Gotfrido* coniuge Lucam, Parmam, Regium Lepidi, Mantuam, & quod nunc vocant Patrimonium poſſedit. *Merula* ipſam generoſiſſimam Reginam nominat: quod in Æmylia, Flaminia & Etruria late imperauerit, regnumque & opes ſuas, cum nullam haberet ſobolem, teſtamento ad Romanum Pontificem, velut æternum Petri patrimonium perueniſſe, vt & omnes fere teſtantur, ſcribit: ſicut in noſtra vſque tempora pars illa Etruriæ nomen *Patrimonii* ſeruat. Nec cui mirum videri debet, feminam tam potentem *Henrici* Aug. quarti conatibus ſe obieciſſe, in gratiam Roman. Pontificum, quorum vnicum erat ea tempeſtate profugium: quum & pater, & frater cognominis patri in Germaniis ſubinde res Auguſti perturbare tentauerint. Inuenio *Mathildim* primum graui prœlio in Parmenſi agro, ab *Henrici* Aug. filio, quem pater cum exercitu

miſerat in Italiam, vt eam præſidio obtineret, eſſe ſuperatam. Deinde cum pater Aug. in Italiam deſcendens Mantuam, Ferrariamque Mathildis recepiſſet, tanta eam indole fuiſſe, vt *Henrico* auſa ſit ſe opponere, prœlioque cum eo congreſſam, acie ſuperatum Italia deiecisse. (Sp.)

(3) Hoc eſt, *VVelfoni*, vt mox ipſe Poeta indicat. Fuit autem his *VVelfo Henrici*, Ducis Bauariæ & Saxoniæ, cognomento *Superbi*, de quo ſupra, frater, &, vt indicat *Auentinus*, Dux Spoleti, Tuſciæ Marchio, & Sardiniæ Princeps. Vnde dicit, *Dux validus*, vel quod rerum fortaſſe cum fratre potiebatur: quum annales referant, ſicut & ex hoc loco colligitur aperte, Ducatum Spoletinum, Marchiam Tuſcanam, Principatum Sardiniæ, cum relictis a *Mathilde* ditionibus ab Ænobarbo noſtro in beneficium (*zum Lehen*) acceperit, tranſigente inter prædictum fratrem eius, & *Henricum* Auſtriæ Ducem. Hunc *VVelfonem* ait autor annalium Vrſpergenſium ſe vidiſſe, atque eius nominis ſextum ſupremumque fuiſſe. (Sp.)

(4) Huius enim *VVelfonis* ſoror, *Iuditha*, mater fuit Ænobarbi noſtri. Lege in Chronico *Vrſpergenſis* annos Lotharii Saxonis, & *Nauclerum* in fine generationis 34, & vide elenchum *Auentini*. (Sp.)

(5) Hoc eſt, filii ſororis ſuæ. Vulgo *nepos ex ſorore* vocatur. (R.) p. 172

(6) Hoc eſt, conſilio, in quod aſciſcendi ſunt, vt admonet adagium, mediocris ætatis viri: propterea, quod in his nonnihil detrito virium vigore, valet tamen vſu rerum aucta prudentia. (Sp.)

(7) *Luctatiorum* appellata nominibus. Duorum *Catulorum* virtus enituit: præcipue alterius in primo bello Punico; alterius in Cimbrorum cæde. Fuit & alius *Catulus* ſororis Catilinæ vir, Eq. Rom. iuſſu Syllæ interfectus a Catilina. (Sp.)

(8) *Vrſpergenſ.* Chronic. de gente Welfonum loquens: *Creduntur*, inquit, *viri illi incliti fuiſſe de gentibus illis, quæ ſub* Valentiniano *Imperatore de Scythia erumpentes, diuerſas partes Germaniæ occupauerunt. Nauclerus*, qui Sueuiæ ſuæ, hoc eſt, vt vulgariter dicam, modernæ *VVelfonum* familiam vendicat, ſequitur eos, qui illos in hanc prouinciam aiunt veniſſe cum reliquiis Troianorum a Sicambria (illa ſcilicet, quam Bürckheymerus ex meris nugis vere dixit conſtructam) & poſt multa ſæcula ſub diuo *Carolo*, quendam ex maioribus huius generis duxiſſe ferunt vxorem, ſenatoris Romani filiam: ex qua genuit filium, quem *Catilinam* vocabant, ab auo materno eiuſdem nominis, quod iuxta linguam Teutonicam *Welff* dicitur. Ego indigenas arbitror fuiſſe. Ab Italis autem *Catuli* nomen inditum ei, qui apud eos inclaruit: quemadmodum Comites *Titiones* hodie appellantur, quorum origo eſt e clara etiamnum familia apud nos a *Brandis*. (Sp.)

(9) Auguſtana editio, *Guelphonem*. (R.)

Inter ſucceſſus lætos, & proſpera rerum
Magna repentino Regem iactura dolore
Perculit, & placidæ turbauit gaudia mentis.
Nam procerum multi(1), *ſeu qui ſub Principe claro*
Caſtra ſequebantur, ſeu qui ſub pace quieta
Teutonicas vrbes, nataliaque arua tenebant,
Extremum clauſere diem: quo tempore Præſul
Ille Friſingus Otho(2), *maioris cauſſa doloris*
Extitit, ingenuo comperta morte nepoti.
Hic patruus Regis, ſtudiis in vtriſque peritus(3),
Regia ſigna ſequi ſemper conſueuerat(4): *at nunc*
Credo equidem, reuocante Deo, languore grauatus
Manſerat, vt medius fratrum(5),*clerique gementis*(6)
Inter luctificos pſalmis modulantibus hymnos,
Non in caſtrorum ſtrepitu, ferrique fragore
Expirare(7) *ſacram diuini muneris*(8) *auram*
Poſſet, & æthereo tandem ſua reddere Regi(9).

(1) Scilicet, *Fridericus* Archiepiſcopus Colonienſis, vir nobilis & literatus: quique manſuetudine ac benignitate ſua longe lateque multorum in ſe prouocarat affectum: cuius viſcera apud Papiam poſita, oſſa vero ad ciuitatem Colonienſem deportata ſunt. *Anſelmus* Rauennæ Metropolitanus, qui multis diebus in Imperii obſequiis, & fidelitate probatus fuerat, vir prudens & literatus, ante Mediolanum defunctus eſt. Herbipolenſis quoque Antiſtes *Gebhardus*, reuiſendæ patriæ amore illectus, dum benigne ab Auguſto dimitteretur, paulo poſt ſeptimum diem reditus ſui ad ciuitatem ſuam, morbo correptus obiit: exemplo ſuo docens, quod longas manus mortis nec terra ſecurior, nec conuictus delicatior faciet declinare. Tunc etiam *Chunradus* Croatiæ atque Dalmatiæ Dux, natione Noricus de caſtro Dachovva oriundus, apud Bergomum finem viuendi fecit: eiuſque corpus in terram ſuam deportatum, in monaſterio *Schiren* ſepultum eſt. Cuius liberalitas, & in multis probata periculis animi magnitudo meruit, vt ſubtractus ex hac luce, memoria illius longo tempore apud poſteros non deleatur. Mul-

tos

tos præterea nobiles atque ſtrennos viros eodem tempore diem clauſiſſe extremum, *Radenicus* autor eſt, cap. 14 lib. rerum Ænobarb. quarti. (Sp.)

(2) Quoniam *Ioannes Trithemius* in referendo inter ſcriptores ſuos eccleſiaſticos *Othone* mire dormitauit, libuit nonnulla & de genere eius, quod illi contigit ſecundum carnem nobiliſſimum, & de vitæ eius conuerſatione, quæ illi ſancta tribuitur, obiter perſtringere, fide dignos ſecutus autores, etiam hic locus expoſtulare videtur. Igitur *Otho* Cæss. Augg. *Henricorum* quarti nepos, quinti ſororius, *Chunradi* Aug. cuius lib. primo meminimus, frater vterinus, Ænobarbique noſtri patruus, natus eſt ex clariſſimo tum regni Principe *Leupoldo* Marchione Auſtriæ, qui & Orientalis nominabatur, & poſt mortem Sancti nomen tulit, ac *Agnete*, filia Henrici quarti, quæ eidem *Leupoldo*, priore marito, ſcilicet auo Ænobarbi, *Friderico* Sueuiæ & Franciæ Germanicæ Duce vita functo, nupſerat, aſſentiente eius, vt refert *Peutingerus*, fratre *Henrico V* Aug. Habuit authem *Otho* fratres germanos, *Chunradum* Patauienſem Epiſcopum, *Leupoldum* Ducem Boioariæ, & *Henricum* Ducem Auſtriæ: quo cum tandem ex diutina diſcordia in gratiam rediit, autore Ænobarbo, vt ſupra libro ſexto memoratum eſt. Sorores, *Gertrudem* Duciſſam Boemiæ, *Bertham* Duciſſam Polonorum *Itham* Marchioniſſam Montisferratenſem. Huius *Volaterranus*, de *Guilhelmo*, eius nominis tertio, Montisferrati Principe inclito, cuius fecimus mentionem libro ſecundo loquens, ſic meminit: *Ex Iuditha filia* Leupoldi *Auſtriæ Marchionis, quatuor mares ſuſcepit.* Fuit autem *Otho* in diuinis ſcripturis eruditus, & in ſæcularibus literis, vt *Trithemius* ait, non infime doctus, tum fere primus, qui ſuis finibus, *Radenico* teſte, Ariſtotelica dogmata inuexerit, & qui inter Epiſcopos Alemanniæ itidem primus, vel inter primos habitus ſit. Ideoque dicit, *ſtudiis in vtriſque peritus.* Vitæ vero modum prius, quam Epiſcopus vocaretur, iuxta Ciſtercienſis ordinis religionem inſtituerat, quam & profeſſus eſt, tum cœnobii Morimundenſis Abbas declaratus: in quo & obiit in medio, vt refert *Radenicus*, & mox Poeta innuit, *vt medius fratrum cleriquæ gementis* &c. tam Epiſcoporum, quam Abbatum 10 Kalend. Octobr. anno ab incarnatione domini 1159, anno imperii Ænobarbi patrui 3, Regni 5. Nobiles Latinorum poetas, *Maronem*, *Lucanum*, *Naſonem*, *Iuuenalem* lectitaſſe, maxime autem familiares habuiſſe poſt *Ciceronem* & *Saluſtium*, *Senecam* & *Boetium*, hiſtoriæ, ſeu annales ab eo digeſti manifeſtant, quibus nomen ſuum ad notitiam poſteritatis tranſmiſit. Diuum *Auguſtinum* non legiſſe tantum, ſed propemodum excuſſiſſe etiam ſui ipſius, quos vocat *Theologicos*, excurſus teſtantur, & octauus maioris hiſtoriæ liber oſtendit. Delectabatur item doctrina *Gilberti* Pictonum Epiſcopi coætanei ſui, cognomento *Porretani*: & aliquanto iniquior fertur extitiſſe diuo *Bernardo*, qui contra *Petrum Abelardum* Britannum acerrime ſcripſit. Sed ea de re in morte eſt palam confeſſus, vt libro quinto meminit *Æmilius Veronenſis*, & ingenue alumnus ſuus *Radenicus* fatetur: qui, vt ſingulari quodam cap. libro quarto rerum Ænobarb. multis verbis, tum a ſe epitaphiis quoque editis memoriam *Othonis* ad poſteros tranſmittere ſtuduit, ita ſe manu ſua extrema eius lumina clauſiſſe ſcribit. (Sp.)

(3) In diuinis pariter & humanis litteris verſatus. (R.)

(4) Nota, etiam Epiſcopos ea tempeſtate caſtra *Imperatorum* ſequi ſolitos fuiſſe. Exemplum hic in *Othone Freſingenſi* & alia apud eundem *Guntherum*. (R.) p. 173

(5) Cœnobitarum ſcilicet, & monachorum Morimundenſium. Id enim cognominis occuparunt factitiæ religionis profeſſores. Olim autem fratres abſolute dicebantur omnes chriſtiani. (Sp.)

(6) Epiſcoporum & Abbatum, vt modo dictum eſt. Pontificii iuris interpretes aiunt in materia fauorabili & indifferenti appellatione Clericorum intelligi ſacerdotes cuiuſcunque ſint ſtatus. Lege *Panormitanum* in Rubr. *de vit. & hon. cleric.* (Sp.)

(7) Id eſt, Animam exhalare. Imitatur *Horatium*, qui *diuinæ particulam auræ* dixit. (R.) p. 173

Spiritum, quo ſubſtantia animæ conſtituta eſt. (Sp.)

(8) Hoc eſt, opificii, nimirum reſpiciens ad illud Scripturæ: *Et inſpirauit in faciem eius ſpiraculum vitæ, & factus eſt homo in animam viuentem.* (Sp.)

L. diuini *luminis* auram. (B.)

(9) Siquidem animæ omnium hominum pertinent ad imperium Dei, qui earum conditor eſt. (Sp.)

Quia ſpiritus reuertitur ad Deum, qui eum dedit, vt *liber Sapientiæ* inquit. Et in epitaphio *Senecæ* elegaoter ſcribitur:

Namque animam cælo reddimus, oſſa tibi.

Terræ nimirum loquitur auctot. (R.) p. 173

Interea veterem prauis auctoribus(1) *iram*
Summus, & extinctas(2) *animo refricare querelas*
Cœperat Antiſtes, magnumque potentis(3) *honorem,*
Anxius inuidiæ ſtimulos Adrianus *habebat:*
Præcipue poſtquam ſua iura recognita fiſco(4)
Aſſenſu procerum per cunctas comperit vrbes.
Indoluit facto, quantumque videbat honoris

Acceſſiſſe viro, tantum pater ipſe putabat
Deceſſiſſe ſibi: tunc quicquid atrocius actum(5)
Ante videbatur, legatorumque, ſuoſque
Contemptus, regnique minas, mandataque duris
Aſperiora notis, ceu quædam pabula flammæ(6)
Inuidiæque faces, ardenti ſponte camino
Adiicit(7), & rapidos fornaci ſuggerit æſtus.
Hæc quoque cauſſa recens(8) aderat, quod regia miſſi
Quærere iura viri, dum per caſtella, locoſque
Pontificis ſummi, mandata fidelius æquo
Publica conficiunt, nimia feritate timendi
Inſolito miſeros vrgebant pondere ciues.

(1) Nunc quoque Epiſcoporum vulgus nihil audit ab aſſentatoribus, etiam doctis, niſi dominia, ditiones, gladios, claues, poteſtates: atque hinc faſtus quorundam plusquam regius, ſæuitia pluſquam tyrannica, vt ait piorum quidam. (Sp.)

(2) Ea ſcilicet, tranſactione, quæ facta fuit inter Ænobarbum, & ipſum per legatos ſuos apud Auguſtam, vt ſupra in principio ſeptimi lib. narratum eſt. (Sp.)

(3) *Friderici* Imp. Nota, Imperatoris honor & felicitas rerum geſtarum ſtimuli & faces inuidiæ ſunt in animo Papæ. Sed vt *Martialis* ait,

Rumpatur, quiſquis rumpitur inuidia.
ὁ φθόνος οἰκτιρμοῦ, κατὰ πίνδαριν, ἐστὶν ἀμείνων.

ait quidam in Anthologia Græc. Epigram. ex *Pindari* Pythion. 1. Et vt *Plautus* Captiuis, Sc. Quo illum: *Eſt miſerorum, vt malevolentes ſint, atque inuideant bonis.* (R.) p. 173

(4) Bene recognita dixit: quod reſtitutio non niſi cauſſa cognita plerumque fieri ſolet. De iis autem iuribus intelligendum eſt, quæ, vt patuit proximo lib. prodita ſunt a *Friderico* conſilio Principum regni apud Roncalias, vbi vulgata illa lex Ænobarbi, cui caput eſt: *Habita quidem*, iuſſu eius in Codicem Iuſtinianæum relata, ſub titulo: *Ne filius pro patre*, promulgata eſt, anno a nato Chriſto 1158. (Sp.)

Hinc illæ lacrymæ. Nam dolebat Papæ, quod regina auium ſuas plumas, quas cornicula ſibi aptarat, repetitum veniſſet. (R.) p. 173

(5) More hominum fecit *Adrianus*, qui animo ſemel exulcerato omnia ex omnibus, quod dicitur, angulis conquirunt, quibus vnquam ſe ab aduerſario læſos meminiſſe poſſunt. Et hoc tum fecit (inquiunt) & hoc tunc, & illud alias. Ita fit quod *Symmachus* ait lib. 3 ep. 6; *Ictus noviſſimus etiam veteres plagas dolore reſcindit.* (Legitur ibi vulg. *Luctus.* Sed aſſentior *Schoppio* meo, ex veteri codice reponenti, *ictus.*) Recte factorum vel obliuiſcuntur homines, vel certe nullam prorſus rationem habent, vt illa cum erratis, quibus forte læſi ſunt, compenſent. Adeo apud eos pluma leuior eſt gratia, iniuria plumbo grauior. (R.) p. 173

(6) Sic *fomenta litis* dixit querelas ſup. lib. 7 v. 187. Porro imitationem Horatii recte hic obſeruauit *Spiegelius*. Sic *pabula animi* dixit *Cicero* & *Ammianus Marcellinus*. (R.) p. 173

(7) Qui enim ab amico diſcedere vult, ſi modo inimicus reconciliatus amici loco habendus eſt, facile quærit occaſionem. Scite autem adluſit prouerbio, quo vſus eſt *Horatius*: *Oleum camino addere.* (Sp.)

(8) Quam *Fridericus* rigidus iuſtitiæ cuſtos fuerit, quod omnes vno ore prædicarunt de eo, apparet hanc cauſſam a ſacerdote ambitioſo, auaro & inuido excogitatam. Quis enim crederet, quam iuſtiſſimus Princeps in ſe integritatem ſeruauit, eandem non exegiſſe a ſuis officiariis? (Sp.)

Ergo noua(1) veterem cauſſa ſtimulante dolorem,
Gaudebat crebris Regem culpare querelis,
Iniuſtum, ſæuumque vocans, regnoque ſuperbum,
Ingratumque ſibi, qui tanti culminis vltro
Nomen, & Imperii ſummum tribuiſſet honorem.
Ac primum ſcriptis leuioribus, atque(2) paterno
Affatu ſuadere viro: mox acrius illum
Corripere, & nimium verbis inſtare moleſtis;
Nec minus ille vicem maledictis reddere gaudens(3),
Verba remittebat chartis odioſa ſuperbis(4).
Sic alterna ferens diuerſæ iurgia partis
Aerius incenſas ſtimulabat epiſtola mentes,
Conflictuque graui totius maxima mundi
Nomina, magnarum quatiebant prœlia rerum.
Nec fuit ambiguum, multis(5) (ſi credere fas eſt)

Pontifi-

Pontificis ſummi 6) *ſcriptis, crebroque rogatu*
Pellectos Ligures(7), *iterum ceruice rebelli*
Abrupiſſe(8) *ſacras contempto fœdere leges.*

(1) Nota querelas Papæ de Imperatore, patris ſcilicet de filio, iniuſto, ſæuo, ſuperbo, ingrato, qualem quidem ipſe videri vult: qualis autem reuera fuit, iuſtitiæ & pietatis, lenitatis atque clementiæ, modeſtiæ & gratitudinis, ſi quiſquam alius, ſtudioſiſſimo & obſeruantiſſimo; ceterum maieſtatis Imperatoriæ retinentiſſime, quam eius Patri placebat aut commodum erat*. Vid. quæ dicam infra ad *ſonium.** (R.) p. 174

(2) L. *vtque* paterno. (B.)

(3) Ἀντιλοιδορῆσαι, quod tamen prohibet *S. Petrus*, ac potius Saluatoris noſtri exemplum nos ſequi iubet, ὃς λοιδορούμενος οὐκ ἀντελοιδόρει, πάσχων οὐκ ἠπείλει, παρεδίδου δὲ τῷ κρίνοντι δικαίως. Sed quem tanta indignitas non commoueat, vt aliquid humani patiatur? ἁμαρτάνει δὲ καὶ σοφοῦ σοφώτερος. Recte exclamat de contumeliis *Demoſthenes*: ταῦτα κινεῖ, ταῦτα ἐξίστησιν ἀνθρώπους αὑτῶν ἀήθεις ὄντας τοῦ προπηλακίζεσθαι: qui locus ex Orat. in Midiam citatur in l. 16 aut facta §. qualitate. ff. de pœnis. (R.) p. 174

(4) Iuſſerat enim notario, teſte *Radeuico*, vt in ſcribendis literis nomen ſuum præferret, Romani Epiſcopi poſtponeret, & dictionibus ſingularis numeri ipſum alloqueretur. Qui mos ſcribendi cum antiquitus in vſu eſſet, a recentioribus ob quandam perſonarum reuerentiam & honorem putatur immutatus. Addebat etiam Ænobarbus, aut Papam debere ſeruare ſuorum anteceſſorum ad perſonam Imperialem ſcribendi conſuetudinem, aut ſeipſum antiquorum Principum morem in ſuis epiſtolis oportere obſeruare. (Sp.)

(5) Sic diſtinxi: Iungendum enim, *multis ſcriptis.* (R.) p. 174

(6) Nota, Papam ſuis ſcriptis ab obedientia Imperatoris alienare eius ſubditos, & contumaciam rebellium augere. (R.) p. 174

(7) Mediolanenſes. (Sp.)

(8) Exemplo *Virgilii*, apud quem eſt: *Fas omne abrumpere.* (R.) p. 174

Ergo vbi cum claro Præſul Reinaldus(1) Othone,
(Signifer hic; prudens at Cancellarius ille)(2),
Et Comes eximiæ laudis Gozuinus(3), *ad vrbem*(4)
Magna peracturi venere negotia regni,
Infremuit, cœpitque furens concurrere vulgus(5).
Quaque receptus erat Præſul famoſus in æde,
Nam Comites ambo 6), *muros ſuſpectaque cauti*
Mœnia vitantes, extra prudenter agebant.
Hanc lapidum ſæuo Ligures euertere iactu,
Atque ipſum magni legatum Cæſaris 7) *alta*
Pontificem fama, mentiſque vigore timendum,
Certatim ſæuo properabant tradere letho.
Nec prohibere poteſt Regi deuotior ipſa
Nobilitas, nec qui ſocia conciuis in vrbe
Egregium nomen Guido Blandratenſis *habebat.*
Vix tandem rabidas eiuſdem Præſule ſedis
Subueniente, minas effugit Præſul(8), *& vrbis*
Peſtiferæ muros, inſidaque tecta reliquit.
Protinus infectis legati regia rebus
Caſtra petunt, ſociaſque gradu properante cateruas.

(1) Archiepiſcopus Colonienſis. (Sp.)

(2) Sic legendum & diſtinguendum puto. (R.)

(3) E Mediolanenſium optimatium numero erat ille, & conſtanti in Ænobarbum fide. (Sp.)

(4) Scilicet Mediolanenſem. (Sp.)

(5) Τὸ *vulgus* poteſt hic vel maſculino vel neutro genere accipi: & maſculino quidem ἀρχαϊκῶς. Nota hic furorem vulgi Mediolanenſis in Legatum Cæſareum, eundemque Epiſcopum. Sed qui parcerent Legato Imperatoris, a cuius vxore Auguſta *Beatrice* non abſtinuerunt contumeliam? Quam fœda enim ſunt, quæ ſcribit *Cranzius* lib. 6. Saxoniæ c. 36 in illam a plebe Mediolanenſi perpetrata eſſe? Sed iuſtiſſima talionis lege iniuriam eam Imperator vltus eſt, dum Mediolanenſes, quotquot capitis ſupplicium effugere vellent, coegit ore ficum de natura mulæ extrahere. Vnde ortum dicterium tam apud Germanos, quam apud Italos in hodiernum diem durat, quo contumeliam ſignificaturi dicimus: *Ficum alicui oſtendere.* (R.) p. 174

(6) *Otho* a *VVittelſpach*, & *Gozuinus*, quos magis infenſos habebant Mediolanenſes. (Sp.)

(7) *Reinaldum*, qui ex Cancellario *Friderici* Imperat. Archiepiſcopus Colonienſis factus eſt. Legatorum autem violatio cum ſit contra ius gentium, quo iure illi ſancti ſunt, quantis ſæpe bellis cauſſam dederit, hiſtoriæ loquuntur. Redundat enim iniuria legato facta in ipſum, qui eum legauit, qui proinde eam merito vltum it. Certe legatus *ſanctum populis per ſecula nomen* recte dicitur a *Statio Papinio* 2 Thebaid. Magnumque in ſe facinus admittunt, qui retinent, & in vincula coniiciunt Legatos: *quod nomen apud omnes nationes ſanctum inuiolatumque ſemper fuit*: vt ſcribit *Iulius Cæſar* 3 de bello Gallico. Et hunc τὸν κοινὸν νόμον vocat *Ioan. Chryſoſtomus* homil. 24. ad Epheſ. οὐδὲ τὸν κοινὸν νόμον ᾐδέσθησαν, ὅτι ὁ πρεσβεύων οὐδέποτε πάσχει τι κακόν. Ratio in promptu eſt, quia legatorum & litterarum miſſione inter hoſtes ſublata, omne commercium humanitatis ſublatum eſt, omnis via ad pacis conditiones concipiendas intercluſa atque interciſa eſt. »(Hæc ideo paulo plenius attigi, quod iſtud »bellum, quo nunc tertium annum collidi»tur Imperium Germanicum & Turcicum, »occaſione violati Oratoris Cæſarei *Crequitii* »a Turco, cœptum eſt.) (R.) p. 175

Verba vncinis incluſa auctor poſtea in ſuo exemplari obliterauit.

(8) Colonienſis Archiepiſcopus. (Sp.)

Interea Regum legatio fida potentum,
Diuerſis ſtudiis, ad magni Cæſaris aures
Attulit, ex variis mandata recentia regnis,
Principis Argolici(1) *quidam mandata ferentes,*
Securos in caſtra gradus, pacemque petebant.
Iamdudum ſiquidem Stapulenſis morte Wibaldi(2),
Quem lux(3) *Argolicis oppreſſerat vltima terris,*
Suſpectos Regi ſeſe vehementer haberi
Audierant, gentemque ſuam purgare parabant.
Nec minus Hungariæ rector(4), *tam fraude recenti*
Comperta Ligurum, mandata fidelia pacis
Scripſerat Auguſto, pluresque prioribus illi
In pœnam ſceleris ſpondebat mittere vires.
Anglus(5), *& vrbanis*(6) *illo qui tempore Gallis*
Rex erat(7), *ambo, viros ad regia caſtra fideles*
Legarant: paciſque fidem, magnique fauorem
Cæſaris oblatis certabant poſcere(8) *donis.*

(1) *Emanuelis* Græcorum Imperatoris, de quo in prioribus libris. (Sp.)

(2) Auguſtana editio, *Stabulenſis morte Griba di*. Sed pro *v* ibi *r* poſitum, errore vulgari. (R.) p. 175

(3) Sic recte *Perna*. Vulgo Dux. *Pflugius* diuinabat, *crux vltima*, id eſt, *mors*, vltimum malorum. (R.) p. 175

(4) *Geiſa*; de quo libro modo citato. (Sp.)

(5) *Henricus* eius nominis II. (Sp.)

(6) Non exiſtimo de veteribus illis accipiendum, qui a Romanis ſubacti, tandem cultioribus moribus eſſe cœperunt, ſed ad diſcrimen populorum, qui Belgicam inhabitant, quod Teutonum, ſeu Germanorum nomine contineantur: a quibus ad Italos & Gallos collatis, aſperitatem morum omnino ſublatam dicere non poſſis, quod eam, ſed quæ nata bello pectora deceat, retineant. (Sp.)

(7) *Ludouicus VII*, qui & *Iunior* appellabatur, vt indicaui lib. 6. (Sp.)

(8) I. e. certatim poſcebant. (R.)

(1)*Hos inter Reges vetus, & grauis inde ſimultas*
Orta ferebatur, quod Galli Principis(2) *vxor,*
Coniuge dimiſſo, rectori nupſerat Anglo.
Inde ferox odium ſtimuliſque ardentibus ira,
Sæuaque limitibus dirimendis bella furentes
Vexabant: ideoque ſibi properabat vterque
Alterius damno conſciſcere Cæſaris arma.
Hos omnes hilari vir prudentiſſimus ore
Laudauit, doniſque ſuis dimiſit onuſtos.

(1) Cauſſa odii inter Regem Galliarum *Ludouicum VII*, & Angliæ *Henricum* Andegauenſem fuit, quod *Leonora* illo repudiato huic nupſiſſet. (R.) p. 175

(2) Iam dicti *Ludouici*, qui ab expeditione, quam cum *Chunrado* Imperatore, de quo ſupra, in terram ſanctam ſuſcepit, reuerſus in Galliam, nihil antiquius habuit, quam vt *Leonora*, Aquitaniæ Ducis filiæ, matrimonium dirimeret: non ſine admiratione ſuorum, quod eam per plures annos vxorem habuerat, & duas ex ea filias ſuſceperat, conſultore in

re in ea te fretus ditio *Bernardo* C'areuallenſi. *Leonoram* dimiſſam, *Henricus* Andegauenſis vxorem duxit: iſque mortuo *Stephano* Regi, vt conuenerat, in Angliæ regnum ſucceſſit: vir maximus bello, vt lib. ſexto indicauimus. Repudii cauſam alii, quod *Leonora* parum pudica videri cœpit, alii propinquitatis arctioris vinculum, quo conſtitutum conſtare coniogium rite non poſſet, fuiſſe tradunt. Repudiatam mox ſunt ſecuta bella, quæ ſcripſerunt diffuſe *Gaguinus*, & *Æmilius Veronenſis*. (Sp.)

Interea reduces legati(1) *caſtra ſubibant,*
Fœda reportantes Ligurini criminis(2) *auſa.*
Cognita res, cunctos, Regemque ferocibus ipſum
Concuſſit ſtimulis, iterumque recanduit ira.
Ne tamen Auguſto, quicquam ſub Principe, certo
Ordine non fieret(3), *rurſus tribus eſſe citandos*
Edictis Ligures iuris ſuaſere periti.
Quæ poſtquam tumida ſpreuerunt mente ſuperbi,
Curia damnatos regni denuntiat(4) *hoſtes*(5).
Vtque viros iuſtæ ſtimulis grauioribus iræ
Rurſus ad armiferos incenderet ipſe labores,
In medio procerum cœtu, vulgique corona,
Talia melliſluo(6) Fridericus *protulit ore:*

(1) Colonienſis Pontifex, *Otho* Comes Palatii, & *Gozuinus*. (Sp.)

(2) Scilicet, defectionis Mediolanenſium, ſeu reatus maieſtatis. (Sp.)

(3) Quare id factum ſit, quum Princeps nullo iuris ordine adſtringatur, & tantum rogaſſet regni proceres, qua pœna coercendi eſſent, patet in ea oratione, quam Epiſcopus Placentinus nomine Principum ad Ænobarbum vbi peroraſſet, vt ſequitur, habuit. Extat hæc apud *Radenicum*, prætereita *Gunthero*. (Sp.)

(4) Alibi, *deputat*. Cicero, *hoſtem appellare* vel *declarare* dixit. (R.) p. 175

(5) Hoc eſt, per ſententiam publicos inimicos declaratos: quos veteres, quia cum illis duellum, id eſt, bellum eſſet, *Perduelliones*, vt obiter dixi ſuperius quoque, appellabant. Ea enim dictione hi ſoli indicantur, aduerſus quos ius belli eſt. Quapropter priuatus inimicus, noſter perduellio non eſt: latrones quoque perduelliones non ſunt. Vnde & *Cicero* lib. 2 Officiorum: *Pirata*, inquit, *non eſt ex perduellium numero definitus, ſed communis hoſtis omnium*. Porro tradunt Iuriſperiti noſtri, hoſtes imperii licere etiam, poſtquam capti ſunt, interficere: quod tamen Imperatores Romani a Chriſto alieni prohibuerunt. Vnde æquius eſt, vt eorum opinioni accedamus, quibus videtur, in ipſa acie ſolum licitum eſſe trucidare hoſtem, maxime qui ſe dedere nolit. Nam dedititium hominem occidere, crudeliſſimum eſt, nec boni Imperatores hoc patiuntur: ab ea quippe humanitate abhorret, quam naturaliter homo homini debet. Quamuis recte magis ſentit *Alciatus*, inter chriſtianos aliud eſſe. Quod quæ inter eos mouentur arma, plus quam ciuilia ſint, nec ius poſtliminii in his eſſe exiſtimet. Hincque ait, videri antiquiſſima conſuetudine intro ductum, vt capti libertatem non amittant, ſed præſtita victori pecunia veniam recedendi impetrent. Nec ignorandum, Iuriſconſultos ſubinde, *damnas* vel *damnes eſto*, vt alii legunt (ea ratione qua & *copes* dicitur *copioſus*, licet cum *Alciato* veterem lectionem magis ſequimur) pro damnato per ſyncopem dixiſſe. Vnde *Nebriſſenſis* perperam admonuit, vbi in Iuriſconſultorum Pandectis legitur, *damnas eſt*, mendum eſſe. (Sp.)

(6) Tanquam ſcil. Neſtor quidam, cuius ab ore dulcior melle fluebat oratio. τοῦ καὶ ἀπὸ στόματος μέλιτος γλυκίων ῥέεν αὐδὴ, vt eſt apud *Homerum*. Sic *mel* quaſi *muſæum* dixit *Lucretius*. *Lucanus* Panegyrico ad Piſon. *Inclita Neſtorei cedit tibi gratia mellis*. *Silius Italicus* lib. 15;

Ille foro auditus cum dulcia ſolueret ora
Æquabat Pylia Neleia mella ſenecta.

Sic enim ibi lego cum *Modio*, vbi vulgo, *Neleïa verba*. (R.) p. 175 ſeq.

(1)*Sæpe quidem veſtras ad prælia cogere vires*(2),
Et fidas adhibere manus, iterata malorum
Improbitas, Ligurumque frequens iniuria cogit.
Res oneroſa quidem(3), *nec ſi dubitabilis eſſet*
Grata(4) *fides, totiens ad magna negotia pigras*
Atque recuſantes auderem poſcere dextras.
Sed quia communis labor eſt, vobiſque minori,
Quam mihi, quod geritur curæ, non ſuſpicor eſſe,
Auxilii quotiens veſtri, certique fauoris
Tempus eget, regnumque recens fortuna laceſſit,

Totus

Totus(5) ad inuictum veſtræ virtutis amorem
Confugio, certuſque manus imploro fideles.
Scitis, & horrendum vobis, durumque videri
Ceu mihi, non dubito, periuræ ſæpius vrbis
Prodigiale nefas(6), quam vix modo munere noſtro
Delicti veniam, fructumque ſalutis adeptam,
Excitat inſolitos feritas recidiua(7) furores.
Quæ iam de reliquo fidei, paciſque tenendæ
Spes ſupereſſe poteſt, cum ſacramenta, fideſque
Totque vades(8) Italas noſtro ſub iure per vrbes
Infidæ rabiem nequeant compeſcere plebis?
Det pœnas periura graues, crudelia tandem
Facta luat, meritoque cadat, quæ(9) ſtare recuſat.

(1) Exhortatur *Fridericus* Aug. Principes, ne violata a Mediolanenſ. fidei paciſque fœdera nuper icta, ſinant inulta: ad quod ipſe nullo priuato dolore rapiatur, ſed ad vindicandum Imperii maieſtatem dignitatemque læſam. (Sp.)

(2) I.e. in vnum colligere, vt *cogere Senatum, pecus* &c. Latini dicunt. Notanda eſt πλοκὴ elegans. Mox enim ſequitur, alio ſignificatu *cogit*, pro *ſubigit, neceſſitate adigit.* (R.) p. 176

(3) Senſus eſt, tam intolerabile, tamquam atrox eſt Mediolanenſium facinus, vt ſi etiam de veſtra in me fide, animique promptitudine dubitarem, quum tamen vtramque vltro in vobis ſpectatam habeam, nunc vobis vel inuitis pro ſummo meo iure imperare poſſem, vt arma in meos non tantum, ſed ipſius regni, cuius vos viſcera eſtis, hoſtes perfidiſſimos mecum moueatis. (Sp.)

(4) Pflugius, *certa fides.* Vt ſit antitheton. *Si* (inquit) *dubia eſſet veſtra fides, quæ iam certa atque explorata mihi conſtat.* (R.) p. 176

(5) Ita repoſui, vbi vulgo legebatur, *tutus.* (R.) Male Ritterſhuſius, *totus.* *Tutus*, id eſt, ſecurus de repulſa. Sic lib. 10, 544. (B.)

(6) Narrat *Radeuicus*, Mediolanenſes, dum de iuratis fœderis pactis a ſe violatis conuenirentur, cum aliud in medium adducere nequirent, reſpondiſſe: *Iurauimus quidem, ſed iuramentum attendere non promiſimus.* (Sp.)

(7) Sic *recidiuam iniuriam* dixit *Symmachus.* Nimirum ſicut febris recidiua grauior & periculoſior eſt prima ac ſimplici: ita & perfidia ſæpius iterata. Eleganter *Philo Iudæus*: *αἱ ὑποτροπιάζουσαι νόσοι τῶν προτέρων εἰσὶν ἀργαλεώτεραι.* Et Saluatoris noſtri admonitio eodem pertinet, ad eum quem ſanarat: *Ecce ſanatus es: vide, ne quid tibi deterius contingat relapſo.* De relabentibus in priores ſordes nota ſunt prouerbia ſacrarum literarum: *Sus ad volutabrum: Canis ad vomitum*: grauiſſimus etiam eſt locus Apoſtoli epiſt. ad Hebræos c. 6 &c. (R.) p. 176

(8) 300 obſides, vt ſupra lib. 8 v. 200. (R.)

(9) Forte, *quia* ſtare recuſat. (R.)

Audierant, aliuſque alium certante fauore
Præueniunt, ſtimuliſque virum maioribus vrgent,
At Rex rem tantam, tantique laboris egentem,
Non niſi Teutonico peragendam robore credens,
Germanos proceres, cognataque ſigna nepotis
Baugariæ Ducis(1), atque alios pleroſque potentes,
Teque thori ſociam ſacri, generoſa Beatrix,
Ex tranſalpinis(2) ad ſeſe conuocat oris.
Ipſe per Italicas paucis comitantibus oras
Vndique diſcurrens, bello quæcumque ſequenti
Vel prodeſſe ſibi, vel obeſſe putauerat hoſti
Accelerat, caſtella viris, armiſque, cibiſque
Inſtruit, atque nouam valido munimine Laudam
Cingit, Ticini(3) paſſuram pondera belli.
Cumque ſibi fidæ tetigiſſet mœnia Cumæ(4),
Belligeras vires, atque auxiliaria poſcens
Agmina, plura ſuis vltro collata petitis
Accepit, fidæ gauiſus plebis amores.

(1) Atque Saxoniæ, *Henricus* ille ſcilicet, qui ab ætatis initio ſuæ *Leonis* cognomentum, vt pater eius *Catuli*, & *Albertus* Marchio *Vrſi*, accepit: & poſt ab Ænobarbo, quod

corruptus

corruptus auro Italico ab eo defecerat, duobus, vt ſupra dixi, Ducatibus per ſententiam eiectus, in Angliæ exilium egit apud ſororium Regem *Richardum*, vt ſcribunt *Otho* Pontifex, *Vrſpergenſis Chronographus*, *Nauclerus*, & late proſequutur *Cranzius* lib. 6 Saxoniæ. (Sp.)

(2) Quæ & tranſmontanæ. Intelligit autem Germanicas: quæ lib. 10 referuntur. (Sp.)

(3) Papienſis, ſic enim id oppidum nunc mutato nomine vocatur. (Sp.)

(4) Hoc eſt, *Comi*, quod & *nouum Comum*, vt alibi indicauimus. Dicit autem *ſua*, quod Comenſes pulſos ſedibus per Mediolanenſes, ſententia ſua reſtituerit: nec à finibus illorum prius abierit, quam veterem Comenſium & Inſulanorum, qui, vt ſequitur, erant partium Mediolanenſium, ſedaſſet diſcordiam, poſito illic præſidio in munita, quam ipſe imminentem vrbi conſtruxerat, arce, *Paterellum*, vt refert *Nauclerus*, a Teutonicis vocatam: quam mox reuerſo illo in Germaniam, Mediolanenſes capto, in vinculaque coniecto Germanico præſidio, demoliti ſunt. (Sp.)

Cumano(1) *præcincta lacu iacet inſula quædam,*
Belligeris fecunda viris, quæ fœdere priſco
Infidæ Ligurum ſeſe ſociauerat vrbi:
Nauigioque potens piratica bella gerendo,
Gaudebat crebris ſtagnum(2) *infeſtare rapinis.*
Hanc Rex ob varios bellorum prouidus vſus,
Conciliare ſuis ſapienter cogitat armis.
Nec fuit hoc fruſtra(3) *ſtructa nam claſſe, paranti*
Aſſultum bellumque viro, deuecta carinis
In medium plebs illa(4) *lacum, victore recepto*
Ceſſit, & ex illo generoſo tempore Regi
Fida fuit, puroque fidem ſeruauit amore.

(1) Iuxta vſum: nam qui pure ſcribit, *Comenſis*, diceret, cum a *Camis* Campanorum *Comanus*, & *Cumans*, vt tradunt Grammatici, deflectantur. Eſt autem *lacus Comenſis* pars illius incliti Larii, quem nobiliſſimæ muſæ celebrarunt. Oppida, quæ ille infra ſupraque complectitur, tum vetera, tum noua refert *Volaterranus*. (Sp.)

(2) Lacum. Sed improprie: quod lacus perpetuam habet aquam, ſtagnum autem temporalem. (Sp.)

(3) *Fruſtra eſſe*, vel *non eſſe* fruſtra, elegans formula, *Plauto*, *Salluſtio* & *Corn. Celſo* vſitata, ad ſignificandum conatum irritum, vel voti compotem. Græcis eſt ἁμαρτάνειν τινὸς, vel ἀποτυχεῖν. *Plautus* Bachid. Sc. Conſtringe, *Fruſtra es.* *Salluſtius* Iugurth. *Aduertendum eſt, vt neque vos capiamini, & illi fruſtra ſint.* Et rurſus: *Cuius neque conſilium neque inceptum vllum fruſtra erat.* *Celſus* lib. 3; *Curatio minus iis prodeſt, in quibus aſſidue fruſtra fuit.* Sic *Plautus* & *Tacitus*, *Fruſtra aliquem habere*, dixerunt. Parum autem hic intereſſe puto, *hoc*, an auferendi caſu accipias, pro, *in hoc*, vt volebat *Schoppius*: an recto, vt ego. (R.) p. 176 ſeq.

(4) Scilicet, Inſulanorum. Nam ſicut Chronographi, atque annales indicant, ab Inſula generali vocabulo ſunt appellati, de quibus latius ſcribit *Radeuicus*, & meminit etiam *Nauclerus*. (Sp.)

Tunc quoque conceptum, tacitumque Placentia virus
Quo minus euomeret, ſeſe cohibere nequiuit.
Nam dum Cæſarei per fines vrbis iniquæ(1)
Nomine pœnali(2), *quæ Ianua ſoluerat, æra*
Legati ferrent, ipſa mox vrbe latrones(3)
Egreſſi, ſpoliare viros, & regia(4) *fœda*(5)
Non timuere manu contingere turpiter æra.
Ergo graui Princeps ex hoc quoque concitus ira,
Maieſtate ſui ſecurus nominis, vltro
Ingreditur trepidam paucis comitantibus vrbem,
Regaleſque minas, metuendaque verba ſuperbis
Ciuibus incutiens, vix exoratus ab illis,
Quam tulerant ſummam conceſſa pace recepit.

(1) Id eſt, hoſtilis, ſcilicet Placentiæ. (Sp.)

(2) Hoc eſt, *mulctæ*: licet *mulcta* non proprie dicatur *pœna*. Nam *Labeonis* opinio, qui pœnam & mulctam idem eſſe ſcripſerat, a *Paulo* refellitur, quarum diſſimilitudinem ille oſtendit: & habetur in notiſſimo tit. *de verb. ſignificat.* Vſus tamen contraxit in arctiorem ſignificatum: quoniam pro pecuniaria tantum pœna recipitur: qualis Genuenſibus ab Ænobarbo imperata eſt per ſententiam, vnde & fiſco debebatur. (Sp.)

(3) Prædones. Latrunculator autem præfectus eſt apparitorum & militum, qui latrones conquirunt. Vulgus pro iudice rerum capitalium vſurpat, abſque vlla tamen, vt omnia, autoritate. (Sp.)

(4) Pecuniam fiſco applicatam. (Sp.)

(5) Sacrilega. (Sp.)

(1) *Inſtabat veneranda dies, qua Chriſtus ab imo*
Ora ſolo turbæ(2) *referens optata fideli,*
Victor ab inferna(3) *captiuos ſede reduxit:*
Hanc(4) *quanto potuit Mutinenſi Cæſar in vrbe*
Egit honore diem(5), *fineſque, Bononia, iuris*(6)
Ingreditur ſtudioſa tuos, vbi caſtra, ſuaſque
Tempore iam longo non viſas ille cohortes
Liquerat, eximio magnis in rebus Ehrardo(7).

(1) Perelegans Dominicæ reſurrectionis deſcriptio. (Sp.)

(2) Nam & de paucis *turba*, nempe de decem, ſicut cœtus, vt ſupra dixi, intelligi poteſt. Vt non tantum, quod vulgo receptum eſt, vox hæc infinitam ſignet moltitudinem. *Fideli* autem, more Chriſtianorum poetarum, pro Chriſto fidenti, credenti, ſeu eius promiſſis fiduciam danti vſurpauit. Subſtantiue *fideles* ab eccleſiaſticis opponuntur *paganis*, vt in commentariis noſtris in hymnum *Prudentii* de Chriſti miraculis, cui caput eſt, *Da puer plectrum choreis vt canam fidelibus*, fuſius, vt omnia, ſcripſimus. (Sp.)

(3) Apud antiquos, *infernum* adiectiuum ſemper eſſe inueniemus: ex religione plurimi ſubſtantiuum fecerunt. Fides noſtra habet, Chriſtum inferos adiiſſe, vere mortuum & ſepultum, ac neque animam apud inferos, neque corpus eius in ſepulchro detineri, atque ita corrumpi potuiſſe. Ad huius veritatis confirmationem cum adducitur Pſalmi 16 teſtimonium, vti & Petrus atque Paulus eum ad probandum Chriſti reſurrectionem adduxerunt, rident nos Iudæi atque dicunt: hic Dauidem cecniſſe, ſe ſeruandum a Domino, quem colendum ſibi, & in quo ſperaret, vnicum propoſuerit, ne in ſepulchrum, vel ad inferos deſcenderet, & ne videret foueam, id eſt, non reconderetur in foueam corrumpendus. His obiicere licebit, quod Petrus, citato 10 verſu modo dicti Pſalmi in Actis, patribus illorum obiecit. (Sp.)

Qui Chriſti deſcenſione liberationem hominum apud inferos factam non credunt, inter Hæreticos ab *Iſidoro* referuntur 8 Etymolog. c. 5. A *Rufino* tamen in Expoſitione Symboli Apoſtolici articulus de *Deſcenſu ad inferos* omittitur: vt etiam in Symbolo Nicænu. (R.) p. 177

(4) Ita reſtitui: vulgo, *hunc*, quod quomodo conuenit cum eo, quod præceſſit: *Veneranda dies, qua*. (R.) p. 177

(5) Anno Dominicæ incarnationis 1159. (Sp.)

(6) Hinc Bononia *mater ſtudiorum* dicta: quæ epigraphe etiam in nummis ibi cuſis viſitur: hanc mox *famoſam vrbem* vocat. (R.) p. 177

Addendum hic iis, quæ libro tertio de Bononia diximus. Eam ſcilicet, vt *Plinius* ſcribit, ſolam relictam fuiſſe, ex his duodecim, quas Etruſci trans Appenninum duxere, *Feſinam* tunc vocatam. Deinde a Bois, qui eam Etruſcis ademerant, *Boioniam*, & per paragrammatiſmum *Bononiam*. Hodie autem non tantum illic viget Iuris ſtudium, ſed & quidquid bonarum literarum nomine cenſetur, adeo, vt hæc vna ciuitas tropæum ingeniorum erexiſſe videatur, vt olim in laudem Athenarum *Demoſthenes* dixiſſe fertur. Opinatur *Alciatus*, priuilegium Theodoſii Imp. Bononienſibus ſcholaſticis conceſſum, eſſe ſubditicium. Hoc ſtudium ob perfidiam Bononienſium tranſtulit Patauium *Fridericus* Imper. II. (Sp.)

(7) Babembergenſi Epiſcopo: qui, vt ſcribit *Radeuicus*, erat religione & ſcientia præditus, vitæque purioris inſtitutionibus inſtructus, adeoque ſacrarum literarum ſtudio deditus, vt inter arma, occupationeſque forenſes, nunquam eas intermitteret. Vnde Ænobarbus, licet omnes Epiſcopos, ſeu cuiuslibet ordinis eccleſiaſtici viros diligeret, peculiariter tamen adhibuit in conſilium hunc *Ehrardum*, eumque dignum exiſtimauit, vt *Radeuici* verbis vtar, in cuius arbitratu & diſcretione operas ſuas locaret, & onus ſimul ac honorem communicaret. (Sp.)

Ergo vbi legitimis Ligures iam ſæpe citatos
Edictis ſpreuiſſe videt, nimiumque tenaci
Propoſito fixiſſe pedem(1), *ne vel modo quicquam*
Præcipitanter agat(2), *famoſa rector ab vrbe*(3)
Præcipuos in iure viros, legumque peritos
Euocat, & quæ ſit contemptus pœna(4), *requirit.*
Quæ diſcuſſa diu, cunctorum denique talis
Iudicio deſcripta fuit(5) *: direptio rerum*(6),
Seruitium populi(7), *ſubuerſio funditus vrbis*(8).

(1) Portaſ-

(1) Fortaſſe ex l. 12 tab. hoc dixit: *Si caluitur, pedemue ſtruit.* Feſtus: *Pedem ſtruit,* in duodecim ſignificat, *fugit*, vt ait *Seruius Sulpitius.* Sic gloſſarium Latinogr. *Pedem ſtruit*, φὑγει. (R.) p. 177

(2) Nota, nihil præcipitanter agendum. Quia *προπέτεια πολλοῖς ἐςὶν αἰτία κακῶν*: id eſt, *multis malorum eſt cauſa præcipitantia.* (R.) p. 177

(3) Bononienſi. (Sp.)

(4) Id eſt, læſæ maieſtatis & defectionis. (Sp.)

(5) Notanda hic eſt triplex pœna læſæ maieſtatis. (R.)

Notanda tria, quæ ſequuntur, capita, pœnæ læſæ maieſtatis, in bona, in perſonam, & in locum. (Sp.)

(6) Bonorum. (Sp.)

(7) Seruitutem perſonarum. (Sp.)

(8) Loci ad aratrum, vt vulgo loquuntur, damnatio. (Sp.)

Intererant(1) *caſtris a ſummo Præſule*(2) *miſſi*
Prudentes clarique viri, Guilhelmus(3), *&*(4) *ille*
Qui poſt ſchiſmatica longum feritate rebellis
Perſtitit ad tumulum, ſucceſſorique reliquit(5):
Hii(6) *poſt ſermonum primordia blanda ſuorum,*
Et dilinitas facundis vocibus aures,
Aſpera, nec placida Friderico *mente ferenda*
Attulerant, certis ita definita figuris.

(1) Sic recte repoſueram: & poſtea vidi hoc approbari ab Auguſtanæ editione. Vulgo, *intereant*: quod miror etiam *Pernam* ſiue *Pithœum* retinere. (R.) p. 177

(2) Papa *Adriano.* (Sp.)

(3) Cardinalis Diaconus, antea Papienſis Archidiaconus. (Sp.)

(4) Signat *Guidonem* Cremenſem, itidem Cardinalem Diaconum contra *Alexandrum*, qui *Adriano* ſucceſſit, Papa ab Ænobarbo appellatus eſt. (Sp.)

(5) Nam *Fridericus* quatuor Pontifices in odium *Alexandri* creandos curauit: qui omnes ſuperſtite *Alexandro* vita ſunt functi: quod & ſupra, ni fallor, indicauimus. Conſtat autem monimentis quorundam, tres priores Ænobarbicos Papas fuiſſe, tum vitæ ſanctimonia, tum multis aliis nominibus *Alexandro* maiores, cuius ambitio notata eſt etiam ab externis rerum ſcriptoribus. (Sp.)

(6) Scilicet, *Guilhelmus,* & *Guido*: quibus *Radenicus* duos addit, *Octauianum*, & *Henricum* itidem Cardinales, qui antea quoque ad Ænobarbum legati miſſi ſunt, vt in ſuperioribus libris vidimus. (Sp.)

Non licet Auguſto, niſi tantum Præſule ſummo
Conniuente(1), *ſacram*(2) *legatos mittere ad vrbem,*
In qua Iura Petrus merito tenet omnia ſolus(3).
Non licet & fiſco(4) *caſtella, vel oppida Papæ*
Collectis vrgere ſuis(5), *niſi tempore tantum,*
Quo Princeps primam Romæ geſtare coronam,
Imperiique nouos admittere gaudet honores.
Pontifices Italos omnes non expedit eſſe
Principis ad fidei modo iuramenta(6) *vocandos:*
Non licet & cuiquam(7), *Regis mandata ferenti*(8),
Pontificum vexare domos: hunc more vetuſto,
Solus rite ſibi Princeps defendit honorem.

(1) Adſentiente. (Sp.)

Adſentiente, adnuente. (R.)

(2) Romam, quam nemo alienigenarum Regum ſibi vendicare eſt auſus, ſed vel captam, vel incenſam, vel direptam Imperatorum ditioni reliquerunt. Exemplum habes in Genſericho Vandalorum Principe, & Teutricho noſtro Gottorum Rege: alter in Africam rediit, alter Rauennæ regni ſui ſedem locauit. (Sp.)

(3) Inuenias hodie, qui tam impudenti mendacio ſubſcribant, quum a Nerone, ſub quo Romæ Petrum paſſum eſſe credimos, vſque ad Phocæ principatum vrbs Roma in Imperatoris poteſtate fuerit. Eius rei, vt cetera omittantur, argumentum eſt certiſſimum, quod *Bonifacius* quartus, cupiens Romæ eo loco vbi *Pantheonis* templum viſebatur (ſic nuncupatum, quod Cybeli matri & omnibus diis commune eſſet) delubrum in honorem intemeratæ virginis extruere, neceſſe fuerit ei facultatem ædificandi a *Phoca* obtinere, adeo Pontifex (vrbis non tam dominus, quam inquilinus) omni ditione carebat, vt ne ſacellum quidem vnum ſine Imperatoris iuſſu ædificare potuerit. (Sp.)

(4) Ita lego cum *Pithæo.* Vulgo & Auguſtana editio, *non liceat fiſco.* (R.) p. 177

(5) Pro *exactionibus*, quæ nomine *fodri*, quo iterum *Radenicus* hic vtitur, ſignificantur iuxta ſanctionem apud Roncalias, vt abunde ſupra declaratum eſt, accepit. *De*

dominicalibus, ait *Radeuicus*, *Apoſtolici non eſſe colligendum fodrum*, *niſi tempore ſuſcipiendæ coronæ*. Vtuntur nunc vulgo iuris pontificii profeſſores, item fiſci eccleſiaſtici procuratores *collectarum* voce: a qua *collectarii* dicti videri poſſunt, qui in iure illi *coactores* habentur, qui in auctionibus reliqua publicanorum ſolent emere, quæ illi vel ob grauiores curas, vel ob debitorum procraſtinationem nequiuerunt exigere: venerunt autem huiuſmodi nomina, cum mala ſint, modico pretio. (Sp.)

(6) Hoc eſt, fidelitatis, &c, vt loquuntur feudiſtæ, homagium, ſeu hominium: de quibus diffuſe traditur in cap. 1 *de no. for. fidel.* & nos ſupra eius ſacramenti capita ſummatim recitauimus. Quibus adiciendum eſt, iurantem fidelitatem domino, eſſe aſtrictum non ſolum reſpectu feudi, quod habet, ſed reſpectu etiam ſuorum propriorum bonorum in his, quæ ex perſona ſua ſunt explicanda. Quapropter vaſallus inimicos domini prohibere & arcere tenetur, non ſolum ne per territoria feudalia commeatum habeant, tranſeant: ſed etiam per terras ſuas proprias arcebit, nec victualia eis præſtabit, nec vlla vel conſuetudine, vel familiaritate ſeſe eis communicet, ſed quantum poteſt per ſe & ſuos eis reſiſtet. (Sp.)

(7) Sic recte *Perna*. Vulg. & Auguſtana editio, *non licet*. (R.)

(8) Signat, nuntios Imperatoris non recipiendos in palatiis Epiſcoporum, & fortaſſè *menſores* quoque, quos Germani hodie vocabulo peregrino *furirer* appellant, qui iuxta *Vegetium* & *Modeſtum*, in caſtris ad podiſmum dimetiuntur loca, in quibus tentoria milites figant: vel qui hoſpitia in ciuitatibus præſtant. *Scotus*, vt refert *Alciatus*, in Palatioo officia *menſorum* lampadariis iunxit: traditque eos ſubditos fuiſſe Præfecto Prætorii per Orientem. Notum eſt *menſorem* etiam in alia ſignificatione capi. Extat item in lib. 12 C. *Iuſtinianai* tit. *de menſoribus*. (Sp.)

Quicquid ad eximii(1) *recte patrimonia Petri*
Pertinuit dudum, *poſſeſſio*(2), *ſiue tributum*,
Reſtituatur ei Comitiſſæ terra Mathildis(3),
Et Spoletanus(4) *ſub eodem iure Ducatus.*
Quicquid ab excelſis Romanæ mœnibus vrbis
Pendentem (5) *ſeiungit Aquam*, *Ferraria*, *Maſſa*(6),
Et cum Sardois(7) *vberrima Corſica campis*,
Pontifici ſummo priſco de more tributum
Soluat, *& antiquas iuſto ſub canone*(8) *leges*(9).

(1) Vide *Volaterranum* lib. 5 Geograph. in rebus Piſanorum. (Sp.)

(2) *Poſſeſſio*, id eſt, prædia, agri, quos ſedes Apoſtolica occupauerat, ſeu vſu tenebat. *Poſſeſſionis* autem verbum non ſolum apud Iuriſconſultos & in conſtitutionibus pro proprietate ipſa, ſeu prædio capitur, ſed etiam apud alios autores. Vnde *poſſeſſiones vrbana & ruſtica Ciceroni* in Philippicis. Poſſeſſio autem non tantum corpore, ſed animo etiam retinetur. Quod *corpore & animo poſſeſſioni incumbere* iuriſperiti dicunt. Et hoc verbo *Diocletianus* Cæſar vſus eſt in l. *conſentaneum*, ſub tit. *quom. & quand. iud. ſentent. prof. deb.* Poſſeſſio anni ſpatio amittitur ab eo, qui poſſidere animo ſaltem deſiit, ſi quidem alius poſſeſſionem occupauerit, ita vt poſt annum agere deiectus interdicto retinendæ poſſeſſionis non poſſit. Porro tributum pro quouis vectigali poſuit. (Sp.)

(3) Hoc eſt, iuriſdictio, quam ad vrbes, oppidaque & loca, de quibus ſupra, beato Petro teſtamento relicta, olim eorum Domina *Mathildis* habuit. *Terram* enim hic pro territorio, ſiue Comitatu accepit. (Sp.)

(4) Hunc cum tribus aliis inſignibus Ducatibus, Romano ſcilicet, Narnienſi, & Beneuentano Longobardi conſtituere poſt cædem *Caphis*, regnum & regium nomen repudiantes, vt ſcribit *Merula*. Poeta & vſum loquendi in hac voce retinuit. Nemo enim veterum *Spoletanus*, ſed *Spoletinus* dixit. (Sp.)

(5) Tmeſi, hoc eſt, ſectione, ſic exigente metri ratione, vſus diuiſit in duas partes, nomen oppidi in Etruria *Aqua pendentis*. Ptolemæo *Aquula*: vnde *Aquulenſes*, qui Plinio *Aquaſenſes*, ex manifeſta loci, vt ait *Volaterranus*, coniectura. (Sp.)

(6) Apparet nomen oppidi noui, ſicut & *Ficorolum*: quorum meminit *Radeuicus*. (Sp.)

(7) Hoc eſt, *Sardinia*. Nam à *Sardo*, ſiue *Sardon*, quæ ipſa eſt hodie *Sardinia*, cui quondam nomen, vt paulo ante dictum eſt, fuerat *Ichnuſa*, deducitur *Sardonius*, *Sardous*, & *Sardonicus*. (Sp.)

(8) Vt ſecundam ſyllabam in eccleſia corripit, ita hic canonem prima longa ponit, contra rationem Græcæ linguæ. Sed imitatur hac in re *Prudentium* & alios ſacros Poetas eius æui, apud quos talia plurima occurrunt. (R.) p. 177

(9) Intelligit conſueta, quæ vel ad vectigalia, vel id genus alia munera, ſeu onera pertinent: quæ plerumque certo numero, menſura, & tempore præſtantur, vnde *iuſto ſub canone* dicit. Quo vocabulo Iuriſperiti certas præſtationes accipiunt, de quibus affatim traditur in tribus poſterioribus libris C. *Iuſtinianai*. Ad huiuſmodi autem munera, onera, præſtationes, ſeruitia qualiacunque neceſſario ſubeunda requiritur conſuetudo, quæ vetuſtiſſima & poſt hominum memoriam ſit, ea enim priuilegii ius habet, & qualis

nunc

nunc eſt præſumitur ſemper retro fuiſſe. Nec in ea conſuetudine introducenda videtur Principis ſcientiam neceſſario requiri: cum non ſimpliciter, ſed in vniuerſum iuri omnium officiat. Qua ratione, vt *Alciatus* putat, & aduerſus Imperatorem ex tali iure, poterunt pleræque Italiæ vrbes præſcriptione ſe tueri, tametſi Imperator ignoraſſe ſe alleget: præſertim cum ex fama ſatis potuerit hoc Cæſar ſcire, ſi modo res Italicas curaſſet. Curat autem minimum, vt idem ait: vt qui tot egregias vrbes, eius fidem implorantes, in ſummas calamitates incidere permittat, cum ipſe interim, vel ſacrificulurum preculis, vel aliis non æque neceſſariis rebus operam inſumat. (Sp.)

Hæc ſatis argutis rationibus(1) omnia Princeps
Extenuans, doctis diſſoluit ſingula verbis(2),
Oppoſuitque ſuam rupta de pace querelam,
Quam ſecum tali firmatam lege ferebat:
Ne cum Romanis, Siculo, Graiove tyranno
Ipſius iniuſſu ſociaret fœdera Præſul(3).
Denique vel ſtricto iuri(4), *legumque rigori*(5)
Stare, vel arbitrio ſapientum velle virorum(6),
Facturumque ſatis, ſuſcepturumque libenter
Conditione pari(7) *ſeſe promiſit: at illi*(8)
Accepiſſe quidem, ſed non præſtare paratos,
Ridiculum quiddam, ſeſe veniſſe, ferebant.
Nam ſe iudicio Papam(9), *qui iudice nullo*
Fungitur in terris (10), *ſupponere poſſe negabant.*

(1) Sic ſupra lib. 6 verſ. 143, *verba ſatis ampulloſa*, & verſ. 305. Et *ſatis implacide dimiſſos*. Et libr. 8 verſ. 364 *ſatis indignanter abegit*. Alias vero τὸ *ſatis* extenuare ac minuere ſolet vim nominis, cui additur: vt *Cicero* 7 ad Attic. epiſtul. 7; *Neque tamen quemquam bonorum aut ſatis bonorum dubitare*, &c. id eſt, mediocriter bonorum. Idem in iiſdem epiſtolis *ſat bonos* dixit, eodem ſignificatu. Et in *Catone* maiore ſic intelligendum, quod in eius apophthegmate eſt, *ſatis bene paſcere*. Sic vtitur *Lactantius*, optimus Ciceronis imitator, libr. 6 cap. 13; *Primus eſt virtutis gradus, malis operibus abſtinere: ſecundus etiam malis verbis: tertius etiam cogitatione rerum malarum. Qui primum gradum aſcendit, ſatis iuſtus eſt: qui ſecundum iam perfectæ virtutis: qui tertium, is vere ſimilitudinem DEI aſſecutus videtur.* Nota hic contentionem & altercationem inter Imperatorem & Legatos Pontificios. (R.) p. 178

(2) Neſcio quo conſilio *Guntherus*, ne reſponſionem Ænobarbi ſpecialiter referret, prætererit: quum tam fideliter a *Radevico* relata ſit, cuius adſcribam verba. *Imperator*, inquit, *ad hæc verba Cardinalium tale dedit reſponſum: Quamuis non ignorem, ad tanta negotia non ex animi mei ſententia, ſed ex conſilio Principum me reſpondere debere, ſine præiudicio tamen Sapientum, hoc abſque conſultatione reſpondeo: Epiſcoporum Italiæ quidem non affecto hominium, ſi tamen & eos de noſtris regalibus nihil delectat habere. Qui ſi gratanter audierint a Romano Præſule*, quid tibi, & Regi? *conſequenter quoque eos ab Imperatore non pigeat audire*, quid tibi, & poſſeſſioni? *Nuntios noſtros non eſſe recipiendos in palatiis Epiſcoporum aſſeris. Concedo, ſi forte aliquis Epiſcoporum habet in ſuo proprio ſolo, & non in noſtro palatium. Si autem in noſtro ſolo & allodio ſunt palatia Epiſcoporum, cum profecto omne, quod ædificatur, ſolo cedat, noſtra ſunt & palatia. Iniuria ergo eſſet, ſi quis nuntios noſtros a regiis palatiis prohiberet. Legatos ab Imperatore ad vrbem non eſſe mittendos aſſirmat: cum omnis magiſtratus inibi beati Petri ſit, cum vniuerſis regalibus. Hæc res fateor magna eſt & grauis, grauiorique & maturiori egens conſilio. Nam cum diuina ordinatione ego Romanus Imperator & dicar, & ſim; ſpeciem tantum dominantis effingo, & inane vtique porto nomen, ac ſine re, ſi vrbis Romæ de manu noſtra poteſtas fuerit excuſſa* &c. (Sp.)

(3) Romanus. (Sp.)

(4) Illud eſt, quod a iuſtitiæ & æquitatis ratione deflectit: quod *ſummum ius* veteres dixere, pro *ſumma iniuria, ſumma malitia*. Stricti iuris tres eſſe ſpecies, non inſcite *Accurſius* tradit in l. *placuit*. C. *de Iud.* Conſtantinus tamen reſcripſit, in omnibus rebus præcipue attendendum eſſe iuſtitiæ & æquitatis, quam ſtricti iuris rationem. Proinde obſeruandum hic, quam ſe demiſerit Princeps, alioqui generoſo & excelſo animo. (Sp.)

Eleganter atque ex arte Iuris inter ſe opponit *ius ſtrictum* ſeu rigorem legum, & *arbitrium Sapientum* ſeu bonorum virorum, quod vulgo *laudamentum* vocant ex libris Feudalibus. Et noſter *Guntherus* alias *laudare* pro *arbitrari* vſurpauit ſupra lib. 8 verſ. 611; cum alias *laudare* Latinis ſit *nominare, appellare*: vt annotauit *Macrobius* Saturnal. lib. 6 cap. 7. Sic *Seneca* inter ſe opponit, ſub *formula iudicare*, & *ex æquo & bono iudicare*, lib. 2 de Clement. c.... Sic alias idem opponit inter ſe *Iudicem & Arbitrum*: vt lib. 3 de benef. c. 7. de quorum omnium inter ſe differentia alibi latius. Illæ quoque ſunt formulæ a ICtis ſumptæ: *Satisfacere*,

ſatis offerre, ſatis cauere, ſatis præſtare, ſatis accipere, ſatis ſuſcipere. Ad quas & *Plautus* alludit. (R.) p. 178

(5) Hic obiicitur actionibus, quæ in bonum & æquum conceptæ ſunt: quia in eis non ſeruatur legitimi iuris rigor, quod in tabulis, aut moribus vtentium expreſſum eſt. (Sp.)

(6) Hoc eſt, *arbitrorum*, vel potius *arbitratorum*: vt ex Poeta, & latius ex *Radeuico* patet. Sunt autem *Arbitri*, qui ex compromiſſo adeuntur: quorum ſententiæ metu pœnæ paretur. *Arbitratores* vero ſunt, qui tanquam boni viri arbitrari & conſtituere aliquid debent, iuris diſpoſitioni minime obnoxii, nec comminatione pœnæ formidabiles: quorum ſententia magis tranſactioni, quam iudicio conformis eſt, videntur enim partes tranſigere arbitratu illius, cum priores arbitria ſua inſtar iudiciorum dirigant, & non multum ab ordinariis differant. (Sp.)

(7) Scilicet, compromittente Papa. (Sp.)

(8) Pontificii legati, quos vulgus itidem barbare vocat *Ambaſſiatores*. (Sp.)

(9) Sed & nulla ſolidæ Scripturæ autoritate, imo ſua ipſius definitione: qua ſtatuit credendum de neceſſitate ſalutis, ſe eſſe ſuper omnem humanam creaturam. Vnde nactus adulatores inſignis nominis, vnam iuriſdictionem poſt aliam ſibi vſurpauit, præferendo ſe omnibus mundi Principibus, præſertim Imperatori Romano: quem poſteriores Papæ, iniuſte ab Italia prohibuerunt, vt ſcribit late piorum quidam ob zelum & veritatis aſſertionem perſecutus. (Sp.)

(10) Nota, quod Papa ſit ἀνεκλόγιςος καὶ ἀνυπεύθυνος: ſcilicet quia Spiritualis iudicat omnia; ipſe a nemine iudicatur. Sed bene, quod additur, *in terris*. In cælis igitur ſedebit etiam in ipſum Iudex, is, cuius ad obſeptum diuino horrore tribunal omnes quotquot nati ſunt homines, ſiſti oportet, vt vnusquiſque præmia reportet eorum, quæ in corpore ſeu bona ſiue mala egit. 2 Corinth. 5 v. 10. Sed neque illa hic negligenda videtur Canoniſtarum diſtinctio, qui cum abſurdum exiſtimarent, Deum (hoc enim nomen Papæ tribuere non dubitarunt) hominum animaduerſioni eſſe obnoxium & iniuſtum tamen putarent, cuiquam maxima ſcelera & fœdiſſima flagitia impunita eſſe: rationem excogitarunt, qua & ſcelera plecterentur, & Papa tamen ſacroſanctus & inuiolatus haberetur. Aliud igitur Papæ, aliud eius hominis qui Papa eſſet, ius exiſtimabant: & cum Papam, quem vt Deum, errare poſſe negant, legum cognitioni & animaduerſioni eximant, eum tamen hominem, qui Papa eſt, vitiis & vitiorum pœnis obnoxium eſſe fatentur. Vide *Georg. Buchananum* Dialog. *de iure regni apud Scotos*. (R.) p. 178 ſeq.

Pluribus exhibitis fruſtra(1) *ſubiecit & illud*
Cæſar, vt electi bis tres(2) *a Præſule ſummo,*
Totque ſua de parte viri(3), *quibus omnia vero*
Poſtponenda quidem certa ratione putentur,
Omnia ſollicita dirimenda negotia cura
Suſcipiant, certoque Dei peragenda timore(4).
Sed nec in hoc Præſul conſenſit(5), *& omnia nutu*
Ire ſuo cupiens, iuſtæ ſe ſubdere legi*(6)
Reſpuit, vt magnæ(7) *cauſas qui quæreret iræ.*

(1) Subintelligendum, concordiæ mediis, quæ placidiſſimus Cæſar Ænobarbus proponebat. (Sp.)

(2) Cardinales. (Sp.)

(3) Sex ſcilicet, Epiſcopi, vt ait *Radeuicus*, religioſi, prudentes, & qui Deum timeant. Vnde ſubdit Poeta, *certoque Dei peragenda timore*. (Sp.)

(4) Auguſtana editio, *tenore*. Sed non recte. (R.)

(5) Exigens ab Imperatore capita fœderis, quod inter Papam *Eugenium* & ipſum ictum erat: vt ipſe Imperator teſtatur in epiſtola, quam ea de re ſcripſit ad *Eberhardum* Archiepiſcopum Saltzburgenſem. Eam recitat *Radeuicus* cap. 35 lib. 4. (Sp.) Papa recuſat ſtare iuri aut æquo & bono. Et quidni? cum ipſe iura omnia in ſcriniu pectoris ſui cenſeatur habere: ſi *Bonifacio VIII* in propria cauſſa atteſtanti credimus, c. 1 de conſtitution. lib. 6. (R.) p. 179

* Germaniſmus. (B.)

(6) Hoc eſt, tam æquo compromiſſo, quod iure non poterat declinare, præſertim non niſi ſui ordinis iudicibus ſeligendis. (Sp.)

(7) Id eſt, diutinæ diſcordiæ, quæ & ſecuta eſt inter ſacerdotium & regnum. Sed vti ille oſtendit, Papæ regna affectando, diſcordiæ & bellis anſam dederunt. (Sp.)

(1) *At Ligures tacitæ molimina fraudis in actum*
Sæuitiæ proferre(2) *parant, Treciumque, quod illis*
Ereptum, valido iamdudum milite rector
Munierat, terrore graui, validaque minantur
Expugnare manu, tormentaque bellica raptim(3)
Secreto fabricata dolo, ſubuectaque plauſtris(4)

Marte

Marte graui ſeiuncta ferunt, magnaque repente*
Mole leuant, caſtrumque nouis aſſultibus vrgent.
Miſſilibus telis alii, celerique ſagitta
Mœnia ſumma petunt, lapides agitata minores
Funda rotat, magnos(5) balearica machina muros
Incutit, & duro munimina verberat ictu.
Aſt alii clypeis denſa teſtudine(6) iunctis
Foſſarum ſupplere lacus, muroſque latenti
Suffodiſſe dolo, ſeu duri roboris ictu
Frangere, ſeu gradibus ſcalarum ſcandere turres
Acriter, & celſas properant comprendere pinnas:
Hoc magis vrgentes, quod(7) regia ſigna propinquis
Finibus, & magnas metuebant Cæſaris iras.

(1) Et ex hoc loco iterum intelligis, Poetæ non defuiſſe ingenium. Tam canoro verſu, ceu ſuam materiam nactus deſcribit expugnationem arcis Trecienſis: in quam Ænobarbus, vt vi item bellica cœperat (vt cecinit non minus eleganter Poeta ad finem lib. 7) præſidium ſuum locauerat. (Sp.)

(2) Germaniſmus, *in der That.* (B.)

In actum proferre Latinum non eſt. Nam quod quidam apud *Ciceronem* pro domo reperiri putauerunt, fruſtra illos fuiſſe *Muretus* recte demonſtrauit. Poſteriores tamen eo vtuntur. Cicero *facti, actionis, rei* verbis vti ſolet, ſed non in eodem loco tamen. (R.) p. 179

(3) Alias vno verbo dicit, *properata.* In verbis, *ſecreto dolo,* reſpicitur ad ſententiam Plautinam: *Doli non ſunt doli, niſi aſtu colas.* (R.) p. 179

(4) Scilicet, magnis illis inſtrumentis, quibus eriguntur tormenta, qualia diuerſi generis a *Vitruuio* deſcribuntur, ſuaque peculiaria recipiunt vocabula. Porro M. Varro autor eſt, *plauſtrum* ab eo dici, quod ex omni parte palam eſt, & quæ in eo vehuntur reuelata perlucent. Huic opponitur *arcera,* de quo *Gellius.* (Sp.)

* L. *Arte.* (B.)

(5) Forte legendum; *magnis,* ſcilicet lapidibus. An potius pro *muros* legendum *muris?* vt video facere *Lipſium* lib. 3 Poliorcet. Dialog. 3 extremo, vbi hunc locum laudat. Ita hoc diceret: Funda quidem minores lapides rotat: Balearica vero magnos lapides incutit muris. (R.) p. 179

(6) Quæ dicitur fieri a militibus, quando conſertis clypeis connexi, & colligati ſubeunt hoſtiles muros, quæ dicitur *phalanx.* Iuuenalis: *Iunctaque vmbone phalanges.* (Sp.)

Teſtudinis militaris crebra apud hiſtoricos mentio eſt. Sic *Salluſtius* Iugurth. *Et ipſe extra vineas egreſſus teſtudine acta ſuccedere.* Sic *Tacitus* 3 hiſtor. *Tum elatis ſuper capita ſcutis denſa teſtudine ſuccedunt.* Plura auctorum loca annotaui olim ad *Oppianum* meum. (R.) p. 179

(7) L. *quo,* magis ſcilicet. (B.)

Malim, *quo,* vt ſibi reſpondeant, *hoc magis, quo magis.* Sic Græci, *τοσούτῳ μᾶλλον, ὅσῳ.* Sæpe autem *quo* deprauatum fuiſſe in *quod,* alii ante nos docti viri obſeruarunt. (R.) p. 179 ſeq.

Nec minus e ſummis animoſi(1) turribus hoſtes
Saxa rotant, franguntque ſuos in prœlia muros,
Vndique tela pluunt, baliſtæ(2) turbine(3) ruptus
Sibilat, & longis reſonat ſtridoribus aer.
Prima ſequenſque dies cœpto momenta labori
Magna dedit, victos patefecit tertia muros.
Iamque(4) fatigatis toto iam corpore noſtris(5),
Nec reuocare manum, nec reſpirare licebat,
(6) Aut mutare locum, primo, quem quiſque tuendum
Cœperat: at Ligurum ſibi mutua ſigna frequenter
Succurrunt, mutantque vices: ſemperque videtur
Augeri numerus, ſemper ſucceſcere vires.
Succubuit numero(7) virtus(8), ſæuoque tumultu
Effractæ patuere fores, pugnaxque iuuentus(9)
Aut miſero gladios hoſtiles ſanguine tinxit,
Aut tulit iniectas collo, manibuſque catenas,
Hic(10) tamen in duris habito diſcrimine rebus.
Nam quoſcumque illic victor(11) de gente Latina(12)
Repperit, enſe ferox & inexorabilis, omnes
Perculit, & ferrum gentili ſanguine pauit(13):

At quos Teutonici manifeſte ſanguinis index
Lingua(14) *venuſtabat, tractandos mitius eſſe*
Credidit, & captis ſublata cæde pepercit.
Hiſque quater denis, regni(15) *quos fama clientes*
Vera fatebatur, in vincula dura coactis,
Infandis alii perierunt cædibus omnes,
Ipſaque caſtelli fractis munimina muris
Euerſa, & rapidæ ceciderunt(16) *tradita flammæ.*

(1) Cæſareani ſcilicet milites & Trecienſes. (Sp.)

(2) Baliſtæ tormenta ſunt, quibus ſaxa maiora & grauiora mittuntur, vt notat *Marcellus.* *Ouidius* in Triſtibus: *Quam graue baliſta mœnia pulſat onus.* *Lucanus* lib. 3 pro machina haſtam iaciente accepit, cum inquit: *Neque enim ſolis emiſſa lacertis Lancea, ſed tenſo baliſta turbine rapta, Haud vnum contenta latus tranſire quieſcit.* *Silius* libr. 1 vtramque excuſſionem his verſibus expreſſit: *Adductis ſtridula neruis Phocais effundit vaſtos baliſta molares. Atque eadem ingentis mutato pondere teli, Ferratam excutiens ornum, media agmina rumpit.* (Sp.)

(3) Id eſt, maximo impetu, quo baliſta emittit ſpicula ſua. (Sp.)

(4) Offendit me iſta parum apta geminatio, *iamque iam.* *Pflugius* malebat: *Namque.* Qui & in verſ. ſeq. pro *reuocare manum,* diuinabat, *animum.* (R.) p. 180

(5) Cæſareanis & Trecenſibus. (Sp.)

(6) Sic de Catilinariis coniuratis *Salluſtius*; *Nam fere quem quiſque pugnando viuus locum ceperat, eum amiſſa anima corpore tegebat.* Quem ferme totidem verbis exſcripſit *L. Annæus*, qui vulgo Florus lib. 4. c. 1; *Quem quiſque in pugnando ceperat locum, eum amiſſa anima corpore tegebat.* Vtrique *Plautus* præiuit his verbis in Amphitr. Sc. 1;

Sed in fugam nemo tamen conuortitur;
Nec recedit loco, quin ſtatim rem gerat.
Animam amittunt prius, quam loco demigrent:
Quiſque vt ſteterat iacet, obtinetque ordinem.

Similia ſunt apud *Q. Curtium* & *Iuſtinum.* (R.) p. 180

(7) Militi Mediolanenſi, qui numero ſuperabat. (Sp.)

(8) Milites Ænobarbici & Treciani. (Sp.)

(9) Ænobarbicum ſcil. præſidium, & oppidanum Trecienſe. (Sp.)

(10) Perna, *hic*, malim, *hoc.* Vt iungantur, *hoc diſcrimine habito.* (R.) p. 180

(11) Mediolanenſis (Sp.)

(12) Italica. (Sp.)

(13) Propterea dixit ſupra, *tacita molimina fraudis, in actum Saxtia proferre parant.* (Sp.)

(14) Hinc illud quaſi tritum ſermone prouerbium: *Galilæus es: loquela tua te prodit.* In verbo, *venuſtabat*, auctor vernaculam ſuam linguam extollere videtur ob venuſtatem: vt quæque natio ſuam putat eſſe venuſtiſſimam; alias, præſertim ſibi ignotas, pro barbaris habet. (R.) p. 180

Nam, vt facies homini tantum, ſicut ait *Plinius*, data, quæ vnicum prope diſcrimen eſt, quo quis ab altero internoſcatur, ſic illi ſoli peculiaris cum primis eſt ſermo, vnus patrii ſoli & certus index. Nam quemadmodum vnaquæque regio ſuam habet vernaculam linguam, ita ſingulæ propemodum ciuitates aliæ aliter pronunciando, illam adeo variant, vt cuias quiſque ſit, nihil certius indicet, quam ipſa hominis vox. (Sp.)

(15) Beneficiarios & vaſallos imperii. (Sp.)

(16) *Pflugius* diuinabat, *ceſſerunt.* (R.)

At Cæſar tantæ comperto vulnere cladis
Indoluit, luctuque graui commotus, & ira
Continuit gemitum(1), *preſſitque in corde dolorem*(2).
Fortia Principibus præbens exempla dolendi(3),
Non placuit meritas noxarum ſumere pœnas,
Vlciſciue ſuos, aut bella mouere, priuſquam
Curia Roncaliis iamdudum indicta coiret.
Hic Ligurum fraudes, & fœdera rupta, ſuaſque
Omnibus offenſas(4) *mirantibus, atque ſuperbæ*(5)
Perfidiam plebis iuſto damnantibus ore,
Edidit, atque ſuæ conſciuit robora cauſſæ.

(1) Indignationem. (Sp.)

(2) Imitatio Virgilii: *Premit altum corde dolorem.* Qui neſcit diſſimulare, neſcit imperare. (R.) p. 180

(3) Diſſimulandi dolorem. (Sp.)

(4) Iniurias, quibus animi hominum offenduntur. (Sp.)

(5) Scilicet, Mediolanenſis. (Sp.)

Protinus hoſtiles infeſto milite fines
Irruit, & latos ferro, ſimul igne, rapina;

Depo-

Depopulatur agros, ficus(1), vinetaque ferro
Cædit, & arboreos detracto cortice truncos
Excoriat(2), nullis vltra iam fœtibus aptos:
Vtilius reputans damnis, quam ſanguine fuſo
Deterrere reos, tumidaſque retundere mentes.
Aut ſi forte truces, vel ſic reſipiſcere nolint,
Conſumpti pereant, vel deditione ſupremi(3),
Vel famis exitio ſumptu breuiore(4) ciborum,
Seque, ſuoſque ſimul cogantur tradere muros.
Præterea portas(5) poſito cuſtode per omnes
Abſtulit vtilium clauſis commercia rerum.
Neve quis hoſtili venalia deferat vrbi,
Audenti pœnam, prodenti præmia fixit(6).
Sæpe fores vrbis ſtipatus milite forti
Accedit, tutos vt mœnibus euocet hoſtes.

(1) Auguſtana editio & Wecheliana, *fines.* (R.)

(2) Hoc vno verbo eſt *delibrare*, vt quidam legunt apud *Paulum* in l. 5 cædere. ff. arb. furt. cæſ. Alii tamen ita: *cingere* eſt *deglabrare.* *Budæus* etiam *deglubere* legi poſſe ait. *Nonius* quoque pag. 30 b. *delibratum* decorticatum exponit. Videtur autem hic violatum legis diuinæ præceptum Deuter. 20, de non ſuccidendis arboribus pomiferis in obſidione vrbis. (R.) p. 180

(3) Quid ſibi vult, *ſupremi*? videtur nomen pro aduerbio poſitum, nempe pro *tandem*, vel *poſtremo* cogantur tradere, &c. Sic ego. At *Adolfus Boethius* meus legendum putabat, *ſuprema*, pro, *extrema.* (R.) p. 181

(4) Id eſt, ſumptione parciore. De hoc vſu τοῦ breuis, vid. ſupra lib. 1 ad v. 133. (R.) p. 181

(5) Auguſtana editio, *partes.* (R.)

(6) His enim duabus rebus, præmiis & pœnis, Reſpub. tanquam neruis continetur, vt aiebat *Solon.* Et *Lycurgus* in Leocratem: δύο γὰρ ἐστὶ τὰ παιδεύοντα τοὺς νέους, ἥτε τῶν ἀδικούντων τιμωρία, καὶ ἡ τοῖς ἀνδράσι τοῖς ἀγαθοῖς διδομένη δωρεά. πρὸς ἑκάτερον δὲ τούτων βλέποντες, τὴν μὲν διὰ τὸν φόβον φεύγουσι, τῆς δὲ διὰ τὴν δόξαν ἐπιθυμοῦσι. Quibus conuenienter *Plutarchus*: *Sunt hæc duo* (inquit) *quaſi elementa quædam virtutum: præmia & pœna. Nam & præmii ſpes ad optima quæque ſtudia promptiores, & pœnæ metus ad actiones prauas tardiores efficit.* Sic *Vlpianus* iuris ſacerdotes ait bonos efficere cupere non ſolum metu pœnarum, verum etiam præmiorum exhortatione. l. 1 ff. de iuſt. & iur. (R.) p. 181

Sæpius egreſſos impune iterumque reuerſos,
Egregia(1) tandem Fridericus fraude fefellit,
Eductoſque ſua Ligures pauliſper ab vrbe,
Conuerſoſque fuga, ſociis præcurrere iuſſis,
Faucibus anguſtis intercipit, atque negato
Portarum ingreſſu, captis, ferrove peremptis
Pluribus, incolumes vix paucos reddidit vrbi.
Cumque procul Ligurum fines penetraſſet, agroſque
Depopulans, magno momenta(2) potentia bello
Adderet, hoſtili velox equitatus ab vrbe
Quingenti iuuenes, animis armiſque valentes,
Regia tranſlatæ petierunt mœnia Laudæ(3);
Inuentoſque greges, latis armentaque campis
Ad ſua conuerſo cogebant mœnia curſu.
Hos Dux Anconæ raptis Guarnerius(4) *armis,*
Atque alius(5), ſub quo tunc Præſule diues agebat
Mantua, præcipuæ meritus præconia famæ,
A tergo iuuenum valida comitante caterua(6),
Horribili clamore premunt, prædaque recepta,
Sexque decemque viris Ligurum de gente peremptis,
Vix alios muris pauidos vrbs mæſta recepit.

(1) Vt ſupra *pulcrum dolum* pro *ſtrategemate* dixit, ita hic *egregiam fraudem* vſurpat. (R.) p. 181

(2) Incrementa, vires. (Sp.) Auguſtana editio, *monimenta*, quod recte poſtea emendatum eſt. Nam & alias hæc permutarunt librarii. (R.) p. 181

(3) In die Pentecoſtes anni prædicti, vt ex *Ra-*

ex *Radeuico* conſtat: qui, *iuſte*, inquit, *eos diuina vltio perſecuta eſt, vt qui ſanctiſſimo diei debitam reuerentiam & honorem exhibere contempſerunt, ipſi cum diſpendio, atque dedecore reuerti cogerentur*: quod & Poeta innuit, dicens. . (Sp.)

(4) Auguſtana editio, *Granerius*. (R.)

Ductor auxiliaris militiæ quam Anconitani miſerant. Duces veteribus erant, qui præcedebant. Vnde Maro. *Dux femina facti*. Nuper in dignitatis gradum Ducis nomen tranſlatum eſt. Quanquam *Radeuicus Guarnerium* hunc Marchionem Anconitanum nominat. (Sp.)

(5) Scilicet, *Carſidonius*. (Sp.)

(6) Vt ait *Radeuicus*, paucorum Alemannorum. (Sp.)

Iamque quater denis ferro flammaque diebus
Inclitus hoſtiles Princeps vaſtauerat agros,
Oppidaque & validis munitas turribus arces
Cœperat, inter quas nulli ſuperabilis ante
Ceſſerat, inuicto quædam munitio Regi,
Quam montem ſancti plebes vocat illa Ioannis.
Iamque fere cunctis mutilauerat vndique membris
Inſidum reprobumque caput(1)*, tantumque relictis*
(Cetera ſubdiderat victor ſibi caſtra) duobus.
His aliud quiddam pulchrum fortuna recenſque
Addidit, & largi cumulauit dona fauoris.
Namque ſuos equites opulentæ(2) *in rura Cremonæ,*
Et prædabundas emiſit Brixia(3) *turmas:*
Cumque per inuaſos late diſcurrere fines
Cœpiſſent, nulloque metu ventura cauerent,
Præmoniti dudum, latebroſis ſedibus(4) *hoſtes*(5)
Proſiliunt, terrentque viros, funduntque, fugantque,
Attonitoſque necant, & ferrum ſanguine paſcunt(6).
Sic ſexagenos equites, pediteſque trecentos
Vel gladius fudit, vel conſtrinxere catenæ.
At Cæſar reprobæ(7) *vaſtatis finibus vrbis*
Fida ſuæ repetit victor munimina Laudæ.
Hic iam dimiſſis Italis, vxoria ſigna,
Et tranſalpinas libet expectare cohortes.

(1) Ipſum ſcilicet Mediolanum. (Sp.)

Eleganter metropolim capiti, minora oppida & caſtella membris comparat. (R.) p. 181

(2) Sic repoſui, pro *opulenta*. Nota hic Brixienſes victos, fugatos, cæſos, captos: qui exemplum præbent eius, quod dicitur: τῶ ἀμυνομένῳ ἄμεινον. (R.) p. 181

(3) Auguſtana editio, *Briſſia*. (R.)

Fœdere iuncta Mediolano. (Sp.)

(4) Cremonenſes, a ſuis exploratoribus opportune moniti. (Sp.)

(5) Hoc eſt, ex inſidiis, quibus fefellerunt Brixianos ſecuros earum. (Sp.)

(6) Sic ſupra v. 370 *ferrum gentili ſanguine pauit*, γλυκὺ σχῆμα: quaſi *ferrum* animatum eſſet ac nutriretur. (R.) p. 181

(7) Mediolani. (Sp.)

Creuerat interea Ligurum cum tempore peſtis,
Appoſitiſque malum capiens augmenta diebus**
Ingruerat, totamque fames poſſederat vrbem.
Non tamen infauſtos(1) *homines mala tanta docebant*
Pœnituiſſe ſui, quos deſperatio(2) *tutos*
Fecerat excluſa certæ formidine cladis.
Vnde nec inſidias infandi(3)*, occultaque mortis*
Expauere ſacro molimina reddere(4) *Regi.*

* Scripturæ locutio. (B.)

(1) Hoc ideo dicit, quod nonnunquam malum fit occaſio bonorum. In humanis malis primas tenent, bellum, peſtis, fames. (Sp.)

(2) Quæ eſt, definitore *Tullio* lib. Tuſcul. quarto, *ægritudo ſine vlla rerum expectatione meliorum*. Saluſtius; *ne forte deſperatione adducti, vita mortem præferrent*. (Sp.)

(3) Quod eius ſceleris rei iuxta legem maieſtatis non modo pœnam animæ, hoc eſt, vitæ amiſſionem ſuſtinent, ſed & memoria eorum poſt mortem damnatur. (Sp.)

(4) Pflugius, *tendere*. (R.)

L. *tradere*. (B.)

Protinus

Protinus immani metuendum corpore quendam,
Cuique erat ex facili(1), *verum ſimulare fauorem*(2),
Allectum pretio ſtimulant, vt regia caſtra,
Veſanum(3) *ſimulans verbis ac geſtibus, intret,*
Exceptumque dolis(4), *inuento tempore*(5), *Regem*
Interimat, quocumque modo: nec tardior ille
Conſiliis parere malis, hoſtilia magni
Proxima conſpicuæ Regis tentoria Laudæ,
Subuerſa facie, cunctis incognitus intrat.
Exceptuſque ſemel, totis ludibria caſtris,
Et faciles præbere iocos, riſumque mouere
Gaudebat, ſtultæ ſimulator callidus artis:
(6) *Squallidus, illota facie, barbaque, comaque*
Horridus impexa, ſciſſo pannoſus amictu,
Fulgur habens oculis, ſpumanti ſordidus ore,
Nunc pauidus vultu, nunc efferus, & modo mitis,
Et modo trux, modo blanda loquens, modo iurgia nectens,
Nunc humilis, nunc ore minax, ac feruidus ira,
Nunc celer inceſſu, nunc tardior, & modo pallens(7),
Et modo terribili ſuccenſus lampade vultum(8),
Nunc riſu lachrymas, gemitu modo gaudia rumpens;
Sæpe genas alapis, colaphis ſupponere colla
Gaudebat, prudens hominis ſimulator inepti(9).
Sic olim Priamum(10), *perituraque Pergama mendax*
Ille Sinon(11), *Graia munitus fraude, ſubiuit,*
Illuſuſque(12) *diu miſeris illudere Teucris*(13)
Optabat, ſenſuque dolos tractabat iniquo.

(1) *Eſſe alicui ex facili*, pro *facile & in promptu eſſe*, πρόχειρον εἶναι, ἢ ἐξ ὑπογύου: Quod *Plautus* ſæpe ſolet dicere, *in mundo eſſe.* Vid. *Nonium.* *Vlpianus* l. 4 ff. De eo quod certo loco; *pecunia ex facili ſoluenda.* *Tacitus* (ſeu quis alius eſt ſcriptor *vitæ Iul. Agricolæ*) ſententioſe inquit: *Nihil profici patientia, niſi vt grauiora tanquam ex facili tolerantibus imperentur.* Eadem loquendi formula & *Seneca* & *Plinius* vtuntur. *Ille*, epiſt. 122 ſic ait: *Artifex inſtrumenta ſua tractat ex facili.* *Iſte*, lib. 22 c. 15, & lib. 30 c. 3; *Eorundem cinis* (loquitur de vermibus terrenis) *exeſis dentibus iniectus ex facili eos cadere cogit.* *Valerius Maximus*, libr. 8, cap. 7; *Democriti diuitiæ tantæ fuerunt, vt pater eius Xerxis exercitui epulum dare ex facili potuerit.* Vulgo ibi, *facile.* Cuius autem quæſo diuitiæ tantæ, tanto vt exercitui, qui decies centenis millibus militum conſtitiſſe fertur, epulum dare potuerit? Quare deleta voce, *exercitui*, lege veteri libro iubente: *Xerxi epulum dare.* Sic *de falſo*, pro *falſo* Tertullianus c. 2 Apologet. Sic *in facili eſſe* vſurpat Tryphon. in l. 8. ff. de confir. tut. Huic contraria eſt altera, qua dicimus, *eſſe in difficili*, pro *difficile eſſe.* Vt *Liuius* lib. 3 hoc præclaro epiphonemate: *adeo moderatio tuendæ libertatis, dum æquari velle ſimulando ita ſe quiſque extollit, vt deprimat alium, in difficili eſt.* Sic & *Scæuola* loquitur in l. 29. Gallus ff. de liber. & poſtum *ille* (inquit) *caſus in difficili eſt.* Idem autem cum priore valet, *in procliui eſſe.* *Salluſtius* Iugurth. *cuius ſi dolum caueris omnia in procliui erunt.* Nota hic inſidias capiti & vitæ *Friderici* per ſimulationem inſaniæ ſtructas a quodam Mediolanenſium emiſſario. Sic & per alium tentatus eſt, monachi ſchemam indutum, infra verſ. 525. & veneno per quendam Arabem appetitus, infra verſ. 527. h. lib. Sed Imperator diuina prouidentia protectus omnes hoſce inſidiatores euaſit atque eluſit. Porro cum hac ſimulatione veſaniæ, (quæ graphice admodum a *Gunthero* deſcribitur) conferri poteſt *Plautus* in Menæchmis. (R.) p. 182

(2) Nemo non videt, hic *furorem* eſſe reponendum. (R.)

(3) Furioſum. (Sp.)

(4) Inſidiis. (Sp.)

(5) Hoc eſt, per opportunitatem ſiue oblatam occaſionem. (Sp.)

(6) Perelegans furioſi & ſimul ſtulti hominis deſcriptio. (Sp.)

(7) Id eſt, timidus. (Sp.)

(8) Id eſt, iracundus. (Sp.)

(9) Qualis in veteri hiſtoria Rom. eſt Brutus, Regum expulſor, libertatis aſſertor, & vindex tyrannidis: qui, vt eleganter in Bruto ait *Cicero*, ſummam prudentiam ſimulatione ſtultitiæ texit. (R.) p. 183 ſeq.

(10) Qui quinquaginta filiorum pater, dein iuſta progenie orbatus, poſtremo ſenex captus & occiſus eſt ad aram Iouis Hercæi, vt canit *Homerus*, *Cicero*, & *Iuuenalis* meminere, nec non poetarum lux, *Maro.* (Sp.)

(11) Hiſtoriam pete ex eodem *Marone*, quam cecinit multis verſibus libr. ſecundo Æneidos. *Seruius* mendacii artem Sinonem probe calluiſſe indicat, quod præmiſſis vera

 falſis

falſis ſubiungeret, vt lib. tertio de Arenoldo Brixiano *Guntherus* cecinit. (Sp.)

(12) Forte reſpexit ad illud in 2 Æneid. *certantque illudere capto.* Tandem tamen vbi Regis Priami aliorumque ſibi animos conciliaſſet, non iam amplius illuſus fuit, Sinon a Troianis, ſed clementer habitus, & ex commiſeratione vita libertateque donatus, atque in vrbem cum equo Durateo ſeu ligneo militibus grauido receptus. (R.) p. 183

(13) Troianis. Semidoctum vulgus eoſdem *Teucros*, & *Turcas* tam barbare, quam falſo vſurpat. (Sp.)

Vtque per expreſſi certiſſima ſigna furoris(1)
Omnibus in caſtris ſuſpectus(2) *deſinit*(3) *eſſe*,
Ipſum etiam Regem cœpit funeſtus ineptis
Delinire iocis, dum tandem tempore rapto
Prodiit in verum veſania(4) *ficta furorem.*
(5) *Nam cum more ſuo*(6), *primo Rex lucis in ortu,*
Ad matutinos(7) *diuinæ laudis honores,*
Strenua(8) *neglecto rapuiſſet membra cubili,*
Omnibus in caſtris pingues(9) *efflantibus auras*(10),
Et matutinæ(11) *preſſis torpore quietis,*
Dæmonis impulſu, ſæuiſſimus ille ſatelles,
Opportuna ratus peragendæ tempora fraudis,
Pronus in alterutrum(12), *vel ſeſe ſubdere morti,*
Vel patrare nefas, incautum fortibus ulnis
Implicat, & grauiter robuſto corpore preſſum
Extrudit caſtris, altæque crepidine ripæ
Præcipitare parat, fluuioque(13) *immergere Regem,*
Feciſſetque reor, ni Cæſar fraude reperta(14)
Multa reluctatus, caſtrorum in fine ſupremo.
Implicituſque manu preuſis hæſiſſet vtraque
Funibus, & magno ſocios clamare vocaſſet.
Qui mox excuſſo ſomni torpore(15) *ruentes,*
Iniectis manibus circumſtant vndique monſtrum.
Ac primum rigidos vlnarum ſoluere nexus,
Illæſumque Ducem(16) *caute ſubducere tentant.*
Inde flagellatum, condignaque fraudis(17) *adeptum*
Præmia flumineis torrens abſorbuit vndis.

(1) *Cicero* in 3 Tuſcul. de inſania & furore loquens: *Eos enim*, inquit, *ſanos intelligi neceſſe eſt, quorum mens motu, quaſi morbo perturbata nullo ſit. Qui contra affecti ſunt, hos inſanos appellari neceſſe eſt.* Et paulo poſt: *Græci autem maniam unde appellent non facile dixerim: eam tamen iſtam diſtinguimus nos melius quam illi. Hanc enim inſaniam, quæ iuncta ſtultitia patet latius, a furore diſtinguimus. Græci volunt illi quidem, ſed parum valent verbo. Quem nos* furorem, melancholiam *ipſi vocant: quaſi vero atra bili ſolum mens, ac non ſæpe vel iracundia grauiore, vel timore, vel dolore moueatur. Quo genere Athamantem, Alcmæonem, Aiacem, Oreſtem furere dicimus. Qui ita ſit affectus, eum dominum eſſe rerum ſuarum vetant* 12 *tabulæ. Itaque non eſt ſcriptum*, ſi inſanus, *ſed* ſi furioſus eſſe incipit. *Stultitiam enim cenſuerunt*, id eſt, *inconſtantiam ſanitate vacantem: poſſe tamen tueri mediocritatem officiorum, & vitæ communem cultum atque vſitatum. Furorem autem eſſe rati ſunt mentis ad omnia cæcitatem. Quod cum maius eſſe videatur quam inſania, tamen eiuſmodi eſt, vt furor in ſapientem cadere poſſit, non poſſit inſania.* (Sp.)

(2) Hæc vox, ſicut *ſuſpicioſus*, bifariam dicitur, & qui ſuſpicatur: & qui ſuſpectus eſt: ſicut *ignarus*, qui ignorat, & ignoratur, & alia conſimiliter. (Sp.)

(3) Forte legendum, *deſiit.* Videtur enim hic locus præteritum poſtulare. Quamquam etiam præteritum huius verbi, quod nobis eſt *ſiui*, veteres *ſini* formarunt: vt erudite obſeruauit *Ian. Gulielmius*, ac repoſuit apud *Terentium* duobus locis, vt Andria Sc. Non dubium, & Adelphis Sc. Hem opportune. (R.) p. 183

(4) *Ve* particula tum intenſionem ſignificat, tum minutionem, vt *vetus*, *vehemens*, *vegrande*, *veiouis*, & *veſanus*, qui conſtituta mente non eſt. Inde *vepenus* apud *Martialem* lib. 11, parua mentula. *Dranci Nata ſui vocat vepenem, Collocatus cui gallus eſt Priapus.* Nam iocatur in *Natam* Poeta, quod ſubactoris ſui membrum virile, & quidem vaſtum, diminutiuo nomine *vepenem* blandiens appellabat. Qui vero *bipennem*, aut *pipinam*, teſte *Iano Parrhaſio* in primo in Raptum Proſerp. libro, hactenus legerunt, ad ſales Poetæ non aſpirant. (Sp.)

(5) Lege vltimum cap. libri Ænobarbicorum geſtorum, in quo *Radeuicus*, de moribus

Friderici

Friderici loquens: *Si actionem*, inquit, *diuturnam forinſecus perquiras, antelucanos baſilicarum & ſacerdotum ſuorum cœtus, aut ſolus, aut minimo comitatu expetit, eoſque tam grandi ſedulitate veneratur, vt omnibus Italis erga Epiſcopos & clericos ſeruandi honorem & reuerentiam, ipſe formam & exemplum tribuerit. Officiis diuinis tantam prabet venerationem, vt omnem horam, qua coram ipſo Deo pſallitur, competenti veneretur ſilentio, nec vllus interim eum audiat de quolibet ſollicitare negotio*, & cetera. (Sp.)

(6) Nota exemplum pietatis ſingularis in Principe, qualis & in *Carolo* Magno fuiſſe memoratur. Surgit Imp. *Fridericus* ſolus & vacat orationi, miniſtris ſuis adhuc ſtertentibus. Non illum aliquod expergefacit ſomnium, vt Agamemnonem Homericum, cui per quietem hæc inſonat admonitio:

> ὀ χρὴ παννύχιον εὕδειν βυληφόρον ἄνδρα,
> ᾧ λαοί τ' ἐπιτετράφαται, καὶ τόσσα μέμηλε.

Sed pietas, ſed religio aduerſus Deum hunc noſtrum Agamemnonem excitat. Norat enim, ab hoc petendam eſſe omnem gubernationis felicitatem, ab hoc ſucceſſus ſalutares orandos. Norat illud, quod apud *Homerum* liberis ſuis præcipit ſapientiſſimus Neſtor: εὔχεσθαι, πάντες δὲ θεῶν χατέουσ' ἄνθρωποι. Quem optimum *Homeri* verſum dicere ſolebat *Phil. Melanthon*. Agnoſcas igitur hic alterum *Danidem*, qui diluculo ipſam auroram præueniens hymnum in Dei laudes decantat, omniumq; rerum gerendarum primordia inde capit. Adeo ipſi eſt

> εἷς οἰωνὸς ἄριστος ἰαχεῖν αἰθέρι εὐχάς.

Quid quod & *Plinius* lib. 10 epiſt. de Chriſtianis teſtatur, ſolitos eſſe ſtato die ante lucem conuenire, carmenque Chriſto quaſi Deo ſecum inuicem dicere, &c. Porro quæ *Spiegelius* ad hunc locum annotat de ſeptem horis canonicis, a quo & qua fini ſint inſtitutæ: iis & hæc obſeruatio non incommode adiicietur: Choros ſeu cœtus canentium in eccleſiis in binas partes ſeſe inuicem reſpicientes, primum diuiſos eſſe ſub Conſtantio Conſtantini Magni filio, & Flauiano Epiſcopo Antiocheno: vt inquam ſic alternis Pſalmos Dauidis accinerent: Quod inſtitutum Antiochiæ primo cœptum (vbi & Chriſtianorum nomen primo natum conſtat ex Actis Apoſt.) mox in omnes totius orbis fines dimanauit: teſte *Suida* in voce χορός. Eodem æuo etiam natus videtur mos & inſtitutum illud eccleſiaſticum ἀντιφωνῶν & *Reſponſoriorum*, quæ vocantur, quæ & Latina eccleſia recepit. Credo ſanctos illos eccleſiæ Antiſtites in illo more conſtituendo hoc ſpectaſſe, vt vitæ illius cæleſtis (in qua homines erimus πλάσμα ἀντίφωνον ἀγγέλων, vt *Nazianzeni* verbis vtar) vmbra & guſtus aliquis velut in anteceſſum etiam in his terris præberetur ac præciperetur. Nec video, quid impediat, quin & hodie ſine ſuperſtitione hoc pietatis incentiuum retineri & obſeruari poſſit. «(Niſi forte omnia piæ & religioſæ ve«tuſtatis inſtituta conuellendo atque abo«lendo laudem nos ſingularis ſapientiæ con«ſecuturos ſpetamus. Sed hæc iam extra «notarum modum euagari incipiunt). (R.) p. 183 ſeq.

Verba vncinis incluſa auctor poſtmodum in ſuo exemplari diſpunxit.

(7) *Pelagius* ſecundus decreuit, vt ſeptem canonicæ horæ quotidie a ſacerdotibus celebrentur, velut præſentaneum remedium humanæ imbecillitati futurum: quo ſicuti iuſtus ſepties in die, quemadmodum ait *Solomon*, forte per incogitantiam cadit, ita per orationis curam toties reſurgat reualeatque. Singulis autem horis *Gregorius* præfationem dedit initium Pſalmi Dauid: *Deus in adiutorium meum intende, Domine ad adiuuandum me feſtina*, ſubiecitque hymnum illum: *Gloria Patri, & Filio, & Spiritui ſancto*, quem in Niceno conuentu editum fertur *Damaſus* Pontifex omnium primus in fine Pſalmorum adieciſſe. Huius rogatu digeſſit diuus *Hieronymus* pſalmorum librum in ſeptem partes, ad numerum dierum vnius hebdomadæ: vt quilibet dies certum pſalmorum numerum haberet, qui caneretur, quod ita diſtinctum nunc ex ipſius *Damaſi* decreto in omnibus templis legitur. (Sp.)

(8) Agilia, minime torpida, qualia reddit ſomnus longior. *Strenuus* enim dicitur nauus, agilis, promptus, quaſi ſtrena & munere dignus. *Strena* autem vocatur munus, quod datur die feſto ominis boni gratia, & peculiariter, quod die Dominicæ natiuitatis, & principio anni noui datur. Nam & populus Romanus kalend. Ianuar. hoc eſt, anni noui principio ex ritu vetuſto ſtrenam dabat Auguſto, quod ſpecimen erat maximæ in Principem dilectionis. (Sp.)

(9) Diuinabam, hic *pigras*, legi poſſe, nihil tamen facile mutarim. Auram pro ſpiritu vel anhelitu etiam alibi *Guntherus* vſurpauit, vt *exſpirare auram*, ſupra v. 99. (R.) p. 184

(10) Stertentibus. (Sp.)

(11) Somni matutini. Inter mala corporis vigiliæ ſunt pleriſque, vt inquit *Plinius*. Qui bene concoxit, mane tuto ſurgere poterit: qui parum, quieſcere debebit. Et ſi mane ſurgendi neceſſitas fuerit, redormire, autor *Corn. Celſus* in primo. Inter ea, quæ extenuant corpus numeratur vigilia, & ſomnus nimium breuis. Auguſtus non libenter de mane ſurgebat: quem *Carolus*, qui eius modo nomen retinet, ſequitur. Contra Iulianus Imperator euigilabat ſurgebatque ſemper nocte dimidiata: ſecutus exemplum Alexandri Macedonis, quod mox referemus. Certe, vt *Chriſtianus Horatius* cecinit: *Poſt ſolis ortum fulgidi Serum eſt cubile ſpernere, Ni parte noctis additu Tempus labori adieceris*. (Sp.)

(12) Manifeſta imitatio *Virgilii* Æneid. 2; *In vtrumque paratus, Seu verſare dolos, ſeu certa occumbere morti*. (R.) p. 184

(13) *Abdua* ſcilicet, ad cuius ripam Ænobarbica caſtra protendebantur. (Sp.)

(14) Cognitis inſidiis, ſeu intellecto dolo. Notum autem, quod Grammatici repertum

pertum fortunæ, inuentum ſtudio tribuunt. Vnde Inachus apud *Ouidium*: *Tu non inuenta, reperta es.* (Sp.)

(15) Quod nimius ſomnus ſolutis membris torporem inſtillet. Hoc intelligens Alexander, lecto ſtratus, ænea concha ſuppoſita, brachioque extra cubile protento, pilam tenebat argenteam: vt quum neruorum rigorem ſopor laxaſſet, lapſæ pilæ tinnitus ſomnum abrumperet. Idem ſecutus eſt exemplum Iulianus Cæſar, vt ſcribit *Ammianus.* Vere dixit *Homerus*, *non eſſe Principis ſolidam dormire noctem*: quum nullum mare tam graues habeat tempeſtates vnquam, quam omne regnum aſſidue. Si non ſine iudicio talem Æneam ſuum fingit *Virgilius*, vnde quæſo Principi chriſtiano ſit otium, totos fallendi dies, imo perdendi maximam vitæ partem alea, choreis, venatibus, morionibus, & his etiam nugacioribus nugis? (Sp.)

(16) Cæſarem. *Ioſeph. Deuonius* lib. 4 v. 43 *Priamum* ſic vocat. (B.)

(17) Ἄπειστα δῶλα, ἐπιτίμια τέχνης. Nota, *præmii* verbum eſſe τῶν μέσων, & de *pœnis* quoque vſurpari. Exempla ſunt etiam apud *Plautum*. Sic *Salluſtius* hiſt. 1. *Nam vbi malos præmia ſequuntur, haud facile quiſquam gratuito bonus eſt.* Idem alibi fragmentorum: *neque bonum neque malum facinus cuiuſquam pro nihilo haberi a diuino numine; ſed ex natura diuerſa præmia bonos maloſque ſequi.* (R.) p. 184 ſeq.

Non tamen hoc ſceleris comperto fine quieuit(1),
Abſtinuitve dolis reprobæ(2) verſutia plebis,
Eque ſuis octo magna mercede paratos(3),
Furtiuis Laudam ſtimulant incendere flammis.
Horum, qui primus ſcelus attentauit, in ipſo(4)
Ignibus admotis deprenſus criminis actu,
Quas decuit pœnas ligno perſoluit adactus(5),
Certaque complicibus(6) ſcelerum, ne tale quid vltra
Auſuros impune putent exempla reliquit.
Alter, vt explorans(7) hoſtilia caſtra ſubire
Poſſet, & (8) innocuæ ſpeciem prætendere mentis
Induerat monachum(9): ſed & hic deprenſus, eodem
Supplicio mortem probroſaque fata ſubiuit.

(1) Nota, Mediolanenſes conducunt incendiarios, qui Laudam exurant, quod ea *Friderici* partes ſequeretur. (R.) p. 185

(2) Populi Mediolanenſis. (Sp.)

(3) Nec mirum, quando Philippus Rex omnia caſtella expugnari poſſe dicebat, in quæ modo aſellus onuſtus auro poſſet aſcendere. Et ſicut dicebat, ita faciebat. Nam pecunia cunctos mortales corrumpens, & proditores auro concilians, vrbes plurimas occupauit, totamque Græciam turbauit, vt docet *Demoſthenes* in oratione pro Cteſiphonte. Quod & teſtatur *Horatius* 16 Oda lib. carm. tertio, quam ſcribit ad Mæcenatem de potentia auri. (Sp.)

(4) Ἐπιπυλοφώρῳ ἑαλωκώς, vel καταληφθείς. (R.)

(5) Id eſt, Patibulo affixus: veteribus *Gabalum*, vt *Nonius* inquit *Varronis* teſtimonio. (Sp.)

Id eſt, *patibulo affixus*, inquit *Spiegelius.* Cui *Adolfus Boethius* meus, is quem & ſupra laudaui, non putat aſſentiendum, ac potius lignum accipit de palo erecto & in terram depacto, cui incendiarii vel ſuper imponuntur vel alligantur, cum aut fumigatione extinguuntur, aut lento igni circum fuſo torrentur aut cremantur. Hoc primum. Deinde pro, *adactus*, idem mauult *adustus*. De primo, vt ei facile aſſentior contra *Spiegelium* (ſuſpendium enim nimis leuis pœna eſt, quam pro incendiariis, de quibus vide Conſtit. criminal. Caroli V. cap. 125) ita alterum vix eſt, vt admittam, ac potius retineo *adactus*, id eſt, alligatus vel affixus clauis, vel catenis reuinctus. Poſſumus etiam palum per corpus adactum intelligere, quod Germanis eſt *Spieſſen*. Genus ſupplicii hodieque apud nonnullas gentes vſitatum. *Vid. *Lindenbrog.* in not. ad *P. Diaconum* lib. 4 de Geſt. Longobard. cap. 28. p. 274*. (R.) p. 185

(6) Pro *ſociis*, more eccleſiaſticorum, vocabulo latinis parum probato vſurpauit. Niſi quod apud eos ſemper accipitur in malam partem. (Sp.)

(7) Id eſt, Explorator, *ein kundſchaffter, ausſpeher*, ab explorando dictus. *Explorare* antiquos refert *Feſtus*, pro *exclamare* vſos, ſed poſtea *proſpicere*, & *certum cognoſcere* cœpit ſignificare: vt *explorator* ſit, qui ſpeculator. Sunt tamen, qui ſpeculatorem alium omnino eſſe velint ab exploratore. *Caligula* Cæſar *exploratorias coronas* in explorationem hoſtium dedit, veteribus ignotas. (Sp.)

(8) Quis enim aliquid mali metuat a religioſo viro? Sed experientia non modo veterum ſæculorum, ſed etiam noſtræ ætatis docuit, ſub cucullа quoque iſta animum ſæpe nefarium, proditorium, & parricidalem latere, vt ſub ouilla pelle lupum. Itaque recte hoc fecit *Æneas Sylnius*:

Non

Non audet Stygius Pluto tentare, quod audet
Effrenis monachus, &c. (R.) p. 185

(9) Cucullum, vt nunc dicunt: vel ſimpliciter raſo capite, mentiebatur vitam arctioris religionis. (Sp.)

(1)Nec reticere libet, quod tempore Cæſar eodem
Ambiguo quodam ſcriptos autore ſalubres
Accepit monitus, venturum in regiaquendam
Caſtra, veneficiis magicoque furore potentem,
Deformem facie, (2)longi diſpendia paſſum
Temporis, alterius fraudatum luminis vſu(3):
Spretorem mortis, ſolitum quaſcumque potentum
Pro nihilo reputare minas, huiuſque ſequaces(4)
Viginti pluresque viros erroris(5) habentem:
Qui gentilis Arabs(6), tanquam munuſcula Regi
Adueheret, frænos, calcaria, cingula, bullas,
Quodque liget digitos(7), quod colla coerceat aurum(8):
Omnia ſulphureis ita delibuta venenis,
Vt ſi forte manu Princeps contingere nuda
Cœperit, infecto permixtum ſanguine virus
Æſtuet, & toto dominetur corpore peſtis.
At ſi ſacra manus contactu forte nocenti
Cautius abſtineat, ſica(9) ſub veſte latenti,
Regia vel fixo fodiat præcordia cultro.

(1) Similia toxica ſæpe & vetere memoria & noſtra intentata ſunt magnatibus. Vſque adeo ſemper eadem fabula agitur inter homines, perſonis tantum mutatis, nihilque ſub ſole nouum inuenitur. Eſt autem præ cæteris maxime memorabile illud facinus venefici in *Henrico VII* Imperatore, qui a quodam Prædicatoriæ familiæ monacho clanculum immiſſo veneno in ipſum euchariſtiæ calicem interemptus eſt: vt plurium teſtimoniis hiſtoricorum probat *Hotomanus* Commentar. lib. 2 Feud. tit. quomodo in læſæ maieſt. crim. proced. Ceterum pro, *quid*, legerim hic vel, *quod*: vel *quis*. Scio hoc parum Latinum eſſe: Sed tamen ita & *Calpurnius* vtitur in Ecloga 4; *Scimus enim, quia te non aſpernatur Apollo.* Græciſinus eſt, quo exprimitur ὅτι. (R.) p. 185 ſeq.

(2) Hoc eſt, *ſenem ætate*, non inſcita periphraſi. (Sp.)

Quia, vt *Horatius* ait:

Singula de nobis anni prædantur euntes.

Et vt *Seneca* Hippolyto.

Nullaque non dies formoſi ſpolium corporis abſtulit. (R.) p. 186

(3) Ita reſtitui. Vulgo, *vſum*. (R.)

(4) Diſcipulos. (Sp.)

Complices, aſſeclæ. Sic dicimus vulgo, *Accurſii, Bartoli ſequaces*, &c. Veteres vſitatius pro adiectiuo: vt, *cura ſequaces* apud *Lucretium*: *vnda ſequaces*. Alibi Guntherus *Iudicem veri ſequacem* dixit. (R.) p. 186

(5) L. terroris. (B.)

(6) Pro, *natione Arabs*: quæ dedit eius magiæ alumnos, quæ dæmonum tota opera & autoritate conſtat, quam tamen Græci magiæ nomine non dignantur. (Sp.)

Vſitatius eſt, *gente Arabs*. (R.)

(7) Annulos intelligit. (Sp.)

(8) Signat catenas, ad cultum e collo pendentes, *torques* appellamus. Olim inſignia ſtrenui bellatoris, & virtutis præmia. At nunc paſſim ſine vllo delectu ditiores etiam nebulones, ſcarabæi, ſpuriæ item feminæ & purpuratorum, ſi diis placet, religionis Antiſtitum, opulentiorumque Sacerdotum ſcorta, & plerique alii, quibus arriſit lipiens fortuna, torques ex auro induunt. (Sp.)

(9) Hoc eſt, breuiore gladio, ſeu ferreo cultro. Vnde *ſicarii* homicidæ, qui ſica hominem interficiunt, de quibus *lex Cornelia*, & *Iuſtinianus* in Inſtitut. *de publ. iud.* §. *ſicarii*. In quo idem Imperator, quod, quia nonnihil ad eum, qui paulo poſt, ſequitur locum facit, adſcribendum putaui, *eadem*, inquit, *Cornelia lege & veneficos capite damnari, qui artibus odioſis, tam venenis, quam ſuſurris magicis homines occiderint, vel mala medicamenta publice vendiderint.* Sed per abuſionem *ſicarios* omnes vocamus, qui cædem telo quocumque commiſerint, autor *Quintilianus*. (Sp.)

Ergo vbi ſigna(1) ferens prædicta veneficus(2) ille
Caſtra Ducis magni facile agnoſcendus adiuit,
Captus, & iniectis aſtrictus membra catenis,
Exhibituſque viro(3), promiſſa vera loquenti
Supplicii venia(4), multumque diuque rogatus,
Prodere quid peteret, quoue hoc autore moueret,

Spreuit,

Spreuit, & inualidas ſeſe fragileſque negauit
Formidare minas; ſi quid truculenter in ipſum
Actum forte foret, damnatum carmine(5) Regem
Præſtigiiſque ſuis(6), pœnas ſibi morte daturum,
Protinus inque ipſa ſocium ſibi clade futurum.
Forſitan hæc aliis poterant metuenda videri;
At Cæſar fucata dolo figmenta minaſque
Riſit, & appenſum ligno iuſtiſſimus vltor
Faucibus eliſis condigna morte peremit.

(1) Id eſt, indicia tam habitus, quam habitudinis ipſius Arabis. De ſignis longe elegantiſſimis cap. habes apud eundem autorem libro quinto. (Sp.)

(2) Idem & maleficus in iure ciuili dicitur, vbi extat tit. *de maleficis & mathematicis.* (Sp.)

(3) Cæſari *Friderico.* (Sp.)

(4) Iuxta conſtitutionem Impp. Arcad. & Honor, quæ refertur in tit. *ad legem Iuliam maieſtatis* libro nono Cod. Iuſtinian. In eius fine ſic legitur: *Sane ſi quis ex his in exordio inita factionis, ſtudio veræ laudis accenſus, initam prodiderit factionem, præmio & honore donabitur. Ipſe vero, qui vſus fuerit factione, ſi vera (tamen incognita adhuc) conſiliorum arcana patefecerit, abſolutione tantum ac venia dignus habebitur.* (Sp.)

An facinoroſo tali promiſſæ impunitatis fides ſeruanda ſit, iuris noſtri interpretes diſputant. Vide *Couarruuiam* lib. 1 var. reſol. cap. 2, & *Iacobum Menochium* de arbitr. iudic. quæſt. lib. 2 cent. 4 caſu 367. (R.) p. 186

(5) Incantatione, vt:

Carmina de cælo poſſunt deducere Lunam.

Et in 12 tab. *Qui fruges alienas excantaſſet, & qui malum carmen incantaſſet.* (Sp.)

Id eſt, incantatione & ſuſurris magicis, quas Græci ἐπῳδὰς vel ἐπαοιδὰς vocant. Sic Poeta, *Carmina vel cælo poſſunt deducere lunam.* * Vide *Comment.* noſtrum in *LL. XII Tabular**. (R.) p. 186

(6) Magicis & veneficis artibus: quarum inuentorem fuiſſe Mercurium, diuus *Auguſtinus* autor eſt. Vnde *præſtigiatores*, qui & *perſtrictores* appellantur, ii ſunt, qui vnam rem pro alia facientes, aſpectum hominum fallunt: a *præſtringendo*, quaſi *præſtringiatores.* Nam *præſtringere*, vt *Marcellus* ait, obtenebrare eſt. Sunt autem, qui cum *r*, vocem ſcribendam tradunt, & eius ſecundam ſyllabam longam eſſe. (Sp.)

ARGVMENTVM LIBRI DECIMI.

In decimo magni coniunx Auguſta Beatrix
Cæſaris, Italicas venit deducta ſub oras,
Principibus comitata ſuis, & Crema gemiſcit.
Caſtra locat, Romamque ſuam clementius audit.
Hinc redit ad Ligures victor, Papamque creauit.
Crema petit pacem(a) rurſus Ligureſque petuntur.
Tandem concepta Princeps perferbuit ira,
Cremaque victa iacet(b), viginti millia capti,
Vrbs fluit in cinerem(c), Cæſar dat munera, grates.
Caſtraque dimittit, Ligurinus obambulat aulam(d).

(*a*) Auguſtana editio; *Cremaque victa iacet.* (R.)

(*b*) Auguſtana editio; *Vrbs Ligurina cadit.* (R.)

(*c*) Auguſtana editio; *in cinerem ipſa fluit.* (R.)

(*d*) Auguſtana editio; *Ligurinus carmina ſcribit.* Sed altera lectio, quæ eſt *Spiegelii* & *P. Pithoei*, magis placet. Rationem quiuis ſatis intelligit. Errant enim, qui auctorem ipſum *Ligurinum* vocari putant. Immo, ipſius operis hoc nomen eſt; quod & *P. Pithoeus* ante nos monuit. Sed cur operi ſuo hunc titulum fecit *Guntherus*? Traditum eſt, titulos librorum ſæpe ab eo ſumi & imponi, quod præcipuas partes obtinet, latiſſimeque patet, & maxime eſt inſigne. Vnde & ICti denominationem rerum fieri volunt. Sic *Plautus*, ſic *Terentius* a perſona principe alicuius fabulæ ipſi nomen impoſuerunt. Cum igitur *Ligures* (ita conſtanter vocat *Mediolanenſes*) plurimum *Friderico* Ænobarbo negotii exhibuerint, multaque & magna aduerſus eos rebelles bella geſſerit Imperator, recte atque ordine facit, dum ab ipſis nomen operi indit *Ligurinum.* De tota ratione libros inſcribendi vide *Iul. Caſ. Scaligerum* in Poeticis. Fuit autem (vt & hoc obiter admoneam) Ciceronis quoque tem-

pore

pore *Ligurinus* quidam, momus; vt de *Ciceronis* ipſius mentione didicimus, quæ eſt lib. 5 ad Attic. ep. 20; *vt etiam* Ligurino *μώμῳ ſatisfaciam*, quod quaſi prouerbiale eſſe videtur. *Martialis* etiam quendam exagitat ſui æui Poetam, & recitatorem ineptum, cui nomen *Ligurino* fuit. Vide lib. 3 epigram. 44, 45, & 49. (R.)

LIBER X

INterea magni coniunx Auguſta Beatrix,
Principis accitu, validas ex(1) *orbe cohortes*
Teutonico rapiens, ſuperata fortiter alpe,
Nam fortem faciebat amor(2) *nexuſque*(3) *mariti*
Fœderis(4), *Italicos fines ingreſſa tenebat.*
Huic præter proceres alios, famæque minoris(5)
Germana de gente viros, fidiſſima Saxon
Ille puer(6), *Regumque nepos*(7), *Regiſque propinquus,*
Saxonas(8), *& Noricæ nuper ſibi reddita terræ*
Signa gerens(9), *geminæ*(10) *ſociauerat agmina gentis.*

(1) Sic *Bartholinus* noſter claudens libr. Auſtriados tertium, Germaniam vocauit *Arctoum mundum*: & haud immerito, quum ſit vaſta prouincia, vt ibidem diximus. Si Beroſo credimus, quæ a Romanis *Germania*, primum a Tuiſcone *Teutonia* vocata eſt. Eius item meminit *Tacitus* de Germanis. Quos autem terminos olim, & quos hodie habeat Germania, diligenter oſtendit *Munſterus*. (Sp.)

(2) *Seneca* namque teſte, *perennis amor coniugis caſtæ manet.* Nota item illa Propertiana ſententia: *Omnis amor magnus, ſed aperto in coniuge maior.* (Sp.)

(3) Vinculum. (Sp.)

(4) Coniugalis: de quo extant tres libri eleganter ſcripti a *Ioniniano Pontano.* Sed nemo veterum tum ethnicorum, tum noſtrorum copioſius tractauit *Roterodamo* illo magno *Eraſmo*, quicquid pertinet ad connubialis vitæ rationem, in eo lib. quem *de Inſtitutione Chriſtiani matrimonii* ſcripſit. Si quis enim alius, quem ſcripſit vnquam ille, ipſe dignus, qui in omnem, quæ ſub cælo eſt, & Chriſtum profitetur, linguam, transfundatur. Ex illo licet affatim petere modos, quibus coniuges alere ſeruareque poſſint mutuam charitatem. (Sp.)

Eleganter, exemplo *Ouidii*, qui ita loquitur. 3 de. Ponto Eleg. 15. Sic *maritam fidem* dixit *Propertius* lib. 4 eleg. 3,

Hacne marita fides & pacta ſunt mihi noctes?

Idem alibi *ſacra marita.* Sic *faces maritas* idem *Ouidius* epiſt. Canaces ad Machareum:

Tolle procul decepte faces, Hymenæe, maritas,

Sic & *arbores maritas* dixere *Plinius* & *Columella*, & hic *maritum oliuetum*: Catullus *vlmum*: Liuius *domos maritas.* Plautus Epidico etiam *pecuniam maritam.* (R.) p. 187

(5) Signat equeſtrem ordinem. (Sp.)

(6) *Henricus* Leo, de quo in præcedentibus libris ſatis ſuperque diximus. (Sp.)

Id eſt, *Henricus* Leo. *Pueros* ſæpe obſeruare licet apud *Guntherum*, dici etiam adultos & viros: vt ſupra notaui. * Cui ſimile eſt, quod *puellæ* & dicantur vxores adultæ*. (R.) p. 187

(7) Scilicet *Lotharii* Aug. qui *Gertrudem* filiam *Henrico* Bauariæ Duci, qui natus erat ex filia *Magni* Saxoniæ Ducis, dotatam Brunſuico, omnique quæ ad Viſurgim erat, ditione, quæ patri Auguſto ex ſua quoque coniuge dotalis prouenerat, collocauit. Vnde *Henricus* pater *Leonis* ius ſibi ad Ducatum Saxoniæ prætendit: quem filius *Henricus*, cuius hic fit mentio, per tranſactionem, vt ſupra patuit, opera patrui Ænobarbi tandem adeptus eſt, a quo inde poſtea iterum deiectus fuit, vt paulo ante indicauimus, ob eius tum perfidiam in Imp. *Fridericum*, tum ſummum, ob morum ſuperbiam, in ceteros contemptum. (Sp.)

(8) Forte legendum, *Saxonis*: vt iungatur, *terra*: an potius *Saxonica*? ſcilicet ſigna, *κατὰ κοινοῦ*. (R.) p. 187

(9) Auguſtana editio, *regens.* Quod non reiicio, vt qui ſciam, quoties ſyllabæ dictionum quarundam a librariis tranſpoſitæ ſint. Sic in fragm. *Saluſtii* alicubi poſitum reperias *ſatis*, pro *ſitas.* (R.) p. 187

(10) Saxonicæ ſcilicet & Bauaricæ. (Sp.)

Horum igitur totis aduentus gaudia caſtris
Magna dedit, Cigureſque metu concuſſit acerbo.
Tempore poſt modico famoſus auunculus(1) *ille*
Cæſaris Etruſcæ Princeps, & Marchio terræ,
Teutonicaque potens, & Dux metuendus in ora,
Aduenit Catulus(2), *cumulataque gaudia noſtris*
Attulit, & valido ſuppleuit milite caſtra.

Vicinam magnæ Cremam locus ipſe Cremonæ
Fecerat, & longo ſub eadem(3) tempore dudum
Legibus antiquis obnoxia manſerat, at nunc
Excuſſo laxata iugo, Ligurumque ſuperbam
Auſa ſequi rabiem, Regis iam ſæpe citata
Spreuerat edictum, nec iuri ſtare volebat(4).

(1) Sic *Perna*, cum Auguſtana & vulg. editiones habeant, *famoſus omnibus*. Priusquam *Perna* editionem mecum communicaſſent v. cl. *D. Ioach. Camerarius* & *Schoppius* meus, diuinabam, *famoſior omnibus*, vt conſtaret verſus ratio: & iungebam, *omnibus Caſaris*, id eſt, omnibus qui ad Cæſarem attinebant: vel qui in eius comitatu erant. *Pflugius* autem diuinabat, *famoſi nominis ille*. (R.) p. 187

(2) *Welfo*, auunculus *Friderici*, de quo item ſupra mentio facta eſt. Scribit *Radeuicus*, quod duo illi Duces ſanguine coniunctiſſimi, vtpote vnus eorum alterius fratris filius, diuerſis inter ſe virtutibus certabant: *Welfo* dando, ſubleuando, ignoſcendo, *Henricus* ſeueritate, & malorum pernicie gloriam adeptus eſt. Illius facilitas, huius conſtantia laudabatur. *Welfo* negotiis amicorum intentus, ſua negligere, nihil denegare, quod dono dignum eſſet: magnas potentias affectabat, exercitum, nouum bellum exoptabat, vbi virtus eniteſcere poſſet. Et paulo poſt: *Ita memoria noſtra*, inquit, *ingenti virtute, diuerſis moribus fuere ii viri duo, in quibus quoque ea tempora ſuum* Catonem *in vno, in altero ſuum* Cæſarem *inueniſſent*. *Auentinus* indicat hunc *Welfonem* excitaſſe non ignobile cœnobium *Staingadenſe* in Bauaris, idque eſſe conditum circiter annum Domini 1191. Ego vidi cum illic hoſpitio Cæſ. *Maximilianus* cum paucis, quos ipſe ſelegerat, exciperetur, ſeriem huius inclitæ familiæ: quæ eadem fuit, teſte eodem *Auentino*, vetuſta, comitum Altorfianorum Ambergeanorumque domus, cognominata, *die Welfen*. *Henricum* vero Monacum, quæ nunc eſt pulcherrima illa ſedes & vrbs primaria Bauariæ Principum, ædificaſſe. Moritur plenus dierum anno post Ænobarbi deceſſum quinto, qui fuit Domini 1195, cum Brunſuici, vt *Cranzius* refert, exornandis eccleſiis ſedulam præſtaret operam, pro inſigni, quam aliquando geſtabat gloria, & pro exquiſitis in ſæculo rebus geſtis, cum Solomone de vniuerſo ſuo labore, quo ſub ſole laborauit, nihil in terris conſequutus, niſi memorabilem ſepulturam, & memoriam cum laude boni nominis ſempiternam. Scribit idem *Cranzius*, quod hoc loco, quando ad Ænobarbi noſtri laudem facit, referendum putamus: quum *Henricus* iam per ſententiam excidiſſet duobus longe maximis principatibus, Erfordiæ pedibus Imperatoris prouolutus veniam gratiamque poſtularet, *Fridericum* memorem tum arctioris ſanguinis, tum veteris conſuetudinis, qua diu familiariſſime vſi erant, eum de terra ſua manu leuatum & oſculatum, & lachrymis obortis conſolatum eſſe: Quod eum ſine Principum aſſenſu reponere non poſſet, quem eorum conſenſu deſtituiſſet. (Sp.)

(3) Sic *Perna*, recte. *Sub eadem* ſcilicet: Cremona. Vulgo, *ſub eodem*. Nota hic defectionem Cremenſium a Cremonenſibus ad Mediolanenſes. (R.) p. 188

(4) *Nauclerus* dicit cauſſam obſidionis: quod Cremenſes non paruerint ſententiæ contra ſe ab Ænobarbo apud Roncalias latæ, ad petitionem Cremonenſium & Laudenſium, de demoliendis muris, quos in illorum damnum conſtruxerant, & reſtituendis ſimul aquarum decurſibus, quos concluſerant. *Radeuicus* vero, quod & ſequitur Poeta; *Crema*, inquit, *cum eſſet de Comitatu, hoc eſt, territorio, & diæceſi Cremonenſium, eiuſque eccleſia tam in ſpiritualibus, quam temporalibus regenda foret arbitrio, ſpontanea ſe temeritate a ſuo capite abruperat, & quod nefas erat, hoſtibus ſociata, cum Mediolanenſibus filia matri rebellare cœperat. Super quo conuenta coram Principe, nec citatione legitima, nec vadibus, quos dudum dederat, cogi poterat, vt aduerſum ſe experientibus iudicio ſiſti curarent. Qua de re pro abſentia contumacia, ac contumaci abſentia contra ſe ſententiam triſtem accipiunt, hoſteſque indicantur*. (Sp.)

His Cæſar ſtimulis, & centum mille talentis
Quæ dedit ipſa ſua prædiues ſponte Cremona
Impulſus, tumidam bello ſubuertere Cremam
Cogitat, inque duas diuiſo milite partes,
Hanc(1) ſecum Ligurum vaſtandos ducit in agros.
Aſt aliis(2) magnæ confœderat(3) arma(4) Cremonæ,
Inuiſamque iubet bellis inceſſere ſedem(5).
Paret, & aſſultu valido munimina tuta
Miles vterque(6) petit, ſubituſque ſuperuenit hoſti.
Qui tamen intrepidus duris adſuetus in armis
Occurrit, confertque manum: ferroque perempti
Hinc illinc cecidere viri, quos maximus inter
Præcipuo dignus Warnerus(7) *Marchio luctu*

Occubuit

Occubuit, bellumque ſimul, vitamque reliquit.
Caſtra locant alii, clauſoſque in mœnibus hoſtes
Obſeruant, & quæ rapiendis congrua muris(8)
Eſſe putant, magna properant effingere cura.
Nec minus obſeſſis incluſi mœnibus hoſtes
Bellica ſollicito raptim tormenta labore
Exfabricant(9), *illud tantum, quod reſpicit hoſtes,*
Contenti munire latus: nam cincta paluſtri(10)
Magna parte ſui clauduntur mœnia cœno:
Nec latura pedum molli veſtigia limo
Defendunt tutos lutulenta volutabra muros.

(1) Hoc eſt, alteram partem. (Sp.)

(2) Subaudi, militum ductor, Imperatoris ſcilicet, frater vterinus Dux *Chunradus* Com. Pal. Rheni, cui ſocios dederat *Berchtholdum* Zeringiæ Ducem, *Wernherum* Anconitanum Marchionem, & *Rupertum* Baſileæ Comitem, vt refert Continuator annalium Vrſpergenſ. (Sp.)

Vulgo *alius*, nullo ſenſu. Diuinabam &c, *aliis*: ſcil. parti. Quod autem doctiſſimus *Pithœus* pro *confœderat*, legendum putat, *confederat*, id quale ſit, non aſſequor, ac potius retineo vulgarem lectionem, cuius hic eſt ſenſus: cum aliis ſuorum militum coniungit ſocia Cremonenſium arma. (R.) p. 188

(3) Coniungit vel adſciſcit. (Sp.)

(4) Hoc eſt, milites, remiſſos a Cæſare Ænobarbo, quos Cremonenſes auxiliares promiſerant ad vaſtandum agrum Mediolanenſem. (Sp.)

(5) Cremam. (Sp.)

(6) Ex Ænobarbicus & Cremonenſis. (Sp.)

(7) Auguſtana editio, *Garnerus*. (R.)

(8) Id eſt, diripiendis. Significat autem πολιορκητικὰ ὄργανα: de quibus exſpectamus promiſſum *I. Lipſii* librum. (R.) p. 188

(9) Elaborant, fabricant. Compoſitum verbum pro ſimplici. (R.) p. 188

(10) Continuator annalium modo nominatorum: *Erat*, inquit, *Crema oppidum firmiſſimum, continens vnius miliaris Lombardici ſpatium, foſſatis & aquarum decurſionibus, & locis paludinoſis, & muris fortiſſimis vndique munitum.* Idem indicat *Radeuicus*. (Sp.)

Tunc quoque Romulea(1) *legatio venit ab vrbe;*
Sanguine pollentes, & claro nomine ciues,
Blandaque Cæſareas Romanæ plebis ad aures
Atque Senatorum(2) *cauti mandata ferebant:*
Scilicet, vt poſita tandem clementior ira
Parceret ipſe ſuæ Rex auguſtiſſimus vrbi:
Neve quod a ſtolido ſcelus & ſine nomine vulgo
Prodierat, ciues diffunderet vltor in omnes.

(1) Romana, a *Romulo*, vt a Roma *Romanus*, & *Romani* græce magis, quam latine, autore *Franciſco Bononio*, item Romanenſis, qua voce *Varro* vſus eſt. *Romaniſta* barbarum eſt, & conuitii gratia nuper natum vocabulum. (Sp.)

(2) *Senatores ſunt*, inquit *Vlpianus*, *qui in ſenatu ſententiam dicere poſſunt*, quam definitionem claram, & imperito cuipiam obuiam, *Accurſius* & *Accurſiani* fere omnes non intellexerunt: ignari non aliud fuiſſe *ſententiam in ſenatu dicere*, quam *in concilio ſenatus quod ſentiret, explicare*, de eo quod in conſultationem poſitum erat, & a conſultando S.C. dictum. Diuus Auguſtus cum inueniſſet ſupra mille incelebris turbæ ſenatores, reiectis indignis, ad priſtinum ſplendorem redegit. Cetera apud *Budæum* in prior. annotat. in Pandectas. (Sp.)

Auribus hoc(1) *placidis, & miti pectore Cæſar*
Accepit, cladiſque(2) *memor, qua tempore primo*
Imperii propria miſeros attriuit in vrbe,
Afflixitque reos, animi pietate coacta
Rettulit in melius, reſponſaque blanda viciſſim
Reddidit, & magnis cupidorum pectora donis
Impleuit, geminoſque viros, redeuntibus illis
Regia magnificæ laturos addidit vrbi
Verba, Palatinum famoſæ laudis Othonem:
Quique diu regno, ſtudio curaque fideli
Primus in eccleſia prudens Haribertus *Aquenſi*(3),

Seruierat, dignaque ſui mercede laboris
Iam tunc Præpoſitus, mox Præſul in vrbe futurus
Chryſopolis(4), *grato præclari munere Regis*(5).
Vſqueadeo magnis Ducibus ſeruire lucroſum eſt.
His mandata dedit, conſenſu Præſulis atque
Totius populi, veterem renouare ſenatum(6),
Reddere primæuo præfecti(7) *iura vigori.*
Et ſi Pontifici placeant ea fœdera ſummo,
Omnia in antiquam correcta reducere pacem.

(1) Ita correctum in Auguſtana editione, cum impreſſum fuiſſet, *hic*. Fortaſſe verum eſt, *hos*, an *hæc*? ſcil. mandata, quod verbum præceſſit. (R.) p. 188

(2) De hac clade ſupra lib. 4 primore. (R.)

(3) Ea ſcilicet, quæ ex diui *Caroli* Aug. Franco-germani opificium eadem *Aquiſgranum* appellatur, vulgo *Ach*, quum ſint & alibi locorum eius nominis eccleſiæ, etiam pontificales. Olim *Corionalum*, vt putant quidam, dictum eſt. (Sp.)

(4) *Biſuntina* fortaſſe, quod pulchra & aurea. Nam certam aliam nominis rationem ferre nequeo. Sunt eius nominis vrbes, altera in Chalcedonia, altera in Cilicia. (Sp.)

(5) Nota ex hoc loco, *Friderici* temporibus Epiſcopos ab Imperatore conſtitui ſolere: qui & iuriſdictionem in eos habebat: vt ſupra lib. 5 v. 192 vidimus. Idem obſeruauit, eruditiſſ. *Cuiacius*. (R.) p. 188

(6) Conſtat ex *Platina*, id Romanos ſæpius attentaſſe, inconſultis etiam Romanis Principibus. Quod ipſum patrum noſtrorum memoria contigit pontificatu *Eugenii IV*, in cuius vita hæc a *Platina* traduntur: *Romani ad libertatem aſpirantes, ſublato clamore, pulſiſque omnibus* Eugenii *magiſtratibus, nouos ipſi magiſtratus crearunt.* Et apud eundem in vita *Nicolai V.* legimus. *Stephanus Porcarius, vir maioris animi quam potentia, multa liberanda patria indicia præ ſe ferens, Bononiam a Pontifice relegatur: qui Romam aduocantibus coniuratis propere rediit hac mente, vt cum vrbem attigiſſet, ſumptis armis populum ad libertatem conuocando, Pontificem & Cardinales caperet.* Idem auſi ſunt Romani recenti memoria ſub *Paulo* II, in cuius vita verba hæc ſunt: *Nonnulli minas eius contemnentes, tempus vendicanda libertatis expectabant: quod poſtea eo mortuo illuxit.* (Sp.)

(7) De *Præfecto vrbi* ſic ſcribitur tit. 12 primi Digeſtorum: *Omnia omnino crimina præfectura vrbi ſibi vindicauit: nec tantum ea, quæ intra vrbem admittantur, verum ea quoque, quæ extra vrbem intra Italiam, vt epiſtola diui* Seueri *ad* Fabium Cilonem *præfectum vrbi miſſa declaratur. Initio eiuſdem epiſtolæ ita ſcriptum eſt:* » Cum » vrbem noſtram fidei tuæ commiſerimus. Quidquid igitur intra vrbem ad» mittitur, ad præfectum vrbi videtur per» tinere. Sed & ſi quid intra centeſimum » milliarium admiſſum ſit, ad præfectum vr» bi pertinet. Sed ſi vltra ipſum lapidem » egreſſum eſt, præfecto vrbi notio non eſt. » Curam præterea habet tutorum, curato» rum non proborum: ſed & numulario» rum, vt ab illicitis abſtineant. Macellum » quoque ac forum boariom, ſuarium, piſca» rium, olitorium curat, vt iuſto veniant res » pretio. (Sp.)

Ipſe per hoſtiles numeroſo milite campos
Vndique diſcurrens, hoſtilia quæque gerendo
Cuncta metu(1), *ferro, flammis, & ſanguine miſcens,*
Mœnia iam Ligures in tuta coegerat omnes:
Ac ne clauſa ſatis faciant munimina tutos,
Quos bello vinci murus, vallumque vetabat,
Molitur ſuperare dolo(2), *Ticinaque prudens*
Agmina, præcipuos Ligurini nominis hoſtes,
Præcurſare iubet, prædaque patenter(3) *abacta,*
Deceptos clauſis educere mœnibus hoſtes
Ipſe ſuos ſecum ſecreta in ſede latenter(4)
Collocat inſidiis, & eos huc vertere curſum
Hoſte premente iubet: nec luſit opinio Regem.
Nam poſtquam refugo ſimulatam puluere cauti
Conuertere fugam, tacitas improuidus hoſtis
Incidit inſidias, circumfuſuſque tumultu
Horruit(5): *ac veluti celeres in retia cerui*
Sæpe cadunt(6), *reſonantque graui colliſa*(7) *fragore*
Cornua, clamoſoſque canes venator in illos
Concitat, & cædit gaudens impune rudentes(8):

Sic

Sic poſtquam telis hoſtilibus vndique ſepti,
In medium cecidere viri(9), *nec tela mouere,*
Nec ceſſiſſe licet, gladiis impune necantur
Cominus, arctatique loco breuiore laborant.
Hic quinquagenis ferro centumque peremptis,
Sexcenti duras collo ſubiere catenas.
Quos autem rapidis inuoluit proximus amnis,
Submerſitque vadis(10), *ſeu quos lethalia paſſos*
Vulnera vix tandem trepidos vrbs mæſta recepit,
Nec breue, nec promptum numero comprendere certo.
Fida nouæ repetit victor munimina Laudæ
Auguſtus, lætamque ſuis ſucceſſibus vrbem.

(1) Pflugius, *manu*. (R.)

(2) Id eſt, ſtrategemate, qui eſt dolus bonus. Nam, vt ait Virgilius, *dolus, an virtus, quis in hoſte requirat?* vid. ſupra lib. 9, 408. (R.) p. 188

Calliditate, ſolertia, quam aduerſus hoſtes adhibemus, vocaturque ſolertia. Lege *Comitem Purliliarum.* Porro *apud maiores noſtros*, vt cap. *de Cautis* lib. *de Prudentia* quarto, *Pontanus*, inquit, *dolus duplex habebatur: & bonus, qui fraudem maliſque artes repelleret: & malus, per quem ad iniqua captioſaque, qui peruerſo ſunt ingenio, impellerentur.* Prior ſapientiæ comes eſt: poſterior fraudis ſatelles. Plura de malo dolo in *Progymnaſ. Reuchlinian.* adnotauimus. (Sp.)

(3) Palam. (Sp.)

Palam. Cui opponitur, quod mox ſequitur, *latenter*: ne quis forte mutandam putet lectionem in, *potenter.* Notandum hic ſtrategema Imp. *Friderici* in Mediolanenſes. (R.) p. 188

(4) Sonus elegans. (B.)

(5) Pulchra comparatio, maxime conſiderata eius animalis natura, de qua *Ariſtoteles* cap. 5 noni de natura animalium: *Cerui*, inquit, *ſibilo & cantu venantium capiuntur.* Mulcentur enim, alliciunturque ea voluptate. Itaque alter venantium cantat palam, aut ſibilat: alter clam ferit a tergo, vbi ſocius tempus iam eſſe ſignificarit. Sed ſi ceruus erectas auriculas teneat, acerrime ſentit, nec latere inſidiæ poſſunt: ſin dimiſſas, facile interimitur. Idem refert *Plinius.* Nec hic prætereundum exiſtimo, ab huius animantis celeritate, fugitiuos ab antiquis vocatos eſſe ceruos, vt probat *Crinitus* Sexti Pompei autoritate, cuius verba refert, quæ in peruulgatis codicibus non habentur. Vnde neque illud alienum videri debet, quod *Donatus*, quo loco *Terentius*; *quadrupedem*, inquit, *conſtringito*; Quadrupes, inquit, *ligatura genus in cruribus: aut item* quadrupedem *poſuit pro ceruo & fugitiuo.* (Sp.)

(6) Germaniſmus. (B.)

(7) A quibus gerendis etiam dictos quidam exiſtimant *ceruos*, quaſi *gernos*, g in e mutata. *Pindarus* tamen a Grammaticis notatur, quod in hoc animantium genere cornua feminæ non habeant. Quamquam Cæſ. *Maximilianus* verum id eſſe alicubi deprehendit, idque in *Syluam* ſuam iuſſit annotari, quod opus ipſe plane ſuum experientiarum non vulgarium, ſub nomine olim ſuo in publicum edendum vidimus inchoatum. Sed & *Zenodorus* autor eſt, nihil impedire, pro diuerſo regionis ingenio, non eumdem corporis habitum ceruis informari. Poſſunt hic cornua tantum mares habere, alibi etiam feminæ. Id quod in elephantis deprehenditur, in quibus vtrumque ſexum dentibus armari nemo non tradit. At *Ammianus* in India feminas edentulas naſci prodit. *Ariſtoteles* lib. ſupra citato ſcribit, ceruos cornua depoſituros ſecedere, atque hæc abiicere locis aſperis, inuentuque difficilimis. Vnde prouerbium etiam natum eſſe: *Vbi cerui abiiciunt cornua.* Quanquam *Plutarchus* (vt refert *Roterodamus*) in commentario de Pythiis oraculis, oratione proſa redditis, oſtendit hoc oraculum editum fuiſſe de Procle tyranno, vt illi fugere ac migrare liceret eo, vbi cerui cornua abiiciunt, ſignificante Deo, vt defoderetur, & e medio prorſus tolleretur. (Sp.)

(8) Quamuis *rudere* de aſinis proprie dicatur (vt *Perſius* Satyr. 3,

Findor, vt Arcadiæ pecuaria rudere credas:

Et apud *Ouidium* plus vice ſimplici) tamen abuſiue etiam de leonibus, aliisque animantibus, immo & de hominibus vſurpatur. *Virgilius* Æn. 8.

Incluſumque cauo ſaxo atque inſueta rudentem.

ſcil. Cacum. *Guntherus* hic de ceruis vtitur. Nota obiter ambiguam verbi primam ſyllabam. (R.) p. 188

(9) Germaniſmus. *Einfallen ins mittel.* (B.)

(10) Forte, *vndis*, inquit *Pflugius.* (R.)

Temporis eiuſdem tractu, nondumque reuerſis
Quos ad Romuleam Fridericus *miſerat vrbem,*
Confinis magnæ, multumque domeſtica Romæ,
Funera Romani paſtoris(1) *Anagnia*(2) *vidit:*
Quem tamen inde ſuam translatum clerus in vrbem

Sede ſacra Petri(3) *ſepeliuit honore fideli.*
Ante tamen tumulo quam membra exanguia Præſul
Subderet, exorto geminas iam ſchiſmate partes,
Manſuramque diu litem de ſede reliquit(4).
Nam cum de tanti rationem(5) *clerus haberet*
Succeſſore viri, ſtudiis melioribus vltro*
Rollandus *petitur*(6), *qui Cancellarius*(7) *ante,*
Sanguine conſpicuus(8), *veteri mox nomine verſo*
Factus Alexander(9), *per tempora multa*(10) *ſuperſtes*
Eccleſiæ pacem ſedato ſchiſmate(11) *tandem*
Vidit, & optato tunc demum fine quieuit(12).

(1) *Adriani*: qui cum Romam reuerſus, a Conſulibus libertatem Romanam reſtituere conantibus vexaretur, Anagniam petiit, vt lib. tertio obiter indicaui: vbi non multo poſt moritur anno Pontificatus ſui quarto, menſe decimo, relicta magno in pretio eccleſiæ Romanæ ditione. Sunt, qui ſcribunt, hunc *Adrianum*, de cuius memorabili vitæ exitu ſupra lib. modo dicto, nonnihil attigimus, dixiſſe, quod Romano Pontifice nemo ſit miſerabilior, ſeque in illa ſede tantas calamitates inueniſſe, vt facta collatione, præteritæ vitæ amaritudo, iucunditas & felicitas ei fuerit. Præterea pontificatum ambire, & ſine fraterna dilectione ad illum aſcendere, plane eſſe Romulo ſuccedere in parricidiis, non Petro in ouibus paſcendis. (Sp.)

(2) Olim *Hernicorum* populorum Latii, nunc *Campanos* vocant, caput. Virgilius: *Hernica ſaxa colunt, quos diues Anagnia paſcit.* *Silius* pinguem vocat, propter ſoli fertilitatem: *Hernicaque impreſſo raduntur vomere ſaxa, Queis putri pinguis ſulcatis Anagnia gleba.* (Sp.)

(3) Idem ſcribunt *Platina* & *Volaterranus.* (Sp.)

(4) Μέγαν ἀγῶνα ἐπιτάφιον κατέλιπεν, vt olim Alexander ſuis ſucceſſoribus. Contentiones autem illas de ſucceſſione ſedis Apoſtolicæ, quam vocant, obtinenda perantiquas eſſe, ex *Ammiani Marcellini* hiſtoria diſcimus. Refert ille lib. 27 exemplum memorabile *Damaſi* & *Vrſinici*, qui *ſupra humanum modum ad rapiendam Epiſcopalem ſedem ardentes* (vtor ipſius *Ammiani* verbis) *ſciſſis ſtudiis aſperrime conflictabantur, adusque mortis vulnerumque diſcrimina adiumentis vtriuſque progreſſis*: In qua concertatione ſuperauerat Damaſus, parte, quæ ei fauebat, inſtante: adeo vt in baſilica Sicinini, vbi ritus Chriſtiani conuenticulum fuerit, vno die 137 reperta ſint cadauera interfectorum: efferataque diu plebs ægre tandem potuerit deliniri. Ibidem homo Ethnicus grauiſſimum ſubiungit iudicium de Romanenſium Epiſcoporum luxu, quem cum vilitate & modeſtia prouincialium Antiſtitum contendit. Adi & *Iohannem Sariberienſem*, qui Imp. *Friderico* Barbaroſſæ σύγχρονος ita ſcribit eadem de re lib. 8 cap. 23 de nugis curialium. *Sed eſto, vt his liceat, qui carnales ſunt, contendere de primatu: Viris eccleſiaſticis hoc vſque quaque arbitror eſſe illicitum. Carnalium tamen exemplo ſub imagine religionis obrepit impietas, & iam non modo contenditur pro ſacerdotio, ſed pugnatur. Antiqui quondam trahebantur inuiti, & proni ad martyrium, primas cathedras carcere peius & cruce fugiebant. Contra iam palam loquuntur ſacerdotes, & prouerbium nullum dicunt:* Noluimus, *inquiunt*, martyres eſſe; ſed ſedium noſtrarum gloriam non dabimus alteri, &c. Lege totum illud caput; eſt enim inprimis graue & dignum conſideratione. Satis ſit eius clauſulam vltimam hic ſubiicere. *Nonne*, inquit, *miſeria digniſſimus eſt, qui pro tanta pugnat miſeria? Qui erit ei, quem nulla vocat electio, ſed repugnante in membris Chriſto, ambitio cæca & cruenta non ſine ſanguine fraterno intrudit? Hoc quidem eſt Romulo ſuccedere in parricidiis, non Petro in commiſſi diſpenſatione ouilis.* Eodem cap. teſtem laudat *Adrianum* ipſum, cui ſe, vt Anglum Anglo familiarem fuiſſe oſtendit: *Romano Pontifice neminem mortalium miſerabiliorem eſſe, conditione eius nullam miſeriorem.* Venit mihi hoc loco inter alia in mentem & iſta *Platonis* ſententia, alibi a me relata: Melius cum Republica actum iri, ſi eius munera potius refugientibus, quam appetentibus atque ambientibus commendentur. Venit etiam in mentem eius, qui aiebat: Si quis ſciret, quantum curarum ac miſeriarum cumulum tegeret atque complecteretur diadema, neminem fore, qui id humi repertum tollere ſibique imponere vellet. (R.) p. 189 ſeq.

(5) *Rath hielte.* Germaniſmus. (B.)

* Hoc eſt, ſuffragiis duodeuiginti Cardinalium, vt *Æmilius Veronenſis* indicat: vel duorum & viginti, vt ait *Platina.* (Sp.)

(6) In Cæſ. *Friderici* & Teutonicæ nationis ignominiam, vt dicunt ſcriptores. Erat enim *Rollandus* iſte, vt eorum vtar verbo, *euidens ſacroſancti Imperii hoſtis, iuriumque Auguſtorum oppugnator acerrimus.* (Sp.)

(7) Scilicet, Romanæ eccleſiæ. Super hoc vocabulo, quod *Budæus* putat latinum non eſſe, idem plura in annot. prioribus. Hoc tamen latinitate donauit *Fl. Vopiſcus*, cum in Carino Imperatore ſcribit, vnum ex Cancellariis ab eo præfectum vrbi creatum. Sed & vſus hoc verbo dignitatem eam, maieſtatemque vendicauit, vt ex Electoribus Romani Imperatoris tres Archicancellarii nominentur,

nentur,

pentur; Moguntinus, per Germanias: Colonienſis, per Italiam; & Treuirorum Antiſtes per Gallias. *Alciatus* in Rubr. C. *de primicer.* lib. 12 *ſcribam Principis primicerium* nominari docet, hoc eſt, honore inter notarios primum. Certe, quod & præceptor, ſummusque amicus meus *Zaſius* annotauit, Principum ſcribæ (ſiue eos *Cancellarios*, ſiue *Secretarios*, ſiue *ſacri ſcrinii proximos*, ſiue *Libellorum magiſtros* nomines) magni ſemper apud Principes momenti fuiſſe manifeſtum eſt. Conſtitutiones quoque Principum, multis eos ornarunt priuilegiis. Nam ea dignitate funguntur, qua vicarii Principis. Acceſſus ad Principem ſemper conceditur. Et eſt eis poteſtas ſedendi cum iudicibus. Ad extraordinaria, vel tributa, vel munera, nec ipſi, nec liberi, neve alii de familia coguntur. Et qui diu Secretariorum officio functi cum fide fuerint, ſacri palatii eis dignitas prærogatur. Quas in prouincia domus habent, hoſpitis accipiendi onere non grauantur. In iudicium vocati non ſatiſdabunt. Ab officiis dimiſſi, omnibus his, qui poſt ad regendas prouincias ſunt aſſumpti, præferuntur. Palatina eorum bona ex pari caſtrenſibus accedunt peculiis, cum aliis multis priuilegiis, quæ colligi ex iure poterunt. (Sp.)

(8) Nobili familia Senenſi, patre *Ranutio*, cuius gentilitii nominis neque *Platina*, neque *Volaterranus* meminere. (Sp.)

(9) Eius nominis *tertius*, anno 1159. (Sp.)

(10) Annis 18. (Sp.)

(11) Anno a Chriſti natali 1177. De mediis, quibus ad pacem, qua ſchiſma ſublatum eſt, ventum ſit, adeo non conuenit inter ſcriptores, præſertim Italicos, vt nunquam in re aliqua tam memorabili, tantum tenebrarum eſſe vnum in locum congeſtum, ſcriptorum vel negligentia vel inſcitia, quantum in hac, quæ de *Friderici* & *Alexandri* Pontificis reconciliatione ſunt litterarum monumentis prodita. Non dubito, quin lucem aliquam inferret, ſi modo extaret hiſtoria, quam teſte *Trithemio Chriſtianus* Archiepiſcopus Moguntinus de Ænobarbicis geſtis ſcripſit: maxime quod inuenio, tum illo, tum Magdeburgenſi Pontifice ſuaſoribus *Fridericum* rediiſſe in gratiam *Alexandri*. Non tantum vir eruditus & eloquens, quem ſuo tempore orantem Itali mirati ſunt, vt idem *Trithemius* ait, ſed etiam manu promptus, atque vere forti animo fuit. Nam vt annales noſtri teſtantur, vna cum *Reinaldo* Archiepiſcopo Colonienſi contra Romanos, tum Ænobarbo rebelles, proſpere apud montem Porcum pugnauit, an. a nato Chriſto 1167. Sed & *Chunradus* Epiſcopus, ex cuius annalibus, quibus ſua tempora complexus eſt, ea quæ primo libro ad hiſtoriam cædis *Arnoldi* Pontificis Moguntini attinebant, adduximus, tam *Chriſtiani* huius, quam ſchiſmatis etiam meminit his verbis: *Videns Dominus*, Fridericus *Imperator durum ſibi fore, & contra Papam, & Archiepiſcopum, certamen gerere, eidem aduerſarium ſuſcitauit. Inſtituit ergo Dominum* Chriſtianum, *ſua curia Cancellarium, loco Domini* Chunradi *Bauari* (qui in ſede Moguntina *Rudolfo* Zeringenſi ſucceſſerat) *virum vtique mira prudentia in rebus ambiguis & arduis, ſubtiliſſimi conſilii & velociſſimi inuentorem. Erat etiam vir mira patientia in aduerſis. Nulla in proſperis ſuperbia extollebatur. Vultus benignitate omnibus gratioſus, & aliis honeſtis moribus adornatus. Hunc ergo, quia tam eccleſiaſticarum, quam ſecularium perſonarum fauorem cognouit habere, conſtituit Epiſcopum Moguntinum. Durauit hoc ſchiſma annis* 18. *Tandem Dominus* Chriſtianus *ſe interponens inter Papam & Imperatorem, ambos ad concordiam reuocauit.* Quod autem *Fridericus* capto filio *Othone* (quem ei fuiſſe annales noſtri, apertiſſimeque ſupra Poeta etiam prodiderunt, & obiter attactum quoque a nobis eſt, quamuis *Merula* perneget, cui tamen in ceteris, quæ ad hanc pacificationem attinent, maior fides adhibenda eſt) apud Venetias ſub pedibus *Alexandri* ſubcubuerit, veniam præteritorum petendo, dicens: *Non tibi, ſed Petro*, vt exprimit pictura, quam ego ipſe vidi in comitio (locus eſt in palatio Veneti Ducis, in quo noui magiſtratus creari ſolent) cum ipſo *Merula* poeticum magis argumentum, quam fidem hiſtoriæ crediderim: eoque magis ad Merulanam ſententiam accedendum puto, quod videam neque naualis pugnæ, neque *Othonis* capti, ne verbo quidem meminiſſe *Platinam*: cuius hiſtoria de vita & moribus Pontificum aliquanto verior eſt exiſtimanda: quod eam ex publicis tabulis, & diplomatibus, aliiſque legitimis documentis deprompſerit. *Conuenerat iam Venetias* (inquit ille) Alexander, *componenda pacis Italiæ cauſſa: eo &* Fridericus *accedens, in veſtibulo* ſancti Marci *Pontificis pedes oſculatur: ſimul deinde ad altare maius profecti, accepta, dataque ſalute, de fœderibus pacis inter ſe multum diuque collocuti ſunt, quæ poſtea ſequenti die ex ſententia confecta eſt.* Certe niſi exiſtimaſſet fabulam *Platina*, non reor, prætermiſiſſet tam memorabilem rem ſilentio, quam nonnulli commenti ſunt, ſcilicet, *Adrianum Friderici* collum pede comprimentem, dixiſſe: *Scriptum eſt: ſuper aſpidem & baſiliſcum ambulabis, & conculcabis leonem & draconem.* (Sp.)

(12) *Cum iam*, vt idem ait, *a tyrannicis perturbationibus videretur quieturus*, Pontificatus ſui anno 21, die 19. Sed eas, o *Platina*, minime pro nomine Chriſti prouehendo pertulit, ſed magis, vt negari non poteſt, ſibi ipſi illas mouit, ſub prætextu pietatis ſacerdos arrogantiſſimus, tum pro ſua dominatione conſtituenda, tum mundana Romanæ eccleſiæ ditione proferenda. Vnde auunculus meus in lib. quem *de vita & moribus Germanorum Principum* ſcripſit: *Neſcio*, inquit, *quidnam potius admirer, Pontificiſne ſuperbiam, an Imperatoris contumaciam, vel cæterorum Principum ſocordiam ignauiamque, quod cum tanto reipublicæ chriſtianæ interitu, ac irrecuperabili detrimento, tam deteſtandam execrabilemque Pontificis, Imperatoriſque diſcordiam pertulere.* Omnium enim malorum

fontem

fontem inde vſque ad noſtra tempora profluxiſſe arbitramur. Idem ſcribit autor annalium *Vrſperg.* in *Friderico II.* (Sp.)

Sic Virgilius, *factoque ibi fine quieuit*, vid. & ſupra lib. 9 v. 514. (R.) p. 190

Altera pars ſacra, Octaui, *te ſede locatum*(1),
Auſpiciis decepta ſuis, ignara ſuperni
Iudicii(2), *falſo* Victorem *nomine dixit.*

(1) Nam licet in *Alexandrum* plurium ſuffragia inclinaſſent, ea tamen non poterant non eſſe ſuſpecta. Conuenerant namque coniurati in *Fridericum*, neque ob aliud, quam quod egregius Princeps Imperatoris & nomen & dignitatem in Italia tueretur, ſeque autore reſloreſceret: vt quemadmodum paulo ante Pontifex *Adrianus* eum, recepta ab illis immenſa auri vi, pronuntiaſſet abſtentum, vt vtar *Cyprianico* verbo, a quo ueque *Ritius* in Regibus ſuis abhorruit: ita nunc non alter illi in ſede ſuccederet, quam qui male odiſſet *Fridericum*: quod & præſtiterunt coniurati. Paucis tamen, vt non raro bonorum eſt numerus minor, exceptis, nouem ſcilicet, vt noſtri annales tradunt: tribus autem, vt externi: qui *Octauianum*, virum, vt noſtri annales oſtendunt, humilem, manſuetum, religioſum, & per omnia probatum, ad concordiæ & pacis vnitatem inter eccleſiam & imperium reformandam ac conſeruandam vtilem, elegerunt, indito illi *Victoris* nomine. At Cæſar ab initio neutrum ſalutabat Pontificem. Verum vt *Alexander* (qui horrebat Romanorum arbitrium, qui ſuum popularem externo homini haud dubie prælaturi videbantur, ſi ad populum ea cognitio delata eſſet) Ænobarbum rogaſſet per legatos, vt ſua autoritate id diſſidium tolleret: iſque reſpondiſſet, electos ad ſe Papiam debere venire, non vt eos iudicaret, ſed vt a prudentibus viris addiſceret, cui potius obedire deberet: ſpreto tam ſalubri reſponſo, vt vir erat elati animi, Anagniam ſe contuliſſet, & quos mox Imperator honeſtos Epiſcopos de religione Chriſti bene ſentientes miſerat, qui eum ad Papienſe concilium, quod *Fridericus* exemplo Iuſtiniani, Theodoſii, Caroli & aliorum antiquorum Imperatorum, ſuo iure conuocarat, citarent, nimium ſuperbe reieciſſet: *Octauianum* per iam dictos Epiſcopos Papiam adductum, ibidem frequenti Antiſtitum conuentu Ænobarbus *Victorem* Pontificem probauit, ratamque illi fecit ſuo aſſenſu dignitatem, quem & Germania ſecuta eſt. Lege *Radeuicum*, quo nemo copioſius eius ſchiſmatis acta, & ſi omnes illius meminerint, monimentis literarum tradidit. Sed & *Maximilianus* inuito *Iulio* indixit concilium, vt in temporibus eius latius referemus. (Sp.)

(2) Sed qui id tibi, *Gunthere*, conſtare potuit? quum non omnes, quos homines recipiunt, vt diuus *Hieronymus* grauiter dixit, probet vere Epiſcopos Deus. Certe humano iudicio legitime creatus videtur, in quem plurium ſuffragia congeruntur, etiam ſi fuerit coniuratio perditorum. Quamquam vt Dei ſoluoi eſt certum iudicium, ita nouit etiam ille in populi ſui ſalutem abuti parum rite electis. (Sp.)

Rurſus ad hoſtiles vaſtandos impiger agros
Signa mouet Cæſar, lateque per omnia bellum
Rura trahens, quæcumque nouis illæſa manebant
Cladibus euertit grauiora prioribus addens.
Aſt vbi continuis crebro ſpoliata rapinis,
Nec domino(1) *victum, nec equo dare pabula tellus*
Iam poterat, conuertit iter, rapidoque tumultu
Tendit ad obſeſſæ trepidantia mœnia Cremæ.
Hanc equidem iam tunc a prima cœperat ingens
Obſidione timor, ſed nunc vbi regia ſigna
Cæſaris, & Latias vento quatiente volucres
In campis volitare ſuis, ipſumque verenda
Maieſtate ſuos hortantem ad bella(2) *maniplos*
Aſpiciunt, quatit oſſa metus, cladisque futuræ
Præuia(3) *turbatam confundunt nubila mentem.*
Non tamen infauſtæ vel nunc reſipiſcere plebi,
Seque ſuoſque pio rectori ſubdere muros,
Vltrices vitare minas, veniamque mereri
Subuenit(4): *inſiſtunt ſceleri, maluntque perire*(5),
Quam dono vixiſſe Ducis: mors libera pluris,
Quam donata ſalus, conceſſaque vita putatur.
Ergo pari ſtudio ciues, ac noſtra iuuentus
Arma volunt, pacemque negant, tormenta graueſque

Attollunt

Digitized by Google

Attollunt fabricas: diuerſos machina in vſus
Extruitur, quæ ſaxa rotet, quæ torqueat haſtas,
Quæque vel in muros, vel in altas æmula turres
Spargat inextinctas viuaci ſulfure flammas(6).
Tela, faces, & ſaxa volant(7), *niger aera nimbus* (8)
Inficit, & miſſis ſubtexitur aura ſagittis,
Ardet vtrinque furor, cælumque clamore feroci
Rumpitur, & ſtimulis grauioribus æſtuat ira.
Hii(9), *clauſos*(10) *virtute pares ſibi*(11) *velle videri*
Indignum fœdumque putant, gaudentque feroces
Inculcare minas: illi, non eſſe minores
Nituntur, referuntque vicem, ac maiora rependent.
Audaces mors certa facit, pellitque timorem
Deſperata ſalus(12): *tunc ſi quos forte maligna*
Comprenſos, captoſque tenent, hoſtilis in illos
Graſſatur rabies, ſociiſque videntibus enſe
Colla ſecant, luduntque manu, ceruice rotata
More pilæ(13), *aut miſeros lacerant crudeliter artus.*

(1) Pflugius, *non homini*: quod mihi non placet. (R.)

(2) Quod eſt Imperatoris officium, de quo vide ſupra. (R.)

(3) Id eſt, *præſaga.* (R.)

(4) Id eſt, *ſuccurrit, in mentem venit.* Nota hic quoque furorem populi in propriam ruentis perniciem. (R.) p. 190

(5) Sic Cato Vticenſis potito rerum Cæſare mori maluit, quam a victoris pendere clementia, eique vitam referre acceptam. (R.) p. 190

(6) Græce eiuſmodi ignis iacula *Pyroboli* vocantur: Teutonice, *Feurmörſel.* Horum fit mentio in Machabæis. (Sp.)

(7) Manifeſta imitatio *Virgiliani* illius hemiſtichii in 1 Æn. *Iamque faces & ſaxa volant.* (R.) p. 190

(8) Hic ille eſt ferreus imber, de quo ſupra ex *Ennio & Virgilio.* Sic infra 340; *cauis pluit aura ſagittis.* (R.) p. 190

(9) Scilicet Ænobarbici. (Sp.)

(10) Cremenſes obſidione cinctos. (Sp.)

(11) Vulgo, *ſe velle videri.* Error inde natus, quod *ſi* pro *ſibi* ſcripſerint librarii: quodque alii porro ex *i*, fecerint *e*. (R.) p. 190

(12) Iuxta illud Poetæ, Æneid. 2: *Vna ſalus victis nullam ſperare ſalutem.* Plerumque enim, vt *Seruius* ibidem refert, deſperatione robur augetur, vt *Papinius*: *Eſt vbi dat vires nimius timor.* Item ſcimus, *captiuitatis mortem eſſe remedium.* (Sp.)

Sæpe ad hunc locum *Guntherus* alludit: vt lib. 9, 456. & lib. 1, 135. Illis autem, quæ ad hanc ſententiam *Spiegelius* adnotauit, iſta licet addas: *Neceſſitudo etiam timidos fortes facit*: vt ait *Salluſtius* Catilina. *Seneca* Medea: *Qui nil poteſt ſperare, deſperet nihil*, vide & *Muretum* Var. lect. 12 c. 6. Ex hoc fonte illud eſt apud Cæſarem ſtrategema, lib. 1 Bell. Gall. quo militibus reditum intercludit: *vt* (inquit) *domum reditionis ſpe ſublata, paratiores ad omnia pericula ſubeunda eſſent.* Nam e contrario, vt *Tacitus* 3 Hiſtor. ſapienter ait, *quanto plus ſpei ad effugiendum, tanto minor animus ad reſiſtendum.* Cui non eſt abſimile quod ait *Attius* Poeta vetus apud *Nonium*;

Sæpe ignauit fortem in ſpe expectatio.

Silius lib. 1;

Clauſa acuunt extrema pericli,
Et fractis rebus violentior vltima virtus.

Idem lib. 6;

Et certare malis vrgentibus hoſte putabat
Deuicto maius.

Quare vt deſperatis ægrotis Hippocrates medicinam adhibere vetat: ſic periti Impp. nunquam cum deſperatis hoſtibus confligendum ſuadent; ac potius fugienti hoſti aureum pontem ſubſternendum præcipiunt, quod Scipio dicebat. Exemplum inſigne eſt in Gandauenſibus a Ludouico Flandriæ Comite obſeſſis: de quibus vid. *Bernhard Girardus* lib. 17. *Eſt autem hæc vna ex ſpeciebus falſæ fortitudinis, de quibus vid. *Ariſtoteles* lib. 4 Ethicor*. (R.) p. 190 ſeq.

(13) *Erat, Radeuicus* ait, *videre miſeriam: quando hi qui foris, occiſorum amputatis capitibus, eis quaſi pila ludebant, & a dextra in læuam reiectis, crudeli oſtentui & ludibrio habebant: qui vero in oppido, inhoneſtum arbitrantes, ſi quid minus auderent, captiuos noſtrorum ſine miſericordia ſupra muros membratim diſcerpendo, miſerabile præbebant ſpectaculum.* (Sp.)

Haud procul a ſæuo belli ſemota tumultu,
Vicinum(1) *coniunx*(2) *ſeruabat regia caſtrum,*
Ne miſeras cædes, infandaque multa videret(3),
Caſtaque crudeli ſcelararet lumina viſu(4).
Hanc, viſente viro, per eam, quam regia ſigna
Seruabant portam, tutis e ſedibus hoſtes

Prorumpunt, ſtrepituque graui tentoria Regis
Aſſiliunt, multoſque necant, maculantque cruore
Hoſtili proprioque ſolum, ſternuntque caduntque.
Cædibus alternis tota non viribus vllis
Depelli potuere die, dum Phœbus opaco
Infudit tenebras demerſa lampade mundo.
Nuntius abſenti certiſſimus(5) omnia Regi
Pertulit: ille graui concuſſus pectora motu,
Caſtra petit properans, & adhuc a cæde recenti
Signa cruenta videt, captiuaque corpora quædam
Vrbis in aſpectu laqueo ſupponere fauces
Cogit, & ex alto ſuſpendit in aere ligno.
Tunc etiam quidam vinctos in caſtra trahebant
Sex Ligurum de gente viros, qui iuſſa ferentes
Verba Placentinis (6) Ligurinæ nomine plebis,
Hoſtibus inciderant: horum qui maximus vnus
Eſſe ferebatur, ſe Præſulis(7) eſſe nepotem
Gaudebat, generiſque notis(8), opibuſque nitebat.
Hunc(9) quoque, contempto non parui ponderis ære,
Quod pro morte ſua redimenda pendere fiſco
Spondebat, pœna Princeps affecit eadem.
Nec minus obſeſſi captos quoſcumque tenebant
Suſpendunt, factique vicem mox reddere gaudent.
Tunc magna exarſit generoſi Cæſaris ira,
Quod velut ex æquo ſecum contendere victi
Auderent, nec adhuc miſeros agnoſcere caſus,
Fortunamque ſuam vellent in morte fateri.

(1) Nomen illi erat tum, vt idem autor eſt *Radeuicus*, *Sanbaſſan*. (Sp.)

(2) *Beatrix* Auguſta, quæ aliquando, vt & *Cranzius* refert, ingentem a Mediolanenſ. contumeliam paſſa eſt. Quum enim feminea, vt putabat, ſecuritate vrbem intraſſet, cuius videndæ ſtudio iam pridem ardebat, populus male affectus Imperatori, qui iterum rebellionem meditabatur, inſolens fœdumque petulantiæ ſuæ exemplum edidit. Quippe, oblitus debiti, oblitus feminei decoris, oblitus armorum Cæſaris, quæ ſæpius illi cum victoria intentauit, Auguſtam feminam capite obuerſo in caudam mulæ impoſitam, traditaque pro frœno cauda, non tantum in vrbe circumuectam habuit ſummo ludibrio, ſed etiam eo ſchemate videndam per portam emiſit. Vnde memor, tam inſignis contumeliæ, vt eos rurſus ad deditionem compuliſſet, non alia deditos lege accepit Ænobarbus, quam qui viuere velint, ficum de natura mulæ dentibus eximerent, alioquin mox obtruncandi. Multos tum ferunt, præpoſuiſſe mortem ignominiæ: vitæ cupidi fecere, ad quod eos ſuprema neceſſitas adigebat. Hinc quoque natam eſſe aiunt, apud Italos familiarem illam contumeliæ notam, qua pollice digito inter duos oſtenſo irridentes dicunt: *ecco la fico*. Hæc eſt autem illa ficus, eodem *Cranzio* teſte, quam tuliſtis Mediolanenſes per ſummam ignominiam, vnde horror eſt, digna ſuperbiæ vindicta. (Sp.)

(3) Mala ſcilicet, & ſcelera, quæ ſæua belli tempeſtate ingruunt. Hæc recitat *Roterodamus* in explicatione prouerbii: *Dulce bellum inexpertis*. (Sp.)

(4) Putantur enim oculi atrocis alicuius facinoris conſpectu pollui & contaminari. Vnde & *Ouidius* exclamat:

Cur aliquid vidi? cur noxia lumina feci?

Eoque reſpectu cum Impp. hæc protulerunt in l. 12 cum ſupra. C. de re milit. *Nullus omnino publicos oculos nudatos inceſſet*, &c. tum iſta ſcripſit *Latinus Pacatus Drepanus* in panegyrico ad Theodoſium: *Nec tu illum* (Maximum tyrannum) *qua es clementia, in conſpectum tuum venire voluiſſes, ne oculos iſtos omnibus ſalutares homo funebris impiaret*, &c. vbi vt hoc obiter moneam, mox pro *noluiſſes*, legend. *voluiſſes*, hoc modo, teque purgare eodem teſte, quo inſimulatore voluiſſes. (R.) p. 191

(5) Pflugius, *mœſtiſſimus*. (R.)

(6) Vſque adeo verum eſt, quod Sapiens dixit: *Inimico reconciliato ne credideris*. Licet enim Placentini nuper in Ænobarbi verba iuraſſent, ſecrete tamen Mediolanenſibus fauebant, ficta deuotione, ſimulataque obedientia Cæſari adhærentes. Vnde non multo poſt ab eo, vt patebit, ſacroſanctæ maieſtatis rei, hoſteſque Imperii pronuntiati ſunt. (Sp.)

(7) Archiepiſcopi Mediolanenſis. *Vir erat ille*, vt ait *Radeuicus*, *diues*, *& cuius conſilio Mediolanenſis ciuitas plurimum nitebatur*. Iuriſperiti *nepotis* vocabulo varie vtuntur: iis modo ad *pronepotem* extenditur, modo *filii* appellatione venit, modo non venit. Ego ſubſcribo iis, qui *nepotem* non proprie, ſed per interpretationem aiunt ſub filio contineri. Vulgarem autem vocabuli huius vſum nar-

rauimus in ſcholis, quæ ad amici rogatum olim adiecimus hymno auiæ Chriſti *Anna* dicto ab *Roterodamo*. (Sp.)

(8) Id eſt, imaginibus, in bonam partem, vt aliquando etiam accipitur, ſicut apud *Ouidium* : *Ille Numantina traxit ab vrbe notam.* Plerumque tamen in malam partem, pro infamia & ſuggillatione. *Notis* autem *ſcribere*, Iuriſconſultis eſt, compendioſo ſcribendi genere excipiendo vti. *Tranquillus* de Tito Principe Romano ; *E pluribus comperi, notis quoque excipere velociſſime ſolitum, & cum amanuenſibus ſuis per ludum iocumque certantem, imitari chirographa, quæcunque vidiſſet.* Huiusmodi exceptores ſunt hodie in ſeptis iudicialibus miranda ſolertia omnia propemodum dicta, aduocatorum quoque, nedum iudicum excipientes. Quales etiam olim fuiſſe in iudiciis Romanis probat adductis teſtimoniis *Budæus* in annotation. prioribus. (Sp.)

(9) Scilicet Præſulis nepotem. Vulgo legitur, *hos*, non recte. Sequitur enim, *ſpondebat*, niſi forte reſcribendum, *ſpondebant*. Ita enim retineri poſſet, *hos*, ſcil. ſex Ligurum legatos. (R.) p. 191

Protinus obſeſſos præconis(1) *voce moneri*
Imperat, vt miſeræ ſolatia nulla ſalutis
In bonitate ſua(2) *ponant ſibi, nequis ad ipſum*
Spe veniæ fugiſſe velit, pro ſanguine certet
Quiſque ſuo, propriamque manu ſe ferre ſalutem
Nouerit, & validis tantum ſpem ponat in armis.
Inde quater denos(3), *quos plebes perfida dudum*
Illa viro dederat, fidei paciſque tenendæ
Pignora certa vades, fabricis(4) *& turribus altis*
Imperat adnecti, quique hæc(5), *faſceſque ſuorum,*
Saxaque tormentis violenter ab vrbe rotata
Excipiant, miſeris tutantes robora membris.
Quantus erat luctus, miſeri quæ forma doloris,
Quæ ſuper e totis populi ſuſpiria muris,
Cum pendere ſuis expanſo corpore natos
Oppoſitos telis, miſeri videre parentes?
Pectora ſingultu ſaliunt, gemituſque dolore
Rumpitur, atque omni lachrymæ ſub caſſide manant.
Non tamen id circo parcendum turribus illis
Eſſe putant, curantve ſuos auertere iactus.

(1) Qui publice aliquid ore & verbis denunciat, *præco* dicitur, vt apud *Virgilium* in 5 Æneid. *Victorem Æneas præconis voce Cloanthum Declarat.* *M. Cicero* Epiſt. lib. 6 ad Leptam ſcribens, ex autoritate Balbi Iuriſconſulti indicat præconis munus ignobile, his verbis : *Simul vt accepi a Seleuco tuo literas, ſtatim quæſiui e Balbo per codicillos, quid eſſet in lege. Reſcripſit, eos qui facerent præconium, vetari eſſe in decurionibus : qui feciſſent, non vetari.* Quam ſententiam & *Alciatus* probat, non enim ſimpliciter *præco* muſicam profitetur, ſed voce & clamore populum alloquitur. Iuuenalis : *Quondam hi cornicines & municipalis arenæ Perpetui comites, notæque per oppida buccæ.* (Sp.)

(2) Hoc eſt, miti & manſueta natura : quæ non defuit Ænobarbo, & Regem maxime decet. Nihil eſt enim, autore *Seneca*, memorabilius, quam eum cuius iræ nihil obſtat, cuius grauiori ſententiæ ipſi, qui pereunt, aſſentiuntur, quem nemo interrogaturus eſt, immo ſi vehementius excanduit, nec deprecaturus eſt quidem, ipſum ſibi manum iniicere, & poteſtate ſua in melius placidiusque vti. Quamobrem perfidiæ gentis imputandum eſt, quod clementia Principis ſæpius læſa, vt fieri ſolet, in inexorabilem iram exiens, ipſum ad inſigne ſeueritatis, quod mox ſequitur exemplum adegit. Quæ, vt docet *Cicero* primo Officiorum, reipublicæ cauſſa adhibenda eſt, quod ſine ea rerum ſumma adminiſtrari non poſſit. (Sp.)

(3) Scil. de illis 300, quos *Friderico* a Mediolanenſibus datos eſſe obſides ſupra dixit. (R.) p. 191

(4) Machinis, quibus alligatos Cæſar obiiciendos decreuerat Cremenſium tormentis : quæ nouem ipſi intra vrbem habebant, vulgato nomine *Mangas* vocata, teſte *Rideuico*, apud quem eadem, quæ hic cecinit Poeta fuſius eſt legere. (Sp.)

(5) Non intelligo, quorſum pertineat τὸ *hæc*. Faſces vero vocat ſagittas. De *excipiendi* verbo vid. notata ſupra. (R.) p. 191

Atque aliquis toto diſtentus corpore pendens,
Saxa videns in ſe miſerum torquere parentem,
Luctiſico clamore ciens, ita filius inquit :
(1) *Quid facis infelix? huc tandem reſpice ſæue*
Ac miſerande pater, lapidum compeſce rotatus,

Tela manu ſuppreſſa tene, non obruis hoſtem,
Filius eſt, qui in morte petis: vel parcere nato
Si prohibet fortuna patrem, da tempora vitæ
Non ſpatioſa meæ, veniatque miſerrima mater,
Pendentemque prius videat, mortique paratum,
Quem genuit. Sic ille miſer ſua fata parenti
Defleuiſſe ſuo: ſic & pater anxius illi
Reſpondiſſe poteſt: non me tua fallit imago(2),
Nate, nec ignara te neſcius obruo dextra.
Agnoſco miſerum miſer, accipioque vocantem,
Heu pietas, non parco tamen: ſed deſine ſæuum
Incuſare patrem, non te, miſerande, ſed hoſtem,
Inque meam ſtructas cladem peto turbine turres.
Cogit amor patriæ(3), mallem diſtractus in illo
Stare loco, corpuſque tuis opponere ſaxis.
Sors tua dura minus(4), ſaxi quem protinus ictu
Machina(5) diſcutiet: nos turba miſerrima faſtus
Teutonicos, Regiſque minas, longique dolorem
Funeris, amiſſa iam libertate(6) timemus.
Vix ea, cum rapido moles excuſſa flagello,
Fortiter inflicto pendentem diſcutit ictu.
Sic aliquot pueri(7) mortem ſubiere, ſed omnes
Expoſiti fato grauiorem morte timorem(8),
Longaque pendentes miſerandaque fata tulerunt.

(1) Pathetica verba filii machinis affixi pro muris patriæ: ne pater in ſe hoſtile telum torqueat e tormentis in obſidentem hoſtem iaculandum. (Sp.)

Huic proſopopeiæ valde patheticæ, qua ſermonem tribuit obſidi pendenti. Similem prorſus ὀδυρμὸν obſeruaui 3 Cynegetic. *Oppiani* in hiſtoria ſubi. (R.) p. 191 ſeq.

(2) Verba patris ad filium exhortantis, vt fortiter pro patriæ, quam ipſe propugnet, libertate moriatur. (Sp.)

(3) Vt hæc eſt vnicuique iucundiſſima, quæcunque contigit, vt teſtatur *Homerus* in Odyſſea, qui interprete *Roterodamo* ſic cecinit: *Vt nihil eſt patria, propriiſve parentibus vlls Dulcius.* Sed & *Cicero* in legibus autor eſt, nos illis maxime obligatos eſſe: apud quem &. habes catalogum defenſorum patriæ, in oratione pro Seſtio. (Sp.)

Manifeſta παρῳδία illius Virgiliani: *Vicit amor patriæ,* &c. Nota hic, *Patriæ,* quam amoris paterni potiorem ducendam eſſe rationem. (R.) p. 192

(4) Hoc eſt, *melior,* q. d. *o fili, tua conditio eſt lenior, quia ſi & tu morieris, nullo id cruciatu longo continget, & vt vir fortis, pro patria mortem oppetes: verum ego obnoxius ero ærumnoſa perpetuaque ſeruituti.* Eſtque locus ab inſtantibus malis ſimilis illi, qui eſt apud *Lucanum* lib. octauo: *Sed tua ſors melior, quoniam mors vltima pœna eſt. Non metuenda viris.* (Sp.)

(5) Tormentum bellicum. Sed & vox ipſa conſilia, quibus decipere hoſtem conamur, ſignificat: vt in referenda eius origine narrauimus fuſius, vt omnia, quæ in hymnum *Prudentii, ad omnes horas,* ſcripſi. (Sp.)

(6) Quum hæc non ſolum ab hominibus, ſed etiam a beſtiis expetatur, vt præclare dixit *Cicero* contra Rullum. Certe laus eſt illa maxima ciuitatis, in qua eſt libertas certa, æquaque tam ciuibus quam peregrinis. Vide *Ariſtotelem* lib. Politic. 4 & 6. (Sp.)

(7) Attendendum memorabile Cremenſium crudelitatis, vel potius immanitatis exemplum. (Sp.)

Id eſt, filii, vt apud Euangeliſtam iuxta idioma Hebræorum, cuiuſcumque ſint ætatis. *Paulus* Iuriſconſultus triplicem explicat huius vocis ſignificationem. Prima eſt, cum ſeruos pueros appellamus: qui ſermo etiamnum in vſu eſt. Altera eſt, cum contrario puellæ nomine vtimur, Teutonice *ein Knab.* Tertia eſt, qua ætatem indicamus: vnde propria ſignificatione, cum puerum dicimus, impuberem intelligemus, id eſt, qui quatuordecim annos non expleuerit. Accipitur & in ſacris literis pleniore ſignificatione hæc vox, vt apud Eſaiam: *Maledictus puer centum annorum.* (Sp.)

(8) Sic ſupra lib. 7 v. 575. *Veris grauiora timentur.* Eſt autem *acrior leto timor ipſe leti.* (R.) p. 192

Interea Ligures tantis ad mœnia Regem
Implicitum cœptis, aliis non poſſe putantes
Ferre ſalutis opem, ſocioſque leuare labores(1),
Agmine collecto(2), quanto non ante, Manerbum
Haud procul a Cumis(3), vix expugnabile caſtrum

Aſſultu

Aſſultu, raptoque parant euertere bello.
Comperit hos motus, qui tunc in partibus illis
Virtutum merito generoſum nomen adeptus,
Teutonica dudum miles de gente, vocatus
Cæſaris imperio, Comitem Gozuinus *agebat*(4):
Propoſitum Ligurum Regi, magnoſque paratus
Significat, cautusque ſuis a Principe caſtris
Supplementa(5) *petit, collectis omnibus ipſe*
Quos eadem tellus aptos his rebus, habebat,
Arma rapit, iamque obſeſſos euertere(6)*muros,*
Caſtrenſique necem populo ſeu vincla minantes,
Aggreditur, turbatque viros, celerique relapſu
Conuertit, flectitque fugam, fallitque ſequentes.
Sic iterum(7), *ſic ſæpe ſuo Comes impiger aſtu*
Ludificat Ligures, inceptaque magna retardat(8).
Id ſatis eſſe putans, ſociæ dum ſigna cohortis
Auxiliumque ferens a Principe miles adeſſet.
Ergo vbi conſpicuis velox equitatus in armis,
Quingenti iuuenes, firmiſſima robora belli,
Aſſuit, & valido ſuppleuit robore partes,
Plura rati Ligures, & te quoque, Cæſar, adeſſe,
Præcipitem petiere fugam, timidique ſoluta
Obſidione ſuos properant attingere muros.
Imminet attonitis victor, ſpoliiſque retentis,
Pluribus occiſis, aut vincula ferre coactis,
Non prius abſtinuit ferro, quam cardine verſo
Hoſtibus excluſis fugientes porta recepit.

(1) Malim, *labore*; aut erit hypallage. (R.)

(2) Circiter 30000, vt aſſerit *Radeuicus*. (Sp.)

(3) A Cumenſi lacu. (Sp.)

(4) Hoc eſt, adminiſtrabat, quibus ab Ænobarbo præfectus erat, Comitatus, ſcilicet, *Sefrenenſem* & *Martuſanum*. (Sp.)

(5) Id eſt, *ſubſidium*, vel potius *auxiliarem militem*. Caſtrenſia verba ſunt *obſidium*, *præſidium*, & *ſubſidium*, ſed ad alia etiam tran.lata. (Sp.)

(6) Iunge cum *minantes*, non cum *aggreditur*. (R.)

(7) Nota ſtrategema *Gozuini*. (R.)

(8) Hoc eſt, copiam pugnandi facere cunctatur. (Sp.)

Iam crebris inſida dolis, aſtuque maligno
Auſa pium fuerat ſtimulare Placentia Regem.
Quippe nec occultis Ligurum maleſana volebat
Parcere(1) *colloquiis*(2), *alimentaque grata ciborum*(3),
Armaque damnatæ mittebat perfida(4) *plebi.*
Ergo Placentinos, totiens offenſus ab illis
Imperii Cæſar manifeſtos deputat hoſtes.
Hoc ſatius reputans, quam ſi ſub melle venena(5)
Impia celantes, hoſtilia quæque mouerent.
Nulla quidem peſtis magis eſt operoſa nocendi,
(6) *Quam ſimulatus amor*(7), *nimiumque domeſticus hoſtis*(8).

(1) Id eſt, *abſtinere*. (R.)

(2) Tractatibus, vt nunc aiunt. (Sp.)

(3) Commeatum ſignat. Quod verbum itidem caſtrenſe, vulgo *proniant*, duo ſignificat, vel facultatem, ad tempus a militia, alioue miniſterio recedendi, quam præbet militi Imperator eundi quo velit, ad præſcriptum diem reuerſuro: & in hac ſignificatione numero tantum ſingulari fere vtimur. Vel cibaria & alimoniam publicam vel priuatam. *Cicero* pro lege Manilia: *Iam commeatu & priuato & publico prohibebamur.* (Sp.)

(4) Vt rariſſimum eſt, amicitias reconciliatas pure colere. Bene autem *perfida*, quia iuſiurandum, hoc eſt, hominii iurata capita, quæ ſuperius recitata ſunt, violauit. (Sp.)

(5) *Caius* Iuriſconſultus *Homeri* autoritate probat vocabulum *venenum* indifferens, ſignificatum a coniunctis accipere. Nam *bonum* & *malum venenum* dici poteſt. Hodie tamen vulgaris conſuetudo admiſit, vt quotiens *veneni* mentionem facimus, de *malo* intelligamus. Venenorum remedia diffuſe

 attingit

attingit *Dioſcorides* libro ſexto. Per translationem autem hic intelligit Placentinos ideo externe ſe amicos agere, vt nacti occaſionem, grauius lædant. Quod eſt iuxta prouerbium a diuo *Hieronymo* contra Ruffinum vſurpatum, *altera manu panem oſtentare, altera lapidem ferre.* (Sp.)

(6) Catholica ſententia, cuius vim ſi quis in humanis verſatus rebus non aliquando expertus eſt, hic iure cenſendus eſt beatus. Neſcio an Poeta ad illud vulgatum apud *Michæam* capite 7 alluſerit: *inimici hominis domeſtici eius.* Quod ſi *Polydoro* credimus, congruit in familiares inimicos, quibus nihil nobis pernicioſius eſſe poteſt: quando illi vt clancularii hoſtes non facile cauentur. (Sp.)

Eleganter *Cæcilius* Comicus:

Hi ſunt inimici peſſumi, fronte hilari, corde triſti:
Quos neque tu apprehendas, neque vitare ſcias.

Grauiter quoque & vere *Georg. Buchananus* rerum Scotic. lib. 12; *Non tam hoſtes exiſtimandi ſunt qui caſtris ex aduerſo poſitis odium ſuum palam profitentur, quam qui domi ex inſidiis noſtræ ſaluti imminent.* Exſtat in hanc ſententiam (vt omittam quæ ſunt apud *Ciceronem* omnibus nota) etiam *Luciani* epigramma Græcum lib. 1 Antholog. tit. 42. εἰς κόλακας: quod vna cum Latina verſione amici mei ſingularis, *Iohannis Poſthii*, V. CL. & Archiatri Palatini ex eius Francicis, deſcribam:

Οὐδὲν ἐν ἀνθρώποισι φύσις χαλεπώτερον εὗρεν
ἀνθρώπου καθαρὰν ψευδομένου φιλίην.
οὐ γὰρ ἔθ' ὡς ἐχθρὸν προφυλασσόμεθ', ἀλλ' ἀγαπῶντες
ὡς φίλον, ἐν τούτῳ πλείονα βλαπτόμεθα.

Hoc eſt:

Execrabilius nil Phœbus ab æthere cernit
Illo, qui puram fingit amicitiam.
Non etenim hunc hoſtem, ſed amicum credimus: inde
In noſtrum veniunt plurima damna caput.

Vide ibidem & Palladæ verſus in eandem ſententiam, quorum hoc eſt initium:

οὐχ οὕτω βλάπτει, μισῶν ὁ λέγων ἀναφανδὸν,
ὥσπερ ὁ τὴν καθαρὰν ψευδόμενος φιλίαν.

Id eſt:

Lædere non tantum valet hoſtem faſſus apertum,
Quantum ſub ſpecie qui latet officii.

Nec abſimile eſt alterum *Lucillii* lib. 2 Antholog. tit. 15 εἰς δολίους.

Εἰ μὲ φιλεῖς, ἔργῳ μὲ φίλει, καὶ μὴ μ' ἀδίκει σύ,
ἀρχὴν τοῦ βλάψαι τὴν φιλίην θέμενος.
πᾶσι γὰρ ἀνθρώποισιν ἐγὼ πολὺ κρείσσονα φημὶ
τὴν φανερὰν ἔχθραν τῆς δολερῆς φιλίης.
φασὶ δὲ καὶ νήεσσιν ἁλιπλανέεσσι χερείους
τὰς ὑφάλους πέτρας τῶν φανερῶν σπιλάδων.

Quod ſic reddidit latine *Gregor. Berſmannus*, vir & Poeta optimus, nec minus nobis amicus:

Re mihi non verbis præſtabis amicus amorem,
Prætexens damnis nomen amicitiæ.
Eſt odium ſatius manifeſti quamlibet hoſtis,
Inſidias nectens, quam ſimulatus amor.
Sic proram infeſtat minus exſtans æquore rupes,
Abdita quam cæcas quæ latet inter aquas.

Ad eandem ſententiam *Salluſtius* quoque alluſit Bello Iugurth. *Ei per maximam amicitiam maxima copia fallendi erat.* Laudanda eſt igitur Romanorum veterum ingenuitas, qui inimicitias aperte denuntiabant, & ſuis ædibus interdicere ſolebant inimicis, teſte *Tacito.* Ita *in fronte ſcriptas gerebant amicitias & inimicitias*, vt *Ennius* ait. Ex eodem fonte & genere eſt, quod bellum apertum inſidioſa pace melius eſt. (R.) p. 192 ſeq.

(7) Hoc eſt, amicus. Quippe ab amore, vt etiam diuus *Hieronymus* annotauit, amicus dicitur, enarrans locum Scripturæ modo citatum. Cum autem omnium rerum ſimulatio eſt vitioſa, tollit enim iudicium veri, idque adulterat: tum amicitiæ repugnat maxime, delet enim veritatem, ſine qua nomen amicitiæ valere non poteſt. Autor *Cicero* in Lælio. (Sp.)

(8) Cum hoſtis hodie ſignificet eum, cum quo bellum publice geritur, pro inimico accepit: quo verbo ſignificamus omnem, quem odimus, qui amicus non eſt. (Sp.)

Iamque rebellatrix ſuppreſſo Crema timore
Præteritis afflicta malis, metuenſque futura,
Cœperat in ſeſe grauiter mulctata(1) reuerti(2).
Iam ſe poſſe minus trepidi, triſteſque fatentur,
Nec ſolitis turbare viros excurſibus audent.
Ne tamen omnino nulla ſint fraude nocentes,
Muſcipulis(3) ſimiles laqueos, nexuſque tenaces,
Furtaque mirandæ non apparentia fraudis
More nouo, notaque minus(4) reor hactenus arte,
Per quaſcumque vias, & circa mœnia tendunt.

Vt

Vt ſi(4) cauta parum laqueo veſtigia quiſquam
Inſerat, ante quidem quam ſe diſſoluere poſſit
Adſit, & obtruncet, captumve coerceat hoſtis.
Præterea denſis ſcrobibus tellure cauata
Præcipites fodere dolos, foſſaſque latentes
Iniectu texere leui, quas incidat hoſtis
Inſcius, & ſubito pateat diſcrimine morti(5).

(1) Condemnata. A *mulcta*, quam vocem Grammatici quidam a *mulcendo* per antiphraſin dictam putant, *mulctare* verbum dictum ſignificat condemnare & punire. Sic Plautus *mulctare matrimonio*, Terentius & Maro libro vndecimo *mulctare morte*, Tranquillus *mulctare gentilitiis hereditatibus*, Corn. Tacitus, *mulctare verberibus* dixerunt. Ex vſu tamen, vt proximo libro quoque indicauimus, anguſtiore ſignificatione *mulcta* pro *pecuniaria* tantum *pœna* recepta eſt. Sicque variæ differentiæ introductæ ſunt. Quod pœna quælibet coercitio eſt, mulcta ſolius pecuniæ: quod pœna certa eſt, legeque expreſſa, mulcta ab ius dicentis arbitrio pendet. Quod pœna a quocunque iudice infligi poteſt, cui criminis exequutio demandata ſit: mulcta ab ordinariis tantummodo, hiſque qui pro tribunali ſedent. Quod mulcta fiſco datur, pœna etiam parti applicari poteſt. Quod mulcta infamiam non irrogat. Quod a pœnæ irrogatione, cum quis criminis conuictus eſt, prouocatio non eſt: at mulctæ indictio per iudicem appellationis reuocari poteſt. Sed & ſi vltra modum a lege conſtitutum Præſes prouinciæ mulctam dicat, ipſo iure reſciſſum eſt: ſi pœnam, appellatione opus eſt. Is quoque qui mulctam dixit, officio ſuo functus non eſt, & ideo eam reuocare poteſt: at qui pœnam conſtituit, amplius ea de re non aditur. Sunt autem pœnæ per leges & S. conſulta certis delictis conſtitutæ: mulcta ſpecialibus quibuſdam, vt cum quis in ius vocatus iudicem negligit: contumaciæ enim infligitur. *Plinius* epiſtol. lib. 4; *Licinius Nepos prætor acer & fortis, mulctam etiam dixit ſenatori, qui ad iudicandum non venerat, egit ille in ſenatu cauſſam ſuam: egit autem ſic, vt deprecaretur: remiſſa eſt mulcta, ſed timuit, ſed rogauit, ſed opus venia fuit.* (Sp.)

(2) Id eſt, cognoſcere ſeipſam. Vnde, *in ſe deſcendere* dictum prouerbiali ſermone, eſt *ſua ipſius vitia inſpicere.* Perſius. *Vt nemo in ſeſe tentat deſcendere nemo, Sed præcedenti ſpectatur mantica tergo.* (Sp.)

(3) Muſcipula eſt inſtrumentum quo vtimur ad mures capiendos, Græci *μυάγραν* appellant. Hoc autem vocabulo male literati, vt *Beroaldus* in aſinum Apuleianum annotauit, pro ipſo cato, qui & felis domeſticus dicitur, vtuntur. (Sp.)

(4) Vt ſit vera *Ouidii* ſententia: *Ingenium mala ſæpe mouent.* (Sp.)

Auguſtana editio, *At ſi.* Sic alias quoque & pro *vt.* (R.)

(5) Pflugius, *pereat diſcrimine mortis.* (R.)

His aliiſque dolis, quos tendere callida plebes
Sueuerat, vltrices tandem Fridericus *in iras*
Excitus(1), extremamque manum præſtare labori(2)
Accelerans, iam quippe viro poſt oppida clauſa
Sextus agebatur brumali frigore menſis,
Omnibus affectis, finemque optantibus olim(3)
Bellorum, quocumque modo(4) munimina bello
Expugnare parat: tardum ſibi quippe videtur
Expectare famem, cum longos ciuis ad vſus
Plurima de totis cautus(5) collegerit agris.

(1) Pro eo, quod eſt, vt habet prouerbium, *ſummam manum addere*, rem omnino abſoluere, ſeu extremum finem imponere. Sumpta metaphora ab artificibus, vt explicat *Eraſmus* in Chiliadibus. (Sp.)

Addere vel *imponere operi extremam*, vel *vltimam*, vel *ſupremam manum* prouerbialis formula ab optimis quibusque auctoribus vſurpata, ad ſignificandam operis abſolutionem & perfectionem. *Manus* enim eſt cauſa ſapientiæ, omniumque rerum expediendarum inſtrumentum. (R.) p. 193 ſeq.

(2) Obſidioni. (Sp.)

(3) Id eſt, iampridem. Sic ſæpe vtitur *Plinius* Iunior & *Symmachus.* An iungenda ſunt, *olim-bellorum*? vt ſit τῶν πάλαι ἢ περὶ πολέμων, quod tamen poſterius nimis fortaſſe argutum videatur. (R.) p. 194

(4) Id eſt, nulla non arte adhibita, ſeu tentata. Vt ſolent comœdiarum aut tragœdiarum ſcriptores, qui fabulas ſuas in actus quoſdam diſtribuunt, (vnde illud Horatianum: *nec ſit quinto productior actu,*) in extremo actu plurimum artis addere, ſicut ſcribit *Tullius* ad Qu. fratrem: *Illud te ad extremum & oro & hortor, vt tanquam poetæ boni, & actores induſtrii ſolent, ſic tu in extrema parte & concluſione muneris ac negotii tui diligentiſſimus ſis,* & cetera. (Sp.)

(5) Id eſt, *proſpiciens.* *Proſpicientia* munus, quæ alio nomine ac maxime noto, dicitur

tur

tur *prouidentia*, in aduerſis proſperiſque æque verſatur rebus, commodis etiam atque incommodis proſpectandis, iiſque etiam prouidendis, atque vt auertendis damnis, ſic etiam inuitandis compendiis. Non ſolum enim diuerſiſſimas res acutiſſime diſpicit, verum etiam & conſulit, & conſilio dat operam. Quæ autem ſit eius opera, & quæ vis, exemplo prudentis ac probati agricolæ oſtendit eleganter lib. 4 de prudentia *Pontanus.* Cantus autem proprie dicitur, vel qui tantum id videt, ne a recto delabarur, ipſe de via digreſſus: vel qui id maxime curat, ab aliis ne decipiatur. (Sp.)

Protinus ad muros, munitas vndique turres(1),
Inuectaſque rotis, & magno pondere firmas
Ducit, & hoſtili celſas ſuper aggere ſiſtit.
Harum ſumma tenent, quos vel baliſta, vel arcus
Morte procul miſſa facit hoſtibus eſſe timendos,
Qui iaculum valido longe torquere lacerto
Longius excuſſa didicere potenter habena(2).
Inferiora viri fortes, ex agmine toto
Electi, promptique manu tabulata tuentur:
Qui dum transfoſſas porrecto ponte patentes
Mœnibus aſſiliunt, & muros rumpere tentant,
Qui loca ſumma tenent, iaculis leuibuſque ſagittis
Infeſtant miſeros per propugnacula ciues:
Ne confringendis liceat ſuccurrere muris.
Tunc et ſubiectas facilis deſpectus in arces,
Et leuis ex alto trepidos conatus(3) *in hoſtes:*
Qui ſi forte ſuos rurſum(4) *conuertere vultus*
Incauti tentant, vehementibus ora ſagittis
Figuntur, nec ſcire licet, neque cernere fas eſt
Vulneris autorem, latebris quem lignea tutum
Occultant tabulata, cauis pluit aura ſagittis
Deſuper, & toto funduntur ab æthere(5) *mortes.*
At quæ de muris noſtras fluitantia turres
Tela petunt, infirma volant, ſpatioque tenoris
Languida(6), *vix ſummo*(7) *delibant robora ferro.*

(1) Eleganter deſcribit turres, machinas illas ambulatorias, quarum & ſuperius meminit. Et quia, quæ de eiuſmodi turribus ſcribit cap. 17 lib. 4. *Vegetius*, huic loco, vnde deſumpta videri poſſunt, non incongruunt; quo planius ille intelligatur, haud grauabor ea adſcribere. *Turres*, inquit, *dicuntur machinamenta ad ædificiorum ſpeciem ex trabibus tabulatiſque compacta: & ne tantum opus hoſtili concremaretur incendio, diligentiſſime ex crudis coriis, vel centonibus communitur: quibus pro modo latitudinis additur altitudo. Nam interdum tricenos pedes per quadrum, interdum quadragenos, vel quinquagenos lata ſunt. Proceritas autem ipſarum tanta ſit, vt non ſolum muros, ſed etiam turres lapideas altitudine ſuperent. His plures rota mechanica arte ſubduntur, quarum lapſu volubili magnitudo tam alta moueatur. Præſens autem periculum ciuitatis eſt, ſi ad murum fuerit turris admota. Plures enim accipit ſcalas, & diuerſo genere conatur irrumpere. Nam in inferioribus habet arietem, cuius impetu deſtruit muros. Circa vero mediam partem accipit pontem, factum de duabus trabibus, ſeptumque de vimine: quem cito prolatum, inter turrim murumque conſtituunt: & per eum ingredientes de machina bellatores in ciuitatem tranſeunt, & occupant muros. In ſuperioribus autem turris illius partibus contati & ſagittarii collocantur, qui defenſores vrbis contis, miſſilibus, ſaxiſque ex alto proſternant. Quo facto, ciuitas capitur ſine mora. Quid enim auxilii ſuper eſt? cum hi qui de murorum altitudine ſperabant, repente ſupra ſe aſpiciant altiorem hoſtium murum.* Græci eiuſmodi turres, quibus ad iam dictum modum in vrbium expugnatione muri conſcenduntur, *epibateria* appellant: quam dictionem in *Caluitii* laude vſurpauit *Seneca.* (Sp.)

(2) I. e. *amento*, vt recte exponit *I. Lipſius* hunc locum laudans lib. 4 Poliorcet. Dialog. 4 eſt autem *amentum* corrigia lanceæ, quæ etiam anſula eſt ad iactum. Gloſſarium exponit ἅμμα ἀκοντίων, i. e. vinculum iaculorum ὅθεν καλεῖται ἡ λόγχη. *Haſtas anſatas* vel etiam abſolute *anſatas* vocat *Ennius* Annal. lib. 5. (R.) p. 194

(3) L. *coniectus* in hoſtes. (B.)

(4) Auguſtana editio *ſurſum.* (R.) Ita quoque legi vult *Barthius.*

(5) Hoc eſt, ab altitudine, ſeu culmine turris ſuperante ſummitatem muri obſeſſæ ciuitatis. *Mortes* numero multitudinis dixit more ſcriptorum eccleſiaſticorum, apud quos legere eſt *mortes* & *mortium.* (Sp.)

(6) Hoc eſt, propter longiorem progreſſum, quo ius attenuatur. (Sp.)

(7) Id eſt, acie ferri, cuius illa extrema pars eſt. (Sp.)

Si

Si rapidas tormenta faces (1) *ad lignea forte*
Robora torſerunt, & turribus ignis adhæſit,
Deſuper effuſis incendia protinus illa
Reſtinguunt ur aquis, aut vino(2) *ſparſa quieſcunt:*
Aut ſi reſtingui nequeant, & feruida viuo
Sulfure flamma viget, fumantia membra ſecuris
Amputat, & toti ſucciſa parte medetur(3).
Turbine fulmineo magnos tormenta molares
Mœnibus infligunt, muroſque & tecta flagellant.
Fundaque contorto tranſuerberat aera plumbo,
Et mediis liquidæ glandes (4) *in nubibus ardent.*
Aſt alii foſſas, iniectu ceſpitis, implent,
Hoſtileſque petunt denſa teſtudine(5) *muros.*
Suffodiunt alii turres, ac fortia ſubter
Fundamenta cauant 6)*, aut duri roboris ictu*
Impellunt muros, labefactaque mœnia quaſſant.
Aut emota loco muri compage ſoluta,
Saxa remoliri cuneis(7) *arctata laborant.*
Aut velut in plano veſtigia certa ferentes,
Scalarum gradibus celſas apprehendere pinnas
Contendunt(8)*, pugnantque ſimul: nec ſegnior hoſtis*
Vndique diſcurrens nunc hos, nunc obuius illos
Excipit, hærentes ſcalas detrudit ab alto
Margine murorum, vicinos cominus enſe
Percutit, aut duro contundit tempora conto:
Longius amotos, lapidum torrente ruina
Obruit, aut iaculis & certo ſauciat arcu.
Æſtuat ira minis, ſæuus crudeſcit vtrinque
Clamor, adhortantes incendunt pectora voces(9).

(1) Docens enim & *Vegetius*, quemadmodum ambulatoria turris poſſit incendi, *huic*, inquit, *tam manifeſto diſcrimini ſuccurritur multis modis. Primum, ſi confidentia vel virtus eſt militaris eruptione facta, globus egreditur armatorum, & vi hoſtibus pulſis machinamentum illud ingens direptis coriis ignis exurit. Quod ſi oppidani exire non audeant, maiores baliſtas, malleolos, vel phalaricas cum incendio deſtinant, vt perruptis coriis, vel centonibus, intrinſecus flamma condatur. Malleoli velut ſagitta, & vbi adhæſerint (quia ardentes ſunt) vniuerſa conflagrant. Phalarica autem ad modum haſta valido præfigitur ferro, inter tubum etiam & haſtile, reſina, bitumine, ſtuppiſque conuoluitur infuſo oleo, quod incendiarium vocant. Quæ baliſtæ impetu deſtinata, prærupto munimine ardens figitur ligno, turritamque machinam frequenter incendit. Depoſiti quoque homines funibus, cum hoſtes dormiunt, in latebris portant lucernas, & incenſis machinis rurſus leuantur in murum.* (Sp.)

(2) F. *vel aceto.* (B)

(3) Nam (quod ex auunculo meo p. m. ſæpe audiui) *vt totum ſerues, pars eſt perpenda ſubinde.* (R.) p. 194

(4) Miſſile glans eſt plumbeum in modum glandis formatum. *Saluſtius* in Iugurtino: *Pars eminus glande, aut lapidibus pugnare.* (Sp.)

Hic locus *Guntheri* valde pro *Lipſio* facit cap. vlt. lib. 5 de Milit. Rom. pagin 239. vbi bombardas & ſclopeta noſtratia cum veterum fundis conferens, docet, non minorem, & fere maiorem illarum vim atque impetum fuiſſe. Non autem dubito, quin Poeta noſter ante oculos hic habuerit iſtum *Lucretii* locum lib. 6;

Mobilitate ſua ferueſcit: vt omnia motu
Percale facta vides ardeſcere: plumbea vero
Glans etiam longo curſu voluenda liqueſcit.

Voluenda, id eſt dum voluitur, κυλινδουμένη: vt apud Maronem, *voluenda dies en attulit vltro*, &c. Futurum pro præſente participio paſſiuo, quo alioquin Latini carent. Porro iſtius liquefactionis plumbi e funda emiſſi, præter *Lucretium* multi etiam alii auctores meminere. Virgilius:

Et media aduerſi liquefacto tempora plumbo
Diffidit.

Ouidius Metamorph.

Non ſecus exarſit, quam cum balearica plumbum
Funda iacit: volat illud & incandeſcit eundo,
Et quos non habuit, ſub nubibus inuenit ignes.

Lucanus:

Inde faces & ſaxa volant, ſpatioque ſoluta
Aeris, & calido liquefacta pondere glandes.

Statius Papin. *Arſuras cæli per inania glandes.*
Idem:
Volucres imitantur fulgura glandes.

Seneca denique lib. 2 Natur. Quæſt. c. 57; *Sic aëra aut motus extenuat, aut extenuatio incendit. Sic liqueſcit excuſſa glans funda & attritu aëris velut igne diſtillat.* Vbi miſeret me boni & docti viri, qui pro *glans*, *glacies* nimis certe frigide nobis ſubſtituere conatur. Idem in l. 14 quæritur §. 7 mulierem. ff. de ædil. ed. cum *Vlpianus* ſcripſiſſet: *Mulierem ita artam, vt mulier fieri non poſſit, ſanam non videri conſtat*, non animaduertens, elegantem πλοκὴν de induſtria a IC. captatam, hariolatur legendum, *mater*, pro *mulier*. Sed non eſt nobis propoſitum illius vel hos errores exagitare acerbius, vel plures colligere. Ad *Senecæ* locum vt reuertamur, is ex *Ariſtotele* lib. 2 de Cælo cap. translatus videtur. Sic enim ait Philoſophus; πέφυκε γὰρ ἡ κίνησις ἐκπυροῦν καὶ τὰ ξύλα καὶ λίθον καὶ σίδηρον. εὐλογώτερον οὖν τὸ ἐγγύτερον τοῦ πυρός. ἐγγύτερον δὲ ὁ ἀήρ, οἷον καὶ ἐπὶ τῶν φερομένων βελῶν. ταῦτα γὰρ αὐτὰ ἐκπυροῦται οὕτως, ὥστε τήκεσθαι τὰς μολυβδίδας, καὶ ἐπείπερ ταῦτα ἐκπυροῦται, ἀνάγκη καὶ τὸν κύκλῳ αὐτῶν ἀέρα τὸ αὐτὸ τοῦτο πάσχειν. ταῦτα μὲν οὖν αὐτὰ ἐκθερμαίνεται διὰ τὸ ἐν ἀέρι φέρεσθαι, ὃς διὰ τὴν πληγὴν γίγνεται πῦρ, &c. (R.) p. 194 ſeq.

(5) Hoc proximo libro explicatum eſt. (Sp.)

(6) Id eſt, cuniculos agunt. (R.)

Eo capit, quo *Vegetius* oſtendit, quibus modis fodiatur terra, ne machina noceat, & refert memorabilem Rhodiorum aſtutiam: *quorum cum*, inquit, *ciuitas oppugnaretur ab hoſtibus, & turris ambulatoria ſuper murorum altitudinem ac turrium omnium pararetur, mechanici ingenio inuentum eſt tale remedium. Per noctem ſub fundamento muri cuniculum fodit, & illum ad quem die poſtero turris fuerat promouenda, nullo hoſtium ſentiente, egeſta terra cauauit vatrinſecus: & cum rotis ſuis moles impulſa fuiſſet, atque ad locum, qui ſubtus cauatus fuerat veniſſet, tanto pondere ſolo cedente ſubſedit, vt nec iungi muris, aut moueri vlterius potuerit. Ita ciuitas liberata eſt, derelictaque machina.* (Sp.)

(7) Id eſt, *trabalibus*. Sunt autem *trabales* ſpecies tormentorum, dicti a *trabibus*. Horum meminit *Horatius* in Odis. Proprie namque *cuneus* inſtrumentum eſt, quo in lignis findendis vtimur. Per tranſlationem autem dicitur etiam multitudo peditum, quæ iuncta cum acie primo anguſtior, deinde latior procedit, & aduerſariorum ordines rumpit: quia a pluribus in vnum locum tela mittuntur, autor *Vegetius*. (Sp.)

(8) Apte dicit, *contendunt*: quod qui ſcalis nituntur, frequenter periculum ſuſtinent, exemplo Capanei, a quo primum hæc ſcalarum oppugnatio perhibetur inuenta: qui tanta vi occiſus eſt a Thebanis, vt extinctus fulmine diceretur. (Sp.)

(9) Hæc ſunt, quæ vocantur *celeuſmata*. Intelligere autem licet vel Adlocutiones Ducum, de quibus ſupra, vel ipſorum inter ſe militum exhortationes mutuas. (R.) p. 195

**Vtque procelloſum (1) ventis agitantibus æquor,*
Oppugnat miſera perituram ſorte carinam,
Rumpunt vela Noti, commixta grandine nimbus
Ingruit, & miſeros affligit ab æthere nautas.
Aſſiliunt fluctus, validis agitata procellis
Verberat vnda latus, nexu tabulata ſoluto
Rupta gemunt, hauſtoque mari rimoſa (2) fatiſcunt,
Stant miſeri nautæ, quaque impetus acrior vrget,
Hac ſtudio maiore rati ſuccurrere tentant.
Hic latices trepidus ſalſos in ſtagna refundit,
Et properat rimæ ſarcire patentis hiatum.
Ille vacillantem fluctu iactante carinam
Remigio, doctaque manu (3) ſuſtentat, & ipſi
Decertans pelago (4), perfringit remige fluctus,
Vela noto, clamore viri, ſtridore rudentes
Quaſſa fragore ratis, plangoribus inſonat vnda.
Dum tandem decimus (5) violento gurgite fluctus
Inſiliat, victamque premens obſorbeat (6) alnum.
Vix modicum tempus diſiectaque fragmina ſummis
Fluctibus & tabulas videas per ſtagna (7) natantes:
Naufragio pars hauſta perit, pars reddita cælo
Enatat, & nudi veniunt ad littora nautæ.
(8) Sic plebs infelix cladiſque ignara propinquæ
Fortis in aduerſis, & adhuc inuicta reſiſtit.

* Similitudo valde pulchra. (Sp.)

(1) Hoc *magnum mare* vocant *Lucretius*, *Catullus*, & alii. Vid. *Donzam*, & poſt hunc *Paulum Merulam* Virum diligentiſſimum & probiſſimum, in Commentar. ad Annales *Ennii*, libro 17. Nota hic graphicam deſcriptio-

ſcriptionem tempeſtatis & naufragii, in qua admirari licet ingenium & copiam *Guntheri*. (R.) p. 195

(2) Sic infra v. 577 *numiſma maniplis.* Talia multa obſeruarunt Grammatici apud *Virgilium*, vbi conueniunt vltima præcedentis & prima ſequentis dictionis ſyllaba, vt Æn. 2, *Dorica caſtra.* Æn. 3, *cæca caligine.* Æn. 4, *Fama malum.* Quorum ſimilia annotauit *Ful. Vrſinus* in Virgilio cum Græcis ſcriptoribus collato. Non placet autem mihi illa quorundam curioſitas, qui hæc tanquam κακέμφατα notanda exiſtimarunt: quaſi vero difficile fuerit ſummo Poetæ mutare ac vitare hæc talia, ſi pro vitiis orationis ea habuiſſet: quæ ſane apud *Tibullum* & *Propertium* adeo ſunt crebra, vt ea adfectaſſe videri poſſint. (R.) p. 195 ſeq.

(3) Sic *doctos digitos* dixit *Plinius* Iunior lib. 7 epiſt. 9 hoc verſu:

Vt laus eſt ceræ, mollis, cedensque ſequatur
Si doctos digitos, iuſſaque fiat opus,
&c.

Doctum, vt apud Græcos σοφὸν, eleganter etiam de mechanicis & illiberalibus artibus atque artificibus vſurpari, monui ad *Oppianum*. Eodem & hoc exemplum aggregari poteſt. (R.) p. 196

(4) Vt *Horatius* od. 3 *Africum decertantem Aquilonibus* dixit: & *Catullus*: *Noli pugnare duobus.* *Virgilius* Æneid. 4, *placitone etiam pugnabis amori?* Et *Propertius* lib. 1. *Tu caue, ne triſti cupias pugnare puellæ.* Quæ omnia Græcorum imitatione dicta ſunt, μάχεσθαί τινι. (R.) p. 196

(5) Hic apud Poetas pro *maximo & undabundo* celebratiſſimus eſt. (Sp.)

Exemplo *Lucani*, qui lib. 5 ſic fecit:

Hæc fatum, decimus (dictu miſerabile) fluctus
Inualidæ cum puppe leuat.

Significat autem vterque fluctum, qui *decumanus* vocatur: quem *fluctum maximum* appellant ICti in l. 96, & l. 112 de verb. ſign. Iuſtinianus addit, hibernus §. Eſt autem litus. Inſt. de rer. diuiſ. (R.) p. 196

(6) Ita & Auguſtana editio. Sed malim *abſorbeat.* Scio tamen, *ob* pro *ab*, veteres conſueſſe ponere: vt videre eſt in Collectaneis Lucretii. (R.) p. 196

(7) *Stagnum* pro *mari*, vt apud Græcos λίμνην ἀντὶ θαλάσσης vſurpari ad *Oppianum* notaui. Sic ſup. lib. 6, *Veneti ſtagna profundi.* (R.) p. 196

(8) Adaptatio egregia. (Sp.)

Iam quantum poterant muris accedere turres
Admotæ fuerant, longique ad mœnia pontes
Prodierant, belloque furens animoſa iuuentus
Fixerat in ſummi veſtigia margine muri.
Occurrunt hoſtes & ſpicula, ſaxa, faceſque
Coniiciunt, haſtiſque viros, ſudibuſque repellunt,
Deturbantque ſolo, quoſdamque viriliter auſos
Inſiluiſſe leui trepidantia mœnia ſaltu,
Obtruncant ferro, quos inter fata duorum
Sicut acerba nimis, ſic & miſeranda fuerunt.
Horum vnus trepidos dum per ſua mœnia ciues
Territat inſultans, Bertolfum(1) *fama vocabat,*
Primus in attonitos ſaltu ſe miſerat hoſtes(2):
Dum fugiunt omnes vnum, pauidiſque fatiſcunt
Mentibus, a tergo furtim librata ſecuris
Tempora flauenti decuſſit tecta capillo(3),
Totaque detracta eſt capitis membrana reſecti,
Atque peremptoris nitido ſuperaddita cono,
Hoſtilemque comis galeam pendentibus vmbrans(4),
Præbuit infandi ſignum crudele(5) *triumphi.*
Alterius(6) *manibus, ferro, pedibuſque reſectis*
Nomine fama caret, cladis memorabilis extat
Truncus in hoſtili fœde tellure volutus
Palpitat, & miſeri præbet ludibria fati.

(1) Auguſtana editio, *Bertoldum.* (R.)
Radeuicus! *Sed neque noſtris,* inquit, *virtus in rebus aduerſis, nec Cremenſibus ſauitia defuit. Nempe vnus militum noſtrorum, nomine* Bertolfus *de* Artar, *qui cum primis de ponte ſaltu in ciuitatem venerat circumdatus vndique ab hoſtibus, dum pugnando ſe fortiſſimum oſtendiſſet, multoſque ſolus vſque ad magnam partem ciuitatis perſecutus fuiſſet, a quodam retro longa ſecuri proſtratus eſt. Nam in anteriori parte per medios ruentem vniuerſi vitabant, audaciam hominis metuentes, pariter & admirantes. Quem tandem cum occidiſſent, vnus de illis crudeliter in mortuum ſæuiens, cutem capitis, vt dicebatur, abſtraxit, & prius decentiſſime capillatam galeæ ſuæ affixit, ipſe turpis & indecentiſſimus, nec viri fortitudine permotus, nec humanæ conditionis ſortem miſeratus*

miſeratus. Alios quoque præciſis manibus ac pedibus, graue ludibrium per plateas ſerpere permiſerunt. (Sp.)

(2) Sic *Perna*, vulgo, *hoſtis*, quod retineri poteſt ex vet. ſcriptura: vt, *omnis homines*, apud *Salluſtium*, & ſexcenta eiuſdemmodi. (R.) p. 196

(3) Sic recte *Perna*. Præceſſit enim, *flamenis*, vulgo, *capillis*. Porro de criſtis, quarum adiectione militum galeis terribilior dari ſpecies ſolebat, vid. *Iſ. Caſaubonum* lib. 1 Animaduerſ. in Suet. p. 22, & *I. Lipſium* de milit. Rom. lib. 3 Dialog. 5. (R.) p. 197

(4) Tegens. (Sp.)

(5) Immo perquam immane, ſi modo legeris cap. . . *Pontani*, quod ſcripſit *de immanitate*, in quam inciditur poſt victoriam. (Sp.)

(6) Sic recte Auguſtana editio & Perna, vulgo, *alternis*. (R.)

Non impune quidem, non gaudia longa(1) *malorum*
Ciuis agens, magnæ cladis ſuſcepit eodem
Damna die, belloque diu conflixit: at inde
Pulſus in internam trepidus ſe contulit arcem.
Iamque ſuis rebus certa diffidere tandem
Cœperat ille fide, placuit conſulta ſalutis
Sæpe prius neglecta ſequi, paciſque petendæ
Vtile conſilium certæ præponere cladi.
Nec mora, colloquium cum Saxone(2) *poſcit habendum,*
Cumque Peregrino(3), *quem tunc Aquileia diues*(4)
Eximium claræ Patriarcham(5) *laudis habebat.*
Horum facundis lenitas vocibus aures
Permulcet, veniamque ſibi ſermone diſerto
Præparat, & doctis excuſat crimina verbis:
Non odio regni, nec ſeditione rebelli
Arma tuliſſe(6) *manu, ſed ne ſua fata ſuperbis*
Hoſtibus, & tumidæ gemeret ſubiecta Cremonæ.
Fœdera cum populo Ligurum iurata fideli,
Dum licuit, coluiſſe manu, nunc illa ſoluto
Quando ita Rex iubeat, tandem ſeiungere(7) *nexu,*
Nec plures adhibere moras, id poſcere tantum
Puniat ipſe reos victor, quocumque libebit,
Afficiatque modo, tantum ne victa Cremonæ
Ludibrio fiat corrupto Principe plebes.

(1) Nam vt eſt apud *Senecam*, ni fallor ex mimis *Publii Syri*:

Cito improborum læta ad perniciem ruunt.

Et vt nos aliquando ſcribebamus:

Nemo improbis factis diu gauiſus eſt:
Aram breuis candam voluptas attrahit.

Malim autem hic legere, *nec*: quod ſæpe in hoc opere, in, *non*, deprauatum fuit. (R.) p. 197

(2) Duce Saxoniæ, & Bauariæ *Henrico* ſupramemorato. (Sp.)

(3) Erat is vir eruditus, facundus, &, vt ait *Radenicus*, plurimis virtutibus adornatus. Huius Antiſtitis orationem ad Cremenſes idem recitat cap. 65 quarti rerum Ænobarbi. (Sp.)

(4) Hodie fortuna eſt mediocri. Vel forte reſpexit ad illam veterem, quæ potens vrbs per tres annos ſuſtinuit obſidionem Attilæ Hunorum Regis, illius illaudati egregiarum vrbium euerſoris. Excidium Aquileiæ, de quo latius *Sabellicus*, vrbi Venetiarum dedit originem. (Sp.)

(5) Quatuor tantum principio fuere Patriarchæ: *Romanus, Antiochenus, Alexandrinus, Hieroſolymitanus.* Poſtea acceſſere alii, vt *Conſtantinopolitanus* & *Aquileienſis*. Romæ, vt ferunt, extant quinque etiamnum eccleſiæ patriarchales. Nempe ad *Ioannis Lateranenſis* ad *Petri*, ad *Pauli*, ad *Mariæ*, cognomento *Maioris*, & ad *Laurentii* ædem. (Sp.)

(6) Scilicet *ſe*. Quales ellipſes & ſupra obſeruaui. Nota hic Cremenſium excuſationem. (R.) p. 197

(7) Ita legendum ὑφεῖν, id eſt, dirimere, ſeparare. Vulgo male, *ſe iungere*. (R.) p. 197

Hæc vbi ſunt perlata(1) *Duci, lenita reſedit*
Ira ferox animi, (2) *multumque domeſtica magno*
Ac bene nota viro tetigit clementia mentem.
Protinus aſſenſu procerum moderamine tali
Vtitur, vt nec ſe venia, vitaque repulſos

Infauſti

Infauſti doleant ciues, nec lenior æquo
Incitet ad ſimilem multos vindicta fauorem(3).
Mœnibus incolumes tuto migrare relictis,
Quodque ſemel(4) *valeant humeris deferre ſinuntur,*
Cetera victori rapienda relinquere iuſſi.
Quis rogo luctus erat? quis tota per oppida clamor?
Qui gemitus populi? dum paucis rebus onuſti,
Multa relinquentes, miſeri ſua mœnia ciues
Arſuraſque domos, & limina chara ſupremo
Ore ſalutarent, dulceſque relinquere cunas,
Orſa ſui generis, cultaſque parentibus ædes(5)
Prodirent, querulæ viginti millia turbæ.
At quos vel Ligurum populos, vel Brixia clauſis(6)
Miſerat auxilio, nudati rebus & armis
Omnibus, accepta vix tantum(7) *a Principe vita*
Indecores, mæſtique ſuas referuntur ad vrbes.
Protinus ad prædam ſpoliandaque mœnia raptim
Curritur, & præda miles diteſcit opima(8).
Omnibus ereptis caſtrenſibus(9) *oppida flammis*
In cineres collapſa fluunt, euerſaque fractis
Turribus antiquos expendunt(10 *clade*(11)*tumores*(12).

(1) Sic *Perna*. Vulgo, *platita*, repugnante metro. Diuinabam, *prolata*: ſcilicet per internuntios. Sed in Auguſtana editione etiam reperio, *perlata*: quod magis probo. (R.) p. 197

(2) Magna laus *Friderici*. Siquidem, vt grauiter *Seneca* dicit, nullum ex omnibus magis quam Regem aut Principem decet clementia: quæ, teſte eodem, quo rarior in Rege, eo mirabilior habenda eſt. Clementiæ tamen locus, vt *Cicero* ſapienter admonet Brutum, aliis rebus, aliis temporibus eſſe debet. Quod & ab Ænobarbo, qui temperamentum adhibuit, vt mox ipſe Poeta innuit, obſeruatum eſt. (Sp.)

Senecæ hæc eſt ſententia, cum alibi, tum lib. 1 de Clementia. cap. 5; *Magnam fortunam magnus animus decet. Magni autem animi eſt proprium, placidum eſſe tranquillumque, & iniurias atque offenſiones ſemper deſpicere. Muliebre eſt, furere in ira*, &c. *Nil magnum eſt, quod non & placidum ſit idem.* Recteque hoc dixit *Terentius* Adelph. Se. Nunquam: *Facilitate nihil homini eſſe melius, neque clementia.* Et pulcerrime *Georg. Buchananus* lib. 12 Rer. Scoticar. *Generoſus animus, vt aduerſus reſiſtentes vehemens eſt & concitatus, ita precibus, obſequio, ipſa denique inſtabilitatis humanæ recordatione mitigatur, & ad lenitatem inflectitur.* (R.) p. 197

(3) F. *furorem*. An retinendum, *fauorem*, intelligendumque fœdus & amicitiam cum hoſtibus Imperatoris? (R.) p. 179

(4) Malim, *ſimul*. (R.)

(5) Quam hoc triſte ac luctuoſum ſit, laribus & ſepulchris auitis carendum habere, etiam IC. innuit in l. 38 infundo. ff. de rei vind. (R.) p. 198

(6) Cremenſibus obſidione cinctis. (Sp.)

(7) Malim, *vix tandem*, vt apud *Terentium* & *Ciceronem*. (R.)

(8) Vid. ſupra lib. 3 v. 166. Non ſemper neque paſſim ſine delectu omnem prædam militi concedi ſolere, docet *I. Lipſius* Commentario ad Polybium de Militia Rom. Ex quibus declaratio & limitatio ſumi poteſt atque adhiberi ad §. Item ea quæ ex hoſtib. Inſt. de rerum diuiſ. (R.) p. 198

(9) Sic vulgo editiones male diſtinguunt. Iunge *caſtrenſibus flammis*, i. e. quas caſtrenſes *Friderici* B. milites iniecerant. (R.) p. 198

(10) Soluunt, compenſant. (Sp.)

(11) Calamitate exilii. (Sp.)

(12) Inueteratam ſuperbiam, ſeu contumaciam, & rebellionem pertinacem in principes Romanos Teutonici ſanguinis: quod ſatis indicant annales Teutonicorum ſcriptorum de Cremenſibus ſic loquentes: *At iſti confidentes in ſui caſtri firmitate, eo quod olim* Lotharius *Imp. viribus deficiens, non auſus fuerit idem caſtrum obſidere, de auxilio quoque Mediolanenſium & Brixienſium confidentes, præceptis Imperatoris ſuperbe contradixerunt, ac mulieres choros ducentes per plateas cantant;* Sicut olim *Lotharius*, ſic & *Fridericus* cogetur recedere inglorius. (Sp.)

Victor ad excelſæ munimina fida Papiæ
Vertit iter, ſolitamque ſuis(1) *gaudere triumphis*
Ingreditur pulchram caſtris victricibus vrbem.
Gaudia Ticinæ plebis, celebreſque triumphos(2)
Cæſaris, & magni ſpeciem deſcribere plauſus,
Dignum vate foret, ſed & hoc, & multa relinquo(3)
Cautus, & inualidæ parcendum credo Camœnæ.

 Iamque

Iamque alibi(4) ſimiles in eadem diximus vrbe,
Exhibitos Regi deuotæ laudis honores,
Poſt clades, Terdona, tuas, ideoque premenda(5),
Ne bis agatur idem(6), præſentia facta(7) videntur.

(1) Abuſus reciproci. Intellige triumphos *Friderici*. (R.)

(2) Romana re a libero ſtatu per Imperatores in tyrannidis ſpeciem redacta, quum plura iam per libidinem, quam ratione gererentur, ſæpius atque in diuerſos modos variata atque interrupta eſt triumphandi ratio: vt multis exemplis oſtendit *Fulgoſius* libro tertio: quo teſte, Belliſarius poſtremus fuit, qui ſub Imperatoribus poſt Auguſtum triumphauit. Hunc autem honorem, vt multa alia ad militarem virtutem pertinentia, ceu longo poſtliminio in Italiam reuocauit *Caſtrucius* Lucenſium Princeps, Piſis, Piſtoria, magnaque Etruriæ parte armis parta, cum ad Altumpaſſum Florentini populi copias, capto Raimundo Cardona, earum duce, fudiſſet. Veteri enim more, quantum fieri potuit, reuocato triumphali curru vrbem Lucam iniuit, ſalutis anno trecenteſimo, vigeſimo ſexto ſupra mille. (Sp.)

(3) Ἀποδείξεις plena prudentiæ; quales & ſupra notaui. (R.)

(4) Vide ſupra. (R.)

Lib. tertio, v. 77 & ſeq. Bene autem diximus: quia hiſtoriam perpetuam narrauit, nullo figmento admixto. (Sp.)

(5) Prætereunda. (Sp.)

(6) Quod, vt admonet *Cicero* in Lælio, ſeu de amicitia libello, vetamur prouerbio. (Sp.)

(7) Triumphales ob victam Cremam honores intelligit. (Sp.)

Stabat adhuc ſtudiis hærens & fixa(1) nefandis
Vrbs Ligurum, necdum cœptis deſiſtere, vel tot
Cladibus ipſa ſuis, vel Cremæ ſorte(2) recenti,
Vel fatis, Terdona, tuis edocta(3), volebat.
Sed quia iam bello tellus afflicta bienni,
Frugibus & ſolita minus vbertate vigebat,
Hoſtilique ſolo crebris iam ſæpe rapinis
Exhauſto, ſociis(4) etiamnum(5) parcere Regem
Sumptus(6), & immenſæ cogebat copia plebis(7),
Milite dimiſſo, ſpoliatæ parcere terræ
Conſtituit, verſo dum rurſus ceſpite ſolem
Aſpiciat ieiunus ager, dum ſemine iacto
Læta tumeſcat humus, dum plena turgeat vrna
Bacchus, & arboreis redeant(8) ſua munera ramis.

(1) Ἀμετακίνητος. fixum immotumque dixit *Virgilius*. Vitiouus eſt in hac ſignificatione compoſitum *defixus*. (R.) p. 198

(2) Auguſtana editio, *forte*, quod tamen poſtea corrector mutarat in *ſorte*. (R.) p. 198

(3) Videtur alludere ad ſententiam verſiculi vulgo iactati: *Felix, quem faciunt aliena pericula cautum*. In eandem ſententiam Plautus: *Feliciter ſapit, qui alieno periculo ſapit*. (Sp.)

(4) Partes Cæſarianas ſequentibus. (Sp.)

(5) Sic *Perna*. In Auguſtana editione & vulgo legitur, *etiam non*, malim ego, *etiam nunc*. (R.) p. 198

(6) Commeatus. De eſca namque & potu ſumptum quoque dici, manifeſto deprehenditur ex hoc in *Captiuis Plautinis* verſu: *Me ſaturum ſeruire apud te ſumptu & veſtitu tuo*, cum cibus & potus ſit quoque impenſa ſeruis neceſſaria. (Sp.)

(7) Signat exercitum Ænobarbicum, qui fuit, vt tradunt, plus centies mille hominum. (Sp.)

(8) Sic recte *Perna*. Auguſtana editio & vulgo male, *redeunt*. Sed præceſſit, *aſpiciat*, *tumeſcat*, *turgeat*. (R.) p. 198

Ergo vbi belligeris ex omni parte cateruis
Stantibus, arrecta capiendis vocibus aure
In medio cœtu pulchro(1) ſtetit ore ſerenus,
Indixitque manu(2), placidoque ſilentia vultu:
Incipit ex alto(3) doctis facundia verbis,
Atque lepos conſuetus adeſt, magnique capacem
Ponderis ingenuam comitatur gratia vocem.

(1) Id eſt, læta & hilari, qualis ei fuit, facie, vt *Radeuicus* formam eius deſcribens refert, cuius hæc verba ſunt: *Forma corporis decenter exacta, ſtatura longiſſimis breuior, procerior*

procerior eminentiorque mediocribus. Flaua cæſaries, pndulum, a vertice frontis criſpata. Aures vix ſuperiacentibus crinibus operiuntur, tonſore pro reuerentia Imperii pilos capitis & genarum aſſidua ſucciſione curtante. Orbes oculorum acuti & perſpicaces. Naſus venuſtus. Barba ſubrufa. Labra ſubtilia, nec dilatati oris angulis ampliata, totaque facies læta & hilaris. Dentium feries ordinata niueum colorem repræſentat. Gutturis & colli non obeſi, ſed parumper ſucculenti: lacten cutis, & quæ iuuenili rubore ſuffundatur. Eumque illi crebro colorem non ira, ſed verecundia facit. Humeri pauliſper prominentes. In ſuccinctis ilibus vigor. Crura ſuris fulta turgentibus honorabilia, & bene maſcula. Inceſſus firmus & conſtans. Vox clara. Totuque corporis habitudo virilis. Hactenus *Radeuicus* eius temporis æqualis hiſtoriam ſuam clauſit. Quæ autem per tres in Italiam ſequentes expeditiones, & poſtremo in Armenia geſſit, ſcripſere multi, diligentius vero *Nauclerus, Cranzius,* & *Æmylius Veronenſis,* cuius verba de *Friderici* interitu haud grauabor adſcribere. *Cæſar,* inquit, *nobiliſſimo validiſſimoque cum exercitu ex Germania profectus, Pannoniamque emenſus, ad Græcos peruenerat, ad vrbemque regiam Boſporo tranſmiſſo longe lateque nominis ſui terrorem iniecerat: iam in Armeniam copias perduxerat, colebaturque a gentis proceribus a ſancta cauſſa non alienis, dum Selephium fluuium tranſmittit, equo offendente, iam grauis ætate, lapſus ita affectus eſt, vt inter manus ſublatus, paulo poſt expirarit. Hoc & ab autore illius temporis Tyrio traditur, & propius fidem eſt, quam quod a nonnullis fertur, ſed ab ætate iam ingraueſcente & grauitate hominis abhorret, eum, dum poſitis armis veſteque ad æſtum leuandum natat, extinctum.* (Sp.)

(2) Attentionem ſibi conciliaturi & audientiam facturi oratores manu mota ſignum dabant. Hinc ſæpe *Lucas* in Act. Apoſt. de Paulo ita loquitur, vt cap. 13; *κατασείσας τῇ χειρὶ εἶπεν.* Et rurſum: *ἑστὼς ἐπὶ τῶν ἀναβαθμῶν, κατέσεισε τῇ χειρὶ τῷ λαῷ.* vt c. 21. Sic de Alexandro inquit cap. 19; *κατασείσας τὴν χεῖρα, ἤθελεν ἀπολογεῖσθαι τῷ δήμῳ.* (R.) p. 198

(3) Ambiguum hoc eſt. Nam & de loco editore intelligi poteſt (quaſi ἐπὶ τῶν ἀναβαθμῶν ſteterit Imperator, ſicut Paulus apud Lucam) & de longe arceſſita dicendi materia: vt Virgilius; *Quid cauſas petis ex alto?* Prius tamen magis fere mihi probatur. Nam ſupra libro 7 v. 319. de eodem *Friderico* perorante ait: *editiore loco conſtitit.* (R.) p. 198 ſeq.

(1) Non ego digna ſatis comites præconia(2) vobis
Ore referre paro, nec ſi prudentia magni
Neſtoris(3), aut Ithacæ(4) nobis facundia linguæ
Afforet, æquandas meritis ingentibus vnquam
Sperarem noſtro conceptas pectore laudes.
Ne tamen immemorem forte ingratumque putetis
Qamlibet exiles vobis pro tempore grates
Lætus ago, maiora quidem, modo viuere detur,
Expectare iubens, venient ſua tempora rebus
Et meritis referetur honor(5). Vos ardua regni
Pondera ſollicitis humeris geſtanda dediſtis.
Vos gelidas mecum tranſcendere ſæpius alpes,
Coniugibus, patriaque domo, natiſque relictis,
(6) Exiguum quiddam, facto iam more, putatis.
Quid referam prompta ſuſceptos mente labores,
Quos Terdona dedit, quos Aſtum, quos prior illa
Obſidio Ligurum, tumidæque rebellio plebis?
Imperii ſummum multo mihi ſanguine nomen
Et diadema graui perfuſum cæde paraſtis.
Aera peſtiferum, miſerandaque funera paſſi,
Senſiſtis ſocios coniuncta ſorte labores.
Et nunc obſeſſa brumali frigore Crema
Quanta vel e cælo, pro me, vel ab hoſte tuliſtis?
Hæc & plura quidem, quorum me nulla vetuſtas
Immemorem faciet, pro me ſuſcepta recordor
Lætus, & immenſæ mercedis debitor eſſe
Gaudeo, quam pleno cumulatam fœnore reddam.
Nouimus, & memori ſcriptos in corde tenemus
Qui toties noſtris ad certa pericula iuſſis
Proſtiterint, quos bella pati, duroſque labores
Iuuerit, atque hilarem pariter cum pectore vultum.
In ſummis præſtare malis, qui prælia primi(7)

Tentare,

Tentare, aut murum conſcendere fortiter auſi 8).
Multáque (9) *præſentes oculis, quæ vidimus iſtis:*
Et vero pro teſte(10) *ſumus, ſit gratia ſummo*
Magna precor Regi, qui me fulcire meorum
Dignatus ſtudiis: alii venalia caſtra,
Et mendicatas certa mercede cohortes
Alliciunt(11)*: ego gratuitis vltroque paratis*
Fidens auxiliis, ad magna negotia rerum
Tutus eo, fidas ducens in bella catervas.

(1) Oratio Cæſ. *Friderici* ad milites ornata, magnifica & ſuauis: continens gratiarum actionem laudemque militum, quos remiſſos ad tempus reuocat, dicto die ad bellicos labores, propoſita mercede ampliſſima. Vtitur autem ab initio extenuatione, noto rhetorum colore. (Sp.)

(2) Magna laus dicitur *praconium*, quia *praco* pro laudatore ponitur. *Plautus* in Menæchmis pro præmio præconis vſurpauit, non pro eius officio, vt *Valla* interpres putauit. (Sp.)

(3) Is, qui fuit Neptuni ex Chloride filius. Sunt enim & alii Neſtores. Huic in bello Troiano ad eloquentiam partes ſalubris conſilii dantur. Vnde dicit, *prudentia*. Et tres ætates attribuit *Homerus* in Odyſſeæ tertio, a quibus Neſtoris anni apud Latinos in prouerbium abierunt. (Sp.)

(4) Hoc eſt, Vlyſſeæ. Nam, *Non formoſus erat, ſed erat facundus Vlyſſes.* Is Græcos a Troia diſcedere volentes retinuit facundia ſua. *Horatius* eum exitium gentis Troianæ appellat: quoniam eius aſtu latens Achilles muliebri habitu inter filias Lycomedis, deprehenſus eſt, & in Troiam ductus, qui Hectorem occidit, & fratres eius plures, continueque Troianis ipſis inſidiabatur. Vnde quicquid actum eſt poſtea in Troianos, Vlyſſes feciſſe videtur. Eum Homerus *breuem & prudentiſſimum* refert, Aiacem *longum & ſtultiſſimum* prodidit. *Ithacenſis* a patria dictus *Horatio* lib. primo epiſtolarum. *Ithaca* autem inſula eſt Ionii, clara tantum Vlyſſe, ſterilis alioquin & parua, etiam *Ciceronis* teſtimonio in orationibus his verbis: *At ſi vos id, quod iure debet, veſtra patria delectat, cuius tanta vis eſt, vt* Ithacam *illam in aſperrimis ſaxulis tanquam nidulum adfixam vir ſapientiſſimus immortalitati anteponeret.* (Sp.)

(5) Ex illo *Ouidii*;

Tunc ſuus ex merito quemque ſequetur honos. (R.) p. 199

(6) *Nihil enim tam difficile, quod non fiat vſu facile.* Vnde Ouidius: *Quod male fers, aſſueſce, feres, bene multa vetuſtas Lenit.* Tanta eſt etiam vis conſuetudinis, vt in alterum naturæ nomen abierit. (Sp.)

Aſſuetudo enim omnia facit leuiora. Hinc *Vegetius* lib. 1 c. 18; *Omne opus difficile videtur, antequam tentes.* Et mox cap. 19; *Hæc non credemur eſſe difficilia, ſi vſus acceſſerit. Nihil enim eſt, quod non adſidua meditatio facillimum reddat.* Quæ ſunt procul dubio ex *Terentiano* illo deſumpta Heautontim. extrema: *Hæc dum incipias grauia ſunt, dumque ignores: vbi cognoris, facilia.* (R.) p. 199

(7) Quia non mandauit tantum, ſed etiam ipſe bella geſſit, qualem Principem ſua ætate deſideraſſe videtur *Sidonius*. Sic enim cecinit: *Sed tamen vnus homo eſt, nec tanta pericula ſolus Tollere, ſed differre poteſt: modo Principe nobis Eſt opus armato, veterum qui more parentum Non mandet, ſed bella gerat, quem ſigna mouentem Terra, vel vnda tremant: vt tandem iure recepto Romula deſuetas moderentur claſſica claſſes.* (Sp.)

(8) Hoc eſt, qui in acie aliquo egregio facinore inclaruerunt, ob quod donabantur ab Impp. corona quæ dicebatur *caſtrenſis*. Ea corona inſigne valli habebat. (Sp.)

(9) Qui ſuis quoque coronis ornabantur. quæ & *murales* dictæ ſunt. Hæ quaſi muri pinnis decoratæ erant. Vide *Gellium* libro quinto. (Sp.)

Scilicet, tentare auſi. Alludit autem in ſeqq. ad certitudinem oculorum, de qua & alias dictum. (R.) p. 199

(10) Iuxta illud Plauti: *Plus eſt oculatus teſtis vnus, quam auriti decem.* Id eſt, qui de auditu tantum dicant. Quæ autem cernimus, certiora ſunt, quam quæ audimus. Vt etiam iuxta *Horatium* in Arte: *Segnius irritant animos demiſſa per aurem, Quam quæ ſunt oculis ſubiecta fidelibus, & quæ Ipſe ſibi tradit ſpectator.* Porro ad cognitionem magis faciunt aures, ad fidem faciendam certiores ſunt oculi. Vnde & vulgo, ſi quis fabulam narret parum veriſimilem, rogare conſueuimus, num ea conſpexerit? Quod ſi neget, verum audiſſe modo, ridetur. (Sp.)

(11) Forte, *alliciant*. (R.)

Nunc quia vaſtatis hoſtilibus vndique campis,
Victum terra negat, caſtriſque alimenta miniſtrans
Plus ſocius ſtudio, quam bello læditur hoſtis,
Reſpirare iuuat, laxataque ſoluere caſtra,
Ruraque dimiſſis ad tranſalpina cateruis,
Sumptibus aſſiduis oppreſſæ parcere plebi.

Dum

Dum melius promittat ager, repetitaque cultu
Producant lætas Ligurina noualia(1) *fruges.*
Protinus expleto (nobis reuocantibus) anno,
Si bene nota fides, in caſtra redibitis omnes.
Nec prius hoſtili bellum referemus ab vrbe,
Quam iuſtas experta minas, ſuperataque bello
In veſtras dabitur proſcriptis mæſta colonis
Diripienda manus, penituſque exciſa iacebit(2).

(1) Id eſt, agri Ligurum, ſpecies pro genere. Sunt enim qui velint nouale eſſe aruum tunc primum ad ſementem proſciſſum, cum prius eſſet ſilua, vel alio modo incultum, atque ita etiam *Hieronymus* interpretatur. *Seruius* item: *dicimus*, inquit, *& has nouales, & hæc noualia, proprie nouales tunc primum arua proſciſſa*, quod ita ſenſiſſe in Buc. *Virgilium* palam eſt in illo verſu: *Impius hæc tam culta noualia miles habebit?* Vide *Vallam* lib. elegant. 6, *Appianus* autor eſt lib. 1, decimam partem fructuum Reipublicæ ſolitam pendi pro vectigali eorum agrorum, qui deſerti ad culturam redigerentur. (Sp.)

(2) Prout eam in ſequenti eius in Italiam expeditione, quæ incidit annum ſalutis MCLXIII, demum vrgente fame ſubactam ad ſolum euertit. Eam non multo poſt ſociæ coniuratorum in Ænobarbum ciuitates communiter reſtituerunt. Mirandum profecto, quam breui tempore populo & opibus ciuitas auctior facta fuerit. (Sp.)

Hæc vbi verba viris regali plena vigore,
Aut meliora dedit, cunctos ſimul ore venuſto
Laudat, & egregios titulis exaggerat actus.
(1)*Tunc ſi quos præclarum aliquid, laudiſque ſuperbæ*(2)
Commeminit geſſiſſe manu, regaliter illos
Appellans, memorem factorum quemque ſuorum
Efficit, & ſeſe memorem ſimul indicat eſſe:
Munificaque manu meritis bene(3) *munera magna*
Erogat, argenti multum largitur & auri,
Crateras, pelues, diſcos, pateraſque capaces,
Addit equos celeres, galeas, thoracas, & enſes,
Textaque multimodis operoſe picta figuris,
Atque figuratam late(4) *ſe Rege monetam:*
Diſtribuitque ſuis regale numiſma maniplis.
Sic demum caſtris ſuſpenſa parte laboris
Pollicitos alacres ad quæque ſequentia vires
Muneribus lætos, titulis dimittit onuſtos.

(1) Idem ſcribit *Radeuicus* cap. 79 quarti libri. (Sp.)

(2) Quicquid in aliqua re excellit, *ſuperbum* dicere poſſumus: quaſi ſuper alia iens. Virgilius; *Ceciditque ſuperbum Ilium*, hoc eſt, nobile, magnificum. (Sp.)

(3) Iungo, *bene magna*: quod *Lucretianum* & *Ciceronianum* eſt. Sic *Iuſtinianus*, *bene multas* actiones pœnales ait Prætorem ex ſua iuriſdictione introduxiſſe. § pœnales. Inſt. De action. Quam Latinam elegantiam qui non intellexerunt, ibi vel *permultas*, vel *pene multas*, perperam ſubſtituerunt. Sed hoc quidem alii ante nos monuerunt: Illud autem nemo, quod ſciam, in §. pen. Inſtit. de vſu & habit: vbi vulgo in omnibus libris legitur: *Sed ſi cui habitatio legata, ſiue aliquo modo conſtituta ſit*, &c. omnino veram lectionem eſſe hanc, *ſiue alio quo modo*. Vel etiam ſimpliciter, *alio modo*. Oſtendit hoc ſatis Theophili paraphraſis ad eum locum, quæ ita habet: ἢ καὶ ἑτέρῳ τρόπῳ. *Perna* tamen ſeu *Pithœi* editio hic iungit, *meritis bene*, quod oſtendit diſtinctio appoſita ad *bene*. (R.) p. 199

(4) L. *lato* ſe Rege. (B.)

**Me quoque non armis, ſed carmine caſtra ſecutum,*
Hactenus egregii(1) *decurſa parte laboris,*
Si bene promerui caſtrorum præmia miles(2),
Non illaudatum, vel munera nulla ferentem,
Spero quidem magni dimittet gratia Regis.
Nec ſpernenda meæ (liceat modo vera fateri)
Munera militiæ, nec clarius arbitror eſſe(3)
Pauca probe geſſiſſe manu, quam multa referre.

Nec

(4)Nec minor hic illo labor eſt, quæ ſingula multi
Fortiter egerunt, ego proſequor omnia ſolus.

* Epilogus operis, conuenientiſſime ſubiectus deſcriptioni præmiorum pro rebus bene fortiterque geſtis ab Imp. diſtributorum: Ita inquam conuenienter & decenter, vt ex proxime præcedentibus quaſi aptus nexusque eſſe videatur. Quemadmodum, inquit Poeta, Imperator ſuos milites armatæ militiæ præmiis ornatos, & vt alibi loquitur, onuſtos dimiſit: Ita mihi quoque meæ militiæ, quæ non armata, ſed togata eſt munera minime defutura eſſe confido, nec indonatus a magno Cæſare abibo. (R.) p. 199 ſeq.

(1) Vere egregius labor tuus, o *Gunthere*! nec falſo hoc de te prædicas. Sic verſus, ſuos *canoros* ipſe vocat ſupra lib. 1 verſ. 151. Et hic mox infra verſ. 594 *nitorem* in ſuis carminibus agnoſcit. Sic ſæpe *Lucretius ſuauidicos verſus*, *muſæum leporem*, & ſimilia, ſibi ipſe tribuit. Sic *Oppianus* noſter ſuas quoque virtutes alicubi agnoſcit: idque ſine arrogantiæ crimine. Quid quod hoc ipſum non minus iubemur facere Apollinis Delphici præcepto, *noſce teipſum*, (quod *Iuuenalis* propterea ex cælo deſcendiſſe ait) quam vitia noſtra agnoſcere? Sic enim *Cicero* interpretatur. (R.) p. 200

(2) Tanquam miles, vt *Horatius* Epod. *Nec excitatur claſſico miles truci.* (R.) p. 200

(3) Hoc tam vere dicit, quam omnium, teſte *Balbo* Antiſtite, qui vel in ciuili negotio, vel in veri perſpicientia verſantur, vna eſt ſtabilis fixaque ſententia, nihil magno & excellenti Principi, neque charius, neque antiquius eſſe debere, quam rerum a ſe geſtarum, & ſuæ virtutis gloriam in omnem memoriam propagare. (Sp.)

Facit huc quod ſcribit *Vegetius* lib. 2 de re milit. *Vnius ætatis ſunt quæ fortiter fiunt: quæ vero pro vtilitate Reipub. ſcribuntur, æterna ſunt.* Quem locum *Baldus* quoque adducit in fine Commentar. de pace conſtantiæ. (R.) p. 200

(4) Videtur *Guntherus* in conſpectu habuiſſe hunc *Salluſtii* locum in Coniurat. Catilin. *At mihi quidem, tametſi haud quaquam par gloria ſequatur ſcriptorem & actorem rerum: tamen in primis arduum videtur res geſtas ſcribere: primum, quod facta dictis exæquanda ſint, &c.* vbi non diſſimulo, me in membranis elegantiſſimis MSC. quibus me donauit *Gaſper Schoppius* Francus, legiſſe, *auctorem* pro *actorem*. Et mox: *ſunt exequenda*, pro, *exæquanda ſunt.* Quæ lectiones minime contemnendæ videntur, nam *exequi* interdum eſt *ediſſertare, commemorare, exponere, narrare*: quod eſt Græcis διεξέρχεσθαι, διηγεῖσθαι, vt *Cicero* Epiſt. ad Marium lib. 1 1 27; *habeo multo occultiora, quæ vix verbis exequi poſſum.* Et *Quintilian.* lib. 5 c. 12; *verboſius exequi.* Idem lib. 1 c. 6; *Quæ Tullius in Oratore diuine, vt omnia, exequitur.* Altera vero lectio exprimeret formulam Græcam, τοῖς πράγμασι τοὺς λόγους ἐξισῶσαι: quæ eſt apud *Demoſthenem, Nazianzenum*, & alios. (R.) p. 200 ſeq.

Hoc quoque me famæ, ſi deſint cetera, ſolum
Conciliare poteſt, quod iam per multa latentes
Sæcula(1), *nec clauſis prodire penatibus auſas*
Pierides, vulgare paro, priſcumque nitorem(2)
Reddere carminibus, tardoſque citare poetas.
Immo etiam pulchro reuerendi Cæſaris auſu(3),
Cæſareæque domus videor meruiſſe fauorem(4),
Cum de tam lato magnarum gurgite rerum
Sunt electa mihi cupide quæ ſcribere mallem
Nominis acta ſui(5): *ne res noteſcere dignas*
Fuſcarent tenebræ, ſpecioſaque facta laterent.
Atque ideo dum muſa recens, noſterque legetur
Iſte labor, cupidum niſi fallit opinio vatem(6),
Virtutes, Friderice, *tuas mirabitur orbis.*
Forſitan hunc olim, faueat modo fama, libellum
Et pater, & magni proles generoſa parentis
Attrectare manu, placidamque legentibus aurem
Tradere curabit, propriaſque admittere laudes.
Et nunc pauca quidem, ſacræ quæ ſanximus aulæ,
Carmina ſufficiant, & reſpirare poetam
Ad tempus liceat, dum bellica ſigna quieſcunt,
Grataque dimiſſus bello fouet otia miles.
Mox vbi ſollicite reuocatus in arma redibit,
Nos quoque belligeras acies, & caſtra petentes(7)
Interrupta nouo repetemus cœpta labore:
Cunctaque ſummatim, ſuperet modo vita(8), *ſequentes*

Continuo

Continuo quodam ſuſcepta negotia filo
Propoſiti memores, ad tempora noſtra trahemus.

(1) Iam inde a primis Longobardorum temporibus, & in ipſa Italia inolevit barbaries, atque Romæ deſitum eſt Romane loqui. (Sp.)

(2) Qui apud veteres Latinos paulo diligentius de poetice ſcripſerunt, ſero aſſerunt a Romanis fuiſſe hanc facultatem receptam, annos poſt vrbem conditam ſupra CCCC. Regnante Numa Pompilio Saliorum carmina facta ſunt, inculta atque incondita, propterea que parum poſteris intellecta. Paulo mox cantica quædam & deuotionum ſacra vulgata ſunt, laudeſque deorum verſibus abſolutæ, quibus more ſuo deos comprecari conſueuerunt, aut expiare vrbem inſigni aliquo prodigio. Neque tum Romæ defuerunt, qui vaticiniis editis, Populi Romani facta deſcriberent, aut qui perobſcuris verſibus, futuras clades Punicis bellis prænunciarent. Primus autem omnium poeticen illuſtrare cœpit *Linius Andronycus*: quam paulo poſt auxerunt, præcipueque inſtruxerunt *Q. Ennius, M. Plautus, Nænius, Pacuuius, Attius* & *Lucilius*. (Sp.)

(3) Scilicet *meo*, in poemate conſcribendo. (R.)

(4) *M. Cato* retulit, poetas ipſos principio in vrbe contemptui habitos, & craſſatores vulgo appellatos, qui poeticæ ſtudio tenerentur. Factum tamen eſt, vt paulo mox principes etiam viri, aucto imperio, & domi foriſque pace adepta, ad hanc ſtudiorum partem animum inclinarint, ſummoque cultu atque honore illos habuerint, qui carmine abſoluendo viderentur admodum excellere. Hinc ſacratum in ipſa vrbe muſis templum, & magna religione habitum. Quoniam exiſtimarent, a Gratiis abeſſe illorum ingenia, qui paulo indoctiores haberentur, & quaſi a muſarum ſacris alieni. (Sp.)

(5) Recurrit abuſus reciproci, *Sui*: de quo ſupra non ſemel. (R.) p. 201

(6) Vt Virgilius; *ſi nunquam fallit imago*. Alluſit *Guntherus* ad ſententiam a multis magniſque auctoribus celebratam: *Quod volumus, facile credimus*. *Demoſthenes* Olynth. 3; ῥᾷςον ἁπάντων ἐςὶν αὑτὸν ἐξαπατῆσαι. ὃ γὰρ βέλεται τοῦθ᾽ ἕκαςος καὶ οἴεται. τὰ δὲ πράγματα πολλάκις ἐχ οὕτως ἔχει. id eſt, *Seipſum decipere res eſt vna omnium facillima, nam quod vult, idem quiſque etiam opinatur. At negotia ſæpe non ita ſe habent*. *Cæſar*. 3 Bell. Gall. *Fere libenter homines id quod volunt, credunt*. Idem 2 Bell. Ciuil. *Quæ volumus, & credimus libenter: & quæ ſentimus ipſi, reliquos ſentire ſperamus*. Huc & vetus verbum pertinet: *Sabini, quod volunt, ſomniant*. Simul etiam alluſum videtur ad ſententiam *Iſocraticam* in orat. ad Nicoclem; *Et carmina & orationes antequam emittantur, magna ſpei eſſe apud auctores ſuos, quæ tamen ſæpiſſime ipſos fruſtra habeat*. (R.) p. 201

(7) Carmine ſcil. non armis: vt ſupra v. 576. (R.)

(8) *Modo viuere detur*, vt ſupra lib. 1 v. 60. & hoc lib. 10 verſ. 511.* Vid. *Lection. Sacr.** Hoc quoque Biblicum videtur. Sæpe enim ibi legas, *vita comite*. Quid quod *S. Iacobus* ne in craſtinum quidem diem quicquam vult Chriſtianos pure & abſolute polliceri, ſe facturos? ſemper enim hanc conditionem promiſſis noſtris adiiciendam eſſe, ἐὰν ὁ Κύριος θελήσῃ, καὶ ζήσομεν καὶ ποιήσομεν τοῦτο ἢ ἐκεῖνο. Idque factitarunt ſancti Dei homines: vt videre eſt in his ſacræ ſcripturæ locis. Geneſ. 18. 4 Reg. 4. 1 Cor. 16. Heb. 6. 1 Pet. 3. Act. 16 & 21. *Symmachus* lib. 8 ep. 27; *Si bene deſtinata Dii iuuerint*. Idem alicubi præcipit *Plato*. Et merito. Nam vt vulgo dicitur ex Salomone, *homo proponit, ſed Deus diſponit*. Et *Hieremias* inquit; *Scio non eſſe hominis viam eius, neque viri, dirigere greſſus ſuos*. *Seneca* quoque *nemo tam Diuos habuit fauentes, craſtinum vt poſſet ſibi polliceri*, &c. (R.) p. 201

Interea tacitus de ſe quid iudicet aula
Audiat, & doctos, quorum tutandus amore
Atque fouendus erit, noſter Ligurinus(1) *adoret,*
Nec frontem duxiſſe velit(2), *licet vnus & alter*
Arguat & meritum naſo(3) *ſubſannet adunco*(4).
Quemque ſui meminiſſe decet(5), *nos nominis alti*
Non ſumus, egregios vix ſuſcipit aula poetas.
Hoc tamen in cœtu non deerit forſitan vnus,
Vel duo, vel plures(6), *qui te* Ligurine *legendum*
Eſſe putent, lectoque ſemel, rurſumque relecto
Plus faueant, tandemque ſacras ad Principis aures
Nomen & autorem, quæ rerum inſignia portes,
Quidve petas(7) *perferre velint, & amica loquantur.*
Hunc ego quiſquis erit, qui tam placabilis in nos
Extiterit, gaudere bonis maioribus opto
Semper & æterno fulciri Regis amore(8).

(1) Opus noſtrum, a rebus in Liguria geſtis nomen ſortitum. (Sp.)

(2) Hoc eſt, non moleſto animo ferat. Nam *frontem explicare* cum hilareſcimus: *contrahere*, cum ringimur, vbi quid moleſtum eſt, dicimur. *Plinius* in libro vndecimo,

mo. Frons & aliis, ſed homini tantum triſtitiæ, hilaritatis, clementiæ, ſeueritatis index. (Sp.)

(3) Sic *Horatius* in Sermonibus: *Naſo ſuſpendis adunco.* Notum eſt, quod naſum antiquitas irriſioni dicauit. Vnde *naſuti* vocati, qui docte norint alios irridere. Martialis: *Non cuicunque datum eſt habere naſum.* Idem: *Naſutus ſis vſque licet, ſis denique naſus.* (Sp.)

(4) Corrugato. (Sp.)

(5) Alludit ad illud Horatii: *Metiri ſe quemque ſuo modulo ac pede verum eſt.* Et hoc Perſii: *Tecum habita, & noris, quam ſit tibi curta ſuppellex.* (R.) p. 202

(6) Videtur alludere ad initium Satir. Perſii: *Quis leges hæc? Mi n' tu iſtud ais? nemo hercule nemo?*

Vel duo, vel nemo, &c.

Sic enim eum locum recte interpungebat doctiſſimus *Bergius.* (R.) p. 202

(7) Sic reſtitui, pro eo quod erat vulgo, *putas.* Poſtea hanc emendationem vidi etiam inter correctiones Auguſtanæ editionis. Diuinabam quoque *putes*: vt *exputare* Latini dicunt. (R.) p. 202

(8) Non temere, neque non magnum quid amico ſuo precatur optatque Poeta. Nam, vt *Syluius* ait, *perrari ſunt, qui apud Reges perpetuo valent.* Idem: *Sæpe,* inquit, *qui heri placuit, hodie diſplicet.* Nullum eſt in atriis Principum maius ſtudium, quam vt alios de gradu præcipitent, & ſe erigant. Apud Hadrianum Imp. delatorum voces adeo valuerunt, vt amicos, quos ad ſummum promouerat, poſtea hoſtium loco habuerit. (Sp.)

Sic vbi conſpicua tandem nouus hoſpes in aula
Conſtiteris, claroque piam cum Principe prolem
Ceu totidem ſtellas nitido cum ſole videbis,
Hæc tibi non ſtulte proferri poſſe videntur:

Gaudeat iſta domus, qua gaudet præſide mundus,*
Gaudeat Auguſto felix cum patre propago,
Gaudeat, & noſtrum iubeat gaudere parentem.

* Huius ortum & interitum ſcripſit diffuſius *Peutingerus* noſter his verbis: *Imperator Cæſar* Henricus quartus *Auguſtus, quem plerique* Tertium *appellant: quum* Rudolfum *Sueuorum Ducem, Comitemque Reinfeldenſem, aduerſus ſe* Gregorii VII *Pont. Max. perſuaſionibus concitatum, & Regem Auguſtum declaratum occidiſſet,* Berchtoldo Zeringio *genero Ducatum Sueuiæ, quem ex coniuge eius* Rudolfi, *filia occupauerat, abſtulit, & ipſum dedit* Friderico, *magnæ nobilitatis viro (qui ab aliquibus* Baro, *ab* Othone *vero Friſingenſi Epiſcopo* Comes *de* Hohenſtauffen *cognominabatur) ob ſingularem virtutem, ac præclara eius facinora, eundemque ex* Agnete *filia generum ſuum fecit.* Berchtoldn *tamen in eo gratificatus, quod eum* Turegum, *non obſcurum Sueuiæ oppidum, a manibus Cæſaris tenere permiſit.* Fridericus *ergo Dux, qui genus ſuum, ad veteres, origine tamen Germanos, Francorum Reges* Clodouæum, *& Imp. Caſ.* Carolum Magnom *Aug. referebat: habebatque fratres* Othonem *Epiſcopum Argentinenſem, &* Chunradum: *& ex coniuge ſua* Agnete *filios duos ſuſtulit,* Fridericum Iuniorem *&* Chunradum: *tandem ſenio confectus obiit in cœnobio, quod erexerat, Loricenſi tumulo conditus iacet:* Agnes *deinde (Imp. Caſ.* Henrico V *Aug. fratre eius, adſentiente) illuſtri Marchioni Orientali, Auſtriæ ſcilicet, nupſit, genuitque ex eo filios* 18. *Porro* Fridericus Iunior Friderico *patri in Sueuiæ Ducatu ſucceſſit. Fuit is nobili ingenio præditus, liberalis, & militaris rei ſcientiſſimus, altero tamen oculo carebat.* Chunradus *autem ſuper Francones Dux conſtitutus, Ducatum etiam hunc pater a Cæſare acceperat. Defuncto interim Imp. Caſ.* Lothario Quarto *Aug. Saxonum Duce apud Confluentiam Rex Auguſtus declaratur. Hic expeditionem Hieroſolymitanam cum Regibus ceteris chriſtianis adſumſit, genuitque ex* Getdrude *Sulczbacenſis Comitis filia, coniuge ſua,* Fridericum *alterum Sueuiæ Ducem: qui expeditione Romana febre correptus interiit, &* Henricum *volente patre Regem Auguſtum deſignatum, anno ætatis X, Domini vero MCXLVII. Sed hic cum Regis Hungariæ filiam* Sophiam *ſibi deſponſaſſet, morte immatura præuentus, ante patrem in fata conceſſit, anno ætatis ſuæ XIII, dominicæ ſalutis MCL. Idem* Fridericus, *monoculus Dux ex coniuge eius prima* Iuditha, Henrici Nigri *Bauariæ & Saxoniæ Ducis filia, genuit Imp. Caſ.* Fridericum Primum *Aug.* Ænobarbum *appellatum, &* Iuditham *filiam,* Matthæo *Lotharingorum Duci copulatam. Ex altera vero* Agnete *Comitis* Burgi Saræ *filia, genuit* Chunradum *Ducem, a Caſ.* Friderico *Rheni Palatinum Comitem conſtitutum. Agrippinenſis ſcriptor filiam monoculo eidem addit, quæ* Gotfrido Secundo *Brabantiæ & Lotharicia Duci copulata: ex quibus* Gotfridus Tertius *Dux natus fuit. Alter vero res* Friderici *Cæſaris ſcribens, ait:* Chunrado *ex* Agnete *matre ſoror fuit* Hermanni *Lantgrauii illius Turingorum coniunx: cuius filius contra* Philippum *conſanguineum ſuum* Othonis Quarti *partes fouerat. Caſ.* Fridericus Ænobarbus, *quum* Adilam, Diepoldi *Vohburgenſis Marchionis filiam, ob conſanguinitatis impedimentum repudiaſſet (quæ poſtea* Diethoni *Domino Rauenſpurgii nupſit) coniugem ſibi matrimonio copulauit nobiliſſimam illam* Beatricem, *maximi Veſontionum Comitis* Reginaldi *vnicam filiam atque heredem, genuitque ex ea Imp. Caſ.* Henricum VI; Philippum *prænominatum Etruriæ Ducem, contra* Othonem Quartum *Auguſtum deſignatum:* Chunradum *Sueuiæ Ducem, Durlaci interemptum:* Othonem *Palatinum Burgundionum Comitem, Veſontionumque Dominum, &* Fridericum *Ducem: qui quum in expeditione tranſmarina, patre defuncto, exercitus totius chriſtiani ductor eſſet, febre*

correptus

correptus occubuit. Scriptor præterea Saxonicus, duas adhuc Caeſ. Friderici filias, quarum vnam Sophiam Marchioni Saxoniæ coniunctam, alteram Beatricem virginem Deo dicatam, Abbatiſſam Quedlinburgii fuiſſe refert. Filiorum vero coniuges fuerunt Imp. Caeſ. Henrici VI Aug. Conſtantia, Wilhelmi Secundi Regis Siciliæ filia, quæ profeſſa e monaſterio Panormi per Cæleſtinum Tertium P. M. educta quinquennaria, Imp. Caeſ. Fridericum Secundum Aug. genuit. Philippus, qui poſt Henricum Caeſ. Rex Auguſtus, ſibi Græcam Mariam, Caeſ. Alexii Conſtantinopolitani filiam, copulauerat, ab Othone Wittelſpachio Palatino Comite, quod filiam eius antea repudiaſſet, occiſus. Othoni Burgundionum Moderatori Bleſenſium Comitis filia nuptui tradita fuit. Fridericus vero Dux, antequam Geizæ, Hungarorum Regis, filiam ſibi deſponſatam traduceret, in fata conceſſit. Imp. Caeſ. Fridericus Secundus Auguſtus Rex & heres Siciliæ citra & vltra Pharum, ſex coniuges legitimas habuit, ex quarum prima Conſtantia Aragonum Regis filia, & Hungarorum Regis relicta vidua, Regem Henricum Aug. & Burgundionum rectorem genuit: cuius ex Margarita, filia Leupoldi illius glorioſi Ducis Auſtriæ, filii nati Fridericus, & Henricus a Manfredo, quem mox referemus, veneno ſublati interierunt. Hæc autem Margarita, Henrico defuncto, Ottacaro primum Morauorum Marchioni, mox Boemorum Regi denuo nupſit: quem pugnis pluribus victum profligatumque Rex Rodulfus Habiſpurgius tandem congreſſu occidit. Secundam Friderici II coniugem, quod nati ex ea huius nobiliſſimæ domus poſteritatem continuauerunt, loco vltimo referemus. Tertiam idem Cæſar coniugem Othonis Meraniæ Ducis filiam repudiauit: quæ poſtea Carentano Duci Vdalrico copulata fuit. Quartam deinde duxit Ruthinam, Othonis Com. Meſſenbuſen. filiam. Qua defuncta quintam adiunxit, Iſabellam Bauariæ Ducis Ludouici filiam. Sexta autem fuit coniunx Mechtildis, Ioannis Anglorum Regis filia. Genuit autem Caeſ. Fridericus II ex ſecunda in ordine ſua coniuge Iole, Iohannis Brauni Hieroſolymitani Regis filia, cui & heres in regno fuit, Iordanem Regem, qui infans obiit, & Regem Chunradum Aug. Hieruſalem, Siciliæ Regem, Ducemque Sueuiæ, qui ab eodem Manfredo veneno peremptus interiit. Is reliquit ex Elizabeth, Ludouici & Henrici Bauariæ Ducum ſorore, coniuge ſua, Chunradinum illum innocentiſſimum filium: qui quum regna patrio atque auito iure ſibi debita iam prope pubeſcens repeteret, proditus a Carolo Prouinciæ & Andegauenſ. Comite Siculi regni occupatore, captus vna cum Friderico Auſtriæ Duce, Badenſique Marchione, etiam impubere, cum maxima iniuria & præter fidem, quæ hoſti nocentiſſimo data ſeruanda eſt, capite caſus occubuit, anno chriſtianæ ſalutis LXVIII ſupra MCC, & Neapoli ad Carmelitas reconditi iacent. In hoc Chunradino domus illa illuſtris Ducum Sueuiæ defecit. Vſus eſt idem Caeſ. Fridericus concubina Blancha Marchionis Montiſferrati filia, & ex ea ſuſtulit Fridericum Antiochenum Albæ Comitem, mox Tuſciæ Regem, apud Florentinos ſepultum; Henricum Sardiniæ & Corſicæ Regem, qui captiuus apud Bononienſes obiit; Ecium ſiue Recium, Longobardorum deſignatum Regem, & portentum illud, Manfredum Tarentinum Principem, mox regni Siciliæ occupatorem, cum patrem & prædictos eius filios veneno necaſſet. Manfredus ex Conſtantia coniuge ſua, quam cum Petrus Aragonum Rex ſibi matrimonio copulaſſet, regno ſuo Trinacriam adiecit. Tandem Manfredus, vt quas meruerat pœnas lueret, ab eodem Carolo occiſus eſt. (Sp.)

Neue ſuum vatem patiatur littus araſſe(1),
Vanaque(2) deceptis(3) fregiſſe noualia ſulcis(4),
Vel tot in officio(5) vigilatis noctibus(6) iſto
Conſeruiſſe leues quas texit aranea telas(7),
Sed quisquis rerum, quas ſcripſerit ille(8), nitorem
Te perhibente(9) leget, pulchri quoque præmia facti
Nouerit, & gratum feliciter iſſe(10) laborem.
Nam mihi per totum magnalia Cæſaris orbem
Impetus eſt(11), proliſque ſacræ diffundere laudes(12).

(1) Id eſt, ſterilem operam ſumpſiſſe. Sic Auſonius ad Theonem: Quid geris extremis poſitus telluris in oris Cultor harenarum vates, cui littus arandum? Sunt autem maxime ſteriles littorales ſulci, nec idonei ad ſementem. Vnde Oenone Paridi apud Naſonem: Quid facis Oenone, quid harenæ ſemina mandas? Non profecturis littora bubus aras. Atque in nobiliſſima Germaniæ inferioris regione, Brabantia, ſunt agricolæ tam induſtrii, qui ſitientiſſimas harenas cogant & triticum ferre. (Sp)

(2) Quod ſpei futuri fructus parum reſpondeant. (Sp.)

(3) Infrugiferis. (Sp.)

(4) Laboribus, non inepta metaphora. (Sp.)

(5) Scilicet, hiſtoriæ conſcribendæ. (Sp.)

(6) Inde propter tam inſignem ſtudioſorum diligentiam, opera eorundem multo ſtudio elucubrata dicimus, lucernam olere, ad quam vigilantes ſoleant elaborare. Notæ ſunt Ariſtophanis & Cleanthis lucernæ. (Sp.)

Ouidianum hoc eſt: Attenuant iuuenum vigilata corpora noctes. Imo etiam euigilare libros idem dixit: Quos ſtudium cunctos euigilauit idem. Alludit ad has Poetarum vigilias etiam Drepanius Panegyrico: Huc, huc totas pii vates doctarum noctium conferte curas &c. (R.) p. 202

(7) Qui in re friuola nulliuſque frugis infinitum atque anxium capiunt laborem, dicuntur proprie aranearum telas texere. Vnde generaliter magis Poeta ſicut modo, littus arare, pro ſterili opera vſurpauit. Nam ad materiam operis referri non debet: quum mox ab initio cecinerit, ſe ardua geſta Ænobarbi vulgaturum: nec non maxima ſemper, Alcia-

ro teſte, fuerit hiſtoriæ autoritas, eaque omnibus temporibus in honore habita, vt cum plurima variarum rerum ſtudia, & quidem nobiliſſima haberentur, rerum tamen geſtarum ſcriptores ſemper primas partes ſibi vendicarent. Cumque nulla non artium aliquo tempore male audiuerit, ſolam hanc profeſſionem extra aleam eſſe ſemper exiſtimatum eſt. Eiecti vrbe Roma pluries philoſophi & rhetores fuere. Senatuſconſultis quoque diffamati mathematici. Nec Medici, niſi poſt ſexcenteſimum, & eo amplius annum conditæ Vrbis admiſſi. Cum tamen interim Gn. Piſo, Pub. Pictor, ceterique Annalium ſcriptores ſummam dignitatem nanciſcerentur. (Sp.)

(8) Scilicet, Vates *Guntherus*. (Sp.)

(9) Ipſo ſcilicet, opere Ligurino. (Sp.)

(10) *Glücklich abgangen.* (B.)

(11) Signat, ni fallor, diuinum illum impulſum, mentiſve agitationem, ſiue concitationem vere poetis peculiarem. Iuxta illud *Ouidianum* in Faſtis:

Eſt Deus in nobis, agitante caleſcimus illo
Impetus hic ſacra ſemina mentis habet.

Sed & *Democritus* dicebat poeticen natura magis quam arte conſtare, & eos ſolos poetas eſſe veros, qui inſaniant, quod & *Socrates* apud *Platonem* conſtituit & affirmat. Non poteſt grande aliquid ſuper ceteros loqui, niſi mota mens. *Seneca* quoque inquit, quum vulgaria & ſolita contempſerit, inſtinctuque ſacro ſurrexerit excelſior. Tunc demum aliquid cecinit grandius ore mortali, nec poteſt ſublime quicquam & in arduo poſitum contingere, quamdiu apud ſe eſt: decidat oportet a ſolito, & efferatur & mordeat frænos, & rectorem rapiat ſuum, eoque feratur, quo per ſe timuiſſet aſcendere. (Sp.)

(12) Hoc eſt, quod alias ait, *dudare nomen alicuius*. (R.)

His ita præmiſſis cunctis præbere legendum
Te poteris, totaſque palam diſtendere pennas(1).
Mox vbi ſit noſter Solymarius(2) *ille requires,*
Quem prius ingenuo dedimus leue munus(3) *alumno*(4):
Qui ſibi te quinto, poſt ſe, vix menſe creatum(5)
Ac veluti medio(6) *proiectum ventris aborſu,*
Acceſſiſſe nouo mirabitur ordine fratrem(7).
Hæc monuiſſe ſat eſt, age nunc proficiſcere cautus,
Sit fortuna tuis & felix exitus auſis.

(1) Id eſt, exponere te iudicio lectorum, volitareque per ora doctorum virorum. Conſimili metaphora dixit *Horatius* in epiſtolis: *Maiores pennas nido extendiſſe loqueris*, pro eo quod eſt, rem fortunamque, quam mediocrem aut tenuem a maioribus acceperis, auctiorem reddidiſſe. (Sp.)

(2) Non dubium eſt, quin opere in illo, quod vtinam non deſideraretur, complexus eſt expeditionem Hieroſolymitanam, quam *Chunradus* Rex Auguſtus, patruus Ænobarbi, vna cum *Ludouico* Gallorum, ac *Richardo* Anglorum Regibus, aliiſque chriſtianis Principibus ſumpſit. (Sp.)

(3) Hoc vulgo nonnulli *leuidenſe munuſculum* appellant, exemplo, vt putant, auctoritateque *Ciceronis* lib. 9 Fam. ep. 12. Sed merito ea vox, *leuidenſe*, ibi ſuſpecta eſt eruditiſſimo *Ful. Vrſino* in notis ad omnia opera *Ciceronis*: quem vide ſis. (R.) p. 202

(4) Filio Ænobarbi *Chunrado*, Germanicæ Franciæ Duci, vt ipſe Poeta inter inuocationem teſtatur. (Sp.)

(5) Videbis & apud *Auguſtinum* probatiſſimum autorem de hominibus vſurpatum, vt non ſolum ad Deum pertineat. (Sp.)

(6) Cur *medio*? Quia tantum aſſecutus eſt quintum menſem, cum legitimus & quaſi ſolennis partus fere decimeſtris eſſe ſoleat. Nota, hoc opus intra quinque menſes abſolutum fuiſſe. Quid ergo? num in illorum cœtum Poetaſtrorum *Guntherus* noſter referendus erit, qui perpetuo gloriari ſolent, ſe carmina ſua αὐλοσχεδιας ſcripſiſſe, immo effudiſſe, ſtantes pede in vno, vt ait ille: Idque verſibus ſuis tanquam elogia ſtatuis ſubſcribunt. Quam perpetuam malorum Poetarum notam eſſe ait *Muretus*: cum e diuerſo optimi quique Poetæ ſuos fœtus vrſarum more lambant ac refingant. Illis ne ergo ſimilem faciemus *Guntherum*? Minime vero. Nam quæ quantæque ſint huius Poematis virtutes & dotes, alibi demonſtrauimus, & ex his quoque notis fiet, vt ſpero, perſpicuum. Tribuatur ergo hæc feſtinatio felicitati & facilitati ingenii eius; non autem futili iactantiæ & vanitati. (R.) p. 202

(7) Autores opera ſua ſubinde vocant *fœtus*. Vnde eruditiſſimus vir *Beatus Rhenanus*, extinctæ pæne antiquitatis excitator, tam eleganter, quam vere dixit: *Nulli parentes æque vehementer liberos ſuos charos habent, ac ſcriptores ingenii ſui monumenta amant*. Poetaque non minus pulchre in tranſlatione manens dixit, *nouo ordine*, hoc eſt, mirando atque inaudito. Nam partus naturalis citra ſeptimum menſem haudquaquam vitalis gignitur, & ideo iniuſtus. l. *ſeptima*. ff. *de ſtat. hom*. Vltra vndecimum obſeruata naturæ lege gigni eſt impoſſibile, & ideo iure ciuili eſt illegitimus. Super pariendi tempore variant autores. L. Papirius Prætor non male dixit, nullum pariendi tempus præfinitum, ſcilicet lege a conceptu. Lex 12 tab. a morte 10 præſcripſit menſes. Diuus Adrianus longo poſt tempore cauſſa cognita, a conceptu vndecim menſes decreuit, a morte autem nihil immutauit ab eo, quod 12 tab. ſcriptum erat, & a Gallo declaratum fuit, & a diuo Iuſtiniano comprobatum *l. fin*. C. *de poſth. her*. Varro autem, Plinius, & ceteri a conceptione dinumerant: quod & noſtris LL. vſque adeo accedere videtur, vt nonnulli interpretes auſi ſint affirmare, vndecimo menſe iuſtum partum naſci. (Sp.)

CVNRA-

CVNRADVS RITTERSH.
Lectori S.

CVm iam haſce notas ad typographum
miſiſſem, venit ad me epiſtola humaniſ-
ſima, a *Marco Velſero*, Exconſule &
Septem viro Auguſtano, quem virum
ſumma humanitate in ſumma dignitate
præditum, etiam alibi horum commen-
tatiorum laudaui. Ea incluſum habebat
Diploma *Caroli M.* Imperatoris nuper in vetuſtiſſimo libro
repertum: quo non fruſtra putauit egregius ille antiquita-
tis indagator *ac vindex*, hanc editionem *Guntheri* no-
ſtri ornatiorem prodire poſſe, cum ex ea ſumi poſſint non
pauca, quæ ad illuſtrandam deſcriptionem Roncaliarum,
quæ extat initio lib. 2. *Guntheri*, conducant. Id igitur
ſupra omiſſum, hic ſubiiciendum putaui. Epiſtola Do-
mini *Velſeri* hæc eſt: *Ligurinum tuum, mi Rittershuſi, lucem
nondum aſpicere exiſtimo. Ei itaque exornando, quo gra-
tior in publicum prodeat, Karolinum hoc Diploma, in ve-
teri manuſcripto libro nuper inuentum, mitto. Tu ani-
mum iſtum, tibi in omnibus rebus gratificandi, boni ni-
mirum conſules. Vale. Auguſtæ Vind. XII K. Octob. An.
Chriſt. 1597.* Sequitur nunc ipſum Diploma:

IN nomine Sanctæ & indiuiduæ Trinitatis. Karolus diuina fauen- * I. Rex
*te gratia, *Rex Francorum & Romanorum. Si prædeceſſorum no-* Francorum
ſtrorum morem ſequimur, non ſolum præſentibus, ſed & ſucceden- & Longo-
tibus ſubuenire nitimur. Hac de cauſſa vniuerſorum cognoſcat ex- bardorum
perientia, qualiter dum pro noſtra conſecratione coronæque perceptione & Patricius
proficiſcendi tempus ad Apoſtolicam ſedem inſtaret, cum quam multis Romanorum.
*Principibus annum Wormatiæ tranſegimus, ibique omnem Reipublicæ
ſtatum vtilem & honeſtum confirmare; nociuum atque contrarium radi-
citus extirpare decreuimus. Interimdum hæc agerentur, caſu conti-* Römer-zug
*git, Principes cum Militibus de Romana expeditione, quæ tunc inſta-
bat, acerbe contendere conſtringentes eos multo plures halſpergas de
beneficiis ſuis ſibi duccre, quam illi fatentur ſe poſſe, vel iure debere.
Sed quando hoc non ab aliquo anteceſſorum noſtrorum terminatum fue-
rit, duximus dignum, vt eorum altercationi finem commodum impone-
remus, atque decretum & certam aliquam legem ſuper omni Romana
expeditione concederemus. Statuimus ergo & decreuimus cum conſenſu
tam ſpiritualium, quam ſæcularium Principum, ibidem nobiſcum aſſi-
dentium, quando pro corona noſtra, vel aliqua Regni vtilitate aut ho-
nore Romana expeditio a nobis vel a ſucceſſoribus noſtris præparetur, ad
omnium nobiſcum euntium præparationem annus cum ſex hebdomadibus
pro induciis detur, & per totum taliter regnum fidelibus noſtris indicetur.
Cuicumque autem ſecundum hanc legem eadem expeditio imperetur, ſi
ad curiam Gallorum, hoc eſt, in campum, qui vulgo* Rungalle *dicitur,
dominum ſuum non comitetur, & ibi cum militari apparatu non repræ-
ſentetur, feodo, præter hos, qui cum gratia dominorum ſuorum reman-
ſerunt, in conſpectu noſtro abſque ſpe recuperationis priuetur. Qui au-
tem per hominum ſiue liberi, ſiue famuli dominis ſuis adhæſerint, quot*

decem

decem manſos in beneficio poſſideant, tot brunias cum duobus ſcutariis ſingulas marcas accipiant, & ſic eundo & redeundo cum hoc ſtipendio ſine omni dominorum damno vel expenſa, niſi quantum ipſis dominis placuerit, fideliter ſeruiant. Si autem forte, quod abſit, accidat, vt iidem Milites diuerſos dominos propter diuerſa beneficia acquirant, ne aliquod beneficium indebitum vel ſine ſeruitio remaneat, ſinguli ſingula debita ſingulis dominis perſoluant: videlicet, quantum ab ipſis, ſi irent, accepturi erant, tantum ſe daturos cognoſcant, vel in præfato loco (vt dictum eſt) feodum amittant; Sed ſtipendia, niſi voluntate dominorum, non prætermittant, Similiter de eccleſiarum filiis vel domeſticis, id eſt, miniſterialibus, vel quorumcunque Principum clientela, qui quotidie ad ſeruiendum parati eſſe debent, ſtatuimus, vt quicunque quinque manſos in beneficio poſſideant, domino ſua, ad quem pertinent, bruniam cum vno ſcutario ducant, & hoc in arbitrio dominorum pendeat, quos ducant, a quibus ſtipendia accipiant, quibus halſpergas concedant. Ipſis & ad itineris præparationem quinque libræ ſuæ monetæ in ſtipendium tribuantur, & duo equi, vnus currens, alter ambulans, addatur, ac duobus ſociis ſoumarius victualibus bene oneratus comitatur, qui ab ipſis ad opus dominorum diligenter cuſtodiatur. Ipſi quoque in dominorum tam diu viuant procuratione, quam diu in incepta vadant expeditione, & quicquid a rebellibus regni pugnando acquiſierint, partes duas ad dominos deferant; tertiam ſibi pro conſolatione retineant. Quos autem non paſcunt domini, ad ipſos reportent tertiam partem ſui acquiſiti. Singuli vero Principes ſuos habeant officionarios ſpeciales, Marſcalcum, Dapiferum, Pincernam, & Kamerarium: Qui quatuor quanto plus ſunt laboraturi tanto plus in ſtipendio, in veſtitu, in equitatu, præ ceteris ſunt honorandi ſcilicet, & vnicuique iſtorum, decem libræ cum tribus equis tribuantur: quartus Marſcalco addatur: quorum vnum ad præcurrendum, alterum ad pugnandum, tertium ad ſpatiandum, quartum ad loricam portandum. Iſti vero tales remanere cupientes, ſi apud dominos impetrare valeant, quot manſos poſſideant . . . . monetæ, vel totum fructum feodi in illo anno pro ſtipendio perſoluant. Vt autem noſtrum imperium ab omnibus habeat ſupplementum, hoc conſtituimus & firmiter præcipimus, vt ſinguli buringi decem cum duodecim funibus de canapo ſolidos dominis ſuis impendant, & inſuper ſoumarium cum capiſtro concedant, quem, ſi domini voluerint, ipſi ad primam naualem aquam vſque perducant, Manſionarius quinque ſolidos: Abſarius triginta denarios: Bunaiarius quindecim quorumlibet larium poſſeſſores ſex ſuppleant. Et vt hæc noſtri decreti auctoritas, inuiolabilem & incorruptam in Dei nomine apud omnes ſucceſſores noſtros obtineat emunitatem, cunctis Principibus, qui aderant, aſtipulantibus, manu propria ſubter eam roborare decreuimus, & annulli noſtri ſigno aſſignari iuſſimus. Signum Karoli glorioſiſſimi Regis. Hernuſtus notarius ad vicem Lutwardi Cancellarii recognoui. Data VIII Idus Iunii, Anno ab incarnatione Domini N. I. X. DCCXC. Regni autem eius XXII, ante conſecrationem. Actum Wormatiæ feliciter. Amen.

* Hanc conſtitutionem poſtea an. 1599 iterum edidit, commentario a ſe illuſtratam, *M. Freherus*, & demonſtrauit, non poſſe eam a *Carolo M.* conditam eſſe, ſed potius adſcribendam *Carolo III*, cui *Craſſo* cognomentum, qui toto ſæculo diſtat a *Carolo M.**

Vitæ
FRIDERICI AENOBARBI

breuis deſcriptio,

ex PAVLI IOVII, Nouocomenſis, *Elogiorum* libro primo,

cum animaduerſionibus CVN. RITTERSHVSII, IC.

N*Vlli Cæſarum ex his, qui Romani Imperii dignitatem illuſtri rerum geſtarum fama protulerint, nomen ſuum minus ad naturæ genium reſpondit, quam* Friderico *primo, qui a colore* Ænobarbi *cognomen adeptus eſt. Vetere ſiquidem Germanorum lingua* Fridericus *pacis diuitem exprimit: contrario ſcilicet euentu, quum ingenio ferox, armorum & belli cupidus, nihil magis oderit, quam pacis nomen*(a).

(a) Ingrata irritaque ſuor omnia, quæ ad *Guntherum Friderici* Imp. præconem præſtare & conferre conati ſumus, niſi calumnias, quibus aſpergitur, amoliti fuerimus, & inclementer ſatis in bonum Principem, odio noſtrorum hominum & ſtudio erga ſuam gentem nimio, dicenti, paucis contradixerimus. Quam vere de *Paulo Iouio* cenſuiſti, *Lipſi* noſter amor, cum eum videri dixiſti *iudicio & fide ambiguum*. *Notis ad* 1 *Polit. vid.* & Muret. 2 *variarum lect.* 14. & Ioh. Mich. Brut. *in hiſt. Florent.* Vbi affectus non diſtrahunt, rectum; vbi illi aſſunt, obnoxium. Ad gratiam ſcilicet ſe dare & auram. Laudationum nec cauſam ſæpe nec modum habere: Genti ſuæ omnis ex profeſſo addictum. Vt igitur ſolet *Iouius* in Germanorum laudibus eſſe malignus: ita hic quoque antiquum obtinet in laudatiſſimo Sueuicæ gentis Principe. Primum in nomine eius ludos facit, quaſi κατ᾽ ἀντίφρασιν *Fridericus* dictus eſſet, qui nihil magis oderit, quam pacis nomen. Non, inquam pacis odio, ſed iuris ſui, hoc eſt, Imperatorii, perſequendi, ſibique aſſerendi, & iniuriarum vindicandarum cauſa bella geſſit: idque non ſuo ſolius, ſed de communi Procerum Imperii, adde etiam Epiſcoporum, conſilio. Diluendæ igitur huic calumniæ inſpiciantur hiſtoriæ illo, quo vixit, æuo ſcriptæ. * Meminerimus etiam pulcerrimæ *D. Auguſtini* ſententiæ, relatæ in Decretum *Gratiani* *. (p. 123.)

Nam ab ineunte ætate in contubernio Conradi *Cæſaris patrui in Aſia militarat. Vbi vero in defuncti locum Imperator eſt appellatus, eo animi decreto arma induit, vt ea non prius ſe exuturum iuraret, quam Romani Imperii diademate ornaretur: cuius voti* Conradus *minime compos factus, graui cum dolore animi exceſſiſſet e vita. Id vero vnum* Fridericus *prealto ingenio ſupra coronæ decus ſpectabat, vt quum eo potitus foret, cuncta iura Imperatoriæ maieſtatis ad antiquam dominatus autoritatem reuocaret: quod ſuperiorum Imperatorum beneficiariæ ciuitates perampla immunitatum priuilegia conſecutæ, obſoletis iam tributis aut intermiſſis ingratæ & contumaces ad parendum viderentur. Excitabant autem mirum in modum ad extendendam famam virum integra ætate florentem Sueuæ gentis illuſtre & vere Martium nomen, antiqua maiorum decora, & recens vel infelicis patrui Cæſaris exemplum, ſub quo variis vtriuſque fortunæ documentis probe obſeruatam & exercitam militarium operum diſciplinam hauſiſſet. Itaque Fridericus coacto exercitu in Italiam deſcendit, expugnataque in limine, & deleta Derthona, ac Spoleto demum in Vmbria ex itinere funditus exciſo, Romam profectus* Gunthero & aliis eſt Terdona. *tantum terrorem* Hadriano *Pontifici intulit, vt ad mare ſe proriperet*(b). *Formidandis enim ſtipatus copiis aduentabat, minaci ingenio aliquam lenitatis ſpeciem ferens*(c), *ita vt ſe pacato agmine Pontificem veneraturum polliceretur. Clauſerant Romani portas, Ælioque ponte erumpentes, cum Germanis ad Neroniana prata tendentibus, tumultuario cruentoque prælio dimicarunt. Verum aduentu Pontificis placatus Cæſar, in Vaticano more maiorum Romani Imperii inſignia accepit.*

(b) Ait *Iouius Hadrianum* Pontificem ad mare ſe proripuiſſe iniecto ſibi terrore ab aduentante hoſtiliter *Friderico*. At de hac Pontificis fuga nihil *Guntherus*, nihil alii, fide multo, quam *Iouius*, digniores & antiquiores. Quid? quod potius eum Imperatori, vt amico occurriſſe, & vt Patrem filio de Romanorum inſolentia conqueſtum eſſe ſcribunt? * Quomodo igitur fugit Imperatorem cuius in tutelam fidemque confugit? * (p. 213.)

(c) Ait minaci ingenio lenitatis ſpeciem tuliſſe. Credo voluit dicere, obtendiſſe, prætexuiſſe, vel prætuliſſe. Sed condonent Latini incommodam locutionem ei, qui alias ſtilo bonus grauiſque eſt, & plane ad hiſtoriam: vt de virtutibus eius candide idem

idem *Lipſius* indicat. Rem potius videamus. Nimirum is erat *Fridericus*, qui didiciſſet.

Parcere ſubiectis & debellare ſuperbos:

vt ait *Maro*: quique eſſet ſecundum *Guntheri* noſtri elogium,

Deuictis placidus, ferus, indomitusque ſuperbis. Hoc non debuit *Iouius* odioſo nomine appellare ſuperbum & minax ingenium. Et vide quam parum ſibi conſtet, quamque nihil penſi habeat, quid ſcribat, dummodo ſcribat inuidioſe ſatis in Imperatorem, qui παιδίζειν ooluit. (p.214.)

Guntherus aliique Laudem vocant.

Nec multo poſt in Ciſalpinam Galliam regreſſus, Mediolanenſibus bellum indixit, quod finitimis ſuperba ſæuaque arma intuliſſent (d), *vt late imperarent, Laude Pompeia crudeliter euaſtata, Conio graui obſidione ſubacto, crematoque & Papia omnibus belli detrimentis affecta, magnam ſibi iniquæ atque intolerandæ potentiæ inuidiam conflauerant. Ceterum eo euentu inchoatum bellum, ſæpeque renouatum Ænobarbus confecit, vt multis victor prœliis, ſemel victus ad Calcanum vicum iuxta lacum Eupilim, laborioſa difficilique obſidione perdomitos acerbiſſima lege impoſita ſubegerit, Mediolanenſes ad vnum omnes patrium ſolum verterent, vltraque centum ſtadiorum ſpatium ad vicina oppida migrantes, relicta que, corruentis ſuperbæ patriæ excidium ex propinquo ſpectarent: tanta quidem victoris immanitate, vt vrbs totius Italiæ ampliſſima ac opulentiſſima, inexorabili diui Cæſaris edicto, vix ſeruatis ab iniuria templis, ſolo æquaretur: turritaque mœnia cum ædificiis priuatis omnibus & publicis, Circo, Arena, Theatroque conciderent. Acerbiſſimo quidem luctu tanti populi penatibus excedere coacti: ſed ingenti nec iniquo finitimorum ſolatio, qui ſuas iniurias conſpecta hoſtium calamitate vindicaſſent. Id vero maxime crudele & contumelioſum fuit, quum vrbs euerſa funditus aratris proſcinderetur in agri ſpeciem, vt non frugis, ſed ad ludibrium, ſalis ſemen acciperet* (e). *Pari prope clade etiam hoſtiliter incumbens Cæſar Cremenſes, Cremonenſes* (f), *Soncinates afflixerat: quibus exercitandis incendiis, exortum ſchiſma* (g) *ſuas faces admouiſſe videbatur.*

(d) Mediolanenſibus ſuperba ſæuaque arma tribuit, & crudelem vaſtationem aliarum ciuitatum, quæ in Imperatoris fide manſerant: tribuit iiſdem iniquam & intolerandam potentiam: tribuit hoſtibus eorum non iniquum ſolatium ex ipſorum calamitate. An non igitur his oppoſita arma *Friderici* pia iuſtaque fuiſſe concedere debet? Et qui adſcribere poteſt huic bono iure immanitatem, & dirum edictum, & facta contumelioſa atque crudelia? agnoſcit ipſa *Iouii* verba: quæ qui conciliauerit, idem, ſecundum *Virgilium*, iunget gryphes equis. (p. 214.)

(e) Ait, vrbem Mediolanum aratris proſciſſam ſalem accepiſſe. Recte atque ordine factum, vt in ciuitatem ſæpius rebellem & perfidam. Etiam ex more maiorum: qui vel ex iuris noſtri mentione cuiuis notus. Sic enim *Herennius Modeſtinus* lib.III Different: relatus in l. 21. ff. Quib. mod. vſusfr. amitt. Si vſusfructus ciuitati legetur, & aratrum in ea inducatur, ciuitas eſſe deſinit: vt paſſa eſt Carthago: ideoque quaſi morte deſinit habere vſumfructum. * De Mediolanenſis ciuitatis autem hac pœna teſtatur idem *Alb.* de *Roſate* in d. l. ſi vſusfructus D. Sic & *Henricus* Imperator ciuitatem Thulciæ damnauit ad aratrum, teſte *Angelo* in conſil. 165. vid. *Rol. a Valle* conſil. 66. m. 6°. (p. 214.)

(f) Ait, Cæſarem Cremenſes & Cremonenſes afflixiſſe. In quo errorem committit nequaquam diſſimulandum. De Cremenſibus tantum verum eſt. De Cremonenſibus aperte falſum. Hi enim ſemper fideles *Friderico* fuere. p. 214.

(g) Hoc pæne per XXIIII. annos arſiſſe ſcribit *Guntherus* noſter lib. 6. verſ. 262. & meminit eiusdem lib. 10. v. 115. (p. 214.)

Hadriano *namque defuncto quum* Alexander *Senenſis eſſet ſuffectus, nec Cæſari impotenter inuſitata indignaque iuſto Pontifice poſtulanti* (h) *quicquam concederet: vſque adeo in eum iracundus & ſæuus Cæſar concitatus eſt, vt vrbe Roma depelleret, & Victorem* (i) *Pſeudopontificem crearet, conuentus Antiſtitum indiceret, haberetque, vt* Alexandro *tanquam adulterino, ſacroſancti iuris poteſtas abrogaretur. Ea diſſenſione diuina humanaque* Fridericus *impie perturbauit: tantaque vi tueri ſuam cauſam adnixus eſt, vt moriente* Victore, *nihil imminuta pertinacia* Paſchalem *ſufficeret: & in huius defuncti tertius nomine* Caliſtus, *demumque* Innocentius *quarto loco ſubrogarentur: quum interim* Alexander *tantis iactatus fluctibus exul & inops, ſed integra ſemper autoritate, ab Italia in Galliam, atque inde in Siciliam, & e Sicilia Venetias confugiſſet: imploratis paſſim auxiliis a piis Regibus* (k), *vt Reipublicæ Chriſtianæ immaniter dilaceratæ, percuntique mature opem ferrent. Ea autem conſtantis & infracti Pontificis felicitas fuit, vt Cæſariani Pſeudopontifices ab ſe legitimo iure*

execrati

execrati atque damnati, quanquam robuſto integræ ætatis habitu valerent, Deo magno vindicante noxam, ægri ſenis fatum anteierint.*

(h) Ait *Iouius*: Cæſarem impotenter inuſitata indignaque iuſto Pontifice poſtulaſſe. Quæ nam illa vero tam indigna, tam inuſitata? *Ious.* nimirum, vt Pontifex eſſet Pontifex, & Imperatorem fineret eſſe Imperatorem. Hinc iſtæ lacrymæ. Ferre non poterat Pontifex Imperatorem rebus ſecundis famaque florentem, & priſcam dignitatem maieſtatemque Imperatoriam ſibi aſſerere, & quoſdam nimis exultantes & ſeſe efferentes in ordinem cogere volentem. Qua de re conſulendi & alii eius æui hiſtorici, & noſter *Guntherus*. At num ob id iracundus & ſæuus Cæſar abs te, *Ious*, dici meretur? num tali notandus erat elogio, quod diuina humanaque impie perturbarit? (p. 214)

(i) De hoc vide *Guntherum* lib. 10 verſ. 126. (p. 215)

(k) Ait: Pontificem *Alexandrum* imploraſſe paſſim auxilia a piis Regibus. Dixiſſem potius, imploraſſe auxilia piorum Regum: vel, petiiſſe auxilia a piis Regibus. Quæ formulæ perperam inter ſe commutantur. Sed hunc quoque lapſum calami, ipſius condonemus vehementiæ. Eſt autem hic operæ pretium obſeruare, quam conformes ſint huius Pontificis mores Petri & Pauli moribus. Scilicet illi quoque arma parabant in Cæſares, & in Neronem alioſque Imperatores Romanos concitabant alios Reges, quorum implorabant auxilia.

Quos autem *Iouius* pios Reges vocat, eos alius dixerit fuiſſe illos quidem bonos viros, ſed nimia occupatos ſuperſtitione tunc peruagata, & falſa religionis ſpecie, qua nihil ſolet eſſe in hominum animis percellendis efficacius, ſecundum *Liuium*.

De Pontificis felicitate, & vindicta diuina, quæ preſſerit Imperatorem, quod ait *Iouius*: ei merito opponemus illud *Ouidianum*:

careat ſucceſſibus, opto,
Quiſquis ab euentu facta probanda putat.

. Et quod præclare ſcribit *Diodorus Siculus*: οὐκ ἐκ τῶν ἀποτελεσμάτων χρὴ κρίνειν τοὺς ἀγαθοὺς ἄνδρας, ἀλλ' ἐκ τῆς γνώμης καὶ προαιρέσεως.

Fauebant Alexandro *duo Reges*, Ludouicus *Galliæ*, *ſuo* Pii *cognomento dignus*, *&* Gulielmus *Siciliæ*, *ea Chriſtianæ reipublicæ fœda labe commotus. Idem quoque pietatis ſtudium inerat Venetis, quibus multo maxima Italiæ pars acceſſerat. Iſque demum deteſtandæ diſſenſionis finis fuit, vt* Otho, *Cæſaris filius, in Hadriatico aduerſa nauali pugna a Venetis captus occaſionem præberet parandæ pacis.* Friderico *namque multis defatigato bellis, filii deſiderium, & vltoris Dei metus inceſſerat. Itaque pacificatore* Ziano *Venetorum Principe, Imperatorem ad pedes ſuppliciter proiectum*(l)*, Pontifex pro foribus Marciani templi rite expiauit, ingratiamque recepit: ea conditione, vt ſacro bello ſe deuoueret, quod tum* Saladinus, *Ægypti Sultanus, Hieroſolymitano Regi graue bellum moliretur. Tradunt Scriptores, Pontificem ante actæ calamitatis ſuæ memorem, oſculanti pedem, contracta fronte, hoc Dauidicum carmen protuliſſe*: ſuper aſpidem & baſiliſcum ambulabis, & conculcabis leonem & draconem: *vt domitæ ſuperbi animi ferociæ nequaquam humaniter illuderet: Ad quod Cæſar tam pie quam grauiter*(m) *renidenti Vultu reſponderit*; Non tibi, ſed Petro; *tanquam hominem facile contemnere, perſonæ vero dignitatem probe venerari videretur.*

(l) Scio hoc vulgo ita iactatum, & hoc quoque additum (quod tamen *Iouius* non audet dicere) ceruices Imperatoris pede calcaſſe Pontificem, pronuntiatis Pſalmi 91. verbis. Venetiis quoque hodie id ita pictum audio viſi. Sed & hoc ſcio, non æque certam huius rei apud omnes auctores fidem eſſe. Ab *Auentino* certe negatur, & ab Italis in Germanorum contumeliam confictum dicitur: quem & alii quidam prudentiores hiſtorici ſequuntur. (p. 215)

(m) Ecce nouum ſpecimen conſtantiæ & iudicii in *Iouio*. Qui ipſi paulo ante fuerat iracundus, dirus, ſæuus, crudelis, contumelioſus, immanis, nunc pio, generoſo, fortiſſimo animo eidem eſt præditus. Atqui mendacem memorem eſſe oportere aiunt. *Apuleius* Apologia. (p. 216)

Ceterum Cæſar Venetiis ſummis affectus honoribus, quum in Germaniam rediſſet, pio generoſoque animo, lectiſſimum ex veteranis copiis exercitum coegit. Et quum Henricus *filius conſenſu Procerum Cæſar eſſet appellatus, & per Pannoniam & Triballos Byzantium contendit. Inde vero recreatis copiis* Emanuele, *Græcorum Imperatore, propinquo ſuo liberaliter commeatum præbente*(n)*, præter Mæandrum amnem profectus, cum Turcis acerrime bellum geſſit. Supremum vero eius operum fuit Philomela vrbs manu capta. Nam paulo poſt ad Iconium Lycaoniæ vrbem, quum Ferrei amnis*(o) *perſpicuis vndis per æſtum inuitatus lauandi gratiæ alueum intraſſet, cæco abſorptus gurgite interiit: inſigni quidem illudentium Parcarum iniurias*(p)*, quum vir fortiſſimus, & ſupra Reges omnes bello inclitus, quem mille acies ſtrenue dimicantem non ab-*

Aaaaa 2 *ſumpſe-*

ſumpſerant, natantem ignobilis torrentis vortex abſtulerit, pergraui vtique noſtrorum luctu, iacturaque & ſingulari Barbarorum commodo atque lætitia. Delatum in Syriam cadauer Guido *Rex apud Tyrum exquiſito apparatu funeris, & marmoreo ſepulchro honeſtauit.*

(n) De *Emanuele* Græcorum Imperatore quod ſcribit *Iouius*, eum liberaliter commeatum præbuiſſe Cæſari *Friderico*, * omnia ſunt alia. Imo legatos *Friderici* tranſitum petentes in vinculis habuit, ſeque Imperatorem Romanum, *Fridericum* vero tantum Aduocatum vrbis Romæ appellare auſus eſt, eumque dictitare, iam in ſua poteſtate ſe concluſum velut retibus tenere. Vid. epiſtolam hac de re ſcriptam ab eius expeditionis comite, editam cum *Othone Friſingenſi* & *Radeuico* a *P. Pithœo*, qui ſcribit, ſe ſtatim cum regnum Græciæ intraſſent, in manus furum & latronum incidiſſe, nulla in Græcis fide reperta. Vid. & *Gebelinum Perſonam* Coſmodrom *. Nouimus, qualem ſe alias perfidus ille Græculus, (ſic *Guntherus* vocat lib. 3) aduerſus *Fridericum* geſſerit. De quo hoc eſt inter cetera eius perfidiæ argumenta memorabile, quod ex *Niceta* fol. 103 didicimus; Mediolanenſes ab hoc ipſo inſtigatos fuiſſe ad rebellandum ſuo Imperatori. Egregium vero propinquum! *Sed Iouius tamen eius liberalitatem & alias virtutes prædicat, quia cum Papa & Mediolanenſibus, aliisque Italis in perniciem *Friderici* conſpirarat *. (p. 216)

(o) *Selephum* alii hunc fluuium vocant. *Auguſtinus Iuſtinianus* in Hiſtoria Genuenſi: *Anno* 1189. *Imp.* Fridericus Barbaroſſa, *cum exercitu copioſo poſt multa incommoda, periculaque & prælia venit in Syriam: & in partibus Antiochiæ, tranſeundo flumen non admodum magnum, quod recens nomen habet flumen ferri, & vetus* Selephium, *ſubmerſus interiit cum ſummo mœrore & detrimento nominis Chriſtiani: & fuit corpus ipſius ſepultum Tyri.* Vide & Chronologiam Turcicam *Franciſci Sanſouini*, nuper editam cum Narrationibus Turcicis, *Ioach. Camerarii*. (p. 216)

(p) Ecce viri pietatem! non abſimilem illi ab Hetruria alteri, qui Pindari hymnos, Pſalmis Dauidicis præferebat: vel illi ab eadem gente, qui Apoſtolos pro impoſtoribus mundi habebat: vel illi, qui de Animæ humanæ mortalitate librum edidit. (p. 216)

Effigiem Ænobarbi Cæſaris Mediolanenſes in euerſam patriam remigrantes, marmoreo in arcu ſupra Romanam portam ſculpſerunt, dracone ſtantis cruribus inuoluto, vt viroſi dirique hominis(q) *ſimulachrum perpetuo ſpectaretur. Ad eundem quoque oris & barbæ habitum altera ipſius effigies plurimum arridet, quæ in aurea bulla ſcite expreſſa, appenſaque membranis priuilegiorum Piſanæ ciuitatis conſpicitur: ea fide collata, vt tertiam quoque eius ſtatuam ad Volturni pontem proximo Lotrechii bello baſe deiectam viderimus: quum ſumptuoſiſſimi operis turritus pons, a* Friderico *iuniore, huius Ænobarbi nepote, Sueuæ gentis Regum imaginibus ornaretur.*

(q) Ego vero Protea non tam varium fuiſſe crediderim, quem tamen ſeſe in quicquid voluiſſet transformaſſe fabulantur. Ecce, ille paulo ante pius, ille grauis, ille generoſus, ille fortiſſimus &c. nunc ſubito iterum fit *Iouio* noſtro viroſus & dirus homo. (p. 216)

Atque hæc habui, quæ ad Iouianam deſcriptionem vitæ *Friderici* breuiter annotarem, ne quis eam forte legens, ſequius de bono Principe opinetur, maleuolorum calumniis præpeditus. Longiorem & accuratiorem illarum refutationem peritioribus relinquo. Verum age colophonis loco addamus hic & *Nicetæ Choniatæ* pulcerrimum elogium, quo is, Annal. lib. 8 extremo, *Fridericum* noſtrum exornauit: atque illud malignis & inconſtantibus *Iouii* an laudibus, an maledictis opponamus. (p. 217.)

Γενόμενος δὲ κατά τινα ποταμὸν (ὢ τῶν ὑπὲρ δόξαν καὶ ἀέλπτων περιπτώσεων, ἢ μᾶλλον εἰπεῖν, τῶν ἀνεφίκτων ἀνθρώποις κριμάτων Θεοῦ) ταῖς τῶν ὑδάτων δίναις ἐναποπνίγεται· ἀνὴρ διὰ μνήμης ἄγεσθαι ἀγαθῆς καὶ διηνεκοῦς, καὶ μακαρίζεσθαι δικαίως τοῦ τέλους παρὰ τοῖς ἐχέφροσιν, ἄξιος· οὐ μόνον ὅτι περ εὖ εἶχε γένους· καὶ πολλῶν ἐκ τριγονίας κατῆρχεν ἐθνῶν· ἀλλ᾽ ὅτι καὶ τῷ τοῦ Χριστοῦ πόθῳ πυρούμενος, ὑπὲρ τοὺς ὁπηνίκα ποτὲ τῶν τοῦτο χριστιανῶν αὐτοκράτορας, πατρίδα καὶ χλιδὴν βασίλειον, καὶ ἀνάπαυλαν, καὶ τὸν οἴκοι μετὰ τῶν φιλτάτων ὄλβον, καὶ τὸν ὑπερήφανον βίοτον, παραιτησάμενος· εἵλετο συγκακουχεῖσθαι τοῖς κατὰ παλαιστίνην χριστιανοῖς, ὑπὲρ τοῦ ὀνόματος τοῦ χριστοῦ, καὶ τῆς τοῦ ζωοπαρόχου τάφου τιμῆς, τὴν ἀλλοτρίαν τῆς οἰκείας προκρίνας· μηδ᾽ ὑποχαλασθεὶς τῆς ὁρμῆς, ταῖς παρασάγγαις τῆς δολιχῆς καὶ πάσης ἀργαλέας ὁδοῦ, καὶ τοῖς ἐκ τῶν ἐθνῶν κινδύνοις, δι᾽ ὧν παρέχεσθαι ἠμέλλονει οὐδὲ τὸ στενὸν ὕδωρ, καὶ ὁ μεμετρημένος ἄρτος, καὶ ἄτος ὠνητός. ἐνιαχοῦ δὲ καὶ ἐπίβουλος, ἐξέκρουσεν αὐτὸν τῆς προθέσεως. οὐδὲ τέκνων περιχύσεις, καὶ περιβολαὶ μετὰ δακρύων, καὶ ὕστατοι ἀσπασμοί, τὴν αὐτοῦ ψυχὴν συγκεχύκασιν, ἢ ἐξεθήλυναν· ἀλλὰ κατὰ τὸν ἀπόστολον παῦλον, μὴ ἔχων τὴν ἑαυτοῦ ψυχὴν τιμίαν παρ᾽ ἑαυτῷ, ἐστρατεύετο μὴ μόνον δησόμενος, ἀλλὰ καὶ θανούμενος, ὑπὲρ τοῦ ὀνόματος τοῦ χριστοῦ. οὕτως ἀποστολικὸς ἦν τοῦ ἀνδρὸς ὁ ζῆλος, καὶ θεοφιλὴς ὁ σκοπὸς, καὶ τῶν ὑπερτελῶν τὸ κατόρθωμα: οἱ πρὸς τὴν ἀνάντη πολιτείαν τῆς εὐαγγελικῆς ὑψηγορίας ὅλον τὸν νοῦν ἀνατείναντες, καὶ πρὸς ταύτην ἅπαντα τὸν δρόμον συντείναντες, τὰ κατὰ τὸν βίον ἁπαξαπλῶς, ὡς σκύβαλα παρεβλέψαντο. Καὶ ὁ μὲν (ὡς ἐμαυτὸν πείθω) μακαριστοῦ τετύχηκε τέλους. κἀγὼ δὲ (ὁ Κρύσιος) λίαν θαυμάζω τὸν ἄνδρα τῆς ἀρετῆς. Hæc ita ſunt reddita Latine:

Cum autem ad fluuium quendam perueniſſet (o inſperatos & inopinatos caſus, vel potius inexplorato

plorata hominibus Dei iudicia) verticibus aquarum ſuffocatur: vir honeſta & perpetua memoria dignus; & iudicio prudentum vel in tali obitu felix, non eo tantum, quod nobili ortus genere auitum imperium in multas gentes obtinuit, ſed ob illud potius, quod vltra omnes omnium gentium Chriſtianorum Principes Chriſti deſiderio flagrans, patria, deliciis regiis, tranquillitate beata domi, ſuperbaque cum cariſſimis vita deſpectis, cum Chriſtianis Palæſtinæ incolis ærumnas tolerare maluit, & propter Chriſti nomen & vitalis ſepulchri venerationem exteras terras patriæ prætulit, ab eo inſtituto non tot paraſangis, non tam longinquo & vbique difficili itinere, non periculis, quæ a gentibus, per quarum prouincias tranſeundum erat, imminebant deterius: non aquæ penuria, non præfinitus iſque emetitus panis, & alicubi inſidioſus, eum ab inſtituto dimouit: non liberum amplexus cum lacrimis & extremæ ſalutationes eum commouerunt aut effeminarunt; ſed potius inſtar Pauli Apoſtoli vitam parui æſtimans abiit, non modo vt vinciretur, ſed etiam vt pro Chriſti nomine moreretur. Adeo Apoſtolicus fuit illius viri feruor, & religioſum inſtitutum, nihil eorum ſanctimonia inferens, qui extra communem ſortem poſiti, tota contentione animorum ad vitæ rationem Euangelicæ conſuetudini reſpondentem feruntur, ex totius ætatis curſu eo directo, res humanas pro ſtercoribus deſpexerunt. Ac is quidem (vt mihi perſuaſum eſt) feliciter eſt defunctus. (p. 218.)

ANTONII VVLPII. (p. 211.)

Excisæ Italiæ cupiens penſare ruinas
Vel ſaltem in pulchra quærere morte decus,
Ænobarbe, Aſiæ fines irrumpis, & hoſti
Eripis auctas relligionis opes.
Inuidit cœptis Fortuna inimica ſecundis,
Nam dum te in nitido proluis amne, cadis.
Macte animis ingens Aſiæ digniſſime campis
In quibus illuſtres tot cecidere viri:
Hinc vatum calamos & marmora & æra fatigas,
Hinc merito claris annumerare viris.

GEORGII IODOCI Bergani.

Suetum eram, mea me bellax audacia cælo
Suſtulit aſtrigero:
Norica Pannoniis coniunxi ſaxa colentes
Fœdere pacifico.
Inſubres domui, & Danum parere coegi
Legibus Imperii:
Europæ impoſui frenos, Aſiæque ſuperbæ,
Africa me timuit.
Ipſe tamen cuius vires animoſque feroces
Senſit vterque Polus:
Captiui tenero nati deuinctus amore
(Ceperat hunc Venetus)
Non aſſueta iugo ſubmiſi colla ſupremi
Pontificis pedibus.
Et tandem Armeniæ merſantem flumine membra
Me tulit vnda rapax.
Indulgens nunc mater erat, nunc ſæua nouerca
Sors mihi non ſtabilis.
Dic tu igitur, felix, miſer an tibi iudicer, hoſpes,
Qui mea geſta legis?

PARTHENII PARAVICINI, Nouocomenſis.

Te quoque bellorum decus, & noua gloria Martis
Armatos inter proceres, & Numina belli

Seruant venturis Muſea palatia ſeclis,
Et Iouius *famæ quæ docta volumina mandat.*
Nam licet egregias vrbes, & maxima regna
Ceperis, & validum totiès ſubieceris hoſtem,
Atque etiam procul, inque orbem tua ſigna remotum
Protuleris: tamen hæc olim inuidioſa vetuſtas
Preſſerat, & tecum rapidis immerſerat undis,
Vt vix vlla tui ſupereſſet nominis vmbra:
Ni claræ Iouius *donaſſet munere lucis.*
Sic viſum eſt ſuperis iuſtos penſare labores:
Tu patriæ illius clades ac diruta bello
Mœnia & euerſas reparaſti funditus arces:
Ille tibi meritique memor, gratusque laborum
Extinctum decus, & lapſum inſtaurauit honorem,
Digna quidem atque æquanda tuis hæc præmia factis.

FINIS.